

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

67

2° A. lat. 638

R.V.
d.

L. ANNAEI
SENECAE,
PHILOSOPHI
STOICORVM OMNIVM
ACVTISSIMI,

Opera quæ extant omnia:

COELII SECVNDI CVRIONIS VIGILANTISSIMA
cura castigata, & in nouam prorsus faciem, nimirum
propriam & suam, mutata:

Quorum lectio non modò ad bene dicendum, uerum etiam ad bene
beateq; uiuendum, prodesse plurimùm potest.

**Post Herculeos insuper C. S. C. labores, VINCENTII PRALLI
H. opera ac studio, innumeris in locis emenda-
ta ac restituta.*

Totius emendationis ratio, quidq; superiori æditioni accesserit, ex se-
quentibus statim cognosces.

Accessit INDEX Rerum & uerborum copiosus.

Cum Gratia & Priuilegio Cæsareæ Maiestatis ad decennium.

B A S I L E Æ,
EX OFFICINA HERVAGIANA, PER EVSEBIVM
Episcopum, Anno Salutis humanæ
M. D. LXXIII.

CATALOGVS EORVM, QVAE HOC VOLV-
MINE CONTINENTVR.

C œlij Secundi Curionis ad M. D. Ioannem Lyu- thomirskium, Poloniæ Regis Quæstorem, Epi- stola.		fiarum, commentarius	401
Eiusdem alia epistola, qua Lectori huius editionis ratio- nem reddit.		Declamationum libri V.	501
Vincenrij Pralli epistolium, de suæ castigationis ratione.		Rodolphi Agricola in tres primas primi libri declamatio- nes commentarij	502
Erasmi & Pinciani de Seneca iudicia, & testimonia.		In omnia fere superiora Erasmi & Pinciani scholia singu- lis libris subiecta, & Cœlij Secundi Curionis in omniũ operum margine.	
Vita Senecæ, Xichone Polentone auctore.		Suaforiarum liber unus	526
L. Annæi Senecæ ad Ebutium Liberalem Lugdunensem, De beneficentia lib. VII.	pagina 1	De morte Claudij Αποκροκώτισις, siue Ludus, Beati Rheo- nani, Cœlij Secundi, & Hadriani Iunij annotationibus emendatus & illustratus	539. & 543
De institutione uitæ ad Lucilium Balbum, Siciliæ præsidẽ, lib. XXII. epistolæ CXXV.	pagina 66	Oratio ad Neronem	575
De diuina prouidentia ad eundem, lib. I.	225	FALSO SENECÆ TRIBVTA.	
De paupertate, lib. I. suspectus	230	De quatuor uirtutibus cardinalibus, liber I. pagina	568
De remedijs fortuitorum ad Gallionem, lib. I.	232	De moribus lib. I.	570
De ira ad Nouatum, lib. III.	234	Epistolæ Senecæ ad Paulum, & Pauli ad Senecam	573
De clementia ad Neronem, lib. II.	263	Mimi Publani, falso hæctenus Senecæ inscripti: item sen- tentia ad ueteris codicis lectionem ab Hadriano Iunio reposita	576
De uita beata ad Gallionem fratrem, lib. I.	273	QVAE NON EXTANT.	
De tranquillitate uitæ ad Serenum, lib. II.	285	Intercidit magna pars Declamationum.	
De breuitate uitæ ad Paulinum, liber I.	301	Item lib. De tremotu, quem ipse citat in Naturalibus quaestionibus.	
De consolatione fratris, ad Polybium	310	Liber De copia.	
De consolatione ad Martiam liber, de quo docti nonnihil addubitant, num Senecæ sit, ob dictionis dissonantiam.		Libri complures De ritibus sacrorum ethnicorum, de quib- us Tertullianus in Apologetico.	
Deinde uidetur non absolutus, certè facundissimi scri- ptoris est	318	Libri De matrimonio, à Hieronymo passim citantur. Sunt & alia, de quibus in Erasmi de Seneca iudicio infra uidebis.	
De cōsolatione ad Albinam, siue Helbiam matrẽ, lib. I.	330		
Naturalium quaestionum lib. VII.	339		
Controuersiarum libri X.	399		
Rodolphi Agricola in proœmium primi libri Controuer-			

COELIVS SECVN-

DVS CVRIO MAGNIFICO VIRO, DO-

MINO IOANNI LYVTHOMIRSKIO CASTELLANO RAVEN-

SI, & SIGISMVNDI *Augusti Sarmatiae regis potentissimi*

Quaestori, domino suo, S. P. D.

VOD iam pridē tibi bono animo debeo, patrone singularis, nūc ex parte repono: sed ea parte qua debeo, nimirū animo: quia, ut uerē Seneca noster ait, beneficiū non in eo quod fit, aut datur, cōsistit, sed in ipso dantis aut facientis animo. Debe re enim dicit se alius pecuniam, alius cōsulatum, alius sacerdotium, alius prouinciā, alius aliud: ista autem sunt meritorum signa, nō merita. Non potest be neficiū manu tangi, sed animo geritur. Id ego semper feci, idē nunc etiā facio. Neq; enim uolo hoc Senecæ uolumi ne accepto, existimes me tibi eo gratiam retulisse, sed ani mi grati signum ostendisse. Quod afferro ab animo profe ctū meo, in animi tui penetrāle includi postulo. Animi in terpres mei Seneca ipse erit, sapiens, & ut Stoicus, eloquēs satis: addo etiam pius, & melius fortasse de Deo eiusq; cul tu sentiens, quā pleriq; ex istis qui sublimi feriunt sidera uertice, & primū inter Christianos locū sibi uendicant. Hu ius meæ sententiæ testis est Tertullianus, Lactantius, Hiero nymus, Augustinus, totaq; uetustas. Ostēderem prolixius, nisi ab alijs ostensum esset: ut in sequentibus uidebis. Quā quam satis locuples ipse sibi testis est Seneca: ex quo Lactā tius Firmianus aduersus gētes in suis illis diuinarum insti tutionum libris, diuinas planē sententias profert, eumque omnium Stoicorum acutissimum uocat: cuiusmodi est il la de Dei maiestate & prouidētia: Magnum, inquit, nescio quid, maiusq;, quā cogitari potest, *NUMEN* est, cui uiuen do operam damus. Huic nos approbemus. nam nihil pro dest inclusam esse conscientiam: patemur Deo. Quæ uer ba Lactantius admirās: Quid uerius, inquit, dici potest ab eo qui Deum nosset, quā dictum est ab homine uerē reli gionis ignaro? nam & maiestatem Dei expressit, maiorem esse dicendo, quā ut eam cogitatio mētis humanæ cape re posset: & ipsum ueritatis attingit fontem, sentiendo uitā hominum superuacaneā non esse, ut Epicurei uolunt, sed

Seneca.

2 Deo

Deo ab his operā uiuendo dari, si qui iustè ac piè uixerint. Idē Lactātius in simulachrorū cultores sic scribit: Rectè igitur Seneca in libris moralib. Simulachra, inquit, deorū uenerantur: illis supplicant genu posito, illa adorant, illis per totum assident diem, aut astant: illis stipē iaciunt, uictimas cædunt: & cum hæc tantopere suspiciant, fabros, qui illa fecere, contemnunt. Quid inter se tam cōtrarium, quàm statuariū despiciere, statuam adorare? & eum ne in conuictum quidem admittere, qui tibi deos faciat? Quam ergo uim, quā potestatem habere possunt, cum ipse qui fecit illa, nō habeat? Sed ne hæc quidē dare his potuit, quæ habeat, uidere, audire, loqui, moueri. Quisquam ne igitur tā ineptus est, ut putet aliquid esse in simulachro Dei, in quo ne hominis quidem quicquam est, præter umbram? Hæc aptissimè cum diuinis literis cōsentire, nemo potest negare. Plura scripsit Seneca in libris de Romanorum & gentiū superstitione: quorum mentio fit à Tertulliano in Apologetico, & ab Augustino de ciuitate Dei. Atq; ut unum adhuc in eo genere proferam, quid rotundius dici potuit, eo præcepto quo epistolam decimam ad Lucilium claudit? Sic uiue cū hominib. inquit, tanquā Deus uideat: sic loquere cū Deo, tanquam homines audiant. Quid dicam de tot illustribus philosophiæ locis, de moribus, de rerum naturalium abditissimis causis, de differendi dicendiq; ratione, non præceptis quidem, sed quod ad usum commodius est, tot Rhetorum prolatis, & comportatis exemplis? quæ omnia quantum momēti habeant ad uitam ciuilem excolendā, equidem non facilè dixerim, tua uerò prudentia facilimè uidet. Cum igitur tanta rerum copia, tot tamq; sanctis præceptis ac sententijs Seneca noster scateat: & cum Paulo Tharsensi gentium doctore, Christi q; legato eum aliquā consuetudinem Romę habuisse, non usque adeò alienū esse, quicquid alij quidā sentiāt, uideatur: minus sanè miror, ab Hieronymo, acris iudicij uiro, inter sanctos scriptores Senecā esse relatum. Vnū tamen in eo præcipuè reprehendo, quod tantopere Catonem illum suum in cœlum ferat, ob id potissimum, quod sibi mortē intulit: aliosq; ad eum imitandū, si usus ueniat, hortetur. Piè enim Africanus apud Ciceronē: Tibi Publi & pijs omnibus, inquit, retinēdus est animus in custodia

custodia corporis: nec iniussu eius à quo ille est nobis datus, ex hominum uita migrandū est, ne munus humanum assignatū à Deo, defugisse uideamur. Sed homini Stoico fortè condonandum est, quibus nihil prius fuit, quàm uitę semel susceptum tenorem aut persequi, aut una morte finire: qua de re disputat (ut Aristotelem in moralibus ad Nicomachum præteream) Cicero de Officijs, & multis Augustinus de Ciuitate Dei. Huius ergo tanti uiri monumenta ab Erasmo Roterodamo cursim post alios quosdam emendata, nos mendis etiamnum scaterere, & priores quāuis oculatissimos, nonnunquam halucinatos esse, aut dormitasse, animaduertentes, omnibus quęcunq; potuere, in unū collatis, ac diligēter expensis, denuò castigauimus, & ab innumeris mendis uindicauimus. Non hęc tibi uerbis meos labores in eo repurgando positos, prædicabo, quos nemo facile crediderit, nisi qui priorem Senecā cum hoc nostro cōtulerit: quod si quis facere non grauabitur, cum scio statim exclamaturum: Quantū mutatus ab illo. Fateor esse adhuc quædam luxata & malè affecta, sed quę sine uetusto, eoq; incorrupto codice (sicubi fortè daretur inueniri) nulla ratione, aut coniectura restitui posse uideantur. Quicquid illud tandem est, Patrone & Meccenas optime, quod in hoc opere meum esse possit, quod tamē ab ipso Seneca nequit seiungi, utpote non modò cum libris eius, uerum etiā uersibus, uerbis, syllabis & literis aliquo modo mixtum & cōfusum, tu tibi iure optimo uēdicasti. Nam qui tua in regem optimū fide, bonitate in oēs, in Deū religione, summā gratiam & dignitates tibi conciliasti: idē fauore & beneficijs, quibus literas literatosq; prosequeris, egregia literarū monumenta meruisti. Itaque ego pro mea rata portione hunc meū Senecam, egregiū uitę humanę cultorē, tibi ex inclyta usq; Basilea mitto, meliorib. ut spero auspicijs, quàm olim est ab Erasmo Roterodamo ad Petrum Cracouiensem episcopū missus. Hunc tu eo animo accipies, quo me iam pridem accepisti: & Sigismundo Augusto, Regi magno & sapienti, conciliasti. Vale & uiue. Quarto nonas Septembres: quo die Augustus Cæsar uictoria nauali in M.

Ant. & Cleopatram potitus est: Anno Christi

Seruatoris M.D.LVII.

Seneca.

α 3

C.S.C.

C S C L E C T O R I S D

RATIONEM tibi, optime Lector, reddere uolumus, quā in Seneca emendando secuti sumus. Primum omnium adhibitis Erasmi & Pinciani annotationibus & scholijs, eos libros, in quos annotationes illae scriptae fuerant: nō contra delectum tamen, sed ad exactam iudicii trutinam singula expendētes, emendauimus: uariā lectionem siue illa ex libris, siue ex cōiectura existeret, in margine diligenter notauimus: mox relectis atque abiectis inutilibus annotationibus, & scholijs, meliores retinuimus, easq; suis libris & operibus ordine subieciimus in ipso Senecae corpore. Hoc facto, totum à capite ad calcem Senecam perlegimus, & reliqua manifesta errata correximus, in dubijs quid opinaremur, in margine uno uerbo indicauimus: scholijs loca aliquot obscura eodem modo illustrauimus. Ex quo iam patet, quā in margine adscripta sunt, ea omnia nostra esse. Noluimus enim ad finem cuiusque libri, ut Erasmi & Pinciani, sic nostra referre: quod fecimus, ut statim legenti ante oculos essent. At in Claudij Caesaris ludo, quod Hadriani Iunij & nostra scholia margine capi non possent (plura enim in hoc paruo libello erant errata, eaq; difficiliora) & Beati Rhenani & Iunij & nostra libello seorsim adieciimus, ut ibidem uidere licet. Duos postremos libellos, quorum alter de Quatuor uirtutibus, alter de Moribus inscribitur, auctori sua restitimus. Eos enim Martinus Episcopus Dumiensis ad Mitonem Gallecorum siue Calaeorum in Hispania regē, conscripsit: qui Martinus anno Christi nati D. XL. floruit. Superest ut de ordine in controuersijs & declamationib. mutato dicam. Miserat Hadrianus Iunius libellum, in quo Ioannis Chauci consilium secutus, economiam controuersiarum per titulos breuiter descripsit. Is autem ordo erat, ut ex declamationibus & controuersijs, unum corpus conflaret in libros decem digestum, & concinnatum: quo facto reliquas omnes declamationes, quarum argumenta & themata erant in controuersijs tractata, abieciēbat, ne bis eadem res haberetur. Ego uerò decem libris ex controuersijs & declamationibus, ut illi uolebant, concinnatis, quinque declamationum libris qui supererant, mutatis numeris librorum retinui: eosq; controuersiarum libris decem adieci, ut eiusdem argumenti & prolixius in controuersijs, & in declamationibus breuius tractati extarent exempla: atq; ita numerum librorum qui prius fuerat, retinuimus. Erant enim declamationum decem, suasiarum unus, controuersiarum quinque: nunc autem sunt controuersiarum (ut dixi) decem, declamationum quinque, suasiarum unus: quem ordinē secutum fuisse Senecam, eius praefationes alicubi testantur: quas omnes controuersias, quibus ab eo fuerant praeposita, restitimus. Hanc te scire Lector uolui, ut omnis uel admiratio uel reprehensio abesset. Tu uerò nostris laboribus & qualicunque industria utere, & uale. Basileae M. D. LVII.

CLAVDII MORELLI AGATHII

Cathalauni, ad Lectorem.

EN Senecam Lector, qui nunc tersissimus exit:
Hunc talenti nobis Coelius ipse dedit.
Herculeus plus quam labor exantlandus in illa
Errorum turba: totq; uoluminibus.
Virtutis fuit ille puer rigidusq; satelles:
Cuius ab ore fluunt dulcia mella senis.
Stoica diuinum peperit subducta palestra
Musarum columen, Lector amice, uirum.
Vbertate scatet uaria, miroq; lepore:
Excolit hic mores, grandia sensa tegit.
Hunc manibus terito, si culmen scandere gestis
Virtutum, tanto tu duce arripe uiam.

ORNATIS.

ORNATISSIMIS, AC PIETATE, DIGNI-
TATE, VIRTUTE QVE PRAESANTIBVS VIRIS, BARTOLDO
& HENRICO PRALLIS, Fratri Patrūq, suis longè charissimis,
VINCENTIVS PRALLVS Hamburgensis S. D.

QVANTVM ad eruendas è situ squaloreq, bonus literas, ac repurgandam ab
humanarum traditionum mole doctrinam cœlestem, Typographia contule-
rint, conferantq, etiamnum, quas Deus opt. max. hac postrema mundi sene-
ctâ, ceu generis humani, infanda tyrânide barbariei ac tenebrarum de Deo,
eiusq, in nos uoluntate, plus quàm Cymmeriarum, multis iam seculis pressè
micem miseratus, in communi patria nōstra Germania primum, uerè beò d'agoy excitauit:
nemo est, praesertim eorū qui Philosophia, huiusq, domina, Religioni de Deo uera nomina de-
derunt, ac quibus hac studia cordi sunt (cordi autem omnibus esse debent) quin id ipsum non
libentissime agnoscat, ac maxima erga Deum gratiarum actione suspiciat uenereturq,. Nā
quid ad Rempub. literariam, sinceramq, de Deo doctrinam promouendam, inq, omnem ter-
rarum orbem quaqua uersum propagandam, inueniri potuit commodius hoc artificio typo-
graphico? quo, ut Aprutius scripsit, referente Auentino:

Imprimit ille die, quantum uix scribitur anno.

Et id tanta elegantia ac uenustate, ut uisum & oculos etiam imperitorum mirificè afficiat:
tantaq, duratione & perpetuitate, ut facile uel plurimos ferat annos. Hoc diuinitus conces-
so munere, uerbi Diuini praedicatio recēns in uniuersum pēdē diulgata est mundum: instar
Apostolorum, qui accepto dono Spiritus & linguarum, omnibus creaturis ubiq, terrarum
Euangelion Christi predicarunt. Hoc munere, tota Encyclopædia, ueluti ancilla & pedisse-
qua uera Religionis, paulatim magis magisq, repullulasse cœpit. Nec hisce limitib. praecla-
rissimum hoc artificium cōtentum, ad artes quoq, mechanicas sese extendit. hinc tot de prae-
stantibus ferè quibusq, opificijs uolumina: qua non modo non inuuant suae professionis ac con-
ditionis homines, sed & alios, quibus paulo largius est ocium, quosq, uaria cognoscēdi tenet
cupido, mirum in modum oblectant. ut uerè de his typographys, quae circa ueram de Deo re-
ligionem, ingenuas artes, & (ut uerbo dicam) optima quaeq, sunt occupatae, possimus depra-
dicare illud Horatij:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.

Et profectò o commoditatē opportunissimam excolendi ingenia, ni lues ista pestifera desidiei
ac torporis, Veneris item illicita, immodiciq, Bacchi, inuentutem nostram (proh dolor) adeò
infecisset. Quod enim ueteres cum Romani tum Graci, traditionis & doctrina sibi compara-
runt, maximis id fieri oportuit sumptib. & impensis: unde & liberalia studia (ut quidam uo-
lunt) dicta sunt, quòd his uacare soli possent ingenui & homines liberi, ut qui soli tātò sum-
ptuum oneri ferendo essent. Demosthenes, Plautus, alij, qui uel ad ellychnium lucubrātes,
uel in pistrino molentes ad frugem summam peruenerunt, & rari sunt exempli, & de ijs a-
liàs prolixior est consideratio. Nostra uerò aetatis homines, beneficio typographiarum, omnia
praemissa habent, si modo his uti uelint: eosq, libros, ex quibus omniyuga doctrina hauriatur,
exiguus nummis, priscorum instituta ac habitatio, adipisci possunt, sibiq, comparare.
Sed de hisce Typographici laboris commodis & opportunitatibus alij ante me sapius & do-
ctissime commentati sunt: diceturq, forsitan & a nobis aliquando, si Deus uitam & ocium
liberius concesserit, nonnihil in hanc sententiam. Hoc uero inuentum, typis diuulgandi in
publicum, doctorum lucubrationes, sicuti à Germanis (ut diximus) primum profectum est:
unde Beroaldus:

O' Germania muneris repertrix,
Quo nil utilius dedit, uerustas,
Libros scribere quā docēs premendo.

(Moguntiana namq, ab Vdalricho Hann, Anno Salutis humanae M. CCCC. XL. ut non-
nulli: ut alij, à Ioanne Guttensbergio, Argentina, Anno M. CCCC. L. pulcherrimum hoc
artificium repertum esse asserunt) licet ALDVS MANVTIVS Venetus, ipsiusq, suc-
cessores, & ROBERTVS STEPHANVS, alijq, Galli, summa cum laude & incremen-
to id ipsum exercuerint, ipsorumq, opera ac studio optimi quiq, tum Graci tū Latini scripto-
Seneca α 4 res à blas-

res à blattarum iniuria liberati renixerunt: ita in hunc usq; diē à Germanis magis ac magis excolitur. Ac quamuis Itali & Galli nobiscū charactērū elegātia & charta nitore certent: diligētia tamē à Germanis vincuntur, atq; copia. ut suffragatur nobis Theodorus Zuuingerus, Philosophus & Medicus Basiliensis, uir acerrimi iudicij, in suo uerē aureo Vita humana Theatro. Et cedent reliqua Germania urbes, plurima, pulcherrima & opulentiſſima, Basilea nostra, quod typographiaq; cōcernit, facillē primas: ex cuius officiniis typographicis, ueluti ex equo Troiano, omnis generis autorum, sacrorū & prophanorū, ueterum ac neoterico- rum, lucubrationes uberrima copia in hunc usq; diē prodierunt, prodibuntq;, iuvante Deo, decatero. Quod à nobis citra iactantiā adulationē ne dici, quotidiana docet experientia. Quomodo autē semper & ubiq; δύσκολα τὰ καλὰ, sic & in occupationib; typographi- cis, si quid egregij, ac laudis operaq;, precium prestare uelis, indefatigabili opera & studio in- defesso instes necessum est. Quae licet accesserint, ut tamen omnia ritē decenterq; fiant, ne a- licubi impingatur, uel si ipsa aduigilet Argus, penē est impossibile: praesertim si circa pluri- ma sint distributi labores. ἀδύνατον γάρ, ut praclare Xenophon, πολλὰ ποῖσιν ἄνθρωποι ὁμῶς ποιεῖν. Interim qui equi sunt alienorū laborum aestimatores, facillē leuisculas hallucinationes, in magno occupationum strepitu, typographijs condonabunt. In his nō pos- strema sunt partes eius, qui castigādi muneri praest: ne is uel nimis sit sciolus, uel temerarius in mutandis ijs, quae nō statim primo intuitu, suo arriſerint palato, quae librariorum inscitia ac temeritate, ante hac tēpora, quibus typographia exstitē, tot loca optimorū quorumq; au- torum corrupta & deprauata, a doctis plerisq; queri cōperimus. Vigilās sit itē, et in minima quaq; intentus: cum primis uerō distinctionis & interpunctiōis, orthographiaq; uera & ger- mana quatuor & peritus.

In tenui labor: at tenuis non gloria. —

Nam hac minutula quantū ad diluciditatē perspicuitatēq; faciant, legēti bonos autores est manifestum. Videmus enim uelut picum comma, malē positum, quātum barbarum concitet: & uice uersa, suo loco collocatum, quā faciat sententiam perspicuam & apertam.

Omnia sunt ingrata nihil fecisse benignē est: si absq; interpuncto legas, quā sunt omnia intricata: sin uerō adhibeas, legasq; hoc pacto:

Omnia sunt ingrata: nihil, fecisse benignē est: quā est sensus manifestus? Huiusmodi exemplis totus hic Seneca noster scater: quae adducere, ne modū Epistola excedā, superſedeo. Maximi hac res momenti est, licet perexigua uideatur. Cum. n. uastus sit Ocea- nus nō triū modo (quas uocāt) Facultatum, Theologica, Iuridica ac Medica, sed & in genere in infinitum sese extēdant liberaliū & ingenuarum artium studia: plurimū certē adiuuen- ti, ad hac dexterius expediēda, alitū iri scita cōuenientiā, interpunctiōe, oēs in Musarū ca- stris agentes, ac sacris hisce studijs initiati, lubētissimē fatebuntur. Orthographia rationem quod attinet, etsi mirē hic uariant doctōrū iudicia (Grammatici nāq; ludunt & luduntur ety- mologijs, ut uulgō aiunt:) ea tamen potissimū & tutissimē seruāda est, quae aut uero etymo- uocū cōsona, aut indubitata auctoritatē doctōrū uirorū approbata cōsensu, aut lōga tandem, eiusq; nō malē cōsuetudinis usu est introducta. Huic igitur uita cōditioni cū & me Deus opt. max. diuina sua prouidēdia moderās cuncta, ac disponēs, māciparit, meq; aliquandiu in ea exercuerit (nā duodecimus hic est annus, ex quo primum à D. IOANNE OPORINO, pra- clarissimē de Rep. literaria merito, castigādi muneri sum praefectus, cuius officina biennio to- to, mea qualicūq; opera inserui: post id tēporis, ipsomet Oporino annuēte ac suadēte, NICO- LAO EPISCOPIO Seniori, uira optimo, ac typographo solertiſſ. & perdocto, operam in- castigādo meā detuli: apud cuius harudes iā decimum ago annum) saepius illud mihi occino: Σπῆρμα ἐλαχὺς, ταύτην κόσμος. Quo in uita genere quid profecerim, aliorum esto iudiciū: de me certē affirmare possum, attestāte mihi cōsciētia, uersatū me in hoc iugenuē & fideliter. Si quae interea tēporis nobis etiam uigilantib; obrepserunt ἀμαρτήματα, memores humana fra- gilitatis, hoc ipsum Scimus: & hanc uicām petimus, dabimusq; uicissim. dum modō caueatur, ne crassa, & quae manifesta arguāt somnolētiā, mēda, uel omittēdo, uel ingeminādo, uel trāspōnēdo, & id genus alia, quae uidelicet sentētia auctoris detrahāt, eamq; deturpent, obscurēt uel, incurrāt ac cōmittātur. Littera nāq; cognata pro cognatis, idq; rari- us, sicubi p̄ festinantia (ut sunt interdū strepitus & occupationes typographiarū) negligā- tur, quae uel mediocriter doctus suapte spōte restituere potest, uix erroris nomine dignor. Ac cōfido, a quib; cēsorib; facillē cōprobatū iri, dum optimis officiniis typographicis, quarū in nu- mero haud immeritō EPISCOPIANA ac HERVAGIANA accenseri & possūt & de- bent,

bent, uaco, q̄s q̄ meā, quā à Domino mihi contreditā habeo drachmulā, impendo, ne utiquam me bonas horas male collocasse, tēp̄s ne id perdidisse. In dictis siquidē officinis, itidē ut in alijs, quae optimarū nomine merito appellantur, omnis generis doctorū scripta sunt publicata, publicanturq̄, indies: ut ex Catalogo seu Indice librorū utriusq̄ officina propalām ē uidere. Ex altera harū officina, Heruagiana scilicet, cū hac astate, Seneca opera de nouo essent excudenda, ac deprehēderentur ea male admodū distincta, essetq̄, cōmodū ad manus exēplar uetustum Seneca: egit mecū E VSEBIVS EPISCOPIVS, typographus solers, qui omnē mouet lapidē, nihilq̄, intentatū relinquit, quod ad rē literariā exornandā quoquo modo facere iudicat, ut horis succisiuis, ad labores castigationis, Seneca opera cū exēplari illo uetusto, quod (ut diximus) praesto erat, cōferre, ac perperā, imō potius nihil plurimis in locis interpretū distinguere. Id uerō ego labens, ut debui, pro sua in me beneuolētia, suscepi. Nec ueritus sum post Rosciū (quod aiunt) saltare fabulā. Etenim malē inter punctū (sine id ab ipsomet Caelio Secūdo Curione, magis serijs occupato, est praetermissum: siue, quod uero est similis, ab eo qui hāc praecedēte editione castigationi praesuit, minus est curatū:) nos quantū inter occupationes nostras fieri ullo modo horis succisiuis potuit, & accuratissimē distinximus, & summa diligentia ad exēplar nostrū cōtulimus: ac si qua alicubi notanda fuit discrepātia, quae uariā parere lectionē potuit, quā typographica negligētia aduertimus nō esse cōmissam, ad marginē annotauimus. Quae ratione factū, ut infinitis in locis hac nostra editio priorem (uti cōfidimus) sit superatura. Quod à me uerē dici, ne sim prolixior magis, ipsi placere uidear, res ipsa, iuuatē Deo, si uel modicū hic noster cū priore Seneca cōferatur, satis abundē docebit. Nec tamē profiteor, me oēs explēsse lacunas, omnes nauos extriuisse, id me effecisse, ne qua superesset menda: quod nemini ferē, aut rarissimo cuiq̄, in typographicis molestijs hactenus contigisse, satis habeo cōpertum. De Scholijs nihil dicā: in quib. quantū à me sit laboratū, ut suo ac destinato loco quaeq̄, locaretur, saepius malē ac à πῶς δὲ ἰουῶς posita ipsamet dabit lectio. Hunc meum quaecūq̄, laborē nobis, BARTOLDE frater, ac HENRICE patre, nuncupo ac dedico: Primum, ut aliquem saltē gustum meorum laborum nobis prebeam, unde percipere possitis, me post diutinā à patria absentia minimē ocio torpere, sed summis exerceri occupationibus: ut si quādo me Deus ad alia magis ardua & grauiora sit auocaturus, minus sim imparatus, qui iam dudum me quarta luna (quod aiunt) & ad summos labores natū mihi persuaferim: sin minus, & in hoc uita genere me cursum meum absoluerē uelit, scia certō, hāc mihi cōmissam Spartā omnib. esse modis exornandā, ad quā omni dubio propul, miris modis (cuius nos mihi estis testes) diuino sic dispensante numine, sum segregatus. faxit modō Deus clementiss. ut labor meus maximo cū fructu plurimorum impendatur. Deinde, ut testificatio aliqua publica extet mea in uos benenolentia: quā nec loci disiunctio, nec tēporis qualiscūq̄, diurnitas interleuit, sed quae, dum fata Deusq̄, sinent, perpetuū est duratura. Tertio, ut uobis, ac per uos omnib. candidis lectoribus hic autor SENECA magis cum fructu legi possit, per se dignus, qui nocturna uersetur manu, uersetur diurna, mea quaecūq̄, cura ac uigilijs non nihil dilucidior redditus, quā distinctionē, quae plurimū ad sensus auctoris perspicuitatē (ut paulo antē breuib. attigimus) facit, quā plurimorū locorum restitutionem (id quod cum priore editione collatio abundē testificabitur:) quantū auxilio uetusti exemplaris nobis licuit (nihil siquidē hic temeritate aliqua ausi sumus, nec latum digītum ab eodē recessimus.) Cuius equidē operosa elogia adducere, cū uino uendibili non sit opus suspensa hederā, & ab alijs me longē doctiorib. id uberrimū sit factū, in praesentia sciens praetermitto. Quod superest, Patre ac Frater dilectiss. oro, hosce meos in hoc Autore exantlatos labores hilari suscipiatis. uultu, ac mei in uos animi ceu testificationē aestimetis publicā: Deūq̄, ex animo precor, ut me, ac nos oēs Diuina sua clementia σὺν δυνάμει dignetur facere, nec sinat nos esse σὺν δυνάμει: uelitq̄, uos cū inclita Rep. Hamburgensi, patria nostra locū dulcissima, saluos diutissime & incolumes, in quorum beneuolentia, ut proximē sanguine coniunctorum, multum mihi esse praesidij, iam dudum tam mihi certum, quā quod est certissimum. Optimē ualete. Basilea, calend. Septembris, Anno Virginei partus

M. D. LXXIII.

D ▶ ERASMI ROTERODAMI

DE SENECA IUDICIUM.

T Senecam tam prodigiosè deprauatū haberemus, præter illas vulgares causas, incuriam inscitiamq; scribarū, temeritatem sciolorū, mutantium quicquid non assequuntur, seorsum duas potissimū fuisse perspiciō. Prior est ipsa Senecæ phrasis: quæ quoniā nusquam nō affectat declamatorias argutias, interdū usq; ad ænigmati ob-
scuritatem, præsertim quū accedat orationis concisæ parumq; compositæ, abruptum, ut facillimus, ita periculosus erat lapsus, uel minus eruditus, uel oscitantibus: quæ de re mox plura nobis dicentur. Altera, quòd hunc scriptorē prisci Christiani sibi studio quodam iudicarunt, ac propemodū pro orthodoxo sunt amplexi: partim ob præceptorum sanctitatem, quam in huius libris animaduertunt: partim commendatione libelli, qui continet epistolas aliquot ultrò citroq; inter Paulum apostolum & Senecam missas, mendaci quidem titulo: sed in rebus humanis mirum est, quantum interdum habeat momenti, fictum ac friuolū nugamentum. Non enim belli tantum, iuxta prouerbum, sed totius uitæ mortaliū multa sunt inania. Iam quum semper uulgo nihil soleat esse leuius, quo seculum illud habebat homines ad pietatem proniores, magis credulos, minusq; suspiciosos, hoc facilius erat illis fūco pietatis imponere. Nec parum accessit illi fauoris ex D. Hieronymi cōmendatione, qui Senecā recensuit in Catalogo sanctorum: quanquam in eo Catalogo commemorantur aliquot admodū probatæ sanctitatis: uelut Nouatianus & Donatus hæretici. Ita factū est, ut ob religionis amorem fastiditis ethnicorum literis politioribus, disciplinis, linguis, & antiquitatis peritiis, Senecæ libros & priuatim sibi legerent, & publicè iuuentuti prælegerent, homines infantes, ac uix semigrammatici, tantum aspersi rudis illius & inconditæ philosophiæ, somnio uerius quàm cognitione, qui professionem auspicabantur ab explicatione quatuor causarū, materialis, formalis, efficientis & finalis. Deinde præfati epistolā esse morales philosophiæ, diuidebant eā in duas partes principales, & rursus harum singulas in tres aut quatuor minus principales. His fumis ingressi, quū uentū esset in medium, si qua uox occurrisset inusitatior, si quod schema, si qua ad autores non uulgares allusio, si quid græcitatis, si quid ueteris historiæ, breuiter si quid omnino retrusioris eruditionis, quū harū rerum nihil didicissent, quibus penè ad ostentationis uitiū scatet Seneca, necesse erat, ut aut mera portenta comminiscerentur, aut mutarēt scripturā. Quid ni? *ἀνορθῶν γὰρ σιωπᾶν*, ubi cathedram conscenderis: & inscitiam profiteri non cōuenit ei, qui pileo tituloq; magistri artium celebris est. Vix dictu credibile, quātam hīc impietatem cōmissam deprehenderim. Eundem locum interim adeò uariè corruptū, & tam impudēter mutatum offendimus, ut nullum uerbum nec inter deprauatores, nec cum germana lectione, quam in peruetustis exemplaribus inuenimus, conueniret. Itaq; dum quod semel deprauatum est, aliis simili temeritate nititur emendare, rursus alius atq; alius subinde nouat aliquid, fit mendum inemendabile, ut nulla iam quamuis eruditi hominis diuinatio possit opitulari. Nam quod scribarū inscitia committitur, habet aliqua germanæ scripturæ uestigia, quæ sagacibus ingenijs præbent aliquam ueri coniecturam: quemadmodū in his quæ ex notulis excipientiū, aut ex dictantis uoce non æqualiter ad omniū aures perlata uitia sunt, locus aliquis relictus est eruditorum coniecturæ. Solent enim professores dictare scribendum, quod erant enarraturi. His non omnes erant æquè uicini, & diuersa est nationum pronuntiatio, nec semper articulata lingua est pronuncianti. Hinc euenit, ut contantius scriberetur pro constantius, & alea pro area. Similiter notularum uarietas dabat ansam erroris. Attamen illud debemus Christianorū studio, quòd cū tot clarissimi scriptores interciderint, Seneca nobis magna ex parte supersit: si tamen hoc est superesse. Opinor aut à nobis rem eò deductā, ut si quis doctior, felicior & ociosior, tantā accessionē addat huic

huic editioni, quantā nos adiecimus superioribus, sperē talē fore Senecā, ut minimo cum tædio, maximo cum fructu legi possit. Adiecimus annotatiunculas, sed paucas: nec alibi, quā sicubi putarem excludendam deprauationē. Alioqui nullus erat futurus annotationum modus, si quod à Fortunato factum est, quicquid esset correctū, annotare uoluissēmus. Et tamen uehementer optārim hunc autorem scholijs illustratum, ueluti stellulis quibusdam, quæ deprauatorum temeritatem submouerent. Vitam Senecæ quidam non prorsus indiligens ex Suetonio, Cornelio Tacito, & Hieronymo decerptam literis prodidit: ex cuius libro decerptum est, quod hīc adiectum uidemus. Cæterum illis nō assentior, qui certant Senecam facere Christianum, Nicodemo similem: qui quum nullum habent argumentum probabile, præter epistolas, quas post docebimus à studio quoquam fuisse confictas, nullum prorsus habent argumentū, nisi quod sub eodem Cæsare uixerunt Romæ. Certè cum non alius de contemnenda morte scripserit unquam, uel sapius uel fortius: qui conuenit ad eò fuisse meticulosum, ut ne in scriptis quidem extrema senectæ proditis usquam subindicārit suam professionem: tam cautum, ut nihil suboleuerit Neroni: qui quum illum decreuisset è medio tollere, & causas cōmentitias prætexeret, Christianismi crimen non obiecit. Sed quorsum attinet hoc commentum? An ut libros illius Christianis hominibus commendent? Equidem arbitror magis in rem esse lectoris, ut Senecæ libros legat, uelut hominis ignari nostræ religionis. Etenim si legas illum ut paganus, scripsit Christianè: si ut Christianum, scripsit paganicè. Quum autem in illo sint plurima, quæ segnitiam nostram possint ad uirtutis studium accendere, habebunt eadē aciores aculeos, si cogitemus ab ethnico profecta. Apud illos enim sunt quædā ita dicta gestaue, ut iuxta Christianam quidem philosophiam uehementer sint improbanda, præ se ferant tamē miram uirtutis indolem: uelut illud Socratis, Hoc unū scio, quod nihil scio, quum sit absurdè dictum, tamen exprobrat nobis nostrā arrogantiam. Et Lucretiæ factū, quum sit optimo iure detestabile, nobis tamen commendat pudicitiaē studium: & hoc efficacius commēdat, quod exemplū ab ethnica fœmina profectū sit. Itaq; quod ad mores attinet, maiore fructu legetur Seneca, si legatur, ut, quemadmodum fuit, paganus. Nam & Christianè dicta uehementius afficient: & secus dicta, minus lædent.

Cæterum quod ad eruditionem aut eloquentiam pertinet, cum iudicio delectuq; legendum esse Senecam, iam olim admostrauit Quintilianus, tanta æquitate temperans suam de illo censuram, ut nec personæ studio laudet improbāda, nec odio damnet quæ laudē promerētur. Proinde fortassis non ab re fuerit, si studio sã iuuentuti paucis indicē, quæ sint in hoc autore fugienda, quæ sequenda. Primum habet uoces suas, uelut in hoc affectatas, ut dissimilis sit Ciceroni: quāquā hoc illi cū Quintiliano Plinijsq; cōmune, & haud scio an cū toto illo seculo, qd' Ciceronis, uelut argenteum aureo successit. Huius rei pauca subiiciam exempla, ut Lector ex his conijciat cætera. † Pronomine reciproco sui, sibi, se, frequenter durius utitur. Tanquā, penè semper usurpat pro uelut, siue, ut si quando uult exemplum subijcere. Aliquoties dicit æquē quā, pro æquē atq;. Cum, gaudet addere superlatiuis, quā, quod sciā, nūquā: ut cū maximè, pro quā maximè. Aduersus pro erga frequēter usurpat in bonā partē: ut, gratus aduersus deos. In hac sermonis forma, Non modò contēnit homines, sed deos negligit: uix unquā addit coniūctionē, Sed & deos: aut, Sed deos quoq;. Hæc atq; his similia, non reprehendo, nec damno: tantum indico nō esse Tulliani candoris. Quintilianus libro decimo tribuit illi styli usum, quod in nullo scribendi genere non esset uersatus: tribuit ingeniū facile & copiosum: tribuit studiū, & plurimarū rerū cognitionē: fatetur illū abundare multis & præclaris sententijs: probat libertatē in uitijs hominū insectandis: addens illius libros & ad mores formādos cōducibiles esse. In summa, fatetur in illius libris esse multa, quæ non solum probari debeant, uerumetiam admirationem mereantur. Sed ex aduerso detrahit illi philosophiæ exactam cognitionem, adimit iudicium de seipso, quod illi corruerat huma-

*His loquendi
modis utuntur
et alij boni au-
tores.*

num uirtutum philantia: qui natus nonnunquam in doctis ac bonis uiris reperitur, sed quem abundè multis pensent uirtutibus. nam id subindieat, quum ait: Si nō omnia sua amasset. Ac mox: Vellēs, inquit, eum suo ingenio dixisse, alieno iudicio. Parum equum iudex Seneca fuisse uidetur alienorum scriptorum. quod hisce uerbis significauit Fabius: Quē non equidē omnino conabar exequere, sed potioribus præferri non sinebam, quos ille non destiterat incescere: quum diuersi sibi conscius generis, placere se in dicendo posse, in quibus illi placerent, diffideret. Quod ad phrasim attinet, putat in eo corrupta esse pleraq;: quæ hoc plus officiant, quod abundant dulcibus uitijs: nominatim illud taxat, quod pondera rerum minutissimis sententijs frangat. & alibi, ni fallor, notat in eo concisum & abruptum dicendi genus. Candorem in illo desiderasse uidetur & Suetonius, in Nerone Claudio scribens hunc in modū: Liberales disciplinas omnes ferè puer attigit: sed à philosophia cum mater auertit, monens imperaturo contrariā esse: à cognitione ueterum oratorum Seneca præceptor, quo diutius in admiratione sui detineret. At idem in Caligula Senecæ uidetur tribuere lenē comptumq; dicendi genus, ita loquens de Cæsare: Lenius comptiusq; scribendi genus, adeo contemnens, ut Senecam tum maximè placentem commissiones meras componere, & arenam sine calce esse diceret. Quum Seneca sit affectibus tragicis uehemēs, miror quid Suetonio uideatur esse lenior: ut ne de sermonis cultu disputemus. At his etiam liberius in Senecam destomachatur Aulus Gellius, noctium Atticarum libro duodecimo, capite secundo. Posteaquam enim retulisset aliorum de Seneca iudicium: quorum alij censerent illius libros prorsus indignos qui legantur, quod eius oratio protrita uideatur ac uulgaris, res atque sententiæ, aut inepto inaniq; impetu sint, aut leui quasiq; dicaci argutia, eruditio uernacula ac plebeia, nihil ex ueterum scriptis habens neque gratiæ neque dignitatis: alij paulo æquiores, sermonis elegantiam magna ex parte illi detraherent, rerum uerò cognitionem non adimerent, in uitijs autem obiurgandis, seueritatem grauitatemque non inuenistam comprobarent: nominatim Senecæ iudicium de Cicerone multa cum libertate reprehendit usq; eò, incandescens, ut illū appelleret nugatorem hominem: moxq; subiicit, Sed iam uerborum Senecæ piget, hæc tamen inepti & insipidi & insulsi hominis ioca non præteribo. Denique sic claudit censuram: Dignus sanè Seneca uideatur lectione ac studio adolescentium. Mox ut arguat inter malecōta Senecæ, quæ plura uideri uult quàm benedicta, esse quædam quæ probare possis, unicam duntaxat profert sententiā hanc: Quid refert quantū habeas? multo illud plus est, quod non habes. Etiā si non uidetur hoc Senecæ dictum, sed Publij Mimi: quum sit uersus trochaicus tetrameter catalecticus. In hoc Gellij iudicio, neq; nihil est, neq; uera tamen sunt omnia. Aequior in hunc est Cornelius Tacitus: qui quum integritatem constantiamq; hominis cum cæteris rerum scriptoribus prædicet, orationis etiam cultum tribuit: dicendi genus ad delectationem uerius, quàm ad seueritatem comparatū, excusat hoc nomine, quod uir prudens quum perspiceret ferum adolescentis ingenium per philosophiæ præcepta ad uirtutis amorem non posse flecti, suauioribus amœnioribusq; studuerit illud uel emolliri, uel occupare. Hinc factū est, ut Nero pangendis carminibus præcelluerit, quū orationibus à Seneca compositis sese uēditaret. Inter omnes uirtutes, quas & multas & eximias in Senecæ scriptis esse fatetur Quintilianus, nulla potior, quàm quod lectorem miris aculeis ad honesti studium inflamment, ab humilibus curis ac sordidis uoluptatibus auocet. Quod quum sit optimum, quid refert qua phrasi id efficias? quanquam ipsa quoque talis est, ut eruditissimo seculo fuerit inter præcipuos: tantum abest ut hisce temporibus possit fastidiri. Neque tamen nihil habent ueri, quæ doctissimi scriptores de illo pronunciarunt. Fuit alienorum ingeniorum parum candidus censor. Subinde ludit in Græculos, & interdum absque causā: neque ferè refert ex probatis autoribus, quod non conetur conuellere, quasi turpe sit cuiquā omnino assentiri. Quoties autem ingeniorum & eloquentiæ censuram sumpsit, quod

quod potissimum facit in libris Declamationū, quā multos incessit petulantius, alijs tribuens fatuas sentētiās, alijs insanas, alijs stultas, salibus plus satis dicacibus, parumq; dignis uiro graui, ludens in plerosq;. Quæ res speciem habet animi parum alienæ laudi fauentis, & suæ nimium indulgentis. Quanquā hic est fermè morbus ac fastidium eruditorum omniū, ut uix existat aliquis tam absolutus, ut alteri per omnia satisfaciat: nisi longa temporis præscriptio, summo iudicandi libertate, religione quadam animos omniū occupauit. Nasonem aliquoties parum amanter attingit, quod indulserit ingenio suo, uitiaq; sua diligere maluerit quā corrigere. Quod iudiciū uidetur & Quintiliano placuisse, qui putat ex illius Medea colligi posse, quantum præstare potuisset, nisi maluisset indulgere ingenio suo, quā tēperare. Atqui Seneca magis indulget ingenio suo in oratione prosa, ac serijs argumentis, quā Ouidius in poematibus, plerisq; ludicris. Alicubi desiderat in illo grauitatē rebus dignam, uelut in descriptione diluij Deucaleone: aliās offenditur copia, quod desinere nesciat. Nonnunquā obijcit, quod sententiam aliquam mutuatur à Portio Latrone: quasi talem non possit ex se comminisci, aut quasi non possit fieri, ut de obus eadem sentētia ueniat in mentem. Nec Virgilio parcat interim, nec Ciceloni: quæ tamē res conducit studijs, si fiat æquis iudicijs, ac citra petulantiam. Iam hoc ipsum quod in Seneca cum primis laudatur, corruptum est. Insectatur mores hominum liberè falseq;, sed nō semper in loco, interdū immodicè, tum aliquoties affectatius, hisq; modis ut non ita multum absit à scurrilitate: quædam uitia sic describit, dum insectatur, ut uideatur ridere potius quā odisse, utq; doceat magis quā detestetur. Sunt enim quædam eius generis, ut ea depinxisse sit uel docere, uel irritare. Qualis est obscœnissimus excursus in primo libro Quæstionum naturalium, de speculorum usu. Iam quum Declamationum libros scribat ad filios suos, Senecam, Melam, & Nouatum, tamen admiscet quædam, quæ uir uerecundus uix auderet, etiam præfatus honorem, auribus proloqui, nedum pater apud liberos. Et habet quidē hæc in mores publicos dicacitas uoluptatis aliquid, sed parum liberalis, ni pudoris habeatur ratio: nec quicquam procliuus quā in his disertum esse. Vnde fit, ut hodie quoq; Ecclesiastæ quidam, si de rebus sacris dicendū sit, elingues, in hoc argumento sint linguacissimi. Quin ubiq; plurimus uidetur iocorum affectator, etiam in rebus maximè serijs: in quibus optārim illum aliquāto longius abesse ab ineptia, obscœnitate, utroq; scurrilitatis ac petulantiæ. Est omnino liberale quoddam iocandi genus, est & perpetua quædā orationis iucunditas, quæ uirum bonum non dedecet, si in loco adhibeatur: at in Seneca sæpe cachinnos sentias potius quā risum. Nec omnino temerè est, quod de sententijs illius queritur Fabius, quas nusquam non affectat. Itaq; fit, ut dum omnia per sentētiās conatur dicere, quanquam sunt plurimæ, quibus nihil possit esse felicius: tamen intercurrent aliquot duræ, frigidæ, & ineptæ. Idem usuuenit in captandis epiphonematibus & argutijs, quæ frequenter apud hunc in uerbis sitæ sunt, potius quā in rebus, unde necesse est frigidiores esse nonnunquā & obscuras. Quod genus est illud ex prima statim ad Lucilium epistola: Quædam tempora surripiuntur nobis, quædam subducuntur, quædam effluunt. Ac mox: Magna uitæ pars elabitur malè agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Qua de re suo loco nonnihil dicitur. Neq; nihil peccat in petēdis affectibus, quos alij docendo præparant, suosq; tractant loco. Nam passim agitare affectus adeò nō probatum est à doctis, ut quidam affectus in totum submouerint, uelut officiētes iudicio. At hos Seneca ubiuis & in ipso statim initio stimulat uerius quā mouet, & in his maximè tragicos, quæ Græci *πάθος* uocant. Itaq; quoties in grandes materias incidit, puta de uniuerso, de natura deorū, de Stoico sapiente, de terræ motu, de fulmine, de diluuiio, de fine mundi, de contemptu mortis, de motibus spontaneis: ueluti suum nactus campum, uidetur ostentare grandiloquentiam suam, & nescio quid tragicum spirare. Horum uitiorum bonam partem probabile est illi ex palæstra declamatoria hæsisse, in qua penè de-

trinit

triuuit ætatem. Nam & Quintilianus fatetur, hoc exercitamenti genus, quum utiliter repertum esset ad absoluendam eloquentiam, tamen nescio quo pacto factum, ut multum inuexerit corruptelæ. Quum enim illic captaretur applausus auditorum, ea quisq; curabat adferre, non quæ essent optima, sed quæ placerent maximè. Nec illic temerè applaudebatur ab ociosis ac fastidiosis, nisi sententijs argutè dictis, schematibus & epiphonematibus, & si quid esset aut nouum aut immodicum. Communia quanquam optima, fastidiebantur: nec rarò quæ pessimè dicta fuerant, ijs frequentissimè applaudebatur. Ita discessum est ab illo simplici ac naturali dicendi genere, quod omnib. antefertur, uel hoc nomine, quod fide commendatur. Quid autem est oratio culta sine fide, nisi cantio probè modulata? Hinc est quod queritur Quintilianus, quosdā uitia sua, quibus in declamando assueuerant, in forum & ad serias actiones detulisse, reorum graui periculo, dum patronus magis causam perdere, quàm iocum aut schema, nonnunquam cum risu quoq; iudicum & coronæ. Talia quædam & Seneca retulit in libros, uelut hæc quæ diximus: tum fictiones illas palàm falsas, quibus frequenter utitur, Video quid uelis. Posthac pendebo de uultu tuo, Quanquam Nouatus frontem contraxit. Quin & in personis fingendis ac mutandis, interdū tam subtilis est, ut hinc etiam obscuritas oriatur: dubitesq; nonnunquam an ipse loquatur, an is, aduersus quem agit, an aliqua tertia persona. Non quod hæc non fiant ab alijs, sed parcius, sed mellius, sed magis perspicuè. Multus est & in dialogis, dum his aut illis personis suum affingit sermonem, quæ res & ad copiam, & ad delectationem, & ad uehementiam confert: non quod hoc faciat infelicitè, sed quod frequentius & declamatoriè, hoc est, ad uoluptatem magis, quàm ad serium usum causæ propèritæ. Caligulæ Cæsaris iudicium contemni poterat, ut hominis parum integræ mētis, & qui Virgilij ac Titi Liuij statuas conatus sit è bibliothecis submouere: nisi & Fabius hoc notasset, & ipsa res propemodum loqueretur. Desideres enim ferè in huius scriptis ordinem & compositionem. Habet autem argumentum omne susceptum, initium, progressum & finem. Primum enim tractari solet quid sit. Id explicatur diuisione, cuius partes digeruntur in ordinem: & in quaq; tractanda ordo quidam est, dum ea primum tractantur, quæ proximè attinent ad rei substantiam, deinde ea quæ accidunt, tum si qua cognata sunt aut cōtraria, in quæ hinc proficiuntur, commoda uel incommoda. Deniq; quibus rationibus nec parentur, seruentur, augeantur, aut contrà, detinentur, depellantur, aut minuantur, ut totus liber corporis instar sit, constans ex membris decetèr collatis: id quod in Aristotele mireris, in Seneca desideres. Nec enim semper proponit ac diuidit, & si id fecit, non prosequitur quod proposuit, sed ad omnem occasionem excurrit, mox subinde ueluti de nouo orditur. Rarò utitur transitionibus, quod in docendo plurimū lucis adfert: nonnunquam & circa finem operis incipit diuidere: est ubi oblitus sui repetit eadē. Quæ res declarat, illū uel ex declamatorijs exercitamentis traxisse hoc uitij, uel, quod uero propius est, nō præmeditatum accessisse ad scribendum: nec tam iudicium rationemq; sequutum, quàm impetum ingenij. Non enim incedit illius oratio, sed fertur magis, salitq; potius quàm ingreditur, id quidem quod ad sententias attinet. Iam quod pertinet ad uerborum compositionem, perparcus est in adhibendis coniunctionibus, quæ sunt uelut orationis nerui. Gaudet enim asyndetis: quod interdum magis facit ad dictionis uehementiam, seu uerius argutiam. Neq; rarò cōtextus sermonis talis est, ut dubites utrò referendū sit membrum, ad superiora ne, an ad sequentia. Submisestum est interdum in eodem, diuersè dicendi studium: ueluti quod M. Tullius illud Platonis, *ἕκαστος ἑμῶν ἕκαστος λόγος μόνον γέγονεν*, elegāter reddidit, Nemo nostrū sibi tantū nascitur: ne similiter diceret, maluit deterius dicere, Nemo sibi contigit. quæ uerba, ut ingenuè quod sentio dicam, nunquam intellecturus eram, nisi ex tenore sermonis coniecisssem, illum æmulari uoluissē Platonis sententiam. Sit sanè copię laus, eadem aliter dicere: quid laudis habet, ut aliter dicas, malè dicere? Quid quod carpendi libidine

ne fre-

ne frequenter eadem committit, quæ reprehendit in alijs. Notat in quodam uoce aliquot sordidas, in quibus sunt spongia, laterna, pulegium, acetum: mirisq; salibus exagitat, quod quidam inter declamandum quæsierat, Quur testa si cadat, frangatur, spongia si cadat, nō frangatur: quum ipse in una epistola tot infulciat uoces sordidiores, uniuersam balnei supellectilem ac functionem, inibi natis uocabulis explicās. Quī minus autē liceat testam appellare testam, aut spongiam spongiam, si res postulet, quā sicū uocare sicū, & fabam dicere fabam? Libenter iocatur in argutias sophisticas, & philosophorū subtiles magis quā necessarias quæstiunculas, & huiusmodi tricis sæpe nimium diu moratur lector: sed ita, ut faciliē appareat esse uerum, quod notat Quintilianus, illum in philosophia parum diligenter fuisse uersatum. Est enim artificis, scitē illa ridere, quæ non sine ingenio traduntur à sophistis, & à Socrate facetissimē deridētur. Quorsum autem attinet, Chrysippeis illis rogatiunculis totas explere paginas: An sapiens sapienti possit prodesse. An sapienti dari possit beneficium à dijs. An uirtutes sint animalia. An singule uirtutes sint singula animalia, an unum sit uniuersa. An seruare patrem sit animal. Huiusmodi nārias, quum frequenter inculcet usq; ad tædium, tamen subinde damnat. Quid autem opus est facere quippiam, in hoc ipsum ut factum reprehendas? Quod alicubi quædam ex autoribus perperam refert, sic excusat Quintilianus, ut dicat illum deceptum eorum fiducia, quibus soleret quædam inquirenda mandare. Huius generis aliquot loca notata sunt ab eruditis. Alicubi citat ex Ouidio, quod est in Tibullo. Hæc eō commemorantur à nobis, non ut deterreamus lectoris studium, sed ut maiore cū fructu legatur uir tot eximijs uirtutibus commendabilis. Addam quod mihi nonnunquam subolebat in illo, ut diximus, declamatoria quædā affectio, ut alicubi desideres simplex illud & naturale. Vnde Neronis mater, quum filio uellet mouere inuidiam, iactabat imperium Burro & Senecæ commissum esse: quorū Burrum appellabat uilem ac truncam manū, Senecam exulem, & linguam professoriam. Ingenio facili uersatiliq; fuisse colligitur hinc, quod in diuersis argumentis stylū exercuit pari propemodum successu: quod nec Ciceroni nec Virgilio contigit. Nam Tacitus commemorat illius poemata: de quibus sentiens, incertum: Nam Tragœdiarum opus, eruditi quidam malunt Senecæ filio tribuere, quā huic: sunt qui fratri Senecæ ascribāt. Ex prima tragœdia uersus aliquot refert: Duc me parens summiq; dominator poli, &c. Quanquā mihi uidetur opus hoc tragœdiarum nō esse unius hominis. Certē ex ludicro libello de morte Claudij, conijcere licet illum haudquaquā iratis Musis & Apolline uersatum in hoc studij genere. Tamen si Fabius existimat, eam rem obtitisse Senecæ, quo minus in uno quopiam excelleret, quod in omnibus argumentis uersaretur. Id enim suspicor esse quod scribit: Si parum concupisser. certē Tacitus declarat hinc illi cōflatam inuidiam, quod occupans omnia, nihil alijs laudis relinquere uideretur. Commemoratur Tacitus & orationes eiusdem, quæ à nobis desiderantur: nisi fortē sentit has quas habemus cōsolatorias, unam ad Martiam, alterā ad Polybium accephalon, tertiam ad Albinam, siue ut in alijs reperitur, Elbiam matrē: quas tamen libros dixeris citius quā orationes. Indicat idem alias quasdā orationes, uulgō fuisse iactatas, Neronis quidem nomine, sed à Seneca compositas. Nec has opinor commemorat inter illius opera. Vnicam ex Cornelio Tacito huic adieci-mus editioni, breuem quidem illam, sed elegantem, planeq; Senecæ phrasim referentem. Vtinam extarent & illa, quæ moriturus dictauit. Nam ea Taciti temporibus habebantur in manibus. Commemoratur & dialogos eius, quorū & Fabius meminit. Horum nihil extat, præter unicum breuem, cui quidā titulum fecerunt sensus & rationis: qui an illius sit, nescio, certē mutilatū habemus, & confarcinatum. Diuus Hieronymus aduersus Iouinianum citat Senecæ librum de matrimonio. Ipse in naturalibus quæstionibus indicat se iuuenem scripsisse librum de terræ motu. Edidit opus de superstitiosis ritibus colentium deos. Nam & Augustinus in opere de ciuitate Dei, libri sexti capite quinto, multa hinc recenset:

cenſet. Epistolae commemorat cū Fabio Tacitus, quas scripsit ad imitationem Platonis, ſed ad unū omnes, uidelicet Lucilium Balbum Siciliae praesidem: quod argumentum ſibi propoſuiſſe uidetur, ut ingenio ſuo indulgeret. Nullum enim liberius. Nam quicquid uel audieris, uel legeris, uel in ſomnis occurrerit, epistolae ſit argumentum: deinde licet ordiri unde uelis, tranſire quod uelis, finire quum uelis: ſed interim abeſt illud, quod eſt in aliorum epistolis grauiffimum, quae uere & ex re ſcribuntur. Alio qui poteramus & nos ex prouerbijs ſingulis ſingulas facere epistolae. Iam an hoc opus habeamus integrum, neſcio: certe uerba Senecae, quae multa recenſet Gellius ex uigefimo ſecundo libro epistolarū, nuſquā in illius ſcriptis inueniuntur. Et tamē eſt in eo libro quaedā epistola, cuius initium, Quare quibusdam temporibus. in qua taxat quorundā κακογυμνία, & ſtyli uitia. Ex hac, ut conijcio, aliquis Ciceroni bene uolens, ſuſtulit eum locū, quo debacchatur in illius eloquentiā. Ex omnibus porro Senecae monumentis, nullū mea ſententia magis ſtudioſi referbat integrum extare, quā libros Declamationum: quos fuiſſe multos, declarat Epitome, quam habemus. Plurimū enim conſuliſſet & ad inueniendū & ad iudicandū. De quo ſuo loco non nihil dicemus.

FERNANDI PINCIANI, VIRI
DOCTISSIMI, DE SENECA LVCULENTISSIMVM
TESTIMONIUM.

QUANTVM, quāq; celebre ſit inter omnes ferme Latina lingua autores, qui ad noſtra uſq; tempora peruenerunt, Antiqui Seneca philoſophi nomen, quoſq; elegijs, laudibus & uitalis honeſtati, nemo eſt (ſi modo in ſtudijs humanarū diſciplinarum aliquid promouit) cui non ſit compertiſſimum. Cornelius Tacitus libros hiſtoriarum ab Auguſti exceſſu tredecimo, amanum Seneca ingenium uocat, orationemq; ad uſum Neronis principis ab eo compoſitam multum cultus praeuuliſſe ſcribit. Idē auctor libro quintodecimo, nouiſſimo quoq; obitus momento eloquentia ſuppreſſit ante, aduocatis ſcriptoribus pleraq; tradidiſſe prodiit, quae poſt eius mortem in uulguſ emanarint. Columella quoq; uir ipſe eloquentiſſimus, & qui nunquā pro dignitate ſatis extolli poſſit, libro Rerum ruſticarum quarto, Senecam uirum excellentiſ ingenij & doctrina fuiſſe memorat. Hieronymus deniq; inter ſacros ſcriptores omnium conſeſſione primus, non dubitauit Senecam ob diuinum propē ingenium, eminentiſſimamq; eius, ac caſtiſſimam eruditionem, in numero ſanctorum ſcriptorum reponere. Sufficiendus innumeris alijs (quos afferre poſſem) auctoribus ſuperſedeo. Neq; enim committendum eſt, ut rem apud omnes teſtatiſſimam nimia laudandi ſollicitudine dubiam faciam. Tanta eſt enim Seneca noſtri gloria, tanta in omni diſciplinarum genere claritas, ut nullius teſtimonij ſummus uir, & extra omnem ingeniorum aleam poſitus egere uideatur, praecipue quum extent eximia ipſius in utraq; philoſophia monumenta, quae ſatis magnum ac locuples teſtimonium perhibent eminentiſſimi eius ingenij, altiſſimaeq; & incomparabilis ſapientia.

Hieronymi teſtimonium in operis calce ante D. Pauli & Senecae epistolae inuenies.

VITA

VITA LVCII ANNAEI SENECAE EX

TACITO ET SVETONIO DECERPTA,

Xiehone Polentone autore.

VM permulta sint à sapientissimis hominibus præclare & scripta, & præcepta, quæ nos ad rectam uiuendi rationem facile inflammare atq; excitare debeant, uel præstantissimorum hominum autoritate, uel clarissimis exemplis adductos: tamen nescio quomodo obfufuscimus, & in tot tantisq; bonarum artium disciplinis, nihil proficientes, desidia quadam dormitamus, neq; id animaduertimus, quanto in honore, & immortalī gloria semper floruerunt hi, qui se totos ad ea studia contulerunt, quibus res secundæ ornantur, & aduersæ æquo animo feruntur: quales fuerunt hi, qui multa quæ uitam aut meliorem facerent, aut beatam, non minus copiose, quàm grauius conscripserunt. Hi uerò cum in altissimas rerum cogitationes animum suum demitterent, animaduertentq; hoc idem & alios sepe antea fecisse, qui sapientis nomen adepti sunt: existimauerunt necessariò à se quoq; faciendū, ut non prius illa constituerent, quàm ab eis fuissent hominum mores, atq; urbium constituti: qui quum in his elaborârint, quibus perspectis atq; cognitis, ex bonis meliores efficerentur, si quis sensus inferis, sanè debent id grauius, molesteq; ferre: cum intelligant se nihil uigilijs suis, nihil curis, nihil deniq; cogitationibus tale quicquam peperisse, atq; consecutos esse, quod ad horum temporum institutionem, disciplinamq; proficeret. Heu mentes ignare, ò uane hominum cogitationes. Nihil enim bonum putamus, nisi quòd uulgi opinio iudicat, quod in fortunæ temeritatē positum est, & collocatum: ea uerò, quorū gradibus homines in cælum ascendisse perhibentur, irrita atq; inania putamus: quo fit, ut quum inde usq; eiusmodi praua cogitatio per hominū mentes serpsit, res nostræ semper in peius collapse sint. Creuit enim libido, adaucta est auaricia, dominatur uoluptas, quæ rationi inimica est, & mentis, ut ita dicam, præstringit oculos, ut quod uerè bonum sit, nequeat internoscere, & sincera à fucatis discernere. Quæ quum ita sint, uiri optimi, illud rectè factum censeo, & in primis etiam atq; etiā collaudo, ut sapientissimorum hominū præceptis pareamus, ne scriptura cum ipsis uanescat autoribus. Multa enim sunt ipsis accuratissime, ornatissimeq; conscripta atq; illustrata, quæ si prosequi uouerimus, & fama, & immortalī nos afficient gloria. Quorum Solon, & Socrates, & Plato, nobilissimi philosophi, principes extiterunt. Multi præterea alij & ipsi sapientes habiti: inter quos hic, de quo uerba sum facturus, Lucius A. uetus Seneca haud immeritò commemorandus est. Quum enim omnis philosophiæ ratio foret à nostris ueteribus in tres partes distributa, naturalem uiselicet siue physicam, moralem, atq; in eam differendi rationē, quàm dialecticam uocat, illud cerè constat, eam quoq; partem, quæ de moribus erat, summo ingenio & maxime cura Aristotelem fuisse complexum, perfectissimeq; de eius partibus disseruisse. Nam cum illis suis Ethicis partem illam, quæ moralica dicitur, perfecisset, æconomica sunt ab eo, si fama credere est, tanta diligentia cōscripta, ut neq; apertius, neq; sanctius à quoquā in rem familiarem præcipi cōscribiq; potuerit. Quo genere philosophandi nihil mihi uideri solet admirabilius, quod in actione magis, quàm in cognitione repositū sit. Nā semper hoc animo fui, & mecum sentire doctissimos homines sepe intellexi, nullā ex omnibus artibus ac disciplinis esse, quæ societati hominū ad beatè uiuendū magis sit necessaria, quàm hæc una, quæ de ratione uiuendi exat. Quā igitur inter eos, qui in primis numerantur, facile omnium princeps in his existat Aristoteles: neminē tamen habeo, neq; ex nostris Latinis, neq; ex Græcis, quæ ad rationē earum actionū, quas à bono uiro exposcimus, Lucio Senecæ comparē. Ut enim uir ille summus Græcorū Aristoteles summum bonū in uirtute constituit, ita hic noster Latinis, quales oportet ex uirtute actiones prodire, mira exhortatione demonstrauit. Non itaq; immeritò dictus, Vitæ magister, ab omnibus nostræ ætatis hominibus: quippe qui omnē philosophiæ fructū in actione constituit, ut ei difficile sit honestè uiuere, qui huius adhortationes ac præcepta nō legerit, quorum refertissimi sunt omnes eius libri: quos cū legimus, quæ philosophum nō contemnimus? Sed quoniā de huius hominis cōtinentia, integritate, ac sapientia nunquā satis dici posset, pauca de eius natione, uita ac genere subiiciemus. Lucius Annæus Seneca, natione Hispanus, genere Cordubensis, professione uerò Stoicus, nō minus uita cōspiciuus, quàm sciētia præclarus extitit. Hic à Cneo Domitio Aenobarbo, qui cū Romano exercitu missus fuerat ad expugnandā ualidissimam ciuitatē Hispaniæ Cordubam, quæ à Romanorū imperio descuerat, captus cū quobus fratribus, Iunio Annæo Gallione, et Lucio Annæo Mela, patre Lucani poetæ, libertate donatus est. Hic se Romam cū fratribus ac nepote, hortatu Domitij potissimum cōtulit. Vbi tanto in honore ab omnibus habitus est, ut à nonnullis creditū sit, Claudii imperatorē inde causam indignationis aut odij in Senecam traxisse. Proinde Claudius, siue ab inuidis hominibus ita impulsus fuerit, siue naturæ uitio, Senecam in Corsicam exilio relegauit. Cuius rei meministi idē in Octauia, quando inquit:

Quid me potens fortuna, fallaci mihi
Blandita uultu, forte contentum mea
Altè extulisti, grauius ut ruerem, edita
Receptus arce, totq; perspicerem metus?
Melius latebam, procul ab inuidiæ malis
Remotus, inter Corsici rupes maris:
Vbi liber animus, & sui iuris, mihi
Semper uacabat, studia recolenti mea.

Posteaquam uerò Claudius morte affecisset Messalinam uxorē, propter publicum eius pellicatum, sibi assumpta sit Agrippinam Germanici filiam, olim Cnei Domitij uxorem, & Neronis matrem. Hæc à Claudio, Senecæ institutionem impetrauit. Cui Neronis cura cū esset à Claudio atq; Agrippina mandata, mortuo Claudio tantum eius potentia

De Senecæ opi-
bus uide Ta-
citum lib. 15. &
Budæum de
asse lib. 5.
al. Poppæa.

potentia atq; opes creuerunt, ut multorum inuidiam excitarent. Fuit enim consul, ac senator, & Neronis præce-
ptor, & diu apud eum potentissimus: ita ut quamdiu Nero pietatem simulauit, et optimi principis officio uisus est
fungi, nihil sine consilio Senecæ ab imperatore transigeretur. Postea uero quàm † Popæiam Sabinam quæstorio
patre nati, equiti Romano antea nuptam, prius octiso uiro, iussu eius, duodecimo die post diuortium Octa-
uiæ, quam sub sterilitatis nomine abdicauit, in matrimonium accepisset, creditum est ab hac muliere conspiratum in
mortem Senecæ: siue quia Neronem sæpe conatus erat ab amore huius mulieris retrahere, cū adhuc uiuente Octa-
uia, ipsam in concubinam haberet: siue quia sciebat non placere Senecæ, quæ cum Nerone diceret ac faceret. Qua
re cognita, sapientissimus uir Seneca statuit à Nerone ocium & quietem impetrare, & se prorsus ab omni procu-
ratione ciuili, & curia abstinere, quò tutior senectus eius foret. Orauit itaq; Neronem, ut omnes fortunas & opes
suas reciperet, & honores suos ad alterum deferret: fretus excusatione aduersæ ualetudinis & senectutis suæ, quæ
indies magis ingrauescebat. Peruagabatur itaq; rura Campaniæ, & alia loca, urbi adiacentia, in qua uelut pere-
grinatione, bonam, magnamq; partem epistolarum ad Lucilium cōscripsit. Reuersus fortè illis diebus Seneca fue-
rat de Campania, ac in Nomentanum uillam suam diuerterat: ad quam Nero misit Syllanum tribunum præorie
cohortis, cum iam aduesperasceret, & circumdedit uillam militibus, intrauitq; domū Senecæ, ubi inuenit eum coe-
nantem cum Paulina uxore, duobusq; amicis: cui Neronis mandata exposuit, in quibus cōtinebatur, ut uel sponta-
neam sibi mortem consciret, uel quod ipse sibi constitueret mortis genus, subiret. Causa uero mortis afferebatur,
quòd Seneca odio Neronis se ab urbe abduxerat, neq; amicis suis laborantibus aderat. Cui Seneca maxima animi
constantia sic respondit, neq; se ab amicis abfuisse, neq; quenquam ab se destitutum esse, aut negligētia, aut desidia,
sed se pluris ocium suum facere, quàm ullius hominis amicitiam, se olim alijs, modò sibi & contemplationi naturæ
uacare: quòd autem Neronem odio haberet, satis ei persuasum esse, Neronem ista nō credere, proinde & de morte
& uita eius ita statueret, ut sibi placuisset: se nihil habere, cur mortē optaret, neq; in morte quicquā mali cognos-
cere, cur ipse uitam desideraret, se quā eò peruenisse, ut neq; pro hac, neq; pro illa uotum ullum dijs aut homi-
nibus faceret. Tunc Syllanus, munita ostodibus uilla & domo Senecæ, reuersus est ad Neronem: cui, præsentē Pop-
peiæ, renunciauit, quæ fecisset. quæ re audita, interrogauit Nero Syllanum, quo uultu sibi ea à se nunciari audiuisset.
cui respondit, se nullū in Senecā uidisse timoris uestigium. Remisit ergo Nero tribunum ad Senecam, ut ea ma-
turioribus suis, qui nunciaret extremæ necessitatis horam. quæ uerba uir sapientissimus, uultu & corde immobili
audiuit, iussuq; sibi testamenti tabulas adferri. † Sed ubi necessarios omnes & amicos suos agro nimis, & fracto
animo mortem eius ferre uidit, conuersus se ad eos, & tenens manu tabulas testamenti, allocutus est eos: & ibi in
medio omnium multum habuit cum eis de uirtute ac sapientia sermonem: egitq; pluribus uerbis gratias omnibus,
quòd, quia nondum satis cumulatè pro magnitudine beneuolentiæ eorum in se facere potuerit, dixit se uelle testa-
mento eis legare, quod apud se gratiosius & pulchrius erat: quam rem si memoria tenerent, sibi famam laudabi-
lium artium atq; rerū retinerent. Illud autē ait esse uitæ suæ imaginem, quo non aliud significare uidebatur, quàm
ut uestigia uitæ suæ sequerentur. His dictis cōuertit se ab amicis ad uxorē Paulinam: quæ præter ceteros qui adea-
rant, dolore affecta, neq; corpore, neq; animo constabat: quam suauissimè complexus exhortatus, ut hanc mortis
iniuriam uirili animo perferret, inquit tempus illud iam uenisse, quo illa sanctissimæ philosophiæ suæ præcepta
iam non disputando, sed fortiter faciendo comprobaret, nullaq; alia re meliorem posse immortalitatem consequi,
quàm ubi mori necesse esset, non solum æquo animo, sed etiā auido complecti: Quare mea Paulina, caue hanc meā
mortē amplius, ut contumeliosum defleas, ne uel te nimis amasse, uel gloriæ meæ inuidisse uidearis. Agens itaq; iam
annum ætatis suæ propè centesimum decimumquartum, aut ultrā, iussit uenas brachiorū incidi, & crurum, ut san-
guis largior egrederetur, qui propter longam ætatem in uenis congelatus exire non poterat. Quare cum longius
mortem sibi propagari uideret, rogauit Statium medicum, & amicum suum, ut sibi uenenum daret præparatum:
quod datum ad cor ex debilitate membrorum transire non potuit. Fecit itaq; sibi fieri balneum de consilio Statij
aquarum plus quàm mediocriter calidarū: in quod cum intrasset, audita sunt uerba, licet pauca, iam uoce attenua-
ta, sua immortalitate dignissima. Sertiens deinde mortem appropinquare, quo magis ostēderet eam sibi leuiorem
esse, nec homini timendam: primò uelut ridens, suos circumspexit: deinde aquam illā accepit sanguine mixtam, &
super se resperpsit, inquit: Hunc liquorē sanguine et aqua mixtū Ioui liberatori cōsecro: per quē, ut arbitror, ue-
rum Deum intelligebat. quo dicto paulo pōst migrauit. Funus autē maximo cum honore à suis paratum fuit. Com-
posuit autem cum in balneo esset, sepulchri sui, ut creditur, epitaphium, quod postea in marmore incisum fuit:

Cura, labor, meritum, sumpti pro munere honores,

Itē: alias posthac sollicitate animas.

Me procul à uobis Deus euocat, illicet adis

Rebus terrenis, hospita terra Vale.

Corpus auara tamen solennibus accipe saxis:

Namq; animam cælo reddimus, ossa tibi.

De ætate uero Senecæ potest illud conijci, eum ad centesimum decimumquartum annum, uel ultrā potius, perue-
nisse, quàm citrà stetisse. Dicit enim se potuisse uiuam uocē Ciceronis audire. Verisimile igitur est, eum fuisse tunc
rationis & doctrinæ capacem. Nam cū ea tempora mecum computo, quæ à morte Ciceronis usq; ad mortem Se-
necæ fluxerunt, illud notum omnibus mihi subit, Ciceronem Marci Antonij iussu cæsum esse circa exordia princi-
patus trium uirorum, scilicet Octauij, Antonij, & Lepidi. Illud cōstat, Octauium annos duodecim imperasse cum
Antonio, diuiso tamē imperio. Victo autem Antonio, solus tenuit monarchiam orbis annos quadragintaquatuor,
uel cir-

Verū id cen-
turio fieri ue-
ruit. lege Ta-
citum lib. 15.

V I T A.

uel circa. Tiberius uerò successit Octauio, & regnauit is annos treis & uiginti. Huic successit illa immanis fera C.
 Caligula. Is imperauit annos treis, menses decem, & dies octo: post quem Claudius imperauit annos quatuor &
 decem, menses septem, dies octo & uiginti. Cui truculentissima bestia Nero successit, adoptiuus Claudij filius, qui
 orbem terrarum suo prefit imperio annos treis & decem, menses septem, dies nouem & uiginti. quæ tempora si
 conferantur in unum, constituent annos centum quatuor & decem, dies treis. Mortuus autem Seneca anno unde-
 cimo imperij Neronis, biennium antequam Petrus & Paulus martyrio coronarentur. Igitur à morte Ciceronis ad
 mortem Senecæ fluxerunt anni centum duodecim, uel propemodum. Nunc reliquum est uidere, qua etate fuisset
 Seneca iuxta extrema Ciceronis tempora. Nam cum scribat se idoneum iam fuisse ad audiendum Ciceronis elo-
 quentiam, non alienum est arbitrari eum fuisse annorum duodecim. quare constet necesse est, Senecam annos cen-
 tum quatuor & uiginti supergressum esse. Non ergo mentitus sum, si ad centesimum & decimumquartū annum
 dixi Senecam etate processisse. Postremo sunt, qui asserant Senecam moralem autorem fuisse Tragediarum. nam
 Franciscus Petrarcha in quadam epistola opus fuisse huius Senecæ aperte confirmat: Bocatius uerò negat. cui uir
 disertissimus Collucius assentitur, hoc opus ascribens fratri Senecæ. de qua quidem re non nostrum est
 iudicium ferre, quòd adhuc sub iudice lis est. sed utcumq; sese res habeat, nos tamen
 quòd institutum est, aggrediamur.

F I N I S   V I T A E.

LVCII ANNAEI SE-

NECAE AD EBVTIVM LIBE-

RALEM DE BENEFICIIS,

Liber primus.

NTER multos ac varios errores temerè inconsulatèq; uiuentium nihil propemodum, optime Liberalis, dixerim t nocentius, quàm quòd beneficia nec dare scimus, nec accipere. Sequitur enim, ut malè collocata, malè debeantur, de quibus non redditis, serò querimur: ista enim perierunt, cum darentur. Nec mirum est, inter plurima maximaq; uitia, nullum esse frequentius, quàm ingrati animi. Id euenire ex pluribus causis uideo. Prima illa est, quòd non eligimus dignos, quibus tribuamus: sed nomina facturi, diligenter in patrimonium & uasa debitoris inquirimus. Semina in solum effectum & sterile non spargimus. Beneficia sine ullo delectu magis proijcimus, quàm damus. Nec facile dixerim, utrum turpius sit, inficiari, an repetere beneficium. Id enim genus huius crediti est, ex quo tantum recipiendū sit, quantum ultrò refertur: t de quo queri reuerà scèdissimum ob hoc ipsum, quia non opus est ad liberandum fidem facultatibus, sed animo. Reddit enim beneficium, qui * libenter debet. Sed cum sit in ipsis crimen, qui ne confessione quidem grati sunt, in nobis quoq; est. Multos experimur ingratos, plures facimus: quia aliàs graues exprobratores exactoresq; sumus, aliàs leues, & quos paulo post muneris sui pœniteat, aliàs queruli, & minima momenta calumniantes. Ita gratiam corrumpimus omnem, non tantum postquam dedimus beneficia, sed etiam dum damus. Quis enim nostrum contentus fuit, aut leuiter rogari, aut semel? Quis non, cum aliquid à se peti suspicatus est, frontem t obduxit, uultum auertit, occupationes simulauit, longis sermonibus, & de industria non inuenientibus exitum, occasionem petendi abstulit, & uarijs artibus properantes necessitates elusit? In angusto uerò comprehensus, aut distulit, aut timide negauit, aut promissit: sed difficulter, sed subductis supercilij, sed malignis, & uix exeuntibus uerbis? Nemo autem libenter debet, quod non accepit, sed expressit. Gratus aduersus eum quisquam esse potest, qui beneficium aut superbè t iniecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, ut molestia caret, dedit? Errat, si quis sperat responsurum sibi, quem dilatione lassauit, expectatione torlit. Eodem animo beneficiū debetur, quo datur: & ideo non est negligenter dandum. Sibi enim quisq; debet, quod à nolente accepit. Nec tardè quidem: quia quum in omni officio magni æstimetur diutis uoluntas, qui tardè fecit, diu noluit. Vtiq; non contumeliosè. Nam cum ita natura cōparatum sit, ut altius iniuriæ, quàm merita descendant, & illa citò defluant, has tenax memoria custodiat: quid expectat, qui offendit dum obligat? Satis aduersus illum gratus est, si quis beneficio eius ignoscit. Non est autem quòd tardiores faciat ad bene merendum, turba ingratorum. Nam primum (ut dixi) nos illam augemus: deinde ne deos quidem immortales ab hac tam effusa liberalitate sacriligi, negligentesq; eorum, deterrent. Vtuntur natura sua, cunctanterq; illos ipsos munerum suorum malos interpretes, iuuant. Hos sequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur. Demus beneficia, non fœneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit, cum daret. At malè celsit. Et liberi, & coniuges spem fefellerunt, tamen & educamus & ducimus. Adeoq; aduersus experimenta pertinaces sumus, ut bella uicti, & naufragi maria repetamus. Quanto magis permanere in dandis beneficijs decet: quæ si quis non dat quia non recipit, dedit, ut reciperet bonamq; ingratorum facit causam, quibus turpe est non reddere, si licet. Quàm multi indigni luce sunt? & tamen dies oritur. Quàm multi, quòd nati sunt, queruntur: tamen natura sobolem nouam gignit, ipsosq; qui non fuisse mallent, esse patitur. Hoc & magni animi, & boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa, & post malos quoq; bonum querere. Quid magnifici erat, multis prodesse, si nemo deciperet? t Tunc est uirtus, dare beneficia: nō utiq; reditura, quorum à uiro egregio statim fructus perceptus est. Adeo quidem ista res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet: ut si spes mihî præcidatur, gratum hominem reperiendi malim non recipere beneficia, quàm non dare. Quia qui non dat, uitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio: Qui beneficium non reddit, non magis peccat, quàm qui non dat citius.

*Beneficia in uulgus cum largiri institueris,
Perdenda sunt multa, ut semel ponas bene.*

In priore uersu utrunq; reprehendas. Nam nec in uulgus effundenda sunt, & nullius rei, minimè beneficiorum, honesta largitio est: quibus si detraxeris iudicium, desinūt esse beneficia, in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens uersus mirificus est, qui uno bene posito beneficio, multorum amissorum damna solatur. Vide, oro te, ne hoc & uerius sit, & magnitudini bene facientis aptius, ut illum hortemur ad danda, etiam si nullum bene positurus est. Illud enim falsum est perdenda sunt multa. Nullum perit, quia qui perdit, computauerat. Beneficiorum simplex ratio est:

Seneca.

a

tantum

CAP. I.
al. turpius.

Facere nomen.

*al. decoquere.
Liberare fidē.
Libenter, non
erat in uetustissimo codice.*

al. adduxit.

al. abiicit.

al. Nunc.

CAP. II.

al.redit. tantum eroga: si ꝑ reddet aliquid, lucrum est: si non reddet, damnum non est. Ego illud dedi, ut darem. Nemo beneficia in Calendario scribit. Nec auarus exactor ad horam & diem creditorē appellat. Nunquam illa uir bonus cogitat, nisi admonitus à reddente. Alioqui formam crediti transeunt. Turpis fœneratio est, beneficium expensum ferre. Qualiscunq; priorum euentus est, perseuera in alios conferre. Melius apud ingratos iacebunt: quos aut pudor, aut occasio, aut imitatio aliquâdo gratos poterit efficere. Ne cessaueris dare, opus tuum perage, & partes boni uiri exequere. Alium re, alium fide, alium gratia, alium consilio, alium præceptis salutaribus adiuua.

Expensum ferre.

CAP. III.

Officia etiam ferre sentiunt. Nec ullum tam immansuetum animal est, quod nō cura mitiger, & in amorem sui uertat. Leonum ora à magistris impunè tractantur. Elephantorum feritatem usque in seruire obsequium demeretur cibus. Adeo etiam quæ extra intellectum atq; æstimationem beneficij sunt posita, assiduitas tamen meriti pertinacis euincit. Ingratus est aduersus unum beneficium, aduersus alterum non erit: duorum oblitus est, tertium etiam eorum quæ exciderunt, memoriam reducet. Is perdidit, qui citò se perdidisse credidit. At qui instat & onerat priora sequentibus, etiam ex duro & immemori pectore gratiam extundit. Non audebit aduersus multa oculos attollere. Quocunq; se uertit, memoriam suam fugiens, ibi te uideat. Beneficijs tuis illū

al. stringe.

ꝑ cinge: quorum quæ uis, quæ ue proprietates sit, dicam, si prius illa, quæ ad rem non pertinent, transilire mihi permiseris: quare tres Gratia, & quare sorores sint, & quare manibus implexis, quare ridentes, quare iuuenes, & quare uirgines, soluta ac perlucida ueste. Alij quidē uideri uolunt unam esse, quæ det beneficium: alteram, quæ accipiat: tertiam, quæ reddat. Alij tria beneficiorum genera, promerentium, reddentium, simul & accipientium reddentiumq; . Sed utrumlibet ex istis ꝑ iudica uerum: quid ista nos iuuat scientia? Quid ille confertis manibus in se redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficij per manum transeuntis, nihilominus ad dantem reuertitur, & totius speciem perdit: si usquam interruptus est, pulcherrimus: si cohæsit, & uices seruauit. Ideo ridentes: quia promerentium uultus hilares sunt, quales solent esse & qui dant, & qui accipiunt beneficia. Iuuenes: quia non debet beneficiorum memoria senescere. Virgines: quia incorrupta sunt, & sincera, & omnibus sancta, in quibus nihil esse alligati decet, nec astricti. Solutis itaq; tunicis utuntur, perlucidis autem, quia beneficia conspici uolunt. Sit aliquis usq; eod Græcis mancipatus, ut hæc dicat necessaria: nemo tamen erit, qui etiā illud ad rem iudicet pertinere, quæ nomina illis Hesiodus imposuerit, Æglen maximam natu appellauerit, mediam Euphrosynen, tertiam Thaliā. Horum nominum interpretationem, & prout cuiq; uisum est, desceat, & ꝑ ad rationem aliquam conatur perducere, cum Hesiodus puellis suis, quod uoluit nomen imposuerit. Itaq; Homerus uni mutauit, Pasitheam appellauit, & in matrimonium produxit, ut scias illas Vestales non esse uirgines. Inueniam alium poetam, apud quem præcingantur, ꝑ & spissis prodeant. Ergo & Mercurius unā stat: non quia beneficia ratio commendat, uel oratio, sed quia pictori ita uisum est. Chrysippus quoq; , penes quem subtile illud acumen est, & in imam penetrans ueritatem, qui rei agendæ causa loquitur, & uerbis non ultrā, quā ad intellectum satis est, utitur, totum librum suum his ineptijs replet, ita ut de ratione dandi, accipiendū, reddendūq; beneficij, pauca admodum dicat. Nec his fabulas, sed hæc fabulis inserit. Nam præter ista quæ Hecaton scribit, treis Chrysippus Gratias ait Iouis & Eurynomes filias esse. Etate autem minores quā Horas, sed meliuscula facie, & ideo Veneri datas comites. Matris quoque nomen ad rem iudicat pertinere. Eurynomen enim dictam, quia latè patentis patrimonij sit, beneficia diuidere: tanquā matri post filias soleat nomen imponi, aut poetæ uera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriæ loco audacia est, & cuicunq; nomen non potest reddere, imponit: ita poetæ non putant ad rem pertinere, uerum dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quenq; uocari iubent, quod bellè facit ad uersum. Nec illis fraudi est, si aliquid in sensum detulerunt. Proximus enim poeta suū illas ferre nomen iubet. Hoc ut scias ita esse, ecce Thalia, de qua cū maximè agitur, apud Hesiodū Charis est, apud Homerū uerò Musa.

al. ad ea.

Spissis scilicet uestibus, id est, crassiore filo.

CAP. IIII.

In ordinem coagere.

al. Hic.

Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia ista, quæ ita extra rem sunt, ut nec circa rem quidem sint, relinquam. Tu modò nos tuere, si quis mihi obiecerit, quod Chrysippum in ordinem coegerim, magnum meherculè uirum, sed tamen Græcum, cuius acumen nimis tenue retunditur, & in se sæpe replicatur, etiam cum agere aliquid uidetur, pungit, non perforat. ꝑ Hoc uerò quod acumen est: De beneficijs dicendum est, & ordinanda res, quæ maximè societatem humanā alligat. Danda lex uitæ, ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat. Ne liberalitatem,

Superfluere.

al. restringat.

quam nec deesse oportet, nec superfluere, hæc ipsa obseruatio ꝑ restringat, dum temperat. Docendi sunt libenter accipere, libetè reddere, & magnum ipsis certamen proponere eos, quibus obligati sunt re, animo non tantum æquare, sed uincere. Quia qui referre gratiam debet, nunquam consequitur, nisi præcessit. Hi docendi sunt nihil imputare, illi plus debere. Ad hanc honestissimam contentionem, beneficijs beneficia uincendi, sic nos adhortatur Chrysippus, ut dicat uerendum esse, ne quia Charites Iouis filia sunt, putemus certè ꝑ paruum ingerere sacrilegium, si tam beilis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid eorum doce, per quæ beneficentior, gratioq; aduersus bene merentes fiam, per quæ obligantium, obligatorumq; animi certent, ut qui præstiterint, obliuiscantur, pertinax sit memoria debentium. Istæ uerò ineptiæ poetis relinquuntur: quibus aures oblectare propositum est, & dulcem fabulam nectere. At qui ingenia sanare, & fidem in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis uolunt, serio loquamur, &

Fortè, patratū ingens sacrilegium.

magnis

A. magnis uiribus agent: nisi fortè existimas leui ac fabuloso sermone, & anilibus argumentis prohiberi posse rem perniciosissimam, beneficiorum nouas tabulas.

Sed quemadmodum superuacua transcurram, ita exponā necesse est, hoc primū nobis esse dicendum, quid accepto beneficio debeamus. Debere enim dicit se alius pecuniam, quam accēpit, alius consularum, alius sacerdotium, alius prouinciam. Ista autem sunt meritorum signa, nō merita. Non potest beneficium manu tangi, sed animo geritur. Multum interest inter materiam beneficij, & beneficium. Itaque nec aurum, nec argentum, nec quicquam eorum quæ à proximis accipiuntur, beneficium est, sed ipsa tribuentis uoluntas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, & quod traditur, possidenturq; solum notant: contrā, illud quod in re charum atque preciosum est, paruipendunt. Hæc quæ tenemus, quæ aspicimus, in quibus cupiditas nostra hæret, cādūca sunt. Auferre ea nobis, & iniuria potest. Beneficium uero etiam amisso eo per quod datum est, durat. Est enim rectè factum, quod irritum nulla uis efficit. Amicum à piratis redemi: hunc alius hostis excepit, & in carcerem condidit, non beneficium, sed usum beneficij mei sustulit. Ex naufragio raptos, uel ex incendio, liberos reddidi. Hos uel morbus, uel aliqua fortuita iniuria eripuit. Manet etiam sine illis, quod in illos datum est. Omnia itaque, quæ falsum beneficij nomen usurpant, ministeria sunt, per quæ se uoluntas amica explicat. Hoc quoq; in alijs rebus euenit, ut aliubi sit species rei, aliubi ipsa res. Imperator aliquem torquibus, murali, & ciuica donat. Quid habet per se corona preciosum? Quid prætexta? Quid fasces? Quid tribunal & currus? Nihil horum honor est, sed honoris insigne. Sic non est beneficium id, quod sub oculos uenit, sed beneficij uestigium & nota.

Quid est ergo beneficium? Beneuola actio tribuens gaudium, capiensq; tribuendo, in id quod facit, prona, & sponte sua parata. Itaq; non quid fiat, aut quid detur, refert, sed qua mente. Quia beneficium non in eo, quod fit aut datur, consistit, sed in ipso dantis aut facientis animo. Magnum autem esse inter ista discrimen, uel ex hoc intelligas licet, quod beneficium utiq; bonum est. Id autem quod fit aut datur, nec bonum nec malum est. Animus est, qui parua extollit, sortida illustrat, magna & in precio habita dehonestat. Ipsa, quæ appetuntur, neutram naturam habent, nec boni, nec mali. Id refert, quò illa rector animus impellat, à quo forma datur rebus. Non est ergo beneficium ipsum, quod numeratur, aut traditur. Sicut nec in uictimis quidem, licet optima sint, auroq; præfulgeant, deorum est honos, sed pia ac recta uoluntate uenerantium. Itaq; boni etiam farre ac fructu fidei religiosi sunt, mali rursus non effugiunt impietatem, quam uis aras sanguine multo cruentauerint.

B. Si beneficia in rebus, non in ipsa benefaciendi uoluntate consisterent, eo maiora essent, quo maiora sunt, quæ accipimus. Id autem falsum est. Nonnunquam enim magis nos obligat, qui dedit parua magnificè, qui regum æquauit opes animo, qui exiguum tribuit: sed libenter, qui paupertatis suæ oblitus est, dum meam respicit, qui non uoluntatem tantum iuuandi habuit, sed cupiditatem: qui accipere se putauit beneficium, cum daret: qui dedit tanquam non recepturus, recepit tanquam non dedisset, qui occasionem qua prodesset, & occupauit & quæsiuit. Contrā ingrata sunt (ut dixi) licet re ac specie magna uideantur, quæ danti aut extorquentur, aut excidunt. Multoq; gratius uenit, quod facili, quàm quod plena manu datur. Exiguum est quod in me contulit, sed amplius non potuit. At id quod dedit, magnum est: sed dubitauit, sed distulit, sed cum daret, gemit, sed superbè dedit, sed circumtulit, & placere ei, cui præstabat, noluit, ambitioni dedit, non mihi.

Socrati cum multa multi pro suis quisq; facultatibus offerrent: Æschines pauper auditor, Nihil, inquit, dignum te quod dare tibi possim, inuenio, & hoc modo pauperem me esse sentio. Itaq; dono tibi quod unum habeo, me ipsum. Hoc munus rogo quaecumq; est boni consulas, cogitesq; alios cum multum tibi darent, plus sibi reliquisse. Cui Socrates: Quid ni tu, inquit, mihi magnum munus dederis, nisi fortè paruo te æstimas? Habebo itaq; curæ, ut te meliorem tibi reddam quàm accepi. Vicit Æschines hoc munere Alcibiadis parem diuitijs animum, & omnium iuuenum opulentorum munificentiam.

Vides quomodo animus inueniat liberalitatis materiam, etiam inter angustias paupertatis. Videtur mihi dixisse: Nihil egisti fortuna, quod me pauperem esse uoluisti. Expediam nihilominus dignum huic uiro munus: & quia de tuo non possum, de meo dabo. Neq; est quod existimes illum uilem fuisse, qui precium se sui fecit. Ingeniosus adolescens inuenit, quemadmodum Socratem sibi daret. Non quanta quæque sunt, sed à quali dentur, perspicendum. Callidus nō difficilem aditum præbet, immodica cupientibus: spesq; improbas nihil re adiuturus uerbis fouet. At eius peior est opinio, qui lingua asper, uultu grauis, cum inuidia fortunam suam explicauit. Colunt enim, detestanturq; felicem, & si potuerint, eadem facturi, odere facientem. Coniugibus alienis nec clām, sed apertè quidam ludibrio habitis, suas alijs perimere. Rusticus, inhumanus, ac maleuolus, & inter matronas abominandæ conditionis est, si quis coniugem in sella prostare uetuit, & uulgò admisis in spectoribus uehi undiq; perspicuam. Si quis nulla se amica fecit insignem, nec alienæ uxori æmulum præstat, hunc matronæ humilem, & sordidæ libidinis, & ancillariolum uocant. Hinc decentissimum sponsaliorum genus est adulterium: & in consensu uidui cœlibatus, nemo uxorem duxit, nisi qui abduxit iam raptam. Agros spargere, auariciam recolligere certant. Nihil pensi habere, paupertatem alienam contemnere, suam timere.

Fideli: quia paulo ante auri mentionē fecit. Talis est locus apud Ciceronem Paradiso primo.

CAP. VII

CAP. VIII

CAP. IX

al. iam rapta spargere, sparsa recolligere, pari auaricia certant.

Nisum aliud uereri malum, non parcere iniurijs, perturbare imbecilliores ui, ac metu premere. Nam provincias spoliari, & nummarium tribunal, audita utrinque licitatione alteri addici, non mirum, quando quæ emeris, uendere gentium ius est.

CAP. X.

al. dissidentia.

Sed longius nos impetus euehit, prouocante materia. Itaque sic finiamus, ne in nostro seculo culpa subsidat. Hoc maiores nostri questi sunt, hoc nos querimus, hoc posterius nostri querentur, eteros esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas, & in omne nefas labi. At ista stant loco eodem, stabuntque, paululum duntaxat ultrò aut citrò mora, ut fluctus quos æstus accedens longius extulit, recedens interiore littorum uestigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quam in alia peccabitur, abrumpetque frenos pudicitia: nunc conuiuiorum uigebit furor, & locidissimum patrimoniorum exitium culina: nunc cultus corporum nimius & formæ cura, præ se ferens animi deformitatem, nunc in petulantiam & audaciam erumpet, malè dispensata libertas: nunc in crudelitate priuatam ac publicam ibitur, bellorumque ciuiliū insaniam, qua omne sanctum ac sacrum prophanetur. Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimū meri cepisse uirtus erit. Non expectant uno loco uitia, sed mobilia & inter se dissidentia tumultuantur, pellunt inuicem, fuganturque. Cæterum idem semper de nobis pronunciare debebimus, malos esse nos, malos fuisse, inuitus adijciam, & futuros esse. Erunt homicidæ, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores. infra ista omnia ingratus est, nisi quod omnia ista ab ingrato animo sunt, sine quo uix ullum magnum facinus accreuit. Hoc tu caue tanquam maximum crimē, ne admittas: ignosce tanquam leuissimo, si admissum est. Hæc est enim iniuriæ summa. Beneficium perdidisti. Saluum est tibi ex illo, quod est optimum, dedisti. Quemadmodum autem curandum, ut in eos potissimum beneficia conferamus, qui gratè responsuri erunt: ita quædam, etiam si de illis malè sperabitur, faciemus, tribuemusque, non solum si iudicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse: tanquam si filios alicui restituere potero, magno periculo liberatos, sine ullo meo incommodo, non dubitabo. Dignum etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis ueniam. Indignum si eripere latronibus potero, clamore sublato, salutarem uocem homini non pigebit emittere.

CAP. XI.

al. Recipe.

Proxima ab his.

Superfluens.

Ex abundanti.

Sequitur ut dicamus, quæ beneficia danda sint, & quemadmodum. Primò demus necessaria, deinde utilia, deinde iucunda atque mansura. Incipiendum est autem à necessarijs. Aliter enim ad animum peruenit, quod uitam continet: aliter, quod exornat, aut instruit. Potest in eo aliquis fastidiosus esse æstimator, quo facili cariturus est, de quo dicere licet: Recipere non desidero, meo contentus sum: interim non reddere tantum libet quod acceperis, sed abijcere. Ex his quæ necessaria sunt, quædam primum obtinent locum, sine quibus non possumus uiuere: quædam secundum, sine quibus non debemus: quædam tertium, sine quibus nolumus. Prima huius notæ sunt, hostium manibus eripi, & tyrannicæ iræ, & proscriptioni, & alijs periculis, quæ varia & incerta humanam uitam obsident. Quicquid horum discusserimus, quo maius ac terribilius erit, hoc maiorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quantis sint liberati malis: & lenocinium est muneris, antecedens metus. Nec tamen ideo debemus tardius quenquā seruare, quam possumus: ut muneris nostro, timor imponat pondus. Proxima ab his sunt, sine quibus possumus quidem uiuere, sed ut mors potior sit, tanquam libertas & pudicitia, & mens bona. Post hæc manebimus coniunctione, ac sanguine, usque, & consuetudine longa, chara: ut liberos, coniuges, penates, ceteraque, quæ usque eò animus sibi applicuit, ut ab illis quam à uita diuelli grauius existimet. Subsequuntur utilia, quorum varia & lata materia est. Hic erit pecunia non superfluens, sed ad sanum modum habendi parata. Hic erit honor & processus ad altiora tendentium. Nec enim utilius quicquam est, quam sibi utilem fieri. Iam cætera ex abundanti ueniunt, delictos factura. In his videamus, ut opportunitate grata sint, ut non uulgaria, quæque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc ætatem habent, aut quæ etiam si natura preciosa non sunt, tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maximè uoluptati futurum sit, quid frequenter occurrurum habenti, ut toties nobiscum, quoties cum illo sit. Vtiq; cauebimus, ne munera superuacua mittamus: ut fœminæ aut senis arma uenatoria, aut rustico libros, aut studijs ac literis dedito retia. Neque ex cōtrario circumspeciemus, ne dum grata mittere uolumus, suum cuique morbum exprobratura mittamus, sicut ebrioso uina, & ualetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit esse, non munus, in quo uitium accipientis agnoscitur.

CAP. XII.

Incurrit animo.

Si arbitrium dandi penes nos est, præcipuè mansura quæremus, ut quam minimè mortale munus sit. Pauci enim sunt tam grati, ut quod acceperint, etiam si non uident, cogitent. Ingratis quoque memoria cum ipso munere incurrit, ubi ante oculos est, & obliuisci sui non sinit, sed autorem suum ingerit & inculcat. Eo quidem magis duratura quæramus, quia nunquam admone-re debemus. Ipsa res euanescentem memoriam excitet. Libentius donabo argentum factum, quam signatum Libetius statuas, quam uestem, & quod usus breuis deterat. Apud paucos post remanet gratia. Plures sunt apud quos non diutius in animo sunt donata, quam in usu. Ergo si fieri potest, consumi munus meum nolo. Extet, hæreat amico meo, & conuiuat. Nemo tam stultus est, ut monendus sit, ne cui gladiatores aut uenationem iam munere ædito mittat, & uestimenta æstiuæ brumæ, hyberna solstitio. Si in beneficio sensus communis, tempus, locum, personas obseruet: quia momentis quædam grata & ingrata sunt. Quanto acceptius est si id damus, quod quis non habet, quam cuius copia abundat. Quod diu quærit, nec inuenit, quam quod ubiq;

A ubique uisurus est? Munera non tam preciosa, quàm rara & exquisita sint, quæ etiam apud diuitem sui locum faciunt, sicut gregalia quoque poma, etiam post paucos dies itura in fastidium, delectant, si prouenire maturius. Illa quoque non erunt sine honore, quæ aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alij.

Gregalia.

Alexandro Macedoni, cum uictor Orientis, animos supra humana tolleret, Corinthij per legatos gratulati sunt, & ciuitate illum sua donauerunt. Cum risisset Alexander hoc officij genus, unus ex legatis: Nulli, inquit, ciuitatem unquam dedimus alij quàm tibi & Herculi. Libens accepit delatum honorem, & legatos inuitatione, aliq; humanitate profecutus, cogitauit, nò qui sibi ciuitatem darent, sed cui dedissent. Et homo gloriæ deditus, cuius nec naturam, nec modum nouerat, Herculis Liberiq; uestigia sequens, ac ne ibi quidem resistens, ubi illi defecerant, ad socium honoris sui respexit à dantibus, tanquam cælum, quod mente uanissima complectebatur, teneret, quia Herculi æquabatur. Quid enim simile habebat uesanus adolescens, cui pro uirtute erat felix temeritas? Hercules nihil sibi uicit: orbem terrarum transiit, non concupiscendo, sed uindicando. Quid uinceret malorum hostis, bonorum uindex, terrarum marisq; pacator? At hic à pueritia latro, gentiumq; uastator, tam hostium perniciēs, quàm amicorum, qui summum bonum duceret, terrori esse cunctis mortalibus, oblitus non ferocissima tantum, sed ignauissima quoq; animalia timeri, ob uirus malum.

CAP. XIII.

Ad propositum nunc reuertamur. Beneficium quod quibuslibet datur, nulli gratum est. Nemo se stabularij aut cauponis hospitem iudicat, nec conuiuium dantis epulum, ubi dici potest: Quid enim in me contulit? Nempe hoc quod in illum, & uix bene notum sibi, & in illum etiam inimicum, ac turpissimum hominem. Nunquid enim me dignum iudicauit? Morbo suo morem gessit. Quod uoles gratum esse, rarum effice. Quis patitur sibi imputari uulgaria? Nemo hæc ita interpretetur, tanquam reducam liberalitatem, & frenis arctioribus reprimam. Illa tamen enim, in quantum libet, exeat: sed ea non erret. Licet ita largiri, ut unusquisque etiam si cum multis accepit, in populo se esse non putet. Nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam speret se propius admissum. Dicat, Accepi idem quod ille, sed ultrò. Accepi quod ille: sed ego intra breue tempus, cum ille diu meruisset. Sunt, qui idem habeant: sed non eisdem uerbis datum, non eadem comitate tribuentis. Ille accepit, cum rogasset: ego, cum rogarer. Ille accepit: sed facillè redditurus, sed cuius senectus & liberorum orbitas magna promittebat. Mihi plus dedit, quamuis idem dederit: quia sine spe recipiendi dedit. Quemadmodum meretrix ita inter multos se diuidit, ut nemo non aliquod signum familiaris animi ferat: ita qui beneficia sua amabilia uult esse, excogitet, quomodo & multi obligentur, & tamen singuli habeant aliquid, quo se cæteris præferant. Ego uerò beneficijs non obijciam moras. Quo plura maioraq; fuerint, plus afferent laudis. Adsit tamen iudicium. Neq; enim cordi esse cuiquam possunt, fortè ac temerè data. Quare si quis existimat nos, cum ista præcipimus, benignitatis fines introrsus referre, & illi minus laxum limitem aperire, næ perperam monitiones nostras exaudit. Quam enim uirtutem magis ueneramur, cui magis stimulos addimus, quibus uerò tam còuenit hæc adhortatio, quàm nobis, societatem humani generis sancientibus?

CAP. XIII.

Reduco.
al. uerò.

Quid ergo est? cum sit nulla honesta uis animi, etiam si à recta uoluntate inceptit, nisi quam t uirtutum modus fecit, ueto liberalitatem nepotari. Tunc inuat accepisse beneficium, & supernis quidem manibus, ubi illud ratio ad dignos perducit, quod non t quilibet casus & consilij indigens imperus defert: sed quod ostentare libet, & inscribere sibi. Beneficia tu uocas, quorum authorem fateri pudet? At illa quanto gratiora sunt: quantoq; in partem interiorē animi nunquam exitura descendunt, cum delectant, cogitantem magis à quo, quàm quid acceperis? Crispus Pasiēnus solebat dicere, quorundam se iudicium malle, quàm beneficium: quorundam beneficium malle, quàm iudicium. & subiiciebat exempla: Malo, aiebat, diui Augusti iudicium: malo Claudij beneficium. Ego uerò nullius puto expetendum esse beneficium, cuius utile iudiciū est. Quid ergo? Non erat accipiendum à Claudio quod dabatur? Erat: sed sicut à fortuna, quam scires statim posse malam fieri. Quid ergo? ista inter se mixta diuidimus? Non est beneficium, cui deest pars optima, datum esse iudicio. Alioquin pecunia ingens si non ratione, nec recta uoluntate donata est, non magis beneficium est, quàm thesaurus. Multa sunt autē, quæ oportet accipere, nec debere.

CAP. XV.

al. uirtutem.
al. liber.

LIBRI PRIMI FINIS.

ANNOTATIONES ERASMI RO

TERODAMI IN LIBROS SENECÆ DE BENEFICIJS.

Vllum perit.] Sensus obscurior est. potest enim accipi: Nullum beneficium perit, quia qui putat aliquod perisse, is computauerat, & iam non erat beneficium. Potest & sic intelligi: Qui perdidit, hoc ipsum computauerat, aliqua peritura. Veluti qui sementem facit, non queritur se perdere alia quot grana: quum hoc non expectarit, ut omnia prouenirent. Liber manu descriptus habebat: Nullum perdit, qui perdi non computauerat. Atq; huius lectionis erit arguta sententia, si tollas uerbum, Perdi: Nullum perdit

Cap. 2.

Seneca.

4 3

perdit

perdit qui non computauerat. Hoc enim perdimus, quod decedit rationi nostrae. At beneficia non supputantur. Aut si tollas particulam, Non: Nullum perdit, qui perdi computauerat. hoc est, qui hoc ipsum computauerat quædam petuere. Sed prior sensus mihi magis arridet. Non dubitem affirmare, quamlibet reclamantibus exemplaribus, reddit, à Seneca fuisse scriptum: nō, reddet. Nam fructus propriè redire dicitur: unde & redditus dicti, census annui.

Cap. 3. Græcis mancipatus.] Editiones superiores habebant, Gratijs mancipatus. quæ lectio fuerat utcumq; tolerabilis, si quemadmodum codex manu descriptus habebat, legamus emācipatus: quasi dicas, alienus à Gratijs. Sed arbitror germanam esse lectionem, mancipatus Græcis, siue Graijs, pro addictus Græcis: ut quicquid ab illis proditum fuerit, miretur. Siquidem hæc ueterum Græcorum commenta sunt, quæ Seneca contemnit, sed petulantius quàm pro merito. Quid enim erat hic, quod existimaret tot salibus exagitandum: nisi fortè totam poesin putat irridendam, quæ philosophiæ dogmata fabularum inuolucris iuuenum animis commendauit. Hunc ineptum impertum, & carpendi libidinem, ne dicam petulantiam, eruditi notarunt in hoc scriptore.

Et spissis aut phisianis prodeant.] Sic habebant priores editiones. Aut phisianis, è spacio marginis suspicor in contextum fuisse relatum: quod nimium crebrò factum in authoribus comperi. Codex manu descriptus habebat spissatis: quod mihi magis probatur. Allusit enim ad id quod paulo antè dixerat, de pellucidis tunicis ac solutis. Solutis enim opponit præcinctas, & pellucidis spissatas. Quod enim spissatum est, minimè pellucet. Notat opinor uestes, quæ pilis extantibus hirsutæ sunt: aut hoc genus, quod nunc vulgò dicunt Viltēs, quo lanæ per se coactæ uestem faciunt, & si addatur acetum, ferro resistunt, imò etiam ignibus. Meminit Plinius libro octauo, capite quadagesimo octauo. Vidimus & ipsi pueri, uestes floccis, aut pannis multiplicatis spissatas in usu fuisse. Erant qui haberent, phryxianis.

Latè patentis patrimonij.] Superiores editiones habebant, Latè patentis matrimonij. Verùm id reclamantibus licet exemplaribus, mutare non dubitauimus. Scribam scilicet paulo antè facta matris mentio. At Seneca respexit ad Eurinomen, quæ à spaciōsis pascuis dicta est Græcis, quasi Latine dicas latipascuam. Vocem aut Græcam uelut interpretans Seneca, Latè, inquit, patentis. Olim autem diuitiæ potissimum in pecoribus erant: & facultates patrimonium dicimus, matrimonium non dicimus.

Et cuiuscunq; nomen non potest reddere, imponit.] Hic aliquis uelut interpretans adiecerat hæc uerba, aliud loco nominis proprii. Ea uelut adulterina expunximus, maxime quod non habebantur in codice manu descripto, & officium argutiæ sensus. Reddit nomen, qui meminit, ac pronunciat impositum, qui nouum fingit.

Cap. 4. Putemus certè paruum in genere sacrilegium.] Si diuinare licet, fortè scriptum erat à Seneca, ut putemus contra patrem graue sacrilegium, si tam, &c. Quæ diuinatio mihi potissimum arridet, utpote quæ non multum recedit à scripturæ prioris uestigijs, & sensum habet argutum: certè uertitur in contra, paruum in patrè, siue parentem, & ingerere, in grauem, nisi maus ingeri. Etenim qui uolunt Charitas esse filius Iouis, putant graue sacrilegium etiam in patrem committi, si filiabus fiat iniuria.

Cap. 15. Veto liberalitatem tecum potiri.] Sic habebat prior editio. E' uestigijs tamen uetusti codicis, restitui mus nepotari, à nepote dicto uerbo, quemadmodum ab belluone dicimus belluari, à iuene iuuenari. Sentit autem, beneficium non esse dandum ei, qui nequiter profusus sit quod dederis.

IN OMNIA LVCII ANNAEI SENECAR
scripta, Fernandi Pinciani castigationes, & scholia.

IN LIBRVM PRIMVM DE
BENEFICIIS.

Cap. 1. **L** Vchj Annæi Senecæ ad Ebutium Liberalem, &c.] Docuimus in Plinianis annotationibus scribendum esse, Annæi, per diphthongum in penultima, ex auctoritate Terentiani grammatici: Annæus Seneca, & Pomponius antè secundus.

Sibi enim quisq; debet, quod à nesciente accepit.] Beneficium posse à nesciente dari, negat libro sexto Seneca, adiecta ratione. Item libro nono Controuersiarum: Beneficium, inquit, est, quod totū eius causa præstat, in quem confertur. Proinde probo lectionem quorundam codicum, qui non legunt hic nesciente, sed negligente. Quam uidentur confirmare uerba statim antè præcedentia, & ideo non est negligenter dandum. Et infra libro secundo: Nam qui negligens est in accipiendo, quum omne beneficium recens placeat, quid faciet quum prima eius uoluptas refrixit. Videtur appellare Seneca negligenter dare aut accipere beneficium, non alacri & leto animo utrumq; facere.

Quibus turpe est non reddere. Scilicet quàm multi indigni sunt luce.] Scribe, quibus turpe est non reddere, si licet. Quàm multi indigni sunt luce, ex uetere lectione.

Cap. 3. Sed utrumlibet ex istis iudicauerim.] Corrige, Sed utrumlibet ex istis iudica uerum, ex correctissimo exemplari cœnobij diuorum Facundi & Primitiui.

Prout cuiq; uisum est conuenire, desecit.] Verbum conuenire, superuacaneum est, ex exemplari Facundi & Primitiui.

Pasithoam appellauit.] Scribendum Pasithæam, non Pasithoam: ex Homero quartodecimo iliados, & uetere lectione.

Nō quia beneficia ratio cōmendat, uel oratio.] Postrema duo uerba, uel oratio, aduētia putamus, ab aliquo studioso in margine libri sui scripta, adnotate sic in alijs exemplaribus haberi, postea per incuriam librariis
riorum

A riorum in contextum relata. Cuiusmodi nitia non paucatum in alijs, tum in hoc præcipue autore admissa sunt, negotium non medio ore eius studiofis exhibentia.

Hecaton.] Hecatonis testimonio sepe alijs Seneca utitur, & plerique alij autores, ut dubitandum non sit Cap. 5i
de integritate eius dictionis.

Manet etiam sine illis, quod in illos datum est.] Corrigendum arbitramur, quod in illis datum est.

Quid habet per se corona preciosum.] Exemplar diui Francisci, speciosum legit, non preciosum, & at sentio, rectius. In dicant id uerba paulo antè precedentia, ut alicubi sit species recti, alicubi ipsa res.

Difficilem aditum præbet.] Quædam scripta exemplaria addunt negationē, non difficilem aditū præbet. Cap. 9i

Spesq; improbas nihil se adiuturis uerbis fouet.] Castiga, spesq; improbas nihil re adiuturus uerbis fouet: ex eisdem.

At eius peior est opinio, qui lingua asper.] Sunt codices qui legunt, At peior opinio, si lingua asper. Scribendam existimo, At peior opinior, qui lingua asper.

Nec clam, sed aperte quidam ludibrio habitis.] Scribendum per transpositionem uerbi, quidem: nec clam, quidem sed aperte ludibrio habitis: ex scripta lectione.

Inhumanus ac maleuolus.] Eadem inurbanus, mali moris.

Indecentissimum sponfaliorum genus est.] Corrigendum reor, Hinc decentissimum sponfaliorum genus est: uel sic, inde decentissimum sponfaliorum genus est.

Nisi qui abduxit iam raptam. Agros spargere, auariciam recolligere certant.] Vetusta lectio, nisi qui abduxit. Iam rapta spargere. Sparsa erant, agri auaricia recolligere certant. ut possit fortè, pari, non agri, scribi. Ceterum hunc locum, sicuti pleraq; alia huius operis, ut mediū relinquimus, ut ingeniosus lector pro capitu ingenij sui aut emendet, aut in meliore statu reponat.

Sine ullo meo incommodo.] Veteres codices non agnoscunt uerbum, incommodo: sed partim legunt, sine ullo meo: partim, sine ullo meo merito. Cap. 18i

Iam cætera ex abundanti ueniunt.] Particula, iam, in nonnullis exemplaribus desideratur: & pro uerbo, sequemur, quod mox paulo habetur, uideamus, legunt: non, sequemur. Cap. 11i

Eo quidem magis duratura queramus.] In quibusdam codicibus, Eoq; magis duratura queramus. In exemplari meo domestico, Gallicana manu scripto, Et eo quidem magis, &c. Cap. 12i

Vbi illa defecerant.] Fideliores lectionem ducimus, ubi illi defecerant: hoc est, Hercules & Liber. Cap. 13i

Morbo suo morem gessit.] In quibusdam codicibus, Minimè. Morbo suo morem gessit. Cap. 14i

Ille accepit, quum rogasset: ego, quum rogarer.] Quædam exemplaria, Ille accepit, quum rogasset: ego, quum non rogarem. Alia, Ille accepit quum rogasset, ego non rogavi.

Non quod quilibet casus.] Dicitio, quod, expungenda ex uetere lectione. Alio qui legendum erat in uerbo ordine, quod non quilibet casus. Cap. 15i

LIBER SECVNDVS, QUÆMADMODVM dandum sit beneficium.

Inspiciamus, Liberalis uirorum optime, id quod ex priore parte adhuc superest, quæmadmodum dandum sit beneficium: cuius rei expeditissimam uideor monstraturus uiam, si sic demus, quomodo uellemus accipere. Ante omnia libenter, citò, sine ulla dubitatione. Ingratum est beneficium, quod diu inter manus dantis hæsit, quod quis ægrè dimittere uisus est, & sic dare, † tanquam si sibi præriperetur. Etiam si quid moræ interuenit, euitemus omni modo, ne deliberasse uideamur. Proximus est autem neganti, qui dubitauit, nullamq; inijs gratiam. Nam cum in beneficio iucundissima sit tribuentis uoluntas, qui nolentem se tribuisse ipsa cunctatione testatus est, non dedit, sed aduersus ducentem, malè retinuit. Multi autem sunt, quos liberales facit frontis infirmitas. Gratissima sunt beneficia, parata, facile occurrentia, ubi nulla mora fuit, nisi in accipientis uerecundia. Optimum est, antecedere desiderium cuiusque: proximum, sequi. Illud melius, occupare antequam rogemur: quia cum homini probo ad rogandum os corruat, & suffundatur rubore, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. Non tulit gratis, qui cum rogasset, accepit. Quoniam quidem, ut maioribus nostris, grauissimis uiris, uisum est, nulla res charius constat, quàm quæ precibus empta est. Vota homines parcius facerent, si palàm facienda essent. Adeo etiam deos, quibus honestissimè supplicamus, tacitè malimus & intra nos precari.

Molestum uerbum est, onerosum, & demisso uultu dicendum, Rogo. Huius facienda est gratia amico, & cuicunque, quem amicum sis promerèdo facturum. Properet licet: serò beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo diuinanda cuiusque uoluntas, & cum intellecta est, necessitate grauissima liberanda est. Illud beneficium iucundum, uicturumq; in animo scias, quod obuiam uenit. Si non contingit præuenire, plura rogantis uerba intercidamus, ne rogati uideamur: sed certiores facti statim promittamus, facturosq; nos etiam antequam interpellaremur, ipsa festinatione approbemus. Quæmadmodum in ægris opportunitas cibi salutaris est, & aqua tempestiue data remedij locum obtinuit: ita quamuis leue & uulgare beneficiū sit, si præstò fuerit, si proximam quamq; horam non perdidit, multum sibi adjicit, gratiamq; preciosi, sed lenti & diu cogitati muneris uincit. Qui tam paratè fecit, non est dubium, quin libenter faciat. Itaque lætus facit, & induit sibi animi sui uultum.

CAP. III. Ingentia quorundam beneficia, silentium aut loquendi tarditas, imitata gratulationem & tristitiam, corrumpit, cum promitterent uultu negantium. Quanto melius, adijcere bona uerba rebus bonis, & prædicatione humana benigna; commendare quæ præstes. Ut illum castiges, quod tardior in rogando fuit, adijcias licet familiarem querelam: Irascor tibi, quod cum aliquid desiderasses, non olim scire me uoluisti, quod tam diligenter rogasti, quod quenquam adhibuisti. Ego uerò gratulor mihi, quod experiri animum nostrum libuit: postea quicquid desiderabis, tuo iure exiges. Semel rusticitati tuæ ignoscitur. Sic efficies, ut animum tuum plaris æstimet, quàm illud quicquid est, ad quod petendum uenerat. Tunc est summa uirtus tribuentis, tunc benignitas, ubi ille qui discessit, dicit sibi: Magnum hodie lucrum feci. Malo quod illum talem inueni, quàm si multiplicatum hoc ad me, de quo loquebar, alia uia peruenisset. Huic enim animo nunquam parem referam gratiam.

CAP. IIII. At plerique sunt, qui beneficia asperitate uerborum, & supercilio in odium adducunt, eo sermone usi, ea superbia, ut impetrasse pœniteat. Aliæ deinde post rem promissam sequuntur moræ. Nihil autem est acerbius, quàm ubi quod impetrasti, rogandum est. Representanda sunt beneficia: quæ à quibusdam accipere difficilior est, quàm impetrare. Hic rogandus est, ut admoneat: ille, ut sumat. Sic unum munus per multorum teritur manus, ex quo gratiæ minimum apud promittentem remanet: quia auctori detrahit, quisquis post illum rogandus est. Hæc itaque curæ habebis, si gratæ æstimari quæ præstabis uoles, ut beneficia tua illibata & integra ad eos, quibus promissa sunt, perueniant, sine ulla, quod aiunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat. Nemo in eo quod daturus es, gratiam suam facere potest, ut non tuâ minuat.

CAP. V. Nihil æquè amarum, quàm diu pendere. Aequiore quidam animo ferunt præcidi spem suam, quàm trahi. Plerisque autem hoc uitium est, ambitione praua differendi promissa, ne minor sit rogantium turba. Quales regiæ potentis ministri sunt, quos delectat superbiæ suæ longum spectaculum: minusque se iudicant posse, nisi diu multumque singulis quod possint ostendat. Nihil confestim, nihil semel faciunt. Iniuriæ illorum præcipites, lenta beneficia sunt. Quare uerissimum existima, quod ille Comicus dixit: Quid? tu non intelligis, tantum te gratiæ demere, quantum moræ adijcis? Inde illæ uoces, quas ingenuus dolor exprimit: Fac, si quid facis. Et nihil est tanti, Malo mihi iam neges: ubi in tædium adductus animus incipit beneficium odisse, dum expectat. Potest ob id gratus esse? Quemadmodum acerbissima crudelitas est, quæ trahit pœnam, & misericordiæ genus est, citò occidere, quia tormentum ultimum finem sui secum affert, quod antecedit tempus maxima uenturi supplicij pars est: ita maior est muneris gratia, quo minus diu pependit. Est enim bonarum etiam rerum sollicita expectatio. Et cum plurima beneficia remedium alicuius rei afferat, qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut gaudere beneficio suo tardius, manus affert. Omnis benignitas properat: & proprium est libenter facientis, citò facere. Qui tardè dedit, & diem extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus & argumentum amicæ uoluntatis. Tardè uelle, nolentis est.

CAP. VI. In omni negotio, Liberalis, non minima portio est, quomodo quicque aut dicatur, aut fiat: multum celeritas fecit, multum abstulit mora. Sicut in telis eadem ferri uis est: sed in infinitum interest, utrum excusso lacerto torqueantur, an remissa manu effluant. Gladius idem & stringit, & transorat: quàm presso articulo uenerit, refert. Idem est quod datur: sed interest, quomodo detur. Quàm dulce, quàm preciosum est, si gratias sibi agi non est passus, qui dedit, si dedisse, dū dat, oblitus est: nam corripere eum, cui maximè aliquid præstes, dementia est, & inferere contumeliam meritis. Itaque non sunt exasperanda beneficia, nec quicquam illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo uelis admonere, aliud tempus eligito.

CAP. VII. Fabius Verrucosus beneficium ab homine duro asperè datum, panem lapidosum uocabat: quem esurienti accipere necessarium sit, esse acerbum. Tyberius Cæsar rogatus à nepote M. Aelio prætorio, ut æri alieno succurreret, edere illum sibi nomina creditorum iussit. Hoc non est donare, sed creditores conuocare. Cum edita essent, scripsit nepoti, iussisse se pecuniam soluui. Adiecta contumeliosa admonitione, effecit, ut nepos nec æs alienum haberet, nec beneficium. Liberauit illum à creditoribus, sibi non obligauit. Aliquid Tyberius secutus est, puto noluit plures esse, qui idem rogaturi concurrerent. Ista fortasse efficax ratio fuerit, ad hominum improbas cupiditates, pudore reprimendas. Beneficium uerò danti, tota alia sequenda est uia.

CAP. VIII. Omni genere quod des, quo sit acceptius, adornandum est. Hoc uerò non est beneficium dare; reprehendere est: ut in transitu de hac quoque parte dicam quid sentiam. Ne principi quidem satis decorum est, donare ignominis causa. Tamen si in inquietudinem Tyberius, nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot postea, qui idem rogarent, inuenti sunt: quos omnes iussit reddere in senatu æris alieni causas, & ita illis certas summas dedit. Non est illud liberalitas: censura est, auxilium est, principale tributum est. Beneficium non est, cuius sine rubore meminisse non possum. Ad iudicem missus sum, ut impetrarem, causam dixi.

CAP. IX. Præcipiunt itaque omnes auctores sapietis, quædam beneficia palam danda, quædam secretò. Palam, quæ consequi gloriosum est: ut militaria dona, & honores, & quicquid aliud notitia pulchrum

Achius fit. Refus quæ non producant, nec honestiorem faciunt, sed succurrunt infirmitati, egestati, ignominie, tacite danda sunt: ut nota sint solis, quibus profunt. Interdum & ipse qui iuuatur, fallendus est: ut habeat, nec à quo acceperit, sciat.

Arcefilaus, ut aiunt, amico pauperi, & paupertatem suam dissimulanti, ægro autem, & ne hoc **CAP. X.** quidem consentienti, deesse sibi in sumptum ad necessarios usus, cum clam succurrendum iudicasset, puluino eius ignorantis sacculum subiecit, ut homo inutiliter uerecundus, quod desiderabat, inueniret potius quam acciperet. Quid ergo? ille nesciet, à quo acceperit? Primum nesciat; si hoc ipsum beneficii pars est. Deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quæ intelligat & illius autorem. Denique ille nesciet accepisse se, ego sciam me dedisse. Parum est, inquis. Parum, si fœnerare cogitas. Sed si dare quo genere accipienti maximè profuturum erit, dabis. Contentus eris te teste. Alioquin nō benelacere delectat, sed uideri bene fecisse. Volo, inquis, sciat. Debitorem quæris. Volo utique sciat. Quid si illi utilius est nescire, si honestius, si gratius, non in aliam partem abibis? Volo ut sciat. Ita tu hominem non seruabis in tenebris? Non nego, quoties patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis uoluntate. Sin adiuuari illum & oportet, & pudet, si quod præstamus, offendit: nisi absconditur, beneficium in acta non mitto. Quid ni ego illi sum indicaturus me dedisse: cum inter prima præcepta, ac maximè necessaria sit, ne unquam exprobrem, imò ne admoneam quidem? Hæc enim beneficii inter duos lex est. Alter statim obliuisci debet dati, alter accepti nunquam. Lacerat animum, & premit frequens meritorum commemoratio.

B Libet exclamare, quod ille triumuirali proscriptione seruatus à quodam Cæsaris amico exclamauit, cum superbiam eius ferre non posset: Redde me Cæsari. Quousque dices: Ego te seruauit, ego te eripui morti? istud si meo arbitrio memini, uita est: si tuo, mors est. Nihil tibi debeo, si me seruasti, ut haberes, quem ostenderes. Quousque me circunducis? quousque obliuisci fortunæ meæ non sinis? Semel in triumpho ductus essem. Non est dicendum, quid tribuerimus. Qui admonet, repetit. Non est instandum, non est memorie reuocandum: nisi ut aliud dando, prioris admoneas. Ne alijs quidem narrare debemus. Qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. Dicitur enim, quod illi ubique iactanti beneficium suum: Num negabis, inquit, te recepisse? & cum respondisset, Quando? Sæpe quidem, inquit, & multis locis: id est, quoties & ubicunque narraſti. Quid opus est eloqui? quid alienum occupare officium? Est qui istud facere honestius possit: quo narrante, & hoc laudabitur, quod ipse non narras. Ingratum me iudicas, si istud te tacente, nemo sciturus est. Quod adeo non est committendum, ut etiam si quis coram nobis narrabit, respondendum sit: Dignissimus quidem ille est maioribus beneficijs, quæ ego magis uelle me scio præstare, quam posse. Et hæc ipsa non: † uenaliter, nec ea figura, qua quidam *al. uenaliter.* reiiciunt, quæ magis ad se uolunt attrahere. Deinde adijcienda omnis humanitas. Perdet agricola quod sparsit, si labores suos destituerit in semine. Multa cura sata producantur ad segetem. Nihil in fructum peruenit, quod non à primo usque ad extremum æqualis cultura prosequitur. Eadem beneficiorum est conditio. Nunquid ulla maiora possunt esse, quam quæ in liberis patres conferunt? Nec tamen tuta sunt, si in infantia deferantur, nisi longa pietas munus suum nutriat. Eadem ceterorum beneficiorum conditio est: nisi illa adiueris, perdes. Parum est dedisse, fœuenda sunt. Si gratos uis habere quos obligas, non tantum des oportet beneficia, † sed ames. *al. sed ut ames.* Præcipue, ut dixi, parcemus auribus. Admonitio tædium facit, exprobratio odium. Nihil æquè in beneficio dando uitandū est, quam superbia. Quid opus arrogantia uultus? quid timore uerborum? Ipsa res te extollit. Detrahenda est inanis iactatio. Res loquentur, nobis tacentibus. Nō tantum ingratum, sed iniustum est beneficium, superbè datum.

Cæsar dedit uitam Pompeio Pæno, si dat, qui non aufert: deinde absoluto & agenti gratias; **CAP. XII.** † porrexit osculandum sinistram pedem. Qui exculant eum, negant id insolentiæ causa factum: aiunt (occulum auratum, imò aureum margaritis distinctum ostendere eum noluisse: ita prorsus: quid hic contumeliosum est, si uir consularis aurum, & margaritas osculatus est, & alioquin nullam partem corpore eius electurus, quam purius oscularetur homo natus in hoc, ut mores liberæ ciuitatis Persica seruitute mutaret? Parum iudicauit, si senator senex submissis honoribus, in conspectu principum supplex sibi, eo more iacisset, quo uicti hostes † uictoribus iacere. Inuenit aliquid infra genua, quo libertatem detuderet. Non hoc est rempubl. calcare: † Equidem dicit aliquis: Non potest ad rem pertinere, si nullo pede. Parum enim tædè, furiosèq; insolens fuerat, qui de capite consularis uiri locutus audiebat, nisi in os senatoris ingessisset imperator † pigros suos. *al. hostibus. al. Et quidem tædet. al. licet. al. pedes suos. al. pigros soccos.*

O superbia magnæ fortunæ. O stultissimum malum: ut à te nihil accipere iuuat, † ut omne beneficium in iniuriam conuertis, ut te omnia nimia delectant, ut te omnia dedecent, quoq; altius te subleuasti, hoc depressior es. Ostendisq; te non agnoscere ista bona, quibus tantum inflaris. Quicquid das, corrumpis. Libet itaq; interrogare, quid tam opere te supinet, quid uultum, habitumq; oris peruertat, ut malis habere personam, quam faciem. Iucunda sunt, quæ huiusmodi fronte, leni, placidaq; tribuuntur: quæ cū daret mihi superior, non exultauit supra me, sed quam potuit, benignissimus fuit, descenditq; in æquum, & detraxit muneri suo pompam, obseruauit idoneum tempus, ut in occasione potius, quam in necessitate succurreret. Vno modo perſuadebimus, ne beneficia insolentiæ perdant, si ostendemus non ideo uideri maiora, † quia tumul- *al. et tuolius al. quo.*

tuosus data sunt, ne ipsos quidem ob id cuiquam posse maiores uideri. Vanū esse superbū magnitudinem, & quæ in odium, etiam amanda perducant.

CAP. XIII. Sunt quædam nocitura impetrantibus: quæ non dare, sed negare, beneficium est. Aestimamus itaque utilitatem potius, quam uoluntatem petentium. Sæpe enim noxia concupiscimus, nec dispicere quam perniciosa sunt, licet: quia iudicium interpellat affectus. Sed cum subfedit cupiditas, cum impetus ille flagrantis animi, qui consilia fugat, cecidit, detestamur perniciosos malorum munerum autores: ut frigida ægris negamus, & lugentibus, ac sibi iratis feruē, aut amantibus, quicquid contra se usus ardor petit. sic ea, quæ nocitura sunt, impensè ac submissè, nonnunquam etiam miserabiliter rogantibus, perseverabimus non dare. Tum initia beneficiorum suorum spectare, tum etiam exitus decet: & ea dare quæ non tantum accipere, sed etiam accepisse delectet. Multi sunt qui dicant: Scio hoc illi non profuturum, sed quid faciam? rogat, resistere precibus eius non possum. Viderit de se, non de me queretur. Falsum est: imò de te, & meritò, cum ad mentem bonam redierit, cum ↑ accensio illa, quæ animum inflammabat, se remiserit. Quid ni eum oderit, à quo in damnum, ac periculum suum adiutus est? Exorari in perniciem rogantium, sua bonitas est. Quemadmodum pulcherrimum opus est, etiam inuitos, nolentesque seruare: ita rogantibus pestifera largiri, blandum & affabile odium est. Beneficium demus, quod usu magis ac magis placeat, quod nunquam in malum uertatur. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulteræ sciam: ne in societate turpis facti, aut consilij inueniar. Si potero, reuocabo: sin minus, non iuuabo scelus. Siue illum ira, quò non debebat, impellit, siue ambitionis calor abducit à tutis: non committam, ut possit quandoque dicere, Ille amando me occidit.

CAP. XV. Sæpe nihil interest inter amicorum munera, & hostium ↑ nota. Quicquid illi accidere optant: *al. alia.* in id horum intempestiua indulgentia impellit, atque instruit. Quid autem turpius, quam (quod euenit frequentissimè) ut nihil intersit inter odium & beneficium? Nunquam in turpitudinem nostram reditura, tribuamus. Cum summa amicitia sit, amicum sibi æquare, utrique simul consulendum est. Dabo egenti, sed ut ipse non egeam. Succurram perituro, sed ut ipse non peream: nisi si futurus ero magni hominis, aut magnæ rei merces. Nullum beneficium dabo quod turpiter peterem. Nec exiguum dilatabo, nec magna pro paruis accipi patiar. Nam ut qui quod dedit, imputat, gratiam destruit: ita qui quantum det, ostendit, munus suum non commendat, sed exprobrat. Respiciendæ sunt cuique facultates suæ, viresque: ne aut plus præstemus, quam possumus, aut minus. Aestimanda est eius persona, cui damus. Quædam enim minora sunt, quam ut exire à magnis uiris debeant: quædam accipiente maiora sunt. Vtriusque itaque personæ *al. parum.* confer tecum. Inter illa quæ donabis examina, nunquid aut danti graue sit, aut ↑ paucum. Nunquid rursus qui accepturus est, aut fastidiat, aut non capiat.

CAP. XVI. Urbem cuidam Alexander donabat uesanus, & qui nihil animo nisi grande concepit. Cum ille cui donabatur, seipsum mensus, tanti muneris inuidiam refugisset, dicens non conuenire fortunæ suæ: Non quero, inquit, quid te accipere deceat, sed quid me dare. Animosa uox uidetur: & cum regia sit, est stultissima. Nihil enim per se quenquam decet. Refert quid, cui, quando, quare, ubi, &c. sine quibus facti ratio non constabit. Timidissimum animal, si illum accipere hoc nō decet, nec te dare. Habetur personarum ac dignitatum proportio. Et cum sit ubique uirtutis modus, æquè peccat quod excedit, quam quod deficit. Liceat istud sanè tibi, & te in tantū fortuna sustulerit, ut ↑ congiaria tua urbes sint: quas quanto maioris animi fuit non capere quam spargere, est tamen aliquis minor, quam ut in sinum eius condenda sit ciuitas.

CAP. XVII. Ab Antigono Cynicus petijt talentum. Respondit, plus esse, quam quod Cynicus petere deberet. Repulsus petit denarium. Respondit, minus esse, quam quod regem deceret dare. Turpissima est eiusmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum daret. In denario regem, in talento Cynicum respexit: cum posset & denarium tanquam Cynico dare, & talentum tanquam regi. Ut sit aliquid maius, quam quod Cynicus accipiat, nihil tam exiguum est, quod non honestè regis humanitas tribuat. Si me interrogas, probo. Est enim intolerabilis res, poscere nummos, & contemnere. Indixisti pecuniæ odium: hoc professus es, hanc personam induisti, agēda est. Iniquissimum est, te pecuniam sub gloria egestatis acquirere. Aspicienda ergo non minus sua cuique persona est, quam eius, de quo iuuando quis cogitat. Volo Chrysippi nostri uti similitudine de pilæ lusu: quam cadere non est dubium, aut mittentis studio, aut accipientis. Tunc cursum suum seruat, ubi inter manus utriusque aptè, ab utroque & iactata & exceptra uersatur. Necessè est autem lusor bonus, aliter illam collusori longo, aliter breui mitrat. Eadem beneficij ratio est, nisi utrique personæ, dantis & accipientis aptatur, nec ab hoc exibat, nec ad illum perueniet, ut debet. Si cum exercitato & docto negocium est, audacius pilam mittemus: utcumque enim uenerit, manus illam expedita & agilis repercutiet. Si cum tyrone & indocto: non tam rigide, nec tam excusè, sed languidius, & in ipsam eius dirigentes manum, remissè occurremus. Idem faciendum est in beneficijs. Quosdam docemus, & satis iudicemus, si conantur, si audent, si uolunt. Facimus autem plerumque ingratos, & ut sint, fauemus: tanquam ita demum magna sint beneficia nostra, si gratia illa referri non potuit: ut malignis lusoribus propositum est, collusorem tradere, cum damno scilicet ipsius lusus, qui non potest, nisi consentitur extendi. Multi sunt tam prauæ naturæ, ut malint perdere quæ præstiterunt, quam uideri rece-

A deri recepiſſe, ſuperbi & imputatores. Quanto melius, quantoque humanius id agere, ut illis quoque partes ſuæ conſtent, & fauere, ut gratia ſibi referri poſſit, benignè omnia interpretari, gratias agentem, non aliter quàm ſi referat audire, præbere ſe facilem, ad hoc, ut quem obligauit, etiam exolui uelit? Malè audire ſolet ſcenerator, ſi acerbè exigit: æquè ſi in recipiendo tardus, ac difficilis moras quærit. Beneficiū tam recipiendum eſt, quàm non exigendum. Optimus ille, qui dedit facile, nunquam exigit. Reddi gauiſus eſt, bona fide quid præſtitiffet, oblitus, qui accipientis animo recepit.

Quidam non tantum dant beneficium ſuperbè, ſed etiam accipiunt: quod non eſt committen **CAP. XVIII.**

dum. Iam enim tranſeamus ad aliam partem, tractaturi quomodo ſe gerere homines in accipiendis beneficijs debeant. Quodcunq; ex duobus conſtat officium, tantundem ab utroque exigit. Qualis pater eſſe debeat, cum inſpexeris, ſcies non minus operis illic ſuperèſſe, ut diſpicias, qualem eſſe oporteat filium. Sunt aliquę partes mariti, ſed non minores uxoris. Inuicem iſta quantum exigunt, præſtant, & parem deſiderant regulam: quæ, ut ait Hecaton, difficilis eſt. Omne enim honeſtum in arduo eſt, etiam quod uicinum honeſto eſt. Non enim tantum fieri debet, ſed ratio ne fieri. Hac duce, per totam uiam eundem eſt. Minima maximaq; ex huius cõſilio gerenda ſunt: quomodo hæc ſuaſerit, dandum. Hæc autem hoc primum cenſebit, non ab omnibus accipiendum. A quibus ergo accipiemus? Vt breuiter tibi reſpondeam: ab his, quibus dediſſe uideamur. Nam etiam maiore delectu quærendum eſt, cui debeamus, quàm cui præſtemus. Nam ut non ſequantur ulla incommoda (ſubſequuntur autem plurima) graue tormentum eſt debere, cui nolis. Contrà iucundiſſimum eſt ab eo accepiſſe beneficium, quem amare etiam poſt iniuriam poſſis. Illud uerò homini uerecundo & probo miſerrimum eſt, ſi eum amare oportet, quem non iuuat. Totiens admoneã neceſſe eſt, non loqui me de ſapientib. quos quicquid oportet, iuuat, qui animū in poteſtate habent, & legem ſibi, quā uolunt, dicunt, & quam dixerunt, ſeruāt: ſed de imperfectis hominibus, honeſtam uitā ſequi uolentibus, quorum affectus sæpe contumaciter parent. Itaque eligendus eſt, à quo beneficium accipiam. Et quidem diligentius quærendus beneficij quàm pecuniæ creditor. Huic enim reddendum eſt, quantum accepi: & ſi reddidi, ſolutus ſum ac liber. At illi plus ſoluendum eſt: & nihilominus etiam relata gratia, cohæremus. Debeo enim, cum reddidi, rursus incipere: monetq; amicitia non recipere indignum. Sic eſt beneficiorū quidem ſacraſiſſimum ius, ex quo amicitia oritur. Non ſemper, inquit, mihi licet dicere, Nolo: aliquando beneficium accipiendum eſt & inuito. Dat tyrannus crudelis & iracundus: qui munus ſuum ſaltidire te, iniuriam iudicaturus eſt. Non accipiam. Eodem loco pone latronem & piratā, quo regem, animum latronis ac piratæ habentem. Quid faciam? Parum dignus eſt, cui debeam.

B Cum eligendum dico cui debeas, uim maiorem & metum excipio: quibus adhibitis, electio perit. Si liberum eſt tibi, ſi arbitrij tui eſt, utrū uelis, an non, id apud te ipſe perpendes. Si neceſſitas tollit arbitrium, ſcies te nō accipere, ſed parere. Nemo t in id accipiendi obligatur, quod il *al. enim id.* li repudiare non licuit. Si uis ſcire, an uelim, effice, ut poſſim nolle. Vitam tamen tibi dedit. Non reſert quid ſit, quod datur, niſi à uolente uolenti detur. Si ſeruasti me, non ideo ſeruator es. Venenum aliquando pro remedio fuit, non ideo numeratur inter ſalubria. Quædam profunt, nec obligant. *Seruator.*

Tuber quidam tyranni gladio diuiſit, qui ad eum occidendum uenerat. Non ideo illi tyrannus gratias egit, quod rem, quam medicorum manus reformidauerant, nocendo ſanauit. Vides non eſſe magnum in ipſa re momentum. Quoniā non uidetur dediſſe beneficium, qui malo animo profuit. Caſus enim beneficiū eſt, hominis iniuria. Leonem in amphitheatro ſpectauimus, qui unum eſt beſtiarijs agnitum, cum quondam eius fuiſſet † magiſter, protexit ab impetu beſtiarum. Non ergo eſt beneficium † ferre auxilium? Minimè: quia nec uoluit facere, nec benefacienti animo fecit. Quo loco ſeram poſui, tyrannum pone. Et hic uitam dedit, & illa: nec hic, nec illa beneficium. Quia non eſt beneficium accipere, cogi. Non eſt beneficium debere, cui nolis. Antè des oportet mihi arbitrium mei, deinde beneficium. *al. miſter. al. ſeræ.*

Diſputari de Marco Bruto ſolet, an debuerit accipere à diuo Iulio uitam, cū occidendum eū **CAP. XIX.**

iudicaret. Quam rationem in occidendo ſecutus ſit, aliàs tractabimus. Mihi enim, cum uir magnus fuerit in alijs, in hac re uidetur uehementer erraſſe, nec ex inſtitutione Stoica ſe egiſſe: qui aut regis nomen extimuit, cū optimus ciuitatis ſtatus ſub rege iuſto ſit: aut ibi ſperauit libertatē futuram, ubi tam magnum præmium erat & imperandi, & ſeruendi: aut exiſtimauit ciuitatem in priorem formam poſſe reuocari, amiſſis priſtinis moribus: futuramq; ibi æqualitatem ciuiliſ iuris, & ſtaturas ſuo loco leges, ubi uiderat tot milia hominum pugnantia, non an † ſeruiri, ſed † *al. ſeruient ſeruitutem.* utri ſeruient. Quanta uerò illum aut rerum naturæ, aut urbis ſuæ tenuit obliuius, qui uno interempto, de futuro credidit alium, qui idem uellet: cum Tarquinius eſſet inuentus poſt tot reges ferro ac fulminibus occiſos. Sed uitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in ius dandi beneficij iniuria uenerat. Non enim ſeruauit is qui non interfecit, nec beneficium dedit, ſed miſſionem.

Illud magis uenire in diſputationem poteſt † aliquando, quid faciendum ſit capriuo, cui redemptionis precium homo proſtituti corporis & infamis repromittit. Patiar me ab impuro ſeruari? *al. aliquam.* Seruatus denique, quam illi gratiam referam? Viuam cum obſceno? Non uiuam cum redemptore? Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam.

dependam: Accipiam autem tanquam creditum, non tanquam beneficium. Soluam illi pecuniam: & si occasio fuerit seruandi, periclitantem seruabo: in amicitiam, quæ similes iungit, non descendam. Nec seruatoris illum loco numerabo, sed fœneratoris: cui sciam reddendum quod accepi. Est aliquis dignus, à quo beneficium accipiam: sed danti nociturum est, ideo non accipiam. Quia ille paratus est mihi cum incommodo, aut etiam periculo suo prodesse: defensurus est me reum, sed illo patrocinio, regem sibi est facturus inimicum. Inimicus sim, si cum ille pro me periclitari uelit, ego, quod facilius est, non facio, ut sine illo pericliter. Ineptum & friuolum hoc Hecaton ponit exemplum Arcesilai, quem ait à filio familiæ oblatam pecuniam non accepisse, ne ille patrem sordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quòd furtum non recepit? quòd maluit non accipere, quàm reddere? Quæ est enim alienam rem non accipere moderatio?

al. Xerxes. Si exemplo magni animi opus est, utamur Græcini Iulij uiri egregij, quem † Cæsar occidit ob hoc unum, quòd melior uir erat, quàm esse quenquam tyranno expediret. Is cum ab amicis conferentibus ad impensam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam à Fabio Persico misissam, non accepit. Et obiurgantibus his, qui non æstimabāt mittentem, sed missa, quòd repudiasset: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiam, à quo propinationem accepturus non sim? Cumq; illi Rebilus consularis, homo eiusdem infamiæ, maiorem summam misisset, instaretq; ut accipi iuberet: Rogo, inquit, ignoscas: & à Persico non accepi.

CAP. XXII. Vtrum hoc munera accipere est, an senatum legere? Cum accipiendum iudicauerimus, hiæ res accipiamus, profitentes gaudium: & id danti manifestum sit, ut fructum præsentem capiat. Iusta enim causa læticiæ est, lætum amicum uidere: iustior, fecisse. Gratè ad nos peruenisse indicemus, effusis affectibus: quod non ipso tantum audiente, sed ubiq; testemur. Qui gratè beneficium accepit, primam eius pensionem soluit.

Pensio. CAP. XXIII. Sunt quidam, qui nolunt nisi secretò accipere, testem beneficij & cōscium uitant: quos scias licet malè cogitare. Quomodo danti in tantum producenda noticia est muneris sui, in quantum delectatura est, cui datur, ita accipienti adhibenda concio est. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furtiuè agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non est ista uerecundia, sed inficiandi genus. Ingratus est, qui remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolūt nomina secum fieri, nec interponi pararios, nec signatores aduocari, nec chirographum dare. Idem faciunt, qui dant operam, ut beneficium in ipsos collatum, quàm ignotissimum sit. Verentur palàm ferre, ut sua potius uirtute, quàm alieno adiutorio consecuti dicantur. Rariores in eorum officijs sunt, quibus † aut uitam, aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, grauiorem sub-

Nomina fieri. *al. iam ante dignitatem.* eunt ingratorum.

CAP. XXIII. Alij pessimè loquuntur de optimè meritis. Tutius est quosdam offendere, quàm demeruisse. Argumentum nihil debentium, odio quærun. Atqui nihil magis præstandum est, quàm ut memoria nobis meritorum hæreat, quæ subinde † reficienda est: quia nec referre potest gratiam, nisi qui meminit. Nec delicatè accipiendum est, nec submissè & humiliter. Nam qui negligens est in accipiendo, cum omne beneficium recēs placeat, quid faciet, cum prima eius uoluptas refrixit? Alius accepit fastidiosè, tanquam qui dicat: Non mihi opus est, sed quia tam ualde uis, faciam tibi mei potestatem. Alius supinè, ut dubium præstanti relinquat, an senserit. Alius uix labra diduxit, & ingrator, quàm si tacuisset, fuit. Loquendum pro magnitudine rei impensius, & illa adijcienda: Plures quàm putas, obligasti. Nemo enim non gaudet beneficium suum latius patère. Nescis quid mihi præstiteris: sed scire te oportet, quanto plus sit quàm æstimas. Statim gratus est, qui se onerat: Nunquam tibi gratiam referre poterò. Illud certè non desinam ubique confiteri, me referre non posse.

CAP. XXV. Nullo magis Cæsarem Augustum demeruit, & ad alia impetranda facilem sibi reddidit Furnius, quàm quòd cum patri Antonianas partes secuto, ueniam impetrasset, dixit: Hanc unā Cæsar habeo iniuriam tuā, effecisti ut uiuerem, & morerer ingratus. Quid est tam grati animi, quàm nullo modo sibi satisfacere, nec ad spem quidem exequendi unquam beneficij accedere? His atque eiusmodi uocibus id agamus, ut uoluntas non lateat, sed aperiatur, ut luceat. Verba cessent licet, si quemadmodum debemus affecti sumus, conscientia eminebit in uultu. Qui gratus futurus est, statim dum accepit, de reddendo cogitat. Chrysippus quidem dicit, illum uelut in cerra-
men cursus compositum, & carceribus inclusum, operire debere suum tempus, ad quod uelut dato signo profiliat. Et quidem magna illi celeritate opus est, magna contentione, ut consequatur antecedentem.

CAP. XXVI. Videndum est nunc, quid maximè faciat ingratos. Aut † nimius sui suspectus, & insitum mortalitati uitium, se suaq; mirandi: aut auaritia, aut inuidia. Incipiamus à primo. Nemo non benignus est sui iudex. Inde est, ut omnia meruisse se existimet, & insolutum accipiat, nec satis suo precio se æstimatum putet. Hoc mihi dedit: sed quàm serò, sed post quot labores? Quanto consequi plura potuissem, si illum aut illum, aut me colere maluissem? Non hoc speraueram. In turbam coniectus sum, tam exiguo dignum me iudicauit, honestius præterire fuit.

CAP. XXVII. Cn. Lentulus augur, diuitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem facerēt (Hic quater milies sestertiū suum uidit, propriè dixi: nihil enim amplius quàm uidit) ingenij fuit tam sterilis, quàm animi. Cum enim esset auarissimus, nummos citius emittebat, quàm uerba: tanta illi inopia erat sermonis. Hic cum omnia incrementa sua diuo Augusto deberet,

Aberet, ad quem attulerat paupertatem, sub honore nobilitatis laborantem, princeps iam ciuitatis, & pecunia, & gratia, subinde Augusto solebat queri, dicens à studijs se abductum. Nihil tantum in se congestum esse, quantum perdidisset, relicta eloquentia. At illi inter alia hoc quoque diuus Augustus præstiterat, quòd illum derisum à labore irritò liberauerat. Non patitur audire quatenus esse gratum. Nunquam enim improba spei, quòd datur, satis est. Et maiora cupimus, quo maiora uenerunt: multoque concitator est auaricia, in magnarum opum cògestu collocata, ut flammæ & infinito acrior uis est, quo ex maiore incendio emicuit. Aequè ambitio non patitur quenquam in ea mensura honorum conuiuiscere, & quodam eius fuit impudens uotum. Nemo agit de tribunatu gratias, sed queritur, quòd non est ad præturam usque perductus. Nec hæc grata est, si deest consulatus. Nec & hic quidem satiet, si unus est: ultra se cupiditas se porrigit, & felicitatem suam non intelligit: quia non unde uenerit, respicit, sed quò tendat. Omnibus his uehementius & importunius malum est inuidia, quæ nos inquietat, dum comparat. Hoc mihi præstitit: sed illi plus, sed illi maturius: & deinde nullius causam agit, contra omnes sibi fauet.

al. infinita.

al. que.

al. hoc.

Quanto est simplicius, quanto & purius, beneficium acceptum augere: scire neminem tati ab alio, quanti à seipso æstimari. Plus accipere debuissim, sed illi facile non fuit plus dare. In multos diuidenda liberalitas erat. Hoc initium est. Boni consulamus, & animum eius gratè excipiendo euocemus. Parū fecit, sed sæpius faciet. Illum mihi prætulit, & me multis. Ille non est mihi par uirtutibus, nec officijs, sed habuit suam uenerem. Querendo nō efficiam, ut maioribus dignus sim, sed ut datis indignus. Plura illis hominibus turpissimis data sunt. Quid ad rem? quàm raro fortuna iudicat? Quotidie querimur, malos esse felices. Sæpe quæ agellos pessimi cuiusque transierat, optimorum uirorum segetem grando percussit. Fert sortem suam quisque, ut in ceteris rebus, ita in amicitijs. Nullum est tam plenum beneficium, quod non uellicare malignitas possit. Nullum tam angustum, quod non bonus interpretes extendat. Nunquam deerunt causæ querendi, si beneficia à deteriore parte spectaueris.

C A. XXXVIII.

al. prudentius.

Vide quàm iniqui sunt diuinorum munerum æstimatores. Et quidem professi sapientiā querantur, quòd non magnitudine corporis æquemus elephantes, uelocitate ceruos, leuitate aues, impetu tauros: quòd solidior sit cutis beluis, decetior damis, & desior urfis, mollior fibris: quòd sagacitate nos narium canes uincant, quòd acie luminum aquilæ, spacio ætatis corui, multa animalia nandi & felicitate. Et cum quædam nec coire quidem in & idem natura patiatur, ut uelocitatem corporum & uires pares animalibus habeamus, ex diuersis ac dissidentibus bonis, hominem non esse compositum, iniuriam uocant: & in negligentes nostri deos querimoniam iaciunt, quòd non bona ualetudo, & uirtus inexpugnabilis data sit, quòd non futuri scientia. Vix sibi temperant, quin eousque impudentiæ prouehantur, ut naturam oderint, quòd infra deos sumus, quòd non in æquo illis steterimus. Quanto satius est ad còtemplationem tot, tantorumque beneficiorum reuerti, & agere gratias, quòd nos in hoc pulcherrimo domicilio uoluerunt & secula fortiri, quòd terrenis præfecerunt. Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum potestas penes nos est? Quicquid nobis negatum est, dari non potuit. Proinde quisquis es iniquus estimator sortis humanæ, cogita quanta nobis tribuerit parens noster, quanto ualentiora animalia sub iugum miserimus, quanto uelociora & assequamur, quàm nihil sit mortale, non sub ictu nostro positum. Tot uirtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momento peruium est, sideribus uelociorem, quorum post multa secula futuros cursus antecedit. Tantum denique frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum super alias acruatarum. Circumeas licet cuncta: & quia nihil totum inuenies, quod esse te mallet, ex omnibus singula excerptas, quæ tibi dari uelles. Ita bene æstimata naturæ indulgentia, confitearis necesse est, in delicijs te illi fuisse. Ita est: charissimos nos habuerunt dii immortales, habentque. Et qui maximus tribui honos potuit, ab ipsis proximos collocauerunt. Magua accepimus, maiora non & debuimus.

CAP. XXXIX.

al. depressior.

al. facilitate.

al. id.

al. secundat.

al. cōsequamur

Proximus ab hoc.

non debuimus, scilicet accipere.

C A P. XXX.

al. elicerem.

al. petat.

al. Referre gratiam.

Hæc, mi Liberalis, necessaria credidi, ut & dicerem, & quia loquendum aliquid de magnis beneficijs erat, cum de minutis loqueremur, & quia inde manat etiam inter cætera huius detestabilis uitij audacia. Cui enim respondebit gratè, quod munus existimabit magnum, aut reddendum, qui summa beneficia spernit? Cui salutem, cui spiritum debebit, qui uitam accepisse se à dijs negat, quam quotidie ab illis petit? Quicunque ergo gratos esse docet, & hominum causam agit, & deorum: quibus nullius rei indigētibus, positis extra desiderium, referre nihilominus gratiam possumus. Non est, quòd quisquam excusationum mentis ingratæ ab infirmitate atque inopia & eruat, & dicat: Quid enim faciam, & quomodo? quando superioribus, dominisque rerum omnium gratias referam? & Referre facile est, si auarus es sine impendio: si iners, opera. Eodem quidem momento, quo obligatus es, si uis, cum quolibet paria fecisti: quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit.

Hoc ex paradoxo Stoicæ sectæ minimè mirabile, ut mea fert opinio, aut incredibile est, eum qui libenter accepit, beneficium reddidisse. Nam cum omnia ad & animum referamus, fecit quisque, quantum uoluit. Et cum pietas, fides, iusticia, omnis denique uirtus intra se perfecta sit, etiam si illi manum & exercere non licuit, gratus potest esse homo etiam homini uoluntate. Quod quod proposuit quis consequitur, capit operis sui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit?

CAP. XXXI.

al. casum.

al. exercere.

Seneca.

al. cui dat ex voluntate, supra est, si. Aut, pro alio qui. ponit: Prodesse ei, t cui dat, & uoluptati sibi esse. Suprà est, si quod uoluit, effecit, peruenitque ad A me animus eius, ac mutuo gaudio affecit. Tulit, quod petijt. Non enim sibi inuicem aliquid reddi uoluit: aut non fuit beneficium, sed negociatio. Bene nauigauit, qui, quem destinauit portum, tenuit. Teli iactus certæ manus peregit officium, si petita percussit. Beneficium qui dat, uult excipi gratè. Habet quod uoluit, si bene acceptum est. Sed sperauit emolumentum aliquid. Non

al. redditu. fuit hoc beneficium, cuius proprium est nihil de t redditu cogitare. Quod accipiebam, si eo animo accepi quo dabatur, reddidi. Alioquin pefsima optime rei conditio est. Vt gratus sim, ad fortunam mittor. Si illa inuita respondere non possum, sufficit animus animo. Quid ergo? Non quicquid potero, & faciam & reddam, & temporum rerumque occasionem sequar, & eius implere sinum cupiam, à quo aliquid accepi? Sed malo loco beneficium est, nisi & excussis manibus esse t gratum licet.

al. grato.
CAP. XXXII. Qui accepit, inquit, beneficium, licet animo benignissimo acceperit, nondum consummauit officium suum. Restat enim pars reddendi. Sicut in lusu est aliquid, pilam scitè ac diligèter excipere, sed nò dicitur bonus lusor, nisi qui aptè & expeditè remisit, quam acceperat. Exemplum hoc dissimile est. Quare? quia huius rei laus in corporis motu est, & in agilitate, non in animo. Explicari itaque totum decet, de quo oculis iudicatur. Nec tamen ideo non bonum lusorem dicam, qui pilà, ut oportebat, excepit, si per ipsum mora quo minus remitteret, non fuit. Sed quamuis, inquit, arti ludentis nihil desit, quia partem quidem fecit, sed & partem quam non fecit, potest facere, ludus per se imperfectus est: qui consummatur uicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutius hinc refellere: existimemus ita esse, desit aliquid lusui, non lusori. Sic & in hoc de quo disputamus, deest aliquid rei datæ, cui pars alia debetur, non animo. Qui animum parem sibi naçtens est, quantum in illo est, quod uoluit, effecit.

CA. XXXIII. Beneficium mihi dedit, accepi non aliter, quàm ipse accipi uoluit. Iam habet, quod petit: & quod unum petit, ego gratus sum. Post hæc usus tui restat, & aliquid ex homine grato commodum. Hæc non imperfecti officij reliqua pars est, sed perfecti accessio. Facit Phidias statuam. Alius est fructus artis, alius artificij. Artis est, fecisse quod uoluit: artificij, fecisse cum fructu. Perfecit opus suum, etiam si non uendidit. Triplex est illi fructus operis sui. Vnus conscientie: hunc absoluto opere percepit. Alter famæ. Tertius utilitatis: quem allatura est, aut gratia, aut uenditio, aut aliqua commoditas. Sit beneficij fructus primus ille conscientie. Hunc percepit, qui quod uoluit, munus suum pertulit. Secundus est t famæ. Tertius eorum, quæ præstari inuicem possunt. Itaque cum benignè acceptum est beneficium, is qui dedit, gratiam quidem iam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium est, ipsum quidem bene accipiendo persolui.

al. famæ, eorum.
CA. XXXIII. Quid ergo? Retulit gratiam, qui nihil fecit? Plurimum fecit, bono animo bonum t retulit: & quod est amicitie, ex quo. Post deinde aliter beneficium, aliter creditum soluitur. Nò est quod expecte, ut solutionem tibi ostendam: res inter animos geritur. Quod dico, non uidebitur durum, quamuis primò contra opinionem pugnet tuam, si te commodaueris mihi, & cogitaueris res esse t plures, quàm uerba. Ingens copia est rerum sine nomine, quas non proprijs appellationibus notamus, sed aliunde commodatis. t Pedem & nostrum dicimus, & lecti, & ueli, & carminis. Canem, & uenaticum, & marinum, & sidus. Quia non sufficimus, ut singulis singula assignemus: quotiens opus est, mutuamur. Fortitudo est uirtus, pericula iusta contemnens: aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocandorum. Dicimus tamen & gladiatorum fortem uirum, & seruum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parsimonia est scientia uitandi sumptus superuacuos, aut ars re familiari moderatè utendi: parcissimum tamen hominem uocamus pusilli animi & contracti: cum infinitum inter sit, inter modum & angustias. Hæc alia sunt natura: sed effecit inopia sermonis, ut & hunc & illum parcum uocemus, ut & ille fortis dicatur cum ratione fortuita despiciens, & hic sine ratione in pericula excurrans. Sic beneficium, & actio dicitur beneficij, & ipsum quod datur per illam actionem: ut pecunia, domus, præterea. Vnum t utriq; nomen est, uis quidem ac potestas longè alia.

al. utiq.
CA. XXXV. Itaq; attende. Iam intelligis, nihil me, quod opinio tua refugiat, dicere. Illi beneficio quod actio perficit, relata gratia est, si illud beneuolè excipimus. Illud alterum quod in re continetur, nondum reddidimus, & uolumus reddere. Voluntati uoluntate satisfecimus, rei rem debemus. Itaque quamuis retulisse illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit, iubemus tamen aliquid simile ei, quod accepit reddere. A consuetudine quædam, quæ dicimus, abhorrent. Deinde alia uia ad consuetudinem redeunt. Negamus iniuriam accipere sapientem: tamen qui illum pugno percusserit, iniuriarum damnabitur. Negamus rem stulti esse: & tamen eum qui rem aliquam stulto surripuerit, furti condemnabimus. Insanire t omnes stultos dicimus: nec tamen omnes curamus elleboro. His ipsis quos uocamus insanos, suffragium & iurisdictionem committimus. Sic dicimus eum, qui beneficium bono animo accepit, gratiam retulisse: nihilominus illum in ære alieno relinquimus, gratiam relaturum, etiam cum reddiderit. Exhortatio est illa, non inficiatio beneficij. Timeamus ne uel intolerabili sarcina depressi desiciamus. Animo bono mihi donata sunt, & fama defensa, detractæ sordes, t spiritu & libertate potior: & quomodo referre gratiam potero, quando ille ueniet dies, quo illi animum meum ostendam? Hic ipse est, quo ille suum ostendit. Excipe beneficium, amplexare, gaude: non quod accipias, sed

A pia, sed quod reddas, debitorus. Non adibis tam magnæ rei periculum, ut casus ingratus facere te possit. Nullas tibi proponam difficultates, ne despondeas animum, ne laborum, ac longæ Despondere animi. seruitutis expectatione deficias. Non differo te, de præsentibus fiat. Nunquam eris gratus, nisi statim sis. Quid ergo facies? Non arma sumenda sunt? Et fortasse erunt. Non maria emetienda? Fortasse etiam uentis minantibus solues. Vis reddere beneficium? Benignè accipe, retulisti gratiam: non ut soluisse te putes, sed ut securior debeas.

Libri II. de Beneficijs finis.

ERASMI IN LIBRVM SECVNDVM.

Malè renuit.] Codex manu scriptus habebat, retinuit. Ducentem dixit, precib. trahentem: & malè renuit, Cap. 1. qui uictus improbitate rogantis parum constanter negat.

In eo quod daturus es,] opor legendum. Agit enim de his, per quos datur beneficium: qui dum eius Cap. 4. gratiam ad se trahunt, gratiam danti debitam minuant.

Potest ob id gratus esse.] Codex scriptus habebat, Potest ei ob id iam gratus esse. Fortasse, potest, rectè Cap. 5. legeris. Sentit beneficio sic dato, nullam deberi gratiam: itaq; ingratus esse non potest qui accipit, manus adfert. Sententia est: Ut occidit, qui remedium non adhibet in tempore: ita manus adfert, hoc est interficit, qui beneficiū serò dat, quo poterat seruari cui dandum erat.

Sed iniustum est.] Prior editio habebat, iniustum est. Sed iniustum, quod ex codice manu scripto restitui Cap. 11. mus, argutie plusculum habet. Ingratum est, quod non delectat: iniustum est, quod odimus.

Ut coniugia tua urbes sint.] Pro coniugia, reposuimus, congiaria, quæ dicuntur munera principum. Cap. 16. Nam uox, coniugia, nihil facit ad sensum.

Non an seruirent seruitutem.] Potest duabus syllabis succurri, si legas, pignantia, utri: non, an seruiret Cap. 20. seruitutem. Nam & Pompeius & Cesar pariter ambiebant dominatum: & idem accidit quum Octavius instrueretur aduersum Antonium.

Qui unius dandi beneficii iniuria uenerat.] Ex figuris corrupte scripturæ deprehendi legendum, in ius: ut sit uocatus in duabus uocibus, ius & iniuria. Cesar habebat ius dandi uitam: sed hoc ius per iniuriam usurparat.

Aut nimium sui suspectum.] Superior editio. Codex manu descriptus habebat, suspectos. Hinc germani Cap. 26. nam lectionem restitui, nimius sui suspectus: ut suspectus, sit à suspicio, quod est admiror, non à suspicor.

Ingenij fuit tã sterilis quàm animi.] Sterilis ingenij dicit, ob tarditatē: sterilis animi, ob ingratitude. Cap. 27.

B Ne coire quidem in id natura patiatur.] Pro in id, scribendum arbitror, in idem: & hæc uerba, pa- Cap. 29. res animalibus, non erant in descripto Codice, nec uidentur ad sensum facere. Sentit enim hic uix natura posse cōiungi, ut idem animal & uelocitate præcellat & uiribus.

Etiā si ille manum exercere noluit.] Ad eum modum habebat uetus lectio. Codex manu scriptus ha- Cap. 31. bebat, illi manum exercere non licuit. Nec dubium, quin exerere sit legendum: si per fortunam non licuit uirtuti manum exercere, tamen prompta uoluntas gratum facit. Codex descriptus habebat, homo, pro homini. Vnde suspi- cor, utramq; uocem fuisse positam. Gratus potest homo etiam homini esse uoluntate. Nam nemo dubitat, quum Deo sufficiat bona uoluntas.

PINCIANI IN LIB. SECVNDVM DE BENEFICIIS.

Si sic demus, quomodo uellemus accipere.] Antiqua exemplaria: Sic demus, quomodo uelle, Cap. 1. mus accipere.

Et sic dare, tanquam sibi raperet.] In eadem superfluit particula, si. Nam legendum esse eriperetur, non raperet, alij ante me annotarunt. Codices alij, tanquam sibi eriperet.

Sed aduersus ducentem malè retinuit.] Tria illa uerba, sed aduersus ducentem, non agnoscunt non- nulla exemplaria.

Parata, facilè occurrentia, ubi nulla mora fuit.] Scribe: Parata, facilia, occurrentia, ubi nulla inter- uenit mora. ex uetere lectione.

Os concurrat, & suffundatur rubor.] Eadem: Os concurrat, & suffundatur rubore. Scribendum exi- stimo contra fidem omnium exemplarium, Os corruat: non, os concurrat: ut uerba etiam mox paulo sequentia indicant, Molestum uerbum est, onerosum, & demisso uultu dicendum, Rogo.

Quoniam quidem, ut maioribus nostris, grauissimis uiris, uisum est.] Duo illa uerba, gra- uissimis uiris, in exemplaribus aliquot non leguntur. Et scribo, Quandoquidem: non, quoniam quidem: frequen- tissima in hoc autore menda.

Quàm si multiplicatū hoc ad me, de quo loquebar, alia uia peruenisset.] Verba illa, de quo Cap. 3. loquebar, non sunt Seneca: si fidem adhibemus scriptis codicibus.

Est enim bonarum etiam rerum sollicita expectatio.] Scribo, Est enim bonarum etiam rerum sol- Cap. 5. licitis expectatio grauis: ex eadem.

Aut gaudere beneficio suo tardius, manus affert.] Legendum permutato ordine: aut gaudere tar- dius beneficio suo manus affert. ex eadem.

Et proprium est libenter facientis, citò facere.] In exemplarib. diuæ Mariæ & diui Francisci urbis Salmaticensis aliter hæc uerba leguntur: & proprium est beneficientis, libenter & citò facere.

b 2 Qui

- Qui tardè dedit, & diem extrahens profuit.] Quidam codices, Qui tardè & diem de die extrahēs & profuit. Alij, Qui tardè fecit diu noluit, & qui de die diem extrahens profuit.
- Cap. 6. Sed in infinitum interest.] Prepositio, in, superuacanea est, ex uetere lectione. Etiam si quid erit de quo uelis admonere.] Brevior scripta lectio, etiam si quid uelis admonere.
- Cap. 7. Sed creditores conuocare.] In quibusdā codicibus, onerare, legitur: non, cōuocare: ut legendū fortè sit, sed credito exonerare. Subiecit enim paulo post, Liberauit illum à creditoribus, sibi non obligauit.
- Cap. 8. Reprehendere est, ut in transitu de hac quoq; parte dicam.] Corrigo, deprehendere est. Et ut in transitu de hac quoq; parte dicam, ex uetere lectione.
- Cap. 10. Et ne hoc quidem consentienti, deesse sibi in sumptum ad necessarios usus.] Puto scribendum, & ne sic quidem consentienti deesse sibi in sumptum, cetera: ut sit in sumptus, quod analoma Græci uocant. Posset etiam legi, & ne hic quidem consentienti: hoc est, in morbo.
- Cap. 11. Non est memoriæ reuocandum.] Corrige, non est memoria renouanda, ex uetere lectione. Et hoc laudabitur, quod ipse non narras.] Sunt codices in quibus, narrabitur, legas: non, laudabitur: lepidiore sic & efficiore sensu. Quæ ego magis uelle me scio præstare, quàm posse.] Variant exemplaria. Quædam legunt, ego magis uelle me scio præstare quàm præstitisse. Alia sic, sed & ego magis uelle me scio omnia illi præstare quàm adhuc præstitisse. Multa cura fata producuntur ad segetē.] Perducuntur, scribendū: non, producuntur, ex uetere lectione. Sed ut ames.] Delenda particula, ut, ex eadem. Detrahenda est inanis iactatio.] Sunt exemplaria in quibus, legitur, Detrahēda est inanis manus iactatio. Cap. 12. Cæsar dedit uitam.] Scribe, C. Cæsar dedit uitam, ex scripta lectione. Porrexit ad osculandum sinistrum pedem.] Particula, ad, non habetur in eadem. Qui excusant eum, negant id insolentiæ causa factum.] Quædam exemplaria, Qui excusant & negant id, cetera. Alia breuius, Qui excusant id insolentiæ causa factum. Si senator senex submissis honoribus.] Scribendum fortè, si senator senex summis usus honoribus. Pigros suos.] Quid si legas, pictos foccos. Nam foccos muliebres picturis uariari, nemo nescit. Et usum C. Cæsarem muliebribus foccis, Tranquillus in eius uita prodit.
- Cap. 13. Et omne beneficium in iniuriam conuertis.] Lege, ut omne beneficium, reliqua, ex uetere lectione.
- Cap. 14. Et meritò, quum ad mentem bonam redierit.] Deest dictio, quidem: & meritò quidem. Quod nunquam in malum uertatur.] Eadem, uertat, agnoscit: non, uertatur. ut illud, bos illi quod nec bene uertat, cetera. & mox paulo, adiuuabo: non, iuuabo, legitur.
- Cap. 15. Siue ambitionis calor abduxit à tutis: non committam.] Exemplar diui Frācisii fidelius hunc locum legit quàm reliqua, quæ hætenus ad manus meas uenerint: siue ambitionis calor abducit à tutis, non à sen: et ipso uim sibi inferri patiar, nec committam, reliqua. Ita qui quantum det, ostendit, munus suum non commendat, sed exprobrat.] Scribe per minorem, ita qui quantum det, ostendit, munus suum commendat, non exprobrat, ex uetere lectione. Tecum inter illa quæ donabis examina.] Sic prior editio. Corrige, & ipsum inter illas quod donabis examina, ex eadem.
- Cap. 16. Et cum regia sit, est stultissima.] Antiquus codex, & tamen regia quum sit stultissima. Personarum ac dignitatum proportio.] Ratio legitur in exemplari diuorum Facundi & Primitiui: non, proportio.
- Cap. 17. Nihil tam exiguum est, quod non honestè regis humanitas tribuat.] Quædam exemplaria, Nam nihil tam exiguum est, quod non honestet regia humanitas. Aut mittentis studio.] Duo scripta exemplaria, dubio, agnoscunt: non studio, Quid si legas, deuio.
- Cap. 18. Per totam uiam cundum est.] Vitam lege, non uiam, ex eadem. Etiam post iniuriam possis.] In scriptis quibusdā codicibus post hæc uerba sequitur, ubi amicitia incundam alicui eam fecit & iustam. In alijs, ubi amicitiam alicui iucundam causa fecit & iustam.
- Cap. 19. Tyrannum pone.] Si sic legas, sensus non procedit. Vide itaq; an tyrannidam placeat legi, pro tyrannū.
- Cap. 21. Et infamis repromittit.] Castiga, & infamis ore promittit, ex exemplari Facundi & Primitiui. Loquitur enim, ut paulo post apparet, de illis, quorum teterrima libido, ut Lactantius inquit, nec capiti quidem parcat. Viuam cum obfcænor: Non uiuam cum redemptore.] Scribendum reor, Viuam cum obfcænor: Non. Viuam cum redemptore: Non. partim ex uetere lectione, partim ex coniectura.
- Cap. 22. Quem Cæsar occidit.] Corrige, quem C. Cæsar occidit, ex uetere lectione, & infra. Vtrum hoc munera accipere est, an senatum legere.] Hæc uerba inuicitiā sunt, ut arbitror, & aliunde in Seneca contextum irrepserunt. Certè in exemplari bibliothecæ diuæ Mariæ non habentur omnino, & infra.
- Cap. 23. Ita accipienti adhibenda concio est.] Exemplar Gymnasij Salmaticensis conscio legit, non concio. Ut putem legendum in totum sic, ita accipienti adhibendus conscius est. dixerat enim paulo antè, testem beneficij & conscium uitant. Quidam nolunt nomina secum fieri.] Scribendum reor, uolunt, potius quàm nolunt. Quibus iam antè dignitatē debent.] Quibus uitā aut dignitatē debēt. Codex diui Frācisii, & infra. Quia

- A** Quia nec referre potest gratiam, nisi qui meminit.] Adde ex eodem, & qui meminit, eam refert. Cap. 24.
 Non mihi opus est.] Lege, non quidem mihi opus est. ex uetustis exemplarib. Nec adduci possum ut credam, Seneca esse uerba illa; quæ statim ante habentur, tanquam qui dicat, sed glossema.
 Pares animalibus habeamus.] Hæc uerba in nullo antiquorum exemplarium habentur.
 Et in negligentes nostri deos quærit moniam faciunt.] Scribe, & negligentes nostri deos. reliqua desiderantur in uetere lectione. Cap. 29.
 Voluerunt secula fortiri.] Eadem, secunda agnoscit, non secula. Legendum puto, secundas: ut paulo post, ab ipsis proximos nos collocauerunt. Et lib. 3. de ira: Optimus iudicauit quicquid dixisset sequi, & secundas agere.
 Magna accepimus; maiora non debuimus.] Scribendum, Magna accepimus, maiora non cepimus: ex eadem: ut sit exornatio Paronomasia, siue Annominationis, literarum detractione.
 Etiam inter cætera.] Etiam in cætera. exemplar scholarum Salmaticensium. Cap. 30.
 Prodesse ei cui dat ex uoluntate, supra est.] Castiga, Prodesse ei cui dat, & uoluptati sibi esse. Cap. 31.
 Peruenitq; ad me animus meus.] Scribendum arbitror munus, non animus. Cap. 32.
 Et expeditè remisit quam acceperat.] Legendum puto, exceperat: non, acceperat. Nam præcesserat paulo ante, pilam iacere, & diligenter excipere: & sequitur, qui pilam ut oportebat exceperat.
 Ludus per se imperfectus est.] Corrige, tamen lusus ipse imperfectus est. ex uetusta lectione.
 Perfecit opus suum, etiam si non uendidit.] Deest dictio, Phidias, Perfecit opus suum Phidias, cætera. ex eisdem. Cap. 33.
 Fructus primus ille conscientia.] Deest uerbum substantiuum, est, fructus primus ille est conscientia. ex eisdem.
 Secundus est & fama, & eorum quæ præstari inuicem possunt.] Legendum reor, Secundus est fama. Tertius eorum quæ præstari inuicem possunt. ut paria sint imaginis membra. Erroris causam fuisse opinionis similitudinem ternarij numeri, per compendium scripti in exemplaribus antiquis, cum figura qua in eisdem effigiatur coniunctio, &.
 Post deinde.] Legendum existimo, Post diuide.
 Sed aliunde commodatis, quia pedē & nostrum dicimus.] Corrigendū, sed alienis commodatisq;. Cap. 34.
 Pedem & nostrum dicimus. ex uetere lectione.
 Sic beneficium est, & actio dicitur beneficij.] Sic prior editio. Quidam codices, Sic beneficium est, & actio ut diximus bona. Alij, & actio ut diximus benefica.
 Gratiam relaturum, etiam quum reddiderit.] Etiam quum retulit, iidem præferunt. Scribendū puto, etiam cum retulerit. Cap. 35.
- B** Ne intolerabili sarcina depressi deficiamus. Animo bono mihi donata sunt.] Scribendum reor, ne intolerabili sarcina depressi deficiamus animo. Bona mihi donata sunt.
 Spiritus, & libertas potior spiritu.] Restituendus fortè hic deprauatissimus locus sic, Spiritu & libertate potior. ut superuacanea sit dictio ultima, spiritus: adiecta fortasse ab aliquo qui putauit, potior, comparandi esse nomen, non uerbum.
 Non ut soluisse te putes.] Non ut solum te putes. exemplaria diuæ Mariæ & diui Francisci.

LVCII ANNAEI SENECAE DE BENEFICIJS Liber tertius.

Non referre beneficijs gratiam, & est turpe, & apud omnes habetur, Ebuti Liberalis. Ideo de ingratis etiam ingrati queruntur: cū interim hoc omnibus hæreat, quod omnib. displicet: adeoq; in contrarium itur, ut quosdā habeamus infestissimos non post beneficia tantum, sed propter beneficia. Hoc prauitate naturæ accidere quibusdam, non negauerim: plurib. quia memoriam tempus interpositum subduxit. Nam quæ recentia apud illos uiguerunt, ea interiecto spacio obsolescunt. De quibus fuisse mihi tecum disputationem scio, cum tu illos non ingratos uocares, sed oblitos: tanquam ea res ingratum excuset, quæ fecit. † An quia hoc accidit alicui, non sit ingratus: cum hoc non accadat, nisi ingrato? Multa sunt genera ingratorum, ut furum, homicidarum: quorum una culpa est, cæterum in partib. uarietas magna. Ingratus est, qui beneficium accepisse se negat, quod accepit. Ingratus est, qui dissimulat. Ingratus, qui non reddit: ingratisissimus omnium, qui oblitus est. Illi enim si non soluunt, tamen debent: & extat apud illos uestigium certè meritorum, intra malam conscientiam conclusorum. Et aliquando ad referendam gratiam cōuertere ex aliqua causa possunt, si illos pudor admonuerit, si subita honestæ rei cupiditas: qualis solet ad tēpus, etiam in malis pectorib. exurgere, si inuitauerit facilis occasio. Hic nūquam fieri gratus potest, cui totum beneficium elapsum est. Et utrum tu peiorem uocas; apud quem gratia beneficij interciderit, an apud quem etiam memoria? Vitiosi oculi sunt, qui lucē reformidant: cæci, qui non uident. Et parentes suos non amare, impietas est: non agnoscere, infamia. Quis tam ingratus est, quàm qui quod in prima parte animi positum esse debuit, & semper occurrere, ita seposuit & abiicit, ut in ignorantiam uerteretur? Apparet illum non sæpe de reddendo cogitasse, cui obrepit obliuio.

Denique ad reddendam gratiam, & uirtute opus est, & tempore, & facultate, & aspirante fortuna. Qui meminit, sine impendio gratus est. Hoc quod non operam exigit, non opes, non felicitatem: qui non præstat, nullum habet quo lateat patrociniū. Nunquam enim uoluit gratus

Seneca.

b 3 esse,

CAP. I.

Obsolescere:
al. Aut.

CAP. II.

esse, qui beneficium tam longè proiecit, ut extra conspectum suum poneret. Quemadmodum quæ in usu sunt, & manum quotidie, tactumq; patiuntur, nunquam periculum situs adeunt: illa quæ ad oculos non reuocantur, sed extra conuersationem, ut superuacua iacuerunt, sordes ipsa colligunt uetustate: ita quicquid frequens cogitatio exercet ac renouat, memoriæ nūquam subducitur, quæ nihil perdit, nisi ad quod non sæpe respexit.

CAP. III. Præter hanc causam aliæ quoq; sunt, quæ nobis merita nonnunquam maxima uelant. Prima ac omnium potissima, quod nouis semper cupiditatibus occupati, nō quid habeamus, sed quid petamus, inspicimus: non in id quod est, sed in id quod appetimus, intenti. Quicquid enim domi est, uile est. Sequitur autem, ut ubi quod acceperis leue, nouorum cupiditas fecit, author quoque eorum sit in precio. Amauimus aliquem & suscepimus, & fundatum ab illo statum nostrum professi sumus, quā diu nobis placebant ea quæ consecuti sumus. Deinde irrupit in animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus est, uti mortalibus mos est, ex magnis maior cupiendi: protinus excidit, quicquid antè apud nos beneficium uocabatur. Nec ea intuemur, quæ nos alijs præposuere, sed ea sola quæ fortuna præcedentium ostentat. Non potest autem quisquam & inuidere, & gratias agere. Quia inuidere, querentis & mœsti est: gratias agere, gaudentis. Deinde quia nemo nostrum nouit, nisi id tempus quod t̄ eum maximè transit. Ad præterita rari animum retorquent. Sic fit, ut præceptores, eorumq; beneficia intercident: quia totam pueritiam relinquimus. Sic fit, ut in adolescentiam nostram collata pereant: quia ipsa nunquam retractatur. Nemo quod fuit tanquam in præterito, sed tanquam in perduto ponit. Ideoq; caduca memoria est futuro imminentium.

Fundatū statū.

Cum, suspicor legendum.

CAP. IIIL. Hoc loco reddendum est Epicuro testimonium, qui assiduè queritur, quod aduersus præterita simus ingrati, quod quæcunque percepimus bona, non in memoriam reducamus, nec inter uoluptates numeremus: cum certior nulla sit uoluptas, quā quæ iam eripi non potest. Præsentia bona nondum tota in solido sunt, potest illa casus aliquis incidere. Futura pendent, & incerta sunt. Quod præterijt, inter tuta sepositum est. Quomodo gratus quisquam esse aduersus beneficia potest, qui omnem uitam suam t̄ transilit? Præsentium intuitus, ac præteritorum memoria gratum facit. Memoriar̄ minimum tribuit, quisquis spei plurimum.

al. transiit? Præsentū uel intuitus.

CAP. V. Quemadmodum, mi Liberalis, quædam res semel præceptæ hærent, quædam ut scias, non est satis didicisse (intercidit enim eorum scientia, nisi t̄ continuetur) Geometriam dico & sublimium cursum, & si qua alia propter subtilitatem lubrica sunt: ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere, quædam minora, sed numero plurima, & temporibus diuersa, effluunt. Quia (ut dixi) non subinde illa tractamus, nec libenter quid cuique debeamus, recognoscimus. **B** Audi uoces petentium. Nemo non uicturam semper in animo suo memoriam dixit, nemo non deditum se & deuorum professus est, & si quod aliud humiliter uerbum, quo se oppignoraret, inuenit. Post exiguum tempus iidem illi uerba priora quasi sordida, & parum libera euitant, perueniunt deinde eò, quò, ut ego existimo, pessimus quisque, atque ingratissimus peruenit, ut obliuiscantur. Adeo enim ingratus est, qui oblitus est, ut gratus sit, cui beneficium in mentem uenit.

CAP. VI. Hoc tamen inuisum uitium, an impunitum esse debeat, queritur: & an hæc lex, quæ in scholis exercetur, etiam in ciuitate ponenda sit, qua ingrati datur actio, quæ uidetur æqua omnibus. Quid ni? cum urbes quoq; urbibus, quæ præstitere exprobrent, & maioribus collata, à posteris exigant. Nostri maiores, maximi scilicet uiri, ab hostibus tantum t̄ æs petierunt. Beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Macedonum gente, non est in t̄ ullam data aduersus ingratum actio. Magnumq; hoc argumentum, dandum non fuisse: quia aduersus maleficium omne cōsensimus, & homicidij, ueneficij, parricidij, uiolatarum religionum, aliubi atque aliubi diuersa pœna est, sed ubiq; aliqua. Hoc frequentissimum crimen nusquam punitur, ubique improbat. Neque absoluius illud: sed cum difficilis esset incertæ rei æstimatio, tantum odio damnauimus, & inter ea reliquimus, quæ ad uindices deos mittimus.

CAP. VII. Rationes autem multæ mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium pars optima beneficij perijt, si actio, sicut t̄ certæ pecuniæ, aut ex conducto, aut ex locato datur. Hoc enim speciosissimum est, quod dedimus uel perdituri, quod totum permisimus accipientium arbitrio. Si appello, si ad iudicem uoco, incipit non beneficium esse, sed creditum: deinde cum res honestissima sit, referre gratiam, desinit esse honesta, si necessaria est. Non enim magis laudabit quisquam gratum hominem, quā eum, qui depositum reddidit, aut quod debebat, t̄ extra iudicē soluit. Ita duas res, quibus in uita humana nihil pulchrius est, corrumpimus, gratum hominem, & beneficium. Quid enim aut in hoc magnificum est, si beneficium non dat, sed commodat: aut in illo qui reddit, non quia uult, sed quia necesse est? Non est gloriosa res, gratum esse: nisi tutum est, ingratum fuisse. Adjice nunc, quod huic uni legi omnia fora uix sufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? Omnes sua extolunt, omnes etiam minima, quæ in alios contulere, dilant. Præterea quæcunque in cognitionē cadunt, comprehendere possunt, & non dare infinitam licentiam iudici. Ideo melior uidetur conditio causæ bonæ, si ad iudicem, quā si ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit: huius libera, & nullis astricta uinculis religio, & detrahere aliquid potest, & adijcere, & sententiam suam non prout lex, ut iusticia suadet, sed prout humanitas

al. citra iudicium.

A humanitas aut misericordia impulit, regere. Ingrati actio nō erat iudicē alligatura, sed regno liberrimo positura. Quid sit enim beneficium, non constat: deinde quantumcunq; sit, refert quā benignē illud interpretetur iudex. Quid sit ingratus, nulla lex monstrat. Sæpe & qui reddidit quod accepit, ingratus est: & qui non reddidit, gratus. De quibusdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam potest. Vbi fecisse, aut nō fecisse pronunciandum est, ibi prolatis cautionibus, cōtrouersia tollitur. Vbi uerō inter disputantes ratio ius dicit, ibi animi cōiectura capienda est. Vbi id, de quo sola sapientia decernit, in controuersiam incidit, nō potest ad hæc sumi iudex ex turba selectorum, quem census in album, & equestris hæreditas misit.

Itaque non hæc parum idonea res uisa est, quæ deduceretur ad iudicem, sed nemo huic rei satis idoneus iudex inuentus est: quod non admiraberis, si excusseris, quid habiturus fuerit difficultatis, quisquis in eiusmodi reum egisset. Donauit aliquis magnam pecuniam: sed diues, sed non sensurus impendiū. Donauit alius: sed toto patrimonio cessurus. Summa eadem est, beneficium idem nō est. Etiam nunc adijce. Hic pecuniam pro addito dependit: sed cum illam domo protulisset. Ille dedit eandem: sed mutuum sumpsit, aut rogauit, & se obligari ingenti merito passus est. Eodem existimas loco esse illum, qui beneficium ex facili largitus est: & hunc, qui accepit, ut daret? Tempore quædam magna fiunt, non summa. Beneficium est donata possessio, cuius fertilitas laxare possit annonam. Beneficium est, unus in fame panis. Beneficium est, donare regiones, per quas multa flumina & nauigabilia decurrant. Beneficium est, arentibus siti, & uix spiritum per siccas fauces ducentibus monstrare fontem. Quis inter se ista comparabit? Quis expendet? Difficilis est sententia, quæ non rem, sed uim rei querit. Eadem licet sint aliter data, non idem pendent. Dedit mihi hic beneficium: sed non libenter, sed dedisse se questus est, sed superbius me quā solebat, aspexit: sed tam tardē dedit, ut plus præstaturus fuerit, si citō negasset. Horum quomodo iudex inibit æstimationem, cum sermo & dubitatio, & uultus meriti gratiam destruant?

Quid quod quædam beneficia uocantur, quia nimis concupiscuntur: quædam nō sunt ex hac vulgari nota, sed maiora, etiam si minus apparent? Beneficium uocas dedisse potentis populi ciuitatē, in quatuordecim gradus deduxisse, & defendisse capitis reū: quid utilia suasse? quid retinuisse, ne in scelus rueret? quid gladium excussisse morituro? quid efficacibus remedijs recoillasse lugentem? & quod desiderabat uolentē sequi, ad uitæ cōcilium reduxisse? Quid assedisse ægro, & cum ualētudo eius ac salus momentis constaret, excepisse idonea cibo tempora, & cadentes uenas uino refecisse, & medicū adduxisse morienti? Hæc quis æstimabit? quis similib. beneficij iubebit beneficia pensari? Donauit tibi domū: sed ego tuam supra te ruere prædixi. Dedit tibi patrimonium: sed ego naufrago tabulam. Pugnaui pro te, & uulnera excepit: at ego uitā tibi silentio dedi. Cum aliter beneficium detur, aliter reddatur, paria facere difficile est.

Dies præterea beneficio reddendo non dicitur, sicut pecuniæ creditæ. Itaque potest, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendatur ingratus. Maxima beneficia probationem non habent. Sæpe intra tacitam duorum conscientiam latent. An hoc tibi inducimus, ut tibi non demus beneficia sine teste? Quam deinde pœnam ingratum constituamus? Vnam omnibus, cum disparia beneficia sint? Inæqualem, & pro cuiusq; beneficio maiorem, aut minorem? Age, intra pecuniam uersabitur taxatio: quid quod quædam beneficia uitæ sunt, & maiora uita? His quæ pronunciabitur pœna? Minor beneficio? Iniqua est. Par & capitalis? Quid inhumanus, quā cruentos esse beneficiorum exitus?

Quædam, inquit, priuilegia parentibus data sunt. Quomodo horum extra ordinē habita ratio est, sic aliorū quoq; beneficiorum haberi debet. Parentū conditionem sacrauius, quia expediebat liberos tolli. Sollicitandi ad hunc laborem erant incertā adituri fortunā. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige ipse tecū. Si deceptus es, quære, dignum adiua. In liberis tollendis nihil iudicio tollentium licet, tota res uoti est. Itaq; ut æquiore animo adtent aleam, danda illis aliqua potestas fuit. Deinde alia conditio est parentum, qui beneficia, qui bus dederunt, nihilominus daturi sunt. Nec est periculum, ne dedisse illos mentiantur. In cæteris quæri debet, non tantum an receperint, sed an dederint. Horum in confesso merita sunt: & quia utile est iuuetuti regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus, sub quorum custodia contineantur. Deinde omnium parentum unum erat beneficium. Itaq; æstimari semel potuit. Alia diuersa sunt & dissimilia, infinitis inter se interuallis distantia. Itaq; sub nullam regulam cadere potuerunt: cum æquius esset omnia relinquere, quā omnia æquari.

Quædam magno dantibus constant, quædam t accipientibus magna sunt: sed gratuita tribuentibus, quædam amicis data, quædam ignotis. Plus est, quamuis idem detur, si ei detur, quē nosse a tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille solatia. Inuenies, qui nihil putet esse iucundius, nihil maius, quā habere in quo calamitas acquiescat. Inuenies rursus, qui dignitati suæ, quā securitati consuli malit: est qui plus ei debere se iudicet, per quem tutior est, quā ei per quem honestior. Proinde ista maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex aut ad hæc, aut ad illa inclinatus animo. Præterea creditorem mihi ipse eligo. Beneficium sēpe ab eo accipio, a quo nolo, & aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum uocabis eum, cui beneficium inscio, & si sciisset non accepturo, impositum est: non uocabis eum, qui utcumque acceptum non reddidit?

Album iudicē.
CAP. VIII.

*al. regnum
exisset.*

al. magna.

al. requirit.

CAP. IX.

al. cibi.

Paria facere.
CAP. X.

*al. indicimus.
forte, interdici-
mus.
al. nunc.*

CAP. XI.

Alea.

CAP. XII.
*al. excipientia
bus.*

CAP. XIII. Aliquis dedit mihi beneficium, sed idem postea fecit iniuriam. Vtrum uno munere ad patien- **A**
tiam omnium iniuriarum astringor: an perinde erit, ac si gratiam retulerim, quia beneficium suū
ipse insequentī iniuria rescidit? Quomodo deinde æstimabis, utrum plus sit quod accepit, an in
quo læsus est? Dies me deficiet, omnes difficultates persequi tentantē. Tardiores, inquit, ad be-
neficia danda facimus non uindicando data, nec inficiatores eorum afficiendo pœna. Sed illud
quoq; tibi econtrariō occurrat. Multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, si periculum
causæ dicendæ adituri erunt, & innocentiam sollicitiore habituri loco. Deinde erimus per hæc
ipsi quoq; ad danda tardiores. Nemo enim libenter dat inuitis: sed quicumq; ad benefaciendum
bonitate inuitatus est, & ipsa pulchritudine rei, etiam libentius dabit, nihil debitoris, nisi quod
uolent. Minuitur enim gloria eius officij, cui diligenter cautum est.

CAP. XIII. Deinde pauciora erunt beneficia, sed ueriora. Quid autem mali est, inhiberi beneficiorum te-
meritatem? Hoc enim ipsum secuti sunt, qui nullam legem huic constituerunt, ut circumpecti-
us donaremus, circumpectius eligeremus eos, in quos merita conferrentur. Etiam atq; etiam
cui des considera. Nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, si existimas succursurum tibi iudicem.
Nulla lex te in integrum restituet. Solam accipientis fidem specta. Hoc modo beneficia autho-
ritatem suam tenent, & magnifica sunt. Pollues illa, si materiam litium feceris. Æquissima uox
est, & ius gentium præ se ferens, Redde quod debes. Hæc turpissima est in beneficio, Redde.
Quid reddet? Vitam, inquam, debet, dignitatem, securitatem, sanitatem. Reddi maxima quæq;
non possunt. Aut pro his, inquit, aliquid quod tanti sit. Hoc est quod dicebam, interituram tan-
tæ rei dignitatem, si beneficium mercem facimus. Non est incitandus animus ad auariciam, ad
querelas, ad discordiam: sua sponte in ista fertur. Quantum possumus & resistamus, & t̄ quæ-
renti occasiones amputemus.

al. querendi, & queror.

CAP. XV. Vtinam quidem persuadere possemus, ut pecunias creditas tantum à uolentibus acciperent.
Vtinam nulla stipulatio emptorem uenditori obligaret: nec pacta cōuentaq; impressis signis cu-
stodirentur, fides potius illa seruaret, & æquū colens animus. Sed necessaria optimis prætule-
runt, & cogere fidem quàm spectare maluit. Adhibetur ab utraq; parte testes. Ille per tabulas plu-
rium nomina interpositis pararijs facit. Ille nō est interrogatione cōtentus, nisi t̄ rem manu sua
tenuit. O turpem humani generis fraudis ac nequitie publicæ confessionē, anulis nostris plus
quàm animis creditur. In quid isti uiri ornati adhibiti sunt, in quid imprimunt signa? Nempe ne
ille neget accepisse se, quod accepit. Hos incorruptos uiros & uindices ueritatis existimas? At
his ipsis statim nō aliter pecuniæ cōmittentur. t̄ Itaq; non honestius erat, à quibusdam fidem fal-
li, quàm ab omnibus perfidiam timeri? Hoc unū deest auaricie, ut beneficia sine sponfore nō de- **B**
mus. Generosi animi & magnifici est, iuuare & prodesse. Qui dat beneficia, deos imitatur: qui re-
petit, fœneratores. Quid illos dum uindicamus, in turbam sordidissimam redigimus?

CAP. XVI. Plures, inquit, ingrati erunt, si nulla aduersus ingratum datur actio. Imò pauciores: quia maio-
re delectu dabuntur beneficia. Deinde non expedit notum omnibus fieri, quàm multi ingrati
sint. Pudorem enim rei tollit multitudo peccantium, & desinet esse probri loco commune ma-
ledictum. Nunquid iam ulla repudio erubescit, postquam illustres quædam ac nobiles fœminæ,
non consulum numero, sed maritorum annos suos computant, & exeunt matrimonij causa, nu-
bunt repudij? Tam diu istud timebatur, quàm diu rarum erat. Quia uerò nulla sine diuortio acta
sunt, quod sæpe audiebant, facere didicerunt. Nunquid iam ullus adulterij pudor est, postquam
eò uentum est, ut nulla uirum habeat, nisi ut adulterum irriter? Argumentum est deformitatis
pudicitia. Quam inuenies tam miseram, tam sordidam, ut illi satis sit unum adulterorū par? nisi
singulis diuisit horas, & non sufficit dies omnibus: nisi apud alium gestata est, apud alium man-
sit. t̄ Infrunita & antiquata est, quæ nesciat matrimonium uocari unum adulterum. Quemadmo-
dum horum delictorum iam euauit pudor, postquam res latius euagata est: ita ingratos plures
efficies & t̄ auctiores, si numerare se cœperint.

*al. in firmata
aperta.
al. audaciores.*

CAP. XVII. Quid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? Quid malignus?
Quid auarus? Quid impotens? Quid crudelis? Impunita tu credis esse, quæ inuisa sunt? Aut ullū
supplicium grauius existimas publico odio? Pœna est, quod non audet ab ullo beneficium acci-
pere, quod non audet ulli dare, quod omnium designatur oculis, aut designari se iudicat, quod
intellectum optimæ rei ac dulcissimæ amisit. An tu infelicem uocas, qui caruit acie oculorū, cu-
ius aures morbus obstruxit: non uocas miserum eum, qui sensum beneficiorum amisit? Testes
ingratorum omnium deos metuit, urit illum & angit intercepti beneficij conscientia: denique
satis hæc ipsa pœna magna est, quod rei (ut dicebam iucundissimæ) fructum non percepit. At
quem iuuat accepisse, æquali perpetuaq; uoluptate fruitur: & animum eius à quo accepit, non
rem intuens gaudet. Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel. Compa-
rari autem potest utriusq; uita, cum alter tristis sit & sollicitus, qualis esse inficiator ac fraudulen-
tus solet, apud quem non parentum, qui debet honor est, non educatoris, non præceptorum: al-
ter lætus, hilaris, occasionem referendæ gratiæ t̄ expetens, & ex hoc ipso affectu gaudium grati-
æ de percipiens, nec quærens t̄ quomodo decoquat, sed quemadmodū plenius uberiusq; respōn-
deat, non solum parentibus & amicis, sed humilioribus quoq; personis. Nam etiam si à seruo suo
beneficium accepit, æstimat non à quo, sed quid acceperit.

CAP. XVIII. Quanquā quæritur à quibusdam, sicut ab Hecatone, an beneficiū dare seruus domino possit? **Sunt**

*al. expectans.
al. quo modo,
de quo, quare,
sed.*

A Sunt enim qui ita distinguant, quædam beneficia esse, quædam officia, quædam ministeria. Beneficium esse, quod alienus det. Alienus est, qui potuit sine reprehensione cessare. Officium esse filij, uxoris, & earum personarum, quas necessitudo suscitatur, & ferre opem iubet. Ministerium esse serui, quem conditio sua eo loco posuit, ut nihil eorum quæ præstat, imputet superiori. Præterea seruos qui negat dare aliquando beneficium, ignarus est iuris humani. Refert enim cuius animi sit, qui præstat, non cuius status. Nulli præclusa uirtus est, omnibus patet, omnes admittit, omnes inuitat, ingenuos, libertinos, seruos, reges, & exules. Non eligit domum, nec censum, nudo homine contenta est. Quid enim erat tuti aduersus repentina, quid animus magnus promitteret sibi, si certam uirtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium seruus domino, nec regi quisquam suo, nec duci suo miles. Quid enim interest, quali quisque teneatur imperio, si summo tenetur? Nam si seruo quo minus in nomen meriti perueniat, necessitas obest, & patiendi ultima timor, idem istud obstat, & ei qui ducem: quoniam quanquam sub dispari titulo, paria tamen illis licent. Atqui dant regibus suis, dant imperatoribus beneficia: ergo & dominis. Potest seruus iustus esse, potest fortis, potest magnanimus: ergo & beneficium dare potest. Nam & hoc uirtutis est, adeoque dominis serui beneficia possunt dare, ut ipsos sæpe tamen beneficii sui fecerint. Non est dubium, quin seruus beneficium dare possit cuilibet: quare ergo non & domino suo possit?

al. in illos.

forte, beneficio suos, aut sui iuris.

CAP. XIX.

Quia non potest, inquit, creditor domini sui fieri, si pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum suum obligat. Peregrinatem sequitur, ægro ministrat, & labore summo colit. Omnia tamen ista quæ alio præstante beneficia dicerentur, præstante seruo ministeria sunt. Beneficium enim id est, quod quis dedit, cum illi liceret & non dare. Seruus autem non habet negandi potestatem. Ita non præstat, sed parat. Nec id se fecisse iactat, quod non facere non potuit. Iam sub ista lege uincam, & eo perducam seruum, ut in multa liber sit. Interim dic mihi, si tibi ostendero aliquem seruum pro salute domini sui sine tamen respectu suæ dimicantem, & confossum uulneribus, reliquias tamen sanguinis ab ipsis uitalibus fundentem, & ut ille effugendi tempus habeat, moram sua morte querentem: hunc tu negabis beneficium dedisse, quia seruus est? Si tibi ostendero aliquem, ut secreta domini prodatur, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis terribus minis, nullis cruciatibus uictum, auertisse quantum potuit, suspiciones querentis, & impendisse spiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dedisse, quia seruus est? Vide ne eo maius sit, quo rarius est exemplum uirtutis in seruis: eoque gratius, quod cum ferè inuisa imperia sint, & omnis necessitas grauis, commune seruitutis odium, in aliquo domini charitas uicit. Ita non ideo beneficium non est, quia à seruo profectum est: sed ideo maius, quia detertere ab illo nec seruitus quidem potuit.

al. respectu dimicantem.

B Errat, si quis existimat seruitutem in totum hominem descendere. Pars melior eius excepta est.

CAP. XX.

Corpora obnoxia sunt & ascripta dominis: mens quidem sui iuris, quæ adeo libera & uaga est, ut ne ab hoc quidem carcere cui inclusa est, teneri queat, quo minus impetu suo utatur, & ingentia agat, & in infinitum comes cœlestibus exeat. Corpus itaque est, quod domino fortuna tradidit. Hoc emit, hoc tamen uendit. Interior illa pars mancipio dari non potest. Ab hac quicquid uenit, liberum est. Non enim aut nos omnia iubere possumus, aut in omnia serui parere coguntur. Contra rempublicam imperata non facient, nulli sceleri manus commodabunt.

al. uenit.

Quædam sunt quæ leges nec iubent, nec uetant facere: in his seruus materiam beneficii habet. Quam diu præstat, quod à seruis exigi solet, ministerium est: ubi plus quam quod seruo necesse est, beneficium. Vbi in affectum amici transit, desinit uocari ministerium. Est aliquid quod dominus præstare seruo debeat, tamen ut cibarium, uestiariū. Nemo hoc dixit beneficiū. At indulsit, liberalius eduxit, artibus quibus erudiuntur ingenui, tradidit, beneficiū est. Idem e contrario fit in persona serui. Quicquid est quod seruilis officij formulæ excedit, quod non ex imperio, sed ex uoluntate præstat, beneficium est: si modò tantum est, ut hoc uocari potuerit, quolibet alio præstante.

CAP. XXI.

al. ut cibaria.

Seruus (ut placet Chrysippo) perpetuus mercenarius est. Quemadmodum ille beneficium dat, ubi plus præstat quam quod operis locauit: sic seruus ubi beneuolentia erga dominum fortunæ suæ modum transit, & altius aliquid ausus, quod etiā felicius nato decori esset, & spem domini antecessit, beneficium est intra domum inuentum. An æquum tibi uidetur, quibus si minus debito faciant, irascimur, non haberi gratiam, si plus debito solitoque fecerint? Vis scire, quando non sit beneficium? Vbi dici potest, quid si nollit? Vbi uero id præstat, quod nolle licuit, uoluisse laudandum est. Inter se contraria sunt, beneficium & iniuria. Potest dare beneficium domino, si à domino iniuriam potest accipere. At qui de iniurijs dominorum in seruos, qui audiat, positus est, qui & sæuitiam & libidinem, & in præbendis ad uictum necessarijs auariciam cōpescat. Quid ergo? Beneficium dominus à seruo accipit? Imò homo ab homine. Denique quod in illius potestate fuit, fecit. Beneficium domino dedit. Ne à seruo acceperis, in tua potestate est. Quis autem tantus est, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa iam beneficiorum exempla referam, & dissimilia, & quædam inter se contraria. Dedit aliquis domino suo uitam, dedit mortem: seruauit periturum, & hoc si parum est, pereundo seruauit. Alius mortem domini adiunxit, alius deceptit.

CAP. XXII.

Claudius Quadrigarius in tamen secundo & uicesimo Annaliū tradidit, quod cum obsideretur Drusus, & iam ad summam desperationem uentum esset, duos seruos ad hostem transfugisse, & opere precium fecisse.

al. 12.

fecisse. Deinde urbe capta, passim discurrente uictore, illos per nota itinera ad domū in qua seruierant, præcucurrisse, & dominam suam ante se egisse, & quærentibus quæ nam esset, dominā, & quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis duci, profectos esse. Eductam deinde extra muros summa cura celasse, donec hostilis ira t̄ cōsideret. Deinde ut satius miles ad Romanos mores citō redijt, illos quoq; ad suos redisse, & dominam sibi ipsos dedisse. Manumisit utrunq; euestigio illa: nec indignata est ab his se uitā accepisse, in quos uitæ necisq; potestatem habuisset. Poruit sibi hoc uel magis gratulari. Aliter enim seruata munus notæ & uulgaris clementiæ habuisset, sic seruata nobilis fabula, & exemplum t̄ Grumentinæ urbis fuit. In tanta confusione capte ciuitatis, cum sibi quisq; consuleret, omnes ab illa præter transfugas fugerūt. At hi, ut ostenderent quo animo facta esset prior illa transitio, à uictoribus ad captiuam transfugerunt, personam parricidarū ferentes, quod in illo beneficio maximū fuit, tanti iudicauerunt ne domina occideretur, uideri dominam occidisse. Non est, mihi crede, non est seruilis animi, egregium factū fama sceleris emisse. t̄ Cluentius prætor Marforum ducebatur ad Romanum imperatorē. Seruus eius gladium militi ipsi, à quo trahebatur, eduxit, & primū dominū occidit. Deinde: Tempus est, inquit, me & mihi consulere: iam dominum manumisi. atq; ita se uno ictu t̄ transegit. Da mihi quenquam, qui magnificentius dominum seruauerit?

CAP. XXIII. Corfinium Cæsar obsidebat. Tenebatur inclusus Domitius. Imperauit medico, eidemq; seruo suo, ut sibi uenenum daret. Cum tergiuersantem t̄ uideret: Quid cunctaris, inquit, tanquā in tua potestate totum istud sit: mortem rogo armatus. Tum ille promisit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cum sopitus esset, accessit ad filium eius: lube me, inquit, adseruari, dum ex euentu intelligis, an uenenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, & seruatus à Cæsare est. Prior tamen illum seruus seruauerat.

CAP. XXV. Bello ciuili proscriptū dominū seruus abscondit. & cum anulos eius sibi aptasset, ac uestē induisset, spiculatoribus occurrit, nihil se deprecari, quo minus imperata peragerent, dixit: & deinde ceruicē porrexit. Quanti uiri est, pro domino eo tempore mori uelle, quo erat rara fides, dominum mori nolle in publica crudelitate: item inueniri in publica perfidia fidelem, cum præmia prodicionis ingentia ostendantur, præmium fidei, mortem concupiscere?

CAP. XXVI. Nostri seculi exempla non præteribo. Sub Tyberio Cæsare fuit accusandi frequens, & penē publica rabies, quæ omni ciuili bello grauius togatam ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas iocantium. Nihil erat tutum. Omnis t̄ s̄uendi placebat occasio. Nec iam reorum expectabatur euentus, cum esset unus. Cœnabat Paulus prætorius in cōuiuio quodam, imaginem Tyberij Cæsaris habens exculptam, eminente gemma. Rem ineptissimam fecero, si nunc uerba quæ s̄ero, quemadmodum dicam illum matellam sumpsisse. Quod factū simul & Maro ex notis illius temporis uestigatoribus notauit. At seruus eius cui necitebantur infidiæ, ei ebrio anulum extraxit. Et cum Maro conuiuias testaretur, admotam esse imaginem obscœnis, & iam t̄ proscriptionem componeret, ostendit in manu sua seruus anulum. Si quis hunc seruū uocat, & illum conuiuiam uocabit.

CAP. XXVII. Sub diuo Augusto nondum hominibus uerba sua periculosa erant, iam molesta. Ruffus uir ordinis senatorij inter cœnam optauerat, ne Cæsar saluus rediret ex ea peregrinatione quā parabat: & adiecerat, idem omnes & tauros, & uitulos optare. Fuerunt qui illa diligenter audirēt. Ut primū diluxit, seruus qui cœnanti ad pedes steterat, narrat quæ inter cœnā ebrius dixisset. Hortatur eum, ut Cæsarem occupet, atq; ipse se deferat. Vfus consilio, descendenti Cæsari occurrit. Et cum malam mentem habuisse se pridie iurasset, id ut in se & filios suos recideret, optauit, & Cæsarem ut ignosceret sibi, rediretq; in gratiam secum rogauit. Cum dixisset se Cæsar facere: Nemo, inquit, credet te mecum in gratiam redisse, nisi aliquid mihi donaueris. petitq; non fastidiendam à propitio summam: & impetrauit. Cæsar ait: Mea causa dabo operam, ne unquā tibi irascat. Honestè Cæsar quod ignouit, quod liberalitatem clementiæ adiecit. Quicumque hoc audiuerit exemplum, necesse est Cæsarem laudet, sed cum seruū antè laudauerit. Non expectas, ut tibi narrem manumissum, qui hoc fecerat? Nec tamen gratis. Pecuniam pro libertate eius Cæsar numerauit.

CA. XXVIII. Post tot exempla non est dubiū, quin beneficium aliquando à seruo dominus accipiat. Quare potius persona rem minuat, quā personam res ipsa cohonestet? Eadem omnibus principia, eademq; origo. Nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingeniū, & artibus bonis aprius. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ suæ longo ordine ac multis stemmatum illigata flexuris in parte t̄ prima ædium collocant, noti magis quā nobiles sunt. Vnus omnium parens mundus est, siue per splendidos, siue per sordidos gradus: ad hunc prima cuiusq; origo perducitur. Non est, quod te isti decipiant, cū maiores suos recensent. Vbiq; t̄ fulsit nomen illustre, ilicō Deū fingunt. Neminē despexeris, etiam si circa illum obsoleta sunt nomina, & parū indigente adiuta fortuna: siue libertini ante nos habētur, siue serui, siue exterarum gentiū homines. Erigite audacter animos: & quicquid in medio sordidi lacet, transilite. Expectat uos in summo magna nobilitas. Quid superbia in tantam uanitatē attollimur, ut beneficia à seruis indigne accipere, & sortem eorum spectemus, obliui meritorum? Seruum tu quenquam uocas libidinis & gulæ seruus, & adulteræ, imò adulterarum cōmune mancipium? Seruum uocas quenquam? Quò tandem ab istis gerulis raperis, cubile istud tuū circūferentibus? Quò te penulati isti in mīlitum

litum quidem non vulgarem cultum subornati? Quò, inquam, te isti efferunt? ad ostium alicuius hostiarij, ad hortos alicuius, ne ordinarium quidem habentis officium. Et deinde negas tibi beneficium à seruo tuo posse dari, cui osculum alieni serui beneficium est? Quæ est tanta animi discordia? Eodem tempore seruos despicias & colis. Imperiosus intra limen atque impotens, humilis fortis: & tam contemptus, quàm contemnens. Neque enim ulli magis abijciunt animos, quàm qui improbè tollunt: nulliq; ad calcandos alios paratiores, quàm qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

Dicenda hæc fuerunt ad contundendam insolentiam hominum ex fortuna pendentium, uindicandumq; ius beneficij dandi à seruis, ut à filiis quoq; uindicaretur. Quæritur enim, an aliquando liberi maiora beneficia dare parentibus suis possint, quàm acceperint. Illud conceditur, multos filios maiores potètioreq; extitisse, quàm parentes suos, & eòq; illis meliores fuisse. Quòd si constet, potest fieri, ut meliora tribuerint: cum & fortuna illis maior esset, & melior uoluntas. Quicquid, inquit, est, quod dat patri filius, utiq; minus est: quia hanc ipsam dandi facultatem patri debet. Ita nunquam beneficio uincitur, cuius beneficium est ipsum, quod & uincit. Primum quædam initium ab alijs trahunt, & tamen initijs suis maiora sunt. Nec ideo aliquid non est maius eo & à quo cœpit: quia non potuisset intantum procedere, nisi cœpisset. Nulla non res principia sua magno gradu transit. Semina omnium rerum causa sunt: & tamen minimæ partes sunt eorum, quæ gignunt. Aspice & Rhenum, aspice Euphratem, omnes deniq; inclytos amnes, quid sunt, si illòs illic unde effluunt æstimes? Quicquid est quo timentur, quo nominantur, in processu parauerunt. Tolle radicem, nemora non surgent, nec tanti montes uestientur. Aspice trabes, siue proceritatem æstimes altissimas, siue crassitudinem spaciumq; ramorum, latissimè fustas, quantulum est his comparatum illud, quod radix tenui fibra complectitur? Innituntur fundamentis suis templa, & illa urbis mœnia: & tamen quæ in firmamentu totius operis iacta sunt, latent. Idem in cæteris euenit. Principia sua semper sequens magnitudo obruit. Non potuisssem quicquam consequi, nisi parentum beneficium antecessisset. Sed non ideo quicquid consecutus sum, minus est eo, sine quo consecutus non essem. Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum quæ consilio ac manu gero, facere potuisssem, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam ciuili ac militari industria merui: nunquid tamen ideo maximis operibus præferes nutricis officium? At quid interest, cum æquè sine patris beneficio, quàm sine nutricis fomento, non potuerim ad ulteriora procedere?

CAP. XXIX

al. æquè & illud meliores.

al. uincitur.

al. quod.

al. Henum.

al. tantum.

Quòd si initio meo quicquid iam possum debeo, cogita non esse initium mei patrem, ne auu quidem. Semper enim erit ulterius aliquid, ex quo originis proximæ origo descendat. Atqui nemo dicitur plus debere ignotis, & ultra memoriam positis maioribus, quàm patri. Plus autè debeo, si hoc ipsum quòd genuit me pater meus, maioribus suis & debeo. Quicquid præstiti patri, etiam si magnum est, infra æstimationem paterni muneris est: quia non essem, si non genuisset. Isto modo etiam si quis patrem meum ægrum ac moriturum sanauerit, nihil præstare ei potero, quod non beneficio eius minus sit. Non enim genuisset me pater, & ni sanatus esset. Sed uide, ne illud uerius sit æstimari, an id quod & potui, & id quod feci, meum sit, mearum uirium, meæ uoluntatis. Illud quòd natus sum, & per se intueri quale sit. Animaduertis exiguum & incertum, & boni maliq; communem materiam, sine dubio primum ad omnia gradum: sed non ideo maiore omnibus, quia primum. Seruaui patrem, & ad summam prouexi dignitatem, & principem urbis suæ feci: nec tantum rebus à me gestis nobilitaui, sed ipsi quoq; gerendarum ingentem ac facilem, nec tutam minus, quàm gloriosam dedi materiam. Honores, opes, quicquid & humanos ad se animos rapit, cōgelsi: & cum supra omnes starem, infra illum steti. Dic nunc, hoc ipsum, quòd ista potuisti, patris munus est? Respondebo tibi, est prorsus, si ad & ista facienda nasci satis est. Sed si ad bene uiuendum minima portio est uiuere, & id tribuisti, quod cum feris mihi, & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam fœdissimis cōmune est, noli tibi asserere, quod non ex tuis beneficijs, & etiam si non sine tuis oritur. Puta me uitam pro uita reddidisse. Sic quoque munus tuum uici, cum ego dederim sentienti sentiens me dare: cum uitam tibi non uoluptatis meæ causa, aut certè per uoluptatem dederim: cum tanto maius sit retinere spiritum, quàm accipere, quanto leuius mori ante mortis metum.

CAP. XXX.

al. debet.

al. nisi natus esset.

al. potuit, et id quod fecit.

al. prorsus intueri.

al. humanus ad se animus.

al. benefaciendum.

al. sed etiam sine tuis.

Ego uitam dedi statim illa usuro: & te nescituro, an uiuerem. Ego uitam dedi, mortem timenti: tu uitam dedisti, ut mori possem. Ego uitam tibi dedi consummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuisti, onus alienum. Vis scire quàm non sit magnum beneficium, uitam sic dare? Si exposuisses, nempe iniuria erat genuisse. quo quidem colligo, minimum esse beneficium, patris matrisq; concubitus: nisi accesserint alia, quæ prosequerentur hoc initium muneris, & alijs officijs ratū facerent. Non est bonum uiuere, sed bene uiuere. At bene uiuo, sed potui & malè. Ita & tantum hoc est tuum, quod uiuo. Si uitam imputas mihi per se nudam, egentem consilij, & id ut magnum bonum iactas, cogita te mihi imputare muscarum ac uermium bonum. Deinde, ut nihil aliud dicam, quàm bonis artibus me studuisse, ut cursum ad rectum iter uitæ dirigerè, ipso beneficio maius quàm quod dederas, recepisti. Tu enim me mihi rudem & imperitum dedisti: ego tibi filium, qualem genuisse gauderes.

CAP. XXXI.

al. tu.

al. tamen.

Aluit me pater: si idem præsto, plus reddo: quia nō tantum & ali se, sed à filio ali gaudet, & maiore ex animo meo, quàm ex ipsa re percipit uoluptatē. Illius alimenta ad corpus tantum meum peruene-

C A. XXXII.

al. aluisse.

- peruenerunt. Quid si quis intantum processit, ut aut eloquentia per gentes enotesceret, aut iusticia, aut bellicis rebus, & patri quoque ingentem circumfunderet famam, tenebrasque nataliū suorum clara luce discuteret: non inextimabile in parentes suos beneficium contulit? An quisquam Aristonem & Gryllum, nisi propter Xenophontem ac Platonem filios nosset? Sophroniscū Socrates expirare non patitur. Ceteros enumerare longum est, qui tamen uiuunt ob nullam causam aliam, quam quod illos liberorum eximia uirtus tradidit posteris. Vtrum maius beneficium dedit M. Agrippæ pater, nec post Agrippam quidem notus: an patri dedit Agrippa, nauali corona insignis, unicū adeptus inter dona militaria decus, qui tot in urbe maxima opera excitauit, quæ & priorem magnificentiam uincerent, & nulla postea uincerentur? Vtrum Octauius maius ullū beneficium dedit filio, an patri diuus Augustus, quamuis illum umbra adoptiui patris abscondit? Quātam tamen cepisset uoluptatem, si illum post debellata arma ciuilia, uidisset securæ paci præfidentem, non agnoscens bonum suum, nec satis credens, quoties respexisset ad se, potuisse illū uirum in domo sua nasci. Quid nunc ceteros persequar, quos iam consumpsisset obliuio, nisi illos filiorum gloria è tenebris eruiisset, & adhuc in luce retineret? Deinde non quærimus, nū quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quàm à patre acceperat: sed an possit aliquis maiora redere: etiam si quæ retuli exempla, nondum satisfaciunt, nec beneficia parentum suorum supermiciant. Capitamen hoc natura, quod nondum ulla ætas tulit. Si singula paternorum meritorum magnitudinem exuperare non possunt, plura in unum congesta superabunt.
- CA. XXXIII.** Seruauit in bello patrem Scipio, & prætexatus in hostes equum concitat: parum est, quod ut perueniret ad patrem, tot pericula, maximos tamen duces tot cum maximè prementia contempsit, tot oppositas difficultates, quod ad primam pugnam exiturus tyro per ueteranorum corpora cucurrit, quod annos suos transiliuit. Adijce, ut idem patrem reum defendat, & conspirationi inimicorum potentium eripiat: ut alterum illi consulatum, ac tertium, aliosque honores etiam consularibus concupiscendos congerat, ut pauperi raptas belli iure opes tradat, & quod est militaribus uiris speciosissimum, diuitem illum spolijs etiam hostilibus faciat. Si adhuc parum est, adijce ut prouincias, & extraordinaria imperia tamen continuet: adijce ut dirutis maximis urbibus, Romani imperij sine æmulo ad ortus occasusque uenturi defensor & conditor, maiorem nobilitatē nobili uiro adijciat. Dic Scipionis tamen parem: haud dubium est, quin generandi uulgare beneficiū uicerit eximia pietas & uirtus, ipsi urbi nescio, utrum maius præsidium afferens, an decus.
- CA. XXXIII.** Deinde, si hoc parum est, finge aliquem tormenta patris discussisse, finge in se transulisse. Licet tibi in quantum uelis extendere beneficia filij, cum paternum munus & simplex sit & facile, nec danti uoluntarium. Quid necesse est multis? Dedit etiam quibus dedisse se nescit. In quo confortem habet, in quo spectauit legem patriam, præmia patrum, domus ac familiæ perpetuatē, omnia potius quàm eum cui dabat. Quid si quis sapientiam consecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc disputabimus, an maius aliquid dederit quàm acceperat: cum uitam beatam patri reddiderit, acceperit tantum uitam? Sed patris, inquit, beneficium est, quicquid facis, quicquid præstare illi potes. Et præceptoris mei, quod institutis liberalibus profeci. Ipsos tamen qui tradiderunt illa, transcendimus, utique eos, qui prima elementa docuerunt. Et quamuis sine illis nemo quicquam assequi posset, non tamen quantumcunque quis affectus est, infra illos est. Multum inter prima ac maxima interest. Nec ideo prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt.
- CA. XXXV.** Iam tempus est quædam ex nostra (ut ita dicam) moneta proferri. Qui id beneficium dedit, quo est aliquid melius, potest uinci. Pater dedit filio uitam, est autem aliquid uitæ melius: ita pater uinci potest, quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiamnum qui dedit alicui uitam, si semel & iterum liberatus est mortis periculo, maius accepit beneficium, quàm dedit. Pater autem uitam dedit. Potest autem, si sæpius periculo mortis liberatus à filio fuerit, maius beneficiū accipere, quàm dedit. Qui beneficium accipit, maius accipit, quo magis eo indiget. Magis autem indiget uita qui uiuit, quàm qui natus non est, ut qui ne indigere quidem omnino possit. Maius ergo beneficium accipit pater, si uitam à filio accepit, quàm filius à patre, tamen quod natus est. Patris beneficia uinci à filij beneficijs non possunt. Quare? quia uitam accepit à patre: quam nisi accepisset, nulla dare beneficia potuisset. Hoc commune est patri cum omnibus, qui uitam dederunt alicui. Non potuissent enim referre gratiam, nisi uitam accepissent. Ergo nec medico in maius gratia referri potest, solet enim & medicus uitam dare: nec nautæ, si naufragum sustulit. Atqui & horum & aliorum, qui aliquo modo nobis uitam dederunt, beneficia uinci possunt: ergo & patrum possunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficijs adiuuandum esset, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adiutorio egeret, maius dedi quàm accepi. Pater filio uitam dedit perituram, nisi multa accessissent, quæ illam tuerentur. Filius patri si dedit uitam, dedit eam, quæ nullius desideraret auxilium, in hoc, ut permaneret. Ergo maius beneficium accepit à filio pater, qui uitam accepit, quàm illi dederat.
- CA. XXXVI.** Hæc non destruunt parentum uenerationem, nec deteriores illis liberos faciunt, imò etiam meliores. Natura enim gloriosa uirtus, & anteire priores cupit. Alacrior erit pietas, si ad reddenda beneficia cum uincendi spe uenerit. Id si patribus idem uolentibus tamen legibusque contigerit (quoniam pleraque sunt, in quibus nostro bono uincimur) unde certamen tam optabile, unde tantam felicitatem parentibus, ut fateantur se ipsos filiorum beneficijs impares? Nisi hic ita iudicamus,

Acamus, excusationem damus liberis, & illos seigniores ad referendam gratiam facimus, quibus stimulos adjicere debemus, & dicere: Hoc agite optimi iuvenes, † proposita est inter patres ac liberos honesta contentio, dederint maiora, an receperint. Non ideo uicerunt, quia occupauerunt. Sumite modò † animum, qualem decet, & deficere nolite, ut uincatis optantes. Nec desunt tam pulchro certamini duces, qui ad similia uos cohortentur, ac per uestigia sua ire ad uictoriã sepe iam partam ex parentibus, iubeant.

Vicit Æneas patrem ipse, cuius infantia leue tutumq; gestamen, grauem senio, per media hostium agmina, & per cadentis circa se urbis ruinas ferens, cum complexus sacra ac penates deos religiosus senex non simplici uadentem sarcina premeret: tulit illum per ignes, & quid non pietas potest? pertulit, colendumq; inter conditores Romani imperij posuit. Vicere Siculi iuvenes, cum Ætna maiore ui peragitata, in urbes, in agros, in magnam insulæ partem effudisset incendium, uexerunt parentes suos, dissedisse creditum est ignes, & utrinque flamma recedente limitem ad apertum, per quem transcurrerent iuvenes dignissimi, qui magna tuto auderent. Vicit Antigonus: qui cum ingenti prælio superasset hostem, præmium belli ad patrem transtulit, & imperium illi Cypri tradidit. Hoc est regnum, nolle regnare, cum possis. Vicit patrem imperiosum quidem Manlius: qui † cum ad tempus relegatus esset à patre, ob adolescentiam brutam ac hebetem, ad tribunal plebis, qui patri suo dixerat diem, uenit: petitoq; tempore quod ille dederat, sperans fore proditorem parentis inuisi, & bene meruisse se de iuvene credebat, cuius exilium pro grauissimo crimine inter alia Manlio obieciebat, nactus adolescens secretum, stringit occultatum sinu ferrum, &: Nisi iuras, inquit, te diem patri remissurum, hoc te gladio transfodiam. In tua potestate est, utro modo pater meus accusatorem non habeat. Iurauit tribunus: nec fefellit, & causam † accusationis remissæ concioni reddidit. Nulli alij licuit impunè tribunal in ordinem redigere.

Alia ex alijs exempla † subeunt eorum, qui parentes suos periculis eripuerunt, qui ex infimo ad summum protulerunt, & à plebe aceruoque ignobili nunquam tacendos seculis dederunt. Nulla ui uerborum, nulla ingenij facultate exprimi potest, quantum opus sit, quam laudabile, quamq; nunquam à memoria hominum exiturum, posse hoc dicere: Parentibus meis parui, cessi imperio eorum, siue æquum, siue iniquum fuit, obsequentem submissumq; me præbui, ad hoc unum contumax fui, ne beneficijs uincerer. Certate obsecro uos, & † feli quoque restituite aciem. Felices, qui uicerint: felices, qui uincuntur. Quid eo adolescente præclarius, qui sibi ipsi dicere potuit, neque enim fas est alteri dicere: Patrem meum beneficijs uici? Quid eo fortuntius sene, qui omnibus ubique prædicabit, à filio suo se beneficijs uictum? Quid autem est felicius, quam † ibi cedere?

Libri III. de Beneficijs finis.

ERASMI IN LIBRVM TERTIVM.

Quisquis in eiusmodi regnum exisset, &c.] Vnus codex manu descriptus, pro regnũ, habebat reum. Cap. 8.
Vnde conijcio fuisse scriptum à Seneca, Quisquis in eiusmodi reum egisset: ut eiusmodi, sit neutri generis, & ad causas referatur, non ad hominem. Qui pararet quempiam agere reum ingratitude, uix inueniret argumenta quibus probaret quod intenderet. Hinc cõiectari potest, quanto plus difficultatis habiturus esset iudex, de utriusque animo pronunciaturus.

Non idem pendunt.] Aut pendunt, legendum est: aut pendent, erit à pëndere, futuri temporis uerbum.

Iam molesta.] Nondum erant periculosa, quum iam essent molesta.

Vbicunq; fecit nomen illustre, &c.] Hic locus uariabat in exemplaribus. Nonnulli sic habebant, illo dominum fugiant. Alij, illo Deum fugiunt. Rursus alij, dominum fingunt. Ex his diuinare licet, fuisse scriptum: Vbi queng; nomen fecit illustrem, illic Deum fingunt. Nec displicet, ubicunq; si legas illustrem: nec illustre displicet, si subaudias, aliquis. Nisi forte pro fecit, legendum est, stetit. Notat illos, qui tument nobilitate maiorum, ac sibi diuidentur, non homines, reliquosq; fastidiunt.

PINCIANI IN LIB. III. DE BENEFICIIS.

Prima ac omnium potissima.] Eadem, Prima omnium ac potentissima.

Quomodo gratus quisquã esse aduersus beneficia potest, qui omnem uitam suã transulit. Præsentium intuitus ac præteritorum memoria gratum facit. Memoria minimum tribuit, quisquis spei plurimum.] Vetus lectio particulam, ergo, addit. Quomodo ergo gratus quisquam, cetera. Item correctiora & antiquiora exemplaria futurorum legunt, non præteritorum. Quapropter adducor ut locum hunc ambustum & mutilatum sic resarciam, non ausim dicere restituam: Quomodo ergo gratus quisquam esse aduersus beneficia potest, qui omnem uitam suam transulit præsentium intuitu, spe futurorum? Memoria gratum facit. Memoria minimum tribuit, quisquis spei plurimum.

Aut ex conducto, aut ex locato.] Vetus lectio, aut ex conducto & locato. cui lectioni fauent Iuriconsultus: apud quos habetur titulus de locatione & conductione.

Gratum hominem, & beneficium.] Corrigo, gratũ hominem & beneficium. contra omnia exēplaria.

Etequestris hæreditas misit.] Quid si legas, & equester ordo transmisit. Aut sic, quem census in album equestris ordinis misit. Nam, teste præter alios Asconio Pediano in orationem pro M. Scauro, iudicia aliquando penes equestrem ordinem fuerunt.

Seneca.

c

Et cum

- Cap. 9. Et cum valetudo eius ac salus momenti constaret, excepisse idonea cibi tempora.] *Duo uerba, ac salus, non habentur in plerisque exemplaribus. & cibo legitur, non cibi: in omni scripta lectione.*
- Cap. 11. Si deceptus es, quære, te dignum adiua.] *Quaedam exemplaria, Si deceptus es quære, dignū adiua. Legendum reor, Si deceptus es, quære te dignum. Adiua.*
 Quibus dederunt, nihilominus daturi sunt.] *Lege, quibus dederunt, dant nihilominus, daturi sunt: ex codice scholarum Salmanticensium.*
- Cap. 16. Nisi apud altum gestata est, apud altum mansit.] *Dispice an legendum sit, pransit, potius quam mansit. Nam sepe numero duas has res, gestari & prandere, coniungit Seneca.*
 Matrimonium uocari unum adulterum.] *Scribe adulterum, non adulterum: ex uetere lectione. & mallet legeres unius, quam unum.*
- Cap. 17. Non educatoris.] *Emendatius, ut sentio, quedam exemplaria, non educatorum. Nam precessit, parentū: & sequitur, preceptorum.*
- Cap. 18. Quid animus magnus promitteret sibi, si certam uirtutem fortuna mutaret?] *Magnum, non magnus, quidam codices. Alij, magni. Et considera, an sit probatior lectio, censu, quam certam. Dixit enim paulo ante, non eligit domum, nec censum.*
- Cap. 19. Et labore summo colit.] *Exemplar Facundi & Primitiui, eius laborem summo colit. Puto castigandum, eius laborem suo tollit.*
 Sine respectu dimicantem.] *Idem, sine respectu sui dimicantem. Legi sue, non sui.*
- Cap. 22. Quam quod operis locauit.] *Omnis antiqua lectio operas agnoscit, non operis.*
- Cap. 23. Claudius Quadrigarius in secundo & uicesimo Annalium tradit, quod quum obsideretur Drumentū.] *Corrige, Claudius Quadrigarius in duodeuicesimo Annalium tradit. Cum obsideretur Grumentum, ex eadem. Grumentinos autem populos esse in Italia Lucanie regionis, notum est ex Plinio & reliquis.*
 Et exemplum duarum urbium fuit.] *Castigo, & exemplum Grumentine urbis fuit: ex eadem: in qua quum esset uitiose scriptum, Drumen, per compendium, ut solet fieri, non percipiens imperitus librarius quid esset, Drumen, substituit duarum. Vera enim lectio erat, Grumen urbis, hoc est Grumentine urbis. Meminit historie Macrobius etiam primo Saturnaliorum.*
 Non est, mihi crede, non est.] *Eadem, Non est, mihi crede, non dico.*
 Atenus prætor Marforum.] *Codices nonnulli, Vetenus, non Atenus præferunt. Sed utroque modo uitiose legitur. Macrobius enim primo Saturnaliorum docet scribendum esse, Cluentius, non Vetenus, sius Atenus. Cluentium, inquit, Pelignum Ialicensem, comprehensum à cohortibus suis, ne Pompeio traderetur, seruus eius occidit, ac se, ne domino superstes fieret, & interemit.*
- Cap. 28. Vbicunque fecit nomen illustre, illo domini fugiunt.] *Putamus legendum loco illorum uerborū, illo domini fugiunt, illud domi pingunt. Nam & in antiquo quodam exemplari, fingunt legitur, non fugiunt.*
 Siue libertini ante nos habentur.] *Legendum forte, Siue libertini autem nobis aui.*
- Cap. 29. Cum æquè sine patris beneficio, quam sine nutricis fomento non potuerim, &c.] *Verbū, fomento, non habetur in ullo antiquo exemplari. Existimoque scribendum in uerso dictionum ordine sic: cum æquè sine nutricis beneficio, quam sine patris non potuerim, reliqua.*
- Cap. 30. Atqui nemo dicitur plus debere ignotis.] *Ex uetere lectione scribo, Atqui nemo dicet me plus debere ignotis.*
 Non enim genuisset me pater, ni sanatus esset.] *Duo exemplaria, diui Francisci alterum, alterū diuæ Mariæ aliter: Non enim genuisset me pater meus, nisi beneficio eius sanatus esset.*
 An id quod potuit, & id quod fecit, meum sit.] *Legendum uidetur contra omnia exemplaria, An id quod potui, & id quod feci, meum sit.*
 Per se intueri quale sit.] *Legendum reor, prorsus intueri quale sit.*
 Sed non ideo maiorem omnibus, quia primum.] *Veteres codices, Sed non ideo magis est omnibus, quia primum est.*
 Quod non ex tuis beneficijs, sed etiam sine tuis oritur.] *Corrige, quod non ex tuis beneficijs, etiam si non sine tuis oritur. ex scripta lectione.*
- Cap. 31. Si exposuisses, nempe iniuria erat genuisse.] *Eadem exposuisse est, nempe, cetera emendo, Exposuisses. Nempe iniuria erat genuisse.*
 Ipso beneficio maius quam quod dederas, recepisti.] *Scribe, In ipso beneficio tuo maius quam quod dederas, recepisti. ex eadem. In quibusdam codicibus non habetur uerbum, quod. In alijs sic legas, si bene uiuo in ipso beneficio, reliqua.*
- Cap. 34. Nec danti uoluntarium.] *In eadem, sed danti uoluntarium. Legendum forte, sed & danti uoluptarium.*
 Quid necesse est multis: dedit etiam quibus dedisse se nescit.] *Scribe, quod necesse est ille multis dederit, etiam quibus dedisse se nescit. ex eadem.*
- Cap. 35. Potest aut, si sapius periculo mortis liberatus.] *Eadē, Potest ergo, si sepius à periculo mortis liberatus.*
 Patris beneficia uinci.] *In quibusdam codicibus, Quid inquit? Patris beneficia uinct, cetera.*
 Quam illi dederat.] *Scribe, quam ipse illi dedit. ex uetere lectione.*
- Cap. 36. Natura enim gloriosa uirtus.] *Deest in fine uerbum, est. Natura enim gloriosa uirtus est. ex eadem.*
 Nisi hic ita iudicamus.] *Scribe, hoc, non hic. ex eadem.*

Posita

- A. Posita est inter parentes ac liberos.] Legendum est, *Propositu est, ceteru. ex eadem.*
 Ipse, cuius infantia leue tutumq; gestamen.] *In eadem non, cuius, habetur: sed, eius. ut patem legem.* Cap. 37.
 dum: ipse eius in infantia leue tutumq; gestamen.
 Proditorem parentis inuiti.] *Quid si legat, inuisti, non inuisti aut certe, proditorem parentis in lite.*
 Siue iniquum fuit.] *Scribe, siue iniquum fuit ac durum, ex eadem.* Cap. 38.

LVCII ANNAEI SENECAE DE BENEF.

stog's liber quatuor

EX omnibus quae tractauimus, Ebuti Liberalis, potest uideri nihil tam necessarium, aut magis (ut ait Sallustius) cum cura dicendum, quam quod in manibus est. Ac beneficium dare, & inuicem gratiam referre, per se res expetendae sunt. Inueniuntur qui honesta in more eadem colant, quibusq; non placeat uirtus gratuita, quae nihil habet in se magnificum, si quicquid habet uenale. Quid enim est turpius, quam aliquem computare, quanti uir bonus sit: cum uirtutem nec lucrum inuitet, nec absterreat damnum, adeoque neminem, spe ac sollicitatione corrumpat, ut cuncta in se impendere iubeat, ac saepius in ultro tribatis sit? Calcatis utilitatibus ad illam eundum est, quocumq; uocauit, quocumq; misit, sine respectu rei familiaris, interdum etiam sine ulla sanguinis sui parsimonia tradendum, nec unquam imperium eius detestandum. Quid consequar, inquit, si hoc fortiter, si hoc tibi gratum fecero? Quod, si feceris, nihil tibi extra promittitur: si quid forte obuenerit commodi, inter accessiones numerabis. Rerum honestarum premium in ipsis est. Si honestum per se expetendum est, beneficium autem honestum est, non potest alia eius conditio esse, cum eadem natura sit. Per se autem expetendum esse honestum, saepe & abunde probatum est.

In hac parte nobis pugna est cum Epicureorum delicata & umbratica turba, in conuiuio suo philosophantium, apud quos uirtus uoluptatum ministra est. Illis paret, illis deseruit, illas supra se uidet. Non est, inquit, uoluptas sine uirtute. Sed quare ante uirtutem est? De ordine tibi putas disputationem esse de re tota, & de potestate eius ambigatur. Non est uirtus, si sequi potest. Primae partes eius sunt, ducere debet, imperare, summo loco stare. Tu illa iubes signu petere? Quid, inquit, tu refert? Et ego sine uirtute nego beatam uitam posse constare. Ipsam uoluptatem, quam sequor, cui me moneo, remota illa, improbo & damno. De hoc uno disputatur, utrum uirtus sospiti boni causa sit, an ipsa summum bonum. Ut hoc unum queratur, ordinis tantum existimas mutationem? Illa uero confusio est, & manifesta caecitas, primis postrema praeferre. Non indigne, quod post uoluptatem ponitur uirtus, sed quod omnino cum uoluptate confertur. Contemnitur eius & hostis est, & longissime ab illa resiliens, labori ac dolori familiarior, uirilibus in eorum modis magis, quam isti effeminato bono inferenda.

Haec mihi Liberalis, dicenda fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare uirtutis est, & turpissimum, id causa ullius alterius rei dare, quam ut datum sit. Nam si recipiendi spe tribueretur, locupletissimo cuique, non dignissimo daremus. Nunc uero diuiti importuno, pauperem praefereamus. Non est beneficium, quod ad fortunam spectat. Praeterea, si ut prodessemus, sola nos inuitaret utilitas, minimè beneficia distribuere deberent, qui facillimè possent, locupletes, & potentes, & reges, aliena ope non indigentes. Dij uero tot munera, quae sine intermissione diebus ac noctibus fundunt, non darent. In omnia enim illis natura sua sufficit, plenosq; & tutos, & inuolabiles praestat. Nulli ergo beneficium dabunt, si una dandi causa est, se intueri, ac commodum suum. Istud non est beneficium, sed scenus circumspicere, non ubi optimè ponas, sed ubi quaestuosissimè habeas, unde facillimè tollas. Quod cum longè à dijs remotum sit, sequitur, ut liberales sint. Nam si una beneficij dandi causa sit utilitas, nulla autem ex nobis utilitas Deo speranda est, nulla Deo dandi beneficij causa est.

Scio quid hoc loco respondeatur. Vtique non dat Deus beneficia, sed securus & negligens nostri, auersus à mundo, aliud agit, aut (quae maxima Epicuro felicitas uidetur) nihil agit, nec magis illum beneficia, quam iniuriae tangunt. Hoc qui dicit, non exaudit precantium uoces, & undique sublati in caelum manibus uota t facientum priuata ac publica. Quod profectò non fieret, nec in hunc furorem omnes profectò mortales consensissent alloquendi furda numina, & inefficaces deos, nisi nosset illorum beneficia nunc oblata, nunc orantibus data, magna, tempestiua, ingentes minas interuentu suo soluentia. Quis est itaque tam miser, tam neglectus, quis tam duro fato, & in poenam genitus, ut non tantam deorum beneficentiam senserit? Ipsos illos complorantes sortem suam, & querulos circumspice, inuenies non ex toto beneficiorum celestium expertes, neminem esse ad quem non aliquid ex illo benignissimo fonte manauerit. Parum autem id, quod nascentibus ex aequo distribuitur. Vt quae sequuntur inaequali dispensata mensura transeamus, parum dedit natura, cum se dedit.

Non dat Deus beneficia. Vnde ergo ista quae possides? quae das? quae negas? quae seruas? quae rapis? Vnde haec innumereabilia, oculos, aureis, & animum molcentia? Vnde illa luxuriam quoque instruens copia? Neque enim necessariis tantummodo nostris prouisum est, usque in delicias armamur. Tot arbuta, non uno modo frugifera, tot herbae salutes, tot uarietates eiborum, per totum annum digestae, ut inerti quoque fortuita terrae alimenta praebere. Iam animalia omnium generis, alia in sicco solidoque, alia in humido innascentia, alia per sublimedimissa, ut omnis

rerum naturæ pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina, hæc amoenissimis flexibus campos ciungentia, illa præbitura commercijs uiam, uasto & nauigabili cursu uadentia: ex quibus quædam statis diebus mirabile incrementum trahunt, ut † anhela & feruenti subiecta cælo loca subita uis æstiuæ torrentis irriget. Quid medicamentorum torrentium uenez? Quid in ipsis littoribus aquarum calentium exundatio?

— Te Lari maxime, teq;

Placibus, & frenis assurgens Denace marino.

CAP. VI. Si pauca quis tibi donasset iugera, accepisse te diceres beneficium: immensa terrarum latè patetium spaciū negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donauerit, & arcam tuam (quæ niam id tibi magis uidetur) impleuerit, beneficium uocabis: tot metalla defodit, tot flumina emi sit in aera, super quæ decurrunt sola, aurum uehentia, argenti, æris, ferri, immane pondus omnibus locis obrutum, cuius inuestigandi tibi facultatem dedit, ac latentium diuitiarum in summa terra signa disposuit, negas te accepisse beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliq. quid resplendeat, & tectū nitidius auro, aut coloribus sparsum, num mediocre munus uocabis? Ingens tibi domicilium, sine ullo incendij aut ruinæ metu struxit, in quo uides non tenues cruas, & ipsa qua secantur lamina graciliores, sed integras lapidis precipiosissimi moles, sed totas, uariæ distinctæq; materiæ, cuius tu paruula frustra miraris, tectum uero aliter nocte, aliter intera dia fulgens, negas te ullum munus accepisse? Ercum ista quæ habes magno æstimes, quod est ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Vnde tibi istum quem trahis spiritum? Vnde istam, per quam actus uitæ tuæ disponis atq; ordinas lucem? Vnde sanguinem, cuius cursu uitalis continetur calor? Vnde ista palatū tuum saporibus exquisitis ultra satietatē lacescentia? Vnde hæc irrita mēta iam lassæ uoluptatis? Vnde ista quies, in qua putrescis, ac marces? Nonne si gratus es, dicēs;

— Deum nobis hæc omnia fecit.

Namq; erit ille mihi semper Deus, illius aram

Sæpe tener nostris ab oculibus imbuet agnus.

Ille meas errare boues (ut cernis) & ipsum

Ludere quæ nellem calamo permisit agresti?

Ille Deus non est, qui paucas boues, sed qui per totum orbem armenta dimisit, qui gregibus ubiq; passim uagentibus pabulum præstat, qui pascua hybernis æstiuæ substituit, qui non calat mo tantum cantare, & agreste atque inconditum carmen ad aliquam † tantum oblectationem modulari docuit, sed tot artes, tot uocum uarietates, tot sonos, alios spiritu nostro, alios externis cantus ædituros commentus est. Neq; enim nostra ista quæ inuenimus dixeris, non magis, quàm quod crescimus, quàm quod ad constitutum tempus sua corpori officia respondent. Nunc puerilium dentium lapsus, nunc ad surgentem iam ætatem, & in robustiorem gradum transitum tem pubertatis, & ultimus ille dies fugientem uitæ terminum ponens. Instat sunt nobis omnia ætatum, omniumq; artium semina, magisterq; ex occulto Deus, producit ingenia.

CAP. VII. Natura, inquit, hæc mihi præstat. Non intelligis te, cum hoc dicis, mutare nomen Deo. Quid enim aliud est natura, quàm Deus, & diuina ratio, toti mundo & partibus eius inserta? Quoties uoles, tibi licet aliter nunc authorem rerum nostrarum compellare, & Iouem † illum, optimum ac maximum, ritè dicēs, & tonantem & statorem: qui non (ut historici tradiderunt) ex eo quod post uocem susceptum, acies Romanorū fugientium stetit, sed quod stant beneficio eius omnia, statator, statilioq; est: hunc eundemq; & fatum si dixeris, non mentieris. Nam cum fatum nihil aliud sit, quàm series implexa causarum, ille est prima omnium causa, ex qua cætera pendent. Quæcunq; uoles illi nomina propriè aprabis, uim aliquam effectumq; cælestem continentia. Tot appellationes eius possunt esse, quot munera.

CAP. VIII. Hunc & Liberum patrē, & Herculem, ac Mercurium nostri putant. Liberū patrē: quia omniū parens sit, quod ab eo primū inuenta seminū uis est, consuetudo per uoluptatē. Herculem: quia uis eius inuicta sit, quumq; lassata fuerit operibus æditis, in ignem recessura. Mercurium: quia ratio penes illum est, numerusq; & ordo, & scientia. Quocunq; te flexeris, ibi illum uidebis occurrentē tibi. Nihil ab illo uacat. Opus suum ipse implet. Ergo nihil agis ingratisime mortaliū, qui te negas Deo debere, sed naturæ. Quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura: sed idem est utrūq; nec distat. Officium si quod à Seneca accepisses, Angeo te diceres debere, uel Lucio, non creditorem mutares, sed nomen. Quoniam siue prænomen eius, siue nomē dixisses, siue cognomen, idem tamē ille esset. Sic † hanc naturam uoca, fatum, fortunamq; , omnia eiusdem Dei nomina sunt, uariè utentis sua potestate. Et iusticia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, u-nius animi bona sunt. Quicquid horum tibi placuit, animus placet.

CAP. IX. Sed ne aliam disputationem ex obliquo habeam, plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert sine spe recipiendi. Quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quicquam conferre possumus. Ergo beneficium per se expetenda res est, una spectatur in eo accipientis utilitas. Ad hanc accedamus sepositis commodis nostris. Dicis, inquit, diligenter eligendos, quibus beneficia debeamus, quia ne agricolæ quidem semina arenis committant. Nostram utilitatem in beneficijs dandis sequimur, quemadmodum in arando. serendoq;. Neq; enim serere per se res expetenda est. Præterea † queritis cui beneficium: quod non esset faciendum, si per se beneficium dare, expetenda res esset: quæ quocunq; loco, & quocunq; modo daretur, beneficium erat. Honestum propter

A propter nullam aliam causam, quàm propter usum sequimur. Tamen etiam si nihil aliud sequendum est, querimus quid faciamus & quando, & quemadmodum: per hæc enim constat. Itaque cum eligo cui dem beneficium, id ago, ut quandoq; beneficium sit. Quia si turpi datur, nec honestum esse potest, nec beneficium.

Deposita reddere, per se res expetenda est: non tamen semper reddam. Nec quolibet loco, nec quolibet tempore. Aliquando nihil interest, utrum inficiar, an palam reddam. Intuebor utilitatem eius, cui redditurus sum, & nociturum illi depositum negabo. Idem in beneficio faciam. Videbo quando dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim sine ratione faciendum est. Nō est autem beneficium, nisi quod ratione datur: quoniam ratio, omnis honesti comes est. Quàm sepe hominum, donationem suam inconsultam obiurgantium, hanc audimus uocem: Mallem perdidisse, quàm illi dedisse. Turpissimum genus dandi est inconsulta donatio, multoq; grauius malè dedisse beneficium, quàm non recepisse. Aliena enim culpa est, quòd non recepimus: quòd cui daremus, non eligimus, nostra. In electione nihil minus, quàm hoc quod tibi existimas, spectabo, à quo recepturus sim. Eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus sit. Sæpe autem & non redditurus gratus & ingratus, qui reddidit. Ad animum tendit æstimatio mea. Ideo locupletem, sed indignum præteribo: pauperi uiro bono dabo. Erit enim in summa inopia gratus, & cum omnia illi deerunt, supererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non uoluptatem, non gloriam. Vni placere contentus, in hoc dabo, ut quod oportet faciam. Quod oportet autem, non est sine electione: quæ qualis futura sit, interrogas.

CAP. X.

al. estimas.

Eligam uirum integrum, simplicem, memorem, gratum, alieni abstinentem, sui non auarum, non tenacem, beneuolum. Hunc tibi uerò cum elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, ex quo referre gratiam possit, ex sententia res gesta erit. Si utilitas me & fordida computatio liberalem facit, si nulli prorsum, nisi ut inuicem ille mihi proffit, non dabo beneficium proficiscenti in diuersas longinquasq; regiones, non dabo ab futuro semper, non dabo sic affecto, ut spes ei nulla sit conualescendi, non dabo ipse deficiens. tibi Non enim dabo in tempus reijciendi. Atqui ut scias, rem per se expetendam esse, benefacere, aduenis modò in nostrum delatis portum, & statim abituris succurrimus. Ignoto naufrago nauem qua reuehatur, & damus & instruimus. Discedit ille uix satis noto salutis authore, & nunquam amplius in conspectum nostrum reuersurus, debitor nobis deos delegat, precaturq; ut illi pro se gratiam referant. Interim nos iuuat sterilis beneficii conscientia. Quid cum in ipso uitæ sine constituti sumus, cum testamentum ordinamus, nō beneficia nobis nihil profutura ditidimus? Quantum temporis consumitur, quamdiu secretò agitur, quantum & quibus demus? Quid enim interest, quibus demus à nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis iudicia nostra torquemus, quàm ubi remotis utilitatibus, solum ante oculos honestum stetit, tamdiu officiorum mali iudices, quamdiu illa deprauat spes ac metus, ac tibi incertissimum uitium, uoluptas. Vbi mors interclusit omnia, & ad ferendam sententiam incorruptum iudicem misit, querimus dignissimos, quibus nostra tradamus. Nec quicquam cura sanctiore componimus, quàm quod ad nos non pertinet.

CAP. XI.

al. ego.

al. Nō enim habeo tempus.

al. inertissimè.

Et meherculè tunc magna uoluptas subit cogitantem, hunc ego locupletiorē faciam, & huius dignitati adiectis opibus aliquid splendoris affundam. Si non damus beneficia, nisi recepturi, intestatis moriendum sit. Dicitis, inquit, beneficium creditum insolubile esse: creditum autē non est res per se expetenda. Cum creditum dicimus, imagine & translatione utimur. Sic enim & legem scimus iusti iniusti q; regulam esse, & regula non est res per se expetenda. Ad hæc uerba demonstrandæ rei causa descendimus. Cum dico creditum, intelligitur tanquam creditum. Vis scire? adicio insolubile, cum creditum nullum non solui aut possit, aut debeat. Adeo beneficiū utilitatis causa dandum non est, ut sæpe, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum sit. tibi Si latronibus circumuentum defendo, ut tuto transire permittatur, reum gratia laborantem tueor, & hominum potentium factionem in me cōuerto, quas illi detraxero sordes, sub accusatoribus iisdem fortasse sumpturus, cum abire in partem alteram possim, & securus spectare aliena certamina, spondeo pro iudicato, & tibi suspensum amici bonis libellum deijcio, creditoribus eius me obligaturus, ut possim seruare proscriptum, ipse proscriptionis periculum adeo. Nemo Tusculanum aut Tiburtinum emere paratus, salubritatis causa, & æstiuū secessus, quoto anno empturus sit disputat: cum emerit, tuendum est. Eadem in beneficijs ratio est. Nam cum interrogaueris, quid reddat, respondebo, bonam conscientiam. Quid reddit beneficium? Dic tu mihi, quid reddat iusticia, quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia, si quicquam præter ipsas petis?

CAP. XII.

al. Sic.

al. suspensis.

Mundus in quid incessum absoluit? in quid sol diem extendit & contrahit? Omnia ista beneficia sunt: fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium est, circumagere rerum ordinem, quomodo solis loca mutare, ex quibus oritur, in quæ cadat, & hæc salutaria nobis facere sine præmio: ita uiri officium est inter alia, & beneficium dare. Quare ergo dat? Ne non det, ne occasionem benefaciendi perdat. Vobis uoluptas est, inertis ocij tibi facere crepusculum, & securitatem soporis simillimam appetere, & sub tibi densa umbra latitare, tenerrimisq; cogitationibus, quas tranquillitatem uocatis, animi marcentis oblectare torpore, & cibus potionibusq; intra hortorum latebras, corpora ignauia pallentia saginare: nobis uoluptas est, dare beneficia uel laboriosa, dum aliorum labores leuent: uel periculosa, dum alios à periculis extrahant: uel

CAP. XIII.

al. facere coram
pusculum.

al. depressa.

rationes nostras aggravatura, dum aliorum necessitates & angustias laxent. Quid mea inter-
est, an recipiam beneficia? Etiam cum recepero, danda sunt. Beneficium eius commodum spe-
ctat cui præstatur, non nostrum: alioquin nobis illud damus. Itaque multa quæ summam uti-
litem alijs afferunt, precio gratiam perdunt. Mercator urbibus prodest, medicus ægris, man-
go uenalibus: sed omnes isti quia ad alienum commodum pro suo ueniunt, non obligant eos,
quibus prosunt.

CAP. XIII. Non est beneficium quod in quæstum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam, auctio est. Non dicā
pudicam, quæ amatorem ut incenderet reppulit, quæ aut legem, aut uirū timuit, ut ait Ouidius:

Quæ quia non licuit non dedit, illa dedit.

Non immerito in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præstitit, non sibi. Eo-
dem modo qui beneficium ut reciperet dedit, non dedit. Ergo & nos beneficium damus anima-
libus, quæ aut usui, aut alimento futura nutrimus: beneficium damus arbutis quæ colimus, ne
siccitate, aut immoti & neglecti soli duritia laborent. Nemo ad agrum colendum ex æquo & bo-
no uenit, nec ad ullam rem, cuius extra ipsam fructus est. Ad beneficiū dandum non adducit co-
gitatio auara, nec fordida, sed humana, liberalis, cupiens dare etiā cum dederit, & augere nouis
ac recentibus uetera, nō habens propositum, quanto ei qui præstat bono futura sit: alioquin hu-
mile est, sine laude, sine gloria, prodesse, quia expedit. Quid magnifici est, se amare, sibi parcere,
sibi acquirere? Ab omnibus istis uera beneficij dandi cupido auocat. Ad detrimentū, iniecta ma-
nu trahit, & utilitates relinquit, ipso benefaciendi opere lætissima.

CAP. XV. Nanquid dubium est, quin contraria sit beneficio iniuria? Quomodo iniuriam facere, per se
uitanda ac fugienda res est: sic beneficium dare, per se expetendum. Illic turpitudine contra o-
mnia præmia in scelus hortantia ualet: ad hoc inuitat honesti per se efficax species. Non men-
tiar, si dixerō neminem non amare beneficia sua, neminem non ita compositum animo, ut non
libentius eum uideat, in quem multa congestis, cui non causa sit iterum dandi beneficij, semel
dedisse. Quod non accideret, nisi nos ipsa delectarent beneficia. Quam sæpe dicentem audias:
Non sustineo illum deferere, cui dedi uitam, quem ē periculo eripui. Rogat me ut causam suam
contra homines gratiosos agam. Nolo, sed quid faciam? Iam illi semel, iterumq; affui. Non ui-
des inesse isti rei propriam quandam uim, quæ nos beneficia dare cogit? Primum quia opor-
tet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuisset præstandi, aliquid ei præstamus ob hoc,
quia præstitimus. Adeoque nos ad beneficia non impellit utilitas, ut & inutilia tueri ac foue-
re perseueremus sola beneficij charitate: cui etiam infelicitate dato, indulgere, tam naturale,
quā liberis prauis.

CAP. XVI. Iidem isti gratiam referre ipsos fatentur, non quia honestum est, sed quia utile: quod non esse
ita, minore opera probandum est. Quia quibus argumentis collegimus beneficium dare per se
al. colligimus. rem expetendam esse, iidem etiam hoc collegimus. Fixum est illud, à quo in cætera probatio-
nes nostræ exeunt, honestum ob nullam aliam causam, quā quia honestum sit, coli. Quis ergo
controuersiam facere audebit, an gratum esse, honestum sit? Quis non ingratus detestetur ho-
minem, sibi ipsi inutilem? Quid autem, cum tibi narratur de eo, qui aduersus summa beneficia a-
mi. feres? mi sui ingratus est, quomodo id fecerit, utrum tanquam rem turpem fecerit, an tanquam u-
al. commiserit? tilem rem sibi & profuturam omiserit? Puto nequam hominem existimas, cui pœna, non cui
curatore opus sit. Quod non accideret, nisi gratū esse, per se expetendū, honestumq; esset. Alia
fortasse minus dignitatem suam præferunt, & an sint honesta, interprete egent: hoc expositū est,
pulchriusq; quā ut splendor eius dubiè ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam æqua-
liter in omnium animos receptum, quā referre bene meritis gratiam?

CAP. XVII. Ad hoc, dic mihi, quæ causa nos perducit? Lucrum, quod qui non contemnit, ingratus est?
Ambitio? Et quæ iactatio est soluisse, quod debebas? Metus nullus ingrato. Huic enim uni rei nō
posuimus legem, tanquam satis natura cauisset: quomodo nulla lex amare parentes, indulgere
liberis iubet. Superuacuum est, inquit, in naturæ ius impelli. Quemadmodum nemo in amorem
sui cohortandus est, quem cum nascitur trahit: ita ne ad hoc quidem, ut honesta per se petat, pla-
cent suapte natura: adeoq; gratiosa uirtus est, ut insitum sit etiam malis, probare meliora. Quis
est, qui non beneficis uideri uelit? qui non inter scelera & iniurias opinionē bonitatis affectet?
qui non ipsis quæ impotentissimè fecit, speciem aliquam induat recti? uelit quoq; ijs uideri be-
neficium dedisse, quos læsit? Gratias itaq; agi sibi ab his quos affixere patiuntur: bonosq; se ac
liberales fingunt, quia præstare non possunt. Quod non facerent, nisi illos honesti & per se expe-
tendi amor cogeret moribus suis opinionem contrariam quærere, & nequitiam abdere, cuius
fructus cōcupiscitur, ipsa uerò odio, pudoriq; est: nec quisquam tantum à naturali lege descuiuit,
Nequitia subin- & hominem exuit, ut animi causa malus sit. Dic ergo cuilibet ex istis qui rapto uiuunt, an ad illa
de uocat, mali- quæ latrocinij & furtis consequuntur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille, cui grassari,
cia etiā in scele & transeuntes percutere quæstus est, potius illa inuenire, quā eripere. Neminem reperies, qui
ribus quibusli- non nequitie præmijs sine nequitia frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quod
bet. uirtus in omnium animos lumen suum præmittit: etiam qui non sequuntur illam, uident.

CAP. XVIII. Vt scias, per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est ingratus esse:
quoniam nihil æquè concordiam humani generis dissociat, ac distrahit, quā hoc uitium. Nam
quo alio tuti sumus, quā quod mutuis iuuamur officijs? Hoc uno instructior uita, contraque
incur.

A incurfiones fubitas, munitior eft beneficiorum commercio. Fac nos fingulos, quid fumus? præda animalium & uictimæ, ac belliffimus & facillimus fanguis. Quoniam cæteris animalibus in tutelam fui fatiſ uirium eft: quæcunque uaga naſcuntur, & actura uitam ſegregem, armata ſunt. *Segrex.* Hominem imbecillitas cingit, non unguium uis, non dentium, terribilem cæteris fecit. Nudum & infirmum ſocietas munit. Duas res dedit, quæ illum † obnoxium cæteris, ualidiſſimum facerent, rationem & ſocietatem. Itaque qui par eſſe nulli poſſet, ſi ſeduceretur, rerum potitur: ſocietas illi dominium omnium animalium dedit. Societas † terris genitum, in alienæ naturæ tranſmiſit imperium, & dominari etiam in mari iuſſit. Hæc morborum impetus arcuit, ſenectuti adminicula proſpexit, ſolatia contra dolores dedit. Hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam aduocare. Hanc ſocietatem tolle: & unitatem generis humani, qua uita ſuſtinetur, ſcindes. Tollitur autem, ſi efficias ut ingratus animus non per ſe uitandus ſit, ſed quia † aliud illi timendum eſt. Quàm multi ſunt enim, quibus † ingratos eſſe tutò licet? Denique ingratum uoco, quiſquis metu gratus eſt.

*al. obnoxio**quolibet ualidiſſimum.**al. terras gentium in.**Vnitas.**al. aliquid.**al. ingratuſ.*

Deos nemo ſanus timet. Furor eſt enim, metuere ſalutaria. Nec quiſquam amat quos timet. Tu denique Epicure Deum inermem facis. Omnia illi tela, omnem detraxiſti potentiam, & ne cuiquam metuendus eſſet, proieciſti ipſum extra metum. Hunc igitur ſeptum ingēti quidem & inexplicabili muro, diuiſumq; à contactu & à conſpectu mortalium, non habes quare uſeſaris, nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia eſt. In medio interuallo huius & alterius cœli deſertus, ſine animali, ſine homine, ſine re, ruinas mundorum ſupra ſe circaque ſe cadentium euolat, non exaudiens uota, nec noſtri curioſus. Atqui hunc uis uideri colere, non aliter quàm parētem, grato, ut opinor, animo: aut ſi non uis uideri gratus, quia nullum habes illius beneficium, ſed te atomi, & iſtæ micæ tuæ fortè ac temerè conglobauerunt, cur colis? Propter maieltatem, inquis, eius eximiam, ſingularemq; naturam. Vt concedam tibi, nempe hoc facis nulla ſpe, nullo precio inductus. Eſt aliquid per ſe expetendum, cuius te ipſa dignitas ducit. Id eſt honeſtū. Quid eſt autem honeſtius, quàm gratum eſſe? Huius uirtutis materia tam latè patet, quàm uita.

CAP. XIX.

Sed ineſt, inquit, huic bono etiam utilitas aliqua: cui enim uirtuti non ineſt? ſed id propter ſe expeti dicitur, quod quamuis habeat aliqua extra ſe commoda, ſepoſitis quoque illis ac remotis placeat. Prodeſt gratum eſſe: ero tamen gratus, etiam ſi nocet. Qui gratus eſt, quid ſequitur? Vt hæc res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo ſi quis ſibi offeſas concinaturus eſt? Si quis intelligit, adeò per hoc ſe nihil conſecuturum, ut multa etiam ex repoſito acquiſitoque perdenda ſint, non libens in detrimenta deſcendit. Ingratus eſt, qui in referenda gratia ſecundum datum uidet, qui ſperat cum reddit. Ingratum uoco, qui ægro aſidet, quia teſtamentum facturus eſt, cui de hæreditate, aut de legato uacat cogitare. Facit licet omnia, quæ facere bonus amicus & memor officiij debet, ſi animo eius obuolatur ſpes, ſi lucri captator eſt, & hamum iacit, ut aues quæ laceratione corporum aluntur, † lapſa morbo pecora, & caſura è proximo ſpeculantur, ita hic imminet morti, & circa cadauer uolat. Gratus animus ipſa uirtute propoſiti ſui capitur.

CAP. XX.

al. laſſa.

Vis ſcire hoc ita eſſe, nec illū utilitate corrumpi? Duo ſunt genera grati hominis. Dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. Hic fortasſe oſtentare ſe poteſt, habet quod iactet, quod proferat. Dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono † debet. Hic intra cōſcientiam ocluſus eſt. Quæ illi contingere poteſt utilitas ex affectu latenti? Atqui hic etiam ſi ultrà facere nil poteſt, gratus eſt: amar, debet, referre gratiam cupit. Quicquid ultrà deſideras, non ipſi deeſt. Artifex eſt etiam, cui ad exercendam artem inſtrumenta non ſuppetunt. Nec minus canendi peritus, cuius uocem exaudiri fremitus obſtreptentium non ſinit. Volo referre gratiam: poſt hoc aliquid ſuper eſt, non ut gratus, ſed ut ſolutus ſim. Sæpe enim & qui gratiam retulit, ingratus eſt: & qui non retulit, gratus. Nam ut omnium aliarum uirtutum, ita huius ad animum tota æſtimatio redit. Hic ſi in officio eſt, quicquid † deſuit, fortuna peccat. Quomodo eſt diſertus etiam qui tacet, fortis etiam qui compreſſis manibus, uel etiam alligatis, quomodo gubernator etiam qui in ſiccō eſt, quia conſummatæ ſcientiæ nihil deeſt, etiam ſi quid obſtat quo minus ſe utatur: ita gratus eſt, etiam qui uult tantum, nec habet huius uoluntatis ſuæ ullū alium, quàm ſe teſtem. Imò amplius adiciam. Eſt aliquando gratus, etiam qui ingratus uidetur, quem mala interpretis opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud ſequitur, quàm ipſam conſcientiam: quæ etiam obruta deſectat, quæ concioni ac famæ reſclamat, & in ſe omnia reponit, & cum ingentem ex altera parte turbam contrā ſentientium aſpexit, non numerat ſuffragia, ſed una ſententia uincit. Si uerò bonam fidem perfidiæ ſupplicijſ affici uidet, non deſcendit e ſaſtigio, ſed ſupra pœnam ſuam conſiſtit.

CAP. XXI.

*al. deſcit.**al. deſcit.*

Habeo, inquit, quod uolui, quod petij. Non pœnitet nec pœnitebit, nec ullā iniquitate me eò fortuna perducet, ut hanc uocem audiam: Quid mihi uoluit? quid mihi nunc prodeſt bona uoluntas? Prodeſt & in eculeo, prodeſt & in igne. qui ſi ſingulis membris admoueat, & paulatim uiuum corpus circumeat, licet ipſum corpus plenum bona conſcientia ſtillet, placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum quamuis dictum iam, reducatur. Quid eſt quare grati uelimus eſſe, cum morimur, quare ſingulorum perpēdamus officiā, quare id agamus in omnem uitam noſtram memoria decernente, ne cuius officiij uideamur obliſi. Nihil iam ſuper eſt, quò ſpes porrigatur: in illo tamen cardine poſiti, abire è rebus.

CAP. XXII.

bus humanis quàm gratissimi uolumus. Est uidelicet magna in ipso opere merces rei, & ad al.
al. ui. liciendas mentes hominum ingens honesti potentia: cuius pulchritudo animos circumfun-
 dit, & delinitos admiratione luminis ac fulgoris † sui rapit. At multa hinc commoda oriun-
 tur. Et tutior est uita melioribus, atque secundum bonorum iudicium etiam securior: quam in-
 nocentia, quam grata mens prosequitur. Fuiſſet enim iniquiſſima rerum natura, si hoc tan-
 tum bonum miserum, & anceps, & sterile fecisset. Sed illud intueri, an ad istam uirtutem, quæ
al. tuta, subau- tæpe † tuto ac facili aditur, etiam per saxa, & rupes, & feris ac serpentibus obſeſſum iter, fue-
di, uia. ris iturus.

CAP. XXIII. Non ideo per se non est expetendum, cui aliquid extrà quoque emolumentum adhæret. Ferè
 enim pulcherrima quæque multis & aduentitijs comitata sunt dotibus: sed illas trahunt, ipsa
al. Non. præcedunt. † Num dubium est, quin hoc humani generis domicilium, circuitus solis ac lunæ,
 uicibus suis temperet: quin alterius calore alantur corpora, terræ relaxentur, immodici humo-
 res comprimantur, alligantis omnia hyemis tristitia frangatur, alterius tepore efficaci & pene-
al. se spacijs. trabili rigetur maturitas frugum: quin ad huius cursum fecunditas humana respondeat, quin
 ille annum obseruabilem fecerit circumactu suo, hæc mensem minoribus † spheræ spacijs fle-
 tens? Vt tamen detrahas ista, non erat ipse sol, idoneum oculis spectaculum, dignusq; adorari,
 si tantum præteriret? Non erat digna suspectu luna, etiam si ociosum sidus transcurreret? Ipse
al. tanto super mundus quoties per noctem ignes suos fudit, & tantum stellarum innumerabilium refulsit,
nè cætu. quem non intentum in se tenet? Quis sibi illa tunc cū miratur, prodesse cogitat? Aspice ista † ta-
al. dierum. cito supernè cælo labentia, quemadmodum uelocitatem suam sub specie stantis, atque immoti
 operis abscondant. Quantum ista nocte, quam tu in numerum ac discrimen † deum obser-
al. educit. uas, agitur? Quanta rerum turba sub hoc silentio euoluitur? quantam factorum seriem certus li-
 mes † adducit? Ista quæ tu non aliter, quàm in decorem sparsa consideras, singula in opere sunt.
al. cedunt. Nec enim est, quòd existimes septem sola discurrere, cætera hære. Paucorum motus compre-
 hendimus: innumerabiles uerò, longiusq; à conspectu nostro seducti dii, † eunt, redeuntq;. Et
 ex his qui oculos nostros patiuntur, plerique obscuro gradu pergunt, & per occultum aguntur.
 Quid ergo non caperis tantæ molis aspectu, etiam si te non regat, non custodiat, non foueat, ge-
 neretq; ac spiritu suo riget?

CA. XXIII. Quemadmodum hæc cum primum usum habeant, & necessaria † uitaliaque sint, maiestas ta-
al. uilia. men eorum totam mentem occupat: ita omnis illa uirtus, & in primis grati animi, multum qui-
 dem præstat, sed non uult ob hoc diligi: amplius quiddam in se habet, nec satis ab eo intelligi-
 tur, à quò inter utilia numeratur. Gratus est, quia expedit: ergo & quantum expedit. Non reci-
 pit sordidum uirtus amatorem. Soluta ad illam sinu ueniendum est. Ingratus hoc cogitat: Vo-
 lebam gratiam referre, sed timeo impensas, timeo periculum, uereor offensam: faciam potius,
 quod expedit. Non potest eadem ratio & gratum facere, & ingratum. Vt diuersa illorum opera,
 ita inter se diuersa proposita sunt. Ille ingratus est, quamuis non oporteat, quia expedit. Hic gra-
 tus est, quamuis non expediat, quia oportet.

CAP. XXV. Propositum est nobis secundum rerum naturam uiuere, & deorum exemplum sequi. Dij au-
 tem quodcunque faciunt, in eo nihil præter ipsam faciendi rationem sequuntur: nisi fortè exi-
 stimas illos fructum operum suorum ex fumo extorere, & thuris odore percipere. Vide quanta
 quotidie moliantur, quanta distribuant, quantis terras fructibus impleant, quàm opportunis &
 in omnes oras ferentibus uentis maria permoueant, quantis imbris repente deiectis, solum
 molliant, uenasque fontium arentes redintegrent, & infuso per occulta nutrimento renouent.
 Omnia ista sine mercede, sine ullo ad ipsos perueniente commodo faciunt. Hæc quoque nostra
 ratio, si ab exemplari suo non aberrat, seruet, ne ad res honestas conducta ueniat. Pudeat ullum
al. inquit. uenale esse beneficium. Gratuitos habemus deos. Si deos † quidem imitaris, da & ingratum bene-
 ficia. Nam & sceleratis sol oritur, & piratis patent maria.

CAP. XXVI. Hoc loco interrogant, an uir bonus daturus sit beneficium ingrato, sciens ingratum esse. Per-
 mitte mihi aliquid interloqui, ne interrogatione insidiosa capiamur. Duos ex cōstitutione Stoi-
al. Qui stultus. ca accipe ingratos. Alter ingratus, quia stultus est. † Stultus, etiam malus est: qui malus est, nul-
 lo uitio caret. Ergo & ingratus est. Sic omnes malos dicimus, immoderantes, avaros, luxurio-
 sos, malignos: non quia ista omnia singulis magna & nota uitia sint, sed quia esse possint, & sunt,
 etiam si latent. Alter est ingratus, qui à uulgo dicitur, in hoc uitium † natura propensus. Illi in-
al. natura pro- grato qui sic hac culpa non caret, quomodo nulla caret, dabit beneficium uir bonus. Nulli enim
nus & propen- dare poterit, si tales homines submouerit. Huic ingrato qui beneficiorum † fraudator est, & in
ſus. hanc pattem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quàm captatori. Quis † decocto-
al. defraudator ri pecuniam credet, aut depositum committet ei, qui iam pluribus abnegauit? Timidus dicitur
al. coctori. aliquis, quia stultus est: & ob hoc quidem malos sequitur, quos indiscreta & uniuersa uitia cir-
 cumstant. Dicitur timidus propriè natura, etiam ad inanes sonos pavidus. Stultus omnia uitia
 habet, sed non in omnia natura pronus est. Alius in avaritiam, alius in luxuriam, alius in petu-
 lantiam inclinatur.

CA. XXVII. Itaque errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus est? Quid ergo? Ari-
 stides, cui iusticia nomen dedit, iniustus est? Quid ergo? & Fabius, qui cunctando restituit rem,
 temerarius est? Quid ergo? Decius mortem timet? Mutius proditor est? Camillus desertor?
 Non

A Non hoc dicimus, sic omnia vitia esse in omnibus, quomodo in quibusdam singula eminent: sed malum ac stultum nullo vitio uacare, nec audacem quidem timoris absoluiamus, nec prodigum quidem auaricia liberamus. Quomodo homo omnes sensus habet, nec ideo tamē omnes homines aciem habent Lynceo similem: sic qui stultus est non tam acris & concitata habet omnia, quam quidam quēdam. Omnia in omnibus vitia sunt: sed non omnia in singulis extant. Hunc natura ad auariciam impellit: hic libidini, hic uinō deditus est: aut si nondum deditus, ita formatus, ut in hoc illum mores sui ferant. Itaque ut ad propositum reuertar, homo non ingratus est, qui malus est. Habet enim omnia nequitie semina. Tamen propriē ingratus appellatur, qui ad hoc vitium uergit. Huic ergo beneficium non dabo. Quomodo malē filie consulit, qui illam contumelioso & sæpe repudiato collocauit: quomodo malus paterfamilias habebitur, qui negociorū gestorum damnato, patrimonij sui curam mandauerit: quomodo dementissime testabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum spoliatores: sic pessimē beneficia dare dicetur, quicunque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

*Timorē absol-
uere.*

*Damnari nego-
cium.*

Dij quoque, inquit, multa ingratīs tribuunt, sed illa bonis parauerant. Contingunt autem etiam malis, quia separari non possunt. Satiū est autem, prodesse etiam malis propter bonos, quā bonis deesse propter malos. Ita, quæ refert, diem, solem, hyemis æstatisque cursus, & media uotis, autumnique tempora, imbres, & fontium haustus, uentorum statos status pro uniuersis inuenerunt, exerpere singulis non potuerunt. Rex honores dignis dat, congiarium, & indignis. Frumentum publicum tam fur quā periturus & aduiter accipiunt, & sine delectu morū quisquis ciuis est: cum aliquid est, quod tanquam ciui, non tanquam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt. Deus quoque quēdam in uniuersum humano generi dedit, à quibus excluditur nemo. Nec enim poterat fieri, ut uictus bonis uiris secundus esset, contrarius malis. Commune autem bonum erat patere cōmercium maris, & regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex casuris imbris dici, ne in malorum improborumque rura defluerent. Quēdam in medio ponuntur. Tam bonis quā malis obduntur urbes. Monumenta ingeniorum, & ad indignos peruentura publicauit æditio. Medicina & sceleratis opem ministrat. Compositiones remedium salutarium nemo suppressit, ne sanarentur indigni. In his exige censuram, & perfortiarum æstimationem, quæ separatim tanquam digno dantur, non in his quæ promiscuē turbam admittunt. Multum enim refert, utrum aliquem non excludas, an eligas. Ius fori omnibus dicitur: pace etiam homicidæ fruuntur: sua repetunt, etiam qui aliena rapuerūt. Percussōres & domi ferrum exercentes morus ab hoste defendit. Legum præsidio qui plurimum in illas peccauerunt, protegentur. Quēdam non poterant ceteris contingere, nisi uniuersis darentur. Non est itaque quod de istis disputes, ad quæ publicē inuitati sumus. Illud quod iudicio meo ad aliquem peruenire debebat, ei quem ingratus sciam, non dabo.

C. A. XXVIII.

al. temperantia.

al. monstrat.

al. certis.

B Ergo, inquit, nec consilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, nec uia erranti monstrabis ingrato? An hæc quidem facies, sed nihil donabis? Distinguiam istud, certē tentabo distinguere. Beneficium est opera utilis: sed non omnis opera utilis beneficium est. Quēdam enim tam exigua sunt, ut beneficii nomen non occupent. Dux res cōire debent, quæ beneficium efficiunt. Primum, rei magnitudo. Quēdam enim sunt infra huius nominis mensuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem æris abiecti, aut ignis accendendi factā potestatem? Et interdum ista plus profunt, quā maxima. Sed tamen uilitas sua illis, etiam ubi temporis necessitate facta sunt necessaria, detrahit precium. Deinde quod potissimū est, oportet accedat, ut eius causa faciam, ad quem uolebam peruenire beneficium, dignumque eum iudicem, & libens id tribuam, percipiensque ex munere meo gaudium. Quorum nihil est in istis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis ista tribuimus, sed negligēter tanquam paruas: & non homini damus, sed humanitati.

CAP. XXIX.

Coire.

Aliquando daturum me etiam indignis quēdam non negauerim, in honorem aliorum: sicut in potendis honoribus quosdam turpissimos nobilitas industrijs, sed nouis prætulit. Non sine ratione sacra est magnarum uirtutum memoria: & etiam plures bonos iuuat, si gratia bonorum non cum ipsis cadat. Ciceronem filium quæ res consulem fecit, nisi pater? Cinnam nuper quæ res ad cōsulatum recepit ex hostium castris? Quæ Sextum Pompeium, aliosque Pompeios, nisi unius uiri magnitudo? tanta quidem, ut satis alit omnes suos etiam ruina eius attolleret. Quid nuper Fabium Persicum, cuius osculum etiam impediret uiri uota boni, sacerdotem non in uno collegio fecit, nisi Verrucosi, & Allobrogici, & illi trecenti, qui hostium incursionem pro repub. unam domū obiecerant? Hæc debemus uirtutibus, ut non præsentēs solū illas, sed etiā ablatas & conspectu colamus. Quomodo & illi iidem egerunt, ut non in unam ætatem prodes- sent, sed beneficia sua etiam post ipsos relinquerent: ita & nos non una ætate grati sumus. Hic magnos uiros genuit, dignus est beneficijs: qualiscunque est, dignos dedit. Hic egregijs maiori bus ortus est: qualiscunque est, sub umbra suorum lateat. Ut loca sordida repercussu solis illustrantur, ita inertes maiorum suorum luce resplendant.

CAP. XXX.

al. & esse.

al. Ciceronis.

al. quondam.

al. ille id.

al. ipsas.

Excusare hoc loco, mi Liberalis, deos uolo. Interdum enim solemus dicere: Quid sibi uoluit providentia, quæ Arrhideum regno imposuit? Illi putas hoc datum? patri eius datum est, & fra- tri. Quare & Cæsarem orbi terrarum præfecit hominem humani sanguinis audissimum, quæ nō aliter fluere in conspectu suo iubebat, quā in ore excepturus esset? Quid ergo tu illi hoc datum existimas?

CAP. XXXI.

*al. Catigulam
Cæsarem.*

- existimas: patri eius Germanico datum, datum suo, pro quoq., & ante hos alijs non minus claris viris, etiam si priuati paresq. alijs uitam exegerunt. Quid tu cum Mamercum Scaurum Cof. faceres, ignorabas ancillarum suarum menstruum ore illum hiantem exceptare. Nunquid enim ipse dissimulabat? Nunquid purus uideri uolebat? Referam dictum eius in se, quod circumferri mentiri, & ipso presente laudari. Pollioni A. Sinio iacenti, obsceno uerbo usus, dixerat se facturum id quod pati malebat. & cum Pollionis attractionem uidisset frontem: Quicquid, inquit, mali dixi, mihi & capiti meo. Hos dictum summus ipse narrabat. Hominem tam palam obscenum, ad al. Scaurum. salces, & ad tribunal admisisti. Nampe dum metere illum t. Scaurum senatus principem t. co- al. cogitasset. gitas, indignè t. fers sobolem eius iacers.
- CA. XXXII. Deos uerisimile est, ut alios indulgentius tractent, propter parentes auosq. alios propter fut-
al. p. s. u. turam nepotum pronepotumque, ac longè sequentium t. posteram indolem. Nota est enim il-
lis, operis sui series, omnium illis rerum per manus suas iturarum scientia in aperto semper est, nobis ex abdito subit. Et quæ repentina putamus, illis prouisa ueniunt ac familiaria. Sicut hi re-
ges, quia maiores eorum non fuerunt, quia pro summo imperio habuerunt iusticiam, abstinen-
tiam, quia non reipub. sibi, sed se reipub. dicauerunt. Regnent hi, quia uir bonus quidam pro-
uus eorum fuit: qui animum supra fortunam gessit, qui in dissensione civili, quoniam ita expe-
diebat reipub. uinci quam uiuere maluit. Referri illi gratia tam longo spacio non potuit. In il-
lius respectum, iste populo præsideat: non quia scit aut potest, sed quia alius pro eo meruit. Hæc
al. traducturus corpore deformis est, aspectu foedus, & ornamenta sua t. traditurus. Iam ne homines accusa-
bunt, cosum & temerarium dicent, nescientem quo loco, quæ summis ac excellentissimis de-
bentur, ponam. At ego scio, t. aliò me istud dare, t. aliò plim debitum soluere. Vnde isti norunt
alij, non aliò, illum gloriæ sequentis fugacissimum, eo uultu ad pericula euntem, quo alij ex periculo redeunt,
utrobique legem dum uidetur. nunquam bonum suum à publico distinguunt. Vbi, inquit, iste, quis est? Vnde uos sci-
tis? Apud me istæ expensarum acceptorumque rationes dispunguntur. Ego quid cui debeam,
al. rei priuata. scio. alijs post longam diem repono, alijs in antecessum: aut prout occasio, & t. reipub. meæ fa-
cultas tulit.
- CA. XXXIII. Ingrato ergo aliquando quædam, sed non propter ipsum dabo. Quid si, inquit, nescis, utrum
gratus sit, an ingratus? Expectabis donec scias, an dandi beneficii tempus non amittes? Expe-
ctare longum est. Nam (ut Plato ait) difficilis humani animi coniectura est. Non expectare, te-
merarium est. Huic respondebimus, nunquam expectare nos certissimam rerum comprehen-
sionem, quoniam in arduo est ueri exploratio, sed ea ire, quæ ducit ueri similitudo. Omne hac uia
procedit officium. Sic serimus, sic nauigamus, sic militamus, sic uxores ducimus, sic liberos tol-
limus: cum omnium incertus sit euentus. Ad ea accedimus, de quibus bene sperandum esse cre-
dimus. Quis enim pollicetur ferenti prouentum, nauiganti portum, militanti uictoriam, marito
pudicam uxorem, patri pios liberos? Sequimur quæ ratio, non quæ ueritas trahit. Expecta, ut nisi
bene cessura non facias, & nisi comperta ueritate nihil moueris, relicto omni actu uita consistat.
Dum uerisimilia me in hoc aut in illud impellant, non uerebor beneficium dare ei, quem uerisimile
erit gratum esse.
- CA. XXXIII. Multa, inquit, interuenient, propter quæ & malis pro bono surrepat, & bonus pro malo dis-
pliceat. Fallaces enim sunt rerum species, quibus credimus. Quis negat? Sed nihil aliud inue-
nio, per quod cogitationem regam: His ueritas mihi uestigijs sequenda est. Certiora non habeo.
Hæc ut quam diligentissime estitem, operam dabo, nec citò illis assentiar. Sic enim in prælio
potest accidere, ut telum meum in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta, & hosti
tanquam meo parcam. Sed hoc & raro accidet, & non uitio meo: cuius propositum est hostem
ferire, ciuem defendere. Si sciam ingratum esse, non dabo beneficium. At obrepit, at imposuit.
Nulla hic culpa tribuentis est: quia tanquam grato dedi. Si promiseris, inquit, te daturum benefi-
cium, & postea ingratum esse scieris, dabis, an non? Si facis sciens, peccas: dæ enim cui non de-
betur dare. Si negas, & hoc modo peccas: quia non dæsi, cui promissisti. Conscientia t. nostra hoc
loco titubat, & illud superbum promissum, nunquam sapientem facti sui poenitere, nec unquam
emendare quod fecerit, nec mutare consilium. Non mutat sapiens consilium, omnibus his ma-
nentibus quæ erant, cum sumeret. Ideo nunquam illum poenitentia subiicit: quia nihil melius illo
tempore fieri potuit, quam quod factum est: nihil melius constitui, quam quod constitutum est.
Cæterum ad omnia cum exceptione ueniet, si nihil inciderit quod impediat: ideo omnia illi sus-
cedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere, quia præsumit animo, posse aliquid inter-
uenire, quod destinata prohibeat. Imprudentium ista fiducia est, fortunam sibi spondere. Sapi-
ens autem utramque partem eius cogitat. Scit quantum liceat errori, quam incerta sint huma-
na, quam multa consilij obstant. Ancipitem rerum ac lubricam sortem suspensus sequitur, con-
silijs certis incertos euentus. Exceptio autem, sine qua nihil destinat, nihil t. ingreditur, & hic
illum tuetur.
- CA. XXXV. Promisi beneficium, nisi si quid incidisset, quare non deberem dare. Quid enim si quod il-
li pollicitus sum, patria sibi me dare iusserit? Si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego
me amico meo facturum promiseram. Promisi tibi filiam in matrimonium: postea peregrinus
al. externo. apparuisti. Non est mihi cum t. extraneo conubium. Eadem res me defendit, quæ uetat. Tunc
fidem fallam, tunc inconstantie crimen audiam, si cum omnia eadem sint, quæ erant promittente
me, non

A me, non præstitero promissum. Alioquin quicquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & t meam fidem liberat. Promissi aduocationem: postea apparuit, per illam causam præiudicium in patrem meum queri. Promissi me peregrè unà exiturū: sed iter infestari latrocinij nunciatur. In rem præsentem uenturus fui: sed æger filius, & puerpera uxor tenet. Omnia esse debent eadem, quæ fuerunt cum promitterem, ut promittentis fidem teneas. Quæ aut maior fieri mutatio potest, quàm si te malum uirum & ingratum comperi? Quod tanquam digno dabam, indigno negabo, & irascendi quoq; causam habebō deceptus.

Inspiciam tamen, & quantum sit de quo agitur. Dabit mihi consilium promissæ rei modus. Si exiguum est, dabo: non quia dignus es, sed quia promisi. Nec tanquam munus dabo, sed uerba mea redimam, & aurem mihi peruellam. Damno castigabo promittentis temeritatem. Ecce ut doleat tibi, ut postea consideratius loquaris, quod dicere solemus, † Ignarium dabo. Si maius erit, non committam (quemadmodum Mæcenas ait) ut sextertio centies obiurgatus sim. Inter sese enim utrūq; comparabo. Est aliquid, in eo quod promiseris, perseverare: est rursus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum est attendendum. Si leue, conuiueamus. Si uerò magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo semel excusare, quare negauerim, quàm semper, quare dederim. Totum, inquam, in eo est, quanti promissi mei uerba taxentur. † Non tantum quod temerè promisi, retinebo, sed quod non rectè dedi, repetam. Demens est, qui fidem præstat errori.

Philippus Macedonum rex habebat militem manu fortem, cuius in multis expeditionibus utilem expertus operam, subinde ex præda aliquid illi uirtutis causa donauerat, & hominem uenalis animæ crebris autoramentis accendebat. Hic naufragus in possessiones cuiusdam Macedonis expulsus est. Quod ut Macedoni illi nunciatum est, accurrit, spiritum eius recollegit, in uillā illum suam transtulit, lectulo suo celsit, affectum semianimemq; recreauit, diebus triginta impesa sua curauit, refecit, uatico instruxit, subinde dicentem: Gratiam tibi referam, uidere tantum mihi Imperatorem meum contingat. Narrauit Philippo naufragium suum, auxilium tacuit, & protinus petijt, ut sibi prædia cuiusdam donaret. Ille quidem erat hospes eius, is ipse, à quo receptus erat, à quo sanatus. Multa interim reges, in bello præsertim, opertis oculis donat. Non sufficit homo iustus tot armatis cupiditatibus. Non potest quisquam eodem tempore & bonum uirum, & bonum ducem agere. Quomodo tot milia hominum insatiabilia satiabuntur? Quid habebunt, si suum quisque habuerit? Hoc Philippus sibi dixit, cum illum induci in bona quæ petebat iussit. Expulsis bonis suis ille, non ut rusticus iniuriam tacitus tulit, contentus quod non & ipse donatus esset, sed Philippo epistolam strictam, ac liberam scripsit: qua accepta ita exarsit, ut statim Pausaniæ mandaret, bona priori domino restitueret. Ceterum improbißimo militi, ingratißimo hospiti, auidißimo naufrago, stigmata inscriberet, ingratum hospitem testantia. Dignus quidem fuit, cui non inscriberentur illæ literæ, sed insculperentur, qui hospitem suum, nudo & naufrago similem, in id in quo iacuerat ipse littus expulerat. Sed uidebimus, quis modus pœnæ seruandus fuerit. Auferendum utiq; fuit, quod summo scelere inuaserat. Quis aut pœna eius moueretur, qui id commiserat, † pro quo nemo misereri misericors posset?

Dabit tibi Philippus quia promisit, etiam si non debet, etiam si iniuriam facturus, etiam si scelus facturus est, etiam si uno facto præclusurus est naufragijs littora? Non est leuitas, à cognito & damnato errore discedere, & ingenuè fatendum est: Aliud putauit, deceptus sum. Hæc uerò superbe stultitiæ perseverantia est: Quod semel dixi, quaecunque est, fixum ratumque sit. Non est turpe, cum re mutare consilium. Age, si Philippus possessorem illum eorum littorum reliquisset, quæ naufragio ceperat, non ne omnibus miseris aqua & igni interdixerat? Potius est, inquit, intra fines regni mei, te literas istas oculis inscribendas, durissima fronte circumferre. Ostende quàm sacra res sit mensa hospitalis. Præbe in facie tua legendum istud decretum, quo cauetur, ne miseros tecto luare capitale sit. Magis ista constitutio sic erit rata, quàm si illam in æs incidissem.

Quare ergo, inquit, Zeno noster, cum quingentos denarios mutuos cuidam promississet, & ipse illum parum idoneum comperisset, amicis suadentibus ne daret, perseverauit credere, quia promiserat? Primum alia conditio est in credito, alia in beneficio. Pecuniæ etiam malè creditæ exactio est. Et appellare debitorem ad diem possum, & si foro cesserit, portionem feram: beneficium & totum perit, & statim. Præterea hoc mali uiri est, illud mali patrisfamilie. Deinde ne Zeno quidem, si maior fuisset summa, credere perseverasset. Quingenti denarii sunt: illud (quod dici solet) in morbo consumat: fuit tanti, non reuocare promissum suum. Ad cœnam quia promisi, ibo, etiam si frigus erit: nō quidem si niues cadent. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamuis non cōcoxerim: sed non si febricitauero. Sponsum descendam, quia promisi: sed non si spondere in incertum iubebis, si fisco obligabis. Subest, inquam, tacita exceptio, si poterō, si debebo. Si hæc ita erunt, effice, ut idem status sit, cum † exigitur, qui fuit cum promitterem. Destituere leuitas non erit, si aliquid interuenit noui. Quid miraris, cum conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? Eadem mihi omnia præsta, & idem sum. Vadium promittimus, tamen deferitur. Non in omnes datur actio. Deferentem uis maior excusat.

Idem etiam illa in questione responsum existima, an omnimodo referenda sit gratia, & an beneficium

al. me fidē.

In rē præsentē.

CA. XXXVI.

Ignarium pyrētem dixit.

al. linguarium.

al. Si magnum est, non tantum, &c.

C. XXXVII.

al. propter quā

C. XXXVIII.

C. XXXIX.

Febricitare.

Sponsum descendam, id est, ad sponsonē, uel ad spondendū.

al. exigit:

CA. XL.

forte, ubiq. neficiū tūtiq; reddendum sit. Animum præstare gratum debeo: ceterū aliquando me re-
al. pauperi. ferre gratiam non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas eius cui debeo. Quid enim regi,
 quid tū principi, quid diuiti reddam? Vtiq; cum quidam recipere beneficium iniuriā iudicet,
 & beneficia subinde alijs beneficijs onerent? Quid amplius in horum personam possum, quā
 uelle? Nec enim ideo beneficium nouum reijcere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam
 tam libenter, quā dabitur: & præbebo me amico meo exercendæ bonitatis suæ capacem ma-
 teriam. Qui noua accipere non uult, acceptis offenditur. Non refero gratiam. Quid ad rem? non
 est per me mōra, si aut occasio mihi deest, aut facultas. Ille præstitit mihi, nempe cum occasione
 haberet, cum facultatem. Vtrum bonus uir est, an malus? Apud bonū uirum, bonam causam ha-
 beo: apud malum non ago. Ne illud quidem existimo faciendum, ut referre gratiam, etiam inui-
 tis his quibus refertur, properemus, & instemus cedentibus. Non est referre gratiam, quod no-
 lens acceperis, nolenti reddere. Quidam cū aliquod illis missum est munusculum, subinde aliud
 intemptiue remittunt, & nibi se debere testantur. Reijciendi genus est, protinus aliud inuicē
 mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cū possim, quādo
 plus mihi detracturus ero, quā illi collaturus, si ille non erit sensurus ullam accessiōem rece-
al. utiq. pto eo, quo reddito mihi multum abscessurum erit. Qui festinat tū itaq; reddere, non habet ani-
 mum grati hominis, sed debitoris. Et ut breuiter dicam, qui nimis citō cupit soluere, inuitus de-
 bet: qui inuitus debet, ingratus est.

IIII. Libri de Beneficijs finis.

ERASMI IN LIBRVM QVARTVM.

- Cap. 18. Illū obnoxio quolibet ualidissimū, &c.] Vnus codex manu scriptus habebat, ceteris obnoxius:
 alter non habebat, quolibet: hinc germanā scripturam conieciuius, illū ceteris obnoxium, ualidissimū fa-
 cere. Sentit enim hominē ut inermem, ceteris omnibus expositum iniurijs, sola ratione & societate tutum esse.
- Cap. 22. Ac multa hinc commoda oriuntur, & tutior est uita melioribus, amatq; & secundum bo-
 norum iudiciū, ætasq; securior.] Sic habebat editio prior: quā nemo dubitat esse mendosā. Itaque
 quum non suffragarentur exemplaria, germanā, ni fallor, lectionem ita restituius: At multa hinc commoda ori-
 untur: & tutior est uita meliorib. atq; secundum bonorum iudiciū, etiam securior. At, enim conuenit obijcienti ex
 aduerso. Et tutior, est respondentis idē accidere in omni genere uirtutis. Securius autem refertur ad, tutior. Potest
 enim esse tuta uita, quæ non sit securā. Porro boni magis spectant securum, quā tutum: cō spectat quod addit,
 secundum bonorum iudiciū. Securitas enim non nascitur nisi ex bonā conscientia.
- Cap. 23. Quantum ista nocte, quantum in numerum ac discrimen demum obseruas. Igitur quā-
 ta, &c.] Sic habebat superior editio. Omnes codices descripti, pro igitur, habebant agitur: & rectē, diuer-
 demum, non rectē. Restituius hunc in modum: Quantum ista nocte, quā tu in numerum ac discrimen demum
 obseruas, agitur: Quanta rerum, &c. Demum, dixit pro tantum. Sensus est: Tu tantum obseruas numerum ac di-
 scrimen stellarum noctu lucentium: quid agant, non attendis.
- Cap. 32. Deos uerisimile est.] Consentiebant exemplaria. At sermo est imperfectus, ni repetas ex superioribus, con-
 gitiare, aut, indignē ferre.
- Rationes disponuntur.] Codex manu descriptus, & alter uetustissimus, habebat, dispunguntur. Loqui-
 tur enim de soluendo quod debetur. Magis autem mihi placet, rei priuatæ meæ, quā reipublicæ. Iam enim ad
 hominis personam redijt.
- Cap. 35. Ut promittentis fidem teneam.] In uetustissimis exemplaribus erat, teneas. Dicitur autem ab eo qui
 promisit, ad illum cui promissio facta est. Ille tenet fidem tuam, qui te habet obligatum.

PINCIANI IN LIB. QVARTVM DE BENEFICIIS.

- Cap. 1. Cum uirtutem nec lucrum inuitet, nec absterreat damnum.] Vetus lectio, Cū uirtus nec lucro
 inuitet, nec absterreat damno. Posset legi, Cum uirtus nec lucro inuitetur, nec absterreatur damno.
- In ultrō tributis sit.] Exemplar diui Francisci, multis tributis sit.
- Cap. 3. Si una beneficij dandi causa sit utilitas.] Antiqua lectio, Nam si una beneficij dandi causa sit dandi
 utilitas. Alij codices, dati utilitas. Legō, dantis utilitas.
- Cap. 5. Statis diebus.] Quædam exemplaria, æstatis diebus.
- Cap. 6. In aera, super quæ decurrunt sola, aurum uehētia.] Prepositio, In, non habetur in exemplari
 Facundi & Primitiæ: ut putē reliqua sic ferē restitui posse, arenas super quas decurrunt solidi auri uehētia. Tan-
 to magis, quod eandem sententiā repetitam inuenies in libro de Consolatione ad Martiam.
- Ille Deus non est, qui paucas boues.] Prepositero ordine scripta uerba. Lege, Ille Deus est, non qui
 paucas boues, ex uetere lectione.
- Cap. 7. Effectumq; cœlestem.] Eadem, effectumq; cœlestium rerum.
- Cap. 13. Inertis ocij facere crepusculum.] Legendum forte, inertis ocio assuefacere corpusculum.
- Nobis uoluptas est.] Antiquum exemplar, uirilīs nobis uoluptas est.
- Alioquin nobis illud damus.] Codices aliquot, Alioquin nobis, non illi damus.
- Cap. 17. Superuacuum est, inquit, in naturæ ius impelli.] Quædam exemplaria, Superuacuum est enim,
 in quod natura inus impelli. Alia breuius, Superuacuum est, in quod inus impelli.
- Vt animi causa malus sit.] Exemplaria quædam enim legunt, non animi: ut forte scribendū sit, inani.

Quæ

A Quæ illum obnoxio quolibet ualidissimum faceret.] Sic prior editio, Expende, an legendū sit, Cap. 18.
quæ illum à noxio quamlibet ualido securum faceret.

Licet ipsum corpus plenum bona conscientia stillet.] Exemplaria nonnulla, Bene conscio homini si cor bonum plenum bona conscientia stillet.

Per quem bona fides collucebit.] Vetus lectio, Per quam bona conscientia lucebit.

Cap. 22.

Nunc quoq; illud argumentum quamuis dictum iam reducatur.] Eadem, Nunc illud quoq; argumentum supra dictum reducatur. Alij codices, Nunc illud quoq; argumentum quamuis ductum reducatur.

Quæ sæpe tuto ac facili datur.] Corrigendum reor, quæ sæpe tuta ac facili aditur: ut subintelligatur, uia, Græco more. Nam & in exemplari Facundi & Primitiui, tuta, scriptum est, non tuto.

Aspice ista tanto supernè cœtu labentia.] Scribendum fortasse, Aspice ista tacito supernè cœlo labentia. ut quod libenter facit Seneca, oblata occasione, ac nonnunquam captata, alludat ad Virgilianū uersum: Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo. præsertim quod mox paulo subiicit, Quæta rerū turba sub hoc silētio euoluitur? Cap. 23.

In numerum ac discrimen demum obseruas.] Dierum, non, demū, præferunt antiquissima exemplaria diui Francisci & scholarum Salmaticensium. Nec mutandum eam dictionem censeo. Nam rudibus & imperitiis nō præstat aliū nox usum, quā quietis, discriminis, ac numeri, & spacio temporis, & dierum cōnumeratiōe.

Qui beneficiorum defraudator est.] Particula, de superuacanea est: ex eadem. Notandumq; mox infra in dictione, coſtori, desiderari eandem particulam quæ hic redundat: ut euident sit, hic scribendum fuisse, fraudator: illic uerò, decoſtori. Cuiusmodi portenta numerosissima admittere solet librariorum imperitia, transpositis tum syllabis, tum dictionibus, nonnunquam etiam integris uersibus. Cap. 26.

Et ob hoc quidem malos sequitur.] Exemplar Facundi & Primitiui, Et hoc malus sequitur. Exemplar diui Francisci, Et ob hoc quia malos sequitur.

Quisquis ciuis est: cum aliquid est, quod tanquam ciui, reliqua.] Castiga, quisquis ciuis est. Quicquid aliud est, quod tanquam ciui. Ceterum pro uerbo illo, ciuis, in omnib. scriptis codicibus habetur, incisus: ut putem legendum altero ex duobus modis: aut, in censu: aut, census. Cap. 28.

Deus quoq; quædā in uniuersum humano generi dedit.] Lege ex uetere lectione, Deus quoq; quædam munera uniuerso humano generi dedit.

Ius fori omnibus dicitur.] Eadem, ius & fori dicitur.

Quosdam turpissimos utilitas, alios nobilitas industrijs prætulit.] Scribendum, quosdā turpissimos nobilitas industrijs prætulit, reliqua superfluum. ex eadem. Cap. 30.

B Cuius osculum etiam impediret uiri uota boni.] Variè in uarijs legitur exemplaribus, in nullo rectè. Posset non obscure sic fortè legi: cuius osculum etiam impuri uiri uitabant. De hoc Fabio, Persico homine, obsceni oris, habita superius mentio.

Ignarium dabo.] Linguarium, omnis antiqua lectio. quò nomine appellatur fortasse à Seneca tenue illud lignum, quo blasphemorum lingue coherceri solent. Cap. 36.

Effice ut idem sit cū exigitur, qui fuit cum promitterē. Destituere leuitas nō erit.] Scribo, Effice ut idem status sit, quum exigit, qui fuit cum promitterem. destituere leuitas erit. ex uetere lectione. Cap. 39.

Quid enim regi, quid pauperi, quid diuiti reddam? Emendandum reor, Quid enim regi, quid principi, quid diuiti reddam? ex consuetudine loquendi Senecæ, qui duas dictiones, reges & principes, frequenter copulat. ut in quinto: A' principibus dico, à regibus. & mox paulo: Reges & principes dixi, quibus tamen potest opera nauari. Cap. 40.

Quando plus mihi detractus ero.] Scribe: Quādo: si plus mihi detractus ero. ex uetere lectione.

Qui festinat utiq; reddere.] Corrige, Qui festinat itaq; reddere. ex eadem. etsi sint codices qui legant, qui festinat reddere, non habet animum utiq; grati hominis.

LVCII ANNAEI SENECAE DE BENEFICIJS, Liber quintus.

IN prioribus libris uidebar consummasse propositum, cum tractassem, quemadmodum dandum esset beneficium, & quemadmodū accipiendū. Hij enim sunt huius officij fines. Quicquid ultra moror, non seruiuo materiæ, sed indulgeo: quæ quò ducit, sequendum est, non quò inuitat. Subinde enim nascetur, quod laeſat aliqua dulcedine animum, magis non necessaria, quā superuacuum. Verū quia ita uis, perseueremus, peractis quæ rē continebant, scrutari etiā ea, quæ sunt his connexa, uerū non cohærentia: quæ quisquis diligenter inspicit, nec facit operæ precium, nec tamē perdit operā. Tibi autē homini natura optimo, & ad beneficia propenso, Liberalis Ebuti, nulla eorū laudatio satisfacit. Neminem unquā uidi tam benignum, etiā leuissimorum officiorū æstimatorem. Iam bonitas tua eò usq; prolapsa est, ut tibi dari putes beneficium, quod ulli datur. Paratus es, ne quæ beneficij pœniteat, pro ingratis dependere. Ipse usq; eò abes ab omni iactatione, usq; eò statim exonerare cupis quos obligas, ut quicquid in aliquē confers, uelis uideri non præstare, sed reddere. Ideoq; plenius ad te sic data reuertuntur. Nam fructus beneficiorum gratius respondet illis, per quos etiam esse ingratis licet. Per te uerò non est mora, quò minus beneficia qui acceperunt, ultra repetant: nec recusabis cōferre alia, & suppressis dissimulatisq; plura ac maiora adijcere. Propositum optimi uiri, & ingētis animi est, tam diu

Seneca.

d ferre

al. superuacuum quam necessarium.

vsque eò.

ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te ista ratio decipit. Succumbunt uicia uirtutibus, si illa concito odisse properaueris.

CAP. II. Illud utiq; unicè tibi placet, uelut magnificè dictum: Turpe est beneficijs uinci. quod an sit uerum, non immeritò quæri solet: longeq; aliud est, quàm mente concipis. Nunquam enim in rerum honestarum certamine superari turpe est, dummodo arma non proijcias, & uictus quoque

al. nobis cedere.

al. reddere toto.

CAP. III.

al. alium.

al. quādoquidē

CAP. IIII.

CAP. V.

CAP. VI.

† uelis uincere. Non omnes ad bonum propositum easdē afferunt uires, easdē facultates, eandē fortunam: quæ optimorū quoque consiliorū duntaxat exitus téperat. Voluntas ipsa rectum petēs, laudanda est, etiā si illā alius gradu uelociori antecessit: non ut in certaminibus ad spectaculum æditis meliorem palma declarat: quanquam in illis quoq; sæpe deteriores prætulit casus. Vbi de officio agitur, quod uterq; à sua parte esse quàm plenissimum cupit, si alter plus potuit, & ad manū habuit materiā, sufficientē animo suo, si illi, quantū conatus est, fortuna permisit, alter aut uoluntate par est, etiā si minora quā accepit reddidit, aut omnia nō reddidit, sed uult † reddere ex toto, & in hoc intētus est animo: hic nō magis uictus est, quàm q in armis moritur: quē occidere facilius hostis potuit, quàm auertere. Quod turpe existimas, id accidere uiro bono nō potest, ut uinca tur. Nunquā enim succūbet, nunquā renūciabit, ad ultimū usq; diē uitę stabi paratus, & in hac statione morietur, magna se accepisse præ se ferens, paria uoluisse.

Lacedæmonij uerant suos pancratio aut cestu decernere, ubi inferiorē ostēdit uicti cōfessio. Cursor metam prior contingit, uelocitate † illū, non animo antecessit. Luctator ter abiectus perdidit palmā, non tradidit. Cū inuictos esse Lacedæmonij ciues suos magno æstimarēt, ab his certaminibus remouerunt, in quibus uictorem facit non iudex, nō per se ipse exitus, sed uox cedentis, & tradere iubentis. Hoc quod illi in ciuib. suis custodiunt, uirtus ac bona uolūtas omnib. præstat, ne unquam uincantur: † quoniam quidem etiam inter superantia animus inuictus est. Ideo nemo CCC. Fabios uictos dicit, sed occisos. Et Regulus captus est à Pœnis, non uictus: & quisquis alius sequentis fortunæ ui ac pōdere oppressus, nō submittit animū. In beneficijs idem est. Plura aliquis accepit, maiora, frequentiora: non tñ uictus est. Beneficia fortasse beneficijs uicta sunt, si inter se data & accepta computes. Si dantem & accipientem comparaueris, quorum animi & per se æstimandi sunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, ut etiam cum alter multis uulneribus confossus est, alter leuiter quidem saucijs, pares exisse dicantur, quamuis alter uideatur inferior.

Ergo nemo uinci potest beneficijs. Scit debere, si uult referre, si quod rebus nō potest, animo æquat. Hic quàm diu in hoc permanet, quàm diu tenet uoluntatem, gratum animum signis approbat. Quid interest, ab utra parte munuscula plura numerentur? Tu multa dare potes: at ego tantū accipere possum. Tecum stat fortuna, mecū bona uoluntas. Tamē tam par tibi sum, quàm multis armatissimis nudi, aut leuiter armati. Nemo itaq; beneficijs uincitur: quia tam gratus est quisq;, quàm uoluit. Nam si turpe est beneficijs uinci, non oportet à præpotentib. uiris accipere beneficium, quibus gratiam referre non possis. A' principibus dico, à regibus: quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri multa possent, pauca admodum & imparia datis accepturi. Reges & principes dixi: quibus tamen potest opera nauari, & quorū illa excellens potentia per animorū consensum ministeriumq; constat. Sunt quidam extra omnē subducti cupiditatem, qui uix ullis humanis desiderijs continguntur: quibus nihil potest præstare fortuna. Necesse est à Socrate uincari beneficijs. Necesse est à Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus incescit, calcatis regijs opibus. Non ne ille tunc meritò & sibi & cæteris, quibus ad dispiciendam ueritatem non erat obfusa caligo, supra eum eminere uisus est, infra quem omnia iacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc possidente Alexandro. Plus enim erat, quod hic nollet accipere, quàm quod ille posset dare.

Non est turpe, ab his uinci. Neque enim minus fortis sum, si cum inuulnerabili me hoste committis: nec ideo ignis minus urere potest, si in materiam incidit inuiolabilem flammis: nec ideo ferrum secandi uim perdidit, si non recipiens ictum lapis solidus, inuictēq; aduersus dura naturę diuidendus est. Idem tibi de homine grato respōdeo. Nō turpiter uincitur beneficijs, si ab his obligatus est, apud quos aut fortunæ magnitudo, aut eximia uirtus aditum reditoris ad se beneficijs clausit. A' parentibus ferè uincimur. Nam tam diu illos odio habemus, quàm diu graues iudicamus, & quā diu beneficia illorū non intelligimus. Cū iam ætas aliquid prudentiæ collegit, & apparere cœpit, propter illa ipsa eos amari à nobis debere, propter quæ non amabantur, admonitiones, seueritatē, & inconsultæ adolescentiæ diligentē custodiam, rapiuntur à nobis. Paucos usq; ad uerū fructum à liberis percipiendum perduxit ætas. Ceteri liberos onere senserunt. Non est tamen turpe, uinci beneficijs à parente. Quid ni non sit turpe, cū à nullo turpe sit? Quibusdam enim & pares & impares sumus. Pares animo, quem solum illi exigunt, quem nos solū promittimus: impares fortuna, quæ si cui obstitit quo minus referret gratiam, non ideo illi tantum uicto erubescendum est. Non est turpe, non assequi, dummodo sequaris. Sæpe necesse est ante alia beneficia petamus, quàm priora reddimus. Nec ideo non petimus, aut turpiter petimus, quia nō reddituri debemus. Quia non per nos erit mora, quo minus gratissimi simus, sed interueniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat. Nos tamen nec uincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur, quæ non sunt in nostra potestate.

Alexander Macedonum rex gloriari solebat, à nullo se beneficijs uictū. Non est quod nimis animis

A iulius Macedonas, & Græcos, & Caras, & Persas, & nationes districtas sine exercitu suspiciat, ne hoc sibi præstitisse regnum, à Thraciæ angulo porrectum usque ad littus incogniti maris, iudicet. Eadem re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes, à quo uictus est. Quid ni uictus sit illo die, quo homo supra mensuram humanæ superbie tumens, uidit aliquem, cui nec dare quicquam posset, nec eripere? Archelaus rex Socratem rogauit, ut ad se ueniret: dixisse Socrates traditur, Nolle se ad eum uenire, à quo acciperet beneficia, cum reddere illi paria non posset. Primum in ipsius potestate erat, non accipere. Deinde ipse dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod utique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum Archelaus daturus erat aurum & argentum, recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? Et quid tantum erat accepturus, quantum dabat, si ostendisset hominem uitæ ac mortis peritum, utriusque fines tenentem? Si regem in luce media errantem ad regum naturam admisisset, usque eò eius ignarum, ut quo die solis defectio fuit, regiam clauderet, & filium (quod in luctu à rebus aduersis moris est) tonderet? Quantum fuisset beneficiū, si timentem è latebris suis extraxisset, & bonum animū habere iussisset, dicens: Non est ista solis defectio, sed duorum siderum coitus, cum luna humiliore currens uia, infra ipsum solem orbem suum posuit, & illum obiectu sui abscondit: quæ modò partes eius exiguas, si in transcurso strinxit, obducit: modò plus tegit, si maiorem partem sui obiecit: modò exclusit totius aspectum, si recto libramento inter solem terrasque media successit. Sed iam ista sidera, huc & illò diducet uelocitas sua, iam recipient diem terræ, & hic ibit ordo per secula, dispositosque ac prædictos dies habent, quibus sol intercurso lunæ uetetur omnes radios effundere. Paulū expecta, iam emerget, iam istam uelut nubem relinquet, iam exolutus impedimentis, lucem suam liberè mitteret. Socrates parem gratiam Archelao ferre non posset? Si illū docuisset regnare, parum scilicet magnū beneficium à Socrate accipiebat, si ullum dare potuisset Socrati? Quare ergo hoc Socrates dixit? Ut faceret, & cuius per figuras sermo procedere solitus erat, derisor omnium, maximè potentium, maluit illi uasrè negare, quàm contumaciter ac superbè. Dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non posset paria reddere. Timuit fortasse, ne cogeretur accipere quæ nollit. Timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Dicit aliquis: Negasset, si nollit. Sed instigasset in se regem insolentem, & omnia sua magno æstimari uolentem. Nihil ad rem pertinet, utrum dare aliquid regi nolis, an accipere à rege. In æquo utranque ponit repulsam. Et superbo fastidiri acerbius est, quàm non timeri. Vis scire, quid uerè noluerit? Noluit ire ad uoluntariam seruitutem is, cuius libertatem ciuitas libera ferre non potuit.

*al. uetuiisset.
al. illum.*

B Satis (ut existimo) hanc partem tractauimus, an turpe esset beneficijs uinci: quod qui querit, CAP. VII. scit non solere homines sibi ipsis beneficium dare. manifestum enim fuisset, non esse turpe à se ipso uinci. Atqui apud Stoicos quosdam & de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare, an debeat referre sibi gratiam: quod ut uideretur querendum, illa fecerunt. Solemus dicere, Gratias mihi ago, & de nullo queri possum alio quàm de me: ego mihi irascor, & ego à me pœnas exigam, & odi me. Multa præterea huiusmodi, per quæ unusquisque de se tanquàm de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi possum: quare non & beneficia mihi dare possum? Præterea quæ si in alium cõtulissem, beneficia uocarentur: quare si in me contuli, non sint? Quod si ab altero accepissem, deberem: quare si mihi ipse dedi, non debeam? Quare sim aduersus me ingratus, quod non minus turpe est, quàm in se sordidum esse, & in se durum ac sæuum, & sui negligentē. Tam alieni corporis leno malè audit, quàm sui. Nempe reprehenditur assentator, & aliena subsequens uerba, paratus ad falsa laudator: non minus placens sibi, & se suspiciens, &, ut ita dicam, assentator suus. Vitia non tantum cum foris peccant, inuisa sunt, sed cum in se retorquentur. Quem magis admiraberis, quàm qui imperat sibi, quàm qui se habet in potestate? Gentes facilius est barbaras, impatientesque alieni arbitrij, regere, quàm animum suum continere, & tradere sibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quòd ab illo didicit: quare Socrates non agat, quòd ipse se docuit. M. Cato ait: Quod tibi deerit, à teipso mutuare. Quare donare mihi nō possum, si commodare possum? Innumerabilia sunt, in quibus cōsuetudo nos diuidit. Dicere solemus: Sine tu, loquar mecum, & ego mihi aurem peruellam. Quæ si uera sunt, quemadmodum aliquis sibi irasci debet, sic & gratias agere: quomodo obiurgare se, sic & laudare, quomodo damno sibi esse, sic & lucro potest. Iniuria & beneficium contraria sunt. Si de aliquo dicimus, Iniuriam sibi fecit: poterimus dicere, Beneficium sibi dedit. † Nemo sibi debet. Natura prius est, ut quis debeat, deinde ut gratiā referat. Debitor nō est sine creditore, nō magis quàm maritus sine uxore, aut sine filio pater.

ut inuoluntarius.

*Aurē peruelles
re.*

*al. Natura sibi
dedit.*

Aliquis dare debet, ut aliquis accipiat. Non est dare, nec † recipere, in dexteram manum de sinistra transferre. Quomodo nemo se portat, quamuis corpus suum moueat & transferat, quomodo nemo quamuis pro se dixerit, affuisse sibi dicitur, nec statuam sibi tanquam patrono ponit, quomodo si æger cum cura sua conualuit, mercedem à se non exigit: sic in omni negotio, etiam cum aliquis probè fecerit, non tamen debet referre gratiam sibi, quia non habebit, cui referat. Ut concedam aliquem dare sibi beneficium, dum dat, & recipit. Ut concedam aliquem à se accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi (quod aiunt) uersura fit, & uelut lusorium nomen statim transit. Neque enim alius dat quàm qui accipit, sed unus atque idem. Hoc uerbum Debere, non habet nisi inter duos locum. Quomodo ergo in uno consistit, qui se obligando liberat? Ut in orbe ac pila nihil est imum, nihil summum, nihil extremum, nihil primum, quia motu

CAP. VIII.
al. decipere.

Lusorium nomē.

ordo mutatur, & quæ sequebantur præcedunt, & quæ occidebant oriuntur, omnia quomodo-
cunque ierint, in idem reuertuntur: ita in homine existima fieri, cum illum in multa mutaueris,
unus est. Cæcidit se, iniuriarum cū quo agat, non habet. Alligauit & clausit, de ui non tenetur. Be-
neficio sibi dedit, protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quicquid
al. excidat. illi auellitur, ad illam redit: nec perire quicquam potest, quod quod † excedat non habet, sed cō-
al. huic propo- dem reuoluitur, unde discedit. Quid simile, inquit, habet hoc exemplum † propositæ quæstioni?
sita. Dicam. Puta te ingrātū esse, non peribit beneficium: habet illud, qui dedit. Puta te recipere nol-
le: apud te est, antequā redditur. Non potes quicquā amittere. Quia quod detrahitur, nihilomi-
nus tibi acquiritur. Intra te ipsum orbis agitur: accipiendo das, dando accipis.

CAP. IX.

Beneficium, inquit, sibi dare oportet: ergo & referre gratiam oportet. Primū illud falsum est,
ex quo pendent sequentia. Nemo enim sibi beneficium dat, sed naturæ suæ paret, à qua ad cha-
ritatem sui compositus est: unde illi summa cura est nocitura uitandi, profutura appetendi. Ita-
que nec liberalis est, qui sibi donat: nec clemens, qui sibi ignoscit: nec misericors, qui malis suis
tangitur. Quod alijs præstare liberalitas est, clementia, misericordia sibi præstare natura est. Be-
neficio res uoluntaria est: at prodesse sibi, necessarium est. Quo quis plura beneficia dedit, be-
neficientior est. Quis unquam laudatus est, quod sibi ipsi fuisset auxilio: quod se eripuisset latro-
nibus? Nemo sibi beneficium dat, non magis quā hospitiū. Nemo sibi donat, non magis quā
al. Inire. credit. Si dat sibi quisque beneficium, semper dat, sine intermissione dat. † Inuenire beneficiorū
al. Quando. suorum non potest numerum. † Quomodo ergo gratiam referet, cum per hoc ipsum, quo gra-
tiam referret, beneficiū det? Quomodo enim discernere poterit, utrum det sibi beneficiū, an red-
dat, cum intra eundem hominem res geratur? Liberaui me periculo, beneficiū mihi dedi. Iterū
al. Denum. me periculo libero, do beneficium, an reddo? Deinde ut primum illud concedam, dare nos be-
neficiū nobis: quod sequitur, non concedā. Nam etiam si damus, non debemus. Quare? quia sta-
tim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debēdi locus
non est, quia sine ulla mora recipimus. Dat nemo, nisi alteri. Debet nemo, nisi alteri. Reddit ne-
mo, nisi alteri. Id intra unum non potest fieri, quod toties duos exigit.

CAP. X.

Beneficium est, præstitisse aliquid utiliter. Verbum autem, Præstitisse, ad alios spectat. Nun-
quid non demens uidebitur, qui aliquid uendidisse sibi se dicet? quia uēditio alienatio est, & rei
suæ, iurisq; sui in alium translatio. Atqui quemadmodum uendere, sic dare aliquid, à se dimitte-
re est, & id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod si est beneficiū, nemo sibi dedit: quia
nemo dat sibi aliquid. Duo contraria in uno coeunt, ut idem sit dare, & accipere. Sed etiamnum
multum interest, inter dare, & accipere. Quidni? cum ex diuerso ista uerba posita sunt. Atqui si
quis sibi beneficium dat, nihil interest inter dare & accipere. Paulo antē dicebam, quædam ad
alios pertinere, & sic esse formata, ut tota significatio illorum discedat à nobis. Frater sum, sed al-
terius. Nemo est enim suus frater. Par sum, sed alicui. Quis est enim par sibi? Quod cōparatur, si-
ne altero non intelligitur: quod iungitur, sine altero nō est. Sic & quod datur, sine altero nō est:
& beneficium sine altero non est. Idē ipso uocabulo apparet, in quo hoc continetur benefecisse.
Nemo autē sibi benefacit, non magis quā sibi fauet, quā suarū partiū est. Diutius hoc & plu-
ribus exemplis licet prosequi. Quid? cum inter ea sit habendū beneficium, quæ secundam perso-
nam desiderant? Quædam cum sint honesta, pulcherrima, summæ uirtutis, nisi cum altero non
habent locum. Laudatur, & inter maxima humani generis bona fides colitur. Num quis ergo di-
citur sibi fidem præstitisse?

CAP. XI.

Venio nunc ad ultimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere, sicut qui soluit
pecuniam. Nihil autem impēdit, qui gratiam sibi refert, nō magis quā consequitur, qui benefi-
cium à se accepit. Beneficium & gratiæ relatio, ultrō citroq; ire debent. Intra unum hominē nō
est uicissitudo. Qui ergo gratiam refert, inuicem prodest ei, à quo consecutus est aliquid. Qui si-
bi gratiam refert, cui prodest? sibi. Et quis non alio loco relationem gratiæ, alio beneficium cogi-
tat? Qui gratiam refert, sibi prodest. Et quis unquam ingratus hoc noluit facere? imō quis non
ingratus fuit, ut hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiā referre debemus.
Dicimus autem, Ago gratias mihi, quod illam uxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi so-
cietatem. Cum hoc dicimus, laudamus nos: & ut factum nostrum comprobemus, gratias agen-
tium uerbis abutimur. Beneficium est, quod potest, & cum datum est, non reddi. Qui sibi benefi-
cium dat, non potest non recipere, quod dedit. Ergo non est beneficium. Alio tempore benefi-
cium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc est probabile, & suspiciendum, quod alteri ut ali-
quis prodesset, utilitatis interim suæ oblitus est, quod alteri dedit ablaturus sibi. Hoc non facit,
qui beneficium sibi dat. Beneficium dare, socialis res est, aliquē conciliat, aliquem obligat: sibi
dare, non est socialis res, neminem cōciliat, neminem obligat, neminē in spem inducit, ut dicat:
Hic homo colendus est, illi beneficiū dedi, dabit & mihi. Beneficiū est, quod quis non sua causa
dat, sed eius cui dat. Is qui sibi beneficiū dat, sua causa dat. Non est ergo beneficium.

CAP. XII.

Videor tibi iam illud quod in principio dixeram, mentitus: Dicis me abesse ab eo, qui operę
precium facit, imō totam operam bona fide perdere. Expecta etiam, hoc uerius dices, simul ac
te ad has latebras perduxero: à quibus cum euaseris, nihil amplius affecutus eris, quā ut eas
difficultates effugas, in quas licuit non descendere. Quid enim boni est, nodos operose soluere,
quos ipse ut solueres, feceris? Sed quemadmodum quædam in oblectamentum ac iocum sic
alligantur,

A alligantur, ut eorum solutio imperito difficilis sit: quæ ille, qui implicuit, sine ullo negotio separat, quia commissuras eorum & moras nouit, nihilominus illa habent aliquam uoluptatem: tentant enim acumen animorum, & intentionem excitant: ita hæc quæ uidentur callida & insidiosa, securitatem, torporem ac segnicie[m] ingenij auferunt, quibus modò campus in quo uagentur, sternendus est, modò t[ame]n crebri aliquid & confragosi obijciendum, per quod erepant, & sollicitè uestigium faciant. Dicitur nemo ingratus esse. Id sic colligitur. Beneficium est, quod prodest: prodesse autem nemo homini malo potest, ut dicitis Stoici: ergo beneficium nò accipit malus: itaque nec ingratus est. Etiamnum, beneficium honesta & probabilis res est. Apud malum nulli honestæ rei aut probabili locus est: ergo nec beneficium: quod si accipere non potest, nec reddere quidem debet. Et ideo non fit ingratus. Etiamnum, ut dicitis. Bonus uir omnia rectè facit. Si omnia rectè facit, ingratus esse non potest. Bonus beneficium reddit, malus non accipit. Quod si est, nec bonus quisquam ingratus est, nec malus. Ita ingratus in rerum natura est nomen, & hoc inane. Vnum est apud nos bonum, honestum. Id peruenire ad malum nò potest. Desinit enim malus esse, si ad illum uirtus intrauerit. Quamdiu autem malus est, nemo illi dare beneficiu[m] potest: quia bona malaq[ue] dissentiant, nec in unum eunt. Ideo nemo illi prodest: quia quicquid ad illum peruenit, id prauo usu corrumpitur. Quemadmodum stomachus morbo uitiatus, & colligens bilem, quoscunq[ue] accepit cibos mutat, & omne alimentum in causam doloris trahit: ita animus cæcus, quicquid illi commiseris, id onus suum, & perniciem, & occasionem miseriæ facit. Felicissimis itaq[ue] opulentissimisq[ue] plurimum ætus subest, minusq[ue] se inueniunt, quo in maiorem materiam inciderunt, qua fluctuaretur. Ergo nihil potest ad malos peruenire, quod proficit: imò nihil quod non noceat. Quæcunq[ue] enim illis contigerunt, in naturam suam uertunt, & t[ame]n extra speciosa profuturaq[ue] si meliori darentur, illis pestifera sunt. Ideo nec beneficiu[m] dare possunt: quoniam nemo potest, quod non habet, dare: t[ame]n hic benefaciendi uoluntate caret.

al. scabri.

forte, ex se.

al. hmc.

CAP. XIII.

Sed quamuis hæc ita sint, accipere tamen malus potest, quæ beneficijs similia sint: quibus nò redditus, ingratus erit. Sunt animi bona, sunt corporis, sunt fortunæ. Illa animi bona à stulto ac malo submouentur. Ad hæc admittitur, quæ & accipere potest, & debet reddere: & si nò reddit, ingratus est. Nec hoc ex nostra constitutione tantum. Peripatetici quoq[ue], qui felicitatis humanæ longè lateq[ue] terminos ponunt, aiunt, minuta peruenire beneficia ad malos. Hæc qui non reddit, ingratus est. Nobis itaque beneficia esse non placet, quæ nò sunt animum factura meliorem: cōmoda tamen illa esse, & expetenda, non negamus. Hæc & uiro bono dare malus potest, & accipere à bono: ut pecuniam, uestem, honores, & uitam. Quæ si non reddet, in ingrati nomen incidet.

Longè lateq[ue].

B At quomodo ingratum uocas, eo non reddito, quod negas esse beneficium? Quædam etiam si uera non sint, propter similitudinem eodem uocabulo comprehensa sunt. Sic pyxidem & argenteam & auream dicimus. Sic illiteratum nò ex toto rudem, sed ad literas altiores non perductu[m]. Sic qui malè uestitum & pannosum uidit, nudum se uidisse dicit. Beneficia ista non sunt, habent tamen beneficij speciem. Quomodo ista sunt tanquam beneficia, sic & ille tanquam ingratus est, non ingratus. Falsum est, quia illa beneficia, & qui dat appellat, & qui accipit. t[ame]n Ita & qui ueri beneficij speciem sefellit, tam ingratus est, quàm ueneficus, qui saporem cum uenenum crederet, miscuit.

al. Ita qui uiri boni spem sefellit.

CAP. XIII.

Cleanthes uehementius agit. Licet, inquit, beneficium non sit quod accipit, ipse tamen ingratus est: quia non fuit redditurus, etiam si accepisset. Sic latro est, etiam antequam manus inquireret: quia ad occidendum iam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi uoluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, non incipit. Ipsum quod accipit beneficium non erat, sed uocabatur. Sacrilegi dant pœnas, quamuis nemo usq[ue] ad deos manus porrigat. Quomodo, inquit, aduersus malum ingratus est quisquam, cum malo dari beneficium non possit? Ea scilicet ratione, t[ame]n quia accipit ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos bona sunt: t[ame]n cui tamen & si malus est, ipse quoq[ue] in simili materia gratus esse debet: & illa qualiacunq[ue] sunt, cū pro bonis acceperit, pro bonis reddere. Aes alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percussum: quale apud Lacedæmonios fuit, quod usum numeratę pecunię præstat. Quo genere obligatus es, hoc fidem exolue.

Nequitia, pro malicia.

al. q[ui] accipiet.

al. quorū & si

malis copia est

CAP. XV.

Quid sint beneficia, an & in hanc fordidā humilemq[ue] materiam deduci magnitudo nominis clari debeat: t[ame]n ad nos non pertinet, sed ad alios spectat. Verum uos ad speciem ueri componite animum: & dum honestu[m] dicitis, quicquid est id, quod nomine honesti iactatur, id colite. Quomodo, inquit, nemo per uos ingratus est, sic rursus omnes ingrati sunt. Nam (ut dicimus) omnes stulti mali sunt. Qui aut[em] habet uitiu[m] unu[m], habet omnia. Omnes autem stulti & mali sunt. Omnes ergo ingrati sunt. Quid ergo? non undique humano generi conuicium fit? non publica querela est, beneficia perisse, & paucissimos esse, qui de benemerentibus non inuicem pessimè mereantur? Nec est quod hanc tantum nostram murmurationem putes, pro pessimo prauoq[ue] numero, quicquid citra recti formulam cecidit. Ecce nescio t[ame]n quæ non ex philosophorū domo clamat, ex medio conuentu, populos gentesq[ue] damnatura uox mittitur:

al. ad nos non

pertinet, in a-

lios queritur.

al. quæ nā nō

—Non hostes ab hoste tutus,

Non socer à genero, fratrum quoq[ue] gratia rara est:

Immet exitio uir coniugis, illa mariti.

Hoc iam amplius est. Beneficia in scelus uersa sunt: & sanguini eorū non parcitur, pro quibus

Seneca.

d 3

sanguis

sanguis fundendus est. Gladio ac uenenis beneficia sequimur. Ipsi patrię manus afferre, & fascibus suis illam premere, potentia ac dignitas est. Humili se ac depresso loco putat stare, quisquis non supra rempublicā stetit. Accepti ab illa exercitus in ipsam conuertuntur, & imperatoria cōcio est: Pugmate contra coniuges, pugmate contra liberos. Aras, focos, penates, armis incessite. Qui ne triumphaturi quidem intrare urbē iniussu senatus deberetis, quibusq; exercitū uictorē reducentib. curia extra muros præberetur, nūc ciuib. cæsis, perfusi cruore cognato, urbem subrectis intrate uexillis. Obmutescat inter militaria signa libertas, & ille uictor, pacatorq; gētiū populus, remotis procul bellis, omni terrore cōpresso, intra muros obsessus, aquilas suas horreat.

CAP. XVI.

al. multatam.

Tantum non.

al. salum.

al. odit.

Ingratus est Coriolanus: serō & post scelers pœnitentiā pius, posuit arma, sed in medio paricidio posuit. Ingratus Catilina: parum est illi capere patriam, nisi euerterit, nisi Allobrogum in illam cohortes immiserit, & transalpes accitus hostis, uetera & ingenta odia satiauerit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis duces Romani perfoluerint. Ingratus C. Marius, ad consularum à Caliga perductus: qui nisi Cymbricis cēdibus omnia funera æquauerit, nisi ciuilib. exilij, & trucidationis non tantum dederit signum, sed ipse signum fuerit, parum † mutata, ac repositam in priorem locum fortunam suā sentiet. Ingratus L. Sylla: qui patriā durioribus remedijs quā pericula erant, sanauit. Qui cum à Prænestina arce usq; ad Collinam portam per sanguinem humanum incessisset, alia edidit in urbe prælia, alias cædes: legiones duas, quod crudele est, post uictoriam, quod nefas, post fidem, in angulum congestas contrucidauit, & proscriptionem commentus est: Dij magni, ut qui ciuem Romanum occidisset, impunitatem, & pecuniam, tantum non ciuicam acciperet. Ingratus Cn. Pompeius: qui pro tribus consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus inuaserat, hanc gratiam reipublicæ reddidit, ut in possessionem eius alios quoq; induceret, quasi potentia suę detracturus inuidiā, si quod nulli licere debebat, pluribus licuisset: dum extraordinaria concupiscit imperia, dū prouincias ut eligat, distribuit, dum ita triumphum R. P. diuidit, ut tamen in sua domo duæ partes essent, eō redegit Rem P. ut † salua esse non posset, nisi beneficio seruitutis. Ingratus ipse Pompeij hostis ac uictor, qui à Gallia Germaniaq; bellum in urbem circumegit, & ille plebicula, ille popularis, castra in circo Flaminio posuit, propius quā Porcennæ fuerant. Temperauit quidē ius crudelitatem, quę uictoriæ: quod dicere solebat, præstitit, neminem † occidit nisi armatū. Quid ergo est? Cæteri arma cruentius exercuerunt, satiati tamen aliquando abiecerunt. Hic gladium citō condidit, nunquam posuit. Ingratus Antonius in dictatorem suum, quem iure cæsum pronūciauit, interfectoresq; eius, in prouincias & imperia dimisit: patriam uerō proscriptionibus, incursionibus, bellis laceratam, post tot mala destinauit, ne Romanis quidem regibus, ut quæ Achæis, Rhodijs, & plerisq; urbibus clavis, ius integrum, libertatemq; cum immunitate reddiderat, ipsa tributum spadonibus pēderet.

CAP. XVII.

Deficiet dies enumerantē ingratos usq; in ultima patrię exitia. Aequē immensum erit, si percurrere cœpero, ipsa respublica quā ingrata in optimos ac deuotissimos sibi fuerit, quāq; non minus sæpe peccauerit, quā in ipsam peccatum est. Camillum in exilium misit, Scipionem dimisit, exulauit post Catilinam Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factum quicquid uictor Catilina fecisset. Rutilius innocentia precium tulit, in Asia latere. Catoni populus Romanus præturam negauit, consulatum pernegauit. Ingrati publicè sumus. Se quisq; interroget. Nemo non aliquem queritur ingratum. Atqui non potest fieri, ut omnes querantur, nisi querendum est de omnibus. Omnes ergo ingrati sunt tātū: Et cupidi omnes, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui uidentur audaces. Adijce, & ambitiosi omnes sunt, & impij omnes. Sed non est quod irascaris. Ignosce illis, omnes insaniunt. Nolo te ad incerta reuocare, ut dicam, quā ingrata sit uide iuentus. Quis non patri suo supremū diem, ut innocens sit, optat? ut moderatus, expectat? ut pius, cogitat? Quotus quisq; uxoris optimæ mortem timet, ut non computet? Cui rogo litigatori defenso, tam magni beneficij ultra res proximas memoria durauit? Illud in confesso est: Quis sine querela moritur? Quis extremo die dicere audet:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi

al. præterito.

al. prorogetur.

Aduersus, in bonā partem.

Quis nō recusans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati est, non esse contentum † præfato tempore. Semper pauci dies erunt, si illos numeraueris. Cogita, non esse summum bonum in tēpore. Quantumcunq; est, boni consule. Ut † prolongetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem: quoniam mora non fit beator uita, sed longior. Quanto satius est, gratum aduersus perceptas uoluptates, non aliorum annos computare, sed suos benignè æstimare, & in lucro ponere. Hoc me dignum iudicauit Deus. Hoc satis est. Potuit plus: sed hoc quoq; beneficium est. Grati simus aduersus deos, grati aduersus homines, grati aduersus eos, qui nobis aliquid præstiterunt: grati etiam aduersus eos, qui nostris præstiterunt.

CAP. XVIII.

al. infinitum.

Determinare.

† In infinitum, inquis, me obligas, cum dicis, & nostris. Itaq; pone aliquē finem. Qui filio beneficium dat, ut dicis, & patri eius dat. Primum de quo quæro. Deinde illud utiq; mihi determinari uolo, si & patri beneficiū datur, nūquid & fratri? nūquid & patruo? nūquid auo? nūquid uxori, & focero? Dic mihi, ubi debeat desinere, quousq; personarū seriem sequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dederō: si domum tuā ardentem restinxero, aut ne cadat excepero, tibi beneficium non dabo? Si seruum tuum seruauero, tibi imputabo? Si filium tuum seruauero, nō habebis beneficium meum?

Dissimilia

A Dissimilia ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, sed mihi: & qui domum meam quo minus ruat, fulcit, præstat mihi. Ipsa enim domus sine sensu est. Debitor me habet, quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum, sed me demereri uult. Idem de seruo dicam: mei mancipij res est, mihi seruatur. Ideo ego pro illo debeo. Filius ipse beneficij capax est. Itaque ille accipit, ego beneficio lætor. Contingor, non obligor. Velim tamen, tu qui debere te non putas, respondeas mihi: Filij bona ualētudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem. Felicior futurus est, si saluum habuerit filium: infelicior, si amiserit. Quid ergo? Qui & felicior sit à me, & infelicitatis maximæ periculo liberatur, non accipit beneficiū? Non, inquit. Quædam enim in alios conferuntur, sed ad nos usque permanant. Ab eo autem exigi quicquam debet, in quem confertur: sicut pecunia ab eo petitur, cui credita est, quamuis ad me illa aliquo modo uenerit. Nullum beneficium est, cuius commodum non & proximos tangat, nōnunquam etiam longius positos. Non quæritur, quò beneficium ab eo cui datum est, transferatur, sed ubi primò sit, & si hic perisset, uicturus non fui? Pro eius uita beneficium non debes, cuius uitam tuæ præseruatus. Illæ uoces t exiunt tibi: Nihil mea interest, an me seruaueris: duos seruasti, imò me magis. Quare ista dicis, si non accipis beneficium? Quia & si filius meus pecuniam mutuam sumple erit, erubescam, non ideo ego ero adulter. Dico me tibi obligatū pro filio: non quia sum, sed quia uolo me offerre tibi debitorem uolūtarium. At peruenit ad me summa ex incolumitate eius uoluptas, summa utilitas, & orbitatis grauissimum uulnus effugi. Non quæritur nunc, an profueris mihi, sed an beneficium dederis. Prodest enim & animal, & lapis, & herba: nec tamen beneficiū dant, quod nunquam datur, nisi à uolente. Tu autē non uis patri, sed filio dare: & interim ne nosti quidem patrem. Itaque cum dixeris, Patri ergo beneficium non dedi, filium eius seruando: contra oppone, Patri ergo beneficium dedi, quem non noui, quem non cogitavi. Et quid, quod aliquando euenit, ut patrē oderis, filium serues, beneficiū ei uideberis dedisse, cui tunc inimicissimus eras, cum dares? Sed ut dialogorū altercatione seposita, tanquā iurisconsultus respondeā, mens spectanda est dantis: beneficium ei dedit, cui datū uoluit. Si in patris honorem fecit, pater accepit beneficium: sic pater beneficium in filium collato non obligatur, etiam si fruitur. Si tamen occasionem habuerit, uolet & ipse præstare aliquid: non tanquam soluendi necessitatē habeat, sed tanquam incipiendi causam. Repeti à patre beneficium non debet. Si quid pro hoc benignè facit, iustus, non gratus est. Nam illud finire non potest, si patri do beneficium, & matri, & auo, & auunculo, & liberis, & affinibus, & amicis, & seruis, & patriæ. Vbi ergo beneficium incipit stare? Sorites enim ille inexplicabilis subit: cui difficile est modum imponere, quia paulatim surrepit, & non desinit serpere. Illud solet quæri: Fratres duo dissident, si alterum seruo, an dem beneficiū ei, qui fratrem inuisum non perisse molestè laturus est. Non est dubium, quin beneficium sit, etiā inuito prodesse: sicut non dedit beneficium, qui inuitus profuit.

*Consentiebant
codices manu-
scripti: sed arbitror ita legendum:
Ab eo tibi et ab ipso capite repetitio est.
forte, excidia.*

Beneficium, inquit, uocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia tristem frontē & asperam habent, quemadmodū secare & urere ut sanes, & uinculis coercere. Non est spectandum, an doleat aliquis beneficio accepto: sed an gaudere debeat. Non est malus nummus, quem barbarus & ignarus formæ publicæ reiecit. Beneficium & odit & accipit, si modò id prodest, si is qui dabat, ut prodesset dedit, nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrarium uerte. Odit fratrem suum, quem illi expedit habere. Hunc occidi, non est beneficium, quamuis ille dicat esse, & gaudeat. Insidiosissime nocet, cui gratiæ aguntur pro iniuria. Video. Prodest aliqua res, & ideo beneficium est: nocet, & ideo non est beneficium. Ecce, quod nec profit, nec noceat, dabo: & tamen beneficium est. Patrem alicuius in solitudine exanimē inueni, corpus eius sepeliui: nec illi profui (quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio. quid enim per hoc commodi accessit illi? Dicam quid consecutus sit: officio solenni & necessario per me functus est. Præstiti patri eius, quod ipse præstare uoluisset, nec non & debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiæ & humanitati dedi, ut quodlibet cadauer absconderem: sed si corpus agnoui, si filio tunc hoc præstare me cogitavi. At si terram ignotō mortuo inieci, nullum in hoc habeo huius officij debitorem, in publicum humanus. Dicit aliquis, quid tantopere quæris, cui dederis beneficium, tanquam repetiturus aliquando? Sunt qui nunquam iudicant esse repetendum, & has causas afferunt. Indignus etiam repetenti non reddet, dignus etiam per se referet. Præterea si bono uiro dedisti, expecta: ne iniuriam illi facias appellando, tanquam non fuisset sua sponte redditurus. Si malo uiro dedisti: t fletum. Beneficium uerbo nec corrueris, creditum faciendo. Præterea lex quod nō iussit repeti, uetuit. Verba sunt ista, quā diu me nihil urget, quā diu fortuna nihil cogit, petam potius beneficium quā repetam: sed si de salute liberorum agitur, si in periculum uxor deducitur, si patriæ salus ac libertas mittit me etiam quò ire nōllem, imperabo pudori meo, & testabor omnia me fecisse, ne esset mihi auxilio hominis ingrati. Nouissimè recipiendi beneficij necessitas, repetendi uerecundiam uincet. Deinde cum bono uiro beneficium do, sic do, tanquam nunquā repetiturus, nisi necesse fuerit. Sed lex, inquit, non permittendo exigere, uetuit.

al. fle rem.

Multa legem nō habent, nec actionem. Atqui consuetudo uitæ humanæ, lege omni ualērior, CAP. XXI.

Q: eror cum illo.

dat aditum. Nulla lex iubet amicorū secreta non eloqui, nulla lex fidem etiā inimico præstare. Quæ lex ad id præstandum nos quod alicui promissimus, alligat? Querar tamē cum eo, qui arcum sermonem nō continuerit, & fidem datam, nec seruata, indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditū facis. Minimē. Nō enim exigo, sed repeto: & ne repeto quidem, sed admoneo. Nam ultima quoq; necessitas in hoc aget, ut ad eum ueniā, cum quo diu mihi luctandum sit. Qui tam ingratus est, ut illi non sit satis admoneri, eum transibo, nec dignū iudicabo, qui gratus esse cogatur. Quomodo fœnerator quosdam debitores non appellat, quos scit decoxisse, & in quorū pudorem nihil superest, nisi quod pereat: sic ego quosdam ingratos palām ac pertinaciter præteribo, nec ab ullo beneficium repetam, nisi à quo non ablaturus ero, sed recepturus.

CAP. XXII.

Lenta nomina.

Multi sunt, qui nec negare sciunt, quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni sunt quā grati, nec tam mali quā ingrati, segnes & tardi, lenta nomina, non mala. Hos ego non appello, sed cōmonefaciam, & ad officiū aliud agentēs educā. qui statim mihi sic respondebunt: Ignosce, non meherculē sciui hoc te desiderare, alioquin ultrō obtulissem. Rogo ne me ingratus existimes, memini quid mihi præstiteris. Hos ego quare dubitē, & sibi meliores & mihi facere? Quēcunq; potuero, peccare prohibeo, multo magis amicū, & ne peccet, & ne in me potissimū peccet: alterū illi beneficium do, si illum ingratus esse nō patior: nec durē illi exprobrabo quæ præstiti, sed quā potero mollissimē, ut potestātē referendæ gratiæ faciam, renouabo memoriā eius, & petā beneficium, ipse me repetere intelliget. Aliquando utar uerbis durioribus, si emendari illum sperauero posse. Nam deploratū propter hoc quoq; non exagitabo, ne ex ingrato inimicū faciam. Quod si admonitionis quoq; suggillationē ingratissimis remittimus, segniores ad reddenda beneficia faciemus. Quosdam uerō sanabiles, & qui fieri boni possint, si quid illos † remorderet, perire patiemur admonitione sublata, qua & pater filium aliquando correxit, & uxor maritum aberrantem ad se reduxit, & amicus languentem amici fidem erexit.

CA. XXIII.

Peruellere.

Quidam ut expergiscantur non ferendi, sed commouendi sunt. Eodem modo quorundam ad referendam gratiam fides non cessat, sed languet. Hanc peruellamus. Noli munus tuum in iniuriam uertere. Iniuria est enim, si in hoc non repetis, ut ingratus sim. Quid si ignoro, quid desideres? Quid si occupationibus districtus, & in alia uocatus, occasionem non obseruaui? Ostende mihi: quid possim, quid uelis. Quare desperas, antequam tentas? Quare properas & beneficium & amicum perdere? Vnde scis nolim, an ignorem, an animus, an facultas desit mihi? Experire. Admonebo ergo, non amarē. non palām, sine conuicio, sic, ut se redisse in memoriā, non reduci putet.

CAP. XXIII.

Causam dicebat apud diuum Iulium ex ueteranis quidam paulō uolentior aduersus uicinos suos, & causa premebatur. Meministi, inquit, Imperator, in Hispania talum te torfisse circa Sucronem? cum Cæsar meminisse se dixisset: Meministi quidem sub quadam arbore minimū umbræ spargente, cum uelles residere feruentissimo sole, & esset asperrimus locus, in quo ex rupibus acutis, unica illa arbor eruperat, quēdam ex cōmilitonibus penulam suā substrauisse. Cum dixisset Cæsar: Quid ni meminerim? & quidem siti confectus, qui impeditus ire ad fontē proximum non poteram, repere manibus uolebam, nisi commilito, homo fortis ac strenuus, aquam mihi in galea sua attulisset: Potes, inquit, Imperator, agnoscere illum hominem, aut illam galeam? Cæsar ait, se non posse galeam agnoscere, hominem pulchrē posse: & adiecit, puto ob hoc iratus, quod se à cognitione media ad ueterem fabulam abduceret, Tu utiq; ille non es. Merito, inquit, Cæsar me non agnoscis. nam cum hoc factum est, integer erā, postea ad Mundam in acie oculus mihi effossus est, & in capite † eiecta ossa. Nec galeam illam si uideres, agnosceres. Machæra enim † Hispania diuisa est. Vetuit illi exhiberi negocium Cæsar: & agellos, in quibus † uicinalis uia, cau-
sa rixæ ac litium fuerat, militi suo donauit.

CAP. XXV.

Quid ergo? non repeteret beneficium ab Imperatore, cuius memoriā multitudo rerū confuderat, quē fortuna ingens exercitus disponentē, non patiebatur singulis militibus occurrere? Non est hoc repetere beneficium, sed resumere bono loco positum & paratum. Ad hoc tamen ut resumatur, manus porrigenda est. Repetam itaq; quia hoc aut necessitate facturus ero, aut illius causa, à quo repetam. Tyberius Cæsar inter initia dicenti cuidam, Meministi, antequam plures notas familiaritatis ueteris proferret: Non memini, inquit, quid fuerim. Ab hoc quā diu nō esset repetendū beneficiū? † optanda erat obliuio. Auerlabatur omnium amicorū & æqualium noticiā, & illam solam præsentē fortunam suam aspici, illam solam cogitari ac narrari uolebat, inquit, torem habebat ueterem amicū. Magis tempestiuē repetendum est beneficium, quā petendū. Adhibenda uerborū moderatio, ut nec ingratus possit dissimulare. Tacendum & expectandū, si inter sapientes uiueremus: & tamen sapientibus quoq; indicare melius fuisset, quid rerum nostrarum itatus posceret. Deos, quorum noticiā nulla res effugit, rogamus: & illos uota nō exorant, sed admonent. Dijs quoque, inquam, Homericus ille sacerdos allegat officia, & aras religiosē cultas, quo obsequentes faciat, & parent. Moneri uelle ac posse, secunda uirtus est. Huc illic frænis leniter motis flectendus est animus, paucis sui rector optimus: proximi sunt, qui admoniti in uiam redeunt. His non est dux detrahendus. Opertis oculis inest acies, sed sine † uisu, quā lumen à dijs immissum ad ministeria sua uocat. Instrumenta cessant, nisi illa in opus suum artifex mouerit. Inest interim animis uoluntas bona: sed torpet modò delicijs ac situ, modò officij incititia. Hanc utilem facere debemus: nec irati relinquere † inuitō, sed ut magistri pucro-

al. obtendebat obliuionem.

Et parēt, id est, postulat a faciunt.

al. usq; quos.

al. in uisio.

A puerorum discentium patienter ferre offensiones memoriz labentis. Quæ, quemadmodum subiecto uno aut altero uerbo, ad contextum reddendę orationis adducta est, sic ad referendam gratiam admonitione reuocanda est.

Libri V. de Beneficijs finis.

ERASMI IN LIBRVM QVINTVM.

Sic paropsidem.] Tres uetusti cõdices habebant pyxidem. *uoxis enim Græcis à πύξιδος dicitur, quod ex* Cap.13.
buxo fierent. Vnde falso pyxidem argenteam anreãmue diximus.

Cui tamen & si malus est, ipse quoq; &c.] Duo uetustissimi codices habebant, quorum si malis co- Cap.14.
pia est, ipse quoq; &c. Mibi uidetur deesse uocula, quæ apud illos bona sunt: nisi fortè reddidit Græcam figuram
τὰ κατὰ αὐτὸν, quod mox explicauit, quorum illis copia est. quæ uerba dubito num ab interprete sint adiecta, &
hinc uariatam scripturam.

Si malo uiro dedisti, flere: Beneficium ueto, ne corrumpas, &c.] In uetustissimo codice, & alter- Cap.20.
ro, pro Flere, erat, Flectere: in Longobardico, pro Veto, Verbo, diuino fuisse scriptum. Si malo uiro dedisti, plecte-
re. Beneficium uerò, siue uerbo ne corrumpas. hoc est, da pœnas, qui malè collocaris: nec ideo beneficio commu-
tes nomen. Aut ita: Beneficium malo uiro dedisti, fle re: ut re referatur ad uerbo, Re sis tristis, non mutato rei nomi-
ne. Aut, fle rem, nomen rei ne corruperis.

Ab hoc quàm diu non esset repetendum, &c.] Pro quàm diu, Longobardicus codex habebat, quid Cap.25.
ni. Opinor legendum, Ab hoc quidem non esset repetendum beneficium. Optanda erat obliuio. Nec displicet si Ni,
ueritas in Ne: quid, ne esset repetendum beneficium, optanda erat obliuio.

PINCIANI IN LIB. V. DE BENEFICIIS.

Propositum optimi uiri, & ingentis animi est.] Verbum, Est, in emendationibus exemplaribus de- Cap.1.
sideratur: adijciendaq; altera coniunctio, & ut sit: Propositum & optimi uiri & ingentis animi.

Quoniam quidem inter superantia animus inuictus est.] Corrigendum reor, Quandoquidem Cap.3.
inter superatis animus inuictus est. Adducunt me ut sic emendem, uerba non multo antè præcedentia. Luctator ter
abiectus perdidit palmam, non tradidit. & ueteres codices non, Quoniam quidem, habent: sed, Quandoquidem.

Quibus nihil potest præstare fortuna.] Vetus lectio, quibus nihil potest præstare ipsa fortuna. Cap.4.

Rapiuntur à nobis.] Præpositio, à, superuacanea est. ex eadem.

Nos tamen nec uincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur.] Quædam exempla Cap.5.
ria: Nos tamen non uincemur (animo enim res geritur) nec turpiter, cetera.

B Ut facetus.] Vir facetus, uetus lectio. Cap.6.

Quare Socrates non agat, quod ipse se docuit.] Antiquum exemplar, quare Socrates nō agat si- Cap.7.
bi, quod Platonem docuit.

M. Cato ait.] Vide an legendū sit, Hecaton ait. cuius testimonio subinde uti Senecā, iam à principio testati

Natura sibi dedit.] Hæc uerba in correctioribus codicibus desiderantur. (sumus.

Etiā cum aliquis probè fecerit.] Tolerabilior lectio exemplaris scholarum Salmaticensium, etiā Cap.9.
cum aliquid prodesse sibi fecerit. & infra.

Nemo sibi beneficiū dat, non magis quàm hospitium. Nemo sibi donat, non magis quàm
credit.] Scripti codices, Nemo sibi beneficium dat, non magis quàm credit. reliqua superfluum.

Quando ergo gratiam referet.] Lege, Quomodo ergo gratiam referet. ex eisdem.

Iurisq; sui in alium translatio.] Scribe, iurisq; in ea sui in alium translatio. ex eisdem. Cap.10.

Sed etiamnum multum interest inter dare & accipere.] Sunt exemplaria, in quibus hæc omnino
uerba desiderantur. Sunt alia, in quibus deest primum tantum uerbum, sed.

Dicis me abesse ab eo qui operæ precium facit.] Puto corrigendum, Quod dicis? Me abiisse ab eo Cap.12.
qui operæ precium facit.

Expecta etiam, hoc.] Considera an sit probatior lectio, Expecta etiam nunc.

Hic beneficiendi uoluntate caret.] Scribendum puto, hinc beneficiendi, cetera.

Ea scilicet ratione, quia accipiet ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos sunt: cui ta- Cap.14.
men & si malus est.] Vetus exemplaria, ea scilicet ratione, qua accipiet ab illo aliquid ex his, quæ apud im-
peritos sunt: quorum & si malis copia est. Legendum arbitror, accipiet: non, accipiet. Et putamus deesse uerbum,
bona, ut scribatur, ex his quæ apud imperitos bona sunt. Quæ lectio uidetur probari uerbis sequentibus, & illa
qualiacunq; sunt, cum pro bonis acceperit, pro bonis reddere.

Et pecuniam, tantum non ciuicam.] Legendum puto ordine præpostero, pecuniam & tantum non Cap.16.
ciuicam: ut subintelligat coronam.

Eò redegit R. P. ut saluus esse non posset.] Pro duobus elementis, R. P. non accipiam rempublicam,
sed Romanum: quia subdit, saluus esse non posses. Aut si rempub. intelligas, salua, non saluus, necesse est legas, ut
alij ante me adnotarunt.

Ingratus ipse Pompei hostis ac uictor à Gallia Germaniaq;.] Ingratus ipse Pompeij hostis ac
uictor C. Iulius Cesar, qui à Gallia Germaniaq;. uetus lectio.

Neminem occidit nisi armatum.] Legendum reor, odit, non occidit: quandoquidem uerbum eius fuit,
Armatus sit oportet quem oderim.

Proscriptionibus, incurfionibus, bellis laceratā.] Verbū, incurfionib. nō habetur in uetere lectiōe.

Vt dicam

- Cap. 17. Vt dicam, quàm ingrata sit iuuentus.] Castigandum putamus, utiq; quàm ingrata sit iuuentus uide. A
Vt non computet.] Multum uenustatis energieq; conciliat orationi coniunctio, & quàm agnoscunt an-
tiqua exemplaria. ut non computet.
- Cap. 19. Sic pater beneficio in filium collato.] Scribendum opimor, sed non sic.
- Cap. 20. Hunc occidi.] Lege, Hunc ego occidi. ex eadem, & infra.
Nullum in hoc habeo huius beneficii debitorem in publicū. Humanus dicit aliquis.]
Corrigendum reor, nullum in hoc habeo huius officij debitorem, nisi publicum humanum. Dicit aliquis.
Indignus etiam repenti non reddet. Dignus etiam per se refert.] Vetus lectio, Indignus etiam
repenti non reddet. Dignus ipse per se refert.
Petam potius beneficium quàm repetam.] Scribe, præteream: non, petam. ex eadem.
- Cap. 24. Ex ueteranis quidam paulò uiolentior.] Scribendum puto, ex ueteranis quidam Publius Militio.
sic enim uocabatur hic miles, ut constabit paulo post.
Quendam ex commilitonibus penulam, cætera.] Legendum & hic reor, quendam P. Militio-
nem. & reliqua.
Et quidem sit confectus, qui impeditus.] Equidem, non, & quidem, uetus agnoscit lectio. Eadem
quia, legit: non, qui.
Nisi commilito, homo fortis.] Exemplar scholarum S. nisi pro militio homo fortis. Corrigendum, ut
ante testatus sum, nisi P. Militio homo fortis.
Nam galeam illam si uideres, agnosceres.] Vetus lectio, Nec galeam illam si uideris, agnosces.
Militi suo donauit.] Exemplar scholasticū, militio suo donauit. scribendū, ut dixi, Militioni suo donauit.
- Cap. 25. Melius fuisset quid rerum nostrarum status posceret.] Quidam codices, bonum est quid rerum
nostrarum status poscat.
Paucis animus sui rector optimus.] Deest uerbum, mouetur, siue, monetur, ex nonnullis exemplari-
bus: Paucis animus sui rector optimus mouetur.
Opertis oculis inest acies, sed sine uisu.] Vetus lectio, Opertis oculis eadem est acies, sed sine usu.
Quod lumen à dijs immissum ad ministeria sua uocat.] Eadem, quàm, agnoscit, non quod: &
euocat, siue aduocat, non, uocat: ut putem scribendum, quem lumen ab his emissum ad ministeria sua euocat.

LVCII ANNAEI SENECAE DE BENE-
ficijs Liber sextus.

- CAP. I. Quidam, Liberalis uirorum optime, exercendi tantum ingenij causa quærentur, & sem- B
per extra uitam iacent: quædam & dum quærentur, oblectamento sunt, & quæsitæ usui.
Omnium tibi copiam faciam. Tu illa utcūq; tibi uisum erit, aut peragi iubeto, aut ad ex-
plicandum ludorum ordinem induci. His quoq; si abire protinus iusseris, non nihil actum erit.
Nam etiam quod discere superuacuū est, prodest cognoscere. Ex uultu igitur tuo pendebo, pro-
ut ille suaserit mihi: alia detinebo diutius, alia expellam † & capite agam.
- al. alia peragā.
CAP. II. An beneficium eripi possit, quæsitum est. Quidam negant posse. Non enim res est, sed actio:
quomodo aliud est munus, aliud ipsa donatio: aliud qui nauigat, aliud ipsa nauigatio. Et quam-
uis æger non sit sine morbo, non tamen idem est æger & morbus. Ita aliud est beneficium ipsum,
aliud quod ad unumquemque nostrum beneficio peruenit. Illud incorporale est, irritum nō fit
materia illius huc & illuc iactatur, & dominum mutat. Itaque cum eripis, ipsa rerum natura reuo-
care quod dedit, non potest. Beneficia sua interrumpit, non rescindit. Qui moritur, tamen uiuit:
qui amisit oculos, tamen uidit. Quæ ad nos peruenerunt, ne sint, effici potest: ne fuerint, non po-
test. Pars autem beneficii & quidem certissima est, quæ fuit. Nonnunquam usu beneficii longio-
re prohibemur, beneficium quidem ipsum non eraditur. Licet omnes in hoc uires suas natura
aduocet, retrò illi agere se non licet. Potest eripi domus, & pecunia, & mancipium, & quicquid
est, in quo hæsit beneficii nomen. Ipsum uerò stabile & immotū est. Nulla uis efficiet, ne hic de-
derit, ne ille acceperit.
- CAP. III. Egregiè mihi uidetur M. Antonius apud † Rabirium poetam, cum fortunam suam transeun-
al. Rabirium. tem alio uideat, & sibi nihil relictum, præter ius mortis, id quoque, si citò occupauerit, exclama-
re: Hoc habeo quodcūq; dedi. O' quantum habere potuit, si uoluisset. Hæ sunt diuitiæ certæ,
in quacunque sortis humanæ leuitate, uno loco permansuræ: quæ quo maiores fuerint, hoc mi-
norem habebunt inuidiam. Quid tanquam tuo parcis? Procurator es. Omnia ista quæ uos tumi-
dos, & supra humana elatos, obliuisci cogunt uestre fragilitatis, quæ ferreis claustris custoditis
armati, quæ ex alieno sanguine rapta, uestro defenditis, propter quæ classes cruentaturas maria
deducitis, propter quæ quassatis urbes, ignari, quantum telorum in aduersos fortuna compareret,
propter quæ ruptis toties affinitatis, amicitie, collegij fœderibus, inter contententes duos ter-
rarum orbis elisus est, non sunt uestra, in depositi causa sunt, iam iamq; ad alium dominum spe-
ctantia, aut hostes illa, aut hostilis animi successor inuadet. Quæris, quomodo illa tua facias? † do
no dando. Consule ergo rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem possessionem
para, honestiores illas non solum, sed tuiores factururus: illud quod suspicis, quo te diuitem ac
potentem putas, quamdiu possides, sub nomine sordido iacet. Domus est, seruus est, nummi
sunt: cum donasti, beneficium est.

Fateris,

A Pateris, inquit, nos aliquando beneficium non debere ei, à quo accepimus: ergo ereptum est? Multa sunt, propter quæ beneficium debere desinimus: non quia ablatum, sed quia corruptum est. Aliquis reum me defendit: sed uxorem meam peruium stupro uiolauit. Non abstulit beneficium, sed opponendo illi parem iniuriam soluit me debito: & si plus læsit, quam antè profuerat, non tantum gratia extinguitur, sed ulciscendi querendiq; libertas fit, ubi in comparatione † beneficij præponderauit iniuria: ita nō aufertur beneficium, sed uincitur. Quid? non tam duri quidam, & tam scelerati patres sunt, ut illos auersari & eiurare ius fasq; sit? Nunquid ergo illi abstulerunt, quæ dederant? Minimè, sed impietas sequentium temporum commendationem omnis prioris officij sustulit. Non beneficium tollitur, sed beneficij gratia: & efficitur, non, ne habeam, sed ne debeam. † Pecuniam aliquis mihi credidit, sed domum meam incendit: pensatum est creditum damno: nec reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo & hic: quia aliquid benignè aduersus me fecit, aliquid liberaliter, sed postea multa superbè, contumeliosè, crudeliter, eo loco me posuit, ut perinde liber aduersus eum essem, quasi non accepissem. Vim beneficijs suis attulit. Colonum suum non tenet, quamuis tabellis manentibus, qui segetem eius proculcauit, qui succidit arbusta: non quia recepit, quod pepigerat, sed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori suo creditor sæpe damnatur, ubi plus ex alia causa abstulit, † quam credito petit. Non tantum inter creditorem & debitorem iudex sedet qui dicat, Pecuniam credidisti. Quid ergo? pecus abegisti, seruum eius occidisti, † agellum quem non emeris possides: æstimatione facta debitor discede, qui creditor ueneras. Inter beneficia quoque & iniurias ratio confert. Sæpe etiam beneficium manet, nec debetur, si secuta est dantem pœnitentia, si miserum se dixit, quod dedisset, si cum daret suspirauit, uultum obduxit, perdere se credidit, non donare: si sua causa, aut certè nō mea dedit: si non desijt insultare, gloriari, & ubique iactare, & acerbum munus suum facere. Manet itaq; beneficium, quamuis non debeat: sicuti quædam pecuniæ, de quibus ius creditori non dicitur, debentur, sed non exiguntur.

al. beneficium.

al. Tāquam pecuniam.

al. quā quod est crediti.

al. argentum quod.

Dedisti beneficiū, iniuriam postea fecisti. Et beneficio gratia debetur, & iniuriæ ultio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi pœnam. Alter ab altero absoluitur. Cum dicimus, Beneficium illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus, reddidisse, sed aliud pro illo. † Reddere enim est, rem pro re dare. Quid nī? cum omnis solutio non idem reddat, sed tantundem? Nam & pecuniam dicimus reddidisse, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis nō interuenerint nummi, sed delegatione & uerbis perfecta solutio sit. Videris mihi dicere: Perdis operam. Quorsum enim pertinet scire me, an maneat quod non debetur? Iurisconsultorum istæ † acutæ ineptiæ sunt, qui hæreditatem negant usucapi posse, sed ea quæ in hæreditate sunt: tantum quam quicquam aliud sit hæreditas, quā ea quæ in hæreditate sunt: illud mihi potius distingue, quod potest ad rem pertinere, cum idem homo beneficium mihi dedit, & postea fecit iniuriam, utrum & beneficium illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus uindicare, ac ueluti duobus nominibus separatim respondere: an alterū alteri contribuere, & nihil negocij habere, ut beneficium iniuria tollatur, beneficio iniuria? Illud enim uideo in hoc foro fieri: quid in uestra schola iuris sit, uos sciatis. Separantur actiones, & de eo quod agimus, de eodem nobiscum agitur. Confunditur formula, si qui apud me pecuniam deposuerit, idem mihi postea furtū fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum depositi.

CAP. V.

al. Est enim rem.

al. argute, sine argutie.

Quæ proposuisti, mi Liberalis, exempla, certis legibus cōtinentur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur. Vtraq; sua uia it: depositum habet suam actionem propriam, tam meherculè quā furtum. Beneficium nulli legi subiectum est, me arbitro utitur: licet me cōparare inter se quantum profuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit: tum pronunciare, utrum plus debeat mihi, an debeam. In illis nihil est nostræ potestatis: eundem est, quā ducimur. In beneficio tota potestas mea est: ego itaq; iudico illa, nō separo, nec diduco, sed iniurias ac beneficia ad eundem iudicem mitto. Alioquin iubes me eodem tempore amare & odisse, queri & gratias agere: quod natura non recipit. Potius comparatione facta inter se beneficij & iniuriæ, uidebo an etiā mihi ultrā debeat. Quomodo si quis scriptis nostris, alios supernè imprimat uersus, priores litteras non tollit, sed abscondit: sic beneficium superueniens, iniuriam apparere non patitur.

CAP. VI.

Vultus tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, & attrahit frontem, quasi longius exeat. Vidēris mihi dicere:

Quò tantum mihi dexter ab isthuc dirige cursum,

Littus ama.—

Non possum magis. Itaq; si huic satisfactum existimas, illò transeamus, an ei debeat aliquid, qui nobis inuitus profuit. Hoc apertius potui dicere, nisi propositio deberet esse confusior, ut distinctio statim subsecuta ostenderet utrumq; quæri. an ei deberemus, qui nobis dum non uult, profuit: & an ei, qui dum nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifestius est, quā ut ulla in hoc uerba impendenda sint. Et hæc quæstio facilè expeditur, & si qua similis huic moueri potest, si totiens illò cogitationem nostram cōuerterimus. Beneficium nullum est, nisi quod ad nos primū aliqua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Itaq; nec fluminibus gratias agimus, quamuis aut magna nauigia patiantur, & ad subuehendas copias largo ac perenni alueo currāt, aut piscosa & amœna pinguibus aruis interfluant: nec quisquā Nilo beneficium debere se iudicat, non magis quā odium, si immodicus superfluxit, tardeq; recedat: nec

CAP. VII.

Notat hoc Quintilianus, quod ex cōsuetudine scholæ declamatoriæ, fingimus manī fessō falsa, facit hoc et aliās frē quēter Seneca.

fit: nec uentus beneficium dat, licet lenis & secundus aspiret: nec utilis & salubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non tantum prodesse, sed uelle. Ideo nec mutis animalibus quicquā debetur. Et quā multos ē periculo uelocitas equi rapuit: nec arboribus. Et quā multos æstu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem interest, utrum mihi qui nescit, profuerit, an qui scire non potuit: cum utriq; uelle defuerit? Quid autem interest, utrum me iubeas naui, aut uehiculo, aut lanceæ debere beneficium: an ei qui æquē quā ista propositū benefaciendi nullum habeat, sed profuit casu?

CAP. VIII.

al. fragore.

Beneficium aliquis nesciens accipit, nemo à nesciente. Quomodo multos fortuita sanāt, nec ideo remedia sunt, & in flumen alicui cecidisse † frigore magno, causa sanitatis fuit: quomodo quorundam flagellis quartana discussa est, & metus repentinus animū in aliam curam auertendo suspectas horas fefellit: nec ideo quicquam horum etiam si saluti fuit, salutare est: sic quidam nobis profunt, dum nolunt: imò, quia nolunt, non tamen ideo illis beneficium debemus. Quid si pernicioſa illorum consilia fortuna deflexit in melius, an existimas me debere ei quicquam, cuius manus cum me peteret, percussit hostem meum, qui nocuisset, nisi errasset? Sæpe testis dum apertè peierat, etiam ueris testibus abrogauit fidem, & reum uelut factione circumuentum miserabilem reddidit. Quosdam ipsa quæ premebat, potentia eripuit: & iudices quem damnaturi erant † causa, damnare gratia noluerunt. Non tamen hi beneficium dederunt, quamuis profuerint. Quia telum quò missum sit, non quò peruenerit, quæritur. Et beneficium ab iniuria distinguit, non euentus, sed animus. Aduersarius meus dum contraria dicit, & iudicem superbia offendit, & † unum testem temerè dimittit, causam meam erexit. Non quæro an pro me errauerit, quia contra me uoluit.

al. cause, & gratia, legitur

al. in unum.

CAP. IX.

Nempe ut gratus sim, uelle debeo idem facere quod ille: ut beneficiū daret, uelle debuit. Nam quid est iniquius homine, qui eum odit, à quo in turba calcatus, aut resperſus, aut quò nolle, impulsus est? At quid est aliud, quod illum querelæ eximat, cum in re sit iniuria, quā nescisse quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille iniuriam fecerit. Et amicum & inimicum uoluntas facit. Quā multos militiæ morbus eripuit: quosdam ne ad ruinam domus suæ occurrerent, inimicus uadimonio tenuit: ne in piratarum manus peruenirent, quidam naufragio consecuti sunt. Nec his tamen beneficium debemus: quoniam extra sensum officij casus est, nec inimico cuius nos lis † seruauit dum uexat ac detinet. Non est beneficium, nisi quod à bona uoluntate proficiscitur, nisi illud agnoscit, qui dedit. Profuit aliquis mihi dum nescit, nihil illi debeo. Profuit cum uellet nocere, imitabor ipsum?

CAP. X.

al. illud.

Ad primum † illum reuertamur: ut gratiam referam, aliquid facere me uis: ipse ut beneficium mihi daret, nihil fecit. Vt ad alterum tranſeamus, uis me huic gratiam referre, ut quod à nolente accepi, uolens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuria in beneficium delapsus est? Vt beneficium tibi debeam, parū est uoluisse te dare: ut non debeam, satis est, noluisse. Beneficium enim uoluntas nuda non efficit: sed quod beneficium non esset, si optimæ ac plenissimæ uoluntati fortuna deesset, id æquē beneficiū non est, nisi fortunam uolūtas antecessit. Non enim profui te te mihi oportet, ut ob hoc tibi obliger, sed ex destinato profuisse.

CAP. XI.

in se.

Cleanthes exemplo eiusmodi utitur: Ad quærendum, inquit, & accersendū ex academia Platonem, duos pueros misi. Alter totam porticum perſcrutatus est, alia quoq; loca in quibus illum inueniri posse sperabat, percurrit, & domū non minus lassus quā irritus redijt. Alter apud proximū circulatorē refedit, & cum uagus atq; erro uernaculis congregatur & ludit, tranſeuntem Platonē, quē non quæſierat, inuenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum in se erat, quod iussus est fecit, hunc feliciter inertem castigabimus. Voluntas est, quæ apud nos ponit officium: cuius uide quæ conditio sit, ut me debito obstringat. Parum est illi uelle, nisi profuit: parū est profuisse, nisi uoluit. Puta enim aliquem donare uoluisse, nec donasse, animum quidem eius habeo, sed beneficium non habeo: quod consummat & res, & animus. Quemadmodū ei qui uoluit mihi pecuniam credere, sed non credidit, nihil debeo: ita ei qui uoluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidē ero, sed nō obligatus. Et uolo illi aliquid præſtare, nam & ille uoluit mihi. Cæterum si benigniore fortuna usus præſtitero, beneficium dederō, non gratiam retulerō. Ille mihi gratiam debebit referre, huic initium à me fiet † gratiæ.

al. numeratur. opinor legēdū numerāda, uel numerandi.

CAP. XII.

Intelligo iam quid uelis quæſſere. Non opus est te dicere, uultus tuus loquitur. Si quis sua causa nobis profuit, ei ne, inquis, debetur aliquid? Hoc enim sæpe te conquerentem audio, quòd quædam homines sibi præſtant, alijs imputant. Dicam, mi Liberalis: sed prius hanc quæſtiunculam diuidam, & rem æquam ab iniqua separabo. Multum enim interest, utrum aliquis beneficiū nobis det sua causa, an nostra: an sua & nostra. Ille qui totus ad se spectat, & nobis prodest, quia aliter sibi prodesse non potest: eo loco mihi est, quo qui pecori suo hybernū & æſtiuum pabulum proſpicit: eo loco quo qui captiuos suos ut commodius ueneant, pascit, & opimos boues ſagināt ac defricat, quo lanista, qui familiam suam ſumma cura exercet atq; ornat. Multum (ut ait Cleanthes) à beneficio diſtat negotiatio.

CAP. XIII.

Rurſus non ſum tam iniquus, ut nihil ei debeam, qui cum mihi utilis eſſet, fuit & ſibi. Non enim exigo, ut ſine reſpectu ſui mihi conſulat: imò etiam opto, ut beneficium mihi datum, uel magis danti profuerit: dummodo id qui dabat duos intuens dederit, & inter me ſeq; diuiferit, licet id ipſe ex maiore parte poſſideat. Si modò me in conſortium admifit, ſi duos cogitauit, ingratus ſum,

A sum, non solum iniustus, nisi gaudeo hoc illi profuisse, quod proderat mihi. Summæ malignitatis est, non uocare beneficium, nisi quod dantē aliquo incommodo affecit. Aliter illi qui beneficium dat sua causa, respondebo. † Vtus me, quare potius te mihi profuisse dices, quam me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non posse me magistratum, quam si decem captos ciues ex magno captiuorū numero redemero: nihil debetis mihi, cum te seruitute ac uinculis liberauerō? Atqui mea id causa faciam. Aduersus hoc respondeo. Aliquid istic tua causa facis, aliquid mea. Tua, quod redimis: mea, quod eligis. tibi enim ad utilitatem tuam satis est, quoslibet redemisse. Itaque debeo, non quod redimis me, sed quod eligis: poteras enim & alterius redemptionē idem consequi, quod mea. Utilitatem rei partiris mecum, & me in beneficium recipis, duobus profuturum. Præfers me alijs: hoc totū mea causa facis. Itaq; si prætorem te factura esset decem captiuorū redemptio, decem autem soli captiui essemus, nemo quicquam tibi deberet ex nobis: quia nihil haberes quod cuiquam imputares, à tua utilitate seductum. Non sum iniquus beneficij interpres: nec desidero illud mihi tantum dari, sed & tibi.

al. Quare potius, etc.

Quid ergo, inquit, si in sortem nomina nostra conijci iussissem, & tuum nomen inter redimendos exisset, nihil deberes mihi: imò deberem, sed exiguum. Quid sit hoc, dicam. Aliquid mea causa facis, quod me ad fortunam redemptionis admittis. quod nomen meum exit, sortī debeo: quod exire potuit, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dedisti, cuius maiorem partem fortunæ debeo: sed hoc ipsum tibi, quod fortunæ debere potui. Illos ex toto præteribo, quorum mercenarium beneficium est: quod qui dat, non computat cui, sed quanti daturus sit, quod undiq; in se conuersum est. Vendit mihi aliquis frumentū, uiuere non possum nisi emero: sed non debeo uitam, quia emi. Nec quàm necessarium fuerit, æstimo, sine quo uicturus non fui: sed quàm † gratum, quod non habuissem, nisi emissem: in quo inuehendo mercator non cogitauit, quantum auxilij allaturus esset mihi, sed quantum lucri sibi, quod emi non debeo.

al. gratuitum.

Isto modo, inquit, ne medico quidem debere te, nisi mercedulam dices: nec præceptori, quia aliquid numeraueris. Atqui omnium horum apud nos magna charitas, magna reuerētia est. Aduersus hoc respondetur, quædam pluri esse, quàm emuntur. Emis à medico rem inæstimabilem, uitam ac ualitudinē bonam: à bonarum artium præceptore studia liberalia, & animi cultū. Itaq; his nō rei precium, sed operæ, soluitur, quod deseruiunt, quod à rebus suis auocati nobis uacāt. Mercedem nō meriti, sed occupationis suæ ferunt. Aliud tamen dici potest uerius, quod statim ponam, si prius quomodo istud refelli possit, ostendero. Quædam, inquit, pluri sunt quàm uænierunt, & ob hoc aliquid mihi extrā pro illis quamuis empta sint, debes. Primum quid interest quanti sint, cum de precio inter ementē & uendentē conuenerit? Deinde nō uenijt illud suo precio, sed tuo. Pluri est, inquit, quàm uænijt, sed pluri uænire nō potuit. Preciū autē cuiusq; rei, p tēpore est. Cum benē ista laudaueris, tanti sunt, quanto pluri uænire nō possunt. Præterea nihil uēditori debet, qui bene emit. Deinde etiā si pluri ista sunt, nō tamen ullū istic tuū munus est, ut nō ex usu effectūue, sed ex cōsuetudine & annona æstimetur. Quod tu preciū ponis traijciētī maria, & per medios fluctus, † cum ē terræ cōspectu recessit, certā secanti uia, & prospiciētī futurā tēpestates, & securis omnib. iubenti subito uela stringi, armamēta demitti, paratos ad incursum procellæ, & repentinū impetū stare? Huic tamen tantæ rei præmiū uectura persoluit. Quāti æstimas in solitudine hospitij, in imbre tectū, in frigore balneū, aut ignē? Scio tamen quāti ista consecuturus diuersoriū subeā. Quantum nobis præstat, qui labentē domū † suscipit, & agentē ex imorimas, insulam incredibili arte suspendit. Certo tamen & leui precio futura conducitur. Murus nos ab hostibus tutos, & à subitis latronum incursionibus præstat. Notum est tamen, illas turres pro securitate publica propugnacula habituras, excitaturus faber quid in diem mereat.

al. cum æther ē cōspectu.

al. fulcit.

Infinītū erit, si latius exempla conquirā, quibus appareat, paruo magna constare. Quid ergo? quare medico & præceptori plus quiddam debeo, nec aduersus illos mercede defungor? Quia ex medico ac præceptore in amicū transeunt, & nos nō arte quàm uendunt, obligant, sed benigna & familiari uoluntate. Itaq; medico qui nihil amplius quàm manum tangit, & me inter eos, quos perambulat, ponit, sine ullo affectu faciendā uitandāue præcipient, nihil amplius debeo: quia me non tanquā amicū uidit, sed tanquā † inuocatorem. Ne præceptorem quidem habeo cur uenerer, si me in grege discipulorum habuit, si non putauit dignum propria & peculiari cura, si nunquam in me direxit animum, & cum in medium effunderet, quæ sciebat, non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis debeat multum? non quia pluri est quod uendiderunt quàm emimus, sed quia nobis ipsi aliquid præstiterunt. Ille plus impendit, quàm medico necesse est. Pro me, non pro fama artis extimuit. Non fuit contentus remedia monstrare, sed admouit. Interea sollicitus affedit, ad suspecta tempora occurrit. Nullum ministerium oneri illi, nullum fastidio fuit. Gemitus meos non securus audiuit. In turba malorum inuocantium, ego illi potissima curatio fui. Tantum alijs uacauit, quantum mea ualetudo permiserat. Huic ego non tanquā medico, sed tanquā amico obligatus sum. Alter rursus in docendo & laborem & tædium tulit, præter illa quæ præcipientibus in cōmune dicuntur, aliqua instillauit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modò laudibus fecit animum, modò admonitionibus discussit desidia. Tum ingenium latens & pigrum iniecta (ut ita dicam) manu extraxit, nec quæ sciebat, malignē dispensauit, quo diutius esset necessarius, sed † cupit si posset uniuersa transfundere. Ingratus sum, nisi illum inter gratissimas necessitudines diligō.

al. emptorem; al. imperatorem;

al. cupit, pro cupiuit.

Seneca.

Sordi-

CAP. XVII. Sordidissimorum quoque artificiorum institutoribus supra constitutum aliquid adiecimus, si nobis opera illorum enixior uisa est, & gubernatori, & opifici uilissimae mercis, & in die se locanti corollarium aspersimus. In optimis uero artibus quae uitam aut conseruant, aut excolunt, qui nihil se plus existimat debere quam pepigit, ingratus est. Adijce, quod talium studiorum traditio miscet animos. hoc cum factum est, tam medico quam praecceptorum precium operae soluitur, animi debetur.

CAP. XVIII. Plato cum flumen naue transisset, nec ab illo quicquam portitor exegisset, honori hoc suo datum credens, dixit positum illi esse apud Platonem officium. Deinde paulo post, cum alium atque alium gratis eadem transiret sedulitate, negauit illi iam apud Platonem positum officium. Nam ut tibi debeam aliquid, pro eo quod praestas, debes non tantum mihi praestare, sed tanquam mihi. Non potes ob id quenquam appellare, quod spargis in populum. Quid ergo? Nihil debetur pro hoc? tanquam ab uno, nihil. cum omnibus soluam, quod tibi cum omnibus debeo.

al. Nihil tibi debetur pro hoc, tanquam ab uno, nisi cum omnibus, etc.

CAP. XIX. Negas, inquit, ullum dare beneficium eum, qui me gratuita naue per flumen Padum tulit? Nego. Aliquid boni facit, beneficium non dat. Facit enim sua causa, aut utique non mea. Ad summam, ne ipse quidem se mihi beneficium iudicat dare, sed aut R. P. aut uiciniae, aut ambitioni suae praestat: & pro hoc aliud quoddam commodum expectat, quam quod a singulis recepturus est. Quid ergo, inquit, si princeps ciuitatem dederit omnibus Gallis, si immunitatem Hispanis, nihil hoc nomine singuli debebunt? Quid ni debeant? Debebunt autem non tanquam proprium beneficium, sed tanquam publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo uniuersis proderat, noluit mihi proprie ciuitatem dare, nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me sibi non substituit, cum facturus esset, quod fecit? Primum, cum cogitauit Gallis omnibus prodesse, & mihi cogitauit prodesse. Eram enim Gallus: & me etiam si non mea, publica tamen nota comprehendit. Deinde ego quoque illi non tanquam proprium debebo, sed commune, unus est populo: non tanquam pro me soluam, sed tanquam pro patria conferam.

CAP. XX. Si quis patriae meae pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc res alienum profitebor, aut candidatus, aut reus: ad exolendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic istius muneris quod uniuersis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, sed non propter me, & mihi quidem, sed nesciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum sciam, quia ad me quoque circuitu longo peruenit. Propter me factum debet esse quod me obliget. Isto, inquit, modo nec Lunae, nec Soli quicquam debes. Non enim propter te mouentur. Sed cum in hoc moueantur, ut uniuersa conseruent, & pro me mouentur. Vniuersorum enim pars sum. Adijce nunc, quod nostra & horum conditio dissimilis est. Nam qui mihi prodest, ut per me proficit & sibi, non dedit beneficium: quia me instrumentum utilitatis suae fecit. Sol autem & Luna etiam si nobis profunt sua causa, non in hoc tamen profunt, ut per nos proficiant sibi. Quid enim nos illis conferre possumus?

CAP. XXI. Sciam, inquit, Solem ac Lunam nobis uelle prodesse, si nolle potuerit: illis autem non licet non moueri. Ad summam, consistent, & opus suum intermittant. Hoc uide quot modis refellatur. Non ideo minus uult, qui non potest nolle. Ergo? magnum argumentum est firmae uoluntatis, ne mutare quidem posse. Vir bonus non potest non facere, quod facit: non enim erit bonus, nisi fecerit. Ergo nec bonus uir beneficium dat, quia facit quod debet: non potest autem non facere quod debet. Praeterea multum interest, utrum dicas, Non potest hoc non facere, quia cogitur: an, Non potest nolle. Nam si necesse est illi facere, non debeo ipsi beneficium, sed cogenti. Si necesse est illi uelle ob hoc, quia nihil habet melius quod uelit, ipse se cogit. Ita quod tanquam coactus non deberem, tanquam cogenti debeo. Desinat inquit uelle. Hoc loco tibi occurrat, Quis tam demens est, ut eam neget uoluntatem esse, cui non est periculum desinendi, uertendi? se in contrarium: cum ex diuerso nemo aequum uideri debeat uelle, quam cuius uoluntas usque eo certa est, ut aeterna sit? An si is quoque uult, qui potest statim nolle, is non uidebitur uelle, in cuius naturam non cadit nolle?

CAP. XXII. Agedum, inquit, si possunt, resistent. Hoc dicis, omnia ista ingentibus interuallis diducta, & in custodiam uniuersi disposita, stationes suas deferant, subita confusione rerum sidera sideribus incurrant, & rupta rerum concordia in ruinam diuina labantur, contextusque uelocitatis citatissimae, in tot secula promissas uices in medio itinere destituant, & quae nunc eunt alternis redeuntque: opportunis librametis, mundum ex aequo temperantia, repentino cōcrementur incendio, & ex tanta uarietate soluantur, atque eant in unum omnia. Ignis cuncta possideat, quem deinde pigra nox occupet, & profunda uorago tot deos sorbeat. Sit tanti ut tu coarguaris. Ista tibi concedere possunt etiam inuito, euntque ista tua causa: etiam si maior illis alia, ac prior causa est.

CA. XXIII. Adijce nunc, quod non externa cogunt deos, sed sua illis in legem aeterna uoluntas est: statuerunt quae non mutarent. Itaque non possunt uideri facturi aliquid, quamuis nolint: quia quicquid desinere non possant, perseverare uoluerunt. Nec unquam primi consilij deos poenitet. Sine dubio stare illis, & desciscere in contrarium non licet. Sed non ideo, quia uis sua illos in proposito tenet, & ex imbecillitate permanent: sed quia non licet ab optimis aberrare, & sic ire decreuerunt. In prima autem illa constitutione, cum uniuersa disponent, etiam nostra uiderunt, rationemque hominis habuerunt. Itaque non possunt uideri sua tantum causa decurrere, & explicare opus suum: quia pars operis sumus & nos. Debemus ergo & Soli, & Lunae, & ceteris celestibus beneficium: quia etiam si potiora illis sunt, in quae oriuntur, nos tamen in maiora & ituri iuuat. Adijce, quod destinatio iuuat. Ideoque obligati sumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus, sed haec quae accipimus, accepturos scierunt: & quaquam maius illis propositum sit, maiorque actus sui fructus, quam

*al.itura.
al. imitant.
Sui.*

A quàm seruare mortalia: tamen in nostras quoque utilitates à principio rerum præmissa mens est, & is ordo mundo datus, ut appareat curam nostri non inter ultima habitâ. Debemus parētibus nostris pietatē, & multi non ut gignerent coierant. Dijs non possunt uideri nescisse, quid effecturi essent, cum omnibus alimenta, protinus † & alia prouiderint: nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa genuerāt. Cogitauit enim nos antè natura, quàm fecit. Nec tam leue opus sumus, ut illi potuerimus excidere. Vide quantū nobis permiserit, quàm nō intra † homines, humani imperij conditio sit. Vide inquantū corporibus uagari liceat, quæ non coercuit sine terrarum, sed omnem in partē sui misit. Vide animi quantū audeant, quemadmodū soli aut nouerint deos, aut quærant, & mente in altū data diuina comitentur. Scias, non esse hominem tumultuarium & incogitatū opus. Inter maxima rerum suarum natura nihil habet, quo magis gloriatur, aut certè cui gloriatur. Quantus iste furor est, controuersiam dijs muneris sui facere? Quomodo aduersus eos hic erit gratus, quibus gratia referri sine impendio non potest? Quis negat ab his accepisse se, à quibus quum maxima accepit, qui & semper daturi sunt, & nunquam recepturi? Quanta autem perueritas, ob hoc alicui non debere, quia etiam inficanti benignus est: & continuationem ipsam, seriemque beneficij, argumētum uocare necessario dantis? Nolo, sibi habeat, quis illum rogat? & omnes alias impudentis animi uoces his astrue. Non ideo de te minus meretur is, cuius liberalitas ad te etiam dum negas peruenit, cuiusque beneficiorum, uel hoc maximum, quod etiam nunc querenti daturus est.

al. ex exilia.

al. homines tantum.

Non uides, quemadmodum teneram liberorum infantiam, parentes ad salubrium rerū patientiam cogant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligenti cura fouent: & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura constringunt, & mox liberalia studia inculcant, adhibito timore nolentibus. Ad ultimum audacem iuuentam frugalitati, pudori, moribus bonis, si parum sequitur, † coaptant, & applicant. Adolescentibus quoque, ac iam potentibus sui, si remedia, metu aut intemperantia rejiciunt, uis adhibetur, ac seruitus. Itaque beneficiorum maxima sunt, quæ à parentibus accipimus, dum aut nescimus, aut nolumus.

CAP. XXIII.

al. coactam applicant.

His ingratis & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, sed ne debeant, similes sunt ex diuerso nimis grati, qui aliquid incommodi precari solent his quibus obligati sunt, aliquid aduersi, in quo affectum memorem accepti beneficij approbent. An hoc rectè faciant, & pia uoluntate, queritur: quorum animus similis est, prauo amore flagrantibus, qui amicæ suæ optant exilium, ut desertam, fugientemque comitentur: optant inopiam, ut magis desideranti donent: optant morbum, ut alsideant. Et quicquid inimicus optaret, amantes uolunt. Ferè idem itaque exitus est odij & amoris infani. Tale quiddam & his accidit, qui amicis incommoda optant, quæ detrahant, & ad beneficium iniuria ueniunt: cum † sanctius sit uel cessare, quàm per scelus officio locum querere. Quid si gubernator à Dijs tempestates infestissimas, & procellas petat, ut gravior ars † suo periculo fiat? Quid si Imperator Deos orat, ut magna uis hostium circumfusa castris, fossas subito impetu compleat, & uallum trepidante exercitu conuallat, & in ipsis portis, infesta signa constituat, quo maiore cum gloria rebus lapsis, profligatisque succurrat? Omnes isti beneficia sua detestabili uia ducunt, qui Deos contra eum aduocant, cui ipsi affuturi sunt, & antè illos sterni, quàm erigi uolunt. Inhumana ista, & peruersè grati animi natura est, contra eum optare, cui honestè deesse non possis.

CAP. XXV.

Vouet, pro optant: dixit. al. satius.

al. sua.

Non nocet illi uotum meum, inquit, quia simul opto & periculum & remedium. Hoc dicis, non nihil te peccare, sed minus quàm si sine remedio periculum optares. Nequicia est, ut extrahas, mergere: euertere, ut suscites: ut emittas, includere. Non est beneficium iniuriæ finis: nec unquam id detraxisse meritum est, quod ipse qui detraxit, intulerat. Non uulneres me malo, quàm sanes. Potes inire gratiam, si quia uulneratus sum, sanas: non, si uulneras, ut sanandus sim. Nunquam cicatrix, nisi collata uulneri placuit, quod ita coisse gaudemus, ut non fuisse malle. Si hoc ei optares, cuius nullum beneficium haberes, inhumanum erat uotum: quanto inhumanius ei optes, cui beneficium debes?

CAP. XXVI.

Simul, inquit, ut possim ferre illi opem, precor. Primum ut te in media parte uoti tui occupè, iam ingratus es. Nondum audio quid illi uelis præstare, scio quid illum uelis pati. Sollicitudinè illi & metum, & maius aliquod imprecariis malum, ut ope indigeat. Hoc contra illum est. Opras, ut tua indigeat ope. Hoc pro te est: nō succurrere uis illi, sed soluere. Qui sic properat, ipsum soluui uult, non soluere. Ita quod unum in uoto tuo honestum uideri poterat, turpe & ingratum est, nolle debere. Optas enim non ut tu facultatem habeas referendæ gratiæ, sed ut ille necessitatē implorandæ. † Superiorem te facis, & quod nefas est, benemeritum ad pedes tuos mittis. Quanto satius est, honesta uoluntate debere, quàm per malam rationem soluere? Si inficiareris quod acceperis, minus peccares: nihil enim nisi quod dederat, amitteret. Nunc uis illum subijci tibi iactura rerum suarum, & status mutatione in id deuocari, ut infra beneficia sua iaceat. Gratum te reputabo: coram eo cui prodesse uis, opta. Votum tu istud uocas, quod inter gratum & inimicū potest diuidi: quod non dubites aduersarium & hostem fecisse, si extrema taceantur. Hostes quoque optauerunt capere quasdam urbes, ut seruarent: & uincere quosdam ut ignoscerent. Nec ideo non hostilia uota: in quibus quod mitissimum est, post crudelitatem uenit. Denique qualia esse iudicas uota, quæ nemo tibi minus uolet, quàm is pro quo fiunt, succedere. Pessimè cū eo agis, cui uis à Dijs noceri, à te succurri: iniquè cum ipsis Dijs. Illis enim durissimas partes imponis,

CAP. XXVII.

al. Eo uoto superiorē te facis

*Subinde, pro
mox.* imponis, tibi humanas. Vt tu pro sis, Dij nocebunt. Si accusatorem submitteres, quem deinde re A moueres, si aliqua illum lite implicares, quâ subinde discuteres, nemo de tuo scelere dubitaret. Quid interest, utrum istud fraude tentetur, an uoto? Nisi quod potentiores illi aduersarios quæris. Non est quod dicas: Quâ enim illi iniuriam facio? Votum tuum aut superuacuum est, aut iniuriosum: imò iniuriosum, etiâ si irritum. Quicquid non efficis, Dei munus est: iniuria uero, quicquid optas. Sat est. Tibi non aliter debemus irasci, quàm si profeceris.

C. A. XXVIII. Si uota, inquit, ualuisse, & in hoc ualuisse, ut tutus esses. Primum certum mihi optas periculum sub incerto auxilio. Deinde utrunque certum puta, quod nocet, prius est. Præterea tu. cōditionem uoti tui nosti, me tempestas occupauit, portus ac præsidij dubium. Quantum existimas tormentum, etiam si accepero, egiuisse: etiam si seruatus fuero, trepidasse: etiam si absolutus fuero, causam dixisse? Nullius metus tam gratus est finis, ut non gravior sit solida & incuncta securitas. Opta ut reddere mihi beneficium possis, cum opus erit, non ut opus sit. Si esset in tua potestate quod optas, ipse fecisses.

CAP. XXIX. Quanto hoc honestius uorum est: Opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuat, nunquam desideret. Sequatur illum materia, qua tam benignè utatur largiendo iuuandoq; ut nunquam illi sit dandorum beneficiorum inopia, datorum pœnitentia. Naturam per se pronam ad humanitatem, ad misericordiam & clementiam, iritet ac prouocet turba gratorum: quos illi & habere contingat, nec experiri necesse sit. Ipse nulli implacabilis sit, ipsi nemo placandus. Tam æquali in eum fortuna indulgentia perseueret, ut nemo in illum possit esse, nisi conscientia gratus. Quanto hæc iustiora uota sunt, quæ te in nullam occasionem differunt, sed gratum statim faciunt. Quid enim prohibet referre gratiam prosperis rebus? Quàm multa sunt, per quæ quicquid debemus, reddere etiâ felicibus possumus. Fidele consilium, assidua conuersatio, sermo comis,

*Conuersatio.
al. pro secreta,
si credere.* & sine adulatione iucundus, aures si deliberare uelit, diligentes, tutæ, † secretæ, conuictus familiaritas. Neminè tam altè secūda posuerunt, ut nō illi eo magis amicus desit, quia nihil absit.

CAP. XXX. Ista tristis, & omni uoto submouenda occasio, ac procul repellenda. Vt gratus esse possis, iratis Dijs opus est. Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quod melius cū eo agitur, cui ingratus es. Propone in animo tuo carcerē, uincula, sordes, seruitutem, bellū, egestatem. Hæ sunt occasiones tui uoti, si quis † tecum traxit, per ista dimittitur. Quin potius eum potentem esse uis, cui plurimum debes, & beatum? Quid enim (ut dixi) uetat te referre, etiam summa felicitate præditis gratiâ, cuius plena tibi occurret & uaria materia? Quid? tu nescis debitum etiâ locupletibus solui. Ne te inuitum distringam: Omnia sanè excluderet opulenta felicitas, monstrabo tibi, cuius rei inopia laborant magna fastigia, quid omnia possidētibus desit. Scilicet ille, qui uerum dicat, B & hominem inter mentientes stupentem, ipsaq; consuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam ueri perductum, uindictæ a consensu concentuq; falforum. Non uides quemadmodum illos in præceptis agat extincta libertas, & fides in obsequium seruile submissa, dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetq; sed adulandi certamen est, & unum amicorum omnium officium, una contētio, quibus blandissimè fallat? Ignorauere uires suas, & dum se tam magnos quàm audiunt, credunt, attraxere superuacua, & in discrimen rerum omnium peruentura bella, utilem & necessariam rupere concordiam: secuti iram, quam nemo reuocabat, multorum sanguinem hausierunt, fursi nouissimè suum, dum uindictam inexplorata pro certis, flecti q; nō minus existimant turpe quàm uinci, & perpetua exedunt, quæ in summum perducta maximè nuntant. Ingentia super se † casura regna fregērunt, nec intellexerūt, in illa scena & uanis & citò diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipsos nihil non aduersi expectare debuisse, ex quo nihil ueri audire potuerunt.

CAP. XXXI. Cum bellum Græciæ indiceret Xerxes, animum tumentem, oblitumq; quàm caducis confideret, nemo non impulit. Alius aiebat, non laturos † nuncium belli, & ad primā aduentus famā, terga uersuros. Alius, nihil esse dubij, quin illa mole non uinci solum Græcia, sed obrui posset: magis uerendum, ne uacuas desertasq; urbes inuenirent, & profugis hostibus uastæ solitudines relinquerentur, non habituris, ubi tantas uires exercere possent. Alius, illi uix rerum naturam sufficere, angusta esse classibus maria, militi castra, explicandis equestribus copijs campestria, uix patere cælum satis ad emittenda omni manu tela. Cum in hunc modum multa undique iactarentur, quæ hominem nimia æstimatione su furentem concitarent, Demaratus Lacedæmonius solus dixit, ipsam illam qua sibi placeret multitudinem indigestam & grauem, metuendam esse ducenti: non enim uires, sed pondus habere: immodica nunquam regi posse, nec diu durare, quicquid regi non potest. In primo, inquit, statim monte Lacones obiecti, dabunt tibi sui experimentum. Tot ista gentium milia trecenti morabuntur, hærebunt in uestigio fixi, & † commissas sibi angustias tuebuntur, & corporibus obstruent. Tot illos Asia non mouebit loco. Tantas minas belli, & penè totius generis humani ruentis impetum, paucissimi sustinebunt. Cum te mutatis legibus suis natura trans miserit, in semita hærebis, & æstimabis futura damna, cum computaueris quanti Thermopylarum angusta constiterint. Scies te fugari posse, cum scieris posse retineri. Cedent quidem tibi pluribus locis uelut torrentis † mole ablati, cuius cum magno terrore, prima uis defluit: deinde hinc atque illinc † coorientur, & tuis te uiribus prement. Verum est quod dicitur, maiorem belli apparatus esse, quàm qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituis. Sed hæc res cōtra nos est. Ob hoc ipsum te Græcia uincer, quia

NON

A non capit. Vti toto te non potes. Præterea, quæ una rebus salus est, occurrere ad primis rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labentia. Multo antè uinceris, quàm uictum esse te sentias. Cæterum non est, quod exercitum tuum ob hoc sustineri putes non posse, quia numerus eius duci quoque ignotus est. Nihil tam magnum est, quod perire non possit: cui nascitur in perniciem, ut alia quiescant, ex ipsa magnitudine sua causa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat, diuina atque humana impellentem, & † mutantem quicquid obstitit, trecenti stare iusserunt: stratusque per totam passim Græciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xerxes pudore quàm damno miserior, Demarato gratias egit, quod solus sibi uerum dixisset, & permisit petere quod uellet: petit ille, ut Sardis maximam Asiæ ciuitatem curru uectus intraret, rectam capite tiam gerens: id solis datum regibus. Dignus fuerat præmio antequam peteret: sed quàm miserabilis gens, in qua nemo fuit, qui uerum diceret regi, nisi qui non dicebat sibi.

al. minitente.

Sibi, id est suo commodo.

CAPVT
XXXII
al. ultra.

Diuus Augustus filiam † intra pudicitie maledictum impudicam relegauit, & flagitia principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus ciuitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legē de adulterijs tulerat, filiz in stupra placuisse, quotidianū ad Marsiam concursum cū ex adultera, in quæstuariam uersa, ius omnis licentiz sub ignoto adultero peteret. Hæc nō tam uindicanda principi quàm tacenda (quia quarundam rerum turpitudine etiam ad uindicantem redit) parum potens iræ, publicauerat. Deinde cū interposito tempore in locū iræ subiisset uerecundia, gemens, quod non illa silentio pressisset, quæ tam diu nescierat, donec loqui turpe esset, sæpe exclamauit: Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Mecænas uixisset. Adeo tot habenti milia hominū, duos reparare difficile est. Cæse sunt legiones, & protinus scriptæ. Fracta clasis, & intra paucos dies natauit noua. Scuitū est in opera publica ignibus, surrexerunt meliora consumptis. Tota uita, Agrippæ & Mecænatis uacauit locus. Quid putem, defuisse similes qui assumerentur, an ipsius uitium fuisse, qui maluit queri, quàm querere? Non est quod existimemus, Agrippam & Mecænatem † solitos illi uera dicere: qui si uixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis ingenij mos est, in presentium contumeliam, amissa laudare, & his uirtutē dare uera dicēdi, a quibus iam audiendi periculum non est.

al. solot.

CAPVT
XXXIII

B Sed ut me ad propositum reducam, uides quàm facile sit, gratiā referre felicibus, & in summa humanarum opum positis: dic illis non quod uolunt audire, sed quod audisse semper uolēt. Ple-nas aures adulationibus aliquādo uera uox intret. Da consiliū utile. Queris quid felici præstare possis? Effice, ne felicitati suæ credat, ut sciat illam multis & fidijs manibus continendam. Parum in illum contuleris, si illi semel stultam fiduciā permansuræ semper potentiz excusseris, docuerisq; mobilia esse quæ dedit casus, & maiore cursu fugere quàm ueniūt: nec his portionibus, quibus ad summa peruentum est, retrò iri, sæpe inter fortunam maximā & ultimam nihil interesse? Nescis quantum sit precium amicitiz, si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicū, rem nō domibus tantum, sed seculis raram, quæ nō aliubi magis deest, quàm ubi creditur abundare. Quid? istos tu libros, quos uix nomenclatorum cōplectitur aut memoria, aut manus, amicorum existimas esse? Nō sunt isti amici, qui agmine magno ianuam pulsant, qui in primas & secundas admisiones digeruntur. Cōsuetudo ista uetus est regibus, regesq; simulantibus, populū amicorum describere. Est proprium superbiz, magno æstimare introitum ac tactum sui liminis, pro honore dare, ut ostio suo propius alsideas, ut gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoq; excludunt.

Suo.

Apud nos primi omnium Gracchus, & mox Liuius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios cum uniueris. Habuerunt itaq; isti amicos primos, habuerunt & secundos, † nunquam ueros. Amicum uocas, cuius disponitur saluatio, aut potest huius tibi patere fides, qui per fores maligne apertas non intrat, sed illabitor? Huic peruenire usq; ad distringendam libertatem licet, cuius uulgare & publicum uerbū & promiscuum ignotis, Aue, non nisi suo ordine emittitur? Ad quemcunq; itaq; istorum ueneris, quorum saluatio urbem concutit, scito, etiam si animaduertis obfessos ingenti frequentia uicos, & commeantium in utranq; partem cateruis itinera compressa, tamen uenire te in locū hominibus plenum, amicis uacuum. In pectore amicus, non in atrio queritur. Illō recipiendus est, illic retinendus est, & in sensus recondendus. Hoc docē, gratus es. Malē de te existimas, si inutilis es; nisi afflicto, si rebus tuis superuacuis. Quemadmodum te & in dubijs & in aduersis, & in lætis sapienter geris, & dubia prudenter tractas, aduersa fortiter, læta moderatē: ita in omnia utilem te amico exhibere potes, aduersa eius si nec deserueris, nec optaueris. Multa nihilominus, ut nō optes, in tanta uarietate, quæ tibi materiā exercendæ fidei præbeant, incident. Quemadmodum qui optat diuitias alicui in hoc, ut illarum partem ipse ferat, quamuis pro illo uideatur optare; sibi prospicit: sic qui optat amico aliquam necessitatē, quam adiutorio suo fideq; discutiatur, quod est ingrati, se illi præfert, & tanti æstimat illum miserum esse, ut ipse gratus sit, & ob hoc ipsum ingratus est. Exonerare enim se uult, & graui sarcina liberare. Multum interest, utrum properes referre gratiam, ut reddas beneficiū, an ut ne debeas. Qui reddere uult, illius se commodo † aptauit, & idoneū illi uenire tempus uolet. Qui nihil aliud quàm ipse liberari uult, quacunq; ad hoc cupiet peruenire: quod est pessimæ uoluntatis.

CAPVT
XXXIII
al. neutros.

al. aptabit.

Ista, inquis, nimia festinatio ingrati est? id apertius exprimere nō possum, quàm si repetinero
CAPVT
XXXV.

quod dixi: non uis reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere uideris. Quando isto A
carebo? Quocumq; modo mihi laborandum est, ne isti obligatus sim. Si optares ut illi solueres de
Suo. suo, multum abesse uidereris à grato: hoc quod optas, iniquius est. Execraris enim illū, & caput
sanctum tibi dira imprecatione defigis. Nemo, ut existimo, de immanitate animi tui dubitaret, si
apertè illi paupertatē, si captiuitatē, si famē, ac mortē imprecareris. At quid interest, utrū uox ista
al. sit uoti tui.
Sanus. tua sit, an uoti tui? Sanus aliquid horum opta. Inunc, & hoc esse gratū puta, quod ne ingratus
quidē faceret, qui modò non usq; in odium, sed tantū ad inficiationem beneficij perueniret.

CA. XXXVI. Quis pium dicet Aeneam, si patriam capi uoluerit, ut captiuitate patrem eripiat? Quis Sicu-
los iuuenes, ut bona liberis exempla monstrarent, si optauerunt ut Aetna immensa igniū ui su-
Vide suprà li. pra solitum ardens, daretur ipsis occasio exhibendæ pietatis, ex medio parentibus incendio rap-
3. cap. 37. ptis? Nihil debet Scipioni Roma, si Punicum bellum ut finiret, perseuerare maluit. Nihil Decijs,
quòd morte patriam seruauerunt, si prius optauerant, ut deuotioni fortissimæ locum, ultima re-
rum necessitas faceret. Grauisima infamia est medici, opus querere medici. Multi quos auxe-
rant morbos, & irritauerant, ut maiora gloria sanarent, non potuerunt discutere, aut cum ma-
gna miserorum uexatione uicerunt.

C. XXXVII. Callistratum aiunt, ita certè Hecaton author est, cum in exilium iret, in quod multos simul cū
illo seditiosa ciuitas, & intemperanter libera expulerat, optante quodā, ut Atheniensibus neces-
sitas restituēdi exules esset, abominatum talem reditum. Rutilius noster animosus. Cum enim
quidam illum consolaretur, & diceret instare arma ciuilia, breui futurum, ut omne exules reuer-
terentur: Quid tibi, inquit, mali feci, ut mihi peiorem reditum, quàm exitum optares? Malo, ut
fortè, horreat. patria exilio meo erubescat, quàm reditum t meareat. Non est istud exilium, cuius neminem nō
magis quàm damnatum pudet. Quemadmodum illi, seruauerunt bonorum ciuium officium,
qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos unico malo affici,
quàm omnes publico: ita non seruat grati hominis affectum, qui bene de se merentem difficul-
tatibus uult opprimi, quas ipse submoueant, qui etiam si bene cogitat, malè precatur. Ne in patro-
cinium quidem, nedum in gloriam est, incendium extinxisse quod feceris. In quibusdam ciuita-
tibus impium uotum, sceleris uicem tenuit.

C. XXXVIII. Demades certè Athenis eum qui necessaria funerib. uenditabat, damnauit, cū probasset ma-
gnū lucrum optasse, quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Quæri tamen so-
let, an meritò damnatus sit? Fortasse optauit, non ut multis uenderet, sed ut charè: ut paruo sibi
constarent quæ uenditurus esset. Cum constet negotiatio ex empto & uendito, quare uotum e-
ius in unam partem trahis, cum lucrum ex utraq; sit? Præterea omnes licet, qui in ista negocia-
tione sunt, damnent: omnes enim idem uolunt, idem intra se optant. Magnam hominum partem
dammabis. Cui enim nō ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat, in gloriam. agrico-
lam annonæ caritas erigit. Eloquētiz exceptat precium litium numerus. Medicis grauis annus
in quæstu est. Institores delicatarum mercium, iuuetus corrupta locupletat. Nulla tēpestas, nul-
lo igne ledantur testæ: iacebit opera fabrilis. Vnius uotum deprehensum est, omniū simile est. An
tu Aruntium & Ateriū, & ceteros qui captandorum testamentorum artē professi sunt, non pu-
tas eadē habere quæ designatores & libitinarios uota? Illi tñ quorum mortes optent, nesciunt:
Libitinariorū
uota sunt, ut
cōplures mo-
riatur. Rho-
diginus libro
29. cap. 18.
al. uota sunt im-
punita.
C. XXXIX. hi familiarissimum quenq;, ex quo propter amicitiam rei plurimum est, mori cupiunt. Illorum
damno nemo uiuit: hos quisquis differt, exhaurit. Optant ergo non tantū ut accipiant, quod
turpi seruitute meruerunt, sed etiam ut tributo graui liberentur. Nō est itaq; dubiū, quin hi ma-
gis quod damnatū est, in uno optent: quibus quisquis morte profuturus est, uita nocet. Omniū
tamen istorum t tam nota sunt uota, quàm impunita. Deniq; se quisq; consulat, & in secretū pe-
ctoris sui recedat, & inspiciat quid tacitus optauerit. Quàm multa sunt uota, quæ etiam sibi fate-
ri pudet: quàm pauca, quæ facere coram teste possumus.

Sed non quicquid reprehendendū, etiam dampnandū est: sicut hoc uotum amici, quod in ma-
nibus est, malè utētis bona uoluntate, & in id incidētis, quod cuitat. Nam dum gratū animū festi-
nat ostendere, ingratus est. Hic, ait, in potestatē meā recidat, gratiā meā desideret, sine me saluus,
honestus, tutus esse non possit. Tam miser sit, ut illi beneficij loco sit quicquid redditur. t Hæc
dijs audientibus? Circūueniant illū domesticæ insidiæ, quas ego possum solus opprimere. Instet
potens inimicus & grauis, infesta turba, nec inermis, creditor urgeat & accusator.

CAP. XL. Vide quàm sis æquus: horum optares nihil, si tibi beneficium nō dedisset. Vt alia taceam, quæ
grauiora cōmittis, pessima pro optimis referendo, hoc certè delinquis, quod nō expectas suum
cuiusq; rei tempus, quod æquè peccat, qui non sequitur, quàm qui antecedit. Quomodo nō sem-
per beneficiū recipiendum est, sic non utiq; reddendū. Si mihi non desideranti redderes, ingra-
tus es: quāto ingrator es, qui desiderare me cogis? Expecta. Quare subsidere apud te munus
meū non uis? Quare obligatum molestè fers? Quare quasi cum acerbo fœneratore t resignare
al. signare, siue
obsignare. rationem parem properas? Quid mihi negotium quæris? Quid in me deos immittis? Quo-
modo exigeres, qui sic reddis?

CAP. XLI. Ante omnia ergo, Liberalis, hoc discamus, beneficia securè debere, & occasiões reddendorū
obseruare, non manu facere. Hanc ipsam cupiditatē primo quòq; tēpore liberandi se, memineri-
mus ingrati esse. Nemo enim libenter reddit, quod inuitus debet: & quod apud se non uult esse,
onus iudicat esse, non munus. Quanto melius ac iustius, in promptu habere merita amicorum:
& offer.

A & offerre, nō ingerere, nec obæratum se iudicare? Quoniam beneficium commune uinculū est, & inter se duos alligat. Dic, nihil moror, quō minus tuum reuertatur: opto hilaris accipias, si necessitas alterutri nostrū imminet, fatoq; quodā datum est, ut aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potius qui solet. Ego paratus sum, nulla mora † inter nos est: ostendam hunc animum, cum primum tempus aduenerit. Interim dii testes sunt.

al. in Turno est.

Soleo, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quasi manu prendere, uerentis & æstuātis, ne in ullo officio sis tardior. Non decet gratum animum sollicitudo, contrā, summam fiduciā sui: & ex conscientia ueri amoris, dimissa omnis anxietas. Tam conuiciū est, recipere quod non debes: quā, non dare quod debes. Hoc beneficij primū dati sit ius, ut recipiendi tēpus eligat qui dedit. At uereor, ne homines de me secius loquantur. Malē agit, qui famæ, non conscientię gratus est. Duos istius rei iudices habes: te, quem nō potes fallere, & illū, quem potes. Quid ergo si nulla interuenerit occasio? semper debebo? debebis: sed palām debebis, sed libēter debebis, sed cū magna uoluptate apud te depositū intueberis. Pœnitet accepti beneficij, quē nondū redditi piget. Quare qui tibi dignus uisus est, à quo acciperes, indignus uideatur, cui debeas?

CAP. XLII.
Contrā, pro
mō, uel, Quin
potius.

In magnis erroribus sunt, qui ingentis animi credunt † proferre dona, plurimum sinum ac domum replere: cū ista interdum non magnus animus faciat, sed magna fortuna. Nesciunt, quanto maius ac difficilius interim sit capere, quā fundere. Nam ut nihil alteri detrahā, quoniā utrunque ubi uirtute sit, par est, nō minoris est animi beneficium debere, quā dare. Eo quidē operosius hoc quā illud, quo maiore diligentia custodiūtur accepta quā dantur. Ideo nō est trepidandū, quā citō reponamus, nec properandū intēpestiuē: quia equē delinquit, qui ad referendā gratiam suo tēpore cessat, quā qui alieno properat. Positū est illi apud me: nec illius nomine, nec meo timeo. Bene illi cautum est. Nō potest hoc beneficiū perdere, nisi mecū: imō ne mecum quidē. Egi illi gratias, id est, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. † Præstat esse in utrunq; facilem: si uult recipere beneficium, referamus, reddamusq; leti: illud apud nos custodiri mauult, quid thesaurum eius eripimus? quid custodiam recusamus? Dignus est, cui utrum uolet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tanquam quæ non ducere, sed sequi debeat.

CAP. XLIII.
al. proferre, do
nare.

al. Præstat se in
utrunq; facili.

Finis Libri VI.

ERASMI IN LIBRVM SEXTVM.

B Sed quod beneficium non esset.] Consentiebat tres diuersi codices, & in his Longobardicus: quāquā mihi, Non, quæ uox in prioribus editionibus non erat, uidetur superesse. Sic enim ratiocinatur Seneca: Si in beneficio tantum potest uoluntas, ut debeamus ei, cuius promptissima iuuantis uoluntati fortuna defuit, e contrario beneficium illi non debebimus, cui superijt fortuna, sed uoluntas non antecessit.

Cap. 10.

Modò laudibus affectit animum.] Longobardicus habebat, fecit animum: hoc est, animauit ad studia. Et elegans est, facere animos. Cap. 16.

Sed commune munus ex populo.] Ita superiores editiones, & consentiebat Longobardicus. Nos tamen non ueriti sumus reponere, unus ē populo: retulit enim illud Græcum, ἀπὸ τοῦ πολλοῦ. Cap. 19.

In maiora ituros iuant.] Longobardicus habebat, in maiora ituri: ut refratur ad solem & lunam. Cap. 23.

Aut res si deliberare uelit, diligentes, tu te sic credere.] Nos reposuimus, aures si deliberare uelit, diligentes, tute, secreta. Diligentes, ut attendant: tute, ne prodant: secreta, ne spargant in uulgus. Cap. 29.

Intra pudicitie maledictum.] Longobardicus habebat, ultra, uerū ut, intra, legamus, faciunt quæ sequuntur, in publicum emisit. Quanquam si legat ultra, sensus est tolerabilis: non solum laborabat infamia, sed in propatulo res erat. Cap. 32.

Huic peruenire usq; ad distringendam, &c.] Prior editio sic habebat, Hunc peruenire usq; ad distribuendam libertatem licet, cuius uulgare, & publicum uerbum & promiscuum ē. Ignotus non nisi suo ordine emittitur. Exemplar peruetustū pro hunc, habebat huic: post ignotus, habebat, habe. Iam nationib. quibusdā peculiare est, pro b, sonare u consonantem: & Germanicum est, aspirare nonnunquam & tenues. ita factū est, ut pro aue, scriptū sit, habe. Ad hunc itaq; modum sinceram scripturā reposuimus: Huic peruenire usq; ad distringendā libertatē licet, cuius uulgare & publicū uerbum, & promiscuū ignotis, Aue, nō nisi suo ordine emittitur? Distingere libertatem dixit, pro expromere, quemadmodum distringimus gladium. Amicitie propriū est, libera inuicem uoces emittere. Quando autē amicus ille saluator audebit libertatem hanc exerere in amicum, cui non licet uerbum, Aue, quod uulgo ignotus dicit ignoto, nisi suo ordine emittere? Cap. 34.

Utrum uox ista sit uoti tui. Sanius aliquid horum opta.] Ita superior editio, nec suffragabatur exemplaria. Itaq; diuinauimus fuisse scriptum, utrum uox ista tua sit, an uoti tui? Sanus aliquid horum opta. Sensus est, fortasse non imprecari talia amico: sed quid refert quum optes? Sanus aliquid tale opta tibi. Hinc coniecta, quam immaniter optes amico. Cap. 35.

PINCIANI IN VI. LIBRVM DE BENEFICIIS.

His quoq; si abire protinus iusseris.] Vetus lectio, In his quoq; si abire protinus iusseris. Fidiōrem lectionem arbitror: Quin his quoq; si abire protinus iusseris. Cap. 1.

Prodest cognoscere.] Agnoscere, eadem: non, cognoscere.

Et ea perire agam.] Eadem, ea perire agam. Corrigenđū reor, alia peragā. Præcessit enim paulo antē, aut

c 4 peragi

- peragi iubeto. ut sint tria membra: Alia detinebo, Alia expellam, Alia peragam.
- Cap. 2. Materia illius huc & illuc iactatur.] Eadem: Materia uero eius huc & illuc iactatur.
- Cap. 3. Apud Rapium poetam.] Scribendum, Rapium: non, Rapium. Fuit enim C. Rapius poeta Epicus, de quo Quint. 10. meminit, & Ouid. 4. de Ponto: Cum foret & Marcius magnus, Rapius oris.
- Cap. 4. Quam quod est crediti.] Lege, quam quod ex credito causam petit. ex eadem.
Inter beneficia quoque & iniurias ratio confert.] Legendum puto, confertur: non, confert. Ceterum uerba haec alieno loco posita opinamur, & locanda ante ea quae aliquanto post sequuntur: Dedisti beneficium, iniuriam postea fecisti.
Sape etiam beneficium manet.] Sepe inquam beneficium manet. duo fidelissima exemplaria. In alijs non habetur dictio, etiam.
- Cap. 7. Quod tandem mihi dexter abis.] Scribe, Quod tantum mihi dexter abis. ex 5. Aeneidos, & uetustis codicib.
- Cap. 8. Et unum testem temere dimittit.] Scribe, & in unum testem temere dimittit: ex uetere lectione. ceterum erratum esse in ordine uerborum existimamus, legendumque ad hunc modum: Aduersarius meus dum contraria dicit, & in unum testem temere dimittit, iudicem superbia offendit, & causam meam erexit.
- Cap. 9. At quid est aliud, quod illum querelae eximat.] Vetus lectio: At quicquid est aliud, cetera. Corrigendum puto: Atqui quid est aliud, cetera.
- Cap. 10. Ad primum illud reuertamur.] Scribe, Ad primum illum reuertamur: ex exemplari scholastico.
- Cap. 13. Repetuntur enim tria genera hominum quibus nihil debetur, etsi beneficium conferant.] Castigo: Aduersus hoc respondeo. Aliquid istic tua causa facis, aliquid mea. Tua, quod redimis: mea, quod eligis. tibi enim ad utilitatem tuam, reliqua. ex exemplari diui Francisci.
- Cap. 16. Quia me non tanquam amicum uidit, sed tanquam imperatorem.] Sic quidem omnia, quae hactenus legerim, habent exemplaria. Opior autem corrigendum alterutro ex duobus modis. Aut sic: quia me non tanquam amicum uidit, sed tanquam inuocatorem. Accerere etiam medicum, inuocare appellat Seneca paulo post his uerbis: In turba multorum inuocantium ego illi potissima curatio fui. Aut certe emptorem legas, pro imperatore, ex ipsius etiam Ciceronis uerbis, quae mox paulo sequuntur: Non quia plurius est quod uendiderunt, quam emimus. Ille plus impendit.] Quidam codices, Ille magis perpendit. Alij, Ille magis perpendit, & infra.
In docendo & labore & tedium tulit.] Exemplaria aliquot, in docendo me & laborem & tedium tulit. Iniecta (ut ita dicam) manu.] Breuius quidam codices, iniecta dicam manu.
- Cap. 19. Deinde ego quoque illi non tanquam proprium debebo, sed commune munus ex populo, non tanquam pro me soluam.] Exemplar diui Pauli breuius: Deinde ego quoque illi non tanquam pro me soluam, sed tanquam pro patria conferam. cetera superfluent. Alioqui legendum erat: Deinde ego quoque illi non tanquam proprium debebo, sed quomodo unus est populo. Non tanquam pro me soluam, sed, reliqua.
- Cap. 22. Sit tanti ut tu coarguaris.] Lege, est tanti ut tu coarguaris. ex eadem. sequitur confestim.
Possunt tibi etiam inuito.] Scribendum reor, primo sunt tibi etiam inuito.
- Cap. 29. Tutae, secretae.] Prior editio & omnes scripti codices, tute sic credere agnoscunt. Quam lectionem ueram genuinamque ducimus, si pro illa particula, sic, remota litera, e, legatur, si: ut accipiat credere, pro committere.
- Cap. 30. Ista tam tristis est.] Ita, non ista: uetus lectio. ut forte legendum sit: Ita tua tristis est.
Vindicet a consensu contemptumque falsorum.] Exemplar diui Francisci, Vindicet cum consensu contemptumque falsorum. Scribendum forte, cum sensu contemptumque falsorum.
Attraxere superuacua.] Quidam codices, attraxere uires suas ad superuacua.
- Cap. 31. Super se ac sua regna fregerunt.] Super se ac suos regna fregerunt: uetus lectio.
Et emissas sibi angustias.] Commisissas, pro emissas, recte emendatum ex omnibus scriptis exemplaribus. Illud tamen sciendum, commissas hoc loco non significare adeo angustias, ut sese contingant, sed Lacedaemonum finem fortitudinisque ad tuendum concreditas. Aemilius Probus in uia Themistoclis: Huius consilium plerisque ciuitatibus displicebat, & in terra dimicari magis placebat. Itaque, missi sunt delecti cum Leonida Lacedaemoniorum rege, qui Thermopylas occuparent, longiusque barbaros progredi non paterentur. Idem significare uidetur Herodotus, septimo historiarum scribens, cum multi essent alij suae quisque ciuitatis duces, imperij tamen summam penes Leonidam fuisse. Sed apertissime omnium Valerius Maximus lib. 3. capite de fortitudine, de Leonida loquens: Ceterum perfidia, inquit, & scelere incolarum eius regionis, & loci opportunitate, qua plurimum adiuuabatur, spoliatus occidere dimicans, quam assignatam sibi a patria stationem deferere maluit.
- Cap. 35. Vtrum uox ista tua sit, an uoti tui. Sanus aliquid horum opta.] Vetus lectio: Vtrum uox ista sit uoti tui. Sanus enim aliquid horum opta. Castigandum puto, Vtrum uox ista sit uoti tui, si animus ei aliquid horum optat.
- Cap. 36. Ut bona liberis exempla monstrarent, si optauerunt.] Errorem esse existimo in ordine uerborum: legendumque, si ut bona liberis exempla monstrarent, optauerunt, cetera.
Ut Aetna immensa ignium supra solitum ardens, daretur ipsis occasio.] Corrige, ut Aetna immensa ignium uel supra solitum ardens, daret ipsis occasionem. ex uetere lectione.
- Cap. 37. Quia satius erat duos iniquo malo affici.] Perpende an legendum sit, unico: non, iniquo. Quaedam tamen exemplaria, uno, praefrunt. & aliquanto post, uotum, legendum: non, notum. ex omni antiqua lectione.
- Cap. 38. Miles bellum optat in gloriam. Agricola annonae caritas erigit.] Emendandum reor, Miles bellum optat. in gloriam agricolam annonae caritas erigit.
Eloquentiae precium exoptat lituum numerus.] Quid si legas, Eloquentiae principes exoptant lituum numerum.

Ex quo

A Ex quo propter amicitiam rei plurimum est.] Locum deprauatissimum sic restituendum reor, cum quo propter rem amicitiae plurimum est.

Quod in manibus est.] Legendum forte, quod immane est: quia aliquanto ante, Nemo, inquit, ut existi-
mo, de immanitate animi tui dubitaret, si aperte illi paupertatem, cetera. Cap. 39.

Et in id incidentis, quod euitant.] Deest uerbum, uitium, ex quibusdam exemplaribus, & in id inci-
dentis uitium quod euitant.

Religare rationem parem properas.] Signare, non resignare, uetus lectio.

Cap. 40.

Quo minus tuum reuertatur.] Exemplar diui Pauli, quo minus tuum reuertatur ad te.

Cap. 41.

Nulla mora inter nos est.] Corrige, nulla mora in Turno est. Nam initium est Virgiliani uersus ex xij.
Aeneidos circa initia: Nulla mora in Turno. nil est quod dicta retractent Ignaui Aeneadae. — Ad stipulante etiam
ueteri lectione.

Qui ad referendam gratiam suo tempore cessat, quam qui alieno properat.] Quem locum
crediderim legendum esse mutato uerborum ordine, hoc pacto, qui ad referendam gratiam properat tempore a-
lieno, quam qui suo cessat. Cap. 43.

Quid thesaurum eius eripimus.] Eadem, quid thesaurum eius eruiamus? Esi sunt exemplaria, ubi lega-
tur, qui custodiam recusamus.

LVCII ANNAEI SENECAE DE BENE-
ficijs, Liber septimus & ultimus.

B Onum, mi Liberalis, habes & animum:

In manibus terrae. Non hic te carmine longo,

Atque per ambages & longa exorsa tenebo.

CAP. I.

al. animū nolo.

Reliquias hic liber cogit. Exhausta materia circumspectio, non quid dicam, sed quid nō dixerim.
Boni tamen cōsules quicquid superest, cū tibi superfuerit. Si uoluissē lenocinari mihi, debuit
paulatim opus crescere, & ea pars in finem referuari, quam quilibet etiā satius appeteret. Sed
quicquid maximē necessarium erat, in primum statim congepsi: nunc si quid effugit, recolligo.
Nec mehercule, si me interrogas, nimis ad rem existimo pertinere, ubi dicta sint quae regunt mo-
res, persequi cetera, non in remedium animi, sed in exercitationem ingenij inuenta. Egregiē e-
nim hoc dicere Demetrius Cynicus, uir meo iudicio magnus, etiam si maximis compareretur, so-
let, plus prodesse, si pauca praecepta sapientiae teneas, sed illa in promptu tibi & in usu sint, quam
si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus lu-
ctator est, nō qui omnes numeros nexusque perdidicit, quorum usus sub aduersario rarus est, sed
qui in uno se, aut altero bene & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus spectat. nec
enim refert, quam multa sciat, si scit quantum uictoriae satis est: sic in hoc studio multa delectat,
pauca & uincunt. Licet nescias, quae ratio Oceanum effundat ac reuocet: quare septimus quisque
annus aetati signum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto spectantibus, non seruet por-
tionem suam, sed ultima in angustias coeant, & columnarum nouissima interualla iungantur:
quid sit, quod geminorum conceptum separet, partum iungat, utrum unus concubitus sparga-
tur in duos, an toties concepti sint: cui pariter natis fata diuersa sint, maximisque rerum spacijs di-
stent, quorum inter ortus minimum interest. non multum tibi nocebit transisse, quae nec licet
scire, nec prodest. Inuoluta ueritas in alto latet. Nec de malignitate naturae queri possumus: quia
nullius rei difficilis inuentio est, nisi cuius hic unus inuentus fructus est, inuenisse. Quicquid nos
meliores beatosque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit. Si animus fortuita cōtem-
psit, si se supra metum sustulit & posuit, nec auida spe infinita complectitur, sed didicit à se pete-
re diuitias: si deorum hominumque formidinem eiecit, & scit non multum esse ab homine timē-
dum, à Deo nihil: si contemptor omnium, quibus torquetur uita, dum ornatur, eō perductus
est, ut illi liqueat, mortem nullius mali esse materiam, multorum finem: si animum uirtuti con-
secrauit, & quaecumque uocat illa, planum putat: si sociale animal est, & in commune genitus mun-
dum ut unam domū spectat, & conscientiam suam dijs aperuit, semperque tanquam in publico ui-
uit, se magis ueritus quam alios, subductus illis tempestatibus, in solido ac sereno stetit, consum-
mauit scientiam utilem atque necessariam. Reliqua oblectamenta ocij sunt. Licet enim iam in tu-
tum retracto animo, ad haec quoque excurrere, cultum, non robur ingenij afferentia.

al. manent, uel
iuuant.

Haec Demetrius noster utraq; manu tenere proficientem iubet, nec usquam dimittere, imò

CAP. II.

afficere, & partem sui facere, eoque quotidiana meditatione perducere, ut sua sponte occurrant salu-
taria, & ubique ac statim desiderata praesto sint, & sine mora ulla ueniat illa turpis honestique distin-
ctio, sciatque nec malum esse ullum nisi turpe, nec bonum nisi honestum. † Hac regula uitae ope-
ra distribuat: ad hanc legem & agat cuncta, & exigit: miserrimosque mortalium iudicet, in quan-
tiscumque opibus refulgebunt, uentri ac libidini deditos, quorum animus inertis ocio torpet. Di-
cat ipse sibi: Voluptas fragilis est, & breuis, fastidit obiecta, quo auidius hausta est, citius in con-
trarium recidens, cuius subinde necesse est aut poeniteat, aut pudeat. In qua nihil est aut magni-
ficum, aut quod naturā hominis dijs proximi deceat. Res humilis, membrorum turpiū ac uiliū mi-
nisterio ueniens, exitu foeda. Illa est uoluptas & homine & uiro digna, non implere corpus, nec
saginare, nec cupiditates irritare, quarū tutissima est quies: sed perturbatio carere, & ea quā ho-
minum

utraq; manu
tenere.

al. Haec.

Subinde, pro
mox.

minum

minum inter se rixantium ambitus concutit, & ea quæ intolerabilis ex alto venit, ubi de dijs famæ creditum est, utriusq; illos nostris æstimauimus. Hanc uoluptatem æqualem, intrepidam, nunquā sensuram sui tædium percipit: hic quē deformamus, qui maximē, ut ita dicam, diuini iuris atq; humani peritus, de præsentibus gaudet, ex futuro non pendet. Nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est. Magnis itaq; curis exemptus, & distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit, nec se mittit in dubiū, suo cōtētus. Nec illum existimes paruo esse contentum: omnia illius sunt. Nō sic quēadmodū Alexandri fuerūt: cui quanquā in littore maris rubri steterat, plus deerat, quā quā uenerat. Illius ne ea quidem erant, quæ tenebat, aut uicerat, cū in Oceano Onesicritus præfectus classibus præmissus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Non satis apparebat inopē esse, qui extra naturæ terminos arma proferret: qui se in profundum, inexploratū, & immensum auiditate cæca prorsus immitteret? Quid interest, quot eripuerit regna, quot dederit, quantū terrarum tributo premāt? Tantū illi deest, quantum cupit.

CAP. III. Nec hoc Alexandri tantū uitium fuit, quem per Liberi Herculisq; uestigia felix temeritas egit, sed omnium quos fortuna irritauit implendo. Cyrum & Cambysem, & totū regni Persici scēma percense. Quē inuenies, cui modum imperij satietas fecerit, qui nō uitam in aliqua ulterius procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum est. Quicquid cupiditati contigit, penitus hauritur & conditur. Nec interest, quantum in id quod inexplicabile est, cōgeras. Vnus est sapiens, cuius omnia sunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metāda in ripis hostilib. castra, nō opportunis castellis disponēda præsidia, non opus est legione, nec eque stribus turmis. Quemadmodum dii immortales regnum inermes reguat, & illis rerum suarum ex ædito, tranquilloq; tutela est: ita hic officia sua, quamuis latissimē pateant, sine tumultu obit. Et omne humanum genus, potentissimus eius optimusq; infra se uidet. Derideas licet: ingentis spiritus res est, cū Orientē Occidentēq; lustraueris animo, quo etiam remota, & solitudinib. interclusa penetratur, cū tot animalia, tantā copiā rerū, quas natura beatissimē fundit, aspexeris, emittere hāc Dei uocē: Hæc omnia mea sunt. Sic fit, ut nihil cupiat: quia nihil est extra omnia.

CAP. IIII. Hoc ipsum, inquis, uolui, teneo te: uolo uidere, quomodo ex his laqueis, in quos tua sponte decidisti, expliceris. Dic mihi, quemadmodum potest aliquis donare sapiēti, si omnia sapientis sunt? Nam id quoque quod illi donat, ipsius est. Itaque non potest dari beneficium sapienti: cui quicquid datur, de suo datur. Atqui dicitis, sapienti posse donari. Idem autem me scito & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis esse communia: ergo nemo quicquam amico donare potest,

De suo.

*al. aliquid esse
& eius qui pos-
sident, & eius
cui.*

De suo.

al. aut ullius.

al. cōcessimus.

donat enim illi communia. Nihil prohibet t̄ aliquid & sapientis esse, & eius qui possidet, cui datum & assignatum est. Sic omnia sapientis esse dico, ut nihilominus proprium quisq; in rem suā dominium habeat. Iure ciuili omnia regis sunt. Et tamen illa quorum ad regem pertinet uniuersa possessio, in singulos dominos descripta sunt, & unaquæq; res habet possessorem suum. Itaq; dare regi & domum, & mancipium, & pecuniam possumus: nec donare illi de suo dicimur. Ad reges enim potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas. Fines Atheniensium aut Campanorum uocamus, quos deinde inter se uicini priuata terminatione distinguunt, & totus ager t̄ huius aut illius reipublicæ est: pars deinde suo domino quæq; censetur. Ideoq; donare agros nostros reipub. possumus, quamuis illius esse dicantur. Quia aliter illius sunt, aliter mei. Nunquid dubium est, quin seruus cum peculio, domini sit? Dat tamē domino suo munus. Non enim ideo nihil habet seruus, quia non est habiturus, si dominus illum habere noluerit. Nec ideo nō est munus, cum uolens dedit, quia potuit eripi, etiamsi noluisset. Quemadmodum probemus omnia (nunc enim omnia sapientis esse, inter duos conuenit) illud quod quæritur colligendū est, quomodo liberalitatis materia aduersus eum supersit, cuius uniuersa esse t̄ cōtendimus. Omnia patris sunt, quæ in liberorum manu sunt. Quis tamen nescit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum sunt: tamen dijs posuimus donum, & stipem iecimus. Non ideo quod habeo, meum nō est, si meum tuum est? Potest enim idem esse meum & tuum. Is, inquis, cuius prostitute sunt, leno est. Omnia autem sapientis sunt. inter omnia autem & prostitute sunt: ergo & prostitute sapientis sunt. Leno autem est, cuius prostitute sunt: ergo sapiens est leno. Sic illum uetant emere. dicunt enim: Nemo rem suam emit: omnia aut sapientis sunt: ergo sapiens nihil emit. Sic uetant & mutuū sumere, quia nemo usuram pro pecunia sua pendit. Innumerabilia sunt, per quæ cauiantur, cum pulcherrimē quid à nobis dicatur, intelligant.

CAP. V. Enimuerō sic omnia sapientis esse dico, ut nihilominus proprium quisq; in rebus suis dominium habeat. Quemadmodum sub optimo rege, omnia rex imperio possidet: singuli dominio. Tempus istius probandæ rei ueniet. Interim hoc huic quæstioni sat est, id quod aliter sapientis, aliter meum est, me posse donare sapienti. Nec mirum est, aliquid ei, cuius est totum, posse donari. Conduxi domum à te. In hac aliquid tuum, aliquid meum. Res tua est: usus rei tuæ, meus est. Itaque nec fructus rantes, colono tuo prohibente, quamuis tua in possessione nascantur. Et si annona carior fuerit aut fames,

Hec frustra magnum alterius spectabis acerrum,

In tuo natum, in tuo positum, in horrea iturum tua. Nec conductum meum, quanquam sis dominus, intrabis: nec seruū tuum, mercenarium meum abduces: & abs te rhedam si cōduxero, beneficium accipies, si tibi in uehiculo tuo sedere permiserō. Vides ergo posse fieri, ut aliquis accipiendo quod suum est, munus accipiat.

In

A In omnibus istis quæ modò retuli, uterque eiusdè rei dominus est. Quomodo? quia alter rei dominus est, alter usus. Libros dicimus esse Ciceronis. Eosdè Dorus librarius suos vocat: & utrunque uerum est. Alter illos tanquam author sibi, alter tanquam emptor asserit: ac rectè utriusque dicuntur esse. Vtriusque enim sunt, sed non eodem modo. Sic potest Titus Lilius à Doro accipere, aut emere libros suos. Possum donare sapienti, quod uirum meum est, licet illius sint omnia. Nam cum regio more cuncta † conscientia possidebat, singularum autem rerum in unumquodque proprietates sit sparsa: & accipere munus, & debere, emere, & conducere potest. Cetera omnia habet, fiscus eius priuata tantum, ac sua: & uniuersa in imperio eius sunt, in patrimonio propria. Quid eius sit, quid non sit, sine diminutione imperij quaeritur. Nam id quoque quod tanquam alienum abiudicatur, aliter illius est. Sic sapiens uniuersa animo possidet, iure ac dominio sua.

Pro conscientia, opinor legendu, communia. Huic enim opponitur, singularum.

† Bion modò omnes sacrilegos argumentis esse colligit, modò neminè. Cum omnes de saxo deiecturus est, dicit: Quisquis id quod deorum est, sustulit & consumpsit, atque in usum suum uertit, sacrilegus est. Omnia autem deorum sunt. Quod quisque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia sunt. Ergo quisquis tollit aliquid, sacrilegus est. Deinde cum effringi templa, & expilari impune Capitolium iubet, dicit nullum sacrilegium esse. Quia quicquid sublatum est ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur locum, qui deorum est. Hic respondetur: Omnia quidè deorum esse, sed non omnia dijs dicata. In his obseruari sacrilegium, quæ religio numini ascripta. Sic & totum mundum deorum esse immortalium templum, solum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum: tamen à sacris prophana discerni, & non omnia licere in angulo, cui nomen phani impositum est, quæ sub cælo & còspectu siderum licent. Iniuriam sacrilegus Deo quidem non potest facere, quem extra ictum sua diuinitas posuit: sed tamen punitur, quia tanquam Deo fecit. Opinio illum nostra ac sua obligat poenæ. Quomodo ergo sacrilegus uidetur, qui aliquid aufert sacri, & si quocumque trahit, quod surripuerat, intra terminos est mundi: sic & sapienti furtum potest fieri. Aufertur enim illi non ex his, quæ uniuersa habet, sed ex his quibus dñs inscriptus est, quæ uicissim ei seruiunt. Illam alteram possessionem agnoscet, hanc nolit habere, si poterit: emittitque illam uocem, quam Romanus imperator emisit, cum illi ob uirtutem & bene gestam Rempublicam tantum agri decerneretur, quantum arando uno die circuire potuisset: Non est, inquit, uobis eo opus ciue, cui plus opus sit, quam uni ciui. Quamto maioris uiri putas, respuisse hoc munus, quam meruisse. Multi enim imperatores, fines alijs abstulerunt, sibi nemo constituit.

CAP. VII. al. Dion.

† Credo cum animum sapientis intuemur potentem omnium, & per uniuersa dimissum, omnia illius esse dicimus: quum ad hoc ius quotidianum, si ita res tulerit, capite censebitur, multum interest, possessio eius animo ac magnitudine aestimetur, an censu. Hæc uniuersa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem, Chrysippum, Zenonem, & ceteros magnos quidem uiros, maiores tamen, quia in laudem uetustorum inuidia non obstat. Paulo ante Demetrium retuli: quem mihi uidetur rerum natura, nostris tulisse temporibus, ut ostenderet nec illi à nobis corrumpi, nec nos ab illo corripiri posse. Virum exactæ (licet neget ipse) sapientiae, firmæque in his quæ proposuit constantiae. Eloquentiae † quoque eius, quæ res fortissimas deceat, non concinnatæ, nec in uerba sollicitæ, sed ingenti animo, prout impetus tulit, res suas prosequentis. Huic non dubito, quin prouidentia & talem uitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum seculo nostro, aut conuiuium deesset.

CAP. VIII. al. Ergo.

al. uerb.

Demetrio si res nostras aliquis deorum possidendas uelit tradere sub lege certa, ne liceat donare, affirmauerim repudiaturum, dicturumque: Ego uero me ad istud inextricabile pondus non alligo, nec in illam fecem rerum hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala, quæ nec daturus quidem acciperem: quoniam multa uideo, quæ me donare non deceat. Volo sub conspectu meo ponere, quæ gentium oculos, regnumque perstringunt. Volo intueri precia sanguinis, animarumque uestrarum. Prima mihi luxuriæ spolia propone, siue illa uis per ordinem expandere, siue (ut est melius) in unum acervum dare. Video elaboratam scrupulosa distinctione testudinem, & foedissimorum pigerrimorumque animalium testas, ingentibus precijs emptas, in quibus ipsa illa, quæ placet uarietas † subditis medicamentis, in similitudinem ueri coloratur. Video istic menfas, & æstimatum lignum senatoris censu, eo preciosius, quo illud in plures nodos, arboris infelicitas torfit. Video istic crystallina, quorum accendit fragilitas precium. Omnium enim rerum uoluptas apud imperitos, ipso quo fugare debet periculo, crescit. Video mur rhina pocula: parum scilicet luxuria magno † fuerit, nisi quod uomant, capacibus gemmis inter se propinarent. Video uniones, non singulos singulis auribus comparatos: iam enim exercitataures oneri ferendæ sunt. Iunguntur inter se, & insuper alij binis † supponuntur. Non satis mulieris infania uiros subiecerat, nisi bina ac terna patrimonia, auribus singulis pepèdisissent. Video sericas uestes, si uestes uocandæ sunt, in quibus nihil est, quo defendi aut corpus, aut denique pudor possit. Quibus sumptis, mulier parum liquidò nudam se non esse iurabit. Hæc ingenti summa ab ignotis etiam ad commercium gētibz accersuntur, ut matronæ nostræ, ne adulteris quidem, plus sui in cubiculo quam in publico ostendant.

forte, subtilis.

forte, furit.

al. superponuntur.

Quid agis auaricia, quot rerum charitate aurum tuum uictum est? Omnia ista quæ retuli, in maiore honore precioque sunt. Nec uolo tuas opes recognoscere, Laminas utriusque materię, ad quas cupiditas nostra caligat. At meherculè terra quæ quicquid utile futurum nobis erat protulit, ista defodit,

CAP. X.

defodit & merfit, & ut noxijs rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incumbit. Video ferrum ex hisdem tenebris esse prolatum, quibus aurum & argentum: ne aut instrumentum in cædes mutuas deesset, aut precium. Et tamen adhuc ista aliquam materiam habent: *al. ista.* est in quo errorem oculorum animus subsequi possit. Video & istic diplomata, & syngraphas, & cautiones uacua habendi simulacra, umbra quadam avariciæ laborantis, per quæ decipiant animum, inanum opinionem gaudentem. Quid enim ista sunt? Quid fœnus & kalêdarium, & usura, nisi humanæ cupiditatis extra naturam quæsitâ nomina? Possum de rerum natura queri, quod aurum argentumq; non interius absconderit, quod non illis maius quàm quod detrahi posset, pondus iniecerit. Quid sunt istæ tabulæ, quid computationes, & uenale tempus, & sanguinolentæ centesimæ? Voluntaria mala ex constitutione nostra pendetia, in quibus nihil est, quod subijci oculis, quod teneri manu possit, inanis avariciæ somnia. O miserum, si quem deletat sui patrimonij liber magnus, & uasta spacia terrarum colenda per uinctos, & immensi greges pecorû per prouincias ac regna pascendi, & familia bellicosus nationibus maior, & ædificia priuata laxitatem urbium magnarum uincencia. Cum bene ista per quæ diuitias suas disposuit ac fudit, circumspexerit, superbumq; se fecerit, si quicquid habet, ei quod cupit compareret, pauper est. Dimitte me, & illis diuitijs meis redde. Ego regnum sapientiæ noui magnum, securum. Ego sic omnia habeo, ut omnium sint.

CAP. XL Itaq; cum Cæsar illi ducenta donaret, ridens reiecit, ne dignam quidem summam iudicans, *al. pusillo.* qua non accepta gloriaretur. Dij deq; quàm & pauxillo illum animum aut honorare uoluit, aut corrumpere. Reddendum egregio uiro testimonium est. Ingentem rem ab illo dici audiui, cum miraretur dementiam eius, quod se putasset tanti posse mutari. Si tentare, inquit, me constituerat, toto illi fui experiendus imperio.

CAP. XII. Sapienti ergo donari aliquid potest, etiam si sapientis omnia sunt. Aequè nihil prohibet, cum omnia amicis dicamus esse communia, aliquid amico donari. Non enim mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, ut pars mea sit, pars illius, sed quomodo patri matriq; communès liberi sunt: quibus cum duo sint, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Primum omnium iam efficiam, ut quisquis est iste, qui me in societatem uocat, sciat se nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc consortium solum inter sapiètes est, inter quos amicitia est. Cæteri non magis amici sunt, quàm socij. Deinde pluribus modis communia sunt. Equestria omnium equitum Romanorum sunt. In illis tamen locus meus fit proprius, quem occupauit. Hoc si cui cessi, quamuis illi cõmuni re cesserim, tñ aliquid dedisse uideor. Quædam quorundam sub certa conditione sunt. Habeo in equestribus locum, non ut uendam, nō ut locē, non ut habitem, *B* in hoc tantum ut spectem. Præterea non mentiar, si dicam me habere in equestri locum: sed cum in theatrum ueni, si plena sunt equestria, & iure habeo locum illic, quia sedere est mihi liberum: & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune est, occupatus est. Idem inter amicos puta fieri. Quicquid habet amicus, cõmune est nobis: sed illius proprium est, qui tenet. Vti *al. hoc nolente.* & his illo nolente non possum. Derides me, inquis? Si quod amici est, meum est, liceat mihi uendere? Non licet. Nam nec equestria, & tamen communia tibi cum cæteris equestribus sunt. Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia uendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim est, etiam quod sub lege certa tuum est. Accipi, sed certè non minus habes.

CAP. XIII. Ne te traham longius. Beneficium maius esse non potest: ea per quæ beneficium datur, possunt esse maiora & plura, in quæ se beneuolentia effundat, & sic sibi indulgeat, quemadmodum amantes solent: quorum plura oscula, & complexus arctiores non augent amorem, sed exercēt. Hæc quoq; quæ uenit quæstio profligata est in prioribus. Itaq; breuiter perstringetur. Possunt enim in hanc quæ data sunt alijs argumenta transferri. Queritur, an qui omnia fecit, ut beneficium redderet, reddiderit. Vt scias, inquit, illum non reddidisse, omnia fecit, ut redderet. Apparet ergo, non esse id factum, cuius faciendi occasionem non habuit: & creditor suo pecuniâ non soluit is, qui ut solueret, ubique quæsiuit, nec inuenit. Quædam eius conditionis sunt, ut effectû præstare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, ut efficerent. Si omnia fecit ut sanaret, peregit medicus partes suas. Etiam damnato reo oratori constat eloquentiæ officium, si omni arte usus est. Laus imperatori etiam uictō, & duci redditur, si & prudentia, & industria, & fortitudo muneribus suis functa est. Omnia fecit, ut beneficium redderet: obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod ueram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano asidere, felici succurrere. Gratiam retulit, etiam si tu beneficium nō recepisti. Præterea huic intentus semper, & huius rei tempus operiens, qui in hoc multum curæ, multum sedulitatis impendit, plus laborauit, quàm cui citò referre gratiam contigit.

CAP. XIII. Debitoris exemplum dissimile est: cui parum est pecuniam quæsisse, nisi soluit. Illic enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patitur: hic benignissimus, qui, te cum cursantem & sollicitum atque anxium uiderit, dicat: Mitte hanc de pectore curam. Desine tibi molestus instare. Omnia à te habeo. Iniuriam mihi facis, si me quicquam amplius desiderare iudicas. Plenissimè ad me peruenit animus tuus. Dic, inquit, mihi, reddidisse beneficium diceres illum, si sic gratiam retulisset? Eodem ergo loco est, qui reddidit, & qui non reddidit. Contra nunc illud pone, si oblitus esset accepti beneficij, si ne tentasset quidem gratus esse, negares illum

A illum gratiam retulisse? At hic diebus noctibusq; se lassauit, & omnibus alijs renūciavit officijs, huic uni imminens; & operatus, ne qua se fugeret occasio. Eodem ergo loco erunt, ille qui curā referendæ gratiæ abiicit, & hic qui nunquam ab illa recessit? Iniquus es, si rem à me exigis, cum uideās animum non defuisse. Ad summam, puta cum captus esses, me pecuniam mutuam, rebus meis in securitatem creditoris t' oppositis nauigasse hyeme tam sæua, per infesta latrocinij littora, emensum quicquid periculi asferre potest etiam pacatum mare: peragris omnib. solitudinibus, cū quos nemo non fugiebat ego quærerem, tandē ad piratas perueni, & iam te alius redemerat, negabis me gratiam retulisse? etiā si in illa nauigatione pecuniā, quā saluti tuæ contraxeram, naufragus perdidisti, etiā ubi in uincula quæ detrahare tibi uolui, ipse incidi, negabis me retulisse gratiam? At meherclē Athenienses, Harmodium & Aristogitonem tyrannicidas uocant: & Mutij manus in hostili ara relicta, instar occisi Porfennæ fuit. Et semper contra fortunam luctata uirtus, etiam citra effectum propositi operis enituit. Plus præstitit, qui fugientes occasiones secutus est, & alia atq; alia captauit, per quæ referre gratiam posset, quàm is quem sine ullo sudore, gratum prima fecit occasio.

*Pro operatui,
fortè legēdum
operosus, aut
obseruans.
al. depositus.*

Instar.

Duas, inquit, res ille tibi præstitit, uoluntatem & rem. Tu quoq; illi duas debes. Merito istud diceret ei, qui tibi reddidit uoluntatem ociosam. Huic t' uerò, qui & uult, & conatur, & nihil intentatum t' relinquit, non potes dicere: utrunq; enim præstat, quantum in se est. Deinde nō semper numero numerus æquandus est. Aliquādo una res pro duab. ualet. Itaq; in locum rei succedit tam propensa uoluntas, & cupida reddendi. Quod si animus sine re ad referendam gratiam nō ualet, nemo aduersus deos gratus est, in quos uoluntas sola cōfertur. Dijs, inquit, nihil aliud præstare possumus. Sed si huic quoq; cui referre gratiam debeo, nil aliud præstare possum, quid est quare non eo aduersus hominem gratus sim, quo nihil amplius in deos confero?

CAP. XV.
*al. uerè debes,
qui.
al. reliquit, sed
non.*

Si tamen quid sentiam quæris, & uis signare responsum: Hic beneficium recepisse se iudicet, ille se sciat non reddidisse. Hic illū dimittat, ille se teneat. Hic dicat, Habeo: ille respondeat, t' Debeo. In omni quæstione propositum sit nobis bonum publicū. Præcludendæ sunt excusationes ingratis, ad quas refugere possint, & sub quibus inficiationem suam tegere. Omnia feci. Fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes iudicas maiores nostros fuisse, ut nō intelligerent iniquissimum esse, eodem loco haberi eum, qui pecuniā, quam à creditore acceperat, libidine aut alea absumpsit, & eum qui incēdio, aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore, aliena cum suis perdidit? Nullam excusationem receperunt, ut homines scirent fidem utiq; præstādam. Satiū enim erat, à paucis etiam iustam excusationem nō accipi, quàm ob omnib. aliquā tentari. Omnia fecisti ut redderes. Hoc illi satis, tibi parū. Nam quemadmodum ille, si enixam & sedulam operam transire pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus est: ita tu ingratus es, nisi ei, qui uoluntatē bonam in solutum accepit, eo libentius debes, quia dimittetis. Nō rapias hoc, nec testeris: occasiones reddendi nihilominus quæras. Redde illi, quia repetit: huic, quia remittit. illi, quia malus: huic, quia non malus. Ideoq; non est quod ad te hanc quæstionē iudices pertinere: an quod beneficij quis à sapiente acceperit, reddere debeat, si ille definit esse sapiens, & in malū uersus est. Redderes enim & depositum, quod à sapiēte accepisses, & etiam malo redderes creditum, quid est, cur nō & beneficium? Quia mutatus est ille, te mutas? Quid si quid à sano accepisses, egro nō redderes: cum plus semper imbecillo amico debeamus? Et hic æger est animo, adiuuetur, feratur. Stultitia morbus est animi. Distinguendum hoc, quo magis intelligatur, existimo.

CAP. XVI.
al. Non habeo.

In solutum.

Duo sunt beneficia. Vnum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest: hoc est t' absolutum & uerum beneficium. Alterum uulgare, plebeium, cuius inter nos & imperitos commercium est. De hoc non est dubium, quin illi qualiscunq; est debeā reddere, siue homicida, siue fur, siue adulter euasit. Habēt scelera leges suas. Melius istos iudex, quàm ingratus emēdat. Nemo te malū quæst. faciat. Malo beneficium proijciam, bono reddam. Huic, quia debeo: illi, ne debeam.

CAP. XVII.
al. solidum.

De altero beneficij genere dubitatur, quod si accipere nō potui nisi sapiēs, nec reddere quidē nisi sapienti possum. Puta enim me reddere, ille nō potest recipere. Non est iam huius rei capax. Scientiā utendi perdidit. Quid si me remittere manco pilam iubeas? Stultum est dare alicui, qd accipere non possit. Vt respōdere ab ultimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere nō poterit: reddā, etiā si accipere non poterit. Obligare enim non possum, nisi accipiētem: liberari tantum, si reddo, possum. Ille uti illo non poterit, uiderit: penes illum erit culpa, non penes me.

CAP. XVIII.

Reddere, est, inquit, accepturo tradidisse. Quid enim si cui uinū debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro, reddidisse te dices, aut reddere uoles, quod dum redditur, inter duos perit? Reddere, est id quod debeas, ei cuius est, uolenti dare. Hoc unum mihi præstandum est. t' Vt quidem habeat, quod à me accepit, iam ulterioris est curæ. Non tutelā illi, sed fidē debeo: multoq; satius est, illū non habere, quàm me non reddere. Et creditori statim in macellū laturo, quod accepit, reddā. Etiā si mihi adulterā cui numerē, delegauerit, soluā: & si nūmos quos accipiet in sinū suū discinctum funder, dabo. Reddendū enim mihi est, nō seruandū: cum reddidero, aut tuendum Beneficij accepti, non redditi custodiā debeo. Dum apud me est, saluum sit. Ceterum licet accipientis manib. effluat, dandum est reposcēti. Reddam bono, cū expediet: malo, cū petet. Tale, inquit, beneficium, quale accepisti, non illi potes reddere. Accepisti enim à sapiente, stulto reddis. t' Non. Reddo illi, quale nunc potest accipere: nec per me fit deterius, sed per illū. Id quod accepi, reddam, Cui si ad sapientiam redierit, reddam quale accepi: dum malus est, red-

CAP. XIX.

*al. Ut custodiā
debeam eum.*

*al. Nunc red-
do, &c.*

Seneca.

f

dam

dam quale ab illo potest accipi. Quid, inquit, si non tantum malus factus est, sed ferus, sed immanis, qualis Apollodorus, aut Phalaris: & huic beneficium quod acceperas, reddes? Mutationem sapientis tantâ natura non patitur. Nam in pessima ab optimis lapsus, necesse est etiâ in malo vestigia boni teneat. Nunquam in tantum uirtus extinguitur, ut non certiores animo notas imprimat, quam ut illas eradat ulla mutatio. Feræ inter nos educatæ cum in sylvas eruperunt, aliquid mæ suæ fuetudinis pristinæ retinent: tantumque à placidissimis absunt, quantum à ueris feris & nunquam humanam manum pascis. Nemo in summam nequitiam incidit, qui unquam hæsit sapientiæ. Altius infectus est, quam ut ex toto elui, & transire in colorem alium possit. Deinde interrogo, utrum iste ferus sit animo tantum, an & in perniciem publicam excurret? Proposui tibi enim mihi Apollodorum & Phalarim tyrannum, quorum si naturam habet, & intra se malus, quid ni ego isti beneficium suum reddam, ne quid mihi cum eo sit iuris amplius? Si uero sanguine humano non tantum gaudet & pascitur, sed & supplicij omnium ætatum crudelitatem insatiabilem exercet, nec ira, sed auiditate quadam sœuendi furit, si in ora parentum filios iugulat, si non contentus simplici morte, distorquet, nec urit solum perituros, sed excoquit, si ars eius est cruor, & semper recenti madet: parum est huic beneficium non reddere. Quicquid erat, quo mihi cohæreret, intercisâ iuris humani societas abscidit. Si præstitisset quidem mihi aliquid, sed arma patriæ meæ inferret: quicquid meruerat, perdidisset, & referre illi gratiam scelus haberetur. Si non patriam meam impugnat, sed suæ grauis est, & sepositus à mea gente suam exagitat, abscidit nihilominus illum tanta prauitas animi: etiam si non inimicum, inuisum mihi efficit: priorque mihi ac potior eius officij ratio est, quod humano generi, quam quod uni homini debeo.

al. Phalantum.
Se, quedam ex-
plaria non ha-
bent.

CAP. XX.
al. bona sint li-
bera.

forte, eratis.

al. namque.

Sed quamuis hoc ita sit, & ex eo tempore omnia mihi in illum & sint libera, ex quo corrumpendo fas omne, ut nihil in eum nefas esset, effecerit: illum mihi seruandum modum credam, ut si beneficium illi meum, neque uires maiores daturum est in exitium commune, nec confirmaturum quas habet, ita autem erit, quod illi reddi sine perniciæ publica possit, reddam. Seruabo filium eius infantem. Quid hoc beneficium tibi est cuiquam eorum quos crudelitas eius lacerat? Pecuniam quæ satellitum stipendio teneat, non subministrabo. Si marmora & uestes desiderauit, nihil oberit cuiquam id, quo luxuria eius instruitur: militem & arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scenæ, & scorta, & quæ feritatem eius emolliant, libens offeram. Cui triremes & tæratas non mittere, lusorias & cubilatas, & alia ludibria regum in mari lasciuietum mittam. Et si ex toto eius sanitas desperata fuerit, eandem manu qua beneficium omnibus dabo, illi reddam: & quanquam ingenij talibus uitæ exitus remedium est: optimumque est obire ei, qui ad se nunquam rediturus est. Sed hæc rara nequitia est, & semper portenti loco habita fuit, ut hiatus terræ, & de cauernis maris ignium eruptio. Itaque ab illa recedamus. De his loquamur, quæ detestamur sine horrore. Huic homini malo, quæ inuenire in quolibet foro possum, quem singuli timent, reddam beneficium, quod accepi. Non oportet mihi nequitiam eius prodesse, quod in me non est, redeat domum bonus an malus. Quam diligenter istud excuterem, si non redderem, sed darem? Hic locus fabulam poscit.

CAP. XXI.

al. Pythagorici.

al. uoluntatem.

al. clostrum.

Pythagoricus quidam emerat a futore phecalsia, rem magnam, non presentibus nummis. Post aliquot dies uenit ad tabernam redditurus: & cum clausam diu pulsaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? futor ille quem quæris, elatus combustus est. Quod nobis fortasse inolestum est, qui in æternum nostros amittimus: tibi minimè, qui scis futurum, ut renascatur. iocatus in Pythagoricum. At & philosophus noster treis aut quatuor denarios (non inuita manu) domum retulit, subinde concutiens. Deinde cum reprehendisset hanc suam non reddendi tacitam & uoluptatem, intelligens arrisisse sibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, & ait: Ille tibi uiuit, tu redde, quod debes. Deinde per & clostrum, qua se commissura laxauerat, quatuor denarios in tabernam inseruit, ac misit, pœnas à se exigens improbæ cupiditatis, ne alieno assuesceret.

CAP. XXII.

al. precipimus.

al. aduersum suum.

Quod debes, quære cui reddas. Et si nemo poscet, ipse te appella. Malus an bonus sit, ad te non pertinet. Redde & accusa, non oblitus, quemadmodum inter uos officia diuisa sunt. Illi obliuio imperata est, tibi meminisse mandauimus. Errat tamen, si quis existimat, cum dicimus eum qui beneficium dedit, obliuisci oportere, excutere nos illi memoriam rei præsertim honestissimæ. Quedam & petimus ultra modum, ut & ad uerum & suum redeant. Cum dicimus, Meminisse non debet: hoc uolumus intelligi, prædicare non debet, nec iactare, nec grauis esse. Quidam enim beneficium quod dederunt, omnibus circulis narrant. Hoc sobrij loquuntur, hoc ebrij non continent: hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt: ut hæc nimia & exprobratrix memoria subsideret, obliuisci eum qui dedit, iussimus, & plus imperando quam præstari poterat, silentium suauimus.

CAP. XXIII.

Hyperbole.

Quoties parum fiduciæ est in his, quibus imperas, amplius est exigendum quam satis est, ut præstetur quantum satis est. In hoc omnis hyperbole excedit, ut ad uerum mendacium ueniat. Itaque ille cum dixit,

Qui candore niues antecirent, cursibus auras:

quod non poterat fieri, dixit, ut crederetur quantum plurimum posset. Et qui dixit,

His immobilior scopulis, uiolentior amne:

ne hoc quidem se persuasurum putauit, aliquem tam immobilis esse, quam scopulum. Nunquam tantum sperat hyperbola, quantum audet: sed incredibilia affirmat, ut ad credibilia perueniat. Cum dicimus, Qui beneficium dedit, obliuiscatur: hoc dicimus, similis sit oblito. Memoria eius non appareat, nec incurrat. Cum dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: sæpe enim opus est malis exactore, etiam bonis admonitore. Quid ergo? occasionem ignorantia

A ranti non ostendā: necessitates illi meas non detegā, quare nescisse se aut mentiatur, aut doleat: Interueniat aliquando admonitio, sed uerecunda: quæ non poscat, nec in ius uocet.

Socrates amicis audientibus: Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Neminem popo- CA. XXIII.
scit, omnes admonuit: à quo acciperet, ambitus fuit. Quid ni esset? † Quantum enim erat, quod al. Quantulū.
Socrates accipiebat? At multum erat, † emeruisse, à quo Socrates acciperet. Non illos castiga- al. cum fuisse.
re mollius potuit. Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Post hæc quisquis propæraue-
ris, serò dat. Iam Socrati defuit. Propter acerbos exactores repetere prohibemus: non ut nun-
quam fiat, sed ut parçed.

Aristippus aliquando delectatus unguento: Malè, inquit, istis effœminatis eueniat, qui rem CAP. XXV.
tam bellam infamauerunt. Idem dicendum est: Malè istis improbis, & importunis beneficiorū
suorum quadruplatoribus eueniat, qui tam bellam admonitionem inter amicos sustulerunt. E-
go tamè utar hoc iure amicitie, & beneficium ab eo repetam, à quo petissem, qui alterius benefi-
cij loco accepturus est, potuisse reddere. Nunquā mne querens quidem, dicam:

—Eiectum littore egentem

Excepi, & regni demens in partē locauit?

Non est ista admonitio, imò conuiciū est. Hoc est in odium beneficia perducere. Hoc est effice-
re, ut ingratum esse, aut liceat, aut iuuet. Satis, abundeque est, submissis & familiaribus uerbis,
memoriam reuocare:

Si bene quid de te merni, fuit aut tibi quicquam

Dulce meum. —

Ille inuicem dicat: Quid ni merueris? eiectum littore egentem excepisti.

Sed nihil, inquit, profecimus: dissimulat, oblitus est. Quid facere debeam? Quæris rem maxi CAP. XXVI.
mè necessariā, & in qua hanc materiā consummari decet, quemadmodū ingrati ferendi sint, pla-
cito animo, mansueto, magno: Nunquā te tam inhumanus, & immemor, & ingratus offendat, ut
non tñ dedisse delectet. Nunquā in has uoces iniuria impellat: Vellem non fecisse. Beneficij tui
etiam infelicitas placeat. Semper illum pœnitebit, si te ne nunc quidem pœnitet. Non est, quòd
indigneris tanquam aliquid noui acciderit: magis mirari debes, si non accidisset. Alium labor, a-
lium impensa deterret: alium periculum, alium turpis uerecundia, ne dum reddit, fateatur acce-
pisse: aliū ignorantia officij, alium pigricia, aliū occupatio. Aspice quemadmodum immēsæ ho-
minū cupiditates hient semper & poscāt. Nō miraberis ibi neminē reddere, ubi nemo satis acci-
pit. Quis est istorum tam firmæ † uoluntatis ac solidæ, ut tutò apud eū beneficia deponas? Alius al. mentis.
B libidine insanit, alius abdomini seruit, alius † lucrosus est, cuius summā nō uincet: alius inuidia al. lucri totus:
laborat, alius cæca ambitione, & in gladios ruente. Adijce torporē mentis ac senitiū, & huic con-
trariā inquieti pectoris agitationē, tumultusq; perpetuos. Adijce estimationē sui nimiam & tumo-
rē, ob quē contemnendus est, insolentē. Quid cōtumaciā in peruersa nitentiū, quid leuitatē semp
† aliquò trāsiliētē loquar? Huc accedat temeritas præcepti, & nūquā fidele cōsiliū daturus timor, al. aliò.
& mille errores, † quib. uoluimur. Audacia timidissimorū, discordia familiarissimorū, & publi- al. in quibus:
cum malū incertissimis fidere, fastidire possessa, optare quæ consequi posse spes non fuit.

Inter affectus inquietissimos, rein quietissimā, fidē quæris? Si tibi uitæ nostræ uera imago suc- CA. XXVII.
curret, uideberis tibi uidere: captæ † maximæ ciuitatis faciē, in qua omisso pudoris, rectiq; re- al. quàm maxi-
spectu, uires in cōsilio sunt, uelut signo ad permiscēda omnia dato. Nō igit, nō ferro abstinetur. mē. al. cum ma-
Soluta legib. scelera sunt. Nec religio quidē, quæ inter arma hostilia supplices texit, ullū impedi- ximē.
mentum est ruentiū in prædā. Hic ex priuato, hic ex publico, hic ex prophano, hic sacra rapit, hic
effringit, hic transilit, hic nō contentus angusto itinere, ipsa quibus arcetur, euertit, & in lucrum
ruina uenit. Hic sine cede populatur, hic spolia cruenta manu portat. Nemo nō fert aliquid ex al-
tero. In hac auuiditate generis humani, ne tu nimis fortunæ cōmunis oblitus es, qui quæris inter
rapientes † referentē. Si indignaris ingratos esse, indignare luxuriosos, indignare auaros, indi- al. reuerentem.
gnare impudicos, indignare ægros, deformes, senes pallidos. Est istud graue uitium, est intolera-
bile, & quod dissociet homines, quod concordia, qua imbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissi-
pet. Sed usq; eò uulgare est, ut illud nec qui queritur quidem effugerit.

Cogita tecum, an quibuscunq; debuisti, gratiam retuleris, an nullum unquā apud te perierit CA. XXVIII:
officiū, an omniū te beneficiorū memoria comiteretur. Videbis quæ puero data sunt, ante ado-
lescentiam elapsa, quæ in iuuenē collata sunt, nō perdurasse in senectutē. Quædam perdidimus,
quædam proiecimus, quædam ē conspectu nostro paulatim exierunt: à quibsdā oculos auertimus.
Vt excusem tibi imbecillitatē tuā, in primis fragilis est memoria, & rerū turbæ nō sufficit. Necesse
est quātū recipit, emittat, & antiquissima recētissimis obruat. Sic factum est, ut minima apud
te nutricis esset autoritas, quia beneficiū eius lōgius etas sequēs posuit. Sic factum est, ut præce-
ptoris tibi non esset ulla ueneratio. Sic euenit, ut circa consularia occupato comitia, aut sacerdo-
tiorum cādidato, quæsturę suffragator excideret. Fortasse uitii, de quo quereris, si te diligenter
excusseris, in sinu inuenies. Iniquē publico irasceris crimini, stultē tuo. Vt absoluaris, ignosce.
Meliozem illum facies ferendo, utiq; peiorem exprobrando. Non est, quòd frontem eius indu-
res, sine: siquid est pudoris residui, seruet. Sæpe dubiam uerecundiam uox conuiciantis clarior
rupit. Nemo id esse quòd etiam uidetur, timet. Deprehensus pudor amittitur.

Perdidi beneficiū. Nunquid quæ cōsecrauimus, perdidisse nos dicimus? Inter cōsecrata bene- CAP. XXIX:

Seneca.

f z ficium

ficium est, etiam si malè respondit, bene collocatum. Non est ille, qualè sperauimus. Simus quales fuimus nos, ei dissimiles. Damnum tunc factum apparuit. Ingratus non sine nostro pudore protrahitur: quoniam quidem querela amissi beneficii, non bene dati signum est. Quantum possumus, causam eius apud nos agamus: fortasse non potuit, fortasse ignorauit, fortasse facturus est. Quædam nomina bona, lentus ac sapiens creditor fecit, qui sustinuit, ac mora fouit. Idem nobis faciendum est. Nutriamus fidem languidam.

CAP. XXX. Perdidisti beneficium. Stulte, non nosti detrimenti tui tempora: perdidisti, sed cum dares. Nunc palam factum est. Etiam in his quæ uidentur in perdito, moderatio plurimum profuit. Ut corporum, ita animorum moliter uitia tractanda sunt. Sæpe quod explicauit mora, pertinacia trahentis abruptum est. Quid opus est malè edictis? quid querelis? quid insectatione? quare illi liberas? quare dimittis? Si ingratus est, iam nihil debet. Quæ ratio est exacerbare eum, in quem magna contuleris, ut ex amico dubio fiat, non dubius inimicus, & patrociniū sibi nostra infamia querat? Nec desit qui dicat: Nescio quid est, quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit. Subest aliquid. Nemo non superioris dignitatem querendo, etiam si non inquinauit, asperit. Nec quisquā fingere contentus est leuia, cum magnitudine mendacii fidem querat.

CAP. XXXI. Quanto illa melior uia qua seruatur illi tunc spes amicitiae, & si reuerti ad sanitatem uelit, etiam amicitia. Vincit malos pertinax bonitas: nec quisquā tam duri, infestique, aduersus diligenda animi est, ut etiam tunc uitiat bonos non amet: quibus hoc quoque cæpit debere, quod impune non soluit. Ad illa itaque cogitationes tuas flecte. Non est mihi relata gratia. Quid faciam? Quod dii omnium rerum optimi autores, qui beneficia tunc ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseverant. Alius illis obijcit negligentiam nostri, alius iniquitatem: alius illos extra mundum suum projicit, & ignauos, hebetesque, sine luce, sine ullo opere destituit. Alius solem cui debemus, quod inter laborem quietemque, tempus diuissimum, quod non tenebris immergi confusio æternæ noctis effugimus, quod annum cursu suo temperat, & corpora alit, fata euocat, percoquit fructus, saxum aliquod, aut fortuitorum ignium globum, & quiduis potius quam deum appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis suorum infantium arident, non cessant dii beneficia congerere, de beneficiorum autore dubitantibus, sed æquali tenore bona sua per gentes, populosque distribuunt, unam potentiam sortiti, prodesse. Spargunt opportunis imbribus terras, maria flatu mouent, siderum cursu notant tempora, hyemes, æstatesque: interuentu lenioris spiritus molliunt, errorem labentium animarum placidi ac propitij ferunt. Imitemur illos. Demus, etiam si multa in irritum data sint. Demus nihilominus alijs, demus ipsis, apud quos iactura facta est. Neminem ad excitandas domos ruina deterruit: & cum penates ignis absumpsit, fundamenta repente adhuc area ponimus, & urbes tunc haustas sæpius eodem solo condimus. Adeo ad bonas spes pertinax animus est. Terra marique humana opera cessarent, nisi malè ruentia iterum tentare libuisset.

CAP. XXXII. Ingratus est: non mihi fecit iniuriā, sed sibi. Ego beneficio meo cum dare, usus sum. Nec ideo pigrius dabo, sed diligentius. Quod in hoc perdidisti, ab alijs recipiā. Sed huic ipsi beneficiū dabo iterum, & tanquam bonus agricola, cura cultuque sterilitatem soli uincā. Perijt mihi beneficiū, iste omnibus. Non est magni animi, beneficium dare & perdere: hoc est magni animi, perdere & dare.

Libri ultimi de Beneficijs finis.

ERASMI IN LIBRVM SEPTIMVM.

Cap. 19. Non reddo illi, quale nunc potest accipere.] *Distinctio torfit me. legendum, Non. Reddo, &c. ut non sit improbantis argumentum. quasi dicat: non est ita. Imò reddo, quale potest accipere.*

Cap. 24. A quo acciperet, ambiguus fuit.] *Longobardicus codex habebat, ambitus fuit: & rectè. sentit enim, Socratis amicos inter se contendisse quis daret.*

Non ne multum erat eum meruisse, à quo, &c.] Sic prior editio. Longobardicus habebat, eum fuisse. que lectio non est absurda: hoc est, talem esse uirum, ut Socrates ab eo dignaretur accipere. Alioqui probabile est, emeruisse, uersum, in eum meruisse.

PINCIANI IN VII. LIBRVM DE BENEFICIIS.

Cap. 1. Aetati signum imprimat.] *Exemplar diui Francisci, etatis præfert, non etati.*

Si se supra metum sustulit & posuit.] Postrema duo uerba, & posuit, non habentur in uetere lectione.

Cap. 2. Qui maximè, ut ita dicam, diuini iuris atque humani peritus.] *Exemplaria quædam, quam maximè, legunt: non, qui maximè: ut putem legendum esse, cum maximè.*

Cap. 4. Et totus ager aut ullius R.P. est.] *Exemplar diui Pauli Pinciani, & totus ager illius R.P. est.*

Cap. 5. Tua in possessione nascantur.] *Hoc exornationis genus aliorum est autorum, non Seneca. proinde legendum, ut in eisdem habetur, in tua possessione nascantur.*

Cap. 9. Ipsa illa quæ placet uarietas.] *Quædam exemplaria, ueritas: non, uarietas.*

Iam enim exercitata aures oneri ferendo sunt.] Nonnulli codices uerbum, aures, non agnoscunt. Nam paulo ante præcessit, auribus.

Cap. 11. Itaque cum Cæsar illi ducenta talenta donaret.] *Scribendum reor: itaque cum C. Cæsar, cetera: ut mox paulo liquebit.*

Cum

- A** Cum mirarer dementia eius.] Exemplar Scholarum, cum miraretur Cui dementia. Cap. 12.
 Quibus cum duo sint.] Quidam codices, quibuscumque duo sunt. & infra. Cap. 13.
 Quo ueram amicitiam experiretur.] Aut scribendum erit, quo ueram amicitiam experiretis: aut certe, quod ueram amicitiam experiretur, ut praefert exemplar Pincianum. Cap. 14.
 Hic benignissimus, qui te, cum cursantem & sollicitum atque anxium uiderit.] Scribe: Hic benignissimus, qui cum uiderit te concursantem & sollicitum: ex uetere lectione. Cap. 15.
 Etiam si in illa nauigatione. & mox statim: Etiam ubi in uincula.] Exemplum Scholarum, etiam nisi in illa nauigatione: etiam nisi in uincula.
 Huic uerè debes & qui uult, & qui conatur, & nihil intentatum relinquit, sed non potes dicere.] Verba aliquot superuacanea faciunt, ut sensus uix cohaereat. Legendum existimo sic: Huic uerò qui uult, & qui conatur, & nihil intentatum relinquit, non potes dicere. Cap. 16.
 Hic dicat, Habeo: ille respondeat, Non habeo.] Vetus exemplaria: Hic dicat, Habeo: ille respondeat, Debeo. Quam lectionem approbant uerba sequentia, ita tu ingratus es, nisi ei qui uoluntatem bonam in solum accepit, eo libentius debes, quia dimitteris.
 Hoc illi satis, tibi parum.] Scribe, Hoc illi satis sit. Tibi parum, ex eisdem. Cap. 17.
 Inter nos & imperitos.] Delenda coniunctio, & ex eisdem.
 Malo beneficium proijciam, bono reddam. Huic, quia debeo: illi, ne debeam.] Longè aliter in exemplari Pinciano: Malo beneficium proijci à bono, quam non reddi etiam malo. Reddam huic, quia debeo: illi, ne debeam.
 Cui triremes & ceratas non mitterem.] In exemplari diui Francisci non triremes habetur, sed thyrænicus. Item puto cercyras reponendum, siue cercuros, pro ceratas, ex Plinij 7. historia naturalis, cap. 57. Cap. 20.
 Quod in me non est, redeat domum bonus malus.] Vetus exemplaria, quod meum non est, redeat ad dominum, bonus sit an malus. & statim:
 Quam diligenter istud excuterem.] Verbum, Quam, superuacaneum uidetur. Aut certe legendum est: Quid nunc? Diligenter istud excuterem.
 Ad te non pertinet.] In quibusdam exemplaribus post hæc uerba sequitur protinus: Non enim tibi debet eius prodesse malignitas. Cap. 22.
 Quæ ideo præcipimus ultra modum, ut ad uersum suum redeant.] Vetus lectio: Quæ ideo petimus ultra modum, ut ad uerum & suum redeant. Quæ lectio uidetur confirmari uerbis, quæ paulo post sequuntur: In hoc omnis hyperbole extenditur, ut ad uerum mendacio ueniat. Ceterum libentius legerem, Quædā petimus, siue, Quædā præcipimus (sunt enim exemplaria, quæ Præcipimus agnoscant) quam, Quæ ideo petimus.
 Capta quam maximè ciuitatis faciem.] Ita prior editio. Scribendum, cum maximè: ex uetere lectio ne, & Senecæ consuetudine. Cap. 27.
 Ipsa quibus arcetur.] Exemplar Franciscanum, arcatur, non arcetur: & fortè rectius, quia præcessit, angusto itinere.
 Damnum non tunc factum apparuit.] Exemplar diui Pauli minus corruptè: Damnum nunc factum apparuit. Legendum puto, mutato dictionum ordine: Damnum tunc factum nunc apparuit. Quam sententiam repetit alijs uerbis paulo post: Stulte, non nosti detrimenti tui tempora: perdidisti, sed cum dares. Cap. 29.
 Non est magni animi, beneficium dare & perdere.] Verbum, beneficium, non agnoscunt plerique codices. Cap. 32.

AD LECTOREM DE OPERE EPISTOLARVM SENECAE.

NOLIM te fugiat, amice Lector, in codicibus manu descriptis, opus epistolarum non esse distinctum libris: uerum id studiosus aliquis reperit, qui & argumetula praefixit singulis epistolis, & numerum: quanquam ne numerus quidem conuenit in codicibus manu descriptis, nec idem in omnibus est epistolarum ordo, & alicubi unicam epistolam reperiās dissectam in duas: in cuiusdam medio decrant duæ epistolæ, quod ex fide ueterum exemplariorum restituiimus. Cetera non magnopere pertinent ad rem, nisi quod epistolarum numerus commodus erit, aliquid uolentibus inuenire.

In hac prima epistola nodus est, qui plurimos eruditos mirè torset. Quidam, aliud agentibus, interpretati sunt, inconstantibus: rursus quidam, aliorum negocia agentibus: alij, negotijs aliorum intentis: alij, non uiuentibus suo more: alij, pro rebus nihili laborantibus: alij, hypocritis, qui aliud agunt, aliud praeferrunt: alij, uacantibus dijs, quæ sunt aliud à philosophia: alij, peccantibus malitiose: alij, uitam alienam non suam notantibus: alij, nunquā agentibus actum uiuendi secundum sapientiam: alij, tractantibus aliena à consideratione moris: alij, aliud quàm requirat uita rationalis: alij, peccantibus, quia unum peccatum est causa alterius: alij, in philosophia nihil proficientibus: alij, nullo modo philosophantibus: alij, uitiose agentibus: alij, intentis ad bona externa: alij, uiuentibus bestialiter. Quam est facienda in sci-

ria. Atque hanc quaestio magnis uoluminibus agitata est. Quidam inuenerant sermonis ordinem, maxima male agentibus, magna nihil agentibus. sed ineptè. Debet enim oratio gradibus crescere, magna, maxima, tota. Magna perit male agentibus, qui sic philosophantur, ut subinde relabatur ad uitia: maxima nihil agentibus, qui frivolis philosophorum argutis consumunt bonam aetatis partem. Nihil enim agere dicitur, qui frivolis occupatur. Notum est illud Catonis: Satius est ociosum esse, quam nihil agere. Aliud agere dicuntur, qui non sunt attenti. Quosdam enim sic obruunt humana negotia, ut ne cogitent quidem de uera felicitate. His nimirum tota perit uita. Vide quanta sit infelicitas, bonos autores in eorum manus incidere, qui bonarum literarum rudes sunt. Hunc scriptorem partim praeceptorum ac sententiarum sanctimonia, partim epistola qua feruntur huic ad Paulum, & Pauli ad hunc, denique diui Hieronymi testimonium adeò commendauit, ut olim & à theologis ac monachis legeretur. Utinam & intellectus fuisset, non passim nunc torqueremur deprauatis locis. Nec usquam maior est deprauatio, quam ubi incidit aliquid retrusoris eruditionis. Et homines tam illiterati, ut ne legere quidem Senecam potuerint, prolixis & immanibus commentarijs illum onerauerunt.

LVCII ANNAEI SENECAE DE INSTI

TVTIONE AD LVCILIVM LIBRI EPI-
stolarum uigintiduo.

Epistola I. de colligenda & sistenda fuga temporis: & non esse pauperem, cui etiam modicum satis est.

al. surripitur.

L A fac, mi Lucili, uindica te tibi, & tempus quod adhuc aut auferebatur, aut surripiebatur, aut excidebat, collige & serua. Persuade tibi hoc sic esse ut scribo, quædam tempora tibi eripiuntur nobis, quædam subducuntur, quædam effluunt. Turpissima tamen est iactura, quæ per negligentiam fit: & si uolueris attendere, magna uitæ pars elabatur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod precium temporis ponat? qui diem æstimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, quod mortem prospicimus: magna pars eius iam præterijt: quicquid ætatis retrò est, mors tenet. Fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complectere: sic fiet, ut minus ex crastino pendeas, si hodierno manum inieceris. Dum differtur, uita transcurrit. Omnia, mi Lucili, aliena sunt, tempus tantum nostrum est. In huius rei nimis fugacis ac lubricæ possessionem natura nos misit, ex qua expellit quemcunque uult: sed tanta stulticia mortalium est, ut quæ minima & uilissima sunt, certè reparabilia, imputari sibi cū periuri patiantur: nemo se iudicat quicquam debere, qui tempus accepit: cum interim hoc unum est, quod nec gratus quidem potest reddere. Interrogabis fortasse, quid ego faciam, qui tibi ista præcipio? Fatebor ingenuè, quod apud luxuriosum, sed diligentem, euenit: Ratio mihi constat impensæ. Non possum dicere, me nihil perdere: sed quid perdam, & quare, & quemadmodum dicam, causas paupertatis meæ reddam. Sic euenit mihi, quod plerisque: non suo uitio ad inopiam reductis, omnes ignoscunt, nemo succurrit. Quid ergo est? Non puto pauperem, cui quantumcunque superest, sat est. Tu tamen malo serues tua, & bono tempore uti incipias. Nam, ut uisum est nostris maioribus, Sera parsimonia in fundo est. Non enim tantum minimum in imo, sed pessimum remanet.

al. unum.

al. impetrant.
re.

al. d. d. d. d.
p. i. q. d. d.

Epistola II. De mutatione locorum, & multiplicium uoluminum lectione uitanda: & de commendatione paupertatis, si lata sit.

al. surripitur.

Ex his quæ mihi scribis, ex his quæ audio, bonam spem de te concipio: non discurras, nec locorum mutationibus inquietaris. Aegri animi iactatio ista est. Primum argumentum cõpositæ mentis existimo, posse consistere, & secum morari. Illud autem uide, ne ista lectio multorum autorum & omnis generis uoluminũ, habeat aliquid uagum & instabile. Certis ingenijs immorari & innutriti oportet, si uelis aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat. Nulquam est, qui ubique est. In peregrinatione uitam agentibus hoc euenit, ut multa hospitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat necesse est ijs, qui nullius se ingenio familiariter applicat, sed omnia cursim & properanter transmittunt. Non prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumptus emititur. Nihil æquè sanitatem impedit, quam remediorũ crebra mutatio. Non uenit uulnus ad cicatricem, in quo crebra medicamenta tentantur. Non conualescit planta, quæ sæpius transferatur: nihil tam utile est, quod in transitu proficit. Distrahit animum, librorum multitudo. Itaque cum legere non possis quantum habueris, sat est habere quantum legas. Sed modò, inquis, hunc librum euoluere uolo, modò illum. Fastidientis stomachi est, multa degustare: quæ ubi uaria sunt & diuersa, tamen inquinant, non alunt. Probatos itaque semper lege, & si quando ad alios diuertere libuerit, ad

Are, ad priores redi. Aliquid quotidie aduersus paupertatem, aliquid aduersus mortem auxilij cōpara, nec minus aduersus ceteras pestes. Et cum multa percurreris, unum exerce, quod illo die concoquas. Hoc ipse quoque facio: ex pluribus quæ lego, aliquid apprehendo. Hodiernum hoc est, quod apud Epicurum nactus sum. (Soleo enim & in aliena caltra transire, non tanquā transfuga, sed tanquā explorator.) Honeſta, inquit, res est, læta paupertas. Illa uerò non est paupertas, si læta est. Qui enim cū paupertate bene cōuenit, diues est: non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis iaceat, quātū pascat, aut forneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda computat? Quis sit diuitiarū modus quæris? Primus, habere quod necesse est: proximus, quod sat est. Vale.

Epistola III. De modo eligendi & colendi amicum: & quod tam uitium est omnibus credere, quàm nulli, sicut uel semper inquietum esse, uel semper quiescere.

Epistolas ad me perferendas tradidisti, ut scribis, amico tuo. Deinde admones me, ne omnia eū eo ad te pertinētia cōmunicō, quia nō soleas nec ipse quidē hoc facere. Ita eādem epistola illū dixisti amicū, & negasti. Itaque sic priore illo uerbo quasi publico usus es, & sic illum amicū uocasti, quō omnes candidatos, bonos uiros dicimus, quomodo obuios, si nomen non succurrit, dominos salutamus. Hoc abierit. Sed si aliquem amicum existimas, cui nō tantundē credis quantum tibi, uehementer erras, & nō satis nosti uim uerę amicitie. Errat & ille, qui amicum in atrio querit, in cōuiuio probat. Nullū habet maius malum occupatus homo, & bonis suis obsessus, quàm quod amicos sibi putat, quibus ipse non est. Tu uerò omnia cū amico delibera, sed de ipso prius. Post amicitia credendum est, ante amicitia iudicandum. Isti uerò præposterē officia permiscet, qui contra præcepta Theophrasti, cum amauerint iudicant, & nō amant cum iudicauerint. Diu cogita, an tibi in amicitia aliquis recipiendus sit: cum placuerit fieri, toto illum pectore admittet, tam audacter cum illo loquere quàm tecum. Tu quidē ita uiue, ut nihil tibi cōmittas, nisi quod cōmittere etiam inimico tuo possis: sed quia interueniunt quædam, quæ consuetudo fecit arcana, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas misce. Fidelē si putaueris, facies. Nā multi fallere docuerunt, dum timent falli: & illi ius peccandi suspicādo fecerunt. Quid est ergo, quare uerba coram amico meo retrahā? Quid est, quare me corā illo non putē solum? Quidā quę tantum amicis cōmittenda sunt, obuijs narrant, & in quaslibet aures, quicquid illos urit, exonerāt: quidā rursus etiā charissimorum consciētiā reformidant, & si possent, ne sibi quidē credituri, interius premunt omne secretum. Neutrum faciendum est. Vtrumque enim uitium est, & omnibus credere, & nulli: sed alterum honestius dixerim uitium, alterum tutius. Sic utrosque reprehendas, & eos qui semper inquieti sunt, & eos qui semper quiescunt. Nam illa tumultu gaudens, non est infidustria, sed exagitatz mentis concursatio: & hæc nō est quies, quæ motum omnem molestiam iudicat, sed dissolutio & languor. Itaque hoc quod apud Pomponium legi, animo tuo mādabitur: quidā adeo in latebras refugerunt, ut putent in turbido esse, quicquid in luce est. Inter se ista miscenda sunt, & quiescenti agendum, & agenti quiescendum est. Cum rerum natura delibera: illa dicet tibi, se & diem fecisse & noctem. Vale.

Epistola IIII. De emendando & componendo animum ad contemptum: quod magna diuitia sunt, secundum naturam composita paupertas.

Perseuera ut cœpisti, & quantum potes propera, quo diutius frui emendato animo & composito possis. Frueris quidem etiam dum componis, etiam dum emendas: alia tamen illa uoluptas est, quæ percipitur ex contemplatione mentis ab omni labe puræ & splendidæ. Tenes utique memoria, quantum senseris gaudium, cū prætexta posita, sumpsisti uirilem togam, & in forum deductus es. Maius expecta, cum puerilem animum deposueris, & te in uirum philosophia transcripserit. Adhuc enim nō pueritia in nobis, sed quod est grauius, puerilitas remanet: & hoc quidem peius est, quod auctoritatem habemus senum, uitia puerorū: nec puerorum tantum, sed infantium. Illi leuia, hi falsa formidant: nos utraque. Prospice modò, & intelliges, quædā ideo minus timēda, quia multum metus afferunt. Nullum magnum malum, quod extremum est. Mors ad te uenit: timenda erat, si tecum esse posset. Necesse est, aut non perueniat, aut pertranseat. Difficile est, inquis, animum perducere ad cōtemptum anime. Non uides, quàm ex friuolis causis contemnatur. Alius ante amicæ fores laqueo pependit, alius se præcipitauit à tecto, ne dominum stomachantem diutius audiret: alius ne reduceretur è fuga, ferrum adegit in uiscera. Non putas uirtutem hoc effecturam, quod effecit nimia formido? Nulli potest secura uita contingere, qui de producenda nimis cogitat, qui inter magna bona multos consules numerat. Hoc quotidie meditare, ut possis æquo animo uitam relinquere: quam multi sic complectuntur & tenent, quomodo qui à torrente rapiuntur in spinas & aspera. Plerique inter mortis metum, & uitę tormenta miseri fluctuant: & uiuere nolunt, & mori nesciunt. Fac itaque tibi iucundam uitam, omnem pro illa sollicitudinem deponendo. Nullum bonum iuuat habentem, nisi ad cuius amissionē præparatus est animus. Nullius autem rei facilius amissio est, quàm quæ desiderari amissa non potest. Ergo aduersus omnia quæ accidere possunt etiā potentissimis, adhortare te & induira. De Pópeij capite pupillus & spado tulere sententiā. De Crasso crudelis, & insolens Parthus.

al. Dextro. Caius Caesar inquit Lepidam† Decio tribuno præbere ceruicem, ipse Cherea præstitit. Nemi- **A**
al. permisit. nem eo fortuna prouexit, ut non tantum illi minaretur, quantum † promiserit. Noli huic tran-
 quillitati confidere: momento mare euertitur, eodem die ubi luserunt nauigia forbentur. Cogi-
 ta posse & latronem & hostem adinquare iugulo tuo gladium, ut potestas maior absit. Nemo nõ
 seruus habet in te uitæ necisq; arbitrium. Ita dico, quisquis uitam suam contempsit, tuæ domi-
 nus est. Recognosce exemplum eorum, qui domesticis insidijs perierunt, aut aperta ui, aut dolo:
 & intelliges, non pauciores seruorum ira cecidisse, quàm regum. Quid ad te itaque, quàm potes
 sit quem times, cum id propter quod times, nemo non possit? At si fortè in manus hostium inci-
 deris, uictor te duci iubebit: eo nempe momento quo duceris. Quid te ipse decipis, & hoc nune
 primùm, quod olim patiebaris, intelligis? Ita dico, ex quo natus es duceris. Hæc & huiusmodi
 uersanda in animo sunt, si uolumus illam ultimã horam placidi expectare, cuius metus omnes
 alias inquietas facit. Sed ut epistolæ finem imponam, accipe quod hodierno die mihi placuit, &
 hoc quoq; ex alienis hortulis sumptum est. Magnæ diuitiæ sunt, lege naturæ composita pauper-
 tas. Lex aut illa naturæ, scis quos nobis terminos statuit. Non esurire, non sitire, non algere. Ut
al. appositum. famem sitimq; depellas, non est necesse superbis assidere liminib. neo supercilium graue, & con-
 tumeliosam etiam humanitatem pati. Non est necesse maria tettare, nec sequi caltra. Parabile est,
 quod natura desiderat, & † expositum. Ad superuacua sudatur. Illa sunt quæ togam conterunt,
 quæ nos senescere sub tentorio cogunt, quæ in aliena listora impingunt. Ad manũ est, quod sat
 est. Cui cum paupertate bene conuenit, diues est.

Epist. V. De uitanda hypocrisis, & nimia uita districtione.

Quod pertinaciter studes, & omnibus omisiss, hoc unum agis, ut te quotidie meliorẽ facias,
 & probo & gaudeo: nec tantum hortor, ut perseueres, sed etiam rogo. Illud autem te admoneo,
 ne eorum more qui non proficere, sed conspici cupiunt, facias aliqua, quæ in habitu tuo, aut ge-
 nere uitæ notabilia sint. Asperum, incultum, & intonsum caput, & negligentiore barbam, &
 indictum argento odium, & cubile humi positum, & quicquid aliud ambitionem peruersa uia
 sequitur, deuita. Satis ipsum nomen philosophiæ, etiam si modeste tractetur, inuidiosum est.
al. discedit. Quid si nos hominum consuetudini cœperimus excerpere? Intus omnia dissimilia sint, frõs no-
 stra populo conueniat. Non splendeat toga, nec sordeat quidem. Non habeamus argentum, in
 quo solidi auri celatura † descenderit: sed non putemus frugalitatis indicium auro argentoq; ca-
 ruisse. Id agamus, ut meliorem uitam sequamur quàm uulgus, non ut contrariam. Alioqui quos
 emendari uolumus, fugamus, & à nobis auertimus. Illud quoq; effcimus, ut nihil imitari uelint
 nostri, dum timent, ne imitanda sint omnia. Hoc primum philosophia promittit, sensum cõmu- **B**
 nem, humanitatem & congregatignem, à qua professionis dissimilitudo separabit. Videamus,
 ne ita per quæ admirationem parare uolumus, ridicula & odiosa fiant. Nempe ptopositum no-
 strum est, secundum naturam uiuere. Hoc contra naturam est, torquere corpus suum, & faciles
 odisse mundicias, & squalorem appetere, & cibis non tantum uilibus uti, sed tetris & horridis.
 Quemadmodum delicatas res desiderare, luxuriæ est: ita usitatas & non magno parabiles fuge-
 re, dementiæ est. Frugalitatem exigit philosophia, non pœnam. Potest autem esse non incompta
 frugalitas. Hic mihi modus placet. Temperetur uita inter bonos mores & publicos. Suspiciant
al. o. omnes uitam nostram, † sed agnoscant. Quid ergo? Eadem faciemus, quæ ceteri? Nihil inter
 nos & illos intererit? Plurimum. Dissimiles esse nos uulgo sciat, qui inspexerit propius, qui do-
 mum intrauerit, nos potius miretur quàm supellectilem nostram. Magnus ille est, qui fictilibus
 sic utitur quemadmodum argento: nec ille minor est, qui sic argento utitur, quemadmodum ficti-
 libus. Infirmi animi est, pati non posse diuitias. Sed ut huius quoq; diei lucellum tecum cõmu-
al. Hecatonem. nicem, apud † Catonem nostrum inueni cupiditatum finem, etiã ad timoris remedia proficere.
 Desines, inquit, timere, si sperare desieris. Dices, quomodo ista tam diuersa pariter sunt? Ita est,
 mi Lucili: cum uideantur dissidere, coniuncta sunt. Quemadmodum eadem cathena & custodẽ
 & militem copulat, sic ista quæ tam dissimilia sunt, pariter incedunt. Spem metus sequitur. Nec
 miror ista sic ire. Vtrumque pendentis animi est, utrumque futuri expectatione solliciti. Maxi-
 ma aut utriusq; causa est, quod non ad præsentia aptamur, sed cogitationes in longinqua præmiis
 timus. Itaq; prouidentia maximũ bonum conditionis humanæ in malũ uersa est. Ferè pericula
 quæ uident, fugiunt: cum effugere, securæ sunt. Nos & uenturo torquemur, & præterito. Multa
 bona nostra nobis nocent. Timoris enim tormentum memoria reducit, prouidentia anticipat,
 Nemo tantum præsentibus miser est. Vale.

Epistola VI. De malo spei & timoris, & de efficacia exemplaris doctrine.

Intelligo, Lucili, non emendari me tantum, sed transfigurari: nec hoc promitto iam aut spero,
 nihil in me superesse, quod mutandum sit. Quid ni multa habeam quæ debeant corrigi, quæ ex-
 tenuari, quæ attolli? Et hoc ipsum argumentum est in melius translati animi, quod uicia sua, quæ
 adhuc ignorabat, uidet. Quibusdam ægris gratulatio fit, cum seipso ægros esse senserunt. Cope-
 rem itaque tecũ communicare tam subitã mei mutationẽ: tunc amicitia nostræ certiorẽ fiducia
 habere cœpissẽ, illius ueræ, quam non spes, non timor, non utilitatis suæ cura diuellit: illius,
 cũ qua homines moriuntur, pro qua moriuntur. Multos tibi dabo, qui non amico, sed amicitia
 caruerunt. Hoc non potest accidere, cum animos in societatem honesta cupiendi par uoluntas
 trahit.

A trahit. Quid ni non possit? Sciunt enim ipsos omnia habere cōmunia, & quidem magis aduersa. Concipere animo non potes, quantū momenti asferre mihi singulos dies uideam. Mitte, inquis, & nobis ista, quæ tam efficacia expertus es. Ego uerò cupio in te omnia transfundere, & in hoc gaudeo aliquid discere, ut doceam: nec me ulla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quā mihi uni sciturus sum. Si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec enuncis, reijciā. Nullius boni sine socio iucunda possessio est. Mittam itaq; ipsos tibi libros: & ne multum operæ impēdas, dū passim profutura sectaris, imponā notas, ut ad ipsa protinus quæ probo & miror, accedas. Plus tñ tibi & uiua uox & conuietus, quā oratio proderit. In rem præsentem uenias oportet. Primum quia hominēs amplius oculis quā auribus credunt: deinde quia longū iter est per præcepta, breue & efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expressisset, si eum tantummodo audisset. Vitz eius interfuit, secreta perspexit, obseruauit illū, tñ ex formula sua uiueret. Plato & Aristoteles, & omnis in diuersum itura sapientiū turba, plus ex moribus quā ex uerbis Socratis traxit. Metrodorū, & Hermacū, & Polyænū, magnos uiros non schola Epicuri, sed contubernium fecit. Nec in hoc te accerso tātū, ut proficias, sed ut prosis. Plurimū enim alter alteri conferemus. Interim quia diurnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonē delectauerit, dicā. Quæris, inquit, quid profecerim? Amicus esse mihi cœpi. Multum profecit, qui nunquam erit solus: scito hunc amicum omnibus esse. Vale.

Viua uox.

al. ut.

De his Diogenes Laertius in uita Epicuri.

Epistola VII. De fugiendo turba consortio.

Quid tibi uitandum præcipuē existimem, quæris. Turbā. Nondum illi te tutò cōmiseris. Ego certe cōfiteor imbecillitatē meā. Nūquā mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod cōposui, turbatur: aliquid ex his quæ fugauī, redijt. Quod ægris euenit, quos longa imbecillitas usque adeo affecit, ut nunquā sine offensa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo tñ inficiuntur. Inimica est multorum conuersatio. Nemo nō aliquid nobis uitii aut tñ cōmodar, aut imprimit, aut nescientib. allinit. Vtiq; quo maior est populus cui cōmiscemur, hoc periculi plus est. Nihil uerò est tam dānosum bonis morib. quā in aliquo spectaculo desidere. Tūc enim per uoluptatē facilius uitia surrepunt. Quid me existimas dicere? Auarior redeo, ambitiosior, luxuriosior: imò uerò crudelior & inhumanior, quia inter homines fui. Casu in meridianū spectaculum incidi, lusus spectans, & sales, & aliquid laxamenti, quo hominū oculi ab humano cruore acquiescant. Cōtrā est, quicquid antē pugnatū est, misericordia fuit. Nunc omisissis nugis mera homicidia sunt, nihil habent quo tegantur, ad ictum totis corporib. expōsiti, nunquam frustra manum mittunt. Hoc pleriq; ordinarijs paribus & postulaticijs præferunt. Quid ni præferant? non galea, non scuto repellitur ferrum. Quò munimenta? Quò artes? Omnia ista mortes merentur. Mane leonibus & ursis homines, meridie spectatores suis obijciuntur. Interfectores interfectis iubentur obijci, & uictorem in aliam detinent cædem: exitus pugnantium mors est: ferro & igne res geritur. Hæc sunt, dum uacat arena. Sed latrociniū fecit aliquis: quid ergo meruit? ut suspēdatur. Occidit hominē: quia occidit, ille meruit, ut hoc pateretur: tu quid meruisti miser, ut hoc spectes? Occide, ure, uerbera. Quare tam timide incurrit in ferrum? quare parū audacter occidit? quare parum libenter moriuit? Plagis aguntur in uulnera, & mutuos ictus nudis & obuijs pectoribus excipiunt. Intermissum est spectaculum: interim iugulantur homines, ne nihil agatur. Age, ne hoc quidem intelligitis, mala exempla in eo redūdere qui faciunt? Agite dijs immortalibus gratias, quòd eum docetis esse crudelem, qui non potest discere. Subducendus populo est tener animus, & parum tenax recti. Facile transitur ad plures. Socrati, Catoni & Lælio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset: adeo nemo nostrū qui maximè concinnamus ingenium, ferre impetum uitiorum tam magno comitatū uenientium potest. Vnum exemplum aut luxuriæ, aut avariciæ, multum mali facit. Cōuictor delicatus paulatim enervat & emollit. Vicinus diues cupiditatem irritat: malignus comes, quamuis candido & simplici, rubiginem suā affricuit. Quid tu accidere his moribus credis, in quos publicè factus est impetus? Necessè est aut imiteris, aut oderis. Vtrumq; autem deuitādum est: ne uel similis malis fias; quia multi sunt: ne uel inimicus multis, quia dissimiles sunt. Recede in teipsum quantum potes: cum his uersare, qui te meliorem facturi sunt. Illos admitte, quos tu potes facere meliores: Mutuò ista fiunt: & homines dum docent, discunt. Non est ergo quòd te gloria publicandi ingenij producat in medium, ut recitare istis uelis, aut disputare: quòd facere te uellē, si haberes isti populo idoneam tñ mētem. Nemo est qui intelligere possit. Aliquis, fortasse unus aut alter incidet: & hic ipse formandus tibi erit, instituendusq; ad intellectum tui. Cui ergo, inquis, ista didici? nō est quòd timeas, ne operam perdidideris: tibi didicisti. Sed ne mihi soli hodie didicerim, communiabo tecum quæ occurrerunt mihi egregiè dicta circa eundem ferè sensum tria: ex quibus unum hæc epistola in debitum soluet, duo in antecessum accipe. Democritus ait: Vnus mihi pro populo est, & populus pro uno. Bene & ille quisquis fuit (ambigitur enim de autore) cū quæretur ab illo, quò tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos peruenturæ: Satis sunt, inquit, mihi pauci, satis est unus, satis est nullus. Egregiè hoc tertiū. Epicurus cum uni ex confortibus studiorum suorum scriberet: Hæc, inquit, ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteri theatrum sumus. Ista, mi Lucili, condenda in animum sunt, ut contemnas uoluptatem, ex plurimum assensione uenientem. Multi te laudant. Ecquid habes cur placeas tibi? Si is es quem multi intelligunt, introrsus bona tua spectent. Vale.

al. reficiuntur.
al. cōmendat.

Plagis, pro reatibus.

al. mercedem.

Epistola

Epistola VIII. De indulgentia corporis proprii, & turba hominum: & quòd bona fortune sunt fugienda philosophanti, conscientia sua contento: propter ueram libertatem acquirendam ex seruitute animi impendenda philosophia, discenda & operanda.

Tu me, inquis, uitare turbam iubes, lecedere, & conscientia esse contentum: ubi illa præcepta uestra, quæ imperant in actu mori? Quod ego tibi uideor interim suadere, in hoc me recondidi, & fores clausi, ut prodesse pluribus possem. Nullus mihi per ocium dies exit, partem noctium studijs uendico: non uacò somno, sed succumbo, & oculos uigilia fatigaros, cadentesq; in opere detineo. Secepsi non tantum ab hominibus, sed etiam à rebus, & primum à rebus meis. Postea rorum negotium ago. illis aliqua quæ possint prodesse, conscribo: salutares admonitiones, uelut medicamentorum utilium compositiones literis mando, esse illas efficaces in meis ulceribus expertus: quæ etiam si persanata non sunt, serpere desierunt. Rectum iter quod serò cognoui, & lassus errando, alijs monstro. Clamo, Vitæ quæcunq; uulgo placent, quæ casus attribuit: ad omne fortuitum bonum, suspiciosi pauidiq; subsistite. Et feræ, & piscis spe aliqua oblectante decipitur. Munera ista fortunæ putatis? insidiæ sunt. Quisquis nostrum tutam agere uitâ uolet, quantum plurimum potest, ista uiscata beneficia deuitet: in quibus hoc quoq; miserrimi fallimur, quod habere nos putamus, hæremus. In præcipitia cursus iste deducit. Huius eminentis uitæ exitus cadere est. Deinde ne resistere quidem licet, cum cœperit transuersos agere felicitas. Aut rectis saltem, aut temet frui. Qui hoc faciunt, non euertit fortuna, sed cernuat & allidit. Hanc ergo sanâ & salubrem formâ uitæ teneto, ut corpori tantum indulgeas, quantum bonæ uoletudini salutis est. Durius tractandum est, ne animo malè pareat: cibus famē sedet, potio sitim extinguat, uelutis arceat frigus, domus munimentum sit aduersus infesta corpori. Hanc utrum cespes præterejerit, an uariis lapis gentis alienæ, nihil interest. Scitote hominē tam bene culmo quam auro regi. Contemne omnia, quæ superuacuis labor uelut ornamentum ad decus ponit. Cogita in te præter animum nihil esse mirabile, cui magno nihil magnum est. Si hoc mecum, si hoc cū posteris loquor, non uideor tibi plus prodesse, quam cum ad uadimonium aduocatus descenderem, aut tabulis testamenti anulum imprimerem, aut in senatu candidato uocem & manū commodarem. Mihi crede, qui nihil uel minora agere uidentur, maiora agunt, humana diuinâq; simul tractant. Sed iam finis faciendus est, & aliquid, ut institui, pro hac epistola dependendū, id de meo non fiet, adhuc Epicurum cōpilamus, cuius hanc uocem hodierno die legi: Philosophiæ seruias oportet, ut tibi contingat uera libertas, non differatur in diem. Qui se illi subiecit & tradidit, ista tunc circūagitur: hoc enim ipsum philosophiæ seruire, libertas est. Potest fieri, ut me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potius quam nostrorum? quid est tamen, quare tu istas Epicuri uoces putes esse nō publicas? Quam multi poetæ dicunt, quæ à philosophis aut dicenda, aut dicta sunt. Non attingam Tragicos aut togatas nostras. Habent enim hæ quoq; aliquid seueritatis, & sunt inter comœdias & tragœdias mediæ. Quantum disertissimorum uersuum inter minos iacet, quam multa Publij, non exalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt? Vnum eius uersum qui ad philosophiam pertinet, & ad hanc partem quæ modò fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostro habenda:

Alienum est omne quicquid optando uenit.

Hunc uersum à te dici non paulo melius, sed astrictius, memini:

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

Illud etiam num melius dictum à te non præteribo:

Dari bonum quod potuit, auferri potest.

Hoc non imputo in solutum, de tuo tibi. Vale.

Epistola IX. Quòd sapiens seipso contentus est ad beatè uiuendum, non ad uiuendum simpliciter.

An meritò reprehendat in quadam epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientē seipso esse contentum, & propter hoc amico non indigere, desideras scire. Hoc obijcitur Stilboni ab Epicuro, & his quibus summum bonum uisum est animus impatiens. In ambiguitatem incidendum est, si exprimere *ἀνάλειον* uno uerbo citò uoluerimus, & impatientiam dicere. Poterit enim contrarium ei quod significare uolumus, intelligi. Nos enim eum uolumus dicere, qui respuat omnis mali sensum, accipietur is qui nullum possit ferre malum. Vide ergo, num satius sit, aut inuulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam positum. Hoc inter nos & illos interest. Noster sapiens uincit quidē incommodū omne, sed sentit: illorum nec sentit quidem. Illud nobis cum illis cōmune est, sapientem seipso esse cōtentum: sed tamē amicum habere uult, & uicinū, & contubernalem, quamuis sibi ipse sufficiat. Vide quàm sit se contentus, aliquando sui parte contentus est, si illi manum aut morbus, aut hostis inciderit. Si quis oculum casus excusserit, reliquæ illi suæ satisfaciunt: & erit imminuto corpore & amputato tam lætus, quam integro fuit. Quæ sibi desunt num desiderat, sed non deesse mauult. Ita sapiens se contentus est, non ut uelit esse sine amico, sed ut possit: & hoc quod dico possit, tale est, amissum æquo animo fert: sine amico quidem nunquā erit, in sua potestate habet, quàm citò raperet. Quomodo si perdidit

*Imminuto.
al. Sed quæ sibi
bi desunt, num
desiderat? Non
deesse mauult.*

A diderit Phidias statuam, protinus alteram faciet. Sic hic faciendarum amicitiarum artifex, substituet & alium in locum amissi. Queris quomodo amicum citò facturus sit? dicam, si illud mihi tecum conuenerit, ut statim tibi solam quod debeo, & quantum ad hanc epistolam, paria faciamus. Hecaton ait: Ego tibi monstrabo amatorium, sine medicamento, sine herba, sine ullius ueneficæ carmine. Si uis amari, ama. Habes aut non tantum amicitiae usum ueteris, & certè magnam uoluptatem, sed etiam initium & comparisonem nouæ. Quod interest inter metentem agricolam, & serentem, hoc inter eum qui parauit amicum, & qui parat. Attalus philosophus dicere solebat, iucundius esse amicum facere quàm habere: quomodo artificii iucundius est pingere, quàm pinxisse. Illa in opere suo occupata sollicitudo, ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. Non æquè delectatur qui ab opere perfecto remouit manum. Iam fructu artis suæ fruitur, ipsa fruebatur arte cum pingeret. Fructuosior est adolecētia liberorum, sed infantia dulcior. Nunc ad propositum reuertamur. Sapiens etiam si contentus est se, tamen habere amicū uult: si ob nihil aliud, ut exerceat amicitiam, ne tam magna uirtus iaceat: nō ob hoc quod Epicurus dicebat in hac ipsa epistola, ut habeat qui sibi ægro assideat, succurrat in uinculis coniecto uel inopi: sed ut habeat aliquem, cui ipse ægro assideat, quē ipse circūuentum hostili custodia liberet. Qui se spectat, & propter hoc ad amicitiam uenit, malè cogitat: quemadmodū cœpit, sic desinet. Parauit amicum aduersus uincula laturum opē: cum primū crepuerit cathena, discedet. Hæ sunt amicitie, quas temporarias populus appellat. Qui causa utilitatis assumptus est, tamdiu placebit, quādiu utilis fuerit. Certè florentes, amicorum turba circumfedit: circa euerfos ingens solitudo est: & inde amici fugiunt, ubi probantur: hac re ista tot nefaria exempla sunt aliorum metu relinquentium, aliorum metu prudentiū. Necesse est ut initia inter se, & exitus cōgruant. Qui amicus esse cœpit, quia expediret, placebit ei aliquod precium contra amicitiam, si ullum in illa placet precium præter ipsam. In quid igitur amicum paro? Ut habeam pro quo mori possim, ut habeā quē in exitum sequar, cuius me morti opponā & impendā. Ista quā tu describis negotiatio est, non amicitia, quæ ad cōmodum accedit, quæ quid cōsecutura sit, spectat. Non dubiè habet aliquid simile amicitiae, affectus amantium. Possis dicere illā esse insanā amicitiam. Nunquid ergo quisquā amat lucri causa? nunquid ambitionis aut gloriæ? Ipse per se amor omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatem formæ, nō sine spe mutæ charitatis accendit. Quid ergo? ex honestiori causa coit turpis affectus? Non agitur, inquis, nunc de hoc, an amicitia propter se, an propter aliud sit expetenda: nā si propter seipsam expetenda est, potest ad illā accedere, qui seipso cōtentus est. Quomodo ergo ad illam accedit? Quomodo ad rem pulcherrimā non lucro captus, nec uarieta-

B te fortunæ perterritus. Detrahit amicitiae maiestatem suam, qui illam parat ad bonos casus. Se cōtentus est sapiens. Hoc, mi Lucili, perperā plerique interpretantur. Sapientē undique submouēt, & intra cutem suam cogunt. Distinguentū est aut, quid & quatenus uox ista promittat, Se contentus est sapiens ad beatē uiuendum, nō ad uiuendum. Ad hoc enim multis illi rebus opus est, ad illud tantum animo sano, & erecto, & despiciente fortunā. Volo tibi Chrysippi quoque distinctio nē indicare. Ait sapientē nulla re indigere, & tñ multis illi rebus opus esse. Contrā: Stulto nulla re opus est, nulla enim re scit uti, sed omnib. eget. Sapienti & manib. & oculis, & multis ad quotidianum usum necessarijs opus est, sed eget nulla re: egere enim necessitatis est. Nihil aut necesse sapienti est. Ergo quamuis seipso cōtentus sit, amicis illi opus est: hos cupit habere quā pluri-
mos, non ut beatē uiuat: uiuet enim etiam sine amicis beatē. Summum bonum extrinsecus instrumenta non querit, domi colitur, ex se totum est: incipit fortunæ esse subiectum, si quam partem sui foris querit. Qualis tamen futura est uita sapientis, si sine amicis relinquatur in custodiam coniectus, uel in aliqua gente aliena destitutus, uel in nauigatione longa retentus, aut in desertum littus eiectus? qualis est Iouis cum resoluta mundo, & dijs in unum cōfusus, paulisper cessante natura acquiescit sibi, cogitationibus suis traditus: tale quiddam sapiens facit. In se reconditur, secum est: quādiu quidem illi licet suo arbitrio res suas ordinare, se contentus est: & ducit uxorem, se contentus: & liberos tollit, se contentus: & tamen non uiuet, si fuerit sine homine uicturus. Ad amicitiam fert illum nulla utilitas sua, sed naturalis irritatio. Nam ut aliarum nobis rerum innata dulcedo est, sic amicitiae. Quomodo solitudo in odio est, sic in dulcedine appetitio societatis. Quomodo hominem homini natura conciliat, sic inest huic quoque rei stimulus, qui nos amicitiarum appetentes faciat. Nihilominus cum sit amicorum amantissimus, cum illos sibi compareret, sæpe præferat, omne intra se bonum terminabit, & dicet quod Stilpon ille dixit, Stilpon quem Epicuri epistola insequitur. Hic enim capta patria, amissis liberis, amissa uxore, cum ex incendio publico solus, & tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab exitio urbium Poliorcetes fuit, nunquid perdidisset: Omnia, inquit, bona mea mecum sunt. Ecce uir fortis ac strenuus, ipsam hostis sui uictoriam uicit. Nihil, inquit, perdidit: dubitare illum coegit, an uicisset. Omnia mea mecum sunt. Iusticia, uirtus, temperantia, prudentia, hoc ipsam, nihil bonum putare quod eripi possit. Miramur animalia quædam, quæ per medios ignes, sine noxa corporū transeunt: quanto hic mirabilior uir, qui per ferrū & ruinas & ignes, illeesus & indemnis euasit? Vides quanto facilius sit totam gentem, quàm unum uirum uincere: Hæc uox illi est communis cum Stoico, eque & hic intacta bona per concrematas urbes fert. Se enim ipso cōtentus est, hoc felicitatem suam sine designat. Ne existimes nos solos generosa uerba iactare, & ipse Stilponis obiurgator Epicurus, similem illi uocem emisit, quam tu boni cōsule:

Intra cutem

πολιεργον / ut uictoriam obsequor.

sule: etiam hunc diem iam expanxi. Si cui, inquit, sua bona non uidentur, amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est. Vel si hoc modo tibi melius enunciarı uidetur: id enim agendum, ut non uerbis seruiamus, sed sensibus: Miser est, qui se non beatissimum iudicat, licet imparet mundo. Ut scias autem hos sensus communes esse, natura scilicet dictante, apud poetam comicum inuenies:

Non est beatus, esse se qui non putat.

Quid enim refert qualis status tuus sit, si tibi uidetur malus? Quid ergo, inquis? si beatum se dixerit ille turpiter diues, & ille multorum dominus, sed plurium seruus, beatus sua sententia fiet? Non quid dicat, sed quid sentiat, refert: nec quid uno die sentiet, sed quid assidue. Non est autem quod uerearis, ne ad indignum res tanta perueniat. Nisi sapienti sua non placent: omnis stulticia laborat fastidio sui. Vale.

al. prudentib.

Epistola X. De solitudine uitanda & imprudentibus: & de sinceritate orandi Deum.

*forte, expro-
mit.*

ἀεὶ τὸν πολλόν.

Sic est, non muto sententiam: fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam unum. Non habeo cum quo te communicatum uelim, & uide quod iudicium meum abeat. Audeo te tibi credere. Crates, ut aiunt, huius ipsius Stilponis auditor, cuius mentionem priori epistola feci, cum uisisset adolescentulum secretò ambulātem, interrogauit, quid illic solus faceret. Mecum, inquit, loquor. cui Crates: Caue, inquit, rogo, & diligenter attende, ne cum homine malo loquaris. Lugentem timētemq; custodire solemus, ne solitudine malè utatur. Nemo est ex imprudentib. qui relinqui sibi debeat. Tunc mala consilia agitant: tunc aut alijs, aut ipsis futura pericula struunt. Tunc cupiditates improbas ordināt: tunc quicquid aut metu, aut pudore animus celabat, & exponit: tunc audaciam acuit, libidinem irritat, iracundiam instigat. Denique, quod unum solitudo habet commodum, nihil ulli committere, non timere iudicem, periit stulto. Ipse se prodit. Vide itaq; quid de te sperem, imò quid spondeam mihi: spes enim incerti boni nomen est. Non inuenio cum quo te malim esse, quàm tecum. Repeto memoria, quàm magno animo quædam uerba proieceris, quàm roboris plena. Gratulatus sum protinus mihi, & dixi: Non à summis labris ista uenerunt, habent hæ uoces fundamentum: iste homo non est unus è populo, ad salutem spectat. Sic loquere, sic uiue. Vide ne te ulla res deprimat. Votorum tuorum ueterum licet dijs gratiam facias, alia de integro suscipe: roga bonā mentem, bonam ualetudinem animi, deinde corporis. Quid ni tu ista uota sæpe facias? Audaçter Deum roga, nil illum de alieno rogaturus. Sed ut more meo cum aliquo munusculo epistolam mittam, uerum est quod apud Athenodorū inueni: Tunc scito esse te omnibus cupiditatib. solutū, cum eò peruenieris, ut nihil Deū roges, nisi quod rogare possis palām. Nunc enim quanta dementia est hominum. Turpissima uota dijs insusurrant: si quis admouerit aurem, conticescent: & quod scire hominē nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc præcipi salubriter possit: Sic uiue cum hominibus, tanquam Deus uideat: sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant. Vale.

Epistola XI. De inuincibilis uerecundia qualitate, & de imaginaria boni uiri presentia.

Locutus est mecum amicus tuus bonæ indolis: in quo quantum esset animi, quantum ingenij, quantum iam etiam profectus, sermo primus ostendit. Dedit enim nobis gustum, ad quæ respondere: non enim ex præparato locutus est, sed subito deprehensus. Vbi se colligebat, uerecundiam, bonum in adolescente signum, uix potuit excutere: adeo illi ex alto suffusus est rubor. Hic illum, quantum suspicor, etiam cum se confirmauerit, & omnibus uitij exuerit, sapientem quoq; sequetur. Nulla enim sapientia, naturalia corporis aut animi uitia ponuntur: quicquid infixum & ingentum est, lenitur arte, non uincitur. Quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit, non aliter quàm fatigatis & æstuantibus solet: quibusdā tremunt genua dicturis: quorundam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Hæc nec disciplina, nec usus unquam excutit, sed natura uim suam exercet, & illos uitij sui, etiam robustissimos admouet. Inter hæc & ruborem esse scio, qui grauissimis quoque uiris, subitus offunditur. Magis quidem in iuuenibus apparet, quibus & plus caloris est, & tenera frons: nihilominus ueteranos & senes tangit. Quidam nunquam magis quàm cum erubuerint, timēdi sunt, quasi omnem uerecundiam effuderint. Sylla tunc erat uolentissimus, cum faciem eius sanguis inuaserat. Nihil erat mollius ore Pompeij, nunquam non coram pluribus erubuit, utique & in concionibus. Fabianum cum in senatum testis esset inductus, erubuisse memini: & hic mirè illum pudor deiecit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed à nouitate rei: quæ inexercitatos, & si non concutit, mouet, naturali in hoc facilitate corporis pronos. Nam ut quidam boni sanguinis sunt, ita quidam incitati & mobilis, & citò in os prodeuntis. Hæc, ut dixi, nulla sapientia abigit: alioquin haberet rerum naturam sub imperio, si omnia eraderet uitia. Quæcunque attribuit conditio nascendi, & corporis temperatura, cum multum se diuq; animus composuerit, hærebunt. Nihil horum uitari potest, non magis quàm accersi. Artifices scenici, qui imitantur affectus, qui metum & trepidationem exprimunt, qui tristitiam præsentant, hoc indicio imitantur uerecundiam: deiciunt enim uultum, uerba submittunt, figunt in terram oculos & deprimunt, ruborem sibi exprimere non possunt, nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil aduersus hæc sapientia promittit, nihil proficit: sui iuris sunt, iniussa ueniunt, iniussa discedunt. Iam clausulam epistola poscit.

Accipe

A Accipe, & quidem utilem & salutarē, quam te affigere animo uolo. Aliquis uir bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus, ut sic tanquam illo spectante uiuamus, & omnia tāquam illo uidente faciamus. Hoc, mi Lucili, Epicurus praecepit, custodem nobis & pædagogū dedit: nec immerito. Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis adsistat. Aliquem habeat animus, quem uereatur, cuius auctoritate etiam secretum suum sanctius faciat. O' felicē illum, qui non actus tantum, sed etiam cogitatus emendat. O' felicem, qui sic aliquem uereri potest, ut ad memoriam quoque eius se componat, atque ordinet. Qui sic aliquem uereri potest, citò erit uerendus. Elige itaque Catonem: si hic uidetur tibi nimis rigidus, elige remissioris animi uirum Lælium, elige eum cuius tibi placuit & uita, & oratio: & ipsius animum ante te ferēs & uultus, illum semper tibi ostende, uel custodem, uel exemplum. Opus est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri se ipsi erigant. Nisi ad regulam, praua non corriges. Vale.

Epistola XII. De bono senectutis, & commendatione seu excusatione ipsius: & quòd in necessitate uiuere nulla necessitas est.

Quocunque me uertò, argumenta senectutis meae uidéo. Veheram in suburbanum meum, & querebar de impensis ædificij dilabentis. Ait uillicus, non esse negligentiae suae uitium, omnia se facere, sed uillam ueterem esse. Hæc uilla inter manus meas creuit. Quid mihi futurum est, si tam putrida sunt ætatis meae saxa? Iratus illi, proximam occasionem stomachandi arripio. Apparet, inquam, has platanos negligi, nullas habent frondes, quàm nodosi sunt, & retorridi rami, quàm tristes & squalidi trunci. Hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret. Iurat per genium meum, se omnia facere, in nulla re cessare curā suam, sed illas uetulas esse, quod inter nos sit. Ego illas posueram, ego illarum primum uideram folium. Cōuersus ad ianuam: Quis est, inquam, iste decrepitus, & merito ad ostium admotus? foras enim spectat. Vnde istum nactus es? quid te delectauit, alienum mortuū tollere? At ille: Non cognoscis me? inquit. Ego sum Felicio, cui solebas † sigillaria afferre: ego sum Philosti uillici filius, delitiolum tuum. † Perfecit, inquam, iste delirat uetulus, etiam delitiolum meum factus est. Prorsus potest fieri, dentes illi cum maxime cadunt. Debeo hoc suburbano meo, quòd mihi senectus mea, quocūque, auerteram, apparuit. Complectamur illam, & amemus. Plena est uoluptatis, si illa scias uti: gratissima sunt poma, cum fugiunt. Pueritiæ maximus in exitu decor est: deditos uino potatio extrema delectat, illa quæ mergit, quæ ebrietati summam manum imponit. Quod in se iucundissimum hominis uoluptas habet, in finem sui differt. Iucundissima est ætas deuexa iam, non tam præceps: & illam quoque

*al. sigillaria:
al. profectio.*

Summam manum imponit.

B in extrema tegula stantem, iudico habere suas uoluptates: aut hoc ipsum succedit in locum uoluptatum, nullis egere. Quàm dulce est, cupiditates fugasse ac reliquisse. Moléstū est, inquis, mortem ante oculos habere. Primum ista tam iuueni ante oculos debet esse, quàm seni. Non enim citamur ex censu. Deinde nemo tam senex est, † ut non improbe unum diem speret. Vnus autem dies gradus est uitæ: tota ætas partibus constat, & orbes habet circumductos maiores minoribus. Est aliquis, qui omnes complectatur & cingat: hic pertinet à natali ad diem extremum. Est alter, qui annos adolescentiæ excludit. Est qui totam pueritiam ambitu suo astringit. Est deinde † ipse annus, in se omnia continens tempora, quorum multiplicatione uita componitur. Mensis arctiore præcingitur † cingulo, angustissimum habet dies gyrum: sed & hic ab initio ad exitum uenit, ab ortu ad occasum. Ideo Heraclitus, cui cognomen Scotinon fecit orationis obscuritas: Vnus, inquit, dies par omni est. Hoc alius aliter accepit: dixit enim parem esse horis: nec mentitur. Nam si dies tempus est uigintiquatuor horarum, necesse est omnes inter se dies pares esse: quia nox habet quod dies perdidit. Alius ait, parem esse unum diem omnibus similitudine: nihil enim habet longissimi temporis spacium, quod non in uno die inuenias, lucem & noctem, & alternas mundi uices. Planeta facit ista, non aliàs contractior, aliàs productior dies. Itaque sic bridi nandus est dies omnis, tanquam cogat agmen, & consummet atque expleat uitam. Pacuuius qui Syriam usu suam fecit, cum uino & illis funereis epulis se sepelisset, quasi sibi parentauerit, sic in cubiculum ferebatur à cœna, ut inter † plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur, *si uisus sit*, nullo non se die extulit. Hoc quod ille ex mala conscientia faciebat, nos † in bona faciamus, & in somnum ituri, læti, hilaresque dicamusi

al. ut improbe sine, non.

*al. per se.
al. circulo.
Sic Cicero de Finibus lib. 2.
Ut Heraclitus, cognomento qui omnia perhibetur.*

*al. plandus,
al. ex.*

Vixi, & quem dederat cursum fortuna peregi.

Craftinum si adiecerit Deus, læti recipiamus. Ille beatissimus est, & securus sui possessor, qui craftinum sine sollicitudine expectat. Quisquis dixit, Vixi, quotidie ad lucrum surgit. Sed iam debeo epistolam cludere. Sic, inquis, sine ullo ad me peculio ueniet? Noli timere: aliquid secum feret. quare aliquid dixi: multum. Quid enim hac uoce præclarius, quàm illi trado ad te perferendā? Malū est in necessitate uiuere, sed in necessitate uiuere, necessitas nulla est. Quid ni † nulla sit? patent undique ad libertatem uiae multæ, breues, faciles? Agamus Deo gratias, quòd nemo in uita teneri potest. Calcare ipsas necessitates licet. Epicurus, inquit, dixit: quid tibi cum alieno? Quod uerum est, meū est. Perseuerabo Epicurum tibi ingerere: ut isti qui in uerba iurant, nec quid dicatur æstiment, sed à quo, sciant, quæ optima sunt esse communia. Vale.

al. nulla, si patent.

ERASMI IN EPISTOLARVM LIB. I.

Eripiuntur.] Eripiuntur, quæ ui tolluntur: subducuntur, quæ clam. Pro eripiuntur, quidam codices habebant, surripiuntur.

Epist. i.

Seneca.

g

Quòd

Quòd mortem prospicimus.] Prospicimus uentura, & quæ procul absunt. At mors iam magna ex parte à tergo est. Aliquis non intelligens argutiam, addidit, non prospicimus.

Ex qua expellitur quicunq; uult.] Argutius est, quod habebat codex uetustus, ex qua expellit quemcunq; uult. Natura misit in hanc possessionem, sed hac lege, ut sit exeundum quandocunq; uult ipsa.

Epist. 5. A qua professione nos dissimilitudo separabit.] Non dubium quin legendum sit, professionis dissimilitudo: A qua congregatione, dissimilitudo professionis separabit. Vult enim nos intus habere philosophiam, non profiteri. Quod hic precipit de philosophis, mirè quadrat in monachos.

Sed non agnoscant.] Argutius est quod habebat codex uetustus, sed agnoscant. Suspiciamus etiam aliena, sed agnoscimus nostra, quæ & ipsi præstare queamus.

Epist. 7. Ordinarijs partibus.] Quidam habebant, patribus: paribus legendum arbitror. Loquitur de parib. gladiatorum. Hæc autem uerba, ut in expeditione, uidentur adiecta ab enarratore quopiam.

Epist. 8. Quod habere nos putamus, hæremus.] Pro habere, quidam habebant, abire: sed mendosè. Seneca alludit ad Græcæ uoces: ἔχουσιν, est habemus: ἔχουσιν, hæremus.

PINCIANI IN I. LIBRVM EPISTOLARVM.

Epist. 1. Quòd mortem prospicimus.] Codices nonnulli, quòd mortem procul esse conijcimus.

Ex qua expellit quemcunq; uult.] Prior editio, ex qua expellitur quicunq; uult. Exemplar Scholasticum, ex qua nemo expellitur, nisi quicunq; uult.

Epist. 2. Bene compositæ mentis.] Verbum, bene, non habetur in eadem.

Quæ ubi uaria sunt & diuersa, coinquinant.] Eadem, inquinant, agnoscit: non, coinquinant.

Et si quando ad alios diueriti libuerit.] Diuertere, non diueriti, exemplar Scholasticum. Exemplar Pincianum, & pleraq; alia, transire.

Epist. 7. Omnia ista mortes meræ sunt.] Lego ex eadem: Omnia ista mortis moræ sunt.

Interfectores interfectis iubentur obijci.] Exemplar Scholasticum interfecturis habet, nõ interfectis.

Epist. 9. Vno uerbo citò uoluerimus.] Verbū, citò, aduentitiū existimo: & uel expungendū ex contextu, uel in locum eius substituendum, scito, aut scite.

Et erit in minuto corpore & amputato tam latus, quàm in integro fuit.] Quædam exemplaria, & erit imminuto corpore & amputato tã letus animus, quàm integro fuit. Alia sic, & erit imminuto corpore & amputato tam letus, quàm quum integer fuit.

Habes autem non tantum amicitia usum ueteris & certè magnam uoluptatem, sed etiã initium & cõparationem nouæ.] Castigo partim ex uetere lectione, partim ex coniectura: Habes autem non tantum usu amicitia ueteris & certæ magnam uoluptatem, sed etiam initio & cõparatione nouæ.

Qui se spectat, & propter hoc ad amicitiam uenit.] Quædam exemplaria, & propter hoc amicitiam init. Illud noscendum, in nonnullis exemplarib. hæc uerba initium præbere epistolæ à superiore distinctæ, cuius lemma est: Quomodo aliquis sibi amicum faciat, & quòd nisi sapientia sua non sufficiunt siue placent.

Qui causa utilitatis assumptus est.] Scribe, Quæ causa utilitatis assumpta est: ex uetere lectione, at referatur ad amicitiam.

Et dicet quod Stilbon ille dixit.] Lege Stilpon, per p, non per b: ex Suida, Diogene, & reliquis.

Epist. 10. De solitudine uitanda prudentibus.] Scribe imprudentib. non prudentibus: ex uetere lectione. quæ scripturam confirmant uerba sequentis epistolæ: Nemo est ex imprudentibus, qui relinqui sibi debeat.

Epist. 12. Quod inter nos fit.] Scribendum puto, quid interim nobis sit: ut mox antè, Quid mihi futurum est. Nam uetus omnis lectio habet. Quid inter nos sit: & paulo post, primum, legendum: non, primum.

Ego sum Philosti uillici filius.] Exemplaria quædam Philosti legunt. Alia, Philosti. Mallem legeres Philisti: quod Græcam magis refert indolem.

Planeta facit ista, non aliàs contractior, non aliàs productior dies.] Exemplaria quædã, Plura, habent: non, Planeta. Alia, pluralitas. Verbum autem, Dies, in cunctis desideratur.

Et illis funereis epulis se sepelisset, & quasi sibi parætauerit.] Vetus lectio breuior, & illis funebribus epulis sibi parentauerit. reliqua superuacanea sunt.

Quid nì nulla: si patent undiq; ad libertatē uitæ.] Scribe, Quid nì nulla sit? Patent undiq; ad libertatem uitæ. ex eadem.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCIVM

EPISTOLARVM LIBER II.

Epistola XIII. De utilitate exercitationis contra aduersa: de remedijs contra mala fortuita: & quòd stulticia semper incipit uiuere.

Multum tibi esse animi scio. nam etiam antequam instruerem te præceptis salutarib. & dura uincitibus, satis aduersus fortunam placebas tibi, & multo magis postquã cū illa cõseruisti manum, uiresq; expertus es tuas: quæ nunquã certã dare fiduciã sui possunt, nisi cum multæ difficultates hinc & illinc apparuerint, aliquando uerò & propius accesserint. Sic uerus ille animus, & in alienū non uenturus arbitrium probatur. Hæc eius obrussa est. Non potest athleta magnos spiritus ad certamē adferre, qui nunquã suggillatus est. Ille qui fudit sanguinē suū, cuius dentes crepuerunt sub pugno, ille qui supplantatus aduersariū toto tulit corpore, nec proiecit animū proiectus, qui quoties cecidit cõtumacior surrexit, cum magna spe descendit ad pu-

A ad pugnam. Ergo ut similitudinē istam prosequar, sæpe iam fortuna supra te fuit: nec tamen tradidisti te, sed subsististi, & acrior cōstitisti. Multū enim adjicit sibi uirtus lacelsita. Tamē si tibi uidetur, accipe à me auxilia, quibus munire te possis. Plura sunt, Lucili, quæ nos terrēt, quàm quæ premunt: & sæpius opinione quàm re laboramus. Non loquor tecum Stoicā lingua, sed hac submissiore. Nos enim dicimus omnia ista quæ gemitus mugitusq; exprimunt, leuia esse & contemnēda. Omittamus hæc magna uerba, sed, dii boni, uera. Illud tibi prætipio, ne sis miser ante tēpus: cum illa quæ uelut imminētia expauiisti, fortasse nunquā uentura sint, certē nondū uenerūt. Quædā enim nos magis torquent quàm debeant: quædā antē torquent quàm debeāt: quædam torquent cū omnino nō debeant. Aut augemus dolorē, aut fingimus, aut † præcipimus. Primum illud, quia res in controuersia est, & litē contestatā habemus, in præsentia differatur. Quod † ego leue dixerō, tu grauissimum esse cōtendes. Scio alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. Postea uidebimus, utrū ista suis uiribus ualeant, an imbecillitate nostra. Illud præsta mihi, ut quoties circumsteterint, qui tibi te miserū esse persuadeant, non quid audias, sed quid sentias cogites, & cum patiētia tua deliberes, ac te ipse interroges, qui tua optimē nosti, Quid est, quare isti me cōplorent? quid est quod trepidēt, quod contagiū quoq; mei timeāt, quasi transilire calamitas possit? Est aliquid istic mali: an res ista magis infamis est quàm mala? Ipse te interroga: Nunquid sine causa crucior, & mœreo, & quod non est, malū facio? Quomodo, inquis, intelligā, si uana sint, an uera, quibus angor? Accipe huius rei regulā. Aut præsentibus torquemur, aut futuris, aut utrisq;. De præsentibus facile est iudiciū: si corpus tuum liberū est, sanum est, nec ullus ex iniuria dolor est, uidebimus quid futurū est, hodie nihil negocij habet. Atenim futurū est. Primum dispice, an certa argumēta sint uenturi mali. Plerūq; enim suspicionibus laboramus, & illud nobis illa quæ conficere bellū solet fama: multo autē magis singulos cōficat. Ita est, mi Lucili, citō accedimus opinioni: nō coarguimus illa, quæ nos in metū adducūt: nec excutimus, sed trepidamus: & sic uertimus terga, quemadmodū illi, quos pulvis motus fuga pecorū, exuit castris, aut quos aliqua fabula sine autore sparfa conterruit. Nescio quomodo magis uana perturbant. uera enim modū suum habent. quicquid ex incerto uenit, coniecturæ & licentiæ pauentis animi traditur. Nulli itaq; tam perniciosi, tam irreuocabiles, quàm † lymphatici metus sunt. Cæteri enim sine ratione, hi sine mente sunt. Inquiramus itaq; rem diligenter. Verissimile est, aliquid futurū mali. Non statim uerum est. Quàm multa non expectata uenerūt, quàm multa expectata nusquā comparuerunt. Etiam si futurū est, quid iuuat dolori suo occurrere? Satis citō † dolebit cū uenerit: interim tibi meliora promitte. Quid facies lucri? tēpus. Multa interuenient, quibus uicinum periculū uel propē ad mortū, aut subsistat, aut desinat, aut in alienū caput trāseat. Incendium ad fugam patuit, quosdā molliter ruina deposuit, aliquādo gladius ab ipsa ceruice reuocatus est, aliquis carnifici suo superstes fuit. Habet etiā mala fortuna leuitatē: fortasse erit, fortasse nō erit: interim nō est, meliora propone. Nonnunquā nullis apparētibus signis, quæ mali aliquid prænuncient, animus sibi falsas imagines fingit, aut uerbū aliquod dubiæ significationis detorquet in peius, aut maiore sibi offensam proponit alicuius quàm est, & cogitat non quantū iratus ille sit, sed quantū liceat irato. Nulla autē caussa uitæ est, nullus miseriarū modus, si timeretur quantum potest. Hic prudētia profit, hic robore animi: euidentem quoq; metū respue. Si minus, uitio uitii repelle, spe metū tempera. Nihil tam certū est ex his quæ timetur, ut nō certius sit, & formidata subsidere, & sperata decipere. Ergo & spē ac metū examina: & quoties incerta erūt omnia, tibi faue, crede quod mauis: si plures habebit sentētiās metus, nihilominus in hanc partē potius inclina, & perturbare te desine. Ac subinde hoc in animo uolue, maiore partē mortaliū cum † illi nec sit quicquā mali, nec pro certo futurū sit, æstuar ac discurre. Nemo enim resistit sibi cum cōperit impelli, nec timorē suū redigit ad uerū. Nemo dicit, Vanus autor est, aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus, expauescimus dubia pro certis, nō seruamus modū rerū, statim in timorē uenit scrupulus. Pudet me sic tecū loqui, & tam leuibz te remedijs refocillare. Alius dicat, Fortasse hoc non ueniet: tu dic, Quid porro si ueniet? Videbimus utrū ueniet: fortasse prome ueniet: & mors ista uitā honestabit. Cicuta magnū Socratem † fecit. Catoni gladiū assertorē libertatis extorque, magnā partem detraxeris gloriæ. Nimiū diu te cohortor, cū tibi admonitione magis quàm exhortatione opus sit. Non in diuersum te à natura tua ducimus, natus es ad ista, quæ dicimus. Eo magis bonum tuum auge & exorna. Sed iam finē epistolæ faciā, si illi signū suum impressero: id est, aliquam magnificā uocē perferendā ad te mandauero. Inter cetera mala, hoc quoq; habet stulticia, semper incipit uiuere. Cōsidera quid uox ista significet, Lucili uiuorū optime: & intelliges quàm fœda sit hominū leuitas, quotidie noua uitæ fundamēta ponentium, nouas spe s etiā in exitu inchoantiū. Circūspice tecū singulos: occurrūt tibi senes, qui se † quàm maximē ad ambitionē, ad peregrinationes, ad negociandū parent. Quid est autē turpius, quàm senex uiuere incipiens. Non adjicerem autorem huic uoci, nisi esset secretior, nec inter uulgata Epicuri dicta, quæ mihi & laudare, & adoptare permisi. Vale.

Epistola XIIII. Ut non seruiatur corpori: & qualiter uitanda sit nocitura potentia:

& quod is maximē diuitijs fruatur, qui non indiget diuitijs.

Fateor insitam esse nobis corporis nostri charitatem. Fateor nōs huius gerere tutelam: non nego indulgendum illi, seruiendum nego. Multis enim seruiet, qui corpori seruit, qui pro illo ni-

Seneca,

g 2

mium

id est, occupamus.

al. ergo.

forte, panici.

al. dolebit.

al. illic.

al. confecit.

al. tunc.

mium timet, qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus, non tanquā propter corpus uiuere debeamus, sed tanquam nō possimus sine corpore. Huius nos nimius amor timoribus inquietat, sollicitudinibus onerat, contumelijs obijcit. Honestum ei uile est, cui corpus nimis charum est. Agatur eius diligentissimē cura: ita tamē, ut cum exiger ratio, cum dignitas, cum fides, mittendum in ignem sit. Nihilominus, quantum possumus, euitemus incommoda quæq; non tantū pericula: & in tū nos reducamus, excogitantes subinde, quibus possint timēda depelli: quorū tria, ni fallor, genera sunt. Timetur inopia, timetur morbi, timetur quæ p uim potēioris eueniunt. Ex his omnib. nihil magis nos cōcutit, quā quod ex aliena potentia impendit. Magno enim strepitu & tumultu uenit. Naturalia mala quæ retuli inopiæ atque morbi, silentio subeunt, nec oculis nec auribus quicquam terroris incutiūt. Ingens alterius mali pompa est, ferrum *al. sicarum.* circa se & ignes habet, & catenas, & turbam † ferarum, quam in uiscera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem, & cruces, & eculeos, & uncum, & adactum per medium hominem, qui per os emergat stipitem, & distracta in diuersum actis curribus membra, illam tunicam, alimentis ignium & illitam & intexam, quicquid aliud præter hæc, commenta sæuitia est. Non est itaque mirum, si maximus huius rei timor est, cuius & uarietas magna, & apparatus terribilis est. Nam quemadmodum plus agit tortor, quo plura instrumenta doloris exposuit (specie enim uincuntur, qui patientia restitissent:) ita ex his, quæ animos nostros subigunt & domant, plus proficiunt, quæ habent quod ostendant. Illæ pestes non minus graues sunt, famē dico & sitim, & præcordiorum suppurationes, & febrem uiscera ipsa torrentem: sed latent. Nihil habent quod intendent, quod præferant. Hæc ut magna bella, aspectu paratūq; uicerūt. Demus itaque operam, abstinemus offensis. Interdum populus est, quem timere debeamus: interdum, si ea ciuitatis disciplina est, ut plurima per senatum transiguntur, gratiosi timeantur in eo uiri: interdū singuli, quibus potestas populi & in populum data est. Hos omnes amicos habere, operosum est: satis est inimicos non habere. Itaq; sapiens nunquam potentium iras prouocabit: imò declinabit, nō aliter quā in nauigando procellam. Cum peteres Siciliam, traiecisti fretum: temerarius gubernator contempsit aultri minas. Ille est enim, qui Siculū pelagus exasperet, & in uertices cogat. Nō sinistrum petit litus, sed id, quo propior Charybdis maria conuoluit. At ille cautior, peritos locorum rogat, quis ætus sit, quæ signa dent nubes, & longē ab illa regione uerticibus infami cursum tenet. Idem facit sapiens: nocituram potentiam uitat, hoc primū cauens, ne uitare uideatur. Pars enim securitatis & in hoc est, nō ex professo eam † petere. Non est nostræ professionis, *Significat uulgi fauorē philo- sopho esse disimulandū, quod amore quietis, sum tenet. Idem facit sapiens: nocituram potentiam uitat, hoc primū cauens, ne uitare uideatur. Pars enim securitatis & in hoc est, nō ex professo eam † petere. Non est nostræ professionis,* *pū commercii: uulgi fauores appetere: quia quæ quis fugit, damnat. Circumspiciendum nobis est ergo, quomodo a uulgo tuti esse possimus. Primū nihil inde concupiscamus, unde rixa est inter competi-* *B* *se ferat affectū suum, hoc ipso admodum pauci: plures computant quā oderint. Nudum latro trāsmitit: etiam in obseffa uia pauperi pax est. Tria deinde ex præcepto ueteri præstanda sunt, ut uitentur: Odium, inuidia, cōtemptus. Quomodo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. Difficile enim temperamentum est, uerē dumq; ne in contemptum nos inuidia & timor transferant: ne dum calcari nolumus, uideamur posse calcari. Multis timendi attulit causas, timeri posse. Vndiq; nos reducamus, non minus cōtemni quā suspici nocet. Ad philosophiam ergo confugiendum est. Hæc literæ non dico apud bonos, sed apud mediocriter malos, infularum loco sunt. Nam forensis eloquentia, & quæcūq; alia populum mouent, aduersarium habent: hæc quieta, & sui negocij, contemni non potest, cui ab omnibus artibus, etiam apud pessimos honor est. Nunquam in tantum conualefcit nequitia, nunquam sic contra uirtutes coniurabitur, ut non philosophiæ nomē uenerabile & sacrum maneat. Cæterū philosophia ipsa tranquillè modesteq; tractanda est. Quid ergo, inquis? Videtur tibi M. Cato modeste philosophari, qui bellum ciuile sententia sua reprimat, qui furentium principum armis, medius interuenit, qui alijs Pompeium offendentibus, alijs Cæsarem, simul laceffit duos? Potest aliquis disputare, an illo tempore capeffenda fuerit sapienti respublica. Quid tibi uis M. Cato? iam non agitur de libertate: olim pessundata est. Queritur, utrum Cæsar, an Pompeius possideat rempublicam. Quid tibi cum ista contentione? Nullæ partes tuæ sunt, dominus eligitur. Quid tum? alter uincere potest, melior uincere non potest. Non potest esse peior qui uictus fuerit, melior qui uicerit. Vltimas partes attigi Catonis: sed ne priores quidem anni fuerūt, qui sapientem in illam rapinam reipub. admitterent. Quid aliud quā uociferatus est Cato, & misit † irritas uoces, cum modò per populi leuatus manus, & obrutus sputis, & deportandus extra forum traheretur, modò è senatu in carcerem duceretur? Sed postea uidebimus, an sapienti opera perdenda sit. Interim ad hos te Stoicos uoco, qui à republica exclusi, secesserunt ad colendam uitam, & humano generi iura condenda, sine ulla potentioris offensa. Non conturbabit sapiens publicos inores, nec populum in se uitæ nouitate conuertet. Quid ergo? Vtiq; erit tutus, qui hoc propositum sequetur? Promittere tibi hoc non magis possum, quā homini temperanti bonam ualitudinem: & tamen facit temperantia bonam ualitudinem. Perit aliqua nauis in portu: sed tu quid accidere in medio mari credis? Quanto huic periculum paratius foret, multa agenti, molientiq; cui ne ocium quidem tutum est? Pereunt aliquando innocentes, quis negat? *al. consilium.* Nocentes tamen sapius. Ars ei constat, qui per ornāmēta percussus est. Deniq; † initium omniū rerum sapiens, non exitum spectat. Initia in potestate nostra sunt: de euentu fortuna iudicat, cui de me*

A de me sententiam non do. At aliquid vexationis affert, aliquid aduersi, † non damnatur latro, cū al. Nam occidit. Nunc ad quotidianam stipem manum porrigis, aurea te stipe implebo. Et quia facta est auri mentio, accipe quemadmodum usus fructusq; eius tibi esse gratior possit. Is maximè diuitijs fruitur, qui minimè diuitijs indiget. Aede, inquis, auctorē. Vt scias quā benigni simus, propositū est aliena laudare: Epicuri est, aut Metrodori, aut alicuius ex illa officina. Et quid interest, quis dixerit? Omnibus dixit: Qui eget diuitijs, timet pro illis. Nemo autem sollicito bono fruitur. Adijcere illis aliquid studet, dum de incremento cogitat: oblitus est usus, rationes accipit, forum conterit, kalendarium uersat, fit ex domino procurator. Vale.

Epist. XV. De non saginando uel impinguando corpore, & de ipsius exercitatione, & uocis moderatione: & quare uita stulti ingrata sit.

Mos antiquis fuit, usq; ad meam seruatus etatem, primis epistolæ uerbis adijcere: Si uales, bene est, ego ualeo. Rectè & nos dicimus: Si philosopharis, bene est. Valere enim hoc demum est. Sine hoc, æger est animus. Corpus quoq; etiam si magnas habet uires, non aliter quā furiosi aut phrenetici ualidum est. Ergo hanc ualetudinem præcipuè cura, deinde & illam secundam: quæ non magno tibi constabit, si uolueris bene ualere. Stulta est enim, mi Lucili, & minimè cōueniens literato uiro, occupatio exercendi lacertos, & dilatandi ceruicē, ac latera firmandi. Cū tibi feliciter sagina cesserit, & tori creuerint, nec uires unquā opimi bouis, nec pōdus æquabis. Adijce nunc, quod maiore corporis sarcina animus † eliditur, & minus agilis est. Itaq; quantum potes, circumscribe corpus tuum, & animo locum laxa. Multa sequuntur incommoda hūc deditos curæ. Primū exercitationes, quarum labor spiritum exhaurit, & inhabilem intentioni ac studijs acrioribus reddit. Deinde copia ciborum, subtilitas animi impeditur. Accedunt pessimæ notæ mancipia in magisterium recepta, homines inter oleum & uinum occupati, quibus ad uotum dies est actus, si bene defudauerunt, si in locum eius quod effluxit, multū potionis alterius, ieiuno gutture ingesserunt. Bibere & sudare, uita cardiaci est. Sunt exercitationes & faciles & breues, quæ corpus & sine mora laxent, & tempori parcant: cuius præcepta ratio habenda est. Cursus, & cum aliquo pondere manus motæ, & saltus, uel ille qui corpus in altum leuat, uel ille qui in longū mittit, uel ille (ut ita dicam) saliaris, aut (ut cōtumeliosius dicā) fallonijs. Quodlibet ex his elige, usu fit facile. Quicquid facies, citò redi à corpore ad animū: illum diebus ac noctibus exerce. Labore medico alitur ille. Hanc exercitationem non frigus, non æstus impedit, nec senectus quidem. Id bonum cura, quod uetustate fit melius. Neq; ego te iubeo semper immīnere libro, aut pugillaribus. Danq; & aliquod interuallum animo: ita tamen ut nō resoluatur, sed ut remittatur. Gestatio & corpus concutit, & studio nō officit: possis legere, possis dictare, possis loqui, possis audire: quorum nihil nec ambulatio quidem uerat fieri. Nec tu intensionem uocis contempseris, quā ueto te per gradus & certos modos attollere, deinde deprimere. Quod si uelis deinde quemadmodū ambules discere, admittes istos, quos noua artificia docuit fames: erit qui gradus tuos temperet, & buccas edentis obseruet, & intantum procedet, inquantū eius audaciam patientiæ lenitate produxeris. Quid ergo? à clamore protinus & à summa contentione uox tua incipiet? Vsq; adeo naturale est, paulatim incitari, ut litigantes quoq; à sermone incipiant, ad uociferationem transeant. Nemo statim Quiritum fidem implorat. Ergo utcunq; tibi impetus animi suaserit, modò uehementius fac † in ciues conuicium, modò lentius, prout uox quoq; te hortabitur & latus, † modesta. Cum receperis illam, reuocarisq;, descendat, non decidat, moderatoris sui temperamentum habeat, nec indocto & rustico more desæuiat. Non enim id agitur, ut exerceatur uox, sed ut exerceat. Detrahit tibi nō pusillum negocium mercedula, & † munus gratum, ad hæc beneficia accedet. Ecce insigne præceptum. Stulti uita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur. Quis hæc, inquis, dicit? Idem qui suprā. Quam tu nunc uitam dici existimas stultam? † Babæ & Ixionis? Nō ita est, nostra dicitur, quos cæca cupiditas in nocitura, certè nunquam satiatura præcipitat: quibus si quid satis esse posset, fuisset: qui nō cogitamus quā iucundum sit nihil polscere, quā magnificum sit plenum esse, nec ex fortuna pendere. Subinde itaq; Lucili, quā multa sis consecutus, recordare. Cum aspexeris quot te anteceddāt, cogita quot sequantur. Si uis gratus esse aduersus deos, & aduersus uitam tuā, cogita quā multos antecesseris. Quid tibi cum cæteris? † Te ipse antecessisti: finem constitue, quem transire ne possis quidem, si uelis: discedent aliquando ista insidiosa bona, & sperantibus meliora quā alfecutis. Si quid in illis esset solidi, aliquando & impleverent. Nunc haurientium sitim concitant, & inuitant speciosi apparatus. Quod futuri tēporis incerta sors uoluit, quare potius à fortuna impetrem, ut det, quā à me, ne petam? Quare aut petam, oblitus fragilitatis humanæ? Congerā, inquit, laborem? Ecce hic ultimus dies, ut non sit, propè ab ultimo est. Vale.

Epist. XVI. Qualiter ad bonam uitam ueniens in philosophia robore solidatur: & qui quo ad naturam uiuit, nunquam pauper: qui quo ad opinionem, nunquam diues erit.

Liquere tibi hoc scio, Lucili, neminem posse beatè uiuere, ne tolerabiliter quidem, sine sapientiæ studio: & beatam uitam perfectæ sapientia effici, cæterum tolerabilem, etiam inchoata. Sed hoc quod liquet, firmandum, & altius quotidiana meditatione figendum est. Plus operis est in

Seneca.

g 3 eo, ut

al. uicinis.
fortè, molestiā

al. & minus
gratum.
fortè, Babys. u.
de scholia.

al. Te ipsum
ipse.

Voluit, à uolū
uo, nō à uolo.

eo, ut proposita custodias, quàm ut honesta proponas. Perseuerandum est, & assiduo studio ro-
bur addendum, donec bona mēs sit, quod bona uoluntas est. Itaque tibi apud me plurib. uerbis
opus non est, aut affirmatis, aut tam longis. Intellego enim te multū profecisse. Quæ scribis, un-
de utq̃iant scio: non sunt ficta, nec colorata. Dicam tamen sententiā: iam de te spem habeo, non-
dum fiduciam. Tu quoque idem facias uolo. Non est quod tibi citò & facile credas. Excute te,
& uariè scrutare, & obserua. Illud ante omni. uide, utrum in philosophia, an in ipsa uita profece-
ris. Non est philosophia populare artificium, nec ostentationi paratum. Non in uerbis, sed in re-
bus est. Nec in hoc adhibetur, ut aliqua oblectatione consumatur dies, ut dematur ocio nausea.
Animum format & fabricat, uitam disponit, actiones regit, agenda & omittēda demonstrat, sed
& ad gubernaculum, & per ancipitia fluctuantium dirigit cursum, sine hac nemo securus est. In-
numerabilia accidunt singulis horis, quæ consilium exigunt, quod ab hac petendum est. Dicit
aliquis: Quid mihi prodest philosophia, si fatum est? quid prodest, si Deus rector est? quid pro-
dest, si casus imperat? Nam & mutari certa non possunt, & nihil præparari potest aduersus incer-
ta, si aut consilium meum Deus occupauit, decreuitq̃; quid facerem, aut consilio meo nil fortu-
na permittit. Quicquid est ex his, Lucili, uel si omnia hæc sunt, philosophandum est: siue nos in-
exorabili lege fata constringunt, siue arbiter Deus uniuersi cuncta disponit, siue casus res huma-
nas sine ordine impellit & iactat, philosophia nos tueri debet. Hæc adhortabitur, ut Deo liben-
ter pareamus, ut fortunæ contumaciter resistamus: hæc docebit ut Deum sequaris, feras casum.
Sed non est nunc in hanc disputationem transeundum, quid sit iuris nostri, si providentia in im-
perio est, aut si fatorum series illigatos trahit, aut si repentina, aut subita dominantur. Illò nunc
reuertor, ut te moneam & exhorter, ne patiaris animi tui impetum delabi & refrigerescere. Con-
stitue illum, & contine, ut habitus animi fiat quod est impetus. Iam ab initio, si bene te noui, cir-
cumspectisti quid hæc epistola munusculi attulerit: excute illam, & inuenies. Non est quod mire-
ris animum meum, adhuc de alieno liberalis sum. Quare autem alienum dixi? quicquid bene di-
ctum est ab ullo, meum est. Sic quoq̃; quod ab Epicuro dictum est: Si ad naturam uiues, nunquā
eris pauper: si ad opiniones, nunquam eris diues. Exiguam natura desiderat, opinio immensum.
Congeratur in te, quicquid multi locupletes possederunt, ultra priuatum pecuniæ modū fortu-
na te prouehat, auro tegat, purpura uestiat, & eò deliciarum opumq̃; perducatur, ut terrā marmo-
ribus abscondas, & non tantum habere tibi liceat, sed calcare diuitias. Accedant statuæ & pictu-
ræ, & quicquid ars ulla luxuriæ laborauit, maiora cupere ab his disces. Naturalia desideria finita
sunt, ex falsa opinione nascentia, ubi desinant, non habent: nullus enim terminus falso est. Via
eunti aliquid extremum est, error immensus est. Retrahe te à uanis: & cum uoles scire quod pe-
tis, utrum naturalem habeat, an cæcam cupiditatem, considera an possit alicubi consistere. Si lō
gè progressus, semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse. Vale.

De alieno libe-
ralis sum.

Epist. XVII. Quomodo ad philosophiam tendenti paupertas expediat.

Proijce omnia ista, si sapis, imò ut sapias: & ad bonam mentem magno cursu ac totis uiribus
tende. Si quid est quo teneris, aut expedi, aut incide. Moratur, inquis, me res familiaris, sic illam
disponere uolo, ut sufficere nihil agēti possit, ne aut paupertas mihi oneri sit, aut ego alicui. Cū
hæc dicis, non uidēris uim ac potentiam eius de quo cogitas boni nosse: & summam quidē rei
peruides, quantum philosophia profit, partes autem nondum satis subtiliter dispicias, nec dum
scis quantum ubiq̃; nos adiuuet, quemadmodum & in maximis (ut Ciceronis utar uerbis) opī
tuletur, & in minima descendat. Mihi crede aduoca illam in consilium: suadebit tibi, ne ad calcu-
los sedeas. Nempe hoc quæris, & hoc ista dilatione uis consequi, ne tibi paupertas timenda sit.
Quid si appetenda est? Multis ad philosophandum obstitere diuitiæ, paupertas expedita est, se-
cura est. Cum classicū cecinit, scit non se peti: cum aliqua conclamatio est, quomodo exeat, non
quid efferat, quærit. Aut si nauigandum est, non perstrepunt portus, nec unius comitatu inque-
ta sunt littora, nō circumstat illum turba seruorum, ad quos pascendos transmarinarum regionū
est optanda fertilitas: facile est pascere paucos uentres, & bene institutos, & nihil aliud deside-
rantes, quàm impleri. Paruo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est, desiderijs
instantibus satisfacere. Quid est ergo? quare tu hanc recuses contubernalem, cuius mores sanus
diues imitatur? Si uis uacare animo, aut pauper sis, oportet, aut pauperi similis. Non potest stu-
dium salutare fieri sine frugalitatis cura: frugalitas autem paupertas uoluntaria est. Tolle itaq̃;
istas excusationes: Quantum sat est, nondum habeo: si ad illam summam peruenero, tunc me to-
tum philosophiæ dabo. Atqui nihil prius quàm hoc parandum est, quod tu differs, & post cæte-
ra paras. Ab hoc incipiendum est. Parare, inquis, unde uiuam, uolo. Simul & † parare disce. Si
quid te uetat bene uiuere, bene mori non uetat. Non est quod paupertas nos à philosophia re-
uocet, ne egestas quidem: toleranda est enim ad hoc properantibus uel fames, quam tolerauēre
quidam in obsidionibus. Et quod aliud erat illius patientiæ præmium, quàm in arbitrium non
cadere uictoris? quanto hoc maius est, quo promittitur perpetua libertas, nullius nec hominis,
nec Dei timor? Et quidem uel esuriēti ad ista ueniendum est. Perpersi sunt exercitus inopiam
omnium rerum, uixerūt herbarum radicibus, & dictu fœdam tulerunt famem. Hæc omnia passi
sunt pro regno (quo magis mireris) alieno. Dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum
furoribus liberet? Non est ergo prius acquirendum. Licet ad philosophiam etiam sine uiatico
peruenire.

al. parère: ut sit
agnominatio,
parare parère.

Aperuenire. Ita est, cum omnia habueris, tunc & sapientiam habere doles. Hæc erit ultimum uitæ instrumentum, & (ut ita dicam) additamentum. Tu uerò siue aliquid habes, iam philosophare. unde enim scis, an iam nimis habeas? siue nihil, hoc prius quære, quàm quicquam. At necessaria deerunt. Primum deesse non poterunt, quia natura minimum petit. Naturæ autem se sapiens accommodat. Sed si necessitates ultimæ inciderint, iam dudum exiliet è uita, & molestus sibi esse desinet. Si uerò exiguum fuerit & angustum, quo possit uita produci, id boni consulat, nec ultra necessaria sollicitus aut anxius, uentri & scapulis suum reddet, & occupationes diuitum, concursationesque ad diuitias euntium, securus lætusque ridebit, ac dicet: Quid in longum ipse te differs? expectabis ne fœnoris quæstum, aut ex mercede compendium, aut tabulas beati senis; cum fieri possis statim diues? Repræsentat opes sapientia, quas cuicumque fecit superuacuas, dedit. Hæc ad alios pertinet, tu locupletibus propior es. Sacculū muta, nimis habes. Id est omni facculo, quod sat est. Poteram hoc loco epistolam claudere, nisi te malè instituissem. Reges Parthos non potest quisquam salutare sine munere, tibi ualedicere non licet gratis. Quid istuc? ab Epicuro mutuū sumam. Multis parasse diuitias, nō finis miseriarum fuit, sed mutatio. Non hoc miror. Non est enim in rebus uitium, sed in ipso animo. Illud quoque quod paupertatem nobis grauem fecerat, & diuitias graues fecit. Quemadmodum nihil differt, utrum ægrum in ligneo lecto, an in aureo colloces, quocumque illum transtuleris, morbum suum secum transferet: sic nihil refert, utrum animus æger in diuitijs, an in paupertate ponatur: malum suum, illum sequitur. Vale.

Epistola XVIII. Quod sine luxuria dies festus agi debet: & de paupertate ultro petenda: & qualiter immodica ira gignit insaniam.

December est mensis, quo maximè ciuitas defudat. Ius luxuriæ † publicè datum est, ingenti ^{al. publicè.} apparatu sonant omnia, tanquam quicquam inter Saturnalia † non interlit, & dies rerum agen- ^{forte, nunc.} darum. Adeò nihil interest, ut non uideatur mihi errasse, qui dixit, olim mensem Decembrem fuisse, nunc annum. Si te hic haberem, libenter tecum conferrem, quid existimares esse faciendum, utrum nihil ex quotidiana consuetudine mouendum, an ne dissidere uideremur cum publicis moribus, & hilarius cœnandū & exuendum togam. Nam quod fieri nisi in tumultu & tristi tempore ciuitatis nō solebat, uoluptatis causa ac festorū dierum uestem mutauimus. Si te bene noui, arbitri partibus functus, nec per omnia nos similes esse piliatæ turbæ uoluisses, nec per omnia dissimiles: nisi fortè his maximè diebus animo imperandum est, ut tunc uoluptatibus solus abstineat, cū in illas omnis turba procubuit. Certissimum argumentū firmitatis suæ capit, si ad blanda & in luxuriā trahentia nec it, nec adducitur. Hoc multo fortius est, ebrio ac uomitante populo, siccum ac sobrium esse. Illud temperantius, non excerpere se, nec insigniri, nec misceri omnibus, & eadē, sed non eodē modo facere. Licet enim sine luxuria agere festum diem. Cæterum adeò mihi placet tentare animi tui firmitatem, ut ex præcepto magnorū uirorum tibi quoque præcipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac uilissimo cibo, dura atque horrida ueste, dicas tibi: Hoc est quod timebatur. In ipsa securitate animus ad difficilia se præparet, & contra iniurias fortunæ, inter beneficia firmetur. Miles in media pace decurrit sine ullo hoste, uallum iacit, & superuacuo labore lassatur, ut sufficere necessariò possit. Quē in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerceas. Hoc secuti sunt, qui omnibus mensibus paupertatem imitati, propè ad inopiam accesserunt, ne unquam expauescerent, quod sæpe didicissent. Non est nunc quod existimes me † dicere, ut te admoueas ad cœnas & pauperum cellas, & quicquid aliud est, per quod luxuria diuitiarum tædio ludit. Grabatus ille † ferus sit, & sagum, & panis durus ac sordidus. Hoc triduo & quadriduo fer, interdum pluribus diebus: ut nō lusus sit, sed experimentum. Tunc mihi crede, Lucili, exultabis, dipondio satur, & intelliges ad saturitatem nō opus esse fortuna: hoc enim quod necessitati sat est, debet etiā irata. Non est tamen quare tu multū tibi facere uidearis: facies enim quod multa milia seruorum, multa milia pauperum faciunt. Illo nomine te suspice, quod facies nō coactus. Tam facile erit tibi illud pati semper, quàm aliquando experiri. Exerceamur ad palum: & ne imparatos fortuna deprehēdat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, si scierimus quàm non sit graue pauperes esse. Certos habebat dies ille magister uoluptatis Epicurus, quibus malignè famem extingueret, uisurus an aliquid deesset ex plena & consummata uoluptate, uel quantū deesset, & an dignū, quod quis magno labore pensaret: hoc certè in his epistolis ait, quas scripsit Carino, de magistratu ad Polyænum. Et quidem gloriatur, non toto asse pasci: Metrodorum, qui nondum tantum profecerit, toto. In hoc tu uictu saturitatem putas esse? Et uoluptas est. Voluptas autem non illa leuis & fugax, & subinde reficienda, sed stabilis & certa. Non enim iucunda res est aqua & polenta, aut frustum hordeacei panis: sed summa uoluptas est, posse capere etiam ex his uoluptatem, & ad id se reduxisse, quod eripere nulla fortunæ iniquitas possit. Liberiores sunt alimenta carceris: sepositos ad capitale supplicium, non tam angustè qui occisurus est, pascit. Quanta est animi magnitudo, ad id sua sponte descendere, quod nec ad extrema quidem decretis timendū sit: hoc est præocupare tela fortunæ. Incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetudinem, & aliquos dies destina, quibus secedas à tuis rebus, minimoque te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium.

al. ducere te ad modicas cœnas, &c. al. uerut.

De pali exercitatione, Vegetius lib. I. cap. II.

Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum,

Finge Deo. —

Nemo alius est Deo dignus, quam qui opes contempsit: quarum possessione tibi non interdico, sed efficere uolo, ut illas intrepidè possideas: quod uno consequèris modo, si te etiam sine illis beatè uicturum persuaseris tibi, si illas tanquam exituras semper aspexeris. Sed iam incipiamus epistolam complicare. Prius, inquis, redde quod debes. Delegabo te ad Epicurū, ab illo fiet numeratio. Immodica ira gignit insaniam. Hoc quàm uerum sit, necesse est scias, cū habueris seruū & inimicum. In omnes personas hic exardescit affectus: tam ex amore nascitur, quàm ex odio, non minus inter seria, quàm inter lusus & iocos. Nec interest, ex quàm magna causa nascatur, sed in qualem perueniat animum. Sic ignis non refert quàm magnus, sed quò incidat. Nam etiā maximum solida non receperunt: rursus arida, & corripit facilia, scintillam quoque fouent usque in incendium. Ita est, mi Lucili, ingentis iræ exitus, furor est: & ideo ira uitanda est, non moderatio nis causa, sed sanitatis. Vale.

Epist. XIX. De secessu in ocium: & de perplexitate concathenantium, seu cupiditate uitanda: & de cœna cum amico habenda.

Exulto quotiens epistolas tuas accipio, implent enim me bona spe: iā non promittunt de te, sed spōdent. Ita fac oro atque obsecro: quid enim habeo melius, quod amicū rogē, quàm quod p ipso rogaturus sum? Si potes, subduc te istis occupationib. si minus, eripe. Satis multum tēporis sparsimus, incipiamus in senectute uasa colligere. Nūquid inuidiosum est? in frero uiximus, moriamur in portu. Neque ego suaserim tibi nomē ex ocio petere, quod nec iā stare debes, nec abscondere. Nunquā enim usque eō te abigā generis humani furore damnato, ut latebrā tibi aliquā parari, & obliuionē uelim. Id age, ut ocium tuum nō emineat, sed appareat. Deinde uidebunt de isto, quibus integra sunt & propria consilia: an uelint uitam per obscurum transmittere, tibi liberum nō est. In medium te protulit ingenij uigor, scriptorū elegātia, claræ & nobiles amicitie. Tāta notitia te inuasit, ut licet in extrema mergaris, ac penitus cōdaris, tñ priora te mōstrabūt, tenebras habere nō potes. Sequetur pristinæ lucis multum, quocunq; fugeris. Quietē potes uēdicare, si ne ullius odio, sine desiderio, aut morsu animi tui. Quid enim relinques, quod inuitus relictum à te possis cogitare? cliētes? quorū nemo te ipsum sequitur, sed aliquid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur, nūc praeda. Mutabūt testamēta destituti senes? migrabit ad aliud limē saluator? nō potest paruo res magna cōstare. Aestima, utrū te relinquere, an aliquid ex tuis malis. Vtinam tibi quidē senescere contigisset intra nataliū tuorū modū, nec te in altū fortuna misisset. Tulit te longē à cōspectu uitæ salubris rapida felicitas, prouincia & procuratio, & quicquid ab istis pro-

B mittitur. Maiora deinde officia te excipiēt, & ex alijs alia. Quis exitus erit? quid expectas, donec desinas habere quod cupias? Nunquā erit tēpus. Qualē dicimus esse seriē causarū, ex quibus nēscitur fatū, talē dicimus esse cupiditatū. Altera ex fine alterius nascitur. In eā demissus es uitam, quæ nunquā tibi miseriarū terminū, ac seruitutis ipsa factura sit. Subduc ceruicē iugo: semel illā incidi, q̄ semper premi satius est. Si te ad priuata retuleris, minora erūt omnia, sed affatim implebunt. At nūc plurima & undiq; ingesta nō satiāt. Vtrū autē maior ex inopia saturitatē, an in copia famē? Et auida felicitas est, & alienæ auiditati exposita. Quādiu tibi satis nihil fuerit, ipse alijs nō eris. Quō, inquis, exibo? utcunq; Cogita q̄ multa temerē pro pecunia, q̄ multa laboriosē pro honore tētaueris. Aliquid & pro ocio audendū est, aut in ista solitudine procurationū, & deinde urbanorū officiorū senescendū in tumultu, ac semper nouis fluctib. quos effugere nulla modestia, nulla uitæ quiete contingit. Quid enim ad rē pertinet, an tu quiescere uelis? fortuna tua non uult. Quid si illi etiā nūc permiseris crescere? quātū ad successum accesserit, accedet & metus. uolo tibi hoc loco referre dictū Mecenatis. Vera in ipso eculeo docuit. Ipsa enim altitudo attonat summa. Si quæris, in quo libro dixerit, in eo qui Prometheus inscribitur, hoc uoluit dicere, attonita habet summa. Est ergo tāti ulla potētia, ut sit tibi tā ebrius sermo? Ingeniosus uir ille fuit, magnū exemplū Romanę eloquētię daturus, nisi illū enervasset felicitas, imò castrasset. Hic te exitus manet, nisi iā cōtrahas uela, nisi (quod ille serō uoluit) terrā leges. Poterā tecum & hac Mecenatis sententia parē facere rationē, sed mouebis mihi controuerſiam si te noui, nec uoles quod debeo in Aspero & Probo accipere. Vt se res habet, ab Epicuro uersura faciēda est. Antē, inquit, circumspectiendū est, cū quibus edas & bibas, quàm quid edas & bibas. Nam sine amico uisceratio, leonis ac lupi uita est. Hoc nō continget tibi, nisi secesseris: alioquin habebis conuiuas, quos ex turba salutantium nomenclator digesserit. Errat autē, qui amicum in atrio quærit, in cōuiuio probat. Nullum habet maius malum occupatus homo, & bonis suis obsessus, quàm quòd amicos sibi putat, quibus ipse non est, quòd beneficia sua efficaciam iudicat, ad cōciliandos ꝑ amicos: cū quidā, quo plus debent, magis oderint. Leue æs alienū debitorem facit, graue inimicū. Quid ergo? Beneficia non parant amicitias? Parant, si accepturos licuit eligere, si collocata, non sparsa sunt. Itaque dum incipis esse mentis tuæ, interim hoc consilio sapientum utere, ut magis ad rē existimes pertinere, quis, quàm quid, acceperit. Vale.

Versuram facere.

al. animos.

ERASMI IN LIBRVM II. EPISTOLARVM.

Epist. 13. Hinc & illinc apparuerint. Alij aliud habebāt. Legēdum, apparuerint: ut opponatur illi, propius accesserint. Apparent & que procul absint.

Hæc

A Hæc eius probatio obstrusa est.] In alijs aliud erat æquè deprauatū. Vetus codex habebat, Hæc eius obrussa est. Obrussam aliquis interpretatus est, probatio: & hanc uocē insulserunt in cōtextū. Obryzum aut̃ aurum dicitur probatum. Fortè scriptum erat, obrussatio, pro probatio. Cuius linguæ uox sit obryzum, ambigitur.

Alter uincere potest, &c.] Hic locus mirè uariabat in exemplarib. Vetus codex habebat: Alter uincat, potest melior uincere, non potest peior esse qui uicerit. Alius: Potest melior uincere, non potest peior esse qui uicerit. Vetus lectio mihi magis arridet: Alter uincere potest, melior non potest. reliqua uidentur adiecta ab interprete. nēpe hæc: Non potest esse peior qui uictus fuerit, melior qui uicerit. In hoc est argutia sententiæ: Non refert uter uincat, quū ambo sint æquè mali: alter uincere potest, quia duo sunt: melior nō potest, quia neuter uir bonus.

Prout uox quoq; te hortabitur, in id ualebit.] In alijs erat, in id latus modesta. in alijs, aliud. Nihil horū placet. Cōiunctio fuisse scriptū, prout uox quoq; te hortabitur & latus, modesta: siue, moderata: nisi mauis, modesta. Imperitius quispia, q̃ sufficitur est lateris mentionē absurdè fieri, ubi de p̃nūciādo agitur, corruptit scripturā.

Habe & Ixionis.] Vide num legendū sit, Babys & Ixionis: ut intelligas Babym Marsiæ fratrem, qui ipsum Apollinē ad canendi certamen euocauit: & Ixionem, qui nubē pro lunone cōstuprauit. Scholiū indicauit, Babam & Ixionem, fuisse duos Senecæ temporibus, notæ fatuitatis homines. cui quantumtribuendum sit, nescio.

Cæterum tolerabilem, etiā inchoata.] Hunc locū non scriba quilibet, sed eruditulus aliquis deprauat. Sic enim mutarat scripturam: cæterum nec tolerabile, sine ipsa etiam inchoari. quum Seneca senserit, a sapientia perfecta præstari beatam uitam: ab inchoata, hoc est imperfecta, tolerabilem.

Grabatus ille ferus sit.] Pro grabatus ferus, quidam habebant, uerus. fortè ferus legendum, ut commendet uigiliam.

In aspero & probro accipere.] Considera Lector, utrum malis Asperum & Probum grammaticos accipere, an addere uoculam, nisi in aspero & probro: ut sit allusio ad monetam. Nummus probus est, qui non peccat in materia: asper, quum nondum est detritus usu: siquidem moneta recens asperitatem habet. Videntur esse uerba fōrensis, siue iurisperitorum: Nec uoles quod de eo, nisi in aspero & probro accipere.

PINCIANI IN LIB. II. EPISTOLARVM.

Interim non est, meliora propone.] Legendum, interim dum non est, meliora propone. ex eadem. Et tam leuibus te remedijs refocillare.] Eadem, focillare agnoscit: non, refocillare.

Videbimus utrum ueniet.] Videbimus utrum uincat. eadem.

Et mors istam uitam honestabit.] Eadem partim ista legit, non istam: partim non habet omnino hoc uerbum.

Gratiosi timeantur in eo uiri.] Verbum, timeantur, non habetur in eadem.

B Qui Siculum pelagus interdum etiam plus quàm timere debeamus, exasperet.] Verba illa, interdum etiam plus quàm timere debeamus, desiderantur in eadem.

Plures computant quàm oderint.] Sunt codices in quibus, occiderint, legatur: non, oderint. Quid si legas, plures compilant quàm occiderint.

Quid tum: alter uincere potest, melior uincere non potest. non potest esse peior qui uictus fuerit, melior qui uicerit.] Sunt exemplaria in quibus sic legitur, ut recitauit. In alijs diuerso modo: Quid tu alter uincat. Potest melior uincere, non potest non peior esse qui uicerit. In quibusdam ita: Quid tibi alter uincat. Potest melior uincere. non potest non esse peior qui uincit. quæ lectio uidetur rectior, modò legatur, non, uincit: sed, uincitur. & sunt quædam exemplaria, ubi sic habeatur: Quid tu alter uincat. Potest melior uincere, non potest peior esse qui uicerit.

An sapienti opera perdenda sit.] Quidam codices, an sapientiora opera perpendenda sit. ut fortè ita restitui possit, an sapienti opera P. R. impendenda sit.

Propositum est aliena laudare.] In quibusdam codicibus, dare, legitur: non, laudare.

Quodlibet ex his elige, usu sit facile.] Vetus lectio, quemlibet ex his elige usu rudem facilem.

Fac in ciues conuiciū.] Pleriq; codices nō legunt, in ciues: sed, uicinis. Codices emendatiores, uitij.

Detrahit tibi nō pusillum negocium mercedula & munus gratum, ad hæc beneficia accedet.] Vitiatissimus est locus. Scripta exemplaria modò, unum Græcum, legunt: ubi scriptum est, munus gratum: modò, unus Græcus. ut fortè ita legi possit: Detrahit mihi non pusillum negociū mercedula unus Græcus, ad hæc beneficia accedēs. ut, p̃ uno Græco, Epicurū accipias, a quo hæc sententiæ Lucilio debitas mutuabatur Seneca.

Quod iam de te spem habeam, nondum fiduciam.] Particula illa, iam, non habetur in quibusdam codicibus. In alijs habetur, sed desideratur, quod.

Vt aliqua oblectatione consumatur dies.] Nonnulla exemplaria, ut cum aliqua oblectatione consumatur dies.

Aut si repentina aut subita dominantur.] Vetus lectio, aut si repentina uis & subita dominatur.

Vt sufficere nihil agenti possit.] Quædam exemplaria, officere, pro sufficere legūt. Alia, ut sufficere in hoc agenti possit. Alia, ut sufficere hoc agenti possit.

Cum aliqua conclamatio est.] Vetus lectio, cum aliqua ui conclamatum est. Scribendum reor, cum aliqui conclamatum est.

Vtinā tibi quidē senescere cōtigisset.] Verbū, quidē, non habetur in quibusdam codicib. nec malè.

Nunquam erit tempus.] Scribe, nunquam erit tempus definendi. ex uetere lectione. (ex eadem.

Quantū ad successum accesserit, accedat & metus.] Scribe, accedet ad metus: nō, accedet & metus.

*Epistola XX. De concordia doctrina cum uita: & de inaequalitate uitanda:
& de paupertatis beneficio: & quod magnus est, qui in diuitijs pauper est, sed securior qui caret eis.*

SI uales, & te dignum putas, qui aliquādo fias tuus, gaudeo. Mea enim gloria erit, si te isthinc ubi sine spe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autē, mi Lucili, te rogo atq; hortor, ut philosophiam in praecordia ima demittas, & experimentum tui profectus capias, non oratione, nec scripto: sed animi firmitate, & cupiditatum diminutione, uerba rebus proba. Aliud propositum est declamantibus, & assensionē coronae captantibus: aliud his, qui iuuenū & occisorū aures disputatione uaria, aut uolubili detinent. Facere docet philosophia, non dicere: & hoc exigit, ut ad legem suā quisq; uiuat, ne orationi uita dissentiat, ut ipsa inter se uita unius, sine omnium actionum dissensione, coloris sit. Maximū hoc est & officium sapientiae, & indicium, ut uerbis opera concordent, ut & ipse ubiq; par sibi idemq; sit. Quis hoc praestabit? Pauci, aliqui tamen. Est difficile hoc: nec dico sapientem semper uno iturū gradu, sed una uia. Obserua itaq; nunquid uestis tua domusq; dissentiant: nūquid in te liberalis sis, in tuos sordidus: nūquid coenes frugaliter, & edifices luxuriose. Vnā semel ad quā uiuas regulā prende, & ad hanc omnē uitā tuā exequa. Quidā se domi cōtrahunt, dilatant foris, & extendunt. Vitiū est hęc diuersitas, & signū uacillātis animi, ac nondū habentis tenorē suū. Etiamnum dicā unde sit ista inconstantia, & dissimilitudo rerum consiliorūq;. Nemo proponit sibi quid uelit, nec si proposuit, perseverat in eo, sed transilit: nec tantū mutat, sed redit, & in ea quae deseruit ac damnauit, reuoluitur. Itaq; ut relinquā definitiones sapientiae ueteres, & totū cōplectar humanae uitae modū, hoc possum cōtentus esse. Quid est sapientia? Semper idē uelle atq; idē nolle. Licet illam exceptiunculā nō adijciā, ut rectum sit quod uelis, nō potest cuiquā semper idē placere, nisi rectū. Nesciunt ergo homines quid uelint, nisi illo momēto, quo uolunt. In totū nulli uelle aut nolle decretū est. Variatur quotidie iudiciū, & in cōtrarium uertitur, atq; plerisq; agitur uita per lulum. Preme ergo quod cōepisti: & fortasse perducēris aut ad summū, aut eō quod summū nondū esse solus intelligas. Quid fiet, inquis, huic turbæ familiarium? Turba ista cū à te pasci desierit, ipsa se pascet: aut quod tu beneficio tuo non potes scire, paupertatis scies. Illa ueros certosq; amicos retinebit: discedit quisquis nō te, sed aliud sequebatur. Non est autē uel ob hoc unū amanda paupertas, quod à quibus ameris ostēdet. **B** O' qñ ille ueniet dies, quo nemo in honorē tuum mētiatur. Huc ergo cogitationes tuę tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia uota Deo remissurus, ut cōtentus sis temetipso, & ex te nascētib. bonis. Quae potest esse felicitas propior? Redige te ad parua, ex quibus cadere non possis: idq; ut libentius facias, ad hoc pertinebit tributū epistolę huius, quod statim conferā. Inuideas licet, etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus. Magnificentior (mihi crede) sermo tuus in grabato uidebitur & in panno. non enim dicentur tantū illa, sed probabuntur. Ego certē aliter audio quae dicit Demetrius noster, cū illum uidi nudum in stramentis incubantē. Tunc enim non p̄ceptor ueri, sed testis est. Quid ergo? Non licet diuitias in sinu positas cōtemnere? quid ni liceat? Et ille ingentis animi est, qui illas circumfusas sibi multum diuq; miratus, quod ad se uenerint, ridet, suasq; audit magis esse quā sentit. Multum est, non corrūpi diuitiarum cōtubernio. Magnus est ille, qui in diuitijs pauper est: sed securior, qui caret diuitijs. Nescio, inquis, quomodo iste paupertatem laturus est, si in illam inciderit. Nec ego Epicuri æmulus scio an pauper iste contempturus sit diuitias, si in illas inciderit. Itaq; in utroq; mens æstimanda est, inspiciendumq;, an illę paupertati indulgeat, an hic diuitijs non indulgeat. Alioquin leue argumentū est bonae uoluntatis grabatus, aut pannus, nisi apparuit aliquem illa nō necessitate pati, sed malle. Cæterum magnę indolis est, ad ista nō properare tanquā ad meliora, sed pręparare tanquā ad facilia. Et sunt, Lucili, facilia: cū uerō multo antē meditatus accesseris, iucunda quoq;. Inest enim illis, sine qua nihil est iucundum, securitas. Necessariū ergo iudico id, quod tibi scripsi magnos uiros sæpe fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria paupertate exerceamus ad ueram: quod eo magis faciendum est, quo delicijs permaduimus, & omnia dura ac difficilia iudicamus. Potius excitandus somno, & uellicandus est animus, admonendusq; naturā nobis mīnimū constituisse. Nemo nascitur diues: quisquis exit in lucem, iussus est lacte & panno esse contentus. Ab his initijs nos regna non capiunt. Vale.

al. angelus, si
pauper iste.

*Epistola XXI. Quod tendentem ad philosophiam impedit mundana felicitatis falsa
æstimatio. Et quod solum studiosum ingenium facit aliquem clarum. Et in omni
quod habere cupimus, cupiditatibus detrahendum est.*

Cum istis negotium tibi esse iudicas de quibus scripseras? Maximum negotium tecum habes, tu tibi molestus es. Quid uelis, nescis: melius probas honesta, quā sequeris. Vides ubi sit posita felicitas, sed ad illā peruenire non audes. Quid sit autē quod te impedit, quia parum ipse dispicis, dicā. Magna hęc esse existimas, quae relicturus es: & cum proposuisti tibi illam securitatem, ad quā transurus es, retinet te huius uitae, à qua recessurus es, fulgor, tanquā in sordida & obscura

A obscura casurum. Erras, Lucili: ex hac uita ad illam ascenditur. Quod interest inter splendorem & lucem, cum hæc certam originem habeat, ac suam, ille niteat alieno, hoc inter hanc uitam & illam. Hæc, quia fulgore extrinsecus ueniēte percussa est, crassam illi statim umbrā faciet, quisquis obstitit: illa uero suo lumine illustris est. Studia te tua clarū & nobilē efficiēt. Exemplū Epicuri referā, cū Idomeneo scriberet, & illum à tua uita speciosa, ad fidelē stabiliēq; gloriā reuocaret, rigidæ tunc potentia ministrum, & magna tractantē: Si gloria, inquit, tangeris, notior te epistolæ meæ facient, quàm omnia ista quæ colis, & propter quæ coleris. Nūquid ergo mētus est? Quis Idomeneas nosset, nisi Epicurus illum suis literis tua incidisset? Omnes illos megistans & satrapas, & regem ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, obliuio alta suppressit. Nomen Attici perire Ciceronis epistolæ nō sinūt: nihil illi profuisset gener Agrippa, & Tyberius progener, & Drusus Cæsar pronepos: inter tā magna nomina taceretur, nisi Cicero illū applicuisset. Profunda supra nos altitudo tēporis ueniet, pauca ingenia caput exerent, & in idem quandoq; silentiū obitura obliuioni resistent, ac se diu uindicabūt. Quod Epicurus amico suo potuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili. Habeo apud posteros gratiam, possum mecum duratura nomina educere. Virgilius noster duobus memoriam æternam promisit, & præstat:

*Fortunati ambo si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori nos eximet æuo,
Dum domus Aeneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumq; pater Romanus habebit.*

Quoscuq; in medium fortuna protulit, quicunq; membra ac partes alienæ potētiæ fuerāt, horū gratia uiguit, domus frequentata est, dum ipsi steterūt, post ipsos citò memoria defecit. Ingeniorū crescit dignatio: nec ipsis tantum honor habetur, sed quicquid illorū memoriæ adhæsit, excipitur. Ne gratis Idomeneus in epistolā meā uenerit, ipse eam de suo redimet. Ad hunc Epicurus illā nobilē sententiam scripsit, qua hortatur, ut Pythoclea locupletē nō publica, nec ancipiti uia faciat. Si uis, inquit, Pythoclea diuitem facere, non pecuniæ adijciendū, sed cupiditatib. detrahendū est. Et apertior ista sententia est, quàm ut interpretāda sit, & disertior quàm ut adiuuanda. Hoc unū te admoceo, ne istud tantum existimes de diuitijs dictū: quocunq; trāstuleris, idē poterit. Si uis Pythoclea honestum facere, non honorib. adijciendū est, sed cupiditatib. detrahendū. Si uis Pythoclea esse in perpetua uoluptate, nō uoluptatib. adijciendum est, sed cupiditatib. detrahendū. Si uis Pythoclea senē facere, & implere uitā, non annis adijciendum est, sed cupiditatib. detrahendū est. Has uoces nō est quod Epicuri esse iudices, publicæ sunt. Quod fieri in senatu solet, faciendū ego in philosophia quoq; existimo. Cū censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, iubeo illum diuidere sententiā, & sequor. Pro eo libentius Epicuri egregia dicta cōmemoro, ut isti qui ad illa confugient, spe mala inducti, qui uelamentū ipsos suorū uitiorum habituros existimant, probent, quocunq; ierint, honestē esse uiuendū. Cū adierint hos hortulos, & audierint inscriptū hortulis: Hospes hīc bene manebis, hīc summum bonū uoluptas est: paratus erit istius domicilij custos, hospitalis, humanus, & te polēta excipiet, & aquā quoq; largē administabit, & dicet: Ecquid bene acceptus es? Nō iritant, inquit, hī hortuli famē, sed extinguunt: nec maiore ipsis potionib. sitim faciunt, sed naturali & gratuito remedio sedant. In hac uoluptate confenui. De his tecū desiderijs loquor, quæ consolationē non recipiunt, quibus dandū est aliquid ut deficient. Nam de illis extraordinarijs quæ licet differre, licet castigare & opprimere, hoc unū cōmonefaciam, ista uoluptas naturalis est, non necessaria, huic nihil debes. Si quid impēdis, uoluntarium est. Venter præcepta nō audit, poscit, appellat. Non est tamen molestus creditor, paruo dimittitur: si modò das illi quod debes, non quod potes. Vale.

*Epist. XXII. Quod occupationes consilio relinquenda sunt, non præcipit atter fugienda:
& de uaria quiete locorū: & quod homines priores moriuntur quàm nascantur.*

Iam intelligis educendum esse te ex istis occupationib. speciosis & malis: sed quō id consequi possis, quæris. Quædā non nisi à præsentē mōstrantur. Non potest medicus per epistolas cibi aut balnei tempus eligere, uena tua tangenda est. Vetus prouerbium est, Gladiatorem in arena capere cōsiliū. Aliquid aduersarij uultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis intuentem monet. Quid fieri soleat, quid oporteat in uniuersum, & mandari potest, & scribi. Tale cōsiliū non tantum absentibus, sed etiā posteris datur. Illud autē qñ fieri debeat, aut quemadmodū, ex longinquo nemo suadebit: cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantum præsentis, sed uigilantis est, occasionem obseruare properatē. Itaq; hanc circumspice: hanc si uideris, prende: & toto impetu, totis uirib. id age, ut te istis officijs exuas. Et quidem quam sententiam feram, attēde. Censeo aut ex ista uita tibi, aut è uita exeundum. Sed illud idem existimo, leni eundum uia, ut quod malē implicuisti, soluas potius quàm abrumpas: dummodo si alia soluendi ratio non erit, uel abrumpas. Nemo tam timidus est, ut malit semper pendere, quàm semel cadere. Interim, quod primum est, impedire te noli, contentus esto negocijs, in quæ descendisti, uel, quod uideri potest maius, incidisti. Non est quod ad ulteriora nitaris: aut perdes excusationem, & apparebit te non incidisse. Ista enim quæ dici solent, falsa sunt: Non potui aliter. Quid si nollem? necesse erat. Nulli necesse est, felicitatem cursu sequi: est aliquid, etiam si nō repugnare subsistere, nec instare fortunæ ferenti. Nunquid offenderis, si in consilium non uenio tantum, sed aduoco, & quidem

al. uia.

al. indicasset.

al. tentanda.

Gladiator in arena consiliū capit.

dem prudentiores quàm ipse sum, ad quos soleo deferre, si quid delibero? Epicuri epistolam ad A hanc rem pertinentem legi, Idumeneo quæ scribitur: quæ rogat, ut quantû potest fugiat & properet, antequam aliqua uis maior interueniat, & auferat libertatem recedendi. Idem tamê subijcit, nihil esse tentandum, nisi cum aptè poterit, tempestiueq; tentari. Sed cum illud tempus diu captatum uenerit, exiliendum ait. Dormitare de fuga cogitantem uetat, & sperat etiam ex difficilimis salutarè exitum, si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore. Puto nunc & Stoicam sententiam quæris: non est quòd quisquam illos apud te temeritatis infamet: cautiore quàm fortiores sunt. Expectas forsitan, ut tibi hæc dicantur? Turpe est cedere oneri, luctare cum officio, quod semel recepisti. Non est uir fortis & strenuus, qui laborem fugit: uerûm ubi crescit illi animus ipsa rerum difficultate, dicentur tibi ista, si operæ precium habebit perseuerantia, si nihil indignum bono uiro faciendum patiendum ue erit: alioquin sordido se & contumelioso labore non conteret, nec in negocijs erit negocij causa. Ne illud quidem quod existimas eum facturum, faciet, ut ambitiosis rebus implicitus, earum semper æstus ferat. Sed cum uiderit grauia, in quibus uolatatur, incerta, ancipitia, referet pedem, nec uertet terga, sed sensim recedet in tutum. Facile est autem, mi Lucili, occupationes euadere, si occupationum præmia contempseris. Illa sunt quæ nos morantur & detinent. Quid ergo? Tam magnas spes relinquam? Ab ipsa messe discedam? Nudum erit latus? Incomitata lectica? Atrium uacuum? Ab his ergo inuiti homines recedunt, & mercedem miseriæ amant, ipsas execrantur. Sic de ambitione, quomodo de amica queruntur: & si uerum affectum eorum inspicias, non oderunt, sed litigant. Excute istos, qui quæ cupiêre, deplorant, & de earum rerû loquuntur fuga, quibus carere non possunt. Videbis uoluntariam esse illis in eorum amaram, quod ægre ferre ipsos & miserè, loquuntur. Ita est, mi Lucili, paucos seruitus, plures seruitutem tenent. Sed deponere illam in animo est, & libertas bona fide placuit: in hoc autem unum aduocationem petis, ut sine perpetua solitudine id tibi facere contingat, quid ni t̄ tota cohors Stoicorû probatura sit? Omnes Zenones & Chrysippi moderata, & honesta, & uera suadebunt. Sed si propter hoc tergiuersaris, ut circumspicias, quantum feras tecum, & quàm magna pecunia instruas ocium, nunquam exitum inuenies. Nemo cum sarcinis enatat. Emerge ad meliorem uitam propitijs dijs: sed non sic, quo modo istis propitij sunt, quibus bono ac benigno uultu mala magnifica tribuerunt, ad hoc unum excusati, quòd ista quæ urunt, quæ excruciant, optantibus data sunt. Iam imprimebam epistolæ signû, resoluenda est, ut cum solèni ad te munusculo ueniat, & aliquam magnificam uocem secum ferat: & ecce occurrit mihi nescio utrum uerior, an eloquentior: cuius, inquis? Epicuri. Adhuc enim alienas sarcinas adorno. Nemo non ita exit è uita tanquam modò intrauerit. Quemcunq; uis oc- B cupa, adolescentem, senem, medium, inuenies æquè timidum mortis, æquè inscium uitæ, nemo quicquam habet tacti. In futurum enim nostra distulimus. Nihil me magis in ista uoce delectat, quàm quòd exprobratur senibus infantia. Nemo, inquit, aliter, quàm quomodo natus est, exit e uita. Falsum est, peiores morimur quàm nascimur. Nostrum istud, non naturæ uitium est. Illa de nobis conqueri debet, & dicere: Quid hoc est? Sine cupiditatibus uos genui, sine timoribus, sine superitione, sine perfidia, cæterisq; pestibus: quales intraisti, tales exite. Percepit sapientiam, si quis tam securus moritur, quàm nascitur. Nunc uerò trepidamus, cum periculum accessit, non animus nobis, non color constat, lachrymæ nihil profuturæ cadunt. Quid est turpius, quàm in ipso lumine securitatis esse sollicitum? Causa autem hæc est, quòd manes omniû bonorum sumus, quorum in fine uitæ desiderio laboramus. Non enim apud nos pars eius ulla subse- dit, transmissa est, & effluxit. Nemo quàm bene uiuat, sed quandiu, curat: cum omnibus possit contingere, ut bene uiuant: ut diu, nulli. Vale.

Epistola XXIII. De solido & inani gaudio, & de malo uita principio.

Putas me tibi scripturum, quàm humanè nobiscum hyems egerit, quæ & remissa fuit, & bre- uis, quàm malignum uer sit, quàm præposterum frigus, & alias ineptias uerba quærentium. Ego uerò aliquid quod & mihi & tibi prodesse possit, scribam. Quid autem id erit, nisi ut te exhorter ad bonam mentem? Huius fundamentum quod sit, quæris? ne gaudeas uanis. Fundamentû hoc esse dixi, etiam culmen est. Ad summa peruenit, qui scit quo gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit. Sollicitus est, & incertus sui, quem spes aliqua proritat, licet ad manum sit, licet non ex difficili petatur, licet illum nunquam sperata deceperint. Hoc ante omnia fac, mi Lucili, discere gaudere. Existimas me nunc detrahere tibi multas uoluptates, qui fortuita submo- ueo, qui spes, dulcissima oblectamenta, deuitandas existimo. Imò contrà, nolo tibi unquam deesse læticiam. Volo illam tibi domi nasci. Nascitur, si modò intra te ipsum sit. Cæteræ hilaritates non implent pectus, sed frontem remittunt, leues sunt: nisi fortè tu iudicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer & fidens, & super omnia erectus. Mihi crede, res seuera est uerum gaudium. An tu existimas quenquam soluto uultu, & ut isti delicati loquuntur, hilari oculo morem contemnere? paupertati domum aperire? uoluptates tenere sub freno? meditari dolorum patientiam? Hæc qui apud se uersat, in magno gaudio est, sed parum blâdo. In huius gaudij possessione esse te uolo. Nunquam deficiet, cum semel unde petatur inuenieris. Leuium metallorû fructus in summo est: illa opulentissima sunt, quorum in alto latet uena, assidue plenius respō- al. p. functoria. tura fodienti. Hæc quibus delectatur uulgus, tenuem habent ac t̄ perfusoriam uoluptatem: & quodcunq;

A quodcunq; † inuentitium gaudium est, fundamēto caret. Hoc de quo loquor, ad quod te conor *al. inuēctitium.* perducere, solidum est, & quod plus pateat introrsus. Fac oro te, Lucili charissime, quod unum potest te præstare felicem, disijce & conculca ista, quæ extrinsecus splendent, quæ tibi promittuntur ab aliis: ad uerum bonum specta, & de tuo gaude. Quid est autem hoc, de tuo? Te ipso & tui optima parte. Corpusculum quoq; etiam sic nihil fieri sine illo potest, magis necessariam rem crede, quàm magnam. Vanas suggerit uoluptates, breues, pœnitendas, ac nisi magna moderatio ne temperentur, in contrarium abituras. Ita dico, in præcipiti uoluptas, ad dolorem uergit, nisi modum teneat. Modum autem tenere in eo difficile est, quod bonum esse credideris. Veri boni auiditas tuta est. Quid sit istud, interrogas, aut unde subeat? dicam. Ex bona conscientia, ex honestis consilijs, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido uitæ & continuo tenore unam prementis uiam. Nam illi qui ex alijs propositis in alia transiliunt, aut ne transiliunt quidem, sed casu quodam transmittuntur, quomodo habere quicquam certum mansurum uel possunt, suspensi & uagii? Pauci sunt, qui consilio se suaq; disponant: ceteri eorum more quæ fluminibus innatant, non eunt, sed feruntur. Ex quibus alia leuior unda detinuit, ac mollius uexit, alia uehementior rapuit, alia proximæ ripæ, cursu languescente deposuit, alia torrens impetus deiecit in mare. Ideo constituendum est, quid uelimus, & in eo perseverandum. Hic est locus soluendi æris alieni. Possum enim uocem tibi Epicuri tui reddere, & hanc epistolam liberare. Molestum est, semper uitam inchoare. aut si hoc modo magis sensus potest exprimi, Malè uiuunt, qui semper uiuere incipiunt. Quare, inquis? desiderat enim explanationem ista uox. Quia semper illis imperfecta uita est. Nō potest autem stare paratus ad mortem, qui modò incipit uiuere. Id agendum est, ut satis uixerimus. Nemo hoc putat, qui orditur cum maximè uitam. Non est quòd existimes paucos esse hos, propemodum omnes sunt. Quidam uiuere tunc incipiunt, cū desinendum est. si hoc iudicas mirum, adijciam quòd magis admireris: Quidam antè uiuere desierunt, quàm inciperent. Vale.

Epist. XXIIII. De præmeditatione futurorum periculorum: & de non timenda morte: & de non inconsultè animum inclinando.

Solicitem te esse scribis de iudicij euentu, quod tibi furor inimici denunciat: & existimas me suafurum, ut meliora tibi ipsi proponas, & acquiescas spei blādæ. Quid enim necesse est mala accerere, & satis citò patiēda cum euenerint, præsumere, ac præsens tempus futuri metu perdere? Est sine dubio stultum: quia quandoq; sis futurus miser, esse iam miserum. Sed ego alia te ad securitatem uia ducam. Si uis omnem sollicitudinem exuere, quicquid uereris ne eueniat, euenturum utiq; propone, & quodcunq; illud est malum, tecum ipse metire, ac timorem tuum taxa: intelliges profectò aut non magnum, aut non longum esse quod metuis: nec diu exempla quib; confirmeris, colligenda sunt. Omnis illa ætas tulit. In quacunq; partem rerum, uel ciuiliū, externarum memoriam miseris, occurrēt tibi ingenia, aut profectus, aut impetus magni. Nunquid accidere tibi si damnaris potest durius, quàm ut mittaris in exilium? ut ducaris in carcerem? nū quid ultrà quicquam corpori timendum est, quàm ut uratur: quàm ut pereat? Singula ista cōstitue, & contemptores eorum cita, qui non quærendi, sed eligendi sunt. Damnationem suam Rutilius sic tulit, tanquam nihil illi molestum esset aliud, quàm quòd malè iudicaretur. Exiliū Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter. Alter ut rediret Reipub. præstitit, alter reditū suum Syllæ negauit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates disputauit, & exire (cum essent qui promitterent fugam) noluit, remansitq; ut duarum rerum grauissimarum hominibus metū dederet, mortis & carceris. Mutius ignibus manum imposuit. Acerbum est uri: quanto acerbius, si id te faciente patiaris? Vides hominem non eruditum, nec ullis præceptis contra mortem aut dolorem subornatum, militari tantum robore instructum, pœnas à se irriti conatus exigentem: spectator distillantis in hostili foculo dextræ stetit, nec antè remouit nudis ossibus fluentē manum, quàm ignis illi ab hoste subductus est. Facere aliquid in illis castris felicius potuit, nihil fortius. Vide quanto acrior sit ad occupanda pericula uirtus, quàm crudelitas ad irrogāda. Facilius Porfenna Mutio ignouit, quòd uoluerat occidere, quàm sibi Mutius quòd non occiderit. Decaratæ, inquis, in omnibus scholis fabulæ istæ sunt. Iam mihi cum ad contemnendā mortē uentū fuerit, Catonem narrabis. Quid ni ego narrem? Vltima illa nocte Platonis librum legentem, posito ad caput gladio: duo hæc in rebus extremis instrumentis prospexerat, alterum ut uellet mori, alterum ut posset. Compositis ergo rebus, utcunq; componi fractæ atque ultimæ poterant, id agendum existimauit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut seruare cōtingeret, & stricto gladio, quem usq; in illum diem ab omni cede purū seruauerat: Nihil, inquit, egisti fortuna omnib; conatibus meis obstando, non pro mea adhuc, sed pro patriæ libertate pugnaui, nec agebam tāta pertinacia, ut liber, sed ut inter liberos uiuerem: nunc quoniam deploratæ sunt res generis humani, Cato deducatur in tutum. Impressit deinde mortiferum corpori uulnus: quo obligato à medicis, cū minus sanguinis haberet, minus uiriū, animi idē, iam non tantum Cæsari, sed sibi iratus, nudas in uulnus manus egit, & generosum illū cōtemptorēq; omnis potētiae spiritū nō emisit, sed eiecit. Nō in hoc exēpla hæc nunc cōgero, ut ingeniū exerceā, sed ut te aduersus id quod maximè terribile uidetur, exhorter. Facilius aut exhortabor, si ostēdero nō tantum fortes uiros hoc momentū efflandē animæ cōtēpisse, sed quosdā ad alia ignauos, in hac re exæquasse animū

h fortissimorum:

Seneca.

fortissimorum: sicut illum Cn. Pompeij socerum Scipionem, qui contrario in Africam uento re-
 latus, cum teneri nauem suam uideret ab hostibus, ferro se tranſuerberauit, & quærentibus ubi
 Imperator eſſet: Imperator, inquit, bene ſe habet. Vox hæc illū parem maioribus fecit, & fatalem
 Scipionibus in Africa gloriam non eſt interrumpi paſſa. Multum fuit Carthaginem uincere, ſed
 amplius mori. Imperator, inquit, bene ſe habet. An aliter debebat Imperator, & quidē Catonis,
 mori? Nō reuoco te ad hiſtorias, nec ex omnibus ſeculis contēptores mortis (qui ſunt plurimi)
 colligo. Reſpice ad hæc noſtra tempora, de quorū languore ac delicijs querimus. Omnis ordinis
 homines ſuccurrent, omnis fortunæ, omnis ætatis, qui mala ſua morte præciderunt. Mihi crede,
 Lucili, adeo mors timenda nō eſt, ut beneficio eius nihil anteferendū timendum ue ſit. Securus
 itaq; inimici minas audi: & quamuis cōſcientia tua tibi fiduciā faciat, tamē quia multa extra cau-
 ſam ualent, & quod æquiſſimum eſt ſpera, & ad id te quod eſt inquiſiſimū, † compara. Illud autē
 ante omnia memeto, demere rebus tumultū, ac uidere quid in qua; re ſit: ſcies nihil eſſe in iſtis
 terribile, niſi ipſum timorē. Quod uides accidere pueris, hoc nobis quoq; maiuſculis pueris eue-
 nit. Illi quos amant, quibus aſſueuerunt, cū quibus ludūt, ſi perſonatos uident, expauēſcunt. Nō
 hominibus tantū, ſed & rebus perſona demēda eſt, & reddēda facies ſua. Quid mihi gladios &
 ignes oſtendis, & turbam carnicum circa te fremētium? Tolle iſtam pompam ſub qua lates, &
 ſtultos territas, mors eſt, quam nuper ſeruus meus, quam ancilla cōtempſit. Quid tu rurfus mihi
 flagella & eculeos magno apparatu explicas? Quid tu ſingulis articulis, ſingula machinamenta,
 quibus extorqueantur aptas, & mille alia inſtrumēta excarnificādi particulatim hominis? Pone
 iſta quæ nos obſtupefaciūt, iube conticeſcere gemitus & exclamationes, & uocū inter laceratio-
 nem elifarum acerbitatē. Nempe dolor eſt, quē podagricus ille contēnit, quem ſtomachicus ille
 in iſtis delicijs perfert, quē in puerperio puella perpetitur. Leuis eſt, ſi ferre poſſum: breuis eſt, ſi
 ferre nō poſſum. Hæc in animo uoluta, quæ ſæpe audiſti, ſæpe dixiſti: ſed an uerē audieris, an uerē
 dixeris, effectū proba. Hoc enim turpiſſimum eſt, quod nobis obijci ſolet, uerba nos philoſo-
 phæ, nō opera tractare. Quid tu? Nunc primū tibi mortem imminere ſciſti, nunc exilium, nūc
 dolorem? In hæc natus es. Quicquid fieri poteſt, quaſi futurum cogitemus. Quod facere te mo-
 neo, ſcio certē feciſſe. Nunc admoneo, ut animum tuum non mergas in iſtam ſolitudinem. He-
 betabitur enim, & minus habebit uigoris, cum exurgendum erit. Abduc illum à priuata cauſa ad
 publicam, dic mortale tibi, & fragile corpuſculū eſſe, cui non ex iniuria tantū, aut ex potentio-
 ribus uiribus denunciabitur dolor, ſed ipſæ uoluptates in tormenta uertuntur. Epulæ crudita-
 tem afferunt, ebrietates neruorum torporem tremoremq; libidines, pedum, manuum, articulo-
 rum omnium deprauationes. Pauper ſiam? Inter plures ero. Exul ſiam? ibi me natum putabo, B
 quod mittar. Alligabor? Quid enim? Nunc ſolutus ſum? Ad hoc me natura graue corporis mei
 pondus aſtrinxit. Moriar? Hoc dicis, deſinam ægrotare poſſe, deſinam alligari poſſe, deſinā mori
 poſſe. Non ſum tam ineptus, ut Epicuream cantilenam hoc loco perſequar, & dicam, uanos eſſe
 inferorum metus, nec Ixionem rota uolui, nec ſaxum humero Siſyphi trudi in aduerſum, nec ul-
 lius uiſcera & renaſci poſſe quotidie, & carpi. Nemo tam puer eſt, ut Cerberum timeat, & tene-
 bras, & laruarum habitum nudis oſibus cohærentium. Mors nos aut conſumit, aut † exuit. E-
 miſſis meliora reſtant, onere detracto: cōſumptis nihil reſtat, bona pariter malaq; ſubmota ſunt.
 Permite mihi referre hoc loco tuum uerſum, ſi prius admonuero, ut te iudices non alijs ſcri-
 piſſe iſta, ſed etiam tibi. Turpe eſt aliud loqui, aliud ſentire: quanto turpius, aliud ſcribere, aliud
 ſentire? Memini te illum locum aliquando tractaſſe, non repentē nos in mortem incidere, ſed
 minutatim procedere. Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars uitæ: & tunc quo-
 que cum creſcimus, uita decreſcit. Infantiam amiſimus, deinde pueritiam, deinde adoleſcen-
 tiam: uſque ad heſternum, quicquid tranſijt temporis, perit. Hunc ipſum quem agimus diem,
 cum morte diuidimus. Quemadmodum clepſydra non extremum ſtillicidium exhaurit, ſed
 quicquid antē deſluxit: ſic ultima hora qua eſſe deſinimus, non ſola mortem facit, ſed ſola con-
 ſumat. Tunc ad illam peruenimus, ſed diu uenimus. Hæc cum deſcripiſſes quo ſoles ore, ſem-
 per quidem magnus, nunquam tamen acrior, quā ubi ueritati commodas uerba, dixiſti: Mors
 non ultima uenit, ſed quæ rapit ultima mors eſt. Malo te legas, quā epistolam meam. Appare-
 bit enim tibi, hanc quam timeamus mortem extremam eſſe, non ſolam. Video quō ſpectes. Quæ-
 ris quid huic epistolæ infulſerim, quod dictum alicuius animoſum, quod præceptum utile. Ex
 hac ipſa materia quæ in manibus fuit, mittetur aliquid. Obiurgat Epicurus non minus eos, qui
 mortem concupiſcunt, quā eos qui timent, & ait: Ridiculum eſt, currere ad mortem tædio ui-
 tæ: cū genere uitæ, ut currendum eſſet ad mortem, effeceris. Item alio loco dicit: Quid tam ri-
 diculum, quā appetere mortem, cum uitam tibi inquietam feceris metu mortis? His adijcias
 Eiuſdem notæ. & illud eiudem notæ licet, tantam hominum imprudentiam eſſe, imò dementiam, ut quidam ti-
 more mortis cogantur ad mortem. Quicquid horum tractaueris, confirmabis animum, uel ad
 mortis, uel ad uitæ patientiam. At in utrumq; emonendi ac firmandi ſumus, & ne nimis ame-
 mus uitam, & ne nimis oderimus: etiam cum ratio ſuadet finire, ſed non temere, nec cum pro-
 curſu capiendus eſt impetus. Vir fortis ac ſapiens non fugere debet e uita, ſed exire. Et ante om-
 nia ille quoq; uitetur affectus, qui multos occupauit, libido ſcilicet moriendi. Eſt enim, mi Lu-
 cili, ut ad alia, ſic etiam ad moriendum inconſulta animi inclinatio: quæ ſæpe generoſos atque
 acerrimæ indolis uiros corripit, ſæpe ignauos iacentesq;. Illi contemnunt uitam, hi grauantur.
 Quoſ.

A Quosdam subit eadem facienda uiuendiq; fatietas, & uitæ non odium, sed fastidium, in quod prolabimur, ipsa impellente philosophia, dum dicimus: Quousque eadem? Nempe expergiscar, dormiam, satior, esuriam, algebo, æstuabo: nullius rei finis est, sed in orbem nexa sunt omnia, fugiunt ac sequuntur: diem nox premit, dies noctem: æstas in autumnum definit, autumnus hyems instat, quæ uere compescitur. Omnia transeunt, ut reuertantur. Nihil noui uideo, nihil noui facio. Fit aliquando & huius rei nausea. Multi sunt, qui non acerbum iudicent uiuere, sed superuacuum. Vale.

Epist. XXV. De corrigendis & non inueterandis uitijis: & de imaginaria boni uiri presentia.

Quod ad duos amicos nostros pertinet, diuersa uia eundum est. Alterius enim uitia emendanda, alterius frangenda sunt. Utar libertate tota: non amo illum, nisi offendo. Quid ergo, inquis? Quadragenarium pupillum cogitas sub tutela tua continere? Respice ætatem eius iam durā & intrastabilem, non potest reformari: tenera finguntur. An profecturus sim nescio, malo successum mihi, quam fidem deesse: nec desperaueris, etiam diutinos ægrōs posse sanari, si contra interperantiam iteteris, si multa inuitos & facere coegeris & pati. Nec de altero quidem satis fiduciæ habeo, excepto eo quod adhuc peccare erubescit: nutriendus est hic pudor, qui quandiu in animo eius durauerit, aliquis erit bonæ spei locus. Cum hoc ueterano parcius agendum puto, ne in desperationem sui ueniat: nec ullum tempus aggrediendi melius fuit, quam hoc dum interquiescit, dum emendato similis est. Alijs hæc intermissio eius imposuit, mihi uerba non dat, expecto cum magno scœnore uitia reditura, quæ nunc scio cessare, non deesse. Impendam huic rei dies: & utrum possit aliquid agi, an non possit, experiar. Tu nobis te, ut facis, fortem præsta, & sarcinas contrahes. Nihil ex his quæ habemus, necessarium est: ad legem naturæ reuertamur. Diuitiæ paratæ sint. Aut gratuitum est quo egemus, aut uile. Panem & aquā natura desiderat, nemo ad hæc pauper est, intra quæ quisquis desiderium suum clausit, cum ipso loue de felicitate contēdat, ut ait Epicurus: cuius aliquam uocem huic epistolæ inuoluam. Sic fac, inquit, omnia, tanquam spectet aliquis. Prodest sine dubio, custodem sibi imposuisse, & habere quem respicias, quem interesse cogitationibus tuis iudices. Hoc quidem longè magnificentius est, sic uiuere tanquam sub alicuius boni uiri, ac semper præsentis, oculis. Sed ego etiam hoc contentus sum, ut sic facias quæcunque facies, tanquam spectet aliquis. Omnia nobis mala solitudo persuadet. Cum iam profeceris tantum, ut sit tibi etiam tui reuerentia, licebit dimittas pædagogū. Interim te aliquorū autoritate custodi. Aut Caro ille sit, aut Scipio, aut Lælius, aut cuius interuentu perditique homines uitia supprimerent, dum te efficias eum cum quo peccare non audeas. Cum hæc effeceris, & aliqua cœperit apud te tui esse dignatio, incipiam tibi permittere: quod idem suadet Epicurus. Tunc præcipue in te ipse secede, cum esse cogēris in turba. Dissimilem te fieri multis oportet, dum tibi tutum non sit à te recedere. Circumspice singulos. Nemo est cui non satius sit, cum quolibet esse quam secum. Tunc præcipue in te ipse secede, cum esse cogēris in turba, si bonus uir, si quietus, si temperans uis esse: alioquin in turbam tibi à te recedendum est. Istic enim malo uiro propius es. Vale.

Sarcinas contrahes.

ut uita. si ad adiuturum ex margine puto, in interpretationis causa.

Epist. XXVI. De non accusando defectum naturæ: & qualiter boni uiri meritum mors excutiat: & quod egregium sit, mortem discere.

Modò dicebam tibi, in conspectu esse me senectutis: iam uereor, ne senectutem post me reliquerim. Aliud iam his annis, huic corpori uocabulum conuenit: quoniam quidem senectus lastæ ætatis, non fractæ nomen est. Inter decrepitos me numera, & extrema tangentes. Gratias tamen mihi apud te ago. Non sentio in animo ætatis iniuriam, cum sentiam in corpore tantum uitia, & uitiorum ministeria senuerunt. Viget animus & gaudet, non multum sibi esse cū corpore: magnam partem oneris sui deposuit, exultat, & mihi facit cōtrouersiam de senectute. Hunc ait esse florē suum. Credamus illi, bono suo utatur. Ire in cogitationem iuuat, & dispicere, quid ex hac tranquillitate ac modestia morū sapientiæ debeā, quid ætati: & diligenter excutere quæ non possim facere, quæ nolum, pro sit ne habituro aliquid, si quicquid nolum, quicquid non possim, non posse me gaudeo. Quæ enim querela est, quod incōmodū, si quicquid debet desinere, defecit. Incōmodum lummū est, inquis. minui & deperire, & ut propriè dicā, liquefcere. Non enim subito impulsus ac prostratus sumus. Carpimur, singuli dies aliquid subtrahunt uiribus. Et quis exitus est melior, quam in finem suū natura soluente dilabi? Non quia aliquid mali est ictus, & euita al. delabīs repentinus excessus: sed quia lenis hæc uia est, subduci. Ego certè uelut appropinquet experimentū, & ille laturus sententiam de omnib. annis meis dies uenerit, ita me obleruo & alloquor. Nihil est, inquam, adhuc, quod aut rebus aut uerbis exhibuimus: leuia sunt. Ita & fallacia pignora animi, multisq; inuoluta lenocinijs. Quod profecerim, morti crediturus sum. Non timide itaque componor ad illum diem, quo remotis strophis ac facis, de me pronūciaturus sum, utrum loquar fortia, an sentiam, nunquid simulatio fuerit & mimus, quicquid contra fortunam iactaui uerborum contumacium. Remoue existimationem hominum: dubia semper est, & in partem utramque diuiditur. Remoue studia, totam uitam tracta, mors de te pronūciatura est. Ita dico, disputationes & literata colloquia, & ex præceptis sapientium uerba collecta, & eruditus ser

al. delabīs

al. tota uita tractata.

Seneca.

h 2 mo, non

mo, non ostendant uerum robur animi. Est enim oratio etiam timidissimis audax. Quid egeris, A tunc apparebit, cum animam ages. Accipio conditionem humanam, non reformido iudicium. Hæc mecum loquor, sed tecum quoque me locutum puta. Iunior es. Quid refert? Non dinumerantur anni. Incertum est, quo te loco mors expectet. Itaque tu illam omni loco expecta. † Finire iam uolebam, & manus spectabat ad clausulam: sed conficienda sunt sacra, & huic epistolæ uaticum dandum est. Puta me non dicere, unde sumpturus sum mutuum. Scis cuius arca utar. Expecta pusillum, & de domo fiet numeratio: interim commodabit Epicurus, qui ait: Meditare utrum commodius sit, uel mortem transire ad nos, uel nos ad eam. Hic patet sensus. Egregia res est, mortem condiscere. Superuacuum forsitan putas id discere, quo semel utendum est. Hoc est ipsum quare meditari debeamus. Semper discendum est, quod an sciamus, experiri non possumus. Meditare mortem. Qui hoc dicit, meditari libertatem iubet. Qui mori didicit, seruire dedit. Supra omnem potentiam est, certè extra omnem. Quid ad illum carcer, & custodia, & claustra? Liberum ostium habet. Vna est cathena quæ nos alligatos tenet, amor uitæ: qui ut non est abijciendus, ita minuendus est: ut si quando res exiget, nihil nos detineat, nec impediatur, quo minus parati simus, quod quandoque faciendum est, statim facere. Vale.

*Epist. XXVII. De uoluptatis nocumento, & uirtutis gaudio, ad quod per exter-
num adiutorium non uenitur: & quod nunquam nimis dicitur,
quod non satis discitur.*

Tu me, inquit, mones: iam enim te ipse monuisti, iam correxisti, ideo aliorum emendationi uacas. Non sum tam improbus, ut curationes æger obeam: sed tanquam in eodem ualitudinario iaceam, de communi malo tecum colloquor, remedia communico. Sic itaque me audi, tanquam mecum loquar: in secretum te meum admitto, & te adhibito, mecum exigo. Clamo mihi ipse, numeram annos tuos: & pudebit eadem uelle, quæ uolueras puer, eadem parare. Hoc denique tibi circa diem mortis præsta, moriantur ante te uitia. Dimitte istas uoluptates turbidas, magno luendas. Non uidentur tantum, sed præteritæ nocent. Quemadmodum scelera etiam si non sint deprehensa cum fierent, sollicitudo non cum ipsis abijt: ita improbarum uoluptatum, etiâ post ipsas pœnitentia est. Non sunt solidæ, non sunt fideles, etiam si non nocent, fugiunt. Aliquod potius bonum mansurum circumspecte: nullum autem est, nisi quod animus ex se sibi inuenit. Sola uirtus præstat gaudiū perpetuum, securū: etiam si quid obstat, nubiū modo interuenit, quæ infra feruntur, nec unquam diē uincunt. Quando ad hoc gaudiū peruenire contingeret? Non quidē cessatur adhuc, sed festinatur. Multū restat operis, in quod ipse necesse est uigiles, ipse laborem tuum impendas, si effici cupis. Delegationem res ista non recipit. Aliud literarum genus adiutorium ad- mittit. Clauisius Sabinus memoria nostra fuit diues, & patrimonium habebat liberum & ingenium. Nunquam uidi hominem beatum indecēius. Huic memoria tam mala erat, ut illi modò nomen Vlyssis excideret, modò Achilles, modò Priami: quos tam bene nouerat, quàm pædagogos nostros nouimus. Nemo uetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed imponit, tam perperam, quàm ille Troianos & Achiuos persalutabat. Nihilominus eruditus uolebat uideri. Hæc itaque compendiarium excogitauit, magna summa emit seruos, unum qui Homerū teneret, alterum qui Hesiodū. Nouem præterea Lyricis, singulos assignauit. Magno emisit illū non est quod mireris. Non inuenerat, faciendos locauit. Postquam hæc familia illi comparata est, cœpit conuiuas suos inquietare. Habebat ad pedes hos, à quibus subinde cū peteret uersus, quos referret, sæpe in medio † uersu excidebat. Suasit illi Satellius Quadratus, stultorum diuitum adrosor, & quod sequitur arrisor, & quod duobus his adiunctum est, derisor, ut Grammaticos haberet anales. Cum dixisset Sabinus, centenis milibus sibi constare singulos seruos: Minoris, inquit, totidem scrinia emisses. Ille tamen in ea opinione erat, ut putaret se scire, quod quisquam in domo sua sciret. Idem Satellius illum hortari cœpit, ut luctaretur, hominem ægrum, pallidū, gracilem. Cum Sabinus respondisset, Et quomodo possum? uix uiuo: Noli, obsecro, inquit, istud dicere. Non uides quàm multos seruos ualentissimos habeas? Bona mens nec commodatur, nec emitur: & puto si uenalis esset, non haberet emptorē. At mala quotidie emitur. Sed accipe iam quod debeo, & uale. Diuitiæ sunt, ad legem naturæ composita paupertas. Hoc sæpe dicit Epicurus aliter atque aliter. Sed nunquam nimis dicitur, quod nunquam satis discitur. Quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt. Vale.

*Epist. XXVIII. Quod non loci, sed animi mutatione tristitia tollitur: & de non
prouocando discrimine: & quod initium sit salutis, noticia peccati.*

Hoc tibi soli putas accidisse, & admiraris quasi rem nouam, quod peregrinatione tam longa, & tot locorum uarietatibus, non disculsisti tristitiam grauitatemque mentis. Animum debes mutare, non cœlū. Licet uastū traieceris mare, licet (ut ait Virgilius noster) Terræque urbeshque recedant, sequentur te quocunque perueneris, uitia. Hoc idē cuidam querenti Socrates ait: Quid miraris, nihil tibi peregrinationes prodesse, cum te circumferas? Premit te eadem causa quæ expulit. Quid terrarum iuuare nouitas potest? Quid cognitio urbium, aut locorum? In irritum cedit ista iactatio. Quæris quare te fuga ista non adiuuet? tecum fugis. Onus animi deponendum est. Non antè tibi ullus placebit locus. Talem nunc esse habitum tuum cogita, qualem Virgilius noster

A. noster uatis inducit, iam concitatæ & instigatæ, multumq; habentis in se spiritus, non fui:

Bacchatur uates, magnum si pectore possit

Excussisse Deum. —

Vadis huc & illuc, ut excutias insidens pondus, quod ipsa iactatione incommodius fit, sicut in naui onera immota minus urgent, inæqualiter conuoluta citius eam partem in quam incubere demergunt. Quicquid facis, contra te facis, & motu ipso noces tibi. Aegrum enim concutis. At cum illud exemeris malum, omnis mutatio loci iucunda fiet. In ultimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariæ angulo colloceris, hospitalis tibi illa qualiscunq; sedes erit. Magis quis ueneris, quàm quò, interest: & ideo nulli loco addicere debemus animum. Cum hac persuasione uiuendum est: Non sum uni angulo natus, patria mea totus hic est mundus. Quod si liqueret tibi, non admirareris, nil adiuuari te regionum uarietatibus, in quas subinde priorum tædio migras. Prima enim quæque placuisset, si omnem tuam crederes. Non peregrinaris, sed erras & ageris, ac locum ex loco mutas: cum illud quod quæris, bene uiuere, omni loco positum sit. Nunquid tam turbidum fieri potest, quàm forum? Ibi quoq; licet quietè uiuere, si necesse sit. Sed si liceat disponere se, conspectum quoque & uiciniam fori procul fugiam. Nam ut loca grauias, etià firmissimam ualetudinem tentant, ita bonæ quoque menti, necdum adhuc perfectæ, & conualescenti, sunt aliqua parum salubria. Dissentio ab his qui in fluctus medios eunt, & tumultuosam probantes uitam, quotidie cum difficultatibus rerum, magno animo colluctantur. Sapiens feret ista, non eliget: & mallet in pace esse, quàm in pugna. Non enim multum prodest uitia sua proiecis, si cum alienis rixandum est. Triginta, inquis, tyranni Socratem circumsteterunt, nec potuerunt animum eius infringere. Quid interest, quot domini sint? Seruitus una est. Hanc qui contempsit, in quantalibet turba dominantium liber est. Tempus est desinere, sed si prius portorium soluero. Initium est salutis, noticia peccati. Egrege mihi hoc dixisse uidetur Epicurus. Nā qui peccare se nescit, corrigi nō uult. Deprehendas te oportet, antequā emendes. Quidam uitij gloriantur. Tu existimas aliquid de remedio cogitare, qui mala sua uirtutum loco numerant? Ideo quantum potes te ipsum coargue, inquire in te: accusatoris primum partibus fungere, deinde iudicis, nouissimè deprecatoris: aliquando te offende. Vale.

ERASMI IN LIB. III. EPISTOLARVM.

Aliter audio quæ dicit Demetrius noster, cum illum uidi nudum, quanto minus quàm Epist. 20.
in stramentis incubantem.] *Ita prior editio. Alius codex habebat: Ego certè aliter audio quod dicit Deme-*

B. *trius noster, cum illum uidi nudum. Alius, cum in stramentis uilibus incubantem. Neutra caret scrupulo.*

Omnes illos magistratus & satrapas.] *Ex uetustissimo codice reposui, Megistanas. nam hoc uerbo Epist. 21.
usus est Suetonius: nos magnates siue primates dicimus.*

Vt Grammaticus haberet analectas.] *Quidam habebat, analectas: alius, analectas: quod magis ar- Epist. 27.
ridet. ut intelligas eos, qui minutissima quæque colligunt ex autoribus. Nam uoluntas dicuntur reliquæ, deci-*
dentes è conuiuio.

PINCIANI IN LIB. III. EPISTOLARVM.

Suis literis incidisset.] *Eadem partim legit, incidisset: partim, indicasset: non, incidisset. Epist. 21.*

Non irritant, inquit, hi hortuli famem.] *Verbum, inquit, desideratur in quibusdam exemplaribus.*

Et quidem prudentiores quàm ipse sum, ad quos soleo deferre, si quid delibero.] *Quidam Epist. 22.
codices, sunt, legunt: non, sum. Alij diuerso in totum modo, hoc pacto: Equidem ad prudentiores quàm ipse sum, so-*
leo deferre, si quid delibera.

Tortens impetus deiecit in mare.] *Proiecit, in aliquibus legitur codicibus: non, deiecit. Fidelior mihi Epist. 23.
uidetur lectio, deuexit.*

Nunquid ultra quicquam corpori timendum est.] *Non corpori, sed illi, quidam preferunt codi- Epist. 24.
ces. Alij fidelius, ulli.*

Vel ad mortis uel ad uitæ patientiam. At in utroq; emonendi ac firmandi sumus.] *Vet-
tus lectio, uel ad mortem uel ad uitæ patientiam, aut in utroq; emonendi enim ac firmandi sumus.*

Sed non temerè, nec cum procurfu capiendus est impetus.] *Particula, nec, desideratur in qui-
busdam codicibus: & quidem, ut sentio, rectè.*

Profit ne habituro aliquid, si quicquid nolim, quicquid non possim, non posse me gau-
deo.] *Locus uitiatissimus, uerbis partim redundantibus, partim deficientibus: nec in ullo alio maior exempla-
rium dissonantia, discussis igitur, & diligenti censura perpenfis scriptorum codicum uerbis, hanc lectione elicio:
Profint ne habituro quæ uelim. Atqui si nolim, quicquid non posse me scio, gaudeo.*

Tam properanter, quàm ille Troianos & Achiuos persalutabat.] *Sic prior editio. Corrigo ex
exemplari Facundi & Primitiui, tam perperam tribus quàm ille Troianos, reliqua.*

Vt Grammaticos habetet analectos.] *Eadem analectas habet, non analectos. quam lectionem etiam
Rhodiginus agnoscit.*

Magis quis uenerit, quàm quò, interest.] *Veneris, eadem: non, uenerit.*

Epist. 28.

Inquire in te.] *Eadem, inquire te in te.*

Epistola XXIIX. Quòd licet non omnes monendi sint, tamen quidam etiam contradicentes uel illudentes docendi sint: & quòd sapiens malis sibi placere quàm populo.

DE Marcellino nostro queris, & uis scire quid agat. Rarò ad nos uenit, nulla alia ex causâ quâ quia audire uerû timet: à quo periculo iam abest, nulli enim nisi audituro dicendum est. Ideo de Diogene, nec minus de alijs Cynicis, qui libertate p̄miscua usi sunt, & quosq; obuios monuerunt, dubitari solet, an hoc facere debuerint. Quid enim si quis surdos obiurget, *al. parcam.* aut natura morboue mutos? Quare, inquis, uerbis † parcant? Gratuita sunt. Nò possum scire an ei profuturus sim, quē ammonéo. Illud scio, alicui me profuturum, si multos admonuero. Spargenda est manus: nò potest fieri, ut non aliquando succedat, multa tentanti. Hoc, mi Lucili, non existimo faciendum magno uiro: diluitur eius autoritas, nec habet apud eos satis pòderis, quos posset minus obsolefacta corrigere. Sagittarius non aliquàdo ferire debet, sed aliquàdo deerrare. Non est ars, quē ad effectum casu uenit. Sapiencia ars est, certum petat, eligat profecturos: ab *al. sed in.* his quos desperauit, recedat, non tamen citò relinquat, † & in ipsa desperatione extrema remedia tentet. Marcellinum nostrum ego nondum despero, etiamnum seruari potest, sed si citò illi manus porrigitur. Est quidem periculum, ne porrigentem trahât: magna in illo ingenij uis est, sed iam tendentis in prauum. Nihilominus adibo hoc periculum, & audebo illi mala sua ostendere. Faciet quod solet, aduocabit illas facetias, quæ risum euocare iugentibus possunt: & in se primùm, deinde in nos iocabitur: omnia quæ dicturus sum, occupabit. Scrutabitur scholas nostras, & obijciat philosophis congiaria, amicas, gulam. Ostendet mihi alium in adulterio, alium in popina, alium in aula: ostendet mihi lepidum philosophum Aristonem, qui in gestatione diserebat: hoc enim ad edendas operas tempus acceperat. De cuius secta cum quæreretur Scaurus, ait: Utique Peripateticus non est. De eodem cum consuleretur Iulius Græcinus, uir egregius, quid sentiret: Non possum, inquit, tibi dicere. nescio enim quid de gradu faciat: tanquâ de essedario interrogaretur. Hos mihi circulatores, qui philosophiâ honestius neglexissent, quàm uendunt, in faciem ingeret. Constitui tamen contumelias perpeti. Moueat ille mihi risum, ego fortasse illi lachrymas mouebo: aut si ridere perseverabit, gaudeo tanquam in malis, quòd illud *al. hilarè.* genus infantiæ † euitare contigerit. Sed non est illa hilaritas longa, obserua: uidebis eosdem intra exiguum tempus acerrimè ridere & acerrimè rudere. Propositum est aggredi illum, & ostendere quanto pluris fuerit, quum multis minoris uideretur. Vitia eius etiam si non excidero, inhibebo: non desinent, sed intermittentur: fortasse autem & desinent, si intermittendi consuetudinem fecerint. Non est hoc ipsum fastidiendum, quoniam quidem grauius affectis, sanitatis loco est bona remissio. Dum me illi paro, tu interim qui potes, qui intelligis, unde quò euaseris, & ex eo suspicaris, quousque sis euasurus, compone mores tuos, attolle animum, aduersus formidata consiste, numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. Non ne uideatur stultus, si quis multitudinem timeat eo loco, per quem transitus singulis est? Aequè ad tuam mortem multis aditus non est, licet illam multi minètur. Sic istud natura disposuit. Spiritû tibi tam unus eripiet, quàm unus dedit. Si pudorem haberes, ultimam mihi pensionem remisisses. Sed ne ego quidè me fordidè geram, in scœnore æris alieni, & tibi quod debeo impingam. Nunquam uolui populo placere. Nam quæ ego scio, non probat populus: quæ probat populus, ego nescio. Quis hoc? inquis: tanquâ nescias cui imperem. Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim placere potest populo, cui placet uirtus? Malis artibus popularis fauor quæritur: similem te illis facias oportet. Non probabunt, nisi agnouerint. Multo autem ad rem magis pertinet, qualis tibi uidearis, quàm qualis alijs. Conciliari nisi turpi ratione amor turpium non potest. Quid ergo illa laudata, & omnibus præferenda artibus rebusque philosophia præstabit? scilicet ut malis tibi placere, quàm populo: ut æstimes iudicia, non numeres: ut sine metu deorum hominumq; uiuas, ut aut uincas mala, aut finias. Cæterùm si te uidero celebrem secundis uocibus uulgi, si intrante te clamor, plausus, & pantomimica ornamenta obstrepuerint, si tota ciuitate te scœminæ pueriq; laudauerint: quid ni ego tui miserear, cum sciam quæ uia ad istum fauorem ferat? Vale.

Epist. XXX. Quòd nihil habet de spe uita, quem senectus ducit ad mortem: & quòd mors timenda non sit, uarias ob causas.

Bassum Aufidium, uirum optimum, uidi quassum, ætati oblectantem. Sed iam plus illum degrauat, quàm quòd possit attolli. Magno senectus & uniuerso pondere incubuit. Scis illum semper infirmi corporis & exucci fuisse: diu illud continuit, & ut uerius dicam, concinnauit, subito deficit. Quemadmodum in naue quæ sentinam trahit, uni rimæ aut alteri obstititur: ubi plurimis locis laxari cœpit & cedere, succurri non potest nauigio dehiscenti: ita in senili corpore aliquatenus imbecillitas sustineri & fulciri potest: ubi tanquâ in putri ædificio omnis iunctura † dilabitur, & dum alia excipitur, aliâ discinditur, circumspectandum est quomodo exeas. Bassus tamen noster alacer animo est: hoc philosophia præstat, in quocunque corporis habitu fortem, in conspectu

A conspectu mortis hilarem, lætumq; nec deficientem quamuis deficiat. Magnus gubernator & scisso nauigat uelo, & si exarmavit, tamen reliquias nauigij aptat ad cursum. Hoc facit Bassus noster: & eo animo uultuq; finem suum spectat, quo alienum spectare, nimis securi esse putares. Magnares est hæc, Lucili, & diu discenda, cū aduentat hora illa inuitabilis, æquo animo abire. Alia genera mortis, spei mixta sunt. Desinit morbus, incendium extinguitur, ruina quos uidebatur oppressura deposuit: mare quos hauserat, eadem ui qua sorbebat, eiecit incolumes: gladium miles ab ipsa perituri ceruice reuocauit. Nil habet quod speret, quem senectus ducit ad mortem. Huic uni intercedi nō potest. Nullo genere homines mollius moriuntur, sed nec diutius. Bassus noster uidebatur mihi prosequi se, & componere, & uiuere tanquam superstes sibi, & sapienter ferre † decidium sui. Nam de morte multa loquitur, & id agit sedulo, ut nobis persuadeat, si quid *al. desiderium.* incommodi aut metus in hoc negotio est, morientis uitium esse, non mortis, nec magis in ipsa quicquam esse molestiæ, quàm post ipsam. Tam demens autem est qui timet quod non est passurus, quàm qui timet quod non est sensurus. An quisquam hoc futurum credit, ut per quam sit, ut nihil sentiat, ea sentiat. Ergo, inquit, mors adeo extra omne malū est, ut sit extra omnem malorum metum. Hæc ego scio & sæpe dicta, & sæpe dicenda: sed neq; cum legerem, æquē mihi profuerunt, neq; cum audirem his dicentibus, qui negabant timenda à quorum metu aberant. Hic uerò plurimum autoritatis habuit, cum loqueretur de morte uicina. Dicam enim quid sentiam. Puto etiā fortiozem eum esse qui in ipsa morte est, quàm qui circa mortem est. Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit, non uitandi inuitabilia. Sic gladiator tota pugna timidis iugulum aduersario præstat, & errantem gladium sibi attemperat. At illa quæ in propinquo est, utiq; uentura, desiderat lentam animi firmitatem, quæ est rarior, nec potest nisi à sapiente præstari. Libentissimè itaq; illum audiebam, quasi ferentem de morte sententiam, & qualis esset eius natura, uelut propius inspectæ indicatē. Plus, ut puto, fidei haberet apud te, plus ponderis, si quis reuixisset, & in morte nihil mali esse narraret expertus, accessus mortis quā perturbationem afferat. Optimè hij tibi dicent, qui secundum illam steterunt, qui uenientem & uiderunt & receperunt. Inter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit. Is ait, tam stultum esse qui mortem timeat, quàm qui senectutem. Nam quemadmodum senectus adolescentiam sequitur, ita mors senectutem. Viuere noluit, qui mori nō uult. Vita enim cum exceptione mortis † data est: ad hanc itur: quam ideo timere dementis est, quia certa expectatur, dubia metuuntur. Mors necessitatem habet æquam & inuictam. Quis queri potest, in ea conditione se esse, in qua nemo non est? Prima enim pars æquitatis, est æqualitas. Sed nunc superuacuum est, naturæ causam agere: quæ non aliam uoluit legem nostram esse quàm suam. Quicquid composuit, resoluuit: & quicquid resoluuit, componit iterum. Iam uerò si cui contigit ut illum senectus leniter emitteret, non repente auitum uitæ, sed minutatim subductum, † non ne ille gratias agere dijs *al. ne ille.* omnibus debet, quod satius ad requiem homini necessariā, lassio gratam, perductus est? Vides quosdam optantes mortem, & quidē magis quàm rogari solet uita. Nescio utros existimem maiorem nobis animum dare, qui deposcunt mortē, an qui hilares eam † quietiq; operiuntur: quoniam illud ex rabie interdum ac repentina indignatione fit, hæc ex iudicio certa tranquillitas est. † Venit aliquis ad mortem iratus: mortē uenientem nemo hilaris excipit, nisi qui se ad illam diu composuerat. Fateor ergo ad hominem mihi charum, ex pluribus me causis frequentius uenisse, ut scirem an illum toties eundem inuenirem, nunquid cum corporis uiribus minueretur animi uigor, qui sic crescebat illi, quomodo manifestior notari solet agitorum læticia, cū septimo spacio palmæ appropinquant. Dicebat quidem ille Epicuri præceptis obsequēs, primū sperare se nullum dolorem esse in illo extremo anhelitu: si tamen esset, haberet aliquantulum in ipsa breuitate solatij. Nullum enim dolorem longū esse qui magnus est. Cæterum succursurum sibi etiam in ipsa distractione animæ corporisq;, si cum cruciatu id fieret, post illum dolorem se dolere non posse. Non dubitare autem se, quin senilis anima in primis labris esset, nec magna ui distraheretur à corpore. Ignis qui ualentem materiam occupauit, aqua, & interdum ruina extinguendus est. Ille qui alimentis deficitur, sua sponte subsidit. Libenter hæc, mi Lucili, audio, non tanquam noua, sed tanquam in rem præsentem perductus. Quid ergo? non multos spectauī abrumptentes uitam? imò uerò uidi. Sed plus momenti apud me habent, qui ad mortem ueniunt sine odio uitæ, & admittunt illam, non attrahunt. Illud quidem aiebat tormentū, nostra nos sentire opera, quod tunc trepidamus, cum propē à nobis esse credimus mortem. A quo enim propē non est, parata omnibus locis, omnibusq; momentis? Sed consideremus, inquit, tunc cum aliqua causa moriendi uidetur accedere, quanto aliæ propiores sint quæ non timentur. Hostis alicui mortem minabatur: hæc cruditas occupauit. Si distinguere uoluerimus causas metus nostri, inueniemus alias esse, alias uideri. Non mortem timemus, sed cogitationem mortis: ab ipsa enim semper tantundem absumus. Ita si timenda mors est, semper timenda est. Quod enim tempus morti exemptum est? Sed uereri debeo, ne tam longas epistolas peius quàm mortem oderris: itaq; finem faciam. Tu tamen mortem ut nunquam timeas, semper cogita. Vale.

Epist. XXXI. De assentatione seu adulatione uitanda: & de contemptu laboris, & excellentia uirtutis & animi.

Agnosco Lucilium meum, incipit quem promiserat exhibere. Sequere illum impetum animi, quod

mi, quo ad optima quæq; calcatis popularibus bonis, ibas. Non desidero maiorem melioremq; A te fieri quàm moliebaris. Fundamenta tua multum loci occupauerunt. Tantum effice, quantum conatus es, & illa quæ tecum in animo tulisti tracta. Ad summam, sapiens eris, si clauderis aures, quibus ceram parum est obdere. Firmiori spissamento opus est, quàm usum in socijs Vlysem ferunt. Illa vox quæ timebatur, erat blanda, non tamen publica. At hæc quæ timenda est, non ex uno scopulo, sed ex omni parte terrarum circumsonat. Præteruhere itaq; non unum locū insidiosa uoluptate suspectum, sed omnes urbes: surdum te amantissimis præsta. Bono animo malè precantur. Et si uis esse felix, deos ora, ne quid tibi ex his quæ optantur eueniat. Non sunt ista bona, quæ in te isti uolunt congeri: unum bonum est, quòd beatæ uitæ causa, & firmamentū est, sibi fidere. Hoc autem contingere non potest, nisi contemptus est labor, & in eorum numero habitus, quæ neque bona sunt, neq; mala. Fieri enim nō potest, ut una res modò mala sit, modò bona: modò leuis & perferenda, modò expauescenda. Labor bonum non est. Quid ergo est bonum? Laboris contemptio. Itaque inuanum operosos culpauerim: rursus ad honesta nitentes quanto magis incubuerint, minusq; sibi uitia † respirare permiserint, admirabor & clamabo, tanto melior surge, & respira & clium istum (uno si potes spiritu) exupera. Generosos animos labor nutrit. Non est ergo quòd ex illo ueteri uoto parentum tuorum eligas, quid contingere tibi uelis, quid optes, & in totum iam per maxima acto uiro turpe est, etiamnum deos fatigare. Quid uotis opus est? Fac te ipse felicem: facies autem, si intellexeris bona esse, quib. admixta est uirtus: turpia, quibus malicia coniuncta est. Quemadmodū sine mixtura lucis nihil splendidum est, nihil atrum, nisi quod tenebras habet, aut aliquid in se traxit obscuri: quemadmodum sine adiutorio ignis, nihil calidum est, nihil sine aere frigidum: ita honesta & turpia uirtutis & maliciæ societas efficit. Quid ergo est bonum? rerum scientia. Quid malum est? rerum imperitia. Ille prudens atque artifex pro tempore quæq; repellat aut eliget. Sed nec quæ repellit timet, nec miratur quæ eligit, si modò magnus illi & inuictus animus est. Submitte te ac deprimi ueto: laborem si nō recules, parum est posse. Quis ergo, inquis, labor friuolus & superuacuuus est? In quē humiles causæ uocauerint, non est malus, non magis quàm ille qui pulchris rebus impenditur: quoniam animi est ipsa tolerantia, quæ se ad dura & aspera hortatur, & dicit: Quid cessas? Non est uiri, timere sudorem. Huic & illud accedat, ut perfecta uirtus sit æqualitas, ac tenor uitæ per omnia cōsonas sibi: quod non potest esse, nisi rerum scientia contingat & ars, per quam diuina & humana noscātur. Hoc est summum bonum: quod si occupas, incipis deorum esse socius, nō supplex. Quomodo, inquis, istò peruenitur? Non per Apenninum Graiumue mōtem, nec per deserta Candauig, nec Syrtes tibi, nec Scylla, aut Charybdis adeundæ sunt, quæ tamen omnia transisti procuratiū. B culæ precio. Tutum iter est, iucundum est, ad quod natura te instruxit. Dedit tibi illa: quæ si non deserueris, par Deo surges. Paream autem Deo pecunia non faciet. Deus nihil habet. Prætexta non faciet. Deus nudus est. Fama nō faciet, nec ostentatio tui, & in populos nominis dimissa noticia. Nemo nouit Deum: multi de illo malè existimant & impunè. Non turba seruorum, lecticā tuam per itinera urbana ac peregrina portantium. Deus ille maximus potentissimusq; ipse uehit omnia. Ne forma quidem, & uires † bonum te facere possunt: nihil horum non patitur uetustatem. Quærendum est ergo quod non fiet in dies deterius, cui non possit obstari, quo nō melius possit optari. Quid hoc est? animus: sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud uoces hunc, quàm Deum in humano corpore † hospitem? Hic animus tam in equitē Romanum, quàm in libertinum, quàm in seruum potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut seruus? Nomina ex ambitione, aut ex iniuria nata. Subsilire in cœlū ex angulo licet. Exurge modò, & te quoq; dignum finge Deo: finges autem non auro, non argento. Non potest ex hac materia imago Deo exprimi similis. Cogita illos cum propitijs essent, fictiles fuisse.

Epist. XXXII. Commendat secessum à turba, & ammonet, huius uita cursum percurrendum esse.

al. à te. Inquiro † in te, & ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione ueniunt, quid agas, ubi, & cū quibus moreris. Verba dare non potes, tecum sum. Sic uiue, tanquam quid facias auditurus sim, imò tanquam uisurus. Quæris, quid me maximè ex his quæ de te audio, delectet? Quòd nihil audio, quòd pleriq; ex his quos interrogo, nesciunt, quid agas. Hoc est salutare, non conuersari cū dissimilibus, & diuersa cupientibus: habeo quidem fiduciam non posse te torqueri, mansurūq; in proposito, etiam si sollicitantium turba circumeat. Quid ergo est? non timeo ne immutent te, timeo ne impediant. Multum autem nocet, & qui moratur, utiq; in tanta breuitate uitæ: quam breuiorem inconstantia facimus, aliud eiū subinde atq; aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas † ac lancinamus. Propera ergo, Lucili charissime, & cogita, quantum celeritati additurus fueris, si à tergo hostis instaret, si equitem aduentare suspicareris, ac fugientium premere uestigia. Fit hoc, premeris, accelera, & euade, perduc te in tutū: & subinde considera, quàm pulchra res sit consummare uitam ante mortem, deinde expectare securum reliquam temporis sui partem, nihil sibi in possessione beatæ uitæ positum: quæ beator non fit, si longior. O' quando uidebis illud tempus? quo scies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusq; eris, & crastini negligens, & in summa tui satietate. Vis scire, quid sit quod faciat homines auidos futuri? Nemo sibi † contingit. Optauerunt itaq; tibi alia parentes tui: sed ego tibi contrā, omnium tibi

al. ac lancinamus.

al. contingit.

A tibi eorum contemptum opto, quorū illi copiam. Vota illorum multos compilāt, ut te locupletent. Quicquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. Opto tibi tui facultatem, ut uagis cogitationib. agitata mens, tandem resistat, & certa sit: ut placeat sibi, & intellectis ueris bonis quæ simul intellecta sunt, possidentur, & tatis adiectione non egeat. Ille demū necessitates supergressus est, & exautoratus ac liber, qui uiuit uita perfecta. Vale.

Simul, pro
simulac.

Epist. XXXII. Quomodo omnia philosophia uerba pondus habent: & quam turpe sit, semper ex commentario sapere.

Desideras his quoq; epistolis, sicut prioribus, ascribi aliquas uoces nostrorum procerum. Nō fuerunt circa flosculos occupati, totus contextus illorum uirilis est. Inæqualitatem scias esse, ubi quæ eminent notabilia sunt. Non est admirationi una arbor, ubi in eandem altitudinem tota sylua surrexit. Eiusmodi uocibus referta sunt carmina, refertq; historia. Itaq; nolo Epicuri illas esse existimes: publicæ sunt, & maximè nostræ. Sed in illo magis annotantur, quia ratæ interim interueniunt, quia insperatæ, quia mirum est aliquid fortiter dici ab homine molliciem professi. Ita enim pleriq; iudicant. Apud me uerò Epicurus est & fortis, licet manuleatus sit. Fortitudo, & industria, & ad bellum prompta mens, tam in Persas quàm in altè cinctos cadit. Non est ergo quòd exigas excerpta & repetita. Continuum est apud nostros, quicquid apud alios excerpitur. Non habemus itaq; ista odorifera, nec emptorem decipimus, nihil inuētum cum intrauerit, præter illa quæ in fronte suspensa sunt. Ipsi permittimus unde uelint sumere exemplaria. Putas nos uelle singulares sententias ex turba separare? Cui illas assignabimus? Zenoni, an Cleanthi, an Chrysippo, an Panætio, an Possidonio? Non sumus sub rege, sibi quisq; se uendicat: apud istos quicquid dicit Hermacus, quicquid Metrodorus, ad unum refertur. Omnia quæ quisquæ in illo contubernio locutus est, unius ductu & auspicijs dicta sunt. Non possumus, inquā, extata rerum æqualium copia, licet tentemus, aliquid educere.

Pauperis est numerare pecus.

Quocunq; miseris oculum, id tibi occurrit quod eminere posset, nisi inter paria legeretur. Quare depone istam spem, posse te summatim degustare ingenia maximorum uirorum. Tota tibi inspicienda sunt, tota tractanda. Res geritur, & per lineamenta sui ingenij opus nectitur, ex quo nihil subduci sine ruina potest. Nec recuso quo minus singula membra, dummodo in ipso homine consideres. Non est formosa mulier, cuius crus laudatur aut brachium, sed illa cuius uniuersa facies admirationem singulis partibus abstulit. Si tamen exegeris, non tam mendicè tecum agā,
B sed plena manu fiet. Ingens eorum turba est passim iacentium. Sumēda erunt, non colligenda. Non enim excidunt, sed fluunt perpetua, & inter se connexa sunt. Nec dubito quin multum cōferant rudibus adhuc, & extrinsecus auscultantibus. Facilius enim singula insidunt circumscripta, & carminis modo inclusa. Ideo pueris & sententias ediscendas damus, & has quas Græci Chrias uocant: quia complecti eas puerilis animus potest, quia plus adhuc non capit certi profectus. Viro captare flosculos turpe est, & fulcire se notissimis & paucis uocibus, & memoria stare. Sibi iam innitatur, dicat ista, non teneat. Turpe est enim seni aut prospicienti senectutem, ex commentario sapere. Hoc Zenon dixit. tu quid? Hoc Cleanthes. tu quid? quousque sub alio moueris? Et impera & dic, quod memoriæ tradatur, aliquid & de tuo profet. Omnes itaq; istos nunquam autores, semper interpretes, sub aliena umbra latētes, nihil puto habere generosi, nūquam ausos aliquando facere, quod diu didicerant. Memoriam in alienis exercuerunt. Aliud est, meminisse: aliud, scire. Meminisse, est rem commissam memoriæ custodire. At contrā scire, est & sua facere: quēq; nec ab exemplari pendere, & toties ad magistrum respicere. Hoc dicit Zenon, hoc Cleanthes. Aliquid intersit inter te & librū, quousq; disces? iam & præcipe. Quid est, quare audiā quod legere possum? Multū, inquit, uiua uox facit. Non quidē hæc quæ alienis uerbis cōmendatur, & actuarij uice fungitur. Adjice nunc, quòd isti qui nunquā tutelæ suæ sunt, primum in ea re sequuntur priores, in qua nemo non à priore desciiuit, deinde in ea re sequuntur quæ adhuc queritur. Nunquam autē inuenietur, si contenti fuerimus inuentis. Præterea qui aliud sequitur, nihil sequitur, nihil inuenit, imò nec querit. Quid ergo? nō ibo per priorum uestigia? Ego uerò utar uia ueteri: sed si priorem planioremq; inuenero, hanc muniā. Qui ante nos ista mouerunt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnib. ueritas, nondum est occupata. Multum ex illa etiam futuris relictum est. Vale.

al. modicè,
Plena manus

Viva uox

al. sequitur, nihil inuenit.
al. potiore.

Epist. XXXIII. Quomodo magistrum delectat profectus discipuli: & quòd magna pars bonitatis est, uelle fieri bonum.

Cresco, & exulto. & discussa senectute recalesco, quoties ex his quæ agis & scribis, intelligo quantum te ipse (nam turbam olim reliqueras) supergredieris. Si agricolam arbor ad fructum perducta delectat, si pastor ex foetu grægis sui capit uoluptatem, si alumnum suum nemo aliter
B intuetur, quàm ut adolescentiam illius suam iudicet: quid euenire credis his, qui ingenia educauerunt, & quæ tenera formauerunt, adulta subito uident? Assero te mihi, meum opus es. Ego cum uidissem indolem tuam, inieci manum, exhortatus sum, addidi stimulos, nec lentè ire passus sum, sed subinde incitavi: & nunc idem facio. Sed iam currentem hortor, & inuicem hortantem. Quid aliud, inquis, adhuc uolo? In hoc plurimum est. Non sic quomodo principia totius
bperis

al. producta:

Currentem
hortor.

al. Itaq; pars. operis dimidium occupare dicuntur, ita res animo constat. ¶ pars magna bonitatis est, uelle fieri bonum. Scis quem dicam bonum? perfectum, absolutum, quem malum facere nulla uis, nulla necessitas possit. Hūc in te prospicio, si perseueraueris & incubueris. & id egeris, ut omnia facta dictaq; tua inter se congruant, ac respondeant sibi, & una forma percussa sint. Non est huius animus in recto, cuius dictis acta discordant. Vale.

Epist. XXXV. De differentia amicitiae, & amoris, & animi constantis.

al. Propterea ad me, sed ad te prius, profice: & al. proficere. Cum te tam obnixè rogo ut studeas, meum negotium ago, habere amicum uolo: quod cōtin gere mihi (nisi pergas excolere te, ut cōpisti) non potest. Nunc enim amas me, amicus non es. Quid ergo? hæc inter se diuersa sunt? imò dissimilia. Qui amicus est, amat: qui amat, non utique amicus est. Itaq; amicitia semper prodest. Amor etiā aliquando nocet. Si nihil aliud, ob hoc profice, ut amare discas. Festina ergo dum mihi proficis, nec istuc alteri didiceris. Ego quidem percipio iam fructū, cū mihi fingo uno nos animo futuros, & quicquid ætati meæ uigoris abscessit, id ad me ex tua, quanquā non multum abest, rediturum. Si tamen re quoq; ipsa lætus esse uolo, uenit ad nos ex his quos amamus etiam absentib; gaudium: sed id leue & euanidum. Cōspectus, & præsentia, & conuersatio aliquid habet uiuæ uoluptatis, utiq; si non tantum quem uelis, sed qualem uelis uideas. Affer itaq; te mihi ingens munus: & quo magis istes, cogita me senē esse, te mortalem. ¶ Propera ad me, sed ad te prius: profice, & ante omnia hoc cura, ut constes tibi. Quoties experiri uoles, an aliquid actum sit, obserua an eadē uelis hodie quæ heri. Mutatio uoluntatis indicat animū natam aliubi, atq; aliubi apparere, prout tulit uentus. Non uagatur quod est fixum & fundatum. Istud sapienti ¶ perfectè contingit, aliquatenus & proficiēti prouectoq;. Quid ergo interest? Hic commouetur quidem, non tamen transit, sed suo loco nutat: ille nec commouetur quidem. Vale.

ERASMI IN LIBRVM IIII. EPISTOLARVM.

Epist. 29. Acerrimè ridere, & acerrimè tabere. ¶ Pro tabere, quidam habebant rabere: quidam, rubere: quiddā, rabire. Pro rubere, puto scribendum rudere. Lufit enim Seneca uocum affinitate, quæ est in ridere & rudere. Rudent qui gaudent, rudunt irati. Vnde illud Persii:—Pecuaria rudere dicas.

Epist. 30. Et si exarmauit. ¶ Quidam habebat annotatum, & si exarmauerit tempestas. Alioquin uidetur, exarmare, positum neutraliter.

Inueniemus alias uideri. ¶ Consentiebant exemplaria. Videtur aliquid deesse: nisi hoc sentit, discrimen non esse in re, sed in opinione. Quidam habebat, alias esse, alias uideri.

PINCIANI IN EVNDEM.

Epist. 31. Ille prudens atq; artifex. ¶ Nonnulli codices, Prudens artifex, tantum legunt.

Laborem si non recuses, parum est posse. ¶ Corrige, laborem si non recuses, parum est. Posce, ex uetere lectione.

Epist. 32. Non conuersari cum dissimilibus. ¶ Præpositio, cum, in omni antiqua lectione desideratur.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM, LIBER QVINTVS.

Epist. XXXVI. De inquieta felicitatis horriditate: & quòd propria animi meditatio sit contemptus mortis.

al. Sine. al. perbibere. al. prendere. Micum tuum hortare, ut istos magno animo contemnat, qui illum obiurgant, quòd umbram & ocium petierit, quòd dignitatem suam destituerit, & cum plus consequi posset, prætulit quietem omnibus. Quam utiliter negotium suū gesserit, quotidie illis ostēdet. Hi quibus inuidetur, non desinent transire. Alij elidentur, alij cadent. Res est inquieta felicitas. Ipsa se exagitat, mouet cerebrum, non uno genere. Alios in aliud irritat: hos in potentiam, illos in luxuriam: hos inflat, illos mollit, & toros resoluit. At bene aliquis illā fert, sic quomodo uinū. Itaq; nō est quòd tibi isti persuadeāt eū esse felicē, qui à multis obsidetur. Sic ad illū quēadmodū ad lacū concurritur, quē exhauriunt & turbant. Nugatorium & inerrē uocant. Scis quosdā peruersè loqui, & signare contraria, felicem uocabant. Quid ergo? Erat: Ne illud quidē curo, quod quibuscūq; nimis horridi animi uidetur & tetrici. Ariston aiebat, malle se adolescentem tristem, quàm hilarem & amabilem turbæ. Vinum enim fieri bonū, quod recens durū & asperum uisum est: non pati ætatem, quod in dolio placuit. ¶ Sin eum tristem appellent, & inimicum processibus suis, bene se dabit in uetustate ipsa tristitia: pseueret modò colere uirtutē, ¶ perhibere liberalia studia, non illa quibus perfundi satis est, sed hæc quibus tingendus est animus. Hoc est discendi tempus. Quid ergo? aliquid est, quo non sit discendum? Minimè. Sed quemadmodum omnibus annis, studere honestum est: ita non omnibus institui. Turpis & ridicula res est eleinē tarius senex. Iuueni parandum, seni utēdum est. Facies ergo rem utilissimam tibi, si illum quàm optimum feceris. Hæc aiunt beneficia esse expetenda tribuendaq; non dubiè primæ sortis, quæ tam prodest dare quàm accipere. Denique nihil illi iam liberum est. Sponondit. Minus autem turpe est creditori, quàm spei bonæ decoquere. At illud æs alienum soluendū, opus est negocianti nauigatione prospera, agrū colenti ubertate eius quam colit terræ, & cœli fauore. Ille quod debet, sola potest uoluntate persolvere. In mores fortuna ius nō habet. Hos disponat, ut tranquillissimè

A tranquillissimus ille animus ad perfectum ueniat, qui nec ablatum sibi quicquā sentit, nec adiectum, sed in eodem habitu est, quocunq; res cadunt. Cui siue aggerūtur uulgaria bona, supra res suas eminet: siue aliquid ex istis uel omnia casus excussit, minor nō fit. Si in Parthia natus esset, arcum infans statim tenderet. Si in Germania, protinus puer tenerum hastile uibraret. Si aurum nostrorum temporibus fuisset, equitare, & hostem cominus percutere didicisset. Hæc singulis disciplina gentis suæ suadet & imperat. Quid ergo? huic meditandum est, quod aduersus omnia tela, quod aduersus omne hostium genus bene facit, mortem contemnere: quæ quin habeat in se aliquid terribile, ut & animos nostros (quos in amorē sui natura formauit) offendat, nemo dubitat: † nec necesse esset in id comparari & acui, in quod instinctu quodam uoluntario iremus, sicut feruntur omnes ad conseruationem sui. Nemo discit, ut si necesse fuerit, æquo animo in rosa iaceat: sed in hoc duratur, ut tormentis non submittat fidem, ut si necesse fuerit, stans etiā aliquando saucius pro uallo peruigilet, & ne pilo quidem incumbat: quia solet obrepere interim somnus in aliquod amminiculū reclinatis. Mors nullum habet incommodū. Esse enim debet aliquid, cuius sit incommodū. Quod si tanta cupiditas lōgioris æui te tenet, cogita nihil eorū quæ ab oculis abeunt, & in rerum naturam, ex qua prodierunt ac mox processura sunt reconduuntur, cōsumi desinūt ista, nō pereūt. Et mors, quā pertimescimus ac recusamus, intermittit uitam, non eripit: ueniet iterū qui nos in lucē reponat dies, quā multi recusarēt, nisi oblitos redderetur. Sed postea diligētius docebo, omnia quæ uidentur perire, mutari. Aequo animo debet reditus exire. Obserua orbē rerū in se remeantiū, uidebis in hoc mundo nihil extingui, sed uicibus descēdere ac resurgere. Aestas abit, sed alter annus illā adducit: hyēs cecidit, referent illam sui mēses. Solē nox obruit, sed ipsam statim dies abigit. Stellarū iste discursus, quicquid præterierit, repetit: pars cœli leuatur assidue, pars mergitur. Deniq; finem faciam, si hoc unū adiecero, nec infantes, nec pueros, nec mēte lapsos, timere mortē: & esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non præstat, ad quam stulticia perducit. Vale.

al. nec enim opus esset.

Epist. XXXVII. De duplici magnanimitate: & quomodo ad ueram libertatem philosophia perducatur.

B Quod maximum uinculum est ad bonā mentē, promissisti uirū bonū. Sacramento † ligatus es. Deridebit si quis tibi dixerit, mollem esse militiam & facilem. Nolo te decipi. Eadē honestissimi huius & illius turpissimi auctoramenti uerba sunt, uri, uinciri, ferroq; necari. Ab illis qui manus arenę locant, & edunt ac bibunt, quæ per sanguinem reddant, cauetur ut ista uel inuiti patiātur à te, ut uolens libensq; patiaris. Illis licet arma submittere, misericordiam populi tentare. Tu neq; submittes, nec uitam rogabis. Recto tibi inuictōq; moriendū est. Quid porro prodest, paucos dies aut annos lucrifacere? Sine missione nascimur. Quomodo ergo, inquis, me expediam? Effugere non potes necessitates, potes uincere. Fiat uia, & hanc tibi uiam dabit philosophia: ad hanc te cōfer, si uis saluus esse, si securus, si beatus. Deniq; si uis esse (quod est maximū) liber. Hoc cōtingere aliter nō potest. Humilis res est stulticia abiecta, sordida, seruilis, multis affectib. & sœuissimis subiecta. Hos tā graues dominos, interdū alternis uicib. imperātes, interdū pariter, dimittit à te sapientia, quæ sola libertas est. Vna ad hanc fert uia, & quidem recta. Non aberrabis, uade certo gradu. Si uis tibi omnia subijcere, te subijce rationi: multos reges, si ratio te rexerit. Ab illa disces, quid & quemadmodū aggredi debeas, non incidēs rebus. Neminē mihi dabis, qui sciat quō quod uult cœperit uelle. Non cōsilio adductus ullo, sed impetu impactus est. Non minus sæpe fortuna in nos incurrit, quàm nos in illam. Turpe est non ire, sed ferri, & subito in medio turbine rerum stupentem quærere: Huc ego quemadmodum ueni? Vale.

al. rogatus.

Epistola XXXVIII. De utilitate familiaritatis breuis & inelaborati sermonis.

Meritò exigis, ut hoc inter nos epistolarum cōmercium frequētemus. Plurimū proficit sermo, qui minutatim irrepserit animo. Disputationes præparatæ & effusæ audiente populo, plus habent strepitus, minus familiaritatis. Philosophia bonū consilium est. Consilium nemo clarè dat. Aliquando utendum est & illis (ut ita dicā) cōcionibus, ubi qui dubitat, impellendus est. Vbi uerò non hoc agendum est, ut uelit discere, sed ut discat, ad hæc submissiora uerba ueniendū est. Facilius intrant, sed hærent. Nec enim multis opus est, sed efficacib. Seminis modo spargenda sunt: quod quamuis sit exiguum, cum occupauit idoneū locum, uires suas explicat, & ex minimo in maximos actus diffunditur. Idem facit † ratio: nō latè patet, si aspicias, in opere crescit. Pauca sunt quæ dicuntur: sed si illa animus bene exceperit, conualescunt & exurgunt. Eadem est, inquam, præceptorum conditio, quæ seminum. Multum efficiunt, & si angusta sunt: tantum, ut dixi, idonea mens rapiat illa, & in se trahat. Multa inuicem & ipsa generabit, & plus reddet, quàm acceperit. Vale.

al. oratio.

Epist. XXXIX. De differentia ordinaria orationis & breuiarij: & quòd sit proprium generosi animi, ad excelsa citari: & quatenus superfluitas noceat.

Commentarios quos desideras diligenter ornatos, & in angustum coactos, ego uerò cōponā: sed uide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quàm hæc quæ nunc uulgò breuiarium dicitur.

Olim

Olim cum Latinè loqueremur, summarium vocabatur. Illa res discendi magis necessaria est: hæc A scienti. Illa enim docet, hæc ammonet. Sed utriusq; rei tibi copiam faciam. Tu à me nō est quōd illum aut illum exigas. Qui † notorem dat, ignotus est. Scribā ergo quod uis, sed meo more. In- al. uocatore. al. cognitorē. terim multos habes, quorum scripta nescio an satis ordinent. Sume in manus indicem philosophorum. Hæc ipsa res expergisci te coget. Si uideris quā multi tibi laborauerint, concupisces & ipse ex illis unus esse. Habet enim hoc in se generosus animus, quōd cōcitur ad honesta. Ne minem excelsi ingenij uirum humilia delectant & sordida: magnarum rerum species ad se uocat & extollit. Quemadmodum flamma surgit in rectum, iacere ac deprimi non potest, non magis quā quiescere: ita noster animus in motu est, eo mobilior & actuosior, quo uehementior fuerit. Sed felix qui ad meliora hunc impetum dedit. Ponet se extra ius ditionemq; fortunæ. Secunda temperabit, aduersa comminuet, & alij admiraanda despiciet. Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quā nimia. Illa enim utilia, uitaliaq; sunt: at hæc eo quod superfluūt, nocent. Sic segetem nimia sternit ubertas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatē non peruenit nimia fecunditas. Idem animis quoq; euenit, quos immoderata felicitas rumpit: quia nō tantum in aliorum iniuriam, sed etiam in suam † uertuntur. Quis hostis in quenquam tam contumeliosus fuit, quā in quosdam uoluptates suæ sunt: quorum impotentia atque insanæ libidini ob hoc unum possis ignoscere, quod quæ fecere, patiuntur. Nec immerito hic illos furor uexat. Necesse est enim in immensum exeat cupiditas, quæ naturalem modum trāsilij. Ille enim habet suum finē: inania, & ex libidine orta sine termino sunt. Necessaria metitur utilitas, superuacua quō redigis? Voluptatib. utiq; se immergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt: & ob hoc miserrimi sunt, quōd eō perueniunt, ut illis quæ superuacua fuerāt, facta sint necessaria, seruiunt † utiq; uoluptatib. suis, non fruuntur: & mala sua (quod malorū ultimū est) amant. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiā placent: & definit esse remedio locus, ubi quæ fuerant uitia, mores sunt. Vale.

Epist. XL. Docet pronuntiationem moderandam: & exemplo maxime Ciceronis, iubet esse tardiloquum.

Quōd frequenter mihi scribis, gratias ago. Nam quo uno modo potes, te mihi ostendis. Nunquam epistolam tuam accipio, ut non protinus unā simus. Si imagines nobis amicorum absentium iucundæ sunt, quæ memoriā renouant, & desiderium absentia, falso atque inani solatio leuant: quanto iocundiores sunt literæ, quæ uera amici absentis uestigia, ueras notas afferunt? Nam quod in conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolæ impressa præstat agnoscere. B Audisse te scribis, Serapionem philosophum, cum istuc applicuisset, solere magno cursu uerba conuoluere, quæ non † effundit una uox, sed premit & urget. Plura enim ueniunt, quā quibus uox una sufficiat: hoc non probo in philosopho, cuius pronuntiatio quoq; sicut uita debet esse composita. Nihil autem ordinatum est, quod præcipitur & properat. Itaque oratio illa apud Homerum concitata, & sine intermissione in morē niuis superueniens, oratori data est: † & melle dulcior seni profuit. Sic itaque habe, ut istam uim dicendi rapidam atque abundantem, aptio rem esse circulantem iudices, quā agenti rem magnam ac seriam, docentiq;. Aequè stillare illam nolo, quā currere. Nec extendat aures, nec obruat. Nam illa quoque inopia & exilitas minus intentum auditorem habet, tædio interruptæ tarditatis. Facilius tamē insidit quod expectatur, quā quod præteruolat. Denique tradere homines discipulis præcepta dicuntur. Non traditur quod fugit. Adijce nunc, quōd quæ ueritati operam dat oratio, incōposita debet esse & simplex. Hæc popularis nihil habet ueri, mouere uult turbam, & inconsultas aures impetu rapere: tractādam se non non præbet, aufertur. Quomodo autem regere potest, quæ regi non potest? Quid quōd hæc oratio, quæ sanandis mentib. adhibetur, descendere in nos debet? Remedia non profunt, nisi immorentur. Multum præterea habet inanitatis & uani: plus sonat quā ualet. Leniēda sunt quæ me exterrēt, compescenda quæ irritant, discutienda quæ fallunt: inhibenda luxuria, corripienda auaritia. Quid horum raptim potest fieri? Quis medicus ægros in transitu curat? Quid, quōd ne uoluptatem quidem ullam habet, talis uerborum sine delectu ruentium strepitus? Sed ut pleraque quæ fieri posse non crederes, cognouisse satis est: sic istos qui uerba exaceruerunt, abundē est semel audisse. Quid enim quis discere, quid imitari uelit, quid de eorum animo iudicet, quorum oratio perturbata & † immissa est, nec potest reprimi? Quemadmodum per procliuē currentium, non ubi uisum est gradus sistitur, sed incitato corporis pondere se rapit, ac longius quā uoluit effertur: sic ista dicendi celeritas nec in sua potestate est, nec satis decora philosophiæ: quæ ponere debet uerba, non proijcere, & pedetentim procedere. Quid ergo? non aliquando & insurget? Quid nī? sed salua dignitate morum: quam uiolenta ista & nimia uis exuit. Habeat uires magnas, moderatas tamen: perennis sit unda, non torrens. Vix oratori permiserim talem dicendi uelocitatem, irreuocabilem, ac sine lege uadentem. Quemadmodum enim iudex subsequi poterit, aliquando etiam imperitus ac rudis: tum quoq; cum illum aut ostentatio abstulerit, aut affectus impetus sui, tantum festinet atq; ingerat, quantū aures pati possunt. Rectē ergo facies, si non uideris istos, qui quantum dicant, non quemadmodum, quærun: & ipse malueris aliquando si necesse est, uel iuxta Publium Viniciū dicere: qui cum quæreretur, quomodo Publius Vinicius diceret, Asellius ait, tractim. Nam geminus Varius ait: quomodo istum

A istum disertum dicatis, nescio: tria uerba non potest iungere. Quid ni malis tu sic dicere, quomodo Vinicius? Aliquis tam insulsus interuenerit, qui illi singula uerba uellenti, quamquam dictaret, non diceret, ait: Dic, uel nunquam dicas. Namque † Echeri cursum suis temporibus oratoris celeberrimi, longè abesse ab homine sano uolo. Nunquam dubitauit, nunquam intermisit: semel incipiebat, semel desinebat: quædam tamen & nationibus puto magis aut minus conuenire. In Græcis hanc licentiam tuleris. Nos etiam cum scribimus, interpungere consueuimus. Cicero quoque noster (à quo Romana eloquētia † exiliuit) gradarius fuit. Romanus sermo magis se circumspicit, & æstimat, & præbet æstimandum. Fabianus uir egregius & uita & scientia, & (quod post ista est) eloquentia quoque, disputabat expedite magis, quam concitate: ut posses dicere facilitatem esse illam, non celeritatem. Hanc ego in uiro sapiente recipio, nō exigo, ut oratio eius sine impedimento exeat: proferatur tamen malo, quam profluat. Eo autem magis te deterreo ab isto morbo, quod non potest tibi ista res contingere aliter, quam si te pudere desierit. Perfrices frontem oportet, & ipse te non audias. Multa enim inobseruatus ille cursus fētet, quæ reprehendere uelis. Non potest, inquam, tibi contingere res ista, salua uerecundia. Præterea exercitatio ne opus est quotidiana, & à rebus studium transferendum est ad uerba. Hæc autem etiam si aderunt, & poterunt sine ullo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt. Nam quemadmodū sapienti uiro incessus modestior conuenit, ita oratio pressa, non audax. Summa ergo summarū hæc erit, tardiloquum te esse iubeo. Vale.

Epist. XLI. Quomodo in unoquoque bonorum uirorum Deus habitat: & quod homo laudandus est, pro his quæ habet intus.

Facis rem optimam, & tibi salutarem, si (ut scribis) perseueras ire ad bonam mentem: & quā stultum est optare, cum possis à te impetrare? Non sunt ad cælum eleuandæ manus, nec exorandus ædituus, ut nos ad aures simulachri, quasi magis exaudiri possimus, admittat. Propè est à te Deus, tecum est, intus est. Ita dico, Lucili, sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum obseruator & custos: hic prout à nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. Bonus uir sine Deo nemo est. An potest aliquis supra fortunam nisi ab illo adiutus exurgere? Ille dat consilia magnifica, & † recta. In unoquoque uirorum bonorum qui Deus, incertum est: habitat tamen Deus. Si tibi occurrit uetustis arboribus, & solitam altitudinem egressis frequens lucus, & conspectum cœli densitate ramorum aliorum alios protegentium submouens, illa proceritas syluæ, & secretum loci, & admiratio umbræ, in aperto tam densæ atque continuæ, fidem tibi numinis facit.

B Et si quis specus saxi penitus exesis montem suspenderit, non manufactus, sed naturalibus causis in tantam laxitatem excauatus, animum tuum quadam religionis suspitione percutiet. Magnorum fluminum capita ueneramus: subita ex abdito uasti amnis eruptio aras habet. Coluntur aquarum calentium fontes: & stagna quædam, uel opacitas, uel immensa altitudo sacrauit. Si hominem uideris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter aduersa felicē, in medijs tempestatibus placidum, ex superiore loco homines uidentem, ex æquo deos: non subibit te ueneratio eius? Non dices: Ista res maior est altiorque, quā ut credi similis huic, in quo est, corpusculo possit? Vis istuc diuina descendit, animum excellentem, moderatum, omnia tanquam minora transeuntem, quicquid timemus optamusque, ridentem, cœlestis potentia agitat. Non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque maiore sui parte illic est, unde descendit. Quemadmodum radij solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur: sic animus magnus & sacer, & in hoc demissus ut propius quidem diuina nossemus, conuersatur quidem nobilicum, sed hæret origini suæ. † Illinc pendet. Illuc spectat ac nititur: nostris tãquam melior interest. Quis est ergo hic animus? qui nullo bono nisi suo nitet. Quid enim est stultius, quā in homine aliena laudare? Quid eo dementius, qui ea miratur, quæ in alium protinus transferri possint? Non faciunt meliorem equum aurei freni. Aliter leo aurata iuba nitet, dum contrectatur, & ad patientiā recipiendi ornamenta cogitur fatigatus: aliter incultus, integri spiritus. Hic scilicet impetu acer, qualem illum esse natura uoluit, speciosus ex horrido, cuius hic decor est, non sine timore aspici, præfertur illi languido, & bracteato. Nemo gloriari nisi suo debet. Vitæ laudamus, si fructu palmites onerat, si ipsa ad terram, ponderē eorum quæ tulit, adminicula deducit. Num quis huic illam præferret uitæ, cui aureæ uuæ, aurea folia dependent? Propria uirtus est in uite fertilitas. In homine quoque id laudandum est, quod ipsius est. Familiam pulchram habet, & domum pulchrā: multum serit, multum scenerat: nihil horum in ipso est, sed circa ipsum. Lauda in ipso, quod nec eripi potest, nec dari. Quod propriū est hominis, quæris quid sit? Animus, & ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo. Cōsummatur itaque eius bonū, † si id adimpleuit cui nascitur. Quid est autem quod ab illo ratio hæc exigit? Rem facillimam, secundum naturam suā uiuere: sed hanc difficilem facit communis insania. In uitia alter alterum trudemus. Quomodo autem ad salutem reuocari possunt, quos nemo retinet, populus impellit? Vale.

Epist. XLII. Vota eorum qui de potentibus malè existimant: & de remedio contra damna bonorum fortuitorum.

Iam tibi iste persuasit, se uirum bonum esse. Atqui uir bonus tã citò nec fieri potest, nec intelligi. Scis quem nunc uirum bonum dicam, huius secundæ notæ. Nam ille alter fortasse tanquam

Seneca

i

phœnix

phœnix semel anno quingentesimo nascitur: nec est mirū, ex interuallo magna generari. Medioria & in turbam nascentia, sæpe fortuna producit: eximia uerò, ipsa raritate cōmendat. Sed iste multum adhuc abest ab eo quod proficitur: & si sciret quid esset uir bonus, nondum se esse crederet, fortasse etiam fieri posse desperaret. At malè existimat de malis. Hoc etiam mali faciunt, nec ulla maior pœna nequitiz est, quàm quòd sibi ac suis displicet. At odit eos, qui subita & magna poteutia insolenter utuntur. Idem faciet, cum idem poterit. Multorum quia imbecillia sunt, latet uitia: non minus ausura cum illis uires suæ placuerint, quàm illa quæ iam felicitas aperuit. Instrumēta illis explicandæ nequitiz defunt. Sic tutò serpens etiam pestifera tractatur, dum riget frigore. Non defunt tunc illi uenena, sed torpent. Multorum crudelitas, & ambitio, & luxuria, ut paria pœssimis audeat, fortunæ fauore deficitur. Eadem uelle eos cognosces, da posse quantum uolunt. Meministi cum quendam affirmares esse in tua potestate, dixisse me, uolaticum esse ac leuē, & te non pedem eius tenere, sed pennam. Mentitus sum: pluma tenebatur, quam remisit & fugit. Scis quos postea exhibuerit tibi ludos, quàm multa in caput suum casura tentauerit. Non uidebat se per aliorum pericula in suum ruere, non cogitabat quàm onerosa essent quæ petebat, etiam si superuacua non essent. Hoc itaq; in his quæ affectamus, atque labore magno contendimus, inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi. Quædam superuacua sunt, quædam tanti non sunt. Sed hæc non peruidemus, & gratuita nobis uidentur, quæ charissimi mē constant. Ex eo licet stupor noster appareat, quòd ea sola putamus emi, pro quibus pecuniā soluimus: ea gratuita uocamus, pro quibus nos ipsos impēdimus: quæ emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset dāda, si amœnum aliquod fructuosum uic prædium, ad ea parati sumus peruenire cum sollicitudine, cum periculo, cum iactura pudoris, & libertatis, & temporis. Adeo nihil est cuiq; se uilius. Idem itaq; in omnibus consilijs rebusq; faciamus, quod solemus facere, quoties ad institorē alicuius mercis accessimus, uideamus hoc quod concupiscimus quanti deferatur. Sæpe maximum precium est, pro quo nullum datur. Multa possum tibi ostendere, quæ acquisita acceptaq; libertatem nobis extorserunt. Nostri essemus, si ista nostra non essent. Hæc ergo tecum ipse uersa, non solum ubi de incremento agetur, sed etiam ubi de iactura. Hoc peritum est. Nempe aduentitium fuit: tā facile sine isto uiues quàm uixisti. Si diu illud habuisti, tperdidisti postquam satiatus es: si non diu, perdis antequam assuescas. Pecuniam minorem habebis, nempe & molestiam: gratiam minorem, nempe & inuidiam. Circumspice ista quæ nos agunt in infaniam, quæ cum plurimis lachrymis amittimus. Scies non damnum in his molestum esse, sed opinionem damni. Nemo illa perisse sentit, sed cogitat. Qui se habet, nihil perdidit. Sed quoto cuiq; habere se contigit? Vale.

Epist. XLIII. Quomodo comparationis modus ferè omnia magna facit, & minima: & quòd praua uita quarit abscondi à publico sensu.

Quomodo hoc ad me peruenerit, quæris, quis mihi id te cogitare narrauerit, qd' tu nulli narraueras. Is qui scit plurimum, rumor. Quid ergo, inquis, tantus sum, ut possim excitare rumorē? Non est quòd te ad hunc locum respiciens metiaris: ad istum respice, in quo moraris. Quicquid inter uicina eminet, magnum est illic ubi eminet. Nam magnitudo t' habet certum modum: comparatio illam aut tollit, aut deprimit. Nauis quæ in flumine magna est, in mari paruula est. Gubernaculum quod naui alteri magnum, alteri exiguum est. Tu nunc in prouincia, licet contemnas ipse te, magnus es. Quid agas, quemadmodum cœnes, quemadmodum dormias, quæritur, scitur. Eo tibi diligentius uiuendum est. Tunc felicem te esse iudica, cum poteris in publico uiuere, cum te parietes tui tegent, non abscondent: quos plerunq; circumdatos nobis iudicamus, nō ut rutius uiuamus, sed ut peccemus occultius. Rem dicā, ex qua mores t' æstimes nostros: uix quenquam inuenies, qui possit aperto ostio uiuere. Ianitores conscientia nostra, non superbia opposuit. Sic uiuimus, ut deprehendi sit, subito aspici. Quid autem prodest recondere se, & oculos hominum auresq; uitare? Bona conscientia turbam aduocat, mala etiam in solitudine anxia atque sollicita est. Si honesta sunt quæ facis, omnes sciant: si turpia, quid refert neminem scire, cum tu scias? O' te miserum, si contemnis hunc testem. Vale.

Epist. XLIII. Quòd quilibet potest fieri uerè nobilis, si uelit. Et quòd multi errant in optando uitam beatam.

Iterum tu mihi te pusillum facis, & dicis, malignius tecum egisse naturam prius, deinde fortunam, cum possis te eximere uulgo, & ad felicitatem hominum maximam emergere. Si quid aliud est in philosophia boni, hoc est, quòd stemma non inspicit. Omnes si ad primam originem reuocentur, à dijs sunt. Eques Romanus es, & ad hunc ordinem tua te perduxit t' industria. At in hercules multis quatuordecim gradus sunt clausi. Non omnes curia admittit. Castra quoq; quos ad laborem & periculum recipiunt, fastidiosè legunt. Bona mens omnibus patet, omnes ad hoc sumus nobiles. Nec reiecit quempiā philosophia, nec eligit: omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit. Cleanthes aquam traxit, & rigando hortulo locauit manus. Platonem non accepit nobilem philosophia, sed fecit. Quid est quare desperes his te posse fieri parem? Omnes hi maiores tui sunt, si te illis geris dignum. Geres autē, si hoc pròtinus tibi persuaseris, à nullo te nobilitate superari. Omnibus nobis totidem ante nos sunt, nullius non origo ultra memoriam iacet. Plato ait, Neminem

A Neminem regem non ex seruis esse oriundum, neminem non seruum ex regibus. Omnia ista longa uarietas miscuit, & sursum deorsum fortuna uersauit. Quis ergo generosus? Ad uirtutem bene à natura compositus. Hoc unum est intueundum. Alioqui si ad uetera te reuocas, nemo non inde est, ante quod nihil est. A primo mundi ortu usque in hoc tempus perduxit nos ex splendidis sortibusque alternata series. Non facit nobile, atrium plenum fumosis imaginibus. Nemo in nostram gloriam uixit: nec quod ante nos fuit, nostrum est. Animus facit nobilem, cui ex quacunque condicione supra fortunam licet surgere. Puta itaque te non esse equitem Romanum, sed libertinum: potes hoc consequi, ut solus sis liber inter ingenuos. Quomodo, inquis? Si mala bonaque non populo autore distinxeris. Intueundum est, non unde ueniant, sed quò eant. Si quid est quod beatam uitam potest facere, id bonum est suo iure: deprauari enim in malum non potest. Quid est ergo in quo erratur? Cum omnes beatam uitam optant, quò instrumenta eius pro ipsa habent, & illam dum petunt, fugiunt. Nam cum summa beatæ uitæ sit solida tranquillitas, & eius inconcussa fiducia, solitudinis colligunt causas, & per insidiosum iter uitæ non tantum ferunt sarcinas, sed trahunt. Ita longius ab effectu eius quod petunt, semper abscedunt, & quo plus operæ impendunt, hoc se magis impediunt, feruntur retrò, quod euenit in labyrintho properantibus: ipsa illos uelocitas implicat. Vale.

Sursum deorsum.
al. te reuocas.

ERASMI IN LIBRVM V. EPISTOLARVM.

Aliter leo aurata iuba innititur.] Ita prior editio. In alijs erat, innititur: in alijs, dimittitur. Fortè legen- *Epist. 41.*
dum erat, nitet. Agit enim de decore nativo.

PINCIANI IN EVNDEM.

Denique nihil illi iam liberum est. Spondit.] Vetus lectio: Denique nihil illi iam liberum esse spondit. *Epist. 36.*
Sacramento ligatus es. Deridebit, si quis tibi dixerit.] Eadem non, ligatus, agnoscit: sed, rogatus: *Epist. 37.*
ut sit rogatus, pro interrogatus. Codex tamen Franciscanus, decipit, legitur: non, deridebit. quod non displicet: quia paulo post sequitur, nolo te decipi.

Et effusa audiente populo.] Vellem legeres, audienti: non, audiente.

Epist. 38.

Quæ non effudit una, sed premit & urget.] Eadem, quæ non effudit, imò premit & urget. Exemplar *Epist. 40.*
Pincianum notatum habet in margine, legendum esse, quæ non effundit una uox, sed premit & urget. quam lectio nem probo, quia subijcit statim: Plura enim ueniunt, quam quibus uox una sufficiat.

B Perdidisti postquam satiatus es.] Perdis, non perdidisti, eadem habet rectè. nam iteratur confestim *Epist. 42.*
idem uerbum, Perdis.

Eo tibi diligentius uiuendum est.] Codex Franciscanus addit compluscula uerba, hoc pacto: Quanto *Epist. 43.*
diligentius uita tua, pro honoris fastigio queritur, tanto tibi diligentius uiuendum est.

Si ad uetera te reuocas.] Verbum, te, superuacaneum est: ex uetere lectione. *Epist. 44.*

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIUM, LIB. VI.

Episto. XLV. De modo eligendi commentarios: de acie ingenij, non in uerbis, sed in rebus exercenda: & quis sit uerè beatus.

Librorum istic inopiam esse quereris. Non refert quàm multos, sed quàm bonos habeas. Lectio certa prodest, uaria delectat. Qui quò destinauit, peruenire uult, unam sequatur uiam, non per multas uagetur. Non ire istud, sed errare est. Vellè, inquis, magis libros mihi quàm consilium dares. Ego uerò quoscunque habeo mittere paratus sum, & totum horreum excutere: me quoque istò si posse, transferrem, & nisi maturè te finem officij sperarem impleturum, hanc senilem expeditionem indixissem mihi: nec me Charybdis, & Scylla, & fabulosum istud fretum deterere potuisset. Transnatastem ista, non solum traiecissem, dummodo te complecti possem, & praesens aestimare quantum animo creuisses. Cæterum quòd libros meos tibi mitti desideras, non magis ideo me disertum puto, quàm formosum putarem, si imaginem meam peteres. Indulgentiae scio istud esse, non iudicij: & si modò iudicij est, indulgentia tibi imposuit. Sed qualescunque sunt, tu illos sic lege, tanquam uerum quæram adhuc, non sciam, & contumaciter quæram. Non enim me cuiquam mancipaui, nullius nomē fero: multum magnorum uirorum iudicio credo, aliquid & meo uendico. Nam illi quoque non inuenta, sed quærenda nobis reliquerunt: & inuenissent forsitan necessaria, nisi & superflua quæsisent. Multum illis temporis uerborum cauillatio eripuit, & captiosæ disputationes, quæ acumen irritum exercent. Nectimus nodos, & ambiguam significationem uerbis alligamus, deinde dissoluimus: ac tantum nobis uacat, iam uiuere, iam mori scimus. Tota illò mente pergendum est, ubi prouideri debet, ne res nos, non uerba decipiant. Quid mihi uocum similitudines distinguas, quibus nemo unquam nisi qui disputat captus est? Res sal- *al. dum.*
lunt, illas discerne. Pro bonis mala amplectimur. Optamus contra id quod optauimus: pugnant uota nostra cum uotis, consilia cum consilijs. Adulatio quàm similis est amicitie? Non imitantur tantum illam, sed uincit & præterit, apertis ac propitijs auribus recipitur, & in præcordia im-
descendit, eo ipso gratiosa quo lædit. Doce quemadmodum hanc similitudinem dinoscere pos-
sim: uenit ad me pro amico blandus inimicus, uitia nobis sub uirtutum nomine obrepunt. Teme-
ritas sub titulo fortitudinis latet. Moderatio uocatur ignauia, pro cauto timidus accipitur. In his

Seneca.

i 2 magno

magno periculo erratur, his certas notas imprime. Cæterum qui interrogatur, an cornu habeat, non est tam stultus, ut frontem suam tentet: nec rursus tam ineptus aut hebes, ut nō habere se nesciat, quod tu illi subtilissima collectione persuaferis. Sic ista sine noxa decipiunt, quomodo præstigatorū acetabula & calculi, in quibus me fallacia ipsa delectat. Effice, ut quomodo fiat intelligam: perdidī usum. Idem de istis captionibus dico: quo enim nomine potius sophismata appellem? nec ignorantī nocent, nec scientem iuuant. Si uis utiq; uerborum ambiguitates diducere, hoc nos doce, beatum nō eum esse, quem uulgus appellat, ad quem pecunia magna cōfluxit: sed illum, cui bonum omne in animo est, erectum, & excelsum, & mirabilia calcantem: qui neminem uidet, cum quo se commutatum uelit: qui hominem ea sola parte æstimat, qua homo est: qui natura magistra utitur, ad illius leges componitur, sic uiuit, quomodo illa præscripsit: cui bona sua nulla uis excutit: qui mala in bonum uertit, certus iudicij, inconeussus, intrepidus: quem aliqua uis mouet, nulla perturbat: quem fortuna, cum in eum quod habuit telum nocentissimum, ui maxima intorset, pungit, non uulnerat, & hoc rarō. Nam cætera eius tela (quibus genus humanum debellatur) grandinis more dissultant, quæ incussa te ætis, sine ullo habitatoris incommodo crepitat, ac soluitur. Quid me detines in eo, quem tu ipse pseudomenon appellas, de quo tantum librorum compositum est? Ecce tota mihi uita mentitur: hanc coargue, hanc ad uerum (si acutus es) redige. Necessaria iudicat, quorum magna pars superuacua est: etiam quæ non est superuacua, nihil in se momenti habet in hoc, ut possit fortunatum beatumq; præstare. Nō enim statim bonum est, si quid necessarium est. At proijcimus bonum, si hoc nomen pani aut polentæ damus, & cæteris sine quibus uita non ducitur. Quod bonum est, utiq; necessarium est: quod autem necessarium est, non statim bonum est: quoniam quædam necessaria sunt, eadem uilissima. Nemo usq; eō dignitatem boni ignorat, ut illud ad hæc in diem utilia demittat. Quid ergo? nō eō potius curā transferes, ut ostendas omnibus, magno temporis impendio quæri superuacua, & multos transisse uitam, dum uitæ instrumenta cōquirunt? Recognosce singulos, & cōsidera uniuersos, nullius non uita spectat in crastinum. Quid in hoc sit mali, quæris? Infinitū: non enim uiuunt, sed uicturi sunt: omnia differunt. Etia si attenderemus, tamen nos uita præcurreret: nūc uerō cunctantes quasi aliena transcurrit, & ultimo die finitur, omni perit. Sed ne epistolæ modum excedam, quæ non debet sinistram manum legentis implere, in alium diem hanc litem cum dialecticis differam, nimium subtilibus, & hoc solum curantibus, non & hoc. Vale.

Epist. XLVI. Laudat uoluntatis sibi missi dulcedinem: ubi docet, quod in dictando fertilis eligenda est materia.

Librum tuum quem mihi promiseras, accepi, & tanquam lecturus ex commodo adaperui, ac tantum degustare uolui. Deinde blanditus est ipse, ut procederem longius: qui quā disertus fuerit, ex hoc intelligas licet: leuis mihi uisus est, cum esset nec mei, nec tui temporis, sed qui primo aspectu aut Titi Liuij, aut Epicuri posset uideri: tāta autem dulcedine me tenuit & traxit, ut illum sine ulla dilatione perlegerem. Sol me inuitabat, fames admonebat, nubes minabantur, tamen exhausti totum. Non tantum delectatus, sed gauisus sum. Quid ingenij iste habuit, quid animi dicerem, quid impetus, si interquieuisset, si interuallo surrexisset. Nunc nō fuit impetus, sed tenor, compositio uirilis & sancta. Nihilominus interueniebat dulce illud & loco lene. Grandis erectus es, hoc te uolo tenere, sic ire. Fecit aliquid & materia. Ideo eligenda est fertilis, quæ capiat ingenium, quæ excitet. De libro tuo plura scribam, cum illum retracta uero: nunc uerō parum mihi sedet iudicium, tanquam audierim illa, non legerim. Sine me & inquirere. Non est quod ueraris, uerum audies. O te hominem felicem, quod nihil habes, propter quod quisquam tibi tam longē mentiatur: nisi quod etiam ubi causa sublata est, mentimur & consuetudinis causa. Vale.

Epist. XLVII. De familiaritate habenda cum seruis: & ipsos diligendos esse.

Libenter ex his qui à te ueniunt cognoui, familiariter te cum seruis tuis uiuere: hoc prudentiæ tuam, hoc eruditionem decet. Serui sunt? imò homines. Serui sunt? imò contubernales. Serui sunt? imò humiles amici. Serui sunt? imò conserui, si cogitaueris tantundem in utrosq; licere fortunæ. Itaq; rideo istos, qui turpe existimant cum seruo suo cœnare. Quare? nisi quia superbissimi consuetudo † cœnantem dominum stantium seruorum turba circūdedit? Est ille plus quā caput, & ingenti auiditate onerat distentum uentrem, ac desuetum iam uentris officio, ut maiore opera omnia egerat, quā m ingessit. At infelicibus seruis mouere labra, ne in hoc quidem, ut loquantur, licet: uirga murmur omne compescitur: & ne fortuita quidē uerbis excepta sunt, tussis, sternutamenta, singultus: magno malo ulla uoce interpellatum silentium luitur, nocte tota ieiuni, mutiq; perstant. Sic fit, ut isti de domino loquātur, quibus corā domino loqui nō licet. At illis quibus non tantum coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorū os non consuebat, parati erant pro domino porrigere ceruicem, periculū imminens, in caput suū auertere. In conuiujs loquebantur, sed in tormentis tacebant. Deinde eiusdem arrogantiae prouerbiū iactatur: Totidem esse hostes, quot seruos. Nō habemus illos hostes, sed facimus. Alia interim crudelia & inhumana prætereo, quod nec tanquam hominibus quidem, sed tanquam iumentis abutimur: qui cum ad cœnandum discumbimus, alius sputa detergit, alius reliquas temulentorum subditus col-

al. cœnanti domino.

Quot seruos habemus, totidem habemus hostes.

A tus colligit, alius preciosas aues scindit per postus, & clunes certis ductibus, circumferens erudita manu frustra excutit. Infelix qui huic uni rei uiuit, ut altilia decenter seceret: nisi quod miserior est, qui hoc uoluptatis causa docet, quam qui necessitatis discit. Alius uini minister in mulierum modum ornatus, cum ætate luctatur. Non potest effugere pueritiam, sed retrahitur. Iamque militaris habitus glaber et restrictis pilis, aut penitus euulsis, tota nocte peruigilat: quam inter ebrietatem domini ac libidinem diuidit, & in cubiculo uir, & in conuiuio puer est. Alius cui conuiuarum et censura permissa est, perstat infelix, & expectat, quos adulatio, & intemperantia aut gula, aut lingua reuocet in crastinum. Adjice obsonatores, quibus dominici palati noticia subcillis est: qui sciunt, cuius rei illum sapor excitet, cuius delectet aspectus, cuius nouitate nauseabundus erigi possit, quid iam ipsa satietate fastidiat, quid illo die esuriant. Cum his cœnare non sustinet, & maiestatis suæ diminutionem putat, ad eandem mensam cum seruo suo accedere. Dij melius, quod ex istis dominos habent. Stare ante limen Calixti dominum suum uidi, & eum qui illi impegerat titulum, qui inter ridicula mancipia produserat, alijs intrantibus excludi. Retulit illi gratiam seruus. Ille in primam decuriam deiectus, in qua uocem præco experitur, & ipse illum inuicem et apologauit, & ipse non iudicauit domo sua dignum. Dominus Calixtum uendidit, sed domino quam multa Calixtus. Vis tu cogitare istum, quem seruum tuum uocas, ex hisdem seminibus ortum, eodem frui cœlo, æquè spirare, æquè uiuere, æquè mori? Tu tam illum ingenuum uidere potes, quam ille te seruum. Mariana clade quam multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicientes gradum, fortuna deprensit: alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit. Contemne nunc eius fortunæ hominem, in quam transire, dum contemnis, potes. Nolo in ingentem me locum immittere, & de usu seruorum disputare, in quo superbissimi, crudelissimi, & contumeliosissimi sumus. Hæc tamen præcepti mei summa est: Sic cum inferiore uiuas, quemadmodum tecum superiorem uelis uiuere. Quoties in mentem uenerit, quantum tibi in seruo liceat: ueniat in mentem, tantundem in te domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bona ætas est, forsitan habebis. Nescis quæ ætate Hecuba seruire cœperit, quæ Cræsus, quæ Darij mater, quæ Plato, quæ Diogenes? Viue cum seruo clementer. et in iter quoque, & in sermonem admitte, & in consiliū, & in conuiuium. Hoc loco acclamabit mihi tota manus delicatiorum: Nihil hac re humilior, nihil turpius. Hos ego eosdem deprehendam, alienorum seruorum osculantes manum. Ne illud quidem uidetis, quam omnem inuidiam maiores nostri dominis, omnem contumeliam seruis detraxerint. Dominum, patrem familiæ appellauerunt: seruos (quod etiam in mimis adhuc durat) familiares. Instituerunt diem festum, non quo solum cum seruis domini uescerentur, sed quo utique honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, & domum pusillam rempublicam esse iudicauerunt. Quid ergo? Omnes seruos admovebo mensæ meæ? Non magis quam omnes liberos. Erras, si existimas me quosdam quasi sordidioris operæ reiecturum, ut puta illum mulionem, & illum bubulcū. Non ministerijs illos æstimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores: ministeria casus assignat. Quidam cœnent tecum, quia digni sunt: quidam, ut sint. Si quid enim in illis ex sordida conuersatione seruale est, honestiorum conuiuius excutiet. Non est, mihi Lucili, quod amicū tantum in foro & in curia quæras: si diligenter attenderis, & domi inuenies. Sæpe bona materia cessat sine artifice. Tenta, & experire. Quemadmodum stultus est, qui equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratum eius ac frenos: sic stultissimus est, qui hominem aut ex ueste, aut ex conditione, quæ uestis modo nobis circumdata est, æstimat. Seruus est: sed fortasse liber animo. Seruus est: hoc illi non nocebit. Ostende quis non sit. Alius libidini seruit, alius auariciæ, alius ambitioni, omnes timori. Dabo consularem aniculæ seruientem. Dabo ancillulæ diuitem. Ostendam nobilissimos iuuenes mancipia Pantomimorum. Nulla seruitus turpior est, quam uoluntaria. Quare non est quod fastidiosi te deterreant, quo minus seruis tuis hilarem te præstes, & non superbe, superiorem. Colant potius te, quam timeant. Dicit nunc aliquis, me uocare ad pileum seruos, & dominos de fastigio suo deicere: quod dixi, colant potius dominum, quam timeant. Ita inquam: prorsus colant tanquam clientes, tanquam salutatores. Hoc qui dixerit, obliuiscetur, id dominis parum esse quod Deo satis est, qui colitur & amatur. Non potest amor cum timore misceri. Rectissimè ergo te facere iudico, quod timeri à seruis tuis non uis, quod uerborum castigatione uteris. Verberibus multa et admonentur: non quicquid nos offendit, & lædit. Sed ad rabiem cogunt uenire deliciæ, ut quicquid non ex uoluntate respondit, iram prouocet. Regum nobis induimus animos. Nam illi quoque obliti et uirium suarum, & imbecillitatis alienæ, et sic exardescunt, sic sæuiunt, quasi iniuriam acceperint: à cuius rei periculo illos fortunæ suæ magnitudo tutissimos præstat. Nec hoc ignorant, sed occasionem nocendi captant: querendo acceperunt iniuriam, ut facerent. Diutius te morari nolo. Non est enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter cætera boni mores, placent sibi, & permanent: leuis est malicia, sæpe mutatur non in melius, sed in aliud. Vale.

al. retrahit.

al. cura.

forte, ablegauit.

al. comiter quoque.

Vocare ad pileum.

al. amouentur.

al. sic exarant descunt.

Epist. XLVIII. Longiore mora opus esse in solutione quam propositione questionis: Et quod amicitia omnia communicat.

Ad epistolam quam mihi ex itinere misisti, tam longam, quam ipsum iter fuit, postea rescribam. Seducere me debeo, & quid suadeam, circūspicere. Nam tu quoque, qui consulis, diu an cōsuleres cogitasti: quanto magis hoc mihi faciendum est, cum longiore mora opus sit, ut soluas quæstionem,

Seneca.

i 3 quam

quàm ut proponas: Vtiq; cum aliud tibi expediat, aliud mihi: iterum ego tanquam Epicureus lo-
 quor. Mihi uerò id expedit, quod tibi: aut non sum amicus, nisi quicquid agitur ad te pertinens,
 meum est. Còsortium rerù omnium inter nos facit amicitia: nec secundi quicquid singulis est, nec
 aduersi. In còmune uiuitur. Nec potest quisquam beatè degere, qui se tårum intuetur, qui omnia
 ad utilitates suas conuertit. Alteri uiuas oportet, si uis tibi uiuere. Hæc societas diligenter & san-
 ctè obseruanda est, quæ nos omnes hominibus miscet, & indicat aliquod esse commune ius ge-
 neris humani: plurimum ad illam quoq; (de qua loquebar) interiorem societatem amicitie co-
 lendam proficit. Omnia enim cum amico communia habebit, qui multa cum homine. Hoc, Lu-
 cili uirorum optime, mihi ab istis subtilibus præcipi malo, quid amico præstare debeam, quid ho-
 mini, quàm quot modis amicus dicatur, & homo quàm multa significet. In diuersum ecce sapien-
 tia & stulticia discedunt, cui accedo? in utrâ ire partem iubes? Illi homo pro amico est, huic ami-
 cus nò est pro homine: ille amicum sibi parat, hic se amico. Tu mihi uerba distorques, & syllabas
 digeris. Scilicet nisi interrogationes uaserrimas struxero, & conclusionem falsâ à uero nascès men-
 dacium adstruxero, non potero à fugiendis petenda secernere. Pudet me, † in re tam seria senes
 ludimus. Vale.

*Epist. XLIX. Notat eos, qui in tanta temporum egestate, puerilibus
 sophismatibus indulgent.*

Mus syllaba est: mus autem caseum rodit: syllaba ergo caseum rodit. Puta nunc me istud nòn
 posse soluere: quod mihi ex ista sententia periculum imminet, quod incommodum? Sine dubio
 uerendum est, ne quando in muscipula syllabas capiam, aut ne quando si negligentior fuero, ca-
 seum liber comedat. Nisi fortè acutior est illa collectio: Mus syllaba est: syllaba autem caseum nò
 rodit: mus ergo caseum non rodit. O pueriles ineptias: in hoc supercilia subduximus, in hoc bar-
 bam demisimus, hoc est quod tristes docemus & pallidi? Vis scire, quod philosophia promittat
 generi † humano? Consilium. Alium mors uocat, alium paupertas urit, alium diuitiæ uel alienæ
 torquent, uel suæ. Ille malam fortunam horret, hic se felicitati suæ subducere cupit: hunc homi-
 nes malè habent, illum dij. Quid mihi lusoria ista proponis? non est iocandi locus, ad miseros ad-
 uocatus es. Opem te laturum naufragis, captis, ægris, egentibus, intentæ securi subiectum præ-
 stantibus caput, pollicitus es. Quò diuerteris? quid agis? hic cum quo ludis, times. Succurre, quis
 quis eloquentior es, pereuntium pœnis. Omnes undiq; ad te manus tendunt, perditæ uitæ, peri-
 turæq; auxilium aliquod implorant, in te spes opesq; sunt. Rogant ut ex tanta illos uoluntate
 extrahas, ut disiectis & errantibus clarum ueritatis lumen ostendas. Dic quid natura necessariū
 fecerit, quid superuacuum, quàm faciles † leges posuerit, quàm iucunda sit uita, quàm expedita
 illas sequentibus, quàm acerba & implicita eorum, qui opinionem plus quàm naturæ crediderunt.
 Si prius docueris, † quæ partem eorum leuatura sint. Quid istorum cupiditates demit, quid tem-
 perat? Vtinam tantum prodesse, quantum nocent. Hoc tibi, cum uoles, manifestissimum faciſ,
 & comminui & debilitari generosam indolem in istas argutias coniectam. Pudet dicere contra
 fortunam militaturis, quæ porrigant tela, quemadmodum illos subornent. Hac ad summum bo-
 num itur: per istud philosophiæ sunt nigræ, & turpes, infamesq; etiam ad albū sedentibus, exce-
 ptiones. Quid enim aliud agitis, cum eum quem interrogatis, scientes in fraudè inducitis, quàm
 ut formula cecidisse uideatur? Sed quemadmodum illum prætor, sic hos philosophia in integrū
 restituit. Quid disceditis ab ingentibus promissis, & grandia locuti effecturos uos, ut non magis
 auri fulgor, quàm gladij perstringat oculos meos, ut ingenti constantia, & quod omnes optant,
 & quod omnes timent calcem, ad Grammaticorum elementa descenditis? Quid dicitis? sic itur
 ad astra? hoc enim est quod philosophia mihi promittit, ut me parem Deo faciat, ad hoc inuita-
 tus sum, ad hoc ueni, fidem præsta. Quantum potes ergo, mi Lucili, reduce te ab istis exceptioni-
 bus & præscriptionibus philosophorum. Aperta decet & simplicia bonitatem. Etiam si multum
 superesset ætatis, parcè iam dispensandum erat, ut sufficeret necessarijs. Nunc quæ dementia est,
 superuacua discere in tanta temporis egestate? Vale.

*Episto. L. De uelocitate temporis, non in questionibus puerilibus expen-
 denda, sed exhortatione uirtutis redimenda.*

Est quidem, mi Lucili, supinus & negligens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admo-
 nitus reducit: tamen repositum in animo nostro desiderium loca interdum familiaria euocat,
 nec extinctam memoriam reddunt, sed quiescentem iritant: sicut dolorem lugentium, etiam si
 mitigatus est tempore, aut seruuli familiaris † amissio, aut uestis, aut domus renouat. Ecce Cam-
 pania, & maximè Neapolis, ad Pompeiorum tuorum conspectum incredibile est, quàm recens
 desiderii tui fecerit. Totus mihi in oculis es, cum maximè à te discedo, uideo lachrymas combi-
 bētem, & affectibus tuis inter ipsam coercionē exeuntibus † nobis, fatis resistentem. Modò ami-
 sisse te uideor. Quid enim nò modò est, si recorderis? Modò apud Socionem philosophum puer
 sedi, modò causas agere cœpi, modò desij uelle agere, modò desij posse. Infinita est uelocitas tem-
 poris, quæ magis apparet respicientibus. Nam ad præsentia intentos fallit: adeò præcipitis fugæ
 transitus leuis est. Causam huius rei quæris? quicquid tēporis trássit, eodē loco est: pariter aspici-
 tur, unâ iacet, omnia inde in profundū cadūt, & alioquin nò possunt lōga interualla esse in ea re,
 quæ

A quæ tota ^{al. breuit.} ~~†~~ aîx est. Punctum est quod uiuimus, & adhuc puncto minus: sed hoc minimum specie quadam longioris spaciij natura diuisit. Aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adolescentiam, aliud inclinationem quandam ab adolescentia ad senectutem, aliud ipsam senectutem. In quàm angustio quot gradus posuit. Modò te prosecutus sum: & tamen hoc modò, ætatis nostræ bona portio est: cuius breuitatem aliquando futuram cogitemus. Non solebat mihi tam uelox tempus uideri. Nunc incredibilis cursus apparet: siue quia admoûeri lineas sentio, siue quia attendere cœpi & computare damnum meum: eo magis utiq; indignor, aliquos ex hoc tempore (quod sufficere nec ad necessaria quidem potest, etiam si custoditum diligentissimè fuerit) in superuacua maiorem partem erogare. Negat Cicero, si duplicetur sibi ætas, habiturum se tempus quo legat Lyricos, eodem modo Dialecticos. Tristius inepti sunt. Illi ex professo lasciuunt, hi agere se ipsos aliquid existimant: nec ego nego prospicienda ista, sed prospicienda tantum, & à limine salutanda, in hoc unum, ne uerba nobis dentur, & aliquid esse in illis magni ac secreti boni iudicemus. Quid te torques & maceras in ea quæstione, quâ subtilius est contempsisse, quàm soluere? Securi est, & ex còmodo migrantis minuta còquirere. Cû hostis instat à tergo, & mouere se iussus est miles, excutit necessitas quicquid pax ociosa collegerat. Non uacat mihi uerba dubiè cadentia consecrari, & uafriciam in illis meam experiri.

Aspice qui coëant populi, quæ moenia clausis

Ferrum acuant portis. —

B Magno mihi animo strepitus iste belli circumsonantis exaudiendus est. Demēs omnibus meritò uiderer, si cum saxa in munimentū murorum senes scæminaq; congererent, cum iuuentus intra portas armata signum eruptionis expectaret, aut posceret, cum hostilia in portis tela uiherent, & ipsum solum suffolsionibus & cuniculis tremere, federem ociosus, & eiusmodi quæstunculas ponens: Quod non perdidisti, habes: cornua autem non perdidisti: cornua ergo habes: aliaque ad exemplum huius acutæ delirationis concinnata. Atqui æquè licet demens tibi uidear, si istis impendero operam. Et nunc obsideor: tunc tamen periculum mihi obsesso externum immineret, murus me ab hoste secerneret. Nunc mortifera mecum sunt. Nûc uaco ad istas ineptias? Ingens negotium in manibus est. Quid agam? mors me sequitur, fugit uita: aduersus hæc me doce: aliquid affer, ne mortem fugiam, uita me non effugiat. Exhortare aduersus difficultia de æquanimirate: aduersus ineuitabilia, angustias temporis mei laxa: doce non esse positum bonum uitæ in spacio eius, sed in usu: posse fieri, imò sæpe fieri, ut qui diu uixit, parum uixerit. Dic mihi dormituro, Potes non expergisci: dic experrecto, Potes non dormire amplius. Dic exeunti, Potes non reuerti: dic redeunti, Potes non exire. Erras, si in nauigatione tantum existimas minimum esse, quo morte uita diducitur. In omni loco æquè tenue interuallum est. Non ubique se mors tam propè ostendit, ubique tam propè est. Hastenebras discute: & facilius ea trades, ad quæ præparatus sum. Dociles natura nos ædedit, & rationem dedit imperfectam, sed quæ perfici posset. De iusticia mihi, de pietate disputa, de frugalitate, de pudicitia utrâque, & illa cui alieni corporis abstinentia est, & hac cui sui cura. Si me uolueris per deua ducere, facilius ad id quò tendo, perueniam. Nam (ut ille ait Tragicus) Veritatis simplex oratio est. Ideoque illam implicare non oportet: nec enim quicquam minus conuenit, quàm subdola ista calliditas, ^{Veritatis simplex oratio.} animis conantibus magna. Vale.

Epist. L I. De falsa excusatione peccantium: & qualiter possit prauitas etiam indurata corrigi: & quòd uirtutes sunt quasi bona naturalia.

A Epistolam tuam accepi post multos menses, quàm miseras: superuacuum itaq; putauì, ab eò qui afferebat, quid ageres, quærere. Valde enim bonæ memoriæ est, si meminit: & tamen spero te sic iam uiuere, ut ubicunq; eris, sciam quid agas. Quid enim aliud agas, quàm ut meliorem te ipse quotidie facias, ut aliquid ex ^{al. terroribus} ~~†~~ erroribus ponas, ut intelligas tuâ uitia esse, quæ putas rerum? Quædam enim locis & temporibus ascribimus. At illa, quocunq; transferimus, secutura sunt. Harpasten uxoris meæ fatuam, scis hæreditarium onus in domo mea remansisse. Ipse enim ^{al. alienis} ~~†~~ auersissimus ab istis prodigijs sum: si quando fatuo delectari uolo, non est mihi longè quærendus, me rideo. Hæc fatua subito desijt uidere. Incredibilem tibi narro rem, sed ueram: nescit esse se cæcam: subinde pædagogum suum rogat, ut migret: ait domū tenebrosam esse. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere liqueat tibi. Nemo se auarum esse intelligit, nemo cupidum. Cæci tamen ducem quærunt: nos sine duce erramus, & dicimus: Non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romæ potest uiuere. Non ego sumptuosus, sed urbs ipsa magnas impensas exigit. Non est meum uitium quòd iracundus sum, quòd nondum constitui certum genus uitæ: adolescentia hæc facit. Quid nos decipimus? Non est extrinsecus malum nostrum, intra nos est, in uisceribus ipsis sedet. Et ideo difficulter ad sanitatem peruenimus, quia nos ægrotare nescimus. Si ^{al. curari.} ~~†~~ scrutari cœperimus, quando tot morbos, tantas ue ^{al. res.} ~~†~~ ægritudines discutimus? Nunc uerò nec quærimus quidem medicum: qui minus negocij haberet, si adhiberetur ad recens uitium. Sequerentur teneri & rudes animi, recta monstrantem. Nemo difficulter ad naturam reducitur, nisi qui ab illa defecit. Erubescimus discere bonam mentem. At mehercules, turpe est magistrum huius rei quærere. Illud desperandum est, posse nobis casu tantum

bonum influere: laborandum est, & (ut uerum dicam) ne labor quidem magnus est: si modò
(ut dixi) antè animum nostrum formare incipimus, & recorrere, quàm indurescat prauitas e-
ius: sed nec indurata despero. Nihil est quòd non expugnet pertinax opera, & intenta ac dili-
gens cura. Robora in rectum, quamuis flexa, reuocabis. Curuatas trabes calor explicat, & ali-
ter natae, in id finguntur, quod usus noster exigit: quanto facilius animus accipit formam, flexi-
bilis, & omni humore obsequentior? Quid enim aliud est animus, quàm quodam modo se ha-
bens spiritus? Vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni alia materia, quanto tenuior est.
Illud, mi Lucili, non est quod te impediatur, quo minus de nobis bene speres, quòd malicia iam
nos tenet, quòd diu in possessione nostri est. Ad neminem antè bona mens uenit, quàm mala.
Omnes preoccupati sumus, uirtutes discere, uitia dediscere: sed eo maiore animo ad emen-
dationem nostri debemus accedere, quo semel traditi boni perpetua possessio est. Non dedisci-
tur uirtus. Contraria enim mala in alieno hærent. Ideo expelli & † extripari possunt: fideliter
sedent, quæ in locum suum ueniunt: uirtus secundum naturam est, uitia inimica & infesta sunt.
Sed quemadmodum uirtutes † retentæ exire non possunt, facilisque earum tutela est: ita ini-
tium ad illas eundi arduum: quia hoc primum imbecillæ mentis atque ægræ est, formidare in-
experta. Itaque cogenda est mens, ut incipiat. Deinde non est acerba medicina: protinus enim
delectat, dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem uoluptas est: philosophia pariter &
salutaris & dulcis est. Vale.

al. exturbari.

al. recte, aut re-
cepte.

ERASMI IN LIBRVM SEXTVM EPI-
STOLARVM.

- Epist. 46. Dulce illud, & loco lene.] In quibusdam erat, leue. Loco dixit, pro, in tempore. Interueniebat lenitas,
sed in loco.
Epist. 47. Frustra excutit.] Alius habebat, in frustra: alius, frustra: omissa præpositione. Opino legendū, erudita man-
nu frustra excutit. quod & hodie faciunt aulicorum ministri in quadris panarijs.
Seruus est, hoc illi non nocebit.] Sic erat in quodam: Seruus est, hoc illi, alijs non nocebit. sed non
admodum placet.
Non quicquid nos offendit, & lædit, &c.] Sic legebatur in quodam: non quòd nos offendant, quòd
ledant, sed ad, &c.
Epist. 49. Succurre, quid quòd laqueati respondent in pœnis.] In alijs erat, Quisquis eloquentior es in pœ-
nis: quicquid laqueati respondentū pœnis. Vnus codex Anglicus habebat, quisquis eloquentior es, pereuntū pœ-
nis, quod sequuti sumus: non quòd per omnia satisfaciatur, sed quòd minimum displiceat. Si pro respondet, legas de-
spondent, pro desperant, tolerabilis erit lectio.
Vtinam tantum prodesse, quantum nocent.] Rectius habebatur in quodam: Vtinam tantum nō
prodesse. Nocent. uim enim coniunctionum supplet pronuntiatio: post silentium acutiore uoce accinitur, Nocēt.
Epist. 50. Nunc uaco ad istas ineptias:] Pro, Nunc uaco, rectius erat, Non uaco. Quamquam alterius lectionis i-
dem est sensus, si legatur per interrogationem.

PINCIANI IN EVNDEM.

- Epist. 47. Eruditam manum frustra excutit.] Quidam codices, eruditam manum in frustra excitat.
Tu tam illum ingenuum uidere potes, quàm ille te seruum.] Lege, cōmutatis dictionibus: Tam
tu illum uidere ingenuum potes, quàm ille te seruum. ex uetustis exemplaribus.
Verberibus multa admonentur.] Vetus lectio, uerberibus multa amouentur. Puto corrigendum, uer-
berum multa amouetur. Quid si legas: Verberibus muta admonentur, seu amouentur.
Epist. 48. Quòd in re tam seria senes ludimus.] Superfluit uerbum, quòd: ex eadem. Illud notandum, in plerisq;
antiquorum exemplarium connecti hanc epistolam cum sequente, & unam esse, non duas.
Epist. 50. Aetatis nostræ portio est.] Scribe: Aetatis nostræ bona portio est. ex uetere lectione.
Aduersus hæc me doce: aliquid affer ne mortē fugiam.] Corrigo, aduersus hæc me doce aliquid.
Effice ne mortem fugiam. ex eadem.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM
LIBER SEPTIMVS.

Epist. LII. Amenas regiones uitandas esse, rationibus &
exemplis docet.

Q Vomodo quisq; potest, mi Lucili: tu istic habes Aetnam, illum nobilissimū Siciliæ mon-
tem: quem quare dixerit Messalla unicum, siue Valgius (apud utrūq; enim legi) nō repe-
rio, cum plurima loca euomant ignem, non tantum ædita, quod crebrius euenit, uide-
licet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam iacentia. Nos utcunque possumus, contenti su-
mus Baijs: quas postero die, quàm attigeram, reliqui: locum ob hoc deuitandum, cum habeat
quasdam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxuria desumpsit. Quid ergo? ulli loco
indicendum est odium? minimè. Sed quemadmodum aliqua uestis sapienti ac probo uiro ma-
gis conuenit quàm alia, nec ullum colorem ille odit, sed aliquem putat parum aptū esse frugalita-
tem professo: sic regio quoq; est, quā sapiens uir, aut ad sapientiā tendens declinet, tanquā alienā
bonis moribus. Itaq; de secessu cogitans, nūquam Canopum eliget, quamuis neminē Canopus
esse fru-

A esse frugi uetèt. Ne Baias quidem. Diuerforum uitiorum esse cœperunt. Illi sibi plurimum luxuria permittit: illic tanquam aliqua licentia debeatur loco, magis soluitur. Non tantum corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolum, sic nec inter popinas quidem. Videre ebrios per littora errantes, & comestiones nauigantium, & symphoniarum cantibus perstreptentes lacus, & alia quæ uelut soluta legibus luxuria, non tantum peccat, sed publicat, quid necesse est? Id agere debemus, ut iritamenta uitiorum quam longissimè profugiamus. Indurandus est animus, & à blandimentis uoluptatû procul abstrahendus. Vina Hannibalem hyberna soluerunt, & indomitum illum niuibz atque Alpibus uirum eneruauerunt fomenta Campaniæ. Armis uicit, uitijs uictus est. Nobis quoque militandum est: & quidem genere militiæ, quo nunquam quies, nunquam ocium datur. Debellandæ sunt in primis uoluptates: quæ (ut uides) sæua quoque ad se ingenia rapuerunt. Si quis sibi proposuerit, quantum operis aggressus sit, sciet nihil delicatè, nihil molliter esse faciendum. Quid mihi cum istis calentibus stagnis? quid cum sudatorijs, in quæ siccus uapor corpora exhausturus includitur? Omnis sudor per laborem exeat. Si faceremus, quod fecit Hannibal, ut in interrupto cursu rerum, omissoque bello, fouendis corporibus operam daremus, nemo non in tempestiuam desidiam, uictori quoque, nedum uincenti periculosam, meritò reprehenderet. Minus nobis quàm illis Punica signa sequentibus licet. Plus periculi restat cedentibus, plus operis etiam perseverantibus: fortuna mecum bella gerit. Non sum imperata facturus. Iugum non recipio, imò (quod maiore uirtute faciendum est) excutio. † Non est emolliendus animus. Si uoluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum est paupertati. Idem sibi in me iuris esse uolet & ambitio, & ira. Inter tot affectus distrahar, imò discerpar: libertas proposita est, ad hoc præmium laboratur. Quæ sit libertas, quæris? Nulli rei seruire, nulli necessitati, nullis casibus, fortunam in æquum deducere, quo die intellexero illam plus posse, nil poterit. Ego illam feram, cum in manu mors sit? His cogitationibus intentum, loca seria sanctaque eligere oportet. Effœminat animos amœnitas. Amœna sine dubio aliquid ad corrumpendum uigorem potest regio. Quamlibet uiam iumenta patiuntur, quorum durata in aspero ungula est. In molli palustri que pascuo faginata citò subteruntur. Et fortior miles ex confragoso uenit. Segnis est urbanus & uerna. Nullum laborem recusant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur. In primo deficit puluere ille unctus & nitidus. Seuerior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. Litterni honestius Scipio quàm Baijs exulabat. Ruina eius non est tam molliter collocanda. Illi quoque ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transtulit, C. Marius, & Cn. Pompeius, & Cæsar, extruxerunt quidem uillas in regione Baiana, sed illas imposuerunt summis iugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculari latè longèque subiecta. Aspice quam positionem elegerunt, quibus ædificia excitauerunt locis, & qualia, scias non uillas esse, sed castra. Habitatum tu putas unquam fuisse in Vtica Catonem, ut præternauigantes adulteras dinumeraret, & aspiceret tot genera cymbarum uarijs coloribus picta, & † fluctuantem toto lacu rosam, ut audiret eanentium nocturna † conuiuia: non ne manere ille intra uallum maluisset, quàm ibi unam noctem anxius ipse duxisset? Quid ni malit, quisquis uir est, somnum suum clausico quàm symphonia rumpi? Sed satis diu cum Baijs litigauimus, nunquam satis cum uitijs: quæ oro te, mi Lucili, persequere sine modo, sine fine: nam illis quoque nec finis est, nec modus. Projice quæcunque cor tuum laniant: quæ si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cum illis reuellendū erat. Voluptates præcipue † extirba, & inuisissimas habe latronum more, quos Philistas Aegyptij uocant. In hoc nos amplectuntur, ut strangulent. Vale.

al. Non est emolliendi iudicij animus.

al. fluitantem, al. conuicia.

al. extirpa.

*Epist. L I I I. De tribus hominum generibus ad philosophiam uenientium:
& quis in hac uita sit eligendus adiutor.*

Quid est hoc, Lucili, quod nos aliò tendentes, aliò trahit, & eò unde recedere cupimus, impellit? quid colluctatur cum animo nostro, nec permittit nobis quicquam semel uelle? fluctuamus inter uaria consilia: nihil liberè uolumus, nihil absolutè, nihil semper. Stulticia, inquis, est: cui nihil constat, nihil diu placet. Sed quomodo, aut quando nos ab illa reuellemus? Nemo per se satis ualet, ut emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. Quosdam ait Epicurus ad ueritatem sine ullius adiutorio exisse, fecisse sibi ipsos uiam. Hos maxime laudat, quibus ex se impetus fuit, qui seipsos protulerunt: quosdam indigere ope aliena, non ituros si nemo præcesserit, sed bene secuturos. Ex his Metrodorum ait esse. Egregium hoc quoque, sed secundæ sortis ingenium. Nos ex illa prima nota non sumus: bene nobiscum agitur, si in hanc secundam recipimus. Nec hunc quidem contempseris hominem, qui alieno beneficio esse saluus potest: & hoc multum est, uelle seruari. Præter hæc adhuc inuenies aliud genus hominum, ne ipsum quidem fastidiendum, eorum qui cogi ad rectum compelli que possunt: quibus non ducè tantum opus sit, sed adiutore, & ut ita dicam, coactore. Hic tertius color est. Si quæris huius exemplar, Hermacum ait Epicurus talem fuisse: Itaque alteri magis gratulatur, alterum magis suspicit. Quamuis enim ad eundem finem uterque peruenierit: tamen maior est laus idem esse fecisse in difficiliore materia. Puta enim duo ædificia excitata esse, ambo paria, æquè excelsa atque magnifica: alterum puram aream accepit, illic protinus opus creuit: alterius fundamenta lapsa.

lapſa abunda, in mollem ac fluidam demiffa humum, multumq; laboris exhaustum eſt, dum perue-
nitur ad ſolidum. Apparet in altero, quicquid factum eſt: alterius magna pars & difficilior latet.
Quædam ingenia facilia & expedita, quædam manu (quod aiunt) facienda ſunt, & in fundamen-
tis ſuis occupanda. Itaq; ego illum feliciorem dixerim, qui nihil negocij ſecum habuit. Hûc qui-
dem de ſe melius meruiſſe, qui malignitatem naturæ ſuæ uicit, & ad ſapientiam ſe non perduxit,
al. ingenium. ſed extraxit. Hoc durum & laborioſum ꝑ negocium nobis datum ſcias: ſcilicet imus per obſtan-
tia. Itaque pugnemus, aliquorum inuocemus auxilium. Quem, inquis, inuocabo? hunc aut il-
lum. Tu uerò etiam ad priores reuertere qui uacant. Adiuuare nos poſſunt nō tantum qui ſunt,
ſed & qui fuerunt. Ex hijs autem qui ſunt, eligamus non eos, qui uerba magna celeritate præci-
pitant, & communes locos uoluunt, & in priuato circulantur: ſed eos qui uitam docent, qui cū
dixerint quid faciendum ſit, probant faciendo, qui docent quid uitandum ſit, nec unquam in
eo quod fugiendum dixerint, deprehenduntur. Eum elige adiutorem, quem magis admireris
cum uideris, quàm cum audieris. Nec ideo te prohibuerim hos quoque audire, quibus conſue-
tudo eſt admittere populum, ac diſſerere, ſi modò hoc propoſito in turbam prodeunt ut melio-
res fiant, faciantq; meliores, ſi non ambitionis hoc cauſa exercent. Quid enim turpius philo-
ſophia, captante clamores? Nunquid æger laudat medicum ſecantem? Tacete, fauete, & præ-
bete uos curationi. Etiam ſi exclamaueris, non aliter audiam, quàm ſi ad tactum uitiorum ue-
ſtrorum ingemiſcatis. Teſtari uultis attendere uos, moueri q; rerum magnitudine, ſanè liceat:
ut quidem iudicetis & feratis de meliore ſuffragium, quid nī non permittam? Apud Pythago-
ram diſcipulis quinque annis tacendum erat. Nunquid ergo exiſtimas, ſtatim illis & loqui & lau-
dare licuiſſe? Quanta autem dementia eius eſt, quem clamores imperitorum hilarem ex audi-
torio dimittunt? Quid lætaris, quòd ab hominibus ijs laudaris, quos non potes ipſe laudare?
Diſſerebat populo Fabianus: ſed audiebatur modèſtè. Erumpebat interdum magnus clamor
laudantium: ſed quem magnitudo rerum euocauerat, non ſonus inoffenſæ ac molliter oratio-
nis elapſæ. Interſit aliquid inter clamorem theatri & ſcholæ. Eſt aliqua & laudandi licentia. O-
mnia rerum omnium ſi obſeruentur indicia ſunt, & argumentum morum ex minimis quoque
licet capere. Impudicum & inceſſus oſtendit, & manus mota, ut unum interdum reſponſum, &
relatus ad caput digitus, & flexus oculorum. Improbum riſus, inſanum uultus habitusq; de-
monſtrat. Illa enim in apertum per notas exeunt. Qualis quiſq; ſit, ſcies, ſi quemadmodum lau-
detur, aſpexeris. Hinc atque illinc philoſopho manus auditor intentat, & ſuper ipſum caput mi-
rantium turba conſiſtit. Non laudatur ille nunc ſi intelligas, ſed conclamatur. Relinquantur i-
ſtæ uoces illis artibus, quæ propoſitum habent placere populo: philoſophia adoretur. Permit-
tendum erit aliquando iuuenibus, ſequi impetum animi. Tunc autem hoc ex impetu facient, cū
ſilentium ſibi imperare non poterunt. Talis laudatio aliquid exhortationis affert ipſis audien-
tibus, & animos adoleſcentium extimulat. Ad rem commoueantur, non ad uerba compoſita. A-
lioquin nocet illis eloquentia, ſi non rerum cupiditatem facit, ſed ſui. Differam hoc in præſenti.
Deſiderat enim propriam & longam executionem, quemadmodum populo diſſerendum, quid
ſibi apud populum permittendum ſit, quid populo apud ſe. Damnum quidem feciſſe philoſo-
phiam, non erit dubium, poſtquam proſtituta eſt: ſed poteſt in penetralibus ſuis oſtendi, ſi mo-
dò non inſtitorem, ſed antiſtitem naſta eſt.

*Epist. L I I I. De tempeſtate & nauſea, quam paſſus eſt in mari, ſummiſ-
tens differentiam inter corporalia & ſpiritualia.*

Quid non poteſt mihi perſuaderi, cui perſuaſum eſt ut nauigare? Solui mari languido, e-
rat ſine dubio cælum graue ſordidis nubibus, quæ ſerè aut in aquam aut in uentum reſoluun-
tur: ſed putaui tam pauca milia à Parthenope tua uſque Puteolos ſurripi poſſe, quamuis du-
bio impendente cælo. Itaque quo celerius euaderem, protinus per altum ad Neſida direxi, præ-
ciſurus omnes ſinus. Cum iam eò proceſſiſſem, ut mea nihil intereſſet, utrum irem, an redirem,
primùm æqualitas illa quæ me corruerat, periijt. Nondum erat tempeſtas, ſed iam inclinatio
maris, ac ſubinde crebrior fluctus. Cœpi gubernatorem rogare, ut me in aliquo littore expone-
ret. Aiebat ille, aſpera eſſe & importuola, nec quicquā ſe æquè in tempeſtate timere quàm ter-
al. uexabar. ram. Peius autem ꝑ ferebar, quàm ut periculum mihi ſuccurreret. Nauſea enim me ſegnīs hæc
& ſine exitu torquebat, quæ bilem mouet, nec effundit. Inſtiti itaque gubernatori, & illum uel-
let noller coëgi ut peteret littus. Cuius ut uiciniam attigimus, non expecto ut quicquam ex præ-
ceptis Virgilij fiat, Obuertant pelago proras, aut anchora de prora iaciatur: ſed memor arti-
ficij mei ueteris, frigida cultor, mitto me in mare, quomodo pſychrolutam decet gauſapatus.
al. crepo. Quæ putas me paſſum, dum per aſpera ꝑ eripior, dum uiam quæro, dum facio? Intellexi non
immeritò nautis terram timeri. Incredibilia ſunt, quæ tulerim cum me ferre non poſſem. Il-
lud ſcito, Vlyſſem non fuiſſe tam irato mari natum, ut ubique naufragia faceret. Nauſeator e-
rat. Et ego quocunq; nauigare debuero, uiceſimo anno perueniam. Vt primùm ſtomachum,
quem ſcis non cum mari nauſeam effugere, collegi, ut corpus unctiōe recreauī, occœpi me-
al. aliquem. cum cogitare, quanta nos uitiorum noſtrorum ſequeretur obliuio, etiam corporalium, quæ
ſubinde admonent ſui, nedum illorum quæ eo magis latent, quo maiora ſunt. Leuis ꝑ ſal-
tem motiuncula decipit: ſed cum creuerit, & uera febris exarſerit, etiam duro & perpeſſitio
con-

A confessionem ꝑ accepit. Pedes dolent, articuli punctiunculas sentiunt: adhuc dissimulamus, & al. exprimit.
aut talum extorxisse nos dicimus, aut in exercitatione aliqua laborasse. Dubio & incipiente morbo, quæritur nomen: qui ut ꝑ talaria cœperit intendere, & utrosque dextros pedes fecerit, necesse est podagram fateri. Contrâ euenit in ijs morbis, quibus afficiuntur animi: quo quis peius se habet, minus sentit. Non est quod mireris, Lucili charissime. Nam qui leuiter dormit, & species secundum quietem capit, aliquando dormire se dormiens cogitat. Grauis somnus etiam somnia extinguit, animûq; altius mergit, quàm ut uti ullo intellectu sinat. Quare uitia sua nemo confitetur? Quia etiâ nunc in illis est. Somnium narrare, uigilantis est: & uitia sua confiteri, sanitatis indicium est. Expergiscamur ergo, ut errores nostros coarguere possimus. Sola aut nos philosophia excitabit, sola somnû excutiet grauem. Illi te totû dedica: dignus illa es, illa te digna est. Ite in complexum, alter alterius: omnibus alijs te nega, fortiter, apertè. Non est quod precariò philosopheris. Si æger esses, curam intermisisses rei familiaris, & forensia tibi negocia excidissent: nec quenquam tanti putares, cui aduocatus in causam descenderes. Toto animo id ageres, ut quàm primùm morbo liberareris. Quid ergo? Non & nunc idem facies? Omnia impedimenta dimitte, & uaca bonæ menti. Nemo ad illam peruenit occupatus. Exercet philosophia regnû suum: dat tempus, non accipit. Non est res subcisiua. Ordinaria est, domina est: adest, & iubet. Alexander cuidam ciuitati, partem agrorum & dimidium rerum omnium promittenti: Eo, inquit, proposito ueni in Asiam, ut non id acciperem quod dedissetis, sed ut id haberetis quod reliquissetem. ꝑ Idem philosophia rebus omnibus: Non sum id tempus acceptura, quod uobis superfuert: sed id habebitis, quod ipsa erogauero. Totam huc conuerte mentem, huic alside, hanc cole: ingens interuallum inter te & cæteros fiat. Omnes mortales multos antecedes, non multo te dii antecedent. Quid inter te & illos ꝑ interim futurum sit, quæris? Diutius erunt. At me hercule magni artificis est, clausisse totum in exiguu. Tantum sapienti sua, quantum Deo omnibus ætas patet. Est aliquid, quo sapiens antecedit Deum. Ille naturæ beneficio non timet, suo sapiens. Ecce res magna, habere imbecillitatem hominis, securitatem Dei. Incredibilis uis philosophiæ est ad omnem fortuitam uim retundendam. Nullum telum in corpore eius sedet, munita est, solidaq;: quædam defatigat, & uelut leuia tela laxo sinu excludit: quædam discutit, & in eum usq; qui miserat respuit. Vale.

Epist. L V. De morbo suspirij uel anhelitus, ubi mirabile documentum de morte subiungit: & quod sapiens de uita exit, non eycitur.

B Longû mihi comitatû dederat mala ualetudo, repentè me inuasit. Quo genere, inquis? profusus meritò interrogas, adeò nullum mihi ignotum est. Vni tamen morbo quasi assignatus sum quem quare Græco nomine appellem, nescio. Satis enim aptè dici suspirium potest. Breuis autem ualde & procellæ similis impetus est, intra horam ferè desinit. Quis enim diu expirat? Omnia corporis aut incommoda aut pericula per me transierunt. Nullum mihi uidetur molestius. Quid ni? Aliud enim, quicquid est, ægrotare est: hoc, est animam agere. Itaque medic hanc meditationem mortis uocant. Facit aliquando spiritus ille, quod sæpe conatus est. Hilarem me putas hæc tibi scribere, quia effugi? Si hoc sine quasi bona ualitudine delector, tam ridiculè facio, quàm ille, quisquis se uicisse putat, cum uadimonium distulit. Ego uerò & in ipsa suffocatione nõ desij cogitationibus lætis ac fortibus acquiescere. Quid hoc est, inquam, tam sæpe mors experitur me? faciat. At ego illam diu expertus sum. Quando, inquis? Antequam nascerer. Mors est, nõ esse. Id quale sit, iam scio: hoc erit post me, quod ante me fuit. Si quid in hac re tormenti est, necesse est & fuisse antequam prodiremus in lucem. Atqui nullam sensimus tunc uexationem. Rogo non stultissimum dicas, si quis existimet lucernæ peius esse cum extincta est, quàm antequam accenderetur? Nos quoque & accédimus & extinguimur, medio illo tempore aliquid patimur. Vtrunq; uerò alta securitas est. In hoc enim, mi Lucili, nisi fallor, erramus, quòd mortem iudicamus sequi, quum illa & præcesserit & secutura sit. Quicquid ante nos fuit, mors est. Quid enim refert, utrum non incipias, an desinas: cum utriusque rei hic sit effectus, non esse. His & huiusmodi exhortationibus tacitis (nam uerbis locus non aderat) alloqui me ꝑ desij: deinde paulatim suspirium illud, quod esse iam anhelitus cœperat, interualla maiora fecit, & retardatum est, ac remansit. Nec adhuc quamuis desierit, ex natura fluit spiritus. Sentio hæsitationem quandam, & eius moram. Quomodo uolet, dum modò non ex animo suspirem: hoc tibi de me recipe, non trepidabo ad extrema, iam præparatus sum, nihil cogito de die toto. Illum lauda & imitare: quem non piget mori, cum iuuat uiuere. Quæ enim uirtus est, cum eiiciaris, exire? tamen est & hic uirtus. Eijciior quidem, sed tanquam exeam. Et ideo nunquam eiicitur sapiens: quia eiici, est inde expelli, unde inuitus recedas. Nihil inuitus facit sapiens, necessitatem effugit: quia uult quod ipsa coactura est. Vale.

Epist. L V I. De uilla Vacie, & eius dispositione: & ignauo ocio uitando: & quod solus sapiens nulla re sollicitus scit sibi uiuere.

A gestatione cum maximè uenio, non minus fatigatus, quàm si tantum ambulassem, quantum sedi: labor est enim, diu ferri: ac nescio an eo maior, quia contra naturam est: quæ pedes dedit,

al. indixere. dedit, ut per nos ambularemus: oculos, ut per nos uideremus. Debilitatem nobis † induxere A delictis: & quod diu nolimus, posse desuimus. Mihi tamen necessarium erat concutere corpus, ut siue bilis infederat faucibus, discuteretur, siue ipse ex aliqua causa spiritus densior erat, extenuaret illum iactatio, quam profuisse mihi sensi. Ideo diutius uehi perseueraui, inuitante ipso litore, quod inter Cumas & Seruilij Vaciae uillam curuatur, & hinc mari, illinc lacu, uelut angustum iter clauditur. Erat enim à recenti tempestate maris spissius. Fluctus autem illud (ut scis) frequens & concitatus exæquat, longior tranquillitas soluit, cum arenis quæ humore alligantur, succus abscessit. Ex consuetudine tamen mea circumspicere cœpi, an aliquid illic inueniré, quod mihi bono posset esse, & direxi oculos in uillam, quæ aliquando Vaciae fuit. In hac ille prætorius diues, nulla alia re quàm ocio notus, consenuit, & ob hoc unum felix habebatur. Nā quoties aliquos amicitia Asinij, Galli, quoties Seiani odiū, deinde amor merferat (æquè enim offendisse illum, quàm amasse, periculosum fuit) exclamabant homines: O' Vacia solus scis uiuere. At ille latere sciebat, non uiuere. Multum autem interest, utrū uita tua ociosa sit, an ignaua. Nunquam aliter hanc uillam Vacia uiuo præteribam, quàm ut dicerem: Vacia hic situs est. Sed adeò, mi Lucili, philosophia sacrum quiddam est, & uenerabile, ut etiam si quid illi simile est, mendacio placeat. Ociofum enim hominem seductum existimat uulgus & securum, & se contentum, sibiq; uiuentem: quorum nihil ulli contingere, nisi sapienti potest. Ille quidem nulla re sollicitus scit sibi uiuere. Ille enim (quod est primum) scit uiuere. Nam qui res & homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas relegauit, qui alios feliciores uidere non potuit, qui uelut timidum atque iners animal metu oblituit, ille sibi non uiuit, sed (quod est turpissimum) uentri, somno, libidini. Non continuò sibi uiuit, qui nemini. Adeò tamen magna res est constantia, & in proposito suo perseuerantia, ut habeat auctoritatem inertia quoq; pertinax. De ipsa uilla nihil possum tibi certi scribere: frons enim eius tantum noui, & exposita, quæ ostendit etiam transeuntibus. *al. pares manus factæ.* Speluncæ sunt duæ magni operis, laxo atrio, † paries manufactus: quarum altera solem non recipit, altera usq; in Occidentem tenet. Prata bona, medius riuus & à mari & ab Acherusio lacu receptus Euripi modo diuidit, alendis piscibus (etiam si assiduò exhauriatur) sufficiens. Sed illi cum mare patet, parcitur: cū tempestas piscatoribus dedit ferias, manus † ad parata porrigitur. *al. ad priuata.* Hoc tamen est commodissimum in uilla, quòd Baias trans parietem habet: incommodis illarum *al. esse illam totius amœnitatis credo.* caret, uoluptatibus fruitur. Has laudes eius ipse noui: † nunc esse illas totius anni credo. Occurrit enim Fauonio, & illum adeò excipit, ut Baias neget. Non stultè uidetur elegisse hunc locum Vacia, in quem ocium suum pigrum iam & senile conferret. Sed non multum ad tranquillitatē locus confert: animus est, qui commēdat. Vidi ego in uilla hilari & amœna mœstos, uidi in media solitudine occupatis similes. Quare non est quòd existimes, ideo parum bene compositum esse te, quòd in Campania non es. quare autem non es? hucusq; cogitationes tuas mitte. Conuersari cum amicis absentibus licet: & quidem quoties uelis, quamdiu uelis: magis hac uoluptate, quæ maxima est, fruimur, dum absumus. Præsentia enim nos delicatos facit: & quia aliquando unà loquimur, ambulamus, cōsedimus, cum diducti sumus, nihil de his quos modò uidimus, cogitamus: & ideo æquo animo ferre debemus absentiam, quia nemo non multum etiam præsentibus abest. Pone hîc primùm noctes separatas: deinde occupationes utrinq; diuersas, deinde studia secreta, suburbanas profectioes: uidebis non multum esse, quod nobis peregrinatio eripiat. *al. cogitat.* Amicus animo possidendus est. hic autem nunquam abest: quemcunq; uult, † quotidie uidet. Itaq; mecum stude, mecum cœna, mecum ambula. In angusto uiueremus, si quicquā esset cogitationibus clausum. Video te, mi Lucili, cum maximè audio: adeò tecū sum, ut dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos tibi scribere. Vale.

Epist. LVI. Notat tumultuosam balneorum luxuriam: & quòd omnia uitia animi in aperto leniora sunt.

Peream, si est tam necessarium quàm uidetur silentium in studia seposito. Ecce uarius clamor undiq; me circumsonat, supra ipsum balneum habito. Propone nunc tibi omnia genera uocum, quæ in odium possunt aures adducere: cum fortiores exercentur, & manus plumbo graues iactant, cum aut laborant, aut laborantem imitantur, gemitus audio: quoties retentum spiritum remiserunt, sibilos & acerbissimas respirationes: cum in aliquem † inertem, & hac plebeia functione contentum incidi, audio crepitum illisæ manus humeris: quæ prout plana peruenit, aut concava, ita sonum mutat. Si uerò † pilicrepus superuenerit, & numerare cœperit pilos, actum est. Adijce nunc † Sordalū, & furem deprehensum, & illum cui uox sua in balneo placet. Adijce nunc eos, qui in piscinam cum ingenti impulsæ aquæ sono saliunt. Præter istos, quorum, si nihil aliud, rectæ uoces sunt, alipilum cogita, tenuem & stridulam uocem, quo sit notabilior, subinde exprimentem, nec unquam tacentem, nisi dum uellit alas, & alium pro se clamare cogit. Iam libarij uarias exclamationes, & botularium, & † crustularium, & omnes popinarum institores, mercem sua quadam & insignita modulatione uendentes. O' te, inquis, ferreum, aut surdum, cui mens inter clamores tam uarios, tam dissonos, constat, cum Chrysippum nostrum assidua saluatio perducatur ad mortem. At mehercules, ego istum fremitum non magis curo, quàm fluctum aut deiectum aquæ. Quamuis audiam cuidam genti hanc unam fuisse causam, urbem suam trāsferrēdi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi uox auocare uidetur, quàm crepitus.

al. alipten.

*al. pellicrepus.
al. scordulum.*

*al. distillariū,
Celijs Rhodi.
lib. 30. ca. 19.*

A crepitus. Illa enim animum abducit, hinc tantum aures implet ac uerberat. In his quæ me sine auocatione circumstrepunt, effedas transcurrentes pono, & fabrum inquilinum, † & ferrarium uici *al. ferrarium.* num, aut hunc qui ad metam sudantem † tabulas experitur & tibias, nec cætat, sed exclamat. *E. al. subat.* tiam molestior est mihi sonus, qui intermittitur subinde, quàm qui continuatur. Sed iam me sic ad omnia ista duravi, ut audire uel pausarium possim, uoce acerbissima remigibus modos dantem. Animum enim cogo sibi intentum esse, nec auocari ad externa: omnia licet foris resonent, dum intus nihil tumultus sit, dum inter se non rixentur cupiditas & timor, dum avaricia luxuriaque non dissideant, nec altera alteram uexet. Nam quid prodest totius regionis silentium, si affectus fremunt?

Omnia noctis erant, tacita composita quiete.

Falsum est, nulla placida quies est, nisi quam ratio composuit. Nox exhibet molestiam, non tollit, & sollicitudines mutat. Nam dormientium quoque insomnia tam turbulenta sunt, quàm dies. Illa tranquillitas uera est, in quâ bona mens explicatur. Aspice illum, cui somnus laxæ domus silentio quæritur, cuius aures ne quis agitet sonus, omnis seruorum turba cõticuit, & suspensum, accedentium propius, uestigium ponitur. Huc nempe uersatur atq; illuc, somnum inter ægritudines leuem captans: quæ nõ audit, audisse se queritur. Quid in causa putas esse? animus illi obstreperit: hic placandus est, huius compescenda est seditio: quem non est quod existimes placidum, si iacet corpus. Interdum quies inquieta est. Et ideo ad rerum actus excitandi, ac tractatione bonarum artium occupandi sumus, quoties nos malè habet inertia sui impatiens. Magni imperatores cum malè parère militem uident, aliquo labore compescunt, & expeditionibus detinent. Nunquam uacat lasciuiare districtis: nihilq; tam certum est, quàm ocij uitia negotio discuti. Sepe uidemur tædio rerum ciuiliū, & infelicis atque ingratae stationis pœnitentia fecelsisse: tamen in illa latebra, in quâ nos timor & lassitudo coniecit, interdum recrudescit ambitio. Non enim excisa desinit, sed fatigata, aut etiam abiecta, rebus parum sibi cedentibus. Idem de luxuria dico, quæ uidetur aliquando celsisse, deinde frugalitatem professos sollicitat, atque in media parsimonia uoluptates non damnatas, sed relictas petit: & quidem eo uehementius, quo occultius. Omnia enim uitia in aperto leuiora sunt: morbi quoq; tunc an sanitatem inclinant, cum ex abdito erumpunt, ac uim suam proferunt. Et avariciã itaque & ambitioem, & cætera mala mentis humanæ, tunc perniciosissima scias esse, cum simulata sanitate subsidunt. Ociosi uidemur, & non sumus. Nam si bona fide sumus, si receptui cecinimus, si speciosa cõtempnimus, ut paulo antè dicebam, nulla res nos auocabit, nullus hominū auiumq; concentus interumpet cogitationes bonas, solidasq; & iam certas. Leue illud ingenium, nec se adhuc reduxit introrsus, quod ad uocem † ex accidenti erigitur. Habet intus aliquid sollicitudinis, & habet aliquid cõcepti pauoris, quod *al. & accidentia.* illum curiosum facit, ut ait Virgilius noster:

*Et me quem dudum non ulla iniecta mouebant
Tela, nec aduerso glomerati ex agmine Graij,
Nunc omnes terrent aure, sonus excitat omnis
Suspensum, & pariter comitiq; oneriq; timentem.*

Prior ille sapiens est, quem non tela uibrantia, non † arietata inter arma agminis densi, non urbis impulsæ fragor territat. Hic alter imperitus est, rebus suis timet, ad omnem crepitum expauescens, quem una quælibet uox pro fremitu accepta deiecit, quem motus leuissimi examinant. Timidum illum sarcinæ faciunt. Quemcunq; ex istis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa portantibus, uidebis illum comitiq; oneriq; timentem. Tunc ergo te scito esse compositum, cum ad te nullus clamor pertinebit, cum te nulla uox tibi excutiet: non si blandietur, non si minabitur, non si inani sono † uaria circumstrepet. Quid ergo? non aliquando commodius est, *al. uana.* *al. conuictu.* *al. uolens.* rere † conuicio? fateor. Itaque ego ex hoc loco migrabo, & experiri & exercere me † uolui. Quid necesse est diutius torqueri, cum tam facile remedium Vlysses socijs etiam aduersus Sirenas inuenerit? Vale.

Epistola LVIII. De reditu suo ad Neapolitanam ciuitatem. Et quod non timor, sed horror cadit in sapientem: & quod anima hominis, corporis angustijs teneri non potest.

Cum Baijs deberem Neapolim repetere, facili credidi tempestatem esse, ne iterum nauem experirer: † sed tantum luti tota uia fuit, ut possem uideri nihilominus nauigasse. Totum athlerarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit. A ceromate nos † aphe excepit in Crypta Neapolitana. *al. Haphe.* Nihil illo carcere longius, nihil illis faucibus obscurius, quæ nobis præstant, nõ ut per tenebras uideamus, sed ut ipsas. Cæterum etiam si locus haberet lucem, puluis auferret, in aperto quoque res grauis & molestissima: quid illic, ubi in se uolutatur, & cum sine ullo spiramento sit inclusus, in ipsos à quibus incitatus est recidit. Duo incommoda inter se cõtraria simul pertulimus: quia eadem uia, eodem die, & luto, & puluere laborauimus. Aliquid tamè mihi illa obscuritas, quod cogitarem dedit. Sensi quandam istum animi, & sine metu mutationem, quam insolite rei nouitas simul ac fœditas fecerat. Non de me nunc tecum loquor, qui multum ab homine tolerabili, nedum à perfecto absũm, sed de illo in quem ius fortuna perdidit: huius quoque ferietur animus, mutabitur color. Quædam enim sunt, mi Lucili, quæ nulla uirtus effugere potest: ammonet illa

Seneca.

k natura

natura mortalitatis suæ. Itaq; & uultum adducet ad tristitiam, & inhorrescet ad subita, & caligabit, si uastam altitudinem in crepidine eius constitutus despexerit. Non est hic timor, sed naturalis affectio inexpugnabilis rationi. Itaque fortes quidam & paratissimi fundere suum sanguinem, alienum uidere non possunt: quidam ad uulneris noui, quidam ad ueteris & purulenti tractationem inspectionemq; succidunt, & liquuntur animo: alij gladium facilius recipiunt, quam uident. Sensi ergo (ut dicebam) quandam non quidem perturbationem, sed mutationem. Rursus ad primū conspectum redditæ lucis, alacritas incogitata redijt & iniussa. Illud deinde mecū loqui cœpi, quam ineptè quædam magis ac minus timeremus, cum omniū idem finis esset. Quid enim interest, utrum supra aliquem † uigilium ruat, an mōs, aut turris? Nil inuenies. Erunt tñ qui hanc ruinā magis timeant, quam uis utraq; mortifera æquē sit. Adeo nō effectus, sed efficientia timor spectat. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui existimant animā hominis magno pōdere extriti permeare nō posse, & statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber. Ego uerō nō facio. Qui hoc dicunt, uidentur mihi errare. Quemadmodum flamma non potest opprimi, nam circa id diffugit, quo urgetur: quemadmodū aer uerberē aut ictu nō læditur, nec scinditur quidē, sed circa id cui celsit refunditur: sic animus qui ex tenuissimo constat, deprehēdi nō potest, nec intra corpus affligi: sed beneficio subtilitatis suæ per ipsa quibus premitur, erūpit. Quomodo fulmini etiā cum latissime † percussit ac fultit, per exiguum foramen est reditus: sic animo qui adhuc tenuior est igne, per omne corpus fuga est. Itaq; de illo querendum est, an possit immortalis esse. Hoc quidem certum habet, si superites est corpori, propter hoc illum nullo genere posse perire, propter quod non perit: quoniam nulla immortalitas cum exceptione est, nec quicquā noxium æterno est. Vale.

al. uigilium.

al. percussit

ERASMI IN LIBRVM SEPTIMVM.

- Epist. 53. Effœminat animos amœnitas, &c.] Rectius habebatur, Effœminat animos amœnitas nimia: nec dubiè aliquid, &c.
In huius epistolæ medio, de erat huius epistolæ finis: tum aliæ duæ integræ, quarum posterioris finis erat: Quid enim refert, &c.
- Epist. 54. Qui ut talaria cœperit intendere, &c.] Pro talaria, erat calcaria: pro ferierit, fecerit. Nam Grammaticorum filij negant, ferio, habere præteriti uocem. Podagra uerò ioco dicitur utrunq; pedē fecisse dextrum: quod sic æquasset, ut nihil interesset.
- Epist. 57. Si uerò pellicreus superuenerit.] Quidam habebat, pellicreus. Cœlius Rhodiginus putat legendum esse, pilicreus: & quod adfert, probabile est, lib. 3. cap. 19. Mox pro pilos, putat legendum, pilas. Nam à pila dictum existimat pilicreus, non à pilo.
- Adijce nunc sordalum.] Scholiū quoddā indicabat, sordalū dici, qui sordes efferret è balneo, aut qui sordidaret balneū. Huic cōmentulo quantū tribuendū sit, nescio. Omnino significat aliquē molestū lauantib. quādo quidē mox adiicit furē deprehensum. Fortē balneari uerbo sordalus dicebatur, qui oleret alliū, quasi scorodalus. Sic usurpare uidetur epistola 84. quāquā Grecis σκῶρ, sonat stercus. Sed probabilius est, ut mutata literula legamus scordylū, siue scordulū: ut cōuiciū sit in hominē ingrati odoris, posteaquā incaluit, qd' accidit pisci scordulo.
- Alipedum.] Cœlius contendit legendum, alipilum: inde ductum, quod uellat pilos alarum. Reperies eodem loco, quem mox indicauit.
- Iam librare.] Sic habebant quidam, alij, liberi: alij aliud. sed probabilius est quod diuinat Cœlius, Libarij, pro his qui liba uendunt: quemadmodum & botularium dixit, qui botulos, id est farciminis genus, uendebat: & crustularium, qui crustula uendebat.
- Vel pausariū.] Pausariū ipse interpretatur, qui uoce tēperat impetū remigātium. Notatū est ab eruditis et hoc in Seneca, quod à uocabulis sordidiorib. interdū non abstinerit. Quo de genere uidentur ex his esse quædā.
- Epist. 58. Aut turris. non erat.] Et hæc duæ uoces efficiunt sensui. Mox proximo pro efficientiam, melius erat, efficiētia: hoc est, ea quæ adferunt exitium.

PINCIANI IN EVNDEM.

- Epist. 52. Et aspicere tot genera cymbarum.] Verbum, aspicere, desideratur in uetere lectione: alioquin, aspiceret, legendum erat.
- Quam ibi unā noctem anxius ipse dixisset.] Scribendum, quod in una nocte manu sua ipse duxisset. ex eadem.
- Epist. 53. Quosdam ait Epicurus ad ueritatē sine ullius adiutorio exisse, fecisse sibi ipsos uiā] Exemplar Facundi & Primitiui: Quosdam Epicurus ait ad ueritatē contendere sine ullius adiutorio. Ex se fecisse sibi ipsos uiam. Quid si legas, ex his se fecisse sibi ipsi uiam. Nam Epicurus gloriabatur, autore etiam Cicerone, nullo usum fuisse præceptore. Tanto magis, quod secundæ note exemplum attulit Metrodorum, tertie Hermachum: ut uerisimile sit, primæ note exemplum non fuisse prætermisurum. & infra.
- Alterum puram aream accepit.] Scribendum arbitror: Alterum dura areā accepit.
- Epist. 56. Et altera usq; in Occidentem tenet.] Coniunctio, &, supernuacanea est: ex eadem. &, tenetur, non, tenet, legunt pleraq; exemplaria. Quid si legas, torretur.
- Prata bona mediū riuus diuidit.] Prior editio: Prata noua mediū riuus diuidit. Exemplar Facundi & Primitiui: Platanos mediū riuus diuidit. Exemplar Franciscanum: Plata noua mediū riuus diuidit. Lego: Platanona mediū riuus diuidit.

Manus

A Manus ad parata porrigitur.] *Quidam codices, priuata: non, parata.*

Cum in aliquem inermem, & hac plebeia functione contentum incidi.] *Scribendum existimo, Epist. 57.*
alipten: non, aliquem: &, unctione, codex meus familiaris habet: non, functione. De alipte luuenalis: cuius uerba mirè cum uerbis Senecæ congruunt.

Si uerò pellicreus superuenerit.] *Pilicreus, non pellicreus, legunt duo antiqua & correctissima exemplaria, ut sit qui pilos euellit.*

Adeò non effectus, sed efficientiam timor spectat.] *Sunt exemplaria quæ non efficientiam, sed ef-* Epist. 58.
ficaciam præstunt. Opinor scriptum fuisse, adeò non effectum, sed effectus causam timor spectat. Deinde librario rum inscitia duas dictiones in unam coaluisse, scilicet effectus causam, in efficaciam siue efficientiam.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LV-
 CILIVM, LIBER VIII.

*Epist. LIX. De multiplici diuisione rerum: ubi exemplo Platonis ostendit,
 qualiter parsimonia ad senectutem ducat.*

Q Vanta uerborum nobis paupertas, imò egestas sit, nunquam magis quàm hodierno die intellexi. Mille res inciderūt, cū forrè de Platone loqueremur, quæ nomina desiderarēt, ne haberent: quædā uerò cum habuissent, fastidio nostro perdidissent. Quis aut ferat in egestate fastidium? Hunc quæ Græci Oestrum uocant, pecora peragentem, & totis saltibus dissi pantem, Asylum nostri uocabant. hoc Virgilio licet credas:

*Et lucum Silari iuxta ilicibusq; uirentem
 Plurimus Alburnum uolitant, cui nomen asylo
 Romanum est, æstrum Græci uertère uocantes,
 Asper, acerba sonans, quo tota exterrita soluis
 Diffugiunt armenta.—*

Puto intelligi istud uerbum interisse. Ne te longè differam, quædam simplicia in usu erant, sicut cernere ferro inter se dicebant. Idem Virgilius hoc probabit tibi:

*—Stupet ipse Latinus,
 Ingentis genitos diuersis partibus orbis,
 Inter se coisse uiros, & cernere ferro:*

quod nunc decernere dicimus. Simplicis illius uerbi usus amissus est. Dicebant antiqui, si iusso, id est, si iussero. Hoc nolo mihi credas, sed fidei Virgilio:

Cetera quæ iusso mecum manus inferat arma.

Non id ago nunc hac diligentia, ut ostendam quātum tempus apud grammaticum perdiderim: sed ut ex hoc intelligas, quantum apud Ennium & Actium uerborum, situs occupauerit: cum apud hūc quoq; qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint. Quid, inquis, sibi ista uult præparatio? quò spectat? Non celabo te, cupio si fieri potest propitijs auribus tuis, quid sentiam dicere: sin minus, dicam & iratis. Ciceronem autorem t huius uerbi habeo, puro locupletem. Si recentiorem quæris, Fabianum disertum & t eloquentem, orationis, etiam ad nostrum fastidium, nitidæ. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur *uia*, res necessaria t natura, continens fundamentum omnium? Rogo itaq; permittas mihi hoc uerbo uti: nihilominus dabo operâ, ut ius æte datum parcissimè exerceam: fortasse contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cum ecce id nullo modo Latine exprimere possim, propter quod linguæ nostræ conuicium feci? Magis damnabis angustias Romanas, si scieris unam syllabam esse, quam mutare nò possim. Quæ hæc sit, quæris? *ui*. Du. i tibi uideo ingenij, in medio positam posse sic transferri, ut dicâ,

Quod est. Sed multum interesse uideo, cogor uerbū pro uocabulo ponere. Sed id si necesse est, ponam, Quod est. Sex modis hoc à Platone dici, amicus noster homo eruditissimus hodierno die dicebat. Omnes tibi exponam, si antè indicauero, esse aliquid genus. Nunc enim primum illud genus quærimus, ex quo cæteræ species suspensæ sunt, à quo nascatur omnis diuisio, quo uniuersa comprehensa sunt. Inuenietur aut, si cœperimus singula t retrò legere: sic enim perducemur ad primum. Homo species est, ut Aristoteles ait. Equus species est, t canis species: ergo commune aliquod quærendum est his omnibus uinculum, quod illa complectatur, & sub se habeat.

Hoc quid est? animal. Ergo genus esse cœpit omnium horum, quæ modò retuli, hominis, equi, canis, animal. Sed sunt quædam quæ animâ habent, nec sunt animalia. Placet enim satis & arbutis animam inesse. Itaq; & uiuere illa, & mori dicimus. Ergo animâtia superiorem tenebūt locū, quia & animalia in hac forma sunt, & fata. Quædam anima carent, ut saxa. Itaq; aliquid erit animantibus antiquius, scilicet corpus: hoc sic diuidâ, ut dicâ corpora omnia aut animata esse, aut inanimata. Etiam nunc est aliquid superius, quàm corpus. Dicimus enim quædā corporalia esse, quædā incorporalia. Quid ergo erit ex quo hæc diducantur? Illud cui nomen modò parum propriū imposuimus, Quod est. Sic enim in species secabitur, ut dicamus: Quod est, aut corporale est, aut incorporale. Hoc ergo genus est primū & antiquissimū, & (ut ita dicâ) generale. Cætera genera quæ sunt, sed specialia, tāquā homo genus est. Habet enim in se nationū species, Græcos, Romanos, Parthos: colorum, albos, nigros, flauos: habet singulos, Catonē, Ciceronē, Lucretiū. Itaq; quia multa cōtinet, in genus cadit: quia sub alio est, in speciē. Illud genus quod est generale, su-

Seneca.

k 2

Genus & species accipit Rhetorum more, ut Cicero de pra se inuentione li. 1.

pra se nihil habet. Initium rerum est, omnia sub illo sunt. Stoici uolunt *superponere huius etiam* A
aliud genus magis principale: de quo statim dicā, si prius illud genus, de quo locutus sum, meri-
tò primū poni docuero, cum sit rerum omnium capax. Quod est, in has species diuido, ut sint
corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quō diuido: ut dicā, aut animantia sunt,
aut inanimata. Rursus animantia quemadmodum diuido: ut dicam, quēdā animū habent, quē-
dam tantū animam: aut sic, quēdam impetum habent, incedunt, transeunt: quēdā solo affixa,
radicibus aluntur & crescūt. Rursus animalia in quas species seco: aut mortalia sunt, aut immor-
talia. Primū genus Stoicis quibusdam uidetur: sed quare uideatur, subiiciā. In rerum (inquiūt)
natura quēdam sunt, quēdam non sunt. Et hęc eūt quę nō sunt, rerum natura cōplectitur, quę
animo succurrunt, tanquam Centauri, Gigantes, & quicquid aliud falsa cogitatione formatum,
habere aliquam imaginem cōpit, quamuis non habeat substantiam. Nunc ad id quod tibi pro-
misi, reuertor, quomodo, quęcūq; sunt, in sex modos Plato partiatur. Primū illud quod est, nec
uisu nec tactu, nec ullo sensum cōprehenditur. Cogitabile est, quod generaliter est: tanquā ho-
mo generalis sub oculis non uenit, sed specialis uenit, ut Cicero & Cato. Animal non uidetur,
sed cogitatur: uidetur aut species eius, equus & canis. Secundum ex his quę sunt, ponit Plato,
quod eminet & exuperat omnia. Hoc ait per excellentiā esse: ut poeta cōmuniter dicitur, omni-
bus enim uersus facientib. hoc nomen est, sed iam apud Gręcos in unius notam celsit. Homerū
intelligas, cū audieris poetā. Quid ergo hoc est? Deus, scilicet maior ac potentior cunctis. Tertiū
genus est eorum quę propriē sunt: innumerabilia hęc sunt, sed extra nostrum posita cōspectū.
Quę sunt, interrogas: propriē Plato Ideas uocat, ex quibus omnia quę fiunt, & ad quas cuncta
formantur. Hęc immortales, immutabiles, inuiolabiles sunt. Quid sit Idea, id est, quid Platoni es-
se uideatur, audi. Idea est eorum quę naturaliter fiunt, exemplar æternum. Adjiciam definitioni
interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuā facere, exemplar picturę te ha-
beo, ex quo capit aliquem habitum mens nostra, quē operi suo imponat. Ita illa quę me docet &
instruit facies, a qua petitur imitatio, Idea est. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerū,
hominum, piscium, arborum: ad quę quodcūq; fieri ab illa debet, exprimitur. Quartum locum
habet *Ido*. Quid sit hoc *Ido*, attendas oportet, & Platoni imputes, non mihi, hanc rerum diffi-
cultatem. Nulla est aut sine difficultate subtilitas. Paulō antē pictoris imagine utebar. Ille cū red-
dere Virgilium coloribus uellet, ipsum intuebatur: Idea erat Virgilij facies, futuri oporis exem-
plar: ex hac quod artifex trahit, & operi suo imposuit, *Ido* est. Quid intersit, queris: alterum exē-
plar est, alterum forma ab exemplari sumpta, & operi imposita. Alteram artifex imitatur, alterā
facit. Habet aliquam faciem statua: hęc est Idos. Habet aliquā faciem exemplar ipsum, quod in-
tuens opifex, statuam figurauit: hęc Idea est. Etiamnum aliam desideras distinctionem: Idos in
opere est, Idea extra opus: nec tantū extra opus est, sed ante opus. Quintum genus est eorum
quę cōmuniter sunt: hęc incipiūt ad nos pertinere: hic sunt omnia, homines, pecora, res. Sextū
genus eorum est quę quasi sunt: tanquam inane, tanquā tempus. Quęcūq; uidemus ac tangi-
mus, Plato in illis non numerat, quę esse propriē putat. Fluūt enim, & assidua diminutione atq;
adiectione sunt. Nemo nostrū idē est in senectute, qui fuit iuuenis. Nemo est mane, qui fuit prē
die. Corpora nostra rapiūtur fluminum more: quicquid uidēs, currit cum tempore. Nihil ex his
quę uidemus, manet. Ego ipse dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est quod ait Heracli-
tus: In idem flumen bis descendimus, & non descendimus. Manet enim idem fluminis nomen,
aqua transmissa est. Hoc in amne manifestius est, quā in homine. Sed nos quoq; non minus ue-
lox cursus pręteruehit: & ideo admiror dementiam nostram, quod tantopere amamus rem fu-
gacissimam, corpus, timemusq; ne quando moriamur: cum omne momentum, mors prioris ha-
bitus sit. Vis tu timere, ne semel fiat quod quotidie fit? De homine dixi, fluida materia & caduca,
& omnib. obnoxia causis. Mundus quoq; æterna res & inuicta muratur, nec idem manet. Quā-
uis enim omnia in se habeat quę habuit, aliter habet quā habuit, ordinē mutat. Quid, inquis,
ista subtilitas mihi proderit: si me interrogas, nihil. Sed quemadmodum ille celator oculos diu
intentos ac fatigatos, remittit atq; auocat, & (ut dici solet) pascit: sic nos animum aliquādo de-
bemus relaxare, & quibusdam oblectamentis reficere, sed ipsa oblectamenta opera sint: ex hijs
quoq; si obseruaueris, † inuenies, quod possit fieri salutare. Hoc ego, mi Lucili, soleo facere ex
omni uacatione (etiā si a philosophia lōgissimē auersa est) eruere aliquid conor, & utile effice-
re. Quid de istis capiam, quę modō tractauimus, remotis a reformatione morū? Quomodo me-
liorē me facere Idę Platonice possunt? Quid ex istis trahā, quod cupiditates meas cōprimat:
uel hoc ipsum, quod omnia ista quę sensib. seruiunt, quę nos accēdunt & iritant, negat Plato ex
hijs esse quę uerē sint. Igitur ista imaginaria sunt, & ad tēpus aliquā faciem ferunt, nihil horum
stabile nec solidū est: & nos tñ cupimus tanquā semper futura, ac semper habituri, imbecilli flui-
diq; per intervalla cōstituimus. Mittamus animum ad illa quę æterna sunt, miremur in sublime
uolūtates rerū omnium formas, Deumq; inter illa uersantē, † & prouidentē, quemadmodū quę
immortalia facere nō potuit (quia materia prohibebat) defendat a morte, ac ratione uitium cor-
poris uincat. Manent enim cuncta, non quia æterna sunt, sed quia defenduntur cura regētis. Im-
mortalia tutore nō egent. Hęc cōseruet artifex, fragilitatē materię ui sua uincens. Cōtemnamus
omnia, quę adeo preciosa non sunt, ut an sint omnino, dubiū sit. Illud simul cogitemus, si mundū
ipsum non minus mortalem, quā nos sumus, prouidentis periculis eximit, † posse tamē aliqua-
tenus

*Esse dico, in-
quit Cicero in
Topicis, quę
cerni tangiue
possint.*

Id. fumes.

*Id. hoc pro-
uidentem.*

Id. potest.

A tenus nostra quoque providentia longiorem ꝑ prorogari huic corpusculo moram, si uoluptates, *al. prorogare.* quibus pars maior perit, potuerimus regere & coercere. Plato ipse ad senectutē se diligentia pertulit. Erat quidem corpus ualidū ac forte sortitus, & illi nomen latitudo pectoris fecerat: sed nauigationes ac pericula multum detraxerunt uiribus: parsimonia tñ, & eorum quæ auiditate euocant modus, & diligens sui tutela, perduxit illum ad senectutem, multis prohibentibus causis. Nam hoc scis puto Platoni diligentia suæ beneficio contigisse, quod natali suo decessit, & annū nouum atque octogesimum impleuit, sine ulla deductione. Ideo Magi, qui fortē Athenis erant, imolauerunt defuncto, amplioris fuisse sortis quā humanæ rati, quia consummasset perfecti: si mūm numerum, quē nouem nouies multiplicata componunt. Non dubito, quin paratus esset paucos dies ex ista summa & sacrificium remittere. Potest frugalitas producere senectutē: quā ut non puto cōcupiscendā, ita ne recusandā quidem. Lucundum est, esse secum quā diutissimē, cum quis se dignum quo frueretur, effecit. Itaque de isto feremus sententiam, an oporteat fastidire senectutis extrema, & finem non operiri, sed manu facere. Propē est à timente, qui fatum segnis expectat: sicut ille ultra modum deditus uino est, qui amphoram exiccat, & fecem quoque exorbet. De hoc tamen queramus, pars summa uitæ, utrum sex ꝑ ea sit, an liquidissimum ac purissimum quiddam: si modō mens sine iniuria est, & integri sensus animum iuuant, nec defectū & præmortuum corpus est. Plurimum enim refert, uitam aliquis extendat, an mortem. At si inutile ministerijs est corpus, quid ni oporteat educere animum laborantem? & fortasse paulo antequā debet, faciendum est, ne cum fieri debeat, facere non possis: & cū maius periculum sit malē uiuendi, quā cito moriendi, stultus est qui nō exigua temporis mercede, magnæ rei aleā redimit. Paucos longissima senectus ad mortem sine iniuria pertulit. Multis iners uita sine usu iacuit sui. Quanto deinde crudelius iudicas, aliquid ex uita perdidisse, quā uis finiendā? Noli me inuitus audire, tanquā ad te iam pertineat ista sententia, sed quid dicam, estimā. Non relinquam senectutem, si me totum mihi referuabit: totum autē ab illa parte meliore. At si cōperit concutere mentē, si partes eius conuelleret, si mihi non uitā reliquerit, sed animā: prohil ā ex ædificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiam, duntaxat sanabilem, nec officientem animo: non afferam mihi manus propter dolorem: sic mori, uinci est. Hunc tamen si sciero pēpetuō mihi esse patiendum, exibo: non propter ipsum, sed quia impedimēto mihi futurus est ad omne propter quod uiuitur. Imbecillus est & ignauus, qui propter dolorem moritur: stultus, qui doloris causa uiuit. Sed in longum exeo. Est præterea materia, quæ ducere diem possit. Et quomodo finē uitæ imponere poterit, qui epistolæ non potest? Vale ergo: quod libentius quā ꝑ mortis moras lecturus es. Vale. *al. uita hec sit.*

Epist. L X. De uero & inani gaudio. Et quomodo sapientem oporteat in periculo huius uitæ semper esse uirtutibus communitum.

Magnam ex epistola tuā percepi uoluptatem: permittē enim mihi, uti uerbis publicis: nec illa ad significationem Stoicam reuoca. Vitium esse uoluptatem credimus. Sit sanē: ponere tamē illam solemus ad demonstrandā animi hilarem affectionem. Scio, inquam, & uoluptatem (si ad nostrum ꝑ album uerba dirigimus) rem infamem esse, & gaudium nisi sapienti non contingere. *al. alium.* Est enim animi elatio, suis bonis uiribusque fidentis: uulgō tamen sic loquimur, ut dicamus, magnum gaudium nos ex illius consulatu, aut ex nuptijs, aut ex partu uxoris percepisse: quæ adeo non sunt gaudia, ut sepe initia futuræ tristitiæ sint. Gaudio autem iunctum est, non desinere, nec in contraria uerti. Itaque cum dicat Virgilius noster, Et mala mentis gaudia: disertē quidē dicit, sed parum propriē: nullū enim malum gaudium est. Voluptatibus hoc nomē imposuit, & quod uoluit, expressit: significauit enim homines, malo suo lætos: tamen ego non immeritō dixeram, cōpisse me magnam ex epistola tua uoluptatem. Quamuis enim ex ista causa imperitus homo gaudeat, tamen affectum eius impotētē, & in diuersa statim inclinaturum, uoluptatem uoco opinione falsi boni, immoderatam & immodicam. Sed ad propositum reuertar, audi quid me in epistola tua delectauerit: habes uerba in potestate, nō effert de oratio, nec lōgius quā destinasti, trahit. Multi sunt, qui ad id quod nō proposuerant scribere, alicuius uerbi decore placentis uocentur: quod tibi non euenit: pressa sunt omnia, & rei aptata. Loqueris quantum uis, & plus significas quā loqueris. Hoc maioris rei indicium est: apparet animū quoque nihil habere superuacui, nil tumidi. Inuenio tamen translationes uerborum, ut nō temerarias, ita non indecoras, ꝑ ita quæ periculum sui fecerint. Inuenio imagines: quib. si quis nos uti uetat, & poetis illas solis iudicat esse concessas, neminem mihi uidetur ex antiquis legisse, apud quos nondum captabatur plausibilis oratio. Illi qui simpliciter & demonstrandæ rei causa eloquebantur, parabolis referti sunt: quas existimo necessarias, nō ex eadem causa qua poetis, sed ut imbecillitatis nostræ adminicula sint, & ut discētem & audientē in rem præsentē adducant. Sextiū cum maxime lego, uirum acrem, Græcis uerbis, Romanis moribus philosophantē, mouit me imago ab illo posita, ire quadrato agmine exercitum, ubi hostis ab omni parte suspectus est, pugnæ paratū. Idē, inquit, sapiens facere debet: omnes uirtutes suas undique expandat, ut ubicūque infestū aliquid oritur, illis parata præsidia sint, & ad nutū regentis sine tumultu respondeant: quod in exercitiis his, quos imperatores magni ordinant, fieri uidemus, ut imperiū ducis simul oēs copiæ sentiāt, sic dispositæ, ut signum ab uno datum, peditem simul equitemque percurrat: hoc aliquanto magis *al. nec.*

Seneca.

k 3

necessarium

necessarium esse nobis, Sextius ait. Illi enim sæpe hostem timuere sine causa, *cutissimumq; illis* iter, quod suspectissimum fuit. Nil stulticia pacatum habet. Tam supernè illi metus est, quàm infrà. Vtrunq; trepidat latus. Sequuntur pericula, & occurrunt, ad omnia pauet, imparata est, & ipsi terretur auxilijs. Sapiens aut ad omnè incursum munitus & intentus, non si paupertas, nò si luctus, nò si ignominia, nò si dolor impetum faciat, pedem referet. Interitus & contra illa ibi, & inter illa: nos multa alligant, multa debilitant, diu in istis uitjs iacimus, elui difficile est. Nò enim inquinati sumus, sed infecti, ne ab alia imagine ad aliam transeamus. Hoc quæram, quod mecum sæpe dispicio, quid ita nos stulticia tam pertinaciter teneat. Primò quia non fortiter illà repellimus, nec toto ad salutè impetu nitimur: deinde quia illa quæ à sapiētib. uiris reperta sunt, non satis credimus, nec apertis pectoribus haurimus, leuiterq; tam magnæ rei insistimus. *Quæ-*
al. in. admodum autem potest aliquis, quantum satis est, aduersus uitia discere, qui quantum à uitjs uacat, discit. Nemo nostrum in altum descendit, summa tantum decerpimus: & exiguum temporis impendisse philosophiæ, satis abundeq; occupatis fuit. Illud præcipuè impedit, quòd citò nobis placemus, si inuenimus qui nos bonos uiros dicat, qui prudētes, qui sanctos, agnoscimus. Non sumus modica laudatione contenti: quicquid in nos adulatio sine pudore congestit, tanquam debitum prendimus, optimos nos esse, sapientissimos affirmantibus assentimur, cum sciamus illos sæpe multa mentiri. Adeò quoq; indulgemus nobis, ut laudari uelimus in id, cui contraria cum maximè faciamus. Mitissimū ille se in ipsis supplicijs audit, in rapinis liberalissimū, in ebrietatib. ac libidinib. temperantissimū. Sequitur itaq; ut ideo mutari nolimus, quia nos optimos esse credimus. Alexander cum iam in India uagaretur, & gentes ne finitimis quidem satis notas, bello uastaret, in obsidione cuiusdam urbis dum circuit muros, & dum imbecillissimæ mœnium quærit, sagitta ictus, diu perstitit in re, & incepta agere perseuerauit. Deinde cum represso sanguine sicci uulneris dolor cresceret, & crus equo suspensum paulatim obtorpuisset, coactus abstinere: Omnes, inquit, iurant me Iouis esse filium, sed uulnus hoc hominè esse me clamat. Idè nos faciamus: cum pro sua quæq; portione adulatio infatuat, dicamus: Vos quidè medicitis prudentè esse. Ego aut uideo quàm multa inutilia cōcupiscō, nocitura optè: ne hoc quidè intelligo, quod animalib. satietas monstrat, quis cibo debeat esse, quis potioni modus: quantum capiam, adhuc nescio. Iam docebo, quemadmodum intelligas te non esse sapientē. Sapiens ille est, qui plenus gaudio, hilaris & placidus, inconcussus cum dijs ex pari uiuit. Nunc ipse te consule: si nunquam mœstus es, nulla spes animum tuum futuri expectatione sollicitat, si per dies noctesq; par & æqualis animi tenor erecti & placentis sibi est, peruenisti ad humani boni summā. Sed si appetis uoluptates, & undiq; & omnes, scito tantū tibi ex sapientia, quantum ex gaudio deesse: ad hoc cupis peruenire, sed erras, qui inter diuitias illuc uenturū esse te speras. Inter honores idè gaudium, inter sollicitudines quæris? Ista quæ sic petis, tanquā datura læticiam ac uoluptatem, causæ dolorum sunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium: sed unde stabile magnūq; consequantur, ignorant. Ille ex conuiujs & luxuriā. Ille ex ambitione, & circumfusa clientium turba. Ille ex amica, alius ex studiorum liberalium uana ostentatione, & nihil sanantib. literis. Omnes istos oblectamenta fallacia & breuia decipiunt, sicut ebrietas quæ unius horæ hilarē insaniam, longi temporis tædio pensat: sicut plausus & acclamationis secundæ fauor, qui magna sollicitudine & partus est, & expiandus. Hoc ergo cogita, hunc esse sapientiæ effectum, hanc gaudij qualitatem. Talis est sapientis animus, qualis mundi status super lunam. Semper illic serenum est. Habes ergo, quare uelis sapiens esse, quia nunquā sine gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex uirtutum conscientia. Non potest gaudere, nisi fortis, nisi iustus, nisi temperans. Quid ergo, inquis? stulti ac mali non gaudent? Non magis quàm prædam nacti leones. Cū fatigauerūt se uino & libidinib. cū illos nox inter & uitia defecit, cū uoluptates angusto corpori ultrā quàm capiebat ingestæ & suppurare cœperūt, tunc exclamāt miseri Virgilianū uersum illū:

Namq; ut supremam falsa inter gaudia noctem

Egerimus nostri. —

Totam luxuriosi noctem inter falsa gaudia, & quidem tanquam supremam agunt. Illud gaudiū (quod deos deorumq; æmulos sequitur) non interruptitur, non desinit: desineret, si sumptum esset aliunde. Sed quia non est alieni muneris, nec arbitrij quidem alieni est. Quod non dedit fortuna, non eripit. Vale.

Epist. L XI. Quòd à parentibus filijs superfluitas ambitiosa optatur. Et de continentia.

al. Etiamnum. Queror, litigo, irascor. & Etiam nunc optas quod tibi optauit nutrix tua, aut pædagogus, aut mater. Nondum intelligis, quantum mali optauerint. O quàm inimica nobis sunt uota nostrorum, eo quidem inimiciora, quo cessere felicius. Iam non admiror, si omnia nos à prima pueritia mala sequuntur, inter execrationes parentum creuimus. & Et audiunt dii quoque nostram pro nobis uocem gratuitam. Quousq; poscemus aliquid deos, quasi ita nondum ipsi alere nos possimus? Quàm diu sationib. implebimus magnarū urbiū cāpos? quàm diu nobis populus meret? quàm diu unius mensæ frumentum multa nauigia, & quidem nò ex uno mari, subuehent? Taurus paucissimorū iugerū pascuis impletur, una sylua elephantis plurib. sufficit: homo & terra pascitur, & mari. Quid ergo? tam insatiabilem nobis natura aluum dedit, cū tam modica corpora dedisset,

A dedisset, ut uastissimorum edacissimorumq; animalium auiditatem uinceremus? Minimè. Quantulū est enim quod naturæ datur. Paruo illa dimittitur. Non fames nobis uentris nostri magno cōstat, sed ambitio. Hos itaq; (ut ait Sallustius) uentri obedientes, animalium loco numeremus, nō hominū: quosdam uerò ne animalium quidē, sed mortuorum. Viuit is, † qui se utitur. Qui uerò latitant & torpent, sic in domo sunt, quomodo in conditio. Horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas, mortem suam antecesserunt. Vale.

al. qui multis
usui est.

Epist. L XII. Quomodo sapiens semper debet habere animum paratum ad mortem.

Desinamus quod uolumus uelle. Ego certè id ago senex, eadem uelle, quæ puer uolui. In hoc unum eunt dies, in hoc noctes, hoc opus meum est, hæc cogitatio, imponere ueteribus malis finem. Id ago, ut mihi instar totius uite, sit dies. Nec me hercules tanquā ultimum rapio, sed sic illū aspicio, tanquā esse uel ultimus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tanquam maximè scribentem mors euocatura sit. Paratus exire sum, & ideo fruor uita: quia quā diu futurum hoc sit, non † minus pendo? Ante senectutem curauī, ut bene uiuerem: in senectute, ut bene moriar. Bene autem mori, est libenter mori. Da operam, ne quid unquam inuitus facias, quicquid necesse futurum est. Repugnanti, non uolenti necessitas est: in uolente necessitas non est. Ita dico, qui imperia libens excipit, partem acerbissimam seruitutis effugit, facere quod nolit. Nō qui iussus aliquid facit, miser est: sed qui inuitus facit. Itaq; sic animum cōponamus, ut quicquid res exiget, id uelimus, & in primis finem nostri sine tristitia cogitemus: antè ad mortē quā ad uitam præparandi sumus. Satis instructa uita est, sed nos instrumentorū eius auidi sumus. Deesse nobis aliquid uidetur, & semper uidebitur. Vt satis uixerimus, nec anni nec dies faciunt, sed animus. Vixi, Lucili charissime, quantum satis erat: mortem plenus expecto.

forte, nimis.

Epist. L XIII. De simulata & affectata occupatione. Et quòd breuissima ad diuitias per diuitiarum contemptum uia est.

B Mentiantur, qui sibi obitare ad studia liberalia turbam negociorum uideri uolunt. Simulant occupationes, & augent, & ipsi se occupāt. Vaco, mi Lucili, uaco: & ubicunque sum, meus sum. Rebus enim non me trado, sed commodo: nec confector perdendi temporis causas: & quocunque constitui loco, ibi cogitationes meas tracto, & aliquid in animo salutare uerso. Cum me amicis dedi, non tamen mihi abduco: nec cum illis moror, quibus me tempus aliquod congregauit, aut causa ex officio nata, sed cum oprimo quòque sum: ad illos in quocunque loco, in quocunque seculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium, uirorum optimum, mecum circūfero, & relictis cōchyliatis, cum illo seminudo loquor, illum admiro. Quid ni admirer? uidi nihil ei deesse. Contemnere omnia aliquis potest: omnia habere nemo potest. Breuissima ad diuitias per contemptum diuitiarum uia est. Demetrius autem noster sic uiuit, non tanquam contempserit omnia, sed tanquam alijs habenda permiserit.

Epist. L XIII. Consolatio de amico defuncto.

Molestè fers decessisse Flaccum, amicum tuum: plus tñ æquò dolere te nolo. Illud, ut non doleas, uix audebo exigere, & esse melius scio. Sed cui ista firmitas animi continget, nisi iam multū supra fortunam elato? Illum quoq; ista res uellicabit, sed tātū uellicabit. Nobis aut ignosci potest prolapsis ad lachrymas, si non nimis decurrerunt, si ipsi illas repressimus. Nec sicci sint oculi amisso amico, nec fluant. Lachrymandum est, non plorādum. Duram tibi legem uideor ponere, cum poetarum Græcorū maximus ius flendi dederit in unum duntaxat diem, cū dixerit etiā Nioben de cibo cogitasse. Queris unde sint lamétationes, unde immodici fletus? Per lachrymas argumenta desiderij querimus, & dolorem non sequimur, sed ostendimus. Nemo tristis sibi est. O infelicem stulticiam. Est aliqua & doloris ambitio. Quid ergo, inquis, obliuiscar amici? Breuem illi apud te memoriam promittis, si cum dolore māsura est. Iam istam frontē ad risum quēlibet fortuita res transferet. Non differo in longius tempus, quo desiderium omne mulcetur, quo etiam acerrimi luctus recidunt. Cum primū te obseruare desieris, imago ista tristitiæ discedet. Nunc ipse custodis dolorem tuū, sed custodienti quoq; elabatur: eoq; citius, quo est acrior, definit. Id agamus, ut iucunda fiat nobis amissorum recordatio. Nemo libenter ad id redit, quod nō sine tormento cogitaturus est. Sic tamen illud fieri necesse est, ut cum aliquo morsu, amissorum quos amauimus nomen occurrat. Sed hic quoq; morsus habet suam uoluptatem. Nam, ut dicebat Attalus noster, Sic amicorum defunctorum memoria iucunda est, quomodo in uino nimis ueteri ipsa nos amaritudo delectat, quomodo poma quædam sunt suauiter aspera: cum uerò interuenerit spacium, omne quod angebat extinguitur, & pura ad nos uoluptas uenit. Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placenta frui est: eorū qui fuerunt retractatio, non sine acerbitate quadam iuuat. Quis autem negauerit, hæc acria quoq; & habentia austeritatis aliquid, stomachum excitare? Ego non idem sentio, mihi amicorum defunctorum cogitatio, dulcis ac blanda est: habui enim illos tanquam amissurus, amisi tanquam habeā. Fac ergo, mi Lucili, quod tuā æquitatē decet. Desine beneficiū † naturæ malè interpretari: abstulit, sed dedit. Ideo amicis auidē fruamur, quia quamdiu cōtingere hoc possit, incertum est. Cogitemus quā sepe illos reliquerimus, in aliquam peregrinationē longinquam exituri, quā sepe eodem morantes loco, non uiderimus, intelligemus plus nos temporis perdidisse in uiuis. Peras autem

al. fortuna.

hos, qui cum negligentissimè amicos habent, miserrimè lugent: nec amant *quenquam*, nisi quòd A
perdiderint. Ideoq; tunc effusius moerent. Quia uerentur, ne dubium sit an amauerint, sera indi-
cia affectus sui querunt. Si alios habemus amicos, malè de his & meremur & existimamus, quia
parum ualent in unius elati solatium: si nò habemus, maiore ipsi nobis iniuriam fecimus, quàm
à fortuna accepimus. Illa unum abstulit, nos quenquam non fecimus. Deinde ne unum quidem
nimis amauit, qui plus quàm unum amare non potuit. Si quis dispoliatus, amissa unica tunica, cò-
plorare se malit, quàm circumspicere se quomodo frigus effugiat, & aliquid inueniat quo tegat
scapulas, non ne tibi uideatur stultissimus? Quem amabas, extulisti: quere què ames. Satiùs est
amicum reparare, quàm flere. Scio pertritu iam hoc esse quod adiecturus sum, non tamen ideo
prætermittam, quia ab omnibus dictum est: Finem dolendi etiam qui consilio non fecerat, tem-
pore inuenit. Turpissimū aut est in homine prudente, remedium mororis, lassitudo morendi.
Malo relinquas dolorem, quàm ab illo relinquaris: & quamprimum id facere desiste, quod si e-
tiā uoles, diu facere nò poteris. Annū fœminis ad lugendum còstituere maiores, nò ut tam diu
lugerent, sed ne diutius: uiris nullū legitimū tempus est, quia nullū honestum. Quā tñ mihi ex il-
lis mulierculis dabis, uix retractis à rogo, uix à cadauere reuulsis, cui lachrymæ in totum men-
sem durauerint? Nulla res citius in odium uenit, quàm dolor: qui recens, consolatorè inuenit, &
aliquos ad se adducit: inueteratus uerò deridetur: nec immeritò. aut enim simulatus, aut stultus
est. Hæc tibi scribo, is qui Annæum Serenum charissimū mihi tam immodicè fleui, ut (quod mē
nimè uelim) inter exempla sim eorum quos dolor uicit: hodie tñ factum meū damno, & intelli-
go maximam mihi causam sic lugendi fuisse, quòd nunquā cogitaueram mori eum ante me pos-
se. Hoc unū mihi occurrebat, minorem esse, & multo minorem, tanquam ordinè fata seruarent.
Itaq; assiduè cogitemus, tam de nostra quàm omnium quos diligimus, mortalitate. Tunc ego
dicere debui: Minor est Serenus meus, quid ad rē pertinet: post me mori debet, sed ante me po-
test: quia nō feci, imparatum subito fortuna percussit: nūc cogito omnia & mortalia esse, & in-
certa: lege mortali hodie fieri potest, quicquid unquam potest. Cogitemus ergo, Lucili charissi-
me, citò nos eò peruenturos, quò illum peruenisse moeremus. Et fortasse (si modò sapientiū uo-
ta fama est, recipitq; nos locus aliquis) quem putamus perisse, præmissus est. Vale.

*Epist. L XV. De efficacia sermonis boni uiri: & de augenda doctri-
na priorum: & eorum ueneratione.*

Fuisti heri nobiscum. Potest queri, si heri tantum: ideo adieci, nobiscum: mecum enim sem-
per es. Interuenerant quidā amici, propter quos maior fumus fieret: non hic qui erūpere ex lau-
torū culinis, & terrere uigiles solet, sed hic modicus, qui hospites uenisse significaret. Varius no-
bis sermo fuit, ut in conuiuio, nullā rem usq; ad exitum adducens, sed aliunde aliò transiliens: le-
ctus est deinde liber Quinti Sextij Patris, magni (si quid mihi credis) uiri, & (licet negent) Stoī-
ci. Quantum in illo, dij boni, uigoris est, quantū animi: hoc non in omnib. philosophis inuenies.
Quorundam scripta clarū habent tantum nomen, cætera exanguia sunt. Instituunt, disputāt, ca-
uillantur. Non faciunt animū, quia nō habent. Cū legeris Sextiū, dices: Vixit, uiget, liber est, su-
pra hominē est, dimittit me plenū ingentis fiducia. In quacunq; positione mentis sim, cum lego
hunc (fatebor tibi) libet omnes casus prouocare, libet exclamare: Quid cessas fortuna, congre-
dere, paratū uides. Illius animū induo, qui querit ubi se experiatur, ubi uirtutem suam ostēdat:

Spumantemq; dari pecora inter inertia uolūt,

Optat aprum, aut fuluum descendere monte leonem:

libet aliquid habere quod uincam, cuius patientia exercear. Nam hoc quoq; egregium Sextius
habet, quòd & ostendit tibi beatæ uitæ magnitudinem, & desperationē eius non faciet. Scies il-
lam esse in excelsis, sed uolenti penetrabilem: hoc quidem uirtus tibi ipsa præstabit, ut illam ad-
mireris, & tamen speres: mihi certè temporis multum auferre solet contemplatio ipsa sapientiæ.
Non aliter illā intueor obstupescens, quàm ipsum interim mundū, quē sæpe tanquam specta-
tor nouus uideo. Veneror itaq; inuenta sapientiæ, inuentoresq; adire tanquam multorum herō-
ditatē iuuat. Mihi ista acquisita, mihi laborata sunt. Sed agamus bonum patrē familiæ, faciamus
ampliora quæ accepimus, maior ista hæreditas à me ad posteros transeat. Multum adhuc restat
operis, multūq; restabit, nec ulli nato post mille secula præcludetur occasio aliquid adhuc adij-
ciendi. Sed etiam si omnia à ueteribus inuenta sunt, hoc semper nouum erit, usus, & inuentorū
ab alijs scientia & dispositio. Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi. Non o-
pus est mihi alia querere, sed hæc tantum 7 modis & temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas
oculorum cōleuatur, hoc palpebrarum crassitudo tenuatur, hoc uis subita & humor auertitur,
hoc acuitur uisus. Teras ista oportet, & eligas tempus, adhibeas singulis modum. Animi reme-
dia inuenta sunt ab antiquis: quomodo aut admoveantur, aut quādo, nostri operis est querere.
Multū egerunt qui ante nos fuerunt, sed nō peregerunt. Suspiciēdi tñ sunt, & ritu deorū colēdi.
Quid nī ego magnorū uirorū & imagines habeam, incitamenta animi, & natales celebrē? Quid
nī illos honoris causa semper appellē? Quā uenerationem præceptoribus meis debeo, eandē il-
lis præceptorib. generis humani, à quibus tāti boni initia fluxerunt. Si cōsulē uidero aut præto-
rem, omnia quibus honor haberi solet, faciā, equo defiliā, caput adaperiam, semita cedam. Quid
ergo? Marcum Catonem utrumq;, & Lælium sapientem, & Socratem cum Platone, & Zenonē,
Cleitarchum q;

al. morbi.

▲ Cleanthemq; in animū meum sine dignatione summa recipiam? Ego uerò illos tūceror, & tantis nominibus semper assurgo. Vale.

Epist. LXVI. De numero causarum mundi secundum varias sententias: & quod humanus animus non hac, sed diuina perspicere debet.

Hesternum diem diuisi cum mala uoletudine: antemeridianum illa sibi uendicauit, postmeridianum mihi celsit. Itaque lectione primū tentauī animū. Deinde cum hanc recepisset, plus illi imperare ausus sum, imō permittēte: aliquid scripsi, & quidem intētius, quā soleo, dum cum materia difficili contendo, & uinci nolo, donec interuenerunt amici, qui mihi uim afferrent, & tanquam ægrum intemperantem coercerent. In locum stili sermo successit: ex quo eam partem ad te perferam, quæ in lite est: te arbitrum adduximus: plus negocij habes, quā existimas. Triplex causa est, dicunt, ut scis, Stoici nostri: duo esse in rerū natura, ex quibus omnia fiant, causam & materiam. Materia iacet iners, res ad omnia parata, cessatura, si nemo moueat. Causa autem, id est ratio, materiam format, & quocūq; uult uersat: ex illa uaria opera producit. Esse debet ergo unde aliquid fiat, deniq; à quo fiat: hoc causa est, illud materia. Omnis ars imitatio est naturæ. Itaq; quod de uniuerso dicebam, ad hæc transfer quæ ab homine faciendæ sunt. Statua & materiam habuit, quæ pateretur artificium: & artificem, qui materię daret faciē. Ergo in statua materia æs fuit, causa artifex. Eadem conditio rerū omniū est, ex eo constat quod fit, & ex eo quod facit. Stoicis placet unā causam esse, id quod facit. Causam Aristoteles putat tribus modis dici. Prima, inquit, causa est ipsa materia, sine qua nihil potest effici. Secunda opifex. Tertia forma, quæ unicuiq; operi imponitur, tanquā statua. Nam hanc Aristoteles idos uocat. Quarta quoq; inquit, his accedit, propositum totius operis. Quid sit hoc, aperiā. Æs prima statuæ causa est: nunquam enim facta esset, nisi fuisset id ex quo funderetur, ducereturue. Secunda causa artifex est: nō potuisset enim æs illud in habitū statuæ figurari, nisi accessissent peritæ manus. Tertia causa est forma: neq; enim statua ista Doriphoros aut Diadumenos uocaretur, nisi hæc illi esset impressa facies. Quarta causa est faciendi propositum: nam nisi hoc fuisset, facta non esset. Quid est propositū? quod inuitauit artificē, quod ille secutus fecit. Vel pecunia est hoc, si uenditurus fabricauit: uel gloria, si laborauit in nomē: uel religio, si donū templo parauit. Ergo & hæc causa est propter quā fit. An non putas inter causas facti operis numerandū, quo remoto factum non esset? His quintā Plato adiecit exemplar, quam ipse Ideam uocat: hoc est enim ad quod respiciens artifex, id quod destinabat, efficit. Nihil aut ad rem pertinet, utrum foris habeat exemplar, ad quod referat oculos: an intus, quod ibi ipse cōcepit & posuit. Hæc exemplaria rerum omniū Deus intra se habet, numerosq; uniuersorū quæ agenda sunt, & modos mente cōplexus est, plenus his figuris est, quas Plato Ideas appellat immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaq; homines quidem pereunt: ipsa autē humanitas ad quam homo effingitur, permanet, & hominibus laborantibus, intereuntibus, illa nil patitur. Quinq; ergo causæ sunt, ut Plato dicit: Id ex quo, id à quo, id in quo, id ad quod, id propter quod. Nouissimè id quod ex his est: tanquā in statua (quia de hac loqui cœpimus) Id ex quo, æs est: Id à quo, artifex est: Id in quo, forma est, quæ aptatur illi: Id ad quod, exemplar est, quod imitatur is qui facit: Id propter quod, facientis propositū est. Id quod existis est, ipsa statua. Hæc omnia mundus quoq; (ut ait Plato) habet. Faciens hic Deus est: ex quo fit, hæc materia est: forma hæc est habitus, & ordo mundi quem uidemus. Exemplar, scilicet ad quod Deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit, propositum propter quod fecit. Quæris, quid sit propositum Deo? Bonitas, ita certè Plato ait, quæ Deo faciendi mundum causa fuit: bonus est, bona fecit, bono nulla cuiusquam boni inuidia est. Fecit itaq; quā optimū potuit. Fer ergo iudex sententiam, & pronuncia, quis tibi uerissimillimum uideatur dicere, non quis uerum dicat. Id enim tam supra nos est, quā ipsa ueritas. Hæc quæ ab Aristotele & Platone ponitur, turba causarum, aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit. Nam si quocunque remoto quid effici non potest, id causam iudicant esse faciendi, pauca dixerunt: ponant inter causas tempus, nihil sine tempore potest fieri: ponant locum, si non fuerit ubi fiat aliquid, ne fiet quidem: ponant motum, nil sine hoc nec fit nec perit: nulla sine motu ars, nulla mutatio est. Sed nos nunc primam & generalem causam quærimus: hæc simplex esse debet. Nam & materia simplex est. Quærimus, quid sit causa: Ratio faciens, id est, Deus. Ita enim quæ nunc retuli, nō sunt multæ & singulæ causæ, sed ex una pendent, ex ea quæ facit. Formā dicis causam esse: hæc imponit artifex operi: pars causæ est, nō causa. Exēplar quoq; nō est causa, sed instrumentū causæ necessariū. Sic necessariū est exemplar artifici, quomodo scalprū, quomodo lima: sine his procedere ars nō potest: non partes tamen hæc artis, aut causæ sunt. Propositū, inquit, artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, causa est: ut sit causa, non est efficiens causa, sed superueniens. Hæc autem innumerabiles sunt: nos de causa quærimus generali. Illud uerò non pro solita ipsis subtilitate dixerunt, totum mundum & cōsummatum opus causam esse: multum enim interest inter opus & causam operis. Aut ser sententiā: aut (quod facilius in eiusmodi rebus est) nega tibi liquere, & nos reuerti iube. Quid te, inquis, delectat tempus inter ista cōterere, quæ tibi nullū affectū eripiunt, nullam cupiditatē abigūt? Ego quidem priora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus, & me prius scrutor. Deinde hunc mundū. Ne hoc quidem tēpus (ut existimas) perdo. Ista enim omnia si non cōcidantur, nec in hanc subtilitatē inutilem distrāhant, attollunt & leuant animū, qui graui sarcina pressus, explicari cupit, & reuerti ad illa quorū fuit. Nam corpus hoc

Causæ sunt quatuor.

pus hoc animi pondus ac pœna est: premente illo urgetur: in uinculis est, nisi accessit philoso-
 phia: & illum respirare rerum naturæ spectaculo iussit, & à terrenis dimisit ad diuina. Hæc liber-
 tas eius est, hæc euagatio: subducit interim se custodiæ in qua tenetur, & cœlo reficitur. Quem
 admodum artifices ex alicuius rei subtilioris intentione, quæ oculos defatigat, si malignum &
 non præclarum lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populi ocium de-
 dicata oculos libera luce delectant: sic animus in hoc tristi & obscuro domicilio clusus, quoties
 potest apertum petit, & in rerum naturæ contemplatione requiescit. Sapiens affectatorq; sapi-
 entia adhæret quidem in corpore suo, sed optima sui parte abest, & cogitationes suas ad subli-
 mia intendit, & uelut sacramento ligatus, hoc quod uiuit stipendium putat, & ita formatus est,
 ut illi nec amor uitæ, nec odium sit, patiturq; mortalia, quamuis sciat ampliora superesse. Interdū
 ces mihi inspectionem rerum naturæ, ac toto abductum rediges in partem? Ego non quæram,
 al. imo. quæ sint initia uniuersorum, quis rerum formator, quis omnia in t̄ uno mersa, & materia inerti
 conuoluta discreuerit? Non quæram, quis sit artifex huius mundi, qua ratione tanta magnitudo
 al. in una. in legem & ordinem uenerit, quis sparsa collegerit, confusa distinxerit, t̄ nimia deformitate la-
 tentibus faciem diuiserit: unde lux tanta fundatur, ignis sit, an aliquid igne lucidius? Ego ista nō
 al. sepe nascentem: quæram? ego nesciam unde descenderim? semel hæc mihi uidenda sint, an t̄ sepe? Nesciam quò
 dum: quò. hinc iturus sim? quæ sedes expectat animam solutam legibus seruitutis humanæ? Vetas me cœ-
 lo interesse, id est, iubes me uiuere capite demisso? Maior sum, & ad maiora genitus, quàm ut m̄a
 cipium sim mei corporis? quod equidem non aliter aspicio, quàm uinculū libertati meæ circun-
 datum. Hoc itaq; oppono fortunæ, in quo resistat, nec per illud ad me ullum transire uulnus si-
 no. Quicquid in me potest iniuriam pati, hoc est in hoc obnoxio domicilio: animus liber habi-
 tat: nunquam me caro ista compellet ad metum, nunquam ad indignam boni simulationē, nun-
 quam in honorem huius corporisculi mentiar. Cum uisum fuerit, distraham cum illo societatem:
 al. nunc cū ha- & t̄ nunc tamen dum hæremus, non erimus æquis partibus socij, animus ad se omne ius dicet.
 remus. Contemptus corporis sui, certā libertas est. Vt ad propositum reuertar, huic libertati multū cō-
 feret & illa, de qua modò loquebamur, inspectio: nempe, Vniuersa ex materia & ex Deo cōstant.
 Deus ista temperat, quæ circumfusa rectorem sequuntur, & ducem. Potentius autem est quod
 facit, quod est Deus, quàm materia patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hūc
 in homine animus: quod est illic materia, id in nobis corpus est. Seruiant ergo deteriora melio-
 ribus: fortes simus aduersus fortuita: non contremiscamus iniurias, non uulnera, non uincula,
 non egestatem. Mors quid est? aut finis est, aut transitus: nec desinere timeo, idem enim quod
 non cœpisse: nec transire, quia nusquam tam angustē ero. Vale.

ERASMI IN LIBRVM VIII. EPISTOLARVM.

- Epist. 59. Mortis moras.] Pro moras, habebat, consulta: an rectē, uide.
 Epist. 60. Si ad nostrum aluum.] Pro, ad nostrum a'uum, Rodolphus legendum putat, ad nostrum album: ut intel-
 ligas ad iudicium Stoicorum. Et magnopere placet Rodulphi sententia.
 Epist. 62. Eadem uelle.] Pro, eadem uelle, erat, ne eadem uelle uidear.
 Tanquam maximè scribentem.] Pro maximè, erat, cum maximè.

PINCIANI IN EVNDEM.

- Epist. 59. Ciceronem autorem huius uerbi habeo.] Castigandum existimo, Ciceronem autorem usq; uerbū
 habeo. quod sequentia monstrant.
 Primum genus Stoicis quibusdam uidetur: sed quare uideatur, subiiciam.] Exemplar cor-
 rectissimum Facundi & Primitiui, loco illius particule, sed, habet, quod: ut sit legendum: Primum genus Stoicis
 quibusdam uidetur: quod quare uideatur, subiiciam. hoc sensu: Visum esse Stoicis, primum genus non esse, quod
 est: quia natura complectatur, etiam quæ non sunt: sed tantum, quod.

Quæ sunt, interrogas? Propriè Plato idéas uocat.] Vetus lectio: Quæ sunt, interrogas? Propria
 Platonis supellex est. Plato idéas uocat.

Ex quibus omnia quæ sunt, fiunt.] Secus eadem: ex quibus omnia quæcunq; uidemus fiunt.

Eorum quæ naturaliter fiunt.] Eadem, eorum quæ natura sunt.

In idem flumen bis descendimus, & non descendimus.] Bona pars exemplarium breuius: In
 idem flumen bis descendimus. ut putem legendum, addita negatione: In idem flumen bis non descendimus. Senten-
 tia Aristoteli & alijs memorata. (bituri.)

- Epist. 60. Tanquā semper futura, ac semper habituri.] Vetus lectio, tanquā aut semper futura, aut semper ha-
 Opinionē falsi boni immoderatam & immodicam.] Legendum, opinione falsi boni motam im-
 moderatam & immodicam. ex eadem.

Ita quæ periculum sui fecerint.] Brenius pleriq; codices: inuenio tamen tralationes uerborum, ut non
 temerarias, ita quæ non periculum sui fecerint. Alij sic: inuenio tralationes uerborum, ut non temerarias, ita quæ
 periculum sui fecerint. Et paulo post, mouet, scribe: non, mouit.

- Epist. 62. Quia quādiu futurum hoc sit, non minus pendo.] Quidam pro uerbis illis, non minus pendo,
 nemini pando, legunt. Quid si scribas, non animi pendeo: uel certè, minimi pendo.

- Epist. 64. Desine beneficiū naturæ malè interpretari.] Omnis antiqua lectio, fortunæ, agnoscit: nō, naturæ.
 quæ scriptura uidetur cōfirmari uerbis sequētibz: Maiorē ipsi nobis iniuriā fecimus, quàm à fortuna accepimus.
 Sed

A Sed hæc tantum morbis & temporibus aptanda sunt.] *Modis legendum, non morbis: ex eadem. Indicant id etiam uerba auctoris, paulo post: Teras ista oportet, & eligas tempus, adhibeas singulis modum.* Epist. 65.

Quemadmodum artifices ex alicuius rei subtilioris intentione, quæ oculos defatigat.] Epist. 66. *Scribendum: Quemadmodum artifices cum alicuius rei subtilioris intentione oculos defatigant. ex eadem. Quidam tamen codices non intentione, sed inspectione, præferunt. Cui lectioni suffragantur uerba, quæ non multo post habentur: Interdices mihi inspectione rerum nature. & paulo ante calcem: Et illa, de qua modo loquebamur, inspectio.*

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM
EPISTOLARVM LIBER IX.

Epist. LXVII. Notat eos, qui tres gradus bonorum faciunt, dicens tantum unum bonum absolutum esse, scilicet uirtutem, incapacem augmenti uel decrementi, ex qua bona sunt paria.

Claranum condiscipulum meum uidi post multos annos: non puto expectas ut adijciam senem, sed mehercules uiridem animo ac uigentem, & cum corpusculo suo colluctantē. Iniquē enim se natura gessit, & talem animum malē collocauit: aut fortasse uoluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum ac beatissimum sub qualibet cute latere. Vicit tamen omnia impedimenta, & ad cætera contemnenda à contemptu sui uenit. Errare mihi uisus est qui dixit:

Gratior est pulchro ueniens ē corpore uirtus.

B Nullo enim honestamento eget, ipsa & magnum sui decus est, & corpus suum consecrat. Certē Claranum nostrum cœpi intueri: formosus mihi uidetur, & tam rectus corpore quā est animo. Potest ex casa uir magnus exire: potest & ex deformi humiliq; corpusculo, formosus animus ac magnus. Quosdam itaq; uidetur mihi in hoc natura tales generare, ut approbet uirtutē omni loco nasci. Si nosset per se nudos edere animos, fecisset, nunc quod amplius est facit: quosdam enim edit corporibus imeditos, sed nihilominus perrumpentes obstantia. Claranus mihi uidetur in exemplar editus: ut scire possemus, non deformitate corporis fœdari animum, sed pulchritudine animi corpus ornari. Quamuis autem paucissimos unā fecerimus dies, tamen multi nobis sermones fuerunt, quos subinde egeram, & ad te permittam. Hoc primo die quæsitū est, quomodo possint tria bona esse, si triplex eorum conditio est? Quædam (ut nostris uidetur) prima bona sunt: tanquā gaudium, pax, salus patriæ. Quædam secunda, in materia infelici expressa: tanquam tormentorum patientia, & in morbo graui temperantia. Illa bona directō optamus nobis: hæc, si necesse erit. Sunt adhuc tertia: tanquam modestus incessus & compositus, ac probus uultus, & conueniens prudenti uiro gestus. Quomodo ista tria inter se tria, esse possint, cum alia optanda sint, alia auersanda? Si uolumus ista distinguere, ad primum reuertamur, & consideremus id quale sit. Animus intuens uera, peritus fugiendorum ac petendorum, non ex opinione, sed ex natura precia rebus imponens, toti se inferens mundo, & in omnes eius actus contemplationem suam mittens, cogitationibus actionibusq; intentus, ex æquo magnus ac uehemens, asperis blandisq; pariter inuictus, neutri se fortunæ submittens, supra omnia quæ contingūt acciduntq; emittens, pulcherrimus cum decore, cum uiribus sanus ac siccus, imperturbatus, intrepidus, quem nulla uis frangat, quem nec attollant fortuita, nec deprimāt. Talis animi uirtus est, hæc eius facies, si sub unum ueniat aspectum, & semel tota se ostendat. Cæterum multæ eius species sunt, quæ pro uitæ uarietate & pro actionibus explicātur: nec minor fit aut maior ipsa. Crescere enim summum bonum non potest, nec uirtuti ire retrō licet: sed in alias atq; alias qualitates conuertitur, ad rerum quas actura est habitum figurata: quicquid attingit, in similitudinem sui adducit & fingit: actiones, amicitias, interdum domus totas, quas intrauit disposuitq; condecorat: quicquid tractauit, id amabile, conspicuum, mirabile facit. Itaque uis eius & magnitudo ultrā non potest surgere, quando incrementum maximo non est. Nihil inuenies rectius recto, non magis quā uerius uero, quā temperato temperatius: omnis in modo est uirtus, modus certa mensura est. Constantia non habet quō procedat, nō magis quā fiducia, aut ueritas, aut fides. Quid accedere perfecto potest? Nihil. Aut perfectum nō erat, cui accessit. Ergo ne uirtuti quidem: cui si quid adijci potest, defuit. Honestum quoq; nullam accessionem recipit: honestum est enim propter quod illa quæ retuli. Quid porro decorum, & iustum, & legitimum? nō eiudem esse formæ putas, certis terminis comprehensum? Crescere posse, imperfectæ rei signū est: bonum omne in easdem cadit leges: iuncta est priuata & publica utilitas, tam mehercules, quā in inseparabile est, laudandum petendumq; est. Ergo uirtutes inter se pares sunt, & opera uirtutum, & omnes homines, quibus illa contingere. Satorum uerō animaliumq; uirtutes, cum mortales sint, fragiles quoque caduæq; & incertæ, exiliunt residuntq;: & ideo non eodem precio æstimantur, quia una inducitur humanis uirtutibus regula: una enim est ratio recta, simplexq; est. Nihil est diuino diuinius, cœlesti cœlestius. Mortalia tamen minuuntur, cadunt, deteruntur, crescunt, exhauriuntur, implentur. Itaq; illis in tam incerta sorte inæqualitas est. Diuinorū una natura est. Ratio autem nihil aliud est, quā in corpus humanū pars diuini spiritus mersa. Si ratio diuina est, nullum autem bonum sine ratione est, bonum omne diuinū est. Nullum porro inter

al. utraq; bona.

al. eminent.

rō inter diuina discrimen est: ergo nec inter bona. Paria itaque sunt, & gaudium, & fortis atque
 obstinata tormentorum perpessio. In utroque enim eadem est animi magnitudo: sed in altero
 remissa & laxa, in altero pugna & intentio. Quid tu non putas, parem esse uirtutem eius qui for-
 titer hostium mœnia expugnat, & eius qui obsidionem patientissimè sustinet? Et magnus Sci-
 pio, qui Numantiam claudit & comprimit, cogitq; inuictas manus in exitum ipsas † sui uerti: &
 magnus ille obfessorum animus, qui scit non esse clausum, cui mors aperta est, & in complexu li-
 bertatis expirat. Aequè reliqua quoque inter se paria sunt, tranquillitas, simplicitas, † libertas,
 constantia, æquanimitas, tolerantia: omnibus enim istis una uirtus subest, quæ animum rectum
 & indeclinabilem præstat. Quid ergo? nihil interest inter gaudium, & † dolorum inflexibilē pa-
 tientiam? Nihil, quantum ad ipsas uirtutes: plurimum, quantum ad illa, in quibus uirtus utraq;
 ostenditur. In altero nanque naturalis animi remissio ac laxitas, in altero contra naturam do-
 lor. Itaque media sunt hæc, quæ plurimum interualli recipiunt. Virtus in utraq; par est. Virtutē
 materia non mutat: nec peiorem facit dura & difficilis, nec meliorem hilis & læta. Neceffe est
 ergo æqualia sint bona utraque: quia nec hic potest se melius in hoc gaudio gerere, nec ille me-
 lius in illis cruciatibus: duo uerò, quibus nihil fieri melius potest, paria sunt. Nam si quæ extra
 uirtutem posita sunt, aut minuere illam, aut augere possunt, desinit unum bonum esse quod ho-
 nestum est. Si hoc concesseris, omne honestum perit. Quare? dicam: quia nihil honestū est, quod
 ab inuito, quod à coacto fit. Omne honestum uoluntarium est. Admisce illi pigritiam, querelā,
 tergiversationem, metum, quod habet in se optimum, perdidit, sibi placere. Non potest honestū
 esse, quod non est liberum. Nam quod timet, seruit. Honestum omne securum est, tranquillū est.
 Si recusat aliquid, si complorat, si malum iudicat, perturbationem recipit, & in magna discordia
 uolutatur. Hinc enim species recti uocat, illinc suspicio mali retrahit. Itaque qui honestè aliquid
 facturū est, quicquid opponitur, id etiam si incommodum putat, malum non putat, uelut libes.
 Omne honestum iniussū, incoactūq; est, sincerum, & nullo malo mixtum. Scio quid
 mihi hoc loco responderi possit: Hoc nobis persuadere conaris, nihil interesse, utrum aliquis in
 gaudio sit, an in eculo iaceat, & tortorem suum lasset. Poteram respondere quod Epicurus ait,
 Sapiētem si in Phalaridis tauro peruratur, exclamaturum: Dulce est, & ad me nil pertinet. Quid
 miraris, si ego paria bona dico, alterius in gaudio positi, alterius inter tormenta fortissimè stan-
 tis: cum (quod incredibile est) dicat Epicurus, dulce esse torqueri. Et hinc respondeo, plurimū
 interesse inter gaudium & dolorem. Si queratur electio, alterum petam, alterū uitabo. Illud se-
 cundum naturam est, hoc contra. Quamdiu sic æstimantur, magno inter se dissident spacio. Cū
 uerò ad uirtutem uentum est, utraque par est, & quæ per læta procedit, & quæ per tristitia. Nul-
 lum habent momentum uexatio & dolor, & quicquid aliud incommodi est: uirtute enim obrui-
 tur. Quemadmodum † minuta lumina claritas solis obscurat: sic dolores, molestias, iniurias, uir-
 tus magnitudine sua elidit atque opprimat, & quocunque affulsit, ibi quicquid sine illa apparet,
 extinguitur: nec magis ullam portionem habet incommoda, cum in uirtutem inciderint, quàm
 in mari nimbus. Hoc scias ita esse, ad omne pulchrum uir bonus sine ulla cunctatione percurrat:
 stet illic licet carnifex, stet tortor atq; ignis, perseverabit: nec quid passurus, sed quid facturū
 sit, aspiciet: & se honestæ rei tanquam bono uiro credet, utilem illam sibi iudicabit, tutā, prospe-
 ram. Eundem ergo locū habebit apud illum honesta res, sed tristis atq; aspera, quem uir bonus,
 pauper, aut exul, ac pallidus. Agedum pone ex alia parte uirum bonum, diuitijs abundantem, ex
 altera nihil habentem, sed in se omnia: uterque æquè bonus uir erit, etiam si fortuna dispari ute-
 tur. Idem (ut dixi) in rebus iudicium est, quod in hominibus. Aequè laudabilis est uirtus in cor-
 pore ualido ac libero posita, quàm in morbo ac uincto. Ergo † tua quoq; uirtus nō magis lau-
 dabilis, si corpus illæsum tibi & integrum fortuna præstiterit, quàm si ex aliqua parte mutilatū.
 Alioqui hoc erit, ex seruorum habitu dominum æstimare. Omnia enim ista in quæ dominiū ca-
 sus exercet, seruilis sunt, pecunia, & corpus, & honores, imbecilla, fluida, mortalia, possessiones
 incertæ. Illa rursus libera & inuicta opera uirtutis, quæ non ideo magis appetenda sunt, si beni-
 gnus à fortuna tractantur, nec minus si aliqua rerum iniquitate premuntur. Quod amicitia in
 hominibus est, hoc in rebus appetitio est. Non puto magis amares uirum bonum locupletem,
 quàm pauperem: nec robustum & lacertosum, quàm gracilem & languidi corporis. Ergo ne rō
 quidem magis appetēs hilarem aut pacatā, quàm distractam & operosam: & si hoc est, magis di-
 ligēs ex duobus æquè bonis uiris nitidum & unctum, quàm puluerulentum & horrentem. De-
 inde hucusque peruenies, ut magis diligas integrum omnibus membris & illæsum, quàm debi-
 lem aut luscum. Paulatim fastidium tuum illò usque procedet, ut ex duobus æquè iustis ac pru-
 dentibus comatum & crispulum malis, quàm recaluastum. Vbi par est in utroque uirtus, non
 comparet aliarum rerum inæqualitas. Omnia enim alia, non partes, sed accessiones sunt. Nam
 quis tam iniquam censuram inter suos agit, ut filium sanum quàm ægrum magis diligat? proce-
 rum uel & excelsum, quàm breuem † & modicum? Fœtus suos non distinguunt fere, & se in ali-
 mentum pariter omnium sternunt. Aues ex æquo partiuntur cibos. Vlysses ad Itachæ suæ saxa
 sic properat, quemadmodum Agamemnon ad Mycenarū nobiles muros. Nemo enim patriam
 (quia magna est) amat, sed quia sua. Quorsum hæc pertinent? ut scias, uirtutē omnia opera sua,
 uelut fœtus suos iisdem oculis intueri, æquè indulgere omnibus, & quidem impensius, labora-
 tibus. Quoniam quidem etiam parentum amor, magis in ea quorum miseretur, inclinatur. Virtus
 quoque

4 quoque opera sua quæ uidet affici & premi, non magis amat, sed parentum bonorum more, magis complectitur ac fouet. Quare non est ullum bonum altero maius? quia non est quicquam aptius, quia plano nihil est planius. Non potes dicere, Hoc magis par est alicui quam illud: ergo nec honesto honestius quicquam est. Quod si par omnium uirtutum natura est, tria genera bonorum in æquo sunt. Ita dico, in æquo est, moderatè gaudere, & moderatè dolere. Læticia illa nō uicit hanc animi firmitatē sub torrore gemitus deuorantē. Illa bona optabilia sunt, hæc mirabilia, utraq; nihilominus paria: quia quicquid incommodi est, uelamento maioris boni tegitur. Quisquis hæc imparia iudicat, ab ipsis uirtutibus auertit oculos, & exteriora circumspicit. Bona uera idem pendent, idem patent: falsa multum habent uani. Itaque speciosa & magna contrā uidentibus, cum ad pondus reuocata sunt, fallunt. Ita est, mi Lucili, quicquid uera ratio commendat, solidum & æternum est, firmat animum, attollitque, semper futurum in excelso. Illa quæ temerè laudantur & uulgi sententia bona sunt, inflant inanibus lætos. Rursus ea quæ timentur tanquam mala, iniiciunt formidinem mentibus, & illas non aliter quàm animalia species periculi agitant. Vtraque res ergo sine causa animū & diffundit, & mordet: nec illa gaudio, nec hæc metu digna est: sola ratio immutabilis & iudicij tenax est. Non enim seruit, sed imperat sensibus. Ratio rationi par est, sicut rectum recto: ergo & uirtus non aliud quàm recta ratio. Omnes uirtutes rationes sunt. Rationes sunt, si rectæ sunt. Si rectæ sunt, & pares sunt. Qualis ratio est, tales & actiones sunt: ergo omnes pares sunt. Nam cum similes rationi sint, similes & inter se sunt: pares autem actiones inter se esse dico, quia rectæ sunt, & honestæ. Cæterum magna habebunt discrimina, uariante materia: quæ modò latior est, modò angustior: modò illustis, modò ignobilis: modò ad multos pertinens, modò ad paucos. In omnibus tamen istis, id quod optimum est, par est: tanquam uiri boni, omnes pares sunt, quia boni sunt: sed habent differentias ætatis: alius senior, alius iunior. habent corporis: alius formosus, alius deformis est. habent fortunæ: ille diues, hic pauper est: ille graciosus, potens, urbibus notus & populis: ignotus hic plerisque, & obscurus. Sed per illud quod boni sunt, pares sunt. De bonis ac malis sensus nō iudicat: quid utile sit, quid inutile, ignorat. Non potest ferre sententiam, nisi in rem præsentem perductus est: nec futuri prouidus est, nec præteriti memor, quid sit consequens nescit. Ex hoc autem rerum ordo seriesque contextitur, & unitas uitæ in perfectum iturā. Ratio ergo arbitra est bonorum ac malorum, aliena & externa pro uilibus habet: & ea quæ neque bona sunt, neque mala, accessiones minimas ac leuissimas iudicat: omne illi bonū in animo est. Cæterum bona quædam prima existimat, ad quæ ex proposito uenit, tanquā uictoriā, bonos liberos, patriæ salutē: quædam secūda, quæ nō apparēt nisi in reb. aduersis, tanquā æquo animo pati morbum magnū, exiliū, quædam media, quæ nihilo magis secundū naturā sunt, quàm contra naturā: tanquā prudenter ambulare, cōpositē sedere. Non enim minus secundū naturā est, sedere, quàm aut stare aut ambulare. Duo illa superiora bona diuersa sunt. Prima enim secundū naturam sunt, gaudere liberorū pietate, patriæ incolumitate. Secūda contra naturam sunt, fortiter obstare tormentis, & sitim perpeti, morbo urente præcordia. Quid ergo aliquid cōtra naturā bonū est? Minimè. Sed illud aliquādo cōtra naturā est, in quo bonū illud existit: uulnerari enim, & subiecto igne tabescere, & aduersa ualitudine affligi, cōtra naturā est: sed inter ista seruare animū infatigabilē, secundū naturam est. Et ut, quod uolo, exprimā breuiter, materia boni aliquando cōtra naturā, at bonū nunquā: quoniam bonū sine ratione nullū est: sequitur aut ratio naturā. Quid est ergo ratio? naturæ imitatio. Quid est summū hominis bonū? ex naturæ uoluntate se gerere. Nō est, inquit, dubiū, quin felicior pax sit nunquā lacessita, quàm multo reparata sanguine. Nō est dubiū, inquit, quin felicior sit inconcussa ualētudo, quàm ex grauib. morbis & extrema minitantib. in tutū ui quadā & patientia educa. Eodē modo nō erit dubiū, quin maius bonū sit gaudiū, quàm obnoxius animus ad perpetiēdos cruciatus uulnerū aut ignium? Minimè: illa enim quæ fortuita sunt, plurimū discriminis recipiunt: estimantur enim utilitate fumentū. Bonorū unū propositū est, consentire naturæ. Hoc cōtingere in omnib. par est. Cū alicuius in senatu sententiam sequimur, non potest dici, Ille magis assentitur quàm ille: ab omnib. in eandē sententiā itur. Idem de uirtutibus dico, omnes naturæ assentiuntur. Idē de bonis dico, omnia naturæ assentiuntur. Alter adolescēs decessit, alter senex, aliquis præter hos infans, cui nihil amplius cōtingit, quàm prospicere uitā. Omnes hi æquē fuere mortales, etiā si mors aliorū lōgius uitā passā est procedere, aliorū in medio flore præcēdit, aliorū interrumpit principia. Alius inter cœnandū solutus est, alterius cōtinuata mors somno est, aliquē concubitus extinxit. His oppone ferro trās fossos, aut exanimatos serpentū morsu, aut fractos ruina, aut per longā neruorū cōtractionē extortos minutatim. Aliquorū melior dici, aliquorū potest peior exitus: mors quidē omniū par est: per quē uenit, diuersa sunt, id in quod desinūt, unū est: mors nulla maior aut minor est: habet enim eundē in omnib. modū, finisse uitā. Idē tibi de bonis dico: hoc bonū inter meras uoluptates est, hoc inter tristitia & acerba: illud fortunę indulgentiā rexit, hoc uiolentiā domuit: utrunq; equē bonū est, quāuis illud plana emolliuerit, hoc aspera. Idē finis omniū est: bona sunt, laudanda sunt, uirtutē rationēq; comitatur: uirtus equat inter se, quicquid agnoscit. Nec est quod hoc inter nostra placita mireris: apud Epicurū duo bona sunt, ex quibus summū illud beatūq; cōponitur, ut corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione. Hęc bona nō crescunt, si plena sunt. Quò enim crescat, quod plēnū est? Dolore corpus caret: quid ad hanc accedere indolentiā potest? Animus cōstat sibi, & placidus est: quid accedere ad hanc tranquillitatem potest? Quē-

Seneca.

I admodum

admodū serenitas cœli nō recipit maiore adhuc claritatē, in sincerissimū nitorem repurgata: sic A
hominis, corpus animūq; curantis, & bonū suū ex utroq; necētis, perfectus est status, & summā
uoti sui inuenit, si nec æstus animo est, nec dolor corpori. Si quē extra blandimenta contingunt,
nō augent summū bonū, sed (ut ita dicā) condiunt & oblectant: absolutū enim illud humanę na-
turę bonū, corporis & animi pace contentū est. Dabo apud Epicurū tibi etiā nunc simillimam
huic nostrę diuisionē bonorū. Alia enim sunt apud illum, quę malit contingere sibi: ut corporis
quietē, ab omni incōmodo liberā, & animi remissionē, bonorū suorū cōtemplatione gaudentis.
Alia sunt, quę quāuis nolit accidere, nihilominus & laudat & cōprobat: tanquā illā, quā paulo an-
tē dicebā, malę uoletudinis, & dolorū grauissimorū perpersionē, in qua Epicurus fuit illo sum-
mo ac fortunatissimo die suo: ait enim se uesicę & exulcerati uentris tormenta tolerare, ulterio-
rē doloris accessione non recipientia, esse nihilominus sibi illū beatū diem: beatū autē agere, nisi
qui est in summo bono, nō potest. Ergo & apud Epicurū sunt hęc bona, quę malles nō experiri:
sed quia ita res tulit, & amplexāda & laudanda & exquāda summi sunt. Nō potest dici hoc nō
esse par maximis bonū, qđ beatę uitę clausulā imposuit, cui Epicurus extrema uoce gratias egit.
Permitte mihi, mi Lucili, uirorum optime, aliquid audacius dicere: si ulla bona maiora esse alijs
posset, hęc ego quę tristitia uidetur, mollibus illis & delicatis prętulissem. Maius est enim † per-
al. perfringe-
re. strinxisse difficilia, qđ læta moderari. Eādē ratione fit, scio, ut aliquis felicitatē bene, & calamitatē
fortiter ferat. Aequē fortis esse potest, qui p uallo securus excubuit, nullis hostib. castra tentantia-
bus: & qui succis poplitib. in genua se excepit, nec arma dimisit. Maçte uirtute esto, sanguinolē-
tis & ex acie redeūtib. dicitur. Itaq; hęc magis laudauerim bona exercitata & fortia, & cū fortu-
na rixata. Ego nō dubito, quin magis laudē truncā illam & retorridā manū Mutij, quā cuiusli-
bet fortissimi saluā. Stetit hostiū flammārūq; cōtemptor, & manū suā in hostili foculo distillan-
tem perspectauit, donec Porfenna, cuius pœnæ fauebat, glorię inuidit, & ignē inuito eripi iussit.
Hoc bonū quid ni inter prima numerē, tātoq; maius putē, quā illa secura & intentata fortunę,
al. uixisse.
quāto rarius est hostē amissa manu † uicisse, quā armata? Quid ergo, inquis, hoc bonū tibi opta-
bis? Quid ni hoc enim, nisi qui potest & optare, nō potest facere. An potius optē ut malē † laxan-
dos, aut quod
magis probo,
malacişados,
id est mollien-
dos, molliter
tractados: quo
uerbo usus est
Plautus in Bac-
chid.
al. hyemem re-
uonem reuolu-
uitur.
uitur. fortē, luxan-
dos, aut quod
magis probo,
malacişados,
id est mollien-
dos, molliter
tractados: quo
uerbo usus est
Plautus in Bac-
chid.
al. hyemem re-
uonem reuolu-
uitur.

Epist. L XVIII. Quomodo omne bonum est optabile.

Ut à cōmunibus initiū faciā, uer aperire se cœpit: sed iam inclinatū in æstatē, quo tēpore cale- B
re debebat, intepuit, nec adhuc illi fides est: sæpe enim in † hyemē reuoluitur. Vis scire quā du-
biū adhuc sit? nondū me cōmitto frigidus † ueri, † adhuc uigor est eius in frigore. Hoc est, inquis,
nec calidū, nec frigidū pati. Ita est, mi Lucili, iam ætas mea contenta est suo frigore, uix media re-
gelatur æstate. Itaq; maior pars in stramētis degitur. Ago gratias senectuti, quod me lectulo affi-
xit. Quid ni gratias illi hoc nomine agā? Quicquid debēā nōlle, nō possum. Cū libellis mihi plu-
rimus sermo est. Si quādo interueniūt epistolę tuę, tecū esse mihi uideor: & sic afficior animo, tā-
quā tibi non rescribā, sed respondeā. Itaq; & de hoc quod quæris, quasi colloquar tecū: quale sit,
unā scrutabimur. Quæris an omne bonū optabile sit: si bonū est, inquis, fortiter torqueri, & ma-
al. adhuc rigo-
re eius infrin-
gor. gno animo uri, & patienter ægrotare, sequitur ut ista optabilia sint. Nihil autē uideo ex istis uoto
dignū. Neminē certē adhuc scio eo nomine uotū soluisse, quod flagellis cæsus esset, aut podagra
distortus, aut eculo lōgior factus. Distingue, mi Lucili, ista, & intelliges esse in his aliquid optā-
dū. Tormēta abesse à me uelim: sed si sustinēda fuerint, ut me in illis fortiter, honestē, animosē ge-
ram, optabo. Quid ni ego malim nō incidere bellū: sed si inciderit, ut uulnera, ut famē, & omnia
quę bellorū necessitas affert, generosē feram, optabo. Non sum tam demens, ut ægrotare cupiā:
al. nostrorum. sed si ægrotandū fuerit, ut nihil intemperanter, nihil effœminatē faciam, optabo. Ita non incōmo-
da optabilia sunt, sed uirtus qua perferūtur incōmoda. Quidā ex nostris existimant, omniū † tor-
mentorū fortē tolerantia non esse optabilē, sed nec abominādam quidem: quia uoto purū bonū
peti debet, & tranquillū, & extra molestiā positū. Ego dissentio. Quare? primū quia fieri nō po-
test, ut aliqua res bona quidē sit, sed optabilis nō sit: deinde si uirtus optabilis est, nullū autē sine
uirtute bonū, & omne bonū optabile. Deinde etiā, si tormentorū fortis patientia optabilis non
est: etiamnū interrogo, nō ne fortitudo optabilis est? Atqui pericula cōtemnit & prouocat. Pul-
cherrima pars eius, maximeq; mirabilis illa est, nō cedere ignibus, obuiā ire uulneribus. Interdū
tela ne uitare quidē, sed pectore excipere. Si fortitudo optabilis est, & tormēta patienter ferre o-
ptabile est: nec tamē ideo solūmodo ferre tormēta optabile est. Hoc enim, fortitudinis pars est.
Sed separa ista (ut dixi) nihil erit quod tibi faciat errorē. Nō enim pati tormenta optabile est, sed
pati fortiter. Illud opto fortiter, quod est uirtus: quis tamen unquam hoc sibi optabit? Quędam
uota aperta & professa sunt, cum particulatim fiūt: quędam latent, cū uno uoto multa cōprehen-
sa sunt. Tanquā opto mihi uitā honestā, uita autē honesta actionibus varijs constat. In hac est
Reguli arca, Catonis scissum manu sua uulnus, Rutilij exilium, calix uenenatus, qui Socratē trās-
tulit ē carcere in cœlum. Ita cum optaui mihi uitā honestā, & hęc optaui, sine quibus inter-
dum honesta non potest esse.

—O' terq; quaterq; beati,

Quis ante ora patrum Troie sub mœnibus ælis

Contigit oppetere —

Quid

A Quid interest, optes hoc alicui, an optabile fuisse fatearis? Decius se, p. Repub. deuouit, & in me-
dios hostes cōcitato equo mortē petens irruit. Alter post hūc patērnę uirtutis æmulus, cōceptis
solēnib. ac iam familiarib. uerbis, in aciē cōfertissimā incurrat, de hoc sollicitus tantum ut litaret,
optabilē rē putans bonā mortē. Dubitas ergo, an optimū sit memorabilē mori, & in aliquo opere
uirtutis? Cū aliquis tormenta fortiter patitur, omnib. uirtutibus utitur, fortasse cū una in prom-
ptu sit, & maximē appareat patiētia. Cæterum illic est fortitudo: cuius patientia & perpessio, &
tolerantia, rami sunt. Illic est prudentia, sine qua nullū initur consiliū: quę suadet, qđ effugere nō
possis, quā fortissimē ferre. Illic est cōstātia: quę deijci loco nō potest, & propositū nulla ui ex-
torquēte dimittit. Illic est indiuiduus ille comitatus uirtutū. Quicquid honestē sit, una uirtus fa-
cit, sed ex cōsiliij sentētia. Quod aut ab omnib. uirtutib. cōprobatur, etiā si ab una fieri uidetur, o-
ptabile est. Quid tu existimas ea tantum optabilia esse, quę per uoluptatē & ociū ueniūt? quę ex-
cipiūtur forib. ornatis? Sunt quædā tristes uoluptates, sunt quædā uota, quę nō gratulantiū cōe-
tu, sed adorantiū uenerantiūq; celebrantur. Ita tu nō putas Regulū optasse, ut ad Pœnos perueni-
ret? Indue magni uiri animū, & ab opinionib. uulgi secede paulisper, cape quantam debes uirtu-
tis pulcherrimę ac magnificentissimę speciē, quę nobis non fertis, sed sudore & sanguine colē-
da est: aspice Marcum Catonem, sacro illi pectori purissimas manus admouentē, & uulnera pa-
rū demissa laxantem. Vtrum illi tandē dicturus es, † Nollem quę uelles, & molestē fero, an feli-
citer, quod agis? Hac loco mihi Demetrius noster occurrit, qui uitā securam, & sine ullis fortunę
incurtionib. mare mortuū uocat, nihil habere ad quod exciteris, ad quod te concites, cuius de-
nunciatione & incurſu firmitatem animi tui tentes: sed in ocio inconcusso iacere, non est trāquil-
litas, malacia est. Attalus Stoicus dicere solebat: Malo me fortuna in castris suis, quā in delicijs
habear: torqueor, sed fortiter, bene est: occidit, sed fortiter, bene est. Audi Epicurū, dicet, & dul-
ce est. Ego tam honestę rei ac seuerę nunquam mollē nomen imponā. Vror, sed inuictus. Quid
ni optabile sit, nā quod urit me ignis, sed quod nō uincit? Nihil est uirtute præstantius, nihil pul-
chrius: & bonum est, & optabile, quicquid ex huius geritur imperio. Vale.

Epist. L X I X. Quomodo sit colendum ociū, & quid in eo tractandum.

Cōsilio tuo accedo: absconde te in ocio, sed & ipsum ociū absconde. Hoc te facturū, Stoicorū
etiā si nō præcepto, at exēplo licet scias: sed ex præcepto quoq; facias, & tibi cum uoles, approba-
bis. Nec ad omnē Rempub. mittimus, nec semper, nec sine ullo fine. Præterea cū sapienti Rem-
ipso dignā dedimus, id est, mundū, nō est extra Rempub. etiā si recesserit, imō fortasse relicto uno
angulo, in maiora atq; ampliora transit, & cælo impositus, intelligit, cū sellā aut tribunal ascende-
rit, quā humili loco sederit. † Deponā hoc apud te, nunquā plus agere sapientē, quā cū in cō-
spectū eius diuina atq; humana uenerūt. Nūc ad illud reuertor, qđ suadere tibi cœperā, ut ociū
tuū ignotū sit. Nō est quod inscribas tibi philosophiā. Atqui etiā aliud proposito tuo nomen im-
pone, ualerudinē, & imbecillitatē, uocato & desidiā. Gloriarī ocio, iners ambitio est. Animalia
quædā ne inueniri possint, uestigia sua circa cubile ipsum confundūt. Idē tibi faciendū est, alio-
quin nō deerūt qui persequātur: multi aperta transeunt, cōdita & obstrusa rimantur: furē signata
solicitant. Vile uidetur quicquid patet: aperta effractarius præterit. Hos mores habet populus,
hos imperitissimus quisq; in secreta irrumpere cupit. Optimū itaq; est, nō iactare ociū suū. Ia-
ctādi aut genus est, nimis latere, & à cōspectu hominū secedere. Ille Tarentū se abdidit, ille Nea-
poli inclusus est, ille multis annis nō trāsit domus suę limē. Cōuocat turbā, quisquis ocio suo ali-
quā fabulā imposuit. Cū secesserit, nō est agendū hoc, ut de te homines loquātur, sed ut ipse tecū
loquaris. Quid aut tecū loquaris? Quod homines de alijs libentissimē faciunt, de te apud te malē
existima. Assuesce & dicere uerū, & audire. Id aut maximē tracta, quod in te esse infirmissimū sen-
ties. Nota habet quisq; sui corporis uitia. Itaq; alius uomitu leuat stomachū, alius frequenti cibo
fulcit, alius interposito ieiunio corpus exhaurit & putgat. Hi quorū pedes dolor repetit, aut ui-
no aut balneo abstinent, in cætera negligentes, huic, à quo sæpe infestantur, occurrūt. Sic in ani-
mo nostro sunt quasi causarię partes, quib. adhibēda curatio est. Quid in ocio facio? ulcus meū
curo. Si ostenderem tibi pedē turgidū, liuidā manū, aut cōtracti cruris aridos neruos, permitte-
res mihi uno loco iacere, & fouere morbū meū. Maius malū est hoc, quod nō possum tibi ostēde-
re. In pectore tuo collectio & uomica est. Nolo laudes, nolo dicas: O' magnū uirū, cōtempnit o-
mnia, & damnatis humanę uitę furorib. fugit. Nihil damnaui nisi me: nō est quod pficiēdi cau-
sa uenire ad me uelis. Erras, qui hinc aliquid auxilij speras. Nō medicus, sed æger hic habitat. Ma-
lo illa cū discesseris, dicas: Ego istū beatū hominē putabā & eruditū, erexeram aures, destitutus
sum, nihil uidi, nihil audiui qđ cōcupiscerē, ad quod reuerterer. Si hoc sentis, si hoc loqueris, ali-
quid profectū est. Malo ignoscas ocio meo, quā inuideas. Ociū, inquis, Seneca mihi commen-
das? ad Epicureas uoces dilaberis. Ociū tibi cōmendo, in quo maiora agas & pulchriora, quā
quę reliquisti. Pulsare superbas potentiorū fores, digerere in literā sentes orbos, plurimū in foro
posse, inuidiosa potētia ac breuis est, & (si uerū æstimes) sordida. Illo me gratia forensi longē an-
tecedit. Ille stipēdijs militaribus, & quæſita per hoc dignitate. Ille clientū turba (tanti est ab ho-
minib. uinci, dū à me fortuna uincatur) cuius turbę par esse nō possum, plus † habet gratiæ. Vti-
nā quidē hoc propositū sequi olim fuisset animus tibi: utinā de uita beata nō in cōspectū mortis
ageremus, sed nūc quoq; nō moremur. Multa enim quę superuacta esse & inimica credituri fui-
mus rationi, nūc experiētię credimus. Quod facere solent qui seritis exēunt, & uolunt tēpus ce-

al. Vellem.
Mortuum mā-
re uita securā
est.

al. Deponē.

al. habeo.

- al. disputauit.* leritate reparare, calcar addamus: hæc ætas optimè facit ad hæc studia. Iam *† disputauit, iam ui-* tia primo feruore adolescentiæ indomita lassauit, nō multum superest ut *extinguat.* Et quando, inquis, tibi proderit istud, quod in exitu discis, aut in quā rem? in hanc, ut exeam melior. Non est tamē quōd existimes, ullā ætatē aptiorē esse ad bonam mentē, quā quæ se multis experimētis, longa ac frequenti rerū patiētia domuit, quæ ad salutaria, mitigatis affectibus, uenit. Hoc est *† hu-* ius boni tempus: quisquis senex ad sapientiam peruenit, annis *† peruenit.* Vale.
- al. brevis hu-*
ius boni.
al. praueni-
tur. *Epist. LXX. De uaria locorum mutatione uitanda: & redimenda*
brevitate temporis.

Mutare te loca, & in aliū de alio trāsfilire nolo. Primū, quia tam frequēs migratio instabilis animi est, coalescere ocio nō potest, nisi desinat circūspicere & errare. Vt animū possis continere, prius corporis tui fugā siste: deinde plurimū remedia cōtinuata proficiūt. Interrumpenda nō est quies, & uitę prioris obliuio. Sine dediscere oculos tuos, sine aures assuescere sanioribus uerbis: quoties processeris, in ipso trāsitu aliqua quę renouēt cupiditates tuas, tibi occurrent: quę admodū ei qui amorē exuere conatur, euitāda est omnis admonitio dilecti corporis, nihil enim facilius quā amor recrudescit: ita qui deponere uult desideria rerū omniū, quarū cupiditate flagruit, & oculos & aures ab his quę reliquit, auertat. Citō rebellat affectus: quocunq; se uerterit, preciū aliquod præsens occupationis suæ inueniet. Nullū sine autoramēto malū est. Auaricia pecuniā promittit, luxuria multas ac uarias uoluptates, ambitio purpurā & plausum, & ex hoc potentia, & quicquid potentia potest. Mercede te uitia sollicitāt: hīc tibi gratis uiuendū est. Vix effici toto seculo potest, ut uitia tam longa licentia tumida subigātur, & iugū accipiant, ne dum, si tā breue *† tēpus* per interualla discindimus. Vnāquamlibet rem uix ad perfectū adducit alsidua uigilia & intentio. Si me quidē uelis audire, hoc meditare, exerce te, ut mortem & excipias, & si ita res suadebit, accersas. Interest nihil, an illa ad nos ueniat, an ad illā nos. Illud imperitissimi cuiusque uerbū falsum esse ipse tibi persuade: Bella res est, mori sua morte. Illud præterea tecū licet cogites: Nemo nisi suo die moritur. Nihil perdis ex tuo tēpore. Nā quod relinquis, alienū est. Vale.

ERASMI IN LIBRVM NONVM EPI-
STOLARVM.

Epist. 68. Malacia est.] Quod nos diuinauimus de malacia, idem annotarat Rodolphus addens, Cesarem in cōmentarijs belli Gallici, hac uoce notare segnem & immotum maris torporem.

PINCIANI IN EVNDEM.

Epist. 67. Scilicet uirtutem, incapacem augmenti uel decremētī.] Vetus lectio, detrimētī: nō, decremētī. cui B fauere uidentur uerba quę sequūtur infra: Mortalia minuūtur, cadunt, deterūtur, crescūt, exhauriuntur, implētur. Minuuntur, cadunt.] Mallē legeres, eminent, cadunt. Nam & quę sequuntur, continuo per oppositū dicta sunt, deteruntur, crescunt, exhauriuntur, implentur.

Alterius in gaudio positi, alterius inter tormenta fortissimè stantis.] Exemplar peructus & correctum, unius in conuiuio iacentis, alterius inter tormenta fortissimè stantis.

Quā multo reparata sanguine.] Castigandum censeo, quā multorum parta sanguine.

Vi quadam & patientia educta.] Exemplar Franciscanum, ui quadam patientie inducta.

Vt malè laxandos articulos exoletis meis porrigā.] Nōnulla exēplaria, laxādos, tātū habent: nō, malè laxādos. Alia rectius, malaxādos, hoc est, molliendos: à uerbo Græco tractū. Hoc melius, quā malacizādos.

Epist. 68. Itaq; maior pars in uestimentis degitur.] Scribendum reor, non, uestimentis: sed, stramentis: hoc est, in cubili. Sequitur enim, quod me lectulo affixit.

Omnium nostrorum fortem tolerantiam.] Scribe, tormentorū: non, nostrorum: itū ex uetere lectione, tum quōd subiicit, tormentorum fortis patientia.

An feliciter, quod agis?] Quidem, non quod: eadem.

Epist. 69. Tanti est ab hominibus uinci.] Inuerte dictiones: Est tanti ab hominibus uinci: ex uetere lectione. et si nonnulli codices præferant, omnibus, non hominibus.

Plus habeo gratiæ.] Habet, nō habeo, in eādē inuenies. Illud notandū, putare me ordinē uerborū hoc loco perturbatum haberi, legendaq; esse omnia ad hunc modum: ille clientū turba cuius turba par esse non possum, plus habet gratiæ. Est tanti ab hominibus uinci, dum à me fortuna uincatur.

Iam disputauit.] Quid si legas, iam disputauit: quia subdit, primo feruore adolescentiæ: est enim meta aphora, sumpta à musto.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM
LIBER DECIMVS.

Epist. LXXI. Quomodo immatura mortis stultis querela sit: & quando fera mors praoccupanda sit, & quando differenda.

Post longum interuallum Pompeios tuos uidi: in conspectum adolescentiæ meæ reductus sum: quicquid illic iuuenis feceram, uidebar mihi facere adhuc posse, & paulo antè fecisse. Prænauigauimus, Lucili, uitam, & quemadmodum Virgilius noster ait, in mari

— Terræq; urbesq; recedunt,

sic

A sic cursu rapidissimi tēporis primū pueritiā abscondimus, deinde adolescentiā, deinde quicquid est illud inter iuuenē & senem mediū, in utriusq; cōfinio positū: deinde ipsius senectutis optimos annos. Nouissimē incipit ostendi publicus finis generis humani. Scopulū esse illū putamus? Clementissimus portus est, aliquādo petendus, nunquā recusandus. In quē si quis intra primos annos delatus est, nō magis queri debet, quā qui citō nauigauit. Aliū enim, ut scis, uēti se-gnes ludunt ac detinēt, & trāquillitatis lentissimo tēdio lassant: alium pertinax flatus celerrimē perfert. Idē euenire nobis puta: alios uita uelocissimē adduxit, quō ueniendū erat etiā cunctanti-bus: alios maceravit & coxit: quæ, ut scis, non semper retinenda est. Nō enim uiuere bonū est, sed bene uiuere. Itaq; sapiens uiuit, quantū debet, non quantū potest. Videbit ubi uicturus sit, cū quibus, quomodo, quid acturus. Cogitat semper qualis uita, nō quanta sit. Sed si multa occurrūt molesta, & tranquillitatē turbantia, emittit se: nec hoc tātū in necessitate ultima facit, sed cum primū illi cōperit suspecta esse fortuna, diligenter circūspicit, nunquid illo desinendū sit. Nihil existimat sua referre, faciat finē, an accipiat: tardius fiat, an citius. Nō tanquā de magno detrimēto timet. Nemo multū ex stillicidio potest perdere. Citius mori, uel tardius, ad rem non pertinet: bene mori, aut malē, ad rem pertinet: bene aut mori, est effugere malē uiuendi periculū. Itaq; effœminatissimā uocē illius Rhodij existimo, qui cū in caueā coniectus esset à tyranno, & tanquā ferū aliquod animal aleretur, suadenti cuidā ut abstineret cibo: Omnia, inquit, homini dū uiuit sperāda sunt. Vt sit hoc uerū, nō omni precio uita emēda est. Quædā licet magna, licet certa sint, tamē ad illa turpi infirmitatis cōfessione nō ueniā. Ego cogitē in eo qui uiuit omnia posse fortunā, potius quā cogitē in eo qui scit mori nihil posse fortunā? Aliquando tñ etiā si certa mors instabit, & destinātū sibi suppliciū sciet, nō cōmodabit pœnæ suæ manū. Stulticia est, timore mortis mori. Venit qui occidat. Expecta, quid occupas? quare suscipis alienę crudelitatis pcuratiōnē? Vtrū inuides carnifici tuo, an parcis? Socrates potuit abstinentia finire uitā, & inedia potius quā ueneno mori, triginta tamē dies in carcere & in expectatione mortis exegit: nō hoc animo tanquā omnia fieri possent, tanquā multas spes tam longū tēpus reciperet, sed ut præberet se legibus, ut fruendū amicis extremū Socratē daret. Quid erat stultius, quā mortē cōtemnere, uenēnū timere? Scribonia grauis fœmina, amita Drusij Libonis fuit, adolescentis tam solidi, quā nobilis, maiora sperātis, quā illo seculo quisquā sperare poterat, aut ipse ullo: cū æger à senatu in lectica relatus esset, nō sanē frequentibus obsequijs, omnes enim necessarij deseruerant impiē, iam non reū, sed funus, habere cōpit consiliū, utrū conscisceret sibi mortē, an expectaret. Cui Scribonia: Quid te, inquit, delectat alienū negociū agere? Nō persuasit illi. Manus sibi attulit, nec sine causa. Nā post diem tertiū aut quartum inimici moriturus arbitrio, si uiuit, alienū negociū agit. Non possis itaq; de re in uniuersum pronunciare, cū mortē uis externa denūciat, occupanda sit, an expectāda. Multa enim sunt, quæ in utramq; partē trahere possunt. Si altera mors cū tormento, altera simplex & facilis est, quid ni huic iniiciēda sit manus? Quemadmodū nauim eligā nauigaturus, & domū habitaturus, ita mortem utiq; qua sum exiturus ē uita meliorē. Præterea quemadmodū non utiq; melior est longior uita, sic peior utiq; mors longior. In nulla re magis, quā in morte morē animo gerere debemus. Exeat quā impetum cepit: siue ferrū appetit, siue laqueū, siue aliquā potionē uenas occupantem, pergat, & uincula seruitutis abrumpat. Vitam & alijs approbare quisq; debet, mortē sibi optima est, quæ placet. Stultē hæc cogitantur. Aliquis dicet me parum fortiter fecisse, aliquis nimis temerē, aliquis fuisse aliquod genus mortis animosius. Vis tu cogitare, id in manibus esse consiliū, ad quod fama non pertinet? Hoc unum intueri, ut te fortunæ quā celerrimē eripias. Alioqui aderunt qui de facto tuo malē existimēt. Inuenies etiā professos sapientiā, qui uim afferendā uitæ suę negent, & nephas iudicēt ipsum interemptorē sui fieri. Expectandū esse exitū, quē natura decreuit. Hoc qui dicit, non uidet se libertatis uiam claudere. Nihil melius æterna lex fecit, quā quod unū introitū nobis ad uitā dedit, exitus multos. Ego expectē uel morbi crudelitātē, uel hominis, cū possim per media exire tormenta, & aduersa discutere? Hoc est unū cur de uita nō possumus queri, neminē tenet. Bono loco res humanæ sunt, quod nemo nisi uitio suo miser est. Placet, uiue: si nō placet, licet eō reuerti unde uenisti. Vt dolorē capitis leuares, sanguinē sæpe emisisti: ad extenuandū corpus uena percutitur. Nō opus est uasto uulnere diuidere præcordia, scalpello aperitur ad illam magnā libertatē uia, & puncto securitas cōstat. Quid ergo est, quod nos facit pigros inertesq;? Nemo nostrū cogitat, quādoq; sibi ex hoc domicilio exeundum. Sic ueteres inquilinos indulgentia loci & cōsuetudo, etiā inter iniurias detinet. Vis aduersus hoc corpus liber esse? Tanquam migraturus habita, proponet tibi quandoq; hoc contubernio carendum: fortior eris ad necessitatem exeundi. Sed quemadmodum suus finis ueniet in mentē, omnia sine fine concupiscentibus? Nullius rei meditatio tam necessaria est. Alia enim exercentur fortasse in superuacuum: aduersus paupertatem præparatus est animus, permāserē diuitiæ: ad cōtemptū nos doloris armauimus, nunquā à nobis exegit huius uirtutis experimentū integri ac sani felicitas corporis: ut fortiter amissorū desideria pateremur, præcepimus nobis: omnes quos amabamus, superstitēs fortuna seruauit: huius unius rei usum qui exigit dies, ueniet. Non est quod existimes, magnis tantū uiris hoc robur fuisse, quo seruitutis humanæ claustra perrumperent: non est quod iudices, hoc fieri nisi à Catone non posse, qui quam ferro non emiserat animam, manu extraxit: cum uilissimæ sortis homines ingenti impetu in tutum euaserint, cumq; commodo mori non licuisset, nec arbitrium suum instru-

al. poterat. At
ipse cum.
al. exequijs.

menta mortis eligere, obuia quæque rapuerunt, & quæ natura non erant *noxia*, *quæ sua tela fecerunt*. Nuper in ludo bestiarii unus è Germanis cum ad matutina *spectacula* pararetur, secessit ad exonerandum corpus, nullum aliud illi dabatur sine custode *secretum*. Ibi lignum id quod ad emundanda obscena adherente spongia positum est, totum in *gulam* *farfit*, & præclulis faucibus spiritum elisit. Hoc fuit morti contumeliam facere, ita prorsus, parum mundè & parum decenter. Quid est stultius, quàm fastidiosè mori? O uirum fortem, o dignum, cui fati daretur electio: quàm fortiter ille gladio usus esset, quàm animosè in profundam se altitudinem maris, aut abscissæ rupis immisisset? Vndique destitutus inuenit, quemadmodum & mortem sibi deberet, & telum: ut scias ad moriendum nihil aliud in mora esse, quàm uelle. Existimetur de facto hominis acerrimi, ut cuique uisum erit, dum hoc constet, præferendam esse spurcissimam mortem seruituti mundissimæ. Quoniam cæpi sordidis exemplis uti, perseverabo: plus enim à se quisque exiget, si uiderit hanc rem etiam à contemptissimis posse contemni: Catones, Scipionesque, & alios, quos audire cum admiratione consueuimus, supra imitationem positos putamus. Iam ego istam uirtutem habere tam multa exempla in ludo bestiario, quàm in ducibus belli ciuilibus ostendam. Cum adueheretur nuper inter custodias quidam ad matutinum *spectaculū* missus, rāquam somno premente nutaret, caput usque eò demisit, donec radijs insereret, & tamdiu se in sedili suo tenuit, donec ceruicem circumactu rotæ frangeret: eodem uehiculo quo ad pœnam ferebatur, pœnam effugit. Nihil obstat, erumpere & exire cupienti. In aperto nos natura custodit. Cui permittit necessitas sua, circumspiciat exitum mollem. Cui ad manum plura sunt, per quæ sese asserat, is delectum agat, & quā potissimū liberetur consideret. Cui difficilis occasio est, is proximam quamque pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit noua. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. Vides quemadmodum extrema quoque mancipia, ubi illis stimulos adegit dolor, excitentur, & intentissimas custodias fallant. Ille uir magnus est, qui mortem sibi non tantū imperauit, sed inuenit. Ex eodem tibi munere plura exēpla promissi. Secundo Naumachiæ *spectaculo* unus è barbaris lanceam, quam in aduersarios acceperat, totam iugulo suo immergit. Quare, inquit, non omne tormentum, omne ludibrium iam dudum effugio? Quare ego mortem armatus expecto? Tanto hoc speciosius *spectaculum* fuit, quāto honestius mori discunt homines, quàm occidere. Quid ergo? quod animi perdit, noxiosique habent, non habebunt illi, quos aduersus hos casus instruxit longa meditatio, & magistra rerum omnium ratio? Illa nos docet, fati uarios esse accessus, finem eundem. Nihil autem interesse, unde incipiat quod uenit. Eadem illa ratio monet, ut si licet, moriaris sine dolore. Sin autem non potest, fac quemadmodū potes, & quicquid obuenerit ad tui uim afferendam tibi, inuadas. Iniuriosum est rapto uiuere: at contrā pulcherrimum, mori rapto. Vale.

al. uitam afferendam.

Epist. LXXI. De consilio ex summa uita captando. Et quomodo mors honesta res sit. Et de animi fortitudine.

Sub die.
Sub manu nasci consilium.

Digito demonstrare.

Subinde me de rebus singulis consulis, oblitus uasto nos mari diuidi: cum magna pars consilij sit in tempore, necesse est euenire, ut de quibusdam rebus tūc ad te perferatur sententia mea, cum iam contraria potior est. Consilia enim rebus aptantur, res nostræ feruntur, imò uoluntur. Ergo consilium sub die nasci debet: & hoc quoque tardum est nimis: sub manu, quod aiunt, nascatur. Quemadmodum autem inueniatur, ostendam. Quoties quid fugiendum sit, aut quid petendum, uoles scire, ad summum bonum, & propositū totius uitæ respice. Illi enim consentire debet quicquid agimus: non disponet singula, nisi cui iam uitæ suæ summa proposita est. Nemo, quamuis paratos habeat colores, similitudinem reddet, nisi iam constet quid uelit pingere. Ideo peccamus, quia de partibus uitæ omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet quid petat ille qui sagittam uult mittere, & tunc dirigere, & moderari manu telum. Errant consilia nostra, quia non habent quō dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus suus uentus est. Necesse est multum in uita nostra casus possit, quia uiuimus casu. Quibusdam autem euenit, ut quædam scire se nesciant: quemadmodum quærimus sæpe eos, cum quibus stamus, ita plerunque finem summi boni ignoramus appositum: nec multis uerbis, nec circuitu longo, quid sit summum bonum colligis: digito (ut ita dicam) demonstrandum est, nec in multa spargendum. Quid enim ad rem pertinet in particulas illud diducere, cum possis dicere, Summum bonum est, quod honestum est? & quod magis admireris, Vnum bonum est, quod honestum est. Cætera falsa & adulterina bona sunt. Hæc si persuaseris tibi, & uirtutem adamaueris (amare enim parum est) quicquid illa contigerit, id tibi quaecunque alijs uidebitur, faustum felixque erit, & torqueri, si modò iacueris ipso torquente securior: & ægrotare, si non maledixeris fortunæ, si non cesseris morbo. Omnia denique quæ cæteris uidentur mala, & mansuescent, & in bonum abibunt, si super illa eminueris: hoc liqueat nihil esse bonum, nisi honestum, & omnia incōmoda suo iure bona uocabuntur, quæ modò uirtus honestauerit. Multis uidemur maiora promittere, quàm recipit humana conditio: non immerito, ad corpus enim respiciunt: reuertantur ad animum, iam hominem Deo metientur. Erige te, Lucili uirorum optime, & relinque istū ludum literarium philosophorum, qui rem magnificentissimam ad syllabas uocant, qui animum minuta docendo demittunt & conterunt: fies similis illis, qui inuenerunt ista, non qui docent.

A docent, & id agunt, ut philosophia potius difficilis quàm magna uideatur. Socrates, qui totâ philosophiam reuocauit ad mores, hanc summam dixit esse sapientiâ, bona malaq; distinguere: Sequere, † inquit, illos, siquid apud te habeo autoritatis, ut sis beatus, & te alicui stultum uideri si- *al. inquam.* ne: quisquis uolet tibi contumeliam facere, faciat & iniuriam: tu tamen nihil patieris, si modò tecum erit uirtus. Si uis, † inquit, beatus esse, si fide bona uir bonus, sine contemnat te aliquis. Hoc *forte, inquam.* nemo præstabit, nisi qui omnia bona exæquauerit: quia nec bonum sine honesto est, & honestū in omnibus par est. Quid ergo? nihil interest inter præturam Catonis, & repulsam? Nihil interest, utrum Pharsalica acie Cato uincatur, an uincat: Hoc eius bonum, quo uictis partibus nō potest uinci, par erat illi bono, quo uictor rediret in patriam, & componeret pacem? Quid ni par sit: eadem enim uirtute & mala fortuna uincitur, & ordinatur bona: uirtus autem non potest maior aut minor fieri. Vnius staturæ est. Sed Cn. Pompeius amittet exercitum: sed illud pulcherrimum reipublicæ prætextum optimates, & prima acies Pompeianarum partium senatus ferens arma uno prælio profligabuntur, & tam magni ruina imperij, in totum dissiliet orbem: aliqua pars eius in Aegypto, aliqua in Africa, aliqua in Hispania cadet: ne hoc quidem miseræ reipublicæ continget, semel ruere. Omnia licet fiant, Iubam in regno suo, non locorum noticia adiuet, non popularium pro rege suo uirtus obstinatissima. Uticensium quoq; fides malis fracta deficiat, & Scipionem in Africa nominis sui fortuna destituat, olim prouisum est, ne quid Cato detrimenti capiat. Victus est tamen. Et hoc numera inter repulsas Catonis, tam magno animo feret aliquid sibi ad uictoriam, quàm ad præturam obtinuisse. Quo die repulsus est, ludit: qua nocte periturus fuit, legit. Eodem loco habuit, prætura & uita excedere: omnia quæ acciderent, ferenda esse persuaferat sibi. Quid ni ille mutationem Reipub. forti & æquo pateretur animo? Quid enim mutationis periculo exceptum? non terra, non cælum, nō totus hic rerum omnium contextus, quamuis Deo agente ducatur. Non semper tenebit hūc ordinem, sed illum ex hoc cursu aliquis dies deiiciet. Certis eunt cuncta temporibus: nasci debent, crescere, extingui. Quæcunq; uides supra nos currere, & hæc quibus innixi atq; impositi simus, ueluti solidissimis carpentur ac desinent. Nulli non senectus sua est. Inæqualibus ista spacijs eodem natura † demittit: quicquid est, *al. dimittit.* non erit, nec peribit, sed resoluetur. Nobis solui perire est. Proxima enim intuemur, ad ulteriora non prospicit mens hebes, & quæ se corpori addixerit: alioqui fortius finem sui suorumq; pateretur, si speraret omnia illa sic in uitam mortemq; per uices ire, & composita dissolui, dissoluta componi: in hoc opere æternam artem cuncta temperantis Dei uerti. Itaque Cato cum æuum animo percurreret, dicit: Omne humanum genus est, quodq; est, quodq; erit, morte damnatum est, omnes quæ usquam rerum potiuntur urbes, quæq; alienorum imperiorum magna sunt & decora, ubi fuerint aliquando quæretur, & uario exitij genere tollentur: alias destruent bella: alias desidia, paxq; ad inertiam uersa consumeret, & magnis opibus exitiosa res luxus. Omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio absconderet, aut in subitam cauernam confidentis soli lapsus † abducat. Quid est ergo, quare indigner, aut doleam, si exiguo momento publica *forte, abdet.* fata præcedo? Magnus animus Deo pareat: & quicquid lex uniuersi iubet, sine cunctatione patiatur: aut in meliorem emittitur uitam, lucidius tranquilliusq; inter diuina mansurus: aut certe sine ullo futurus incommodo, naturæ suæ remiscebitur, & reuertetur in totum. Non est ergo M. Catonis maius bonum honesta uita, quàm mors honesta: quoniam non intenditur uirtus. Idem esse dicebat Socrates ueritatem & uirtutem: quomodo illa non crescit, si nec uirtus quidem. Habet numeros suos, plena est. Non est itaque quòd mireris paria esse bona, & quæ ex proposito sumenda sunt, & quæ subita res tulit. Nam si hanc inæqualitatem receperis, ut fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis: & infelicem Socratem dices in carcere, infelicem Catonem uulnera sua animosius quàm fecerat, retractantem: calamitosissimum omnium Regulum, fidei pœnas etiam hostibus seruata pendētem. Atqui nemo hoc dicere, ne ex mollissimis quidem, ausus est. Negant enim illum esse beatum, sed tamen negāt miserum. Academici ueteres beatum quidem esse etiā inter hos cruciatus fatentur, sed non ad perfectum, nec ad plenum: quod nullo modo potest recipi. Nisi beatus est, in summo bono non est. Quod summum bonum est, supra se gradum non habet: si modò illi uirtus inest, si illam aduersa non minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis: manet autem. Virtutem enim intelligo animosam & excelsam: quam incitat, quicquid infestat. Hunc animum quem sæpe induūt generosæ indolis iuuenes, quos alicuius honestæ rei pulchritudo percussit, ut omnia fortuita contemnant, profectò sapientia infundet & tradet, persuadebit unum bonum esse quod honestum. Hoc nec remitti nec intendi posse, non magis quàm regula, qua rectum probari solet. Quam si flectes, quicquid ex illa mutaueris, iniuria est recti. Idem ergo de uirtute dicemus: & hæc recta est. Flexuram non recipit: † rigidari quidem, amplius intendi non potest. Hæc de omnibus rebus iudicat, de hac nulla. Si rectior ipsa non potest fieri, nec quæ ab illa quidem fiunt, alia alijs rectiora sunt. Huic enim necesse est respondeant, ita paria sunt. Quid ergo, inquis? iacere in conuiuio, & torqueri, paria sunt? Hoc mirum uidetur tibi? Illud licet magis admireris. Iacere in conuiuio, malum est: torqueri in eculeo, bonum est: si illud turpiter, hoc honestè fit. bona ista aut mala, non efficit materia, sed uirtus. Hæc ubicunq; apparuit, omnia eiusdem mensuræ ac precij sunt. In oculos nunc mihi manus intentat ille, qui omnium animum æstimat ex suo, quòd dicam paria bona esse aduersa fortiter portantis, & prospera honestè iudicantis: quòd dicam

paria bona esse eius qui triumphat, & eius qui ante currum uehitur inuictus animo. Non putant enim fieri, quicquid facere non possunt: ex infirmitate sua de uirtute ferunt sententiam. Quid miraris, si uiri, uulnerari, occidi, alligari iuuat: aliquando etiam libet. Luxurioso frugalitas pœna est, pigro supplicij loco labor est, delicatus miseretur industrij, desidioso studere torqueri est. Eodẽ modo hæc, ad quæ omnes imbecilli sumus, dura atq; intoleranda credimus, obliiti quàm multis tormentum sit uino carere, aut prima luce excitari. Non ista difficilia sunt natura, sed nos fluidi & enerues. Magno animo de rebus magnis iudicandum est: alioqui uidebitur illarum uitium esse, quod nostrum est. Sic quædam rectissima, cum in aquam demissa sunt, speciem curui præfractiq; uisentibus reddunt. Nō tantum quid uideas, sed quemadmodum, refert. Animus noster ad uera perspicienda caligat. Da mihi adolescentem incorruptum, & ingenio uegetum, dicit fortunatiorem sibi uideri, qui omnia rerum aduersarum onera rigida ceruice sustollit, quàm qui supra fortunam extat. Non mirum est, in tranquillitate non concuti. Illud mirare, ibi extolli aliquem, ubi omnes deprimuntur: ibi stare, ubi omnes iacent. Quid est in tormentis, quid est in alijs quæ aduersa appellamus, mali? ut opinor, succidere mentem, & incuruari, & succumbere: quorum nihil sapienti uiro potest euenire. Stat rectus, sub quolibet pōdere. Nulla illum res minorem facit, nihil illi eorum quæ ferenda sunt, displicet. Nam quicquid cadere in hominem potest, in se cecidisse non queritur: vires suas nouit, scit se esse oneri ferendo. Non educo sapientem ex hominū numero, nec dolores ab illo, sicut ab aliqua rupe nullum sensum admittente, submoueo. Memini ex duabus partibus illum esse compositum. Altera est irrationalis: hæc mordetur, uritur, dolet. Altera rationalis: hæc incōcussas opiniones habet, intrepida est, & indomita. In hac positum est summum illud hominis bonum, quod antequam impleatur, incerta mentis uolutatio est: cū uerò perfectum est, immota illa stabilitas est. Itaq; inchoatus ad summa procedens, cultorq; uirtutis, etiam si appropinquat perfecto bono, sed ei nondum summam manum imposuit, ibi interim cessabit, & remittet aliquid ex intentione mentis: nondum enim incerta transgressus est, etiā nūc uersatur in lubrico: beatus uerò, & uirtutis exactæ, tunc se maximè amat, cum fortissimè expertus est: & metuenda cæteris, si alicuius honesti officij precia sunt, non tantum fert, sed amplextur, multoq; audire mauult, tanto melior quàm felicior. Venio nunc illò, quò me uocat expectatio tua: ne extra rerū naturā uagari uirtus nostra uideatur, & tremet sapiens, & dolebit, & expallescer: hi enim omnes corporis sensus sunt. Vbi ergo est origo calamitatis, ubi illud malum uerū est: illic scilicet si ista animum distrahunt, si ad cōfessionem seruitutis adducunt, si illi pœnitentiam sui faciunt. Sapiens quidem uincit uirtute fortunā: at multi professi sapientiā, leuissimis nōnunquam minis exterriti sunt. Hoc loco nostrū uitium est, qui quod dicitur de sapiente, exigimus & à proficiente. Suadeo adhuc mihi ista quæ laudo, nondū persuadeo: etiā si persuasissem, nondū tam parata haberē, aut tam exercitata, ut ad omnes casus procurrerē. Quæadmodū lana quosdā colores semel ducit, quosdā nisi sæpius macerata & recocta non perbibit: sic alias disciplinas ingenia cum accepere, protinus præstant: hæc nisi altè descendit, & diu sedit, animum non colorauit, sed infecit, nihil ex his quæ promiserat, præstat. Citò hoc potest tradi, & paucissimis uerbis, unū bonū esse uirtutē. Nullū certè sine uirtute, & ipsam uirtutē in parte nostri meliore, id est rationali positam. Quid erit hæc uirtus? iudicium uerum & immotum: ab hoc enim impetus ueniet mentis, ab hoc omnis species quæ impetum mouet, redigetur ad liquidum. Huic iudicio consentaneum erit, omnia quæ uirtute † contracta sunt, & bona iudicare, & inter se paria. Corporum autem bona corporibus quidem bona sunt, sed in totum non sunt bona. His precium quidē erit aliquod, cæterum dignitas non erit: magnis inter se interuallis distabunt, alia maiora, alia minora erunt. Et in ipsis sapientiam sectantibus magna discrimina esse fateamur necesse est: alius iam in tantum profecit, ut contra fortunam audeat attollere oculos, sed non pertinaciter, cedūt enim nimio splendore præstricti: alius in tantum, ut possit cum illa conferre uultum, si iam peruenit ad summum, & fiducia plenus est. Imperfecta necesse est labent, & modò prodeant, modò sublabantur, aut succidant. Sublabentur autem, nisi ire & niti perseverauerint: si quicquā ex studio & fideli intentione laxauerint, retrò eundum est. Nemo profectum ibi inuenit, ubi reliquerat. Instemus itaq; & perseveremus, plus quàm profligauimus restat: sed magna pars est profectus, uelle proficere. Huius rei conscius mihi sum, uolo, & tota mente uolo, te quoq; instinctum esse, & magno ad pulcherrima properare impetu uideo. Properemus: ita demum uita beneficiū erit: alioqui mora est, & quidem turpis inter fœda uersantibus. Id agamus, ut nostrum omne tempus sit. Non erit autem, nisi prius nos nostri esse cœperimus. Quando continget contemnere utrāq; fortunā: quādo cōtinget omnibus oppressis affectibus, & sub arbitriū adductis, hæc uocem emittere? uici. Quē uicerim, quæris? Nō Persas, nec extrema Medorū, nec si quid ultra Dacas bellicosum iacet: sed auariciā, sed ambitionem, sed metū mortis, qui uictores gentium uicit. Vale.

Epist. LXXIII. Quòd exclusis occupationibus continuato studio philosophandum sit: & quòd solius sapientis sit perpetuum gaudium.

al. si rem edicere
re [uel, ediscere]
re] per se: sed.

Quòd quæris à me, liquebat mihi, † sic rem edidiceram, sed diu non retentaui memoriā meā. Itaq; non facile me sequitur: quod euenit libris situ cohærentibus, hoc euenisse mihi sentio: explicandus est animus, & quęcunq; apud illū deposita sunt, subinde excuti debēt, ut parata sint quoties usus exegerit. Ergo hoc in præsentia differamus: multū. n. operæ, multū diligentię poscit. Cū primum

A primū longiorem eodem loco sperauero morā, tunc in manus sumā. Quædam enim sunt, quæ possis & † incedendo scribere: quædā lectum, & ocium, & secretum desiderant: nihilominus his quoque occupatis diebus agatur aliquid, & quidē totis: nunquā enim non succedent occupationes nouæ, serimus illas: itaque ex una exeūt plures: deinde ipsi nobis dilationē damus. Cum hoc peregero, toto animo incumbā: & si hāc rē molestā cōposuero, studio me dabo. Non cum uacaueris, philosophandum est: omnia alia negligēda, ut huic asideamus: cui nullum tempus satis magnū est, etiam si à pueritia usque ad longissimos humani æui terminos uita protenditur. Non multum refert, utrum omittas philosophiam, an intermittas. Non enim ubi interrupta est manet, & eorū more, quæ intenta disiliunt, usque ad initia sua recurrit, quod à continuatione sua discessit. Restitendum est occupationibus: nec explicandæ, sed submouendæ sunt. Tempus quidem nullū est parum idoneum studio salutari: atqui multi inter illa nō student, propter quæ studēdum. Incidet aliquid quod impediat, non equidem eum, cuius animus in omni negotio lætus atque alacer est. Imperfectis adhuc interseinditur læticia. † Sapienti uerō contēxitur gaudiū, nulla rumpitur causa, nulla fortuna: semper & ubique tranquillum est. Non enim ex alieno pendet, nec fauorem fortunæ, aut hominis expectat: domestica illi felicitas est: exiret ex animo, si intraret: ibi nascitur. Aliquando extrinsecus, quo admoneatur mortalitatis, interuenit: sed id leue, & quod summā cutē stringat. † Aliquando, inquam, incommodo † afflatur, maximum eius, illud bonum est fixum. Ita dico, extrinsecus aliqua sunt incommoda, uelut in corpore interdum robusto solidoque: eruptiones quædam pustularum & ulcuscula, nullum in alto malum est. Hoc, inquam, interest inter consummatæ sapientiæ uirum, & alium procedentis, quod inter sanum & ex morbo graui ac diutino emergentem, cui sanitatis loco, est leuior accessio. Hic nisi attēdit, subinde grauatur, & in eadem reuoluitur. Sapiens recidere nō potest, ne incidere quidem amplius. Corpori enim ad tempus bona ualetudo est: quam medicus etiam si reddidit, non præstat. Sæpe ad eundem quem aduocauerat, excitatur, semel in totum sanatur. Dicam quomodo intelligas sanum. si se ipse contentus est, si confidit sibi, si scit omnia uota mortalium, omnia beneficia quæ dantur petunturque: nullum in beata uita habere momētum. Nam cui quid accedere potest, id imperfectum, est. Cui quid abscedere non potest, id imperpetuum est: cuius perpetua futura læticia est, is suo gaudeat. Omnia autem quibus uulgus inhiat, ultrò citroque fluunt. Nihil dat fortuna mancipio: sed hæc quoque fortuita tunc delectant, cum illa ratio temperauit ac miscuit: hæc est etiam quæ externa commendat, quorum audis usus ingratus est. Solebat Attalus hac imagine uti: Vidisti aliquando canem, missa à domino frustra panis aut carnis aperto ore captantem? quicquid exceperit, protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis: quicquid expectantibus fortuna proiecit, id sine ulla uoluptate demittimus, statim ad rapinam alterius erecti & † attoniti. Hoc sapienti non euenit: plenus est, etiam si quid obuenerit, securè excipit, ac reponit, læticia fruitur maxima, continua, sua. Habet aliquis bonam uoluntatem, habet profectum, sed cui multum desit à summo: hic deprimitur alternis, & extollitur, ac modò in cælum alleuatur, modò deferretur ad terram. † Impeditis ac rudibus nullus præcipationis finis est: in Epicureum illud chaos decidunt: inane sine termino est. Adhuc est genus tertium eorum, qui sapientiæ alludunt: quam non quidem † attigerunt, in conspectu tamen, & (ut ita dicam) sub ictu habent: hi non concutiuntur, ne defluunt quidem, nondum in sicco, iam in portu sunt. Ergo cum tam magna sint inter summos imosque discrimina, cum medios quoque sequatur fructus suus, sequatur ingens periculum ad deteriora redeundi, non debemus occupationibus indulgere: excludendæ sunt, si semel intrauerint: in locum suum alias substituent. Principijs illarum obstemus, melius non incipient quàm desinent. Vale.

Epist. LXXIIII. Quod nulli debent esse gratiores principibus, quàm philosophia studentes: & de excellentissima boni uiri potentia.

Errare mihi uidentur, qui existimant philosophiæ fideliter deditos contumaces esse ac refractarios, & contemptores magistratuum ac regum, eorumque per quos publica administrantur. Econtrariò enim nulli aduersus illos gratiores sunt: nec immerito. Nullis enim plus præstat, quàm quibus frui tranquillo ocio licet. Itaque hi, quibus ad propositum bene uiuendi aditum cōfert securitas publica, necesse est autorem huius boni, ut parētem colant: multo quidem magis quàm illi inquieti, & in medio positi, qui multa principibus debent, sed multa & imputant: quibus nunquam tā plenè occurrere ulla liberalitas potest, ut cupiditates illorū quæ crescunt, dum implentur exatiet. Quisquis autē de accipiēdo cogitat, oblitus accepti est. Nec ullum habet malum cupiditas maius, quàm quòd ingrata est. Adijce nunc, quòd nemo eorum qui in Republica uersantur, quos uincat, sed à quibus uincatur, aspiciat: & illis non tam iucundū est multos post se uidere, quàm graue aliquē ante se. Habet hoc uitii omnis ambitio, nō respicit: nec ambitio tātum instabilis est, uerū cupiditas omnis, quia incipit semper à fine. At ille uir sincerus ac purus, qui relinquit & curiā, & forum, & omnem administrationē Reipublicæ, ut ad ampliora secederet, diligit eos per quos hoc ei facere tutò licet, solumque illis gratuitum testimonium reddit, & magnam rē nescientibus debet. Quēadmodum præceptores suos ueneratur ac suspicit, quorum beneficio illis † in uis exit: sic & his, sub quorum tutela positus exercet artes bonas. Verū alios quoque rex miribus suis protegit. quis negat? Sed quemadmodū Neptuno plus debere se iudicat ex his qui eadem

eadem tranquillitate usi sunt, qui plura & preciosiora illo mari uexit, & animosius a mercatore A quam a uectore soluitur uotum, & ex ipsis mercatoribus effusius gratus est, qui odores ac purpuras & auro pensanda portabat, quam qui uilissima quæq; & saburræ loco futura congesserat: sic huius pacis beneficium ad omnes pertinens, altius ad eos peruenit, qui illa bene utuntur. Multi sunt ex his togatis, quibus pax operosior bello est. An idem existimas pro pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut alijs uitijs, quæ uel bello rumpenda sunt: nisi fortè tam iniquum putas esse sapientem, ut nihil uirum se debere pro communibus bonis iudicet? Soli luæq; plurimum debeo, & non uni mihi oriuntur: anno, temperantiq; annum Deo priuatim obligatus sum, quamuis non in meum honorem descripta sint: & stulta auaricia mortalium possessio nem proprietatèq; discernit, nec quicquid suū credit esse, quod publicum est? At ille sapiens nihil iudicat suum magis, quam cuius illi cū humano genere consortium est. Nec enim essent ista communia, nisi pars illorum pertineret ad singulos. Socium efficit etiam quod ex minima portione commune est. Adijce nunc, quod magna & uera bona non sic diuiduntur, ut exiguum in singulos cadat: ad unumquëq; tota perueniunt. Ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promissum est. Epulum & uisceratio, & si quid aliud capitur manu, discedit in partes. At hæc indiuidua bona, pax & libertas, tam omnium tota, quam singulorum sunt. Cogitat itaq; sapiens, per quem sibi horum ususfructus contingat, per quem non ad arma illum, nec ad seruandas uigilias, nec ad tuenda mœnia, & multiplex belli tributum, publica necessitas uocet, agitq; gubernatori suo gratias. Hoc docet philosophia, præcipue bene debere, beneficia bene soluere. Interdum autem solutio, est ipsa confessio. Confitebitur ergo multum se debere ei, cuius administratione ac prouidentia contingit illi pingue ocium, & arbitrium sui temporis, & imperturbata publicis occupationibus quies.

O Mælubæe, Deus nobis hæc ocia fecit.

Namq; erit ille mihi semper Deus. —

Si illa quoq; ocia multum auctori suo debent, quorum munus hoc maximum est:

Ille meas errare boues (ut cernis) & ipsum

Ludere quæ uellem, calamo permisit agresti.

quanti æstimamus hoc ociū, quod inter deos agitur, quod deos facit? Ita dico, Lucili, & te in cœlum cōpendiario uoco. Solebat Sextius dicere, Iouē plus nō posse quam bonū uirum. Plura Iupiter habet quæ præstet hominibus: sed inter duos bonos non est melior, qui locupletior: non magis quam inter duos, quibus par scientia regendi gubernaculum est, meliorē dixeris cui malus speciosiusq; nauigiū est. Iupiter quo antecedit uirū bonū: diutius bonus est. Sapiēs nihilo se minoris æstimat, quod uirtutes eius spacio breuiore clauduntur. Quæadmodū ex duobus sapientibus, qui senior decessit, nō est beator eo, cuius intra pauciores annos terminata uirtus est: sic Deus nō uincit sapientē felicitate, etiā si uincit ætate. Nō est uirtus maior, quæ lōgior. Iupiter omnia habet: sed nēpe alijs tradidit habēda. Ad ipsum hic unus usus pertinet, quod utēdi etiā omnib. causa est. Sapiens tā æquo animo omnia apud alios uidet, contēnitq; quam Iupiter: & hoc se magis suspicit, quod Iupiter uti illis nō potest, sapiēs nō uult. Credamus itaq; Sextio, mōstrātī pulcherrimū iter, & clamāti, Hæc itur ad astra, hæc secūdū frugalitatē, hæc secūdū tēperantiā, hæc secūdū fortitudinē. Nō sunt dii fastidiosi, nō inuidi: admittunt, & ascēdentibus manū porrigunt. Miraris hominē ad deos ire? Deus ad homines uenit, imō (quod propius est) in homines uenit. Nulla sine Deo mens bona est. Semina in corporibus humanis diuina dispersa sunt: quæ si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt, & paria his ex quibus orta sunt surgunt: si malus, non aliter quam humus sterilis ac palustris necat, ac deinde creat purgamenta pro frugibus. Vale.

Epist. LXXV. De inani metu: & ex quibus causis oriatur, & quibus purgetur remedijs: & quod ea quæ uulgus probat, bona non sunt.

Epistola tua delectauit me, & marcetē excitauit: memoriā quoq; meā (quæ iā mihi segnis ac lenta est) euocauit. Quid ni tu, mi Lucili, maximū putes instrumentū beatæ uitæ hanc persuasione, unū bonū esse, quod honestū est? Qui omne bonū honesto circumscripsit, intra se felix est. Nā qui alia bona iudicat, in fortunæ uenit potestātē, alieni arbitrij fit. Hic amissis liberis mœstus, hic sollicitus ægris, hic turpibus & aliquā pāsis infamiā tristis. Illū uidebis alienæ uxoris amore cruciari, illū suæ. Nō deerit, quæ repulsa distorqueat: erūt quos honor ipse uexet. Illa uerò † maxima est ex omni mortaliū populorū turba, miserorū, quā expectatio mortis exagitat undiq; impēdēs. Nihil enim est, unde nō subeat. Itaq; ut in hostili regione uersantibus, huc & illuc circūspiciendū est, & ad omnē strepitū circūagenda ceruix, nisi hic timor ē pectore eiectus est, palpitātibus præcordijs uiuitur. Occurrēt acti in exiliū, & euoluti bonis: occurrēt (qđ genus egestatis grauissimū est) in diuitijs inopes: occurrent naufragi, similiaue naufragijs pāsi, quos aut popularis ira, aut inuidia, pnciosum optimis telū, inopinātes securosq; disiecit, pcellē more, q̄ in ipsa sereni si ducia solet emergere, aut fulminis subiti, ad cuius ictū etiā uicina tremuerūt. Nā ut illic quisquis ab igne ppior stetit, pculso similis obstupuit: sic in his p aliquā uim accidētib. unū calamitas opprimit, cæteros metus, parēq; pāsis tristitiā facit, pati posse. Omnīū animos mala aliena ac repentina sollicitāt: quemadmodum aues etiā inanis fundæ sonus territat, ira nos nō ad ictum tantum exagitatur, sed ad crepitum. Non potest ergo quisquā beatus esse, qui huic se opinioni credidit.

Non

† maxima ex omni mortaliū populo turba.

A Non enim beatum est, nisi quod intrepidū. Inter suspecta malè uiuitur. Quisquis se multum fortuitis dedit, ingentē sibi materiā perturbationis & inexplicabilē fecit. Vna hæc uia est ad tuta uadenti, & externa despicere, & honesto cōtentum esse. Nam qui aliquid uirtute melius putat, aut ullum præter illam bonum, ad hæc quæ à fortuna sparguntur, sinum expandit, sollicitus misilia eius expectat. Hanc imaginē animo tuo propone, ludos facere fortunā, & in hunc mortalium cœtum honores, diuitias, gratiā excutere: quorum alia inter diripientium manus scissa sunt, alia infida societate diuisa, alia magno detrimento eorum in quos deuenierant presa: ex quibus quædā aliud agentibus inciderunt, quædā quia nimis captabantur, amissa, & dū auidè rapiuntur, expulsa sunt. Nulli uerò etiā cui rapina feliciter celsit, gaudium rapti durauit in posterū. Itaq; prudentissimus quisq; cum primū induci uidet munuscula, à theatro fugit, & scit magno parua contingere. Nemo manum conferit cum excedente, nemo exeuntē ferit. Circa † primum rixa est. Idem in his euenit, quæ fortuna desuper iactat. Aestumamus miseri, distringimur, multas habere cupimus manus: modò in illam respicimus, nimis tardè nobis mitti uidentur, quæ cupiditates nostras iritant, ad paucos peruentura, expectata omnibus. Ire obuiam cadentibus cupimus, gaudemus si quid inuasimus: inuadendiq; † quos spes uana delusit, uilem prædam magno aliquo incommodo luimus, aut inde fallimur. Secedamus itaq; ab istis ludis, & demus raptoribus locum. Illi spectent bona ista pendentia, & ipsi magis pendeant. Quicumq; † beatus esse constituit, unum esse bonum putet, quod honestum est. Nam si ullum aliud existimat, primū malè de prouidentia iudicat: quia multa incommoda iustis uiris accidunt: & quia quicquid nobis dedit, breue est & exiguum, si compares mundi totius æuo. Ex hac deploratione nascitur, ut ingrati diuinorum interpretes simus. Querimur, quòd non semper, & quòd pauca nobis, & incerta, & abitura contingant. Inde est quòd nec uiuere, nec mori uolumus. Vitæ nos odium tenet, timor mortis. Nrat omne cōsiliū, nec implere nos ulla felicitas potest. Causa autem est, quòd non peruenimus ad illud bonum immensum & insuperabile, ubi necesse est resistat uoluntas nostra: quia ultra summum non est locus. Queris, quare uirtus nullo egeat? præsentibus gaudet, non concupiscit absentia. Nihil non illi magnum est, quia satis. Ab hoc discede iudicio, non pietas constabit, non fides: multa utranq; præstare cupienti patienda sunt, ex his quæ mala appellantur: multa impendenda sunt ex his, quibus indulgemus tanquā bonis. Perit fortitudo, quæ periculum facere debet sui: perit magnanimitas, quæ non potest eminere, nisi omnia uelut minuta contemplerit, quæ pro maximis uulgi optat: perit gratia & relatio gratiæ. Aestimatur labor, si quicquam preciosius fide nouimus, si non optima spectamus. Sed ut illa præteream, aut ista bona non sunt quæ uocantur, aut homo felicior Deo est. Quoniam quidem quæ parata nobis sunt, non habet in usu Deus: nec enim libido ad illum, nec epularum lauticia, nec opes, nec quicquam ex his hominem inescantibus, & uili uoluptate ducētib; pertinet. Ergo aut incredibile est bona Deo deesse, aut hoc ipsum argumentum est, bona non esse, quæ Deo desunt. Adjice, quòd multa quæ bona uideri uolunt, animalibus quàm homini pleniora cōtingunt. Illa cibo auidius utuntur: Venere nō æquè fatigātur. Virium illis maior est, & æquabilior firmitas. Sequitur ut multo feliciora sint hominē. Nā sine nequitia, sine fraudibus degunt: fruuntur uoluptatibus, quas & magis capiunt, & ex facili sine ullo pudoris, aut pœnitentiæ metu. Cōsidera tu itaq; an id bonū uocādum sit, quo Deus ab homine uincitur. Summum bonum in animo cōstituamus: obsolescit, si ab optima nostri parte ad pessima transit, & transfertur ad sensus, qui agiliores sunt animalibus mutis. Nō est summa felicitatis nostræ in carne ponēda. Bona illa sunt uera, quæ ratio dat: solida ac sempiterna, quæ cadere non possunt, nec decrescere quidē aut minui. Cætera opinione bona sunt: & nomē quidem habent cōmune cum ueris, proprietas in illis boni non est. Itaq; cōmoda uocentur, & (ut nostra lingua loquar) producta: cæterū sciamus m̄cipia nostra esse, non partes, & sint apud nos, sed ita, ut meminimus extra nos esse. Etiam si apud nos sint, inter subiecta & humilia numerentur, propter quæ nemo se attollere debeat. Quid enim stultius, quàm aliquē eo sibi placere, quod ipse nō fecit? Omnia ista nobis accedāt, nō hæreant: † si abducātur, sine ulla nostri laceratione discedant. Utamur illis, nō gloriemur: & utamur parcē, tāquam depositis apud nos, & abituris. Quis illa sine ratione possedit, nō diu tenuit. Ipsa enim felicitas se nō tēperat, premit: si fugacissimis bonis credidit, citò deseritur, & ut nō deferatur, affligitur. Paucis deponere felicitatē molliet licuit: cæteri cum his inter quæ eminuēre, labuntur, & illos degrauant ipsa quæ extulerant. Ideo adhibebitur prudētia, quæ modum illis ac parsimoniā imponat: quoniā quidē licentia opes suas præcipitat atq; urget, nec unquā immodica durarunt, nisi illa moderatrix ratio compescuit. Hoc multarum tibi urbium ostendet euentus, quarum in ipso flore luxuriosa imperia ceciderūt, & quicquid uirtute erat partum, intemperantia corruit. Aduersus hos casus muniendi sumus. Nullus aut contra fortunā inexpugnabilis murus est. Intus instruamur. Si illa pars tuta est, pulsari homo potest, capi non potest. Quod sit hoc instrumentum, scire desideras? Nihil indignetur sibi accidere, sciatq; illa ipsa quibus lædi uidetur, ad conseruationem uniuersi pertinere, & ex his esse, quæ cursum mūdi officiumq; cōsummant. Placeat homini, quicquid Deo placuit: ob hoc se ipsum suaq; miretur, quòd nō potest uinci, quòd mala ipsa sub se tenet, quòd ratione, qua ualentius nihil est, casum dolorēq; & iniuriā subigit. Ama rationē: huius te amor cōtra durissima arma bit. Catulorum amor in uenabula impingit feras, quas feritas & incōsultus impetus præstat indomitas. Iuuenilia nonnunquam ingenia cupido gloriæ in contemptum tam ferri quàm ignium misit.

al. premium.

al. inuidentq;

alij quos.

al. beatum esse

se.

ut supra

Græc. uide

Cicer. de Fir

mib. libro tera

tio.

al. ut si.

misit. Species quosdā atq; umbra uirtutis in mortē uoluntariā trudit. Quanto *his omnib.* fortior A ratio est, quanto cōstantior: tātō uehementior per metus ipsos & pericula exhibit. Nihil agit, inquit, quod negatis ullū esse aliud ab honesto bonū. Nō faciet uos hęc † munitio tutos à fortuna, & immunes. Dicitis enim inter bona esse liberos pios, & bene moratā patriā, & parentes bonos horum pericula nō potestis spectare securi, perturbabit uos obsidio patriæ, liberorū mors, parētum seruitus. Quid aduersus hos pro nobis responderi soleat, ponā. Deinde tūc adiciā, quid præterea respondendū putē. Alia cōditio est in his, quæ ablata in locū suum aliquid incōmodi substituit: tanquā bona ualetudo uitata in malā transfertur, acies oculorū extincta, cæcitate nos afficit. Non tantū uelocitas perit poplitibus incis, sed debilitas pro illa subit: hoc nō est periculum in his, quæ paulo antē retulimus. Si amicū bonū amis, nō est mihi pro illo perfidia patiendā: nec si bonos liberos extuli, in illorum locum impietas succedit. Deinde non amicorū illis aut liberorū interitus, sed corporū est. Bonum aut uno modo perit, si in malū transit, quod natura nō patitur: quia omnis uirtus & opus omne uirtutis incorruptum manet. Deinde etiam si amici perierunt, etiam si probati respondentesq; uoto patris liberi, est quod illorū expleat locū. † Quid *al. Quod si queris, quid il sit, quæris?* quod illos bonos fecerat uirtus. Hęc nihil uacare patitur loci: totum animum tenet, desiderium omnium tollit, sola satis est. Omniū enim bonorū uis & origo in ipsa est. Quid refert, an aqua decurrens intercipiatur atq; abeat, si fons ex quo fluxerat, saluus est? Non dices † uirū iustiorē saluis liberis, quā amis, nec ordinatiorē, nec prudentiorē, nec honestiorē: ergo nec meliorem quidē. Non facit collectio amicorū sapientiorē, non facit stultiorē detractio: ergo nec beatorē, aut miseriorē: quamdiu uirtus salua fuerit, non senties quid abscesserit. Quid ergo? Non est beator & amicorū & liberorum turba succinctus? Quid ni non sit? Summū enim bonū nec infringitur, nec augetur, in suo modo permanet: utcūq; fortuna se gessit, siue illi senectus *al. uitam.* longa contigit, siue † citra senectutē finitus est, eadē mensura summi boni est, quamuis ætatis diuersa sit. Vtrum maiorē an minorē circulū scribas, ad spaciū eius pertinet, non ad formā: licet alter diu māserit, alterū statim obduxeris, & in eum in quo scriptus est puluere solueris, in eadē uterq; forma fuit. Quod rectum est, nec magnitudine æstimatur, nec numero, nec tēpore: non magis produci, quā cōtrahi potest. Honestā uitā ex centum annorum numero inquantū uoles corripe, & in unum diem coge, æquē honesta est: modō latius uirtus funditur, regna, urbes, prouincias tēperat: fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberosq; dispensat officia: modō arcto sine circumdatur paupertatis, exilij, orbitatis: non tamen minor est, si ex altiore fastigio in priuatū, ex regio in humilem subducitur, ex publico & spacioſo iure in angustias domus uel anguli coit. Aequē magna est, etiam si in se recessit, undiq; exclusa. Nihilominus enim magni spiritus est & erecti, exactæ prudētiæ, indeclinabilis iusticiæ: ergo æquē beata est. beatum enim illud in uno loco positum est, in ipsa mente, stabile, grande, tranquillū, quod sine scientia diuinorū humanorūq; non potest effici. Sequitur illud, quod me responsurum esse dicebam. Non affigitur sapiens liberorum amissione, non amicorum: eodem enim animo fert illorum mortem, quo suam expectat. Non magis hanc timet, quā illam dolet. Virtus enim conuenientia constat: omnia opera eius cum ipsa concordant, & congruunt. Hęc concordia perit, si animus quem excelsū oportet esse, luctu aut desiderio submittitur. Inhonestā est omnis trepidatio & sollicitudo, & in ullo actu pigritia. Honestum enim securum & expeditum est, interitū est, in procinctu stat. Quid ergo? non aliquid perturbationi simile patietur? nō & color eius mutabitur, & uultus eius agitat, & artus refrigescēt? & quicquid aliud, nō ex imperio animi, sed inconsulto quodā naturæ impetu geritur. Fateor: sed permanebit illi persuasio eadē, nihil illorū malū esse, nec dignum, ad quod mens sana deficiat. Omnia quæ faciendā erunt, audacter facit & promptē. Hoc enim stulticiæ proprium quis non dixerit, ignauē & cōtumaciter facere quæ facit, & aliō corpus impellere, aliō animum, distrahiq; inter diuersissimos motus. Iam propter illa ipsa quibus extollit se miraturq;, contempta est, & ne illa quidē quibus gloriatur, libenter facit. Si uerō aliquod timetur malum, eo perinde dum expectatur quasi uenisset urgetur: & quicquid ne patiat, timet, iam metu patitur. Quēadmodum in corporibus futuri languoris signa præcurrunt, quædam enim segnitia neruis inest, & sine labore ullo lassitudo & oscitatio, & horror membra percurrens: sic infirmus animus multo antē quā opprimatur, malis quatitur. Præsumit illa, & ante tempus cadit. Quid dementius autem quā angere futuris, nec se tormento reseruare, sed accersere sibi misérias, & ad-mouere, quas optimum est differre, si discutere non possis? Vis scire, futuro neminē debere torqueri? quicunq; audierit post quinquagesimum annum sibi patiendā supplicia, nō perturbatur, nisi si medium spaciū transilierit, & se in illā seculo post futuram solitudinem immiserit. Eodem modo fit, ut animos libenter ægros, & captantes causas doloris, uetera atq; oblitterata contristent: & quæ præterierunt, & quæ futura sunt, absunt, neutra sentiamus. Non est aut, nisi ex eo quod sentias, dolor.

Epist. LXXVI. Quod uerba philosophi nec accurata debent esse, nec arida: & de tribus generibus in philosophia proficientium.

Minus tibi accuratas à me epistolas mitti quereris. Quis enim accuratē loquitur, nisi qui uult putidē loqui? Qualis sermo meus esset, si unā sederemus, aut ambularemus, illaboratus & facilis: tales esse epistolas meas uolo, quæ nihil habeant accersitū, nec fictū. Si fieri posset, quid sentiam,

A tiam, ostendere quàm loqui mallet. Etiam si disputarem, nec supplerem pedem, nec manum iactarem, nec attollerem uocem, sed ista oratoribus reliquisset, còtentus sensus meos ad te per-
tulisse, quos nec exornassem, nec abiecissem: hoc unum planè tibi approbare uellem, omnia me illa sentire quæ dicerem: nec tantùm sentire, sed amare. Aliter homines amicâ, aliter liberos oscu-
lantur: tamen in hoc quoq; amplexu tam sancto & moderato, satis apparet affectus. Nô mehercu-
les ieiuna esse & arida uolo, quæ de rebus tam magnis dicentur. Neq; enim philosophia ingenio
renunciat, multum tamen † operis impendi uerbis non oportet. Hæc sit propositi nostri summa: *al. opera.*
quod sentimus, loquamur: quod loquimur, sentiamus. Concordet sermo cū uita. Ille promissum
suum impleuit, qui & cum uideas illū, & cum audias, idē est. Videbimus qualis sit, quantus sit, an
unus sit. Nô delectent uerba nostra, sed prosint. Si tamē cōtingere eloquentia nō sollicito potest,
aut si parata est, aut paruo cōstat, asit, & res pulcherrimas prosequatur. Sit talis, ut res potius q̃
se ostendat. Aliæ artes ad ingeniū totæ pertinent, hic animi negociū agitur. Nô quærit æger me-
dicum eloquentē, sed sanantē: sed si ita cōpetit, ut idē ille qui sanare potest, comptē de his quæ fa-
cienda sunt differat, boni consulat: nō tamen erit, quare gratuletur sibi, quòd inciderit in medicū
etiam disertū. Hoc enim tale est, quale si peritus gubernator etiā formosus est. Quid aures meas
scalpis? Quid oblectas? Aliud agitur. Vrendus, secandus, abstinendus sum. Ad hæc adhibitus es:
curare debes morbum ueterē, grauem, publicū. Tantum negocij habes, quantū in pestilētia me-
dicus. Circa uerba occupatus es? Iam dudum gaude, si sufficis rebus. Quando multa discēs? quan-
do quæ didiceris affiges tibi, ita ut excidere non possint? quando illa experieris? Nô enim ut cē-
tera memoriæ tradidisse satis est. In opere tentanda sunt. Nô est beatus qui scit illa, sed qui facit.
Quid ergo? infra illum nulli gradus sunt? statim ad sapientiā præceptum est? Nô existimo. Nam qui
proficit, in numero quidem stultorum est, magno tamen interuallo ab illis diducitur: inter ipsos
quoq; proficientes sunt magna discrimina. In tres classes (ut quibusdā placet) diuiduntur: pri-
mi sunt, qui sapientiā nondum habent, sed iā in uicinia eius constiterunt: tamen etiā quod propē
est, † extra est. Qui sint hi, quæris? qui omnes iam affectus ac uitia posuerunt: quæ erant comple-
tenda didicerunt. Sed illis adhuc inexperta fiducia est, bonū suum nōdum in usu habent, iam ta-
men in illa quæ fugerunt, decidere nō possunt. Iam ibi sunt, ubi nō est retrò lapsus: sed hoc illis de
se nondum liquet, & quod in quadā epistola scripsisse me memini, scire se nesciunt. Iam contigit
illis bono suo frui, nondum cōsidere. Quidam hoc proficientium genus, de quo locutus sum, ita
cōplectuntur, ut illos dicant iā effugisse morbos, animi affectus nōdū, & adhuc in lubrico stare:
quia nemo sit extra periculū maliciæ, nisi qui totā eam excussit. Nemo aut illam excussit, nisi qui
pro illa sapientiam assumpsit. Quid inter morbos animi intersit & affectus, sæpe iam dixi. Nunc
quoq; te admonebo. Morbi sunt inueterata uitia, & dura, ut auaricia, ut ambitio nimia, postquā
hæc animum implicauerunt, & perpetua esse mala eius cœperunt. Vt breuiter finia, morbus est iu-
diciū in prauo pertinax, tanquā ualde expetenda sint, quæ leuiter expetēda sunt: uel, si mauis
ita finiamus, Nimis imminere leuiter petendis, uel ex toto non petēdis, aut in magno precio ha-
bere in aliquo habenda, uel in nullo. Affectus sunt motus animi, improbables, subiti & cōcitati,
qui frequentes neglectiq; fecere morbum: sicut distillatio una, nec adhuc in mortem adducta tus-
sim facit, asidua & uetus phthisim. Itaq; qui plurimū profecere, extra morbos sunt, affectus ad-
huc sentiunt, profectō proximi. Secundum genus est eorum, qui & maxima animi mala & affe-
ctus disposuerunt, sed ita, ut non sit illis securitatis suæ certa possessio: possunt enim in eadem re
labi. Tertium illud genus extra multa & magna uitia est, sed non extra omnia. Effugit auariciam,
sed iram adhuc sentit. Iam nō sollicitatur libidine, sed habet etiamnum ambitionem: iam non con-
cupiscit, sed adhuc timeret: & in ipso metu ad quædā satis firmus est, quibusdā cedit, mortē con-
temnit, dolorem reformidat. De hoc loco aliquid cogitemus: bene nobiscū agetur, si in hunc ad-
mittimur numerum. Magna felicitate naturæ, magnaq; & asidua intentione studij, secundus oc-
cupatur gradus: sed nec hic quidē cōtemnendus est color tertius. Cogita, quātum circa te uideas
malorum: aspice, quàm nullum sit nephas sine exemplo, quantum quotidie nequitia proficiat,
quantum publicè priuatimq; peccetur: intelliges satis nos cōsequi, si inter pessimos non sumus.
Ego uerò, inquis, spero me posse & amplioris ordinis fieri. Optauerim hoc nobis, magis quàm
promiserim: præoccupati sumus, ad uirtutē cōtendimus, inter uitia distrikti: pudet dicere, hone-
sta colimus quantū uacat. At q̃ grande præmiū nos expectat, si occupationes nostras & mala te-
nacissima abrupimus. Nô cupiditas nos, nō timor pellet: inagitati terroribus, incorrupti uolu-
ptatibus, nec mortē horrebimus, nec deos: sciemus mortem malū nō esse, deos malos nō esse. Tā
imbecillum est, quod nocet, quàm cui nocetur. † Optima, noxa carent. Expectant nos, si ex hac
aliquādo fece in illud euadimus sublime & † excelsum, trāquillitas animi, & expulsis erroribus
absoluta libertas. Quæris, quæ sit ista? nō homines timere, non deos: nec turpia uelle, nec nimia:
in seipsum habere maximam potestatem. Inæstimabile bonum est, suum fieri. Vale.

*al. Optima ex
noxa carentia
expectant.
al. excelsum.
Tranquillitas
animi est ex-
pulsis.*

*Epist. LXXV II. Quod etiam in senectute discendum est: & quod proprium &
uerum hominis bonum est ratio tantum, uel uirtus.*

Inimicitias mihi denuncias, si quicquam ex his quæ quotidie facio, ignoraueris. Vide quàm
simpliciter tecum uiuam, hoc quoq; tibi committam. Philosophum audio, & quidem quintum
iam diem habeo, ex quo in scholam eo, & ab octaua disputatē audio. Bona, inquis, ætate. Quid

Seneca.

m

nibona?

al. decet.

Prouerbiū.

al. necrona-
tis.

forte, Pifanles.

al. offeretur.

al. & in.
al. Quam.al. non sentiens
uentum.

ni bona? Quid autem stultius est, quàm quia diu non didiceris, non discere? *quid ergo? idem faciam quod trofſuli & iuuenes?* Bene mecum agitur, si hoc unum senectutem meam [†] dedecet. Omnis ætatis homines hæc schola admittit: in hac senescamus, iuuenes sequamur. In theatrum senex ibo, & in circū deferar, & nullum par sine me depugnabit, ad philosophū ire erubescā? Tam diu discendum est, quàm diu nescias, &, si prouerbio credimus, quàm diu uiuas. Nec ulli hoc rei magis conuenit, quàm huic; tam diu discendum est quemadmodum uiuas, quàm diu uiuis. Ego tamen hic aliquid & doceo. Quæris quid doceam? Etiam seni esse discendum. Pudet autē me generis humani, quoties scholam intraui: præter ipsum theatrum Neapolitanorum (ut scis) transeundum est [†] Metronactis petentibus domum. Illud quidem factum est, & hoc ingenti studio, quid sit? [†] Pitaules bonum iudicatur. Habet tibi cenam quoque Græcus & præco concursus: at in illo loco, in quo uir bonus discitur, paucissimi sedent: & hi plerisque uidentur nihil boni negotij habere quod agant, inepti & inertes uocantur. Mihi contingat iste derisus. Aeque animo audienda sunt imperitorū cōiicia: & ad honesta uadenti, contēnendus est iste cōtemptus. Perge, Lucili, & propera, ne tibi accidat quod mihi, ut senex discas: imò ideo magis propera, quoniam id nūc aggressus es, quod perdiscere uix senex possis. Quantū, inquis, proficiā? quantum tentaueris. Quid expectas? Nulli sapere casu obigit. Pecunia ueniet ultrò, honor [†] offeretur, gratia ac dignitas fortasse ingerentur tibi: uirtus in te non incidet, ne leui quidem opera aut paruo labore cognoscitur: sed est tanti laborare, omnia bona semel occupaturo. Vnum enim est bonum quod honestū. In illis nihil inuenies ueri, nihil certi, quæcūque famæ placent. Quare hoc unum sit bonum, quod honestum, dicam, quoniam me parum executum priore epistola iudicas, magisque hanc rem tibi laudatam quàm probatam putas: [†] & ut in arctum, quæ dicta sunt, contraham: Omnia suo bono constant. uitem fertilitas commendat, sapor uinum, uelocitas ceruum. [†] Quare fortia dorso iumenta sint, quæris, quorum hic unus est usus, sarcinam ferre. In cane sagacitas prima est, si inuestigare debet feras: cursus, si consequi: audacia, si mordere & inuadere. Id in quōque optimum est cui nascitur, quo censetur. In homine optimum quid est? Ratio: hæc antecedit animalia, deos sequitur. Ratio ergo perfecta, proprium hominis bonum est: cætera illi cum animalibus satisque communia sunt. Valet, & leones: formosus est, & pauones: uelox est, & equi: non dico, in his omnibus uincitur. Non quæro quid in se maximum habeat, sed quid suum. Corpus habet, & arbores: habet impetum & motum uoluntarium, & bestię & uermes: habet uocem, sed quāto clariorem canes, acutiorem aquilæ, grauiorem tauri, dulciorem mobilioremque lusciniæ. Quid in homine proprium? Ratio: hæc recta & consummata, felicitatem hominis impleuit. Ergo si omnis res cum bonum suum perfecit, laudabilis est, & ad finem naturæ suæ peruenit, homini autem suum bonū ratio est, si hanc perfecit, laudabilis est, & finem naturæ suæ attigit: hæc ratio perfecta, uirtus uocatur, eademque honestum est. Id itaque unum bonum est in homine, quod unum hominis est. Nūc enim non quærimus quid sit bonum, sed quod sit hominis bonum. Si nullum aliud est hominis, quàm ratio, hæc erit unum eius bonum, sed pensandum cum omnibus. Si sit aliquis malus, puto improbabitur: si bonus, puto probabitur. Id ergo in homine proprium solumque est, quo & probatur, & improbat. Non dubitas, an hoc sit bonum: dubitas, an solum bonum sit. Si quis omnia alia habeat, ualetudinem, diuitias, imagines multas, frequens atrium, sed malus ex confesso sit: im probabis illum. Item si quis nihil quidem illorum quæ retuli, habeat, deficiatur pecunia, clientū turba, nobilitate, & aurum proaurorumque serie, sed ex confesso bonus sit: probabis illum. Ergo est unum bonum hominis: quod qui habet, etiam si alijs destituitur, laudandus est: quod qui nō habet, in omnium aliorum copia damnatur ac reijcitur. Quæ conditio rerum, eadem & hominū est. Nauis bona dicitur, non quæ preciosis coloribus picta est, nec cui argenteum aut aureum rostrum est, nec cuius tutela ebore celata est, nec quæ fœcis ac opibus regij pressa est: sed stabili, & firma, & iuncturis aquam excludentibus spissa, ad ferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, uelox, & [†] consentiens uento. Gladium bonum dices, non cui deauratus est baltheus, nec cui uagina gemmis distinguitur: sed cui & ad secandum subtilis acies, & mucro munimentum omne rupturus. Regula non quàm formosa, sed quàm recta sit, quæritur. Eo quodque laudatur cui comparatur, quod illi proprium est. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum fœneret, a quàm multis salutetur, quàm precioso incumbat lecto, quàm perlucido poculo bibat: sed, quàm bonus sit. Bonus autem est, si ratio explicita & recta est, & ad naturæ suæ uoluntatem accommodata. Hæc uocatur uirtus: hoc est honestum & unicum hominis bonum. Nam cum sola ratio perficiat hominem, sola ratio perfecta beatum facit. Hoc autem unum hominis bonum est, quo uno beatus efficitur. Dicimus & illa bona esse, quæ a uirtute profecta contractaque sunt, id est opera eius omnia. Sed ideo unum ipsa bonum est, quia nullum sine illa est. Si omne in animo bonum est, quicquid illum confirmat, extollit, amplificat, bonum est: ualidiorem autem animum, & excelsiorem, & ampliorem, facit uirtus: nā cætera quæ cupiditates nostras iritant, deprimūt quoque animū & labefaciūt, & cū uidentur attollere, instant, ac multa uanitate deludunt. Ergo unū id bonū est, quo melior animus efficitur. Oēs actiones totius uitæ honesti ac turpis respectu tēperantur: ad hæc faciendi & non faciendi ratio dirigitur. Quid sit hoc, dicam. Vir bonus, quod honestè se facturū putauerit, faciet: etiam si laboriosum erit, faciet: etiā si damnosum erit, faciet: etiā si periculosum erit. Rursus quod turpe erit, non faciet: etiā si pecuniā affert, etiam si uoluptatem, etiam si potētiā. Ab honesto nulla re deterrebitur, ad turpia nulla spe in-

A spe inuitabitur. Ergo si honestū utiq; secuturus est, turpe † itaq; uitaturus: & in omni actu uitæ spectaturus hæc duo, nullum aliud bonum quàm honestum, nec aliud malum quàm turpe. Si uita indeprauata uirtus est, & sola permanet tenoris sui, unum est bonum uirtus: cui iam accidere ut non sit bonum, non potest, mutationis periculum effugit sapientia. Sapientia non eripitur, sapientia in stulticiam non reuoluitur. Dixi, si fortè meministi, concupita uulgo, & formidata inconsulto impetu, plerosq; calcasse: inuentus est qui flammis imponeret manum, cuius risum nō interromperet tortor, qui in funerè liberorum lachrymam non mitteret, qui morti intrepidus occurreret: amor, ira, cupiditas, pericula depoposcerunt. Quod si hoc potest breuis obstinatio animi, aliquo stimulo excitata: quanto magis uirtus, quæ non ex impetu, nec subito, sed æqualiter ualet, cui perpetuum robur est? Sequitur, ut quæ ab inconsultis sæpe contemnuntur, à sapientibus semper, ea nec bona sint, nec mala. Vnum ergo bonum ipsa uirtus est, quæ inter hanc fortunam & illam superba incedit, cum magno utriusq; contemptu. Si hanc opinionem receperis, aliquid bonum esse præter honestum, nulla non uirtus laborabit. Nulla enim obtineri poterit, si quidquam extra se respexerit. Quod si est, rationi repugnat, ex qua uirtutes sunt: & ueritati, quæ sine ratione non est. Quæcunq; autem opinio ueritati repugnat, falsa est. Virum bonum concedas necesse est summæ pietatis erga deos esse. Itaq; quicquid illi acciderit, æquo animo sustinebit. Sciet enim id accipisse lege diuina, qua uniuersa procedunt. Quod si est, unum illi bonum erit, quod honestum: in hoc enim positum est & parère dijs, nec excañdescere ad subitā, nec deplorare sortem suam, sed patienter excipere fatum, & facere imperata. Si ullum aliud est bonum quàm honestum, sequetur nos audivitas uitæ, audivitas rerum uitam instruuentium, quod est intolerabile, infinitum, uagum. Solum ergo bonum est honestū, cui modus est. Diximus, hominum futuram feliciorē uitam quàm deorum, si ea bona sunt, quorū nullus dijs usus est, tanquam pecunia & honores. Adijcē nunc, quod si modò solutæ corporibus animæ manent, felicior illis status restat, quàm est dum uersatur in corpore. Atqui si ista bona sunt, quibus per corpora utimur, emissis erit peius: quod contra fidem est, feliciores esse liberis & in uniuersum datis, clausas & obfessas. Illud quoq; dixeram, si bona sunt ea quæ tam homini contingunt quàm mutis animalibus, & muta animalia beatā uitam actura: quod fieri nullo modo potest. Omnia pro honesto patienda sunt: quod non erat faciendum, si esset ullū aliud bonū quàm honestū. Hæc quāuis latius executus essem priore epistola, constrinxi, & breuiter percurri. Nunquā aut uera tibi opinio talis uidebitur, nisi animū allues, & teipsum interroges: si res exegerit, ut pro patria moriaris, & salutem omnium ciuiū tua redimas, an porrecturus sis ceruicē, non tantū patienter, sed etiā libenter. Si hoc factururus es, nullum aliud bonū est. Omnia relinquis, ut hoc habeas. Vide, quanta uis honesti sit. Pro Rep. morieris, etiā si non statim factururus hoc eris, cū scieris tibi esse faciendū: † interim ex re pulcherrima magnū gaudiū etiā tēpore breui ac exiguo capitur: & quāuis fructus operis peracti nullus ad defunctū exemptumq; rebus humanis pertineat, ipsa tamē contēplatio futuri operis iuuat: & uir foris & iustus cū mortis suæ precia ante se posuit, libertatē patriæ, salutē omnium pro quibus dependit animā, in summa uoluptate est, & periculo suo fruitur. Sed ille quoq;, cui etiā hoc gaudiū eripitur, quod tractatio operis maximū & ultimū præstat, nihil cunctatus dissiliet in mortē, facere rectē, pieq; contentus. Oppone etiam nūc illi multa quæ dehortentur. Dic, factū tuū matura sequetur obliuio, & parū grata existimatio ciuium, respondebit tibi. Ista omnia extra opus meum sunt, ego ipsum cōtēplor, hoc esse honestū scio. Itaq; quocūq; ducit ac uocat, uenio. Hoc ergo unū bonū est, quod nō tantū perfectus animus, sed generosus quoq; & indolis bonę sentit: cætera leuia sunt, mutabilia. Itaq; sollicitē possidentur, etiā si fauente fortuna in unū cōgesta sunt: dominis suis † incūbunt grauiā, & illos semper premunt, aliquando & elidunt. Nemo ex istis quos purpuratos uides, felix est, nō magis quàm ex illis quibus sceptrū & chlāmydē in scenā fabulæ assignāt: cū præsentē populo elati incesserūt, & cōthurnati, simul exierunt, exalceantur, & ad staturā suā redeunt. Nemo istorū quos diuitiæ honoresq; in altiore fastigio ponūt, magnus est. Quare ergo magnus uidetur? Cū basi illū sua metiris: paruus pumilio, licet in mōte constititerit, Colossus magnitudinē suā seruabit, etiā si steterit in puteo. Hoc laboramus errore, sic nobis imponitur, quod neminē æstimamus eo quo est, sed adijcimus illi & ea quibus adornatus est. Atqui cum uoles ueram hominis æstimationem inire, & scire qualis sit, nudū inspicere: ponat patri monium, ponat honores, & alia fortunæ mendaciā, corpus ipsum exuat: animum intueri, qualis quantusq; sit, alieno an suo magnus: si erectis oculis gladios micātes uidet, & si scit suā nihil interesse, utrum anima per os, an per iugulum exeat, beatum uoca. Si cum illi denunciata sunt corporis tormenta, & quæ casu ueniunt, & quæ potentioris iniuria, si uincula & exilia, & uanas humanarum formidines mentium, securus audit, & dicit:

—Non ulla laborum

O uirgo noua mi facies inopināte surgit, Omnia præcepi, atq; animo mecum ipse peregi.
Tu hodie ista denūcias: ego semper denūciaui mihi, hominē parauī ad humana, præcogitati mali mollis ictus uenit. At stultis & fortunæ credētib; omnis uidetur noua rerū & inopinata facies. Magna aut pars est apud imperitos mali, nouitas. Hoc ut scias, ea quæ putauerūt aspera, cū assueuere, patiuntur. Ideo sapiens assuescit futuris malis: & quæ alij diu patiendo leuia faciunt, hic leuia facit diu cogitando. Audimus aliquando uoces imperitorū, dicentium: Nesciebā hoc mihi restare. Sapiens scit sibi omnia restare: quicquid factum est, dicit, Sciebam. Vale.

Seneca.

m 2 BRASMI

ERASMI IN LIBRUM X. EPISTOLARVM.

Epist. 72. Scit se esse natum oneri ferendo.] Ita uetus editio. In priscis exemplaribus non habebatur, natum. Ita dixit, esse oneri ferendo, quæ, ut admodum dicimus, est soluendo.

Epist. 73. Quæ possis & incise scribere] In alijs erat, incedendo scribere. forte scriptum erat, incessim scriberes quem admodum dicimus cursim. nisi incise dicitur scribi, quod ex intervallo scribitur.

Epist. 77. Quis sit Pitaules.] In alijs erat, quid sit? Nam subaudiendum est, quæris. Non enim queritur, qui homo sit: sed quid rei, cuius gratis factus sit concursus. Et quæ de hominis artificio percontamur, non dicimus, Quis est: sed, Quid est? & respondetur, musicus est.

• Pitaules.] In alijs erat, Pytholaus. forte legendum, Physaules: ab insularis tibijs.

PINCIANI IN EVNDEM.

Epist. 71. Et quemadmodum Virgilius noster ait, in mari terræque urbesque recedunt.] Erratū in ordine uerborum. Lige: Et quemadmodum in mari, ut ait Virgilius noster, terræque urbesque recedunt. ex uetere lectione, Stulticia est, timore mortis mori.] Eadem addit compluscula uerba, hoc passio: Si tibi commodaret, stulticia esset Stulticia est, timore mortis mori.

Cumque commodo mori non licuisset.] Non commodo, sed quo modo, omnia scripta exemplaria præferunt: ut putem omisum fuisse librariorum incuria uerbum aliquod, necessarium ad complementum sententiæ.

Epist. 72. Rigidi quidem amplius, intendi non potest.] Exemplaria pleraque, cum impressa lectione, rigidi dari præferunt. Alia, rigidi est, ut considerandum lectores habeant, an ita legi commodè possit. Rigida esse amplius, non intendi potest.

Vbi ergo est origo calamitatis, ubi illud malum uerum est?] Scribendum: Vbi ergo est calamitas? Vbi illud uestrum malum est? ex codice antiquo.

Epist. 73. Quædam enim sunt, quæ posses & incise scribere.] Codex Facundi & Primitiui non, incise, legit: sed, in circo. Alij, in cisio. quæ lectionem probō. est enim cisium, genus uehiculi gestatorij, autore Nonio Marcello. Nec, posses, legendum: sed, possis.

Cum medios quoque sequatur fructus suus] Prior editio, fluctus, non fructus. quod non displicet: quia præcessit, iam in portu sunt. Scripti quoque codices eam lectionem agnoscunt.

Epist. 75. Circa præmium rixa est] Primum, non præmium: eadem.

Aliqua spes uana delusit] Lege, inuadendi: aliquos spes uana delusit. ex eisdem.

Aut inde fallimur.] Oania quæ legerim exemplaria, ita habent, præter unum Franciscanum, in quo legitur: aut decipimur, aut fallimur.

Quod negatis ullum esse aliud honesto bonum.] Legendum, quod negatis ullum esse aliud ab honesto bonum. Alia exemplaria, quod negatis ullum esse aliud bonum quam honestum.

Epist. 76. Quid aures meas scalpiscis? quid oblectas? Aliud agitur. Vrendus, secandus, abstinendus sum.] Scabis, non scalpiscis: & abscindendus, non abstinendus, in quibusdam habetur exemplaribus.

Postquam hæc animum implicuerunt, & perpetua eius mala esse coeperunt.] Nonnulli codices: Hæc cum semel ceperunt animum, implicuerunt, & perpetua eius mala esse coeperunt.

Epist. 77. Et quidem quintum iam diem habeo, ex quo in scholam eo.] In nonnullis exemplaribus, equidem, habetur: non, & quidem sed omnino suspecta mihi tota hæc lectio: malletque legeres sic, & quidem quintus iam dies abiit, ex quo in scholam eo. etsi nullus antiquus codex faueat.

Illud quidem factum est, & hoc ingenti studio, quis sit Pitaules, bonus iudicatur.] Castigas illud quidem ingenti studio quis sit Pitaules, bonus iudicatur. reliqua superuacanea sunt. ex eadem.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM
EPISTOLARVM LIBER VNDECIMVS.

Epist. LXXVIII. Exemplis & rationibus docet, de morte non esse curandum.

S Vbitō nobis hodie Alexandrinæ naues apparuerunt, quæ præmitti solent, & nunciare securæ classis aduentum: tabellarias uocant. Gratus illarum Campaniæ aspectus est. Omnis in pilis Puteolorum turba consistit, & ex ipso genere uelorum Alexandrinæ, quamuis in magna turba nauium, intelligit. Solis enim licet supparum intendere, quod in alto omnes habent naues. Nulla enim res æquæ adiuuat cursum, quam summa pars ueli: illinc maxime naus urgetur. Itaque quoties uetus increbuit, maiorque est quam expedit, antemna submittitur. Minus habet uirium flatus ex humili. Cum intrare Capreas & promontorium, ex quo

Alta procelloso speculatur uertice Pallas,

ceteræ uelo iubentur esse contentæ: supparum Alexandrinarum insigne indicium est. In hoc omnium discursu properantium ad littus, magnam ex pigritia mea sensi uoluptatem, quod epistolæ meorum accepturus, non properaui scire, quis illic esset rerum mearum status, quid afferret. Olim iam nec perit quicquam mihi, nec acquiritur. Hoc etiam si senex non essem, fuerat sentiendum. Nunc uero multo magis, quia quantulumcunque haberem, tamen plus iam mihi superesset uiatrici, quam uia, præsertim cum eam uiam sumus ingressi, quam peragere non est necesse. Itæ imperfectum erit, si in media parte, aut citra petitum locum steteris. Vita non est imperfecta, si honesta est. Vbi cunque desines, si bene desinis, tota est. Sæpe autem & fortiter desinendum est.

& non

A & non ex maximis causis. Nam ne hæ maximæ sunt, quæ nos tenent. Tullius Marcellinus (quem optimè noueras) adolescens quietus & citò senex, morbo, & non insanabili correptus, sed longo & molesto & multa imperante, cœpit deliberare de morte: conuocauit complures amicos: unusquisque aut quia timidus erat, id illi suadebat, quod sibi suauissimum: aut quia adulator & blandus, id consilium dabat, quod deliberanti gratius fore suspicabatur. Amicus noster Stoicus, homo egregius, & ut uerbis illum quibus laudari dignus est, laudem, uir fortis ac strenuus, uideretur mihi optimè illum cohortatus. Sic enim cœpit: Noli, mi Marcelline, torqueri, tanquam de re magna deliberes. Non est res magna, uiuere: omnes serui tui uiuunt, omnia animalia. Magnum est, honestè mori, prudenter, fortiter. Cogita quamdiu iam idem facias, Cibus, somnus, libido. Per hunc circulum curritur. Mori uelle non tantum prudens, & fortis aut miser, sed etiam fastidiosus potest. Non opus erat sua fore illi, sed adiutore. Serui parere nolebant. Primum detraxit illis metum, & indicauit tunc familiam periculum adire, cum incertum esset, an mors domini uoluntaria fuisset: alioquin tam mali exempli esset prohibere dominum, quam occidere. Deinde ipsum Marcellinum admonuit, non esse inhumanum, quemadmodum cœna peracta reliquæ circulantibus diuiduntur: sic peracta uita aliquid porrigi his, qui totius uitæ ministri fuissent. Erat Marcellinus facilis animi, & liberalis, etiam cum de suo fieret. Minutas itaque summulas distribuit flentibus seruis, & illos ultro consolatus est. Non fuit illi opus ferro, non sanguine. Triduo abstinuit, & in ipso cubiculo poni tabernaculum iussit. Solum deinde illatum est, in quo diu iacuit, & calida subinde suffusa paulatim defecit, ut aiebat, non sine quadam uoluptate, quam afferre solet leuis dissolutio animi, non in experta nobis, quos aliquando liquit animus. In fabellam excessi non ingratus tibi: exitum enim amici tui cognosces, non difficilem, nec miserum. Quamuis enim mortem sibi consciuerit, tamen mollissimè excessit, & uitæ elapsus est. Sed ne inutilis quid hæc fabella fuerit. Sæpe enim talia exempla necessitas exigit. Sæpe debemus mori, nec uolumus: morimur, nec uolumus. Nemo tam imperitus est, ut nesciat sibi quandoque moriendum: tamen cum propè accesserit, tergiuersatur, tremit, plorat. Nonne tibi uidebitur stultissimus omnium, qui fleuerit quod ante annos mille non uixerat? Aequè stultus est, qui flet, quod post annos mille non uiuet. Hæc paria sunt, non eris, nec fuisti. Vtrunque tempus alienum est. In hoc punctum coniectus es: quod ut extendas, quousque extendes? Quid fles? quid optas? Perdis operam.

Desine fata deum flecti sperare precando:

B rata & fixa sunt, atque magna & æterna necessitate ducuntur. Eò ibis, quod omnia eunt. Quid tibi nouum est? ad hæc legem natus es: hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te.

Series inuicta, & nulla mutabilis ope,

illigat ac trahit cuncta. Quantus te populus mortuorum sequetur, quantus comitabitur? Fortior, ut opinor, esses, si multa milia tibi commorerentur. Atqui multa milia hominum & animalium hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam uarijs generibus emittunt. Tu autem non putabas te aliquando peruenturum ad id, ad quod semper ibas? Nullum sine exitu iter est. Exempla nunc magnorum uirorum me tibi iudicas relaturum? Puerorum referam. Lacon ille memoriæ traditur impubas adhuc, qui captus clamabat, Non seruiam, sua illa Dorica lingua, & uerbis fidem imposuit. Ut primum iussus est fungi seruili & contumelioso ministerio, afferre enim uas obsecrum iubebatur, illisum parieti caput rupit. Tam propè libertas est, & seruit aliquis? Ita non sic perire filium tuum malles, quam per inertiam senem fieri? Quid ergo est, cur perturberis, si mori fortiter etiā puerile est? Puta te nolle sequi, ducêris. Fac tui iuris, quod alieni est. Non sumes pueri spiritum, ut dicas, Non seruius? Infelix, seruis hominibus, seruis rebus, seruis uitæ. Nā uita, si moriendi uirtus abest, seruitus est. Et quid habes propter quod expectes? Voluptates ipsas quæ te morantur ac retinent, consumpsisti: nulla tibi noua est, nulla non iam odiosa ipsa satietate. quis sit uini, quis mulsi sapor, scis: nihil interest, centum per uescicam tuam an mille amphoræ transeant, sacculus est. Quid sapiat ostreum, quid nullus, optimè nosti: nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum reuerauit. Atqui hæc sunt, à quibus inuitus diuelleris. Quid est aliud quod tibi eripi doleas? **A** amicos & patriam? Tanti enim illam putas, ut tardius cœnes, solemque si posses, extingueres? Quid enim unquam fecisti luce dignum? confitere non curæ te, non fori, non ipsius naturæ rerum desiderio, tardio rem ad moriendum fieri. Inuitus relinquis macellum, in quo nihil reliquisti. Mortem times: at quomodo illam media oblectatione contemnis? Viuere uis, scis enim: mori times. Quid porro ista uita non mors est? Cæsar, cum illum transeuntem per Latinam uiam, unus ex custodiarum agmine demissa usque in pectus uetere barba, rogaret mortem: Nunc enim, inquit, uiuis? Hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est: Mori times? nunc enim uiuis? Sed ego, inquit, uiuere uolo, qui multa honestè facio. Inuitus relinquo officia uitæ, quibus fideliter & cum industria fungor. Quid? tu nescis unum esse ex uitæ officijs & mori: Nullum officium relinquis. Non enim certus numerus quem debeas explere, finitur. Nulla uita est non breuis. Nam si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris & Statiliæ breuis est, quæ inscribi monumento suo iussit, annis se nonagintanouem uixisse. Vides aliquam gloriari senectute longa: quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimum implere? Quomodo fabula, sic uita: non quamdiu, sed quam bene acta sit, refert. Nihil ad rem pertinet, quo loco desinas: quocunque uoles, desine: tantum bonam clausulam impone. Vale.

Seneca.

m 3 Epist.

al. amicus & paries. al. amicus es patriæ.

Vide Plinium lib. 7. ca. 48.

*Epist. LXXIX. Quòd multum ad bonam ualeitudinem amicorum præsentia & mollis exer- A
citatio profunt. De tribus incommodis infirmitatis: & eorum remedijs.*

al. ad uiuendū.

Vexari te distillationibus crebris ac febriculis, quæ longas distillationes & in consuetudinem adductas sequuntur, eo molestius mihi est, quia expertus sum hoc genus ualeitudinis, quod inter initia contempsi. Poterat adhuc adolescentia iniurias ferre, & se aduersus morbos contumaciter gerere: deinde succubui, & eò perductus sum, ut ipse distillarem. Ad summā maciem deductus, sæpe impetum cæpi abruptendæ uitæ, patris mei indulgentissimi senectus retinuit. Cogitauim enim nō quā fortiter ego mori possem, sed quā ille fortiter desiderare nō posset. Itaq; imperaui mihi ut uiuerem: aliquando enim & uiuere, fortiter facere est. Quæ mihi tunc fuerint solatio, dicam: si prius hoc dixerim, hæc ipsa quibus acquiescebam, medicinæ uim habuisse. In remediū cedunt honesta solatia, & quicquid animum erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra saluti fuerunt. Philosophiæ acceptum fero quòd surrexi, quòd conualui: illi uitam debeo, & nihil illi minus debeo. Multum mihi ad bonam contulerunt ualeitudinem amici, quorum adhortationibus, uigilijs, sermonibus alleuabar. Nihil equè, Lucili uirorū optime, ægrū reficit atq; adiuuat, quā amicorū affectus: nihil æquè expectationē mortis ac metum surripit. Non iudicabā me, cū illos superstitēs relinquerē, mori: putabā, in quā, me uicturū, non cū illis, sed per illos: nō effunde re spiritum mihi uidebar, sed trahere. Hæc mihi dederunt uoluntatē † adiuuandi me, & patiendū omne tormentū: alioquin miserrimū est, cū animū moriendi proieceris, nō habere uiuendi. Ad hæc ergo remedia te confer: medicus tibi quantū ambules, quantū exercearis, mōstrabit. Ne indulgeas ocio, ad quod uergit iners ualeitudo: ut legas clarius, & spiritū, cuius iter & receptaculū laborat, exerceas: ut nauiges, & uiscera molli iactatione cōcutias: quibus cibis utaris: uinū quando uiriū causā aduoces, quando intermittas, ne iritet & exasperet tūsim. Ego tibi illud præcipio, quod nō tantūm huius morbi, sed totius uitæ remediū est: Contēne mortē. Nihil triste est, cū huius metū effugimus. Tria hæc in omni morbo grauiā sunt, metus mortis, dolor corporis, intermissio uoluptatū. De morte satis dictū est: hoc unū dicā, nō morbi hūc esse sed naturę metū: multorū mortē distulit morbus, & saluti illis fuit, uideri perire. Morieris nō quia ægrotas, sed quia uiuis. Ista te res & sanatū manet: cū cōualueris, nō mortē, sed ualeitudinē effugies. Ad illud nūc propriū incōmodum reuertamur: magnos cruciatus habet morbus, sed hos tolerabiles interualla faciūt. Nā summi doloris intentio inuenit finē. Nemo potest ualde dolere, & diu: sic nos amātissima nostri natura disposuit, ut dolorē aut tolerabilē aut breuē faceret. Maximi dolores cōsistunt in macerrimis corporis partibus. Nerui, articuliq; & quicquid aliud exile est, acerrimē sēuit, cū in arcto uitia cōceperit. Sed citō hæc partes obstupefcunt, & ipso dolore sensum doloris amittunt: siue quia spiritus naturali prohibitus cursu, & mutatus in peius, uim suā qua uiget, admonetq; nos, perdit: siue quia corruptus humor cum desijt habere quò confluat, ipse se elidit, & his quæ nimis impleuit, excutit sensum. Sic podagra & chiragra, & omnis uerterbarum dolor, neruorumq; interquiescit, cum illa quæ torquebat hebetauit: omnium istorum prima uermatio uexat, impetus mora extinguitur, & finis dolendi est obtorpuisse. Dentium, oculorum, aurium dolor ob hoc ipsum acutissimus est, quòd inter angusta corporis nascitur: nō minus mehercule quā capitis ipsius: † si incitator est, eo citius in alienationē stuporemq; cōuertitur. Hoc itaq; solatium uasti doloris est, quòd necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris. Illud autem est quod imperitos in uexatione corporis malē habet, non assueuerunt animo esse contenti, multum illis cū corpore fuit. Ideo uir magnus ac prudens animum † deducit à corpore, & inultum cū meliore & diuina parte uersatur, cum hac querula ac fragili quantum necesse est. Sed molestum est, inquis, carere cupietis uoluptatibus, abstinere cibo, sitire, esurire. Hæc prima abstinentia grauiā sunt, deinde cupiditas relanguescit, ipsis per se quæ cupimus fatigatis, ac deficientibus. Inde morosus est stomachus, inde quibus fuit auaritia cibi, odium est, desideria ipsa moriuntur. Non est autem acerbum carere eo, quod cupere desieris. Adijce, quòd nullus nō intermittitur dolor, aut certē remittitur. Adijce, quòd licet & cauere uenturū & obsistere imminenti remedijs. Nullus enim non signa præmittit, utiq; qui ex solito reuertitur. Tolerabilis est morbi patientia, si contempseris id quod extremum minatur. Noli mala tua facere tibi ipsi grauiora, & te querelis onerare: leuis dolor est, si nihil illi opinio adiecerit. Cōtrā si exhortari te cœperis, ac dicere, Nihil est, aut certē exiguum est, duremus: iam desinet, leuē illum, dum putas, facies. Omnia ex opinione suspensa sunt, non ambitio tantūm: ad illam respicit & luxuria, & auaricia. Ad opinionem dolemus: tam miser est quisq;, quā credidit. Detrahendas præteritorum dolorum conqueſtiones puto, & illa uerba: Nulli unquam fuit peius, quos cruciatus, quanta mala pertuli? Nemo me resurrecturum putauit. Quoties deploratus sum à meis, quoties à medicis relictus? In eculeum impositi non sic distrahuntur. Etiam si sunt uera ista, transierunt. Quid iuuat præteritos dolores retractare, & miserum esse, quia fueris? Quid, quòd nemo non multum malis suis adiecit, & sibi ipse mentitur? Deinde quod acerbum fuit, retulisse iucundum est. Naturale est, mali sui sine gaudere. Circumcidenda erga duo sunt, & futuri timor, & ueteris incommodi memoria: hoc ad me iam non pertinet, illud nondum. In ipsis positus difficultatibus dicat:

—Forſan & hæc olim meminisse iuuabit.

Toto contra illum pugnet animo: uincetur, si cesserit: uincet, si se contra dolorem suū intenderit. Nunc

A Nunc hoc pleriq; faciūt, attrahunt in se ruinam, cui obstandū est. Istud quod premit, quod impen-
det, qđ urget, si subducere te cœperis, sequetur, & grauius incūbet: si contrā steteris, & obniti uo-
lueris, repelletur. Athletæ quantum plagarum ore, quantū toto corpore excipiunt: ferunt tamē
omne tormentum gloriæ cupiditate: nec tantū quia pugnant, ista patiuntur, sed ut pugnent: e-
xercitatio ipsa tormentum est. Nos quoq; euincamus omnia, quorum præmium nō corona, nec
palma est, nec tubicen prædicationi nominis nostri silentium faciens, sed uirtus & firmitas ani-
mi & pax in cæterum parta, si semel in aliquo certamine debellata fortuna est. Dolorem grauem
sentio. Quid ni sentias? si illum muliebriter tuleris. Quemadmodū perniciosior est hostis fugiē-
tibus, sic omne fortuitum incōmodum magis instat cedenti & auerso. Sed graue est, quid? nos ad
hoc fortes sumus, ut leuia portemus? Vtrum uis, longum esse morbū, an concitatum & breuē? Si
longus est, habet intercapedinē, dat refectiōni locū, multū tēporis donat, necesse est ut exurgat
& deficiat. Breuis morbus ac præceps alterutrū faciet, aut exstinguetur, aut exstinguet. Quid aut
interest, nō sit, aut nō sim? In utroq; finis dolendi est. Illud quoq; proderit, ad alias cogitationes
auertere animum, & à dolore discedere. Cogita quid honestē, quid fortiter feceris: bonas partes
tecū ipse tracta: memoriā in ea, quæ maximē miratus es, sparge: tunc tibi fortissimus quisq; & ui-
ctor doloris occurrat. Ille qui dū uarices execandas præberet, legere librū perseuerauit. Ille qui
non desijt ridere, cum hoc ipsum mirati tortores omnia instrumenta crudelitatis experirentur.
Nō uincetur dolor ratione, qui uictus est risu? Quicquid uis nūc licet dicas, distillationes, & uim
continū tulsis egerentē uiscerū partes, & febrem præcordia ipsa torrentē, & sitim, & artus in di-
uersum articulis exeuntib. tortos: plus est flamma, & eculeus, & lamina, & uulnerib. ipsis intume-
scentibus, quod illa renouaret & altius urgeret impressum, inter hæc tamē aliquis nō gemit: pa-
rū est, non rogauit: parum est, non respondit: parū est, risit, & quidē ex animo: uis tu post hoc do-
lorem deridere? sed nihil, inquit, agere sinit morbus, qui me omnib. abduxit officijs. Corpus ua-
lerudo tenet, † non animū. Itaq; cursoris moratur pedes, sutoris ac fabri manus impedit. Si ani-
mus tibi esse in usu solet, suadebis, docebis, audies, discies, quæres, recordaberis. Quid porro ni-
hil agere te credis, si temperans æger sis? Ostendes morbū posse superari, uel certē sustineri. Est,
mihi crede, uirtuti etiam in lectulo locus. Non tantū arma & acies dant argumenta alacris ani-
mi, indomitq; terroribus: & in uestimentis uir fortis apparet. Habes quod agas, bene luctare cū
morbo: si nihil te coegerit, si nihil exorauerit, insigne prodis exemplum. O! quā magna erit glo-
riæ materia, si spectaremur ægri. Ipse te specta, ipse te lauda. Præterea duo sunt genera uolupta-
tum: corporales morbus inhihet, non tamen tollit, imò (si uerum æstimes) incitat: magis iu-
uat bibere sitientem, gratior est esurienti cibus. Quicquid ex abstinentia contigit, auidius exci-
pitur. Illas uerò animi uoluptates, quæ maiores certioresque sunt, nemo medicus ægro negat:
has quisquis sequitur, & bene intelligit, omnia sensuum blandimenta contemnit. O! infelicem
ægrum. quare? quia non uino niuem diluit: quia non rigorem potionis suę, quam capaci scypho
miscuit, renouat fracta insuper glacie: quia non ostrea illi lucrina in ipsa mensa aperiantur: quia
non circa cœnationem eius tumultus cocorum est, ipsos cum obsonijs focos transferentiū: hoc
enim iam luxuria commenta est. Ne quis intepestcat cibus, ne quid palato iam calloso parum fer-
ueat, cœnam culina prosequitur. O! infelicem ægrum, edet quantum concoquat: non iacebit in
conspetu aper. ut uilis caro, à mensa relegatus, nec in repositoio eius pectora auium (totas e-
nim uidere fastidium est) congesta ponentur. Quid tibi mali factum est? Cœnabis tanquam æ-
ger, imò aliquando tanquam sanus. Sed omnia ista facile perferemus, sorbitionem, aquam cali-
dam, & quicquid aliud intolerabile uidetur delicatis & luxu fluentibus, magisque animo quā
corpore morbidis: tantū mortem desinamus horrere. Desinemus autem, si fines bonorum ac
malorum cognouerimus. Ita demum nec uita tædio erit, nec mors timori. Vitam enim occupa-
re satietas sui non potest, tot res, uarias, magnas, diuinas percensentem: in odium illam sui addu-
cere solet iners ocium. Rerum naturam peragenti nunquam in fastidium ueritas ueniet, falsa sa-
tiabunt. Rursus si mors accedit & uocat, licet immatura sit, licet mediam præcidat ætatem, per-
ceptus longissimē fructus est. Cognita est illi ex magna parte natura, scit tempore honesta non
crescere: his necesse est uideri omnem uitam breuem, qui illam uoluptatibus uanis, & ideo infi-
nitis metiuntur. His te cogitationib. recrea, & interim epistolis nostris uacando: ueniet aliquod
tempus, quod nos iterum iungat ac misceat: quantumlibet sit illud, longum faciet scientia uten-
di. Nam, ut Posidonius ait, unus dies hominum eruditorum plus patet, quā imperiti longissi-
ma ætas. Interim hoc tene, hoc morde, aduersis non succumbere, lætis non credere, omnem for-
tunæ licentiam in oculis habere, tanquam quicquid potest facere, factura sit. Quicquid expecta-
tum est diu, leuius accedit. Vale.

al. non ex an.

*Epist. L XXX. De Scylla & Charybdi & Aetna. Aequale in o-
mnibus esse quod beatum facit.*

Expecto epistolas tuas, quibus mihi indices circumitus Sicilię totius, quid tibi noui ostende-
rit, & omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Scyllā saxū esse, & quidem terribile nauigantibus,
optimē scio. Charybdis an respōdeat fabulis, perscribi mihi desidero. Et si fortē obseruaueris (di-
gnū est autem ut obserues) fac nos certiores, utrū non tantū uento agatur in uortices, an o-
mnis tēpestas æquē mare illud contorqueat: & an uerum sit, quicquid illo freti turbine arreptū
m 4 est,

est, per multa milia trahi conditum, & circa Tauromenitanum littus emergere. Si hæc mihi perscripseris, tunc tibi audebo mandare, ut in honorem meum Aetnam quoque ascendas: quam consumi, & sensim subsidere, ex hoc colligunt quidam, quod aliquando longius navigantibus solēbat ostendi. Potest hoc accidere, non quia montis altitudo descendit, sed quia ignis euauit, & minus uehemens ac largus effertur, ob eandem causam fumo quoque per diem et legnior. Neutrū autem incredibile est, nec montem qui deuoretur quotidie minui, nec ignem manere eundem: quia non ipse ex se est, sed in aliqua inferna ualle cōceptus exæstuat, & alijs pascitur, in ipso monte non alimentū habet, sed uiam. In Lycia regio notissima est, Hephestion incolæ uocant, et perforatum pluribus locis solum, quod sine ullo nascentium damno ignis innoxius circuit. Læta itaque regio est, & herbida, nil flammis adurentibus, sed tantum ui remissa ac languida refulgentibus. Sed referuamus ista, tunc quæsituri, cum tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis niues absint, quas ne æstas quidem soluit, adeo tutæ sunt ab igne uicino. Non est autem, quod istam curam imputes mihi: morbo enim tuo daturus eras, etiam si nemo quid mandaret tibi, do: nec Aetnam describas in tuo carmine, et hunc solennem omnibus Poetis locum attingas: quē quo minus Ouidius tractaret, nihil obstitit, quod iam Virgilius impleuerat: ne Seuerum quiddam Cornelium uterque deterruit. Omnibus præterea feliciter hic locus se dedit: & qui præcesserant, non præripuisse mihi uidentur quæ dici poterant, sed aperuisse. Sed multum interest, utrum ad consumptam materiam, an ad subactam accedas. Crescit in dies, & inuenturis inuenta non obstant. Præterea conditio optima est ultimi. Parata uerba inuenit, quæ aliter instructa nouam faciem habent: nec illis manus iniicit tanquam alienis. Sunt enim publica. Iurisconsulti negant quicquam publicum usu capi. Aut ego te non noui, aut Aetna tibi saluam mouet. Iam cupis grande aliquid, & par prioribus scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non permittit: quæ tanta in te est, ut uidearis mihi retracturus ingenij tui uires, si uincēdi periculū sit. tanta tibi priorum reuerentia est. Inter cætera hoc habet boni sapientia. Nemo ab altero potest uinci, nisi dum ascenditur: dum ad summum perueneris, paria sunt. Non est incremento locus, statur. Num quid sol magnitudini suæ adijcit? Num quid luna ultrā quā solet procedit? Maria nō crescunt, mundus eundē habitū ac modum seruat. Extollere se, quæ iustam magnitudinem impleuere, non possunt. Quicūque fuerint sapientes, pares erunt & æquales: habebit unusquisque ex his proprias dores. Alius erit affabilior, alius expeditior, alius promptior in eloquēdo, alius facundior. Illud de quo agitur, quod beatū facit, æquale est in omnibus. An Aetna tua possit sublabi, & in se ruere, an hoc excelsum cacumen & conspicuū per uasti maris spacia et detrahat assidua uis ignium, nescio: uirtutem non flamma, nō ruina inferius abducat. Hæc una maiestas deprimi nescit, nec proferri ultrā, nec referri potest. Sic huius, ut cœlestium, statura magnitudo est. Ad hanc nos conemur educere, iam multum operis effectum est: imō si uerum fateri uolo, non multum. Nec enim bonitas est, pessimis esse meliorem. Quis oculis gloriatur, qui suspicentur diem, quibus sol per caliginem splendet: licet contentus interim sit effugisse tenebras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc animus noster habebit quod gratuletur sibi, cum emissus his tenebris, in quibus uoluitur, non tenui uisu clara prospexerit, sed totum diem admiserit, & redditus cœlo suo fuerit, cū receperit locum, quem occupauit forte nascendi. Sursum uocant illum initia sua. Erit autem illic etiam antequam hac custodia exoluatur, cum uirtia disiecerit, purusque ac leuis in cogitationes diuinas emicuerit. Hoc nos oportet agere, Lucili charissime, in hoc ire impetu toto, licet pauci sciant, licet nemo et uiuat. Gloria, umbra uirtutis est: etiam inuitos comitabitur. Sed quemadmodum aliquando umbra antecedit, aliquando sequitur uel à tergo est: ita gloria aliquando ante nos est, uisendamque se præbet, aliquando in auerso est, maiorque quo serior, ubi inuidia secessit. Quamdiu uidebatur furere Democritus? uix recepit Socratem fama. Quamdiu Catonem ciuitas ignorauit, respuit: nec intellexit, nisi cum perdidit. Rutilij innocentia ac uirtus latere, nisi accepisset iniuriam: dum uiolatur, effulsit. Nunquid non sorti suæ gratias egit, & exilium suum complexus est? De his loquor, quos illustrauit fortuna, dum uexat. Quam multorum profectus in noticiam euasere post ipsos? quā multos fama non exceperit, sed eruit? Vides Epicurum, quantopere non tantum eruditiores, sed hæc quoque imperitorum turba miratur. Hic ignotus ipsis Athenis fuit, et apud quas delituerat. Multis itaque iam annis Metrodoro suo superstes, in quadam epistola, cum amicitiam suam & Metrodori, grata commemoratione cecinisset, hoc nouissimè adiecit, nihil sibi & Metrodoro inter bona tāta nocuisse, quod ipsos illa nobilis Græcia non ignotos solum habuisset, sed penè inauditos. Nunquid ergo non postea quā esse desiderat, inuentus est? Nunquid non opinio eius et emicuit? Hoc Metrodorus quoque in quadam epistola confitetur, se & Epicurum non satis et emicuisse, sed post se & Epicurum, magnum paratumque nomen et habituros, & qui uoluissent per eadem ire uestigia. Nulla uirtus latet: qui & latuisse, non ipsius est damnum. Veniet qui conditam, & seculi sui malignitate compressam dies publicet. Paucis natus est, qui populum ætatis suæ cogitat. Multa annorum milia, multa populorum superuenient. Ad illa respice: etiam si omnibus tecum uiuentibus silentium liuor indixerit, uenient qui sine offensa, sine gratia iudicent. Si quod est precium uirtutis ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit posterorum sermo: tamen etiam non sentientes coler ac frequentabit. Nulli non uirtus & uitio & mortuo retulit gratiam, si modò illam bona secutus est fide, si se non exornauit & pinxit, sed idem fuit, siue ex denunciato uidebatur, siue imparatus ac sub-

A ac subito. Nihil simulatio proficit, paucis imponit leuiter extrinsecus inducta facies: ueritas in omnem partem sui semper eadem est. Quæ decipiunt, nihil habent solidi. Tenuè est mendacium: perlucet, si diligenter inspexeris. Vale.

Epist. LXXXI. De exercendo in philosophia ingenio. Et quòd uera libertas, excusso mortis metu, & paupertatis, acquiritur.

Hodierno die non tantum meo beneficio mihi uaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphæroinachiâ auocauit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem meam impedit, quæ hac ipsa fiducia procedit audacius. Nō crepuit subinde hostiū, non alleuabatur uelum, licebit uni uadere: quod magis necessariū est per se eunti, & suam sequenti uiam. Non ergo sequor priores: facio: sed permitto mihi & inuenire aliquid, & mutare, & relinquere. Non seruo illis, sed assentior. Magnū tamen uerbum dixi, qui mihi silentiū promittebam, & sine interpellatore secretum. Ecce ingens clamor ex stadio profertur, & me non excutit mihi, sed in huius ipsius rei contentionem transfert. Cogito mecum, quā multi corpora exerceant, quā ingenia pauci, quantus ad spectaculum non fidele & luforiū fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo, quā imbecilli animo sint, quorum lacertos humerosq; miramur. Illud maximè reuoluo mecum, si corpus perducere exercitatione ad hanc patientiam potest, quæ & pugnos pariter & calces non unius hominis ferat, quæ solem ardentissimum in feruentissimo puluere sustinens aliquis, & sanguine suo madens diem ducat: quanto facilius animus corroborari possit, ut fortunæ ictus inuictus excipiat, ut proiectus, ut conculcatus exurgat. Corpus enim multis eget rebus, ut ualeat. Animus ex se crescit, seipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multa potione opus est, multo oleo, longa denique opera: tibi continget uirtus sine apparatu, sine impensa. Quicquid facere te potest bonum, tecum est. Quid tibi opus est ut sis bonus? uelle. Quid autem melius potes uelle, quā eripere te huic seruituti, quæ omnes premit, quā mancipia quoque conditionis extremæ, & in his foribus nata, omni modo exuere conantur, peculium suum, quod comparauerunt uentre fraudato, pro capite numerant. Tu non concupisces quancunque ad libertatem peruenire, qui te putet in illa natum? Quid ad arcam tuam respicis? emi non potest. Itaq; in tabellas uanum conijcitur nomen libertatis: quam nec qui emerunt habent, nec qui uendiderūt. Tibi des oportet istud bonum, à te petas. Libera te primum metu mortis, illa nobis primum iugum imponit. Deinde metu paupertatis. Si uis scire quā nihil in illa mali sit, compara inter se pauperem & diuitum uultus. Sæpius pauper & fidelius ridet, nulla sollicitudo in alto est, etiam si qua incidit cura, uelut nubes leuis transit: horum qui felices uocantur, hilaritas ficta est, aut grauis & suppurata tristitia: & quidem grauior, quia interdum nō licet palam esse miseros, sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Sæpius hoc exemplo mihi utendum est: nec enim ullo efficacius exprimitur hic humanæ uitæ mimus, qui nobis partes has, quas malè agamus, assignat. Ille qui in scena & latius incedit, & hæc resupinus dicit:

*Impero Argis, regna mihi liquit Pelops,
Oga Ponto ab Helles atq; ab Ionio mari
Urgetur isthmus:—*

seruus est, quinque modios accepit, & quinque denarios. Ille qui superbus atque impotens, & fiducia uirium tumidus, ait:

Quod nisi quieris Menelae, hac dextra occides:

diurnum accipit, in & cœnaculo dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supraq; turbam delicatos lectica suspendit. Omnium istorū personata felicitas est. Contemnes illos, si dispoliaueris. Equum emprurus solui iubes stratum, detrahis uestimenta uenalibus, ne qua uitia corporis lateant: hominem inuolutum æstimas? Mangones, quicquid est quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt. Itaq; ementibus ornamenta ipsa suspecta sunt: siue crus alligatū, siue brachiū aspiceres, nudari iuberes, & ipsum tibi corpus ostendi. Vides illū Scythiæ Sarmatiæ ue regē insigni capitis decorū: si uis illū æstimare, totūq; scire qualis sit, fasciam solue, multū mali sub illa latet. Quid de alijs loquor? si perpendere te uoles, sepone pecuniā, domū, digressitatem: intus te ipse considera. & Nunc qualis sis, alijs credis. Vale.

Epist. LXXXII. Quòd propter ingratitudinem non est à beneficio cessandum. De compensatione iniuriæ & beneficij: quòd nemo scit referre gratiam, nisi sapiens.

Queris incidisse te in hominem ingratum. Si hoc nunc primum, age aut fortunæ, aut diligentie tuæ gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia potest, nisi te malignum. Nam si hoc periculum uitare uolueris, non dabis beneficia. Ita ne apud alium pereant, apud te peribunt? Non respondeant potius, quā non dentur. Et post malam segetē ferendum est. Sæpe quicquid perierat assidua infelice soli sterilitate, unius anni restituit ubertas. Est tanti ut gratum inuenias, experiri & ingratos. Nemo habet tam certam in beneficijs manum, ut non sæpe fallatur. Aberrent, ut aliquando hæreant. Post naufragium maria tentantur: foeneratorem non fugat à foro & coactor. Citò inerti ocio uita torpebit, si relinquendum est quicquid offendit. Te uerò benignior hæc ipsa res faciat, Nam cuius rei euentus incertus est, id, ut aliquādo procedat, sæpe tentandum.

forte, sphæroinachiā.

al. elatus.

al. cœnaculo.

aliter, nō qualis sis, alijs credens.

al. tortor. forte legendum, coactor, pro decoctor.

al. cum quod.

Vide num le-
gendū sit, pro-
be fidei.
Hæc in quibus-
dam non ad-
duntur.

al. de rata qd
præstaret, sum-
pserit.

dum est. Sed de isto satis multa in his libris locuti sumus, qui de Beneficijs inscribuntur. Illud ma-
gis querendum uidetur, quod non satis (ut existimo) explicatum est: An is qui profuit nobis, si
postea noeuit, paria fecerit, & nos debito soluerit. Adijce si uis & illud, multo plus postea nocuit,
quàm antè profuerat. Si rectam illam rigidi iudicis sententiam quæris, alterū ab altero absolue-
tur, & dicet: Quamuis iniuria præponderet, tamē beneficijs donetur, † quod ex iniuria superest
plus nocuit, sed prius profuit. Itaq; habetur & temporis ratio. Iam illa manifestiora sunt quàm
ut admoneri debeas, querendum esse quàm libenter profuerit, quàm inuitus nocuerit: quoniā
animo & beneficia & iniuriæ constant. Nolui beneficiū dare: uictus sum aut uerecundia, aut in-
stantis pertinacia, aut spe. Eo animo quidq; debetur, quo datur: nec quantū sit, sed à quali profe-
ctū uoluntate, perpenditur. Nunc coniectura tollatur. Et illud beneficium fuit, & hoc quod mo-
dum beneficij prioris excessit, iniuria est. Vir bonus utrosq; calculos sic ponit, ut se ipse circum-
scribat: beneficio adijcit, iniuriæ demit. Ille alter remissior iudex (quē esse me malo) iniuriæ ob-
liuisci debebit, officij meminisse. Hoc certē, inquam, iusticiæ conuenit, suum cuique reddere, be-
neficio gratiam, iniuriæ talionem, aut certē malam gratiam. Verum erit istud, cum alius iniuriam
fecerit, alius beneficium dederit. Nam si idem est, beneficio uis iniuriæ extinguitur. Nam cui etiā
si merita non antecessissent, oportebat ignosci, post beneficia lædenti, plus quàm uenia debetur.
Non pono utrique par precium: pluris æstimo beneficium quàm iniuriam. Non omnes grati sci-
unt debere beneficium. Potest etiā imprudens, & rudis, & unus ē turba, utiq; dum † propē sibi
est, reddere beneficium, † & pensare ab accepto: ignorat autem quantum pro re debeat. Vni sa-
pienti notum est, quanti res quæq; taxandā sit. Nam ille de quo loquebar modò, stultus etiam si
bonæ uoluntatis est, aut minus quàm debeat, aut tempore, aut quo non debeat loco, reddit, id
quod referendū est, effundit atq; abijcit. Mira in quibusdā rebus uerborū proprietates est, & cōsu-
tudo sermonis antiqui, quædā efficacissimis & officia docentibus. notis signat. Sic certē solemus
loqui: Ille illi gratiā retulit. Referre, est ultrò quod debeat afferre. Non dicimus, Gratiam reddi-
dit. Reddunt enim, & qui repossuntur, & qui inuiti, & qui ubilibet, & qui per aliū. Non dicimus,
Reposuit beneficiū, aut soluit: nullū enim nobis placuit, quod æri alieno conuenit uerbum. Re-
ferre, est ad eū à quo acceperis, rem ferre. Hæc uox significat uoluntariā relationem. Qui retulit,
ipse se appellauit. Sapiens omnia examinabit secum, quantū acceperit, à quo, quādo, ubi, quem-
admodū. Itaq; negamus quenquā scire gratiam referre, nisi sapientē. Non magis quàm beneficiū
dare quisquā scit, nisi sapiens: hic scilicet qui magis dato gaudet, quàm alius accepto. Hoc aliquis
inter illa numerat, quæ uidemur inopinata omnibus dicere, *μακάριον* Græci uocant: & ait, Nemo
ergo scit præter sapientem referre gratiam? ergo nec quod debet creditori suo, reponere quis-
quam scit alius? nec cum emit aliquam rem, precium uenditori persolvere? Sed ne nobis fiat in-
uidia, scito idem dicere Epicurum. Metrodorus certē ait, solum sapientem referre gratiam sci-
re. Deinde idem admiratur, cum dicimus, Solus sapiens scit amare, solus sapiens amicus est. At-
qui & amoris & amicitie pars est, referre gratiam: imò hoc magis uulgare est, & in plures cadit,
quàm uera amicitia. Deinde idem admiratur quod dicimus, fidem nisi in sapiente non esse: tan-
quam non ipse idem dicat. An tibi uidetur fidem habere, qui referre gratiam nescit? Desinant i-
taque infamare nos, tanquam incredibilia iactantes: & sciant, apud sapientem esse ipsa hone-
sta, apud uulgum simulacra rerum honestarum & effigies. Nemo referre gratiam scit, nisi sapi-
ens. Stultus quoque utcunque scit, & quemadmodum potest referat: scientia illi potius quàm
uoluntas desit, uelle non discitur. Sapiens intra se omnia comparabit. Maius enim aut mi-
nus sit (quamuis idem sit) tempore, loco, causa. Sæpe enim hoc non potuere diuitiæ in do-
mum infusus, quod opportunè dati mille denarij. Multum enim interest, donaueris, an succur-
reris: seruauerit illum tua liberalitas, an instruxerit. Sæpe quod datur, exiguum est: quod se-
quitur ex eo, magnum. Quantum autem existimas interesse, utrum aliquis † quod dederat, sed
quod præstabat, sumpserit, an beneficium acceperit, ut daret? Sed ne in eadem quæ satis scruta-
ti sumus, reuoluamur, in hac comparatione beneficij & iniuriæ uir bonus iudicabit quidem
quod erit æquissimum, sed beneficio fauebit, in hanc erit partem procliuior. Plurimum autem
momenti persona solet afferre in rebus eiusmodi. Dedisti mihi beneficium in seruo, iniuriam
fecisti in patre: seruasti mihi filium, sed patrem abstulisti. Alia deinceps, per quæ procedit o-
mnis collatio, prosequetur. Et si id pusillum erit quod intersit, dissimulabit. Etiam si multum
fuerit, & si id donari salua pietate ac fide poterit, remittet, id est, si ad ipsum tota pertinebit in-
iuria. Summa rei hæc est: Facilis erit in commutando, patietur plus imputari sibi, inuitus be-
neficio per compensationem iniuriæ soluet: in hanc partem inclinabit, huc uerget, ut cupi-
at debere gratiam, cupiat referre. Errat enim, si quis beneficium libentius accipit quàm reddit.
Quanto hilarior est qui soluit, quàm qui mutuatur: tanto debet lætior esse, qui se maximo ære
alieno accepti beneficij exonerat, quàm qui accipiens cum maxime obligatur. Nam in hoc quo-
que falluntur ingrati, quod creditori quidem præter sortem extra ordinem numerant, benefi-
ciorum autem usum esse gratuitum putant. At illa crescunt mora: tantoque plus soluendum est,
quanto tardius. Ingratus est, qui beneficium reddit sine usura. Itaque huius quoque rei habe-
bitur ratio, cum conferentur accepta & expensa. Omnia facienda sunt, ut quàm gratissimi si-
mus. Nostrium enim hoc bonum est, non quemadmodum iusticia, ut uulgò creditur, ad alios
pertinens: maxima pars eius in se redit. Nemo non cum alteri prodest, sibi profuit. Non eo no-
mine

A mine dico, quo uolet adiuuare adiutus, protegere defensus, quod bonum exemplum circuitu ad facientem reuertitur: sicut mala exempla recidunt in autores, nec ulla [†] miseratio cōtingit his, qui patiuntur iniurias, quas posse fieri, faciendo docuerunt: sed quod uirtutum omnium precium in ipsis est. Non enim exercentur ad præmium: recte facti, fecisse merces est. Gratus sum: non ut alius mihi libentius præstet, priori iritatus exemplo, sed ut rem iucundissimam ac pulcherrimam faciam. Gratus sum: non quia expedit, sed quia iuuat. Hoc ut scias ita esse, si gratū esse nō licebit, nisi ut uideat ingratus, si reddere beneficium non aliter quā per speciem iniuriæ potero, æquissimo animo ad honestū consiliū per mediam infamiam tendam. Nemo mihi uidetur pluris æstimare uirtutem, nemo illi magis esse deuotus, quā qui boni uiri famā perdidit, ne conscientiam perderet. Itaq; ut dixi, maiore tuo quā alterius bono gratus es. Illi enim uulgaris & quotidiana res cōtingit, recipere quod dederat: tibi magna, & ex beatissimo animi statu profecta, gratū fuisse. Nam si malicia miseros facit, uirtus beatos, gratū autem esse uirtus est, rem usitatā reddidisti, inæstimabilem consecutus es, conscientia grati: quæ nisi in animū diuinum, fortunatūq; nō peruenit. In contrariū autem huic affectū summa infelicitas urget. Nemo si ingratus [†] est, non miser erit: non differo illū, statim miser est. Itaq; ingrati esse uitemus, non aliena causa, sed nostra. Minimū ex nequicia leuissimūq; ad alios redundat: quod pessimū ex illa est, & (ut ita dicam) ipsissimū, domi remanet, & premit habentē: quemadmodū Attalus noster dicere sol. bat, Malicia ipsa maximā partē ueneni sui bibit. Illud uenenū quod serpentes in alienam perniciē proferunt, sine sua continent, nō est huic simile: hoc habentibus pessimū est. Torquet ingratus se, & macerat: odit quæ accepit, quia redditurus est, & extenuat: iniurias uerō dilatat atq; auget. Quid autē eo mihi serius, cui beneficia excidunt, hærent iniuriæ? At contrā sapientia exornat omne beneficium, ac sibi ipsi commendat, & se assidua eius cōmemoratione delectat. Malis una uoluptas est, & hæc breuis, dum accipiunt beneficia: ex quibus sapienti longum gaudium manet, ac perenne. Nō enim illum accipere, sed accepisse delectat: quod immortale est, & assiduum. Illa cōtemnit, quibus læsus est: nec obliuiscitur per negligentia, sed uolens. Non uertit omnia in petus, nec quærit cui imputet casum, & peccata hominū ad fortunam potius refert. Non calumniatur uerba, nec uultus: quicquid accidit, benignē interpretando leuat: nec offensæ potius quā beneficij meminit: quātum potest, in priore ac meliore se memoria detinet: nec mutat animum aduersus bene meritos, nisi multū malefacta præcedant, & manifestū etiam cōuenienti discrimen est: tunc quoq; in hoc dūtaxat, ut talis sit post maiore iniuriā, qualis ante beneficiū. Nam cum beneficio par est iniuria, aliquid in animo beneuolentiæ remanet. Quemadmodum reus sententijs paribus absoluitur, & semper quicquid dubium est, humanitas inclinatur in melius: sic animus sapientis, ubi paria maleficijs merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet uelle debere: & hoc facit, quod qui [†] tabulas nouas soluunt. Nemo autem gratus esse potest, nisi contempserit ista, propter quæ uulgi insanit. Si referre uis gratiam, & in exilium eundum est, & effundendus sanguis, & suscipienda egestas, & ipsa innocentia sæpe maculanda, indignisq; obijcienda ru moribus. Non paruo sibi constat homo gratus. Nihil charius æstimamus, quā beneficium, quamdiu petimus: nihil uilius, cum acceperimus. Quæris, quid sit quod obliuionem acceptorum nobis faciat? Cupiditas accipiondorum. Cogitamus non quid impetratum, sed quid [†] impetrandum sit. Abstrahunt à recto diuitiæ, honores, potentia, & cætera, quæ opinione nostra chara sunt, precio suo uilia. Nescimus æstimare res: de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quo mentes in se nostras trahant, præter hoc, quod mirari illa consueuimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur, sed concupiscuntur, quia laudata sunt: & cum singulorum error publicum fecerit, singulorum errorem facit publicus. Sed quemadmodum illa credidimus, sic & hoc populo [†] credamus, nihil esse grato animo honestius. Omnes hoc urbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes conclamabunt. In hoc bonis malisque conueniet. Erunt qui uoluptates laudent, erunt qui labores malint: erunt qui dolorem maximum malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent: diuitias aliquis ad summum bonum admittet, alius illas dicet humanæ malo uitæ repertas, nihil esse eo locupletius, cui quod donet fortuna non inuenit. In tanta iudiciorum diuersitate, referendam bene merentibus gratiam, omnes uno tibi (quod aiunt) ore affirmabunt: in hoc tam discors turba consentiet, cū interim iniurias pro beneficijs reddimus. Et prima causa est, cur quis ingratus sit, si satis gratus esse non potuit. Eo perductus est furor, ut [†] perniciosissima res sit, beneficia in aliquem magna conferre. Nam quia putat turpe, non reddere, non uult esse cui reddat. Tibi habe quod accepisti, non repeto, non exigo: profuisse tutum sit. Nullum est odium perniciosius, [†] quā beneficij uiolati pudere. Vale.

Epistol. LXXXIII. De inerti quiete uel ocio: & de morte, quod licet speciem habeat mali, non tamen est malum, neque bonum.

Desij iam de te esse sollicitus. Quem, inquis, deorum sponforem accepisti? eum scilicet qui neminem fallit, animū, recti ac boni amatorē. In tuto pars tui melior est, potest fortuna tibi iniuriā facere: qd' ad rem magis pertinet, nō timeo ne tu facias tibi. I, qua cœpisti: & in isto te uitæ habitū compone, placidē, non molliter. Malē mihi esse malo, quā molliter. Nunc sic excipe, quem admodum

al. miseratio cū conuigit hō, pā tuuntur.

al. est, miser erit.

al. post tabulas accepto quidā præstauerāt uerum, uel hi remittunt, uel tabulas nouas soluunt. al. petendum.

al. demus.

Vno ore.

al. periculosissima.

al. quā me beneficij.

μαρομλο αὐ πολλοῦ ὁ ἰδιωμ.

Epictetus.

admodum à populo solet dici, durè, asperè, laboriosè. Audire solemus sic quorundà uità laudari, quibus inuidetur. Molliter uiuit: hoc dicunt, mollis est. Paulatim enim effœminatur animus, atque in similitudinem ocij sui & pigriciæ, in qua iacet, soluitur. Quid ergo? uiro non uel obrigescere satius est? Deinde delicati timent mortem, cui uitam suam fecere similem. Multum inter est inter ocium, & conditium. Quid ergo, inquis, non satius est uel sic iacere, quàm & istis officiorum uorticibus uolutari? Vtraque res detestabilis est, & contractio, & torpor. Puto æquè qui in odoribus iacet, mortuus est, quàm qui rapitur unco. Ocium sine literis mors est, & hominis uiui sepultura. Quid deniq; prodest secessisse, tanquam non trans maria nos solitudinum caussæ persequantur? Quæ latebra est, in quam non intret metus mortis? Quæ tam emunita, & in altum subducta uitæ quies, quam non dolor terret? Quocunque te abdideris, mala humana circumstrepent. Multa extrà sunt, quæ circumeunt nos, quæ aut fallant, aut urgeant. Multa intus, quæ etiam in media solitudine exestuant, Philosophia circumdanda est, inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis lacescitum non transit. In insuperabili loco stat animus, qui externa deferuit, & arce se sua uendicat: infra illum omne telum cadit. Non habet (ut putamus) fortuna longas manus, neminem occupat, nisi hærentem sibi. Itaque quantum possumus, ab illa resiliamus, quod sola præstabit sui naturæque cognitio. Sciat quò iturus sit, unde ortus: quod illi bonum, quod malum sit: quid petat, quid deuiter: quæ sit illa ratio, quæ appetenda ac fugienda discernat, qua cupiditatum mansuescit insania, timorum sæuitia compescitur. Hæc quidam putant ipsos etiam sine philosophia repressisse: sed cum securos aliquis casus expertus est, exprimitur fera confessio. Magna uerba excidunt: cum tortor poposcit manum, cum mors propius accessit, possis illi dicere: Facile prouocabas mala absentia. Ecce dolor, quem tolerabilem esse dicebas: Ecce mors, contra quam multa animosè locutus es: sonant flagella, gladius micat.

Nunc animis opus Aenea, nunc pectore firmo.

Faciet aut illud firmum assidua meditatio: si non uerba exercueris, sed animum: si contra mortem te præparaueris: aduersus quam non exhortab. tur, nec attollet, qui cauillationibus tibi persuadere tentauerit, mortem malum non esse. Libet enim, Lucili uirorum optime, ridere ineptias Græcas, quas nondum, quamuis mirer, excusi. Zeno noster hac collectione utitur: Nullum malum gloriosum est: mors autem gloriosa est: mors ergo non est malum. Profecisti, liberatus sum metu. Post hæc non dubitabo porrigere ceruicem. Non uis seuerius loqui, sed morituro risum mouere. Non mehercule facile tibi dixerim, utrum ineptior fuerit, qui se hac interrogatione iudicauit mortis metum extinguere, an qui hoc tanquam ad rem pertineret, conatus est soluere. Nam & ipse interrogationem contrariam opposuit, ex eo natam, quòd mortem inter indifferen-
tia ponimus, quæ *ἀδιάφορα* Græci uocant. Nihil, inquit, indifferens gloriosum est: mors autem gloriosum est: ergo mors non indifferens. Hæc interrogatio uides ubi obrepit, mors non est gloriosa, sed fortiter mori gloriosum est: & cum dicit, indifferens nihil gloriosum est, concedo tibi, ita ut dicam, nihil gloriosum esse, nisi circa indifferentia: indifferentia autem esse dico, nec bona nec mala, tanquam morbum, dolorem, paupertatem, exilium, mortem: nihil horum per se gloriosum est, nihil tamen sine his. Laudatur enim non paupertas, sed is quem non submittit, nec incuruat. Laudatur non exilium, sed qui hoc non doluit. Laudatur non dolor, sed ille què nihil coëgit dolor. Nemo mortem laudat, sed eum cui mors antè abstulit animum, quàm conturbauit. Omnia ista per se non sunt honesta, nec gloriosa: sed quicquid uirtus ex illis adiit, traestauitq; , honestū & gloriosum facit: illa in medio posita sunt. Interest, utrum malicia illi an uirtus manū admouerit. Mors enim illa quæ in Catone gloriosa est, in Bruto statim turpis est & erubescēda. Hic est enim Brutus, qui cū periturus mortis moras peteret, ad exonerādum uentrē secessit, & euocatus ad mortē, iussusq; præbere ceruicē: Præbebo, inquit, ita uiuā. Quæ dementia est fugere, cū retroire non possis? Præbebo, inquit, ita uiuam, penè adiecit, uel sub Antonio. O hominem dignum, qui uitæ dederetur. Sed, ut cœperam dicere, ut des ipsam mortem nec malum esse, nec bonum, Cato illa honestissimè usus est, turpissimè Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, uirtute addita sumit. Cubiculum lucidum dicimus, hoc idem obscurissimum est nocte. Dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic istis quæ à nobis indifferentia ac media dicuntur, diuitijs, uiribus, formæ, honoribus, regno: & contrà, morti, exilio, malæ uoletudini, doloribus, quæq; alia aut minus aut magis pertinuimus: aut malicia, aut uirtus dat boni uel mali nomen. Massa per se nec calida nec frigida est. In fornacem coniecta concaluit. In aquā remissa refrixit. Mors honesta est, per illud quòd honestum est. Id est uirtus, & animus extrema contemnens. Est & horum, Lucili, quæ appellamus media, grande discrimen. Non enim sic mors indifferens est, quomodo utrum capillos pares habeas. Mors inter illa est, quæ mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem. Sui amor est, & permanendi conseruandiq; se insita uoluntas, atque aspernatio dissolutionis: quia uidetur multa nobis bona eripere, & nos ex hac cui assueuimus rerum copia educere. Illa quoq; res morti nos alienat, quòd hæc iam nouimus, illa ad quæ transitori sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis præterea tenebrarū metus est, in quas adductura mors creditur. Itaq; etiam si indifferens mors, non tamē inter ea est, quæ facile negligi possint. Magna exercitatione durandus est animus, ut cōspectum eius accessumq; patiat: mors cōtemni debet, magis quàm solet: multa enim de illa credimus. Multorū ingenijs certatū est ad augendam eius infamiā. Descriptus est carcer infernus, & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor Orci

Vide nū legendū sit, externa.

offa

*Offa super recubans antro semesa cruento,
Aeternum latrans exangues territat umbras.*

Sed etiam cum persuaseris ista fabulas esse, nec quicquā defunctis superesse quod timeant, subit alius metus. Aequē enim timent, ne apud inferos sint, quā ne nusquam. His † aduersantibus quæ nobis infudit longa persuasio, fortiter pati mortem, quid ni gloriosum sit, & inter maxima opera mentis humanæ? quæ nunquam ad uirtutem exurget, si mortem malum esse crediderit: exurget, si putabit indifferens esse. Non recipit rerum natura, ut aliquis magno animo accedat ad id quod malum iudicat: pigre ueniet, & cunctanter. Non est autē gloriosum, quod ab inuito & tergiuersante sit. Nihil facit uirtus, quia necesse est. Adijce nunc, quod nihil honestē sit, nisi cui totus animus incubuit atq; affuit, cui nulla parte sui repugnauit. Vbi autē ad malum acceditur, aut peiorum metu sit, aut spe bonorum, ad quæ peruenire tanti sit deuorata unius mali patiētia. Dissident inter se iudicia facientis. Hinc est, quod iubeat proposita perficere: illinc, quod retrahat, & ab re suspecta ac periculosa † fugiat. Igitur in diuersa distrahitur. Si hoc est, perit gloria. Virtus *forte, fuget.* enim concordī animo decreta peragit, non timet quod facit.

Tu ne cede malis, sed contrā audentior ito,

Quam tua te fortuna finet. —

Non ibis audentior, si mala illa esse credideris. Eximendum hoc ē pectore est, alioquin hēsitabit impetum moratura suspicio. Trudetur in id, quod inuadendum est. Nostri quidē uideri uolunt Zenonis interrogationem ueram esse, fallacem autē alteram & falsam, quæ illi opponitur. Ego nō redigo ista ad legē Dialecticam, & ad illos artificij ueternosissimi nodos: totū genus istud exturbandum iudico, quo circumscribi se qui interrogatur, existimat, & ad confessionē perductus aliud responder, aliud putat. Pro ueritate simplicius agendum est, contra metū fortius. Hæc ipsa quæ uoluntur ab illis, soluere malim & expendere, ut persuadeam, non ut imponam. In aciem educturus exercitum, pro coniugibus ac liberis mortem obiturū, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totū Reipub. bellū in unam transferentes domū. Laconas tibi ostendo, in ipsis Ther mopylarum angustijs positos, nec uictoriam sperantes, nec reditum. Ille locus illis sepulchrum † futurus est. Quemadmodum exhortaris, ut totius gentis ruinam obiectis corporib. excipiat? *al. funditis.* & uita potius quā loco cedat? Dices, quod malū est, gloriosum nō est. Mors gloriosa est: mors ergo non malū, O' efficacem concionem. Quis post hanc dubitet se infestis ingerere mucronib. & † stans mori? At ille Leonidas quā fortiter illos allocutus est? Sic, inquit, cōmiliones prandete, tanquā apud inferos cœnaturi. Non in ore creuit cibus, non hæsit in faucib. nō elapsus est *al. statim.* manib. Alacres illi & ad prandiū processerunt, & ad cœnā. Quid dux ille Romanus, qui ad occupandum locū milites missos, cū per ingentem hostium exercitū ituri essent, sic allocutus est: Ire cōmiliones illō necesse est, unde redire nō est necesse. Vides quā simplex & imperiosa uirtus sit. Quem mortalium circumscriptiones nostræ fortiorē facere, quē erectiorē possunt? Frangūt animū, qui nunquā minus cōtrahendus est, & in minuta ac spinosa cogendus, quā cū aliquid grande cōponitur. Non trecentis, sed omnib. mortalib. mortis timor detrahi debet. Quomodo illos doces malū non esse? Quō opiniones totius cū, quibus protinus infantia imbuitur, euincis? Quod auxiliū inuenis? Quid dicis imbecillitati humanæ? Quid dicis, quo inflāmati in media pericula irruant? qua oratione hūc timendi consensum, quib. ingenij uirib. obnixā cōtra te persuasionem humani generis auertis? Verba mihi captiosa cōponis, & interrogatiunculas nectis. Magnis telis magna portenta feriūtur. Serpentē illū in Africa sæuam, & Romanis legionib. bello ipsō terribiorē, frustra sagittis fundisq; petierūt, ne Pythō quidē uulnerabilis erat: cū ingēs magnitudo pro uastitate corporis solidi, ferrū, & quicquid humanæ torserāt manus, reijceret, molarib. demū fracta saxis est: aduersus mortē tu tā minuta iacularis? Subula leonē excipis. Acuta sunt ista q̄ dicis. Nihil est acutius arista. Quædā inutilia & inefficacia, ipsa subtilitas reddit. Vale.

ERASMI IN LIBRVM XI. EPISTOLARVM.

Tam malī exempli esset occidere dominū, quā prohibere.] Non dubium est, quin ordo sit *Epist. 78.* inuersus. Sensus enim hunc postulat: tam malī exempli esset prohibere dominum, quā occidere. Nimirum si cōstaret, dominū nolle uiuere, iuxta illud Flacci: Inuitum qui seruat, idem facit occidenti.

Nam Scyllam, &c.] Negatio uidetur redundare, & quidem terribile nauigantibus. ut intelligamus, hoc *Epist. 80.* scire Senecam, Scyllam respondere fabulis, de Charybdi dubitare. Alioqui hæc uox, & quidem, augere solet, nō excipere aut imminuere. Quidam codex habebat, Nam Scyllam quidem saxum esse, & quidem non terribile. na. Vnde dubito, num fortē scriptum fuerit, Scyllam quidem saxum esse, sed equiti terribile, non nauigantibus: ut intel ligas, hætenus Scyllam respondere fabulis.

Ne ignem non manere eundem.] Quidam habebant, nec ignem manere eundem. Quāquā utriusq; lectionis idem est sensus. Quale est illud Maronis: — Nec tales tangere curas.

Morbo enim tuo daturus eras, etiam si nemo quid mandaret tibi, donec Aetnam, &c.] Variabat lectio, sed nihil arridebat. Si cui displicet uulgata, perpendat num ita legi possit: Morbo enim tuo daturus, etiam si nemo: ut hic per aposiopēsin subaudias, roget. Mox: Quid? Mandem tibi, ut dum Aetnam describis in tuo carmine, & hunc solennem, &c. Sentit enim, illum more poetarum non omisurum in descriptione locum quem libenter tractent, qui facile splendet.

In fine postremæ epistolæ, Ne Python quidem:] hæc uerba non congruunt sententiæ. legendum uide- *Epist. 83.*

Seneca.

n tur, ne

tur, ne pilo quidem: aut, ne pilis quidem: ut intelligas, post sagittas & fundas adhibita pila.

PINCIANI IN EVNDEM.

Epist. 80. An omnis tempestas atq; mare illud contorqueat.] Aequè, non atq; uetus lectio. etsi quedam exemplaria legant: an omnis tempestas atq; flatus mare illud contorqueat.

Quicquid illo freti turbine.] Sunt codices, in quibus non habeatur uerbum, freti.

Epist. 81. Ad sphæromachiam auocauit.] Scribendum arbitror, sphæromachiam, non spheromachiam: hoc est, calcium siue talorum pugnam: ut sequentia uidentur probare, si corpus perducere exercitatione ad hanc patientiâ potest, quæ & pugnos pariter & calces non unius hominis ferat.

Latus incedit.] Scribendum reor, laxius: non, latius.

Epist. 82. Vtq; dum propè sibi est, reddere beneficium, & pensare ab accepto.] Exemplar Facundi & Primitiui, utiq; dum propè est ab accepto, reliqua superfluent.

Quod pessimum ex illa est, & (ut ita dicam) spississimum.] Legendum reor, pessimum: nō, spississimum: formauit enim superlatiuum à superlatiuo, ut apud Grecos primissimus, ipissimus, cetera.

Et hoc facit, quod qui post tabulas accepto quidem præstauerant usuram. Vel hi remittunt, uel tabulas nouas soluunt.] In duobus fidelissimis exemplaribus. Franciscani & Facundi ac Primitiui, multa ex his uerbis non habentur, ni fallor, rectissime. Legitur in his ad hunc modum: Et hoc facit, quod qui post tabulas nouas soluunt, reliqua desiderantur.

Epist. 83. Nunc sic excipe.] Fidelius in quodam ant: quo exemplari: Nunc sic accipe.

Laudatur non exilium, sed qui hoc non doluit.] Scribendum, laudatur non exilium, sed is qui patienter tulit ex eadem. Sunt tamen exemplaria, in quibus legitur: Laudatur non exilium, sed qui non doluit quâuis isset: pro quo fortasse reponendum, sed qui non doluit cum exulasset.

Ne Python quidem uulnerabilis erat.] Scribendum censeo, ne Python quidem inuulnerabilis erat. etsi arbitror hæc uerba Seneca non esse, sed studiosi, Seneca uerba rescriptis, exemplo Pythonis, qui fuerat ab Apolline sagittis confectus, quæ uerba postea, per errorem à librariis in ordinem contextus tracta fuerunt.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LV-
CILIVM, LIBER XII

Epist. LXXXIII. De statu senectutis, & de frugali conuersatione suâ: & de ebrietate, primum aliorum, deinde suam ponens sententiam.

Singulos dies tibi meos, & quidem totos indicari iubes. Bene de me iudicas, si nihil esse in illis putas, quod abscondam. Sic certè uiuendum est, tanquam in conspectu uiuamus: sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit, & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? Nihil Deo clausum est. Interest animis nostris, & cogitationibus medijs interuenit. Sic interuenit dico, tamen aliquando discedat. Faciam ergo quod iubes, & quid agam, & quo ordine, libenter tibi scribam: obseruabo me protinus, & (quod est utilissimum) diem mecum recognoscam. Hoc nos pessimos facit, quod nemo uitam suam respicit. Quid facturi simus, cogitamus, & id raro: quid fecerimus, non cogitamus. Atqui consiliū futurū ex præterito uenit. Hodiernus dies solidus est. Nemo ex illo quicquam mihi eripuit, totus interstratum lectionemq; diuisus est. Minimum exercitationi corporis datum: & hoc nomine ago gratias senectuti, non magno mihi constat: cum me moui, lassus sum. Hic autem est exercitationis, etiā fortissimis, finis. Progymnasios meos quæris: unus mihi sufficit, Earinus, puer (ut scis) amabilis, sed mutabitur. Iam aliquem teneriorem quæro. Hic quidem ait nos eandem crisin habere, quia utriq; dentes cadunt: sed iam uix illum assequor currentem, & intra paucissimos dies non potero. uide quid exercitatio quotidiana proficiat. Citò magnum interuallū fit, inter duos itinere diuerso euntes: eodem tempore ille ascendit, ego descendo: nec ignoras, quanto ex his uelocius alterum fiat. Mentitus sum, iam enim ætas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis cesserit, quæris? Quod raro cursoribus euenit, Hieran fecimus. Ab hac fatigatione magis quam exercitatione in frigidā descēdi. Hoc apud me uocatur parum calida. Ille tantus Psychrolutes, qui calendis Ianuarijs tibi Euripum salutabam, qui anno nouo quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar in uirginem desilire, primum ad Tyberim transtuli castra, deinde ad hoc solum, quod cum fortissimus sum, & omnia bona fi-
al. non tanquā. de fiunt, sol temperat, non multum mihi ad balneum superest. Panis deinde siccus, & sine mensa prandium: post quod non sunt lauandæ manus. Dormio minimum. Consuetudinem meam nosti. Breuissimo somno utor, & quasi interuigilo: satis est mihi uigilare desisse. Aliquando dormisse me scio, aliquando suspicor. Ecce Circensium obstrepit clamor: subita aliqua & immensa uoce feriuntur aures meæ. Nec cogitationem meam excutiunt, nec interrumpunt quidem: fremitum patientissimè fero: multæ uoces, & in unum confusæ, pro fluctu mihi sunt, aut uento syluam uerberate, & cæteris sine intellectu sonantibus. Quid ergo est? nunt cui animū adiecerim, dicam. Superest ex hesterno mihi cogitatio, quid sibi uoluerint prudentissimi uiri, qui rerū maximarum probationes leuissimas & perplexas fecerint, quæ ut sint ueræ, mendacio tamen similes sunt. Vult nos ab ebrietate detertere Zenon, uir maximus, huius sectæ fortissimæ ac sanctissimæ conditor. Audi ergo quemadmodum colligit, uirum bonū non futurum ebrium. Ebrio secretum

*al. in Euripum
salutabam.*

Acretum sermonem nemo committit: uiro autem bono committit: ergo uir bonus ebrius non erit. Quemadmodum opposita interrogatione simili derideratur, attende. Satis enim est, unam ponere ex multis. Dormienti nemo secretum sermonem committit: uiro autem bono committit: ergo uir bonus non dormit. Quo uno modo potest, Posidonius Zenonis nostri causam agit: sed ne sic quidem (ut existimo) agi potest. Ait enim ebrium duobus modis dici: altero, cum aliquis uino grauis est, & impos sui: altero, si soleat ebrius fieri, & huic obnoxius uitio est. Hunc à Zenone dici, qui soleat fieri ebrius, non qui sit. Huic autem neminem commissurum arcana, quæ per uinum eloqui posset. quod est falsum. Prima enim illa interrogatio complectitur eum qui est ebrius, non eum qui futurus est. Plurimum enim interesse concedes inter ebrium & ebriosum. Potest & qui ebrius est, nunc primum esse, nec habere hoc uitium: & qui ebriosus est, sæpe extra ebrietatem esse. Itaque id intelligo, quod significari uerbo isto solet: præsertim cum ab homine diligentiam professo ponatur, & uerba examinante. Adjice nunc, quod si hoc intellexit Zenon, & nos intelligere uoluit, ambiguitate uerbi quæsiuit locum fraudi: quod faciendum non est, ubi ueritas quæritur. Sed sanè hoc senserit, quod sequitur, falsum est, ei qui soleat ebrius fieri, non committi sermonem secretum. Cogita enim quam multis militibus, non semper sobrijs, & imperator, & tribunus, & centurio, tacenda mandauerint. De illa Caij Cæsaris cæde, illius dico qui superato Pompeio rempublicam tenuit, tam creditum est Tullio Cymbro, quam C. Cæsio. Cæsarius tota uita aquam bibit. Tullius Cymber & nimius erat in uino, & † scordalus, in hanc rem locutus est ipse: Ego, inquit, quenquam feram, qui uinum ferre non possum? Sibi quisque nunc nominet eos, quibus scit & uinum malè credi, & sermonem bene. Vnum tamen exemplum, quod occurrit mihi, referam, ne intercitat. Instruenda est enim uita exemplis illustribus. Non semper confugiamus ad uetera. L. Piso, urbis custos, ebrius ex quo semel factus fuit, maiorem partem noctis in conuiuio exigebat, usque in horam sextam ferè dormiebat: hoc erat eius matutinum. Officium tamen suum (quo tutela urbis continebatur) diligentissimè administrauit. Huic & diuus Augustus dedit secreta mandata, cum illum præponeret Thraciæ, quæ perdomuit: & Tyberius proficiscens in Campaniam, cum multa in urbe & suspecta relinqueret & inuisa, puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossus fecit urbis præfectum, uirum grauem, moderatum, sed mersum uino, & madentem adeo, ut ex senatu aliquando (in quem è conuiuio uenerat) oppressus inexcitabili somno, tolleretur. Huic tamen Tyberius multa sua manu scripsit, quæ committenda ne ministris quidem suis iudicabat: nullum Cossus aut priuatum secretum, aut publicum elapsus est. Itaque declamationes istas de medio remoueamus. Nō est animus in sua potestate, ebrietate deuictus. Quemadmodum musto dolia ipsa rumpuntur, & omne quod in imo iacet, in summam partem uis coloris eiecit: sic uino exæstuante, quicquid in imo iacet abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero quemadmodum nō continent cibum uino redundante, ita ne secretum quidem: quod suum alienumque est, pariter effundunt. Sed quamuis hoc soleat, ita & illud solet, ut cum his quos sciamus libentius bibere, de rebus necessarijs deliberemus. Falsum est ergo hoc, quod patrocini loco ponitur, ei qui soleat ebrius fieri, non dari tacitum. Quāto satius est, aperte accusare ebrietatem, & uitia eius exponere: quæ etiā tolerabilis homo uitauerit, nedum perfectus ac sapiens: cui satis est, sitim extinguere: qui etiam si quando orta est hilaritas, aliena cœna producta longius, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo uidebimus, an sapientis animus nimio uino turbetur, & faciat ebrijs solita. Interim si hoc colligere uis, uirum bonum non debere ebrium fieri, cur syllogismis agis? dic quam turpe sit, plus sibi ingerere quam capiat, & stomachi sui nō nosse mensuram: quam multa ebrij faciant, quibus sobrij erubescant: nihil aliud esse ebrietatē, quam uoluntariam insaniam. Extende in plures dies illū ebrium habitum, nunquid de furore dubitabis? Nunc quoque non est minor, sed breuior. Refer Alexandri Macedonis exemplū, qui Clitus charissimum ac sibi fidelissimum inter epulas transfodit, & intellecto facinore, mori † uoluit, certè delituit. Omne uitium ebrietas, & incendit, & detegit, obstantem malis conatibus uerecundiam remouet. Plures enim pudore peccandi, quam bona uoluntate, prohibitis abstinēt. Vbi possedit animum nimia uis uini, quicquid malè latebat, emergit. Non facit ebrietas uitia, sed protrahit: tunc libidinosus ne cubiculum quidē expectat, sed cupiditatibus suis quantum petierint, sine dilatione permittit: tunc impudicus morbum profitetur ac publicat: tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas sæuo, malignitas liuido, omne uitium detegitur & prodit. Adjice illam ignorationem sui, dubia & parum explanata uerba, incertos oculos, gradum etrantem, uertiginē capitis, tecta ipsa mobilia, uelut aliquo turbine circumagente totam domum: stomachi tormenta, cum efferuescit merum, ac uiscera ipsa distendit. Tunc tamen utcumque tolerabile est, dum illi uis sua est. Quid cum somno uitatur, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades ædiderit publica ebrietas. Hæc accerrimas gentes, bellicosasque, hostibus tradidit: hæc multorum annorum pertinaci bello defensa mœnia patefecit: hæc contumacissimos, & iugum recusantes, in alienum egit arbitrium: hæc iniquitas acies mero domuit. Alexandrum, cuius modò feci mentionem, tot itinera, tot prælia, tot hyemes, per quas uicta temporum locorumque difficultate trāsierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt: intemperantia bibendi, & ille Herculeus ac fatalis scyphus † condidit. Quæ gloria est, capere multum? Cū penes te palma fuerit, & propinationes tuas strati somno ac uomitantes reculauerint, cū superstes toti conuiuio fueris, cū omnes uiceris uirtute

al. scordulus.

al. scordalijs.

Vide Epi. 57:

Ebrietas, uoluntaria est insania.

al. uoluit. Certe eruit omne, etc.

al. perdidit.

magnifica, ac nemo tam uini capax fuerit, uinceris à dolio. Marcum Antonium, magnum uirum & ingenij nobilis, quæ alia res perdidit, & in externos mores ac uitia nō Romana traiecit, quàm ebrietas. Nec minor uino Cleopatrz amor. Hæc illum res hostem reipublice, hæc hostibus suis imparem reddidit, hæc crudelem fecit, cum capita principum ciuitatis cœnati referretur, cū inter apparatusissimas epulas luxusq; regales ora ac manus proscriptorum recognosceret, cū uino grauis, sitiret tamē sanguinem. Intolerabile erat quod ebrius faciebat, si sobrius faceret: quāto intolerabilius, quod hæc ipsa in ebrietate faciebat. Ferè uinolentiam crudelitas sequitur: uio latur enim exasperaturq; sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radij solis offensionem: ita ebrietates continuæ efferant animos. Nam cū sæpe apud se non sint, consuetudine insaniz durata uitia, uino concepta, etiam sine illo ualent. Dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri. Deformitatem rei & importunitatem ostende, rebus, non uerbis: quod facillimum est. Proba istas, quæ uoluptates uocantur, ubi transcendunt modū, pœnas esse. Nam si illud argumentaberis, sapientē multo uino inebriari, & retinere rectum tenorem, etiam si temulētus sit: licet colligas, nec ueneno potato moriturum, nec opio sumpto dormiturum, nec elleboro accepto, quicquid in uisceribus hærebit, eieciurum, deieciurumq;. Sed si tentantur pedes, lingua non cōstat: quid est, quare illum existimes in parte sobriū esse, in parte ebrium? Vale.

Epist. LXXXV. De alternitate lectionis & stili: & quomodo aliorum dicta per transformationem nostra facere debemus.

Itinera ista quæ segnitie mihi excutunt, & ualitudini meæ prodesse iudico, & studijs. Quare ualitudinem adiuuent, uides: cum pigrum me, & negligentem corporis, literarum amor faciat, aliena opera exerceor. Studio quare prosint, indicabo. A' lectionibus non recessi. Sunt aut (ut existimo) necessariæ. Primū, ne sim me uno contentus: deinde, ut cū ab alijs quæ sita cognouero, tū & de inuētis iudicē, & cogitem de inueniendis. Alit lectio ingenij: & studio fatigatum, non sine studio tñ, reficit. Nec scribere tantū, nec tantū legere debemus. Altera res contristabit, & uires exhauriet, de stilo dico: altera soluet ac diluet. Inuicem hoc illo commutandum est, & alterum altero temperandum: ut quicquid lectione collectū est, stili redigat in corpus. Apes (ut aiunt) debemus imitari, quæ uagantur, & flores ad mel faciendum idoneos carpunt. Deinde quicquid attulere, disponunt, ac per fauos digerunt: & (ut Virgilius noster ait)

—liquentia mella

Stipant, & dulci distendunt nectare cellas.

B

De illis non satis constat, utrum succum ex floribus ducant, qui protinus mel sit: an quæ collegerunt, in hunc saporem mixtura quadam & proprietate spiritus sui mutant. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiūt inueniri apud Indos mel in arundinū folijs, quod aut ros illius cœli, aut ipsius arundinis humor, dulcis & pinguior gignat. In nostris quoq; herbis uim eandem, sed minus manifestā & notabilem poni, quam persequatur & cōtrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant, conditura & dispositione in hanc qualitatem uerti, quæ ex teneris uirentiū florentiumq; decerpserint, nō sine quodā (ut ita dicam) fermento, quo in unū diuersa coalescunt. Sed ne ad aliud, quàm de quo agitur, abducatur, nos quoq; has apes debemus imitari, & quæcunq; ex diuersa lectione cōgessimus, separare: melius enim distincta seruantur. Deinde adhibita ingenij nostri cura & facultate, in unū saporē uaria illa libamenta confundere: ut etiam si apparuerit unde sumptū sit, aliud tñ esse quàm unde sumptū est, appareat: quod in corpore nostro uidemus, sine ulla opera nostra facere naturā. Alimenta quæ accepimus, quādiu in sua qualitate perdurāt, & solida innatāt stomacho, onera sunt. At cū ex eo quod erant, mutata sunt, tunc demū in uires & in sanguinē trāseunt. Idē in his, quibus aluntur ingenia, præstamus: ut quæcunq; hausimus, non patiamur integra esse: nec aliena sint, sed cōcoquamus illa: alioquin in memoriā ibunt, non in ingenij. Assentiamur illis fideliter, & nostra faciamus, ut unū quiddā fiat ex multis: sicut unus numerus fit ex singulis, cū minores summas & dissidentes cōputatio una cōprehendit. Hoc faciat animus noster. Omnia quib. est adiutus, abscondat, ipsum tantū ostendat, quod effecit: & etiā si alicuius in te cōparebit similitudo, quā admiratio tibi altius fixerit, simile esse te uolo quō filium, non quō imaginem. Imago res mortua est. Quid ergo? non intelligetur cuius imiteris orationem? cuius argumentationē? cuius sententias? Puto aliquādō ne intelligi quidem posse, si magni uiri: nec enim omnibus quæ ex quōq; uelut exemplaria traxit, formam suam impressit, & ut unitatem cum illa petant. Non uides quàm multorum uocibus chorus constet? unus tamen ex omnibus sonus redditur: aliqua illic acuta est, aliqua grauis, alia qua media, accedunt uiris fœminæ, interponuntur tibi, singulorum illic latent uoces, omnium apparent. De choro dico, quem ueteres philosophi nouerant. In comensationib. nostris plus catorum est, quàm in theatris olim spectatorum fuit: cum omneis uias ordo canentium impleuit, & cauea & æneatoribus cincta est, & ex pulpito omne tibi genus organorumq; consonuit, fit concentus ex dissonis. Talem animum esse nostrum uolo, ut multæ in illo artes, multa præcepta sint, multarū ætatum exempla, sed in unū cōspirata. Quomodo inquis hoc effici poterit? alii si dua intentione, si nihil egerimus, nisi ratione suadēte. hæc si audire uolueris, dicet tibi: Relinque ista, iādudū ad quæ discurretur, Relinque diuitias, aut periculū possidentiū, aut onus. Relinque corporis

al. aura.

al. Quod si.

al. ut in unitate
illam cōpetant.

al. uenatorib.

A corporis atque animi voluptates, molliunt & eneruant. Relinque ambitum, tumida res est, uana, uentosa, nullum habet terminum: tam sollicita est, ne quem ante se uideat, quam ne aliū post se: laborat inuidia, & quidē duplici. Vides autem quā miser sit, is cui inuidetur, & inuidet. In-
tueris illas potentium domos, illa tumultuosa, rixa salutantium, limina: multum habent contumeliarum, ut intres: plus, cum intraueris. Præteri istos gradus diuitum, & magno aggestu suspēsa uestibula. Non in prærupto tantū istic stabis, sed in lubrico. Huc potius te ad sapientiam dirige, tranquillissimasq; res eius & simul amplissimas pete. Quæcunq; uidetur eminere in rebus humanis, quamuis pusilla sint, & comparatione humillimorum extent, per difficiles tamē & arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis uia est. At si conscendere hunc uerticem libet, cui se fortuna submisit, omnia quidem sub te, quæ pro excelsissimis habentur, aspicias, sed tamen uenies ad summa per planum. Vale.

Epist. LXXXVI. De affectibus animi: quos secundum Peripateticos dicit sapientem temperare posse, non uitare. Et de beata uita perfectione.

Peperceram tibi, & quicquid nodosi adhuc supererat, præterieram, contentus quasi gustum tibi dare, eorum quæ à nostris dicuntur, ut proberur uirtus, ad explendam beatam uitam sola satis efficax. Iubes me, quicquid est interrogationum aut nostrarum, aut † ad traditionem nostrā *al. translationē nostrā.* ex cogitatarum comprehendere. quod si facere uoluero, non erit epistola, sed liber. Illud toties testor, hoc me argumentorum genere non delectari. Pudet in aciem descendere pro dijs hominibusq; susceptam, subula armatum. Qui prudens est, & temperans est. Qui temperans est, & cōstans. Qui cōstans est, & imperturbatus est. Qui imperturbatus est, sine tristitia est. Qui sine tristitia est, beatus est. Ergo prudens beatus est, & prudentia ad beatam uitam satis est. Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam respondent, ut imperturbatum, & constantem, & sine tristitia, sic interpretentur, tanquam imperturbatus dicatur, qui rarō perturbatur & modicē, non qui nunquam. Item sine tristitia eum dici aiunt, qui non est obnoxius tristitiæ, nec frequēs, nimisue in hoc uitio. Illud enim, humanam naturam negare, alicuius animum immunem esse tristitia: sapientem non uinci mœrore, cæterum tangi: & cætera in hunc modum sectæ suæ respondentia: non his tollunt affectus, sed temperant. Quantulum autem sapienti damus, si imbecillimis fortior est, & mœstissimis lætior, & effrænatis moderatior, & humillimis maior. Quid si miretur uelocitatem suam laudans, ad claudos debilesq; respiciens?

*illa uel intactæ segetis per summa uolaret
Gramina, nec cursu teneras lesisset aristæ,
Vel mare per medium fluctu suspensa tumentis,
Ferret iter, celeres nec tingeret æquorē plantæ.*

Hæc est pernitas per se æstimata, non quæ tardissimorum collatione laudatur. Quid si sanum uoces, leuiter febricitantem: non est bona ualetudo, mediocritas morbi. Sic, inquit, sapiens imperturbatus dicitur, quomodo apyrina dicuntur, non quibus nulla inest duricia granorum, sed quibus minor. Falsum est. Non enim diminutionem malorum in bono uiro intelligo, sed uacationem: nulla debent esse non parua. Nam si ulla sint, crescent, & interim impediunt. Quomodo oculos maior & perfecta suffusio excæcat, sic modica turbat. Si das aliquos affectus sapienti, impar illis erit ratio, & uelut torrente quodam auferetur: præsertim cum illi non unum, sed uniuersum affectuum cœtum relinquis, cum quo colluctetur: sed omnis plus potest, quamuis mediocrium turba, quā posset unius magni uolentia. Habet pecuniæ cupiditatem, sed modicam: habet ambitionem, sed non concitatam: habet iracundiam, sed placabilem: habet inconstantiam, sed minus uagam ac mobilem: habet libidinem, non insaniam. Melius cum illo ageretur, qui unum uitium integrum haberet, quā cum eo, qui leuiora quidem, sed omnia. Deinde nihil interest, quā magnus sit affectus: quantuscunq; est, parere nescit, consilium non accipit: quemadmodum rationi nullum animal obtemperat, non ferum, non domesticum & mite, natura enim illorum est surda suadenti: sic non sequuntur, non audiunt affectus, quantulicunq; sint. Tigres, leonesq; nunquam feritatem exuunt, aliquando submittunt: & cum minimē expectaueris, exasperatur toruitas mitigata. Nunquam bona fide uitia mansuescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipient quidem affectus: si inuita ratione cœperint, inuita perseverabūt. Facilius est enim, initia illorum prohibere, quā impetum regere. Falsa est utique ista mediocritas & inutilis, eodēq; loco habenda, quo si quis diceret modicē insanendum, modicē ægrotādum. Sola uirtus habet: non recipiunt animi mala temperamentum: facilius sustuleris illa, quā rexeris. Nunquid dubium est, quin uitia mentis humanæ inueterata & dura (quæ morbos uocamus) immoderata sint: ut auaricia, ut crudelitas, ut impotentia, ut impietas: ergo immoderati sunt & affectus: ab his enim ad illa transitur. Deinde si das aliquid iuris tristitiæ, timori, cupiditati, cæterisq; moribus prauis, non erunt in nostra potestate. Quare? quia extra nos sunt, quibus iritantur. Itaque crescent, prout magnas habuerint minores uel causas, quibus concitantur: maior erit timor, si plus quo exterreatur, aut propius, aspexerit: acrior cupiditas, quo illam ampliōis rei spes euocauerit. Si in nostra potestate non est, an sint affectus, ne illud quidem est, quāti sint: si ipsis permisisti incipere, cum causis suis crescent, tantiq; erunt, quanti fient. Adijce nunc, quod ista quantumuis exigua sint, in maius excedunt. Nunquam pernicioſa seruant modum. Quamuis leuia

Seneca.

n 3 initia

initia morborum, serpunt: & ægra corpora, minima interdum mergit accessio. Illud uero cuius dementiæ est, credere, quarum rerum extra nostrum arbitrium posita principia sunt, earum nostri esse arbitrij terminos. Quomodo ad id finiendum satis ualeo, ad quod prohibendum parum ualui: cum facilius sit excludere, quam admissa comprimere? Quidam ita distinxerunt, ut dicerent, temperans ac prudens positione quidem mentis, & habitu tranquillus est, euentu non est: nam quantum ad habitum mentis suæ, non perturbatur, nec contristatur, nec timet, sed multæ extrinsecus causæ incidunt, quæ illi perturbationem afferant. Tale est quod uolunt dicere, Iracundum quidem illum non esse, irasci tamen aliquando: & timidum quidem non esse, timere tamen aliquando: id est, uisio timoris carere, affectu non carere. Quod si recipitur, usu frequenti timor transit in uitium, & ira in animum admissa, habitum illum ira carentis animi retexit. Præterea si non contemnit uenientes extrinsecus causas, & aliquid timet, eum fortiter eundem erit aduersus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate, cunctatè exibat, & animo recedente. Non cadit autem in sapientem hæc diuersitas mentis. Illud præterea iudico obseruandum, ne duo quæ separatim probanda sunt, misceamus. Per se enim colligitur, unum bonum esse quod honestum per se: rursus ad uitam beatam satis esse uirtutem. Si unum bonum est, quod honestum, omnes concedunt ad beatè uiuendum sufficere uirtutem: e contrariò non remittetur, si beatum sola uirtus facit, unum bonum esse, quod honestum est. Xenocrates & Speusippus putant beatum uel sola uirtute fieri posse, non tamen unum bonum esse, quod honestum est. Epicurus quoque iudicat cum uirtutem habeat, beatum esse, sed ipsam uirtutem non satis esse ad beatam uitam: quia beatum efficiat uoluptas, quæ ex uirtute est, non ipsa uirtus. Ineptra distinctio. Idem enim negat unquam uirtutem esse sine uoluptate: ita si ei iuncta semper est, atque inseparabilis, & sola satis est: habet enim secum uoluptatem, sine qua non est, etiam cum sola est. Illud autem absurdum est, quod dicitur, beatum quidem futurum uel sola uirtute, non futurum autem perfectè beatum: quod quemadmodum fieri possit, non reperio. Beata enim uita bonum in se perfectum habet inexuperabile: quod si est, perfectè beata est. Si deorum uita nihil habet maius aut melius: beata autem uita diuina est: nihil habet, in quod amplius possit attolli. Præterea si beata uita nullius est indigens, omnis beata uita perfectè est, eademque est & beata, & beatissima. Nunquid dubitas, quin beata uita summum bonum sit? ergo si summum bonum habet, summè beata est. Quemadmodum summum, adiectionem non recipit (quid enim supra summum erit?) ita ne beata quidem uita, quæ sine summo bono non est. Quod si aliquem magis beatum induxeris, & multo magis innumerabilia discrimina summi boni facies: cum summum bonum intelligam, quod supra se gradum non habet. Si est aliquis minus beatus quam alius, sequitur, ut hic alterius uitam beatioris magis concupiscat, quam suam: beatus autem nihil suæ præfert. Vtrūlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quod esse quam quod est malit: aut id illum non malle, quod illo melius est. Vtrique enim quo prudentior est, hoc magis se ad id quod est optimum, extendet, & id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiamnum potest, imò qui debet? Dicam quid sit, ex quo ueniat hic error. Nesciunt beatam uitam unam esse. In optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in æquo est longa & breuis, diffusa & angustior, in multa loca, multasque partes distributa, & in unum coacta. Qui illam numero æstimat, & mensura & partibus, id illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata uita eximium? quod plena est, finis. ut puta, edendi bibendique satietas est: hic plus edit, ille minus, quid refert? uterque iam satur est. Hic plus bibit, ille minus, quid refert? uterque non sitit. Hic pluribus annis uixit, hic paucioribus. Nihil interest: si tam illi multi anni beatum fecerunt, quam hunc pauci. Ille quem tu minus beatum uocas, non est beatus, non potest nomen imminui. Qui fortis est, sine timore est: qui sine timore est, sine tristitia est: qui sine tristitia est, beatus est. Nostrorum hæc interrogatio est. Aduersus hanc sic respondere conantur, falsam nos rem & controuersam pro confessa iudicare, eum qui fortis est, sine timore esse. Quid ergo, inquit, fortis imminetia mala non timebit? Istud dementis alienatiq; non fortis est. Ille uero, inquit, moderatissimè timet, sed in totum extra metum non est. Qui hæc dicunt, rursus in idem reuoluuntur, ut illis uirtutum loco sint minora uitia. Nam qui timet quidem, sed rarius & minus, non caret malicia, sed leuiore uexatur. At enim dementem puto, qui mala imminetia non extimescit. Verum est quod dicit, si mala sunt: sed si scit mala illa non esse, & unam tantum turpitudinem malum iudicat, debet securè pericula aspicere, & alijs timenda contemnere. At si stulti & amentis est, mala non timere: quo quis prudentior est, hoc timebit magis. Ut uobis, inquit, uidetur, præbebit se periculis fortis. Minimè. Non timebit illa, sed uitabit: cautio illum decet, timor non decet. Quid ergo (inquis) mortem, uincula, ignes, alia tela fortunæ non timebit? Non: scit enim illa non esse mala, sed uideri: omnia ista humanæ uitæ formidines putat. Describe captiuitatem, uerbera, cathenas, egestatem, & membrorum lacerationes, uel per morbum, uel per iniuriam: & quicquid aliud attuleris, inter lymphaticos merus numera. Ista timidus timenda sunt. An id existimas malum, ad quod aliquando nostra sponte ueniendum est? Queris, quid sit malum? Cedere his quæ mala uocantur, & illis libertatem suam dèdere, pro qua cuncta patienda sunt. Perit libertas, nisi illa contemnimus, quæ nobis iugum imponunt. Non dubitarent quid cōueniret forti uiro, si scirent quid esset fortitudo. Non est enim incōsulta temeritas, nec periculorū amor, nec formidabiliū appetitio. Sciētia est distinguendi quid sit malum, & quid

ad iudicare.

A & quid non sit: diligentissima in tutela sui fortitudo est, & eadē patientissima eorū, quibus falsa species malorum est. Quid ergo, si ferrum intentatur cernicibus uiri fortis, si pars subinde alia atq; alia suffoditur, si uiscera sua in sinu suo uidit, si ex interuallo quo magis tormenta sentiat repetitur, & per siccata uiscera, recens demittitur sanguis, non timere istum tu dices, non dolere? Iste uerò doler: sensum enim hominis nulla exiit uirtus: sed non timet, inuictus ex alto dolores suos spectat. Quæris, quis tunc animus illi sit? qui ægrum amicum adhortantibus. Quod malū est, nocet: quod nocet, deteriore facit. Dolor & paupertas deteriore non faciunt: ergo mala non sunt. Falsum est, inquit, quod proponitur: non enim si quid nocet, etiā deteriore facit. Tē-
 uersus hoc respondent: Deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procella, quia non possit id quod proposuit efficere, nec tenere cursum suum: deteriorem illum in arte sua non fieri, in opere fieri, quibus Peripateticus: Ergo, inquit, & sapiētem deteriorem faciet paupertas & dolor, & quicquid aliud tale fuerit: uirtutem enim illi non eripiet, sed opera eius impediet. Hoc rectē diceretur, nisi dissimilis esset gubernatoris conditio, & sapiētis. Huic enim propositum est in uita agenda, non utique quod tentat efficere, sed omnia recta facere. Gubernatori propositū est utiq; nauem in portum perducere. Artes ministræ sunt: præstare debent, quod promittunt. Sapientia domina rectorisq; est. Artes seruiunt uitæ, sapientia imperat. Ego aliter respondendū iudico, nec artem gubernatoris deteriorem nulla tempestate fieri, nec ipsam administrationē artis. Gubernator tibi non felicitatem promisit, sed † utilem operam, & nauis regendæ scientiam: hæc eo magis apparet, quo illi magis aliqua fortuita uis obstitit. Qui hoc potuit dicere, Neptune nunquam hanc nauem, nisi rectam: arti satisfecit. tempestas nō opus gubernatoris impedit, sed successum. Quid ergo, inquis, non nocet gubernatori ea res, quæ illum tenere portum uetat? quæ conatus eius irritos efficit? quæ aut refert illum, aut detinet, & exarmat? Non tanquam gubernatori, sed tanquam nauiganti nocet. Alioquin gubernatoris artem adeo non impedit, ut ostendat. Tranquillo enim, ut aiunt, quilibet gubernator est. Nauigio ista obsunt, nō rectori eius, qua rector est. Duas personas habet gubernator: alteram cōmunem cum omnib. qui eandem cō-
 scenderunt nauem, qua ipse quoq; uector est: alteram propriā, qua gubernator est. Tempestas tāquam uectori nocet, nō tanquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonum est, ad eos quos uehit, pertinet: quomodo medici ars, ad eos quos curat. Sapientia commune bonū est, & eorum cum quibus uiuit, & proprium ipsius. Itaq; gubernatori fortasse nocetur, cuius ministerium alijs promissum tempestate impeditur. Sapienti non nocetur à paupertate, non à dolore, non ab alijs tempestatibus uitæ. Non enim prohibentur opera eius omnia, sed tantum ad alios pertinentia: ipse semper in actu † est. In effectum tunc maximus, cum illi fortuna se opposuit, tunc ipsius sapientiæ negocium agit: quam diximus & alienum bonum esse, & suum. Preterea ne alijs quidem tunc prodesse prohibetur, cum illum aliquæ necessitates premunt. Propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda respublica sit: at illud docet, quemadmodum tractanda sit paupertas: per totā uitā opus eius extenditur. Ita nulla fortuna, nulla res, actus sapientis excludit. Id enim ipsum agit, quo alia agere prohibetur. Ad utroq; casus aptus est: bonorum rector est, malorum uictor. Sic, inquam, se exercuit, ut uirtutem tam in secundis quā in aduersis exhiberet, nec materiam eius, sed ipsam intueretur. Itaq; nec paupertas illam, nec dolor, nec quicquam aliud quod imperitos auertit & præcipites agit, prohibet. Tu illū premi putas malis? Utitur. Non ex ebores tantum Phidias sciebat facere simulacra, faciebat ex e-
 te: si marmor illi, si adhuc uiliore materiam obtulisset, fecisset quale ex illa fieri optimum posset. Sic sapiens uirtutem si licebit, in diuitijs explicabit: si minus, in paupertate. si poterit, in patria: si minus, in exilio. si poterit, imperator: si minus, miles. si poterit, integer: si minus, debilis. quācun-
 que fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Certi sunt domitores ferarum, qui sæuissima animalia, & ad occursum expauescentia hominem, † cogant pati iugum: nec asperitatem excussisse contenti, usq; in contubernium mitigant. Leonibus magister manum inserat, osculatur Tigridi suos custos. Elephantem minimus Aethiops iubet sublidere in genua, & ambulare per funem. Sic sapiens est artifex domādi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exiliū, ubiq; horrenda: cum ad hunc peruenere, mansueta sunt. Vale.

al. fidelem.

si idē uirtutem
 dicit, ita qd
 uirtutem uirtutem
 tradit.

paraprosia.

al. est, non effectum
 tunc.

al. docent.

ERASMI IN LIB. XII. EPISTOLARVM.

Hicran fecimus.] Apparet uehementissimum ac laboriosissimum cursum fuisse dictum in par, ut subaudias Epist. 84.
 Apuleius quemadmodum & nauæ dicunt, sacram ancoram: & medici, sacram dosim in par uirtutem.

Nec sopore sumpto dormiturum.] Ex exemplari feliciore reposuimus, opio. Opium enim copiosius sumptum, letalem adfert somnum.

Puto aliquādo ne intelligi quidem posse, si magni uiri.] Locus est deprauatus, nec subueniebāt Epist. 85.
 exemplaria. Interim lectionem utcumq; tibicine suscipiemus, donec quod certum est, emerferit. Opinor inuersum ordinē, atq; ita legendū: Puto aliquando ne intelligi quidē posse, si magni uiri: ut hic ex superiorib. repetas argumentationem & sententiā. Deinde sequatur: Nec enim ex omnib. uelut exemplaria traxit, ex quo formam suam im-
 pressit, ut in unitatem illa competant. Sensus hic est: Si magni uiri orationem imiteris, non agnosci cuius sit sententiā, quum ille non collegerit ex quibuslibet, posteaquam illis impressit suam formam, ut competant in unitatē. Verū uideo tolerabilem lectionem, si pro, ex quo, legat, nec enim omnib. quæ ex quocq; uelut exemplaria traxit, &c.

Rursus si legas, traxerit, pro traxit: ut sit sensus, Non omnibus impressit formam, quæ ex quo traxerit: hoc est, non addidit notam, qua liqueat, quid ex quo traxerit. Et quare non impressit formam? ut illa competant in unitatem. In quodam exemplari, pro traxit, erat struxit: tum Ennii nomen erat additum, Magni uiri Ennii.

Epist. 86. Quomodo aprina dicuntur, &c.] Reposui, apyrina: qua uoce usus est Plin. lib. 23. cap. 6.

PINCIANI IN LIBRVM XII. EPISTOLARVM.

Epist. 84. Breuissimo somno utor, & quasi interuigilo.] Eadem, interiuungo, habet rectissime: non, interuigilo. Iam creditum est illi Cymbro.] Corrige, tam creditum est Tullio Cymbro. ex exemplari Franciscano, & ex ipso Seneca paulo post, & Suetonio, Appiano, Plutarcho, & alijs.

Ebrius ex quo semel factus fuit.] Codices correcti, ebrius ex quo semel factus est, fuit.

Et intellecto facinore, mori uoluit. Certè eruit omne uitium ebrietas, & incendit, & detegit.] Verba illa, Certè eruit, aliter habentur in uetere lectione. Quædam exemplaria, Certè diruit. Exemplar diuæ Mariæ, Certè deliuit. Quæ lectio propius ad ueritatem accedit. Scribendum enim puto per minorem, ut legatur coniunctim, ad superiora certè deliuit: & refratur ad Alexandrum, qui occiso Cluio, conspectum hominum uerius, domi se multos dies continuit, ad confirmandum pudorem: autore Curtio.

Vallatur enim, exasperaturque sanitas mentis.] Exemplaria quædam, uallatur, agnoscunt: ut habent impressi codices. Alia, uillatur. Alia, uiolatur. Codex diuæ Mariæ Salmanticæ, bellatur. ut ferè adducar, legi possè, belluatur: hoc est, in bellæ naturam transit.

Nam cum sæpe apud se non sunt, consuetudine insaniam durata.] Corrige: Nam cum sæpe apud se non sint, ubi consuetudo insaniam durata est. ex exemplari Facundi & Primitiui.

Epist. 85. Ne intelligi quidem posse, si magni uiri.] in nonnullis codicibus, ne intelligi quidem posse, si magni uiri ingenium est.

Nec enim omnibus quæ ex quoque uelut exemplaria traxit.] Variant hic codices. Quidam legunt, ex equo: non, ex quo. Alij, exemplari: non, exemplaria. Alij, struxit, agnoscunt: non, traxit. Ex hac dissonantia lectionum, commodam aliquam excogitato ingeniosus lector.

Vt unitatem cum illa petant.] Quædam exemplaria, & in unitatem illa computat.

Et cauea uenatoribus cinctâ.] Exemplar Facundi & Primitiui non uenatoribus legit, sed aueatoribus: pulcherrime.

Quam ne se post alium.] Vetus lectio, quam ne alium post se. Sunt tamen codices, in quibus uerbum alium, redundat.

Epist. 86. Si ex interuallo quo magis tormenta sentiat, repetitur.] Quid si legas, refertur: non, repetitur. Vbiq; horrenda, cum ad hunc peruenire, mansuetâ sunt.] Eadem: Quæcunq; horrenda ad hunc peruenire, mansuetâ sunt.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM
EPISTOLARVM LIBER XIII.

Epist. LXXXVII. Exemplo Scipionis utens, notat balneorum luxuriam: subiiciens de sationibus & infitionibus quædam oblectabilia senescenti.

al. arca. **I**n ipsa Scipionis Africani uilla iacens hæc tibi scribo, adoratis manibus eius & ara, quam sepulchrum esse tanti uiri suspicor: animam quidem eius in cælum, ex quo erat, redisse persuadeo mihi: non quia magnos exercitus duxit (hos enim & Cambyles & furiosus, ac furor felicitè usus habuit) sed ob egregiam eius moderationem pietatemque, magis in illo admirabile, cum reliquit patriam, quam cum defendit. Aut Scipio Romæ deesse debebat, aut Roma in libertate. Nihil, inquit, uolo derogare legibus, nihil institutis, æquum inter omnes ciues ius sit: utere sine me beneficio meo patria: causa tibi libertatis fui, ero & argumentum. Exeo, si plus quam tibi expedit, creui. Quidni ego admirer hanc magnitudinem animi? in exilium uoluntarium secessit, & ciuitatem exonerauit. Eò perducta res erat, ut aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret iniuriam. Neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, & se Liternum recepit, tam suum exilium Reipub. imputaturus, quam Hannibalis. Vidi uillam structam lapide quadrato, murum circumdatum syluæ, turres quoque in propugnaculum uillæ utrinque subrectas. Cisternam ædificijs ac turridibus subditam, quæ sufficere in usum uel exercitus posset. Balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine antiqua. Non uidebatur maioribus nostris calidum, nisi obscurum. Magna ergo me uoluptas subit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, abluebat corpus laboribus rusticis fessum: exercebat enim opere se, terramque (ut mos fuit prisca) ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pauimentum tam uile sustinuit. At nunc quis est, qui sic lauare sustineat? pauper sibi uidetur ac sordidus, nisi parietes magnis & preciosis orbibus refulserint, nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sint, nisi illis undique operosa & in picturæ modum uariata circumlitio prætexatur, nisi uitro cõdatur camera, nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circumdederit, in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus, nisi aquam argentea epistomia fuderint. Et adhuc plebeas fistulas loquor: quid cum ad balnea libertinorum peruenero? quantum statuarum, quantum co-

tum columnarum est nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum impensæ causa: quantum aquarum per gradus cum fragore labentium: Eò deliciarum peruenimus, ut nisi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minimæ sunt rimæ, magis quàm fenestræ, muro lapideo exetæ, ut sine iniuria munimenti, lumen admitterent. At nunc blattaria uocant balnea, si qua nõ ita aptata sunt, ut totius diei solem fenestris amplissimis recipiant, nisi & lauantur simul & colorantur, nisi ex folio agros & maria prospiciunt. Itaq; quæ concursum & admirationem habuerat cum dedicarentur, hæc in antiquorū numerum reijciuntur, cum aliquid noui luxuria cõmentum est, quo ipsa se obrueret. At olim & pauca erant balnea, nec ullo cultu exornata. Cur enim ornaretur res + quadrantaria, & in usum, non in oblectamenta reperta? Non suffundebatur aqua, nec recens semper uelut ex calido fonte currebat: nec referre credebant, in quàm perlucida sordes deponerent. Sed, dii boni, quàm iuuabat illa balnea intrare obscura, & gregali tectorio inducta, quæ scires Catonem tibi ædilem, aut Fabium Maximū, aut ex Cornelij aliquē manu sua temperasse. Nam hoc quoq; nobilissimi ædiles fungebantur officio, intrandi ea loca quæ populum receptabant, exigendiq; munditias, & utilem ac salubrē temperaturam, non hanc quæ nuper inuenta est, similis incendio, adeò quidem ut conuictū in aliquo scelere seruum, + uiuui lauari oporteat. Nihil mihi uidetur iam interesse, + ardeat balneum, an caleat. Quantæ nunc aliqui rusticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium suū latis specularibus diem admiserat, quod nõ in multa luce decoquebatur, & spectabat, ut in balneo cõcoqueret? O hominē calamitosum, nescit uiuere. Non pacata aqua lauabatur, sed sæpe turbida, & cum plueret uehementius, penē lutulenta. Nec multū eius intererat, an sic lauaretur: ueniebat enim, ut sudorem illuc ablueret, non ut unguentū. Quas nunc quorundam futuras uoces credis? non inuideo Scipioni: uerē in exilio uixit, qui sic lauabatur. Imò si scias, nõ quotidie lauabatur. Nam, ut aiunt qui priscos mores urbis tradiderunt, brachia & crura quotidie abluabant, quæ scilicet sordes opere collegerant: cæterum toti nundinis lauabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet immundissimos fuisse. Quid putas illos oluisse? Militiam, laborem, uirum. Postquā munda balnea inuenta sunt, spurciores sunt. Descripturus infamem, & nimis notabilem delicijs Horatius Flaccus, quid ait?

Pastillos Rucillus olet.

Dares nunc Rucillum, perinde esset ac si hircum oleret, & Gorgonij loco esset, quem idem Horatius Rucillo opposuit. Parum est sumere unguentum, ni bis die terq; renouetur, ne euanescat in corpore. Quid, quod odore tanquam suo gloriantur? Hæc si tibi nimium tristia uidebuntur, uillæ imputabis, in qua didici ab Ægialo diligentissimo patrefamiliæ (is enim nūc huius agri possessor est) quamuis uetus arbustum posse transferri. Hoc nobis senibus discere necessariū est, quorum nemo non oliuetū alteri ponit. Quod uidi, hoc dico: illud arbustum trimum & quadrimum haud fastidiendi fructus autūmo. Depone, te quoq; proteget illa quæ

Tarda uenit seris factura nepotibus umbram,

ut ait Virgilius noster: qui non quid uerissimè, sed quid decentissimè diceretur, aspexit, nec agricolas docere uoluit, sed legentes delectare. Nam (ut omnia alia transeam) hoc quod hodie mihi necesse fuitprehendere, ascribam:

Vere fabis satio est, tunc te quoq; medica putres

Accipiunt fulci, & milio uenit annua cura.

Annuo tempore ista ponenda sunt: & an utriusq; uerna sit satio, hinc æstimes licet. Iunius mensis est quo tibi scribo, iam procliuius in Iulium. Eodem die uidi fabam metentes, milium serētes. Ad oliuetū reuertor, quod uidi duobus modis dispositū. Magnarum arborū truncos circumcisis ramis, & ad unū redactis pedem, cum rapo suo transtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite iplo, ex quo illæ pependerant. Hoc fimo tinctū in scrobem demisit: deinde terram nõ aggersit tantum, sed calcauit & presit. Negat quicquā esse hac (ut ait) + positione efficacius: uide licet frigus excludit & uentū, minus præterea mouetur: & ob hoc nascentes radices prodire patitur, ac solū apprehendere, quas necesse est + teneras adhuc, & precario hærentes, leuis quoque reuellat agitatio, parū aut arboris antequam obruat radix: ex omni enim materia quæ nudata est (ut ait) exeunt radices nouæ. Non plures aut super terrā eminere debet truncus, quàm tres aut quatuor pedes: statim enim ab imo uestietur: nec magna pars, quemadmodum in oliuetis ueteribus, arida & retorrída erit. Alter ponendi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales esse nouellarum arborum solent, eodem genere deposuit. Hi paulo tardius surgunt: sed cum tanquam à planta processerint, nihil habent in se horridum, nec triste. Illud etiam nunc uidi, uitæ ex arbusto suo annosam trāsferri: huius capillamenta quoq; (si fieri potest) colligenda sunt, deinde liberalius sternenda uitis, ut etiam ex corpore radicescat. Et uidi nõ tantum mense Februario positas, sed & iam Martio exacto tenēt, & cõplexæ sunt non suas ulmos. Omnes autem istas arbores, quæ (ut ita dicam) grandis copię sunt, ait aqua adiuuandas cisternina: quæ si prodest, habemus pluuiam in nostra potestate. Plura te docere non cogito: ne quemadmodum Ægialus noster me sibi aduersarium parauit, sic ego parem te mihi. Vale.

Epist. LXXXV III. Exemplo sui & Catonis ad frugalitatem hortatur, annectens contra Peripateticos disputationem de fortuitis.

Naufragium, antequam nauim ascenderem, feci: quomodo acciderit, non adjicio, ne & hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum: quorum nullum esse falsum, nec tam mirabile quàm

fortè, apertè.

Quadrantaria res balneū uocatur: quoniā qui balneū ingrederetur, quadrantē balneatori solueret. Vide Rhodiginū lib. 30, cap. 19. al. inuitum. al. algeat.

al. spiffatione.

al. ceruus.

quàm prima facie uidetur, cum uolueris approbabo, imò etiam si nolueris. Interim hoc me iter
al. cōtemnere. docuit, quàm multa haberemus superuacua, & quàm cum facili iudicio possemus † deponere:
 quæ si quando necessitas abstulit, non sentimus ablata. Cum paucissimis seruis, quos unum ca-
 pere uehiculum potuit, sine ullis rebus, nisi quæ corpore nostro cōtinebantur, ego & Maximus
 meus biduum iam beatissimū agimus. Culcitra in terra iacet, ego in culcitra. Ex duabus penu-
 lis, altera stragulum, altera opertorium facta est. De prandio nihil detrahi potuit, paratū fuit non
 magis hōra, nusquam sine caricis, nusquam sine pugillaribus. Illæ si panem habeo, pro pulmen-
 tario sunt: si non, pro pane: quotidie mihi annuū nouum faciunt, quem ego fastum & felicem
 reddo bonis cogitationibus, & animi magnitudine: qui nunquam maior est, quàm ubi aliena se-
 posuit: & fecit sibi pacem, nihil timēdo: fecit sibi diuitias, nihil cōcupiscendo. Vehiculū in quod
 impositus sum, rusticū est. Mulæ uiuere se ambulando testantur, mulio excalceatus non propter
 ætatem. Vix à me obtineo, ut hoc uehiculum uelim uidēri meū. Durat adhuc peruersa recti ue-
 recūdia: quoties in aliquē comitatum lautiolem incidimus, inuitus erubescō: quod argumentū
al. fidem. est, ista quæ probo, quæ laudo, nondum habere certam † sedem & immobilem. Qui sordido ue-
 hiculo erubescit, precioso gloriabitur. Parū adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam
 ferre, etiam nunc curo opiniones uiatorū. Contra totius generis humani opiniones mittenda
 uox erat: Insanitis, erratis, stupetis ad superuacua, neminē æstimatis suo. Cum ad patrimonium
 uentum est, diligentissimi cōputatores, sic rationem ponitis singulorū, quibus aut pecuniā cre-
 dituri estis, aut beneficia. Nam hæc quoq; iam expensa fertis. Latē possidet, sed multum debet:
 habet domum formosam, sed alienis nummis paratam: familiam nemo citō speciosiore pro-
 ducit, sed nominibus non respondet. Si creditoribus soluerit, nihil illi supererit. Idem in reliquis
 quoq; facere debebitis, excutere quantum proprii quisq; habeat. Diuitem illum putas, quia au-
 rea supellex etiam in uia eum sequitur, quia in omnibus prouincijs arat, quia magnus calendarij
 liber euoluitur, quia tantū suburbanī agri possidet, quantū inuidiosē in desertis Apuliæ posside-
al. tu dices. ret: & cum omnia dixeris, pauper est. quare? quia debet. quantum, inquis? omnia: nisi fortē † iu-
 dices interesse, utrum aliquis ab homine, an à fortuna mutuum sumpserit. Quid ad rem pertinet
 mulæ faginatæ, unius omnes coloris? Quid ista uehacula celata?

— Instrati ostro alipedes, pisciūq; tapetis,
 Aurea pectoribus demissa monilia pendunt,
 Tecti auro, fuluum mandunt sub dentibus aurum.

Ista nec dominum meliorem possunt facere, nec mulam. M. Cato Censorius (quem tam Roma-
 no populo herculē profuit nasci quàm Scipionem: alter enim cum hostibus nostris bellum, al-
sp̄tē, utensilia. ter cum moribus gelsit) cantherio uehebatur, & hippoperis quidem impositis, ut secum † utilia
 portaret. O! quàm cuperem illi nunc occurrere aliquem ex his trosculis in uia diuitibus, curso-
al. agenubus. res & Numidas, & multum ante se pulueris † agentē. Hic sine dubio cultior, comitatorq; quàm
 M. Cato uideretur: hic inter illos apparatus delicatus, qui cum maximē dubitat, utrum se ad gla-
 dium locet, an ad cultrum. O! quantum erat seculi decus, imperatorem triumphalem Censoriū
 (& quod super omnia hæc est) Catonem, uno caballo esse contentum, & ne toto quidem. Partē
al. defrictum. enim sarcinæ ab utroq; latere dependentes occupabant. Ita nō omnibus obesis mannis & astur-
 conibus & tolutarijs præferes unicum illum equum ab ipso Catone † defrictum? Video non fu-
 turum finem in ista materia ullum, nisi quem mihi ipse fecero. Hic itaq; conticescam, quantū ad
 ista: quæ sine dubio talia diuinavit futura, qualia nunc sunt, qui primus appellauit impedi-
 menta. Nunc uolo paucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi reddere ad uirtutem pertinen-
 tes, quàm satisfacere uitæ beatæ contendimus. Quod bonum est, bonos facit. Nam & in arte mu-
 sica quod bonum est, facit musicum. Fortuita bonum non faciunt: ergo non sunt bona. Aduer-
 sus hoc sic respondent Peripatetici, ut quod primum proponimus, falsum esse dicant. Ab eo, in-
 quiunt, quod est bonum, non utiq; fiunt boni. In musica est aliquod bonum, tanquam tibia, aut
 organum aliquod aptatum ad usus canendi: nihil tamen horum facit musicum. Hic respondebi-
 mus, Non intelligitis quomodo posuerimus quod bonum est in musica. Non enim id dicimus
 quod instruit musicum, sed quod facit: tu ad supellectilem artis, non ad artem uenis. Si quid au-
 tem in ipsa arte musica bonum est, id utiq; musicum faciet. Etiamnum facere id planius uolo. Bo-
 num in arte musica duobus modis dicitur: altero, quo effectus musici adiuuatur: altero, quo ars
 ad effectum pertinet. Instrumenta, tibiæ, & organa, & chordæ, ad artem ipsam non pertinent.
 Est enim artifex etiam sine istis, uti forsitan non potest arte. Hoc non est æquē duplex in homi-
 ne: idem enim bonum & hominis & uitæ. Quod contemptissimo cuique contingere ac turpis-
 simo potest, bonum non est. Opes autem & lenoni, & lanistæ contingunt: ergo non sunt bona.
 Falsum est, inquit, quod proponitur. Nam in grammatica & in arte medendi, aut gubernan-
 di, uidemus bona humillimis quibusque contingere. Sed istæ artes non sunt magnitudinem a-
 nimi professæ, non consurgunt in altum, nec fortuita fastidiunt. Virtus extollit hominem, &
 supra chora mortalibus collocat: nec ea quæ bona, nec ea quæ mala uocantur, aut cupit nimis,
al. Chelidon u- aut expauescit. † Chelidonium ex Cleopatræ mollibus patrimonium grande possedit: nuper Na-
nus. talis, tam improbæ linguæ quàm impuræ, in cuius ore foeminæ purgabantur, & multorum hæ-
 res fuit, & multos habuit hæredes. Quid ergo? utrum illum pecunia impurum effecit, an ipse
 pecuniam conspurcauit: quæ sic in quosdam homines, quomodo denarius in cloacam cadit.

Virtus

A Virtus supra ista consistit, suo ære censetur: nihil ex istis quomodolibet incurrentibus bonū iudicat. Medicina & gubernatio non interdicit sibi ac suis admirationem talium rerum. Qui nō est uir bonus, potest nihilominus medicus esse, potest gubernator, potest grammaticus, tam mehercules quā coquus. Cui contigit habere rem non quamlibet, hunc nō quemlibet dixeris. Quælia quilibet habet, talis est. Fiscus tanti est, quantum habet: imō in accessione eius uenit quod habet. Quis pleno sacculo ullum præcium ponit, nisi quod pecuniæ in eo conditæ numerus effecit? Idem uenit magnorum dominis patrimoniorum, accessiones illorum & appendices sunt. Quare ergo sapiens magnus est: quia magnum animū habet. Verum est ergo, quod contemptissimō cuique contingit, bonum nō esse. Itaque indolentiam nunquam bonum dicam: habet illam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, & molestia uacare, bonum dicam. Quid est ociosius uerme? Quæris, quæ res sapiētem faciat? quæ Deum. Des oportet illi aliquid diuinum, aliquid cœleste, magnificum. Non in omnes bonum cadit, nec quemlibet possessorem patitur. Vide quid

— Quæque frat regio, & quid quæque recuset.

Hic segetes, illic ueniunt felicius uae:

Arborei foetus alibi, atque iniussa uirescunt

Gramina: nonne uides crocos ut Tmolus odores,

India mittit ebur, molles sua thura Sabæi?

At Chalybes nudi ferrum. —

Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si inuicem alius ab alio aliquid peteret. Summū illud bonum habet, & ipsum suam habet sedem: nō nascitur ubi ebur, nec ubi ferrum. Quis sit summi boni locus, quæris? Animus: hic nisi purus ac sanctus est, Deum non capit. Bonum ex malo non fit, diuitiæ sunt: sunt autem ex auaricia: diuitiæ ergo non sunt bonum. Non est, inquit, uerum, bonū ex malo non nasci. Ex sacrilegio enim & furto pecunia nascitur. Itaque malum quidem est sacrilegium & furtū: sed ideo, quia plura mala facit quā bona. Dat enim lucrum, sed cum metu, sollicitudine, tormentis, & corporis & animi. Quisquis hoc dicit, necesse est recipiat, sacrilegium sicut malum sit, quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliqua parte esse, quia aliquid boni facit: quo quid fieri portentosius potest, quā sacrilegium, furtū & adulterium inter bona haberi? Prorsus ꝑ persuasimus, quā multi furto nō erubescunt, quā multi adulterio gloriantur. Nam sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur. Adijce nunc, quod sacrilegium, si omnino ex aliqua parte bonum est, etiam honestum erit, & recte factū uocabitur: nostra enim actio est, quod nullius mortalium cogitatio recipit: ergo bona nasci ex malo non possunt. Nam si, ut dicitis, ob hoc unū sacrilegium malū est, quia multum mali affert: si remiseris illi supplicia, si securitatē sponderis, ex toto bonū erit. Atqui maximum scelē supplicium in ipsis est. Erras, inquam, si illa ad carnificē aut ad carcerem differs. Statim puniuntur cum facta sunt, imō dum fiunt. Non nascitur itaque ex malo bonum, non magis quā ficus ex olea: ad semen nata respondent, bona degenerare nō possunt. Quemadmodum ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonū: nam idem est honestū & bonum. Quidā ex nostris aduersus hoc sic respondent: putemus pecuniam bonū esse undecumque sumptam, non tamen ideo ex sacrilegio pecunia est, etiamsi ex sacrilegio sumitur. Hoc sic intellige: In eadē urna & aurū est, & uipera. Si aurū ex urna sustuleris, quia illic & uipera est, non ideo mihi urna aurum dat, quia uiperā habet, sed aurū dat, cum & uiperā habeat. Eodem modo ex sacrilegio lucrū fit: non quia turpe & sceleratū est sacrilegium, sed quia lucrum habet: quemadmodum in illa urna uipera malum est, non aurū quod cum uipera iacet, sic in sacrilegio malum est scelus, nō lucrum.

forte, persuasi summi, legēda:

B Quibus opponitur: Dissimilima utriusque rei conditio est. Illic aurū possum sine uipera tollere, hic lucrū sine sacrilegio facere non possum: lucrū istud non est appositū sceleri, sed immixtum. Quod cum consequi uolumus, in multa mala incidimus: id bonū non est. Dum diuitias cōsequi uolumus, in multa mala incidimus: ergo diuitiæ bonū non sunt. Duas, inquit, significationes habet propositio ꝑ nostra: unā, dum diuitias consequi uolumus, in multa nos mala incidere. In multa autē mala incidimus, & dum uirtutē consequi uolumus. Aliquis dum nauigat studij causa, naufragiū fecit, aliquis captus est. Altera significatio talis est: Per quod in mala incidimus, id bonum nō est. Huic propositioni nō erit cōsequens, per diuitias nos, aut per uoluptates in mala incidere: aut si per diuitias in multa mala incidimus, nō tantū bonū diuitiæ non sunt, sed malū sunt. Vos autē illas dicitis, tantū bonum non esse. Præterea, inquit, cōceditis diuitias habere aliquid usus. Inter cōmoda illas numeratis. Atqui eadē ratione ne cōmodum quidem erunt: per illas enim multa nobis incōmoda eueniunt. His quidam hoc respondent: Erratis, qui incōmoda diuitijs imputatis. Illæ neminē ledunt: aut sua cuique nocet stulticia, aut aliena nequicia. Sic quemadmodū gladius qui neminē occidit, occidentis telū est. Non ideo diuitiæ tibi nocent, si propter diuitias tibi nocetur. Posidonius (ut ego existimo) melius: qui ait diuitias esse causam malorū, nō quia ipsæ faciant aliquid, sed quia facturos iritant. Alia est enim causa efficiēs, quæ protinus necesse est noceat: alia præcedēs. hanc præcedentē causam diuitiæ habēt. Inflant animos, superbiam pariunt, inuidiam cōtrahunt, & usque eō mentē alienant, ut fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona autē omni carere culpa decet: pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant, exuollunt quidem & dilatant, sed sine tumore. Quæ bona sunt, fiduciā faciunt: diuitiæ audaciam; Quæ bona sunt, magnitudinē animi dant: diuitiæ insolentiam. Nihil autem aliud est insolentia, quā

al. uestra

al. si ipse.

quàm species magnitudinis falsæ. Isto modo, inquis, etiam malum sunt diuitiæ, non tantum bonum non sunt. Essent malum, † si per se nocerent, si (ut dixi) haberent efficientem causam: nunc præcedentem habent, & quidem non iritantem tantum animos, sed attrahentem. Specie enim boni ostendunt uerisimilem, ac plerisque credibilem. Habet uirtus quoque præcedentem causam ad inuidiam: multis enim propter sapientiam, multis propter iusticiam inuidetur: sed nec ex se hæc causam habet, nec uerisimilem. Contrà enim uerisimilior illa species hominum animis obijcitur à uirtute, quæ illos in amorem & admirationem uocet. Posidonius sic interrogandum ait: Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, non sunt bona: diuitiæ autem, & bona ualeudo, & similia his, nihil horum faciunt: ergo non sunt bona. Hanc interrogationem magis etiamnum hoc modo intendit: Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, contrà autem insolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala sunt: à fortuitis autem in hæc impellimur: ergo non sunt bona. Hac, inquit, ratione ne commodum quidem ista erūt.

Commodum.

Bonum.

Alia est commodorum conditio, alia bonorum. Commodum est, quod plus usus habet quàm molestiæ. Bonum sincerum esse debet, & ab omni parte innoxium. Non est id bonum, quod plus prodest, sed quod tantum prodest. Propterea commodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, & ad stultos. Itaque potest ei esse incommodum mixtum. Sed commodum dicitur à maiore sui parte æstimatum: bonum ad unum sapientem pertinet. Inuiolatum esse oportet, bonum autem † habere. Vnus tibi nodus, sed Herculeus, restat. Ex malis bonum non fit: ex multis paupertatibus diuitiæ fiunt: ergo diuitiæ bonum non sunt. Hanc interrogationem nostri non agnoscunt: Peripatetici & fingunt illam, & soluunt. Ait autem Posidonius, hoc sophisma per omnes dialecticorum scholas iactatum, sic ab Antipatro refelli. Paupertas non per positionem, sed per deductionem dicitur, uel (ut antiqui dixerunt) per orationem: Græci dicunt *κατὰ τὴν ὀλίαν*, † non quod habeat, dicitur, sed quod non habeat. Itaque ex multis inanibus nihil impleri potest: diuitias multæ res faciunt, non multæ inopiæ. Aliter enim, inquit, quàm debes, paupertatem intelligis. Paupertas est, non quæ pauca possidet, sed quæ multa non possidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, sed ab eo quod ei deest. Facilius quod uolo exprimerem, si Latinum uerbum esset, quo *ἀνοπία* significatur. Hanc paupertati Antipater assignat. Ego non uideo quid aliud sit paupertas, quàm parui possessio. De isto uidebimus, si quando ualde uacabit, quæ sit diuitiarum, quæ paupertatis substantia. Sed tunc quoque considerabimus, nunquid satius sit paupertatem permulcere, diuitijs demere supercilium, quàm litigare de uerbis, quasi iam de rebus iudicatum sit. Puremus nos ad concionem uocatos. Lex de abolendis diuitijs fertur, his interrogationibus suisuri aut dissuasuri sumus: his effecturi, ut populus Romanus paupertatem, fundamentum, & causam

al. cum dicunt, non quod.

imperij sui, requirat ac laudet: diuitias autem suas timeat: ut cogitet has se apud uictos reperisset. Hinc ambitum, & largitiones, & tumultus, in urbem sanctissimam temperantissimamque: irrupisse: nimis luxuriose ostentari gentium spolia, quod unus populus eripuerit omnibus, facilius uni ab omnibus eripi posse. Hæc satius est suadere, & expugnare affectus, non circumscribere. Si possumus, fortius loquamur: si minus, apertius. Vale.

Epist. LXXXIX. De liberalibus artibus: ubi docet de singulis, quod animum ad uirtutem non perducunt, sed tantum præparant.

Nō reperiēbatur inter epistolæ in quibusdam exemplaribus, sed separatim: quāquā apparet epistolā fuisse, uel ex hoc, quod neminem aliū nominat, ad quē scribat. fortē, enumeratio.

DE liberalibus studiis quid sentiam, scire desideras. Nullum suspicio, nullum in bonis numero, quod ad æs exit. Meritoria artificia sunt, hæcenus utilia, si præparent ingenium, non detineant. Tamdiu enim istis immorandum est, quamdiu nihil animus agere maius potest: rudimenta sunt nostra, non opera. Quare liberalia studia dicta sunt, uides, quia homine libero digna sunt: cæterum unum studium uerè liberale est, quod liberum facit, hoc est sapientiæ, sublimis, forte, magnanimū: cætera pusilla & puerilia sunt. An tu quicquam in istis esse credis boni, quorū professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ista, sed didicisse. Quidā illud de liberalibus studiis querendū iudicauerunt, an uirū bonū facerent. Ne promittunt quidem, nec huius rei scientiam affectant. Grammaticus circa curam sermonis uersatur, & si latius euagari uult, circa historias. Iam ut longissimè fines suos proferat, circa carmina. Quid horū ad uirtutē uiam sternit? Syllabarum † enarratio, & uerborū diligentia, & fabularum memoria, & uersuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem frænatur? Ad geometriam transeamus, & ad musicam: nihil apud illas inuenies, quod ueret timere, ueret cupere. Quisquis hæc ignorat, alia frustra scit. Videndum utrum doceant isti uirtutem, an non: si non docent, nec tradunt quidem: si docent, philosophi sunt. Vis scire quàm non ad docendum uirtutem confederint? aspice quàm dissimilia inter se omnium studia sint. Atqui similitudo esset idem docentium. Nisi fortē tibi Homerum philosophum fuisse persuadent, cum his ipsis quibus colligunt, negent. Nam modò Stoicum illum faciunt, uirtutem solam probantē, & uoluptates refugientem, & ab honesto ne immortalitatis quidem precio recedentē: modò Epicureum, laudantē statum quietæ ciuitatis, & inter conuiuia cantusque uitam exigentis: modò Peripateticum, bonorum tria genera inducentem: modò Academicum, incerta omnia dicentē. Apparet nihil horū esse in illo, quia omnia sunt. Ista enim inter se dissidēt. Demus illis Homerū philosophū fuisse: nepe sapiēs factus est, anteq̃ carmina ulla cognosceret: ergo illa discamus, quæ Homerū fecere sapientē. Hoc quidē me querere, utrū maior ætate fuerit Homerus an Hesiodus,

non ma.

A non magis ad rem pertinet, quàm scire, an maior Hecuba fuerit, quàm Helena, & quare tam malè tulerit ætatem. Quid, inquam, annos Patrocli & Achillis inquirere ad rem exiitimas pertinere? Quæris, Vlysses ubi errauerit potius, quàm efficias, ne nos semper erremus? Nò uacat audire, utrum inter Italiam & Siciliam iactatus sit, an extra notum nobis orbem; neq; enim potuit in tam angusto error esse tam longus. Tempestates animi nos quotidie iactant, & nequitia in omnia Vlyssis mala impellit: non deest forma quæ sollicitet oculos, non hostis: hinc monstra effera, & humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, & tot uarietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quomodo patrem, quomodo ad hæc tã honesta uel naufragus nauigè. Quid inquiris, an Penelope impudica fuerit, an uerba seculo suo dederit, an Vlysses illū esse quem uidebat, antequam sciret, suspicata sit? Doce me, quid sit pudicitia, & quantū in ea bonū, in corpore, an in animo posita sit. Ad musicā transeo: doces me, quomodo inter se acutæ ac graues uoces consonent, quomodo † numerorū disparē reddentiū sonū fiat cōcordia. Fac potius, quomodo animus secū meus consonet, neq; cōsilia mea discrepent. Monstras mihi, qui sint modi flebiles: monstra potius, quomodo inter aduersa non emittam flebilem uocem. Metiri me geometres docet latifundia: potius doceat, quomodo metiar quantū homini sit satis. Numerare docet me arithmetica, & auariciæ cōmodare digitos: potius doceat, nihil ad rem pertinere istas cōputationes, non esse secliorē, cuius patrimoniū tabularios lassat, imò quàm superuacua possideat, qui infelicissimus futurus est, si quantum habeat, per se computate cogatur. Quid mihi prodest, scire agellum in partes diuidere, si nescio cū fratre diuidere? Quid prodest colligere subtiliter pedes iugeri, & comprehendere etiam si quid decempedam effugit, si tristtem me facit uicinus potens, & aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus meis: at ego discere uolo, quomodo totos hilares amittam. Paterno agro, inquit, & auito expellor. Quid? Ante anum tuum quis istum agrum tenuit? Cuius, non dico hominis, sed populi fuerit, expedire potes? Non dominus istò, sed colonus intraisti. Cuius colonus es? Si bene tecum agitur, hæredis. Negant iuriscōsulti quicquam usucapi, quod publicū est. Publicū est hoc quod tenes, & quidē generis humani. O egregiam artem; scis rotunda tr etiri, in quadratū redigis quamcunq; acceperis formam: interualla siderū dicis: nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animū: dic quàm magnus sit, dic quàm pusillus sit. Scis quæ recta sit linea: quid tibi prodest, si quid in uita rectum sit, ignoras? Venio nūc ad illum qui cœlestium noticia gloriatur,

al. nervorum.

Frigida Saturni quò sese stella receperet,

B

Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.

Hoc scire quid proderit? ut sollicitus sim, cū Saturnus & Mars ex cōtrario stabūt, aut cū Mercurius uespertinum faciet occasum uidente Saturno. Potius hoc discam, ubicunq; sunt ista, propitia esse, nò posse mutari. Agit illa continuus ordo factorum, & ineuitabilis cursus. Per statas uices remeant. Effectus rerum omnium aut mouent, aut notant. Sed siue quicquid euenit faciūt, quid immutabilis rei noticia proficiet? siue significant, quid refert prouidere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, fient.

Si uerò solem ad rapidum stellasq; sequentes

Ordine respicias, nunquam te crastina fallit

Hora, nec insidijs noctis capere ieremæ.

Satis abundeq; prouisum est, ut ab insidijs tutus essem. Nunquid me crastina non fallit hora? fallit enim, quod nescienti euenit. Ego quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil desperabo, totū expecto. Si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora, si parcit: sed nec sic quidem fallit. Nam quemadmodū scio omnia accidere posse, sic scio & non utiq; casura. Vtiq; secundā expecto, malis paratus sum: in illo feras me necesse est, non ad præscriptū euntem. Non enim adducor, ut in numerum liberalium artium pictores recipiam, non magis, quàm statuarios, aut marmorarios, aut cæteros luxuriæ ministros. Aequè luctatores, & totam oleo ac luto constantem scientiam, expello ex his studijs liberalibus: aut & unguentarios recipiam, & cocos, & cæteros uoluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid enim, oro te, liberale habent isti ieiuni uomitores, quorum corpora in sagina, animi in macie & ueterno sunt? An liberale studium istud esse iuuentuti nostræ credimus, quam maiores nostri rectam exercuerūt, hastilia iacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos suos docebant, quod discendum esset iacentibus. Sed nec hæ, nec illæ docent, alunt uel uirtutem. Quid enim prodest equum regere, & cursum eius fræno temperare, affectibus effrænatissimis abstrahi? Quid prodest multos uincere luctatione uel cestu, ab iracundia uinci? Quid ergo? nihil liberalia nobis conferunt studia? ad alia multū, ad uirtutē nihil. Nam & hæ uiles ex professo artes quæ manu constant, ad instrumenta uitæ plurimū conferunt, tamen ad uirtutem non pertinet. Quare ergo liberalibus studijs filios erudimus? Non quia uirtutē dare possunt, sed quia animū ad accipiendā uirtutē præparāt. Quēadmodū prima illa, ut antiqui uocabāt, literatura, per quam pueris elemēta tradūtur, non docet liberales artes, sed mox percipiendis locum parat: sic liberales artes non perducunt animum ad uirtutem, sed expediūt. Quatuor ait esse Posidonius artium genera. Sunt uulgares & fordidæ, sunt ludiciæ, sunt pueriles, sunt liberales. Vulgares opificum, quæ manu constant, & ad instruendam uitam occupatæ sunt: in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. Ludiciæ sunt, quæ ad

Seneca.

o

uolu.

uoluptatē oculorū atq; aurīū tendūt. His annumeres licet machinatores, qui pegmata per se surgentia excogitant, & tabulata tacitē in sublime crescentia, & alias ex inopinato uoluptates, aut dehiscētibz quæ cohærebant, aut his quæ distabant sua sponte coeuntibus, aut his quæ eminebant, paulatim in se residentibus. His imperitorum † feriuntur oculi, omnia subita (quia causas non nouēre) mirantium. Pueriles sunt, & aliquid habentes liberalibus similē, hæc artes quas *al. speciosas* Græci, nostri liberales uocant. Solę autem liberales sunt, imō (ut dicam uerius) liberę, quibus curæ uirtus est. Quemadmodū, inquit, est aliqua pars philosophiæ naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis: & sic hæc quoq; liberalium artium turba locum sibi in philosophia uendicat. Cū uentū est ad naturales quæstiones, geometrię testimonio statuitur. Ergo eius quam adiuuat, pars est: Multa adiuuant nos, nec ideo partes nostrę sunt: imō si partes essent, non adiuuant. Cibus adiutorium corporis, nec tamen pars est. Aliquid nobis præstat geometriæ ministeriū. Sic philosophiæ necessaria est, quomodo ipsi faber: sed nec hic geometrię pars est, nec illa philosophiæ. Præterea utraq; fines suos habet. Sapiens enim causas naturalium & quærit & nouit, quorū numeros mensurasq; geometres persequitur & supputat. Qua ratione constent cœlestia, quæ illis sit uis, quæ natura, sapiens scit: cursus & recursus & obseruationes, per quas descendūt & alleuantur, ac speciē interdū stantiū præbent, cū cœlestibus stare nō liceat, colligit mathematicus. Quæ causa in speculo imaginē exprimat, scit sapiens. Illud tibi geometer potest dicere, quātū abesse debeat corpus ab imagine, & qualis forma speculi, quales imagines reddat. Magnū esse solem philosophus probabit: quātus sit, mathematicus, qui usu quodā & exercitatione procedit: sed ut procedat, impetranda illi quædam principia sunt. Nō est autem ars sui iuris, cui precarium fundamentum est. Philosophia nil ab alio petit, totum opus à solo excitat. Mathematica (ut ita dicam) superficialia est, in alieno ædificat, aliena accipit principia, quorū beneficio ad ulteriora perueniat: si per se iret ad uerum, si totius mundi naturam posset comprehendere, diceret multum collaturam mentibus nostris, quæ tractatu cœlestium crescunt, trahuntq; aliud ex alio. Vna re consummatur animus, scientia bonorum ac malorum immutabili, quæ soli philosophiæ competit. Nulla autem ars alia de bonis ac malis quærit, singulas habet circumire uirtutes. Fortitudo contemptrix timendorum est: terribilia, & sub iugum libertatem nostrā mittentia, despiciat, prouocat, frangit. Nunquid ergo hanc liberalia studia corroborant? Fides sanctissimum humani pectoris bonum est, nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio. Vere, inquit, cæde, occide, non prodam, sed quo magis secreta quæret dolor, hoc illa altius condam. Nunquid liberalia studia hos animos facere possunt? Temperantia uoluptatibus imperat: alias odit atq; abigit, alias dispensat, & ad sanum modum redigit, nec unquam ad illas propter ipas uenit. Scit optimum esse modum cupitorum, non quantum uelis, sed quantum debeas sumere. Humanitas uetat superbum esse aduersus socios, uetat auarum: uerbis, rebus, affectibus comē se, faciliēq; omnibus præstat: nullum alienum malum putat, bonum autem suum ideo maximē, quod alicui bono futurum est, amat. Nunquid liberalia studia hos mores præcipiunt? non magis quā simplicitatem, ac modestiam, ac frugalitatem, ac parsimoniam: non magis quā clementiam, quæ alieno sanguini tanquam suo parcat, & scit homini non esse homine prodigē utendū. Cum dicatis, inquit, sine liberalibus studiis ad uirtutem non perueniri, quemadmodū negatis illa nihil conferre uirtuti? quia nec sine cibo ad uirtutem peruenitur, cibus tamen ad uirtutem non pertinet. Ligna nihil naui cōferunt, quamuis non fiat naus sine lignis. Non est, inquā, cur aliquid putes eius adiutorio fieri, sine quo non potest fieri. Potest quidem etiam illud dici, sine liberalibus studiis ueniri ad sapientiam posse: quamuis etiam uirtus discenda sit, tamen non per hæc discitur. Quid est autem, quare existimem, non futurum sapientem eum, qui literas nescit: cum sapientia non sit in literis? Res tradit, non uerba: & nescio an certior memoria sit, quæ nullū extra se subsidiū habet. Magna & † spaciōsa res est sapientia: uacuo illi loco opus est: de diuinis humanisq; † dicendum est, de præteritis, de futuris, de caducis, de æternis, de tempore: de quo uno uide quā multa quæruntur. Primum, an † per se sit aliquid? deinde, an aliquid ante tempus sit, si tempus cum mundo cœpit, an & ante mūdum quia fuerit aliquid, fuerit & tempus? Innumerabiles quæstiones sunt de animo tantū: unde sit, qualis sit, quando esse incipiat, quādiu sit: an aliunde aliō transeat, & domicilium mutet, ad alias animalium formas, aliasq; coniectus, an non amplius quā semel feruiat, & emissus uagetur in toto: utrum corpus sit, an nō sit: quid sit factururus, cum per nos aliquid facere desierit: quomodo libertate sua usus, cū ex hac effugerit cauea: an obliuiscatur priorum, & illic nosse se incipiat: an de corpore abductus in sublime secessit? Quamcūq; partē rerū humanarū diuinarūq; cōprehenderis, ingenti copia quærendorū ac discendorū fatigaberis. Hæc tā multa, tam magna, ut habere possint liberū hospitium, superuacua ex animo tollendæ sunt. Nō dabit se in has angustias uirtus. Laxum spaciū res magna desiderat. Expellantur omnia, totū pectus illi uacet. Atenim delectat artium noticia multarū. Tantum itaq; ex illis retineamus, quantū est necessariū. An tu existimas reprehendendū, qui superuacua usu sibi comparat, & preciosarū rerū pompā in domo explicat: non putas eum, qui occupatus est in superuacua literarū supellectile, plus scire uelle quā sit satis? Intemperatię genus est. Quid, quod ista liberaliū artium conlectatio molestos, uerbosos, intempestiuos, sibi placentes facit, & ideo non discētes necessaria, quia superuacua didicerunt. Quatuor millia librorū Didymus grammaticus scripsit: † miser, si tam multa superuacua legisset. In his libris de patria Homeri quæritur, in his de

al. speciosa.

al. discendum.

al. ipsum sit.

et.

Didymum quatuor millia librorū scripsit. al. miser erat, et.

A his de Aenē matre uera: in his libidinosior Anacreon, an ebriosior uixerit: in his, an Sappho publica fuerit: & alia, quæ erāt dediscenda, si sciret. Inūc, & longam esse uitam nega. Sed ad nostros quoq; cum perueneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impēdio tempore, magna alienarum aurium molestia, laudatio hæc constat: O' hominē literatū. Simus hoc titulo rusticiore contenti: O' uirum bonum. Ita 'ne est: annales euoluam omniū gentium, & quis prima carmina scripserit, quæram: quantum temporis inter Orphea interfit & Homērū, cum fastos nō habeā, cōputabo: & Aristarchi notas, quib. aliena carmina compūxit, recognoscā: & ætatem in syllabis conteram: Ita 'ne in geometriæ puluere hærebo? Adeo mihi præceptū illud salutare ex-cidit: Tempori parce. Hæc sciam, † & quid si ignorem? Appion grammaticus qui sub C. Cæsare tota circumlatus est Græcia, & in nomen Homeri ab omnibus ciuitatibus adoptatus, aiebat, Hōmerum utraq; materia consummata, & Odyssea, & Iliade, principium adiecisse operi suo, quod bellum Troianum complexus est. Huius rei argumentum afferebat, quod duas literas in primo uersu posuisset ex industria, librorum suorum numerū continentes. Talia sciat oportet, qui multa uult scire. Noli cogitare, quantū temporis tibi auferat mala ualerudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio priuata, quantum occupatio quotidiana, quantum somnus: metire ætatem tuam, tam multa non capit: de liberalibus studijs loquor. Philosophi quantum habent superuacui, quantum ab usu recedentis. Ipsi quoq; ad syllabarum distinctiones, & conjunctionum ac præpositionum proprietates descenderunt, & inuidere grammaticis, & inuidere geometris. Quicquid in illorum artibus superuacuum erat, transtulere in suam. Sic effectum est, ut diligentius sciant loqui, quā uiuere. Audi, quantum mali faciat nimia subtilitas, & quā infesta ueritati sit. Protagoras ait, de omni re in utrāq; partē disputari posse, ex quo, & de hac ipsa, an omnis res in utrāq; partem disputabilis sit. Nausiphanes ait, ex his quæ uidetur esse, nihil magis esse, q̃ nō esse. Parmenides ait, Ex his quæ uidetur, nihil esse † in uniuerso. Zenon Eleates omnia negocia de negotio deiecit: ait, nihil esse. Circa eadē ferē Pyrrhonij uersantur, & Megarici, & † Cretici, & Academici, qui nouam induxerūt scientiā, nihil scire. Hæc omnia in illum superuacuum studiorum liberalium gregem conijce. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt, hi spem omnis scientiæ eripiunt. Satiū est superuacua scire, quā nihil. Illi non præferunt lumen, per quod acies dirigatur ad uerum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagoræ credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium. Si Nausiphani, hoc unum certum est, nihil esse certi. Si Parmenidi, nihil est præter unum. Si Zenoni, nē unum quidem. Quid ergo nos sumus? quid ista quæ nos circumstant, alū, sustinet? Tota rerū natura umbra est, aut inanis, aut fallax. Nō facile dixerim, utrū magis irascar illis, qui nos nihil scire uoluerūt: an illis, qui ne hoc quidē nobis reliquerūt, nihil scire. Vale.

al. & quid ignorem? hoc sciam.

al. ab uno diuersum. forte, Critici: id est, cēsores, & indices.

ERASMI IN LIBRVM XIII. EPISTOLARVM.

Argentea epitomia.] *Celcius Rhodiginus legendum putat, epitomia.*

Quid putas illo soluisse maliciam labore uirum.] *Sic habebat prior editio. Britannicum exemplar subuenit: Quid putas? illo soluisse militiæ laborem decebat uirum.*

Epist. 87.

PINCIANI IN EVNDEM.

Quædam oblectabilia senescenti.] *Vetus lectio: Quædam oblectamenta senectutis.*

Aut Scipio Romæ deesse debebat, aut Roma in libertate.] *Antiquus codex: Aut Scipio Romæ deesse non debebat, aut Roma in libertate. In alijs: Aut Scipio Romæ deesse debebat, aut Roma sine libertate. Sed prior lectio magis probatur.*

Epist. 87.

Quid putas illo soluisse maliciam labore uirum.] *Sic prior editio. Legendum reor: Quid putas illos oluisse, militiam, laborem, uirum. ut paulo post: Pastillos Rucillus olet. Ut uerba illa, Quid putas illos oluisse? interrogatio sit eius, qui antiquorum sordes improbabat: Seneca autem responsio sit, Militiam, laborem, uirum. Posset etiam legi, uires: non, uirum.*

Relicto tantum capite ipso, ex quo illæ pependierant.] *Castigatio lectio cuiusdam antiqui codicis, relicto tantum capite uno, ex quo. cetera.*

Quas necesse est teneras adhuc, & precario hærentes.] *Prior editio, & omnes quos legerim scripti codices, ceteras, habent: non, teneras: uno excepto, in quo, cereas legitur, non ceteras: rectissime.*

Grandis copiarum sunt.] *Fortē, grandiscapie sunt. ut sit, grandiscapia, dictio composita. hoc est, grandis capitum. nam si separatim copiarum legas quare adderat, ut ita dicam.*

Et hippoperis quidem impositis, ut secum utilia portaret.] *Puto legendum, non utilia, sed utensilia. Nam non ita multo post subiicit: partem enim sarcinæ ab utroq; latere dependentes occupabant.*

Epist. 88.

Cursores & Numidas, & multum ante se pulueris agentem.] *Emendatissimum exemplar, agentibus, legit: non, agentem: recte. ut referatur ad troffulis, non ad Catonem.*

Ab ipso Catone defrictum.] *Stare potest uerbum defrictum: ut illud, nam multos qui fricabat consul suus est. Sed ueteres codices legunt, defrictum: unde strigiles dicte.*

Cui contingit habere rem non quamlibet, hunc non quemlibet dixeris.] *Breuior uetus lectio: Cui contingit habere non quemlibet, hunc non quemlibet dixeris.*

Syllabarum enarratio.] *Sic scripta omnia præferunt exemplaria. Sed considerandum, an enumeratio sit scribendum, non enarratio.*

Epist. 89.

Seneca.

o 2 Si

Si tristem me facit uicinus potens.] Vetus lectio, impotens habet, non potens: rectius. Sunt tamen exemplaria quæ, præpotens, legant.

Quid immutabilis rei noticia proficies.] Mallem legeres, proficiam, quàm proficies: ut noticia, sit casus auferendi.

Vt ab insidijs tutus essem. nunquid me crastina non fallit hora? fallit enim quod nescienti euenit.] Scribe, ut ab insidijs tutus esses. Nunquid te crastina non fallit hora, nec insidijs noctis capieris opacæ. fallit enim: cætera, ex uetere lectione.

His imperitorum feriuntur oculi.] Feruntur, eadē agnoscit: non, feriuntur: hoc est, ducuntur, trahuntur. ut illud summi Poetæ, — Trahit sua quæq; uoluptas.

Pueriles sunt, & aliquid habentes liberalibus simile hæ artes, quas eleutheras Græci.] Legendum puto, sed aliquid: nō, & aliquid. Item antiqui & emaculati codices, & uem impressi ante Germanicā impressionem, non eleutheras habent, sed, encyclius, hoc est circulares. Ita certē appellat illas apud Græcos, ut alios omittam, Athenæus: apud nostros, Capella Martianus. & communi uulgataq; nomenclatura Græci encyclopædiā uocant, hoc est circulem disciplinam. De cuius nominis ratione alia alij: plura Philoponus in posteriora.

Est aliqua moralis, est aliqua rationalis. sic & hic quoq; cætera.] Tria illa prima uerba, est aliqua moralis, superflua sunt ex nonnullis exemplaribus: & legendum, hæc, non hic: ex uetere lectione.

Aliquid nobis præstat geometriæ ministeriū.] Aliquod, nō Aliquid, exēplar Facundi & Primitiui. Hoc illa altius condent.] Scribe, condam: non, condent. ex uetere lectione.

Deinde an aliquid ante tempus sit, si tempus cum mundo cœperit: an & ante mundum, quia, cætera.] Duo emendati codices: Deinde an aliquid ante tempus sit sine tempore. Cum mundo cœperit, an & cætera.

Noli cogitare, quantum temporis tibi auferat mala ualetudo.] Scribe per minorem, & lege cū superioribus: non cogitare, quantum temporis auferat mala ualetudo. ut pronomen, tibi, superfluum sit. Alioqui, sibi, scribendum erat: non, tibi. ex uetere lectione.

Parmenides ait, ex his quæ uidentur nihil esse in uniuerso.] Corrigendum reor: Parmenides ait, ex his quæ uidentur nihil esse nisi unum.

Omnia negocia de negotio deiecit.] Verba illa, de negotio, in plerisq; exemplaribus non habentur.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM

EPISTOLARVM LIBER XIII.

Epist. XC. De utilitate diuisionis philosophiæ. De differentia inter sapientiam & philosophiam, & contestatione utriusq;. Et de philosophia partibus.

Rem utilem desideras, & ad sapientiā properanti utiq; necessariā, diuidi philosophiā, & ingens corpus eius in mēbra disponi. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Vtinā quemadmodū uniuersi mundi facies in conspectū uenit, ita philosophia tota nobis possit occurrere, similitum uel mundo spectaculum. Profecto enim omnes mortales in admirationem sui raperet, relictis his quæ nunc magna, magnorū ignorantia credimus. Sed quia contingere hoc non potest, sic erit à nobis aspicienda, quemadmodū mundi secreta cernuntur. Sapientis quidem animus totam molē eius amplectitur, nec minus illam uelociter obit, quàm cœlum acies nostra. Nobis autem, quibus perrumpenda caligo est, & quorum uisus in proximo deficit, singula quæq; ostendi facilius possunt, uniuersi nondum capacibus. Faciam ergo quod exiges, & philosophiam in partes, non in frustra diuidam. Diuidi enim illam, non concidi, utile est. Nam comprehendere quemadmodū maxima, ita minima, difficile est. Describitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quicquid in maius creuit, facilius agnoscitur si discessit in partes, quas (ut dixi) innumerabiles esse, & paruas non oportet. Idem enim uitij habet nimia, quod nulla diuisio. Simile cōfuso est, quicquid usq; in puluerem sectum est. Primum itaq;, sicut uidetur tibi, dicam, inter sapientiam & philosophiā quid intersit. Sapientia perfectum bonū est mentis humanæ. Philosophia sapientiæ amor est & affectatio. Hæc ostendit, quò illa peruenit. Philosophia unde dicta sit, apparet: ipso enim nomine fatetur. Quidam sapientiā ita finierūt, ut dicerent eam diuinorum & humanorū scientiam. Quidā ita: Sapientia est, nosse diuina & humana, & horū causas. Superuacua mihi uidetur hæc adiectio, quia causæ diuinorū humanorūq; partes sunt. Philosophiā quoq; fuerūt, qui aliter atq; aliter definirent. Alij studiū illā uirtutis esse dixerunt, alij studiū corrigendæ mentis. A' quibusdā dicta est appetitio rectæ rationis. Illud quasi constet, aliquid inter philosophiā & sapientiā interesse. Neq; enim fieri potest, ut idem sit quod affectatur, & quod affectat. Quomodo multū inter avariciam & pecuniā interest, cum illa cupiat, hæc cōcupiscatur: sic inter philosophiam & sapientiam. Hæc enim illius effectus & præmium est. Illa uenit, ad hanc itur. Sapientia est, quam Græci *σοφία* uocant. Hoc uerbo quoq; Romani utebantur, sicut philosophia nūc quoq; utitur. Quod & togatæ tibi antiquæ probabunt, & inscriptus Dossenni monumento titulus:

Hospes resiste, & sophilam Dossenni lege.

Quidā ex nostris, quamuis philosophia studiū uirtutis esset, & hæc peteretur, illa peteret, tamen nō putauerūt illas distrahi posse. Nā nec philosophia sine uirtute est, nec sine philosophia uirtus est. Philosophia studiū uirtutis est, sed per ipsam uirtutem. Nec uirtus autem esse sine studio sui potest.

A potest, nec uirtutis studium sine ipsa. Non enim quemadmodum in his, qui aliquid ex distantio loco ferire conantur, alibi est qui petit, alibi quod petitur: nec quemadmodum itinera quæ ad urbes perducunt, extra ipsam sunt: ad uirtutem uenitur per ipsam. Cohærent ergo inter se philosophia uirtusq;. Philosophiæ tres partes esse dixerunt & maximi, & plurimi autores: Moralem, Naturalem, & Rationalem. Prima cõponit animum, secunda rerum naturâ scrutatur, tertia proprietates uerborum exigit, & structurâ, & argumentationes, ne pro uero falsa surrepât. Cæterum inuenti sunt, & qui in pauciora philosophiam, & qui in plura diducere. Quidam ex Peripateticis quartam partem adiecerunt, Ciuilem: quia quandam propriam exercitationem desideret, & circa aliam materiam occupata sit. Quidam adiecerunt his partem, quam Græci *sinovopulw* uocant, administrandæ rei familiaris scientiam. Quidam & de generibus uitæ locum separauerunt. Nihil autem horum in illa parte morali non reperitur. Epicurei duas partes philosophiæ putauerunt esse, Naturalem atq; Moralem: Rationalem remouerunt. Deinde cum ipsis rebus cogerentur ambigua secernere, falsa sub specie ueri latentia coarguere, ipsi quoq; locum, quem de iudicio & regula appellant, alio nomine rationalem induxerunt: sed eâ accessiõnem esse naturalis partis existimant. Cyrenaici naturalia cum rationalibus sustulerunt, & contenti fuerunt moralibus. Sed hi quoq; quæ remouent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia diuidunt: ut una sit de fugiendis & expetendis, altera de affectibus, tertia de actionibus, quarta de causis, quinta de argumentis. Causæ rerû ex naturali parte sunt, argumeta ex rationali, actiões ex morali. Ariston Chius non tantum superuacuas esse dixit naturalem & rationalem, sed etiam contrarias. Moralem quoq; quâ solam reliquerat, circumcidit. Nam eum locum qui monitiones continet, sustulit, & pædagogus esse dixit, non philosophi: tanquam quicquam aliud sit sapiens, quàm humani generis pædagogus. Ergo cum tripartita sit philosophia, moralem eius partem primum incipiamus disponere. Quam in tria rursus diuidi placuit: ut prima esset inspectio suum cuique distribuens, & æstimans quanto quidque dignum sit, maxime utilis. Quid enim est tam necessarium, quàm precia rebus imponere? Secunda de impetu: tertia de actionibus. Primum enim est, ut quantum quidque sit, iudices. Secundum, ut impetum ad illa capias ordinatum temperatumq;. Tertium, ut inter impetum tuum, actionemque conueniat, ut in omnibus istis tibi ipsi cõsentias. Quicquid ex his tribus defuerit, turbat & cætera. Quid enim prodest, intus æstimata habere omnia, si sis impetu nimius? Quid prodest impetus repressisse, & habere cupiditates in tua potestate, si in ipsa rerum actione tempora ignores, nec scias quando quidque, & ubi, & quemadmodum agi debeat. Aliud est enim, dignitates & precia rerû nosse: aliud articulos, aliud impetus refrænare, & ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo uita sibi concors est, ubi actio non destituit impetum. Impetus ex dignitate rei cuiusq; concipitur, perinde remissus acriorq;, prout illa digna est peti. Naturalis pars philosophiæ in duo scinditur: Corporalia, & incorporalia. Vtraq; diuiduntur in suos, ut ita dica, gradus. Corporum locus in hos primum, in ea quæ faciunt, & quæ ex his gignuntur. Gignuntur autem elementa. Ipse elementi locus, ut quidam putant, simplex est: ut quidâ, in materiâ & causam omnia mouentem, & elementa diuiditur. Superest ut rationalem partem philosophiæ diuidamus. Omnis oratio aut continua est, aut inter respondentem & interrogantem † diffusa. Hanc *ἀνὰ πρῶτον*, illam *κατὰ μέρος* placuit uocari. Hæc uerba curat, & sensus & ordinem. *ἀνὰ πρῶτον* in duas partes diuiditur: in uerba, & significationes: id est, in res quæ dicuntur, & uocabula quibus dicuntur. Ingens deinde sequitur utriusq; diuisio. Itaq; hoc loco finem faciam,

Tres sunt partes philosophiæ.

al. discissa.

—Et summa sequar fastigia rerum.

Alioqui si uolüero facere partium partes, quæstionum liber fiet. Hæc, Lucili uirorû optime, quominus legas non deterreo: dummodo quicquid legeris, ad mores statim referas. Illos compesce, marcentia † in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas, publicasq;, quantum potes uexa: & istis dicentibus, Quousq; eadem responde, Ego debeo dicere, Quousq; eadẽ peccabitis? Remedia antè uultis, quàm uitia desinere. Ego uerò eo magis dicam, & quia recusatis, perseuerabo. Tunc incipit medicina proficere, ubi in corpore alienato dolore tactus expressit. Dicam etiam inuitis profutura. Aliquando aliqua ad uos non blanda uox ueniet: & quia uerum singuli audire non uultis, publicè audite. Quousq; fines possessionû propagabitis? Ager uni domino, qui populum cepit, angustus est. Quousque arationes uestras porrigetis, ne prouinciarum quidem satione contenti circumscribere prædiorum modum? Illustrium fluminum per priuatum decursus, & amnes magni, magnarumq; gentium termini, usq; ad hostium à fonte, uestri sunt. Hoc quoq; parum est, nisi latifundijs uestris maria cinxistis, nisi trās Adrianum, & Ionium, Aegæumq; uester uillicus regnet. Nisi insulæ, ducû domicilia inagnorum, inter uilissima rerum numerentur. Quàm † uultis, latè possidete. Sit fundus, quod aliquando imperiû uocabatur. Facite uestrum quicquid potestis, dum plus sit alieni. Nunc uobiscum loquor, quorû æquè spaciose luxuria, quàm illorum auaricia diffunditur. Vobis dico, quousque nullus erit lacus, cui nõ uillarum uestrarû fastigia immincant: nullum flumen, cuius non ripas ædificia uestra prætexât? Vbiunque scatebunt aquarû calentium uenæ, ibi noua diuersoria luxuriæ excitabuntur. Vbiq; in aliquẽ sinû littus curuabitur, uos protinus fundamenta iacietis, nec cõtenti solo, nisi quod manu feceritis, maria agetis introrsus. Omnibus licet locis testæ uestra splendeant, alicubi imposita montibus, in uastû terrarû marisq; prospectum, alicubi ex plano in altitudinem montiû educta, cū multa ædificaueritis, cum ingétia, tamẽ & singula corpora estis, & paruula. Quid profunt mul-

al. uitæ.

Adrianum mare, dixit Cicero & Horatius.

al. uultis latè possidere?

Vide scholia.

ra cubicula. In uno iacetis. Nō est uestŕū, ubicunq; nō estis. Ad uos deinde tranſeo, quorū pſunda & infatiabilis gula, hinc maria ſcrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium uarijs generibus cū magno labore perſequitur. Nullis animalibus, niſi ex ſaſtidio pax eſt. Quantulū enim ex iſtis epulis, quæ per tot comparatis manus, ſeſſo uoluptatibus ore libatis? Quantulū ex iſta fera periculōſe capta, dominus crudus ac nauſeans guſtat? Quantulum ex tot conchylijs, tam longē aduectis, per iſtum ſtomachum inexplibilem labitur? Infelices etiam, quōd non intelligitis, uos maiorem famem habere, quā uentrem. Hæc alijs dic: ut dum dicis, audias ipſe. Scribe: ut dum ſcripſeris, legas: omnia ad mores, & ad ſedandam rabiem affectuum referens. Stude, non ut plus alijs ſcias, ſed ut melius. Vale.

Epist. XC I. De philosophia, quod non sit res beneficiaria: & de aureo primo seculo, & hoc luxurioso. Contra Posidonium disputat, artes mechanicas à philosophia minime inuentas: & quod illius rudis seculi homines non sapientes, sed sapientibus similes erant.

Quis dubitare, mi Lucili, poteſt, quin deorū immortalium munus ſit, quōd uiuimus: philoſophiæ, quōd bene uiuimus. Itaq; tâto plus nos debere huic, quā Dijs, quāto maius beneficiū eſt bona uita, quā uita, pro certo haberetur, niſi ipſam Dij philoſophiam tribuiſſent: cuius ſcientiā nulli dederūt, facultatē omnibus. Nam ſi hanc quoq; bonū uulgare feciſſent, & prudentes naſceremur, ſapientia quod in ſe optimū habet perdiſſet, quod inter fortuita nō eſt. Nunc enim hoc in illa precioſum atq; magnificū eſt, quōd non obuenit, quōd illā ſibi quiſq; debet, quōd nō ab alio petitur. Quid haberes, quod in philoſophia ſuſpiceres, ſi beneficiaria res eſſet? Huius opus unum eſt, de diuinis humanisq; uerum inuenire: ab hac nūquā recedit iuſticia, pietas, religio, & omnis alius comitatus uirtutū cōſertarū, & inter ſe cohærentiū. Hæc docuit colere diuina, humana diligere, & penes deos imperiū eſſe, & inter homines conſortiū: quod aliquandiu inuiolatum manſit, antequā ſocietatē auaricia diſtraxit, & paupertatis cauſa etiā his quos fecit locupletiſſimos, fuit. Deſierāt enim omnia poſſidere, dū uolūt propria. Sed primi mortaliū, quiq; ex his geniti, naturā incorrupti ſequebantur, eandē habebant & ducem, & legē, cōmiſſi melioris arbitrio. Naturæ eſt enim, potiorib. deteriora ſubmittere. Mutis quidē gregibus aut maxima corpora præſunt, aut uehemētiſſima. Nō præcedit armenta degener taurus, ſed qui magnitudine ac toris cæteros mares uicit. Elephantorū gregem excelsiſſimus ducit. Inter homines pro ſummo eſt optimus. Animo itaq; † rector eligebatur. Ideoq; ſumma felicitas erat gentiū: in quib. non poterat potentior eſſe, niſi melior. Tantū enim quantum uult poteſt, qui ſe niſi quod debet, nō putat poſſe. Illo ergo ſeculo quod aureū perhibetur, penes ſapientes fuiſſe regnū Poſidonius indicat. Hi continebāt manus, & infirmiores à ualidiorib. tuebantur. Suadebant, diſſuadebātq;, & utilia atq; inutilia monſtrabāt. Horū prudentia, ne quid deeſſet ſuis, prouidebat. Fortitudo arcebat pericula, beneficentia augebat, ornabatq; ſubiectos. officiū erat imperare, nō regnū. Nemo quantū poſſet aduerſus eos experiebatur, per quos cœperat poſſe. Nec erat cuiquam aut animus in iniuriā, aut cauſa: cū bene imperāti bene pareretur, nihilq; rex maius minari malē parentib. poſſet, quā ut abirent e regno. Sed poſtquā ſurrepentibus uitijs, in tyrannidē regna uerſa ſunt, opus eſſe cœpit legibus, quas & ipſas inter initia tulere ſapiētes. Solon, qui Athenas æquo iure fundauit, inter ſeptē æui ſapientia † notus. Lycurgū ſi eadē ætas tuliſſet, ſacro illi numero † accēſuiſſet octauū. Zaleuci leges Charondæq; laudātur. Hi nō in foro, nec in conſultorū atrio, ſed in Pythagoræ tacito illo ſanctōq; ſeceſſu didicerūt iura, quæ florenti tūc Sicilia, & per Italiā Græciæ ponerent. Haſte nū Poſidonio aſſentior: artes quidē à philoſophia inuentas, quib. in quotidiano uſu uita utitur, nō cōceſſerim, nec illā fabricæ aſſerā gloriā. Illa, inquit, ſparſos & caſulis tectos, aut aliqua rupe ſuffoſſa, aut ex eſæ arboris trūco, docuit teſta moliri. Ego uerō philoſophiā iudico, nō magis excogitaſſe has machinationes tectorū ſupra teſta ſurgentiū, & urbes urbiū prementiū, quā uiuaria piſciū in hoc clauſa, ut tempeſtatū pericula non adiret gula, & quamuis acerrimē pelago ſæuiēte, haberet luxuria portus ſuos, in quibus diſtinctos piſciū greges ſaginare. Quid ais? Philoſophia docuit homines habere clauē & ſeram, & quicquid aliud erat, auariciæ ſignum dare? Philoſophia hæc cū tanto habitantiū periculo imminētia teſta ſuſpēdit? Parū enim erat fortuitis tegi, & ſine arte, & difficultate naturale ſibi inuenire aliquod receptaculum? Mihi crede, felix illud ſeculum ante architectonas fuit. Iſta nata ſunt, iam naſcente luxuria, in quadratū tigna decidere, † & ferro per deſignata corrente, certa manu trabem ſcindere.

Nam primi cuneis ſcindebant fiſile lignum.

Non enim teſta cœnationum, epulas receptura parabātur: nec in hunc uſum pinus aut abies deferēbatur longo uehiculorum ordine, uicis intrementibus, ut ex illa lacunaria auro grauiā pendērent. Furcæ utrinque ſuſpenſæ fulciebant caſam: ſpiſſatis ramalibus, ac fronde congeſta, & in procliue † diſpoſita, decuſus imbris quamuis magnis erat. Sub his teſtis habitauere, ſed ſecuri. Culmus liberos textit. Sub marmore atq; auro ſeruitus habitat. In illo quoq; diſſentio à Poſidonio, quōd ferramenta fabrilia excogitata à ſapientibus uiris iudicat. Iſto enim modo dicat licet, ſapientes fuiſſe, per quos,

Tunc laqueis captare ſeras, & fallere uiſco inuentum, & magnos canibus circumdare ſaltus.

Omnia

A Omnia enim ista sagacitas hominū, non sapientia inuenit. In hoc quoque dissensio, sapientes fuisse, qui ferri metalla & æris inuenerunt, cum incendio sylvarum adusta tellus, in summo uenas iacentes liquefacta fudisset. Ipsa tales inueniunt, quales colunt. Ne illa quidem tam subtilis questio mihi uidetur, quam Posidonio: Vtrum malleus in usu esse prius, an forcipes cœperūt. Vtraque inuenit aliquis exercitati ingenij, acuti, non magni, nec elati, & quicquid aliud corpore incuruato, & humum spectante querendum est. Sapiens facilis uictu fuit. Quid ni, cum hoc quoque seculo esse quàm expeditissimus cupiat? Quomodo oro te cōuenit, ut Diogenē mireris, & Dædalum? Vter ex his sapiens tibi uidetur, qui ferram commentus est: an ille, qui cum uidisset puerum caua manu bibētem aquam, fregit protinus exemptum ē perula calicem, hac obiurgatione sui: Quam diu homo stultus superuacuas sarcinas habuit? qui se complicuit in dolio, & in eo cubitauit? Hodie utrum tandem sapientiozem putas, qui inuenit quemadmodum in immensam altitudinem ꝑ crocum latentibus fistulis exprimat, qui Euripos subito aquarū impetu implet, aut siccatur, uer- *al. orcum.* ſatilia cœnationum laquearia ita coagmētatur, ut subinde alia facies atque alia succedat, & toties reſta, quoties fercula mutantur: an eum, qui & alijs & sibi hoc monstrat, quàm nihil nobis natura durū ac difficile imperauerit? Poſſe nos habitare ſine marmorario fabro, poſſe nos uestitos eſſe ſine cōmercio Serum, poſſe nos habere uſibus noſtris neceſſaria, ſi cōtenti fuerimus his, quæ terra poſuit in ſummo? Quæ ſi audire humanum genus uoluerit, tā ſuperuacuum ſciat ſibi cōcum eſſe, quàm militē. Illi ſapientes fuerunt, aut certē ſapientibus ſimiles, quibus expedita erat tutela corporis. Simplici cura cōſtant neceſſaria: ꝑ in delicijs laboratur. Nō deſiderabis artifices, ſi ſequere *al. in delicijs.* naturā illa noluit eſſe diſtriſtos: ad quæcunq; nos cogebat, inſtruxit. Frigus intolerabile eſt corpori nudo. Quid ergo? Nunquid non pelles ferarum, & aliorum animalium à frigore ſatis abundeq; defendere queunt? Non corticibus arborum plerq; gentes tegunt corpora? Non auium plumæ in uſum uestis conſeruntur? Non hodieq; magna Scytharum pars, tergis uulpium induitur ac murium, quæ tactu mollia, & impenetrabilia uentis ſunt? Opus eſt tamen calorē ſolis æſtini umbra craſſiore propellere. Quid ergo? Non uetuſtas multa abdidit loca, quæ uel iniuria temporis, uel alio quolibet caſu excauata in ſpecum receſſerunt? Quid ergo? Non quamlibet uirgē cratem texuerunt manu, & uili obliuerunt luto, deinde ſtipula alijsq; ſylueſtribus operuere faſtigium, & pluuijs per deuexa labentibus, hyemem ꝑ tranſiſſe ſecuri? Quid ergo? Non in deſoſſo la- *al. tranſegere.* tent Syrticæ gentes? quibus propter nimios ſolis ardores, nullum tegumentum ſatis repellendis caloribus ſolidum eſt, niſi ipſa arens humus. Non fuit tam inimica natura, ut cum omnibus alijs animalibus facilem actum uitæ daret, homo ſolus non poſſet ſine tot artibus uiuere. Nihil ho- *Actum uitæ, id eſt, curſum: ut agere uitam.* rum ab illa nobis imperatum eſt, nihil egrē querendum, ut poſſit uita produci. Ad parata nati ſumus: nos omnia nobis difficilia faciliū faſtidio fecimus. Teſta tegumentaq; & fomenta corporum & cibi, & quæ nunc ingens negocium facta ſunt, obuia erant, & gratuita, & opera leui parabilia. Modus enim omnium, prout poſtulabat neceſſitas, erat: nos iſta ꝑ precioſa, nos mira, nos magnis multisq; conquirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura quod poſcit. A natura luxuria deſciuit, quæ quotidie ſeiſſam incitat, & tot ſeculis creſcit, & ingenio adiuuat uitia. Primò ſuperuacua cœpit concupiſcere, inde contraria, nouiſſimè corpori animum addixit, & illius deſerui- *al. ſpecioſa.* ri libidini iuſſit. Omnes iſtæ artes, quibus aut excitatur ciuitas, aut ſtrepit, corporis negocium gerunt: cui omnia olim tanquam ſeruo præſtabantur, nunc tāquam domino parantur. Itaq; hinc æextorum, hinc fabrorum officinæ ſunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus docentium, mollesq; cātus & infraſtos. Receſſit enim ille naturalis modus, deſideria ope neceſſaria finiens. Iam ruſticitatis & miſeriæ eſt, uelle quantum ſat eſt. Incredible eſt, mi Lucili, quàm facile etiam magnos uiros dulcedo orationis abducatur à uero. Ecce Poſidonius, ut mea fert opinio, unus ex his, qui plurimū philoſophiæ cōtulerunt, dum uult deſcribere primū, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli ſolutoq; ducantur: deinde quemadmodum tela ſuſpenſis ponderibus, rectū ſtamen extendat, quemadmodum ſubtegmē inſertum, quod duritiā utrinq; comprimentis tramæ remolliat, ꝑ ſeparata coire cogantur, & iungi, textriculum quoque artē à ſa- *al. ſpata.* pientibus dixit inuentam, oblitus poſtea repertum hoc ſubtilius genus, in quo

Tela iugo iuncta eſt, ſtamen ſecernit arundo,

Inſeritur medium radijs ſubtegmē acutis,

Quod lato feriunt inſecti peſtine dentes.

Quid ſi contigiffet illi uidere has noſtri temporis telas, in quibus uestis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullum corpori auxilium, ſed nullum pudori eſt? Tranſit deinde ad agricolas, nec minus facundè deſcribit proſciſſum aratro ſolum, & iteratum, quo ſolutior terra facilius pateat radicibus: tunc ſparſa ſemina, & collectas manu herbas, ne quid fortuitum & agreſte ſuccreſcat, quod necet ſegetem. Hoc quoque opus ait eſſe ſapientium: tanquam nō nunc quoque plurima cultores agrorum noua inueniant, per quæ fertilitas augeatur. Deinde non eſt contentus his artibus, ſed in piſtrinum ſapientem ſubmittit. Narrat enim quemadmodum rerum naturam imitatus, panem cœpit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrētes inter ſe duritia dentium frangit, & quicquid excidit, ad eoſdem dentes lingua refertur. Tunc uerò ſaliuæ miſcetur, ut facilius per fauces lubricas tranſeat. Cum peruenit in uentrem, aqualiculi ſeruore concoquitur, tūc demum corpori accedit. Hoc aliquis ſecutus exemplar, lapidem aſperum aſpero impoſuit, ad ſimilitudinem dētium, quorum pars immobilis motum alterius expeſtat. Deinde utriuſq; attritu

*fortè, reterun-
tur.*

al. dedecores.

al. spaciosam.

fortè, hominū.

al. membra.

al. uitriarium.

*fortè, poli-
retur.*

*al. ad hoc u-
tiles.*

grana franguntur, & sæpius † regeruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc A
farinam aqua sparsit, & assidua tractatiōe perdomuit, finxitq; panem: quem primò cinis calidus,
& feruens testa percoxit. Deinde furni paulatim reperti, & alia genera, quorum feruor seruiret
arbitrio. Non multum abfuit, quin sutrinum quoq; inuentum à sapientibus diceret. Omnia ista
ratio quidem, sed non recta ratio commenta est. Hominis enim non sapientis inuenta sunt, tam
mehercules quàm nauigia, quibus amnes, quibusq; maria transimus, aptatis ad excipiendū uen-
torum impetum uelis, & additis à tergo gubernaculis, quæ huc atq; illuc cursum nauigij torque-
ant: & exemplum à piscibus tractum est, qui cauda reguntur, & leui eius in utrunq; momento ue-
locitatem suam flectunt. Omnia hæc quidē, inquit, sapiens inuenit: sed minora, quàm ut ipse tra-
ctaret, sordidiorib. ministris dedit. Imò non alijs excogitata ista sunt, quàm à quibus hodieq; cu-
rantur. Quædam nostra demum prodisse memoria scimus: ut speculariorum usum, perlucente
testa, clarum transmittentium lumen: ut suspensuras balneorum, & impressos parietibus tubos,
per quos circumfunderetur calor, qui ima simul & summa foueret æqualiter. Quid loquar mar-
mora, quibus templa, quibus domus fulgent? Quid lapideas moles in rotundum ac leue forma-
tas, quibus porticus & capacia populorum tecta suscipimus? Quid uerborū notas, quibus quæ-
uis citata excipitur oratio, & celeritatem linguæ manus sequitur? Vilissimorum manciorū ista
comméta sunt. Sapientia altius sedet, nec manus edocet, animorum magistra est. Vis scire, quid
illa eruerit, quidū effecerit? Non † decoros corporis motus, nec uarios per tubam ac tibiā cano-
tus, quibus exceptus spiritus, aut in exitu, aut in transitu formatur in uocem: non arma, nec mu-
ros, nec bella. Vtilia molitur, paci fauet, & genus humanum ad concordiam uocat. Non est in-
quam instrumentorum ad usus necessarios opifex. Quid illi tam paruula assignas? Artificem ui-
des uitæ, alios quidem artes sub dominio habet. Nam cui uita, illi uitæ quoque ornamenta serui-
unt. Cæterum ad beatum statum tendit, illò ducit, illò uias aperit. Quæ sint mala, quæ uideantur,
ostendit: uanitatem exuit mentibus, dat magnitudinem solidam: inflatam uerò, & ex inani † spe-
ciosam reprimit: nec ignorari sinit, inter magna quid intersit & tumida: totius naturæ noticiam,
ac suæ tradit. Quid sint dij, qualesq;, declarat: quid inferi, quid lares & genij. Quid in secūdā † nu-
minum formam animæ perpetuæ, ubi consistant, quid agant, quid possint, quid uelint. Hæc eius
initia sunt, per quæ non municipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum mun-
dus iste referatur: cuius uera simulacra, uerasq; facies cernendas mentibus protulit. Nam ad spe-
ctacula tam magna hebes uisus est: ad initia deinde rerum redit, & æternam rationem toti indi-
tam, & uim omnium seminum singula propriè figurantem. Tum de animo cœpit inquirere, un-
de esset, ubi, quamdiu, in quot † membris diuisus? Deinde à corporalibus se ad incorporalia tran- B
stulit, ueritatemq; & argumenta eius excussit. Post hæc, quemadmodum discernerentur uitæ ac
necis ambigua. In utraq; enim falsa ueris immixta sunt. Nō abduxit, inquam, se, ut Posidonio ui-
detur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino non uenit. Nihil enim dignum inuentu iudica-
set, quod non erat dignum perpetuo usu iudicaturus, ponenda non sumeret. Anacharsis, inquit,
inuenit rotam figuli, cuius circuitu uasa formantur. Demum quia apud Homerum inuenitur fi-
guli rota, mauult uideri uersus falsos esse, quàm fabulam. Ego nec Anacharsin huius rei fuisse au-
torem contendo: & si fuit, sapiens quidem hoc inuenit, sed non tanquam sapiens: sicut multa sa-
pientes faciunt, quæ homines sunt, non quæ sapientes. Puta uelocissimum esse sapientem: cursu
omnes anteibit, quæ uelox est, non quæ sapientis. Cuperem Posidonio aliquem † uitriarium osten-
dere, qui spiritu uitrum in habitus plurimos format, qui uix diligenti manu effingerentur. Hæc
inuenta sunt, postquam sapientem inuenire desuimus. Democritus, inquit, inuenisse dicitur for-
nicem, ut lapidum curuatura paulatim inclinorum medio saxo alligaretur. Hoc dicam falsum
esse. Necesse est enim ante Democritum & pontes & portas fuisse, quarum ferè summa curuan-
tur. Excidit porro uobis eundē Democritum inuenisse, quemadmodū ebur † molliretur, quem-
admodum decoctus calculus in smaragdum conuerteretur, qua hodieq; coctura inuēti lapides
† coctiles colorantur. Ista sapiens licet inuenerit, non quæ sapiens erat, inuenit. Multa enim facit,
quæ ab imprudentissimis aut æquè fieri uidemus, aut peritiis, aut exercitatus. Quid sapiens
inuestigauerit, quid in lucem protraxerit, quæris? Primū ueram naturam, quam non ut cætera
animalia oculis secutus est, tardis ad diuina. Deinde uitæ legem, quam ad uniuersa direxit: nec
nosse tantū, sed sequi docuit deos, & accidentia non aliter excipere, quàm imperata. Vetuit pa-
rere opinionibus falsis, & quanti quidq; esset, uera æstimatione perpendit, damnauit mixtas pœ-
nitentiæ uoluptates. Et bona semper placitura laudauit, & palàm fecit, felicissimum esse, cui feli-
citate nō opus est: potentissimum esse, qui se habet in potestate. Non de ea philosophia loquor,
quæ ciuē extra patriā posuit, extra mundū deos, quæ uirtutē donauit uoluptati: sed de illa, quæ
nullum bonum putat, nisi quod honestum est, quæ nec hominis, nec fortunæ muneribus deleri
potest: cuius hoc precium est, nō posse precio capi. Hanc philosophiā fuisse illo rudī seculo, quo
adhuc artificia deerant, & ipso usu dicebant utilia, nō credo: sicut ante fortunata tēpora, cum in
medio iacerent beneficia naturæ promiscuè utenda, antequā auaricia atq; luxuria dissociauere
mortales, & ad rapinā ex consortio discucurrere, nō erant illi sapientes uiri, etiā si faciebāt facien-
da sapientibus. Statum quidem generis humani, nō alium quisquam suspexerit magis, nec si cui
permittat Deus terrena formare, & dare gentibus mores, aliud probauerit, quàm quod apud il-
los fuisse memoratur, apud quos nulli subiegebant arua coloni,

Nec

A

*Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat, in medium querebant, ipsaq; tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.*

Quid hominum illo genere felicius? In commune rerum natura fruebatur: sufficebat illa ut parens in tutela omnium: hæc erat publicarum opum secunda possessio. Quid ni ego illud locupletissimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem inuenire non posses? Irrupit in res optime positas auaricia: & dum seducere aliquid cupit, atq; in suum uertere, omnia fecit aliena, & in angustum ex immenso redacta, paupertatem intulit, & multa concupiscendo, omnia amisit. Licet itaq; uelit nunc concurrere, & reparare quod perdidit, licet agros agris adiiciat, uicinum, uel precio pellat † æris uel iniuria, licet in prouinciarum spacium rura dilatet, & possessionem uocet, per sua lōgam peregrinationem, nulla nos finium propagatio eò reducet, unde discessimus. Cum omnia fecerimus, multum habebimus, uniuersum habebamus. Terra ipsa fertilior erat illaborata, & in usus populorum non diripientium larga. Quicquid natura protulerat, id non minus inuenisse, quàm inuentum monstrare alteri, uoluptas erat: nec aut ulli superesse poterat, aut deesse: inter concordēs diuidebatur. Nondum ualentior imposuerat firmiori manum, nondum auarus abscondendo quod sibi iacēret, alium necessarijs quoq; excluderat. Par erat alterius ac sui cura. Arma cessabant, incruentæq; humano sanguine manus, odium omne in feras uerterant. Illi quos aliquod nemus densum à sole protegerat, qui aduersus sæuitiam hyemis, aut imbris, uili receptaculo tuti sub frondē uiuebant, placidas transigebant sine suspirio noctes. Sollicitudo nos in nostra purpura uersat, & acerrimis excitat stimulis: mollem somnum illis dura tellus dabat. Non impendebant celata laquearia, sed in aperto iacentes sidera superlabebantur, & insigne spectaculum nocturnum, mundus in præceptus agebatur, silentio tantum opus ducens: tam † inter diem

forte, aruit.

al. inter diu illis
quàm noctu.

illis quàm noctem patebant prospectus huius pulcherrimæ domus. Libebat intueri signa, ex media cœli parte uergentia, rursus ex occulto alia surgentia. Quid ni iuuaret uagari inter tam late sparsa miracula? At uos ad omnem tectorum pauetis sonum, & inter picturas uestras si quid increpuit, fugitis attoniti. Non habebant domos instar urbium. Spiritus ac liber inter aperta flatus, & leuis umbra rupis aut arboris, & perlucidi fontes, riuicq; non opere, nec fistula, nec ullo coacto itinere obsolefacti, sed sponte currentes, & prata sine arte formosa, inter hæc agreste domicilium, rustica positum manu. Hæc erat secundum naturam domus, in qua libebat habitare, nec ipsam, nec pro ipsa timentem. Nunc magna pars nostri metus, tecta sunt. Sed quamuis egregia illis uita fuerit, & carens fraude, non fuere sapientes, quando hoc iā in opere maximo nomen est:

B non tamē negauerim fuisse alti spiritus uiros, & (ut ita dicam) à dijs recentes. Neq; enim dubiū est, quin meliora mundus nondum effœtus ædiderit. Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, & ad labores paratior: ita non erant ingenia omnibus cōsummata. Non enim dat natura uirtutem. Ars est, bonū fieri. Illi quidē non aurum, nec argētum, nec perlucidos lapides imaterrarū fece querebant, parcebantq; adhuc etiā mutis animalibus: tātum aberat, ut homo hominem non iratus, non timens, tantum spectaturus occideret. Nōdum uestis illis erat picta, nōdum terebatur aurū, adhuc nō eruebatur. Quid ergo? Ignorantia rerū innocētes erāt. Multum aut interest, utrum peccare aliquis nolit, aut nesciat. Deerat illis iusticia, deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. Omnibus his uirtutibus habebat similia quædā rudis uita. Virtus nō contingit animo, nisi instituto & edocto, & ad summū assidua exercitatiōe perducto. Ad hoc quidē, sed sine hoc nascimur: & in optimis quoq; antequā erudias, uirtutis materia, nō uirtus est. Vale.

Epist. XCII. Quomodo ad omne quod euenire potest, firmandus est animus. Et quod omnia mortalium mortalitate damnata sunt. Vbi non indignatione, sed a-
quanimitate opus est contra fatum.

Liberalis noster nunc tristis est, nunciato incendio, quo Lugdunensis colonia exusta est. Mouere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriæ suæ amantissimum. Quæ res efficit, ut firmitatem animi sui quærat, quam uidelicet ad ea quæ timeri posse putabat, exercuit. Hoc uerò tam inopinatum malum, & penè inauditum, non miror si sine metu fuit, cum esset sine exemplo. Multas enim ciuitates incendium uexauit, nullam abstulit. Nam etiam ubi hostili manu in tecta ignis immissus est, multis locis deficit: & quāuis subinde excitetur, rarò tamen sic cuncta depasceatur, ut nihil ferro relinquat. Terrarum quoq; uix unquā tam grauis & perniciosus fuit motus, ut tota oppida euerneret. Nunquam deniq; tam infestū ulli exarsit incendium, ut nihil alteri superesset incendio. Tot pulcherrima opera, quæ singula illustrare urbes singulas possent, una nox strauit, & in tāta pace, quātū ne bello quidē timeri potest, accidit. Quis hoc credat? Vbiq; armis quiescentibus, cum toto orbe terrarū diffusa securitas sit, Lugdunum quod ostendebatur in Gallia, queritur. Omnibus fortuna quos publicè afflixit, quod passuri erant, timere permisit. Nulla res magna, nō aliquod habuit ruinæ suæ spacium. In hac una nox interfuit inter urbem maximā & nullam. Deniq; diutius illam tibi perisse, quàm periit, narro. Hæc omnia Liberalis nostri affectū inclināt, aduersus sua firmū & erectum: nec sine causa cōcussus est. Inexpectata plus aggrauāt. Notitas adijcit calamitatis pondus: nec quisquam mortalium non magis quod etiā miratus est, doluit. Ideo nihil nobis improuisum esse debet. In omnia præmittendus est animus: cogitandumq; non quicquid solet, sed quicquid potest fieri. Quid enim est, quod non fortuna cum uoluit,

Nedum, pro
non modo.

uoluit, & florentissimo detrahat: quod non eo magis aggrediatur & quatiat, quo speciosius fulget? Quid illi arduum, quidue difficile est? Non una uia semper, ne tota quidem incurrit. Modò nostras in nos manus aduocat, modò suis contenta uiribus, inuenit pericula sine autore: nullum tempus exceptum est, in ipsis uoluptatibus causæ doloris oriuntur. Bellum in medio pace confurgit, & auxilia securitatis in metum transeunt. Ex amico inimicus, hostis ex socio. In subitas tempestates, hybernisque maiores agitur æstiuæ tranquillitas: sine hoste patimur hostilia: & cladis causas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas inuenit. Inuadit temperatissimos morbus, ualidissimos phthisis, innocentissimos poena, secretissimos tumultus. Eligit aliquid noui, casus, per quod uelut oblitis uires suas ingerat. Quicquid longa series multis laboribus, multa Dei indulgentia struxit, id unus dies spargit, ac dissipat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit, horam, momentumque temporis, evertendis imperijs sufficere. Esset aliquod imbecillitatis nostræ solatium, rerumque nostrarum, si tanta celeritate repararentur cuncta, quanta finiuntur. Nunc incrementa lentè exeunt, festinatur in damnum: nihil priuatim, nihil publicè stabile est: & hominum quàm urbium fata uoluuntur. Inter placidissima terror existit, nihilque extrà tumultuantibus causis, mala unde minimè expectabantur, erumpunt. Quæ domesticis bellis steterat regna, quæ externis, impellente nullo ruunt. Quotaquæque felicitatem ciuitas pertulit? Cogitanda ergo sunt omnia, & animus aduersus ea, quæ possunt euenire, firmandus. Exilia, tormenta, bella, morbos, naufragia meditare. Potest te patriæ, potest patriam tibi casus eripere: potest te in solitudine abijcere, potest hoc ipsum, in quo turba suffocatur, fieri solitudo. Tota ante oculos sortis humanæ conditio ponatur: nec quantum frequenter euenit, sed quantum plurimum potest euenire, præsumamus animo, si nolumus opprimi, nec ullis inusitatis uelut nouis obstupescere. In plenum cogitanda fortuna est. Quoties Asiæ, quoties Achaïæ urbes uno tremore ceciderunt? quot oppida in Syria? quot in Macedonia deuorata sunt? Cyprum quoties uastauit hæc clades? Quoties in se Paphus corruit? Frequenter nobis nuntiati sunt totarum urbium interitus: & nos, inter quos frequenter ista nunciantur, quota pars omnium sumus? Confurgamus itaque aduersus fortuita: & quicquid inciderit, sciamus non esse tam magnum, quàm rumore iactetur. Ciuitas arsit opulenta, ornamentumque: & prouinciarum, quibus & inserta erat, & excepta, uni tamen imposita, & huic non altissimo monti. Omnium istarum ciuitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis, uestigia quoque tempus eradet. Non uides, quemadmodum in Achaia clarissimarum urbium iam fundamenta consumpta sint, nec quicquam extat, ex quo appareat illas saltem fuisse? Non tantum manufacta labuntur, non tantum humana arte atque industria posita uertit dies. Iuga montium diffluunt, totæ desedere regiones. Operta sunt fluctibus, quæ procul à conspectu maris stabant. Vastauit ignis colles, per quos elucebat: erosit & quondam altissimos uertices solatia nauigantium, ac speculas, ad humilem harenam deduxit. Ipsius naturæ opera uexantur: & ideo æquo animo ferre debemus urbium excidia. Casura omnia extant non omnibus exitus manet: siue interna ui flatuque, præclusa uolenti pondus, sub quo tenentur, excusserint: siue torrentium in abdito uastorum obstantia effregerit: siue flammarum uolentia compaginem soli ruperit: siue uetustas, à qua nihil tutum est, expugnauerit minutatim: siue grauitas cœli egerit populos, & situs deserta corruperit. Enumerare omnes fatorum uias, longum est. Hoc unum scio, omnia mortalium opera, mortalitate damnata sunt: inter peritura uiuimus. Hæc ergo atque eiusmodi solatia ad moueo Liberali nostro, incredibili quodam patriæ suæ amore flagrant: quæ fortasse consumpta est, ut in melius excitaretur. Sæpe maiori fortunæ locum fecit iniuria. Multa ceciderunt, ut altius surgerent, & in alias imagines. Felicitatis urbis inimicus aiebat, Romæ sibi incendia ob hoc unum dolori esse, quod sciret meliora resurrectura quàm arsisent. In hac quoque urbe uerisimile est certaturos omnes esse, ut maiora certioraque quàm amittere restituantur. Sint utinam diuturna, & melioribus auspicijs in æuum longius condita. Nam huic colonizæ ab origine sua centesimus annus est, ætas ne homini quidem extrema. Deducta in hæc frequentiam, loci opportunitate conualuit. Quæ tamen grauissimos casus intra spacium humanæ pertulit senectutis. Itaque formetur animus ad intellectum, patientiamque sortis suæ, & sciat nihil inausum esse fortunæ. Aduersus imperia illam idē habere iuris, quod aduersus imperantes: aduersus urbes idem posse, quod aduersus homines. Nihil horum indignandum est. In eum intrauimus mundum, in quo his legibus uiuitur. Placet: pare: non placet: quacunque uis exi. Indignare, si quid in te inique propriè constitutum est. Sed si hæc imos summosque necessitas alligat, in gratiā cum fato reuerrere, à quo omnia resoluuntur. Non est quod nos tumulis metiaris, & his monumentis, quæ uiam disparia prætexunt. Aequat omnes cinis: impares nascimur, pares morimur. Idem de uribus, quod de urbiū incolis dico. Tā Ardea capta, quæ paret Roma est. Conditior ille iuris humani, non natalibus nos, nec nominū claritate distinxit, nisi dum sumus. Vbi uerò ad finē mortalium uertum est: Discede, inquit, ambitio: omnium quæ terrā premunt, similis esto. Ad omnia patiēda pares sumus. Nemo altero fragilior est, nemo in crastinū sui certior. Alexander Macedonū rex discere Geometriam infelix cœperat, sciturus quàm pusilla terra esset, ex qua minimum occupauerat. Ita dico infelix ob hoc, quod intelligere debebat falsum se gerere cognomē. Quis enim esse magnus in pusillo potest? Erant illa, quæ tradebantur, subtilia, & diligenti intentione discenda: non quæ percipere posset uesanus homo, & trans oceanum cogitationes suas mittens. Facilia, inquit, me doce. Cui præceptor inquit: ista omnibus eadem sunt æquē difficilia. Hoc puer rerum

al. ineffe.
forte, prouincialium.

Aut, omnes, legendū: aut imminet, pro mauct.

A rerum naturam dicere. Ista de quibus † quæris, omnibus eadem sunt: nulli dari faciliora possunt: sed quisquis uolet, sibi ipsi illa reddet faciliora. Quomodo? æquanimitate. Et doleas oportet, & sitias, & esurias, & senescas, & si tibi longior contigerit inter homines mora, & ægrotes, & perdas aliquid, & pereas. Non est tamen quod istis qui te circumstrepunt credas. Nihil horum malū est, nihil intolerabile, aut durum. Ex consensu istis metus est. Sic mortem times, quomodo famam. Quid autem stultius homine, uerba metuentē? Eleganter Demetrius noster solet dicere, eodem loco sibi esse uoces imperitorum, quo uentre redditos crepitus. Quid enim, inquit, mea refert, sursum isti an deorsum sonent? Quanta dementia est uereri, ne infameris ab infamibus? Quem admodum famam extimuisstis sine causa, sic & illa, quæ nunquam timeretis, nisi fama † uicisset. Nunquid detrimēti faceret uir bonus, iniquis rumoribus aspersus? nec morti quidem hæc apud nos noceat: & hæc malam molitionem habet. Nemo eorum qui illum accusant, expertus est. Interim temeritas est, damnare quod nescias. At illud scis, quàm multis utilis sit, quàm multos liberet tormentis, egestate, querelis, supplicijs, tēdio. Non sumus in ullius potestate, cum mors in nostra potestate sit. Vale.

Epist. XCIII. Disputatio contra dicentes, solam uirtutem non facere beatum sine externis commodis: uel facere quidem beatum, sed non beatissimum. Vbi tradit, hac fortuita nec bona esse, nec mala. Et nec beatū facere, nec miserū. Et de excellentia animi.

Puto inter me teq; conueniat, externa corpori acquiri, corpus in honorem animi coli, in animo esse partes mixtas, p quas mouemur alimurq; propter ipsum principale nobis datas. In hoc principali aliquid irrationale est, & rationale. Illud huic seruit. Hoc unum est, quod aliò non refertur, sed omnia ad se perfert. Nam illa quoq; diuina ratio omnibus præposita est, ipsa sub nullò est. Et hæc autem nostra eadem est, quia ex illa est. Si de hoc inter nos conuenit, sequitur ut de illo quoq; conueniat, in hoc uno positam esse beatam uitam, ut in nobis ratio perfecta sit. Hæc enim sola non submittit animum, stat contra fortunam. In quolibet rerum habitu, seruata seruat. Id autem unum bonum est, quod nunquam defringitur. Is, inquam, beatus, quem nulla res minor rem facit, tenet summa, & ne ulli quidem nisi sibi, innixus. Nam qui aliquo auxilio sustinetur, potest cadere. Si aliter est, incipient in nobis multum ualere non nostra. Quis autem uult constare fortuna, aut quis se prudens ob aliena miratur? Quid est beata uita? securitas & perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia bene iudicati tenax. Ad hoc quomodo peruenitur? si ueritas tota perspecta est, si seruatus est in rebus agendis ordo, modus, decor, & innoxia uoluntas, aut benigna, intenta rationi, nec unquam ab ista recedens, amabilis simul, mirabilisq;. Denique, ut breuiter tibi formulam scribam, talis animus sapientis esse uiri debet, qualis Deum deceat. Quid potest desiderare is, cui omnia honesta contingant? Nam si possunt aliquid non honesta conferre ad optimum statum, in his erit beata uita, sine quibus non est. Et quid stultius, turpiusue, quàm bonum rationalis animi ex irrationalibus neetere? Quidam tamen augeri summum bonum iudicant, quia parum plenum sit fortuitis repugnantibus. Antipater quoq; inter magnos sectæ huius autores, aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. Vides autem quale sit, † die non esse contentum, nisi aliquis igniculus alluxerit? Quod potest in hac claritate solis habere scintilla momentum? Si non ea sola honestate contentus, necesse est aut quietem adijci uelis, quam *ἡσυχίαν* uocant Græci, aut uoluptatem. Horum alterum utcunque recipi potest. Vacat enim animus molestia, liber ad † conspectum uniuersi, nihilq; illum auocat à contemplatione naturæ. Alterum illud, uoluptas, bonum pecoris est. Adijcimus rationali irrationale, honesto inhonestum. Magno uitam facit titillatio corporis? Quid ergo dubitatis dicere, bene esse homini, si palato bene est? Et hunc tu non dico inter uiros numeras, sed inter homines, cuius summum bonum saporibus, ac coloribus, ac sonis constat? Excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac dijs secundo, mutis aggregetur animal pabulo lætum. Irrationalis pars animi duas habet partes: alteram animosam, impotentem, positam in affectionibus: alteram humilem, languidam, uoluptatibus deditam. Illam effrænata, meliorem tamen, certè fortiolem ac digniorem uiro, reliquerunt. Hanc necessariam beatæ uitæ putauerunt, inermem & abiectam. Huic rationem seruire iusserunt, & fecerunt animalis generosissimi bonum, demissum & ignobile. Præterea mixtum, portentuosumq;, & ex diuersis animalium congruentibus membris. Nam, ut ait Virgilius noster in Scylla,

*Prima hominis facies ex pulchro pectore uirgo
Pubetenus, postrema immani corpore pistrix,
Delphinum caudas utero commissa luporum.*

Huic tamē Scyllæ fera animalia iūcta sunt, horrēda, uelocia: at isti sapiētiā ex quibusdā cōposuēre portētis. Prima hominis pars, est ipsa uirtus. Huic cōmittitur inutilis caro, & fluida, & receptandis tantū cibus habilis, ut ait Posidonius. Virtus illa diuina in lubricū definit, & superiorib. eius partib. uenerādīs atq; cœlestibus, animal iners ac marcidū attexitur. Illa utcūq; alta quies nihil quidē ipsa animo præstabat, sed impedimenta remouebat. Voluptas ultrò dissoluit, & omne robur emollit. Quæ inuenietur tam discors inter se iunctura corporis? Fortissimæ rei inertissima aëstruitur, seuerissimæ parum seria, sanctissimæ intēperans usq; ad † indigesta. Quid ergo, inquit, si uirtutē nihil impeditura sit bona ualetudo, & quies, & dolorum uacatio, nō petes illa? Quid nī petam?

petam? Non quia bona sunt, sed quia secundum naturam sunt, & quia bona à me iudicio summum ^A tur. Quod erit in illis tunc bonum? hoc unum, bene eligi. Nam cum uestem qualem decet sumo, cum ambulo ut oportet, cum cœno quemadmodum debeo: non cœna, aut ambulatio, aut uestis bona sunt, sed meum in his propositum, seruantis in quâq; re rationi conuenientem modum. Etiam nunc adijciam: Mundæ uestis electio appetenda est homini. Naturâ enim homo mundum & elegans animal est. Itaque non est bonum per se munda uestis, sed mundæ uestis electio: quia non in re bonum est, sed in electione: quia actiones nostræ honestæ sunt, non ipsa quæ aguntur. Quod de ueste dixi, idem de corpore me existima dicere. Nam hoc quoque natura, ut quandam uestem animo circumdedit, uelamentum eius est. Quis autem unquam uestimenta estimauit arcu-
^{al. Ergo.} la? Nec bonum, nec malum uagina gladium facit. † Ego de corpore quoque idem tibi respondeo. Sumpturum quidem me, si detur electio, & sanitatem & uires. Bonum autem futurum, iudicium de illis meum, non ipsa. Est quidem, inquit, sapiens beatus. Summum tamen illud bonum non sequitur, nisi illi & naturalia instrumenta respondeant. Ita miser quidem esse, qui uirtutem habet, non potest. Beatissimus autem non est, qui naturalibus bonis destituitur, ut uoletudine, & membrorum integritate. Quod incredibilius uidetur, id concedis, aliquem in maximis & continuis doloribus non esse miserum, esse etiâ beatum: quod leuius est, negas, beatissimum esse. Atqui si potest uirtus efficere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, ut beatissimus sit. Minus enim interualli à beato ad beatissimum restat, quàm à misero ad beatum. An quæ res tantum ualet, ut † exceptum calamitatibus inter beatos locet: non potest adijcere quod superest, ut beatissimum faciat? In summo deficit cliuio? Commoda sunt in uita, & incômoda: utraq; extra nos. Si non est miser uir bonus, quamuis omnibus prematur incômodis: quomodo non beatissimus, si aliquibus cômôdis deficiatur? Nam quemadmodum incômodorum onere usque ad miserum non deprimitur, sic cômôdorum inopia non deducitur à beatissimo. Sed tam sine cômôdis beatissimus est, quàm non est sub incommodis miser. An non potest illi eripi bonum suum, si potest minui? Paulò antè dicebam, igniculum nihil conferre lumini solis. Claritate enim eius quicquid sine eo lucet, absconditur. Sed quædâ, inquit, soli quoque obstat. At solis uis & lux integra est, etiâ inter opposita: & quamuis aliquid interiaceat, quod nos prohibeat eius aspectu, in opere est, cursu suo fertur. Quoties inter nubila luxit, non est sereno minor, nec tardior quidē: quoniam multum interest, utrum aliquid obstat tantum, an impediatur. Eodem modo uirtuti opposita nihil detrahunt. Non est minor, sed minus fulget: nobis forsitan non æquè apparet ac nitet: sibi eadē est, & more solis obscuri, in occulto uim suam exercet. Hoc itaque aduersus uirtutem possunt calamitates, & damna, & iniuriæ, quod aduersus solem potest nebula. Inuenitur qui dicat, sapientem corpore parum prospero usum, nec ^B miserum esse, nec beatum. Hic quoque fallitur. Exæquat enim fortuita uirtutibus, & tantundē tribuit honestis, quantum honestate carentibus. Quid autem scœdus, quid indignius, quàm cōparare ueneranda contemptis? Veneranda enim sunt, fides, iusticia, pietas, fortitudo, prudentia. Econtrariò uilia sunt, quæ sæpe contingunt pleniora uilissimis, crus solidum, & lacertus, & dêtes, & horum sanitas, firmitasque. Deinde si sapiens cui corpus molestum est, nec miser habebitur, nec beatus, sed medio relinquetur, uita quoque eius nec appetenda erit, nec fugienda. Quid autē tam absurdum, quàm sapientis uitam appetendam non esse? Aut quid tam extra fidem, quàm esse aliquam uitam nec appetendam, nec fugiendam? Deinde si damna corporis miserum non faciunt, beatum esse patiuntur. Nam quibus potentia non est in peiorem transeundi statum, nec interpellandi quidem optimum. Frigidum, inquit, aliquid & calidum nouimus. Inter utrunque tepidum est. Sic aliquis beatus est, aliquis miser: aliquis nec miser, nec beatus. Volo hanc contra nos positam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingessero, fiet frigidum: si plus calidi affudero, fiet nouissimè calidum. At huic, nec misero, nec beato, quantumcunque ad miseras adiecero, miser non erit, quemadmodum dicitis. Ergo imago ista dissimilis est. Deinde trado tibi hominem, nec miserum, nec beatum. Huic adijcio cæcitatem, non fit miser. Adijcio debilitatem, non fit miser. Adijcio dolores continuos & graues, miser non fit. Quem tam multa mala in miseram uitam non transferunt, nec ex beata quidem educunt. Si non potest, ut dicitis, sapiens ex beato in miserum decidere, non potest in non beatum. Quare enim qui illa cœpit, alicubi subsistat? Quæ res non patitur illum ad imum deuolui, retinet in summo. Quid ni non possit beata uita rescindi? Nec remitti quidem potest: & ideo uirtus ad illam per seipsa satis est. Quid ergo, inquit, sapiens non est beatior qui diutius uiixerit, quem nullus auocauit dolor, quàm ille qui cum mala fortuna sæpe luctatus est? Responde mihi: Nunquid & melior est, & honestior? Si hæc non sunt, nec beatior quidem est. Rectius uiuat, oportet, ut beatus uiuat: si rectius non potest, ne beatus quidem. Non intenditur uirtus: ergo ne beata quidem uita, quæ ex uirtute est. Virtus enim tantum bonum est, ut istas accessiones minutas non sentiat, breuitatem æui, & dolorē, & corporum uarias offensiones. Nam uoluptas non est digna, ad quam respiciat. Quid est in uirtute præcipuum? Futuro non indigere, nec dies suos computare, in quantolibet tempore bona æterna consumat. Incredibilia nobis hæc uidentur, & supra humanam naturam excurrentia. Ma iestategi enim eius ex nostra imbecillitate metimur, & uitij nostris nomē uirtutis imponimus. Quid porro non æquè incredibile uidetur, aliquem in summis cruciatibus positum, dicere, Beatus sum? Atqui hæc uox in ipsa officina uoluptatis est audita. Beatissimum, inquit, hūc & ultimū diem ago Epicurus: cum illum hinc urinx difficulitas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor uen-

▲ **lor uentris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui uirtutē colunt: cum apud eos quoque reperiantur, apud quos uoluptas imperauit: Hi quoque degeneres & humillimæ mentis aiunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. At qui hoc quoque incredibile est, imò incredibilius. Non uideo enim quomodo in infimum agatur, & fastigio suo deiecta uirtus. Aut beatū præstare debet: aut si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserū. Stans non potest uinci: aut uincatur oportet, aut uincat. Dijs, inquit, immortalibus solis, & uirtus & beata uita cōtingit. Nobis umbra quædam illorū bonorum, & similitudo. Accedimus ad illa, non peruenimus. Ratio uerò dijs hominibusque cōmunis. Hæc in illis consummata est, in nobis cōsumabilis. Sed ad desperationem nos uitia nostra perducunt. Nam ille alter secundus est, ut aliquis parū constans ad custodienda optima, cuius iudicium labat etiamnum & incertum est, desiderat oculorum atque aurium sensum, bonam ualetudinem, & non fœdum aspectum corporis, sed habitu manentem suo, ætatis præterea longius spacium. Per hanc potest non poenitenda agitare, ut imperfecto uiro. Huic, maliciæ uis quædam inest, † quia animū habet mobilem, ad praua: † ille agit carens malicia, & ea agitatio abest à bono. Non est adhuc bonus, sed in bonum fingitur. Cuicumque autem deest aliquid ad bonum, malus est. Sed si cui uirtus animusque in corpore præsens, hic deos æquat, illò tendit originis sui memor. Nemo improbè eò conatur ascendere, unde descenderat. Quid est autem, cur nō existimes in eo diuini aliquid existere, qui Dei pars est? Totum hoc quo continemur, & unum est, & Deus, & socij eius sumus, & membra. Capax est noster animus: perfertur illò, si uitia non deprimant. Quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur, & spectat in cælum, ita animus, cui inquantū uult, licet porrigi: in hoc à natura rerum formatus est, ut paria dijs uelit, & sic utatur suis uiribus, ac se in spacium suū extendat. Nam si aliena ui ad summa niteretur, magnus erat labor, ire in cælū. Rediit, cum hoc iter ad quod natus est, uadit audacter, & contemptor omnium, nec ad pecuniam respicit: aurum argentumque, illis in quibus iacere tenebris dignissima, non hoc æstimat splendore, quo imperito sum uerberant oculos, & auerterunt à cælo, ex quo illa secreuit cupiditas nostra, & effodit. Scit, inquam, aliubi positas esse diuitias, quàm quò congeruntur: animum impleri debere, non arcē. Hunc imponere dominio omnium rerum licet, hunc in possessionem rerum naturæ inducere, ut sua possessio Orientis Occidentisque terminus fiat, deorumque ritu cuncta possideat, cum opibus suis diuites supernè despiciat; quorum nemo tam lætus est suo, quàm tristis alieno. Cum se in hanc sublimitatem tulit, corporis quoque, uelut oneris necessarij, non amator, sed procurator est: nec se illi cui impositus est, subiicit. Nemo liber est, qui corpore seruit. Nam ut alios dominos, quos nimia pro illo sollicitudo inuenit, transeas, ipsius morosum imperium delicatumque est. Ab hoc, modò æquo animo exit, modò magno profilit, nec quis deinde reliquijs eius futurus sit exitus, querit. Sed ut ex barba capillos detonsos negligimus, ita ille diuinus animus egressurus hominem, quò receptaculum suum conferatur, ignis illud exurat, an feræ distrahant, an terra cōtegat, non magis ad se indicat pertinere, quàm secundas ad æditum infantem. Vtrum proiectum aues differant, an consumatur**

— † *Canibus data præda marinis,*

quid ad illum? Qui tunc quoque, cum inter homines est, nullas minas timet: ullas ne timebit post mortem minas eorum, quibus usque ad mortem timeri parum est? Non conteret, inquit, me, nec uncus, nec proiecti ad contumeliam cadaueris laceratio, fœda uisuris. Neminē de supremo officio rogo. Nulli reliquias meas commēdo: ne quis insepultus esset, rerum natura prospexit. Quæ sœuitia proiecerit, dies condet. Difertē Mecœnas ait:

Nec tumulum curo, sepelit natura relictos.

Altè cinctū putes dixisse. Habuit enim ingeniū & grāde & uirile, nisi illud ipse discinxisset. Vale.

Epist. XCIIII. De breuiori uita non curandum. Et quòd amplissimum uita spacium est, usque ad sapientiam uiuere.

In epistola qua de morte Metronactis philosophi querebaris, tanquā & potuisset diutius uiuere, & debuisset, æquitatem tuam desiderauit: quæ tibi in omni persona, in omni negotio superest, in una re deest, in qua omnibus. Multos inueni æquos aduersus homines: aduersus deos neminē. Obiurgamus quotidie fatum. Quare ille in medio cursu raptus est? Quare ille non rapitur? Quare senectutem & sibi & alijs grauem extendit? Vtrū, obsecro te, æquius iudicas, te naturæ, an tibi parere naturam? Quid autem interest, quàm citò exeas, † dum utique exeundum est? Non ut diu uiuamus, curandum est: sed ut satis. Nam ut diu uiuas, fato opus est: ut satis, animo. Longa est uita, si plena est. Impletur autem, cum animus sibi bonum suum reddidit, & ad se potestatem sui transtulit. Quid illum octoginta anni iuuant, per inertiam exacti? Non uixit iste, sed in uita moratus est: nec serò mortuus, sed diu. Octoginta annis uixit. Interest, mortem eius ex quo die numeres. At ille obiit uiridis: sed officia boni ciuis, boni amici, boni filij executus est. In nulla parte cessauit: licet eius ætas imperfecta sit, uita perfecta est. Octoginta annis uixit, imò octoginta annis fuit: nisi fortè sic uixisse eum dicis, quomodo dicuntur arbores uiuere. Obsecro te, mi Lucili, hoc agamus, ut quemadmodum preciosa rerum, sic uita nostra nō pateat multum, sed multum pendat. Actū illam metiamur, non tempore. Vis scire, quid inter hunc intersit uegetum contemptoremque fortunæ, functum omnibus uitæ humanæ stipendijs, atque, in summum

Seneca.

P

bonum

Versum ex diuersis Virgilij locis conficit. In nono enim, Canibus data præda Latinis, dixit: Ecloga 6. Canib. lacerasse marinis. Ludit enim uersibus huius modi sepe.

al. unde utique

bonum eius euectum: & illum, cui multi anni transmissi sunt: Alter post mortem quoque est, alter ante mortem perijt. Laudemus itaque, & in numero feliciū reponamus eum, cui quantulumcūque temporis contigit, bene collocatum est. Vidit enim ueram lucem, non fuit unus ē multis; & uixit, & uiguit. Aliquando sereno usus est: aliquando, ut solet, ualidi sideris fulgor per nubila emicuit. Quid quæris, quamdiu uixerit. Vixit, ad posteros usque transiijt, & se in memoriam dedit. Nec ideo mihi plures annos accedere recusauerim: nihil tamen ad beatam uitam defuisse dicam, si spacium eius inciditur. Non enim ad eum diem me aptauī, quem ultimum mihi spes uida promiserat: sed nullum non tanquā ultimum aspexi. Quid me interrogas, quando natus sim? An inter iuniores adhuc censear? Habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu potest homo esse perfectus, sic & in minore temporis modo potest esse uita perfecta. Actas inter externa est. Quamdiu sim, alienum est: quamdiu uerō uis bonus sim, meum est. Hoc à me exige, ne uelut per tenebras æuū ignobile emetiar, ut agam uitam, non ut præterechar. Quæris quod sit amplissimum uitæ spacium? Usque ad sapientiam uiuere. Qui ad illam peruenit, attingit non longissimum finem, sed maximum. Ille uerō gloriatur audacter, & dijs agat gratias, interque eos sibi & rerum naturæ imputet, quod fuit. Merito enim imputabit: meliorem illi uitam reddidit, quam acceperit. Exemplar boni uiri posuit, qualis quantusque esset, ostendit. Si quid adieciisset, fuisset simile præterito. Et tamē quousque uiuimus, omnium rerum ꝑ cogitatione functi sumus. Scimus ꝑ ad quid principalis natura se attollat, quemadmodum ordinet mundum, per quas uices annū reuocet: quemadmodum omnia quæ usquam erāt, cluserit, & seipsam sui finem fecerit. Scimus, sidera impetu suo uadere, præter terram nihil stare, cætera continua uelocitate decurrere. Scimus, quemadmodum solem luna prætereat: quare tardior uelociorem post se relinquat: quomodo lumen accipiat, aut perdat: quæ causa inducat noctem, quæ reducat diem. Illuc eundem est, ubi ista propius aspicias. Nunc hac spe, inquit sapiēs ille, fortius exeo, quod patere mihi ad deos meos iter iudico. Merui quidem admitti: etiam inter illos fui: animumque illò meū misi, & ad me illi suum miserunt. Sed tolli me de medio puta, & post mortem nihil ex homine restare: æquē magnum animum habeo, etiam si nusquam transurus ꝑ accedo. Non tam multis uixit annis, quam potuit. Et paucorum uersuum liber est, & quidem laudandus atque utilis. Annales Tanusij scis quam ꝑ non decori sint, & qui uocentur. Atque est uita quorundam longa, & quod Tanusij sequitur annales. Nunquid feliciorem iudicas eum, qui summo die muneris, quam eum qui medio occiditur. Nunquid aliquem esse tam cupidum uitæ putas, ut iugulari in spoliario, quam in arena malit. Non maiore spacio alter alterum præcedimus. Mors per omnes it. Qui occidit, consequitur occisum. Minimum est, de quo sollicitissimè agitur. Quid ꝑ autem ad rem pertinet quādiu uites, quod euitare non possis? Vale.

al. cognitione.
al. à quibus.

al. excedo.
al. non desidero, etsi sint qui uocentur: seu potius, iocentur.

al. enim.

Epist. XCV. Vtrum pars philosophia præceptiua superflua, disputatio & solutio: & de aduocatione contra malum popularis opinionis.

Etiam partem philosophiæ, quæ dat propria cuique personæ præcepta, nec in uniuersum cōponit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat aduersus uxorem: patri, quomodo educet liberos: domino, quomodo seruos regat: quidam solam receperant, cæteras quasi extra nostrā utilitatem uagantes reliquerant: tanquam quis posset de parte suadere, nisi qui summam prius totius uitæ complexus est. Sed Ariston Stoicus econtrariō hanc partem leuem existimat, & quæ non descendat in pectus usque. At illam habentem præcepta, plurimum ait proficere, ipsaque decreta philosophiæ, constitutionemque esse summi boni: quam qui bene intellexit & didicit, quid in quaque re faciendum sit, sibi ipse præcepit. Quemadmodum qui iaculari discit, destinatum locum captat, & manum format, ad dirigenda quæ mittit. Cum hanc uim ex disciplina & exercitatione perceperit, quocumque uult, illa utitur. Didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcumque uoluerit. Scit qui se ad totam uitam instruxit, non desiderat particulatim adnueri, doctus in totum, non quomodo cum uxore aut cum filio uiueret, sed quomodo bene uiueret. In hoc est, & quomodo cum uxore ac liberis uiuat. Cleanthes utilem quidem iudicat & hanc partem, sed imbecilem nisi ab uniuerso fluit, nisi decreta ipsa philosophiæ & capita cognouit. In duas ergo quæstiones locus iste diuiditur: Vtrum utilis, an inutilis sit: & an solus uirum bonum possit efficere, id est, utrum superuacuum sit, an omnes faciat superuacuos. Qui hanc partem uideri uolunt superuacuam, hoc aiunt. Si quid oculis oppositum moratur aciem, remouendum est: illo quidem non abiecto operam perdidit, qui præcepit: Sic ambulabis, illò manum porrigens. Eodem modo ubi aliqua res obæcat animum, & ad officiorum dispiciendum ordinem impedit, nihil agit qui præcipit: Sic uiues cum patre, sic cum uxore. Nihil enim proficient præcepta, quamdiu menti error obfuscat: si ille discutitur, apparebit quid cuique debeat officio. Alioquin doces illum, quid sano faciendum sit, non sanum efficis. Pauperi ut agat, diuitem monstras. Hoc quomodo manente paupertate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tanquam satur faciat. Fixam potius me dullis famem detrahe. Idem tibi de omnibus uitij dicam: ipsa remouenda sunt, nō præcipiendū, quod fieri illis manentibus non potest. Nisi opiniones falsas, quibus laboramus, expuleris, nec auarus quomodo utendum pecunia sit, exaudiet: nec timidus, quomodo pericula contemnat. Efficias oportet, ut sciat pecuniam nec bonū nec malum esse. Ostendas illi miserrimos diuites. Efficias, ut quicquid publicè expauimus, sciat non esse tam timendum, quam fama circumfert, nec dolo-

rem

A rem quoque nec mortem. Sæpe in morte, quam pati lex est, magnum esse solatium, quod ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui leuius facit sibi, quicquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam, quod non potest, nec qui extenditur magnus esse, nec qui est magnus, extendi. Omnia fortiter excipienda, quæ nobis mundi necessitas imperat. His decretis cum illum in conspectu suæ conditionis adduxeris, & cognouerit beatam uitam esse, non quæ secundum uoluptatem est, sed secundum naturam, cum uirtutem unicuique bonum hominis admauerit, turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, diuitias, honores, bonam ualitudinem, uires, imperia, scierit esse mediam partem, nec bonis annumerandam, nec malis, monitorem non desiderabit ad singula, qui dicat: Sic incede, sic tæcna: hoc uiro, hoc fœminæ, hoc marito, hoc cœlibi conuenit. Ista enim qui diligentissimè monent, ipsi facere non possunt. Hæc pædagogus puero, hæc auia nepoti præcipit: & irascendum non esse, magister iracundissimus disputat. Si ludum literarum intraueris, scies ista, quæ ingenti supercilio philosophi iactant, in puerili esse t præscripto. Vtrum manifesta demum, an dubia præcipiunt? Non desiderant manifesta monitores, præcipienti dubia non creditur. Superuacuum est ergo præcipere. Id adeo sic discere. Si id mones quod obscurum est & ambiguum, probationibus adiuuandum erit. Si probaturus es, illa per quæ probas, plus ualent, satisque per se sunt. Sic amico utere, sic ciue, sic socio. Quare? quia iustum est. Omnia ista mihi locus de iusticia tradit. Illic inuenio æquitatem per se expetendam, nec metu nos ad illam cogi, nec mercede conduci. Non esse iustum, cui quicquam in hac uirtute placet, præter ipsam. Hæc cum persuasi mihi, & t peribibi, quid ista præcepta proficiunt, quæ eruditum docent? Præcepta dare scienti, superuacuum est: nescienti, parum. Audire enim debet, non tantum quid sibi præcipiatur, sed etiam quare. Vtrum, inquam, ueras opiniones habenti de bonis malisque, sunt necessaria, an non habenti? Qui non habet, nihil à te adiuuabitur: aures eius contraria monitionibus tuis fama possedit. Qui habet exactum iudicium de fugiendis petendisque, scit quid sibi faciendum sit, etiam te tacente. Tota ergo pars ista philosophiæ submoueri potest. Duo sunt, propter quæ delinquimus. Aut inest animo prauis opinionibus malicia contracta: aut etiam si non est falsis occupatus, ad falsa procliuus est, & citò specie quò non oportet trahente, corrumpitur. Itaque debemus aut curare mentem ægram, & uitij liberare: aut t uagantem quidem, sed ad peiora pronam, præoccupare. Vtrumque decreta philosophiæ faciunt. Ergo tale præcipiendi genus nihil agit. Præterea si præcepta singulis damus, incomprehensibile opus est. Alia enim dare debemus fœneranti, alia colenti agrum, alia negocianti, alia regum amicitias sequenti, alia pares, alia inferiores amaturum. In matrimonio præcipias, quomodo uiuat cum uxore aliquis quam uirginem duxit, quomodo cum ea, quæ alicuius matrimoniū experta est, quemadmodum cum locuplete, quemadmodum cum indotata. An non putas aliquid esse discriminis inter sterilem & fœcundam, inter prouectiorem & puellam, inter matrem & nouercam? Omnes species complecti non possumus. Atqui singulæ propria exigunt. Leges autem philosophiæ breues sunt, & omnia alligant. Adijce nunc, quod sapientis præcepta finita esse debent, & certa: si qua finiri non possunt, extra sapientiam sunt. Sapientia rerum terminos nouit. Ergo ista pars præceptiua submouenda est: quia quod paucis promittit, præstare omnibus non potest. Sapientia autem omnes tenet. Inter insaniam publicam, & hanc quæ medicis traditur, nihil interest: nisi quod hæc morbo laborat, illa opinionibus falsis. Altera causas furoris traxit ex ualitudine, altera animi mala ualitudo est. Si quis furioso præcepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico se gerere, quomodo in priuato, erit ipso quæ monebit insanior. Si bilis nigra curanda est, & ipsa furoris causa remouenda. Idem in hoc alio animi furore faciendum est, ipse discuti debet: alioquin abibunt in uanum monentium uerba. Hæc ab Aristone dicuntur. Cui respondebimus ad singula. Primum aduersus illud quod ait, si quid obstat oculo, & impedit uisum, debere remoueri. Fateor, huic non esse opus præceptis ad uiuendum, sed remedio quo purgetur acies, & officientem sibi moram effugiat. Natura enim uidemus, cui usum sui reddit, qui remouet obstantia. Quid autem cuique debeatur officio, natura non docet. Deinde cuius curata suffusio est, is non protinus cum uisum recepit, alijs quoque potest reddere. Malicia liberatur, & liberatis non est opus exhortatione, nec consilio quidem: ut colorum proprietates oculus intelligat, à nigro album, etiam nullo monente, distinguet. Multis contra præceptis eget animus, ut uideat quid agendum sit in uita. Quanquam oculos quoque ægros medicus non tantum curat, sed etiam monet. Non est, inquit, quod protinus imbecillam aciem committas improbo lumini: à tenebris primò ad umbrosa procede, deinde plus aude, & paulatim claram lucem pati assuesce. Non est quod post cibum studeas, non est quod plenis oculis, ac tumentibus imperes. Afflatum & uim frigoris in os occurrentis euita: alia eiusmodi, quæ non minus quam medicamenta proficiunt. Adijcit remedijs medicina consilium. Error, inquit, est causa peccandi. Hunc nobis præcepta non detrahunt, non expugnant opiniones de bonis ac malis falsas. Concedo, per se efficacia præcepta non esse ad auertendam prauam animi persuasionem: sed non ideo, ne alijs quidem adiecta proficiunt. Primum memoriam renouant. Deinde quæ in uniuerso confusius uidebantur, in partes diuisa diligentius considerantur. Aut tu isto modo licet & consolationes dicas superuacuas, & exhortationes. Atqui non sunt superuacuas. Ergo ne monitiones quidem. Stultum est, inquit, præcipere ægro, quid facere tanquam sanus debeat, cum restituenda sanitas sit, sine qua irrita sunt præcepta. Quid quod habeat ægri

saniq; quædam communiâ, de quibus admonendi sunt: tanquam ne auidè cibos appetât, ut lassitudinem uitent. Habent quædam præcepta communia pauper & diues. Sana, inquit, auariciâ, & nihil habebis, quod admoneas aut pauperem, aut diuitem, si cupiditas utriusq; cõsudet. Quid quòd aliud est, non concupiscere pecuniam: aliud, uti pecunia scire? cuius auari modum ignorant, etiam non auari usum. Tolle, inquit, errores, superuacua præcepta sunt. Falsum est. Puta enim auariciam relaxatam, puta alstrictam esse luxuriam, temeritati frænos iniectos, ignauie subditum calcar, etiam remotis uitijis, quid & quemadmodum debeamus facere, discendum est. Nihil, inquit, efficient monitiones admotæ grauibus uitijis. Ne medicina quidem morbos insanabiles uincit: tamen adhibetur alijs in remedium, alijs in leuamentum. Ne ipsa quidem uniuersæ philosophiæ uis, licet tota in hoc uires suas aduocet, duram iam & ueterem animis extrahet pestem: sed non ideo nihil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit, aperta mōstrare? Plurimū. Interdum enim scimus, nec attendimus. Non docet admonitio, sed aduertit, sed excitat, sed memoriam continet, nec patitur elabi. Pleraq; ante oculos posita transimus. Admonere, genus adhortandi est. Sæpe animus etiam aperta dissimulat. Ingerenda est itaq; illi noticia rerum notissimarū. Illa hoc loco in Vatiniū Calui repetenda sententia est: Factum esse ambitum, scitis: & hoc uos scire, omnes sciunt. Scis amicitias sanctè colendas esse: sed non facis. Scis improbū esse, qui ab uxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor uxorū. Scis ut illi nil cū adultero, sic nihil tibi esse debere cum pellice: & non facis. Itaq; subinde reducendus es ad memoriam. Non enim reposita illa esse oportet, sed in promptu. Quæcunq; salutaria sunt, sæpe agitari debent, sæpe uersari, non ut tantū nota sint nobis, sed etiā parata. Adijce nunc, quòd aperta quoq; apertiora fieri solent. Si dubia sunt, inquit, quæ præcipis, probationes adijcere debebis. Ergo illæ, nō præcepta proficiunt. Quid quòd etiam sine probationibus, ipsa monētis autoritas prodest? sic quomodo iurisperitorum ualent responsa, etiam si ratio non redditur. Præterea ipsa quæ præcipiuntur, per se multū habent ponderis: utiq; si aut carmini intexta sunt, aut prosa oratione in sententiam coartata. Sicut illa Catoniana: Emas, non quod opus nō est, sed quod necesse est. Quod nō opus est, asse charum est. Qualia sunt illa, aut reddita oraculo, aut similia: Tempori parce, Te nosce. Nunquid rationem exiges, cum tibi aliquis hos dixerit uersus? Iniuriarum remedium est obliuio. Audentes fortuna iuuat. Piger sibi ipse obstat. Aduocatū ista nō quæunt, affectus ipsos tangunt, & natura uim suam exercente proficiunt. Omnium honestarum rerū semina animi gerunt, quæ admonitione excitantur: non aliter quàm scintilla statu leui adiuta, ignem suum explicat. Erigitur uirtus, cum tacta est & impulsa. Præterea quædam sunt quidem in animo, sed parū prompta, quæ incipiunt in expedito esse, cum dicta sunt. Quædā diuersis locis iacent sparsa, quæ contrahere in exercitata mens non potest. Itaq; in unum cōferenda sunt, & iungenda, ut plus ualeant, & animus magis alleuent. Aut si præcepta nihil adiuuāt, omnis institutio tollenda est. Ipsa natura contenti esse debemus. Hoc qui dicunt, non uident & alium ingenij esse mobilis & erecti, alium tardi & hebetis. Vtiq; alius alio ingeniosior est. Ingenij uis præceptis alitur & crescit, nouasq; persuasiones adicit innatis, & deprauata corrigit. Si quis, inquit, nō habet recta decreta, quid illum admonitiones iuuabunt uitijis obligatum? Hoc scilicet, ut illis liberetur. Nō enim extincta in illo indoles naturalis est, sed obscurata & oppressa. Sic quoq; tentat resurgere, & cōtra praua nititur. Naeta uerò præsidium, & adiuta præceptis, conualescit: si tamen illam diutina pestis non infecit, nec enecuit. Hanc enim ne disciplina quidem philosophiæ toto impetu suo connixa, restituet. Quid enim interest inter decreta philosophiæ & præcepta, nisi quòd illa generalia præcepta sunt, hæc specialia? Vtraq; res præcipit, sed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet & honesta decreta, hic ex superuacuo monetur. Minimè. Nam hic quoq; doctas quidem est fatere, quæ debet, sed hæc nō satis perspicit. Non enim tantū affectibus impedimur, quo minus probanda faciamus, sed imperitia inueniendi, quid quæq; res exigit. Habemus interdum compositum animum, sed residem & in exercitatum ad inueniendum officiorum uiam, quam admonitio demonstrat. Expelle, inquit, falsas opiniones de bonis & malis, in locum autem earum ueras repone: & nihil habebit admonitio, quod agat. Ordinatur ista sine dubio ratione animus, sed non ista tantū. Nam quamuis argumētis collectum sit, quæ bona, quæ mala sint: nihilominus habent præcepta partes suas: & prudentia, & iusticia officijs constant: officia præceptis disponuntur. Præterea ipsum de bonis malisq; iudicium confirmatur officiorum executione, ad quam præcepta perducunt. Vtraq; enim inter se consentiunt: nec illa possunt præcedere, ut non hæc sequantur, & si hæc ordinem sequuntur suum. Vnde apparet illa præcedere. Infinita, inquit, præcepta sunt. Falsum est. Nam de maximis ac necessarijs rebus non sunt infinita. Tenuēs autem differentias habent, quas exigunt tempora, loca, personæ. Sed his quoq; dantur præcepta generalia. Nemo, inquit, præceptis curat insaniam: ergo nec maliciam quidem. Dissimile est. Nam si insaniam sustuleris, sanitas reddita est. Si falsas opiniones exclusimus, non statim sequitur dispectus rerum agendarum: ut sequatur, tamen admonitio corroborabit rectam de bonis malisq; sententiā. Illud quoq; falsum est, nihil apud insanos proficere præcepta. Nam quemadmodū sola non profunt, sic curationē adiuuant, & denunciatio, & castigatio insanos cōercuit. De illis insanis nunc loquor, quibus mens mota est, non erepta. Leges, inquit, ut faciamus quod oportet, nō efficiūt. Et quid aliud sunt, quàm minis mixta præcepta? Primum omnium ob hoc illæ non persuadent, quia minantur. At hæc non cogunt, sed exorant. Deinde

Quod non opus est, asse charum est.

al. animi quoque magis.
al. aliud ingenium esse hominis mobilis et erecti, aliud.

Vt, pro quamuis.

leges

al. cui.

tiam spargit in proximos, accipitque inuicem. Et ideo in singulis uitia populorum sunt, quia illa A
 populus dedit: dum facit quisque peiorem, factus est. Dicit deteriora, deinde docuit: effecta quoque est
 ingens illa nequitia, congesto in unum, quod cuique pessimum scitur. Sit ergo aliquis custos, & au-
 res subinde peruellat, abigatque rumores, & reclamet populis laudantibus. Erras enim, si existi-
 mas nobiscum uitia nasci: superuenerunt, ingesta sunt. Itaque monitionibus crebris, opiniones quæ
 nos circumsonant, compescamus. Nulli nos uitio natura conciliat. Illa liberos ac integros genuit.
 Nihil quidem quod auariciam nostram iritaret, posuit in aperto. Pedibus aurum & argentum subiecit,
 calcandumque ac premendum dedit, & quicquid est, propter quod calcamur ac premimur. Illa uul-
 tus nostros erexit in cælum, & quicquid magnificum mirumque fecerat, uideri à suspicientibus uoluit:
 ortus occasusque, & properantis mundi uolubile cursum, interdiu terrena aperientem, noctu cœle-
 stia: tardos siderum incessus, si cōpares toti, citatissimos, si cogites, quanta spacia nunquam intermis-
 sa uelocitate circueant: defectus solis & lunæ inuicem obstantium. Alia deinceps digna miratu, siue
 per ordinem subeunt, siue subditis causis mota profiliunt, ut nocturni ignium tractus, & sine ullo
 ictu sonituque fulgores cœli fathiscentis, columnæque ac trabes, & uaria simulacra flammarum. Hæc
 supra nos natura disponit. Aurum quidem & argentum, & propter ista nunquam pacem agens ferrum,
 quasi male nobis committerentur, abscondit. Nos in lucem propter quæ pugnaremus, extulimus.
 Nos & causas periculorum nostrorum, & instrumenta, disiecto terrarum pondere eruiamus. Nos for-
 tunæ mala nostra tradidimus: nec erubescimus summa apud nos haberi, quæ fuerant ima terra-
 rum. Vis scire quam falsus oculos tuos decipit fulgor? Nihil est istis quamdiu mersa & inuoluta
 cœno suo iacent, scœdus, nihil obscurius: quid nisi? quando per longissimorum cuniculorum tenebras
 extrahuntur: nihil est illis dum fiunt, & à fece sua separatur, informius. Denique ipsos opifices in-
 tuere, per quorum manus sterile terræ genus & informe perpurgatur, uidebis quanta fuligine obli-
 nantur. Atqui ista magis inquinat animos, quam corpora: & in possessore eorum, quam in artifice
 plus est sordium. Necessarium itaque est admoneri, & habere aliquem aduocatum bonæ mentis, equi
 tanto fremitu, tumultuque: falsorum ueram denique audire uocem. Quæ erit illa uox? Ea scilicet, quæ
 tibi tantis clamoribus ambitiosis exurdato, salubria insusurret uerba: quæ dieat, Nō est quod in-
 uideas istis, quos magnos felicesque populus uocat. Non est quod tibi compositæ mētis habitum
 & sanitatem, plausus excutiat. Non est quod tibi tranquillitatis tuæ fastidium faciat ille, sub illis
 fascibus, purpura cultus. Non est quod feliciorem eum iudices, cui submouetur, quam quem li-
 ctor semita deijcit. Si uis exercere, tibi utile, nulli autē graue, imperium, submoue uitia. Multi in-
 ueniuntur, qui ignem inferant urbibus, qui inexpugnabilia seculis, & per aliquot ætates tuta pro-
 sternant, qui æquum arcibus aggerem attollant, & muros in miram altitudinem adductos arietibus
 ac machinis quassent: multi sunt, qui ante se agant agmina, & tergis hostium graues insistent,
 & ad mare magnum perfusi cæde gentium ueniant: sed hi quoque ut uincerent hostem, cupiditate
 uicti sunt. Nemo illis uenientibus resistit: sed nec ipsi ambitioni, crudelitatique, restiterant. Tunc
 cum agere uisi sunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena deuastandi, &
 ad ignota mittebat. An tu putas sanum, qui à Græciæ primùm cladibus, in qua eruditus est, inci-
 pit, qui quod cuique optimum est, eripuit? Lacedæmoniam seruire iubet, Athenas tacere. Non con-
 tentus tot ciuitatum strage, quas aut uicerat Philippus, aut emerat, & alias alio loco proijcit, &
 toto orbe arma circumfert: nec subsistit unquam lassæ crudelitas, immanium ferarum modo, quæ
 plus quam exigit fames, mordent. Iam in unum regnum multa regna coniecit. Iam Græci Per-
 sæque eundem timent, iam etiam à Dario liberæ nationes iugum accipiunt. idem tamen ultra
 Oceanum solemque indignatur ab Herculis Liberique uestigijs uictoriam flectere. Ipsi naturæ uim
 parat. Non ille ire uult, sed nō potest stare: non aliter, quam in præceps deiecta pondera, quibus
 eundi finis est, iacuisse. Nec Cneo quidem Pompeio externa inire bella aut domestica, uirtus aut
 ratio suadebat: sed insanus amore magnitudinis falsæ, modò in Hispaniam & Sertoriana arma,
 modò ad colligendos piratas ac maria pacanda uadebat. Hæc prætexebantur causæ ad continuan-
 dam potestatem. Quid illum in Africam? quid in Septentrionem? quid in Mithridatem & Arme-
 niam, & omnes Asiæ angulos traxit? Infinita scilicet cupido crescendi, cum sibi uni parum ma-
 gnus uideretur. Quid C. Cæsare in sua fata pariter ac publica immisit? gloria & ambitio, & nul-
 lus supra cæteros eminendi modus. Vnum ante se ferre non potuit, cum R. P. supra se duos fer-
 ret. Quid tu C. Marium semel consulem (unum enim consulatum accepit, cæteros rapuit) cum
 Theutonicos Cimbrosque concideret, cum Iugurtham per Africæ deserta sequeretur, tot pericula
 putas appetisse, uirtutis instinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Isti cum omnia
 concuterent, concutiebantur turbinum more, qui rapta conuoluunt, sed ipsi ante uoluuntur, &
 ob hæc maiore impetu incurrunt, quia nullum illis sui regnum est. Ideoque cum multis fuerint mali,
 pestiferam illam uim, qua plerisque nocuerunt, ipsi quoque sentiunt. Nō est quod credas quenquam fieri
 aliena infelicitate felicem. Omnia ista exēpla, quæ oculis atque auribus nostris ingeruntur, retexenda
 sunt, & plenum malis sermonibus pectus exhauriendum. Inducenda est in occupatum locum uirtus,
 quæ mendacia contra uerum placentia extirpet, quæ nos à populo cui nimis credimus, separer,
 ac sinceris opinionibus reddat. Hæc est enim sapientia, in naturam conuerti, & eò restitui, unde
 publicis error expulerit. Magna pars sanitatis est, hortatores insaniam reliquisse, & ex isto cœtu
 inuicem noxio procul abegisse. Hoc ut esse uerum scias, aspice, quanto aliter unusquisque po-
 pulo uiuat, aliter sibi. Non est per se magistra solitudo innocentie, nec frugalitatem docent rura:
 sed

al. restitit.

al. regimen.

al. abijisse.

A sed ubi testis ac spectator abscessit, uitia subsidunt, quorum, monstrari & conspici, fructus est. Quis eam quam nulli ostenderet, induit pupuram? Quis posuit secretam in auro dapem? Quis sub alicuius rusticæ arboris † proiectus umbra, luxuriæ suæ pompam solus explicuit? Nemo oculis suis lautus est, nec paucorum quidem & familiarium, sed apparatus uitiorum suorum pro modo turbæ spectantis expandit. Itaque iritamētum est omnium in quæ insanimus, admirator & conscius. Ne concupiscamus efficies, si † ne offendamus effeceris. Ambitio, & luxuria, & impotentia scenam desiderant. Sanabis ista, si absconderis. Itaque si in medio urbium fremitu collocati sumus, stet ad latus monitor, & contra laudatores ingentium patrimonium laudet paruo diuitem, & usu opes metientem. Contra illos qui gratiam ac potentiam attollunt, ocium ipse suspicat traditum literis, & animum ab externis ad sua reuersum. Ostendat ex constitutione uulgi beatos, in isto inuidioso fastigio suo tremantes & attonitos, lōgeq; aliam de se opinionem habentes, quàm ab alijs habetur. Nam quæ ab alijs uidentur excelsa, ipsis prærupta sunt. Itaq; examinantur, & trepidant, quoties despexerunt in illud magnitudinis suæ præceps. Cogitant enim uarios casus, & in sublimi maximè lubricos: tunc appetita formidat, & quæ illos graues alijs reddit, grauior ipsis felicitas incumbit. Tunc laudant ocium lene & sui iuris, odio est fulgor, & fuga iam à rebus adhuc stantibus, quæritur: tunc demum uideas philosophantis metus, & ægræ fortunæ sana consilia. Nam quasi ista inter se contraria sint, bona fortuna, & mens bona, ita melius in malis sapimus, secunda rectum auferunt. Vale.

ERASMI IN LIB. XIII. EPISTOLARVM.

Arma agetis introrsus.] Sic habebat prior editio, consentientibus plerisq; exemplaribus. Vnus codex manu descriptus habebat, marinam. unde conijcio legendum, maria introrsus agetis: ut conueniat cum illo Maronis: Iulia qua ponto longè sonat unda refuso. Item cum illo Flacci: Marisq; Baſis obſtrepentis urges Summonere littora, Parum locuples continente ripa. Alioqui legi poterat, arua. Sic enim edificabant in littore, ut aruorum spaciū redderent angustius amplitudine edificiorum. Nam mox sequitur apud Horatium:

Quid quod usq; proximos Reuellis agri terminos? &c. Lib. 2. Ode 18.

Quid in secundam nominum formam animæ perpetuæ.] Sic magno consensu habebant exemplaria. Si pro nominum, legamus hominum, tolerabilior fuerit lectio: ut intelligas animas perpetuas in secundâ hominum formam. Perit enim forma corporis, sed manet ea quæ potior est, aut alia datur priore melior. Sed uero propius est, fuisse scriptum, numinum formam. Numinum enim est immortalitas, animæ secundam habent formam: quod esse quidem cœperunt, sed non desinunt esse. Mollior erit sermo, si sublata præpositione legas, secundam numinum formam perpetuæ: id est, more numinum.

Quam dosinam uocant Græci.] Ex uestigijs nihil certi potuit deprehendi: nisi quod σχολή, aut ἡσυχία scriptum arbitror.

Magno uitam facit.] Videtur deesse uerbum, magno pusillum. Vitam, &c. Tamen erit lectio tolerabilis, si magno, recipias pro sapiente, & addas interrogationis notulam.

Quia animum habet mobilem, at praua illa agit arēs maliciæ, & ea agitata abest. De bono, &c.] Sic habebat prior editio. Quidam codices pro at, habebant ad: & pro agitata, cogitata. Ex diuinatione reposuimus, huic, maliciæ uis quædam inest, quia, siue quæ, animum habet mobilem ad praua. illa agit carent maliciæ, & ea agitatio abest à bono. Non est adhuc, &c.

Tamuli.] Quidam habebant, Tamasi. Catullus iocatur in quendam Volusium: Annales Volusi cacata chara, hinc illud, & qui uocentur. Quam non decori sint, & qui uocentur. Quidam codex sic habebat: Annales Tamusij scis quam non desidero: & si sint, qui uocentur. Tolerabilis erat lectio, si pro uocetur, legas iocentur: ut accipiamus aliquos iocos sparsisse, quod his Seneca delectaretur.

PINCIANI IN EVDDEM.

Illud quasi constet.] Omnis emendatio lectio, constituit: non, constet.

Nec iustus homo esse sine studio sui potest.] Corrige: Nec uirtus autem esse sine studio sui potest. ex uetere lectione.

Sed eam accessiōnem esse.] Eum, legendum: non, eam: ut referas ad locum, ex eadem.

Hanc analyticam, illam topicam placuit appellari.] Eadem aliter profert, Græcis literis: Hanc, dialecticam: illam, rhetoricam placuit appellari.

Analytica in duas partes diuiditur.] Dialectica, in eadem scriptum est, Græcis characteribus: non, Analytica.

Quousq; arationes uestras porrigetis, hæ prouinciarum quidem statione contenti.] Scribendum: Quousq; arationibus uestris fines uestros porrigetis: cetera, ex eadem.

Quantulum enim ex istis epulis, quæ per tot comparatis manus.] Lege, ex eadem: Quantulum enim est, quod, ex istis epulis, quas per tot comparatis manus.

Cuius scientiam nulli dederunt.] Vlli, habent: non nulli, antiquiora duo exemplaria.

Inter septem æui sapientia notus.] Scribe, notos: non, notus: ex castigatis exemplaribus. Posset etiam legi, inter septem æui illius sapientes natus.

Non enim testæ cœnationum, epulas receptura parabantur.] Scribi: Non enim testæ cœnatio in epularum receptura parabantur. ex exemplari Racundi & Primitiui.

Ipse tales inueniunt.] Ista, mallem legeres, quam ipsa.

Et animo humum spectante.] Sunt codices in quibus uerbum, animo, non habetur.

Quæ si audire humanum genus uoluerit.] Scribe, Quam: non, Quæ: ut referat ad naturam. ex uetere lectione.

Facilem actum uitæ daret.] Legendum fortasse: Facilem ac tutam uitam daret.

Itaque hinc textorum, hinc fabrorum officina sunt.] In quibusdam codicibus, non hinc habetur, sed huic: non minus commoda lectione.

Quod lato pariunt insecti pectine dentes.] Sic legitur in omnibus scriptis exemplaribus. Sed, ferunt, esse legendum, non pariunt, docet Ouid. in 6. Metamor. unde hi uersus desumpti. Quod notandum, in eodem Ouidij 6. aliter haberi: Inferitur medium radijs subtegmen acuis, Quod digiti expediunt, atque inter stamina ductum Percussio ferunt insecti pectine dentes, nisi forte Seneca ex commodo suo illos concidit.

Omnia hæc quidem, inquit, sapiens inuenit.] Error in ordine uerborum. Corrige ex codice Facundij et Primitiui: Omnia hæc, inquit, sapiens quidem inuenit.

Quia homines sunt, non quia sapientes.] Lege, quia: non, quia, utrobique. Nam et statim subiicitur, quia uelox est, non quia sapiens.

Aliquem uitriarium ostendere.] Vitriarium, non uitriarium, legi in antiquo exemplari, quod et uidetur exposcere analogie ratio. Præterque grammaticos, quosdam id magis approbare uideo.

Qui uix diligenti manu effingerentur.] Vetus lectio, qui uix diligentia manuum effingerentur.

Et (ut ita dicam) à dijs recentes.] Sunt exemplaria que, recedentes, habeant: non, recentes.

Epist. 92. Qui diem dixit, horam, momentumque temporis, evertendis imperijs sufficere.] Puto, reclamant licet omnia exemplaria, desiderari in his uerbis negationem, non: legendumque, qui diem dixit, non horam, momentumque temporis, cetera. Quam sententiam mutuatus uidetur Seneca à Phalereo Demetrio: qui cum legisset apud Euripidem, diuitias rem esse diariam, sufficereque uel unicam diem ad alleuanda que depressa sunt: uel ea contrariò reliqua pronunciauit ab Euripide recte dicta, nisi quòd non diem fuit dicturus, sed momentum. Autor est Plutarchus in consolatione ad Apollonium.

Si tanta celeritate repararentur cuncta, quanta finiuntur.] Emendatiora exemplaria: Si tanto tempore perirent cuncta, quanto fiunt. Alia, si tam tardè perirent cuncta, quam fiunt.

Ac speculas ad humilem arenam deduxit.] Vetus lectio, ac speculas ad humile deduxit.

Sine interna ui flatuque præclusa uiolenti.] Eadem, siue interna uis flatuque: præclusa uiolenti. Sed expendendum, an sit aptior lectio, præclusi: quam, præclusa.

Felicitatis urbis inimicus.] Puto desiderari hoc loco, principis C. Caligule nomen: quem infensissimū B extitisse urbis successibus, autor est Tranquillus.

Aetas ne homini quidem extrema deducta.] Vetus lectio: Aetas ne homini quidè extrema, à Plauto deducta. Alij codices non, à Plauto, habent: sed, à Plano. Alij, A Planco: rectè. Eusebius in Chronicis: Munacius, inquit Placus, Ciceronis discipulus, orator habetur insignis: qui cum Gallia comata regeret, Lugdunum cōdidit.

Discede, inquit, ambitio: omnium quæ terram premunt, seruius miles esto.] Corruptissima uerba, nec in ullo scripto codice castigatiora. Minus uitiosa, ni fallor, futura, si sic legantur: Discede, inquit, ambitio. Omnium quæ terram premunt, seriem unā esse. Quandoquidem in uetere lectione, fere miles, habetur: non, feruius miles.

Cum ne morti quidem hæc apud nos noceat.] Scribendum puto, ne morti quidem hi apud nos noceant. ut pronomen, hi, referat rumores. Nam dictio, cum, in omnibus antiquis codicibus, pro palā desideratur.

Et hoc malam molitionem habet.] In eisdem sicut recitauit habetur, sed legendum puto, et hæc malā amolitionem habet: hoc sensu, mortem quoque, sicuti infamiam, et alia huiusmodi, amolitionē habere, sed malam: hoc est, amoliri homines illam, sed decipi. Non enim ut creditur malum est nemine id experto. Ab amoliendo amula dicta, quæ circa collum aut in brachijs gestari solent, gratia amoliendi fascinoles, morbosæ. Greci phylacteria uocant: hoc est, ut sic dicam, seruatoria. Dioscorides, et alij.

Epist. 93. Vides autem quale sit, & te non esse contentum, cetera.] Sic prior editio. Corrige: Vides autem quale sit, sole te non esse contentum. ex exemplari domestico: reliquis hoc loco deprauatis. Corroborant hæc emendationem uerba sequentia: Quod potest in hac claritate solis, cetera. et aliquanto post: Paulò antè dicebam, igniculum nihil conferre lumini solis.

Sanctissimæ intemperans usque ad indigesta.] Eadem, ingesta, agnoscit: non, indigesta. Quid si legetur, intemperans æquè ac iniusta.

In quantolibet tempore bona æterna consummat.] Quantumtulo, non quanto: eadem.

Vt in perfecto. Huic malitiæ uis quædam inest.] Scribendum reor, mutata literarum quantitates. Vt imperfecto uiro, huic, malitiæ uis quædam inest. ut sit malitiæ, pro mollitudinis: ut supra.

Ad praua ille agit, carens malicia: & ea agitatio abest à bono.] Locus in omnibus exemplaribus corruptus. Corrigenus fortè sic: Ad praua illum agit carens malicia: et ea agitatio abest à bono.

Vt suarum possessionum Orientis Occidentisque terminus fiat.] Vetus lectio compendiosior et elegantior, ut sua Orientis Occidentisque terminus fiat.

Vtrum proiectum aues differant, an consumatur canibus data præda marinis.] Exemplar diuæ Mariæ proiectam, agnoscit: non, proiectum. ut scribendum sit, proiectas. Item consumantur, libentius legerim quam, consumatur: et Latinis legendum, non marinis. Est enim Virgilianus uersus ex nona: Hæc terra

A terra ignota canibus data praeda Latinis Alitibusq; iaces. —

Nisi illud secundis cinxisset.] Ita omnis scripta & hactenus impressa lectio habet. Correctio erat in promptu, nisi illud secum discinxisset. Discinctum fuisse Meccornatem & Virgilius in elegia in eius obitum, & alij testantur. Seneca uē statim ante: Alitē cinctum putes dixisse. De soluto autem & discincto Meccornatis ingenio, legito multa libro uigesimo Epistolarum, in epistola cuius initium est: Quare quibusdam temporibus prouenerit corrupti generis oratio.

Annales Tanusij.] Lego, Annales Tanusij: tum ex uetere lectione, tum ex Suetonio Tranquillo in Cesare Epist. 94. dictatore. Meminerunt, inquit, huius coniurationis Tanusius geminus in historia. Et mox paulo: Tanusius adiunxit Crassum poenitentia uel metu, cetera.

Quam non decori sint.] Exemplaria quedam, quam non dedecorosi sint. Alia pro decori, derosi, habēt. Sunt etiam quę legant, quam non dederosi sint, ut forte scribendum sit, quanto opere derisi sint: aut sic, quanto derisui sint. & confestim:

Et qui uocentur.] Legitur etiam in nonnullis codicibus, & quid uocentur.

Hęc est uita quorundam longa, & quod Tanusij sequitur annales.] Corrigendum arbitror: Aequę est uita quorundam longa, & quod Tanusij sequitur annales. Sed considera, an magis placet legi per transpositionem dictionum, & quod sequitur Tanusij annales.

Nunquid aliquem esse tam cupidum uitę putas.] Vetus lectio: Nunquid aliquem tam stultę cupidum esse uitę putas.

Emas non quod opus est, sed quod necesse est.] Scribendum reor, contra omnia exemplaria: Non emas quod opus non est, sed quod necesse est. Confirmat hanc emendationem Seneca ipse, subdens: Quod non opus est, asse charū est. Alioqui quod opus est, necesse est. Epist. 95.

Vtiq; alius alio ingeniosior est.] Eadem: Vtiq; alium alio ingeniosorem.

Si tamen illam diutina pestis non infecit, nec enecuit.] Corrige, si tamen illam diutina pestis infecit, nec enecuit: ex exemplari Scholarum Salmaticensium. Dixerat enim paulo ante obscuratam esse, & oppressam indolem, non extinctam. Considerandumq; an sit magis commoda lectio, tantum: quam, tamen.

Si sæpe tecum sint, profutura, quam bona exempla.] Desunt duo uerba in fine addenda, Plus putates: ex uetere lectione.

Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum, deorumq; simulacra ex uicino cernentibus, & alicuius oraculi uocem operientibus.] Locus mutilatus, & uerbis nonnullis cassus in exemplaribus omnibus, præterquam in meo familiari; in quo sic habetur: Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum, deorumq; simulacra ex uicino cernentibus, & alium ante fores alicuius oraculi uocem operientibus.

Et sine ullo ictu sonituq; fulgores cœli fatiscentes.] Legendum uidetur per maiorem, & distinctę: Cœli fatiscentes. Ut per fulgores, accipias quod Græci selas appellant: per cœlos fatiscentes, chasmata. et si uetus omnis lectio non, fatiscentes, præferat: sed, patefcentes.

Hęc supra nos natura disponit.] Vetus lectio: Hęc supra nos itura disposuit. & infra:

Sterile terrę genus & informe perpurgatur.] Maior codicum pars, infernum, legit: non, informe,

Quam quem lictor semita deijcit.] Antiqua lectio, quam te quem lictor semita deijcit.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLARVM LIBER XV.

Epist. XCVI. Non esse petendum, quod impetrare nolueris. De differentia inter decreta & precepta. Et quod ad consummandam sapientiam neutra ualent sine altero. Et secundum Posidonium alia quadam addit necessaria, & aliqua contra medicos.

Petis à me, ut id quod in diem suum dixeram debere differri, repræsentem & scribam tibi; an hęc pars philosophiæ, quam Græci *σπουδαίον* uocant, nos præceptiuam dicimus, satis sit ad consummandam sapientiam. Scio te in bonam partem accepturum, si negauero. Eo magis promitto, & uerbū publicū perire non patior. Postea noli rogare, quod impetrare nolueris. Interdū enim obnixē petimus id, quod recusaremus, si quis offerret. Hęc siue leuitas est, siue uernilitas, puniēda est promittendi facilitate. Multa uideri uolumus uelle, sed nolumus. Recitator historiā ingentem attulit, minutissimē scriptam, arctissimē plicatā, & magna parte perlecta: Desinam, inquit, si uultis. Acclamatur, Recita, recita, ab his qui illum obmutescere ilico cupiūt. Sæpe aliud uolumus, aliud optamus: & uerum ne dijs quidem dicimus, sed dii aut nō exaudiūt, aut miserētur. Ego me omiſsa misericordia, uindicabo, & tibi ingentē epistolam impingam: quā tu si inuitus leges, dicito: Ego mihi hoc cōtraxi. Teq; inter illos numera, quos uxor magno ducta ambitu torquet: inter illos, quos diuitiæ per summā acquisitiæ sudorē, malē habent: inter illos, quos honores, nulla nō arte atq; opera petiti discruciat, & ceteros malorum suorum compotes. Sed ut omisso principio, rem ipsam aggrediar: Beata, inquiunt, uita constat ex actionibus. re- Atis: ad actiones rectas præcepta perducunt. Ergo ad beatam uitam præcepta sufficiunt, non tamen semper ad actiones rectas præcepta perducunt, sed cum obsequens ingenium est. Aliquando frustra adinuentur, si animū opiniones obsident prauæ. Deinde etiā si rectē faciunt, nesciūt facere

facere se rectè. Non potest enim quisquam nisi ab initio formatus, & tota ratione compositus, omnes exequi numeros, ut sciat quādo oporteat, & in quantum, & cum quo, & quemadmodum. Quare non potest toto animo ad honesta conari, ne constanter quidem, aut libenter, sed respiciet, sed hæsitabit. Si honesta, inquit, actio ex præceptis uenit, ad beatam uitam præcepta abunde sunt. Atq; illud ergo hîc his respondemus. Actiones honestas ex decretis fieri, nō tantum præceptis. Si aliæ, inquit, artes contentæ sunt præceptis, contenta erit & sapientia. Nam & hæc ars uitæ est. Atqui gubernatorem facit ille qui præcipit: Sic moue gubernaculum, sic uela submitte, sic secundo uento utere, sic aduerso resiste, sic dubium communemq; tibi uendica. Alios quoq; artifices præcepta confirmant. Ergo ne hoc idem poterunt artifices uiuendi? Omnes istæ artes, circa instrumenta uitæ occupatæ sunt, non circa totam uitam. Itaq; multa illas inhihent extrinsecus, & impediunt, spes, cupiditas, timor. At hæc quæ artem uitæ professæ est, nulla re, quo minus se exerceat, uetari potest. Discutit enim impedimēta, & tractat obstantia. Vis scire quā dissimilis sit aliarum artium cōditio, & huius? In illis excusatiùs est uoluntate peccare, quā calu: in hac maximè culpa est, sponte delinquere. Quod dico, tale est. Grammaticus non erubescit solacisimum, si sciens facit: erubescit, si nesciens. Medicus si deficere ægrum non intelligit, quantum ad artem magis peccat, quā si se intelligere dissimulat. At in hac arte uiuendi, turpior uolentium culpa est. Adijce nunc, quod artes quoq; pleræq; imò ex omnibus liberalissimæ, habent decreta sua, non tantum præcepta, sicut medicina. Itaq; alia est Hippocratis secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis. Præterea nulla ars contemplatiua sine decretis suis est, quæ Græci uocant *Δύμναται*: nobis uel decreta licet appellare, uel scita, uel placita, quæ in geometria & in astronomia inuenies. Philosophia autem & contemplatiua est, & actiua: spectat, simulq; agit. Erras enim, si illam putas tantum terrestres operas promittere: altius spirat. Totum, inquit, mundum scrutor, nec me intra contubernium mortale contineo, suadere uobis, ac dissuadere cōtenta. Magna me uocant, supraq; uos posita.

Medici ueteres.

Lib. I. ubi aliter legitur.

*Nam tibi de summa cœli ratione deumq;
Differere incipiam, & rerum primordia pandam,
Vnde omnis natura creat res, haurit, alitq;
Quæq; eadem rursus natura precepta resoluat:*

al. in omnem uitam.

al. rationum.

al. se uidentium.

ut ait Lucretius. Sequitur ergo, ut cum contemplatiua sit, habeat decreta sua. Quid, quod faciēda quoq; nemo ritè obibit, nisi is, cui ratio erit tradita, quæ in quaq; re omnes officiorum numeros exequi possit? Quos non seruabit, qui in re, præcepta acceperit, non ꝑ in nomine. Imbecilla sunt per se, & ut ita dicam, sine radice, quæ partibus dantur. Decreta sunt quæ muniant, quæ securitatem nostram, tranquillitatemq; tueātur, quæ totam uitam, totamq; rerum naturam simul contineant. Hoc interest inter decreta philosophiæ & præcepta, quod inter elemēta & membra. Hæc ex illis dependent, illa & horum causæ sunt & ꝑ omnium. Antiqua, inquit, sapientia nihil aliud quā faciēda & uitanda præcepit. Et tunc longè meliores erant uiri. Postquam docti prodierunt, boni defuncti. Simplex enim illa & aperta uirtus in obscuram & solertem scientiam uersa est, docemurq; disputare, non uiuere. Fuit sine dubio, ut dicitis, uetus illa sapientia, cum maxime nascens rudis, nō minus quā ceteræ artes, quarū in processu subtilitas creuit. Sed ne opus quidem adhuc erat remedijs diligentibus. Nondum intantum nequicia surrexerat, nec tam latè se sparserat. Poterant uitij simplicibus obstare remedia simplicia. Nunc necesse est tanto opere siora esse munimenta, quanto ualentiora sunt quibus petimur. Medicina quondam paucarum fuit scientia herbarum, quibus sisteretur fluēs sanguis, uulnera coirent paulatim. Deinde in hæc peruenit tam multiplicem uarietatem. Nec est mirum, tunc illam minus negocij habuisse, firmis adhuc, solidisq; corporibus, & facili cibo, nec per artem, uoluptatemq; corrupto. Qui postquā cœpit, non ad tollendam, sed ad iritandam famem quæri, & inuentæ sunt mille condituri, quibus auaritia excitaretur, quæ desiderantib. alimenta erant, onera sunt plenis. Inde pallor, & neruorum uino madentium tremor, & miserabilior ex cruditatibus quā ex fame macies. Inde incerti labentium pedes, & semper qualis in ipsa ebrietate titubatio. Inde in totam cutem humor admissus, distentusq; uenter, dum malè assuescit plus capere, quā poterat. Inde suffusio luridæ bilis, & decolor uultus, tabesq; in se putrescentium, & retorti digiti articulis obrigescentibus, neruorum sine sensu iacentium torpor, aut palpitatio corporum sine intermissione uibratium. Quid capitis uertigines dicam? Quid oculorum auriumq; tormēta, & cerebri estuantis uerminationes, & omnia per quæ exoneramur, internis ulceribus affecta? Innumerabilia præterea febrium genera, aliarum impetu ꝑ subeuntium, aliarum tenui peste repentiū, aliarum cum horrore & multa membrorum quassatione ueniētium? Quid alios referam innumerabiles morbos, supplicia luxuriæ? Immunes erant ab istis malis, qui nondum se delicijs soluerant, qui sibi imperabant, sibi ministrabant. Corpora opere ac uero labore durabant, aut cursu defatigati, aut uentū, aut tellure uersata: excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non poterat. Itaq; nihil opus erat tam magna medicorum suppellectile, nec tot ferramentis atq; pyxidibus. Simplex erat ex simplici causa ualeitudo: multos morbos, multa fercula fecerunt. Vidē quantum rerū per unam gulam transitarum permisceat luxuria, terrarum marisq; uastatrix. Necesse est itaq; inter se tam diuersa dissideant, & hausta malè digerantur, alijs aliō nitentibus. Nec mirum, quod inconstans uariisq; ex discordi cibo morbus est, & illa ex contrarijs naturæ partibus in eundē compulsa

A compulsa redundant. Inde tam nullo ægrotamus genere, quàm uiuimus. Maximus ille medicorū, & huius scientiæ conditor, fœminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui hæc iam & capillis destituuntur, & pedibus ægræ sunt. Non mutata fœminarum natura, sed uita est. Nam cum uirorum licentiam æquauerint, corporum quoq; uirilium uitia æquauerunt. Non minus peruigilant, non minus potant, & oleo & mero uiros prouocant. Aequè inuitis ingesta uisceribus per os reddunt, & uinū omne uomitu remittunt: æquè niuem roqunt, solatium stomachi æstuantis. Libidine uerò, nec maribus quidem cedunt, pati natæ. Dij illas deq; malè perdant: adeò peruersum commentæ genus impudicitæ uiros ineunt. Quid ergo miradum est, in maximū medicorum ac naturæ peritissimum, in mendacio prehendi, cū tot fœminæ podagricæ caluæq; sint? Beneficium sexus sui, uitij perdiderunt: & quia fœminam exuerūt, damnatæ sunt morbis uirilibus. Et antiqui medici nesciebant dare ꝑ cibum sapius, & uino fulcire uenas cadentes: nesciebant sanguinem emittere, & diutinam ægrotationem balneo sudoribusq; laxare: nesciebant crurum uincula, brachiorumq; latentem uim, & in medio sedentem, ad extrema reuocare. Non erat necesse circumspicere multa auxiliorum genera, cum essent periculorum paucissima. Nūc uerò quàm longè processerunt mala ualitudinis? Has usuras uoluptatum pendimus, ultra modum fasq; concupitarum. Innumerabiles esse morbos non miraberis, coquos numera. Cessat omne studium: & liberalia professi, sine ulla frequentia, desertis angulis præsidet. In rhetorū ac philosophorum scholis solitudo est. At quàm celebres culinæ sunt, quanta circa nepotum focos iuuentus premit. Transeo puerorum infeliciū greges: quos post transacta cōuiuia, aliq; ꝑ cubi- culi contumeliæ expectant. Transeo agmina exoletorū, per nationes coloresq; descripta, ut eadem omnibus leuitas sit, eadem primæ mēsuræ lanuginis, eadem species capillorum, ne quis cui rector est coma, crispulis misceatur. Transeo pistorum turbā, transeo ministratorum, per quos signo dato ad inferendam cœnam discurritur. Dij boni, quantum hominum unus uenter exercet. Quid tu illos boletos uoluptarium uenenum, nihil occulti operis iudicas facere, etiā si præsentanei non fuerant? Quid tu illam æstiuam niuem non putas callum iecinoribus obducere? Quid illa ostrea inertissimam carnem, cœno saginatam, nihil existimas limosæ grauitatis inferre? Quid illud ꝑ Sociorum garū, preciosam malorum pisciū saniem, non credis urere falsa tabe præcordia? Quid illa purulenta, & quæ tantum non ab ipso igne in os transferuntur, iudicas sine noxa, in ipsis uisceribus extinguir? Quàm fœdi atq; pestilentes ructus sunt, quantum fastidium sui exhalantibus ꝑ crapula uentrem. Scias putrescere sumpta, non coqui. Memini fuisse quondā ꝑ Aesopi nobilem patinam, in quam quicquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnum suum, popina congesserat: ueneriæ spondyliq;, & ostrea eatenus circumcisa, qua edūtur, interuenientib; distinguebantur echinis, torti distraeti sine ullis ossibus nulli cōstrauerunt. Pigeat esse singula, coguntur in unum sapores. In cœna fit, quod fieri debet faturo in uentre. Expecto iam ut manducata ponantur. Quantulo aut hoc minus est, testas excerpere atq; ossa, & den- tiū opera coquum fungi. Graue est luxuriari per singula, omnia semel & in eundem sapore uersa ponantur. Quare ego ad unam, rem manū porrigā: Plura ueniunt simul. Multorum ferulorū ornamenta cocant & cohæreant. Sciant protinus hi, qui iactationem ex istis peti & gloriam aiēbant, non ostendi ista, sed conscientiæ dari. Pariter sint quæ disponi solent, iure uno perfusa. Nihil intersit, ostrea echinis, spondyli perturbati nullis cōcoctiq; ponantur. Nō esset cōfusior uo- mentiū cibus. Quomodo ista perplexa sunt, sic ex istis nō singulares morbi nascuntur, sed inexplicabiles, diuersi, multiformes: aduersus quos & medicina armare se cœpit multis generib; multis obseruationibus. Idē de philosophia dico. Fuit aliquando simplicior, inter minora peccātes, & leui quoq; cura medicabiles. Aduersus tantam morū euerfionem, omnia cōtanda. Et utinam sic deniq; lues ista uinceretur. Non priuatim solū, sed publicè furimus. Homicidia compescimus, & singulas cædes. Quid bella, & occisarum gentiū gloriosum scelus? Non auaricia, nō crudelitas modū nouit: & ista quādiu furtim & à singulis fiunt, minusq; noxia, minusq; monstruosa sunt. Ex senatuscōsultis plebisq; scitis sœua exercentur, & publicè iubentur, uetita priuatim: quæ commissa rapite luerent, tñ quia ꝑ paludati fecere, laudamus. Non pudet homines, mitissimum genus, gaudere sanguine alterno, bella gerere, gerendaq; liberis tradere: cū inter se etiam mutis ac feris pax sit. Aduersus tam potentem explicitūq; latē furorem, operosior philosophia facta est, & tantū sibi uirium sumpsit, quantum his, aduersus quæ parabatur, accesserat. Expeditum erat, obiurgare indulgentes mero, & petentes deliciorē cibum: non erat animus ad frugalitatem magna ui reducendus, à quo paululum discesserat.

Nunc manibus rapidis opus est, nunc arte magistra.

Voluptas ꝑ ex omni quæritur. Nullum intra se manet uitium. In auariciā præceps luxuria est, hō nestatis obliuio inuasit. Nihil turpe est, cuius placet preciū. Homo, sacra res, ꝑ homo iam per- sum & iocū occiditur: & quæ erudiri ad inferenda accipiendaq; uulnera nefas erat, is iam nudus inermisq; producitur, satisq; spectaculi in homine mors est. In hac ergo morū peruersitate, desideratur solito uehementius aliquid, quod mala inueterata discutiat: decretis agendū est, ut reuelatur penitus falforum recepta persuasio. His si adiunxerimus præcepta, consolationes, adhortationes, poterunt ualere, per se inefficaces sunt. Si uolumus habere obligatos, & malis quibus iā tenentur, auellere, discant quid malū, quid bonū sit. Sciant omnia præter uirtutē mutare nomē, modò mala fieri, modò bona. Quemadmodum primū militiæ uinculum est religio, & signorum amor, &

Hippocrates
nimiam.

al. scyphum.

al. cubili.

al. Sofforum.

al. crapulam
ueterem.

al. in sermone
nobilem.

al. palam.

al. ab omni par-
te quæritur.
al. homini.

amôr, & deferendi nefas: tunc deinde facilè cætera exiguntur mandanturque ad iusiurandum adactis: ita in his quos uelis ad beatam uitam perducere, prima fundamēta iacienda sunt, & inuanda uirtus. Huius quædam superstitione teneantur: hanc ament: cum hac uiuere uelint, sine hac nolint. Quid ergo? Non quidam sine institutione subtili euaserunt probi, magnosque profectus assecuti sunt, dum nudis tantum præceptis obsequuntur? Fateor: sed felix ingenium illis fuit, & salutaria in transitu rapuit. Nam ut dii immortales nullam didicere uirtutem, cum omni editi, & pars naturæ eorum est, esse bonos: ita quidam ex hominibus egregiam sortiti indolem, in ea quæ tradi solent, perueniunt sine longo magisterio, & honesta complexi sunt, cum primum audierunt. Vnde ista tam rapacia uirtutis ingenia, uel ex se fertilia? At illis aut hebetibus & obtusis, aut mala consuetudine obsefsis diu, rubigo animorum effricanda est. Cæterum ut illos in bonum pronos, citius educit ad summa, & hos imbecilliores adiuuabit, malisq; opinionibus extrahet, qui illis philosophiæ placida tradiderit: quæ quàm sit necessaria † scilicet uideas. Quædam insident nobis, quæ nos ad alia pigros, ad alia temerarios faciunt. Nec hæc audacia reprimi potest, nec illa inertia suscitari, nisi causæ eorum eximatur, falsa admiratio, falsa formido. Hæc nos quæ diu possident, dicas licet: Hoc patri præstare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hospitibus: tentantem auaricia retinebit. Sciet pro patria pugnandum esse: dissuadebit timor. Sciet pro amicis desudandum esse, ad extremum usque sudorem: sed deliciæ uetabunt. Sciet in uxorem grauissimum esse genus iniuriæ, habere pellicem: sed illum libido in cōtraria impinget. Nihil ergo proderit dare præcepta, nisi prius amoueris obstantia præceptis: non magis quàm proderit arma in conspectu posuisse, propiusq; admouisse, nisi usuræ manus expediuntur: ut ad præcepta quædamus, possit animus ire, soluendus est. Putemus aliquem facere quod oportet, nō faciet assidue, non faciet æqualiter: nescit enim quare faciat. Aliqua uel casu uel exercitatione † exhibebit reſta: sed non erit in manu regula, ad quæ exigantur, cui credat reſta esse quæ fecit. Non promittet se talem in perpetuum, qui casu bonus est. Deinde præstabunt tibi fortasse præcepta, ut quod oportet facias: non præstabunt, quemadmodum oportet: & si hoc non præstant, ad uirtutem non perducunt. Faciet quod oportet monitus: concedo. Sed id parum est: quoniam quidem non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat. Quid est cœna sumptuosa flagitiosius, & equestrem censum consumente? Quid tam dignum censoria nota, si quis (ut isti ganeones loquuntur) sibi hæc & genio suo præstet? & toties tamen sestetertio adjiciales cœnæ frugalissimis uiris constituerunt. Eadem res si gulæ datur, turpis est: si honori, reprehensionem effugit. Non enim luxuria, sed inpenſa solennis est. Mullum ingentis formæ (quare autem non pondus adjicio, & aliorum gulum irito? quatuor pondo & ad selibram fuisse aiebant) Tyberius Cæsar missum sibi, cum in ma-

al. seculo. cellum deferri & uenire iussisset: Amici, inquit, † omnia me fallūt, nisi istum mullum aut Apitius emerit, aut Publius Octauius. Ultra spem illi coniectura processit. Licitati sunt. Vicit Octauius: & ingentem consecutus est inter suos gloriam, cum quinque sestetertijs emisſet piscem, quem Cæsar uendiderat, ne Apitius quidem emerat. Numerare tantū Octauio fuit turpe, non illi qui emperat, ut Tyberio mitteret. quanquam illum quoque reprehenderim. Admiratus est rem, qua putauit Cæsarem dignum. Amico ægro aliquis assidet: probamus. At hoc si hæreditatis causa facit, Vultur est, cadauer expectat. Eadem aut turpia sunt, aut honesta. Refert, quare, aut quemadmodum fiant. Omnia autem honestè fient, si honesto nos addixerimus, idque unum in rebus humanis bonum iudicauerimus, quæq; ex eo sunt: cætera in diē bona sunt. Ergo insigi debet persuasio ad totam pertinens uitam. Hoc est quod decretum uoco. Qualis hæc persuasio fuerit, talia erunt quæ agentur, quæ cogitabuntur. Qualia autem hæc fuerint, talis uita erit. In particulas suasisse, totum ordinanti parum est Marcus Brutus in eo libro, quem *ut iustitiam* inscripsit, dat multa præcepta & parētibus & liberis & fratribus: hæc nemo faciet quemadmodum debet, nisi habuerit quod perferat. Proponamus oportet finem summi boni, ad quem nitamur, ad quem omne factum nostrū dictumq; respiciat, ueluti nauigantibus ad aliquod sidus dirigendus est cursus. Vita sine proposito uaga est. Quod si utiq; proponendum est, incipiunt necessaria esse decreta. Illud puto concedes, nihil esse turpius dubio, & incerto ac timido, pedē modò referente, modò producente. Hoc in omnibus rebus accidet nobis: nisi eximantur quæ † reprehendunt animos ac detinent, & † præconari totos uetant. Quomodo sint dii colendi, solet præcipi. Accendere aliquem lucernas labbatis prohibeamus: quoniam nec lumine dii egent, & ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus salutationibus matutinis fungi, & foribus assidere templorum: humana ambitio istis officijs capitur: Deum colit, qui nouit. Vetemus lintea & strigiles Ioui ferri, & speculum tenere Iunoni. Non querit ministros Deus. Quid nō ipse humano generi ministrat. Vbiq; & omnibus præstō est. Audiat licet, quemadmodum seruire in sacrificijs debeat, quàm procul resiliare à molestis superstitionibus: nunquam fatis † profectum erit, nisi qualē debet Deum, mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, beneficia gratis dantē. Quæ causa est dijs benefaciendi? natura. Errat, si quis putat illos nocere uelle uel posse: nec accipere iniurias queunt, nec facere. Lædere etenim lædiq;, coniunctum est. Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos periculo exemit, nec periculosos quidem fecit. Primus est deorū cultus, deos credere. Deinde, reddere illis maiestatem suam, reddere bonitatē, sine qua nulla maiestas est. Scire, illos esse qui præſident mundo, qui uniuersa ut sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiosi singulorum. Hi nec dant malum, nec habent. Cæterum castigant quosdam,

A quosdam, & coercent, & irrogant pœnas, & aliquando † spe boni puniunt. Vis deos propitiare? *al. specie.* Bonus esto. Satis illos coluit, quisquis imitatus est. Ecce altera quæstio, quomodo hominibus sit utendum. Quid agimus? quæ damus præcepta? Ut parcatur sanguini humano? Quantulum est ei non nocere, cui debeas prodesse? Magna scilicet laus est, si homo māsuetus homini est. Præcipimus ut naufrago manum porrigat, erranti ut uiam mōstret, cum esuriēte panem suum diuidat? Quando omnia quæ præstanda sunt ac uitanda, dicam, cū possim breuiter, hanc illi formulā humani officij tradere? Omne hoc quod uides, quo diuina atq; humana cōclusa sunt, unū est, membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos ædedit, cum ex iisdē & in eadem gigneret. Hæc nobis amorē indidit mutuū, & sociabiles fecit. Illa æquum iustumq; cōposuit. Ex illius constitutione miserius est nocere, quā lædi. Ex illius imperio paratæ sunt iuuantis manus. Iste uersus & in pectore & ore sit:

Homo sum, humani nihil à me alienum putō.

† Habeamus in commune, quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi similima est, *forte, Cœdā mus.* quæ casura, nisi inuicem obstarent, hoc ipso sustinetur. Post deos hominesq; , dispiciamus quomodo rebus sit utendum. In superuacuum præcepta iactauimus, nisi illud præcesserit, qualem de quaq; re habere debeamus opinionem, de paupertate, de diuitijs, de gloria, de ignominia, de patria, de exilio. Aestimemus singula, fama remota: & quæramus quid sint, non quid uocentur. Ad uirtutes transeamus: præcipiet aliquis, ut prudentiam magni æstimemus: ut fortitudinem complectamur: temperantiā amemus: iusticiam, si fieri potest, propius etiam quā cæteras nobis applicemus. Sed nihil agatur, si ignoramus, quid sit uirtus: una sit, an plures: separatæ, an annexæ: an qui unā habet, & cæteras habeat: quomodo inter se differāt. Nō est necesse fabro de fabrica quærere, quod eius initiū, quis usus sit, nō magis quā pantomimo de arte saltādi. Omnes istæ artes se sciunt, nihil deest. Non enim ad totā pertinent uitā. Virtus & aliorum scientia est, & sui: discendum de ipsa est, ut in ipsa uoluntas discatur. Actio recta nō erit, nisi recta fuerit uoluntas. Ab hac enim est actio. Rursus uoluntas nō erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit. Ab hoc enim est uoluntas. Habitus porro animi nō erit in optimo, nisi totius uitæ leges perceperit, & quid de quōq; iudicandum sit, exegerit, nisi res ad uerū redegerit. Non contingit tranquillitas, nisi immutabile certumq; iudicium adeptis. Cæteri decidunt subinde, & reponuntur, & inter omiſsa appetitaq; alternis fluctuantur. Causa uisq; iactationis est, quod nihil liquet, incertissimo regimine utētibz, fama. Si uis eadem semper uelle, uera oportet uelis. Ad uerum sine decretis nō peruenitur: cōtinent † uitā. Bona & mala, honesta & turpia, iusta & iniusta, pia & impia, uirtutes ususq; cōtutū,

B rerum cōmodarum possessio, existimatio ac dignitas, uoletudo, uires, forma, sagacitas sensuum, hæc omnia æstimationem desiderant: † scilicet quantū cuiq; in censum deferendū sit. Falleris enim, & pluris quædam quā sunt, putas: adeoq; falleris, ut quæ maxima inter nos habentur, diuitiæ, gratia, potentia, sestertio nummo æstimanda sint. Hoc nescies, nisi cōstitutionē ipsam, qua ista inter se æstimantur, inspexeris. Quēadmodum folia uirere per se nō possunt, ramū desiderāt, cui inhæreant, ex quo trahant succum: sic ista præcepta si sola sunt, marcent: infigi uolunt sectæ. Præterea non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipso confirmari illa quo tolluntur. Quid enim dicunt, præceptis satis uitā explicari, superflua esse decreta sapientiæ, id est, dogmata? Atqui hoc ipsum quod dicunt, decretum est, tā hercule, quā si nunc ego dicerē recedendum esse à præceptis superuacuis & decretis, in hæc sola studium conferendum: hoc ipso quo negarem curanda esse præcepta, præciperem. Quædā admonitionem philosophiæ desiderant, quædam probationem: & quidē multa, quia inuoluta sunt, uix summa diligentia ac summa subtilitate aperiuntur. Si probationes necessariæ sunt, & decreta, quæ ueritatem argumentis colligunt. Quædam aperta sunt, quædam obscura. Aperta, quæ sensu cōprehenduntur, quæ memoria: obscura, quæ extra hæc sunt. Ratio autem non impletur manifestis. Maior eius pars pulchriorq; in occultis est. Occulta probationem exigunt, probatio non sine decretis est: necessaria ergo decreta sunt. Quæ res cōmunem sensum facit, eadem perfectū, certarum rerum persuasio, sine qua omnia in animo nant. Necessaria ergo sunt decreta, quæ dant animis inflexibile iudicium. Deniq; cum monemus aliquem, ut amicum eodem habeat loco quo se, ut ex inimico cogitet posse fieri amicum, in illo amorem incitet, in hoc moderetur odium, adjicimus iustum & honestum. Iustum autem honestumq; decretorum nostrorum continet ratio. Ergo hæc necessaria est, sine qua nec illa sunt. Sed utraq; iungamus. Namq; & sine radice inutiles rami sunt, & ipsæ radices his quæ genuere adiuuantur. Quantum utilitatis manus habeat, nescire nulli licet: apertē iuuāt. Cor, illud quo manus uiuunt, ex quo impetum sumunt, quo mouentur, latet. Idem dicere de præceptis possunt, aperta sunt: decreta uerō sapientiæ in abdito. Sicut sanctiora sacrorū tantū initiati sciunt, ita in philosophia, arcana illa admisis receptisq; in sacra ostēduntur. At præcepta, & alia huiusmodi, prophanis quoq; nota sunt. Posidonius non tantū præceptionem (nihil enim nos hoc uerbo uti prohibet) sed etiam suasionem, & consolationem, & exhortationem necessariam iudicat. His adjicit causarum inquisitionem, quam cur ætiologiam dicere non audeamus, cum Grammatici, custodes Latini sermonis, suo iure ita appellent, non uideo. Ait utilem futuram esse descriptionem cuiusq; uirtutis. Hanc Posidonius etymologiam uocat: quidam χαρακτισμὸν appellāt, signa cuiusq; uirtutis & uitij ac notas reddentem, quibus inter se similia discriminentur. Hæc res eandem uim habet, quam præcipere. Nam qui præcipit, dicit. Illa facies, si uoles temperans esse. Qui

Seneca.

q

describit,

describit, ait, téperans est, qui facit illa, qui illis abstinet. Quæris, quid intersit? Alter præcepta uir-
tutis dat, alter exemplar. Descriptiones has, & (ut publicanorū utar uerbo) *ἀπογραφάς*, ex usu esse
confiteor. Proponamus laudanda, inuenietur imitator. Putas utile tibi dari argumenta, per quæ
intelligas nobilem equum, ne fallaris empturus, ne operā perdas in ignauo. Quanto hoc utilius
est, excellentis animi notas nosse, quas ex alio in se transferre permittitur?

*Continuò pecoris generosi pullus in aruis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus inire uiam, & flumines tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponto.
Nec uanos horret strepitus, illi ardua ceruix,
Argutumq; caput, breuis alius, obesaq; terga
Luxuriatq; toris animosum pectus anbeli:
—tum, si quæ sonitum præcul arma dedere,
Stare loco nescit, micat auribus, & fremit artus,
Collectumq; premens uoluit sub naribus ignem.*

Dum aliud agit, Virgilius noster describit uirum fortem. Ego certè non aliam imaginem magno
uiro dederim, si mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum ciuiliū impavidus, & primus
incessens ad motos iam exercitus alpibus, ciuiliq; se bello ferens obuium, non alium illi assigna-
uerim uultum, non alium habitum: altius certè nemo ingredi potuit, quàm qui simul contra Cæ-
sarem Pompeiumq; se sustulit, & alij Cæsarianas opes, alijs Põpeianas fouentibus, utrumq; pro-
uocauit, ostenditq; aliquas esse R. P. partes. Nam parum est in Catone dicere: Nec uanos horret
strepitus. Quid ni, cum ueros uicinosq; non horreat? Cum contra decè legiones & Gallica auxi-
lia, & mixta Barbarica arma ciuilibus, uocem liberam mittat, & Rempub. hortetur, ne pro liber-
tate decìdat, sed omnia experiatur, honestius in seruitutem casura, quàm itura? Quantum in illo
uigoris ac spiritus, quantum in publica trepidatione fiduciæ est? Scit se unum esse, de cuius statu
non agatur: † non quæri, an liber Cato, sed an inter liberos sit. Inde periculorum gladiatorumq;
contemptus. Libet admirantem inuictam constantiam uiri, inter publicas ruinas non labantis,
dicere: Luxuriatq; toris animosum pectus. Proderit non tantum quales esse soleant boni uiri, di-
cere, formamq; eorum & lineamenta deducere, sed quales fuerint, narrare, & exponere: Catonis
illud ultimum ac fortissimum uulnus, per quod libertas amisit animam: Lælij sapietiam, & cum
suo Scipione concordiam: alterius Catonis domi forisq; egregia facta: Tiberonis ligneos lectu-
los, qui in publicum sternerentur, hædinasq; pro stragulis pelles, & ante ipsius Iouis cellâ pro-
posita conuiujs uasa fictilia: quid aliud? pauperratem in Capitolio consecrare. Vt nullum aliud
factum eius habeam, quo illum Catonibus inferam, hoc parum credimus? Censura fuit illa, non
cæna. O quàm ignorant homines cupidi gloriæ, quid illa sit, aut quemadmodum petenda. Illo
die populus Romanus multorum supellectilè spectauit, unius miratus est. Omnium illorū aurū
argentūq; fractū est, & in milites conflātū. At omnibus seculis Tiberonis fictilia durabūt. Vale.

ERASMI IN LIBRVM XV. EPISTOLARVM.

Epist. 96. Veneriæ spondyliq;.] Quid sibi uelit illa uox, ueneriæ, nondum quini deprehendere, non suffragantibus
exemplaribus, quæ ferè consentiunt. Viueras in delicijs fuisse, non legi: & hic piscium tantum sit mentio. An mure-
næ legèdum sit, nescio. Aristoteles inter genera piscium refert *sphyrænā*. Theodorus uertit malleolum. fieri potest,
ut hæc uox ignota, deprauata fuerit in ueneriam, aut aliam huic similem. Nam uariè habetur.

Echinis totā distractiq; sine ullis ossib. nulli cōstrauerunt. Piget esse picta, singula coquū-
tur in urna saporis.] Sic habebat editio prior. Aliud exēplar habebat: Echini torti distractiq; sine ullis ossib.
nullis contraxerūt pituitā. Aliud cōsentiebat: nisi quòd pro multis, habebat nulli. In alijs alia atq; alia erat lectio,
sed nulla quā totam probares. Itaq; diuinādum est, quod in eruditiss. autoribus nimium crebrò accidit. Vide num sic
legendum: Spondyliq; & ostrea, eatenus circumcisa qua eduntur, interuenientibus distinguebātur echinis. Totam
distracti sine ullis ossibus nulli constrauerāt. Piget esse singula, coguntur in unum saporis: ut, piget esse, sit pro, pi-
get comedere. Vox, picta, uidetur superesse. Enarrator quispiā supra singula, adiecerat dicta: id alius uertit in pi-
cta, aut si quid ad rem facit, elixa, legendum arbitror. Existimo me propemodum totam lectionem diuinasse.

Et præconari totos uetent.] Arbitror legendum, perconari, pro perficere, siue pertendere.

PINCIANI IN EVNDEM.

Epist. 96. Atq; illud ergo hīc his respondemus.] Lego: Atqui est illud ergo & hoc. His respondemus. ex eadē.
Vnde omnis natura creat res, haurit, alitq; Quæq; eadem rursus.] Vetus lectio: Vnde omnis na-
tura creat res, auget, alitq; Quoq; eadem rursus: minus uitio se. Scribendum: Vnde omnis natura creet res, auget,
alitq; Quoq; eadem rursus. ex Lucretio, primo.

Qui in re præcepta acceperit, non in nomine.] Exemplar Franciscanum, qui in rem præcepta acce-
perit, non in omne. Confirmatur hæc lectio uerbis continuò sequentibus: Imbecilla sunt per se, ut ita dicā, sine radi-
ce quæ partibus dātur. In quibus uerbis deest coniunctio, & ex uetere lectione: ut sit, & ut ita dicam sine radice.

Non minus peruigilant, non minus potant.] In codice antiquo non habetur, peruigilāt: sed, perui-
gilātur: ut ferè persuadeat scribendum esse pugillātur, etsi uerbum sit non frequentatum: tamen quia Seneca solet
huiusmodi uti uerbis, non debet uideri nimis absurdum si sic legatur. Pugiles autem fuisse mulieres, Iuuenalis pro-
clamat:

al. Non enim
queri debet,
an.

B

A clamat: & Terentius id quoq; innuere uidetur, dicens: Si qua est paulo habitior, pugilem esse aiunt.

Et uinum omne uomitu remittunt.] Remetiuntur, non, remittunt: uetus omnis lectio.

Quanta circa nepotum focos iuuentus premit.] Scribendum reor, premitur: non, premit.

Quid illud Sotiorum garum, preciosam malorum piscium saniem.] Lego, sotiorum: non, Sotiorum: ex eadem, & Plinio lib. 3. cap. 7. & Ausonio poeta, & omnibus ferè scriptoribus. Præterea dictio, malorum, in uetustissimo codice Facundi & Primitiui non habetur: quod non admodum probo. Videtur enim significare scombros pisces, ad nihil aliud utiles: teste eodem Plinio, eodem loco.

Exhalantibus crapula uentrem.] Corrige, exhalantibus crapulam ueterum. & mox statim, concoqui, pro coqui, ex eodem.

Memini fuisse quondam in sermone nobilem patinam.] Sic quidē omnia præferunt exemplaria. Sed, nisi coniectura fallor, legi debet: Memini fuisse quondā Aesopi nobile patinam. De hac Aesopi patina Plinius libro 10. capite 51. Meminit & Aesopi huius, ut ditiſſimi, Macrobius tertio Saturnaliorum.

Apud lautos solet diem ducere.] Sic oēs codices, sed frigida opinor sententia. Animaduertendumq; an sit fidelior scriptura, diduci in diuersas patinas, quā, diē ducere: hoc sensu, quæ separata & diducta magnificas & sumptuosas apud lautos struunt mensas, ea omnia in unam Aesopi patinam accumulata fuisse.

Et ostrea eatenus circumcisa, quæ eduntur, interuenientibus distinguebantur.] Puto corrigendum, & ostrea ē testis circumcisa, quæ dentibus interuenientibus distinguebatur: aut sic, quæ dentium interuentu distinguebatur. Nā dictio, echinis, ad sequētia pertinet. Legēdumq; echini: non, echinis. Obuallāt hāc correctio, nē uerba quæ sequuntur: Quātulo autē minus est hoc testas excerpere, atq; ossa. Dentium opera coquum fungi.

Distractiq; sine ullis ossibus nulli.] Exemplaria quædam, distracti, habent: non, distracti. Alia, distincti. Alia, distincti.

Constrauerunt. Piget esse iam singula, coquuntur in unum sapes. In cœna fit, quod fieri debet saturo in uentre.] Vitiatissima uerba, restituendāq; ad hunc modum, ex exemplaribus Pinciani, & Facundi, ac Primitiui: contraxerint pituitam singula. Coquuntur in unum. Sapor is in cœnam fit, qui fieri debet saturo in uētre. Sunt tamen exemplaria quædam, quæ, congeruntur, præferant: non, coquuntur.

Priuatim quæ commissa capite luere, tamen quia paludati fecere, laudamus.] Verbum, priuatim, superioribus adiungendum. In reliquis uariant exemplaria. Quædam legunt: Quæ clām commissa capite luere, tamen, cetera.

Honestatis obliuio inuasit.] Elegantior uetus lectio: Honesti obliuio inuasit.

B Homo sacra res, homo iam per lusum & iocum occiditur.] Eadem: Homo sacra res, homini iam per lusum, cetera: rectius, ut alludat ad ueterem parœmiam: Homo homini Deus.

Sciet in uxorem grauissimum esse genus iniuriæ, habere pellicem.] Verbum, habere, delendum: ex uetere lectione.

Errat, si quis putat illos nocere uelle uel posse: nec accipere iniuriam, cetera.] Legēdum: Errat, si quis putat illos nocere uelle. Non possunt. Nec accipere iniuriam. cetera. ex eadem.

Paratæ sunt iuuantis manus.] Exemplar familiare, paratæ sunt ad iuuandum manus. In reliquis, paratæ sunt iuuandis manus.

Habeamus in commune, quod nati sumus.] Exemplar Franciscanum: Habeamus. In commune nati sumus. ut fortē non, Habeamus, legendum sit: sed, Coeamus.

Rerum commodarum possessio, existimatio ac dignitas.] Quidam codices, commodatio: non, commodarum. Alij, moderatio.

Recedendum esse à præceptis superuacuis & decretis.] Corrige, recedendum esse à præceptis superuacuis sine decretis: hoc est, quæ præcepta superuacua sunt sine decretis.

Aperta, quæ sensu comprehenduntur, quæ memoria. Obscura, quæ extra hæc sunt.] Nullo pacto adduci possum, ut credā fidelia esse duo illa uerba, quæ memoria: nec intelligo sensum ullum cōmodum posse ex his erui. Cum itaq; paulo post sensus communis fiat mentio, subdubito an scribendum sit, etsi durior castigatione, hoc pacto: Aperta, quæ sensu comprehenduntur communi. Obscura, quæ extra hunc sunt.

Sine qua omnia in animo natant. Necessaria ergo sunt decreta.] Scribo: Sine qua si omnia in animo natant, necessaria sunt decreta. ex exemplari Facundi & Primitiui.

Luxuriatq; toris animosum pectus anhelum, tum si qua sonitum procul arma dedere.] Verbum, anhelum, non habetur in uetere lectione, nec item in tertio Georgicorum, unde mutuati sunt hi uersus. Item scito deesse ex serie Virgiliani carminis uerba compluscula quæ in codice antiquo gymnasij Salmanticensis plenè leguntur hoc pacto: Luxuriatq; toris animosum pectus. Honesti Spadices, glauciq; color deterrimus albis & giluo. Tū si qua sonitum procul arma dedere.

Fractum est, & in milites conflatum.] Exemplar Franciscanum, fractum est, & milies conflātū. Exemplar Scholasticum, fractum est, conflatum. reliqua non agnoscit. Legēdū fortē, fractū est, & in uila es conflatum.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM

AD LVCILIVM LIBER XVI.

Epist. XCVII. Assentiendum esse factorum decretis.

Tantum tu indignaris aliquid, aut quereris; & nō intelligis, nihil esse in istis mali, nisi hoc unū, quod indignaris & quereris? Si me interrogas, nihil puto uiro miserū, nisi aliqd esse in Seneca.

q 2 rerum

rerum natura, quod putet miserum. Non ferā me, quo die aliquid ferre non potero. Malē ualeo, A
pars fati est. Familia decubuit, scēnus offendit, domus crepuit. Damna, uulnera, labores, metus
incurrerunt. Soler fieri, hoc parum est, debuit fieri: decernūtur ista, non accidunt. Si quid credis
mihi, intimos affectus meos tibi cū maximē detego: in omnibus quæ aduersa uidentur & dura,
sic formatus sum. Non pareo Deo, sed assentior: ex animo illum, nō quia necesse est, sequor. Nihil
unquā mihi incidet, quod tristis excipiam, quod malo uultu: nullum tributum inuitus cōferam.
Omnia autē ad quæ gemimus, quæ expauescimus, tributa uitæ sunt. Horum, mi Lucili, nec spera-
ueris immunitatē, nec petieris. Vesicæ te dolor inquietauit. Epulæ uerō erunt parū dulces, detri-
menta continua: propius accedā, de capite timuisti. Quid tu nesciebas hæc te optare, cū optares
senectutem? Omnia ista in lōga uita sunt, quomodo in longa uia, & puluis, & lutū, & pluuia. Sed
uolebam uiuere, carere tamen incōmodis omnibus. Tam effœminata uox uirū dedecet. Videris
quemadmodum hoc uotū meum excipias. Ego illud magno animo, nō tantū bono facio. Neq;
dij, neq; deæ faciant, ut te fortuna in delicijs habeat. Ipse te interroga, si quis potestātē tibi Deus
faciat, utrū uelis uiuere in macello, an in castris. Atqui uiuere, mi Lucili, militare est. Itaq; hi qui
iactantur, & per operosa atq; ardua fursum atq; deorsum eunt, & expeditiones periculosissimas
obeunt, fortes uiri sunt, primoresq; castrorum. Isti quos publica quies, alijs laborantibus molli-
ter habet, † turturillæ sunt, tuti contumeliæ causa. Vale.

al. turtille.

*Epist. XC VIII. Vitia hominū esse, non temporū. Et quod praua cōsuetudo latē inuerecūdiā
induxerit criminibus, quæ secundum naturam conscientia tuta esse non possunt.*

Erras, mi Lucili, si existimas nostri seculi esse uitium, luxuriā & negligentia boni moris, & alia
quæ obijcit suis quisq; temporibus. Hominū sunt ista, non temporū. Nulla ætas uacauit à culpa.
Et si æstimare licentiā cuiusq; seculi incipias, pudet dicere. Nunquā apertius quā coram Cato-
ne peccatum est. Credat aliquis pecuniā esse uersatam in eo iudicio, in quo reus erat Clodius, ob
id adulterium, quod cū Cæsaris uxore in operto cōmiserat, uiolatis religionibus sacrificij, quod
pro populo fieri dicitur, sic submotis extra conspectū omnibus uiris, ut picturæ quoq; masculo-
rum animalū contegātur. Atqui dati iudicibus nummi sunt, & quod hac etiam nū pactioe tur-
pius est, supra insuper matronarū, & adolescentulorum nobilium salarij loco exacta sunt. Minus
crimine, quā absolutione, peccatum est. Adulterij reus adulteria diuisit: nec antē fuit de salute
securus, quā similes sui iudices suos reddidit. Hæc in eo iudicio facta sunt, in quo (si nihil aliud)
Cato testimoniū dixerat. ipsa ponā uerba Ciceronis, quia res fidē excedit. Accersiuit ad se, pro-
misit, intercessit, dedit. Iam uerō, o dij boni, rē perditā, etiam noctes † certarum mulierū atq; ado- B
lescentulorum nobilium introductiones, nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Nō
uacat de precio quæri, plus in accessionibus fuit. Vis seueri illius uxore? dabo illā. Vis diuitis?
huius quoq; tibi præstabo concubitu. Adulterium ubi feceris, damna. Illa formosa quā deside-
ras, ueniet: illius tibi noctem promitto, nec differo. Intra † cōperendi nationē fides promissi mei
stabit. Plus est distribuere adulteria, quā facere. Illud est matribus familiæ denunciare, hoc illu-
dere. Hi iudices Clodiani à senatu petierant præsidium, quod nō erat nisi damnaturis necessariū:
& impetrauerant. Itaq; eleganter illis Catullus, absoluto reo: Quid uos, inquit, præsidium à no-
bis petebatis? An, ne nummi uobis eriperentur? Inter hos tamen iocos impune tulit ante iudi-
cium adulter, in iudicio leno, qui damnationē peius effugit, quā meruit. Quicquā fuisse corru-
ptius illis moribus credis, q. bus libido nō sacris inhiberi, nō iudicijs poterat? quibus in ea ipsa
quæstione quæ extra ordinē senatusconsulto exercebatur, plus quā querebatur admissum est?
Quærebatur, an post adulterium aliquis posset tutus esse: apparuit, sine adulterio tutum esse nō
posse. Hoc inter Pompeium & Cæsarem, inter Ciceronē Catonemq; cōmissum est. Catonem in-
quā illum, quo sedente negatur populus permisisse sibi postulare florales iocos † nudandarum
meretricum. Si credis spectasse tunc seuerius homines quā iudicasse, & fient, & facta ista sunt:
& licentia urbium, aliquando disciplina metuq; nunquā sponte confidet. Non est itaq; quod cre-
das, nunc plurimū libidini permissum esse, legibus minimum. Longē enim frugalior hæc iuuen-
tus, quā illa est, cū reus adulteriū apud iudices negaret, iudices apud reum confiterentur, cū
stuprum cōmitteretur rei † iudicandæ causa, cū Clodius iisdē uitijs gratiosus quibus nocēs, con-
ciliaturas exercebat in ipsa causæ dictione: credat hoc quisquā? qui damnabatur uno adulterio,
absolutus est multis. Omne tempus Clodios, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles su-
mus, quia nec dux potest, nec comes deesse: & res etiam ipsa sine duce, sine comite procedit: non
prorum iter est tantū ad uitia, sed præceps. Et, quod plerosq; inemendabiles facit, omnium a-
liarum artium peccata, artificibus pudori sunt, † offenduntq; deerrātem: uitæ peccata delectant.
Non gaudet nauigio gubernator euerso, non gaudet ægro medicus elato, non gaudet orator, si
patroni culpa reus cecidit. At contrā omnibus crimē suum uoluptati est. Lætatur ille adulterio,
in quod iritatus est ipsa difficultate: lætatur ille circumscriptione † furtoq;: nec antē illi culpa, q.
culpæ fortuna displicuit: id praua consuetudine euenit. Alioqui ut scias subesse animis, etiam in
pessima abductis, boni sensum, nec ignorari turpe, sed negligi, oēs peccata dissimulant, & quam-
uis feliciter cesserint, fructu illorū utuntur, ipsa subducunt. At bona conscientia prodire uult, &
conspici. Ipsas nequicia tenebras timet. Eleganter itaq; ab Epicuro dictum puto: Potest nocenti
contingere ut lateat, latendi fides nō potest. Aut si hoc modo melius hūc explicari posse iudicas
sensum:

al. scortorum.
fortē senatoria
rum.

al. comparādi
rationem.

al. nudarum.

al. iudicandi.

al. offendūq;
dum errantem
uite peccata.
al. furti. Quod
non tā illi cul-
pa.

A sensum: Ideo non prodest latere peccantibus, quia latendi etiam si facultatem habent, fiduciam non habent. Ita est, tuta scelera esse, secuta non possunt. Hoc ego repugnare sectae nostrae si sic expe-
diatur, non iudico. Quare? quia prima illa & maxima peccantium est poena, peccasse. Nec ullum
scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac uindicta, impunitum est: quo-
niam sceleris in scelere supplicium est. Sed nihilominus & haec & illa secundae poenae premunt ac
sequuntur, timere semper & expauescere, & securitati diffidere. Quare ego hoc supplicio nequi-
tiam liberet? Quare non semper illam in suspensio relinquam? Illic dissentiamus cum Epicuro, ubi di-
cit nihil iustum esse naturae, & crimina uitanda esse, quia uitari metus non possit. Hic consentia-
mus, mala facinorosa conscientia flagellari, & plurimum illi tormentorum esse, eo quod perpetua
illam sollicitudo urget ac uerberat, quod sponsoribus securitatis suae non potest credere. Hoc e-
nim ipsum argumentum Epicuri est, natura nos à scelere abhorrere, quod nulli non etiam inter
tuta timor est. Multos fortuna liberat poena, metu neminem. Quare? quia infixi nobis eius rei a-
uerfatio est, quam natura damnauit. Ideo nunquam fides latendi sit etiam latentibus, quia coar-
guit illos conscientia, & ipsos sibi ostendit. Proprium autem est nocentium, trepidare. Male de
nobis actum erat, quod multa scelera legem & iudicem effugiunt, & scripta supplicia, nisi illa na-
turalia & graua de praesentibus soluerent, & in locum patientiae timor cederet. Vale.

al. uindictam.
al. poenitentiae;

Epist. XCIX. Qualiter aduersus fortuna duritiam componendus est animus.

Nunquam credideris felicem quenquam, ex felicitate & suspensum: quae fragilibus innititur,
qui aduentitio laetus est, exibeat gaudium quod intrauit. At illud ex se ortum, fidele, firmumque est,
& crescit, & ad extremum usque profectur. Caetera quorum admiratio est uulgo, in diem bona
sunt. Quid ergo? non usui ac uoluptati esse possunt? Quis negat? Sed ita, si illa ex nobis pendent,
non ex illis nos. Omnia quae fortuna intuetur, ita fructifera ac iucunda fiunt, si quis habens illa,
se quoque habet, nec in rerum suarum potestate est. Errant enim, mihi Lucili, qui aut boni aliquid no-
bis, aut mali iudicant tribuere fortunam. Materiam dat bonorum ac malorum, & initia rerum apud
nos in malum bonumque exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus est: in utranque partem
ipse res suas ducit, beatumque ac miserum uitae sibi causa est. Malus animus omnia in malum uertit, e-
tiam quae cum specie optimi uenerant. Rectus atque integer corrigit praua fortunae, & dura atque
aspera, ferendi scientia mollit: idemque & secunda gratè excipit modelteque, & aduersa constanter
atque fortiter. Qui licet prudens sit, licet exacto faciat cuncta iudicio, licet nihil supra uires suas
tentet: non contingit illi bonum integrum illud, & extra minas fortunae positum, nisi certos ad-
uersus incerta est. Siue alios obseruare uolueris (liberius enim inter aliena iudicium est) siue
te ipsum favore seposito, & senties hoc & confiteberis, nil ex his optabilibus & charis utile esse
nisi te contra leuitatem casus, rerumque casum sequentium instruxeris, nisi illud frequenter &
sine querela inter singula damna dixeris: Dijs aliter uisum est. Imò mehercule (ut carne fortius
ac iustius repetam) quo animi tuum magis fulcias, hoc dicito, quoties aliquid aliter quam co-
gitabas euenerit: Dijs melius. Sic composito nihil accidet: sic autem componetur, si quid humana
rerum uarietas possit, cogitauerit, antequam senserit. Si & liberos, coniugem atque patrimo-
nium sic habuerit, tanquam non uti, semper habiturus, & tanquam non futurus ob hoc inferior, si
habere desierit. Calamitosus est animus futuri anxius, & ante miseriae miser, qui sollicitus est, ut
ea quibus delectatur, ad extremum usque permaneant. Nullo enim tempore conquiescet, & expe-
ctatione futuri, praesentia, quibus frui poterat, amittet. In aequo est autem dolor amissae rei, & ti-
mor amittendae. Nec ideo praecipio tibi negligentiam. Tu uero metuenda declina, & quicquid
consilio prospici potest, prospice. Quodcumque laesurum est, multo ante quam accidat, speculari
& auerre. In hoc ipsum tibi plurimum conferet fiducia, & ad tolerandum omnino obfirmata mens.
Potest fortunam cauere, qui potest ferre. Certè in tranquillo non tumultuatur. Nil est nec miseri-
us nec stultius, quam semper timere. Quae ista dementia est, malum suum antecedere? Denique, ut bre-
uiter includam quod sentio, & istos & facagios, ac sibi molestos describam tibi, tam intemperantes in
ipsis miserijs sunt, quam ante illas. Plus dolet quam necesse est, qui ante dolet quam necesse sit.
Eadem enim infirmitate dolorem non aestimat, qua non expectat. Eadem intemperantia fingit
sibi perpetuam felicitatem, fingit sibi crescere debere quaecumque contigerunt, non tantum durare:
& oblitus fatis quo humana iactantur, sibi uni fortuitorum constantiam spondet. Egrege itaque ui-
detur mihi Metrodorus dixisse in ea epistola, qua sororem, amissam optimae indolis filio, alloqui-
tur: Mortale est omne mortalium bonum, de his loquitur bonis, ad quae concurritur. Nam illud ue-
rum bonum non moritur, certum est sempiternumque, sapientia & uirtus: hoc unum contingit im-
mortale mortalibus. Caeterum tam improbi sunt, tamque obliti quod eant, quod illos singuli dies & tru-
dant, ut mirentur aliquid ipsos amittere, amissuri uno die omnia. Quicquid est, cui dominus in-
scriberis, apud te est, tuum non est. Nihil firmum infirmo, nihil fragili aeternum & inuictum est, tam
necesse est perire quam perdere: & hoc ipsum si intelligimus, solatium est, a quo animo perdere,
quod periturum est. Quid ergo aduersus has amissiones auxilij inueniemus? Hoc, ut memoria te-
neamus amissa, nec cum ipsis fructum excidere patiamur, quae ex illis percepimus. Habere, eripitur:
habuisse, nunquam. Peringratus est, qui cum amiserit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit ca-
sus, usum fructumque, apud nos relinquit, quae nos iniquitate desiderij perdidimus. Dic tibi, ex istis
quae terribilia uidentur, nihil est inuictum. Singula uicere tam multi: ignem Mutius, crucem Regulus,
uenenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adacta Cato. Et nos uincamus aliquid. Rursus

al. suspensum.
Fragilibus inni-
tuntur.

forte, amputet.

al. Quin.

al. Satageos, à
satagendo: sicut
abigeos.

al. trahant.

Seneca.

q 3 ista,

ista, quæ ut speciosa & felicia trahunt uulgū, à multis & sæpe contēpta sunt. Fabricius diuitias imperator reiecit, censor notauit: Tubero paupertatē & se dignā & Capitolio iudicauit, cū fictilib. in publica cœna usus, ostendit debere his hominē esse contentū, quibus dii etiam nū uterentur. Honores repulit pater Sextius, qui ita natus ut R. P. deberet capessere, latum clauum diuo Iulio dante, non recepit. Intelligebat enim quod dari posset, & eripi posse. Nos quoq; aliquid ex his faciamus: animosi simus. Inter exempla quare deficimus? Quare desperamus? Quicquid fieri potuit, potest. Nos modò purgemus animum, sequamurq; naturam, à qua aberranti cupiendū timendumq; est, & fortuitis seruiendum. Licet reuerti in uiam, licet in integrum restitui. Restituamur, ut possimus dolores, quocunq; modo corpus inuasert, perferre, & fortunæ dicere: Cum uiro tibi negotium est, quære quem uincas. His sermonibus, & his similibus, lenitur illa uis ulceris: quam opto mehercules mitigari, & aut sanari, aut stare, & cum ipso senescere. Sed securus de ipso sum, de nostro damno agitur, quibus senex egregius eripitur. Nā ipse uitæ plenus est, cui adij ei nihil desiderat sua causa, sed eorū, quibus utilis est. Liberaliter facit quod uiuit. Alius iam hos cruciatus sinisset: hic tā turpe putat mortē fugere, quā ad mortē cōfugere. Quid ergo? nō si suadebit, exibat? Quid ni exeat? si nemo iam eo uti poterit: si nihil aliud q̄ dolori operam dabit? Hoc est, mi Lucili, philosophiā † in opere discere, & ad uerū exerceri: uidere quid homo prudens animi habeat contra mortē, cōtra dolorē: cū illa accedat, hic premat. Quid faciendū sit, à faciente discendum est. Adhuc argumētis actū est, an possit aliquid dolori resistere, an mors magnos quoq; animos admota submittere. Quid opus est uerbis? In rē præsentē eamus: nec mors illū contra dolorē facit fortiorē, nec dolor contra mortē. Contra utrunq; sibi fidit: nec spe mortis patienter dolet, nec tædio doloris libenter moritur: hunc fert, illam expectat. Vale.

Epist. C. Cōsolatio amici, de filij morte. Et quòd luctus nō uoluptate, sed ratione sanāndus est.

Epistolam quam scripsi Marullo, cum filium paruulū amisisset, & diceretur molliter ferre, misi tibi. In qua non sum morē solitum secutus, nec putavi leuiter illū debere tractari, cū obiuagatione esset, quā consolatione dignior. Afflicto enim, & magnum uulnus malē ferenti, paulisper cedendum est. Exatiet se, aut certē primum impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumplerūt, protinus castigentur, & discant quasdam etiam lachrymarum ineptias esse. Solatia expectas, cōiicia accipe. Tam molliter tu fers mortē filij, quid faceres, si amicum perdidisses? Decessit filius incertæ spei paruulus, pusillum temporis periit: causas doloris conquirimus, & de fortuna etiam iniquē queri uolumus, quasi non sit iustas querendi causas præbitura. At mehercule, satis mihi iam uidebaris animi habere etiam aduersus solida mala, nedum ad istas umbras malorū, quibus ingemiscunt homines † amoris causa, quod damnorum omnium maximum est. Si amicum perdidisses, danda opera erat, ut magis gauderes quòd habueras, quā mœreres quòd amiseras. Sed plerique non computant quanta perceperint, quantum uē gauisi sint. Hoc habet inter reliqua † mala dolor, quòd nō superuacuum tantum, sed ingratus est. Ergo quòd habuisti talem amicum, perit opera. Tot annis, tanta coniunctione uitæ, tam familiari studiorum societate nihil actū est. Cum amico effers amicitiam: & quid doles amisisse, si habuisse non prodest? Mihi crede, magna pars ex illis quos amauius, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. Nostrium est quod præterijt tempus: nec quicquam est loco tutiore, quā quod fuit. Ingrati aduersus percepta spe futuri sumus: quasi non quod futurum est, si modò successerit nobis, citò in præterita transiturum sit. Angustē fructus rerum determinat, qui tantum præsentibus lætus est. Et futura & præterita delectant. Hæc expectatione, illa memoria: sed alterum pender, & non fieri potest: alterum non potest non fuisse. Quis ergo furor est, certissimo excidere? Acquiescamus his, quæ iam hausimus, si modò non perforato animo hauriebamus, & transmittente quicquid acceperat. Innumerabilia sunt exempla eorum, qui liberos iuuenes sine lachrymis extulerint: qui in senatū, aut in aliquod publicum officium à rogo redierint, & statim aliud egerint: nec immeritò. Nam primum superuacuum est dolere, si nihil dolendo proficias. Deinde iniquum est queri de eo, quod uni accidit, & omnibus restat. Deinde desiderij stulta conuestio est, ubi minimū interest inter amissum & desiderantem. Eo ita æquiore animo esse debemus, quòd quos amigimus, sequimur. Respice celeritatem rapidissimi temporis, cogita breuitatem huius spacij, per quod citatissimi currimus. Obserua hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, minimis intervallis distinctum, etiam ubi maxima uidentur. Quē putas perijisse, præmissus est. Quid autē dementius, q̄ cum idē tibi iter emetiendū sit, flere eum, qui antecessit? Flet aliquis factū, quod nō ignorauit futurū: at si mortem in homine non cogitauit, sibi imposuit. Flet aliquis factum, quod aiebat non posse non fieri. Quisquis aliquem queritur mortuum esse, queritur hominem fuisse. Omnes eadem cōditio deuinxit: cui nasci contigit, mori restat. Intervallis distinguimur, exitu æquamur. Hoc quod inter primum diem & ultimum iacet, uarium & incertum est. Si molestias æstimas, etiam puero longum: si uelocitatem, etiam seni angustum. Nil non lubricū & fallax, & omni tēpestare mobilius. Iactantur cuncta, & in contrarium transeunt, iubente fortuna: & in tanta uoluntate rerum humanarum, nil cuiquam nisi mors, certum. Tamen de eo queruntur omnes, in quo uno nemo decipitur. Sed puer decessit. Nondū dicto melius agi cū eo, qui uita defungitur. Ad eū trāscamus qui consenuit: quantulo uincit infans? Propone profundi tēporis uastitatē, & uniuersum cōplectere: deinde hoc quod ætatem uocamus humanam, compara † immenso: uidebis quā exiguum sit quod optamus, quod extendimus. Ex hoc quantum lachrymæ, quantum sollicitudines occupant,

al. in opus ducere.

al. moris.

al. mali. Non, etc.

al. uniuerso.

Accupant, quantum mors, antequam ueniat optata, quantum uoletudo, quantum timor, quantum teneri aut rudes aut inutiles anni. Dimidium ex hoc edormitur. Adijce labores, luctus, pericula: & intelliges etiam in longissimauita, minimum esse quod uiuitur. Sed quis tibi concedat, non melius se habere eum, cui citò reuertilicet, cui ante lassitudinem peractum est iter? Vita, nec bonum nec malum est: boni ac mali locus est. Ita nihil perdidit ille, nisi aleam in damnum: certius. Potuit euadere modestus ac prudens, potuit sub cura tua in meliora formari: sed (quod iustius timetur) potuit fieri pluribus similis. Aspice illos iuuenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria proiecit: aspice illos, qui suam alienamque libidinem exercent mutuo impudici, quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit: plus timeri quam sperari potuisse manifestum erit. Nō debes itaque causas doloris accersere, nec leuiā incōmoda indignando cupulare. Non hortor, ut nitaris & urgeas. Non tam malè de te iudico, ut tibi aduersus hanc totam putem uirtutem aduocandam. Non est dolor iste, sed morsus: tu illam dolorem facis. Sine dubio multum philosophia proficit, si puerum nutrici adhuc quā patri notiore animo forti desideras. Quid? nunc ego duriciam suadeo, & in funere ipso erigere uultum uolo, & animum ne contrahi quidem patior? Minimè. Inhumanitas est ista, non uirtus, funera suorum hisdem oculis, quibus ipsos uidere, nec commoueri ad primam familiarium diuisionem. Puta autem me uetare: quædam, quæ non sunt sui iuris. Excidunt etiam retinentibus lachrymæ, & animus profusè leuant. Quid ergo est? Permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant quantum affectus eiecerit, non quantum poscet imitatio. Nihil uerò mœrori adijciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus ostentatio doloris exigit, quā dolor. Quotus quisque sibi tristis est? Clarius cum audiuntur, gemunt: & taciti quietique, dum secretum est, cum aliquos uiderint, in fletus nouos excitantur. Tum capiti suo manus ingerunt, quod potuerant facere nullo prohibente liberius: tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo deuoluuntur. Sine spectatore cessat dolor. Sequitur nos ut in alijs rebus, ita in hac quoque, hoc uitium, ad plurium exempla cōponi, nec quid oporteat, sed quid soleat, aspicere. A natura discimus, populo nos damus, nullius rei bono auctori, & in hac re, sicut in omnibus incōstantissimo. Videt aliquē fortem in luctu suo: impiū uocat, & efferatū. Videt aliquē collabentē, & corpori affusum: effœminatū ait, & eneruē. Omnia itaque ad rationē reuocanda sunt. Stultius uerò nihil est, quā famam captare tristitiæ, & lachrymas approbare: quas iudico sapienti uiro alias permissas cadere, alias ui sua latas. Dicā quid intersit: cum primum nos nuncius acerbi funeris perculit, cum tenemus corpus ē complexu nostro in ignem transiturum, lachrymas naturalis necessitas exprimit: & spiritus ictu doloris impulsus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem humorem premit & expellit. Hæ lachrymæ per elisionem cadunt, nolentibus nobis. Aliæ sunt quibus exitum damus, cum memoria eorum, quos amisimus, tractatur: & inest quiddam dulce tristitiæ, cū occurrunt sermones eorum iucundi, conuersatio hilaris, officiosa pietas, tunc oculi uelut gaudio relaxantur. His indulgemus, illis uincimur. Non est itaque, quod lachrymas propter circumstantes assidentesque aut contineas, aut exprimas: nec cessant, nec fluunt unquam tam turpiter, quā cum finguntur. Eant sua sponte. Ire autem possunt placidis atque compositis. Sæpe salua sapientis auctoritate fluxerunt, tanto temperamento, ut illis nec humanitas, nec dignitas deesset. Licet, inquam, naturæ obsequi, grauitate seruata. Vidi ego in funere suorum uerendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium scena. Nihil erat, nisi quod ueris dabatur affectibus. Est aliquis & dolendi decor, hic sapienti seruandus est: & quemadmodū in cæteris rebus, ita & in lachrymis aliquid sat est. Imprudentium ut gaudia, sic dolores exundauere. Aequo animo excipe necessaria. Quid incredibile, quid nouum euenit? Quā multi cum maximè funus locatur, quā multi cum uitalia teruntur, quā multi post luctum tuum lugent? Quoties cogitaueris puerum fuisse, cogita & hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non utique perducit ad senectutem: unde uisum est, dimittit. Cæterum de illo frequenter loquere, & memoriam eius quantum potes, celebra: quæ ad te sæpius reuertetur, si erit sine acerbitate uentura. Nemo enim libenter tristi conuersatur, nedum tristitiæ. Si quos sermones eius, si quos quamuis paruuli iocos cū uoluptate audieras, sæpius repete: potuisse illum implere spes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma. Obluisci quidem suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, & effulsissimè flere, meminisse parcissimè, inhumani animi est. Sic aues, sic feræ suos diligunt, quarum concitatus est amor, & penè rapidus, sed cum amissis totus extinguitur. Hoc prudentem uirum non decet. Meminisse perseveret, lugere desinat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, esse aliquam cognatam tristitiæ uoluptatem, hanc ipsam captandam in eiusmodi tempore. Ipsa Metrodori uerba subscripsi. De quibus non dubito, quid sis sensurus. Quid enim turpius, quā captare in ipso luctu uoluptatem, imò per luctum & inter lachrymas quoque quod inuet querere? Hi sunt qui nobis obijciunt nimium rigorem, & infamant præcepta nostra duricia, quod dicamus dolorem in animum aut admittendū non esse, aut citò expellendū. Vtrū tādē est aut incredibilius, aut inhumanius, non sentire amisso amico dolorem, an uoluptatem in ipso dolore aucupari? Nos quod præcipimus, honestū est. Cum aliquid lachrymarum affectus effuderit, & (ut ita dicam) desipimauerit, non esse tradendū animū dolori. Quid tu dicis, miscendā ipsi dolori uoluptatem? Sic consolamur crustulo pueros, sic infantiū fletū infuso lacte compescimus. Ne illo quidem tempore, quo filius ardet, aut amicus expirat, cessare pateris uoluptatē, sed ipsum uis titillare mœrorem. Vtrum honestius dolor animo submouetur, an uoluptas ad do-

al. certiores
ut ad aleam referatur.

al. quedam
sunt.

al. emittunt.

al. diligunt
factus.

lorem quoque admittitur? dico, admittitur? captatur, & quidē ex ipso. Est aliqua, inquit, voluptas cognata tristitię. Illud nobis licet dicere, uobis quidem non licet. Vnum bonum nostis voluptatem, unum malum dolorem. Quę potest inter bonum & malum esse cognatio? Sed puta esse, nūc potissimum eruitur, & ipsum dolorem scrutamur, an aliquid habeat iucundum circa se & uoluptarium. Quędam remedia alijs partibus corporis salutaria, uelut fœda & indecora adhiberi alijs nequeunt: & quod alibi prodesset sine damno uerecundię, id fit inhonestum loco uulneris. *al. curanda.* Non te pudet luctum uoluptate sanare? Seuerius ista plaga † sananda est. Illud potius admone, nullum mali sensum ad eum qui perit, peruenire. Nam si peruenit, non perijt. Nulla, inquam, eum res lædit, qui nullus est. Viuit, si læditur. Vtrum putas illi malē esse, quod nullus est, an quod est adhuc aliquis? Atqui nec ex eo potest ei tormentum esse, quod non est. Quis enim nullius sensus est? Nec ex eo, quod est. Effugit enim maximum mortis incommodum, non esse. Illud quoque dicamus ei, qui desit ac desiderat in ætate prima raptum: Omnes, quantum ad breuitatem æui, si uniuerso compares, & iuuenes & senes in æquo sumus. Minus enim ad nos ex omni ætate uenit, quàm quod minimum esse quis dixerit, quoniam quidem minimum aliqua pars est. Hoc quod uiuimus, proximum nihilo est: & tamen ob dementiam nostram latē disponitur. Hęc tibi scripsi, non tanquam expectaturus esses remedium à me tam serum: liquet enim mihi te locutum tecū, quicquid lecturus es: sed ut castigarem illam exiguam moram, qua à te recessisti, & in reliquum exhortarer contra fortunam tolles animos, & omnia eius tela nō tanquam possent uenire, sed tanquam utiq; essent uentura, prospiceres. Vale.

Epist. C I. Quod philosophi oratio magis debet esse simplex, plana, quàm composita, uel sollicita.

fortē, sed non. Fabiani Papyrij libros qui inscribuntur ciuiliū, legisse te cupidissimē scribis, † & non respōdisse expectationi tuę. Deinde oblitus de philosopho agi, compositionem eius accusas. Puta esse quod dicis, & effundi uerba, non fingi. Primum habet ista res suam gratiam, & est decor proprius orationis leniter lapsę. Multum enim interesse existimo, utrum extiterit, an fluxerit. Nūc in hoc quoque quod dicturus sum, ingens differentia est. Fabianus mihi non effundere uidetur orationem, sed fundere. Adeo larga est, & sine perturbatione, non sine cursu tamen ueniens: illud planē fatetur & præfert, non esse tractatam, nec diu tortam, sed ita, ut eius esse credamus. Mores ille, non uerba composuit: & animis scripsit ista, non auribus. Præterea ipso dicente non uacasset tibi partes intueri. Adeo te summa rapuisset, & ferē quę impetu placent, minus præstant ad manum relata. Sed illud quoque multum est, primo aspectu oculos occupasse, etiam si contemplatio diligens inuentura est, quod arguat. Si me interrogas, maior ille est qui iudiciū abstulit, quàm qui meruit. Et scio hunc tutiorē esse, scio audacius sibi de futuro promittere. Oratio sollicita philosophum non decet. Vbi tandem erit fortis & constans, ubi periculum sui faciet, qui timet uerba? Fabianus non erat negligens in oratione, sed securus. Itaque nihil inuenies sordidum. Electa uerba sint, non captata, nec huius seculi more contra naturam suam posita & inuersa, splendida tamen: quamuis sumantur ē medio, sensus honestos & magnificos habent, non coactos in sententia, sed † altius ductos. Videbimus † quid parum recisum sit, † quid parū structum, quod non huius recentis politurę. Cum circumspexeris omnia, nullas uidebis angustias inaneis. Desit sanē uarietas marmorū, & cōcisura aquarum à cuniculis interfluentium, & pauperis cella, & quicquid aliud luxuria, non contenta decore simplici miscet, quod dici solet, domus recta est. Adice nunc, quod de compositione non constat. Quidam illam uolūt esse ex horrido comptam: quidam usque eō aspera gaudent, ut etiam quę mollius casus explicuit, ex industria dissipent, & clausulas abruptant, ne ad expectatū respondeant. Lege Ciceronem. Compositio eius una est, pedem seruat, curata, lenta, & sine infamia mollis. At cōtrā Pollionis Asinij salebrosa & exiliens, & ubi minimē expectes, relictura. Deniq; apud Ciceronem omnia desinunt, apud Pollionem cadunt: exceptis paucissimis, quę ad certum modum, & ad unum exemplar astricta sunt. Humilia præterea tibi uideri dicis omnia, & parū erecta: quo uitio carere eum iudico. Non sunt humilia illa, sed placida. Sunt enim tenore quieto, compositoq; formata: nec depressa, sed plana. Deest illis oratorius uigor. Stimuli quoque quos quæris, & subiti ictus sententiarum. Sed totū corpus uide, quamuis non sit comptum, honestum est. Non habet oratio eius, sed debet dignitatem. Affer quem Fabiano possis præponere. Dic Ciceronem: cuius libri ad philosophiam pertinentes, penē totidem sunt, quot Fabiani. Cedam: sed non statim pusillū est, si quid maximo minus est. Dic Asinium Pollionem: Cedam, † & respondeamus: in re tanta eminere est, & post duos esse. Nomina adhuc Liuium. Scripsit enim & dialogos, & ex professo philosophiā continentes libros: quos non magis philosophię annumerare possis, quàm historię. Huic quoque dabo locum. Vide tamen quā multos antecedit, qui à tribus uincitur, & tribus eloquentissimis. Sed non præstat omnia. Non est fortis oratio eius, quamuis elata sit: non est uiolenta, nec torrens, quamuis effusa sit: non est perspicua, sed pura. Desideras, † inquis, contra uitia aliquid asperē dici, contra pericula animosē, contra fortunam superbē, contra ambitionem contumeliosē. Volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi. Sit aliquid oratorię acre, tragicę grande, comicę exile. Vis illum asserere pusillę rei, uerbis? Ille rerum se magnitudini addixit, eloquentiam uelut umbrā, non hoc agens, trahit. Non erunt sine dubio singula † circumspicienda, nec omne

A. omne uerbum excitabit ac punget. Fateor, exhibunt multa, nec ferient, & interdum ociosa præterlabetur oratio: sed multū erit in omnib. lucis, sed ingens sine tædio spaciū. Deniq; illud præstabit, ut liqueat tibi, illum sensisse, quæ scripsit. Intelliges actū hoc, ut tu scires quid illi placeret, nō ut ille placeret tibi. Ad profectū omnia tendunt, & ad bonam mentem, non quæritur plausus. Talia esse scripta eius non dubito, etiam si magis reminiscor quàm teneo: hæretq; mihi color eorū, non ex recenti conuersatione familiariter, sed summatim, ut solet, ex uetere noticia. Cū audirem certē illū, talia mihi uidebātur, nō solida, sed plena, quæ adolescentē indolis bonæ attollerēt, & ad imitationē sui uocarēt, sine desperatione uincendi. Quæ mihi adhortatio uidetur efficacissima. Deterret enim, qui imitandi cupiditatem non fecit, spem abstulit. Cæterū uerbis abundabat sine commendatione partium singularum, in uniuersum magnificus. Vale.

ERASMI IN LIBRVM XVI. EPISTOLARVM.

Quam multis uitalia emuntur.] Sic prior. in alijs erat, emittūt. eruantur, opinor legendū. Sensit enim Epist. 100. de cadaueribus, quibus eximuntur uitalia, ut possint condiri.

Metrodori uerba subscripsi.] In duobus exemplaribus comperi uestigia Græcorū elementorū: sed adeo deprauata, ut ex his nihil potuerit conijci dignum memoratu.

Concisa aquarum à cuniculis interfluentium, & pauperis cella.] Quidam habebāt, à cubi- Epist. 101. culis: quod erat tolerabile, si tollas à, præpositionem. Sed pauperis, constat uocem esse supposititiam: nec adhuc queo diuinare, quid sit reponendum.

PINCIIANI IN EVDDEM.

Turturillæ sunt, tuti contumeliæ causa.] Sic legunt exemplaria omnia. fortasse autem non, turturil- Epist. 97. le, scribi debuit: sed, Tuiline: quæ dea fuit apud antiquos, à tutando dicta: sicuti & Tutanus deus, autore Nonio. Meminit & Augustinus in ciuitate Dei.

Violatis religionibus eius sacrificij.] Quidam codices, religionis, habent: non, religionibus. Proinde Epist. 98. legendum puto in totum sic, uiolata religione eius sacri.

Sic submotis extra conspectū omnibus uiris.] Vetus omnis lectio, cōseptū, habet: non, conspectum.

Iudices apud eum confiterentur.] Reum, fidelior & sincerior lectio, quam eum: ut eadem dictio uenustè iteretur, & ex autoris consuetudine.

Vt carmen fortius ac iustius repetam.] Exemplaria quædam, petā, legunt: non, repetam. Alia, an pe- Epist. 99. tam, pro quo non absurde fortasse substitueris, amputem: hoc est, breuius faciam.

B. Et oblitus fati quo humana iactantur.] Prior editio, & oblitus huius peccati, quo humana iactantur: minus uitiosè, legendum enim, petauri: non, peccati: ex omnib. scriptis exemplaribus. De cuius dictionis significatione legendi glossæ. tum scriptores.

Qui inscribuntur ciuiliū.] Quidā codices agnoscunt hanc lectionē. Alij habēt, qui inscribuntur artium Epist. 101. ciuiliū. Alij, qui inscribuntur artium & iulium. Alij sine coniunctione, Artium iulium. Alij, Archimiliū.

Sunt enim tenore quieto compositæq; formata.] Castiga ex eadem, & ad animi tenorem quietū compositumq; formata.

Quos non magis philosophiæ annumerare possis, quàm historiæ.] Aut inuersæ esse dictiones opinor, & legendum, quos non magis historiæ annumerare possis, quàm philosophiæ: aut certe eradendā esse negationem, non: & scribendum, quos magis philosophiæ, cætera.

Non erunt sine dubio singula circūspecta.] Exemplar Franciscanū, circumsecta, legit: non, circūspecta: ut puto rectè. Præcessit namq; Videbimus quid parum recisum sit: & sequitur euestigio, nec in se collecta.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM
AD LVCILIVM LIBER XVII.

Epist. C I I. De inopinato fati termino: ubi notat eos, qui longiorem uitam supplicio uel turpitudine paciscuntur.

O. Mnis dies, omnis hora, quàm nihil sinus ostendit, & aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitus, tum æterna † meditantes respicere cogit ad mortem. Quid sibi i- al. meditato. stud principium uelit, quæris? Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum & officiosum, noueras: ex tenui principio seipse promouerat, & iam illi decliuus erat cursus ad cætera. Facilius enim crescit dignitas, quàm incipit. Pecunia quoque circa paupertatem plurimum † amorem habet, dum ex illa ereptat. Hic etiam Senecio diuitijs imminēbat, ad quas forte, more. illum duæ res ducebant efficacissimæ, & quærendi, & custodiendi scientia, quarum uel altera locupletem facere potuisset. Hic homo summæ frugalitatis, non minus patrimonij quàm corporis diligens, cum me ex consuetudine mane uidisset, cum per totū diem amico grauitè affecto, & sine iple iacenti, usque in noctem assedisset, cum hilaris cœnasset, genere uoletudinis præcipiti arreptus, angina, uix compressum arctatis faucibus spiritū traxit in lucem. Intra paucissimas ergo horas, postquam omnibus erat sani ac ualentis officijs functus, decessit. Ille qui & mari & terra pecuniam agitabat, qui ad † publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quæstus, al. publicanos: acceperat, in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurrentis pecuniæ impetu, raptus est.

Inferre nunc Melibææ pyros, pone ordine uites:

quàm stultum est ætatem disponere, nec crastino quidē dominamur. O! quanta demētia est spes longæ

Summam manū imponere. forte, Non collecta.

al. miserrimū. al. efficiet.

al. sensuro.

longas inchoantiū. Emam, ædificabo, credā, exigam, honores geram, tum demum lassam & plenam senectutē in ocium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia sunt. Nihil sibi quicquam de futuro debet promittere. Id quoque quod tenetur, per manus exit: & ipsam quā premimus horam, casus incidit. Voluitur tempus rata quidem lege, sed per obscurum. Quid autem ad me, an naturæ certū sit, quod mihi incertum est? Navigationes longas, & pererratis littoribus alienis, feros in patriam reditus proponimus, militiam, & castrensiū laborum tarda manuprecia, procurationes, officiorumque per officia processus: cum interim ad latus mors est: quæ quoniam nunquam cogitatur, nisi aliena, nobis subinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutius, quā dum miramur hæsurā. Quid autem est stultus, quā mirari id ullo die factum, quod omni potest fieri? Stat quidem terminus nobis, ubi illum inexorabilis fatorum necessitas fixit: sed nemo scit nostrū, quā propē uersetur terminus. Sic itaque formemus animum, tanquam ad extremum uentum sit. Nihil differamus. Quotidie cum uita paria faciamus. Maximum uitæ uitium est, quod imperfecta semper est, quod etiam aliquid ex illa differtur. Qui quotidie uitæ suæ summam manum imposuit, non indiget tempore. Ex hac autē indigentia timor nascitur, & cupiditas futuri exedens animum. Nihil est miserrimum dubitatione uehementē irruentiū, quorsum euadant. Quantū sit illud quod restat, aut quale, † collecta mens inexplicabili formidine agitur. Quomodo effugiemus hanc uolutionē? Vno, si uita nostra non prominebit, si in se colligetur. Ille enim ex futuro suspenditur, cui irritum est præsens. Vbi uerō, quicquid mihi debui, redditum est, ubi stabilita mens scit, nihil interesse inter diem & seculum, quicquid deinceps dierum rerumque uenturum est, ex alto prospicit, & cum multo risu seriem temporum cogitat. Quid enim uarietas mobilitasque casuū perturbabit, si certus sis aduersus incerta? Ideo, mi Lucili, propea uiuere, & singulos dies, singulas uitas puta. Qui hoc modo se aptabit, cui uita sua quotidie fuit tota, securus est. In spe uiuentibus, proximū quodque tēpus elabitur, subitque auaritia, & † miserrimus atque miserrima omnia † efficiens metus mortis. Inde illud Mecœnatis turpissimum uotum, quod & debilitatem non recusat, & deformitatē, & nouissimē acutam crucē, dummodo inter hæc mala spiritus prorogetur. Debilem facito manu, debilem pede, debile coxa: tuber astrue gibberum, lubricos quate dentes: uita dum superest, bene est. Hanc mihi, uel acutā si subdas crucem, sustineo. Quod miserrimum erat, si incidisset, optatur, & tanquam uita petitur, supplicij mora. Cōtemptissimum putarem, si uiuere uellet usque ad crucem. Tu uerō, inquit, me debiles licet, dum spiritus in corpore fracto & inutili manet: deprauus licet, dum monstruoso & distorto, tēporis aliquid accedat: suffigas licet, & acutam † sensuro crucem subdas, est tanti uulnus suū premere, & patibulo pendere restrictum, dum differat id quod est in malis optimum, supplicij finē: est tanti habere animam, ut agam. Quid huic optes, nisi deos faciles? quid sibi uult ista carminis effœminati turpitudō? quid timoris dementissimi pactio? quid tam fœda uitæ mendicatio? Cui putas unquam recitasse Virgilium,

Vsque adeo ne mori miserum est?—

Optat ultima malorū, & quæ pati grauissimū est, extendi ac sustineri cupit: qua mercede? scilicet uitæ longioris. Quid autē huius uiuere est? Diu mori. Inuenitur aliquis, qui malit inter supplicia tabescere, & perire membratim, & toties per stillicidia amittere animā, quā semel exhalare. Inuenitur qui uelit adactus ad illud infelix lignū iam debilis, iam prauus, & in fœdum scapularū ac pectoris tuber elisus, cui multæ moriendi causæ etiam citra crucē fuerant, trahere animā tot tormenta tracturā. Nega nunc magnū beneficiū esse naturæ, quod necesse est mori. Multi peiora pacisci adhuc parati sunt, etiam amicū prodere, ut diutius uiuant, & liberos ad stuprum manu sua tradere, ut contingat lucē uidere, tot conscia scelerū. Excutienda uitæ cupido est: discendūque nihil interesse, quando patiaris, quod quandoque patiendum est: quā bene uiuas referre, nō quam diu: sæpe autem in hoc esse bene, ne diu. Vale.

Epist. C I I I. Cauiillatoriam ponit de claritate post mortem disputationem.

Deinde philosophicè de eadem disserit claritate.

Quomodo molestus est iucundum somnium uidenti qui excitat: aufert enim uoluptatem, etiam si falsam, affectum tamen ueræ habentem: sic epistola tua mihi fecit iniuriam. reuocauit enim me cogitationi aptæ traditum, & iturum, si licuisset, ulterius iuuabat de æternitate animarū querere, imò mehercule credere. Credebam enim facile opinionibus magnorum uirorum, rem gratissimam promittentium magis quā probantium. Dabam me spei tantæ. Iam eram fastidio mihi, iam reliquias ætatis infractę contemnebam, in immensum illud tempus, & in possessionem omnis æui transiturum, cum subito experrectus sum, epistola tua accepta, & tam bellum somnium perdididi, quod repetam, si te dimisero, & redimam. Negas me epistola prima, totam quæstionem explicuisse, in qua probare conabar id, quod nostris placet, claritatem quæ post mortem contingit, bonum esse. Id enim me non soluisse, quod opponitur nobis. Nullū, inquit, bonum ex distantibus. Hoc autem ex distantibus constat. Quod interrogas, mi Lucili, eiusdem quæstionis est, loci alterius: & ideo non hoc tantum, sed alia quoque eodē pertinentia distuleram. Quædam enim, ut scis, moralibus rationalia immixta sunt. Itaque illam partem rectam & ad mores pertinentem tractaui, Nunquid stultum sit ac superuacuum, ultra extremum diem curas transmittere: An cedant bona nostra nobiscum, nihilque sit eius, qui nullus est: An ex eo † quod cum erit, sensuri † sumus, aliquis fructus percipi aut peti possit. Hæc autem omnia ad mores spectant. Itaque suo

al. quodcumque. al. sumus, ante quam aliquis.

A suo loco posita sunt. At quæ à dialecticis cōtra hanc opinionē dicūtur, segreganda fuerūt: & ideo seposita sunt. Nunc quia omnia exigis, omnia quæ dicunt persequar, deinde singulis occurrā: nisi aliquid † præcidero, intelligi non poterūt quæ refellentur. Quid est, quod † præcidero uelim? *al. prædixero.* Quædam continua esse corpora, ut hominem: quædam composita, ut nauein, domū, omnia denique quorum diuersæ partes iunctura in unum sunt coactæ: quædam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tanquam exercitus, populus, senatus. Illi enim per quos ista corpora efficiuntur, iure aut officio cohærent, natura diducti & singuli sunt. Quid est, quod etiā nunc † præcidero uelim? Nullū bonū putamus esse, quod ex distantibus constat. Vno enim spiritu unum bonū † contineri ac regi debet, unum esse unius boni principale. Hoc si quādo desideraueris, per se probatur. Interim ponendum fuit, † quia in nos tela mittuntur. Dicis, inquit, nullū bonum ex distantibus esse. Claritas autem ista, bonorum uirorū † opinio est. Nam quomodo fama non est unius sermo, nec infamia unius mala existimatio: sic nec claritas, uni bono placuisse. Consentire in hoc plures insignes & præstantes uiri debent, ut claritas sit. Hæc autem ex iudicijs plurium efficitur, id est, distantium: ergo non est bonum. Claritas, inquit, laus est, à bonis bono reddita: laus oratio: oratio uox est aliquid significans. Vox autem licet uirorum sit bonorū, bonū nō est. Neq; enim quicquid uir bonus facit, bonum est. Nam & plaudit, & sibilat: sed nec plausum quisquam, nec sibilū, licet omnia eius admiretur & laudet, bonū dicit, non magis quàm sternutamentū aut tussim. Ergo claritas bonū non est. Ad summā, dicite nobis, utrum laudantis, an laudati bonum sit? Si laudantis bonum esse dicitis, tam ridiculā rem facitis, quàm si affirmetis meum esse, quod aliud bene ualeat. Sed laudare dignos, honesta actio est: ita laudantis bonū est, cuius actio est, non nostrum qui laudamur. Atqui hoc quærebatur. Respondebo nunc singulis cursim. Primū, an sit aliquid ex distantibus bonum, etiam nunc quæritur, & pars utraq; sententias habet. Deinde claritas desiderat multa suffragia: potest & unius boni uiri iudicio esse cōtenta. Nam omnes bonos bonus unus iudicat. Quid ergo, inquit, & fama erit unius hominis existimatio, & infamia unius malignus sermo? Gloriam quoq; inquit, latius fufam intelligo. Consensum enim multorum exigit. Diuersa horum conditio est, & illius. Quare? Quia si de me bene uir bonus sentit, eodem loco sum, quo, si omnes boni idem sentirent. Omnes enim si me cognouerint, idem sentient. Par illis idemq; iudicium est, æquē uero † insititur ab his, qui dissidere non possunt. Ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant: quia aliud sentire non possunt. Ad gloriam & famam non est satis unius opinio. Illic idem potest unius sentētia, quod omnium: quia omnium si † prorogetur, una erit. Hic diuersa dissimilium iudicia sunt, dissimiles affectus. Dubia omnia *al. prospicitur.*

B inuenias, leuia, suspecta. Putas tu posse sententiam unam omnium esse? Non est. Vnius una sententia est. Illi placet uerum. Veritatis una uis, una facies est. Apud hos falsa sunt, quibus assentiuntur. Nunquam autem falsis constantia est. Variantur, & dissident. Sed laus, inquit, nihil aliud quàm uox est. Vox autem bonum non est. Cum dicat claritatem laudē esse bonorū, à bonis redditā, iam non ad uocem referunt, sed ad sententiam. Licet enim uir bonus taceat, sed aliquem iudicet dignū laude, laudatus est. Præterea aliud est laus, aliud laudatio. Hæc & uocem exigit. Itaq; nemo dicit laudem funebrē, sed laudationem, cuius officium oratione constat. Cū dicimus aliquē laude dignū, nō uerba illi benigna hominū, sed iudicia promittimus. Ergo laus etiā taciti est bene sentientis, ac bonum uirum apud se laudantis. Deinde, ut dixi, ad animū refertur laus, non ad uerba, quæ conceptam laudem egerunt, & in noticiā pluriū emittunt. Laudat, qui laudandū esse iudicat. Cum Tragicus ille apud nos ait, Magnificū esse laudari à laudato uiro: laude digno ait. Et cū æquē antiquus poeta ait, Laus alit artes: non laudationem dicit, quæ corrumpit artes. Nihil enim æquē, & eloquentiā, & omne aliud studiū auribus † deditū uitiauit, quàm popularis assensio. Fama utiq; uocem desiderat, claritas non: potest enim citra uocem contingere, contenta iudicio: plena est, non tantum inter tacenteis, sed etiam inter reclamanteis. Quid intersit inter claritatem & gloriam, dicam. Gloria multorum iudicijs cōstat, claritas bonorum. Cuius, inquit, bonum est claritas, id est, laus bono à bonis reddita, utrum laudati an laudantis? Vtriusq; meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit, & benefecisse gaudeo, & gratos me inuenisse uirtutū interpretes lætor. Hoc plurimū bonū est, quod grati sunt, sed & meū. Ita enim animo compositus sum, ut aliorū bonum, meū iudicē: utiq; eorum quib. istius sum boni causa. Est illud † laudantiū bonū. Virtute enim geritur. Omnis aut uirtutis actio bonum est. Hoc contingere illis nō potuisset, nisi ego talis essem. Itaq; utriusq; bonū est, meritō laudari: tam mehercule, q̄ bene iudicasse, iudicantis bonū est, & eius, secundū quē iudicatū est. Nunquid dubitas, † an iusticia & habentis bonū sit, & item sit eius, cui debitū soluit? Merentem laudare, iusticia est: igitur utriusq; bonū est. Cauillatoribus istis abundē respondēbimus. Sed nō debuit hoc nobis esse propositum, † arguta disserere, & philosophiā in has angustias ex sua maiestate detrudere. Quanto satius est, ire aperta uia & recta, quàm sibi ipsi flexus disponere, quos cū magna molestia debeas relegere. Neq; enim quicquā aliud istæ disputationes sunt, quàm inter se perire captantiū lusus. Dic potius, quàm naturale sit in immensum mentē suā extendere. Magna & generosa res est humanus animus: nullos sibi poni nisi communes, & cum Deo terminos patitur. Primū humilem non accipit patriam, Ephesum aut Alexandriam, aut si quod est etiamnum frequentius, oculis lætius uectis solum. Illi patria est, quodcunque supernē uniuersa circuitu suo cingit. Hoc omne conuexum, intra quod iacent maria cum terris, intra quod aer humanis diuina secernens *al. debitum.*

al. laudationū.

al. quin.

fortē, argutius serere.

etiam

forte, certam, etiam coniungit, intra quod disposita tot numina in actus suos excubant. Deinde t̄ actam ætatē
aut arctam. sibi dari non sinit. Omnes, inquit, anni sunt. Nullum seculum magnis ingenijs clusum est, nullum
non cogitationi peruium tempus. Cum uenerit dies ille, qui mixtum hoc diuini humaniq; secer-
nat. Corpus hoc ubi inueni, relinqua: ipse me Dijs reddam: nec nunc sine illis sum, sed graui ter-
renoq; detineor per has mortalis æui moras. Illi meliori uitæ, longiori; præluditur. Quemad-
modum nouem mensibus nos tenet maternus uterus, & præparat non sibi, sed illi loco, in quem
uidemur emitti, iam idonei spiritum trahere, & in aperto durare: sic per hoc spacium, quod ab in-
fantia patet in senectutem, in alium naturæ sumimur partum. Alia origo nos expectat, alius rerū
status. Nondum cælum nisi ex interuallo pati possumus. Proinde intrepidus horam illam decre-
toriam prospice. Non est animo suprema, sed corpori. Quicquid circa te iacet rerum, tanquā ho-
spitalis loci sarcinas specta. Transendum est. Excutit redeuntem natura, sicut intrantem. Non li-
cet plus afferre, quàm intuleris. Imò etiam ex eo, quod ad uitā attulisti, pars magna ponenda est.
Detrahentur tibi hæc circumiecta, nouissimum uelamentum tui cutis: detrahetur caro & suffu-
sus sanguis, discurrensq; per totum: detrahentur ossa neruiq;, firmamenta fluidorum ac laben-
tium. Dies iste, quem tanquam extremū reformidas, æterni natalis est Depone onus. Quid cun-
ctaris, tanquam non prius quoq; relicto, in quo latebas corpore, t̄ exieris? Hæres & reluctaris:
tum quoq; magno nisu matris expulsus es. Gemis, ploras: & hoc ipsum flere, nascentis est. Sed
tunc debbat ignosci, rudis & imperitus omnium ueneras: ex maternorū uiscerum calido mol-
liq; fomento emissum, afflauit aura liberior. t̄ Demum offendit duræ manus tactus, tenerq; ad-
huc, & nullius rei gnarus obstupuisti inter ignota. Nunc tibi non est nouū separari ab eo, cuius
antè pars fueris: ex quo animo membra iam superuacua dimitte, & istud corpus inhabitatum diu,
pone. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contristaris? Ita solet fieri. Pereunt t̄ semper uela-
menta nascentiū. Quid ista sic diligis, quasi tua? Istis opertus es. Veniet qui te reuelet dies, & ex
contubernio fœdi atq; olidi uentris educat. Hinc nunc quoq; tu quantū potes, subuola: ab alijs
nisi quæ etiam t̄ necessarijs cohærebunt, alienus. Iam hinc, altius aliquid, sublimiusq; meditare.
Aliquando naturæ tibi arcana reteguntur, discutietur ista caligo, & lux undiq; clara percutiet.
Imaginare tecum, quantus ille sit fulgor, tot sideribus inter se lumen miscentibus. Nulla terenū
umbra turbabit, æqualiter splendebit omne cœli latus. Dies & nox, aeris infimi uices sunt. Tunc
in tenebris uixisse dices, cum totam lucem totus aspexeris, quam nunc per angustissimas oculo
rum uias obscure intueris, & tamen admiraris t̄ illam procul. Quid tibi uidebitur diuina lux, cū
illam suo loco uideris? Hæc cogitatio nihil sordidū animo subsidere sinit, nihil humile, nihil cru-
dele. Deos omnium rerum esse testes ait. Illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, & æter-
nitatem proponere: quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba, nullis
ad timorem minis agitur. Quid ni non timeat, qui mori sperat: si is quoq; qui tam diu animū iudi-
cat manere, quam diu retinetur corporis uinculo, solutum totum spargi, id agit, ut etiā post mor-
tem utilis esse possit? Quamuis enim ipse ereptus sit oculis, tamen

Multa uiri uirtus animo, multusq; recurſat

Gentis honos.—

Præsentia, id Cogita, quantum nobis exempla bona profint: scies magnorum uirorum, non minus præsen-
est, quàm præ- tia, esse utilem memoriam. Vale.
sentiam.

Epist. C I I I I. De pernicie insidiarum, quæ sunt ex homine: de hominis officio:

& quomodo philosophia utendum sit.

Quid ista circumspicis, quæ tibi possunt fortasse euenire, sed possunt & non euenire? incen-
dium dico, ruinam, aliaque, quæ nobis incidunt, non insidiantur. Illa potius uide, illa deuota, quæ
nos obseruant, quæ captant: rari sunt casus, etiam si graues, naufragium facere, uehiculo euer-
ti. Ab homine homini quotidianum periculum. Aduersus hoc te expedi, hoc intentis oculis intue-
re. Nullum enim malum frequētius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempestas minatur,
antequam surgat. Crepant ædificia, antequam corruant: prænunciat fumus incendium. Subita
est ex homine pernicies: & eò diligentius tegitur, quò propius accedit. Erras, si istorum tibi qui
occurrunt uultibus credis: hominum effigies habent, animos ferarum: nisi quòd illarum perni-
ciosior est primus incurſus, quos transire non t̄ quærunt. Nunquam enim illas ad nocendum ni-
si necessitas t̄ iniicit. Hæ autem fame, aut timore coguntur ad pugnam. Homini perdere homi-
nem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum sit: ut cogites, quid sit hominis offi-
cium. Alterum intueri, ne lædaris: alterum, ne lædas. Commodis omnium læteris, mouearis in-
commodis: & memineris quæ præstare debeas, quæ cauere. Sic uiuendo quid consequeris? Nō,
ne noceant: sed, ne fallant. Quantum autem potes in philosophiam secede, illa te sinu suo pro-
teget. In huius sacraria eris aut tutus, aut tutior. Non arietant inter se, nisi in eodem ambulan-
tes. Quid autem ipsam philosophiam? non debebis iactare. Multis fuit periculi causa insolenter
iactata. Ea cōtumaciter uitia tibi detrahat, non alij exprobet, nō abhorreat à publicis moribus:
nec t̄ ita agat, ut quicquid non facit, damnare uideatur. Licet sapere sine pompa, sine inuidia.

Epist. 103. Nisi aliud prædixero. Reclam: antibus licet exēplaribus lego, præcidero: quemadmodū & in his quæ se-
quuntur. Alludit enim ad rem inuolutam: quam interdum non licet explicare, nisi quædam prius amputāris.

In

A In nostra tela mittuntur.] Non suffragabantur exemplaria: non dubito tamen quin legendam sit, cui nostra tela innituntur. Sentit enim, assumendum aliquid per se notum, ad futuram argumentationis: quemadmodum tela substernitur stamen.

Laus alterius.] In alijs, laus à literis. Ipse sermonis tenor docet legendum: Laus alit artes. Est enim clausula carminis heroici, id imitatus Cic. Honos alit artes. item Ovidius: Laudataq; uirtus Crescit.

PINCIANI IN EVNDEM.

Illi qui & mari & terra pecuniam agitabat, qui ad publica quoq;.] Legi: ille quem & mari & Epist. 102.
terra pecunia agitabat, ex uetere lectione.

In ipso actu bene cedentiū rerum.] Fortasse uerior est lectio, istu, hoc est, momento: quam, actu.

Et castrensiū laborum tarda manu precia.] Scribe coniunctim, manu precia: ex uetere lectione.

Nihil est miserius dubitatione uehementer irruentium, quorsum euadāt.] Venientiū, nō, uehementer irruentium, omnia ferme exemplaria scripta: ut fortē legēdum sit, uoluentium, siue uoluantium. Cui lectioni suffragari uidetur quod sequitur: Quomodo effugiemus hanc uolutationem. & paulo antē:

Quod etiam aliquid ex illa differtur.] Mendosa uerba, difficilis ad corrigendum coniectura. Sed, mi fallor, uerior erit scriptura: quod in aliud ex alio differtur. Nam & uetus omnis lectio pro, etiā aliquid, habet, in aliquid: & hoc uerbū, aliquid, cum per compendium scribitur, dubitationem affert, sit ne legendum, aliquid, an aliud: sicut etiam hoc ipso loco scriptum erat in exemplari Facundi & Primitiui.

Acquē uerō insistitur ab his, qui dissidere non possunt.] Exemplar familiare, prospicitur, habet: Epist. 103.
non, insistitur, ut sit sensus: Aequē consuli ueritati à bonis, qui discordare non possunt. Exemplar Franciscanum, & quē uerō insicitur. Dissidere non possunt, reliqua non habentur. Eodem modo legitur in codice Facundi & Primitiui: nisi quod pro insicitur, habet insiciscitur, quod & alia exemplaria agnoscunt.

Quām inter se peritē captantium lusus.] Nihil me hoc loco adiuuerunt scripta exemplaria. Sed coniectura ductus, opinor restituenda esse haec uerba sic: quām inuicem se puerorum captantium lusus.

Aut si quod est etiam nunc frequentius oculis lætus uetis solum, illi patria est, quodcūque suprema & uniuersa circuitu sua cingit.] Puto corrigendum, aut si quod est etiam nunc frequentius accolis: lætus nautis solum. Patria illi est, quodcūque suprema & uniuersa circuitu suo cingit. Nam in antiquis exemplarib. uerba illa, Patria illi est, hoc ipso ordine habentur: & in quibusdam, oculis per duplex cc. legitur. Itē in exemplari Franciscano, pro suprema, solennia legitur. Ut possit fortasse sic in totum legi: Patria illi est, quacūque sol meat, & uniuersa circuitu suo cingit. Possit etiam tolerari, uetis: possit legi, aduenis: possit, uetioribus.

B In alium naturæ sumimur partum. Alia origo nos spectat.] Possit legi pro illis uerbis, in alium naturæ sumimur partum, in aliū maturescimus partum, sed rectissime, ut puto, legit hunc locum exemplar Scholarum, in alium naturæ sumimur, & tanquam partum alia nos origo expectat.

Aliquando naturæ tibi arcana reteguntur.] In exemplari Scholastico non, Aliquando, habetur: sed, Antequam, ut fortē legendum sit per minorem cum precedentibus, intra te quando naturæ tibi, cetera. Fortē sic, meditare illa. Quando naturæ tibi, reliqua.

Quid ni non timeat, qui mori sperat.] Codex Franciscanus: Quam qui ni timeat, qui mori sperat. Puto legendum, quam qui meminit, quid mori expauet. uel sic: Quam qui mente teneat, quid mori expauet. Dixerat enim: Quam qui mente concipit.

Si is quoq; qui tandiu animum.] Exemplar Scholasticum: Sed ille quoq; ut fortē desit coniunctio, legendumq; sit: Sed & illa quoq; cetera.

Non minus præsentia esse utilem quàm memoriam.] Sic prior editio. Præposterus est ordo uerborum, legendumq; non minus memoriam quàm præsentiam esse utilem: ex meo familiari codice.

Pares sunt casus, & si graues.] Opinor legendum: Rari sunt casus, & si graues, quia sequitur: Ab homine Epist. 104.
ne homini cotidianum periculum. Rarum autem cotidiano opponitur.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM
AD LVCILIVM LIBER XVIII.

Epist. C V. Qualiter secessio in ocium uel peregrinatio non prodest, sed noceat sine curatione animi. Et de magnanimitate & excellentia humani spiritus: quem non laborem uel mortem timere, exemplo Socratis & Catonis insinuat.

IN Nomentanum meum fugi, quid putas? urbem? imò febrem, & quidem surrepentem. Iam manum mihi iniecerat: protinus itaque parari uehiculum iussi, Paulina mea retinente. Medicus initia esse dicebat motis uenis, sed incertis, & naturalem turbantibus modum. Exire perseueraui. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis: qui cum in Achaia febrem habere coepisset, protinus nauem ascendit, clamitans non corporis esse, sed loci morbum. Hoc ego Paulinae meae dixi, quæ mihi ualetudinem meam commendat. Nam t scias spiritum illius in meo uertit, incipio ut illi consulam mihi consulere: & quum me fortio rem senectus ad multa reddiderit, hoc beneficium ætatis amitto. Venit mihi in mentem in hoc sene & adulescentem esse, cui par-citur. Itaque quoniam ego ab illa non impetro ut me fortius amet, impetrat illa, ut me diligenter amem. Indulgendum est enim honestis affectibus, & interdum etiam si premunt causæ, spiritus in honorem suorum uel cum tormento reuocandus, & in ipso pre retinendus est: cum bo-
Seneca. r noui.

al. cum sciam.
fortē, conscius.

no uiro uiuendum sit, non quamdiu iuuat, sed quamdiu oportet. Ille qui non uxorem, non ami- cum tanti putat, ut diutius in uita commoretur, qui perseverat mori, delicatus est. Hoc quoque imperet sibi animus, ubi utilitas suorum exigit, nec tantum sibi uelit mori, sed si cœpit intermit-
al. concedat. tat, & suis se † commodet. Ingentis animi est, aliena causa ad uitam reuerti: quod magni uiri sæpe fecerunt. Sed hoc quoque summæ humanitatis existimo, senectutem suam cuius maximus fructus est, securior sui tutela, & uitæ usus animosior, attentius conseruare, si scias alicui tuorum esse dulce, utile, optabile. Habet præterea in se non mediocre ista res gaudium & mercedem. Quid enim iucundius, quam uxori tam charum esse, ut propter hoc tibi charior fias? Potest itaq; Paulina mea non tantum suum mihi timorem imputare, sed etiam meum. Quæris ergo, quomodo mihi cōsiliū profectionis cesserit? Vt primum grauitatem urbis excessi, & illum nidorem culinarum fumantium, quæ † in ora quicquid pestiferi uaporis obruerit, cum puluere effundunt, protinus mutatam ualetudinem sensi. Quantum deinde adiectum putas uiribus, postquam uineas attigi? In pascuum emissus, cibum meum inuasi. Repetiui ergo iam me, non permāsit marcor ille corporis dubij, & malè cogitātis. Incipio toto animo studere. Non multum ad hoc locus confert, nisi se sibi præstet animus, qui secretum, & in occupationibus medijs, si uolet, habebit. At ille qui regiones eligit, & ociū captat, ubiq; quo † distringatur inueniet. Nam Socratem querenti cuidam, quod nihil sibi peregrinationes profuissent, respondisse ferunt: Non immerito hoc tibi euenit: tecum enim peregrinaberis. O' quam bene cum quibuscūq; ageretur, si à se aberrarent. Nunc primum seipso sollicitant, corrumpunt, territant. Quid prodest mare traicere, & urbes mutare? Si uis ista, quibus urgeris, effugere, non alibi sis oportet, sed alius. Puta uenisse te Athenas, puta Rhodon. Elige arbitrio tuo ciuitatem. Quid ad rem pertinet, quos illa mores habeat? Tuos afferes. Diuitias iudicabis bonum? Torquebit te paupertas, & (quod est miserrimū) falsa. Quamuis enim multum possideas, tamen quia aliquis plus habet, rāto tibi uideberis † defici, quanto uinceris. Honores iudicabis bonum? Malè te habebit ille consul factus, ille etiam refectus: ringeris, quoties aliquem in fastis sæpius legeris. Tantus erit ambitionis furor, ut nemo tibi post te uideatur, si aliquis ante te fuerit. Maximū malum iudicabis mortē: cum illa nihil sit mali, nisi quod ante ipsam est timeri? Exterrebunt te non tantum pericula, sed † suspitionibus uanis semper agitaberis. Quid enim proderit, euasisse tot urbes Argolicas, mediosq; fugā tenuisse per hostes? Ipsa pax timores subministrabit. Ne tutis quidem habebitur fides, cōsternata semel mēte: quæ ubi consuetudinem pauoris improuidi fecit, etiam ad tutelam salutis tuæ inhabilis es. Non enim uitat, sed fugit: magis autem periculis patemur auersi. Grauisimum iudicabis malū, aliquem ex his quos amabis amittere: cum interim hoc tam ineptum erit quam flere, quod arboribus amœnis, & domum tuam ornantibus decidant folia? Quicquid te delectat, æquè uiget, ut uideras dum uireret. Vtinam. Alium alio die casus excutiet. Sed quemadmodum frondium iactura facilis est, quia renascuntur: sic istorum quos amas, quosq; oblectamēta uitæ putas esse, damnum, quia reparantur, etiam si non renascuntur. Sed non erunt iidem. Ne tu quidem idem eris. Omnis dies, omnis hora te mutat: sed in alijs rapina facilius apparet, hic latet, quia non ex aperto fit. Alij auferuntur: at ipsi nobis furto subducimur. Horum nihil cogitabis, nec remedia uulneribus appones, sed ipse tibi ferēs sollicitudinum causas, alia sperando, alia desperando? Si sapias, alterū alteri misceas: nec speraueris sine desperatione, nec desperaueris sine spe. Quid p se prodesse peregrinatio cuiquam potuit? Non uoluptates illa temperauit, nō cupiditates refrænauit, non iras repressit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla denique animo mala eduxit, non iudicium dedit, non excusit errorem, sed ut puerum ignota mirantem, ad breue tempus rerum aliqua nouitate detinuit. Cæterum inconstantiam mentis, quæ maximè ægra est, † laceffitā mobiliorem leuioremque reddidit ipsa iactatio. Itaque qui petierant cupidissimè loca, cupidius deserunt, & auium modo transuolant, † citiusq; quam uenerant, abeunt. Peregrinatio noticiam dabit gentium, nouas tibi montium formas ostendet, inusitata spacia camporum, & irriguas perennibus aquis ualles, & alicuius fluminis sub obseruatione naturam, siue ut Nilus æstiuo incremento tumet, siue ut Tigris eripitur ex oculis, & actō per occulta cursu integræ magnitudini redditur, siue ut Mæander poetarū omniū exercitatio & ludus, implicatur crebris anfractibus, & sæpe in uicinum alueo suo admotus, antequam sibi influat, flectitur: cæterum neq; meliorē faciet, neq; saniozem. Inter studia uersandum est, & inter autores sapientiæ, ut quæ sita discamus, nondū inuenta quæramus. Sic eximendus animus, ut ex miserrima seruitute in libertatē erigitur. Quādiu quidem nescieris, quid fugiendum, quid petēdum, quid necessarium, quid superuacuum, quid iustum, quid honestum sit, nō erit hoc peregrinari, sed errare. Nullam tibi opem feret iste discursus. Peregrinaris enim cum affectibus tuis, & mala te tua sequuntur. Vtinam quidem sequerentur, longius abessent: nunc fers illa, non ducis. Itaq; ubiq; te premunt, & paribus incommodis urunt. Medicina egro, non regio quærenda est. Fregit aliquis crus, aut extorsit articulum, non uehiculum nauemque conscendit, sed aduocat medicum, ut fracta pars iungatur, ut luxata in locū reponatur. Quid ergo animum tot locis fractum & extortum credis locorum mutatione posse sanari? Maius est istud malum, quam ut gestatione curetur. Peregrinatio non facit medicum, non oratorem. Nulla ars loco discitur. Quid ergo? Sapientia res omnium maxima in itinere colligitur? Nullum enim, mihi crede, iter est, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus sistat. Aut si quod esset, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu ista urgebunt mala, macerabuntq;

A huncque per totas æmaria uagum, quamdiu malorum gestaris causas. Fugam tibi non prodesse miraris: tecum sunt quæ fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe: & emenda desideria, intra saltem modum contine. Omnem ex animo erade nequiciam. Si uis peregrinationes habere iucundas, tuum comitem sana. Hærebit tibi auaricia, quamdiu avaro sordidoque conuixeris. Hærebit tumor, quamdiu cum superbo conuersaberis. Nunquam sæuiciam in tortoris contubernio pones. Incendent libidines tuas adulterorum sodalitia. Si uelis uitij exui, longè à uitiorum exemplis recedendum est. Auarus, corruptor, sæuus, fraudulentus, multum nocituri si prope te fuissent, intra te sunt. Ad meliores transi. Cum Catonibus uiue, cum Lælio, cum Tuberone: quod si conuiuere etiam Græcis iuuat, cum Socrate, cum Zenone uersare. Alter te docebit mori, si necesse erit: alter, antequam necesse erit. Viue cum Chrysippo, cum Posidonio. Hi tibi tradent diuinationem audientium uerba iactare, sed animum indurare, & aduersus minas erigere. Vnus est enim huius uitæ fluctuantis & turbidæ portus, euentura contemnere. Stare fidenter † ad portū, tela fortunæ aduerso pectore excipere, non latitantem, nec tergiuersantem. Magnanimes nos natura produxit: & ut quibusdam animalibus ferum dedit, quibusdam subdolū, quibusdam pauidum, ita nobis gloriosum & excelsum spiritum, quærentem ubi honestissimè, non ubi tutissimè uiuat, simillimum mundo: quem quantum mortalibus passibus licet, sequitur æmulaturq;. Proferet se, laudari & aspici † credit. Dominus omnium est, supra omnia est. Itaq; nulli se rei submittit, nihil illi uidetur graue, nihil quod uirum incuruet.

al. amanda desideria, aut intra.

fortè, scitè.

apertè, uel potius, in apertū.

fortè, gestit.

Terribiles uisu formæ, lethumq; labosq;.

Minimè quidem, si rectis oculis intueri illa possis, & tenebras perumpere. Multa per noctem habita terrori, dies uertit ad risum.

Terribiles uisu formæ, lethumq; labosq;.

egregiè Virgilius noster. Non re dixit terribiles esse, sed uisu: id est, uideri non esse. Quid, inquā, in istis est tam formidabile, quā fama uulgauit? Quid est, obsecro te, Lucili, cur timeat laborem uir, mortem homo? Totiens mihi occurrunt isti, qui non putant fieri posse, quicquid facere non possunt, & aiunt nos loqui maiora, quā quæ natura humana sustineat. At quāto ego de illis melius existimo, ipsi quoq; hæc possunt facere, sed nolunt. Deniq; quem unquam ista destituere tantem, cui non faciliora apparuere in actu? Non quia difficilia sunt, non audemus: sed quia non audemus, difficilia sunt. Si tamen exemplum desideratis, accipite Socratem † perpetitum senē, per omnia aspera iactatum, inuictum fame & paupertate, quam grauiorem illi domestica onera faciebant, & laborib; quos militares quoq; pertulit, quibus ille domuit exercitus, siue uxorē eius moribus feram, lingua peculantem, siue liberos indociles, & matri quā patri similiores. Sic ferè aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis sæuiore. Viginti & septem annis pugnatum est: post finita arma triginta tyrannis noxæ dedita est ciuitas, ex quibus pleriq; inimici erant. Nouissima damnatio est sub grauissimis hominibus impleta, obiecta est & religionum uiolatio, & iuuentutis corruptela, quam immittere in deos, in patres, in remp. dictus est. Post hæc carcer, & uenenum. Hæc usq; eò animum Socratis non mouerant, ut ne uultum quidē mouerint. Illam mirabilem laudem, & singularem, usq; ad extremū seruauit: non hiliariorē quicquā, nō tristiorē Socratē uidit: æqualis fuit in tanta inæqualitate fortunæ. Vis alterū exemplum? Accipe hunc Marcum Catonem recentiorē, cum quo & infestius fortuna egit, & pertinacius. Cui cū omnib; locis obstitisset, nouissimè & in morte, ostēdit tamē uirū fortè posse inuita fortuna uiuere, inuita mori. Tota illi ætas aut in armis est exacta ciuilibus, aut in ætate concipiente iam ciuile bellum. Et hunc licet dicas non minus quā Socratem in seruitute uixisse: nisi fortè Cn. Pompeium & Cæsarem & Crassum putas libertatis socios fuisse. Nemo mutatum Catonē, toties mutata Rep. uidit: eundem se in omni statu præstitit. In prætura, in repulsa, in accusatione, in prouincia, in cōcione, in exercitu, in morte, deniq; in illa Reip. trepidatione: cū illinc Cæsar esset decē legionib; pugnacissimis subnixus, hinc totis externarū gentiū præsidij Cn. Pompeius, fatis † unus aduersus omnia. Cum alij ad Cæsarem inclinarent, alij ad Pompeiū, solus Cato fecit aliquas sui & Reip. partes. Si animo cōplecti uolueris illius imaginē tēporis, uidebis illinc plebē & omnē erectū ad res nouas uulgū: hinc optimates & equestrē ordinē, quicquid erat in ciuitate sancti & lecti: duos in medio relictos, R. P. & Catonem. Miraberis, inquā, cū animaduuerteris

al. perperitū.

al. tutus.

Atridem, Priamumq;, & sæuum ambobus Achillem.

Vtrūq; enim improbat, utrūq; exarmat. Hanc fert de utroq; sententiā. Ait se, si Cæsar uicerit, moriturū: si Pompeius, exulaturū. Quid habebat quod timeret, qui ea sibi & uictō & uictori cōstituerat, quæ cōstituta esse ab hostib; iratissimis poterant? Perijt itaq; ex decreto suo. Vides posse homines labores pati: per medias Aphricę solitudines pedes duxit exercitum. Vides posse tolerare sitim: & in collibus arentibus, sine ullis impedimētis uicti exercitus reliquias trahēs, inopiā humoris loricatus tulit, & quoties aquæ fuerat occasio, nouissimus bibit. Vides honorē & notam posse cōtemni. Eodē quo repulsus est die, in comitio pila lusit. Vides posse non timeri potentiā superiorū, & Pompeium & Cæsarē: quorū nemo alterū offendere audebat, nisi ut alterū demeretur, simul prouocauit. Vides tā mortē posse cōtemni quā exiliū: & exiliū sibi indixit, & mortem, & interim bellū. Possumus itaq; aduersus ista tantū habere animi, libeat modò subducere iugo collū. In primis autem respuendæ sunt uoluptates, eneruant, & effemīnāt, & inultum petūt,

Seneca.

r 2

multum

multū autē à fortuna petendū est. Deinde spernendæ opes, auctoramēta sunt seruitutū. Aurum & argentum, & quicquid aliud felices domos onerat, relinquatur. Nō potest gratis constare libertas. Hanc si magno æstimas, omnia paruo æstimanda sunt. Vale.

Epist. C V I. Quatuor esse quæ hominem in perniciem hominis instigant: & quomodo singulorum eorum uitetur incommodum. Et quod magna pars securitatis est, nihil iniquè facere.

Quæ obseruanda tibi sint, ut tutior uiuas, dicā. Tu tamen sic audias cenfeo ista præcepta, quomodo si tibi præciperem, qua ratione bonam ualitudinem in Ardeatino tuereris. Cōsidera, quæ sint quæ hominem in perniciem hominis instigent: inuenies spem, inuidiam, odium, metum, contemptum. Ex omnibus istis, adeo leuissimum est contemptus, ut multi in illo remedij causa delituerint. Quem quis contemnit, non calcat sine dubio, sed transit. Nemo homini contempto, peritaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie iacens præteritur: cum stante pugnatur. Spē improborum uitabis, si nihil habueris, quod cupiditatem alienam & improbam iritet, si nihil insignè possederis. Concupiscuntur enim insignia, etiam si parum nota sunt. Sic uerò inuidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaueris, si scieris in sinu gaudere. Odium autē ex offensa sic uitabis, neminem lacescendo & aut gratificando, à quo te sensus cōmunis tuebitur: fuit enim hoc multis periculosum. Quidam odium habuerunt, nec inimicum. Illud, ne timearis, præstabit tibi & fortunæ mediocritas, & ingenij lenitas: cum te esse homines scient, quem offendere sine periculo possint. Reconciliatio tua & facilis sit, & certa. Timeri autem tam domi molestum est, quàm foris: tam à seruis, quàm à liberis. Nulli non ad nocendum satis uirium est. Adijce nunc, quod qui timetur, timet. Nemo potuit terribilis esse securè. Contemptus superest: cuius modum in sua potestate habet, qui illum sibi adiunxit, qui contemnitur, quia uoluit, non quia debuit. Huius incommodum & artes bonæ discutunt, & amicitie eorum, qui apud aliquem & potentem potentes sunt: quibus applicari expediet, non implicari: ne plurius remedium, quàm periculum constet. Nihil tamen æquè proderit, quàm quiescere, & minimum cum alijs loqui, plurimū secum. Est quædam dulcedo sermonis, & qui irrepit & blanditur, & nō aliter quàm ebrietas aut amor secreta & producit. Nemo quod audierit, tacebit: nemo quantum audierit, loquetur. Qui rem non tacuerit, non tacebit autorem. Habet unusquisque, aliquem cui tantum credidit, quantum ipsi creditum est: ut garrulitatem suam custodiat, & contentus sit unius auribus, & populum faciat. Sic quod modò secretum erat, rumor est. Securitatis magna portio est, nihil iniqui facere. Confusam uitam & perturbatam impotentes agunt: tantum metuunt, quantum nocent: nec ullo tempore uacant. Trepidant enim cum fecerunt. Hærent. Conscientia aliqd agere non patitur, ac subinde respicere ad se cogit. Dat pœnas, quisquis expectat: quisquis autem meruit, expectat. Tutum aliqua res in mala conscientia præstat, nulla securum. Putat enim se, etiam si non deprehenditur, posse deprehendi: & inter somnos mouetur, & quoties alicuius scelus loquitur, de suo cogitat. Non satis illi & obliteratum uidetur, non satis tectū. Nocens habuit aliquando latendi fortunam, nunquam fiduciam. Vale.

Epist. C V I I. Quod affectus animi sint corpora, captiosè disputat: quam disputationem euestigio damnat.

Tardius rescribo ad epistolas tuas, non quia districtus occupationibus sum: hanc excusationem caue audias. Vaco: & omnes qui uolunt, uacant. Neminem res sequitur: ipsi illas amplexantur, & argumentum esse felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit, quare non protinus rescriberem tibi, de quo quærebas? Veniebat in contextū operis mei: scis enim me morale philosophiam uelle complecti, & omnes ad eā pertinentes quæstiones explicare. Itaque dubitavi, utrū differrem te, an donec suus isti rei ueniret locus, ius tibi extra ordinem dicerem. Humanius uisum est, tam longè uenientem non detinere. Itaque & hoc ex illa serie rerum cohærentium excerpam, & si qua erunt huiusmodi, non quærenti tibi ultrò mittam. Quæ sint hæc, interrogas? Quæ scire magis iuuat, quàm prodest: sicut hoc de quo quæris, an corpus bonū sit. Bonum prodest: facit enim. Quod facit, corpus est. Bonum, agitat animum, & quodammodo format & continet. Quæ ergo propria sunt corporis, ea corporis bona sunt: corpora ergo sunt, & quæ animi sunt. Nā & hic corpus est. Bonum hominis necesse est corpus sit, cum ipse sit corporalis: mentior, nisi & quæ alunt illud, & quæ ualitudinē eius uel custodiunt uel restituūt, corpora sunt. Ergo & bonum eius corpus est. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora sint, ut aliud quoque de quo non quæris, infulciam: tanquam ira, amor, tristitia: si dubitas, uide an uultum nobis mutet, an frontem astringant, an faciem diffundant, an ruborem euocent, an fugent sanguinē. Quid ergo, tam manifestas corporis notas credis imprimi, nisi à corpore? Si affectus corpora sunt, & morbi animorum, & auaricia, crudelitas, indurata uitia, & in statum inemendabilem adducta: ergo & malicia, & species eius omnes, malignitas, inuidia, superbia. Ergo & bona, primū quia contraria istis sunt: deinde, quia eadem tibi iudicia præstabunt. An non uides, quantum oculis det uigorem fortitudo? Quantam intentionem prudentia? Quantam modestiam & quietem reuerentia? Quantam serenitatem læticia? Quantum rigorem seueritas? Quantā remissionem ueritas? Corpora ergo sunt, quæ colorem habitumque corporum mutant, quæ in illis regnum suum exercent. Omnes autem quas reguli uirtutes, & bonæ sunt, & quicquid ex illis est. Nunquid est dubiū, an id quo quid tangi

A tangi potest, corpus sit? Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res, ut ait Lucretius. Omnia aut ista quæ dixi, non mutarent corpus, nisi tangerent: ergo corpora sunt. Etiamnū cui tanta uis est, ut impellat & cogat & retineat & iubeat, corpus est. Quid ergo? Nō timor retinet? Nō audacia impellit? Non fortitudo immittit, & impetum dat? Non moderatio refrænat ac renocat? Non gaudiū extollit? Non tristitia adducit? Deniq; quicquid facimus, aut maliciæ, aut uirtutis gerimus imperio. Quod imperat corpori, corpus sit. Quod uim corpori affert, corpus: bonū corporis corporale, bonum hominis, & corporis bonum est: itaq; corporale est. Quoniam, ut uolui, morem gessi tibi, nunc ipse dicam mihi, quod dicturū esse te uideo. Laterunculis ludimus, in superuacuis subtilitas teritur. Nō faciunt bonos ista, sed doctos. Apertior res est, sapere timō simplicior. Paucis opus est ad mentem bonam, uti literis. Sed nos, ut cetera in superuacuum diffundimus, ita philosophiam ipsam. Quemadmodū omnium rerum, sic literarum quoq; intemperatā laboramus. Non uitæ, sed scholæ discimus. Vale.

Epist. C VII I I. Quæ patiēda sunt ambulanti per huius uitæ uiam. Et præmeditatio leuissima facit esse graniora. Et qualiter uarietas mortalitatis & fatum equanimiter ferenda sunt.

Vbi illa prudētia tua? Vbi in dispiciēdis reb. subtilitas? Vbi magnitudo? Tā pusilla & tangunt, si serui occupationes tuas, occasionē fugæ putauerūt: & si amici deceperūt, habeant sanē nomē, quod illis Epicurus noster imposuit: ita uocentur, quō turpius, nō omnib. sit rebus tuis. Desunt illi qui & operā tuā conterebant, & te alijs molestū & esse credebant. Nihil horū insolitum, nihil inexpectatū est. Offendi rebus istis tam ridiculū est, quā queri, quōd spargaris in publico, aut inquineris luto. Eadē uitæ cōditio est, quæ balnei, turbæ, itineris: quædā intermittentur, quædā incident. Nō est delicata res, uiuere. Longā uiam ingressus es, & labaris oportet, & arietes, & cadas, & lasseris, & exclames: O mors, idē & mentiaris. Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per eiusmodi offensus ementiendum est confragosum hoc iter. Mori uult: præparetur animus contra omnia. Sciat se uenisse, tonat ubi fulmen. Sciat se uenisse, ubi

*Luctus & ultrices posuere cubilia curæ,
Pallentesq; habitant morbi, tristisq; senectus.*

B In hoc contubernio uita degenda est. Effugere ista non potes, contemnere potes. Contemnes autem, si sæpe cogitaueris, & futura præsumpseris. Nemo non fortius ad id cui se diu composuerat, accessit, & duris quoq; si præmeditata erant, obstitit. At contrā imparatus, etiam leuissima expauit. Id agendum est, ne quid nobis inopinatum sit. Et quia omnia nouitate grauiora sunt, hæc cogitatio assidua præstabit, ut nulli sis malo tyro. Serui te reliquerunt. Alium compilauerunt, aliū accusauerunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium calcauerunt, alium ueneno, alium criminatione petierunt. Quicquid dixeris, multis accidit. Deinceps quæ multa & uaria sunt, in nos diriguntur. Quædam in nos fixa sunt, quædam uibrant, & cum maximē ueniunt, quædam in alios peruentura nos constringunt. Nihil miremur eorū ad quæ nati sumus: quæ ideo nulli querenda, quia paria sunt omnibus. Ita dico, paria sunt: nam etiam quod effugit aliquis, pati potuit. Aequum autem ius est, non quo omnes usi sunt, sed quod omnibus latum est. Impèretur equitas animo, & sine querela mortalitatis tributa pendamus. Hyems frigora adducit, algendū est: æstas calores refert, æstuidum est: intemperies cœli ualitudinem tentat, egrotandū est. Et fera nobis loco occurret, & homo perniciosior feris omnibus. Alium aqua, aliū ignis eripiet. Hanc rerū conditionem mutare non possumus. Id possumus, magnum sumere animum, & uiro bono dignum, quo fortiter fortuita patimur, & naturæ consentiamus. Natura autem hoc quod uidet regnū mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt. Turbantur maria, cum quieuerunt. Flant inuicē venti. Noctem dies sequitur. Pars cœli consurgit, pars mergitur. Contrarijs rerum æternitas cōstat. Ad hanc legem animus noster aptandus est: hanc sequatur, huic pareat: & quæcunq; fiūt, debuisse fieri putet, nec uelit obiurgare naturam. Optimum est pati, quod emendare non possis: & Deum, quo autore cuncta proueniūt, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui imperatorem gemens sequitur. Quare impigri atq; alacres excipiamus imperia, nec & desinamus hūc operis pulcherrimi cursum, cui, quicquid patimur, intextum est: & sic alloquamur Iouē, cuius gubernaculo moles ista dirigitur, & quomodo Cleanthes noster uersibus disertissimis alloquitur: quos mihi in nostrū sermonem mutare permittitur, Ciceronis uiri disertissimi exemplo. Si placuerint, boni consules: si displicuerint, scies me in hoc secutum Ciceronis exemplum.

*Duc me parens, celsiq; domitor poli,
Quocunq; placuit: nulla parendi mora est.
Assum impiger: fac nolle, comitabor gemens:
Malūq; patiar, quod pati licuit bono.
Ducunt uolentem fata, nolentem trahunt.*

Sic uiuamus, sic loquamur, paratos nos inueniat atque impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se Deo tradidit. At contrā ille pusillus ac degener, qui oblectatur, & de ordine mundi malè existimat, & emendare mauult deos, quā se. Vale.

Seneca.

r 3 . E R A S .

aliter, cōcitet.

Adducit, id est contrahit.

Laterunculis, pro latrunculis: quia latero hes ueteres dicebant, quos post latrones appellarunt.

al. te agunt.
al. Quid si amici deciperent? forte, reddebant: pro, esse credebant.

al. iter metiaris.

al. deferamus.

al. quem.

Epist. 105. Quicquid te delectat, æquè uidet, ut uideras, dum uiueret.] Alij aliud habebant, sed in totum nō placuit. Vide num sic legēdum: Quicquid te delectat, æquè uiget, ut uideras, dum uiueret. Vtinam, uidetur adiectū. Sentit enim nobis uiuere quicquid delectat. At delectat etiam memoria rerum bonarum.

PINCIANI IN EVNDEM.

Epist. 105. Tanto tibi uideris defici, quanto uinceris.] Lege: tanto tibi uideris deficere, quanto aliquis plus habet. ex emaculatoribus codicibus. Non tamen desunt codices qui, defici, non deficere, habeant. Item puto scribendum, uideberis, non uideris.

Quicquid te delectat, æquè uidet ut uideras dum uiueret. Vtinam. Alium alio die casus excutiet.] Vitiosissimus locus, & nodus Deo dignus uim dice. In codicibus serè omnibus, uide, non uidet: & uiuet, non uiueret: & pro utinam, uter aut utrum. Itaq; coniectura ductus, suspicor Senecam ita scriptū reliquisse: Quicquid te delectat, æquè uiuet. Viuunt dum uiuent. Vtiq; alium alio die casus excutiet.

Et emenda desideria. Intra saltem modum contine.] Codex Scholarum, & emenda desideria tua. Intra salutem modum contine. Exemplar meum rectius, & emenda desideria, intra modum saltem contine. Scribē dum arbitror, aut amanda desideria, aut intra modum saltem contine: ut sit, amanda, pro abige, expelle. Nā uerbo illo, emenda, mox antè usus fuerat.

Stare fidenter ad portū.] Corrige: stare fidēter apertē. ex codice Frācis. in quo uno tantum sic emēdatē legebatur, reliquis uitiatis. Nam sequens uerbum, latitantem, planissimum facit, scribendū esse apertē, non, ad portū.

Nihil quod uirum incuruet.] Dīctio, uirum, in quibusdam codicibus non habetur. In meo illo uetusto exemplari sic legas: Nihil asperum quod uirum incuruet.

Solus Cato fecit aliquas & Reipublicæ partes.] Sic omnia exemplaria, præter domesticum, in quo legitur: Solus Cato fecit aliquas sui, & reipublicæ partes. Cui lectioni uidetur suffragari quod subiicit, duos in medio reliquos, Rempub. & Catonem.

Quæ constituta esse ab hostibus iratissimis poterant.] Agnoscitur hæc lectio ab omnibus codicibus, præter Scholarum codicem, in quo ita leges: quæ constituta esse ab hostibus iratissimis uix filij Atrei poterant. & antè paulo, qui ea sibi scribe, non quid sibi. ex domestico codice.

Epist. 106. Ut garrulitatem suam custodiat, & contentus sit unius auribus, populum faciet.] Sic quæ, cumq; legi exemplaria agnoscunt, unius literæ deprauatione, adumbrato perspicuo sensu. Puto enim scribendū, poculum non, papulum. Nam meminisse oportet uerborum, quæ non antè multo præcesserunt: & non aliter quam ebrietas aut amor secreta prodit. Erit ergo sensus, pro modo & capacitate poculi custodire aliquem garrulitatem suam, aut non custodire, & esse contentum unius auribus, aut plurium.

Trepidant enim cum fecerunt. Hæret conscientia, aliud agere non patitur.] Corrige: Trepidant enim cum fecerunt. Hærent. Conscientia aliud agere non patitur. ex uetere lectione.

Epist. 107. Apertior res est, sapere: imò simplicior.] Scribe, imò simplicior est. multū enim addit neruorum orationi, uerbum substantiuum in fine locatum, iteratumq;. & sic legitur in exemplari Franciscano.

Epist. 108. Tam pusilla tangunt.] Exemplar diuæ Mariæ: Tam pusilla te res angit.

Si amici deciperent.] Veriorem lectionem duco, si amici deceperunt. & infra:

Habeant sanè nomen, quod illis Epicurus noster imposuit, & uocentur quo turpius nō omnibus sit rebus tuis. Desunt illi, cætera.] Vetus lectio, quo turpius non sit omnibus rebus tuis, cætera. Minus uitiosè legetur totus hic locus, ut ego credo, si sic legatur: Habeant enim sanè nomen quod illis Epicurus noster imposuit. Ita uocentur. Quota pars non est, si ex omnibus rebus tuis desunt illi qui & operam tuam contrebant, cætera.

Et labaris oportet, & arietes, & cadas.] Non, arietes, exemplar antiquum, sed erigaris legit.

Idem mentiaris.] Corrupta in omnibus exemplaribus uerba. Fortè legendū, iter emettiris: quia subiicit paulo post, per eiusmodi offensas emetiendum est confragosum hoc iter.

Deinceps quæ multa & uaria sunt, in nos diriguntur.] Correptionem existimamus lectionem: Deinde quum multa & uaria sint, quæ in nos diriguntur.

Alium aqua, alium ignis eripiet.] Aliud, non alium, utrobique uetus lectio.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM
AD LVCILIVM LIBER XIX.

Epist. CIX. De moderanda cupiditate discendi: & quanti profectus sit, sapientem sapius audire: & quod maiori impetu iuuenes ad philosophiam quam senes accedimus. ubi notat eas, qui dicunt decus philosophia esse disputare, non uiuere.

al. pertinaciter properas.

ID de quo quæris, ex his est, quæ scire, tantū eō, ut scias, pertinet. Sed nihilominus, quia pertinet, properas, nec uis expectare libros, quos cum maximè ordine continentes totam moralem philosophiæ partem, statim expediam. Illud tamen prius scribam, quemadmodum tibi ista cupiditas discendi, qua flagrare te uideo, digerenda sit, ne ipsa impediat. Nec passim carpenda sunt, nec auide inquadenda uniuersa: per partes peruenitur ad totum. Aptari onus uiribus debet: nec plus occupari, quam cui sufficere possumus. Non quantum uis, sed quantum

A tum capis, hauriendum est: bonum tantum habere animum: capies, quantum uoles. Quo plus recipit animus, hoc se magis laxat. Hec nobis precipere Attalum memini, cum scholam eius obfideremus: & primi ueniremus, & nouissimi exiremus: ambulante quoque illum ad aliquas disputationes euocaremus, non tantum paratum discantibus, sed obuium. Idem, inquit, & docenti & discendi debet esse propositum: ut ille prodesse uelit, hic proficere. Qui ad philosophorum scholas uenit, quotidie secum aliquid boni ferat: aut sanior domum redeat, aut sanabilior. Redibit autem. Ea enim philosophiae uis est, ut non solum studentes, sed etiam conuersantes iuuet. Qui in solem uenit, licet non in hoc uenerit, colorabitur. Qui in unguentaria taberna resederunt, & paulo diutius commorati sunt, odorem secum loci ferunt. Et qui apud philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesse etiam negligentibus. Attende quid dicam, negligentibus, non repugnantibus. Quid ergo? Non nouimus quosdam, qui multis apud philosophum annis perfederint, & ne colorem quidem duxerint? Quid ni nouerim? Pertinacissimos quidem, & assiduos: quos ego non discipulos philosophorum, sed inquilinos uoco. Quidam ueniunt ut audiant, non ut discant: sicut in theatrum uoluptatis causa ad delectandas aures, oratione, uel uoce, uel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem uidebis, cui philosophi schola diuersorium oculi sit. Non id agunt ut aliqua illic uitia deponant, ut aliquam legem uitae accipiant, ad quam mores suos exigant, sed ut oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen & cum pugillaribus ueniunt, non ut res excipiant, sed uerba: quae tam sine profectu alieno discant, quam sine suo audiant. Quidam ad magnificas uoces excitantur, & transeunt in affectum dicentium, alacres uultu & animo: nec aliter concitantur, quam solent Phrygij, tibicinis sono semiuri & ex imperio furantes. Rapiunt illos instigatio rerum pulchritudo, non uerborum inanum sonitus. Si quid acriter contra mortem dictum est, si quid contra fortunam contumaciter, iuuat protinus quae audias facere. Afficiuntur illi, & sunt quales iubentur, si illa animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus honesti dissuasor excipiat. Pauci illam quam conceperant mentem, domum perferre potuerunt. Facile est auditorem concitare ad cupiditatem recti. Omnibus enim natura fundamenta dedit, seminaque uirtutum, omnes ad omnia ista nati sumus. Cum iritator accessit, tunc illa animi bona uelut soluta excitantur. Non uides quemadmodum theatra consonent, quoties aliqua dicta sunt, *al. sopita.* quae publice agnoscimus, & consensu uera esse testamur:

Defunt inopia multa, auaricia omnia.

In nullum auarus bonus est, in se pessimus.

B Ad hos uersus ille sordidissimus plaudit, & uitij suis fieri conuicium gaudet. Quanto magis hoc iudicas euenire, cum a philosopho ista dicuntur, cum salutaribus praeceptis uersus inferuntur, efficacius eadem illa demissuri in animum imperitorum? Nam (ut dicebat Cleanthes) quemadmodum spiritus noster clariorem sonum reddit, cum illum tuba per longi canalis angustias trahit, & patientiore nouissime exitu effudit: sic sensus nostros clariores carminis arcta necessitas *al. patienti ore* efficit. Eadem negligentius audiuntur, minusque percutiunt, quam diu soluta oratione dicuntur: ubi *nouissime extulit.* accessere numeri, & egregium sensum astrinxere certi pedes, eadem illa sententia uelut lacerto excussa torquetur. De contemptu pecuniae multa dicuntur, & longissimis orationibus hoc praecipitur, ut homines in animo, non in patrimonio putent esse diuitias. Eum esse locupletem, qui paupertati suae aptus est, & paruo se diuitem fecit. Magis tamen feriuntur animi, cum carmine eiusmodi dicta sunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.

Quod uult habet, qui uelle quod satis est potest.

Cum haec atque eiusmodi audimus, ad confessionem ueritatis adducimur. Illi enim quibus nihil satis est, admirantur, acclamant, odium pecuniae indicunt. Hunc illorum affectum ubi uideris, urge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, & syllogismis, & cauillationibus, & caeteris acuminis irriti ludicris. Dic in auariciam, dic in luxuriam. Cum profecisse te uideris, & animos audientium affeceris, insta uehementius. Verisimile non est, quantum proficiat talis oratio remedio intenta, & tota in bonum audientium uersa. Facillime enim tenera & conciliantur ingenia ad honesti rectique amorem. Adhuc docilibus leuiterque corruptis inijcit manum ueritas, si aduocatum idoneum nata est. Ego certe cum Attalum audirem, in uitia, in errores, in mala uitae perorantem, saepe misertus sum generis humani, & illum sublimem altioremq; humano fastigio credidi. Ipse regem se esse dicebat: sed plus quam regnare mihi uidebatur, cui liceret censuram agere & regnantium. Cum uero commendare paupertatem coeperat, & ostendere, quod quicquid uilum excederet, pondus esset superuacuum & graue ferenti: saepe exire e schola pauperi libuit. Cum coeperat uoluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem, non tantum ab illicitis uoluptatibus, sed etiam superuacuis: licebat circumscribere gulam & uentrem. Inde mihi quaedam permansere, Lucili. Magno enim in omnia impetu ueneram: deinde ad ciuitatis uitam reductus, ex bene coeptis pauca seruaui. Inde ostreis uoluptatibusque in omnem uitam renunciatum est. Haec enim non cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturos cogentia: quod gratissimum est edacibus, & se ultra quam capiunt farcientibus, facile descensura, facile reditura. Inde in omnem uitam unguento abstinemus: quem obtinemus odor, in corpore est. Nullo inde uino calet stomachus. Inde in omnem uitam balneum fugimus. Decoquere corpus, atque exinanire sudoribus, inutile simul delicatumque credimus. Caetera proietta rederunt. Ita tamen, ut quorum abstinentiam interrumpi, modum seruem, & quidem abstinentiae

forte, concitantur.

al. gentium.

proximior, nescio an difficilior: quoniam quædam abscinduntur facilius animo, quam tem-
perantur. Quoniam cœpi tibi exponere, quàm tum maiori impetu ad philosophiam iuuenis ac-
cesserim, quàm senex pergam, non pudebit fateri, quem mihi amorem Pythagoræ intulerit So-
cion. Docebat, quare ille animalibus abstinuisset, quare postea Sextius. Dissimilis utriq; causa e-
rat, sed utriq; magnifica. Hic homini satis alimentorum citra sanguinem esse credebatur, & crudeli-
tatis consuetudinem fieri, ubi in uoluptatem esset adducta laceratio. Adjiciebat, contrahendam
materiam esse luxuriæ. Colligebat, bonæ ualitudini contraria esse alimenta uaria, & nostris alie-
na corporibus. At Pythagoras omnium inter omnia cognationem esse dicebat, & aliorum com-
mercium in alias atq; alias formas transeuntium. Nulla (si illi credas) anima interit, nec cessas
quidem, nisi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. Videbimus per quas tempo-
rum uices, & quando pererratis pluribus domicilijs, in hominem reuertatur. interim sceleris ho-
minibus ac paricidij metum fecit, cum possint in parentis animam inscij incurrere, & ferro mor-
suæ uiolare, in quo cognatus aliquis spiritus hospitaretur. Hæc cum exposuisset Socion, & im-
plisset argumentis suis: Non credis, inquit, animas in alia corpora atque alia describi? & migra-
tionem esse, quam dicimus esse mortem? Non credis in his pecudibus feris uel aqua meritis il-
lum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare re-
gionem? Nec tantum cœlestia per certos circuitus uerti, sed animalia quoq; per uices ire, & ani-
mos per orbem agi? Magni ista crediderunt uiri. Itaq; iudicium quidem tuum sustine. Cæterum
omnia tibi in integro serua. Si uera sunt ista, abstinuisset animalibus innocentia est: si falsa, frugali-
tas est. Quod istius crudelitatis tuæ damnum est? Alimenta tibi leonum & uulturum eripio. His
instinctus, abstinerere animalibus cœpi: & anno peracto non tantum facilis erat mihi consuetudo,
sed dulcis. Agitatiores mihi animum esse credebam: nec tibi hodie affirmauerim, an fuerit. Quæ-
ris, quomodo desierim? In Tyberij Cæsaris principatum iuuentæ tempus inciderat, t alienige-
narum sacra mouebantur. Sed inter argumenta superstitionis ponebatur, quorundam animalium
abstinentia. Patre itaq; meo rogante, qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat, ad
pristinam consuetudinem redij: nec difficulter mihi, ut inciperem melius cœnare, persuasit. Lau-
dare solebat Attalus culcitram, quæ resisteret corpori. Tali uxor etiam senex, in qua uestigium ap-
parere non possit. Hæc retuli, ut probarem tibi, quàm uehementes haberent tyrunculi impetus
primos ad optima quæq; si quis exhortaretur illos, si quis t impenderet. Sed aliquid præcipien-
tium uitio peccatur, qui nos docent disputare, non uiuere: aliquid discentium, qui propositum ad-
ferunt ad præceptores suos, non animum excolendi, sed ingenium. Itaq; quæ philosophia fuit, fa-
cta philologia est. Multum autem ad rem pertinet, quo proposito ad quam re accedas. Qui gram-
maticus futurus, Virgilium scrutatur, non hoc animo legit illud egregium:

Vide Sueton.
in Tyberio, ca-
pite 36.

al. alienigena-
rum gentium sacra.

fortè, imple-
ret.

—Fugit irreparabile tempus.

Vigilandum est: nisi properamus, relinquimur. Agit nos, agiturq; uelox dies: inscij rapimur. O-
mnia in futurum disponimus, & inter præcipitia lenti sumus. Sed ut obseruet, quoties Virgilius
de celeritate temporum dicit, hoc uti uerbo illum, Fugit.

Optima quæq; dies miseris mortalibus æui

Prima fugit. subeunt morbi, tristisq; senectus,

Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.

Ille qui ad philosophiam spectat, hæc eadem quæ debet, adducit. Nunquã Virgilius, inquit, dies
dicit ire, sed fugere, quod currendi genus concitatissimum est, & optimos quosque primos rapi.
Quid ergo cessamus nos ipsi concitare, ut uelocitatem rapidissimæ rei possimus æquare? Melio-
ra præteruolant, deteriora succedunt. Quemadmodum ex amphora primum quod est sincerissi-
mum effluit, grauissimum quodq; turbidumq; subsidit: sic in ætate nostra, quod est optimu, pri-
mum est. Id exhauriri in alijs potius patimur, ut nobis fecem referuamus. Inhæreat istud animo,
& tanquam missum oraculo placeat:

Optima quæq; dies miseris mortalibus æui

Prima fugit. —

Quare optima? quia restat quod incertu est. Quare optima? Quia iuuenes possumus discere, pos-
sumus facilem animum, & adhuc tractabilem, ad meliora conuertere: quia hoc tempus idoneum
est laboribus, idoneum agitandis per studia ingenijs, & exercendis per opera corporibus. Quod
superest, segnius & languidius est, & propius à fine. Itaq; toto hoc agamus animo, & obmissis ad
quæ diuertimus, in rem unam laboremus: nec hanc temporis perniciosi celeritatem, quam re-
tinere non possumus, relictæ demum intelligamus. Primus quisq; tanquam optimus dies placeat,
& redigatur in nostrum. Quod fugit, occupandum est: hoc non cogitat ille, qui grammaticis ocu-
lis carmen istud legit. Ideo optimum quemq; primum esse diem, quia subeunt morbi, quia sene-
ctus premit, & adhuc adolescentiam cogitantibus supra caput est: sed ait, Virgilium semper unu
ponere morbos & senectutem, non mehercule immerito. Senectus enim insanibilis morbus est.
Præterea, inquit, hoc senectuti cognomen imposuit, tristem illam uocat.

—Subeunt morbi, tristisq; senectus.

Non est quod mireris, ex eadem materia suis quemq; studijs apta colligere. In eodem prato bos
herbam querit, canis leporem, ciconia lacertu. Cum Ciceronis librum de Repub. prehédit hinc
philologus aliquis, hinc grammatice, hinc philosophiæ deditus: alius aliò curâ suam mittit. Philo-
sophus

A Sophus admiratur, contra iusticiam dici tam multa potuisse. Cum ad hanc eandem lectionē philologus accessit, hoc subnotat, duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Seruij matre dubitatur. Anci pater Marcius Numæ nepos dicitur. Præterea notat eum quem nos dictatorem dicimus, & in historijs ita nominari legimus, apud antiquos magistrum populi uocatum. Hodieq; id extat in Auguralibus libris, & testimonium est, quod qui ab illo nominatur, magister equitum est. Aequè notat, Romulum perisse solis defectione. Prouocationem ad populum etiam à regibus fuisse. Id ita in Pontificalibus libris aliqui putant. Et Fenestella eosdem libros cum grammaticis explicuit. Primum uerba expressa, Reapse, dici ab Cicero, id est, reipsa in commentarium refert: nec minus sese, id est, se ipse. Deinde transit ad ea, quæ consuetudo seculi mutauit: tanquam quod ait Cicero, Quoniam sumus ab ipsa calce, eius interpellatione reuocati: hanc quam nunc in circo † cretam uocamus, calcem antiqui dicebāt. Deinde Ennianos colligit uersus, & in primis illos de Africano scriptos: cui nemo ciuis neq; hostis, qui uult pro factis reddere operæ precium potest. Ex eo se ait intelligere, apud antiquos nō tantum auxiliū significasse operā, sed alicuius opera. ait enim, neminē potuisse. Scipioni neq; ciuē, neq; hostē reddere operæ precium. Felicē deinde se putat, qđ inuenerit, unde uisum sit Virgilio dicere:

—*Quem super ingens*

Porta tonat cœli.—

Ennium hoc ait Homero surripuisse: Ennio Virgilium. Esse enim apud Ciceronem in ipsis de R. P. hoc Epigramma.

Si fas est plagas cœlestium ascendere cuiquam:

Mi soli cœli maxima porta patet.

Sed ne & ipse, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum dilabar, illud admoneo, auditionem philosophorum, lectionemq; ad propositum beatæ uitæ trahendam: nō ut uerba prisca aut ficta captemus, & trāslationes improbas figurasq; dicēdi, sed ut profutura præcepta, & magnificas uoces, & animosas, quæ mox in rē trāsferātur. Sic ista discamus, ut quæ fuerūt uerba, sint opera. Nullos aut peius mereri de omnib. mortalibus iudico, q̃ qui philosophiā uelut aliquod artificium uenale † didicerūt: qui aliter uiuunt, q̃ uiuendū esse præcipiūt. Exempli enim seipsos inutilis disciplinæ circūferunt, nulli nō uitio qđ insequūtur, obnoxij. Nō magis mihi potest quisquā talis prodesse præceptor, q̃ gubernator in tēpestare naufragiū. Tenendū est, rapiente fluctu, gubernaculū, luctādum cū ipso mari, eripienda sunt uēto uela. Quid me potest adiuuare rector nauigij attonitus & uomitās? Quāto maiore putas uitā tēpestare iactari, q̃ ullam ratē? Nō est loquendū, sed gubernandū. Omnia quæ dicūt, quæ turba audiente iactāt, aliena sunt. Dixit illa Plato, dixit Zenon, dixit Chrysippus, & Posidonius, & ingēs agmen, nō tantum Attalus. Quomodo probare possint sua esse, monstrab. Faciant quæ dixerint. Quoniā quæ uolūteram ad te perferri, iam dixi, nunc desiderio tuo satisfaciā, & in alterā epistolam integrum quod exegeras trāsferam: ne ad rē spinosam, & auribus erectis curiosisq; audiendam, lassus accedas. Vale.

Epist. CX. Multis argumentis ostendit, sapientem sapienti prodesse.

An sapiens sapiēti profit, scire desideras. Dicimus plenū omni bono esse sapientē, & summa adeptum. Quomodo prodesse aliquis possit summū bonū habenti, quæritur. Profunt inter se boni: exercent enim uirtutes, & sapientiā in suo statu continent: desiderat uterq; aliquem, cum quo conferat, cum quo quærat. Peritos luctandi, usus exercet. Musicum, qui paria didicit, monet. Opus est & sapienti, agitatione uirtutū. Ita quemadmodū ipse se mouet, sic mouetur ab alio sapiente. Quid sapiens sapienti proderit? Impetum illi dabit, occasiones actionū honestarum cōmonstrabit. Præter hæc, † aliquis suas cogitationes exprimet, docebit, quæ inuenerit. Semper enim etiā sapienti restabit quod inueniat, & quō animus eius excurrat. Malus malo nocet: facit quoq; peiorem irā, metum incitando, tristitiæ assentiendo, uoluptates laudando. Et tūc maximè laborant mali, ubi plurimum uitia miscuere, & in unum collata nequitia est. Ergo ex cōtrario bonus bono proderit. Quomodo, inquis? Gaudium illi afferet, fiduciā confirmabit, ex cōspectu mutæ tranquillitatis crescet utriusq; læticia. Præterea quarundā illi rerū noticiā tradet. Nō enim omnia sapiens scit: etiā si sciret, breuiiores uias rerū aliquis excogitare possit, & has indicare, per quas facilius totū opus circūfertur. Proderit sapienti sapiens: non scilicet tantum suis uiribus, sed ipsius quem adiuuat. Potest quidē ille etiā relictus sibi, explicare partes suas. Utetur propria uelocitate: sed nihilominus adiuuat, etiā qui currentē hortatur. Non prodest tantum sapiens sapienti, sed sibiipsi. Hoc scias, detrahe illi uim propriā, & ille nihil agit. Isto modo dicas licet, non esse in melle dulcedinē. Nam ipse ille qui esse debet, ita aptatus lingua palatoq; est ad huiusmodi gustū, ut ille tali sapore nō capiatur, sed offendatur. Sunt enim quidā, quibus morbi uitio mel amarum uideatur. Oportet utrunq; talē esse, ut & ille prodesse possit, & huic profecturo idonea materia sit. In summū, inquit, producto calorē calefieri superuacuum est: & in summū producto bonū superuacuum est, quod profit. Nunquid instructus omnibus rebus agricola, ab alio instrui quærit? Nunquid armatus miles quātū in aciē exituro satis est, amplius arma desiderat? Ergo nec sapiens. Satis enim uitæ instructus, satis armatus est. Ad hæc respōdeo. Qui in summo est calore, ei nō opus est adiecto, ut summū teneat: Sed ipse se, inquit, calor continet. Primum multū interest inter ista quæ comparas. Calor enim unus est, prodesse uarium est. Deinde calor non adiuuatur adiectio-
ne caloris

al. metan.

*docuerūt, re-
ctius est.*

al. aliquas.

ne caloris ut caleat. Sapiens non potest in habitu suæ mentis stare, nisi amicos aliquos similes sui admittit, cum quibus uirtutes suas communicet. Adijce nunc, quod omnibus inter se uirtutibus amicitia est. Itaque prodest, qui uirtutes alicuius pares suis amat, amandasque inuicem præstat. Similia delectant: utique ubi honesta sunt, & probare ac probari sciunt. Etiamnum sapientis animus peritè mouere nemo alius potest, nisi sapiens: sicut hominem mouere rationaliter non potest, nisi homo. Quomodo ergo ad rationem mouendam ratione opus est: sic ut moueatur ratio perfecta, opus est ratione perfecta. Prodesse dicuntur, & qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, incolumitatem, alia in usus uitæ chara aut necessaria. In his dicitur etiam stultus sapienti prodesse. Prodesse autem est, animum secundum naturam mouere uirtute sua, aut eius qui mouebitur. Hoc non sine ipsius quoque qui proderit bono fiet. Necesse est enim alienam uirtutem exercendo, exerceat & suam. Sed ut remoueas ista, quæ aut summa bona sunt, aut summorum efficientia, nihilominus prodesse inter se sapientes possunt. Inuenire enim sapientem, sapienti per se res petenda est: quia natura bonum omne charum est bono: & sic quisque conciliatur bono, quemadmodum sibi. Necesse est ex hac quaestione, argumenti causa in alteram transire. Queritur enim, an deliberaturus sapiens, in consilium aliquem sit aduocaturus: quod facere illi necessarium est, cum ad hæc ciuilia & domestica uenitur, & (ut ita dicam) mortalia. In his sic illi opus est alieno consilio, quomodo medico, quomodo gubernatori, quomodo aduocato, & litis ordinatori. Proderit ergo sapiens aliquando sapienti. Suadebit enim: sed in illis quoque magnis ac diuinis, ut diximus, communiter honesta tractando, & animos cogitationesque miscendo, utilis erit. Præterea secundum naturam est & amicos complecti, & amicorum actu, ut suo proprioque lætari. Nam si hoc non fecerimus, ne uirtus quidem nobis permanebit, quæ in exercendo tantum sensu ualet. Virtus autem suadet præsentia bene collocare, in futurum consulere, deliberare, & intendere animum. Facilius intendet explicabitque, qui aliquem sibi assumpserit. Querit itaque aut perfectum uirum, aut proficientem, uicinumque perfectio. Proderit autem ille perfectus, si consilium communi prudentia iuuerit. Aiunt homines plus in alieno negotio uidere, quam in suo. Hoc illis euenit, quos amor sui excæcat, quibusque dispectum utilitatis, timor in periculis excutit. Incipiet sapere securior, & extra metum positus. Sed nihilominus quedam sunt, quæ etiam sapientes in alio, quam in se diligentius uident. Præterea illud quod dulcissimum honestissimumque est, idem uelle atque idem nolle, sapiens sapienti præstat. Egregium opus pari iugo ducit. Persolui quod exegeras, quanquam in ordine rerum erat, quas moralis philosophia uoluminibus complectimur. Cogita, quod soleo frequenter tibi dicere, In istis nos nihil aliud quam tantum animum exercere. Toties enim illò reuortor: Quid ista me res iuuat? Fortiorem faciet, iustiores, temperatiores? Nondum exerceri uacat. Adhuc medi

al. nisi hoc fecerimus.
al. se usu ualet.

al. acumen.
al. exhibe, uide.
al. circa.
al. presta interuoluptatem, ut.

Epist. CXI. Non optandos esse deos infestos malis. Et quomodo per retractatam sapiens philosophiam, noticia boni & mali, necessary & superuacui possit haberi. Et quod turpe est, etiam in aqua & polenta ponere beatam uitam.

Ex Nomentano meo te saluto, & iubeo te habere mentem bonam, hoc est, propitios deos omnes: quos habet placatos & fauentes, quisquis sibi se propitiavit. Sepone in præsentia, quæ quibusdam placent. Vnicuique nostrum pædagogum dari Deum, non quidem ordinariū, sed hunc inferioris notæ, ex horum numero quos Ouidius ait, de plebe deos. Ita tamen hoc seponas uolo, ut memineris maiores nostros, qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse. Singulis enim & Genium & Iunonem dederunt. Postea uidebimus, an tantum dijs uacet, ut priuatorum negocia procuraret. Interim illud scito, siue assignati sumus, siue neglecti, & fortunæ dati, nulli te posse imprecari quicquam grauius, quam si imprecatus fueris, ut se habeat iratum. Sed non est, quare cuiquam quem dignum pœna putaueris, optes, ut infestos deos habeat. Habet, inquam, etiam si uidetur eorum fauore produci. Adhibe diligentiam tuam, & intueri, quid sint res nostræ, non quid uocentur, & scies plura mala contingere nobis, quam accidere. Quoties enim calamitas felicitatis est causa, & uitium fuit, quod calamitas uocabatur. Quoties magna gratulatione excepta res gradum sibi struxit in præceps, & aliquem iam eminentem alleuauit, etiamnum tanquam ibi adhuc staret, unde tutò caderet: sed ipsum illud cadere non habet in se mali quicquam, si exitum spectes, ultra quem natura neminem deijcit. Propè est rerum omnium terminus, propè est, inquam, & illud, unde felix eijcitur, & illud unde felix emittitur. Nos utraq; extendimus, & longa spe ac metu facimus. Sed si sapias, omnia humana conditione metire: simul & quod gaudes, & quod times cōtrahe. Est autem tanti, diu nihil gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare istuc malum altringor? Non est quod quicquam timendum putes. Vana sunt ista quæ nos mouent, quæ attonitos habent. Nemo nostrum quid ueri esset, excusit, sed metum alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad id quo perturbatur accedere, & naturam ac bonum timoris sui nosse. Itaque res falsa & inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intendere, iam apparebit quæ breuia, quam incerta,

A incerta, quàm tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio uisa est.

Nam ueluti pueri trepidant, atq; omnia cecis

In tenebris metuant:—

Ita nos in luce timemus. Quid ergo? Non omni puero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est, Lucreti, nō timemus in luce: omnia nobis fecimus tenebras: nihil uidemus, nec quid noceat, nec quid expediat: tota uita incursumus, nec ob hoc resistimus, aut circumspēctius pedem ponimus. Vides autē quàm sit furiosa res, in tenebris impetus. At mehercule id agimus, ut longius reuocandi simus: & cum ignoremus quō feramur, uelociter tamen illō quō intendimus, ire perseueramus. Sed lucescere, si uelimus, potest. Vno autem modo potest, si quis hanc humanorum diuinorumq; noticiam acceperit: si illa se non perfuderit, sed infecerit: si eadem quāuis sciat, retractauerit, & ad se sēpe retulerit: si quæsierit quæ sint bona, quæ sint mala, quibus hoc sit falsō nomē ascriptū: si quæsierit de honestis, de turpibus, de prouidentia: nec intra hæc humani ingenij sagacitas sistitur. Prospicere & ultra mundum liber, † quō feratur, unde surrexerit, in quē *al. quomodo.* exitum tanta rerū uelocitas properet. Ab hac diuina contemplatione abductum animū in sordida & humilia pertraximus, ut auaricię seruiret, ut relicto mūdo terminisq; eius & † dominis cuncta uersantibus, terram rimaretur, & quæreret quid ex illa mali effoderet, non cōtentus oblati. *forte, diuis.* Quicquid nobis bono futurū erat, Deus & parens noster in proximo posuit. Non expectauit inquisitionem nostrā, & ultrō dedit, nocitura altissimē presit. Nihil nisi de nobis queri possumus. Ea quibus periremus, nolente rerum natura & abscondente, protulimūs. Addiximus animū uoluptati: cui indulgere, initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni & famæ, cæteris æquē uanis & inanibus. Quid ergo nunc te hortor ut facias? Nihil noui: nec enim nouis malis remedia quærentur. Sed hoc primū, ut tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid superuacuum. Necessaria tibi ubiq; occurrunt: superuacua & semper, & toto animo quærenda sunt. Non est autem quōd te nimis laudes, si contempseris aureos lectos, & gemmeam supellestem. Quæ est enim uirtus, superuacua contemnere? Tunc te admirare, cum contempseris necessaria. Non magnam rē facis, quōd uiuere sine † recto apparatu potes, quōd non desideras miliarios apros, *Recto apparatu, alludit ad rectam cenā, de qua Suetonius in Augusto, & in Domitiano. Sunt qui legant, regio apparatus.* nec linguas phœnicopterorum, & alia portenta luxurię, iam tota animalia fastidientis, & certa membra ex singulis eligentis. Tunc te admirabor, si non contempseris etiam sordidum panē: si tibi persuaseris, herbas, ubi necesse est, nō pecori tantū, sed homini nasci: si scieris cacumina arborum explementum esse uentris, in quem sic preciosa congerimus, tanquā recepta seruantem: sine fastidio implendus est. Quid enim ad rē pertinet, quid accipiat, perditurus quicquid acciperit? Delectant te disposita, quæ terra mariq; capiuntur? Alia eō gratiora, si recētia perferuntur ad mensam: alia, si diu pasta & coacta pinguescere, fluunt, ac uix saginā continēt suā. Delectat te nidus horum, arte quæsitus. At mehercule ista sollicitē scrutata, uarięq; condita, cum subierint uentrem, una atq; eadem foetiditas occupauit. Vis ciborum uoluptatem cōtemnere? Exitum spectat. Attalum memini cum magna admiratione omnium hæc dicere: Diu mihi, inquit, imposuere diuitiæ. Stupebam, ubi aliquid ex illis alio atq; alio loco fulserat. Existimabam similia esse latērent, his quæ ostenderentur: sed in quodam apparatu uidi totas opes urbis, cælatas ex auro & argento, & his quæ precium auri argentiq; uicerunt, exquisitos colores, & uestes ultra non tantū nostrum, sed ultra finem hostium aduectas. Hinc puerorum perspicuos cultu atq; forma greges, hinc fœminarum, & alia quæ res suas recognoscens summi imperij fortuna protulerat. Quid hoc est, inquam, aliud quàm irritare cupiditates hominum per se incitatas? Quid sibi uult ista pecunię pompa? Ad discendam auariciam conuenimus. At mehercules minus cupiditatis istinc effero, quā attuleram. Contempsi diuitias, non quia superuacuas, sed quia pusillæ sunt. Vidisti ne, quàm intra paucas horas ille ordo, quamuis lentus dispositusq;, transierit? Hoc totam uitam nostram occupauit, quod totum diem occupare non potuit? Accessit illud quoq;. Tam superuacuas mihi uisæ sunt habentibus, quàm fuerunt spectantibus. Hoc itaq; ipse mihi dico, quoties tale aliquid præstrinxerit oculos meos, quoties occurrit domus splendida, cohors culta seruorū, lætica formosis imposita † coloribus: Quid miraris? quid stupes? Pompa est. Ostenduntur istæ res, non possidentur: & dum placent, transeunt. Ad ueras potius te conuerte diuitias: disce paruo esse contentus: & illam uocem magnus atq; animosus exclama: Habeamus aquam, habeamus polentam, Ioui ipsi de felicitate controuerſiam faciamus. Faciamus, oro te, etiam si ista defuerint. Turpe est, beatam uitam in auro & argento reponere: æquē turpe est in aqua & polenta. Quid ergo faciam, si ista non fuerint? Queris, quod sit remedium inopiæ? Famem fames finit. Alioqui quid interest, magna sint an exigua, quæ seruire te cogunt? Quid refert quātum sit, quod tibi possit negare fortuna? Hæc ipsa aqua & polenta in alienum arbitrium cadit. Liber est aut, non in quem parum licet fortunæ, sed in quem nihil. Ita est: nihil desideres, oportet, si uis Iouem prouocare, nihil desiderantem. Hæc nobis Attalus dixit: natura dixit omnibus. Quæ si uoles frequenter cogitare, id ages, ut sis felix, non ut uidearis: & ut tibi uidearis, non alijs.

Epist. C XII. De uera philosophi magnitudine, quam sophismata, id est, canillationes præstare non possunt.

Quid uocentur Latine sophismata, quæsiſti à me. Multi tentauerunt illis nomen imponere, nullum hæsit: uidelicet quia res ipsa non recipiebatur à nobis, nec in usu erat, nomini quoque repugnatum

repugnatum est. Aptissimum tamen uidetur mihi, quo Citero usus est. Caullationes uocat: qui- **A**
bus quisquis se tradidit, questiunculas quidem uasras necit: ceterum ad uitam nihil proficit, ne-
que fortior fit, neq; temperantior, neq; elatior. At ille qui philosophiam in remedium suum exer-
cuit, ingēs fit animo, plenus fiduciæ, inexuperabilis, & maior adeunti. Quod in magnis euenit
montibus, quorum proceritas minus apparet longē intuentibus. Cum accesseris, tūc manifestū
fit, quod in arduo summa sint. Talis est, mi Lucili, uerus, & rebus, nō artificijs philosophus. In æ-
al. nec summis. dito stat admirabilis, celsus, magnitudinis ueræ. Non exurgit in plantas, † nec in summis ambu-
lat digitis, eorum more qui mendacio staturam adiuuant, longioresq; quā sunt, uideri uolunt.
Contentus est magnitudine sua. Quid ni contentus sit eō usq; creuisse, quō manum fortuna non
porrigit. Ergo & supra humana est. Par sibi in omni statu rerum, siue secūdo cursu uita procedit,
siue fluctuatur per aduersa ac difficilia. Hanc constantiam caullationes istæ, de quibus paulo an-
tē loquebar, præstare non possunt. Ludit istis animus, non proficit: & philosophiā à fastigio de-
ducit in planum. Nec te prohibuerim aliquando ista agere, sed tunc, cum uoles nihil agere. Hoc
tamen habent in se pessimum, dulcedinem quandam sui faciunt, & animū specie subtilitatis in-
ductum tenent, ac remorantur: cum tanta rerum moles uocet, cum uix tota uita sufficiat, ut hoc
unum discas, uitam contemnere. Quid regere, inquis? Secundum opus est. Nam nemo illam be-
ne rexit, nisi qui contempserat. Vale.

*Epist. CXIII. Utens exesa uitæ exemplo, ostendit inueterati ingenij prauita-
tem fore inemendabilem.*

Cupio mehercule amicum tuum formari, ut desideras, & institui: sed ualde durus capitur, imō
potius, quod est molestius, ualde mollis capitur, & cōsuetudine mala ac diutina fractus. Volo ti-
bi ex nostro artificio exemplum referre. Non quælibet infitionem uitæ patitur: si uetus & exesa
al. uitamq; est, si infirma gracilisq;, aut non recipiet furculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualita-
tem eius † naturamq; transibit. Itaq; solemus supra terram præcidere: ut si non responderit, ten-
tari possit secunda fortuna, & iterum repetita infra terrā inseratur. Hic de quo scribis & mandas,
non habet uires. Indulset uitij, simul & emarcuit, & induruit. Non potest recipere rationem, non
potest nutrire. At cupit ipse. Noli credere. Non dico illum mētiri tibi, putat se cupere. Stomachū
al. cum illa re- illi fecit luxuria, citō tamē † redibit in gratiā. Sed dicit se offendi uita sua. Non negauerim. Quis
dibit in gratiā. enim non offenditur? Homines uitam suam & amant simul, & oderunt. Tūc itaq; de illo feramus
sententiam, cum fidem nobis fecerit, inuisam iam sibi esse luxuriā. Nūc illis malē cōuenit. Vale.

PINCIANI IN LIBRVM XIX. EPISTOLARVM.

Epist. 109. Ne ipsa impediatur.] *Lege, ne ipsa se impediatur. ex uetere lectione. Legitur & in alijs codicibus, ne te ipsa im-*
pediat.

Tunc illa animi bona uelut soluta excitantur.] *Quædam exemplaria, uelut ad solita excitantur. Co-*
dex diui Francisci, tunc illa anima bona uelut sollicitatur. Scribendum reor, tunc ad illa animi bona uelut sollici-
tantur. uel sic, tunc ad illa animi bona uelut solita excitantur.

Cum illum turba per longi canalis angustias tractū patētī ore nouissimē exitu effudit.]
In quibusdam exemplaribus, dictio illa, tractum, non habetur: & coniunctim patientiore legendum, non, patienti ore:
ex omnibus antiquis codicibus. In quorum nonnullis, effundit, legitur: non, effudit.

Quem obtinemus odor in corpore est. Nullo inde uīno caret stomachus.] *Exemplar Fran-*
ciscanum, quoniam optimus odor in corpore est nullus. Inde uino carens stomachus. Adstipulatur & alter eiusdē
bibliothecæ codex.

Anci pater Martius Numæ nepos dicitur.] *Idem exemplar, Anci pater nullus Numæ nepos dicitur.*
Alius codex, Numæ nepos fuit. & paulo post:

Id ita in Pontificalibus libris aliqui putant. Et Fenestella eosdem libros cum grammati-
cis explicuit.] *Legendum reor: id esse in Pontificalibus libris, & alij putant, & Fenestella. Eosdem libros cū*
grammaticis explicuit, cætera.

Primum uerba expressa ab se, dici à Cicerone. Idem re ipsa in commentarium refert.] *Ver-*
ba hæc uitiatissima, & Cimmerijs, quod aiunt, inuoluta tenebris, sic restituenda coniecto: Primum uerbum priscū,
reabsē, dici à Cicerone, id est re ipsa, in commentarium refert. Ut dictionem, priscum, reponā, admonent me ea quæ
infra sequuntur: nō ut uerba priscā aut ficta captemus. Exemplar Facundi & Primitiui sic legit: Primum enim uer-
ba expressa ab se, cætera. Ut fortē scribendum sit: Primum Ennij uerbum priscum reabsē, cætera.

Hanc quam nunc in circo cretam uocamus, calcem antiqui dicebāt.] *Corrigendum puto: Hæc*
quam nunc in circo metam uocamus, cætera. De metis in circo, Suetonius, & complures alij.

Deinde inanes colligit uersus.] *Lego: Deinde Ennianos colligit uersus. ut liquet ex sequentibus.*

Cui nemo ciuis atq; hostis qui uult pro factis reddere operæ precium.] *Vetus lectio, cui ne-*
mo ciuis neq; hostis, cætera. Sed ego opinor, non, qui uult, legendum: sed, quibit: hoc est, poterit. Nam sequitur, ne-
minem potuisse Scipioni, neq; ciuem, neq; hostem reddere operæ precium. Iam uerbū, est, quod in fine clausulæ ad-
iectum est, à nullo, neq; antiquo neq; recentiore codice agnoscitur.

Non tantum auxilium significasse operam, ait opera eius neminem potuisse Scipionem
neq; ciuem, cætera.] *Vetus lectio deprauata etiam, sed manum nonnullū emendaturo porrigit: quæ sic habet,*
non tan-

A non tantum auxilium significasse, sed operam, ait, opera enim eius neminem potuisse Scipioni. Considera igitur, an in integrum restitui possit locus hic, permutato dictionum ordine, hoc pacto: non tantum auxilium significasse operam, sed alicuius opera, ait enim, neminem potuisse Scipioni, cetera.

Ennius hoc ait, Homero se surripuisse: Ennio Virgilius.] Scribo: Ennium hoc ait Homero surripuisse: Ennio Virgilium.

Esse enim apud Ciceronem in his ipsis de R. P. hoc epigramma.] Puto contra omnia exemplaria scribendum hoc pacto: Est Ennij apud Ciceronem in his ipsis de R. P. hoc epigramma. Alioquin si, enim, legas: non, Ennij: uittosa esset confirmatio, asserere epigramma librorum Ciceronis ad confirmandum, Ennium imitatione Homeri portas coeli appellasse. Quod autem Ennij poeta sit hoc epigramma, docet Lactantius Firmianus lib. 1. cap. 18. his uerbis: ille autem qui infinita hominum milia trucidauerit, cruore campos inundauerit, flumina infecerit, non modo in templum, sed etiam in coelum admittitur. Apud Ennium sic loquitur Africanus: Si fas cadendo coelestia scandere cuiquam est, tui soli coeli maxima porta patet.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM
AD LVCILIVM LIBER XX.

Epist. CXIIII. Dialecticè disputat per multa inconuenientia, uirtutes non esse animalia: moralem de fortitudine & iusticia doctrinam inferens.

DEsideras tibi scribi à me, quid sentiam de hac quaestione iactata apud nostros: An iusticia, an fortitudo, prudentia, ceteræq; uirtutes, animalia sint. Hac subtilitate efficimus, Lucili charissime, ut exercere ingenium inter irrita uideamur, & disputationibus nihil profuturi ocium terere. Faciam quod desideras, & quid nostris uideatur, exponam. Sed me in alia sententia esse profiteor. Puto quædam esse, quæ decent phycasium, palliatuq;. Quæ sint ergo quæ antiquos mouerint, dicam. Animum constat animal esse: cum ipse efficiat, ut simus animalia, & cum ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est quam animus, quodammodo se habens: ergo animal est. Deinde: Virtus agit aliquid. Agi autem nihil sine impetu potest. Si impetum habet, qui nulli est, nisi animali: animal est. Si animal est, inquit, uirtus, habet ipsam uirtutem. Quid nunc habet seipsam. Quomodo sapiens omnia per uirtutem gerit, sic uirtus per se. Ergo, inquit, & omnes artes animalia sunt, & omnia quæ cogitamus, quæq; mente complectimur. Sequitur, ut multa animalium milia habitent in his angustijs pectoris, & singuli multa simus animalia, aut multa habeamus animalia. Quæris, quid aduersus ista respondeatur? Vnaquæq; res ex istis animal erit, multa animalia non erunt. Quare? Dicam, si mihi accommodaueris subtilitatem & intentionem tuam. Singula animalia singulas debent habere substantias. Ista omnia unum animus habent. Itaq; singula esse possunt, multa esse non possunt. Ego & animal sum & homo, non tamen duos esse dices. Quare? quia separati esse debent. Ita dico, alter ab altero debet esse diductus, ut duo sint. Quicquid in unum multiplex est, sub unam cadit naturam: itaq; unum est. Et animus meus animal est, & ego animal sum, duo tamen non sumus. Quare? quia animus mei pars est. Tunc aliquid per se numerabitur, cum per se stabit. Vbi uero alterius membrum erit, non poterit uideri aliud. Quare? Dicam: quia quod aliud est, suum oportet esse, & proprium, & totum, & intra se absolutum. Ego in alia esse me sententia professus sum. Non enim tantum uirtutes animalia erunt, si hoc recipitur: sed opposita quoq; illis uitia & affectus, tanquam ira, timor, luctus, suspicio. Ultra res ista procedet, omnes sententiæ, omnes cogitationes animalia erunt: quod nullo modo recipiendum est. Non enim quicquid ab homine fit, homo est. Iusticia quid est, inquit? Animus quodammodo se habens. Itaq; si animus animal est, & iusticia. Minime. Hæc enim habitus animi est, & quædam uis. Idem animus in uarias figuras conuertitur, & non toties animal aliud est, quoties aliud facit: nec illud quod fit ab animo, animal est. Si iusticia animal est, fortitudo, sic ceteræ uirtutes: utrum desinunt animalia esse subinde, ut rursus incipiant, an semper sunt? Desinere uirtutes non possunt: ergo multa animalia, imò innumerabilia in hoc animo uersantur. Non sunt, inquit, multa: quia ex uno religata sunt, & partes unius ac membra sunt. Talem ergo faciem animi nobis proponimus, qualis est Hydræ, multa habentis capita, quorum unumquodq; per se pugnet, per se noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal est, sed animalis caput. Ceterum ipsa unum animal est. Nemo in Chimæra leonem esse animal dixit, aut draconem. Hæc partes erant eius, partes eius non sunt animalia. Quid est quo colligas iusticiam animal esse? Agit, inquit, aliquid, & prodest: quod autem agit aliquid, & prodest, impetum habet: quod autem impetum habet, animal est. Verum est, si suum impetum habet: suum autem non habet, sed animi. Omne animal donec moriatur, hoc est idem quod cæpit: homo donec moriatur, homo est: equus item equus. & canis est canis: transire enim in aliud non possunt. Iusticia, id est, animus quodammodo se habens, animal est. Credamus. Deinde animal est fortitudo, id est, animus quodammodo se habens. Quis animus? Ille qui modo in iusticia erat, tenetur in priore animali, in aliud animal ei transire non licet. In eo illi, in quo primum esse cæpit, perseverandum est. Præterea unus animus duorum animalium esse non potest, multo minus plurium. Si iusticia, fortitudo, temperantia, ceteræq; uirtutes animalia sunt: quomodo unum animus habebunt? Singulos habeant oportet, aut non sunt animalia. Non potest unum corpus plurium animalium esse: hoc & ipsi fatentur. Iusticiæ quod est corpus? Animus. Fortitudinis quod est corpus? Idem ani-

Seneca.

mus.

mus. Atqui unum corpus esse duorum animalium non potest. Sed idem animus, inquit, iusticiae **A** habitum induit, & fortitudinis, & temperantiae. Hoc fieri posset, si quo tempore iusticia esset, fortitudo non esset: quo tempore fortitudo esset, temperantia non esset. Nunc uero omnes uirtutes simul sunt. Ita quomodo erunt singula animalia, cum unus animus sit, qui plus quam unum animal non potest facere? Denique nullum animal pars est alterius animalis. Iusticia autem pars est animi: non est ergo animal. Videor mihi in re confessam perdere operam. Magis enim indignandum de isto, quam disputandum est. Nullum animal alterius pars est. Circumspice omnium corpora: nulli non & color proprius est, & figura sua, & magnitudo. Inter cetera, propter quae mirabile diuini artificis ingenium est, hoc quoque existimo, & quod in tanta copia rerum, nunquam in idem incidit: etiam quae similia uidentur, cum contuleris, diuersa sunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non sua proprietate signatum: tot animalia, nullius similitudo cum altero conuenit. Vtique aliquid interest. Exegit a se, ut quae alia erant, & dissimilia essent, & imparia. Virtutes, ut dicitis, omnes pares sunt: ergo non sunt animalia. Nullum non animal per se aliquid agit. Virtus autem per se nihil agit, sed cum homine. Omnia animalia aut rationalia sunt, ut homines, ut dii: aut irrationalia, ut pecora. Virtutes utique rationales sunt. atqui nec homines sunt, nec dii: ergo non sunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, nisi primum specie alicuius rei trans irritatum est: deinde impetum coepit, deinde assensio confirmauit hunc impetum. Quid sit assensio, dicam. Oportet me ambulare: tunc demum ambulo, cum hoc mihi dixi, & approbaui hanc opinionem meam: oportet me sedere, tunc demum sedeo: haec assensio in uirtute non est. Puta enim prudentiam animal esse, quomodo assentietur? Oportet me ambulare, hoc natura non recipit: prudentia enim ei, cuius est prospicit, non sibi. Nam nec ambulare potest, nec sedere: ergo assensionem non habet. Quod assensionem non habet, rationale animal non est. Virtus si animal est, rationale est: rationale autem non est, ergo nec animal. Si uirtus animal est: uirtus autem bonum est: omne bonum animal est. Hoc nostri fatentur. Patrem seruare, bonum est: & sententiam prudenter in senatu dicere, bonum est: & iuste decernere, bonum est. Ergo & patrem seruare, animal est: & prudenter dicere, animal est. Eousque res excedet, ut risum tenere non possis: Prudenter tacere, & cenare bene, bonum est: ita & tacere & cenare, animal est. Ego me hercule titillare non desinam, & ludos mihi ex istis subtilibus ineptiis facere. Iusticia & fortitudo si animalia sunt, certe terrestria sunt. Omne animal terrestre alget, esurit, sitit. Ergo iusticia alget, fortitudo esurit, clementia sitit. Quid porro non interrogabo illos, quam figuram habeant ista animalia, hominis, an equi, an feræ? Si rotundam illis, qualem Deo, dederint formam: quæram, an & auaricia, & luxuria, & demetia æque rotundæ sunt: sunt enim & ipsæ animalia. Si has quoque rotundauerint, etiamnum interroga- **B** bo, an prudens ambulatio animal sit, nec ne. confiteantur necesse est. Deinde dicant, ambulationem esse animal, & quidem rotundum. Ne putes autem me primum ex nostris, non ex scripto loqui, sed meæ sententiæ esse: inter Cleanthem & discipulum eius Chrysippum non conuenit quid sit ambulatio. Cleanthes ait, spiritum esse a principali usque in pedes permissum: Chrysippus, ipsum principale quod est. Ergo cur non ipsius Chrysippi exemplo sibi quisque se uindict, & ista tot animalia, quot mundus ipse non potest capere, derideat? Non sunt, inquit, uirtutes multa animalia, & tamen animalia sunt. Nam quemadmodum aliquis & poeta est & orator, & tamen unus: sic uirtutes istæ animalia sunt, sed multa non sunt. Idem est animus, & animus iustus, & prudens, & fortis, ad singulas uirtutes quodam modo se habens. Sublata est quæstio, conuenit nobis. Nam & ego interim fateor, animum animal esse: postea uisurus, quam de ista re sententiam feram. Actiones eius animalia esse nego. Alioquin & omnia uerba erunt animalia, & oēs uersus. Nam si sermo prudens bonum est: bonum aut omne animal est: sermo ergo animal est. Prudens uersus bonum est: bonum aut omne animal est: uersus ergo animal est. Itaque, *Arma uirumque cano.* animal est: quod non possunt rotundum dicere, cum sex pedes habeat. Textoriū, inquis, totum me hercule istud est, quod cum maxime agitur, dissilio risu: cum mihi propono solœcismum animal esse, & barbarismum, & syllogismum, & apras illis facies, tanquam pictor a signo. Hæc disputamus, attractis supercilij, fronte rugosa. Non possum hoc loco dicere illud Cæcilianum: O tristes ineptias: ridiculæ sunt. Quin itaque potius aliquid utile nobis ac salutare tractamus, & querimus quomodo ad uirtutes uenire possimus, quæ nos ad illas uia adducat. Doce me, non an fortitudo animal sit: sed, nullum animal felix esse sine fortitudine, nisi contra fortuita conualuit, & oēs casus antequam exciperet, meditatio prædomuit. Quid est fortitudo? Munimentum humanæ imbecillitatis inexpugnabile. Quod qui circumdedit sibi, securus in hac uite obsidione perdurat. Utitur. n. suis uiribus, suis telis. Hoc loco tibi Posidonij nostri sententiam referre uolo: Non est quod unquam fortunæ armis putes esse tutum. Tuis pugna. contra ipsam fortunam non armat illa, quæ contra hostes. Instruiti, contra ipsam inermes sunt. Alexander quidem Persas, & Hyrcanos; & Indos, & quicquid gentium usque in Oceanum extendit Oriens, uastabat, fugabatque. Sed ipse modo occiso amico, modo amisso iacebat in tenebris, aliàs scelus, aliàs desiderium suum mœrens, uictor tot regum atque populorum, iræ tristitiaeque succubuit. Id enim egerat, ut omnia potius haberet in potestate, quam affectus. O quam magnis homines erroribus tenentur, qui ius dominandi trans maria cupiunt transmittere: felicissimosque se iudicant, si multas per milites prouincias obtineant, & nouas ueteribus adiungunt, ignari quod sit illud ingens trans paruumque regnum. Imperare sibi, maximum imperium est. Doceat me, quam sacra res sit iusticia, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi usum sui. Nihil sit illi cum ambitione famaque, sibi placeat. Hæc ante omnia sibi quisque

forte, transmittere.

al. per caelis.

A quisque persuadeat: Me iustum esse gratis oportet. Parum est, adhuc illud persuadeat sibi, ut in hac pulcherrimâ uirtutem ultrò etiam impendere iuuet, ut tota cogitatio à priuatis còmodis, quàm longissimè auersa sit. Non est quòd expectes, quòd sit iustæ rei præmium maius quàm iustum esse. Illud adhuc tibi affige, quod paulo antè dicebam: nihil ad rem pertinet, quàm multi æquitatem tuam nouerint. Qui uirtutem suam publicari uult, non uirtuti laborat, sed gloriæ. Non uis esse iustus sine gloria. At mehercules sæpe iustus esse debetis cum infamia. Et tunc si sapias, mala opinio bene parta delectat. Vale.

al. quod sit iustæ rei præmium: maius iniusto est.

Epist. C XV. De multiplici uarietate uitiosa orationis. Et pro qualitate animi dicentis, eius informatur oratio. Vbi contra luxuriam succinctè declamat.

Quare quibusdâ tēporibus prouenerit corrupti generis oratio, quæris: & quomodo in quēdam uitia inclinatio ingeniorum facta sit, ut aliquando inflata explicatio uigeret, aliquando inflecta, & in morem cantici ducta: Quare aliàs sensus audaces, & fidē egressi placuerint, aliàs abruptæ sententiæ, & suspiciosa, in quibus plus intelligendum est, quàm audiendū? Quare aliqua ætas fuerit, quæ translationis iure uteretur inuerecundè? Hoc quod audire uulgò soles, quod apud Græcos in prouerbiū celsit, talis hominibus fuit oratio, qualis uita. Quemadmodum autem uniuscuiusque actio dicenti similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si disciplina ciuitatis laborauit, & se in delicias dedit, argumentum est luxuriæ publicæ, orationis lasciuiæ: si modò non in uno aut in altero fuit, sed approbata est, & recepta. Non potest alius esse ingenio, alius animo color. Si ille sanus est, si compositus, grauis, temperans, ingenium quoque siccum ac sobrium est. Illo uitiat, hoc quoque afflatur. Nō uides, si animus languet, trahi membra, & pigrè moueri pedes: si ille effœminatus est, in ipso incessu apparere molliciem: si ille acer est & uelox, concitari gradum. Si furit, aut (quod furori simile est) irascitur, turbatum esse corporis motum, nec ire, sed ferri. Quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totū animo permixtum est? Ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. Quomodo Mæcenas uiixerit, notius est, quàm ut narrari nunc debeat. Quomodo ambulauerit, quàm delicatus fuerit, quàm cupierit uideri, quàm uitia sua latere noluerit. Quid ergo? Non oratio eius æquè soluta est, quàm ipse discinctus? Nō tā insignita illius uerba sunt, quàm cultus, quàm comitatus, quàm domus, quàm uxor? Magni ingenij uir fuerat, si illud egisset uia rectiore, si non uitasset intelligi, si nō etiam in oratione diffunderet. Videbis itaque eloquentiam ebrij hominis inuolutam, & errantem, & licentiæ plenam. Mæcenas tamen in cultu suo: Quid turpius amne, syluisque, ripa comantibus? Vide ut alueum lyntribus aret, uersoque uado remittat hortos. Quid si quis fœminæ tamen cirro crispata, labris columbat? Incipitque suspirans, ut ceruice laxa tamen ferantur, nemo tyranni, irremediabilis factio rimantur, epulis, tamen lagænaque tentant domos, & sæpe mortem exigunt. Genium festo uix suo testè, tenuis uicæ rei fila & crepacem molam. Focum mater aut uxor inuestiunt. Nō statim hæc cum legeris, hoc tibi occurret, hūc esse qui solutis tunicis in urbe semper incesserit? Nam etiam cum absentis partibus Cæsarisungeretur, signum à discincto petebatur. Hunc esse qui in tribunali, in rostris, in omni publico cœtu sic apparuerit, ut pallio uelaretur caput, exclusis utrinque auribus, non aliter quàm in tamen nummo diuites fugitiui solent? Hunc esse, cui tunc maximè ciuilibus bellis strepentibus, & sollicita urbe & armata, comitatus hic fuerit in publico, spadones duo, magis tamen uiri quàm ipse? Hunc esse, qui uxorem milies duxit, cum unam habuerit? Hæc uerba tam improbe structa, tam negligenter abiecta, tam tamen contra consuetudinem omnium posita, ostendunt mores quoque non minus nouos & prauos & singulares fuisse. Maxima laus illi tribuitur māsuetudinis: pepercit gladio, sanguine abstinuit: nec ulla alia re, quid posset, quàm licetia ostendit. Hæc ipsam laudem suam corruptit, istis orationis portentosisimæ delicijs. Apparet enim mollem fuisse, non mitem. Hoc istæ ambages compositionis, hoc uerba transuersa, hoc sensus mihi magni quidē sæpe, sed eneruati dum exeunt, cuius manifestum facient, motum illi felicitate nimia caput: quod uitium hominis esse, interdum temporis solet. Vbi luxuriā latè felicitas fudit, luxus primū corporum esse diligentior incœpit. Deinde supellestili laboratur, deinde in ipsas domos impeditur cura, ut in laxitatem ruris excurrant, ut parietes aduectis trans maria marmoribus fulgeant, ut tecta uariantur auro, ut lacunaribus pauimentorum respondeat nitor: deinde ad cœnas lauticia transfertur, & illic còmendatio ex nouitate, & soliti ordinis còmutatione captatur: ut ea quæ cludere cœnam solent, prima ponantur, ut quæ aduenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Cum assueuit animus fastidire, quæ ex more sunt, & illi pro sordidis solita sunt, etiam in oratione quod nouum est querit: & modò antiqua uerba atque exoleta reuocat & profert: modò fingit, & ignota defleat: modò id quod nuper increbuit, pro cultu habetur: audax translatio, ac frequens. Sunt qui sensus præcédant, & hinc gratiā sperent, si sententia pependerit, & audienti suspicionem sui fecerit. Sunt qui illos detineant, & porrigant. Sunt qui non usque ad uitium accedant. Necesse est enim hoc facere, aliquid grande tentanti, sed qui ipsum uitium ament. Itaque ubicūque uideris oratione corrupta placere, ibi mores quoque à recto desciuisse, nō erit dubiū. Quomodo cōuiuiorū luxuria, quomodo uestiū, ægræ ciuitatis indicia sunt: sic orationis licentia (si modò frequens est) ostendit animos quoque, à quibus uerba exeunt, procidisse. Mirari quidē nō debes, corrupta excipi, nō tantum à corona sordidiore, sed ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inter se isti, non iudicijs distant. Hoc magis mirari potes, quod non tantum uitiosa, sed & uitia laudantur. Nam illud semper fa-

al. ferox.

al. de.

al. cinno crispata.

al. sanantur, nemori tyranni.

al. lagænaque.

al. mimo.

al. extra.

Seneca.

S 2

per factum est. Nullum sine uenia placuit ingenium. Da mihi quemcūq; uis magni nominis uirū, **A** dicam quid illi ætas sua ignouerit, quid in illo sciens dissimulauerit. Multos enim dabo, quibus uitia non nocuerint: quoddam quibus profuerint. Dabo, inquam, maximæ famæ, & inter miranda propositos: quos si quis corrigit, delet. Sic enim uitia uirtutibus immixta sunt, ut illa secū tractura sint. Adijce nunc, quod oratio certam regulam non habet. Consuetudo illam ciuitatis, quæ nunquam in eodem diu stetit, uersat. Multi ex alieno seculo petunt uerba. Duodecim tabulas loquuntur. Gracchus illis & Crassus & Curio nimis culti & recentes sunt. Ad Appium usq; & ad Coruncanum redeunt. Quidam contrā, dum nihil nisi tritum & usitatum uolunt, in sordes incidūt.

al. uellent. Vtrunq; diuerso genere corruptum est, tam mehercules, quā si t nollent splendidis uti, ac sonantibus, & poeticis, necessaria atq; in usu posita uitare: tam hunc dicam peccare, quā illū. Alter se iusto plus colit, alter se iusto plus negligit: ille & crura, hic nec alas quidem uellit. Ad compositionem transeamus: quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur. Quidam præfractam & asperam probant, disturbant de industria: si quid placidius effluxit, nolunt sine salebra esse iuncturam, uirilem putant & fortem, quæ aurem inæqualitate percutiat. Quorundam non est compositio: modulatio est, adeo blanditur. Quid de illa loquar, in qua uerba differuntur? & diu expectata uix ad clausulas t redduntur? Quid de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis est, deuexa, & molliter desinens, nec aliter quā solet, ad morem suum pedemq; respondens? Non tantum in genere sententiarum uitium est, si aut pusillæ sunt, & pueriles, aut improbæ, & plus ausæ quā pudore saluo licet, si floridæ sunt, & nimis dulces, si in uanum exeunt, & sine affectu, nihil amplius quā sonant. Hæc uitia unus aliquis inducit, sub quo tunc eloquentia est. Cæteri imitantur, & alter alteri tradunt. Sic Sallustio uigente, amputatæ sententiæ, & uerba ante expectatū cadentia, & obscura breuitas fuere pro cultu. Aruntius uir raræ frugalitatis, qui historias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus, & in illud genus nitens. Est apud Sallustium, Exercitum argento fecit: id est, pecunia parauit. Hoc Aruntius amare cœpit. Posuit illud omnibus paginis. Dicit quoddam loco: Fugam nostris fecere. Alio loco: Hiero rex Syracusanorum, bellum fecit. Et alio loco: **B**

al. hic. Quæ audita Panormitanos dedere, Romanis fecere. Gustum tibi dare uolui. Totus t his cōtextitur liber. Quæ apud Sallustium rara fuerunt, apud hūc crebra sunt, & penē cōtinua, nec sine causa: ille enim in hæc incidebat, at hic illa quærebat. Vides autem quid sequatur, ubi alicui uitium pro exemplo est. Dixit Sallustius, Aquis hyemantibus. Aruntius in primo libro belli Punici ait: Repentē hyemauit tempestas. Et alio loco, cum dicere uellet frigidum annum fuisse, ait: Totus hyemauit annus. Et alio loco: Inde sexaginta onerariis leues, præter militem & necessarios nauarum, hyemante Aquilone misit. Non desinit omnibus locis hoc uerbū insulcire. Quodam loco **B** Sallustius dicit: Inter arma ciuilia, æqui boni famas petit. Aruntius non temperauit, quominus primo statim libro poneret, ingentes esse famas de Regulo. Hæc ergo & huiusmodi uitia, quæ alicui impressit imitatio, non sunt indicia luxuriæ, nec animi corrupti. Propria enim esse debent, & ex ipso nata, ex quibus tu æstimes alicuius affectus. Iracūdi hominis iracunda oratio est: commoti nimis incitata, delicati tenera & fluxa. Quod uides istos sequi, qui aut uellunt barbam, aut interuellunt: qui labra pressius tondent & abradunt, seruata & submissa cætera parte: qui lacerinas coloris improbi sumunt, qui perlucētē togam, qui nolunt facere quicquā, quo hominū oculis transilire liceat. Irritant illos, & in se aduertunt. Volunt uel reprehendi, dum cōspiciantur. Talis est oratio Mæcenatis, omniumq; aliorū, qui nō casu errant, sed scientes, uolētesq;. Hoc à magno animi malo oritur. Quomodo in uino nō antē lingua titubat, quā mens celsit oneri, & inclinata uel prodita est: ita ista oratio, quid aliud q̄ ebrietas? Nulli molesta est, nisi animus labat. Ideo ille curetur: ab illo sensus, ab illo uerba exeūt, ab illo nobis est habitus, uultus, incessus. Illo sano ac ualēte, oratio quoq; robusta, fortis, uirililis est. Si ille procubuit, & cætera sequūtur ruinam.

—Rege incolumi, mens omnibus una est:

Amisso, rupere fidem. —

al. studioq;. Rex noster est animus. Hoc incolumi, cætera manent in officio, parent & obtemperant. Cum ille paulum uacillauit, simul nutant. Cum uerō celsit uoluptati, artes quoq; eius, actusq; marcent, & omnis ex languido t fluxoq; conatus est. Quoniam hac similitudine usus sum, perseverabo. Animus noster modō rex est, modō tyrannus. Rex, cum honesta intuetur, salutem sibi commissi corporis curat, & nihil imperat turpe, nihil sordidum. Vbi uerō impotēs, cupidus, delicatus est, transit in nomē detestabile ac dirum, & fit tyrānus. Tūc illum excipiunt affectus impotētes, instātq;: qui initio quidem gaudent, ut solet populus largitione nocitura frustra plenus, & quæ non potest haurire, contrectat. Cum uerō magis ac magis uires morbus exedit, & in medullas neruosq; descendere deliciæ, conspectum eorum, quibus se nimia auaritia inutilem reddidit, lætus pro suis uoluptatibus habet spectaculum, alienarum subministrator libidinum, testisq;, quarum sibi usum ingerendo abstulit: nec illi tam gratum est abundare iucundis, quā acerbū, quod non omnem illū apparatū per gulā uentremq; transmittit, nō cū omni exoletorū sceminarumq; turba conuolutatur: mœretq;, quod magna pars suæ felicitatis exclusa corporis angustijs, cessat. Nunquid enim, mi Lucili, hic furor est, quod nemo nostrū mortalē se cogitat? quod nemo imbecillum? imō quod nemo nostrū unum esse se cogitat? Aspice culinas nostras, & cōcursantes inter

fortassis, uinaria.

tot ignes coquos nostros. Vnum uideri putas uentrem, cui tanto tumultu cōparatur cibis? Aspi ce t ueterana nostra, & plena multorum seculorum uindemijs horrea, Vnum putas uideri uentrem,

A trem, cui tot consulū, regionūq; uina cōduntur? Aspice quot locis uertatur terra, quot milia colonorū arent, fodiant. Vnum putas uideri uentrem, cui & in Sicilia, & in Africa seritur? Sani erimus, & modica cōcupiscemus, si unusquisq; se numeret, metiatur simul corpus, sciatq; nec multū capere, nec diu posse. Nihil tamē æquē tibi profuerit ad tēperantiam omnīū rerum, quā frequens cogitatio breuis æui, & huius incerti. Quicquid facies, respice ad mortem. Vale.

ERASMI IN LIBRVM XX. EPISTOLARVM.

Ingens parumq; regnum.] *Sic editio superior. In alijs erat, par cœlis regnum. quod ab eruditulo quodā submissum apparet. In alijs, parq; regi regnū. In alijs aliud, & Aliud. Tolerabilis erit lectio, Ingens paruumq; regnum. Paruum, quia unius in unum: ingens, quia difficile ac præclarum.*

Perfuadeat sibi me in hanc pulcherrimam uirtutem ultrò etiam impendere iubentur.] *In alijs erat, iubet. Si, me, uertas in, ut: ac mox, ur, in ut: erit commoda lectio. Adhuc illud persua-deat sibi, ut in hanc pulcherrimam uirtutem, ultrò etiam impendere iuuat, ut tota cogitatio, &c.*

PINCIANI IN EVNDEM.

Vide ut alueum lyntribus aret, uersosq; uado remittat hortos.] *Exemplar familiare: Vide ut alueum lyntribus arent, uersosq; uado remittant hortos.* Epist. 114.

Quod uitium hominis esse, interdum corporis solet.] *Corrige, quod uitium hominis esse interdū, interdum temporis solet: ex exemplari Facundi ac Primitiui.*

Nunquid enim, mi Lucili, hic furor est.] *Ex scriptis exemplaribus quedam sic legunt: Nūquid enim, mi Lucili, in hoc furor est. Alia negationem addunt: Nunquid enim, mi Lucili, in hoc furor non est. & infra.*

In illo quod nemo nostrum.] *Exemplar Scholasticum, in illo etiam quod nemo, cetera. Exemplar Franciscanum: Imò in illo quod nemo nostrum, cetera. quam lectionem magis probo.*

Cui tanto tumultu comparatur cibus.] *Vetus lectio: Cui tantorum cultu comparatur cibus.*

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM
EPISTOLARVM LIB. XXI.

Epist. CXVI. Quid sapientem non decet orationis sollicita concinnitas. De pulchritudine animi. Et quod omnīū hīc eminentiū nō solida, sed bracteata & ficta felicitas est.

B Imis anxium esse te circa uerba & compositionem, mi Lucili, nolo. Habeo maiora t̄ quæ *al. que cures,* cures. Quære quid scribas, non quemadmodum: & hoc ipsum, non ut scribas, sed ut sentias: ut illa quæ senseris, magis applies tibi, & ueluti signes. Cuiuscunq; orationem uideris *quam quæ scribas.* sollicitam & politam, scito animum quoque non minus esse pusillis occupatum. Magnus ille remissius loquitur, & securius. Quæcunq; dicit, plus habent fiduciæ, quā curæ. Nosti complures iuuenes, barba & coma nitidos, de capsula tortos: nihil ab illis speraueris forte, nihil solidum. Oratio cultus animi est: si t̄ circumtuncta est, & fucata, & manufacta, ostendit illum quoq; non esse *al. circumtuncta.* sincerum, & habere aliquid fracti. Non est ornamentum uirile concinnitas. Si nobis animum boni uiri liceret inspicere, o quā pulchram faciem, quā sanctam, quā ex magnifico placidoq; fulgentem uideremus: hinc iusticia, illinc fortitudine, hinc temperantia, prudentiaq; lucētibus. Præter has frugalitas, & continentia, & tolerantia, & libertas, comitasq; & (quis credat) in homine rarum humanitatis bonum, splendorem illi suum affunderent. Tum prouidentia, cum elegantia, & ex istis magnanimitas eminentissima, quantum, dii boni, decoris illi, quantum ponderis, grauitatisq; adderent, quanta esset cum gratia autoritas? Nemo illum amabilem, qui non simul uenerabilem diceret. Si quis uiderit hanc faciem altiore fulgentioremq; quā cerni inter humana consueuit, nonne uelut numinis occurſu obstupescit resistat, & ut fas sit uidisse, tacitus precetur: Tum euocate ipsum uultus benignitate productus, adoret ac supplicet: & diu contemplatus multum extantem, supraq; mensuram solitorum inter nos aspici, elatam oculis, mire quiddam, sed nihilominus uiuido igni flagrantibus, tunc demum illam Virgilij nostri uocem uērens atque attonitus emittat:

O quā te memorem uirgo: namq; haud tibi uultus

Mortalis, nec uox hominem sonat. —

Sis felix, nostrumq; leues quæcunq; laborem.

Aderit, leuabitq; si colere eam uoluerimus. Colitur autem non taurorū opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoq; suspenſo, nec in thesauros stipe infusa, sed pia & recta uoluntate. Nemo non, inquam, amore eius arderet, si nobis illā uidere contingeret. Nunc enim multa t̄ obstrigillant, & aciem nostrā aut splendore nimio percipiunt, aut obscuritate retinēt. Sed quemadmodum uisus oculorum quibusdam medicamentis acui solet, & repurgari: sic et nos, si aciem animi liberare impedimentis uoluerimus, poterimus perspicere uirtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate opposita, & humilitate, & infamia obiacentibus. Cernemus, inquam, pulchritudinem illam, quamuis sordido obiectam. Rursus æquē maliciam, & ærumnosi animi ueternum perspicemus: quāuis multus circa diuitiarum radiantiū splendor impendeat, & intuētem, hinc honorum, illinc magnarum potestatum falsa lux uerberet. Tunc intelligere nobis licebit, q̄ contēnenda miremur, simillimi pueris, quibus omne ludicū in precio est. Parētib; quippe, nec

Seneca.

8 3 minis

minus fratribus præferunt paruo ære empta monilia. Quid ergo inter nos & illos interest, ut Ariston ait, nisi quod nos circa tabulas & statuas insanimus, charius inepti? Illos reperti in littore calculi leues, & aliquid habentes uarietatis delectant: nos ingentium maculæ columnarum: siue ex Aegyptijs arenis, siue ex Africæ solitudinibus aduectæ, porticum aliquam uel capace populi cœnationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: cum sciamus quale sit, quod absconditur, oculis nostris imponimus. Et cum auro tecta perfundimus, quid aliud quàm mendacio gaudemus? Scimus enim sub illo auro fœda ligna latitare. Nec tantum parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue prætenditur: omnium istorum quos incedere altos uides, bracteata felicitas est. Inspice, & disces sub ista tenui membrana dignitatis, quantum mali lateat. Hęc ipsa res tot magistratus, tot iudices detinet, quæ magistratus & iudices † facit, Pecunia, quæ ex quo in honore esse cœpit, uerus rerum honor cecidit. Mercatoresq; & uenales inuicē facti quærimus, non quale sit quid, sed quanti. Ad mercedem pij sumus, ad misericordiam impij. Honeſta quamdiu aliqua illis spes inest, sequimur: in contrarium transaturi, si plus scelerata promittant. Admirationē nobis parentes auri argentiq; fecerunt: & teneris infusa cupiditas altius sedit, creuitq; nobiscū. Deinde totus populus in alia discors, in hoc conuenit: hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc Dijs uelut rerum humanarum maximum, cum grati uideri uolunt, consecrant. Deniq; eō mores redacti sunt, ut paupertas maledicto probroque sit, contempta diuitibus, inuisa pauperibus. Accedunt deinde carmina poetarum, quæ affectibus nostris facem subdant, quibus diuitiæ uelut unicum uitæ decus ornamentumque laudantur. Nihil illis melius nec dare uidentur Dij immortales posse, nec habere.

al. facit. Pecunia ex quo.

Regia solis erat sublimibus alta columnis,
Clara micante auro. —

Eiusdem currum aspice.

Aureus axis erat, tendo aureus, aureæ summa
Curuatura rotæ, radiorum argenteus ordo.

Deniq; quod optimum uideri uolunt, seculum aureum appellant. Nec apud tragicos defunt, qui lucro innocentiam, † salutem, opinionem bonam mutant.

al. salute opinionem.

Sine me uocari pessimum, simul ut diues uocer.
An diues sit, omnes quærimus: an bonus, nemo.
Non quare, & unde: quid habeas, tantum rogant.
Vbiq; tanti quisq; quantum habuit, fuit.
Quid habere nobis turpe sit, quæris: nihil.
Aut diues opto uiuere, aut pauper mori.
Bene moritur, quisquis moritur, dum lucrum facit.
Pecunia ingens generis humani bonum,
Cui non uoluptas matris, aut blandæ potest
Par esse prolis, non sacer meritis parens.
Tam dulce si quid Veneris in uultu micat,
Merito illa amores cœlitum atq; hominum mouet.

B

Quoniam Homerus uocat
χρυσὴν ἀγορὴν
ἐλκ.

Cum hi nouissimi uersus in tragœdia Euripidis pronunciati essent, totus populus ad eijciendū & actorem & carmen consurrexit uno impetu, donec Euripides in mediū ipse prosluit, petens, ut spectarent, uiderentq;, quem admirator auri exitum faceret. Dabat in illa fabula pœnas Bello rophontes, quas in sua quisq; dat. Nulla enim auaricia sine pœna est, quamuis satis sit ipsa pœnaram. O quantum lachrymarum, ô quantum laborum exigit: quàm misera desideratis, quàm misera partis est. Adjice quotidianas sollicitudines, quæ pro modo habendi quemq; discruciant. Maiore tormento pecunia possidetur, quàm quæritur. Quantum damnis ingemiscunt, quæ & magna incidunt, & maiora uidentur. Deniq; ut nihil illis fortuna detrahat, quicquid nō acquiritur, damnum est. At felicem illum homines & diuitem uocant, & consequi optant, quantum ille possidet. Fateor. Quid ergo? Tu ullos esse cōditionis peioris existimas, quàm qui habet & miseriam & inuidiam? Vtinam qui diuitias appetituri essent, cum diuitibus deliberarēt. Vtinam honores petituri, cum ambitiosis, & summum adeptis dignitatis statum: profectō uota mutassent: cū interim illi noua suspiciunt, qui priora damnauerant. Nemo enim est cui felicitas sua, etiam si cursu uenit, satisfaciat. Queruntur & de consilijs, & de processibus suis: maluntq; semper, quæ reliquerunt. Itaque hoc tibi philosophia præstabit, quo equidem nihil maius existimo: Nunquam te pœnitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem, quam tempestas nulla concutiat, non perducant te apte uerba contexta, & oratio fluens leniter. Eant ut uolent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, & opinionum securus, & ob ipsa quæ alijs displicent, sibi placens: qui profectum suum uita æstimet, & tantum scire se iudicet, quantum non cupit, quantum non timer. Vale.

Epist. C XVII. Potius esse, nullos quàm modicos habere affectus, contra
Peripateticos disputat.

Vtrum satius sit, modicos habere affectus, an nullos, sæpe quæsitum est. Nostri illos expellūt:
Peripateti.

- A** Peripatetici temperant. Ego non uideo, quomodo salubris esse aut utilis possit ulla medietas morbi. Noli timere: nihil eorum quæ tibi non uis negari, eripio: facilem me, indulgentemque præbebo rebus, ad quas tendis, & quas aut uitæ necessarias, aut utiles, aut iucundas putes. Detrahā uitium. Nam cum tibi cupere interdixero, uelle permittam, ut eadem illa intrepidus facias, ut certiore consilio, ut uoluptates illas magis sentias. Quid ni? Ad rem magis peruenturæ sunt, si illis imperabis, quàm si seruias. Sed naturale est, inquis, ut desiderio amici torquear, datus lachrymis tam iustè cadentibus: naturale est opinionibus hominum tangi, & aduersis contristari. Quare non permittas mihi hunc tam honestum malæ opinionis metum? Nullum uitium est sine patrocínio: nulli non initium est uerecundum & exorabile, sed ob hoc latius funditur. Non obtinebis ut desinat, si incipere permiseris. Imbecillus est primò omnis affectus, deinde ipse se concitat, & uires dum procedit, parat: excluditur facilius, quàm expellitur. Quis negat omnes affectus à quodam quasi naturali fluere principio? Curam nobis nostri natura mandauit. Sed huic ubi nimium indulseris, uitium est. Voluptatem natura necessarijs rebus admiscuit, ut non illam peteremus, sed ut ea sine quibus non possumus uiuere, gratiora nobis illius faceret accessio. Si suo ueniat iure, luxuria est. Ergo intrantibus resistamus: quia facilius, ut dixi, non recipiuntur quàm exeunt. Aliquatenus, inquis, dolere, aliquatenus timere permitte: sed illud aliquatenus longè producitur, nec ubi uis, accipit finem. Sapienti non sollicitè custodire se tutum est: & lachrymas suas & uoluptates ubi uolet, sistet. Nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. Eleganter mihi uidetur Panætius respondisse adulescentulo cuidam quærenti, An sapiens amaturus esset? De sapiente, inquit, uidebimus: mihi & tibi, qui adhuc à sapiente longè absumus, non est committendum ut incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, uilem sibi. Siue enim nos respexit, humanitate eius iritatur: siue contempsit, superbia accendimur. Aequè facilitas amoris, quàm difficultas nocet. Facilitate capimur, cum difficultate certamus. Itaque conscij nobis imbecillitatis nostræ, quiescamus. Nec ꝑ uino infirmum animum committamus, nec formæ, nec adulationi, nec ullis rebus blandè trahentibus. Quod Panætius de amore quærenti respondit, hoc ego de omnibus dico. Quantum possumus nos, à lubrico recedamus. In sicco quoque parum fortiter stamus. Occurres hoc loco mihi illa publica contra Stoicos uoce: Nimis magna promittitis, nimis dura præcipitis. Nos homunciones sumus, omnia nobis negare non possumus. Dolebimus, sed parum. Concupiscemus, sed temperatè. Irascemur, sed placabimur. Scis quare non possumus ista? Quia nos posse non credimus. Imò mehercules, aliud est in re. Vitia nostra, quia amamus, defendimus, & malumus excusare illa, quàm excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illo utamur, si uires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certè non contra nos concitemus. Nolle in causa est, non posse prætenditur. Vale.

al. uitio.

Epistola centesima decima octaua: Argumentatur contra quosdam comprofessores suos, sapere bonum esse. Deinde huius disputationis uelut pœnitens, docet instrumenta uirtutum, non talia argumenta tractanda.

Multum mihi tu negocium concinnabis, & dum nescis, in magnam me litem ac molestiam impinges, qui mihi tales quæstiunculas ponis, in quibus ego nec dissentire à nostris salua gratia, nec consentire salua conscientia possum. Quæris, an uerum sit, quod Stoicis placet, Sapientiam bonum esse, sapere bonum non esse? Primum exponam, quid Stoicis uideatur: tum dicere sententiam audebo. Placet nostris, quod bonum est, esse corpus: quia quod bonum est facit. Quicquid facit, corpus est: quod bonum est, prodest: faciat autem aliquid oportet, ut proffit. si facit, corpus est. Sapientiam bonum esse dicunt. Sequitur, ut necesse sit illam corporalem quoque dicere. At sapere non putant eiusdem conditionis esse. Incorporale est & accidens alteri, id est, sapientiæ: itaque nec facit quicquam, nec prodest. Quid ergo, inquit, num dicimus, Bonum est sapere? dicimus, referentes ad id, ex quo pender, id est, ad ipsam sapientiam. Aduersus hos quid ab alijs respondeatur, audi, antequam ego incipio secedere, & in alia parte considerare. Isto modo, inquit, nec beatè uiuere bonum est. Velint nolint, respondendum est, beatam uitam bonum esse, & beatè uiuere bonum non esse. Etiamnum quoque nostris illud opponitur. Vultis sapere? Ergo expetenda res est sapere: si expetenda res est, bonum est. Coguntur nostri uerba torquere, & unam syllabam expetendo interponere, quam sermo noster inferi non sinit. Ergo illam, si pateris, adiungam. Expetendum est, inquit, quod bonum est, expetibile quod nobis contingit. Cum bonum consecuti sumus, non petitur tanquam bonum, sed petitio bono accedit. Ego non idem sentio, & nostros iudico in hoc descendere: quia iam primo uinculo tenentur, & mutare illis formulam non licet. Multum dare solemus præsumptioni omnium hominum. Apud nos ueritatis argumentum est, aliquid omnibus uideri: tanquam deos esse, inter alia ꝑ hoc colligimus, quòd omnibus de dijs opinio insita est, nec ulla gens usquam est adeò extra leges, moresque proiecta, ut non aliquos deos credat. Cum de animarum æternitate differimus, non leue momentum apud nos habet consensus hominum,

al. hinc.

al. aut colen- aut timentium inferos, † aut colentium. Vtor hac publica persuasione. Neminem inuenies, qui A
tium æthera. non putet & sapientiam bonum, & sapere. Non faciam quod uicti solent, ut prouocem ad popu-
lum. Nostri incipimus armis confligere. Quod accidit alicui, utrum extra id cui accidit est, an
in eo cui accidit? Si in eo est cui accidit, tam corpus est, quam illud cui accidit. Nihil enim acci-
dere sine tactu potest. Quod tangit, corpus est. Si extrâ est, postquam acciderat, recessit. Quod
recessit, motum habet: quod motum habet, corpus est. Speres me dicturum, non esse aliud cur-
sum, aliud currere: nec aliud calorem, aliud calere: nec aliud lucem, aliud lucere. Cōcedo ista alia
esse, sed non sortis alterius. Si ualetudo indifferens est: & ualere indifferens est. Si forma indiffe-
rens est: & formosum esse indifferens est. Si iusticia bonum est: & iustum esse bonum est. Si tur-
pitudine malum est: & turpem esse malum est. Tam mehercules quam si lippitudo malū est, & lip-
pire malum est. Hoc scias, neutrum esse sine altero potest. Quod sapit, sapiens est: quod sapiens
est, sapit. Adeo non potest dubitari, an quale illud sit, tale hoc sit, ut quibusdam utrumque unum
uideatur atque idem. Sed illud libenter quæsierim: Cum omnia aut bona sint, aut mala, aut in-
differentia, sapere in quo numero sit. Bonum negant esse, malum utiq; non est: sequitur, medium
sit. Id autem medium atq; indifferens uocamus, quod tam malo contingere quam bono potest:
tanquam pecunia, forma, nobilitas. Hoc ut sapiat, contingere nisi bono non potest: ergo indiffe-
rens non est. Atqui ne malum quidem est, quod contingere malo non potest: ergo bonum est.
Quod nisi bonus non habet, bonum est: sapere non nisi bonus habet: ergo bonum est. Accidens
est, inquit, sapientiæ. Hoc ergo quod uocas sapere, utrum facit sapiētiam, an patitur? siue facit il-
lud, siue patitur, utroque modo corpus est. Nā & quod fit, & quod facit, corpus est: si corpus est,
bonum est. Vnum ergo deerat illi, quod minus bonum esset, quod incorporale erat. Peripateri-
cis placet, nihil interesse inter sapientiam & sapere, cum in utrolibet eorum & alterū sit. Nūquid
enim quenquā existimas sapere, nisi qui sapientiam habet? Nunquid quenquā qui sapiat, non pu-
tas habere sapientiam? Dialectici ueteres ista distinguunt: ab illis diuisio usq; ad Stoicos uenit.
Qualis sit hæc, dicam. Aliud est ager: aliud est, agrum habere. Quid nī? Cum habere agrum ad ha-
bentem, non ad agrū pertineat. Sic aliud est sapientia: aliud, sapere. Puto concedes duo esse hæc,
id quod habetur, & eum qui habet. Habetur sapientia: habet, qui sapit. Sapientia est mens perfe-
cta, uel ad summū optimūq; perducta. Ars enim uitæ est. Sapere quid est? Nō possum dicere mēs
perfecta, sed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterū est, mēs bona: alterū, quasi
habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturæ corporū: tanquā, hic homo est, hic equus: has dein-
de sequuntur motus animorum enunciatui corporum. Hi habent proprium quiddam, & a cor-
poribus seductum: tanquam, uideo Catonem ambulante: hoc sensus ostendit, animus credit. B
Corpus est quod uideo, cui & oculos & animum intendi. Dico deinde, Cato ambulat: non cor-
pus quidē est quod nūc loquor, sed enunciatuū quiddā de corpore: quod alij effatū uocant, alij
enunciatū, alij edictū. Sic cum dicimus sapientiā, incorporale quiddā intelligimus. Cū dicimus,
Sapit: de corpore loquimur. Plurimū aut̄ interest, utrū illū dicas, an de illo. Putemus in præsentia
ista duo esse, nondū enim quid mihi uideatur, pronūcio: quid prohibet, quo minus aliud quidē
sit nihilominus bonum? Dicebas paulo antē, aliud esse agrum: aliud, habere agrum. Quid nī? in
alia enim natura est qui habet, in alia quod habetur. Illa terra est, hic homo est. At in hoc, de quo
agitur, eiusdem naturæ sunt utraque, & qui habet sapientiā, & ipsa quæ habetur. Præterea illic a-
liud est quod habetur, alius qui habet: hic in eodem est, & quod habetur, & qui habet. Ager iure
possidetur, sapientia natura: ille ab alienari potest, & alteri tradi, hæc non discedit a domino. Nō
est itaq; quod cōpares inter se dissimilia. Cœperam dicere, posse ista duo esse, & tamen utraq; bo-
na. Et sapientiam, & sapientiam habere, duo esse: & utrumq; bonum esse concedis. Quomodo ni-
hil obstat, quo minus & sapientia bonum sit, & habens sapientiam: sic nihil obstat, quo minus &
sapientia bonum sit, & habere sapientiam, id est, sapere. Ego in hoc uolo sapiens esse, ut sapiam.
Quid ergo? Non est id bonum, sine quo nec illud bonum est? Vos certē dicitis, sapientiam si sine
usū detur, accipiendam non esse. Quis est usus sapientiæ? Sapere: hoc est in illa preciosissimum:
quo detracto, superuacua fit. Si tormenta mala sunt, torqueri malum est: adeo quidem, ut illa nō
sint mala, si quod sequitur, detraxeris. Sapientia habitus perfectæ mentis est: sapere, usus perfe-
ctæ mentis. Quomodo potest usus eius bonum non esse, quæ sine usu bonum non est? Interro-
go te, an sapientia sit expetenda? Fateris. Interrogo, an usus sapientiæ sit expetendus? Fateris.
Negas enim te illam recepturum, si uti ea prohibearis. Quod expetendum est, bonum est. Sape-
re, sapiētiae usus est: quomodo eloquētiae, loqui: quomodo oculorū, uidere. Ergo sapere, sapiētiae
usus est. Vsus aut̄ sapiētiae expetendus est. Sapere ergo expetendū est. Si expetendū est, bonū est.
Olim ipse me damno, qui illos imitor dum accuso, & uerba apertæ rei impēdo. Cui enim dubiū
potest esse, quin si æstus malū est, & æstare malū sit? Si algor malum est, malū sit algere? Si uita
bonū est, & uiuere bonū est. Omnia ista circa sapientiā, nō in ipsa sunt. At nobis in ipsa cōmoran-
dū est, etiā si quid euagari libet, amplos habet illa spaciososq; recessus. De deorum natura quæra-
mus, de siderū alimēto, de his tā uarijs stellarū discursibus: an ad illarū motus nostra moueantur
corpora, an corporib. omniū, animisq; illinc imperus ueniat. An & hæc quæ fortuita dicuntur, cœ-
ta lege cōstricta sint, nihilq; in hoc mūdo repentinū, aut expers ordinis uoluetur. Ista iam a for-
matione morū recesserunt, sed leuant animum, & ad ipsarum quas tractant rerū magnitudinem
attollunt. Hæc uerò de quibus paulo antē dicebam, minuunt & deprimūt, nec ut putas exacuūt,
sed

A sed extenuant. Obsecro uos, cur tam necessariam curam maioribus melioribusq; debitam, in re nescio an falsa, certè inutiles, terimus? Quid mihi profuturum est scire, an aliud sit sapientia, aliud sapere? Quid mihi profuturum est scire, et aliud bonum esse? Temerè me geram, subibo huius uoti aleam. Tibi sapientia, mihi sapere contingat: pares erimus. Potius id age, ut mihi uiam mōstres, qua ad ista perueniam. Dic mihi quid uitare debeam, quid appetere: quibus animum labantem studijs firmem: quemadmodum quæ me extransuerso ferunt aguntque, procul à me repellam. Quomodo par esse tot malis possim: quomodo istas calamitates remoueam, quæ ad me et irruunt: quomodo illas, ad quas ego et irruipi. Doce, quomodo feram ærurnam sine gemitu meo, felicitatem sine alieno: quomodo ultimum & necessarium uitæ terminum non expectem, sed ipse et me cum uisum erit, profugiam. Nihil mihi uidetur turpius, quàm optare mortem. Nā si uis uiuere, quid optas mori? uiuere non uis, quid deos rogas, quod tibi nascenti dederunt? Nā ut quādoq; moriaris, etiam inuito positum est: ut cum uoles, in tua manu est. Alterum tibi necesse est, aliterum licet. Turpissimum his diebus principium disertis mehercules uiri legi: Ita, inquit, quā primū moriar. Homo demens, optas rem tuam, ita quā primū moriar. Fortasse inter has uoces senex factus es. Alioqui quid in mora est? Nemo te tenet, euade quā uisum est. Elige quamlibet rerum naturæ partem, qua tibi præberi exitum iubeas. Hæc nempe sunt elementa, quibus hic mundus administratur: Aqua, terra, spiritus. Omnia ista tam causa uiuendi sunt, quā uis moris. Ita quā primū moriar. Quā primū istud, quod esse uis? quem illi diem ponis? Citius fieri quā optas, potest. Imbecillæ mentis ista sunt uerba, & et hac detestatione miseriam deprecantis. Non uult mori, qui optat. Deos uitam roga, & salutem. Si mori placuit, hic mortis est fructus, optare desinere. Hæc, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. Hæc est sapientia, hoc est sapere, non disputatiunculis inanibus subtilitatem uanisajam agitare. Tot quæstiones tibi fortuna posuit, nondum illas soluisti. Iam cauillaris. Quā stultum est, cum signum pugnae acceperis, uentilare. Remoue ista luforia arma: decretorijs opus est. Dic qua ratione nulla animum tristitia, nulla formido perturbet: qua ratione hoc secretarum cupiditatum pondus effundam: qua ratione agatur aliquid. Sapientia bonum est, sapere non est bonum. Sic sit. Negemus sapere, bonum esse: ut hoc totum studium derideatur, tanquam operatum superuacuis. Quid si scires etiā illud quæri, an bonum sit futura sapientia? Quid enim dubij est, oro te, an nec messes futuram iam sentiant horrea, nec futuram adulescētiā pueritia uiribus aut ullo robore intelligat? Aegro interim nihil uentura sanitas prodest, non magis quā currentem luctantemq; post multos secuturum sensus ocium reficit. Quis nescit hoc ipso non esse bonum id quod futurum est, quia futurum est? Nam quod bonum est, utiq; prodest, nisi præsentia prodesse non possunt. Si nō prodest, bonum nō est utiq;: si prodest, iam est. Futurus sum sapiens: hoc bonum erit, cum fuero: interim non est. Prius aliquid esse debet, deinde quale et esse. Quomodo, oro te, quod adhuc nihil est, iam bonum est? Quomodo autem tibi magis uis probari, non esse aliquid, quā si dixerō, futurū est? Nondum enim uenisse apparet, quod uenit. Ver secuturum est: scio nunc hyemem esse. Aestas secutura est: scio æstatem non esse. Maximum argumentum habeo nondum præsentis, futurum esse. Sapiam spero: sed interim non sapio. Si illud bonum haberem, iam hoc carerem malo. Futurum est, ut sapiam: ex hoc licet nondum me sapere intelligas. Non possum simul & in illo bono, & in hoc malo esse. Duo ista non coeunt, nec apud eundem sunt unā bonum & malum. Transcurramus solertissimas nugas, & ad illa quæ nobis aliquam opem sunt latura, properemus. Nemo qui obstetricem parturienti filia sollicitus accersit, edictum & ludorum ordinem perlegit. Nemo qui ad incendium domus suæ currit, tabulam et laterunculariam perspicit, ut sciat quomodo alligatus exeat calculus. At mehercules omnia tibi undiq; nunciantur, & incendium domus, & periculum liberorum, & obsidium patriæ, & bonorum direptio. Adijce istis naufragium, motusq; terrarum, & quicquid aliud timeri potest. Inter ista districtus, rebus nihil aliud quā animum oblectantibus uacas. Quid inter sapiētiā & sapere interfit, inquiris? Nodos nectis ac soluis, tanta mole impendente capiti tuo? Non tam benignum ac liberale tempus natura nobis dedit, ut aliquid ex illo uacet perdere: & uides quā multa etiam diligentissimis pereant. Aliud ualeudo sua cuiq; abstulit, aliud suorū: aliud necessaria negocia, aliud publica occupauerūt. Vitam nobiscū diuidit somnus: et hoc tēpore tā angusto, & rapido, & nos auferēte, quid iuuat maiore partē mittere in uanū? Adijce nūc, quod assuecit animus delectare se potius quā sanare: & philosophiā oblectamentū facere, cum remediū sit. Inter sapiētiā & sapere quid interfit, nescio. Scio mea nō interesse, sciā ista, an nesciā. Dic mihi, cū quid inter sapiētiā & sapere interfit, didicero, sapiā? Cur ergo potius inter uocabula me sapiētiæ detines, quā inter opera? Fac me fortiorē, fac me securiorē, fac fortunę parē, fac superiorē. Possum autē superior esse, si fecero omne quod disco. Vale.

Epist. C XIX. Præmittens de mundanorum sollicitudine, et sapientis securitate, quid sit bonum, et qua honesti et boni differentia, demonstrat.

Exigis à me frequētiore epistolæ. Rationes cōferamus, soluēdo nō eris. Conuenerat quidē, ut tua priora essent, tu scriberes, ego rescriberem. Sed non ero difficilis, bene credi tibi scio: itaq; in antecessum dabo. Nec faciam, quod Cicero uir disertissimus facere Atticum iubet, ut etiam si rem nullā habebis, quod in buccā uenerit, scribar. Nunquam potest deesse quod scribā, ut omnia illa quæ Ciceronis implent epistolæ, transeam: quis cādidatus laboret, quis alienis, quis suis uerbis pugnet? quis consulum fiducia Cæsaris, quis Pompeij, quis et apertē petat: quā durus sit

al. illud.

ἄγροισι ἐρρῶσι.

al. erumpunt, et erumpi.

al. mecum quo uiſum.

al. hac destinatione misericordiam capientis.

al. est.

al. latrunculariam.

forte, ex hoc.

al. arte.

foenerator Cęcilius, à quo minoris centesimis propinqui, nummū mouere nō possunt. Sua satius A
est mala quā aliena tractare: se excutere, & uidere, quā multarū rerum candidatus sit, & non
suffragari. Hoc est, mi Lucili, egregium, hoc securum ac liberum, nihil petere, & tota fortunę co-
mitia transire. Quā putas esse iucundum tribubus uocatis, cum candidati in templis suis pen-
deant, & alius nummos pronunciet, alius per sequestrem agat, alius eorum manus osculis cōte-
rat, quibus designatus contingendam manum negaturus est, omnes attoniti, uocē pręconis ex-
pectant, stare ociosum, & spectare illas nundinas nec e mentem quicquam, nec uendentem. Quā-
to hic maiore gaudio fruitur, qui non prętor, aut consularia comitia securus intuetur: sed ma-
gna illa, in quibus alij honores annuierarios petunt, alij perpetuas potestates, alij bellorū euen-
tus prosperos triumphosq̃, alij diuitias, alij matrimonia ac liberos, alij salutem suam suorumq̃.
Quanti animi res est, solum nihil petere, nulli supplicare, & dicere: Nihil mihi tecum fortuna, nō
facio mei tibi copiam. Scio apud te Catones repelli, Vatinios fieri. Nihil rogo. Hoc est priuatam
facere fortunam. Libet ergo hęc inuicem scribere, & hanc integram semper egerere materiā, cir-
cumspicientibus tot milia hominum inquieta: qui ut aliquid peltiferi cōsequantur, per mala ni-
tuntur in malum, petuntq̃; mox fugienda, aut etiā fastidienda. Cui enim assecuto satis fuit, quod
optanti nimium uidebatur? Non est, ut æstimant homines, auida felicitas, sed pusilla. Itaq̃; nemi-
nem satiat. Tu ista credis excelsa, quia longē ab illis iaces. Ei uerō qui ad illa peruenit, humilia
sunt. Mentior, nisi adhuc quærīt ascendere. Illud quod tu summum putas, gradus est. Omnes au-
tem malē habet ignorantia ueri, tanquam ad bona feruntur decepti rumoribus. Deinde mala es-
se, aut inania, aut minora quā sperauerint, adepti ac multa passi uidēt: maiorq̃; pars miratur ex
interuallo fallētia, & uulgō bona pro magnis sunt. Hoc ne nobis quoq̃; eueniat, quæramus quid
sit bonum. Varia eius interpretatio fuit. Finiuit hoc alius alio modo. Alius illud aliter expresit.
Quidam ita finiunt: Bonum est, quod inuitat animos, quod ad se uocat. Huic statim opponitur:
Quid si inuitat quidem, sed in perniciem? Scis quā multa mala blanda sint. Verum, & uerisimi-
le, inter se differunt ita: Quod bonum est, uero iungitur: non est enim bonum, nisi uerum est. At
quod inuitat ad se, & allicit, facie uerisimile est, subrepat, sollicitat, attrahit. Quidam ita finierunt:
Bonum est, quod ad petitionem sui mouet, uel quod impetum animi tendentis ad se mouet. Et
huic idem opponitur: Multa enim impetum animi mouent, quæ petantur petentium malæ. Me-
lius illi, qui sic finierunt: Bonum est, quod ad se impetum animi secundum naturam mouet: & ita
demum petendum est, cum cœpit esse expetendum. Iam & honestum est: hoc enim perfectē est
petendum. Locus ipse me admonet, ut quid intersit inter bonum honestumq̃; dicam. Aliquid
inter se habet mixtum & inseparabile: nec potest bonum esse, nisi cui aliquid honesti inest: & ho- B
nestum utiq̃; bonum est. Quid ergo inter duo interest? Honestum est perfectum bonū, quo beata
uita completur, cuius contactu alia quoq̃; bona fiunt. Quod dico, tale est: Sunt quędam neq̃; bo-
na, neq̃; mala: tanquam militia, legatio, iurisdictio. Hęc cum honestē administrata sunt, bona es-
se incipiunt, & ex dubio in bonum transeunt. Bonum societate honesti fit, honestum per se bonū
est. Bonum ex honesto fluit, honestum ex se est. Quod bonum est, malū esse potuit. Quod hone-
stum est, nisi bonum esse non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum est, quod se-
cundum naturam est. Attende quid dicam, quod bonum est, & secundum naturam est: non pro-
tinus quod secundum naturam est, & bonum est. Multa quidem naturę consentiunt: sed tam pu-
silla sunt, ut non conueniat illis boni nomen. Leuia enim sunt, & contemnenda. Nullum etiā mi-
nimum contemnendum bonum. Nam quandiu exiguum est, bonum non est. Cum bonū esse cœ-
pit, non exiguum est. Vnde aliquid † agnoscitur bonum? Si perfectē secundum naturam est. Fa-
teris, inquis, quod bonum est, secundum naturam esse. Hęc eius proprietas est. Fateris & alia se-
cundum naturam quidem esse, sed bona non esse. Quomodo ergo illud bonum est, cum hęc non
sint: quomodo † ad illam proprietatem peruenit, cum utriq̃; præcipuum illud cōmune sit, secū-
dum naturam esse? ipsa scilicet magnitudine. Nec hoc nouum est, quædam crescendo mutari. In-
fans fuit, factus est pubes: alia eius proprietas fit: ille irrationalis est, hic rationalis. Quædam in-
cremento non tantū in maius exeunt, sed in aliud. Non fit, inquit, aliud quod maius fit. Vtrum
lagenam an dolium impleas uino, nihil refert: in utroq̃; proprietas uini est. Exiguum mellis pon-
dus, & magnū, sapore nō differt. Diuersa ponis exempla. In istis enim eadem qualitas est: quāuis
augeantur, manent. Quædā amplificata in suo genere, in sua proprietate perdurant: quædā post
multa incrementa, ultima demū uertit adiectio, & nouā illis, aliamq̃; quā in qua fuerunt, cōdi-
tionē imprimit. Vnus lapis fecit fornicē. Ille qui latera inclinata cuneauit, & interuentu suo uin-
xit. Sūma adiectio quare plurimū facit, uel exigua? quia nō auget, sed implet. Quædam processu
priorē exuunt formā, & in nouā transeunt. Vbi animus aliquid diu protulit, & in magnitudinem
eius sequendo lassatus est, infinitū cœpit uocari quod longē aliud factum est quā fuit, cum ma-
gnū uideretur. Sed finitum eodē modo aliquid difficulter secari cogitauimus: nouissimē cre-
scente difficultate, insecabile inuentum est. Sic ab eodem quod uix & ægrē mouebatur, proces-
simus ad immobile. Eādē ratione aliquid secundum naturam fuit: hoc in aliam proprietatem
magnitudo sua transtulit, & bonum fecit. Vale.

*Epist. CXX. De parsimonia uictus, & tormento infelicitis luxuria: & quod
nunquam parum est, quod sat est.*

Quoties aliquid inueni, non expecto donec dicas, In commune: ipse mihi dico. Quid sit quod
inuenierim,

al. cognoscitur

al. ad aliam.

Locus corru-
ptus: uide an-
notationes.

A inuenerim, quæris? Sinum laxa, merum lucrum est. Docebo quomodo fieri diues celerrimè possis, quod ualde cupis audire. Nec immeritò: ad maximas te diuitias † compendiariò ducam. O. *al. compendiaris: scilicet, uia.* pus erit tamen tibi creditore, ut negociari possis. Aes alienum facias oportet: sed nolo per intercessorem mutuèris, nolo proxeneta nomen tuum iactent. Paratum tibi creditorem dabo, Cato. nianum illud, à te mutuum sumes. Quântulumcunque est, satis erit, si quicquid deerit, id à nobis petierimus. Nihil enim, mi Lucili, interest, utrum non desideres, an habeas. Summa rei in utroque est eadem: Non torqueris, nec illud præcipio, ut aliquid naturæ neget. Contumax est, non potest uinci, suum poscit: sed ut quicquid naturam excedit, scias precarium esse, non necessarium. Esurio: edendum est. Vtrum hic panis sit plebeius, an siligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa uentrem non delectari uult, sed impleri. Sitio. Vtrum hæc aqua sit ex lacu proximo excepta, an ea quam multa niue elifero, ut rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc unum iubet, sitim extinguere. Vtrum sit aureum poculum, an crystallinum, an † uitreum, an tyburtinus calix, an manus concaua, nihil refert. Finem omnium rerum specta, & superuacua † deuites. Fames me appellat: ad proxima quæque tendatur manus: ipsa mihi commendabit, quodcunque comprehendero. Nihil contemnit esuriens. Quid sit ergo, quod me delectauerit, quæris? Videtur mihi egregiè dictum: Sapiens diuitiarum naturalium est † quæstor acerrimus. Inani me, inquis, lance numeras. Quid est illud inane? Iam ego paraueram fiscos. Circumspiciebam in quod me mare negociaturus immitterem, quod publicum agitarem, quas accersere merces? Decipere est istud, docere paupertatem, cum diuitias promiseris. Ita tu pauperem iudicas, cui nihil deest? Suo, inquis, & patientiæ suæ beneficio, non fortunæ. Ideo ergo illum non iudicas diuitem, quia diuitiæ eius desinere non possunt? Vtrum malis habere multum, an satis? Qui multum habet, plus cupit, quod est argumentum, nondum illum satis habere: qui satis habet, consecutus est, quod nunquam † diuitijs contingit, finem. An has ideo non putas esse diuitias, quia propter illas nemo proscriptus est? Quia propter illas nulli uenenum filius, nulli uxor impegit? Quia in bello tutæ sunt? Quia in pace ociosæ? Quia nec habere illas periculosum est, nec operosum dispendere? An parum habet, qui tantum non alget, non esurit, non sitit? Plus Iupiter non habet. Nunquam parum est, quod satis est. Nunquam multum est, quod satis non est. Post Darium & Indos pauper est Alexander Macedo: quærit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit nouas, & (ut ita dicam) mundi claustra perrumpit. Quod naturæ satis est, homini non est. Inuentus est qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est cæcitas mentium, & tanta inuentionum suorum unicuique, cum processit, obliuio. Ille modò ignobilis anguli non sine contumelia diuitem fecit: imò contrà, nulli non maiorem sui cupiditatem incussit. Quæris, quæ sit huius rei causa? Plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quæ uoles mihi ex his, quorum nomina cum Cræso Licinioque numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum, & quicquid habet, & quicquid sperat, simul computet. Ille, si mihi credis, pauper est: si tibi, potest esse. At hic qui se ad id quod natura exigit, composuit, non tantum extra sensum est paupertatis, sed extra metum. Sed ut scias quàm difficile sit res suas ad naturalem modum coartare, hic ipse quem circa naturam diximus, quem tu uocas pauperem, habet aliquid & superuacui. At excæcant populum, & in se conuertunt opes, si numerati multum ex aliqua domo effertur, si multum auri tecto quoque eius illinitur, si familia aut corporibus electa, aut spectabilis cultu est. Omnium istorum felicitas in publicum spectat: ille quem nos & populo & fortunæ subduximus, beatus introrsum est. Nam quod ad illos pertinet, apud quos falsò diuitiarum nomen inuasit occupata paupertas, sic diuitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cum illa nos habeat. Econtrariò dicere debemus, Febris illum tenet. Eodem modo dicendum est, diuitiæ illum tenent. Nihil ergo monuisse te malim, quàm hoc quod nemo monetur satis, ut omnia naturalibus desiderijs metiaris, quibus aut gratis satis fiat, aut paruo. Tantum miscere uitia desiderijs noli. Quæris quali mensa, quali argento, quàm paribus ministris & leuibus afferatur cibus? Nihil præter cibum natura desiderat.

Num tibi, cum fauces uret sitis, aurea quæris

Pocula? num esuriens fastidis omnia, præter

Pauonem rhombumque? —

Ambitiosa non est fames, contenta desinere est. Quò desinat, non nimis curat. Infelicitis luxuriæ ista tormenta sunt. Quærit quemadmodum post saturitatem quoque esuriat, quemadmodum non impleat uentrem, sed farciat, quemadmodum sitim prima potione sedatam reuocet. Egregiè itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut quàm eleganti manu ministratur. Nam si pertinere ad te iudicas, quàm crinitus puer, & quàm perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura præstitit præcipuum, quod † necessitas fastidium *al. necessitati.* excusit. Recipiunt superuacua delectum. Hoc parum decès, illud parum laudatum, oculos hoc meos lædit. Id pactum est ab illo mundi conditore, qui nobis uiuendi iura descripsit, ut salui essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt & in promptu, delicijs omnia miserè ac sollicitè comparantur. Utamur ergo hoc naturæ beneficio inter magna numerando: & cogitemus, nullo nomine melius illam meruisse de nobis, quàm quia quicquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur. Vale.

PIN CIA.

Epist. 116. Barba & coma nitidos, de capsula tortos.] *Discapulatos, pleraq; exemplaria: non, de capsula tortos. Codex Franciscanus, de capsula totos.*
 Nemo illum amabilem.] *Lege, illam: non, illum, de facie enim loquitur. ex eadem.*
 Et aciem nostram aut splendore nimio reperiunt, aut obscurè retinent.] *Scribendū reor, obscuritate: non, obscurè: ut splendori opponatur obscuritas.*
 An diues an bonus nemo, omnes quærunt.] *Castiga: An diues sit, omnes quærimus: nemo, an bonus. ex eadem.*

Epist. 118. Itaq; inquit, quàm primū moriar.] *Legendum puto, non, Itaq; sed, Ita. Nam uidetur principium esse, à uoto sumptum hominis, qui aegritudini manus dederat. Nemo autem incipit à uerbo Itaque. Idem nitium mox paulo bis castigandum.*

Epist. 119. Iam & honestum est.] *Superfluit, uerbum, est: ex uetere lectione. Legendaq; hæc uerba, ut puto, per consequentiam cum precedentibus, nulla distinctione.*

Vbi animus aliquid diu protulit, & in magnitudinem eius sequendo lassatus est, infinitum coepit uocari, quod longè aliud factum est quàm fuit, cum magnum uideretur. Sed finitum eodem modo, cætera.] *Verba hæc uitiosissimè habentur in omnibus & priscis & neotericis codicibus, nullo uel minimo apparente uestigio antiquæ sinceræ lectionis. Promam nihilo secius sententiam meam. Cui quantum tribui debeat, aliorum esto iudiciū. Certè facilius ea lectione, quam coniecto, Senecæ mens percipitur. Ad hunc ergo modum scribendū existimo: Vbi humus aliquid diu protulit, qui in magnitudine eius secunda lassatus est, infinitum coepit uocare, quod longè aliud factum est, quàm fuit cum magnum uideretur, sed finitum. Eodem modo, cætera. Quidam codices adiungunt coniunctionem, & sed & finitum.*

Epist. 120. Catonianum illud à te mutuū sumes.] *Corrigendum credo, Hecatonianum illud à te mutuū sumes. nam Hecatonis testimonium frequens est in Seneca.*

Vtrum hæc aqua sit ex lacu proximo excepta, an ea quam multa niue clusero.] *In eadem aliter: Vtrum hæc aqua sit quam ex lacu proximo excepero, an ea quam multa niue elifero.*

Qui tantum non alget, non esurit, non litit.] *Puto legendum, qui tantum non alget, reliqua: hoc est, qui ferè non alget.*

Post Dariū & Indos pauper est Alexander Macedo: quærît quod suū faciat.] *Exemplar Franciscanum non, Macedo, agnoscit: sed, Mentior. ut sit obiectio.*

Tanto sine terrarum per suū redditurus orbem tristis.] *Scribe, de tanto sine terrarum per suū redditurus orbem tristis est. ex exemplari Facundi & Primiui. etsi codex Franciscanus non, tanto, habeat: sed, toto. ut fortè legendum sit, tot: non, toto.*

Quorum nomina cum Cræso Licinioq; numerantur.] *Quædam exemplaria, Cræso, agnoscunt: non, Cræso. rectius. Nam Cræsus cum Licinio malè committitur, cum Cræso bene. ut illud Persij: Nunc Licini in campos, nunc Cræsi mittit in ædes.*

Iste, si mihi credis, pauper est: si tibi, potest esse.] *Corrige: Iste, mihi crede, pauper est, si potest esse. ex omni scripta lectione.*

Hic ipse quem circa naturam diximus.] *Exemplar Scholasticum, hic ipse quem citra naturam dicimus. Exemplar familiare, hic ipse de quo circa naturam dicimus.*

Vtatur ergo in hoc naturæ beneficio.] *Prepositio, in, superuacanea est: ex eadem.*

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM
EPISTOLARVM LIB. XXII.

Epist. CXXI. Quomodo ad nos boni honestiq; noticia peruenerit: ubi notat eos, qui assidue suū statum uariant.

E Pistola tua per plures quæstiunculas uagata est, sed in una consistit, & hanc expediri desiderat: Quomodo ad nos boni honestiq; noticia peruenerit. Hæc duo apud alios diuersa sunt, apud nos tantum diuisa. Quid sit hoc, dicā. Bonum putat esse aliqui, quod utile est. Itaque hoc & diuitijs, & equo, & uino, & calceo nomē imponunt. Tanta sit apud illos boni utilitas, & adeo usq; ad sordida descendit. Honestū putant, cui ratio recti officij constat: tanquā piè curatam patris senectutē, adiutam amici paupertatem, fortè expeditionem, prudentē moderatamq; sententiā. Ista duo quidē facimus, sed ex uno. Nihil est bonū, nisi quod honestè est: quod honestū est, utiq; bonum. Superuacuum iudico adijcere, quid inter ista discriminis sit, cum sæpe dixerim. hoc unum dicā: Nihil nobis bonū uideri, quo quis & malè uti potest. Vides autem diuitijs, nobilitate, uiribus, quàm multi malè utantur. Nunc ergo ad id reuertor, de quo desideras dici: Quomodo ad nos prima boni honestiq; noticia peruenerit. Hoc nos docere natura non potuit. Semina nobis scientiæ dedit, scientiam non dedit. Quidā aiunt nos in noticiā incidisse: quod est incredibile, uirtutis alicui speciem casu occurrisse. Nobis uidetur obseruatio collegisse, & rerū sæpe factarū inter se collatio: per analogiā † nostro intellectu & honestū & bonū iudicante. Hoc uerbū cum Latini grāmatici ciuitate donauerint, ego damnandū non puto, nec in ciuitatē suā redigendum. Vtar ergo illo nō tantum tanquā recepto, sed tanquā usitato. Quæ sit hæc analogia, dicā. Noueramus corporis sanitatē: ex hac collegimus esse aliquā & animi. Noueramus corporis uires: ex his

al. nostri.
al. iudicant.

A ex his collegimus esse & animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos ob-
 stupefecerunt: hæc cœpimus tanquã perfectã mirari. Suberant illis multa uitia, quæ species alicu-
 ius conspicui facti fulgorq; celabat. Hæc dissimulauimus. Natura iubet augere laudanda. Nemo
 nõ gloriã ultra uerum tulit. Ex his ergo speciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis
 aurum reppulit, maiusq; regno iudicauit, regias opes posse contemnere. Idem medico Pyrrhi
 promittente uenenum se regi daturum, monuit Pyrrhum, cauere infidias: eiusdem animi fuit,
 auro non uinci, ueneno non uincere. Admirati sumus ingentem uirum, quem non regis, non cõ-
 tra regem promissa flexissent, boni exempli tenacem: quod difficilimum est, in bello innocentẽ,
 qui aliquid esse crederet, etiã in hostes nefas, qui in summa paupertate qua sibi decus fecerat,
 non aliter refugit diuitias quã uenenũ. Viue, inquit, beneficio meo Pyrrhe, & gaude, quod ad-
 huc dolebas, Fabricium non posse corrumpi. Oratius Cocles solus impleuit pontis angustias,
 adimiq; à tergo sibi reditum, dũmodo iter hosti auferretur, iussit: & tam diu restitit prementi-
 bus, donec reuulsa ingenti ruina tigna sonuerunt. Postquã respexit, & extra periculũ esse patriã
 periculo suo sensit: Veniat si quis uult, inquit, sic euntem sequi: deditq; se in præceps: & non mi-
 nus sollicitus in illo rapido alueo fluminis, ut armatus, quã ut saluus exiret, retento armorum
 uicticium decore, tam tutus redijt, quã si ponte uenisset. Hæc & huiusmodi facta imaginẽ no-
 bis ostendẽre uirtutis. Adjiciam quod mirum fortasse uideatur. Mala interdum speciem honesti
 obtulerunt, & optimum ex contrario nituit. Sunt enim, ut scis, uirtutibus uitia cõfinia, & perdi-
 tis quoque ac turpibus recti similitudo est. Sic mentitur prodigus liberalem: cũ plurimũ inter-
 sit, utrum quis dare sciat, an seruare nesciat. Multi, inquam, sunt, Lucili, qui non donant, sed pro-
 jiciunt. Non uoco ego liberalem, pecuniæ suæ iratum. Imitatur negligentia facilitatem, temeri-
 tas fortitudinem. Hæc nos similitudo coëgit attendere, & distinguere specie quidem uicina, re
 autem plurimum inter se dissidentia: dum obseruamus eos quos insignes egregium opus fece-
 rat, cœpimus annotare quis rem aliquam generoso animo fecisset, & magno impetu: sed semel
 hunc uidimus in bello fortem, in foro timidũ, animosẽ paupertatem ferentem, humiliter infa-
 miam: factum laudauimus, contempsimus uirum. Alium uidimus aduersus amicos benignũ, ad-
 uersus inimicos temperatũ, & publica & priuata sanctẽ ac religiosẽ administrantem, non de-
 esse ei & in his quæ toleranda erãt, patientiã, & in his quæ agenda, prudentiã. Vidimus ubi tribu-
 endum esset, plena manu dantem: ubi laborandum, pertinacem & obnoxium, & lassitudinẽ cor-
 poris animo subleuantẽ. Præterea idẽ erat semper & in omni actu par sibi, iam nõ cõsilio bonus;
 sed more eõ perductus, ut nõ tantũ rectẽ facere posset, sed nisi rectẽ, facere nõ posset. Intelligi-
 mus in illo perfectam esse uirtutẽ: hæc in partes diuisimus. Oportebat cupiditates refrænari, me-
 tus cõprimi, faciendã prouideri, reddendã distribui. Comprehendimus temperantiam, fortitu-
 dinem, prudentiam, iusticiã, & suum cuiq; dedimus officium. Ex quo ergo uirtutem intelli-
 ximus? Ostendit illã nobis ordo eius, & decor, & cõstantia, & omniũ inter se actionũ concordia, &
 magnitudo super omnia efferens sese. Hinc intellecta est illa beata uita, secundo defluens cursũ,
 arbitrij sui tota. Quomodo ergo hoc ipsum nobis apparuit? dicam. Nunquam uir ille perfectus
 adeptusq; uirtutem, fortunæ maledixit. Nunquam accidentia tristis excepit, ciuẽ esse se uniuersi
 & militẽ credẽs, labores uelut imperatos subiit. Quicquid inciderat, nõ tanquam malũ asperna-
 tus est, & in se casu delatum: sed quasi delegatũ sibi: Hoc quaecũq; est, inquit, meum est, asperum
 est, durũ est, in ipso nauem operam. Necessariũ itaq; magnus apparuit, qui nunquã malis inge-
 nuit, nunquam de fato suo questus est, fecit multis intellectum sui, & nõ aliter quã in tenebris
 lumẽ effulsi, auertitq; in se omniũ animos, cũ esset placidus & lenis, & humanis diuinisq; rebus
 pariter æquus. Habebat perfectũ animũ, ad summã sui adductus, supra quã nihil est nisi mēs Dei;
 ex qua pars & in hoc pectus mortale defluxit: quod nõquam magis diuinũ est, quã ubi morta-
 litatẽ suã cogitat, & scit in hoc natũ hominẽ, ut uita defungeretur: nec domũ esse hoc corpus, sed
 hospitium, & quidẽ breue hospitium: quod relinquẽdũ est, ubi te grauẽ esse hospiti uideas. Maximũ,
 inquã, mi Lucili, argumentũ est animi ab altiori ueniẽtis sede, si hæc in quib. uersatur, humilia iu-
 dicat, & angusta, si exire non metuit. Scit enim quò exiturus sit, qui unde uenerit, meminit. Non
 uidemus quã multa nos incõmoda exagitant, quã malẽ nobis conueniat hoc corpus. Nunc
 de uentrẽ, nunc de capite, nunc de pectore ac faucib. querimur. Aliàs nerui nos, aliàs pedes ue-
 xant. Nunc deiectio, nũc distillatio. Aliquãdõ superest sanguis, aliquando deest. Hinc atq; illinc
 tentamur, & expellimur. Hoc euenire solet in alieno habitantibus. At nõs corpus tã putre forti-
 ti, nihilominus æterna proponimus, & in quantũ potest ætas humana protendi, tantũ spe occu-
 pãmus, nulla cõtenti pecunia, nulla potẽtia. Quid hac re fieri impudentius, quid stultius potest?
 Nihil satis est morituris, imò moriẽtibus. Quotidie enim, ppius ab ultimo stamus, & illò unde nõ
 bis cadendũ, hora nos omnis impellit. Vide in quãta cecitate mēs nostra sit. Hoc qd' futurũ dico,
 † nunc maximẽ fit, & pars eius magna iam facta est. Nã quod uiximus tẽpus eo loco est, quò erat
 antequã uiximus. Erramus aut, qui ultimũ timemus diẽ: cũ tãtundẽ in mortẽ singuli cõferat. Nõ
 ille gradus lassitudinẽ facit, in quo deficiamus, sed ille p̄stetur. Ad mortẽ dies extremus puenit,
 accedit omnis. Carpit nos illa, nõ corripit. Ideo magnus animus, cõscius sibi melioris naturę, dat
 quidẽ operã, ut in hac statione, qua positus est, honestẽ se atq; industriẽ gerat. Cæterũ nihil ho-
 rũ quę circa ipsum sunt, suũ iudicat, sed ut cõmodatis utitur, peregrinus & properans. Cũ aliquẽ
 huius uideremus cõstantiã, quid ni subiret nõs species non usitatæ indolis? Vtique si hanc, ut

Seneca;

dixi, magnitudinem ueram esse ostendebat. Qualitatis ueræ tenor permanet, falsa non durat. **A**
 Quidam alternis Vatinij, alternis Catones sunt. Et modò parū illis seuerus est Curius, parū pauper Fabricius, parum frugi & contentus uili Tubero. Modò Licinium Crassum diuitijs, Apicium cœnis, Mecœnatem delicijs prouocant. Maximū indicium est malæ mētis, fluctuatio, & inter simulationem uirtutum, amoremq; uitiorum, alsidua iactatio:

—Is habebat sæpe ducentos,

Sæpe decem seruos: modò reges atq; tetrarchas,

Omnia magna loquens: modò sit mihi mensa tripes, &

Concha salis puri, toga quæ defendere frigus,

Quamuis crassa, queat: decies centena dedisses

Huic parco paucis contento, quinque diebus

Nil erat in oculis. —

a. impudens. Omnes isti tales sunt, qualem hunc describit Horatius Flaccus: nunquam eundem, nec similem quidem sibi. Adeò in diuersum aberrat. Multos dixi: propè est ut omnes sint. Nemo nò quotidie & consiliū mutat, & uotum: modò uxorē uult habere, modò amicā: modò regnare uult: modò id agit, ne quis sit officiosior seruus: modò dilatat se usq; ad inuidiam: modò subsidit, & contrahitur infra humilitatē uerè iacentium: nunc pecuniam spargit, nunc rapit. Sic maximè coarguitur animus **†** imprudens: alius prodit atq; alius, & (quo turpius nihil iudico) impar sibi est. Magnā rem puta unū hominē agere. Præter sapientē aut nemo unum agit. Cæteri multiformes sumus: modò frugi tibi uidebimur & graues, modò prodigi & uani. Mutamus subinde personā, & contrariā ei sumimus, quam exuimus. Hoc ergo à te exige, ut qualem institueris præstare te, talem usq; ad exitum serues. Effice ut possis laudari: si minus, ut agnosci. De aliquo, quē uidisti heri, meritò dici potest: Hic quis est? Tanta mutatio est. Vale.

Epist. CXXII. Quomodo omnibus animalibus sit constitutionis suæ tempus: & quod omnibus constitutionis suæ sensus est: & quid sit constitutio.

Litigabis, ego uideo, cum tibi hodiernam quæstiunculam, in qua satis diu hæsimus, exposuerō. Interim enim clamabis hoc quod clamare soles: Hoc quid ad mores? Sed exclamāti tibi primum alios opponam, cū quibus litiges, Posidoniu & Archidemū. Hi iudicium accipient, deinde dicam: Non quicquid morale est, bonos mores facit. Aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad uestiendū, aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia tamē ad hominem pertinent, etiam si non omnia meliorē eum faciunt. Mores alia aliter attingunt. Quidā **B** illos corrigunt & ordinant, quidam naturam eorum & originem scrutantur: cum quæritur, quare hominem natura produxerit, quare prætulit animalibus cæteris, longè me iudicas mores reliquisse: falsum est. Quomodo enim scies, qui habendi sint, nisi quid homini sit optimum, inuenieris: nisi naturam eius inspexeris? Tunc demū intelliges, quid faciendū tibi, quid uitandum sit, cum didiceris quid naturæ tuæ debeas. Ego, inquis, uolo discere, quomodo minus cupiā, minus timeam. Superstitionem mihi excute, doce leue esse uanumque, hoc quod felicitas dicitur, uanam illi syllabam facillimè accedere. Desiderio tuo satisfaciam, & ad uirtutes exhortabor, & uitia conuerberabo, licet aliquis nimium immoderatumq; in hac parte me iudicet, nò desistā persequi nequitiam & affectus **†** effratissimos inhibere, & uoluptates ituras in dolorem compescere, & uotis obstrepere. Quid nī? Cum maxima malorum optauerimus, & ex gratulatione natum sit, quicquid obloquimur? Interim permitte mihi ea, quæ paulo remotiora uidentur, excutere. Quærebamus, an esset omnibus animalibus constitutionis suæ sensus? Sensus autem esse ex eo maximè apparet, quod membra aptè & expeditè mouent, non aliter quàm in hoc erudita. Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili. Rector navis scit gubernaculum flectere. Pictor colores quos ad reddendam similitudinem multos uariosq; ante se posuit, celerrimè denotat, & inter ceram opusq; facili uultu æ manu comineat. Sic animal in omnem usum sui mobile. Mirari solemus scenæ peritos, quod in omnem significationem rerū & affectuum parata illorum est manus, & uerborum uelocitatem gestus assequitur. Quod illis ars præstat, his natura. Nemo ægrè molitur artus suos, nemo in usu sui hæsit. Ad hoc edita protinus faciunt. Cū hac scientia prouident, instituta nascuntur. Ideo, inquit, partes suas animalia aptè mouebunt: quia si aliter mouerint, dolorem sensura sint. Ita ut uos dicitis, coguntur, metusq; illa in rectum, non uoluntas mouet: quod est falsum. Tarda enim sunt, quæ necessitate impelluntur. Agilitas spontaneus motus est. Adeò autem non adigit illa ad hoc doloris timor, ut in naturalem motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans qui stare meditatur, & ferre se assuescit, si mul tentare uires suas cœpit: cadit, & cum fletu toties refurgit, donec se per dolorem ad id quod natura poscit, exercuit. Animalia quædam tergi durioris inuersa tam diu se torquēt, ac pedes exerunt, & obliquant, donec ad locum reponantur. Nullum tormentū sentit supinata testudo. Inquieta est tamen desiderio naturalis status: nec antè desinit niti, quaterere se, quàm in pedes constitit. Ergo **†** omnibus, cōstitutionis suæ sensus est, & inde membrorum tam expedita tractatio: nec ullū maius iudicium habemus, cū hac illa ad uiuendum uenire noticia, quàm quod nullū animal ad usum sui rude est. Cōstitutio est, inquit, ut uos dicitis, principale animi, quodam modo se habens erga corpus. Hoc tam perplexum & subtile, & nobis quoq; uix enarrabile, quomodo infans

A fans intelligit: Omnia animalia dialectica nasci oporteret, ut istam finitionem magnæ parti hominum togatorum obscuram intelligant. Verum erat quod opponis, si ego ab animalibus constitutionis finitionem intelligi dicerem. Nam ipsa constitutio facilius natura intelligitur, quam enarratur. Itaque infans ille quid sit constitutio, non nouit, constitutionem suam nouit: & quid sit animal nescit, animal esse se sentit. Præterea ipsam constitutionem suam crasse intelligit, & summatim, & obscure. Nos quoque animum habere nos scimus: quid sit animus, ubi sit, qualis sit, & unde, nescimus. Qualis ad nos peruenit animi nostri sensus, quamuis naturam eius ignoremus, ac sedē: talis ad omnia animalia cōstitutionis suæ sensus. Necesse est enim id sentiat, per quod animalia quoque sentiant. Necesse est sensum eius habeant, cui parent, a quo reguntur. Nemo non ex nobis intelligit esse aliquid, quod impetus suos moueat: quid sit illud, ignorat. Et conatum sibi esse scit: quid sit, aut unde sit, nescit. Sicut infantibus, sic quoque animalibus. principalis partis suæ sensus est, non satis dilucidus, non expressus. Dicitis, inquit, omne animal primum constitutioni suæ conciliari, hominis autem constitutionē rationalem esse: & ideo conciliari hominem sibi, non tanquam animali, sed tanquā rationali. Ea enim parte sibi charus est homo, qua homo est. Quomodo ergo infans conciliari constitutioni rationali potest, cum rationalis nondum sit? Vnicuique ætati sua constitutio est. Alia infanti, alia puero, alia seni. Omnes enim constitutioni conciliatur, in qua sunt. Infans sine dentibus est: huic constitutioni suæ conciliatur. Enati sunt dentes: huic constitutioni conciliatur. Nam & illa herba, quæ in segetem frugemque uentura est, aliam constitutionē habet tenera, & uix eminens sulco: aliam cum cōualuit, & molli quidem culmo, sed qui ferat onus suum constitit: aliam cum flauescit, & ad aream spectat, & spica eius induit: in quamcunque constitutionem uenit, eam tuetur, in eam componitur. Alia est ætas infantis, pueri, adulescentis, senis. Ego tamē idē sum, qui & infans fui, & puer, & adulescens. Sic quamuis alia atque alia cuique constitutio sit, conciliatio constitutionis suæ eadem est. Nō enim puerum mihi aut iuuenem, aut senem, sed me natura cōmendat. Ergo infans ei constitutioni suæ conciliatur, quæ tunc infanti est, non quæ futura iuueni est. Neque enim si aliquid illi maius in quod transeat restat, non hoc quoque in quo nascitur, secundum naturam est. Primum sibi ipsi conciliatur animal: debet enim aliquid esse, ad quod alia referantur. Voluptatē peto. cui? Mihi. Ergo mei curam ago. Dolorem refugio. Pro quo? Pro mei: ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia est mei cura. Hæc animalibus inest cunctis: nec inferitur, sed innascitur. Producit fœtus suos natura, non abijcit. Et quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque commissus est. Itaque ut in prioribus epistolis dixi, tenera quoque animalia ē materno utero uel quoquo modo effusa, quid sit infestū ipsis, protinus norunt, & mortifera deuitant: umbram quoque transuolantiū reformidat, obnoxia auiibus rapto uiuentibus. Nullū animal ad uitam prodit sine metu mortis. Quemadmodū, inquit, editū animal intellectum habere, aut salutaris, aut mortiferæ rei potest? Primum queritur, an intelligat, non quemadmodū intelligat. Esse autem illis intellectū, ex eo apparet, quod nihil amplius si intellexerint, faciant. Quid est quare pauonē, quare anserē gallina non refugiat, quā tanto in norē, & ne notū quidē sibi accipitrē? Quare pulli selem timeant, canē non timeant? Apparet illis inesse scientiam nocituri, non experimento collectam. Nam antequā possint experiri, cauent. Deinde ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia quā debent, nec unquā obliuiscuntur. Huius tutelæ & diligētiae æqualis est illis a pernicioso fuga. Præterea non sūt timidiora uiuēdo. Ex quo quidē apparet, nō usū illa ad hoc peruenire, sed naturali amore salutis suæ. Et tardū est & uariū, quod usus docet. Quicquid natura tradit, & æquale est omnibus, & statim. Si tamen exigis, dicam, quomodo omne animal perniciose intelligere conatur. Sentit se carne cōtare. Itaque sentit, quid sit, quo secari caro, quo uri, quo obteri possit. Quæ sunt animalia armata ad nocendum, horū speciē trahit inimicā & hostilē. Inter se ista cōiuncta sunt. Simul enim cōciliatur saluti suæ quicque: & quæ iuuant, illa petit, lesura formidat. Naturales a contrariis aspernationes sunt, sine ulla cogitatione, quæ hoc dicit. Sine consilio sit, quicquid natura præcipit. Nō uides, quanta subtilitas sit apibus ad fingenda domicilia? Quanta diuidui laboris obeundi concordia? Non uides quā nulli mortaliū imitabilis sit illa aranæ textura? Quāti operis sit, fila disponere? alia in rectū immissa firmamēti loco, alia in orbē currentia ex denso rara, quæ minora animalia, in quorū perniciē illa tenduntur, uelut retibus implicata teneant. Nascitur ars ista, non discitur. Itaque nullū est animal altero doctius. Videbis aranearū pares telas, par in fauis angulorū omniū foramen. Incertū est & inæquale, quicquid ars tradit: ex æquo uenit quod natura distribuit. Hæc nihil magis quā tutelā sui, & eius peritiā tradidit. Ideoque etiam simul incipiūt, & discere & uiuere. Nec est mirū cū eo nasci illa, sine quo frustra nascerentur. Primū hoc instrumentū illis natura cōtulit, ad permanendū in conciliatione & charitate sui. Nō poterāt salua esse, ni uellent. Nec hoc per se profuturū erāt, sed sine hoc nulla res profuisset. Sed in nullo deprehēdes uilitatē sui, ne negligentia quidē. Tacitis quoque & brutis quamuis in cætera torpeant, ad uiuendū solertia est. Videbis quæ alijs inutilia sunt, sibi ipsa non deesse. Vale;

Epist. CXXIII. De his qui officia lucis noctisq; peruertunt. Et quod naturam sequentibus omnia facilia sunt & expedita.

Detrimentum iam dies sensit, resiliuit aliquantulum: ita tamē, ut liberale adhuc spaciū sit, si quis cū ipso (ut ita dicā) die surgat officiosior, meliorque, quā si quis illū expectat, & luce prima

Seneca.

t 2

exuat.

forte, sunt.

al. superstit.

exuat. Turpis qui alto sole semisomnis iacet, cuius uigilia medio die incipit: & adhuc multis hoc antelucanum est. Sunt qui officia lucis noctisq; peruertunt: nec antè diducunt oculos hesternæ graues crapula, quàm appetere nox cœpit. Qualis illorum conditio dicitur, quos natura (ut ait Virgilius) sedibus nostris subditos econtrariò posuit.

Nosq; ubi primus equis oriens afflauit anhelis,
Illis fera rubens accendit lumina uesper.

- al. quidam.* Talis horum cōtraria omnibus non regio, sed uita est. Sunt t̄ quidem in eadem urbe antipodes, qui, ut Marcus Cato ait, nec orientem unquā solem uiderunt, nec occidentem. Hos tu existimas scire, quemadmodum uiuendum sit, qui nesciunt quando. Et hi mortem timent, in quam se uiuī condiderunt, tam t̄ infausti t̄ homines, quàm nocturnæ aues sunt. Licet in uino unguentoq; tenebras suas exigant, licet epulis, & in multa quidē pericula districtis, totū peruersæ uigiliæ tempus t̄ deducāt, nō cōuiuātur, sed iusta sibi faciunt. Mortuis certè interdiu parentātur. At mehercules nullus agēti dies longus est. Extendamus uitā. Huius & officiū & argumentū actus est. Circūscribatur nox, & aliquid ex illa in diem trāseratur. Aues quæ cōuiuijs cōparantur, ut immotæ faciliè pinguescāt: in obscuro cōtinētur: ita sine ulla exercitatione iacentibus, tumor pigrū corpus inuadit, & per superbā umbrā iners sagina succrescit. t̄ At istorum corpora qui se tenebris dicauerūt, fœda uisuntur. Quippe nō speciosior illis, quàm morbo pallentibus color est, languidi, & t̄ euānidi albeant, & in uiuis caro morticina est. Hoc tamē minimū in illis malorū dixerim, quanto plus tenebrarum in animo est. Ille in se stupet, ille caligat, inuidet cæcis. Quis unquā oculos tenebrarum causa habuit? Interrogas, quomodo hæc animo prauitas fiat, auersandi diem, & totā uitā in noctē transferendi? Omnia uitia contra naturā pugnat. Omnia debitū ordinē deferūt: hoc est luxuriæ propositū, gaudere peruersis: nec tantū discedere à recto, sed quàm longissimè abire. Deinde etiā econtrariò isti nō uidentur tibi cōtra naturā uiuere: qui ieiuni bibunt, qui uinū recipiunt inanibus uenis, & ad cibū ebrii transeunt. Atqui frequēs hoc adulescentium uitiū est. Qui uires excolunt, in ipso penè balnei limine, inter nudos bibunt, imò potant, ut sudorē quem mouerunt potionibus crebris ac feruentibus, subinde distingāt. Post prandiū aut cœnā bibere, uulgare est. Hoc patresfamilie rustici faciunt, & ueræ voluptatis ignari Merum illud delectat, quod non innatat cibo, quod liberè penetrat ad neruos. Illa edetetas iuuat, quæ in vacuum uenit. Non uidentur tibi contra naturam uiuere, qui commutant cum uemini uicem? Non uiuunt contra naturam, qui expectant, ut pueritia splendeat tempore alieno? Quid fieri crudelius, uel miserius potest? Nunquam uir erit, ut diu uirū pati possit: & cū illū contumētiæ sexus eripuisse debuerat, ne ætas quidē eripiet? Non uiuunt contra naturā, qui hyeme concupiscunt rosam: fomentoque aquarū calentiū, & calorū apta mutatione t̄ brumalium, florem uernum comprimūt? Non uiuunt cōtra naturā, qui pomaria in summis turribus ferūt, quorū syluæ in tectis domorū ac fastigijs nurant, inde ortis radicibus, quo improbè cacumina egissent? Non uiuunt contra naturā, qui fundamenta thermarū in mare iaciunt, & delicatè natare ipsi sibi uidentur, ubi calenti stagna fluctu ac tempestate feriantur? Cum instituerunt omnia contra naturæ consuetudinem uelē, nouissimè in totum ab illa desciscunt. Lucet, somni tempus, quies est: nunc exerceamur, nūc gaudemur, nūc prandeamus. Iam lux propius accedit, tēpus est cœnæ. Nō oportet id facere, quod populus. Res fordida est, trita ac uulgari uia uiuere. Dies publicus relinquatur t̄ propius nobis, ac peculiare mane fiat. Isti mihi uerò defunctorū loco sunt. Quantulū enim à funere absunt, & quid acerbior, qui ad faces & cereos uiuunt? Hanc uitā agere eodē tēpore multos meminimus. Inter quos & Atyliū Butā prætoriū, cui post patrimoniū ingens consumptū, Tiberius paupertatē cōfitemi. Serō, inquit, experrectus es. Recitabat Montanus Iulius carmē, tolerabilis poeta, & amicitia Herij notus t̄ & frigore. Ortus & occasus libentissimè inferebat. Itaq; cū indignaretur quidā illi ta die recitasse, & negaret accedendū ad recitationes eius, Natta Pinarius ait: Nunquā liberalis possum agere. Paratus sum illum audire ab ortu ad occasum. Cum hos uersus recitasset:

Incipit ardentes phœbus producere flammās,
Spargere se rubicunda dies, iam tristis hirundo
Argutis reditura cibos immittere nidis,
Incipit, & molli partitos ore ministrat:

Varus eques Romanus L. Vinitij comes, cœnarū bonarum affectator, quas improbitate lingue merebatur, exclamauit: Incipit Buta dormire. Deinde cum subinde recitasset:

Iam sua pastores stabulis armenta locarunt,
Iam dare sopitis nox nigra silentia terris
Incipit:—

idē Varus inquit: Quid dicit? Iam nox est: ibo, & Butā salutabo. Nihil erat notius hac eius uita in contrariū circumacta, quam, ut dixi, multi eodem tempore egerunt. Causa autem est ita uiuendi quibusdā, nō quia aliquid existimēt noctē ipsam habere iucundius, sed quia nihil iuuat obuium, & grauis malæ conscientie lux est: & omnia cōcupiscenti aut contemnēti, prout magno aut paruo emptā sunt, fastidio est lumen gratuitum. Præterea luxuriosi uitā suā esse in sermonibus, dū uiuunt, uolunt. Nam si tacetur, perdere se putant operam. Itaq; malè habent, quoties non faciūt quod excitet famam. Multi bona comedunt, multi amicas habent. Ut inter istos nomē inuenias, opus est nō tantū luxuriosam rem, sed notabilem facere. In tam occupata ciuitate fabulas uulgaris

Agaris nequitia non inuenit. Pedonem Albinouanum narrantem audieramus, erat autem fabulator elegantissimus, habitasse se supra domum Spanij. Is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis flagellorum sonos: quæro quid faciat? Dicitur rationes accipere. Audio circa horam sextam noctis clamorem concitatum: quæro quid sit? Dicitur uocē exercere. Quæro circa octauam horam noctis, quis sit ille sonus rotarum? uelle gestari dicitur. Circa lucem discurretur. Pueri uocantur, cellarij, coqui tumultuatur. Quæro quid sit? Dicitur nullum & alicam poposcisse, † à balneo exisse. Excedebat, inquit, cœna eius diem? minimè. Valde enim frugaliter uiuebat, nihil consumebat nisi noctem. Itaq; † crebrò dicentibus illum quibusdam auarum & sordidum: Vos, inquit, illum & lychnebiū dicetis. Non debes admirari si tantas inuenis uitiorum proprietates: uaria sunt, & innumerabiles habent facies. Comprehendi eorum genera non possunt. Simplex recti cura est, multiplex prauī, & quātumuis nouas declinationes capit. Idem moribus euenit naturam sequentiū. Faciles sunt, soluti sunt, exiguas differentias habent: ab his distorti plurimum; & omnibus & inter se dissident. Causa tamen præcipua mihi uidetur huius morbi, uitæ communis fastidium. Quomodo cultu se à cæteris distinguunt, quomodo elegantia cœnarum, mundicijs uehiculorū, sic uolunt separare etiam temporū dispositiones: nolunt solita peccare, quibus peccandi præmium infamia est. Hanc petunt omnes isti, qui, ut ita dicam, recto uiuunt. Ideo, Lucili, tenenda nobis uita est, quam natura præscripsit, nec ab illa declinandum. Illam sequentibus, omnia facilia & expedita sunt: contra illam nitentibus, nō alia uita est, quàm contra aquam remigantibus. Vale.

al. ab alueo.

al. credo.

forte, Peco.

Epist. CXXIII. De abstinentia & temperantia esus: & de adulatione uitanda: & duobus rerum generibus, qua nos inuitant aut fugant.

Itinere confectus incommodo magis, quàm longo, in Albanum meum nocte multa perueni. Nihil habeo paratum, nisi me. Itaq; in lecto lassitudinem pono: hanc coci, hanc pistoris moram boni cōsulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quàm nihil sit graue, quod leuiter excipias: quàm indignandum nihil, nisi ipse indignando altruas. Non habet panem meus pistor: sed habet uillicus, sed habet atrienensis, sed habet colonus. Malum panem, inquis. Expecta, bonus fiet: etiam illū tenerum tibi & siligineum fames reddet. Ideo non est antè edendum, quàm illa imperet. Expectabo ergo: nec antè edam, quàm aut bonum panem habere cōpero, aut malum fastidire deliero. Necessarium est, paruo assuescere. Multæ difficultates locorum, multæ temporum etiam locupletibus & instructis †, à dijs optantem prohibent, & occurrunt. Quicquid uult, habere nemo potest: illud potest, nolle quod non habet, rebus oblati hilaris uti. Magna pars libertatis est, bene moratus uenter, & cōtinentiæ patiens. Aestimari nō potest, quantam uoluptatē capiam ex eo; quod lassitudo mea sibi ipsa acquiescit. Non unctioes, non balneū, non ullum aliud remedium quàm temporis quæro. Nam quod labor contraxit, quies tollit. hæc qualiscunq; cœna Diali iucundior erit. Aliquando enim experimentum animi sumpsi subito. Hoc enim est simplicius & uerius. Nam ubi se præparauit, & indixit sibi patientiam, non æquè apparet, quantum habet ueræ firmitatis. Illa sunt certissima argumenta quæ ex tempore dedit, si non tantum æquus molestus, sed placidus aspexit, si non excanduit, non litigauit, si quod dari deberet, ipse sibi non desiderando suppleuit, & cogitauit, aliquid consuetudini suæ, sibi nihil deesse. Multa quàm superuacua essent, non intelleximus, nisi cum deesse cōperunt. Utebamur enim illis, non quia debebamus, sed quia habebamus. Quàm multa † antè parabamus, quia alij parauerunt, quia apud plerosq; sunt. Inter causas malorum nostrorum est, quod uiuimus ad exempla: nec ratione componimur, sed consuetudine abducimur. Quod si pauci facerent, nollemus imitari: cum plures facere cōperūt, quasi honestius sit, quia frequentius, sequimur: & recti apud nos locum tenet error, ubi publicus factus est. Omnes iam sic peregrinantur, ut illos Numidarum præcurrat equitatus, ut agmē curforum antecedit. Turpe est, nullos esse, qui occurrentes uia deiciant, qui honestum hominē uenire magno puluere ostendant. Omnes iam † mulos habent, qui crystallina & murrina & cælata magnorum artificum manu, portent. Turpe est, uideri eas te habere sarcinas totas, quæ tutò concuti possint. Omnium pædagogia oblita facie uehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem lædat. Turpe est, neminem esse in comitatu puerorum, cuius sana facies medicamentum desideret. Horum † omnium sermo uitandus est. Hi sunt, qui uitia tradunt, & aliò aliunde transferunt. Persimum genus horū hominum uidebatur, qui uerba gestarent. Sunt quidam qui uitia gestant. Horum sermo multum nocet. Nam etiam si non statim officit, semina in animo relinquit, sequiturq; nos etiam cum ab illis discefferimus, resurrecturum postea malum. Quemadmodū qui audierūt symphoniam, ferunt secum in auribus modulationem illam ac dulcedinem cantus, quæ cogitationes impedit, nec ad seria patitur intēdi: sic adulatorū & praua laudantiū sermo diutius hæret quàm auditur: nec facile est, animo dulcem sonū excutere, prosequitur & durat, & ex interuallo recurrit. Ideo claudendæ sunt aures malis uocibus, & quidem primis. Nam cum initium fecerūt, admissæq; sunt, plus audēt. Inde ad hæc peruenitur uerba. Virtus, & philosophia, & iusticia, uerborum inanum crepitus est. Vna felicitas est bonæ uitæ, † facere omnia liberè, frui patrimonio: hoc est uiuere, hoc est se mortalem esse meminisse. Fluunt dies, & irreparabilis uita decurrit. Dubitamus quod iuuat facere, & ætati non semper uoluptates decerpitur, interim dum potest, dū poscit, ingerere? Quid iuuat frugalitate ultrò mortem præcurrere, & quicquid illa oblatura est,

Locus est corruptissimus:

quæ nec Erasmi, nec Pinciani diligētia restituit. legi potest, instructis occurrūt. nam illa uerba interposita ex alio loco uidentur.

Dialis cœna. al. autem.

forte, famulos.

al. hominum.

al. facere, esse. habere.

Seneca.

8 3 iam

iam sibi interdicere? Non amicam habes, non puerū, qui amicæ moueat inuidiam. Quotidie sobrius prodis: sic cœnas, tanquam ephemeridem patri approbaturus. Non est istud uiuere, sed alienæ uitæ interesse. Quanta clementia est, hæredi suo procurare, & sibi negare omnia, ut tibi ex amico inimicū magna faciat hæreditas. Plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. Istos tristes & superciliosos alienæ uitæ censores, suæ hostes, publicos pædagogos, alsis ne feceris. Nec dubitaueris, bonā uitā, quā opinionē bonā malle. Hæ uoces non aliter fugiendæ sunt, quā illæ, quas Vlysses nisi alligatus præteruehi noluit. Idem possunt, abducunt à patria, à parentibus, ab amicis, à uirtutibus, & in turpem uitam ac miseram turpius illidunt. Quanto satius est, rectū sequi limitem, & eō se perducere, ut ea demum sint tibi iucunda, quæ honesta? Quod assequi poterimus, si fecerimus duo esse genera rerū, quæ nos aut inuitent, aut fugent. Inuitent, ut diuitiæ, uoluptates, forma, ambitio, cætera blanda & arridentia. Fugēt, labor, mors, dolor, ignominia, uictus astrictior. Debemus itaq; exerceri, ne hæc timeamus, ne illa cupiamus. In contrariū pugnemus, & ab inuitantibus recedamus, aduersus ↑ potentia concitemur. Non uides quā diuersus sit ascendentium habitus, & descendentium? Qui per pronum eunt, resupinant corpora: qui in arduum, incumbunt. Nam si descendas, pondus suum in priorem partem dare: si ascendas, retrō abducere, cum uitio, Lucili, cōsentire est. In uoluptates descenditur: in res asperas & duras subeundū est. Hic impellamus, corpora illic refrænemus. Hoc nunc me existimas dicere, eos tantum perniciosos esse auribus nostris, qui uoluptatem laudant, qui ↑ doloris metus, per se formidabiles rei, incutiūt. Illos quoq; nocere nobis existimo, qui nos sub specie Stoicę sectæ hortantur ad uitia. Hoc enim iactant, solū sapientē & doctū esse amatorē: solus aptē ad hanc artē æquē cōbibendi & conuiuandi sapiens est peritissimus. Quæramus, ad quam usq; ætatem iuuenes amandi sint. Hæc Græcæ consuetudini data sint. Nos ad illa potius aures dirigamus. Nemo est casu bonus: discēda uirtus est. Voluptas humilis res & pusilla est, & in nullo habenda precio, communis cū brutis animalibus, ad quā minima & contemptissima aduolat. Gloria uanum & ↑ uolatile quiddā est, aurāq; mobilius. Paupertas nulli malū est, nisi repugnanti. Mors malum nō est. Quid quæris? Sola ius æquū est generis humani. Superstitio error insanus est: amandos timet, quos colit, uiolat. Quid enim interest, utrū deos neges, an infames? Hęc discenda, imò ediscenda sunt: nō debes excusationes uitio philosophiæ suggerere. Nullam habet spem salutis æger, quem ad intemperantiam medicus hortatur. Vale.

forte, premens: id est, que nos fugant.

al. dolores, metus, per se formidabiles res, incutiunt.

al. uolubile.

Epist. CXXV. Quod bonum non sensu, sed intellectu comprehenditur. Et quod bonum in nullo est, nisi in quo ratio.

*Possū multa tibi ueterum præcepta referre,
Nī refugis, tenuisq; piget cognoscere curas.*

Nō refugis aut, nec ulla te subtilitas abigit. Non est elegantiz tuæ, tantum magna sectari. Sicut illud probo, quod omnia ad aliquē profectū redigis, & tūc tantum offenderis, ubi summa subtilitate nihil agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabo. Quæritur, utrum sensu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adiunctum est, in mutis animalibus & infantibus non esse. Quicumq; uoluptatem in summo ponunt, sensibile iudicant bonum: nos contrā intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono sensus iudicarent; nullam uoluptatem reijceremus. Nulla enim non inuitat, nulla non delectat. Et e contrariō nullum dolorem uolētes subiremus: nullus enim nō offendit sensum. Præterea nō essent digni reprehensione, quib. nimiū uoluptas placet, quibusq; summus est doloris timor. Atqui improbamus gulæ ac libidini deditos, & contemnimus illos qui nihil uiriliter ausuri sunt doloris metu. Quid autem peccant, si sensibus, id est iudicibus boni ac mali, parent? His enim tradidisti appetitionis & fugæ arbitriū. Sed uidelicet ratio isti rei præposita est, quemadmodum debeat de uita, quemadmodum de uirtute, de honesto, sic & de bono maloq; constitui. Nam apud istos uilissimæ parti datur de meliore sententia, ut de bono pronūciat sensus, obtusa res & hebes, & in homine quā in alijs animalibus tardior. Quod si quis uellet nō oculis, sed tactu minuta discernere, subtilior ad hoc nulla acies quā oculorum & intentior ↑ daretur, bonum malumq; dignoscere: uides in quanta ignorantia ueritatis uersetur, & quā humi sublimia ac diuina proiecerit, apud quē de summo bono maloq; iudicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis scientia atq; ars aliquid debet habere manifestum, sensu cōprehensum, ex quo oriatur & crescat: sic beata uita fundamentum & initium à manifestis ducit, & eo quod sub sensum cadit. Nempe uos à manifestis beatam uitam sui initium capere dicitis. Dicimus beatē esse, quę secundum naturā sunt. Quid aut secundū naturam sit, palām & protinus apparet, sicut quid sit integrū. Quid est secundū naturam? quod cōtingit & protinus nato, nō dico bonū, sed initium boni. Tu summum bonum uoluptatem infantiz donas, ut inde incipiat nascens, quod consummatus homo peruenit. Cacumen radicis loco ponis. Si quis diceret illum in materno utero ↑ iacentem, sexus quoq; incerti, tenerum, & imperfectum, & informem, iam in aliquo bono esse, apertē uideretur errare. Atqui quantulum interest inter eum qui cum maximē uitam accipit, & illum qui maternorū uiscerū latens ↑ onus est? Vterq; quantum ad intellectū boni ac mali, æquē maturus est: quia non magis infans adhuc boni capax est, quā arbor, aut mutum aliquod animal. Quare aut bonū in arbore animali q; muto nō est? quia nec ratio. Ob hoc in infante quoq; nō est: nā & huic deest. Tunc ad bonū perueniet, cum ad rationē peruenerit. Est aliquod irrationale animal.

al. latentem, uixq; inceptū.

al. uermis est:

B

A mal. Est aliquod nondum rationale. Est rationale, sed imperfectum. In nullo horum bonum. Ratio illud secum affert. Quid ergo inter ista quæ retuli, distat? Nunquam erit bonum in eo quod *al. Num quod.*
 † irrationale est. In eo quod nondum rationale est, tunc esse bonum nõ potest: in imperfecto iam *al. irrationabi-*
 potest esse bonum, sed nõ est. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, nõ in qualibet æta- *le est?*
 te inuenitur: & tantum abest ab infantia, quantum à primo ultimum, quantum ab initio perfectum: *al. tenero.*
 ergo nec in † utero modò coalescente corpusculo est. Quid ni non sit? non magis quam in semi-
 ne. Vt si dicas, aliquod arboris, aut sati bonum nouimus: hoc nõ est in primâ fronde, quæ emissa
 cum maximè † solum rumpit. Est aliquod bonum tritici: hoc nondum est in herba † latente: nec cū *al. semen.*
 folliculo se exerit spica mollis, sed cum frumentum estas & debita maturitas coxit. Quemadmodum *forte, lactente.*
 omnis natura bonum suum nisi consummata nõ profert: ita hominis bonum non est in homine, nisi
 cū in illo ratio perfecta est. Quod aut hoc sit bonum, dicâ. Liber animus est ac rectus, alia subijci-
 ens sibi, se nulli. Hoc bonum adeo nõ recipit infantia, ut pueritia nõ speret, adulescentia improbe
 speret. Bene agitur cū senectute, si illuc longo studio, intentoq; peruenit. † Vbi hoc & bonum, & *al. Si hoc.*
 intelligibile est: Dixisti, inquit, aliquod bonum esse arboris, aliquod herbæ. Potest ergo esse ali-
 quod & infantis. Verum bonum nec in arboribus, nec in mutis animalibus est: hoc quod in illis bo- *al. precario.*
 num est, † prædicatione bonum dicitur. Quod est, inquis? hoc quod secundum naturam cuiusq; est. Bo-
 num quidē cadere in mutum animal nullo modo potest. Felicioris meliorisq; naturæ est: nisi ubi ra-
 tioni locus est, bonum non est. Quatuor hæ naturæ sunt, arboris, animalis, hominis, & Dei. Hæc
 duo quæ irrationalia sunt, eandem naturam habent. Illa diuersa sunt, quod alterum immortale, alterum
 mortale est. Ex his ergo unius bonum natura perficit, Dei scilicet: alterius cura, hominis scilicet.
 Cætera in sua natura perfecta sunt, nõ uerè perfecta, à quibus abest ratio. Hoc enim demum perfe-
 ctum est, quod secundum uniuersam naturam perfectum est. Vniuersa aut natura rationalis est: cæte-
 ra possunt in suo genere perfecta esse. In quo nõ potest beata uita esse, nec id potest quo beata ui-
 ta efficitur. Beata aut uita bonis efficitur. In mutuo animali nõ est quo beata uita † efficitur. Ergo *al. nõ efficiunt,*
 in mutuo animali bonum nõ est. Mutum animal sensu cõprehendit præsentia: præteritorum remi-
 niscitur, cum id incidit, quo sensus admonetur: tanquæ equus reminiscitur uia, cū ad initium eius
 admotus est. In stabulo quidē nulla uia, quamuis sæpe calcatur, memoria est. Tertium uerò tem-
 pus, id est futurum, ad muta non pertinet. Quomodo ergo potest eorum uideri perfecta natu-
 ra, quibus usus perfecti temporis non est? Tempus enim tribus partibus constat: præterito, præ-
 sente, & futuro. Animalibus tantum quod breuissimum est in transcurso datum, præsens: præteri-
 ti rara memoria est, nec unquam reuocatur, nisi præsentium occurru. Non potest ergo perfectum
 naturæ bonum in imperfecta esse natura. Aut si natura habet, hoc habet, quod habent & fera. Nec
 illud nego, ad ea quæ uidentur secundum naturam, magnos esse mutis animalibus impetus & con-
 citatos, sed inordinatos ac turbidos. Nunquā autem aut inordinatum est bonum, aut turbidum.
 Quid ergo, inquis, muta animalia perturbatè & indispositè mouentur? Dicerem illa perturbatè
 & indispositè moueri, si natura illorum ordinem caperet. Nunc mouentur secundum naturam
 suam. Perturbatum enim id est, quod esse aliquando & non perturbatum potest. Sollicitum est,
 quod potest esse securum. Nulli uitium est, nisi cui uirtus potest esse. Mutis animalibus talis ex
 sua natura motus est. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in mutuo animali, erit aliqua uir-
 tus, erit aliquid perfectum: sed quale? Nec bonum absolute, nec uirtus, nec perfectum. Hæc enim ra-
 tionabilibus solis cõtinentur, quibus datum est scire, quare, quatenus, quemadmodum. Ita bonum in
 nullo est, nisi in quo ratio. Quò nunc pertineat ista disputatio, quæris, & quid animo tuo profu-
 tura sit? dico. Et exercet illud, & acuit, & utiq; aliquid acturum occupatione honesta tenet. Prodest
 autem & quod moratur ad praua properantem. Sed illud dico, nullo modo prodesse tibi possum
 magis, quam si tibi bonum tuum ostendo, si te à tautis animalibus separe, si cū Deo pono. Quid,
 inquā, uires corporis alis & exerces? Pecudibus istas maiores ferisq; natura cõcessit. Quid exco-
 lis formam? Cum omnia feceris, à multis animalibus decore uinceris. Quid capillum ingenti di-
 ligetia comis? Cum illud uel effuderis more Parthorum, uel Germanorum modo uinxeris, uel ut
 Scythæ solent, sparseris: in quolibet equo densior iactabitur iuba, horrebit in leonum ceruice for-
 mosior. Cum te ad uelocitatem paraueris, par lepusculo non eris. Vis tu, relictis in quibus uinci
 te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonum reuerti tuum? Quod hoc est? animus scilicet emen-
 datus ac purus, æmulator Dei, super humanam se extollens, nihil extra se sui ponens, rationalis, ani-
 malis. Quod ergo in te bonum est? Perfecta ratio. Hanc tu ad summum finem euoca, in quantum
 potest plurimum crescere. Tunc beatum esse te iudica, cum tibi ex te gaudium omne nascetur:
 Cum in his quæ homines eripiunt, optant, custodiunt, nihil inueneris, non dico quod malis, sed
 quod uelis. Breuem tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum esse iam sentias. Bonum
 tunc habebis tuum, cum intelliges infelicissimos esse felices. Vale.

Libri XXII. & ultimi Epistolarum finis.

ERASMI IN LIBRVM XXII. EPISTOLARVM.

A nobis optantem prohibent.] In alijs erat, à diebus: legendum arbitror, à dijs. Quamquam abesse ui- Epist. 124:
 detur pronomem, quæ: quæ à dijs. In alijs erat, instructis nobis optatum prohibent & occurrunt.

Sexus quoq; inceptum.] Sic prior editio. alijs habebat, Sexus quoq; incerti: alius, Sexuq; conceptu. Le. Epist. 125:
 gendum arbitror, uixq; inceptum.

Epist. 122. Interim enim clamabas hoc, quod clamare soles.] Exemplar Franciscanum: Iterum enim exclamas bis. cetera superfluum. ex eodem.

Necesse est enim id sentiant, per quod animalia quoque sentiunt.] Exemplar Franciscanum: Necesse est enim adsentiant, per quod animalia quoque sentiunt. Ut forte legendum sit: Necesse est ei adsentiant, per quod animalia quoque sentiuntur. Sic enim plerumque exemplaria habent: non, sentiunt. Addit codex scholarum Salmanticensium verbum, ferri: Necesse est enim id ferri sentiant, per quod, cetera. ut rursus legi possit: Necesse est enim id fieri sentiant, per quod animalia quoque sunt. uel sic, per quod animalia quoque sentiuntur.

Quod nihil amplius si intellexerint, faciant.] Lego, facient: non, faciant. ex eadem. etsi sint codices in quibus habeatur, quod nihil amplius quam intellexerint faciant. ut existimem legendum, non, quam: sed, quum.

Simul enim conciliatur salutis suae quicquid, & quae iuuant, illa petit.] Corrige, simul enim conciliatur salutis suae: quaecumque iuuant, illa petit. ex exemplari Franciscano.

Epist. 123. Quippe non speciosior illis, quam morbo pallentibus color est.] Exemplar Franciscanum: Quippe suspectior illis, quasi morbo pallentibus color est.

Et delicate natate ipsi videntur, ubi calentia stagna, cetera.] In eadem sic habetur, & delicate natate sibi ipsi videtur, nisi calentia stagna. ut forte legendum sit, nec delicate natate ipsi sibi videntur, nisi calentia stagna.

Lucet, somni tempus quies est.] Correctiores codices: Focus lucet, somni tempus est, quies est. & statim.

Nunc exerceamur, nunc gestemur, nunc prandeamus. Exemplar diuinae Mariae non, prandeamus, legit: sed, pedeamus. quod non ita displicet. Nam cornelius Celsus lib. 2. inter gestationum genera ponit lecti suspensionem.

Et frigore. Ortus & occasus libentissimè inferebat.] Exemplar familiare, non frigore, agnoscit: sed, frequenter. Est & in quibusdam exemplaribus, libentissimè: non, libentissimè. (re lectioe.

Nūquā liberalius possum agere.] Scribe per interrogationem: Nūquid liberalius possum agere? ex ueteri

Varus eques Romanus uicini comes.] Scribendum: Varus eques Romanus, L. Vinij comes. ex exemplari Franciscano. Fuit hic L. Vinitius praestans orator, Augusti temporibus, tam praesentaneo in agendis causis ingenio, ut quicquid longa cogitatio alijs praestitura erat, praesto illi adesset prima animi duntaxat intentione. Itaque eleganter de illo Augustus, ingenium in numerato habere dixit. Autor Seneca libro Declamationum secundo.

Itaque aliquotiens faciunt quod excitet famam.] Itaque male habent, quotiens faciunt quod excedat famam: exemplar familiare. Puto deesse negationem, legendumque: hoc pacto: Itaque male habent, quotiens non faciunt quod excitet famam.

Habitaſſe ſe ſupra domū Spanij.] Quedam exemplaria, Spapinij, habent: non, Spanij. Alia. Spu. Panij. Fortè legendum, Spu. Papinij.

Clamorem concitatum.] Legendum reor, clamorem concinentium: siue, clamorem cantuum.

Quis ſit ille ſonus rotarum: uelle geſtari dicitur.] Vetus lectio, quid ſibi ille ſonus rotarum uellet, geſtari dicitur.

A balneo exiſſe.] Exemplar Franciscanum, ab alueo exiſſe. quod non diſplicet. Nam ſolium in balneo etiā alueus dicebatur. Qua in ſignificatione utitur præter alios Cicero, quarto Rhetoricorum ad Herennium: ſiue quis alius fuerit pro Cicerone eius compoſitionis ſcriptor: Deinde, inquit, ubi uiſum eſt, ut in alueum deſcenderet. Ecce ibi iſte de tranſuerſo, cetera.

Excedebat, inquit, cœna, cuius diem minimè.] Vetus lectio inuerſis diſtinctionibus: Excedebat, inquit, cuius diem cœna minimè. Scribendum forte: Excedebat, inquit, eius in diem cœna? Minimè.

Itaque credo dicentibus illum quibusdam auarum & ſordidum: Vos, inquit, & lychnobii dicetis.] Sic prior editio. Scribendum reor, Pedito: non, credo. ut refratur diſtinctionem ſequens ad Pedonem Albionanum, cuius erant priora uerba. Item lychnobium per i, non per y legendum: ut ludat in ambigua uerbi ſignificatione. Designat enim & hominē ad lucernam uiuentē, & helluonē ac uoracē: prout hoc uel illo modo ſcribitur.

Quibus peccandi præmium infamia eſt.] Commodior erit, mea ſententia, lectio: Quibus peccandi præmium in fama eſt. ſiue ſine præpoſitione, quibus peccandi præmium fama eſt: ut liquet ex ſuperioribus.

Qui, ut ita dicam, recto uiuunt.] Corrigendum arbitror, qui, ut ita dicam, retrò uiuunt.

Epist. 124. Etiam locupletibus & instructis, a nobis optantem prohibent, & occurrunt.] Ita prior editio. Qua in lectione exemplaria omnia deprauata comperi, præter unum illud meum familiare, in quo ſinceram ſcripturam deprehendi ad hunc modum: Etiam locupletibus, & instructis aciebus optabam prohibentes occurrēt. Suffragatur nonnihil exemplar Scholarum, legens, a diebus: non, a nobis.

Hæc qualiscumque cœna Diali iucundior erit.] Exemplar Facundi & Primitiui: Hæc qualiscumque cœna Attali iucundior erit. De Attalo philoſopho ſuprà.

Quàm multa antè parabamus, quia alij parauerunt.] Autem, eadem agnoſcit: non, antè. & puto caſtigatiorem eſſe lectionem, paramus: quàm, parabamus.

Omnes iam multos habent, qui cryſtallina, cetera.] Bona exemplarium pars, mulos, legit: non, multos. Quid ſi legas, famulos: non, multos ſiue mulos. quod magis uidetur ſenſus expoſcere.

Facere omnia liberè.] Eadem: facere, eſſe, bibere. Ut forte accipiat facere, pro, ueneris uti. In qua ſignificatione & apud Plautum inuenitur, & uulgò uſurpatur.

Qui dolores, metus per ſe formidabiles res incutiunt.] Scribendum puto: Qui doloris metus per ſe formidabilis rei incutiunt. Videntur fauere huic lectioni uerba epiſtolæ ſequentis: Quibus nimium uoluptas placet,

A placet, quibusq; summus est doloris timor. & paulo post: & improbamur illos, qui nihil uiriliter ausuri sunt doloris metu.

Quid quæris? Sola in æquo est generis humani.] Eadem: Quid sit, quæris? Sola uis æquum est generis humani. Exemplar familiare: Sola ius generis humani æquat.

Superstitio error insanus est.] Exemplar Franciscanum: Superstitio error infantis est.

Daretur, bonum malumq; dignoscere.] Vetus lectio, partim daret, partim deberet: non, daretur.

Epist. 125.

Ratio illud secum affert.] Scribe rursus per maiorem: Ratio illud secum affert. ex eadem hoc est, bonum sine ratione esse nequit, & bonum comitatur.

Hoc nondum est in herba latente.] Puto mendum esse in uerbo, latente: legēdumq; latente: ut Virgilius latentis frumenta in Georgicis appellauit.

Mutum animal sensu comprehendit præsentia. Præteritorum reminiscitur, cū id incidit, quo sensus admonetur: tanquam equus reminiscitur uia, cū ad initium eius admotus est.] Multa ex his uerbis in exemplari Franciscano non habentur. Sic enim in eo legitur: Mutum animal sensu comprehendit præsentia. Præteritorum reminiscitur. Reminiscitur uia, cum ad initium eius admotū. reliqua desideratur.

Aut si natura habet, hoc habet, quod habent & fata.] Codices Franciscanus & diuæ Mariæ, breuius: Aut si natura habet, hoc habent & fata.

LVCII ANNAEI SENECAE DE MVN- DI GVBERNATIONE, DIVINA PROVIDENTIA, ET qualiter multa mala bonis uiris accidunt, LIBER VNVS.

VAESISTI à me, Lucili, quid iam, si prouidentia t mundus ageretur, multa bonis uiris acciderent mala. Hoc commodius in contextu operis redderetur, cū præesse uniuerfis prouidentia probarem, & interesse nobis Deū. Sed quoniā à toto particulā reuelli placet, & unā contradictionē manente lite integra soluere, faciā rem nō diffici-

CAP. I.

al. mundum
regeret.

Ble t causam deorū agentī. Superuacuum est in præsentia ostendere, nō sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderū certum cursum & discursum fortuiti impetus esse, & quæ calas incitat sæpe turbari, & citō arietare, hanc in offensam uelocitatē procedere æternæ legis imperio, tantū rerum terra mariq; gestantē, tantum clarissimorū luminum ex dispositione lucentiū nō esse materiz errantis hunc ordinē, neq; quæ temerē coierunt, tanta arte pendere, ut terrarū grauiusimū pondus sedeat immotū, & circa se properantis cœli fugam spectet, ut infusa uallibus maria molliant terras, nec ullum incrementū fluminum sentiant, ut ex minimis feminibus nascantur ingentia. Nec illa quidē quæ uidentur confusa & incerta, pluias dico nubesq;, & elisorum solminum ictus, & incendia raptis montiū uerticibus effusa, tremores labantis soli, & alia quæ tumultuosa pars rerum circa terras mouet, sine ratione, quamuis subita sint, accidunt: sed suas & illa causas habent non minus, quā quæ alienis locis conspecta miracula sunt, ut in medijs fluctibus calentes aquæ, & noua insularū in uasto exilientium mari spacia. Iam uerō si quis obseruauerit nudari lititora pelago in se recedente, eademq; intra exiguum tēpus operiri, credet t certa quadam uoluntate modo cōtrahi undas, & introrsum agi, modō erumpere, & magno cursu repetere sedē suā: cum illæ interim portionibus crescunt, & ad horam ac diem subeunt ampliores minoresq;, prout illas lunare sidus elicit, ad cuius arbitrium oceanus exundat: suo ista temporī reseruatur. Eo quidē magis, quod tu non dubitas de prouidentia, sed quereris, in gratiā te reducam cū dijs, aduersus optimos optimis. neq; enim rerum natura patitur, ut bona bonis noceant. Inter bonos uiros & Deum amicitia est, cōciliante uirtute. Amicitia dico, imō etiam necessitudo & similitudo: quoniam quidem bonus, tempore tantū à Deo differt, discipulus eius, æmulatorq;, & uera progenies, quæ parens ille magnificus, uirtutum nō lenis exactor, sicut seueri patres, durius educat. Itaq; cum uideris bonos uiros acceptosq; dijs, laborare, sudare, per arduum conscendere, malos autem lasciuire, & uoluptatibus fluere: cogita filiorum hos modestia delectari, uernularum licentia: illos disciplina tristiori contineri, horum ali audacia. Idem tibi de Deo liqueat. Bonum uirū in delicijs non habet: experitur, indurat, sibi illum præparat.

al. causam deo-
rum agm.

al. ceca.

Quare multa bonis uiris aduersa eueniunt? Nihil accidere bono uiro mali potest. Non miscetur contraria. Quem admodum tot amnes, t tantum supernè deiectionum imbriū, tanta mediterraneorum uis fontium non mutant saporem maris, neq; remittunt quidem: ita aduersarum impetus erum uiri fortis nō uertit animum. Manet in statu, & quicquid euenit, in suum colorē trahit. Et enim omnibus t externis potentior: nec hoc dico, non sentit illa, sed uincit, & alioquin quietus placidusq; contra incurrentia attollitur. Omnia aduersa, exercitationes putat. Quis aut uir, modō erectus ad honesta, nō est laboris appetens iusti, & ad officia cum periculo promptus? Cui nō industrio ociū pœna est? Athletas uidemus, quib. niriū cura est, cū fortissimis quibuscunq; cōfligere, & exigere ab his, p quos t certamini præparatur, ut totis cōtra ipsos uiribus utantur, cædi uexariq; patiatur. Et si nō inueniūt singulos pares, pluribus simul obijciuntur. Marcet si ne aduersario uirtus. Tūc apparet quanta sit, quantū ualeat, polleatq;, cū quid possit patientia, ostendit. Scias licet idē uiris bonis esse faciendū, ut dura ac difficilia non formident, nec de facto querantur. Quicquid accidit, boni consulant, in bonum uertant. Non quid, sed quemadmodum se-

CAP. II. De
sustinendo im-
petum aduersi-
tatis.

al. tot supernè
deiectiones.

al. casibus.

al. certamen
præparatur.

dum feras, interest. Non uides quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? Illi exercitati iu-
bent liberos ad studia obeunda maturè, feriatís quoq; diebus nō patiuntur esse ociosos, & sudo-
rem illis, & interdum lachrymas excutiant. At matres fouere in sinu, continere in umbra uolūt.
Nunquam flere, nunquam contristari, nunquam laborare. Paternum Deus habet aduersus bo-
nos uiros animum, & illos fortius amat: & operibus, doloribus, ac damnis exagitat, ut uerū col-
ligant robur. Languent per inertiam saginata: nec labore tantum, sed mole, & ipso sui onere defi-
ciunt. Non fert ullum istum illæsa felicitas. At ubi assidua fuit cum incommodis suis rixa, callum
per iniurias duxit, nec ulli malo cedit: sed etiam si succiderit, de genu pugnat. Miraris tu, si Deus
ille bonorum amantissimus, qui illos quā optimos atq; excellentissimos uult, fortunam illis
cum qua exerceantur, assignat? Ego uerò non miror, si quando uoluptatem capiunt, spectando
magnos uiros colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdū uoluptati est, si adolescēs con-
stantis animi irruentē ferā uenabulo exceperit, si leonis incursum interritus pertulit, tātoq; specta-
culum est gratius, quantò id honestius fecit. Non sunt ista quæ possunt deorum in se uultū con-
uertere, sed puerilia, & humanæ leuitatis oblectamenta. Ecce spectaculum dignum, ad quod re-
spiciat intentus operi suo Deus. Ecce par Deo dignum, uir fortis cum mala fortuna compositus,
utiq; si & prouocauit. Non uideo, inquam, quid habeat in terris Iupiter pulchrius, si conuerte-
re animum uelit, quā ut spectet Catonem, iam partibus non semel fractis stantē, nihilominus
inter ruinas publicas erectum. Licet, inquit, omnia in unius conditionē concesserint, custodian-
tur legionibus terræ, classibus maria, & Cæsarianus portas miles obsideat: Cato quā exeat, ha-
bet. Vna manus latā libertatē nostram faciet. Ferrū istud etiā ciuili bello purū & innoxium, bonas
tandē ac nobiles ædet operas. Libertatē quam patriæ nō potuit dare, Catoni dabit. Aggredere a-
nime diu meditatū opus, eripe te rebus humanis. Iā Petreius & Iuba cōcurrerunt, iacentq; alter
alterius manu cæsi. Fortis & egregia fati cōuentio, sed quæ nō deceat magnitudinē nostrā. Tam
turpe est Catoni mortē ab ullo petere, quā uitā. Liqueat mihi, cū magno spectasse gaudio deos,
quū iam ille uir acerrimus sui uindex, alienæ saluti cōsulit, & instruit discedentiū fugā, cum etiā
studia nocte ultima tractat, cū gladiū sacro pectori infigit, cū uiscera spargit, & illā sanctissimā ani-
mam, indignamq; quæ ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parum certū
& inefficax uulnus: non fuit Dijs immortalibus satis, spectare Catonē semel: retenta ac renoua-
ta uirtus est, ut in difficiliore parte se ostenderet. Non enim tā magno animo mors † initur, quā
repetitur. Quid ni libenter spectarent alumnum suum, tam claro ac memorabili exitu euadentē?
Mors illos consecrat, quorum exitum etiam qui timent, laudant.

CAP. III.

Sed iam procedente oratione ostendā, quā non sint quæ uidentur, mala: nunc illud dico, ista
quæ tu uocas aspera, quæ aduersa & abominanda, primū pro ipsis esse, quibus accidunt, dein-
de pro uniuerſis: quorū maior Dijs cura est, quā singulorū. Post hæc uolentibus accidere ac di-
gnos malo esse, si nolint. Hic adijciam, fato ista sic esse, rectē eādē lege his euenire qua sunt bo-
ni: persuadebo deinde tibi, ne unquā boni uiri miserearis. potest enim miser dici, nō potest esse.
Difficillimū ex omnibus quæ proposui, uidetur, pro ipsis esse quibus eueniunt, ista quæ horre-
mus ac tremimus. Pro ipsis est, inquit, in exilium proijci, in egestatē deduci, liberos, coniugem ef-
ferre, ignominia affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo esse, miraberis quosdam ferro & igne
curari, nec minus fame ac siti. Sed si cogitaueris tecū, remedij causa quibusdā & radi ossa, † & læ-
di & extrahi uenas, & quædā amputari mēbra; quæ sine totius perniciē corporis hæere nō pote-
rāt, hoc utiq; patieris probari tibi, quædā incōmoda pro his esse, quibus accidunt: tam hercules q̃
quædā quæ laudantur atq; appetuntur, cōtra eos esse, quos delectauerūt, simillima cruditatibus,
ebrietatibusq;, & cæteris quæ necant per uoluptatem. Inter multa magnifica Demetrii nostri &
hæc uox est, à qua recens sum, sonat adhuc & uibrat in auribus meis: Nihil, inquit, mihi uidetur
infelicius eo, cui nihil unquā aliquid euenit aduersi. Non licuit enim illi se experiri, ubi ex uotō
illi fluxerunt omnia, † uel ante uotū: malè tamē de illo Dij iudicauerūt. Indignus uisus est, à quo
uinceretur aliquando fortuna, quæ ignauissimū quēq; refugit. quasi dicat: Quid ego istū aduersa-
rium mihi assumā? statim arma submitter. Non opus est in illū tota potētia mea, leui cōminatiōe
pelleretur. Nō potest sustinere uultū meū. Alius circūspiciatur, cū quo cōferre possimus manū: pu-
det cōgredi cū homine uinci parato. Ignominia iudicat gladiator, cū inferiore cōponi: & scit eū
sine gloria uinci, q̃ sine periculo uincitur. Idē facit fortuna, fortissimos sibi pares quærit, quosdā
fastidio trāsit. Cōtumacissimū quēq; & rectissimū aggreditur, aduersus quē suam uim intendat.
Ignē experitur in Mutio, paupertatē in Fabricio, exiliū in Rutilio, tormēta in Regulo, uenēnū in
Socrate, mortē in Catone. Magnū exemplum, † nisi mala fortuna, nō inuenit. Infelix est Mutius,
quod dextera ignes hostiū premit: & ipse à se exigit erroris sui pœnas: quod Regē, quem armata
manu nō potuit, exusta fugat? Quid ergo, felicior esset, si in sinu amicæ foueret manū? Infelix est
Fabricius, quod rus suū, quantū à rep. uacauit, fodit: quod bellū tam cū Pyrrho, quā cū diuitijs
gerit: quod ad focū cœnat illas ipsas radices, & herbas, quas in agro triumphalis senex euulsit?
Quid ergo, felicior esset, si in uentrē suū longinqui littoris pisces, & peregrina aucupia congere-
ret? Si cōchylis superi atq; inferi maris, pigriciā stomachi nauseantis erigeret? Si ingenti pomorū
strue † cingeret, primæ formæ feras captas multa cæde uenantium. Infelix est Rutilius, quod
qui illum damnauerunt, causam dicēt omnibus seculis: quod æquiore animo passus est se patriæ
eripi, quā sibi exiliū: quod Syllæ dictatori solus aliquid negauit, & reuocatus nō tantum retrō
cessit.

A celsit, sed longius fugit. Viderint, inquit, † ista quos Romæ deprehēdit felicitas tua. Videant largum in foro sanguinem, & supra Seruilianum lacum (id enim proscriptionis Syllanæ spoliarium est) senatorum capita, & pascim uagantes per urbem percussorum greges, & multa milia ciuiū Romanorum, uno loco post fidem, imò per ipsam fidem trucidata. Videant ista, qui exulare non possunt. Quid ergo, felix est Lucius Sylla, quòd illi descēdenti ad forū gladio submouetur, quòd capita consularium uirorum patitur ostendi, & precium cædis per quæstorem ac tabulas publicas numerat? Et hæc omnia facit ille, qui legem Corneliam tulit. Veniamus ad Regulum: quid illi fortuna nocuit? quòd illū documētum fidei, documētū patientiæ fecit? Figunt curæ clauis, & quocunq; fatigatū corpus reclinauit, uulneri incumbit, & in perpetuā uigiliā suspēta sunt lumina. Quanto plus tormenti, tanto plus erit gloriæ. Vis scire, quā nō pœniteat hoc precio cūctual se uirtutem? Refice tu illum, & mitte in senatum: eandē sententiā dicet. Feliciorem ergo tu Meccœnatem putas, cui amoribus anxio, & morosæ uxoris quotidiana repudia deflenti, somnus per symphoniarum cantum ex longinquo lene resonantium quæritur? Mero se licet sopiat, & aquarum fragoribus auocet, & mille uoluptatibus mentem anxiam fallat, tā uigilauit in pluma, quā ille in cruce. Sed illi solatium est, pro honesto dura tolerare, & ad causam a patientia respicit: hūc uoluptatibus marcidum, & felicitate nimia laborantē, magis his quæ patitur uexat causa patiendi. Non usq; eò in possessionem generis humani uitia uenerunt, ut dubium sit, an electi, nefati data, plures Reguli nasci quā Meccœnates uelint. Aut si quis fuerit, qui audeat dicere Meccœnatem se quā Regulum nasci maluisse, idem iste, taceat licet, nasci se Terentiam maluit. † Malè tu natum Socratē iudicas, quòd illam potionem publicè mixtam non aliter quā medicamentum immortalitatis eduxit, & de morte disputauit usq; ad ipsam? Malè cum illo actum est? † Congelatus est sanguis, ac paulatim frigore inducto uenarum uigor constitit. Quāto magis huic inuidendum est, quā illis quibus gemma ministratur, quibus exoletus omnia pati doctus, exetæ uirilatis aut dubiæ, suspensam auro niuē diluit. Hi quicquid biberint, uomitu † remittunt tristes, & bilè suam regultantes. At ille uenenū lætus & libens hauriet. Quod ad Catonē pertinet, satis dictum est: summamq; illi felicitatē contigisse, cōsensus hominū fatebitur. Quem sibi rerum natura delegit, cum quo metuenda collideret. Inimicitia potentum graues sunt. Opponatur simul Pompeio, Cæsari & Crasso. Graue est, à deterioribus honore antèiri: Vatinio postteratur. Graue est, ciuilibus bellis interesse: toto terrarum orbe pro caula bona tam feliciter quā pertinaciter militet. Graue est, sibi manus afferre: faciat. Quid per hoc cōsequar? ut omnes sciant, non esse hæc mala, quibus ego dignum Caronem putauit.

al. hoc isti, quos.

al. Malè tu natum.

al. q. ad congelatum.

alter, remittuntur.

B Prospera in plebem ac uilia ingenia deueniunt. At calamitates terroresq; mortalium sub iugū mittere, proprium magni uiri est. Semper uerò esse felicem, & sine morfu animi uelle transire uitam, ignorare est rerū naturæ alterā partem. Magnus es uir: sed unde scio, si tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ uirtutis? Descendisti ad Olympia. si nemo præter te, coronam habes, uictoriam non habes. Non gratulor tanquam uiro forti, sed tanquam consulatum præturamq; adeptus, honore auctus es. Idem dicere & bono uiro possum, si illi nullam occāsiōē difficilior casus dedit, in qua una uim sui animi ostenderet. Miserū te iudico, quòd nō fuisti miser: trāstisti sine aduersario uitā. Nemo sciet, quid † poterit, nec tu quidē ipse. Opus est enim ad noticiā sui, experimento: quid quisq; possit, nisi tentando nō didicit. Itaq; quidam ultrò se cessantibus malis obtulerunt, & uirtuti iter in occāsiōē per quā enitescerent, quæsierunt. Gaudent, inquam, magni uiri aliquando rebus aduersis, nō aliter quā fortes milites belli triumpho. Ego Mirmillonem sub C. Cæsare de raritate munerum audiui querentē: Quā bella, inquit, ætas perit. Auida est periculi uirtus, & quò tendat, nō quid passura sit, cogitat: quoniā & quod passura est, gloriæ pars est. Militares uiri gloriantur uulneribus, læti fluentem meliorem casu sanguinē ostentant. Idē licet fecerint, qui integri reuertuntur ex acie, magis spectatur, qui saucius redit. Ipsi in quā Deus cōsulit, quos esse quā honestissimos cupit, quoties illis materiā præbet aliquid animosè fortiterq; faciendi. Ad quā rem opus est aliqua rerū difficultate. Gubernatorē in tempestate, in acie militē intelligas. Vnde possum scire, quantū aduersus paupertatē tibi animi sis, si diuitijs dissoluis? Vnde possum scire, quantū aduersus ignominiam & infamiā, odiumq; populare cōstantiē habeas, si inter plausus senescis, si te inexpugnabilis, & inclinatione quadā mentium pronus, fauor sequitur? Vnde scio, q̄ æquo animo laturus sis orbitatē filiorū, si quoscunq; sustulisti, uides? Audiui te, cū alios consolaberis: tunc cōspexissem, si te ipse consolatus esses, si te ipse dolere uetuisset. Nolite obsecro uos expauescere ista, quæ dii immortales uelut stimulos admovent animis. Calamitas uirtutis occasio est. Illos merito quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos uelut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, nouū ueniet. Magis urgent sæua inexpertos. Graue est, nō assuetis ferre ceruicibus iugū. Ad suspiciōē uulneris tyro pallefcit, audacter ueteranus crucore suū spectat, qui scit se sæpe uicisse post sanguinem. Hos itaque Deus, quos amat, indurat, recognoscit, exercet. Eos aut quibus indulgere uidetur, quibus parcere, molles uēturis malis seruat. Erratis enim, si quē iudicatis exceptū. Veniet ad illū diu felicem sua portio. Quisquis uidetur dimissus esse, dilatus est. Quare Deus optimū quenq; aut mala ualitudine, aut luctu, aut incommodis afficit? Quia in castris quoq; periculosa fortissimis imperat dux. Leuissimos mittit, qui nocturnis hostes aggrediatur insidijs, aut explorēt iter, aut præsidium loco deijciāt. Nemo eorū qui exeūt, dicit, Malè de me Imperator meruit: sed, Bene iudicauit. Idē dicāt quicunq;

CAP. IIII.
De prosperitate.

al. potueris.

cunq; iubetur pati, timidis ignavisq; flebilis: Digni uisi sumus Deo, in quibus experiretur, quan- **A**
al. madesunt. tum humana natura posset pati. Fugite delicias, fugite eneruatam felicitatem, qua animi t mar-
 cescunt, & nisi aliquid interuenit quod humanæ fortis admoneat, uelut perpetua ebrietate sopi-
 ti. Quem specularia semper à statu uindicarunt, cuius pedes inter fomēta subinde mutata tepue-
 runt, cuius cœnationes subditus & parietibus circumfusus calor temperauit, hunc leuis aura nō
 sine periculo stringit. Cum omnia quæ excesserint modum, noceant, periculosissima felicitatis
al. aduocāte uerum mediæ caliginis fundit. Quid ni id satius sit, perpetuam infelicitatē t quæ aduocat ad uir-
uirtute. tutem, sustinere, quā infinitis atq; immodicis bonis rumpi? Leuior ieiunio mors est, cruditate
al. dissilit. t dissiliunt. Hanc itaq; rationem dii sequuntur in bonis uiris, quā in discipulis suis præcepto-
al. admotos. res: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior spes est. Nunquid tu inuisos esse Lacedæmo-
 nijs liberos suos credis, quorum experiuntur indolem publicè uerberibus t admotis? Ipsi illos
 patres adhortantur, ut ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac semianimes rogant, per-
 seuerent uulnera præbere uulneribus. Quid mirum, si durè generosos spiritus Deus tentat? Nun-
 quam uirtutis molle documentum est. Verberat nos & lacerat fortuna. Patimur. Non est sæuitia,
 certamen est: quo sæpius adierimus, fortiores erimus. Solidissima pars est corporis, quā fre-
 quens usus agitauit. Præbendi fortunæ sumus, ut cōtra ipsam ab ipsa duremur. Paulatim nos si-
 bi pares faciat. Contemptum periculorum assiduitas periclitandi dabit. Sic sunt nautis corpo-
 ra ferendo mari dura. Agricolis manus tritæ. Ad excutienda tela militares lacerti ualent. Agilia
 sunt membra cūrloribus. Id in quōq; solidissimum est, quod exercuit. Ad contemnendam malo-
 rum patientiam, animus patientia peruenit: quæ quid in nobis efficere possit, scies, si aspexeris
 quantum nationibus nudis & inopia fortioribus, labor præstet. Omnes considera gētes, in qui-
 bus Romana pax definit: Germanos dico, & quicquid circa Istrum uagarum gentium occurrat.
 Perpetua illos hyems, triste cœlum premit, malignè solum sterile sustērat, imbrē culmo aut fron-
 de defendunt, super durata glacie persultant, in alimentum feras captant. Miseri tibi uidentur?
 Nihil miserum est, quod in naturā consuetudo perduxit. Paulatim enim uoluptati sunt, quæ ne-
 cessitate cœperunt. Nulla illis domicilia, nullæq; sedes sunt, nisi quas lassitudo in diē posuit. Vi-
 lis, & hic quærendus manu uictus, horrenda iniquitas cœli, intēcta corpora: hoc quod tibi cala-
 mitas uidetur, tot gentium uita est. Quid miraris bonos uiros, ut confirmentur concuti? Non est
 arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequens uentus incurrat: ipsa enim uexatione cōstringitur,
 & radices certius figit. Fragiles sunt, quæ in aprica ualle creuerunt. Pro ipsis ergo bonis uiris est,
 ut esse interriti possint, multum inter formidolosa uersari, & æquo animo ferre quæ non sunt **B**
 mala, nisi malè sustinenti.

CAP. V. Adjice nunc, quod pro omnibus est optimum, quemq; (ut ita dicam) militare, & edere ope-
 ras. Hoc est propositum Deo, quod sapienti uiro, ostendere hæc quæ uulgus appetit, quæ refor-
 midat, nec bona esse nec mala. Apparebunt autem bona esse, si illa non nisi bonis uiris tribuerit:
 & mala esse, si malis tantum irrogauerit. Detestabilis erit cæcitas, si nemo oculos perdiderit, nisi
 cui eruendi sunt. Itaq; careant luce Appius & Metellus. Non sunt diuitiæ bonum. Itaq; habeat il-
 las & Ellius leno, ut homines pecuniam cū in templis consecrauerint, uideant & in fornice. Nul-
 lo modo magis potest Deus concupita traducere, quā si illa ad turpissimos defert, ab optimis
al. configi. abigit. At iniquum est, bonum uirum debilitari, aut t confringi, aut alligari, malos integris corpo-
 ribus solutos ac delicatos incedere. Quid porro, nō est iniquum, fortes uiros arma sumere, & in
al. preciosos. castris pernoctare, & pro uallo obligatis stare uulneribus: interim in urbe securos esse, t præciosos
 & professos impudicitiam? Quid porro, non est iniquum, nobilissimas uirgines ad sacra facien-
 da noctibus excitari, altissimo somno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum
al. consultur. diem t consultat sæpe: cū illo tempore uilissimus quisq;, aut in campo ocium suū oblectet, aut
 in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica fit: boni uiri la-
al. & æquant borant, impediuntur, uolentes quidem, non trahuntur à fortuna, sequuntur illam, t & æquo gra-
gradus. du, si scissent, antecessissent. Hanc quoq; animosam Demetrii fortissimi uiri uocē audisse me me-
 mini: Hoc unum, inquit, dii immortales, de uobis queri possum, quod nō antè mihi uoluntatem
 uestram notam fecistis. Prior enim ad ista uenissem, ad quæ nunc uocatus assum. Vultis liberos
 sumere: illos uobis sustuli. Vultis aliquam partem corporis? sumite. Nō magnam rem promitto,
 citò totum relinquam. Vultis spiritum? Quid ni? nullam morā faciam, quominus recipiatis quod
 dedistis. A' uolente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo est? maluissem offerre quā tradere.
 Quid opus fuit auferre? accipere potuistis, sed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, nisi
 retinenti. Nihil cogor, nihil patior inuitus: nec seruiō Deo, sed assentio: eo quidem magis, quod
 scio omnia certa, & in æternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt: & quantum cuiq; tempo-
 ris restet, prima nascentium hora disposuit. Causa pendet ex causa, priuata ac publica longus or-
 do rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendum est: quia non (ut putamus) incidunt cuncta, sed
 ueniunt. Olim constitutum est, quid gaudeas, quid fleas: & quamuis magna uideatur uarietate
al. Quid est singulorum uita distingui, summa in unum uenit. Accepimus peritura perituri. Quid ita indigna
quod nos sic ui mur? quid querimur? Ad hoc parati sumus. Utatur, ut uult, suis natura corporibus. Nos læti ad o-
uere, sic mori imnia & fortes cogitemus, nihil perire de nostro. Quid est boni uiri? præbere se fato. Grāde sola-
iusit? Eadem. tium est, cum uniuerso rapi. t Quicquid est quod nos sic uiuere iussit, sic mori iussit. Eadem ne-
 cessitas

A celsitas & deos alligat, irreuocabilis humana pariter ac diuina cursus uehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. Semper paret, semel iussit. Quare tamen Deus tam iniquus in distributione fati fuit, ut bonis uiris paupertatem, uulnera, & acerba funera ascriberet? Non potest artifex mutare materiam. Hæc passa est. Quædam separari à quibusdam non possunt, coherent, indiuidua sunt. Languida ingenia, & in somnum itura, aut in uigiliam somno simillimam, inertibus neſtuntur elementis: ut efficiatur uir, cum cura † dicendus, fortiore fato *forte, ducēdus* opus est. Non erit illi planum iter: sursum oportet ac deorsum eat, fluctuetur, ac nauigium in turbido regat. Contra fortunam illi tenendus est cursus. Multa accident dura, aspera, sed quæ molliat & complanet ipse. Ignis aurum probat, miseria fortes uiros. Vide quàm altè se extendere debeat uirtus. Scies illi non per secura uadendum esse:

*Ardua prima uia est, & qua uix mane recentes
Enituntur equi, medio est altissima cælo,
Vnde mare & terras ipsi mihi sæpe uidere
Fit timor, & pauida trepidat formidine pectus.
Ultima prona uia est, & eget moderamine certo.
Tunc etiam quæ me subiectis excipit undis,
Ne ferar in præceps, Thetis solet ipsa uereri.*

Hæc cum audisset ille generosus adolescens: Placet, inquit, uia: ascendo. Est tanti per ista ire casuro. Non desinit animum metu territare:

*Vtq; uiam teneas, nulloq; errore traharis,
Per tamen aduersi gradieris cornua tauri, Hæmoniosq; arcus, uolentiq; ora leonis.*

Post hæc ait: † Finge datos currus. His quibus deterri me putas, incitor. Libet illic stare, ubi *al. lunge* ipse sol trepidat: humilis & inertis est, tuta secare: per alta uirtus it.

Quare tamen bonis uiris patitur aliquid mali Deus fieri? Ille uerò non patitur. Omnia mala *CAP. VI.* ab illis remouit, scelera & flagitia, & cogitationes improbas, & auida consilia, & libidinè cæcam, & alieno imminentem auariciam. Ipsos tuetur ac uendicat. Nunquid hæc quoq; à Deo aliquis exigit, ut bonorum uirorum etiam sarcinas seruet? Remittunt ipsi hæc Deo curam, externa contemnunt. Democritus diuitias proiecit, onus illas bonæ mentis existimans. Quid ergo miraris, si id Deus bono accidere patitur, quod uir bonus aliquando uult sibi accidere? Filios amittunt uiri boni. Quid ni, cum aliquando & ipsi occidant? In exilium mittuntur. Quid ni, cum aliquando ipsi patriam non repetituri relinquunt? Occiduntur. Quid ni, cum aliquando ipsi sibi manus afferant? qui etiam quædam dura patiuntur, ut alios pati doceant? Nati sunt in exemplar. Puta itaq; Deum dicere: Quid habetis, quod de me queri possitis uos, quibus recta placuerunt? Alijs bona falsa circumdedit, & animos inanes, uelut longo fallaciq; somnio lusi. Auro illos, argento & ebore adornaui, intus boni nihil est. Isti quos pro felicibus aspicitis, si non quæ † occurrunt, sed *al. cernuntur* quæ latent, uideritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida & sincera felicitas: crusta est, & quidem tenuis. Itaq; dum illis licet stare, & ad arbitrium suum ostendi, nitent & imponunt: cum aliquid inciderit, quod disturbet ac detegat, tunc apparet quantum altè se ueræ fœditatis alienus splendor absconderit. Vobis dedi bona, certa mansura: quanto magis uersaueritis, & undiq; inspexeritis, tanto uidebitis meliora maioraq;: quæ permisi uobis, metuenda contemnere, cupienda fastidire. Non fulgetis extrinsecus: bona uestra introrsus obuersa sunt. Sic mundus exteriora contempsit, spectaculo sui lætus. Intus omne posuit bonum. Non egere felicitate, felicitas uestra est. At multa incidunt tristitia, horrenda, dura toleratu: quia non poteram uos istis subducere, animos uestròs aduersus omnia armaui. Ferte fortiter: hoc est, quo Deum antecedatis. Ille extra patiētiam malorum est, uos supra patientiam. Contemnite paupertatem. Nemo tam pauper uiuit, quàm natus est. Cōtemnite dolorem: aus soluetur, aut soluet. Contemnite mortem: aut finit, aut transfert uos. Cōtemnite fortunam: nullum illi telum quo feriret animū, dedi. Ante omnia curaui, ne quis teneret inuitos. Patet exitus. Si pugnare non uultis, licet fugere. Ideoq; ex omnibus rebus, quas esse uobis necessarias uolūi, nihil feci facilius, quàm mori. Prono animam loco posui, trahitur. Attendite modò, & uidebitis quàm breuis ad libertatem & quàm expedita ducat uia. Non tam longas in exitu uobis quàm intransitibus moras posui: alioqui magnum in uos regnum fortuna tenuisset, si homo tam tardè moreretur, quàm nascitur. Omne tempus, omnis uos locus doceat, quàm facile sit renunciare naturæ, & munus suū illi impingete. Inter ipsa altaria & solennes sacrificantium ritus, dum optatur uita, mortem condiscite. Corpora opima taurorū exiguo cōcidunt uulnere, & magnarum uirium animalia humanæ manus ictus impulit, tenui ferro commissura ceruicis abruptitur, & cum articulus ille, qui caput collumq; committit, incisus est, tanta illa moles corruit. Non in alto latet spiritus, nec utiq; ferro eruendus est. Non sunt uulnere impresso scrutanda præcordia. In proximo mors est. Non certum ad hos ictus destinaui locum: quacunq; peruium est, ipsum illud quod uocatur mori. Quo anima discedit à corpore, breuius est, quàm ut sentiri tanta uelocitas possit: siue fauces nodus elisit: siue spiramentum aqua præclusit: siue in caput lapsos subiacentis soli duricia comminuit: siue haustus ignis cursum animæ remeantis interseidit: quicquid est, properat. Ecquid erubescitis? Quod tam citò fit, timetis diu?

Libri de Diuina providentia finis.

- CAP. I.** Cum præesse uniuerſis prouidentiam probaremus.] *Castigandum cenſeo, quo præeſſe uniuerſis prouidentiam probamus. Exiſtimamus enim fieri hoc loco à Seneca mentionem operis alterius de prouidentia, quod citatur à Lactantio Firmiano, & alijs.*
Sæpe turbari, & citò arietare.] Duo illa uerba, & citò, deſiderantur in exemplari domeſtico.
Vt infuſa uallibus maria molliant terras.] Quid ſi non legas, molliant: ſed, moueant, ſine commoueant, nam in quibuſdam codicibus, commoliant, habetur. unde & à poetis Enoſigeus appellatur Neptunus: hoc eſt, terram quatiens.
- CAP. II.** Per quos certamini præparantur.] *Alij codices, per quos certamē præparatur: ut ſignificet illos, quos Greci uocant agonotheas.*
Cædi, uexariq; patiuntur. Et ſi non inueniunt ſingulos pares, pluribus ſimul obijciuntur.] Scribendum reor, cædi uexariq; patiantur. Et ſi non inueniant ſingulos pares, pluribus ſimul obijciant, ut referatur ad agonotheas.
Quantum ualeat, polleatq;.] Vetus lectio, quantumq; polleat: reliqua deſiderantur.
- CAP. III.** Eos dignos malo eſſe, ſi nolint.] *Lege, ac dignos malo, reliqua deſiderantur: ex uetere lectione.*
Quas in agro triumphalis ſenex euulſit.] Scribe: Quas in repurgâdo agro triumphalis ſenex enulſit: ex uetere lectione.
Si ingenti pomorum ſtruce augeret.] Lege, augeretur: non, augeret. ex eadem.
Primæ formæ feras captas multa cæde uenantium.] Deſt uerbum, deglutire, reponendum in fine horum uerborum: ex exemplari Franciſcano.
Malè cum illo actum eſt: Congelatus eſt ſanguis.] Lego: Malè cum illo actum eſt, quòd gelatus eſt ſanguis. ex eadem.
- CAP. IIII.** Et uirtuti iter in occaſionem per quam eniteſcerent, quaſierunt.] *Castigandum, & uirtuti itinere in obſcure occaſionem per quam eniteſcerent, quaſierunt. ex eadem.*
Quoniam & quod paſſura eſt, gloriæ pars eſt.] Quanquam, non quoniam, eadem agnoſcit.
Quàm æquo animo paſſurus ſis orbitatem filiorum.] Verbum, filiorum, non habetur in eadē.
- CAP. V.** Poſt hæc ait: Finge datos curruſ.] *lunge, non finge, habetur in omni uetere lectione. Videntur enim uerba eſſe aduleſcentis. Alioqui ſi, Finge, legas, uerba erunt ſolis: Finge datos curruſ. Quid ages? Poteris ne rotas Obuius ire polis, cætera, ſed ratio non procedit.*
- CAP. VI.** Siue corpus lapſum ſubiacentis ſoli durtia comminuit.] *Emenda: Siue in caput lapſos ſubiacentis, cætera: ex exemplari Facundi et Primitiui. Nec eſt ullū ſcriptum exemplar in quo, corpus, legatur. Omnia, caput, habent: non, corpus. Sciendum autem, in omni uetere lectione poſt hunc priorem de prouidentia librum ſequi & alterum eiſdem materiæ, cuius initium eſt: Tantum inter Stoicos, Serene, & cæteros ſapientiam profeſſos, reliqua, qui liber in impreſſis codicibus ſecundus de tranquillitate animæ inſcriptus eſt.*

B

LVCII ANNAEI SENECAE AD LV

CEIVM DE PAUPERTATE LIBER VNVS: CON-
*tinens ſententias è Seneca ſcriptis, concinnatas, in mo-
rem centoniæ.*

INONESTA, inquit Epicurus, res est paupertas læta. Illa uerò iam paupertas non est, si est læta. Cui cum paupertate benè cōuenit, diues est. Non qui parum habet, sed qui plura cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis lateat, quantum pascat aut fœneretur, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda concupiscit? Quis sit modus diuitiarum, quaeris. Primò, habere quod necesse est: secundò, quod satis est. Nulli potest ſecura uita contingere, qui de re producenda nimis cogitat. Nullum bonum iuuat habentem, nisi ad cuius amiſſionem præparatus est animus. Magnæ diuitiæ ſunt, lege naturæ compoſita paupertas. Lex autem naturæ, ſcis quos terminos nobis ſtatuit? Non eſurare, non ſitire, non algere. Non eſt necesse ſuperbis aſſidere liminibus, non eſt necesse maria tentare, nec caſtra ſequi: facile eſt quod natura deſiderat, & appoſitum. Ad ſuperuacua ſudatur. Illa ſunt quæ togam terunt, quæ nos ſenescere cogunt, quæ in aliena littora impingunt. Ad manum eſt quod ſatis eſt. Cui cum paupertate bene cōuenit, diues eſt. Modus quidem honeſtæ continentiæ, ſi alicui ſua non uidentur ampliſſima, licet totius mundi dominus ſit, miſer eſt. Miſer eſt, qui ſe beatifſimum nō iudicat, licet toti mundo imperet. Nihil habeamus, quod cum magno emolumento inſidiantis, eripi poſſit. Quam minimum in corpore tuo ſit ſpoliorum. Nemo ad humanum ſanguinem uenit propter ipſum, uel admodum pauci. Nudum latro tranſmittit: etiam in obſeſſa uia pauperi pax eſt. Is maximè diuitijs affluit, qui minimè diuitijs indiget. Si ad naturam uiues, nunquam eris pauper: ſi ad opinionem, nunquam diues. Exiguam naturam deſiderat, immenſum opinio. Si congeratur in te quicquid multi locupletes poſſederunt, ſi ultra priuatum pecuniæ modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpura uestiat, cò deliciarum opumq; perducatur, ut terram marmoribus abſcondas, non tantum liceat habere, ſed calcare diuitias: accedantq;

A cedant statuae & picturae, & quicquid ars ulla luxuriae auro & argento elaborauit, maiora cupere ab his discas. Desideria naturalia, finita sunt: ex falsa opinione nascentia, ubi desinant non habent. Nullus enim terminus falso est: ueritati aliquid extremum est. Error immensus est. Retrahe te ergo à uanis: & cum uoles scire an naturalem, an uanam habeas cupiditatem, considera num alicubi consistat. Si longè progressa semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse. Paupertas expedita est, secunda est. Cum classicum cecinit, scit non se peti: cum aliquò conclamatum est, quomodo exeat, non quid efferat, quaerit. At cum nauigandum est, non strepitu portus, non unius comitatu inquieta sunt littora. Non circumstat illum turba hominum, ad quos pascendos transmarinarum regionum optanda est fertilitas. Facile est pascere paucos uentres, & nihil aliud desiderantes, quam impleri. Paruo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desiderijs instantibus satisfacere. Sanus diues est, qui licet habeat diuitias, eas tamen ut egens habet. Quid ergo est, quare recuses eam contubernalem, cuius mores sanus diues imitatur? Si uis uacare animo, ut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura. Frugalitas, paupertas uoluntaria est. † Perpersi sunt multi inopiam hominum, reges: uixerunt Barbari radicibus, & dictu foedam tulerunt famem. Hec omnia falsi sunt pro re, quò magis mireris, alieno.

† Rebus in aduersis facile est contemnere uitam.

Fortius ille facit, qui miser esse potest.

Dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum à furoribus liberet? Multis diuitias parasse, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Non in rebus uitium, sed in animo ipso est. Istud quod paupertatem grauem nobis fecerat, & diuitias graues fecit. Quemadmodum nihil refert, utrum ægrum in lecto ligneo, aut in aureo colles, quocumque illum transtuleris, morbum suum secum transfert: sic nihil refert, utrum æger animus in diuitijs uel in paupertate sit: malum suum illum sequitur. Ad securitatem non est opus fortuna. Quod enim necessitati sat est, dabit, licet irata. Ne imparatos nos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, si sciemus quam non sit graue pauperes esse. Incipe cum paupertate habere commercium.

† Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum Finge Deo. —

Vide castigaciones Pinciani.

Versus sunt Martialis: & hic uide castigaciones.

al. Aude opes contemnere, &

al. quod animum si intendit, liberum reddit.

forte, est agere.

B Nemo alius dignus Deo est, nisi qui opes contempsit. Quare possessiones tibi non interdico, sed efficere uolo, ut illas intrepidè possideas. Quod uno consequeris modo, si te etiam sine illis bene uicturum speraueris: & id tibi persuaseris, si illas tanquam exituras aspexeris semper. Discedit quisquis non te, sed aliud sequebatur. Ad hoc unum est amanda paupertas, † quod à quibus amèris, ostendat: multum est, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus ille est, qui in diuitijs pauper est. Nemo nascitur diues. Quisquis exit in lucem, iussus est pane & lacte esse contentus. Ab his iniitijs regna nos capiunt. Panem & aquam natura desiderat. Nemo ad hæc pauper est. Intra quæ si quis desiderium suum clausit, cum ipso loue de felicitate contèdat. Diuitiæ sunt magnæ, ad legem naturæ composita paupertas. Res inquieta felicitas est: ipsa se exagitat, mouet cerebrum, non uno modo grauis. Alios in alium iritat, alios in potentiam: illos inflat, alios molit. Si uis scire quam nihil mali sit in paupertate, compara inter se uultum pauperis & diuitis. Sæpius pauper & fidelius ridet: nulla sollicitudine concutitur, in alto est. Cura uelut nubes leuis transit. Horum, qui felices uocantur, hilaritas ficta est: hic enim grauis & sub purpura lucet, non palam tristitia est: eo quidem grauior, quod non licet palam esse miseros, sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse † est latere felicem. Abstrahunt à recto diuitiæ, honores, potentia, & cætera: quæ opinione hominum chara sunt, precio suo uilia. Nescimus æstimare res, de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quod mentes nostras in se trahat, præter hoc quod mirari illa consueuimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur: sed quia concupiscuntur, laudata sunt. Hanc præcedentem causam habent diuitiæ. Inflant animos, superbiam & arrogantiam pariunt, inuidiam contrahunt, eò usque mentem alienant, ut fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona omni culpa carere decet: pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant: extollunt quidem animos & delectant, sed sine tumore. Quæ bona sunt, fiduciam faciunt: diuitiæ audaciam. Quæ bona sunt, magnitudinem animi dant, diuitiæ insolentiam.

Libri de Paupertate finis.

PINCIANI IN LIB. DE PAUPERTE.

Hoc loco admonendus est Lector, si uelit multa in hoc opusculo in pristinam ueramque lectionem restituere, conferendum esse cum epistola libri secundi, quæ incipit: Projice omnia ista, si sapias.

Veritati aliquid extremum est. Error immensus est.] Castigo: Via eunti aliquid extremum est, error immensus est. ex eadem.

Perpersi sunt multi inopiam hominum, reges, uixerunt Barbari radicibus.] Scribe: Perpersi sunt multotiens exercitus inopiam omnium rerum. Vixerunt herba, radicibus. ex eadem.

Rebus in aduersis facile est contemnere uitam. Fortius ille facit, qui miser esse potest.] Martialis poetæ uersus ad Chæremone, ab aliquo studio in margine libri sui scripti; postea ab inscijs librarijs in contextum adiecti. Neque habentur in correctissimo exemplari Facundi & Primitiui.

Seneca.

u 2 Aude

Aude opes contemnere, & te quoque dignum finge Deo.] *Legendum: Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum finge Deo: tum ex ipso Seneca alibi, tum ex ipso quod dudum citavi, exemplari.*

Alios in alium iritat, alios in potentiam.] *Eadem: Alios aliud iritat: alios impotentia. Corrigen- dum puto: Alios aliud iritat: alios impotentia.*

Hic enim grauis, & sub purpura lucet, non palam tristitia est.] *In uetere lectione hæc tantum uerba habentur: His enim sub purpura tristitia est. cetera superuacanea sunt.*

Neceffe est latere felicem.] *Puto scribendum, agere: non, latere: ut ex alio Seneca loco datur intelligi.*

LVCII ANNAEI SENECAE AD GA-

LIONEM DE REMEDIIS FORTVITORVM. EST

oratio per dialogum sensus & rationis.

al. Licet cum cunctorum. al. curabunt.

LICET tunc cunctorum poetarum carmina gremium tuum semper illustrét, aliquando deliberans, hoc tibi opusculum pro accidentibus casibus dirigere curavi, quod non præcedēs, sed posteri tunc narrabunt. Vnde ergo primum incipimus? Si tibi uidetur, morte. Ab ultimo, inquis: imò à maximo. Ad hoc præcipue gens humana cõtemnit: nec immeritò tibi uidetur hoc facere. Cæteri timores habent aliquem post se locum: mors omnia abscedit. Alia nos torquent: mors omnia deuorat. Omnium quæ horremus, ad hanc exitus spectat aliorum quæ per circuitum. Etiam qui alioqui se nihil timere iudicāt, hoc timent. Quicquid aliud extimescimus, habet aut remediū, aut solatium. Sic ergo forma, ut si quis tibi palam mortem minetur, omnes terriculas eius deludas.

al. Si ergo fortuna, aut ali- quid tibi, &c.

Morieris. Ista hominis natura est, nō pœna. Morieris. Hac conditione intraui, ut exirem. Morieris. Gentium ius est, quod acceperis, reddere. Morieris. Peregrinatio est uita. Multum cū ambulaueris, demum redeundū est. Morieris. Putabam te aliquid noui dicere. Ad hoc ueni, hoc ego, huc me singuli dies adducunt. Nascenti mihi natura protinus hunc posuit terminum. Quid habeo quod indigner? In hæc uerba iuravi. Morieris. Stultum est timere, quod uitare nō possis. Illud non effugit, etiam qui distulit. Morieris. Nec primus, nec ultimus. Multi me antecesserunt, omnes sequentur. Morieris. Hic est humani officij finis. Quis tunc sanus exautorari molestè tulit? Quò transit orbis, ego transibo. Quid? ego nescio me esse animal rationale & mortale? Ad hanc conditionem cuncta gignuntur. Quod cœpit, & definit. Morieris. Nihil graue est, quod semel est. Aes alienum meum noui. Hoc equidem cum eo creditore contraxi, cui decoquere non possum. Morieris. Dij melius. Nemo hac re melius mortalibus minari potest.

al. senex.

Vide castiga- tiones.

Sed decollaberis. Quid interest, utrū cœsim moriar, an pūctim? Sed sepe ferieris, & multi in te gladij cõcurrent. Quid refert, quæ multa sint uulnera? Nō potest amplius quàm unū esse mortiferum.

Peregrè morieris. Vndecunq; ad inferos una uia est. Peregrè morieris. Ego quod debeo, soluere paratus sum. Videat fœnerator, ubi me appellet. Peregrè morieris. Nulla terrā est aliena mortuo. Peregrè morieris. Non est grauior foris quàm domi somnus. Peregrè morieris. Hoc est in patriam sine uiatico peruenire.

Sed iuuenis morieris. Optimum est, antequam optes, mori. Iuuenis morieris. Hoc unum est, quod æquè ad iuuenem quàm ad senem pertinet. Non citamur ex censu, nec exigitur numerus annorum. Et adolefcētes & impuberes eadem fati necessitas ducit. Optimum est mori, cum iuat uiuere. Iuuenis morieris. Quicunq; ad extremum fati sui uenit, senex moritur. Non enim refert quæ sit hominis ætas, sed quæ sit meta. Iuuenis morieris. Fortasse alicui malo subducit me fortuna: si nulli alij, certè uel senectuti. Iuuenis morieris. Non refert, quot annos habeam, sed quot acceperim: si plus uiuere non possum, hæc est senectus mea.

Insepultus iacebis. Quid aliud respondeam, quàm illud Maronis:

— *Facilis iactura sepulchri.*

Si nihil sentio, nō pertinet ad me iactura corporis insepulti. Si sentio, omnis sepultura tormentum est. Insepultus iacebis.

— *Cælo tegitur, qui non habet urnam.*

Quid interest, ignis me an fera consumat, an tellus omnium sepultura. Illud nō sentiēti superuacuum est, sentiēti onus. Insepultus iacebis. At tu cõbustus, at tu obrutus, at tu inclusus, at tu putridus, at tu euisceratus & cõstrictus, at traditus lapidi, qui te paulatim edat & exiccet. Nulla est sepultura: nō sepelimur, sed p̄iicimur. Nō sepelieris. Quid tunc inter tutissima trepidas? Ultra pœnarū omniū terminū iste locus est. Vitæ multa debemus, morti nihil. Nō defunctorū causa, sed uiuorū inuēta est sepultura: ut corpora & uisu, & odore fœda amouerēt, alios terra obruit, alios flāma cõsumpsit, alios lapis tunc ossa redditurus inclusit. Nō defunctis, sed nostris oculis parcimus.

al. in re.

al. ad ossa re- daſturus.

Aegrotō. Venit tēpus quo expimētū mei caperē. Nō in mari tātum, aut in plio uir fortis apparet. Exhibetur etiā in lectulo uirtus. Aegrotō. Nō potest istud toto seculo fieri. Aut ego febrē relinquā, aut ipsa me. Sēper unā esse nō possumus. Cū morbo mihi res est: aut uincetur, aut uincet.

Malè de te loquuntur homines. Sed mali. Moueretur, si de me Marcus Cato, si Lælius sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones ista loquerentur. Nunc malis displicere, laudari est. Nō potest ullam auctoritatem habere sentētia, ubi qui damnandus est, damnat. Malè de te loquuntur. Moueretur, si iudicio hoc facerent: nunc morbo faciunt. Nō de me loquuntur, sed de se. Malè de te loquuntur.

Bene

A Bene nesciunt loqui: faciunt, non quod mereor, sed quod solent. Quibusdam enim canibus sic innatum est, ut non pro feritate, sed pro consuetudine latrent.

Exulabis. Erras: cum omnia fecerim, patriam meam transire non possum. Omnium una est. Extra hanc nemo ꝑ proficisci potest. Exulabis. Non patria mihi interdicitur, sed locus. In quam-
cunq; terram uenio, in meam uenio. Nulla terra exilium est, sed altera patria est. Non eris in pa-
tria. Patria est, ubicunq; bene est. Illud autem per quod bene est, in homine, non in loco est. In
ipsius potestate est, quid sit illi fortuna. Si enim sapiens est, peregrinatur: si stultus, exulat. Exula-
bis. Hoc dicis, alterius loci ciuitate donaberis.

Dolor imminet. Si exiguus est, feramus: leuis est patientia. Si grauis est, feramus: non leuis est gloria. Dolor clamorem exprimit, dum secreta non exprimat. Non potest homo par dolori esse, nec rationi dolor. Dura res est dolor: imò tu mollis. Pauci dolorem ferre potuerunt. Simus expaucis. Imbecilles naturà sumus. Naturam infamare nolite: illa nos fortes genuit. Fugiamus dolorem. Quid, quòd ille sequitur fugientes?

Paupertas mihi grauis est: imò ꝑ tu paupertati. Non in paupertate uitium est, sed in paupere. Illa expedita est, hilares, tuta. Pauper sum. Nescis te opinione, non re laborare. Pauper es, quia uideris. Pauper sum. Nihil deest quibus. Pecora in diem uiuunt: feris ad alimenta solitudo sua sufficit. Accepit ille grandem pecuniam: ꝑ absq; dubio superbiam accepit.

Non sum potens. Gaudet impotens non eris. Iniuriam accipere potero. Gaude: facere nò poteris. Magnam pecuniam habet. Hominē illum iudicas? arca est. Quis ærario, quis plenis loculis inuidet? Et iste quem dominum pecuniæ æstimas, pecuniæ locus est. Multiū habet. Vtrum avarus, an prodigus est? Si avarus, non habet: si prodigus, non habebit. ꝑ Iste quem beatum credis, sæpe dolet, sæpe suspirat. Multi illum comitantur. Mel muscæ sequuntur, cadauera lupi, frumenta formicæ. Prædam sequitur ista turba, non hominem.

Pecuniam perdidisti. Fortasse te illa perdidisset. Pecuniam perdidisti. Sed habuisti. Pecuniam perdidisti. Sed habebis in te periculi minus. Pecuniam perdidisti. O te felicem, si cū illa avariciam perdidisti. Sed si manet illa apud te, es tamen utcunq; felicior, quòd tanto malo materia subducta est. Perdidisti pecuniam: & illa quidem quàm multos. Eris nūc in uia expeditior, domi tutior. Non habebis, sed nò timebis heredem. Exonerauit te fortuna, si intelligis, & tutiore loco posuit. Damnum putas: remedium est. Desles, gemis, miserum te clamitas, quòd opibus excussus es. Tuo uitio ista tibi iactura tam tristis est. Nò tam moleste ferres, si tanquam perditurus habuisses. Perdidisti pecuniam: nempe quam uctu haberes, alius antè perdidit.

B Oculos perdidisti. Habet & nox suas uoluptates. Oculos perdidisti. Quàm multis cupiditatibus uia incisa est, quàm multis rebus carebis, quas ne uideres, uel eruendi erant. Non intelligis partē innocentiae esse cæcitatem. Huic oculi adulterium monstrant, huic incestum, huic domū quam concipiscat, huic urbem, & mala omnia. Certè iritamenta sunt uitiorum, ducesq; scelerum.

Amisi liberos. Stultus es, qui desleas ꝑ mortem mortalium. Quid istud aut nouum, aut mirum est? Quàm rara est sine isto casu domus. Quid si infelicem uoces arborem, quòd stante ipsa, cadunt pomæ? Et hic tuus fructus est. Nemo extra ictum uulneris positus est. Ducuntur ex plebeia domo immatura funera, ducuntur & ex regia. Non est idem ordo fati, qui & ætatis. Non quomodo quisq; uenit, emittitur. Quid tamen est quo indigneris? Quid contra expectationē tuam euenit? Periere perituri. Sed ego illos superstites optabam. Verum hoc nemo tibi promiserat. Perierunt liberi mei. Habebant illi cuius essent magis quàm tui: apud te precario morabantur. Educandos tibi fortuna mandauerat: recepit illos, non abstulit. Naufragium feci. Cogita non quid perdidideris, sed quòd euaseris. Nudus exij. Sed existi. Omnia perdidisti. Sed perire potuisti unā cum omnibus.

In latrones incidi. Sed alius in accusatores, alius in fures, alius in fraudatores. Plena est infidijs uia. Noli conqueri quòd incideris: gaude quòd euaseris. Inimicos graues habeo. Quomodo aduersus feras munimēta conquiris, quomodo aduersus serpentes: sic aduersus inimicos auxilia circumspecte, quibus illos aut arceas, aut compescas, aut quod optimum est, places. Inimicos habeo. Illud est peius, quòd amicos non habes.

Amicum perdidisti. Iam enim te habuisse certum est. Amicum perdidisti. Alium quære: & ibi eum quæras, ubi inuenire possis. Quære inter liberales artes, inter honesta & recta officia, quære in laboribus. Ad mensam ista res non quæritur, quære aliquem frugi. Perdidisti amicum. Fortem animum habe, si unum: erubescere, si unicum: quid tu in tanta tempestate ad unam ancoram stabas?

Vxorem bonam amisi. Verum inueneras bonam, an feceras? Si inueneras, habere adhuc te posse ex hoc intelligas licet, quòd habuisti. Si feceras, bene spera. Res periit, saluus est artifex. Amisi uxorem bonam. Quid in illa probabas? Pudicitiam? Quàm multæ diu custoditam perdidere. Decus? Quàm multæ inter probatas matronalis ordinis esse cœperunt, postea inter exemplā ꝑ naturarum. Delectabat te fides eius? Quàm multas ex optimis coniugibus pessimas uidemus, ex diligentissimis solutissimas. Omnium quidē imperitorum animus, maximè tamen mulieris, in lubrico est. Si bonam uxorem habuisti, non potes affirmare in illo eam permansturam fuisse proposito. Nihil tam mobile quàm scēinarum uoluntas, nihil tam uagum. Nouimus ueterum matrimoniorum repudia, & fœdiores diuortio, malè cohærentium rixas. Quàm multæ quos in adolescentia amauerunt, in communi reliquere senectute: quoties anile diuortium rixis.

Seneca.

u 3 mus:

mus: quàm multarum notus amor odio notiore mutatus est. Sed hæc & fuit bona, & fuisset, si uixisset. Mors effecit, ut affirmare sine periculo possis. Bonam uxore amisi. Inuenies, si nihil queris, nisi bonā. Tu modò ne imagines, proauosq; respexeris, nec patrimoniū, cui iā ipsa nobilitas celsit. Ista diu cum forma non repugnabunt. Facilius reges animū, nulla uanitate timetem. Non multum abest à contemptu uiri, quæ se nimis suspicit. Duc bene institutā, nec maternis inquinatam uitij. Nō cuius auriculis utrinq; bina patrimonia dependent. Nō quam margaritæ suffocet, cui minus sit in dote quàm in ueste: quā in patente sella circumlatam per urbē populus ab omni parte æquē ut maritus inspexerit: cuius sarcinis domus non sit angusta. Hanc faciliē ad tuos mores rediges, quam nondū corruerunt publici. Vxorem bonā amisi. Non erubescis flere, & intollerabilem uocare iacturam. Hoc unum deest, utrum illam lugeas, an non. Cum maritum te cogitaueris, cogita & uirum. Amisi uxorem bonam. Soror bona non potest recuperari, nec mater. Vxor aduenticiū bonum est, non est inter illa, quæ semel unicuiq; contingunt. Amisi uxorem bonam. Multos tibi numerare possum, quibus bonam uxorem lugentibus successit melior.

Mors, exilium, luctus, dolor, non sunt supplicia, sed tributa uiuendi. Neminem illæsum fata transmittunt. Felix est, non qui alijs uidetur esse, sed qui sibi. Vide autem, quàm domi sit ista felicitas rara. Vicina est miserix: habet enim aliquid, trahitq; ex ea.

De remedijs fortuitorum finis.

PINCIANI IN LIBRVM DE REMEDIIS FORTVITORVM.

Vnde ergo primū incipimus? Si tibi uidetur, à morte.] *Quidam codices, incipimus: non, incipimus. Domesticum exemplar: Vnde ergo incipiendum tibi uidetur.*

A morte. Dij melius. Nemo hac re melius mortalibus minari potest.] *Eadē: Dij melius, quod nemo mihi istud minari immortalis potest. Alij codices, mortales, præferunt: non, immortalis. Quid si legas, nisi mortalis.*

Nulla terra est aliena mortuo.] *Quædam exemplaria: Nulla est aliena patri mortuo.*

Peregrè morieris. Hoc est in patriam sine uiatico peruenire.] *Hæc uerba in quibusdam codicibus non habentur.*

In illius potestate est, quid sit illi fortuna.] *In domestico exemplari, & item in Pinciano: In ipsius inquam potestate est, quid sit illud fortunij.*

Quàm multæ inter probatas matronalis ordinis esse cœperūt, postea inter exempla naturarum.] *Eadem: Quàm multæ inter probra matronalis ordinis esse cœperunt, inter exempla nominatarum. Vide an magis arrideat hæc lectio: Quàm multæ antea probra matronalis ordinis, cetera. Exemplar Facundi & Primitiui, numeratarum, legit: non, nominatarum.*

Ex diligentissimis solutissimas.] *Adijce ad hæc uerba, ex liberalissimis rapacissimas: ex eadē. et infra.*

Si bonam uxorem amisisti.] *Scribe, Etiam si bonam uxorem amisisti: ex eadem: etsi sunt exemplaria in quibus, habuisti, legatur: non, amisisti.*

Cui iam ipsa nobilitas celsit.] *Scribendum, cui iam ipsa nobilitas primo loco celsit: ex eadem.*

Amisi uxorem bonam. Multos tibi numerare possum.] *Priora illa uerba, Amisi uxorem bonam, non habentur in quibusdam exemplaribus.*

Vicina est miserix: habet enim aliquid, trahitq; ex ea.] *Hæc uerba in omnibus, quæ uiderim, scriptis exemplaribus desunt.*

LVCII ANNAEI SENECAE DE IRA

AD NOVATVM, LIBER PRIMVS.

CAP. I
ad uidēris.

forte, secū multa
etiam retracta-
re audis.
al. ad disceptū:
pro, ad iudiciū
aut discrimen.

REGISTI à me, Nouate, ut scriberem quemadmodum posset ira leniri: nec immerito mihi uidere hunc præcipuē affectū pertimuisse, maximè ex omnibus tetrum ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti, placidiq; inest: hic totus cōcitatus & in impetu est, doloris, armorū, sanguinis, suppliciorū, minimè humana fruens cupiditate, dū alteri noceat, sui negligens, in ipsa irruens tela, & ultionis ꝑ secum multa tractare audis. Quidam itaq; è sapientibus uiris iram dixerunt breuem insaniam: æquē enim impotens sui est, decoris oblita, necessitudinum immemor, in quod cœpit pertinax & intentā, rationi consilijsq; præclusa, uanis agitata causis, ꝑ ad cōspectum æqui ueriq; inhabilis, ruinis similima, quæ super id quod oppressere, frangūtur. Vt autem scias insanos esse, quos ira possedit, ipsum illorum habitum intueri. Nam ut furentium certa indicia sunt, audax & minax uultus, tristis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color uersus, crebra & uehementius acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordijs sanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seiplos torquentiū sonus, gemitus mugitusq;, & parum explanatis uocibus sermo præruptus, & cōplosæ sæpius manus, & pulsata humus pedibus, & totū cōcitum corpus, magnasq; iræ minas agens, fœda uisu & horrenda facies deprauantium se, atq; intumescientium. Nescias, utrum magis derefabile uitium sit, an deforme. Cætera licet abscondere, & in abdito alere. Ira se profert, & in faciem exit: quantoq; maior est, hoc effertuefcit manifestius,

A festius. Non uides, ut omnium animalium, simul ad nocendum infurrexerunt, præcurrant notæ, ac tota corpora solitum quietumq; egrediatur habitum, & feritatem suam exasperent? Spumât apris ora, dentes acuuntur attritu, taurorum cornua iactantur in uacuum, & hæcena pulsu pedû spargitur, leones fremunt, instantur iritatis colla serpentibus, rabidarum canum tristis aspectus est. Nullum est animal tam horrendum, tamq; perniciosum natura, ut non appareat in illo, si ira inuasit, nouæ feritatis accessio. Nec ignoro, cæteros quoque affectus uix occultari, libidinem, metumq; & audaciam, dare sui signa, & posse prænosci. Neque enim ulla uehementior intrâ cogitatio est, quæ nihil moueat in uultu. Quid ergo interest? Quod alij affectûs apparent, hic eminet.

Iam uerò si effectus eius damnaq; intueri uelis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis cædes ac uenena, & reorum mutuas sordes, & urbium clades, & totarum exitia gentium, & principum sub ciuili hasta capita uenalia, & subiectas testis faces, nec intra mœnia coercitos ignes, sed ingentia spacia regionum hostili flamma relucetia. Aspice nobilissimarum ciuitatum fundamenta uix notabilia: has ira deiecit. Aspice solitudines per multa milia sine habitatione desertas: has ira exhaustit. Aspice tot memoriæ proditos duces, mali exempla fati. Alium ira in cubili suo confodit: alium inter sacræ mensæ iura percussit: alium inter leges celebrisq; spectaculum fori lancinauit: alium filij parricidio dare sanguinem iussit: alium seruili manu, regalem aperire iugulum: alium in cruces membra diffundere. Adhuc singulorum supplicia narro. Quin tibi si libuerit, relictis in quos ira uiritim exarsit, aspice cæsas gladio cõciones, & plebem immisso milite contrucidatam, & in perniciem promiscuam, totos populos capitis damna passos, tanquam aut curam nostram deferentibus Dijs, aut auctoritatem contemnentibus suam. Quid gladiatoribus? Quare populus irascitur, & tam iniquè, ut iniuriam putet, quod nõ libenter pereunt, contemni se iudicat, & uultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium uertitur? Quod quidè tamen non est ira, sed quasi ira: sicut puerorum, qui si ceciderunt, terram uerberari uolunt, & sæpe nesciunt quidem, cui irascantur, sed tantum irascuntur sine causa & sine iniuria, non tamè sine aliqua iniuriæ specie, nec sine aliqua pœnæ cupiditate. Deluduntur itaq; imitatione plagarû, & simulatis deprecantium lachrymis placantur, & falsa ultione falsus dolor tollitur.

CAP. II.

Irascimur, inquit, sæpe non illis qui læserunt, sed his qui læsuri sunt. Vt scias iram non tantum ex iniuria nasci, uerum & irasci nos læsuris. Sed ipsa cogitatione nos lædunt, & iniuriam qui facturus est, iam facit. Vt scias, inquit, non esse iram pœnæ cupiditatem, infirmissimi sæpe potentissimis irascuntur: nec pœnâ concupiscunt, quâ non sperant. Primùm diximus, iram cupiditatem esse pœnæ exigendæ, non facultatem. Concupiscunt autem homines, & quæ non possunt. Dein de nemo tam humilis est, qui pœnam uel summi hominis sperare non possit. Ad nocendum potentes sumus. Aristotelis finitio non multum à nostra abest: ait enim, Iram esse cupiditatem doloris reponendi. Quid inter nostram & hanc finitionem intersit, exequi longum est: contra utramq; dicitur, feras irasci, nec iniuria iritatas, nec pœnæ doloris uel alieni causa. Nam etiâ si hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicendû est, feras ira carere, & omnia præter hominem. Nam cum sit inimica rationi, nusquâ tamen nascitur, nisi ubi rationi locus est. Impetus habent feræ, rabiem, feritatem, incursum. Iram quidem non magis quàm luxuriâ, uel iniuriam. Et in quasdam uoluptates intemperantiores homine sunt. Non est quod credas illi qui dicit:

CAP. III.

Non aper irasci meminit, non fidere cursu

Cerua, nec armentis incurrere fortibus urfi.

Irasci dicit, incitari, impingi. Irasci quidem non magis sciunt, quàm ignoscere. Muta animalia humanis affectibus carent: habent aut similes illis quosdam impulsus. Alioqui si amor in illis esset, & odium esset: si amicitia, & simultas: si dissensio, & concordia: quorum aliqua in illis quoq; extant uestigia: cæterum humanorum pectorum propria bona malaq; sunt. Nulli nisi homini concessa prudentia est, prouidentia, diligentia, cogitatio: nec tantum uirtutibus humanis animalia, sed etiam uitijs prohibita sunt. Tota illorum ut extrâ, ita intrâ forma humanæ dissimilis est. Regium enim illud & principale aliter dicunt: ut uox est quidem, sed non explanabilis & perturbata, & inefficax: ut lingua, sed deuincta, nec in motus uarios soluta: ita ipsum principale, parum subtile, parum exactum.

et inanimatus.

Capit. I. eorum uisus species rerum, quibus ad impetus euocetur, sed turbidas, & cõfusas. Ex eo procursus illarum, tumultusq; uehementes sunt: metus autem sollicitudinesq;, & tristitia, & ira non sunt, sed his quædam similia. Ideo citò cadunt, & mutantur in contrariû, & cû acerrimè sequerunt, expaueruntq; pascuntur: & ex fremitu discursuq; uesano, statim quies soporq; sequitur. Quid esset ira, satis explicatum est: quo distet ab iracundia, apparet: quo ebrius ab ebrioso, & timens à timido. Iratus potest non esse iracundus: iracundus non potest aliquando iratus non esse. Cætera quæ pluribus apud Græcos nominibus in species iram distinguunt, quia apud nos uocabula sua non habent, præteribo: etiam si amarum nos, acerbumq; dicimus, nec minus stomachosum, rabiosum, clamorosum, difficile, asperum: quæ omnia irarum differetia sunt. Inter has morosum ponas licet, delicatum iracundiæ genus. Quædam enim sunt iræ, quæ intra clamorem cõcidant: quædam non minus pertinaces, quàm frequentes: quædam sede manent, uerbis parciores: quædam in uerborum maledictorumq; amaritudinè effusæ: quædam ultrâ querelas & auersationes nõ exeunt: quædam altæ grauesq; sunt, & introrsus uersæ. Mille aliæ species sunt mali multiplicitia.

CAP. IIII.

al. ergo uisus speciesq; rerum.

al. quædam sine motu.

tiplicis. Quid esset ira, quæ situm est: an in ullum aliud animal, quàm in hominem caderet, quo ab ira
 iracundia distaret, & quæ eius species essent.

CAP. V. Nunc quæramus, an ira secundum naturam sit, & an utilis, atq; ex aliqua parte retinenda. An
 secundum naturam sit, manifestum erit, si hominem inspexerimus. quo quid est mitius, dum in
 recto animi habitu est: quid autem ira crudelius est? Homine quid aliorum amantius? quid ira
 infestius? Homo in adiutorium mutuum generatus est: ira in exitium. Hic congregari uult, illa

al. differgi. † discedere: hic prodesse, illa nocere: hic etiam ignotis succurrere, illa etiam charissimos petere.
 Hic aliorum incommodis uel impendere se paratus est: ira in periculum, dummodo secum de-

*al. emendatissi-
mo.* ducat alium, parata descendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quàm qui optimo e-
 ius operi & † commendatissimo, hoc ferum ac perniciosum uitium assignat? Ira, ut diximus, aui-

al. fœdus. da pœnæ est: cuius cupidinem inesse pacatissimo hominis pectori, minimè secundum eius natu-
 ram est. Beneficijs autem humana uita constat, & concordia: nec terrore, sed mutuo amore in
 † fructum auxiliũq; cõmune constringitur. Quid ergo non aliquando castigatio necessaria est?
 Quid nĩ? sed hæc sincera cum ratione. Non enim nocet, sed medetur specie nocendi. Quemad-
 modũ quædã hastilia detorta, ut corrigamus, adurimus, & adactis cuneis non ut frangamus, sed
 ut explicemus, elidimus: sic ingenia uitio praua, dolore corporis animiq; corrigimus. Nẽpe me-

al. illi. dicus primò in leuibus uitijs tentat, non multum ex quotidiana consuetudine infletere, & ci-
 bis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac ualitudinem tantũ mutata uitæ dispo-
 sitione firmare: proximũ est, ut modus proficiat: si modus & ordo non proficit, subducit aliqua,
 & circumcidit: si ne adhuc quidem respondet, interdicit cibis, & abstinentia corpus exonerat. Si
 frustra molliora cesserunt, ferit uenam, membrisq; si adhærentia nocent, & morbum diffundit,
 manus affert, nec † ulla dura uidetur curatio, cuius est salutaris effectus: ita legum præsidem, ci-
 uitatisq; rectorem decet, quãdiu potest, uerbis, & his mollibus, ingenia curare, ut facienda sua-

forte, quem. deat, cupiditatemq; honesti & æqui cõciliet animis, faciatq; uitiorum odium, precium uirtutis:
 transeat deinde ad tristiores orationem, qua moneat adhuc & exprobet: nouissimè ad pœnas,
 & has adhuc leues & reuocabiles decurrat. Ultima supplicia sceleribus ultimis ponat, ut nemo

CAP. VI. pereat, nisi † quenquam perire, etiam pereuntis intersit.
 Hoc uno medentibus erit dissimilis, quòd illi quibus uitam non potuerunt largiri, facilè exitum
 præstant: hic damnatum cum dedecore & traductione uita exigit: non, quia delectetur ul-
 lius pœna (procul est enim à sapiente tam inhumana feritas) sed ut documentum omnĩũ sit, &
 qui alicui noluerunt prodesse, morte certè eorum res publica utatur. Non est ergo natura homi-
 nis pœnæ appetens: ideo nec ira quidẽ secundũ naturã hominis, quæ pœnæ appetens est. Et Pla-
 tonis argumentũ adferam: quid enim prohibet alienis uti, ex parte qua nostra sunt? Vir bonus,
 inquit, nõ lædit, pœna lædit: bono ergo pœna non conuenit: ob hoc nec ira, quia pœna iræ con-
 uenit. Si uir bonus pœna non gaudet, non gaudebit ne eo quidẽ affectu, cui pœna uoluptati est:
 ergo non est naturalis ira. Nunquid, quamuis non sit naturalis ira, assumenda est, quia utilis sæ-
 pe fuit? Extollit animos, & incitat: nec quicquã sine illa magnificum in bello fortitudo gerit, nisi
 hinc flamma subdita est, & hinc stimulus peragitauit, misitq; in pericula audaces.

CAP. VII. Optimum itaq; quidam putant, temperare iram, non tollere: eoq; detracto quod exundat, ad
 salutarem modum cogere. Id uerò retinere, sine quo languebit actio, & uis, ac uigor animi resolu-
 uetur. Primũ facilius est, excludere perniciosã, quàm regere: & non admittere, quàm admissa
 moderari. Nam cum se in possessione posuerunt, potentiora rectore sunt, nec recidi se minui ue-
 patiuntur. Deinde ratio ipsa, cui fræni traduntur, tamdiu potens est, quamdiu diducta est ab af-
 fectibus. Si miscuit se illis, & inquinauit, non potest continere, quos submouere potuisset. Com-
 mora enim semel & concussa mens, ei seruit, quo impellitur. Quarundam rerum initia in nostra
 potestate sunt: ulteriora nos sua ui rapiunt, nec regressum relinquunt. Vt in præceptis datis cor-
 poribus nullum sui arbitrium est, nec resistere morari ue deiecta potuerunt, sed consilium om-
 ine & pœnitentiã irrenocabilis præcipitatio absceidit, & non licet eò non peruenire, quò nõ ire
 licuisset: ita animus si in irã, amorem, aliosq; se proiecit affectus, non permittitur reprimere im-
 petũ, rapiat illum oportet, & ad imum agat suum pondus, etiam uitiorum natura procliuus.

CAP. VIII. Optimum est primũ iritamentum iræ protinus spẽrnere, ipsisq; repugnare † sensibus, & da-
al. feminibus. re operam ne incidamus in iram: nam si cœperit ferre transuersos, difficilis ad salutem recursus
 est. Quoniam nihil rationis est, ubi semel affectus est inductus, iusq; illi aliquod uoluntate no-

stra datum est. Faciet de cætero quantum uolet, non quantum perimiseris. In confinibus hostis
 arcendus est. Nam cum intrauit, & portis se intulit, modum à captiuis non accipit. Neque enim
 sepositus est animus, & extrinsecus speculatur affectus, ut illos nõ patiatur ultrã quàm oportet
al. proditam. procedere, sed in affectum ipse mutatur. Ideoq; non potest utilem illam uim & salutarẽ, † per-
 ditam iam infirmatamq; reuocare. Non enim, ut dixi, separatas ista sedes suas diductasq;ue
 habent, affectus qui in peius, & ratio quæ in melius animi mutatio est. Quomodo ergo ratio oc-
 cupata & oppressa uitijs resurget, quæ iræ cessit? Aut quemadmodum à confusione se libera-
 bit, in quam peiorum mixtura præualuit? Sed quidam, inquit, in ira se continent. Vtrum ergo
 ita, nihil ut faciant eorum quæ ira dictat, an aliquid? Si nihil faciunt, apparet non esse ad actio-
 nes rerum necessariam iram: quam uos, quasi fortius aliquid ratione haberet, aduocabatis. De-
 niq; interrogo, ualentior est quàm ratio, an infirmior? Si ualentior: quomodo illi modum ratio

poterit

A poterit imponere, cum parere nisi imbecilliora non soleant? Si infirmior est: sine hac per se ad rerum effectus sufficit ratio, nec desiderat imbecillioris auxilium.

At irati quidam constant sibi, & se continent. Quomodo? cum iam ira evanescit, & sua sponte decedit, non cum in ipso feruore est: tunc enim potentior est. Quid ergo? non aliquando in ira quoque & demittunt incolumes intactosque; quos oderunt, & à nocendo abstinere faciunt. Quomodo? cum affectus percussit affectum, aut metus, aut cupiditas aliquid imperauit, non ratio: nis tunc beneficio quieuit, sed affectuum infida & mala pax. Denique nihil habet utile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim uirtus uitio adiuuanda est, sed contenta. Quoties impetu est locus, non irascitur, sed exurgit, & in quantum putauit opus esse, concitatur remittiturque: non aliter quam quæ tormentis exprimentur tela, in potestate mittentis sunt, in quantum torqueantur, ira, inquit Aristoteles, necessaria est: nec quicquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum, & spiritum accendat. Utendum autem illa est, non ut duce, sed ut milite. quod est falsum. Nam si exaudit rationem, & sequitur, quæ ducitur, iam non est ira: cuius proprium est contumacia. Si uero repugnat, & non ubi iussa est quiescit, sed libidine, ferociaque prouehitur: tamen inutilis animi minister est, quam miles, qui signum recepti datum negligit. Itaque si modum adhiberi sibi patitur, alio nomine appellanda est. Desinit ira esse, quam effrenatam indomitamque intelligo. Si non patitur, perniciosa est, nec inter auxilia numeranda. Ita autem ira non est, aut inutilis est. Nam si quis poenam exigit, non ipsius poenæ audis, sed quia oportet, non est annuerendus iratis. Hic erit utilis miles, qui scit parere consilio. Affectus quidem tam mali ministri, quam duces sunt. Ideo nunquam assumet ratio in adiutorium improvidos & uolentos impetus, apud quos nihil ipsa autoritatis habeat: quos nunquam comprimere possit, nisi pares illis similesque opposuerit: ut iræ metum, inertiam iram, timori cupiditatem.

CAP. IX.

Ab sit hoc à uirtute malum, ut unquam ratio ad uitia confugiat. Non potest hic animus fidelis ocium capere: quatiatur necesse est, fluctueturque, qui malis suis tutus est: qui fortis esse, nisi irascitur, non potest: industrius, nisi cupit: quietus, nisi timeret: in tyrannide illi uiuendum est, in aliquo affectu uenienti seruitutem. Non pudet uirtutes in clientelam uitiorum demittere? Deinde desinit quicquam ratio posse, si nihil potest sine affectu, & incipit par illi similis esse. Quid enim interest, si æquæ affectus inconsculta res est sine ratione, quam ratio sine affectu inefficax? Par utrumque est, ubi esse alterum sine altero non potest. Quis autem sustineat affectum exequari rationi? Ira, inquit, utilis affectus est, si modicus est. Imò si natura utilis est. Sed si patiens imperij rationisque est, hoc duntaxat moderatione consequatur, ut quo minor fuerit, minus noceat.

CAP. X.

B Ergo modicus affectus nihil aliud quam malum modicum est. Sed aduersus hostes, inquit, necessaria est ira. Nusquam minus: ubi non effusus esse oportet impetus, sed temperatos & obediētes. Quid enim est aliud quod Barbaros tanto robustiores, tanto patientiores laborum comminuat, nisi ira iofestissima sibi? Gladiatores quoque ars tuetur, ira denudat. Deinde quid opus est ira, cum idem perficiat ratio? An tu putas uenatorem itasci feris? an qui uenientes excipit, & effugientes persequitur? Omnia illa sine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Theutonicorum tot milia superfusa albis ita sustulit, ut tantæ cladis noticiam ad suos non nuncius, sed fama pertulerit, nisi quod erat illis ira pro uirtute? quæ ut aliquando perculit, strauitque omnia, ita sæpius sibi exitio est. Germanis quid est animosus? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutrienturque: quorum una illis cura est, in alia negligentibus. Quid induratus ad omnem patientiam: ut quibus magna ex parte non tegumenta corporum prouisa sunt, non suffugia aduersus perpetem cæli rigorem. Hos tamen Hispani Galli, & Asiæ Syriæque molles bello uiri, antequam legio uisatur, cædunt, ob nullam rem aliam opportunos, quam ob iracundiam. Agedum illis corporibus, illis animis delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da disciplinam: ut nihil amplius dicā, necesse erit nobis certè mores Romanos repetere. Quo alio Fabius affectas imperij uires recreauit, quam quod cunctari & trahere & morari sciuisset, quæ omnes irati nesciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo stabat, si Fabius tantum ausus esset, quantum ira suadebat. Habuit in consilio fortunam publicam, & extimatis uiribus, ex quibus iam perire nihil sine uniuerso poterat, dolorem ultionemque seposuit, in unam utilitatem, & occasionem intentus, iram ante uicit, quam Hannibalem. Quid Scipio? non ne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibusque quibus irascendum erat, bellum in Africam transtulit, tam lentus, ut opinionem luxuriæ segnitæque malignis daret? Quid alter Scipio? non circa Numantiam multum diuque sedit, & hunc suum publicumque dolorem æquo animo tulit, diutius Numantiam quam Carthaginem uinci? Quam dum circumuallat, & includit hostem, eò compulit, ut ferro ipsi suo caderent.

CAP. XI.

al. propulit.

al. perpetuum.

Non est itaque utilis, nec in præliis quidem aut in bellis ira. In temeritatem enim prona est: & pericula dum inferre uult, non cauet. Illa certissima est uirtus, quæ se diu multumque circumspexit & tunc rexit, & ex lento & destinato prouexit. Quid ergo? uir bonus non irascitur, inquit, si cædi patrem suum uiderit, si rapi matrem? Non irascetur: sed uindicabit, sed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus stimulus etiam sine ira pietas sit? Aut dic eodem modo: Quid ergo cum uiderit secari patrem suum, filiumue, uir bonus non flebit, nec liquetur animo: quæ accidere foeminis uidemus, quoties illas leuis periculi suspicio perculit? Officia sua uir bonus exequitur inconfusus, intrepidus: & sic bono uiro digna faciet, ut nihil faciat uiro indignum. Pater cædetur, de-

CAP. XII.

al. texit.

tur, defendam: cæsus est, exequar quia oportet, non quia dolet. Cū hoc dicit Theophraste, queris inuidiam præceptis fortioribus, & relicto iudice, ad coronam uenis, quia unusquisque in eiusmodi suorum casu irascitur. Putas iudicatuos homines id fieri debere, quod faciunt. Ferè enim iustum quisque affectum iudicat, quem agnoscit. Irascuntur boni uiri pro suorum iniurijs: sed idem faciunt, si calida non bene præbeatur, si uirum fractum est, si calceus luto sparsus est. Non pietas illam iram, sed infirmitas mouet: sicut pueri, qui tam parètib. amissis flebunt, quàm nucibus. Irasci pro suis, non est pij animi, sed infirmi. Illud pulchrum dignumq;, parentibus, liberis, amicis, ciuib. prodire defensorem, ipso officio ducente, uolentem, iudicantem, providentem, non impulsus & rapidum. Nullus enim affectus uindicadi cupidior est, quàm ira: & ob id ipsum ad uindicandum inhabilis, prærapida & amès: † & omnis ferè cupiditas ipsa sibi in id, in quod properat, opponitur. Itaq; nec in pace, nec in bello unquam bona fuit. Pacè enim similem belli efficit: in armis uerò obliuiscitur Martem esse communem, uenitq; in alienam potestatem, dū in sua nō est. Deinde nō ideo uitia in usum recipienda sunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. Nam & febres quædā genera ualetudinis leuant: nec ideo non ex toto illis caruisse melius est. Abominandū remediij genus est, sanitatem debere morbo: simili modo ira, etiā si aliquādo ut uenenū, & præcipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non ideo salutaris omnino iudicanda est: sæpe enim saluti fuere pestifera. Deinde quæ habenda sunt in bonis, quo maiora, eo meliora & optabilia sunt. Si iusticia bonū est, nemo dicet meliorē futuram, si quid detractū ex ea fuerit: si fortitudo bonum est, nemo illam desiderabit ex aliqua parte diminui.

CAP. XIII.

Ergo & ira quo maior, hoc melior. Quis enim ullius boni accessionem recusauerit? Atqui augeri illam inutile est: ergo & esse. Non est bonum, quod incremento malum fit. Vtilis, inquit, ira est, quia pugnaciores facit. Isto modo & ebrietas. Facit enim proteruos & audaces: multiq; meliores ad ferrū fuere malè sobrij. Isto modo dic & phrenesim atq; insaniam uiribus necessariam: quia sæpe ualidiorem furor reddit. Quid? non aliquoties metus ex puido fecit audacē? & mortis timor etiā inertissimos excitauit in prælium? Sed ira, ebrietas, timor, aliaq; eiusmodi, fœda & caduca iritamenta sunt: nec uirtutem instruunt, quæ nihil uitij eget, sed segnè aliquando animum & ignauum paululum alleuant. Nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non fuisset. Ira in adiutorium uirtutis non uenit, sed in uicem. Quid? quod si bonum esset ira, perfectissimum quemq; sequeretur. Atqui iracundissimi infantes, senesq; & egri sunt, & inualidum omne naturā est querulū.

CAP. XIII.

Non potest, inquit Theophrastus, fieri, ut bonus uir non irascatur malis. Isto modo quo melior quisq;, hoc iracundior erit. Vide ne contrā placidior, solutusq; affectibus, & cui nemo odio sit. Peccantes uerò quid habet cur oderit, cum error illos in huiusmodi delicta compellat? Non est aut prudentis, errantes odisse: alioquin ipse sibi odio erit. Cogitet quàm multa contra bonū morē faciat, quàm multa ex his quæ egit, ueniam desiderent. Iam irascetur etiam sibi. Neq; enim æquus iudex aliam de sua, aliam de aliena causa sententiam fert. Nemo, inquam, inuenitur, qui se possit absolvere: & innocentem quisq; se dicit, respiciens testem, non conscientiam. Quāto humanius, miretur & paternum animū præstare peccantibus: & illos non persequi, sed reuocare. Errantes per agros ignorantia uiz, melius est ad rectū iter admouere, quàm expellere. Corrigendus est qui peccat, & admonitione, & ui, & molliter, & asperè: meliorq; tam sibi quàm alijs faciendus, non sine castigatione, sed sine ira. Quis enim cui medetur, irascitur?

CAP. XV.

al. lenti.

At corrigi nequeunt, nihilq; in illis † leue, aut spei bonæ capax est. Tollatur è cœtu mortaliū, facturi peiora quæ cōtingūt: & quo uno modo possunt, desināt esse mali: sed hoc sine odio. Quid enim est cur oderim eum, cui tum maximè prosum, cū illum sibi eripio? Nunquis membra sua odit, tunc cum abscindit? Non est illa ira, sed misera curatio. Rabidos effligimus canes, trucem atq; immansuetum bouem cædimus, & morbidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrū † demittimus, portentosos fœtus extinguimus, liberos quoque si debiles monstruosiq; editi sunt, abigimus. Non ira, sed ratio est, à sanis inutilia secernere. Nil minus quàm irasci punientem decet: cū eo magis ad emendationem pœna proficiat, si iudicio lata est. Inde est, quod Socrates seruū ait: Cæderem te, nisi irascerer. Admonitionem serui in tempus sanius distulit, illo tempore se admonuit. Cuius erit temperatus affectus, cum Socrates non sit ausus se iræ committere? Ergo ad coercionem errantium, sceleratorumq;, irato castigatore non opus est. Nam cū ira delictum animi sit, non oportet peccata corrigere peccantem.

CAP. XVI.

al. solita. al. im solita.

Quid ergo? non irascar latroni? non irascar uenefico? Non. Neq; enim mihi irascor, cum sanguinem mitto. Omne pœnæ genus, remediij loco admoueo. Tu adhuc in prima parte uersaris errorum: nec grauiter laberis, sed frequenter. Obiurgatio te primū secreta, deinde publica emendare tentabit. Tu longius iam processisti, quàm ut possis uerbis sanari. Ignominia contineberis: cum tibi fortius aliquid, & quod sentias, inurendum est, in exilium & loca ignota mittēris. In te duriora remedia, iam † solida nequitia desiderat: & uincula publica, & carcer adhibebitur. Tibi insanabilis animus est, & sceleribus scelera contexens: & iam non causis, quæ nunquam malo defuturæ sunt, impelleris, sed satis tibi est magna ad peccandum causa, peccare. Perbibisti nequitiam, & ita uisceribus immiscuisti, ut nisi cum ipsis exire non possit. Olim miser mori quæris: bene de te merebimur. Auferemus tibi istam quæ uexaris, insaniam, & per tuam alienamq; uoluptatem supplicium id, quod unum bonum tibi superest, repræsentabimus mor-

Amus mortem. Quare irascar, cui cum maximè profum? Interim optimum genus misericordiæ est, occidere. Si intrassem ualutinarium exercitatus & sciens, ut domum diuitis, non idem im-
 perassem omnibus, per diuersa ægrotantibus. Varia in tot animis uitia uideo, & ciuitati curan-
 dæ adhibitus sum: pro cuiusq; morbo medicina quærat. Hunc sanet uerecūdia, hunc peregrina-
 tio, hunc dolor, hunc egestas, hunc ferrum. Itaq; etsi peruersa induenda magistratui uestis, &
 conuocanda clausico concio est, procedam in tribunal, non furens, nec infestus, † sed uultu le-
 gis: & illa solennia uerba, leni magis grauiq;, quàm rabida uoce concipiam, & agi iubebo non i-
 ratus, sed seuerus. Et cum ceruicem noxio præcidi imperabo, & cum parricidam insutam culleo,
 & cum mittam in suppliciū militare, & cum † Tarpeia proditorem, hostem ue publicum impo-
 nam, sine ira, eo uultu animoq; ero, quo serpentes & animalia uenenata percutio. Iracundia o-
 pus est ad puniendum. Quid enim uidetur lex irasci his quos non nouit, non uidit, quos non fu-
 turos sperat? Illius itaq; sumendus est animus, quæ non irascitur, sed constituit. Nam si bono ui-
 ro ob mala facinora irasci conuenit, & ob secundas res malorum hominum inuidere cōueniet.
 Quid enim est indignius, quàm florere quosdam, & eos indulgentia fortunæ abuti, quibus nul-
 la potest satis mala inueniri fortuna? Sed tam commoda illorum sine inuidia uidebit, quàm sce-
 lera sine ira. Bonus iudex damnat improbanda, non odit. Quid ergo, non cum eiusmodi aliquid
 sapiens habebit in manibus, tægetur animus eius, eritq; solito commotior? Fateor. Sentiet leuē
 quendam, tenuemq; motum. Nam (ut dixit Zenon) in sapientis quoque animo, etiam cum uul-
 nus sanatum est, cicatrix manet. Sentiet itaq; suspiciones quasdam, & umbras affectuum, ipsi
 quidem carebit. Aristoteles ait, affectus quosdam, si quis illis bene utatur, pro armis esse. Quod
 uerū foret, si uelut bellica instrumenta sumi, deponiq; possent, induētis arbitrio. Hæc arma quæ
 Aristoteles uirtuti dat, ipsa per se pugnant, non expectant manum. Habent, & nō habentur. Nil
 alijs instrumentis opus est. Satis nos instruxit ratione natura. Hæc dedit telum, firmum, perpe-
 tuum, obsequens, nec anceps, nec quod in dominum remitti posset. Non ad prouidendum tan-
 tum, sed ad res gerendas satis est per se ipsa ratio. Etenim quid est stultius, quàm hanc ab iracun-
 dia petere prælidium, rem stabilem ab incerta, fidelem ab infida, sanam ab ægra? Quid, quod ad
 actiones quoq;, in quibus solis opera iracundiæ uidetur necessaria, multo per se ratio fortior est?
 Nam cum iudicauit aliquid faciendum, in eo perseuerat. Nihil enim melius inuētura est seipsa,
 quo mutetur. Ideo stat semel † constans. Iram sæpe misericordia retrò egit. Habet enim non soli
 dum robur, sed tantum tumorem, uolentisq; principijs utitur: non aliter quàm qui à terra uen-
 ti surgunt, & fluminibus paludibusq; † excepti, sine pertinacia uehementes sunt. Incipit magno
 impetu, deinde desinit ante tempus fatigata: & quæ nihil aliud quàm crudelitatem, ac noua ge-
 nera pœnarum uersauerat, cum † animum aduertendum est, ira iam fracta, leuisq; est. Affectus
 citò cadit, æqualis est ratio. Cæterum etiam ubi perseuerauerit ira, nonnunquam si plures sunt,
 qui perire meruerunt, post duorum triumue sanguinem, occidere desinit. Primi eius ictus acres
 sunt, sicut serpentium uenena à cubili repentium nocent: innoxij dentes sunt, cum illos frequēs
 morsus exhauserit. Ergo nō paria patiuntur, qui paria commiserant: & sæpe qui minus commisit,
 plus patitur: quia recentiori iræ obiectus est: & † tantum inæqualis est, modò ultrà quàm o-
 portet, excurrit, modò ceterius debito resistit. Sibi enim indulget, ex libidine iudicat, & audire
 non uult, & patrociniū non relinquit locum, & ea tenet quæ inuasit, & eripi sibi iudiciū suum,
 etiam si prauum est, non sinit. Ratio utriq; parti locum dat, & tempus. Deinde aduocationem e-
 tiam sibi petit, ut excutiendæ ueritati spacium habeat: ira festinat. Ratio id iudicari uult, quod æ-
 quum est: ira id æquum uideri uult, quod iudicauit. Ratio nihil præter ipsum, de quo agitur, spe-
 stat: ira uanis & extra causam obuersantibus commouetur. Vultus illam securior, uox clarior,
 sermo liberior, cultus delicatior, aduocatio ambitiosior, fauor popularis exasperat. Sæpe infe-
 sta patrono reum damnat: etiam si ingeritur oculis ueritas, amat & tuetur errorem: coargui non
 uult: & in malè cœptis, honestior illi pertinacia uidetur, quàm pœnitentia. Cn. Piso fuit memo-
 ria nostra, uir à multis uitijs integer, sed prauus, & cui placebat pro constantia rigor. Is cum ira-
 tus duci iussisset eum, qui ex comæatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset, quem nō
 exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquiendum, non dedit: damnatus extra uallum dedu-
 ctus est, & iam ceruicem porrigebat, cum subito apparuit ille commilito, qui occisus uidebatur.
 Tunc centurio supplicio præpositus, condere gladium spiculatorem iubet: damnatum ad Piso-
 nem reducit, redditurus Pisoni innocentiam. Nam militi fortuna reddiderat. Ingenti concursu
 deducuntur, complexi alter alterum cum magno gaudio castrorum commilitones. Conscendit
 tribunal furens Piso, ac iubet duci utrunque, & eum militem qui non occidit, & eū qui non per-
 ierat. Quid hoc indignius? Quia unus innocens apparuerat, duo peribant. Piso adiecit & ter-
 tium. Nam illum centurionem, qui damnatum reduxit, duci iussit. Constituti sunt in eodem lo-
 co perituri tres, ob unius innocentiam. O' quàm solers est iracundia ad † fugiendas causas fur-
 rois. Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: te, quia causa damnationis commilitoni fuisti:
 te, quia iussus occidere, imperatori non parūisti. Excogitauit quemadmodum tria crimina fa-
 ceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquam, iracundia hoc mali, non uult regi. Irascitur ue-
 ritati ipsi, si contra uoluntatem suam apparuerit: clamore & tumultu, & totius corporis iacta-
 tione, quos destinauit insequitur, adiectis conuicijs, maledictisque. Hoc non facit ratio: sed
 si ita opus est, silens quietaque, totas domos funditus tollit, & familias Reipublicæ pestilentes
 cum

*Vide castiga-
tiones.*

*Tarpeia: sub-
audi, arcis.
al. Tarpeio.*

al. constituti.

al. concepti.

*al. animaduert-
tendum.*

forte, in totum.

al. fingenda.

cum coniugibus ac liberis perdit, tecta ipsa diruit, & solo exæquat, & inimica libertati nomina A
extirpat. Hæc non frendens, nec caput quassans, nec quicquam indecorum iudici faciens, cuius
tum maximè placidus esse debet in statu uultus, tum magna pronunciat. Quid opus est, inquit
Hieronymus, cum uelis cedere aliquem, prius tuâ labia mordere? Quid si ille uidisset desilientē
de tribunali proconsulem, & fasces licetori auferentem, & sua uestimenta scindentē, quia tardius
scindebantur aliena? Quid opus est mensam euertere? Quid pocula affigere? Quid se in colu-
mnas impingere? Quid capillos euellere? femur, pectusq; pecutere? Quantam iram putas, quæ
quia non tam citò in alium quàm uult, erumpit, in se reuertitur? Tenetur itaque à proximis, &
rogatur, ut & ipse sibi placetur: quorum nihil facit quisquis uacuus ira, meritam cuique pœnam
iniungit. Dimittit sæpe eum, cuius peccatum deprehendit, si pœnitentia facti spem bonam pol-
licetur, si intelligit non ex alto uenire nequitiam, sed summo (quod aiunt) animo inhærere. Da-
bit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nonnunquam magna scelera le-
uius, quàm minora compescet: si illa lapsu, non crudelitate commissa sunt: his inest latens, & o-
perta & inueterata calliditas. Idem delictum in duobus nò eodem modo afficiet, si alter per ne-
gligentiam admisit, alter curauit ut nocens esset. Hoc semper in omni animaduersione seruabit,
ut sciat alteram adhiberi, ut emendet malos: alteram, ut tollat. In utroq; non præterita, sed futu-
ra intuebitur. Nam, ut Plato ait, Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed nec peccetur. Re-
uocari enim præterita non possunt, futura prohibentur: & quos nolet nequitia malè cedentis
exempla fieri, palam recidet, non tantum ut pereant ipsi, sed ut alios pereundo deterreant. Hæc
cuiq; expendenda, æstimandaq; sunt. Vides, quàm debeat omni perturbatione liber accedere
ad rem summa diligentia tractandam, potestatem uitæ necisq;. Malè irato ferrum committitur.
Ne illud quidem iudicandum est, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non est enim
illa magnitudo, tumor est: nec corporibus copia uitiosi humoris intensus, morbus incrementū
est, sed pestilens ab undantia. Omnes quos uæcors ira animus, supra cogitationes extollit hu-
manas, altum † quiddam & sublime spirare se credunt, ceterum nihil solidi subest, sed in ruinam
prona sunt, quæ sine fundamentis creuere. Non habet ira cui insistas, non ex firmo mansuroque
oritur, sed uentosa & inanis est: tantumq; abest à magnitudine animi, quantum à fortitudine au-
dacia, à fiducia insolentia, ab austeritate tristitia, à seueritate crudelitas. Multum, inquam, inter-
est inter sublimem animum & superbum. Iracundiâ nihil amplum, decorumq; molitur. Contra
al. ueternosi. mihi uidetur † uentosi & infelicitis animi imbecillitas sibi conscij sæpe indolēscere. Ut exulcera-
ta & ægra corpora, quæ ad ictus leuissimos gement, ita ira muliebri maxime & puerile uitium
est. At incidit & in uiros. Nam uiris quoq; puerilia ac muliebria ingenia sunt. Quid ergo? Non a-
liq; uoces ab iratis emittuntur, quæ magno emissæ uideantur animo, ueram ignorantibus ma-
gnitudinem: qualis illa dira & abominanda: Oderint, dum metuant. Syllano scias seculo scrip-
tam. Nescio utrum sibi peius optauerit, ut odio esset, an ut timori. Oderint. Occurrit illi futu-
rum, ut execrentur, insidientur, opprimant. Quid adijcit? Dij illi malefaciant. adeo reperit di-
gnum odio remedium. Oderint. Quid, dum pareant? non. dum probent? non. Quid ergo? dum
timeant? sic nec amari quidem uellem. Magno hoc dictum spiritu putas? Falleris. Nec enim ma-
gnitudo ista est, sed immanitas. Non est quod credas irascentium uerbis: quorum strepitus ma-
gni, minaces sunt, intus mens pauidissima. Non est quod existimes uerum esse, quod apud diser-
tissimum uirum Liuium dicitur: Vir ingenij magni magis quàm boni. Non potest illud separa-
ri: aut & bonum erit, aut nec magnum: quia magnitudinem animi inconcussam intelligo, & in-
trorsus solidam, ab imo parem firmamq;, qualis inesse malis ingenijs non solet. Terribilia enim
esse, & tumultuosa, & exitiosa possunt: magnitudinem quidem, cuius firmamentum roburq; bo-
nitas est, non habebunt: ceterum sermone, conatu, & omni extrâ paratu facient magnitudinis
fidem. Eloquētur aliquid quod tu magni putes: sicut C. Cæsar, qui iratus cælo quod obstrepe-
ret pantomimis, quos imitabatur studiosius quàm spectabat, quodq; comessatio sua fulminibus
terrerreretur, prorsus parum certis, ad pugnam uocauit Iouē, & quidem sine intermissione, Home-
ricum illum exclamans uersum:

Ζῶν πάτερ ἦτις οὐκ ἔστιν ἰσχυρὸν ἄλλῳ.

Quanta dementia fuit. Putauit aut sibi noceri, ne à Ioue quidem posse: aut se nocere etiam Ioui
posse. Non puto parum momenti hanc eius uocem ad incitandum coniuratorum animos addi-
disse. Vltimæ enim patientiæ uisum est eum ferre, qui Iouem non ferret. Nihil ergo in ita, ne cū
uidetur quidem uehemens, deos hominesq; despiciens, magnum, nihil nobile est: aut si uidetur
alicui magnum animum ira producere, uideatur & luxuria. Ebore sustineri uult, purpura uesti-
ri, auro tegi, terras transferre, maria concludere, flumina præcipitare, nemora suspēdere. Videat-
ur & auaricia magni animi. Aceruis auri argētiq; incubat, & prouinciarum nominib. agros co-
lit, & sub singulis uillicis latiores habet fines, quàm quos consules sortiebātur. Videatur & libi-
do magni animi. Transnatat freta, puerorum greges castrat, sub gladium mariti uenit uxor, mor-
te contempta. Videatur & ambitio magni animi. Non est contēta honorib. annuis: si fieri potest,
uno nomine occupare fastos uult, per omnē orbem titulos disponere. Omnia ista non refert, in-
quantum procedant, extendantq; se: angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis & excelsa uir-
tus est. Nec quicquam magnum est, nisi quod simul & placidum.

Libri I. de Ira, finis.

ERASMI

ERASMI IN LIBRVM I. DE IRA.

Venena, & eorum mutuas sordes.] Rodolphus rectè annotat, & eorum mutuas sordes. sentit enim mutuas accusationes. Nam olim rei sordidati ueniebant in iudicium.

PINCIANI IN EVNDEM.

Non magis quàm luxuriâ, uel iniuriâ.] Duo propterea uerba, uel iniuriâ, non habentur in eadè. Cap. 3.
Prudentia est, prouidentia, diligentia, cognitio.] Omnia exemplaria, cogitatio, habent: non, cognitio. & in plerisq; illorum uerbum, prouidentia, desideratur.

Regum enim illud & principale aliter dicunt.] Quidam codices: Regum autem illud & principale aliter dicunt. Codex Pinciani: Regum est illud & principale alitè ductum. & infra.

Beneficijs autem humana uita consistat.] Vetus lectio: Beneficijs enim humana uita consistit. Cap. 5.

Transcat deinde ad tristiores orationem.] Codex Franciscanus castigatus: Transcat deinde ad stri- Cap. 6.
tiores orationem. frequens hoc, & ferè familiare mendum in hoc auctore.

Nunquid quamuis non sit naturalis ira.] Exemplaria quedam: Quid: quamuis, cetera.

Primum iritamentum iræ protinus spernere.] Mallem legeres, aspernari: quàm, spernere. ut in Cap. 8.
2. libro, ad quosdam tactus aspernatio.

Quoties impetui est locus.] Scribe: Quoties impetu opus est. ex uetere lectione.

Quam dum circumuallat & includit hostem.] Verbum, quam, non habetur in eadem.

Non cauet.] Non præcauet, quedam exemplaria.

Si calceus luto sparsus est.] Eadem, aspersus: non, sparsus.

Immansuetum bouem cædimus.] Occidimus, non cædimus: eadem.

Ad coercionem errantium, sceleratorumq;.] Correctionem, quedam exemplaria: non, coercionē.

Ignominia contineberis.] Deesse negationem existimo, ut sit: Ignominia non contineberis.

Sed uultu legis, & illa solennia uerba, leni magis grauiq; quàm rabida uoce concipiam, & agi iubebo.] Præposterè scripta uerba totum sensum obnubilant. Corrigendum arbitror: sed uultu leni & magis graui quàm rabida uoce illa solennia uerba legis concipiam, & agi iubebo. Posset etiam legi, & fortè aptius: illa solennia uerba concipiam, & lege agi iubebo.

Et quidem sine intermissione.] Omnis scripta lectio, & quidem sine missione. sed in codice Facundi & Primitiui, non habentur omnino hæc uerba.

LVCII ANNAEI SENECAE DE IRA

LIBER II.

Primus liber, Nouate, benigniorem habuit materiâ. Facilis enim in procliuia uitiorum de-
cursus est. Nunc ad exiliora ueniendū est. Querimus enim, utrū ira iudicio aut impetu inci-
piat: id est, utrū sua sponte moueatur, an quemadmodum pleraq;, quæ intra nos insciji no-
bis oriuntur. Debet autem in hoc se demittere disputatio, ut ad illa quoq; altiora possit exurge-
re. Nā & in corpore nostro ossa, nerui & articuli, firmamenta totius, & † alia minimè speciosa ui-
su, prius ordinantur: deinde hæc ex quibus omnis in faciem aspectūq; decor est: post hæc omnia,
qui maximè oculos rapit color, ultimus perfectio iâ corpore † effunditur. Irâ quin species oblate
iniuriæ moueat, nō est dubiū: sed utrū specie ipsam statim sequatur, & nō accedere animo excu-
rat, an illo assentiente moueatur, querimus. Nobis placet, nil ipsam per se audere, sed animo ap-
probante. Nam speciem capere acceptæ iniuriæ, & ultionē eius concupiscere, & utrunq; coniu-
gere, nec lædi se debuisse, & uindicari debere, non est eius impetus, qui sine uolūtate nostra con-
citatur. Ille simplex est: hic compositus, & plura continens. Intellexit aliquid, indignatus est, da-
mnauit, ulciscitur: hæc non possunt fieri, nisi animus qui tangebatur, assensus est.

Quorsus, inquis, hoc nunc pertinet? ut sciamus quid sit ira. Nam si inuitis nobis nascitur, nun-
quam rationi succumbet. Omnes enim motus, qui non uoluntate nostra fiunt, inuicti & ineuita-
biles sunt: ut horror frigida aspersis, ad quosdam ictus † aspernatio, ad peiores nuncios subrigun-
tur pili, & rubor ad improba uerba suffunditur, sequiturq; uertigo prærupta cernentes. Quorū
quia nihil in nostra potestate est, nulla quo minus fiant, ratio persuadet. Ira præceptis fugatur.
Est enim uoluntarium animi uitium, non ex his quæ conditione quadam humanæ fortis eueni-
unt, † ideoq; etiam sapientissimis accidunt. Inter quæ & primus ille ictus animi ponendus est,
qui nos post opinionem iniuriæ mouet. Hic subit etiam inter ludicra scenæ spectacula, & lectio-
nes rerum uetustarum, sæpe Clodio Ciceronē expellenti, & Antonio occidenti, uidemur irasci.
Quis non contra Marij arma, & contra Syllæ proscriptionē concitatur? Quis non Theodoto &
Achillæ, & ipsi puero, nō puerile auso facinus, infestus est? Cantus nos nonnunquam & concita-
ta modulatio instigat. Martius quoq; ille tubarum sonus mouet mentes, & atrox pictura, & iu-
stissimorum suppliciorum tristis aspectus. Inde est quod arridemus arridentibus, & contristat
nos turba mœrentium, & efferuescimus ad aliena certamina: quæ non sunt iræ, non magis quàm
tristitia est, quæ ad conspectum inimici naufragi contrahit frontem: non magis quàm timor, qui
Annibale post Cannas mœnia circumsidete, lectoris percutit animos: sed omnia ista motus sunt
animorū moueri † uolentium, nec affectus, sed principia præludentia affectibus. Sic enim milita-
ris uiri in media pace togati iam aures tuba suscitatur, equosq; castrenses erigit crepitus armorum.
Alexandrum aiunt, Xenophanto canente manum ad arma misisse.

Seneca.

Nihil

CAP. III. Nihil ex his quæ animum fortuito impellunt, affectus uocari debet. Ista (ut ita dicam) patitur magis animus quàm facit. Ergo affectus est, non ad oblatas rerum species moueri, sed permittere se illis, & hunc fortuitum motum persequi. Nam si quis pallorem & lachrymas procidentis, & iritationem humoris obsceni, altumque suspirium, & oculos subito aciores, aut quid his simile, iudiciû affectus, animiq; signum putat, fallitur, nec intelligit hoc corporis esse pulsus. Itaq; & fortissimus plerûq; uir, dū armatur, expalluit: & signo pugnae dato, ferocissimo militi paululum genua tremuerunt: & magno imperatori, antequam acies arietaret, cor exiluit: & oratori eloquentissimo, dū ad dicendū cōponitur, summa riguerunt. Ira non moueri tantum, sed excurrere debet. Est enim impetus. Nunquā autē impetus sine assensu mentis est: neq; enim fieri potest, ut de ultione & pœna agatur animo nescientes. Putauit se aliquis læsum, uoluit ulcisci: dissuadente aliqua causa, statim resedit. Hanc irā non uoco, sed motū animi, rationi parentē. Illa est ira, quæ rationem trāsilit, quæ secum rapit. Ergo prima illa agitatio animi, quam species iniuriæ inculsit, nō magis ira est, quàm ipsa iniuriæ species: sed ille sequens impetus, qui speciē iniuriæ non tantum accepit, sed approbavit. Ira est concitatio animi ad ultionem, uoluntate & iudicio pergenris. Nunquid dubium est, quin timor fugam habeat, ira impetum? Vide ergo, an putes aliquid sine assensu mentis aut peti posse, aut cauere.

CAP. IIII. Et ut scias, quemadmodum incipiant affectus, aut crescant, aut efferantur, est primus motus *al. cōminatio.* non uoluntarius quasi præparatio affectus, & quædam † commutatio. Alter cum uoluntate non contumaci, tanquam oporteat me uindicari, cum læsus sim: aut oporteat hunc pœnas dare, cum scelus fecerit. Tertius motus est iam impotens, qui non si oportet, ulcisci uult, sed utiq; qui rationem euicit. Primum illum animi ictum effugere, ratione non possumus: sicut ne illa quidem, quæ diximus accidere corporibus, ne nos oscitatio aliena sollicitet, nec oculi ad intimationem subitam digitorum comprimantur. Ista non potest ratio uincere: consuetudo fortasse, & assidua obseruatio extenuat. Alter ille motus, qui iudicio nascitur, iudicio tollitur. Illud etiamnum querendum est: Hi qui uulgò sæuiunt, & sanguine humano gaudent, an irascantur, cum eos occidunt, à quibus nec acceperunt iniuriam, nec accepisse ipsos existimant: qualis fuit Apollodorus, aut Phalaris.

CAP. V. Hæc non est ira, sed † crudelitas. Non enim quia accepit iniuriam, nocet: sed parata est dū noceat, uelle accipere. Nec illi uerbera lacerationesq; in ultionem peruntur, sed in uoluptatē. Quid ergo? Origo huiusmodi mali ab ira est: quæ ubi frequenti exercitatione & satietate in obliuionē clementiæ uenit, & omne fœdus humanum eiecit animo, nouissimè in crudelitatem transit. Rident itaq; gaudentq;, & uoluptate multa perfruuntur, plurimumq; ab iratorū uultu absunt, per **B**ocium sæui. Hannibalem aiunt dixisse, cum fossam sanguine humano plenam uidisset: O' formosum spectaculum. Quanto pulchrius illi uisum esset, si flumen aliquod lacumq; compleisset. Quid mirum, si hoc maxime spectaculo caperis innatus sanguini, & ab infante cædibus admotus? Sequetur te fortuna crudelitatis tuæ per uiginti annos secunda, dabitq; oculis tuis gratū ubiq; spectaculum. Videbis istud & circa Trasimenū & circa Cannas, & nouissimè circa Carthaginē tuā. Volesus nuper sub diuo Augusto proconsul Asiæ, cū CCC. una die securi percussisset, incedens inter cadauera nultu superbo, quasi magnificū quiddam conspiciendumq; fecisset, Græcè proclamauit: O' rem regiam. † Quis hæc rex fecisset? Non fuit hæc ira, sed maius malū, & insanabile.

al. Quid hic. **CAP. VI.** Virtus, inquit, ut honestis rebus propitia est, ita turpibus irata esse debet. Quid si dicatur, uirtutem & humilem & magnam esse debere? Atqui hæc dicit, qui illā extolli uult, & deprimi. Quoniam læticia ob rectè factū, clara magnificaq; est, ira ob alienum peccatum sordida & angustī peccatoris est: nec unquam committet uirtus, ut uitia dum compescuit, imitetur ipsa: iram castigandam habet, quæ nihilo melior est, sæpe etiā peior his delictis quibus irascitur. Gaudere lætariq;, proprium & naturale uirtutis est: irasci non est ex dignitate eius, non magis quàm mœrere. Atqui iracundiæ tristitia comes est: & in hac omnis ira uel post pœnitentiam, uel post repulsam reuoluitur. Et si sapientis est, peccatis irasci, magis irascetur maioribus, & sæpe irascetur: sequitur, ut non tantum iratus sit sapiens, sed iracundus. Atqui si nec magnam iram, nec frequentem in animo sapientis locum habere credimus: quid est, quare nō ex toto hoc affectu illum liberemus? modus enim esse non potest, si pro facto cuiusq; irascendum est. Nam aut iniquus erit, si æqualiter irascetur delictis inæqualibus: aut iracundissimus, si toties excanduerit, quoties iram scelera meruerint. Et quid indignius, quàm sapientis affectum ex aliena pendere nequitia? † Desinet ille

al. Desinet Socrates. Socrates posse eundem uultum domum referre, quem domo extulerat.

CAP. VII. Atqui si irasci sapiens debet turpiter factis, & concitari contristariq; ob scelera, nihil est æruinosius sapiente. Omnis illi per iracundiā mœrorēq; uita transibit. Quod enim momentū erit, quo non improbāda uideat? Quoties processerit domo, per sceleratos illi, auarosq;, & prodigos, & impudētes, & ob ista felices incedendū erit. Nusquā oculi eius flectētur, ut nō quod indignentur, inueniant. Deficiet, si toties à se irā, quoties causa poscet, exegerit. Hæc tot milia ad forū prima luce properantia, quàm turpes lites, quāto turpiore aduocatos habent. Alius iudicia patris accusat, quæ mereri satis fuit. Alius cū matre cōsistit. Alius delator uenit eius criminis, cuius inanisestior reus est: & iudex damnaturus quæ fecit, eligitur: & corona pro mala causa, bona patroni uoce corrupta. Quid singula prosequor? cum uideris forum multitudine refertū, & septa concursu omnis frequentię plena, & illum circum, in quo maximam sui partem populus ostendit: hoc

A hoc scito, istuc tantundem esse uitiorum, quantum hominum. Inter istos quos togatos uides, nulla pax est: alter in alterius exitium leui compendio ducitur.

Nulli nisi ex alterius damno quaestus est: felicem oderunt, infelicem contemnant: maiore grauantur, minori graues sunt: diuersis stimulantur cupiditatibus: omnia perdit ob leuē uoluptatem praedamq; cupiunt. Nō alia quā in ludo gladiatorio uita est, cum iisdem uiuentiū pugnantiumq;. Ferarum iste conuentus est: nisi quod illae inter se placidae sunt, morsuq; similium abstinent, hi mutua laceratione satiantur. Hoc unō ab animalibus mutis differunt: quod illa mansuescunt alentibus, horum rabies ipsos à quibus est nutrita, depascitur. Nunquam irasci desinet, semel si sapiens coeperit, omnia sceleribus ac uitijis plena sunt. Plus committitur, quā possit coercione sanari. Certatur ingenti quodam nequitiae certamine: maior quotidie peccandi cupiditas, minor uerecundia est. Expulso melioris æquiorisq; respectu, quocūq; uisum est, libido se impingit: nec furtiua iam scelera sunt, præter oculos eunt. Adeoq; in publicum missa nequitia est, & omnium pectoribus eualuit, ut innocentia non rara, sed nulla sit. Nunquid enim singuli aut paucirupere legem? undiq; uelut signo dato, ad fas nefasq; miscendum † coorti sunt.

CAP. VIII.

—Non hospes ab hospite tutus,

Non socer à genero, fratrum quoq; gratia rara est:

Imminet exitio uir coniugis, illa mariti:

Lurida terribiles miscent aconita nouercae:

Filius ante diem patris inquit in annos.

ul. coiere.

Et quota pars ista scelerum est: non descripsit castra ex una parte contraria, & parentum liberorumq; sacramenta diuersa, subiectam patriæ ciuis manu flammam, & agmina infestorum equitū ad conquirendas proscriptorum latebras circumuolitantia, & uiolatos fontes uenenis, & pestilentiam manu factam, & præductam obsessis parentibus fossam, plenos carceres, & incēdia totas urbes concremantia, dominationesq; funestas, & regnorum publicorumq; exitiorum clandestina consilia & pro gloria habita: quæ quādiu opprimi possunt, scelera sunt. Raptus ac stupra, & ne os quidem libidini exceptum.

Adjice nunc publica periuria gentium, & rupta fœdera, & in prædam ualidioris quicquid non resistebat, † adductum, circūscriptiones, furta, fraudes, inficiationes, quibus trina non sufficiunt fora. Si tantum irasci uis sapientem, quantum scelerum indignitas exigit: non irascendum illi, sed insaniendum est. Illud potius cogitabis, non esse irascendum erroribus. Quid enim si quis irascitur, in tenebris parum uestigia certa ponentibus? Quid enim si quis surdis, imperia non exaudientibus? Quid si pueris, quod neglecto dispectu officiorum, ad lusus & ineptos æqualium iocos spectent? Quid si illis irasci uelis, qui ægrotant, senescunt, fatigantur? Inter cætera mortalitatis incōmoda, & † hoc est, caligo mentium: nec tantum necessitas errandi, sed errorum amor. Ne singulis irascaris, uniuerfis † ignoscendū, generi humano uenia tribuēda est: Si irasceris iuuenibus senibusq;, quod peccant: irascere infantibus, quod peccaturi sunt. Nū quis irascitur pueris, quorum ætas nondum nouit rerum discrimina? Maior est excusatio & iustior, hominē esse, q̄ puerū. Hac cōditione nati sumus, animalia obnoxia nō paucioribus animi q̄ corporis morbis: non quidem obtusa, nec tarda, sed acumine nostro malē utentia. Altera alteri uitiorum exempla. Quisq; sequitur priores malē iter ingressos. Quid ni habeant excusationē, cum publica uia errauerint?

CAP. IX.
forte, abductū.al. hæc.
al. ignoscendū
& indulgentum est.

In singulos seueritas imperatoris distringitur: at necessaria uenia est, ubi totus deferuit exercitus. Quid tollit irā sapientis? turba peccantium. Intelligit quā iniquū sit, & periculosum, irasci publico uitio. Heraclitus quoties prodierat, & tantū circa se malē uiuentiū, imō malē pereuntiū uiderat, flebat, miserebatur omniū, qui sibi læti felicesq; occurrebant, miti animo, sed nimis imbecillo, & ipse inter deplorandos erat. Democritū contrā aiunt, nunquā sine risu in publico fuisse. Adeo nihil illi uidebatur seriū eorum, quæ seriō gerebantur. Vbi isti hic iræ locus est? Aut ridenda omnia, aut flenda sunt. Non irascetur sapiens peccantibus. Quare? quia scit neminē nasci sapientem, sed fieri: scit paucissimos omni æuo sapientes euadere, quia conditionem humanæ uitæ perspectā habet. Nemo aut naturæ sanus irascitur. Quid enim si mirari uelit, non in syluestribus dumis poma pendere? quid si miretur spineta sentesq; non utili aliqua fruge cōpleri? Nemo irascitur, ubi uitium naturā defendit. Placidus itaq; sapiens & æquus erroribus, nō hostis, sed cor rector peccantiū, hoc quotidie procedit animo: Multi mihi occurrēt uino dediti, multi libidinosi, multi ingrati, multi auari, multi furij ambitiois agitati. Omnia ista tā propitius aspiciet, quā ægros suos medicus. Nunquid ille, cuius nauigiū multā, undiq; laxatis cōpagibus, aquam trahit; nautis ipsiq; nauigio irascitur? Occurrit potius, & aliam excludit undā, deinde aliam egerit, manifesta foramina præcludit, latentibus & ex occulto sentinam ducentibus labore continuo resistit: nec ideo intermittit, quia quantum exhaustum est, subnascitur. † Non lento adiutorio opus est contra mala continua & fœcunda, non ut desinant, sed ne uincant.

CAP. X.

al. Lento adiutorio.

Vtilis est, inquit, ira: quia contemptum effugit, quia malos terret. Primū ita si quantum minatur, ualer, ob hoc ipsum quia terribilis est, & inuisa est. Periculosius est autem timeri, quā despici. Si uerō sine uiribus est, magis exposita contemptui est, & derisum non effugit. Quid enim est iracundia in superuacuū tumultuante frigidius? Deinde non ideo quædam quia terribiora, potiora sunt: nec hoc sapientis dici uelim, qd̄ feræ quoq; telū est timeri. Quid? nō timetur febris, podagra, hylcus malū? Nūquid ideo quicquā in istis boni est: at cōtrā omnia despecta, & fœda, &

CAP. XI.
Vtilitates iræ:

Seneca.

x i turpia

turpia timentur: Sic ira per se deformis est, & minimè metuenda. At timeatur à pluribus, sicut de A
formis persona ab infantibus. Quid quòd semper in autores redundat timor, nec quisquā merui
tur ipse securus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille uersus, qui medio ciuili bello in theatro
dictus, totū in se populum nō aliter conuertit, quā si missa esset uox publici affectus:

Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.

*Vide caſtiga-
tiones.*

CAP. XII.
*al. quia formi-
dini eſt, quan-
do quidem.
al. offa.*

Ita natura conſtituit, ut quod alieno metu magnum eſt, à ſuo non uacet. Leoni, inquam, † pauida
ſunt ad leuiſſimos ſtrepitus pectora. Acerrimas feras umbra, uox, & odor inſolitus exagitat.
Quicquid terret, & trepidat. Non eſt ergo quare concupiſcat quiſquam ſapiens timeri.

Nec ideo iram magnum quiddā putes, † quia formidādum eſt: quoniā quidem etiā cōtemptiſ-
ſima timentur uenena, & † oſſa mortifera, & morſus. Nec eſt mirum, cū maximos ferarum greges
linea penniſ diſtincta cōterreat, & ad inſidias agat ab ipſo effectu dicta formido. Vanis enim ua-
na terrori ſunt. Curriculi motus, rotarumq; uerſata facies, leonem redigit in caueam. Elephātes
porcina uox terret. Sic itaq; ira metuitur, quomodo umbra ab infantibus, à feris rubens pinna.
Non ipſa in ſe quicquam habet firmum aut forte, ſed uanos animos mouet. Nequitia, inquit, de
rerū natura tollenda eſt, ſi uelis irā tollere. Neutrum aut potest fieri. Primū potest aliquis non
algere, quāuis ex rerū natura hyems ſit: & non æſtuare, quāuis menſes æſtui ſint. Aut loci be-
neſicio aduerſus intemperiem anni tutus eſt, aut patientia corporis ſenſum utriuſq; peruincit.
Deinde uerte iſtud. Neceſſe eſt prius uirtutē ex animo tollas, quā iracundiā recipias: quoniā
cū uirtutibus uitia nō cōeunt. Nec magis quiſquā eodē tēpore & iratus potest eſſe, & uir bonus,
quā æger & ſanus. Nō potest, inquit, omnis ex animo ira tolli: nec hoc hominis natura patitur.
Atqui nihil eſt tam difficile & arduum, quod non humana mens uincat, & in familiaritatem per-
ducatur aſidua meditatio: nulliq; ſunt tā feri & ſui iuris affectus, ut non diſciplina perdomentur.
Quodcunq; ſibi imperauit animus, obtinuit. Quidam ne unquam riderent, conſecuti ſunt. Vino
quiddā, alij Venere, quiddā omni humore interdixere corporibus. Alius cōtentus breui ſomno, ui-
gilia ſe indefatigabilem extendit. Didicerūt alij tenuiſſimis & aduerſis funibus currere, & ingen-
tia, uixq; humanis toleranda uiribus onera portare, & in immenſam altitudinem mergi, ac ſine
ulla reſpirandi uice perpeti maria.

CAP. XIII.

Mille ſunt alia in quibus pertinacia impedimentū omne tranſcendit, oſtenditq; nihil eſſe diffi-
cile, cuius ſibi ipſa mens patientiā indiceret. Iſtis quos paulo antè retuli, aut nulla pertinacis ſtu-
dij, aut non digna merces fuit. Quid enim magnificum conſequitur ille, qui meditatū eſt per in-
tenſos funes ire? qui ſarcinæ ingenti ceruices ſupponere? qui ſomno non ſubmittere oculos? qui
penetrare in imū mare? & tamen ad finem operis non magno autoramēto labor peruenit: nos B
non aduocabimus patientiam, quos tantum prēmium expectat, feliciſ animi immota tranquil-
litas? Quantum eſt effugere maximum malum irā, & cum illa rabiem, ſcūitiam, crudelitatem, fu-
rorem, & alios comites affectus eius? Non eſt quòd in patrociniū nobis queramus, & excuſa-
tam licentiam, dicentes, aut utile eſſe, aut inuitabile. Cui enim tandē uitio aduocatus deſuit? nō
eſt quòd dicas, excidi nō poſſe. Sanabilibus ægrotamus malis: ipſaq; nos in rectū genitos natu-
ra, ſi emendari uelimus, iuuat. Nec, ut quibuſdam uiſum eſt, arduū in uirtutes & aſperum iter eſt:
plano adeuntur: non uanæ uobis autor rei uenio. Facilis eſt ad beatā uitam uia: inite modò bo-
nis auſpicijs, ipſiſq; dijs bene iuuantibus. Multo difficilius eſt, facere iſta quæ facitis. Quid enim
quiete ocioſius animi? Quid ira laborioſius? Quid clementia remiſſius? Quid crudelitate nego-
cioſius? Vacat pudicitia, libido occupatiſſima eſt. Omnium deniq; uirtutum tutela facilior eſt:
uita magno coluntur. Debet ira remoueri. Hoc ex parte fatentur etiam, qui dicunt eſſe minuē-
dam. Tota dimittatur: nihil profutura eſt: ſine illa facilius, † rectiusq; ſcelera tollentur, mali pu-
nientur, & tranſducentur in melius.

forte, ocyuſq;

CAP. XIII.
al. ſoliciuſ.

Omnia quæ debet ſapiēs, ſine ullius malæ rei miniſterio efficiet: nihilq; admiſcebit, cuius mo-
dum † ſoliciuſ obſeruet. Nunquā itaq; iracundia admittenda eſt: aliquādo ſimulanda, ſi ſegnes
audientiū animi concitandi ſunt: ſicut tardè conſurgentes ad curſum equos ſtimuli calciſq;
ſubditis excitamus. Aliquādo incutiendus eſt hiſ metus, apud quos ratio nō proficit. Iraſci qui-
dem non magis utile eſt, quā mœrere, quā metuere. Quid ergo? non incidunt cauſæ, quæ irā
laceſſant? Sed tunc maximè illi opponendæ manus ſunt: nec eſt difficile, uincere animum: cum
athletæ quoq; in uiliſſima ſui parte occupati, tamen iſtus doloresq; patiantur, ut uires cædentiſ
exhauriant: nec cū ira ſuadet, feriunt, ſed cū occaſio. Pyrrhum maximum præceptorem cer-
taminis gymnici, ſolituſ aiunt hiſ quos exercebat, præcipere, ne iraſcerentur. Ira enim pertur-
bat artem: & quā noceat, tantū, non quā caueat, aſpicit. Sæpe itaq; † ratio patientiam ſuadet, i-
ra uindiſtam: & qui primis deſungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. Quoſdam uniuſ uer-
bi contumelia, non æquo animo lata, in exilium proiecit: & qui leuem iniuriam ſilentio ferre no-
luerant, grauiffimis malis obruti ſunt, indignatiq; aliquid ex pleniffima libertate diminui, ſerui-
le in ſeſe attraxerunt iugum.

al. oratio.

CAP. XV.

Vt ſcias, inquit, an ira habeat in ſe generoſi aliquid, liberaſ uidebis gentes quæ iracundiſſimæ
ſunt: ut Germanos & Scythas. Quod euenit, quia fortiora ſolidaq; naturā ingenia, antequā diſci-
plina molliantur, prona in irā ſunt. Quædā nō niſi melioribus innāſcuntur ingenijs: ſicut ualida
arbuſta & læta, quāuis neglecta tellus creat, & alia: ſcæcundi ſoli ſylua eſt. Iraq; & ingenia naturā
fortia iracundiā ferūt, nihilq; tenue & exile capiūt ignea & feruida: ſed imperfectuſ ille uigor eſt,
ut omnia

A ut omnibus quæ sine arte ipsius tantum naturæ bono exurgunt: sed nisi citò domita sunt, quæ fortitudo apta erat, audaciæ, temeritatiq; cōsuecūt. Quid nō mitioribus animis uitia leuiora cōiuncta sunt: ut misericordia, amor, & uerecūdia. Itaq; tibi sæpe bonā indolē in malis quoq; tuis ostendā: sed non ideo uitia nō sunt, si naturæ melioris indicia sunt. Deinde omnes istæ feritate liberæ gentes, leonum, luporumq; ritu, ut seruire nō possunt, ita nec imperare. Nō enim humani uim ingenij, sed feri & intractabilis habent. Nemo autem regere potest, nisi qui & regi.

Ferē itaq; imperia penes eos fuere populos, qui mitiore cælo utuntur. In frigora Septentrio. CAP. XVI. nemq; uergentibus immāsueta ingenia sunt, ut ait poeta:

—Suoq; simillima cælo.

Animalia, inquit, generosissima habentur, quibus multum inest iræ. Errat, qui ea in exemplū hominis adducit, quibus pro ratione est impetus: homini pro impetu, ratio est. Sed nec illis quidē omnibus idē prōdest. Iracūdia leones adiuuat, pauor ceruos: accipitrē impetus, columbam fuga. Quid, quod ne illud quidē uerum est, optima animalia esse iracundissima. Feras ne putē, quibus ex raptu alimenta sunt, meliores, quō iratiores? Patientiam laudauerim bouum, & equorū frēnos sequentium. Quid autem est, cur hominem ad tā infelicia exempla reuoces: cum habeas mundū, Deumq;, quem ex omnibus animalibus, ut solus imitetur, solus intelligit? Simplicissimi, inquit, omniū habentur iracūdi. Fraudulentis enim & uersutis cōparantur: & simplices uidentur, quia expositi sunt: quos quidem non simplices dixerim, sed incautos. Stultis, luxuriosis, nepotibusq; hoc nomen imponimus, & omnibus uitijis parum callidis.

Orator, inquit, iratus aliquādo melior est. Imō imitatus iratū. Nā & histriones in pronuncian CAP. XVII. do nō irati populū mouent; sed iratū bene agētes: & apud iudices itaq;, & in cōcione, & ubicūq; alieni animi ad nostrū arbitriū agendi sunt: modō irā, modō metum, modō misericordiā, ut alijs incutiamus, ipsi simulabimus: & sæpe id qd' ueri affectus nō effecissent, effecit imitatio affectuū. Languidus, inquit, animus est, qui ira caret. Verum est, si nihil habet ira ualentius. Nec latronem oportet esse, nec ꝑ prædonē, nec misericordē, nec crudelem. Illius nimis mollis animus, huius ni forte, prædem. mis durus est. Temperatus sit sapiens: & ad res fortius agendas non iram, sed uim adhibeat.

Quoniā quæ de ira quæritur, tractauimus, accedamus ad remedia eius. Duo aut, ut opinor, CAP. XVIII. ꝑ sunt: ne incidamus in irā, & ne in ira peccemus. Vt in corporū cura, alia de tuēda ualitudine, alia de restituēda, præcepta sunt: ita aliter irā debemus repellere, aliter compescere, ut uincamus. Quēdā ad uniuersam uitā pertinētia præcipiuntur, ea in educationē, & in sequētia tēpora diuidētur. Educatio maximā diligentia, plurimūq; profutura desiderat. Facile est enim, teneros adhuc al. sunt: scilicet, ne.

B animos cōponere. Difficiliter reciduntur uitia, quæ nobiscū creuerunt. Opportunissima ad iracundiā feruidi animi natura est. Nā cum elementa sint quatuor, ignis, aqua, aer, & terra, potestates pares his sunt, frigida, feruida, arida, atq; humida. Et locorū itaq;, & animalū, & corporū, & morum uarietates, mixtura elementorū facit: & proinde in aliquos magis incumbūt ingenia, prout alicuius elementi maior uis abundauit. Inde quasdā humidās uocamus, aridasq; regiones, & calidas, & frigidas. Eadem animalium & hominum discrimina sunt.

Refert, quantum quisq; humidi in se calidiq; contineat. Cuius in illo elementi portio præua- CAP. XIX. lebit, inde mores erunt. Iracundos ꝑ feruida animi natura faciet. Est enim actuosus & pertinax al. feruidi mixtura. ignis. Frigidi mixtura frigidus facit. Pigrum est enim contractumq; frigus. Volunt itaq; quidam ex nostris iram in pectore moueri, effervescente circa cor sanguine. Causa cur hic potissimum as- signetur iræ locus, non alia est, quā quod in toto corpore calidissimum pectus est. Quibus humidi plus inest, eorum paulatim crescit ira: quia non est paratus illis calor, sed motu acquiritur. Itaq; puerorum foeminarumq; iræ acres magis quā graues sunt, leuiioresq; dum incipiunt. Sic- cis ætatibus uehemens robustaq; ira est, sed sine incremento, non multum sibi adijciēs: quia inclinaturum calorem frigus insequitur. Senes difficiles & queruli sunt, ut ægri & conualescentes, & quorum aut lassitudine, aut detractiōe sanguinis exhaustus est calor. In eadem causa sunt siti fameq; rabidi, & quibus exangue corpus est, maligneq; alitur & deficit. Vinum incendit irā: quia calorem auget ꝑ cuiusq; natura.

Quidam ebrij effervescent, quidam ꝑ faucij. Neq; ulla alia causa est, cur iracundissimi sint fla- CAP. XX. ui rubentesq;: quibus talis natura ꝑ calor est, qualis fieri cæteris intra iram solet. Mobilis enim il- forte, sobrij. al. lis agitatusq; sanguis est. Sed quemadmodum natura quosdam procliuios in iram facit: ita multę sature. incidunt causæ, quæ idem possint quod natura. Alios morbus aut iniuria corporum in hoc per- forte, color. duxit, alios labor, & continua peruigilia, noctesq; sollicitæ, & desideria, amoresq;: & quicquid aliud aut corpori nocuit, aut animo, ægram mentem in querelas parat. Sed ista omnia initia cau- forte, altum. sæq; sunt, plurimūq; potest consuetudo: quæ si grauis est, ꝑ aliud uitium alit. Naturam quidē mutare difficile est: nec licet semel mixta nascentium elementa conuertere. Sed in hoc noscere pro- fuit, ut calentibus ingenijs subtrahatur uinum: quod pueris Plato negandū putat, & ignem uetat igne incitari. Nec cibis quidem implendi sunt. Distenduntur enim corpora, & animi cum corpore tumescunt. Labor illos citra lassitudinem exerceat: ut minuatur, non ut consumatur calor, nimisq; ille feruor despumet, Lusus quoq; proderūt. Modica enim uoluptas laxat animos, & temperat. Humidioribus, siccioribus & frigidis non est ab ira periculum, sed maiora uitia metuenda sunt, pauor, difficultas, & desperatio, & suspiciones.

Mollienda itaq; seruēdāq; talia ingenia, & in læticia euocāda sunt. Et quia alijs contra irā, alijs CAP. XXI.

Seneca,

x 3

contra

contra tristiciâ remedijs utendū est, nec dissimilibus tantū ista, sed contrarijs curâda sunt, semper ei occurremus, quod increuerit. Plurimum, in quâ, proderit pueros statim salubriter institui. Difficile aut regimen est: quia dare debemus operâ, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolē re-
tundamus. Diligenti obseruatione res indiget. Vtrunq; enim & quod extollendū, & quod depri-
mendū est, similibus alitur. Facile aut etiâ attendentē similia decipiunt. Crescit licētia spiritus,
seruitute cōminuitur. Assurgit, si laudatur, & in spē sui bonâ adducitur. Sed eadē ista insolentiam
& iracundiâ generât. Sic itaq; inter utrūq; regendus est, ut modō frēnis utamur, modō stimulis:
nihil humile, nihil seruire patiatur. Nunquam illi necesse sit rogare suppliciter: nec profit rogasse:
potius causâ suâ & prioribus factis & bonis in futurum promissis donetur. In certaminibus æ-
qualium nec uinci illū patiamur, nec irasci. Demus operâ, ut familiaris sit his, cū quibus cōtende-
re solet: ut in certamine assuescat nō nocere uelle, sed uincere. Quoties superauerit, & dignū ali-
quid laude fecerit, attolli, non gestire patiamur. Gaudium enim exultatio, exultationem tumor,
& nimia æstimatio sui sequitur. Dabimus aliquod laxamentū: in desidiâ uerō ociumq; non re-
soluemus, & procul à contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis facit iracūdos, quā
educatio mollis & blanda. Ideo unicis quo plus indulgetur, pupillisq; quo plus licet, corruptior
animus est. Non resistet offensis, cui nihil unquā negatum est, cui lachrymas solita semper mater
absterfit, cui de pædagogo satisfactum est. Non uides, ut maiore quamq; fortunâ maior ira comi-
tetur? In diuitibus nobilibusq; & magistratibus præcipuē apparet, cum quicquid leue & inane
in animo erat, secūda se aura sustulit. Felicitas iracundiâ nutrit, ubi aures superbas assentatorum
turba circūstet. Tibi enim ille respondeat: Non pro fastigio te tuo metiris, ipse te proijcis: & a-
lia, quibus uix sanæ, & ab initio bene fundatæ mentes restiterunt. Lōgē itaq; ab assentatione pue-
ritia remouenda est. Audiat uerum, & timeat: interim uereatur, semper maioribus assurgat. Nihil
per iracundiam exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto offeratur: & diuitias parentū in con-
spectu habeat, non in usu. Exprobrentur illi perperam facta.

CAP. XXII.

Pertinebit ad rē, præceptores pædagogosq; pueris placidos dari. Proximis applicatur omne
quod tenerum est, & in eorū similitudinem crescit: nutricum & pædagogorū retulere mox in a-
dolescentia mores. Apud Platonem educatus puer, cum ad parētes relatus, uociferantē uideret
patrem: Nunquā, inquit, hoc apud Platonē uidi. Nō dubito, quin citius Platonem quā patrem
imitatus sit. Tenuis ante omnia sit uictus, & non preciosa uestis, & similis cultus cum equalibus.
Non irascetur aliquē sibi cōparari, quem ab initio multis parē feceris. Sed hæc ad liberos nostros
pertinent. In nobis † siquidem fors nascēdi & educatio, nec uitij locum, nec iam præcepti habet.
al. quidem. Sequentia ordinanda sunt. Cōtra primas itaq; causas pugnare debemus. Causa autem iracūdiæ, B
opinio iniuriæ est: cui nō facile credendū est, nec apertis quidē manifestisq; statim accedendum
est. Quædam enim falsa, ueri speciem ferunt. Dandum semper est tempus. Veritatem enim dies
aperit. Ne sint aures criminantibus faciles. Hoc humanæ naturæ uitium suspectum, notumq; no-
bis sit: quod quæ inuiti audimus, libenter credimus: & antequā iudicemus, irascimur.

CAP. XXIII.

Quid quod nō criminationibus tantū, sed suspicionibus impellimur, & ex uultu risuq; alie-
no peiora interpretati, innocentibus irascimur? Itaq; agenda est contra se causa absentis, & in su-
spenso ira retinenda. Potest enim pœna dilata exigi, non potest exacta reuocari. Notus est ille ty-
rannicida, qui imperfecto opere cōprehensus, & ab Hippia tortus, ut conscios indicaret, circum-
stantes amicos tyranni nominauit, quibus quā maximē charâ salutē eius sciebat. Et cū ille sin-
gulos, ut nominati fuerant, occidi iussisset, interrogauit ecquis superesset? Tu, inquit, solus: nemi-
nem enim alium, cui charus esses, reliqui. Effecit ira, ut tyrannicidæ manus accōmodaret, & præ-
sidia sua gladio suo cæderet. Quanto animosius Alexander: qui cum legisset † epistolam, qua ad-
monebatur, ut à ueneno Philippi medici caueret, acceptâ potionē non territus bibit. Plus sibi de
al. epistolam
matris quæ.
al. eo magis.
fortē, rarior. amico suo credidit. Dignus fuit qui innocentē haberet, dignus qui faceret. Hoc † ego magis in
Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius iræ fuit. Quo † maior autem moderatio in regibus,
hoc laudanda magis est. Fecit hoc & C. Cæsar, ille qui uictoria ciuili clementissimē usus est. Cū
sarcinam deprehendisset epistolarum ad Pompeium missarum, ab his qui uidebantur aut in ad-
uersis, aut in neutris fuisse partibus, combussit: quamuis enim moderatē soleret irasci, maluit ta-
men non posse. Gratissimum putauit genus ueniæ, nescire quid quisque peccasset. Plurimum
mali credulitas facit. Sæpe ne audiendum quidem est: quoniam in quibusdam rebus satius est
decipi, quā diffidere.

CAP. XXIII.

Tollenda ex animo suspicio & coniectura, fallacissima iritamenta. Ille me parum humanē salu-
tauit, ille osculo meo non adhæsit, ille inchoatum sermonem cōtō abruptit, ille ad cœnam non uo-
cauit, illius uultus auersior uisus est. Non deerit suspicioni argumentatio. Simplicitate opus est,
& benigna rerum æstimatione. Nihil nisi quod in oculos incurrer, manifestumq; erit, credamus.
Et quoties suspicio nostra uana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Hæc enim castigatio con-
suetudinem efficiet non facile credendi.

CAP. XXV.

Vnde illud sequitur, ut minimis sordidisq; rebus non exacerbemur. Parum agilis est puer, aut
tepidior aqua potui erogata, aut turbatus thorax, aut mensa negligentius posita. Ad ista cōcitari,
infamia est: æger & infelicitis ualeitudinis est, quem leuis aura contraxit: affecti oculi, quos cādida
uestis obturbat: dissolutus delicijs, cuius latus alieno labore condoluit. Mindyridem aiunt fuisse
ex Sybaritarum ciuitate: qui cum uidisset fodientem, & altius rastrum alleuantem, lassum se fieri
questus

A questos, uetuit illū opus in cōspectu suo facere: bilem habere sæpius questus est, quod folijs rosæ duplicatis incubuisset. Vbi animū simul & corpus uoluptates corrumpere, nihil tolerabile uideatur: nō quia dura, sed quia molles patimur. Quid enim est cur tulsis alicuius, aut sternutamentū, aut mulca parum curiosè fugata nos in rabiē agat, aut obuersatus † canis, aut clauis negligentis serui manibus elapsa. Feret iste æquo animo ciuile conuiciū, & ingesta in concione curia uel maledicta, cuius aures tracti subsellij stridor offendit: Perpetietur hic famē, & æstiuæ expeditionis sitim, qui puero malè diluenti niuem, irascitur?

al. calix.

Nulla itaq; res magis iracundiā alit, q̃ luxuria. Intēperās & impatiēs durè cōtractāus animus est, ut ictū nō sentiat, nisi grauē. Irascimur aut his à quib. nec accipere iniuriā potuimus, aut his à quib. iniuriā accipere potuimus. Ex prioribus quædā sine sensu sunt: ut librū, quē minutiorib. iiteris scriptū sæpe proiecimus, & mendosum lacerauimus: ut uestimenta, quæ quia displicebant, seidimus. His irasci quā stultum est, quæ irā nostrā nec meruerūt, nec sentiunt. Sed nos offendūt uidelicet qui illa fecerunt. Primū sæpe antequā hoc apud nos distinguamus, irascimur: deinde fortasse ipsi quoq; artifices excusationes iustas afferēt. Alius nō potuit melius facere quā fecerit, nec ad tuā contumeliā parū didicit. Alius non in hoc ut te offenderet, fecit. Ad ultimū quid est dementius, quā bilē in homines collectā, in res effundere. Atqui ut his irasci dementis est, quæ anima carent, sic & mutis animalibus: quia nulla est iniuriā, nisi à cōsilio profecta. Nocere itaq; nobis possunt, ut ferrū aut lapis: iniuriā quidē facere nō possunt. Atqui cōtemni se quidā putant, ubi equi ijdem obsequentes alteri equiti, alteri cōtumaces sint: tanquā iudicio, nō cōsuetudine, & arte tractandi, quædam quibusdam subiectiora sint.

CAP. XXVI.

Atqui ut his irasci stultū est, ita pueris, & nō multū à puerorū prudētia distantibus. Omnia enim ista peccata apud æquū iudicē pro innocētia habent imprudentiā. Quædā sunt, quæ nocere nō possunt, nullāq; uim nisi beneficiā & salutarē habēt: ut dij immortales, qui nec uolunt obesse, nec possunt. Natura enim illis mitis & placida est, tam lōgè remota ab aliena iniuria, quā à suā. Demētes itaq; & ignari ueritatis, illis imputāt sæuitiā maris, immodicos imbres, pertinaciā hyemis: cū interim nihil horū quæ nobis nocent profuntq; ad nos propriē dirigantur. Nō enim nos causa mundo sumus, hyemē æstatēq; referendi: suas ista leges habent, quibus diuina exercētur. Nimis nos suspicimus, si digni nobis uidemur, propter quos tanta moueantur. Nihil ergo horū in nostrā iniuriā fit: imò cōtrā, nihil nō ad salutē. Quædā esse diximus, quæ nocere nō possunt: quædā, quæ nolunt. In his erunt boni magistratus, parentesq;, & præceptores, & iudices: quorū castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum & abstinentia, & alia quæ profutura torquēt.

CAP. XXVII.

B Affecti sumus poena. Succurrat non tantū quid patiamur, sed quid fecerimus: in consiliū de uita nostra mittamur. Si uerū ipsi dicere nobis uoluerimus, pluris litem nostrā æstimabimus. Si uolumus æqui omnium rerū iudices esse, hoc primū nobis suadeamus, Neminē nostrū esse sine culpa. Hinc enim maxima indignatio oritur. Nihil peccaui, nihil feci: imò nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione aut coērcione nos castigatos: cū illo ipso tēpore peccemus, quod adijcimus male factis arrogantia & cōtumaciā. Quis est iste, qui se profitetur omnib. legibus innocentem? Vt hoc ita sit, quā angusta innocentia est, ad legem bonum esse? Quanto latius officiorum patet, quā iuris regula? Quā multa pietas, humanitas, liberalitas, iusticia, fides exigunt? Quæ omnia extra publicas tabulas sunt.

Sed ne ad illā quidē arctissimā innocentiz formulā præstare nos possumus. Alia fecimus, alia cogitauimus: alia optauimus, alijs fauimus. In quibusdā innocētes sumus, quia nō successit. Hoc cogitantes, æquiores simus delinquentib. cedamus obiurgātibus: utiq; nobis ne irascamur. Cui enim nō, si nobis quoq;? Minimè dijs. Non enim illorū, sed lege mortalitatis patimur, quicquid incōmodi accidit. At morbi doloresq; incurrūt. Vtiq; aliquo fugiendū est, domiciliū putre fortitis. Dicetur aliquis malè de te locutus: cogita an prior feceris, cogita de quā multis loquaris. Cogitemus, inquā, alios nō facere iniuriā, sed reponere: alios pronos facere, alios coactos facere, alios ignorātes: etiā eos qui uolētes sciētēsq; faciūt, ex iniuria nostra non ipsam iniuriā petere. Aut dulcedine urbanitatis prolapsus est, aut fecit aliquid: non ut nobis obesset, sed quia cōsequi ipse nō poterat, nisi nos repulisset. Sæpe adulatio, dū blanditur, offendit. Quisquis ad se retulerit, quotiens ipse in suspiciōē falsam inciderit, quā multis officijs suis fortuna speciē iniurię induerit, quā multos post odiū amare cœperit, poterit nō statim irasci: utiq; si sibi tacitus ad singula quib. offenditur, dixerit: Hæc & ipse cōmisi. Sed ubi tā æquū iudicē inuenies? Is qui nullius nō uxore cōcupiscit, & satis iustas causas putat amādi, quod aliena est, idē uxore suā aspici non nult: & fidei acerrimus exactor, est perfidus: & mēdacia persequitur, ipse periurus: & litē sibi inferri egerrimè calūniator patitur. Pudicitia seruulorū suorū attētari nō nult, qui nō pepercit suę.

CA. XXVIII.

Aliena uitia in oculis habemus, à tergo nostra sunt. Inde est, quod tēpestiua filij cōuiuia pater de terrior filio castigat. Nihil alienę luxurię ignoscit, qui nihil suę negauit: & homicidæ tyrānus irascitur: & punit furta sacrilegus. Magna pars hominū est, quæ nō peccatis irascitur, sed peccantibus. Faciet nos moderatiores respectus nostri, si cōsulerimus nos: Nūquid & ipsi aliquid tale cōmisimus? Nūquid sic errauimus? Expedi ne nobis ista damnare? Maximū remediū est irę, mora. Hoc ab illa pete initio, nō ut ignoscat, sed ut iudicet: desinet, si expectat: nec uniuersam illā tentabis tollere, graues habet impetus primos: tota uincetur, dum partibus carpitur.

Tempestiua cōuiuia, ut Cicero pro Archia, in malam partem accipit.

Ex his q̃ nos offendūt, alia renūciātur nobis, alia ipsi audimus aut uidemus. His q̃ narrata sunt, nō debemus citò credere. Multi emētiūtur, ut decipiāt; multi, q̃a decepti sunt. Alius criminatiōe

CAP. XXIX.

x 4 gratiam

al. doluisse. gratiā captat, & fingit iniuriā, ut uideatur diluisse factā. Est aliquis malignus, & qui amicitias co-
herētes diducere uelit. Est suspicax, & qui spectare ludos cupiat, & ex longinquo tutoq; specule-
tur, quos collisit. De paruula summa iudicatur, tibi res sine teste pbaretur, testis sine iure iurā-
do nō ualeret: utriq; parti dares actionē, dares tēpus, nec semel audires. Magis enim ueritas elu-
cet, quō sēpius ad manū uenit. Amicū cōdemnas de prēsentibus, antequā audias, antequā inter-
roges. Illi, antequā aut accusatorē suū nosse liceat, aut crimē irasceris. Iam enim iam quid utrinq;
diceretur, audisti. Hic ipse qui ad te detulit, desinet dicere, si pbare debuerit. Nō est, inquit, quōd
me protrahas. Ego productus negabo. Alioqui nihil unquā tibi dicam. Eodem tempore & insti-
gat, & ipse se certamini & pugnā subtrahit. Qui dicere tibi nisi clām nō uult, penē nō dicit. Quid
est iniquius, quā secretō credere, palām irasci?

CAP. XXX. Quorundā ipsi testes sumus. In his naturā excutiemus, uolūtātēq; facientiū. Puer est, ætati do-
netur: nescit, an peccet. Pater est: aut tantū profuit, ut illi donanda iniuria eius sit: aut fortassis i-
Vide castiga- psum hoc meritum eius est, quo offendimur. Mulier est: errat. Iustus est: necessitati quis nisi ini-
tiones. quus succēset? Læsus est: nō est iniuria, pati quod prior feceris. Iudex est: plus illius credas sentē-
tiæ, quā tuæ. Rex est: si nocentem punit, cede iulticiæ: si innocentem, cede fortunæ. Mutū ani-
mal est, aut simile muto: imitaris illud, si irasceris. Morbus est, aut calamitas: leuius trāsiliet susti-
nentē. Deus est: tā perdis operā cū illi irasceris, quā cū illum alteri precaris iratū. Bonus uir est,
qui iniuriā fecit: noli credere. Malus: noli mirari. Dabit pēnas alteri quas debet tibi: & iā sibi de-
dit, qui peccauit. Duo sunt, ut dixi, quæ iracundiā cōcitant. Primū, si iniuriā uidemur accepisse:
de hoc satis dictū est. deinde, si iniquē accepisse: de hoc dicendū est. Iniqua quædā iudicāt ho-
mines, quia pati non debuerint: quædam, quia nō sperauerint: indigna putamus, quæ inopinata
sunt. Itaq; maximē cōmouent, quæ contra spem expectationemq; euenerunt. Nec aliud est, quæ-
re in domesticis minima offendant: in amicis iniuriam uocemus negligentiam.

CAP. XXXI. Quomodo ergo, inquit, inimicorū nos iniuriæ mouēt? quia non expectauimus illas, aut certē
nō tātas. Hoc efficit amor nostri nimius: inuiolatos nos etiā inimicis iudicamus esse debere. Re-
gis quisq; intra se animū habet, ut licentiā sibi dari uelit in alterū, in se nolit. Aut ignorātia nos i-
taq; rerū, aut insolētia iracūdos facit. Ignorātia. Quid enim mirū est, malos mala facinora edere?
Quid noni est, si inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, seruus peccat? Turpissimā aiebat
Fabius imperatori excusationē esse, Nō putauī. Ego turpissimā homini puto. Omnia puta. Expe-
al. infidos ami- cta, & in bonis morib. aliquid existeret asperius. Fert humana natura & insidiosos animos, fert in-
cos. gratos, fert cupidos, fert impios. Cū de morib. unius iudicabis, de publicis cogita. Vbi maximē
gaudebis, maximē metues. Vbi trāquilla tibi omnia uidētur, ibi nocitura nō desunt, sed quiescūt. B
Sēper futuriū aliquid qd te offendat, existima. Gubernator nūquā ira totos sinus explicuit secu-
rus, ut nō expediret ad contrahendū armamēta disponderet. Illud ante oīa cogita, scdā esse & exe-
crabilē uim nocēdi, & alienissimā homini, cuius beneficio etiā sēua māluefuit. Aspice elephāto-
rū iugo colla submissa, taurorū pueris pariter ac sceminis persultātib. terga impunē calcata, & re-
pētes inter pocula sinusq; innoxio lapsu dracones, & intra domū urforū leonūq; ora placida tra-

al. mores. ctantibus, adulātesq; domino feras. Pudebit, cū animalib. permutasse & mētes? Nefas est nocero
patrię: ergo ciui quoq;. Nā hic pars patrię est. Sanctę partes sunt, si uniuersum uenerabile est: er-
go & homini. Nā hic in maiore tibi urbe ciuis est. Quid si nocere uelint manus pedib; manibus
oculi? Ut omnia inter se mēbra cōfentiūt, quia singula seruari, totius interest: ita homines singu-
lis parcēt, quia ad cōrū geniti sumus. Salua autē esse societas nisi amore & custodia partiū nō po-
test. Ne uiperas qdē & natrices, & si qua inorsu aut ictu nocēt, & effugeremus, si ut reliqua mālue-

al. affligere- mus. facere possemus, aut efficere, ne nobis alijs uel piculo essent. Ergo ne homini quidē nocebimus,
qā peccauit, sed ne peccet. Ne unquā ad prēteritū, sed ad futurū pēna referetur. Nō .n. irascitur,
sed cauet. Nā si puniendū est, cuicunq; prauum maleficūq; ingeniū est, pēna neminē excipiet.

CA. XXXII. At enim ira habet aliquā uoluptatē: & dulce est, dolorē reddere. Minimē. Nō enim ut in benefi-
cijs honestū est, merita meritis repēfare: ita iniurias iniurijs. Illic, uinci turpe est: hic, uincere. In-
humanū uerbū est, & quidē pro iusto receptū, Ultio: & à cōtumelia nō differt nisi ordine. Qui do-
lorē regerit, tantum excusatus peccat. M. Catonē in balneo quidā percussit imprudens. Quis e-
nim illi sciens faceret iniuriam? Postea satisfaciendi Cato: Non memini, inquit, percussum me.
Melius putauit, non agnoscere, quā uindicare. Nihil, inquis, illi post tantam petulantia mālū fa-
ctum est? Imō multū boni: cōcepit Catonē nosse. Magni animi est, iniurias despicere. Ultionis con-
tumeliosissimū genus est, nō esse uisum dignū, ex quo peteretur ultio. Multi leues iniurias altius
sibi demisere dū uindicant. Ille magnus & nobilis est, qui more magnæ feræ latratus minutorū
al. obaudit. tanū securus & exaudit. Minus, inquit, contemnemur, si uindicauerimus iniuriā, si tanquā ad re-
medium sine ira ueniamus: non quasi dulce sit uindicari, sed quasi utile.

CA. XXXIII. Sæpe autem satius fuit dissimulare, quā ulcisci. Potentiorum iniuriæ hilari uultu, non pa-
tienter tantū ferendæ sunt. Facient iterum, si se fecisse crediderint. Hoc habent pessimum ani-
De dissimulan- mi magna fortuna insolentes, quōd quos læserūt, & oderūt. Notissima uox est eius, qui in cultu
da iniuria. regū consenuerat. Cū illum quidā interrogaret, quomodo rarissimā rem in aula cōsecutus esset,
al. agendo de i- senectutem: Iniurias, inquit, accipiendo, & gratias & agendo. Sæpe adeo iniuriā uindicare nō ex-
pfs. pedit, ut ne fateri quidem expediat. C. Cæsar Pastoris splendoris equitis Romani filium cum in
al. mundiori- custodia habuisset, immundicijs eius, & incultioribus capillis offensus, rogante patre, ut salu-
bus. al. cultio- tem sibi filij concederet, quasi de supplicio eius admonitus, ad mortem duci protinus iussit. Ne
ribus. tamen

A tamen omnia inhumanè faceret aduersum patrē, ad cœnā illū inuitauit eo die. Venit Pastor nihil vultu exprobrāte. Propinquit illi Cæsar heminā uini, & posuit illi custodē. perdurauit miser, non aliter quā si filij sanguinē biberet. Vnguentum & coronas misit, & obseruare iussit an sumeret. Sumpit eo die, quo filiū extulerat, imō quo nō extulerat. lacebat cōuiuā ceteris, & potiones uix honestas natalib. liberorū, podagricus senex hauriebat: cum interim non lachrymas emisit, nec dolorem aliquo signo erumpere passus est. Cœnauit, tanquam pro filio exorasset. Quæris, quare? Habebat alterū. Quid ille Priamus? nō dissimulauit iram, & regis genua cōplexus est? Funeſtam perfusamq; cruore filij manum, ad os suū retulit, & cœnauit, sed tamen sine unguento, sine coronis: & illum hostis sæuissimus multis solatijs, ut cibū caperet, hortatus est, non ut pocula ingentia super caput posito custode siccaret. † Cōtempſisset Romanum patrem, si sibi timuisset: nunc iram cōpescuit pietas. Dignus fuit, cui permetteret à cōuiuio ad ossa filij legenda discedere. Ne hoc quidem permisit: benignus interim & comis adolescens propinationib. senem crebris, ut curā leniretur, lacessebat. Cōtrā ille se lætū, & oblitū quid eo esset actū die, † prædixit. Perierat alter filius, si carnifici conuiuia non placuisset.

al. Cōtempſisset.

al. præstitit.

Ergo ira abstinēdū est, siue par est qui lacesendus est, siue superior, siue inferior. Nam cū pare cōtendere, anceps est: cū superiore, furiosum: cū inferiore, sordidū. Pusilli hominis & miseri est, repetere mordentē, ut mures & fornicæ: ad quas si manū adinueris, ora conuertunt. Imbecilla se lēdi putāt, si tangūtur. Faciet nos mitiores, si cogitauerimus, quod aliquādo nobis profuit ille, cui irascimur, & meritis offensam redemerit. Illud quoq; occurrat, quantū cōmendationis nobis allatura sit clemētiz fama, & quā multos uenia amicos utiles fecerit. Ne irascamur inimicorū & hostiū liberis. Inter Syllanæ crudelitatis exēpla est, quod à R. P. liberos p̄scriptorū submouit. Nihil est iniquius, quā aliquē hæredē paterni odij fieri. Cogitemus, quotiens ad ignoscendum difficiles erimus, an expediat † omnes nobis inexorabiles esse. Quā sæpe ueniam qui negauit, petit: quā sæpe pedibus eius adnolutus est, quem à suis reppulit. Quid est gloriosius, quā iram amicitia mutare? Quos Po. Ro. fideliores habet socios, quā quos habuit pertinacissimos hostes? Quod hodie esset imperiū, nisi salubris prouidentia uictos permiscuisset uictoribus? Irascetur aliquis: tu contrā, beneficijs puoca. Cadit statim similtas ab altera parte deserta, nisi † par nō pugnat. Si utrinq; certabitur ira, cōcurritur. ille est melior, qui prior pedem retulit: uictus est, qui uicit. Percussit te: recede. Referiendo enim, & occasione sepius feriēdi dabis, & excusationē: nō poteris reuelli cū uoles. Nunquā uelit qui quā tam grauiter hostē ferire, ut relinquat manum in uulnere, & se abiectū reuocare non possit. Atqui tale ira telum est, † uix retrahitur.

C. XXXIII.

Adi castigaciones.

al. homines.

al. pariter.

al. ut uix re-
trahatur.

C. A. XXXV.

B Arma nobis expedita prospicimus, gladium commodum & habilem: non uitabimus impetus animi, his graues magis, furiosos & irreuocabiles. Ea demum uelocitas placet, quæ ubi iussa est, uestigium sistit, nec ultra destinata procurrat, & quæ flecti & à cursu ad gradum reduci potest. Aegros scimus neruos esse, ubi inuitis nobis mouentur. Senex, aut infirmi corporis est: qui cum ambulare uult, currit. Animi motus eos putemus sanissimos ualidissimosq; qui nostro arbitrio ibunt, non suo ferentur. Nihil tamen æquē profuit, quā primū intueri deformitatem rei, deinde periculum. Non est uilius affectus facies turbatio, pulcherrima ora fœdauit, toruos uultus ex tranquillissimis reddit. Linquit decor omnis iratos: † & siue amictus illius compositus sit ad legem, trahet uestem, omnemq; curam sui effunder. Si capillorum natura uel arte facientium non informis est habitus, cum animo inhorrescunt, tumescunt uenæ, concutitur crebro spiritu pectus, rabida uocis eruptio colla distendit. Tunc artus trepidi, inquietæ manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intrā putas esse animum, cuius extrā imago tam fœda est? Quāto illi intra pectus terribilior uultus, acrior spiritus est, intensior impetus, rupturus se nisi eruperit? Quales sunt hostium uel ferarum cæde madentium, aut ad cædem euntium aspectus, qualia poetæ inferna monstra finxere, succincta serpentibus, & igneo flatu, quales ad bella excitanda, discordiamq; in populos diuidendam, pacemq; lacerandam teterrimæ inferū exeunt Furie: talem nobis iram figuremus, flamma lumina ardentia, sibilo mugituq; & gemitu & stridore, & si qua his inuisior uox est, perstreptentem, tela manu utrāq; quatientem: neq; enim illi regere se, cura est: toruam, cruentāq; & cicatricosam, & uerberibus suis liuidam: incessu uestano † effusam, multa caligine incurſitantem, uastantem, fugantemq;: & omnium odio laborantē, sui maxime: si aliter nocere nō possit, terras, maria, cœlum ruere cupientem, infestā pariter, inuisamq;. Vel, si uidetur, qualis apud uates nostros est:

al. etiā amictus.

al. retrahet.

al. sua sanie offusam.

Sanguineum quatens dextra † læuāq; flagellum:

al. Bellona.

Aut scissa gaudens uadit discordia palla.

aut si qua magis dira facies excogitari diri affectus potest.

Quibusdam, ut ait Sestius, iratis profuit aspexisse speculū: perturbauit illos tanta mutatio sui, uelut in rem præſentē adducti non agnouerūt se: & quantulū ex uera deformitate imago illa speculo repperussa reddebat: animus si ostendi, & si in ulla materia perlucere posset, intuentes nos cōfunderet, ater, maculosusq;, æstuās, & distortus, & tumidus. Nūc quoq; tanta deformitas eius est, per ossa carnesq;, & tot impedimenta effluens. Quid si nudus ostenderetur? Speculo quidē neminem deterritum ab ira credo. Quid ergo? qui ad speculum uenerat, ut se mutaret, iam mutauerat. Iratis quidem nulla est formosior effigies, quā atrox & horrida, qualesq; esse, etiam uidendi uolunt. Magis illud uidendum est, quā multis ira per se nocuerit. Alij nimio feruorē rupere

C. A. XXXVI.

rupere uenas, & sanguinem supra nires elatus clamor egeſſit, & luminum ſuffudit aciem, in oculos uehementius humor egeſſus, & in morbos ægri recidere: nulla celerior ad inſaniam uia eſt. Multi itaq; continauerunt iræ furorem: nec quàm expulerant mentem, unquam receperunt. Aiacem in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egeſtatem ſibi, ruinam domui improcantur: & iracundi ſe negant, non minus quàm inſanire, furioſi. Amiciſſimis hoſtes, uitandique chariſſimis. Legum niſi quæ nocent immemores, ad minima mobiles. Non ſermone, non officio adiri faciles. Omnia per uim gerunt, gladijs & pugnare parati, & incumbere. Maximum enim malum illos cepit, & omnia exuperans uitia. Alia paulatim intrant. Repentina & uniuerſa uis huius eſt: omnes deniq; alios affectus ſibi ſubiicit.

¶ XXXVII. Amorem ardentisſimum uincit. Transfoderunt itaq; armata corpora, & in eorum quos occiderant iacere complexibus. Auariciam durisſimum malum, minimumq; flexibile ira calcauit, adacta opes ſuas ſpargere, & domui, rebusq; in unum collatis injicere ignem. Quid? non ambitioſus magno æſtimata ira proiecit inſignia, honoremq; delatum reppulit? Nullus affectus eſt, in quem non ira dominetur.

Libri I I. De ira ſinis.

ERASMI IN LIBRUM II. DE IRA.

Cap. 10. Vbi iſt! hiccine locus eſt? Alius habebat, uni iſti hoccine iocus eſt? Rodolphus addiunxit, uni iſti hoc omne iocus eſt. Fortè melius, ubi hic ira locus eſt? Nam ſequitur: Aut ridenda omnia, aut flenda ſunt. Nuſquam igitur ira locus.

Cap. 11. Nec hoc ſapientis dici uelim, quòd ferè quoq; telum timeri.] Sic noſtra prior. Quidā habebat, Ne hoc ſapienti malum, quòd ferè quoq; ſapientis telum eſt timeri. Rodolphus annotat: Nec hoc ſerpentē malum, quòd ferè ſapientis quoq; telum eſt timeri. Noſtra minori negotio reſtituetur, addita literula: Nec hoc ſapientis dici uelim, quòd ferè quoq; telum eſt, timeri. Sentit enim, ſeras terrore tutas eſſe: quod negat conuenire ſapienti.

PINCIANI IN EVNDEM.

Cap. 1. Niſi animus, qui tangebatur, aſſenſus eſt.] Quidam codices: niſi animus eis, qui tangebatur, accenſus eſt. Alij: niſi animus eius quibus tangebatur, cetera.

Cap. 7. Quanto turpiores aduocatos habent.] Quidā codices: quanto turpiores aduocatos conſciſcunt. Alius iudicia patris accuſat, quæ mereri ſatis fuit. Alius cum matre conſiſtit.] Hæc uerba in nonnullis exemplaribus deſiderantur. Alioqui ſic, ni fallor, legenda ſuere: Alius iudicio patrem accuſat, quæ demereri ſatis fuit, cetera. Nam & exemplar Facundi & Primitiui, ſatis, non ſatis, legit.

Cap. 11. Nec hoc ſapienti dici uelim, quòd ferè quoq; telum timeri.] Vetus omnis leſio: Nec hoc ſapientiam dici uelim, quòd ferè ſapientis quoq; telum eſt timeri. Sed in hac parte magis ab impreſſa leſione iſto modo emaculetur. Exiſtimo enim legendum: Nec hoc ſapientis dici uelim quòd ferè quoq; telum eſt timeri. Nam uerbuſ, eſt, omnis antiqua leſio agnoſcit.

Aut contra omnia deſpecta, & ſæda, & turpia, ipſo quò timentur, ſunt.] Exemplar Pincianū: At contra omnia deſpecta, ſædaq; turpia, cetera. Exemplar Facundi & Primitiui: At contra omnia deſpecta, ſædaq; & turpia timentur, reliqua deſiderantur.

Pauida ſunt ad leuiſſimos ſtrepitus pectora.] Exemplar diui Franciſci: Pauida ſunt ad leuiſſimos pectora ſonos. Exemplar Facundi & Primitiui: Pauida ſunt ad leuiſſimos tactus pectora. Quid ſi legas, iſtus, potius: quàm, tactus.

Cap. 12. Et oſſa mortifera, & morſus.] Caſtigandum puto, & oſſa mortifera morſu, & infra.

Cap. 17. Nec latronem oportet eſſe, nec prædonem.] Legendū fortè, prædem: non, prædonem. ut ſicuti in uerbis ſequentibus, nec miſericordem nec crudelem, ita & in his duo opponantur contraria.

Cap. 20. Plurimumq; poteſt cōſuetudo: quæ ſi grauis eſt, aliud uitium alit.] Exemplar Facundi & Primitiui: Plurimum poteſt conſuetudo: quæ ſi grauis eſt, aliud initium eſt.

Cap. 23. Et ab ipſo tortus.] Vetus leſio: & ab Hippia tortus. Nota eſt hiſtoria.

Qui cum legiſſet epistolam matris.] Diſſentiūt à Seneca quinq; præſantiſſimi ſcriptores: Curtius lib. 4. Valerius Max. 3. Troguſ 11. Arrianus 2. Plutarchus in Alexandro. Omnes produnt hanc epistolam à Parmenione miſſam, non ab Alexandri matre.

Hoc ergo magis in Alexandro laudo.] Exemplar Facundi & Primitiui: Hoc ego magis in Alexandro laudo. Exemplar Pincianum, & item meum caſtigatius: Hoc eo magis, cetera.

Quo maior autem moderatio in regibus.] Scribendum puto, rarior: nō, maior. Nam ſi maior legas, inepta erit ſententia. non enim in regibus tantum, ſed in plebeijs hominibus maior moderatio magis laudanda eſt.

Cap. 25. Aut tepidior aqua potui erogata.] Quedam exemplaria: aut tepidior aqua potuero. Alia: aut tepidior aqua potus ero. Alia: aut tepidior aqua potaturo.

Cap. 26. Sic & mutis animalibus, quia nulla iniuriā niſi à conſilio proſecta faciunt.] Exemplaria duo, Franciſcanum & Facundi & Primitiui, hunc locum ſic legunt: ſic & multis animalibus, quæ nullam iniuriā nobis faciunt, quia uelle non poſſunt. Non eſt enim iniuria, niſi à conſilio proſecta.

Cap. 30. Vt illi donanda iniuriā eius ſit.] Omnis antiqua leſio: ut illi etiam iniuria eius ſit. Corrigendū reor: ut illius iam iniuria uis ſit.

Mulier

A Mulier est, erat.] Emendandum arbitror: Mulier est, erat. ut sit sensus: Muliebrem errorem ignoscendū esse. Erat enim mulier: hoc est, sexus in errores proni.

Inhumanum uerbum est, & quidem pro iusto receptum, ultio & talio, non multum differt nisi ordine.] Idem exemplar duorum tantum uerborum locum commutat; hoc pacto: Inhumanum uerbum est, & quidem pro iusto receptum, ultio & talio, multum non differt nisi ordine. Corrigendum reor: Inhumanum uerbum est, & quidem pro iusto receptum ultio: & a contumelia non differt, nisi ordine. Cap. 32.

Si tanquam ad remedium sine ira ueniamus.] Scribe: si tanquam ad remedium uenimus, sine ira ueniamus. ex uetere lectione.

Ad quas si manum admoueris, ora conuertunt.] Exemplar Facundi & Primitiui: quas si manu amoueris, ora conuertunt. & paulo ante dictio, ut, superfluit, ex exemplari Franciscano, in quo legitur: Mures & formice, reliqua. Sed considerandum, an ordine uerborum erratum sit. Fortē enim Seneca sic scriptum reliquit: Imbecilla se ladi putant, si tangantur, ut mures & formice: quas si manu amoueris, ora conuertunt. Aut sic: ad quas si manum admoueris, ora conuertunt. Posset etiam aliter legi: Mures formicæq; si manu amoueris, ora conuertunt. Imbecilla se ladi putant, si tanguntur. Nam & in exemplari Facundi & Primitiui prepositio, ad, non habetur. Sic enim præfert: Mures & formicæ: quas si manu amoueris, ora conuertunt. Cap. 34.

LVCII ANNAEI SENECAE DE IRA AD
NOVATVM LIBER III.

Quod maxime desiderasti, Nouate, nunc facere tentabimus, iram excidere animis, aut certe refrænare, & impetus eius inhibere. Id aliquando palam aperteq; faciendū est, ubi minor uis mali patitur: aliquando ex occulto, ubi nimium ardet, omniq; impedimento exasperatur & crescit. Refert, quantas uires, quamq; integras habeat. Vtrum ne uerberanda & agēda sit, an cedere ei debeamus, dum tempestas prima desceat, ne remedia ipsa secum ferat. Consilium pro moribus cuiusq; capiendum erit. Quosdam enim preces uincunt: quidam insultant, instantq; submissis. Quosdam terrendo placabimus: alios obiurgatio, alios confessio, alios pudor cœpto deiecit: alios mora, lentum præcipitis mali remedium, ad quod nouissime descendendū est. Cæteri enim affectus dilationem recipiunt, & curari tardius possunt. Huius incitata, & seipsam rapiens uiolentia, non paulatim procedit, sed dum incipit, tota est. Nec aliorum more uitio rum sollicitat animos, sed abducit: & impotentes sui, cupidosq; uel communis mali, exagitat. Nec in ea tantum, in quæ destinauit, sed in occurrentia obiter furit. Cætera uitia impellunt CAP. I.

B animos: ira præcipitat. Cæteris etiam si resistere contra affectus suos non licet, at certe affectibus ipsis licet stare: hæc non secus quam fulmina procellæq;, & si qua alia irreuocabilia sunt, quia non eunt, sed cadunt, uim suam magis ac magis tendit. Alia uitia à ratione, hæc à sanitate desciscit. Alia accessus lenes habent, & incrementa fallentia: in ira deiectus etiam animorum est. Nulla itaq; resurgit magis attonita, & in uires suas prona: & siue successit superba, siue frustratur infama, ne repulsa quidem in tedium acta, ubi aduersarium fortuna subduxit, in seipsam morsus suos uertit: nec refert, quantum sit, ex quo surrexit. al. sed casu ruunt.

Ex leuissimis enim in maxima euadit. Nullam transit ætatem: nullū hominum genus excipit. Quædā gentes beneficio egestatis non nouere luxuriam. Quædam, quia exercitæ & uagæ sunt, effugere pigritiam. Quib. incultus mos, agrestis uita est, circūscriptio ignota est, & fraus, & quodcunq; in foro malum nascitur. Nulla gens est, quam non ira instiget, tam inter Graios quam barbaros potens. Non minus perniciose leges metuentibus, quam quib. iura distinguit modus uiriū. Deniq; cætera singulos corripiunt: hic unus affectus est, qui interdū publicè cœcipitur. Nunquā uniuerfus populus unius fœminæ amore flagrauit. Nec in pecuniā aut lucrū tota ciuitas spē suā misit. Ambitio uiritim singulos occupat. Impotentia non est malū publicū. Sæpe in irā uno agmine itū est, uiri, fœminæ, senes, pueri, principes, uulgusq; cōsensere: & tota multitudo paucissimis uerbis cœcitata, ipsum cœcitorē antecessit. Ad arma, protinus, ignesq; discursum est, & indicta finitimis bella, aut gesta cū ciuib. Totē cū stirpe omni erematē domus: & modò eloquio fauorabilior habitus in multo honore, irā suæ cōcionis excepit, in Imperatorē suū legiones pila torserunt. Dissedit plebs tota cū patribus: publicū cōsiliū, senatus, non expectatis delectibus, nec nominato Imperatore, subitos iræ suæ duces legit: ac per tecta urbis, nobiles cōsectatus uiros, supplicium manu sumpsit. Violauit legationes rupto iurē gentiū, rabiesq; infanda ciuitatem tulit: nec datum tēpus quo resideret tumor publicus, sed deducit protinus classes, & oneratae tumultuario milite. Sine more, sine auspicijs populus ductu iræ suæ egressus, fortuita raptaq; pro armis gessit. Deinde magna clade temeritatem audacis iræ luit. CAP. II.

Hic barbaris fortē ruētib. in bella exitus est, cū mobiles animos species iniuriæ perculit: aguntur statim: & quā dolor traxit, ruinæ modo regionib. incidūt incōpositi, interriti, incauti, pericula appetētes sua, gaudēt feriri, & instare ferro, & tela corpore urgere, & per suū uulnus exire. Non est, inquis, dubiū, quin magna ista & pestifera sit uis. Ideo quēadmodū sanari debeat, mōstra. Atqui, ut in prioribus libris dixi, stat Aristoteles defensor iræ, & uetat illā nobis execari. Calcar, ait, esse uirtutis: hac erepta, inermem animum & ad conatus magnos pigrū, inertemq; fieri. Necessarium est itaq; fœditatem eius, ac feritatem coarguere, & ante oculos ponere, quantum mōstri sit, homo in hominem furens: quantoq; imperu ruat, non sine perniciē sua perniciosus, & ea depri- CAP. III.

mens, quæ mergi nisi cum mergente non possunt. Quid ergo? sanum hunc aliquis uocat, qui uelut tempestate correptus non it, sed agitur, & furenti malo seruit: nec mandat ultionem suam, sed ipse eius exactor, animo simul ac manu sæuit, charissimorum, eorumque quos mox amissos fleturus est carnifex? Hunc aliquis affectum uirtuti, adiutorem comitemque dat: cōsilia, sine quibus uirtus gerit nihil, obturbantem? Caducæ sinistraeque sunt uires, & in malum suum ualidæ, in quas ægrum morbus & accessio erexit. Non est ergo, quod me putes tempus in superuacuis cōsumere, quod iram, quasi dubiæ apud homines opinionis sit, infamem: cum aliquis sit, & quidem de illustribus philosophis, qui illi indicat operas, & tanquā utilem ac spiritus subministrantē in prælia, in actus rerum, ad omne quodcunque calore aliquo gerendū est, uocet. Ne quem fallat, tanquā aliquo tempore, aliquo loco profutura, ostendenda est rabies eius effrænata & attonita: apparatusque illi reddendus est suus, eculei & fidiculæ, & ergastula & cruces, & circumdati defixis corporibus ignes, & cadauera quoque trahens uncus, uaria uinculorum genera, uaria pœnarum, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, & bestiarum immanium caueæ. Inter hæc instrumenta collocetur ira, dirum quiddam atque horridum stridens, omnibus per quæ furit tetrior. Ut de cæteris dubiū sit, nulli certē affectui peior est uultus, quem in prioribus libris descripsimus, asperū & acrem, & nunc subito retrorsum sanguine fugato, pallentem, nunc in os omni calore ac spiritu uerso, subrubicundum, & similem cruento, uenis tumentibus, oculis nunc trepidis & exilientibus, nunc in uno obtutu defixis & hærentibus.

CAP. III. Adjice dentium inter se arietatorum, & aliquem esse cupientium, non alium sonum, quàm est apris, tela sua attritu acuentibus. Adjice articulorum crepitum, cum se ipsæ manus frangunt, & pulsatu sæpius pectus, anhelitus crebros, tractosque altius gemitus, instabile corpus, incerta uerba subitis exclamationibus, trementia labra, interdumque compressa, & dirum quiddam exhibantia. Ferarum, mehercules, siue illas fames exagitat, siue infixum uisceribus ferrum, minus tetra facies est, etiam cum uenatorem suum semianimes morsu ultimo petunt, quàm hominis ira flagrantis. Age, si exaudire uoces ac minas uacet, qualia excarnificati animi uerba sunt: non ne reuocare se quisque ab ira uolet, cum intellexerit illam à suo primū malo incipere? Non uis ergo admonere eos, qui iram summa potentia exercent, & argumentum uiriū existimant, & in magnis magnæ fortunæ bonis ponunt paratam ultionem, quàm non sit potens, imò nec liber quidem dici possit, iræ suæ captus? Non uis admonere, quo diligētior quisque sit, ut ipse se circumspiciat, alia animi mala ad pessimos quosque pertinere, iracundiam etiam eruditis hominibus, & in alia sanis, irreperere: adeo ut quidam simplicitatis indicium iracundiam dicant, & uulgò credatur facilis quisque huic obnoxius?

CAP. V. Quorsus, inquis, hoc pertinet? Ut nemo se iudicet tutum ab illa: cum lentos quoque natura & placidos in sæuiciam ac uiolentiam euocet. Quemadmodum aduersus pestilentiam nihil prodest firmitas corporis, & diligens ualitudinis cura: promiscuè enim imbecilla robustaque inuadit: ita ab ira tam inquietis moribus periculum est quàm cōpositis & remissis, quibus eo turpius ac periculosior est, quod plus in illis mutat. Sed cum primum sit, non irasci: secundum, retinere: tertium, alienæ iræ mederi: dicam primum, quemadmodum in iram non incidamus: deinde, quemadmodum ab illa libereimur: nouissimè, quemadmodum irascentem retineamus placeamusque, & ad sanitatem reducamus. Ne irascamur, præstabis, si omnia uitia iræ nobis subinde proposuerimus, & illam bene æstimauerimus. Accusanda est apud nos, damnanda: perscrutanda eius mala, & in medium protrahenda sunt: ut qualis sit, appareat, comparanda cum pessimis est. Auaricia acquirit, & contrahit, quo aliquis melior utatur: ira incēdit. Paucis gratuita est. Iracundus dominus quosdam in fugam seruos egit, quosdam in mortem: quanto plus irascendo, quàm id erat propter quod irascebatur, amisit. Ira patri luctum, marito diuortium attulit, magistratui odium, candidato repulsam. Peior est etiam, quàm luxuria: quoniā illa sua uoluptate fruitur, hæc alieno dolore. Vincit malignitatem & inuidiam. Illæ enim infelicem fieri uolunt: hæc facere. Illæ fortuitis malis delectantur: hæc non potest expectare fortunam. Nocere ei quem odit, non noceri uult. Nihil est simultatibus grāuius: has ira conciliat. Nihil est bello funestius: in hoc potentium ira prorumpit. Cæterum etiam illa plebeia iræ & priuata, inerme, & sine uiribus bellū est. Præterea ira, ut seponamus quæ mox secutura sunt damna, insidias, perpetuam ex certaminibus mutuis sollicitudinem, dat pœnas dum exigit. Naturam hominis uitiat: illa in amorem hortatur, hæc in odium. Illa prodesse iubet, hæc nocere. Adjice, quod cum indignatio à nimio sui suspectu ueniat, & animosa uideatur, pusilla est & angusta. Nemo enim non eo à quo se contemptum iudicat, minor est. At ille ingens animus, & uerus æstimator sui, non uindictæ iniuriā, quia non sentit. Ut tela à duro resiliunt, cum dolore cadentis solida feriuntur: ita nulla magnum animi iniuria ad sensum sui abducit, fragilior eo quod petit. Quāto pulchrius, uelut nulli penetrabilem telo, omnes iniurias contumeliasque respuere. Ultio, doloris cōfessio est. Non est magnus animus, quem incuruat iniuria. Aut potentior te aut imbecillior læsit. Si imbecillior, parce illi: si potentior, tibi.

CAP. VI. Nullum est argumētum magnitudinis certius, quàm nihil posse, quo instigeris, accidere. Pars superior mundi & ordinatior, ac propinqua sideribus, nec in nubem cogitur, nec in tempestatibus impellitur, nec uersatur in turbinem: omni tumultu caret, inferiora fulmināt. Eodem modo sublimis animus, quietus semper, & in statione tranquilla collocatus, intra se premens, quibus irā cōtrahitur,

A trahitur, modestus & uenerabilis est & compositus: quorum nihil inuenies in irato. Quis enim traditus dolori & furens non primam reiecit uerecundiam? Quis impetu turbidus, & in aliquē ruens, non quicquid in se uerecundi habuit, abiecit? Cui officiorum numerus aut ordo constitit incitato? Quis linguæ temperauit? Quis ullam partē corporis tenuit? Quis se tegere potuit? In immensum proderit nobis illud Democriti salutare præceptum, quo monstratur tranquillitas, si neque priuatum, neque publicè multa, aut maiora uiribus nostris egerimus. Nunquam tam feliciter in multa discurrenti negocia dies transsit, ut non aut ex homine, aut ex re offensa nascatur, quæ animum in iras paret. Quemadmodum per frequentia urbis loca properanti in multos incurritandum est, & alicubi labi necesse est, alicubi retineri, alicubi respergi: ita in hoc uitæ actu dissipato & uago multa impedimenta, multæ querelæ incidunt. Alius spem nostrā fefellit, alius distulit, alius interceptit. Non ex destinato proposita fluxerunt. Nulli fortuna tam dedita est, ut multa tentanti ubique respondeat. Sequitur ergo, ut is cui contrā quam proposuerat, aliqua cesserunt, impatiens hominum rerumque sit: ex leuissimis causis irascatur, nunc personæ, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunæ, nunc sibi. Itaque ut quietus possit esse animus, non est iactandus, nec multarum, ut dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, supraque uires appetitarum. Facile est, leuia aptare ceruicibus, & in hanc aut in illam partem transferre sine lapſu. At quæ alienis in nos manibus imposita, ægrè sustinemus, uicti in proximos effundimus, & dum itamus sub sarcina, impares oneri uacillamus.

Idem accidere in rebus ciuilibus ac domesticis, scias. Negociâ expedita & habilia sequuntur **CAP. VII.** actorem: ingentia, & supra mensuram agentis, nec dant se facili, & si occupata sunt, premunt atque adducunt administrantem, tenerique iam uisa, cum ipso cadunt. Itaque fit, ut frequenter irrita sit eius uoluntas, qui non quæ facilia sunt, aggreditur, sed uult facilia esse, quæ aggressus est. Quotiens aliquid conaberis, te simul & ea quæ paras, quibusque pararis, ipse metire. Faciet enim te asperum poenitentia operis infecti. Hic interest, utrum quis feruidi sit ingenij, an frigidi, aut humilis. Generoso repulsa iram exprimet, languido inertique tristitiam. Ergo actiones nostræ nec prauæ sint, nec audaces, nec improbæ. In uicinū spes exeat. Nihil conemur, quod mox adepti quoque successisse miremur. Demus operam, ne accipiamus iniuriam quā ferre nescimus. Cum placidus, & facillimo & minimè anxio, morosoque uiuendum est. Sumuntur à conuersantibus mores.

Et ut quædam incontactos à corpore uitia transiliunt, ita animus mala sua proximis tradit. **al. abducunt.** Ebriosus conuictores in amore uini traxit. Impudicorum coetus fortem quoque & silicem uirum emollit. Auaricia in proximos uirus suum transtulit. Eadem ex diuerso ratio uirtutum est, **al. ad contactum corporis.**

B ut omne quod secum habent, mitigent. Nec tam ualitudini profuit utilis regio & salubrius coelum, quàm animis parum firmis in turba meliorum uersari. Quæ res quantum possit, intelliges, si uideris feras quoque conuictu nostro mansuescere, nullique immani bestię uim suam permanere, si hominis contubernium diu passa est. Retunditur omnis asperitas, paulatimque inter placida dediscitur.

Accedit huc, quòd non tantùm exemplo melior fit, qui cum quietis hominibus uiuit, sed quòd **CAP. VIII.** causas irascendi non inuenit, nec uitium suum exercet. Fugere itaque debet omne quos iraturos iracundiam sciet. Qui sunt, inquit, isti? Multi ex uarijs causis idem facturi. Offendet te superbus contemptu, diues contumelia, petulans iniuria, liuidus malignitate, pugnax contentione, uentosus & mendax uanitate. Non feras à suspicioso timeri, à pertinace uinci, à delicato fastidiri. Elige simplices, faciles, moderatos, qui iram tuam non euocent, sed ferant. Magis adhuc proderunt submissi & humani, & dulces, non tamen usque in adulationem. Nam iracundos nimia assentatio offendit. Erat certè amicus noster, uir bonus, sed iræ paratioris, cui non magis erat tutum blandiri quàm maledicere. Cælium oratorem fuisse iracundissimum constat. Cū quo, ut aiunt, coenabat in cubiculo lectæ patientiæ cliens: sed difficile erat illi in crapulam coniecto, rixam eius cum quo edebat, effugere. Optimum iudicauit quicquid dixisset sequi, & secūdas agere. Non tulit Cælius assentientem, sed exclamauit: Dic aliquid contrā, ut duo simus. Sed ille quoque quòd non irasceretur iratus, citò sine aduersario desit. Eligamus ergo uel hos potius, si consocij nobis iracundiæ sumus, qui uultum nostrum ac sermonem sequantur. Facient quidem nos delicatos, & in malam consuetudinem inducent, nihil contra uoluntatem audiendi: sed proderit uitio interuallum & quietem dare. Difficilis quoque & indomiti natura, blandientem ferret. Nihil asperum tetrumque palpati est. Quotiens disputatio longior & pugnacior erit, in prima resistamus, antequam robur accipiat. Alit se ipsam contentio, demissos altius tenet. Facilius est se à certamine abstinere, quàm abducere.

Studia quoque grauiora iracundis obmittenda sunt, aut certè citra lassitudinem exercenda: & **CAP. IX.** animus non inter plura uersandus, sed artibus amœnis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, & historia fabulis detineat: mollius delicatiusque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyra componebat. Quis autem ignorat, lituos & tubas concitamenta esse, sicut quosdam cantus blandimenta, quibus mens resoluatur? Confusis oculis profunt uirentia, & quibusdam coloribus infirma acies acquiescit, quorundam splendore præstringitur: sic mētes ægras studia læta permulcent. Forum, aduocationes, iudicia, fugere debemus, & omnia quæ exulcerant uitium, & quæ cauere lassitudinem corporis. Consumit enim, quicquid in nobis mite placidumque est, & acria concitat. Ideo quibus stomachus suspectus est, processuri ad res agendas maioris negocij,

Seneca,

y

bilem

bilem cibo temperent, quem maximè mouet fatigatio: siue quia calorè inedia compellit, & nocet sanguini, cursumq; eius, uenis laborantib. sistit: siue quia corpus attenuatum & infirmū incūbit animo. Certè ob eandem causam iracundiores sunt ualitudine aut ætate fessi. Fames quoq; & sitis ex eisdem causis uitanda est: exasperat enim & incendit animos.

CAP. X.

Vetus dictum est, A' lasso rixam queri. Equè aut & ab esuri ente, & à sitiente, & ab omni homine quem aliqua res urit. Nam ut ulcera ad leuem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condoleſcunt: ita animus affectus, minimis offenditur, adeò ut quosdam salutatio, epistola, oratio, & interrogatio, ad litem euocent. Nunquam sine querela, ægra tanguntur. Optimum est itaque, ad primū mali sensum, mederi sibi: tum uerbis quoq; suis minimum libertatis dare, & inhibere impetum. Facile est autem, affectus suos cum primū oriuntur, reprehendere. Morbum signa præcurrunt. Quemadmodum tempestatis ac pluuie ante ipsas notæ ueniunt: ita iræ, amoris, omniumq; istarum procellarum animos uexantium sunt quædam † prænuncia. Qui comitiali uitio solent corripī, iam aduentare ualitudinem intelligūt, si calor summa deferūt, & incertum lumen neruorūq; trepidatio est, si memoria sublabitur, caputq; uersatur. Solitis itaq; remedijs incipientē casum occupant, & odore gustūq; quicquid est quod alienat animos, repellitur: aut fomētis contra frigus rigoremq; pugnatur: aut si parū medicina profecit, uitauerūt turbam, & sine testis ceciderunt. Proderit morbum suum nosse, & uires eius antequā spicientur, opprimere. Videamus quid sit, quod nos maximè concitet. Alium uerborum, alium rerum contumeliæ mouent. Hic uult nobilitati suæ, hic formæ suæ parci. Ille elegātissimus haberi cupit, ille doctissimus. Hic superbiæ impatiens est, hic contumaciæ. Ille seruos non putat dignos quibus irascatur: hic intra domum sæuus est, foris mitis. Ille rogari, inuidiam iudicat: hic, non rogari, contumeliam. Non pines ab eadem parte feriuntur.

CAP. XI.

Scire itaq; oportet, quid in te imbecillum sit, ut id maximè protegas. Non expedit omnia uidere, omnia audire, multę nos iniuriæ tranſeant: ex quibus plerasque non accipit, qui nescit. Nō uis esse iracundus: ne sis curiosus. Qui inquit quid in se dictum sit, qui malignos sermones etiam si secretò habiti sint, eruit, seipſe inquietat. Quædam interpretatio eò perducit, ut uideantur iniuriæ. Itaq; alia differenda sunt, alia deridenda, alia donanda. Circumscribenda multis modis ira est. Pleraq; in lusum iocumq; uertantur. Socratē aiunt, colapho percussum nihil amplius dixisse, quā molestum esse, quod nescirent homines qñ cum galea prodire deberent. Nō quæ admodū facta sit iniuria refert, sed quæadmodum lata. Nec uideo quare difficilis sit moderatio, cum scia tyrannos quoq; † tumida & fortunata licentia, ingenitam familiaremq; sibi sæuitiā repressisse. Pisistratum certè Atheniensium tyrannum memorię proditur, cū multa in crudelitate eius ebrius conuiuia dixisset, nec deessent qui uellent manus ei cōmodare, & alius hinc, alius illinc faces subderent, placido animo tulisse, & hoc iritantibus respondisse, non magis illi se succōsere, quā si quis obligatis oculis in se incurrisset. Magna pars querelas manu fecit, aut falsa suspicando, aut leuia aggrauando.

CAP. XII.

Sæpe ad nos ira uenit, sæpius nos ad illam: quæ nūquam accersenda est: etiam cū incidit, reijciatur. Nemo dicit sibi: Hoc propter quod irascor, aut feci, aut fecisse potui. Nemo animū facientis, sed ipsum æstimat factum. Atqui ille intuentus est, an uoluerit, an inciderit: coactus sit; an deceptus: odium secutus sit, an præmium: sibi morem gesserit, an manum alteri commodauerit. aliquid peccantis ætas facit, aliquid fortuna: ut † ferre aut pati, aut humanum, aut humile sit. Eo loco nos constituamus, quo ille est cui irascimur. Nunc facit iracundos iniqua nostri æstimatio: & quæ facere uellemus, pati nolumus. Nemo se differt. Atqui maximū remediū iræ, dilatio est: ut primus eius feruor relanguescat, & caligo quæ premit mentem, aut residat, aut minus densa sit. Quædam ex his quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantum dies molliet: quædā ex toto euanescent. Si in hoc erit petita aduocatio, apparebit iudiciū esse, non irā. Quicquid uoles quale sit scire, tēpori trade. Nihil diligenter in † ductu cernitur. Nō potuit impetrare Plato à se tempus, cū seruo suo irasceretur, sed ponere illū statim tunicā, & præbere scapulas uerberib. iussit, sua manu ipse percussurus. Postquā intellexit irasci se, sicut sustulerat manū suspēsam detinebat, & stabat percussuro similis. Interrogatus deinde ab amico, qui fortè interuenerat, quid ageret? Exigo, inquit, pœnas ab homine iracundo: uelut stupens, gestum illum sæuituro deformē, sapienti uiro seruabat, oblitus iam serui: quia alium quē potius castigaret, inuenerat. Iraq; abstulit sibi in suos potestatē, & ob peccatum quoddā cōmotior: Tu, inquit, Speusippe seruulum istum uerberibus obiurga, nam ego irascor: ob hoc nō cedit, propter quod alius cecidisset. Irascor, inquit: plus faciā quā oportet. Libentius faciā. Non sit iste seruus in eius potestate, qui in sua non est. Aliquis uult irato committi ultionem, cū Plato sibi ipſe imperium abrogauerit? Nihil tibi liceat, dum irasceris. Quare? quia uis omnia licere. Pugna tecum ipſe. Si iram uincere non potes, illa te incipit uincere. Si absconditur, si illi exitus non datur, signa eius obruamus: & illam, quantū fieri potest, occultam secretamq; teneamus.

CAP. XIII.

Cum magna id nostra molestia fiet. Cupit exilire & incendere oculos, & mutare faciē: sed si eminere illi extra nos licuit, supra nos est. In imo pectoris secessu recōdatur, feraturq;, nō ferat. Imò in contrariū omnia eius indicia flectamus. Vultus remittatur, uox lenior sit, gradus lētor: paulatim cum exteriorib. interiora formēntur. In Socrate iræ signum erat, uocē submittere, loqui parcius. Apparebat tūc illū sibi obstare. Deprehēdebatur itaq; à familiarib. & coarguebatur.

Nec

A Nec erat illi exprobratio latitantis iræ ingrata. Quid ni gauderet, quod iram suam multi intelligerent, nemo sentiret? Sensisset autem, nisi ius amicis obiurgandi se dedisset, sicut ipse sibi in amicos sumpserat. Quanto magis hoc nobis faciendum est. Rogemus amicissimum quemq; ut tunc maximè aduersus nos libertate utatur, cum minimè illam pati poterimus: nec assentiat iræ nostræ: contra nos potens malum, & apud nos gratiosum, dum conspiciamus, dum nostri sumus, aduocemus. Qui uinum malè ferunt, & ebrietatis suæ temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant suis, ut è conuiuio auferantur.

Intemperantiam in morbo suam experti, parère sibi in aduersa ualitudine uetant. Optimum est, notis uitij impedimenta prospicere, & ante omnia ita cõponere animum, ut & grauissimis rebus subitisq; concussus iram aut non sentiat, aut magnitudinem inopinatæ iniuriæ exortam in aluū retrahat, nec dolorem suum profiteatur. Id fieri posse apparebit, si pauca ex ingenti turba exēpla protulero: ex quibus utrumq; discere licet, quantū mali habeat ira, ubi hominū præpotētum potestate tota utitur, quantū sibi imperare possit, ubi metu maiore cõpressa est. Cambysem regē nimis deditum uino, Præxaspes unus ex charissimis monebat, ut parcius biberet: turpem esse dicens ebrietatē in rege, quē oculi omnium, auresq; sequeretur. Ad hoc ille: Vt scias, inquit, quemadmodū nunquā excidam mihi, approbabo iam, & oculos post uinū in officio esse, & manus. Bibit deinde liberalius quàm aliās, capacioreb. cyphis: & iam grauis, & uinolentus, obiurgatoris sui filium procedere ultra limen iubet, alleuataq; super caput sinistra manu stare. Tunc intendit arcū, & ipsum cor adolefcētis (id enim se petere dixerat) figit, recisoq; pectore hærens in ipso corde spiculū ostendit: ac respiciens patrē, an satis certā haberet manū, interrogauit. At ille negauit Apollinem potuisse certius dimittere. Dñ illud malè perdant, animo magis quàm cõditione mancipiū. Eius rei laudator fuit, cuius nimis erat spectatorem fuisse. Occasionē blanditiarū putauit, pectus filij in duas partes diductū, & cor sub uulnere palpitans. Controuersiā illi facere de gloria debuit, & reuocare iactum, ut regi libèret in ipso patre certiorē manum ostēdere. O Regē cruentum. O dignum in quē omnium suorum arcus uerterentur. Cū execrati fuimus illum, conuiuia supplicij funeribusq; soluentem, tñ sceleratius telum illud laudatū est, q̃ missum. Videmus quō se pater gerere debuerit, stans super cadauer filij sui, cædemq; illā, cuius & testis fuerat & causa. Id de quo nunc agitur, apparet, iram supprimi posse. Non maledixit regi, nullū emisit ne calamitosi quidē uerbū, cū æquē cor suū quàm filij transfixum uideret. Potest dici merito deuorasse uerba. Nā si quid tanquā iratus dixisset, nihil tanquā pater facere potuisset. Potest, inquā, uideri sapientius se in illo casu gessisse, q̃ cū de potādi modo præciperet: quē satius erat uinū quàm sanguinē bibere, cuius manus poculis occupari pax erat. Accessit itaq; ad numerum eorum, qui magnis cladibus ostenderunt, quanti constarent regum amicis bona consilia.

CAP. XIII.

De Præxaspe
Herodot. li. 3.

B Non dubito, quin Harpagus quoq; tale aliquid regi suo Persarumq; suaserit, quo offensus, liberos illi epulandos apposuit, & subinde quæsit, an placeret conditura. Deinde ut satis illū plenum malis suis uidit, afferri capita illorum iussit, & quō esset acceptus, interrogauit. Non deserunt misero uerba, nō os concurrit. Apud regem, inquit, omnis cœna iucunda est. Quid hac adulatione profecit? ne ad reliquias inuitaretur. Non ueto patrē damnare Regis sui factum, nō ueto quærere dignam tam truci portento pœnam: sed hoc interim intelligo, posse etiam ex ingentibus malis nascentē iram abscondi, & ad uerba cõtraria sibi cogi. Necessaria est ista doloris refrenatio, utiq; hoc sortitis uitæ genus, & ad regiā adhibitis mensam. Sic editur apud illos, sic bibitur, sic respõdetur. Funerib. suis arridendū est. An tātī sit uita, uidebimus. Alia ista quæstio est. Nō consolabitur tam triste ergastulū, non adhortabimur ferre imperia carnificū, ostēdemus in omni seruitute apertam libertati uiam. Si æger animus, & suo uitio miser est, huic miseras finire secū licet. Dicam & illi, qui in regē incidit, sagittis pectora amicorum petentē, & illi cuius domus liberorum uiscerib. patres saturat: Quid gemis demens, quid expectas, ut te aut hostis aliquis per exitiū gentis tuæ uindictet, aut rex à longinquo potens aduolet? Quocūq; respexeris, ibi malorū finis est. Vides illū præcipitē locum? illac ad libertatem descenditur. Vides illud mare, uides illud flumē, illū puteum? Libertas illic in imo sedet. Vides illam arborē, breuem, horridam, infelicem? pendet inde libertas. Vides iugulum tuum, guttur tuum, cor tuū? effugia seruitutis sunt. Nimis mihi operosos exitus monstras, & multum animi ac roboris exigentes. Quæris, quod sit ad libertatem iter? Quælibet in corpore toto uena:

CAP. XV.

CAP. XVI.

Quamdiu quidem nihil tam intolerabile nobis uidetur, ut nos expellat è uita, irā in quocūq; erimus statu, remoueamus. Perniciosa est seruietib. Omnis enim indignatio in tormentū suū proficit, & imperia grauiora sentit, quo contumacius patitur. Sic laqueos fera dum iactat, astringit: sic aues uiscum dum trepidantes excutunt, plūmis omnibus illinunt. Nulli tam arctum est iugum, quod non minus lædat ducentem, quàm repugnantem. Vnum est leuamentum malorū ingentium, pati, & necessitatib. suis obsequi: sed cum utilis sit seruietibus affectuum suorū, & huius præcipuē rabidi atq; effrenis continentia, utilior est regibus. Perierunt omnia, ubi quantum suadet ira, fortuna permittit: nec diu potest, quæ multorum malo exercetur, potentia stare. Periclitantur enim, ubi eos qui separatim gemunt, cõmunis metus iunxit. Plerosq; itaq; modò singuli mactauerunt, modò uniuersi, cum illos conferre in unum iras publicus dolor coegisset. Atqui pleriq; sic iram quasi insigne regum exercuerunt. Sic Darius, qui primus post ablatum Magorum imperium, Persas & magnam partem Oriētis obtinuit. Nam cum bellum Scythis in-

Magorū: quia
apud Persas
Magi, id est sa-
pientes imperā-
bant. uide He-
rodotum.

Seneca.

y 2

dixisset, Orientem cingentibus rogatus ab Obazo nobili sene, ut ex tribus liberis unum in solatiū A patri relinqueret, duorum opera uteretur: plus quā rogabatur pollicitus, omnes se illi dixit remissurum: & † in conspectu parentis abiecit, crudelis futurus, si omnes abduxisset.

al. ociosos.

CAP. XVII.

At quanto Xerxes facilius, qui Pythio, quinque filiorum patri, unius vacationē petenti, quem uellet, eligere permisit: deinde quem elegerat, in partes duas distractum ab utroque: uix latere potuit, & hac uictima lustrauit exercitum. Habuit itaque: quē debuit exitum: uictus, & late longeque fusus, ac stratum ubique ruinam suam cernens, medius inter suorum cadauera incessit. Hæc barbaris regibus feritas in ira fuit: quos nulla eruditio, nullus literarum cultus imbuerat. Dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum, qui Clitum charissimum sibi & unā educatū, inter epulas transfodit manu sua, parum adulantem, & pigre ex Macedone ac libero, in Persicam seruitutem transeuntem. Nam Lysimachum æquē familiarem sibi, leoni obiecit. Nunquid ergo hic Lysimachus, felicitate quadam dentibus leonis elapsus, ob hoc cum ipse regnaret, mitior fuit? Nam Telephorum Rhodium amicum suū decurtatum, cum aures illi nasumque abscidisset, in cauea uelut nouum animal aliquod & inusitatum diū pauit, cum oris detrūcati mutilatūque deformitas humanam faciem perdidisset. Accedebat fames & squalor & illuies corporis, in stercore suo delituti, callosis super hæc genibus manibusque, quas in usum pedū angustiae loci cogeant. Latere uerò attritu exulceratis, nō minus foeda quā terribilis erat forma eius uidentibus. Factusque poena sua monstrum misericordiam quoque amiserat: tamen cum dissimillimus esset homini, quī illa patiebatur, dissimilior erat qui faciebat.

CAP. XVIII.

Vtinam ista scuitia intra peregrina māsisset exempla, nec in Romanos mores cum alijs aduētijs uitijs, suppliciorum irarumque barbariae transissent. M. Mario, cui uicatim populus statuas posuerat, cui thure & uino R. P. supplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus iussit: & quasi toties occideret, quotiens uulnerabat, paulatim & per singulos artus lacerauit. Quis erat huius imperij minister? Quis, nisi Catilina, iam omne facinus manu exercens? sic illū ante bustum Quinti Catuli carpebat, grauisissimi mitissimi uiri cineribus. supra quos uir mali exempli, popularis tñ, & nō tam † immerito quā nimis amatus, per stillicidia sanguinē dabat. Dignus erat Marius, qui illa pateretur: Sylla, qui iuberet: Catilina, qui faceret. Sed indigna R. P. quæ in corpus suum pariter & hostium & uindicū gladios reciperet. Quid antiqua perscrutor? Modō C. Cæsar Sextū Papiniū, cui pater erat consularis, † Bethenum Bassum quæstorē suū procuratoris sui filiū, aliosque & equites Romanos & senatores uno die flagellis cæcidit, torisit, non quæstionis, sed animi causa. Deinde adeo impatiens fuit differendæ uoluptatis, quā ingens crudelitas sine dilatione poscebat, ut in Xysto maternorum hortorum, qui porticū à ripa separat, B inambulans, quōdā ex illis cū matronis atque alijs senatoribus, ad lucernam decollaret. Quid ista bat? quod periculum, aut priuatum, aut publicum una nox minabatur? quantulum fuit, lucē expectaret? Denique ne senatores populi Romani soleatus occideret.

CAP. XIX.

Quā fuerit crudelitas, eius superba, ad rem pertinet scire: quanquā aberrare aliquē possumus uideri, & in deuiū exire, sed hoc ipsum pars erit iræ super solita scuitientis. Cæciderat flagellis senatores: ipse effecit, ut dici posset, solet fieri. Torlerat per omnia, quæ in rerū natura tritissima sunt, fidiculis, † tabularibus, eculeo, igne, uultu suo. Et hoc loco respondetur, magnā rem, si tres senatores quasi nequā mancipia inter uerbera & flāmas diuisit, homo qui de toto senatu trucidādo cogitabat, qui optabat ut populus Romanus unā ceruicē haberet, ut scelera tua tot locis ætēporibus, diducta, in unū ictum & unū diem cogeret. Quid tam inauditū, quā nocturnū supplicium? Cū latrocinium tenebris abscondi solet, animaduersiones quo notiores sunt, plus ad exemplū emendationemque proficiunt. Et hoc loco respondetur mihi: Quod tā opere admiraris, istē beluē quotidianū est, ad hoc uiuit, ad hoc uigilat. Nemo cerre inuenietur alius, qui † imperauerit his in quos animaduerti iubebat, os inserta spōgia includi, ne uocis emittēde haberent facultatem. Cui unquā morituro nō est relictum, † quo gerneret: timuit, ne quam liberiorē uocē extremus dolor mitteret: ne quid, quod nollet, audiret. Sciebat autē innumerabilia esse, quæ obijcere illi nemo nisi periturus auderet. Cum spongiæ nō inuenirētur, scindi uestimenta miserorū, & in os farciri pamos imperauit. Quæ ista scuitia est? Liceat ultimum spiritum trahere. Da exituræ animæ locum: liceat, illam non per uulnus emittere.

CAP. XX.

Adijcere his longum est, quot patres quoque occisorum eadē nocte, dimissis per domos cæurionibus, confecit: homo miser, cōrs, luctu liberauit. Non enim Caij scuitiā, sed iræ malū propositū est scribere: quæ non tantum † in unū furit, sed gentes totas lancinat, sed urbes, sed flumina exuta ab omni sensu doloris cōuerberat. Sicut rex Persarū, totius populi nares recidit in Syria: inde † Rhinocolura loci nomē est. Pepercisse illū iudicas, quod non tota capita præcidit. Nouo genere pœnz delectatus est. Tale aliquid passi forent Æthiopes, qui ob longissimū uitæ spaciū Macrobij appellantur. In hos enim, quia non supinis manibus exceperant seruitutē, missisque legatis libera responsa dederant, quæ contumeliosa reges uocant, Cambyfes fremebat, & non prouisis comeatibus, nō exploratis itineribus, per inuia, per arentia trahebat omnē bello utilē turbam: cui intra primū iter deerant necessaria, nec quicquā subministrabat sterilis & inculta, humanoque ignota † regio. Sustinebant famē: primò tenerrima frondiū, & cacumina arborū, tum coria igne mollita, & quicquid necessitas cibū fecerat. Postquā inter harenas radices quoque & herbæ defecerāt, apparuitque inops etiā animalium solitudo, decimū quæque sortiti, alimentū habuerūt fame squ-

forte, utritim furit.

al. Rhinocorura, ut Stephanus habet: uel Rhinocera, ut Diodor. Strabo uerò, Rhinocolura.

forte, uestigio.

A uius. Agebat adhuc ira regem præcipitem, cum partem exercitus amisisset, partem comedisset: donec timuit, ne & ipse uocaretur ad sortem, tum demum signum receptui dedit. Seruabantur interim illi generosæ aues, & instrumenta epularum camelis uehebantur, cum sortirentur milites eius, quis malè periret, quis peius uiueret.

Hic iratus fuit genti, & ignotæ & immeritæ, senfuræ tamen; Cyrus fluuio. Nam cum Babylo- nem oppugnaturus festinaret ad bellū, cuius maxima momenta in occasionib. sunt, Gyndē latè fufum amnem † nando transire tentauit: quod uix tutum est, & cum sensit æstatem, & ad mini- mum deductus est. Ibi unus ex his equis, qui trāhere regium currum albi solebant, abreptus, ue- hementer commouit regē. Iurauit itaq; amnem illum † regis meatum auferentē, eò se redactu- rum, ut transiri calcariq; etiam à fœminis posset. Huc deinde omnem trāstulit belli apparatū, & tamdiu assedit operi, donec c. & lxxx. † cuniculis diuisum alueum in ccc. & lx. riuos dispergeret, & siccum relinqueret in diuersum fluentibus aquis. Perijt itaq; & tempus, magna in magnis re- bus iactura, & militum ardor, quem inutilis labor fregit, & occasio aggrediendi imparatos, dum ille bellum indictum hosti cum flumine gerit.

Hic furor (quid enim aliud uoces?) Romanos quoq; contigit. C. enim Cæsar uillam in Her- culanenfi pulcherrimā, quia mater sua aliqñ in illa culta erat, diruit, fecitq; eius per hoc no- tabilem fortunā. Stantem enim prænaugabamus, nunc causa dirutæ queritur. Et tam hæc cogi- tanda sunt exempla quæ uites, quàm illa econtrariò, quæ sequaris moderata, lenia: quibus nec ad irascendū causa defuit, nec ad ulciscēdum potestas. Quid enim facilius fuit Antigono, quàm duos manipulares duci iubere, qui excubātes Regio tabernaculo faciebāt, quod homines & pe- riculosissimè & libentissimè faciunt qui de Rege suo malè existimant. Audierat omnia Antigo- nus, utpote cū inter dicentes & audientem † paulū interesset: quem ille leuiter cōmouit, & Lō- gius, inquit, discedite, ne uos Rex audiat. Idem quadā nocte cum quosdam ex militib. suis exau- disset, omnia mala imprecātes Regi, qui ipsos in illud iter & inextricabile lutum deduxisset, ac- cessit ad eos qui maximè laborabant: & cū ignorantes à quo adiuuantur, explicuisset: Nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius uitio in has miseras incidistis. Ei autè bene optate, qui uos ex hac uoragine eduxit. Idem tam miti animo hostium suorum maledicta quàm ciuium tulit. I- taq; cū in paruulo quodā castello Græci obsiderentur, & fiducia loci cōtemnentes hostem, mul- ta in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc staturam humilem, nunc collisum nasum deri- derent: Gaudeo, inquit, & aliquid boni speo: in castris meis Silenum habeo. Cū hos dicaces fa- mes domuisset, captis † sic usus est, ut eos qui militiæ utiles erant, in cohortes describeret, cæte- ros † præconi subijceret, id quoq; se negauit facturum fuisse, nisi expediret his dominū habere, qui tam malam haberent linguā. Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in conuiuas suos torquebat, qui ex duobus amicis quos paulo antè retuli, alterum feræ obiecit, alterum sibi. Ex his duobus tamen, qui leoni obiectus est, uixit.

Non habuit hoc auitum ille uitium, ne paternum quidē. Nam si qua alia in Philippo uirtus fuit, & contumeliarum patientia, ingens instrumentū ad tutelā regni. Demochares ad illum, Parrhe- siastes ob nimiam & procacē linguā appellatus, inter alios Atheniensīū legatos uenerat. Audita benignè legatione Philippus: Dicite, inquit, mihi, facere quid possum, quod sit Atheniensib. gra- tum? Excepit Demochares: Te, inquit, suspēdere. Indignatio circumstantium ad tam inhumanū responsum exorta est: quos Philippus conticescere iussit, & Therstitem illū saluum, incolumēq; dimittere. At uos cæteri legati, inquit, nunciate Atheniensib. multo superbiores esse, qui ista di- cunt, quàm qui impunè dicta audiunt Multa & Diuus Augustus digna memoria fecit, dixitq;, quibus appareat illi iram non imperasse. † Timāgenes historiarum scriptor, quædam in ipsum, quædā in uxore eius, & in totā domū eius dixerat, nec perdididerat dicta: magis enim circūfertur, & in ore hominū est temeraria urbanitas. Sepe illū Cæsar monuit, ut moderatius lingua utere- tur: perseveranti, domo sua interdixit. Postea Timagenes in cōubernio Pollionis Asinij conse- nuit, ac tota ciuitate dilectus est. Nullū illi limen præclusa Cæsar's domus abstulit: historias po- stea quas scripserat, recitauit, & cōbulsit, & libros acta Cæsar's Augusti cōtinētes in ignē posuit. Inimicitias gessit cū Cæsare Augusto: nemo amicitia eius extimuit, nemo quasi fulgure ictū re- fugit. Fuit qui præberet tam altè cadenti sinū: Tulit hoc, ut dixi, Cæsar patiēter, ne eo quidē mo- tus, quod laudib. suis, rebusq; gestis manus attulerat. Nunquā cum hospite inimici sui questus est: hoc duntaxat Pollion? Asinio dixit, *ὁ γὰρ ἴστωρ*. Parāti demū excusationē, obstitit: Fruere, inqt, mi Pollio, fruire. Et cum Pollio diceret: Si iubes Cæsar, statim illi † domum meā interdica. Hoc me, inquit, putas facturum, cum ego uos in gratiam reduxerim? Fuerat enim aliquando Timage- ni Pollio iratus: nec ullam habuerat causam desinendi, quàm quod Cæsar cœperat.

Dicat itaq; quisq; sibi, quoties laçelsitur: Nunquid potētior sum Philippo? Illi tñ impunè ma- le dictū est. Nunquid in domo mea plus possum, q̃ toto orbe terrarum diuus Augustus potuit? Il- le tñ contentus fuit, à cōiuiatore suo secedere. Quid est? quare ego serui mei † hilarius respon- sum & contumaciore uultum, & nō peruenientē usq; ad me murmuratiōē, flagellis & cōpedib. expiē? Quis sum, cuius aures lædi nefas sit? Ignouerunt multi hostib. ego non ignoscā pigris, ne- gligentibus, garrulis? Puerum ætas excuset, fœminā sexus, extraneum libertas, domesticum fa- miliaritas. Nūc primū offendit, cogitemus quamdiū placuerit. Sepe & aliàs offendit: feramus quod diu tulimus. Amicus est: fecit quod noluit. Inimicus est: fecit quod debuit. Prudētiori ce-

Seneca.

y 3 damusi:

CAP. XXI.

al. uado.

al. regijs equis.

fortè canali- culis.

CAP. XXII.

C. Cæsar.

al. palla inter- esset, quam.

al. sicut mos est præconio.

CAP. XXIII.

al. Timagenes.

al. fulguris.

al. domo meā.

C. A. XXIII.

al. liberius.

damus: stultiori remittamus. Pro quocunq; illud respondeamus nobis, sapientissimos quoque viros multa delinquere: neminem esse tam circumspectum, cuius non diligētia aliquando sibi ipsi excidat: neminem tam maturum, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factū casus impingat: neminem tam timidum offensarum, qui non in illas dum uitat, incidat.

CAP. XXV. Quomodo homini pusillo solatium in malis fuit, etiam magnorū uirorum titubare fortunā, & æquiore animo filium in angulo fleuit, qui uidit acerba funera, etiam ex regia duci: sic animo æquiore feret ab aliquo lædi, ab aliquo contemni, cuiusq; uenit in mentem, nullam esse tantā potentiam, in quam non incurrat iniuria. Quod si etiam prudentissimi peccant, cuius non error bonam causam habet? Respiciamus, quoties adolescentia nostra in officio parum diligens fuerit, in sermone parum modesta, in uino parum tēperās. Si iratus est: demus illi spacium, quo despiciere quid fecerit, possit. Seipse castigabit. Deniq; dabit pœnas. Non est quod cum illo paria faciamus. Illud non uenit in dubium, quin se exemerit turbæ, & altius steterit quisquis despexit laceffentes. Proprium est magnitudinis ueræ, non se sentire percussum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta respexit. Sic irritus ingenti scopulo fluctus assultat. Qui non irascitur, incōcussus iniuria perstitit: qui irascitur, motus est. At ille quem modò altiorem omni incommodo posui, tenet quodam amplexu summum bonum. Nec homini tantum, sed ipsi fortunæ respondet: Omnia licet facias, minores, quàm ut serenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio, cui uita tam regendam dedi. Plus mihi nocitura est ira, quàm iniuria. Quid ni plus? Illius modus certus est: ista quousq; me laura sit, incertum est.

CAP. XXVI. Non possum, inquis, pati. Graue est, iniuriam sustinere. Mentiris. Quis enim iniuriam non potest ferre, qui potest iram? Adijce nunc, quod id agis ut iram feras & iniuriam. Quare fers ægri rabiem, & phrenetici uerba? puerorum proteruas manus? Nempe quia uidentur nescire, quid faciunt. Quid interest, quo quisq; uitio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrociniū est. Quid ergo, inquis, impune illi erit? Puta te uelle: tamen non erit. Maxima est enim factæ iniuriæ pœna, fecisse: nec quisquam grauius afficitur, quàm qui ad supplicium pœnitentiæ traditur. Deniq; ad conditionem rerum humanarum respiciendum est, ut omnium accidentium æqui iudices simus. Iniquus autem, qui commune uitium singulis obiecit. Non est Aethiopis inter suos insignitus color, nec ruffus crinis & coactus in nodum apud Germanos. Vtrumq; decet. Nihil in uno iudicabis notabile aut fœdum, quod t̄ genti suæ publicū est. Et ista quæ retuli, unius regionis atq; anguli consuetudo defendit. Vide nunc, quanto in his iustior uenia sit, quæ per totū genus humanū uulgata sunt. Omnes inconulti & improvidi sumus, omnes incerti, queruli, ambitiosi. Quid leuioribus uerbis huius publicum abscondo? Omnes mali sumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id unusquisq; in suo sinu inueniet. Quid illius pallorem, illius maciē notas? Pestilentia est. Placidiores itaq; inuicem simus. Mali inter malos uiuimus. Vna res nos facere potest quietos, maturæ facilitatis cōuentio. Ille mihi iam nocuit: ego illi. Nondum iam t̄ aliquem fortasse læsisti: sed lædes.

CAP. XXVII. Noli æstimare hanc horam, aut hunc diem. Totum inspicere mentis tuæ hābitum: etiam si nihil mali fecisti, potes facere. Quanto satius est, sanari iniuriam, quàm ulcisci. Multum temporis ultio absūmit. Multis se iniurijs obijcit, dum una dolet. Diutius irascimur omnes, quàm lædimur. *al. diuersum.* Quanto melius est, abire in t̄ uniuersum, nec uitia uitij componere. Num quis satis constare sibi uideatur, si mulam calcibus repetat, & canem morsu? Ista, inquis, peccare se nesciūt. Primum, quàm iniquus es, apud quem hominem esse, ad impetrandam ueniam nocet. Deinde, si cætera animalia iræ tuæ subducit, quod consilio carent: eo loco tibi sit, quisquis consilio caret. Quid enim refert, an alia mutis dissimilia habet, si quod in omni peccato muta defendit, similem habet caliginem mentis? Peccauit. Hoc est primum, hoc extremum. Non est quod illi credas, etiam si dixit: Iterum nō faciam. Et ille peccabit, & in istum alius, & tota uita inter errores uolutabitur. Mansuetē iumanueta tractanda sunt. Quod in luctu dici solet, efficacissimè & in ira dicitur: Vtrum aliquando desines, an nunquam? Si aliquando, satius est iram relinquere, quàm ab ira relinqui. Sin semper hæc cogitatio durabit, uides quàm impacatam tibi denuncias uitam. Qualis erit semper ira tumentis.

CA. XXVIII. Adijce nunc, quod nisi bene te ipse succenderis, & subinde causas quibus stimuleris, renouaueris, sua sponte ira discedet, & uires illi dies subtrahet. Quanto satius est, à te illam uinci, quàm t̄ se? Huic irasceris, deinde illi: seruis, deinde libertis parentibus, deinde liberis: notis, deinde ignotis. Vbiq; enim causæ supersunt, nisi deprecator animus accessit. Hinc te illò furor rapiet, & illinc aliò: & nouis subinde iritamentis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, & quādo amabis? O quàm bonū tēpus in re mala perdis. Quanto nunc satius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Rempub. administrare, transferre in res domesticas operā: quàm circumspicere quid alicui possis facere mali, quo aut dignitati eius, aut patrimonio, aut corpori uulnus infligas: *al. Vinculum.* cū id tibi cōtingere sine certamine ac periculo nō possit, etiā si cū inferiore cōcurses? t̄ Victum licet accipias, & ad arbitrium tuū omni patientiæ expositū: sēpe nimia uis cædentis aut articulū loco mouit, aut neruum in his quos fregerat, dentib. fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam ubi patientiæ est nacta materiam. Adijce nunc, quod nihil tam imbecille natum est, ut sine elidentis periculo pereat. Imbecillos ualentissimis aliàs dolor, aliàs casus exæquat. Quid, quod pleraq; eorū propter quæ irascimur, offendunt nos, magis quàm lædūt. Multum autem interest,

A interest, utrū aliquis uoluptati mēæ obliet, an desit: eripiat, an non det. Atqui in æquo ponimus, utrum aliquis auferat, an neget: utrum spem nostram præcidat, an differat: utrum contra nos faciat, an pro se: amore alterius, an odio nostri. Quidam uerò non tantum iustas causas standi contra nos, sed etiam honestas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patrum, alius amicū. His tamen non ignoscimus id faciētibz: quod nisi facerent, improbaremus. Imò, quod est incredibile, sæpe de facto bene existimamus, de faciente malè.

At mehercule uir magnus ac iustus, fortissimum quemq; ex hostibus suis, & pro libertate ac salute patriæ pertinacissimum suspicit, & talem sibi ciuem, talem militem cōtingere optat. Turpe est, odisse quem laudes: quanto uerò turpius, ob id aliquem odisse, propter quod misericordia dignus est? Si captiuus in seruitutem subito depressus reliquias libertatis tenet, nec ad sordida ac laboriosa ministeria agilis occurrit, si ex ocio piger equū uehiculumq; domini cursu non exæquat, si inter quotidianas uigilias fessum somnus oppressit, si rusticum laborem recusat, aut non fortiter obit, à seruitute urbana & feriata translatus ad durum opus. Distingamus, utrum aliquis non possit, an nolit. Multos absoluemus, si cœperimus antè iudicare quàm irasci. Nunc autem primum impetum sequimur. Deinde quauis uana nos concitauerint, perseueramus, ne uideamur cœpisse sine causa: & quod iniquissimum est, pertinaciores nos facit iniquitas iræ. Retinemus enim illam, & augemus: quasi argumentum sit iustè irascendi, grauius irasci. Quanto melius est, initia ipsa perspicere, quàm leuia sint, quàm innoxia. Quod accidere uides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes.

CAPVT
XXIX.

Friuolis turbamur, & inanibus. Taurum color rubicundus, excitat, ad umbram aspis exurgit. Vrsos leonesq; mappa proritat. Omnia quæ naturà fera ac rabida sunt, consternantur ad t̄ minima. Idem inquietis & stolidis ingenijs euenit, rerum suspicione feriuntur: adeò quidē, ut interdum infurias uocent modica beneficia, in quibus frequentissima, certè acerbissima iracundiæ materia est. Charissimis enim irascimur, quod minora nobis præstiterint, quàm mente concipimus, quàm quæ alij tulerint: cum utriusq; rei paratum remedium sit. Magis alteri indulgit, nostras nos sine comparatione delectent. Nunquam erit felix, quem torquetur felicius. Minus habeo quàm speraui: sed fortasse plus speraui quàm debui. Hæc pars maximè metuenda est. Hinc perniciosissimæ iræ nascuntur, & sanctissima quæq; inuasuræ. Diuum Iulium plures amici confecerunt quàm inimici, quorum nō expleuerat spes inexplebiles. Voluit quidem ille: neq; enim quisquam liberalius uictoria usus est, ex qua nihil sibi uindicauit, nisi dispensandi potestatem: sed quemadmodum sufficere tam improbis desiderijs posset, cum tantum omnes concupiscerent, quantum poterat unus? Vidit itaq; strictis circa sellam suam gladijs commilitones suos, Cimbrum Tullium acerrimum paulo antè suarū partium defensorē, aliosq; post Pompeium demum Pompeianos.

CAPVT
XXX.
forte, mania.

Hæc res sua in reges arma cōuertit, fidissimosq; eò compulit, ut de morte eorum cogitaret, pro quibus & ante quos mori uotum habuerant. Nulli ad aliena respiciēti sua placent. Inde dijs quoq; irascimur, quod aliquis nos antecedit, obliiti quantum sequatur à tergo ingentis inuidiæ. Tanta tamen importunitas hominum est, ut quamuis multum acceperint, iniuriæ loco sit, plus accipere potuisse. Dedit mihi præturam: sed consulatum speraueram. Dedit duodecim fasces: sed non fecit ordinarium consulem. A me numerari uoluit annum: sed deesse mihi ad sacerdotium. Cooptatus in collegium sum: sed cur in unum? Consummauit dignitatem meam: sed patrimonio nihil contulit. Ea dedit mihi, quæ debebat alicui dare: de suo nihil protulit. Age potius gratias pro his quæ accepisti. Reliqua expecta, & nondum plenum te esse gaude. Inter uoluptates est, superesse quod speres. Omnes uicisti: primum te esse in animo amici tui lætare. Multi te uincunt. Considera, quanto antecedas plures, quàm sequaris.

CAPVT
XXXI.
Consule castigationes.

Quid si in te maximum uitium quæris? Falsas rationes conficis: data magno æstimas, accepta paruo. Aliud in alio nos deterreat. Quibusdam timeamus irasci, quibusdam uereamur, quibusdam fastidiamus. Magnam rem sine dubio fecerimus, si seruulum infelicem in ergastulum miserimus. Quid properamus uerberare statim, crura protinus frangere? Non peribit potestas ista, si differetur: sine id tempus ueniat, quo ipsi iubeamus. Nunc ex imperio iræ loquimur: cum illa abierit, tunc uidebimus, quanti sit ista lis æstimanda. In hoc enim præcipuè fallimur. Ad ferrum uenimus, ad capitalia supplicia: & uinculis, carcere, fame, uindicamus rem, castigandam flagris leuioribus. Quomodo, inquis, nos iubes intueri, quàm omnia per quæ lædi uideamur, exigua, misera, puerilia sint? Ego uerò nihil magis suaferim, quàm sumere ingentem animū, & hæc propter quæ litigamus, discurremus, anhelamus, uidere quàm humilia & abiecta sint, nulli qui altum quiddam aut magnificum cogit, respicienda. Circa pecuniam plurimum uociferationis est: hæc foras defatigat, patres liberosq; cōmittit, uenena miscet, gladios tam percussoribus quàm legionibus tradit. Hæc est sanguine nostro delibuta. Propter hanc uxorū maritorumq; noctes strepunt litibus, & tribunalia magistratuum premit turba: Reges sœuiunt, rapiūt, & ciuitates longo seculorum labore constructas euertunt, ut aurum argentumq; in cinere urbium scrutentur.

CAPVT
XXXII.
al. uene clamore tumescunt. al. euocati ex longinquis regionibus. forte, amputatum.

Libet intueri fiscos in angulo iacentes. Hi sunt propter quos t̄ oculi clamore exprimuntur: fremitu iudiciorum basilicæ resonant, t̄ euocati qui longinquis regionibus iudices sedeant, iudicaturi, utrius iustior auaricia est. Quid si non propter fiscum quidem, sed pugnum æris, aut t̄ imputatum à seruo denarium, senex sine herede moriturus stomacho dirumpitur? Quid si propter

y 4. usuram

*forte, compu-
tandum modò
reliſtis.*

usuram aut milleſimâ, ualetudinarius ſcenerator diſtortis pedibus, & manibus ad † comparen- dum non reliſtis, clamat, ac per uadimonia aſſes ſuos in ipſius morbi acceſſionibus uindictat. Si totam mihi ex omnibus metallis, quæ cum maximè deprimimus, pecuniam proſeras, ſi in mediũ proijcias, quicquid theſauri tegunt, auaricia iterum ſub terras referente quæ malè egeſſerat, omnem iſtam congeriem dignam non putem, quæ frontem uiri boni contrahat. Quanto ritu proſequenda ſunt, quæ nobis lachrymas educunt?

**CAPVT
XXXIII.**

Cedò nunc perſequere cætera, cibos, potiones, horumq; cauſa paratam ambitionem, mundi- tias, uerba, contumelias, & motus corporum parum honorificos, & ſuſpicionem, & contuma- cia iumenta, & pigra mancipia, interpretationes malignas uocis alienæ: quibus efficitur, ut inter iniurias naturæ numeretur ſermo homini datus. Crede mihi, leuia ſunt, propter quæ non leuiter excandescimus, qualiaq; pueros in rixam & iurgium concitant. Nihil ex his quæ tam triſtes agi- mus, ſerium eſt, nihil magnum. Inde, inquam, uobis ira & inſania eſt, quòd exigua magna exiſti- matis. Auferre hic mihi hæreditatè uoluit: hic me diu ſpe ſuprema captatum criminatus eſt: hic ſcortũ meũ cõcupiuit. Quod uinculũ amoris eſſe debebat, ſeditionis atq; odij cauſa eſt, idè uelle.

**CAPVT
XXXV.**

Iter anguſtum rixas tranſeuntium concitat: diſfuſa & latè patens uia ne populos quidem col- lidit. Iſta quæ appetitis quia exigua ſunt, nec poſſunt ad alterum, niſi alteri erepta, tranſferri: ea- dem affectantibus pugnam & iurgia excitant. Reſpõdiſſe tibi indignaris, libertumq; & uxorem, & clientem. Deinde idem de Rep. libertatem ſublata quereris, quam domi ſuſtulſti. Ruſus ſi tacuit interrogatus, contumaciam uocas. Et loquatur, & taceat, & rideat coram domino, inquis. Imò torâ patrefamiliâs. Quid clamas? Quid uociferaris? Quid flagella media cœna petis, quòd ſerui loquũtur, quòd non eodem loco turba concionis eſt, & ſilentium ſolitudinis. In hoc habes aures, ut non niſi modulata tantũ & mollia, & ex dulci tracta compoſitaq; accipiant? Et riſum audias oportet, & fletum, & blanditias, & lites, & proſpera, & triſtia, & hominum uoces, & fre- mitus animalium, latratusq;. Quid miſer expauelcis ad clamorem ſerui, ad tinnitum æris, ad ia- nuæ impuſum? cum tam delicatus fueris, tonitrua audienda ſunt. Hoc quod de auribus dictum eſt, tranſfer ad oculos: qui non minus ſaſtidio laborant, ſi malè inſtituti ſunt: macula offendun- tur & ſordibus, & argento parum ſplendido, & ſtagno nõ ad ſolem perluciente. Hi nempe oculi, *forte, uenis.* qui nõ ſerunt niſi uariũ ac recenti cura nitens marior, qui mēſam niſi crebris diſtinctâ † neuis, qui nolũt domi niſi auro precioſa calcare: equiſſimo animo foris & ſcabras lutoſasq; ſemitas ſpe- ctant, & maiorem partrè occurrentiũ ſqualidam, parietes inſularũ exeſos, ruinoſos, inæquales.

**CAPVT
XXXVI.**

Quid ergo aliud eſt quod illos in publico non offendat, domi moueat, quàm opinio illic æqua & patiens, domi moroſa & querula? Omnes ſenſus perducendi ſunt ad firmitatem. Naturâ patientes ſunt, ſi animus illos deſinat corrumpere, qui quotidie ad rationem reddend- dam uocandus eſt. Faciebat hoc Sextius, ut conſummato die cum ſe ad nocturnam quietem re- cepiſſet, interrogaret animum ſuum: Quod hodie malum tuum ſanaſti? cui uitio obſtituſti? qua parte melior es? Deſinet ira, & erit moderatior, quæ ſciat ſibi quotidie ad iudicem eſſe ue- niendum. Quid ergo pulchrius hac conſuetudine excutiendi totum diem? Qualis ille ſomnus poſt recognitionem ſui ſequitur, quàm tranquillus, altus ac liber, cum aut laudatus eſt animus, aut admonitus, & ſpeculator ſui cenſorq; ſecretus cognoscet de moribus ſuis? Vtor hac pote- ſtate, & quotidie apud me cauſam dico. Cum ſublata eſt conſpectu lumen eſt, & conticuit uxor, moris iam mei conſcia, totum diem mecum ſcrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipſe abſcondo, nihil tranſeo: quare enim quicquam ex erroribus meis timeam, cum poſſum dicere: Vide ne iſtud amplius facias, nunc tibi ignoſco. In illa diſputatione pugnacius locutus es. Noli poſtea congredi cum imperitis. Nolunt diſcere, qui nunquam didicerunt. Illum liberius admo- nuisti quàm debebas: itaq; non emendaſti, ſed offendiſti. De cæterò uide, non tantũ an uerum ſit quod dicis, ſed an ille cui dicitur, ueri patiens ſit.

**CAPVT
XXXVII.**

Admoneri bonus gaudet: peſſimus quiſq; correptorem aſperrimè patitur. In conuiuio quo- rundam te ſales, & in dolore tuum iacta uerba tetigerunt: uitare uulgarem cõuictũ memento: ſolutior eſt poſt uinum licentia, quia ne ſobrijs quidem pudor eſt. Iratum uidiſti amicum tuum hoſtario cauſidici alicuius, aut † uidiſti quòd intrantem ſubmouerat, & ipſe pro illo iratus ex- tremo mancipio fuiſti. Iraſceris ergo cathenariò cani: & hic cum multum latrauit, obiecto cibo manſueſcit. Recede longius, & ride. Nunc iſte aliquem ſe putat, quòd cuſtodit liſigatorum tur- ba limen obſeſſum. Nunc ille qui intrâ iacet, felix fortunatusq; eſt: & beati hominis ac potentis iudicat iudicium, difficilem ianuam: neſcit duriffimum eſſe oſtium carceris. Præſume animo, multa eſſe tibi patienda. Nunquis ſe hyeme algere miratur? Nunquis in mari nauſcare, in uia cõ- cuti? Fortis eſt animus, ad quæ præparatus uenit. Minus honorato loco poſitus, iraſci cœpiſti cõ- uiuatori, uocatori, ipſi qui tibi præferabatur. Demens, quid intereſt, quam lætè premas partem? *al. audiſti.* Honeſtiorẽ te aut turpiorem poteſt facere † puluinum? Non æquis quendam oculis uidiſti, quia de ingenio tuo malè locutus eſt. Recipis hãc legẽ? Ergo te Ennius, quo nõ delectaris, odiſ- ſet: & Hortenſius ſimilitates tibi indiceret: & Cicero, ſi derideres carmina eius, inimicus eſſet?

**CAPVT
XXXVIII.**
*Diogenis pa-
tientiã.*

Vis tu æquo animo pati candidatus ſuffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis. Nunquid ma- iorem quàm Diogeni philoſopho Stoico? Cui de ira cum maximè diſſerenti, adoleſcẽs proter- uus inſpuit, tulit hoc leuiter ac ſapienter: Non quidem, inquit, iraſcor: ſed dubito tamen, an ira- ſci oporteat. Cato noſter melius: cui cum cauſam agenti, in frontem mediam, quantum poterat attracta

A *Atta* & *pingui* *salua*, *inspulsisset* *Lentulus*, ille patrum nostrorū memoria factiosus & impotens absterlit faciem, &: *Affirmabo*, inquit, omnibus, *Lentule*, falli eos, qui te negant os habere. Cōtingit iam nobis, *Nouate*, bene componere animum, si aut non sentit iracundiam, aut superior est.

Videamus quomodo alienam iram leniamus: nec enim sani esse tantum uolumus, sed sanare. Primam iram non audebimus oratione mulcere, surda est & amens: dabimus illi spacium, remedia in remissionibus profunt: nec oculos tumentes tentabimus, uim rigentem mouendo incitaturi, nec cetera uitia dum feruent: Initia morborum, quies curat. Quantulum, inquis, prodest remedium tuum, si sua sponte desinētem iram placat? Primum ut citius desinat, efficit: deinde custodiet, ne recidat: ipsum quoque impetum, quem non audet lenire, fallit. Remouebit omnia ultionis instrumenta. Simulabit iram, ut tanquam adiutor & doloris comes plus autoritatis in consilij habeat: moras necet: & dum maiorem querit pœnam, præsentem differet. Omni arte requiem furori dabit. Si uehementior erit: aut pudorem illi cui non resistit, incutiet, aut metum. Si infirmior: sermones inferet uel gratos, uel nouos, & cupiditate cognoscēdi auocabit. Medicum aiunt, cum regis filiam curare deberet, nec sine ferro posset, dum tumentem mammam leniter fouet, scalpellum spongia tectum induxisse. Repugnasset puella remedio palam admoto: eadem quia non expectauit, dolorem tulit.

CAPVT
XXXIX.

Quædam nō nisi decepta sanantur. Alteri dices: Vide ne inimicis iracundia tua uoluptati sit. Alteri: Vide ne magnitudo animi tui, creditumque apud plerosque robur cadat. Indignor mehercule, & non inuenio dolendi modum: sed tempus expectandum est, dabit pœnas. Serua istud in animo tuo, cum posueris, & pro mora reddes. Castigare uero irascentem, & ultrō obuiam ire ei, incitare est. Variè aggredieris, blandeq: nisi forte tanta persona eris, ut possis iram comminuere: quemadmodum fecit diuus Augustus: cum cœnaret apud Vedium Pollionem, fregerat unus ex seruis eius crystallinum: ad mortem rapi cum Vedio iussit, nec uulgari quidē periturum morte: murænis obijci iuebatur, quas ingens piscina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriæ causa facere? scuitia erat. Euasit ē manibus puer, & confugit ad Cæsaris pedes: nihil aliud petiturus, quàm ut aliter periret, nec esca fieret. Motus est nouitate crudelitatis Cæsar: & illum quidem dimitti, & crystallina autē omnia coram se frangi iussit, compleri que piscinam. Fuit Cæsari sic castigandus amicus, bene usus est uiribus suis. E conuiuio rapi homines imperas, & noui generis pœnis lacerari? Si calix tuus fractus est, uiscera hominis distrahentur? Tantum tibi placebis, ut ibi aliquem duci iubeas, ubi Cæsar est?

CAP. XL.

B Sic instandum potentia est, ubi iram ex superiori loco aggredi possit, malè tractabilem, actalem duntaxat, qualem modò retuli: feram immanem, sanguinariam, quæ iam insanabilis est, nisi ma ius aliquid extimuit. Pacem demus animo, quam dabit præceptorū salutarium assidua meditatio, actusque rerum boni, & intenta mens ad unius honesti cupiditatem. Cōscientia satisfaciat, nil in famam laboremus: sequatur uel mala, dum bene merearis. At uulgus animosa miratur, & audaces in honore sunt: placidi pro inertibus habentur. Primo forsitan aspectu, sed simulac equalitas uitæ fidem facit, non segnicem illam animi esse, sed pacem, ueneratur idem illos populus, colitque. Nihil ergo habet in se utile teter ille & hostilis affectus. At omnia ecōtrariò mala, ferrum, ignes: pudore calcato, cædibus inquinauit manus, membra liberorū dispersit. Nihil uacuu reliquit à scelere, nō gloriæ memor, nō infamiae metuens, inemendabilis cū ex ira in odiū obcalluit.

CAP. XLI.

al. mala de bea
ne meritis.

Careamus hoc malo, purgemusque mentem, & extirpemus radicibus ea uitia, quæ quamuis tenuia undecunque hæserint, renascentur, & iram nō temperemus, sed ex toto remoueamus. Quod enim malæ rei temperamentum est? Poterimus autem, adniramur modò. Nec ulla res magis proderit, quàm cogitatio mortalitatis. Sibi quisque, ut alteri dicat: Quid iuuat tanquam in æternū genitos iras indicere, & breuissimam ætatem dissipare? Quid iuuat dies, quos in uoluptatem honestam impendere licet, in dolorem alicuius tormentumque transferre? Nō capiunt res istæ iacturam, nec tempus uacat perdere. Quid ruimus in pugna? Quid certamina nobis accersimus? Quid imbecillitatis oblit, ingentia odia suscipimus, & ad frangendū fragiles confurgimus? Iam istas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malum corporis uetabit geri. Iam par acerrimum media mors dirimet. Quid tumultuamur, & uitam seditiosi conturbamus? Stat super caput fatum, & pereunti dies imputat, propiusque ac propius accedit. Istud tempus quod alienæ destinās morti, fortasse citra tuam est.

CAPVT
XLII.

al. gesta.

Quin potius uitam breuem colligis, placidamque & tibi & cæteris præstas? Quin potius amabilem te, dum uiuis, omnibus: desiderabilem, cum excefferis, reddis? Et quid illū nimis ex alto tecum agentem detrahare cupis? Quid illum oblatrantem tibi, humilem quidē & contemptum, sed superioribus acidum ac molestum exterrere uiribus tuis tentas? Quid seruo? quid domino? quid regi? quid clienti tuo irasceris? Sustine paulum. Venit ecce mors, quæ nos pares faciat. Videre solemus inter matutina harenæ spectacula, tauri & ursi pugnam inter se colligatorū, quos cū alter alterū uexarit, & suus cōfector spectat. Idē facimus. Aliquem nobiscum alligatū lacepsimus: cum uicto uictori que finis æquē maturus imminet. Quietipotius pacati que, quantulumcunque superest, exigamus: nulli cadauer nostrū iaceat inuisum. Sæpe rixā conclamatū in uicino incendium soluit: & interuētus feræ, latronem uiatoremque diducit. Colluctari cū minoribus malis nō uacat, ubi metus maiorū apparuit. Quid nobis cū dimicatione & insidijs? Nunquid amplius isti cui irasceris, quàm mortē optas? Etiam te quiescente morietur, perdis operam. Facere uis, quod futurum

al. circa.

CAPVT
XLIII.al. finis confes
stor expectat.
forte, uicinia.

futurū est. Nolo, inquis, utiq; occidere, sed exilio, sed ignominia, sed damno afficere. Magis igno- A
sco ei, qui uulnus inimici, quā qui punctiunculā concupiscit: hic enim non tantū mali animi
est, sed pusilli: siue de ultimis supplicijs cogitas, siue de leuioribus, quantulum est temporis, quo
aut ille pœna sua torqueatur, aut tu malum gat diū ex aliena percipias? Iam ipsum spiritū expui-
mus, interim dū trahimus. Dum inter homines sumus, colamus humanitatē: nō timori cuiquā,
non periculo sumus: detrimenta, iniurias, conuicia, uellicationes contēnamus, & magno animo
breuia feramus incōmoda: dū respicimus (quod aiunt) uersamusq; nos, † immortalitas aderit.

al. iam mortā-
litas aderit.

III. & ultimi libri de Ira, finis.

PINCIANI IN TERTIVM ET VLTIMVM.
LIBRVM DE IRA.

- Cap. 3. Defossis corporibus ignes.] Corrigendū arbitror contra omnia exemplaria, defixis corporibus ignes.
ut illud Iuuenalis: *Qua stantes ardent qui fixo gutture fumant.*
- Cap. 9. Siue quia calorem inedia compellit, & nocet sanguini.] Non caret hic locus uitio, ni fallor. Pro-
inde perpende an sit legendum: siue quia calor in inediam compellit, ea nocet sanguini.
- Cap. 11. Tumida fortunata & licentia ingenia.] Legendum puto, fortuna: non, fortunata.
Non magis illi se succensere.] Exemplar Facundi & Primitiui, non magis illis se succendi: rectum. quia
præcessit, facēs subderent.
- Cap. 14. Videmus quomodo se pater gerere debuerit.] Castiga: Videbimus quomodo pater se gerere de-
buit. ex eadem. & infra.
- Cap. 15. Vides illam arborem breuem, horridam, infelicem.] Corrigendum reor: Vides illam arborem re-
torridam, infelicem. Nam si brevis erat, quomodo poterat libertas ab illa suspensio peti?
- Cap. 16. Vnum est leuamentum malorum ingentium, pati.] Verbum, ingentium, non habetur in exem-
plari Facundi & Primitiui.
Rogatus ab Oraborto nobili sene.] Quidam codices, Orobasio, legunt: non, Oraborto. Alij minus
uitiose, Ororobazo. Lege Obazo, ex Herodoto, quarto.
- Cap. 18. Nec in Romanos mores cum alijs aduentitijs uitijs, suppliciorū irarumq; barbarie tran-
sissent.] Exemplar Pincianum, nec inter Romanos mores cū alijs aduentitijs uitijs, etiā suppliciorum irarumq;
in barbariem transissent.
- Cap. 19. Quanquam aberrare aliquando possimus uideri, & in deuium exire.] Exemplar Facundi
& Primitiui breuius: alioqui possemus uideri in deuium exire. Exemplar Pincianum, quanquam aberrare aliō
possumus uideri, & in deuium exire. B
- Cap. 21. Qui trahere regium currum alibi solebant.] Lego, albi: non, alibi: ex Herodoto, primo.
- Cap. 22. Et aliquid boni spero, in castris meis Silenum habeo.] Vetus lectio, & boni spero, si in castris
meis Silenum habeo. Scribendum reor, & bene spero, si in castris meis, cætera.
- Cap. 26. Nec rufus crinis & coactus in nodum apud Germanos utruq; decet.] Quædam exempla-
ria, Virum dum decet. ut fortē legendū sit, uirum dedecet. In codice diui Francisci: Nec rufus crinis & in nodum
coactus apud Germanos dum decet. pro quo existimo, ut dixi, legendum, apud Germanos dedecet.
- Cap. 27. Quanto melius est abire in uniuersum, nec uitia uitijs componere.] Exemplar Facundi &
Primitiui: Quanto melius est ire indulsū, nec uitia uitijs opponere. Præter citatum exemplar, alia quoq; exem-
plaria, opponere, habēt: non, cōponere. Sunt etiā codices qui legant: Quanto melius est abire in diuersum, cætera.
- Cap. 31. Obliti quantum sequatur à tergo ingentis inuidiæ.] Exemplar Franciscanum et Pincianum, oba-
liti quantum sequatur à tergo spiculis ingentis inuidiæ saucitati. Exemplar Facundi & Primitiui multo aliter,
obliti quantum hominum retrō sit, & paucis indigentes, quantum sequatur à tergo ingentis inuidentiæ.
- Cap. 34. Horumq; causa paratā ambitionem.] Superfluunt uerba hæc ex codice Facundi & Primitiui: quo-
rum loco habetur unica tantū dictio, ambitiones.
Qualia quæ pueros.] Qualia quoq; pueros: exemplar Facundi et Primitiui. qualiaq; pueros: exemplar
Franciscanum. qualia pueros: exemplar meum.
Nihil ex his quæ tam tristes agimus, sæuum est.] Scribe, serium est: non, sæuum est: ex exemplari
Facundi & Primitiui. Sunt etiam codices in quibus habetur, tanti gerimus: non, tam tristes agimus. Quid si legas:
Nihil ex his quæ tanquam seria agimus, serium est. ut quod statim subiicit: Inde, inquam, uobis ira & insania est,
quod exigua magna existimatis.
Dum spe suprema captus est, criminatur.] Exemplaria quædam minus, ni fallor, corruptè: diu spe
suprema captatus criminatus est.
- Cap. 40. Diuus Augustus: cum cœnaret apud Atedium Pollionem.] Prior editio minus corruptè, apud
Nedium Pollionem. Lego, Vedium Pollionem. Plin. lib. 9. hystor. natur. cap. 23. Inuenit, inquit, in hoc animali do-
cumenta scuitiæ Vedius Pollio, eques Romanus, ex amicis diui Augusti, uiuarijs earum immergens damnata man-
cipia. & cap. 53. In Cesaris piscinis à Pollione Vedio coniectum piscem sexagesimum post annum spirasse scribit
Anneus Seneca. Meminit & alio loco Seneca. Corrigendus paulo post idem error.
Quas ingens piscina continebat.] Eadem, partim, quas ingentes in piscina continebat: partim, quas
ingenti in piscina continebat.

Vbi

A Vbi iram ex superiori loco aggredi possit, malè tractabilem, ac talem duntaxat, cetera.] **Cap. 41.**
Exemplar Facundi & Primitiui, ut ira ex superiori loco aggredi nō possit, malè tractet. At talē duntaxat, & infrā.
 Suus confector spectat.] *Exemplar Facundi & Primitiui, finis confector expectat. Cui lectioni suffragantur uerba hæc, quæ mox paulo sequuntur.* **Cap. 43.**

Cum uictō uictorūq; finis æquè maturus.] *Magna pars scriptorum codicum legit, & quidem matutinus: non, æquè maturus.*

Immortalitas adierit.] *Corrigendum reor, iam mortalitas adierit. ut suprā: Nec ulla res magis proderit quàm cogitatio mortalitatis.*

LVCII ANNAEI SENECAE AD NE-

RONEM CAESAREM DE CLEMENTIA,

Liber primus.

CRIBERE de clementia, Nero Cæsar, institui: ut quodammodo speculi uice funge-

CAP. I

rer, & te tibi ostēderem, peruenturum ad uoluptatē maximam omnium. Quamuis enim rectē factorum uerus fructus sit fecisse, nec ullum uirtutum precium dignum il-

lis extra ipsas sit: iuuat tamen inspicere & circuire bonam conscientiam, tum immittere oculos in hāc immensam multitudinem, discordem, seditiosam, impotentem, in perniciem alienam suamq; pariter exultaturam, si hoc iugum fregerit, & ita loqui secum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electusq; sum, qui in terris deorum uice fungerer: ego uitæ necisq; gentibus arbiter, qualem quisq; sortem, statumq; habeat, in manu mea positum est. Quid cuiq; mortalium fortuna datū uelit, meo ore pronunciat. Ex nostro responso læticiæ causas, populi, urbesq; concipiunt. Nulla pars usquam, nisi uolēte propitiōq; me, floret. Hæc tot milia gladiatorū, quæ t̄ pars

al. par.

mea comprimit, ad nutum meum stringentur: quas nationes funditū exscindi, quas transportari, quibus libertatē dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumq; capiti regium circumdari decus oporteat, quæ ruant urbes, quæ oriantur, mea iurisdictio est. In hac tanta facultate rerum, non ira me ad iniqua supplicia compulit, non iuuenilis impetus, non temeritas homi-

al. contumacia.

num & t̄ contumelia, quæ læpe tranquillissimis quoq; pectoribus patientiam extorsit, non ipsa ostendendæ per terrores potentia, dira, sed frequens magnis imperijs gloria. Conditū, imō confectum apud me ferrum est. Summa parsimonia etiam uilissimi sanguinis. Nemo non, cui alia de sint, hominis nomine apud me gratus est: seueritatem abditam, clemētiā in promptu habeo. Sic me custodio, tanquam legibus, quas ex abdito ac tenebris in lucem euocaui, rationem

B red diturus sim. Alterius ætate prima motus sum, alterius ultima. Alium dignitati donaui, alium humilitati. Quoties nullam inueneram misericordiæ causam, mihi peperci. Hodie dijs immortalibus, si à me rationem repetant, annumerare genus humanū paratus sum. Potes hoc Cæsar prædicare audacter, omnia in fida tutela haberi: nihil per te, neq; ui, neq; clām Reipub. ereptum. Rarissimam laudem, & nulli adhuc principum concessam concupisti, innocentia. Non perdis operā: nec bonitas ista tua singularis, ingratos aut malignos æstimatores nacta est. Refertur tibi gratia. Nemo unus homo uni homini tam charus unquam fuit, quàm tu populo Romano, magnum longumq; eius bonū. Sed ingens tibi onus imposuisti. Nemo iam diuum Augustum, nec Tiberij Cæsaris prima tempora loquitur. Nemo qui te imitari uelit, exemplar extra te querit. Principatus tuus ad gustum exigitur. Difficile hoc fuisset, si nō naturalis tibi ista bonitas esset, sed ad tempus sumpta. Nemo enim potest personam diu ferre. Facta, citō in naturam suam rēcidūt: quibus ueritas subest, quæq; (ut ita dicam) ex solido enascuntur, tempore ipso in maius meliusq; procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus, cum incertum esset, quō se statim nobilis indoles daret. Iam uota publica in tuto sunt. Nec enim periculū est, ne te subita tui capiat obliuio. Facit quidē auidos nimia felicitas: nec tam temperatæ cupiditates sunt unquam, ut in eo quod contigit, desinant. Gradus à magnis ad maiora fit: & spes improbiſsimas complectuntur, inſperata assecuti. Omnibus tamen nunc ciuibz tuis & hæc confessio exprimitur, esse se felices: & illa, nihil iam his accedere bonis posse, nisi ut p̄p̄etua sint. Multa illos cogunt ad hanc confessionem, qua nulla in homine tardior est, securitas alta, affluens. Ius supra omnem iniuriam positum. Obuersatur oculis t̄ lætissima forma Reipub. cui ad summam libertatē nihil deest, nisi p̄-

al. lectissima.

reundi licentia, Præcipuē tamen æqualis, ad maximos imosq; peruēnit clementiæ tuæ admiratio. Cætera enim bona pro portione fortunæ suæ quisq; sentit, aut expectat maiora minoraq;: ex clementia omnes idem sperant. Nec est quisquam, cui tam ualde innocentia sua placeat, ut non stare in conspectu clementiam paratam humanis erroribus gaudeat.

CAP. II

Esse autem aliquos scio, qui clementia p̄ssimum quemq; putent sustinēri: quoniam nisi post crimen superuacua est, & sola hæc uirtus inter innocentes cessat. Sed primum omnium, sicut medicinæ apud ægros usus, etiam apud sanos honor est: ita clementiam quamuis p̄na digni inuocent, etiam innocentes colunt. Deinde habet clementia in persona quoque innocentium locum: quia interim fortuna pro culpa est. nec innocentia tantū clementia succurrit, sed sæpe uirtuti: quoniam quidē conditione temporum incidunt quædam, quæ possint laudata puniri. Adijce, quōd magna pars hominum est, quæ reuerti ad innocentiam possit. Sed non tamen uulgo ignoscere decet. Nam ubi discrimen inter malos bonosq; sublatum est, confusio sequitur,

quitur, & uitiorum eruptio. Itaq; adhibenda est moderatio, quæ sanabilia ingenia distinguere à deploratis sciat. Nec promiscuam habere ac uulgarem clementiam oportet, nec abscisam. Nam tam omnibus ignoscere crudelitas est, quàm nulli. Modum tenere debemus: sed quia difficile est temperamentum, quicquid æquo plus futurum est, in partem humaniorem præponderet. Sed hæc suo loco melius dicentur.

CAP. III. Nunc in tres partes omnē hanc materiam diuidam. Prima erit manu missionis. Secunda, quæ naturam clementiæ habitumq; demonstrat. Nam cum sint uitia quædam uirtutes imitantia, non possunt scerni, nisi signa quibus dignoscantur impresseris. Tertio loco quæremus, quomodo ad hanc uirtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, & usu suam faciat. Nullam uerò ex omnibus uirtutibus magis homini conuenire, cum sit nulla humanior, cōstet necesse est: non solum inter nos, qui hominem sociale animal, communi bono gentiū uideri uolumus: sed etiam inter illos, qui hominem uoluptati donant, quorum omnia dicta factaq; ad utilitatem suam spectant. Nam si quietem petit & ocium, hanc uirtutem naturæ suæ nactus est, quæ pacem amat, & manus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis, quàm regem aut principem decet. Ita enim uirtutes magnis uiris decori gloriæq; sunt, si illis salutaris potētia est. Nam pestifera uis est, ualere ad nocendum. Illius demum magnitudo stabilis fundataq; est, quem omnes tam supra se esse, quàm pro se sciunt, cuius curam excubare pro salute singulorum atq; uniuersorum quotidie experiuntur: quo procedente, non tanquam malum aliquod aut noxium animal è cubili profiliret, diffugiunt, sed tanquam ad clarum ac beneficum sidus certatim aduolant, obijcere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi, & substernere corpora sua, si per stragem illi humanam, iter ad salutem struendum sit. Somnum eius nocturnis excubijs muniunt, latera obiecti circumfusiq; defendunt, incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populi urbibusq; consensus, sic protegendū amandiq; reges, & se suaq; iactandi, quocunq; desiderauerit imperantis salus. Nec hæc uilitas sui est, aut dementia, pro uno capite tot milia excipere ferrum, ac multis mortibus unam animam redimere, nonnunquam senis & inualidi. Quemadmodum totum corpus animo deseruit, & cum hoc tanto maius tantoq; speciosius sit, ille in occulto maneat tenuis, & in qua sede latitet incertus, tamē manus, pedes, oculi, negociū illi gerūt, illum hæc cutis munit, illius iussu iacemus, aut inquieti discurremus, cum ille imperauit, siue avarus dominus est, mare lucri causa scrutamur, siue ambiciosus, iam dudum dexterā flammis obiecimus, aut uoluntariē subiluimus: sic hæc immēsa multitudo, unius animæ circūdata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura uiribus suis, nisi consilio sustineretur.

CAP. IIII. Suam ira; incolumitatem amant, cum pro uno homine denas legiones in aciem deducunt, cum in prima fronte procurrunt, & aduersa uulneribus pectora ferunt, ne imperatoris sui signa uertantur. Ille est enim uinculum, per quod Respub. cohæret: ille spiritus uitalis, quem hæc tot milia trahunt, nihil ipsa per se futura, nisi onus & præda, si mens illa imperij subtrahatur.

— Rege incolumi mens omnibus una:

Amisso rupere fidem. —

Hic casus Romanæ pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget. Tamdiu ab isto periculo aberit hic populus, quamdiu sciet ferre frænos: quos si quādo abruperit, uel aliquo casu discusso reponi sibi passus non erit, hæc unitas & hic maximi imperij contextus, in partes multas dissiliet: idemq; huic urbi dominandi finis erit, qui parēdi fuerit. Ideo principes regesq;, & quocunq; alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari ultra priuatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica priuatis potiora sunt, sequitur, ut is quoq; charior sit, in quem se Respub. conuertit. Olim enim ita se induit Reipub. Cæsar, ut diduci alterum non posset sine utriusq; perniciē. Nam ut illi uiribus opus est, ita & huic capite.

CAP. V. Longius uidetur recelsisse à proposito oratio mea. At mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc colligitur, animus Reipub. tu es, illa corpus tuum: uides, ut puto, quàm necessaria clemētia sit. Tibi enim parcis, cum uidēris alteri parcere. Parcendum itaq; est etiam improbandis ciuibus, non aliter quàm membris languentibus. Et si quando misso sanguine opus est, sustinendum est, ne ultrā quàm necesse sit incidas. Est ergo, ut dicebam, clementia omnibus quidem hominibus secundum naturam, maximē tamen decora imperatoribus, quanto plus habet apud illos quod seruet, quantoq; in maiore materia apparet. Quantulum enim nocet priuata crudelitas. Principum sæuitia bellum est. Cum autē uirtutibus inter se sit concordia, nec ulla altera melior aut honestior sit: quædam tamen quibusdā personis aptior est. Decet magnanimitas quælibet mortalem, etiā illum intra quem nihil est. Quid enim maius, aut fortius, quàm malam fortunam retundere? Hæc tamen magnanimitas in bona fortuna t latiore locū habet, meliusq; in tribunali quàm in plano cōspicitur. Clementia in quamcunq; domū peruenerit, eam felicem tranquillamq; præstabit. Sed in regia quò rarior, eò mirabilior. Quid enim est mirabilius, quàm cum cuius iræ nihil obstat, cuius grauiori sententiæ ipsi qui pereunt assentiont, quem nemo interrogaturus est, imò si uehemētius excanduit, nec deprecaturus quidē, ipsum sibi manū iniicere, & potestate sua in melius placidiusq; uti, hoc ipsum cogitantē: Occidere contra legem nemo non potest, seruare nemo præter me. Magnā fortunam magnus animus decet: qui nisi se ad illam extulit, & altior steterit, illam quoq; infra terram deducit. Magni autem animi est proprium, placidum esse, trāquillumq;, & iniurias atq; offensiones semper despiciere. Muliebre est, furere in ira.

Ferarum

al. tamen in.

al. laxiorem.

A Ferarum uerò, nec generosarum quidem, præmordere & urgere proiectos. Elephantes leonesq; transeunt, † quem impulerunt. Ignobilis bestię pertinacia est. Non decet regem sæua, nec inexorabilis ira. Non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exequat. At si dat uitam, si dat dignitatem periclitantibus & meritis amittere, facit quod nulli nisi rerum potienti licet. Vita enim etiam superiori eripitur, nunquam nisi inferiori datur. Seruare, proprium est excellentis fortune; quæ nunquam magis suspici debet, quàm cum illi contingit idem posse quod dijs, quorum beneficio in lucem ædimur, tam boni quàm mali. Deorum itaque sibi animum asserēs princeps, alios ex ciuibus suis, quia utiles boniq; sunt, libens uideat, alios in numerum relinquat: quosdā esse gaudeat, quosdam patiatur.

al. quæ.

Cogitate in hac ciuitate, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluēs eliditur, quoties aliquid obstitit, quod cursum eius uelut torrentis rapidi moraretur: in qua tribus eodē tempore theatris uia postulantur, in qua consumitur, quicquid terris omnibus aratur: quanta solitudo & uastitas futura sit, si nihil relinquitur, nisi qd iudex seuerus absoluerit. Quotus quisq; ex quæstorib. est, qui nō ea ipsa lege teneatur, qua quærit? Quotus quisq; accusator uacat culpa? Et nescio, an nemo ad dandam ueniam difficilior est, quàm qui illā petere sæpius meruit. Peccauimus oēs: alij grauiora, alij leuiora, alij ex destinato, alij fortē impulsī, aut aliena nequitia ablati: alij in bonis cōsilijs parum fortiter stetimus, & innocentiam inuiti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantū, sed usque ad extremū æui delinquimus. Etiā si quis tam bene purgauit animum, ut nihil obturbare eū amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando peruenit.

CAP. VI.

Quoniam deorum feci mentionem, optimē hoc exemplum principi constituam, ad quod formetur, ut se talem esse ciuibus, quales sibi deos uelit. Expediit ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina, expediit usq; ad ultimam infesta perniciem? Ecquis regum erit tutus, cuius non membra aruspices colligant? Quod si dij † placabiles & æqui delicta potentium non statim fulminibus persequuntur: quanto æquius est hominem hominibus præpositum miti animo exercere imperium, & cogitare, utrum mundi status gratior oculis pulchriorq; sit sereno & puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, & ignes hinc atque illinc micant. At qui non alia facies est quieti moderatq; imperij, quàm sereni cœli & nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisq; obscurum est inter tremantes, & ad repentinum sonitum expauescentes, nec eo quidem qui omnia conturbat inconcusso. † Facilius priuatis ignoscitur, pertinaciter se uindicantibus. Possunt enim lædi, dolorq; eorū ab iniuria uenit. Timent præterea contemptū: & non retulisse lædentibus gratiā, infirmitas uidetur, non clementia. At cui ultio in facili est, is omnia missa ea, certam laudē mansuetudinis consequitur. Humili loco positus exere manum, litigare, in rixam procurrare, ac morem iræ suæ gerere, liberius est. Leues inter paria ictus sunt. Regi uociferatio quoq; uerborumq; intemperantia non ex maiestate est.

CAP. VII.

al. placabiles sunt, & æquē.

al. Difficilius.

B Graue putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent. Ista, inquis, seruitus est, non imperium. Quid tu non experiris istud nobis esse, non tibi seruitutem? Alia conditio est eorum, qui in turba quam non excedunt, latent: quorum & uirtutes ut appareant, diu luctantur, & uitia tenebras habent. Vestra facta dictaq; rumor excipit: & ideo nullis magis cauendum est, qualem famam habeant, quàm qui qualemcunq; meruerint, magnam habituri sunt. Quàm multa tibi non licent, quæ nobis beneficio tuo licent. Possum in qualibet parte urbis solus incedere sine timore, quamuis nullus sequatur comes, nullus sit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato uiuendum est. Aberrare à fortuna tua non potes, obsidet te, & quocunque descendis, magno apparatu sequitur. Et hæc summæ magnitudinis seruitus est, non posse fieri minorē: sed cum dijs tibi communis ista necessitas est. Nam illos quoque cœlum alligatos tenet: nec magis illis descendere datum est, quàm tibi tutum. Fastigio tuo affixus es. Nostros motus pauci sentiunt. Prodire nobis, ac recedere, & mutare habitū sine sensu publico licet: tibi non magis quàm soli latere contingit. Multa contra te lux est, omniū in istam cōuersi oculi sunt. Prodire te putes, oriris: loqui non potes, nisi ut uocem tuam quæ ubiq; sunt gentes excipiant. Irasci nō potes, nisi ut omnia premantur. Sic neminē potes affligere, nisi ut quicquid circā fuerit, quatiatur. Ut fulmina paucorū periculo cadunt, omniū metu: sic animaduersiones magnarum potestatum terrēt latius, quàm nocent, non sine causa. Non enim quantū fecerit, sed quantū facturus sit, cogitatur, in eo qui omnia potest. Adijce nūc, quod priuatos homines ad accipiēdas iniurias opportuniōres, acceptarū patientia facit: regib. certior est ex māsuetudine securitas. Quia frequēs uindicta paucorū odiū reprimat, omniū iritat: uoluntas oportet antē sæuiendi, quàm causa deficiat. Alloquin quemadmodū præcisæ arbores plurimis ramis repullulant, & multa satorum genera ut densiora surgant, reciduntur: ita regia crudelitas augeat inimicorum numerum tollendo. Parentes enim liberiq; eorum qui interfecti sunt, & propinqui, & amici, in locū singulorū succedunt. Hoc quàm uerum sit, admonere te exemplo domestico uolo.

CAP. VIII.

CAP. IX.

Diuus Augustus fuit mitis princeps, si quis illum à principatu suo æstimare incipiat: in communi quidem Repub. gladium mouit, cum hoc ætatis esset, quod tu nunc es, duodeuicesimū egressus annum, iam pugiones in sinu amicorum absconderat, iam insidijs M. Antonij consulis laus petierat, iam fuerat collega † proscriptoris: sed cum annum quadragesimum transisset, & in Gallia moraretur, delatū est ad eum indicium, L. Cinna stolidi ingenij uirum insidias ei struere. Dictum est & ubi, & quando, & quemadmodū aggredi uellet. Vnus ex † confocijs deferebat.

al. proscriptio nis.

al. confocijs.

Seneca.

z

Consti-

Constituit se ab eo vindicare. Consilium amicorū aduocari iussit. Nox illi inquieta erat, cum cogitaret adolescentem nobilem, hoc detracto integrum, Cn. Pompeij nepotem damnandū. Iam unum hominem occidere non poterat, cum M. Antonio proscriptionis edictum inter cœnam distaret. Gemens subinde uoces emittebat uarias, & inter se contrarias: Quid ergo? ego percussorem meum securum ambulare patiar, me sollicito? Ergo non dabit pœnas, qui tot ciuilibus bellis frustra petatum caput, tot naualibus, tot pedestribus prælijs incolume, postquam terra marique pax parta est, non occidere constituat, sed immolare? Nam sacrificantem placuerat adoriri. Rursum silentio interposito, maiore multo uoce sibi, quàm Cinnæ irascebatur: Quid uiuis, si perire te tam multorum interest? Quis finis erit suppliciorum? Quis sanguinis? Ego sum nobilibus adolescentulis expositum caput, in quod mucrones acuant. Non est tanti uita, si ut ego non pereā, tam multa perdenda sunt. Interpellauit tandem illum Liuiā uxor: Et admittis, inquit, muliebri consilium? Fac quod medici solent: qui ubi usitata remedia non procedunt, tentant contraria. Seueritate nihil adhuc profecisti: Saluidienum Lepidus secutus est, Lepidum Murena, Murenā Cœpio, Cœpionem Egnatius, ut alios taceam, quos tantum ausos pudet: nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia. Ignosce L. Cinnæ. deprehensus est. Iam nocere tibi non potest, prodesse famæ tuæ potest. Gaudius sibi, quod aduocatum inuenerat, uxori quidem gratias egit: renunciari autem extemplo amicis, quos in consilium rogauerat, imperauit, & Cinnam unum ad se accersit: dimissis quæ omnibus è cubiculo, cum alteram Cinnæ poni cathedram iussisset: Hoc, inquit, primum à te peto, ne me loquentem interpelles, ne meo sermone medio proclames: dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cum in hostium castris inuenissem, non factum tantum mihi inimicum, sed et natum seruauī, patrimonium tibi omne cōcessi. Hodie tam felix es, & tam diues, ut uictō uictores inuideant. Sacerdotium tibi petenti, præteritis compluribus, quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cum sic de te meruerim, occidere me constituisti. Cum ad hanc uocem exclamasset, procul hanc ab se abesse dementia: Non præstas, inquit, fidem, Cinna: conuenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras. adiecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum, cui commissum esset ferrum. Et cum defixum uideret, nec ex conuentione iam, sed ex conscientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Vt ipse sis princeps? Malè me hercule cum Repub. agitur, si tibi ad imperandum nihil præter me obstat. Domum tueri tuam non potes. Nuper libertini hominis gratia, in priuato iudicio superatus es. Adeo nihil facilius potes, quàm cōtra Cæsarem aduocare? Cedō si spes tuas solus impedio, Paulus ne te, & Fabius Maximus, & Colsi, & Seruiliij ferent, tantumquæ agmen nobilium non inania nomina præferentium, sed eorum, qui imaginibus suis decori sint? Ne totam eius orationem reperendo, magnam partem uoluminis occupem: diutius enim quàm duabus horis locutum esse constat, cum hanc pœnam, qua sola erat contentus futurus, extenderet: Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat. Contendamus, utrum ego meliore fide uitam tibi dederim, an tu debeas? Post hæc detulit ultrò consulatum, questus, quod non auderet petere. Amicissimum fidelissimumque habuit, hæres solus fuit illi. Nullis amplius insidijs ab ullo petitus est.

CAP. X.

Ignouit abauus tuus uictis. Nam si non ignouisset, quibus imperasset? Sallustiū, & Cocceios, & Duillios, & totam cohortem primam interioris admisionis, ex aduersariorum castris conscripsit. Nam Domicios, Messalas, Asinios, Cicerones, & quicquid floris in ciuitate erat, clementiæ suæ debebat. Ipsum Lepidum quamdiu mori passus non est? Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: & pontificatum maximum, non nisi mortuo illo, transferri in se passus est. Maluit enim illum honorem uocari, quàm spoliū. Hæc eum clementia ad salutem securitatemque perduxit, hæc gratum ac fauorabilem reddidit, quamuis nondum subactis Reipub. ceruicibus manum imposuisset. Hæc hodieque præstat illi famā, quæ uix uiuis principibus seruit. Deum esse, non tanquā iussi credimus bonū principē Augustū, & bene illi conuenisse parentis nomen; fatemur: ob nullam aliam causam, quàm quod contumelias quoque suas, quæ acerbiores principibus solent esse, quàm iniuriæ, nulla credulitate exequabatur: quod probrosis in se dictis arripit: quod dare illum pœnas apparebat, cum exigeret: quod quoscunque ob adulterium et familiæ suæ damnauerat, adeo non et occidit, ut dimissis, quod tutiores essent, diplomata daret. Hoc est ignoscere, cum scias multos futuros qui pro te irascantur, & tibi alieno sanguine gratificantur, non dare tantum salutem, sed præstare.

CAP. XI.

Hæc Augustus senex, aut iam in senectutem annis uergentibus. In adolescentia caluit: arsit ira: multa fecit, ad quæ inuitus oculos retorquebat. Comparare nemo mansuetudini tuæ audebit diuum Augustum, etiam si in certamen iuuenilium annorum deduxerit senectutem plus quàm maturam. Fuerit moderatus & clemens, nempe post mare Acciacum Romano cruore infectum, nempe post fractas in Sicilia classes, & suas & alienas: nempe post Perusinas aras & proscriptiones. Ego uerò clementiam non uoco lassam crudelitatem. Hæc est, Cæsar, clementia uera, quam tu præstas, quæ non sæuitiæ pœnitentia cœpit: nullam habere maculam, nunquam ciuilem sanguinē fudisse. Hæc est in maxima potestate, uerissima animi tēperantia, & humani generis et cōprehensibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorū principum exemplis corruptis, quantum in ciues suos liceat, experiendo tentare, sed hebetare aciem imperij sui. Præstitisti, Cæsar, ciuitatem incruentam, & hoc quod magno animo gloriatus es, nullam te toto orbe

Saluidienū Rursum Suetonius uocat.

al seruatiū seruauit.

forte, filie. al. odit.

forte, incōprehensibilis.

A orbe stillam cruoris humani misisse: quo maius est mirabiliusq̃, quod nulli unquā citius gladius commissus est. Clemētia ergo nō tantum honestiores, sed tutiores præstat: ornamentumque imperiorum est simul & certissima salus: cum reges consenuerint, liberisque ac nepotibus tradiderint regna, tyrannorum execrabilis, ac brevis potestas est. Quid interest inter tyrannum & regē? species enim ipsa fortunæ ac licentia par est: nisi quod tyranni ex uoluptate sequuntur, reges nō nisi ex causa ac necessitate?

Quid ergo, non reges quoque occidere solent? Sed quoties id fieri publica utilitas persuadet. **CAP. XII.** Tyrannis sæuitia cordi est. Tyrannus autem à rege distat factis, non nomine. Nam & Dionysius maior iure meritoq̃, præferri multis regibus potest. Et L. Syllam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hostium? Descenderit licet è dictatura sua, & se togæ reddiderit: quis tamen unquam tyrannus tam auidè humanum sanguinem bibit, quàm ille, qui septē milia ciuium Romanorum contrucidari iussit? Et cum in uicino ad ædem Bellonæ sedens exaudisset cōclamationem, tot milium sub gladio gementium, exterrito senatu: Hoc agamus, inquit, P. C. Seditiosi pauculi meo iussu occiduntur. Hoc non est mentitus: pauci, Syllæ uidebantur. Sed mox de Sylla consequemur, quomodo hostibus irascendum sit: utique si in hostile nomē ciues, & ex eodem corpore abrupti transierint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, ut magnum inter regem tyrannumq̃ discrimen sit: uterque licet non minus armis ualletur: sed alter arma habet, quibus in munimentum pacis utitur, alter ut magno timore, magna odia compefcet. Nec illas ipsas manus, quibus se commisit, securus aspicit. Contrarijs in contraria agitur. Nam ut inuisus sit, quia timetur, timeri uult, quia inuisus est: & illo execrabili uersu, qui multos dedit præcipites, utitur:

Oderint dum metuant. —

ignarus quanta rabies oriatur, ubi supra modum odia creuerunt. Temperatus enim timor cohibet animos, asiduus uerò & acer, & extrema ad mouens, in audaciam iacentes excitat, & omnia experiri suadet. Sic feras lineis & pinna conclusas cōtine: easdem à tergo eques telis incessat: tentant fugam per ipsa quæ fugerant, proculcabuntq̃: formidinem. Acerrima uirtus est, quā ultima necessitas extundit: relinquat oportet securi aliquid metus, multoq̃: plus spei quàm periculorum ostendet. Alioquin ubi quiescētī paria metuuntur, incurrere in pericula iuuat, & aliena anima abuti. Placido tràquilloq̃: regi fida sunt auxilia sua, quib. ad cōmunem salutē utatur. Gloriosusq̃: miles (publicæ enim securitati dare operā uidetur) omnē laborē libens patitur, ut parentis cultos. At illum acerbum & sanguinariū necesse est grauentur stipatores sui.

B Non potest habere quisquam bonæ ac fidæ uoluntatis ministros, quibus in tormentis & eculleo, & ferramentis ad mortem paratis utitur, quibus non aliter quàm bestijs homines obiectat, omnibus t̃ reis noxior ac sollicitior, ut qui homines deosq̃: testes ac uindices facinorum timeat, eò perductus, ut non liceat illi mutare mores. Hoc enim inter cetera uel pessimum habet crudelitas: perseverandum est, nec ad meliora patet regressus. Scelera enim scelerib. tuenda sunt. Quid aut̃ eo infelicius, cui iam esse malū necesse est? O miserabilem illum, sibi certè: nam ceteris misereri eius nefas sit, qui cædibus ac rapinis potentiā exercuit, qui suspecta sibi cuncta reddidit, tam externa quàm domestica, cum arma metuat, ad arma confugiens, non amicorū fidei credens, nō liberorū pietati. Qui ubi circumspexit quæq̃: fecit, quæq̃: facturus est, & conscientiam suam plenam sceleribus ac tormentis adaperuit, sæpe mortem timet, sæpius optat, inuisior sibi quàm seruiuentibus. Econtrariò is cui curæ sunt uniuersa, quia alia magis, alia minus tuetur, nullā nō Reipub. partem tanquam sui nutrit, inclinatus ad mitiora: etiam si ex usu est animaduertere, ostendens quàm inuitus aspero remedio manus admoueat: in cuius animo nihil hostile, nihil efferum est. Qui potentiam suam placidè ac salutariter exercet, approbare imperia sua ciuib. cupiens. Felix abundè sibi uisus, si fortunam suam publicauerit, sermone affabilis, accessuq̃: facilis, uultu qui maximè populos demeretur, amabilis, æquis desiderijs propensus, & iniquis acerbis, à tota ciuitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines secretò loquuntur, quæ palàm. Tollerere filios cupiunt, & publicis malis sterilitas indicta recluditur. Bene se meriturum de liberis suis quisq̃: non dubitat, quibus tale seculum ostenderit. Hic princeps suo beneficio tutus, nihil præsidij eget: arma ornamenti causa habet.

Quod ergo officiū eius est? Quod bonorū parentū: qui obiurgare liberos nonnunquā blādè, nonnunquam minaciter solent, aliquando admonere etiam uerberibus. Nunquid aliquis sanus filium t̃ à prima offensa exhæredat? Nisi magnæ & multæ iniuriæ patientiam euicerint, nisi plus est quod timet, quàm quod damnat, non accedit ad decretorium stilum. Multa antè tentat, quibus dubiam indolem & peiore loco iam positam reuocet: simul deplorata est, ultima experitur. Nemo ad supplicia exigenda peruenit, nisi qui remedia consumpsit. Hoc quod parenti, etiā principi faciendū est: quem appellauimus patrem patriæ, non adulatione uana adducti. Cetera enim cognomina honori data sunt. Magnos & Felices & Augustos diximus, & ambitiosæ maiestati quicquid potuimus titulorū congestimus, illis hoc tribuentes. Patrem quidem patriæ appellamus, ut sciret datam sibi potestatem patriam: quæ est temperatissima, liberis consulēs, suaq̃: post illos reponens. Tardè sibi pater membra sua abscidat: etiam cum absciderit, reponere cupiat: & in abscidēdo gemat, cunctatus multum diuq̃. Propè enim est ut libenter damnet, qui citò. Prope ut iniquè puniat, qui nimis: t̃ Erixonem equitem Romanum, memoria nostra, quia filiū suū

Seneca.

z z

flagellis

De patria potestate uide Instit. lib. 1.

al. Trixonem.

al. Buxonem.

flagellis occiderat, populus in foro graphijs confodit. Vix illum Augusti Cæsaris autoritas, in se A
stis tam patrum quam filiorum manibus eripuit.

CAP. XV.

Tarius, qui filium deprehensum in parricidio, exilio damnavit, causa cognita, nemo non sus-
spexit, quod contentus exilio, & exilio delegato Malsiliz parricidam cōtinuit, & annua illi præ-
stitit, quanta præstare integro solebat. Hæc liberalitas effecit, ut in qua ciuitate nunquam deest
patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus meritò damnatus esset, quem is pater damnare
potuisset, qui odisse non poterat. Hoc ipso exemplo dabo, quem cōpares bono patri bonū prin-
cipem. Cogniturus de filio Tarius, aduocauit in consilium Cæsarem Augustum. Venit in priua-
tos penates, assedit, pars alieni consilij fuit. Non dixit: Imò in meam domum ueniat. Quod si fa-
ctum esset, Cæsaris futura erat cognitio, non patris. Audita causa, excusisq; omnibus, & his quæ
adolescens pro se dixerat, & his quibus arguebatur, petit, ut sententiam suam quisq; scriberet, ne
ea omnium fieret, quæ Cæsaris fuisset. Deinde priusquam aperirentur codicilli, iurauit se Tarij
hominis locupletis hereditatē nō aditurū. Dicit aliquis, pusillo animo: Timuit, ne uideretur lo-
cū spei suæ aperire uelle, filij damnatione. Ego cōtrā sentio: Quilibet nostrū debuisset aduersus
opiniones malignas satis fiduciæ habere in bona conscientia. Principes multa debent etiā famæ
dare. Iurauit se non aditurum hæreditatem. Tarius quidem eodem die & alterum hæredem per-
didit, sed Cæsar libertatem sententiæ suæ redemit: & postquam approbavit gratuitam esse † se-
ueritatem suam, quod principi semper curandum est, dixit, relegandum quō patri uideretur. Nō
culeum, non serpentes, non carcerem decreuit: memor non de quo censeret, sed cui in consilio
esset. Mollissimo genere pænæ contentum esse debere patrem dixit in filio adolescentulo, im-
pulsio in id scelus, in quo se, quod proximum erat ab innocentia, timidè gessisset, debere illum ab
urbe & à parentis oculis submoeri.

CAP. XVI.

O' dignum, quem in consilium patres aduocarent: ô dignum, quem cohæredem innocentib.
liberis scriberent. Hæc clementia principem decet, ut quocunq; uenerit, mansuetiora omnia fa-
ciat. Nemo regi tam uilis sit, ut illum perire non sentiat, qualiscunq; pars imperij est. In magna im-
peria ex minoribus petamus exemplum. Non est unum imperandi genus. Imperat princeps ci-
uibus suis, pater liberis, præceptor discipulis, tribunus uel centurio militibus. Non ne pess-
mus pater uidebitur, qui asiduis plagis liberos etiam ex leuissimis causis cōpesceret? Vter autē
præceptor liberalibus studijs dignior, qui excarnificat discipulos, si memoria illis non constite-
rit, aut si parum agilis in legendo oculus hæserit: an qui monitionibus & uerecundia emendare
ac docere malit? Tribunum centurionemq; da seuum, desertores faciet: quibus tamē ignoscitur.
Nunquid nā æquū est, grauius homini & durius imperari, quam imperatur animalibus mutis? B
Atqui equū nō crebris uerberibus exterreret, domandi peritus magister. Fiet enim formidolosus
& contumax, nisi eum tactu blandiente permulseris. Idem facit uenator, qui instituit catulos ue-
stigia sequi, quiq; iam exercitatis utitur ad excitādas uel persequēdas feras. Nec crebrò illis mi-
natur: cōtunditur enim animus, & quicquid est indolis, cōminuitur trepidatiōe degeneri: nec li-
centiā uagandi errandiq; passim concedit. Adijcias his licet, tardiora agentes iumenta: quæ cum
ad contumelias & miserias nata sint, nimia fœuitia coguntur iugum detrectare.

CAP. XVII.

Nullū animal morosius est, nullum maiore arte tractandum, quam homo. Nulli magis parcen-
dū. Quid enim stultius, quam in iumentis quidem & canibus erubescere iram exercere, pessima
autem conditione hominem esse? Morbis medemur, nec irascimur. Atqui & hic morbus est ani-
mi, mollem medicinam desiderat, ipsumq; medentem minimè infestū ægro. Mali medici est, de-
sperare, ne curet. Idem in his, quorū animus affectus est, facere debet, cui credita salus omniū
est, nō citò spem proijcere, nec mortifera signa pronunciare. Luctetur cū uitijs, resistat: alijs mor-
bū suū exprobet, quosdam molli curatione decipiat, citius meliusq; sanaturus remedijs fallen-
tibus. Agat princeps curam, non tantum salutis, sed etiam honestę cicatricis. Nulli regi gloria est
ex læua animaduersione. Quis enim dubitat posse? At contrā maxima si uim suā continet, si mul-
tos iræ alienę eripuit, neminem suæ impendit.

CAP. XVIII.

Seruis imperare moderatè, laus est: & in mancipio cogitandum est, non quantū illud impunè
pati possit, sed quantum tibi permittat æqui boniq; natura: quæ parcere etiam captiuis, & pre-
cio paratis iubet. Quanto iustius his iubet, tātò iustius hominibus liberis, ingenuis, honestis, nō
ut mancipijs abuti, sed his quos gradu antecedas, quorūq; tibi nō tradita seruitus, sed tutela. Ser-
uis ad statuam licet confugere, cum in seruum omnia liceant. Est aliquid, quod in homine licere
cōmune ius animantiū uetet. Quis non Vedium Pollionem peius oderat, quam serui sui, quod
murænas sanguine humano faginabat: & eos qui se aliquid offenderant, in uiuariū, quid aliud q̃
† serpentibus obijci iubebat? O' hominem mille mortibus dignum: siue deuorandos seruos ob-
ijciebat murænis quas esurus erat, siue in hoc tantum illas alebat, ut sic aleret. Quemadmodū do-
mini crudeles tota ciuitate cōmonstrantur, inuisiq; & detestabiles sunt: ita regū & iniuria latius
patet & infamia, atque odium seculis traditur. Quanto autem non nasci melius fuit, quam nume-
rari inter publico malo natos?

CAP. XIX.

Excogitare nemo quicquā poterit, quod magis decorū regenti sit, quam clementia: quocunq;
modo is, & quocunq; iure prepositus cæteris erit. Eo scilicet formosius id esse, magnificentiusq;
fatebimur, quo in maiori præstabitur potestate: quam non oportet noxiam esse, † si ad naturę le-
gem cōponitur. Natura enim commenta est regem: quod & ex alijs animalibus licet cognoscere,
& ex

al. sententiam
suam.

Suprà lib. 3. de
ira, cap. 41.
al. serpenti-
num.

al. sed ad natu-
ræ legem com-
positam.

A & ex apibus: quarum regi amplissimum cubile est, medioque ac tutissimo loco. Præterea opere uacat, exactor alienorum operum: & amisso rege, totum dilabitur examen. Nec unquam plus unum patiuntur, melioremque pugna quaerunt. Præterea insignis regi forma est, dissimilisque cæteris, tum magnitudine, tum nitore. Hoc tamen maxime distinguitur: iracundissimæ, ac pro corporis captu pugnacissimæ sunt apes, & aculeos in vulnere relinquunt: rex ipse sine aculeo est. Noluit illum natura nec sæuum esse, nec ultionem magno constaturam petere: telumque detraxit, & iram eius inermem reliquit. Exeplar hoc magnis regibus ingens. Est enim illi mos, & exercere se in paruis, & ingentiū rerū documenta & minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores: cum tanto hominum moderatior esse animus debeat, quanto uehementius nocet. Vtinam quidem eadem homini lex esset, & ira cum telo suo frangeretur: nec sæpius liceret nocere quam semel, nec alienis uiribus exercere odia. Facile enim lassaretur furor, si per se sibi satisfaceret, & si mortis periculo uitam suam effunderet. Sed ne nunc quidem illi cursus tutus est. Tantum enim necessesse est timeat, quantum timere uoluit: & manus omnium obseruet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti se iudicet, nullumque momentū immune à metu habeat. Hanc aliquis ægrā uitā sustinet: cum liceat innoxius, atque ob hoc securū, salutarē potentiam, lætis omnibus, tractare. Errat enim, si quis existimat tutum esse ibi regem, ubi nihil à rege tutū est. Sed securitas securitate mutua paciscenda est. Non opus est instruere in altum æditas arces, nec in ascensum arduos colles emunire, nec latera montium abscindere, multiplicibus se muris turribusque sepire. Saluū regem in aperto clementia præstabit. Vnū est inexpugnabile munimentū, amor ciuiū. Quid pulchrius est, quam uiuere optantibus cunctis, & uota non sub custode nuncupantibus? Si paulū ualetudo titubauit, non spem hominū excitari, sed metum? Nihil esse cuiquam tam preciosum, quod non pro salute prædis sui commutatum uelit? Omne quod illi contingit, sibi quoque euenire deputet? In hoc assiduus bonitatis argumentis probauit, non Rempublicam suā esse, sed se Reipublicæ. Quis huic eudeat struere aliquod periculū? Quis ab hoc non, si possit, fortunam quoque auertere uelit, sub quo iusticia, pax, pudicitia, securitas, dignitas, florent, sub quo opulenta ciuitas, copia bonorum omnium abundat? Nec alio animo rectorē suū intuetur, quam si Dij immortales potestatem uiuendi sui faciant: intueremur uenerantes colentesque. Quid autē, non proximū illis locū tenet is, qui se ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, & in melius potens? Hoc affectare, hoc imitari decet: Maximum ita haberi, ut optimus simul habeatur.

*al. exercere.
forte, per minima.*

B Duabus de causis punire princeps solet, si aut se uindictat, aut alium. Prius de ipsa parte differat, quæ ipsum contingit. Difficilius est enim moderari, ubi dolori debetur ultio, quam ubi exemplo. Superuacuum est hoc loco admonere, ne facile credat, ut uerum excutiat, ut innocentia faueat, ut appareat, non minus rem agi rei periclitantis, quam iudicis. Hoc autē ad iusticiā, non ad clementiā pertinet. Nunc illū hortamur, ut manifeste læsus, animū in potestate habeat: & poenam si tutō poterit, donet: sin minus, temperet: longeq; sit in suis, quam in alienis exorabilior iniurijs. Nam quemadmodū nō est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat, sibi detrahit: ita clementem uocabo, non in alieno dolore facilem, sed eum, qui cum suis stimulis exagitetur, non proflit, qui intelligit magni animi esse, iniurias in summa potentia pati, nec quicquam esse gloriosius principe impune læso.

CAP. XX.

Vltio duas res præstare solet: aut solatium affert ei qui accipit iniuriam, aut in reliquum securitatem. Principis maior est fortuna, quam ut tali solatio egeat, manifestiorque uis, quam ut alieno malo opinionē sibi uiriū querat. Hoc dico, cum ab inferioribus petitus uiolatusque est. Nam si, quos pares aliquādo habuit, infra se uidet, satis uindictatus est. Regem & seruus occidit, & serpēs, & sagitta. Seruauit quidē nemo, nisi maior eo quem seruauit. Vti itaque animosē debet tanto munere deorum, dandi auferendique uitam potens: in his præsertim, quos scit aliquando suo fastigio obstitisse: hoc arbitriū adeptus, ultionem impleuit, perfecitque quantum ueræ poenæ satis erat. Perdidit enim uitam qui debet: & quisquis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de & capite suo regiamque sententiam expectauit, in seruatoris sui gloriam uiuet, plusque nomini eius conferet incolumis, quam si ex oculis ablatus esset. Assiduū enim spectaculum alienæ uirtutis est: in triumpho citō transisset. Si uerō regnum quoque suum tutō relinqui apud eum potuit, reponique eō unde deciderat, ingenti incremento surgit laus eius, qui contentus fuit, ex rege uicto nihil præter gloriam sumere. Hoc est etiam ex uictoria sua triumphare, testarique, nihil se quod dignū esset uictore, apud uictos inuenisse. Cum ciuib. & ignotis atque humilib. eō moderatius agendū est, quod minoris est afflixisse eos. Quibusdā libenter parcas: à quibusdā te uindicare fastidias, & nō aliter quam ab animalibus paruis & obterentem inquinantibus, reducenda manus est. At in his qui in ore ciuitatis seruati punitique erunt, occasione notæ clementiæ utendum est.

al. de capite regio senectiam.

Transeamus ad alienas iniurias: in quibus uindicanis hæc tria lex secuta est, quæ princeps quoque sequi debet: aut ut sublatis malis securiores cæteri uiuant. Ipsos facilius emendabis minore poena. Diligentius enim uiuit, cui aliquid integri superest. Nemo dignitati perditæ parcat. Impunitatis genus est, iam non habere poenæ locum. Ciuitatis autem mores magis corrigi parcat. Animaduersionum. Facit enim consuetudinem peccandi, multitudo peccantium. Et minus grauis nota est, quam turba damnatorum leuat: & seueritas, quod maximū remediū habet, assiduitate amittit auctoritatem. Constituit bonos mores ciuitati princeps, & uitia eius facilius comperiscit, si patiens eorū est, nō tanquā probet, sed tanquā inuitus & cum magno tormento ad castigandum

CAP. XXI.

gandū ueniat. Verecundiam peccandi facit ipsa clementia regentis. Grauior multo pœna uidetur, quæ à miti uiro constituitur. Præterea uidebis ea sæpe committi, quæ sæpe uindicantur.

CAP. XXIII.

Pater tuus plures intra quinquennium culeo insuit, quàm omnibus seculis infatos acceptimor. Multo minus audebant liberi nefas ultimū admittere, quamdiu sine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altissimi uiri, & rerum naturæ peritissimi maluerunt, uelut incredibile scelus, & ultra audaciam positum præterire, quàm dum uindicant, ostendere posse fieri. Itaque parricidæ cum lege cœperunt, & illis facinus pœna monstrauit. Pessimo loco pietas fuit, postquā sapius culeos uidimus, quàm cruces. In qua ciuitate rarò homines puniuntur, in ea cōsensus sit innocentie, & indulgetur uelut publico bono. Putet se innocentem esse ciuitas, erit. Magis irascitur à communi frugalitate desciscētibus, si paucos eos esse uiderit. Periculosum est, mihi crede, ostendere ciuitati, quanto plures mali sint.

CAP. XXIII.

Indicta est aliquando à senatu sententia, ut seruos à liberis cultus distingueret. Deinde apparuit, quantum periculum immineret, si serui nostri numerare nos cœpissent. Idem scito metuendum esse, si nulli ignoscitur. Citò apparebit, pars ciuitatis deterior quanto prægrauet. Non minus principi turpia sunt multa supplicia, quàm medicò multa funera. Remissius imperanti, melius paretur. Naturā contumax est humanus animus, & in cōtrarium atque arduum nitens, sequiturque facilius quàm ducatur. Et ut generosi atque nobiles equi, melius facili fræno reguntur: ita clementiam uoluntaria innoxetia imperu suo sequitur, & dignam putat ciuitas, quam seruet sibi. Plus itaque hac uia proficitur. Crudelitas minimè humanum malum est, indignum tam miti animo. Ferina ista rabies est, sanguine gaudere ac uulneribus: & abiecto homine, in syluestro animal transire.

CAP. XXV.

Quid enim interest, oro te Alexander, leoni Lyfimachū obijcias, an ipse laceres dentibus tuis? Tuum illud os est, tua illa feritas. O quam cuperes tibi potius ungues esse, tibi rictū illum e dendorum hominum capacem. Non exigimus à te, ut manus ista, exitium familiare certissimum, ulli salutaris sit: ut iste animus ferox, insatiabile gentium malum, citra sanguinem cœdemque, satietur. Clementia uocatur, si ad occidendum amicum, carnifex inter homines eligitur. Hoc est, quare uel maximè abominanda sit sæuitia, quòd excedit fines, primū solitos, deinde humanos. Non ua supplicia cōquirat, ingenium aduocat, instrumenta excogitat, per quæ uarietur atque extendatur dolor, & deletetur malis hominum. Tunc ille tibi diri animi morbus ad insaniam peruenit ultimā, cum crudelitas uersa est in uoluptatem: & iam occidere hominem iuuat. Nam talem uirū à tergo sequitur euersio: odia, uenena, gladij, tam multis periculis tibi petitur, quàm multorum ipse periculum est: priuatisque nonnunquam consilijs, tibi aliàs uerò consternatione publica circumuenitur. Leuis enim & priuata perniciēs non totas urbes mouet. Quod latè furere cœpit, & omnes appetit, undique configitur. Serpentes paruulæ fallunt, nec publicè consequuntur: ubi aliqua solitam mēsuram transit, & in monstrum excreuit, ubi fontes potu infecit, & si afflavit, deurit, obtritque quacunque incessit, balistis petitur. Possunt uerba dare, & euadere pusilla mala: ingentibus obuiam itur. Sic unus æger, nec domum quidem perturbat: at ubi crebris mortibus pestilentia esse apparuit, conclamatio ciuitatis, ac fuga est, & dijs ipsis manus intenduntur. Sub uno aliquo tecto flamma apparuit, familia uicini que aquam ingerunt. At incendium uastum, & multas iam domos depastum, parte urbis obruitur.

CAP. XXVI.

Crudelitatem priuatorum quoque seruales manus sub certo crucis periculo ultæ sunt. Tyrannorum gentes populi, & quorum erat malū, & hi quibus imminerebat, excindere aggressi sunt. Aliquando sua præsidia in ipsos consurrexerunt, perfidiamque, & impietatem, & feritatem, & quicquid ab illis didicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse docuit? Non diu apparet nequitia, nec quantum uidetur, peccat. Sed puta tutam esse crudelitatem, quale eius regnum est? Non aliud quàm captarum urbium forma, & terribiles facies publici metus. Omnia mœsta, trepida, & confusa. Voluptates ipsæ timentur. Non conuiuia secunda ineunt, in quibus lingua sollicitè etiam ebrijs custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi queritur. Apparentur licet, inquit, magna impensa, & regijs opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamen è ludo in carcerem ire iuuat? Quod istud, dii boni, malum est, occidere, sœuire, delectari sono cathenarum, & ciuium capita decidere, quocumque uentum est multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare. Quæ alia uita esset, si leones urbibusque regnarent? Si serpentibus in nos, ac tibi noxiosissimo cuique animali daretur potestas? Illa rationis expertia, & à nobis immanitatis crimine damnata abstinent suis: & tuta est etiam inter feras similitudo morum. Apud homines autem nec à necessarijs quidem rabies temperat sibi, sed externa suaque in æquo habet, quo possit exercitior à singulorum cœdibus, deinde in exitia gentium serpere, & injicere tectis ignem: aratrum uetustis urbibus inducere, potentiam putat: & unum occidi, aut alterum, parum imperatorium credit: nisi eodem tempore grex miserorum subiectus stetit, crudelitatem suam in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis salutem dare, & ad uitam ab ipsa morte reuocare, & mereri clementia ciuicam. Nullum ornamentum principis fastigio dignius pulchriusque est, quàm illa corona ob ciues seruatos. Non hostilia arma detracta uictis, non currus barbarorum sanguine tibi cruenti, non parua bello spolia. Hæc diuina potentia est, gregatim ac publicè seruare: multos autem occidere, & indiscretos, incendij ac ruinæ potentia est.

E R A S.

A ERASMI IN LIBRUM I. DE CLEMENTIA.

Quid tu non experieris istud nobis esse ubi seruitutem.] Ita prior editio. Rodolphus annotat: Cap. 8. statim
 Quid istud non experieris, istud non esse tibi seruitutem. in principio.
 Seruatum seruauit.] In alijs erat, sed natum: ut referatur ad factum. erat enim in hostium castris natus, aut Cap. 9.
 hostium filius.

Comprehensibilis amor.] Rodolphus legit, incomprehensibilis. Tolerabilis erat prior lectio, si compre- Cap. 10.
 hensibilis accipiatur aduinc.

Tradi sibi pater membra sua abscindat.] Rodolphus legit, tardè sibi pater membra sua abscindat. Cap. 14.
 Senuit, principi bono omnia facienda, priusquam ueniat ad extrema supplicia: eo quòd omnes subditos pro suis
 membris ducat.

Clementia inuocatus, ad occidendum amicum carnifex inter homines eligitur.] Non du- Cap. 25.
 bium est quin legendum sit, clementia uocatur, si ad occidendum, &c. Notat enim principum crudelitatem, qui ami-
 cos obijciunt bestijs: iuxta illud Maronis: Si perco, manibus hominum perijisse iuuabit.

PINCIANI IN EVNDEM.

Omnia in fida tutela haberi, nihil per te, neq; ui, neq; clam à te R.P. ereptum.] Exemplaria, Cap. 1.
 Franciscanum & Pincianum: Omnia que in fidem tutelamq; tuam uenerunt, nihil per te, neq; ui neq; clam reipu-
 blice ereptum. Scribendum reor, omnium: non, omnia.

Nisi pereundi licentia.] Prior editio, nisi pereat licentia. Codex modò citatus, nisi perennis diligentia.

Nam si, quod adhuc colligitur.] Nam si quid adhuc colligis: eadem.

Cap. 5.

Saluidenum Lepidus secutus est.] Sic quidem præfert uetus lectio, sed legendum, Saluidienum: non, Sal- Cap. 9.
 uidenum, ex Velleio Paterculo secundo.

Nam ut inuisus sit, quia timetur.] Corrigendum reor: Nam ut inuisum se scit, quia timetur. Posset etià Cap. 12.
 scribi, inuisus sit: non, inuisus sit. & infra:

Sic feras lineis & pinna conclusas contine.] Castiga: Sic feras lineæ & pinna clausas continent. ex
 uetere lectione.

Exilio damnauit.] Consilio, non exilio, ueteres codices. Cui lectioni suffragantur uerba quæ mox paulo Cap. 15.
 sequuntur: aduocauit in consilium Cæsarem Augustum. & legendum infra, effecit: non, efficit.

Nec quantum uidetur, peccat.] Exemplar Pincianum, nec quantum uidetur, tantum peccat.

Cap. 26.

Noxiosissimo cuiq; animali.] Noxissimo, uetus lectio: non, noxiosissimo: ut à pius, pijsimus, quod in
 B a niquis legitur monumentis: etsi in Philippicis Cicero reclamet.

LVCII ANNAEI SENECAE DE CLEMENTIA
AD NERONEM LIBER II.

V T de clementia scriberem, Nero Cæsar, una me uox tua maxime compulit: quam ego non CAP. I.
 sine admiratione, & cum diceretur, audisse memini, & deinde alijs narrasse. Vocem gene-
 rosam, magni animi, magnæ lenitatis: quæ non composita, nec alienis auribus data, subi-
 to crepuit, sed bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animaduersu-
 rus in latrones duos Burrus præfectus tuus, uir egregius, & tibi principi notus, exigebat à te,
 scriberes, in quos & ex qua causa animaduerti uelles. Hoc sæpe dilatum, ut aliquando fieret, in-
 stabat. Inuitus inuito cum chartam protulisset, traderetq; exclamasti: Vellem nescire literas. O'
 dignam uocem, quam audirent omnes gentes, quæ Romanum imperium incolunt, quæq; iuxta
 iacent dubiæ libertatis, quæq; se contra uiribus aut animis attollunt. O' uocem, in concionem
 omnium mortalium mittendam, in cuius uerba principes regesq; iuramentum faciant. O' uocem
 priscae generis humani innocentiae, dignam cui redderetur antiquum illud seculum. Nunc pro
 festo consentire decebat ad æquum bonumq; expulsa alieni cupiditate, ex qua omne animi ma-
 lum oritur: pietatem, integritatemq; cū fide ac modestia surgere: & uitia diuturno abusa regno,
 tandem felici ac puro seculo dare locum.

Futurum hoc Cæsar ex magna parte sperare & confiteri libet. Tradetur ista animi tui mansue- CAP. II.
 tudo, diffundeturq; paulatim per omne imperij corpus, & cuncta in similitudinē tui formabun-
 tur. A' capite bona ualetudo. Inde omnia uegeta sunt atq; erecta, aut languore demissa, prout ani-
 mus eorum uiget aut + marcescit. Et erunt ciues, erunt socij digni hac bonitate: & in totum or- al. marcescit.

bem recti mores reuertentur. Parcetur ubiq; manibus. Diutius me morari hic pātere, nō ut blan-
 diar auribus tuis: nec enim mihi hic mos est. Maluerim ueris offendere, quā placere adulando.
 Quid ergo est, propter quod bene factis distisq; tuis, quā familiarissimum esse te cupio? ut
 quod nunc natura & imperus est, fiat iudicium. Illud mecum considero, multas uoces magnas,
 sed detestabiles in uitam humanam peruenisse, celebresq; uulgo ferri: ut illam, Oderint, dum metuant.

Cui Græcus uersus similis est, qui se mortuo terram misceri ignibus iubet. & alia huius notæ. At
 nescio, quomodo ingenia immania & inuisa materia fecundiori expresserunt sensus uehemen- inu. laus. tot
 tes & concitatos. Nullam adhuc uocem audiui ex bono leniq; animosam. Quid ergo est? Vt raro, ycia. uulgo
 inuitus, & cum magna cunctatione ita aliquando scribas necesse est istud, quod tibi in odium li-
 geras adduxit: sed, sicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus.

Et ne fortè decipias nos speciosum clementiæ nomen, & in contrarium aliquando abducas, CAP. III.

uideamus

uideamus quid sit clementia, qualisq; sit, & quos fines habeat. Clementia est temperantia animi, in potestate ulciscendi, uel lenitas superioris aduersus inferiorem in cōstituendis pœnis. Plures proponere, est tutius: ne una definitio parum rem comprehendat: & ut ita dicam, formula excidat. Itaq; dici potest & inclinatio animi ad lenitatem in pœna exigenda. Illa finitio contradictiones inueniet, quamuis maximè ad uerum accedat. Si dixerimus, clementiam esse moderationē aliquid ex merita ac debita pœna remittentem, reclamabitur, nullam uirtutem ꝑ quicquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam esse, quæ se fleat citra id, quod merito constitui pōset. Huic contrariam imperiti putant seueritatem: sed nulla uirtus uirtuti contraria est.

CAP. IIII

Quid ergo opponitur clementiæ? Crudelitas: quæ nihil aliud est, quàm atrocitas animi in exigendis pœnis. Sed quidam non exigunt pœnas, crudeles tamen sunt: tanquam quī ignotos homines & obuios non in compendium, sed occidendi causa occidunt. Nec interficere contenti s̄ uiunt: ꝑ ut Busiris ille & Procrustes, & piratæ, qui captos uerberant, & in ignem uiuos imponūt. Hæc crudelitas quidem: sed quia nec ultionem sequitur (non enim læsa est) nec peccato alicui irascitur (nullum enim antecessit crimen) extra definitionem nostram cadit: quæ finitio continebat in exigendis pœnis intemperantiam animi. Possūmus dicere, non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui uoluptati s̄uitia est: possūmus infaniam uocare, nam uaria sunt genera eius, & nullum certius, quàm quod in cædes hominum & laniationes peruenit. Illos ergo crudeles uocabo, qui puniendi causam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quem aiunt non quidē in homines innocentes, sed super humanum ac probabilem modum s̄uisse. Possūmus effugere cauillationem, & ita finire, ut sit crudelitas, inclinatio animi ad asperiora. Hanc clementia repellit longius à se: ꝑ nam seueritatem illi conuenire, certum est. Ad rem pertinet, quærere hoc loco, quid sit misericordia. Pleriq; enim ut uirtutem eam laudant, & bonum hominem uocant misericordem. Hæc autem uitium animi est. Vtraq; circa seueritatem, circūq; clementiam posita sunt: quæ uitare debemus, ne per speciem seueritatis in crudelitatem, ne per speciem clementiæ in misericordiam incidamus. In hoc leuiore periculo erratur: sed par error est à uero recedentium.

CAP. V.

Ergo quemadmodum religio deos colit, superstitio uiolat: ita clementiam mansuetudinemq; omnes boni præstabunt, misericordiam autem uitabunt. Est enim uitium pusilli animi, ad speciem alienorum malorum succidentis. Itaque pessimo cuique familiarissima est. Anus & mulierculæ sunt, quæ lachrymis nocentissimorum mouentur: quæ si liceret, carcerem effringerent. Misericordia non causam, sed fortunam spectat: clementia rationi accedit. Scio malè audire apud imperitos sectam Stoicorum, tanquam nimis duram, & minimè principibus regibusque bonum daturam consilium. Obijcitur enim illi, quod sapientem negat misereri, negat ignoscere. Hæc si per se ponantur, inuisa sunt. Videntur enim nullam spem relinquere humanis erroribus, sed omnia delicta ad pœnam deducere. Quod si est, quid hac secta durius, quæ dediscere humanitatem iubet, portumq; aduersus fortunam certissimum, mutuo auxilio cludit? Sed nulla secta benignior leniorq; est, nulla amantior hominum, & communibus bonis attentior: ut propositum sit usui esse aut auxilio, nec sibi tantum, sed uniuersis singulisq; consulere. Misericordia est ægritudo animi, ob alienarum miseriæ speciem: aut tristitia ex alienis malis concepta, quæ accidere immerentibus credit. Aegritudo autem in sapientem uirum non cadit. Serena enim eius mens est, nec quicquam incidere potest quod illam obducat. Nihil æquè hominem, quàm magnus animus decet. Non potest autem magnus esse idem, si metus & mæror contundit, si mentem obducit & contrahit. Hoc sapienti ne in suis quidem accidet calamitatibus, sed omnem fortunæ iram reuerberabit, & ante se franget. Eandem semper faciem seruabit placidam & inconcussam: quod facere non posset, si tristitiam reciperet. Adjice, quod sapiēs prouidus est, & in expedito consilium habet. Nunquam autem liquidum sincerumq; ex turbido uenit. Tristitia enim inhabilis est ad dispiciendas res, utilia excogitanda, periculosa uitanda, æqua æstimanda. Ergo non miseretur, quia & sine miseria animi facit. Cæterum omnia, quæ quī misereantur, nolentes facerent, hic libens & alacri animo faciet.

CAP. VI.

Succurret alienis lachrymis, non accedet: dabit manum naufrago, exuli hospitium, egenti stipem, non hanc cōtumeliosam, qua pars maior horum, qui se misericordes uideri uolunt, abijcit & fastidit quos adiuuat, contingiq; ab his timet: sed ut homo homini ex communi dabit. Donabit lachrymis maternis filium, & cathenas solui iubebit, & ludo eximet, & cadauer etiā noxium sepeliet. At faciet ista tranquilla mente, uultu suo. Ergo non miserebitur sapiens, sed succurret, sed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuiq; partem: etiā ad calamitosos pro portione, improbandos, & emendandos, bonitatem suam permittet. Afflictis uerò, & ꝑ fortius laborantibus multo libentius subueniet. Quotiens poterit, fortunę intercedet. Vbi enim opibus potius utetur, aut uiribus, quàm ad restituenda quæ casus impulsit? Vultū quidem non deijciet, nec animum, ad æruscantis ciuis aut pannosi aridam faciem aut obnixam baculo senectutem: cæterum omnibus dignis proderit, & deorum more calamitosos propitius respiciet. Misericordia uicina est miseriæ: habet enim aliquid, trahitq; ex ea. Imbecilles oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem & ipsi suffunduntur: tam mehercule, quàm morbum esse, non hilaritatem, semper arridere ridentibus, & ad omnium oscitationem ipsum quoque os deducere. Misericordia uitium est animorum, ꝑ nimis miseriæ fauentium: quam si quis à sapiente

A sapiente exigit, propè est, ut lamentationem exigit, & in alienis funeribus gemitus. At quare nò ignoscat, dicam. Constituamus nunc quoq; quid sit uenia, ut sciamus dari illam à sapiente nò debere. Venia, est pœnæ meritis remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius, quibus hoc propositum est.

Ego, ut breuiter tanquam in alieno iudicio dicam, ei ignoscitur qui puniri debuit. Sapiens autem nihil facit quod non debet, nihil prætermittit quod debet. Itaq; pœnâ quam exigere debet, non donat: sed illud quod ex uenia consequi uis, honestiore tibi uia tribuit. Parcit enim sapiens, consulit & corrigit. Idem facit, quòd si ignosceret, nec ignoscet: quoniam qui ignoscit, faretur ali-
quid se quod fieri debuit, obmisisse. Aliquem uerbis tantum admonet, pœna non afficiet, æta-
tem eius emendabilem intuens. Aliquem † inuidia criminis manifestè laborantem, iubebit inco-
lumem esse: quia deceptus est, quia per uinum lapsus. Hostes dimittet saluos, aliquando etiâ lau-
datos, si honestis causis pro fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti sunt. Hæc omnia nò
ueniæ, sed clementiæ opera sunt. Clementia liberum arbitrium habet: non sub formula, sed ex
æquo & bono iudicat. Et absolueri illi licet, & quanti uult, æstimare litem. Nihil ex his facit, tan-
quam iusto minus fecerit, sed tanquam id quod constituit, iustissimum sit. Ignoscere autem est,
quæ iudicas puniendâ, nò punire. Venia, debet pœnæ remissio est. Clementia hoc primum præ-
stat, ut quos dimittit, nihil aliud illos pati debuisset pronunciet. Plenior est ergo quàm uenia, &
honestior. De uerbo (ut mea fert opinio) controuersia est: de re quidem còuenit. Sapiens mul-
ta remittit, multos parum sani, sed sanabilis ingenij seruabit. Agricolas bonos imitabitur, qui nò
tantum rectas procerasq; arbores colunt, sed illis quoq; quas aliqua deprauauit causa, adminicula
quibus regantur, applicat. Alias circūcidunt, ne proceritate rami premant. Qualidâ infirmas uitio lo-
ci, nutriunt. Quibusdâ aliena umbra laborantibus, cœlū aperiunt. Secundū hæc uidebit perfectus
sapiens, quod ingenium qua ratione tractandum sit, quo modo in rectum praua flectantur.

ERASMI IN LIBRVM SECVNDVM DE CLEMENTIA.

Secundus hic liber non uidetur esse pars operis superioris, sed initium alterius: nec apparet esse perfectum, nisi quòd in Seneca docti desiderant ordinem & connexionem.

A capite bona ualetudo.] Et locus hic obscurus est, adiectione uerborū aliquot. Primum hæc uerba, ea
transibit, nò erant in uetusto codice: quanquam totum hoc, à capite bona ualetudo in omnes, satis apparet esse an-
not: tionem studiosi cuiuspiam. Quin & formabuntur, uerbum adiectiui uidetur. His igitur sublati, pulchre
constabit lectio hunc in modum: & cuncta in similitudinē tui, uegeta sunt atq; erecta, aut languore demissa, prout
B animus eorum uiget aut marcet. Aut si non placet, tantum uerborum abijcere, hæc erit tolerabilis lectio, cuius oc-
casionem unus codex dedit: & cuncti in similitudinem tui formabuntur. A capite bona ualetudo. inde omnia uege-
ta sunt atq; erecta, & cetera: ut, in omnes, quod habebat etiam uetustissimus codex, uertat in, inde omnia.

PINCIANI IN EVNDEM.

A capite bona ualetudo, ea transibit in omnes. Vegetata sunt, cetera.] Prima duo uerba, à ca
pite, superioribus adiungenda sunt. Quæ succedunt, sic scribe ex plerisq; antiquis codicibus: Bona ualetudo in o-
mnes uegeta est reliqua superflua, ex omni scripta lectione. & mox paulo, uiuit, substitue pro uiuit.

Quid ergo est, propter quod bene actis dictisq; tuis.] Legendum: Quid ergo est præter id quod,
cetera: ut prior editio habebat.

Hanc clementia repellit longius stare à se.] Sic prior editio Exemplar Pincianum: Hanc clementia
repellit, longiusq; stare à se facit.

Secundum hæc uidebit perfectus sapiens, quod ingenium qua ratione tractandū sit, do-
nec in rectum praua flectantur.] Eadem: Videbis, quod ingenium qua ratione tractandum sit, quomodo in
rectum praua flectantur. reliqua superflua.

LVCII ANNAEI SENECAE DE VITA

BEATA AD GALLIONEM FRATREM, LIB. VNVS.

Iuere, Gallio frater, omnes beatè uolunt: sed ad peruidendum quid sit, quod beatam
uitam efficiat, caligant. Adeoq; non est facile consequi beatam uitam, ut ab ea quisque
eo longius recedat, quo ad illā concitatus fertur. Si uia lapsus est, quæ in contrarium
ducit, ipsa uelocitas maioris interualli causa fit. Proponēdū est itaq; primum, quid sit
quod appetamus: tūc circūspiciendum est, quā cōtendere illō celerrimè possimus: intellegendū
in ipso itinere, si modò rectū erit, quantum quotidie proficiamus, quantoq; propius ab eo simus,
ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quamdiu quidem falsim uagamur, uō ducem secuti,
sed fremitū & clamorē dissonum in diuersa uocantiū, conteritur uita inter errores, breuis, etiam
si dies noctesq; bonæ menti laboremus. Decernatur itaq; & quò tendamus. & quā, nò sine peri-
culo aliquo, cui explorata sint ea in quæ procedimus. Quoniam quidem non eadem hic, quæ in cæ-
teris peregrinationibus cōditio est. In illis cōprehensus aliquis limes, & interrogati incolæ non
patiuntur errare. At hic tritissima quæq; uia & celerrima maximè decipit. Nihil ergo magis præ-
standum est, quàm ne pecorū ritu sequamur antecedentiū gregē, pergentes nò quò eundem est,
sed quò itur. Atqui nullæ res nos maioribus malis implicat, quàm quòd ad rumorē cōponimur,
optima

optima rati ea, quæ magno assensu recepta sunt, quorumq; exempla multa sunt, nec ad rationem, A sed ad similitudinem uiuimus. Inde ista tanta coaceruatio aliorum supra alios ruentium. Quod in strage hominum magna euenit, cum ipse se populus premit, nemo ita cadit, ut non alium in se attrahat: primi exitio sequentibus sunt: hoc in omni uita accidere uideas licet: nemo sibi tantum errat, sed alieni erroris causa & autor est. Nocet enim applicari antecedentibus: & dū unusquisq; mauult credere quàm iudicare, nunquam de uita iudicatur, semper creditur. Versatq; nos & precipitat traditus per manus error, alienisq; perimus exemplis. Sanabimur, si modò separemur à cœtu. Nunc uerò stat contra rationem defensor mali sui populus. Itaq; idem euenit quod in comitijs, in quibus eos factos prætores idem qui fecere mirantur, cum se mobilis fauor circumegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. Hic exitus est omnis iudicij, in quo lis secundum plures datur.

CAP. II.

fortè, quid optimū factū sit

Cum de beata uita agitur, non est quòd mihi illud discessionum more respondeas: Hæc pars maior esse uidetur. Ideo enim peior est. Non tã bene cum rebus humanis geritur, ut meliora pluribus placeant. Argumentum pessimi turba est. Quæramus † quid optimè factū sit, non quid usitatissimum: & quid nos in possessione felicitatis æternæ constituat, nō quid uulgo, ueritatis pessimo interpreti, probatum sit. Vulgus autem tam chlamydatos quàm coronatos uoco. Nō enim colorem uestium, quibus prætexta corpora sunt, aspicio: oculis de homine nō credo. Habeo melius certiusq; lumen, quo à falsis uera diiudicem. Animi bonum animus inueniat. Hic si unquam illi respirare & recedere in se uacauerit, o quàm sibi ipse uerū, tortus à se fatebitur, ac dicet: Quicquid dixi, cum recogito, in multis uideo. Quicquid optaui, inimicorū execrationem puto. Quicquid timui, dii boni, quanto melius fuit, quàm quod concupiui. Cum multis † amicitias gelsi, & in gratiam ex odio (si modò ulla inter malos gratia est) redij: mihi ipsi nondum amicus sum. Omnem operam dedi, ut me multitudini educerem, & † aliqua dote notabilem facerē. Quid aliud quàm telis me opposui, & maleuolentiæ quod morderet ostendi? Vides tu istos, qui eloquentiā laudant, qui opes sequuntur, qui gratiæ adulantur, qui potentiā extollunt? Omnes aut sunt hostes, aut (quod in æquo est) esse possunt. Quàm magnus miratiū, tã magnus inuidentiū populus est.

al. inimicitias.

al. aliquando rem.

CAP. III.

Quin potius quæro aliquid usu bonum, quod sentiam, non quod ostendam. Ista quæ spectantur, ad quæ consistitur, quæ alter alteri stupens monstrat, foris nitent, introrsus misera sunt. Quæramus aliquid non in speciem bonū, sed solidum & æquabile, & à secretiore parte formosius. Hoc eruamus. Nec longè positum est, inuenietur. Scire tantum opus est, quò manum porrigas. Nunc uelut in tenebris uicina transimus, offensantes in ipsa quæ desideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones præteribo: nam & enumerare illas longum est, & coarguere: B nostram accipe. Nostram uerò cum dico, non alligo me ad unum aliquem ex Stoicis proceribus. Est & mihi censendi ius. Itaque aliquem sequar, aliquem iubebo sententiam diuidere. Fortasse & post omnes citatus, nihil improbabo ex his quæ priores decreuerint, & dicam: Hoc amplius censeo. Interim quod inter omnes Stoicos conuenit, rerum naturæ assentior. Ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumq; formari, sapientia est. Beata est ergo uita, conueniens naturæ suæ: quæ non aliter contingere potest, quàm si primū sana mens est, & in perpetua possessione sanitatis suæ. Deinde si fortis ac uehemens, tum pulcherrima & patiens, apta temporibus, corporis sui pertinentiumq; ad id curiosa: non anxie tamen, illarum rerum quæ uitam instruunt diligens, sine admiratione cuiusquam usura fortunæ muneribus, non seruitura. Intelligis, etiam si non adijciam, sequi perpetuam tranquillitatem, libertatem, depulsis his quæ aut iritant nos, aut territant. Nā pro uoluptatibus, & pro illis quæ parua aut fragilia sunt, & in ipsis flagitijs noxia, ingens gaudium subit, inconcussū, & æquabile, & pax cum concordia animi, & magnitudo cum mansuetudine. Omnis enim ex infirmitate feritas est.

CAP. IIII.

Potest aliter quoq; definiri bonum nostrum, id est, eadem sententia non iisdem comprehendere uerbis. Quemadmodum idem exercitus modò latius panditur, modò in angustum coartatur, & aut in cornua, sinuata media parte, curuatur, aut recta fronte explicatur: uis illi, utcunq; ordinatus est, eadem est, & uoluntas pro eisdem partibus standi: ita definitio summi boni aliàs diffundi potest & porrigi, aliàs colligi, & in se cogi. Idem utiq; erit si dixerò: Summum bonum est animus fortuita despiciens, uirtute lætus: aut inuicta uis animi, perita rerum, placida in actu, cū humanitate multa, & conuersantium cura. Libet itaq; definire, ut beatum dicamus hominem illum, cui nullum bonum malumq; sit, nisi bonus malusq; animus: honesti cultor, uirtute cōtentus, quem non extollunt fortuita, nec frangunt, qui nullum maius bonum eo quod sibi ipsi dare potest, nouerit, cui uera uoluptas erit, uoluptatum contemptio. Licet, si euagari uelis, idem in aliam atque aliam faciem, salua & integra potestate, transferre. Quid enim prohibet nos † beatum dicere liberum animum, & erectum, & interritum ac stabilem, extra metum, extra cupiditatem positum? cui unum bonum sit honestas, unum malum turpitudine? Cætera uilis turba rerum, nec detrahet quicquam beatæ uitæ, nec adijciet, sine auxilio ac detrimento summi boni ueniens ac recedens. Hunc ita fundatum necesse est, uelit nolit, sequatur hilaritas continua, & læticia alta, atq; ex alto ueniens, ut quæ suis gaudeat, nec maiora domesticis cupiat. Quid ni ista penset bene cum minutis & friuolis, & non perseverantibus corpusculi motibus? Quo die infra uoluptatem fuerit, & infra dolorem erit.

al. beatam uitā dicere.

CAP. V.

Vides aut, quàm malam & noxiam seruitutem seruiturus sit, quæ uoluptates doloresq; incertissima

A tiffima domitia, impotentiffimaq; alternis pofsidebunt. Ergo exeuendum ad libertatē eſt. Hanc non alia res tribuit, quā fortunæ negligentia. Tum illud oritur inæſtimabile bonū, quies mentis in tuto collocatæ, & ſublimitas, † expulſis terroribus ex cognitione ueri gaudium grande & immortum, comitasq; & diffuſio animi: quibus delectabitur non ut bonis, ſed ut ex bono ſuo ortis. Quoniam liberaliter agere cœpi, poteſt beatus dici, qui nec cupit nec timet, beneficio ratio nis. Quoniam & ſaxa timore & triſticia carent, nec minus pecudes: non ideo tamen quiſquā felicia dixerit, quibus non eſt felicitatis intellectus. Eodē loco pone homines, quos in numerum pecorum & animalium redegit hebes natura, & ignoratio ſui. Nihil intereſt inter hos & illa. Quoniā illis nulla ratio eſt, his praua, & malō ſuo, atque in peruerſum ſolers. Beatus enim nemo dici poteſt, extra ueritatem proiectus. Beata ergo uita eſt in recto certoq; iudicio ſtabilita & immutabilis. Tunc enim pura mens eſt, & ſoluta omnibus malis, cum non tantum lacerationes, ſed etiam uellicationes effugerit, ſtatura ſemper ubi conſtitit, ac ſedem ſuam etiam irata & inſeſtante fortuna uendicatura. Nam quod ad uoluptatem pertinet, licet circumfundatur undiq; per omnes uiſas inſuat, animumq; blandimentis ſuis leniat, aliaq; ex alijs admoueat, quibus † rotas quoq; partes noſtri ſolicite: quis mortalium, cui ullum ſupereſt hominis ueſtigium, per diem noctemq; titillari uelit, & deſerto animo, corpori operā dare?

al. doloribus:
ſed rectius, er
roribus.

al. totos, par
tesq;.

Sed & animus quoq; inquit, uoluptates habebit ſuas. Habeat ſanē, ſedeatq; luxuriæ & uoluptatum arbiter, impleat ſe omnibus eis, quæ oblectare ſenſus ſolent: deinde præterita reſpiciat, & exoletarum uoluptatum memor exultet prioribus, futurisq; iam immineat, ac ſpes ordinet ſuas, & dum corpus in præſenti ſagina iacet, cogitationes ad futura præmittat: hoc mihi uidetur miſerior, quoniam mala pro bonis amplecti dementia eſt. Nec ſine ſanitate quiſquam beatus eſt: nec ſanus, cui offutura pro optimis appetitur. Beatus eſt ergo iudicij rectus. Beatus eſt præſentibus, qualiacūq; ſunt, contentus, amicusq; rebus ſuis. Beatus is, cui omnē habitum rerum ſuarū ratio commendat. Videant qui in his ſummum bonum uoluptatem dixerunt, quā turpi illud loco poſuerint. Itaq; negant poſſe uoluptatem à uirtute diduci, & aiunt, nec honeſtē quenquam uiuere ut nō iucundē, nec iucundē ut non honeſtē uiuat. Non uideo, quomodo iſta diuerſa in eandē copulā conijciantur. Quid eſt, oro uos, cur ſeparari uoluptas à uirtute nō poſſit? uidelicet quod omne boni ex uirtute principium eſt. Ex huius radicibus etiam ea quæ uos & amatis & expetitis, oriuntur. Sed ſi iſta indiſcreta eſſent, non uideremus quædam iucunda, ſed non honeſta: quædam uerō honeſtiſſima, ſed aſpera, & per dolores exigenda.

CAP. VI.

Adijce nunc, quod uoluptas etiam ad uitā turpiſſimā uenit. At uirtus malā uitā non admittit. Et inſelices quidam non ſine uoluptate, imō ob ipſam uoluptatem ſunt: quod nō eueniret, ſi uirtuti ſe uoluptas immiſcuiffet, qua uirtus ſæpe caret, nunquā indiget. Quid diſſimilia, imō diuerſa componitis? Altum quiddam eſt uirtus, excelſum, & regale, inuictum, inſatigabile: uoluptas, humile, ſeruile, imbecillum, caducum, cuius ſtatio ac domicilium fornices & popinæ ſunt. Virtutem in templo inuenies, in foro, in curia, pro muris ſtantem, puluerulentam, coloratā, calloſas habentē manus: uoluptatē latitantem ſæpius, ac tenebras captantē: circa balnea ac ſudatoria, ac loca ædilem metuentia, mollem, eneruem, mero atq; unguento madentē, pallidā † aut fucatam, & medicamenti pollutam. Summū bonum immortale eſt, neſcit exire: nec ſatietatē habet, nec poenitentiam. Nunquā recta mens uritur, nec ſibi odio eſt, nec quicquā mutauit: quia ſemper ſecuta eſt optima. Aut uoluptas tunc cum maximē delectat, extinguitur. Nec multum loci habet, itaq; citō implet: & tædio eſt, & poſt primum impetum marceſcit. Nec id unquam certū eſt, cuius in motu natura eſt. Ita non poteſt quidem nulla eius eſſe ſubſtantia, quod uenit tranſitūe celerrimē, in ipſo uſu ſui periturum. Eō enim peruenit, ubi deſinit: & dum incipit, ſpectat ad finem.

CAP. VII.

al. ac.

Quid, quod tam bonis quā malis uoluptas ineſt? Nec minus turpes dedecus ſuū, quā honeſtos egregia delectant. Ideoq; præceperunt ueteres, optimā ſequi uitam, non iucundiſſimam: ut rectæ ac bonæ uoluntatis non dux, ſed comes uoluptas ſit. Natura enim duce utendum eſt. Hanc ratio obſeruat, hanc conſulit. Idem eſt ergo beatē uiuere, & ſecundum naturam. Hoc quid ſit, iam aperiā. Si corporis dotes & apta naturæ conſeruabimus diligētē & impauidē, tanquā in diem data & fugacia, ſi non ſubierimus eorū ſeruitutem, nec nos aliena poſſederint, ſi corpori grata & aduenticia eo nobis loco fuerint, quo ſunt in caſtris auxilia & armatura leuis. Seruiant iſta, non imperent: ita demū utilia ſunt menti. Incorruptus uir ſit externis & inſuperabilis, miratorq; ſui, tantum fides animo, atq; in utrūq; paratus artifex uitæ. Fiducia eius nō ſine ſcientia ſit, non ſine cōſtantia. Maneant illi ſemel placita, nec ulla in decretis eius litura ſit. Intelligitur, etiam ſi nō adiecerō, cōpoſitum ordinatumq; fore talē uirū, & in his quæ ager cū comitate magnificū: erit uera ratio ſenſibus inſita, & capiens inde principia. Nec enim habet aliud unde conetur, aut unde ad uerum, impetum capiat, & in ſe reuertatur. Nā mundus quoq; cūcta cōplectēs, rectorq; uniuerſi Deus, in exteriora quidē tendit, ſed tamen in totum undiq; in ſe redit. Idē noſtra mens faciat: cū ſecuta ſenſus ſuos per illos ſe ad externa porrexerit, & illorum & ſui potēs ſit, & (ut ita dicam) deuincat ſummū bonum. Hoc modo una efficietur uis ac potestas concors ſibi: & ratio illa certa naſcetur, non † diſſidens nec hæſitans in opinionibus cōprehenſionibusq; nec in ſua perſuaſione. Quæ cum ſe diſponit, & partibus ſuis conſenſit, & (ut ita dicam) concinit, ſummū bonum tetigit. Nihil enim prauū, nihil † lubrici ſupereſt: nihil in quo arietet, aut labet.

CAP. VIII.

al. diffidens.

al. ſubiti.

CAP. IX.

& paratē

& paratè, & sine tergiversatione agentis. Nam pigritia & hæsitatio pugna & inconstantia ostendit. Quare audacter licet profitearis, summum bonum esse animi concordiam. Virtutes enim ibi esse debebunt, ubi consensus atque unitas erit: dissident uitia. Sed tu quoque, inquis, uirtutem non ob aliud colis, quam quia aliquam ex illa speras uoluptatem. Primum non si uoluptatem præstatura uirtus est, ideo propter hanc petitur. Non enim hanc præstat, sed & hanc: nec huic laborat, sed labor eius quauis aliud petat, hoc quoque assequetur. Sicut in aruo quod segeti proficissimum est, aliqui flores internascuntur, non tamen huic herbulæ quamuis delectet oculos, tantum operis insumptum est: aliud fuit serenti propositum, hoc superuenit: sic uoluptas non est merces, nec causa uirtutis, sed accessio. Nec quia delectat, placet: sed quia placet, delectat. Summum bonum in ipso iudicio est, & habitu optimæ mentis: quæ cum finem impleuit, & finibus se suis cinxit, consummatum est summum bonum, nec quicquam amplius desiderat. Nihil est extra totum, non magis quam ultra finem. Itaque erras, cum interrogas quid sit illud propter quod uirtutem petam. Quæris enim aliquid supra & summum, interrogans quid petam extra uirtutem ipsam. Nihil enim habet melius, ipsa precium sui est. An hoc parum magnum est? Cum tibi dicam, summum bonum est, infrangibilis animi rigor, & providentia, subtilitas, sanitas, & libertas, concordia, & decor: aliquid etiam minus exigis maius, ad quod ista referantur? Quid mihi uoluptatem nominas? Homini bonum quæro, non uentris, qui pecudibus ac beluis laxior est.

al. quem cum impleuit.

al. summū. Interrogat.

CAP. X.

al. inquit.

Dissimulas, inquit, quid à me dicatur. Ego enim nego quicquam posse iucundè uiuere, nisi simul & honestè uiuat. Quod non potest mutis contingere animalibus, nec bonum suum ciuicis uirtutibus. Clarè, inquit, ac palam testor hanc uitam, quam ego iucundam uoco, non sine adiecta uirtute contingere. At quis ignorat, plenissimos esse uoluptatibus uestris stultissimos, & nequitiam abundare iucundis, animumque ipsum non tantum genera uoluptatis praua, sed multa suggerere? In primis insolentia & nimiam æstimationem sui, tumoremque elatum supra ceteros, & amor rerum suarum cæcum & improvidum: delicias fluentes, ex minimis ac puerilibus causis exultationem, iam dicacitatem & loquacitatem, ac superbiam contumelias gaudentem, desidiā, dissolutionemque, segnis animi indormientis sibi. Hæc omnia uirtus discutit, & aurem peruellit, & uoluptates æstimat, antequam admittat: nec quas probauit, magni pendit (utique enim admittit) nec usum earum, sed temperantia læta est. Temperantia autem cum uoluptates minuat, summi boni iniuria est. Tu uoluptatem cōplecteris: ego cōpesco. Tu uoluptate fruieris: ego utor. Tu illam summum bonum putas: ego nec bonum. Tu omnia uoluptatis causa facis: ego nihil. Cum dico me nihil uoluptatis causa facere, de illo loquor sapiente, cui soli concedis uoluptatem.

CAP. XI.

al. pręgustare.

al. gentium.

Non uoco autem sapientem, supra quæ quicquam est, nedum uoluptas. Atqui ab hac occupatus, B quomodo resistet labori, ac periculo, egestati, & tot humanam uitam circumstrepentibus minis? Quomodo conspectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, & acerrimorum hostium, tam molli aduersario uictus? Quicquid uoluptas suaserit, faciet. Age, non uides quam multa suafura sit? Nihil, inquis, poterit suadere turpiter, quia adiuncta uirtuti est. Non tu uides iterum, quale sit summum bonum, cui custode opus est, ut bonum sit? Virtus autem quomodo uoluptatem reget, quam sequitur: cum sequi parentis sit, regere imperantis? At tergo ponitis, quod imperat. Egregium autem uirtutis apud uos officium, uoluptates & præstare. Sed uidebimus, an apud quos tam contumeliosè tractata uirtus est, adhuc uirtus sit: quæ habere nomen suum non potest, si loco cessit. Interim de quo agitur, multos ostendat uoluptatibus obfessos, in quos fortuna omnia munera sua effudit, quos fatearis necesse est malos. Aspice Nomentanum & Apicium, terrarum ac maris (ut isti uocant) bona conquirentes, & super mensam recognoscentes omnium & generum animalia. Vide hos eisdem electis suis spectantes popinam suam, aures uocum sono, spectaculis oculos, saporibus palatum suum delectantes: mollibus lenibusque fomentis, totum lacelsitur eorum corpus. Et ne nares interim cessent, odoribus uariis inficitur locus ipse, in quo luxuriæ parentatur. Hos esse in uoluptatibus dices: nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent.

CAP. XII.

al. reptabundus.

Male, inquit, illis erit: quia multa interueniunt, quæ perturbant animum, & opiniones inter se contrariæ mentem inquietabunt. Quod ita esse concedo. Sed nihilominus illi ipsi stulti, & inæquales, & sub ictu pœnitentiæ positi, magnas percipiunt uoluptates: ut fatendum sit, tam longè tum illos ab omni molestia abesse, quam à bona mente, & (quod plerisque contingit) hilarè insaniam insanire, ac per risum furere. At contra sapientium remissæ uoluptates & modestæ, ac penè languidæ sunt, cōpressæque, & uix notabiles: ut quæ neque accersitæ ueniant, nec quamuis per se accesserint, in honore sint, neque ullo gaudio percipientium exceptæ. Miscet enim illas & interponunt uitæ, ut ludum iocumque inter seria. Desinant ergo inconuenientia iungere, & uirtuti uoluptatem implicare, per quod uitium pessimis quibusque adulantur. Ille effusus in uoluptates, ac & uagabundus semper atque ebrius, quia scit se cum uoluptate uiuere, credit & cum uirtute: audit enim uoluptatem à uirtute separari non posse. Deinde uitis suis sapientiam inscribit, & abscondenda profitetur. Ita non ab Epicuro impulsus luxuriatur, sed uitis dediti luxuriam suam in philosophiæ sinu absconderunt, & eò concurrunt, ubi audiant laudari uoluptatem. Nec æstimatur uoluptas illa Epicuri: ita mehercules sentio, quum sobria ac sicca sit: sed ad nomen ipsum aduolant, quærentes libidinis suis patrociniū aliquod ac uelamentum. Itaque quod unum habebant in malis bonum, perdunt, peccandi uerecundiam. Laudant etenim ea quibus erubescant, & uitio gloriantur: ideoque ne resurgere quidem adolescentiæ licet, cum honestus turpi desidiæ titulus accessit.

Hoc

A Hoc est cur ista uoluptatis laudatio pernicioſa ſit, quia honeſta præcepta intra latent: quod corrumpit, apparet. Mea quidē iſta ſententia eſt (inuitis hæc noſtris popularibus dicam) ſancta Epicurum & recta præcipere, & ſi propius acceſſeris, triſtia. Voluptas enim illa ad paruū & exile reuocatur: & quam nos uirtuti legem dicimus, eam ille dicit uoluptati. Iubet illam parere naturæ. Parum eſt autē luxuriæ, quod naturæ ſatis eſt. Quid ergo eſt? Ille quiſquis deſidioſum ociū, & gulæ ac libidinis uices felicitatem uocat, bonum malæ rei quærit autorem: & dum illò uenit, blando nomine inductus, ſequitur uoluptatem, non quam audit, ſed quam attulit: & uitia ſua cū cœpit putare ſimilia præceptis, indulget illis, non timide nec obſcurè luxuriatur, etiam inoperto capite. Itaq; nō dico quod pleriq; noſtrorum, ſectam Epicuri flagitiorum magiſtram eſſe: ſed illud dico, malè audit, infamis eſt: & immeritò. Nec hoc ſcire quiſquam poteſt, niſi interius admiſſus erit. Frons ipſa dat locum fabulæ, & ad malā ſpem iritat. Hoc tale eſt, quale uir fortis ſtola indutus. Conſtante tibi pudicitia uirtus ſalua eſt. Nulli corpus tuum impudicitiz uacat, ſed in manu tympanum eſt. Titulus itaq; honeſtus eligatur, & inſcriptio ipſa excitans animum ad ea repellenda † quæ ſtatim eneruant, quū uenerint uitia. Quiſquis ad uirtutem acceſſit, dedit generoſæ indolis ſpem. Qui uoluptatem ſequitur, uidetur eneruiſ, fractus, degenerans † mox & peruenturus in turpia: niſi aliquis diſtinxerit illi uoluptates, ut ſciat quæ ex eis intra naturale deſiderium reſiſtant, quæ in præceptis ferant, infinitæq; ſint, & quò magis implentur, eò magis inextinguibiles. Agedum uirtus antecedit, tutum erit omne ueſtigium. Voluptas nocet nimia: in uirtute non eſt uerendum, ne quid nimium ſit: quia in ipſa eſt modus.

CAPVT
XIII.al. que nō ſtatim uenerint uitia.
al. uix.

Non eſt bonum, quod magnitudine laborat ſua. Rationabilem porrò ſortitis naturam, quæ melius res, quàm ratio proponitur: & ſi placet illa iunctura, † ſi hoc placet, ſcilicet ad beatam uitam ire comitatū, uirtus antecedit, comitetur uoluptas, & circa corpus, ut umbra uerſetur. Virtutem quidem excellentiſſimam omnium, uoluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis eſt. Prima uirtus ſit, hæc ferat ſigna. Habebim⁹ nihilomin⁹ uoluptatē, ſi domini ei⁹ & temperatores erimus. Aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi qui uoluptati tradidē principia, utroq; caruēre. Virtutē enim amittunt. Ceterū non ipſi uoluptatem, ſed ipſos uoluptas habet: cuius aut inopia torquētur, aut copia ſtrangulatur. Miſeri, ſi deferuntur ab illa: miſeriores, ſi obruuntur. Sicut depreheſi mari Syrtico, modò in ſicto relinquiuntur, modò torréte unda fluctuantur. Euenit autē hoc nimia intemperantia, & amore cæco rei. Nā mala pro bonis petenti periculolum eſt aſſequi. Ut ſeras cū labore periculoq; ueniamur, & captarū quodq; illarū ſollicita poſſeſſio eſt: ſæpe enim laniant dominos: ita habentes magnas uoluptates, in magnū malū euolare, captaq; cepere. Quæ quò plures maiorēſq; ſunt, eò ille minor, ac pluriū ſeruus eſt, quē felicē uulguſ appellat. Permanere libet in hac etiā hui⁹ rei imagine: quæ admodū q; beſtiarū cubacula indagaſ, & laqueo captare ſeras magno eſtimat, & magnos canib. circūdare ſaltus, ut illarū ueſtigia premar, poti⁹ deſerit, multisq; officijs renūciat: ita q; ſectatur uoluptatē, omnia poſtponit: & primā libertatē negligit, ac p̄ uentre depēdit: nec uoluptates ſibi emit, ſed ſe uoluptatib. uēdit.

CAPVT
XIIII.

Hæc uerba, uſque ad illa, uirtus antecedit, uidentur adiuncta.

Quid tamen, inquit, prohibet in unum uirtutem uoluptatemq; cōfundi, & ita effici ſummum bonum, ut idem & honeſtum & iucundum ſit? Quia pars honeſti non poteſt eſſe, niſi honeſtum. Nec ſummum bonum habebit ſinceritatem ſuam, ſi aliquid in ſe uiderit diſſimile: meliori. Nec gaudium quidem quod ex uirtute oritur, quamuis bonum ſit, abſoluti tamen boni pars eſt: non magis quàm læticiæ tranquillitas, quamuis ex pulcherrimis cauſis naſcantur. Sunt enim iſta bona, ſed conſequentia ſummum bonum, non conſumimantia. Qui uerò uoluptatis uirtutisq; ſocietatem facit, & ne exæquat quidem, fragilitate alterius boni quicquid in altero uigoris eſt, habet: libertatemq; illam uoluptas ita demum, ſi nihil ſe preciōſius nouit, inuiſtam ſub iugum mittit. Nam (quæ maxima ſeruitus eſt) incipit illi opus eſſe fortuna. Sequitur uita anxia, ſuſpicioſa, trepida, caſum † pauens, temporumq; ſuſpenſa momenta. Non das uirtuti fundamentum graue, immobile, ſed iubet illam in loco uolubili ſtare. Quid autem tam uolubile eſt, quàm fortuitorum expectatio, & corporis, rerumq; corpus afficientium uarietas? Quomodo hic poteſt Deo parere, & quicquid euenit, bono animo excipere, nec de fato quæri; caſuum ſuorum benignus interpres, ſi ad uoluptatum dolorumq; punctiūculas concitatur? Sed nec patriæ quidem bonus tutor aut uindex eſt, nec amicorum propugnator, ſi ad uoluptates uerget. Illò ergo ſummum bonum aſcēdit, undē nulla ui detrahatur: quò neq; dolori, neq; ſpei, neq; timori ſit aditus, nec ulli rei quæ deterius ſummi boni ius faciat. Aſcēdere autem illò ſola uirtus poteſt. Illius gradu cliuſ iſte frangendus eſt. Illa fortiter ſtabit, & quicquid euenerit, feret: non patiens tantum, ſed etiam uolens: omnemq; temporum difficultatē ſciat legem eſſe naturæ. Et ut bonus miles feret uulnera, enumerabit cicatrices, & tranſuerberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, Imperatorem: habebit in animo illud uetus præceptum: Deum ſequere. Quiſquis autem queritur, & plorat, & gemit: imperata facere ui cōgitur, & inuit⁹ rapitur ad iuſſa nihilomin⁹. Quæ autem dementia eſt, poti⁹ trahi quàm ſequi? Tam mehercule, quàm ſtulticia & ignorantia conditionis ſuæ, dolere, quòd aliquid tibi incidit duri⁹, aut mirari, aut indignè ferre ea, quæ tam bonis accidunt quàm malis: morbos dico, ſanera, debilitates, & cætera ex tranſuerſo in uitam humanam incurrentia. Quicquid ex uniuerſi conſtitutione patiendum eſt, magno niſu eripiat⁹ animo. Ad hoc ſacramentum adacti ſum⁹, ferre mortalia: nec perturbari hi⁹, quæ uitare noſtræ poteſtatis non eſt. In regno nati ſum⁹: Deo parere, libertas eſt.

CAPVT
XV.

al. timens:

Deum ſequere.
re.

Seneca.

A Ergo

CAP. XVI. Ergo in uirtute posita est uera felicitas. Quid hæc tibi uirtus sua debet? Ne quid aut bonū, aut malum existimes, quod nec uirtute, nec malicia contingeret. Deinde ut sis immobilis cōtra malum ex bono, ut quā fas est, Deum effingas. Quid tibi pro hac expeditione promittitur? Ingentia & æqua diuinis. Nihil cogēris: nullo indigebis: liber eris, tutus, indemnis: nihil frustra tentabis: nihil prohibeberis. Omnia tibi ex sententia cedent. Nihil aduersum accidet. Nihil cōtra opinionem ac uoluntatem. Quid ergo? uirtus ad uiuendum beatē sufficit, perfecta illa & diuina? Quid ni sufficiat? imō superfluit. Quid enim deesse potest extra desiderium omnium posito? quid extrinsecus opus est ei, qui omnia sua in se collegit? Sed ei qui ad uirtutem tendit, etiam si multum processit, opus est tamen aliqua fortunę indulgentia, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exoluit, & omne uinculū mortale. Quid ergo interest? Quod alij alligati sunt, alij allicti, alij districti quoq;. Hic qui ad superiora progressus est, & se alius extulit, laxā catenam trahit, nondum liber, iam tamen pro libero.

CAPVT XVII. Si quis itaq; ex istis qui philosophiam conlatrant, quod solent, dixerit: Quare ergo tu fortius loqueris quā uiuis? Quare superiori uerba summittis, & pecuniam necessariū tibi instrumentum existimas, & damno moueris, & lachrymas, audita cōiugis aut amici morte, demittis, & respicis famam, & malignis sermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi est quā naturalis usus desiderat? Cur non ad præscriptum tuum cœnas? Cur tibi nitidior supellex est? Cur apud te uinum ætate tua uetustius bibitur? Cur autē domus disponitur? Cur arbores præter umbram nihil daturæ conferuntur? Quare uxor tua locupletis domus censum auribus gerit? Quare præ-

al. pedagogum. forte, pedagogum, pro seruitio, siue seruorum grege: ut est in Pandectis de fundo instructo, & de instrum. leg. l. quesitū. nam pedagogū quid sit, ignoro.

al. irata.

CAPVT

XVIII.

al. actum. al. acti.

dagogus preciosa ueste succingitur? Quare ars est apud te, ministrare: nec temerē, & ut libet collocatur argentum, sed peritē seruatur, & est aliquis sciendendi obsonij magister? Adijce, si uis, cur trans mare possides? Cur plura quā nosti, possides? Turpiter: aut tam negligens es, ut nō noueris pauculos seruos: aut tam luxuriosus, ut plures habeas, quā quorū noticiæ memoria sufficiat. Adiuuabo postmodum cōiugia, & plura mihi quā putas, obijciam. Nunc hoc respondeo tibi, nō tanquam sapiens, sed solum ut maleuolentiam tuam pascam. Nec erro. Exigo itaq; à me, nō ut optimis par sim, sed ut malis melior. Hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex uitijis meis demere, & errores meos obiurgare. Non perueni ad sanitatem, ne perueniam quidem: delinimenta magis quā remedia podagræ meæ compono, contentus si rarius accedit, & si minus t̄ feras minatur. Vestris quidem pedibus comparatus, debilis cursor sum.

Hæc pro me non loquor. ego enim in alto uitiorum omniū sum: sed pro illo, cui aliquid t̄ apti est. Aliter, inquit, loqueris: aliter uiuis. Hoc per malignissima capita, & optimo cuiq; inimicissima, Platoni obiectum est, obiectum Epicuro, obiectum Zenoni. Omnes enim isti dicebant, non quemadmodum ipsi uixerunt, sed quemadmodum ipsis uiuendum esset. De uirtute, non de me loquor. Et cum uitijis conuicium facio, in primis meis facio: cū potuero, uiuam quomodo oportet. Nec malignitas me ista multo ueneno tincta deterrebit ab optimis. Nec uirtus quidem istud, quo alios spargitis, uos necatis, me impedit, quo minus perseuerem laudare uitam, non quam ago, sed quam agendam scio: quo minus uirtutem adorem, & ex interuallo ingēti reptabundus sequar. Expectabo scilicet, ut quicquam maleuolentię inuiolatum sit, cui sacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur & aliquis non istis diues nimis uideatur, quibus Demetrius Cynicus parū pauper est? O uirum acerrimum, & contra omnia naturæ desideria pugnantem: hoc pauperiorem quā cæteri Cynici, quod cum sibi interdixerit habere, interdixit & poscere. Negant satis, egeret. t̄ Vides enim, non uirtutis scientiam, sed egestatis professus est.

forte, Vix non.

CAP. XIX.

Vide scholia.

al. inuidi.

Diodorum Epicureum philosophum, qui intra paucos dies finem uitæ suæ manu sua imposuit, negant ex decreto Epicuri fecisse, quod sibi gulam præcidit. Alij dementia uideri uolunt factum hoc eius, alij temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bona conscientia, t̄ reddidit sibi testimonium præcedentis uitæ, laudabilisq; eius ætatis in portu, & ad ancorā uitæ actæ quietē dicit quod uos t̄ inuiti audistis, quāsi uobis quoq; faciendum sit:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

De alterius uita, de alterius morte disputatis: & ad nomen magnorū ob aliquam eximiam laudem uirorum, sicut ad occursum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim uobis, neminem uideri bonum: quasi aliena uirtus, exprobratio delictorum uestrorum sit. Inuidi splendida cum sordibus uestris confertis, nec intelligitis quanto id uestro detrimento audeatis. Nam si illi qui uirtutem sequuntur, auari, libidinosi, ambitiosi q; sunt: quid uos estis, quibus ipsa nomen uirtutis odio est? Negatis quenquam præstare quæ loquitur, nec ad exemplar orationis suæ uiuere? Quid mirum? cum loquantur fortia, ingētia, omnes humanas tempestates euadentia: cum refigere se crucibus conentur, in quas unusquisq; uestrum clauos suos ipse adijcit, ad supplicium tamen acti stipitibus singulis pendent. Hi qui in seipso animaduertunt, quot cupiditatibus, tot crucibus distrahuntur: & maledici, in alienam contumeliam uenusti sunt. Crederem illis hoc uacare, nisi quidam ex patibulo suos spectatores conspuerent.

CAP. XX.

Non præstant philosophi quæ loquuntur: multum tamen præstant, quod loquuntur, quod honesta mente concipiunt. Nam si & paria dictis agerent, quid esset illis beatius? Interim nō est, quod contemnas bona uerba, & bonis cogitationibus plena præcordia. Studiorum salutarium, etiam citra effectum, laudanda oratio est. Quid mirum, si non ascendunt in altum? Ardui aggressus ad uirtutes suspice, etiā si decidunt magna conantes. Generosa res est, respicere non ad luas, sed

A sed ad naturę suę vires: conari alta, tentare: & mente maiora concipere, quàm etiam ingenti animo adornatis effici possint. Quis sibi proposuit hæc? Ego mortem ꝑ eodē vultu audiam, quo iubebo & uidebo. Ego laboribus, quantuncq; illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. Ego diuitias & presentes & absentes æquē contemnā: nec si aliubi iacebunt, tristior: nec si circa me fulgebunt, ꝑ animo ducor. Ego fortunam nec uenientē sentiam, nec recedētem. Ego terras omnes tanquam meas uidebo, meas tanquam omniū. Ego sic uiuam, quasi sciam alijs me natū: & naturę rerum hoc nomine gratias agam. Quò enim melius genere negotium meum agere potuit? unum me donauit omnibus: uni mihi omnes. Quicquid habebō, nec sordidē custodiā, nec prodigē spargam. Nihil magis possidere me credam, quàm bene donata: non numero, nec pondere beneficia, nec ulla, nisi accipientis æstimatione, perpendam. Nunquā id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis causa, omnia conscientię faciā: populo spectante fieri credam, quicquid me conscio faciam. Edendi erit bibendiq; finis, desideria naturę restringere, non implere aluum, & exinanire: Ego amicis iucundus, inimicis mitis & facilis, exorabor antequam roger, honestis precibus occurrā. Patriam meam esse mundum sciam: & præsides deos supra me, circaq; me stare, factorum distorumq; censores. Quandoquēq; autem natura spiritum repetet, aut ratio dimittet, testatus exhibo, bonam me conscientiam amasse, bona studia, nullius per me libertatem diminutam, ꝑ nemine meam.

al. eodem vultu uidebo, quo audiam.
al. animosior.

al. minime meam.

CAPVT

XXI.

al. eundem.

Qui hoc facere proponet, uolet, tentabit, ad deos iter faciet: hoc ille etiam si non tenuerit, magnis tamen excidet ausis. Vos quidem qui uirtutem cultoremq; eius odistis, nihil noui facitis. Nam & solem lumina ægra formidant, & auerſantur ꝑ diem splēdidum nocturna animalia, quę ad primum eius ortum itupent, & latibula sua passim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum exercete conuicio. Instate, commordete: citius multo frangetis dentes, quàm imprimetis. Quare ille philosophiæ studiosus est, & tam diues uitam agit? Quare opes contemnendas dicit, & habet: uitam contemnendā putat, & tamen uiuit? Valetudinem contemnendam, & tamen illam diligentissimē tuetur, atq; optimam mauult? Et exilium nomen uanum putat, & ait: Quid est enim mali, mutare regiones: & tamē senescit in patria. Et inter longius tempus & breuius nihil interesse iudicat: tamen si nihil prohibet, extendit ætatem, & in multa senectute placidus uiuit. Ait ista debere contemni: non, ne habeat, sed ne sollicitus habeat. Nō abiget illa a se: sed abeuntia securus prosequetur. Diuitias quidem ubi tutius fortuna deponet quàm ibi, unde sine querela reddentis receptura est: Marcus Cato cum laudaret Curium & Coruncanum, & seculum illud in quo censorium crimen erat, paucę argenti ꝑ armillę, possidebat ipse quadragies festeritium: minus sine dubio quàm Crassus, plus quàm censorius Cato. Maiore spacio, si comparentur, proauum uicerat, quàm a Crasso uinceretur. Et si maiores illi, obuissent opes, nō spreuisset. Nec enim se sapiens indignum ullis muneribus fortuitis putat. Non amat diuitias, sed mauult. Nō in animum ꝑ illam gazam, sed in domū recipit. Nec respuit ꝑ possessas diuitias, sed contemnit, & maiorem uirtuti suę materiam subministrari uult.

al. lamelle: alij, lamina.

al. illas, sed in domum.

al. possessor, sed continet.

CAPVT

XXII.

Quid autem dubij est, quin maior materia sapienti uiro sit, animum explicandi suum in diuitijs quàm in paupertate: cum in hac unum genus uirtuti sit, non inclinari, nec deprimi: in diuitijs & temperantia, & liberalitas, & diligētia, & dispositio, & magnificentia, campum habeat patientem? Non contemnet se sapiens, etiam si fuerit minimæ staturę: esse tamen se procerum uellet. & exilis corpore, ac amisso oculo ualebit: mallet tamen sibi corporis esse robur. Et hæc ita, ut sciat esse aliud in se ualentius: malam ualitudinē tolerabit, bonam optabit. Quędam enim, etiā si in summam rei parua sunt, ut & subduci sine ruina principalis boni possint, adiiciunt tamen aliquid ad perpetuam læticiam, & ex uirtute nascentem. Sic illum afficiunt diuitiæ, & exhilarant, ut nauigantem secundus & ferens uentus, ut dies bonus, ꝑ in ꝑ pruina in frigore apricus locus. Quis porrò sapientum nostrorum dico, quibus unum est bonum uirtus, negat etiā hæc quę in differentia uocamus, habere in se aliquid precij, & alia alijs esse potiora? Quibusdam ex his tribuitur aliquid honoris, quibusdam multū. Ne erres itaq; inter potiora diuitiæ sunt. Quid ergo, inquis, me derides, cum eundem apud te locum habeant, quem apud me? Vis scire, quòd nō habeant eundem locum? Mihi diuitiæ si effluerint, nihil auferent, nisi semetipsas: tu stupebis, & uideberis tibi sine te relictus, si illę a te recesserint. Apud me diuitiæ aliquem locum habebunt: apud te, summum. Ad postremum, diuitiæ meę sunt, tu diuitiarum es.

al. & in pruinā ac frigore.
al. brumæ.

CAPVT

XXIII.

al. sapientiam.

Desine ergo philosophis pecuniam interdicare. Nemo ꝑ sapiētem paupertate damnauit. Habebit philosophus amplas opes: sed nulli detractas, nec alieno sanguine cruentas, sine cuiusquā iniuria partas, sine sordidis quæstibus, quarum tam honestus sit exitus quàm introitus, quibus nemo ingemiscat, nisi malignus. In quantum uis, exaggera illas, honestę sunt: in quibus cū multa sint quę quisq; sua dicere uelit, nihil est quod quicquam suum possit dicere. Ille uerò fortunę benignitatem a se non submouebit, & patrimonio per honesta quæsito nec gloriabitur, nec erubescet. Habebit tamen etiam quo glorietur, si aperta domo, & admissa in res suas ciuitate, poterit dicere: Quod quisq; agnouerit, tollat. O magnum uirum optime diuitem, si opus ad hanc uocem consonet, si post hanc uocem tantundem habuerit: ita dico, si tutò & securus scrutationem populo præbuerit: si nihil quisquam apud illum inuenerit, quò manus iniiciat, audacter & propalā erit diues. Sic sapiens nullum denarium intra limen suum admittat malē intrantem. Idem magnas opes, munus fortunę, fructumq; uirtutis, non repudabit, nec excludet. Quid enim est,

Seneca.

Δ 2 . quare

quare illis bonum locum inuideat: ueniant, hospitentur. Nec iactabit illas, nec abscondet. Alterum infruniti animi est, alterum timidi & pusilli, uelut magnum bonum intra sinum continentis. nec, ut dixi, eiiciet illas e domo. Quid enim dicet? utrum ne, Inutiles estis: an, Ego uti diuitijs nescio? Quemadmodum qui pedibus suis poterit iter conficere, ascendere tamen uehiculum mallet: sic pauper, si poterit esse diues, uolet: & habebit utiq; opes, sed tanquam leues & auolaturas: nec ulli alij, nec sibi graues esse patietur. Donabit. Quid? erexistis aures? Quid? expeditis sinum? Donabit, aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum summo consilio, dignissimos eliget: ut qui meminerit, tam expensorum quam acceptorum ratione esse reddendam. Donabit ex recta & probabili causa. Nam inter turpes iacturas malum munus est. Habebit sinum facilem, non perforatum, ex quo multa exeant, & nihil excidat.

CAPVT Errat, si quis existimat facilem rem esse donare. Plurimum ista res habet difficultatis, si modo

XXIII. consilio tribuitur, non casu & impetu spargitur. Hunc promereor, illi t reddo: huic succurro,

al. credo.

al. huius.

al. erit defuturum.

t huic misereor. Illum instruo, dignum quem non diducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non dabo, quamuis desit: quia etiam si dederò, t erit defecturum. Quibusdam offeram. Quibusdam etiam inculcabo. Non possum in hac re esse negligens: nunquam magis nomina facio, quam cum dono. Quid? tu, inquis, recepturus donas? imò non perditurus. Eo loco sit donatio, unde repeti non debeat, reddi possit. Beneficium collocetur quemadmodum thesaurus altè obrutus: quem non eruas, nisi fuerit necesse. Quid domus ipsa diuiti uiri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantum ad togatos uocat? Hominibus prodesse natura iubet: serui liberiue sint hi, ingenui an libertini, iustæ libertatis, an inter amicos datæ, quid refert? ubicunq; homo est, ibi beneficio locus. Potest itaq; pecuniam intra limen suum diffundere, & liberalitatem exercere: quæ non quia liberis debetur, sed quia à libero animo profisciscitur, ita nominata est. Hæc apud sapientem, nec unquam in turpes indignosq; impingitur, nec unquam ita defatigata erit, ut non quotiens dignum inuenerit, quasi ex pleno fluat. Non est ergo quod perperam exaudiat, quæ honestè, fortiter, animosè, à studiosis sapientie dicuntur. Et hoc primum attendite: Aliud est, studiosus sapientie: aliud, iam adeptus sapientiam. Ille tibi dicet: Optimè loquor, sed adhuc inter mala uolutor plurima. Non est, quod me ad formulam meam exigas, cū maximè facio me & formo, & ad exemplar ingens attollo: si processero, t quantum proposui, exige, ut dictis facta respondeant. Assecutus uerò humani boni summam, aliter tecum ager, & dicet: Primum non est, quod tibi permittas de melioribus ferre sententiam. Mihi iam quod argumentum est recti contigit, malis displicere. Sed ut tibi rationem reddam, quam nulli mortalium inuideo, audi quid promittam, & quanti t quemq; æstimem. Diuitias nego bonum esse: nam si essent bonæ, bonos facerent. Nunc quod apud malos deprehenditur, dici bonum non potest. Hoc illis nomen nego: Cæterum & habendas esse, & utiles, & magna commoda uitæ conferentes, fateor.

CAPVT Quid ergo est, quare illas non in bonis numerem? Et quid in illis præstem aliud, quam uos, quoniam inter utrosque conuenit habendas, audite. Pone in opulentissima me domo, pone aurum argentumq; in promiscuo usu sit. Non suspiciam me ob ista, quæ etiam si apud me, extra me tamen sunt. In sublicium pontem me transfer, & inter egentes abige: non ideo tamen me despiciam, quod in illorum numero confideo, qui manum ad stipem porrigunt. Quid enim ad rem, an frustum panis desit, cui non deest mori posse? Quid ergo est? domum illam splendidam malo, quam pontem. Pone in t instrumentis splendidibus, & delicato apparatu: nihilo me feliciorem credam, quod mihi molle erit amiculum, quod purpura conuiujs meis substernetur. Nihilo inferior ero, si lassæ ceruix mea in manipulo fœni acquiescet, si super circense tomentum, per suturas ueteris lintei effluens, incubabo. Quid ergo est? Malo quid mihi animi sit ostendere, prætextatus & t candidatus, quam nudis scapulis. Ut sententiæ omnes mihi ex uoto cedant, nouæ gratulationes prioribus subtexantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiam temporis: hinc illinc percutiatur animus, damno, luctu, incursionibus uarijs, nulla hora sine querela sit: non ideo me dicam inter miserrima miserum, non ideo aliquem execrabor diem: prouisum est enim à me, ne quis mihi ater dies esset. Quid ergo est? Malo gaudia temperare, quam dolores compescere. Hoc tibi ille Socrates dicet. Fac me uictorem uniuersarum gentium. Delicatus ille Liberi currus triumphantem usq; ad Thebas à solis ortu uehat. Iura reges Perfarum petant. Me hominem maximè cogitabo, cum dijs undiq; consultabo. Huic tam sublimi fastigio coniunge protinus præcipitem mutationem, in alienum imponar ferculum, exornaturus uictoris superbi ac feri pompam: non humilior sub alieno curru agar, quam in meo steteram. Quid ergo est? uincere tamen, quam capi malo. Totum fortunæ regnum despiciam: sed ex illo, si dabitur electio, meliora sumam. Quicquid ad me uenerit, bonum fiet: sed malo faciliora ac iucundiora ueniant, & minus uexatura tractantem. Non est enim quod æstimes, ullam esse sine labore uirtutem: sed quædam uirtutes stimulis, quædam frænis agent. Quemadmodum corpus in procliuo retineri debet, in ardua impelli: ita quædam uirtutes in procliu sunt, quædam cliuum subeunt. An dubium sit, quin ascendat, nitatur, obluetetur patientia, fortitudo, perseuerantia, & quæcunq; alia duris opposita uirtus est, & fortunam subigit? Quid ergo? non æquè manifestum est per deuexum ire, liberalitatem, temperantiam, mansuetudinem? In his contineamus animum, ne prolabatur. In illis exhortamur, incitamusq;. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus,

al. quantumcunq;.

al. quæq;.

al. stramentis.

al. chlamydat.

ut, pro quamnis.

A bebimus, illas quæ impugnatæ sunt fortiores: diuitijs illas diligentiores, quæ suspensum gradum ponunt, & pondus suum sustinent.

Cum hoc ita diuisum sit, malo has in usu mihi esse, quæ exercendæ tranquillius sint, quàm eas, quarum experimentum sanguis & sudor est. Ergo non ego, inquit sapiens, aliter uiuo quàm loquor, sed uos aliter audistis. Sonus tantummodo uerborum ad aures uestras peruenit: quid significet, non queritis. Quid ergo inter me stultum, & te sapientem interest, si uterque habere uolumus? Plurimum. Diuitiæ enim apud sapientem uirum, in seruitute sunt: apud stultum, in imperio. Sapiens diuitijs nihil permittit: uobis diuitiæ omnia. Vos, tanquam aliquis uobis æternam possessionem earum promiserit, assuescitis illis, & hæretis: sapiens tunc paupertatem præcipue meditatur, cum in medijs diuitijs constitit. Nunquã imperator ita paci credit, ut non se præparet bello: quod etiam si non geritur, indictum est. Vos domus formosa, tanquam nec ardere nec ruere possit, insolètes: uos opes tanquam periculum omne transcenderint, maioresque sint quàm quibus consumendis satis uirum habeat fortuna, obstupefaciunt. Ociosi diuitijs luditis, nec prouidetis illarum periculum: sicut barbari plerumque inclusi, & ignari machinarum, segnes laborē obfidentium spectant, nec quò illa pertingant, quæ ex longinquo instruuntur, intelligunt. Idem uobis euenit. Marceris in uestris rebus: nec cogitatis, quot casus undique immineant, iamiamque preciosa spolia laturi. Sapienti quisquis abstulerit diuitias, omnia illi sua relinquet. Viuit enim presentibus lætus, futuri securus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem ius aduersus humana atque eadem potestas est, persuasi mihi, quàm ne ad opiniones uestras actum uitæ meæ flecterem. Solita conferte undique uerba: non conuiciari uos putabo, sed uagire uelut infantes miserrimos. Hæc dicet ille, cui sapientia contigit: quem animus uitiorum immunis increpare alios, non quia odit, sed in remedium, iubet. Adiciet his illa: Aestimatio me uestra nō meo nomine, sed uestro mouet. Quia calamitas est, odisse: & laceßere uirtutem, bonæ spei euiratio est. Nullam mihi iniuriam facitis, sicut ne dijs quidem hi qui aras euectunt: sed malum propositum apparet, malumque consilium, etiam ubi nocere non potuit. Sic uestras hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poetarum: quorum alius illi alas imposuit, alius cornua: alius adulterum illum induxit, & abnoctantem: alius sæuum in deos, alius iniquum in homines: alius raptorem ingenuorum, corruptoremque, & cognatorum quidem: alius parricidam, & regni alieni paternique expugnatorem. Quibus nihil aliud actum est, quàm ut pudor hominibus peccandi demeretur, si talem credidissent. Sed quanquam ista me nihil lædant, uestra tamen uos moneo causa, suspicite uirtutem. Credite his, qui illam diu secuti, magnū quiddam ipsos, & quod indies maius appareat, sequi clamant. Et ipsam ut deos, & professores eius ut antistites colite: & quotiens mentio sacrarum literarum interuenerit, fauete linguis. Hoc uerbum non, ut plerique existimant, à fauore trahitur: sed imperatur silentium, ut ritè peragi possit sacrum, nulla uoce mala obstreperente.

Quod multo magis necessarium est imperari uobis, ut quotiens aliquid ex illo profertur oraculo, intenti & compressa uoce audiat. Cum sistrum aliquis concutiens ex imperio mentitur, cum aliquis secandi lacertos suos artifex, brachia atque humeros suspensa manu cruentat, cum aliqua genibus per uiam repens ululat, laurumque linteatus senex, & medio lucernâ die præferens, conclamat, iratum aliquem deorum, concurritis & auditis, & diuinum esse eum, inuicem matuum alentes stuporem affirmatis: ecce Socrates ex illo carcere, quē intrando purgauit, omniū honestiorem curia reddidit, proclamat: Quis iste furor? quæ ista inimica dijs hominibusque natura, infamare uirtutes, & malignis sermonibus sancta uiolare? Si potestis, bonos laudate: si minus, transite. Quod si uobis exercere tetram istam licentiam placet, alter in alterum incurstate. Nam cum in cælum insanitis, non dico sacrilegium facitis, sed operam perditis. Præbui ego aliquando Aristophani materiam iocorum: tota illa comicorum poetarum manus in me uenentos sales suos effudit. Illustrata est manus mea, per ea ipsa, per quæ petebatur. Produci enim illi & tentari expedit: nec ulli magis intelligunt quanta sit, quàm qui uires eius laceßendo senserunt. Duricia silicis nulli magis quàm ferientibus nota est. Præbeo me non aliter quàm rupes aliqua in uadoso mari destituta, quam fluctus non desinunt undecumque moti sunt uerberare: nec ideo aut loco eam mouent, aut per tot ætates crebro incurfu suo cōsumunt. Assilite, facite impetum, ferendo uos uincam. In ea quæ firma & insuperabilia sunt, quicquid incurrit, malo suo uim suam exercet. Proinde querite aliquem mollem cedentemque materiam, in quam tela uestra figantur. Vobis autem uacat aliena scrutari mala, & sententias ferre de quoquam? Quare hic Philolophus latius habitat? Quare hic lautius cœnat? Papulas obseruatis alienas, obfisi plurimis ulceribus. Hoc tale est, quale si quis pulcherrimorum corporum nēuos aut uerrucas derideat, quæ scabies depascitur. Obijcite Platoni, quod petierit pecuniam: Aristoteli, quod acceperit: Democrito, quod neglexerit: Epicuro, quod consumpserit: mihi ipsi Alcibiadem & Phædrum obiectione. O uos usu maximè felices, cum primum uobis imitari uitia nostra contigerit. Quin potius mala uestra circumspicitis, quæ uos ab omni parte confodiunt, alia grassantia extrinsecus, alia in uisceribus ipsis ardentia? Non eo loco res humanæ sunt, etiam si statum uestrum parum noſtis, & uobis tantum ocij superſit, ut in probra meliorum agitare linguam uacet.

Hæc uos non intelligitis, & alienum fortunæ uestræ uultum geritis: sicut plurimi, quibus in circo aut in theatro desidentibus, iam funesta domus est, nec annunciatum malum. At ego ex

Seneca.

A 3 alto

CAPVT
XXVI.

al. pertineant.

fortè, daturis:
& rectius.Vide scholia.
fortè legendū
quia calamitas
est, odisse: at
laceßere uir-
tutem, bonæ
spei euiratio
est.al. obnoctan-
tem.
al. sacra.
Fauete linguis.CAPVT
XXVII.al. uirtutis
al. mens.al. laxum.
al. quæ foeda:
al. quem fera.CAPVT
XXVIII.

*al. posse ipsum
secedere.*

al. uestri.

CAPVT

XXIX.

al. probabo.

CAPVT

XXX.

al. ostenderen-

tur. al. terrena-

tur.

al. Quomodo.

CAPVT

XXXI.

al. minori.

al. quod mari

terras, & ma-

ria terris.

al. immortalis.

al. & ad con-

templationem

rerū, & actio-

nem.

C. XXXII.

alto prospiciens, uideo quæ tempestates aut immineant uobis, paulo tardius rupturæ nymbum A
suū, aut tam uicinę, ut uos ac uestra rapturæ sint, si propius accesserint. Quid porro, non ne nunc
quoq; (etiam si parum sentitis) turbo quidam animos uestros rotat, & inuoluit fugientes, pe-
tentesq; eadem, & nunc in sublime alleuatos, nūc in infima allisos rapit? Cur nobis magno con-
sensu uitia cōmendant? Licet nihil aliud quàm quod sit salutare tentemus, proderit tamen † pri-
mò in seipsum secedere. Meliores erimus singuli. Quid, quòd secedere ad optimos uiros, & ali-
quod exemplum eligere, ad quod uitam dirigamus, licet? Tunc potest obtinere quod semel pla-
cuit, ubi nemo interuenerit, qui iudicium adhuc imbecillum populo adiutore detorqueat. Tūc
potest æquali uitam & uno tenore producere, quam propositis diuersissimis scindimus. Nam
inter cætera mala illud pessimum est, quòd uitia ipsa mutamus. Sic ne hoc quidem nobis cōtin-
git, permanere in malo, iam familiari. Aliud ex alio placet, uexatq; nos. Hoc quoq; quòd iudicia
nostra non tantum praua, sed etiam leuia sunt. Fluctuamus, aliudq; ex alio comprehendimus:
petita relinquimus, relicta repetimus: alternæ inter cupiditatem nostram, & pœnitentiam uices
sunt. Pendemus enim toti ex alienis iudicijs: & id optimum nobis uidetur, quod petitores lau-
datoresq; multos habet, non id quod laudandum petendumq; est. Nec uiam bonam ac malam
per se æstimamus, sed turba uestigiorū, in quibus nulla sunt redeuntium. Dices mihi: Quid agis
Seneca? deferis partes. Cerrè Stoici † nostri dicunt: Vsq; ad ultimum uitę finem in actu erimus,
non desinemus communi bono operam dare, adiuuare singulos, opem ferre etiam inimicis, eni-
ti manu. Nos sumus, qui nullis annis uacationem damus, & quod ait ille uir disertissimus, Cani-
ciem galea premimus. Nos sumus, apud quos usq; eò nihil ante mortem ociosum est, ut si res pa-
titur, non sit ipsa mors ociosa. Quid nobis Epicuri præcepta in ipsis Zenonis principijs loque-
ris? Quin tu bene gnauiter, si partium piget, transfugis potius quàm prodis? Hæc tibi in præsen-
tia respōdebo. Nunquid uis amplius, quàm ut me similem ducibus nostris præstem? Quid ergo
est? non quòd miserint me illi, sed quòd duxerint, ibo.

Nunc † probo tibi, non desciscere me à præceptis Stoicorum: nam ne ipsi quidem à suis de-
sciuerunt: & tamen excusatissimus essem, etiam si non præcepta illorum sequerer, sed exempla.
Hoc quod dico, in duas diuidā partes. Primū, ut possit aliquis, uel à prima ætate, cōtemplatio-
ni uirtutis totū se tradere, rationē uiuendi quærere, atq; exercere secretò. Deinde, ut possit hoc
aliq; emeritis iā stipēdijs, profligatæ ætatis, iure optimo facere, & ad alios actus animos referre:
uirginū uestaliū more, quæ annis inter officia diuisis discunt facere sacra, & cū didicerūt, docēt.

Hæc Stoicis quoq; placere ostendam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Ze-
nonis Chryssippiue committere, sed quia res ipsa patitur me ire in illorū sententiā: quam si quis
semper unius sequitur, non id uitæ, sed factionis est. Vtinam quidem iam † tententur omnia, & B
inoperta confestim ueritas esset, nihilq; ex decretis mutaremus. Nunc ueritatem cū eis ipsis qui
docent, quærimus. Duæ maximæ in hac re disident sectæ, Epicureorum & Stoicorū: sed utraq;
ad ocium diuersa uia mittit. Epicurus ait: Non accedet R. P. sapiens, nisi si quid interuenerit. Ze-
non ait: Accedet ad R. P. nisi si quid impeditur. Alter ociū ex proposito petit, alter ex causa. Cau-
sa autem latè illa patet, si R. P. corruptior est, quàm ut adiuuari possit, si occupata est malis, non
nitetur sapiens in superuacuum, nec se nihil profuturis impendet, si parum habebit autoritatis
aut uirium. Nec illum erit admissura R. P. si ualetudo illū impedit. Quomodo nauem quassam
non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam nō daret debilis: sic ad uitam quam inha-
bilem sciet, non accedet. Potest ergo & ille cui omnia adhuc in integro sunt, antequam ullas ex-
periatur tempestates, in tuto subsistere, & protinus commendare se bonis artibus, & illud bea-
tum ocium exigere, uirtutū cultor, quæ exerceri etiam quietissimis possunt. Hoc nempe ab ho-
mine exigitur, ut prosit hominibus, si fieri potest, multis: si minus, paucis: si minus, proximis: si
minus, sibi. Nam cum se utilem ceteris efficit, commune agit negotium. † Quoniam qui se dete-
riorem facit, nō sibi tantummodo nocet, sed etiam omnibus eis, quibus melior illis prodesse po-
tuisset: sic si quis bene de se meretur, hoc ipso alijs prodest, quod illis profuturum parat.

Duas R. P. animo complectamur: alteram magnam, & uerè publicam, qua dij atq; homines
continentur, in qua non ad hūc angulum respicimus, aut ad illum, sed terminos ciuitatis nostræ
cum sole metimur: alteram, cui nos asseripit conditio nascendi. Hæc autem Atheniensium erit,
aut Carthaginensium, aut alterius alicuius, quæ non ad omnes pertineat homines, sed certos.
Quidam eodem tempore utriq; R. P. dant operam, maiori minoriq;: quidā tantum minori: qui-
dā tantum maiori. Huic † maiori R. P. & in ocio deferuire possumus, imò uerò nescio an in ocio
melius: ut quæramus, quid sit uirtus, una pluresue sint? natura an ars bonos uiros faciat: unum
sit hoc, † quod maria terrasq;, & maria ac terras inserta cōplectitur: an multa Deus corpora eius-
modi sparserit: continua sit omnis & plena materia, ex qua cuncta gignuntur, an diducta, & soli-
dis inane permixtum sit: Deus sedens opus suū spectet, an tractet: utrum ne extrinsecus illi cir-
cumfusus sit, an toti inditus: † immobilis sit mundus, an inter caduca, & ad tempus nata nume-
randus. Hæc qui contemplatur, quid Deo præstat? Ne tanta eius opera sine teste sint. Solemus
dicere, summum bonum esse secundum naturam uiuere. Natura ad utrunq; gennit, † & cōtem-
plationi rerum, & actioni. Nunc probemus, quod prius diximus.

Quid porro, hoc nō erit probatum, si se unusquisq; consuluerit, quantam cupiditatem habeat
ignota noscendi, quàm ad omnes fabulas excitetur? Nauigant quidam, & labores peregrina-
tionis

A diuina longissimæ una mercede perpetuantur, cognoscēdi aliquid abditū remotūq̃. Hæc res ad spectacula populos contrahit, hæc cogit præclusa rimari, secretiora exquirere, antiquitates euoluere, mores barbararum audire gentium. Curiosum nobis natura ingenium dedit: & artis sibi ac pulchritudinis suæ conscia, spectatores nos tātis rerum spectaculis genuit, perditura fructum sui, si tam magna, tam clara, tam subtiliter ducta, tam nitida, & non uno genere formosa, similitudini ostenderet. Vt scias illam spectari uoluisse, non tantum aspici, uide quem nobis locum dederit. In media nos sui parte constituit, & conspectum omnium nobis dedit: nec erexit tantummodo hominem, sed etiam ad contemplationem † factum, ut ab ortu sidera in occasum labentia prosequi posset, & uultum suum circumferre cum toto, sublimius fecit illi caput, & collo flexibili imposuit. Deinde sena per diem, sena per noctem signa produxit, & nullam non partem sui explicuit: ut per hæc quæ obtulerat eius oculis, cupiditatem faceret etiam cæterorum. nec enim omnia, nec tanta uisimus, quanta sunt, sed acies nostra aperit sibi inuestigādo uiam, & fundamenta ueri iacit, ut inquisitio transeat ex apertis in obscura, & aliquid ipso mundo inueniat antiquius: unde ista sidera exierint: quis fuerit uniuersi status, antequam singula in partes discederent: quæ ratio mersa & confusa diduxerit: quis loca rebus assignauerit: suapte natura graua descenderint, euolauerint leuia, an præter ipsum pondus corporum altior aliqua uis legem singulis dixerit: an illud uerū sit, quo maxime probatur, homines diuini spiritus esse † partē, ac ueluti scintillas quasdam sacrorum in terras desiluisse, atq; ex alieno loco exisse. Cogitatio nostra cœli munimenta perrumpit, nec contenta est id quod ostēditur scire. Illud, inquit, scrutor, quod ultra muudū iacet, utrum ne profunda uastitas sit, an & hoc ipsum terminis suis claudatur: qualis sit habitus exclusis, informia & confusa sint, an in omnem partem tantundem loci obtinētia, an & illa in aliquem cultum descripta sint: huic cohæreant mundo, an longē ab hoc secesserint, & in uacuo uoluentur: indiuidua sint, per quæ struitur omne id quod natum futurumq̃ est, an continua eorum materia sit, & per totum mutabilis: utrum contraria inter se elementa sint, an non pugnent, sed per diuersa conspirent. Ad hæc quærenda natus, existimat quod non multum acceperit temporis, etiam si illud totum sibi uendicat: cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligētia patiatur excidere, licet horas suas auarissimē seruet, & usq; in ultimæ ætatis humanæ terminos procedat, nec quicquam illi ex eo quod natura constituit, fortuna concutiat: tamen homo ad immortalium cognitionem nimis mortalis est. Ergo secundum naturam uiuo, si totū me illi dedi, si illius admirator cultorq̃ sum. Natura aut utrunq; facere me uoluit, & agere, & contemplationi uacare. Vtrumq; facio: quoniam ne contemplatio quidē sine actione est. Sed refert, inquis, an ad hanc uoluptatis causa accesserit, nihil aliud ex illa petēs, quā assiduam contemplationem, quæ sine exitu est. Est enim dulcis, & habet illecebras suas. Aduersus hoc tibi respōdeo, æquē refert, quo animo ciuilem agas uitam: an ut semper inquietus sis, nec unquā sumas † illud tempus, quo ab humanis ad diuina respicias. Quomodo res appetere sine ullo uirtutum amore, & sine cultu ingenij, ac nudas ædē operas, minimē probabile est (misceri enim inter se ista, & † cōsiderari debent): sic imperfectum ac languidū bonum est, in ocium sine actu proiecta uirtus, nunquam id quod didicit ostendens. Quis negat illum debere profectus suos in opere tentare? nec tantum quid faciendum sit cogitare, sed etiam aliquando manum exercere, & ea quæ meditata sunt, ad uerum perducere? Quid si per ipsum sapientem non est mora, si non actor deest, sed agenda defunt: ecquid illi secum esse permittes? Quo animo ad ocium sapiēs secedit? Vt sciat secum quoq; ea acturum, per quæ posteris profit. Nos certē sumus, qui dicimus, & Zenonem & Chrysippum maiora egisse, quā si duxissent exercitus, gessissent honores, leges tulissent, quas non uni ciuitati, sed toti humano generi tulerunt. Quid ergo est, quare tale ocium non conuenit bono uiro, per quod futura secula ordinet, nec apud paucos concionetur, sed apud oēs omnium gentium homines, quicunq; erunt? Ad summam quæro, ap ex præceptis suis uixerint Cleanthes & Chrysippus & Zenon? Non dubiē respondebis, sic illos uixisse, quemadmodum dixerant esse uiuendum. Atqui nemo illorum R. P. administrauit. Non fuit, inquis, aut ea fortuna, aut dignitas ea, quæ admitti ad publicarum rerum tractationem solet: sed ijdem nihilominus non segnē egēre uitam. Inuenerunt quemadmodum plus quies illorum hominibus prodesse, quā aliorum discursus & sudor. Ergo nihilominus hi multum egisse uisi sunt, quamuis nihil publicē agerent. Præterea tria genera sunt uitæ, inter quæ, quid sit optimum, quæri solet. Vnum uoluptati uacat, alterum contemplationi, tertium actioni. Primū, deposita contentione, depositoq̃ odio, quod implacabile diuersa sequentibus indiximus, uideamus an hæc omnia ad idem sub alio titulo perueniunt. Nec ille qui uoluptatem probat, sine contemplatione est: nec ille qui se cōtemplationi inseruit, sine uoluptate est: nec ille cuius uita actionibus destinata est, sine contemplatione est. Plurimum, inquis, discriminis est, utrum aliqua res propositum, an propositi alterius accessio sit. Sanē grande discrimen. Tamen alterum sine altero non est. Nec ille sine actione contemplatur, nec is sine contemplatione agit. Nec ille tertius, de quo malē existimare consensimus, uoluptatem inertem probat, sed eam, quæ actione efficit firmos. Ita & hæc ipsa uoluntaria secta in actu est. Quid ni in actu est, quum ipse dicat Epicurus, aliquando se recessurum à uoluptate, dolorem etiam appetiturum, si aut uoluptati imminebit pœnitentia, aut dolor minor pro grauiore sumetur? Quō pertinet hoc dicere? Vt appareat, contemplationem placere omnibus. Alij petunt illam: nobis statio est, non portus hæc. Adijce nunc huc, quod è lege

*al. factura:**fortē, partē ac ueluti scintillas: ut partē, ad sequentia, non antecedentia pertineat. quā, quā & illud rē dē.**al. ullum.**al. conferri.*

ge Chryssippi uiuere ocioſo licet. Non dico ut ocium patiatuꝛ, ſed ut eligat. Negant noſtri ſapien-
tem ad quamlibet R. P. accellurum. Quid autem intereſt, quomodo ſapiens ad ocium ueniat: u-
trum quia R. P. illi deeſt, an quia ipſe R. P. Si omnib. defutura R. P. eſt, ſemper aut deerit faſtidio:
ſe quærentibus, interrogo ad qua R. P. ſapiens accellurus ſit. Ad Athenienſium, in qua Socrates
damnatur, Ariſtoteles ne damnaretuꝛ, fugit: in qua opprimit inuidia uirtutes. Negabis mihi ac-
celſurum † in hanc R. P. ſapienſe. Ad Carthagenenſium ergo R. P. ſapiens accedet, in qua aſſidua
ſeditio, & optimo cuiq; infeſta libertas eſt, ſumma æqui ac boni uilitas, aduerſus hoſtes in huma-
na crudelitas, etiam aduerſus ſuos hoſtilitas. Et hanc fugiet. Si percelſere ſingulas uolũero, nul-
lam inuenero, quæ ſapienſem, aut quam ſapiens pati poſſit. Quod ſi non inuenitur illa R. P. quæ
nobis fingimus, incipit omnibus eſſe ocium neceſſarium: quia quod unũ præferri poterat ocio,
nuſquam eſt. Si quis dicit optimum eſſe nauigare, deinde negat nauigandum in eo mari, in quo
naufagia fieri ſoleant, & frequenter ſubitæ tempeſtates ſint, quæ rectorem in contrariũ rapiant:
puto hic me uetat nauem ſoluere, quum laudet nauigationem.

Libri de Vita beata, finis.

ERASMI IN LIBRVM DE BEATA VITA.

- Cap. 2. Non eſt quod mihi illud diſſenſionum more respondeas. Hęc pars maior eſſe uidetur.]
Rodolphus recte notat, diſceſſionum. Indicat enim conſolationis genus, quo pedib. itur in ſententiam. Et in hoc
numerantur ſuffragia, non expenduntur.
- Cap. 3. Tum pulcherrima & patiens.] Rodolphi codex habebat, patiens anxij. hoc quid ſibi uelit, neſcio: niſi
forte pro anxij, ſcriptum erat auxiliij.
- Cap. 13. Vix peruenturus in turpia.] Quoddam exemplar habebat, uir. Prior lectio uidetur argutior.
- PINCIANI IN EVNDEM.
- Cap. 1. Quantum cotidie proficiamus.] Eadem: Quantum cotidie proſigetur.
- Cap. 8. Nihil enim prauum, nihil ſubiti ſupereſt.] Lubrici, legendum: non, ſubiti. ex eadem. quam lectione ar-
guunt uerã uerba ſtatim ſequentia: nihil in quo arietet, aut labet. arietet, refertur ad praua: labet, ad lubrica. So-
let enim Seneca libenter eandem ſententiam alijs uerbis repetere.
- Cap. 10. Nec quas probauit, magnipendit: utiq; enim admittit.] Hęc uerba in codice Franciſcano non
habentur omnino.
Iam dicacitatem & loquacitatem.] Duo poſtrema uerba, & loquacitatem, in uetere lectione de-
ſiderantur.
- Cap. 12. Ac uagabundus ſemper atque ebrius.] Antiqua omnia exemplaria non, uagabundus, habent: ſed, **B**
raptabundus. Scribendum puto, reptabundus: ut infra, quo minus uirtutem adorem, & ex interuallo ingenti
reptabundus ſequar.
- Cap. 13. Quæ non ſtatim uenerint uitia.] Sic prior editio. Exemplar Pincianum, quæ ſtatim uenerunt uitia.
Exemplar Facundi ac Primitiui, quæ ſtatim eneruant cum uenerunt uitia. quæ lectio confirmatur uerbis ſtatim
ſequentibus: Qui uoluptatem ſequitur, uidetur eneruiſ, fractus, reliqua.
- Cap. 15. Quia pars honeſti non poteſt eſſe, niſi honeſtum & iucundum ſit.] Poſtrema tria uerba, &
iucundum ſit, non habentur in eadem.
- Cap. 17. Cur autem domus diſponitur?] In maiore ueterum exemplarium parte, uerba hæc deſiderantur. In
nonnullis uerbum, domus, tantum. Et expende, an lautè legendum ſit. Vbi autem legitur:
Cur plura quàm noſtri, poſſides? Turpiter.] exemplar Facundi & Primitiui: Cur plura quàm no-
ſtri: reliqua ſuperfluunt.
Non tanquam ſapiens, ſed ſolum ut maleuolentiam tuam paſcam. Nec erro.] Idem exem-
plar: Non ſum ſapiens, & ut maleuolentiam tuam paſcam, nec ero.
- Cap. 19. Reddidit ſibi teſtimonium præcedentis uitæ, laudabilisq; eius ætatis in portu, & ad an-
choram uitæ actæ quiete.] Exemplar Facundi & Primitiui, reddidit ſibi teſtimonium uitæ excedens, lau-
dauitq; ætatis in portu ad anchoram uitæ actæ quietem.
Niſi quidam ex patibulo ſuos ſpectatores conſpuerent.] Eadem: Niſi quod quidam ex patibu-
lo ſuos ſpectatores conſpuerunt.
- Cap. 20. Quis ſibi propoſuit hæc?] Eadem, qui ſibi hæc propoſuit: ut ordo ſit, ingenti animo qui ſibi hæc
propoſuit.
Et præſentes & abſentes æquè contemnam.] Poſteræ, legit exemplar domeſticum: non, abſentes.
Nec ſi aliubi iacebunt, triſtior.] Triſtor, legendum: non, triſtior. ex uetere lectione.
- Cap. 21. Hoc ille etiam ſi non tenuerit, magnis tamen excidit cauſis.] Prior editio: Nec ille etiam ſi
non tenuerit, reliqua. Caſtigo: Næ ille etiam ſi non tenuerit, magnis tamen excidet auſis. ex Phaetonis epitaphio
apud Ouidium.
- Cap. 25. Domum illam ſplendidam malo quàm putentem.] Codices quidam, petentem, habent: non, pu-
tentem. Alij, potentem. Lege, pontem. Nam due res comparantur, domus ſplendida & poſſus ſublitius.
Iura reges Perſarum petant.] Prior editio: Iure reges penatum petant. Exemplar modò citatum: Iura
regnis imponam.
Cum dijs undiquè conſultabo.] In varijs exemplaribus uaria lectio, in nullo ſincera. Quædã legunt,
cum

A cum Deo utique conscientia luctabor. Alia, cum Deus undique quæ sunt requirat.

Quæ exercendæ tranquillius sint.] Codex Facundi & Primitiui, quæ exercendo tranquille sunt. **Cap. 26.**

Quia calamitas est, odisse, & laceffere uirtutem, bonæ spei ciuitatio est.] Vetus lectio, quia calamitates odisse, & laceffere uirtutem, bonæ spei ciuitatio est.

Sed ne dijs quidem.] Vide an sit fidelior lectio, sicut ne dijs quidem.

Adulterum illum induxit & abnoctantem.] Obnoctantem, non abnoctantem, scripta lectio.

Alius raptorem ingenuorum, corruptorem, & cognatorum quidem.] Verbum, raptorem, desideratur in exemplari Facundi & Primitiui.

Vestra tamen uos moneo causa.] In eodem: Vestra tamen nos mouet causa.

Quem uera scabies depascitur.] Exemplar Facundi ac Primitiui, fera, legit: non, uera. Exemplar Pincianum, fœda: rectius. ut in libro de Tranquillitate animi: Ut ulcera quædam nocituras manus appetunt, & tan- **Cap. 27.**

tu gaudent, & fœdam corporum scabiem delectat quicquid exasperat. Aut tam uicinæ, ut uos ac uestra raptura sint, si propius accesserint.] Corrige, aut iam uicinæ **Cap. 28.**

uos ac uestra tractura propius accesserint. ex eadem. Nunc in infima allisos rapit: Cur nobis magno consensu uitia commendant?] Exemplar Facundi ac Primitiui, nunc in infima allisos magno uos consensu in uitia rapit. Quid si legas non, consensu: sed, concussu.

Ad quod uitam dirigamus, licet admonitio nota sit.] Sic prior editio. Castiga, ad quod uitâ dirigamus, licet quod in ocio non sit: ex uetere lectione.

Et uultum suum circumferre cum toto corpore.] Verbum, corpore, non habetur in eodem exemplari, nec item in Gallicano meo: ut per dictionem, toto, accipiamus, mundo ipso. **Cap. 32.**

In terras desiluisse, atq; ex alieno loco exisse.] Scribe, in terram resiluisse, atque extraneo loco hæsisse. ex eadem.

Quoniam ne contemplatio quidem sine actione est.] Exemplar Facundi ac Primitiui, quoniam ne contemplationi quidem intendere possum sine actione. Interpretationes alicuius in margine appositæ esse arbitror, ut pleraq; alia.

Nec ille qui se contemplationi inseruit.] Codex Facundi ac Primitiui, nec ille qui contemplationē elegit.

Sed eam qua ratione efficit firmam sibi.] Sic prior editio. Idem codex, quam, agnosci: non, qua.

Nobis statio est, non portus hæc.] Lege in uersis dictionibus: Nobis statio hæc, non portus est. ex uetere lectione.

B Adijce nunc huc] Adijce nunc hoc. exemplar Facundi & Primitiui.

Quod è lege Chrysippi.] Vetus lectio, quod de lege Chrysippi.

Et hanc fugiet.] Scribe, & hanc fugiet sapiens: ex eodem exemplari.

Quum laudet nauigationem.] Exemplar idem & Pincianum, antequam laudet nauigationem. Scribendum puto per transpositionem dictionum, quum antè laudaret nauigationem.

LVCII ANNAEI SENECAE AD SERE-

NVM DE TRANQVILLITATE VITAE LIB. I.

Nquirenti mihi in me, quædam uitia apparebant, Serene, in aperto posita, quæ manu **CAP. I.**
prehenderem, quædam obscuriora & in recessu, quædam non continua, sed ex inter-
uallis redeuntia: quæ uel molestissima dixerim, ut hostes uagos, & ex occasione affi-
scentes, per quos neutrum licet, nec tanquā in bello paratum esse, nec tanquā in pa-
ce securum. Illū tamen habitum in me maximè deprehendo (quare enim non uerum ut medico
fatear?) me, nec bona fide liberatum his quæ timebam & oderam, nec rursus obnoxium. In sta-
tu ut non pessimo, ita maximè querulo & moroso positus sum: Nec ægroto, nec ualeo. Non est
quod dicas, omniū uirtutū tenera esse principia, tempore ipsis duramentum & robur accedere.
Non ignoro, etiam quæ in speciem laborant, dignitatem dico, & eloquentiæ famam, & quicquid
ad alienum suffragium uenit, mora conualescere. Et quæ ueras uires parant, & quæ ad placendū
fuo quodam subornantur, expectant annos, donec paulatim colorem diuturnitas ducat. Sed
ego uereor, ne consuetudo, quæ rebus affert constantiam, hoc uitium in me altius figat. Tam bo-
norum quàm malorum longa conuersatio amorem inducit. Hæc animi inter utrunq; dubij, nec
ad recta fortiter, nec ad praua uergentis infirmitas qualis sit, non tā semel tibi possum, quàm per
partes ostendere. Dicam quæ accidunt mihi: tu morbo nomē inuenies. Tenet me summus amor
parsimoniae, fateor. Placet non in ambitionem cubile compositum, non ex arcula prolata uestis,
non ponderib. aut mille tormentis splendere cogentib. expressa: sed domestica, & uilis, nec ser-
uata: nec sumenda sollicitè. Placet cibus, quem nec parent familiæ, nec ꝑ spectent, non ante mul-
tos paratus dies, nec multorū manibus ministratus: sed parabilis facilisq;, nihil habens accersiri
precio siue ubilibet, non defuturus, nec patrimonio grauis, nec corpori, nec rediturus quā in-
trauerat. Placet minister incultus & rudis uernula, argētū graue rustici patris, sine ullo opere &
nomine artificis: & mēsa nō uarietate macularum cōspicua, nec per multas elegantīū domino-
rum successiones ciuitati nota: sed in usum posita, quæ nullius conuiuiæ oculos nec uoluptatē
moretur, nec accēdat inuidia. Cū bene ista placuerunt, præstringit animū apparatus alicuius pē-
dagij.

al. expectent.

dagij, diligentius quàm iam intra priuatum larem uestita & auro culta m̃cipia, & agmen seruo-
al. qua. rum nitentium. Iam domus etiam † quæ calcatur preciosa, & diuitijs per omnes angulos dissi-
al. affectator. patis, recta ipsa fulgentia, & † assentator comesq; patrimoniorum pereuntium populus. Quid
perlucentes ad imū aquas, & circumfluentes ipsa cōiuiua, quid epulas loquar, cœna sua dignas?
Circumfudit me ex longo frugalitatis situ uenientem, multo splendore luxuria, & undiq; circū-
sonuit. Paulū titubat acies: facilius aduersus illam animum quàm oculos attollo. Recedo ita-
al. cum. que non peior, sed tristior. Nec inter illa friuola mea † tam altus incedo, tacitusq; morsus subit,
& dubitatio, nunquid illa meliora sint: nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet
al. aut uirgis. uim præceptorum sequi, & in mediam ire Rempub. Placet honores fâcesq; non purpura † aut
aureis uirgis adductum capeßere, sed ut amicis propinquis'ue, & omnibus ciuibus, omnibus
deinde mortalibus paratior, utiliorq; sim. Propius positus, sequor Zenonem, Cleanthem, Chry-
al. misit. sippum: quorum tamen nemo ad Rempub. accessit, & nemo non † omisit. Ad quam cum animū
inolitum arietari permisi, ubi aliquid occurrit, aut indignum (ut in omni uita humana multa
sunt) aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non magno æstimandę poposcerunt,
ad ocium conuertor: & quemadmodum pecoribus fatigatis quoq; uelocior domum gradus est,
placet intra parietes suos uitam coercere. Nemo ullum auferat diem, nihil dignum tanto impen-
dio redditurus: sibi ipse animus hæreat, se colat, nihil alieni agat, nihil quod ad iudicem spectet.
Ametur expers publicæ priuatęq; curæ tranquillitas. Sed ubi lectio fortior erexit animum, acu-
al. alicuius. leos subdiderunt exempla nobilia: prosilire libet in forū, cōmodare alteri uocem, alteri operam,
etsi nihil profuturam, tñ conaturam prodesse: † alterius coercere in foro superbiam, malē secun-
dis rebus elati. In studijs puto mehercule melius esse res ipsas intueri, & harum causa loqui: cæ-
terū uerba rebus permittere, ut quæ duxerint, hæc inelaborata sequatur oratio. Quid opus est
al. nunc. seculis duratura componere? Vis tu † non id agere, ne te posteri taceant? Morti natus es: minus
molestiarum habet funus tacitum. Itaq; occupandi temporis causa in usum tuum, nō in præco-
niū aliquid simplici stilo scribe. Minore labore opus est studentib. in diē. Rursus ubi se animus
al. cogitationū. † cogitationis magnitudine leuauit, ambitiosus in uerba est, altiusq; ut † spirare, ita eloqui ge-
al. sperare. stit, & ad dignitatem rerum † exit oratio: oblitus tum legis præfiorisq; iudiciij sublimius feror,
al. exigitur. & ore non tantū meo. Ne singula diutius persequar, in omnibus rebus hæc me sequitur bona
mentis infirmitas, cum ne paulatim defluam uereor, aut quod est sollicitius, ne semper casuro si-
milis pendeā, & plus fortasse sit, quàm quod prouideo. Familiariter enim domestica aspiciamus,
& semper iudicio fauor officit. Puto multos potuisse ad sapientiam peruenire, nisi putassent se
peruenisse, nisi quædā in se dissimulassent, quædā apertis oculis transilijssent. Nō est enim quod
al. laudantium. magis aliena iudices adulatione perire, quàm nostra. Quis sibi uerum dicere ausus est? Quis nō
inter † adulantū, blanditiūmq; positus greges, plurimū tñ sibi ipse assentatus est? Rogo itaq; si
quod habes remedium, quo hanc fluctuationem meam sistas, dignū putes me, qui tibi tranquil-
litate debeā, non esse periculosos motus animi, nec quicquam tumultuosi afferentis scio. Ut
uera tibi similitudine id de quo queror exprimam, non tempestate uxor, sed nausea. Detrahe
ergo quicquid hoc est mali, & succurre in conspectu terrarum laboranti.

CAP. II.
De stabilitate mundi. Quæro mehercule iam dudum, Serene, ipse tacitus, cui talem affectum animi similem putem.
Nec ullius propius admoneor exemplo, quàm eorum, qui ex longa & graui ualitudine explici-
ti, motiunculis, leuibusq; interim offensis perstringuntur, & cum reliquias effugerint, suspicio-
nibus tamen inquietantur, medicisq; iam sani manum porrigunt, & omnem calorem corporis
sui calumniantur. Horum, Serene, non parum sanum est corpus, sed sanitati parum assueuit. Sic
est quidam tremor etiam tranquilli maris, aut lacus qui ex tempestate requieuit. Opus est itaq;
non illis duriorib. quę etiam transcurrimus, ut alicubi obstes tibi, alicubi irascaris, alicubi instes
grauius, sed illud quod ultimum uenit, ut fidem tibi habeas, & recta ire uia te credas: nihil auoca-
tus transuersis multorum uestigijs passim discurrentium, & quorundam circa ipsam errantium
uiam. Quod desideras autem, magnum & summum est, Deoq; uicinum, non concuti. Hanc sta-
bilitatem uoco. nec enim imitari & transferre uerba ad illorum formam necesse est. Res ipsa
de qua agitur, aliquo signanda nomine est, quod appellationis Græcæ uim debet habere, non fa-
ciem. Ergo quærimus, quomodo animus semper æqualis, secundoq; cursu eat, propitiusq; sibi
sit, & sua lætus aspiciat, & hoc gaudium non interrumpat, sed placido statu maneat, nec attollēs
se unquam, nec deprimens. Id tranquillitas erit. Quomodo ad hanc perueniri possit, in uniuersum
quæramus. Sumes tū ex publico remedio quantum uoles. Totum interim uitium in me-
dium protrahendum est, ex quo cognoscet quisque partem suam. Simul tu intelliges, quāto mi-
nus negocij habeas cum fastidio tui, quàm hi quos ad professionem speciosam alligatos, & sub
ingenti titulo laborantes, in sua simulatione pudor magis quàm uoluntas tenet. Omnes in ea-
dem causa sunt, & hi qui leuitate uexantur, ac tædio, assiduaq; mutatione propositi, quibus sem-
al. ociantur. per magis placet quod reliquerunt, & illi qui marcent & † oscitant. Adijce illos, qui non aliter q̃
quibus difficilis somnus est, uersant se, & hoc atq; illo modo componunt, donec quietem lassitu-
dine inueniant: statū uitæ suæ formando subinde, in eo nouissimē manent, in quo illos non mu-
tandi odiū, sed senectus ad nouandum pigra deprehendit. Adijce & illos, qui non inconstantia
uitio, parū leues sunt, sed inertia. Viuunt, nō quomodo uolunt, sed quomodo cœperunt. Innu-
merabiles

Amerabiles deinde proprietates sunt, sed unus effectus uitij, displicere sibi: hoc oritur ab ^{al. intemperie.} intemperantia animi, & cupiditatibus timidis, aut parum prosperis, ubi aut non audent, quantum concupiscunt, aut non consequuntur, & in spem toti prominent, semper instabiles mobilesque sunt. Quod necesse est accidere pendentibus ad uota sua. Omni uita pendet, & inhonesta se ac difficilia docent, coguntque: & ubi sine premio labor est, torquet illos irritum dedecus, & dolent se praua frustra uoluisse. Tunc illos & poenitentia cepti tenet, & incipiendi timor, surrepitque illa iactatio animi, non inuenientis exitum, quia nec cupiditatibus suis imperare, nec obsequi possunt: & cunctatio uitæ, parum se explicantis, & inter destituta uota torpentis animi situs. Quæ omnia grauiora sunt, ubi odio infelicitatis operosæ ad ocium profugerunt, & ad secreta studia: quæ pati non potest animus ad ciuilia erectus, agendi que cupidus, & naturæ inquietus, parum scilicet in se solatiorum habens: ideoque detractis ^{al. oblationibus.} & oblectationibus, quas ipsæ occupationes discurrentibus præbent, domum, solitudinem, parietes non fert, inuitus aspicit se, sibi relictus. Hinc illud est tædium: & displicentia sui, & nusquam residentis animi uolutatio, & ocij sui tristis atque ægra patientia: utique ubi causas fateri pudet, tormenta introrsus egit uerecundia, in angusto inclusæ cupiditates sine exitu seipsæ strangulant. Inde mæror marcorque: & mille fluctus mentis incertæ, quam inchoata habent suspensam, deplorata tristem: inde ille affectus ocium suum detestantiū, querentiumque: nihil ipsos habere quod agat, & alienis incrementis inimicissima inuidia. Alit enim liuor infelix inertia: & omnes destrui cupiūt, quia se non potuerunt prouehere: & ex hac deinde auersatione alienorū processuū, & suorū desperatione, obirascens fortunæ animus, & de seculo querēs, & in angulos se retrahens, & poenæ incubans suæ, dum tædet sui, pigetque. Naturæ enim humanus animus agilis est, & pronus ad motus. Grata omnis illi excitandi se, ^{al. attollendi.} & abstractendi que materia est, gratior quibusque pessimis ingenijs, quæ occupant omnibus libenter deteruntur. Vt ulcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & scædam corporum scabiem delectat, quicquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates uelut mala ulcera erumpunt, uoluptati esse laborem uexationemque. Sunt enim quædam, quæ corpus quoque nostrum cum quodam dolore delectant: ut uersare se, & ^{forte, motari.} & mutare nondum fessum latus, & alio atque alio positum uentilari. Qualis ille Homericus Achilles est, modò pronus, modò supinus, in uarios habitus seipse componens. Quod proprium ægri est, nihil diu pati, & mutationibus, ut remedijs uti. Inde peregrinationes suscipiuntur uagæ, & littora pererrantur, & modò mari se, modò terra experitur, semper præsentibus infesta leuitas. Nunc Campaniam petamus, iam delicata fastidio sint, inculta uideantur. Brutios & Lucanos saltus persequamur. Aliquid tamen inter desertam amœni requiratur, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium squalore releuentur. Tarentum petatur, laudatusque portus, & hyberna cæli mitioris, & tecta uel antiquæ satis opulenta turbæ. Iam flectamus cursum ad urbem, nimis diu à plausu & fragore aures uacauerunt. Iuuat iam & humano sanguine frui. Aliud ex alio suscipitur, & spectacula spectaculis mutantur: ut ait Lucretius, hoc se quisque modo semper fugit. Sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse, & urget grauis comes. Itaque scire debemus, non locorum uitium esse quo laboramus, sed nostrum. Infirmi sumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes, nec uoluptatis, nec nostræ, nec ullius rei diutius. Hoc quosdam egit ad mortem, quod proposita sæpe mutando, in eadem reuoluebantur, & non reliquerant nouitati locum. Fastidio illis esse cepit uita & ipse mundus, & subit illud rabidarum deliciarum: Quousque eadem?

Aduersus hoc tædium quo auxilio putem utendum, quaeris. Optimum erat (ut ait Athenodorus) actione rerum & Reipublicæ tractatione, & officijs ciuilibus se detinere. Nam ut quidam sole ^{al. & exercitatione} & exercitatione & cura corporis diem educunt, athleticque utilissimum est, lacertos suos, roburque cui se uendicauerunt, maiore temporis parte nutrire: ita nobis animum ad rerum ciuiliū certamen parantibus, in opere esse longè pulcherrimum est. Nam cum utilem se efficere ciuibus mortalibusque, propositum habeat, simul & exercetur & proficit, qui in medijs se officijs posuit, communia priuataque pro facultate administrans. Sed quia in hac, inquit, tam insana hominum ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus, parum tuta simplicitas est, & plus futurum semper est quod obstat, quam quod succedat, à foro quidem & publico recedendum est, sed habet, ubi se etiam in priuato sate explicet magnus animus. Nec ut leonū animaliumque impetrus caueis coercetur: sic hominum, quorum maxime in seductu actiones sunt, ita tamē ^{Alia exemplaria in plurali numero omnia hec habent.} & delituerit, ut ubicunque ocium suum absconderit, prodesse uelit singulis & uniuersis, ingenio, uoce, consilio. Nec enim is solus Reipublicæ prodest, qui candidatos extrahit, & tuetur reos, & de pace belloque censet, sed qui iuuentutem exhortatur, qui in tanta bonorum præceptorum inopia, uirtute ^{al. instituit, qui animos ad pecuniam.} & instruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque, cursum ruentes prenstat ac retrahit, & si nihil aliud, certè moratur, in priuato publicum negotium agit. An ille plus præstat, qui inter peregrinos & ciues, aut urbanus prætor adeuntibus assessoribus uerba pronunciat, quam qui docet quid sit iusticia, quid pietas, quid sapientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, quantum bonum sit bona conscientia. Ergo si tempus in studia conferas, quod subduxeris officijs, non deserueris, nec munus detractaueris. Neque enim ille solus militat, qui in acie stat, & cornu dextrum læuumque defendit: sed qui portas tuetur, & statione minus periculosa, non ociosa tamen fungitur, uigiliasque seruat, & armamentario præest. Quæ ministeria quamuis incruenta sint, in numerum stipendiorum ueniunt. Si te ad studia reuocaueris, omne

CAP. III.

De exercitandis ne animi.

^{al. & exercitandis} & exercitandis cura corporis educunt.^{Alia exemplaria in plurali numero omnia hec habent.}^{al. instituit, qui animos ad pecuniam.}

Vide Scholia.

omne uitæ fastidium effugeris: nec noctem fieri optabis tædio lucis, nec tibi grauis eris, nec alijs superuacuus: multos in amicitiam attrahes, affluetq; ad te optimus quisq;. Nūquam enim quāuis obscura uirtus later, sed mittit sui signa. Quisquis dignus fuerit, uestigijs illam colliget. Nam si omnem conuersationem tollimus, & generi humano renunciamus, uiuimusq; in nos tantum conuersi, sequitur hanc solitudinem omni studio carentem inopia rerum agendarum. Incipiemus ædificia alia ponere, alia subuertere, & mare submouere, & aquas contra difficultates locorum ducere, & malè dispensare tempus, quod nobis natura ꝑ consumendum dedit. Alij parçẽ illo utimur, alij prodigẽ: alij sic impendimus, ut possimus rationem reddere: alij, ut nullas habeamus reliquias. Quare nihil turpius est sæpe, quàm grandis natu senex, qui nullũ aliud habet argumentum, quo se probet diu uixisse, præter etatem. Mihi, charissime Serene, nimis uidetur submisisse temporibus se Athenodorus, nimis citò refugisse. Nec ego negauerim aliquando cedendum, sed sensim relato gradu, & saluis signis, salua militari dignitate. Sanctiores tutioresq; sunt hostibus suis, qui in fidem cum armis ueniunt. Hoc puto uirtuti faciendum, studiosoq; uirtutis, si præualebit fortuna, & præcidet agendi facultatem, non statim auersus inermisq; fugiat, latebras quærens, quasi ullus locus sit, quò non possit fortuna persequi. Sed parcius se ꝑ inserat officijs, & cum delectu inueniat aliquid, in quo utilis ciuitati sit. Militare non licet, honores spectet: priuato uiuendum est, sit orator: silentium indictum est, tacita aduocatione ciues iuuat: periculosum etiam ingressu forum est, in domibus, spectaculis, in conuiujs, bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantẽ conuiuiam agat. Officia si ciuis amiserit, hominis exerceat. Ideo magno animo nos non unius urbis mœnibus clusimus, sed in totius orbis commercium emisimus. Patriamq; nobis mundum professi sumus, ut liceret latiore uirtuti campum dare. Præclusum tibi tribunal est, & rostris prohiberis, aut comitijs: respice post te, quantum latissimarum regionum pateat, quantum populorum. Nunquam tibi ita magna pars obstruetur, ut non maior reliquatur. Sed uide, ne totum istud uitium tuum sit. Non uis enim nisi consul, aut prytanes, aut ceryx, aut suses administrare Rempub. Quid si militare nolis, nisi imperator aut tribunus? etiam si alij primam frontem tenebunt, te sors inter ꝑ gregarios posuit: inde uoce, adhortatione, exemplo, animo milita. Præcisus quoque manibus ille in prælio inuenit, quod partibus conferat, qui stat tantum, & clamore iuuat. Tale quiddam facies, si à prima te Reipub. parte fortuna submouerit: stes tamen, ꝑ clamore iuues: si quis fauces oppressit, stes tamen, & silentio iuues. Nunquam inutilis est opera ciuis boni. Auditum enim, uisum, uultum, nutum, obstinatione tacita, incessuq; ipso prodest. Ut salutaria, quæ citra gustum tactumq; odore proficiunt: ita uirtus utilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, siue potitur & fruitur suo iure, siue precarios habet accessus, cogiturq; uela contrahere, siue ociosa muta q; est, & angusto circumscripta, siue ad aperta: in quocunq; habitu est, prodest. Quid tu parum utile putas exemplum bene quiescētis? Longè ꝑ itaque optimum, miscere ocium rebus, quotiens actiuosa uita impedimentis fortuitis, aut ciuitatis conditione prohibetur. Nunquā enim usque eò interclusa sunt omnia, ut nulli actioni honestæ locus sit. Nunquā potes inuenire urbem miseriorem, quàm Atheniensem fuit, cum illam triginta tyranni diuellerent: mille trecentos ciues, optimum quemq; occiderant. Nec finem idè faciebat, sed iritabat seipsam sæuitia. In qua ciuitate erat ariopagos, religiosissimum iudiciũ, in qua senatus, populusq; senatui similis coibat, quotidie carnificum triste collegium, & infelix curia tyrannis angusta. Poterat ne illa ciuitas conquiescere, in qua tot tyranni, quot satellites erant? Ne spes quidem ulla recipiendæ libertatis animis poterat offerri: nec ulli remedio locus apparebat, contra tantam uim malorum. Vnde enim miseræ ciuitati tot Harmodios? Socrates tamen in medio erat, & lugentes patres consolabatur, & desperantes de Repub. exhortabatur, & diuitibus opes suas ꝑ mœrentibus exprobat feram periculosa avariciæ pœnitentiam, & imitari uolentib. magnum circumferebat exemplar, cum intra triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenæ ipsæ in carcere occiderunt: & qui tutò insultauerat agmini tyrannorum, eius libertatem libertas non tulit: uiscias & in afflicta Repub. esse occasionem sapienti uiro ad se proferendum, & in florenti ac beata, impotentiam, inuidiam, mille alia uitia inermia regnare. Vt cunque ergo se Respub. dabit, ut cunque fortuna permittet, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus. Vtique mouebimus, nec alligati metu torpebimus. Imò ille uir fuerit, qui periculis undiq; imminentib. armis & cathenis circumfrentibus non alliserit uirtutem, nec absconderit. Non enim debet seruantem se obruere, ut opinor. Curius Dentatus aiebat, ꝑ malle esse se mortuum, quàm non uiuere. Vltimum malorum est, ex uiuorum numero exire, antequam moriaris: sed faciendum erit, si in Reipub. tempus minus tractabile incideris, ut plus ocio ac literis uendices, nec aliter quàm in periculosa nauigatione subinde portum petas: nec expectes donec res te dimittat, sed ab ipsis teipse disiungas.

CAP. III.

Inspicere autè debemus primùm nosmetipsos, deinde quæ aggredimur negocia, deinde eos quorum causa, aut cum quibus agendum est. Ante omnia necesse est seipsum æstimare: quia ferè plus nobis uidemur posse quàm possimus. Alius eloquentiæ fiducia prolabitur, alius patrimonio suo plus imperabit, quàm ferre possit: alius infirmum corpus laborioso ꝑ oppressit officio. Quorundam parum idonea est uerecundia rebus ciuilibus, quæ firmam frontẽ desiderat: quorundam contumacia non facit ad aulam. Quidam non habet iram in potestate: & illos ad temeraria uerba quælibet indignatio effert. Quidam urbanitatem nesciunt continere, nec periculosis

al. consummandum.

al. inferat: forte, ingerat.

suses, consul, lingua pœnorũ.

al. triarios.

al. clames.

al. in quā optimum est, miscere

al. metuentib.

al. malle esse se, quàm uiuere mortuum.

al. presit.

A culosis abstinent salubris. Omnibus his utilior negocio quies est. Ferox impatiensq; natura, irrita-
menta † nocitura libertati euitet.

Aestimanda sunt deinde ipsa quæ aggredimur, & vires nostræ cū rebus quas tentaturi sumus, cōparādæ. Debet. n. semper plus esse uiriū in † actore, q̄ in pōdere. Necesse est opprimant onera, quæ ferēte maiora sunt. Quædā præterea nō tā magna sunt negocia, q̄ fœcūda, multūq; negotiorū ferunt. Et hæc fugienda sunt, ex quibus noua occupatio multiplexq; nascetur. Nec accedēdū eō, unde liber regressus nō sit. His admouenda manus est, quorum finē aut facere, aut sperare possis. Certē relinquenda quæ latius actu procedunt, nec ubi proposueris, desinunt.

Hominū quoq; delectus habendus est, an digni sint, quibus partē uitæ nostræ impendamus, an ad illos tēporis nostri iactura perueniat. Quidā ultrō officia nostra nobis imputāt. Athenodorus ait, ne ad cōnam quidē se iturū ad eū, qui sibi nil pro hoc debitor sit. Puto intelligis, multo minus ad eos iturum, qui cū amicorū officijs † paria in mensa faciunt, qui fercula pro congiarijs numerant: quasi in alienū honorē intēperantes sint, † deinde illi sint testes spectatoresq;. Nō delectabit popina secreta. Considerandū est, utrū natura tua agendis rebus, † an ocio, studio, contemplationiq; aptior sit: & eō inclinandum, quō te uis ingenij deserit. Isocrates Ephorum iniecta manu à foro subduxit, utiliore componendis monumentis historiārū ratus. Malē enim respondent coacta ingenia: reluctante natura irritus labor est.

Nihil tamen æquē oblectauerit animum, quā amicitiā fidelis. Quantum bonum est, ubi sunt præparata pectora, in quæ tutō secretum omne descendat, quorum conscientia minus quā tuā timeas, quorum sermo sollicitudinem leniat, sententia consilium expediat, hilaritas tristitiā dissi-
B pet, conspectus ipse delectet. Quos scilicet uacuos, quantum fieri poterit à cupiditatibus, elige-
mus. Serpunt enim uitia, & in proximum quemq; transiliunt, & contactu nocēt. Itaq; ut in pelti-
lencia cauendum est, ne corruptis iā corporibus, & morbo flagrantibus absideamus, quia pericu-
la trahemus, afflatūq; ipso laborabimus: ita in amicorum legendis ingenijs dabimus operam, ut
q̄ minimē inquinatos assumamus. Initium morbi est, ægris sana miscere: nec hoc præceperim ti-
bi, ut neminem nisi sapientem sequaris, aut attrahas. Vbi enim istum inuenies, quem tot seculis
querimus? Pro optimo est minimē malus. Vix tibi esset facultas delectus felicioris, si inter Plato-
nas & Xenophontas, & illum Socratici fœtus prouentū bonos quæreret, aut si tibi potestas Ca-
tonianæ fieret ætatis, quæ plerosq; dignos tulit, qui Catonis seculo nascerentur, sicut multos pe-
iores, quā unquā aliās, maximorūq; molitores scelerum. Vtrāq; enim turba opus erat, ut Ca-
to posset intelligi: habere debuit & bonos, quibus se approbaret: & malos, in quibus uim suam
experiretur. Nunc uerō in tanta bonorum egestate, minus fastidiosa fiat electio. Præcipuē tamē
uitentur tristes, & omnia deplorantes, quibus nulla non causa in querelas placet. Cōstet illi licet
fides & beneuolentia, tranquillitati tamen inimicus est comes perturbatus, & omnia gemens.

Transcamus ad patrimonia, maximā humanarum ærumnarum materiā. Nā si omnia alia qui-
bus angimur, cōpares, mortes, ægrotationes, metus, desideria, dolorum laborumq; patientiam,
cum ijs quæ nobis mala pecunia nostra exhibet, hæc pars multū prægrauabit. Itaq; cogitandum
est, quanto leuior dolor sit, non habere quā perdere: & intelligemus, paupertatem eō minorē
tormentorū, quō minorem damnorū esse materiā. Erras enim, si putas animosius detrimenta
diuites ferre. Maximis minimisq; corporibus par est dolor uulneris. Bion eleganter ait, Non mi-
nus molestū esse caluis quā comatis, pilos uelli. Idē scias licet de pauperibus locupletibusq;,
par illis esse tormentum. Vtrisq; enim pecunia sua adhæsit, nec sine sensu auelli potest. Tolerabi-
lius autē est, ut dixi, faciliusq;, non acquirere, quā amittere. Ideoq; lætiores uidebis quos nun-
quam fortuna respexit, quā quos deseruit. Vidit hoc Diogenes, uir ingentis animi, & effecit ne
quid sibi eripi posset. Tu istud paupertatem, inopiā, egestatē uoca, & quod uoles ignominiosum
securitati nomen impone. Putabo hunc non esse felicem, si quem mihi alium inueneris, cui nihil
pereat. Aut ego fallor, aut regnum est inter auaros, circumscriptores, latrones, plagiarios, unum
esse, cui noceri non possit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat, potest idē dubitare & de deorū
immortalium statu, an parum beatē degant, quōd illis non prædia, nec horti sint, nec alieno co-
lono rura preciosa, nec grande in foro scēnus. Nō te pudet, quisquis diuitijs adstupes? Respice a-
gedum mundum: nudos uidebis deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperē putas, an
dijs immortalibus similem, qui se fortuitis ompibus exiit? Feliciorē tu Demetrium Pompeia-
num uocas, quē non puduit locupletiorē esse Pompeio? Numerus illi quotidie seruorū, uelut
imperatoris exercitus, referebatur, cui iam dudū diuitiæ esse debuerāt, duo uicarij, & cella laxior.
At Diogeni seruus unicus fugit, nec eum reducere eum mōstraretur, tanti putauit. Turpe est, in-
quit, Manen sine Diogene posse uiuere, Diogenem iam sine Mane non posse. Videtur mihi dixisse:
Age tuum negocium fortuna, nihil apud Diogenem iam tuum est. Fugit mihi seruus, imō liber
abiit. Familia uestiarius petit, uictumq;. Tot uentres auidissimorū animalium tuendi sunt. Emen-
da uestis, & custodiendæ rapacissimæ manus, & silentium detestantiumq; ministerijs utendum.
Quanto ille felicior, qui nihil ulli debet, nisi quod facillimē negat sibi. Sed quoniam nō est tantū
roboris nobis, angustanda certē sunt patrimonia, ut minus ad iniurias fortunæ simus expositi.
Habiliora sunt corpora † pusilla, quæ in arma sua contrahi possunt, quā quæ superfunduntur,
& undiq; magnitudo sua uulneribus obiecit. Optimus pecuniæ modus est, qui nec in paupertate
tem cadit, nec procul à paupertate discedit.

Seneca.

B Placebit

al. nocitura li-
bertatis.

CAP. V.

forte, latore. se
quitur enim,
quæ ferēte ma-
iora sunt.

CAP. VI.

al. pares men-
sas.al. Deme illis
testes, &c.al. an ocioso
studio, &c.

CAP. VII.

De his quæ a-
nimū delectāt:
& de commo-
dis amicitie: et
quod amicus
cupiditate uo-
catus eligatur.

CAP. VIII.

De mutatione
animi.

al. in bello.

CAP. IX.
De uana gloria remouenda.
al. & usus rerum, nō ornamenta metiri.
al. iuniri.

al. melius potest. Quid nīdurius, n. consulitur, & si pauperes. forte, habebo.

Vide scholia.

CAP. X.
De aduersitate ferenda.

al. uita.

al. habitabile.
al. sciē.

CAP. XI.
al. imperfectos.

Placebit autē hāc nobis mensura, si prius parsimonia placuerit: sine qua nec ullae opes sufficiunt, nec ullae non satis patent: praesertim cum in uicino remedium sit, & possit ipsa paupertas in diuitias se, aduocata frugalitate, conuertere. Assuescamus a nobis remouere pompā, † & usu rerum ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio sitim, libido qua necesse est effluat. Discamus membris nostris † inuitis cultum uictumq; non ad noua exempla componere, sed ut maiorum suadent mores. Discamus continentiam augere, luxuriam coercere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem aequis oculis aspicere, frugalitatem colere, etiam si nos pudebit desiderijs naturalibus paruo parata remedia adhibere, spes effraenatas, & animum in futura eminentem uelut sub uinculis habere, id agere, ut diuitias a nobis potius quam a fortuna petamus. Non potest, inquam, tanta uarietas & iniquitas casuum ita depelli, ut non multum procellarum irruat magna armamenta pendentibus: cogendae in arctum res sunt, ut tela in uanum cadat. Ideoq; exilia interdum calamitatesq; in remedium cessere, & leuioribus incommodis grauiora sanata sunt, ubi parū audit praeccepta animus, nec curari † mollius potest. Quid nī, consulitur? si & paupertas & ignominiosa rerum euersio adhibetur: malo malum opponitur. Assuescamus ergo cōpare posse sine populo, & seruis paucioribus seruire, & uestes parare in quod inuentae sunt, habitare contractius. Non in cursu tantum circiq; certamine, sed in his spacijs uitae interius flectendum est. Studiorum quoq; quae liberalissima impensa est, tamdiu rationem † habet, quādiu modum. Quo mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus uix tota uita sua indices perlegit? Onerat discentem turba, non instruit: multoq; satius est paucis te autoribus tradere, & errare per multos. † Quadraginta milia librorum Alexandriae arserunt, pulcherrimum regiae opulentiae monimentum: alius laudauerit, sicut Liuius, qui elegantiae regum curaeq; egregium id opus ait fuisse. Non fuit elegantia illud, aut cura, sed studiosa luxuria: imō ne studiosa quidē, quoniam non in studium, sed in spectaculum comparauerant: sicut plerisq; ignaris etiam seruilium literarum, libri non studiorum instrumenta, sed cōnationum ornamenta sunt. Paretur itaq; librorum quantum satis sit, nihil in apparatus. Honestius, inquis, in hos impēdas quā in Corinthia pictasq; tabulas effuderim. Vitiosum est ubiq; quod nimium est. Quid habes cur minus ignoscas nomen marmore atq; ebore captanti, quā opera conquirenti, aut ignotorum autorum aut improbatorum, & inter tot milia librorum oscitanti, cui uoluminum suorum frontes maximē placent, tituliq;? Apud desidiosissimos ergo uidebis, quicquid orationum historiarūq; est, & recto tenus extructa loculamenta. Iam enim inter balnearia & thermas, bibliotheca quoq; ut necessarium domus ornamentum expolitur. Ignoscerem planē, si ē studiorum nimia cupidine oriretur. Nunc ista exquisita, & cum imaginibus suis descripta sacrorum opera ingeniorum, in speciem & B cultum parietum comparantur.

At in aliquod genus uitae difficile incidisti, & tibi ignoranti uel publica fortuna, uel priuata laqueum impexit, quem nec soluere possis, nec abrumperē. Cogita compeditos, primō a grē ferre onera & impedimenta crurium: deinde ubi non indignari illa, sed pati proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet, consuetudo facile. Inuenies in quolibet genere uitae oblectamenta, & remissiones, & uoluptates, si uolueris malam putare uitam potius quā inuidiosam facere. Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quā cum sciret quibus ærumnis nasceremur, calamitarum mollimentum cōsuetudinem inuenit, citō in familiaritatem grauissima adducēs. Nemo duraret, si rerum aduersarum eandem uim assiduitas haberet, quā primus ictus. Omnes cum fortuna copulati sumus. Aliorum aurea cathena est, & laxa: aliorū arcta & sordida. Sed quid refert? eadem custodia uniuersos circumdedit, alligatiq; sunt etiam qui alligauerunt. Nisi tu fortē leuiorem in sinistra cathenā putas. Aliū honores, alium opes uinciunt. Quosdā nobilitas, quosdā humilitas premit: quibusdā aliena supra caput imperia sunt, quibusdā sua: quosdā exilia uno loco tenent, quosdā sacerdotia. Omnis † uitae seruitium est. Assuescendum itaq; conditioni suae, & quā minimū de illa querendum: & quicquid habet circa se cōmodi, apprehendendū est. Nihil tam acerbum est, in quo non æquus animus solatium inueniat. Exiguæ saepe arcae in multos usus describentis arte patuēre, & quamuis angustū pedē dispositio fecit † habitaculū. Adhibe rationem difficultatibus: possunt & dura molli, & angusta laxari, & grauiā † ritē ferentes minus premere. Nō sunt praeterea cupiditates in longinquum mittendae, sed in uicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his quae aut non possunt fieri, aut difficulter possunt, propē posita, speiq; nostrae alludētia sequamur. Sed sciamus, omnia aequē leuia esse, extrinsecus diuersas facies habentia, introrsus pariter uana. Nec inuideamus altius stantibus. Quae excelsa uidebantur, praerupta sunt. Illi rursus quos fors iniqua in ancipiti posuit, tutiores erunt, superbiam detrahendo rebus per se superbis, & fortunā suā quāmaximē poterunt, in planū deferendo. Multi quidē sunt, quibus necessariō hārendum sit in fastigio sub, ex quo nō possunt, nisi cadēdo descēdere: sed hoc ipsum testantur maximū onus suū esse, quod alijs graues esse cogantur, nec subleuatos se, sed suffixos, iusticia, mansuetudine, humana lege, & benigna manu praeparent multa ad sequētes casus praesidia, quorum spe securius pēdeant. Nihil tā aequē hos ab his animi fluctibus uendicauerit, quā semper aliquē incrementis terminū figere: nec fortunae arbitrium desinendi dare, sed seiplos quidē ultrō citra extrema hortētur cōsistere. Sic & aliquae cupiditates animum acuent, sed finitae non in immensum incertumq; producent.

Ad † imperitos & mediocres, & malē sanos hic meus sermo pertinet, non ad sapientem. Huic non

A non timide, nec pedetentim ambulandum est. Tanta enim fiducia sui est, ut obuam fortunæ ire non dubitet, nec unquam loco ulli cessurus sit: nec habet ubi illam timeat: quia non incipia tantum, possessionesq; & dignitatem, sed corpus quoq; suum & oculos, & quicquid est chariorem uitam facturum, seq; ipsum inter precaria numerat, uiuitq; ut comodatus sibi, & repositibus sine tristitia redditurus. Nec ideo est uilis sibi, quia scit se suum non esse: sed omnia tam diligenter faciet, tam circumspecte, quam religiosus homo sanctusq; solet tueri fideicommissa. Quâdocumque autem reddere iubebitur, non queretur cum fortuna, sed dicet: Gratias ago pro eo quod pos sedi, habuiq;. Magna quidem res tuas mercede colui: sed quia imperas, illas do, cedo gratus libensq;. Si quid habere me tu uolueris, etiam nunc seruabo: si aliud placet, ego uero faciam. Signatumq; argentum, domum, familiamq; meam reddo, restituo. Appellauerit natura, quæ prior nobis credidit, & huic dicemus, Recipe animum meliorem quam dedisti: non tergiueris, nec refugio: paratum habes à uolente, quod non sentienti dedisti. Aufer. Reuerti unde ueneris, quid graue est? Male uiuet, quisquis nesciet bene mori. Huic itaque primum rei precium detrahendum est, & spiritus inter seruitia numerandus. Gladiatores (ait Cicero) inuisos habemus, si omni modo uitam impetrare cupiunt: fauemus, si contemptum eius præ se ferunt. Idem euenire nobis scias. Sæpe enim causa moriendi est, timide mori: fortuna illa quæ ludos sibi facit: Quò, inquit, te re seruem, malum & trepidum animal? eo magis conuulneraberis & confodieris, quia nescis præbere iugulum. † Viues diutius, & morieris expeditius, qui ferrum non subducta ceruice, nec manibus oppositis, sed animosè recipis. Qui mortem timebit, nihil unquam pro homine uiuo faciet. At qui scit, hoc sibi cum conciperetur, statim conditum, uiuet ad formulam: & simul illud quoque eodem animi robore præstabit, ne quid ex his quæ eueniunt, subitum sit. Quicquid enim fieri potest, quasi futurum prospiciendo, malorum omnium impetus molliet, qui ad præparatos expectantesq; nihil afferunt noui, securis & beata tantum spectantibus graues eueniunt. Morbus enim, captiuitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum est. Sciebā in quam tumultuosum me contubernium natura † duxisset. Totiens in uicinia mea conclamarum est, totiens † præter limē immaturas exequias fax cereusq; præcessit. Sæpe altius ruentis ædificij fragor sonuit. Multos ex his, quos forum, curia, sermo, mecum contraxerat, nox abstulit, & uinctas ad sodalitium manus copulatas intercidit. † Miror aliquando ad me pericula accessisse, quæ circa me semper errauerunt? Magna pars hominum est, quæ nauigatura de tempestate non cogitat. Nunquam the in bona re, mali pudebit auctoris. Publius tragicis comiciisq; uehementior ingenijs, quotiens mimi cas ineptias, & uerba ad summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia cothurno non tantum † siparijs fortiora, & hoc ait:

Cuius potest accidere, quod cuiquam potest.

Hoc si quis in medullas demiserit, & omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia est, sic aspexerit, tanquam illis liberū & ad se iter sit, multo antè se armabit, quam petatur. Serò animus, ad periculorum patientiam post pericula instruitur. Non putauit hoc futurum, nunquam hoc euenturum credidisset. Quare autem non? Quæ sunt diuitiæ, quas non egestas, & fames, & mendicitas à tergo sequatur? Quæ dignitas, cuius non prætextam & augulare, & lora † patricia, & fordes comitentur, & exportatio, notæ & mille maculæ, & extrema contemptio? Quod regnum est, cui non parata sit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex? Nec magnis ista interuallis diuisa, sed horæ momentum interest inter † solum & aulam ingenuam. Scito ergo, omnem conditionem uersabilem esse: & quicquid in ullum incurrit, posse in te quoque incurere. Locuples es, nunquid ditior Pompeio? cui cum † Granius, uetus cognatus, hospes nouus, aperuisset Cæsaris domum ut suam clauderet, defuit panis & aqua: cum tot flumina posideret in suo orientia, & in suo cadentia, mendicauit stillicidia, fame ac siti periit, in palatio † cognata, dum illi hæres publicum funus esuriendi locat. Honoribus summis functus es. Nunquid aut tam magnis, aut tam insperatis, aut tam uniuersis, quam Seianus? Quo die illum senatus deduxerat, populus in frustra diuisit: in quem quicquid congeri poterat, dii hominesq; cōtulerant: ex eo nihil superfuit, quod carnifex traheret. Rex es: non ad Cræsum te mittam, † qui in rogam suū descendit iussus, & extingui uidit, factus non regno tantum, sed etiam morti suæ superstes: non ad Iugurtham, quæ populus Romanus intra annum quàm timuerat, spectauit. Ptolemæum Africæ regem, Armeniæ Mithridatem, inter Caianas custodias uidimus. Alter in exiliū missus est: alter ut meliore fide † mitteretur, optabat. In tanta rerum sursum ac deorsum euntium uersatione, si non quicquid fieri potest, pro futuro habes, das in te uires rebus aduersis: quas infregit, quisquis prior uidit. Proximū ab his erit, ne aut in superuacuis, aut ex superuacuo laboremus: ne aut quæ non possumus consequi, concupiscamus: aut adepti, cupiditatum uanitatem nostrarum serò post multum pudorem intelligamus. Id est, ne aut labor irritus sine effectu sit, aut effectus labore indignus. Ferè enim ex his tristitia sequitur, si aut non successit, aut successus pudet.

Circumcidenda est concursatio, qualis est magnæ parti hominum, domos, & theatra, & fora pererrantium. Alienis se negocijs offerunt, semper aliquid agentibus similes. Horum si aliquem exeuntē de domo interrogaueris: Quò tu? quid cogitas? Respondebit tibi: Non mehercule scio: sed aliquos uidebo, aliquid agam. Sine proposito uagantur quærentes negocia: nec quæ destinauerunt, agunt, sed in quæ incurrerunt. Inconsultus illis uanusq; cursus est, qualis formicis per arbusta repentibus, quæ in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His pleriq; simili-

Seneca.

B 2

lem ui.

al. At tu etiam uiues.

al. cluisset. al. prope.

al. Mirer.

al. sipario.

al. et primitiæ.

al. solium & aliena genua. al. Caius.

al. cognati.

forte, qui ro- gum suum & incendi uiuus, & extingui uidit. ex Herodoti primo. al. ueretur.

CAP. XII.
De uagationibus cōtra pròpositum.

*al. concurre-
rint.*

*al. nomenclato
res.*

al. teterrimū.

CAP. XIII.

*De uarietate
fortune.*

CAP. XIII.

*De uarietate
mortalis.*

*al. En uena
sang.*

*al. Phalaris
ille.*

al. periturorū.

al. excitari.

al. talia.

al. more suo.

CAP. XV.

al. adieciſſe.

al. et occurrūt.

al. ſimplicitas.

lem uitam agunt, quorum non immerito quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam quasi ad incendium currentium misereberis: usque eo impellunt obuios, & se aliosque precipitant: cum interim et cucurrerint, aut salutaturi aliquem non resalutatum, aut funus ignoti hominis profecturi, aut iudicium saepe litigantis, aut sponsalia saepe nubentis, & lecticam affectati, quibusdam locis & ipsi tulerint, deinde domum cum superuacua redeunt lassitudine, iurant nescisse se ipsos, quare exierint, ubi fuerint, postero die erraturi per eadem illa uestigia. Omnis itaque labor aliquod referatur, aliquod respiciat. Non industria inquietos, sed insanos falsae rerum imagines agitant. Nam ne illi quidem sine aliqua spe mouentur, proritat illos alicuius rei species, cuius uanitate capta mens non coarguit. Eodem modo unumquemque ex his qui ad augendum turbam exeunt, inanes & leues causae per urbem circumducunt, nihilque habentem in quo laboret, lux orta expellit: & cum multorum frustra liminibus illisus et nomenclator persalutauit, a multis exclusus, neminem ex omnibus difficilius domi quam se conuenit. Ex hoc malo dependet illud et temerarium uitium, auscultatio, & publicorum secretorumque inquisitio, & multarum rerum scientia, quae nec tuto narratur, nec tuto audiuntur. Hoc securum puto Democritum ita coepisse: Qui tranquillum uolet uiuere, nec priuatim agat multa, nec publice. ad superuacua scilicet referens. Nam si necessaria sunt, & priuatim & publice non tantum multa, sed innumerabilia agenda sunt. Vbi uero nullum officium solenne nos citat, inhibendae actiones sunt.

Nam qui multa agit, saepe fortunae potestatem sui facit: quam tutissimum est raro experiri, caeterum semper de illa cogitare debemus, & sibi nihil de fide eius promittere. Nauigabo, nisi si quid inciderit: & praetor fiam, nisi si quid obstiterit: & negotiatio mihi respondebit, nisi si quid interuenit. Hoc est, quare sapienti nihil contra opinionem dicamus accidere. Non illum casibus hominum excepiamus, sed erroribus. Nec illi omnia ut uoluit cedunt, sed ut cogitauit. In primis autem cogitauit aliquid posse propositis suis resistere. Necesse est autem leuius ad animum peruenire destitutae cupiditatis dolorem, cui successum non utique promiseris.

Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis destinatis rebus indulgeamus, transeamus in ea, in quae nos casus deduxerit: nec mutationes aut consilij aut status pertimescamus, dummodo nos leuitas, inimicissimum quieti uitium, non excipiat. Nam & pertinacia necesse est anxia & misera sit, cui fortuna saepe aliquid extorquet: & leuitas multo grauior, nusquam se continens. Vtrumque infestum est tranquillitati, & nihil mutare posse, & nihil pati. Vtique animus ab omnibus externis in se reuocandus est, sibi confidat, se gaudeat, sua suspiciat, recedat quantum potest ab alienis, & se sibi applicet, damna non sentiat, etiam aduersa benigne interpretetur. Nunciato naufragio, Zeno nollet cum omnia sua audiret submersa: Iuber, inquit, me fortuna expeditus philosophari.

Minabatur Theodoro philosopho tyrannus morte, & quidem insepulta: Habes, inquit, cur, tibi placeas, et hemina sanguinis in tua potestate est. nam quod ad sepulturam pertinet, o te ineptum, si putas interesse, supra terram, an infra putresca. Canius Iulius, uir in primis magnus, cuius admirationi ne hoc quidem obstat, quod nostro seculo natus est, cum Caio diu altercatus, postquam abeunt, et Falleris, ille dixit: ne forte inepta spe tibi blandiaris, duci te iussi: Gratias, inquit, ago, optime princeps. Quid senserit, dubito. Multa enim occurrunt mihi. Contumeliosus esse uoluit, & ostendere quanta crudelitas esset, in qua mors beneficium erat? An exprobrauit illi quotidianam dementiam? Agebant enim gratias, & quorum liberi occisi, & quorum bona ablata erant. An tanquam libertatem libenter accepit? Quicquid est, magno animo respondit. Dicit aliquis: Potuit post haec iubere illum Caius uiuere. Non timuit hoc Canius. Nota erat Caii in talibus imperijs fides. Credis ne illum decem medios usque ad supplicium dies sine ulla sollicitudine exegisset? Verisimile non est, quae uir ille dixerit, quae fecerit, quam in tranquillo fuerit. Ludebat lateruncu-

lis, cum centurio agmen et periturum trahens, & illum quoque citari iuberet. Vocatus numerauit calculos, & sodali suo: Vide, inquit, ne post mortem meam mentiaris te uicisse. Tum annuens centurioni: Testis, inquit, eris, uno me antecedere. Lussisse tu Canium illa et tabula putas? illussit. Tristes erant amici, talem amissuri uirum. Quid maestis, inquit, estis? Vos queritis, an immortales animae sint. Ego iam sciam. nec desijt in ipso ueritate sine scrutari, & ex et morte sua questionem habere. Prosequebatur illum philosophus suus. nec iam procul erat tumultus, in quo Cæsari deo nostro fiebat quotidianum sacrum: Quid, inquit, Cani nunc cogitas? aut quae tibi mens est? Obseruare, inquit Canius, proposui illo uelocissimo momento, an sensurus sit animus, exire se. promisitque, si quid explorasset, circumiturum amicos, & indicaturum quis esset animarum status. Ecce in media tempestate tranquillitas: ecce animus aeternitate dignus, qui fatum suum in argumētum ueri uocat, qui in ultimo illo gradu positus, exeuntem animam percunctatur, nec usque ad mortem, sed etiam aliquid in ipsa morte discit. Nemo diutius philosophatur: sed non raptim relinquetur magnus uir, & cum cura dicendus. Dabimus te in omnem memoriam, clarissimum caput, Caianae cladis magna portio.

Sed nihil prodest priuatae tristitiae causas et abieciſſe. Occupat enim nonnunquam odium generis humani, et circumcurrit tot scelerum feliciū turba, cum cogitaueris, quam sit rara et integritas, quam ignota innocentia, & uix unquam, nisi cum expedit, fides, & libidinis lucra damnaque pariter inuisa, & ambitio usque eo iam se suis non continens terminis, ut per turpitudinem splendeat. Agitur animus in noctem, & uelut euerſis uirtutibus, quas nec sperare licet, nec habere prodest, tenebrae oboriuntur. In hoc itaque flectendi sumus, ut omnia uulgi uitia non inuisa nobis,

A nobis, sed ridicula uideantur: & Democritum potius imitemur, quàm Heraclitū. Hic enim quoties in publicum processerat, flebat: ille ridebat. Huic omnia quæ agimus, miseriæ: illi ineptiæ uidebantur. Eleuanda ergo omnia, & facili animo ferenda. Humanius est deridere uitam, quàm deplorare. Adijce, quòd de humano quoq; genere melius meretur qui ridet illud, quàm qui luget. Ille spei bonæ aliquid relinquit: hic aut stultè deflet, quæ corrigi posse desperat: & uniuersa contemplatus, maioris animi est, qui risum non tenet, quàm qui lachrymas, quando leuissimum affectum animi mouet, & nihil magnum, nihil seuerum, ne serium quidem, & ex tanto apparatu putat. Singula propter quæ læti ac tristes sumus, sibi quisq; proponat, & sciat uerum esse, quod Bion dixit, Omnia hominum negocia similia † nuptijs esse, nec uitam illorum magis sanctam aut seueram esse, quàm conceptus inchoatos. Sed satius est, publicos mores & humana uitia placide accipere, nec in risum, nec in lachrymas excidere. Nam alienis malis torqueri, æterna miseria est: alienis delectari malis, uoluptas inhumana. Sicut illa inutilis humanitas, flere, † quia aliquis filium suum efforat, & frontem suam fingere. In tuis quoq; malis id agere te oportet, ut dolori tantum des, quantum poscit, non quantum consuetudo. Pleriq; enim lachrymas fundunt ut ostendant, & toties siccos oculos habent, quoties spectator defuit: turpe iudicantes, non flere, cum omnes faciant. Adeo penitus hoc se malum fixit, ex aliena opinione pendere, ut in simulatione etiam † simplicissima res, dolor eueniat. Sequitur pars quæ solet non immerito contristare, & in sollicitudinem deducere, ut bonorum exitus mali sunt. Vt Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exilio uiuere, Pompeius & Cicero clientibus suis præbere ceruicem: Cato ille, uirtutum uirga imago, incumbens gladio, simul de se ac de Repub. palam † facere. Necesse est queri, tam iniqua præmia fortunam persolvere. Et quid sibi quisq; nunc speret, cum uideat pessima optimos patiri. Quid ergo est? Vide quomodo quisq; illorum tulerit, & si fortes fuerunt, † ipsorum animos desiderata: si muliebriter & ignauè perièrunt, nihil periit. Aut digni sunt, quorum uirtus tibi placeat: aut indigni, quorum desideretur ignauia. Quid enim est turpius, quàm si maximi uiri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus, & dicamus: Tanto fortior, tanto felicior: hominis effugisti casus, liuorem, morbum: existi ex custodia: non tu dignus mala fortuna. Dijs uisus es, sed indignus in quem iam aliquid fortuna posset. Subducentibus uerò se, & in ipsa morte ad uitam respectantibus, manus iniiciendæ sunt. Neminem flebo lætum, neminem flentem. Ille lachrymas meas ipse absterxit: hic suis lachrymis efficit, ne ullis dignus sit. Ergo Herculem fleam, quòd uiuus uritur: aut Regulum, quòd tot clauis configitur: aut Catonem, † quòd uulnere sua fortiter tulerit? Omnes isti leui temporis impensa inuenerunt, quomodo æterni fierent: ad immortalitatem moriendo uenerunt. Est & illa sollicitudinum non mediocris materia, si te anxie componas, nec ullis simpliciter ostendas: qualis multorum uita est ficta, & ostentationi parata. Torquet enim assidua obseruatio sui, & deprehendi aliter quàm solet, metuit. Nec unquam cura soluimur, ubi quoties nos æstimari putamus, quoties aspici. Nam & multa incidunt, quæ inuitos denudent: & ut bene cedat tanta sui diligentia, non tamen iucunda uita, aut secunda est, semper sub persona uiuentium. At illa quantum habet uoluptatis sincera & per se ornata simplicitas, nihil † obdens moribus suis. Subit tamen & hæc uita contemptus periculum, si omnia omni bus patent. Sunt enim qui fastidiant, quicquid propius adierunt. Sed nec uirtuti periculum est, ne admota oculis reuilescat: & satius est simplicitate contemni, quàm perpetua simulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus, multum interest, an simpliciter uiuas, an negligenter. Multum in se recedendum est. † Cōuersatio enim dissimilium, bene composita disturbat, & renouat affectus, & quicquid imbecillum in animo, nec † perduratum est, exulcerat. Miscenda tamē ista, alternanda sunt, solitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominum desiderium, hæc nostri: & erit altera alterius remedium. Odium turbæ sanabit solitudo, tædium solitudinis turba. Nec in eadē intentione æqualiter retinenda mens est, sed ad iocos reuocanda. Cum pueris Socrates ludere non erubescbat: & Cato uino laxabat animum, curis publicis fatigatum: & Scipio triumphale illud & militare corpus mouit ad numeros, non molliter se infringens, ut nunc mos est, etiam in cessu ipso ultra muliebrem molliciem fluentibus, sed ut illi antiqui uiri solebant inter † lusum ac festa tempora uirilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam si ab hostibus suis spectarentur. Danda est remissio animis: meliores acrioresq; requieti surgēt. Vt fertilibus agris non est imperandum, citò enim exhauriet illos nunquam intermissa fecunditas: ita animorum impetus assiduus labor frangit. Vires recipient paulum resoluti & remissi. Nascitur ex assiduitate laborum, † animorum hebetatio quædam & languor. Nec † ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quandam uoluptatem haberet lusus iocusq;: quorum frequens usus, omnes animis pondus, omnemq; uim eripiet. Nam & somnus refectioni necessarius est. Hunc tamen si per diem noctemq; continues, mors erit. Multum interest, remittas aliquid, an soluas. Legum conditores festos instituerunt dies, ut ad hilaritatem homines publicè cogerentur, tanquam necessarios laboribus interponentes temperamentum. Et magni, ut dixi, uiri quidam sibi mensuras certis diebus ferias dabant, quidam nullum non diem inter ocium & curas diuidebant. Qualem Pollionem Asinium oratorem magnum meminimus, quem nulla † hora ultra decimam retinuit. Ne epistolas quidem post eam horam legebat, ne quid nouæ curæ nasceretur, sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die † interuixerunt, & in postmeridianas horas aliquid leuioris operæ distulerunt. Maiores quoq; nostri nouam relationem post

Seneca.

B 3 horam

al. Mimis.

Vide scholia.

al. si quis filium
afferat.al. simplicissima
dolor.

al. satisfaci.

al. tu talis fieri
desidera.al. quòd uulnere
uictatum
fortiter tulerit.

al. obtendens.

forte, concurrere
uel, concurrere
satio.

al. percuratū.

al. ludos.

al. animo.

al. ad tantā.

forte, cura: al.
res.

al. interuixerunt.

horam decimam in senatu fieri uetabāt. Miles uigilias diuidit, & nox immunis est ab expeditio-
ne redeuntium. Indulgendum est animo: dandumq; subinde ocium, quod alimenti ac uirium lo-
eo sit: & inambulationibus apertis uagandum, ut caelo libero & multo spiritu augeat attollatq;
se animus. Aliquando uestitatio iterq;, & mutata regio uigorem dabunt, coniectusq; & liberalior
potio: nonnunquam & usq; ad ebrietatem ueniendum, non ut mergat nos, sed ut deprimat cu-
ras. † Trudit enim curas, & ab imo animum mouet: & ut inorbis quibusdam, ita tristitiae mede-
tur: Liberq; non ob licentiam linguae dictus est inuentor uini, sed quia liberat seruitio curarum
animum, & asserit, † uegetioremq; & audaciorem in omnes conatus facit. Sed ut libertatis, ita ui-
ni salubris moderatio est: & Solonem, Arcefilaumq; indulgisse uino credunt. Catoni ebrietas ob-
iecta est: at facilius efficiet, quisquis obiecerit, hoc crimen honestum, quam turpem Catonem.
Sed nec saepe faciendum est, ne animus malam consuetudinē ducat: & aliquando tamen in exul-
tationem libertatemq; extrahendus, tristisq; sobrietas remouenda paulisper. Nam siue Græco
poetæ credimus, aliquando & insanire iucundum est: siue Platoni, frustra poeticas forēs compos
sui perpulit: siue Aristoteli, nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ fuit. Non potest
grande aliquid & supra cæteros loqui, nisi mota mens. Cum uulgaria & solita contempsit, instin-
ctuq; sacro surrexit excelsior, tunc demum aliquid cecinit grandius, ore mortali. Nō potest subli-
me quicquam & in arduo positum contingere, quamdiu apud se est. † Decidat oportet à solito,
† & efferatur, & mordeat frēnos, & rectorem rapiat suum: eoq; ferat, quō per se timuisset.

Habes, Serene charissime, quæ possint tranquillitatem tueri, quæ restituere, quæ surrepti-
bus uitijis resistent. Illud tamen scito, nihil horum satis esse ualidum, rem imbecillam seruātibus,
nisi intenta & assidua cura circumeat animum labentem.

LIBRI I. DE TRANQVILLITATĒ FINIS.

ERASMI IN LIBRVM I. DE TRANQVILLITATĒ VITAE.

Cap. 3. Non enim debet seruare se, nec obruere, ut opinor.] Rodolphi codex pro nec, habebat uel. Id ille
uertit in uelo, & ex, seruare, fecit seruantem. Fortē sic erāt legendum: Non enim debet celare se, nec obruere.

Cap. 11. Inter solum & aulam ingenuam.] Lectio uidetur tolerabilis. Significat enim edes magnificas solo eo-
quatas. Rodolphus tamen ita mutarat, diuinationem, ut opinor, sequutus: inter solum & aliena genua.

PINCIANI IN EVNDEM.

Cap. 1. Non ante multos paratus dies.] Quædam exemplaria, nec in multos paratus dies. Alia, nec ante mul-
tos imperatus dies. Quid si legas, nec multos ante paratus dies.

Sine ullo opere & nomine artificis.] Eadem, sine ullo nomine artificis. Reliqua non agnoscit.

Diligentius quàm iam intra latus uestita & auro culta mancipia.] Eadem, diligentius quàm in-
tra larem uestita, cetera. ut fortē legi possit, diligentius quàm in priuato lare uestita, cetera. ut hoc ipso libro in-
frā: Sed habet ubi se etiam in priuato lare explicet magnus animus. Verba autem statim ante præcedentia, de luxu-
ria perditorum, non habentur in ullo uetere exemplari. & infrā.

Et nemo non omisit. Ad quam cum animum insolitum arietari permisi.] Corrige, & nemo
non misit. Vbi aliquid animam insolitam arietari percussit, ex eadem.

Cap. 2. Et dolent se praua frustra uoluisse.] Sic prior editio. Exemplar Facundi & Primitiui: Nec dolent pra-
ua se frustra uoluisse. minus corrupte. Codex Franciscanus: Nec dolent praua, sed frustra uoluisse. rectissime.

Et mutare nondum fessum latus.] Quid si legas, motare: non, mutare: ut alludat ad Virgilianum illud,
Et fessum quoties motat latus. — & infrā:

Et tecta uel antiquæ satis opulenta turbæ.] Verba hæc in exemplaribus, Pinciano & Franciscano,
desiderantur.

Aliud ex alio suscipitur.] Lege: Aliud ex alio iter suscipitur. ex uetere lectione.

Cap. 3. Qui inter peregrinos & ciues, aut urbanus prætor adeuntibus assessorib. uerba pronun-
ciat.] Emendandum puto, qui inter peregrinos & ciues, aut urbanus prætor adeuntibus, aut assessor æris uerba
pronunciat. ut pro æris, accipias, legis in ære incise: ut illud,

— Nec uerba minantia fixo Aere libabantur. —

Quàm qui docet quid sit iusticia, quid pietas, quid sapientia, quid fortitudo, quid mor-
tis contemptus, quid deorum intellectus, quantum bonum sit bona cōscientia.] Vetus lectio,
quàm qui quid sit iusticia, quid pietas, quid patientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intelle-
ctus, quàm gratuitum bonum sit bona conscientia, declarat.

Quod subduxeris officijs, non deserueris, nec munus detrectaueris.] In exemplari Pinciano
ultima uerba, nec munus detrectaueris, non habentur. Legendumq; ex eodem, non te deserueris. In codice Facundi
ac Primitiui, quod de officijs subduxeris, cetera. (erāt.

In qua tot tyrāni, quot satellites erāt.] Expēde an ecōtrariō legēdū sit, in qua quot tyrāni, tot satellites

Malle esse se mortuum quàm uiuere.] Sic prior editio. Legendum reor, mutato uerborū ordine, mal-
le esse se quàm uiuere mortuum. Sequitur confestim: Ex uiuorum numero extire.

Cap. 9. Etiam si hos pudebit.] Variant hoc loco insigniter exemplaria. Quædam sic habent: Etiam simul hos pu-
debit. Alia sic: Etiam similes nos pudebit ei plus. Alia: Etiam similes nos pudebit esse populo. Legendum reor: Etiam
si milies nos pudebit. Aut sic: Etiam si similes nos pudebit esse populo.

Quadraginta

A Quadraginta milia librorum Alexandriæ arserunt.] Legendum videtur, Quadringenta potius quam quadraginta. Ceterum Gellius lib. 6. cap. ultimo, septingenta produ fuisse librorum milia.

Honestius, inquis, in hos impensas, quam in Corinthia pictasq; tabulas effuderim.] Exemplar Facundi & Primitiui: Honestius, inquis, in hos impensum esse, quod in Corinthia pictasq; tabulas effuderint.

Et inter tot milia librorum oscitanti.] In quibusdam codicibus non habetur coniunctio, &. In alijs habetur, & desideratur, tot.

Non industria inquietos, sed insanos falsæ rerum imagines agitant.] Scribe per maiore: Non industria inquietos & insanos, sed falsæ rerum imagines agitant. ex exemplari Franciscano. Exemplar tamē Facundi & Primitiui, inquietos præfert, non inquietos. Sed puto ueriores esse lectionem, etsi nullo suffragante exemplari, ad hunc modum: Inanis industria inquietos ut insanos falsæ rerum imagines agitant. Cap. 12.

Omnia hominum negocia similia nuptijs esse.] Exemplaria nonnulla, initijs, præferunt: nō, nuptijs. Alia, micijs. Corrigendum reor, mimis, siue mimicis. Nam & uetus est adagium, mimū esse uitam & Augustis, aure Torē Tranquillo: Paulō ante obitum amicos percunctatus est, ecquid hīs uideretur mimū uitæ cōmodē trāgisse. Cap. 15.

Quam conceptus inchoatos.] Quid si scribas, quam concubitus in his actōs.

Nec in risum, nec in lachrymas excidere.] Exemplar Facundi & Primitiui, excitari, habet: non, excidere. sed non displicet impressa lectio.

LVCII ANNAEI SENECAE AD SERENVM LIBER II. QVOD IN SAPIENTEM
non cadit iniuria.

Tantum inter Stoicos, Serene, & cæteros sapientiam professos interesse, quantum inter fœminas & mares, non immerito dixerim: cum utraq; turba ad uitæ societatem tantundem conferat, sed altera pars ab obsequendum, altera imperio nata sit. Cæteri sapientes & moliter & blandè, ut ferè domestici & familiares medici ægris corporibus, non quā optimum & celerissimum est medentur, sed quā licet. Stoici uirilem ingressi uiam, non ut amœna inuentibus uideatur curam habent, sed ut quā primū nos eripiant, & in illum æditum uerticem educant, qui adeo extra omnem teli iactum surrexit, ut supra fortunam emineat. Et ardua per quæ uocamur, & confragosa sunt. Quid enim plano aditur excelsum? Sed ne tam abrupta quidem sunt, quā quidam putant. Prima tamen pars saxa rupesque habet, & inuij speciem, sicut pleraque ex longinquo speculantibus abscissa & connexa uideri solent, cum aciem longinquitas fallat.

B Demum propius adeuntibus eadem illa quæ in unum congefserat error oculorū, paulatim aperiantur: tum illis quæ præcipitia ex interuallo apparebant, redit lenè fastigium. Nuper cum incidisset mentio Catonis, indignè ferebas (sicut es iniquitatis impatiens) quod Catonem ætas sua parum intellexisset, quod supra Pompeios & Cæsares surgentem, infra Vatinius posuisset: & tibi indignum uidebatur, quod illi dissuasuro legem, toga in foro esset erepta, quodque à rostris usq; ad arcum Fabianum per seditiosæ factionis manus tractus, uoces improbas, & spūta, & omnes alias insanæ multitudinis cōtumelias pertulisset. Tūc ego respondi, habere te quod Reipub. nomine moueretur, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius ac pessimus quisq; uenundabat: & tacita cupiditate tū corrupti non intelligebant se dum uendunt, etiam uenire.

Pro ipso quidem Catone securum te esse iussi. Nullum enim sapientem nec iniuriam accipere, nec contumeliam posse. Catonem autem certius exemplar sapientis uiri nobis deos immortales dedisse, quā Vlyssē & Herculem prioribus seculis. Hos enim Stoici nostri sapientes pronunciauerunt, inuictos laboribus, & contemptores uoluptatis, & uictores omnium terrarum. Cato cum feris manus non contulit, quas consecrari uenatoris agrestisque est: nec monstra igne ac ferro persecutus est, nec in ea tempora incidit, quibus credi posset cælum unius humeris inniti, excussa iam antiqua credulitate, & seculo ad summam perducto solertiam. Cum ambitu congressus, multiformi malo, & cum potentiae immensa cupiditate, quam totus orbis tū in tres tū diuisus satiare non poterat, aduersus uitæ ciuitatis degenerantis, & pessum sua mole sidentis iterit solus, & cadentem Rempubl. quantum modò una retrahi manu poterat, retinuit: donec uel abreptus uel abstractus, comitem se diu sustentatæ ruinæ dedit, simulque extincta sunt, quæ nefas erat diuidi. Neque enim Cato post libertatem uixit, nec libertas post Catonem. Huic tu putas iniuriam fieri potuisse à populo, quod aut præturam illi detraxit, aut togam, & sacrum illud caput purgamentis oris asperit? Tutus est sapiens, nec ulla affici aut iniuria aut contumelia potest.

Videor mihi intueri animum tuum inclusum & efferuescentem, paratum acclamare: Hæc sunt quæ auctoritatem præceptis uestris detrahant. Magna promittis, & quæ ne optari quidem, nedū credi possint. Deinde ingentia locuti, eum pauperem negastis esse sapientem, non negatis sole-re illi & seruum, & uestem, & tectum, & cibum deesse. Cum sapientem negastis insanire, non negatis & alienari, & parum sana uerba emitte, & quicquid uis morbi cogit, audere. Cum sapientem negastis seruum esse, ijdem non inficiamini & uenum iturum, & imperata facturum, & domino suo seruilis præstiturum ministeria. Ita sublato altè supercilio, in eadem quæ cæteri, tū incidistis, mutatis rerum nominibus. Tale itaque aliquid & in hoc esse suspicor, quod prima specie pulchrum atque magnum est, nec iniuriam, nec contumeliam accepturū esse sapientem. Multū

B 4 autem

CAP. I.

al. cæca.

al. correpti.

CAP. II.

In tres: in Cæsarem, Pompeium, & Crassum.
al. diuisus partes.

CAP. III.

al. descendit.

autem inter est, utrū sapientem extra indignationē, an extra iniuriam ponas. Nam si dicis illū e. **A**
 quo animo laturum, nullū habet privilegiū. Contigit illi res vulgaris, & quę discitur ipsa iniuria-
 rū afsiduitate, patientia, Si negas accepturū iniuriā, id est, neminem illi tentaturū facere, omnib.
 relictis negocijs Stoicus fio. Ego uerō sapientem non imaginario honore uerborum exornare
 constitui, sed eo loco ponere, quo nulla ↑ permittatur iniuria. Quid ergo? nemo erit qui laceſſat,
 qui tentet? Nihil in rerum natura tam sacrū est, quod sacrilegum non inueniat. Sed non ideo di-
 uina minus in sublimi sunt, si existunt, qui magnitudinem multum ultra se posita non icturi ↑ pe-
 tant. Inuulnerabile est, non quod non feritur, sed quod non læditur. Ex hac tibi nota sapientem
 exhibebo. Nūquid dubiū est, quin certius robur sit, quod nō uincitur, quā quod nō laceſſitur:
 cum dubiæ sint uires in expertæ: at meritō certissima firmitas habeatur, quæ omnes incurſus re-
 spuit? Sic tu sapientē melioris scito naturę, si nullius illi iniuria nocet, quā si nulla sit. Et illū for-
 tem uirum dicam, quem bella non subigunt, nec admota uis hostilis exterrēt, nō cui pingue ociū
 est inter desides populos. Huiusmodi igitur sapientem nulli esse iniuriæ obnoxiiū. Itaq; nō refert,
 quā multa in illum conijciantur tela, cū sit nulli penetrabilis. Quomodo quorondā lapidū in-
 expugnabilis ferro duricia est, nec secari adamas, aut cædi uel teri poteſt, sed incurrētia ultrō re-
 tundit: quemadmodū quædā non possunt igne consumi, sed flāma circumfusa, rigore suū habi-
 tumq; conseruant: quemadmodū proiecti in altum scopuli mare frangunt, nec ipsi ulla sæuitiæ
 uestigia tot uerberati ↑ procellis ostendant: ita sapiētis animus solidus est, & id roboris collegit,
 ut tam tutus sit ab iniuria, quā illa quæ retuli.

CAP. IIII. Quid igitur, non erit aliquis qui sapienti facere tentet iniuriā? Tentabit, sed non peruentu-
 ram ad eum. Maiore enim interuallo a cōtactu inferiorum abductus est, quā ut ulla uis noxia,
 usq; ad illum uires suas perferat: etiam cum potentes, & imperio æditi, & consensu feruentium
 ualidi, nocere ei tentent: tam citra sapientem omnes eorum impetus deficiēt, quā quæ nemo,
 tormentis uel in altum exprimuntur, cum extra uisum exilierunt, citra cælum tamen fluctuantur.
 Quid tu putas, cum stolidus ille rex multitudine telorum diem obscurasset, ullam sagittam in so-
 lem incidisse? Aut demissis in profundum cathenis Neptunum potuisse ↑ contingi? Vt cœlestia
 humanas manus effugiunt, & ab his qui templa diruunt, aut simulachra constant, nihil diuinita-
 ti nocetur: ita quicquid sit in sapientem proteruē, petulanter, superbē, frustra tentatur. At satius
 erat, neminē esse qui facere uellet. Rem difficilē optas humano generi, innocentia. At non fieri,
 eorū interest qui facturi sunt, nō eius qui pati, ne si fiat quidē poteſt. Imō nescio, an magis uires sa-
 pientia ostendat tranquillitatis inter laceſſentia: sicut maximum argumentum est, Imperatoris
 armis uirisq; pollentis, tuta securitas & in hostium terra. Diuidamus si tibi uidetur, Serene, iniu-
 riam a contumelia. Prior illa natura grauior est: hæc leuior. tamē delicatis grauis: qua non lædū-
 tur, sed offenduntur. Tanta est tamen animorū dissolutio & uanitas, ut quidā nihil acerbius pu-
 tent. Sic inuenies seruū, qui flagellis quā colaphis cēdi malit, & qui mortem ac uerbera tolera-
 biliora credat, quā contumeliosa uerba. Ad tantas ineptias peruentū est, ut non dolore tantū,
 sed doloris opinione uexemur: more puerorū, quibus metus incutit umbra, & personarū defor-
 mitas, & deprauata facies, lachrymas uerō euocant nomina parum grata auribus, & digitorū mo-
 tus, & alia quæ impetu quodam erroris improvidi refugiūt. Iniuria propositū hoc habet, aliquē
 malo afficere. Malo autem sapientia non relinquit locum. Vnum enim malum illi est turpitudō:
 quæ introire eō ubi iam uirtus honestūq; est, non poteſt.

CAP. V. Iniuriā ergo ad sapientem non peruenit. Nam si iniuria alicuius mali patientia est, sapiens au-
 tem nullius mali est patiens, nulla ad sapientem iniuria pertinet. Omnis iniuria diminutio eius
 est, in quem incurrit. Nec poteſt aliquis iniuriā accipere sine aliquo detrimento uel dignitatis,
 uel corporis, uel rerum extra nos positarū. Sapiens autem nihil perdere poteſt: omnia in se repo-
 suit, nihil fortunæ credit, bona sua in solido habet, contentus uirtutē, quæ fortuitis non indiget.
 Ideoq; nec augeri, nec minui poteſt. Nā in summū ↑ producta, incrementi non habent locū. Ni-
 hil eripit fortuna, nisi quod dedit: uirtutē autē nō dat: ideo nec detrahit. Libera est, inuulnerabilis,
 immota, incōcussa. sic cōtra casus ↑ indurat, ut nec inclinari quidem, nedū uinci possit. Aduersus
 apparatus terribiliū, rectos oculos tenet, nihil ex uultu mutat, siue illi dura, siue secūda ostētan-
 tur. Itaq; nihil perdet, quod perire sensurus sit. Vnius enim in possessione uirtutis est, ex qua de-
 pelli nunquā poteſt: cæteris precariō utitur. Quis aut iactura mouetur alieni? Quod si iniuria ni-
 hil lædere poteſt ex his quę propria sapientis sunt, quia uirtute sua salua sunt, iniuria sapiētī non
 poteſt fieri. Megaram Demetrius ceperat, cui cognomē Poliorcetes fuit. ab hoc Stilpon philoso-
 phus interrogatus, Nunquid perdidisset? Nihil, inquit: Omnia nāq; mea mecū sunt. Atqui & pa-
 trimoniū eius in prædā cesserat, & filias rapuerat hostis, & ↑ patriā. At ille uictoriā illi excuſſit: &
 se, urbe capta, non inuictū tantū, sed indemnem esse testatus est. Habebat ergo secūm uera bo-
 na, in quæ non est manus iniectio. At ea quæ dissipata & direpta ferebantur, non iudicabat sua,
 sed aduentitia, & nutum fortunæ sequentia, ideo non ut propria dilexerat. Omniū enim extrin-
 secus affluentium lubrica & incerta possessio est. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, aut
 uicinus ↑ potēs, aut diues aliquis, regnum orbæ senectutis exercens facere iniuriā possit, cui bel-
 lū & hostis ille egregiam artem quaſſandarum urbium professus, eripere nihil possit. Inter micā-
 tes ubique gladios, & militarem in rapinam tumultum, inter flammās & sanguinē stragemq;
 impulsæ ciuitatis, inter fragorem templorum super deos suos cadentium, uni homini pax fuit.

Non

A Non est itaque quod audax iudices promissum: cuius tibi, si parum fidei habeo, sponso rem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in homine, aut tantam animi magnitudinem cadere, sed si prodit in medium qui dicat.

Non est quod dubites, an tollere se homo natus supra humana possit, an dolores, damna, ulcerationes, vulnere, magnos motus rerum circa se frementium securus aspiciat, & dura placide ferat, & secunda moderate, nec illis cedens, nec his fretus, unus idemque inter diuersa sit, nec quicquam suum, nisi se putet esse, ea quoque parte qua melior est: tandem assum hoc nobis probaturus, sub isto tot ciuitatum euerfore, munimenta incurfu arietis labefieri, & turrii altitudinis cuniculis ac latentibus fossis repente residere, & æquaturn æditissimas arces aggerem crescere, at nulla machinamenta posse reperiri, quæ bene fundatum animum agitent. Erpsi modò è ruinis domus, & incendijs undique relucens, per flammam, per sanguinem fugi. Filias meas qui casus habeat, an peior publico, nescio. Solus, & senior, & hostilia circa me omnia uidens, tamen integrum incolumemque esse censum meum profiteor, teneo, habeo quicquid mei habui. Non est quod me uictum, uictorem te credas. Vitit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutantia, ubi sint nescio. Quod ad res meas pertinet, mecum sunt, mecum erunt. Perdiderunt isti diuites patrimonia: libidinosi amores suos, & magno pudoris impendio dilecta scorta: ambitioni curiam & forum, & loca exercendis in publico uitijis destinata: foeneratores perdiderunt tabellas suas, quibus auaricia falso læta, diuitias imaginatur. Ego quidem omnia integra illibataque habeo. Proinde istos interroga qui flent, qui lamentantur, strictis gladijs nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt. Ergo ita habet, Serene, perfectum illud uirum, humanis diuinisque uirtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius solidis & inexuperabilibus munitis præcincta sunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intrauit. Non Carthaginis aut Numantiae mœnia, una manu capta. Non Capitolium, arcem uel. † Habent ista hostile uestigium: illa quæ sapientem tuentur, à flamma & ab incurfu tuta sunt, nullum introitum præbent, excelsa, inexpugnabilia, dijs æqua.

CAP. VI.

al. en adsum.

forte, Patent
ista hostili uestigio.

CAP. VII.

al. uerenda.

al. esse possit,
alterum sine altero non possit.

CAP. VIII.

etiam

Non est quod dicas, ita ut soles, hunc sapientem nostrum nusquam inueniri. Non fingimus istud humani ingenij uanum decus, nec ingentem imaginem falsæ uirtutis concipimus, sed qualem confirmamus, exhibuimus, & exhibemus. Rarò forsitan, magnisque ætatum interuallis inuenitur. Neque enim magna & excedentia solitum ac uulgarè modum crebrò gignuntur. Cæterum hic ipse M. Cato, à cuius mentione hæc disputatio processit, uereor ne supra nostrum exemplar sit. Denique ualidius debet esse quod lædit, eo quod læditur. Non est autem fortior nequitia uirtute. Non potest ergo lædi sapiens. Iniuria in bonos non tentatur nisi à malis. Bonis inter se pax est. Mali tam bonis perniciosi sunt, quam inter se. Quod si lædi nisi infirmior non potest: malus autem infirmior bono: nec iniuria bonis, nisi à dispari, † inferenda est: iniuria in sapientem uirum non cadit. Illud enim iam non es admonendus, neminem bonum esse nisi sapientem. Sed iniuste, inquit, Socrates damnatus, iniuriam accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, posse euenire, ut faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam: tanquam si quis rem cum è uilla mea surripuit, in domo mea ponat, ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Potest aliquis nocens fieri, quamuis non nocuerit. Si quis cum uxore tanquam cum aliena concubat, adulter erit, quamuis illa adultera non sit. Aliquis mihi uenenum dedit, sed uim suam remixtum cibo perdidit. Venenum illud dando, sceleri se obligauit, etiam si non nocuit. Non minus latro est, cuius telum opposita ueste elusum est. Omnia scelera, & ante effectum operis, quantum culpæ satis est, perfecta sunt. Quædam eius conditionis sunt, & hac uice copulantur, ut alterum sine altero † esse non possit. Quod dico, conabor facere manifestum. Possum pedes mouere, ut non curram: currere non possum, ut non moueam. Possum, quamuis in aqua sim, non natari: si nato, non possum in aqua non esse. Ex hac forte & hoc est, de quo agitur: si iniuriam accepi, necesse est factam esse: si est facta, non est necesse accepisse me. Multa enim incidere possunt quæ submoueant iniuriam. Ut intentam manum deijcere aliquis casus potest, & emissa tela declinare: ita iniurias qualescunque potest aliqua res depellere, & in medio intercipere, ut & factæ sint, nec acceptæ. Præterea nihil iniustum iusticia pati potest, quia non coeunt contraria. Iniuria autem non potest fieri, nisi iniuste. Ergo sapienti iniuria non potest fieri.

Nec est quod mireris, si nemo potest illi iniuriam facere, nec prodesse quidè quisquā potest: & sapienti nihil deest, quod accipere possit loco muneris, & inanis nihil potest tribuere sapienti. Habere enim prius debet, quam dare. Nihil autem habet quod ad se transferri sapiens gauisurus sit. Non potest ergo quisquā aut nocere sapienti, aut prodesse. Quemadmodum diuina nec iuari desiderant, nec lædi possunt. Sapiens autem uicinus proximusque dijs consistit, excepta mortalitate, similis Deo. Ad illa nitens pergesque excelsa, ordinata, intrepida, æquali & concordī cursu fluētia, secunda, benigna, bono publico nata, & sibi & alijs salutaria, nihil humile concupiscet, nihil flebit, qui rationi innixus per humanos casus, diuino incedit animo. Non habet unde accipiat iniuriam: ab homine me tantum dicere putas: sed nec à fortuna quidem: quæ quotiens cum uirtute congressa est, nunquam par recessit. Si maximum illud, ultra quod nihil habent iratæ leges, ac seuisissimi domini quod minentur, in quo imperium suum cōsumit fortuna, æquo placidoque animo accipimus, & scimus mortem malum non esse, ob hoc ne iniuriā quidem: multo facilius alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias, locorum cōmutationes, orbitates, dissidia: quæ sapientem,

etiā si uniuerſa circumueniant, non mergunt, ne dum ad ſingulorum impulſus mœreat. Et ſi fortunæ iniurias moderatè fert, quanto magis hominum potentium, quos ſcit fortunę manus eſſe?

CAP. IX.

Omnia itaq; ſic patitur, ut hyemis rigorem, & intemperantiam cœli, ut ſeruores morboſq;, & cætera forte accidētia. Nec de quoquā tam bene iudicat, ut illum quicquam putet conſilio feciſſe, quod in uno ſapiente eſt. Aliorum omnium non conſilia, ſed fraudeſ & inſidie, & motus animi forte, citra. morum inconditi ſunt, quos caſibus adnumerat. Omne autem fortuitum ꝓ circa nos ſæuit. Illud quoq; cogita, iniuriarū latiſſimè patere materiā illiſ, per quæ periculum nobis quæſitū eſt: ut accuſatore ſubmiſſo aut criminatione falſa, aut iritatis in nos potentiorū motibus, quæq; alia inter togatos latrocinia ſunt. Eſt & illa iniuria frequens, ſi lucrum alicui excuſſum eſt, aut præmiū diu captatum, ſi magno labore affectata hæreditas auerſa eſt, & quæſtuofa domus gratia erepta. Hæc effugit ſapiens, qui neſcit nec in ſpe, nec in metu uiuere. Adijce nunc, quod iniuriam nemo immota mente accipit, ſed ad ſenſum eiꝰ perturbatur. Caret autē perturbatione uir rectus, erroribus moderatur ſuiſ, altæ quietiſ & placidæ. Nam ſi illum tangit iniuria, & mouet & impedit, Caret autem ira ſapiens, quam excitat iniuriæ ſpecies, nec aliter careret ira, niſi & iniuria, quam ſcit ſibi non poſſe fieri. Inde tam erectus lætuſq; eſt, inde continuo gaudio elatuſ, adeo ad offenſiones rerum hominumq; non contrahitur, ut ipſa illi iniuria uſui ſit, per quam experimentū ſui capit, & uirtutem tentat. Fauemus, obſecro uoſ, huic propoſito, ꝑ quibꝰ & animiſ & auribuſ aſſimulamus, dum ſapiens iniuriæ excipitur: nec quicquam ideo petulantiaſ noſtræ, aut rapaciſſimiſ cupiditatibuſ, aut certè temeritati ſuperbiæq; detrahitur. Saluiſ uitijſ noſtriſ, hæc ſapienti libertas quæritur: non ut uobiſ facere non liceat iniuriam, agimus, ſed ut ille omneſ iniurias in altum demittat, patientiaq; ſe ac magnitudine animi defendat. Sic in certaminibuſ ſacriſ plerique uicere, cædentium manuſ obſtinata patientia fatigando. Ex hoc puta genere ꝓ ſapientem eorum, qui exercitatione longa ac fideli, robur perpetiendi laſſandiꝰ omneſ inimicam uim conſecuti ſunt.

CAP. X.

Quoniam priorem partem percurrimuſ, ad alteram trāſeamuſ: quum iam quibuſdā proprijſ, pleriſq; uerò cōmunibuſ contumeliā refutauerimuſ. Eſt minor iniuria, quam queri magiſ quā exequi poſſumuſ, quam leges quoq; nulla dignam uindicta putauerunt. Hunc affectum mouet humilitaſ animi contrahentiſ ſe, ob factum dictūq; inhonorificum: Ille me hodie non admiſit, cum alioſ admitteret. Sermonem meum aut ſuperbè auerſatuſ eſt, aut palām riſit: & non in medio me loco, ſed imo collocauit: & alia huiuſmodi notæ. Quæ quid uocem, niſi querelaſ naſcentiſ animi, in quæ ferè delicati & feliceſ incidunt. Non uacat enim hæc notare, cum peiora inſtant. Nimio ocio ingenia noſtra infirma, & muliebria, & inopia uerè iniuriæ laſciuientia, hiſ cōmouentur, quorum pars maior conſtat uitio interpretantiſ. Itaque nec prudentiaſ quicquam in ſe eſſe, nec fiduciaſ oſtendit, qui contumelia afficitur. Non dubiè enim cōtemptum ſe iudicat, & hic morſuſ non ſine quadam humilitate animi euenit, ſupprimentiſ ſe ac deſcendentiſ. Sapiens autem à nullo cōtemnitur, magnitudinem ſuā nouit: nulliq; tantum de ſe licere ꝓ nūciat, quātum ſibi: & omneſ haſ quas non miſeriaſ animorum, ſed moleſtiaſ dixerim, non uincit, ſed ne ſentit quidem. Alia ſunt quæ ſapientem feriunt, etiam ſi non peruertant: ut dolor corporiſ, & debilitaſ, aut amicorum liberorumq; amiſſio, & patriæ bello flagrantis calamitaſ. Hæc non nego ſentire ſapientem. Nec enim lapidiſ illi duriciam ferri ue aſſerimuſ. Nulla uirtuſ eſt, qua te non ſentiaſ perpeti.

CAP. XI.

Quid ergo eſt? Quoſdam ictuſ recipit: ſed receptoſ euincit, ſanat, & comprimit. Hæc uerò minora ne ſentit quidem, nec aduerſuſ ea ſolita illa uirtute utitur dura tolerandi, ſed aut nō an- notat, aut digna riſu putat. Præterea cū magnam partem contumeliarum ſuperbi inſolenteſq; faciant, & malè felicitatem ferēteſ, habet quo iſtum affectum inflatum reſpuat, pulcherrimā uirtutem omnium, animi ſanitatē magnitudinemq;: illa quicquid huiuſmodi eſt tranſcurrit, ut uanaſ ſomniorum ſpecieſ, uiſuſq; nocturnoſ, nihil habenteſ ſolidi, neq; ueri. Simul illud cogitat, omneſ inferioreſ eſſe, quā ut illiſ audacia ſit, tanto ꝓ celſiora deſpicere. Contumelia à cōtemptu dicta eſt: quia nemo, niſi quem contempſit, afficit tali iniuria. Nemo autem meliorem maioremq; cōtemnit, etiam ſi facit aliquid quod cōtemnenteſ ſolent. Nam & pueri oſ parentū feriunt, & crineſ matriſ turbauit lacerauitq; infanſ, & ſputo aſperſit, aut nudauit in conſpectu ſuorū tegenda, & uerbiſ obſcœnioribuſ non pepercit: & nihil horum contumeliā dicimuſ. Quare? quia qui fecit, cōtemnere non poteſt. Eadē cauſa eſt, cur noſ mancipiorum urbanitaſ in dominoſ contumelioſa delectet: quorū audacia ita demum ſibi in conuiuaſ iuſ facit, ſi cœpit à domino. Ut quiſque contemptiſſimuſ, & ut maximè ludibrio eſt, ita ſolutiſſimæ linguę eſt. Pueros quidem in hoc mercātur procaceſ, & eorum impudentiaſ acuiunt, & ſub magiſtro habent, qui probra ꝓ meditatē effundant. Nec haſ contumeliaſ uocamuſ, ſed argutiaſ.

CAP. XII.

Quanta autem dementia eſt, hiſdem modò delectari, modò offendi: & rem ab amico dictam, maledictum uocare: à ſeruulo, iocularē conuiçiū. Quē animū noſ aduerſuſ pueroſ habebimuſ, hunc ſapienſ aduerſuſ omneſ, quibuſ etiam poſt iuuentam canoſq; puerilitaſ eſt. An quicquid illi profecerunt, quibuſ animi mala ſunt, auctiꝰ in maiuſ erroreſ, qui à pueriſ magnitudine tantū formaq; corporum differunt? Cæterū non minus uagi incertiꝰ, uoluptatum ſine delectu appetenteſ, trepidi, & non ingenio, ſed formidine quieti: nō ideo quicquam inter illoſ pueroſq; intereſſe quiſ dixerit, quod illiſ talorum nucumq; & æriſ minuti auaricia eſt, hiſ auri argētiꝰ & urbium:

Arbium: quod illi inter ipsos magistratus gerunt, & prætextam fascesque ac tribunal imitantur, hi eadem in campo foroque serio ludunt. Illi in litoribus arenæ congestu simulachra domorum excitant: hi ut magnum aliquid agentes, in lapidibus ac parietibus, & testis moliendis occupati, ad tutelam corporum inuenta, in periculum uerterunt. Ergo par pueris, longiusque progressis, sed in alia maioraque error est. Non immerito itaque horum contumelias sapiens ut iocos accipit: & aliquando illos, tanquam pueros, malo poenæque admonet, & afficit: non quia accepit iniuriā, sed quia fecerunt, ut definant facere. Sic enim & pecora uerbere domantur: nec irascimur illis cum sefforem recusauerint, sed compescimus, ut dolor contumaciam uincat. Ergo & illud solutū scies, quod nobis opponitur, quare si non accepit iniuriā nec contumeliā sapiens, punit eos qui fecerunt: Non enim se ulciscitur, sed illos emendat.

al. & ut.

Quid est autem, quare hanc animi firmitatem non credis in uirum sapientem cadere, cum tibi in alijs idem notare, sed non ex eadem causa liceat? Quis enim phrenetico medicus irascitur? quis uel febricitantis & frigida prohibiti, maledicta in malam partem accipit? Hunc affectum aduersus omnes habet sapiens, quem aduersus ægros suos medicus: quorum nec obsecra, si reuēdio egent, contrectare, nec reliquias & effusa intueri dedignatur, nec per furorem sauientiū excipere conuicia. Scit sapiens, omnes hos qui togati, purpuratique incedunt, ualentes coloratosque malè sanos esse: quos non aliter uidet, quam ægros intemperantes. Itaque ne succenset quidem, si quid in morbo petulantius ausi sunt aduersus medentem: & quo animo honores eorum nihilo æstimat, eodem parum honorificè facta. Quemadmodum non placet sibi, si illum mendicis coluerit, nec contumeliā iudicabit, si illi homo plebis ultimæ salutanti mutuam salutationem non reddiderit: sic nec se suspiciet quidē, si illum multi diuites suspexerint. Scit enim illos nihil à mendicis differre, imò inferiores esse. Illi enim exiguo, hi multo egent: & rursus non tangetur, si illū rex Medorum, Attalus uel Afriæ, salutantem silentio ac uultu arroganti transierit. Scit statum eius non magis habere, quicquam inuidendum, quam eius cui in magna familia cura contigit ægros insanosque compescere. Num molestè feram, si non reddiderit nomen aliquis ex his, qui ad Castoris negociantur, nequam mancipia ementes uendentesque, quorum tabernæ pessimorum seruorum turba refertæ sunt? Non, ut puto, quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi malus est? Ergo ut huius humanitatem inhumanitatemque negligit, ita & regis. Habes sub te Parthos, Medos, & Bactrianos: sed quos metu continet, sed propter quos remittere tibi arcum non contingit, sed postremos & uenales, sed nouum aucupantes dominum. Nullius ergo mouebitur contumelia. Omnes enim inter se differunt. Sapiens quidem pares illos ob æqualem stulticiā omnes putat. Nam si semel se demiserit eò, ut aut iniuria moueatur, aut contumelia, non poterit unquā esse securus. Securitas autem proprium bonum sapientis est: nec committeret, ut in iudicando sibi contumeliā factam, honorem habeat ei, qui fecit. Necesse est enim, à quo quisquā contemni molestè ferat, suspici gaudeat.

CAP. XII.

Ad Castoris.
Vide Scholia.

fortè, animū.

al. ut iudican-
do.

Tanta quoddam dementia tenet, ut contumeliā sibi posse fieri putent à muliere. Quid refert quantum habeat, quot lecticarios, quam oneratas aures, quam laxam sellam: æquè impudens animal est, & nisi scientia accessit, ac multa eruditio, ferè cupiditatum incontinens. Quidam se à cinerario impulsos molestè ferunt, & contumeliā uocant hostiarij difficultatē, nomenclatoris superbiam, cubicularij supercilium. O quantus inter ista risus tollendus est, quanta uoluptate implendus animus, ex alienorum errorum tumultu, contemplari quietem suam. Quid ergo? Sapiens non accedit ad fores quas durus ianitor obsidet? Ille uerò, si res necessaria uocabit, experietur, & illum, quisquis erit, tanquam canem acrem, obiecto cibo leniet, nec indignabitur aliquid impendere, ut limen transeat, cogitans, & in pontibus quibusdam pro transitu dari. Itaque illi quoque, quisquis erit, qui saluatorum publicum exerceat, donabit. Scit emere uenalia. Ille pusilli animi est, qui sibi placet, quod hostiario liberè respondit, & uirgam eius fregit: quod ad dominū accessit, & petijt thronū. Facit se aduersariū qui cōtēdit, & ut uincat, par fuit. At sapiēs colaphis percussus, quid faciet? Quod Cato, cū illi os percussus esset: non excanduit, non uindicauit. Iniuriā non remisit quidē, sed factā negauit. Maiore animo non agnouit, quam ignouisset. Non diu in hoc herēbimus. Quis enim nescit, nihil ex his quæ creduntur bona aut mala, ita uideri sapienti, ut omnibus? Non respicit quid homines turpe iudicent, aut miserum: non ita quā populus: sed ut sidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduersus opinionem omnium uadit.

CAP. XIII.

al. torum.

Desinite itaque dicere: Non accipiet ergo sapiēs iniuriā, si cædetur? si oculus illi eruetur? non accipiet contumeliā, si obscenorum uocibus improbis per forum agetur? si in conuiuio regis recubere infra mensam, uelocique cum seruis ignominiosa officia sortitis iubebitur? si quid aliud ferre cogetur, eorum quæ excogitari pudori ingenuo molesta possunt? In quantumcunque ista uel numero, uel magnitudine creuerint, eiusdem naturæ erunt. Si non tangant illum parua, nec maiora quidem. Si non tangant pauca, nec plura quidem. Sed ex imbecillitate uestra coniecturam capitis ingentis animi: & cū cogitatis quantum putetis uos pati posse, sapientiæ paulo ulteriorē terminū ponitis. At illū in alijs mundi finibus sua uirtus collocauit, nihil uobiscum cōmune habentē. Quare & si aspera, & quæcunque toleratu graua sunt, audituque & uisu refugienda, ingruerint, non obruetur eorum cœtu: & qualis singulis, talis uniuersis obfistet. Qui dicit illud tolerabile sapienti, illud intolerabile, & animi magnitudinē intra certos fines teneri, malè agit. Vincit nos fortuna, nisi tota uinciatur. Ne putēs istam Stoicam esse duriciam. Epicurus, quem uos patronū inertie uestre

CAP. XV.

al. studio. uestræ assumitis, putatisq; mollia ac desidia præcipere, & ad uoluptatem ducentia: Rarò, inquit, sapienti interuenit fortuna. Quàm penè emisit uiri uocem. Vis tu fortius loqui, & illam ex toto submouere? Domus hæc sapientis angusta sine cultu, sine strepitu, sine apparatu, nullis obferatur ianitoribus, turbam uenali & fastidio digerentibus, sed per hoc limen uacuum, & ab hostiarijs liberum fortuna non transit. Scit non esse illic sibi locum, ubi sui nihil est. Quòd si Epicurus quoq; qui corpori plurimum indulgit, aduersus iniurias exurgit: quid apud nos incredibile uideri potest, aut supra humanæ naturæ mensuram? Ille ait iniurias tolerabiles esse sapienti, nos iniurijs non esse. Nec enim est, quòd dicas hoc naturæ repugnare.

CAP. XVI. Non negamus rem incòmodam esse uerberari & impelli, & aliquo membro carere: sed omnia ista negamus iniurias esse. non sensum illis doloris detrahimus: sed nomen iniuriæ, quod nò potest recipi, uirtute salua. Vter uerius dicat, uidebimus. Ad contemptum quidem iniuriæ uterq; consentit. Quæris quid inter duos intersit? Quod inter gladiatores fortissimos: quorù alter premit uulnus, & constat in gradu, alter respiciens ad clamàtem populum, significat nihil esse, & intercedi non patitur. Non est, quòd putes magnum, quo dissidemus. Illud quoq; agitur, quod unum ad nos pertinet. Vtraq; exempla hortantur contemnere iniurias, & quas iniuriarù umbras ac suspicionem dixerim, contumelias. Ad quas despiciendas non sapienti opus est uiro, sed tantum còspiciente, qui sibi possit dicere: Vtrù merito mihi ista accidunt, an immerito? Si merito: nò est contumelia, iudicium est. Si immerito: illi qui iniusta facit, erubescendù est. Ex quib. illud còtumelia dicitur: In capitis mei leuitatem iocatus est, & in oculorum ualitudinem, & in crurù gracilitatem, & in staturà. Quæ contumelia est, quod apparet, audire? Coram uno aliquid dictù rideamus, corà pluribus indignamur: & eorù alijs libertatem non relinquimus, quæ ipsi in nos dicere assueuimus. Locis temperatis delectamur, immodicis irascimur.

CAP. XVII. Chrysippus ait quendam indignatum, quòd illum aliquis ueruecem & maximù dixerat. In senatu flentè uidimus Fidù Cornelium Nalonis generum, cù illum Corbula Struthiocamelù depilatù dixisset. Aduersus alia maledicta, mores & uitam conuulnerantia, frontis illi firmitas constittit: aduersus hoc tam absurdum lachrymæ procederunt. Tanta animorù imbecillitas est, ubi ratio discessit. Quid? quòd offendimur, si quis sermonem nostrù imitatur, si quis incessum, si quis uitium aliquod corporis aut linguæ exprimit: quasi notiora illa fiant alio imitante, quàm nobis facientibus. Senectutem quidam inuiti audiunt, & canos, & alia, ad quæ uoto peruenitur. Paupertatis maledictum quosdam percussit: quam sibi obiecit, quisquis abscondit. Itaq; materia petulantibus, & per contumeliam urbanis detrahitur, si ultrò & illam & prior occupes. Nemo alijs risum præbuit, qui ex se cœpit. Vatinius hominem natum & ad risum, & ad odium, scurrà fuisse uenustum ac dicacem, memoriæ proditù est. In pedes suos ipse plurima dicebat, & in fauces cõcitas: sic inimicorum, quos plures habebat quàm morbos, & in primis Ciceronis urbanitatè effugit. Si ille hoc potuit duricia oris, qui assiduus conuicijs depudere didicerat: cur is non possit, qui studijs liberalibus & sapientiæ cultu ad aliquem profectum peruenerat? Adijce, quod genus ultionis est, eripere ei qui fecit, contumeliæ uoluptatem. Solent dicere, Miserum me, puto nò intellexit: adeò fructus contumeliæ in sensu & indignatione patientis est. Deinde non deerit illi aliquando par. Inuenietur qui te quoq; uindictet.

CAP. XVIII. C. Cæsar inter cætera uitia quibus abundabat, contumeliosus mirabiliter ferebatur, omnibus aliqua nota feriendis, ipse materia risus benignissima: Tanta illis palloris insaniam testantis sceditas erat, tanta oculorum sub fronte & simul laentium toruitas, tanta capitis destituti, & enudatis capillis asperfi deformitas. Adijce obsessam setis ceruicem, & exilitatem crurù, & enormitatem pedum. Immensum est, si uelim singula referre, per quæ in patres auosq; suos contumeliosus fuit, per quæ in uniuersos ordines: ea referam, quæ illum exitio dederunt. Asiaticum Valeriù in primis amicis habebat, ferocem uirum, & uix e quo animo alienas contumelias laturum. Huic in conuiuio, item in concione, uoce clarissima, qualis in concubitu esset uxor eius, obiecit. Dii boni, hoc uirum audire, principem scire, & usque eò licentiam peruenisse, ut non dico consulari, nò dico amico, sed tantum marito princeps & adulterium suum narret, & fastidium? De Chærea tribuno militù, sermo promanauerat, quòd languidus & somno, & infracta uoce suspectior. Huic Caius lignum petenti, modò Veneris, modò Priapi dabat: aliter atq; aliter exprobrans armato molliciem. Hoc, ipse perlucidus, crepidatus, armillatus. Coegit itaque illum uti ferro, ne sæpius signum peteret. Ille primus inter coniuratos manum sustulit, ille ceruicem medià uno ictu & decidit: plurimum deinde undiq; publicas ac priuatas iniurias ulciscientium gladiatorum ingestum est. Sed primus uir fuit, qui minimè uisus est. At idem Caius omnia contumelias putat, & fuit ferendarum impatiens, faciendarum cupidissimus. Iratus fuit Herennio Macro, qui illum Caium salutauerat: nec impunè celsit Primipilario, quòd Caligulam dixerat. & Sic enim in castris natus, & alumnus legionum uocari solebat, nullo nomine militibus familiarior unquã factus: sed iam Caligulà conuiciù & probrù iudicabat. Còturbatis ergo hoc ipsum solatio erit, etià si nostra facilitas ultionè emisit, futurù aliquè, qui pœnas exigit à procace, & superbo, & iniurioso: quæ uitia nunquã in uno homine, & in una còtumelia & còsumuntur. Respiciamus eorù exèpla, quorù laudamus patientià: ut Socratis, qui comœdiarù publicatos in se & spectatos sales in partè bonà accepit, risitq; non minus, quàm cum ab uxore Xanthippe immūda aqua perfunderetur. At & Lophicrates, cui mater barbara & Thressa obijciebatur, respondit, & deorù matrem Idæam esse.

Non

A Non est in rixam collustationemq; ueniendum, procul auferendi pedes sunt: & quicquid horum ab imprudentioribus fiet, fieri autem nisi ab imprudentibus non potest, negligendum. Et honores & iniuriæ uulgi, in promiscuo habendæ sunt. Nec his dolendum, nec illis gaudendum. Alioquin multa timore contumeliarum aut tædio, necessaria omitemus: & publicis priuatisq; officijs, aliquando etiam salutaribus non occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid contra animum audiendi: aliquando etiam turbati potentibus, deregemus hunc affectum intemperanti libertate. Non est autem libertas, nihil pati. Fallimur: libertas est, animum opponere iniurijs, & eum facere se, ex quo solo sibi gaudenda ueniant, exteriora deducere à se, ne inquieta sit uita, omnium risus, omnium linguas timentis. Quis enim est, qui non possit contumeliā facere, si quisquam potest? Diuerso autem remedio utetur sapiens, affectatorq; sapientiæ. Imperfectis enim, & adhuc ad publicum se iudicium dirigentibus, hoc proponendum est, inter iniurias ipsas contumeliasq; debere uersari. Omnia leuiora accidunt expectantibus: quo quisq; honestior genere, fama, patrimonio est, hoc se fortius gerat: memor, in prima acie altos ordines stare, contumelias & uerba probrosa, & ignominias, & cætera dehonestamenta, uelut clamorem hostium ferat, & longinqua tela, & saxa sine uulnere circa galeas crepitantia. Iniurias uero, ut uulnera, alia armis, alia pectori infixa, non deiectus, ne motus quidem gradu, sustineat. Etiam si premeris, & infesta ui urgeris, cedere turpe est: assignatum à natura locum tuere. Quæris quis hic sit locus? Viro sapienti aliud auxilium est huic contrarium. Vos enim rem geritis, illi parta uictoria est: nec repugnat uestro bono, & hanc spem, dum ad uerum peruenitis, alite in animis: libenterq; meliora excipite, & opinione ac uoto iuuat. Esse aliquid inuictum, esse aliquem in quo nihil fortuna possit, è Republica humani generis est.

Libri II. & ultimi ad Serenum, finis.

ERASMI IN LIB. QVO'D IN SAPIENTEM
NON CADIT INIURIA.

Quoniam quibusdam proprijs, plerisque communibus contumeliā refutauimus.] Quod-
dam exemplar habebat: quoniam quibusdam proprijsq; contumeliā refutauimus. Vtraq; lectio non uacat men-
do: nisi proprijsq;, dictum est pro, proprijs quoq; & pro quoniam, malim, quia iam. Nam Rodolphus legit, resu-
tabimus. Sentit enim se speciatim demonstraturum, quod in genere tractauit.

PINCIANI IN EVNDEM.

B Lucij annæi Senecæ ad Serenum liber secundus.] Verbum, secundus, in correctioribus exemplaribus non habetur. Cap. I.

Ex his qui ad castra negotiantur.] Emenda, ex his qui ad Castoris negociantur: ut subaudias, templū, Cap. 13.
Atticē. Fuisse autem Castoris templum in foro, Papinius in syluis, Catullus, & multi alij ex poetis historicisq; pas-
sim testantur: stipulante etiam omni scripta lectione.

Depudere didicerat.] Omnia scripta exemplaria, pudere, agnoscunt: non, depudere. Expēde itaq; an per
transpositionem syllabarum placeat legi, pudere dedidicerat. Cap. 17.

Non debet quidem homo esse contumeliosus.] Non habentur hæc uerba in ulla scripta lectione.

Crepidatus, auratus.] Eadem, crepidatus, ac iratus. Castigandum reor, crepidatus, armillatus: ex Suetonia in eius uita. Cap. 18.

Ceruicem mediam uno ictu decidit.] Scribendum arbitror, discidit: non, decidit: ex eodem Suetonio.

At idem Caius omnia contumelias putat.] Legendum fortē: Hic idem Caius omnis contumelia puteus.

Hic enim in castris natus, & alumnus legionum uocari solebat.] Scripta omnis lectio, Hoc, præfert: non, Hic: ut sit Græcicus dicendi modus: Hoc ille uocabatur: pro, Hoc nomine ille uocabatur.

Sed iam Caligulam conuiciū & probrum putabat. Conturbatus ergo.] Verbum, Conturbatus, ad superiora pertinebat in priore editione. Quapropter corrigendum reor, sed iam caligam conuiciū
& probrum putabat cothurnatus: ex Suetonio: Sæpe, inquit, depictus gemmatusq; indutus penulas manuleatus
& armillatus in publicum processit. Aliquando sericatus & cycladatus: ac modò in crepidis uel cothurnis, modò
in speculatoria caliga, nonnunquam socco muliebri.

At Iphicrates, cui mater barbara & Thraëssa obijciebatur.] Prior editio: Anthiopaq; mater bar-
bara & Thraëssa obijciebatur. Nonnulla exemplaria scripta: Antiphoni mater barbara, cætera. Exemplar Fa-
cundi & Primitini: Antistheni mater barbara & Thraëssa obijciebatur: rectissime, ex Diogene Laertio in ui-
ta Antisthenis.

LVCII ANNAEI SENECAE AD PAULI

NVM DE BREUITATE VITAE LIBER VNVS.

Aior pars mortalium, Pauline, de naturæ malignitate conqueritur, quod in exiguum
æui gignimur, quod hæc tam uelociter, tam rapidè dati nobis tēporis spacia decur-
rant, adeo ut exceptis admodum paucis, cæteros in ipso uitæ apparatu uita destituat.
Nec huic publico, ut opinantur, malo, turba tantum & imprudens uulgus ingemuit.

Seneca,

C

Clarorum

Clarorum quoque uirorum hic affectus querelas euocauit. Inde illa maximi medicorum exclamatio est, Vitam breuem esse, longam artem. Inde Aristoteli cum rerum natura exigenti, minime conueniens sapienti uiro lis est: illam scilicet iam animalibus tantum indulgisse, ut quina aut dena lecula edurent, homini in tam multa ac magna genito, tanto ceteriorem terminum stare. Non exiguum temporis habemus, sed multum perdimus. Satis longa uita, & in maximarum rerum con summationem largè data est, si tota bene collocaretur. Sed ubi per luxum ac negligentiam defluit, ubi nulli rei bonæ impenditur, ultima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est, non accepimus breuem uitam, sed fecimus: nec inopes eius, sed prodigi sumus. Sicut amplæ & regiæ opes ubi ad malum dominum peruenierunt, momento dissipantur: aut quamuis modicæ, si bono custodi traditæ sunt, usu crescunt: ita ætas nostra bene disponenti multum patet.

CAP. II. Quid de rerum natura querimus? illa se benignè gessit. Vita, si scias uti, longa est. Alium insatiabilis tenet auaricia: alium in superuacuis laboribus operosa sedulitas: alius uino madet: alius inertia torpet: alium defatigat ex alienis iudicijs suspensa semper ambitio. Alium mercandi præceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, spe lucri ducit. Quosdam torquet cupido militiæ, nunquam non aut alienis periculis intentos, aut suis anxios. Sunt quos ingratus superiorum cultus uoluntaria seruitute consumat. Multos aut affectatio alienæ fortunæ, aut suæ odium detinuit. Plerosque nihil certum sequentes, uaga & inconstans, & sibi displicens leuitas, per noua consilia iactauit. Quibusdam nihil quò cursum dirigant, placet, sed marcentes oscitantesque fata deprehendunt: adeò ut quod apud maximum poetarum more oraculi dictum est, uerum esse non dubitem: Exigua pars est uitæ quâ nos uiuimus. Cæterum quidem omne spacium, non uita, sed tempus est. Vrgentia circumstant uitia undique, nec resurgere, aut in dispectum ueri attollere oculos sinunt, sed merfos, & in cupiditatibus infixos premunt. Nunquam illis recurrere ad se licet, sed si quando aliqua quies fortuito contingit, ueluti profundo mari, in quo post uentum quoque uolutatio est, fluctuantur, nec unquam illis à cupiditatibus suis ocium instat. De istis me putas differere, quorum in confesso mala sunt? Aspice illos, ad quorum felicitatem concurrunt, bonis suis effocantur. Quàm multis graues sunt diuitiæ? Quàm multorum eloquentia quotidiano ostentandi ingenij spacio, sanguinem educit? Quàm multi continuis uoluptatibus pallent? Quàm multis nihil liberi reliquit circumfusus clientium populus? Omnes denique istos ab infimis usque ad summos pererrant. Hic aduocat, hic adest: ille periclitatur, ille defendit, ille iudicat, nec se sibi uendicat. Alius in alium consumitur. Interroga de istis, quorum nomina ediscuntur. His illos dignosci uidebis notis. Hic illius cultor est, ille illius, suus nemo. Deinde dementissima quorundam

al. ipsos. indignatio est. Queruntur de superiorum fastidio, quod ipsi adire uolentibus non uacauerint. Audet quisquam de alterius superbia queri, qui sibi ipsi nunquam uacat. Ille tamen, quisquis est, insolenti quidem uultu, sed aliquando respexit. Ille aures suas ad tua uerba demisit. Ille te ad latus suum recepit. Tu non inspicere te unquam, non audire dignatus es.

CAP. III. Non est itaque quod ista officia cuiquam imputes: quæ quidem cum ipse faceres, non esse cum aliquo uolebas, sed tecum esse non poteras. Omnia licet quæ unquam ingenia fulserunt, in hoc unum consentiant, nunquam satis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Prædialia sua occupari à nullo patiuntur: & si exigua cōtentio est de modo finium, ad lapides & arma discurrunt. In uitam suam incedere alios sinunt, imò uerò ipsi etiam possessores eius futuros inducunt. Nemo inuenitur, qui pecuniam suam diuidere uelit: uitam unusquisque quàm multis distribuit. Altricti sunt in continendo patrimonio. Simul ad temporis iacturam uertum est, properant. nã illa: fusissimi in eo, cuius unius honesta auaricia est. Libet itaque ex seniorum turba comprehendere aliquem. Peruenisse te ad ultimum ætatis humanæ uidemus. Centesimus tibi uel supra premittitur annus. Agedum ad computationem, ætatem tuam reuoca. Dic quantum ex isto tempore creditur, quantum amica, quantum Respub. quantum cliens abstulerit, quantum lis uxoria, quantum seruorum coercio, quantum officiosa per urbem discursatio. Adjice morbos quos manu fecimus. Adjice, quod & sine usu iacuit. Videbis te pauciores annos habere quàm numeras. Repete memoria tecum, quando certus consilij fueris, quotus quisque dies ut destinaueras recesserit, qui tibi usus tui fuerit, quoniam in statu suo uultus, quoniam animus intrepidus, quid tibi in tam longo quo facti operis sit: quàm multi uitam tuam diripuerint, te non sentiente quid perderes: quantum uanus dolor, stulta læticia, auida cupiditas, blanda cōuersatio abstulerit, quàm exiguum tibi de tuo relictum sit: intelliges te immaturum mori.

al. quando.

CAP. IIII. Quid ergo est in causa? Tanquam semper uicturi uiuitis. Nunquā uobis fragilitas uestra succurrit. Non obseruatis quantum temporis transierit, uelut ex pleno & abundanti perditis: cum interim fortasse ille ipse alicui uel homini uel rei donatus ultimus dies sit. Omnia tanquā mortales timetis. Omnia tanquam immortales concupiscitis. Audies plerisque dicentes: A quinquegesimo in ocium secedam, sexagesimus annus ab officijs me dimittet. Et quem tandem longioris uitæ prædem accipis? Quis ista, sicuti disponis, ire patietur? Non pudet te reliquias uitæ tibi reseruare, & id solum tempus bonæ menti destinare, quod in nullam rem cōferri possit? Quàm seruum est, tunc uiuere incipere, cum definendū est? Quæ tam stulta mortalitatis obliuio, in quin quagesimum & sexagesimum annum differre sana cōsilia: & inde uelle uitam inchoare, quo pauci perduxerunt. Potētissimis & in altum sublati hominibus, excidere uoces uidebis, quibus ocium optent,

A optent, laudent, omnibus bonis suis præferat. Cupiunt interim ex illo fastigio suo, si tutò liceat, descendere. Nam ut nihil extrà laceſſat, aut quatiat, in ſe ipſa fortuna ruit.

Vt illud: in ſe magna ruunt.
CAP. V.
al. ſperaret.

Diuus Auguſtus, cui dii plura quàm ulli præſtiterunt, non deſijt quietem ſibi precari, uacationem à Repub. petere. Omnis eius ſermo ad hoc ſemper reuolutus eſt, ut ſibi ꝑ pararet ociũ. Hoc labores ſuos etiam ſi falſo, dulci tamen oblectabat ſolatio, aliquando ſe uicturum ſibi. In quadà ad ſenatum miſſa epiſtola, cum requiem ſuam non uacuum fore dignitatis, nec à priore glòria diſcrepantem, pollicitus eſſet, hæc uerba inueni: Sed iſta fieri ſpecioſius quàm promitti poſſunt, me tamen cupidò temporis optatiſſimi mihi ꝑ prouexit, ut quum rerũ læticia moretur, adhuc perciperem aliquid uoluptatis ex uerborum dulcedine. Tanta uiſa eſt res ocium, ut illam quia uſu non poterat, cogitatione præſumeret. Qui omnia uidebat, ex ſe uno pendentia, qui omnib. gentibus fortunam dabat, illum diem lætiſſimus cogitabat, quo magnitudinem ſuam exueret. Expertus erat, quantum illa bona per omnes terras fulgentia ſudoris exprimerent, quantum ocularum ſolicitudinum tegerent: cum ciuib. primũ, deinde cum collegis, nouiſſimè cũ affi nibus, coactus armis decernere, mari terraq; ſanguinem fudit: per Macèdoniam, Siciliam, Aegyptum, Syriam, Aſiamq; & omnes propè oras bello circumactus, Romàna cæde laſſos exercitus ad externa bella conuertit. Dum alpes pacat, immixtosq; mediæ paci & imperio hoſtes perdomat, dum ultra Rhenum, Euphratem & Danubium terminos mouet, in ipſa urbe, Murenæ, Cæpioſis, Lepidi, Egnatorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat inſidias, filia, & tot nobiles iuuenes adulterio uelut ſacramento adaſti, ꝑ iam infractam ætatem territabant: poſt quam iterũ timenda cum Antonio mulier. Hæc ulcera cum ipſis membris abſciderat, alia ſubnaſcebantur, uelut graue multò ſanguine corpus, partes ſemper aliquæ ꝑ rumpebantur. Itaque ocium optabat, in huius ſpe & cogitatione labores eius reſidebant. Hoc uotum erat eius, qui uoti compotes facere poterat. M. Cicero inter Catilinas, Clodios iſtatus, Pompeioſque & Craſſos, partim manifeſtos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum Republica, & illam ꝑ pereuntem tenet, nouiſſimè abductus, nec ſecundis rebus quietus, nec aduerſarum patiens, quotiens illum ipſum conſulatum ſuum non ſine cauſa, ſed ſine laudatum deteſtatur, quàm flebiles uoces exprimit in quadam ad Atticum epiſtola, iam uiſto patre Pompeio, adhuc filio in Hiſpania fracta arma reſolvente: Quid agam, inquit, hîc quæris? moror in Tuſculano meo ſemiliber. Alia deinceps adiicit, quibus & priorem ætatem complorat, & de præſenti queritur, & de futura deſperat. Semiliberum ſe dixit Cicero: at mehercules nunquam ſapiens in tam humile nomen procedet, nunquam ſemiliber erit. Integræ ſemper liberatis, & ſolidæ, ſolutus, & ſui iuris, altior cæteris. Quid enim ſupra eum poteſt eſſe, qui ſupra fortunam eſt?

al. perduxit.

al. iam fractam ætatē irritabāt.
al. corrumpēbantur.

al. peſſum euiā ſem tenet.

CAP. VI.

Liuius Druſus, uir acer & uehemēs, cũ leges nouas, & mala Gracchana mouiſſet, ſtipatus ingenti totius Italiæ cœtu, exitũ rerum non prouidens, quas nec agere licebat, nec iam liberum erat ſemel inchoatas relinquere, execratus inquietam à primordijs uitam, dicitur dixiſſe, uni ſibi, nec puero quidem, unquam feriàs contigiſſe. Auſus eſt enim & pupillus adhuc & prætextatus, iudicibus reos cõmendare, & gratiam ſuam interponere tam efficaciter, ut quædam iudicia conſtet ab illo rapta. Quò non erumperet tam immatura ambitio? Scires in malum ingens, & priuatũ, & publicũ euafuram illam tam ꝑ feſtinatã audaciã. Serò itaq; querebatur, nullas ſibi feriàs cõtigiſſe, à puero ſeditioſus, & foro grauis. Diſputatur, an ipſe ſibi mahus attulerit. Subito enim uulnere per ignẽ accepto, collapſus eſt: aliquo dubitante, an mors uoluntaria eſſet, an tempeſtiuã. Superuacuum eſt cõmemorare plures: qui cũ alijs feliciffimi uiderentur, ipſi in ſe uerũ teſtimonium dixerunt, perofi omnem actum annorum ſuorum. Sed his quærelis nec alios mutauerunt, nec ſeipſos. Nam cũ uerba erumperent, affectus ad conſuetudinẽ relabebantur. ꝑ Veſtra mehercule uita, licet ſupra mille annos exeat, in artiſſimum contrahetur. Iſta omnia nullũ non ſeculum deuorabit. Hoc uerò ſpaciũ quamuis natura currit, ratio dilatat, citò ꝑ uos effugiat nec eſſe eſt. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec uelociſſimæ omnium rei moram facitis, ſed abire ut rem ſuperuacuum ac reparabilem ſiquitis. In primis aut̃ & illos numero, qui nulli rei, niſi uino ac libidini uacant. Nulli enim turpius occupati ſunt. Cæteri, etiam ſi uanæ gloriæ imagine teneantur, ſpecioſè tñ errant. Licet auaros mihi, licet uel iracundos enumeres, ꝑ uel bellatores, omnes iſti uirilium peccant. In uenerem ac libidinẽ projectorum inhoneſta ꝑ labes eſt. Omnia iſtorum tempora excute. Aſpice quamdiu computent, quamdiu inſidientur, quamdiu timeant, quamdiu colant, quãdiu colantur, quantum uadimonia ſua atq; aliena occupent, quantum conuiuia quæ iam ipſa officia ſunt. uidebis quemadmodum illos respirare non ſinant uel mala ſua, uel bona. Deniq; inter omnes cõuenit, nullam rẽ bene exerceri poſſe ab homine occupato: non eloquentiam, non liberales diſciplinãs, qñ diſtrictus animus nihil altius recipit, ſed omnia uelut inculcata reſpuit. Nihil minus eſt hominis occupati quàm uiuere, nullius rei difficilius eſt ſcientia. Profeſſores aliarum artium uulgò, multiq; ſunt.

Alij feſtinã, alij præcoquem legunt: idem uaculent.

al. Noſtra.

al. nos.

al. uel odia exercet iniuſta; uel bella, oēs, &c.
al. tabes.

Quaſdã uerò ex his pueri admodum ita percepiffe uifi ſunt, ut etiã præcipere poſſent. Viuere tota uita diſcendũ eſt: & quod magis fortasſe miraberis, tota uita diſcendũ eſt mori. Tot maximi uiri, relictis omnib. impedimentis, cũ diuitijs, officijs, uoluptatib. renunciaſſent, hoc unum in extremam uſq; ætatẽ egerunt, ut uiuere ſcirent. Plures tñ ex his nondum ſe ſcire confeſſi è uita abierunt, nedũ ut iſti ſciant Magni, mihi crede, & ſupra humanos errores eminetis uiri eſt, nihil

CAP. VII.

Seneca.

C 2 ex ſub

*Consule scho-
lia.* ex suo tempore delibare: & ideo uita eius longissima est, cui quantumcunq; patuit, totū ipsius. A
cavit. Nihil inde incultum ociosumq; iacuit. Nihil sub alio fuit: neq; enim quicquam repperit di-
gnum quod cum tempore suo permutaret, custos eius parcissimus. Itaq; satis illi fuit. His uero
neceffe est defuisse, ex quorum uita multum populus tulit. Nec est quod putes, hinc illos intelli-
gere damnum suum: plerofq; certē audies ex his quos magna felicitas grauat, inter clientū gre-
*al. inter hæc
mibi, &c.* ges, aut caularum actiones, aut cæteras honestas miseras exclamare † interdū, Mihi uiuere non
licet. Quid ni non liceat? Omnes illi qui te sibi aduocant, tibi abducūt. Ille reus quot dies abstu-
lit, quot ille candidatus, quot illa anus, efferendis hæredib; lassā: quot ille ad iritandam auariciā
captantium simulatus æger? Quot ille potentior amicus, qui uos non in amicitia, sed in appa-
tu habet? Dispunge, inquam, ac recense uite tuę dies: uidebis paucos admodum & † ridiculos
forte, reijculos. apud te resedisse. Assequutus ille quos optauerat fasces, cupit ponere, & subinde dicit: Quando
hic annus præteribit? Facit ille ludos, quorum sortem sibi obtingere magno æstimauit: Quādo,
inquit, istos effugiam? Diripitur ille toto foro patronus, & magno concursu omnia, ultrā quā
audiri potest, cōplet: Qñ, inquit, res proferentur? Præcipitat quisq; uitam suam, & futuri dese-
dio laborat, præsentium tædio. At ille, qui nullum non tempus in usus suos confert, qui omnes
dies tanquā uitam ordinat, nec optat craftinū, nec timet. Quid enim est, quod iam ulla hora no-
uæ uoluptatis possit afferre? Omnia nota. Omnia uota ad satietatem percepta sunt: de cætero
foro fortuna ut uolet ordinet, uita iam in tuto est. Huic adijci potest, detrahi nihil: & adijcisse,
quemadmodum saturo iam & pleno aliquid cibi adijcitur.

CAP. VIII.

*al. ac auibus.
al. spacia.*

Non est itaque quod quēquam propter canos aut rugas putes diu uixisse. Non ille diu uixit,
sed diu fuit. Quid enim illum multum putas nauigasse, quem sæua tempestas à portu exceptum
huc & illuc tulit, † ac uiribus uentorum ex diuerso furentium per eadem † uestigia in orbem e-
git? Non ille multū nauigauit, sed multum iactatus est. Mirari soleo, cū uideo aliquos tēpus pe-
tere, & eos qui rogantur facillimos. Illud uterq; spectat, propter quod tēpus petatum est: ipsum
quidem neuter. Quasi nihil petitur, quasi nihil datur. Res omnium preciosissima luditur. Fallit
autem illos, quia res incorporalis est, quia sub oculos nō uenit. Ideoq; uilissima æstimatur, imō
penē nullum precium eius est. Annua cōgiaria homines clarissimi accipiunt: & in his aut labo-
rem, aut operam, aut diligentia suā locant: nemo æstimat tempus. Utuntur illo laxius, quasi gra-
tuito. At eosdem ægros uide si mortis periculum admotum est propius, medicorum genua tan-
gentes: si metuunt capitale supplicium, omnia sua ut uiuant paratos impendere. Tanta in illis
discordia affectuum est. Quod si posset quemadmodum præteritorum annorum cuiusq; nume-
rus proponi, sic futurorum: quomodo illi qui paucos uiderent superesse, trepidarent, quō illis B
parcerent? Atqui facile est, quāuis exiguum dispensare, quod certū est. Id debet seruari dilige-
tius, quod nescias quā deficiat. Nec est tñ, quod ignorare putes illos quā chara res sit. Dicere so-
lent, eis quos ualidissime diligunt, paratos se partem annorum suorum dare. Dant, nec intelli-
gunt: dant aut ita, ut sine illorum incremento sibi detrahāt: sed hoc ipsum an detrahant, nesciūt:
ideo tolerabilis est illis iactura detrimenti latentis. Nemo restituet annos, nemo iterū te tibi red-
det. Ibit quā cōpit ætas, nec cursum suū aut reuocabit, aut supprimit: nihil tumultuabitur, nihil
admonebit uelocitatis suæ, tacita labetur. Non illa regitur imperio, non fauore populi longius
*al. procedet.
forte, iussa.* † proferet. Sicut † missa est, à primo deouret: nusquā diuertet, nusquā remorabitur. Quid fiet?
tu occupatus es, uita festinat. Mors interim aderit, † cui uelis nolis uacandum est.

al. ibi.

CAP. IX.

Potest ne quisquā sensus hominum, eorū dico qui prudentiā iactant, operosius occupari sibi,
ut melius possint uiuere? Impendio uitæ uitā instruunt, cogitationes suas in longum ordinant.
Maxima porro uitæ iactura dilatio est. Illa primum quemq; extrahit diem, illa eripit præsentia,
dum ulteriora promittit. Maximū uiuendi impedimentū est, expectatio, quæ pēdet ex craftino.
Perdis hodiernum, quod in manu fortunæ positū est: quod in tua, dimittis. Quō spectas, quō te
extendis? Omnia quæ uentura sunt, in incerto iacent. Protinus uiue: clamat ecce maximus ua-
tes, & uelut diuino ore instinctus, salutare carmen canit:

Optima quæq; dies miseris mortalibus eui

Prima fugit. —

al. laturo.

Quid cunctaris, inquit, quid cessas? Nisi occupas, fugit: cum occupaueris, tñ fugiet. Itaq; cum
celeritate temporis, utendi uelocitate certandū est: uelut ex torrente rapido, nec semper † casu-
ro, citō hauriendum est. Hoc quoq; pulcherrimē ad exprobrādum infinitam cogitationē, quod
non optimam quamq; ætatem, sed diem dicit. Quid securus, & in tanta temporum fuga lentus,
mensis tibi & annos, & longam seriem (Quicunq; auiditati tuæ uisum est) exporrigis? De die te-
cum loquitur, & de hoc ipso fugiente. Non dubium est ergo, quin prima quæq; optima dies fu-
al. id est. giat mortalibus miseris † & occupatis: quorum pueriles adhuc animos senectus opprimit, ad-
quā imparati, inermesq; ueniunt. Nihil enim prouisum est: subito in illam, nec opinantes inci-
derunt. Accedere eam quotidie non sentiebant. Quemadmodum quos aut sermo, aut lectio, aut
aliqua interior cogitatio iter facientes decipit, peruenisse antē sciunt, quā appropinquasse: ita
hoc iter uite assiduum & citatissimum, quod dormientes uigilantesq; eodem gradu facimus,
occupatis non apparet, nisi in fine.

CAP. X.

Quod proposui, si in partes uelim & argumēta diducere, multa mihi occurrent, per quæ pro-
bem breuissimā esse occupatorū uitā. Solebat dicere Fabianus, nō ex his cathedrarijs philoso-
phis, sed

Aphis, sed ex ueris & antiquis, contra affectus impetu, non subtilitate pugnandum, nec minutis uulneribus, sed incurfu auertendam aciem non probam. † Cauillatione enim contundi debere, non uellicari. Tamen ut illis error exprobreter suis, docendi, non tantum deplorandi sunt. In tria tempora uita diuiditur: quod est, quod fuit, & quod futurum est. Ex his quod agimus, breue est: quod acturi sumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc est enim in † quo fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitriū reduci potest. Hoc amittunt occupati: nec enim illis uacat præterita respicere: & si uacet, certè iniucunda est poenitendæ rei recordatio. Inuiti namq; ad tempora malè exacta animū reuocant, nec audent ea † retractare, quorū uitia etiā quæ aliquo præsentis uoluptatis lenocinio surrepebant, † retractando patescūt. Nemo, nisi à quo omnia acta sunt sub censura sua, quæ nunquam fallitur, libenter se in præteritum retorquet. Ille qui multa ambitione concupijt, superbè contempsit, impotenter uicit, insidiosè decepit, auarè rapuit, prodigè effudit, neesse est memoriam suam timeat. Atqui hæc est pars temporis nostri sacra ac dedicata, omnes humanos casus supergressa, extra regnum fortunæ subducta: quam non inopia, non metus, non morborū incurfus exagitat. Hæc nec turbari, nec eripi potest: perpetua eius & intrepida possessio est. Singuli tantum dies, & hi per momenta præsentis sunt. At præteriti temporis, omnes cum iusseris aderunt, ad arbitrium tuum se inspicere ac detineri patiuntur: quod facere occupatis non uacat. Securæ & quietæ mentis est, in omnes uitæ suæ partes discurrere. Occupatorū animi uelut sub iugo sunt, flectere se ac respicere non possunt. Abijt igitur uita eorū in profundum: & ut nihil prodest, licet quantumlibet ingeras, si nō subest quod excipiat † ac ferat: sic nihil refert, quantum temporis detur, si nō est ubi subsidat, per quasos foratosq; animos transmittitur. Præsens tempus breuissimū est, adeo quidē, ut quibuscū nullū uideatur: in cursu enim semper est. Fluit & præcipitatur: antè desinit esse, quàm uenit. Nec magis moram patitur quàm mundus, aut sidera, quorum irrequieta semper agitatio, nunquam in eodem uestigio manet. Solum igitur ad occupatos præsens pertinet tempus: quod tā breue est, ut arripi non possit, & idipsum illis districtis in multa, subducitur.

al. Suggillatio-
ne.

al. quod.

al. retentare.
fortè, retentā-
do putescunt.

al. ac feruit.

Deniq; uis scire, quàm non diu uiuant? Vide quàm cupiant diu uiuere. Decrepiti senes paucorum annorum accelsionem uotis mendicant. Minores nata seipsos esse fingunt, mendacio sibi blandiuntur: & tam libenter fallunt, quàm si fata unā decipiant. Iam ergo cum illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum pauentes moriuntur, non tanquam exeant de uita, sed tanquam extrahantur: stultos se fuisse quod non uixerint, clamitant, & si modò euaserint ex illa ualetudine, in ocio uicturos. Tunc quàm frustra parauerint, quibus non frueretur, quàm incassum omnis labor ceciderit, cogitant. At quibus uita procul ab omni negotio agitur, quid ni spaciola sit? Nihil ex illa delegatur, nihil aliò atque aliò spargitur, nihil inde fortunæ traditur, nihil negligentia interit, nihil largitione detrahitur, nihil superuacuum est: tota (ut ita dicam) † in reditu est. Quantulacūque itaque abundè sufficit, † & inde quodcumque ultimus dies uenerit, non cunctabitur uir sapiens ire ad mortem certo gradu. Queris fortè, quos occupatos uocem. Non est quod me solos putēs dicere, quos à basilica immissi † deinde canes eiciunt, quos aut in sua uidet turba speciosius elidi, aut in aliena cōtemptius, quos officia domibus suis euocant, ut alienis foribus illidant, quos hasta prætoris † infamib. beat lucris, & quandoq; supputatio exercet. Quorundam ocium occupatum est in uilla, aut in lecto suo: in media solitudine quamuis ab omnibus recesserunt, sibi ipsi molesti sunt. Quorum non ociosa uita est dicenda, sed desidiosa occupatio.

CAP. XI

al. in reditu
al. & ideo.
al. demū canes.

al. infami lu-
cro, & quan-
doq; supputa-
turo exercet.

CAP. XII

Illum tu ociosum uocas, qui Corinthia paucorum furorè præciosa, anxia subtilitate cōcinnat, & maiorem dierum partem in æruginosis lamellis cōsumit, qui in ceromate (nam pro facinus ne Romanis quidem uitij laboramus) spectator puerorum fixantium sedet, qui † uicorum suorum greges metatur, & colonorum paria deducit, qui athletas nouissimos pascit? Quid illos ociosos uocas, quibus apud tonforem multæ horæ transmittuntur, dum decerpitur, si quid proxima nocte succreuit, dum de singulis capillis in cōsiliū itur, dum aut disiecta coma restituitur, aut deficiens hinc atq; illinc in frontem compellitur? Quomodo irascuntur, si tonfor paulo negligetior fuit, tanquam uirum tonderet? Quomodo excandescunt, si quid ex iuba sua decisum est, si quid extra ordinem iacuit, nisi omnia sua in annulos suos reciderūt? Quis est istorum, qui non malit rempublicam suam turbari, quàm comam? qui non sollicitior sit de capitis sui decore, quàm de salute? qui non comptior esse malit, quàm honestior? Hos tu ociosos uocas, inter petinem speculumq; occupatos? Quid illi, qui in componendis, audiendis, discendis canticis operati sunt, dum uocem, cuius rectum cursum natura & optimum & simplicissimum fecit, inflexu modulationis † ineptissimæ torquent? Quorū digiti aliquod inter se carmen metientes semper sonant: quorum cum ad res serias etiam sæpe tristes adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio? Non habent isti ocium, sed iners negocium. Conuiuia mehertule horū non posuerim inter uacantia tempora, cum uideam quàm solliciti argentum ordinent, quàm diligenter exoletorū suorum tunicas succingant, quàm suspensi sint, quomodo aper à coco cæsus exeat. Quanta celerritate, signo dato, glabri ad ministeria decurrant. Quanta arte scindantur aues in frustra non enbrmia, quàm curiosè infelices pueruli ebriorum sputa detergant. Ex his elegantiz lautitizq; fama captatur, & usque eò in omnes uitæ successus mala sua illos sequuntur, ut nec bibant sine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter ociosos numeraueris, qui sella se & lectica huc

alia, uictorū;
alia, uictorū le-
gunt. fortè legē-
dum, uicinorū.

al. inertissimæ.

Seneca.

C 3

& illuc

& illuc ferunt, & ad gestationum suarum, quasi deferere illas non liceat, horas occurrunt: quos **A**
al. natate. & quando lauare debeat, quando † pernoctare, quādo cœnare, alius admonet, & usq; eò nūno
forte, uectari. delicatis, si modò delicias uocandæ sunt, uitam & consuetudinem dediscere, cum ex balneo inter
 manus elatus & in sella positus esset, dixisse interrogando, Iam sedeo? Hunc tu ignorantem an
 sedeat, putas scire an uiuat, an uideat, an ociosus sit? Non facillè dixerim, utrum magis miserear,
al. sed men- si hoc ignorauit, an si se ignorare finxit. Multarum quidem rerum obliuionem nō sentiunt, † sed
tiuntur. imitantur: quædam uitia illos quasi felicitatis argumenta delectant. Nimis humilis & contem-
 pti hominis esse uidetur, scire quid faciat. Inunc, & mimos multa mentiri ad exprobrandā luxu-
 riam puta. Plura mehercule prætereunt quàm fingunt: & tanta incredibilium uitiorū copia in-
 genioso in hoc unum seculo processit, ut iam minorum arguere possimus negligentiam, esse a-
 liquem, qui usq; eò delicijs interierit, ut an sedeat, alteri credat.

CAP. XIII. Non est ergo ociosus hic: aliud nomen imponas. Aeger est: imò mortuus est. Ille ociosus est,
 cui qciij sui sensus est: hic uerò semiuiuus, cui ad intelligendos corporis sui habitus indice opus
 est. Quomodo potest hic alicuius temporis dominus esse? Persequi singulos longum est: quorū
al. latrunculi. aut † laterculi, aut pila, aut excoquendi in sole corporis cura cōsumpere uitam. Non sunt ocio-
 si, quorum uoluptates multum negotium habent: nam de illis nemo dubitabit, quin operose ni-
 hil agant, qui in literarum inutilium studijs detinentur, quæ iam apud Romanos quōq; magna
 manus est. Græcorum iste morbus fuit, quærare quem numerum remigum Vlyxes habuisset,
 prior scripta esset Ilias, an Odyssea: præterea an eiusdem esset auctoris. Alia deinceps huius no-
 tæ: quæ siue contineas, nihil tacitam conscientiam iuuant: siue proferas, non doctior uidebe-
 ris, sed molestior. Ecce Romanos quoq; inuasit inane studium superuacua discendi. His diebus
 audiui quendam sapientem referentē, quæ primus quisq; ex Romanis ducibus fecisset. Primus
 nauali prælio Duillius uicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamō
 ista, & si ad uerā gloriam nō tendunt, circa ciuiliū tñ operum exempla uersantur. Non est pro-
 futura talis scientia: est tñ quæ nos speciosa rerum uanitate detineat. Hoc quoq; quærentib; re-
 mittamus, quis Romanis primus persuasit nauē conscendere. Claudius is fuit: Caudex ob hoc
al. plarium. ipsum appellatus, quia † plurimū tabularum cōtextus caudex apud antiquos uocatur: unde pu-
 blicæ tabulæ codices dicuntur: & naues nunc quoq;, quæ ex antiqua consuetudine per Tiberim
 cōmeatus subuehunt, caudicariæ uocantur. Sanè & hoc ad rem pertineat, quòd Valerius Cor-
 uinus primus Messanam uicit, & primus ex familia Valeriorum, urbis capte in se translato no-
 mine Messana appellatus est, paulatimq; uulgo permutante literas, Messala dictus est: nū & hoc **B**
 quenquam curare permittas, quòd primus L. Sylla in circo leones solutos dedit, cum alioquin
 alligati darentur, ad conficiendos eos missis à rege Bocho iaculatoribus? Et hoc sanè remitta-
 tur: num & Pompeium primū in circo elephantorū duodeuiginti pugnā edidisse, cōmissis mo-
 re prælij noxijs hominibus, ad ullam rem bonam pertinet? Princeps ciuitatis, & inter antiquos
 principes, ut fama tradidit, bonitatis eximie, memorabile putauit spectaculi genus, nouo more
 perdere homines. Depugnant, parum est: lancinantur, parum est: ingenti mole animalium
al. cōteruntur. † obterantur. Satiū erat ista in obliuionem ire, ne quis postea potens disceret, inuideretq; rei
forte, exente- minimè humanæ.
rantur.

CAP. XIII. O quantum caliginis mentibus humanis obijcit magna felicitas. Ille se supra rerū naturam
 esse tunc credidit, cum tot miserorum hominum cateruas, sub alio cœlo natis beluis obijceret,
 cum bellum inter tam disparia animalia committeret, cum in conspectu populi Romani multū
 sanguinis funderet, mox plus ipsum fundere coactus. At idem postea Alexandrina perfidia
 deceptus, ultimo mancipo transfodiendum se præbuit, tum demum intellecta inani iactatione
al. recessi, & in cognominis sui. Sed ut illò reuertar, unde † decessi, & in alia materia ostendam superuacuum
eade materia. quorundam diligentiam, idem narrabat Metellum uictis in Sicilia Pœnis triumphantem, unū
 omnium Romanorum ante currum centum & uiginti captiuos elephantos duxisse: Syllam ulti-
 mum Romanorum protulisse pomœrium, quod nunquam Prouinciali, sed Italico agro acqui-
 sitō mos proferre apud antiquos fuit. Hoc scire magis prodest, quàm Auentinum montem extra
 pomœrium esse, ut ille affirmabat, propter alteram ex duabus causis: aut quòd plebs eò secessis-
 set, aut quòd Remo auspicante illo loco aues nō abduxissent. Alia deinceps innumerabilia, quæ
 aut ficta sunt, aut mendacijs similia. Nam ut concedas omnia eos fide bona dicere, ut ad præsta-
 tionem scribant: tamen cuius ista errores minuent? cuius cupiditates prement? quem fortiorē,
 quem iustiorē, quem liberaliorē facient? Dubitare se interim Fabianus noster aiebat, an sa-
 tius esset nullis studijs admoueri, quàm his implicari. Soli omnium ociosi sunt, qui sapientie ua-
 cant, soli uiuunt: nec enim suam tantū ætatem bene tuentur, omne æuū suo adijciūt. Quid an-
 norum ante illos actum est, illis acquisitum est, nisi ingratisimi sumus. Illi clarissimi sacrarū opi-
 nionū conditores, nobis nati sunt, nobis uitā præparauerunt. Ad res pulcherrimas ex tenebris
 ad lucem erutas, alieno labore deducimur, nullo nobis seculo interdictū est, in omnia admitti-
 mur: & si magnitudine animi egredi humanæ imbecillitatis angustias libet, multū per quod spa-
 ciemur temporis est. Disputare cū Socrate licet, dubitare cū Carneade, cum Epicuro quiescere,
 hominis naturam cum Stoicis uincere, cū Cynicis excedere, cum rerum natura in consortium
 omnis æui pariter incedere. Quid ni ab hoc exiguo & caduco tēporis trāsitu, in illa nos toto de-
 mus ani-

A mus animo, quæ immensa, quæ æterna sunt, quæ cum melioribus communia? Isti qui per officia discursant, qui se aliosque inquietant, cum bene insanierint, cum omnium limina quotidie perambulauerint, nec ullas apertas fores præterierint, cum per diuersas domos meritoriam salutationem circumtulerrint: quotumquemque ex tam immensa, & uarijs cupiditatibus districta urbe poterunt uidere? quàm multi erunt, quorum illos aut somnus, aut luxuria, aut inhumanitas submoueat? quàm multi, qui illos cum diu torserint, simulata festinatione transcurrant? quàm multi per refectum clientibus atrium prodire uitabunt, & per obscuros ædiu aditus profugient, quasi non inhumanius sit decipere, quàm excludere? quàm multi hesternæ crapula semisomnes & graues, illis miseris somnum suum rumpentes, ut alienum expectent, uix alleuatis labijs infusurratum milies nomen, oscitatione superbissima reddent? Hos in ueris officijs morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie & Democritum, cæterosque antistites bonarum artium, qui Aristotelem & Theophrastum uolent habere quàm familiarissimos: nemo horum non uacabit, nemo non uenientem ad se beatiorum, amantiorumque sui dimittet, nemo quenquam uacuis à se manibus abire patietur. Nocte conueniri & interdum ab omnibus mortalibus possunt. Horum remori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos cõteret, suos tibi contribuet: nullius ex his sermo periculosus erit, nullius inimici capitalis sumptuosa obseruatio.

al. suspiciosa.

CAP. XV.

Feres ex his quicquid uoles: per illos non stabit, quo minus plurimum quantum ceperis, haurias. Quæ illum felicitas, quàm pulchra senectus manet, qui se in horum clientelam contulit: habebit cum quibus de minimis maximisque rebus deliberet, quos de se quotidie cõsulat, à quibus audiat uerum sine contumelia, laudetur sine adulatione, ad quorum se similitudinem effingat. Solemus dicere, non fuisse in nostra potestate, quos sortiremur parentes, fortè nobis datos: nobis uerò ad nostrum arbitrium nasci licet, nobilissimorum ingeniorum familie sunt. Elige in quam ascisci uelis: non in nomẽ tantum adoptaberis, sed in ipsa bona, quæ non erunt sordide nec malignè custodienda: maiora fient, quò illa pluribus diuiseris. Hi tibi dabunt ad æternitatem iter, & te in illum locum, ex quo nemo eiicietur, subleuabunt: hæc una ratio est extendendæ mortalitatis, imò in immortalitatem uertendæ. Honores & monumenta, quicquid aut decretis ambitio iussit, aut operibus extruxit, citò subruitur: nihil non longa demolitur uetustas, & mouet ocyus, quod consecrauit. Sapientie noceri non potest, nulla delebit ætas præsens, & nulla diminuet sequens, ac deinde semper ulterior aliquid ad uenerationem cõferet: quoniam quidem in uicino uersatur inuidia, simplicius longè posita miramur. Sapientis ergo multum patet uita, non idem illum qui cæteros terminus includit, solus generis humani legibus soluitur, omnia illi secula, ut

Vide scholia.

B Deo seruiunt. Transiit tempus, aliquid hac recordatione comprehendit: instat, hoc utitur: uenturum est, hoc præcipit. Longam illi uitam facit, omnium temporum in unum collatio: illorum breuissima & ac solitissima ætas est, qui præditorum obliuiscuntur, præsentia negligunt, de futuro timet. Cum ad extrema uenerint, serò intelligunt miseris, tam diu se, dum nihil agunt, occupatos fuisse.

fortè, ac sollicitissima.

CAP. XVI.

Nec est quòd hoc argumento probari putes, longam illos agere uitam, quia interdum mortem inuocant: uexat illos imprudètia incertis affectibus, & incurrentibus in ipsa quæ metuunt. Mortem sæpe ideo optant, quia timent. Illud quoque argumentum non est, quòd putes diu transiuros, quòd sæpe illis longus uidetur dies, quòd dum ueniant ad condictum tempus cœnæ, tardè ire horas queruntur: nam si quado illos deserunt occupationes, in ocio relictis æstuant, nec quomodo id disponant, aut extrahant, sciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quod interiacet, omne tempus graue est: tam mehercules, quàm quando dies muneris gladiatorij eductus est, aut cum alicuius alterius uel spectaculi uel uoluptatis expectatur constitutum, transilire medios dies uolunt. Omnis illis speratæ rei longa dilatio est, ad illud tempus, quòd amanti breue est, & præceptus breuiusque multo fit suo uitio: aliunde enim aliò transfugiunt, & consistere in una cupiditate non possunt. Non sunt illi longi dies, sed inuisi. At contra, quàm exiguæ noctes uidentur, quas in complexu scortorum aut uino exigunt. Inde etiam poetarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus uisus est Iupiter uoluptate concubitus Alcmenæ transiluisse noctem. Quid aliud est uitia incedere, quàm autores illis inscribere deos, & dare morbo, exemplo transiluisse dignitatis excusatam licentiam? Possunt istis non breuissimæ uideri noctes, quas tam charè mercantur? Diem noctis expectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipsæ uoluptates eorum trepidæ, & uarijs terroribus inquietæ sunt, subitque cum maxima exultatione sollicita cogitatio: Hæc quàm diu? Ab hoc affectu reges suam fleuere potentiam: nec illos magnitudo fortunæ suæ delectauit, sed uenturus aliquando finis exterruit. Cum per magna camporum spacia porrigeret exercitum, nec numerum eius, nec mensuram comprehenderet Persarum rex insolentissimus, lachrymas fudit, quòd intra centum annos nemo extanta iuuentute superfuturus esset. At illis erat admoturus fatum ipse qui flebat, perditurusque alios in terra, alios in mari, alios in prælio, alios in fuga: & intra exiguum tempus consumpturus illos, quibus centesimum annum timebat.

al. uiuentium.

al. transire.

fortè, triplicasse.

al. diuinitatis.

al. cum maxime exultantes.

al. sed mensuram.

Quid, quòd gaudia eorum quoque trepida sunt? non enim solidis causis innituntur, sed eadem qua oriuntur, uanitate turbantur. Qualia autem putes tempora esse, etiam ipsorum confessione misera: cum hæc quoque quibus se attollunt, & supra hominem efferunt, parum sincera sint. Maxima quoque bona sollicita sunt: nec ulli fortunæ minus bene quàm optimæ creditur. Alia felicitate ad tuendam felicitatem opus est: & pro ipsis quæ successerunt uotis, uota facienda sunt. Omne

CAP. XVII.

C 4 enim

Vide scholia. enim quod fortuito euenit, instabile est: quod altius surrexit, opportunum est in occasum. Nemi- A nem porro casura delectant. Miserrimam ergo necesse est, non tantum breuissimam uitam eorum esse, qui magno parant labore, quod maiore possideant: operose assequuntur quae uolunt, anxij tenent quae assecuti sunt. Nulla interim nunquam amplius redituri temporis est ratio. Nouae occupationes ueteribus substituuntur, spes spem excitat, ambitionem ambitio: miseriarum non finis quaeritur, sed materia mutatur. Nostri nos honores torserunt, plus temporis alieni auferunt: *al. definimus.* candidati laborem et destituimus, et suffragationes incipimus, accusandi deposuimus molestiam, *forte suffragatoris.* iudicandi nanciscimur: iudex desijt esse, quaesitor est, alienorum bonorum mercenaria procuratione consenuit, suis et opibus detinetur. Marius caliga dimisit, consulatus exercet. Quintius dictaturam properat euadere, ab aratro reuocabitur. Ibit in Pœnos nondum tantae maturus rei Scipio, uictor Hannibalis, uictor Antiochi, sui consulatus decus, fraterni sponfor, ni per ipsum mora sit, cum Ioue reponetur: ciuiles seruatores agitant seditiones, et post fastidiosos a iuue- *al. operibus destituitur.* ne et quos honores, iam senem contumacis exilij delectabit ambitio. Nunquam deerunt uel felices, uel misere solitudinis causae: per occupationes intercludetur otium: nunquam agetur, *al. dijs a quos.* semper optabitur.

CAPVT XVIII. *al. charissime.* Excerpe itaque te uulgo, Pauline et clarissime, et in tranquilliorum portum non pro ætatis spacio iactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus subieris, quot tempestates partim priuatas sustinueris, partim publicas in te conuerteris. Satis iam per laboriosa et inquieta documenta exhibitum uirtus est: experire quid in ocio faciat. Maior pars ætatis, certe melior Reipub. data sit. Aliquid temporis tui sume etiam tibi. Nec te ad segnem aut inertem quietem uoco: non ut somno et charis turbæ uoluptatibus, quicquid est in te indolis uiuæ, demergas. Non est istud acquiescere. Inuenies maiora omnibus adhuc strenuè tractatis operibus, quæ repositus et securus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes administras, tam abstinentem quam alienas, tam diligenter quam tuas, tam religiosè quam publicas, in officio amorem consequeris, in quo odium uitare difficile est: sed tamen, mihi crede, satius est uitæ suæ rationem, quam frumenti publici nosse. Istum animi uigorem, rerum maximarum capacissimum, a ministerio honorifico quidem, sed parum ad beatam uitam apto, ad te reuoca: et cogita, non id egisse te ab ætate prima omni cultu studiorum liberalium, ut tibi multa milia frumenti committeretur: maius quiddam et altius de te promiseras. Non deerunt et frugalitatis exactæ homines, et laboriosæ operæ. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta sunt, quam nobiles equi: quorum generosam perniciatam quis unquam graui sarcina pressit? Cogita præterea, quantum sollicitudinis sit, ad tantam te molem obijcere: cum uentre humano tibi negotium est. Nec rationem patitur, nec æquitate mitigatur, B nec ulla prece flectitur populus esuriens. Modò intra paucos illos dies, quibus C. Cæsar periit, si quis inferis sensus est, hoc gratissimè ferens, quod decedebat populo Romano superfluo, septem aut octo certè dierum cibaria superesse, dum ille potens nauibus iungit, et uiribus imperij ludit, aderat ultimum malorum oblesis quoque, alimentorum egestas. Exitio penè ac fame constitit, et quæ famem sequitur rerum omnium ruina, furiosi et externi et infelicitè superbi regis imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? fer- *al. gladium.* rum, saxa, ignes, et Caium excepturi, summa dissimulatione tamen inter uiscera latentis mali tegebant curationem. Quædam enim ignorantibus ægris curanda sunt. Causa multis moriendi fuit, morbum suum nosse.

CAP. XIX. Recipe te ad hæc tranquilliora, tutiora, maiora. Simile tu putas esse, utrum cures ut incorruptum a fraude aduehentium et negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore uitietur, et concalescat, ut ad mensuram pondusque respondeat: an ad hæc sacra et sublimia *al. uoluntas.* accedas, sciturus quæ natura sit Dijs, quæ et uoluptas, quæ conditio, et quæ fortuna, quis animum tuum casus expectet, ubi nos a corporibus dimissos natura componat? Quid sit quod huius mundi grauissima quæque in medio sustineat, supra leuia suspendat, in summum ignem ferat, sidera et cursibus suis excitet? Cætera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu relicto solo, mente ad ista respicere? Nunc dum calet sanguis uigentibus ad meliora eundum est. Expectat te in hoc genere uitæ multus bonarum artium amor, uirtutumque usus, cupiditatum obliuio, uiuendi atque moriendi scientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum conditio misera est: eorum tamen miserrima, qui ne suis quidem occupationibus laborant, ad alienum dormiunt somnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum, amare et odisse res omnium liberrimas iubentur. Hi si uelint scire quam breuis ipsorum uita sit, cogitet, ex quota parte sua sit. Cum uideris itaque prætextam sæpe iam sumptam, cum celebre in foro nomen, non inuideris: ista uitæ damno paratur, ut unus ab illis numeretur annus, omnes annos suos conterent. Quosdam autem cum in summum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes ætas relinquit. Quosdam cum in consummatione dignitatis per mille et indignationes et erupissent, misera subit cogitatio, ipsos laborasse in titulum sepulchri. Quorundam ultima senectus dum in nouas spes ut iuuenta disponitur, inter conatus magnos et improbos inualida defecit.

CAP. XX. *al. assertatiões.* *forte, Turranus.* *Vide scholia.* Fœdus ille, quem in iudicio pro ignotissimis litigatoribus grandem natu et imperitæ coronæ et assensiones captantem, spiritus liquit. Turpis ille, qui uiuendo lassus citius quam laborando, inter ipsa officia collapsus est. Turpis, quem in accipiendis immoriem rationibus, diu tractus risit hæres. Præterire quod mihi occurrit exemplum, non possum. et Tyrannus fuit exacta diligens.

A diligentia senex: qui post annum nonagesimum cum uacationem procurationis à C. Cesare ultro accepisset, componi se in lecto, & uelut exanimem à circumstante familia plangi iussit. Lugebat domus ocium domini senis, nec finiuit antè tristitiam, quàm labor illi suus restitutus est. Adeo ne iuuat occupatum mori? Idem plerisque animus est: diutius cupiditas illis laboris, quàm facultas est: cum imbecillitate corporis pugnant: senectutem ipsam nullo alio nomine grauem iudicant, quàm quòd illos seponit. Lex à quinquagesimo anno militem non cogit, à sexagesimo senatorem nò citat. Difficilius homines à se ocium impetrant, quàm à lege. Interim dum rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum inutuò sunt miseri, uita est sine fructu, sine uoluptate, sine ullo profectu animi: nemo in conspicuo mortem habet, nemo nò procul spes intendit. Quidam uerò disponunt etiam illa quæ ultra uitam sunt, moles magnas sepulchrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum † munera & ambitiosas exequias. At mehercule istorum funera tanquam nimium uixerint, ad faces & cereos ducenda sunt.

Finis libri de Breuitate uitæ.

ERASMI IN LIBRVM DE BREUITATE VITAE.

In se uerum testimonium dixerunt, prodentes omnem actum annorum suorum.] Alius **Cap. 6.**
habebat, per ostensionem actuum animorum ipsorum. Rodolphus rectè animaduertit, hunc sermonem esse inter-
pretis, non Senecæ: eoq; submouimus, ne quis requirat.

Paucos admodum & ridiculos.] Opinor legendū, & reijculos, hoc est deteriores: uidelicet senectutis. **Cap. 7.**

Cauillationes enim contundi debere.] Quidam habebat, contendi: sed mendosè. Vide num legendū **Cap. 10.**
sit, cauillatione. nam Rodolphus pro hoc notauit, suggillatione: ut accipias, impetus affectuum non debere uelli-
cari, sed cum ignominia contundi.

Qui uicorum suorum greges metatur.] Alius habebat: Qui uictorum suorum greges mercantium. **Cap. 12.**
Prior magis probatur: quanquam neutra in totum sincera est.

Aut deficiens hinc atq; hinc.] Pro deficiens, malim diffuens.

Tanquam uirum tonderet.] Fortè, tanquam uiuum tonderet. aut, tanquam non uirum tonderet. Decet
enim uirum neglectius curari.

PINCIANI IN EVNDEM.

Ista omnia nullum non seculum deuorabunt.] Corrige: Ista uitia nullum non, cetera: ex eadem. **Cap. 6.**

B Quamuis natura currit, ratio dilatat, citò nos effugiat necesse est.] Eadem, quòd quamuis na-
tura currit, natio dilatat, citò uos effugiat necesse est.

Nihil inde incultum ociosumq; tucauit.] Exemplar Facundi ac Primitiui, nihil inde in cultum o- **Cap. 7.**
ciosumq; uocauit. In exemplari Pinciano non habentur omnino hæc uerba.

Huic potest detrahi nihil, adijci sic, sicut aliquis uentre quoq; admodum saturo iam, nò
pleno, aliquid cibi quod nec desiderat capit.] Exemplar idem breuius & castigatius: Huic adijci po-
test, detrabi nihil, & adijci sic, quemadmodum saturo iam & pleno aliquid cibi adijcitur.

Ipsum tempus quidem neutri quasi nihil petitur.] Vetus lectio, ipsum quidem neuter. Quasi ni-
hil petitur.

Si mortis periculum admotum est propius.] Lege prepostero ordine, si mortis periculum pro- **Cap. 8.**
pius admotum est: ex eadem.

Operosius occupari sibi.] Operosius occupati sunt: uetus lectio.

Cap. 9.

Etiā quæ aliquo præsentis uoluptatis lenocinio surrepebant.] Vetus lectio, etiam si aliquo **Cap. 10.**
præsentis uoluptatis lenocinio surripiebantur.

Abijt igitur uita eorum in profundum.] Eadem: Abijt ergo uita eorum in profundum.

Immissi deinde canes eiiciunt.] Corrige, immisi demum caues eiiciunt: hoc est, cancelli: unde cauea **Cap. 11.**
dicta: aut è contrario. ex eadem.

Speciosius elidi, aut in aliena contemptus.] Expende, an arideat magis hæc lectio: Spaciosius eli-
di, an in aliena contractius.

Et colorum paria deducit.] Scribendum uidetur, & in colorum paria diducit. suffragantibus etiam **Cap. 12.**
exemplaribus, Pinciano, Franciscano, & scholarum Salmanticensium.

Quod pernoctare.] Maior codicum pars, noctare, agnoscit: non, pernoctare. Legendū puto, uectari. nam
post balneum gestari consueuerunt: ut ex multis locis obseruare poteris.

Sed imitantur.] Prior editio, sed multarum imitantur. Scribe, sed multarum mentiuntur: ex codice Facun-
di & Primitiui. quam lectionem confirmant uerba sequentia: Non facile dixerim, utrum magis miscear si hoc
ignorauit, an si se ignorare finxit.

Idem enarrabat.] Scribe, narrabat: non, enarrabat. ex eadem.

Cap. 14.

Centum & uiginti captiuos elephantes duxisse.] Et hoc loco, & supra, ubi dixit: Curius Dentatus
in triumpho duxit elephantes: in exemplari Facundi & Primitiui, elephantos legitur, secunda inflexione: non ele-
phantes, tertia. & sic ferè accuratiores proferunt. De numero autem horum elephantorū, magna inter auctores
dissentio: ut diximus in Plinianis obseruationibus.

Honores & monumenta.] Eadem: Honorum monumenta.

Cap. 15.

Quod consecrauit. Sapientia noceri non potest. Nulla delebit ætas præsens, & nulla di-
minuet

minuet sequens.] Exemplar Facundi & Primitiui: Quae consecrauit sapientia, perire nō possunt. Nulla abolebit ætas. Nulla diminuet. Sequens cetera. & mox paulo, conferet, scribendum: non, confert, ex eodem.

Cap. 16. Quam quando dies muneris gladiatorij educus est, aut cū alicuius alterius uel spectaculi uel uoluptatis expectatur constitutum.] Exemplar Facundi & Primitiui, quam cum dies muneris gladiatorij edictus est. Aut alicuius alterius uel spectaculi uel uoluptatis expectato constituto.

Voluptate concubitus clementer duplicasse noctem.] Sic legi prior editio. Scribendum reor, uoluptate concubitus Alimene triplicasse noctem. Nota est fabula. Illud sciendum, in omnibus scriptis exemplaribus, delinitus duplicasse, legi: non, clementer duplicasse: sed perperam.

Quid aliud est uitia incendere, quam autores illis inscribere deos.] Honestior reddetur sensus, si permutato loco illius particula, quam, legatur ad hunc modum: Quid aliud est quam uitia nostra incendere, autores illis inscribere deos. Nam in omni antiqua lectione habetur uerbum, nostra.

Nec numerum eius, nec mensuram comprehenderet.] Exemplar Pincianum, nec numerum eius, sed nec mensuram comprehenderet. Exemplar Facundi & Primitiui, nec numerum eius, sed mensuram comprehenderet, recte, ut arbitror, ex historia lustrati exercitus apud Herodotum.

Cap. 17. Quod fortuito euenit, instabile est: quod altius surrexit, opportunum est in occasum.] Legendum, quod fortuito obuenerit, instabile est: quo altius surrexerit, uergit pronius in occasum, ex exemplari Facundi & Primitiui, etsi scripti alij codices cum impressa lectione consentiant.

Per occupationes intercludetur ocium: nunquā agetur, semper optabitur.] Eadem: Per occupationes uitae reddetur ocium. Nunquam agetur, semper optabitur. Quid si legas: Per occupationes uitae eluditur. Ocium nunquā agetur, semper optabitur. Aut sic: Per occupationes uitae eludetur ocium. Nunquam, reliqua.

Cap. 18. Et charis turbæ uoluptatibus.] Carnis, non charis: exemplar Facundi & Primitiui: ut forte pro illa ditione, turba, reponendum sit, turpibus.

Ferrum, saxa, ignes, gladium excepturi.] Cum ferrum dixisset, quid attinebat gladium adiungere? Quapropter fidelissimam ducō lectionem exemplaris Facundi & Primitiui: in quo non, gladium, habetur: sed, Caium, quasi uelit dicere: Caium ipsum imperatorem excepturi, omni ferro, saxis, ignibus terribiliorem.

Cap. 20. In accipiendis immorientem rationibus.] Particula, in, redundat, ex eodem exemplari.

Tyrannus fuit exactæ diligentiae.] Fidelior lectio, Titianus, aut alia huiusmodi, quam Tyrannus. Posset non absurdè legi, Turranius. Praefectus is fuit annonae, Tiberio principe, peruenitque usque ad tempora Claudij, potissimus inter eius amicos: autore Cornelio Tacito, libro primo & undecimo.

Tanquam nimium uixerint, ad faces & cereos ducenda sunt.] Scribendum puto, tanquam minimum uixerint, non ad faces, sed ad cereos deducenda sunt. Pueros enim nō ad faces efferrī solere, sed ad cereos siue candelas, auctor est poeta Persius: Hinc tuba candelae, reliqua. & ueteres codices, deducenda, legunt: nō, ducenda.

LIBER DE CONSOLATIONE AD

POLYBIUM ἀντιπαύλου.

al. conditum.

OSTRA corpora firma sunt, si redigas ad conditionem naturae omnia destruentis, & unde edidit, eodem reuocatis. Caduca sunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, & si qua his mirabilia sequentium annorum extruxit ambitio, aliquando solo æquata uidentur. Ita est, nihil perpetuum, pauca diuturna sunt. Aliud alio modo fragile est, rerum exitus uariantur. Ceterum quicquid coepit, & desinit. Mundo quidam minantur interitum, & hoc uniuersum, quod omnia diuina humanaque completitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, & in confusionem ueterem, tenebrasque demerget. Eat tamen modo aliquis, & singulas comploret animas, Carthaginis ac Numantiae Corinthique cinerem, & si quid aliud altius cecidit, lamenteur: cum etiā hoc, quod non habet quod cadat, sit interiturum. Eat aliquis, & fata tantum aliquando nefas ausura, sibi non pepercisse conqueratur.

al. nunc.

CAP. XXI.

Quis tam superbæ impotentisque arrogantiae est, ut in hac naturae necessitate omnia ad eundem finem reuocatis, se unum ac suos seponi uelit? ruinaque ipsi mundo imminenti aliquam domum subtrahat? Maximum ergo solatium est, cogitare id sibi accidisse, quod ante se passi sunt omnes, omnesque passuri: & ideo mihi uidetur rerum natura, quod grauissimum fecit, commune fecisse, ut crudelitatem fati consolaretur æqualitas. Illud te quoque non minimum adiuerit, si cogita ueris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem desideras, nec tibi: noles enim longum esse, quod irritum est. Nam si quicquā tristitia profecturi sumus, non recuso quicquid lachrymarum fortunæ meae superfluit, tuæ affundere. Inueniam etiam nunc per hos exhaustos iam fletibus domesticis oculos quod effluat, si modo id tibi futurum bono est. Quid cessas? conqueramur, atque adeo ipse hanc litem meam faciam. Iniquissima omnium iudicio fortuna, adhuc uidebaris eum hominem cōtinuisse, qui munere tuo tantam uenerationem receperat, ut quod raro ulli contingit, felicitas eius effugeret inuidiam. Ecce eum dolorem illi, quem saluo Cæsare accipere maximum poterat, impersisti: & cum bene illū undique circumisses, intellexisti tamen hanc partē tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? nunquam illi obnoxius fuit: nunc quoque quantum potest, illam a se abijcit, & in tanta felicitate acquirendi, nullum maiorem ex ea fructum, quam contemptum eius petit. Eriperes illi amicos? sciebas tam amabilem esse, ut facile in locum amissorum posset alios substituere. Vnum enim hunc ex his quos in principali domo potētes uidi, cognouisse uideor: quem omnibus amicis habere cum

al. hac parte.

expe-

A expediat, magis tamen etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? solidior est hæc apud eum, quam ut à te quoque ipsa concuti posset. Eriperes bonam ualitudinem? sciebas animum eius liberalibus disciplinis, quibus non innutritus tantum, sed innatus est, sic esse fundatum, ut supra omnes corporis dolores emineret. Eriperes spiritum? quantulum nocuisses. Longissimum illi æuum ingenij fama promissit. Id egit ipse, ut meliore sui parte duraret, & compositis eloquentiæ præclaris operibus, à mortalitate se uindicaret. Quamdiu fuerit ullus literis honor, quamdiu steterit aut Latinæ linguæ potentia, aut Græcæ gratia, uigebit cum maximis uiris: quorum se ingenijs uel contulit, uel, si hoc uerecundia eius recusat, applicuit.

Hoc ergo unum excogitasti, quomodo illi maxime posses nocere. Quo melior enim est quisque, **CA. XXII.** hoc sæpius ferre te cōsuevit, sine ullo delectu furentē, & inter ipsa beneficia metuendam. Quantulum erat tibi, immunem ab hac iniuria præstare eum hominem, in quem uidebatur indulgentia tua ratione certa peruenisse, & non ex tuo more temerē incidisse. Adijciamus, si uis, ad has querelas ipsius adolescentis interceptam inter prima incremēta indolem. Dignus fuit ille te fratre: tu certē eras dignissimus, qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi testimonium æquale omnium hominum. Desideratur in tuum honorem, laudatur in suum: nihil in illo fuit, quod nō libenter agnosceres. Tu quidem etiam minus bono fratri fuisses bonus: sed in illo pietas tua idoneam nacta materiam, multo se liberius exercuit. Nemo potentiam eius iniuria sensit, nunquam ille te fratrem ulli minatus est. Ad exemplum se modestiæ tuæ formauerat, cogitabatque quantum tu & ornamentum tuorum esses, & onus. Suffecit ille huic sarcinæ. O dura fata, & nullis æqua uirtutibus: antequam felicitatem suam nosset frater tuus, exemptus est. Parum autem me indignari scio: nihil est enim difficilius, quam magno dolori paria uerba reperire. Iam nunc tamen si quid proficere possumus, conqueramur. Quid tibi uoluisti tam iniusta & tam uiolenta fortuna? Tam citō indulgentiæ tuæ te pœnituit? quæ ista crudelitas est, in medios fratres impetum facere, & tam cruenta rapina, concordissimam turbam imminuere, tam bene stipatam optimorum adolescentium domum, in nullo fratre degenerantem turbare, & sine ulla causa delibare uoluisti? Nihil ergo prodest innocentia ad omnē legem exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis summæ potentia, summa conseruata abstinencia, nihil sincerus & tutus *forte, ex toto.* literarum amor, nihil ab omni labe mēs uacans? Luget Polybius, & in uno fratre quicquid de reliquis possit metuere, admonitus, etiam de ipsis doloris sui solatijs timet. Facinus indignum: luget Polybius, & aliquid propitio dolet Cæsare: hoc sine dubio impotēs fortuna captasti, ut ostēderes neminem contra te, ne à Cæsare quidem posse defendi diutius.

B Accusare fata possumus: stant dura & inexorabilia: nemo illa conuicio, nemo fletu, nemo causa mouet: nihil unquā parcunt ulli, nec remittunt. Proinde parcamus lachrymis, nihil proficientibus. Facilius enim nos illi dolor iste adijcet, quam illum nobis reducet. Qui si nos torquet, non adiuuat: primo quōque tempore deponendus est: & ab inanibus solatijs, atque amara quadam libidine dolendi, animus recipiendus est. Nam lachrymis nostris, ni ratio finem fecerit, fortuna non faciet. Omnes agendum mortales circūspice. Larga ubique flendi & assidua materia. Alium ad quotidianum opus laboriosa egestas uocat. Alium ambitio nunquam quieta sollicitat. Alijs diuitias quas optauerat, metuit, & uoto laborat suo. Alium sollicitudo, alium labor torquet, alium semper uestibulum obsidens turba. Hic habere se dolet liberos, hic perdidisse. Lachrymæ nobis deerunt, antequam causæ dolendi. Nō uides qualem uitam nobis rerum natura promiserit, quæ primum nascentium hominum fletum esse uoluit. Hoc principio ædimur, huic omnis sequentium annorum ordo consentit, sic uitam agimus: ideoque moderatē id fieri debet à nobis, quod sæpe faciendum est: & respicientes, quantum à tergo rerum tristium immineat, si non finire lachrymas, at certē reservare debemus. Nulli parcendum est rei magis quam huic, cuius tam frequens usus est. Illud quoque te non minimū adiuuerit, si cogitaueris, nulli minus gratum esse dolorem tuum, quam ei, cui præstari uidetur. Torqueri ille te aut non uult, aut non intelligit: nulla itaque eius officij ratio est, quod ei cui præstatur, si nihil sentit, superuacuum est: si sentit, ingrātū. Neminem toto orbe terrarum esse, qui delectetur lachrymis tuis, audacter dixerim.

Quid ergo? quem nemo aduersus te animum gerit, eum esse tu credis fratris tui, ut cruciatus tuo noceat tibi, ut te uelit abducere ab occupationibus tuis, id est, à studio & Cæsare? Non est hoc simile ueri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri præstitit, uenerationem tanquam parenti, cultum tanquam superiori: ille desiderio tibi esse uult, tormento esse non uult. Quid itaque iuuat & dolori intabescere: quē, si quis defuncti sensus est, finire frater tuus cupit? De alio fratre, cuius incerta posset uoluntas uideri, omnia hæc dubiè ponerem, & dicerem: Siue te torqueri lachrymis nunquā desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo est: siue non uult, & ueterque uestrum incertem dolorē dimittite. Nec & impius frater sic desiderari debet, nec pius sic uelit. In hoc uerò, cuius rā explorata pietas est, pro certo habendū est, nihil esse illi posse acerbius, quam si tibi hic casus eius acerbus est, si te ullo modo torquet, si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine ullo flendi fine conturbat idem & exhaurit. Pietatem tuam tamē nihil æquē à lachrymis & iam inutilibus adducet, quam si cogitaueris, fratribus te tuis exemplo esse debere, fortiter hanc fortunæ iniuriam sustinendi. Quod duces magni faciunt, rebus & afflictis, ut hilaritatem de industria simulent, & aduersas res adumbrata læticia abscondant, ne militū animi, si fractā ducis sui metem uiderint, & ipsi collabantur: id pūc tibi quoque faciendū est: induc dissimilem animo tuo

CAPVT
XXIII.CAPVT
XXIII.
forte, sui.

*al. doloris ut
tabescere.
al. utriusque
strum inherens
tem dolorem
dimittite.
al. amplius.
forte. tam.
al. affectus.*

tuo uultum, & si potes, proijce omnem ex toto dolorem: sin minus, introrsus abde, & contine, A ne appareat, & da operam, ut fratres tui te imitentur, qui honestum putabunt quodcumque facientem uiderint, animumque ex uultu tuo sument, & solatium debes esse, & consolator illorum. Non poteris autem horum morori obstare, si tuo induleris.

CA. XXV.

Potest & illa res à luctu te prohibere nimio, si tibi ipsi renunciaueris, nihil horum quæ facis posse subduci. Magnam tibi personam hominum consensus imposuit, hæc tibi tuenda est. Circumstat te omnis ista consolantium frequentia, & in animum tuum inquit, ac perspicit quantum roboris ille aduersus dolorem habeat: & utrum ne tu tantum rebus secundis dexterè uti scias, an & aduersas possis uiriliter ferre, obseruantur oculi tui. Liberiora omnia sunt his, quorum affectus tegi possunt. Tibi nullum secretum liberum est, in multa luce fortuna te posuit: omnes scient, quomodo te in isto tuo gesseris uulnere, utrum ne statim percussus arma submiseris, † an in statu & in gradu steteris. Olim te in altiore ordinem & amor Cæsaris extulit, & tua studia deduxerunt: nihil te plebeium decet, nihil humile. Quid autem tam humile ac muliebre est, quam consumendum se dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. Multa tibi non permittit opinio de studiis ac moribus tuis recepta: multum à te homines exigunt, multum expectant. Si uolebas tibi omnia licere, non conuertisses in te ora omnium: nunc autem tibi præstandum est, quantum promissisti omnibus illis, qui opera ingenij tui laudant, qui describunt: quibus cum fortuna tua opus non sit, ingenio opus est. Custodes animi tui sunt. Nihil unquam ita potes indignum facere † perfecti & eruditi uiri professione, ut non multos admirationis de te suæ pœniteat. Non licet tibi flere immodicè: nec hoc tantummodo non licet, nec somnum quidem extendere in partem diei licet, aut à tumultu rerum in ocium ruris, gratia quietis confugere, aut assidua laboriosi officij statione fatigatum corpus, uoluntaria peregrinatione recreare, aut spectaculorum uarietate animum derinere, aut ex tuo arbitrio diem disponere.

CAPVT XXVI.
Vide castigaciones.

al. traditus f. uor.

Multa tibi non licent, quæ humilimis & in angulo iacentibus licent. Magna seruitus est, magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere. Audienda sunt tot hominum milia, tot disponendi libelli, tantus rerum ex orbe toto accurrentium congestus. Ut possit per ordinem suum principis maximi officium geri, quieti animi est. Nō licet tibi, inquā, flere: ut multos flentes audire possis, ut periclitantium, & ad misericordiā mitissimi Cæsaris peruenire cupientium lachrymæ prosint, tibi tuæ assiccandæ sunt. Hoc tamen etiamnum leuioribus remedijs adiunabit, cum uoles omnium rerum obliuisci, cogita Cæsarem: uide quantam huius in te indulgentiæ fidem, quantam industriam debeas, intelliges non magis tibi incuruari licere, quam illi (si quis modò est fabulis † traditus) cuius humeris mundus innititur. Cæsari quoque ipsi, cui omnia licent, propter hoc ipsum multa nō licent. Omnium domos illius uigilia defendit, omnium ocium illius labor, omnium delicias illius industria, omnium uacationem illius occupatio. Ex quo se Cæsar orbi terrarum dedicauit, sibi eripuit: & siderum modo, quæ irrequieta semper cursus suos explicant, nunquam illi licet nec subsistere, nec quicquam suum facere. Ad quendam itaque modum tibi quoque eadem necessitas iniungitur: non licet tibi ad utilitates tuas, ad studia tua respicere, Cæsare orbem terrarum possidente, impartiri te nec uoluptati, nec dolori, nec ulli rei potes: totum te Cæsari debes. Adijce nunc, quod cum semper prædices, chariorem tibi spiritu tuo Cæsarem esse, fas tibi non est, saluo Cæsare, de fortuna queri. Hoc incolumi, salui tibi sunt tui, nihil perdidisti: non tantum siccos oculos tuos esse, sed etiam lætos oportet. In hoc tibi omnia sunt, hic pro omnibus est. Quod longè à sensibus tuis prudentissimis pijsimisque abest, aduersus felicitatē tuam parum gratus es, si tibi quicquā hoc saluo flere permittis. Monstrabo etiamnum, non quidem firmiter remedium, sed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda tristitia. Nam quamdiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inueniet accessum, omnia in te Cæsar tenebit: cum ab illo discesseris, tunc uelut occasione data, insidiabitur solitudini tuæ dolor, & requiescenti animo tuo paulatim irrepet. Itaque non est, quod ullum tempus uacare patiaris à studiis: tunc tibi literæ tuæ, tamdiu ac fideliter amatae, gratiam referant: tunc te illæ antistitem & cultorem suum uindictent: tunc Homerus & Virgilius, tam bene de humano genere meriti, quam tu de omnibus & de illis meruisti, quos pluribus notos esse uoluisti quam scripserant, multum tecum morentur: tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiseris. Tunc Cæsaris tui opera, ut per omnia secula domestico narrètur præconio, quantum potes compone. Nam ipse tibi optimè formandi condendi que res gestas, & materiam dabit, & exemplum.

CAPVT XXVII.
Rectè logos.
nam logi dicuntur etiam fabellæ.
fortè, conuerat.

Non audeo te usque eo producere, ut fabellas quoque & Aesopeos logos, intentatum Romanis ingenijs opus, solita tibi uenustate † connectas. Difficile est quidem, ut ad hæc hilariora studia tam uehementer percussus animus, tam citò possit accedere. Hoc tamē argumentū habeto iam corroborati eius, & redditi sibi, si poterit se à seuerioribus scriptis ad hæc solutiora producere. In illis enim quamuis ægrum eum adhuc, & secum reluctantem aduocabit ipsa rerum quas tractabit austeritas: hæc quæ remissa fronte commentanda sunt, non feret, nisi cum iam sibi ab omni parte constiterit. Itaque debebis eum seueriore materia primum exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoque magno tibi erit leuamēto, si sæpe te sic interrogaueris: Vtrum ne meo nomine doleo, an eius qui decessit? Si meo, perit meræ indulgentiæ iactatio, & incipit dolor, hoc uno excusatus, quod honestus est, cum ad utilitatem respiciat à pietate desciscere. Nihil autē minus bono uiro conuenit, quam in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo, necesse alterum

rutrum

A utrū ex his duobus esse iudicem. Nam si nullus defunctis sensus est, euasit omnia frater meus uite incommoda, & in eum restitutus est locus, in quo fuerat antequam nasceretur, & expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis ille est furor, pro eo me nunquam dolere desinere, qui nunquam doliturus est? Si est aliquis defuncti sensus, nunc animus fratris mei uelut ex diutino carcere emissus, tandem sui iuris & arbitrij gestit, & rerum naturæ spectaculo fruatur, & humana omnia ex superiore loco despicit, diuina uerò, quorū rationē tamdiu frustra querat, propius intuetur. Quid itaq; eius desiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus est? Beatus deslere, inuidia est: nullum, dementia.

al. superest.

An hoc te mouet, quod uidetur ingentibus & gratis, & maximè circumfusus bonis caruisse? Cum cogitaueris multa esse quæ perdidit, cogita plura esse quæ non timet. Non ira eum torquet, non morbus affliget, non suspicio laceffet, nō edax & inimica semper alienis processibus inuidia confectabitur, non metus sollicitabit, non leuitas fortunæ citò munera sua transferētis inquietabit. Si bene computes, plus illi remissum, quàm ereptum est. Non opibus fruetur, non tua simul ac sua gratia, non accipiet beneficia, non dabit. Miserum putas quod ista amisit, an beatum quod non desiderat? Mihi crede, is beator est, cui fortuna superuacua est, quàm is cui parata est. Omnia ista bona, quæ nos speciosa, sed fallaci uoluptate delectant, pecunia, dignitas, potentia, aliq; complura, ad quæ generis humani cæca cupiditas obstupescit, cum labore possidetur, cum inuidia conspiciuntur: eosq; ipsos quos exornant & premūt, plus minantur quàm profunt. Lubrica & incerta sunt, nunquam bene tenentur: nam ut nihil de tempore futuro timeatur, ipsa tamē magnæ felicitatis tutela sollicita est. Si uelis credere altius ueritatem intuentibus, omnis uita supplicium est. In hoc profundum inquietumq; proiecti mare, alternis æstibus reciprocū, & modò alleuans nos subiectis incrementis, modò maioribus damnis deferens, alsidueq; iactās, nunquam stabili consistimus loco, pendemus & fluctuamur, & alter in alterum illidimur, & aliquādo naufragium facimus, semper timemus. In hoc tam procelloso, & in omnes tēpestates exposito mari nauigantibus, nullus portus nisi mortis est. Ne itaq; inuideris fratri tuo: quiescit tandē liber, tandē tutus, tandē æternus est: superstitē Cæsarem, omnemq; eius prole, superstitem te cum omnib. habet fratribus. Antequā quicquā ex suo fauore fortuna mutaret, stantem adhuc illā, & munera plena manu congerentē reliquit. Fruitur nunc aperto & libero cœlo, ex humili atq; depresso in eū emicuit locus, quisquis ille est, qui solutas uinculis animas beato recipit sinu: & nūc liberē uagatur, omniaq; rerum naturæ bona cū summa uoluptate perspicit. Erras: non perdidit lucem frater tuus, sed securiorem fortitus est. Omnibus illud nobis commune est iter. Quid fata deslemus? non reliquit ille nos, sed anteceffit.

CA. XXVIII.

forte, parta.

al. subitis.

al. illō. forte, illuc.

al. anteceffit. Magna felicitas est, in felicitate mori.

CAP. XXIX.

forte, uarietate.

B Est, mihi crede, magna felicitas in ipsa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi est: quis in tam obscura & inuoluta ueritate diuinat, utrum ne fratri tuo mors inuiderit, an consuluerit? Illud quoq; iusticia in omnibus rebus necesse est te adiuuet cogitantem, non iniuriā tibi factā, quod talem fratrem amisisti, sed beneficiū datum, quod tamdiu pietate eius tibi uti fruiq; licuit. Iniquus est, qui muneris sui arbitrium danti non reliquit: auidus, qui non lucri loco habet quod accepit, sed damni, quod reddidit. Ingratus est, qui iniuriam uocat finē uoluptatis: stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum, nisi præsentium, qui non & in præteritis acquiescit, & ea iudicat certiora quæ abierunt, quia de illis ne desinant non est timendum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodo quæ habet ac uidet, frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit: citò enim nos omnis uoluptas relinquit, quæ fluit & transit, & penè antequam ueniat, aufertur. Itaq; in præteritum tempus animus mittendus est, & quicquid nos unquam delectauit, reducendū, ac frequenti cogitatione pertractandū est. Lōgior fideliorq; est memoria uoluptatum, quàm præsentia. Quod habuisti ergo optimum fratrem, in summis bonis pone. Non est quod cogites, quāto diutius habere potueris, sed quamdiu habueris. Rerum natura illum tibi sicut ceteris fratribus, non mancipio dedit, sed cōmodauit: cum uisam est deinde, repetijt: nec tuam in eo satietatem secuta est, sed suam legem. Si quis pecuniam creditā soluisse se molestē ferat, eam præsertim cuius usum gratuitum acceperit, non ne iniustus uir habebitur? Dedit natura fratri tuo uitam, dedit & tibi: quæ suo iure usa, à quo uoluit, debitum suum citius exegit: non illa in culpa est, cuius nota erat conditio, sed mortalis animi spes auida, quæ subinde quid rerum natura sit obliuiscitur, nec unquam sortis suæ meminit, nisi cum admonetur. Gaude itaq; habuisse & tam bonum fratrem, & usum fructum eius, quamuis breuior uoto tuo fuerit, boni consule. Cogita iucundissimum esse, quod habuisti: humanum, quod perdidisti. Nec enim quicquam minus inter se consentaneum est, quàm aliquem moueri, quod sibi talis frater parum diu cōtigerit: non gaudere, quod tamen contigerit. At inopinanti ereptus est. Sua quemq; credulitas decipit: & in eis quæ diligit, uoluntaria mortalitatis obliuio. Natura nulli se necessitatis suæ gratiā facturam esse testata est. Quotidie præter oculos nostros transeunt notorum ignotorūq; funera: nos tamen aliud agimus, & subitum id putamus esse, quod nobis tota uita denunciatur futurum. Nō est itaq; ista fatorum iniquitas, sed mentis humanæ prauitas, insatiabilis rerum omnium: quæ indignatur inde se exire, quod admissa est precario.

Quanto ille iustior, qui nunciata filij morte, dignam magno uiro uocem emisit: Ego cū genui, tum moriturum sciui. Prorsus non mireris ex hoc natum esse, qui fortiter mori posset, non accipit tanquam nouum nuncium filij mortem. Quid est enim noui, hominem mori, cuius tota uita

CAP. XXX.

Seneca.

D nihil

nihil aliud quàm ad mortē iter est: Ego cū genui, tū moriturū sciui. Deinde adiecit rē maioris & prudentiæ & animi, Huic rei sustuli. Omnes huic rei tollimur: quisquis ad uitam æditur, ad mortē destinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamusq; id cū reposcemur: aliū alio tēpore fata cōprehendent, neminē prætēbunt. In procinctu stet animus: & id qđ necesse est, nunquam timeat: quod incertū est, semper expectet. Quid dicam duces ducūq; progenies, & multis aut consulatibus cōspicuos, aut triumphis, sortē defunctos inexorabili? Tota cū regibus regna, populiq; cū gentibus tulere fatum suū. Omnes, imō omnia in ultimū diem spectant: non idem vniuersis finis est. Aliū in medio cursu uita deserit, aliū in ipso aditu relinquit, aliū in extrema senectute fatigatū iam & exire cupientem uix emitrit: alio quidem atq; alio tempore, omnes tamē in eundem locum tendimus. Vtrum ne stultius sit nescio, † mortalitatē ignorare, an impudētius recusare. Agedū illa quæ multo ingenij labore tui celebrata sunt, in manus sume, utriuslibet auctoris carmina: quæ tu ita resoluiisti, ut quāuis structura illorū recesserit, permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliā transtulisti, ut (quod difficilimū erat) oēs uirtutes in alienam te orationē secutę sint: nullus erit in illis scriptis liber, qui nō plurima uarietatis humanæ, incertorūq; casuū, & lachrymarū ex alia atq; alia causa fluentiū exempla tibi suggerat. Lege, quo spiritu ingentib; intonueris rebus. Pudebit te subito deficere, & ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne cōmiseris, ut quisquis extēplo, ac modō scripta tua mirabatur, quærat quomodo tam grandia, tāq; solida, tam fragilis animus cōceperit. Potius ab istis, quæ te torquent, ad hæc tot & tanta quæ cōsolantur, conuerte, ac respice optimos fratres, respice uxorē, filiū respice. Pro omniū horū salute, hac tecum portione fortuna decēdit. Multos habes in quibus acquiescas.

CAP. XXXI.

Ab hac te infamia uindica, ne uideatur omnib; plus apud te ualere unus dolor, quàm hæc tam multa solatia. Omnes istos unā tecū perculsos uides, nec posse tibi subuenire, imō etiā ultrō expectare, ut à te subleuentur intelligis: & ideo quāto minus in illis doctrinæ minusq; ingenij est, tanto magis † assistere te necesse est cōmuni malo. Est aut hoc ipsum solatij loco, inter multos dolorē suū diuidere: qui quia dispensatur inter plura, exigua debet apud te parte subsidere. Nō defūnam totiens tibi offerre Cæsarem, illo moderante terras, & ostendente, quāto melius beneficijs imperiū custodiatur, quàm armis: illo rebus humanis præsidente, nō est periculū, ne quid perdidisse te sentias: in hoc uno tibi satis præsidij, satis solatij est. Attolle te: & quotiens lachrymę suboriūtur oculis tuis, totiens illos in Cæsarē dirige. Siccabūtur maximi & clarissimi conspectu numinis. Fulgor eius, illos ut nihil aliud possint aspiciere præstringet, in se herētes detinebit. Hic tibi quē tu dieb; intueris ac noctibus, à quo nunquā deijcis animū, cogitandus est, hic contra fortunā aduocandus: nec dubito, cū tāta illi aduersus omnes suos sit mansuetudo, tantaq; indulgētia, quin multis iam solatijs tuū istud uulnus obdlexerit, nōnulla quæ dolori obstarent tuo cōgesse-rit. Quid porro ut nihil horū fecerit, non ne protinus ipse cōspectus per se tantummodo, cogitatusq; Cæsar, maximo solatio tibi est? Dij illū Deūq; oēs terris diu cōmodent. † At faciant, ut quādiu mortalis erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectore Romano imperio filiū longa fide approbet, & ante illū cōsortem patris quàm successorem † accipiat. Sera, & nepotibus demū nostris dies nota sit, qua illum gens sua cælo afferat.

CA. XXXII.

Abstine ab hoc manus tuas fortuna, nec in isto potentiā tuā, nisi ea parte qua prodes, ostenderis. Pātere illum generi humano iam diu ægro & affectō mederi: pātere, quicquid prioris principis furor cōcussit, in locū suū restituere ac reponere. Sidus hoc, quod præcipitato in profundū, ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic Germaniā pacet, Britannia aperiat, & patris triumphos ducet & nouos: quorū me quoq; spectatore futurū, ex uirtutibus † eius primum obtinet locū, promittit clementia. nec enim sic me deiecit, ut nollet erigere: imō ne deiecit quidem, sed impulsū à fortuna & cadentē sustinuit, & in præceps euntē leniter diuinę manus usus moderatione deposuit. Deprecatus est pro me senatū, & uitā mihi nō tantū dedit, sed etiā petijt. Viderit qualē uolet esse, æstimet causam meā, uel iusticia eius bonā perspiciet, uel clementia faciet: utrūq; in æquo mihi eius beneficium erit, siue innocētē me scierit esse, siue uoluerit. Interim magnum miseriarū mearū solatium est, uidere misericordiā eius totū orbem peruagātem: quæ quū ex ipso angulo, in quo ego † defixus sum, cōplures multorū iam annorū ruina obrutos effoderit, & in lucem reduxerit, non uereor ne me unum transeat. Ipse autem optimē nouit tempus, quo cuique debeat succurrere: ego omnem operam dabo, ne peruenire ad me erubescat. O felicem clementiam tuam Cæsar: quæ efficit, ut quietiorem sub te agant uitam exules, quàm nuper sub Caio egere principes. Non trepidant, nec per singulas horas gladium expectant, nec ad omnium † nauium conspectum pauent. Per te habent, ut fortunæ sœuientis modum, ita spem quoque melioris eiusdem, ac præsentis quietem. Scias licet ea demum fulmina esse iustissima, quæ etiam percussi colunt.

C. XXXIII.

Hic itaque princeps, qui publicū omniū hominum solatiū est, aut me † omnia fallunt, aut iam recreauit animum tuum, & tam magno uulnere maiora adhibuit remedia, iam te omni cōfirmat modo, iam omnia exempla quibus ad animi æquitatem compellereris, tenacissima memoria retulit: iam omnium præcepta sapientum assueta sibi facundia explicuit. Nullus itaque melius has alloquendi partes occupauerit: aliud habebunt hoc dicente pondus uerba, uelut ab oraculo emissa, omnem uim doloris tui diuina eius contundet autoritas. Hunc itaque tibi putā dicere: Non te solum fortuna desumpsit sibi, quem tam graui afficeret iniuria. Nulla domus in toto

al. mortalitatis legem ignorare.

al. resistere.

al. obistere.

al. Acta hic diui Augusti, et annos uincat, quamdiu, etc.

al. aspiciat.

al. eius promittit clementia.

al. defossus.

al. nauum.

forte, omnia.

A in toto orbe terrarum aut est, aut fuit sine aliqua cōploratione. Transibo exempla uulgaria: quæ etiam si minora, tamen mira sunt. Ad fastos te & annales perducam publicos: uides omnes has imagines, quæ impleuere Cæsareum atrium, nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est, nemo non ex istis in ornamentum seculorum resurgentibus uiris, aut desiderio suorum tortus est, aut à suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exilio nunciata est? Is frater qui eripuit fratrem carcere, nō potuit eripere fato. Et quàm † patiens iuris & æqui pietas Africani fuerit, cunctis apparuit. Eodem enim die quo Scipio Africanus uiatoris manibus fratrē abstulerat, tribuno quoq; plebis priuatus intercessit: tam magno tamē fratrē desiderauit hic animo, quàm defenderat. Quid referā Aemilianum Scipionem, qui uno penē eodemq; tempore spectauit patris triumphum, duorūq; fratrum funera: adolescentulus tamen, ac propemodū puer, tanto animo tulit illam familiæ suæ, super ipsum Pauli triumphum concidentis subitam uastitatem, quanto debuit ferre uir in hoc natus, ne urbi Romanæ aut Scipio deesset, aut Carthago superesset.

al. impatiens.

Quid referam duorum Lucullorum direptam morte cōcordiam? Quid Pompeios? quibus ne hoc quidem sæuiens reliquit fortuna, ut una deniq; conciderent ruina. Vixit Sextus Pompeius, primū sorori superstes, cuius morte optimē cohærentis Romanæ pacis uincula resoluta sunt. Idemq; uixit superstes optimo fratri: quem fortuna in hoc erexerat, ne minus altè eum deijceret, quàm patrem deiecerat: & post hunc tamen casum Sextus Pompeius non tantū dolori, sed bello suffecit. Innumerabilia undiq; exempla separatorum morte fratrum succurrunt: imò contrā uix ulla unquam horum paria conspecta sunt unā senescentia: sed contentus nostræ domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit sensus ac sanitatis, ut fortunam ulli queratur luctum intulisse: quam sciet etiam Cæsarum lachrymas concupisse. Diuus Augustus amisit Octauiam sororem charissimam: & ne ei quidem rerum natuta lugendi necessitatem abstulit, cui cœlum destinauerat: imò uerò idem omni genere orbitatis uexatus, sororis filium successioni præparatum suæ perdidit. Deniq; ne singulos eius luctus enumerē, & generos ille amisit, & liberos, & nepotes. Ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dum inter homines erat, sensit: † nunc tot tantosq; luctus cepit rerum omniū pacatissimum eius pectus: uictorq; diuus Augustus non gentium tantummodo externarum, sed etiam dolorū fuit. Caius Cæsar, diui Augusti auunculi mei nepos, circa primos iuuentutis suæ annos Lucium fratrem charissimum sibi, princeps iuuentutis principem eiusdem iuuentutis amisit in apparatu Parthici belli, & grauiore multo animi uulnere quàm postea corporis ictus est: quod utrumq; pijsimè idem & fortissimè tulit. Cæsar pater meus, Drusum Germanicum patrem meum, minorem natu quàm ipse erat fratrem, intima Germaniæ † recludentem, & gentes ferocissimas Romano subijcientem imperio, in complexu & osculis suis amisit: modum tamē lugendi nō sibi tantū, sed etiā alijs fecit: ac totū exercitū, nō solum mœstū, sed etiā attonitū, corpus Drusi sui sibi uendicantē, ad morē Romani luctus redegit: iudicauitq; nō militandi tātū disciplinā esse seruandā, sed etiam dolendi. Non potuisset ille lachrymas alienas compescere, nisi prius pressisset suas.

C. XXXIII.

al. tamen.
Vide castigationes.

Pijsimè.

al. recipientē.

M. Antonius autem meas, nullo minor nisi eo à quo uictus est, tunc cum Rempub. constitueret, & triumuirali potestate præditus, nihil supra se uideret, exceptis uerò duob. collegis omnia infra se cerneret, fratrem interfectū audiuit. Fortuna impotēs, quales ex humanis malis tibi ipsa ludos facis. Eo ipso tempore quo Marcus Antonius ciuium suorum uitæ sedebat mortisque arbiter, M. Antonij frater duci iubebatur ad supplicium. Tulit hoc tamen tam triste uulnus eadem magnitudine animi Marcus Antonius, qua omnia alia aduersa tolerauerat: & hoc fuit ei lugere, uiginti legionum sanguine fratri parentare. Sed ut omnia alia exempla præteream, ut in me quoque ipso alia taceam funera, bis me fraterno luctu fortuna aggressa est, bis intellexit lædi me posse, uinci non posse. Amisi Germanicum fratrem: quem quomodo amauerim, intelligit profectō quisquis cogitat, quomodo suos fratres, pijs fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, ut nec relinquerem quicquam quod exigi deberet à bono fratre, nec facerem quod reprehēdi posset in principe. Hæc ergo puta tibi parentem publicum referre exempla, eundem ostendere quàm nihil sacrum intactūq; sit fortunæ, quæ ex his penatibus ausa est funera ducere, ex quibus erat deos † paritura. Nemo itaque miretur, aliquid ab illa aut crudeliter fieri, aut iniquē. Potest enim hæc aduersus priuatas domos ullam æquitatem nosse, aut ullam modestiam, cuius implacabilis sœuitia, totiens ipsa funestauit puluina: Faciamus licet illi † conuicia, non nostro tantū ore, sed etiam publico: non tamen mutabitur: aduersus omnes se preces, omnesq; † ceremonias erigēt. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit, nihil inausum sibi reliquit: nihil intactū relinquet. Ibit uiolentior per omnia, sicut semper est solita: eas quoq; domos ausa iniuriæ causa intrare, in quas per templa aditur, & atram laureatis foribus inducere uestem.

C. A. XXXV.

al. petitura.

al. conuicium.
fortē, querimonia.

Hoc uuum obtineamus ab illa uotis ac precibus publicis, si nondum illi genus humanū placuit consumere, si Romanum adhuc nomen propitiā respicit, hunc principem, † lapsis hominū rebus datū, sicut omnibus mortalibus, sibi esse † sacratum uelit. Discat ab illo clementiam, atq; à mitissimo omnium principe mitis fieri. Debes itaq; omnes intueri eos, quos paulo antè retuli, aut ascitos cœlo, aut proximos, & ferre æquo animo fortunam, ad te quoq; porrigentem manus: quas ne ab eis quidem per quos † uiuimus, abstinet. Debes illorū imitari firmitatem in perferendis & euincendis doloribus; & in quantum modò hominis est, per diuina ire uestigia. Quamuis

C. XXXVI.

al. lapsis.
al. sacrosanctum.

al. iuramus.

in alijs rebus dignitatum magna discrimina sint, uirtus in medio posita est: neminem dedigna-
tur, qui modò dignum se illa iudicat. Optimè certè illos imitaberis, qui cum indignari possent
non esse ipsos expertes huius mali, tamen in hoc uno se cæteris exæquari hominibus non iniu-
riam, sed ius mortalitatis iudicauerunt, tuleruntq; nec nimis acerbè & asperè quod acciderat, nec
molliter & effœminatè. Nam & non sentire mala sua, nō est hominis: & non ferre, non est uiri.
Non possum tamen, cum omnes circumiuerim Cæsares, quibus fortuna fratres & sorores eri-
puit, hunc præterire ex omni Cæsarum numero excerpendum, quem rerum natura in exitium
opprobriumque humani generis ædidi, à quo imperium euersum, adustum funditus, principis
Pijssimus.
Principaliter. gaudere principaliter posset, conspectum, conuersationemque ciuium suorum profugit, exe-
quijsque sororis suæ non interfuit, iusta sorori non præstitit, sed in Albano suo secessit, ac foro &
aduocatis, & huiusmodi alijs occupationibus acerbissimi funeris leuabat mala. Proh pudor im-
perij, principis Romani lugentis sororem, alea solatium animi fuit. Idem ille Caius furiosa in-
constantia, modò barbam capillumque submittens, modò Italiæ ac Siciliæ oras errabundus
permetiens, & nunquam satis certus utrum lugeri uellet, an coli sororem. Eodem enim tempore
quo templa illi constituebat ac puluina, eos qui parum mœsti fuerant, crudelissima afficiebat
animaduersione. Eadem intemperie animi aduersarum rerum ictus ferebat, qua secundarum e-
latus euentu, supra humanum intumescerebat modum. Procul istud exemplum ab omni Roma-
no uiro, luctum suum aut intempestiuus auocare lufibus, aut sordium ac squalloris fœditate iri-
tare, aut alienis malis oblectare, minimè humano solatio. Tibi uerò nihil ex consuetudine mutā-
dum tua. Quoniam quidem ea instituisti amare studia, quæ optimè & felicitatē extollunt, & fa-
cillimè minuunt calamitatem, eademq; & ornamenta hominum maxima sunt, & solatia.

G. XXXVII.
forte, altius. Nunc itaq; te studijs tuis immerge t̄ acrius, nunc illa tibi uelut munimenta animi circumda,
nec ex ulla tui parte inueniat introitum dolor. Fratrīs quoq; tui produc memoriam aliquo scri-
ptorum monimento tuorum. Hoc enim unum est rebus humanis opus, cui nulla tempestas no-
ceat, quod nulla consumat uetustas. Cætera, quæ per constructionem lapidū, & marmoreas mo-
les, aut terrenos tumulos in magnam eductos altitudinem constant, non propagarunt longam
diem: quippe & ipsa intereunt. Immortalis est ingenij memoria: hanc tuo fratri largire, in hac eū
forte, durato. colloca, & melius illum t̄ diutino semper cōsecrabis ingenio, quàm irritò dolore lugebis. Quod
ad ipsam fortunam pertinet, etiamsi nunc agi apud te causa eius non potest (omnia enim illa quæ
nobis dedit, ob hoc ipsum quod aliquid eripuit, inuita sunt:) tunc tamen erit agenda, cum pri-
mum æquior te illi iudicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nam
multa prouidit, quibus hanc emendaret iniuriam. Multa etiam nunc dabit quibus redimat. De-
nique ipsum quod abstulit, ipsa dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio uti tuo, noli adesse do-
lori tuo. Potest quidem eloquentia tua, quæ parua sunt approbare pro magnis: rursus magna at-
tenuare, & ad minima deducere. Sed aliò ista uires seruet suas, nunc tota se in solatium tuum cō-
ferat. Sed tamen dispice, ne hoc iam quoque sit superuacuum. Aliquid enim à nobis natura exi-
git, plus uanitate contrahitur. Nunquam autem ego à te, ne ex toto mœreas, exigam. Et scio in-
ueniri quosdam duræ magis quàm fortis prudentiæ uiros, qui negent doliturum esse sapientem.
à excussisset. Hi uerò uidentur nunquam in huiusmodi casum incidisse. Alioquin t̄ extudisset illis fortuna su-
perbam sapientiam, & ad confelsionem eos ueri etiam inuitos compulisset. Satis præstiterit ra-
tio, si id unum ex dolore, quod & superest & abūdat, exciderit. Nam ut quidem nullum omnino
esse eum patiatur, nec sperandum ulli, nec concupiscendum est. Hunc potius modum seruet, qui
nec impietatem imitetur, nec insaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & piæ mentis est, nec emo-
tæ. Fluant lachrymæ, sed eadem desinant: trahantur ex imo pectore gemitus, sed iidem & finian-
tur. Sic rege animum tuum, ut & sapientibus te approbare possis, & fratribus. Effice, ut frequen-
ter fratris tui memoriam tibi uelis occurrere, ut illum & sermonibus celebres, & assidua recor-
datione repræsentes tibi. Quod ita denique consequi poteris, si tibi memoriā eius iucundā ma-
gis quàm flebilem feceris. Naturale est enim, ut semper animus ab eo refugiat, ad quod cum tri-
sticia reuertitur. Cogita modestiam eius, cogita in rebus agendis solertiam, in exequendis indu-
striam, in promissis constantiam. Omnia dicta eius ac facta & alijs expone, & tibimetipse com-
memora. Qualis fuerit cogita, qualisq; sperari potuerit. Quid enim de illo non tutò sponderi fra-
tre posset? Hæc, utcūq; potui, longo iam situ obsoleto & heberato animo cōposui: quæ si aut pa-
rū respondere ingenio tuo, aut parum mederi dolori uidebuntur, cogita quàm non facilè Latina
ei uerba homini succurrant, quem Barbarorum inconditus grauisq; fremitus circumsonat.

ERASMI IN FRAGMENTVM DE CONSOLATIO-
NE AD POLYBIUM.

Statim in ini- Nostra corpora.] *Alius, Nostra compares.*

tio. Vt possit per ordinem suum principis maximi officium geri, ubique animi est.] *Rodol-*
phus diuimat, ubique astricti animi est. At non placet. Propius uero est ut legamus, ubi quies animi est: ut uox, ut,
habeat uim concedentis.

Cap. 26. Viginti legionum sanguinem fratri parare.] *Sic prior editio. Legendum cenſeo, uiginti legionum*
sanguine fratri parentare.

Nostra corpora.] Initium est diuersi operis, cui in uetustis codicibus praefixus est talis titulus: Incipit liber L. Annaei Senecae ad Polybium, de consolatione fratris sui mortui. Ceterum quaedam exemplaria, Si naturae compares, habent: non, Nostra compares. Alia, Nostrae compares. ut forte scribendum sit: Nostra si compares.

Nihil sincerus & tutus literarum amor.] Corrigendum reor, nihil sincerus ex toto literarum amor. Cap. 22.
ut non ita post, proijce omnem ex toto dolorem.

Quicquid de reliquis possit admonitus.] Sic omnia praefert exemplaria, mendose, ut arbitror. Ego legerim, quid de reliquis possis admonitus: cum fortuna enim illi sermo est. Verbum autem, Metuere, non habetur usquam.

Vt possit per ordinem suum principis maximi officium geri, quieti animi est.] In eadem, ut possit per ordinem suum principis maximi animo subijci, exigendus is est. ut referas ad, congestus: hoc est, accurate disponendus. quod ab eo qui aliquo affectu sollicitatur, praestari nequit. In quibusdam exemplaribus, erigendus, legitur: non, exigendus. ut forte scribendum sit: Vt possit per ordinem suum principis maximi animo subijci, erigendus tuus est. Cap. 26.

Aesopeos logos.] Legendum forte, Aesopi apologos: hoc est, fabellas: dictione iam Latij iure donata.

Solita uenustate connectas.] Vetus lectio, solita sibi uenustate connectas. Legendum uidetur, tibi non, sibi. Et subdubito an scribendum sit, conuertas: non, connectas: ut hortetur Polybium ad transferendos in Latinum carmen Aesopi apologos. quod praestitisse apud Graecos Socrates perhibetur. Cap. 27.

Ingentibus & gratis, & maximè circumfusus bonis caruisse.] Lege ex eadem, ingentibus, & cum maximè circumfusus bonis caruisse. Cap. 28.

Omnibus illud nobis commune est iter.] Scribe: Omnibus illò nobis cōmune est iter. ex codice Frāciscano. Exemplar Pincianum & Facundi ac Primitiui: Omnibus cum illo nobis commune est iter.

Magna felicitas est in felicitate mori.] Superuacanea sunt haec uerba ex omni scripta lectione.

Illud quoque iusticia omnibus rebus.] Vetus lectio: illud quoque qua iusticia in omnibus rebus est. Lego, es: non est. Cap. 29.

Sic enim illa ex alia lingua in aliam transtulisti.] Scribendum arbitror: Sic etiam illa, cetera. ut duplex fuerit Polybij labor, tum paraphrasi liberius sensa Homericæ & Virgilianae exprimendi: tum utrumque auctorem in alteram linguam uertendi, & Homerum latinitate, Virgilium graecitate donandi. Sic nisi legatur, aut fallor ego, aut ineptissimus sensus erit. Cap. 30.

Sera, & nepotibus demum nostris.] Deinde, non demum, maior exemplarium pars. Cap. 31.
Quæ ex ipso angulo in quo ego defixus sum.] Eadem, quæ cum ex ipso angulo in quo ego defixus sum. Lego, defossus sum: non, defixus sum: quia sequitur statim, effoderit. Cap. 32.

Aut me omnia fallunt.] Legendum puto, omina: ut sit dicendi modus uulgatus, & ferè prouerbij uice. & infra.

Quam patiens iuris & æqui pietas Africani fuerit.] Legendum, impatiens: non, patiens: ex codice Pinciano. Cui lectioni uerba sequentia fauent: etiam si per ironiam possit prior lectio tolerari. Cap. 33.

C. Caesar diui Augusti auunculi mei nepos, circa primos iuuentutis suæ annos Lucium fratrum charissimum sibi.] Scribendum, iuuenta: non, iuuentutis: & fratrem: non fratrum: ex uetere lectione. Item noscendum, Augustum non fuisse Claudij auunculum, sed magnum auunculum, hoc est, Octauiae fratrem, quæ fuit auia Claudij. Nam Octauia ex Marco Antonio Antoniam minorem sustulit, ex qua & Druso natus est Claudius. Quapropter uide, sit ne uerior lectio quorundam scriptorum codicum, in quibus, auunculi tui filius ac nepos, habetur: non, auunculi mei nepos: adoptione uidelicet, filius natura nepos. Cap. 34.

Et grauiore multo animi uulnere quam postea corporis ictus est: quod utrumque & piissimè idem & fortissimè tulit.] Quedam exemplaria, & grauiora animi uulnera quam corporis sunt. Vtraque tamen piissimè idem & fortissimè tulit.

Drusum Germanici patrem.] Castigo: Drusum Germanicum patrem meum. Nam Drusus, Claudij pater, à deuicis Germanis Germanici cognomine donatus est: Tranquillo auctore, in Claudio. Adstipulatur item uetus lectio.

Quas ne ab eis quidem per quos uiuimus, abstinet.] Iuramus: non, uiuimus: eadem. Notum autè, iurari per genium principis. Cap. 36.

Dignitatum magna discrimina.] Eadem, dignitatum ac nobilitatum magna discrimina adeant. Alij co-dices, magna discrimina sint.

Sed in Albano suo secessit, ac foro & aduocatis, & huiusmodi alijs occupationibus.] Locus conclamatus. Veteres nonnulli codices pro aduocatis, legunt pernotatis: & pro secessit, cesserit: ut ferè adducar ita legi posse: Sed in Albano suo tesseri, ac ferè etiam pernoctatis: & huiusmodi aleis occupatus, cetera. Nam & Iuuenalis in dignitatibus Romanis pernoctem aleæ taxat: — Si luditur, inquit, alea pernox, Ante Numantinos si dormire incipis ortu Luciferi: — reliqua, praesertim cū statim mox sequatur: Principis Romani lugētis sororē alea solatium fuit. Item leuabat, non eleuabat, in nonnullis leges exemplaribus.

Quoniam quidem ea instituisti amare studia.] Familiare in Seneca uerbum, quoniam quidem, pro quandoquidem, cuius semel admonuisse satis erit.

Seneca.

D 3 Nunc

- Cap. 37. Nunc itaque studijs tuis immergere acrius.] *Vetus lectio, nunc itaq; te studijs tuis immerge acrius. A*
Scribendum puto, alius: non, acrius: propter significantiam uerbi immergo.
 Aliquo scriptorum monumento tuorum.] *Quidam codices, aliquo scriptorum monumentorum.*
 Hi uerò uidentur nunquam in huiusmodi casum incidisse.] *Scribo: Hi non uidentur mihi un-*
quam in huiusmodi casum incidisse, ex eadem.
 Quem Barbarorum inconditus grauisq; fremitus circumsonat.] *Quedam exemplaria, quem*
Barbarorum inconditus, & Barbaris quoq; humanioribus grauis fremitus circumsonat.

LVCII ANNAEI SENECAE AD

MARTIAM DE CONSOLATIONE

Liber unus.

CAP. I.

- I**SI te, Martia, scirem tam longè ab infirmitate muliebris animi, quàm à cæteris uitijs recessisse, & mores tuos uelut antiquum aliquod exemplar aspici, non auderem obuiam ire dolori tuo, cui uiri quoque libenter hærent & incumbunt. Nec spem concepisssem, tam iniquo tēpore, tam iniquo iudice, tam inuidioso crimine, posse me efficere, ut fortunam tuam absolueres. Fiduciam mihi dedit exploratum iam robur animi, & magno experimento approbata uirtus tua. Non est ignotum, qualem te in persona patris tui gesseris: quem non minus quàm liberos dilexisti: excepto eo, quòd non optabas superstitem, nec scio an & optaueris. Permittit enim sibi quædam & contra bonum morem magna pietas. Mortem A. Cremutij Cordi, parentis tui, quantum poteras inhibuisti. Postquam tibi aperuit inter Seianianos satellites illam unam † patriæ seruitutis fugam, non fauisti consilio eius, sed dedisti manus uicta, fudisti que lachrymas † palàm, & gemitus deuorasti, non tamen hilari fronte texisti: & hoc illo seculo, quo magna pietas erat, nihil impiè facere. Ut uerò aliquem spiritum mutatio temporum dedit, ingenium patris tui, de quo sumptum erat supplicium, in usum hominum reduxisti, & à uera uindicasti morte, ac restituiisti in publica monumenta libros, quos uir ille fortissimus sanguine suo scripserat. Optimè meruisti de Romanis studijs, magna illorum pars arserat: optimè de posteris, ad quos ueniet incorrupta rerum fides, auctori suo magno imputata: optimè de ipso, cuius uiget uigebitque memoria, quamdiu fuerit in precio Romana nosci, quamdiu quisquam erit, qui reuerti uelit ad acta maiorum, quamdiu quisquam erit, qui uelit scire quid sit uir Romanus, qui subactis iam ceruicibus omniū, & ad † Seianianum iugum adaectis, indomitus sit homo, ingenio, animo, manu liber. Magnum mehercule detrimentum R. P. ceperat, si illum ob † dictas partes pulcherrimas in obliuionem coniectum, in eloquentiam & libertatem non euisses. Legitur, floret, in manus hominum in pectora receptus, uetustatem nullam timet. At illorum carnicum citò scelera, quibus solis memoriam meruerunt, tacebuntur. Hæc magnitudo animi tui uetuit me ad sexum tuum respicere: uetuit ad uultum, quem tot annorum continua iusticia, ut semel obduxit, tenet. Et uide quàm non surrepam tibi, nec solum facere affectibus tuis cogitem. Antiqua mala in memoriam reduxi: & uis scire hanc quoque plagam esse sanandam, ostendi tibi æquè magni uulneris cicatricem. Alij itaque molliter agant, & blandiantur: ego configere cum tuo mœrore constitui, & defessos exhaustosque oculos, si uerum † audire uis, magis iam ex consuetudine quàm ex desiderio fluentes continebo: si fieri potuerit, fauente te, remedijs tuis: sin minus, uel inuita, teneas licet & amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filij locum superstitem fecisti. Quis enim erit finis? Omnia in superuacuum tentata sunt. Fatigatæ allocutiones amicorum, autoritates magnorum & affinium tibi uirorum: studia, hæreditarium & paternum bonum, surdas aures irritò, ac uix ad breuem occupationem proficiente solatio transeunt. † Istud idem remedium naturale temporis, quod in maximas ærumnas componit, in te unà uim suam perdidit: tertius iam præterijt annus, cū interim nihil ex primo illo impetu cecidit, renouat se, & corroborat quotidie luctus, & iam sibi ius mora fecit, eoq; adductus est, ut putet turpe desinere. Quemadmodū omnia uitia penitus insidunt, nisi dum surgunt, oppressa sint: ita quoq; hæc tristitia & misera, & in se sæuiétia, ipsa nouissimè acerbitate pascuntur, & fit infelicitis animi, praua uoluptas dolor. Cupissem itaq; primis temporib. ad istam curationem accedere, leuiore medicina fuisset oriens adhuc restringenda mali uis: uehementius contra inueterata pugnandum est. Nam uulnerū quoq; sanitas facilis est, dum à sanguine recentia sunt: tunc & uruntur, & in altum reuocantur, & digitos scrutantiū recipiunt, ubi corrupta in malum ulcus † se perterunt, difficilius curantur. Non possum nunc per obsequium, nec molliter assequi tam durum dolorem. Frangendus est.
- CAP. II. Scio, à præceptis incipere omnes qui monere aliquem uolunt, & in exemplis desinere. Mutari hūc interim † ordinē expedit. Aliter enim cū alio agendū est. Quosdam ratio ducit: quibusdā nomina clara opponenda sunt, & autoritas, quæ liberum non relinquat animum ad speciosa stupendi. Duo tibi ponam ante oculos maxima & sexus tui, & seculi nostri exempla: alterius fœminæ, quæ se tradidit ferendā dolori: alterius quæ pari affecta casu, maiore damno, non tamen dedit longum in se malis suis dominium, sed citò animum in sedem suā reposuit. Octauia & Livia, altera soror Augusti, altera uxor, amiserūt filios iuuenes, utraq; spē futuri principis certa. Octauia

Auia Marcellum, cui & auunculus & focer incumbere cœperat, in quem onus imperij reclinaret, adolescentem animo alacrem, ingenio † impotentem, sed & frugalitatis cōtinentiæq̃, in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandæ, patientem laboris, uoluptatibus alienum, quantumcunq; imponere illi auunculus, & (ut ita dicam) inædificare uoluisset, laturum. Bene legerat nulli cessura ponderi fundamenta. Nullum finem per omne uitæ suæ tempus flendi gementiq; fecit. Nec ullas admisit uoces, salutare aliquid afferentes. Nec auocari quidem se passa est, intenta in unâ rem, & toto animo affixa. Talis per omnem uitâ fuit, qualis in funere: † nō dico ex luctu tanto consurgere, sed alleuari recusans: secundâ orbitatē iudicans, lachrymas omittere. Nullam habere imaginem filij charissimi uoluit, nullam sibi fieri de illo mentionem. Oderat omnes matres, & in Liuiam maximè furebat: quia uidebatur ad illius filium transisse, sibi promissa felicitas, tenebris & solitudini familiarissima. Ne ad fratrem quidem respiciens, carmina celebrandæ Marcelli memoriæ composita, aliosq; studiorum honores reiecit, & aures suas aduersus omne solatium clausit, à solennibus officijs seducta, & ipsam magnitudinis fraternæ nimis circūlucen-tem fortunam exosa, defodit se & abdidit. Afsidentibus liberis nepotibus lugubrem uestem non deposuit, non sine contumelia omnium suorum, quibus saluis orba sibi uidebatur.

al. potentem.

al. nō dico tantum consurgere, sed, &c.

† Diua Liuia amiserat filium Drusum, magnum futurū principē, iam magnum ducem. Intrauerat ipse penitus Germaniam, & ibi signa Romani fixerunt, ubi uix ullos esse Romanos notum erat. In expeditione uictor decesserat, ipsis illum hostibus ægrum cum ueneratione & pace mutua prosequentibus, nec optare quod expediebat audientibus. Accedebat ad hanc mortē, quam ille pro Repub. obierat, ingēs ciuium prouinciarumq; & totius Italiæ † multitudo: per quam effusus in officium lugubre municipijs, colonijsq; usq; in urbem ductū erat funus triumpho similimum. Non licuerat matri, ut filij oscula, gratumq; extremi sermonem oris hauriret, longo itinere reliquias Drusi sui prosecutæ, tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quasi totiens illum amitteret iritatz. Vt primū tamen intulit tumulo, simul & illum, & dolorem suum posuit: nec plus doluit q̃ aut honestū erat, aut Cæsare, aut æquo maius. Non desijt itaq; Drusi sui celebrare nomē, ubiq; illū sibi priuatim publiceq; repræsentare, & libētissimè de illo loqui, de illo audire: cū memoriâ alterius nemo posset retinere & frequentare, quin illam tristē sibi redderet. Elige itaq; utrum exemplū putas probabilius? si illud prius sequi uis, eximis te numero uiuorum. Auerſaberis & alienos liberos & tuos, ipsūq; desiderabis triste matribus † agmen occurrere. Voluptates honestas permissas, tanquam parum decoras fortunæ tuæ reiiciens, inuisam habebis lucem: & ætati tuæ, quod non præcipitet te quā primū, & finiat, infestissima eris. Quod turpissimum † effrenissimumq; est animo tuo, in meliore noto parte, ostendes te uiuere nolle, mori nō posse. Si ad hoc † maximum fœminæ exemplum applicueris, moderatius ac mitius eris in ærumnis, nec te tormentis macerabis. Quæ enim, malū, est amentia, pœnas à se illicitas exigere, & mala sua augere? Quam in omni uita seruasti, morum probitatem & uerecundiam, in hac quoq; re præstabis. Est enim quædam & dolendi modestia: illum ipsum iuuenem † dignissimum quiete, semper nominans, cogitansq; facies, meliore pones loco, si matri suæ qualis uiuus solebat, hilaris, & cum gaudio occurrit.

CAP. III.

Diua, in quibusdam nō habetur.

al. desiderium.

Vide scholia.

al. omen.

al. alienissimè.

al. maxime te.

al. dignissimè quietē semper nominatum cōgitatumq;.

CAP. IIII.

Nec te ad fortiora ducam præcepta, ut humana ferre inhumano iubeam modo, ut ipso funebri die oculos matris exsiccem. Ad arbitrum tecum ueniam. Hoc inter nos quæretur, utrum magnus esse debeat, an perpetuus dolor. Non dubito, quin Liuiæ Augustæ, quam familiariter coluisti, magis tibi placeat exemplum. Illa te ad suum consilium uocat: illa in primo furore, cum maxime impatientes ferocesq; sunt miseræ, se consolandam Areo philosopho uiri sui præbuit: & multum eam rem profuisse sibi confessa est: plus quā populum Romanum, quem nolebat tristē tristitia sua facere: plus quā Augustū, qui subducto altero adminiculo titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat: plus quā Tiberium filium, cuius pietas efficiebat, ut in illo acerbo & defleto gentibus funere, nihil sibi nisi numerum deesse sentiret. Hic, ut opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud fœminam opinionis suæ custodem. Diligentissimam usq; in hunc diem Liuiā (quantum quidem ego sciam, asiduus uiri tui comes, cui non tantum quæ in publicū emittuntur, nota sunt, sed omnes quoq; secretiores animorum uestrorum motus) dedisti operā ne quid esset, quod in te quisquam reprehenderet. Nec id in maioribus modò obseruasti, sed in minimis, ne quid faceres, cui famam, liberrimam principum iudicem, uelles ignoscere. Nec quicquā pulchrius existimo in fastigio collocatis, quā multarū rerum ueniam dare, nullius petere. Seruandus itaq; tibi in hac re tuus mos est, ne quid committas, quod minus aliterū factum uelis.

Deinde rogo atq; obsecro, ne te difficilem amicis, & intractabilem præstes. Nō est enim quod ignores, omnes hos nescire, † utrum aliquid loquantur coram te de Druso, an nihil: ne aut obliuio clarissimi iuuenis illi faciat iniuriam, aut mentio tibi: cum secedimus, & in unum conuenimus, facta eius dictaq; quanto meruit suspectu celebramus, coram te altum nobis de illo silentiū est. Cares itaq; maxima uoluptate, filij tui laudibus: quas non dubito quin uel impendio uitæ, si potestas detur, in æuum omne sis prorogatura. quare pātē, imò accerſe sermones, quibus ille narretur, & apertas aures præbe ad nomen memoriæq; filij tui: nec hoc graue duxeris, cæterorum more, qui in eiusmodi casibus partem mali putant, audire solatia. Nunc incubuisti tota in alteram partem, & oblita meliorum, fortunam tuam, quā deterior est, aspicias. Nō conuertis te ad conuiſtus filij tui, occurſusq; iucundos, non ad pueriles dulcesq; blandicias, non ad incremen-

CAP. V.

al. quemadmodum.

D 4 ta studio:

ta studiorum. Vltimam illam faciē rerum premis. Illi tanquā ipsa per se parū horrida sit, quicquid apotes congeris. Ne, obsecro te, cōcupieris peruerfissimam gloriam, infelicissimam uideri.

CAP. VI.

al. contrita.

al. & muto personam.

forte, conflagamus.

al. regamur, nec nos.

al. qui fluitantia.

CAP. VII.

al. expilata.

al. in personā constituunt.

CAP. VIII.

Vi illud Cic.
Dīe egritudi-
nem adimere.
forte, in Livia
fuit.

al. & alijs pa-
catus.

al. praeuifa.

al. uibrata ca-
put.

al. ut cogitet.

Vide scholia.

al. Error.

CAP. IX.

al. Quid.

Simul uerò cogita, non esse magni animi, se rebus prosperis fortem gerere, ubi secundo cursu uita procedit. Nec gubernatoris quidem artem, tranquillum mare & obsequens uentus ostēdit. Aduersi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne submiseris te, imò contrā si-ge stabilem gradum: & quicquid onerum suprā cecidit, sustine, primo duntaxat strepitu † cōtēta. Nulla re maior inuidia fortunæ fit, quā æquo animo. Post hoc ostendit illi filium incolumē, ostendit & amisso nepotes. Tuum illic Martia negocium actū, tibi Arius affedit, † & mutata per-sona consolatus est. Sed puta, Martia, ereptum tibi amplius quā unquam ulla mater amiserit. Non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam. Si fletibus fata uincuntur, † conferamus: eat omnis inter luctus dies, noctē sine somno tristitia consumat, ingeratur lacerato pectori manus, & in ipsam faciem imperus fiat: atq; sese omni genere sœuitiæ, profecturus mœror exerceat. Sed si nullis planctibus defuncta reuocantur, si fors immota, & in æternum fixa, nulla miseria muta-tur, & mors tenet quicquid abstulit, desinat dolor q̄ perit. Quare † regamus nos, nec ista uis tran-suersos auferat. Turpis est nauigij rector, cui gubernacula fluctus eripuit, † qui fluctuantia uela deseruit, permisit tempestatī nauem. At ille uel in naufragio laudandus, quem obruit mare clauū tenentem & obnoxium.

Atenim naturale desiderium suorum est. Quis negat, quamdiu modicum est: nam in discessu non solū amissione charissimorum necessarius morsus est, & firmissimorum quoq; animorū contractio. Sed plus est quod opinio adijcit, quā quod natura imperauit. Aspice mutorum ani-malium quā concitata sunt desideria, & tamen quā breuia. Vaccarum uno die alteroūe mu-gitus auditur. Nec diutius equarum uagus ille amensq; discursus est. Feræ cum uestigia catulo-rum consecutæ sunt, & syluas peruagatæ, cum sæpe ad cubilia † expilatæ redierint, rabiem intra exiguum tempus extinguunt. Aues cum stridore magno inanes nidos circumfremunt: intra mo-mentum tamen quietæ, uolatus suos repetunt. Nec ulli animali longum fortis sui desiderium est, nisi homini, qui adest dolori suo: nec tantum quantum sentit, sed quantum constituit, affi-citur. Vt scias autem non esse naturale luctibus frangi, primū magis fœminas quā uiros, ma-gis barbaros quā placidos eruditq; gentis homines, magis indoctos quā doctos, eadē orbi-tas uulnerat: atqui ea quæ à natura uim acceperunt, eandem in omnibus seruāt. Apparet nō esse naturale, quod uarium est. Ignis omnes ætates, omnium urbiū ciues, tam uiros quā fœminas, quia naturaliter, uret: ferrum in omni corpore exhibebit secandi potentiā. Quare: quia uires illi à natura datæ sunt, quæ nihil † impium constituit. Paupertatem, luctum, orationem alius aliter B sentit, prout illum consuetudo infecit: & imbecillū impatientemq; reddit præsumpta opinio de non timendis terribilibus.

Deinde quod naturale est, non decrescit mora. Dolorem dies cōsumit, licet contumacissimū, quotidie insurgentem, & contra remedia efferuescentem, tamen illum efficacissimum mitigan-dæ ferociæ tempus enervat. Manet quidem tibi, Martia, etiamnum ingēs tristitia, & iam uidetur duxisse callum, non illa concitata, qualis † in illo fuit, sed pertinax & obstinata. Tamē hanc quoq; ætas tibi minutatim eximer: quoties aliud egeris, animus relaxabitur: nunc te ipsa custodis. Mul-tum autem interest, utrum tibi permittas mœrere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorū elegantiae conuenit, finem luctus potius facere, quā expectare: nec illum operiri diem quote inuita dolor desinat: ipsa illi renuncia.

Vnde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione nostri, si id non sit naturæ iussu? quod nihil nobis mali, antequam eueniat, proponimus, sed ut immunes ipsi, † & aliud & pacatius ingressi iter, alienis non admonemur casibus, illos esse communes. Tot præter domum nostram ducun-tur exequiæ, de morte non cogitamus: tot acerba funera, nos togam nostrorum infantium, nos militiam & paternæ hæreditatis successiōem animo agitamus. Tot diuitum subita paupertas in oculos incidit, & nobis nunquam in mentem uenit, nostras quoq; opes æquē in lubrico posi-tas. Necessē est itaq; magis corruamus, qui quasi ex inopinato ferimur. Quæ multo antē † prouisi sunt, languidius incurrunt. Vis tu scire te ad omnes expositam ictus stare, & illa quæ alios tela fixerunt, circa te uibrasse? uelut murum aliquem, aut obsessum multo hoste locum, & arduum ascensu, inermis adeas, expecta uulnus, & illa supernē uolantia cum sagittis pilisq; faxa, puta in-tuum † librata corpus. Quoties aut ad latus, aut post tergum ceciderint, exclama: Non decipies me fortuna, nec securam aut negligentem opprimes. Scio quid pares: alium percussisti, me pe-tisti. Quis unquam res suas quasi periturus aspexit? Quis unquam nostrū de exilio, de egesta-te, de luctu cogitare ausus est? Quis non, si admoneatur † ut de suis cogitet, tãquam dirum omnē respuat, & in capita inimicorum aut ipsius intempestiui monitoris abire illa iubeat? Non putauī futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis scis posse fieri, quod multis uides eue-nisse? Egregium uersum & dignum audiui, est enim ē populo:

Cuius potest accidere, quod cuiquam potest.

Ille amisit liberos: & tu amittere potes. Ille damnatus est: & tua innocentia sub ictu est. † Terror decipit. Hic effœminat, dum patimur, quæ nūquam pati nos posse præuidimus. Aufert uim præ-sentibus malis, qui futura prospexit.

† Quicquid est hoc, Martia, qd̄ circa nos ex aduēticio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria, & exclusio.

A & exclusorum clientium turba, referta uestibula, clara, nobilis, aut formosa cōiunx, cæteraq; ex incerta & mobili sorte pendentia; alieni cōmodatiq; apparatus sunt, nihil horū dono datur: collaticijs, & ad dominos redituris instrumentis scena adornatur. Alia ex his primo die, alia secundo referuntur: pauca usq; ad finem perseverabunt. Ita non est quod nos suspiciamus, tāquam inter nostra positi: mutuō accepimus. Vtusfructus noster est, cuius tempora ille arbiter muneris sui temperat. Nos oportet in promptu habere, quæ in certum diem data sunt, & appellatos sine querela reddere. Pessimi est debitoris, creditori facere conuicium. Omnes ergo nostros, & quos superstitēs lege nascendi optamus, & quos præcedere iustissimum ipsorum uotum est, sic amare debemus, tanquam nihil nobis de perpetuitate, imò nihil de diuturnitate eorum promissum sit. Sæpe admonendus est animus, & metuere ut recessura, imò tanquam recedētia: quicquid à fortuna datum est, tanquam ex templō abiturum possideat. Rapite ex liberis uoluptates, fruedos uos inuicē liberis date, & sine dilatione omne gaudium haurite. Nihil de hodierna die promittitur. Nimis magnam aduocationē dedi. Nihil de hac hora: festinādū est. Instat à tergo mors: iam deficiet iste comitatus. Iam contubernia ista sublato clamore soluentur. Rapina rerū omniū est (Miseri nescitis) & fuga uiuere. Si mortuum tibi filium doles, eius temporis quo natus est, crimen est. Mors enim illi nascenti determinata: & in hanc legem datus, hoc fatū ab utero statim prosequabatur. In regnum fortunæ, & quidem durum atq; inuictum peruenimus, illius arbitrio digna atq; indigna passuri: corporibus nostris impotenter, contumeliose, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, uel in pœnam admotis, uel in incertis: alios nudos mari iactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in harenam quidem aut littus explodet, sed in alicuius uentrē immensæ beluæ & detrudet. Alios morborum uarijs generibus emaceratos, diu inter uitam mortemq; detinebit: ut uaria & libidinosa, mæcipiorumq; suorum negligens domina, & pœnis & muneribus errabit. Quid opus est partes deslere? Tota uita flebilis est. Urgebunt noua incommoda, priusquam ueteribus satisfeceris. Moderandum est itaq; uobis animus ad hæc maxime quæ immoderatē fertis, & in metus, & in dolores humanum pectus dispensandum.

al. metiri. fortē, amet, ut recessura.
Vide scholia.

al. in certa nudos maria iam stabit.
al. recondet.

Quæ demum ista tuæ publicæq; conditionis obliuio est? Mortalis nata es, mortales peperisti: putre ipsa fluidumq; corpus, & casibus morbisq; repetita, sperasti tam imbecilla materia solida & æterna gestasse? Decessit filius tuus, id est, decurrit ad hunc finem, ad quem, quæ feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis ista quæ in foro litigat, in theatris desidet, in templis precatur turba, non dispari gradu uadit. Et quæ diligis, ueneraris, & quæ despicias, unus exæquabit cinis. Hoc iubet illa Pythicis oraculis ascripta uox, *γῆθη σιωπῇ*. Quid est homo? quodlibet quassum uas, & quodlibet fragile, iactatu, non tempestate magna, ut dissiperis, est opus. Vbi cunq; arietaueris, solueris. Quid est homo? imbecillimum corpus, & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam proiectum: cū bene lacertos exercuit, cuiuslibet feræ pabulū, cuiuslibet uictima, ex infirmis fluidisq; contextū, & lineamentis exterioribus nitidū, frigoris, æstus & laboris impatiens: ipso rursus litu & ocio iturū in tabem, alimenta metuens sua, quorum modū inopia rumpit. Anxiæ sollicitæq; tutelæ, precarij spiritus, & malè inherētis, qua parum repērinum audiet, ex inprouiso sonus auribus grauis excutit. Soli semper sibi nutrimentū uitiosum & inutile. Miramur in hoc mortē unius, qua singulis opus est. Nūquid enim ut cōcideret res, magni momenti est? Olor illi saporq;, & lasitudo, & uigilia, & humor, & cibus, & sine quibus uiuere nō potest, mortifera sunt. Quocūq; se mouet, infirmitatis suæ statim consciū, nō omne cœlū ferens, aquarum nouitatibus, flectūq; non familiaris auræ, & tenuissimis causis atq; offensionibus morbidū, putre, cassum, à fletu uitam auspicatū: cæterū quantos tumultus hoc tā contemptū animal mouet, in quantas cogitationes oblitū cōditionis suæ uenit. Immortalia æterna uolunt animo, & in nepotes pronepotesq; disponit; cū interim lōga conansem eum mors opprimit, & hoc quod senectus uocatur, pauci sunt circuitus annorum.

CAP. XI

Non dispari gradu: ut illud Horatij: Mors equo pulsāt pede, pauperū tabernas, Regūq; turres.
Vide scholia.

Dolor tuus, o Martia, si modò illi ulla ratio est, utrū sua spectat incommoda, an eius qui decessit? Vtrum te amisso filio mouet, quod nullas ex illo uoluptates cepisti, an quod maiores, si diu mixisset, percipere potuisti? Si nullas te percepisse dixeris, tolerabilius efficies detrimentū tuum. Munus enim homines desiderant ea, ex quibus nihil gaudij læticiæq; perceperant. Si cōfessa fueris percepisse magnas uoluptates, oportet te non de eo quod detractū est queri, sed de eo gratias agere quod collegisti. Prouenerunt enim satis magni fructus laborum tuorū ex ipsa educatione: nisi fortè hi qui catulos auesq;, & friuola animorum oblectamenta, summa diligentia nutriunt, fruuntur aliqua uoluptate ex uisu tactuq;, & blanda adulatione mutorum, liberos nutrientibus non ipsa fructus educatione acquiritur. Licet itaq; tibi nihil industria eius contulerit, nihil diligentia custodierit, nihil prudentia quæsierit sua: ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est. At potuit longior esse, & nō maior. Melius ramen tecum actum est, quàm si omnino non cōtigisset. Quoniā si ponatur electio, utrū satius sit non diu felicē esse, an nunquā: est melius, discessura nobis bona, q̃ nulla contingere. Vtrum ne males degenerē aliquem, & numerū tantūm nomēq; filij expleturum habuisse, an tantæ idolis, quantæ tuus fuit? Iuuenis citò prudens, citò pius, citò maritus, citò pater, citò omnis officij curiosus, citò sacerdos, omnia rām præpropera. Nulli ferè & magna bona & diuturna contingunt. Nō durat, nec ad ultimū exit, nisi læta felicitas. Filiū tibi dii immortales nō diu daturi. Statim tibi talem dederūt, qualis diu effici potest. Nec illud dicere quidē potes, electā te à dijs, cui frui non liceret filio. Circumfer per omnem notorum & ignotorum fre-

CAP. XII

al. maiorq;.

rum frequentiam oculos, occurrent passim tibi maiora. Senferunt ista magni duces, senferunt principes. Ne deos quidem fabulæ immunes reliquerunt: puto ut nostrorum funerum leuamentum esset, etiam diuina concidere. Circumspice, inquam, omnes: nullam miseram nominabis domum, quæ non inueniat in miseriore solatium. Nô, mehercule, tam malè de moribus sentio tuis, ut putem posse te leuius pati casum tuû, si tibi ingentè numerû lugentium produxero. Maleuoli solarij genus est, turba miserorum. Quosdam tamen referam: non ut scias hoc solere hominibus accidere (ridiculum est enim, mortalitatis exempla colligere) sed ut scias fuisse multos qui lenierunt aspera, ferendo placidè. A' felicissimo incipiam. Lucius Sylla filium amisit: nec ea res aut maliciam eius & acerrimam uirtutem in hostes ciuesq; contulit: aut effecit, ut cognomen illud usurpasse saluo uideretur, quod amisso filio assumpsit: nec odia hominum ueritus, quibus malè nimis secundæ res cõstant: nec inuidiam deorum, quorû illud crimen erat, Sylla tam felix. Sed istud inter res nondum iudicatas habeatur, qualis Sylla fuerat: at inimici fatebuntur, bene illû arma sumpsisse, bene posuisse: hoc de quo agitur constabit, non esse maximum malum, quod etiam ad felicissimos peruenit. Nec nimis admiretur Græcia illum patrem, qui in ipso sacrificio nûciata filij morte tibicinem tantum tacere iussit, & coronam capiti detraxit, cætera ritè perfecit.

CAP. XIII.

Puluillus hoc fecit Pontifex, cui postem tenenti, & Capitolium dedicanti mors filij nunciata est: quam ille exaudisse dissimulans, & solennia Pontificalis carminis uerba concepit, gemitu nō interrumpente precatione, & ad filij sui nomen, Ioue propitiato. Putasses eius luctus aliquem finem esse debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & fausta nūcupatione non abduxit patrè. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem destitit. Idem tamen ut redijt domum, & impleuit oculos, & aliquas uoces flebiles misit: & peractis, quæ mos erat præstare defunctis, ad Capitolium hilari redijt uultu. Paulus circa illos nobilissimi triumphi dies, quo uictum ante currum egit Persæm, inclyti regis nomen, duos filios in adoptionem dedit, quos sibi seruauerat, extulit. Quales retentos putas, cum inter commodatos Scipio fuisset? Non sine motu uacuum Pauli currum pop. Rom. aspexit. Concionatus est tamen, & egit dijs gratias, quòd cõpos uoti factus esset. Precatum enim se, ut si quid ob ingentem uictoriam inuidiæ dandum esset, id suo potius quàm publico damno lueretur. Vides quàm magno animo tulerit, orbitati suæ gratulatus est. Ecquem magis poterat mouere tanta mutatio? solatia simul atque auxilia perdidit. Non contigit tamen tristem Paulum Persæ† uidere.

al. inuenire.

CAP. XIII.

Vnumquęq;
pro unumquęq;
libet.

Quid nunc te per innumerabilia magnorum uirorum exempla ducam, & quæra miseros: quasi non difficilior sit, inuenire felices? Quota quæq; domus usq; ad exitum omnibus partibus suis constitit, in qua non aliquid turbatû sit? Vnumquęq; animo occupa: & ex eo magistratu cita Lucium, si uis, Bibulum, & C. Cæsarem: uidebis inter collegas & inimicissimos concordem fortunam. Lucij Bibuli, melioris quàm fortioris uiri, duo simul filij interfecti sunt: Aegyptio quidem militi ludibrio habiti: ut nō minus ipsa orbitate, autor eius, digna res lachrymis esset. Bibulus tamen, qui toto honoris sui anno ob inuidiam collegæ domi latuerat, postero die quàm geminum funus renunciatum est, processit ad solita in publicum officia. Quid minus potest quàm unû diē duobus filiis dare? Tam citò liberorû luctum finiuit, qui consulatum anno luxerat. C. Cæsar cū Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem suam continere posset, audiuit decessisse filiam, publica secum fata ducentem. In oculis erat iam Cn. Pompeius, non æquo laturus animo quemquam alium esse in Repub. magnum, & modû impositurus incrementis, quæ grauiâ illi uidebantur,† cum in commune crescerent: tamen intra tertium diem imperatoria obiit munia, & tam citò dolorem uicit, quàm omnia solebat.

al. etiā cū in cõ
ciue: quod ta
men nō placet.

CAP. XV.

Quid aliorum tibi funera Cæsarum referā? quos in hoc mihi interim uidetur uiolare fortuna, ut sic quoq; generi humano prosint: ostendens, ne eos quidem qui dijs geniti deosq; genituri dicantur, sic suâ fortunam in potestate habere, quemadmodum alienam. Diuus Augustus amissis liberis, nepotibus, exhausta Cæsarum turba, adoptione desertam domum fulsit. Tulit tamē fortiter tanquā eius iam res agebatur, cuius quàm maximè intererat, de dijs neminè queri. Tib. Cæsar & quē genuerat, & quem adoptauerat, amisit: ipse tamen pro rostris laudauit filium, stetitq; in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo uelamento, quod pontificis oculos a funere arceret, & flente populo Romano nō flexit uultum: experiendum se dedit Seiano ad latus stanti, quàm patienter possit suos perdere. Vides ne quanta copia uirorum maximorum sit, quos non excepit hic omnia prosteruens casus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publicè priuatimq; congesta erant? Sed† uide ut in orbem ista tempestas, & sine delectu uastat omnia, agitq; ut sua lube singulos conferre rationem: nulli contigit impunè nasci.

al. uidelicet
it in.

CAP. XVI.

al. ingenijs.
al. (libeat mo
dò) facultas.

Scio quid dicas: Oblitus es scæminam te consolari, uirorum refers exempla. Quis enim dixerit naturam malignè cum mulieribus† ingenuis egisse, & uirtutes illarum in arctum retraxisse? Par illis, mihi crede, uigor, par ad honesta† libera facultas, laborem doloremq; ex æquo (si consueuere) patiuntur. In qua istud urbe, dii boni, loquimur, in qua regē Romanis capitibus Lucretia & Brutus deiecerunt. Bruto libertatē debemus, Lucretiæ Brutû. In qua Clæliam contèpto hoste & flumine, ob insignè audaciâ tantum non in uiros transcripsimus. Equestri insidens statuæ in sacra uia celeberrimo loco Clælia, exprobat iuuenibus nostris puluinû ascendētibus, in ea illos urbe sic ingredi, in qua etiā scæminas equo donauimus. Quòd tibi si uis exēpla referri scæminarû,

quæ

A quæ suos fortiter desiderauerunt, nō hostiatim querā. Ex una tibi familia duas Cornelias dabo. Primam Scipionis filiā, Gracchorū matrē, duodecim illa partus, totidē funeribus recognouit: & de cæteris facile est, quos nec æditos, nec amissos ciuitas sensit. T. Gracchū, & C. quos etiam qui bonos uiros negauerit, magnos fatebitur, & occisos uidit & insepultos: consolātibus tamē miseramq; dicentibus: Nunquā, inquit, nō felicē me dicā, quæ Gracchos peperit. Cornelia Liuiū Drusum, clarissimū iuuenē, illustri ingenij, uadentē per Gracchorū uestigia, imperfectis tot rogationibus, intra penates interemptū suos amiserat, incerto cædis autore: tamen & acerbā mortē filij, & inultā tam magno animo tulit, quā ipse leges tulerat. Iam cū fortuna in gratiā, Martia, reuenteris, si tela quæ in Scipiones, Scipionumq; matres ac filios egit, quibus Cæsares petijt, ne à te quidē continuit. Plena & infesta uarijs casibus uita est: à quibus nulli lōga pax, uix induciæ sunt. Quatuor liberos sustuleras, Martia. Nullū aut frustra cadet telū, quod in cōfertū agmē immissum est. Mirum est, tantā turbā iam potuisse sine iniuria damnoque præteruehi. At hoc iniquior fortuna fuit, quod nō tantūm filios eripuit, sed elegit. Nunquā tamē iniuriā dixeris, ex æquo cū potētiore diuidere: duas tibi reliquit filias, & harū nepotes: & ipsum quē maximē luges, prioris oblita, non ex toto abstulit. Habes ex illo duas filias, similes patri: si malē fers, magna onera: si bene, magna solatia: in hoc te perduxit, ut illas cū uideris, admonearis filij, nō doloris. Agricola, euerfis arboribus, quas aut uetus radicitus euulsit, aut cōtortus repētino impetu turbo perfrēgit, sololē ex illis residuā fouit, & amissarū semina statim plantasq; disponit, & momēto (nā ut in damna, ita ad incremēta rapidū ueloxq; tēpus est) adolescunt amissis lætiora. Has nūc † Mecilij filij tui filias in eius uicē substitue, & uacantē locū exple. Vnū dolorē, geminato solatio leua. Hæc quidē natura mortaliū est, ut nihil magis placeat, quā quod amissum est. Iniquiores sumus aduersus relicta, ereptorū desiderio. Sed si æstimare uolueris, quā tibi ualde fortuna, etiā cū sequērit, pepercerit, scies te habere plus quā solatia. Respice tot nepotes, duas filias.

al. Metilij.

Hic illud quoq; Martia, mouet me, si esset cuiq; pro moribus fortuna, nunquā mala bonos sequerentur: nunc uideo, exempro discrimine, & eodē modo malos bonosq; iactari. Graue est tamen, quem educaueris iuuenem, iā matri, iam patri præsidium ac decus, amittere. Quis negat graue esse: sed humanū est. Ad hoc genita es ut perderes, ut perires, ut sperares, metueres, alios teq; inquietares, mortem & timeres, & optares, & quod est pessimū, nunquā scires cuius esses status. Si quis Syracusas petenti diceret: Omnia incommoda, omnes uoluptates futuræ peregrinationis tuæ antē cognosce, deinde ita nauiga. Hæc sunt quæ mirari possis: uidebis primū ipsam insulam ab Italia angustio intercisa freto, quam continenti quondam cohæsisse cōstat: subitū illō mare irrupit, & Hesperium Siculo latus abscidit: deinde uidebis (licebit enim tibi audissimum maris uerticē restringere) fretum, illam fabulosam Charybdim dico, quā diu ab austro uacat,

CAP. XVII.

Virgil. Aeneid.

B quietam, at si quis inde uentus spirauit, hiatu magno profundoq; nauigia forbentē. Videbis celebritatissimū carinib; fontē Arethusam, nitidissimā ac perlucidissimā ad imū stagni, gelidissimas aquas profundētē: siue illas ibi primū † nascētes inuenit, siue immersum terris flumē integrū subter tot maria, & à cōfusione peioris unde seruātū reddidit. Videbis portū quietissimū omnium, quos aut natura posuit in tutelā clāsiū, aut adiuuit manus, sic tutum, ut ne maximarū quidē tempestatum locus furori sit. Videbis ubi Athenarum potentia fracta, ubi tot milia captiuorum, ille excisis in infinitam altitudinē saxi, † Naulius carcer incluserat, & ipsam ingentē ciuitatem, & † latius territorū quā multarū urbium fines sint: † tepidissima hyberna, & nullū diem sine interuētū solis: sed cū omnia ista cognoueris, grauis & infalubris estas, hyberni cœli beneficia corrumpit. Erit Dionysius illic tyrannus, libertatis, iusticiæ, legū exitium, dominationis cupidus, etiam post Platonē, uitæ, etiā post exiliū: alios uret, alios uerberabit, alios ob leuē offensam iubebit detrūcari, accerset ad libidinem mares fœminasq;, & inter fœdos regiæ intemperantiæ greges parum erit simul binis coire. Audisti quid te inuitare possit, quid abstertere. Proinde aut nauiga, aut resiste. Post hanc denunciationem, si quis dixisset intrare se Syracusas uelle, satis ne iustam querelam de ullo, nisi de se habere posset, qui nō incidisset in illam, sed prudens sciensq; uenisset: Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio. Tu si filios sustuleris, poteris habere formosos, poteris & deformes: & si fortasse tibi multi nascentur, esse ex illis aliquis tam seruator patriæ quā proditor poterit. Non est quod speres tātæ dignationis futuros, ut nemo tibi propter illos maledicere audeat. Propone tamen & tantæ futuros turpitudinis, ut ipsis maledictū sit. Nihil uetat illos tibi suprema præstare, & laudari te à liberis tuis: sed sic te para, tanquam in ignem positura, uel puerum, uel iuuenem, uel senem. Nihil enim ad rem pertinent anni: quoniam nullū non acerbum funus est, quod parens sequitur.

al. nascens.

fortē, Nauplius: aut rectius, Lautumius. de quo Plinius. al. laxius territam. al. lympidissima.

Post has leges propositas si liberos tollis, omni deos inuidia liberas, qui tibi nihil sponderrunt. Ad hanc imaginem agedū totius uitæ introitum referamus. Syracusas uisere deliberanti tibi quicquid delectare poterat, quicquid offendere, exposui: puta nascenti me tibi uenire in consiliū, intratura es urbem dijs hominibusq; communem, omnia complexam, certis legibus æternisq; deuinctam, indefatigata cœlestium officia uoluentem. Videbis illic innumerabiles stellas, miraberis uno sidere omnia impleri, solem quotidiano cursu diei noctisq; spacia signantem, annum in ætatem hyememq; æqualiter diuidentem. Videbis nocturnam lunæ successiōem à fraternis † occurssiōibus lene remissumq; lumē mutantē, & modò toto ore terris imminētē, accussiōibus, dānisq; mirabilē, semper proximæ dissimilē. Videbis quinq; sidera diuersas agentia uias,

CAP. XVIII.

al. occurssibus.

tia uias, & in contrarium præcipiti mundo nitentia: ex horum leuissimis motibus fortunæ popu-
lorum dependent, & maxima ac minima proinde formantur, prout æquum iniquum uicē sidus
incepsit. Miraberis coniecta nubila, & cadentes aquas, & obliqua fulmina, & cœli fragorem. Cū
satiatos spectaculo supernorum in terram oculos deieceris, excipiet te alia forma rerum, aliterq;
mirabilis. Hinc camporum in infinitum patētium fusa planicies. Hinc montium magnis & niua-
libus surgentium iugis, erecti in sublime uertices, deiectus fluminum, & ex uno fonte in Orien-
tem Occidentemq; defusi amnes, & summis cacuminibus nemora nutantia, & tantum sylvarum
cum suis animalibus, auiumq; concentu dissono. Varij urbium situs, & secluse nationes locorū
difficultate, quarum aliæ se in erectos subtrahūt mōtes, aliæ ripis, lacu, uallibus, palude, circum-
funduntur: adiuta cultu seges, & arbuta sine cultore fertilia, & riuorum leuis inter prata discursus,
& amœni sinus, & littora in portum recedentia, sparſæ tot per uastum insulæ, quæ interuen-
tu suo maria † distinguunt. Quid lapidum gemmarumq; fulgor, & inter rapidorum torrentium
arenas, aurum interfluens, & in medijs terris, medioq; rursus mari nitentes ignium faces, & uin-
culum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici sinu scindens, & ingēti licentia ex-
æstans. Videbis his inquietis, & sine uento fluctuantibus aquis immāni, & fidem excedenti ma-
gnitudine terrentia animalia, quædam grauiā & alieno se magisterio mouentia, quædam uelocia,
concitatis perniciores remigijs, quædā haurientia undas, & magno prænauiantium periculo ef-
flantia. Videbis hīc nauigia, quas non nouēre terras quærentia. Videbis nihil humanæ audaciæ
intentatum, erisq; † ei spectatrix, & ipsa pars magna conantium discēs, docebisq; artes, alias quæ
uitam instruant, alias quæ ornent, alias quæ regant. Sed istic erunt mille corporum & animorum
pestes, & bella, & latrocinia, & uenena, & naufragia, & intemperies cœli, corporisq; , & charissi-
morum acerba desideria, & mors † incertū an per facinus, an per pœnam cruciatumq;. Delibera
tecū, & perpēde quid uelis: ut in illa uenias, per ista exeundum est. Respondebis, uelle te uiuere.

al. eius.

al. incertusq;
finis per pœ-
nā, etc. al. in-
certum faci-
lis, an, etc.
quod magis
probo.

CAP. XIX.

Nemo, inquis, nos consuluit. Consulti sunt de nobis parentes nostri: qui cum conditionem ui-
tæ nossent, in hanc nos sustulerunt. Sed ut ad solatia ueniam, uideamus primū quid curandum
sit, deinde quemadmodum. Mouet lugentem desiderium eius, quem dilexit: id per se tolerabile
apparet. Absentes enim abfuturosq;, dum uiuerent, nō flemus, quamuis omnis usus illorum no-
bis & conspectus ereptus sit. Opinio est ergo quæ nos cruciat: & tanti quodq; malum est, quanti
illud taxauimus. In nostra potestate remediū habemus. Iudicemus illos abesse, & nosmetipsi fal-
lamus. Dimisimus illos: imō consecuturi præmisimus. Mouet & illud lugentem: Non erit qui me
defendat, qui contemptum uindictæ. Ut minimē probabilis, sed uero solatio utar, In ciuitate no-
stra plus gratiæ orbitas confert, quā eripit. Adeoq; senectutem solando, quæ solebat destruere,
ad potentiam ducit, ut quidam filiorum simulent, & liberos seruent, & orbitatem manu fa-
ciant. Scio quid dicas: Non mouent me detrimenta mea. etenim non est dignus solatio, qui filiū
sibi decessisse sicut mancipium molestē fert, cui quicquam in filio respicere præter ipsum uacat.
Quid igitur te, Martia, mouet? Vtrum, quod filius tuus decessit: an, quod non diu uixit? Si quod
decessit, semper debuisti dolere: semper enim scisti moriturum. Cogita, nullis defunctum malis
affici. Illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. Nullas scimus imminere mortuis tene-
bras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec obliuionis amnem, nec tribumalia, † nec reos
ullos in illa libertate tam laxa, iterum tyrannos. Luserunt ista poetæ, & uanis nos agitare ter-
roribus. Mors omnium dolorum & solutio est, & finis: ultra quam mala nostra non exeunt, quæ
nos in illam tranquillitatem, in qua antequam nasceremur iacimus, reponit. Si mortuorum ali-
quis misereretur, & non natorum misereatur. Mors nec bonum nec malum est. Id enim potest aut
bonum aut malum esse, quod aliquid est: quod uerō ipsum nihil est, & omnia in nihilum redigit,
nulli nos fortunæ tradit. Mala enim bonaq; circa aliquam uersantur materiam. Nō potest id for-
tuna tenere, quod natura dimisit: nec potest miser esse, qui nullus est. Excessit filius tuus termi-
nos, intra quos seruijt. Excepit illum magna & æterna pax: non paupertatis metu, non diuitiarū
cura, non libidinis per uoluptatem animos carpentis stimulis incepsitur, non inuidia felicitatis
alienæ tangitur, nec suæ premitur, nec conuicijs quidem ullis uerecundæ aures uerberantur, nul-
la publica † clades conspicitur, nulla priuata, non sollicitus futuri pendet ex euētū, semper in de-
teriora dependenti. Tandem ibi constitit, unde nil eum pellat, ubi nil † teneat.

al. nullos in il-
la reos libert.
etc. nullos ite-
rum tyrannos.

al. pestis.

al. terreat.

CAP. XX.

al. expellit.

O' ignaros malorum suorum, quibus non mors ut optimum inuentum naturæ laudatur: quæ
siue felicitatem includit, siue calamitatem † repellit, siue satietatem aut lassitudinem senis termi-
nat, siue iuuenile æuum, dum meliora sperantur, in flore deducit, siue pueritiā ante duriores gra-
dus reuocat, omnibus finis, multis remedium, quibusdā uotū, de nullis melius merita, quā de
his ad quos uenit antequam inuocaretur. Hæc seruitutē inuito domino remittit. Hæc captiuorū
cathenas leuat: hæc è carcere educit, quos exire imperium impotens uetuerat. Hæc exulibus in
patriam semper animum oculosq; tendentibus, ostendit, nihil interesse † inter quos quisq; iace-
at. Hæc ubi res fortuna malè diuisit, & æquo iure genitos, aliū alij donauit, exæquat omnia. Hæc
est quæ nihil quicquā alieno fecit arbitrio. Hæc est in qua nemo humilitatē suā sensit. Hæc est quæ
nulli parūit. Hæc est, Martia, quā pater tuus cōcupiuit. Hæc est, inquā, quæ efficit, ut nasci non sit
suppliciu: quæ efficit, ut nō cōcidā aduersus minas casuū, ut seruare animū saluū ac potentē sui
possim. Habeo quod appellē. Video istic cruces nō unius quidē generis, sed aliter ab alijs fabri-

al. in terra qua
quis iaceat.

catas: alij

A tates: alij capite conuerfos in terram suspendere, alij per obscena stipitem egerunt, alij brachia patibulo explicuerunt. Video fidulas, uideo uerba: & membris & singulis articulis singula docuerunt in machinamenta: & uideo mortem. Sunt isthic hostes cruenti, ciues superbi. Sed uideo isthic & mortem. Nō est molestum seruire, ubi si domini pertasum est, licet uno gradu ad libertatem trāsire: coram te iura uitæ beneficio mortis habeo. Cogita, quantū boni opportuna mors habeat, quā multis diutius uixisse nocuerit. Si Cn. Pompeium, decus istius firmametumq; imperij, Neapolis † fortuna abstulisset; indubitatus populi Romani princeps excesserat. At nunc exigui temporis adiectio, fastigio illū sub depulit. Vidit legiones in cōspectu suo cāsas: & ex illo prælio, in quo prima acies senatus fuit, † quā infelices reliquæ sunt, Imperatorē ipsum superfuisset: uidit Aegyptium carnificem, & sacrosanctum uictoribus † corpus satelliti præstitit, etiam si incolumis fuisset pœnitentiam salutis acturus. Quid enim erat turpius, quā Pompeium uiuere beneficio regis? M. Cicero si eo tempore, quo Catilinæ sicas deuittauit, quibus pariter cum patria petitus est, concidisset, liberata † Repub. cōseruator eius: si deniq; filiz suæ funus secutus fuisset, tunc felix mori potuit. Non uidisset strictos in ciuilia capita mucrones: nec diuisa percussoribus occisorum bona, ut etiam de suo perirent: non hastam consularia spolia uendentem: nec cædes, nec locata publicè latrocinia, bella, rapinas, † tantum Catilinarū. M. Cato nem. si à Cyprio & hæreditatis regiz dispensatione redeuntem mare deuorasset, uel cum illa pecunia, quā afferebat ciuili bello stipendium, non ne illi bene actum foret? hoc certē secū tulisset, neminem ausurum coram Catone peccare. Nunc annorum adiectio paucissimorum, uirum libertati nō suæ tantum, sed publicæ natum, coegit Cæsarem fugere, Pompeium sequi. Nihil ergo mali † immatura mors attulit illi: omnium etiam malorū remisit patientiam. Nimis citō perijt & immaturus. Primū putā illum superesse: comprehendere quantum plurimum procedere homini licet: quantum est, ad breuissimum tempus † editi citō cessuri loco. Venienti in pactū hoc, prospicimus hospitium: de nostris ætatibus loquor, quas incredibili celeritate conuolui cōstat. Computa urbium secula, uidebis quā non diu steterint etiam quæ uetustate gloriantur. Omnia humana breuia & caduca sunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum populis, urbibusq; & fluminibus, & ambitu maris, puncti loco ponimus: ad uniuersa referētes, minorem portionem ætas nostra quā partem puncti habet, si tempori comparetur omni: † cuius maior est mensura, quā mundi; utpote cū ille se intra huius spacium toties remetiatur. Quid ergo interest id extendere, cuius quantumcunq; fuerit incrementum, non multum aberit à nihilo: imō multum est quod uiuimus, si satis est. Licet mihi uaces, & in moram tardatæ senectutis nouies centenos denosq; percentes annos, cum ad omne tempus dimiseris animū, nulla erit illa breuissimi longissimiq; æui differētia, si inspecto quanto quis uixerit spacio, comparaueris quanto non uixerit. Deinde non immaturus decessit: uixit enim, quantum debuit uiuere. Nihil enim illi iam ultrā supererat. Non una hominibus senectus est, ut ne animalibus quidem: intra quatuordecim quædam annos defatigantur: & hæc illis longissima ætas est, quæ homini prima. Dispar cuiq; uiuendi facultas data est. Nemo nimis citō moritur, qui uicturus diutius quā uixit, non fuit. Fixus est cuiq; terminus, manebit semper ubi positus est: nec ullum ulterius diligentia aut gratia promouebit: † scit libenter illum ex consilio perdidisse. Tulit suum, metasq; dati peruenit ad quæ. Non est itaq; quod sic te oneres: Potuit diutius uiuere, nō est interrupta eius uita, nec unquam se annis casus interiecit. Soluitur quod cuiq; promissum est, eunt † ut sua fata: nec adiiciūt quicquam, nec ex promisso semel demunt: frustra uotā ac studia fiunt. Habebit quisq;, quantum illi dies primus ascripsit: ex illo quo primū lucem uidit, iter mortis ingressus est, accessitq; fato propior: & illi ipsi, qui adijciebantur adolescētiz anni, uitæ detrahebantur. In hoc omnes errore uersamur, ut nō putemus ad mortē, nisi senes inclinatosq; iam uergere, cum illō infantia statim & iuuenta omnisq; ætas ferat. Auguria opus suū, fata nobis sensum nostrę necis auferunt: quoq; facilius obrepat mors, sub ipso uitæ nomine latet. Infantem in se pueritia conuertit. Pueritiam pubertas, iuuentutem senectus abstulit. Incrementa ipsa si bene computes, damna sunt.

Quereris, Martia, non tam diu uixisse filiū tuum, quā potuisse. Vnde enim scis an diutius illi expedit, an illi hac morte cōsultum sit? Quē inuenire hodie potes, cuius res tam bene positæ sint & fundatæ, ut nihil illi, procedenti tempore timendū sit? Labuntur humana, ac fluunt. Nulla pars uitæ nostræ tā obnoxia aut tenera est, quā quæ maximē placet. Ideoq; felicissimis optāda mors est: quia in tanta incōstantia turbaq; rerū, nihil nisi quod præterijt, certum est. Quis tibi recepit, illud pulcherrimū filij tui corpus, in summa pudoris custodia, inter luxuriōsæ urbis oculos cōseruaturū, si potuisset ita morbos euadere, ut ad senectutē formæ illæsum perferret decus?

Cogita animi mille lābes. Neq; enim recta ingenia, qualem in adolescentia spem sui fecerant, usq; in senectutem pertulerunt: sed interuersa plerunq; sunt, & sera: eoq; scēdior luxuria inuasit, & cogit dehonestare speciosa principia. Aut in popinam uentremq; proiectis, summa illis curarum fuit, quid essent, quid biberēt. Adjice incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum, ossa uiuis legentium, & totas in uiscera manus demittentiū, & nō simplici dolore pudenda curantium. Post hæc exilium. Nō fuit innocentior filius tuus, quā Rutilius, quā Coruncanus: non fuit sapientior, quā Socrates: non fuit sanctior, quā Cato, qui uoluntario uulnere transfixit pectus. Cum ista perspexeris, scies optimē cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat uitæ stipendium, citō in tutum recepit. Nihil est tam fallax, quā uita humana: nihil tam insidiosum:

Seneca.

E sum:

al. ualetudo.

al. quæ.
fortē, caput.al. Repub. si
deniq;fortē rectius,
trium. uide
scholia.fortē, Meti-
lio immatura
mors attulit.
al. editis cito
cessuris loco,
uenientibus in
pactum hoc.
Prospicimus,
etc.
al. huius est
enim maior.al. nec illum di-
ligentia ex cō-
silio perdidit.
fortē, nec illum
consilio pro-
tulisset.
fortē, ui.

CAP. XXI.

CAPVT
XXII.

Vide scholia:

sum: non mehercule quisquā accepisset, nisi daretur in scijis. Itaq; felicissimum est, non nasci: pro-
 ximum puto, breuitate uitæ defunctos, citò in integrū restitui. Propone illud acerbitissimum tibi
 tempus, quo Seianus patrem tuum clienti suo Satrio Secūdo congiarium dedit. Irascebatur illi
 ob unum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre nō potuerat, Seianum in ceruices no-
 stras non imponi quidem, sed † descendere. Decernebatur illi statua in Pompeij theatro ponen-
 da, quod exultum Cæsar reficiebat. Exclamauit Cordus tunc, uerè theatrum perire. Quis ergo
 al. ascendere. non rumperetur, supra cineres Cn. Pompeij constitui Seianum, & in monumentis maximi Im-
 al. perfidum. peratoris consecrari † pessimum militem: consecratur subscriptio, & acerrimi canes: quos ille
 ut sibi uni mansuetos, omnibus feros haberet, sanguine humano pascebat, circumlatrare etiam
 hominem illum imparatum incipiunt. Quid faceret? si uiuere uellet, Seianus rogandus erat: si
 mori, filia: uterq; inexorabilis. Cōstituit filiam fallere. Vfus itaq; balneo, & quo plus imposeret,
 in cubiculum se quasi gustaturus contulit: & dimissis pueris quædam per fenestram, ut uideret-
 tur edisse, proiecit à cœna. Deinde quasi iam satis in cubiculo edisset, abstinuit: alteroq; die, &
 tertio idem fecit. Quarto ipsa infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaq; te: Cha-
 rissima, inquit, filia, & hoc unum tota celata uita, iter mortis ingressus sum, & iam medium ferè
 teneo. Reuocare me nec debes, nec potes. Atq; ita lumen omne præcludi iussit, & se in tenebris
 condidit. Cognito cōsilio eius, publica uoluptas erat, quod è faucibus audissimorum luporum
 educeretur præda. Accusatores, Seiano autore, adeunt consulū tribunalia, queruntur mon Cor-
 dum, ut interpellarent quod coegerāt. Adeo illis Cordus uidebatur effugere. Magna res erat in
 questione, an mortis rei perderentur. dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se
 absoluerat. Vides ne, Martia, quantæ iniquorum temporum uires ex inopinato ingruant? Fles
 al. cuiquam. quod † quenquam tuorum mori necesse fuit: penè non licuit.

CAPVT

XXIII.

Præter hoc etiam, omne futurū incertum est, & ad deteriora certius. Facilius ad superos iter
 est, animis citò ab humana conuersatione dimissis: minus enim fecis ponderisq; traxerunt: an-
 tequam obducerentur, & altius terrena conciperent, liberati, leuiore ad originem suam reuo-
 lant, & facilius quicquid est illud absoluti transfluunt. Nec unquā magnis ingenijs chara in cor-
 pore mora est. Exire atq; erumpere gestiunt: ægrè has angustias ferunt: uagi per omne sublime,
 & ex alto assueti humana despicere. Inde est quod Plato clamat: Sapientis animū totum in mor-
 te prominere, hoc uelle, hoc meditari, hac semper cupidine ferri in exteriora tendentē. Quid tu,
 Martia, cum uideres senilem in iuvene prudentiam, uictorem omnium uoluptatum, animum
 emendatum, carentem uitio, diuitias sine auaricia, honores sine ambitione, uoluptates sine lu-
 xuria appetentem, diu tibi putabas illum sospitem posse contingere? Quicquid ad summum ue-
 nit, ad exitum propè est. Eripit se aufertq; ex oculis perfecta uirtus. Nec ultimum tempus expe-
 ctant, quæ in primo maturuerunt. Ignis quo clarior fulsit, citius extinguitur. Viuacior est, qui cū
 lenta difficilq; materia commissus, fumoq; demersus ex sordido lucet: eadem enim detinet cau-
 sa, quæ malignè alit. Sic ingenia quò illustriora, eò breuiora sunt. Nam ubi incremēto locus non
 est, uicinus occasus est. Fabianus ait, quod nostri quoq; parentes uidere, puerum Romæ fuisse,
 statura ingentis uiri: sed hic citò decessit, & morituum breui nemo non prudens dixit. Non po-
 terat enim ad illam ætatem peruenire, quam præceperat. Ita est indicium imminentis exitij ma-
 turitas: & appetit finis, ubi incrementa consumpta sunt.

CAPVT

XXIII.

Incipe uirtutibus illum, non annis æstimare: satis diu uixit, pupillus relictus sub tutorum cu-
 ra: usq; ad decimum quartum annum fuit sub matris custodia semper: cū haberet suos penates,
 relinquere tuos noluit. Adolescens statura, pulchritudine, cætero corporis robore castris natus,
 militiam recusauit, ne à te discederet. Computa, Martia, quàm rarò liberos uideat, quæ in diuer-
 sis domibus habitant. Cogita, totos illos perire annos matribus, & per solitudinē exigi, quibus
 filios in exercitu habent. Scies multum patuisse hoc tempus, ex quo nihil perdidisti. Nunquam
 à conspectu tuo recessit: sub oculis tuis studia formauit excellentis ingenij, & æquaturi auum,
 nisi obstitisset uerecundia, quæ multorum profectus silentio pressit. Adolescens rarissimæ for-
 mæ in tam magna mulierū turba uiros corruptentium, nullius fœminæ spei se præbuit: & cum
 quarundam usq; ad tentandū peruenisset improbitas, erubuit quasi peccasset, quod placuerat.
 Hac sanctitate morum effecit, ut puer admodum dignus sacerdotio uideretur, materna sine du-
 bio suffragatione. Sed ne mater quidem nisi pro bono candidato † ualuisse: harum contempla-
 tione uirtutum sic te gere, tanquam si nunc ille tibi magis uacet. Nūc nihil habet quò auocetur.
 Nunquam tibi sollicitudini, nunquam mœrori erit: quod unum ex tam bono filio poteras dolo-
 re, doluisti. Cætera exempta casibus, plena uoluptatis sunt: si modò uti filio scis, si modò quid in
 illo preciosissimum fuerit intelligis, imago duntaxat filij tui perijt, & effigies, non simul animus
 ipse: qui quidem æternus, meliorisq; nūc status est, dispoliatus oneribus alienis, & sibi relictus.
 Hæc quæ uides ossa circumuoluta neruis, & obductam cutem, uultumq;, & ministras manus, &
 cætera quibus inuoluti sumus, uincula animorum tenebræq; sunt. Obruitur his animus, effuga-
 tur, inficitur, arcetur † à ueris & suis, in falsa coniectus: omne illi cum hac carne graui certamen
 est, ne abstrahatur & fidat: nititur illò, unde dimissus est: ibi illū æterna requies manet, pro con-
 al. uisentem. fuis crasisq; pura & liquida † referentem.

CAPVT

XXV.

Proinde non est quod ad sepulchrum filij tui curras. Pessima eius, & ipsi molestissima isticia-
 cent ossa cineresq;, non magis illius partes quàm uestes, aliaq; tegumēta corporum. Integer ille,
 nihilq;

A nihilq; in terris relinquens fugit, & totus excessit: paulumq; supra nos cōmoratus, dum expurgat inhærentia uitia, situmq; omnis mortalis æui excutit, deinde ad excelsa sublatus, inter felices currit animas, excipitq; illum cœtus facer, Scipiones, Catonesq;, † utiq; cōtemptores uitæ, & mortis beneficio liberi. Parēs tuus, Martia, illic nepotem suum, quanquā illic omnibus omne cognatum est, applicat sibi noua luce gaudētem, & uicinorū siderum meatus docet: nec ex coniecturis, sed omnium ex uero peritus in arcana naturę † liber ducit. Vtq; ignotarum urbiū monstrator hospiti gratus est: ita sciscitanti cœlestium causas, domesticus interpres, & in profunda terrarum promittere aciem iuuat. Delectat enim ex alto relicta respicere. Sic itaq;, Martia, te gere, tanquam sub oculis patris filijq; posita, non illorum quos noueras, sed tanto excellentiorum, & in summo locorum: erubescit quicquam humile aut uulgare, & mutatos in melius tuos flere, in æterna rerum per uasta & libera spacia dimissos. Non illos interfusa maria discludunt, nec altitudo montium aut imæ ualles, aut incerta uada Syrtium, aut tramites. Omnia plana, & ex facili mobilia, & expedita, & inuicem peruia sunt, intermixtaq; sideribus.

al. interq; con-
temp. & c. libe-
ros.
al. libens ducia-
tur.

CAPVT
XXVI.

al. minimum
cum illa.

al. uel.

Mundus renoua-
mandus.
al. æterna for-
tita.

Putat itaq; ex illa arce cœlesti patrem tuū, Martia, & cui tantum apud te autoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, nō illo ingenio, quo ciuilia bella defleuit, quo proscribentes in æternum ipse proscripsit, sed tanto clariore, quanto est ipse sublimior, dicere: Cur te filia tam longa tenet ægritudo? Cur in tanta ueri ignorantia uersaris, ut iniquę actum iudices cū filio tuo, quod in tædium uersus uitæ, ipse ad maiores se recepit suos? Nescis quantis fortuna procellis disturbet omnia? quā nullis benignam facili se præstitit, nisi qui † in unum cum illa cōtraxerint. Reges ne diceres felicissimos futuros, si maturius illos mors in stantibus subtraxisset malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, si aliquid ætati detraxeris? An nobilissimos uiros clarissimosq; ad istum militaris gladij composita ceruice formatos? Respice patrem atq; auum tuum. Ille in alieni percussoris uenit arbitrium. Ego nihil in me cuiquam permisi, & cibo prohibitus ostēdi, quā magno me iuuat animo scripsisse. Cur in domo nostra diutissimē lugeatur, qui felicissimē moritur? Coimus in unum omnes, uidemusq; uos alta nocte circumdari? Nil apud uos ut putatis optabile, nil excelsum, nil splendidum: sed humilia cuncta, & grauia, & anxia, & quotam partem luminis nostri cernentia. Quid dicā, nulla hīc arma mutuis furere concursibus, nec classes classibus frangi, nec parricidia aut fingi, aut cogitari, nec fora litibus strepere dies perpetuos: † nihil in obscuro, detectas mētes, & aperta præcordia, & in publico medioq; uitam, & omnis æui prospectum, euentumq;. Iuuat unius seculi fata componere in parte ultima mundi, & inter paucissimos gesta: tot secula, tot ætatum contextam seriem, quicquid annorum

B est licet uisere: licet surrectura, licet ruitura regna prospicere, & magnarū urbium lapsus, & maris nouos cursus. Nam si potest tibi solatio esse desiderijs tuis commune fatum, nihil constat loco stabili, & nihil quo stat loco stabit. Omnia sternit, abducatq; secum uetustas: nec hominibus solum (quota enim ista fortuitæ potentæ portio est?) sed locis, sed regionibus, sed mundi partibus. Iudet: tot supprime montes, & alibi rupes in altum nouas exprimet: maria sorbebit, flumina auertet: & commercio gentium rupto, societatem generis humani cœtusq; dissoluet. Alibi hiatibus uastis subducat urbes, tremoribus quatiet, & ex infimo pestilentiz halitus mittet, & inundationibus quicquid habjatur, obducat. Necabitq; omne animal orbe submerso, & ignibus uastis torrebis incenditq; mortalia. Et cum tempus aduenerit, quo se mundus renouaturus extinguat, uiribus ista se suis cædent, & sidera sideribus incurrent, & omni flagrante materia, uno igne quicquid nunc ex disposito lucet, ardebit. Nos quoq; felices animæ, & † æternæ sorte, cū Deo uisum erit iterum ista moliri, labentibus cunctis, & ipsius parua ruinæ ingentis accessio, in antiqua elementa uertemur. Felicem filium tuum, Martia, qui ista iam nouit.

ERASMI IN LIBRVM DE CONSOLATIONE AD MARTIAM

Alios ignibus peruret, uel in pœnam admotis, uel in certa nudos maria iactabit.] *Con-* Cap. 10.
sentebant exemplaria. Legendum arbitror: Alios ignibus peruret, uel in pœnam admotis, uel incertis, siue inser-
tis: alios nudos mari iactabit. Incertos ignes uocat, incendium fortē ortum. Insertos ignes intelligas licet, febres ac
pestilentias. Alij, ignes admoventur: alij, inseruntur.

Semper in deteriora dependenti.] *Alius, semper interiora dependendi. Rodolphus, semper anteriora* Cap. 19.
deprendens. quanquam, dependens, bene habebat.

PINCIANI IN EVNDEM.

Fudistiq; lachrymas palām, & gemitus deuorasti.] *Videntur aduersa esse inter se, fundere lachry-* Cap. 1.
mas palām, & gemitus deuorare. Quare malim, clām, legeres: quām, palām.

Non tamen hilari fronte texisti.] *Vetus lectio: Quidem tamen non hilari fronte texisti. Scribendum*
puto: Quā & tantum non hilari fronte texisti.

Vt uerō aliquem spiritum mutatio temporum dedit.] *Legendum: ut uerō aliquam occasionem*
mutatio temporis dedit. ex exemplari Facundi & Primitiui.

Quam diu quisquam erit qui uelit scire.] *Vetus lectio, quam diu quisquam uelit scire.*

Quid sit uir Romanus, qui subactis iam ceruicibus omnium, & ad Syllanum iugū ada-
ctis, indomitus sit.] *Scribe, partim ex uetere lectione, partim ex cōiectura: quid sit uir, Romanus. Quid sub-*
Seneca. E 2 actis

actis iam ceruicibus omnium, & ad Seianianum iugum adactis indomitus. Nam quo iure supra ex, Salamonos, A emendatum est, Seianianos: eodem hic ex Syllanum, fieri debuit Seianianum.

Cap. 3. Non licuerat matri, ut filij oscula, gratumq; extremi sermonem oris hauriret, longo itinere reliquias profecuta.] Scribe ex eadem: Nō licuerat matri, ultima filij oscula, gratumq; extremi sermonem oris haurire, longo itinere reliquias Drusi sui profecuta. Item paulo post, irritate, legendum puto: non, irritata: etsi omnes scripti codices, profecuta & irritata, habeant: non, profecuta & irritata. In quorum nonnullis habetur, uti filij osculo: non, ultima filij oscula.

Ipsūq; desiderabis triste matribus agmen occurrere.] Quedam exemplaria, ipsumq; desiderans iristem matribus omnem occurrere. Alia sic, ipsumq; desiderans omnem occurrere. Legendum reor: Ipsa te desiderabis. Triste matribus omen occurret. Cui correctioni uidentur suffragari uerba Seneca libro quarto de clamationum: Hic mihi uiuendum, ne cui de nuptijs, ne cui de liberis cogitanti dirum omen occurrat. Posset etiam non absurde ita legi: ipseq; quem desideras, tristis matri & ominosus occurret.

In meliore noto parte.] Lego contra omnia exemplaria, patre: non, parte: ut circa initia, non est ignotum, qualem te in personam patris tui gesseris.

Illum ipsum iuuenem dignissimē quietum, quē semper nominatū cogitatumq; faciet.] Vetres omnes codices: illum ipsum iuuenem dignissimē quietum, semper nominatus cogitatusq; faciet. Scribendum forte: illum ipsum iuuenem dignissimum quiete, semper nominans cogitansq; facies. quam correctionem probare uidentur uerba statim sequentia.

Cap. 4. Se consolandam philosopho uiri sui praeiuit.] Prior editio, se consulero philosopho uiri sui praeiuit. Vetust lectio, non consulero, habet: sed, consulareo. Emendandum puto, se consilio Arei philosophi uiri sui praeiuit. Fuit hic Areus siue Arius, philosophus Alexandrinus, Augusto acceptissimus. Cum quo, instituto sermone, & dextra ei data, ut inter ciues suos spectabilis foret, admirarenturq; cum omnes, ingressus est Alexandrinus post debellatos Antonium & Cleopatram. Deinde quum in suggestum theatri ascendisset, Alexandrinus omnibus prae metu exanimatis, & in terram procidentibus, quum eos stare iussisset: Omni se, inquit, populum crimine absolueret: idq; se facere, primō propter conditiorem Alexandrum: secundum, propter miram pulchritudinem, magnitudinemq; eius urbis: tertio, propter Arium amicum suum. auctor Plutarchus in Antonio, Suetonius quoq; in Augusto. Deinde etiam, inquit, eruditione uaria repletus super Arei philosophi, filiorumq; eius Dionysij & Nicanoris contubernium inijt: etiam si in Suetonij exemplaribus, atroci menda, spera rei, legatur: pro, super Arei. Huic Areo credunt nonnulli Dioscoridem inscripsisse libros suos de medicinali materia. Ceterum in exemplari Facundi & Primitiui sic habetur, se Areo philosopho uiri sui praeiuit.

Et multum eam rem profuisse sibi confessa, plus quā Romanum.] Scribe, ex uetere lectione: & multum eam rem profuisse sibi confessa est, plus quā Romanum populum. B

Diligentissimam. Vsq; in hunc diem Liuia.] Scribendum reor per maiorem, Diligentissimē: ut sit exordium orationis, quam Areus habuit ad Liuiam.

Cap. 5. Quemadmodum aliquid loquantur coram te de Druso.] Sic prior editio. Scribendum, quemadmodum se gerant. Loquantur aliquid coram te de Druso, an nihil ex eisdem.

Cap. 7. Quia naturaliter.] Desiderantur in eadem haec duo uerba: & recte. nam confestim sequitur eadem sententia. Quare? quia uires illi à natura datae sunt.

Cap. 8. Dolorem dies consumit.] Scribo: Dolorem dies longa consumit: ex uetere lectione.

Cap. 9. Alium percussisti, me petisti.] Eadem, alium quidem percussisti, sed me petisti.

Egregium uersum & dignū audiui, est enim ē populo: Cuius potest accidere, quod cuiquam potest.] Deprauatissimus locus, si quis in toto opere, non tantum uerbis uitatis, sed in uerso etiam, ut conijcio, ordinē. Sunt codices qui sic habeant: Egregium uersum & dignum audiui, qui non ē populo beri & cuius potest accidere, quod cuiquam potest. Legendum opinor: Egregium uersum audi, & dignum qui non esset Publij Syri: Et cuius potest accidere, quod cuiquam potest. Comprobat hanc castigationem Seneca ipse in libro de Tranquillitate uitae, his uerbis: Nunquam me in bona re mali pudebit auctoris. Publius tragicis comicisq; uebementior ingenijs, quoties mimicas ineptias & uerba ad summā caueam spectantia, reliquit inter multa alia cothurno non tantum supario fortiora, & hoc ait: Cuius potest accidere, quod cuiquam potest. Fuit hic Publius natione Syrus, mimographus poeta temporibus Caesaris dictatoris, multis et pulcherrimis sententijs clarus in primis. Quas leges apud Gellium libro 17. capite 14. & apud Macrobiū secundo Saturnaliū, non procul à calce.

Cap. 10. Deficiet iste comitatus.] Quidam codices, Deficietur, habent. Puto legendum, deficiet te.

Et in hanc legem datus, hoc fatum ab utero statim prosequabatur.] Eadem: In hanc legem datus est. Hoc illum fatum ab utero statim profecutum est.

Vel in poenam admotis, uel in certa nudos maria iactabit.] Variam, & parum sibi constantem ueterem lectionem hoc loco reperio. Sed quae cōmodior ex emendationibus codicibus elici potuit, sic habet: uel in poenam admotis uel in remediū, alios uinciet. Id nunc isti licebit, nunt tibi. Alios per incerta nudos maria iactabit.

Moderāndus est itaq; nobis animus ad hanc maximē quā immoderatē fertis, & in metus, & in dolores humanum pectus dispensandum.] Breuius eadem: Moderandum est itaq; uobis maximē qui immoderatē fertis, & in multos dolores humanum pectus dispensandum.

Cap. 11. Haec omnis ista quae in foro litigat. & mox paulo: non dispari gradu uadit.] Lege, huc: non, haec: &, foris: non, foro: & negatio, non, tollenda. ex eadem.

Et quae

A Et quæ diligis, ueneraris, & quæ despicias, unus exæquat cinis: hic uidelicet illa Pythici oraculis ascripta noscit.] Sic prior editio. Deploratissimus est locus. In quibusdam codicibus sic habetur: Et quæ diligis, ueneraris, & quæ despicias, unus exæquat cinis. hoc uidelicet illa Pythici oraculis ascripta noscitur. quæ uerba minus fortè uitiosa erunt, si sic legantur: Et quem diligis, ueneraris, & quæ despicias, unus exæquat uox Chilonis: hæc uidelicet, illa Pythici oraculis ascripta, Nosce te. uel sic: Et quem diligis, ueneraris, & quem despicias, unus exæquat Chilonis uox: licet illa Pythici oraculis ascripta, Nosce te. Notam sententiam illam, Nosce te, Chilonis esse Lacedæmonij, ex Plinio, Plutarcho, Aufonio, & alijs constat: etsi Iuuenalis Apollini ascribat, E' coelo descendit gnothi seauton. Cicero item prima Tusculana: Nimirum, inquit, hanc habet uim præceptum Apollinis, quo monet ut se quisque noscat. Diogenes quoque Laertius in uita Chilonis, cum sententiam illam, Sponsioni non deesse iacturam, Chiloni tribuat, hanc de se noscendo non tribuit.

Alimenta metuens sua, quorum modum inopia rumpit.] Veteres quidam codices duo uerba addunt, & semper. sed & sic locus est ambustus, & uerbis quibusdam cassus: quæ omnino addere ad complementum sensus necessarium habui. Scribendum igitur censeo sic: & semper alimenta metuens sua, quorum modò inopia laborat, modò copia rumpitur.

Morbidum, putre, causamque fletus uita auspicatum.] Legendum puto, morbidum, putre, cassum, à fletu uitam auspicatum. Plinius libro 7. Nullumque tot animalium ad lachrymas, & has protinus uitæ principio. & paulo post, & à supplicijs uitam auspicatum.

Liberos nutrientibus non ipsa fructus educatione acquiritur.] Exemplaria quædam, liberos Cap. 12. nutrientibus non fructus educat, ipsa educatio.

Omnia tanquam prospera.] Corrigen dum puto: Omnia tam præpropèra. Cui emendationi suffragantur uerba hæc, non longè à fine: Hac sanctitate morum effecit, ut puer admodum dignus sacerdotio uideretur.

Quibus malè nimis secundæ res constant.] Eadem, quorum malè illo nimis secundæ res constant. Coniicio legendum, quorum malis illius nimis secundæ res constabant.

Et solènia Pontificalis carminis uerba cōcepit.] Sic agnoscunt cōplura exēplaria. Sed in exemplari antiquissimo & correctissimo Facundi & Primitiui tantum habetur, solènia Pontificalia perfecit. cetera uacant. Cap. 13.

Mirum est, tantam turbam iam potuisse sine iniuria damnoque præteruehi.] Quædā exemplaria: Mirum est, tantam turbam non potuisse sine inuidia damnoque præteruehi. Alia: Mirum est, tantam turbam sine inuidia, sine damno præteruehi. Legendum puto, esset, potius quam, est. Cap. 16.

Similes patri.] Hæc uerba desiderantur in eadem.

B Iam patri, iam matri præsidium ac decus amittere.] Scribe, iam patri, iam matri residuum amitte. Cap. 17. recetera ociosa sunt: ex codice Facundi & Primitiui.

Lypidissima hyberna.] Vetus lectio, lepidissima. Lego, tepidissima: ut patet ex uerbis sequentibus. cuius rei Plinius quoque meminit secundo historiae naturalis, capite 64.

Ut ipsis maledictum sit.] Legendum ex antiqua lectione, ut ipsi maledicta sint.

Et modò toto ore terris imminentem, acceSSIONIBUS DAMNISQUE mirabilem.] Scribe, & modò Cap. 18. do occultam, modò toto ore terris imminentem, acceSSIONIBUS DAMNISQUE mirabilem. ex eadem.

Et nosmetipsi non fallamus.] Quidam codices sine negatione, & nosmetipsi fallamus. In alijs non habentur omnino hæc uerba. Cap. 19.

Qui contemptum uindictet.] Vetus lectio, & qui à contemptu uindictet.

Hic ubi res fortuna malè diuisit, & æquo iure genitos alium alij donauit.] Hæc ubi res communes fortuna malè diuisit, & æquo iure genitos aliud alij donauit. uetus lectio. Puto legendum, alium alij donauit. Cap. 20.

Ut non concidam aduersus minas casuum.] Legendum fortè, cæsarum, potius quam casuum. Exemplar Facundi & Primitiui, aduersus ruinas casuum.

Coram te iura beneficio mortis habeo.] Sic prior editio. Vetus lectio, uita, habet: non, iura. Proinde scribendum sic reor: Coram te uitam beneficio mortis habeo. Nam & inter alios, Plinius quoque maximum uite bonum appellat mortem.

Liberata republica conseruator eius.] Postrema duo uerba, conseruator eius, in exemplari Facundi & Primitiui non habentur.

Latrocinia, bella, rapinas, tantum Catilinarum.] Legendum puto, trium Catilinarum: nō, tantum Catilinarum. Nam Augustum, Antonium, Lepidum, tres Catilinas uocat, ut Iuuenalis tres Syllas: in tabulam Syllæ si dicant discipuli tres.

Venienti in pactum hoc, prospicimus hospitium.] Castigandus fortè uitiosissimus locus sic: Venientibus in puncti hoc proximum hospitium. Posset etiam legere, spaciū: non, hospitium.

Imò multum est quòd uiuimus, si satis est.] Exemplar Facundi et Primitiui: Imò modò multum est, cetera. Scribendum uidetur: Vno modo multum est, reliqua.

Scit libenter illum ex consilio perdidisse.] Ita leguntur in eodem codice, ut recitauit: sed mendose. Puto sic corrigenda, nec illum diligentia uel consilio protulisset.

Auguria opus suum, fata.] Quid si legas, urgent opus suum fata.

In summa pudoris custodia, inter luxuriosæ urbis oculos conseruaturum, si potuisset ita morbos euadere, cetera.] Exemplar Facundi ac Primitiui, & summa pudoris custodia inter luxuriosæ urbis oculos conseruatum potuisset, ita, reliqua. Cap. 21.

Seneca.

E 3 Non

Cap. 22. Non simplici dolore pudenda curantium.] *Quedam exemplaria, non per simplicem dolorem, cetera. A*
tera. Alia, non simplicem dolorem, cetera.

Post hæc exilium. Non fuit innocentior filius tuus quàm Rutilius, quàm Coruncanus: non fuit sapientior quàm Socrates: non fuit sanctior quàm Cato, qui uoluntario uulnere transfixit pectus. Cum ista perpexeris.] *Falso scripta, peius disjuncta, preposterè locata uerba. Lego ex uetere lectione: Post hæc, Exilium: non fuit innocentior filius tuus. Carcerem: non fuit sapientior quàm Socrates. Voluntario uulnere transfixum pectus: non fuit sanctior quàm Cato. Quum ista perpexeris.*

Clienti suo Arrio Secundo.] *Lego Satrio, non Atrio: ex Cornelio Tacito.*

Consecrari pessimum militem.] *Non pessimum, sed perfidum, habet eadè: ut puto, rectè. alludere enim uidebatur ad militem illum qui Pompeium obtruncavit.*

An mortis rei perderentur.] *Locus est corruptissimus, ex eorum numero qui emendatore indigent Oedipo. Fortasse sic minus corruptè legetur, an maiestatis eò perire daretur. Quam lectionem astruere uidentur uerba sequentia, penè non licuit.*

Cap. 23. Ita est indicium imminētis exitij maturitas.] *Scribendū ex eisdè: Ita est. Indicium est imminētis, reliqua. Sub matris custodia.] Sub matris tutela: eadem.*

Cap. 24. Nullius fœminæ spei se præbuit.] *Dictio, fœmine, necessaria non erat, precedente paulo ante uerbo, mulierum. promde eradenda est, suffragante etiam uetere lectione.*

Harum contemplatione uirtutum filium geri, tanquam si nec illi tibi magis uacet.] *Sic prior editio. Scribendum puto: Harum contemplatione uirtutum sic te gere, tanquam si nunc ille, cetera. ut infra: Sic itaq; Martia te gere, tanquam sub oculis patris filijq; posita. Sequitur statim:*

Cap. 25. Liber ducit.] *Ita in eadè, libens ducitur: ut ad adolescentem referatur, non ad auum.*

Et in profunda terrarū promittere aciem iuuat. Delectat enim ex alto relicta respicere.] *Vetus lectio breuior, & in profunda terrarum permittit aciem. Iuuat enim ex alto, cetera. quam lectionem agnoscit quoq; exemplar emendatissimum Facundi & Primitiui.*

Cap. 26. Reges ne dices felicissimos futuros, si maturius illos mors stantibus subtraxisset malis.] *Eadem: Reges ne tibi nomen felicissimos futuros, reliqua.*

Ostendi, quàm magno me iuuat animo scripisse.] *Corrigendum puto, quàm magno que inuabat animo scripisssem. Nam omnis uetus lectio, scripisssem, agnoscit: non, scripissse.*

Videmurq; non alta nocte circumdati. Nil apud uos, cetera.] *Sic prior editio. Scribe, uideamurq; non alta nocte circumdati, nil apud uos, reliqua: ex eadem.*

Nihil cōstat loco stabili.] *Hæc uerba non habentur in eadè: & rectè. nā sequitur confestim eadè sententia.*

Quota enim ista fortuitæ potētiae portio est.] *Fortune, nō, fortuitæ: exēplar Facundi & Primitiui.*

LVCII ANNAEI SENECAE AD

ad Helbiam.

† ALBINAM MATREM DE CONSO-
latione Liber unus.

CAP. I.

AB PE iam, mater optima, impetum cepi consolandi te, sæpe continui. Ut auderem, multa me impellebant. Primum uidebar depositurus omnia incommoda, cū lacrymas tuas, etiam si supprimere non potuissem, interim certè abstergissem. Deinde plus habiturum me autoritatis non dubitabam ad excitandam te, si prior ipse consurrexissem. Præterea timebam, ne à me non uicta fortuna aliquem meorum uinceret. Itaq; utcunq; conabar mañu super plagam meam imposita, ad obliganda uulnera uestra reptare. Hoc propositum meum erat. Rursusq; retardabar, dum recens seuiret. Sciebam dolori tuo occurrendum non esse, ne ipsum ipsa solatia iritarent, & accenderent. Nam in morbis quoq; nihil est magis periculosum, nec perniciosum, quàm immaura medicina. Expectabam dum ipse uires suas frangeret, & ad sustinenda remedia mora mitigatus, tangi se ac tractari pateretur. Præterea cum clarissimorum omnia ingeniorum monumenta, ad compescendos inoderandosq; luctus composita euoluerem, nō inueniebam exemplum eius, qui consolatus suos esset, cum ipse ab illis comploraretur. Ita in re noua hæsitabā, uerebarq; ne hoc non consolatio, sed exulceratio esset. Quid quod nouis uerbis, nec ex uulgari & quotidiana sumptis allocutione, opus erat homini ad consolandos suos, ex ipso togo caput alleuanti? Omnis autem magnitudo doloris modū excedentis, necesse est ut stilo delectum uerborum eripiat, cū sæpe uocem quoq; ipsam intercludat. Utcunq; connitar, non fiducia ingenij, sed qua possum instar efficacissimæ consolationis esse consolator. Cui nihil negares, huic hoc utiq; te non esse negaturam (licet omnis mœror contumax sit) spero, ut desiderio tuo uelis à me modum statui.

CAP. II.

Vide quantum de indulgentia tua promiserim mihi: potentior me futurū apud te non dubito quàm dolorem tuum, quo nihil est apud miseros potētius. Itaq; ne statim cum eo concurrā, adero prius illi, & quibus excitetur ingeram, omnia proferam, & rescindā quæ iam obducta sunt. Dicit aliquis: Quod hoc genus est consolandi, obliterata mala reuocare, & animum in omnium ærumnarum suarū cōspectu collocare, uix unius patientem? Sed is cogitet, quæcunq; usq; cōperniciosa sunt, ut contra remediū conualuerint, plerunq; contrarijs curari. Omnes itaq; luctus illi suos, omnia lugubria admouebo. Hoc erit nō mollī uia mederi, sed urere ac secare. Quid conlequar?

A sequar: ut pudeat animum, tot miseriarum uictoré, ægrè ferre unum uulnus in corpore tam cicatricoso. Fleant itaq; diutius, & gemant, quorum delicatas mentes eneruauit lōga felicitas, ut ad leuissimarum iniuriarū motus collabantur: at quorum omnes anni per calamitates transierūt, grauissima quoque forti & immobili constantia perferant. Vnum habet assidua infelicitas boni, quod quos t̄ sæpe uexat, nouissimè indurat. Nullam tibi uacationem t̄ dedit à grauissimis luctibus: ne natalem quidem tuum excepit. Amisisti matrem statim nata, imò dum nascereris: & ad uitam quodammodo exposita es. Creuisti sub nouerca: quam tu quidem omni obsequio, & pietate, quanta uix in filia conspici potest, matrem fieri coegisti. Nulli t̄ tam magno constitit & bonæ nouerca. Auunculum indulgentissimum, optimum ac fortissimum uirum, cum aduētum eius expectares, amisisti. Et ne sæuitiam suam fortuna leuiorem ducendo faceret, intra tricesimum diem, charissimum uirum tuum, ex quo mater trium liberorum eras, extulisti. Lugenti tibi luctus nunciatus est, omnibus quidem absentibus liberis: quasi de industria in id tempus cōiectis malis tuis, ut nihil esset ubi se dolor tuus reclinaret. Transeo tot pericula, tot merus, quos sine interuallo t̄ uitæ incurfantes pertulisti: modò in eundem sinum, ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotū recepisti. Intra uigesimalium diem, quàm filium meum in manib. & in t̄ oculis tuis mortuum funeraueras, raptum me audisti. Hoc adhuc defuerat tibi, lugere uiuos.

*al. semper.**al. fortuna dea.**dit.**forte, tamē nō.**al. in te.**al. osculis.*

Grauiissimum est ex omnibus, quæ unquam in corpus tuum descenderunt, recens uulnus: fateor, non summam cutem rupit: pectus, & uiscera ipsa diuisit. Sed quemadmodum tyrones leuiter saucij, tamen uociferantur, & manus medicorum magis quàm ferrum horrent, at ueterani quamuis confossi patienter ac sine gemitu uelut aliena corpora t̄ excoriari patiuntur: ita tu nunc debes te fortiter præbere curationi. Lamentationes quidem & ululatus, & alia per quæ insciæ mulieres tumultuantur, amoue. Perdidisti enim tot mala, si nondum misera esse didicisti. Et quid? Videor ne tecum timide egisse, cum nil tibi subdixi ex malis tuis, sed omnia coaceruata ante te posui? Magno id animo feci. Constitui enim uincere dolore, dolorem tuum, non circumscribere.

CAP. III.

al. excorari.

Vincam puto, primū si ostendero nihil me pati, propter quod possim dici miser, nedū propter quod miseros etiam quos contingam faciam. Deinde si ad te transiero, & probauero, ne tuā quidem grauē esse fortunam, quæ tota in mea pender. Hoc prius aggrediar, quod pietas tua audire gestit, nihil mali esse mihi: si hoc tibi demonstrare non potero, ipsas res quibus me putas premi, non esse intolerabiles, faciam manifestum. Sin id credi non potuerit: at ego mihi ipse magis placebo, quod inter eas res beatus ero, quæ miseros solent facere. Non est quod de me alijs credas: ipse tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, indico me non esse miserum. Adjiciam, quo securior sis, nec fieri quidem me posse miserum.

CAP. IIII.

Bona conditione conditi sumus, si eam non deseruerimus. Id egit rerum natura, ut ad bene uiuendum non magno apparatu opus esset. Vnusquisq; facere se beatum potest. Leue momentum in aduenticijs rebus est, & quod in neutram partem magnas uires habeat. Nec secunda sapientem euehunt, nec aduersa demittunt. Laborauit enim semper, ut in se plurimum poneret, intra se omne gaudium peteret. Quid ergo? sapientem me esse dico? Minimè. Nam id quidem si profiteri possem, non tantū negarem miserum me esse, sed omnium fortunatissimum, & in uicinum Deo perductum prædicarem. Nunc, quod satis est ad omnes miseras leniendas, sapientibus uiris me dedi, & nondum in auxilium mei ualidis, in aliena castra cōfugi, eorum scilicet, qui facile se & t̄ sua tuentur. Illi me iusserunt stare assidue, uelut in præsidio positum, & omnes conatus fortunæ, & omnes impetus prospicere, multo antè quàm incurrat. Illis grauis ipsa fortuna est, quibus est repentina. Facile eam sustinere potest, qui semper expectat. Nam & hostium aduentus eos prosternit, quos inopinatè occupauit. At qui futuro se bello ante bellū parauerūt, compositi & adaptati primum, qui tumultuosissimus est, iētum facile excipiunt. Nunquam ego fortunæ credidi, etiam si uideretur pacem agere: omnia illa quæ in me indulgentissimè cōferebat, pecuniam, honores, gloriam, eo loco posui, unde posset ea sine motu meo repetere. Interualum inter me & illam magnum habui. Itaq; abstulit illa, non auulsit. Neminem aduersa fortuna comminuit, nisi quem secunda decepit. Illi qui munera eius uelut sua & perpetua amauerūt, qui se propter illa suspici uoluerunt, iacent & morerent, cum inualidos & pueriles animos, omnis solidæ uoluptatis ignaros, falsa & mobilia oblectamenta destituunt. At ille qui se lætis rebus non inflauit, nec mutatis contrahit, aduersus utrumq; statum inuictum animum tenet, exploratè iam firmitatis. Nam in ipsa t̄ felicitatē quid contra infelicitatem ualeret, est expertus. Itaq; ego in illis quæ omnes optant, existimaui semper nihil ueri boni inesse: cum inania, & specioso ac decepturo fuco circumlita inueni, intrā nihil habentia fronti simile. Nam in illis quæ mala uocantur, nihil tam terribile ac durum inuenio, quàm opinio uulgi minabatur. Verbū quidem ipsum, persuasione quadam, & consensu, iam asperius ad aures uenit, & audientes tanquam triste & execrabile ferit: ita enim populus iussit. Sed populi scita ex magna parte sapientes abrogant.

*al. suos.**al. infirmitatē.*

Remoto igitur iudicio plurium, quos prima rerum facies utcunq; credita est, aufert, uidea. mus quid sit exilium: nempe loci commutatio est. Angustare uideor uim eius, & quicquid pessimum in se habet, subtrahere. Hanc commutationem loci sequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemptus. Aduersus ista postea cōfligam. Interim primū illud intueri uolo, quid acerbi afferat ipsa loci commutatio. Carere patria, intolerabile est. Aspice hanc frequentiam,

CAP. V.

E 4 cui

al. laxā ostentando.

•

al. Siphnon.

al. Corcyra, siue Cypriam.

Cōsule Geographos.

al. tenuius?

al. si primam.

al. mundum illustrantia.

al. defertur.

al. regionibus.

al. laudate.

al. cultores.

CAP. VII.

CAP. VIII.

cui uix urbis immensa tecta sufficiunt. Maxima pars illius turbæ patria caret, ex municipijs & A colonijs suis, ex toto deniq; orbe terrarum confluerunt: alios abducit ambitio, alios necessitas officij publici, alios imposita legatio, alios luxuria, opulentum & opportunum uitij locū querens: alios liberalium studiorum cupiditas, alios spectacula. Quosdam traxit amicitia, quosdam industria, † latam ostendendæ uirtuti nata materiam: quidā uenalem formam suam attulerūt, quidam uenalem eloquentiam. Nullum non hominum genus concurret in urbem, & uirtutibus & uitij magna precia ponentē. Iube omnes istos ad nomen citari, & unde domo quisq; sit, quere. Videbis maiorem partem esse; quæ relictis sedibus suis uenerit in maximam quidem ac pulcherrimam urbem, non tamen suam. Deinde ab hac ciuitate discede, quæ ueluti communis patria potest dici, omnes urbes circū. Nulla est, ubi magnam partē peregrinæ multitudinis non inuenias. Nunc trāsi ab ijs, quarum amœna positio & opportunitas regionis plures alliciet, deferta loca, & asperrimas insulas, Sciathum & † Seriphum, Gyarum & † Corficam pete. Nullum inuenies exilium, in quo non aliquis animi causa moretur. Quid tam nudum inueniri potest? quid tam abruptum undiq; quā hoc saxum? quid ad copias respicienti † ieiunius? quid ad homines immanis uetus? quid ad ipsam loci situm horridius? quid ad cœli naturam intēperantius? plures tamen hīc peregrini quā ciues consistunt. Vsq; eō ergo commutatio ipsa locorū grauis non est, ut hīc quoq; locus à patria quosdam abduxerit. Inuenio qui dicant, inesse naturalem quandam animis iritationem commutandi sedes, & transferendi domicilia. Mobilis enim & inquieta mens homini data est. Nunquam se tenet, spargitur, & cogitationes suas in omnia nota atque ignota dimittit, uaga, & quietis impatiens, & nouitate rerum lætissima: quod non miraberis, † si propriam eius originem aspexeris, non ex terreno & graui concreta corpore, ex illo cœlesti spiritu descendit. Cœlestium autem natura semper in motu est. Fugit, & uelocissimo cursu agit. Aspice sidera † mundi illustria. Nullum eorum perstat: labitur assidue, & locum ex loco mutat: quamuis cum uniuerso uersatur, in contrarium nihilominus ipsi mundo † refertur, per omnes signorum partes discurrit perpetua eius agitatio, & aliunde aliō cōmigratio est. Omnia uoluuntur. Semper in transitu sunt, & ut lex & naturæ necessitas ordinauit, aliunde aliō deferuntur. Cum per certa annorum spacia orbes suos explicuerint, iterum ibunt per quæ uenerāt. Inunc, & animum humanum, ex ijsdem quibus diuina constant compositum seminibus, moleste ferre puta transitum ac migrationem: cū Dei natura, assidua & citatissima cōmutatione, uel delectet se, uel conseruet. A cœlestibus agendum te ad humana conuerte. Videbis gentes, populosq; mutasse sedem. Quid sibi uolunt in medijs Barbarorum † nationibus Græcæ urbes? Quid inter Indos, Persasq; Macedonius sermo? Scythia, & totus ille ferarum, indomitæque B gentium tractus, ciuitates Achæiæ Ponticis impositas littoribus ostentat. Non perpetuæ hyemis sæuitia, non hominum ingenia, ad similitudinem cœli sui horrētia, transferentibus domus suas obstitērunt: Atheniensis in Asia turba est. Milesus cccc lxx. urbiū populū in diuersa effudit. Totum Italiæ latus quod infero mari alluitur, maior Græcia fuit. Tuscos Asia sibi uendicat. Tyrij Africam incolunt, in Hispania Pœni: Græci se in Galliam immiserunt, in Græciam Galli. Pyrenæus Germanorum transitus non inhibuit: per inuia, per incognita uersauit se humana lenitas. Liberos, coniugesq; & graues senio parentes traxerunt. Alij longo errore iactati, non iudicio elegerunt locum, sed lassitudine prōximū occupauerunt. Alij armis sibi ius in aliena terra fecerunt. Quosdam gentes cum ignota peterent, mare haussit. Quidam ibi confederunt, ubi illos rerum inopia deposuit. Nec omnibus eadem causa relinquendi, quærendiq; patriam fuit. Alios excidia urbium suarum hostilibus armis elapsos, in aliena spoliatos suis, expulerunt. Alios domestica seditio submouit: alios nimia superfluentis populi frequentia ad exonerandas urbes emisit. Alios pestilentia, aut frequentes terrarum hiatus, aut aliqua intoleranda infelicitis sollicitudo eiecerunt. Quosdam fertilis oræ in maius † latæ fama corripit. Alios alia causa exciuit domibus suis. Illud itaque est manifestum, nihil eodem loco mansisse quo gentiū est. Assiduus humani generis discursus est. Quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. Noua urbiū fundamenta iaciuntur. Noua gentium nomina, extinctis nominibus prioribus, aut ig accēssionem ualidioris conuersis, oriuntur. Omnes autem istæ populorum transportationes, quid aliud quā publica exilia sunt?

Quid tam longo te circuitu traho? Quid interest enumerare Antenorem Patauij conditorē, & Euandrum in ripa Tyberis regna Arcadum collocantem? Quid Diomedem, aliosq; quos Troianum bellū uictos simul uictoresq; per alienas terras dissipauit? Romanum imperiū nempe autorem exulem respicit: quem profugum, capta patria, exiguas reliquias trahentem, necessitas & uictoris metus, longinqua quærentem in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes prouincias misit: ubicunque uicit, Romanus habitat. Ad hanc cōmutationem locorū libenter nomina dabat: & relictis aris suis trans maria sequebatur colonus senex. Res quidem non desiderat plurium enumerationem: unum tamen adijciam, quod in oculos se ingerit.

Hæc ipsa insula sæpe iam † colonos mutauit. Ut antiquiora quæ uetustas obduxit, transeam, Phocide relictæ, Graij qui nunc Massiliam colunt, prius in hac insula confederunt. Ex qua quid eos fugauerit incertum est: utrum cœli grauitas, an præpotētis Italiæ conspectus, an natura importuosi maris. Nā in causa non fuisse feritatis accolarū, eo apparet, quod maxime tunc trucibus & incōditis Galliæ populis se interposuerūt.

Transierunt

A Transierunt deinde Ligures in eam, transierunt & Hispani: quod ex similitudine ritus apparet. Eadem enim tegumenta capitum, idemq; genus calceamenti, quod Cantabris est, & uerba quædam. Nam totus sermo conuersatione Græcorum, Ligurumq; à patrio desciiuit. Deductæ deinde sunt duæ ciuium Romanorum colonie: altera à Mario, altera à Sylla. Toties huius aridi & spinosi faxi mutatus est populus. Vix deniq; inuenies ullam terram, quam etiam nunc indigenæ colant. Permixta omnia & instituta sunt. Alius alij successit. Hic concupiuit, quod alij fastidio fuit: ille unde expulerat, eiectus est. Ita fato placuit, nullius rei eodē semper loco stare fortunā. Aduersus ipsam mutationem locorum, detractis certis incommodis quæ exilio adhærēt, satis hoc remedium putat Varro doctissimus Romanorum, quod quocunq; uenimus, eadem rerum natura utendum est. M. Brutus satis hoc putat, quod licet in exilium euntib; uirtutes suas ferre secum, ad quem migraturi sunt. Hæc etiam si quis singula parum iudicat efficacia ad consolandum exulem, utraq; in unum collata fatebitur plurimum posse. Quantulum enim est quod perdidimus. Duo quæ pulcherrima sunt, quocunq; nos mouerimus, sequetur: natura communis, & propria uirtus. Id actum est, mihi crede, ab illo, quisquis formator uniuersi fuit, siue ille Deus est potens omnium, siue incorporalis ratio ingentium operum artifex, siue diuinus spiritus per omnia maxima ac minima, æquali intentione diffusus, siue fatum & mutabilis causarum inter se cohærentium series: id, inquam, actum est, ut in alienū arbitrium, nisi uilissima quæq; non caderent. Quicquid optimum homini est, id extra humanam potētiā iacet: nec dari, nec eripi potest. Mundus hic, quo nihil neq; maius, neq; ornatius, rerum natura genuit. Animus contemplator, admiratorq; mundi, pars eius magnificentissima, propria nobis, & perpetua, tamdiu nobiscum māsura, quādiu ipsi manebimus. Alacres itaq; & erecti quocunq; res tulerit, intrepido gradu properemus.

CAP. IX.

Emetiamur quascunq; terras, nullū inuenturi solum intra mundum, quod alienū homini est. Undecunq; ex æquo ad cælum erigitur acies, paribus interuallis omnia diuina ab omnibus humanis distant. Proinde dum oculi mei ab illo spectaculo cuius infatigabiles sunt, non abducatur, dum mihi lunam solemq; intueri liceat, dum cæteris inhærere sideribus, dum ortus eorum, occasus, interuallaq; & causâs inuestigare uelocius meandi, uel tardius, spectare tot per noctem stellas micantes, & alias immobiles, alias non in magnum spacium exeuntes, sed intra suum se circumagentes uestigium, quasdā subito erumpentes, quasdam igne fuso perstringentes aciem, quasi decidant, uel longo tractu cum luce multa præteruolantes: dum cum his sim, & cælestibus (quā homini fas est) immiscear, dum animum ad cognatarum rerum conspectum tendentem, in sublimi semper habeam: quantum refert mea, quid calcem? Atqui non est hæc terra frugiferarum aut lætarum arborum ferax. Non magnis & nauigabilibus fluminum alueis irrigatur. Nihil gignit, quod aliæ gentes petant, uix ad tutelam incolentium fertilis. Non preciosus hic lapis cæditur: non auri argentiq; uenæ & eximuntur. Angustus animus est, quem terrena delectant. Ad illa & adducendus est, quæ ubiq; æquæ apparent, ubiq; æquæ splendent: & hoc cogitandum est, ista ueris bonis per falsa & prauè credita obstare: quo longiores porticus expedierint, quo altius turres sustulerint, quo latius uicos porrexerint, quo depressius æstiuos specus foderint, quo maiori mole fastigia & cœnationum subduxerint, hoc plus erit quod illis cælum abscondat. In eam te regionem casus eiecit, in qua latissimum receptaculū casa est. Næ & tu pusilli animi es, & sordidè se consolantis, & si non id fortiter pateris, quæ Romuli casam nosti. Dic illud potius: Istud humile tugurium nempe uirtutes recipit. Iam omnibus templis formosius erit, cum illic iusticia conspecta fuerit, cum continentia, cum prudentia, pietas omnium officiorum rectè dispensandorum ratio, humanorum diuinorumq; scientia. Nullus angustus est locus, qui hanc tam magnarū uirtutum turbā capiat: nullum exiliū graue est, in quo licet cū hoc ire comitatu. Brutus in eo libro quem de uirtute composuit, ait se uidisse Marcellum Mitylenis exulantem, & quantum modò natura hominis pateretur, beatissimè uiuentē, neq; unquam bonarū artium cupidiorē quā illo tēpore. Itaq; adiicit, uisum sibi se magis in exilium ire, qui sine illo rediturus esset, quā illum in exilio relinqui. O fortunatiorem Marcellum, eo tēpore quo exilium suum Bruto approbauit, quā quo R.P. & consulatum. Quantus uir ille fuit, qui effecit ut aliquis exul sibi uideretur, quod ab exule recedebat. Quantus uir ille fuit, qui in admirationem sui adduxit hominem, etiam Catoni suo mirandum. Idem Brutus ait, C. Cæsarem Mitylenas præteruectum, quia nō sustineret uidere & defortunatum uirum. Illi quidem reditum imperit senatus publicis precibus, tam sollicitus ac mœstus, ut omnes isto die Bruti habere animum uiderentur, & non pro Marcello, sed pro se deprecari, ne exules essent, si sine illo fuissent: sed plus multo consecutus est, quo die illum exulem Brutus relinquere non potuit, nec Cæsar uidere. Contigit enim illi testimonium utriusque. Brutus sine Marcello reuerti se doluit: Cæsar erubuit. Num dubitas, quin ille Marcellus, tantus uir, sic ad tolerandum æquo animo exiliū seipse adhortatus sit? Ita te disciplinis imbuisti, ut scires omnē locum sapienti uiro patriā esse: porro hic qui te expulit, non ipse per annos decē continuos patria caruit, propagandi sine dubio imperij causa, sed nempe caruit: nunc ecce trahit illum ad se Africa resurgentis belli minis plena, trahit Hispania, quæ fractas & afflictas partes refouet, trahit Aegyptus infida, totus denique orbis, qui ad occasionem concussi imperij intentus est, cui primum rei occurret, cui parti se opponet. Aget illum per omnes terras uictoria sua. Illū suspiciant & colant gentes: tu uide Bruto miratore contentus. Bene ergo exiliū tulit Marcellus: nec quicquam in animo eius mutauit loci commutatio,

al. eruuntur.

al. abducendus.

al. contignatio num.

al. si ideo id fortiter pateris, quia Rom.

al. consulatum rexit.

al. deformatū.

commutatio, quamuis eum paupertas sequeretur: in qua nihil mali esse quisquis modò nondù
peruenit in infaniam omnia subuertentis auariciæ atq; luxuriæ, intelligit. Quantulum est enim,
quod in tutelam hominis necessarium sit? & cui deesse hoc potest, ullam modo uirtutem haben
ti? Quod ad me quidem pertinet, intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse: corporis
exigua desideria sũnt, frigus submouere uult, alimētis famem ac sitim extinguere: quicquid ex
trà concupiscitur, uitij, non usibus laboratur: nō est necesse omne perscrutari profundum, nec
strage animalium uētre m onerare, nec conchylia ultimi maris ex ignoto littore eruere. *Dij istos*
al. capi. deeq; perdant, quorum luxuria tam inuidiosi imperij fines transcendit. Ultra Phasim † capere
uolunt, quod ambitiosam popinam instruat: nec piget à Parthis, à quibus nondũ pœnas repe
timus, aues petere. *al. nota.* Vndiq; conuehunt omnia † uota fastidienti gulæ. Quod dissolutus delicijs
stomachus uix admittat, ab ultimo portatur Oceano. Vomunt ut edant, edunt ut uomant epu
las, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Ista si quis despicit, quid illi pauper
tas nocet? Si quis concupiscit, illi paupertas etiam † quid prodest? Inuitus enim sanatur: & si re
al. aliquid pro-
dest. media ne coactus quidem recipit, interim certè dum non † potest illa, nolenti similis est. C. Cæ
sar, quem mihi uidetur rerum natura edidisse, ut ostēderet quid summa uitia in summa fortuna
possent, centies sestertio cœnauit uno die, & in hoc omnium adiutus ingenio, uix tamen inue
nit quomodo prouinciarum tributum una cœna fieret. O' misera biles, quorum palatum nisi ad
preciosos cibos nō excitatur. Preciosos aut̃, non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo, sed
raritas & difficultas parandi facit. Alioquin si ad sanam illis mentem placeat reuerti, quid opus
est tot artibus uentri seruientibus? quid mercatoris? quid uastatione sylvarum? quid profundi
perscrutatione? passim iacent alimenta, quæ rerum natura omnibus locis disposuit: sed hæc ue
lut cæci transeunt, & omnes regiones peruagantur, maria traijciunt, & cum famem exiguo cibo
possint sedare, magno iritant.

CAP. X. Libet dicere: Quid deducitis naues, quid manus & aduersus feras & aduersus homines armatis, quid tanto tumultu discurretis, quid opes opibus aggeritis? Non uultis cogitare, quàm parua uobis corpora sint. Non 'ne furor & ultimus mentium error est, cum tam exiguum capias, cupere multum? Licet itaq; augeatis census, promoueatis fines: nunquam tamen corpora uestra laxabitis. Cum bene cesserit negociatio, multum militia retulerit, cum indagati undiq; cibi coierint, non habebitis ubi istos apparatus uestros collocetis. Quid tã multa cõquiritis? Scilicet maiores nostri, quorum uirtus etiam nunc uitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu sua parabant cibum, quibus terra cubile erat, quorum tecta nondum auro fulgebãt, quorũ templa nondum gẽmis † retinebant. Itaq; tunc per fictiles deos religioſè iurabatur: qui per illos iurauerãt, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant. Scilicet minus beatè uiuebat dictator noster, qui Samnitum legatos audit, cum uilissimum cibum in foco ipse manu sua uersaret: illa, qua iam sæpe hostem percusserat, † lancemq; in Capitolini Iouis gremio reposuerat, † quam Apicius nostra memoria † uicit, qui in ea urbe, ex qua aliquando philosophi uel corruptores iuuentutis abire iussi sunt, scientiam popinæ professus, disciplina sua seculum infecit, cuius exitum nosse operæ precium est: cum sestertiũ milies in culpam confegissset, cum tot congiariã principum, & ingens Capitolij uestigial singulis comestationibus hausisset, ære alieno oppressus, rationes suas tunc primũ coactus inspexit: superfuturũ sibi sestertiũ centies computauit, & uelut in ultima fame uicturus, † si sestertio centies uixisset, ueneno uitam finiuit. Quãta luxuria erat, cui sestertiũ centies egestas fuit? In nunc, & puta pecuniæ modum ad rem pertinere, non animi.

CAP. XI. Sestertium centies aliquis extimuit: & quod alij uoto petunt, ueneno fugit. Illi uero tam prauæ mentis homini ultima potio saluberrima fuit. Tunc uenena edebat, bibebatq; cum immentis epulis non delectaretur tantum, sed gloriaretur, cum uitia sua ostentaret, cum ciuitatem in luxuriam suam conuerteret, cum iuuentutem ad imitationem sui sollicitaret, etiam sine malis exemplis per se docilem. Hæc accidunt diuitias non ad rationem reuocantibus, cuius certi sunt fines: sed ad uitiosam consuetudinem, cuius immensum & incôprehensibile arbitrium est. Cupiditati nihil est satis: naturæ etiam satis est parum. Nullum ergo paupertas exulis incommodum habet: nulli etiam tam inops exilium est, quod non alendo homini abundè fertile sit. An uestem, an domum desideraturus est exul? Si hoc quoq; ad usum tantum desiderabit, neque testum ei deerit, neque uestimen. Aequè enim exiguo tegitur corpus, quàm alitur. Nihil enim homini natura quod necessarium uestimen faciebat, fecit operosum. Si desiderat saturatam multo conchylio purpuram, intexam auro, uarijsq; coloribus distinctam & artibus. Non fortunæ iste uitio, sed suo pauper est: etiam si illi quicquid amiserit, restitueris, nihil ages. Plus enim restituendo deerit ex eo quod cupit, quàm exuli ex eo quod habuit. Si desiderabit aureis fulgentem uasis supellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, æs paucorum insania preciosum, & seruorum turbam, quæ quamuis magnam domum angustet, iumentorum corpora differta, & coacta pinguescere, & nationum omnium lapides: ista congerantur licet, nunquàm explebunt inexplabilem animum: non magis quàm ullus sufficiet humor ad satandum eum, cuius desiderium non ex inopia, sed ex æstu ardentium uiscerum oritur: non enim sitis illa, sed morbus est. Nec hoc in pecunia tantum aut alimentis euenit. Eadem natura est in omni desiderio, quod modò non ex inopia, sed ex uitio nascitur: quicquid enim illi congesseris, non finis erit cupiditatis, sed gradus. Qui continebit itaq; se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet: qui naturalè modum

A modum excedet, eum in summis opibus quoque paupertas sequetur. Necessarijs rebus exilia sufficiunt, superuacuis nec regna. Animus est qui diuina facit: hic in exilia sequitur: & in solitudinibus asperrimis, cum quantum satis est sustinendo corpori inuenit, ipse bonis suis abudat & fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet, nō magis quā ad deos immortales: omnia ista quæ imperita ingenia, & nimis corporibus suis addicta suspiciunt, scilicet lapides, aurum & argentū, & magni leuatq; mensarū orbes; terrena sunt pondera: quæ non potest amare sincerus animus, ac naturæ suæ memor, leuis, † ipse expers, & quādo cūq; emissus fuerit, ad summa emicaturus. *al. curæ.* Interim quantum per moras membrorum, & hanc circumfusam grauemq; sarcinam licet, celeriter & uolucriter cogitatione diuina perlustrat. Ideoq; nec exulare unquam potest liber, & dijs cognatus, & omni mundo omniq; æuo par. Nam cogitatio eius circa omne cælum, & in omne præteritum futurumq; tempus immittitur. Corpusculum hoc, custodia & uinculum animi, huc atque illuc iactatur. In hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. Animus quidem ipse facer & æternus est, & cui non possit injici manus.

Nec me putes ad eleuāda incommoda paupertatis, quam nemo grauem sentit nisi qui putat, *CAP. XII.* uti tantum præceptis sapientum. Primum aspice, quanto maior pars sit pauperum, quos nihilo notabis tristiores sollicitioresq; diuitibus: imò nescio an eo lætiores sint, quo animus eorum in pauciora distrahitur. Transeamus à pauperibus, eamus ad locupletes: quā multa sunt tempora, quibus pauperibus similes sunt. Circumcisæ sunt peregrinantium sarcinæ: & quotiescunque festinationem necessitas exigit, comitum turba dimittitur. Militantes quotam partem rerū suarum secum habent, cum omnem apparatus castrensis disciplina submoueat. Nec tantum conditio illos temporum, aut locorum inopiā, pauperibus exæquat. Sumunt quosdam dies, cū iam illos diuitiarum tædium cepit, quibus humi cœnent, & remoto auro, argentoq;, fictilibus utantur. Dementes hoc quod aliquando concupiscunt, semper timent. O! quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia ueritatis exercet, qui fugiunt quod uoluptatis causa imitatur. Me quidem quoties antiqua exempla respexi, paupertatis uti † remedijs pudet. Quoniam quidem eodē temporum luxuria prolapsa est, ut maius uaticum exulum sit, quā olim patrimonium principum fuit. Vnum fuisse Homero seruum, tres Platonem, nullum Zenonem, à quo cœpit Stoicorum rigida ac uirilis sapientia, satis constat. Num ergo quisquam eos † miseros uixisse dicet, ut nō ipse *al. solatijs.* miserrimus ob hoc omnibus uideatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicæ gratiæ sequester fuit, ære collato funeratus est. Attilius Regulus, cū Pœnos in Africa funderet, ad Senatum scripsit, mercenarium suum discessisse, & ab eo desertum esse rus, quod Senatui publicè curari dum abesset Regulus, placuit. Fuit ne tanti, seruum nō habere, ut colonus eius Ro. *al. miserè.* Po. esset? Scipionis filiæ ex ærario dotem receperunt, quia nihil illis reliquerat pater. Aequum mehercules erat, Ro. Po. tributum Scipioni semel conferre, cum à Carthagine semper exigeret. O felices uiros, puellarum, quibus Ro. Po. loco foceri fuit. Beatiores ne istos putas, quorum patrum decies sesterterio nubunt, quā Scipionem, cuius liberi à senatu tutore suo in dotem es graue acceperunt. Dedignatur aliquis paupertatem, cuius tam claræ imagines sunt? Indignatur exul aliquid sibi deesse, cum defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus: cum omnibus illis id quod deerat, ideo honestius suppletum sit, quia defuerat? His ergo aduocatis non tantum tuta est, sed etiam gratiosa paupertas.

Responderi potest: Quid artificiosè ista diducis, quæ singula sustineri possunt? collata non *CAP. XIII.* possunt? Commutatio loci tolerabilis est, si tantum locum mutes: paupertas tolerabilis est, si ignominia absit, quæ uel sola opprimere animos solet. Aduersus hunc quisquis me malorum turba terrebit, his uerbis utendum erit: Si contra unam quamlibet partem fortunæ satis tibi roboris est, idem aduersus omnes erit. Cum semel animum uirtus indurauit, undique inuulnerabilem præstat. Si auaricia dimisit, uehementissima generis humani pestis, moram tibi ambitio non faciet. Si ultimum diem non quasi pœnam, sed quasi naturæ legem aspicias, ex quo pectore mortis metum eieceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non uoluptatis causa homini datam, sed propagandi generis, quem non uiolauerit hoc secretū & infixum uisceribus ipsis exitium, omnis aliā cupiditas intactum præteribit. Non singula uitia ratio, sed pariter omnia prosternt, in uniuersum semel uincit. Ignominia tu putas quemquam sapientem moueri posse, qui omnia in se reposuit, qui ab opinionibus uulgi secessit. Plus etiam quā ignominia est mors ignominiosa. Socrates tamen eodem uultu, quo aliquando solus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intrauit, ignominiam ipsi loco detractus: neque enim poterat carcer uideri, in quo Socrates erat. Quis usque eodē ad conspiciendam ueritatē excæcatus est, ut ignominiam putet? M. Catonis fuisse, duplicem in petitione præturæ & consularis repulsam? Ignominia illa præturæ & consularis fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, nisi à se antè contemptus est. Humilis & proiectus animus fit isti contumeliæ opportunus: qui uerò aduersus sæuissimos casus se extollit, & ea mala quibus alij opprimuntur, euerit, ipsas miseras insularum loco habet, quando ita affecti sumus, ut nihil æquē magnam apud nos admirationem occupet, quā fortiter miser. Ducebatur Athenis ad supplicium Aristides: cui quisquis occurrebat, deiciebat oculos, & ingemiscebat, non tanquam in hominem iustum, sed tanquam in ipsam iusticiam animaduertetur. Inuentus est tamen qui faciē eius inspueret: poterat ob hoc non molestè ferre, quod sciebat neminem id ausurum puri oris. At ille

At ille absterfit faciem, & subridens ait comitanti magistratui: Admone istum, ne postea tam im-
probè oscitet. Hoc fuit contumeliæ ipsi contumeliam facere. Scio quosdam dicere, contemptu
nihil esse grauius, mortem ipsis potiorẽ uideri. His ergo respondebo, & exiliũ sæpe contem-
ptione omni carere. Si magnus uir cecidit, magnus iacuit. Non magis illũ putes cõtẽmni, quàm
cum ædium sacrarum ruinæ calcantur, quas religiosi æquẽ ac stantes adorant.

CAP. XIII. Quoniam meo nomine nihil habes, mater charissima, quod te in infinitas lachrymas agat, se-
quitur ut causæ tuæ te stimulent. Sunt autem duæ: nam aut illud te mouet, quod præsidium ali-
quod uideris amisisse: aut, quod desiderium ipsum per se pati non potes. Prior pars mihi leuiter
perstringenda est. Noui enim animum tuum, nihil in suis præter ipsos amantem. Viderint illæ
matres, quæ potentiam liberorum muliebri impotentia exercent: quæ quia fœminis honores
non licet gerere, per illos ambitiosæ sunt, quæ patrimonia filiorũ & exhauriunt & captant, quæ
eloquentiam commodando alijs fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimũ gauisa es, mi-
nimũ usa. Tu liberalitati nostræ semper imposuisti modum, cum tuæ non imponeres. Tu filia-
familiars locupletibus filijs ultrò contulisti. Tu patrimonia nostra sic administraſti, ut tanquam
de tuis laborares, tanquam alienis abstineres. Tu gratiæ nostræ, tanquam alienis rebus utere-
ris, pepercisti: & ex honoribus nostris nihil ad te nisi uoluptas & impensa pertinuit. Nunquam
indulgentia ad utilitatem respexit. Non potes itaque ¶ erepto filio desiderare, quæ incolumi nũ
quam ad te pertinere duxisti.

*al. in erepto fi-
lio ea, &c.*

CAP. XV. Illo omnis consolatio mihi uertenda est, unde uera uis materni doloris oritur. Ego comple-
xu filij charissimi careo, non conspectu eius, non sermone fruor. Vbi est ille, quo uiso tristẽ uul-
tum relaxaui, in quò omnes sollicitudines meas deposui? Vbi colloquia, quorum inexplebilis e-
ram, ubi studia, quibus libentius quàm fœmina, familiarius quàm mater intereram? Vbi ille oc-
cursus, ubi matre uisa semper puerilis hilaritas? ¶ Adjiciam istis loca ipsa gratulationum & con-
uictuum, & ut necesse est, efficacissimas ad uexandos animos recẽtis conuersationis notas. Nã
hoc quoq; aduersus te crudeliter fortuna molita est, quod te ante xij. diẽ quàm percussus sum,
securam, nec quicquam tale metuentem aggredi uoluit: bene nos longinquitas locorum disua-
xerat, bene aliquot annorum absentia huic te malo præparauerat: redisti, non ut uoluptatem ex

*al. Adjicis.
Vide scholia.*

al. abfuisse. filio perciperes, sed ne consuetudinem desiderij perderes. Si multo antea ¶ fugisses, fortius tu-
lisses, ipso interuallo desiderium molliente: si non recelsisses, ultimum certẽ fructum biduo diu-
tius uiuendi filium tulisses. Nunc crudele fatum ita composuit, ut nec fortunæ meæ interesset,

al. absentie. nec ¶ absentĩ assuisceres: sed quanto ista duriora sunt, tanto maior tibi uirtus aduocanda est, &
uelut cum hoste noto, ac sæpe iam uicto, acrius est congregiendum. Non ex intacto corpore tuo

*al. immodera-
tum.* sanguis hic fluxit, per ipsas cicatrices percussa es. Non est quod utaris excusatione nominis mu-
liebris, cui penẽ concessum est, ¶ imò datum in lachrymās ius, non immensum tamen: & ideo
Maiores decem mensium spaciam lugentibus uiros dederunt, ut cum pertinacia muliebris mo-
roris publica constitutione deciderent, non prohibuerunt luctus, sed finierunt. Nam & infinito
dolore cum aliquem ex charissimis amiseris, affici, stulta indulgentia est: & nullo, inhumana de-

al. rationem. ricia. Optimum inter pietatẽ & ¶ luctum temperamẽtũ est, & sentire desiderium, & opprimere.

CAP. XVI. Non est quod ad quasdam fœminas respicias, quarum tristitiam semel sumptam mors finiuit.
Nostrĩ quidam, quæ amissis filijs, imposita lugubria nunquam exuerunt. A' te plus exigit uita
ab initio fortior: non potest muliebris excusatio contingere ei, à qua omnia uitia muliebria ab-
fuerunt. Non te maximum seculi malum impudicitia, in numerum plurium adduxit. Non gem-
mæ te, non margaritæ flexerunt: non tibi diuitiæ, uelut maximum generis humani bonum, re-
fullerunt: non te bene in antiqua & seuera instituta domo, periculosa etiam probis peiorum
detorsit imitatio: non te fœcunditatis tuæ, quasi exprobraret ætatem, puduit. Nunquam more
aliarum, quibus omnis commendatio ex forma peritur, tumescerent uerum abscondisti, qua-
si indecens onus, nec intra uiscera tua conceptas spes liberorum elisisti. Non faciem lenocinijs,
forte, quicquid. aut coloribus polluisti: nunquam tibi placuit uestis, quæ ad ¶ nihil aliud est exigenda, quàm ut
nudam componeret: unicum tibi ornamentum, pulcherrima, & nulli obnoxia ætati forma: ma-
ximum decus uisa est pudicitia. Non potes itaque ad obtinendũ dolorem muliebre nomẽ præ-
tendere, ex quo te uirtutes tuæ seduxerunt: tantũ debes à fœminarum lachrymis abesse, quan-
tum à uitijs. Nec fœminæ quidem te sinent intabescere uulnere tuo, sed leuiori necessario mœro-
re citò defunctam, iubeunt exurgere: si modò illas intueri uoles fœminas, quas conspecta uir-
tus inter magnos uiros posuit. Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegit. Si nu-
merare funera Cornelie uelles, amiserat decem: si æstimare, amiserat Gracchos. Flentibus tamẽ
circa se, & fatum eius execrantibus interdixit, ne fortunam accusarent, quæ sibi filios Gracchos
dedit. Ex hac fœmina debuit nasci, qui diceret in concione: Tu matri meæ maledicas, quæ me
peperit. Multo mihi uidetur animosior uox matris. Filius magno æstimabat Gracchorum nata-
les: mater & funera. Rutilia Cottam filium secuta est in exilium, & usq; eò fuit indulgentia con-
stricta, ut mallet exilium pati, quàm desiderium: nec antè in patriam, quàm cum filio redijt. Eua-
dem iam reducem, & in Repub. florentem tam fortiter amisit, quàm secuta est: nec quisquam la-
chrymas eius post elatum filium notauit. In expulso uirtutem ostendit, in amisso prudentiam.
Nam & nihil illam à pietate deterruit, & nihil in tristitia superuacua stultaq; detinuit. Cum his
te numerari fœminis uolo, quarum uitam semper unita es: earum in coercenda cõprimendaq;
ægritudine

A ægritudine optimè sequeris exemplum. Scio rem non esse in nostra potestate, nec ullum affectū seruire: minimè uerò eum qui ex dolore nascitur. Ferox enim, & aduersus omne remedium contumax est. Volumus eum interim obruere, & deuorare gemitus: per ipsum tamen compositum fictumque uultum lachrymę profunduntur. Ludis interim aut gladiatoribus animum occupamus. At illum inter ipsa quibus auocamur spectacula, leuis aliqua desiderij nota subiuit. Ideo melius est illū uincere, quàm fallere. Nam qui aut delusus uoluptatibus, aut occupationibus abductus est, resurgit, & ipsa quiete impetum ad sequendum colligit. At quisquis rationi celsit, in perpetuū componitur. Non sum itaque monstraturus illa, quibus ufos multos esse scio, ut peregrinatione te uel longa detineas, uel amœna delectes, ut rationum accipiendarum diligentia, patrimonij administratione, multum occupes temporis, ut semper nouo te aliquo negotio implices. Omnia ista ad exiguum momentum profunt: nec remedia doloris, sed impedimenta sunt. Ego aut malo illū desipere quàm decipi. Itaque illō te dico, quò omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum est, ad liberalia studia: illa sanabunt uulnus tuum, illa omnem tristitiam tibi euellent. His etsi nunquam assuesces, nunc utendum erat: sed quantum tibi patris mei antiquus rigor permisit, omnes bonas artes non quidem comprehendisti, attigisti tamen. Vtinam quidem uirorum optimus, pater meus, & nimis maiorū consuetudini deditus, uoluisset te sapientum præceptis erudiri potius quàm imbui. Non parandum tibi nunc contra fortunam esset auxilium, sed proferendum: propter istas quæ literis non ad sapientiam utuntur, sed ad luxuriā & construunt, minus est indulgere studijs passus: beneficio tamen rapacis ingenij plus quàm pro tempore hausiisti. Iacta sunt disciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas reuere: tutam te præstabunt illæ, consolabuntur illæ, delectabunt illæ: si bona fide animum tuum intrauerint, nunquam amplius intrabit dolor, nunquam sollicitudo, nunquam afflictionis irritæ superuacua uexatio: nulli horum patebit pectus tuum. Nam cæteris uitijs iam pridem clusum est. Hæc quidē certissima præsidia sunt, & quæ sola te fortunæ eripere possint: sed quia dum in illum portū quæ studia promittunt, peruenieris, adminiculis quibus innitaris opus est, uolo & interim solatia tua tibi ostendere. Respice fratres meos: quibus saluis, fas tibi non est accusare fortunam. In utroque habes quod te diuersa uirtute delectet: alter honores industria consecutus est, alter sapienter contempsit. Acquiesce alterius filij dignitate, alterius quiete, utriusque pietate. Noui fratrum meorum intimos affectus: alter in hoc dignitatem excultat, ut tibi ornamento sit: alter in hoc se ad tranquillam quietamque uitam recepit, ut tibi uacet. Bene liberos tuos & in auxilium & in oblectamentum fortuna disposuit: poteris alterius dignitate defendi, alterius ocio frui. Certabunt in te officijs: & unius desiderium, duorum pietate supplebitur. Audacter possum promittere, nihil tibi deerit, præter numerum. Ab his ad nepotes quoque respice, M. blandissimum puerum, ad cuius conspectum nulla potest durare tristitia: nihil tam magnum, nihil tam recens in cuiusquam pectore fuerit, quod non circūfusus ille permulceat. Cuius non lachrymas illius hilaritas supprimat: cuius non contractum solitudine animum illius argutæ soluant: quem non in iocos uocabit illa lasciuia: quæ non in se conuertet & abducat infixū cogitationibus, illa neminē satiatura garrulitas? Deos oro, contingat hunc habere nobis superstitem. In me omnis factorum crudelitas lassata consistat: & quid matri dolendum fuit, in me transierit: quicquid autē in me, Floreat reliqua in suo statu turba, nihil de orbitate, nihil de conditione mea querar. Fuerim tantum, nihil amplius dolituræ domus, piamentum. Tene in gremio tuo citò tibi daturā pronepotes Nouatillam: quā sic in me transtuleram, sic mihi ascripseram, ut posset uideri, quòd me amisit, quāuis saluo patre, pupilla: hanc & pro me dilige. abstulit illi nuper fortuna matrem: tua potest efficere pietas, ut perdidisse se matrem doleat tantum, non & sentiat: nunc mores eius cōpone, nunc formā. Altius præcepta descendunt, quæ teneris imprimuntur ætatibus. Tuis assuecat sermonibus. Ad tuū & formetur arbitriū: multū illi dabis, etiā si nihil dederis præter exemplū. Hoc iā tibi solenne officium pro remedio erit. Non potest animum piè dolentem à solitudine auertere, nisi aut & ratio, aut honesta occupatio. Numerares inter magna solatia patrē quoque tuū, nisi abesset: nunc tamen ex affectu tuo, quid illius intersit, cogita: intelliges, quanto iustius sit te illi seruari, quàm mihi impendi: quoties te immodica uis doloris inuaserit, & sequi te iubebit, patrē cogita. cui tu quidē tot nepotes pronepotesque dando effecisti, ne unica esses: consummatio tamen ætatis actæ feliciter in te uertitur: illo uiuo, nefas est te quòd uixeris queri.

Maximum adhuc solatium tuum tacueram, sororem tuam, illud fidelissimum pectus tibi, in quod omnes curæ tuæ pro indiuiso trāsferuntur, illum animum omnibus nobis maternū. Cum hac tu lachrymas tuas miscuisti, in hac tu primū respirasti. Illa quidem affectus tuos semper sequitur. In mea tamen persona nō pro te dolet: illius manibus in urbē perlatus sum: illius pio maternoque nutritio per longum tempus æger conualui. Illa pro quæstura mea gratiam suam extendit: & quæ ne sermonis quidē, aut claræ salutationis sustinuit audaciam, pro me uicit indulgentia uerecundiam. Nihil illi seductum uitæ genus, nihil modestia, & in tanta foeminarum petulantia rustitas, nihil quies, nihil secreti & ad ocium repositi mores obstiterunt, quo minus, pro me etiam ambitiosa fieret. Hæc est, mater charissima, solatium, quo reficiaris. Illi quantū potes te iunge, illius arctissimis amplexibus alliga. Solent moerentes ea quæ maximè diligunt, fugere, & libertatem dolori suo quærere. Tu ad illam te, & quicquid cogitaueris, confer: siue seruare habitū istum uoles, siue deponere, apud illam inuenies uel finem dolori tuo, uel comitem: sed si prudentiam per-

Seneca.

F

tiam perfectissimæ fœminæ noui, non patietur te nihil profuturo mœrore consumi, & exemplū A tibi suum, cuius ego etiam spectator fui, narrabit. Charissimum uirum amiserat, auunculum nostrum, cui uirgo nupserat, in ipsa nauigatione: tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, enictisq; tempestatibus corpus eius naufraga euexit. O' quàm multarum egregia opera in obsecuro iacent. Si huic illa simplex admirandis uirtutibus contigisset antiquitas, quanto ingeniorum certamine celebraretur uxor, quæ oblita imbecillitatis, oblita etiam firmisimis metuendi maris, caput suum periculis pro sepultura obiecit: & dum cogitat de uiri funere, nihil de suo timuit. Nobilitatur carminibus omnium, quæ se pro coniuge uicariâ dedit: hoc amplius est, discrimine uitæ sepulchrum uiro quærere: maior est amor, qui pari periculo minus redimit. Post hoc nemo miratur, quòd per sedecim annos, quibus maritus eius Aegyptum obtinuit, nunquam in publico conspecta est. Neminem provincialem in domum suam admisit: † nihil à uiro petijt, nihil à se peti passa est. Itaq; loquax & ingeniosa in contumelias præfectorum provincia, in qua etiam qui uitauerunt culpam, non effugerunt infamiam, uelut unicum sanctitatis exemplum suspexit: & quòd illi difficillimum est, cui etiam periculosi sales placent, omnem uerborum licentiam continuit: & hodie similem illi sibi, quamuis nunquam speret, semper optat. Multum erat, si per sedecim annos illam provincia probasset: plus est, quòd ignorauit. Hoc nò ideo refero, ut eius laudes exequar, † quas circūscribere potius est, quàm partem transcurrere: sed ut intelligas, magni animi esse fœminam: quam non ambitio, non auaricia, comites omnis potentiae & pettes, uicerunt, non metus mortis eam, exarmata naui naufragium suum spectantem, deterruit, quo minus exanimi uiro hærens, quæreret, non quemadmodum inde exiret, sed quemadmodum efferret. Huic parem uirtutem exhibeas oportet, & animum à luctu recipias, & id agas, ne quis te putet partus tui pœnitere. Cæterdm quia necesse est, cum omnia feceris, cogitationes tamen tuas subinde ad me recurrere, nec quenquam nunc ex liberis tuis frequētius tibi † obseruari: nò quia illi minus chari sint, sed quia naturale est, manum sæpius ad id † decurrere quod doleat: qualem me cogites, accipe. Lætum & alacrem, uelut optimis rebus: sunt autem optimæ, quum animus omnis cogitationis experts operibus suis uacat, & modò se leuioribus studijs oblectat, modò ad considerandam suam, uniuersiq; naturam, ueri audis insurgit. Terras primùm, situmq; earum quærit. Deinde conditionem circumfusi maris, cursusq; eius alternos & recursum: tunc quicquid inter cœlum terrasq; plenum formidinis interiacet, perspicit, & hoc tonitribus, fulminibus, uentorum flatibus, ac nimborum niuisq; & grandinis iactu tam uoluptuosum spaciū: tum peragris humilioribus ad summa prorumpit, & pulcherrimo diuinorū spectaculo fruitur, æternitatisq; suæ memor, in omne quod fuit, futurumq; est omnibus seculis, uadit.

forte, nihil ab ullo.

al. quas circūscribere est, tã parcè transcurrere.

forte, obuersari.

forte, referre.

Libri Seneca ad Albinam de Consolatione finis.

PINCIANI IN LIB. DE CONSOLATIONE AD HELBIAM MATREM.

- Cap. 1. Lucij Annæi Senecæ ad Albinam matrem.] Omnis scripta lectio, Helbiam, agnoscit: non, Albinam. Nam in morbis quoq; nihil est magis periculosum, nec perniciosum, quàm immatura medicina. Expectabam dum ipse uires suas frangeret.] Breuius eadem: nã in morbis quoq; nihil est perniciosius quàm immatura medicina. Expectabam itaq; dum uires suas frangeret.
- Cap. 2. Et ne sœuitiam suam fortuna leuiorem deducendo faceret.] Ducendo, non deducendo: exemplar Facundi & Primitiui: rectè. hoc est, procrastinando, protrahendo: ut illud, Tardando nostros in longum ducis amores.
- Cap. 3. Lamentationes quidem & ululatus, & alia per quæ incitiæ mulieres tumultuantur, amoue.] Eadem: Lamentationes & eiulatus, & alia quæ ferè muliebris dolor tumultuatur, amoue. Et quid? Videor ne tecum timidè egisse, cum nihil tibi subduxi ex malis tuis.] Eadem: Eo quid uideor ne tecum timidè egisse? Nil tibi subduxi ex malis tuis. Constituui enim uincere dolore dolorem tuum.] Verbum, dolore, desideratur in eadem. & infra.
- Cap. 5. Illis grauis ipsa fortuna est, quibus est repentina.] Duo illa uerba, ipsa fortuna, nò habentur in eadè.
- Cap. 6. Quosdam industria, latam ostendendæ uirtuti nacta materiam.] Eadem, laxam, agnoscit: non, latam. & ostendendæ, mallem legeres: quàm, ostendendæ. Nulla est, ubi magnam partem peregrinæ multitudinis non inuenias.] Aliter eadem, nulla non magnam partem peregrinæ multitudinis habet. Gyarum & Corsicam pete.] Eadem: Gyarum & Corsicam percense. Quid ad copias respicienti ieiunius?] Eadem, quid ad copiosa respicienti tenuius? Vel delectet se, uel conseruet.] Exemplar Facundi & Primitiui, nos delectet, se uerò conseruet. Atheniensis in Asia turba est. Miletus ccccclxx. urbium populum in diuersa effudit.] Deprauatissima uerba. Scribendum reor: Atheniensium in Asia urbs est Miletus. ea lxxv. urbium populum, reliqua. Ionæ, quorum caput in ora minoris Asiæ Miletus est, Athenienses fuisse, notius est quàm ut sit prodendum. Vetus uero lectio cum quem signavi urbium numerū præfert, ad stipulante etiam ferè Plinio libro historiæ naturalis quinto, capite 29. Miletus, inquit, Ionie caput super 80. urbium per cuncta maria genitrix. Strabo quartodecimo, maximam esse multitudinem scribe coloniarum à Mileto profectarum, suppresso earum numero.

Quo

A Quo latius uicos correxerint.] Legendum reor, quo laxius uicos porrexerint. & paulo post, laxissimum: non, latissimum. Cap. 9.

Quo die illum exulem Brutus relinquere non potuit, nec Cæsar uidere.] Particulam, nec, eadem non agnoscit.

Ita te disciplinis imbuisti.] In priore editione, quod patria carere non est miserum. Ita te disciplinis imbuisti. Vetus lectio: Quod patria cares, non est miserum. Ita te disciplinis imbuisti. Correctior forte lectio: Quod patria cares, non es miser. etenim ita te disciplinis imbuisti.

Porro hic qui te expulit.] Scribe: Quid porro: hic qui te expulit. ex eadem.

Non magis putes illum contemni, quam cum ædium sacrarum.] Scribe, non magis illum contemni, quam ædium sacrarum. ex eadem. Cap. 13.

Quæ potentiam liberorum muliebri impotentia exercent.] Mallem legeres, quæ potentia liberorum muliebrem impotentiam exercent. Cap. 14.

Ante xij. diem.] Vetus lectio, ante tredecimum diem. Correctiora tamen exemplaria ueriores habent lectionem, ante tertium demum diem. Sic enim esse scribendum, patet ex uerbis sequentibus: Vltimum certe fructum biduo diutius uiuendi filium tulisses. Cap. 15.

Quæ ad nihil aliud est exigenda, quam ut nudam componeret.] Eadem & breuius, & longè aliter: quæ amplius nudaret quam componeret. Cap. 16.

Rutilia Cottam filium secuta est.] Verbum, Cottam, non habetur in eadem.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM NATVRALIVM QVAESTIONVM LIB. I. PRAEFATIO.

Vantum inter philosophiam interest, Lucili uirorum optime, & cæteras artes: tantum interesse existimo in ipsa philosophia, inter illam partem quæ ad homines, & hanc quæ ad deos spectat. Altior est hæc, & animosior: multum permisit sibi, non fuit oculis contenta. Maius esse quiddam suspicata est, ac pulchrius, quod extra conspectum natura posuisset. Denique, tantum inter duas interest, quantum inter Deum & hominem. Altera docet, quid in terris agendum sit: altera, quid agatur in cælo. Altera errores nostros discutit, & lumen admo- uet, quo discernantur ambigua uitæ: altera multo hanc caliginem in quo uolutamur excedit, & è tenebris et erutos, illò perducit, unde lucet. Equidè tunc naturæ rerum gratias ago, cum illà non ab

B hac parte uideo, quæ publica est, sed cum secretiora eius intraui: cum disco quæ uniuersi materia sit, quis autor sit, aut custos: quid sit Deus, totus in se intendat, an ad nos aliquando respiciat: faciat quotidie aliquid, an semel fecerit: pars mundi sit, an mundus: liceat illi hodieque discernere, & ex lege factorum aliquid derogare: an maiestatis diminutio sit, & confessio erroris, muranda fecisse. Necesse est, n. ei eadè placere, cui nisi optima placere non possunt. Nec ob hoc minus liber & potens est: ipse enim est necessitas sua. Nisi ad hæc admitterer, non fuerat operæ precium nasci. Quid enim eras, cur in numero uiuentium me positum esse gauderem? An ut cibos & potiones percolarim: ut hoc corpus casurum ac fluidum, periturumque, nisi subinde impleatur, et farcirè, & uiuerè ægri minister, ut mortem timerè, cui omnes nascimur? Detrahe hoc inestimabile bonum, non est uita tanti, ut sudè, ut æstuem. O quam còtempta res est homo, nisi supra humana et se erexerit. Quamdiu cum affectibus colluctamur, quid magnifici facimus? Etià si superiores sumus, portenta uincimus. Quid est, cur suspiciamus nosmetipsos, quia dissimiles deterrimis sumus? Non uideo quare sibi placeat, qui robustior est, et ualeudinario. Multum interest inter uires & bonam ualeudinem. Effugisti uitia animi: non est tibi frons ficta, nec in alienam uoluntatem sermo compositus, nec cor inuolutum, nec auaricia, quæ quicquid omnibus abstulit, sibi ipsi negat: nec luxuria pecuniam turpiter amittens, quam turpius reparet: nec ambitio, quæ te ad dignitatem nisi per indigna non ducet. Nihil adhuc consecutus es. Multa effugisti, te nodum. Virtus enim quam affectamus, magnifica est. Non quia per se beatum est, malo caruisse, sed quia animum laxat, ac præparat ad cognitionem cœlestium, dignumque efficit, qui in consortium Dei ueniat. Tunc consummatum habet plenumque bonum fortis humanæ, cum calcato omni malo petit altum, & in interiorè naturæ sinum uenit. Tunc iuuat inter sidera ipsa uagantem diuitum paupèrmeta ridere, & totam cum auro suo terram: non illud tantum dico quod egeisset, & signandum monetæ dedit, sed & illud quod in occulto seruat posterorum auariciæ. Nec potest antè contemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia, & tonsiles syluas, & deriuata in domos flumina, quam totum circumeat mundum, & terrarum orbem supernè despiciens, angustum, & magna ex parte opertum mari, etiam ea parte qua extat late squalidum, & aut uisum aut rigentem, sibi ipse ait: Hoc est punctum, quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur? O quam ridiculi sunt mortalium termini. Vltra Istrum Dacus non exeat. et Isthmus Samothracas includat, Parthis obstat Euphrates, Danubius Sarmatica ac Romana di- sterminet, Rhenus Germaniæ modum faciat, Pyrenæus medium inter Gallias & Hispanias iugum extollat. Inter Aegyptum & Aethiopias harenarum inculta uastitas iaceat. Si quis formicis det intellectum hominis, nonne & illæ unam aream in multas prouincias diuidunt? Cum te in illa uerè magna sustuleris, quoties uidebis exercitus sub rectis ire uexillis, & quasi magnū aliquid agatur, equitem modò et altiora explorantem, modò à lateribus affusum, libebit dicere: It nigrum

al. ereptos.

al. sarcirem.

al. surrexerit.

al. in ualeudinario.

forte, Strymò Thracas.

al. ulteriores.

*forte, undecun-
que oceanus
incurrit.*

*forte, proximū
terris.*

*al. nunquam.
forte, restitūti.
Quid Deus.
Vide Plin. na-
tur. histo. li. 2.
cap. 1.*

al. prauē.

*al. augusta.
al. sed haec de-
inde.*

CAP. I.

al. motuum.

al. speculis.

*Hæc nouē uer-
ba, ex ueteri le-
ctione redun-
dant.*

campis agmen. Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium. Quid illis & nobis inter-
est, nisi exigui mensura corpusculi? Punctum est illud, in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo re-
gna disponitis: minima etiam cum illis † utrinq; oceanus occurrit. Sursum ingentia spacia sunt,
in quorum possessionem animus admittitur: at ita, si minimum secum ex corpore tulit, si sordi-
dum omne deterfit, & expeditus leuisq; ac contentus modico emicuit. Cum illa tetigit, alitur,
crefcit, ac uelut uinculis liberatus, in originem redit. Et hoc habet argumentum diuinitatis suæ,
quod illum diuina delectat: nec ut alienis, sed interest ut suis. Securè spectat occasus siderū atq;
ortus, & tam diuersas concordantium uias. Obseruat ubiq;, quæ stella † primū cælis lumē osten-
dat, ubi culmen eius summum, quā cursus sit, quousq; descendat. Curiosus spectator excutit sin-
gula, & quærit. Quid ni quærat? scit illa ad se pertinere. Tunc contemnit domicilij prioris angu-
stias. Quantum enim est, quod ab ultimis littoribus Hispaniæ usq; ad Indos iacet? Paucissimorū
dierum spacium, si nauem suus uentus impleuit. At illa regio cœlestis per triginta annos uelocis-
simo sideri uiam præstat, † nusquā † resistenti, sed æqualiter citò. Illic demū discit, quod diu quæ-
siuit. Illic incipit Deum nosse. Quid est Deus? Mēs uniuersi. Quid est Deus? Quod uides totū, &
qd' nō uides totū. Sic demū magnitudo sua illi redditur, qua nihil maius excogitari potest. Si so-
lus est omnia, opus suū & extrā & intrā tenet. Quid ergo interest inter naturā Dei, & nostrā? No-
stri melior pars, animus est: in illo nulla pars extra animū. Totus ratio est: cū interim tantus error
mortalia teneat, ut hoc quo neq; formosius est quicquā, nec dispositius, nec in proposito cōstan-
tius, existimēt homines fortuitū & casu uolabile, ideoq; tumultuosum inter fulmina, nubes, tem-
pestates, & cætera quibus terræ ac terris uicina pulsantur. Nec hæc intra uulgū dementia est, sed
sapientiā quoq; profectos cōtingit. Sunt qui putēt, sibi ipsi animū esse, & quidē prouidum ac di-
spensantē singula, & sua & aliena: hoc aut uniuersum, in quo nos quoq; sumus, expers esse cōsi-
lij, & aut ferri temeritate quadā, aut natura nesciēte quid faciat. Quā utile existimas ista cogno-
scere, & rebusterminos ponere: quantū Deus possit, materiā ipse sibi formet, an data utatur: u-
trum idea materiæ prius superuenit, an materia ideæ: Deus quicquid uult efficiat, an in multis re-
bus illū tractanda destituant, & à magno artifice † parua formentur multa, nō quia cessat ars, sed
quia id in quo exercetur, sæpe in obsequens arti est. Hæc inspicere, hæc discere, his incumbere,
nōne transilire est mortalitātē suam, & in meliorē transcribi sortem? Quid tibi, inquis, ista pro-
deunt? Si nihil aliud, hoc certē, sciam omnia † angusta esse † uersus Deum.

Nunc ad propositum ueniam opus. Audi quid de ignibus philosophia uelit, quos aër trāsuer-
sos agit. Magna uī illos excuti argumentū est, quod obliqui feruntur, & prærapida celeritate. Ap-
paret illos non ire, sed proijci. Ignium multæ uariæq; facies sunt. Aristoteles quoddam genus il-
lorum Capram uocat. Si me interrogaueris, quare: prior mihi rationē reddas oportet, quare hæc
di uocentur. Si autem, quod commodissimum est, conuenerit inter nos, ne alter alterum interro-
get, Quid dicit ille? responde, Satius erit de re ipsa quærere, quā mirari, quid ita Aristoteles glo-
bum ignis appellauerit Capram. Talis fuit forma eius, qui bellū aduersus Perseum Paulo geren-
te lunari magnitudine apparuit. Nos quoq; uidimus non semel flammam ingentis pilæ speciei:
quæ tamen in ipso cursu suo dissipata est. Vidimus circa diui Augusti excessum simile prodigiū.
Vidimus quum de Seiano actum est. Nec Germanici mors sine denunciatione tali fuit. Dices mi-
hi: Ergo tu in tantis erroribus es, ut existimes deos † mortium signa præmittere, & quicquam ef-
se in terris tam magnum, quod perire mundus sciat? Erit aliud isti rei tempus. Videbimus, an cer-
tus omnium rerum ordo ducatur, & alia alijs ita complexa sint, ut quod antecedit, aut causa sit
sequentium, aut signū. Videbimus, an dijs humana sint curæ, aut series ipsa, quid factura sit, cer-
tis rerū notis nunciet. Interim illud existimo, huiusmodi ignes existere, aëre uehementius trito,
cum inclinatio eius in alteram partem facta est, & non cessit, sed intra se pugnavit. Ex hac uexa-
tione nascuntur trabes & globi & faces & ardores. At cum leuius collisus, & (ut dicam) frictus
est, minora lumina excutiuntur, crinemq; uolantia sidera ducunt. Tunc ignes tenuissimi iter exi-
le designant, & cœlo producant. Ideo nulla sine huiusmodi † spectaculis nox est. Non enim opus
est ad efficienda ista, magno aeris motu. Deniq;, ut breuiter dicam, eādē ratione sunt ista qua
fulmina, sed ui minore. Quemadmodum nubes mediocriter collisæ, fulgurationes efficiunt, sed
maiores impetu impulsæ, fulmina: † sic quanto illas minus prefferis, tanto leuiora fulmina emit-
tunt. Aristoteles eiusmodi rationem reddit. Varia & multa terrarum orbis expirat, quædam hu-
mida, quædam sicca, quædam calentia, quædam concipiendis ignibus idonea. Nec mirum est, si
terris omnis generis & uaria euaporatio est: cū in cœlo quoq; non unus appareat color rerū, sed
acrior sit caniculæ rubor, Martis remissior, Iouis nullus, in lucē purā nitore perducto. Necesse est
ergo in magna copia corpusculorum quæ terræ eiectant, & in superiorem agunt partem. aliqua
in nubes peruenire alimenta ignium, quæ non tantū collisa possint ardere, sed etiam afflata ra-
dijs solis. Nam apud nos quoq; stramenta sulphure aspersa ignem ex interuallo trahunt. Veri er-
go simile est, talem materiam intra nubes cōgregatā facile succendi, & maiores minoresue ignes
existere, prout illis fuit plus aut minus uiriū. Illud enim stultissimū est existimare, aut stellas deci-
dere, aut transilire, aut aliquid illis auferri & abradi: nam si hoc fuisset, iam defuissent. Nulla enim
nox est, qua non plurimæ ire, & in diuersum uideantur abduci. Atqui, quo solent, quæq; inueni-
untur loco. Magnitudo sua singulis constat. Sequitur ergo, ut infra illa, ista nascantur: & citò in-
tercidant, quia sine fundamento sunt & sede certa. Quare ergo etiā non inter diu transferuntur?

Quid

A Quid si dicam stellas interdiu non esse, quia non apparent? Quemadmodū illæ latent, & solis fulgore obumbrantur: sic faces quoque transcurrunt interdiu, sed abscondit eas diurni luminis claritas. Si quando tamen tanta vis emicuit, ut & aduersus diem vindicare sibi suum fulgorē possint, apparent. Nostra quoque ætas non semel uidit diurnas faces, alias ab Oriente in Occidentē uersas, alias ab occasu in ortū. Argumentū tempestatis nautæ putant, cū multæ transuolant stellæ. quod si signū uentorū est, ibi uenti sunt, id est, in aere, qui medius inter lunā & terrā est. In magna tempestate apparent, quasi stellæ uelo insidentes. Adiuuari se tūc periclitantes existimant, Pollucis & Castoris numine. Causa autē melioris spei est, quod iam apparet frangi tempestatē, & desinere uentos. Aliquando feruntur ignes, nō sedēt. Gylippo Syracusas petenti uisa est stella super ipsam lanceam constitisse. In Romanorū castris uisa sunt ardere pila, ignibus scilicet in illa delapsis: qui sæpe fulminū modo animalia ferire solent & arbuta, & si minore ui mittuntur, defluunt tantum & insidunt, non feriunt nec uulnerant. Alij inter nubes eliduntur, alij sereno, si aer ad exprimendū ignes aptus fuit. Nā sereno quoque cœlo aliquando tonat, ex eadē causa, qua nubilo, aere inter se colliso. Qui etiam si est lucidior ac siccior, coire tamē & facere corpora quædā similia nubibus potest, quæ percussa reddant sonū. Quandoque igitur fiunt trabes, quandoque clypei, & uastorum imaginum ignium, ubi in talem materiam incidit similis causa, sed maior.

Videamus nunc, quemadmodū fiat is fulgor, qui sidera circumnectit. Memoriz proditum est, **CAP. II.** quo die diuus Augustus urbē, ex Apollonia reuersus, intrauit, circa solem uisum coloris uarij circulū, qualis esse in arcu solet: hunc Græci halo uocāt, quē nos dicere coronā aptissimē possimus. Quemadmodū fieri dicatur, exponā. Cum in piscinam lapis missus est, uidemus in multos orbes aquam † descendere, & fieri primū angustissimum orbem, deinde laxiores, ac deinde maiores, donec euanescat impetus, & in planiciem immotarum aquarum soluatur. Tale quiddam cogitemus fieri etiam in aere: cum spissior factus, plagam sentire potest, lux solis aut lunæ uel cuiuslibet sideris incurrens, recedere illum in circulos cogit. Nam humor, & aer, & omne quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est eius quod impellit. Omne autem lumen rotundum est: ergo & aer percussus lumine hunc modum exhibet. Ob hoc tales splendores Græci arcas uocauere: quia ferē terendis frugibus loca destinata sunt rotunda. Nos autem non existimemus istas, siue arcæ siue coronæ sint, in uicinia siderum fieri: plurimum ab his absunt, quamuis † cingere ea & coronare uideantur. Non longē à terra sit talis effigies: quam uisus noster solita imbecillitate deceptus, circa ipsum sidus putat positam. In uicinia autem solis & stellarum nihil tale potest fieri: quia illic æther tenuis est. Nam formæ crassis demum spissisq; corporibus im primi solent: in subtilibus non habent ubi consistant, aut hæreant. In balneis quoque circa lucernam tale quiddam aspici solet, ob aeris † densi obscuritatem: frequentissimæ autem austro, cum cœlum maxime graue & spissum est. Nonnunquam paulatim diluuntur & desinunt, nonnunquā ab aliqua parte rumpuntur: & inde uentum nauticæ expectant, unde contextus coronæ perit. Si enim à Septentrione discesserit, Aquilo erit: si ab Occidente, Fauonius. quod argumentum est, intra eam partem cœli has fieri coronas, intra quā uenti esse soleant. Superiora autem non habent coronas: quia ne uentos quidem. His argumentis & illud adijce, nullam coronam colligi, nisi stabili aere & pigro uento. Aliter non solet aspici. Nam qui stat aer, impelli & deduci, & in aliquam faciem fingi potest. Is autem qui fluit, nec feritur quidē lumine. Non enim formatur, nec resistit: quia prima quæque pars eius dissipatur. Nunquam ergo ullum sidus talem sibi effigiem circundabit, † nisi cum aer erit densus atq; immotus, & ob hoc custodiens incidentem in se rotundi lineæ luminis, nec sine causa. Repete igitur exemplum, quod paulo antē proposui. Lapillus in piscinā aut lacum & aliquam alligatam aquā missus, circulos facit innumerabiles: & hoc quidem non facit in flumine. Quare? quia omnem figuram, fugiens aqua distorbat. † Et hoc idem in aere euenit, ut illē qui manet, possit figurari: at ille qui rapitur & currit, nō dei sui potestatem, & omnem ictū uenientemq; formam exturbet. Hæc, de quibus dixi, coronæ, cum dilapsæ sint æqualiter, & in semetipsis enauerint, significatur aeris quies & omnium tranquillitas: † & tunc aquā expecta. Cū ab una parte cesserint, illine uentus est unde finduntur. Si ruptæ pluribus locis sunt, tempestas sit. Quare id accidat, ex his quæ iam proposui, intelligi potest. Nam si faciēs uniuersa subsedit, apparet temperatum esse aera, & sic placidum. Si ab una parte intercisa est, apparet inde aera incumberē, & ideo illa regio uentum dabit. At cum undiq; & concerpta & lacerata est, manifestum est à pluribus partibus in illam impetum fieri, & inquietū aera hinc atq; hinc assilire. Itaq; ex hac inconstantia cœli, tam multæ tempestates & undiq; laborantis, futura tempestas uentorum pluriū apparet. Hæc coronæ noctibus ferē circa lunam & aliquas stellas notantur, interdiu rarō: adeo ut quidam ex Græcis negauerint eas: omnino fieri, cum illis historiæ cōarguant. Causa autem raritatis hæc est, quod solis fortius lumen est, & aer agitatior ab illo, cœlestisq; solutior est: lunæ autem inertior uis est, & ideo à circumposito aere facilius sustinetur, quod sidera cetera infirma sunt, neq; periripere aera ui sua possunt. Excipitur itaq; illorū imaginū, si in materia solidiore ac minus cedente uersatur. Debet enim aer nec tam spissus esse, ut excludat, nec tam moueat à se lumē immissum: nec tam tenuis & solutus, ut nullam uenientibus radijs morari possit. hæc noctibus temperatura contingit, cum sidera cōiectum aera luce dei non pugnent, nec asperē feriunt, spissioremq; quā solet esse interdiu, inficiunt.

† At contrā arcus in nocte non fit, aut admodum rarō: quia luna nō habet tantum uirum, ut

Seneca.

F 3

nubes

CAP. III.

al. Contrā.

fortē, recedere.

Area.

al. tangere.

al. ob aeris densitatem.

al. nisi cū parte bit densus.

al. illud ergo in aere euenit.

Hæc quatuor uoces uidentur superesse.

al. representat
tionem.

al. intercurfu.

nubes transeat, & illis colorem suffundat, qualem accipiunt sole perstrictæ. Sic enim *formam ar-* A
cus discoloris excipiunt: quia aliæ partes in nubibus tumidiore sunt, aliæ submissiores: quædā
crassiores, quàm ut solem transmittant: aliæ imbecilliores, quàm ut excludant. Hæc inæqualitas
alternis lucem umbramq; permiscet, & exprimit illam mirabilem arcus *†* varietatem. Altera cau-
sa eiusmodi arcus redditur. Videmus cum fistula aliquo loco rupta est, aquam per tenue for-
men elidi: quæ sparsa contra solē obliquē posita, faciem arcus representat. Idem uidebis accide-
re, si quando uolueris obseruare fullonē: cū os aqua impleuit, & uestimenta tendiculis diducta le-
uiter aspergit, apparet uarios edi colores in illo aere asperso, quales in arcu fulgere solent. Huius
rei causam in humore esse non dubitaueris. Non fit enim unquam arcus, nisi nubilo. Sed quæra-
mus quomodo fiat. Quidā aiunt esse aliqua stillicidia, quæ solē trāsmittant, quædā magis coacta,
quàm ut trāsluceant: itaq; ab illis fulgorē reddi, ab his umbrā, & sic utriusq; *†* incurfu effici arcū,
in quo pars fulgeat, quæ solē recipit, pars obscurior sit, quæ excludit, & ex se umbram proximis se-
cit. Hoc ita esse quidā negant: poterat enim umbra & lux causa uideri, si arcus duos tantum habē-
ret colores, & sic ex lumine umbrāq; constaret.

Sed nunc diuersi niteant cum mille colores,

Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit,

Vsq; adeo quod tangit idem est, tamen ultima distat:

uidemus in eo aliquid flammei, aliquid lutei, aliquid cerulei, & alia in picturæ modum subtili-
bus lineis ducta, ut ait Poeta: ut an dissimiles colores sint, scire non possis, nisi cū primis ex-
trema contuleris. Nam commissura decipit, usque adeo mira arte naturæ, quod à simillimis cœ-
pit, & in dissimillima desinit. Quid ergo istic duo colores faciunt luminis atq; umbræ, cū innume-
rabiliū ratio reddenda sit? Qui ita existimant arcum fieri, dicunt in ea parte in qua pluit, singu-
la stillicidia pluuiæ cadentis, singula specula esse: à singulis ergo imaginē reddi solis. Deinde mul-
tas imagines, imò innumerabiles, & deuexas, & in præceps transeuntes confandi. Itaq; & arcum
esse multarum imaginum solis confusiones. Hoc sic colligunt: Pelues, inquit, mille die sereno
pone, & oēs habebūt imaginē solis. In singulis folijs dispone singulas guttas: singulæ habebunt
imaginē solis. At contrā ingens stagnū nō habebit nisi imaginē unā. Quare? quia omnis circum-
scripta leuitas & circūdata suis finibus, speculū est. Itaq; piscinā ingentis magnitudinis, insertis
parietibus in plures diuide: totidē illa habebit imagines solis, quot lacus habuerit. Relinque illā
sicut est diffusa, semel tibi imaginē reddet. Nihil refert, q̄ exiguus sit humor aut lacus. Si circum-
septus est, speculū est. Ergo stillicidia illa infinita, quæ imber cadens defert, totidem specula sunt,
totidem solis facies habent. Hæc contrā intuenti perturbatæ apparent: nec dispiciuntur interual-
la, quibus singula distāt, spacio prohibēte discerni. Deinde pro singulis apparet una facies turbida B
ex omnibus. Aristoteles idē indicat. Ab omni, inquit, leuitate acies radios suos replicat. Nihil
aut leuius aqua & aere. Ergo etiā ab aere spisso uisus noster in nos redit. Vbi uerō hebes & infir-
ma est acies, quolibet aeris ictu defecit. Quidam hoc genere ualetudinis laborant, ut ipsi sibi ui-
deantur occurrere, ut ubiq; imaginem suā cernant. Quare? quia infirma uis oculorū non potest
ne proximum quidē sibi aerē perrumpere, sed resistit. Itaq; quod in alijs efficit densus aer, in his
facit omnis. Satis enim ualet qualiscūq; ad imbecillē acie repellendā: longē aut magis uisum no-
strū nobis remittit, qui crassior est, & peruinci non potest, sed radios luminū nostrorū moratur,
& eò unde exierint, reflectit. Ergo cū multa stillicidia sint, totidem specula sunt. Sed quia parua
sunt, solis colorē sine figura exprimunt. Deinde cū in stillicidijs innumerabilibus, & sine inter-
uallo cadentibus reddatur idem color, incipit facies esse non multarum imaginum intermissa-
rum, sed unius longæ atq; continuæ. Quomodo, inquis, tu mihi multa milia istic imaginū esse di-
cis, ubi nullā uideo? Et quare cū solis color unus sit, imaginū diuersus est? Vt & hæc proposuisti,
refellā, & alia quæ non minus refellēda sunt, illud dicā oportet: nihil acie nostra fallacius, nō tan-
tū in his à quibus subtiliter peruidēdis illā colorū diuersitas sum mouet, sed etiam nū his quo-
que, quæ ad manū cernit. Remus integer in tenui aqua fracti specie reddit. Poma per utrū aspi-
cientibus multo maiora sunt. Columnarū interualla porticus longiores iungūt. Ad ipsum solē re-
uertere: hunc quē toto orbe terrarū maiore probat ratio, acies nostra sic cōtraxit, ut sapientes ui-
ri pedale esse contenderint. Quē uelocissimum omnīū esse scimus, nemo nostrū uidet moueri:
nec ire crederemus, nisi appareret isse. Mundū ipsam præcipiti uelocitate labentē, & ortus occa-
susq; intra momentū tēporis reuoluentē, nemo nostrū sentit procedere. Quid ergo miraris, si
oculi nostri innumerabilia stillicidia non separant, & ingenti spacio inuentibus minutarū ima-
ginū discrimen interit? Illud esse dubium nulli potest, quin arcus imago solis sit, rosida & caua
nube concepta. Quod ex hoc tibi appareat Nunquam non aduersa soli est, sublimis aut humilis,
prout ille se submisit, aut sustulit. contrario motu. Illo enim descēdente altior est, alto depressior.
Sæpe talis nubes à latere solis est: nec arcum efficit, quia nō ex recto imaginē trahit. Varietas aut
non ob aliam causam fit, quàm quia pars coloris à sole est, pars à nube illa: humor aut modò terna-
les lineas, modò uirides, modò purpuræ similes, & luteas aut igneas ducit, duobus coloribus
hanc uarietate efficientibus, remisso & intento. Sic enim & purpura eodē conchylio non in unū
modū exit. Interest, quantum macerata sit, crassius medicamentū an aquatius traxerit, sæpius mer-
sa sit an excocta, an semel tincta. Non est ergo mirum, cum duæ res sint, sol & nubes, id est corpus
& speculum, si tam multa genera colorum exprimantur, quæ in multis generibus possunt aut
incitari,

A incitari, aut languescere. Alius enim est color ex igneo lumine, alius ex obtuso & leniore. In alijs rebus ¶ uaga inquisitio est, ubi non habemus quod manu tenere possimus, & latè cōiectura nitenda est: hic apparet duas causas esse arcus, solem, nubemq: quia nec sereno unquam fit, nec ita nubilo, ut sol lateat. Ergo utiq: ex his est, quorum sine altero non est.

al. uana: sed melius, uaga.

Iam nūc illud accedit, quod æquè manifestū est, speculi ratione imaginē reddi, quia nunquam nisi ex cōtrario redditur: id est, nisi ex altera parte steterit quod apparet, ex altera quod ostendit. Rationes quæ nō persuadēt, sed cogūt, à geometris adferūtur: nec dubiū, quicquam relinquitur, quin arcus imago solis sit malè expressi, ob uitii figurāq: speculi. Nos interim tentemus alias p-bationes, quæ de speculo legi possunt. Inter argumēta sic nascētis arcus pono, quod celerimè nascitur: igneū enim uariūq: corpus cōlo intra momētū subtrahitur, & æquè celeriter aboletur: nihil aut tam citò redditur, quā à speculo imago. Nō enim facit quicquā, sed ostēdit. Parianus Artemidorus adijcit, & quale genus nubis esse debeat, quod talē soli imaginē reddit. Si speculū, inquit, concauū feceris, quod sit scēte pilæ pars, si extra mediū cōstiteris, quicūq: iuxta te steterint, uniuersi à te uidebūtur ¶ priores tibi quā speculo. Idem, inquit, euenit, cū rotundam & cauam nubem intuemur à latere, ut solis imago à latere discedat, ¶ priorq: nobis sit, & in nōs imago conuersa. Color igitur igneus à sole est, ceruleus à nubē: cæteri utriusq: mixturæ.

CAP. III.

Legi: pro, colligi.

fortè, propiores.

fortè, propior CAP. V.

Contra hæc illa dicūtur. De speculis duæ opinionēs sunt: alij enim in his simulachra cerni putant, id est corporum nostrorū figuras, à nostris corporibus emissas ac separatas: alij imagines adiunt, non esse in speculo, sed ipsa aspici corpora, retorta oculorū acie, & in se rursus deflecta. Nūc nihil ad rem pertinet, quomodo ipsas uideamus, sed quomodo imago ¶ similis debet ē speculo reddi. Quid nam est tam dissimile, quā sol & arcus, in quo neq: color neq: figura solis, neq: magnitudo apparet? Arcus enim longior ampliorq: est, longēque ea parte, qua fulget, rubicundior quā sol, cæteris uerò coloribus diuersus. Deinde cum uelis speculū aeri cōparare, des oportet mihi eandē leuitatē corporis, eandem æqualitatē, eundē nitorem. Atqui nullæ nubes habēt similitudinē speculi: per medias sæpe transimus, nec in illis nos cernimus. Qui montiū summa conscendunt, spectant nubem: nec tamen imaginē suā in illa cernunt. Singula stillicidia singula specula sunt. Concedo: sed illud nego, ex stillicidijs constare nubem. Habent enim quædā, ex quibus fieri stillicidia possunt, non ipsa. Nec aquam quidem habent nubes, sed materiā futuræ aquæ. Concedam tibi & guttas innumerabiles in nubibus esse, & illas faciem reddere: non tamen omnes unam reddunt, sed singulæ singulas. Deinde inter se specula coniuge, in unam imaginē non coibunt: sed quæque particula ¶ in se rei similitudinē claudet. Sunt quædā specula ex multis minutisq: composita: quibus si unum ostenderis hominem, populus apparet, unaquaq: parte faciem suā exprimentē. Hæc cum sint coniuncta & simul collocata, nihilominus seducunt imagines suas, & ex uno turbam efficiunt. Cæterū cateruam illam nō cōfundunt, sed diremptā in facies singulas distrahunt: arcus uno circūscriptus ductu, una totius est facies. Quid ergo, inquit, non & aqua, rupta fistula, sparsa, & remo excussa, habere quiddam simile his quos uidemus in arcu, coloribus solet? Verum est: sed non ex hac causā, ex qua tu uideri uis: quia unaquq: stilla recipit imaginē solis. Citius enim cadunt stillæ, quā ut concipere imaginē possint. Standum est, ut id quod imitantur, excipiat. Quid ergo fit? Colorem, non imaginē ducūt: alioquin, ut ait Nero Cæsar disertissimè,

fortè, solis de nube ut speculo similis reddi possit.

al. uisa.

Vide Rhodig. num. libr. 17.

cap. 7.

al. suffusam.

Colla Cytheriæ splendent agitata columbæ:

& uarijs coloribus pauonū ceruix, quoties aliquò deflectitur, nitet. Nunquid ergo dicemus specula eiusmodi plumas, quarū omnis inclinatio in colores nouos transit? Nō minus nubes diuersam speculis naturam habēt, quā aues quas retuli, & Chamæleontes, & reliqua animalia: quorum color aut ex ipsis mutatur, cū ira uel cupidine accensa, cutem suā uariant, humore ¶ diffusio, aut positione lucis, quā prout rectam uel obliquam receperint, ita colorantur. Quid enim simile speculis habent nubes: cum illa non perluceant, hæc transmittant lucem? Illa densa & coacta, hæc raræ sint: illa eiusdem materiæ tota, hæc ē diuersis temerè compositæ, & ob hoc discordes, nec diu cohesuræ. Præterea uidemus, ortu solis partem quādam cœli rubere: uidemus nubes aliquando ignei coloris. Quid ergo prohibet, quomodo hūc colorem unum accipiūt solis occursum, sic multos ab illis trahi, quamuis non habeant speculi potentiam? Modò, inquit, inter argumenta ponebas, semper arcum contra solem excitari, quia ne à speculo quidem imago redderetur, nisi aduerso. Hoc, inquit, commune nobis est. Nam quemadmodum opponendum est speculo, id, cuius imaginē in se transferat: ita sol ad hoc aptè opponendus est, sic ut nubes infici possit. Non enim idem facit si undiq: fulsit: & ad hoc opus est, radiorum idonea locatio. Hæc dicuntur ab his, qui uideri uolunt nubem colorari. Posidonius, & hi qui speculati ratione effici iudicant usum, hoc respondent: Si nullus esset in arcu color, permaneret, & uideretur eo manifestius, quo propius. Nūc imago arcus ex longinquo clara est: interit, cū ē uicino est uentura. Huic contradictioni non cōsentio, cum ipsam sententiam probem. Quare? dicam. Quia coloratur quidē nubes, sed ita, ut color eius non undiq: appareat. Nam ne ipsa quidem undiq: appareat. Nubem enim nemo, qui in ipsa est, uidet. Quid ergo mirū, si color eius nō uidetur ab eo, à quo ipsa nō uisitur? Atqui, quāuis ipsa non uideatur, est: ergo & color. Ita non est argumentū falsi coloris: quia idem apparere accedentibus desinit. Idem enim in ipsis euenit nubibus: nec ideo falsæ sunt, quia non uidentur. Præterea cum dicitur tibi nubem sole esse suffectam, nō dicitur tibi colorem illum im-

Saturior: forte saturator. mixtū esse uelut duro corpori ac stabili & manenti, sed ut fluido & uago, & nihil amplius quam A perbreuem speciem recipienti. Sunt etiam quidā colores, qui ex intervallo uim suam ostendūt. Purpuram Tyriam quo melior † saturiorq; est, eo oportet ut altius teneas, ut fulgorem suum ostendat. Non tamen ideo non habet illa colorem: quia quem optimum habet, non quomodoque explicetur, ostendit. In eadem sententia sum, qua Posidonius, ut arcum iudicem fieri nube formata in modum concaui speculi & rotundi, cui forma sit partis pilæ sectæ. Hoc probari, nisi geometræ adiuuerint, non potest: qui argumentis nihil dubij relinquentibus docent, solis illam esse effigiem, non similem. Neque enim omnia † aduersus specula respondent. Sunt, quæ uidere extimelcas: tanta deformitate corruptam faciem uisentium reddunt, seruata similitudine in peius. Sunt, quæ cum uideris, placere tibi uires tuæ possint: in tantū lacerti crescunt, & totius corporis supra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt, quæ dextras facies ostendant, sunt quæ sinistras, sunt quæ torqueant uel euertant. Quid ergo mirum est, eiusmodi speculum quo solis species uitiosa reddatur, in nube quoque fieri?

CAP. VI. Inter cætera argumenta & hoc erit, quod nunquam maior arcus dimidio circulo apparet: & quod eo minor est, quo altior est sol:

—Et bibit ingens Arcus,—

al. tonabit, & leuiter. ut ait Virgilius noster, cum aduentat imber: sed non eisdem, undecūq; apparuerit, minas affert. A meridie ortus magnam uim aquarum uehet. Vinci enim non poterunt uehementissimo sole, tantum est illis uirium. Si circa occasum refulsit, † rorabit, & leuiter impluet. Si ab ortu circa ue surrexerit, serena promittit. Quare tamen si imago solis est arcus, longè ipso sole maior apparet? Quia est alicuius speculi natura talis, ut maiora multo quam uideat, ostēdat, & in portuentiosam magnitudinem augeat formas: alicuius inuicem talis est, ut minuat. Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nisi orbi redditur? Dices fortasse, unde sit ille color uarius: unde talis figura sit, nō dices, nisi aliquod exemplar, ad quod formetur, ostenderis. Nullum autem aliud, quam solis est, à quo fatearis illi colorem dari: sequitur ut detur & forma. Denique inter me & te conuenit, colores illos quibus regio cœli depingitur, à sole esse. Illud unum inter nos non conuenit: tu dicis illum colorem esse, ego uideri. Qui siue est, siue uidetur, à sole est. Tu non expedies, quare color ille subito desinat, cum omnes fulgores paulatim discutiantur. Pro me est & repentina eius facies, & repentinus interitus. Proprium enim est speculi hoc, quod non per partes struitur, quod apparet, sed statim totū fit. Aequè citò omnis imago in illo aboletur, quam ponitur. Nihil enim aliud ad ista efficiēda uel remouēda opus est, quam ostēdi & abduci. Non est propria in ista nube substantia, nec corpus, sed mendax est sine re similitudo. Vis scire hoc ita esse? Desinet arcus, si obtineris solem. Oppone, inquam, soli alteram nubem, istius uarietas peribit. At maior est aliquanto arcus, quam sol. Dixi modò, fieri specula, quæ multiplicent omne corpus quod imitantur. Illud adijciam, omnia per aquam uidentibus longè esse maiora. Literæ quamuis minutæ & obscuræ, per uitream pilam aqua plenam, maiores clarioresq; cernuntur. Poma formosiora quam sint uidentur, si innatant uitro. Sidera ampliora per nubem aspicienti cernuntur: quia acies nostra in humido labitur, nec apprehendere quod uult, fideliter potest. Quod manifestum fiet, si poculum adimpleueris aqua, & in id conieceris annulum. Nam cum in ipso fundo iaceat annulus, facies eius in summo aque redditur. Quicquid uidetur per humorem, longè amplius uero est. Quid mirum, maiorem reddi imaginem solis, quæ in nube humida uisitur, cum de causis duabus hoc accidat: quia in nube est aliquid uitro simile, quod potest perlucere, est aliquid & aque: quam si nō dum habet, tamen iam apparet eius natura, in quam ex sua uertatur.

CAP. VII. Quoniā, inquis, uitri fecisti mentionem, ex hoc ipso contra te argumentum sumam. Virgula solet fieri uitrea, stricta, uel pluribus angulis in modum clauæ torosa: hæc si ex transuerso solem accipit, colorem talem qualis in arcu uideri solet, reddit: ut scias hinc non imaginem solis esse, sed coloris imitationem ex percussu. In hoc argumēto multa sunt pro me. Primum, quod apparet quidam leue esse debere, simile speculo, quod solem repercutiat: deinde, quod apparet non fieri ullū colorem, sed speciem falsi coloris, qualem (ut dixi) columbarū ceruix & sumit & ponit, ut cunq; defleſcitur: hoc autem & in speculo est, cuius nullus uidetur color, sed simulatio quædam coloris alieni. Vnum tamen hoc soluendū est, quod non uisitur in illa uirgula solis imago, cuius bene exprimendæ capax non est. Ita conatur quidem reddere imaginem, quia leuis est materia, & ad hoc habilis: sed non potest, quia enormiter † fracta est. Si aptè fabricata foret, totidē redderet soles, quot habuisset † inspectores. Quæ quia non discernuntur inter se, nō satis inuicē speculi nitent: inchoant tantum imagines; hæc exprimunt: & ob ipsam uiciniam turbant, & in speciem coloris unius adducunt.

al. facta. forte, insecturam. CAP. VIII. At quare arcus nō implet orbem, sed dimidia pars eius uidetur, cū plurimū porrigitur, incuruaturq;? Quidā ita opinantur. Sol cum sit multo altior nubibus, à superiore tantum illas percutit parte, sequitur ut inferior pars earū non tangatur lumine. Ergo cum ab una parte solem accipiant, unam partem eius tantum imitantur, quæ nunquam dimidia maior est. Hoc argumentū parum potens est. Quare? quia quamuis sol à superiori parte sit, totam tamen percutit nubē. Ergo contigit? Quid nī? cum radios transmittere soleat, & omnem densitatem perumpere? Deinde contrariam rem proposito suo dicunt. Nam si superior est sol, & ideo tantum superiori parti nubium affunditur, nunquam terratenus descendit arcus. Atqui usque in humum demittitur.

Præ.

A Præterea nunquam non contra solem est arcus. Nihil ad rem pertinet, supra infra ue sit: quia totum quod cōtra est, latus uerberatur. Deinde aliquando arcū & occidens facit, cum certè ex inferiore parte nubes ferit, terris propinquus. Atqui & tunc dimidia pars est, quamvis solē nubes ex humili & sordido accipiant. Nostrī qui sic in nubilo, quomodo in speculo lumen reddi uolūt, nubem cauam faciunt, & sectæ pilæ partem: quæ non potest totum orbem reddere, quia ipsa est pars orbis. Proposito accedo, argumento non consentio. Nam si in concauo speculo tota facies oppositi orbis exprimitur, & in semiorbe nihil prohibet aspici totam pilam: etiamnum diximus circulos apparere soli lunęq; in similitudine arcus circūdatos, quare & ille arcus in circumlum iungitur nunquam? Deinde quare semper concauæ nubes solem accipiunt, nec aliquando † planè extumentes? Aristoteles ait, post autumnale æquinoctiū qualibet hora diei arcū fieri, æstate non fieri, nisi incipiente aut inclinato iam die. Cuius rei causa manifesta est. Primū medio die sol calidissimus nubes euincit: nec potest ab his imaginē suā accipere, quas scindit. At matutino tēpore, & uergēs ad occasum cū minus uirium habeat, minus calidus est: & ideo à nubibus & sustineri & reperi potest. Deinde cū arcū facere nō soleat, nisi aduersus his, in quibus facit, nubibus: cū breuiores dies sunt, semper obliquus est. Itaq; qualibet diei parte, etiā cū altissimus est, habet aliquas nubes, quas ex aduerso ferire potest. At temporib. æstiuis supra nostrū uerticē fertur. Itaq; medio die excelsissimus terras rectiore aspicit linea, quā ut ullis nubibus possit occurri. Omnes enim tunc sub se habet.

*al. plane & tamen.
Post autumnale æquinoctiū qualibet hora est arcus.*

Nunc dicendum est de uirgis, quas minus pictas uariasq; & æquē pluuiarū signa solemus accipere. In quibus non multū operæ consumendū est: quia uirgæ nihil aliud quā imperfecti arcus sunt. Nā facies quidē illis est picta, sed nihil curuati habent. In rectū iacent. Fiunt aut iuxta solem ferè in nube humida, & iam se spargente. Itaq; idem est in illis qui in arcu color, tantū figuram mutatur: quia nubium quoq; in quibus extenduntur, alia est.

CAP. IX.

Similis uarietas in coronis est: sed hoc differūt, quod coronę ubiq; fiūt, ubicunq; sidus est: arcus nō nisi cōtra solē: uirgæ nō nisi in uicinia solis. Possum & hoc modo differentiā omniū reddere. Coronā si diuiseris, arcus erit: si direxeris, uirga. In omnib. color multiplex est, ex ceruleo fuluōq; uariis. Virgæ soli tātūm adiacent. Arcus solares lunaresq; oēs sunt. Coronę omniū siderū.

CAP. X.

Aliud quoq; uirgarum genus apparet, cum radij per angusta foramina nubīū tenues, intenti distantesq; inter se diriguntur, & ipsi signa imbriū sunt. Quomodo nūc me hoc lōco gerā? Quid eas uocem? imagines solis? Historici soles uocant, & binos ternosq; apparuisse memorię tradūt. Græci *capitula* appellant: quia in propinquo ferè à sole uisuntur, aut quia accedūt ad aliquā similitudinem solis. Non enim totū imitantur: † sed imaginē eius, figuramq;. Cæterū nihil habent

CAP. XI.

B ardoris, hebetes ac languidi. His quod nomen imponimus? An facio quod Virgilius, qui dubitauit de nomine, deinde id de quo dubitauerat, posuit?

al. sed magnitudinem.

— *et quo te nomine dicam,*

Rhetica: nec cellis ideo contende falernis.

Nihil ergo prohibet illas parelia uocari. Sunt aut imagines solis in nube spissa & uicina, in modū speculi. Quidā parelia ita definiunt, nubes rotunda & splendida similisq; soli. Sequitur enim illū, nec unquā longius relinquitur, quā fuit cū apparuerit. Nūquis nostrū miratur, si solis effigiem in aliquo fonte, aut placido lacu uidit? Non, ut puto. Atqui tam in sublimi facies eius potest, quā inter nos, reddi: si modò idonea est materia, quæ reddat.

Quoties defectionem solis uolumus deprehendere, ponimus pelues, quas aut oleo, aut pice implemus: quia pinguis humor minus faciliē turbatur, & ideo quas recipit imagines, seruat. Apparere autem imagines non possunt, nisi in liquido & immoto. Tunc solemus notare, quemadmodum se luna soli opponat, † aut illum tanto maiorem, subiecto corpore abscondat, modò ex parte, si ita contigit, ut latus occurrerit, modò totum. Hæc dicitur perfecta defectio, quæ stellas quoq; ostendit, & intercipit lucem: tunc scilicet, cum uterq; orbis sub eodem libramento stetit. Quemadmodū ergo in ære utriusq; imago in terris aspici potest: ita in aere, cū sic coactus aer & limpidus constitit, ut faciē solis acciperet, quā & aliæ nubes accipiunt, sed transmittunt, si aut mobiles sunt, aut raræ, aut sordidæ. Mobiles enim spargunt illam, raræ emittūt, sordidæ turpesq; non sentiunt: sicut apud nos imaginem maculosa non reddunt.

CAP. XII.

al. ut.

Solent & bina fieri parelia, eādē ratione. Quid enim impedit quo minus tot sint, quot nubes fuerunt aptæ ad exhibendum imaginem solis? Quidam in illa sententia sunt, quoties duo simulachra talia existant, ut iudicent unum esse solis, alterū imaginis. Nam apud nos quoq; cum plura specula disposita sunt ita, ut alteri sit conspectus alterius, omnia implentur: & una imago à uero est, cætera imaginū effigies sunt. Nihil enim refert quid sit, quod speculo ostendatur. Quicquid enim uidet, reddit. Ita illic quoque in sublimi, si nubes fors aliqua disposuit, ut inter se aspiciant, altera nube solis imaginem, altera imaginis reddi. Debent autem hæ nubes, quæ hoc præstant, densæ esse, leues, splendidæ, planè naturæ solis. Ob hoc omnia quæ huiusmodi sunt simulachra, candida sunt, & similia lunarib. circulis: quia ex percussu obliquē accepto sole resplendēt. Nā si infra solē nubes fuerit, & propior, ab eo dissipatur: longè aut posita radios nō remittit, nec imaginem efficit. Quia apud nos quoq; specula cū à nobis procul abducta sunt, faciē nō reddunt, quia acies nostra non habet usque ad nos recursum. Pluuiarum autem & hi soles (utar enim historica lingua) indicia sunt: utique si à parte Austri constiterunt, inde maximæ nubes ingra-

CAP. XIII.

CAP. XIII.

ingrauescunt: cum utrinque solem cinxit talis effigies (si Arato credimus) tempestas surgit.

*Pithiæ.
Chasmata.*

Tempus est, alios quoque ignes percurrere, quorum diuersæ figuræ sunt. Aliquando emicat stella, aliquando ardores sunt, aliquando fixi & hærentes, nonnunquam uolubiles. Horum plura genera conspiciuntur. Sunt enim uelut corona cingente introrsus ignes. Cæli recessus est similis effos. sæ in orbis spēsuncæ. Sunt Pithiæ, cum magnitudo uasti rotundi; ignis dolio similis, uel fertur, uel in uno loco flagrat. Sunt Chasmata, cum aliquando cæli spaciū desedit, & flammā dehiscens uelut in abdito ostentat. Colores quoque horum omnium plurimi sunt. Quidam ruboris acerrimi, quidam euanidæ ac leuis flammæ, quidam candidæ lucis, quidam micantes, quidam æqualiter & sine eruptionibus aut radijs fului. Videmus ergo

Stellarum longos à tergo albescere tractus.

al. perit.

Hæc uelut stellæ exiliunt & transuolant, uidenturque longum ignem porrigere, propter immensam celeritatē: cum acies nostra non discernat transitū earum, sed quacumque cucurrerunt, totum ignitum credat. Tanta enim est uelocitas motus, ut partes eius non dispiciantur, sed tantum summa prendantur. Intelligimus magis, quā si appareat stella, quā quā eat. Itaque uelut igne continuo, totum iter signat: quia uisus nostri tarditas non subsequitur momenta currentis, sed uidet simul & unde exilierit, & quō peruenerit. Quod fit in fulmine, longus nobis uidetur ignis eius: quia citò spaciū suū transilit, & oculis nostris occurrit uniuersum per quod deiectus est. At ille non est extēti corporis, per omne spaciū per quod uenit: neque tam longa & extenuata in impetum ualent. Quomodo ergo profiliunt? Attritu aeris ignis incensus, uento præceps impellitur: non semper tamen uento attritu ue fit. Nonnunquam ex aliqua opportunitate aeris nascitur. Multa enim sunt in sublimi, sicca, calida, terrena, inter quæ oritur, & pabulum suū subsequens defluit, ideoque uelociter rapitur. At quare color diuersus est? Quia refert, quale sit id quod ideoque uelociter rapitur. At quare color diuersus est? Quia refert, quale sit id quod incenditur, & quā uehemens quo incenditur. Ventam autem significat eiusmodi lapsus, & quidem ab ea parte qua erumpit.

CAP. XV.

*Sine fulmine:
in uetere non
est.
al. sequuntur.*

Fulgures, inquis, quomodo sunt, quos Græci *άλαι* appellant? Multis, ut aiunt, modis. Potest illos uentorum uis edere, potest superioris cæli feruor. Nam cum latè fufus sit ignis, inferiora aliquando, si sunt idonea accendi, corripit. Potest stellarum motus cursu suo excitare ignem, & in subiecta transmittere. Hoc uero non potest fieri, ut aer uim igneam usque in æthera elidat, ex qua fulgor ardor ue sit stellæ, uel similis excursus? Ex his fulgoribus quædam in præceps eunt, similia profilientibus stellis: quædam certo loco permanent, & tantum lucis emittunt, ut fugent tenebras, & diem repræsentent, donec consumpto alimento, primū obscuriora sint, deinde flammæ modo, quæ in se cadit, per assiduam diminutionem redigantur in nihilum. Ex his quædam in nubibus apparent, quædam supra nubes, cum aer spissus, ignem, quem propior terris diu pauerat, usque in sidera expressit. Horum aliqua non patiuntur moram, sed transcurrunt aut extinguuntur subinde quæ reluxerant. Hi fulgores dicuntur: quia breuis facies illorum & caduca est, nec sine iniuria decidens: sæpe enim fulminum noxas ediderunt. Ab his tecta uidemus ista & sine fulmine, quæ atrapoplecta Græci uocant. At quibus longior mora & fortior ignis est, motumque cæli & sequens, aut qui proprios cursus agunt, Cometas nostri putant: de quibus dicemus. Horum genera sunt pogoniæ, lampades, & cyparissæ, & alia omnia, quorum ignis in exitu sparsus est. Dubium, an inter hos ponantur trabes, & pithiæ, quæ raro sunt uisæ. Multa enim conglobatione ignium indigent, cum ingens illorum orbis aliquando in matutini amplitudinem solis exuperet. Inter hæc ponas licet, & quod frequenter in historijs legimus, cælū ardere uisum: cuius nonnunquam tam sublimis ardor est, ut inter ipsa sidera uideatur: nonnunquam tam humilis, ut speciem longinqui incendij præbeat. Sub Tiberio Cæsare cohortes in auxilium Ostiensis coloniarum cucurrerunt, tantam conflagrantis: cum cæli ardor fuisset per magnam partem noctis, parum lucidus, crassi fumidique ignis. De his nemo dubitat, quin habeant flammam quam ostendunt, certa illis substantia est. De prioribus queritur, de arcu dico & coronis, an decipiant aciem, & mendacio constet: an illis quoque uerum sit, quod apparet. Nobis non placet, in arcu aut coronis subesse aliquid corporis certi: nihil enim iudicamus in speculis, nisi fallaciā esse, nihil aliud quā alienū corpus mentientibus. Nō enim est in speculo, quod ostēditur. Alioquin nō exiret, nec alia p̄tinus imagine obduceretur: nec innumerabiles modō interirēt, modō exciperētur formæ. Quid ergo? Simulachra ista sunt, & inanis uerorū corporū imitatio: suntque ista à quibusdā ita cōposita, ut & si hæc possint detorquere in prauū. Nam (ut dixi) sunt specula, quæ faciem prospicientiū obliquant: sunt, quæ in infinitum augeant, ut humanum habitum excedant, modumque nostrorum corporum.

*al. hoc possent
et detorque-
rent.*

CAP. XVI.

Hoc loco uolo tibi narrare fabellam, ut intelligas, quā nullum instrumentum iritandæ uoluptatis libido contemnat, & ingeniosa sit ad incitandum furorem suū. Hostius quidam fuit obscenitatis usque in scenam productæ. Hunc diuitem auarum sestertij milies seruū diuus Augustus indignum uindicta iudicauit, cum à seruis occisus esset: & tamen non pronunciauit iure cēsum uideri. Non erat ille tantummodo ab uno sexu impurus, sed tam uirorum quā foeminarū audius fuit. Fecitque specula eius notæ, cuius modō retuli, imagines longè maiores reddentia, in quibus digitus brachij mensuram & longitudinem & crassitudinem excederet. Hæc autem ita disponebat, ut cum uirum ipse pateretur, auersus omnes admissarij sui motus in speculo uideret, ac deinde falsa magnitudine ipsius membri tanquam uera gauderet. In omnibus quidem balneis agebat

Agebat ille delectum, & aperta mensura legebat viros: sed nihilominus mendacijs quoque & insatiabile malum delectabat. I nunc, dic, speculum mundiciarū causa repertum. Foeda dicta sunt, quæ portentum illud & lacerandum ore suo dixerit, feceritque, cum illi specula ab omni parte & opponerentur, ut ipse flagitiorum suorum spectator esset, & quæ secreta quoque conscientia premuntur, & quæ accusatus quisque fecisse negat, non in os tantum, sed in oculos suos ingereret. At hercules scelera conspectum suum reformidant. In perditis quoque, & ad omne dedecus expositis, tenerrima est oculorum uerecundia. Ille autem quasi parum esset inaudita & incognita pati, oculis suis illa aduocauit: nec quantum & peccabat uidere contentus, specula sibi per quæ flagitia sua diuideret, disponderetque, circumdedit: & quia non tam diligentem intueri poterat, cum compressus erat, & caput merserat, & genibusque alienis obhæserat, opus suum sibi per imagines offerebat. Speculabatur illam libidinem oris sui, spectabat sibi admisos pariter in omnia viros. Nonnunquam inter marem & fœminam distributus, & toto corpore patiente expositus, spectabat nefanda. Quid nam homo impurus reliquit, quod in tenebris faceret? Non pertimuit diem, sed ipsos concubitus portentuosos sibi ipse ostendit, sibi ipse approbavit. Quid non putes in ipso habitu uoluisse pingi? Est aliqua etiam prostituta modestia: & illa corpora, publico obiecta ludibrio, aliquid, quo infelix patientia lateat, obtendunt: adeo quodam modo lupanar quoque uerecundum est. At illud monstrum obscœnitatem suam, spectaculum fecerat, & ea sibi ostentabat, quibus abscondendis nulla satis alta nox est: Simul, inquit, & uirum & fœminam patior: nihilominus illa quoque superuacua mihi parte, alicuius contumelia marem exerceo. Omnia membra stupris occupata sunt. Oculi quoque in partem libidinis ueniant, & testes eius exactores uelint. Etiam ea quæ ab aspectu corporis nostri positio submouit, arte uisuntur, ne quis me putet nescire, quid faciam. Nihil egit natura, quod humanæ libidini ministeria tam maligna dedit, quod aliorum animalium concubitus melius instruxit. Inueniam, quemadmodum morbo meo & potiar & satisfaciam. Quod nequitiam meam, si ad naturæ modum pecco? Id genus speculorum circumponam mihi, quod incredibilem imaginum magnitudinem reddat. Si liceret mihi, ad uerum ista perducerem: quia non licet, mendacio pascar. Obscœnitas mea, plus quam capit, uideat, & patientiam suam ipsa miretur. Facinus indignum: hic fortasse citò, & antequam hæc uideret, occisus est. Ad speculum suum immolandus fuit.

al. insansibile.

al. lancinandi.

al. apponeretur.

al. At hercules.

al. uidebat peccare contentus.

al. clunibus.

al. imponam.

BDerideantur nunc philosophi, quod de speculi natura differant, quod inquirant, quid ita facies nostra nobis, & quidem in nos obuersa reddatur. Quid sibi rerum natura uoluit, quod cum uera corpora dedisset, etiam simulachra eorum aspici uoluisset. Quorsum pertinuerit, hanc comparare materiā, excipiendarū imaginū capacē. Non in hoc scilicet, ut ad speculū barbam faciēque uelleremus, aut ut faciem uiri poliremus. In nulla re illa negociū luxuriæ concessit: sed primum omnium, quia imbecilli oculi ad sustinendum cominus solem ignoraturi erant formam eius, hebetato illū lumine ostendit. Quamuis enim eū orientē occidentēque contemplari liceat: tamē habitum eius, ipsum qui uerus est, non rubentis, sed candida luce fulgentis nesciremus, nisi in aliquo nobis humore & ledore uel aspici facilius occurreret. Præterea duorum siderum occursum, quo interpolari dies solet, non uideremus, nescire possemus, quid esset, nisi & leuore huiusmodi solis lunęque imagines uideremus. Inuenta sunt specula, ut homo ipse se nosceret. Multa ex hoc consecuta, primò sui noticia, deinde & ad quædam consilium. Formosus, ut uitaret infamiam: deformis, ut sciret redimendum esse uirtutibus, quicquid corpori deesset: iuuenis, ut flore ætatis admoneretur, illud tempus esse discendi, & fortia audendi: senex, ut indecora canis deponeret, & de morte aliquid cogitaret. Ad hoc rerum natura facultatem nobis dedit, nosmetipsos uidentem. Fons cuique perlucidus aut leue saxum imaginem reddit.

CAP. XVII.

al. leuior, & aspici.

al. liberioris huiusmodi solis.

—Nuper me in littore uidi,

Cum placidum uentis staret mare.—

Qualē fuisse cultum putas ad hoc speculum se & cernentium? Aetas illa simplicior, & fortuitis contenta, nondū & in uitium beneficiū detorquebat, nec inuētum naturæ in libidinem luxumque rapiebat. Primò faciem suam cuique casus ostendit: deinde cum insitus sui mortalibus amor, dulcem aspectum formæ suæ faceret, sæpius ea despexere, in quibus prius effigies suas uiderant. Postquam deterior populus ipsas subiit terras, effossurus obruenda, ferrum primò in usu fuit: & id homines impune eruerent, si solum eruissent. Tunc demum alia terræ mala, quorum leuitas aliud agentibus speciem suam obtulit, quam hic in poculo, ille in ære ad alios usus comparato uidit, & mox proprio huic ministerio præparatus est orbis, nondū argenti nitor, sed fragilis uilisque materia: tunc quoque cum antiqui illi uiri inconditè uiuerent, satis nitidi, si squalorem opere collectum aduerso flumine eluerent, cura comere capillum fuit, ac prominentem barbam depectere: & in hac re quisque sibi, alterique operam dabat inuicem. Coniugum quidem manu, criminis ille, quem effundere olim mos uiris fuit, attrēbatur: sed illum sibi sine ullo artifice formosum quæiebant, non aliter quam iubam generosa animalia. Postea rerum iam potiēte luxuria, specula totis paria corporib. auro argentoque cælata sunt, denique geminis adornata: & pluri unū ex his fœminæ constitit, quam antiquarum dos fuit, illa quæ publicè dabatur, imperatorū pauperū & liberis. An tu existimas, ex auro nitidum habuisse Scipionis filias speculum, cum illis dos fuisset æs graue? O paupertas felix, quæ tanto titulo locum fecit. Non fecisset illis Senatus dorem, si ha-

al. comentiū?

al. in uitia, blāditias detorquebat.

al. filiabus.

Vide subrà de
cōsolat. ad Al-
binam, cap. 12.

si habuissent. At quisquis ille fuit, cui loceri loco senatus fuit, intellexit se accipisse dotem, quam fas non esset reddere. Iam libertinorum uirgunculis in unum speculum non sufficit illa dos, quā dedit Pop. Roman. filiae Scipionis. Processit enim molestius, paulatim opibus ipsis inuitata luxuria, & incrementum ingens uitia acceperunt. Adeoque omnia indiscreta sunt peruersissimis artibus, ut quicquid mundus muliebris uocabatur, sarcinae uiriles sint: minus dico, etiam militares. Iam speculum ornatus tantum causa adhibitum, nulli non uitio munerario, necesse- rium factum est.

Libri I. Naturalium quaestionum finis.

ERASMI IN LIBRVM PRIMVM NATURA-
LIVM QVAESTIONVM.

Cap. 16. Quò nequitiam meam.] Fortunatus putat non absurde legi, nequitia mea. Hoc ut uerum sit, apud Ho- ratium in codicibus emendatis non legitur, Quò mihi fortuna est: sed, Quò mihi fortunam, si non conceditur uti? Et habet abrupti sermonis tropus suam gratiam. Ita, Quò nequitiam meam: subaudi, exerceo?

PINCIANI IN EVDDEM.

Prefatio. Altera multo supra hanc caliginem in qua uolutamur, excedit.] Vetus lectio fidelior & bre- uior: Altera caliginem in qua uolutamur, excedit.

Non fuerat operæ præcium nasci.] Eadem: Non fuerat nasci, qua loquendi consuetudine & ipse dihi Seneca utitur, & alij subinde auctores.

Qui robustior est ualeudinario.] Video sensum posse constare, etiam si sic legatur. Sed omnis scripta lectio habet: Qui robustior est in ualeudinario. Appellatur ualeudinarium Senecæ, locus ubi egroti curantur: ut lib. Epistolarum 3. Non sum tam improbus, ut curationes æger obeam: sed tanquam in eodem ualeudinario iaceam, de communi malo tecum loquor.

Isthmus Samothracas includat.] Scribendum forte: Isthmus suus Thraces includat. ut intelligat de Isthmo Thraciæ Chersonesi. Aut certe: Strymo suus Thraces includat. Terminus enim Strymo fluuius inter Macedoniam & Thraciam Ptolemæo, & reliquis.

Cap. 1. Variâ & multa terrarum orbis expirat.] Corrigendū arbitror: Variâ & multa terræ corpuscula ex- pirant. quoniam subiicit: Necessè est ergo in magna copia corpusculorum quæ terræ eieciant.

Nec mirum est, si terris omnis generis & uaria euaporatio est.] Scribendum, terra: non, terris: ex uetere lectione. & melius forte legeretur, omnigena: quàm, omnis generis.

Cap. 2. In multos orbes aquam descendere.] Correctius, ut opinor, legeretur, recedere: quàm, descendere. ut paulo post, recedere illum in circulos cogit.

Et fieri primum angustissimum orbem.] Verbum, fieri, in uetere lectione non habetur.

Nisi cum aer erit densus.] Vetus lectio, nisi cum parebit densus: pro, apparebit. Quæ dictione & inter- pres Euangeliorum in euangelio Marci usus est: & Martialis poeta, & in orationibus Cicero: si modò fidelia sunt Romane impressionis exemplaria.

Cap. 3. Illam mirabilem arcus uarietatem.] Eadem, illam mirabilem arcus representationem. Quam lectione asserunt uerba quæ sequuntur, quæ sparsa contra solem oblique positum faciem arcus representat.

Vestimenta tendiculis diducta.] In eadem non, tendiculis, habetur: sed, credideris. Legendū arbitror, craticulis, siue clariculis.

Cap. 16. Brachij mensuram & longitudinem & crassitudinem excederet.] Mallem scriberes, brachij mensuram & longitudine & crassitudine excederet. Quanquam uerba illa, & crassitudinem, non habentur in uetere lectione.

Nec quantum peccabat, uidere contentus.] Argutior lectio, & magis acumen Senecæ referens, est lectio codicis diuæ Mariæ: nec quantum uidebat peccare contentus. Cui suffragantur uerba non multo post sequen- tia: Obscenitas mea plus quàm capit uideat.

Cum compressus erat, & caput merserat, genibusq; alienis obhæserat.] Vetus lectio, cum cō- plexus erat, clunibusq; alienis obhæserat. cetera ociosa sunt. Exemplar Pincianum non, clunibus, habet: sed, diuinibus. Ut fortè legendum sit, inguinibus. nam de obscenitate oris sermo est.

Facinus indignum: hic fortasse citò, & antequam hæc uideret, occisus est. Ad speculum suum immolandus fuit.] Castigandum reor: Facinus indignum: hic foret citò, & antequam hæc uideret, oc- cisus. Post ad speculum suum immolandus fuit.

Cap. 17. Sapius ea despexere, in quibus prius effigies suas uiderant.] Scribendū putamus, mutato uer- borum ordine: ea despexere, in quibus prius effigies suas sepe uiderant.

Et mox proprio huic ministerio preparatus est orbis.] Et mos fuit proprio preparatus est or- bis: eadem. Legendum fortè, & mox usui proprio preparatus est orbis.

Quam dedit pro se Scipio.] Emendandum fortè, quam dedit Pop. Rom. filie Scipionis. Cuius historia meminit Valerius Maximus lib. 4. cap. de paupertate.

OMnis de uniuerso quæstio in cœlestia, in sublimia, & terrena diuiditur. Prima pars natu- CAP. I.
ram siderum scrutatur, & magnitudinem, & formas ignium, quibus mûdus includitur
solidum ne sit cœlum, ac firmæ concretæq; materiæ, an ex subtili tenuiq; nexum: aga-
tur, an agat: & infra se sidera habeat, an in contextu sui fixa: quemadmodû anni uices seruet: so-
lem an retrô flectat: cætera deinceps his similia. Secunda pars tractat inter cœlum terramq;ue
uersantia. Hæc sunt nubila, imbres, niues, & humanas motura tonitrua mentes: quæcunq; aer fa-
cit, patiturûc. Hæc sublimia dicimus, quia æditiora imis sunt. Tertia illa pars de agris, terris, ar-
bustis, satis, quærit, & (ut Iurisconsultorum uerbo utar) de omnib. quæ solo continentur. Quo-
modo, inquis, de terrarum motu quæstionem eo posuisti loco, quo de tonitruis fulguribusq; di-
cturus es? Quia cum motus terræ fiat spiritu, spiritus autem sit aer agitatus, & si subeat terras,
non ibi spectandus est: cogitetur in ea sede, in qua illum natura disposuit. Dicam, quod magis
uidebitur mirum, inter cœlestia & de terra dicendum erit. Quare, inquis? quia cum propria ter-
ræ excutimus suo loco, utrum lata sit & inæqualis, & enormiter proiecta, an tota in formam pi-
læ spectet, & in orbem partes suas agat, alliget aquas, an aquis alligetur, ipsa animal sit, an iners
corpus, & sine sensu, plenum quidem spiritus, sed alieni, & cætera huiusmodi quoties in manus
uenerint, terram sequentur, & in imis collocabuntur. At ubi quæretur, quis terræ sit situs, qua
parte mundi subfederit, quomodo aduersus sidera cœlumq; posita sit: hæc quæstio cedit superio-
ribus, & (ut ita dicam) meliorem conditionem sequitur.

Quoniam dixi de partibus, in quas omnis rerum naturæ materia diuiditur, quædam in com- CAP. II.
mune sunt dicenda: & hoc primum præsumendum, inter ea corpora, à quibus unitas est, æra ef-
se. Quid sit hoc, & quare præcipiendum fuerit, scies, si paulo altius repetiero, & dixero aliquid
esse continuum, aliquid cômmissum. Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio. Vide scholia.
Unitas est sine commissura continuatio, & duorum inter se coniunctorû corporum tactus. Nun-
quid dubium, quin ex his corporibus quæ uidemus tractamusq; quæ aut sentiuntur aut sentiunt,
quædam sint composita? Illa constant aut nexu, aut aceruatione: ut puta funis, frumentum, na-
uis. Rursus non composita: ut arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoque quæ sensum
effugiunt, cæterum ratione prenduntur, esse in quibusdam unitatem corporû. Vides quô aurib.
tuis parcam. Expedire me poteram, si philosophorum lingua uti uoluisssem, ut dicerem † unita al. unica.

B corpora: hoc cum tibi remittam, tu inuicem mihi refer gratiam. Quare istud? si quando dixero,
unum, memineris me non ad numerum referre, sed ad naturam corporis, nulla ope externa, sed
unitate sua cohærentis. Ex hac nota corporum ær est.

Omnia quæ in noticiam nostram cadere possunt, mûdus complectitur. Ex his quædam sunt CAP. III.
partes, quædam materiæ loco relicta. Desiderat omnis natura materiâ, sicut ars omnis quæ ma-
nu contat. Quid sit hoc, apertius faciam. Pars enim nostri, manus, ossa, nerui, oculi: materia, suc-
cus retenti cibi, iturus in partes. Rursus quasi pars nostri est sanguis: qui tñ & materia est. Parat
enim & alia: & nihilominus in numero est eorum, quibus totum corpus efficitur.

Sic mundi pars est ær, & quidem necessaria: hic est enim qui cœlum terramq; connectit, qui CAP. IIII.
ima ac summa sic separat, ut tamen iungat. Separat, quia medius interuenit: iungit, quia utrique
per hoc inter se consensus est. Supra se dat, quicquid accepit à terris. Rursus uim siderum in ter-
rena transfundit. Quem sic partem mundi uoco, ut animalia & arbuta. Nam genus animalium
arbutorumq;ue, pars est uniuersi: quia in cômsummatione uniuersi acceptum, & quia non est si-
ne hoc uniuersum. Vnum autem animal, & una arbor, quasi pars est: quia si perierit, tamen id ex
quo perit, totum est. Aer autem, ut dicebam, & cœlo & terris cohæret. Vtrique innatus est. Ha-
bet aut unitatem, quicquid alicuius rei natua pars est. Nihil enim nascitur, sine unitate.

Terra & pars est mundi, & materia. Pars quare sit, non puto te interrogaturum: aut æquæ in- CAP. V.
terroges, quare cœlum pars sit: quia scilicet nō magis sine hoc, quàm sine illa uniuersum esse po-
test, quod cum his uniuersum est: ex quibus, id est, ex illo, & ex ista, alimenta omnibus animalib.
omnibus satis, omnibus stellis diuiduntur. Hinc quicquid est uirium singulis: hinc ipsi mundo
tam multa poscenti subministratur: hinc profertur quo sustineantur tot sidera, tam exercitata,
tam auida, per diem noctemq;ue, ut in opere, ita & in pastu. Et omnium quid rerum natura, quā-
tum in nutrimentum sui satis sit, apprehendit. Mundus autem, quantum in æternum desidera-
bat, inuasit. Pusillum tibi exemplum magnæ rei ponam. Oua tantum complectuntur humoris,
quantum ad effectum animalis exituri sat est.

Aer continuus terræ est, & sic appositus, ut statim ibi futurus sit, unde illa discessit. Pars est to CAP. VI.
rius mundi: sed idem tamen, quicquid terra in alimentum misit, recipit: ut scilicet materia, non
pars intelligi debeat. Ex hoc omnis inconstantia tumultusq;ue est. Hunc quidam ex distantib. cor-
pusculis, ut puluerem struunt, plurimumq;ue à uerò recedunt. Nunquam enim contexti nisi per
unitatem corporis niscus est, cum partes consentire ad intensionem debeant, & conferre uires.
Aer autem si in atomos diuiditur, sparsus est. Teneri uerò disiecta non possunt. Intensionem æ-
ris ostendent tibi inflata, nec ad ictum cedentia. Ostendent pondera, per magnum spaciū abla-
ta, gestante uento. Ostendent uoces, quæ remissæ † claræq;ue sunt, prout ær se concitauit. Quid al. elateq;ue;

Seneca.

G

enim

enim est vox, nisi intensio aeris, ut audiatur linguæ formata percussu? Quid cursus & motus o. A
 mnis, nonne intenti spiritus opera sunt? Hic facit uim neruis, & uelocitatem currentibus. Hic
al. conuellit. cum uehementer concitatus ipse se torfit, arbuta syluasq; † cōuoluit, & ædificia tota corripiēs
 in altum, frangit. Hic mare per se languidum & iacens incitat. Ad minora ueniamus. Quis enim
 sine intentione spiritus cantus est? cornua & tubæ, & ea quæ aliqua pressura maiorem sonitum
 reddunt, quàm qui ore reddi potest, nonne aeris intensione partes suas explicant? Consideremus
fortè, & moni-menta. quàm ingentem uim per occultum agant paruula admodum semina, & quorum exilitas in
al. ualidum commissura lapidum locum inueniat, in tantum conualescunt, ut ingentia saxa distrahant, † &
 in momenta dissoluant, scopulos rupesq; radices in terra minutissimæ ac tenuissimæ findunt.
 Hoc quid est aliud, quàm intensio spiritus, sine qua nil ualidum, & cōtra quam nil † ualidius est.
 Esse autem unitatem in aere, uel ex hoc intelligi potest, quòd corpora nostra inter se cohærent.
 Quid enim aliud est quod tenet ea, quàm spiritus? Quid est aliud quo animus noster agitur?
 Quis est illi motus, nisi intensio? Quæ intensio, nisi ex unitate? Quæ unitas, nisi hæc esset in aere?
 Quid autem producit fruges & segetē imbecillam, ac uirentes erigit arbores, ac distendit in ra-
 mos, aut in altum erigit, quàm spiritus intensio & unitas?

CAP. VII. Quidam aera discerpunt, & in particulas diducunt, ita ut illi inane permisceant. Argumentū
 autem existimant non pleni corporis, sed multum uacui habentis, quòd auibus in illo tam faci-
 lis motus, quòd maximis minimisq; per illum transcursus est. Sed falluntur. Nam aquarū quoq;
 similis facilitas est: nec de unitate illarum dubium est, quæ sic corpora accipiunt, ut semper in cō-
 trarium acceptis refluant. Hanc nostri circumstantiam, Græci autem *ωρίσινον* appellant, quæ in
 aere quoq; sicut in aqua fit. Circumstat enim omne corpus à quo impellitur. Nihil autem opus
 erit inani admisto. Sed hoc aliàs.

CAP. VIII. Nunc autem esse quædam in rerum natura uehementia, magniq; impetus, est colligendum.
 Nihil enim nisi intensione uehementius est: & tamen mehercules per aliud nihil intendi pote-
 rit, nisi per semetipsum fuerit intentum. Dicimus enim, eodem modo non posse quicquam ab alio
 moueri, nisi aliquid fuerit mobile ex semetipso. Quis autem est, quod magis creditur ex se-
 metipso habere intensiōem, quàm spiritus? Hunc intendi quis negabit, cum uiderit iactari ter-
 ram cum montibus, tecta, murosq; plures & magnas cum populis urbes, cum totis maria litto-
 ribus? Ostendit intensiōem spiritus, uelocitas eius & diductio. Oculus statim per multa milia
 aciem suam intendit: uox una totas urbes simul percutit: lumen non paulatim prorepat, sed se-
 mel uniuersis infunditur rebus.

CAP. IX. Aqua autem sine spiritu quemadmodum posset intendi? Nunquid dubitas, quin sparsio illa B
 quæ ex fundamentis mediæ arenæ crescens in summam altitudinem amphitheatri peruenit, cū
fortè, nec tollo magis. intensiōe aquæ fiat? Atqui † uerò nec manus, nec ullum aliud tormentum aquam poterit mit-
 tere aut agere, quàm spiritus. Huic se commodat: hoc inferro & agente attollitur, & contra na-
 turam suam multa conatur, & ascendit nata defluere. Quid nauigia sarcina depressa parum ostē-
 dunt, non aquam sibi resistere quo minus mergātur, sed spiritum? Aqua enim cederet: nec pos-
 set pondera sustinere, nisi ipsa sustineretur. Discus ex loco superiore in piscinam missus, non de-
 scendit, sed resilit: quemadmodum, nisi spiritu referente? Vox autem qua ratione per parietum
 munimenta transmittitur, nisi quòd solido quoque aer ineat, qui sonum extrinsecus missum &
 accipit & remittit? scilicet spiritu non aperta tantum intendens, sed etiam abdita & inclusa.
fortè, diffusus. Quod illi facere expeditum est, quia nusquam † diuisus, sed per ipsa, quibus separari uidetur,
fortè, permeat coit secum. Interponas licet muros & mediam altitudinem montium, † per omnia ista prohibe-
ista. Probi. tur nobis esse peruius, non sibi: id enim intercluditur tantum, per quod illum nos sequi possu-
 mus. Ipse quidem transit per ipsum quod scinditur, & media non circumscindit tantum, sed u-
 trinque cingit.

CAP. X. Permeat ab æthere lucidissimo aer, in terram usq; diffusus: agilior quidem, tenuior & altior
 terris, nec minus aquis: cæterum æthere spissior grauiorq;, frigidus per se & obscurus: lumen il-
al. aliunde. li calorq; † alimentum sunt: sed per omne spacium sui similis non est, mutatur enim à proximis.
 Summa pars eius est siccissima calidissimaq;, & ob hoc etiam pertenuissima, propter uiciniam
 æternorum ignium, & illos tot motus siderum, assiduūq; cæli circumactum. Illa pars ima & ui-
 cina terris, densa & caliginosa est: quia terrenas exhalationes receptat. Media pars temperatior,
 si summis imisq; conferas, quantum ad siccitatem tenuitatemq; pertinet: cæterum utrāq; parte
 frigidior. Nam superiora eius calorem uicinorum siderum sentiunt: inferiora quoq; tepent, pri-
 mum terrarum halitu, qui multum secum calidi affert, deinde quia radij solis replicātur, & quo-
 usque redire potuerunt, replicato calore benignius fouent. Deinde etiam illo spiritu, qui omni-
 bus animalibus, arbustisq; ac satis calidus est. Nihil enim uiueret sine calore. Adijce nunc ignes,
 non tantum manu factos & certos, sed opertos terris: quorum aliqui eruperunt, innumerabi-
 les in abscondito flagrant & obscuro semper. Etiamnum tot partes eius fertiles rerum, habent
 aliquid teporis: quoniam sterile est frigidum, calor autem gignit. Media ergo pars aeris, ab his
 submota in frigore suo manet. Natura enim aeris frigida est.

CAP. XI. Qui cum sic diuisus sit, iam sui parte maxima uariis & inconstans & mutabilis est. Circa ter-
 ram plurimum agit, plurimum patitur, exagitat & exagitur: nec tamen eodem modo totus af-
 ficitur, sed aliter alibi ac partibus inquietus est ac turbidus. Causas autem illius mutationis &
 inconstantiæ

A inconstantiz alias terra præbet, cuius positiones huc aut illò uersæ, magna ad aeris temperiem momēta sunt: alias siderum cursus. Ex quibus soli plurimum imputes. Illum sequitur annus: ad illius flexum hyemes æstatesq; uertuntur. † Lunæ proximum ius est. Sed & cæteræ quoq; stel- *al. Lunæ proximi*
læ non minus terrena quàm incubentem spiritum terris afficiunt, & ortu suo occasuue contra- *ma uis est.*
rio, modò frigora, modò imbres, aliasq; terrarum iniurias turbidæ mouent. Hoc necessariū fuit præloqui, dicturo de tonitruo ac fulminibus & fulgurationibus. Nam quia in aere fiunt, naturā eius explicare oportebat: quo facilius appareret, quid facere aut pati posset.

Tria sunt ergo quæ accidunt, fulgurationes, fulmina, & tonitrua: quæ unà facta serius audiū- *CAP. XII.*
tur. Fulguratio ostendit ignem: fulminatio emittit. Illa (ut ita dicam) comminatio est, † & tona- *Tonatio.*
rio sine ictu: ista, iaculatio cum ictu. Quædā sunt ex his, de quibus inter omnes cōuenit: quædā, *al. et cōmotio.*
in quibus diuersæ sententiæ sunt. Cōuenit illis, omnia ista in nubibus & è nubib. fieri: etiam nū cō- *Vide scholia.*
uenit, & fulgurationes & fulminationes, aut igneas esse, aut † ignei spiritus. Ad illa nunc trāseamus, in quibus lis est. Quidā ignē esse in nubibus, quidā ad tēpus fieri: nec prius esse, quàm mit- *al. ignea specie*
ti. Nec inter illos quidem quid proferat ignem, conuenit. Alius enim † aliunde illū colligit. Qui- *al. à lumine.*
dam autem radios solis intercurrentis recurrentisq;, sæpius in se relatos, ignem excitare dicit. Anaxagoras uerò ait illum ex æthere distillare, & ex tanto ardore cœli multa decidere, quæ nu-
bes diu inclusa custodiant. Aristoteles multo antè ignem colligi non putat, sed eodem momen-
to exilire, quo fiat. Cuius sententia talis est: Duæ mundi partes in imo iacent, terra & aqua: utra-
que ex se reddit aliquid. Terrenus uapor siccus est, & fumo similis, qui uentos, tonitrua & fulmi-
na facit: aquarū halitus humidus est, & in imbres & niues cedit. Sed siccus ille terrarum uapor,
unde uentis origo est, quia coaceruatus est, cū coitu nubium uehementer impactarum à latere
eliditur: deinde, † ubi latius ferit nubes proximas, hæc plaga cum sonu incutitur: qualis in no- *fortè, ubi latius*
stris ignibus redditur, cū flamma uitio lignorum uirentium crepat. Vt illic spiritus habens ali- *ferit nubes p-*
quid humidi secum, cum est conglobatus, rumpitur flamma: eodem modo spiritus ille, quē pau- *ximè.*
lo antè exprimi collisis nubibus dixi, impactus alijs nec rumpi, nec exilire silentio potest. Dissi-
milis autem crepitus fit, ob dissimilem impactationem nubium. Quare aliæ maiorem sonitum ha-
bent, aliæ minorem. Cæterum illa uis expressi spiritus ignis est, qui fulgurationis nomē habet,
leni impetu accensus & uanus. Antè autem uidemus fulgorem, quàm sonitum audiamus: quia
oculorum uelocior est sensus, & multum aures antecedit.

Falsam autem esse opinionem eorum, qui ignem in nubibus seruant, per multa colligi potest. *CAP. XIII.*
B Si de cœlo cadit, quomodo non quotidie fit, cum tantundem illic semper ardeat? Deinde nullā
rationem reddiderunt, quare ignis, quem natura sursum uocat, defluat. Alia enim conditio no-
strorum ignium est, ex quibus fauillæ cadunt, quæ ponderis secum aliquid habent. Ita non de-
scendit ignis, sed præcipitatur & deducitur. Huic simile nihil accidit in igne purissimo, in quo
nihil est quod deprimatur. Aut si ulla pars eius deciderit, in periculo totus est: quia totū potest
excidere quod potest capi. Deinde illud quod quotidie leuitas cadere prohibet, si in abdito suo
tenet graue, quomodo illic esse potuit, unde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes in inferiora
ferri solent, sicut hæc ipsa de quibus quærimus fulmina? Fato enim non eunt, sed feruntur. Ali-
qua illos potentia deprimat, quæ non est in æthere. Nihil enim iniuria illic cogitur, nihil rumpi-
tur, nihil præter solitum euenit. Ordo rerum est, & expurgatus ignis in custodia mūdi, summas
sortitus oras, operas pulcherrimè circumit: hinc discedere non potest, sed ne ab externo quidē
exprimi: quia in æthere nulli incerto corpori locus est. Certa enim & ordinata non pugnant.

Vos, inquam, dicitis, cum causas stellarum transuolantium redditis, posse aliquas partes æ- *CAP. XIII.*
ris ad se trahere ignem, ex æthere decidentem, & ex eo superiorib. locis ardore hīc accendi. Sed
plurimum interest, utrū aliquis dicat ignem ex æthere decidere, quod natura nō patitur: an di-
cat, ex ignea ui calorē in eā, quæ subiecta sunt, transilire, an hīc accendi. Non enim illinc ignis ca-
dit, quod non potest fieri, sed hīc nascitur. Videmus certè apud nos latè incendio peruagante,
quasdam insulas, quæ diu concaluerant, ex se concipere flammā. Itaq; uerisimile est in aere sum-
mo, qui naturam rapiendi ignis habet, aliquid accendi calore ætheris superpositi. Necesse est e-
nim, ut & imus æther habeat aliquid ueri simile, & summus aer nō sit dissimilis imo ætheri: quia
non fit statim ex diuerso in aduersum transitus. Paulatim ista confinio uim suam miscet ita, ut
dubitare possis, an aer, an hic iam æther sit.

Quidā ex nostris existimant, aera, cum in ignem & aquā mutabilis sit, non detrahare aliunde *CAP. XV.*
causas flammarum nouas: ipse enim se mouendo accendit, & quum densos, compactosq; nubiū
sinus dissipat, necessariò uastum in tam magnorum corporū diruptione reddit sonum. Illa por-
rò nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandum ignem. Sic quemad-
modum ferro aliquid manus ad secandum confert: sed secare, ferri est.

Quid ergo inter fulgurationem & fulmē interest: dicam. Fulguratio, est latè ignis explicitus: *CAP. XVI.*
fulmen, est coactus ignis, & impetu iactus. Solemus duabus manibus inter se iunctis, aquam cō-
cipere, & compressa utrinq; palma in modum syphonis exprimere. Simile quiddam & illinc fie-
ri puta. Nubiū inter se compressarum angustię medium spiritum emittunt, & hoc ipso inflāmāt,
& tormenti modo eijciunt. Nam balistæ quoq; & scorpiones tela cum sono expellunt.

Quidam existimant ipsum spiritum per frigida atq; humida euntem, sonum reddere. Nam ne *CAP. XXVII.*
ferrum qui dem ardens silentio tingitur. Sed quemadmodum, si in aquam feruens massa descen-

dit, cum multo murmure extinguitur: ita, ut Anaximenes ait, spiritus incidēs nubibus tonitrua A edit, & deinde cū luctatur, per obstantia & intercisa uadens, ipsa ignem fuga accendit.

CAP. XVIII. Anaximander omnia ad spiritū retulit. Tonitrua, inquit, sunt nubis: ita & ionus. Quare inæqua
forte, sudum. lia sunt? Quia & ipse ictus inæqualis est. Quare & sereno tonat? Quia tunc quoq; per † crassum & siccum aëra spiritus profilit. At quare aliquando non fulgurat & tonat? quia tenuior & infirmior spiritus, qui in flammam non ualuit, in sonū ualuit. Quid est ergo ipsa fulguratio? aeris diducentis se, corruentisq; iactatio, languidum ignem, nec exiturum aperiens. Quid est fulmen? acrioris densiorisq; spiritus cursus.

CAP. XIX. † Anaximandrus ait, omnia ista sic fieri, ut ex æthere aliqua uis in inferiora descēdit. Ita ignis
al. Anaximandrus. impactus nubibus frigidis sonat. At cum illas intersciindit, fulget: & minor uis ignium, fulgurationes facit, maior fulmina.

CAP. XX. Diogenes Apolloniates ait, quædam tonitrua igne, quædam spiritu fieri. Illa ignis facit, quæ
*In quibusdā illa
la absunt: &
nunciat.* ipse antecedit & nunciat: illa spiritus, quæ sine splendore crepuerunt. Vtrunq; sine altero fieri, & esse aliquando, concedo: ita tñ, ut non discreta illis potestas sit, sed utrūq; ab utroq; effici possit. Quis enim negabit spiritū magno impetu latū, cū efficit sonum, effecturū & ignem? Quis & hoc nō cōcedet, aliqñ ignem quoq; rumpere posse nubes, & nō exilire, si plurimarū acruo nubium, cū paucas percidisset, oppressus est? Ergo & ignis ibit in spiritū, perdetq; fulgorem & speciem, dum † secuta in terra incendit. Adijce nunc, quod necesse est, ut impetus fulminis & præmittat spiritus, & agat ante se, & à tergo trahat uentum, cū tam uasto ictu aëra incidere. Itaq; omnia, antequam feriantur, intremiscunt uibrata uento, quem ignis ante se prepsit.

CAP. XXI. Dimissis nunc præceptoribus incipiamus per nos moueri, & à confelsis transeamus ad dubia. Quid enim confelsi est? Fulminē ignem esse, & æquē fulgurationem: quæ nihil aliud est, quàm
al. sect. & infr. flamma: futura fulmen, si plus uirium habuisset. Nō natura ista, sed impetu distant. Esse illū ignem, calor ostendit: qui si nō esset, ostēdit effectus. Magnorū enim sepe incendiōrū causa fulmē fuit. Syluæ illo cremantur, & urbiū partes: etiā quæ nō percussa sunt, tñ adusta cernuntur: quædā uero uelut fuligine colorantur. Quid, quod omnib. fulguritis odor sulphureus est? Ergo & utranq; rem ignem esse constat, utranq; rē inter se meando distare. Fulguratio est fulmen, non in terras usq; perlatū. Et rursus licet dicas, fulmen esse fulgurationē, usq; in terras perductam. Nō ad excendendum uerba, hæc diutius pertracto: sed ut ista cognata esse, & eiūsdē notæ ac naturę, probem. Fulmen est quiddam plus, quàm fulguratio: uertamus istud, Fulguratio est penē fulmen.

CAP. XXII. Quoniā constat esse utranq; rem ignem, uideamus quemadmodū apud nos fieri soleat ignis. Eādem enim ratione & suprà fit, duobus modis: uno, si excitatur, sicut ex lapide percusso: alte. B
*al. horum tran
situ uita exani.* ro, si attritu inuenitur, sicut cum duo ligna inter se diutius trita sunt. Non omnis hoc tibi materia præstabit, sed idonea eliciendis ignibus: sicut laurus, hederæ, & alia in hunc usum nota pastoribus. Potest ergo fieri, ut nubes quoq; ignem eodem modo uel percussæ reddant, uel attritę. Videamus quantis procellæ uiribus ruant, quāto uertantur impetu turbines. Id tormentū in quod obuium fit, dissipatur, & rapitur, & longē à loco suo proiicitur. Quid ergo mirum, si tanta uis ignem excutit, uel aliunde, uel sibi? Vides enim quantum feruorem sensura corpora sunt, † horū transitu trita, uita exanimata. Nihil tamen tantum in his debet credi, ac in ui siderum, quorum ingens & confessa potentia est.

CAP. XXIII. Sed fortasse nubes quoque in nubes incitatæ, fremente uento, & leuiter urgente, ignē euocabunt, qui explendescat, nec exiliat. Minore enim ui ad fulgurandum opus est, quàm ad fulminā
al. attrita. dū. Superiorib. colligimus, in quantū feruorē quædā † attrita perducerētur. Cū aut aer mutabilis in ignē, maximis uiribus suis in ignē cōuersus est, atteratur: credibile est, & uerisimile, ignem caducū excuti, & citō interiturū, quia nō ex solida materia oritur, nec in qua possit consistere. Transit itaq; tantumq; habet morę, quantum itineris: & cursus sine alimento coniectus est.

CAP. XXIII. Quomodo, inquis, cum dicas hanc ignis esse naturam, ut petat superiora, fulmen tamen terrā
al. feriat. petit: aut falsum est, quod de igne dixisti? Est enim illi æquē sursum iter atque deorsum. Vtrumque uerum potest esse. Ignis enim natura in uerticem surgit: & si nihil illum prohibet, ascendit. Sicut aqua naturā defertur: si tamen aliqua uis accessit, quæ illam in contrarium ageret, illō intenditur, unde imbre deiecta est. Fulmen autem cadit eādem necessitate, qua excutitur. In his ignibus accidit quod arboribus: quarum cacumina si tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, ut etiam terram attingat, sed cū permiseris, in locum suum exilient. Itaq; non est, quod eum spectes cuiusq; rei habitum, qui illi non ex uoluntate est. Si ignem permittis ire quō uelit, cælum, id est, leuissimū cuiusque sedem repetet: ubi est aliquid, quod eum † ferat, & ab impetu suo auertat, id non natura, sed seruitus eius fit.

CAP. XXV. Dicitis, inquis, nubes attritas edere ignem, cum sint humidæ, imò hudæ: quomodo ergo possunt gignere ignem, quem non magis uerisimile est ex nube, quàm ex aqua generari?

CAP. XXVI. Ignis qui nascitur, primū in nubibus non est aqua, sed aer spissus, ad gignendam aquam præparatus, nondum in illam mutatus, sed iam pronus & uergens. Non est quod eam existimes tūc colligi, sed effundi. Simul fit, & cadit. Deinde si concessero humidam esse nubē, conceptis aquis plenam: nihil tamen prohibet, ignem ex humido quoq; educi, imò ex ipso (quod magis mireris) humore. Quidam negauerunt in ignem quicquam posse mutari, priusquam mutatum esset in aquam. Potest ergo nubes, salua quā cōtinet aqua, ignem parte aliqua sui reddere: ut sepe aliqua
pars

A pars ligni ardet, alia sudat. Nec hoc dico, non contraria inter se ista esse, & alterum altero perimi: sed ubi ualentior ignis, quàm humor est, uincit. Rursus ubi copia humoris exuperat, tunc ignis sine effectu est. Itaq; non ardent uirèntia. Refert ergo, quantum aquæ sit. Exigua enim uis non resistit, nec ignem impedit. Quid ni? Auorum nostrorum memoria, ut Posidonius tradit, cū insula in Aegeo mari surgeret, spumabat interdum mare, & funus ex alto ferebatur. † Nam demū probabat ignem, non continuum, sed ex interuallis emicātem, fulminum more, quoties ardor inferius iacens, superum pondus euicerat. Deinde saxa conuoluta, rupesq; partim illæscæ, quas spiritus antequam uerterentur, expulerat, partim exesæ, & in leuitatem pumicis uersæ, nouissimè cacumen exusti montis emicuit. Postea altitudini adiēctum, & saxum illud in magnitudinem insulæ creuit. Idem nostra memoria, Valerio Asiatico consule iterum accidit. Quorsus hæc retuli? ut appareret, nec extinctum ignem mari superfuso, nec impetum eius, grauitate ingētis undē prohibitum exire. Ducentorum passuum fuisse altitudinem Asclepiodorus Posidonij auditor tradidit, per quam † disruptis aquis ignis emerit. Quod si immensa aquarum uis, subeuntium ex imo flammæ uim non potuit comprimere: quanto minus in aere extinguere ignem poterit, nubium tenuis humor & roscidus? Adeo res ista non habet ullam moram, quæ contra causas igniū sit: quos non uidemus emicare, nisi impendente cælo, serenum sine fulmine est. Non habet istos metus dies purus, nec nox quidem, nisi obscura nubibus. Quid ergo? Non aliquando etiam apparentibus stellis, & nocte tranquilla fulgurat? Sed scias licet nubes illic esse, unde splendor effertur: quas uideri à nobis terrarum tumor non finit. Adijce nunc, quod fieri potest, ut nubes † summæ & humiles attritu suo ignem reddant: qui in superiora expressus, in parte sincera puraq; cœli uisatur, sed fit in sordida.

fortè, interdum probabat.

al. direptis: fortè, dirēptis legendum

fortè, sude.

Tonitrua distinxere quidam ita, ut dicerent, unum esse genus, cuius sit graue murmur, quale terrarum motum antecedit, clauso uento & fremente. Hoc quomodo illis uideatur fieri, dicam. Cum spiritum intra se clausere nubes, in concavis partibus earum uolutatus aer, similem agit mugitibus sonum, raucum & æqualem, & continuum. Itaq; etiam ubi illa regio humida est, exitum claudit. Ideo huiusmodi tonitrua uenturi prænūcia imbris sunt. Aliud genus est acre, quod crepitum magis dixerim, quàm sonū: qualē audire solemus, cū super caput alicuius disrupta uesica est. Talia eduntur tonitrua, cū globata dissoluitur nubes, & spiritu quo distenta fuerat, emittit. Hoc propriè fragor dicitur, subitus & uehemens: quo edito concidunt homines, & exanimantur, quidā uerò uiui stupent, & in totum sibi excidunt: quos uocamus attonitos, quorū mentes sonus ille cœlestis loco pepulit. Hic fieri illo quoq; modo potest, ut inclusus aer caua nube & motu in ipso extenuatus diffundatur. Deinde cū maiorem sibi locū querit, à quibus inuolutus est, sonum patitur. Quid autē? non quemadmodum illisæ manus inter se plausum edunt, sic illisarū inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt inter se?

CAP. XXVII.

Videmus, inquit, nubes impingi montibus, nec sonum fieri. Primum omnium non quocunq; modo impulsæ sunt, tonant, sed si aptè sunt compositz ad sonum edendum. Auersæ inter se manus collisæ non plaudunt, sed palma cum palma collata plausum facit. Et plurimum interest, utrum cauz concutiantur, an planæ & extenzæ. Deinde non tantum nubes ire oportet, sed agi magna ui & procellosa. Etiam mons non scindit nubem, sed digerit, & † propriam quamq; partem eius soluit. Ne uesica quidem, quocunq; modo spiritum emittens, sonat. Si ferro diuisa est, sine ullo aurium sensu exit. Rumpi illā oportet ut sonet, non secari. Idem de nubibus dico: nisi multo impetu dissolutæ, non sonant. Adijce nunc, quod nubes in monte actæ non franguntur, sed circumfunduntur in aliquas partes montis, arboris ramos, frutices, aspera saxa, & eminentia. † Et ita discutiūt, & si quæ habent spiritū, multifariam emittunt: qui nisi uniuersus erumpit, nec crepat. Hoc ut scias, uentus qui circa arborem funditur, sibilat, non tonat. Lato (ut ita dicam) ictu, & totum globū semel dissipante opus est, ut sonitus erumpat: qualis auditur cum tonat.

CAP. XXVIII.

al. primam.

al. & ita quum ducuntur, si quem.

Præter hæc natura aptus est aer ad uoces. Quid ni, cū uox nihil aliud sit quàm ictus aer? Debet ergo nubes utrinq; † inferi, & caue & intēte. Vides enim quanto uocaliora sunt uacua quàm plena, quanto intentata quàm remissa. Ita tympana & cymbala sonant: quia illa repugnantem ex † ulteriore parte spiritum pulsan, hæc ad ipsum aerem acta, nisi concauo non tinniunt.

CAP. XXIX.

al. diffecari.

fortè, interiorē

CAP. XXX.

Quidam, inter quos Asclepiodorus est, iudicant sic quorundam quoq; corporum concursu tonitrua & fulmina excuti posse. Aetna aliquando multo igne abundauit. Ingentē uim arenæ urētis effudit. Inuolutus est dies puluere, populosq; subita nox terruit. Illo tēpore aiunt plurimā fuisse tonitrua & fulmina: quæ cōcursu aridorū corporū facta sunt, nō nubiu: quas uerisimile est, in tanto ardore aeris nullas fuisse. Aliqñ Cambyfes ad Ammonē misit exercitum: quæ arena Austro mota, & more niuis incidens, textit, deinde obruit. Tunc quoq; uerisimile est fuisse tonitrua fulminaq; attritu arenæ sese affricantis. Non repugnat proposito nostro ista opinio. Diximus enim, utriusq; naturæ corpora efflare terras, & sicci aliquid & humidi in toto aere uagari. Ita si quod tale interuenit, nubē facit solidiorē crassiorēq; quàm si tantum simplici spiritu intexeretur. Illa frangi potest, & edere sonū: ista quæ dixi, siue incendijs uaporantib; aera repleuerint, siue uētis terras uertentib; necesse est nubem faciāt antequā sonum. Nubes autē tam arida quàm humida esse censetur. Est autem nubes (ut diximus) spissitudo aeris crassi.

Cæterum mira fulminis, si intueri uelis, opera sunt, nec quicquā dubij relinquentia, quin diuina insit illis & subtilis potentia. Loculis integris ac illæsis constatur argentum. Manēntē uagina,

CAP. XXXI.

Seneca,

G 3 gina, gla-

gina, gladius liquefcit. Et inuiolato ligno, circa pila ferrū omne diffillat. Stat fracto dolio uinū, A nec ultra triduū rigor ille durat. Illud æquē inter annotāda ponas licet, quod & hominū, & cæterorū animalium quæ ic̃ta ſunt, caput ſpectat ad exitū fulminis: quod omniū percuſſarū arborū contra fulmina † haſtulæ ſurgunt. Quid, quod malorum ſerpētium, & aliorum animalīū, quibus mortifera uis ineſt, cū fulmine ic̃ta ſunt, uenenum omne conſumitur? Vnde, inquit, ſcis? In uenatis corporibus uermis non naſcitur. Fulmine ic̃ta, intra paucos dies uerminant.

al. affule.

CA. XXXII.

Quid, quod futura portendunt: nec unius tantū aut alterius rei ſigna dant, ſed ſæpe longū factorum ſequentium ordinem nunciant, & quidē certis, euidentibus, longeq; clarioribus, quā ſi ſcriberentur. Hoc autem inter nos & Thuſcos, quibus ſumma perſequentorum fulminum eſt ſcientia, intereſt. Nos putamus, quod quia nubes collifæ ſunt, ideo fulmina emittantur. Ipſi exiſtimant, nubes collidi, ut fulmina emittantur. Nam cum omnia ad Deum referant, in ea ſunt opinatione, tanquam non quia facta ſunt, ſignificent, ſed quia ſignificatura ſunt, ſiant: eādē tamē ratione ſiunt, ſiue illis ſignificare propoſitum eſt, ſiue conſequens. Quomodo ergo ſignificant, niſi † à Deo mittantur? Quomodo aues non in hoc motū, ut nobis occurrerent, dextrum auſpiciū miniſtrū ue fecerunt. Et illas, inquit, Deus mouit. Nimiſ illum ocioſum, & puſillū rei miniſtrum facis, ſi alijs ſomnia, alijs exta diſponit. Ita nihilominus diuina ope geruntur. Si à Deo pennæ auium reguntur, nec pecudum uiſcera ſub ipſa ſecuri formantur. Alia ratione factorum ſeries explicatur, indicia uenturi ubique præmittens: ex quibus nobis quædam familiaria, quædā ignota ſunt. Quicquid ſit, alicuius rei futuræ ſignum eſt: fortuita, & ſine ratione uaga, diuinationem non recipiunt. Cuius rei ordo eſt, etiā prædictio eſt. Cur ergo aquilæ hic honor datus eſt, ut magnarum rerum faceret auſpicia? Aut coruo, aut pauciſſimis auibus, & cæterarum ſine præſagio uox eſt? Quia quædam in artem nondum redacta ſunt. Quædam uerō ne redigi quidem poſſunt, ob nimium remotam conuerſationē. Cæterū nullū animal eſt, quod non motu & occuſu ſuo prædicat aliquid. Non omnia ſcilicet, ſed quædam notantur. Auſpiciū eſt obſeruantis. Ad eū itaq; pertinet, qui † induxerit animum. Cæterū & illa quæ pereunt. Quinq; ſtellarum potestates Chaldaeorum obſeruatō excepit. Quid tu? tot milia ſiderum iudicas ocioſa lucere? Quid eſt

al. ideo.

al. in ea direxit.

Vide ſcholia.

porrō aliud, quod errorem incutiat peritis nataliū, quā quod paucis nos ſiderib. aſſignant: cū omnia quæ ſupra nos ſunt, partē ſibi noſtri uindictæ? Submiſſiora forſitan in nos propius uim ſuam dirigunt, & ea quæ frequentius mota, aliter nos, aliter cætera animalia proſpiciunt. Cæterū & illa quæ aut immota ſunt, aut propter uelocitatem uniuerſo mūdo parem immotis ſimilia, non extra ius dominiumq; noſtri ſunt. Aliud alſpice, & diſtributis rem efficiſ, tractas. Nō magis autem facile eſt, ſcire quid poſſint, quā dubitari debeat, an poſſint.

CA. XXXIII.

Nunc ad fulmina reuertamur: quorum ars in tria diuiditur: quemadmodū exploremus, quēadmodū interpretemur, quemadmodū exoremus. Prima pars ad formulam ſpectat, ſecunda ad diuinationem, tertia ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare, ut promiſſa firment: deprecari, ut remittant minas.

C. XXXIII.

al. mutatur.

Summam eſſe uim fulminum iudicant: quia quicquid alia portendunt, interuentus fulminis tollit. Quicquid ab hoc portenditur, fixū eſt, nec alterius oſtenti ſignificatione † minuitur. Quicquid exta, quicquid aues minabuntur, ſecundo fulmine abolebitur. Quicquid fulmine denunciatum eſt, nec extis, nec aue contraria refellitur. In quo mihi falli uidentur. Quare? Quia ueris uerius nihil eſt. Si aues futura cecinerunt, non poteſt hoc auſpiciū fulmine irritum fieri. Aut ſi poteſt, nō futura cecinere. Nō enim nunc auē cōparo & fulmen, ſed duo ueri ſigna: quæ ſi unum ſignificant, paria ſunt. Itaq; ſi fulminis interuentus ſubmouet extorū uel augurum iudicia, malē inſpecta exta, malē obſeruata auguria ſunt. Non enim refert, utrius rei maior potentiōrue natura ſit, † ſed utra uim attulit, ſignum quantum ad hoc par eſt. Si dicas, flammæ uim maiorem eſſe, quā ſumi, non mētieris: ſed iudicandū, an in igne idem ualet flamma, quod ſumus. Itaq; ſi hoc dicunt, quoties exta aliud ſignificabunt, aliud fulmina, fulminū erit autoritas maior, forſa ſe cō ſentiam: ſed ſi hoc dicunt, quamuis altera ſigna uerum prædicere, fulminis ic̃tus priora de leuit, & ad fidem traxit, falſum eſt. Quare? quia nihil intereſt, quā multa auſpicia ſint. fatum unū eſt: quod ſi bene primo auſpicio intellectum eſt, ſecundo non † interit, idem eſt.

forte, ſed utra res fidem tulit.

Vide ſcholia.

al. interit. Ita di

co, nō refert, an

aliud ſit per

qd' queramus:

quia de quo

querimus, idē

eſt.

CA. XXXV.

Seruant curſum irreuocabilē, ingeſta ex deſtinato fluunt. Quemadmodū rapidorū aqua torrentium in ſe non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem ſuperueniens præcipitat: ſic ordinem fati æterna ſeries regit, cuius hæc prima lex, ſtare decreto.

CA. XXXVI.

Quid enim intelligis fatum? Exiſtimo neceſſitatem rerum omniū actionūq; quā nulla uis rumpat. Hanc ſacrificijs, & capite niuæ agnæ exorari iudicas: diuina nō noſti. Sapientis quoq; uiri ſententiā negatis poſſe mutari. Tanto magis Dei: cū ſapiens quid ſit optimum in præſentia ſciat, illius diuinitati omne præſens ſit. Agere tamen nunc eorum uolo cauſam, qui procuranda exiſtimant fulmina: & expiationes non dubitant prodeſſe, aliquando ad ſubmouenda pericula, aliquando ad leniēda, aliquando ad differēda.

C. XXXVII.

Quid ſit quod ſequitur, paulo poſt proſequar. Interim hoc habent cōmune nobiſcum, quod

nos

A nos quoque existimamus uota proficere, salua ui ac potestate fatorum: quædã enim à dijs immortalibus ita suspensa relicta sunt, ut in bonum uertant, si admotæ dijs preces fuerint, si uota suscepta. Ita non est hoc contra fatum, sed ipsum quoque in fato est. Aut futurum, inquit, est, aut non. Si futurum est, etiam si non susceperis uota, fiet. Si non est futurum, etiam si susceperis uota, non fiet. Falsa est ista illatio: quia illam mediam inter ista exceptionem præteris. Futurum, inquam, hoc est, sed si uota suscepta fuerint: Hoc quoque necesse, inquit, est, fato comprehensum sit, ut aut suscipias uota, aut non.

Putas me tibi manus dare, & fateri, hoc quoque fato esse comprehensum, ut utique fiant uota. Ideo fient. Fatum est, ut hic disertus sit, sed si literas didicerit: ab eodem fato continetur, ut literas discat: ideo discet. Hic diues erit, sed si nauigauerit. At in illo fati ordine, quo patrimoniũ illi grande promittitur, hoc quoque protinus factũ est; ut nauiget: ideo nauigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, si expiauerit prædictas diuinitus minas. At hoc quoque in fato est, ut expiet: ideo expiabit. Ista nobis opponi solent, ut probetur nihil uoluntati nostræ relictum, & omne ius fato traditum. Cum de ista re agetur, dicam, quemadmodum manente fato aliquid sit in hominis arbitrio. Nunc uerò id de quo agitur, explicauimus, quomodo si fati certus est ordo, expiationes & propitiationesque, prodigiorum pericula auertant: quia cum fato non pugnant, sed ipsa in lege data sunt. Quid ergo, inquis, aruspex mihi prodest? Vtiq; enim expiare etiam nõ suadente illo mihi necesse est. Hoc prodest, quod fati minister est. Sic cum sanitas uideatur esse de fato, debetur & medico: quia ad nos beneficium fati per huius manus uenit.

Genera & fulminum tria esse ait Cecinna: Consiliarium, Autoritatis, & quod Status dicitur. Consiliarium ante rem fit, sed post cogitationem: cum aliquid in animo cogitantibus, aut suadetur fulminis ictu, aut dissuadetur. Autoritatis est, ubi post rem factam uenit: cū bonam fortunam malamue significat. Status est, ubi quietis nec agentibus quicquam, nec cogitantibus quidẽ fulmen interuenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitorium uocat: sed nescio quare non idẽ sit, quod consiliarium. Nã & qui monet, consiliũ dat: sed habet aliquã distinctionẽ. Ideoq; separatur à cõsiliario: quia illud suadet dissuadetq; hoc solã impendẽtis periculi euitationem cõtinet. Vt cū timemus ignẽ aut fraudẽ à proximis, aut insidias à seruis, Etiamnũ tamẽ aliã distinctionẽ utriusq; uideo. Consiliariũ est, quod cogitanti factũ est: monitorium, quod nihil cogitanti. Habet autẽ utraq; res suam proprietatẽ. Suadetur deliberantibus: at ultronei monentur.

Primò omnium non sunt fulminum genera, sed significationum. Nam fulminum genera sunt illa, quod terebrat, quod discutit, quod urit. Quod terebrat, subtile est & flammeum, cui per angustissimum fuga est, ob sincerã & puram flammæ tenuitatem: quod dissipat, conglobatum est, & habet commixtam uim spiritus coacti & procellosi. Itaq; illud fulmen per id forame, quod ingressum est, redit & euadit. Huius latẽ sparsa uis, rumpit icta, non perforat. Tertium illud genus, quod urit, multum terreni habet, & igneum magis est quàm flammeum. Itaq; relinquit magnas ignium notas, quæ percussis inhæreant. Nullum quidem sine igni fulmen uenit: sed hoc propriẽ igneum dicimus, quod manifesta ardoris uestigia imprimat. Quod urit, & fuscet, tribus modis urit: aut enim afflat, & leui iniuria lædit, aut comburit, aut accedit. Omnia ista urunt, sed genere & modo differunt. Quodcunq; combustum est, utiq; & ustum est. At non omne quod ustũ, utiq; & combustum est. Item quod accensum est. Potest enim illud ipso transitu ignis ulsisse. Quis nescit uri quid, nec ardere? Nihil autẽ potest ardere, quod nõ uratur. Vnum hoc adiiciam. Potest aliquid esse combustum, quod non sit accensum. Potest accensum esse, nec combustum.

Nunc ad id transeo genus fulminis, quo icta fuscantur. Hoc autẽ decolorat, aut colorat. Vtriq; distinctionem suam reddam. Decoloratur id, cuius color uitatur, nõ mutatur. Coloratur id, cuius alia sit quàm fuit facies: tanquam cerulea, uel nigra, uel pallida. Hæc adhuc Hetruscis & philosophis communia sunt. In illo dissentiunt, quod fulmina dicunt à Ioue mitti, & tres illi manubias dant. Prima (ut aiunt) monet & placata est, & ipsius consilio Iouis mittitur. Secũdam mittit quidem Iupiter, sed ex consilij sententia. Duodecim enim deos aduocat: quæ prodest quidẽ, sed non impunẽ. Tertiam manubiam idem Iupiter mittit: sed adhibitis in cõsiliũ dijs, quos superiores & inuolutos uocant. Quæ uastat & includit, & iniquẽ mutat statum priuatum & publicum, quem inuenit. Ignis enim nihil esse, quod sit, patitur.

In his primam faciem si intueri uelis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitũ est, quàm credere fulmina è nubibus Iouem mittere, columnas, arbores, statuas suas nonnunquam petere, ut impunitis sacrilegis, percussis ouibus, incensis aris, pecudes innoxias feriat, & ad suũ concilium à Ioue deos, quasi in ipso parum consilij sit, aduocari: illa læta & placata esse fulmina, quæ solus excutiat: perniciofa, quibus mittendis maior numinum turba interfuit. Si quæris à me, quid sentiam, non existimo tam hebetes fuisse, ut crederent Iouem, aut non æquẽ uoluntatis, aut certẽ minus & paratum esse: uel tunc cū emisit ignes, quibus innoxia capita percuteret, scelerata transirer, aut noluit iustius mittere, aut non successit? Quid ergo secuti sunt, cum hoc dicerent? Ad coërcendos animos imperitorum sapientissimi uiri, indicauerũt ineuitabilem metum, ut supra nos aliquid & timeremus. Vtile erat in rãta audacia scelerum aliquid esse, aduersum quod nemo sibi satis potens uideretur. Ad conterrendos itaq; eos, quibus innocentia nisi metu non placet, posuere super caput uindicem, & quidem armatum.

Quare id solum fulmẽ quod Iupiter mittit, placabile est: perniciosum id, quod deliberauit, & quod

CAPVT
XXXVIII.al. procuratio
nes.CAPVT
XXXIX.
al. fulgurum.

CAP. XL.

CAP. XLII.

CA. XLII.

forte, pacatũ

al. timerent.

CAPVT
G 4 quod XLIII.

quod alijs quoq; dijs autoribus misit? Quia Iouē, id est, regē, prodesse etiā solum oportet, nocere nō, nisi cū pluribus uisum est: discant hi, quicūq; magnā potentiā inter homines adepti sunt, sine consilio nec fulmen quidem mitti. Aduocent, cōsiderent multorū sententias, placita temperent, & hoc sibi proponant, ubi aliquid percuti debet, ne Ioui quidem suum satis esse consilium.

CAPVT XLIIII. In hoc quoq; tam imperiti non fuere, ut Iouem existimarent tela mutare: poeticam ista licentiam decent.

*Est aliud leuius fulmen, cui dextra Cyclopus,
Sæuitiæ flammæq; minus, minus addidit iræ.
Tela secunda uocant superi. —*

Illos uerò altissimos uiros error iste non tenuit, ut existimarent Iouem modò leuioribus fulminibus & Iulorij telis uti: sed uoluerunt admonere eos, quibus aduersus peccata hominum fulminandum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quædā frangi debere, quædam † eligi & distinguere, quædam admoneri.

CA. XLV. Ne hoc quidem crediderunt, Iouem esse qualem in Capitolio, & in cæteris ædibus uidemus, mittere manu fulmina: sed eundem quem nos Iouem intelligunt, custodem rectoremq; uniuersi, animum ac spiritum, mundani huius operis dominum & artificem, cui nomē omne conuenit. Vis illum fatum uocare? nō errabis. Hic est, ex quo suspensa sunt omnia, ex quo sunt omnes causæ causarum. Vis illum prouidentiam dicere? rectè dices. Est enim, cuius consilio huic mundo prouidetur, ut inconcussus eat, & actus suos explicet. Vis illum naturam uocare? non peccabis. Est enim, ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu uiuimus. Vis illum uocare mundum? nō falleris. Ipse enim est, totum quod uides, totus suis partibus inditus, & se sustinens ui sua. Idem & Hetruscis uisum est: & ideo fulmina à Ioue mitti dixerunt, quia sine illo nihil geritur.

CAPVT XLVI. At quare Iupiter ferienda transit, aut innoxia ferit? In maiorem me quæstionē uocas: cui locus, suus dies dandus est. Interim hoc dico, fulmina non mitti à Ioue, sed sic omnia disposita, ut ea etiam quæ ab illo non fiunt, tamen sine ratione non fiant. Vis eorum, illius permissio est. Nam & si Iupiter illa nunc non facit, Iupiter non fecit, ut non fierent. Singulis non adest: sed lignum, & uim, & causam dedit omnibus.

CAPVT XLVII. Huic illorum diuisioni non accedo. Aiunt aut perpetua aut finita esse fulmina, aut prorogatiua. Perpetua, quorum significatio in totam uitam pertinet, nec unam rem id enunciat, sed contextum rerum per omnem deinceps ætatem futurarū completitur. Hæc sunt fulmina, quæ prima accepto patrimonio, & in nouo hominis aut urbis statu fiunt. Finita ad diē utiq; respondent. Prorogatiua sunt, quorum minæ differri possunt, auerti tolliq; non possunt.

CAPVT XLVIII. Dicam quid sit, quare huic diuisioni non consentiam. Nā & quod perpetuum uocant fulmen, finitum est. Aequè enim talia ad diem respondent. Nec ideo finita nō sunt, quia multum tempus significant. Et quod prorogatiuum uidetur, finitum est. Nam illorum quoq; confessione certum est, quousq; impetretur dilatio. Priuata enim fulgura negāt ultra decimum annum, publica ultratricessimum posse differri. Hoc modo & ista finita sunt: quia ultra quod nō prorogarentur, inclusum est. Omnium ergo fulgurū & omnis euentus dies stata est. Non potest enim ulla incerti esse comprehensio. Quæ inspicienda sunt in fulgure, passim & uagè dicunt: & sic passiones eorū debere diuidi, quemadmodum ab Attalo philosopho, qui se huic disciplinæ dederat, diuisa sunt, ut inspiciatur ubi factum sit, quando, cui, in qua re, quale, quantum. Hæc si digerere in partes suas uolūero, quid postea faciam, nisi in immensum procedam?

CAPVT XLIX. Nunc nomina fulgurum, quæ à Cecinna ponuntur, perstringam: & quid de his sentiam, exponam. Ait esse postulatoria, quibus sacrificia intermissa, aut non ritè facta repetuntur. Monitoria, quibus docetur, quid cauendum sit. Pestifera, quæ mortem exiliumq; portendunt. Fallacia, quæ per speciem alicuius boni nocent. Dant consulatum, malo futurum gerentibus: & hereditatem, cuius compedium magno sit luendum incommodo. † Dentanea, quæ speciem periculi sine periculo afferunt. Peremptalia, quibus tolluntur priorum fulminum minæ. Attestata, quæ prioribus consentiunt. Atterranea, quæ in inclusio fiunt. Obruta, quibus iam prius percussa nec procurata feriuntur. Regalia, quorum ui tangitur uel comitium, uel principalia urbis liberæ loca: quorum significatio regnum ciuitati minatur. Inferna, cum è terra exiliunt ignes. Hospitalia, quæ sacrificijs ad nos Iouem arcessunt, & (ut uerbo eorum molliori utar) inuitant. Sed si irascente domino inuitant, tunc uenire cum magno inuitantium periculo affirmat. Auxiliaria, quæ aduocata dicuntur, sed aduocantium bono ueniunt.

CAP. L. Quāto simplicior diuisio est, qua utebatur Attalus noster, egregius uir, qui Hetruscorū disciplinam Græca † subtilitate miscuerat. Ex fulminibus quædā sunt, quæ significāt id, quod ad nos pertinet: quædā aut nihil significāt, aut id, cuius intellectus ad nos nō peruenit. Ex his quæ significant, quædā sunt læta, quædā aduersa, quædā nec aduersa nec læta. Aduersorū hæc species sunt. Aut inuitabilia mala portendunt, aut euitabilia, aut quæ minui possunt, aut † prolongari. Læta aut mansura significant, aut caduca. Mixta aut habent partem boni, aut mali: aut mala in bonum, aut bona in malū uertunt. Nec aduersa nec læta sunt, quæ aliquam nobis actionem significant, qua nec terreri nec lætari debemus: ut peregrinationē, in qua nec metus, nec spei quicquam sit.

CAP. LI. Reuertar ad ea fulmina, quæ significant quidem aliquid, sed quod ad nos non pertineat: tantumquam, utrum eodem anno idem futurum sit fulmen, quod factum est. Nihil significant fulmina,

aut

A aut id cuius noticia nos effugit: ut illa quæ in vastū mare sparguntur, aut in desertas solitudines: quorum significatio uel nulla est, uel perit.

Pauca adhuc adijciam ad enarrandam uim fulminis, quæ non eodē modo omnem materiam uexat. Valentiora quia resistent, uehementius dissipat: cedentia nonnunquam sine iniuria transit. Cū lapide ferroq; & durissimis quibusc; configit: quia uiam necesse est per illa impetu quærat. Itaq; facit uiam qua effugiat. teneris & rarioribus parcit, quanquam & flammis opportuna uideantur: quia transitu patente minus sœuit. Loculis itaq; ut dixi, integris, pecunia quæ in his fuerat, conflata reperitur: quia ignis tenuissimus per occulta foramina transcurrit. Quicquid autem in tigno solidum inuenit, ut contumax uincit. Non uno autem, ut dixi, modo sœuit: sed quid quæq; uis fecerit, ex ipso genere iniuriæ intelligis, & fulmen opere cognoscis. Interdū in eadem materia, multa diuersa, eiusdem uis fulminis facit: sicut in arbore, quod aridissimū est, urit: quod solidissimum & durissimū est, terebrat & frangit: summos cortices dissipat, interiores libros interioris arboris rumpit ac scindit, folia pertundit ac stringit: uinum gelat, ferrum & æs fundit.

CAP. LII.

Illud est mirum, quod uinum fulmine gelatum, cum ad priorem habitum redit, potum aut exanimat, aut dementes facit. Quare id accadat quærēti mihi, illud occurrit. Inest fulmini uis pestifera. Ex hoc aliquem remanere spiritum in eo humore quem coegit gelauitq; uerisimile est. Nec enim alligari potuisset, nisi aliquod illi esset additum uinculū. Præterea olei quoq; & omnis unguenti, teter post fulmen odor est. Ex quo apparet, inesse quandā subtilissimo igni, & contra naturam actō, pestilentem potentiam, qua non tantūm iēta cadunt, sed etiam afflata. Præterea quocunq; decidit fulmen, ibi odorem sulphuris esse certū est: qui quia natura grauis est, & pius haustus alienat. Sed ad hoc uacui reuertemur. Fortasse enim libebit ostendere, quantum omnia ista à philosophia artium parente & fluxere. Illa primū & quæsiuit causas rerum, & obseruauit effectus: & quod in fulminis inspectione longē melius est, initijs rerum exitus contulit.

CAP. LIII.

Nunc ad opinionē Posidonij reuertar. Et terra terrenisq; omnibus pars humida efflatur, pars sicca & fumida remanet. Hæc fulminibus alimentum est: illa imbris. Quicquid in aera siccī fumosiq; puenit, id includi se nubibus nō fert, sed rūpit claudētia. Inde est sonus, quē nos tonitruū uocamus. In ipso quoq; aere quicquid attenuatur, simul siccatur & calet. Hoc quoq; si inclusum est, æquē fugā quærīt, & cū sono euadit. Et modō uniuersam eruptionē facit, eoq; uehementius intonat: modō per partes & minutatim. Ergo tonitrua hæc spiritus exprimit, dū aut rūpit nubes, aut peruolat. Volutatio autē spiritus, in nube conclusi, uehementissimum est atterendi genus.

al. flexere.

CAPVT
LIIII.

Vide scholia.

B Tonitrua nihil aliud sunt, quā cū aeris sonitus: qui fieri, nisi dum aut & terit, aut rumpitur, non potest. Et si colliduntur, inquit, nubes inter se, fit is quem desideras ictus, sed nō uniuersus. Non enim tota totis cōcurrunt, sed partibus partes. Non sonant mollia, nisi illisa duris sint. Itaq; non auditur fluctus, nisi impactus. Ignis, inquit, missus in aquam, sonat, dum extinguitur. Puta ita esse, pro me est. Non enim ignis tunc sonum efficit, sed spiritus per extinguentia effugiens. Vt dem tibi, & fieri ignem in nube, & extingui, ē spiritu nascitur & attritu. Quid ergo, inquit, non potest aliqua ex his transcurrentibus stellis incidere in nubem, & extingui? Existimemus posse aliquando & id fieri. Nunc naturalem causam quærimus & assiduam, non raram & fortuitam. Puta me cōfiteri uerum esse, quod dicis. Aliquando post tonitrua emicare ignes, stellis transuersis & cadentibus similes, non ob hoc tonitrua facta sunt: sed hoc fit, quia tonitrua facta sunt. Cidemus ait, fulgurationis speciem inanem esse, non ignem. Sic enim per noctem splendorem motu remorum uideri. Dissimile est exemplum. Illic enim splendor intra ipsam aquam apparet: hic qui fit in aere, erumpit & exillit.

CAP. LV.

forte, ferit.

Heraclitus existimat fulgurationem esse uelut apud nos incipiētium ignium conatus, & primam flammam incertam, modō intereuntem, modō resurgentē. Hæc antiqui fulgetra dicebant: tonitrua nos pluraliter dicimus. Antiqui autem tonitruum dixerunt, aut tonum. Hoc apud Ciceronem inuenio, facundum uirum, si habuisset in eloquentia nomē, & nisi illum Ciceronis umbra pressisset. Etiamnum illo uerbo utebantur antiqui correpto, quo nos producta una syllaba utimur. Dicimus enim ut splendere, sic fulgere. Atqui illis ad significandam tam subitam ē nubibus eruptionem lucis, mos erat uti media syllaba correpta, ut dicerent fulgere.

CAP. LVI.

Quid ipse existimem, quæris? Adhuc enim alienis opinionibus accommodaui manū. Dicam: Fulgurat, cum repentinum latē lumen emicuit. Id euenit, ubi in ignem & extenuatis nubibus aer uertitur, nec uires, quibus longius profiliat, inuenit. Non miraris puto, si aera aut motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic liquefcit excussa glans funda, & attritu aeris uelut igne distillat. Ideo æstate plurima fiunt fulmina, quia plurimum calida est. Facilius autem attritu calidiore ignis existit. Eodem modo fit fulgor, qui tantūm fulget, & fulmen quod mittitur. Sed illi leuior uis, alimentiq; est minus. Et, ut breuiter dicam quod sentio, Fulmē est fulgur intentum. Ergo ubi calidi & fumidiq; natura, emissa terris, in nubes incidit, & diu in illarum sinu uolutata est, nouissimē erumpit. Et quia uires non habet, splendor est. At ubi fulgura plus habuere materiæ, & maiore impetu arserunt, non apparent tantūm, sed decidunt.

CAPVT

LVII.

forte, extenuatum.

Quidam utiq; existimant, fulmen reuerti: quidam subsidere, ubi alimenta prægrauauerunt, & fulmen ictu languidiore delatum est. At quare fulmen subitum apparet, nec continuatur & alius ignis? Quia celerrimum est, miriq; motus, simul & nubes rumpit, & aera incendit. Deinde desinit flamma, quiescente motu. Nō enim est assiduus spiritus cursus, ut ignis possit extēdi, sed quoties

al. fumig.

CAPVT

LVIII.

al. si diuis ignis
lum

quoties fortius ipsa iactatione se accedit, fugiendi impetum capit. Deinde cum euasit, & pugna defijt, ex eadem causa modò usq; ad terram profertur, modò dissoluitur, si minore ui pressus est. Quare obliquè fertur? Quia spiritu constat. Spiritus obliquus est, flexuosusq;. Et quia natura ignem sursum uocat, iniuria deorsum premit, incipit obliquus esse. Interdum autè neutra uis alteri cedit, & ignis in superiora nititur, & in inferiora deprimitur. Quare frequèter cacumina montium feriuntur? Quia opposita sunt nubibus, & è cœlo cadentibus, per hæc transeundum est.

CAP. LIX.

Intelligo quid iam dudum desideres, quid efflagites: Malo, inquis, fulmina non timere, quàm nosse. Itaq; alios doce, quemadmodum fiant. Ego mihi metum illorum excuti malo, quàm naturam indicari. Sequar quò uocas: omnibus enim rebus, omnibusq; sermonibus aliquid salutare miscendum est. Cum imus per occulta naturæ, cum diuina tractamus, uendicandus est à malis suis animus, ac subinde firmandus: quod etiam eruditus, & hoc unum agētibus, necessarium est: non ut effugiamus ictus rerum (undiq; enim tela in nos iaciuntur) sed ut fortiter constanterq; patiamur. Inuieti esse possumus, inconculsi non possumus: quanquam interim spes subit, inconcussos quoq; esse nos posse. Quomodo, inquis? Contemne mortē, & omnia quæ ad mortem ducunt, contempta sint, licet illa bella sint, siue naufragia, seu morsus ferarum, siue ruinarum subito lapsu procidentiu pondera. Nunquid † aliud facere possunt, quàm ut corpus ab anima resoluāt? Hæc nulla diligentia euitat, nulla felicitas domat, nulla potentia euincit: † talia uerò fortitudine disponuntur. Mors omnes æquè uocat. Iratis dijs propitijsq;, moriendum est. Animus ex ipsa desperatione sumatur. Ignauissima animalia, quæ natura ad fugam genuit, ubi exitus nō patet, tentant corpore imbelli. Nullus perniciosior hostis est, quàm quem audacem angustia faciunt: longèq; uiolentius semper ex necessitate, quàm ex uirtute † corrigimur. Maiora, aut certè paria conatur animus magnus ac perditus. Cogitemus, nos tanquam ad mortē proditos esse: & sumus. Ita est, Lucili. Omnes reseruamur ad mortē. Totum hunc quem uidemus populum, quousq; cogitas esse? citò natura reuocabit & condet: nec de re, sed de die queritur. Eodem citius uenit tardius uenitendum est. Quid ergo? Non tibi timidissimum omnium uidetur, & insipientissimum, qui magno ambitu rogat moram mortis? Non ne contemneres eum, qui inter perituros constitutus, beneficij loco peteret, ut ultimum ceruicē præberet? Id facimus. Magno æstimamus, mori tardius. In omnes constitutum est capitale supplicium, & quidem constitutione iustissima. Nam quod maximum solet esse solatium extrema passuris, quorum causa eadem sors est: sequeremur traditi à iudice aut magistratu, & carnifici nostro præstaremus obsequiū. Quid interest, ad mortem iussi eamus, an ultronei? O te dementem, & oblitum fragilitatis tuæ, si tunc mortē times, cum tonat. Ita ne salus tua in hoc uertitur? Viues, si fulmen effugis? Petet te gladius, petet te lapis, petet te febris. Non maximum ex periculis tuis, sed speciosissimum fulmen est. Malè scilicet erit actum tecū, si sensum mortis tuæ celeritas infinita præuenerit, si mors tua † prædicetur, † si tu tunc quidem cum expiras, non superuacua; sed alicuius magnæ rei signum es? Malè scilicet tecum agitur, si cum fulmine cecideris. Si pauescis ad cœli fragorem, nubium ue trepidas, quoties aliquid effulsit, expiras. Quid ergo? Honestius iudicas, deiectione animi perire, quàm fulmine? Eò itaq; fortius aduersus cœli minas surge: & cum mundus undiq; exarserit, cogita te nihil habere de tanta morte perdendum. Quòd si tibi parari credis illam cœli cōfusionem, illam tempestatum discordiam, si propter te ingestæ illisq; nubes strepunt, si in tuum exitium tanta uis ignium excutitur: at tu solatij loco numera, tanti esse mortem tuam. Sed non erit huic cogitationi locus. Casus istum demet metum. Est inter cætera quoq; hoc commodū eius, quòd expectationem tuam antecedit. Nemo unquam fulmen timuit, nisi qui effugit.

Libri II. Naturalium questionum finis.

ERASMI IN LIBRVM SECVNDVM NATVRALIVM QVAESTIONVM.

Cap. 8. Et tamē mehercules per aliud nihil intendi poterit, nisi per semetipsum fuerit intentū.] Ita superior editio. Britannicum exemplar ad hunc modum: tam me hercules quàm nihil intendi ab alio poterit, nisi per semet aliquid fuerit intentum.

Cap. 9. Ipse quidē transit per ipsum quod scindit, & media non circumscindit, tamen & utrunq; cingit.] In alijs erat: Ipse quidem transit per ipsum quo scinditur, & media nō circumscindit tamen, sed utrumq; cingit. Ita reperit Fortunatus. Britannicum exemplar habebat hunc in modum: Per ipsum quod abscinditur, & media circumfundit tantum, & utrinq; cingit, sed permeat.

Cap. 14. Posse aliquas partes aeris ad se trahere ignem ex æthere decidentem, ex his superioribus ardere, ac sic accendi.] Sic prior editio. Fortunatus ita legit: Posse aliquas partes aeris ad se trahere ignem, ex locis his superioribus, ardere, an sic accendi? Britannicū habebat: Trahere ignem ex his locis superioribus, & ex eo ardore sic accendi. Fortunatus ita diuinat esse legendum: Posse aliquas partes aeris ad se trahere ignem ex æthere decidentem, & locis his superioribus ardere, an hic accendi? Ea lectio satis cōgrueret, si pro, Inquam, scriptum esset, Vitrum: pro Sed, quod mox sequitur, Nam: quod plurimum interest. Tolerabilis erit lectio si, Ex, uertatur in Et, & Ardere in Ardore: & Sic in Hic, ad hunc modū: Vos, inquam, dicitis, quom causas stellarum transuolantium redditus, posse aliquas partes aeris ad se trahere ignem, ex æthere decidentem, & locis superioribus, & ex eo ardore hic accendi. Quanquam hoc, ex locis superioribus, uidetur adiectum ab interprete quopiam. Itaq; non urget quæstionē, sed ostendit illorū responsionem nō esse absolutam. Idq; mox explicat: Sed plurimū interest, &c.

Per

- A** Per cursum & siccum aera.] Sic prior editio. Britannicum exemplar habebat, per crassum & siccu aera. Cap. 18.
 Fortunatus diuinit, per aera percussum & scissum. Fortè legendum, per sudum & siccum aera.
- Cæterum & illa quæ pereunt.] Britannicum exemplar habebat, & illa sunt quæ pereunt. Perire dicit, Cap. 32.
 non obseruata cuiquam. Quanquam subolet locum non carere mendo. Fortè legendum, seruata & illa: siue, certa
 sunt & illa quæ pereunt.
- Quod si bene nec primum auspiciu intellectum est, secundo non interest.] Ita prior editio. Cap. 34.
 Aliud exemplar habebat, quod siue primo auspicio intellectum est, siue secundo, nihil intererit. Neutra placet.
 Tertiam sequuti sumus.
- Aliter ius suum peragunt.] Aliter, usurpatum uidetur pro, alioqui: ut referatur ad ægre mentis solatia. Cap. 35.
 In quodam erat, Fata irreuocabiliter ius suum peragunt. At non probatur.
- Artencata.] Aliis, Atterranea: rursus, Atercauta. Atterranea habebat exemplar Britannicum. uox ab atro Cap. 49.
 dicta uidetur, peculiaris aruspicum.
- Itidem tibi & fieri ignem in nube, & extingui. E' spiritu nascitur.] Ita prior editio. Fortunatus Cap. 55.
 offensus absurditate sermonis, legit, qui è spiritu nascitur. Atqui durè coheret uerbum infinitum cū superioribus,
 fieri & extingui. Britannicum exemplar habebat: Vt dem tibi & fieri, &c. Vt tibi concedam ignem fieri, & ex-
 tingui in nube, non tamen aliunde fit, quàm è spiritu.
- Nam quod maximū solet esse solatium extrema passuris, quorū causa eadem fors est.] Cap. 59.
 Sic prior editio. Tolerabilius quod alij legunt, quod eorū in causa eadē fors est. Mollius erit, ommissa coniunctione,
 quod: Eorum causa eadē fors est: id est, suppliciorum causa, eadem fors est. etiamsi nihil horū ad plenum satisfacit.
- PINCIANI IN EVNDEM.
- Non ibi spectandus est: cogitetur in ea sede in qua illum natura disposuit.] Nulla scripta le- Cap. 1.
 ctio habet, cogitetur: sed, cogitur. Itaq; legendum puto, non ibi spectandus est, quo agitur ab ea sede, in qua illum
 natura disposuit.
- Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio. Vnitas est sine commissura Cap. 2.
 continuatio, & duorum inter se coniunctorum corporum tactus.] Si hanc lectionē admittimus,
 necesse est, ut continuatio & unitas, sint idem, inter quas Seneca discrimen assignat. Ego puto ordinem uerborum
 inuersum esse, & restituendum ad hunc modum: Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio, &
 duorum inter se coniunctorum corporum tactus. Videntur confirmare hanc lectionem uerba quæ aliquanto post
 sequuntur: Aer continuus terræ est.
- B** Quicquid alicuius rei natia pars est.] Codices quidam, quicquid alterius naturæ est. Alij, quicquid Cap. 4.
 alterius naturæ est pars. & infra.
- In momenta dissoluant.] Legendum reor, monimenta dissoluant. ut illud Iuuenalis: Cap. 6.
 — Ad quæ
- Discutienda ualent sterilis mala robora fici.
- Causas autem illius mutationis & inconstantia.] Duo postrema uerba, & inconstantia, desid- Cap. 11.
 rantur in uetere lectione.
- Conuenit illis, omnia ista in nubibus & è nubibus fieri: etiam nunc conuenit & fulgura- Cap. 12.
 tiones & fulminationes, aut igneas esse, aut ignei spiritus. Ad illa nunc transeamus, in qui-
 bus lis est. Quidam putāt ignē esse in nubibus, quidā ad tempus fieri: nec prius esse, quàm
 mitti.] Eadē: Cōuenit illis, omnia ista in nubibus quidē fieri: nec prius esse, quàm mitti. Reliqua supuacanea sunt.
- Quidam autem radios solis intercurrentis recurrentisq; læpius in se relatos.] Eadē: Qui-
 dam autem radios solis, intercurrentesq; sepius in se relatos.
- Sed utra uim attulit.] Prior editio, sed utra res uisa est, tulit. Corrigendum puto, sed utra res fidem tulit. Cap. 34.
 ut mox paulo, fulminis ictus priora deleuit, & ad se fidem traxit.
- Sed iudicandum, an igne idem ualet flamma, quod fumus.] Verba, nisi fallor, & uitata &
 transposita. Scribendum arbitror: Sed ad iudicandum ignem idem ualet flamma, quod fumus.
- Quibus aduersus peccata hominum fulminandum est.] Emēda, quibus aduersus peccata com- Cap. 44.
 minandum: ex eadem.
- Ex ipso genere iniuriæ intelligis.] Scribe, ex ipso intelligis. reliqua superfluunt, ex eadem.
- Interiores libros interioris arboris.] Scribendū ex eadē, interiores libros in parte interioris arboris. Cap. 52.
- E' terra terrenisq; omnibus pars humida efflatur, pars sicca & fumida remanet.] Verbū, Cap. 54.
 remanet, delendum esse existimo. Aliis quo pacto tolerari posset quod statim subtexitur: Quicquid in aera sicci
 fumosiq; peruenit: & aliquanto post: Ergo ubi calidi fumidiq; natura emissa terris in nubes incidit.
- Sic enim per noctem splendorem motu remorum uideri.] Verbum, motu, superfluit: ex eadem. Cap. 55.
- Vbi in ignem extenuatis nubibus.] Rectiorem existimo lectionem, extenuatus: quàm, extenuatis: ut Cap. 57.
 referatur ad aerem, qui motu & collisione nubium extenuatus uertatur in ignem. Videntur hoc probare ea quæ
 sequuntur. & infra.
- Quidam utiq; existimant fulmen reuerti, quidam subsidere.] Eadem habet non, quidam sub- Cap. 58.
 fidere: sed, à quodam subsidere. ut fortè legi possit, ac quodam modo subsidere.
- Si pauescis ad cœli fragorē, nubiumue trepidas.] Quedā exemplaria: Sed pauescis ad cœli fra- Cap. 59.
 gorem, & inane trepidas. Alia: Sed pauescis ad cœli fragorem, & ad inane nubium trepidas. Legendum fortasse,
 ignem

ignem nubium: non, inane nubium. Quid si coniunctio, ue, quae ibi superfuit, paulo post necessaria est: legendumq; A Quotiesue aliquid effulfit.

De tanta morte perdendum.] Codices ueteres, perditum, legunt: non, perdendum. Commodior forte lectio erit, poenitendum.

LVCII ANNAEI SENECAE NATURALIVM QVAESTIONVM LIB. III, QVI EST DE AQVIS.

Praefatio.

Non præterit me, Lucili uirorum optime, quàm magnarum rerum fundamenta ponam senex, qui mundum circuire constitui, & causas secretaq; eius eruere, atq; alijs noscenda producere. Quando tam multa cōsequar? tam sparsa colligam? tam occulta perspiciam? Premittit à tergo senectus, & obijcit annos inter uana studia consumptos: tanto magis urgeamus, & damna ætatis malè t̄ exemptæ labor sarciat. Nox ad diem accedat. Occupationes patrimonij recidantur, longè à dominio iacentis t̄ causa soluatur, sibi totus animus uacet, & ad contemplationem sui saltem t̄ ipso impetu respiciat. Faciet, ac sibi instabit, & quotidie breuitatem temporis metietur. Quicquid amissum est, id diligenti usu præsentis uitæ recolliget: fidelissimus est ad honesta ex poenitentia transitus. Libet mihi exclamare illum poetæ inclyti uersum:

Tollimus ingentes animos, & maxima paruo

Tempore molimur. —

Hoc dicerem, si puer iuuenisq; molirer. Nullum non tam magnis rebus tempus angustum est. Nunc uerò ad rem seriam, grauem, immensam, postmeridianis horis accessimus: faciamus quod in itinere fieri solet. Qui tardius exierūt, uelocitate pensant moram. Festinemus, & opus, nescio an superabile, magnum certè, sine ætatis excusatione tractemus. Crescit animus, quoties cepti magnitudinem t̄ ostendit: & cogitat quantum proposito, non quantum sibi super sit. Consumpsere se quidam, dum acta regum externorum componunt, quæq; passi inuicem, ausiq; sunt populi. Quanto satius est, sua mala extinguere, quàm aliena polteris tradere? Quanto potius deorum opera celebrare, quàm Philippi aut Alexandri latrocinia, cæterorumq;, qui exitio gentium clari, non minores fuere pestes mortalium, quàm inundatio, qua planum omne pertulit, quàm conflagratio, qua magna pars animantium exaruit? Quemadmodum Hannibal superauerit alpes, scribunt: quemadmodum confirmatum Hispaniæ cladibus bellum Italiæ inopertus intulerit: in fractisq; rebus etiam post Carthaginem, pertinax reges pererrauerit, contra Romanos ducem se promittens, etiam sine exercitu. Quemadmodum non desierit senex omnibus angulis bellum quærere: adeo sine patria esse pati poterat, sine hoste nō poterat. Quanto satius, quid faciendum sit, quàm quid factum sit, quærere, ac docere eos, qui sua permittere fortunæ, nihil stabile ab illa datum esse, eius omnia fluere aura mobilius? nescit enim quietescere, gaudet lætis tristitia substituere, & utraq; miscere. Itaq; in secundis nemo cōfidat, in aduersis nemo deficiat: alternæ sunt uices rerum. Quid exultas? Ista quibus ueheris in summum, nescis ubi te relictura sint: habebunt suum, non tuum, finem. Quid iaces? ad imum delatus es: nunc est resurgendi locus. In melius aduersa, in deterius optata flectuntur. Ita cōcipienda est animo uarietas, non priuatarū tantum domuum, quas leuis casus impellit, sed etiam reipublicæ. Regna ex infimo coorta supra imperantes constitere. Vetera imperia in ipso flore cecidere. Inueniri non potest numerus, quàm multa ab alijs facta sint: nunc cum maxime Deus alia exaltat, alia submittit, nec molli ter ponit, sed ex fastigio suo nullas habitura reliquias iacet. Magna ista, quia parui sumus, credimus. Multis rebus non ex natura sua, sed ex humilitate nostra magnitudo est. Quid præcipuum in rebus humanis est? Non classibus maria cōplēsse, nec in rubri maris littore signa posuisse, nec deficiente terra ad iniurias aliorū errasse in oceano ignota quærentem: sed animo omne uidisse, & qua nulla est maior uictoria, uitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui urbes, qui populos habuere in potestate: paucissimi, qui se. Quid est præcipuum? Erigere animum supra minas & promissa fortunæ. Nihil dignū putare, quod speres. Quid enim habet dignū, quod concupiscas? quia à diuinorum contēplatione quoties ad humana recideris, nō aliter caligabis, quàm quorū oculi in densam umbrā ex claro sole redire. Quid est præcipuū? posse læto animo aduersa tolerare: quicquid acciderit, sic ferre quasi tibi uolueris accidere. Deuisses enim uelle, si scisses omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, desciscere est. Quid est præcipuū? Animus cōtra calamitates fortis & contumax, luxuriæ non aduersus tantum, sed & infestus: nec auidus periculi, nec fugax, prosperitatē non expectans: sed aduersus utrumq; intrepidus & inconfusus, nec illius tumultu, nec huius fulgore percussus. Quid est præcipuum? non admittere in animo mala cōsilia, puras ad cælum manus tollere: nullū petere bonum, quod ut ad te transeat, aliquis possit amittere: optare, quod sine aduersario optatur, bonam inētem. Cætera magno æstimata mortalibus, etiam si quis domū casus abstulerit, sic intueri, quasi exitura, quā uenerint. Quid est præcipuū? Altos supra t̄ fortunam spiritus hominis attollere: meminisse, ut siue felix eris, scias hoc nō futurum diu: siue infelix, scias hoc te nō esse, nisi cū putes. Quid est præcipuum? In primis t̄ liberum animum habere. Hæc res efficit nō è iure Quiritium ut sit liber, sed è iure naturæ. Liber autē est, qui seruitutē effugit suā. Hæc est alsidua seruitus, & ineluctabilis, & per diem ac noctē æqualiter premens,

forte, exacta.

al cura.

al. in ipso fuge

impetu. al. in

ipso sine.

forte, attendit.

In fractis, pro
malde fractis,
posuit.

al. fortuita.

al. labris ani
mam.

A premens, sine interuallo, sine com meatu. Sibi seruire, grauissima seruitus est: quam discutere facile est, si desieris multa te poscere, si desieris tibi referre mercedem, si ante oculos & naturam tuam posueris & ætatem, ac tibi ipse dixeris: Quid insanio? quid anhelos? quid sudo? quid terram uerso? quid forum uiso? Nec multo opus est, nec diu. Ad hoc proderit nobis inspicere rerum naturam. primò discendemus à sordidis, deinde animum ipsum, quo magno summoq; opus est, seducemus à corpore. Deinde in occultis exercitata subtilitas, non erit in aperto deterior. Nihil autem est apertius his salutaribus, quæ contra nequitiam nostram furoremque discuntur, quæ damnamus, nec ponimus.

Quæramus ergo de aquis, & inuestigemus, qua ratione fiant. Siue, ut ait Ouidius:

Fons erat illimis nitidis argenteus undis.

CAP. I.

siue, ut ait Virgilius:

*Vnde per ora nouem uasto cum murmure montis,
It mare præruptum, & pelago premit arua sonanti.*

siue ut apud te, Iunior charissime, inuenio:

† Elysius Siculis de fontibus exilit amnis.

Iunior, Lucilij
cognomen est.
fortè, Eleus: et
rectius.

Quomodo aquas subministret: quomodo tot flumina ingentia per diem & noctem decurrant: quare alia hybernis aquis intumescant, alia in defectu cæterorum omnium crescant. Nilum interrim seponamus à turba, propriæ naturæ & singularis: illi diem suum dabimus: nunc uulgares aquas prosequemur, tam frigidas quàm calentes. In quibus quærendum erit, utrum calidæ nascantur, an fiant. De cæteris quoque differemus, quas insignes aut sapor, aut aliqua reddit utilitas. Quædam enim oculos, quædam nervos iuuant, quædam inueterata & desperata à medicis uitia percurant. Quædam medentur ulceribus, quædam interiora fouent potu, & pulmonis ac uiscerum querelas leuant. Quædã supprimunt sanguinem: tam uariis singulis usus, quàm † gustus est.

al. usus.

CAP. II.

Aut itant omnes aquæ, aut fluunt, aut colliguntur, aut uarias habent uenas. Aliæ sunt dulces, aliæ uariæ: asperæ quippe interueniunt, salæq; aut medicatæ: ex quib. sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas. Indicat uini sapor. Habent præterea multa discrimina. Primùm tactus, frigidæ calidæq; sunt: deinde ponderis, omnes leues aut graues sunt. Deinde coloris: puræ sunt & turbidæ, ceruleæ, lucidæ. Deinde salubritatis: sunt enim salubres & utiles, sunt mortifere, sunt quæ coguntur in lapidem. Quædam tenues, quædam pingues: quædam alunt, quædam sine ulla bibentis ope transeunt, quædam haustæ fecunditatem † afferunt.

al. auferunt.

CAP. III.

B Ut stet aqua, aut fluat, loci positio efficit: in deuexo fluit, in plano continetur & stagnat, & alio quando in aduersum spiritu impellitur: tunc cogitur, nõ fluit. Colligitur ex imbribus, ex suo fonte natua est. Nihil tamen prohibet, eodem loco aquam colligi & nasci: quod in Fucino uidemus, in quem montis circumiecti fluij deriuantur. Sed & magnæ latentesq; in ipso undæ sunt. itaq; etiam cum hyberni defluxere torrentes, faciem suam seruant.

Primùm ergo quæramus, quomodo ad continuandos fluminum cursus terra sufficiat, unde tantum aquarum exeat. Miramur, quòd accessiorem fluminum maria non sentiant. Aequè mirandum est, quòd detrimenta exeuntium terra non sentit. Quid est, quod illam sic impleuit, ut præbere tantum ex recondito possit, ac subinde suppleat? Quamcunq; rationem reddiderimus de flumine, eadem erit riuorum ac fontium.

CAP. IIII.

Quidam iudicant, terram quicquid aquarum emiseric, rursus accipere: & ob hoc maria non crescere, quia quod influxit, non in suum uertunt, sed protinus reddunt. Occulto enim itinere subit terras, secretò reuertitur, colaturq; transitu mare: quod per multiplices anfractus terrarum uerberatum, amaritudinem ponit, & prauitatem saporis in tantâ soli uarietate exuit, & in sinceram aquam transit.

CAP. V.

Quidam existimant, quicquid ex imbribus terra concipit, in flumina rursus emitti. Et hoc argumenti loco ponunt, quòd paucissima flumina sunt in his locis, in quibus rarus est imber. Ideo siccitas esse aiunt Aethiopiæ solitudines, paucosq; inueniri in interiore Africa fontes: quia feruida cœli natura sit, & penè semper æstiuæ. Squalidæ itaque sine arbore, sine cultu arenæ iacent, raris imbribus sparæ, quos statim combibunt. At contrâ constat, Germaniam Galliamq; & proximè ab his Italiam, abundare riuus & fluminibus: quia cœlo humido utuntur, & ne æstas quidem imbribus caret.

CAP. VI.

Aduersus hæc multa dici posse uides. Primùm ego tibi, uinearum diligens fossor, affirmo, nullam pluuiam esse tam magnam, quæ terram ultra decem pedes in altitudinē madefaciat. Omnis humor intra primam crustam consumitur, nec in inferiora descendit. Quomodo ergo potest imber suggerere annibus uires, qui summam humum tingit? Pars maior eius per fluminum aluos in mare effertur. Exiguū est quod sorbet terra, nec id seruat. Aut enim arida est, & absorbit quicquid in se fufum est: aut satiata, si quid supra desiderium cecidit, excludit. Et ideo primis imbribus non augentur amnes: quia totos in se sitiens terra trahit. Quid quòd quædam flumina erumpunt saxi & montibus? His quid conferent pluuiæ, quæ per nudas rupes deferuntur, nec habent terram cui insideant? Adijce, quòd in siccissimis locis, putei in altum acti, per ducentum aut tricenum pedum spacia, inueniunt aquarum uberes uenas, in ea altitudine, in quam aqua non penetret: ut scias illic non cœlestem esse, nec collecticiū humorem, sed quod dici solet, uiuam aquam. Illo quoque argumento hæc opinio refellitur, quòd quidam fontes in sum-

CAP. VII.

Seneca,

H mo mon

forti, haud. mo montis cacumine redundant. Apparet ergo, illos sursum agi, † aut ibi concipi, cum omnibus a. A
qua pluuiialis decurrat.

CAP. VIII. Quidam existimât, quemadmodum in exteriori parte terrarû vastæ paludes iacent, magni & nauigabiles lacus, quemadmodû ingenti spacio terræ maria porrecta sunt, infusa uallibus: sic interiora terrarum abundare aquis dulcibus, nec minus illas stagnare, quàm apud nos oceanum, & sinus eius: imò eò latius, quò plus terra in altum patet. Ergo ex illa profunda copia isti amnes egerantur: quos quid miraris si terra deductos non sentiat, cum adiectos maria non sentiant?

CAP. IX. Quibusdam hæc placet causa. Aiunt habere terram intra se cauos recessus, & multum spiritus: qui necessariò frigescit, umbra graui pressus. Deinde piger & immotus, in aquâ cû desijt, conuertitur. Quemadmodû supra nos mutatio aeris umbrâ facit, ita infra terras riuum agit. Supra nos stare nò potest segnis diu & grauis. Aliquâdo enim sole tenuatur, aliquâdo uentis expanditur. Itaq; interualla magna imbribus sunt. Sub terra uerò quicquid est, quod illû in aquâ conuertat, idê semper est, umbra perpetua, frigus æternû, inexercitata densitas: semper ergo præbebit fonti aut flumini causas. Placet nobis terram esse mutabilem. Hoc quoq; quicquid effluit, quia nò aere libero concipitur, crassefcit, & protinus in humorem conuertitur.

CAP. X. Habes primas aquarum sub terra nascentium causas. Adijcias etiam licet, quòd fiat omnia ex omnibus. Ex aqua aer. Ex aere aqua. Ignis ex aere. Ex igne aer. Quare ergo nò terra fiat ex aqua, & ex terra aqua? quæ si in alia mutabilis est, & in aquam: imò maxime in hanc. Vtraque cognata res est, utraq; grauis, utraq; densa, utraq; in extremû mundi compulsa. Ex aqua terra fit. Cur non aqua fiat è terra? At magna flumina sunt. Cum uideris, quanta sunt: rursus ex quanto prodeant, aspice. Rursus miraris, cum labantur assidue, quædam uerò concitata rapiantur, quòd præstò sit illis semper aqua noua. Quid si mireris, quòd cum uenti totum aera impellant, non deficiat spacio spiritus, sed per dies noctesq; æqualiter fluit: nec ut flumina certo alueo fertur, sed per uultû cœli spaciū lato impetu uadit? Quid si ulla undam superesse mireris, quæ superueniat tot fluctibus fractis? Nihil deficit quod in se redit: omnium elementorum alterni recursus sunt. Quicquid alteri perit, in alterum transit. Et natura partes suas uelut in ponderibus cõstitutat examinat: ne portionum æquitate turbata, mundus præponderet. Omnia in omnibus sunt. Non tantum aer in ignem transit, sed nunquam sine igne est. Detrahe illi calorem, rigescet, stabit, durabitur. Transit aer in humorem: sed nihilominus non sine humore. Et aera & aquam facit terra: sed non magis unquam sine aqua est, quàm sine aere. Et ideo facilius inuicem transitus est: quia illis in quæ transeundum est, iam mixta est. Habet ergo terra humorem: hunc exprimit. Habet aera: hunc umbra hyberni frigoris densat, ut faciat humorem. Ipsa quoque mutabilis est in humorem, natura sua utitur.

CAP. XI. Quid ergo, in quis, si perpetui sunt amnes, uel causæ quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando siccantur, aliquando quibus non fuere locis, exeunt? Sæpe motu terrarum itinera turbant, & ruina interfcindit cursum aquis, quæ recentes & nouos exitus quærent, & aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terræ aliunde aliò transferuntur. Apud nos euenire solet, ut amisso canali suo flumina primùm refundantur: deinde quia perdidierunt uiam, faciât hoc, quod accidisse ait Theophrastus in Coryco monte, in quo post terrarû tremorê noua uis fontiu emerfit. Sed & alios quoq; casus interuenire quidam opinantur, qui aliter euocent aquas, aut à cursu suo † deiciant, atq; auertant. Fuit aliquando aquarum inops Hemus: sed cû Gallorû gens à Calsandro obsessa in illum se contulisset, & syluas cæcidisset, ingens aquarum copia apparuit, quæ uidelicet in alimentum suum nemora ducebant: quibus excisis humor, qui desijt in arbusa consumi, superfusus est. Idem ait circa Magnesium accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, non hoc est simile ueri: quia ferè aquosissima sunt, quæcunq; umbrosissima. Quod non eueniret, si aquas arbusa siccarent, quibus alimentum ex proximo est: fluminum uerò uis ex intimo manat, ultraque excipitur, quàm radicibus euagari licet. Deinde succisæ arbores plus humoris desiderant, non tantum id quo uiuant, sed & id quo crescant. Idem ait, circa Arcadiam, quæ urbs in Creta insula est, fontes & lacus substitisse, quia defierit coli terra diruta urbe: postea uerò quàm cultores receperit, aquas quoq; recepisse. Causam siccitatis hanc ponit, quòd obduruerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere. Quomodo ergo plurimos uidemus in locis desertissimis fontes? Plura deniq; inuenimus, quæ propter aquas coli cœperunt, quàm quæ aquas habere cœperint, quia colebantur? Non enim esse pluuialem hanc aquam, quæ uastissima flumina à fonte statim, magnis apta nauigijs desert, ex hoc intelligas licet, quòd per hyernê æstatemq; par est à capite deiectus. Pluuia potest facere torrentem: non potest aut æquali inter ripas suas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, sed excitant.

CAP. XII. Paulò repetamus hoc altius, si uidetur, & scies te non habere quod quæris, cum ad ueram animi originem accesseris. Flumen nempe facit copia cuiuscunq; aquæ perennis. Ergo si quæris à me, quomodo aqua fiat? interrogabo inuicem: quomodo aer fiat, aut terra? Si rerum elementa sunt quatuor, non potest interrogari unde aqua sit: quarta enim pars est naturæ. Quid ergo miraris, si rerû naturæ portio tam magna, potest aliud ex se semper effundere? Quomodo aer, & ipse quarta pars mundi, uentos & auras mouet, sic aqua riuos & flumina. Si uentus est fluens aer, & flumen est fluens aqua. Satis & multum illi uirium dedi, cum dixi, elemētum est. Intelligis, quod ab illo proficiscitur, non posse deficere,

Aqua

A Aqua, ait Thales, ualentissimum elementum est. hoc fuisse primum putat, ex hoc surrexisse omnia. Sed nos quoque aut in eadem sententia eius, aut in ultima sumus. Dicimus enim ignem esse, qui occupet mundum, & in se cuncta conuertat. Hunc euanidum considerare, & nihil relinqui aliud in rerum natura, igne restincto, quàm humorem: in hoc futuri mundi speciem latere. Ita ignis exitus mundi est, humor primordium. Miraris amnes ex hoc posse exire semper, qui pro omnibus fuit, & ex quo sunt omnia? Hic humor † rerum primordium sic positus est, ut fluminibus edendis sufficere, ut riuis & fontibus posset. Quæ sequitur, Thaletis inepta sententia est. Ait enim, terrarum orbem aqua sustineri, & uchi more nauigij, mobilitateq; eius fluctuare, tunc cum dicitur tremere. Non est ergo mirum, si abundat humor ad flumina fundenda, cū mundus in humore sit totus. Hanc ueterem & rudem sententiam explode. Nec est quod credas, in hunc orbem aquam subire, & per rimas facere † semitam.

Egyptij quatuor elemēta fecere: deinde ex singulis bina, marē & fœminā. Aerē marē iudicāt, quā uetus est: fœminā, quā nebulosus & iners. Aquā uirilē uocāt mare: muliebrē, omnē aliā. Ignē uocāt masculum, quā ardet flamma: & fœminā, quā lucet innoxius tactu. Terrā fortiorē marem uocant, saxa cautesq;: fœminæ nomen assignant huic tractabili ad culturam.

Et mare unum est, ab initio scilicet ita constitutum: habet suas uenas, quibus impletur atq; † fluat. Quomodo maris, sic & huius aquæ mitioris uasta in occulto uia est, quam nullius fluminis cursus exhauriet. Abdita est uiriū eius ratio. Tantū ex illa, quantū superfluū sit, emittitur. Quædam ex istis sunt, quibus assentire possumus: sed hoc amplius censeo. Placet natura regi terrā: & quidē ad nostrorū corporū exemplar, in quibus & uenæ sunt & arteriæ: illæ sanguinis, hæ spiritus receptacula. In terra quoq; sunt alia itinera, per quæ aqua: & alia, per quæ spiritus currit: adeoq; illam ad similitudinē humanorū corporū natura formauit, ut Maiores quoq; nostri aquarū appellauerint uenas. Sed quemadmodum in nobis non tantū sanguis est, sed multa genera humorum, alia necessarij, alia corrupti, ac paulo † pinguioris, in capite cerebrū, in ossibus medullæ, musculi, saliuæq; & lachrymæ, & quiddam additum articulis, per quod citius flectantur ex lubrico: sic in terra quoq; sunt humoris genera complura. Quædam quæ matura durentur. Hinc est † omnis metallorum humor, ex quibus aurum argentumq; petit auaricia: quædam quæ in lapidē ex liquore uertuntur. In quibusdam uerò locis terra humorq; liquescit: sicut bitumen, & cætera huic similia. Hæc est causa aquarum, secundum legem naturæ uoluntatemq; nascentiū. Cæterum ut in nostris corporibus, ita in illa sæpe humores uitia concipiunt: aut ictus aut quassatio aliqua, aut loci senium, aut frigus, aut æstus corrumpere naturam, & sulphuratio contraxit humorem, qui modò diuturnus est, modò breuis. Ergo ut in corporibus nostris sanguis cū percussa uena est, tamdiu manat, donec omnis effluxit, aut donec uenæ scissura subsedit, atq; interclusit, uel aliqua alia causa retrò dedit sanguinem: ita in terra, solutis ac patefactis uenis, riuus aut flumen effunditur. Interest, quantum aperta sit uena, quomodo consumpta aqua sit: modò exiccatur aliquo impedimento, modò coit uelut in cicatricem, premitque quam fecerat uiam: modò illa uis terræ, quam esse mutabilem diximus, definit posse alimenta in humorem conuvertere, aliquando autem exhausta replentur: modò per se uiribus re collectis, modò aliūde translatis. Sæpe enim inania apposita plenis humorem in se attrahunt. Ipse transire facilis in aliud. Sæpe ipsa terra in tabem resoluitur, & humescit. Idem euenit sub terra, quod in nubibus, ut spissetur, † grauioremque quàm ut manere in natura sua possit, gignat humorem. Sæpe colligitur roris modò, tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in unum locis confluit. Sudorem aquileges uocant: quia guttæ quædam uel pressura loci eliduntur, uel æstu euocantur. Hic tenuis unda uix fonti sufficit. At ex magnis causis, magnisque conceptibus excidunt amnes: nonnunquam leuiter, si aqua pondere suo se tantū detulit: nonnunquam uehementer & cum sono suo, si illam spiritus intermixtus eiecit.

Sed quare quidā fontes senis horis pleni, senisq; sicci sunt? Superuacuum est nominare singula flumina, quæ certis mensib. magna, certisq; angusta sunt: & occasionem singulis querere, cū possim eandem causam omnibus reddere. Quemadmodū quartana ad horam uenit, quemadmodū podagra ad tempus respondet, quemadmodū purgatio, si nihil obstitit, statū diem seruat, quemadmodū præstō est ad mensem suū partus: sic aquæ interualla habent, quibus se retrahant, & quibus reddant. Quædam autem interualla quia minora sunt, ideo notabilia: quædam maiora, nec minus certa. Et quid hoc mirum est, cum uideas ordinem rerū, & naturam per constituta procedere? Hyems nunquam aberrauit. Aestas suo tempore incaluit. Autumni uerisq; ut solet, facta mutatio est. Tam solstitiū quàm æquinoctium suos dies retulit. Sunt & sub terra minus nota nobis iura naturæ, sed non minus certa. Crede infrā, quicquid uides suprā. Sunt & illic specus uastissimi, sunt ingentes recessus, & spacia suspensis hinc & inde montibus laxa. Sunt abrupti in infinitū hiatus, qui sæpe illas urbes receperūt, & ingentem in alto ruinam condidēre. Hæc spiritu plena sunt. Nihil enim usquam inane est, & stagna obsessa tenebris & locis amplis. Animalia quoq; illis innascuntur, sed tarda & informia: ut in aere cæco pinguiq; concepta, & in aquis torpentibus facta: pleraq; ex his cæca, ut talpæ & subterranei † uermes, quib. deest lumen, quia superuacuum est. Inde, ut Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruuntur.

Multa hoc loco tibi in mentem uenere, quæ urbanē in re incredibili, fabuloseq; dicas: Nō cū retibus aliquem, aut cum hamis, sed cum dolabra ire piscatum. Expecto ut aliquis in mari † uer-

Seneca.

H z

setur:

CAP. XIII.

al. in diductione rerum ad aquas redactus est, sic positus.

al. sentinam. CAP. X. IIII.

CAP. XV.

al. pigrioris.

forte, omne metallorū genus.

forte, crassiorēq; quàm ut manere in maria possit, &c.

CAP. XVI.

al. mures.

CAP. XVII. forte, uenetur:

ferur. Quid est aut, quare pisces in terram non transeant, si nos maria transimus? Permutabimus A sedes. Hoc miraris accidere. Quanto incredibilia sunt opera luxuriæ, quoties naturā aut mentitur, aut uincit. In cubili natant pisces: & sub ipsa mensa capitur, qui statim transferatur in mensam. Parū uidetur recens nullus, nisi qui in conuiuæ manu moritur. Vitreis ollis inclusi offeruntur, & obseruatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante spiritu uertit: alios necant in garo, & condiūt uiuos. Et sunt qui fabulas putant, piscem uiuere posse sub terra, & effodi, non capi. Quām incredibile illis uideretur, si audirent natare in garo piscē: nec cœnæ causa occisum esse super cœnam, cum multum in delicijs fuit: & oculos, antequam gulam, pauit.

CAP. XVIII. Permite mihi, quæstione seposita, castigare luxuriā. Nihil est, inquis, nullo expirante formosius. Ipsa colluctatione animam afficienti rubor primū, deinde pallor suffunditur: quām æquē uariatur, & incerta facies inter uitam & mortem coloris est. Vacatio lōga, somniculosæ inertisq; luxuriæ. Quām serō experrecta circūscribi se & fraudari tanto bono sensit. Hoc adhuc tanto spectaculo & tam pulchro piscatores fruebatur, qui coctū piscem & exanimem in ipso ferculo etiā experirentur. Mirabamur tantū in illis esse fastidiū, ut nollent attingere, nisi eodē die captū piscem: qui, ut aiunt, saperet ipsum marē. Ideo cursu aduehebatur, ideo gerulis cum anhelitu & clamore properantibus dabatur uia. Quō peruenēre deliciæ? Is pro putrido iam piscis affertur, qui nō hodie eductus, hodie occisus est. Nescio de re magna tibi credere. Ipse oportet mihi credere: huc afferatur, coram me animā agat. Ad hunc fastum: peruenēre uentres delicorum, ut gustare non possint piscem, nisi quem in ipso conuiuio natantem, palpitantemq; uiderint. Quanto ad solertiam luxuriæ plures eunt, tanta subtilius quotidie & elegantius aliquid excogitat furor, usitata contemnens. Illa audiebamus, Nihil esse melius saxatili nullo. At nunc audimus: Nihil est moriente formosius. Da mihi in manus uas uitreum in quo exulter, in quo trepidet. Vbi multum diūque laudatus est, ex illo perlucido uisuario extrahitur: tunc ut quisque peritior est, monstrat: Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio. Vide quas per latera uenas agat. Ecce sanguineum putes uentrem: quām lucidum quiddam ceruleumq; sub ipso tempore effulsit. Iam porrigitur & pallet, & in unum colorem componitur. Ex his nemo morienti amico asidet, nemo uidere mortem patris sui sustinet, quam optauit. Quotus quisque funus domesticum ad rogam prosequitur: fratrum, propinquorumq; extrema hora deferitur: ad mortem nulli concurratur. Nihil enim est illo formosius. Non tempero mihi, quin utar interdum temerarijs uerbis, & proprietatis modum excedam. Non sunt ad popinam, dentibus, & uentre, & ore contenti: oculis quoq; gulosi sunt.

CAP. XIX. Sed ut ad propositum reuertar, accipe argumentū, magnam uim aquarū in subterraneis occu B
al. fœdorum. li, fertilem t̄ fœdo situ piscium. Si quando erupit, affert secum immensam animalū turbam, horridam aspici, & turpem ac noxiā gustu. Certē cum in Caria circa t̄ Myndum urbem talis exilisset unda, periēre quicunque illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem cœlo nouus amnis ostendit. Nec id mirū. Erant enim pingua & differta, ut ex longo ocio, corpora: cæterum in exercitata, & in tenebris saginata, & lucis expertia, ex qua salubritas ducitur. Nasci autem posse pisces in illo terrarum profundo, sit indicium, quod anguillæ quoque latebrosis locis nascuntur: grauis & ipse cibus ob ignauiam, utique si altitudo luti penitus abscondit. Habet ergo non tantum uenas aquarum terra, ex quibus corruatis flumina effici possunt, sed & amnes magnitudinis uastæ: quorum alijs semper in occulto cursus est, donec aliquo sinu deuorentur: alijs sub aliquo lacu emergunt. Iam quis ignorat, esse quædam stagna sine fundo? Quorsum hæc pertinent?
al. magnis. Ut appareat, hanc t̄ magis amnis æternam esse materiam, cuius non tanguntur extrema, sicut fluminum & fontium.

CAP. XX. At quare aquis sapor uarijs? propter quatuor causas. Ex solo prima est, per quod feruntur. Secunda, ex eadem similitudine eius nascitur. Tertia ex spiritu, qui in aquam transfiguratus est. Quarta ex uitio, quod sæpe concipiunt corruptæ per iniuriam. Hæ causæ saporem dant aquis uarium. Hæ medicaminum potentiam. Hæ grauem spiritum, odoremq; pestiferum. Hæ leuitatem grauitatemq; aut calorem aut nimium rigorem. Interest, utrum per loca sulphurea, an uitro, an bitumine plena transeant. Hac ratione corruptæ, cum uitæ periculo bibuntur. Hinc illud, de quo Ouidius ait:

Flumen habent Cicones, quod potum saxeæ reddit

Viscera, quod tactis inducit marmora rebus.

Medicātū est, & eius naturæ habet limū, ut corpora & adglutinet & induret. Quemadmodū Puteolanus puluis, si aquā attigit, saxū est: sic e contrario, hæc aqua si solidū tetigit, heret & affigitur. Inde est, quod res abiectæ in eundē lacū, lapideæ subinde extrahuntur. Quod in Italia in quibusdā locis euenit, siue uirgā siue frondem demerferis, lapidē post paucos dies extrahis. Circumfunditur enim corpori limus, alliniturq; paulatim. Hoc minus uidebitur tibi mirum, si notaueris albulam, & ferē sulphuratam aquam, circa canales suos, t̄ ripasq; durari. Aliquam harum habent causam illi lacus, quos quisquis faucibus hausit, ut idem poeta ait,

al. cymbasq;

al. riuos.

Aut furit, aut patitur mirum grauitate soporem.

Similē habet uim mero, sed uehementiorē. Nā quemadmodū ebrietas donec exieccetur, dementia est, & nimia grauitate defertur in somnū: sic aquæ huius sulphurea uis habet quoddam acrius ex aere noxio uirus, qd̄ mentē aut furore mouet, aut sopore opprimit. Hoc habet mali & amnis:

Quem

*Quem quicumq; parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat,quàm si mera uina bibisset.*

In quosdam specus qui despexere, moriuntur: tam uelox malum est, ut transuolantes aues deijciat: talis est aer, talis locus, ex quo letalis aqua distillat. Quod si remissior fuerit aeris & loci pe-
CAP. XXI.
tis, ipsa quoque temperatior noxa, nihil amplius quàm tentat nervos, uelut ebrietate torpen-
tes. Nec miror, si locus atque aer aquas inficit, similesque regionibus reddit, per quas & ex qui-
bus ueniunt. Pabuli sapor apparet in lacte, & uini uis existit etiam in aceto: nulla res est, quæ nõ
eius à quo nascitur, notas reddat.

Aliud est etià aquarũ genus, quod nobis placet cœpisse cum mundo. Siue ille æternus sit, hoc
CAP. XXII.
quoq; fuit semper: siue iniriũ aliquod est illi, hoc quoq; cū mũdo dispositũ est. Quid sit hoc, que-
ris: Oceanus, & quodcunq; ex illo mare terras interluit. Iudicāt quidã flumina quoq;, quorũ in-
enarrabilis natura est, cū ipso mundo traxisse principia: ut Histrum, ut Nilũ, uastosq; amnes, ma-
gisq; insignes quàm ut dici possit, eandem illis originem quàm cæteris esse.

Hæc est ergo aquarum diuisio, ut quibusdam uidetur. Post illam cœlestes, quas ex superiori-
CAP. XXIII.
bus nubila eiiciunt. Ex terrenis aliæ sunt, ut ita dicam, supernatantes, quæ in summa humo re-
punt: aliæ abditæ, quarum reddita est ratio.

Quare quædam aquæ caleant, quædam etiam ferueant intantum, ut non possint esse usui, nisi
CAP. XXIII.
aut in aperto euanuere, aut mixtura frigidæ intepuere, plures causæ redduntur. Empedocles è-
xistimat ignibus, quos multis locis terra opertos tegit, aquam calefcere, si subiecti sunt solo, per
quod aquis transcursus est. Facere solemus dracones & miliaria & complures formas, in quibus
ære tenui fistulas struimus, per decliue circumdatas: ut sæpe eũdem ignem ambiens aqua per tã-
tum fluat spacij, quantum efficiendo calori sat est. Frigida itaq; intrat, effluit calida. Idem sub ter-
ra Empedocles existimat fieri: quẽ non falli credent ij, quibus balnearia sine igne calefiunt: spi-
ritus in illa feruens loco æstuant infunditur. Hic per riuos lapsus, non aliter quàm igne subdi-
to, parietes & uasa balnei calefacit. Omnis deniq; frigida transitu mutatur in calidam: nec trahit
saporem euaporatio, quia clausa perlabitur. Quidam existimant, per loca sulphure plena exeun-
tes uel introeuntes aquas, calorẽ beneficio materiæ per quã fluunt, trahere: quod ipso odore gu-
stusq; testantur. Reddunt enim qualitatem eius, qua caluerunt materiæ. Quod ne accidere mire-
ris, uiuæ calci aquam infunde, feruebit.

Quædam aquæ mortiferæ sunt, nec odore notabiles, nec sapore. Circa Nonacrin in Arcadia
CAP. XXV.
Styx appellata ab incolis, aduenas fallit: quia nõ facie, nõ odore suspecta est: qualia sunt magno-
rũ artificum uenena, quæ deprehendi nisi morte nõ possunt. Hæc autem, de qua paulo antè re-
B ruli aqua, summa celeritate corrumpit: nec remedio locus est, quia protinus hausta duratur: nec
aliter quàm gypsum sub humore constringitur, & alligat uiscera. Est autem noxia aqua, in The-
salia circa Tempe, quam & feræ & pecus omne deuorat, per ferrum & æs transit: tanta uis illi in-
est, etiam dura molliendi: nec arbuta quidem ulla alit, & herbas necat. Quibusdam fluminibus
uis inest mira. Alia enim sunt, quæ pota inficiunt greges ouium: intraq; ¶ certũ tempus, quæ fuẽ-
re nigræ, albam ferunt lanã: quæ albæ uenerant, nigræ abeunt. Hoc etiam in Bœotia amnes duo
efficiunt: quorum alteri ab effectu Melas nomen est: uterque ex eodem lacu exeunt, diuersa fa-
cturi. In Macedonia quoque, ut ait Theophrastus, est flumen, ad quod qui facere albas oues uo-
lunt, adducunt. Quod ut diutius potauere, non aliter quàm infectæ mutatur. At si illis lana opus
fuerit nigra, uel pulla, paratus gratuitus infector est, & ad ¶ Peneium eundem gregem appellant.
Auctores nouos habeo, esse in Galatia flumen, quod idem in ¶ omnibus efficiat: esse in Cappado-
cia, quo poto equis, nec ulli præterea animali, color mutatur, & spargitur albo cutis. Quosdã la-
cus esse, qui nandi imperitos ferant, notum est. Erat in Sicilia, est adhuc in Syria stagnum, in quo
natant lateres, & mergi proiecta non possunt, etsi grauias sint. Huius rei palam causa est: quamcũ-
que uis rem expende, & contra aquam statue, dummodo utriusq; par sit modus: si aqua grauior
est, leuiorem rem, quàm ipsa est, feret: & tanto supra se extollet, quanto erit leuior: grauiora de-
scendant. At si aquæ, & eius rei quam contrā pensabis, par pondus erit: nec pessum ibit, nec ex-
tabit, sed æquabitur aquæ: & nabit quidem, sed penèmersa, ac nulla eminens parte. Hoc est cur
quædam tigna supra aquam, penè tota efferantur: quædam ad medium ¶ submersa sint, ad æqui-
librium aquæ: quædam descendant. Namq; cum utriusq; pondus par est, neutraq; res alteri cedit,
grauiora descendant, leuiora gestantur. Graue autem & leue est, non æstimatione nostra, sed cõ-
paratione eius quo uehi debet. Itaq; ubi aqua grauior est hominis corpore, aut saxi, non finit id
quo non uincitur, mergi. Sic euenit, ut in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant. De
solidis & duris loquor. Sunt enim multi pumicosi & leues, ex quib. quæ constant insulæ, in ¶ In-
dia natant. Theophrastus est autor. Ipse ad Cutylas natantem insulam uidi. Alia in Vadimonis
lacu uehitur, alia in lacu Stationensi. Cutylarum insula & arbores habet, & herbas nutrit, tamẽ
aqua sustinetur: & in hanc atque illam partem non tantum uento impellitur, sed & aura. Nec un-
quam illi per diem & noctem in uno loco statio est: adeo mouetur leui flatu. Huic duplex causa
est. Aquæ grauitas medicatæ, ob hoc ponderosæ: & ipsius insulæ materia uectabilis, quæ non est
corporis solidi, quamuis arbores alat. Fortasse enim leues truncos, frondesq; in lacu sparsas pin-
guis humor apprehendit, ac uinxit. Itaq; etiam si qua in illa saxa sunt, inuenies aquosa & fistulo-
sa: qualia sunt quæ duratus humor efficit, utique circa medicatorum fontium riuos: quæ ubi pur

Seneca.

H 3 gamentã

al. breue.

Plin. li. 2. ca. 3.
al. Plenum.
al. ouibus.

al. submissa.

Herm. Lydia:
Insula mobilis:

gamenta aquarum coaluerunt, ex spuma solidantur. Necessariò leue est, quod ex uentoso inaniq; concertum est. Quorundam causa non potest reddi, quare aqua Nilotica fecundiores fecundas faciat, adeò ut quarundam uiscera longa sterilitate præclusa, ad conceptum relaxauerit: quare quædam in Lycia aquæ conceptum foeminarum custodiant, quas solent petere, quibus parum tenax uulua est. Quid ad me attinet? Pono ista inter temerè uulgata. Creditum est, quædam aquas scabiem afferre corporibus: quasdam utiliginem, & scædam ex albo uarietatem, siue infusa siue pota sit: quod uitium dicunt habere aquam ex rore collectam. Quis non grauissimas esse aquas credat, quæ in crystallum coeunt? Contrà autem est: tenuissimis hoc enim euenit, quas frigus ab ipsa tenuitate facillimè gelat. Vnde aut fiat eiusmodi lapis, apud Græcos ex ipso nomine apparet: *λεψαλλιον* enim appellant æquè hunc perlucidum lapidem, quàm illam glaciem, ex qua fieri creditur. Aqua enim cœlestis minimum in se terreni habens, cum induruit, longioris frigoris pertinacia spissatur magis ac magis: donec omni aere excluso in se tota compressa est, & humor qui fuerat, lapis effectus est.

CAP. XXVI.

Vide scholia.

Aestate quædam flumina augètur, ut Nilus: cuius aliàs ratio reddetur. Theophrastus est autor, in Póto quoq; quosdam amnes crescere tempore æstiuo. quatuor aut esse iudicant causas. Aut quia tunc maximè in humorè mutabilis terra est: aut quia maiores in remoto imbres sunt, quorù aqua per secretos cuniculos reddita, tacitè suffunditur. Tertia, si crebrioribus uentis ostium cœditur, & reuerberatur fluctus, amnis restitit: qui crescere uidetur, quia nò effunditur. Quarta ratio est: si derù. Hæc enim quibusdam mensib. magis urgent, & exhauriunt flumina: cū longius recesserunt, minus consumunt, atq; trahunt. Itaq; quod impendere solebant, id incremento accedit. Quædam flumina palàm in aliquè specù decidunt, & sic ex oculis auferuntur: quædam cōsumuntur paulatim, & intercidunt: eadem ex interuallo reuertuntur, recipiuntq; & nomen & cursum. Causa manifesta est, sub terra uacat locus. Omnis aut humor naturà ad inferius, & ad inane defertur. Illò itaq; recepta flumina cursus egere secretò: sed cū primùm aliquid solidi quod obstarat, occurrit, prærupta parte, quæ minus ad exitum repugnabat, repetièrè cursum suum.

*Sic ubi terreno Lycus est epotus hiatu,
Existit procul hinc, aliòq; renascitur ore.
Sic modò combibitur, tacito modò gurgite lapsus,
Redditur Argolicis ingens Erasinus in undis.*

Idem & in Oriente Tigris facit: absorbetur, & desideratus diu, tandem longè remoto loco purgamenta eiecat: ut Arethusa in Sicilia, quinta quaque æstate per Olympia. Inde opinio est, Alphæon ex Achaia eò usque penetrare, & agere sub mare cursum, nec antequam in Syracusano littore emergere: ideo quibus diebus Olympia sunt, uictimarum sterces secundo traditum flumini illic redundare. Et hoc etiam à te traditum est, ut in prima parte, Lucili charissime, & à Virgilio qui alloquitur Arethusam:

*Sic tibi cum fluctus subterlabere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat undam.*

Vide scholia.

Est in Chersoneso Rhodiorù fons, qui post magnū interuallū temporis, scæda quædam turbidus ex intimo fundat, donec liberatus eliquatusq; est. hoc quibusdam locis fontes faciunt, ut nò tantum lutū aut folia, sed testas quoq; & quicquid putre iacuit, expellant: ubiq; aut facit mare: cui hæc natura est, ut omne immundū stercoreosumq; littoribus impingat. Quædam uerò partes maris id certis temporib. faciunt: ut circa Messanā & Mylas fimo quiddam simile, turbulentū in littus mare profert, feruetq; & exæstuat, nò sine odore scædo. Vnde illic stabulari solis boues, fabula est. Sed difficilis ratio est quorundā: utiq; inibi tempus eius ualde quo purgatur obseruatum, sed incertū est. Itaq; proxima quidē inueniri, & uicina nò potest causa, cæterum publica est illa. Omnis aquarū stantiū clausurūq; natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, nò possunt uitia consistere, quæ sua uis defert & exportat. Illæ quæ nò emittunt quicquid insedit, magis minus uè æstuant. Mare uerò cadauera, strametaq; & naufragorū † reliqua similia, ex intimo trahit: nec tantum tempestate fluctuq;, sed tranquillum quoq; placidumq; purgatur.

forte, reliqujs.

CAP. XXVII.

al. deijciat.

Sed monet me locus, ut querā, cum fatalis dies diluuij uenerit, quemadmodū magna pars terrarū undis obruatur. Vtrum oceani uiribus fiat, & externū in nos pelagus exurgat: an crebris sine intermissione imbres, & elisa æstate hyems pertinax, immensam uim aquarum ruptis nubibus † deruat. An flumina tellus largius fundat, aperiatq; fontes novos: aut non sit una tanto malo causa, sed omnis ratio consentiat, & simul imbres cadant, flumina increcant, maria sedibus suis excita percurrant, & omnia uno agmine ad exitium humani generis incumbant. Ita est. Nihil difficile est naturæ, utique ubi in finem sui properat. Ad originem rerum parcè utitur uiribus, dispensatq; se incrementis fallentibus: subito ad ruinam toto impetu uenit. Quàm longo tempore opus est, ut cōceptus ad puerperiū perducatur infans? Quantis laboribus tener educatur, quàm diligenti nutrimento obnoxiiū nouissimè corpus adolescit: at quàm nullo negotio soluitur? Vrbes cōstituit ætas: hora dissoluit. Momèto fit cinis: diu sylua. Magna tutela stant aut uigēt omnia: citò ac repentè dissiliunt. Quicquid ex hoc statu rerū natura flexerit, in exitum mortaliū satis est. Ergo cum affuerit illa necessitas temporis, multa simul fata causas mouent: nec sine concussione mundi tanta mutatio est, ut quidam putant, inter quos Fabianus est. Primò immodici cadunt imbres, & sine ullis solibus triste nubilo cœlum est; nebulaq; continua, & ex humido

A humido spissaq; caligine, nunquam exiccantibus uenis. Inde uitium fatis est, segetum sine fruge surgentium marcor. Tunc corruptis quæ seruntur manu, palustris omnibus cæpis herba succrescit: mox iniuriam & ualidiora sensere. Solutis quippe radicibus, arbuta procubunt, & uitis atq; omne uirgultum non tenetur solo, quod molle fluidumq; est: iam nec gramina aut pabula læta aquis sustinent, fame laboratur, & manus ad antiqua alimēta porrigitur, qua ilex & quercus excutitur, & quæcunq; in his arduis arbor cōmissura astricta lapidum stetit. Labant ac madent tecta, & in imum usq; receptis aquis fundamenta desidunt, ac tota humus stagnat, frustra titubantium fulcra tentantur. Omne enim † fundamentum in lubrico figitur, & lutosa humo nihil stabile est. *al. firmamētū.* Postquam magis magisq; nimbi ingruunt, & congelatæ seculis tabuerunt niues, deuolutus torrens altissimis montibus rapit syluas malè hærentes, & saxas reuolutis remissa compagibus rotat. Abluit uillas, & intermixtos ouium greges deuehit, uulsisq; minoribus tectis quæ in transitu abduxit, tandem in maiora uiolentus oberrat. Vrbes, & implicitos trahit mœnibus suis populos, ruinā an naufragium queratur, incertos: adeo simul, & quod opprimeret, & quod mergeret, uenit. Auctus deinde processu aliquo in se torrentibus raptis plana passim populatur. Nouissimè ruina magna gentiū clarus onustusq; diffunditur. Flumina uerò suapte natura uasta, & tempestatibus rapta, alueos relinquunt. Quid tu esse Rhodanū, quid putas Rhenū atq; Danubiū, quibus torrens etiā in canali suo cursus est, cū superfusi nouas sibi fecere ripas, ac scissa humo simul excessere alueo? Quanta cum præcipitatione uoluuntur, ubi per cæpestria fluens Rhenus, ne spacio quidem læguitus, sed latissimè uelut per angustū aquas implet? Cumq; Danubius non iā radices, nec media montiū stringit, sed iuga ipsa sollicitat, ferens secū † madefacta montium latera, rupesq; deiectas, & magnarū promontoria regionum, quæ fundamentis laborantibus à cōtinente recesserunt. Deinde non inueniens exitum (omnia enim sibi ipse præcluserat) in orbem redit, ingentem terrarum ambitum atq; urbium uno uortice inuoluit. Interim permanent imbres, fit cœlū grauius, ac sic diu malū ex malo colligit. Quod olim fuerat nubilū, nox est: & quidē horrida & terribilis, intercussu luminis diri: crebra enim micāt fulmina, procellæ quatiant mare, tūc primū auctū fluminum accessu, & sibi angustum: iam promouet littus, non continetur suis finibus, sed prohibent exire torrentes, aguntq; fluctus retrō: pars tamen maior, ut maligno ostio re-tenta, restagnat, & agros in formam unius lacus redigit. Iam omnia quæ prospici possunt, aquis obsidentur. Omnis tumultus in profundo latet, & immensa ubiq; altitudo est: rātū in summis montium iugis uada sunt. In ea excelsissima cum liberis coniugibusq; fugere, actis ante se gregibus: direptum inter miseros commercium ac transitus, quoniam quicquid submissius erat, id **B** unda compleuit. Aeditissimis quibusq; adhærebant reliquæ generis humani: quibus in extrema perductis, hoc unum solatio fuit, quod transierat in stuporem metus, non uacabat timere mirantibus: ne dolor quidem habebat locum. Quippe uim suam perdit in eo, qui ultra sensum mali miser est. Ergo insularum modo eminent montes, & sparsas Cycladas augent, ut ait ille poetarū ingeniosissimus egregiè, sicut illud pro magnitudine rei dixit:

Omnia pontus erat, deerant quoq; litora ponto.

Nisi tantum impetum ingenij & materiæ, ad pueriles ineptias reduxisset:

Nat lupus inter oues, fuluos uehit unda leones.

Non est res satis sobria, lasciuiare deuorato orbe terrarum. Dixit ingentia, & tantæ confusionis imaginem cepit, cum dixit:

Exspaciata ruunt per apertos flumina campos.

— Pressaq; labant sub gurgite turres.

Magnificè hoc, si non curauit, quid oues & lupi faciant. Natari autē in diluuiō & in illa rapina potest: aut non eodem impetu pecus, quo raptum erat, mersum est omne? Cōcepisti imaginē quantam debebas. Obrutis omnibus terris, cœlo ipso in terram ruente perfer. Scies, quid deceat, si cogitas orbem terrarum natare. Nunc ad propositum reuertamur.

Sunt qui existimāt immodicis imbribus uexari terras posse, nō obrui. Magno impetu magna **CA. XXVIII.** feriendæ sunt. Faciet pluuia segetes malas, fructū grando decutiet, intumescēt riuus flumina, sed resident. Quibusdam placet moueri mare, & illinc causam tantæ cladis accersi. Non potest torrentium, aut imbrum, aut fluminum iniuria fieri tā grande naufragium: ubi instat illi perniciēs, mutariq; genus humanum placuit, fluere assiduos imbres, & non esse modum pluuijs concesserim: suppressis aquilonibus, & flatu sicciore austris, nubes & imbres & amnes abundare.

— Sed adhuc in damna profectum est:

Sternuntur segetes, & deplorata colonis

Vota iscent, longiq; perit labor irritus anni.

Non lædi debent terræ, sed abscondi. Deniq; cum per ista prolusum est, crescunt maria, sed super solitum, & fluctum ultra extremum tempestatis maximæ uestigium mittunt. Deinde à tergo uentis surgentibus ingens æquor uoluunt, quod longè à conspectu † uentis, littoribus frangitur. Deinde ubi littus his prolatum est, & pelagus in alieno constitit, uelut admoto malo cominus, procurrat æstus ex imo recessu maris. Nam ut aeris, ut ætheris, sic huius elementi larga materia est, multoq; in abdito plenior. Hæc satis mota, non æstus (nam æstus fati ministerium est) attollit uasto sinu fretum, agitq; ante se. Deinde in miram altitudinem erigitur, & illis tutis hominū receptaculis superest. Nec id aquis † aridū est, quoniā æquo terris fastigio ascenderet. Si quis *al. arduum.*

H 4 excelsa

Vide scholia.

forte, labefacta.

Vide scholia.

uentis, superesse uidetur.

excelsa perlibret, maria paria sunt. Nam par undiq; sibi ipsa tellus est. Caua eius & plana eius undiq; inferiora sunt. Sed istis adeò in rotundum orbis æquatus est: in parte aut eius & maria sunt, quæ in unius æqualitatē pilæ coeunt. Sed quæadmodum cāpos intuentē, quæ paulatim deuexa sunt, fallunt: sic nō intelligimus curuaturas maris, & uidetur planum quicquid apparet, at illud æquale terris est. Ideoq; ut effluat, non magna mole se tollet: dū satis est illi, ut supra paria ueniat, leuiter exurgere: nec à littore ubi inferius est, sed à medio, ubi ille cumulus est, defluit. Ergo uti solet æstus æquinoctialis, sub ipsum lunæ solisq; coitum, omnibus alijs maior undare: sic hic qui ad occupādas terras emittitur, solitis maximisq; uiolentior, plus aquarū trahit: nec antequā supra cacumina eorū, quos perfusus est, montiū creuit, deuoluitur. Per cētena milia quibusdā locis æstus excurrit innoxius, & ordinē seruat. Ad mensurā enim crescit, iterumq; decrescit. At illo tempore solutus legibus, sine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eādē quā cōflagratio futura est. Alterutrum fit, cū Deo uisum ordiri meliora, uetera finiri. Aqua & ignis terrenis dominātur. Ex his ortus, & ex his interitus est. Ergo quādocūq; placuere res nouæ mundo, sic in nos mare emittitur, ut desuper feruor ignis, cum aliud genus exitij placuit.

CAP. XXIX.

Quidam existimant terrā quoq; concuti, & disrupto solo noua fluminum capita detegere, quæ amplius ut è pleno profundant. Berofus, qui Belum interpretatus est, ait, cursu ista siderum fieri: & adeò quidē id affirmat, ut conflagrationi atq; diluuiio tēpus assignet: arsurā enim terrēna contendit, quando omnia sidera, quæ nunc diuersos agunt cursus, in Cancrum conuenerint, sic sub eodem posita uestigio, ut recta linea exire per orbis omnium possit: inundationem futuram, cū eadem siderum turba in Capricornum conuenerit. Illic solstitium, hic bruma conficitur. Magnæ potentiæ signa, quæ in ipsa mutatione anni momenta sunt. Et istas ego receperim causas (neq; enim ex uno est tanta perniciēs) & illa quæ in conflatione nostris placent, huc quoq; trāsferenda puto: siue anima est mundus, siue corpus: natura gubernāte, ut arbores, ut fata, ab initio eius usq; ad exitum, quicquid facere, quicquid pati debeat, inclusum est: ut in semine omnis futura ratio hominis comprehensa est. Et legem barbæ & canorum nondum natus infans habet: totius enim corporis, & sequētis ætatis in paruo occultoq; lineamenta sunt. Sic origo mundi, nō minus solē & lunā, & uices siderum, & animalium ortus, quā quibus mutarentur terrena, cōtinuit. In his fuit inundatio, quæ nō secus quā hyems, quā æstas, lege mūdi uenit. Itaq; nō pluuia istud fiet, sed pluuia quoq; nō incurfu maris, maris quoq; incurfu: nō terræ motu, sed terræ quoq; motu. Omnia adiuuabunt naturā, ut naturæ constituta peragantur. Maximam tamen causam, ad se inundandam, terra ipsa præstabit: quā diximus esse mutabilem, & solui in humorē. Ergo quādocūq; erit terminus rebus humanis, cum partes eius interire debuerint, aboleriue funditus tota, ut de integro tota, rudes, innoxiaq; generentur, nec super sit in deteriora magister: plus humoris, quā semper fuit, fiet. Nunc enim elementa ad id quod debetur, pensa sunt. Aliquid operet alteri accedat, ut quæ libramento stant, inæqualitas turbet. Accedet humori. Nunc enim habet quo ambiat terras, non quo obruat. Quicquid illi adiecero, necesse est in alium locum exundet. Vnde ergo terra habeat, minus ut ualidioribus infirma succumbat? Incipiet ergo putrescere, dehinc laxata ire in humorem, & assidua tabe defluere. Tunc exilient sub montibus flumina, ipsosq; impetu quatiant, inde aura & tacita manebunt. Solum omne aquas reddet, summi scaturient montes: quemadmodum in morbum transeunt sana, & ulceri uicina consentiunt: ut quæq; proxima terris fluentibus fuerint, eluentur, stillabunt, & deinde current, & hiant pluribus locis saxo, per fretum salient, & maria inter se component. Nihil erunt Adriatici, nihil Siculi æquoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla. Omnes nouum mare fabulas obruet, & hic qui terras cingit Oceanus extremas, ueniet in medium. Quid ergo est? nihilominus tenebit alienos menses hyems, æstas prohibebitur, & quodcūq; terras sidus exiccat, compresso ardore cessabit. Peribunt tot nomina, Caspium & Rubrum mare, Ambrachij & Cretici sinus, Propontis & Pontus. Peribit omne discrimen. Confundetur, quicquid in suas partes natura digessit. Non muri quemquam turræ tuebuntur. Non proderūt templa supplicibus, nec urbium summa: quippe fugientes unda præueniet, & ex ipsis arcibus deferet. Alia ab occasu, alia ab oriente cōcurrent: unus humanum genus cōdet dies. Quicquid tam longa fortunæ indulgentia excoluit, quicquid supra cæteros extulit, nobilia pariter atq; adornata, magnarumq; gentium regna pessundabit.

al. tacta.
melius, Corin-
thiaci.

CAP. XXX.

Sunt omnia, ut dixi, facilia naturæ: utiq; à primo facere constituit, ad quæ non subito, sed ex denunciato uenit. Iam autem à primo die mundi, cum in hunc habitum ex informi unitate discederet, quando mergerentur terrena, decretū est: & ne sit quandoq; uelut in nouo opere, dura molitio, olim ad hæc maria se exercent. Non uides, ut fluctus in littora, tanquam exiturus incurrat? Non uides, ut æstus fines suos transeat, & in possessionem terrarum mare inducat? Non uides, ut illi perpetua cum claustris suis pugna sit? Quis porro istinc, unde tantum tumultum uides, metus est è mari, & magno impetu erumpentibus fluuijs? Vbi non humorem natura disposuit, ut undiq; nos, cum uoluisset, aggredi posset. Mentior, nisi eruentibus terrā humor occurrit, & quoties nos auaricia aut defodit, aut aliqua causa penetrare altius cogit, eruenti finis aliquādo est. Adjice nunc, quod immanes sunt in abdito lacus, & multum maris conditi, multum fluminum per operta labentium. Vndiq; ergo erit causa diluuii, cum aliæ aquæ subinfluunt terras, aliæ circumfluunt, quæ diu coercitæ uincēt, & amnes amnibus iungent, paludibus stagna. Omnium tūc mare ora fontium implebit, & maiore hiatu soluet. Quemadmodū corpora nostra ad egestū uenter exhaurit,

A exhaurit, quemadmodum eū in sudorem vires: ita tellus liquefiet, & alijs causis quiescentibus, intra se, quò mergatur, inueniet: sic magna omnia coitura crediderim. Nec erit longa mora exitij. Tentatur diuelliturq; concordia, cū semel aliquid ex hac idonea diligentia remiserit mūdus, statim undiq; ex aperto supernè, ex abdito ab imo aquarum fiet irruptio. Nihil est tam uolētum & incontinens sui, contumax, infestumq; retinētibus, quàm magna uis undæ: utetur libertate permilla, & iubente natura, quæ scindit circuitq; cōplebit. Vt ignis, diuersis locis ortus, citò miscet incendium, flāmis coire properantibus: sic momento redundantia maria se committent. Nec ea semper licentia undis erit: sed peractō exitio generis humani, extinctisq; pariter feris, in quarū homines ingenia transierant, iterum aquas terra sorbebit, iterū pelagus stare, aut intra terminos suos furere coget: & reiectus ē nostris sedibus, in sua secreta pelletur oceanus, & antiquitus ordo reuocabitur. Omne ex integro animal generabitur, dabiturq; terris homo inscius scelerum, & melioribus auspicijs natus. Sed illis quoq; innocētia non durabit, nisi dū noui sunt: citò nequitia subrepat: uirtus difficilis inuētū est, rectorē ducēq; desiderat: etiā sine magistro uitia discuntur.

Libri III. Naturalium questionum finis.

ERASMI IN LIBRVM III. NATVRALIVM QVAESTIONVM.

In primis labris animam habere.] Vt intelligas paratam ad mortem: quanquam altera scriptura magis aridet. Ac mox: Ex præfatione.

Hæc res efficit nō euenire quærenti ut sit liber, sed euenire naturæ.] Fortunatus tantum mutat, quærenti, in Quiriti. Britannicum exemplar probabilis habebat: non ē iure Quiritum, sed ē iure naturæ. Nam omino dubito, an Latine possis Quiritem dicere, singulari numero, duntaxat apud rhetores.

Sæpe terra si facilis est, in tabem ipsa resoluitur & humescit. Idem euenit sub terra, quod in nubibus, ut spissetur, grauiorq; quàm ut manere in natura sua possit, gignat humorem.] Cap. 15.
Ita prior editio: quæ tolerabilis est, si legas, grauioremq;. Fortunatus legit: ipse transire facilius in aliud. Ipsa terra in tabem resoluitur, &c. Hæc lectio uidetur altera deprauatio. Supposuimus lectionem quam diuinavit Fortunatus, donec germana existerit.

Amnis eius.] Sic prior editio. Lyncestius amnis, bene reposuit Fortunatus. Sed stomachatur sine causa, q. Cap. 20.
Mintius ascripserim ex codice, non ex somnio meo. Neq; enim aliud tum agebam in transcurso.

PINCIIANI IN EVDEND.

B Longè à dominio iacentis causa soluat, sibi totus animus uacet.] Locus corruptissimus, & Ex præfatione.
Oedipo interprete indigens. Vetus lectio: Longè à dominio, longè iacentis causa soluat sibi totus, cetera. Scribetur fortè minus corruptè hoc passio: Longè ambitio. Longè iactantia. Curis soluat. Sibi totus, cetera.

Elysius Siculis de fontibus exilit amnis.] Sic omnia præferunt exemplaria. Sed legendum arbiutor, Cap. 1.
Eleus: non, Elysius: ut de Alpheo Elidis fluuiio accipias, emergente in Arethusa fonte Siciliæ.

Colaturq; transitu mare.] Scribe, colaturq; in transitu mare: eadem. Cap. 5.

Quòd paucissima plurima sunt.] Verbum, flumina, superuacaneum est: ex eadē præcessit enim paulo antè, ut minimè necessaria fuerit repetitio. Cap. 6.

Cum uideris quanta sunt, & rursus ex quanto prodeant, aspice. Rursus miraris, cū labatur assidue.] Vetus lectio: Cum uideris ex quanto prodeant, aspice rursus quanta sint. Miraris, cetera. Cap. 10.

Diruta urbe.] Sic antiqua exemplaria. sed mallet, direpta, legeres: quàm, diruta. Plinius lib. 3. cap. 4. Prodiur certè in Creta expugnato oppido, quod uocabatur Arcadia, cessasse fontes amnesq;. Cap. 11.

Vt talpæ & subterranei uermes.] Vetus lectio, ut talpæ & subterranei mures. & quidem, ut sentio, rectius: sunt enim & aquatiles mures. Plinius lib. 2. cap. 106. In eo ut in Arcadiæ symphali enascuntur aquatiles muscoli. Cap. 16.

Nec cœnæ causa occisum esse super cœnam, cum multum in delicijs fuit.] Legendū arbiutor per transpositionem uerborum sic: nec cœnæ causa occisum esse, sed post cœnam multum cum in delicijs fuit. Cap. 17.

Et in cætegas facies inter uitam & mortem coloris est.] Scribendum reor, & incerta facies inter uitam & mortem coloris est. Cap. 18.

Vagatio longa, somniculosa inertisq; luxuriæ.] Scribe, uacatio: non, uagatio: ex uetere lectione, quam corroborant, quæ deinceps sequuntur.

Qui coctum piscem, qui exanimem in ipso ferculo etiam experirentur. Mirabamur tantum in illis esse fastidium.] Scribe per maiorem, & cum notā interrogationis, ut sint uerba diuinitis luxuriosi: Quò coctum piscem? Quò exanimem? In ipso ferculo expiret. Mirabamur tantum in illis esse fastidium. ex uetere lectione: in qua uerbum, etiam, non habetur.

Qui non hodie eductus, hodie occisus est.] Putamus negationem aduentitiam esse, adiectam ab aliquo qui sensum non percipiebat.

In Caria circa Idimum.] In eadē nō Idimū habetur, sed Hydiuū: ut fortè corrigendū sit Hydissum, ex Stephaniano: cui ita uocatur Cariae urbs, sic appellata ab Hydisso filio Bellerephōtis. Astipulāte etiā Plinio lib. 5. ca. 29. Cap. 19.

Et reuerberatur fluctu, amnis restitit.] Scribendum duco, & reuerberato fluctu amnis restitit. Cap. 26.

Itaq; quod impendere solebant, id incremento accedit.] Fidelior uetus lectio: itaq; quod impendio solebat, id incremento accedit.

Fimo

Fimo quiddam simile turbulentum in litus mare profert.] *Legendum puto: fimum quendam A. similem purgamentis mare profert. aut sic: fimo quaedā similia purgamenta mare profert. Plinius libro 2. cap. 98. ex emendata impressione: Omnia plenilunio maria purgantur, quaedam & stato tempore. Circa Messanam & Milas fimo similia expuuntur in litus purgamenta.*

Cap. 27. Et quaecumq; in his arduis arbor commissura astricta lapidum stetit. Labant ac madent tecta.] *Castigatus legetur, quantum coniectura assequi possum, sic: & quaecumq; in arduis arbor commissura astricta lapidum stetit, labascit. Madent tecta.*

Quae fundamentis laborantibus adesse recenterunt.] *Sic prior editio. Vetus lectio, quae fundamentis laborantibus adconrecenterunt. Putamus per transpositionem syllabarum locum deprauatum fuisse, restituendumq; sic: quae fundamentis laborantibus adesa corruerunt. Posset etiā legi, ambesa: non, adesa: ut infra notabimus. & in sequentibus exemplaria quaedam, laci: non, lacus, legunt.*

LVCII ANNAEI SENECAE CORDVBENSIS QVAESTIONVM NATURALIVM LIBER IIII.

in quo de niue, grandine & pluvia agitur. Praefatio.

Delectat te quemadmodū scribis, Lucili uirorū optime, Sicilia, & officiū procurationis ociosae. Delectabit, si cōtinere id intra fines suos uolueris, nec efficere imperium, quod est procuratio. Facturū te hoc nō dubito. Scio quā sis ambitioni alienus, & familiaris ocio & literis. Turbā rerum hominūq; desiderāt, qui se pati nesciunt. Tibi tecū optimē conuenit. Nec mirū, paucis istud cōtingere: imperiosi nobis ipsi molesti sumus: modō amore nostri, modō radio laboramus: infelicē animū nunc superbia inflammas, nūc cupiditate distendimus, aliās uoluptate laxamus, aliās solitudine exurimus. Quod est miserrimū, nunquā sumus singuli. Necessē est itaq; assidua utamur, in tā magnorum uitiorū cōtubernio, rixa. Fac ergo, mi Lucili, quod facere conueuisti. A' turba quantū potes te separa, nec adulatoribus latus praebes: artifices sunt ad captandos superiores. Par illis, etiā si bene caueris, nō eris. Sed mihi crede, proditiōni, si capieris, ipse te trades. Habent hoc in se naturale blāditiae: etiā cū reijciuntur, placent: saepe exclusae, nouis sumē recipiuntur. Hoc enim ipsum imputāt, quod repelluntur, & † subijci ne contumelia quidē possunt. Incredibile est, quod dicturus sum, sed tamen uerū. Ea miseria quisq; patet, quā patitur. Fortasse enim idē, qui patet patitur. Sic ergo formare, ut scias non posse te cōsequi, ut sis impene trabilis, cū omnia cauere, per † ornāmēta fiet. Alius adulatione clām utetur parca: alius ex aperto palām rusticitate simulata, quasi simplicitas illa nō ars sit. Plācus artifex ante Villeū maximus, **B** aiebat nō esse occultē, nec ex dissimulato blādiendū. Perit, inquit, proeari, si latet. Plurimū adulator cū deprehensus est, proficit: plus etiā nū si obiurgatus est, si erubuit. Futuros multos in † personā tuā Plancos cogita: & hoc nō esse remediū tanti mali, nolle laudari. Crispus Palsienus, quo ego nil noui subtilius in omnibus rebus, maximē in distinguendis & curādis uitijs, sepe dicebat, † adulationi opus esse nō claudere ostiū, sed aperire. Et quidē sic, quēadmodū opponi amicis solet. Quē si impulit, grata est: gratior, si effregit. Demetriū egregiū uirū memini dicere cuidā libertino potēti, facilē sibi esse ad diuitias uia, quo die pœnituisset bonae mētis: Nec inuidebo, inquit, uobis hāc artē, sed docebo eos quibus quæsito opus est, quēadmodum nō dubiā fortunā maris, nō emendi uēdendiq; litē subeant, nō incertā fidē ruris, incertiorē fori tentēt, quēadmodū non solūm facili, sed etiā hilari uia pecuniā faciant, gaudentesq; dispolient. Te, inquit, longiorē Fido

al. subigi. Annæo iurabo, & Apollonio Pycta, quāuis staturā habeas Thetisi Threæ incōpositi. Hominem quidē non esse ullū liberaliorē, non mentiar, cū possis uideri omnibus donasse, quicquid dereliquisti. Ita est, mi Iunior, quo apertior est adulatio, quo improbior, quo magis frontē suā perfricit, cæcidit aliā, hoc citius expugnat. Eō enim iā dementiē uenimus, quod qui parca adulatur, pro maligno sit. † Solebā tibi dicere, Gallionē fratrem meum, quē nemo non parum amat, etiam qui amare plus non potest, alia uitia non nosse, hoc ē. Modisse: ab omni illum parte tentasti. Ingenium suspicere cœpisti, omniū maximū & dignissimū, quod consecrari mallet, quā cōteri, pedes abstulit, frugalitatē laudare cœpit, quare sic à nobis rēsiluit: uti nos nec laudare nec damnare uideatur. Prima statim uerba præcidit. Cœpisti mirari comitatē & compositā suauitatē: quæ illos quosque, quos transit, abducit, gratuitum etiam in † obuios meritum. Nemo enim mortalium unitā dulcis est, quā hic omnibus: cum interim tāta naturalis boni uis est, uti artem simulationemq; non redoleat. Nemo non imputari sibi bonitatem publicam patitur. Hoc quoq; loco blanditijs tuis restitit, ut exclamares inuenisse te inexpugnabilem uirum aduersus insidias, quas nemo nō in sinum recipit. Eo quidem magis hanc eius prudentiam, & in euitando ineuitabili malo pertiniaciam te suspicere confessus es, quia speraueras posse apertis auribus recipi, quamuis blanda diceres, quia uera dicebas. Sed eo magis intellexit obstandū. Semper enim falsis à uero petitur ueritas. Nolo tamen tibi displiceas, quāsi malē egeris, & quasi ille aliquid iocorum aut doli suspicatus sit. Non deprehendit te, sed repulit. Ad hoc exemplar cōponere. Cū quis ad te adulator accēferit, dicito: I tu, ista uerba, quē iā ab alio magistratu ad aliū cū liſtoribus trāseant, ferto ad aliquē, q paria facturū, uult quicquid dixeris, audire. Ego nec decipere uolo, nec decipi possum. Laudarine à uobis, nisi laudaretis etiā malos, uellē. Quid autē necesse est in hoc descēdere, ut te petere cominus possint? Lōgū inter uos interuallū sit. Cū cupieris bene laudari, quare hoc ulli debeas?

al. munimentā. fortē, eramenta feriet. fortē, in provincia tua.

al. adulationibus non.

Vide scholia.

fortē, Solebā mihi, &c.

fortē, omnes: rectius.

Ipse

A Ipse te lauda, dic: Liberalibus me studiis tradidi, quanquā paupertas alia suaderet, & Ingeniū abduceret, ubi praesens studij precium est. Ad gratuita carmina deflexi me, & ad salutare philosophiae studium contuli. Ostendi in omne peccatus cadere uirtutem: & eluctatus naturalium angustias, nec sorte me, sed animo mensus, par maximis steti. Non mihi inimicitia Getulici Caii fidem eripuit, non in aliorum personam infelicitate amatorum, Messala & Narcissus, diu publici hostes, ante quam sui, propositum meum potuerunt euertere. Ceruicem pro fide apposui. Nullum uerbum mihi, quod non salua conscientia procederet, excussum est. Pro amicis omnia timui, pro me nihil, nisi ne parum bonus amicus fuisset. Non mihi muliebres fluxere lachrymae, non e manibus ullius supplex pependi. Nihil indecorum nec bono, nec uiro feci. Periculis meis maior, paratus ire in ea quae minabantur, egi gratias fortunae, quod experiri uoluisset, quanti aestimare fidem. Non debebat mihi paruo res tanta constare. Nec examinauit me quidem diu: neque enim paria pendebant, utrum satius esset me perire pro fide, an fidem pro me. Non praecipiti impetu in ultimum consilium, quo me eriperem fatori potentium, misi. Videbam apud Caium tormenta, uidebam ignes. Sciebam olim sub illo in eum statum res humanas decidisse, ut inter misericordiae opera haberetur, occidi. Non tamen ferro incubui, nec in mare aperto ore desilui, ne uiderer pro fide tantum mori posse. Adijce nunc inuictum muneribus animum, & in tanto avariae certamine, nunquam suppositam manum lucro. Adijce nunc uictus parsimoniam, sermonis modestiam. Aduersus minores humanitatem, aduersus maiores reuerentiam. Post hoc ipse te consule, uerane an falsa memoraueris. Si uera sunt, tora magno teste laudatus es: si falsa, sine teste derisus es. Possum & ipse nunc uideri te, aut captare aut experiri. Vtrumlibet crede, & omnes timere a me incipe. Virgilianum illud exclude:

Nusquam tuta fides.

Aut Ouidianum:

*—Qui terra patet, fera regnat Erynnis,
In facinus iurasse putes.*

Aut illud Menandri: (Quis enim non in hoc magnitudinem ingenij sui concitauit, detestatus condensum humani generis, tendens ad uitia?) Omnes, ait, malos uiuere: & in scenam uelut rusticus poeta profuit. Non senem excepit, non puerum, non foeminam, non uirum: & adijcit, singulos peccare, non paucos, sed iam scelus esse contextum. Fugiendum ergo, & in se redeundum est, imò etiam a se recedendum. Hoc tibi, etsi diuidimur mari, praestare tentabo, ut dubium uiae iniecta manu ad meliora perducam. Et ne solitudinem sentias, hinc tecum miscebo sermones. Erimus una, quae parte optimi sumus: dabimus inuicem consilia, & ex uultu audientis pendentia. Longè te ab ista prouincia abducam, ne forte magnam historiis esse fidem credas, & placere tibi incipias, quoties cogitaueris: Hanc ego habeo sub meo iure prouinciā, quae maximarum urbium exercitus & sustinuit & fregit, cum inter Carthaginem & Romam ingentis belli praecium iacuit, cum quatuor Romanorum principum, id est, totius imperij uires contractas in unum locum uidit, altamque Pompeij fortunam erexit, Caesaris fatigauit, Lepidi transtulit, omniumque cepit: quae illi ingenti spectaculo interfuit: ex quo liquere mortalibus posset, quam uelox foret ad imum lapsus ex summo, quamque diuersa uia magnam potentiam fortuna destrueret. Vno enim tempore uidit Pompeium Lepidumque, ex maximo fastigio aliter ad extrema deiectos, cum Pompeius alienum exercitum fugeret, Lepidus suum.

Itaque ut totum mente abducam, quamuis multa habeat Sicilia in se, circaque se mirabilia, omnes interim prouinciae tuae quaestiones praeteribo, & in diuersum cogitationes tuas abstraham. Quaram enim tecum id, quod libro superiore distuli: Quid ita Nilus aestiuis mensibus abundet. Cui Danubium similem habere naturam philosophi tradiderunt, quod & fontis ignoti, & aestate quam hyeme maior sit. Vtrumque apparuit falsum. Nam & caput eius in Germania esse comperimus: & aestate quidem incipit crescere, sed adhuc manente intra mensuram suam Nilo, primis caloribus, cum sol uehementior inter extrema ueris niues emollit, quas ante conspuit, quam intumescere Nilus incipiat. Reliquo uero aestatis minuitur, & ad hybernā magnitudinem redit, atque ex ea demittitur.

At Nilus ante ortum caniculae augetur medijs aestibus, ultra aequinoctium. Hunc nobilissimum annum natura extulit ante humani generis oculos, & ita disposuit, ut eo tempore inundaret Aegyptum, quo maximè uista feruoribus terra undā altius traheret, tantum hausura, quantum siccitatis annuae sufficere possit. Nam in ea parte, qua in Aethiopiam uergit, aut nulli imbres sunt, aut rari, & qui insuetam aquis caelestibus terram non adiuuent. Vnam, ut scis, Aegyptus in hoc spem suam habet. Proinde sterilis annus aut fertilis est, prout ille magnus influxit, aut parcior. Nemo aratorum aspiciet caelum. Quare non cum poeta in eo iocor, & illi Ouidium suum impingo, qui ait:

Nec pluuia supplicat herba toni.

Vnde crescere incipiat si comprehendi posset, causas quoque incrementi inuenirentur. Nunc uero magnas solitudines peruagatus, & in paludes diffusus, gentibus sparsus circa Philas primum ex uago & errante colligitur. Phile insula est aspera & undique praerupta: duobus in unum coitibus amnibus cingitur, qui Nilo mutantur, & eius nomen ferunt. Vrbem toram completitur. Hanc Nilus magnus magis quam uiolentus, egressus Aethiopiae arenasque, per quas iter ad commercia Indiarum est, praebatur. Excipiunt autem cataraetes, nobilis insigni spectaculo locus. Ibi per arduas excisasque pluribus locis rupes Nilus insurgit, & uires suas concitat. Frangitur enim occurrentibus saxis,

*forte, armati
Messalina.*

Consule scilicet

CAP. I.
*forte, mihi
abducam.*

CAP. II.

*Tibullus habet
hoc carmen, non
Ouidius.
al. Vrbem eam totam.*

saxis, & per angustias eluctator: ubicunq; uincit, aut uincitur, fluctuat: & illic exaltatus primum aquis, quas sine tumultu leni alueo duxerat, uolentus, & torrens per malignos transitus profluit, dissimilis sibi. Quippe ad id lutosus & turbidus fluit. At ubi in scopulos & cautium intrauit, format: & illi non ex natura sua, sed ex iniuria loci color est. Tandē eluctatus obstātia in uastā altitudinem subito destitutus cadit, cū ingenti circumiacentium regionū strepitu. Quem perferre gens ibi & asperis collocata non potuit, obtusis assiduo fragore auribus, & ob hoc sedibus ad quietiora translatis. Inter miracula fluminis incredibilem incolarum audaciam accepi. Bini paruula nauigia conscendunt: quorum alter nauē regit, alter exhaurit. Deinde multum inter rapidam insaniam Nili, & recipros fluctus uolutati, tandē tenuissimos canales tenent, per quos angusta rupium effugiunt: & cū toto flumine effusi, nauigium ruens manu temperant, magnoq; spectantiū metu in caput missi, cum iam adploraueris, merfosq; atq; obrutos tanta mole credideris, longē ab eo, in quē ceciderant, loco nauigant, tormenti modo missi. Nec mergit cadens unda, sed planis aquis tradit. Primum incrementū Nili circa insulā, quā modō retuli, Philas nescitur. Exiguo ab hac spacio petra diuiditur, *ἄβατον* Græci uocant: nec illā ulli, nisi antistites calcāt: illa primum saxa auctum fluminis sentiunt. Post magnū deinde spacium duo eminent scopuli, Nili uenas uocant incolæ: ex quibus magna uis funditur, non tamen quāta operire posset Aegyptū. In hac ora stipem sacerdotes, & aurea dona præfecti, cū solepne uenit sacrū, iaciunt. Hinc iā manifestus nouarum uiriū Nilus, alto ac profundo alueo fertur, ne in latitudinē excedat obiectu montiū pressus. Circa Memphim demū liber, & per campestria uagus, in plura scinditur flumina, manuq; canalibus factis, ut sit modus in deriuantiū potestate, per totam discurrit Aegyptum. Initiō diducitur, deinde continuatis aquis in faciē laci ac turbidi maris stagnat: cursum illi uolentiamq; eripit latitudo regionū, in quas extenditur, dextra leuaq; totā amplexus Aegyptū. Quantum creuit Nilus, tantū spei in annū est. Nec cōputatio fallit agricolā: adeo ad mensurā fluminis respondet, quā fertilem facit Nilus. Is arenoso & sitienti solō & aquā inducit & terrā: nā cū turbulētus fluat, omnem in siccis atq; hiantibus locis fecē relinquit: & quicquid pingue secū tulit, arenribus locis allinit: iuuatq; agros duabus ex causis, & quod inundat, & quod oblimat. Ita quicquid nō adiit, sterile ac squalidū iacet. Si creuit super debitū, nocuit. Mira itaq; natura fluminis, quod cū ceteri amnes & abluant terras & euiscerent, Nilus tanto ceteris maior, adeo nihil excedit, nec abradit, ut contrā adijciat uires, minimumq; in eo sit quod solum temperet. Illato enim limo, arenas saturat ac & iungit. Debetq; illi Aegyptus non tantū fertilitatem terrarum, sed ipsas. Illa facies pulcherrima est, cum iam se in agros Nilus ingessit. Latent campi, opertæq; sunt ualles, oppido insularum modo extant. Nullum in mediterraneis, nisi per nauigia commercium est. Maiorq; est latiticia gentibus, quo minus terrarū suarum uident. Sic quoq; cum se ripis cōtinet Nilus, per septena ostia in mare emittitur: quodcunq; elegeris ex his, mare est. Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atq; aliud litus porrigit. Cæterū beluas, marinis uel magnitudine uel noxa pares educat. Et ex eo quantus sit, æstimari potest, quod ingentia animalia & pabulo sufficienti, & ad uagandū loco, continet. Babillus uirorū optimus, præfectusq; in omni literarum genere rarissimus, autor est, cū ipse præfectus obtineret Aegyptū, Heracleotico ostio Nili, quod est maximum, spectaculo sibi fuisse delphinorū à mari occurrētium, & crocodilorū à flumine aduersum agmē agentium, uelut pro partibus prælium. Crocodilos ab animalibus placidis, morsuq; innoxijs uictos. His superior pars corporis dura & impenetrabilis est, etiam maiorum animalium dentibus, at inferior mollis ac tenera: hanc delphini spinis, quas dorso eminentes gerunt, submersi uulnerabant, & in aduersum & emerſi diuidebant. Recisus hoc modo pluribus, ceteri uelut acie uersa refugerunt. Fugax animal audaci, audacissimum timido. Nec illos Tentyritæ generis aut sanguinis proprietate superant, sed contemptu & temeritate. Vltro enim insequuntur, fugientesq; iniecto trahunt laqueo: pleriq; pereunt, quibus minus præsens animus ad persequendum fuit. Nilum aliquando marinam aquam detulisse, Theophrastus est autor. Biennio continuo, regnante Cleopatra, non ascendisse, decimo regni anno & undecimo constat. Significatam aiunt duobus rerum potentibus defectionē. Antonij enim Cleopatraq; defecit imperium. Per nouem annos non ascendisse Nilū superioribus seculis, Callimachus est autor. Sed nūc ad inspiciendas causas, propter quas æstate Nilus crescat, accedā, & ab antiquissimis incipiā. Anaxagoras ait, ex Aethiopiæ iugis solutas niues ad Nilum usq; decurrere. In eadē opinione omnis uetustas fuit. Hoc Aeschylus, Sophocles, Euripides & tradebant. Sed falsum esse, argumentis plurimis patet. Primò Aethiopiam feruentissimā esse, indicat hominum adustus color, & Troglodytæ, quibus subterraneæ domus sunt. Saxa uelut igni feruescunt, non tantū medio, sed inclinato quoq; die: ardēs puluis, nec humani uestigij patiens: argentū replumbatur: signorū coagmenta soluuntur: nullū materiæ & superadornatæ manet operimentū. Auster quoq; qui ex illo tractu uenit, uentus calidissimus est. Nullū ex his animalibus quæ latent bruma, unquam reconditur. Etiam per hyemē in summo & aperto serpens est. Alexandriæ quoq;, quæ longē ab huiusmodi immodicis calidibus est posita, niues non cadunt: superiora etiam pluuia carent. Quemadmodum ergo regio tantis subiecta feruoribus duraturas per totam æstatem niues recipit? Quas sanē aliqui montes illic quoq; excipiant, nunquā tamen magis quā Thraciæ iuga aut Caucasus. Atqui horum montium flumina uere & prima æstate intumescunt, deinde hybernis minora sunt. Quippe uernis temporibus imbres niuem diluunt: reliquias eius primus calor dissipat. Nec Rhenus, nec Rhodanus,

A danus, nec Ister, nec Caystrus subiacent malo æstate. Altissimæ sunt & in illis Septentrionalibus iugis niues. Phasis quoq; per id tempus eas oras tenens cresceret, si niues flumina possent cōtra æstatem magna producere. Præterea si hæc causa attolleret Nilū, æstate prima plenissimus flueret. Tunc enim maximæ & integræ adhuc † niues, ex mollissimoq; tabes est. Nilus autē per menses quatuor liquitur, & illi æqualis accessio est. Si Thaleti credis, Etesizæ descendenti Nilo resistunt, & cursus eius actō contra hostia mari sustinent: ita reuerberatus in se recurrit, non crescit, sed exitu prohibitus resistit, & quacunq; mox potuit, inconcessus erumpit. Euthymenes Masiensis testimoniū dicit: Nauigauī, inquit, Atlanticū mare. Inde Nilus fluit maior, quam diu Etesizæ tempus obseruant: tunc enim eijcitur mare instantibus uentis. Cum resederint, & pelagus conquiescit: minorq; discedenti inde uis Nilo est. Cæterum dulcis maris sapor est, & similes Niloticis beluæ. Quare ergo si Nilum Etesizæ prouocant, & ante illos incipit incrementum eius, & post eos durat? Præterea nō sit maior, quo illi flauēre uehementius? Nec remittitur incitaturq;, prout illis impetus fuit: quod fieret, si illorum uiribus cresceret. Quid, quōd Etesizæ littus Aegypti uerberant, & cōtra illos Nilus descendit, inde uenturus, unde illi, si origo ab illis esset. Præterea ex mari purus & ceruleus efflueret, non ut nunc turbidus uenit. Adde, quōd testimoniū eius testium turba coarguitur. Tunc erat mendacio locus, cum ignota essent externa littora. Libebat illis fabulas mittere. Nunc uerō tota exteri maris ora mercatorum nauibus stringitur: quorū nemo narrat nunc ceruleum Nilum, aut marē saporis alterius. quod & natura credi uetat: quia dulcissimum quodq; & leuissimum sol trahit. Præterea quare hyeme non crescit: & tunc potest uentis concitari mare, aliquanto quidem maioribus. Nam Etesizæ temperati sunt. Quōd si ē mari ferretur Atlantico, semel oppleret Aegyptū. At nunc per gradus crescit. Oenopides Chius ait, hyeme calorem sub terris cōtineri: ideo & specus calidos esse, & tepidiorem puteis aquam: itaq; uenas interno calore ficcari. Sed in alijs terris augētur imbribus flumina: Nilum, quia nullo imbre adiuuetur, tenuari, deinde crescere per æstatem: quo tempore frigēt interiora terrarum, & redit rigor fontibus. quod si uerum esset, æstate flumina crescerent, omnesq; putei æstate abundarēt. Deinde nō calorem hyeme sub terris esse maiorem. Aqua & specus & putei tepent: quia aera rigentem extrinsecus non recipiunt. Ita nō calorem habent, sed frigus excludunt. Ex eādē causa æstate † frigesunt: quia illō remotus, seductusq; aer calefactus non peruenit. Diogenes Apolloniates ait: Sol humorē ad se rapit: hunc exsiccata tellus tum ex mari ducit, tū ex cæteris aquis. Fieri autem non potest, ut una sicca sit tellus, alia † humeat. Sunt enim perforata omnia, & inuicem peruia. Sicca ab humidis sumunt aliquādo. Nisi aliquid terra acciperet, exaruisset. Ergo undas sol trahit: sed ex his quæ premunt, maximē hæc meridiana sunt. Terra cum exaruit, plus ad se humoris adducit: ut in lucernis oleū illō fluit, ubi exurit, sic aqua illō incumbit, quō uis caloris & terræ æstuantis arcescit. Vnde ergo trahitur? ex illis scilicet partibus semper hybernis, Septentrionalibus, unde exundat. Ob hoc pontus in inferum mare alsiduē fluit rapidus, non ut cætera maria, alternatis ultrō citrō æstibus, in unam partem semper pronus & torrēs. Quod nisi † faceret, hisq; itineribus, quod cuiq; deest, redderetur, quod cuiq; superest, emitteretur, iam aut siccata essent omnia, aut inundata. Interrogare Diogenē libet, quare cū pontus & amnes cuncti inuicē commeent, nō omnibus locis æstate maiora sunt flumina? Aegyptū sol magis percoquit. Itaq; Nilus magis crescit. Sed in cæteris quoq; terris aliqua fluminib. fiat adiectio. Deinde quare ulla pars terræ sine humore est, cū omnis ad se ex alijs regionib. trahit: eoq; magis, quo calidior est Deinde quare Nilus dulcis est, si illi ē mari unda est? Nec enim ulli flumini dulcior gustus.

forte corrē-
ctius, niuis.

Flantibus Etesizis Nilus maior effluit.

al. refrigerit.

al. abundet.

forte, fieret.

CAP. III:

Grandinem hoc modo fieri, si tibi affirmauero, quo apud nos glacies fit, gelata nube tota, nimis audacem rem fecero. Itaq; ex his me testibus numero secundæ notæ, qui uidisse quidē se negant, sed audisse. Aut quod historici faciūt, & ipse faciam. Illi cum multa mentiti sunt ad arbitriū suum, unam aliquam rem nolunt spondere: sed adiiciunt, Penes autores fides erit. Ergo si mihi parum credis, Posidonius tibi auctoritatem promittet, tam in illo quod præteritum, quā in hoc quod secuturum est. Grandinem enim fieri ex nube aquosa, etiam in humorem uersa, sic affirmabit, tanquam interfuerit. Quare autem rotunda sit grando, etiam sine magistro scire potes, cum adnotaueris, stillicidium omne conglomerari. Quod & in speculis apparet, quæ humorem halitu colligunt, & in poculis sparsis, aliaq; omni leuitate: nam & in herbarum uel arborum folijs, si quæ guttæ adhæserunt, in rotundum iacent.

Quid magis est saxo durum? quid mollius unda?

Dura tamen molli saxa cauantur aqua.

aut, ut alius poeta ait: Stillicidij casus lapidem cauat, & hæc ipsa excavatio rotunda fit. Ex quo apparet illud, huic quoq; simile esse quod cauat. Locum enim sibi ad formam & habitum sui exculpit. Præterea potest, etiam si non fuerit grando talis, cum defertur corrotundari, & toties per spacium aeris densi deuoluta æquabiliter atq; in orbem teri. Quod nix pati nō potest: quia non est tam solida, imō quia tam fusa est, & non per magnam altitudinem cadit, sed circa terras initium eius est. Ita non longius illi per aera, sed ex proximo lapsus est. Quare non & ego idem mihi permittam, quod Anaxagoras: cum inter nullos magis quā inter philosophos esse debeat æqualibertas? Grando nihil aliud est quā suspensa glacies. Nix in pruina pendens congelatio. Illud enim iam diximus, quōd inter aquam & rorem interest, hoc inter pruinam & glaciem, nec non inter niuem & glaciem interesse.

Seneca.

I Poteram

CAP. III. Poteram me peracta questione dimittere, sed bene emensum dabo: & quoniam cœpi tibi molestus esse, quicquid in hoc loco quaeritur, dicam. Quaeritur autē, quare hyeme ningat, non grandinet, & uere iam frigore infracto grando cadat. Nam, ut fallar tibi, uerum mihi quidem persuadetur, qui me usq; ad mendacia hæc leuiora, in quibus os præcidi, nō oculi erui solent, credulum præsto. Hyeme aer riget, & ideo nondū in aquam uertitur, sed in niuem, cui aer propior est. Cum uer cœpit, maior inclinatio temporis sequitur, & calidior cœlo maiora sunt stillicidia. Ideo, ut ait Virgilius noster,

— Cum ruit imbriferum uer,

uehementior immutatio est aeris undiq; patefacti & soluentis se, ipso tempore adiuuante. Ob hoc nimbi graues magis uastiq; quā pertinales deferuntur. Bruma lentas pluias habet & tenues: quales sæpe solent interuenire, cum pluuia rara & minuta, niuem quoq; admixtam habet. Dicimus niualem diem, cum altum frigus, & triste cœlum est. Præterea aquilone flante, & suum cœlum habente, minutæ pluuiæ sunt. Austro imber improbius est, & guttæ pleniores sunt.

CAP. V. Rem à nostris positam nec dicere audeo, quia infirma uidetur: nec præterire. Quid enim mali est, aliquid & facilius iudicio scribere? Imò si omnia argumenta ad tunc lancem cœperimus exigere, silentium indicetur. Pauca enim admodum sunt sine aduersario. Cætera etiam si uincunt, litigant. Aiunt, quicquid circa Scythiam & Pontum & Septentrionalem plagam, glaciatum & attritum est, uere relaxari. Tunc flumina gelata discedere, tunc obrutos montes niues solvere. Credibile est ergo, frigidos spiritus inde fieri, & uerno cœlo immisceri. Illud quoq; adijciunt, quod nec sum expertus, nec experiri cogito. Tu quoq; cenfeo, si uolueris uerum exquirere, niuem ita caue experiaris. Minus algere aiunt pedes eorum, qui fixam & duram niuem calcant, quā eorum qui teneram & labefactam. Ergo si non mentiuntur, quicquid ex illis Septentrionalibus locis iam distributa niue & glacie frangente se fertur, id meridianæ partis tepentē iam humidumq; aera alligat, & perstringit. Itaq; cum pluuia futura erit, grando fit, iniuria frigoris.

CAP. VI. Non tempero mihi, quo minus omnium nostrorum ineptias proferam. Quosdam peritos obseruandarum nubium esse affirmant, & prædicere cum grando uentura sit: & hoc intelligere usq; ipso potuisse, cum colorem nubium notassent, quem grando toties insequatur. Illud incredibile, Cleonæ fuisse publicè præpositos χαλασφύλακας, speculatores futuræ grandinis. Hi cum signum dedissent, adesse iam grandinē, quid expectas ut homines ad penulas discurrent, aut ad tunc stoeas? Imò pro se quisq; album agnū immolabat, alius pullum. Protinus autē illæ nubes alio declinabāt, cū aliquid gustassent sanguinis. Hoc rides. Accipe, quod rideas magis. Si quis nec agnū nec pullū habebat, quod sine dāno fieri poterat, manus sibi afferebat. Et ne tu auidas aut crudeles existimes nubes, digitū suum bene acuto graphio pungebat, & hoc sanguine litabat. Nec minus ab huius agello grando se auerteat, quā ab illo, in quo maioribus hostijs exorata erat.

CAP. VII. Rationem huius rei quidam quaerunt. Alteri, ut homines sapientissimos decet, negant posse fieri, ut cum grandine aliquis paciscatur, & tempestates munusculis redimat, quamuis munera & deos uincant. Alteri suspicari ipsos aiunt, esse in ipso sanguine uim quandam potentem auertendæ nubis, ac repellendæ. Sed quomodo in tam exiguo sanguine potest esse uis tanta, ut in altum penetret, & eam sentiant nubes? Quanto expedito expeditius erat dicere, Mendacium & fabula est? At Cleonæ iudicia tunc reddebant in illos, quibus delegata erat cura prouidendæ tempestatis, quod negligentia eorū uineæ uapulassent, aut segetes procidissent. Et apud nos in duodecim tabulis cauetur, ne quis alienos fructus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebatur, & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil posse fieri, tam palam est, ut huius rei causa nullius philosophi schola intranda sit.

CAP. VIII. Vnam rem adhuc adijciam, & fauere, ac plaudere te iuuabit. Aiunt niuem in ea parte aeris fieri, quæ prope terras est. Hanc enim plus habere caloris ex tribus causis. Vna, quod omnis terrarum euaporatio, cum multum intra se feruidi aridiq; habeat, hoc est calidior, quo recentior. Altera, quod radij solis à terra resiliunt, & in se currunt. Horum duplicatio proxima quæq; à terris calefacit. Quæ ideo plus habent teporis, quia solem bis sentiunt. Tertia causa est, quod magis superiora perflantur. At quæcunq; depressa sunt, minus uentis uerberantur.

CAP. IX. Accedit his ratio Democriti. Omne corpus quo solidius est, hoc calorem citius concipit, & diutius seruat. Itaq; si in solem posueris æneum uas & uitreum & argenteum, æneo citius calor accedit, diutius hærebit. Adijcit deinde, quare hoc existimet fieri: His, inquit, corporibus, quæ duriora & pressiora densioraq; sunt, necesse est minora foramina esse, & tenuiorem in singulis spiritum. Sequitur, ut quemadmodum minora balnearia & minora miliaria citius calefiunt, sic hæc foramina occulta & oculos effugientia, & celerius feruorem sentiāt, & propter easdem angustias quicquid receperunt, tardius reddant.

CAP. X. Hæc longè præparata ad id perducunt, de quo nunc quaeritur. Omnis aer quo propior est terris, hoc crassior. Quemadmodum in aqua & in omni humore sexima est: ita in aere spississima quæq; desidūt. Iam autē probatum est, omnia quo crassioris solidiorisq; materiæ sunt, hoc fidelius custodire calorē receptū: sed quo editior est aer, & quo longius à terrarū colluue recessit, hoc sincerior puriorq; est. Itaq; solē nō retinet, sed uelut per inane trāsmittit, ideo minus calefit.

CAP. XI. Contrā autem quidam aiunt, cacumina mōtium hoc calidiora esse debere, quo propiora soli sunt. Qui mihi uidentur errare, quod Apenninum & Alpes, & alios notos ob eximiam altitudinem

forte, animad-
uertebant.
Vineas ne ex-
cantassit.

A nem montes, intantum putant crescere, ut illorum magnitudo sentire solis viciniam possit. Excelsa sunt ista, quamdiu nobis comparantur: at uerò ubi ad uniuersum respexeris, manifesta est omnium humilitas. Inter se uincuntur, & uincunt. Cæterum intantum nihil attollitur, ut collatione totius nulla sit uel maximis portio: quod nisi esset, non diceremus totum orbem terrarum pilam esse. Pilæ proprietas est, cum æqualitate quadam rotunditas: æqualitatem autem hanc accipe, quam uides in lusoria pila. Non multum illi commissuræ & rimæ earum nocent, quo minus par sibi ab omni parte dicatur: quomodo in hac pila, nihil illa interualla officiant ad speciem rotundi, sic nec in uniuerso quidem orbe terrarum, editi montes, quorū altitudo totius mundi collatione cōsumitur. Qui dicit altioremontē, quia solem propius excipiat, magis calere debere: idem dicere potest, longiorem hominē citius quā pusillū debere calefieri, & citius caput eius quā pedes. At quisquis mundū mensura sua æstimauerit, & terrā cogitauerit tenere puncti locum, intelliget nihil in illa posse ita eminere, ut cœlestia magis sentiat, uelut in propinquum illis accesserit. Montes isti quos suspicimus, & uerticēs æterna niue obfessi, nihilominus in imo sunt: sed propius quidē soli est mōs, quā campus aut uallis: sed sic, quo modo est pilus pilo crassior, arbor arbore, & mons mōte maior esse dicitur. Isto enim modo, & arbores aliæ magis quā aliæ dicuntur uicinæ cœlo. quod falsum est: quia inter pusilla non potest esse magnum discrimen, nisi dum inter se comparantur. Vbi ad collationem immensi corporis uetum est, nihil interest quanto alterum altero sit maius: quia etiam si magno discrimine, tamen minima uincuntur.

Sed ut ad propositum reuertar, propter has quas retuli causas, plerisque placuit, in ea parte aeris niuem concipi, quæ uicina terris est: & ideo minus alligari, quia minore rigore coit. Nam uicinus aer plus habet frigoris, quā ut in aquam & imbrem transeat, & minus quā ut duretur in grandinem. Hoc medio frigore non nimis intento niues fiunt coactis aquis.

CAP. XII.

B Quid istas, inquis, ineptias, quibus nec literatior sit quisquam, nec melior, tam operose persequeris? Quomodo fiant niues, dicis: cū multo magis ad nos dici à te pertineat, quomodo emendæ non sint niues. Haha, iubes me cum luxuria litigare. Quotidianum istud & sine effectu iurgium est. Litigemus tamen, etiam si superior futura est, pugnantēs ac reluctantes uincat. Quid porro? Hanc ipsam inspectionem naturæ nihil iudicas ad id, quod uis, cōferre? Cum quæramus, quomodo nix fiat, & dicimus illam pruinæ similem habere naturam, plus illi spiritus quā aquæ inesse, non putas exprobari illis: cum emere aquam turpe sit, si nec aquam quidem emunt? Nos uerò quæramus potius, quomodo fiant niues, quā quomodo seruentur: quoniam non contenti uina diffundere ueterana, & per sapores ætatesq; disponere, inuenimus quomodo stiparemus niuem, ut ea ætatem euinceret, & contra anni feruorem defenderetur loci frigore. Quid hac diligentia cōsecuti sumus? Nempe ut gratuitam mercedem aquam. Nobis dolet, quod spiritum, quod solem emere non possumus, quod hic aer etiam delicatis diuitibusq; ex facili nec emptus uenit. O quam nobis malè est, quod quicquam à rerum natura in medio relictum est. Hoc quod illa fluere & patere omnibus uoluit, cuius haustrum uitæ publicum fecit, hoc quod tam homini quā feris auiusq; & inertissimis animalibus, in usum largè ac beatè profundit, cōtra se ingeniosa luxuria redegit ad precium. Adeo nihil potest illi placere, nisi charū. Vnum hoc erat, quod diuites in æquum turbæ deduceret, quo uno non possent antecedere pauperrimum. Illi, cui diuitiæ molestæ sunt, excogitatum est, quemadmodū etiam aqua caperet luxuriam. Vnde ad hoc peruentum sit, ut nulla nobis aqua satis frigida uideretur quæ flueret, dicam. Quamdiu sanus & salubris cibi capax stomachus est, impleturq; non premitur, naturalibus fomentis contentus est. Vbi quotidianis cruditatibus non temporis æstus, sed suos sentit, ubi ebrietas continua uisceribus infedit, & præcordia bile in quā uertitur, torrent, aliquid necessario queritur, quo æstus ille frangatur, qui ipsis aquis incalescit, remedijs incitat uitium. Itaq; non æstate tantum, sed & media hyeme niuem hac causa bibunt. Quæ huius rei causa est, nisi intestinum malum, & luxu corrupta præcordia, quibus nullum interuallum unquam quo interquiescerent, datum est, sed prandia, cœnis usq; in lucem perductis, ingesta sunt, & distentos copia ferculorum ac uarietate, comeßatio altius merfit? Deinde nunquam intermissa intemperantia, quicquid ante decoxerat, efferauit, & in desiderium semper noui rigoris accendit. Itaq; quamuis cœnationem uelis ac specularibus muniant, & igne multo doment hyemem: nihilominus stomachus ille solutus, & æstu suo languidus, querit aliquid quo erigatur. Nam sicut animo relictos stupentesq; frigida spargimus, ut ad sensum sui redeant: ita uiscera istorum uitijs torpentia nihil sentiunt, nisi frigore illa uehementiore perusseris. Inde est, inquam, quod nec niue contenti sunt, sed glaciem, uelut certior illi ex solido rigor sit, ac sæpe repetitis aquis diluunt: quæ non è summo tollitur, sed ut uim maiorem habeat, & pertinacius frigus, ex abdito effoditur. Itaq; ne unum quidem eius est precium: sed habet institores aqua, & annonam pro pudor uariam. Vnguentarios Lacedæmonij urbe expulere, & propter cedere finibus suis iusserūt, quia oleum disperderent. Quid illi fecissent, si uidissent reponendæ niuis officinas, & tot iumenta deportandæ aquæ deseruientia, cuius colorem saporemq; paleis, quibus custodiunt, inquinant? At dii boni, quā facile est extinguere sitim sanam. Sed quid sentire possunt emortuæ fauces, & occallatæ cibus ardentibus? Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est. Sed ardentes boletos, & rapum condimento suo merfatos, demittunt penè fumantes, quos deinde restinguant niuatis portionibus. Videbis, inquam, quosdā graciles, & palliolo focaliq; circumdatos, pallentes & ægros,

CA. XIII.

al. auidā.

al. percusseris:
sed recte, per-
usseris. ut Vir-
gil. lib. 1. Geor:
Aut Boreæ per-
netrabile fri-
gus adurat:

non sorbere solum niue, sed etiam esse, & frustra eius in cyphos suos deicere, ne inter ipsam bibent. Ad moram tepescant. Sitim istam esse putas? Febris est: & quidem eo acrior, quod non tactu uenarum, nec in cutem effuso colore deprehenditur. Sed cor ipsum excoquit luxuria, inuictum malum, & ex molli fluidoque durum atque patiens. Non intelligis, omnia consuetudine uim suam perdere? Itaque nix ista, in qua etiamnum natatis, eo peruenit usu, & quotidiana stomachi seruitute, ut aquae locum obtineat. Aliquid adhuc quaerite illa frigidius, quia pro nihilo est familiaris rigor.

Libri IIII. Naturalium questionum finis.

PINCIANI IN LIBRVM IIII. NATURALIVM
QVAESTIONVM.

Præfatio. Hominem quidem non esse ullum liberaliorem, non mentiar.] Legendum reor: Hominem quidem non esse ullum liberaliorem mentiar.

Solebam tibi dicere.] Scribendum puto: Solebas mihi dicere. nam sequitur aliquanto post: Nolo tamen tibi displicere, quasi male egeris.

Ingenium suspicere coepisti.] Scribendum per maiorem, Ingenium: ut sit initium narrationis, qua monstrat quomodo se erga adulatorem Gallio gesserit. & paulo post.

Quod consecrari mallet, quam conteri.] Malles, libentius legerim quam, mallet: & conseruari, quam consecrari.

Prima statim uerba præcidit. Coepisti mirari comitatē & compositam suauitatem.] Eadem: Prima statim uerba præcidit. Coepisti mirari comitatem & incompositam suauitatem. recte. nam sequitur: Cum interim tanta naturalis bonitas est, uti artem simulationemque non redoleat.

Gratuitum etiam in obuios meritum.] Probarem magis ut scriberetur, omnes, quam obuios, quia subdit statim: quam hic omnibus, & item bonitatem publicam.

Altamque Pompeij fortunam erexit, Cæsaris fatigauit, Lepidi trāstulit, omniumque coepit, quæ illi ingenti spectaculo interfuit: ex quo liquere mortalibus posset.] *Locus creber mendis.* Vetus lectio: altumque Pompeij fortuna erexit. ut pro altum, commodior forte scriptura sit, animum. Quod autem sequitur, omniumque coepit, cetera, libentius sic scriberem: Omnium concussit, qui illi ingenti spectaculo interfuit: quo liquere mortalibus posset.

Cap. 2. Urbem totam complectitur.] Recte qui legunt: Urbs eam totam complectitur. Cuius rei auctor est Aristides in oratione quæ uocatur Aegyptia, his uerbis: Est autem Phile insula, in confinibus Aegypti & Aethiopiæ. Cuius par est magnitudo cum magnitudine urbis in ea sitæ. Idem de Arado Phœnicie insula memoria prodium est. Nam si accipiamus, Nilum fluium urbem totam complecti, inutilis est repetitio: quia statim antea dixerat, duobus in unum coituris amnibus cingitur. B

At ubi in scopulos cautium intrauit, spumat.] Scribetur, nisi fallor, sincerius: At ubi in scopulos arctius intrauit, spumat. præcessit enim, & per angustias eluctatur. & mox paulo, tandem tenuissimos canales tenet, per quos angusta rupium effugit.

Primum incrementum Nili circa insulam quam modò retuli, Philas nascitur. Exiguo ab hoc spacio petra diuiditur.] Scribo, noscitur: non, nascitur. quia sequitur paulo post, auctum fluminis sentiunt. Item legendum, ab hac: non, ab hoc: uidelicet insula.

Illa primò saxa auctum fluminis sentiunt.] Vetus lectio: illa primum saxa auctu fluminis sentiunt. Scribo: illud primò saxum auctum fluminis sentit.

Quod cum cæteri amnes abluant terras.] Eadem non, abluant, agnoscit: sed, ambulant. Scribo, ambulant: ut Virgilius illud, Ambefas subigat malis absumere mensas. Tum sequitur illicò, adeò nihil edit nec abradit.

Heraclitio hostio Nili, quod est maximum.] Eadem, Heracutio. Scribo, Heracleotico: ex Plinio, Strabone, Ptolemæo, Diodoro, reliquis: quod idem est cum Canopico.

Eudimenes Malsiliensis.] Corrige, Euthymenes Malsiliensis: tum ex scriptis exemplaribus, tum ex Græcis uulgata uoce. Nam Aristophani in comœdia Acarnanes, Euthymenes magistratus est Atheniensium. & apud Suidam mentio quoque Euthymenis.

Cum resederint, & pelagus conquiescit.] Emenda ex eisdem: Cum resederit pelagus, conquiescit.

Cap. 13. Quoniam non contenti uina diffundere ueterana, & per sapes ætatesque disponere.] Eadem, quoniam non contenti uina diffundere per ueterana, per sapes ætatesque disponere.

Et properè cedere finibus suis iusserunt.] Scribendum puto, & propè recedere è finibus suis iusserunt.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM NATVRA
LIVM QVAESTIONVM LIB. V.

In quo de uentis & aeris motu agitur.

CAP. I. **V**entus est fluens aer. Quidam ita definiunt: Ventus est aer fluens in unam partem. Hæc definitio uidetur diligetior: quia nunquam aer tam immobilis est, ut non in aliqua sit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cum leuiter commouetur, nec in unam partem inclinatur. Itaque si legeris,

Cum placidum uentis stare mare:—

scito illud non stare, sed succuti leuiter: & dici tranquillum, quia nec huc nec illò impetum capiat. Idem & de aere iudicandum est, non esse unquam immobilem, etiam si quietus sit. Quod ex hoc intelligas

A intelligas licet; cum sol in aliquem clausum locū infusus est, uidemus corpuscula minuta in aduersum ferri, alia sursum, alia deorsum uariè concursantia. Ergo parum diligēter comprehendet quod uult, qui dixerit, Fluctus est maris agitatio: quia tranquillum quoq; agitur. At ille abunde sibi cauerit, cuius hæc definitio fuerit: Fluctus est maris in unam partem agitatio. Sic in hac quoq; re, de qua nunc maximè querimus, non circumscribetur, qui ita se gesserit, ut dicat: Ventus est fluens aer in unam partem. aut: Ventus aer est fluens impetu, aut uis aeris in unā partem euntis; aut cursus aeris aliquò concitior. Scio quid responderi pro diffinitione altera possit: Quid necesse est adijcere te, in unam partem fluens aer? Vtiq; enim quod fluit, in unam partem fluit. Nemo aquā fluere dicit, si tantum intra se mouetur, sed si aliquò fertur. Potest ergo aliquid moueri, & non fluere: & econtrariò non potest fluere, nisi in unam partem. Sed si hæc breuitas satis à calumnia tuta est, hac utamur. Si uerò aliquis circumspectior est, uerbo non parcat, cuius adiectio cauillationem omnem poterit excludere. Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formula disputatum est.

Democritus ait, cū in angusto inani multa sunt corpuscula, quæ ille atomos uocat, sequi uentum. At contrā quietum & placidum aeris statum esse, cū in multo inani pauca sunt corpuscula. Nam quemadmodum in foro aut uico quamdiu paucitas est, sine tumultu ambulatur, ubi turba in angustum cucurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit: sic in hoc quo circumdati sumus spacio, cum exiguum locum multa corpora impleuerint, necesse est alia alijs incident, & impellantur ac repellantur, implicenturq; & comprimantur, ex quibus nascitur uentus, cum illa quæ colluctabantur incubuere, & diu fluctuata ac dubia inclinauere se. At ubi in magna laxitate corpora pauca uersantur, nec arietare possunt, nec impelli.

CAP. II.

Hoc falsum esse, uel ex eo colligas licet, quòd tunc interim minimè uentus est, cum aer nubo grauis est. Atqui tunc plurima corpora se in angustum contulere: & inde spissior nubium grauitas est. Adijce nūc, quòd circa flumina & lacus frequens nebula est, arctatis coniunctisq; corporibus, nec tamen uentus est. Interdum uerò tanta caligo effunditur, ut conspectum in uicino stantium eripiat: quod nō eueniret, nisi in paruum locum corpora se multa compellerent. Atqui nullum tempus magis quàm nebulosum caret uento. Adijce nunc, quòd econtrariò uenit, ut sol matutinum aera spissum & humidum ortu suo tenuet. Tunc surgit aura, cum datū est laxamentum corporibus, & stipatio illorum ac turba resoluta est.

CAP. III.

B Quomodo, inquis, ergo uenti fiunt, quos non negas fieri? Non uno modo. Aliàs enim terra ipsa magnam uim aeris eijcit, & ex abdito spirat: aliàs cum magna & continua ex imo euaporatio in altum agit quæ ↑ merferat, immutatio ipsa halitus mixti in uetum uertitur. Illud enim nec ut credam mihi persuaderi potest, nec ut taceam: quomodo in nostris corporibus ex cibo fit inflatio, quæ non sine magna narium iniuria emittitur, & uentrem interdum cum sono exonerat, interdum secretius: sic putant & hanc magnam rerum naturam alimēta mutantem emittere spiritum. Bene nobiscum agitur, quòd semper excoquit. Alioquin immundius aliquid timeremus. Nunquid ergo hoc uerius est, dicere, multa ex omni parte terrarum & assidua ferri corpuscula: quæ cū coaceruata sunt, deinde extenuari sole cœperint, quia omne quod in angusto dilatatur, spacium maius desiderat, uentus existit.

CAP. IIII.

forte, quæ merferant.

Quid ergo? hanc solam esse causam uenti existimas, aquarum terrarumq; euaporationes. Ex his grauitatem aeris fieri, deinde solui impetu, cum quæ densa steterant, ut est necesse, extenuata nituntur in ampliorem locum? Ego uerò & hanc iudico. Cæterum illa est longè uerior causa, ualentiorq; habere aera naturalem uim mouendi se: nec aliunde cōcipere, sed inesse illi ut aliarum rerum, ita huius potentiam. An hoc existimas, nobis quidem datas uires esse, quibus nos moueremus, aera autem inertem, inagitabilem relictum esse? cum aqua motum suum habeat, etiam uentis quiescentibus: nec enim aliter animalia edere posset. Muscum quoque innasce aquis, & herbosa quædam uidemus, summo innatantia.

CAP. V.

Est ergo aliquid in aqua uitale. De aqua dico? Ignis qui omnia consumit, quædā etiam creat: & quòd uideri non potest simile ueri, sed tamen uerum est, animalia igne generatur. Habet ergo aliquam uim talem aer, & ideo modò spissat se, modò expandit se & purgat: & aliàs contrahit, ducit, ac differt. Hoc ergo interest inter aera & uentum, quòd inter lacum & flumen: aliquando per se ipse sol causa uenti est, fundens rigentem aera, & ex denso coactōq; explicans.

CAP. VI.

In uniuersum de uentis diximus: nunc uiritim incipiemus illos excutere. Fortasse apparebit quemadmodum fiant, si apparuerit, quando & unde procedāt. Primū ergo antelucanos flatus inspiciamus, qui aut ex fluminibus, aut ex conuallibus, aut ex aliquo sinu ferūtur. Nullus ex his pertinax est, sed cadit fortiore iam sole: nec fertur ultra terrarum aspectum. Hoc uetorum genus incipit uere, nec ultra æstatem durat. Et inde maximè uenit, ubi aquarū plurimum & montium est. Plana licet abundant aquis, tamen carent aura: hac dico, quæ pro uento ualet.

CAP. VII.

Quomodo ergo talis flatus concipitur, quem Græci *ὑπὸ νύκτι* uocant? Quicquid ex se paludes & flumina emittunt (id autem & multum est, & assiduum) per diem solis alimentum est: nocte non exhauritur, sed montibus inclusum, in unam regionem colligitur. Cum illā impleuit, & iam se non capit, sed exprimitur aliquò, & in unam partem procedit: hic uetus est. Itaq; eò incumbit, quò liberior exitus inuitat, & loci laxitas, in quam coaceruata incurrant. Huius rei argumētum est, quòd prima noctis parte nō spirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quæ circa lucem iam

CAP. VIII.

Seneca:

I j plena

plena est, & onerata quærit, quò defluat: & eò potissimum exit, ubi plurimū uacui est, & magna ac patens area. Adijcit autem ei stimulos ortus solis, feriens gelidum aera. Nam etiā antequam appareat, lumine ipso ualet: & nondū quidem aera radijs impellit, iam tamē lacepsit & iritat, luce præmissa. Nam cū ipse processit, alia superius rapiuntur, alia diffunduntur tepore. Ideo nō ultra matutinū illis datur flare, omnis illorū uis conspectu solis extinguitur: etiam si uiolentiores flauēre, circa mediū tamen diem relanguescunt, nec unquam usq; in meridiem aura producitur. Alia autem imbecillior ac breuior est, prout ualentioribus minoribus uel collecta causis est.

CAP. IX.

Quare tamē tales uenti uere & æstate ualidiores sunt? Leuissimi enim cætera parte anni, nec qui uela impleāt, surgūt. Quia uer aquosius est, & ex plurimis aquis, locisq; ob humidā cœli naturā saturis & redundātib; maior euaporatio est. At quare æstate æquē profunditur? Quia post occasum solis remanet diurnus calor, & magna noctis parte perdurat: qui euocat exētia, ac uehemētius trahit, quicquid ex his sponte reddi solet: deinde nō tantū habet uiriū, ut quod euocauit, absumat. Ob hoc diutius corpuscula emanare solita, & efflare, terra ex se atq; humorē emit. Facit autem uentum sol ortus, nō calore tantū, sed etiā ictu. Lux enim (ut dixi) quæ solem antecedit, nondum aera calefacit, sed percutit tantū: percussus autē in latus cedit. Quamquam ego ne illud quidem concesserim, lucem ipsam sine calore esse, cum ex calore fiat. Nō habet forsitan tantum teporis, quantū tactu appareat. Opus tamen suum facit, & densa diducit ac tenuat. Præterea loca, quæ aliqua iniquitate naturæ ita clausa sunt, ut solem accipere non possint, illa quoq; nubila & tristi luce calefiunt, & per diem minus quā noctibus rigent. Etiamnum natura calor omnis abigit nebulas, & à se repellit. Ergo sol quoq; idem facit. Et ideo quibuscū uidetur, inde flatus esse, unde sol. Hoc falsum esse ex eo apparet, quòd aura in omnē partem uehit, & contra ortum plenis uelis nauigatur. Quod non eueniret, si semper uentus ferretur à sole.

CAP. X.

forte, & reponuntur.

al. submissiora. Vide scholia.

Etesiz quoq; qui in argumētum à quibuscū aduocantur, non nimis propositum adiuuant. Dicam primū quid illis placeat: deinde, cur displiceat mihi. Etesiz, inquit, hyeme non sunt: quia breuissimis diebus sol desinit, priusquam frigus euincatur. Itaq; nives † & ponuntur, & durantur. Aestate incipiunt flare, cū & longius extenditur dies, & recti in nos radij dirigūtur. Veri ergo simile est, concussas calore magno nives plus humidi efflare. Itē terras exoneratas nīue, rectasq; spirare liberior. Itaq; plura ex Septētrionali parte cœli corpora exire, & in hæc loca quæ † remissiora ac tepidiora sunt, deferri. Sic impetū Etesias sumere: & ob hoc à solstitio illis initium est, ultraq; ortum caniculæ non ualent: quia iam multum ē frigida cœli parte in hac egestum est. Ac sol mutato cursu in nostram rector tenditur: & alterā partem aeris attrahit, aliā uerò impellit. Sic ille Etesiarum flatus æstatem frangit, & à mensium feruentissimorum grauitate defendit. B

CAP. XI.

Nunc, quod promisi, dicendum est, quare Etesiz illos non adiuuent, nec quicquam huic conferant causæ. Dicimus autem luce auram incitari, tandem subsidere, cum illam sol attingit. Atqui Etesiz ob hoc somniculosi à nautis, & delicati uocātur, quòd (ut ait Gallio) mane nesciunt surgere: eo tempore ferē incipiunt prodire, quo ne pertinax quidem aura est. quod non accideret, si ut auras, ita illos sol commoueret. Adijce nunc, quòd si causa illis flatus est, spaciū diei ac longitudo, etiam ante solstitium flarent, cum longissimi dies sunt, & cum maximē nīues tabescunt. Iulio enim mense iam dispoliata sunt omnia, aut certē admodum pauca iacent adhuc sub nīue.

CAP. XII.

al. diducta.

Sunt quædā genera uentorum, quæ ruptæ nubes & in pronum solutæ præmittunt. Hos Græci uentos *inrigias* uocant. Qui hoc (ut puto) modo fiunt, cum magna inæqualitas ac dissimilitudo corporum, quæ uapor terrenus emittit, in sublime eat, & alia ex his corporibus sicca sint, alia humida. Ex tanta discordia corporum inter se pugnantium, cum in unum conglobata sunt, uerisimile est quasdam cauas effici nubes, & interualla inter illas relinquī fistulosa, & in modū tibiz † angusta. His interuallis tenuis includitur spiritus: qui maius desiderat spaciū, cum euerberatus cursu parum libero incaluit: & ob hoc amplior fit, seinditq; cingentia, & erumpit in uentū: qui ferē procellosus est, quia supernē demittitur, & in nos cadit uehemens & acer: quia non fusus, nec per apertū uenit, sed laborat, & iter sibi ui ac pugna parat. Hic ferē breuis flatus est. Quia receptacula nubium per quæ ferebatur, ac munimenta perrumpit, ideo tumultuosus uenit aliquando, non sine igne ac sono cœli. Hi uenti multo maiores diuturnioresq; sunt, si alios quoq; flatus ex eadem causa ruentes in se abstulere, & in unum confluxere plures: sicut torrentes modicæ magnitudinis eunt, quamdiu separatis suis cursus est: cum uerò plures in se aquas conuertere, fluminum iustorū ac perennium magnitudinē excedunt. Idem credibile est fieri & in procellis, ut sint breues quamdiu singulæ sunt: ubi uerò sociare uires, & ex pluribus cœli partibus elisus spiritus eodem se contulit, & impetus illis accedit, & mora.

CA. XIII.

al. deuenum.

Facit ergo uentum resoluta nubes: quæ plurimis modis soluitur. Nonnunquam conglobationem illam, spiritus rumpit inclusi & in exitum nitentis luctatio: nonnunquam calor, quem modò sol fecit, modò ipsa arietatio, ut magnorum inter se corporum attritus. Hoc loco, si tibi uidetur, quæri potest, cur turbo fiat, qui euenire in fluminibus solet: ut quamdiu sine impedimēto feruntur, simplex & rectum illis iter sit: ubi incurrere in aliquod saxū ad latus ripæ prominens, rectorqueantur, & in orbē aquas sine exitu flectant, ita ut circumlatæ in se sorbeantur, & uorticē efficiant. Sic uentus quādiu nihil obstitit, uires suas effundit. Vbi aliquo promotorio percussus est, aut ui locorū coeuntiū in canalē † conuexū, tenuemq; collectus, sepius in se uolutatur, similemq; illis, quas diximus cōuerti, aquis facit uorticē. Hic uentus circumactus, & eundē ambiens locum,

A locum, & se in ipsa uertigine concitans, turbo est. Qui si pugnacior est, ac diutius uolutatur, inflammatur, & efficit quem *πύρρην* Græci uocant. † Hic est igneus turbo. Hi ferè omnia pericula uenti erupti de nubibus produnt, quibus armamenta rapiantur, & totæ naues in sublime tollantur. Etiamnum quidam uenti diuersos ex se generant, & impulsam aera in alias quoque partes, quàm in quas ipsi inclinauère, dispergunt. Illud quoque dicam, quod mihi occurrit, quemadmodum stillicidia, quamuis iam inclinent se & labantur, nondum tamen effecere lapsum, sed ubi plura coiere, & turba uires dedit, tunc fluere & ire dicuntur: sic quamdiu leues sunt aeris motus, agitati pluribus locis, nondum uentus est: tunc esse incipit, cum omnes illos miscuit, & in unum impetum contulit. Spiritum à uento modus separat: uehementior enim spiritus uentus est, inuicè spiritus leuiter fluens aer.

Repetam nunc quod primò dixeram, ædi è specu uentus, recessuque interiore terrarum. Non **CAP. XIII** tota solida contextu terra in unam usque fundatur, sed multis partibus caua:

— *Et cæcis suspensa latebris,*

alicubi habet inania sine humore. Ibi etiam si nulla lux discrimè aeris monstrat, dicam tamen nubes nebulasque in obscuro consistere. Nam ne hæc quidem supra terras, quia uidentur, sunt: sed quia sunt, uidentur. Illic quoque nihilominus ob id sunt, quod non uidetur. Flumina illic scias, licet nostris paria, sublabi: alia leuiter ducta, alia in confragosis locis precipitando sonantia. Quid ergo? non illud æquè dabis, esse aliquos & sub terra lacus, & quasdam aquas sine exitu stagnare? Quæ si ita sunt, necesse est & illud, aera onerari, oneratumque incumbere, & uentum propulsi suo concitare. Ex illis ergo subterraneis nubibus sciemus nutriri inter obscura flatus, cum tantum uiriū fecerint, quanto aut terræ obstantia auferant, aut aliquid apertum ad hos efflatus iter occupet, & per hanc canernam in nostras sedes efferantur. Illud uerò manifestum est, magnam esse sub terris uim sulphuris, & aliorum non minus ignem alentium: per hæc loca cum se, exitum querens spiritus, torlit, accedat flammam ipso obstrictu necesse est. Deinde flammis latius fufis, etiam si quid ignauis aeris erat, extenuatum moueri, & uiam cum fremitu uasto atque impetu querere. Sed hoc diligentius persequar, cum queram de motibus terræ.

B Nunc mihi permitte narrare fabulā. Asclepiodotos autor est, demissos quàm plurimos à Philippo in metallum antiquum olim destitutum, ut explorarent quæ ubertas eius esset, quis status, an aliquid futuris reliquisset uetus avaricia: descendisse illos cum multo lumine, & multos durasse dies: deinde longa uia fatigatos, uidisse flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium uastos, pares nostris, nec compressos quidem terra supereminente, sed liberæ laxitatis, non sine horrore uisos. Cum magna hæc legi uoluptate: intellexi enim seculum nostrum, non nouis uitijs, sed iam antiquitatis traditis laborare: nec nostra ætate primū avariciam, uenas terrarum lapidumque rimatam, in tenebris malè obstrusa quæsisse. Illi quoque Maiores nostri, quos celebramus laudibus, quibus dissimiles querimus nos esse, spe ducti, montes ceciderunt, & supra lucrum sub ruina steterunt. Ante Philippum Macedonem reges fuere, qui pecuniam in altissimis usque latebris sequerentur, & relicto spiritu libero, in illos se demitterent specus, in quos nullum noctium dierumque perueniret discrimen, & à tergo lucem relinquerent. Quæ tanta spes fuit? Quæ tanta necessitas hominem ad sidera erectum incuruauit, & defodit, & in fundum telluris intinere merisit, ut erueret aurum, non minore periculo querendum, quàm possidendum? Propter hoc cuniculos egit, & circa prædam lutulentam incertamque raptauit, oblitusque dierum, oblitus nature melioris, à qua se auertit. Nulli ergo mortuo terra tam grauis est, quàm istis supra quos avaricia urgens terrarum pondus iniecit, quibus abstulit cælum, quos in imo, ubi illud malum uirus latitat, infodit. Illò descendere ausi sunt, ubi nouam rerum positionem, terrarumque pendentium habitus, uentosque per cæcum inane experirentur, & aquarum in illis fluētium horridos fontes, & altam perpetuamque noctem. Deinde cum ista fecerint, inferos metuunt.

Sed ut ad id de quo agitur, reuertar, uenti quatuor sunt, in ortum, occasum, meridiem, septentrionemque diuisi. Cæteri quos uarijs nominibus appellamus, his applicantur. **CAP. XVI**

*Eurus ad auroram Nabatheaque regna recessit,
Persidaque, & radijs iuga subdita matutinis.
Vesper, & occiduo quæ littora sole tepefunt,
Proxima sunt Zephyro. Scythiam septemque triones
Horrisse inuasi boreas. contraria tellus
Nubibus asiduis, pluuioque madescit ab austro.*

Vel, si breuius illos complecti mauis, in unam tempestatem (quod fieri nullo modo potest) congregentur:

*Vnà eurusque notusque ruunt, creberque procellis
Africus.* —

Et qui locus in illa rixa non habuit, Aquilo. Quidam illos duodecim faciunt. Quatuor enim cæli partes in ternas diuidunt, & singulis uentis binos suffectos dant. Hac arte Varro, uir diligens, illos ordinat: nec sine causa. Non enim eodem semper loco sol oritur, aut occidit. Sed alius est ortus occasusque æquinoctialis (bis autem æquinoctium est): alius solstitialis, alius hybernus. Qui surgit ab oriente æquinoctiali, Subsolanus apud nos dicitur: Græci illum *ἀπὸ τοῦ ὀρίαν* uocant. Ab oriente hyberno Eurus exit: quem nostri uocare Vulturum. Et Liuius hoc illum nomine appellat, in

pellat, an illa pugna Romanis parum prospera, in qua Hannibal & contra solem orientem exercitum nostrum, & contra ventum constituit, cum venti adiutorio ac fulgoris præstringentis oculos hostium uicit. Varro quoque hoc nomen usurpat. Sed & Eurys iam ciuitate donatus est, & nostro sermoni non tanquam alienus interfuit. Ab oriente solstitiali excitatum, Græci *maurus* appellant: apud nos sine nomine est. Aequinoctialis occidens Fauonium mittit: quem Zephyrū esse dicent tibi, etiam qui Græcè nesciunt loqui. A solstitiali occidente, Chorus uenit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Mihi non uidetur: quia Chori uiolenta uis est, & in unam partem rapax: Argestes ferè mollis est, & tam euntibus communis, quàm redeuntibus. Ab occidente hyberno Africus furibundus & ruens, apud Græcos *lybius* dicitur. A septentrionali latere summus est Aquilo, medius Septentrio, imus Thrafcias. Huic deest apud nos uocabulum. A meridiano axe Euronotus est. Deinde Notus, Latine Austus. Deinde Libonotus, qui apud nos sine nomine est.

CAP. XVII. Placet autem duodecim uentos esse: non quia ubique tor sint (quosdam enim inclinatio terrarum excludit) sed quoniam plures nusquam sunt. Sic casus sex dicimus: non quia omne nomen sex recipit, sed quia nullum plures quàm sex. Qui duodecim uentos esse dixerūt, hoc secuti sunt, totidem uentorum esse, quot cœli discrimina. Cœlum enim diuiditur in circulos quinque, qui per mundi cardines eunt. Est septentrionalis, est solstitialis, est æquinoctialis, est brumalis, est contrarius septentrionali. His sextus accedit, qui superiorem partem mundi ab inferiore secernit, ut scis: dimidia enim pars mundi semper supra, dimidia infra est. Hanc lineam, quæ inter aperta & occulta est, Græci *isthmus* uocant: nostri finitorem dixere, alij finientem. Adijciendus est & adhuc hunc meridianus circulus, qui horizonta rectis angulis secat. Ex his quidam circuli in transuersa currunt, & alios interuentu suo scindunt. Necesse autem est, tot aeris discrimina esse, quot partes. Ergo horizon siue finiens circulus, quinque illos orbes, quos modò dixi fieri, secat, & efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ab occasu. Meridianus circulus, qui in horizonta incurrit, regiones duas adijcit. Si duodecim aer discrimina accipit, & totidem facit uentos. Quidam sunt quorundam locorum proprii, qui non transmittunt, sed in proximum ferunt. Non est illis à latere uniuersi mundi impetus. Atabulus Apuliam infestat, Calabriam Iapix, Athenas Sciron, Pamphyliam Catægis, Galliam Circius: cui ædificia quassanti, tamē incolæ gratias agunt, tanquā salubritatem cœli sui debeant ei. Diuus certè Augustus templum illi, cum in Gallia moraretur, & uouit & fecit. Infinitum est, si singulos uelim persequi. Nulla enim propemodū regio est, quæ non habeat aliquem statum ex se nascentem, & circa se cadentem.

CA. XVIII. Inter cætera itaque prouidentia opera, hoc quoque aliquis, ut dignum admiratione suspexerit. **B** Non enim ex una causa uentos aut inuenit, aut per diuersa disposuit: sed primū ut aera non sinerent pigrescere, sed assidua uexatione utilem redderent, uitalemque terris. Deinde ut imbres terris subministrarent, iidemque nimios compescerent. Nam modò adducunt nubes, modò diducunt, ut per totum orbem pluuiæ diuidi possent. In Italiam Austus impellit, Aquilo in Africā reijcit: Etæsiæ non patiuntur apud nos nubes consistere. Iidem totam Indiam & Æthiopiam continuis per id tempus aquis irrigant. Quid, quod fruges percipi non possunt, nisi statu superuacua & mixta seruandis uentilarentur, nisi esset quod legetem excitaret, & latentem frugem ruptis uelamentis suis, quæ folliculos agricolæ uocant, adaperiret? Quid, quod omnibus inter se populis commercium dedit, & gentes dissipatas locis miscuit? Ingens naturæ beneficium, si illud in iniuriam suam non uertat hominum furor. Nunc quod de Cæsare olim maiore uulgò dictatū est, & à Tito Liuio positum, in incerto esse, utrum illum magis nasci Reipub. profuerit, an non nasci, dici etiam de uentis potest: adeo quicquid ex illis utile & necessarium est, non potest his repensari, quæ in perniciem suam generis humani dementia excogitat. Sed non ideo non sunt ista natura sua bona, si uitio malè utentium nocent. Nimirum in hoc prouidentia, ac dispositor ille mundi Deus, aera uentis exercendum dedit, & illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidum, effudit: non ut nos classes partem freti occupaturas compleremus milite armato, & hostem in mari aut post mare inquireremus. Quæ nos dementia exagitat, & in mutuum compellit exitium? Vela uentis damus bellum paraturi, & periclitamur periculi causa. Incertam fortunam experimur, uim tempestatum nulla ope humana superabilem, mortem sine spe sepulture. Non erat tanti, si ad pacem per ista ueheremur. Nunc autem cum euaserimus tot scopulos latentes, & insidias uadoli maris: cum effugerimus procellosos desuper montes, per quos præceps in nauigantes uentus impingit: cum inuolutos nubilo dies, & nimbis ac tonitruis horrendas noctes, cum turbinibus diuulsa nauigia: quis erit huius laboris ac metus fructus? quis nos fessos tot malis portus excipiet? Bellum scilicet, & obuius in littore hostis, & trucidandæ gentes, tracturæ magna ex parte uictorem, & antiquarum urbium flamma. Quid in arma cogimus populos? Quid exercitus scribimus, directuros aciem in medijs fluctibus? Quid maria inquietamus? parum uidelicet ad mortes nostras terra latè patet. Nimis delicatè fortuna nos tractat. Nimis dura dedit nobis corpora, felicem ualitudinem. Non depopulatur nos casus incurrens. Emetiri cuique annos suos ex commodo licet, & ad senectutem decurrere. Itaque eamus in pelagus, & uocemus in nos fata cessantia. Miseri, quid queritis? mortem, quæ ubique superest? Petet illa uos & ex lectulo, sed ubique innocentes petat: occupabit uos in uestra domo, sed occupet nullum molientes malum. Hoc uerò quid aliud quis dixerit, quàm infamiam,

Vide scholia.

A niam, circumferre pericula, & ruere in ignotos, † iratum sine iniuria occurrentia deuastatē, ac *forte rectius,*
ferarum more occidere, quem non oderis? Illis tamen in ultionem, aut ex fame morsus est: nos *inuitum.*
sine ulla parsimonia nostri alieniq; sanguinis, mouemus maria, & nauigia deducimus, salutem
committimus fluctibus, secundos optamus uentos, quorum felicitas est ad bella perferri. Quo-
usque nos malos mala nostra rapuere? Parum est, intra orbem suum furere. Sic Perlarum rex sto-
lidissimus in Græciam traiecit, quam exercitus non uincet, cum impleuerit. Sic Alexander ulte-
rior Baëtris & Indis uolet quærere, quid sit ultra magnum mare, & indignabitur aliquid esse ul-
timum sibi. Sic Parthis auaricia Crassum dabit. Non horrebit reuocantis diras tribuni, non tem-
pestates longissimi maris, non circa Euphratem præfaga fulmina, & deos resistentes, per homi-
num deorumque iras ad aurum ibitur. Ergo non immerito quis dixerit, rerum naturam melius
acturam fuisse nobiscum, si uentos flare uetuisset, & inhibito discursu furentium, in sua quemq;
terra stare insisteret. Si nihil aliud, certè suo quisque tantum ac suorum malo nasceretur. Nunc pa-
rum ui domestica, externis quoq; laborandum est. Nulla terra tam longè remota est, quæ non a-
mittere aliquod suum malum possit. Vnde scio, an nunc aliquis magnæ gentis in abdito domi-
nus, fortunæ indulgentia tumens, nō contineat intra terminos arma, an paret classes ignota mo-
liens? Vnde scio, hic mihi, an ille uentus bellum inuehet? Magna pars erat pacis humanæ, maria
præcludi. Non tamen (ut paulo antè dicebam) queri possumus de autore nostri Deo, si benefi-
cia eius corrumpimus, & ut essent contraria, efficiamus. Dedit ille uentos ad custodiendam cœli
terrarumq; temperiem, ad euocandas suppressendasq; aquas, ad alendos satorum atque arbor-
um fructus: quos ad maturitatem cum alijs causis adducit ipsa iactatio, attrahēs cibum in sum-
ma, & ne torpeat, promouens. Dedit uentos ad ulteriora noscenda: fuisset enim imperitum ani-
mal, & sine magna experientia rerum homo, si circumscriberetur natalis soli sine. Dedit uentos,
ut commoda cuiusque regionis fierent communia: non ut legiones equitemq; gestarent, nec ut
perniciosa gentium arma transfueherent. Si beneficia naturæ utentium prauitate perpendimus,
nihil non nostro malo acceperimus. Cui uidere expedit? Cui loqui? Cui non uita tormentum est?
Nihil inuenies tam manifestæ utilitatis, quod non in contrarium transferat culpa. Sic uentos
quoque natura bonos futuros inuenerat: ipsi illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos
malum ducunt. Non eadem est his & illis causa soluendi: sed iusta nulli. Diuersis enim iritamen-
tis ad tentandū † iter impellimur. Itaq; alicui uitio nauigatur. Egregiè Plato dicit, qui nobis cir- *forte, mare.*
ca exitum iam testiu loco dandus est, minima esse quæ homines emant uita. Imò, Lucili charissi-
me, si bene furorē illorum æstimaueris, id est nostrum (in eadem enim turba uolutamur) magis
B ridebis, cum cogitaueris uita parari ea, in quibus uita consumitur.

Libri V. Naturalium questionum finis.

ERASMI IN LIB. V. NATVRALIVM QVAESTIONVM.

Quod semper excoquit.] Vnum exemplar habebat, quum quod semper concoquit, sic emittit: sed men- *Cap. 4.*
dose. Significat autem crassiora excrementa alui, aut certè uomitum.

Alia finiuntur tepore.] Sic prior editio. Fortunatus legit, alia diffunduntur. Britannicum exemplar ha- *Cap. 8.*
bebat, distrabuntur tepore.

PINCIANI IN EVNDEM.

Itaq; niues & ponuntur & durantur.] Considerandum an, reponuntur, legi debeat: hoc est, coacer- *Cap. 10.*
uantur, accumulatur: non, & ponuntur.

Ac sol mutato cursu in nostrā rectior tenditur.] Vitiatissimus locus. Castigandum puto sic: Ac sol
mutato cursu nostra regione cedit.

Cum effugerimus procellosos desuper montes, per quos præceps in nauigantes uetus *Cap. 18.*
impingit.] Si de fluctuū montib. accipimus, necesse est ut præpositio, per, pro superuacua eradatur. Si de pro-
montorijs, legendū erit: Cum effugerimus procellosos desuper mōtes, in quos præceps nauigātes uetus impingit.

Circumferre pericula, & ruere in ignotos iratum.] Eadem, inuitū, habet: non, iratum: ut forte pro,
inuitum, scribendum sit, inuitum: quia sequitur mox paulo, quem non oderis.

Vita parari ea, in quibus uita consumitur.] Vetus lectio, uitæ parari, in qua uita consumimur. Pu-
to legendum, uitæ parari, in qua uita consumitur.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM NA-
TVRALIVM QVAESTIONVM LIB. VI.

In quo de terramotu agitur.

P ompeios, celebrem Campaniæ urbem, in quam ab altera parte Surrétinum Stabianumq; *CAP. I.*
littus, ab altera Heraculanense conueniunt, mareq; ex aperto conductum amœno sinu cin-
git, desedisse terramotu, uexatis quæcunq; adiacebāt regionib. Lucili uirorū optime, audi-
uimus: & quidē diebus hybernis: quos uacare à tali periculo, Maiores nostri solebant promitte-
re. Nonis Febru. fuit motus hic, Regulo & Verginio consulibus, qui Campaniā nunquā securam
huius mali, indemnē tamen, & toties defunctā metu, magna strage uastauit. Nam & Herculanen-
sis oppidi pars uuit, dubieq; stāt etiā quæ relicta sunt. Et Nucerinorum colonia, ut sine clade, ita
non

non sine querela est. Neapolis quoque priuatim multa, publicè nihil amisit, leuiter ingenti malo A perstricta. Villæ uerò præruptæ palsim sine iniuria tremuere. Adjiciunt his sexcentarum ouium gregem exanimatum, & diuisas statuas: motæ post hoc mentis aliquos atque impotes sui errasse. Quorum ut causas excutiamus, & propositi operis contextus exigit, & ipse in hoc tempus congruens casus, quærenda sunt trepidis solatia, & demendus ingens timor. Quid enim cuiquâ satis tutum uideri potest, si mundus ipse concutitur, & partes eius solidissimæ labant? Si, quod unum immobile est in illo, fixumque, ut cuncta in se intenta sustineat, fluctuat? Si, quod proprium habet terra, perdidit, stare: ubi tandem resident metus nostri? Quod corpora receptaculū inuenient? quod sollicita confugient, si ab imo metus nascitur, & funditus trahitur? Consternatio omnium est, ubi tecta crepuere, & ruina signum dedit: tunc præceps quisque se proripit, & penates suos deserit, ac se publico credit. Quam latebram prospicimus, quod auxilium, si orbis ipse ruinas agitet? si hoc, quod nos tuetur ac sustinet, supra quod urbes sitæ sunt, quod fundamentum quidam orbis esse dixerunt, & discedit ac titubat? Quid tibi esse non dico auxilij, sed solatij potest, ubi timor fugam perdidit? Quid est, inquam, satis munitum? Quid ad tutelam alterius ac sui firum? Hostem muro repellam, præruptæ altitudinis castella, uel magnos exercitus difficultate aditus morabuntur. A tempestate nos uindicant portus. Nimborum uim effusam, & sine fine cadentes aquas tecta propellunt: fugientes non sequitur incendium: aduersus tonitrua & minas cœli, subterraneæ domus, & defossi in altū specus remedia sunt. Ignis ille cœlestis non trahit uerberat terram, sed exiguo eius obiectu retunditur. In pestilentia mutare sedes licet. Nullum malum sine effugio est. Nunquam fulmina populos perusserunt. Pestilens cœlum exhaustit urbes, non abstulit. Hoc malum latissimè patet, inuitabile, auidum, publicè noxium. Nō enim domos solum, aut familias, aut urbes singulas haurit, sed gētes totas, regionesque subuertit: & modò ruinis operit, modò in altam uoraginem condit: ac ne id quidem relinquit, ex quo appareat, quod non est, saltem fuisse, sed supra nobilissimas urbes, sine ullo uestigio prioris habitus, solum extitit. Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum sedibus suis erit, & è uiuorum numero uiui auferuntur, tanquam nō omne fatum ad eundem terminum ueniat. Hoc habet inter cætera iusticiæ suæ natura præcipuum, quod cū ad exitum uentum est, omnes in æquo sumus. Nihil itaque interest, utrum me lapis unus elidat, an monte toto premar: utrum supra me domus unius onus ueniat, & sub exiguo eius tumulo ac puluere expirem, an totus caput meum terrarum orbis abscondat: in luce hunc & in aperto spiritum reddam, an in uasto terrarum dehiscientium sinu: solus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum cadentium ferar. Nihil interest mea, quantus circa mortem meam tumultus sit, ipsa ubique tantū. B dem est. Proinde magnum sumamus animum, aduersus istam cladem, quæ nec euitari, nec prouideri potest. Desinamus audire istos, qui Campaniæ renunciauere, qui: post hunc casum emigrauerunt, negantque se unquam ipsam regionem accessuros: quis enim illis promittet, melioribus fundamentis hoc aut illud solum stare? Omnia eiusdem sortis sunt, & si nondum mota, tamen mobilia: hunc fortasse in quo securius consistis locum, hæc nox, aut hic ante noctem dies scindet. Vnde scies, an melior eorum locorum conditio sit, in quibus iam uires suas fortuna consumpsit, & quæ in futurum ruina sua fulta sunt? Erramus enim, si ullam terrarum partem exceptam immunemque ab hoc periculo credimus. Omnes sub eadem iacent lege. Nihil ita, ut immobile esset, natura concepit: alia temporibus alijs cadunt. Et quemadmodum in urbibus magnis, nunc hæc domus, nunc illa suspenditur: ita in hoc orbe terrarum nunc hæc pars facit uitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit. Asia duodecim urbes simul perdidit. Anno priore Achaia & Macedoniâ, quæcunque est ista uis mali quæ incurrit: nunc Campaniam læsit. Circuit fatum, & si quid diu præterijt, repetit. Quædam rarius sollicitat, sæpius quædam. Nihil immune esse, & innoxium finit. Non homines tantum, qui breuis & caduca res nascimur, urbes oræque terrarum & littora, & ipsum mare in seruitutem fati uenit. Nos tamen nobis permansura promittimus bona fortunæ, & felicitatem, cuius ex omnibus rebus humanis uelocissima est leuitas, habituram in aliquos pondus ac moram credimus. Et perpetua sibi omnia promittentibus in mentem non uenit, id ipsum, supra quod stamus, stabile non esse. Neque enim Campaniæ istud aut Achaie, sed omnis soli uitium est, malè cohærere, & ex causis pluribus resolui, & summam manere, partibus ruere.

CAP. II. Quid ago? Solatium aduersus pericula dare promiseram: ecce undique timēda denuncio. Nemo quicquam esse quietis æternæ, quod perire possit, & perdere. Ego uerò hoc ipsum solatij loco pono, & quidem ualentissimi: quando quidem sine remedio timor stultus est: ratio terrorem prudentib. excutit, imperitis fit magna ex desperatione securitas. Hoc itaque generi humano dictum puta, quod illis subita captiuitate inter ignes & hostem stupentib. dictum est.

Vna salus uictis, nullam sperare salutem:

si uultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda: circumspicite quàm leuib. causis discrutiamur. Non cibus nobis, non humor, non uigilia, non somnus, sine mensura quadam salubria sunt. Iam intelligitis nugatoria esse nostra, & imbecilla corpuscula, fluida, non magna molitione perdenda. Sine dubio id unum periculi satis esset, quod tremunt terræ, quod subito dissipantur, ac superposita deducunt. Magni se æstimat, qui fulmina & motus terrarum hiatusque formidat, uult ille imbecillitatis suæ cōicius timere pituitā: ita uidelicet nati sumus, tam felicia fortiri membra,

A membra, & in hanc magnitudinē creuimus, & ob hoc nisi mundi partib. motis, nisi cœlum intonerit, nisi terra subsederit, perire non possumus. Vnguiculi nos, & ne totius quidē dolor, sed aliqua à latere eius scissura cōficiat: & ego timeā terras trementes, quē crassior salua suffocat? Ego extimescā emotum sedib. suis mare, & ne ætus, maiore quā soleat cursu, plus aquarū trahens superueniat: cum quosdam strangulauerit potio, malē lapsa p̄r fauces? Quā stultum est, mare horrere: cū scias, stillicidio perire te posse? Nullum est maius solatiū mortis, quā ipsa mortalitas. Nullum aut̄ omnium istorum quæ extrinsecus terrent, quā quod innumerabilia pericula in ipso sinu sint. Quid enim dementius, quā ad tonitrua succidere, & sub terrā correpere fulminū metu? Quid stultius, quā timere nutationē aut subitos montium lapsus, & irruptiones maris extra litus eieci: cū mors ubiq; præstō sit, & undiq; occurrat, nihilq; sit tam exiguū, quod non in perniciem generis humani satis ualeat? Adeo non debent nos ista confundere, tanquam plus in se mali habeant quā vulgaris mors: ut contrā, cū sit necessariū ē uita exire, & aliquando emittere animā, maiore perire ratione iuuat. Necesse est mori ubicunq; quandoq;. Stet licet ista humus, & se teneat suis sinibus, nec ulla iactetur iniuria, supra me quandoq; erit. Inter est ergo, illā ego mihi, an ipsa se mihi imponat. Diducitur ingenti potentia, nescio cuius mali: rū pitur, & me in immensam altitudinem abducit. Quid porro? Mors leuior in plano est? Quid habeo quod querar, si rerum natura non me uult iacere in ignobili loco? si mihi inijcit sui partem? Egrege Vagellius meus in illo inclyto carmine:

Si cadendum est, inquit, mihi, cœlo cecidisse uelim.

Idem licet dicere: Si cadendum est, cadam orbe concusso. non quia fas est, optare publicam cladem: sed quia ingens mortis solatium est, terram quandoq; uidere mortalem

Illud quoq; proderit præsumere animo, nihil horum deos facere: nec ira numinum, aut cœlū **CAP. III.**

concuti, aut terram. Suas ista causas habent: nec ex imperio sæuiunt, sed ex quibusdam uitijis, ut corpora nostra turbantur: & tunc, cum facere uidentur iniuriam, accipiunt. Nobis autem ignorantibus uerum, omnia terribilia sunt: utpote quorum inetum raritas auget. Leuius accidit familiaria, & ex insolito formido est maior. Quare autem quicquam nobis insolitum est? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus: nec cogitamus, quid illa facere possit, sed tantum quid fecerit. Damus itaq; huius negligentiae pœnas, tanquam nouis territi: cum illa non sint noua, sed insolita. Quid ergo? Non religionem incutit mentib. & quidē publicē, siue deficere solui sus est, siue luna, cuius obscuratio frequentior, aut parte sui, aut tota delituit? Longeq; magis illæ ætæ in transuersum faces, & cœli magna pars ardens, & crinita sidera, & plures solis orbes, &

B stellæ per diē uisæ, subitiq; transcursus ignium, multā post se lucem trahentium? nihil horū sine timore miramur: & cum timendi sit causa, nescire, non est tanti scire, ne timeas. Quāto satius est, causas inquirere, & quidem toto in hoc intentum animo? Neq; enim illo quicquam inueniri dignius potest, cui se non tantum commodet, sed impendat.

Quæramus ergo, quid sit quod terram ab infimo moueat, quid tanti molem corporis impel **CAP. IIII.**

lat, quid sit illa ualentius, quid tantū onus ui sua labefaciet: cur modō tremat, modō luxata subsidat, nunc in partes diuisa discedat: & aliās interuallum ruinæ suæ diu seruet, aliās citō comprimat: nunc amnes magnitudinis notæ conuertat introrsus, nunc nouos exprimat: aperiat aliquā aquarum calentium uenas, aliquando refrigeret: ignesq; nonnunquam per aliquod ignotū antea montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos & per secula nobiles comprimat. Mille miracula mouet, faciemq; mutat locis, & desert montes, subrigit plana, ualles extruberat, nouas in profundo insulas erigit. Hæc ex quibus causis accidant, digna res est excuti. Quod, inquis, erit precium operæ? quo nullum maius est, nosse naturam. Neq; enim quicquam habet in se huius materiæ tractatio pulchrius, cū multa habent futura usui, quā quod hominē magnificentia sui detinet: nec mercede, sed miraculo colitur. Inspiciamus ergo quid sit, propter quod accidat hæc: quorum est adeo mihi dulcis inspectatio, ut quamuis aliquando de motu terrarū uolumen iuuenis ediderim, tamen tentare me uoluerim, & experiri, an ætas aliquid nobis aut ad scientiā, aut certē ad diligentiam adiecerit.

Causam qua terra concutitur, alij in aqua esse, alij in ignibus, alij in ipsa terra, alij in spiritu pu **CAP. V.**

tauere: alij in pluribus, alij in omnibus his. Quidam liquere ipsis aliquā ex istis causam esse dixerunt: sed non liquere, quæ esset. Nunc singula prosequamur. Illud ante omnia mihi dicendū est, opiniones ueterum parum exactas esse, & rudes. Circa uerum adhuc errabatur. Noua omnia erant primō tentantibus, post eadem illa limata sunt: & si quid inuentum est, illis nihilominus referri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturæ latebras dimouere, nec contentum exteriori eius conspectu, introspicere, & in deorum secreta descendere. Plurimū ad inueniendū contulit, qui sperauit posse reperiri. Cum excusatione itaq; ueteres audiendi sunt. Nulla res cōsummata est, dum incipit. Nec in hac tantum re omnium maxima atque inuolutissima, in qua etiam cum multum actum erit, omnis tamen ætas quod agat inueniet, sed in omni alio negotio, longē semper à perfectō fuere principia.

In aqua causam esse, nec ab uno dictum est, nec uno modo. Thales Milesius totam terrā sub. **CAP. VI.**
iecto iudicat humore portari & innatare: siue illud oceanum uocas, † siue magnum mare, siue *al. siue mare.*
alterius naturæ, simplicem adhuc aquam & humidum elementum. Hac, inquit, unda sustinetur orbis, uelut aliquod grande nauigium, & graue his aquis quas premit. Superuacuum est reddere

Vide scholia. reddere causas, propter quas existimat, grauissimam partem mundi non posse spiritu tam tenui fugaciq; gestari: non enim nunc de situ terrarum, sed de motu agitur. Illud argumēti loco ponit, aquas esse in causa, quibus hic orbis agitur, quod in omni maiore motu erumpunt ferē noui fontes: sicut in nauigijs quoque euenit, ut si inclinata sunt, & abiēre in latus, aquam forbeant, quæ in omni onere eorum quæ uehit, si immodicē depressa sunt, aut superfunditur, aut certē dextra sinistraq; solito magis surgit. Hanc opinionem falsam esse, non est diu colligendum. Nam si terrā aqua sustineret, tota aliquando concuteretur, semper moueretur: nec agitari illam miraremur, sed manere. Tunc tota cōcuteretur, nō ex parte: nunquam enim naui dimidia iactatur, nunc uerō non terrarum uniuersarum, sed ex parte motus est. quomodo ergo fieri potest, ut quod totū uehitur, totum non agitur, si eo quo uehitur, agitur est? At quare aquæ erumpunt? Primum omnium sæpe tremuit terra, & nihil humoris noui fluxit. Deinde si ex hac causa unda prorumperet, à lateribus terræ circumfunderetur: sicut in fluminib. ac mari uidemus accidere, ut incrementum aquarum, quoties nauigia desidunt, in lateribus maximē appareat. Ad ultimū nō tam exigua fieret quā dicit eruptio, nec uelut per rimam sentina subreperet, sed fieret ingens inundatio, ut ex infinito liquore, & ferente uniuersa.

Hæc tria uerba uidetur superasse. CAP. VII. Quidam motum terrarum aque imputauēre: sed nō ex eadem causa. Per omnem, inquit, terram, multa aquarum genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes, quorum nauigabilis etiam sine adiutorio imbrium magnitudo est. Hinc Nilus per æstatē ingentes aquas inuehit. Hinc quimēdius inter pacata & hostilia fluit, Danubius ac Rhenus, alter Sarmaticos impetus cohibens, & Europam Asiamq; determinans, alter Germanos, auidam gentem belli, repellens. Adjice nunc patentissimos lacus, & stagna populis inter se ignotis circumdata, & ineluctabiles nauigio paludes, nec ipsis quidem inter se peruias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminū, subitos, & ex occulto amnes uomētia. Tot deinde ad tempus collectos torrentiū impetus: quorum uires quā repentinæ, quā breues. Omnis hæc aquarum, etiam intra terram, naturalisq; est. Illic quoque aliæ uasto cursu deferuntur, & in præceps uolutæ cadunt: aliæ languidiores in uadis refunduntur, & leuiter ac quietē fluūt. Quis autē neget, uastis illas receptaculis cōcipi, & cessare multis inertes locis? Nō est diu probādum, ibi multas aquas esse, ubi omnes sunt. Neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex reposito multoq; funderet. Si hoc uerum est, necesse est aliquādo illic amnis excreseat, & relictis ripis uiolētus in obstantia incurrat. Sic fiet motus alicuius partis, in quam flumen impetum dedit, & quam donec decreseat, uerberabit. Potest fieri, ut aliquam regionem riuus affluens exedat, ac secum trahat aliquam molem: qua lapsa, superposita quatiantur. Iam uerō nimis oculis permittit, nec ultra illos scit producere animum, qui non credit esse in abscondito terræ sinus maris uasti. Nec enim uideo, quid prohibeat uel obitet, quo minus illic habeatur aliquod etiam in abscondito litus, & per occultos aditus receptum mare, quod illic quoque tantundem loci tenet, aut fortassis hoc amplius, quo superiora cum tot animalibus, erant diuidenda: abstrusa enim, & sine possessore deserta, liberius undis uacant. Quæ quis uetat illic fluctuare, & uentis, quos omne interuallum terrarum, & omnis aer creat, impelli? Potest ergo maior solito exorta tempestas, aliquam partem terrarum impulsam uehementius mouere. Nam apud nos quoque multa, quæ procul à mari fuerant, subito eius accessu uapulauēre, & uillas in conspectu collocatas, fluctus qui longē audiebatur, inuasit. Illic quoque potest accedere ac decedere pelagus infernum: quorum neutrum fit sine motu superstantium.

al. euariatur. CAP. VIII. Non quidem existimo diu to hæsitaturum, an credas esse subterraneos amnes & mare absconditum. Vnde enim ista prorumpunt, unde ad nos ueniunt, nisi quod origo humoris inclusa est? Age, cum uides interruptum Tigrim in medio itineris siccari, & non uniuersum averti, sed paulatim non apparentibus damnis minui primū, deinde consumi: quō illum putas abiire, nisi in obscura terrarum: utique cum uideas emergere iterum, nō minorē eo, qui prior fluxerat? Quid, cum uides Alphæum, celebratum poetis, in Achaia mergi, & in Sicilia rursum transiecto mari effundere amœnissimum fontem Arethusam? Nescis autē, inter opiniones quibus & narratur Nili æstiuæ inundatio, & hanc esse, à terra illum erumpere, & augeri non supernis aquis, sed ex intimo redditis? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Cæsar ut aliarum uirtutum, ita ueritatis imprimis amantissimus, ad inuestigandum caput Nili miserat, audiui narrātes, longum illos iter peregrisse, cum à rege Aethiopiæ instructi auxilio, commendatiq; proximis regibus, penetrassent: Ad ulteriora quidem, aiebant, peruenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolæ nouerant, nec sperare quisquam potest, ita implicitæ aquis herbæ sunt, & aquæ nec pedi ti eluctabiles, nec nauigio, quod nisi paruum & unius capax, limosa & obsita palus non ferat. Ibi, inquit, uidimus duas petras, ex quibus ingēs uis fluminis excidebat. Sed siue caput illa, siue accessio est Nili, siue tunc nascitur, siue in terras ex priore recepta cursu redit: nōne tu credis illā quicquid est ex magno terrarum lacu ascendere? Habeant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, & in imo coactum, ut eructare tanto impetu possint.

CAP. IX. Ignem causam motus quidam, & quidem non eandem iudicant. Imprimis Anaxagoras, qui existimat, simili penē ex causa & aera concuti, & terram: cum in inferiore parte spiritus crassum aera, & in nubes coactum, eadem uia qua apud nos quoq; nubila frangi solent, rumpit, & ignis ex hoc colluuium nubium, cursuq; elisi aeris emicuit. Hic ipse in obuia incurrit, exitum quærens, ac diuellit re-

A uellit repugnantia: donec per angusta aut nactus est uiam exeundi ad cœlum, aut ui ac iniuria fecit. Alij in igne causam quidem esse, sed non ob hoc iudicant: sed quia pluribus obrutus locis ardeat, & proxima quæq; consumat. Quæ si qñ exesa ceciderint, tunc sequi motum earum partiū, quæ subiectis adminiculis destitutę labant, donec corrũere. nullo occurrente, quod onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus uasti aperiuntur: aut cū diu nutauēre, super ea se, quæ super sunt stantq;, componunt. Hoc apud nos quoq; uidemus accidere, quoties incendio pars ciuitatis laborat, cum exultat trabes sunt, aut corrupta, quæ superiorib. firmamentum dabant: tunc diu agitata fastigia cōcidunt, & tā diu differuntur atq; incerta sunt, donec in solido resederunt.

Anaximenes ait, terram ipsam sibi esse causam motus, nec extrinsecus incurrere, quod illam **CAP. X.** impellat: sed intra ipsam & ex ipsa quasdam partes eius decidere, quas aut humor soluerit, aut ignis exederit, aut spiritus uolentia excusserit. Sed his quoque cessantibus non deesse, propter quod aliquid abscedat aut reuellatur. Nam primū omnia uetustate labuntur, nec quicquā tutum a senectute est. Hæc solida quoque & magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in ædificijs ueteribus quædam non percussa tamen decidunt, cum plus ponderis habuēre quā uirium: ita in hoc uniuerso terrę corpore euenit, ut partes eius uetustate soluantur, solutę cadāt, & tremorem superioribus afferant: primū dum abscedunt (nihil enim utique magnum sine motu eius, cui hæsit, abscinditur) deinde cum deciderunt, solido exceptę resiliant, pilę more, quæ cum cecidit exultat, ac sæpius pellitur, toties a solo in nouum impetum missa. Si uerō in stagnantibus aquis delata sunt, hic ipse casus uicina concutit fluctu, quem subitum uastumque illisum ex alto pondus eijcit.

Quidam ignibus quidem assignant hūc tremorem, sed aliter. Nam cū plurib. locis ferueāt, **CAP. XI.** necesse est ingentem uaporem sine exitu uoluant, qui ui sua spiritū intendit: & si acius institit, opposita † diffundit: si uerō remissior fuit, nihil amplius quā mouet. Videmus aquam spuma *diffundit, melius.* re, igne subiecto. Quod in hac aqua facit inclusa & angusta, multo magis illum facere credamus, cum uolentus ac uastus ingentes aquas excitat. Tunc ille uaporatione inundantium aquarum, quicquid pulsauerit, agit.

Spiritum esse qui moueat, & plurimis & maximis autoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in concua terrarum deferuntur, deinde ubi iam omnia spacia plena sunt, & in quantum aer potuit densatus est, is qui superuenit spiritus, priorem premit & elidit, ac frequentibus plagis primō cogit, deinde perturbat. Tunc ille quærens locum, omnes angustias dimouet, & claustra sua conatur effringere. Sic euenit, ut terrę, spiritu luctante, & fugā quærente, moueantur. Itaq; cum terrę motus futurus est, præcedit aeris tranquillitas & quies: uidelicet, quia uis spiritus, quæ concitate uentos solet, in inferna sede detinetur. Nūc quoq; cum hic motus in Campania fuit, quāuis hyberno tempore, & inquieto, per superiores dies a cœlo aer stetit. Quid ergo? Nunquā flante uento terra concussa est? Admodum rarō duo flauēre simul uenti. Fieri tñ & potest, & solet. quod si recipimus, & constat duos uentos rem simul gerere: quid ni accidere possit, ut alter superiorem aera agitet, alter inferum? **CAP. XII.**

In hac sententia licet ponas Aristotelem, & discipulum eius Theophrastū, non, ut Græcis ui. **CAP. XIII.** sum est, diuini, tamen & dulcis eloquij uirum, & nitidi sine labore. Quid utriq; placeat, exponā. Semper aliqua euaporatio est ē terra, quæ modō arida est, modō humido mixta. Hęc ab infimo ædita, & in quantum potuit, elata, cum ulteriorem locum in quem exeat non habet, retrō fertur, atq; in se reuoluitur: dumque rixa spiritus reciprocantis iactat obstantia, & siue interclusus, siue per angusta † enisus est, motum ac tumultum ciet. Straton ex eadem schola est, qui hanc partem philosophiæ maximē coluit, & rerum naturæ inquisitor fuit. Huius tale decretum est: Frigidum & calidum semper in contraria abeunt, & unā esse possunt: eō frigidum confluit, unde uis calida discessit: & inuicem ibi calidū est, unde frigus expulsum est. Hoc quod dico, uerū est: sed utrūq; in contrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hyberno tempore, cum supra terrā frigus est, calent putei, nec minus specus, atq; omnes sub terra recessus: quia eō se calor contulit, superiora possidēti frigori cedens: qui cum in inferiora peruenit, & eō se quantū poterat ingessit, quō dēfior, hoc ualidior est: huic alius superuenit, cui necessariō congregatus ille iam & in angustum pressus, loco cedit. Idem e contrariō euenit, cum uis maior frigidi illata in cauernis est. Quicquid illic calidi latet, frigori cedens abit in angustum, & magno impetu agitur: quia non patitur utriusq; natura concordiam, nec in uno moram. Fugiens ergo, & omni modo cupiens excedere, proxima quæq; remolitur ac iactat. Ideoq; antequam terra moueatur, solet mugitus audiri, uētis in abditō tumultuantibus: nec enim aliter posset, ut ait noster Virgilius,

Sub pedibus mugire solum, et inga celsa moueri:

nisi hoc esset uentorum opus. Vices deinde huius pugnæ sunt: desinit calidi congregatio, ac rursus eruptio. Tunc frigida compescuntur & succedunt, mox futura potentiora. Dum ergo altera uis cursat, & ultrō citroq; spiritus com meat, concutitur.

Sunt qui existimēt, spiritu quidem, & nulla alia ratione tremere terrā, sed ex alia causa, quā **CAP. XIII.** Aristoteli placuit. Quid sit quod ab his dicatur, audi. Corpus nostrum & sanguine irrigatur, & spiritu, qui per sua itinera discurret. Habemus autē quædam angustiora animæ receptacula, per quæ nihil amplius quā meat: quædā patentiora, in quibus colligitur, & unde diuiditur in partes. Sic hoc totum terrarum omnium corpus, & aquis, quæ uicem sanguinis tenent, & uentis,

Seneca.

K. quos

quos nihil aliud quis quàm animam uocauerit, peruium est. Hæc duo alicubi concurrunt, alicubi consistunt. Sed quemadmodum in corpore nostro dum bona ualetudo est, uenarum quoque imperturbata mobilitas modum seruat, ubi aliquid aduersi est, micat crebrius, & suspiria atque anhelitus, laborantis ac fessi signa sunt: ita terræ quoque, dum illis positio naturalis est, inconcussæ manent. Cum aliquid peccatur, tunc uelut ægri corporis motus est, spiritu illo qui modestius perfluebat, iusto uehementius, & quassante uenas suas: nec, ut illi paulo antè dicebant, quibus animal placet esse terram: nam si hoc est, quemadmodum animal, tota uexationem sentiet. Neque enim in nobis febris alias partes moratus impellit, sed per omnes pari æqualitate discurret. Vide ergo, nunquid intret in illam spiritus ex circumfuso aere: qui quamdiu habet exitum, sine iniuria labitur: si offendit aliquid, & incidit quod uiam claudat, tunc oneratur primo infundente se à tergo aere. Deinde per aliquam rimam malignè fugit, & hoc acrius fertur, quo angustius. Id sine pugna non potest fieri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem per quam effluat inuenit, conglobatus illic furit, & huc atque illò circumagitur, aliaque deiecit, & alia intercudit: cum tenuissimus, idemque fortissimus, & irrepit quamuis in obstructa, & quicquid intrauit, uis sua diducit & dissipet, tunc terra iactatur. Aut enim datura uento locum discedit, aut cum dedit in ipsam, quæ illum emisit, cavernam fundamento spoliata confidit.

fortè, alia interscindit.

CAP. XV. Quidam ita existimant. Terra multis locis perforata est, nec tantum primos illos aditus habet, quos uelut spiramenta ab initio sui recepit, sed multos illi casus imposuit. Alicubi diduxit, quicquid supernè terreni erat aqua: alia torrentes & cecidere, alia æstibus magnis dirupta patere. Per hæc interualla intrat spiritus: quem si inclusit mare, & adegit, nec fluctus retrò abire permittit, tunc ille exitu simul redituque præcluso, uoluitur. Et quia in rectum non potest tédere, quod illi naturale est, in sublime se intendit, & terram prementem reuerberat.

fortè, exedère.

CAP. XVI. Etiamnum dicendum est, quod plerisque autoribus placet, & in quo fortasse fiet *disSENSIO*. Nò esse terram sine spiritu, palàm est. Non tantum illo dico, quo se tenet, ac partes sui iungit, quin est etiam saxis, mortuisque corporibus: sed illo dico uitali, & uegeto, & alente omnia: hunc nisi haberet, quomodo tot arbutis spiritum infunderet, non aliunde uiuentibus, & tot satis? Quemadmodum tam diuersas radices aliter atque aliter in se merfas foueret, quasdam summa recepras parte, quasdam altius tractas, nisi multum haberet animæ, tam multa, tam uaria generatis, & haustu atque alimento suo educantis? Leuibus adhuc argumentis ago. Totum hoc cælum, quod igneus æther, mundi summa pars claudit, omnes hæstellæ, quarum inueniri non potest numerus, omnis hic cœlestium cœtus, & (ut alia præteream) hic tam propè à nobis agens cursum sol, omni terrarum ambitu non semel maior, alimentum ex terreno trahit, & inter se partiuntur: nec ullo alio scilicet, quàm halitu terrarum sustententur. Hoc illis alimentum, hic pastus est. Non posset autem tam multa, tantaque, & se ipsa maiora, terra nutrire, nisi plena esset animæ, quæ per diem & noctem ab omnibus partibus suis fundit. Fieri enim non potest, ut non multum illi supersit, ex qua tantum petitur ac sumitur, & ad tempus quidè, quod exeat, nascitur. Nec enim esset perennis illi copia iustæfecturi in tot cœlestia spiritus, nisi inuicem ista excurrerent, & in aliud alia soluerentur. Sed tamè necesse est abundet ac plena sit, & ex condito proferat. Non est ergo dubium, quin multum spiritus lateat intus, & cœca sub terra spacia aer latus obtineat. Quod si uerum est, necesse est id sæpe moueatur, quod re mobilissima plenum est. Nunquid enim dubium esse potest cuiquam, quin nihil sit tam inquietum quàm aer, & tam uersabile & uagatione gaudens?

CAP. XVII.

Sequitur ergo, ut naturam suam exerceat, & quod semper moueri uult, aliquando & alia moueat. Id quoniam fit? Cum illi cursus interdictus est. Nam quamdiu non impeditur, placidè fluit: cum offenditur & retinetur, insanit, & moras suas abruptit, non aliter, quàm ille poetæ pontem indignatos Araxes. Quamdiu illi facilis & liber est alueus, primas qualque aquas explicat. Vbi saxa manu uel casu illata presère uenientem, tunc impetum mora querit: & quo plura opposita sunt, plus inuenit uiriū. Omnis enim illa unda quæ à tergo superuenit, & in se crescit, cum onus suum sustinere non potuit, uim ruina parat, & prona cum his quæ iacebant fugit. Idem spiritu fit: qui quo ualentior agiliorque est, citius rapitur, & uehementius septum omne disturbat. Ex quo motus fit scilicet eius partis, sub qua pugnatum est. Quod dicitur, uerum esse ex illo probatur: sæpe enim cum terræ motus fuit, si modo pars eius aliqua dirupta est, inde uentus per multos dies fluxit: ut traditur factum eo terræ motu, quo Chalcis laborauit: quod apud Asclepiodotum inuenies, audiatorem Posidonij, in ipsis quæstionum naturalium causis. Inuenies & apud alios autores, hiasse uno loco terram, & inde non exiguo tempore spirasse uentum: qui scilicet illud iter ipse sibi fecerat, per quod ferebatur.

CA. XVIII.

Maxima ergo causa est, propter quæ terra moueatur, spiritus natura citus, & locum è loco mutans. Hic quamdiu impellitur, & in uacanti spacio latet, iacet innoxius, nec circumiectis molestus est. Vbi illū extrinsecus superueniēs causa sollicitat, compellitque, & in arcum agit, scilicet adhuc cedit tantum, & uagatur. Vbi erepta discedendi facultas est, & undique obstititur, tunc

— Magno cum murmure montis

Circum claustra fremit, —

quæ diu pulsata conuellit ac iactat: eo acrior, quo cum ualentiore mora luctatus est. Deinde cum circà perlustrauit omne quo tenebatur, nec potuit euadere, inde quò maximè impactus est, resilit: & aut per occulta diuiditur, ipso terræ motu raritate facta, aut per nouum uulnus emicuit.

Ita

A Ita eius uis tanta non potest cohiberi, nec uentum tenet ulla compages: soluit enim quodcunque uinculum, & omne onus fert secum, infususque per minima, laxamentum † superat, indomita naturæ potentia liberat, utrique concitatus sibi ius suum uindicat. Spiritus uero inuicta res est: nihil enim erit quod

Luctantes uentos, tempestatesque sonoras

Imperio premat, ac uinculis et carcere frenet.

Sine dubio poetæ hunc uoluerant uideri carcerem, in quo sub terra clausi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id quod clausum est, esse adhuc uentum: nec id quod uetus est, posse iam claudire. Nam quod in clauso est, quiescit, & aeris statio est. Omnis in fuga uentus est. Etiamnum & illud accedit his argumentis, per quod appareat, quod motum efficit spiritus, quod corpora quoque nostra non aliter tremunt, quam si spiritum aliqua causa cōturbat: cum timore contractus est, cum senectute languescit, & uenis torpentibus marcet, cum frigore inhibetur, aut sub accessione cursu suo deijcitur. Nam quamdiu sine iniuria perfluit, & ex more procedit, nullus est tremor corpori. Cum aliquid occurrat quod inhibeat eius officium, tunc parum potens perferendis his quæ suo uigore tenebat, deficiens concutitur, quicquid integer tulerat.

Metrodorum Chium necesse est audiamus, quod uult sententiæ loco dicentem. Non epim per- **CAP. XIX.**
mitto mihi nec eas quidem opiniones præterire, quas improbo: cum satius sit omnium copiam fieri, & quæ improbamus, damnare potius quam præterire. Quid ergo dicit? Quò in dolio cantantis uox, per totum cum quadam discussione, percurrit ac resonat, & tam leuiter mota tñ circuit, non sinet actu eius tumultumque, quo inclusa est: sic speluncarum sub terra pendentium uastitas habet aera suum: quem simul alius supernè incidens percussit, agit non aliter, quam illa de quibus paulo antè retuli, inania indito clamore sonuerunt.

B Veniamus nunc ad eos, qui omnia ista quæ retuli, in causa esse dixerunt, aut ex his plura. De- **CAP. XX.**
mocratibus plura putat. Ait enim, motum aliquando spiritu fieri, aliquando aqua, aliquando utroque: & id hoc modo prosequitur. Aliqua pars terræ concava est, & in hanc aquæ magna uis confluit. Ex hac est aliquid tenue, & cæteris liquidius. Hoc cum superueniente grauitate reiectum est, terris illiditur, & illas mouet. Nec enim fluctuari potest sine motu eius, in quod impingitur. Etiamnum quomodo de spiritu dicebamus, de aqua quoque dicendum est. Vbi in unum locum cōgesta est, & capere se desijt, aliquò incumbit, & primò uiam pondere aperit, deinde impetu. Nec enim exire nisi per deuexum potest, diu inclusa, nec in directum cadere moderatè, aut sine concussione eorum, per quæ & in quæ cadit. Si uero cum iam rapi cœperit, aliquo loco substitit, & illa uis fluminis in se reuoluta est, in continentem terram repellitur, & illam, † qua parte maximè pendet, exagitat. Præterea aliquando madefacta tellus, liquore penitus accepto, altius sedit, & fundus ipse uitiatur: tunc ea pars premitur, in quâ maximè aquarum uergentium pondus inclinat. Spiritu uero nonnunquam impellit undas, & si uehementius institit, eâ scilicet terræ partem mouet, in quâ coactas aquas intulit. Nonnunquam in † coacta itinera coniectus, & exitum querens, mouet omnia: terra aut penetrabilis uentis est, & spiritus subtilior est, quam ut possit excludi, & uehementior, quam ut sustineri concitatus ac rapidus. Omnes istas esse posse causas Epicurus ait, pluresque alias tentat: & alios, qui aliquid unum ex istis esse affirmauerunt, corripit: cum sit arduum, de ijs quæ coniectura sequenda sunt, aliquid certi promittere. Ergo, ut ait, potest terram mouere aqua, si partes aliquas eluit, & abrasit, quibus desijt posse extenuatis sustineri, quod integris ferebatur. Potest terram mouere impressio spiritus. Fortasse enim aer extrinsecus alio intrante aere, agitur. Fortasse aliqua parte subito decidente percutitur, & inde motum capit. Fortasse aliqua parte terræ uelut columnis quibusdā ac pilis sustinetur: quibus uitiatis ac recedentibus, tremor pondus impositum. Fortasse calida uis spiritus in igne uersa, & fulmini similis, cum magna strage obstantium fertur. Fortasse palustres & iacetes aquas aliquis flatus impellit, & inde aut ictus terræ quatit, aut spiritus agitatio, ipso motu crescens & se incitans, ab imo in summam usque perfertur: nullam tñ illi placet causam motus esse maiorem quam spiritum.

al. qua parte tēdit, exagitat maximè.

al. terrena.

Nobis quoque placet, hunc spiritum esse, qui tāta possit conari: quo nihil est in rerū natura potentius, nihil acrius, sine quo nec illa quidem quæ uehementissima sunt, ualent. Ignem spiritus concitat: aquæ si uentū detrahas, inertes sunt. Tunc demum impetū sumunt, cum illas agit flatus: qui potest dissipare magna spacia terrarum, & novos montes subrectos extollere, & insulas non antè uisas in medio mari ponere, Theram & Therasiam. Thiam nostræ ætatis insulam, spectantibus nautis in Ægæo mari enatam, quis dubitat, quin in lucē spiritus uexerit? Duo genera sunt (ut Posidonio placet) quibus mouetur terra: utrique nomen est proprium. Altera succussio est, cum terra quatitur, & sursum ac deorsum mouetur: altera inclinatio, qua in latera nutat nauigij more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro uocabulo signatum est: non enim sine causa tremorem terræ dixere Maiores, qui utrique dissimilis est: nam nec succutiuntur tunc † omnia, forte, moenia. nec inclinantur, sed uibrantur. Res minimè in huiusmodi casu noxia, sicut longè perniciosior est inclinatio concussione. Nam nisi celeriter ex altera parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessariò sequitur. Cum dissimiles ij motus inter se sint, causæ eorum diuersæ sunt.

CAP. XXI.

Vide scholia.

Prius ergo de motu quatiente dicamus. Si quā magna onera per uices uehiculorum plurium **CAP. XXII:**
tracta sunt, & rotæ maiore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties. Asclepiodotus tra-

Seneca.

K 2

dit, cum

dit, cum petra è latere montis abrupta cecidisset, ædificia uicina tremore collapsa sunt. Idem sub A terris fieri potest, ut ex his quæ impendent rupibus aliqua resoluta, magno pondere ac sono in subiacentem cauernam cadat, eo uehementius, quo aut plus ponderis habuit, aut uenit altius. Et sic commouetur omne tectum cauæ uallis. Nec tantum pondere suo abscindi saxa credibile est, sed cum flumina supra ferantur, assiduus humor commissuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quæ religatus est aufert, & illam (ut ita dicam) cutem qua cõtinetur, abradit. Deinde longa per æuum diminutio usq; eò infirmat illa, quæ quotidie attriuit, ut desinant esse oneri ferendo. Tunc saxa uasti pòderis decidunt, tunc illa præcipitata rupes, quicquid ab imo repercusit, non passura consistere, succutit. Et ruere omnia uisa repente (ut ait Virgilius noster.) Huius motus succutientis terras hæc erit causa. Ad alteram transeo.

CA. XXIII. Rara terræ natura est, multumque habens uacui: per has raritates spiritus fertur: qui ubi maior influxit, nec emittitur, concutit terrâ. Hæc placet & alijs (ut paulo antè retuli) causa, si quid apud te profectura testium turba est. Hanc etiam Callisthenes probat, non contemptus uir. Fuit enim illi nobile ingenium, & furibundi regis impatiens. Hoc est Alexandri crimen æternum, quod nulla uirtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quoties quis dixerit, Occidit Persarum multa milia: opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat: opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit, Omnia oceano tenus uicit, ipsum quoque tentauit nouis classibus, & imperium ex angulo Thraciæ usq; ad Oriëtis terminos protulit: dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumq; exempla transferat, ex his quæ fecit nihil tam magnum erit, quam scelus Callisthenes. Hic Callisthenes in libris, quibus describit quemadmodum Helice Burisq; mersæ sunt, quis illas casus in forte, immisit. mare, uel in illas mare † immerfit, dicit id quod in priore parte dictum est. Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum ubiq; ita & sub mari. Deinde cum est obstrusus ille trames, per quem descenderat, reditum aut illi à tergo resistens aqua abstulit, huc & illuc fertur, & al. apposita sibi ipse occurrens terram labefactat. Ideo frequentissimè mari † opposita uexantur, & inde Neptuno hæc assignata est mouendi potètia. Quisquis primas literas Græcas didicit, scit illū apud

οὐρανὸν. Homerum ἰεροδρόμην uocari.

CAP. XXIII. Spiritum esse huius mali causam, & ipse consentio: de illo disputabo, quō intret hic spiritus: utrum per tenuia foramina, nec oculis comprehensibilia, an per maiora ac † potentiora: & utrū ab imo, an etiam per summa terrarum. Hoc incredibile est. Nam in nostris quoq; corporib. cutis spiritum respuit: nec est illi introitus, nisi per quem trahitur: nec consistere quidem à nobis receptus potest, nisi in laxiore corporis parte. Non enim inter nervos pulpas'ue, sed in uisceribus & B patulo interioris partis recessu commoratur. Idem de terra suspicari licet, uel ex hoc, quod motus non in summa terræ, circæ summa est, sed subter & ab imo. Huius indicium est, quod altitudinis profundæ maria iactantur, motis scilicet his, supra quæ fusa sunt. Ergo uerisimile est, terram ex alto moueri, & illic spiritum in cauernis ingentibus concipi. Imò, inquit, ceu cum frigore inhorruimus, tremor sequitur, sic terras quoq; spiritus extrinsecus accidēs quassat. Quod nullo modo potest fieri. Algere enim debet, ut idem illi accidat, quod nobis, quos externa causa in horrorem agit. Accidere autem terræ simile quiddam nostræ affectionis, sed non ex simili causa, concesserim. Illam interior & altior iniuria debet impellere: cuius rei argumentum uel maximū hoc potest esse, quod cum uehemēti motu adaperit ingenti ruina solū est, totas nonnunquā urbes & recipit hiatus ille, & abscōdit. Thucydides ait, circa Peloponnesiaci belli tempus, Atalantā insulā aut totā, aut certè maxima ex parte superfusam. Idē Sidoni accidisse, Posidonio crede. Nec ad hoc testib. opus est. Meminimus enim terris interno motu diuulsis, loca disiecta, & cā pos interisse. Quod iam dicam, quemadmodum existimem fieri.

CAP. XXV. Cum spiritus magna ui in uacuum terrarum locū penitus applicuit, cœpitq; rixari, & de exitu cogitare, latera ipsa inter quæ latet, sæpius percutit, supra quæ urbes interdum sitæ sunt: hæc nonnunquam adeo concutiuntur, ut ædificia superposita procumbant: nonnunquā in tantum, ut parietes quibus fertur omne regimen caui, decendant in illum subteruacantem locū, totq; urbes in immensam altitudinem mergantur. Si uelis credere, aiunt, aliquando Ossam Olympo co hæsisse, deinde terrarum motu recessisse, & scissam unius magnitudinem montis in duas partes. Tunc effugisse Peneum, qui paludes quibus laborabat Thessalia, siccauit, abductis in se quæ sine exitu stagnauerant aquis. Ladon flumen inter Helim & Megalenpolin medius est, quem terrarum motus effudit. Per hoc quid probō? In laxos specus (quid enim aliud appellem loca uacua sub terris?) spiritum conuenire. Quod nisi esset, magna terrarum spacia commouerentur, & unā multa titubarent. Nunc exiguæ partes laborant, nec unquam per ducenta miliaria motus extenditur. Ecce hic qui impleuit fabulis urbem, non transcendit Campaniam. Quid dicam, cum Chalcis tremuit, Thebas stetit? Cum laborauit Aegium, tam propinquas illi, Patras de motu nihil audisse? Illa uasta concussio, quæ duas suppressit urbes, Helicen & Burim, circa Aegiū constitit. Apparet ergo intantum spacium motum † protendere, quantum illa sub terris uacantis loci inanitas pateat.

CAP. XXVI. Poteram ad hoc probandum abuti autoritate magnorum uirorum, qui Aegyptum nūquam tremuisse tradunt. Rationem autem huius rei hanc reddunt, quod ex limo tota concreuerit. Tantum enim (si Homero fides est) aberat à continenti Pharos, quantum naui diurno cursu metiri plenis

A plenis lata uelis potest, sed continenti admotā est. Turbidus enim defluens Nilus, multumq; secum limum trahens, & eum subinde apponens priorib. terris, Aegyptum annuo incremento semper ultra tulit. Inde pinguis & limosus soli est, nec ulla interualla in se habet, sed creuit in solidum & crescente limo: quo pressa erat & sedens structura, cum partes glutinaerentur, nec quicquam inane interuenire poterat, cum solido liquidū, ac molle semper accederet. Sed mouetur & Aegyptus & Delos, quam Virgilius stare iussit:

Immotamq; soli dedit, & contemnere uentos.

Hanc philosophi quoq; credula natio, dixerunt non moueri, autore Pindaro. Thucydides ait, antea quidem immotam fuisse, sed circa Peloponnesiacum bellum tremuisse. Callisthenes & alio tempore ait hoc accidisse. Inter multa, inquit, prodigia quibus denunciata est duarum urbium Helices & Buris euersio, fuere maxime notabilia, columna ignis immensi, & Delos agitata. Quā ideo stabilem uideri uult, quia mari imposita, habeat cōcauas rupes & saxa peruia, quę dent deprehensio aeri reditum. Ob hoc etiam insulas esse certioris soli, urbesq; eo tutiores, quo propius ad mare accesserunt. Falsa hæc esse, Pompeij & Herculaneum sensere. Adijce nunc, quod omnis ora maris obnoxia est motib. Sic Paphos non semel corruit, sic nobilis & huic iam familiaris malo Nicopolis. Cyprū ambit altum mare, & agitur. Tyros & ipsa tam mouetur, quā diluitur. Hæ ferè causæ redduntur, propter quas tremat terra.

Quædam tamen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio reddenda **CAP. XXVII.** est. Aiunt enim, sexcentarum ouium gregem exanimatum in Pompeiana regione. Non est quare hoc putes ouibus illis timore accidisse. Diximus solere post magnos terrarum motus pestilentiam fieri. Nec id mirum est: multa enim mortifera in alto latent. At aer ipse, qui uel terrarum culpa, uel pigritia, & æterna nocte torpescit, grauis haurientibus est: uel corruptus internorū igniū uitio, cum est longo situ emissus, purū hunc liquidumq; maculat ac polluit, insuetumq; ducentib. spiritū, affert noua genera morborum. Quid, quod aquæ inutiles pestilentesq; in abdito latent, ut quas nunquam usus exerceat, nunquā aura liberior uerberet? Crassæ itaq; & graui caligine sempiternaq; tectæ, nihil nisi pestiferum in se & corporib. nostris contrariū habent. Aer quoq; & mixtus est illis, quiq; inter illas paludes iacet, cum emerit, latè uitium suū spargit, & haurientes necat. Facilius aut pecora sentiunt, in quæ pestilentia incurrere solet, quo audiora sunt, aperto cœlo plurimū utuntur, & aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oues uerò, mollioris naturæ, quo propiora terris ferunt capita, corruptas esse non miror, cum afflatum diri aeris circa ipsam humum exceperint. Nocuisset ille & hominib. si maior exisset: sed illum copia aeris sine

B ri extinxit, antequam ut ab homine posset trahi, surgeret.

Multa aut terras habere mortifera, uel ex hoc intellige, quod tot uenena nascuntur, non manu sparsa, sed sponte: solo scilicet habente, ut boni, ita mali semina. Quid, quod pluribus Italię locis per quædam foramina pestilens exhalatur uapor, quem non homini ducere, non feræ tutū est. Aues quoq; si in illum inciderint, antequam cœlo meliore leniatur, in ipso uolatu cadunt, liuentq; corpora, & non aliter quā per uim elisæ fauces tumēt. Hic spiritus quādiu terris cōtinetur, tenui foramine fluens, non plus potentia habet, quā ut despectantia & ultrò sibi illata cōficiat. Vbi per secula conditis tenebris, ac tristitia loci creuit in uitium, ipsa ingrauescit mora: hoc peior, quo segnior. Cum aut exitum nactus est, æternum illud umbrosi frigoris malum, & infernam noctem soluit, ac regionis nostræ aera infuscat. Vincuntur enim meliora peioribus. Tunc etiam ille spiritus purior transit in noxiū. Inde subitæ cōtinuęq; mortes, & monstrosa genera morborum, ut ex nouis orta causis, breuis aut longa clades est, prout uitia ualere. Nec prius pestilentia desinit, quā spiritum illū grauem exercuit laxitas cœli, uentorumq; iactatio.

Nam quod aliquot insanis attonitisq; similes discurrere fecit metus, qui excutit mentes, ubi **CAP. XXIX.** priuatus ac modicus est, quid ubi publicè terret, ubi cadūt urbes, populi opprimuntur, terra cōcutitur: quid mirum est, animos inter dolorem & metum destitutos aberrasse? Non est facile, inter magna mala non desipere. Itaq; lenissima ferè ingenia in tantū uenere formidinis, ut sibi exciderent. Nemo quidem sine aliqua iactura sanitatis expauit, similisq; furēti, quisquis timet: sed alios citò timor sibi reddit, alios uehementius perturbat, & in dementia transfert. Inde inter bella errauere lymphatici: nec usquam plura exempla uaticinantium inuenies, quā ubi formido mentes religione mixta percussit. Statuam diuiliam non miror, cum dixerim montes à montibus recessisse, & ipsum disruptum esse ab imo solum.

*Hæc loca ui quondam, & uasta conuulsa ruina
(Tantum aui longinqua ualet mutare uetustas)
Disiuisse ferunt, cum protinus utraq; tellus
Vna foret, uenit medio ui pontus & undis
Hesperium Siculo latus abscidit, aruq; & urbes,
Littore diductas, angusto interluit aestu.*

Vides totas regiones à suis sedibus reuelli, & trans mare iacere, quod in confinio fuerat: uides & urbium fieri gentiumq; dissidium, cum pars naturæ concitata est de se, uel aliquod mare ingens spiritus impegit: quorū mira, ut ex toto, uis est. Quāuis enim parte sequiat, mūdī tñ uirib. sauit. Sic & Hispanias à cōtextu Africæ, mare eripuit. Sic hac inundatione, quā poetarum maximi celebrat, ab Italia Sicilia reiecta est. Aliquādo aut plus impetus habent, quæ ex infimo ueniunt.

Seneca.

K 3 Acriora

Acriora enim sunt, in quibus nifus est per angusta. Quantas res ij terrarum tremores, quamq̃ue A
mira spectacula ediderint, satis dictum est.

CAP. XXX.

Cur ergo aliquis ad hoc stupet, quòd æs unius statutz, ne solidum quidem, sed concauum ac
tenue disruptum est: cum fortasse in illud se spiritus, quærens fugam, incluserit? Illud uerò quis
nescit? Diductis ædificia angulis uidimus moueri, iterūq; cōponi. Quædā uerò parū aptata po-
situ suo, & à fabris negligētius solutiusq; cōposita, terræmotus sæpius agitata cōpegit. Quòd si
totos parietes & totas findit domos, & latera magnarum turriū, quæ solida sunt scindit, & pilas
operibus subditas dissipat: quid est, quare quisquam dignum annotari putet, se cētā esse æquali-
ter ab imo ad caput in partes duas statuā? Quare tñ per plures dies motus fuit? Non desijt enim
assiduè tremere Cāpania, clementius quidē sed ingenti damno, quia pressa & quassa quatiebatur:
quibus ad cadendum malè stantibus, non erat impelli, sed agitari. Nondum uidelicet spiritus o-
mnis exciderat, sed adhuc emissā parte maiore oberrabat.

CAP. XXXI.

forte, uehemen-
tissimus.

al. pugna o-
pus est.

Inter argumenta quibus probatur, spiritu ista fieri, non est quòd dubites & hoc ponere: Cum
maximus editus tremor est, quo in urbes terrasq; sæuitū est, nō potest par illi subsequi alius, sed
post maximum leues motus sunt, quia ↑ uehementius exitum uentis luctantibus fecit. Reliquie
deinde residui spiritus non idem possunt, nec illis ↑ pugna est: cum iam uiam inuenerint, sequā-
turq; eā, quā prima uis ac maxima euasit. Hoc quoq; dignum memoria iudico, ab eruditissimo
& grauissimo uiro cognitum: fortē enim cum hoc euenit, lauabatur, uidisse se affirmabat in bal-
neo tessellas, quibus solū erat strātū, alterā ab altera separari, iterumq; cōmitti, & aquā modò re-
cipi in cōmissuras pauimento recedēte, modò cōpresso bullire & elidi. Eundē audiui narrāte,
uidisse se molles materias, mollius crebriusq; tremere, quā natura duras.

CA. XXXII.

al. facere.

al. qui uolet,
illam.

Hæc, Lucili uirorum optime, quantū ad ipsas causas. Illa nunc, quæ ad confirmationē animo-
rum pertinet: quos magis refert uestra fortiores fieri, quā doctiores. Sed alterū sine altero nō
fit. Non enim aliunde animo uenit robur, quā à bonis artib. quā à contemplatione naturæ.
Quæ enim non hic ipse casus aduersus omnes firmauerit & erexerit? Quid est cur ego hominem
aut feram, quid est cur sagittam aut lanceā tremam? maiora me pericula expectant. Fluminib. &
terris, & magnis naturæ partibus petimur. Ingenti itaq; animo mors prouocanda est, siue nos ē-
quo uastoq; impetu aggreditur, siue quotidiano & uulgari exitu: nihil refert quā minax ueniat,
quantūq; sit, quod in nos trahat: quod à nobis petit, minimum est. Hoc senectus à nobis ablatu-
ra est, hoc auriculæ dolor, hoc in nobis humoris corrupti abundantia, hoc cibus parū obsequēs
stomacho, hoc pes leuiter offensus. Pusilla res est hominis anima, sed ingens res est contēptus a-
nimæ. Hanc qui contēpserit, securus uidebit maria perturbari: etiā si illa oēs excitauerint uenti, B
etiā si æstus aliqua perturbatione mūdi, totum in terras uerterit oceanū. Securus aspiciet fulmi-
nantis cœli trucē ac horridam faciem: frangatur licet cœlum, & ignes suos in exitum omnium,
imprimis suum misceat, securus aspiciet ruptis cōpagib. dehiscens solū. Illa licet inferorū regna
retegantur, stabit super illam uoraginē intrepidus: & fortasse quòd debet cadere, desiliet. Quid ad
me, quā sint magna quibus pereor? Ipsum perire non est magnum. Proinde si uolumus esse fe-
lices, si nec hominum, nec deorum, nec rerū timore uersari, si despiciere fortunā superuacua pro-
mittentem, leuia minitantē, si uolumus tranquillè degere, & ipsis dijs de felicitate controuersā
al. facere. ↑ agere, anima in expedito est habenda. Siue illam insidiæ, siue morbi potent, siue hostiū gladij,
siue insularum cadentiū fragor, siue ipsarum ruina terrarū, siue uasta uis igniū, urbes agrosq; pa-
al. qui uolet,
illam. ris clade cōplexa, ↑ quum libet illi, eā accipiat. Quid aliud debeo, quā exeuntē hortari, & cū bo-
nis omnib. emittere? uade fortiter, uade feliciter. Nihil dubitaueris reddere. Nō de re, sed de tē-
pore est quæstio. Facis quod quandoq; faciendū est. Nec rogaueris, nec timueris, nec te uelut in
aliquid malum exiturū tuleris retrō. Rerū natura quæ te genuit, expectat, & locus melior ac tu-
rior. Illic nō tremunt terræ, nec inter se uenti cū magno nubium fragore cōcurrunt, non incēdia
regiones urbesq; uastant, nō naufragiorū totas classes sorbentium metus est, nō arma contraria
disposita uexillis, & in mutuā perniciem multorum milium par furor, nō pestilentia, & ardentia
promiscuè, cōmunes populi cadētib. rogi. Istud leue est, quid timemus? Graue est: potius semel
incidat, quā semper impendat. Ego autē perire timeā, cū terra ante me pereat, cū ista qua-
tiantur quæ quatiunt, & iniuriā nostram non sine sua ueniunt? Helicem Burimq; totas mare ac-
cepit: ego de uno corpusculo timeam? Supra oppida duo nauigatur: duo autē quæ nouimus, quæ
in nostrā noticiā memoria literis seruata perduxit. Quā multa alia alijs locis merfa sunt? Quot
populos aut terra aut in se mare inclusit? Ego recusem mei finē, cum sciam me sine fine nō esse?
imò cū scia omnia esse finita? Ego ultimū suspiriū timeā? Quātū potes itaq; ipse te cohortare, Lu-
cili, cōtra metū mortis. Hic est qui nos humiles facit: hic est qui ipsam uitā cui parcit, inquietat,
ac perdit. Hic omnia ista dilatat, terrarum motus, & fulmina. Quæ omnia feres cōstāter, si cogita-
ueris nihil interesse inter exiguū tempus & lōgum. Horē sunt quas perdimus. Puta dies esse, pu-
ta menses, puta annos: perdimus illos, nepe perituros. Quid, oro te, refert, nū perueniā ad illos?
fuit tēpus, & auidissimos sui deserit. Nec quod futurum est, meū est, nec quod fuit. In puncto fu-
gientis tēporis pendeo: & magni est, modicū fuisse. Elegāter ille Lælius sapiens dicenti cuidam,
Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis sexaginta, quos nō habes? Ne ex hoc quidē intelli-
gimus incōprehēbilis uite cōditionē & fortē tēporis semper alieni, quòd annos annumeramus
amissos. Hoc affigamus animo, hoc nobis subinde dicamus: Moriendū est. Quando? Quid tua?
Mora

A Mors naturæ lex est, mors tributū officiumq; mortaliū, malorumq; omniū remedium est. Opabit illam, quisquis timet. Omnibus omisiss, hoc unū, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illam tibi cogitatione multa familiarem: ut si ita tulerit, possis illi uel obuiam exire.

Libri VI. Naturalium questionum finis.

PINCIANI IN LIB. VI. NATVRALIVM QVÆSTIONVM.

Imperitis fit magna ex desperatione securitas.] Eadem, mutato dictionū ordine, imperitis magna Cap. 2.
fit ex desperatione securitas. Considera an legendum, manu, potius quā, magna.

Quid tanti molem ponderis impellat.] Corporis, nō ponderis, in eādē habetur castigatus: quan- Cap. 4.
doquidem charta sequente: Ita, inquit, in hoc uniuerso terræ corpore euenit, ut partes eius uetustate soluantur. & alibi: Sic hoc totum terrarum omnium corpus, & aquis quæ uicem sanguinis tenent, cetera.

Sed intra ipsam & ex ipsa quasdam partes eius decidere.] In eadem aliter, sed intra ipsam, & in Cap. 10.
ipsam quasdam partes eius decidere.

Et insulas non antē uisas in medio mari ponere. Therem & Theream hanc nostræ ætatis Cap. 21.
insulam spectantibus nobis in Aegæo mari enatam, quis dubitat.] Castigandum puto hunc locum sic: & insulas non antē uisas in medio mari ponere, Theram & Therasiam. Thiam nostræ ætatis insulam spectantibus nautis in Aegæo mari enatam, quis dubitat. Plinius uolum. 2. cap. 87. Inter Cycladas Olympiadis 135. anno quarto Thera & Therasia. Inter easdem post annos 130. Hiera, eademq; automate, & ab ea duobus stadiis post annos 110. in nostro æuo. M. Iunio Syllano, & L. Balbo consulibus, ad 8. idus Iulij, Thia.

Nam nec succutiuntur tunc omnia.] Legendum fortē, mœnia: non, omnia: ut non multo post, edificia uicina tremore collapsa sunt.

Tunc illa præcipitata rupes, quicquid ab illo reperiussit, non passura consistere, sonitu Cap. 22.
uenit.] Deprauatissimum locum, & tantum nō conclamatum, restituendum hoc pacto existimo: tunc illa rupes præcipitata quicquid ab imo reperiussit, non passura consistere, succutit.

Aut certē maxima ex parte superfusam.] Suppressam, non superfusam, in eadem habetur. Sicq; esse Cap. 24.
legendum, monstrat ipse autor paulo post, dicens: illa uasta concussio, quæ duas suppressit urbes, Helicē & Buran. Quāquam & superfusam, legi posset ex Thucydide 3. uolum. sed idem erit sensus. Item Atalantiem legendū, non Atalantam, ex eodem autore colligitur: cui suffragatur uetus lectio.

Idem Sidoniæ accidisse.] Sidoni, non Sidoniæ, legendum reor, quæ urbs est Phœniciæ, notior quā ut sit prodenda. Et uero simile est, quassationi obnoxiam esse Sidonem: cum Tyrus urbs propinqua eo malo laboret, sicuti & omnia loca maritima: ut paulo antē monstrauit.

B Tunc effugisse Pencon.] Legendū reor, tunc effluxisse Penæum. Is celebris est Thessaliæ fluiuius omnibus. Cap. 25.

Cum laborauit Aegine.] Scribo, Cum laborauit Aegium. Vrbs est Peloponnesi, Aegium, paruo spacio submotā à Patris, omnibus frē Cosmographis. Aegina autē insula in sinu Saronico, longē distat à Patris. & paulo post Aegium, non Aegeum legendum: adstipulante etiam uetere lectione.

LVCII ANNAEI SENECAE NATVRALIVM QVÆSTIONVM LIBER VII. ET VLTIMVS:

In quo agitur de Cometis.

Nemo usq; eò tardus, & hebes, & demissus in terram est, ut ad diuina nō erigatur, ac tota Cap. 1.
mente confurgat: utiq; ubi nouum aliquod ē cœlo miraculum fulsit. Nam quamdiu solita decurrunt, magnitudinem rerum cōsuetudo subducit. Ita enim compositi sumus, ut nos quotidiana, etiam si admiratione digna sunt, transeant: contrā minimarum quoq; rerum, si insolitæ prodierunt, spectaculum dulce fiat. Hic itaq; cœtus astrorum, quibus immensi corporis pulchritudo distinguitur, populū non conuocat. At cū aliquid ex more mutatum est, omniū uultus in cœlo est. Sol spectatōrē nisi cū deficit, nō habet. Nemo obseruat lunā, nisi laborantē. Tunc urbes cōclamant, tūc pro se quisq; superstitione uana trepidat. Quāto illa maiora sunt, quod sol totidē (ut ita dicā) gradus, quot dies habet, & annū circuitu suo claudit: quod à solstitio ad minuēdos dies uertitur: quod à solstitio statum inclināt, & dat spaciū noctibus: quod sidera abscondit: quod terras, cū tāto maior sit illis, nō urit, sed calorē suū intensionibus ac remissionibus teporando fouet: quod lunā nunquā implet, nisi aduersam sibi, nec obscurat. Hæc tamē non annotamus, quādiu ordo seruetur. Sed si quid turbatū est, aut præter consuetudinē emicuit, spectamus; interrogamus, ostēdimus. Adeo naturale est, magis noua quā magna mirari. Idem in Cometis fit. Si rarus, & insolitæ figurę ignis apparuit, nemo nō scire quid sit, cupit: & oblitus aliorū, de aduentitio quærit: ignarus, utrū debeat mirari, an timere. Nō enim desunt qui terreant, qui significationes eius graues prædicent. Sciscitantur itaq; & cognoscere uolūt, prodigiū sit, an sidus. At mehercules nō aliud quis aut magnificētius quæsierit, aut didicerit utilius, quā de stellarū siderumq; natura: utrū flamma cōtracta, quod & uisus noster affirmat, & ipsum ab illis fluens lumē, & calor inde descēdens: an non sint flammæ orbes, sed solida quædā terrenaq; corpora, quæ per igneos tractus labētia inde splendorē trahāt, coloremq; nō de suo clara. In qua opinione magni fuere uiri, qui sidera † crediderunt ex duro cōcreta, & ignē alienū pascentia. Nā per se, inquit, al. tradiderūt:
flamma diffugeret, nisi aliquid haberet quod teneret, & à quo teneretur, conglobatamq; nec stabili inditam corpori, † pro certo iam mundus turbine suo dissipasset. forte, profectū:
CAP. II:

Ad hæc inuestiganda proderit quærere, nū Cometæ eius cōditionis sint, cuius superiora. Vi-

K 4 dentur

dentur enim cum illis quædam habere communia, ortus & occasus. Ipsam quoque, quamuis spargantur & longius exeant, faciem, æquæ tamen ignei splendidiq; sunt. Itaq; si omnia terrena sidera sunt, his quoque eadem fors erit. Si uero nihil aliud sunt quam purus ignis, mouenturq; mensibus senis, nec illos conuersio mundi soluit & uelocitas: illa quoque possunt & tenui constare materia, nec ob hoc discuti assiduo cœli circûactu. Illò quoque pertinebit hoc excussisse, ut sciamus, utrum mundus terra stante circumueat, an mundo stante terra uertatur. Fuerunt enim qui dicerent, nos esse, quos rerum natura nescientes ferat, nec cœli motû fieri ortûs & occasus, sed ipsos oriri & occidere. Digna res est contemplatione, ut sciamus in quò rerû statu simus: pigerrimam fortiori, an uelocissimam sedem: circa nos Deus omnia, an nos agat. Necessarium est autem, ueteres ortus Cometarum habere collectos. Deprehendi enim propter raritatem eorum cursus adhuc non potest, nec explorari, an uices seruent, & illos ad suum diem certûs ordo producat. Noua hæc cœlestium obseruatio est, & nuper in Græciam inuecta.

CAP. III. Democritus quoque, subtilissimus antiquorum omnium, suspicari ait se, plures stellas esse quæ currant: sed nec numerû illarum posuit, nec nomina, nondû comprehensis quinque siderum cursibus. Eudoxus primus ab Aegypto hos motus in Græciâ transtulit. Hic tamē de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet, ne apud Aegyptios quidē, quibus maior cœli cura fuit, hæc partē elaboratam. Conon postea diligens & ipse inquisitor, defectiones quidem solis seruatas ab Aegyptijs collegit, nullam autē mentionem fecit Cometarum: non prætermittitur, si quid explorati apud illos cōperisset. Duo certē, qui apud Chaldæos studuisse se dicūt, Epigenes & Apollonius Myrædus, peritissimus inspiciendorû naturalium, inter se dissident. Hic enim ait, Cometas in numero stellarum errantiû poni à Chaldæis, teneriq; cursus eorû. Epigenes cōtrâ ait, Chaldæos nihil de Cometis habere cōprehensi, sed uideri illos accendi turbine quodâ aeris cōcitati & intorti.

CAP. IIII. Primum ergo (si tibi uidetur) opiniones huius ponamus, ac refellamus. Huic uidetur plurimum uirium habere, ad omnes sublimium motus, stella Saturni. Hæc cū proxima signa Maris, *al. uiciniam.* aut in Lunæ † uicina transit, aut in Solis incidit radios, natura uetosa & frigida cōtrahit pluribus locis aera, conglobatq;. Deinde si radios solis assumpsit, tonat, fulguratq;. Si Martem quoque consentientem habet, fulminat. Præterea, inquit, aliam † naturam habent fulmina, aliam fulgurationes. Aquarû enim, & omnis humidi euaporatio, splendores tantum cœli citra ictum minaces mouet. Illa autē calidior sicciorq; terrarum exhalatio, fulmina extundit. Trabes uerò & faces, quæ nullo alio inter se quàm magnitudine distant, hoc modo fiunt. Cum humida terrenaq; in se globus aliquis aeris clausit, quem turbinem dicimus, quacunque fertur, præbet speciē ignis extenti. Quæ tamdiu durat, quamdiu mansit aeris illa cōplexio, humidi intra se terreniq; multû uehens. *B*

CAP. V. Vt à proximis mēdacijs incipiam, falsum est, faces & trabes exprimi turbine. Turbo enim circa terras concipitur ac fertur. Ideoq; arbuta radicitus uellit, & quocunque incumbit, solû nudat: syluas interim & tecta corripienti, inferior ferè nubibus, utiq; nunquam altior. At contrâ trabes æditior cœli pars ostentat. Ita nunquam nubibus obstituerunt. Præterea turbo omni nube uelocior rapitur, & in orbem uertitur. Super ista uelociter desinit, & ipse se sua ui rumpit. Trabes autem non transcurrunt, nec præteruolant, ut faces, sed commorantur, & in eadem partē cœli collucent. Charimander quoque, in eo libro quē de Cometis composuit, ait Anaxagoræ uisum, grande insolitumq; cœlo lumē magnitudine amplæ trabis, & id per multos dies fulsisse. Callisthenes tradit, antequam Burim & Helicem mare absconderet. Aristoteles ait, non trabem illam, sed Cometem fuisse: cæterum ob nimium ardorem non apparuisse sparsum ignem, sed procedēte tempore cum iam minus flagraret, redditam suam Cometæ faciem. In quo igne multa quidem † ferunt digna, quæ notarentur: nihil tamen magis, quàm quòd ut ille fulsit in cœlo, statim supra Burim & Helicem mare fuit. Nunquid ergo Aristoteles nō illam tantum, sed omnes trabes Cometæ esse credebatur? Hanc habetis differentiam, quòd ijs continuus ignis est, cæteris sparsus. Trabes enim flammam æqualem habent, nec ullo loco intermissam aut languidam, in ultimis uerò partibus coactam: qualem fuisse illam, de qua modò retuli, Callisthenes tradit.

CAP. VI. Duo, inquit Epigenes, Cometarum genera sunt. Alij ardorem undiq; effundunt, nec locum mutant: alij in unam partem ignem uagum in modum comæ porrigunt, & stellas prætermittunt: quales duo ætate nostra uisi sunt. Illi priores criniti, undiq; etiam immoti, humiles ferè sunt, & eisdem causis quibus trabes facesq; constantur, & ex intemperie aeris turbidi, multa secū arida humidaq; terris exhalata uersantis. Potest enim spiritus per angusta elisus accēdere supra se positum aera, plenû alimentis idoneis igni. Deinde propellere ex nitido, ne ex aliqua causa refluat † cursus, ac remittatur, deinde iterum proximo die ac sequentibus consurgere, & eundē locum inflāmare. Videimus enim uentos per plures dies ad constitutū redire. Pluuie quoque, & alia tempestatum genera, ad præscriptū reuertuntur. Vt breuiter autē uoluntatē eius exprimam, eadem ferè ratione hos fieri Cometæ existimat, qua fiunt ignes turbine eiekti. Hoc unū interest, quòd illi turbines ex superiori parte in terras deprimuntur, ij de terra in superiora eleuantur.

CAP. VII. Aduersus hæc multa dicuntur. Primum si uentus in causa esset, nunquam Cometæ sine uento appareret. Nunc autem & quietissimo aere apparet. Deinde si uento fieret, cū uento caderet. Et si uento inciperet, cresceret uento: eoq; esset ardentior, quo ille incitator. His accedit illud quoque. Ventus multas aeris partes impellit. Cometæ in uno loco apparet: & uentus in sublimi non peruenit. Cometæ autem uisuntur suprâ quàm uentis ire licet. Transit deinde ad illos, quos ait cer-

A ait certiores habere stellarum speciem, qui & procedunt, & signa prætereunt. Hos ait ex eisdem causis fieri, quibus illos, quos dixit humiliores. Hoc tantum interesse, quod terrarum exhalationes multa secum arida ferentes, celsiorem petant partem, & in ædiora cœli aquilone pellantur. Deinde si illos aquilo propelleret, ad meridiem semper agerentur, quod uentus hic nititur. Atqui uariè cōcurrunt, alij in ortū, alij in occasum, omnes in flexū: quod iter non daret uentus. Deinde si aquilonis illos impetus à terris in altū leuaret, alijs uētis nō orirentur Cometæ. atqui oriūtur.

CAP. VIII.

Illam nunc rationem eius (utrāq; enim utitur) refellamus. Quicquid humidi aridiq; terra effluit, cum in unum coit, ipsa discordia corporū, spiritum uersat in turbinem. Tunc illa uis uenti circumeuntis quicquid intra se comprehendit, cursu suo accendit, & leuat in altum: ac tam diu manet splendor ignis expressi, quā diu alimenta sufficiunt: quibus desinentibus, & ipse subsidit. Qui hoc dicit, non notat qualis sit turbinum cursus, & qualis Cometarum. Illorum rapidus ac uiolentus, & ipsis uentis citator est: Cometarum lenis, & quod per diem & noctem quantum transferit, abscondat. Deinde turbinum motus uagus est & disiectus, & (ut Sallustij utar uerbis) uerticosus: Cometarum autem compositus, & destinatum iter carpens. Num quis nostrū crederet, aut lunam aut quinq; sidera rapi uento, aut turbine rotari? Non, ut puto. Quare? quia non est illis perturbatus & impotens cursus. Ad Cometæ idē transferamus. Non cōfusē nec tumultuosē eunt, ut aliquis credat illos causis turbulentis & inconstantibus pelli. Deinde etiam si uertices isti comprehendere terrena humidaq;, & ex humili in altum exprimere possent: nō tamen supra lunam efferret. Omnis illis usq; in nubilum uis est. Cometæ autem immixtos stellis uidemus per superiora labentes. Ergo uerisimile non est, in tantum spaciū perseuerare turbinem: qui quo maior est, maturius corrumpitur.

Vide scholia.

Vtrumlibet itaq; eligat, aut uis leuis inde peruenire non poterit, aut magna & cōcitata citius ipsa se frangat. Præterea humiliores illi Cometæ ob hoc (ut putant) nō exeunt altius, quia plus terreni habent. Grauitas illos suā in proximo tenet. Atqui necesse est, his Cometis diuturnioribus & celsioribus, plenior materia sit. Neq; enim diutius apparerent, nisi maioribus nutrimentis sustinerentur. Dicebam modò, non posse diu uerticem permanere, nec supra lunam, aut usq; in stellarum locum crescere. Nempe efficit turbinem, plurium uentorū inter ipsos luctatio. Hæc diu non potest esse. Nam cum uagus & incertus spiritus certi uolatus est, nouissimē uni uis omnium cedit. Nulla autem tempestas magna perdurat. Procellæ quanto plus habet uirium, tanto minus temporis. Ventī cum ad summum uenerunt, remittuntur omni uiolentia. Necesse est ista concitatione in exitum sui tendant. Nemo itaq; turbinem toto die uidit, ne hora quidem.

CAP. IX.

B Mira uelocitas eius, & mira breuitas est. Præterea uiolentius celeriusq; in terra, circaq; eam uoluitur: quo celsior, eo solutior, laxiorq; est, & ob hoc diffunditur. Adijce nunc, quod etiam si in summum pertenderet, ubi sideribus iter est, utiq; ab eo motu, qui uniuersum trahit, solueretur. Quid enim est illa conuersione mundi citatus? hæc omniū uentorum in unum coniecta uis dissiparetur, & terræ solida fortisq; compages, nedum particula aeris torti.

fortē, cum celeris uoluitur.

Præterea in alto, manere non potest ignis turbine illatus, nisi ipse quoque permaneret turbo. Quod porrò tā incredibile est, quā in turbine longior mora. Vtiq; motus motu contrario uincitur: habet enim suam locus ille uertiginem, quæ rapit cœlum,

CAP. X.

Sideraq; alta trahit, celeriq; uolumine torquet.

Et ut des eis aliquam aduocationem, quod fieri nullo modo potest: quid de his Cometis dicatur, qui senis mensibus apparuerunt? Deinde duo debent esse motus eodem loco: alter ille diutinus & assiduus, suum sine intermissione peragens opus: alter nouus & recens, & turbine illatus. Necesse est ergo alter alteri impedimento sit. Atqui lunaris illa orbita, cæterorumq; supra lunam meantium motus irreuocabilis est: nec hæsit usquam, nec resistit, nec dat ullam nobis suspicionem obiectionis sibi morę. Fidem non habet, turbine uiolentissimum & perturbatissimum tempestatis genus, in medios siderum ordines peruenire, & inter disposita ac tranquilla uersari. Credamus ignem circumacto turbine accendi, & hūc expulsum in sublime, præbere nobis opinionem speciemq; sideris longi. At puto tale esse debet, quale est id, quod ignē efficit. Turbinis autem rotunda facies est. In eodem enim uestigio uersatur, & in columnæ modo circumagentis se uoluitur. Ergo ignem quoq; qui inclusus est, similem esse illi oportet. Atqui lōgus est, & disiectus, minimeq; similis in orbem coacto.

CAP. XI.

Epigenem relinquamus, & aliorum opiniones persequamur. Quas antequam exponere incipiam, illud in primis præsumendum est, Cometæ non in una parte cœli aspici; nec in signifero tantum orbe, sed tam in ortu quā in occasu, frequentissimē tamē circa Septentrionem. † Forma eius non est una. Quamuis enim Græci discrimina fecerint eorum, quibus in morem barbæ flamma dependet, & eorum qui undiq; circa se uelut comam spargunt, & eorū quibus fusus quidam est ignis, sed in uerticē tendens: tamen omnes isti eiusedē notę sunt, Cometæq; rectē dicuntur. Quorū cum post longū tempus appareant formæ, inter se eos cōparare difficile est. Illo ipso tempore quo apparent, inter spectātes de habitu illorū non cōuenit: sed prout cuiq; acrior acies aut hebetior, ita dicit aut † lucidiorē esse aut rubicundiorē, & crines aut in interiora deductos, aut in latera diuisos. Sed siue sint aliquæ differētiæ illorum, siue non sint, eādem fiant ratione necesse est Cometæ. Illud unum cōstare debet, præter solitum aspici nouam sideris faciem, circa se dissipatum ignem trahentis. Quibusdam antiquorum hæc placet ratio, cū ex stellis errantibus, altera

fortē, Formæ eius una.

al. liuidiorē.

altera se alteri applicuit, cōfuso in unum duarum lumine, faciem longioris sideris reddi. Nec hoc tunc tantum euenit, cum stella stellam attigit, sed etiam cū appropinquauit. Intervallum enim, quod inter duas est, illustratur ab utraq; inflammaturq;, & longum ignem efficit.

CAP. XII. His illud respōdebimus, certum esse numerū stellarum mobilium. Solere autem eodem tempore & has apparere, & Cometen. Ex quo manifestum fit, non illarum coitu fieri Cometen, sed proprium & sui iuris esse. Etiamnum frequenter stella sub altioris stellæ uestigium uenit. Et Saturnus aliquando supra Iouem est, & Mars Venerem aut Mercurium recta linea despicit. Nec tamen propter hunc cursum, cum alter alterum subit, Cometes fit: alioquin annis omnibus fieret. Omnibus enim aliquæ stellæ in eodem signo simul sunt. Si Cometam faceret stella stellæ superueniens, momento esse desineret. Summa enim uelocitas transeuntium est. Ideo omnis siderum defectio brevis est: quia citò illas idē cursus, qui admouerat, abstrahit. Videmus solem & lunam intra exiguum tempus, cū obscurari cōperint, liberari. Quanto celerior debet fieri in stellis congressio, tanto minoribus? Atqui Cometæ senis mensibus manent. quod non accideret, si duarum stellarum conuentu gignerentur. Illæ enim diu cohærere nō possunt, & necesse est illas lex celeritatis separet. Præterea ista nobis uicina uidentur, cæterum interuallis ingētibus disident. Quomodo ergo potest altera stella usq; ad alteram stellam ignem mittere, ita ut utraq; iuncta uideatur, cum sint ingenti regione diductæ? Stellarum, inquit, duarum lumen miscetur, & præbet unius speciem. Nempe sic, quemadmodum rubicunda fit nubes solis incurso, quemadmodum uespertina aut matutina flauescunt, quemadmodum alternè arcus solis uisitur. Hæc omnia primum magna ui efficiuntur. Sol enim est, qui ista succendit. Stellarum non est eadem potentia. Deinde nihil horum, nisi infra lunam in terrarū uicinia nascitur. Superiora pura & sincera sunt, & coloris sui semper. Præterea si quid tale accideret, nō haberet moram, sed extingueretur citò: sicut coronæ, quæ solem lunam ue cingunt, & intra breuissimum spacium exolescunt. Nec arcus quidem diu perleuerat. Si quid esset tale, à quo medium inter duas stellas spacium confundetur, æquè citò dilaberetur. Vtiq; non in tantum maneret, quantum morari Cometæ solent. Stellis intra signiferū cursus est, hunc gyrum premunt: at Cometæ ubiq; cernuntur. Non magis certum est illis tempus quo appareant, quàm locus ullus, ultra quem non exeant.

CA. XIII. Aduersus hoc ab Artemidoro illa dicuntur, non has tantum stellas quinq; discurrere, sed has solas obseruatas esse. Cæterum innumerabiles ferri per occultum, aut propter obscuritatem luminis nobis ignotas, aut propter circulorum positionem talem, ut tūc demum, cum ad extrema eorum uenire, uisuntur. Ergo intercurrent quædam stellæ, ut ait, nobis nouæ, quæ lumen suum cum stantibus misceant, & maiorem quàm stellis mos est, porrigant ignem. hoc ex his quæ mentitur, leuissimum est: tota eius narratio mundi, mendacium impudens est. Nam si illi credimus, summa cœli ora solidissima est, in modum tecti durata, & alti crassiq; corporis, quod atomi congesti coaceruatiq; fecerunt. Huic proxima superficies est ignea, ita compacta, ut solui uitariq; non possit. Habet tamen spiramenta quædā, & quasi fenestras, per quas ex parte exteriori mundi influant ignes, non tam magni, ut interiora conturbent. Rursus ex mundo in exteriora labuntur. Itaq; hæc quæ præter consuetudinem apparent, influxerūt ex illa utraq; mundi iacente materia. Soluere ista quid aliud est, quàm manum exercere, & in uentum iactare brachia?

CA. XIII. Velim tamen mihi dicat iste, qui mundo tam firma lacunaria imposuit, quid sit quare credamus illi tantam esse crassitudinē cœli? Quid fuit, quod illò tam solida corpora adduceret, & ibi detineret? Deinde quod tantæ crassitudinis est, necesse est & magni ponderis sit. Quomodo in summo ergo manent graua? Quomodo illa moles non descendit, & se onere suo frangit. Fieri enim nō potest, ut tanta uis ponderis, quantam ille substituit, pendeat, & leuibus innixa sit. Nec illud quidem potest dici, extrinsecus aliqua esse retinacula, quibus cadere prohibeatur, nec rursus de medio aliquid esse oppositi, quod imminens corpus excipiat ac fulciat. Illud etiamnum nemo dicere audebit, mundum ferri per immensum, & cadere quidem, sed non apparere an cadat: quia præcipitatio eius æterna est, nihil habens nouissimum, in quod incurrat. Hoc quidam de terra dixerunt, cum rationem nullam inuenirēt, propter quam pondus in aere staret. Fertur, inquiunt, semper: sed nō apparet an cadat, quia infinitum est in quod cadit. Quid est deinde quo probes, non quinq; tantum stellas moueri, sed multas esse, & in multis mundi regionibus? Aut si hoc sine ullo probabili argumento licet respondere, quid est quare nō aliquis aut omnes stellas moueri, aut nullā dicat? Præterea nihil te adiuvat ista stellarū passim euntiū turba. Nā quo plures fuerint, sæpius in alias incidēt: rari autē Cometæ, & ob hoc mirabiles sunt. Quid, quod testimoniū dicet contra te omnis ætas, quæ taliū stellarum exortus & annotauit, & posteris tradidit?

CAP. XV. Post mortem Demetrii Syriæ regis, cuius Demetrius & Antiochus liberi fuere, paulo ante Achaicum bellum Cometes effulsit, non minor sole. Primò igneus ac rubicundus orbis fuit, clarumq; lumē emittens, quāto uinceret noctem. Deinde paulatim magnitudo eius distracta est, & euauit claritas. Nouissimè autē totus intēcidit. Quot ergo coire stellas oportet, ut tātum corpus efficiant? Mille in unū licet congreges, nunquā hunc habitū solis æquabunt. Attalo regnante, initio Cometes apparuit modicus. Deinde sustulit se, diffuditq;, & usq; in æquinoctialem circulum uenit, ita ut illam plagā cœli, cui Lactea nomen est, in immensum extentus equaret. Quot ergo conuenisse debent erraticæ, ut tam longum cœli tractum occuparent igne continuo?

CAP. XVI. Contra argumētum dictum est: contra testes dicendū est. Nec magna molitione detrahenda est au-

A est auctoritas Ephori: historicus est. Quidam incredibilem relatu commendationem parant, & lectorem aliud a se habere, si per quotidiana duceretur, miraculo excitat. Quidam creduli, quidam negligentes sunt: quibusdam mendacium obrepit, quibusdā placet. Illi non euitant, hi appetunt. Et hoc in cōmune de tota natione: quæ approbare opus suum, & fieri populare non putat posse, nisi illud mendacio aspersit. Ephorus uerò non religiosissimæ fidei, sæpe decipitur, sæpe decipit. Sicut hic Cometen, qui omnium mortalium oculis custoditus est, quia ingentis rei traxit euentus, cū Helicē & Burim ortu suo meritis, ait illū descendisse in duas stellas: quod præter illū nemo tradidit. Quis enim posset obseruare illud momentū, quo Cometes solutus, & in duas partes redactus est? Quomodo autē si est qui uiderit Cometē in duas dirimi, nemo uidit fieri ex duabus? Quare autem non adiecit, in quas stellas diuisus sit, cum aliqua ex quinque stellis esse debuerit?

Apollonius Myndius in diuersa opinione est. Ait enim, Cometen non unum ex multis erraticis effici, sed multos Cometas erraticos esse. Non est, inquit, species falsa, nec duarum stellarum confinio ignis extentus: sed & proprium sidus Cometes est, sicut solis aut lunæ. Talis illi forma est, non in rotundum restricta, sed procerior, & in longum producta. Cæterum non est illi palam cursus: altiora mundi secat: & tunc demum apparet, cum in imum cursus sui uenit. Nec est quod putemus, eundem uisum esse sub Claudio, quem sub Augusto uidimus: nec hunc qui sub Nerone Cæsare apparuit, & Cometis detraxit infamiam, illi similem fuisse, qui post necem diui Iulij, Veneris ludis genitricis, circa undecimam horā diei emerfit. Multi uarijque sunt, dispares magnitudine, dissimiles colore: alijs rubor est sine ulla luce: alijs candor, & purum liquidumque lumen: alijs flamma, & hæc non sincera, nec tenuis, sed multum circa se uoluens fumidi ardoris. Cruenti quidam, minaces, qui omen post se futuri sanguinis ferunt. hi minuunt augmentque lumen suum, quemadmodum alia sidera: quæ clariora, cū descendere, sunt, maioraque, ex loco propiore uisuntur: minora, cum redeunt, & obscuriora, quia abducunt se longius.

Aduersus hoc protinus respondetur, non idem accidere in Cometis, quod in cæteris. Cometæ enim quo primum die apparuerint, maximi sunt. Atqui deberent crescere, quo propius accederent. Nunc autem manet illis prima facies, donec incipiant extingui. Deinde quod aduersus priores, etiam aduersus hunc dicitur. Si erraret Cometes, essetque sidus, intra signiferi terminos moueretur, intra quod omne sidus cursus suos colligit. Nunquā apparet stella per stellam. Acies nostra nō potest per medium sidus exire, ut per illud superiora prospiciat. Per Cometen autem non aliter quàm per nubem ulteriora cernuntur: ex quo apparet, illum non esse sidus, sed leuem ignem ac tumultuarium.

B Zenon noster in illa sententia est: congruere iudicat stellas, & radios inter se committere: hac societate luminis existere imaginem stellæ longioris. Ergo quidam nullos esse cometas existimant, sed species illorum per repercussionem uicinarum siderum, aut per cōiunctionem coherentium reddi. Quidam aiunt esse quidem, sed habere cursus suos, & post certa lustra in conspectum mortalium exire. Quidam esse quidem, sed non quibus siderum nomen imponas: quia dilabuntur, nec diu durant, & exigui temporis mora dissipantur.

In hac sententia sunt plerique nostrorum: nec id putant ueritati repugnare. Videmus enim, in sublimi uaria ignium concipi genera, & modò cælum ardere, modò longos à tergo flammarum albescere tractus, modò faces cum igne uasto rapi: ipsa etiam fulmina, etsi uelocitate mira, simul & perstringunt aciem, & relinquunt ignes suos, aeris attriti, & impetu inter se maiore colligi. Ideo ne resistunt quidem, sed expressi fluunt, & protinus pereunt. Alij uerò ignes diu manent: nec antè discedunt, quàm consumptum est omne, quo pascabantur, alimentum. Hoc loco sunt illa à Posidonio scripta miracula, columnæ, clypei que, flagrant, alique, insigni nouitate flammæ: quæ non aduerterent animos, si ex consuetudine & lege discurrerent. Ad hæc stupent omnes, & repentinum ignem ex alto efferunt, siue emicuit aliquid & fugit, siue compresso aere & in ardorem coacto, loco miraculi stetit. Quid ergo? Non aliquando lacuna cedentis retrò ætheris patuit, & uastum in concauo lumen? Exclamare posset: Quid est hoc?

— Medium uideo discedere cælum,

Pallentesque polo stellas, —

quæ aliquando non expectata nocte fulserunt, & per medium eruperunt diem. Sed alia huius rei ratio est, quare alieno tempore apparent, quas esse, etiam cum laterent, constat. Multos Cometas non uidemus, quod obscurantur radijs solis: quo deficiente, quendam Cometen apparuisse, quem sol uicinus obtexerat, Posidonius tradit. Sæpe autem cum occidit sol, sparsi ignes non procul ab eo uidentur. Videlicet ipsa stella sole perfunditur, & ideo aspici non potest. Cometæ autem radios solis effugiunt.

Placet ergo nostris, Cometas sicut faces, sicut tubas, trabesque, & alia ostenta cæli, denso aere creari. Ideo circa Septentrionem frequentissimè apparēt, quia illic plurimū est aeris pigri. Quare ergo non stat Cometes, sed procedit? dicā. Ignium materia alimentū suum sequitur. Quamuis enim illi ad superiora natus est: tamē deficiente materia retroiens ipse descendit, in aera quoque si dextrā leuamque premit partem. Nulla enim illi uia est: sed quā illū uena pabuli sui duxit, illō repit, nec ut stella procedit, sed ut ignis pascitur. Quare ergo per longum tempus apparet, & nō citò extinguitur? Sex enim mēsis hic, quē nos Neronis principatu lætissimo uidimus, spectandum se præbuit, in diuersum illi Claudiano circumactus. Ille enim à Septentrione in uerticē surgens,

CAP. XVII.

CAP. XVIII.

CAP. XIX.

CAP. XX.

CAP. XXI.

al. modo.

al. humidiora.
al. descendunt. gens, Orientem petijt semper obscurior: hic ab eadem parte cœpit, sed in Occidentem tendens, ad Meridiē flexit, & ibi se sub duxit oculis. Videlicet ille † humiliora habuit, & aptiora ignibus, quæ profecutus est: huic rursus uberior fuit & plenior regio. Huc itaq; † descendit, inuitante materia, nō itinere. Quod apparet duobus, quos spectauimus, fuisse diuersum: cum hic in dextrum motus sit, ille in sinistrum. Omnibus autem stellis in eandem partem cursus est, id est, contrarius mundo. Hic enim ab ortu uoluitur in occasum, illæ ab occasu in ortum eunt. Et ob hoc duplex his motus est: ille quo eunt, & hic quo auferuntur.

CA. XXII. Ego nostris non assentio. Non enim existimo Cometem subitaneum ignem, sed inter æterna opera naturæ. Primum quæcunq; aer creat, breuia sunt. Nascuntur enim in re fugaci & mutabili. Quomodo potest enim in aere aliquid idem diu permanere, cum ipse aer nunquā idem maneat? fuit semper, & brevis illi quies est. Intra exiguum momentum in alium, quā in quo fuerat, statum uertitur. Nunc pluuius, nunc serenus, nūc inter utrunq; uariis: nubesq; illi familiarissimæ sunt, in quas coit, & ex quibus soluitur, modō congregantur, modō digerūtur, nunquam immotæ iacent. Fieri nō potest, ut ignis certus in corpore uago sedeat, & ita pertinaciter hæreat, quā quem natura, ne unquam excuteretur, aptauit. Deinde si alimento suo hæreret, semper descenderet. Eo enim crassior aer est, quo terris propior: nunquam Cometes in itum usq; demittitur, neq; appropinquat solo. Etiamnum ignis aut it quō illum natura sua ducit, id est sursum: aut eō quō trahit materia, cui adhæsit, & quam depascitur.

CAPVT XXIII. Nullis ignibus ordinarijs & cœlestibus iter flexum est. Sideris proprium est, ducere orbem. Atqui hoc an Cometæ alij fecerint, nescio: duo nostra ætate fecerunt. Deinde omne quod causa temporalis accendit, citō intērcidit. Sic faces ardent, dum transeunt: sic fulmina in unum ualent iētum: sic quæ transuersæ dicūtur stellæ & cadentes, præteruolant & secant aera. Nullis ignibus nisi in suo mora est. Illis dico diuinis, quos habet mundus æternos, quia partes eius sunt, & opera. Hi autem aliquid agunt, & uadunt, & tenorem suum seruant, paresq; sunt. Nam alternis diebus maiores minoresue fierent, si ignis esset collectitius, & ex aliqua causa repentinus. Minor enim esset ac maior, prout plenius aleretur aut malignius. Dicebam modō, nihil diuturnū esse, quod exarsit aeris uitio: nunc amplius adijcio: Morari ac stare nullo modo potest. Nam & fax & fulmē & stella transcurrentes, & quisquis alius est ignis aere expressus, in fuga est: nec apparet, nisi dum cadit. Cometes habet suam sedem: & ideo non citō expellitur, sed emetitur spacium suum: nec extinguitur, sed excedit. Si erratica, inquit, stella esset, in signifero esset. Quis unum stellis limitem ponit? Quis in angustum diuina compellit? Nempe hæc ipsa sidera, quæ sola moueri credis, alios & alios circulos habent. Quare ergo non aliqua sunt, quæ in proprium iter, & ab istis remotum secesserint? Quid est, quare in aliqua parte cœlum peruium nō sit? Quod si iudicas, non posse ullam stellam nisi signiferum attingere, Cometes potest sic latum habere circulum, ut in hunc parte aliqua sui incidat. quod fieri non est necessarium, sed potest.

CAPVT XXIII. Vide ne hoc magis deceat magnitudinē mundi, ut in multa itinera diuisus sit: nec hanc unam deterat semitam, cæteris partibus torpeat. Credis autem in hoc maximo & pulcherrimo corpore inter innumerabiles stellas, quæ noctem decore uario distinguunt, quæ aera minimē uacuum & inertem esse patiuntur, quinq; solas esse, quibus exercere se liceat, cæteras stare, fixum & immobilem populum? Si quis hoc loco me interrogauerit: Quare ergo non quemadmodū quinq; stellarum, ita harum obseruatus est cursus? Huic ego respondebo: Multa sunt quæ esse concedimus, qualia sunt ignoramus. Habere nos animum, cuius imperio & impellimur & reuocamur, omnes fatebuntur: quid tamen sit animus ille rector dominusq; nostri, non magis tibi quisquam expediet, quā ubi sit. Alius illum dicet esse spiritum, alius concentum quendam, alius uim diuinam & Dei partem, alius tenuissimum aerem, alius incorporealem potentiam. Non derit qui sanguinem dicat, qui calorem. Adeo animo non potest liquere de cæteris rebus, ut adhuc ipse se quærat.

CA. XXV. Quid ergo miramur, Cometæ tam rarum mundi spectaculum nondum teneri legibus certis: nec initia illorum finesq; notescere, quorum ex ingentibus interuallis recursus est? Nondū sunt anni mille quingenti, ex quo Græcia stellis numeros & nomina fecit. Multæq; hodie sunt gētes, quæ tantū facie nouerunt cœlum, quæ nondū sciant cur luna deficiat, quare obumbratur. Hoc apud nos quoq; nuper ratio ad certum perduxit. Veniet tempus, quo ista quæ nunc latent, in lucem dies extrahat, & longioris æui diligentia. Ad inquisitionem tantorum ætas una non sufficit, ut tota cœlo uacet. Quid, quod tam paucos annos inter studia ac uitia non æqua portione diuidimus? Itaq; per successiones ista longas explicabuntur. Veniet tempus, quo posterī nostri tam aperta nos nescisse mirentur. Harum quinq; stellarum, quæ se ingerunt nobis, quæ alio atq; alio occurrentes loco, curiosos nos esse cogunt, qui matutini uespertiniq; ortus sior, quæ stationes, quando in rectum ferantur, quare agātur retrō, modō cœpimus scire. Vtrum emergeret Iupiter, an occideret, an retrogradus esset (nam hoc illi nomen imposuere cedenti) ante paucos annos didicimus. Inuenti sunt qui nobis dicerent: Erratis, qui ullam stellam aut suppressere cursum iudicatis, aut uertere. Non licet stare cœlestibus, nec auerti: prouident omnia: ut semel missa sunt, uadunt. Idem erit illis cursus, qui sui finis. Opus hoc æternum irreuocabiles habet motus: qui si quando constiterint, alia ex aduerso incident, quæ nunc tenor & æqualitas seruat.

CA. XXVI. Quid est ergo, cur & aliqua redire uideantur? Solis occurfus speciē illis tarditatis imponit, & natura

A natura uiarum circularumq; sic positorum, ut certo tempore intuentes fallant. Sic naues quauis plenae uelis eant, uidentur tamen stare. Erit qui demonstret aliquando, in quibus Cometæ partibus errent, cur tam seducti à cæteris eant, quanti qualesq; sint. Contenti sumus inuentis: aliquid ueritati & posteris conferant. Per stellas, inquit, ulteriora nō cernimus, p̄r Cometæ acie trāsmittimus. Primum si sit istud, nō in ea parte sit, qua sidus ipsum est sp̄si ac solidi ignis, sed qua rarus splendor excurrit, & in crines dispergitur. Per interualla ignium, non per ipsos uides. Stellæ, inquit, omnes rotundæ sunt, Cometæ porrecti: ex quo apparet, stellas nō esse. Quis enim tibi concedet, Cometæ longos esse? Quorū natura quidē, ut cæterorū siderum, globus est, cæterum fulgor extenditur. Quemadmodū sol radios suos longē lateq; dimittit, cæterum ipsi alia est forma, alia ei quod ex ipso fluit lumini: sic Cometarum corpus ipsum corrotundatur, splendor autē longior quā cæterorum siderum apparet.

Quare, inquis? Dic tu mihi prius, quare luna dissimillimum soli lumen accipiat, cum accipiat à sole? Quare modò rubeat, modò palleat? Quare liuidus illi & ater color sit, cum à conspectu solis excluditur? Dic mihi, quare omnes stellæ inter se dissimilem habeant aliquatenus faciē, diuersissimā soli. Quomodo nihil prohibet, ista sidera esse, quauis similia nō sint: ita nihil prohibet, Cometæ æternos esse & sortis eiusdē, cuius cætera, etiā si faciē illis nō habent similem. Quid porro mundus ipse, si consideres illū, nōne ex diuersis cōpositus est? Quid est quare in leone semper sol ardeat, & terras æstibus torreat: in aquario astringat hyemē, flumina gelu claudat? Et hoc tamen & illud sidus eiusdem cōditionis est, cum effectu & natura dissimile sit. Intra breuissimum tempus aries extollitur, libra tardissimē emergit: & tamen hoc sidus & illud eiusdem naturæ est, cum illud exiguo tempore ascendat, hoc diu proferatur. Non uides, quā contraria inter se elementa sint: grauiā & leuiā sunt, frigida & calida, humida & sicca. Tota huius mundi cōcordia ex discordiis constat. Negas Cometē stellā esse, quia forma eius nō respondeat ad exemplar, nec sit cæteris similis. Vides quā simillima est illa, quæ tricesimo anno reuertitur ad locū suū, huic quæ intra annum reuiscit sedem suam. Non ad unam naturā formā opus suum præstat, sed ipsa uarietate se iactat. Alia maiora, alia uelociora alijs fecit. Alia ualidiora, alia temperatiora: quædā autem eduxit à turba, ut singula & conspicua procederent: quædā in gregem misit. Ignorat naturæ potentiam, qui illi non putat aliquando licere, nisi quod sæpius facit. Cometæ non frequenter ostēdit, attribuit illis alium locū, alia tempora, dissimiles cæteris motus. Voluit & his magnitudinem operis sui colere, quorum formosior facies est, quā ut fortuitam putes, siue amplitudinem eorum consideres, siue fulgorem, qui maior est ardentiorq; quā cæteris. Facies uerō habet insigne quiddam & singulare, non in angustum cōiecta & arctata, sed dimissa liberius, & multarum stellarum amplexa regionem.

Aristoteles ait, Cometæ significare tempestatem, & uentorum intemperantiam, atq; imbriū. Quid ergo? non iudicas sidus esse, quod futura denunciat? Non enim sic hoc tempestatis signum est, quomodo futuræ pluuiæ,

Scintillare oleum, & putres con crescere fungos:

aut quomodo indicium est læuituri maris, si marinæ

In sicco ludunt fulicæ, notasq; paludes

Deferit, atq; altam supra uolat ardea nubem:

sed sic, quomodo æquinoctium in calorem frigusq; flectentis anni, quomodo illa quæ Chaldæi canunt, quid stella nascentibus triste lætūmūe constituat. Hæc ut scias ita esse, non statim Cometæ ortus, uentos & pluuias minatur, ut Aristoteles, sed annum totum suspectum facit. Ex quo apparet, illum non ex proximo, quæ in proximum daret signa traxisse, sed habere reposita & compressa legibus mundi. Fecit is Cometæ, qui Paterculo & Vopisco consulibus apparuit, quæ ab Aristotele Theophrastoq; sunt prædicta. Fuerunt enim maximæ & continuæ tempestates ubique. At in Achaia, Macedoniaq;, urbes terrarum moribus prorutæ sunt. Tarditas, inquit, illorum argumentum est, grauiorē esse, multumq; in se habere terreni: ipsi præterea cursus, ferē e nim compelluntur in cardines.

Vtrunque falsum est. De priore dicam prius. Quare quæ tardius feruntur, grauiā sunt? Quid ergo? Stella Saturni, quæ ex omnibus iter suum lentissimē efficit, grauis est? Atqui leuitatis argumentum habet, quod supra cæteras est. Sed maiore, inquam, ambitu circuit, nec tardius it quā cæteræ, sed longius. Succurrat tibi, idem me de Cometis posse dicere, etiam si segnior illis cursus sit. Sed mendacium est, ire eos tardius. Nam intra sextum mensem dimidiam cœli partē transcurrit hic proximus. Prior intra pauciores menses recepit se. Sed quia graues sunt, inferius deferuntur. Primum nō defertur, quod circumfertur. Deinde hic proximus à Septentrione motus sui initium fecit, & per Occidentem in Meridiana peruenit, erigensq; suum cursum obliuit. Alter ille Claudianus à Septentrione primum uisus, non desijt in rectum assiduē celsior ferri, donec excelsus sit. Hæc sunt quæ aut alios mouere ad Cometæ pertinentia, aut me. Quæ an uera sint, discutiant quibus est sententia tueri. Nobis rimari illa & coniecturare in occulto tantum licet, nec cum fiducia inueniendi, nec sine spe.

Egregiē Aristoteles ait, nunquam nos uerecundiores esse debere, quā cum de dijs agitur. Si intramus templa compositi, si ad sacrificium accessuri uultum submittimus, togam adducimus, si in omne argumentum modestiæ fingimur: quanto hoc magis facere debemus, cū de sideribus,

Seneca.

L de stellis

CAP. XXVII.

CA. XXVIII.

CAP. XXIX.

CAP. XXX.

de stellis, de deorum natura disputamus, ne quid temerè, ne quid impudenter, aut ignorantes affirmemus, aut scientes mentiamur. Nec miremur tam tardè erui, quæ tam altè iacent. Panætio, & his qui uideri uolunt Cometen non esse ordinarium sidus, sed falsam sideris faciem, diligenter tractandum est, an æquè omnis pars anni ædendis Cometis satis apta sit: an omnis cœli regio idonea in qua creentur: an quacunq; ire, ibi etiam concipi possint: & cætera, quæ uniuersa tolluntur, cum dico illos fortuitos non esse ignes, sed intextos mundo, quos non frequenter educit, sed in occulto mouet. Quàm multa præter hos per secretum eunt, nunquam humanis oculis orientia: Neq; enim omnia Deus humanis oculis notâ fecit. Quota pars operis tâti nostris oculis committitur. Ipse qui ista tractat, qui condidit, qui totum hoc fundauit, deditq; circa se, maiorq; est pars operis sui, ac melior, effugit oculos, cogitatione uisendus est.

CAP. XXXI.

al. suo.

Multa præterea cognata numini & summo, & uicinam sortita potentiâ, obscura sunt. Aut fortasse, quod magis mireris, oculos nostros & implent & effugiunt: siue illis tâta subtilitas est, quam tam consequi acies humana non possit: siue in sanctiore secessu maiestas tanta delituit, & regnû suum, id est se regit, nec ulli aditum dat, nisi animo. Quid sit hoc, sine quo nil est, scire non possumus. Et miramur, si quos igniculos parû nouimus, cum maxima pars mundi Deus lateat. Quàm multa animalia hoc primû cognouimus seculo, quàm multa negocia, hæc quidem multa. Multa uenientis æui populus ignota nobis sciet. Multa seculis tunc futuris cum memoria nostri exoleuerit, referuantur. Pusilla res mundus est, nihil in illo quod quærat omnis mundus habeat. Nô semel quædam sacra traduntur. Eleusina seruat, quod ostendat reuisentibus. Rerû natura, sacra sua nô simul tradit. Initiatos nos credimus, in uestibulo eius hæremus. Illa arcana nô promiscuè nec omnibus patent, reducta & in interiore sacrario clausa sunt. Ex quibus aliud hæc ætas, aliud quæ post nos subibit, aspiciet. Quando ergo ista in noticiam nostrâ perducentur? Tardè magna

al. In quod unū
toto agimur.

proueniunt, utiq; si labor cessat. Id quod unum toto agimus animo, nôdum perfecimus, ut pessimi essemus. Adhuc in processu uitæ sunt. Inuenit luxuria aliquid noui, in quod insaniat. Inuenit impudicitia nouâ cõtumeliâ sibi. Inuenit deliciarû dissolutio & tabes aliquid tenerius molliusq;

al. pereatur.

quo & pereat. Nondum satis robur omne proiecimus. Adhuc quicquid est boni moris, extinguimus leuitate & politura corporû. Muliebres mundicias antecessimus, colores meretricios, matronis quidè non induendos, uiri sumimus. Tenero & molli incessu suspēdimus gradum, nô ambulamus, sed repimus. Exornamus annulis digitos, in omni articulo gêna disponitur. Quotidie cõminiscimur, per quæ uirilitati fiat iniuria, ut traducatur, quia non potest exui. Alius genitalia excidit, alius in obscœnâ partē ludi fugit, & locatus ad mortē & infamiæ armatur. Egenus etiam, in quo morbum suum exerceat, legit.

C. A. XXXII.

al. Pyrrhonis?

Miraris, si nondum sapientia omne opus suum impleuit. Nondû tota se nequitia protulit. Adhuc nascitur, & huic omnes operam damus: huic oculi nostri, huic manus seruiunt. Ad sapientiâ quis accedit? Quis dignâ iudicat, nisi quâ in transitu nouerit? Quis philosophiam, aut ullum liberale respicit studium, nisi cum ludi intercalantur, cum aliquis pluuijs interuenit dies, quæ perde re licet? Itaq; tot familiæ philosphorum sine successore deficiunt. Academici & ueteres & minores nullum antistitem reliquerunt. Quis est qui tradat præcepta & Platonis? Pythagorica illa inuidiosæ turbæ schola præceptorem non inuenit. Sextiorum noua & Romani roboris secta, inter initia sua, cum magno impetu cœpisset, extincta est. At quanta cura laboratur, ne cuiuslibet pantomimi nomen intercideret? Stat per successores Pyladis & Batilli domus: harum artiû multi discipuli sunt, multiq; doctores Priuatim urbe tota sonat pulpitu. In hoc uiri, in hoc fœminæ tripudiant. Mares inter se uxoresq; contendunt, uter deus illis. Deinde sub persona cû diu trita frõs est, transitur ad ganeam, philosophiæ nulla cura est. Itaq; adeo nihil inuenitur ex his quæ parum inuestigata antiqui reliquerunt, ut multa quæ inuenta erant, oblitterentur. At mehercules si hoc totis membris premeremus, si in hoc iuuentus sobria incumberent, hoc maiores docerent, hoc minores addicerent, uix ad fundum ueniretur: in quo ueritas posita est, quam nunc in summa terra & leui manu quærimus.

Libri VII. & ultimi Naturalium questionum finis.

PINCIANI IN LIBRVM VII. NATURALIUM QVAESTIONVM.

- Cap. 3. Sed uideri illos accendi turbine quodam.] *Confidera, an scribendum sit non, illos: sed, illis: uidelicet Chaldeis.*
- Cap. 4. Huic uidetur plurimum uirium habere ad omnes sublimiû motus stella Saturni.] *Quædam exemplaria: Huic uidetur plurimum uirium habere stella Saturni. reliqua desiderantur.*
- Cap. 8. Lunam aut quinq; sidera rapi uento.] *Scribendum puto, lumina: non, lunam: ut uocet solem & lunâ lumina, quæ sacre literæ luminaria appellant: & errone, sidera, antiquorum more, qui solem & lunam inter planetas non reponebant. Eadem menda in uerbis quæ sequuntur:*
Non tamen supra lunam efferrent.] *Scribendum enim, lumina: non, lunam.*
- Cap. 9. Nec supra lunam, aut usq; in stellarum locum crescere.] *Legendum reor, nedum supra luna in stellarum locum crescere. ut non multo post, nedum particula aeris intorti.*
Violentius celeriusq; in terra, circaq; eam uoluitur.] *Duo illa uerba, celeriusq;, non habentur in nonnullis exemplaribus.*

Intra

A Intra exiguum tempus cum obscurari cœperint, liberari.] Legendum mihi uidetur, intra exiguum Cap. 12.
tempus quàm obscurari cœperint, liberari.

Quid est, quare in aliqua parte cœli peruium non fit? Eadem non, peruium, habet: sed, parui. Cap. 23.
ut fortè scribi debeat, par uia.

LVCII ANNAEI SENECAE ORATORIS

ET RHETORIS, CONTROVERSIARVM SENTENTIA, diuisiones, colores, ad Nouatum, Senecam, & Melam filios, Liber I.

P R O O B M I V M.

Xigitis rem magis iucundam mihi, quàm facilem. Iubetis enim iudicare, quid de his declamatoribus sentiam, qui in ætate meam inciderunt, & si qua memoriæ meæ nondum elapsa sunt, ab illis dicta colligere: ut quamuis noticiæ uestræ subducti sint, tamen non credatis tantum de illis, sed etiam iudicetis. Est, fateor, iucundum mihi, redire in antiqua studia, melioresq; ad annos respicere, & uobis querentibus, quod tantæ opinionis uiros audire non potueritis, detrahare iniuriam temporum. Sed cum multa iam mihi ex me desideranda senectus fecerit, oculorum aciem retuderit, aurium sensum hebetauerit, neruorum firmitatem fatigauerit: inter ea, quæ retuli, memoria est, res ex omnibus partibus animi, maximè delicata & fragilis: in quam primum senectus incurrit. Hanc aliquando in me floruisse, ut nō tantum ad usum sufficeret, sed in miraculum usq; procederet, non nego. Nam † duo millia nominū

al. ad duō.
al. meum.

recitata, quo ordine erant dicta, referebam: & ab his qui ad audiendum præceptorem † nostrum conuenerant, singulos uersus à singulis datos, cum plures quàm ducenti efficerentur, ab ultimo incipiens usq; ad primum recitabam. Nec ad complectenda tantum, quæ uellem, uelox erat mihi memoria: sed etiam ad continenda, quæ acceperat †. Nunc autem & ætate quassata, & longæ desidia, quæ iuuenilem quoq; animum dissoluit, eō perducta est, ut etiam si possit aliquid præstare, tamen promittere non possit: & diu ab illa nihil repetiui. Solebat bonæ fidei esse. Nunc quia iubetis, quid possit experiri, & illā omni cūra scrutabor. Ex parte enim spero bene. Nam quæcunque apud illam aut puer, aut iuuenis deposui, quasi recētia, & modò audita sine cūctatione profert. At si qua illi intra proximos annos commisi, sic perdidit & amisit, ut etiam si sæpius ingerantur, toties tamen tanquam noua audiam. Itaq; ex memoria, quod uobis satis sit, superest. Neque

fortè, fidā.

B enim me de his interrogatis, quos ipsi audistis: sed de his, qui ad uos usq; non peruenerunt. Fiat quod uultis, mittatur senex in scholas. Illud necesse est impetrem, ne me quasi certum aliquē ordinem uelit sequi, in contrahendis quæ mihi occurrent. Necesse est enim per omnia studia mea errem, & passim quicquid obuenerit controuersiarum, apprehendam. Sententiæ fortè ponam pluribus locis in una declamatione dictas. Nō enim dum quæro, aliquid inuenio: sed sæpe quod quærenti non comparuit, aliud agenti præstō est. Quædā uerò quæ obseruantia mihi, & iam ex aliqua parte se ostendentia non possum occupare, eadem securo & reposito animo subito emergunt.

al. intempestiua.

Aliquando etiam seriam rem agenti & occupato, sententia diu frustra quæsitā † intempestiue molesta est. Necesse est ergo me ad delicias componam memoriæ meæ, quæ mihi iam olim precario † paret. Facitis autem iuuenes mei, rem necessariam & utilem, quod nō contenti exemplis seculi uestri, prioris quoq; uultis cognoscere. Primum, quia quo plura exēpla inspecta sunt, plus eloquentia proficitur. Non est unus, quamuis præcipuus sit, imitandus: quia nunquam par fit imitator auctori. Hæc natura est rei. Semper † citra ueritatem & minor est similitudo. Deinde ut prositis æstimare, quantum quotidie ingenia decrescant: & nescio qua iniquitate, & ad malum pronitate naturæ, eloquentia se retrō tulerit. Quicquid Romana facundia habet, quod insolenti Græciæ aut opponat, aut præferat, circa Ciceronem effloruit. Omnia ingenia, quæ lucē nostris studijs attulerunt, tunc nata sunt. In deterius deinde quotidie data res est: siue luxu temporum

fortè, circa ueritatem minor est similitudo.

(nihil enim tam mortiferum ingenijs quàm luxuria:) siue cum præmium † pulcherrimæ rei cecidisset, translatus est omne certamen ad turpia, multo honore quæstusq; uigētia: siue fato quodam, cuius maligna perpetuaq; in omnibus rebus lex est, ut ad summum perducta, rursus ad infimum, uelocius quidem quàm ascenderant, relabantur. Torpent ecce ingenia desidiosæ iuuentutis, nec in ullius honestæ rei labore uigilatur. Somnus languorq; ac somno & languore turpior, malarum rerum industria, inuasit animos. † Cantandi, saltandiq; nunc obscœna studia effœminat tenent: & capillum frangere, & ad muliebres blandicias uocem extenuare, mollicie corporis certare cum fœminis, & immundissimis se excolere mundicijs, hostrorum adolescentium specimen est. Quis æqualium uestrorum, quid dicā satis ingeniosus, satis studiosus, imò quis satis uir est? Emolliti, † eneruesq; in uitio nati sunt, in uitio manent: expugnatores alienæ pudicitiae, negligentes suæ. In hos nec Dij tantum mali permittant, ut cadat eloquentia: quam nō mirarer, nisi animos, in quos se conferret, eligeret. Erratis, optimi iuuenes, nisi illam uocem non † Marci Catonis, sed oraculi creditis. Quid enim est oraculum? Nempe uoluntas diuina, hominis ore enunciata. Et quem tandem antistitem sanctiorem inuenire sibi diuinitas potuit, quàm Catonem, per quem humano generi non præciperet, sed conuicium faceret? Ille ergo uir quid ait? Orator est, Marce fili, uir bonus, dicendi peritus. Ite nunc & in istis † fluxis atq; expolitis, & nusquam nisi in

al. honestissimæ.

al. Pfallendi.

al. eneruesq; quod nati sunt, inuiti manent.

al. Magni.

al. uulsi:

Seneca.

L 2 libidine;

*forte, uiris.
forte, & sacer-
rimam: uel, &
sic, sacerrimā.
al. quia.*

*al. quia apud.
al. definit.
al. mediocriter
dicere, sed be-
ne.
al. productam.*

al. sibi.

al. antiquae.

al. ablutione.

al. memoriam.

libidine, uiris, quærite oratores. Merito talia habent exempla, qualia ingenia. Quis est, qui nunc A
memoriæ studeat? Quis, qui non dico magnis † uiribus, sed suis placeat? Sententias à disertissi-
mis uiris factas, facile in tanta hominum desidia pro suis dicunt: † & sic acerrimam eloquentiam,
† quam præstare non possunt, uiolare non desinunt. Eo libentius, quod exigitis, faciam. Et quæ-
cunq; à celeberrimæ facundiae uiris dicta teneo, ne ad quenquam priuatim pertineant, populo
dedicabo. Ipsi quoque multum præstaturus uideor, quibus obliuio imminet, nisi aliquid tradi-
tur posteris, quo memoria eorum producat. Ferè enim aut nulli commentarij maximorū de-
clamatorum extat: aut, quod peius est, falsi. Itaq; ne aut ignoti sint, aut aliter quàm debeant no-
ti, summa cum fide suum cuiq; reddam. Omnes autem magni nominis in eloquentia uideor au-
disse, præter Ciceronem. Nec Ciceronem quidem ætas mihi eripuerat, sed bellorum ciuiliū fu-
ror, qui tunc totum orbem peruagabatur. Intra coloniam meam me cōtinui: alioquin potuisssem
eum audisse in illo atrio, in quo duos grandes prætextatos ait secum declamare solitos. Potui
& illud ingenium, quod solum populus Romanus par imperio suo habuit, cognoscere, & quod
uulgò de alio dici solet, sed de illo propriè debet, potui uiuam uocem audire. Declamabat autem
Cicero, non quales nunc controuersias dicimus, nec tales quidem, quales ante Ciceronem dice-
bantur, quas theses uocabant. Hoc autem genus materiæ, quo nos exercemur, adeò nouum est,
ut nomen quoq; eius nouum sit. Controuersias nos dicimus: Cicero causas uocabat. Hoc uerò
alterum nomen Græcum quidem est, sed in Latinum ita translatus, ut pro Latino sit. Scholasti-
ca controuersia multo recentius est, sicut ipsa declamatio: † apud nullum autorem antiquū, ante
ipsum Ciceronem & Caluum inueniri potest, qui declamationem † distinguit. Ait enim: Decla-
mare est, iam non † mediocriter bene dicere. Alterum putat domesticæ exercitationis esse: alte-
rum ueræ actionis. Modò nomē hoc prodijt. Nam & studium ipsum nuper celebrari cœpit. Ideò
facile est mihi ab incunabulis nosse rem post me natam. In alijs autem an beneficium uobis datu-
rus sim, nesciq; in uno accipio. Latronis enim Portij, charissimi mihi sodalis, memoriam sæpius
cogor retractare, & à prima pueritia usq; ad ultimum eius diem † perductam familiarem amicitiam
cum uoluptate maxima repetam. Nihil illo uiro grauius, nihil suauius, nihil eloquentia sua
dignius. Nemo plus ingenio suo imperauit. Nemo plus † indulgit. In utraq; parte uehementi ui-
ro modus deerat: nec intermittere studia sciebat, nec repetere. Cum se ad scribendum concitau-
rat, iungebatur noctibus dies, & sine interuallo grauis sibi instabat: nec desinebat, nisi defecerat.
Rursus cum se dimiserat, in omnes lusus, & in omnes iocos se resolvebat. Cū uerò se syluis mon-
tibusq; tradiderat, omnes illos agrestes in syluis ac montibus natos, laboris patientia ac uenan-
di solertia prouocabat: & in tantam sic uiuendi peruenerat cupiditatem, ut uix posset ad priorē B
consuetudinem retrahi. At cum sibi manum iniecerat, & se blandiendo quo abduxerat, reuoca-
bat, tantis uiribus incumbebat in studium, ut non tantum nihil perdidisse, sed multum acquisiuis-
se desidia uideretur. Omnibus quidem prodest subinde animum relaxare. Excitatur enim ocio
uigor: & omnis tristitia, quæ continuatione pertinacis studij adducitur, feriarū hilaritate discuti-
tur. Nulli tamen intermissio manifestius proderat. Quoties ex interuallo dixerat, multo acrius
uiolentiusq; dicebat. Exultabat enim nouato & integrato robore: & tantum à se exprimebat,
quantum concupierat. Nesciebat dispensare uires suas, sed immoderati aduersum se imperij fuit.
Ideoq; studium eius prohiberi debebat, quia regni non poterat. Itaq; solebat & ipse, cum se aspi-
dua & nunquam intermissa contentione frugeret, sentire ingenij lassitudinem: quæ non minor
est quàm corporis, sed occultior. Corpus illi erat & naturā solidum, & multa exercitatione dura-
tum. Itaq; nunquā eum ardētis impetus animi deseruit. Vox robusta, sed sordida lucubrationis
bus: & negligentia non naturā infuscata, beneficio tamen laterum extollebatur: & quāuis in-
ter initia parum attulisse uirium uideretur, ipsa actione accrescebat. Nulla unquā illi cura uocis
exercendæ fuit. Illum fortem, agrestem, & † Hispanæ consuetudinis morem nō poterat dedisce-
re: utcunq; res tulerat, ita uiuere: nil uocis causa facere: non illā per gradus paulatim ab imo usq;
ad summum perducere: non rursus à summa contentione paribus interualis descendere: non
sudorem olei unctioe discutere: non latus † ambulatione reparare. Sæpe cum per totā lucubra-
uerat noctem, ab ipso cibo statim ad declamandum perueniebat. Iam uerò cum rem inimicissi-
mam corpori faceret, uetari nullo modo poterat. Post cœnam ferè lucubrabat, nec patiebatur ali-
menta per somnum quietemq; æqualiter digeri, sed perturbata & dissipata in caput agebat. Itaq;
& oculorū aciem confuderat, & colorē mutauerat. Memoria & naturā quidem felix, sed plurimū
adiuta arte. Nunquam ille quæ dicturus erat, ediscendi causa relegebat. Edidicerat illa, cum scri-
perat. Quin id in illo magis mirabile uideri possit, quod nec lentē & anxie, sed eodē penē, quo
dicebat, impetu scribebat. Illi quidē qui scripta sua torquent, qui de singulis uerbis in consilium
ueniunt, necesse est, quæ toties animo suo admouerint, nouissimè affigant. At quorumcunq; sty-
lus est uelox, tardior memoria est. In illo nō tātum naturalis memoriæ felicitas erat, sed ars sum-
ma, & ad apprehendenda quæ tenere debebat, & ad custodienda, adeò ut omnes declamationes
suas quascūq; dixerat, teneret. Iam itaq; superuacuos sibi fecerat codices. Aiebat se scribere in a-
nimo cogitata. Dicebat ita, ut in nullo unquam uerbo eum memoria deceiverit. Historiarum o-
mnium summa notitia: iubebat aliquē nominari ducē, & statim eius acta cursu reddebat. Adeò
quæcunq; in † animū eius semel descenderant, in prōptu erant. Video uos, iuuenes mei, plus ius-
to ad hanc eius uirtutē obstupescere. Alia uos in illo mirari uolo. Hoc quod tantū uobis mirū
uidetur,

A uidetur, non operosa potest tradi arte. Intra exiguum paucissimorum dierum tempus, poterit quilibet facere id, quod Cyneas fecit: qui missus à Pyrrho legatus ad Romanos, postero die nouus homo & senatum, & omnem urbanam circumfusam senatui plebem, nominibus suis per salutauit. Aut quod ille fecit, qui recitatum à poeta carmen nouum, suum esse dixit, & protinus memoria recitauit: cum hoc ille cuius carmen erat, facere non posset. Aut hoc fecit Hortensius: qui à Sifenna prouocatus in auctione persedit diem totum, & omnes res & precia, & emptores ordine suo recensuit argentarijs recognoscentibus, ita ut in nullo falleretur. Cupitis † statim ista discere. *al. statim discere.* Suspenda cupiditate uestram, & facia alteri beneficio locum. Interim hoc uobis, in quo iam obligatus sum, perloquar. Plura fortasse uideor de Latrone meo uobis, quam audire desideratis, exposuisse. Ipse quoque hoc praeuideram futurum, ut à memoria eius, quoties occasio fuisset, difficulter † auellerer. Tamen nec his contentus ero, sed quoties me inuitauerit memoria, libentissimè faciam, ut illum totum & uos cognoscatis, & ego recognoscam. Illud unum non differam, falsam opinionem de illo in animis hominum conualuisse. Putant enim fortiter quidem, sed parum subtiliter eum dixisse: cum in illo si qua alia uirtus fuit, etiam subtilitas fuerit. Id quod nunc à nullo fieri animaduerto, semper fecit. Antequam dicere inciperet, sedens quaestionem eius, quam dicturus erat, controuersiae proponebat: quod summæ fiducia est. Ipsa enim actio multas latebras habet: nec facile potest, si quo loco subtilitas fuerit, apparere: cum orationis cursus iudicium audientis impediatur, dicentis abscondatur. At ubi nuda proponuntur membra, si quid aut numero, aut ordine excidit, manifestum est. Quid ergo? Vnde hæc de illo fama? Nihil est iniquius his, qui nunc putant esse subtilitatem, nisi ubi nihil est præter subtilitatem: & in illo cum omnes oratoriarum uirtutes essent, hoc fundamentum tot & tantis superstructis molibus obruebatur. Nec deerat in illo, sed non eminebat. Et nescio an maximè uitiū subtilitatis sit, nimis se ostendere. Magis nocet insidiæ, quæ latent. Utillissima est dissimulata subtilitas, quæ effectu apparet, † & habitu latet. Interpona itaque aliquibus locis quaestiones controuersiarum, sicut ab illo propositæ sunt. Nec his argumenta subtexam, ne & modum excedam, & propositum tam meum quam uestrum, cum uos sententias audire uelit, & quicquid ab illis abduxerit, molestum futurum sit. Hoc quoque Latro meus faciebat, ut amaret sententias, cum condiscipuli essemus apud Marullum rhetorem, hominè satis aridum, paucissima bellè, sed non uulgato genere dicentem: cum exilitate orationis suæ imputaret controuersiam, & diceret, Necesse est me per spinosum locum ambulante, suspensos pedes † habere: aiebat *al. ponere.* Latro, Non mehercules tui pedes spinas calcant, sed habent. Et statim ipse dicebat sententias, quæ interponi argumentis † quam maximè declamantis Marulli possent. Solebat autem & hoc genere *al. cum.* *al. epiphonemata.* re exercitationis uti, ut aliquo die nihil præter † epicheremata scriberet, aliquo die nil præter enthymemata, aliquo die nil præter has translationes, quas propriè sententias dicimus, quæ nihil habent cum ipsa controuersia implicitum, sed satis aptè & aliò transferuntur: tanquam quæ de fortuna, de crudelitate, de seculo, † de delicijs dicuntur. Hoc genus sententiarum supellestem uocabat. Solebat schemata quoque per se quæcunque controuersia reciperet, scribere. Et putant illum homines hac uirtute caruisse: cum ingenium quidem eius hac dote abundauerit, iudicium autem eius fuerit strictius. Non placebat illi orationem inflectere, nec unquam recta uia discedere: nisi cum hoc aut necessitas coëgisset, aut magna suassisset utilitas. Schemata negabat decoris causa inuenta, sed subsidij: ut quod palam aures offensurum esset, si palam diceret, id oblique & furtim surreperet. Summam quidem esse demetiam, detorquere orationem, cui rectam esse liceret. Sed iam non sustineo uos morari. Scio quam sit odiosa res Circensibus pompa. Ab ea autem controuersia incipiam, quam primam declamasse Latronem meum meminì, admodum iuuenem, in Maxilli schola, cum iam cœpisset † diem ducere. *al. diè dicere.* *forte, dies lucere.*

RODOLPHI AGRICOLAE IN PROLOGVM

præcedentem, commentariolum.

L ibros hos Declamationum, quos explicaturi sumus, L. Anneus Seneca scripsit. Is equestri ordine fuit natus *Senecæ uita:* Cordubæ, quod oppidum est partis eius Hispaniæ, quam Beticam uocant, à Bet fluuio qui eam perfluit: in eloquentia temporibus suis clari imprimis nominis, & insignis, philosophiæ quoque studijs à primis annis deditus: *Corduba.* Photini Stoici discipulus fuit. Claudij Caesaris temporibus, incertum quibus accusantibus, aut quibus criminibus, in exilium relegatus est in Corsicam insulam. Postea quum Agrippina, Neronis mater, Claudij matrimonium adepta esset, occisa à Claudio priore uxore sua Messalina propter adulterium, reuocatus est ab exilio Seneca, ut erudiente adolescentiæ Neronis adesset: quamobrem, affecuto deinde imperium Nerone, Seneca potentiam opesque amplissimas consecutus est. Post quum inciperet ad uitia & crudelitatem, reliquaque uitæ dedecora prolabi Nero, reprehendentem Senecam, & ad meliora reuocantem iniquius ferebat: adeo ut quum Seneca certior fieret, plerisque se apud Neronem criminari, & opum magnitudinem, cultumque uitæ, materiam sumere ad infamandum se, & in odium principis ducendum, sponte sua Seneca bona sua omnia obtulit Neroni: quæ recusabat quidem Nero uelle se capere, & blandè testis dissimulatoque odio illi permittebat. Postea quum plerique insignes uiri Romæ ad occidendum Neronem coniurassent, detectaque foret ea coniuratio, & sumptum de coniuratis supplicium: Seneca quoque, tanquam & is in coniuratis fuisset, iussus est à Nerone mortem suo arbitrio sibi parare. Ergo apertis primum uenis brachiorum & crurum, quum lenius sanguis ex uenis senio arctatis proflueret, uenenum quale Socrates in carcere bibit, sumpsit. & quum ne sic quidem moreretur, in feruens demum balneum illatus, mortuus est. Fratrem habuit Gallionem; *uident*
Seneca.

Seneca diuus itidem dicendi laude clarum. Filios genuit Nouatum, Melam & Senecam: quorum Mela, testimonio Cornelij Taciti, pater fuit Lucani poeta: ut fuerit Seneca non patruus, sicut uulgò dicitur, sed auus. Seneca filius is fuit, qui Tragedias, quæ solæ extant, latine scripsit. At pater Seneca inter plurima monumenta ingenij sui quæ reliquit, quorû magna pars temporum iniuria periit, pars ad nos comminuta & fragmentata peruenit, scripsit decem hos libros Declamationum ad filios suos: qui libri etiam nunc conflati sunt, & tantum partes quasdam habent eorum quæ à Seneca scripti sunt: qualescunq; tamen, digni qui legantur, & omni cura explicentur.

Seneca Tragicus Senecæ filius. Exigitis.] Hoc est procœmium librorum: quo ex lege procœmiorum tria facit. Filios enim suos, ad quos scribit, beneuolos & attentos & dociles reddit. Beneuolos, quia se paratum ostendit, & uolentem facere quod exigunt: dicit enim rem iucundam sibi esse, quia rediturus est in memoriam iuuenilium studiorum, & melior pars uitæ rursus ei est pertractanda. id autem non esse sibi difficile, quia hoc opus sit memoriæ magis quàm ingenij: quia oporteat reminisci eum eorum, quæ clari in dicendo uiri, quos ipse audiuit, dixerunt: quod solum sit memoriæ opus. quam certè Seneca habuit tam præstantem, ut ex omni hominum genere inter paucos esset admirabilis: quod facile ex uerbis illius perspicui potest. Deinde ibi, Facitis autem iuuenes mei, reddit attentos eos & dociles. Attentos: quia ostendit petere eos rem utilem, & profuturam studijs multorum. Dociles: quia dicit originem declamandi, hoc est, rem ostendit, de qua dicturus. Tum præterea, quòd uelit primo libro ponere declamationes Portij Latronis, magna & artificissima familiaritate secum coniuncti. ibi, Ipsi quoque multum præstaturus uideor. hæc partis suis locis uberius dicentur.

Exigitis.] Exigere, quandoq; petere significat, ut hic: quandoq; peragere. Virgilius primo *Aeneidos*:

Omnes ut tecum meritis pro talibus annos Exigat. —

Ouidius in fine *Metamorph.*

Iamq; opus exegi. —

Quandoq; spernere uel repellere. Terentius in *Andria*:

Vt quas posthac faciet de integro comœdias,

Spectandæ, an exigendæ sunt uobis prius.

Iucundam.] Per u scribendum est, non per o. non enim à ioco dicitur, sed à iuuat, quod est delectare: habetq; primam, non ut iocus, breuem, sed longam syllabam. Iuuenalis:

Iucundum & charum sterilis facit uxor amicum.

Iubetis.] Aliquando iubere significat imperare, ut hoc loco. Statius in primo *Theb.* Vnde iubetis ire dec.

Aliquando significat poscere. Ouidius in primo de *Arte*:

Verberibus iussas præbuit ille manus.

Antiqua.] Antiquum & uetus promiscuè ferè unum pro altero accipiuntur. Iuuenalis:

Antiquum & uetus est alienum Posthume lectum

Concutere. —

Dicitur autem utrunque de eo quod adhuc durat. Priscum uerò, quasi peristum, id est, quod iam perijt. Horatius in *Odis*:

Vt redeant in aurum tempora priscum. Et alio loco:

Quid si prisca redit Venus. —

id est, quæ ante tempora fuit. Senex de eis dicitur, de quibus iuuenis: hoc est, de animantibus. nec de hominibus solum, sed & de reliquis animalibus. Iuuenalis:

Et uetus indulget senibus clementia porcis.

Virgilius in tertio *Georgicorum* de equo dicit:

Frigidus in Venerem senior. —

Meliores annos per metonymiam dixit, id est, commutationem nominis. non enim anni meliores sunt, sed uita, quam intra annos uiuimus.

Opinionis.] id est, fama, in hoc loco: diciturq; passim uir magnæ opinionis, id est, de quo habetur magna opinio. Aliquando pro sententiâ animi accipitur. sic dicimus opinionem Platonis, opinionem Democriti. Seneca in consolatione ad Martiam: Præsumpta opinio de non timendis terribilis.

Detrahere.] Auferre uel remouere. Quod autem detrahere pro infamare dicitur, figuratè dicitur: quia detrahit quis alienæ laudi.

Iniuriam temporum.] id est, obliuionem. nam diuturnitate temporum omnibus rebus euenit obliuio.

Memoria est.] Memoria quandoq; ponitur, ut hic, pro ea parte animi, quæ res perceptas continet: quandoque pro ætate, quæ in uniuscuiusque memoriam potest uenire. Cicero in tertio de *Officijs*: Cratippo huius memoriæ principi philosophorum.

Floruisse.] Per translationem pro uiguisse ponitur.

Ad usum.] Vsum quandoq; pro consuetudine accipimus. Ouidius in primo de *Arte*:

Vsus opus mouet hoc. Vati parete perito.

Quandoq; pro commoda facultate administrandarum rerum. Horatius:

Pauper enim non est cui rerum suppetit usus.

id est, administratio. Quandoq; pro utilitate. Virgilius in *Buc.*

Quin tu aliquid saltem potius quorum indiget usus.

Millia.] Mille quandoq; numerale est cardinale. sic dicit Ouidius:

Mille

A

Mille modi restant. —

estq; pluralis numeri, omnis generis. Quandoq; est collectivum: tunc est singularis numeri, neutrius generis: additurq; ei genitivus pluralis. Horatius:

Mille ovium pascit. —

dicimusq; eo modo, unum mille, duo millia, quatuor millia.

Præceptorem nostrum.] Præceptorem dicimus præcipue magistrum artis alicuius, quæ opere cõtinetur reliquarum artium, quæ solùm cognitione continentur. Institutores uel doctores rectius dixerimus.

Aliquid præstare.] Præstare quandoq; significat antecellere. Sallustius in Catilinam: Omnes homines qui præstare sese student cæteris animantibus. Quandoq; significat præbere. Iuuenalis:

Præstabat castas humilis fortuna Latinas.

Martialis:

Vt præstem Pyladen, aliquis mihi præstet Orestem.

Quandoq; significat facere quod dixeris: ut hic. Et in libro de Clementia: Non præstas fidem.

Deposui.] Deponere, nonnunquam demittere, deorsum ponere. Virgilius in duodecimo Aeneid.

Ille ut depositi proferret fata parentis.

Aliquando alicuius fidei pecuniam aut simile committere: unde et in iure ciuili actio ex deposito dicitur.

Modò audita.] Modò, quandoq; significat id quod tantum, uel solùm. Virg. 4. Aeneid.

Tu modò posce deos ueniam. —

Quandoq; non, sicut uulgus exponit, idem quod iam significat: sed, quod paulo antehac. Lucanus 4.

Qui modò in absentem uultu dextraq; furebas.

Commisi.] Cõmittere quandoq; significat alteri tradere: sic hoc loco accipitur. Terent. in And. Nec satis diu gnam cui committas primo partu mulierem. Quandoq; significat facere. Cicero Fabio Gallo: Non committam, ut ipse tibi insanire uidear. Quandoq; significat quasi cõiungere. Sic Sueton. in uita C. Caligula: Senecã cõmissiones meras scribere, id est, ut sic dicatur, solas consuturas, et quasi collectionem facere rerum malè coherentium.

Ad uos usq;.] Usq;, præpositionem Donatus dixit esse mihi magis uidetur esse aduerbium. nam nunquã iungitur uerbo cum casu: nisi addatur ei præpositio ad, aut alia aliqua. Virgilius in Bucolicis:

Usq; ad aquam et ueteris confracta cacumina fagi.

Videtur autem mihi, sicut à quis, quisquam et quisq; sic ab ubi, usquam et nusquam et usq; dictum esse. unde et quandoq; pro semper positum inuenitur.

Illud necesse est impetrem.] Non dixit, ut impetrem, sicut paulo post: Necesse est enim per omnia studia mea errem. non addidit, ut errem. Mos est politè loquentium, sic dicere: Necesse est faciam, necesse est dicam: non, ut faciam, ut dicam.

B

Et passim.] Passim, dicitur quasi temerè ex passu in passum obueni.

Controuersiarum.] Controuersia dicuntur causæ, quas Declamatores dicebant declamando. Sanè de quocunq; per disceptationem queritur, cõtroversia dicitur: et res controuersa uocatur ea, de qua ambigitur. Illud aut monendũ non esset, penultimã eius nominis corripere, nisi usus indoctorũ hoc sicut pleraq; corruperet. nam philosophia, theologia, geometria, deberet habere accentũ in antepenultima, ad rationem Latinè eloquentium: tamen quia Græca sunt, et Græco more penultimam acuiunt, utcunq; excusatiùs uidentur proferri penultima acuta.

Præstò est.] Credo hæc uerba, Præstò et Cedo, quemadmodũ et amabò, longo usu loquendi à significatione uerborum ad aliarum partium orationis uim esse detorta: ut quum diceretur, Adesto: responderet alter, Præstò adsum: id est, Facio quod uis, adsum. Inde tandem usu eò deductum, ut intelligeretur præstò, pro eo quod est promptũ aut paratũ. Sic et cū diceret quis, Dicam tibi hoc: respondebat alter, Cedo, id est, permitto dicere: et, Ibo per fun- dum tuum: dicebat alter, Cedo ito: id est, permitto ut eas. quod et Terent. significasse uidetur in Heauton. dicens: Dumq; sermones cedimus. Inde postea consuetudo tenuit, ut diceretur, Cedo manum, cedo cantbarum.

Obscruantia.] id est, circum mentem uelut circumeuntia.

Occupare.] Quandoq; significat opere aliquo negotiosum facere. Horatius in Poetica:

Occupet extremum scabies. —

Quandoq; præuenire: uel, quod Latinè maximè in eam significationem dici uideo, præuerti. sic hic ponitur, et Plinius in Epist. In ciuitate in qua omnia ab occupantibus aguntur: id est, præuertentibus.

Seriam.] Serium dictum puto, quasi sine risu: dicimus rem seriam, et hominem serium. nam seriosus, apud eamendatè loquentes non inuenitur.

Frustra quæsitã.] Frustra, quasi frustra dicitur: quia quod frustra fit, fraudat desiderium eius qui id facit. Sic et pro defraudo, defrudo inuenitur apud Plautum: sicut pro claudio, cludo.

Precario paret.] Precariò dicitur fieri, quod ob præceptum fit. unde apud Iuriconsultos dicitur, quod ui- clãm, uel precariò.

Facit aut iuuenes mei.] Facit deinde Seneca attentos auditores, quia dicit rem esse necessariam et uti- lem, ut cognoscantur ingenia priorum. cuius tres reddit causas. Prima causa est, quia multum proficitur ad elo- quentiã, respiciendo ingenia, et exempla multorum. quod maximè fiet, si multi clari, qui interierunt, rursus per Se- necã uelut reuocentur ad uitam, et ea quæ optimè ab illis dicta sunt, rursus in lucem proferantur. Post ibi, Deinde ut positis estimare: dicit secundã causam, quare utile sit ut mandetur literis eloquentia eorum qui mortui sunt: ut ex illorum comparatione possit intelligi, quantum studia decrescant quotidie, et quantum iuuentus illius seculi declinauerit, et minor sit in dicendo quàm fuerint priores illi. hinc sumpta occasione Seneca acerrimè inuehitur

in desidia & inertia iuuentutis seculi sui: ut dimissa omni honestorum studiorum cura, ad luxuriam se & turpes uoluptates conuerterit. Deinde tertiam causam ponit ibi: ipsis quoque multum prestaturus uideor: quoniam multum pertineat ad memoriam eorum extendendam, qui magni in dicendo fuerunt, ne in oblivionem ueniant, ut egregie dicta ab illis, literis mandentur. Nam dicit, aut nihil eos scriptum ferre post se reliquisse, aut falso inscripta sub illorum nomine proferri. additque, facile istud sibi esse, ut omnes priores in dicendo claros colligat: quia omnes quicumque fuerunt declamatores egregij nominis, audiuerit, preter Ciceronem simul cum his originem declamandi, & prima initia exponit. Sequitur: In alijs autem.

Necessariam.] Neccessarium dicitur aliquando id, sine quo res esse non potest. Aliquando dicimus necessarium nostrum hominem, quem uel cognatio, uel usus rerum nobis aliquo maiore uinculo alligauit.

Exemplis.] hoc est, eloquentia, quam imitemini in exemplum.

Quamuis precipuus.] Precipuus dictus est qui precipit: id est, precedit, uel prestat in aliqua re.

Autori.] Autorem uocat eum, cuius sunt primae partes in re aliqua: quem caput rei, & indocti principale uocant.

Quantum quotidie.] Quotidie, dicitur sicut quotannis, quod omnibus annis significat. sic quotidie, quasi quot diebus dictum: interpositumque est i, ut fieret mollior pronuntiatio uerbi. hinc est facile uidere, per q, & non per c, scribendum esse.

Pronitate.] Pronus dicitur proprie, antrorsum in terram inclinatus. Ouidius in primo Metamorph.

Pronaque quum spectent animalia cetera terram,

Os homini sublime dedit. —

Inde figurate dictum est pronum, quod quasi inclinatum in decliue fuit, quod promptum uel paratum est.

Quod insolenti.] Insolenti, pro superba posuit hic. sic & uulgo accipitur. Proprie dicitur, quod prae solutum est. Terentius in Andria: Quid tu hic insolens?

Circa Ciceronem.] id est, circa Ciceronis tempora. Fuerunt enim tunc multi in dicendo clari: ut Horatius, Calpurnius, cui multi palmam eloquentiae Latinae dederunt: Pollio, Messala, & multi praeterea.

Quam luxuria.] Luxuria non proprie significat id, quod nos hodie per eam accipimus, hoc est impudicitiam: sed magis omnem affluentiam, & superfluam lasciuiam, & delicias uitae. Sic Ouidius in Epistolis:

Luxuriat Phrygio sanguine pinguis humus.

id est, lasciuit, cuius contrarium est frugalitas.

Sive quum praemium honestissimae, &c.] Vult innuere praecipuam causam, quamobrem perierit eloquentia: quam Fabius Quintilianus ponit in libro de causis corruptae eloquentiae. nam quamdiu populus Romanus in libertate fuit, ut quisque eloquentissimus erat, ita plurimum potuit in ciuitate. Postquam uero Iulius Caesar armis oppressit remp. & omnia unius uoluntate gerebantur, tunc potentia & dignitas & honores, quae antea a populo propter eloquentiam dabantur, in solius Caesaris potestate erant. Ergo dicit: Postquam cecidit praemium honestissimae rei, hoc est, quando ista amplius pro eloquentia sperari non potuerunt, etiam tunc neglecta & praetermissa est coli eloquentia.

Sive fato quodam, &c.] Simile est ei quod Sallustius dicit in Catilina: Omnia orta occidunt, & aucta sic senescunt. Sic & Lucanus in primo:

— Summisque negatum, Stare diu. —

Vnde & Hippocrates dixit in Aphorismis, quod apud Graecos in prouerbum uersum est: Bonae ad summum habitudines sunt fallaces uel periculose.

Languor.] id est, segnities, uel torpor, uel mollities. Languidum enim dicitur, quod se demittit: qualia sunt membra, uel collum dormientis hominis, uel mortui.

Psalendi.] Psallo Graecum est: sed a Latinis perinde ac si suum esset, acceptum. Hoc autem interest inter cantare & psallere. Cantare enim proprie uoce modulari significat: psallere uero, per musica instrumenta. Sic Gellius in 19. noctium Att. dicit: Pueros habebat qui uel uoce canerent, uel psallerent lyra. Quanquam Cornelius Tacitus, uiuans Graecum uerbum, dixit seruum canere per tibias doctum.

Saltandi.] Saltare Latine dicitur, quod hodie barbarè corizare dicimus. unde & exultare uenit: hoc est, uehementer saltare: quod uulgo pro gaudere ponit. quod si fiat, per transsumptionem dicendum est, quoniam soleant homines nonnunquam praegaudia saltare. Et obiter aliud uerbum explicemus, quod exultandi uerbo in sacris literis saepe iungitur, iubilare: quod quid sit, non omnes intelligunt. Est aut iubilum, sonus inconditus pastorum, aut aliorum hominum plaudentium, aut gaudium clamore testantium. unde dixit Calpurnius in Bucolicis:

— Et leti uenient ad iubila tauri.

Dictum est hoc nomen ab interiectione iu: sic enim solent gaudentes clamare, tu iu iu triumphae, aut Bacche. Inde dictum est iubilare.

Capillum frangere.] Sic ad nostram usque memoriam solitus est crinis calido ferro crispari: quod ferrum Latine calamistrum dicitur.

Specimen est.] Specimen, media breui pronuciatur. significat ostensionem aut exhibitionem aspectus: quasi, hoc est quod se spectari cupiunt. Vergilius in duodecimo:

Solis aui speciem. — Dicitur a specio, uerbo antiquo.

Aequalium.] Aequalis dicitur, quem hodie socium uocamus uulgo, quia equalem habeat etatem.

Quod nati sunt, inuiti manent.] Vult dicere: quia molliciem & delicias & temeritatem mulierum afficiant, inuiti manent quod nati sunt, id est uiri: & si fieri posset, in foeminas cuperent se uertere.

Magni

A Magni Catonis.] Duo sunt Catones, clari apud literatos nominis: quorum alterum maiorem uocant, quoniam alterius proauus fuit. Hic & alio nomine Censor uocatur, quoniam censuram gesserat. Alter Vticensis uocatur: quia in bello ciuili, quod inter Iulium Cæsarem & M. Pompeium gestum est, quum Vtica, quod oppidum est Africae, esset, audiens uictas Pompeij partes in Africa esse, seipsum occidit. Nunc quem pueri in scholis Catonem uocant, eius libelli quis fuerit autor, parum constat. Est enim uerisimile, Catonem uocatum esse eum librum, quoniam acrem & seueram morum censuram peragat, ad imitationem Catonis maioris: quem satis certum est rigidum & acerbum fuisse censorem. Hic ipse est, de quo hoc in loco Seneca loquitur.

Oraculi creditis.] Oraculum quid sit, Seneca apte & explicite definiuit. quod quo planius intelligatur, sciendum est ueteres Gentiles in templis suis habuisse loca, quae à *Δωρὰ* Graece, id est inaccessibilia uocabantur: in quae quum homo intrasset, quibusdam quidem locis uir is erat, quibusdam mulier. qui intrauerunt, protinus non aliter quam qui apud nos obfessi dicuntur, apprehendebantur, & urgente demone in furorem uertebantur, & ad omnia quae cumque querebant hi qui ad consulendum Deum (ut illi dicebant) uenerant, respondebant. Interrogabant autem de pace, de bello, de remedijs pestilentiae, famis, morborum, & de alijs rebus, prout cuique publice aut priuatum opus esset. tum responsa ea quae reddebantur interrogantibus, oracula uocabantur: quoniam Deus, id est demon, quae consulebant oratione, id est uoce hominis, qui intrasset adytum, enunciabat quid esset faciendum consulentibus.

Antistitem.] Antistes usitate pro antistite sacrorum, id est sacerdote accipitur: sicut hic etiam Seneca accipit: diciturque; ab antestando, id est praestando uel praecellendo. itaque ex proprietate significationis suae, etiam pro quo libet accipi potest, qui alicui rei praest. Quintilianus in Mathematico: Sicut constat apud sacrae artis antistites: id est, professores uel doctores, dixit.

Dedicabo.] Nota hic interpretatione huius uerbi dedico, contra communem nostrum morem. Vulgo enim dicunt grammatici indocti, dedicare, quasi Deo dicare: quum proprie dicatur dedicare, quasi ab alijs uni dicare.

Nulli commentarij.] Commentarij dicuntur libri, in quibus celeriter ea quae commenti sumus, id est quae excogitamus, congerimus uel colligimus.

Magni nominis.] id est, insignis fame.

Bellorum ciuilium.] Quae gesta sunt inter Augustum Cæsarem & M. Antonium, aduersus interfectores Iulij Cæsaris.

Coloniam.] Colonia proprie dicitur oppidum uel bello uictum, uel alijs casibus exhaustum, in quod uel milites uel ciues alterius oppidi, ad colendum & habitandum mittuntur. unde & colonia Agrippinensis dicitur, quam hodie uulgo Coloniam uocamus, ab Agrippina Neronis matre illic nata. Et colonia Traiana, ea quam Santones hodie uocamus: quoniam ibi Traianus accepit nuncium, quod factus esset Imperator. Et hic coloniam suam uocat.

B Cordubam, in qua natus fuit.

Atrio.] ab atrio dicitur. Est autem atrium, id quod ante aedes est, postquam primum ostium intrauimus, quod sub dio est, & non tectum aut clausum aedificijs.

Prætextatos.] Prætextati dicebantur nobiles adolescentes, qui nondum uirile togam sumpserant. Erat enim prætexta, genus tunicae, qua soli nobiles utebantur: ita dicta, quia genere quodam texture extrinsecus ornata esset.

De alio dici, &c.] Hoc de Demosthene, Graeco oratore dici solet: qui à Luciano dicitur eloquentia, quam ante se uelut mortua, & machinis propulsa esset, uiuam, & suis uiribus mobilem reddidisse.

Declamabas autem Cicero, &c.] Vult dicere, Ciceronem non esse usum ad declamandum tali genere theatrum, qualia nunc in scholis finguntur: qualia sunt, quae paulo post Seneca ponet.

Theses.] Thesis dicitur apud nos positio: Cicero propositum uel consultationem uocauit. est genus questionis commune sine circumscriptione personarum, locorum & temporum. ut: An colenda sit amicitia: an ducenda uxor. Alia est quae uocatur hypothesis, id est suppositio: quam Cicero in libro Partitionum, controuersiam uel causam uocat: quae habet in quaestione certas personas, loca, tempora, & reliqua genera attributorum. ut: An Ciceroni iungenda sit amicitia cum Caesare: an Cato tempore belli ciuilis recte duxerit Martiam uxorem.

Caluum.] C. Caluus insigni facundia fuit etate Ciceronis: qui nonnullos adeo deditos sibi habuit, ut omnibus eum oratoribus preferrent.

Incunabulis.] Cuna sunt lectuli puerorum, in quibus agitantur: unde incunabula dicitur prima illa aetas, quam pueri in cunis peragunt. hinc per translationem pro primis initijs ponitur.

In alijs autem.] Hic iam uelut proprium huius primi libri proœmii ponit Seneca: & uitam studiaque, & genus dicendi Portij Latronis commemorat. hoc enim satis apparet fecisse Senecam in omnibus horum librorum praefationibus, ut cuius auctoris declamationes esset in quodque libro explicaturus, eum autorem insigni aliqua commemoratione illustraret. Sed quoniam hi libri fragmentati, & tantum excerpti in manus nostras peruenerunt, sicut reliqui librorum & declamationum partes, ita praefationes etiam librorum magna ex parte perierunt. Ergo hic, ut dicimus, Portium Latronem, qualis in studiis fuerit, explicat: & primum quo impetu erga studia fuerit, qualis uir, quae firmitas corporis: postea, quam insignis memoria: postremo, genus dicendi illius, & quomodo se exercuerit, exponit.

In alijs.] scilicet auctoribus declamationum, quos ponam.

An beneficium.] Beneficium proprie dicitur, quod gratis, & nulla accipientis obligatione datur.

Latronis.] Latro, hic est proprium nomen. quando autem appellatiuum est, significabat apud ueteres eum qui mercede militabat, quem hodie stipendiatum uulgo uocat. autor est Festus Pompeius. Deinde apud posteriores eum significat qui uias obsidet, & uiatores spoliatur. nam qui occidit homines, grassator dicitur. Iuuenalis:

— Interdum & ferro grassator agit rem.

Cogor

Cogor retractare.] Retractare hoc loco Seneca, pro eo quod est rursus tractare, ponit, uel repetere. Ali- A
ter Virgilius in duodecimo:

— Nihil est quod dicta retractent Ignauī Aeneadē. —

id est, reuocent, uel inficiantur. Sic Augustinus inscripsit librum Retractationum, eum in quo emendauit ea, quae sibi uisus est minus exacte dixisse.

Indulgentia.] Indulgere significat non ueniam dare, quemadmodum nos uulgò dicimus, & Nonius Marcel. inter reliquas eius uerbi significationes ponit: sed idem est quod obsequi, uel benignum praebere. sic hoc loco dicit: Nemo plus indulgit: id est, Nemo ingenium suum benignius tractauit.

Lusus.] Inter lulum & iocum hoc interest, quod lusus magis dicuntur illi, qui opere aut corporis exercitio fiunt, ut est cursus, saltatio, alea, pila: iocus magis in uerbis est.

Venandi solertia.] Solertia, à solon, quod (teste Pompeio) totum uetere lingua significabat, & Arte dicitur: quasi tota ars, aut totus artifex. sic & solēnis, quasi totius anni festus dies: & sollicitus, quasi totus citus. i. agitatus.

Prouocabat.] Prouocare apud ueteres id significabat, quod hodie in iudicijs appellare uocamus. unde dicebat, cui Senatus cognitio displicebat, Prouoco ad populum: id est, Populum iudicem inuoco. Quandoq; significat ad certamen uocare. Iuuenal.

Patricios omnes opibus quum prouocet unus.

Vt uix posset, &c.] Vix dicitur fieri, quod fit quidem, sed parum abest ut non fiat. Proprie autem dicitur fieri, quod non fit, sed parum abest quin fiat. Suetonius tamen in uita Neronis dixit: Vt uix reductus sit: pro eo quod est, prope reductus sit.

Tristitia.] id est, asperitas uel molestia.

Pertinacis.] Pertinacem Varro in libris de Lingua Latina dici uult à pertendendo: quum id Plautum rectum uideatur ostendere à pertinendo, id est iugiter tenendo, dictum esse. sic enim apud eum in Captiuis duobus interrogatur: Quid tu ais, tenax? ne pater est eius? Respondeturq;: Imò & depol pertinax.

Feriarum.] Feriae dicuntur festi dies, & deinde omnes, quibus à publicis actionibus iudiciorum aut aliarum huiusmodi rerum cessatur: dictae, ut arbitror, à feriendo: quoniam tunc uictima solita sint feriri, id est cedi. Dies autem quibus laborare licet, profesti dicuntur: id est, procul à festis.

Nouato.] Nouari dicitur ager, quando dimissus uno anno requietus, deinde feritur: unde & noualia hi agri uocantur. Virgilius in Bucolicis:

Impius hæc tam culta noualia miles habebit.

Hinc dixit Seneca, nouatum robur, post ocium ac quietem à studijs reparatum & confirmatum. B

Dispensare.] id est, per partes diuidere.

Afsidua.] Afsidua, ab afsidendo dictus est.

Contentione.] impetu, conatu, instantia.

Corpus.] Prosequitur de uoce Latronis, & firmitate corporis, quale id fuerit.

Natura solidum.] Solidum à solo dictum est, quia firmum est: ut solū, id est extrema terræ cutis insitimus. Vnde & solea dicta uidetur, quod ea solum attingimus.

Duratum.] Durare quandoq; actiuum uerbum est: ut hic. Sic Lucanus:

— Nam cetera damna Durata iam mente malis firmaq; tulerunt.

Quando neutrale est, significat persistere. Virgilius in primo Aeneid.

Durate, & uosmet rebus seruate secundis.

Lucubrationibus.] Lucubrare, dicitur ad lumen studere. Quintil. in decimo Instit. Quibus fuligo lucubrationum bibenda.

Negligentia.] Negligere non dicitur, ut uulgò intelligimus, pro obliuisci, sed est contrarium eius quod est diligere: significatq; uel contemnere, uel paruifacere.

Laterum.] Latus & latera pro corpore saepe, praesertim pro superiore parte eius accipiuntur, id est pectore & uentre. quanquam proprie significant id quod omnes intelligunt: firmitatemq; praecipue tribuimus eis, & debilitatem: propterea quod ea maxime ex lateribus praecipiantur.

Hispanæ consuetudinis morē.] Hispanus homo dicitur, res Hispaniæsis: homo Germanus, res Germani ca: homo Teuto, res Teutonica. sic Martialis dixit: Ne librū ad urbē non Hispanū, sed Hispaniensem mittamus: id est, librū qui sit factus in Hispania, sed non uideatur habere ingenium Hispani. Confunduntur tamen hæc saepe apud autores, praesertim poetas. itaq; hic etiam Seneca dixit, Hispanæ consuetudinis: non, Hispaniensis.

Non sudorem olei.] Ita erat mos ueterum, ungi oleo, aut in sole, aut ad ignem.

Ablutione.] id est, balneo.

Digeri.] id est, per membra dispergi. Nam quod in stomacho fit, id proprie non digeri, sed concoqui dicitur.

Et colorem mutauerat.] id est, decolor factus est & pallidus.

Memoria & natura.] Hic laudat insignē Latronis memoriam: quæ est præcipuum instrumentum oratoris. Est aut memoria aut naturaliter bona: aut si minus bona est, arte adiuuatur. Est autem ars ea à multis tradita, Cicerone, Quintiliano, & à plerisq; item nostri seculi scriptoribus. & est res sanè maioris exercitij aut laboris ad faciendum, quam ingenij ad percipiendum. Latroni certè in primis egregiam fuisse memoriam, facile est uidere ex his quæ de eo Seneca commemorat.

Felix.] Felicem crediderim à foetura dictum, cui plurima foetura prouenit.

Ediscen

Ediscendi.] Ediscere, est ex scripto memoria mandare.

Nec lentè.] Lentè hic dixit, pro tractim uel paulatim. Lentum autem dicitur propriè, quod flexibile. Virgilius in Bucolicis:

Benta salix quantum pallenti cedit bliuæ.

Anxiè.] id est, sollicitè: ab angendo dicitur. unde omnis grauior cura, anxietas animi dicitur.

Impetu.] id est, ui: ab impetendo. mueniturq; apud poetas impete, in ablatiuo. ut apud Ouidium: Impete nunc uasto. — sic: & rite, pro ritu.

Stylus.] à *τύλος* Græco dicitur, id est columna.

Sed ars summa, &c.] Duas ponit uirtutes. perfectæ memoriæ fuisse in Latrone: quarum prior est, celeriter percipere quod discendum est: altera uero, ea quæ percipit, tam fideliter continere.

Codices.] Codex, liber à uetere consuetudine dicitur. solebant enim prius in tabulis scribere, quas caudices uocabant: deinde mutato sono literarum, codices: sicut & plaudo plodo, & cautes cotes dixerunt.

Aiebat.] Aio propriè significat affirmo. Sic Terent. in Eunuchis: Ait aio, negat nego.

Historiarum.] Historia à Græco *ἱστορία*, quod est narro uel recenseo, dicitur.

Ducem.] id est, aliquem clarum uirum: ut Miltiadem, Themistoclem, Alexandrum, Scipionem, Cæsarem, aut quemuis talium præstantium uirorum, qui magnas res gessisset.

Acta.] id est, res gestas.

In promptu erant.] Solet dici, Hæc res est in promptu: id est, parata est ad manum, ut statim promi, id est proferri possit.

Plus iusto.] id est, plus quàm oporteat. Sic Ouidius:

Cur mihi plus æquo flui placere capilli?

Virtutem.] Virtus à uiro, quasi uirilitas dicitur.

Operosa.] difficili, laboriosa.

Intra exiguum.] Exiguum ab exigendo dictum est, id est contemnendo: quia modicum sit, & uile, & nullius precij.

Quod Cyneas fecit.] Ponit aliqua insignia exempla egregiæ memoriæ. Cyneas iste legatus fuit, missus Romæ à Pyrrho rege Epirotarum, qui bellum cum Romanis gessit; uictusq; tandem redijt in Græciā, unde uenerat: & quum Argos ciuitatem oppugnaret, iactu fragmenti lapidis molaris à muliere quadam Argiua occisus est.

Legatus ad Romanos.] Legatus uocatur, quem hodie barbarè loquentes ambasiatorem dicunt.

Plebem.] Plebs dicitur populi pars altera. Populus enim Romanus in patres, hoc est senatum, & plebem diuidebatur. Patres enim dicti centum, quos in consilium publicum Romulus initio cõditæ Romæ assumpsit: quiq; ab eis progeniti fuere, Patrij uocabantur: at quorum progenitores ex his patribus non fuere, Plebij dicebantur, quanquam in senatu essent.

Aut quod ille fecit.] Huius Quintilianus etiam meminit, quum de memoria tractat: quis tamen hic fuerit, non explicat.

Hortensius.] Hic insignis fuit orator Romæ, & diu palmam eloquentiæ tenuit: deinde æqualis est ei factus Cicero: demum proximus habitus est post Ciceronem.

Auctione.] Auctione dicta est quidā mos uendendi res, quando exposita re uenali traditur illi, quisquis pollicetur plurimum se uelle dare. Dicta autem n est auctione, quoniam semper ex sequentis pollicitatione augetur.

Argentarijs.] Argentarius dicitur ille, quem hodie uel mensarium, uel bancarium, uel trapezitam ut ueteres uocamus: uel, quod communius est, campforem.

Suspendam.] Per metaphoram, id est differam, protraham.

Quoties occasio.] Occasio propriè dicitur commoditas temporis ad rem aliquam gerendam.

Euelleretur.] id est, auferretur: scilicet mihi Senecæ.

Illud unum non differam.] Nunc de genere dicendi Latronis dicit: ostenditq; deceptos in eo plerosq; qui crediderunt eum fortiter dicere, sed parum subtiliter. nam & subtilitatē etiam in primis laudibus illius fuisse docet: sed propter robur & impetum orationis, non ita apparuisse eam. Argumentum autem subtilitatis hoc facit, quod priusquam inciperet dicere, sedens adhuc proponebat omnes quæstiones controuersie quam erat dicturus: ut appareret, nihil latere eum de quo ambigi posset in controuersia, & ut ea omnia quæ proposuerat, oratione exequeretur. Quia in resciendum est, unam controuersiam sepe, aut ferè semper potius, in multas diuidi quæstiones. Exempli gratia: Socrates iniuste ad mortem condemnatus fuit Athenis: positusq; in carcere, permittitur sibi, si fugere uelit, occulta è carcere fuga. Deliberat ergo Socrates, an fugiat. Hæc primum uenit generalis quæstio, An iuste quisquam possit contra sententiā iudicij ciuitatis facere. deinde, An erumpere ex carcere, iam etiam si ad mortem condemnatus sit. post hæc, An ciui Atheniensi hoc liceat, an iam grandi ætate, an philosopho, an uxorem & filios habenti. & reliquæ quæstiones, quæ omnes ex persona Socratis ducuntur. has omnes quæstiones qui potest in qualibet controuersia peruidere, & in dicendo exequi, certissimum præstat sine dubio subtilitatis documentum. has ergo quæstiones, quum antequam inciperet dicere Latio, proponeret, & in dicendo seruaret, ne aberraret ab eis, certum est ei non defuisse subtilitatem. Sed dicit Seneca, subtilitatem propter reliquas dicendi uirtutes absconditam in eo fuisse, nec apparuisse tam notabiliter in eo.

Differam.] Differre quandoq; significat differentiam habere: ut, Differt homo ab equo, dicimus. Quandoq; significat moram facere. ut Virgilius in sexto: Distulit in seram commissa piacula mortem.

id est,

id est, protrahit. Aliquando significat in diuersum ferre. ut Terentius: Differor misera doloribus. id est, differo a por, distrahor.

Fortiter.] Id est, magnis et grauibz sententijs et uehementibus.

Parum subtiliter.] Non astute, uel insidiosè, uel circumspectè, uel acutè.

Sedens.] Quum enim declamarent, surgebant.

Fiducia.] Fiducia in bonam partem dicitur: dicitur enim fiduciam habere, qui certa spe fretus confidit. Confidentia uerò in malam partem dicitur plerumq; apud autores, qua quis contemnere confidit. quanquam considerare etiam in bonam partem dicatur. Virgilius in primo Aeneidos.

Aufus et afflictis melius confidere rebus.

- Ipsa enim actio.] Actio, pronuntiatio dicitur. pronuntiatio autem magis ad uocem, actio uerò ad gestum pertinet.

Si quo loco.] Si quo, si quis, si quid, et similia, encliticè legenda sunt, ut accentus in si transferatur. quod hinc deprehendere licet, quòd ueteres, si qua similis dictio post si poneretur, c literam inferebant, ut tanquam una dictio pronuntiaretur. itaq; dicebant sicubi, sicunde: pro, si ubi, si unde: et necubi itidem.

Apparere.] Dicitur ab ad et parere, id est obedire. Hinc ministri magistratuum apparitores dicebantur, quoniam semper obediunt et in conspectu sint. Hinc ergo figuratè, quicquid in conspectu est, apparere dicitur.

Manifestum.] Certum, exploratum: credo dictum, quasi quod manu feratur: sicut infestum, qui in alium fertur. Et festum, à sacris ferendis dictum uidetur.

Oratoriae uirtutes.] Quae multae sunt, copia, suauitas, leuitas, ornatus, magnificentia, grauitas, et aliae.

Fundamentum.] Bene dixit, fundamentum. nam primum est in omni controuersia, uidere quid in omnem partem possit prodesse, quid obesse nobis. quod quum diligenter dispexerimus, tunc illi subtilitati et acuminì iudicij reliquae uirtutes oratoriae accommodantur.

Superstructis molibus.] Id est, additis ornatibus et uirtutibus eloquentiae.

Obruebatur.] Id est, abscondebatur. sic enim semper fit, ut quanquam fundamentum firmissima totius edificij pars sit, et cui reliqua omnia innitantur, tamen minimè appareat.

Et nescio, &c.] Acute et uerissime sunt haec sententiae.

Nocent insidiae.] Insidiae, ab insidendo dictae sunt: quoniam qui insidias parant, saltus aut loca syluestra aut alioquin occulta insideant.

Effectu apparet.] id est, persuadet, et peruincit animos auditorum.

Et habitu.] id est, specie uel aspectu.

Argumenta subtexam.] Argumenta, Seneca hoc loco pro argumentationibus ponit. Argumentum enim res est, uel, ut inquit Cicero, probabile inuentum ad faciendam fidem. Argumentatio uerò, argumenti est per orationem explicatio.

Sententias audire, &c.] Hoc fuit uitium, quod posterior aetas et seniores eloquentiae censes praecipue obiecerunt Senecae: nimius scilicet amor sententiarum, quibus et minutis saepe pondera rerum eleuabat, et crebris et condensatis cursum orationis et impetum confringebat.

Matullum.] Proprium nomen rhetoris, quem apparet praecceptorem Senecae fuisse.

Rhetorem.] Rhetor dicitur Graecè, quod Latine orator, qui causas in foro agit. Qui docet autem, Graecè Sophistes uocatur, quod nos possumus interpretari doctorem: apud Latinos uerò fere obtinuit consuetudo, ut rhetor qui docet, orator qui dicit, uocaretur.

Satis aridum.] Aridum, non copiosum nec cultum, à similitudine locorum aridorum dictum est.

Vulgato genere.] id est, non usitato more eloquendi, sed nouo et peculiari.

Neceste est me.] Sententia est: Neceste est, quum de re exili et tenui dicā, ut oratio mea exilis sit et arida: rectè, quia respondit Latro, exilitatem orationis suae non ex rei uitio, sed ingenij sui conditione prouenire.

Quam maximè.] id est statim, et mox in praesentia illius temporis. sicut enim plerique dicunt quum maxime, id est, iam admodum.

Solebat autem.] Dicit quomodo solitus sit exercitari Latro, ut uno die scriberet nihil praeter argumentationes, alio nihil praeter sententias, alio solum figuras. Deinde morem eius fuisse, nunquam obliquare orationē schematibus, nisi id exigeret necessitas.

Epicheremata.] Epicherema Quintil. interpretatus est aggressionem: estq; id, quod alij syllogismū uocant: dictumq; est Epicherema, hoc est aggressio uel conatus: quia eo aggredimur, uel conamur rem demonstrare.

Enthymemata.] Enthymema ab ἐνθυμημα Graeco, id est cogito, dicitur: quasi cogitatum, uel animo conceptum. Et hoc nomine aliud Aristot. significat, aliud Cic. et Seneca, et qui circa eos fuerunt, aliud nostrae aetatis dialectici. Aristot. enim definit enthymema, esse syllogismum ex uerisimilibus et signis constantem. adeò nulla alia re differt enthymema à syllogismo, nisi quòd certo genere materia constat. Cicero uoluit nomine enthymematis accipi genus argumentationis ex contrarijs ductae. ut: Quem alienum fidum inuenias, si tuis hostis fueris? Quid satis est, cui Roma parum? Si hostis Catilina, cur tu ciuis? Nostri dialectici uolunt enthymema esse syllogismū imperfectum, cui altera propositio, hoc est maior aut minor, deest. ut:

Hunc ego si tantum potui sperare dolorem:

Et perferre soror potero.—

Hic autem enthymema accipiendū est pro eo quod secundo loco dixit, hoc est, argumentatione ex contrarijs ducta.

Tran

Translatitias.] Dixit hic translatitias sententias, quia commodè ad quemuis usum trāsferri possunt: ut quæ nō de certa una re dicuntur, sed in commune, de instabilitate fortune, de luxuria, de auaritia: & ut paucis dicam, Sententia est, ut uult Aristot. cōmune aliquod pronunciatum, quod ad partem aliquam morū uueq; pertinet. quisquis ergo de simili re dicit, potest eas in orationem suā transferre. Itaq; si dicat Hector, Pulchrū est mihi pater laudari abs te laudato uiro: non est propriè id, quod uocamus sententiam: sed si dicat detractis personis, Pulchrum est laudari à laudato uiro: iam dicitur sententia.

De seculo.] id est, quæ ad reprehensionem seculi pertinent. Perè enim à prima origine rerum priora secula laudata sunt, presentia reprobata.

Supellectilem uocabat.] Per translationem nempe. Supellex enim est instrumentum omne domesticum, quo ad quotidiana ministeria utimur: ut sunt mensa, lances, cantuarii, lintei: uideturq; nomen id à super & lecto dictum, quoniam ueteres in lectis coenabant. unde omne instrumentum quo coena explicatur, & instruuntur lecti, supellectilem dictam esse uidetur.

Schemata.] Schema, Græcū est: interpretatur figura uel habitus. Oratores figuram dicunt. suntq; nonnumquam dicta schemata omnes figuræ quibus ornatur oratio, siue ea sint in singulis uerbis, siue in collocatione uerborum, siue in sententijs. Hic autem capit schema, pro figura sententiæ, qua uelut obliquatur oratio: ut quod rectè uel non satis decorè uel non satis utiliter dici potest, id circuitu quodam dicatur. Vnde & controuersias quasdam figuratas dicunt auctores, in quibus euenit sepe, ut quum per unius criminis defensionem in alterius suspicionē cadendum sit: quod ne fiat, uel rem pro re, uel personam pro persona, uel rem pro persona, uel personam pro re subiiciunt. Itaq; Cicero pro Ligario, quum Tubero objiceret Ligario, contra Cæsarem eum fuisse, quum tamen ipsemet Tubero contra Cæsarem arma tulisset: & Cicero hoc ipsum objiceret Tiberoni: quod quidem si tanquam crimen objiciebat, necesse erat ut premeret eodē crimine Ligariū, quem defendebat: si tanquam inuidiosum, necesse erat offendere aures Cæsaris, qui iam nihil asperius in Tiberonem dictum æquo animo laturus erat. Substituit ergo pro persona Tiberonis, personam suam, & dici seipsum etiam contra Cæsarem fuisse: hocq; in summam laudē clementiæ Cæsaris conuertit, apud quem hoc audet tam liberè confiteri.

Abundauerit.] Abundare, sine aspiratione scribendum est. dicitur à præpositione ab, & undo: quasi propter plenitudinem effluere.

Schemata negabat, &c.] Schemata obscura ea sunt, per quæ quod apertè dictum aures offenderet, occultius dicitur. quale est apud Curtium, quum interrogare uult Darius rex de uxore sua, an intulerit ei uim Alexander, & propter ingentem amorem scemine puderet eum tam obscenis de ea uerbis uti, dixit: Ausus ne est aliquid & dominus & iuuenis? Significans in iuuenie uoluntatem libidinis, in domino potestatem: quibus duabus rebus, uoluntate & potestate, omnia fiunt. significauit quidem id ipsum quod apertius dicturus erat, sed ab omni turpitudine uerborum abstinuit.

Scio quàm odiosa, &c.] Hoc uult dicere: Quum res expectatur, odiosi sunt longi apparatus, quibus differtur id quod expectatur. Erant enim Circenses ludi equestres Romæ, quibus equites decurrebant. Antequā committerentur aut ludi, precedebat pompa, hoc est præmissio equorum: qui in conspectu populi traducebātur ocio si, ut uiderentur à spectatoribus: & reliquus apparatus ludorum fortè ostentabatur populo.

Pōpa] A Græco πρῶτον, id est mitto, dicitur: quia præmitti solet ante ludos aut triūphos, aut alia id genus.

Dicere diem.] id est, polliceri certam diem, qua dicturus erat. Sic Iuuenalis:

— Latam fecit quum Stacius urbem, Promisitq; diem. —

Dicebatur etiam dicere alicui diem ad Prætorem, aut ad populum, qui ad certam diem aliquem in ius aut ad populi cognitionem uocabat.

Patruus abdicans. Controuersia I.

LEX. Liberi parentes alant, aut uinciantur. **THEMA.** Duo fratres inter se dissidebant, alteri filius erat: patruus in egestatem incidit. patre uetante, adolescens illum aluit: ob hoc abdicatus, tacuit. adoptatus à patruo est. patruus accepta hæreditate, locuples factus est. egere cæpit pater. uetante patruo, aluit illū. abdicatur. **PRO ADOLESCENTE. PORTII LATRONIS.** Quid mihi objicis? Puto luxuriam. quicquid unquam immodesta largitione effudimus, id omne confumebatur in alimentum duorum senum. cum uetaret me pater, alebat ipse: mihi cum egerem, alimenta non dabat: eò iam perductus erat, ut omnem spem ultimorum alimentorum in ea domo poneret, in qua habebat abdicatum, & inimicum. Ecce oppressit incrementum. quid acturus es? pluris tibi pater efferendus quàm alendus est: quis rogatus est? aut quis porro tam locuples, frater alere non potest. Miserrimus senex diuitias suas, & iam extremum blandimentum in stipem perdidit. Ipse, inquit, me non aluit: imitationem alienæ culpæ innocentiam uocas. Nec eo quidem æstimas, quanta ita crudelitas sit: quòd si quis fratrem non alit, nec à filio quidem alendus est. Quid adoptionem iactas? Tunc ad te ueni, cum haberem diuitem patrē. Parcius quæso fratres. Præsentes habemus deos: scis tutò te facere, etiam si abdicaueris. Alam: fatendum est crimen meum, tardius misertus sum. Item do pœnas ego parentibus meis: cum in cætera odium sit, tantum in meam notam quærant. O felix spectaculum, si uos in gratiam possum reducere: faciam hoc, quod uultus quoq; uestri hortantur. Surgite patres, adeste iudices: alter mihi ex parentibus seruatus, alter seruandus est: porrigite mutuas manus in gratiam, me fœderi medium pignus addite. Inter duos contententes, medius elidor. Ergo morientē uidebo, per cuius cineres

Seneca.

M

iuratu.

Vide Quintil.
lib. 7.

al. frater.

juraturus sum? Omnis instabilis & incerta felicitas est. Quis crederet iacentē super crepidinem Mariū fuisse consulē, aut futurū? Quid porrò tam longè exēpla repeto, tanquā modò non sit qui illū uidit. Quid nō timendū felicibus putas? quid desperandum infelicibus? IVNII GALLIO. NIS. Ego indicabo, cur me abdicēs: tu indica, cur adoptaueris. Quædā accedunt noua. Equidē noua. Illud nō miror, quòd misericordia obijcitur. Illud miror, quòd hic obijcit. Sic enim me gessit, ut hoc crimine duos patres obligarem: uterq; me amat, uterq; ali miser desiderat, uterq; prohibet. Nec secū, nec mecū fortuna bene cōuenit. Cōponite aliquādo bonos quidē, sed cōcumaces uiros. Vter discordiæ causam præbuerit, nolite à me exigere. Vterq; patruus est, uterq; pater est. Transiit ad istum fratris sui & fortuna & animus: misericors sum: non muto patrem, si naturā mutare potuissē. P. ASPERNATIS. Fortunæ lex est, præstare quæ exegeris: miserere, mutabilis est casus: dederūt uictis terga uictores: & prouexit fortuna, quos destituit. Quid referā Mariū, sexto cōsulatur Carthagine mendicantem, septimo imperantem? Ne circa plura instabilis fortune exempla te mittamus, da quis alimēta rogetur & roget. OTHONIS IVNII patris. Timeo mutationem: & ille nihil prius ex bonis quā filium perdidit. ARCELLII FVSCI patris. Ecquid cerno peregrini penates, an tuos? Non sum hospes grauis: unum senē adduco, hoc tibi uitio pater placui. Venit ignotus senex, nolo transire iacentem: per patrē rogat. Ergo aliquis peribit fame, qui filium suū optat superstitem? Quid hoc esse dicā, quòd me tam periculose abdicāt, quòd toties isti fortunā mutant, quoties ego patrem. Redite in gratiā. Inter funestas acies armatæ manus in fœdus porriguntur. Perierat totus orbis, nisi iram finiret misericordia. Aut si tam pertinacia placēt odia, parcite: iactatus inter duos patres utriusq; filius, semp tamē felicioris abdicatus: positus inter duo pericula, quid faciā? qui alunt, abdicant: mendicāt, qui nō alunt. Illud tamē pater deos testor, diuitem te relinquo. CABBII PII. Tali me operi præparauerant, uolebā fratres in gratiā reducere, hoc tu obijcis: at nisi impetrauero ut boni fratres sint, impetrabo ne mali patres sint. Vterq; me amauit, uterq; pro me uota fecit: quantum est si dixero, uterque me aluit? Quæ causa fuerit discordiæ, nescio. Timeo, ne iste prior egere cœperit. Quid obijcis pater? scio quendā in hac ciuitate propter istud crimen adoptatum. Fratrem, inquit, alere noluit. Inuenisti quo possim me defendere: possum liberos tollere, & præ meis oculis narrem auum illorum fame perisse. Non fefelli: & qualis essem, sciuit cum adoptares. Bis abdicatus sum, uolo utrunq; causam meam agere, neutrum pro me uolo, adsit mihi alius, semper causa mea habebit aduocatū patruum aut patrem, alter alterum amet, uterq; me amabit. Vis illū ueras pœnas dare? sentiat, quam iniuriam fecerit bono fratri, POMPEII SYLONIS. De patre bene, quòd eum per ætatē nosse non possum: sed habet & ille beneficium meum, duos eius filios alui. Surge infelix senex: quid putatis illum flere? quòd eget? imò quòd abdicauit, quòd aluit. ARGENTARII. Vides enim liberalis in domo tua esse cœpit: ille propter me duxit uxorem, cum fortasse iuuenē adoptare posset. Hæc abdicantis fuere uerba: I ad illum, quem magis amas quā patrem. Non omnibus imperijs parendum est: nihil interim noui facio, scis me & priori patri non paruisse. Venit immissa barba, capilloque deformi, non senectute, sed fame, membris trementibus, semersa & tenui atq; elisa ieiunio uoce, ut uix exaudiri posset, introrsum conditos oculos uix alleuans: Alui, quomodo, queritis? quomodo istum. CORNELII HISPANI. Putas me hodie non abdicari, sed adoptari. Volo quædam futura prædicere patri: Hic quem uis adoptari, inimicum patris tui inuito patre aluit, reliquit æquo animo uestram domum, ut cum mendico uiueret. Noueris oportet hoc eius uitium, ad præstandum calamitosæ misericordiam contumax est. Nec tamen habeo quod de hoc conuicio queri possim: hoc enim patrem, hoc patruum perdidit. Quā multi patres adoptent talem filium. Bis abdicor. Homo est: non uis ali hominem? ciuis est: non uis ali ciuem? amicus est: non uis ali amicum? propinquus est: non uis ali propinquum? sic peruenitur ad patrem: homo est, ciuis est, amicus est, propinquus est cognatione. Ergo non erit uitium porrexisse stipem, nisi dixero, pater est? VIBII GALLI. Circuibo tecum per aliena limina, ostendam omnibus & me qui alimenta dedi, & te qui negasti. ROMANII HISPONIS. Scio pater, melius esse quod tu dicis: istud ego si possem, nunquā abdicatus essem. Fateor uitium meum: hoc quoq; prior in me emendare uoluit pater, nec potuit. Impulisti me in fraudē. qui me abdicat, aiebat, Nō oportet fieri: tu dicebas, Oportet: tibi credidi. Nō dedit, inquit, mihi alimenta: defuerunt tibi? Quisquis alimenta à mendico rogatus est, nihil amplius quā misereri monstrat: Vade ad ad patrem, i ad filiū: iam quidam nobis eandē fortunam precatur. Crede mihi, sacra populi digna est. ALBVII SYLII. Tollite uestras diuitias, quas huc atq; illuc incertæ fortunæ fluctus appellet: redite in gratiam: innocens sit.

PARS ALTERA. VALLI SYRIACI. Crescere ex mea proposuit inuidia, sequamur senes, quò uocat ambitio iuuenilis: & cōditionē illi præbebimus, melius se potest iactare q̄ defendere. Atqui iustus metus meus tu es: ne heredē ingratū scribā, inimicū relinquam. Inter cætera, quæ mihi cū inimico patiar esse omnia, & hoc est infelicissimū: ambo tristissimam egimus uitā, excepto uno, quòd alter alterum egentem uidimus, proiecimus: adijce istis uerborum cōtumelijs, lussit, ad cælū manus sustulit, fassus se huius spectaculi debitorem: & tunc priuū fratri uitā precatus sum: læticiam patrimonij parati, ut extant calamitatū stupores, nullam percepi, nisi quòd isti daturus erā omnia, illi negaturus. Liqueat nobis deos esse: qui non aluit, eget: qui in domū suam fratrem non cepit, in publico manet. Aequauit iam potentiam meā cum illius potentia fortuna:

al. beatam.

A fortuna: nisi quod hoc prior facere non possum. Adoptaui te: cum abdicatus es, cum abdicas, abdicabo. **VIBII FVRIL**. Cum egerem, aiebam, satis se uindicauit, quod à dispensatore locupletis inimici, confors modò omnis fortunæ diurnum petam. **MARILLI**. Ille autem audebat rogare, qui mori mallet quàm uerba sua sibi dici: Multis debeo misericordiam, à multis tuli: quisquis est qui me ulla calamitate similem effingit, perinde habebò, ac si gradu cognationis attingat. Scio quàm acerbum sit, supplicare exteros: scio quàm graue sit, repellì à domesticis: scio quàm graue sit, & quotidie mortem optare, & uitam rogare: & si tu non odisti eum qui mihi fecit iniuriam, ego odio eum qui fecit tibi.

DIVISIO. Diuisio controuerfiarū antiqua simplex fuit: recens utrum subtilior, an tantum operosior, ipsi æstimabitis: ego exponam quæ aut ueteres inuenerunt, aut sequentes astruxerunt. **LATRO** alias quæstiones fecit: diuisit in ius & equitatem, an abdicari possit, an debeat abdicari: sic querit, an necesse fuerit illum patrem alere, & ob id abdicari nō possit, quod fecit lege cogente. Hoc in has quæstiones diuisit: An abdicatus definit esse filius: an is definat qui nō tantum abdicatus, sed etiam ab auo adoptatus est, etiam si filius erat: an quisquis patrem non alit, puniatur, tanquam æger, uinctus, captus: an aliquam filij lex excusationem accipiat: an hoc accipere poterit: an abdicari debeat. Per hoc quæsiuit, an etiam si ille indignus fuit qui aleretur, hic tamen rectè fecit qui aluit: deinde, an indignus fuit qui aleretur. Noui declamatores Græcis autoribus adiecerunt primam illam quæstionem, an † abdicatus abdicari possit. hac Cæstius usus est. adiecit quæstionē Gallio alteram, An abdicari possit iam adoptatus, ob id uitiū, quod antequā adoptaretur, notū fuit adoptanti. hoc aut ex æquitatis parte pendet, & tractatio magis est quæstio.

al. adoptatus.

GALLIO quæstionē primā Latronis duplicauit sic: Licuit mihi alere, etiā te uetante: deinde nō licuit non alere. In priori parte hoc uindicauit, nō posse filiū ob id abdicari, quod esset suæ potestatis: nullū aut intercidi misericordia. Quid si flere me uetes, cū uidi hominē calamitosum? quid si uetes propter aliquod honestū factū periclitanti fauere? affectus nostri in nostra potestate non sunt: quædā enim iura nō scripta, sed omnib. scriptis certiora sunt. Quāuis filius familiæ sim, licet mihi & stipē porrigere mendico, & humū cadaueri. Iniquū est, collapsis inanū nō porrigere: commune hoc ius generis humani est: nemo inuidiosum ius postulat, quod alteri profuturū est. **LATRO** illud uehemēter prestat: Nō feci ratione, affectu uictus sum: cū uidissem patrē egentē, mēs non constitit mihi: quid uetueris, nescio. Hoc aiebant non esse tractandum tanquā quæstionem, esse tamen potentius quàm ullam quæstionem. **FVS CVS AVRELLIVS** pater hoc mouit in ultimo, tanquam quæstionē: Putaui te quamuis uetares, nihilominus uelle ali à fratre meo. **Vul-**

B tu uetabas, aut mihi ita uidebaris. **CÆSTIVS** audacius: Non fuit cōtentus dicere, Putaui uelle te: adiecit, Volūisti, & hodie quoque uis: & sua figura dixit omnia, propter quæ uelle deberet: quare ergo abdicas? puto indignaris præteritum officium.

COLOR. **LATRO** colore simplici pro adolescente, habere, nō quo excuset, sed quo gloriatur: Non potui, inquit, sustinere illud durum spectaculū. Offensas mihi putas tantum excidisse: mens excidit, non animus mihi constitit: non in ministerium sustinendi corporis suffecerunt pedes: oculi subita caligine obturpuerunt. Alioquin ego si tunc meæ mentis fuisset, expectassem dum rogaret. **FVS CVS** istum colorē introduxit, quo frequenter uti solebat, religionis: Mouet, inquit, me natura, mouet pietas, mouet & humanorum causa, & tam manifesto approbata exemplo. Stare ante oculos fortuna uidebatur, & dicere talia: Hi sunt, qui suos nō alūt. **ALBVTIVS** hoc colore: Accessit, inquit, ad me pater, nec summissis uerbis locutus est, non rogauit, sed quomodo agendū esset cū filio: alere me iussit, recitauit legē, quā ego semper scriptā etiā patruo putaui: & deinde dixit, Præstiti non quantū patri præstare debui, sed quantū uetanti surripere potui. **BLANDVS** colore diuerso. Venit subito deformis squalore, lachrymis. O graues fortuna uires tuæ: ille diues modò superbus rogauit alimenta, rogauit filium suū, rogauit abdicatū suū: interrogas, quamdiu rogauerit? ne dii istud nefas patiantur, ut diu rogauerit: diutius tamē quàm tuli. Queritis, quid fecerit? Quod solebat. **SYLOPOMPBIVS** hoc colore. Mouet, inquit, me, quod nihil suo iure, nihil pro potestate, quod tanquā patruus accessit: ego uerò non expectaui uerba, nō preces: cōplexus sum, & osculatus sum patrē, dedi alimenta: hoc unum crudeliter feci, quod dixi fratrem dedisse: non alere, sed exprobrare uisus sum. **TRIARIVS** hoc colore. Timui, inquit, si nō aluisset, ne abdicarer à patre: sciebam quomodo illi placuissem. **TRIARIVS** hoc colore. Accessit, inquit, ad me pater obruptus sordibus, tremens deficientibus membris: rogauit alimenta. interrogo uos Iudices, hoc quidē si facere oporteat: nam istum non interrogo. Scit quid facturus sim. † Nam patrem ut alteri patri faciam iniuriā, alteri inuidiam. Cū uetuisset me alimenta præstare, si qua est fides, nō putaui illū ex animo uetare: lenocinatur inquam gloriæ meæ, ut uidear etiā phibitus aluisse. **MARYLLIVS** nouo colore egit. Cecidit in pedes meos senex, squalidus barba, capilloq: mouit, inquam, nescio quis te misericordia mea: alleuaui, cum ignorarem quis esset: uultus repellam, quod pater est? **CÆSTIVS** hoc colore. Nec meum cogitaui, patrem meum egentem uideo: frater nec miseretur, nec præstat alimenta: hoc est inquā noui uitij, eripere filio officium. Sciebam hanc fortunam meorum, has iam meas esse parteis: hoc peccauit, quod non ultrò ad patrem accessi: sed aiebam, Nolo quicquam aliud præstare, quàm illi præstiti. Expectaui, donec patruus ad me ueniret, & nunc expectabo. Venit ad me pater, quid habui facere? Perducerem illum ad patruum? non feci, merito irascitur. Potuit enim, si aluisset, leuare

forte, Nō putāram.

forte, prematur.

quidem fortunam fratris, sed causam aggravare. BVTIONIS colorē nō approbat Latro: prae-
stitisse se dixit exiguum, tantum quo spiritum posset producere: & dum descripsisset pallorē eius
& maciem, adiecit, Apparet illum ab inimicis ali. Hunc colorem cum improbare Latro, hac sen-
tentia usus est: Non est, inquit, abdicato cuiquam ex gloria sui criminis detrahendum. HISPANVS
hunc colorem uenustius. nam & miserationi eius qui benignissimē alit, adiecit aliquid, &
pietati suae nihil detraxit. Quomodo, inquit, illū alo? Exiguos furtiue cibos mitto: & si quid de
mensa mea detrahare potui, famelico seni porrigo. Nō credis, quia scis quomodo te aluerim. Co-
lorem ex altera parte quae durior est, ultrō aiebat hunc sequendum, ut grauissimarum iniuriarū
inexorabilia & ardentia induceremus odia. Thyesteo more aiebat, patrem non irasci tantum de-
bere, sed furere. In declamatione usus est summis clamoribus, illo uersu tragico: Cur fugis? fratrē
scit ipse. Hunc colorem secutus SYRIACVS, durū sensum uidebatur non posuisse in narratio-
ne sic: Infelicissimā ambo, & tristissimam ambo egimus uitam: excepto quod alter alterum egen-
tem uidimus. Aequē efficaciter uidebatur odium expresse paternum, hac sententia: Vos iudi-
ces audite, quā ualde eguerim: patrem rogavi. Hanc partem memini apud Cæstium declamari
ab Alfio Flauo, ad quem audiendum me fama perduxerat: qui cum prætectatus esset, tantæ opi-
nionis fuit, ut P. Romano puer eloquentia notus esset. Semper de illius ingenio Cæstius & præ-
dicauit, & timuit. Aiebat tam immaturē magnum ingenium non esse uitale: sed tanto concursu
hominum audiebatur, ut rarō post illum auderet Cæstius dicere. Ipse omnia mala faciebat inge-
nio suo: naturalis tamen illa uis eminebat: quae post multos annos tametsi desidia obruta, & car-
minibus eneruata, uigorem tamen suum tenuit. Semper autem eloquentiam eius cōmendabat
aliqua res extra eloquentiam. In puero lenocinium erat ingenij ætas, in iuene desidia. Hic cum
declamaret partē abdicati, hanc summis dixit clamorib. sententiā ALFII: Quis es tu, qui de fa-
cto fratrum sententiā feras? Ille tūc peccauit, tu nō peccas: ad te arbitrum odia nostra nō mittimus:
iudices habemus deos. Et illā sententiā: Audiuius fratrum fabulosa certamina, & incredibilia: ni
si nos fuisset, impias epulas, detestabili parricidio furum diem. Hoc uno modo iste frater à fra-
tre ali meruit, quā innocenter. Me cōtra parricidiū uindica, filium illi suū reddo. CÆSTIVS
hūc colorē tam strictū nō probauit, sed dixit temperandū esse: & ipse hoc colore usus est, quē sta-
tim à principio induxit. Miratur aliquis, quod cū duo grauissimā acceperimus iniuriā, ego & fi-
lius, ego solus irascor: nō est quod quisquā miretur, iam filio satisfactū est. Debuisti, inquit, me ro-
gare, ut ipse prætaret: debuisti illum ad me perducere: debuisti reconciliationem tentare, non fa-
mā pietatis ex nostra captare discordia. Fortasse ego cū egerē, fratrem rogassē, si tu nō fuisses: for-
tasse ille me rogasset, si tu nō fuisses: poterat nobis cōuenire, si non fuerit in medio, quē potius mi
feri cōtumaces rogent. Hermagoras in hac controuersia transijt à procēmio in narrationē elegā-
ter, rarissimo quidē genere, ut in eādē re transitus esset, sententia esset, schema esset: sed ut Latro-
ni placebat, schema quod uulneret, nō quod titubet. Ex altera parte transit à procēmio in narra-
tionem CALBO, & ipse per sententiam sic: Quid ni filium mihi nolim cum isto communem es-
se, cum quo utinam communem nec patrem habuissem. DIOCLESCARYSTIVS illum sen-
sum à Latinis iactatum dixit breuissimē, rarissimo genere, quod sententia uerbis consumatur,
nec enim paucioribus potest.

EVCTEMON letis declamator, sed dulcis, dixit nouē & amabiliter illum quē ab omnibus
uexatum sensum, quo reconciliatio fratrum tentatur.

Sacerdos prostituta. Controuersia II.

LEX. Sacerdos casta ē castis, pura ē puris sit. THEMA. Quēdā uirgo à piratis capta uenijt:
empta à lenone, & prostituta est. Venientes ad se exorabat stipem. militem qui ad se uenerat, cū
exorare non posset, colluctantem & uim inferentem occidit. accusata, & absoluta remissa ad suos
est: petit sacerdotiū. CONTRA PVELLAM. PORTII LATRONIS. Sacerdos nostra ad-
huc in lupanari uiueret, nisi hominē occidisset. Inter barbaros quid passa sit, nescio: quid pati po-
tuerit, scio. Sacerdoti ne purus quidem contigit dominus. Absint ex hoc foro lenones, absint me-
retrices: ne quid parum sanctū occurrat, dum sacerdos legitur. si nihil aliud, certē osculatus est
te, quisquis puram putabat. O' egregium pudicitiae patrociniū: militem occidit, & hercules
lenonem non occidisti. Deducta es in lupanar, accepisti locū, preciū constitutum est, titulus in-
scriptus est: haec in te inquiri potest. Cæterum nescio quid cellulam & obicænu lectulū uo-
cas. De pudicitia sacerdotis hīc queritur. Nemo, inquit, mihi uirginitatem eripuit. Sed oēs qua-
si erepturi uenerunt: sed omnes quasi eripuissent, recesserunt. Quō mihi sacerdotem, cuius pre-
caria est castitas: cum ex illo lupanari cruenta fugeres, si qua tibi occurrisset. Si mater tua prosti-
tisset, tibi noceret: propter te liberis tuis sacerdotium non daretur. FVLVI SPARSI. Quid
inclusa feceris, nec querere debemus, nec scire possumus. CORNELII HISPANI. Occidisti
hominē, quid respōdes? uim afferebat mihi, etiā puto sacerdoti. Pro libertate uota faciēda sunt:
captiue mādabitis. Pro pudicitia uota faciēda sunt: prostitutę mādabitis. Pro militib. uota faciē-
da sunt: ista mādabitis. Id enim deerat, ut tēpla reciperēt, quas aut carcer, aut lupanar eiecit. MA-
RILLII. Ut sciamus illā apud lenonem fuisse, blanda est: domi lenoni rationes captura conue-
niet. Age, si quis uenit pertinax: age, si quis hoc ipsum concupiuit quod uirgo eras: age, si quis,
ne negare posses, ferrum appulit. P. VINITII. Eam sacerdotem facite, quę aut honesta maneat,
quod

A quod semper fuit: aut poenam sentiat, si esse desierit. Cuius audaciæ es puella? etiam si nobis non timeremus, tu tibi metuere deberes. Aliter deorum numini subiecta uniuscuiusq; cōscientia est; aliter nostræ æstimationi. Nos tantum quæ feceras palam, uidimus: illi, etiā quæ secreta sunt. Indignam sacerdotio dicerem, si transisses per lupanar. Procedete hac licetor submoueri uidebitur: huic prætor uia cedit: summū imperiū consules cedent tibi. Quæcunq; meretrix prostrata fuit, fugiet. Fas sacerdoti nō esset, ancillam tibi similem habere: fieri ne sacerdotem fas erit? Nā quod ad sortem pertinet, ne reliquæ uirgines cōtaminarentur, hæc segregata est. Castā te putas, quia inuisa meretrix es. Nuda in littore stetit, ad fastidiū emptoris: omnes partes corporis & inspectæ & contrectatæ sunt. Vultis actionis exitum audire? Vendit pirata, emit leno, excipitur nihil: eō deducta es, ubi tu aliud honestius nihil facere potuisti quā mori: stipem rogasti, quæ sacerdotium rogas. Fortuna, inquit, hoc me cogit pati: misereri debent omnes mei. Et ego misereor tibi, puella: sed non facimus miserandas sacerdotes: non est apud nos maximus honor, ultimarū malorum solatium. **MENŦONIS.** Honorem habitum auriū maiestatisq; uelim uestræ, quod necesse est in hac causa nominare lupanar, lenonem, meretricios quæstus, homicidium. Quis credat? Inter hæc sacerdos quæritur. At mehercules futuræ sacerdoti nihil ex his audiendū erat. Sacerdotis uestræ summa noticia est, quod prostitit: summa uirtus, quod occidit: summa felicitas, quod absoluta est: non potest in ea sperari sacerdos, in qua sperari meretrix potest. Alijs oculis leno uitam æstimat, alijs pontifex. **BLANDI.** Virgo sum, inquit: interroga, si dubitas, archipiratā: interroga gladiatorem, an rogatus uirginitati pepercerit. Non refello, dum scias clausula esse testibus tuis templa. In auctione nemo uoluit liceri, ut enotuit, seruisse piratis: non uidebatur istō uirginis uultus, ista constantia, & ne armatum quidem timens audacia. **ARBLII FISCIPATRIS.** Ne metuas puella, pudica es: sed sic te uiro lauda, non templo. Meretrix uocata es, in cōmuni loco stetisti, superpositus est cellæ tuæ titulus, uenientes recepisti. Cætera, etiā si in cōmuni loco essem, tamē potius scirem. **POMPEII SYLONIS.** Excipitur meretricum oculis. Docetur blanditias, & in omnem motum corporis confingitur. Auertit aures petitura sacerdotium. dum reliqua narro, nihil ad uos afferam dubium, nihil audietis, nisi quod uicina ciuitas uidit. **TU SACERDOS?** quid si tantum capta? quid si tantum prostituta? quid si tantum homicida? quid si tantum rea fuisses? **ROMANI HISPONIS.** Nunquid hoc negas, collectatā te tamē cū uiro, quē in illa uoluntate necesse est prius super te fuisse. Adiciebat Zeno, meritō occisum militem. Plus ausum, quā in prostitutam licebat. Exorauit populum. Nunquid & lenonem? nunquid & piratam illū, quem nō poteras occidere? **ARGENTARII.** Armatum, inquit, occidi. Quid inermis gloriatur homicidio eius, quem nescio an serō occiderit? **CABSTII PII NARRATIO.** Ita domi custodita est, ut rapi posset: ita chara fuit suis, ut rapta non redimeretur: ita rapta pepercere piratæ, ut lenoni uenderetur. Sic emit leno, ut prostituerit. Sic uenientes deprecata est, ut ferro opus esset. Coniectum in urnam nomen eius non exijt, sed eiectum est: tempus erat non sortiri, urna purgata est. Stetisti puella in lupanari: ut nemo te uiolauerit, locus ipse uiolauit. Stetisti cum meretricibus, stetisti sic ornata, ut populo placere posses, ea ueste quam leno dederat. Nomen tuum pependit in fronte. Precia stupri accepisti: & manus, quæ dijs datūra erat sacra, capturas tulit: cum deprecareris intrantis amplexus, & omnia alia impetrares, osculum rogasti. Ancillæ ex lupanaribus sacerdoti non emuntur: coram sacerdote obscæni homines abstinent. Non sine causa sacerdoti licetor apparet, occurrenti tibi meretricem submouisset. Non est credibile, temperasse à libidine piratas, omni crudelitate efferatos, quibus omne fas nefasq; lusus est, simul terras & maria latrocinantis, quibus in aliena impetus per arma est: iam ipsa fronte crudeles, & humano sanguine assuetos, præferentes ante se uincula & cathenas, grauius capitis onera, à stupris remouere potuisti: quibus inter tot tanto maiora scelera, uirginem stuprare, innocentia est. Sed lupanar excipit omnes: sordida iniuriosaq; turba huc influit: nec quisquam eō ut iudicet, uenit. Aut omnes fauere fabulis tuis, aut omnibus persuasum est. Nemo in tanta euntiū redeuntiūq; turba inuentus est, qui fortunæ tuæ uellet illudere? Ergo tu cum tam innocens quā dicis, uixeris, ista passa es, credis deos esse? Nihil, inquit, passa sum: hoc satis est nupturæ sacerdoti parū. Ibi adhuc fuisti, discede, ignota es: discede, nimium nota es. **PASPRENATIS.** Cōtradico, nō inimicitijs cuiusquā impulsus. Quod enim odiū, quæ inimicitij cuiusquā esse possunt, quā nemo ciuiū suorum nōrat antequā prostitit. Monet respectus omniū uirginū, de quibus hodie grauis fertur sententia, si in ciuitate nulla inueniri potest, neq; meretrice castior, neq; homicida purior. Piratæ te inuolatam seruauerūt: à sacerdote se non abstinuisset pirata, leno, mango. De sacerdotis pudicitia, his sponsoribus credendū est: lacuisti in piratæ myoparone. Contrectata es alicuius manu, alicuius osculo, alicuius amplexu. An melius pirata seruauit, quā pater? cōuersata est diutius inter humano sanguine delibutos: inde est profectō quod potest hominē occidere. Proclama ingenuam esse te; quid expectas? cū in lupanar ueneris, iam tibi omnia tēpla præclusa sunt. Cōseruari oculis inquit natur, inter ebriorū cōuiuarū iocos iactatur, modō in puerilē, modō in muliebrē habitū cōposita. Istinc ne patri quidē redimēda es. Nulla satis pudica est, de qua quæritur. Nō legerē te sacerdotē, etiā si sacerdoti seruiffes. Virgine esse sacerdotē nostrā, cui credimus? meretrici, lenoni, piratis: hæc enim testiū summa est. Castigationē ex pontificis maximi arbitrio meruerat sacerdos, si te à lupanari redemisset. Cōuenit omnis libidinorū turba, & cōcurrit ad meretricē nouā. Illud certē fateberis, pudicitia tua præcaria est. Tot intrauerunt cellam tuam gladiatores, tot iuuenēs

Seneca.

M 3 ebrij;

ebrii, & oēs ante militē inermes. Ego illā dico prostitisse, illa se dicit etiam mendicasse: pudicitia sacerdotis meæ etiā carnifici debeo. **VNI GALLIONIS.** Ambitiosa lex est, ad sacerdotium nōnullas nō sanctitatis tantum, sed felicitatis admittit. Inquiri in mores, in corpus, in uitā. Vide tu, quemadmodū tam morosæ legi satisfacias. Capta es à piratis: inter seruos, inter homicidas, in illis myoparonis angustiis spaciata es. Viderimus quid in te audere potuerit feritas hostiū, libido barbarorū, licentia dominorū. Certum habeo, Iudices, cum hanc feritatē barbarorū audiat, fauetis illi, ut quā primū mutet seruitutē. Sic istam seruauerunt piratæ, quemadmodū qui lenoni essent uendituri. Stare in illo ordine, ex eadem uesci mensa, in eo loco uiuere, in quo etiam si non patiaris stuprum, uideas. Aliquis fortasse inuentus est, quem hoc ipsum iritaret, quod rogabas. Ipse autem leno pepercit: Ignoramus istos: quibus uel hoc in eiusmodi quæstu præcipue placet, quod illibatam uirginitatē decerpunt. Seruauit te leno, quam prostituturus erat in libidinem populi: ita est. Sic leno tanquam nos castam è castis. Omnes, inquit, exorauimus. Si quis dubitat, an meretrix esset, audiat quā blanda sit. Hæsiisti in complexu, osculo: pacta es, ut felicissima fueris: pro pudicitia impudicè rogasti. Quid faciam mulieri in crimina sua delitescenti? Cū dico, Vim passa es: Occidit, inquit, cū dico, Hominem occidisti: Inferebat, inquit, uim. Sacerdos nostra stuprum homicidio, homicidium stupro defendit.

DIVISIO. **LATRO** in has quæstiones diuisit: An per legē sacerdos fieri nō possit: & si lex illi non obstat, tamen sacerdotio indigna sit. An lege prohibeatur, in hæc duo diuisit: An casta sit, an pura sit. An casta sit, in hæc diuisit: Vtrū castitas tantum ad uirginitatē referatur, an ad omniū turpiū obsecenarūq; rerū æstimationem. Puta enim uirginem quidem esse te, sed contrectatā te oculis omnium: etiam si citra stuprum, cū uiris tamen uolutare. Non casta talis, qualis uideri potest, cui lex nocere uult. Matrem quoq; incestam esse, si ad uirginitatem tantum refertur castitas. An hæc uirgo sit, aiebat **Apollodorus** quidem placere, si fixa esset, hæreat & tuta: sed hic non repugnare controuersiam huic suspicioni. Non enim potitur adhuc uirgine: & multa sunt propter quæ credibile sit non esse, illud adijciebat: Deniq; etiam si non effecero, ut credant iudices non esse uirginem, consequar tamē ut non putent dignam sacerdotio, de qua dubitari potest, an uirgo sit. An pura sit, in hæc diuisit: An etiam si meritō occidit hominem, pura tamen non sit homicidio coinquinata: deinde, An meritō occiderit hominem innocentē, uti corpore prostituto uolentem. Absoluta est, ostendit non puram se esse, sed tutam. An idonea sit, in tractationes quas quisq; uult diuisit: An idonea sit tam infelix ut caperetur, ut ueniret lenoni potissimum, ut prostitueretur, occidere hominē cogeretur, ut causa diceretur. **CABSTIVS** etiā altius petit, & obijcit, quod tam uilis suis fuisset, ut nō redimeretur. **SYLO POMPEIVS** dū præceptum sequitur, quo iubemur, ut quoties possumus de omnib. legis uerbis controuersia faciamus, illā quæstionem mouit, Casta de castis: Lex, inquit, de castis cum dicit, hoc nō tantum ad parentes refert, sed ad oēs quib. cū uersata est uirgo. Non enim adijcit, E' castis parentibus: sed, E' castis: uult illos à quibus uirgo uenit, castos esse. Intellego, inquit, sub hoc uerbo multa. Castis cū dicit penatibus, tu ex incestis uenis: intelligo castis disciplinis, tu ex obsecenissimis uenis. quid enim didicisti? & quæcūq; hoc loco dici poterant: idē & in illa parte fecit, Pura è puris. **HISPOROMANVS** accusatoris usus pugnacitate, negauit purā esse, nō ad eā hoc referēs, sed ad corpus: tractauit impurā esse, quæ osculū impuris dederit, quæ cibū cum impuris cœperit. **ALBVTIVS** figurā diuisit in controuersia. Dixit enim: Putemus tres sacerdotiū petere: unā, quæ capta est: alterā, quæ prostituta: tertiā, quæ hominē occidit. Omnibus nego: & sic causam cōtra singulas egit. **FVSCVS ARELLIVS** sic diuisit. Probabo indignam sacerdotio: primū, etiā si pudica sit: deinde, quia nescimus an pudica sit: nouissimē, quod non sit pudica.

FVSCVS pro puella colorem hūc introduxit. Voluerunt **Dij** immortales in hac puella uires suas ostendere, ut appareret, quā nulla uis humana diuinis resisteret: magis putauerūt miraculo esse in captiua libertatē, in prostituta pudicitia, in accusata innocentia. **LATRO** dixit: Aliqua capta felicior fuit, nulla fortior. **MARILLVS** cū descripsisset indignationem puellæ magnā fuisse, altius quiddā superbiusq; uultu ipso præferentē, hanc adiecit sententiā, quam solebat mirari **Latro**, imō (ut ipse aiebat) exosculari: Narrate sanē omnes tanquā ad prostitutā uenisse, dum tanquam à sacerdote discesserint. **ALBVTIVS** dixit: Nescio quis fero & uiolēto animo uenit, ipsi credo dijs illū impellentibus, ut futuræ sacerdotis non uiolaret castitatem, sed uideret: prædixit illi, abstineret à sacro corpore manum: Non est quod audeas lædere pudicitiam, quam homines seruant, dijs expectant. Cruente, & in pernitiē cruenta tuā, hæc, inquit, arma quæ nescis tenere, pro pudicitia: & raptū gladiū in pectus piratæ sui torfit: hoc factum eius ne latēret, eisdem **Dijs** immortalibus fuit curæ. Accusator eius inuentus est, qui iudiciij eius in foro testimoniū redderet. Nemo credebatur occisum uirum à fœmina, iuuenē à puella, armatum ab inermi: maiora uidebantur, quā ut possent credi sine **Deorum** immortalium auxilio gesta. **CABSTIVS** timuit se in narrationem demittere, sed illam transcurrit: hoc dixit in sacerdote futura maximē debere estimari, pudicitia, innocentia, felicitatē: quā pudica sit, miles ostendit: quā innocens, iudex: quā fœlix, reditus. Etiā habemus quandā prærogationem sacerdoti ab ipso numine datam, licet isti obijciant illi fuisse captiua, lenoni postea seruasse, causam nouissimē dixisse: inter tot pericula non seruassent illam **Dij**, nisi sibi seruata fuisset. **ARGENTARIVS** illud in narratione dixit. Accusator in hoc maximē premebat ream, aiebat occisum esse intra uerba, antequam uim afferret.

SYLO

A SYLO POMPEIVS hac figura narravit: Eā uobis sacerdotē promitto, quā incestā nulla facere posset fortuna. Potest aliquid seruitus cogere: seruiuit & barbaris & piratis: inuolata apud illos mansit. Potest aliquam corripere prolapsū in uitia seculi praua consuetudo: etiā matronarū notum in libidine magisterium: pudica permanebit, licet illam ponatis in lupanari, & per hoc illi inta & pudicitia efferre contigit. fuit in loco turpi, probrosē leno illā prostituit, populus adorauit: nemo non plus ad seruandā pudicitia contulit, quā ad uiolandā attulerat. Multum potest ad rectum quoq; pudici animi propositum: hostis gladio non succumbet: imō, si opus fuerit, pudicitiam uindictabit. Incredibilem uideor in puella rem promittere, iam præstitit: adolescentem misericordis populi beneficium polluere tentantem gladio repulit. Fuit qui illam acculare cædis, absoluta est: ne qua uobis posset esse dubitatio, quæ uentura erat ad sacerdotium, an pura esset, an integra, iam iudicatum est. **TRIARIVS** dixit: Negat se puella fecisse, negat illū suis manibus cecidisse: Altior, inquit, humana uisa est circa me species eminere, & puellares lacertos supra uirile robur attollere: quicunq; estis Dij immortales, qui pudicitia ex illo infami loco, cū miraculo uoluistis emergere, non ingratis puellæ opem tulistis. Vobis pudicitia dedicat, quibus debet. Alterius partis color nihil habet difficultatis, apparet quas preposuit: dicendum est in puellā uehementer, non sordidē, nec obscenē. Sordidē **Basilius**, qui dixit: Extra portā istam uirginem, & ostende istam æruginosam manum. **VIBIVS RVFVS**, qui dixit: Redoles adhuc fuliginē forniciis. Obscenē, quem admodum **Murrhedius** rhetor, qui dixit: Vnde scimus, an conuenientibus pro uirginitate te alio libidinis generi addixeris? Hoc genus sensus meminī quendam prætorium dicere, cum declamaret controuersiam de illa quæ egit cum uiro malæ tractationis, quod uirgo esset, & damnata postea petijt sacerdotium. Nolumus inquit, istam maritorum abstinentiā, qui etiam si primam uirginibus timidis remittere noctem, uicinis tamen locis ludunt. Audiebat illum **Scaurus**, non tantum disertissimus homo, sed uenustissimus, qui nullius unquam impunitā titulitiam transire passus est, statim **Ouidianum** illud,

Dum timet alterius uulnus inepta loci:

& ille excidit, nec ultra dixit. Hoc autem uitium aiebat **Scaurus** à Græcis declamatoribus tractum, qui nihil & non permiserint sibi, & penetrauerint. **HYBREAS** inquit, cum diceret controuersiam de illo, qui tribadas deprehenderit & occiderit, describere cœpit mariti affectum, in quo non deberet exigi inhonestā inquisitio. **GRANDAVS ASIANVS** æquē declamator cum diceret in eadem controuersia: Non ideo occidi adulteros, non paterentur, dixit ei, in hac controuersia de sacerdote, non minus obscenē dixit **Murrhedius**. Fortasse dum repellit libidinem, manibus excepit. Longè recedendum ab omni obscenitate & uerborum & sensuum: quædam satius est causæ detrimento tacere, quā uerecundiæ. **VIBIVS RVFVS** uidebatur quotidianis uerbis usus non male dixisse. Ita sacerdos quantum mihi abstulit

Incesta de saxo. Controuersia III.

LEX. Incesta de saxo deijciatur. **THEMA.** Incesti damnata, antequam deijceretur de saxo, inuocauit Vestam: deiecta repetitur ad pœnam. **CONTRA INCESTAM. LATRONIS.** Hoc expectatis, ut capite demisso uerecundia seipsa antequā impelleretur, deiecerit: id deerat, ut modestior esset in saxo, quā in sacrario fuerat. constitit, & circumlatis in frequentia oculis, sanctissimum numen quasi parum uiolasset inter altaria, cœpit in ipso quo uindictabatur uiolare supplicio: hoc alterū dānatæ in cestū fuit. damnata est, quia incesta erat: deiecta est, quia dānata erat: repetenda est, quia incesta & damnata & deiecta est. Dubitari non potest, quin usq; eō deijcienda sit, donec efficiatur propter quod deiecta est. Patrocinium suū uocat pereundi infelicitatem. Quid tibi importuna mulier imprecer, nisi ut nec bis deiecta pereas? Veniet ad colendum Romanū imperij pignus, etiam si non stupro, at certē carnificis manu incesta. Inuocaui, inquit, deos. statuta in illo saxo deos nominasti: & miraris, si iterum te deijci uolunt? si nihil aliud, in loco incestarum stetit. **CABSTII PII** narratio. Quid agā? exponā quando stuprū cōmiserit? cū quo? quibus conscijs? Ita quia probaui, damnata est: quid postea accessit, quod illā uirginē faceret? quod iacuit in carcere? quod ducta est ad saxum? quod inde proiecta? ait se innocentem, quia perire nō potuit. Ita lex de sacerdotum iure, in iudicio quæri uoluit, de iudicibus in supplicio? ampliatur à iudicibus in pœnā, postulat cum cōtra pœnam causa tuta nō fuerit, contra causam tuta pœna sit. Non putas legē cauisse ut perires: quæ cauit, quemadmodū perires? Exoremus te mulier, ut iterum absoluaris. Aut tu sacerdotium uiolasti, aut dij sacerdotem. Malē de dijs existimas, si sacerdoti suæ tam serō succurrunt: lata est sententia, pronunciatum est, damnata es. Interrogo te hoc loco mulier: responde mihi. Sunt dij? **RELLII FVSCI** patris. Iterum experiamur: Quid times propitios deos? Erat, inquit, præruptus locus, & immensæ altitudinis. dicebam tibi, Incestam lex mori uoluit. stat moles abscissa in profundum, frequentibus exasperata saxis, quæ aut elidant corpus, aut de integro grauius impellant: inhorrent scopulis enascentibus latera, & immensæ altitudinis tristis aspectus: electus potissimum locus, ne damnati sæpius deijciantur. **FVLVII SPARSI.** Et à superis deiecta, ab inferis non recepta, in cuius pœnam saxum extruendum est. **IVNII BASSI.** Nihil putabam amplius adijci posse audaciæ istius, quā quod in illa cruce Vestam nominauerat: ab ipso enim supplicio in templum usque reuoluta, quicquid secundum deos sanctissimum est, contactu suo polluit: quā à saxo nusquam reuerti fas est, nisi ad saxum. Quanto minus quā in templū resiliuit: huc potius uenit, ubi damnatur, quā illo ubi

M 4 absolui?

absoluitur. **ALBVTII SYLLI**. Si quis adhuc dubitabat de deiecta, ueniat, & sibi ipsi credat. **A** Hæc impudētia uirginis est: in urbe tam beata cū tot superent uirgines, cū tot principū filie sint, postulat, ut præteritis his potissimum ab inferis seruetis sacerdotem? Quare ego si incesta sim, uiuo, nescio: hoc unū scio, nec fieri quod non potest, nec portentum esse quod potest. Absit, nefas est, ut ad saxum absoluat, quod tantum damnatos accipit. **ARGENTARII** narratio. Penē ludi ces cœpi, qualis esset rea: sed quid efficiam, cum illam incestam probauero? nempe ut de saxo deijcienda uideatur, iam uisa est. Non imitabor istius impudentiam, ut repetendo iudicium, quod factū est improbasse uidear: quod exigebatur, probaui: quod iudicatis, exequor. **CORNELII HISPANI**. Deos deasq; inuoco, quos priore iudicio non frustra inuocaui, incesta quā tardisime pereat. Inuocaui, inquit, numina. Quid inuocas mulier? Si innocens es, dii non sunt. Videte quantum sacerdos peccaueris, quæ nec absolui potuit, nec mori. Aut tu sacerdotium uolasti, aut nos sacerdotē. Erras, si satis ad sacerdotiū putas, perire nō posse. **ROMANI HISPONIS**. Ab Tarpeia ad Vestā, cuius uitā carnifex rupit, à templo ad saxum, à saxo ad templum hic pudicæ sacerdotis inter supplicia & uota discursus est: inter superos inferosq; iactata, in nouā pœnā reuixisti. **POMPETII SYLONIS** narratio. Quod ad rerū expositionē pertinet, Iudices, nō committam ut Deorum immortalium ultionem morer, bis incesta saxo deijciatur: lege damnata est, habetis iudicium: deiecta est, habetis exemplum. **VIBII GALLI** narratio, breuis expositio rerum est. Aduersariā incesti postulaui, accusaui, damnaui, carnifici tradidi: permittitis iam ab rea accusator recedam? eamus ad absolutionem tuam: ita Dij damnatam absoluerē sacerdotem: sero innocentiam damnata concupisti, uitam deiecta.

ALTERA PARS. SYLLI SPARSI. Damnata deiecta est, absoluta descendit. **ARELLII FVSCI** patris. Putares puellam demitti, non cadere. **CAESTII PII**. Nullam habebat gratiam in templo: dixerat itaq; tantum, Deos inuocabat: lex sacerdotem non usq; ad saxum deferret, nisi expectaret Deorum sententiam. **CORNELIVS HISPANVS** descripsit altitudinē montis, etiam securē despicientibus horrendam, & adiecit: Carnifex quoq; recedēs impellit: nihil fecit tanquā rea: contumax est innocentia: turpe putabat sacerdos rogare, nisi Deos. **MARILLII**. Mirandum est, si oppressa est uirgo sine gratia. cuius enim genibus submisit manus? quem deprecata est? quæ tardē rogauit, etiam Deos?

DIVISIO. Latro in has quæstiones diuisit: Vtrum lex de incesta tantum sit, quæ deijciatur, nec pereat: an etiam damnata, si innocens post damnationē apparuit, deijci non debeat: An hæc innocens sit, An hæc deorum adiutorio seruata sit. **CAESTIVS** & illa subiunxit huic ultimæ quæstioni, An dii immortales humanarū rerum curā agant. Et si agunt, an singulorum agāt. Si singulorū agant, an huius egerint. Improbabat Albutium, quod hæc non tanquam particulas incurrentes in quæstionē tractasset, sed tanquam problemata *πυλωναίρια*. **FVSCVS ARELLIVS** pater sic diuisit: Vtrum incestę pœna sit deijci, an perire: utrum prouidentia deorum, an casu seruata. Si uoluntate deorum seruata sit, an in hoc quo crudelius periret.

COLO R. Hic color ferē sententijs quas proposui, permixtus est. Quid tamen Cæstius senserit, indicabo. Contra sacerdotem qui dixerunt, uideri Deos infestos illi, in hoc eā seruasse, ut diutius torqueretur, aiebat Cæstius, malle se casu uideri factum, quā Deorum uoluntate: nā si semel illos interuenire huic rei fateremur, manifestius erit in pœna seruata esse sacerdotē, quā in pœnam actā: quæ non probabat ille. **TRIARI**. Remissam tibi pœnam putas? ampliata est, & ipsa inquit ampliatio, quæ apud iudices fieri solet: eoq; uerbum in sententia positum, nō est damnantis, sed dubitantis. Declamauerat apud illum hanc ipsam cōtrouersiam Varus Quintilius, tunc Germanici gener, ut prætextatus: cum descripsisset circumstantem, quod tam citō oculis penē subduceretur, dixit: Exaudierunt Dij immortales supplicum uoti preces. incestā ne citō supplicium transcurreret, reuocauerunt. Cæstius multa contumeliosē dixit in ipsam sententiam, sic inquit: Quomodo quadrigas reuocauerunt: nā & antē posuit similitudinem, quia & hæc de carcere exierat. Cum multa dixisset, nouissimē adiecit rem, quam omnes improbauimus. Si ista negligentia pater tuus exercitum perdidit, filiā obiurgabat, patri maledixit. **PASTOR AIBTIVS** hanc cōtrouersiam apud Cæstium iam senator dixit, & hunc colorem optimum putauit: Sic leuesficijs corpus induruit, ut saxa reuerberaret. Multum Cæstius hanc corripuit, & dixit: Hoc est, quare ego auditores meos inuitem ad alios audiendos ire: hoc malē mihi facit ille, qui aut Anticleta aut Pythicus est. Dicebat aut in Albutium, qui illis diebus dixerat in hac cōtrouersia durius saxo, & in Bassum Iulium multa dixerat Virgo, qui de sub saxo. Othonem Iuniū patrem me mini colorem insulsum inducere, quod minus ferendum est, quod libros colorum edidit. Fortasse, inquit, pœnæ se præparauit: & ex quo peccare cœpit, cadere condidit. **SYLO POMPETIVS** hunc colorem tentauit. Præstatur, inquit, quædam damnatis sacerdotibus uerecundia, erubimus quicquam ex damnatæ ueste detrudere. **HISPANVS** dixit: Ita putaueras una te pœna posse defungi, cum in saxo deos nominasses? **TRIARIVS** indignantiū uoces descripsit, dicentium: Quia non potes, uis mori. **MARILLIVS** dixit: Constituta in saxo inuocauit Deos: publica indignatio exorta est: audet ista nominare Deos, audet hoc loco? Quid autem habet iā quod illos roget, nisi bonam mortem? **DIOCLE S CARYSTIVS** dixit.

Vir fortis sine manibus. Cōtrouersia IIII.

LXX. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrunq; corpus interficiat, sine fraude sit.

A de sit. **ALTERA**. Liceat adulterium in matre & filia vindicare. **THYMA**. Vir fortis in bello manus perdidit: deprehendit adulterū cū uxore, ex qua filiū adolescentem habebat: imperavit filio ut occideret. Nō occidit: adulter effugit: abdicat filiū. **CONTRA FILIVM. PORTII LATRONIS**. Adulteros meos tantū excitavi: me miserū quamdiu iacuerūt, postquā deprehenderam. Ego te non abdicem, quem possem occidere? O' acerbam mihi uirtutis meæ recordationem. O' tristem uictoriæ memoriam: ille onustus modò hostilibus spolijs uir militaris, adulteris meis tantū maledixi: solus ego ex omnibus maritis nec dimisi adulteros, nec occidi. Quid rideas? inquam: non habeo manus, uocat filiū. Tu uiri fortis filius, qui stringere ferrū non potes? ne te truncus quidem capere potui, nisi domi: utcūq; tamen potui, oblectatus sum, & truncū corpus opposui. Exierunt adulteri, tantū meo sanguine cruenti. **CORNELII HISPANI**. O' dignum, cui aut pudica contingat uxor, aut impudica, dum armatus est. Te res publica inuoco, quæ manus meas possides: quis non putet aut me sine filio fuisse, aut filiū sine manibus? **CABSTII PII**. Conceptus est iste: ex quo sciemus, cū adulteros deprehendero. Nunquam putavi futurum salua republica, ut uir fortis sentiret se manus perdidisse. **MARILLII**. Adulteros meos usq; ad limen persecutus sum: cucurri miser ad ferrū, quasi manus haberem. **TRIARI**. Deciderunt arma cum manibus: tunc primum sensi me manus perdidisse.

DESCRIPTIO PUGNANTIS VIRI FORTIS. Dij boni, & has manus aliquis derisit: cū à patre natus accersitus ut occideret adulteros, uenit ut dimitteret. Ita ego etiā manus pro adulteris perdidit, steteri deprehensus ab adulteris meis. Patris desertor, matris leno, quem puto iā creditis non esse filium uiri fortis, tertius in cubiculo derisor stetit. **FVLVII SPARSI**. In bello suas, in domo etiam filij manus perdidit. Processit in bellū hic unus omniū adolescētis filij uicarius, in acie uicit, domi captus est, portat inter spolia uiri fortis uoluitantes adulteros. Adolescentis, uenit tēpus militiæ tuæ: indignare si deceptus es: tā frustra ad filiū quā ad gladiū cucurrit? ridebant adulteri truncas uiri fortis manus, circa sua arma labentis. **ARGENTARI**. Antē patriæ quā patri negauit manus: libenter causam eius suscepi. Quis enim illū non uindictet? quid hoc infelicius, quē adulteri tūc riserūt, cū deberent mori? Viri fortis in ciuitate truncus, integros adulteros spectat. **IVLII BASSI**. Non est quod putetis puniri illū: ad suos dimittitur: in quā ad matrē suam, nescio an & patrem. Meruit hæreditatem illius, quā occidere parricidium putauit. Nulli unquam plus debuistis uiro forti: usq; eō pro uobis pugnavit, ut pro se non posset. Adolescentens, quos dimisisti, sequere.

PARS ALTERA. VIBII GALLI. Matrē, inquit, non occidisti: quā minus hoc crimine perdere debui quā patrem. Pater occidere iussit, lex uetat: non comparassem patri legem, nisi cum illa lex fuisset: alterū putauit parricidium, matrem corā patre occidere. **ARELLII FVSCI** patris. O' misera pietas, quæ inter parentū uota constitisti: non semper scelera nostri iuris sunt: & truces quoq; animos misericors natura debilitat.

DIVISIO. LATRO hac usus est diuisione: An licuerit filio: An uindicare oportuerit: An si licuit, & oportuit. Ignoscendū sit illi, si non potuit indulgentia repugnante. An licuerit, in illa diuisit: An tunc liceat adulterum filio uindicare, cum maritus non est: An tunc liceat, ubi maritus in eo loco est, quasi omnino non esset. An oportuerit, tractationis quidē est, quam ut quisq; uult, uariat. Latro tamen sic ordinauit: Oportuit, etiam si pater non iuberet, occidere adulteram, uiri fortis uxore: oportuit, iubente patre, etiā si ipse posset occidere: oportuit, cū & iuberet, & ipse nō posset. Noui declamatores illam quæstionem tractauerunt ex uerbo legis natam: Adulterū cum adultera qui deprehendit, dum utrunq; corpus interficiat, sine fraude sit: an nemo possit occidere, nisi qui deprehenderit? Tentauerunt & illam, an possit abdicari filius, ob id quod illi facere salua lege non licuit.

COLOR. Color pro adolescente unus ab omnibus qui declamauerunt introductus est: Nō potui occidere: ex illa Ciceronis sententia tractus, quam in simili controuersia dixit, cū abdicare turis, qui adulteram matrē occidendam acceperat, & dimiserat terrore. **LATRO** descripsit stuporem totius corporis, in tanto inopinati flagitij spectaculo, & dixit: Pater, tibi manus defuerūt, mihi omnia. sed cum oculorum caliginem, animi defectionē, membrorum omniū torsionē descripsisset, adiecit: Antequam ad me redeo, exierunt. **GORGIAS** inepto colore, sed dulci. Pammenes ex bonis declamatoribus dixit. Gorgias egregiē dixit. Pammenes dixit. Fuscus Arellius dixit: Maius erat scelus quod imperabas, quā quod deprehenderas. **ALBVTVS** non narrauit, sed hoc colore egit ab initio usq; ad finē: Ego me defendere deheo: si quid mihi obiectū erit, aut negabo, aut excusabo. Si quid exegeris maius uiribus meis, dicā, Ignosce, non possum. Ignoscit filio pater nauigationē excusanti, se nō ferre mare: ignoscit non sequenti castra, si non potest, quamuis pater ipse in militaris sit. Non possum occidere. Agedū ipsam legem recita: Liceat & marito, liceat & patri. Quare tam multos nominat, nisi quod putat aliquos esse qui nō possunt? Et in descriptione dixit: Cum me uocauit pater, hoc inquam putauit suppliciū futurū morte grauius, si adulteram filio ostenderet. Et illud dixit: Exierūt adulteri inter patrē debile & filiū stupentem. **SYLO POMPEIVS** hoc colore narrauit: Non putauit mihi licere. **BLANDVS** hoc colore: Vtrinque filij nomen audio: pater rem petit iustiolem, mater faciliolem. Et illud post descriptionem adiecit: Fatebor uobis, parricidium coram patre facere non potui. **CABSTIVS** hoc colore egit: Prosiluit, inquit, protinus mater, & amplexu suo manus meas alligauit. Ago cōfusiō
ni meæ

ni meæ gratias, quòd nihil in illo cubiculo uidi, nisi patrem & matrem. Pater rogabat, ut occide. A. rem: mater, ut uiueret. Pater, ne nocens impunita esset: mater, ut ego innocens essem. Pater recitabat legem de adulteris: mater de parricidis. Et ultimam sententiam dixit: Occidere si matrem turpe est noluisse, non potui. ARGENTARIUS dixit: Non est quòd me ex hoc habitu æstime. tis, quòd manus habeo: tunc non habui. Et illud dixit: Dat pœnas tibi, perdidit uirum, perdidit filium, ægrotanti non assedero, egentem nò alâ, omnia mihi libera sunt, iam uitâ illi non debeo.

Ex altera parte multa sunt pulcherrimè dicta: sed nescio an Græcis nostri cessuri sunt. In hac controuersia dixit AMAS: Habet aliquid corrupti hæc sententia. LATRO dixit: Quantum ego tunc questus sum cum fortuna mea, quòd nò citò oculos perdidissem. SYLO POMPEIUS dixit: Fili, aut oculos erue, aut manus commoda. Omnes aliquid belli dixerunt, illo loco quo deprehensi sunt adulteri dimissi. LATRO dixit: Adulteros meos tantum excitaui. FVSCVS ARELLIUS dixit innuisse nunciæ, frigidius dixit contrariam illi sententiâ: Adulteros interuentu meo ne excitaui quidem. VIBIUS RVFFVS dixit: Adulteri marito non assurrexerunt. POMPEIUS dixit: Adolescens, deniq; adulteros excita: postquâ tu uenisti, securius iacent. LATRO dixit: Erratis, qui me putatis manus non habere: filium uocaui: ut intrauit, ab adultero salutatus est. FVSCVS dixit: Fili, tuâ fidem ostende, te integro manus me non perdidisse: controuersiam mihi de te facit adulter, ueni, utrius filius sis, indica. PVNITIVS & pulchrè dixit, & nouè, sumpsit ab omnibus bene dicta: Irrupi in cubiculum adulterorû: quid mentiar miser, aperto cubiculo expectabant adulteri. CAESTIVS dixit: Vocaui filium: risit adulter, tâquam qui diceret: Meus est. VIBIUS RVFFVS dixit: Quàm ociosi, quàm securi adulteri transierunt præter oculos meos, præter filij manus. LATRO cum exeuntes adulteros descripsisset, adiecit: Adolescens, parentes tuos sequere. NICETES illam sententiâ pulcherrimâ, quam nescio an nostros antecesserit, sed illû Albutiû qui Græcis præminet: cum pugnantem acie se descripsisset, dixit: Me miserû, quas manus adulter effugerit: & illud Albutij, Non potui, inquit, matrem occidere: quo excusatiores sis, adijce & patrem. ALBVTIVS sic narrauit, ut tanquam filio sciente factum esset adulteriû, suspectum quasi patri conscium matri suæ fecit. PASPRENAS dixit, Extenuissimè maritus & dedit adulteris locum. idem dixit: Matrem occidere non potes, adulterum certè occide. An & iste pater est? dixerat Nicetes. MVRRHEDIUS dū hanc sententiam imitari uult, stultissimam dixit: Reliqui in acie pugnaces manus.

Raptor duarum. Controuersia V.

LEX. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. THEMA. Vna nocte quidam duas rapuit: altera mortem optat, altera nuptias. CONTRA RAPTOREM. PORTII LATRONIS. Iam se parabat in tertiâ, nisi nox defecisset. Stupri accusatus, stuprû defendit. Cū altera litigat rapta, alteram aduocat. Vindicate patres, uindicate fratres, uindicate mariti: fortior disciplinæ publicæ securitas surgat: iam binæ rapiuntur. MENTONIS. Postera die erat in huius domo fletus, lamentatio matris spes suas deplorâtis: cū interim ex alia domo alia uociferatio oritur, alius tumultus: coit populus, uelut publico metu exterritus: uix credit duos tantum raptores fuisse. Cū interim producitur publicus pudicitie hostis, quæ una nocte unius uirginis iniuria nò fatigauerat. CAESTII PII. Alterâ iniuriæ rapuit, alterâ patrocinio: quantum suspicor, ne rapta quidē es. quæris argumentû? non irasceris. quomodo istud fit? duabus iniuriam fecit, una queritur. Misericors sum, inquit. Gaude, habes qui te uindictet. Vide qualē habitura sit uirû, non est una contentus. ARGENTARIUS eundē sensum dixit, hoc adiecto: Nō est una contentus, ne una quidē nocte. POMPEII SYLONIS. At quàm bene mimû egit, quomodo raptam se quæsta est, qua uociferatione, quàm perbenè illi optionē cessimus TRIARII. Perieras raptor, ni bis perire meruisses. IVNII GALLIONIS. Sumatur de illo suppliciû, constituatur in conspectû publicè, cædatur diu: totus hodie pereat, q̄ tota nocte peccauit. Subitò fastidiosus raptor occurrit, & ait: Iâ nec nuptias uolo. Stulta deciperis: dicâ suus? quid dixerim tibi, idē enim dixi & huic: dū te puto, in illâ incidi. ARELLII FVSCI patris. Retrò amnes fluant, & sol contrario cursu orbem reuocet: confugiat sacrilegus ad aras, raptorem rapta uindictet.

EX ALTERA PARTE. POMPEII SYLONIS. Postera die cū illi narratus esset nocturnus error, dū putat se in unâ incidisse, huic priori supplices submisit manus, hæc prius deprecatus est, exorauit: propter hoc puto ista magis raptori irascitur. Altera ex puellis raptorē mori uult, altera seruari reû. Alter iudex damnat, alter absoluit. Inter dispares sententias mitior uincat. dicâ quod sentio: magis irasceretur, si unâ tantum rapuisset: diceret, Ergo ego sola digna uisa sum, cui iniuriâ faceret? ARGENTARII. Referat nūc Virginiâ, referat Lucretiâ: plures tamē Sabine sunt. Ex tribunis, potentior est qui intercedit: nō est inuidiosa potestas, quæ misericordia uincit. Quid cessas puella? pro marito roga. Hæc sententia deridebatur à Cæstio, quasi improba.

DIVISIO. In hac controuersia de prima quæstione nulli cū altero conuenit. LATRO primam fecit quæstionem, Non posse raptorem, qui ab rapta mori iussus esset, seruari. Si legatus, inquit, exire debet, peribit: si militare debet, peribit: si legem dicere debet, peribit. Si raptam ducere debet, æquè peribit. Si is antè rapuisset, & nuptias optasset, interposito deinde tempore, antequâ nuberet, hæc uitiaisset: negares istû debere mori, rapta iubente? Atqui nihil interest: nisi quòd dignior est raptor morte, cuius inter duos raptus ne una quidem nox interest. Si rapta nupsisset, deinde post tertiu diē rapuisset aliâ, negares illû mori debere? Atqui quid interest? nisi quòd honestius

A nestius tunc maritum defenderes, quàm nunc raptorem defendis. Alteram fecit, An rapta, quæ nuptias optat, nihil amplius raptori præstare possit, quàm ne sua lege pereat: cõtra alienam legem nullum ius habet. Optasti nuptias: non occidetur tanquam raptor tuus. At idem si eadem nocte qua te rapuit, statione deseruit, fuste ferietur. Si sacrilegiũ fecit, occidetur. Licet tu dicas: Quid ergo ego non nubam? Tu raptori præstas, ut illum ipsa non occidas: non potes præstare, ne quis occidat: quomodo sacrilegus, quamuis à te seruatus periret, sic alterius puellæ † propter uitate *forte, propter te uitatæ.* seruatus peribit. Si rapuisset te: deinde deprehensus in adulterio adseruaretur in tormentum diutius pereundi, tu interim educta nuptias optasses (datur enim optio & in absentem) uetares illum occidi à marito? Quid interest, qua lege pereat: nisi quòd modestius alienam legem impelleres quàm tuam. Tertiã fecit: Cum quod utraq; optat, fieri non possit, in ea eligenda sit optio, qua ultio ad utranq; perueniat. Atqui mortem optat mea optio, & te uindicat: tua me non uindicat: nec hoc tibi mea optio præstat, quod & mihi, occiso raptore inuidiam. Illa responderet: Optio tua me nõ uindicat. Vindictã tu meam putas, non fieri quod uolo, fieri quod nolo? mihi contumelio sum erit, te dignã uideri, in cuius honorẽ occidatur: me indignam, in cuius honorẽ seruetur. Isto modo & mea te uindicat. Nempe lex duas pœnas scripsit uitiatore: alterã passurus est, nõ eris in ultatiam raptor nõ erit impunitus, habebit pœnã, indotatã uxore. Respondet: Eodem modo morietur: sed non mihi seruabitur, sed tibi. Quartam fecit quæstionẽ: Si non potest utriusq; rata esse optio utraq;, at dignior sit uictrix. Non quæstionem, sed tractationem, non raptorẽ impunitum futurum: si hæc uia impunitatis monstretur, ut qui plures rapuisset, tutior esset, neminem nõ inuenturum aliquam humilem, quæ se in optionem commodaret. **FVS CVS ARBLIVS** primam quæstionem hanc fecit: Qui duas rapuit, perire utiq; debebat. Lex, inquit, quæ dicit, Raptã raptoris aut mortem optet, aut nuptias: de eis loquitur, qui singulas rapuerunt. nõ putauit quenquam futurum, qui una nocte duas raperet. Non quæro, quid optatis: quod seuerissimẽ optare potestis, occupo: necesse est raptorem mori. Quare? utriq; raptæ debet ultio contingere. Vtrãq; enim non potes ducere, utriq; mori potes. Vna pars legis ad hunc raptorẽ pertinet, in qua mors est: putate enim utrãq; nuptias optasse. Quid futurũ est? in raptoris matrimonium ambitus erit. Putate illum plures rapuisse quàm duas: quid fiet? una nubet: nuptiæ ad unam pertinebunt, mors ad omnes. Qui duas rapuit, utriq; debet mori: quare? dicam: Quod uult, eligat: aut nuptias optabunt: aut altera mortem, altera nuptias. Si nuptias optauerint, non poterit fieri quod utraq; uoluerit. Vno modo poterit fieri quod utraq; uolet, si utraq; mortem optauerit: ergo fiat id, quo uno duæ uindictari possunt. Hic tractauit: Ne exemplum quidem utile est, non utique proripere eum qui duas rapuerit, ne hunc morem perniciosissimum introduci ciuitati, ut aliquis propter hoc non pereat, quia perire sæpius meruit. Reliquam partem controuersię **Fuscus** in hæc diuisit: Vtra optio honestior sit, utra iustior, utra utilior. **CABSTIVS** hanc partem controuersię sic diuisit: Vtra puella dignior sit, quæ ualeat? utra optione raptoris dignior sit. Cæstius & coniecturalem quæstionem tentauit, An hæc cum raptore colluserit, & in hoc rapta sit, ut huic opponeretur. **LATRO** aiebat, non quicquid spargi possit suspiciosẽ, de eo esse uindicandum. Colorem hunc esse, non quæstionem: eam quæstionem esse, quæ impleri argumentis possit. **CABSTIVS** aiebat, & eam impleri posse argumẽtis. Hũc sensum à Latinis iactatũ **NICEBES** dixit. **GLYCON** dixit. **DIOCLEES CARISTIVS** dixit hunc sensum. **VIBIVS RVFFVS** subtiliter dixit: Volo tibi malam gratiam cum sponso tuo facere, habet amicam: in hoc controuersiam dixit. **ALBVTIVS** ambulat in masculos: adeo nullũ sine amatore uitũ est, ut hoc quidã difertũ putauerint. ego tamẽ magis miror, hoc Albutiũ potuisse dicere, q̃ aliquos potuisse laudare. Ex Latinis dixit **TRIARIUS**: Gratulor uobis uirgines, quòd citius illuxit. **ARGENTARIUS** dixit: Quæritis quid isti finẽ rapiẽdi fecerit? dies. **LATRO**: Iam se parabat in tertiã, nisi nox defecisset.

Archipirata filia. Controuersia VI.

THEMA. Captus à piratis scripsit patri redemptionem: non redimebatur. Archipiratæ filia iurare eum cõegit, ut duceret se uxorem, si dimissus esset. iurauit. Relicto patre secuta est adolescentem: redijt ad patrem. duxit illam. orba incidit. pater imperat, ut archipiratæ filiam dimittat, & orbam ducat: nolentem abdicat. **CONTRA FILIVM. PORTII LATRONIS.** Proh dii boni, & hæc puella hospitio patris excepta est: prohibeo domo, terra prohibendã. Bonæ spei uxor, bonæ spei nurus, quæ amare potest captiuũ, odisse uel patrẽ. Captus, inquit, in tenebris iacebã. Narra obsecro soceri tui beneficia. Possum, inquit, ludices, esse securus: filius meus ait se uxori parricidium debere. **CABSTIIPII.** Quis interfuit nuptijs suis? pater, deniq; puellæ pater.

EX ALTRA PARTE. SYLLII BASSI. Hodie captiuus essem, nisi hæc archipiratæ filia fuisset: ut dixi, Patrem habeo: inter bonos captiuos sepositus sum. Archipiratæ filia uocatur, puto ex aliqua nata captiua: certẽ animũ eius natura à patre abduxerat: misericors erat, deprecabatur, flebat, mouebatur periculis omnium, nihil in illa deprehẽdi poterat piraticum. Promisi nuptias, & quasi aliquã sacram testationem, tuum nomẽ inserui: eo loco me non deseruit, in quem uenire etiam patres timuerunt. Arctius nos fortuna alligauit, nisi corpus, omnia uinculis, quàm ut orba possit diuellere: uidisses tectum pannis corpus, omnia mēbra uinculis pressa, maciem, retractos introrsus oculos, obtritas catenis & inutiles manus: talem quis amare nisi misericors posset? Decepi te puella, alia pollicitus sum. Venies in patriam mecum, ibi tibi referam gratiam: hic catenatus, egens, squalidus quid possum? pater meus, socer tuus (sic enim iam pridem

iam pridem te vocabam) socer, inquam, tibi tuus gratiam referet. Quidam auitas paternasq; flagitijs obruerunt imagines, quidam ignobiles nati fecere posteris genus: in illis non servasse quod acceperant, maximum dedecus: in his quod nemo dederat fecisse, laudabile. Si possent homines sibi sortem facere nascendi, nemo esset humilis, nemo egens, unusquisque felicem domum inuaderet. Sed quamdiu non sumus, natura nos regit, & in quemcumque uult casum nos mittit. Hinc sumus aestimandi, cum sumus nostri. Quis fuit Marius, si illum in suis inspexerimus maioribus? humilis in consulatu nihil habet clarius, quam se autorem. Pompeium si hereditarie extulissent imagines, nemo Magnum dixisset. Seruium regem tulit Roma: in cuius uirtutibus humilitate non minis nihil est clarius. Quid tibi uidentur illi ab aratro citati, qui paupertate sua beatam fecere rempublicam? Quemcumque uolueris reuolue nobilium, ad humilitatem peruenies. Quid recenseo singulos, cum hanc urbem possim tibi ostendere? nudi steteret colles. Inter hæc tā effusa moria, nihil est humili casa nobilius: fastigiatis supra tectis auro puro fulgēs præluceat Capitolium. Potes obiurgare Romanos, quod cum humilitatem suam obscurare possint, ostendunt. Sed hæc non putant magna, nisi apparuerit ex paruis surrexisse. Misereri illius oportet, quia orba est: ista tamē habet propinquos, habet amicos paternos, habet te imbecillitatis suæ tutorem fortissimū. Omnes uxores diuites seruitutem exigunt. Crede mihi, uolet in suis regnare diuitijs: & tamen æquum est eam possidere domum, quam meam agnouerit. Si coeperimus esse magis liberi, si paulo speciosior animo eius effulserit domus, si parū blandē fecerimus, relinquit: & tunc est tormentum, carere diuitijs, cum illas iam senseris. Vides quid inter duas uxores intersit: ista si nos reliquerit, repetet suos: hæc quod dedit, dimissa non auferet. Multi duxere sine dotibus uxore: quidā ductas non accepere dotes: quidā autē emptis contenti fuere mancipijs: & cū possent accipere diuitias, emere quibus libertatem darent, maluerunt quam suam uendere. Aliquis in adoptionem iuuenis petitur, si uolet ire: quæret senex ille qui petit, quales & quos habeat maiores, quanta bona, an satis magno se possit addicere. Aliquis captare orbos senes uult, & suas spes in alienas mortes diffundere: excutiat testamenta, scrutetur cæsus. ubi uerò quæret uxorem, uideat an nuptias suas amet, an nihil pluris faciat marito, an misericors sit, an fortis sit, an possit, si quid uiro inciderit mali, uelit tolerare. Si his bonis fuerit instructa, dotata est. Non possumus unā felices esse: quod solemus, unā infelices erimus. Fac, inquit, quod imperat, nolo propter me patrem tuū offendas. Ibo, inquit, sola. Tu ibis? quò, infelix? Quas petitura regiones? Est enim tibi aliquis locus: pater tuus nobis maria præclufit, meus terras. **C A E S T I I P I I.** Solent qui coguntur à patribus ut uxores ducant, illa dicere: Non sumus etiam nunc apti nuptijs. Ego contrā refugio uxorem, quia uxorius sum. **A R E L L I I F V S C I** patris. Insolens malum est, beata uxor: cū immensum pondus auri orba attulerit, cum pecunia arcas nostras onerauerit, quid aliud quam beatæ seruiemus? Altera filium dat tibi, altera patrimoniū. Pater utra magis diues est? Locuples est pater, quam mihi concilias. O si scires, quam diues hæc fuisset. Orba, inquit, est, & hæc orba est. Inter duas orbas ea mihi curanda est magis, quam orbam ego feci.

- D I V I S I O.** In hac controuersia nihil licium ferē omnes consentiunt. **L A T R O** primam questionem fecit, An pater propter matrimonium, filiū abdicare possit, cū liberum cuique huius rei arbitrium sit. **G A L L I O** subiecit huic: Etiam si potest imperare filio, ut uxorem ducat, an ei qui is habet. **L A T R O** secundā fecit: Si ius est patri, etiam propter matrimonium abdicandi: an liberū huic fuerit, non parere cum iurasset. Hoc in hæc diuisit: An nemo iureiurando teneatur, quo per necessitatem adactus est: An expleuerit iusiurandum, ducendo illam uxorem: An etiam si non expleuit, non teneatur religione, qui coactus aliquid contra iusiurandum fecit: hunc autem cogi à patre super iusiurandum facit, hunc putas parere patri, an debeat? Hic de meritis puellæ & moribus.

C O L O R. Colore hoc usus est **L A T R O** pro patre puellæ, Non misericordia motam, sed libidine: & ideo non esse beneficium. In argumentis eleganter hanc partem tractauit: Etiam si beneficium dedisset, non esse sic referendam gratiam: deinde beneficium esse quod iudicio detur, non quod furore aut morbo. **H I S P O R O M A N V S** alio colore dixit: Illā non amore adolescentis, sed odio patris sui secutam esse. Voluit ille & amoris commédationem detrahere. **B V T B O** longē accersito colore usus est: Voluit eam nubere non inuito patre, sed secretò suadente, palam dissimulante. Totum hoc gestum, re illi honesta conditionem nuptiarum inuentā, cū alio nullo modo posset. Neque enim aliter illos effugere potuisset, nisi patiente patre. Sed aiebat **L A T R O**, non esse tanti, detrahere illi commendationem solū adolescentis, ut detraheretur iniuria relictī patris. **F V S C V S A R E L L I V S** egregiē declamauit: Non enim propter nuptias orbæ dimitti illam, sed quamuis orba non esset, eiici iussit: non aliam sibi magis placere, sed illam displicere dixit: & hoc quod **L A T R O** trāscurrerat, prescit. Timere se puellam temerariam inter piratas natā, inter piratas educatā, impiā in patrē. **G A L L I O** illud quod omnes scholastici transierunt, dixit: Timere se, ne hæc speculatrix esset, & piratis omnes occasiones indicaret: aut certē ne uideretur, nolle se suspectam esse reip. illi iurasse timuit, ne à puella uideretur improbē iusiurandū exegisse: ut quid liberi sibi esset, adiecit, iurasse per patrem. **T R I A R I V S** dum sententiam puerilem caprat, ineptē dixit, iurasse & se per orbā. Aiebat enim **C A E S T I V S**, ualde hanc fieri orbā, etiam si iurasset. **L A T R O** aiebat quoque iusiurandum ineptum esse: nihil enim minus conuenire, quam aliquem per patrem iurare, patrem relicturæ. Omnes honestam matrem puellæ dederunt:

A dederunt: omnes dixerunt eam misericordia motâ, non amore. Solus **POLLYO** iudicio fecisse uult eam, etiam à misericordia discessisse: dixit enim illam non potuisse cū piratis uiuere. Vt primum honestam occasionem inuenerit discedēdi, discessisse. **Q. HATERIVS** à parte patris pulcherrimam imaginem mouit. Cœpit enim subito quo solebat cursu orationis scribere, quasi exaudiret, aliquem tumultum, ualitari omnia ac rapi, comburi incendijs uillas, fugas agrestium: & cum omnia implēset terrore, adiecit: Quid exhorruisti adolescens? socer tuus uenit.

GLYCONIS ualde leuis & Græca sententia est. Tolerabilem dixit illam rem, cū iurisiurandi uim describeret: hoc esse quod fœdera sanciret, quo astringeretur exercitus.

ARTHEMON circa eundem sensum uersatus est à parte adolescentis, cum dixisset relictum patrem, adiecit.

Tyrannicida à piratis dimissus. Controuersia VII.

LEX. Liberi parentes alant, aut uinciantur. **THEMA.** Quidā alterum fratrem tyrannum occidit: alterum in adulterio deprehensum, deprecante patre, interfecit. A' piratis captus scripsit patri de redemptione. Pater piratis epistolam scripsit, si præciderent manus, duplū se daturum. piratæ illum dimiserunt. patrem egentē non alit. **PRO TYRANNICIDA. PORTII LATRONIS.** Da mihi epistolam esurientis istius. Manus, inquit, præciantur: in quam partē corporis tutius sœuitia incurrat? cætera membra mea sunt, manus publicæ sunt. Nunquid peto tyrannicidam? talem me dimittite, qualem à piratis recepistis. Non habeo quod de fortuna queri possim, eum qui manus meas configit. Si præcideritis, inquit, manus: irascere. scribe potius, Si occideritis tyrannicidam. Exitium tyranni rogo, non timeo. Manus quas piratæ soluerunt, Iudices alligant. Ex omnibus quæ mihi fortuna terra mariq; priuatim mala publiceq; congestis, tyrannum, adulterum, piratasq;, nihil expertus sum durius quàm patrem. Tyrannus cum timeret manus meas, nō præcidi. Iniuria matrimonij nihil abstulit corpori: piratæ, quasi beneficio meo uiuerent, gratis miseri sunt. Vnum hostem inexorabilem habui, quod felici re, quod subito inimico, non antè tyrannidem nauigauī. Genui, inquit, educaui: nempe istud beneficiū & tyrannō præstitisti, & adultero. Has manus si per te redimere non potes, rem publicam appella. Adulter cum manibus sepultus, tyrannus cum manibus proiectus. Magnis sceleribus iura naturæ intereunt: nō magis tu pater, quàm illi fratres. Audite nouam captiui uicem. Tuus sum: si pater meus nihil habet, quicquid habes pro redemptione filij mitte: non est quod timeas: non deerunt tibi alimenta, cum dixeris tyrannicidæ patrem. Pro adultero filio rogas: quærite nunc quomodo tyranni fiant. **CABSTII PII.** Cedō mihi epistolas patris: quæris unde habeam, cum mihi nul-

B las miseris. Duplas dabo pecunias, unico filio rogat. Duplam pecuniā dabo: unā summam pro filio, alteram pro tyrannicida. Si manus præcideritis: hoc ne adulteris quidem licet. Non habui pecunias: sed rogare illōs potes, & audacter roga, in misericordes piratas incidi. Quare non alo? quia captum filium tuū non alere parum est. Si dixerō, Non redemisti, alere non possum, perdidī manus: non credis: epistolam lege: duplam pecuniam dabis, auaris dabis, piratis dabis. sic excusabant piratæ, ipsas mihi cum præciderent manus: Pater iussit, aiebant. magnum facinus est, sed magno licet. Ages, sum, inquit, mentiris. Cedō mihi patris mei censum. Quid ergo alis patrē? dimissus fortasse promittam, cū rogaueris, nihil pacifcor? Etiam nūm manus meas petis: nega tuam esse epistolam, & habes argumentum, dices erogare adultero soleo. Qui non aluit, inquit, patrem, alligetur. Plus de manibus meis timui. **CORNELII HISPANI.** Quid me rogārit pater, nescio: publica uindicta, cruentum gladium priuato tyranno impressi. Captum me piratæ nihil, nihil aliud quàm alligauerūt: duplam pecuniā dabo. **Q. PIVS.** Polliceris, inquam, petiturum te tantas patrimonij uires: habes etiam nūm, tanquā petiturum te tantas patrimonij: de tyranni arca loqueris. Corrupti frater uxorem meam, quam nec tyrannus uiolauerat. Vt precium piratæ cōstituerūt: Gaius sum, inquam, locuples pater, poteram dare, etiam si duplam poposcissent: remiserūt me reip. cum manibus, patri cum epistolis. **POMPEII SYLONIS.** Factus sum de redemptione: scripsi patri, quæcunq; pro tyrannicida uestro pependisti, certum habeo: solliciti optatis, ut hæc literæ ad patrem perueniant. Ego, inquit, sic subito? quo ex toto emi non debet, duplo emit. **ARELLII FVSCI** patris. Causam meam tenui apud eos, qui nihil debebant manibus meis. Tunc primum egere queritur iste, cum manus meas uidit. quid mirum, si non putauerunt turpe piratæ, accipere mercedem quam pater dabat? Ades pietas: si sanctē uixi & innocenter, effice ut iste manus meas, qui odit, desideret. Tardē mihi epistola solui uidebatur: hoc prorsus in fabulis repleto sceleribus nostris seculo deerat, ut narretur aliquis solutus à piratis, & alligatus à patre. **BLANDVS.** Hic qui unde uiuat, nō habet, quā carē tyrannicidæ uestro se mancipat? quid agis pirata filij, piratarū magister, eius crudelitatis emptor, cuius nec pirata uenditor est? **ROMANI HISPONIS.** Pater piratis salutē hanc eripis filio, duplā dabo? Quid necesse est, potui uilius solui. Vt præcideratis manus. Obstupuerunt piratæ: & cum dimitterent, dixerunt: Indica patri tuo, nō omnia piratas uendere. **MENTONIS.** Adhuc Iudices tanquam pro manibus meis egi: uerū est confitendū uobis, remissæ sunt: exhibeo Respubli. piratarum depositum tibi: manus hæc tuæ salutē ad te perlatæ sunt, fac quod uoles: illud unum rogo, si peccauerūt, cui libet tu uinciendas trade: si isti tradis, sic alligabit quomodo uoluit præcidere. **ALLEGII FLAUII.** Adhuc qualem optem patrem, nescio: diuitem? debilitat: egentē? abdicat: neutrum manibus meis expedit. Duplam dabo, ut manus præcideratis. Filiū minus crudelem

Seneca.

N habuisti.

habuisti. **MARILLII.** Vt allata est epistola, cœperūtq; eā piratæ soluere, ut recitata dupla in epi- **A**
stola pecunia est: Hic est, inquit, pater quē uobis laudaueram. **TRIARII.** Vbi est patrimonium
tuum illud, quod tyrannos instruit? quod adulteros facit? ubi est? certē in me nil impendisti.

PARS ALTERA. SYLLI BASSI. Infelix futura est etiam uictoria mea: si non tenuero
causam, fame moriar: si tenuero, hoc tantum consequar, ne fame moriar. Duxi uxorem nimium
fœcundam: peperit mihi tria, nescio quæ prodigia, uarijs generibus inter se & iudicio furentia:
alium qui posset patriam obtinere, alium qui patrem, alium qui matrem. Testor, ludices, omnes
dies meos: unā seruuiimus, nemo tyrannidem uno sensit magis. Argumētum habeo maximum,
quod uiuo non pepercissetis mihi, si putassetis me patrem tyranni. Dum inter se pugnant, uicit
respub. Reliqui duo qui nihil poterant in nos, inter se tyrannidem exercuerunt: habebat iste re-
scio quam uxorem, quam in arce cognouerat: si alligare te possem, proficiscētem alligassem. Non
opus est tibi magna impensa, ad sustinendum patrem: magna omnia sunt, tu mecū alimenta par-
tire: nolo me tam bene alas, quā ego te alui: nolo ignoscas mihi quicquid passus es, quicquid
timuisti patrem: posce flagella, scinde rugas, ultores subijce ignes, & mortuam hanc partem, quē
tantum in contumeliam suam spirat, quia extingui nō potest, exure: si parum est, fac quod ais ne
piratas quidem fecisse, manus præcide: exhibeo tibi: hæ sunt illæ, quæ quilibet scribunt. Vbi est
gladius tuus? stringe: tyranno licuit uulnere mori, adulter uno istu breuiter cōfectus est. Pater,
te per beneficia similem sortem rogo: ne tu quidem apud piratas famem timuisti: neminem ty-
rannus sic torisit. **PORTII LATRONIS.** Fili, nihil amplius quā famem deprecor: si tamen
inexorabilis es, illud pro beneficio peto, ut aut tanquam adulter moriar, aut tanquam tyrannus.
Par erat utriusq; fortuna illo tempore: tu alligatus eras, ego senectute immobilis, & uincto simi-
limus: tu in sollicitudine, & ego in omnium meorum solitudine: tu lucem nō uidebas, ego etiam
modicam: hoc unum inter nos interest, quod tu etiam à piratis cibum accepisti. **BLANDI.** De-
precabar non pro adultero, sed pro domo, ne fratrem occideret, tyrannidam inquinaret, patrē
respergeret. Roganti mihi, & has interponenti manus, penē præcidit. Hęc sententia deridebatur
à Latrone, tanquam puerilis: hæc & pro isto est, ut aliquem ex suis reliquisse uideatur, quem non
occiderit. **VIBII RUFFI.** Hæ nempe scripserunt epistolam: manus præbeo: præcide, & ale.
POMPBII SYLONIS. Liberi parentes alant, aut uinciantur: ad te legem meam transie-
ro, licet alliges, & alas.

DIVISIO. Ferē hac usi sunt diuisione: An lex causam nec patris nec filij æstimet, sed homi-
nis: Pater an filio alendus sit. Dixit legem hāc pro malis patribus scriptam esse, bonos etiam sine **B**
lege ali: An omnes alendi sunt, an hic alendus sit. Hāc quæstionem Latro in hæc diuisit, An alen-
dus sit, quod filium à piratis non redemit: hoc loco quærit, An potuisset redimere, an uoluisset:
deinde, An alendus sit, si etiam præcidi filij manus uoluerit: nouissimē, An præcidi uoluerit? **HI-**
SPO ROMANVS separatim quasi iuris quæstionem fecit, An qui non redemit filiū, non pos-
sit ab eo alimenta petere. Sed hoc utraq; quæstio continet, ut aiebat Gallio, & prior in qua quæ-
ritur, An omnis pater alendus sit? dicitur enim: Quid si quis filium excæcauerit? quid si quis nō
redemerit? Et cum ad alteram quæstionem uertum est, in qua quæritur, An hic pater alendus sit:
nihil aliud dici potest, quare non alatur, quā quod non redemit, quā quod duplam promissit,
ut manus præciderentur. Græcorum improbam quæstionem satis erit in eiusmodi cōtrouersijs
semel aut iterū annotasse, An in tyrannidam uti pater hac lege possit, quasi in sacras & publi-
cas manus ne piratæ quidem licere quicquam putent. Nostri hoc genus quæstionis summoue-
runt. **SYLO POMPBIVS** non eis tantum usus est quibus cæteri, cum dicerent, hūc patrem
non debere ali, quod non redemisset filium, & quod præcidi manus filio uoluisset: sed à priuatis
causis transit ad publicam causam. dixit enim, nō debere ali hominem perniciosum Reipub. qui
tyrannum filium habuisset, qui non occidisset, qui desiderasset amissum, quod non uindicasset.
Sed negauit ullam aliam causam illi esse persequendi tyrannidam, nisi libertatem publicam: &
descripsit mores hominis impij, cruenti: qui quia per liberos non posset, per piratas tyrannidem
exerceret: ut liberius diceret, latrocinium filio dedit. & illud in hac parte laudatum est à Sylono
declamante. Cœperat hoc tractare, nō debere ali tyranni patrem, omnibus fauentibus illum fa-
me necandum: & cum diu pressisset, illum tyranni patrem esse, adiecit: Aude postulare ut illud
tibi prosit, quod tyrannidæ pater es. **BLANDVS** hunc sensum cum postero die declamaret,
in ironiam uertit: & cum obiecisset, quod tyranni pater esset, adiecit: Nolite illum auerfari, habet
quod opponat, & adulteri pater est.

COLOR. Colorem pro patre alius alium introduxit. **FVS CVS** iratum se illi confessus est
fuisse, quod fratrem in conspectu patris occidisset: & huic loco uehementer institit, cum nemo
hoc tyrannus, nemo pirata fecisset. Iratus, inquit, ob hoc ipsum fui, quod hoc scelere etiā tyran-
nicidium inquinaueras: apparet te morbo quodā aduersus tuos furere: & seruauit hūc actionis
tenorem, Miratus fui, hodieq; pacifcor, nec queror: nec se demisit in preces aut rogauit, sed iuro
patrio usus est. Illud ad excusandam epistolæ crudelitatem adiciebat: Scripsi piratis, nō eo ani-
mo ut manus tibi præciderentur, sed ut exprobrarem tibi cruentas in conspectu patris fraterno
sanguine manus: tutō autem scribebam. sciebam enim piratas non facturos, nisi pecuniam acce-
pissent. Quamobrem neq; præciderunt, & si sperassent, utiq; præcidissent. Sed apparuit illas epi-
stolas irascentis esse, non promittentis. In ultimo descripsit, quā miser futurus esset, alimenta
accipiens

- A** accipiens illis manibus, quas paulo antè spectauerit fratrem occidentes: & adiecit, quam aiebat præceptore suo dicente, summa cū admiratione exceptam, illū Homeri Priamo aptum. **SYLOPOMPEIVS** & ipse iram fassus est, aiebat enim nō habiturum fidem, si se negasset iratū fuisse: sed iræ causam nō dixit. **Q. FVSCVS** transeundas aiebat has offensas, quibus ille gloriaretur: hanc causam posuit, quod relictus esset ab unico filio, quod inuito se nauigasset: cum uideret senem orbem iam penè agentem, iam tum illum fugisse ne aleret: & ad preces patrem deduxit, & rogauit in epilogo filium, ut sparsim hoc colore declamasset. Memini hominē inter scholasticos sanum, inter sanos scholasticum. **CÆSTIVS** alio colore usus est. dixit enim, non irā illam patris fuisse, sed calliditatem: Nō habebam, inquit, unde redimerem. Quem rogarem pecuniam in tam auara ciuitate, in qua ne filij quidē patres alant: usus sum consilio: sciebam piratas non crudeles esse, sed auaros: uolūi efficere ut desperarent illum redimi, & propter hoc superuacuum, & cum impensa futurum, dimitterent. An prudenter cogitauerim, nescio, feliciter certē cogitavi: post epistolas illas quas accusat, dimissus est. **LATRO** se totū ab istis remouit coloribus, & aduocauit uires suas tanto totius actionis impetu, ut attonitos homines tenuerit. hoc enim colore usus est: Nescio quid scripserim: olim iam mihi excussa mēs est, ex quo filium in mari uidi unū, alterum in adulterio, tertium in parricidio: ex quo respersus sum sanguine morietis filij, ex quo relictus sum solus, senex, orbis, egens, odi meos. Hic color illius uiribus approbatus est. Quanto enim opus est, ut aliquis accusando se miserabilem faciat. **ALBVTIVS** omnes colores miscuit: & ut hoc liberū esset, patronum patri dedit, nec uoluit narrare, ad propositionem ceptam alimenta pater à filio petit: deinde cum ad defendendum uenit, quod scripsit duplam se daturū, si manus præcidissent, primū Latroniano colore usus est: Hoc, inquit, respōdeo, nescit quid fecerit, infania mali est actus. hic physicū introduxit, quomodo magnis calamitatibus animi euerterentur: deinde anthypophoras sumpsit. Mentiris, ille uerō iratus fuit: Cogis, inquit, me dicere, iratū tibi meritō fuisse: executus est omnia, hoc illi inter cætera obiecit, quod occupans fratrem suum ignorasset aut dissimulasset: ait tyrannicidio quoq; eius commendationem facere. deinde ad illū colorem redit Cæstianum: Sed illum puto consilio fecisse quæ fecit. quid ergo? quid iste? tandem dicit quare scripsisset: nihil dixit: flet, mori uult, sed non fame. In hac declamatione hāc **ALBVTIVS** sententiam dixit dubiam inter admirantes & deridentes: Panem quem cani das, patri non das. **GLYCON** egregiē dixit. **GORGONIVS** fuit Buteonis auditor, postea scholæ quoq; successor, uocis obtusæ, sed pugnacissimæ, cui Baros scurra rem uenustissimam dixit: Centum raucorum uoces habes. Hic putauit uarium colorem se excogitasse pro patre: Ego, inquit, dictaui, Duplam dabo, si manus nō præcideritis. librario una syllaba excidit, Non: & scripsit, Si præcideritis. digna res, quæ uoce illa diceretur. **ARTEMON** dixit: **ANDREAS** dixit, Donent **NICETES** dixit.

Ter fortis. Controversia VIII.

LEX. Qui ter fortiter fecerit, militia uacet. **THEMA.** Ter fortiter agentē pater in acie, quanto uolentem exire retinet: nolentē abdicat. **CONTRA TER FORTEM.** **PORTII LATRONIS.** Miserrimus pater iam nō uiderem filium, nisi abdicarem, fortis plus quā lege aut patris est. Tertiō mihi non redditur, sed relatus est: quod patriæ superest, patri uindico: fugit me filius, & quidem ad hostem. Quousq; pauidus præliorum nuncios expectabo? fili, mihi uacationem peto. **CÆSTII PII.** Abdico filium, ut habeam: nō minus uacatio mea Reipub. profuit, quā militia: duxi uxore. Sic descendit in narrationem. Tertiō audiui uelut denunciantis deos, Faciat adolescens iam felicitatis suæ finem. Ego aduocationem in unam pugnam petij: Accidat, inquam, quicquid timeo, si illum amplius in aciem dimiserō. Cum dijs pactus sum. Non timeo, inquit, hoc est cur timeam. Obijcitur mihi, quod me filius oderit. **ARCELLII FVSCI** patris. O me filio pugnate iā lassum: magna omnia sunt, nihil hoc putas, quod uiri fortis pater timeat? Miseram me, iam hosti nimis notus sum, iam pro te nescio quid etiam lex timet. Miraris, si quod legi satis est, patri nimis est? Nunquid luxuriam, inquit, obijcis? ego uerō te etiam morari posco inter uoluptates. Quousq; in duro castrorum iacebis cubiculo? quousq; somnum clausico rumpest? quousq; cruentus uiues? sumus hilares. Trium uictoriarum uota soluēda sunt: tot acies sustinuiſti, tot uulnera: possum cum Reipub. queri, serō dimitteris. Subinde audio te dicentē: Malō gloriam quā uitam. Hoc ergo me exanimat, quod mori tibi tam facile est: deniq; unō quiesce bello. **POMPEII SYLONIS.** Causa abdicandi est, ne sine filio uiuam: quem tam diu nō uiderem, nisi abdicarē. Abdicatio mea in potestate abdicati est. **ROMANI HISPONIS.** Quid fatigatē felicitati molestus es? quid expectas, donec castris eijciaris? **MENTONIS.** Erubescit Reipub. tam cicatricoso milite uti. Non oportet tantam uirtutem sine successore concedere: ducenda uxor est: sed iam nunc te admoneo, ne unū tollas. **CORNELII HISPANI.** Non antē te retinere cœpi, quā dimisit Reipub. Nullū iam tibi uulnus, nisi per cicatricē imprimi potest: adhuc diutius fuisti cum hoste quā apud patrem, dum tantū sanatus es. **IULII OTHONIS** patris. Optimus uirtutis finis est, antequam deficias, desinere.

EX ALTERA PARTE *Adversus.* Ter fortiter pugnantē abdicatis, licet. **ALBVTII SYLLI.** Quis hic subitus insonuit tumultus? nunquid imperator uocat? uenio. Plurimum in prima acie laboraui: pudet me ter uictum militare. **P. ASPERNATIS.** Quousq; inquit, perichitabe-

ris: Bene habet, Iudices: pater me putat dignum esse qui saluus sim. Senator post sexagesimum & quintum annum in curiam venire non cogitur, non uetatur. Prætorio licet prætexta toga uti festis, aut solennibus diebus: nunquid necesse est? Quicquid aut præmij aut honoris nomine datur, in utramque partem sumi liceat: alioquin desijt præmiū esse, cui necessitas iungitur. Pareo illi patri, qui gloria nos immortales fieri dicebas, qui ex acie redeuntis uulnera osculabar. Ad hæc noua & diuersa imperia subito me circumagi putas posse? non ita est. Ille in me dominatur affectus, qui animum primus intrauit. Luxuria, auaricia, desidia, iniusticia, timor, nō dediscuntur: & quotidie hæc omnia aut castigantur, aut puniuntur: in tantum etiā uitiorum tenaces sumus. Crede mihi pater, nō sum mei iuris: cum ille prælij clamor exortus est, inuadere hostis libet, obstantis cuneos gladijs diducere: hic impetus, hic ardor animi, domū tuam trinis hostium spolijs adornauit: huic supplicationes illas debeo, propter hoc me etiam cum abdicas, diligis. Nō animus, non lingua constat: in alieno opere comprehensus sum: toga ipsa humeris nō cedit. Ad obsidendū hostem, ad occupandū castris locum, ad intercipiendos hostium commeatūs ire iusseris, animo non ocioso. Quotiescūq; tumultus aliquis exortus est, in me ciuium diriguntur oculi, meas spectant manus: & adhuc (uerum dicendum) nihil patria debet mihi: nunquam pugnaui, nisi coactus. Credis ne quicquid refero tibi? scimus quem uitæ cursum agamus: eadem pericula nos ubiq; circumstant, & totidem uitæ ad mortem sunt. Interdum continuatus labor firmiores facit: sæpe quos labor roborauerat, desidia cōsumpsit. **MARILLII**. Sine me aliquod meritum in patriam conferre: adhuc militia mea munus est. Pugnabo & abdicatus: nec uerebor, neuilis sit opera mea patri. Athenienses abdicato uicerūt duce: quantum inter illum & me interest? ille abdicationem uirtute deleuit, ego merui.

DIVISIO. Prima quæstio illa ab illo facta est uulgaris: An filius ob id, quod sui iuris sit, abdicari possit: deinde, an debeat. Hæc tota tractationis est. Græci illam quæstionem primam solent tentare, quam Romanæ aures non ferunt: An uir fortis abdicari possit. Non uideo autem quid allaturi sint, quare non possit: nam quod & uir fortis est, & toties fortiter egit, non plus iuris illi adest, sed plus commendationis.

COLO R. Colorem à parte patris quidā duriorem fecerunt: uoluerunt enim uideri inuisum filio patrem: item, in illo cum hostibus uiuere, quàm cum patre: penè omnes, adolescētem insatiabilem esse gloriæ, sed propter ipsum patri & moderandum & continendum. Quidam ex toto ad patris indulgentiam refugerunt, & non disputauerunt hoc modo, quo **SYLOPOMPEIVS** disputauit, qui sic diuisit, ut diceret: Etiam si patrē non haberes, desinere debebas: quia patrem habes, desinere debes, quia pater uetat. Facit illo modo quo **GALLIO**, qui sic diuisit hanc partem: Hoc impero Reipub. causa, tua causa, mea causa: sequentia duo uidetis, quemadmodum potuit implere illud Reipub. causa, imperare. Sic tractauit, primū ut pluribus iuuenibus pateat ad uirtutem aditus, non debere omnium occasionem fortiter faciendi ab uno occupari: deinde expedire Reipub. non uideri tantū ex uno pendere, futurum ut animi hostium crescerent, & suorum frangerētur, si casu ter fortis occidisset. Ad ultimum, utile esse Reipub. ter fortem seruari, ut sit qui ostendatur iuuentuti. Iam illum magis posse ornamentū esse quàm præsidium. Illum sensum ueterem, iam pro uiro forti nescio quid etiam lex timet, hoc loco **GALLVS** posuit, hoc quoq; inquit: Ter uiro forti aut diffidit, aut consulit. Nec illam quidē secuti sunt tractationem, qua usus est **BLANDVS**, qui dixit: Militia tibi superuacua est, inuidiosa est, periculosa est. Superuacua est: quia non cogaris, imò uerecundē uetaris. Gloriæ causa aliquis militat, cōsecutus es gloriam: uacationis causa, consecutus es præmium. Tria domi præmia sunt. & sic transijt, ut diceret, inuidiosum esse, unum hominem toties optare honores intercipere: quàm periculosa res esset inuidia, quàm magnos uiros oppressisset: hic exēpla, periculosam esse militiam, eodem loco collegit, quod certē illud unum non adiecit de lege, non posse illum iam fortiter facere, quia omnes illum hostes peterent: & adiecit: Ideo lex ter fortem dimisit, scit illum iam obseruari ab hoste. His ergo omisissis, illi qui amantem patrem induxerant, hoc genere egerunt: Nō possum pati, nō possum desiderium tui sustinere. Hoc loco **ÆSCHINES** ex bonis declamatoribus, cum diceret: Non me gloria cupidiorum tui fecit, nō omnibus admiranda uirtus: Confitebor, inquit, affectus patris, quos ut quisq; uolet, interpretetur. Videbatur hic dum indulgentiam exprimit, non seruasse dignitatem patris. Placebat autem Latroni, potius ratione detineri patrem quàm affectu: cum in ratione habeat aliquem locum & affectus. **ASPENAS** colorem secutus est longē alium: dixit enim, se non negare Reip. uiri fortis operas, sed ad necessarios usus referuare. Si magnum aliquod bellum incidat, tunc & ueteranos uocari ad arma. Et illa sententia eius hoc loco ualde laudata est: Nunc illi militent quibus necesse est: tu militabis, si erit necesse. Sic uenisse populum Rom. ad Scipionem Aemilianum, cum maius bellum Numantinum apparuisset, quàm quod alij duces sustinere possent. Magnum interuallum inter Numantiam & Carthaginem Scipioni datum. Sic ad Pompeium cum piratæ maria clauissent, magna præsidia non esse consumenda. Hoc loco **Asprenas** de lege dixit & ipse sententiam, uidelicet ad hos casus lex ter fortem seposuit. A parte filij colorem induxerunt quidam, ut illum cupidum gloriæ & bellicosum facerent. **NICETES** quidem hoc usus est uerbo & sic egit, ut quereretur quod cessarent manus suæ, quod inermes essent. **LATRONI** non placebat hic color: malebat adolescentem iudicio quàm morbo militare: Hoc est, inquit, quod pater efficaciter dicat,

A dicat, detrahare illum operibus suis glomerarium, sanguinarium, quem nec pater possit retinere, nec lex dimittere. Quidam pacti sunt cum patre, tanquam MENTO: qui dixit semel tantum se militare uelle, ut aliquid uideretur Reip. supra legem præstitisse: quidam perpetuam denūciauerunt militiam, quam diu uires fuissent, non defuturū Reip. uirum fortem. Nō probabat hunc colorem LATRO. Negabat patri abscindendam spem filij in perpetuum. VIBIVS RVFFVS hoc colore egit quo Mento: sed illud adiecit, peruenire ad se uoces inuidorū illas: Nunquid amplius pugnaui, quam quod necesse illi fuit? Quidā hoc compositum & simulatum inter nos putauerunt, ut ego militare uellem, tu uetares. LATRO uehementer egit à parte patris, & adiecit: Abdicato nō permittam exire, injiciam manus, tenebo, nouissimè ante limen exeuntis cadauer hoc sternam: ut ad hostem peruenias, patrè calca. Putabat Plancus, summus declamator, Latronis hunc sensum à Latrone fortius dictum, à Lesbocle Græco tenerius, qui dixit sic:

FVSCVS ARELLIVS religiosè patrem induxit omnibus territum: aiebat præceptorem suū in hac cōtrouersia describentem pericula futuri prælij, Homeri uersus ob hoc ædidisse:

GLYCON dixit: DIOCLES CARYSTIVS dixit: GLYCON dixit: ABSCHINES non ille orator, tunc enim non declamandi studiū erat, sed hic ex declamatoribus dixit nobis cum denunciaret filio periculum, & prælagijs tangi se diceret.

DIOCLES CARYSTIVS dixit sententiam, quæ non in declamatione tantum posset placere, sed etiam in solidiore aliquo scripti genere, cum de fortunæ uarietate locum diceret.

DORION dixit, rem paulo quidem elatiorem, quam pressa & ciuilis oratio recipit, sed qua egregiè attonitos patris affectus exprimeret.

LVCII ANNAEI SENECAE CONTROVERSIA RVM LIBER II.

Proæmium.

C Vm repeterem quos unquam bene declamantes audissem, occurrit mihi inter alios Fabianus philosophus: qui adolescens admodum, tantæ opinionis in declamando, quantæ postea in disputando fuit. Exercebatur apud Arellium Fuscum: cuius genus dicendi imitatus, plus deinde laboris impendit, ut similitudinem eius effugeret, quam impēderat, ut exprimeret. Erat explicatio Fulci Arellij splendida quidem, sed operosa & implicata: cultus nimis exquisitus, compositio uerborum mollior, quam ut illam tam sanctis fortibusq; præceptis præparans se, animus pati posset. Summa inæqualitas orationis, quæ modò exilis erat, modò nimia licentia uaga & effusa: principia, argumēta, narrationes aridæ dicebantur. In descriptionibus extra legem omnibus uerbis, dummodo niterent, permissa libertas. Nihil acre, nihil solidum, nihil horridum. Splendida oratio, & magis lasciua quam læta. Ab hac citò se Fabianus separauit: & luxuriam quidem cum uoluit, abiecit, obscuritatem euadere non potuit. Hæc illum usq; in philosophiam profecuta est. Sæpe minus quam audienti satis est, eloquitur: & in summa eius ac t̄ amplissima facultate dicendi, antiquorum tamen uitiorum remanent uestigia. Quædam tam subito desinunt, ut non breuia sint, sed abrupta. Dicebat autem Fabianus ferè dulces sententias: & quoties incidebat aliqua materia, quæ conuiciū seculi reciperet, inspirabat magno magis quam acri animo. Deerat illis oratorium robur, & ille t̄ pugnatoris mucro: splendor uerò uelut t̄ uoluptarius nō elaboratæ orationi aderat. Vultus dicentis lenis, & pro tranquillitate morum remissus: uocis nulla cōtentio, nulla corporis asseueratio, cum uerba uelut iniussa fluere. Iam uidelicet compositus & pacatus animus, t̄ cum ueros compressisset affectus, & iram doloremq; procul expulisset, parum bene imitari poterat, quæ t̄ effugerat. Sualorij aptior erat: locorum habitus, fluminumq; decursus, & urbium situs, moresq; populorum, nemo descripsit abundantius. Nunquā inopia uerbi substitit, sed uelocissimo cursu ac facillimo omnes res beata circumfluebat oratio. Hæc eo libentius, ô Mela, fili charissime, refero, quia uideo animum tuum à ciuilibus officiis abhorrentem, & ab omni ambitu auersum, hoc unum concupiscentem nihil concupiscere, ut eloquentiæ tantum studeas: facilis ab hac in omnes artes decursus est. Instruit etiam, quos non sibi exercet. Nec est quòd insidias putes tibi fieri, quasi id agam, ut te bene t̄ crediti studij labor teneat. Ego uerò non sum bonæ mentis impedimentum: perge quò inclinatus animus: & paterno contentus ordine, subduc fortunę magnam tui partem. Erat quidem tibi maius ingenium quam fratribus tuis, omnium bonarum artium capacissimum: est & hoc ipsum melioris ingenij pignus, non corrumpi bonitate eius, ut illo malè utaris. Sed quoniam fratribus tuis ambitiosæ curæ sunt, foroq; se & honoribus parant, in quibus ipsa quæ sperantur timenda sunt: ego quoq; aliquando eius processus audis, & hortator laudatorq; uel periculosæ, dum honestæ modò industriæ, duobus filiis nauigantibus, te in portu retineo. Sed proderit tibi illa, quam tota mente agitas, declamandi exercitatio, sicut Fabiano profuit: qui aliquando cum Cestium audiret, nihilominus declamabat, & tam diligenter, ut putares illum illi t̄ stadio parari, non per illud t̄ alteri. Habuit etiam Blandum rhetorem præceptorem, qui eques Romanus Romæ docuit. Ante illum inter libertinos t̄ præceptores pulcherrima disciplina continebatur, & minimè probabili more, turpe erat docere, quod honestum erat discere. Nam primus omniū Latinus rhetor Romæ fuit, puero Cicerone t̄ Plotius. Apud Blandum diutius quam apud Fuscum Arellium studuit: sed cū iam transfugisset, eo tempore quo eloquentiæ studebat, non eloquentiæ causa. Scio futurum, ut

Seneca.

N 3 auditis

al. simplici
ma felicitate.

al. pugnato-
rius.

al. uolūtarius.
al. cum uerò.
fortè, effusus
rat.

al. credentis.

al. studio.
al. alteri præ-
parari.
al. præcepto-
res pulcherri-
mæ disciplinæ
continebatur.
Vide Suet. de
Grammat. &
Rhet. de Plo-
al. Plotinus.

auditis eius sententijs, cupiatis multas audire. Sed nec ille diu declamationibus uacabat: & ego A multo minor natu quam ipse erat, audiebam quoties inciderat, non quoties uoluera. In hunc ergo libellum quæcunq; ab illo dicta teneo, conferam.

Adoptandus post tres abdicatos. Controuersia I.

THEMA. Diues tres filios abdicauit: petit à paupere unicum filium in adoptionem. pauper dare uult: nolentē ire, abdicat. PRO ADOPTANDO. PORTII LATRONIS. Hanc cine meam esse fortunam? Eodem tempore & abdicor & adoptor. Ista uidelicet domus adolescentem me non capit, quæ te senem fecit: quietiora tempora pauperes habuimus: bella ciuilia aurato Capitolio gessimus. diuitias putas aurum & argentū, ludibria fortunæ, quæ inter iocum ipsis dominis ueniunt? Denuncio tibi diues, etiam si uenero, dabo operam, quod in tua domo facillimum est, ut abdicer. Etiam si multa contra expectationem accidunt, nunquam tamen futurum putauit, ut aut pater meus liberos odisset, aut diues concupisceret. Nō desiderio patrimonium. Fragilis & caduca felicitas est, & omnis fortunæ blanditijs speciosus cum periculo nitor: & sine caula sæpe fluit, & sine ratione destituit. Vidi ego magni exercitus ducem sine comite fugientem: uidi ambitiosa turba clientum limina deserta, sub domino rectore uenalia. Nam quid ex summis opibus ad egestatem deuolutos loquar? Multa tibi succurrerent exempla, etiam si in una domo quæras. RVFFI VIBII. Habendos esse liberos is quoq; iudicat, qui non libentissimè habet. Ego illos in friuola inuitauit nostra. Qui illis meam promisi domū, suam eripiam? quid faciam? Si parūero, abdicabor: si non parūero, abdicabor. Patrem habeo, hæc est contumacia mea: diues filium non habet, me dabis: si diues reduxerit suos, me recipies. Ita non adoptari recuso, sed commodari. CAESTII PII. Accipe uitæ meæ testem: quid magni æstimas diuitem, cui placere difficile est? Vultis scire, quare patrem non relinquam qui genuit me, qui educauit, qui abdicauit? diu dubitauit, ille amicum tentaret, an hic filium. Abdicō, inquit. Hoc pater uerus. Quid ab eo qui adoptauit, sperare possum?

NARRATIO CAESTII PII. Diues sustulit unum filiū, non fuit contentus: quid enim erat diuiti unus? tres sustulit: poterat enim in adoptionem dare. abdicauit unum, alterum, tertium. Iam nihil diuiti superesse putatis: quartum abdicat. ARBELLII FVSCI patris. Quisquis al. sylue. es auarus pecuniæ custos immensæ, cultor † Syllæ, cum multa quæsieris, poteris ne omnibus frui? Filium quæris: ecce turba iuuenum sine patre. Impera quiduis, nō negabo: militabo, dummodo ubicūq; fuero, tuus sim: ita nos pauperes sumus, qui habemus, quod diuites rogēt? unde talem patrem? non irascaris, nisi ut ames? quid porrō ista matrimonia, in quæ malè sani ruitis? B gaudia dominorum? at onera sunt. Mille cum uetum inter uices suas exemplar referebas, & inter illa ponebas & diuitis domum. Merito abdicasti, an immerito? Si immerito abdicasti, odi patrem tot eijcientem innocentes: si merito, odi domū tot facientem nocētes. Aliquid in domo locupletis non agendū agam. Quæ apud nos frugalitas est, apud illos humilitas est. Petis iterū potius filios quam recipis: colit etiamnum in Capitolio casum uictor omnium gentium populus, cuius tantam felicitatem nemo miratur. Merito potens est: nemo ab eius origine est, qui non reliquit patrem: egredientem te certè domum redeuntem comitabor, nec nisi in limine deseram: ero in publico filius: amo æquè pauper pauperem patrem, utiq; consueui. Non possum agere in domo diuitis filium. Si charum tibi seruum uenderes, quæreret quis suus emptor esset: nam me hercule habeo, quo tibi irato satisfaciam. Interim pluris omni matrimonio puto, hoc somnium quod sic me amittere curas, satis amare non possum. Quid faciam adoptatus? loquar filiis eius bene de abdicatione? Ego in domum uestram intrabo, tanquā ego uos eiecerim? ego ornamenta uestra occupabo? Tum illic si quid commiserō, nec meus recipiat pater. Quid est quod aut negandum mihi, aut excusandum sit? Non insanissimum dispendiorum malum, nō erubescendos amores, neq; luxuriantem habitum, neq; potatus obijcis filio. hæc si non potes, aliqua saltem ex commentarijs amici tui describe, madentem unguentis hesternis, conuulserat libidinibus, incedentem, ut fœminis placeat fœmina mollius, & cætera quæ morbi, non iudicij sunt. Abdicatio loquax est. Quam te paupertas amo, si beneficio tuo innocens sum. Accusatorem nō habeo: me miserū, etiam laudatorē habeo, & eum cui non omnes placent: hoc enim malo dicere, quam omnes nō placent. Nō tibi per multos liberos angusta domus est, neq; turba lateri circumerrat, nec multus intra limē hæres est, nec post te aliquē retineas, quanquā nec sic quidē deb uisti dare, fortè, quū: aut, quod magis probo, quam quā deos, &c. † quàm enim deos cum uotis patris uidisses certantes: & tutior aduersus fortunā est, cui aliquid post damnum superest: & habemus exemplū, posse aliquem tres filios perdere. Ille Cræsus inter reges opulentissimus, ad tormenta post tergum uinctis manibus ductus est. Tu Craſſe, post euestigata illa fugitiuorum arma urbis Romanæ ditissimus, qui nunc apud Parthos eges sepulchro quoq;. Dicta præterea illa corruptentium non fero: quoties enim inter diuitias tuas exemplo istam posueritis domū, meliores perdentē diuitijs suis liberos: hoc scio nostros fuisse maiores, hoc illū Elium Tuberonē, cuius paupertas uirtus fuit: hoc Fabritium Samnitium, non accipientē munera: hæc cæteros patres nostros, quos apud aratra ipsa mirātes decora sua circumsterere liſtores. Surgite, surgite iuuenes: & meum rogādo patrē, uestrum rogare discite. BLANDVS. Tres genuit, quatuor abdicat. Abdicō, inquit: apparet unde uenias. GALLI VIBII. Si quis me al. respondeo. audit, abdicari iam putat adoptatū. quare? † tum, ne auferā patri filiū, filijs patrē: nec tam uicino exemplo

A exemplo emédaris. Qui abdicat suos, quærit alienos: nulla certa felicitas est. Paulò antè ego diuitis filijs inuidebam: modò illi mihi laudat me pater, cum abdicet: laudo ego patrem, cum abdicet. hæc una inter nos disputatio est: iste me dignum putat beato patre, ego me meo. **FABIANI PAPYRII.** Ecce instructi exercitus sæpe ciuium cognatorumque conferturi prælium, manus constituerunt, & colles equis utrinque complentur, & subinde omnis regio trucidatorum corporibus consternitur, illatorum multitudine cadauerum, uel spoliantium. Si quæsierit aliquis, quæ causa hominem aduersus hominem in facinus coegit? nam neque feris inter se bella sunt: nec si forent, eadè hominè deceant, placidum proximumque diuino genus. Quæ tanta uos fert ira, cù una stirps, idèque sanguis sitis: uel quæ furie in mutuum sanguinè egere? Quod tantum malum uno genere uel sorte uel fato coniunctum? an ut cõuiuia poculis extruatur, & tecta auro fulgeant, parricidium tanti fuit? Magna enim uerò & laudanda sunt, propter quæ mensam & lacunaria sua potius quàm lucem innocentes interim maluerint. An, ne quid uè tri negetur libidinique, orbis seruitium expetendum est? quid tandem pestiferæ istæ diuitiæ expetuntur, si ne in hoc quidem ut liberis relinquantur? quid tandem est quod in uitio corruerint? Primùm si inde incipere uelis, sedes ipsæ, quas in tantum extruxere, ut domus ad usum & munimentum paratæ, sint nunc periculo, non præsidio: tanta altitudo ædificiorum est, tantæque uiarum angustia, ut neque aduersus ignem præsidium, neque ex ruinis ullum ullam in partem effugium sit: ad delicias dementis luxuriæ lapis omnis eruitur, cædunturque gentium syluæ: æris ferrique usus, iam auri quoque in extruendis & decorandis domibus: nempe ut anxij interdiu & nocte ruinam ignemque metuant, qui tectis iniectus est fortuitusque. Hinc & illa urbium excidia sunt: quippe non defendis uni, sed in cõmuni periculo apprehendâ: hostesque aliena & in sua damna ualidiora ceduntur alia, ipsaque cum maximè flagrant, spoliū ex alienis ruinis ferunt. In hos ergo exitus uariis ille secatur lapis, ut tenui fronte parietem tegat, quam uinctis seuere in hoc pauimentum leuatum & infusum tectis aurum. O paupertatis quàm ignotum bonum est. Quin etiam montes syluæque in domibus marcidis & umbra fumoque uiridibus. quid faciam? Si caruero, abdicabor: patrem amo, hæc est contumacia mea. Ut maria amnesque mutantur, uix possum credere quemquã uidisse syluas patentesque campos, quos rapidus amnis ex præcipiti, uel cum in plana infusus est, placidus interfuit: non maria unquam ex colle uidisse lata aut hyberna, cùm uentis penitus agitata sunt. quis enim tam paruis oblectare animum in uita posset, si uera cognoueris? Videlicet quæ instantibus tangi comprehendique manibus aut sinu possunt. An magna non capit, exiguum est & hoc, littoribus quoque moles inuehuntur, congestisque in altum terris exaggerant sinus: alij fossis inducunt mare: adeò nullis gaudere ueris sciunt, sed aduersus naturam alieno loco, aut terra, aut mari mutata ægris oblectamenta sunt, ut imbres fastidio rerum naturæ laborantibus. Iam ne liberi quidem, nisi alieni placent. **HISPANICORNELII.** Solus omniū abdicor, quia me meus pater diligit, alienus appetit. **VIBIIRVFFI.** Diues filium non habet: ne dabis? diues reduxerit suum: me recipies? ita non adoptari, sed accommodari recuso. Quid mihi obijcitur? Meritis amoris alienum feci. Dic diues audiat: Diuitem, inquit, te esse uolo. O me abdicandum, si talem patrem relinquo. Laudabat mihi pater paupertatem, narrabat diuitum incõmoda: aiebat multos diuites accusatos: ego certè memini abdicatos. Abdico, non est patris mei uerbum. **TRIARI.** Quare abdicas? nunquid dies noctesque impendo turpibus cõuiujs? plurimum uiuo in lupanari? si nescis quæ crimina obijciantur, ab amico discere: si omnes mali sunt, quid isto patre cruentius? **ROMANIHISPONIS.** In hanc ego domum ibo, in qua aut toties insanitur à patre, aut toties peccatur in patrem? cum prodiero repentè diues, dicent oēs: Quis est iste, quæ magna fortuna non decet? hæc est diuitis quarta abdicatio. **SYLONISPOMPEII.** Quantumcunque est, mihi satis est: unicus sum, fortiter fortunam meam feram: hoc nunc primùm mihi accidit, dictus sum filius. Et iam abdicor. Quid uideri me uelis, nescio: innocentem, sed abdicor: nocentè, sed adoptor. Vt cunque tñ abdicatio tolerabilior est: unum abdicat adoptio, tres abdicat natura. Non potest mihi dici, quod cæteris abdicatis: In tua potestate fuit: si paruisses patri, non perdidisses patrem: etiam si non abdicarer, perditurus fui.

PARS ALTERA. PORTIILATRONIS. Si nescirem quid mali esset pauperies, nunc intelligerem, cum abdicationem filius meus non timet. Fabritiorum imagines Metellis patuerunt: Æmiliorum & Scipionum familias adoptio miscuit: etiam abolita seculis nomina per successores nouos fulgent. Sic illa patritiorum eorum nobilitas fundamētis urbis habita, usque in hæc tēpora constitit. Adoptio fortunæ remedium est. Non ignoro ego, quorū inopia per ocium in angustis diuitiarum cõuictos strepit, accusatioque consequitur, neque quiescere sinit. Sed nulla materiæ in rebus humanis uirtutes clarius ostēdit: cēsus senatoriū gradū ascendit, census in castris ordinem promouet, cēsus iudices in foro legit: non persuadeo tibi. I ergo ad illos, quos mauis sequi quàm reducere. **FVSCIARELLII** patris. Facilius possum paupertatem laudare, quàm ferre. Quid mihi Phocionè loqueris? quid Aristidem? Tunc paupertas erat seculi. Quid loqueris Fabricios? Quid Coruncanos? pompæ ista exempla. Fictilibus fuerunt dii faciles: tibi non noueris diuitias esse paupertatem. quid uos liberis uestris optatis? ego meo imperium.

DIVISIO. Non puto uos quærere, quomodo hæc controuersia diuisa sit, cum habeat negocij nihil. **FVSCVS** tñ sic diuisit: Dico mihi licuisse adoptare, dico mihi licuisse recusare adoptio nem: dico etiam ut licuerit, rectè tamen recusasse: & quod iure sit, uerum est: & quod sine iure

quoque rationem habeat, rectè sit. Cum de iure diceret, dixit: Sub arbitrio, inquit, patris sum: & hoc subijcior patri, quia pius sum: in hoc sine dubio, ut pius sim: & ad manum argumentum est, neinpe abdicanti respondeo. quid ita? quia respondeo, scilicet id ago ne desinam illius esse: quid ego, cum respondeo emancipanti? quid enim ad amittendum patrem interest, utrum ei jciat, an transferat? Si non licet reculare, cur potius abdicas me quàm tradis? Cum de officio diceret, in hæc diuisit: Dico non fuisse dandum sine magna causa filium in adoptionem: dico multo magis à te: dico minimè illi. SYLO POMPEIVS sic diuisit, cœpit euertere, & explosa quæstione: In omnia patri pareo, dum sit: etiam si in omnia, ibi non parèdum, quo efficitur ne pater sit. Deinde quærit, an inuitus filius dari in adoptionem possit: si non potest à nobis abdicari, quod arbitrij sui est, an possit, non cum contra uoluntatem patris est, sed cum malè arbitrio suo utitur, hîc subiecit, an hîc bene usus sit. De officij parte tractauit, & ita diuisit: Turpem esse adoptionem, inutilem esse, periculofam esse. Cum diceret turpem, dixit aliena bona inuadere, & trium filiorum sub se sortem esse, & liberis spem reconciliationis paternæ eripere, quàm inhumanum esse. Cum inutilem diceret, dixit patri utilem esse, adoptanti inutilem esse. Cum patri inutilem diceret, tractauit quàm graue esset, unico carere filio, quem alius concupisceret. & cum diceret diuitem esse, quodq; qui tot haberet solatio, filium quæreret, dixit: Tibi non erit facile adoptare eum. Inutilem esse diuiti cum diceret, sic tractauit: Futurum ut ad suos rediret, si non adoptasset. Hoc loco bellè uidebatur dixisse. Si animum patris intelligis, dat tibi notam reconciliandi tuos, negat se solitudinem pati posse. Cum inutilem sibi esse diceret, paupertatem laudauit, in diuitias inuectus est: dixit se posse diuitijs corrumpi, quibus corrumpi possit exercitus. Cum in diuitias inueheretur, dixit: Aiunt multa uitia diuites habere istos, & hoc grauissimum, quod suos non amant. Nec esse quod quisquam se satis putet firmum ad repellenda uitia, contactu ipso nocentia transeunti bono. Nec peccare discam: Ecce tu quàm citò abdicare didicisti. Dixit futurum, ut diuiti displiceret propius inspectus, ipsum amorem paupertatis ab illis fastidiri: dixit futurum, ut abdicaretur, si adoptatus placuerit, ego nec meo placeo: adiecit periculofam sibi futuram abdicationem in domo, suos dominos desiderante, & totam familiam expellere insitiuū hæredem cupientem. LATRO ultimā quæstionem posuit, quam ferè solebat: Etiam si non rectè fecit, quod adoptari à diuite noluit: an tamen bono id aduersus patrē animo fecerit, an ignoscendum sit: deinde, an bono aduersus patrem animo fecerit. In hanc quæstionem bona pars adolescentis est, patrem amantis, & opibus preferentis. LATRO tñ negabat patrem daturum manus, bono aduersus se animo factum, sed consensum filiorum aduersus patrem dicturum tacitum, nescio quem. BROCCO quidam non malè re usus, qui dixerat adolescentem uideri sibi habere capitalia quædam uitia, malè de se existimare eum, qui ire ad iudicem districtim innocens nollet. ARGENTARIVS omnes priores transiens partes statim ad hoc uenit, debuerit ne patri parere, an non debuerit, & in figuram cōtulit declamationem: Volo, inquit, alius filiū abdicet, qui petitur à patre paupere, ut in adoptionem diuitis daretur: Quam bonam, inquit, causam pater habebit? Dicit hic, deinde transit. Sic cum declamasset eam controuersiam, quæ usitata non erat: Si ille filius malam causam haberet, ego bonam habeo: contulit suam causam cum illo.

COLOR. De colore magis quæsitum est, an adolescens debeat aliquid in diuitem dicere, quid enim faciet? diceret in eum qui tantum æs habet, & in amicum paternum: non dicit in eum quem fugit? & illi tamen qui sibi abstinentiam conuiciorum imperauerant, non bene præstiterunt, aliqua sententiæ dulcedo surrepsit. At declamatores fidelius quos proposuerunt colores, tuentur nihil enim eos sollicitat, nullū schema, nulla dulcedo sententiæ subrepat. sic quæ malā faciem habent, sæpius pudicæ sunt: nō animus illi deest, sed corruptor. FABIANVS PHILOSOPHVS hoc colore usus est, ut diceret: Etiam si sustineret, at alicui tradi diuiti nollem. & in diuitias dixit, non in diuitem: illas esse quæ frugalitatem, quæ pietatem expugnassent, quæ malos patres, malos filios facerent. GALLVS VIBIVS fuit tam magnæ olim eloquentiæ, quàm postea insanæ. huic accidisse uni scio, ut in insaniam non casu incideret, sed iudicio perueniret. nam dum insanos imitatur, dum lenocinium ingenij furorem putat, quod simulabat, ad uerum redegit. hic controuersiam postero die quàm erat à Fabiano dicta, declamauit. Solebat autē sic ad iocos peruenire, ut amorem describeret penè cantantis modo, ut diceret: Amorem describere uolo, cum tanquam bacchari uolo. Deinde describebat, & toties cœpturus repebat: Amorem describere uolo. In hac cōtrouersia planè quod uoluit, cōsecutus est, ut diuitias nobis in odium adduceret. Sæpe enim ingessit: Diuitias describere uolo: & multa facundè explicuit, corruptius quàm Fabianus, sed dulcius. hoc unū occurrit, in quo pusillum inest insanie: Non me delectatis, non seruorum domini greges, nec sonantia laxi ruris ergastula: patrem gratis amo. FVSCVS ARELLIVS & hunc colorem dixit: Hominib. offendor: cum primū de adoptione ista cogitarem, occurrerunt mihi tres abdicati: & audio in ista domo tres fuisse filios, nec esse. Timeo infelicè liberis domū. & alias causas dixit. licet enim plura abdicato dicere, propter quæ nō litiget: sed nunc refero, cui rei quisq; maximè insisterit. LATRO illo colore usus est, sodalē se tribus diuitis filijs fuisse: Semper, inquit, illos colui, imò adhuc colo: cum abdicati essent, ego illis suasi ut tacerent, & patrem cedēdo mitigarent: dixi, Cum primū tempestiuū putabitis, patrem uestrū rogabit meus. Ecce admonet me aptissimum esse tempus. Verum est, non potest pater inuenire reconciliationis aptius tēpus, diues filios quærit. CABSTIVS illo colore: Quos abdicatione
non

A non potuit terrere, putat se castigaturum adoptione, non ille tuum filium concupiscit, suos corrigit: dum illos correctos putauerit, te satis minatum abdicabit. Non faciet illud: atqui neminē adhuc habuit, in quo hoc aut facilius aut iustius faceret. **FABIANVS** hoc colore, ut dixi, egit: Nolo diues esse. **RUFFVS VIBIVS** hoc: Nescio diues esse. Hæc in hoc loco cum diceret, excepta sunt. Non est quod putes, omnibus diuitias conuenire: nihil est insolentius nouitio diuite. Sed & illud dixit: Alius animosē loquitur, ut ex contemptu diuitiarum gloriam petat: ego non dico, Diues esse nolo: sed, nescio. **ALBVTVS** & ipse diuitias insecutus est, & dixit pulchram de Fabricio sententiam. Munera, inquit, regia respuit, cum auro dominum timet accipere. & illū locum egregiē tractauit: Omnes cibos habeo suspectos, omnes potiones. Trium pēdagogi, ex illis occidere me uolet, quisquis frugalissimus fuerit. Non uenenum pauperes timent, non heredes: adhuc non abdicationem timebamus. **SYLOPOMPEIVS** illo colore egit: Nemo illi placere potest, ne in hoc quidem aliquem retinuit, ut non omnes abdicaret. Ecce nunc, inquit, inuenit nouam abdicationem, ne quid de reditu sperare possent. Et cum multa dixisset in diuitem, dixit: Non est quod mireris, si te oderunt quos abdicasti. Colorem apertē paratius aliquid cur hic desiderat: quidam dixerunt patrem cupidum diuitiarum, quod inuidiosum est in hoc usum: quidam ita, Diuitias filio dare uult, ut filijs eripiat: Ita Latro optimo colore usus est: In hoc, inquit, te in adoptionem uolo dare, ut facilius per te abdicati reconcilientur. **CÆSTIVS**. Timeo, inquit, ne abdicem, uelim timeres. **ALBVTVS** hoc colore usus est, Summam sibi amicitiam cum diuite fuisse: dixisse illum sibi dubitanti, an filium tolleret. Tolle, inquit, in meum patrimonium: ego istum fratrem liberorum iudicabo. Item cum & tertium abdicaret, dixit: Quid si mihi illudis? tantum unicum etiamnum filium habeo. uenit ad me, & ait: Redde quem educaſti mihi: si emendati erunt, fruiere, habebo hunc pro illis. Tentasti statim illum reducere in gratiam, cū filijs intēpestiuū erat. Tentauit, quoties subtrahendum illum respondit: non tanquā possit diuiti deesse filius. **SYLO** dixit: Amicos, inquit, abdicat, usus sum: quid ergo? maus inimicum adoptet: si intraueris domum, uidebis, an aliqui animum patris à filijs auertant. Si reduxerit, inquit, illos, & quid fiet? capit diuitis domus quatuor liberos. Si illi te fratrem grauibuntur, libentissimē recipiam: hoc de me diues meruit, ut illi darem filium paratissimē commodato. **BLANDVS** hoc colore egit, ut diceret, Diuitem inexorabilem esse liberis: omnia se fecisse ut illum placaret, uidere se magnas causas & graues. Ita certam futuram adoptionem. **OTHONIVS** pater solebat difficiles controuersias bellē dicere, eas in quibus inter silentium & actionem medio temperamento opus erat. Edidit quidem quatuor libros colorum, quos bellē Galilio noster Antiphontis libros uocabat, tātum in illis somniorum esse: & hoc uitium ab antiquis, qui artem dicendi tradebant, duxerat. Illi enim colores probant qui non possunt coargui, non ut omnia asseuerent, ut non esse aliquo homine offensus. Sed ridiculum est affectanti, quod falsum probari non possit. Non multum interest in causa sua, falsum aliquis testem deprehenderit, an seruum: alteri enim credi non debet, alteri non solet. Ad Othonem redeo, à quo longius aberrauit. Solebat hos colores adhibere, qui silentium & significationem desiderant. Bene itaq; & hanc controuersiam hoc colore dixit, tanquam in emendationem abdicaturus, & reconciliationis causa faceret. Hoc non detegebat, sed omnibus sententijs utebatur ad hoc tendentibus: tanquam, Non possum, inquit, pati sine patre me: an sine te putas pati posse quenquam, aut patrē putas pati sine liberis posse? & illud: Credite mihi, impium nihil de liberis duo patres cogitant. & illud: Recipiat, inquit, suos, non possum sine te pati: hoc fortasse illi placebit, quod ad tuum patrem reuerti uoles. & illud: Non amas abdicatos, domum illorum occupa, ama, serua. dixit & illud: Libenter, inquit, pauper sum & ego. Dicit aliquis: Quare ergo in adoptionem diuitis filiū recipi uolo? Et exculationem si dixerō, filij mei causa facio: honestius autem nunc facio quasi filium ei facerem. & illud: Hoc aut meum consilium est, aut illius, aut commune, consentiat licet duo senes. Iungit & illud, temerariam adolescentiam, & incautam contumaciam: fortasse iam superuacua esset adoptio, si non repugnasset. Et illud: Non recipio, omnia licet facias: non ergo ero pater orbo diuiti. & illud in ultimo: Scit me non inuisum esse pauperem: ego te genui, ego diuitias docui contemnere, sequere autoritatem meam, nihil turpiter suadeo, nihil sordidē concupisco, crede fidei meæ hoc fieri expedit, quod inquit, me tibi diuiti: nihil amplius dico. Totā, inquit, bene dixit controuersiam, sed hoc genere, ut putares illo dicente dicendum sic esse: dein de mirarere, quid illi suspiciosa actione opus fuisset, cum apertē liceret. Bene de hoc uitio illius Scaurus aiebat, illum acta in aurē tegere. **GLYCON SCYRIDION** ex altera parte satis dulcem dixit sententiam.

Iuuenis deprehensus. Controuersia II.

THEMA. Speciosum iuuenem dominus suus deprehendisse cum uxore in cubiculo testatus est, & ob id uxorem suam dimisit: hoc nomine, seruū pro adultero postulatū, dñs nō defendebat: mulierem, quam petebat præiudiciū, tuebatur: opus erat aliquo colore, cum in cubiculo uisa esset cum seruo à marito. **CONTRA DOMINVM.** **OTHONIVS** nullam rem certam posuit, sed tantum circūuentam à uiro mulierem egregiē tractauit: cuius actio quā uilis fuisset, statim apparuit, **NIGRO BRVTIDIO** dicente.

COLOR. qui hoc colore usus est: Accersitū à domino seruū, qui inter se medius & dominā rem

*Paparium, uox
obsœna, &
obsoleta.*

rem haberet, illam non esse passam: maritum indignatum, profluisse quasi in corruptorem usus est colore. dixit enim, arcesitum ut dominicę libidini paparium faceret. SYRIACVS cū secunda actione hunc colorem urgeret, disertę multa dixit, inter quę & hoc: Adulterum accusator in cubiculum usque perduxit, patronus in lectum, & penę causam abstulit. & illud cū Syriaco uasre & facit, & bellę responderet, cū prima actione diceret, non posuit causam, sed argumentatus est: dixit probaturum se deprehensam in cubiculo cum seruo. NIGER BRVTIDIVS cum ageret, obiecit Syriaco, quod causam non posuisset, & institit assidue, quare non apparet, quomodo seruus sollicitatus esset, quomodo perductus in cubiculum. cum responderet Syriacus, ait: Primum non apud eundem præceptorem studuimus. Tu Apollodorum habuisti, cui semper narrare placet: ego Theodorum, cui non semper: deinde si quęres magis, quare ego non narrauerim, ut ista narrares. Tunc & contra maximum Stertinium quo premebatur, cū comes eius fuisset, dixit per annos duodecim in officio sui: Dic quid in domo tua peccauerim? Sed hæc consuetudo uestra. Tam diu uobis cordi sumus, quā diu usui. Hæc à Syriaco dicta, magnis excepta clamoribus, cum occurrerent mihi, præterire non potui. OTHO tamen IVNIVS bene dicebat has controuersias, quę suspiciose dicenda erant. Item memini optimę dicere illum pro hac re, ne adulteri reo, in quam SYRIACVS VALLIVS, homo disertus, ad calumniam iurauerat. Erat genus iudiciale.

ARTHEMON dixit.

HERMAGORAS dixit.

Iusiurandum mariti & uxoris. Controuersia III.

THEMA. Vir & uxor iurauerunt, ut si quid alteri obtigisset, alter moreretur. Vir peregrę profectus, misit nuncium ad uxorem, qui diceret decessisse uirum. Vxor se præcipitauit, recreata, iubetur à patre relinquere uirum, non uult, abdicatur. PORTII LATRONIS. Dij immortales, qua debetis prouidentia humanum genus regitis, effecistis ut illud non periculū esset amanti, sed experimentum. CAESTII PII. Antequam iuraremus, diu inter nos hæc tacita lex erat: si abdicata fuerim, non uiuam: huius illi pater non credit, nec est nouū: nec uir credidit. Quęris quod iusiurandum fuerit? ita patri placeam. FVSCI ARELLII patris. Iam uxor non nauigabo, non peregrinabor: fides tua me timidum fecit. Mentitus, inquit, hic es: solenne est amanti, ideo non nisi iurantibus credimus. Hos diuidere uult socer, quos ne mors quidem diuidit. Moriar ab eo exclusa, & ero exemplum. Quędam ardentibus rogis thorum miscuerunt, quędam uicaria maritorum salutem anima redemerunt: quā magna gloria eius solitudine pensata est. O te felicem uxor: inter has uiua numeraris. MARILLII. Assidue contentiones erant, ego magis amo, imò ego: sine te uiuere possum, imò ego sine te: qui solet esse exitus certantium, iurauimus: respexistis nos dij dignos, nunquam uiolauimus. HISPONIS ROMANI. Difficile est iudici, eorum secretorum causas reddere, quę amantibus etiā sine ratione iucunda sunt, nec est quod putetis de abdicatione hodie tantum illis agi: de spiritu agitur. Scitis quemadmodum suos amat: magis sine patre uiuere potest, quā sine uiro. IVNII GALLIONIS. Socer huius (sic enim te appellabo quandiu uixerō) quid sibi uolunt altiores gemitus, & fortiora inter lachrymas suspiria? nescio quid uideris fortius puellā promittere: non sum tanti, ut bis pro me pericliteris. ARGENTARII. Nocet illi indulgentia suorum: in duo pericula mulier incidit: quorum neutrum esset experta, si aut minus amaret uirū, aut minus amaret patrem. ALFII FLAUII. Nec est quod putetis, illi facilius istius esse desiderium: & patri narrabat tantum murmurauerit.

PARS ALTERA. P. ASPRENATIS. Nempe si quid acciderit uiro, peritura est: & si bene filiam meam noui, peritura est: si quid genero meo acciderit, filia mea moritura est. adjiciam quod sit indignum, si quid filiæ meę acciderit, uir eius uicturus est. Vide qua te lege constrinxeris: si parueris, uiues. BLANDI. O conditionem æquam: alteri uitā debet, alteri deuouit. PAPYRII FABIANI. Non possum, inquit, relinquere uirum. Quid ni, inquit, non potes, quę mori potes? Ita ne qui falsum mortis nuncium misit, uirum recipis? Vir dum nimis amat uxorem, penę causa periculi fuit: uxor dum nimis amat uirum, penę causa luctus fuit: pater dum nimis amat filiam, abdicat. Seruate totam domum, amore mutuo laborantem. Moriar, inquit: hoc patri miraris, uiro promittis. Potes sine uiro pati, peregrinationem eius sustulisti: facilius potes careo eo qui spiritum debet, quā eo qui impendit.

DIVISIO. Et hæc controuersia non erat in diuinatione. nam præter illam quæstionem, An pater abdicare posset propter matrimonium, reliqua cum ad æquitatem pertineant, tractationis sunt. Optimam tamen coniecturalem quæstionem LATRO fecit: proposuit illam, An etiā si non malo aduersus uxorem animo maritus fuit, fecit tamen ut tam temerarius & inconsultus relinquendus sit: deinde, An etiam malo aduersus uxorem animo fecerit. FVSCVS ARELLIVS iuris quæstiones subiecit, Non posse illam discedere à uiro: nam & hoc iureiurando illā obligauit. hunc enim animū fuisse sine dubio iurantium, ut uiui non didiceretur. LATRONI contrarium uidebatur, onerari iurisiurandi inuidiam, cum extenuari deberet: & illud iusiurandum contra fortunam uidetur, hoc etiam contra patrem. CAESTIVS contrā fecit, & toto dixit iureiurando illam liberatam, illo casu solutos ipsos uinculo religionis: & ideo non futurum periculum

A periculum uxoris, si quid accidisset uiro. SYLO POMPEIVS contrà dixit, illam teneri iurando: & adiecit, Et si repudio diducta fuerit, non tamen solui fœderis pactio: & ideo inquit, Honestum mortis titulum vindico: ne si quid acciderit, aut ego pro aliena uxore moriar, aut illa pro alieno uiro.

COLOR. HISPO ROMANVS hoc colore usus est, iurandū iocosum fuisse: sicut multa quotidie iurarent amantes, & ipsum iurasse: idq; oblitum se an iurasset, misisse nūcium, ut experiretur affectus uxoris, non perimeret. Vxorē intellexisse falsum nuncium esse, & ex eo se loco præcipitasse, ex quo præcipitata perire non posset: Vt quomodo ego illam, inquit, falso nuncio terrueram, sic illa, inquit, me falso periculo terreret. **MARILLIVS** præceptor noster licenter uerbo usus est, satis sensum exprimente, cum diceret uxorem intellexisse mariti mendaciū: & ipsa aduersum temerarios mariti iocos, relusit. Hanc cōtrouersiam memini me uidere Nasōnem declamare apud rhetorem Arellium Fuscum, cuius auditor fuit. Nam Latronis admirator erat, cum diuersum sequeretur dicendi genus: habebat enim ille constans & decens & amabile ingenium. Oratio eius iam tum nihil aliud poterat uideri, quàm solutum carmen. Adeo aut studiose Latronem audiuit, ut multas eius sententias in uersus suos transtulerit. In armorum iudicio dixerat Latio: Mittamus arma in hostes, & petamus. **NASO** dixit:

Arma uiri fortis medios mittantur in hostes.

Inde iubete peti. —

& aliū ex sua foria sensum, quem à Latrone mutuatus est, memini Latronem in præfatione quādam dicere, quod scholastici quasi carmen didicerant. Non uides, uti immota fax torpeat, & exagitata reddat ignes: molli uiros ocium, ferrum situgarpitur, desidiam dedocet. **NASO** dixit:

Vidi ego iactatas mota face crescere flammam:

Et rursus, nullo concutiente, mori.

B Tunc autem cum studeret, habebatur bonus declamator. Hanc certè controuersiam ante Arellium Fuscum declamauit, ut mihi uidebatur, longè ingeniosius: excepto eo, quòd sine certo ordine per iocos discurreret. Hæc illo dicente excepta memini: Quicquid laboris est, in hoc est, ut uxori uirum, & uiro uxorem diligere concedas. Necesse est deinde, iurare permittas, si amare permiseris. Quod habuisse nos iurandum putas? Tu nobis religiosum nomen fuisti, si menti remur: illa sibi iratum patrem inuocauit, ego socerum. Parce pater, parce socer: nō peierauimus. Ecce obiurgatur: nescis quàm effrenatè amor fertur, quanquam esse filiam præceris: charū quidem, quod illum ab indulgentia sua euocet. Dij boni, quomodo hic amauit uxorem, amat filiā, & abdicat: dolet periclitatam esse, & ab eo abducit, sine quo negat se posse uiuere: quæritur periculum eius, quā penè cauit hic qui amare cautè iubet. Facilius in amore finem impetres quàm modum: tum hos opponis terminos, quasi approbaturi custodiant: ut nihil faciant, nisi consideratè: nihil promittant, nisi ut ius facturi: omnia uerba ratione & fide ponderent? Senes sic amāt. Pauca nōsti, pater, crimina: & litigauimus aliquando, & cecidimus: & fortasse, quod non putas, peierauimus. Quid ad patres pertinet? quod amātes iurent sibi, crede, nec ad deos pertinet. Nō est quòd tibi placeas uxor, tanquam prima peccaueris: perit aliqua cum uiro, perit aliqua pro uiro: illas tamen omnis ætas honorabit, omne celebrabit ingenium. Per, socer, felicitatem tuam magnum tibi quàm paruo constat exemplum: in reliquum diligentiores facti sumus: errorem nostrum confitemur: exciderat iurātibus, esse tertium qui magis amaret: sic t̄ desit semper. Perseuera socer, recipe filiam: ego qui peccaui, pœna dignus sum. quare uxore necata, socero causa sim orbitatis? Discendam è ciuitate, fugiam, exulabo: utcunque potero, desiderium misera & crudeli patientia perferam. Morerer, si solus moriturus essem. Declamabat autem Naso rarò controuersias, sed non nisi ethicas: libentius dicebat suasorias: molesta illi erat omnis argumentatio: uerbis minimè licenter usus est, nisi in carminib. in quibus non ignorauit uitia sua, sed amauit. Manifestum potest esse, quòd rogatus aliquando ab amicis suis, ut tolleret tres uersus, inuicem petijt, ut ipse tres exciperet, in quos nihil illis liceret. æqua lex uisa est: scripserunt illi quos tolli uellent. in utrisq; codicillis ijdem uersus erāt, ex quibus primum fuisse narrabat Albinouanus Peto, qui inter arbitros fuit:

Semibonemq; uirum, semiuirumq; bonem.

Secundum:

—Gelidum Boream, gelidumq; notum.—

Ex qua apparet, summi ingenij uiro iudicium non defuisse ad compescendam licentiam carminum suorum, sed animum. Alebat interim, decentiorem faciem esse, in qua aliquis n̄uus esset.

Raptor patrem suum non exorans. Controuersia. IIII.

LEX. Raptor nisi suum & raptæ patrē intra triginta dies exorauerit, pereat. **THEMA.** Raptor raptæ patrem exorauit: suum non exorauit. accusatur dementiæ. **CONTRA RAPTOREM.** **PORTII LATRONIS.** Moriar, inquit, moriar hodie, ego uirum non fleo. Quid contremiscis senectus? quid lingua trēpidas? quid oculi obstupuistis? nondum est trigesimus dies. Vitā rogas: dedi, & perdidisti. Mori, inquit, filiū uis: ego te mori uolo: imò furor tuus, illa ceca & temeraria cupiditas. Et inter hæc pater illius, qui nimis citò exoratus est. Quare tā citò senex illi remisit iniuriam? Ne tristiore quidem uultu expugnata filij pudicitiam tulit: timeo ne uerū sit quod

forte, dij sūt.

Gelidum Boream. Anapæsticum, forte ex Ourdij Medea.

Quintil. lib. 9.

quod audio, ne nouo, inauditoque more de nuptijs puellæ exoratus sit. **CÆSTII PII.** Quo melius de hærede iudicare possitis, narrabo me iuuenem, habui patrem sanæ mentis: nec tamen uerum, scilicet ut crudelis esset, nec tam indulgentem ut incautus. Duxi uxorem, quâ pater iussu rat: & tamen nuptiarum mearum me pœnitet. Fili, nonne sæpe excaui, sæpe recociliatus sum, sæpe quod negaueram dedi? Ipse dispensasti triginta dies: ut haberet primos socer, medios reus, nouissimos pater. Ne omnia à prima adulescētia repetam, uirginem rapuit, patrem accusat. Hei intra triginta dies putas me accusatori permissurum, quod filio negauit? Impetraui, inquit, ab illo: alij aiunt illum à te: medijs me diebus accusas. Rapuisti uirginem, & cum tam libentem uiues? **ARELLII FVSCI** patris. Moriar, inquit, etiamnum minaris? nondum rogas? Quid, inquit, rogabo? iam lassus es, nec ullum adhuc rogasti. Non possum, inquit, exorare tam diu? Nouo more obijcit dementiæ constantiam. Quid? ergo tu poteris uidere morientem filium? fortasse non potero: & idēo irascor, dum licet. **POMPEII SYLONIS.** Hæc audacia eius ex parte culpæ meæ est: nimium indulgenter nutritus est: omnia sibi putat licere: nec illē unquam me rogauit. Ignouit, inquit, & alius ante me rogatus est. Non nosti conditionem legis tuæ: in hoc tibi pares sententias habent, pereunt: ipse ad alienam se misit, lex illum admisit ad meam. Raptor nisi & suum & raptæ patrem exorauerit, pereat. Vis scire, lex utrum maluerit? non exoratus irascitur: ex duobus patribus eum pater accusat, qui legem sequitur. **ARELLII FVSCI.** Miraris me dubitare, ipsa lex inter mortem & nuptias dubia est. Quid me intempestiuæ proditis lachrymæ? Nondum erat tempus faciendi. Non est quod quicquam tibi promississe lachrymas putes: fleo, quod necesse mihi est spectare filium morientem. Quid facturū sis, adhuc nescio: utique tu ante trigessimū diem scies. Exorabis, inquit, patrem. Quid ergo mihi molestus es, si hoc tibi satis est? Odij effregit fores: & identidem leges inuocantem coegit pati stuprum, nisi tam facile puellam exorauit, quàm patrem. Mortem t uita non meruit, accusationem deprecatus: confumuntur interim dies. Vter nostrū consumit? Rogo, inquit. Nunc tu ne me rogas? num ego rogare debueram, qui periclitor? **PAPYRII FABIANI.** Demens sum, uides: turpiter uiuo, meretricem amo, leges ignoro, dies tuos nō numero: ad iudicem uocatus, adsum. Ergo moriar, inquit. hoc si reo dicis, non curo: si iudici, uidebo: si dementi, non intelligo. Et huic aliquis ignoscere potest, qui sic rogat? Vos mei iudices estis, iste habet suum iudicem: nec potest inexorabilem queri, quem nondum expertus est. **IVNII GALLIONIS.** Rogo, inquit, t nunc hic sic. Si uolebas rogare, adiuuisses propinquos, amicos, maiorum imagines, lachrymas, repetitos al te gemitus. Testor deos, sic rogaturus eram puellæ patrem. Cum, inquit, multū in supplicijs habitum submiseris, cum dixeris: Pœnitet quod rapuit, quod deteriorem non rogauit: cum dixeris te dementem fuisse, deliberabo cum amicis, deliberabo cum propinquis, deliberabo cū tua matre. Me miserum, quàm penē promisi: anime dura, heri fortior eras: & multum habeo quod deliberem. Quid properas? nemo tibi præter me rogandus est. Ergo, inquit, misereberis? nihil promitto ante trigessimū diem. Miserum me, quod tantū triginta diebus irasci possum: longiore tempore opus erat. Audi à demente exempla: huic erimini, denis uicenisq; annis inter bella iuuentus consenuit, nos triginta dies ferre non possumus. Deliberabo: lex nihil uult temerē fieri. Magna res est, inquit, delibera, cogita, tempus accipe: effregisti domum ciuis, ut dicis, etiam misericordis, morere. Non est hoc nocenti graue: ego nihil peccaui: propter te mori cupio: ratio à me exigitur alienæ culpæ, non meæ potestatis. Quid ergo facturū es? non pronūciabo ante supremum. Quid sic miraris, si illum ocys exorasti? facilius est iniuriam donare, quàm crimen. Agendum in medium senex, cuius misericordia crudelis sum, non putasti in eum deliberandum. Unde autem scis, quem filium habeam? ego certē adhuc nescio, qualem filium habeas: nullum tempus uni uerbo angustum est. Iam, inquit, angustum tempus est, & tibi uacat accusare. **VIBII RVFII.** Quis unquam præter te ignoscere iussus est? iam, inquit, tempus angustum est: ita nō putas me subducere quantum super sit? Iam, inquit, tempus angustum est. Angustū erat, si duos rogare deberes. Angustum tempus est, exclamat, nescio quid rogem. Roga ergo. Me priorem rogare debuisti: non dico quia dignior sum, qui prius roget, quia pater tuus: id quod minimū est, propius habito. Huc uideo illa pars legis pertinebat, ut suum patrem exoret. Patrem nati? sic aliquis exorat, sic deprecatur? Apparet nunc te primū rogare. Demens sum: imō si uis, argumentum dabo tibi, filius meus moriturus sit, nondum testamentum meum mutauit. **CORNELII HISPANI.** Multi me affectus diducunt: necesse est de alijs querar, de alijs erubescam: de alijs timeam, de omnibus etiamnum deliberem. Ne ille quidem, quamuis dicatur nimis exorabilis, ignouisset, si sic rogatus esset.

PARS ALTERA. ARELLII FVSCI patris. Me miserum: Pater, iræ tuæ detractum est nihil, & tempori multum: infeliciores sum, quàm si neutrum exorasset. Mortem timeo, postquā mihi homines gratulati sunt. Quid tibi, optime socer, pro ista misericordia tua, qua mihi & patri meo pepercisti, precer, nisi superstitem filiam? **PAPYRII FABIANI.** Non possum dissimulare pater, quod illum exorauit: tuum beneficium est: certē cum exoratus est, hoc dixit. Quid itaque iuvat doloribus intabescere? aliud quidem suadebat dolor meus, sed quid faciam? patris iudicio misereor. Misereor pater: scis quàm breuis sit aduocatio mea. Misereor, inquit: uis uerū dicā, quid dixerit? patris tui. Unde ego miser ab hoc patre ueniēs timerē patrē. **CÆSTII PII.**

Timeo

A Timeo mortem, nec iam habeo cui paream. **MARILLI**. Si tibi tā pertinax aduersum me odiū est, audacter quid sis facturus, pronuncia. dic exorari te non posse: quid me incerta mortis expectatione suspendis? sollicitus inter somnos quoque uelut ad motam ceruicibus meis securim expauesco: si non impetro ut uiuam, hoc certē impetrem, ne diu moriar. Non est quod putetis legem in numero dierum angustam fuisse: lex illius, diu mori. Responde pater: si seruaturus es filium, iā tempus fuit: si occisurus, iam tempus est: non possum metum sustinere ultra hęc tormenta diebus paucis: & in me mihi aliud licet. **BLANDI**. Ita parum contigit tibi, quod solus periclitante filio non rogas?

DIVISIO. **LATRO** sic diuisit, An intra trigesimum diem raptor cum filio agere possit, sicut non potest qui in custodia est, qui in carcere: etiam si cum alio potest, an cum pariter possit, quod uitę mortisq; suę arbitrium datum est, cum illi accusare eum liberum est, quem mortiferū est non exorasse: etiam si cum patre potest agere, an ab ijs possit, quibus faciendi potestatem lex patri dedit? Ista enim ratione nihil licet, si aut exorari, aut accusari ei necesse est: deinde si posset agere, an debeat. Irascendi causam tractauit, quod aliū prius rogauit, quod me non rogauit, quod etiam accusat: si non exorauit filius, dementia est: tantam mentiam ferre non possum, cum adhuc an exoretur, incertum est. Hic paternos affectus tractauit, spem facientis: non probabat Furcum, qui paulo apertius agebat: est controuersiam promittere, potest nihilominus & bonus agi pater, & non exoratus. **FABIANVS** eam quęstionem fecit, & in ea multū miratus est, dementię non posse agi, nisi cum eo qui morbo fureret: in hoc enim latam esse legem, ut pater a filio sanari deberet, non ut regi. **LATRO** eleganter dicebat quasdam esse quęstiones, quę deberent inter res iudicatas referri: tanquam, An quicquid optauerit uir fortis, aut tyrannicida, accipere debeat, quasi iam pręnunciatum est non debere. Nemo quęstionem hanc iam tractat, sicut ne illam quidem, An quicquid pater imperat, faciendum sit. Inter has putabat & hanc esse, An pater ob mentiam quę morbo fieret, tantum accusari a filio debeat. Aiebat enim manifestius esse de lege & officio patris quęri, & fingi quasdam controuersias, in quibus pater furiosus probari non possit, nec absolui tamen propter nimiam impietatem, libidinem scđam. Quid ergo, aiebat, nunquam utar hac quęstione? utar, & malis deficiat. **POLLIO ASINIVS** dicebat, hoc Latronē uideri tanquam forensē facere, ut ineptas quęstiones circuncideret, in nulla magis illū re scholasticum deprehendi. Remittit, inquit, eam quęstionem, quę semper pro patribus ualentissima est. Ego semper scio, nullum patri curatorem dari, quia iniquus pater sit, aut impius, sed quia furiosus: hoc autem in foro esse curatorem petere, quod in scholasticam mentiam ageret. **GALLIO** & superiore usus est quęstione, & illam adiecit: An agi cum patre dementię possit, ob id quod facturus esset, non ob id quod fecerit: neminem iniuriarum accusari, quod iniuriam facturus sit: non adulterij, quod adulterium cōmissurus sit: nec dementię quidē, quod demēs facturus sit aliquid. Tu uerō, inquit, mecū agis, nō quod nō exorasti, sed quod exoraturus non es: puta enim me hodie exorari, ego demēs uideor, qui uno uerbo sanare possum me? Lex triginta dies dedit: quia iudicauit aliquē duriorē futurū. Etiā si demēs est, quod non exoratur a filio, nunquid etiam & uigesimo? ergo non potes hoc nomine damnare me, quod exoratus non sum: etiamnum enim exorari possum. Ita si quis uestrū agere mecum hoc crimen non potest, ut si quem ad triginta dies exorare possum, post triginta quęri non potest, aut crimen non habeo, aut accusatorem. **SYLO POMPEIVS** fecit quęstionem, qua Gallio usus est, nihil acturum adolescentē, etiam si damnauerit patrem: nihilominus enim periturum, quia lex nullam aliam salutis uiam dedit raptori, quā si exorauerit patrem. **LATRO** hęc omnia quasi membra in aliquā quęstionem incurrentia tractabat, non ut quęstionem: quanquam hoc ipsum in aliam aiebat quęstionem incurrere, in qua quęritur, An raptor possit accusare patrem intra trigesimum diem. Nā cum dico, Non potes accusare eum, in cuius arbitrio positum est, moriaris, an uiuas: non magis quā magistratum in ius uocare, quā de iudicibus tuis ferre sententiam, non magis quā milles in imperatorem suum animaduertere, adicio non potes accusare: nihil enim tibi proderit, etiam si damnaueris, morieris. Lex enim si non exoraueris, perire te uult. nō exoras autem, etiam si damnas. Quare hoc non quęstionis loco ponebat, quod imbecillum putabat. Apparet enim exigere legem ab eo, ut exoret patrem, qui non habet quem exoret. puta enim patrem alicuius esse tam palām furiosum, ut nihil intelligat: hunc exorari a filio non uult. Atqui eodem loco est manifestus. † Iustus parum hoc putabat ualens esse, tanquam quęstionem, satis ualens tanquam *forte, unius.* argumentum, & illam alteram satis ualentem quęstionem, non posse cum patre agi eo nomine, quod non peccauerit: sed tractaturus iste iniquitatem tractationis ponebat, cum diceret: Agere mecum dementię, & si iam potest, nunquid enim peccaui? non sum exoratus, nondum tempus transijt, etiamnum tempore exorari possum. quā iniquum, nondum esse me nocentem, & iam reum.

COLOR. Omnes infamauerunt raptę patrem, quasi cum raptore colludentem. **GALLIO** dixit: Ingenuus uirginem rapuit, si tamen rapuit. **SYLO POMPEIVS** eandem suspicionem in omnia contulit. Exorauit, inquit, raptę patrem: miratur, cum exorabilem patrem haberet, rapuisset. **HISPANVS** dixit: Omnia citō facta sunt: iste citō rapuit, ille citō ignouit: nisi demens sum, est aliud suspicandum. **ARGENTARIVS** dixit: Rapta est, & statim exorata: imō nescio an exorata, deinde rapta: spero te innocentiorē fuisse quam uis uideri. Tu exorasse te dicis, ego te

exoratum puto: dic quid tibi cum socero conuenit? RVFFVS VIBIVS dixit: Dic mihi, quid tibi conuenerit, quando tibi nuptias promiserit, nec uictum te hercules fateberis, cum dies uenerit. ASPRENAS dixit: Iam, inquit, non multum reliquum est ex triginta diebus: si ex illo dies numerarem, cum primùm exorasti, aiunt iam triginta dies præterisse. LATRO dixit: Id quod inter sententias scriptum est, adoriar: dic ergo uerum. CAESTIVS hac figura declamauit, ut rogaret patrem, tanquam exoratus esset raptæ pater: deinde ad hanc sententiam transit: Nunquid peiorem causam habeo, si apud alterum iudicer? LVCIUS eadem figura declamauit, & HISPO Romanus: sed transit mollius. Scio quid responderi mihi possit: Facile est domestico iudici satisfacere. Videro te, cum ad raptæ patrem ueneris. In hac controuersia TRIARIVS dixerat: Non scies an exores, nisi ultimus dies uenerit: quoad is lucebit, perseverabo. Deinde cū scholasticorum summo fragore: Et tu quisquis es carnifex, cum strictam sustuleris securim, antequam ferias, patrem respice. Bellè deridebat hoc ASINIVS Pollio. Filibus, inquit, ceruicè porrigat, carnifex manum tollat, deinde respiciat ad patrem, & dicat: Agon? quod fieri solet uictimis. Sed ioco quoque remoto, aiebat rem uerissimam, non posse carnificem uenire, nisi eo tempore quo iam pater exorari non posset. CAESTIVS ex altera parte hoc colore usus est: Quia priorem rogasset raptæ patrem, suspensum esse uolui, statim illum securum esse nolui. De me queritur, quod illum potius cogitare de patrimonio filij, quàm de periculo uolui. LATRO hec colore usus est: Scitis periclitantes alieno arbitrio agere: illi qui circà erant sodales, qui occurrerant amici paterni, aiebant: Eamus statim ad raptæ patrem, in huiusmodi casu illi rogantur: nā raptoris patres rogant. SYLO Pompeius diuersum colorem huic secutus est: Non erit, inquit, duritia patris mei: item amici suaserunt, ad raptæ patrem iremus, ne noceret apud illum quod tardè suum exoraremus patrem. HISPO ROMANVS bello docissimo usus est: Vis, inquit, amiceamus ad raptæ patrem? hoc curemus, ille domi est. FVSCVS ARELLIVS dixit: Ille prior rogatus est, qui magis timebatur. TRIARIVS à parte adolescentis dixit: Timeo ne mutetur etià exoratus. Hunc sensum non imprudenter SYLO POMPEIVS improbabat: aiebat enim non posse mutari semel latam sententiam. Quidam uoluerunt uideri, citò exoratum raptæ patrem: quidam tardè. FVSCVS ARELLIVS dixit: Magnam partem legis consumpsi: nec de mora queror, raptæ pater rogabatur. CAESTIVS non probabat, & hac sententia ulus est, cum hunc colorem arguendum putaret: Vult uideri rogatum diu raptæ patrem, effecit ut uideatur eum diu non rogasse: malo autem uideri hoc patrem tardè exorari. HERMAGORAS solebat interdū diu schemata prosequi, interdum breuiter & fortius attingere: sicut in hac sententia fecit, cum suspicionem facere uellet, inter raptæ patrem & raptorem collusionis. ARTHEMON dixit, B GLYCON dixit,

Hunc sensum commodius dixit LEPIDVS, Neronis præceptor: Misereris, nisi etiam ultimo die: egomet iam tui miserebor. DIOCLESCARYSTIVS à parte patris ethicos dixit.

Nepos ex meretrice susceptus. Controuersia V.

THEMA. Abdicauit quidam filium, abdicatus se contulit ad meretricem: ex illa sustulit filiū. æger ad patrem misit, cum uenisset, commendauit ei filium suum, & decessit. adoptauit puerum. ab altero pater filio accusatur dementia. PRO PATRE. PORTII LATRONIS. Qualem uidi ipse,ungebatur officijs, sedula circa lectum ægrotantis in omnia discurrere ministeria, nō impulsis tantum, sed laniatis capillis. Vbi est, inquit meretrix? uenit ad me sedulo, qui diceret: Filius antequam moritur, rogat uenias. Non expectaui, dum iste curreret: amens cucurri. Cetera quemadmodum narrem nescio: si steterim, an sederim, quid loquutus sim, quid audierim, nescio: hoc unum scio, iacuisse me inter duos filios: accede huc puer, depositum, crimen meum: nō habeo miser, cui te moriturus commendem. CAESTII PORTII. Recipi in sinum nepotem uultis, & hunc abdicem? duos filios tuli, huic numero iam assueui. Patrem accusat, fratrem infamat, infantem persequitur. Rogo uos, non satius est meretricem amare, quàm neminem? Noui generis dementia arguitur: sanus eram, si non agnoscerem meos. Tradidit infantem, & expirauit: non habeo cui crederem, offerebam me propinquis: illa uidelicet in hac cogitatione tacebat. Nos rogabimus, cum frater non audeat. Meretricis, inquit, filium recepisti: nempe eius quæ meum receperat. Fatear me aliquando infamem fuisse: nescio quis esset abdicatus: meliorem extuli. PAFYRII FABIANI. Quàm nihil in domo illa meretricia fœdi uidi: assidebat mulier tristi uultu affecta, ægro similima ipsa, demissis in terram oculis. Pater, inquit, nihil tecum frater loquutus est: in sinu meo filium posuit, domum pertuli: dementia uocat, quod infantem nō abdicauit. Quid facerem? negarem aliquid filio, cum ille rogaret pro filio? Ignosco tibi, quod tam durus es. Aegrū fratrem nō uidisti, ille magni successor modò patrimoniij nactus in lectulo precario moriebatur. Non seruorum turba circumstabat, non amicorum: inter infantem & mulierculam, deficientis spiritus in aduentum meum sustinebatur. Ut intrauit, cadentes iam oculos ad nomen meum erexit, fugientemq; animam retinuit. Pater, inquit, quod adhuc nihil deprecatus sum, non contumacia feci, fratri mandaueram. Indico tibi crimina mea: expirantem cohæredem, cum ad uitam uolui reuocare ut saluus esset, rogauit deos: & licet dementia uoces, si uixisset, recepissem. ARELLII FVSCI patris. Securius eram, quoniam putaueram illi omnia præstare fratrem: cum subito nunciatum est, in ultimis esse filium, nec hæc à fratre: ô me miserum, quod solum nepotē recepi.

A recepi. **ALVTII SYLLI**. Vt uidit uxorem, uidit & fratrem, circumspiciebat & patrem. **IV-LII BASSI**. Tibi debeo mulier, quod habuit filius meus, in qua domo ægrotaret. Pudet dicere, ut nepotem agnoscerem, rogatus sum. Non potest uno crimine dementia intelligi. Nemo sine uitio est: in Catone moderatio, in Cicerone constantia desideratur, in summa dementia: ad summam, tres fuimus, omnes peccauimus: ego, quod abdicauit: frater, quod tacuit: tu, quod pro fratre non rogasti. Non sum uno hærede contentus: duos habere uolui: & quo magis concupiscam, habui. Misit ad me adfectus æger, nō ibo: mihi crede, aliter tu à dijs. De cohærede cogita, te quis roges, quem roget: uidebis neminem rogare non posse, nisi qui accusare possit & patrem.

ALTERA PARS. PORTII LATRONIS. Quam honestus fuit: subiecit meretrix quæ peperit: pater istius incertus est: bene cum ipso ageretur, si & mater. **FVSCI ARCELLII** patris. Errat, si quis sit qui me putet pecunia moueri: primum assueui cohæredem habere: deinde omniam cum puero isto paterna diuisi, quia mulieri ille frater donauit plus quam pro sua parte. **ROMANI HISPONIS**. Incidit in meretricem, inter omnia mala, secundam ueræ inimicæ. Noscis quibus ante in cubiculum ritualis uenit, quam maritus. **ARGENTARII**. Cum abdicaret, aiebat hoc scilicet: Expectabo donec hac è meretrice liberos tollas. Mulier, nescio an aduersus patrem iniuriosior sis, quod abstulisti illi hæredem, an quod dedisti. **ALVTII SYLLI**. Sine ueniant illuc amici, sine propinqui: nunc erubescunt in domum meretricis accedere. Mulier quæ sine præfatione honestè nominari non potest, cedo istum puerum nulli agnoscendum: sed mater asserat se ueris modis: pater abdicauit etiam, quem sciebat suum. Erat in domo puer, qui omnes uocabat patres: adoptauit eius filium, propter quam etiam suum eiecerat. **CABSTII PII**. Nullum genus iudicum recuso: si seueri erunt, nocebit isti, quod receperit meretricis filiū: si clementes, quod abdicauit suum. Clamauit pater: In domum ergo meā meretrix ueniet, aut (quod turpius est) filius ad illam ibit? Misit in domum nostram publicum puerum. Quis illis nuptijs interfuit, nisi aut abdicatus, aut abdicandus?

DIVISIO. LATRO sic diuisit. An pater ob illam adoptionem accusari possit, an ob hoc debeat: omnes infamauerunt adolescentem, quasi illius criminationibus factum sit, ut frater abdicaretur. Et ideo sententia laudatur **FABIANI**: Nihil tecum locutus sum: cum hoc unum puero noceat, quod ex meretrice natus est, omnes operas dederunt, ut quantum in controuersia licebat, huic uitio mederentur, efficerentq; ne quid in illa uideretur meretricis fuisse, nisi nomen. **MARILLIVS** decenter hoc dixit: Simul obijcies fratri impietatem: Nihil, inquit, in illa domo meretricium fuit: scires, si mecum fuisses. **ALBTIVS** ethicōs, ut multi putant, dixit: certè laudatus est, cum diceret, Exeuntem persecutus est. non probabat hanc **MESSALA** sententiam: Non habebit, inquit, fiduciam, si mauult uideri recepissem puerum quam abduxisse: & qua ratione eum adoptandum esse, non quia debuerit, sed quia secutus est. Fuit autem Messala exactissimū ingenij quidem, studiorum partis, Latini utiq; sermonis obseruator diligentissimus. Idem itaq; cum audisset Latronem declamantem, dixit: Sua lingua disertus est. ingenium illi cōcessit, sermonem obiecit. Non tulit hanc contumeliam Latro, & pro Pythodoro Messalæ orationem disertissimam recitauit, quam suaforias Theodoto declamauit per triduum. quæ dixerit, suo loco reddam, cum ad suaforias uenero.

COLOR. A parte adolescentis non unus omnibus color placuit. Quidam personam eius qualem acceperant, introduxerunt duram & asperam. Ex quibus fuit & **HISPO ROMANVS**: hic unum aiebat efficiendum, ut non durus uideretur, sed seuerus. In hac parte dixit nobilem illam sententiam, quam Fabius Maximus circumferebat: Venit assidue in domum meretrix, non recedit: paulum abest, quin nouerca sit. **CABSTIVS** bella figura egit: Dementia, inquit, res est sanitati contraria: Non quæram extra exempla sani hominis: & quod pater me rogat, ipsum sibi comparabo. Fuit aliquando sanus. Tunc quid faciebat? Oderat luxuriam: ut nunc castigaret, nunc iam seuerus. Senem putabitis sanum, si uobis lupanar ostendero? Sic declamauit, ut fratri patrem daret accusatorem, & illum argueret sibi ipsi comparandum. **LATRO** fratri pepercit, puerum pressit, & dixit fratris filium non esse, & ne fratrem quidem hoc fieri uoluisse. Illa uerba ab ægro impetrata. Fabianus ex omnibus istis colorem secutus est optimum, qui aiebat, dicere Messalam non tantum bonam partem adolescentis fieri, sed etiam honestam. obiecit patri, quod etiam fratrem abdicasset, non schethate, sed certò: Nihil, inquit, peccauerat: amat meretricem, solet fieri: adolescens est, expecta, emendabitur, ducet uxorem: quare tunc nō egit? Dementiam tuam aiebat, expectabat. Expectabat poenitentiam, aiebat tuam, iam respicit. Hoc per transitum obijcere cœpit, quod non recepisset, quod uidisset in lupanari habitantem. Abdicasti, inquit, ut emendares, non ut uitia augeres indies: nullum illius uitium ætatis amor est: recipe antequam aliquid faciat, cur mox pudore moriatur. Ad ultimum obiecit illi, quod ægrum non sustulisset. Potest, inquit, conualescere, si uiderit penates suos: mitius certè morietur in paterno solo, & suo puero. Quare, inquit, tu apud fratrem nō fuisti, & ego queror: ille cum ad te mitteret, putauit se ad duos mittere. Vtinam tecum fuisset, pater: redisses illinc cum filio, sed tuo. De adoptione nouissimè questus est & hac figura: Abstulisti mihi fratrem, cum quo natus sum, cum quo educatus sum, ut dares istum. Indignor hanc fratri meo contumeliam, ut huius uocetur pater. Sed ut aliquid iocer, **FABIANVS MAXIMVS** nobilissimus uir fuit, qui primus foro Romano hunc uomicum morbum, quoniam nunc laborat, intulit: de quo Seuerus Cæsius ante-

Senece

O z quam

forte, saluo:

forte, lapsana:
de quo olereni
de Plinium.
forte, infestant.
forte, nullus au-
tem alit.

quam ab illo reus ageretur dixerat: Quasi disertus es, quasi formosus es, quasi diues es, unū tan-
tū es, non quasi t lapfam. Hanc controuersiam cum declamaret Maximus, dixit: Quasi tricolū-
tale, qualia sunt quæ basilicam t infestant. Dicebat autem à patre, omnes aliquid ad nos imbecil-
li alter alterius onera detulimus. Accusatur pater in ultimis annis, nepos in primis abdicatur:
t nullus autem. Hæc subinde refero, quòd æquè uitandarum rerum exempla ponēda sunt, quàm
sequendarum. In hac controuersia LATRO contrariam rem controuersiz dixit, sed sibi decla-
mabat, illum Cæsare Augusto audiente & Agrippa, cuius filios nepotes suos, Cæsar Lucium &
Caium adoptaturus diebus illis uidebatur. Erat Agrippa inter eos, qui nō nati sunt nobiles, sed
facti. Cum diceret patrem adolescentis Latro, & tractaret adoptionis locū, dixit: Nam isti ex im-
perio adoptione nobilitati fuerunt. hæc & alia in hanc sententiam MECOBENAS innuit pæ-
tri fasciā recusare. finire iam quidam declamationem putabant, hanc malignam rem Mecœnas
esse: effecisse enim nobilem, non ut audiret quæ dicta erant à Cæsare, sed ut notaret. Tanta autem
Mecœnas sub diqo Augusto libertate fuit, ut præpotenti tunc M. Agrippæ nō defuerint, qui igno-
bilitatem exprobrarent. Vipsanius Agrippa fuerat, Vipsani nomen quasi argumentum paternæ
humilitatis sustulerat, & M. Agrippa dicebatur: cum defenderet reum, fuit accusator qui diceret
Agrippam, & quod in medium est, uolebat Vipsanum intelligi. Fuit qui diceret: Concurrite, A-
grippa malum habebis, responde dijs. Ea in arte utique mihi uidetur admiratione dignus diuus
Augustus, sub quo tantum licuit. Sed horum non possum misereri, qui tanti putant caput potius
quàm digitum perdere. Latro dignus fuit miseratione, qui ne excusare quidem errorem suū po-
tuit. Nihil est autem crudelius quàm sic offendere, ut magis sis offensus si satis feceris.

Torta à tyranno pro marito. Controuersia VI.

THEMA. Torta à tyranno uxor, nunquid de tyrannicidio sciret, perseverauit negare. postea
maritus eius tyrannum occidit. illam sterilitatis nomine dimisit, intra quinquennium non pari-
entem. Ingrati actio est. PRO VXORE. PORTII LATRONIS. Si cum liberis torta est,
& incaste: Descende, inquit, occide tyrannum: nisi occideris, indicabo. Subuecta manu satelles:
Quid moraris? inquit, iam exposita tormenta sunt. Bene est, inquit mulier, ad stuprum uocor. In-
stabat quotidie uiro uxor, exigebat tyrannicidium: Tempus est, descende. Si nihil aliud, ut libe-
ros habeas, nisi tyrannicide paritura non sum. Miraris, si eo tempore matrona dicere potuit, De-
scende, occide tyrannū: comes sequeretur, nisi me inutile dimisisset tyrannus: descende, ego iā feci
tyrannicidiū meū. Eas nuptias tyrannicidiū diduxit, quas non diduxit tyrānus. CAESTII PII.
Subito infelices nuptias oppressit tyrannus, terrebatur matronæ, & premebatur uirgines: nihil
tutū erat: nulli feliciores tunc uidebatur, q̄ qui liberos non habebant. Quædam itaq; elisere con-
ceptos, quædam fecunditatē suā moratæ sunt. Quod ad hanc pertinet, agit suæ fortunæ gratias,
quòd isto tempore nihil peperit. Tyrannus suspicatus est istum, nescio quid de tyrannicidio co-
gitare: siue isti aliquid excidit, siue magna cōsilia non bene uultus tegit, utiq; de uxoris garrulita-
re queri non potes, cum scias, quemadmodū taceat. Misit itaq; satellites: Attrectate, inquit, uxo-
rem. & adiecit, Si quos filios habet. ueniunt in domum crudelissimi carnifices, in quorum uultu-
bus extant tormēta: iactatur misera inter satellitum manus, & toto itinere non ducitur, sed trahi-
tur. Hanc aliquis si torta non sit, mirabitur non peperisse, cum cogitur? Isti de tyrannicidio, iam
de consilio indicemus. Iam enim puto, licet nupsit isti propter liberos: sed infelices nuptias citò
tyrannus oppressit: hoc publicum diuortium fuit. Rapitur in arcem mulier, inter satellitum ma-
nus uexatur atq; distrahitur. Hanc etiam aliquis si non torqueatur, non p̄rere miretur? exposita
in eculeum sæpius absentem uirum respexit, quàm præsentem tyrannum. Quàm multas matres
audiui illo tempore: Quid nam uolūi, quæ peperit? ARBELLII FVSCI patris. Explicatur
crudelitatis aduersus infelicem fœminam apparatus, & alia instrumenta, uiros quoque ipso uisu
frangentia, ad excutiendam muliebris pectoris cōscientiam proponuntur: instat tam denuncia-
tionibus, quàm tormentis tyrannus, & minando torquet, tacet. Videt intentum tyranni uultum,
uidet oculos minaces, & tacet: plus tibi præstare nō potuit, si de te liberos sustulisset. Cēdūt flā-
gellis artus, uerberibus corpus abrupitur, exprimiturq; ipsis uitalibus, licet restet. An sit tibi
ista datura liberos nescio, tyrannicidium dedit: ita sit mulier, non uis p̄rere, delicata es, crucia-
tus puerperæ times. Fremebat indignatione captæ ciuitatis maritus, & cōsilio suo, & uxoris ad-
iutorio fortior, quomodo occidam tyrannum? Quæ pars accedenti maximè uacat, ubi custodiæ
cessant, ubi natura loci minore munimento uirtutem non submouet? Sic uir & uxor mentem
exercebant, miraris si transit quinquennium inter uxorem tortam, & uirum occupatum? sæue-
bat etiamnum tyrannus, torquebantur in conspectu uirorum uxores, pœnitebat matres fœcun-
ditatis suæ. HISPOROMANVS inquit: Desiderabas liberos, ut sint quibus relinquas pa-
trimonium. Ingrate, ita tu hac salua hæredem non habes: nullum tormenti genus omisit, omnia
membra laniata, omnes partes conuulsæ sunt, scissum corpus flagellis, exultum, conuulsam tor-
mentis: ignoscetis puto mulierculæ, si dixero: Falsa est. HISPANICORNELII. Con-
tabatur ille: nec ullis adhortationibus in tyrannicidium poterat impelli, prorsus cum uxorem
uidisses, posses timenti ignoscere. Absidue tormenta uariantur, accenduntur extincti ignes: tor-
tor, uocatur sub quo mariti uxorem prodiderant: pacisci me tecum putabat, taceam, donas quin-
quennium. Quid gloriaris? tanquam non facilius sit occidere tyrannum, quàm sustinere. Du-
plici

Aplici beneficio uxoris suæ obligatur: & cur non est occisus, & quod occidit. Fastidit sterilem, qui fecit. **IVNII GALLIONIS.** Instabat tyrannus, torque. Illa pars etiam potest subijci in ignes, in illa parte iam exaruit cruor: seca, uerbera, oculos lancina, faciam ne uiro placeat matrix. **P. APYRII FABIANI.** Describam nunc ego cruciatus, & miseram corporis patientiam inter tyrannica tormenta sæuientia: extincti sanguine refouebantur ignes: hæc desinebat torqueri aliquando, ut sapius posset: exquisita uerbera, iam eculeum, quicquid antiqua sæuitia inuenerat, quicquid & noua adiecerat. Quid amplius dicam? tyrannus torquebat, & cum de tyrannicidio quæreret. O' nos felices, quod nullis aucta puerperijs fui: acuit hanc, fecit tyrannicidium silentio, certè tyrannicidam. Conuulsis laceratisq; membris, nec adhuc sufficientibus non dimissa est ex arce, sed proiecta. Quid est quod uxorem dimiseris? nunquid premit te onerosa sumptibus, & ut seculi mos est, in deterius luxu fluente, muliebris ambitio certamine mutuo usque in publica damna priuatim insanit? Nunquid gemmas, & ex alieno littore petitos lapillos, & aurum uesteq; nihil in matrona tecturam concupiuit. Si talis esset, facile illam corrupisset tyrannus. Expecta, potest parere. Non respondet ad propositum, nec ad certum diem fecunditas: sui iuris rerum natura est, nec ad leges humanas componitur: modò properat, modò uota præcurrit, modò lenta est & demoratur. Expecta modò, pariet. Quid dicis? non potest fieri. quare? quia torta est. Imputat tibi quod publicata est, imputat tibi quod torta est, imputat tibi quod sterilis est. **IVLII BASSI.** Aiebat tyrannus: Vre, cæde uentrem. **ARGENTARI.** Cæde uentrem, ne tyrannicidas pariat. **TRIARI.** Non ex formula natura respondet, & neque ad præscriptum casus obsequitur: semper expectari fortuna mauult, quàm regi. Aliubi offenditur improuisa segetum maturitas, aliubi seram magno scœnore moram redemit. Licet lex dies finiat, natura non recipit. Quid faciam? Non agam gratias, quod non indicauit uxori meæ, ne uotis in gratiam. Aiebat tyrannus: Indica, nulla tua culpa est. Cæditur, tacet. Igitur tacere putas tutum: mirantur, tuum esse tyrannicidium huius silentium. Expectasse aliqua per longum tempus maritū dicitur: quanta laus est seruasse, cum expectasse tanta sit? Alia desiderio uiri attonita, in ardētem rogam se misisse: hæc non cum uiro arsisset, quæ pro uiro arsit? alia pro incolumitate mariti uicaria morte decidit. Credo hanc in tormentis oppressam, morte amplius pro uiro præstitisse, si quid amplius e legisset tyrannus. **MARCELLI.** Si tamen peccasset in partu, ignosci ei posset. Nupserat enim isti occupato. Crudelior es etiam illo, quem occidisti, tyranno: ille torfit & dimisit ad uirum. **ALBVTII SYLLI.** Vicerat sæuitiam patientia: deerat iam sanguis, superabat fides, aliquando proiecta est, differebatur distortis manibus, emotis articulis, nondum in sua membra artus redierant. **B**uxorem tortor dimisit, ad partum ingratus uocabat, quod in præmio nullam uxoris fecerat mentionem. Res tuas tibi habere: iniicere debuit manum, & ipsam inter res suas trahere: nihil amplius patri debes quàm uxori: mihi crede, maius fuit tyrannicidium pati, quàm facere.

PARS ALTERA. ARGENTARI. Ego tamen torta sum. Merito obijceres, nisi uindictam cassem. **FVLVII SPARSI.** Vobiscum iudices loquor.

DIVISIO. Controuersia hæc reum facere primum, si materia patitur. Non accepi quidem, & reddidi: aut accepi quidem, sed non potui reddere, aut ista nouissima, nō facere. Non quisquis non reddidit beneficium, ingratus tenetur: animus æstimandus est non reddentis. **POLLIO ASINIVS** aiebat, nunquam tentandas esse quæstiones: primam manifestò obtinere posse, qua negamus nos beneficium accepisse: perit tota causa, nisi in hoc uicit. Apparet enim ingratum esse, qui ne fatetur quidem se accepisse beneficium. **GALLIO** noster putat, quoties possit, hoc auferendum aduersario: quoties non possit, concupiscendum: quoties ne hoc quidē possit, transeundum, quasi donemus, & possimus quidem facere controuersiam, sed nolimus. Idem **Attico Vispani** Apollodoro discipulo placuit. Hæc ille amplius: Quoties non potuerimus, aiebat, an beneficium acceperimus, controuersiam facere, hoc modo faciamus, non esse tam magnum quàm ille dicat: sicut in criminibus facimus, quoties negare non possumus, esse quidem crimen illud fatemur, sed leuiore pœna dignum quàm accusator arguat. **LATRO** in hac controuersia non dubitabat facere primam quæstionem, an beneficium dederit. hoc in hæc diuisit: Etiam si scisti de tyrannicidio uiri, nec indicasti, non est beneficium scelus non facere: deinde ne scisti quidē. Non enim tibi indicaui, nec tam magnum consilium, uirilibus quoque animis graue, commisi muliebri garrulitati: quæ id solū potest tacere, quod nescit. Etiam si dedit beneficium, an receperit. Occidi tyrannum, libertatem mihi, tibi ultionem reddidi plenissimam: persecutus sum nefariū hostem, illic occidi ubi torferat. Dices me Reipub. causa fecisse: & tu Reipub. causa tacuisti. Tutus sit, quod lege fecerit. Deinde ultima æquitatis tractatio, An quod fecit, facere debuerit? Hoc diuisit in hæc duo: An iam certam sterilitatem uxori bonæ facere debuerit: an, ne sterilis quidem pro certo sit. Noui declamatores † **Pos** cum Apollodoro, qui reus ueneficij fuit, & à **Pol-** *forte, Possido-*
lione Asinio defensus, damnatus **Malsilæ** docuit. Et hanc quæstionem fecerunt in hanc contro- *nium: cuius e-*
tiam alibi me-
minit.
uersiam, An inter uiros & uxores data beneficia, ingrata lege teneantur. Non est beneficium, sed officium, facere quod debeas: ut si filius patri se dicat beneficium dare. Hanc quæstionem fecit & **Gallio** noster. **BLANDVS** in ultima parte controuersie, qua de Republica disputatur, quæstionem fecit, An quinquennium numerari debeat à nece tyranni: illud tempus non debere imputari quasi sterili, quo matres etiam æditos partus abominatæ sunt: illud tempus imputatur scœminis in Repub. quando pariunt non plus tyranno. Huic subiecit, An etiam si & alijs imputari

Seneca.

O 3 tempus

tempus tyrannidis solet, huic non debeat. LATRO ex suo more has non quæstiones putabat, A sed membra illius ultimæ partis, ex æquitatis quæstione pendentia. An sterilis quidem, altius re petis: an uerò quæcunq; quinquennio non peperit, sterilis est. Quid enim si uir alicuius abfuerit toto penè quinquennio in peregrinatione, uiro imputabitur? Quid si uir ægrotauerit, quid si ma ritus à uiro tortus, inutilis in concubitu uxoris suæ iacuiisset, imputaturus fuit? quinquennio quæritis, quare non peperit? tyrannus erat. Nemo cum parentibus suis querebatur, quòd na tus esset: hic quòd torta est, hic quòd maritus occupatus tyrannicidio non uacauit in uxoris uo luptates. B V T E O aridus quidem declamator, sed prudens diuisor controuersiarum, con tra Latronem sentiebat, Blando accedebat. Aliud enim esse aiebat, quæ intra quinquennium nò potuit, non utique sterilis est: aliud, quæ intra quinquennium non peperit, non statim dimitti potest sterilitatis nomine. Hic quæritur de conditione iuris: illic, de spe fecunditatis. Sed Blan dum quoque arguebat. aiebat enim sic fuisse quærendum, An tyrannidis tempus excipi debe ret: deinde, etiam si non in alijs, an inter hos gradus est. Sed ipse sic hanc in partes quæstionem diuidebat: An quæcunque quinquennio non peperit, tanquam sterilis dimitti possit. Posset e nim accidere, quod Atheniensibus in bello accidit, ut liberi & coniuges in aliquo tutiore loco deponantur. Imputabatur hoc tempus fœminis, quo uiros destituunt, non quo non habent. Sic tyrannus non uetuiisset istam pârere, quin interemisset. Et cum hoc uehementer impleuisset, & probasset, non omnes posse dimitti, si quinquennio non peperissent, tunc illò transit. Et hic pos set & hæc etiamnum: non hoc quærebat, an deberet dimitti, sed an posset. Et hoc contra Latro nem dicebat: Quomodo istam quæstionem putas in æquitatis tractationem cadere, cum quid liceat quærat, non quid oporteat: hæc enim, an hic possit, per illum non posset, quia tyranni dem non cœperat. Aliquod tempus impunè à legibus miseræ faciunt. Non dico quia torta est, sed hoc adhuc, propter æquitatis tractationem referuo: sed non peperit, quia torta est. Quia tu maxima in cogitatione occupatus, nihil de liberis cogitasti. P A S S I E N V S uir eloquentis simus, atque temporis sui primus orator, hanc subtilitatem actionis non probabat in Latrone, sed assentiri dicebat, ideo quæstiones tractandas per se esse, si hæc mulier iusti repudij ageret, nò ingrati. Ita non quæritur an legitime, sed an ingratè dimissa sit. itaq; in æquitatis tractationem ca dunt, etiam quæ iuris sunt. Nam cum quærat, An potuerit hæc dimitti, etiam si licuit: apparet, quòd utiq; non oportuit, si ne licuit quidem. A L B V T I V S decentissimè fecit. solebat enim fe rè in aliquas figuras declamationem describere, & prius egit iniusti repudij, deinde ingrati: in quibus putat esse, an ullum beneficium uiro contulerit, à quo tanquam iniquè dimissa. Hic o mnes quæstiones ad sterilitatem & æstimationem quinquenij pertinentes liberè tractauit, dein B de transit in ingrati accusationem.

COLOR. C A B S T I V S pro uiro introduxit colorem: Eo tempore uxor torta est, quo nihil adhuc de tyrannicidio cogitabam: postea cogitavi, & hæc ipsa cogitandi causa fuit. Vxoris uitio utrunq; secutum est, ut illa marito insolentiam imputare non posset, maritus illi tyrannicidium posset. L A T R O dixit: Si iam tû de tyrannicidio cogitasses, uxori non indicasses. F A B I A N V S philosophus colorem magis bono uiro conuenientem introduxit, quàm oratori callido. Dixit enim, & cogitasse tyrannicidium, & uxori indicasse: & illam tum quidem fecisse, quod pro bam fœminam facere oportuit: nunc peccare, quòd putet beneficium esse, rectè facere. Hic co lor illi & in illa parte profuisset: Si beneficium putas te dedisse, tyrannicidium non prodidisse, ego prior dedi, qui tibi tyrannicidium credidi: repudium ex tuo uis liberorum cupiditatem, quo semper uti tanquam uir eius debuisset, postea magis tanquam tyrannicida. L. V I N I T I V S Vi nitij frater, Fabiani colorem ualde probabat, & aiebat, onerari uxorem uno modo posse, si nihil uacuum decretum ab illa maritus habuisset. Si dixerit, inquit, post tormenta se de tyrannicidio cogitasse, tum tyrannicidium uxori melius deberi meruit, si torta tyrannicidam fecit, quàm si ta cuisset. Apparet & aliquid de tyrannicidio cogitatum, de quo tyrannus usq; eò suspicatus est, ut torqueret. Dixerit, cogitasse quidem se de tyrannicidio ante tormenta, sed uxori non indicasse: augebit uxoris beneficium. Liberius enim potuit, ait, tyrannicidium indicare, quòd illi commis sum non erat. Potuit enim uxor, etiam non indicantem marito, tam magni consilij molitionem deprehendere. At si hunc colorem Fabiani sequor, mutam efficiam. Si olim de tyrannicidio co gitauit, honestior sum uetus tyrannicida: & non priuatis, sed publicis malis ad ultionem impul sus. Si cum cogitarem, non celaui uxorem: facilius persuadebo, me malum hodie maritum non esse, cui semper tam deditus fui. Ad ultimum hoc consequar, quòd si quod audierat, tacuit, non beneficium est, sed fides. Hic est L. V I N I T I V S, quo nemo ciuis Romanus in agendis causis præsentius habuit ingenium: quicquid longa cogitatio illi præstitura erat, prima intentio ani mi dabat: extempore causas agebat, sed non desiderabat hanc commendationem, ut extempo rè agere uideretur. De hoc eleganter dixit diuus Augustus: Vnus Vinitius ingenium in nume rato habet. H I S P O R O M A N V S malignè & accusatoriè: Nihil, inquit, ego isti narraue ram: ista, ut erat necesse, aliquid ex sumptu, aliquid ex nocturnis uigilijs suspicata est: unde ema nauerit sermo, scietis. Videtis quò ueniat tyrannus, non ad amicum meum, non ad seruum, sed ad istam, quæ nihil negocij habuisset, si tacuisset. Tuta enim causa tacuisti: sciebas te perituram, si confessa esses tyrannicidium.

H Y B R E A S dixit.

P A T E R

A

Pater & filius luxuriosi. Controuersia VII.

THEMA. Quidam luxuriante filio luxuriari cœpit: filius accusat patrē dementiæ. **PRO PATRE. PORTII LATRONIS.** Vtriusq; tamen comparetur luxuria. Tu consumis patrimonium patris tui: ego accusatoris mei. nauiga, milita, peregrinare, quære adolescens, utere senex. Accusator meus diuersos & inter se contrarios affectus habet: cupit reum damnari, crimen absolui. **CABSTII PII.** Potest nobis conuenire, similes sumus, puta te patrē: dic quid me uelis facere. Si tam bona fide frugi es, & hoc imitor. Te ego imitor, an tu me? Rogo uos, ego prior cœpi, tu posterior luxuriaris. Patrimonium, inquit, computemus. Sed tu senex, inquit, hoc dixit: Luxuria tua serius cœpit, citius desinet. **ARBELLI FVSGI** patris. Sed tu, inquit, senex, unde scis te non futurum luxuriosum senem? Omnia à te uitia: quod unguento coma madet, tuum est: quod laxior usq; in pedes tunica demittitur, tuum est. Quid est quod aliud à te senes discant? quid porro? domus nostra luxuriosos duos non capit, indulgentius te abdicare non potui. Ecquid mihi licet seniles annos meliore uita reficere? hoc nouissimum meum meritum est: sed quod tibi proximè imputo, pro te etiam luxuriosus factus sum. **FABIANVS.** Noli pecuniam concupiscere, quid tibi dicam? Hæc est quæ auget discordiam. Vrbes & terrarum orbem in bellum agit, humanum genus cognatum natura, in fraudes & scelera mutua instigat: hæc est quæ senes corrumpit. Quidā summū bonū dixerunt uoluptatē, & omnia ad corpus retulerunt: nihil est mihi opus præcipientibus: exemplū habeo: proposui quicquid tu feceris, me facere: nauigabo, si nauigaris: amilitabo, si militaris: dic hodie quid putes melius? Sed illud Scipionum nō obijcies, quod elegeris. **BLANDI.** Obijcit luxuriam propriam, & hoc dicit adolescens: Frugaliter uixi, quamdiu frugi patrem habui: ante me desiste, ante me cœperas. **BLANDI.** Senex luxuriaris: respondeo tibi, Adolescens nauigauit. Ego iā, inq; desij: tu nōdū. Non miror, si desistis prior: prior cœperas. **MENTONIS.** Quod gaudiū accepisti uerè luxurior. **POMPEII SYLONIS.** Si modò emendatus est filius meus (solet enim etiā luxuria simulari) suo quisq; ordine reus sit. Vis me ducere uxore, si nouercā haberes: iam abdicatus esses. **VIBII GALLI.** Conuiui certè tui dicunt: Bibamus, moriendū est. Si intelligo, hoc nulli magis in domo dicitur, quàm mihi. Ostēdi tibi luxuriam, quam in te non uidebas. Alliga me, dum te custodias. **PASPRENATIS.** Quia nihil proficiebā obiurgando, uolui illi uitam suā ostendere. **IVNII OTHONIS.** Malam causam haberem, si alium accusatorem haberem. Aliam causam haberem, si te filium non haberem.

B

ALTERA PARS: IVNII GALLIONIS. Aliter à laudibus patris incipiā: hic adolescens temperatissimus, & lubricum tempus sine infamia transijt: duxit uxorem, filium sustulit, ad ætate perduxit, iam senex factus est: nisi quod sibi bonū uidet, luxuria usq; eō se proiecit, ut accusetur. Senex amēs, senex ebrius, circūdatus fertis, delibutus unguentis, & in præteritos annos se retrō agēs, & ualidus in uoluptatib. quasi iuuenis exultās, nō ne portentū est? Luxuriosus adolescēs peccat: senex aut luxuriosus insanit: ætates inhauriunt, uitia lasciuiunt. **PAPYRII FABIANI.** Nauem in portu mergis: alter solito tēpore labitur, alter insolito: alter alieno, alter suo: alter annos sequitur, alter senectuti repugnat. Nō est luxuria, patrē uidere uelimus. Non simulas ista, sed facis: nec amante imaginariis, sed amas: nec potantē adumbras, sed bibis: nec te doces dissipare bona, sed dissipas. Nemo uitia quæ odit, imitatur. Quis imperator ob hoc ipse de prælio fugit, ut bene pugnaret exercitus? quis ut ambitū cōprimeret, ipse honores mercatus est? quis ut seditionem leniret, turbauit reipublicam? Non coercet uitia, qui prouocat.

*forte, de locis:
aut, tu doces.*

DIVISIO. LATRO sic diuisit, An ob hoc accusari pater possit. Hic illā uocalē quæstionē posuit, quā solebat fastidire Seleucius, minimè solere patri obijci luxuriā, nō magis quā auariciā, quā iracundiā. Nō uitia patris accusari solere, sed morbum: & si possit aliquid præter dementiā obijci patri, luxuria nō possit. Alioquin filijs, inquit, abdicare permittis. Hic de suo consumit, an si ob hoc pater accusari potest à filio, hæc ultionū exprobratio. Si ebrietatem obijcere patri solet ebrius, si petulantia iniuriæ damnatus: etiā si ob hoc accusari potest, etiā si à tali filio, an si ad castigandum filiū hoc cōsilio usus est, damnandus sit. Ait enim adolescens: Quolibet alio genere debuisti me obiurgare: quid si adulteriū uindicare uellet cōmittēdo? Turpe est sic castigare uitia, ut imiteris. Deinde an cōsilio luxurietur. Nō enim cōcedit hoc filius: aut inquit: Quare, si cœpisti sic emendare filiū, cū emēdaueris, nō desinis? **CABSTIVS** pater, patris aiebat simulationē significandā magis quàm profitendā: Ita, inquit, adparebit illū simulasse, etiam nū simulat: si desinit simulare, ostēdit iam sibi nihil prodesse ea consilia, quasi filius emendatus sit. emendatum autē esse nō cōcessit, & assidue dixit, nihil magis sequi interuallū hoc luxuria, etiā uerè intermissa uitia uehementius surgere. **LATRO** aperte putabat simulationē cōfitendā. Incipio, inquit, nō tantum honestū senem, sed prudentē defendere: si quod uitium uideri poterat, efficio consilium, quare porius significet, quàm dicat frugi esse. **BLANDVS** hac figura declamat filiū, & pro abdicatione respōdit. **CABSTIVS** aiebat, adolescētis partē diligentius colorandā: facere illum rem nō improbā, nō ita patri remittere quod à patre ipsi remissum sit. Idq; sic narrauit, ut suā quoq; luxuriam imputaret patri, nō seuerā fuisse disciplinā, nō bene institutæ domus legē, quæ posset adolescentis mores formare, & à uitij ætatis abducere: Quodāmodo, inq; ad luxuriā à patre præmissus sum. Unguento cani madent, & comestator senex redijt: nulli nimis luxuriosus, sed parū sanus uidetur. Merito in adolescētibus omnem luxuriam uindicant, citò desinunt. Cū haberem luxuriæ istius exemplū, quæritis, quæ res mihi remedio foret. Aetas illa quæ faciebam, imputabat, me non discere.

O 4 Hunc

Hunc sensum ipse Cæstius sano genere dixit: Flavius Albius auditorem suum, qui eandem rem Alaschius dixerat, obiurgauit. FLAVIVS hoc modo dixit, cum desideria descripsisset, paulatim se ad frugalitatem redisse, & odio sibi uitiosum factum: Hoc fuit, inquit, quare desinere. Sentiebam, inquit, me senem fieri. CÆSTIVS hoc aiebat dulcius quidem, sed corrumpit, & unā sententiam: Incredibile est, inquit, cum iuuenis sit, sensisse se senem fieri: & noluisse uideri tam diu luxuratum, donec sentiret se senem fieri. FVSCVS ARBELLIVS dixit: Non accusaturus patrem, sed me defensurus sum, ne aliena luxuria mea laudatio. Consilio luxuriantem filium istum emendo. Superuacuum in narratione hunc colorem habuit, subito furore collapsam patri mentem, meretricem dependentem collo senis, & parasitorum circumfusam regem turbam, sic cum rualibus tixari, & ebrietati nocturnæ addi item diem. Putavi initio & ego consilium esse, non morbum: desinet luxuriari: desinet, inquam, si propter me cœpit. Permanet in iuuenibus uitij: hoc turpius luxuriosus, quo diutius. Quid faciam? è suo more emendare patrem uolo: luxuriantum est. SYLO POMPEIVS patronum adolescenti dedit: quod non putabat in accusatoris persona Latro faciendum, ut aliquis per patronum accusaret patrem. RVFFVS VIBIVS. Festi uum senem, qui in honorem filij sui adolcentis ebrius sit. In narratione hoc usus est colore, solum patrem, iam mentem eius labantem laudare cœpisse luxuriam: dicerem esse felicius, si his qui sibi amare permitterent, necessariū tantum habere, quantum acceperant, obiurgarent, interim quasi non commemorent. Rusticum, inquit, iuuenem: præmatura, inquis, seueritas non est frugalitas, sed tristitia. Quid tu senex facies? non creditis hæc illum dixisse, qui uitia etiam obiurgare uult: luxuriatur. ARGENTARIVS hoc colore declamauit: Duo luxuriatur una in domo: alter iuuenis, alter senex: alter filius, alter pater: uterq; licenti cultu per publicum incedit. Alter uobis ait: Hoc cōcessum ætati utor, & iuuenili lege fungor: id facio, quod pater meus fecit, cū iuuenis esset: negabit. bona ergo ætate cœpit simul primū hoc tyrociniū adolcētiæ, quasi debitū ac solenne persolvere. Reuertar ad bonos mores, qui qualē causam habeāt, uideritis: faciāt etiā si nō quod oportet fieri, at quod solet. Alter ait: Scio me nouū ciuitatis miraculū, incedere luxuriosum senem: sed hoc castigandi genus commouere uisum. Ut emendaret filium, ipse peccare cœpit. at si auus uiueret, nemo in domo luxuriosus non esset, tres luxuriosi fuissetis.

A PARTE PATRIS. GLYCON CYRICON dixit.

AGROTAS Mafsiliensis longē liuidiorem sententiam dixit, quā cæteri Græci declamatores, qui in hac controuersia tanquam riuales rogati sunt. Docebat autem Agrita pars inculta, & scires illum inter Græcos non fuisse sententijs fortibus, aut scires illum inter Romanos fuisse. Sententia quæ laudatur, hæc fuit.

DAMOS CAMBRVS,

DIOCLESCARYSTIVS,

HERMAGORAS rara sententia

dicebat, sed arguta, & quæ auditorem diligentem penitus afficeret, securum & negligentem trāscurreret. In hac controuersia dixit,

BARBARVS dixit uulgarem sensum satis uulgariter

elegantius hoc composuit HISPO ROMANVS. Placet uobis frugalitas mea, quod patrimonium seruo, quod acquisui, duxi uxorem maturē, semper dilexi, quod ad omnem me turū fabulam præstiti. Illud affirmo, nihil tota uita frugalius feci. Rem ab omnibus dictā celeberrimē SYRIACVS VALLIVS dixit: Fili, quando uis, definamus.

Peregrinus negociator. Controuersia V III.

THEMA. Quidā cū haberet formosam uxore, peregrē profectus est in uiciniam mulieris, peregrinus mercator cōmigravit: illā appellauit de stupro. adiecit preces, negauit illa. decessit mercator, testamēto hæredem omnibus bonis reliquit formosam: & adiecit elogion, Pudicā repperi. adit hæreditatem: redit maritus, accusat adulterij ex suspitione.

CONTRA UXOREM. PORTII LATRONIS. Quāquam eō prolapsi mores iam sunt, ut nemo ad suspicanda adulteria nimīū credulus uideri possit: tamē ego adeo longē ab eo uitio semper fui, ut etiam timeam, ne quis in me aut nimiam patientiā, aut nimīū stuporē arguat, quod tam seram querelā detuli. Non accuso adulteram nisi diuitem factā: ex ea domo ream protraho, in qua iam nihil meum est: cum ego tam diu peregrinatus sim, nullum periculum terra mariq; fu gerim, plus ista intra unam uiciniam, quā ego toto mari, quæsiuit. Post tātōs impudicitie quæstus, si tacere possim, confitendum habeo, hac me causa fugisse, ut in accessione patrimonij peregrinando cum uxore certarem. Illud Iudices mihi tormentum est, quod notata iudicio uero, ut multiplicatam dotem perdat, plus tamen ex quæstu habet, plus habitura est, quā quantum damnata perendum est. Tantum in istam diues amator effudit, ut post pœnam quoq; expediat fuisse adulteram. Quæ præceperim uxori proficiscens, scio: cætera, quemadmodū adolcens, formosus, diues, ignotus, in uicinia formosæ, & in absentia uiri nimium liberæ mulieris commigraverit, quemadmodum absidua societate quotidianæ per diem noctemque libidinis exhaustis uiribus perierit, interrogate rumorem uos. Intelligo Iudices, quid officij mei fuerit. Poteram ego saluo pudore meo nihil de hæreditate suspicari, in qua etiamnum autor ab uxore dictus sum. Veni, nihil aliud quā ut fortunam meam querar: nam causam melius uos nostis. Tempus est Iudices, de uxore & marito credi, mulierem tam formosam amari potuisse. Pudica fortē sic amari,

A amari, ne sollicitaretur, potuit. Neque est quod dicat: In meo istud arbitrio positum? Erratis uos iudices, si non maritus ad sollicitandam matronam putatis irritamentum, spem corrumpendi quamuis facilem, quamuis amabilem sensum. Si tantum in formosa sperari potest, quantum placere potest, omnes formosæ in se uniuersos populos conuerterent matronæ, qua esse aduersus sollicitantes lasciuia solet. Prodeat in tantum ornata, quantum ne immunda quidem sit: habeat comites eius ætatis qui impudicos, si nihil aliud, uerecundiam annorum remouent: ferat iacentes in terram oculos, aduersus officiosum saluatorem inhumana potius quam inuerecundia sit, etiam in necessariam resalutandi uicem multo rubore confusa, sic se inuerecundiam signori: longè antè impudicitiam neget in ore, quàm uerbo: in hac seruandæ integritatis custodia, nulla libido irrumperet. Proдите mihi fronte in omne lenocinium composita, paulò obsecruius quàm posita ueste nudæ, exquisiro in omnes facietas sermone, tantum non ultrò blandientes, ut quisquis uiderit, non metuat accedere. Deinde miramini, si cum tot argumentis pudicitiam proscripserit, cultu, incessu, sermone, facie, aliquis repertus est, qui incurreret tetia adulteræ, se non subduceret inter nuacium, puto illud sollicitari se, arripi & denudari iussit, flagella & uerbera, & omne genus cruciatus poposcit, in plagas deterrimi mancipij uix imbecillitatem muliebris manus continuit. Quoties quod non unâ peregrinaretur, quæsta est: nemo sic negantem iterum rogat. Cum quo quæsta est? apud quem indignata est. Abundè in argumentum pudicitia profuturum putas, si stuprum tantum negaueris, quod plerunque etiam impudicissima spe uberius præmij de industria simulat. Quando de iniuria tua uiro scripsisti, & ne in occasionem similis iniuriæ solitudo tua patèret, maturiorem reditum rogasti: & quanto decentius contumeliam pænetralium meorum uxoris epistola, quàm testamento sollicitatoris cognoscerem. Miserrimus omnis seculi maritus, si contentus absentia mea, etiam nunc iniuriam meam nescire: si quod fecerat, tacere uoluisset. Toties sollicitantem in istam faciem qua placere poteras, cōuertisti. Non omne ornamentum, ueluti causam talis iniuriæ execrata es: quod proximum est à promittente, rogata stuprum tacet. Inspicite adulteri, censum ex eo impune, si quod adulteris edidit, si est aliquid quod non erit. Quid sigillatim omnia percenseo? quicquid ego non emi in mundo tibi miser, ut maritus, cum omni censu meo inter munera adulteri maneo. Sola mihi hæres esto. Quid ista habes, inquit, scripsit causas: quam cum semel appellassem, cum iterum, cum tertio appellassem, non corrumpti. O nos nimium felices, & aureo, quod aiunt, seculo natos. Sic etiam qui impudicas quærunt, pudicas honorant. Omnium bonorum meorum, omnis pecuniæ meæ sola hæres esto: quia corrumpi non potuit, quia tot sollicitationibus expugnari non potuit, quia tam fideliter pudicitiam custodiuit. Tace paulisper nomen autoris: nunquid non testamento uiri creditis? nullam esse in uxore suspicatur infamiam inter mutuum eius amorem: aut certè ita creditum, iam moriturus tabellas occupare, si uultis cum muneribus meis imponere, elogium ex testamento adulteri petendum est. Sola hæres esto: quamuis aliena, quamuis ignota: tantum, quia pudica, quia incorrupta est. Quid isti tam censorio adultero non mater est? non soror? non propinqua? aut nulla earum pudica est? Idcirco scilicet cum tantis diuitijs peregrinas urbes in honorem pudicitia incognita perambulabat? Illic ubi natus est, nulla pudica erat? at illic ubi negociatus? quin illa non prostituta erat, uacuo testamento pudica hæres per errorem quæsitæ est. Ego adulteram arguo, quam in matrimonium recepi, qui communeis ex illa liberos precatus sum, qui pudicam mihi libentissimè crederem. Adeo ne iam omnis patientia seculi nostri abiit, ut aduersus querimoniam uiri uxor alieno teste defendatur? At hercules aduersus externorum quidè opiniones speciosissimum patrocinium erat: Ego uiro placeo. At ego, si hunc morem inscribendi recipitis, in conspectu uestro ita scribam: Vxor mea hæres esto, quod peregrinante me adamata est, quod hæres ab adolescente alieno ac libidinoso relicta est, quod tam infamem hereditatem adiit. A duobus uos testamentis in consilium mitto, utrum secuturi estis quod ab adultero absoluitur, an quod damnatur à uiro? Magnus pudicitia fructus est, pudicam credi: & aduersus omnes illecebras atque omnia delinimenta muliebris ingenij, est ueluti solum ac firmamentum, in nullam incidisse fabulam: nouos fortasse, non in omnium æstimationem occurrere: & horrenda multa, deinde ac uaria daturus experimenta, scemina quæ damnum pudicitia qui uis est, atque curandus est esse ac uideri pudicam. Muliebrium uitiorum fundamentum auaricia est. Quæ potest non timere opinionem adulterij, potest non timere adulterium. Ex omni rupe conchylium trahitur, quo uestis cruentetur. Infelices ancillarum greges laborant, ut adultera tenui ueste perspicua sit: & nihil in corpore uxoris suæ plus maritus, quàm quilibet alienus peregrinusque agnouerit. Frustra æstimabo esse indicia, si tantum qui rogat, comperit pudicam. Omnes te impudicam loquuntur, pudicam tantum & unus, & peregrinus: cui plus laudator quàm accusator nocet. Vxorem meam nusquam audiui pudicam, nisi in adulteri elogio. Deijce in terram oculos, & aures tuas externorum uocibus claude. Sibi quisque pro te neget. Pudicam ille dixit, ego impudicam. Puto plus creditis ciui, quàm peregrino: marito, quàm adultero. Ipsum elogium corruptoris animo scripsit: Quia pudicam, inquit, comperi, quod nulli præter me contigit.

PARS ALTERA. Formosa est: hoc natura peccauit. Sine uiro fuit: hoc maritus peccauit. Appellata est: hoc alius peccauit. Negauit: hoc pudicè. Hæres relicta est: hoc feliciter. Hereditatem adiit: hoc consultò fecit.

LVCII

Proœmium.

Quosdam disertissimos agnoui viros, non respondentes famæ suæ cum declamarent, in foro maxima omnium admiratione dicentes, simul ad has domesticas exercitationes secesserant, desertos ab ingenio suo. Quod accidere plerisque æquè mihi mirum, quàm certum est. Memini itaque me à Seuero Calsio quærere, quid esset, cur in declamationibus illi sua non responderet eloquentia. In nullo enim hoc fiebat notabilius. Oratio eius erat ualens cultu, ingentibus plena sententijs. Nemo minus passus est aliquid in actione sua ociosum esse. Nulla pars erat, quæ non sua uirtute staret. Nihil, in quo auditor sine damno aliud ageret. Omnia nitentia & intenta aliquid, aliquid petentia. Nemo magis in sua potestate habuit audientium affectus. Verum est quod de illo dicit Gallio noster, cum diceret: Rerum potiebatur, adeo omnes imperata faciebant. Cui ille uoluerat, irascebantur. Nemo non illo dicente timebat ne desineret. Non est quod illum ex his quæ ædidi, æstimetis. Sunt quidem & hæc quibusdam grata. Verum eloquentia eius longè maior erat quàm lectio. Non hoc ea portione illi accidit qua omnibus ferè, quibus maiori commendationi est, audiri quàm legi, sed in illo longè maius discrimen est. Primum tantumdem erat in homine, quantum in ingenio: corporis magnitudo conspicua, suauitas ualentissimæ uocis. Quamuis hæc inter se raro coeant, ut eadem uox & dulcis sit & solida. Pronunciatio quæ histrionem potest producere, tamen quæstionis potest uideri. Nec tamen illo quicquam magis mirareris, quàm quod grauitas quæ deerat uitæ, actioni supererat: quandiu citra iocos se continebat, censoria oratio erat. Deinde ipsa quæ dicebat, meliora erant quàm quæ sciebat. Vir enim præsentis animi, & maioris ingenij quàm studij, magis placebat in his quæ inueniebat, quàm in his quæ attulerat. Iam uerò iratus commodius dicebat. Ideo diligentissimè cauebant homines, ne dicentem interpellarent. Vni illi proderat excuti: melius semper fortuna, quàm cura, de illo merebatur. Nunquam tamen hæc felicitas illi persuasit negligentiam. Vno die priuatas plures agebat, & ita ut alteram ante meridiem ageret, alteram post meridiem: publicam uerò nunquam amplius quàm unam uno die. Nec tamen scio, quem reum illi defendere nisi se contingerit. Adeo nunquam reorum ullam materiam dicendi, nisi in periculis suis, habuit. Sine commentario nunquam dixit: nec hoc commentario contentus erat, in quo nudæ res ponuntur. Ex maxima parte perscribebatur actio. Illa quoque quæ falsò dici poterant, annotabantur: sed cum procedere nollet nisi instructus, libenter ab instrumentis recedebat. Extemporè coactus dicere, infinito se antecedeat. Nunquam non utilius erat illi deprehendi quàm præparari: sed magis illum suspiceres, quod diligentiam non relinquebat, cum illi tam bene temeritas cederet. Omnia ergo habebat, quæ illi ut bene declamaret, instruerent: phrasin nec uulgarem nec sordidam, sed lectam: genus dicendi non remissum aut languidum, sed ardens & concitatum: nec lectas, nec uacuas explicationes, sed plus sensuum quàm uerborum habentes: diligentiam, maximum etiam mediocris ingenij subsidium. Tamen non tantum infra se cum declamaret, sed etiam infra multos erat. Itaque raro declamabat, & non nisi ab amicis coactus. Sed quærenti mihi, quare in declamationibus impar esset sibi, hoc aiebat: Quod in me miraris, penè omnibus euenit. Magna quoque ingenia, à quibus multum abesse me scio, quando plus quàm in uno eminuerunt opere: Virgilium illa felicitas ingenij, oratione soluta reliquit. Ciceronem eloquentia sua in carminibus destituit. Orationes Sallustij in honorem historiarum leguntur. Eloquentissimi uiri Platonis oratio, quæ pro Socrate scripta est, nec patrono, nec reo digna est. Hoc non ingenijs tantum, sed corporibus uidemus accidere: quorum uires non ad omnia, quæ uiribus efficiuntur, aptæ sunt. Illi nemo luctando par est: ille ad tollendam magni ponderis sarcinam præuallet: ille quicquid apprehendit, non remittit, sed in procliue nitentibus uehiculis, moraturas manus iniicit. Ad animalia ueni: alij ad aprum, alij ad ceruum canes faciunt. Equorum non omnium, quamuis celerrimi sint, idonea curriculis uelocitas est. Quidam melius equitem patiuntur, quidam iugum. Et ut ad morbum te meum uocem, Pylades in comœdia, Batyllus in tragœdia, multum à se aberant. Numenio cum uelocitas pedum non concedatur tantum, sed obijciatur, lentiores manus sunt. Quidam cum hoplomachis, quidam cum Thracibus optimè pugnant. Et quidam sic cum scena componi cupiunt, quomodo alteri est. In ipsa oratione quamuis una materia sit, tamen ille qui optimè argumetur, negligentius narrat. Ille non tam bene implet, quàm præparat. Palsienus noster cum coepit dicere, secundum principium statim fuga fit, ad epilogum omnes reuertuntur. Media tantum quibus necesse est, audiunt. Miraris eundem non æquè bene declamare quàm causas agere. Aiunt eundem non tam bene suasorias, quàm iudiciales controversias dicere. Silo Pompeius sedens cum facundus & literatus & disertus haberetur, si à proclamate dimitteret, declamabat tam malè, ut uidear bellè optasse cum dixi: Nunquā surgas. Magna & uaria res est eloquentia: nec adhuc ulli sic indulget, ut tota cōtingeret: satis felix est, qui in aliqua eius partem est receptus. Ego tamen & propriam causam uideor posse reddere: assueui non auditorem spectare, sed iudicem: assueui non mihi respondere, sed aduersario. Non minus deuito superuacua dicere, quàm contraria. In scholastica quid non superuacuum est, cum ipsa superuacua sit: Indicabo tibi affectum meum: cum in foro dico, aliquid ago: cū declamo, id quod bellissimè

Cen.

A Cenforius aiebat, de his qui honores in municipijs ambitiosè peterent, uideor mihi in somnis laborare. Deinde res ipsa diuersa est tota. Aliud est, pugnare: aliud, uentilare. Hoc ita semper arbitratu est, scholâ quasi ludu esse, foru harenâ. Et ideo ille in foro primu dicturus, tyro dictus est. Agedu istos declamatores producat à senatu in foru: cum loco mutabantur, uelut in assueta classe, & dilecta umbra corpora sub dio stare non possunt. Non t inbrè ferre, non solem sciunt: uix se inueniunt. Assueuerunt enim suo arbitrio deserti esse. Non est quod oratorem in hac puerili exercitatione spectes. Quid si uelis gubernatorem in piscina æstimare? Diligētissimè tibi me excusarem, tanquâ huic rei non essem natus: nisi scirem & Pollionem Asinium, & Messalam Coruinum, & Palsienum, qui nunc primo loco stat, minus bene uideri quàm Cæstium, aut Latronem. Vtrum ergo putas hoc dicentium uitium esse, an audientium? Non illi peius dicunt, sed hi corruptius iudicant. Pueri ferè, aut iuuenes, scholas frequentant. Hi non tantum disertissimis uiris, quos paulo antè retuli, sed etiam Ciceroni Cæstium suum præferrent, nisi lapides timerēt. Quo tamen uno modo possunt, præferunt. Huius enim declamationes ediscunt. Illius orationes non legunt, nisi eas quibus Cæstius rescripsit. Memini me intrare scholas, cum recitaturus esset in Milonem Cæstius: ex consuetudine sua miratus, dicebat: Si Thrax essem, Fufius essem: si Pantomimus essem, t Pantillus essem: si equus Melison. Non continui bilem, exclamaui: Et si clōaca esses, magna esses. Risus omnium ingens, scholastici intueri me, quis essem qui tam crassas ceruices haberem. Cæstius Ciceroni responsurus, mihi quid responderet, non inuenit, sed negauit se t excuturum, nisi exirem de domo. Ego negaui me de balneo publico exiturum, nisi lotus essem. Deinde libuit Ciceroni de Cæstio in foro satisfacere, subinde nactus eum, in ius ad prætorem uoco: & cum, quantum uolebam, iocorum conuiciorumq; effudissem, postulaui ut prætor nomen eius reciperet lege inscripti maleficij. Tâta illi perturbatio fuit, ut aduocationem peteret. Deinde ad alterum P. R. eduxi, & ingrati postulaui. Iam apud prætorem urbanu curatorem ei petebam, interuenientibus amicis, qui ad hoc spectaculum concurrerant, & rogantibus dixi, molestum me amplius non futurum, si iurasset disertiozem esse Ciceronem, quàm se: uerum nec ut hoc faceret, uel ioco, uel serio effici potuit. Hanc, inquit, tibi fabulam retuli, ut scires in declamationibus in tantum aliud genus hominum esse. Si comparari illis uolo, non ingenio mihi maiore opus est, sed sensu minore. Itaq; uix iam obtineri solet, ut declamem: illud obtineri nō potest, ut uelim, alij quàm familiarissimis audientibus: & ita faciebat. Eius declamationes inæquales erāt: sed ea quæ eminebāt, in quacūq; declamatione posuisses, inæqualē eā fecissent. Compositio aspera, & quæ uitaret cōpositionē, sententiæ uiuæ. Iniquū tamē erit ex his eum æstimari, quæ statim subtexam: non enim hæc ille optimè dixit, sed hæc optimè teneo.

al. in senatum.
al. hyemem.

al. Partilius.

al. mansurum.

Luxuriosus à sodalibus excæcatus. Controuersia I.

LEX. Cæcus de publico mille denarios accipiat. **THEMA.** Decem adolescentes cū bona sua comedissent, sortiti sunt, ut cuius nomen exisset, ex pacto excæcetur, & acciperet mille denarios. Exijt fors cuiusdam. Excæcatus est, petijt mille denarios: negantur.

CONTRA EXCÆCATVM. Hi sunt oculi, quos extimuiſtis mariti. O legem, si excæcat homines, abrogandâ. Nulli **RESPVB.** dat mille denarios, nisi qui inuitus accipit. Dic nūc, miser homo cū excæcareris, non dixisti. Respub. debilitatem consolatur, non emit. Consumptis patrimonijs membra conferunt. Vtilius est Reipub. unū cæcum repelli, quàm nouem fieri. Non solus à nobis petit alimenta, sed primus. Alam eum, qui propter debilitatem alitur: non alam, qui propter alimenta debilitatur. Sic fit, ubi homines maiorem partem uitæ in tenebris ita agunt, ut nouissimè solem quasi superuacuum fastidiant.

PARS ALTERA. Illis nouè nihil daturus est: nulli nō fauorabilis erit, si eos à quibus excæcatus est, deceperit. Circūuentus adolescens ab illis nouè ueteranis consumptoribus: Solus, inquit, nouem cogentibus resistere nō potui. Omnia ex composito facta sunt. Vnus mentionē intulit, omnes approbauerunt. Electus est, qui fortiretur. Sors huius quæ exiret prima, subiecta est. Cum repugnaret, excæcatus est. Si circūuentus est, inquit, iniuriā persequatur: de ui agat, talionem petat. Videbimus: primum est, ut habeat unde uiuat.

Parricida aquis sententijs absolutus. Controuersia II.

THEMA. Quidam filium accusauit parricidij. Aquis sententijs absolutum abdicat.

CONTRA FILIVM. Minus est iam quod rogo: non peto ut me à parricida uindicetis, sed ut separetis. Parricidam non accuso, sed fugio. An iste accusatori parceret, qui patri non pepercit? Igitur nihil mediū est inter testamentū, & culeū. Nō est absolutus parricida, sed dubijs sententijs. Ut absoluaris, multis tibi sententijs opus est: ut damneris, una. Non absoluerunt reum, sed seculo pepercerūt. Miraris in hac ciuitate misericordiam, in qua lex absolutionem dat paribus tabulis? Quæris quàm multis non placeas? si unum adiecero, parricida es. Absolutionem legi, nō innocentia debet. Absolutus, inquit, sum. Non ab dico te propter parricidium, sed propter alia uitia, quæ te fecerunt tam credibilem parricidam.

PARS ALTERA. Manifestus est adolescentis color, ut dicat se autoritate patris oppressū.

Abdicandus quia fratrem abdicatum adoptauit. Controuersia III.

LEX. Cum filio tricenario pater patrimonium diuidat. **THEMA.** Quidam habuit filium frugi;

frugi, & luxuriosum. Abdicat luxuriosum. Frugi, peregrè profectus est. Captus est à piratis: scripsit de redemptione patri. Patre cessante luxuriosus præuenit, & redemit. Redijt frugi. Adoptauit fratrem suum. Abdicatur.

PRO FRATREM ADOPTANTE. Non est quòd quisquā me laudet. Prior frater fecit inter nos pietatis exemplū. Vnā nauigauit, unā periclitatus est, unā omnes emensus est terras. Nō reliquit me, tandem ad paternā domū reduxit. Non est quòd excusatione ætatis utaris. Potes nauigare. Vtriq; gratias agere debes. Frater me isti reduxit: ego isti fratrem. Si tanquam inertē abdicasti, nauigauit: si tāquam impiū, suos redemit. Non potest eripi filio, quod lege accepit. Quomodo enim pater potest eripere, quod non potest dare?

Vide scholia.

al. excæcetur.

PARS ALTERA. Mihi necesse est abdicare, quē nolo. Hoc uno alter alteri placet, quo uterque patri displicet. Utamur medicina qua cogimur, quod in uulneribus periculosus fieri solet, ut malum cum ipso corpore ꝑ̄ excetur. Adoptare adolescenti permittis, quem lex in diuidendo patrimonio experitur. Lex te ad ministerium patrimonij admittit, non in dominium. Est aliqua ætas, à qua filius esse desinat? Nec tricenarius quidem filio adoptare licet. Neque enim quisquā potest alium in manum suam recipere, qui ipse in aliena manu est. Quomodo fieri potest, ut tibi potestas uitæ necisque, aut in fratrem sit, aut in filium non sit? Si bene de te meruerat, patrem pro filio rogasses. Nam quòd ego non redemi, paupertatis fuit. Nihil in medio cōparebat. Quicquid tricenarius reliquerat, abdicatus abstulerat. Quid facerem solus, senex, inops: cuius patrimoniū alter diuiserat, alter absumperat?

Seruatus à filio. Controuersia IIII.

LEX. Seruatus cōtra seruatorem ne quam habeat actionem. THEMA. Seruatus à filio eum abdicat. Ille præscribit. C. D.

al. Quoniā tātopere beneficia iactat, audite, &c.

CONTRA FILIUM. Licuisset perire, cui nō licet loqui. Seruatū me putas? Captus sum. Redde me hosti. Captiuus loqui licet. ꝑ̄ Quò iam tātopere beneficia uitæ iactat? Audite quis prior dederit. Si quis me hosti reddiderit, seruatorem uocabo. An uos abdicationē putatis actionē? etiam si actio est, lex quæ de seruato loquitur, ad personas tantū extraneas pertinet. Ad filium, & ad patrem non magis, quā ad seruū & dominū, libertū & patronū. Ut à patria potestate discedas, & ad æstimationē beneficij uenias, qui dat uitam, si prior accepit, non obligat, sed reddit. Processi in aciem, in exemplum filio meo. Vicit me non hostis, sed ætas. Seruauit me, quē sæpe seruaueram. Rediuium me senem meretrix uocat. Parasitorum iocantiū materia sum. Omnibus istis tanquam seruatoribus tacere iubeor. Fili, si uiuere mihi non licet, cur perire non licuit? Ego, inquit, te protexi. Ita tu adolescens in acie non ante patrem stetisti? Audite filij mei gloriam. Parricidium non fecit: cum posset seruare, seruauit.

PARS ALTERA. Hic me genuit. Hic mihi spiritum, hic mihi has manus, quibus seruaretur, dedit.

Pater raptam continens. Controuersia V.

al. optet.

LEX. Rapta, raptoris aut mortem aut indotatas nuptias ꝑ̄ petat. THEMA. Raptor postulat, ut rapta ducatur: pater non uult.

al. erumpētes. al. habētes: forte, labentes.

CONTRA RAPTOREM. Ille raptor est, ego in ius educor. Non est enim tam facilē homini probo occidere, quā perditō mori. Communis, inquit, lex est: dii faciant, ne cogas me experiri, an tota mea ista sit. Quando ergo, inquit, optabis? Hoc tempore non possum. Curo uulnera. Familiam reficio. Expugnatam domum lugeo: ereptam uirginitatem consolor. Minantem sibi ipsi custodio. Quando optabis? Cum rapta uoluerit, non cum raptor. Quando optabis? Cum tu non uoles. Quando, inquit, optabis? paro me optioni. Confirmo animum. Non est facilē hominē occidere: premo interim gemitus meos, & introrsus ꝑ̄ hærentes lachrymas ago. Scio quid futurum sit. Vultus te meus decipit. Sulte, quenquam morari putas nuptias filiz suæ? in securim incurris, & carnificē ultrō uocas. Cū rogare debeas, cōuicium facis. Nemo uindicare se cogitur.

PARS ALTERA. Nihil est miserius, quā incertum inter uitam mortemque destitui. Iam beneficium erit, etiam si mortem optauerit. In amorem filiz istius incidi. Appellare de nuptijs debui patrem: feci. Sed uidete, quā etiam in lege lentus sit. Raptor uitam alieni arbitrij habet, libertatem sui. Lex communis est. Habet hic raptor quod timeat. Habet & quod sperare possit. In lege, inquit, non est scriptum quando: imò statim. Quoties tempus non adijcitur, præsens intelligitur. Tam longum tibi ius in caput ciuis non permittitur. Crudelius est quā mori, semper timere mortem.

Domus cum tyranno incensa. Controuersia VI.

ACTIO. Damni illati sit actio. THEMA. Quidam tyrannum ex arce fugientem cum perqueretur, in priuatam domum compulit. Incendit domum. Tyrannus cum domo conflagrauit. Præmio accepto, agit cum illo dominus damni.

al. habuit, qui in arcē habuit.

PARS PRIMA. PRO TYRANNICIDA. Cur non exclusisti? Quare recepisti? quare nullam aliam domum tyrannus petijt? Nemo non uenienti domum clausit. Aditum in domum non ꝑ̄ habui. Non gaudes te aliquid impendisse publicæ libertati? Hic est in cuius domo tyrannus occisus est. Tanquam tyrannicida, monstraris. Redde, inquit, domum. Ita uiuo tyranno non perdideras, tyranni amicus, tyranni satelles: certē, quod negare non potes, hospes. Diu expectaui, an

cijce-

A eijceretur tyrannus. Facilius potes accusare aut te, qui tam familiaris tyranno fuisti, ut illi maxime tua placeret domus, qua illum recepisti: aut tyrannum, qui tibi damnum dedit, quod in tua domum confugit. Aut, ut culpa te liberem, facilius potes accusare fortunam, quæ tyrannum potissimum ad te detulit.

PARS ALTERA. Eius debet esse damnum, cuius est præmium. Non est iniquum, eius rei tibi iniuriam imputari, cuius fructum percepisti. Non elegit domum tyrannus (nec enim hoc illi uacabat) sed in eam quam potuit, irruerat. Cû ego in ea non essem, nactus hic occasionem nocendi, intrare noluit: sed tyrannicidium elegit, dubium, lentum, periculosum urbi: accepit præmium, maius sine dubio, quam sit damnum: sarcire debet.

Venenum datum filio furenti. Controversia VII.

THEMA. Filio furenti, & sua membra lanianti, pater uenenû dedit. Accusatur ab uxore male detractationis.

al. detractationis

CONTRA MARITVM. Non mirum est quare uiuat, quæ filiû perdidit. Viuit, qui occidit.

PARS ALTERA. Quem quotidie perdebam, aliquâdo extuli. Falleris misera mulier, in orbitatis tuæ tempore: non perdidisti filium nunc, sed extulisti.

COLOR. Alfius Flauus hanc sententiam dixit: Ipse sui & alimentum erat, & damnum. Hunc Cæstius quasi corrupte dixisset, obiurgans: Apparet, inquit, te poetas studiosè legere. Iste sensus est eius, qui hoc seculum amatorijs non artibus tantum, sed sententijs impleuit. Ouidius enim in libris Metamorphoseôn dicit:

*Ipse suos artus lacero diuellere morsu
Cœpit, & infelix minuendo corpus alebat.*

Olynthius pater reus concursus. Controversia VIII.

LEX. Qui cœtum & concursum fecerit, capitale sit. **THEMA.** Victa Olyntho, cum filio adolescente Olynthius senex Athenas uenit. Athenienses omnibus ciuitatem Olynthijs decreuerunt. Inuitatus ad cœnam ab adolescente luxurioso, cum filio uenit. Ibi cum de stupro filij mentio esset, pater profugit. Filius retentus est. Pater flere ante domum cœpit: incensa est domus. Decem adolescentes perierunt, & filius Olynthij. Accusatur pater, quod cœtum concursumque fecerit.

B PRO REO CONCVRSVS. Misero si flere non licet, magis flendum est. Imperari dolori silentium non potest. Fuerunt ex populo qui dicerent: Hic meum filium, hic meâ corrupt uxorem. Suum quisque illò & ignem attulit, & dolorem. Timeo fili, ne dum te quero, in ossa alicuius raptoris incidam. Vbi Athenarum fides? Vbi hospitales inuicem dextræ? Capti, inquam, filii, sumus. Dum licet, fugiamus: sed tanquam à Philippo. Pariter apud Philippum certè uiri fuimus. Lachrymæ meæ uocantur in crimen, quasi ex quo Olynthus capta est, flere desierim. Tantus sci licet sum, ut ea ciuitate populum concitare potuerim, in qua filium seruare non potui. Nô quoties conuenerunt in aliquem locum plures, cœtus & concursus est: sed quoties conuocati, quoties parati, quasi ad ducem suum concurrerunt. Non si una uicinia coit, aut si transeuntium paucorum numerus affluxit, sed ubi totus, aut ex parte magna populus, ubi diuisa est in partes ciuitas. Cœtus multitudinis magnæ nomen est, coeuntis ex consensu quodam. At illic initio pauci fuerunt. Deinde reliqui non ad me conuenerunt, sed ad incendium: quod tamen populus maluit spectare, quàm extinguere. Lex non eum punit, propter quem cœtus factus est: sed eum, à quo cœtus factus est. Non mihi tanti ultio fuit, ut amittere filium uellem: & tentauim populum rogare, nec potui.

PARS ALTERA. Quid cœru opus est? Sunt scriptæ ad uindictam iniuriarum omnium leges. Mota semel multitudo modum non seruat. Ardere illo incendio ciuitas potuit.

Crux serui uenenum agro domino negantis. Controversia IX.

THEMA. Ager dominus petijt à seruo, ut sibi uenenum daret. Non dedit. Caut testamento, ut ab hæredibus crucifigeretur. Appellat seruus tribunos.

PRO SERVO. Lex Cornelia te appello. Ecce hæres iubet, quod tu uetas. Ne quis illum domino displicuisse putet, tunc huic parari crucem iussit, cum sibi uenenû. Plura serui crimina cõfitemur, intempestiuas potiones, inutiles cibos: desideranti negauit. Quid enim non uoluit, qui uenenum petijt? Maluit crucem pati, quàm mereri. Si uincitur, periturus est: si uincit, seruiturus est ei, à quo in crucem petitur. Ex altera parte lex est, ex altera testamentum. Crux utrinque. Furiosus seruum sine causa occidere uoluit. Quæritis infantiæ argumentum? & si ipse uoluit occidere. Seruo, inquit, tribuni num possunt succurrere? Seruum natum, regem habuimus. Seruo indice, patefacta est Bruti liberorum cum Tarquinijs cõiuratio. Ergo nihil interest, uenenum domino aliquis dederit, an negauerit? Etiam ubi remediû est mori, scelus est occidere. Tam citò uos de uita domini seruum desperare uultis, quàm heredem? Mortem si supplicium putas, quid rogas? Si beneficium, quid minaris? Venenum quisquam obijcit, nisi datum? Finem ullum facies tribunitiæ potestati? quam P. R. ut ipse plurimum posset, ualere plus quàm se uoluit. Venenum habere scelus est, tam magnum quàm dominum occidere.

Seneca.

P PARS

al. consuluit. PARS ALTERA. Mori uolens elegit huic ministerio nequissimum seruum, audacē, infestū **A**
Vide scholia. sibi. Ille non saluti † consulit domini, quem uidebat insanabili morbo tabescere, sed tormenta
 extendit. Seruus herilis imperij non censor est, sed minister. Agitur de iure testamentorū: quo-
 rum interijt omnis potestas, si uiui neglexerint imperia mortuorū. Tribuni ne ferent, ut fur præ-
 feratur domino? Non morieris domini arbitrio, morietur dominus tuos?

PINCIANI IN LIBRVM III. CONTROVERSIARVM.

- Prologus. Omnia nitentia & intentia aliquod, aliquid petentia.] *Vetus lectio breuior. Omnia intenta. Ali-
 quo potentia. Quedam exemplaria: Omnia intenta. Aliquid petentia.*
 Quidam cum Thracibus optimē pugnant.] *Thracibus, rectius codex quidam antiquus. Nota res,
 Threces genus esse gladiatorum: sic dictum à similitudine Thracice parmule.*
 Si à proclamante dimitteret.] *Omnis scripta lectio, si à prelocutione dimitteret. ut fortè legendum sit,
 si à prelocutione demum flaret.*
 Id quod bellissimē Censorius aiebat.] *Codices quidam, cenfeamus: non, Censorius. Alij, Censorinus.
 Alij, Cestrinus.*
 Deinde adultum P. R. edixi.] *In scriptis exemplaribus non, adultum, legitur: sed, adulterum. Vt fortè in
 totum castigandum sit: Deinde ad alterum P. R. eduxi. Nam & infra, in ius educor, legitur. Sic enim uetus, ut dice-
 mus, præfert lectio: non, adducor.*
 Cōtrouer. 2. Absolutionem dat paribus tabulis.] *Codices nonnulli, absolutionem dat & paribus tabulis. Alij, ab-
 solutionem dat à paribus tabulis.*
 Cōtrouerf. 3. Mihi necesse est abdicare quē nolo.] *Quedā exemplaria: Alterū mihi necesse est abdicare quē nolo.
 Hoc uno alter alteri placet.] Vetus lectio: Hoc uno, hoc alteri placet: repetitione Seneca familiari, ad
 urgendum uehementius.*
 Cōtrouer. 4. Ita tu adolescens in acie non ante patrem stetitisti.] *Eadem: Ita tu adolescens matrem, non ante pa-
 trem stetitisti.*
 Cōtrouer. 5. Aut indotatas nuptias petat.] *Aut indotatas nuptias optet: eadē. ut paulo post: Quando ergo optabis.*
 Cōtrouer. 9. Tribuni ne ferent, ut fur præferatur dominos.] *Breuius eadem: Tribuni. uāne furcifer. relin-
 qua desiderantur.*

LVCII ANNAEI SENECAE CONTRO-
VERSIARVM LIBER IIII.

Proœmium.

- Q**UOD munerarij solent facere ad expectationem populi detinendam, noua paria per o-
 mnes dies dispensant, ut sit quod populum & delectet & reuocet: hoc ego facio: non se-
 mel omnes produco, aliquid noui semper habeat libellus: ut non tantum sententiarum
 uos, sed etiam autorum nouitate sollicitet. Acrior est cupiditas ignota cognoscendi, quā nota
 repetendi. Hoc in histrionibus, in gladiatorib. de quibus modò aliquid fama promissit, in omni-
 bus denique rebus uidemus accidere. Ad noua † omnes concurrunt, ad noua conueniunt. Nō
 tamen expectationem uestram macerabo, singulos producendo: liberaliter hodie & plena ma-
 nu faciam. Pollio Asinius nunquam admissa multitudine declamauit: nec illi ambitio in studio
 defuit. Primus enim omnium Romanorum aduocatis hominibus scripta sua recitauit. Et inde
 est, quod Labienus homo mentis quā linguæ amarioris dicit: Ille triumphalis senex *enā dāfas*,
 id est, declamationes suas nūquam populo cōmisit. Siue quia parum in illis habuerit fiducię, si-
 ue (quod magis crediderim) tantus orator inferius id opus ingenio suo duxerit, exerceri qui-
 dem illo uolebat, gloriari fastidiebat. Audiui autem illum & uiridem, & postea iam senem cum
 Marcello Efernino nepote suo, quasi præciperet. Audiebat illum dicentem: & primum quidem
 disputabat de illa parte quam Marcellus dixerat: prætermissa ostendebat, tacita leuiter imple-
 bat, uitiosa coarguebat. Deinde dicebat partem contrariam. Floridior erat aliquando in decla-
 mando, quā in agendo. Illud strictum eius & asperum, & nimis raturum incendio suo iudicium,
 adeo cessabat, ut in multis illi uenia opus esset, quæ ab ipso uix impetrabatur. Marcellus, quam-
 uis puer, iam tantæ indolis erat, ut Pollio ad illum pertinere successionem eloquentiæ suæ cre-
 deret, cum filium Asinium Gallum relinqueret magnum oratorem: nisi illum (quod semper eue-
 nit) magnitudo patris non produceret, sed obrueret. Memini intra quartum diem quā Ateriū
 filium amiserat, declamare eum nobis: sed tanto uehementius quā unquā: ut appareret, homi-
 num naturam contumacē cum fortuna sua rixari. Nec quicquam ex ordine uitę solito remisit. Ita-
 que cum mortuo in † Syria Cæsare codicillos questus esset diuus Augustus, ut erat mos illi cle-
 mentissimo uiro, nō ciuilitate tantum, sed etiam familiariter, quod in tam magno & recenti luctu
 suo homo charissimus sibi, pleno conuiuio cœnasset, rescripsit Pollio: Eo cœnaui, quo † Ateriū
 filium amisi. Quis exigeret maiorem ab amico dolorem, quā à patre? O magnos uiros, qui for-
 tunæ succumbere nesciunt, & aduersas res suæ uirtutis experimēta faciunt. Declamauit Pollio
 Asinius intra quartū diem, quā filiū amiserat. Præconium illud ingentis animi fuit, malis suis
 insultantis. At cōtrā Ateriū scio tam imbecillo animo mortes † filiorū tulisse, ut nō tantum recē-
 dit dolori cederet, sed ueteris quoq; & oblitterati memoriam sustinere nō posset. Memini cū dice-
 ret controuerfiam de illo, qui à sepulchris trium filiorum abstractus iniuriarum agit, mediam
 dictionem

al. Lycia Caio.

Vide scholia.

al. Ateium.

al. Acherium

legitur.

al. sex filiorū.

A dictionem fletu eius interrompi: deinde tanto maiore impetu dixit, tanto miserabilius, ut apparet, quàm magna interim pars esset ingenij, dolor. Declamabat Aterius admissio populo extempore: solus omnium Romanorum, quos meo tempore cognoui, in Latinam linguam transtulit Græcam facilitatem. Tanta illi erat uelocitas orationis, ut uitium fieret. Itaque diuus Augustus optimè dixit: Aterius noster sufflaminandus est. Adeò nō currere, sed decurrere uidebatur: nec uerborum tantum illi copia, sed etiam rerū erat: quoties uelles eandem rem, & quamdiu uelles, diceret. Alijs toties figuris, alijs tractationibus. Ita ut nec regi posset, nec cōsumi. Regi autem ab seipso non pōterat, alioquin libertum habebat: cui & parebat, & sic ibat, quomodo ille aut concitauerat eum, aut refrænauerat. Iubebat eum transire, cum † aliquandiu locum dixerat: transibat. insilire iubebat: eodem loco permanebat. iubebat epilogū dicere: dicebat. Habebat in sua potestate ingenium, in aliena modum. Diuidere controuersiam, putabat ad rem pertinere, si illū interrogares: non putabat, si audires. Is illi erat ordo, quem impetus dederat. Ac non dirigebat se ad declamatoriam legem, nec uerba custodiebat. Quædam enim scholæ iam quasi † obsoleta refugiūt: nec si qua sordidiora sunt, aut ex quotidiano usū repetita, possunt pati. Ille in hoc scholasticis morem gerebat, ne uerbis calcatis & obsoletis uteretur. Sed quædam antiqua, & à Cicerone dicta, cæteris deinde deferta dicebat, quæ nec ille quidem orationis citatissimæ cursus poterat abscondere. Adeò quicquid insolitum est, etiam in turba notabile est. Hoc exemplo, nemo erat scholasticis nec aptior, nec sublimior: sed dum nihil uult, nisi cultè, nisi splendidè dicere, sæpe incidebat in ea, quæ derisum effugere non possent. Memini illum (cum libertinum reum defendenderet, cui obijciebatur, quod patroni concubinus fuisset) dixisse: Impudicitia in ingenuo crimen est, in seruo necessitas, in liberto officium. Res in iocos abiit: non facis mihi officiū, & multum ille & hic in officijs uersatur: ex eo impudici & obsceni, aliquandiu officiosi uocitati sunt. Memini & illam contradictionem sic ab illo positam, magnā materiam Pollionis Asinij, & tunc Calsij Seueri iocis præbuisse. At, inquit, inter pueriles condiscipulorum sinus lasciuia manu obscœna † inijsi. & pleræque huius generis illi obijciebantur. Multa erant quæ reprehenderes, multa quæ suspicerēs, cum torrentis more magnus quidem, sed turbidus fluere. Redimebat tamē uitia uirtutibus: & plus habebat quod laudares, quàm † quod ignosceres: sicuti in ea, in qua

Vide scholia.

al. aliquem.

al. obscœna.

al. inijsi.

al. cui.

Pater à sepulchro à luxurioso raptus. Controuersia I.

THEMA. Quidam amisit tribus liberis, cum assideret sepulchro, à luxurioso adolescente in uicinos hortos deductus est, & detōsus. Coactus conuiuio interesse, mutata ueste, dimissus iniuriarum agit.

PRO PATRE. Nunquam lachrymæ opprimuntur imperio, sed etiam iritantur. Nulla flendi maior est causa, quàm flere non posse. Rapuit me, qualem in conuiuio puderet uenire. dimisit, qualem ad sepulchrum redire puderet. Credo mirari aliquem, quod in forum amisit modò liberis, ueniam. At ego iam in conuiuio fui. Quousq; inquit, flebis? Est quædam in ipsis malis miserorum uoluptas, & omnis aduersa fortuna habet in querelis leuamentum. Ibi me flere prohibes, ubi crudeliter ipse non fleres. Cum miserrimum sit flere, quàm infelix sum, cui ne hoc quidem licet. Vidi ebriorum sitim, & uomentium famem. Quis est iste, qui supra lugentem patrem censuram lugendi postulat? proiectus in omnia gulæ libidinisq; flagitia, omnib. denotandus cōforibus, seculo præcepta componit. Scit quantum super amisit tribus filiis patri flendum sit: † cui si uiueret pater, fleret. Senex, orbus, infelix, hoc tantum inter miseras solatium capio, quod inferior esse non possum. Cineres meorum in sepulchro uideo. Magnum solatium est, appellare sæpius nomina filiorum, non responsura. Hic mihi uiuendum est: nec de nuptijs, nec de liberis cogitandum. Dirum omen occurrit: cogit flere, qui non finit. In illo conuiuio morari, etiam felicitis patris esset iniuria.

al. quem si uiueret, patrem flerent.

Vide scholia.

PARS ALTERA. Questus fui pridem de inhumanitate eorum, qui illum propinquitatē cōtingerent. Nemo amicus, nemo, † inquit, propinquus est. Sed melius, ut uideo, illius rabiem no uerant. Festo die sodales, amiciq; ineunt: quorum unus, Quid hunc miserum sic perire patimur? Nemo sibijpsi finem flendi fecit. Pudet illos desinere: cogi uolunt. Consolarer te diutius, nisi iam & accusare posses.

al. inquam.

Metellus cecatus. Controuersia II.

LEX. Sacerdos integer sit. THEMA. Metellus pontifex cum arderet Vestæ templum, dum Palladium rapit, oculos perdit. Sacerdotium illi negatur.

PRO METELLO. Vestā mater, fortasse nullum sacerdotem haberes, nisi Metellum habuisses. Sacrorum causam ago, non Metelli. Plus eorum interest, ne Metellum sacerdotē: quàm Metelli, ne sacerdotium perdat. Non erat tantus Metellus, cum illi sacerdotium dedimus. Ciuitas sollicita pendebat. Duo periclitabantur, quibus nihil populus habebat preciosius, sacra & Metellus. O faciendum sacerdotem, nisi esset. Lex integrum ad animum refert, non ad corpus. Lex æstimari hoc uoluit, tunc cum quis peteret, non cum haberet sacerdotium. Habes Vestā duplex pontificis tui meritum: seruauit sacra, nec uidit.

EXTRA CONTROVERSIAM. POLLIO: Ante hoc, si cecus factus esset, non abstulisset. Si postea cæcus factus est, uidit.

Seneca,

P 2 PAR 8

PARS ALTERA. Sacerdos non integri corporis, quasi mali ominis res uitanda est. Hoc in A
uictimis notatur, quanto magis in sacerdotibus? Post sacerdotium magis obseruanda est debili-
tas. Non enim sine ira deorum debilitatur sacerdos. Apparet non esse propitios deos sacerdoti,
quem ne seruati quidem seruant.

COLOR. Hunc colorem **GALLIO** non probabat, summo cum honore **METELLI** asse-
rens cōtra Metellum agendum ita, ut cogatur cum iudicib. officio pontificū & ipse consulere.

Patre exule filia rapta. Controuersia III.

LEX. Imprudentis cædis damnatus quinquennio exulet. **ALTERA.** Rapta raptoris aut
mortem aut indotatas nuptias optet. **THEMA.** Cum quidam haberet filiam & filiū, impruden-
tis cædis damnatus, in exilium abiit. Filia eius rapta est. Raptor ad patrem puellæ se contulit. In
petrauit ab illo, ut iuberet filiam nuptias optare: & epistolam daret ad filium. Fratre autore, mor-
tem optauit puella. Pater redijt: abdicat filium.

Vide scholia. **CONTRA FILIUM.** Quomodo me excusabo Reipub. cui duos abstuli? Neutrū mea cul-
pa. In altero me fortuna decepit, in altero filius. Filia etiam fratri parūit. Filius nec patri. Per hu-
manos, inquit, errores agnouī preces meas. Potes, inquit, omnibus hominē ostendere, quē non
possis occidere. Scis me ciuē debere Reipublicæ. Hoc intererit tamē, quōd imprudentes occi-
dimus, prudentes seruauimus. Aliquem in t̄ exilio intra fortunam meam uidi.

al. exemplo.

PARS ALTERA. Irrupit contumeliosē, tanquam in exulis domum. Peruenit ad patrē, non
pepercit eius t̄ dolori. At ego querebar, quōd absenti fecit iniuriam. Non possum ob hoc abdicari,
quod lege factum est. Non potuisti pater de iniuria iudicare, quam non noueras. Multa nobis
extorquentur, quæ nolumus scribere: & tu in ea fortuna eras, in qua posses iniuriam accipere: &
ille is erat, qui etiam in patria posset iniuriam facere. Quia sciebat malam causam suā, egit apud

al. pudori.

al. eum.

illum, qui t̄ eam non nouerat. Redijt superbus, iubebat, & nos optare nuptias coge-
bat. Videba-
tur sic & illic coegisse. Aliquid tamen epistolis cōsecutus est. Nemo unquam tardius periit. Col-
legit ingentem numerum perditorum. Expugnauit domum. Vexauit puellum. Hoc tibi raptor
non narrauerat.

COLOR. **LATRO** aiebat, semper inuisum esse, qui reū alium pro se subijceret. Non oportet
hoc deriuari factum, in sororis uoluntatem. Qui defendit, inquit, crimen, auditur tanquam
reus: qui transfert, tanquam accusator. Malo aut̄ loco est, qui habet rei fortunā, accusatoris inui-
diam. **ASINIVS POLLIO** dicebat, colorem in narratione ostendendum, in argumentis exe-
quendum. Imprudenter eos facere, qui in narratione omnia instrumenta coloris consumerent. B
Nam & plus eos ponere, quā narratio desiderasset, & minus quā probatio.

Armis sepulchri uictor. Controuersia IIII.

ACTIO. Sepulchri uiolati sit actio. **THEMA.** Bellum cum esset in quadam ciuitate, uir for-
tis in acie amissis armis, de sepulchro uiri fortis arma sustulit. Fortiter pugnauit, & reposuit. Pre-
mio accepto, accusatur sepulchri uiolati.

PRO VIRO FORTI. Arma uix cōtigeram, secuta sunt. Hęc si sumo, arma sunt: si relinquo,
spolia. Vidisses iam uerē uiolari sepulchrum, si illō uenisset hostis. Vterq; quod alteri deerat, cō-
modauimus. Ille uiro arma, ego armis uirum. Respub. multum cōsecuta est. Vir fortis nihil perdi-
dit. Necessitas est, quæ nauigia iactu exonerat. Necessitas est, quæ ruinis incendia opprimit. Ne-
cessitas est lex temporis. Quicquid sit non legitimē pro legibus, melius est. Pro ipso sepulchro
actum est, in quo notiora sunt arma iterum uictricia. Pro Republica plerunq; templa nudantur,
& in usum stipendij dona confluunt.

PARS ALTERA. Reum habemus, in prælio inertem, in fuga audacem, in utroq; turpem,
non minus patrociniū, quā crimine. Arma sua perdidit. Hoc excusari non poterat, nisi rapuisset
aliena. Rapuit aliena. Hoc excusari non poterat, nisi & sua perdidisset. Arma uictricia, arma
consecrata dijs manibus, arma quæ te quoq; fecerunt uirum fortem. Reposui, inquit, arma. Glo-
riatur, quōd non & illa perdiderit. Non teneor lege, quia reposui. Tam teneris hercle, quā
qui uulnerauit aliquem, licet uulnus sanauerit: quā qui surripuit aliquid, licet deprehensus
reddiderit. Non est hoc illi crimen propter uirtutem donandum. Iam gratiam uirtuti retuli-
mus, præmium consecuta est. Aequos nos esse conuenit. Vnum uirum fortem honorauimus, al-
terum uindicemus.

Prinignus medicus. Controuersia V.

THEMA. Abdicauit quidam filium. Abdicatus medicinæ studuit. Cum pater ægrotaret, &
al. patri. medici negarent posse sanari, sanauit. Reductus est t̄ postea: ægrotare nouerca cœpit. Despera-
uerunt medici. Rogat pater filium, ut curet nouercam. Nolentem abdicat.

Vide scholia.

PRO FILIO MEDICO. Quo pacto istud euenit, ut abdicatione mea pater ægrotaret, re-
dito nouerca? Pietati celsere morbi, medicinam relinquo. Multum laboris, multum uigiliarum.
Adjice huc, quōd qui sanantur, ingrati sunt: & medicus possum decipi, & non possum prinignus
excusari. Eundem, inquit, medici morbum esse dicunt: nempe illi, qui negauerunt te posse sana-
ri. Ego uerō cedo domo, si fateris illam sic posse sanari. Timeo fortunam. Imputabitur mihi, si
quid

A quid acciderit. Ecce tu me non posse non credis. Omnes medici negant: & nunc diligentiores fuerunt, quia in te decepti sunt. Non sum tantæ scientiæ, quantæ uideor. Magnis præceptoribus opus est. Ego abdicatus studui. Queris, quomodo te sanauerim? Nō tibi medicus, sed filius profuit. Desiderio laborabas. Gratum tibi erat, quicquid meis manibus acceperas. Ut primum intraui, recreatus es. Quid in te curandum esset, aduerti. Hæc non eodem morbo laborat. Multa sunt dissimilia, sexus, ætas, animus. Nihil magis ægris prodest, quàm ab eo curari, à quo uolūt. Teme rarijs remedijs graues morbi curantur, quibus uti non audeo in nouerca.

Non oportet adolescentem quicquam nouercæ succensere, alioquin odit & gaudet. Ferèdus est adolescens, si se excusat: non est, si ulciscitur.

PARS ALTERA. Lugendum est, flendum est, in hoc me conseruasti. Hostis aliquando uul nus sanauit quod fecerat, ob hoc maximè, quia alius sanare nō poterat. Negant posse sanari. Ne mo suscipit: nemo enim uult filio curationem præripere.

POLLIO dicebat, inter patres & filios id solum iudex putat licere, quod oportet.

Indiscreti filius & priuignus. Controuersia VI.

THEMA. Quidam mortua uxore quæ in partu perierat, duxit aliàm: puerum rus misit. Ex il la subinde sustulit filium. Vtrunq; puerum ruri educauit. Post longum tempus redierūt similes. Quærenti matri uter eius esset, non indicauit. Accusatur ab ea malæ tractationis.

PRO MARITO. Quid fletis pueri? securi estote. Non minimæ iam lites sunt, & nondū indicaui. Qualis eris nouerca, quæ sic fieri cupis? Alter tuus est. Alter tui frater est: & si per te licue rit, neuter priuignus erit. Dum alterius uis esse mater, utriusq; es nouerca. Si coegeris, mentiar. Non mater, sed nouerca decipieris. Hos ipsa noluit natura distingui. Indicarem, nisi tam pertiña citer quæreret. Hic tuus est. Quid alterum nouercalibus oculis intueris? Ille tuus est. Vni tibi cō tigit, ut habeas priuignum, & non sis nouerca.

PARS ALTERA. Malæ tractationis agit. Filius eius rus ablegatus à patre, & educatus est, sic, ut ignotus esse posset & matri. Tibi redijt uterq; filius, huic uterque priuignus. Eo crudelius filio caret, quo propius accessit. Times huius iniquitatem: cum † iniquus magis ipse ames eum *al. iniquum* cui alterius uis donare matrem, quàm cui non uis reddere suam.

COLOR. Quod ad colorè pertinet uiri, **HISPO ROMANVS**, & **SYLO POMPEIVS** hoc usi sunt: Nescio, & ideo non indico tibi. Quidam miscuerunt etiam, & utroq; usi, dixerunt: Nescio, & si scirè, non indicarem tibi. Quod **LATRO** & **CAESTIVS**: sed **ASINIVS POLLIO** neutrum colorem probabat. Si dicit, inquit, Nescio: nulli fidem facit. Vxor ipsa nō quæreret ab eo, nisi ille scire posset. Dicit cōtra uirum potest: Quære à nutrice & pædago. Verisimile nō est, neminem domi esse qui sciat. Ille autè mixtus color utroq; corrūpit, & ignorantis fidem, & non indicātis fiduciam. Nam cum dicit, Etiam si scirem, non indicarem: efficit ut illum iudex sci re putet. cū dicit, Nescio: efficit ut uideatur indicare debere, si sciat. Hoc aut ipse colore usus est, quem aiebat simplicissimum: Scio, sed nō indico: quia pueris hoc utile est, & tuo filio. Magis amaturus sum eum, qui matrem uidebitur non habere.

Tyrannicida, & adulter tyranni. Controuersia VII.

LEX. Tyrannicidæ præmium detur. **THEMA.** In adulterio deprehensus à tyranno, gladiū extorsit à tyranno, & occidit eum. Petijt præmium. Contradicitur.

CONTRA TYRANNICIDAM. Non fecisset tyrannicidium; nisi illum tyrannus armasset. Cuius adulter non fuit, qui etiam tyranni fuit? Imputat nobis; quod deprehensus in adulterio mori noluit. Tyrānicida noster iure occidi potuit à tyranno. Certamen in pari cōditione cō tractum publica fortuna distraxit. Non innocentior uicit, sed fortior. Tulit secum tyrannum gladium. Sic enim occisuri ueniunt. Cur solus ad præmium uenis? tyrannum certè occidisti cum adultera. Non lorica, clypeum uel sumpsit, sed tenuem ac perlucidam uestem: peresus unguē to intrauit cubiculum, in quo non esse tyrannum diligenter agnouerat. Tyrannicida noster ne tyrannum inueniret, optauit. Ducat tyrannicidam in arcem tyrannus, non uxor: odium, non amor: ascensus ferat animum, ferat ferrum: eat illò, ubi inueniat tyrānum. Omnia honesta opera uoluntas inchoat, occasio perficit. Sæpe honorata uirtus est, etiam ubi eam fefellit exitus. Scelerata quoq; quamuis citra exitum subsederunt, puniuntur. Nec infelix uirtus amittit gloriæ titulum: nec gloriam uirtutis intercipit fortuita felicitas. Nunquam maiorum nostrorum prudentia tantis muneribus tyrannicidium emeret, si etiam id libido † permetteret. Nouo inauditoque *al. promittit* more pugnant. Tyrannicida pro adulterio, tyrannus pro pudicitia. Occidisti tu maritum, fortunā tyrannum: tyrannum cadere Reipublicæ uolo. Occidat illum ciuis iratus, misceat maledicta uulneribus, qualia in adulterum maritus contulerat. Ab adulteræ osculis ad præmium curris. Nolo tyrannicida imitetur, antequam occidat tyrannum. Pop. Romanus ueneno uinei hostem noluit, proditione noluit. Honorabo subitum tyrannicidium: non honorabo fortuitum, non coactum.

PARS ALTERA. Non habebas, inquit, ferrum. Quid enim tyranno profuit quod habuit? In eo qui inermis ad tyrannum uenit, non minor uirtus est, sed periculum maius. Non quæras quid in arcem tulerim, tyrannicidium detuli. Non est gladius meus: sed manus in ea est, sed animus

mus meus est, sed consilium, sed periculum, sed tyrannicidium meum. Adulteriū uocas, quo esse A
ctum est, ne quis timeat adulterium? Diligenter arce munita occasionem requirens, tentauī ser
uos, tentauī amicos. Per uxorem solam fuit occasio. Non putauī adulterium, uxorem tyranni
polluere: sicut nec homicidium, tyrannum occidere. Ferrum iā arcem ferre, periculosum erat:
inuenire, facile. Si tyrannum, inquam, inuenero obuium, quælibet res telum erit. Certè semper
solet secum tyrannus habere ferrum. Gladius inter duos, fortioris est. Quàm sollicitus fui, adulo
ter ne non deprehenderer.

Patronus operas remissas repetens. Controversia VIII.

- LEX.** Per uim metum ue gesta, irrita sunt. **THEMA.** Bello ciuili patronus uictus & pro
scriptus, ad libertum confugit. Receptus est ab eo, & rogatus, ut operas remitteret. Remisit. Cō
signatio facta est. Restitutus exigit operas. Contradicit.
- al. ostenderem.** **PRO PATRONO.** Patronus à liberto restitutionem peto. Si pacisci tunc à me ꝑ uoluisses,
operas spondidissem. Bona bello perdidī, ad restitutionem nudus ueni. Nunc libertorum ope
ras desidero. Profer tabulas crudeliōres tabula Syllanæ proscriptionis. Persequeretur illa, quos
uicerat: hæ persecutæ sunt, quos receperant. In illa ultio fuit, in his perfidia. Deniq; illa iam de
sijt, hæ perseuerant. Non mea, inquit, sed aliena uis fuit. Aequè dignus est pœna, qui ipse uim ad
hibet, ut qui ab alio admota, ad lucrum suum utitur. In hunc primum incidi. Et dum timeo ne
ꝑ offenderem, secutus sum hoc exigentem. Non recepit me, sed inclusit. Nihil est uenali miseri
cordia turpius.
- al. parem.** **PARS ALTERA.** Nihil tibi opus est potestas. Scisti illum ꝑ parere, etiam cum cogi non po
test, quaslibet indicas operas. Nunquam tamen indices ita periculosas, quàm indixisti. Habeo
iudicia tua. Bene de seruo iudicasti, manumisisti. Bene de liberto. Proscriptus mihi potissi
mum te commisisti. Si uoluisses, patronum non habere potui. Vnus ex proscriptis fuisti, qui
tunc posses etiam rogari. Restitutio tibi proscriptionem remisit: non quicquid in proscriptione
gessisti, rescidit.
- al. emisit.** **COLOR.** Omnes inuecti sunt in libertum. **VARIVS GEMINVS, & OTHO IVNIVS**
egerūt lenius, ut patronus remissurus uideretur operas, si obtinuisset. Nam Otho dixit: Sine me
iudicio meo. Videris ꝑ remisisse. Faciam, remittam. Quid me sic times, tanquam inuitus promi
serim? Contrā **CÆSARIVS** ait: Tunc huiusmodi utendum esse colorib; ubi uerendū est, ne ui
deamur rem duram postulare. Vbi contrā honestam personam, promisso iudex molliore fallen
dus est. Quid in hac persona ueremur & causa? nisi hæc unum, quod ex hoc colore metuendum **B**
est: ne si nolimus hæc remittere, etiam noluisse uideamur.

PINCIANI IN LIBRVM III. CONTROVERSIARVM

- Prologus.** Itaq; cū mortuo in Syria Cæsare per codicillos questus esset diuus Augustus.] *Antiquū
exemplar non, Cæsare, præfert: sed, C. Cæsare. Prætereaq; legendum reor, Lycia: non, Syria: contra omnia exem
plaria. Suetonius in Augusto: Caium & Lucium in duodeuiginti mensium spacio amisit ambos: Caio in Lycia, Lu
cio Mafiliae defunctis. Velleius Paterculus libro posteriore: Deinde relictus inuitusq; reuertens in Italiam, in
urbe Lyceæ, Lymiram nominant, morbo obiit. Cornelius item Tacitus primo historiarum uolumine, Caium rea
meantē Armenia, & uulnere inualidum, mortem suo properam, uel nouerca dolum abstulisse scribit. At reditū
ex Armenia in Italiam, per Lyciam, non per Syriam, palam est.*
- Atherius noster suffibulandus est.] *Legendū proculdubio, sufflammandus est: non, suffibulandus, seu
sufflamādus: à sufflamine, uidelicet instrumēto, quo immodicus rotarū prokursus reprimebatur. Iuuen. Satyra 8.
Carpento rapitur pinguis Damasippus, & ipse
—rotam stringit multo sufflamine consul.*
- & ultima Satyra:**
Nec res atteritur longo sufflamine litis.
Notauit hunc Senecæ locum ante nos, nouissimus eius poetæ interpres.
Et multum ille & hic in officijs uersatur.] *Elegantius eadem sine posteriore coniunctione: & multū
ille hic in officijs uersatur.*
- Cōtrouerf. 1.** Scit quantū super amissis tribus filijs patri flendū sit: qui si uiuerent, pater fleret.] *Quedā
exemplaria: Scit quantum super amissos tres filios patri flendum sit: quem si uiuerent, patrem flerent.*
- Hic mihi uiuendū est: nec de nuptijs, nec de liberis cogitandū. Dirum omē occurrit.] *Ca
stigo: Hic mihi uiuendum est: nec ui de nuptijs, nec ui de liberis cogitanti dirum omen accurrā. ex uetere lectione.*
- Cōtrouerf. 3.** Cōsolarer te diutius, nisi & iā accusare posses.] *Consolarer eū diutius, nisi iā accusare posset. eadē.*
- Cōtrouer. 5.** Per humanos, inquit, errores agnoui preces meas.] *Locus est uitiatissimus: qui fortè melioris erit
conditionis, si sic legatur: Pater, humanum, inquit, errare est. At nosti preces meas.*
- Cōtrouer. 7.** Ut abdicatione mea pater ægrotaret, reditu nouerca.] *Possset etiam non temerè legi: ut abdicato
me pater ægrotaret. Reducto nouerca. quia suprà in argumento præcessit: Sanauit. Reductus est. Postea ægrotare
nouerca cepit.*
- Cōtrouer. 7.** Certamen impari conditione.] *Legendum distinctè: Certamen in pari cōditione. hoc est, in quo utriq;
licebat aduersarium occidere, ex eadem.*

Consignatio

A Confignatione facta restitutus exigit operas.] *Aliter eadem: Confignatio facta est. Restitutus exigit operas. etsi in quibusdam exemplaribus non, exigit: sed, incidit, habeatur. ut fortè scribendum sit, indicit: quia sequitur paulo post, quaslibet indicas operas, nunquam tamen indices ita periculosas.* Controu. 8.

Et cum timeo ne ostenderem, secutus sum hæc exigentem.] *Sic prior editio. Vetus lectio: Et dum timeo ne ostenderer, secutus sum hæc exigentem. Quid si legas, obsecutus sum hoc exigenti.*

LVCII ANNAEI SENECAE CONTROVERSIÆ

RVM LIBER QUINTVS.

Proœmium λαπει.

Laqueus incisus. Controuersia I.

ACTIO. Inscripti maleficij sit actio. **THEMA.** Quidam naufragio facto, amisissis tribus liberis, & uxore, incendio domus, suspendit se. Præcidit illi quidam ex prætereuntibus laqueum. **A** liberato reus fit maleficij. Quintil. lib. 7.

PRO INCIDENTE LAQVEVM. Tres, inquit, liberos perdidisti. Vtinam & illos seruare potuisses. Viue. Mutantur uices felicitatis humanæ. Proscriptus aliquando proscriptus. Victi fugiunt, proscripti latent, natant naufragi. Amisi, inquit, uxorem, liberos, patrimonium. Tu putas ea te conditione accepisse, ne perderes? Ludit de suis fortuna muneribus. Et quæ dedit, aufert: & quæ abstulit, reddit. Nec unquam tutius est eam experiri, quam cum locū iniuriæ non habet. **Cn. Pompeius** in Pharsalia uictus acie, uixit. Mortem tuorum, maius tu tuum putas esse naufragium. **Crassus** uixit: & nō priuatas perdiderat, sed publicas opes. Omnia tibi fortuna abstulit, sed spem reliquit. Tolle spem hominibus, nemo uictus retentabit arma. Nemo infelicitate expertus negotiationem, alios appetet quæstus. Nemo naufragus uiuet. Spes est ultimū aduersarum rerum solatium. Vt uiueres, natasti: misertus sum. Nec in te amplius quam periculum cogitavi. Non attendi incendiū, non orbitatem. Aut si attendi, memineram te post illa uixisse. Non uisus es mihi animum moriendi habere. Legeras locum, in quo interpellari posses.

PARS ALTERA. Tot ille fundorum dominus, aliena arbore suspendo laqueum. De fortuna nihil queror. Mori permittit: Nūc, inquit, morere. Iniuria est, ut qui meo arbitrio debui, tuo moriar. Amisi uxore, liberos, patrimonium. Fortuna mihi nihil præter laqueum reliquit. Iste nec laqueum. Sumpsi instrumenta mortis, solitudinem & laqueum. Alterum apertum morituro, alterum misero. Quisquis interueneris, si amicus es, desle: si inimicus, specta. Cum à me iste accusetur, grauiorem de me quam de reo ferte sententiam. Ego, ut moriar: iste, ut ne prohibeat, † *forte, Ne enatarem.*

B hæc narrare, mori uolūi. Præcidit remediū meū, si qua fides est. Nō enataui, sed eiectus sum. Nihil iā timebā, nisi uiuere. Domus meæ fata claudio, nullo miserior, quam quod ultimus morior. Cui me uita referuas? Vt ædificē? Aspice incendiū. Vt nauigem? Aspice naufragiū. Vt educem? Aspice sepulchrū. In tam calamitosa domo feliciores fuistis, uxor & liberi. Vobis mori contigit.

Gener diuitis inimici. Controuersia II.

THEMA. Pauper cum haberet filium, & diuitem inimicum filiam habentem, peregrè profectus est. Rumor fuit de morte eius. Filius cum diuite in gratiā redijt, & eius filiam duxit. Reuersus pater cogit illum uxorem repudiare. Nolentem abdicat.

PRO PATRE PAUPERE. Nemo quicquam facillè credit, quo credito, dolendū sit. Ego diu non credidi de nuptijs tuis, desertor patris, inimici cliens, uxoris mancipiū. Non fleuisti patrem, nō quæsiuisti, sic inimico placuisti. Rumor, inquit, fuerat, decessisse te. Mirabar, si talē uxore † iubēte patre habere potuisses. † Nō quæris, ubi perierim. Mors meatibi debet esse suspecta. *al. uiuō. forte, uiuente.* Inimicū habeo. Quis alius hāc famā potuit immittere, nisi q me uiuo, filiā collocare nō poterat? *al. Num.* nō times, ne inter ipsas nuptias tuas patris ossa referatur? Tot serui sequuntur, tot liberi, tot cliētes, ut quicquid dixerit, rumor sit. **Fabricius** aurū à **Pyrrho** accipere noluit: beator iste fuit animo, q̄ ille regno. Plures insidias in itinere fugi: & factū diues, quod faciendū mandauerat, credidit.

PARS ALTERA. Vanum gloriæ genus, odium diuitiarum. Mortales esse inimicitie debent. **Scipio Gracchi** inimicus, & postea socer. Cuius uitio inimicitie contractæ sint, apparet. Ille amat filium tuum, tu nec tuum.

SEUIANVS rem stultissimam dixit: Diues me semper contempsit, nunquam nisi pro mortuo habuit. Vt aliquid & ipse simile de **Seuiano** dicam, post hanc sententiam **Seuianum** semper pro mortuo habui.

Fratres pancratiaſta. Controuersia III.

ACTIO. Malæ tractationis sit actio. **THEMA.** Duos filios quidam **Pancratiaſtas** instituit, & ad **Olympia** duxit. Cum compositi essent, ut simul pugnarent, accessit ad pugnautes pater, & ait abdicaturum se, si quis perdiderit. Commortui sunt iuuenes, & decreti sunt his honores diuini. Reus fit pater malæ tractationis ab uxore.

CONTRA PATREM. Tertius sine forte pugnaſti, & utrūq; uicisti. Stetit cruentus pater. Iam perierant, & adhuc minabatur. Moriuntur: non alter ab altero, sed uterq; à patre. Misera mater, odisse non potest, qui filium suū occidit. Iuuenes inuicti, nisi habuissent patrem. Pij iuuenes, nec parricidium patri negare potuisti. Vincere propter parricidium nolunt, uinci propter abdicationem. Abdico, inquit, eum qui uictus erit. Demens meliorem abdicaturus es. Inuoco **Idæum**, cuius **Olympia** † parricidij absoluta sunt. *al. parricidij.*

P 4 PARS

PARS ALTERA. Non facturus dixi: etsi facturus, pro gloria eorum dixi. Non debeo in inuidia solus esse, cum luctus communis sit. Omnes aiebant collufuros fratres. Minatus sum, non ut necessitatem filijs imponerem, sed ut populo satisfacerem.

Damnatus parricidij alligat fratrem. Controversia IIII.

LEX. Qui falsum testimoniū dixerit, uinciatur apud eum in quem dixit. **THEMA.** E' duobus filijs profectus cum uno pater. Adolescens solus redijt. Accusatus est à fratre parricidij, & damnatus. Diebus festis intercedētibus pœna ex lege dilata est. Redijt pater. Accusauit damnatus fratrem falsi testimonij, & obrinuit, & uinxit. Cogit pater ut uinctū soluat. Nolentē abdicat.

PRO PATRE. Falsum, inquit, testimonium frater dixit. Si uis graue illius crimen facere, te exorabilem præsta. Crudelis in fratrem, miraris, si in te creditum parricidium est? Ergo ego duos filios habere non possum? Adolescens, iam potes & parricidium facere. Alligatus est alter filius, quia non reuertebar: alter, quia iam redij. Nunquam solues fratrem? Si talis es, nihil testis mentitus est. Parricida es. Nō impio in te, sed in patrē pio animo dixi. Suspectū habuit, quod reliqueras patrē. Inter cathenas filij iaceo, eodē clausus ergastulo. Ingrate, testē tuū simul alligasti.

PARS ALTERA. Meo periculo solutus sum, meo alligatus. Vix solui poterat, si testimonium falsum pro fratre dixisset. Parricidium de patre finxit, de fratre commisit. Venisse patrem mihi carnifex nunciauit. Parricida sum, sicut obijcitur. Hoc leuius irascor. Miraris, si eum patrē alligare possum, qui me potuit occidere? Ingrata penē erat ipsa pœnæ meæ dilatio. Expectare grauius uidebatur quā pati. Imaginabar mihi culeū, serpentem, profundum.

Exusta domus cum arbore. Controversia V.

LEX. Qui sciens damnū dederit, reddat quadruplū: qui insciens, simplū. **THEMA.** Diues pauperē uicinū rogauit, ut sibi uederet arbore, quam sibi † uidebat obstare. Pauper negauit. Diues incēdit platanū, cū qua & domus arsit. Pro arbore pollicetur quadruplū, pro domo simplū.

al. dicebat.

al. explorauit.

CONTRA DIVITEM. Excitatus flammarum sono, uiciorum primō fidem † implorauit. Arbor ramis discurrentibus totam domū texerat. Nō potest exorari. Incendatur. Est hoc impotentiae, sine fine cōcupiscere, sine modo irasci. Non potest expugnari precibus, expugnetur ignibus. Nihil inter me & pauperem interest, si iure agamus. Liceat & pauperē gaudere prospectu. Vos possidetis agros, urbū fines, urbesq; domibus impletis. Intra ædificia uestra undas & nemora comprehenditis. Nihil lætius oculis tuis occurrit, quā ruinæ meæ. Domū perdidisti, qui carere nec arbuscula quidem poteram. Delicijs tuis diues ardebimus. Oculis uoluptas incendio quæritur, & prospectus ignibus relaxatur. Prospectui obstabat. Quid? inambulantibus nobis non obstant seruorum cateruæ? & in immensam erecti altitudinem parietes lucem non impediunt? Infinitis porrectæ spacijs ambulationes, & urbium solo ædificatæ domus, nō nos propē à publico excludunt? Sub hac arbuscula imaginabar diuitum syluas. Quantū perdidisti, quem fatetur iratus inimicus plus perdidisse quā uoluit? Non iniquum postulo. Eius damno desinat incendium, cuius consilio exēpit. † Sic licet ut domus ad cœlū omne conuersæ, brumales æstus habeant, æstiuæ frigora, & nō suis uicibus intra istorum penates agatur annus. Alunt in summis culminibus mentita nemora, & nauigabiliū piscinarum freta. Arata quondā populis rura, singulorum nunc ergastulorum sunt. Latiusq; nūc uillici quā reges imperant. Maria submouentur proiectis molibus. Nesciebas quanta sit potentia ignium, quā irreuocabilis, quemadmodum totas absumat urbes, quā leuibis initijs oriantur incendia: etiam si partem damni dare uoluisti, partem noluisti, in totum quasi prudēs dederis, tenendus es. Ex toto enim noluisse debet, qui imprudentia defenditur. Si fatereris scienter ianuam incendiisse, si unum tignum, puto tota domus intelligeretur ex parte. Nec enim quisquam omnia incēdit, sed unam aliquam rem, ex qua surgat in omnia se sparsurus ignis. Atqui pars domus est arbor, quæ in domo est.

al. Scilicet ut domus ad cœlū omnes emineant.

PARS ALTERA. Pestilentem mihi domum faciebat arbor. Cœlum omne per quod salubris spiritus uenire posset, obduxerat. Rogauit pauperem, & dixi: Nihil tibi nocet arbor recisa, mihi plurimum non recisa. Quid ad te illi rami pertinent, qui extra domum sunt? Quasdam partes domus meæ rami premebant. Iam etiam quosdam parietes † minuerant. Scitis quanta uis sit arborum, muros discutiunt.

al. mouerant.

Raptus in ueste muliebri. Controversia VI.

LEX. Impudicus concione prohibeatur. **THEMA.** Adolescens speciosus sponsonem fecit, muliebri ueste se exiturum in publicum. Processit. Raptus est ab adolescentibus decem: accusauit illos de ui, & damno. Concione prohibitus à magistratu, reum facit magistratum iniuriæ.

CONTRA ADOLESCENTEM. Muliebre uestem sumpsit, capillos in fœminæ habitum cōposuit, oculos puellari lenocinio circumdedit, colorauit genas. Non creditis? & qui non crediderāt, uisti sunt sponsonem. Et hoc de sponsonem forsitan uenerat, ut auderet impudicus cōcionari. Date illi uestem, puella est: date noctem, rapietur. Sic illū uestis sumpta decuit, ut uideretur non tunc primū uestem sumpsisse. Facta totius adolescentiæ remitto. Vna nocte cōtentus sum: sic imitatus est puellam, ut raptorem inuenerit. Nunquid † cecini? Nunquid carmē famosum composui, aut (ut proprium genus iniuriæ tuæ dicam) nunquid te rapui? Apud patres nostros, qui forensia stipendia auspicabantur, nefas putabatur brachium extra togam exerere. Quā longē ab his moribus aberant, qui tam uerecundē etiam uirtute utebantur?

al. cecidi?

PARS

A PARS ALTERA. Constat hunc stupratum: condemnandierant qui rapuerunt. Constat semper grauem, semper seuerum fuisse, semper rigidum. Sed hoc iocis adolescentium factum est. Ceterum tam nota erat uerecundia eius, ut nemo sine sponsione crediderit.

Trecenti ab imperatore non recepti. Controversia VII.

LEX. Nocte bello portas aperire non liceat. ALTERA. Imperator in bello summam potestatem habeat. THEMA. Trecenti ab hoste captiui ad portas nocte uenerunt. Imperator non aperuit. Ante portas occisi sunt. Imperator post uictoriam reus est læsæ reipublicæ.

PRO IMPERATORE. Non putauim eos. Nouerant legē. Cur, inquit trecenti perierunt? imò cur ne perirent, capti sunt? Hos ego ꝑ in die non recepissem, nisi uictores: noctu, ne uictores quidem. Procedens postridie in prælium, pugnaturis ostendi trecentos, in quibus laudari nihil potest, nisi fuga: nihil desiderari, nisi numerus. Fugiant, ut leges relinquunt: redeunt, ut tollant. Populus Romanus in ꝑ Carthaginensi prælio in summas redactus angustias, cum seruatorum desideraret auxilia, captiuorum contempsit: & credidit eos libertatem magis tueri posse, qui nunquam habuissent, quàm qui perdidissent. Nocte quomodo hostem ciuemq; distinguam? Quam mihi dabis notam, ut arma cognoscam? Credo in insidijs hostes fuisse, ut excludos occiderent, sequerentur admissos.

al. interdictum, non.

al. Censoris.

PARS ALTERA. Infestus illis trecentis fuit, iniquo eos collocauit loco: hoc ne ꝑ argui posset, non recepit. Capti sunt fortissimi duces, Regulus, Crassus. Hæc postremò rogantium uox erat: Mitte arma. Certè lex non uetat.

al. agi.

Tyrannus post abolitionem candidatus. Controversia VIII.

LEX. Competitori liceat in competitorem dicere. THEMA. Tyrannus sub abolitione dominationem deposuit, ut si quis obiecisset tyrannidē, capite puniretur. Petijt magistratum: competitor contradicit.

CONTRA TYRANNVM. Candidatus: Anno meo spondeo, nulla rapietur, nullus occidetur, nullum spoliabitur templum. Cur honores tam diu non gesserit, narret, per cōmunem deprecor libertatē. Moriar, obijcietur tibi quod occideris ciuem. Vult aliquo imperio, aliqua potestate distingui, homo magnæ nobilitatis, magnæ gratiæ, ingentis pecuniæ. Siciliæ dicitur fuisse dominus, qui inclusos æneis tauris homines subiectis urebat ignibus, ut mugitū æderēt, uerba nō posset. O hominē in sua crudelitate fastidiosum: q; cū uellet torquere, tamē nolebat audire.

PARS ALTERA. Quicquid egi, quicquid gessi, causa reipublicæ feci. Peto ne mihi lex pro me lata noceat, ne uē quid noceat: quia non obijcitur, quod non noceret obiectum.

B

LVCII ANNAEI SENECAE CONTROVERSIA-
RVM LIBER SEXTVS.

Proæmium λείπει.

Chirographum abdicato fratri datum. Controversia I.

THEMA. Abdicato fratri, frater chirographum dedit, dimidiam se partem hæreditatis daturum, si non respondisset irato patri. Ille tacuit. Abdicatur alter à patre.

PRO PATRE. Tantum æris alieni habet, quantum uiuo patre hō posset soluere. Vis scire cuius fidei sis? nec frater quidem tibi sine chirographo credidit. Alterius spe morior, alterius fide uiuo. Etiam patrimonium meū diuisum est. Nisi succurritis, uincit me & ille qui tacuit: non dissimulo me hodie duos abdicare. Chirographum prode paricidarum fœdus, & nefariæ spei pactum: chirographum danti impium, accipienti turpe, patri periculosum.

Vide scholia.

PARS ALTERA. In omnem me fortunam, frater, tibi iungam comitem. Si militandum, unā militabimus: si peregrinandum, unā urbes peragrabimus: si quotidianam rogauero stipem, & illam tecum diuidam. Noli recentem iram exagitari patris. Malui, ut tacendo patrem uinceret. Mæ partis hæres ero, tuæ custos. Et quia de re maxima melius sibi quisq; credit, do chirographum: tu da operam, ut istud magis à patre accipere, quàm à fratre uidearis. Hoc quod honeste, & quod prè gerebamus, tam palam egimus, ut pater sciret. Quid enim timebam, nisi si rescisset pater, molestè ferret filium suum, hominem auarum non esse, fratrem piū. Ita mihi cōtingat patrem utriq; nostrū placari.

Vide scholia.

Exul pater fundo prohibitus. Controversia II.

LEX. Exulem testō & cibo iuuare non liceat. ALTERA. Imprudentis cædis dānatus quinquennium exulet. THEMA. Quidam cum filium & filiam haberet, imprudentis cædis damnatus, in exilium profectus est. Solebat uenire in possessionē uicinā finibus. Resciuit hoc filius. Cæcidit uillicum. Villicus exclusit patrem: cœpit ire ad filiam. Accusata illa, quod exulem recepisset, aduocato fratre absoluta est. Post quinquennium pater abdicat filium.

PRO PATRE. Accusator, ꝑ ciuium me fecit exulem: filius etiā meorum. Filiam honestiorē inueni, quod accusata est: seruū frugaliorem, quod cæsus est. Malè meruisti de patre, quem exclusisti: de sorore, cui præiudicio nocuisti: de iudicibus, quos in tam bona timuisti causa. Aut tu peccasti, aut soror. Filius me docuit, quod illum non recipio. Absoluta est, inquit, me aduocato, soror. Ita tu patrem non recipiebas, cum tam bene istam causam agere posses, cum absoluta est quæ receperat, damnatus est qui expulerat: Filia me patrem iudicauit: seruus dominum.

forte, filium.

Vni

forte, illi pater est, tibi exul. Vni filio exul fui. Ignosce fidelissime seruulorum, & tibi imprudens nocui. Quam bonam tuius A causam putas fuisse, quæ ne te quidem aduocato, damnata est. Si te herede possum mori, dignus sum, qui etiam tibi hunc seruum relinquā. † Alij exul est, tibi pater est. Nulla lex scelus imperat. Certè quæ fecit, absoluta est. Lex eum tenet, qui iuuat exulem, non qui patitur iuari. Ignora, dissimula: lex te innocentem, non curiosum esse iubet. Si mea causa faciebas, me admonuisses: seruum prohibuisses, non cæcidisses.

PARS ALTERA. Facere lege prohibente nō potui. Accusata & absoluta est: quia muliercula non uidebatur nosse leges. Non pro me timui, sed pro te. Res in noticiā hominum uenerat. Captabar: timui, ne occidereris. Vis scire notum fuisse? Soror accusata est. Malui seruum cedere frugalissimum, quā patrem optimum amittere.

Mater nothi, lecta pro parte. Controuersia III.

LEX. Maior frater diuidat patrimonium, minor eligat. ALTERA. Liceat filium ex ancilla tollere. THEMA. Quidam cū haberet legitimū filium, aliū ex ancilla sustulit, & decessit. Maior frater sic diuisit, ut totum patrimonium ex una parte poneret, ex altera nothi matrem. Minor elegit matrem, & accusat fratrem circumscriptionis.

al. abstulerunt. PRO NOTHO. Vnus omnium ex hæredatus sum diuidendo. Elegisset, inquit, alterā partem. Tu solus talis potuisti esse filius, qualis frater eras. Lex te diuidere, me eligere iussit. Apertè ne minor circumscribatur, timet. Sic diuisit, ut si uellem, non essem mendicus. Relinquerem fratrem in egestate, matrem in seruitute? Non est diuidere, ex altera parte patrimonium ponere, ex altera onus. Talis fuit, ut illi cohæredem pater ex ancilla tolleretur. Elige, aut patrimonio careas, aut scelere. Circumscriptores dici solent, qui aliquid † sustulerunt. Ille nihil reliquit. Tu, inquit, uoluisti pauper esse. Cur igitur queror, si egestate delector? Obijci, inquit, non potest, quod lege factum est: imò nō nisi quod lege factum est. Nam si quid aliter factum est, per se irritum est. Circumscriptio semper crimen sub specie legis inuoluit. Quod apparet in illa, legitimum est: quod latet, insidiosum. Semper circumscriptio per ius ad iniuriam uenit. Lex iubet maiorem diuidere, minorem eligere. Nec tu diuisisti, nec ille elegit. Sic à te alligatus est, ut necesse haberet, quod non expediebat. Malè nota fuit mea in matrem pietas. Non timuit, ne eligere possem alteram partem.

al. matrem. PARS ALTERA. Ego nihil aliud egi quā diuisi. Circumscriptio non in diuisione est, sed in electione. Habes matrem, quam quidam totis redemerunt bonis: habes gloriam, quam multi per ignes petierunt. Multa de patrimonio rapuit, cum haberet ius dominæ ancilla. Imprudentia timebas, ne in illam sæuirem. Non expediebat mihi, cum in illa totum patrimonium habiturus essem. Nunc tantundem habes. Habes enim † partem quam uoluisti: ut tantundem haberes, nec pater uoluerat. Ideo matrem tuam ancillam reliquit.

Portio ex parte mortifera. Controuersia IIII.

ACTIO. Veneficij sit actio. THEMA. Proscriptum uxor secuta est. Quodam tempore secretò poculum tenentem interrogauit, quid esset. Ille dixit, uenenum: & mori se uelle. Rogauit illa ut partem sibi daret: & dixit, se nolle sine illo uiuere. Partem bibit ipse, & partē uxori dedit. Perijt illa sola. Testamento inuentus est maritus hæres: restitutus arguitur ueneficij.

al. Quid enim illud uenenum. CONTRA MARITVM. Sic egit, ut deprehenderetur: sic deprehensus est, ut exoraretur: sic bibit, ut uiueret. † Quod est hoc uenenum, quod tantum hæredi non nocet? Nemo unquam tam palam uxori dedit uenenum. Fugit ne occideretur, qui dixit se mori cupere. Vnus proscriptione locupletior factus est: ut uiuere uellet, uxor illi periuadere non potuit. Persuasit res blandior, uxoris hæreditas: sciuit quam partem potionis hauriret: contrarias partes gladio persecutus est, suas ueneno: occidendi finem prius uictores fecerunt, quā uicti. Quid' nam putabis futurum, cum in exilium uxor testamentum tulisset, maritus uenenum? Vbi est uxor? Ecquid te pudet? Iam etiā proscripti redeunt. Statim consumpta potione collapsa est. Nolite mirari, si tam efficax uenenū est. Hæres est, qui dedit. Summis ferè partibus leuis & innoxius humor suspenditur. Grauis illa & pestifera pars suo pondere subsidit. Apparet te diu præparatum uenenum habuisse. Scisti diuidere: etiā si potest defendi qui uolenti dedit. Tu non potes, qui fecisti, ut uellet. Id genus ueneni fuit, quod pondere subsideret in imum. Potionē bibit iste, uxor uenenum.

al. habetur. PARS ALTERA. Virum in pace dilexit, in bello secuta est, in cōsilio ultimo non reliquit. O, inquit, dignam, quam innocens † sequitur. Bello civili lege proscriptus sum. Exulaui. Quid his inalis adjici potest, nisi ut uenenum bibam, & uiuam? Venenum, inquam, est. Hoc qui daturi sunt, dissimulant. Venenum Cato uendit. Quærite, an proscripto licuerit emere, quod licuit Catoni uendere.

Iphicrates reus. Controuersia V.

LEX. Qui uim in iudicio fecerit, capite puniatur. THEMA. Missus Iphicrates aduersus Thracum regem, bis acie uictus, fœdus cum eo percussit, & filiam eius duxit uxore. Cum Athenas redisset, & causam diceret, uisi sunt circa iudicium quidam Thracum cultris armati, & ipse reus gladium strinxit. Cum iudices citarentur ad iudicandum, palam absolutorias tulerunt sententias. Accusatur, quod uim in iudicio fecerit.

CONTRA IPHICRATESM. Nemo iudicū tuorū non timuit sic, tanquā tu de illis iudicaturus

A turus esses. Cum toto tibi regno socer uenit aduocatus. Non maioribus copijs bellū instruxit, quā iudiciū. Iphicrate, cōde gladium. Iudicium est. Quid tibi cū gladio? Certē bis uictis arma ponēda sunt. Quē est ista contra rerum naturam permutatio? In bello nuptiē, in iudicio bellum.

PARS ALTERA. Ego uim nō feci. Omnia enim legitime peracta sunt. Accusator suo loco dixit: reus suo respondit. Perfectū per oēs numeros suos iudiciū est. Cum iudices sentētiās suas ferreūt, strinxi gladiū, ut occiderem me, si damnatus essem. Iudices tulerūt palām absolutorias, ut gratiam duci suo referrent. Nuptiarum causa, utilitas reipublicę fuit. Miles sæpius pulsus erat intelici prælio. Barbaros circa iudicium fuisse, non propter iudicium armatos, sed propter morem suum. Quid potestis, inquit, queri? Quid, inquam, obsides uobis abduxi?

Adultera uenefica. Controversia VI.

ACTIO. Veneficij sit actio. **THEMA.** Quidam cum haberet uxore, & ex ea filiam nubilem, indicauit uxori, cui eam collocaturus esset. Illa dixit: Celerius morietur, quā illi nubat. Deceßit puella ante diem nuptiarum, dubijs signis crudelitatis & ueneni. Torsit ancillam pater, dixit illa, se nihil scire de ueneno, sed de adulterio dominæ, & eius cui collocaturus erat filiam. Accusauit uxorem ueneficij & adulterij.

CONTRA VXOREM. Morietur, teneo ueneficam: celerius quā nubat, teneo adulterā: Morietur, factum est: celerius quā nubat, factum est. Adulterium serius deprehendi quā factum est, ueneficium antequam fieret. Duo crimina ad uos detuli, & duas indices. Altera dicit, quod factum est: altera, quod futurū est. Generi adultera, filiæ pellex. Quā infelix est domus, in qua adulterij argumentum est. Dixi, Honestus est: dixi, Pulcher est: dum laudo generum, comendauit adulterum. O me tardissimum in malis meis. Veneficiū nec denunciatum quidē credidi: demum in ueneficio adulterium deprehendi. Versæ sunt in exequias nuptiæ: genialisq; lectus mutatus est in funebrē. Subiectæ sunt rogo infelices facēs, profertur putre corpus, & uenēnis tumens. Quid ultrā quæritis? Verbis signa, signis tormenta conueniunt. Ad uocem tuam facta cōueniunt. Morietur antequā nubat: factū est. Vidimus fluēs corpus, & in cadauere illius mātē uerba credidimus. Generū adulterio perdidit, uxorem patricidio, filiam ueneno.

PARS ALTERA. Duo grauissima crimina obiecit, adulterium & ueneficiū. Adulteriū, ancilla teste: ueneficium, nec ancilla quidem. Cum indignaretur se non rogatam, exciderūt illi uerba, quæ nō minus quā pater filiam lūget. At quare dixisti: Celerius morietur, quā illi nubat? Verba dolor parum considerat. Exciderunt. Et est sæpe fortuita diuination.

Demens qui filio celsit uxorem. Controversia VII.

ACTIO. Dementiæ sit actio. **THEMA.** Quidam habebat duos filios: duxit uxorem. Alter ex adolescentib. cum ægrotaret, & in ultimis esset, medici dixerūt animi uitium esse. Intrauit ad filium stricto gladio pater, rogauit ut indicaret causam sibi. Ait, amare se nouercā. Celsit illi uxorem pater. Ab altero accusatur dementiæ.

PRO PATRE. Audite rē nouā: fratrem crudelē, nouercā misericordē. Insanus sum, quia aliquis meo beneficio sanus est. Tradidi uxore illi: sed eripueram. Testor, inquit, præsidēs pietatis deos, prius amare cœpi, quā duceres. Ita tu iniuriā uocas, quod fratrem habes, non habes nouercam. Transij præter istius oculos cū ferro. Gladium mihi nemo, nisi æger extorsit. Patri, quī periculum filij morientis sustinere non potuit, ignoscendum in qualicunq; facto est.

PARS ALTERA. Alter lenocinio curauit, alter parricidio conualuit. Quid hoc adulteriū nō putas, quod marito conciliante cōmittitur? Nescio furiosius uxorem duxerit, an habuerit, an dimiserit, an collocauerit? Quā demens est, cui adulterium pro beneficio imputandum est? Strinxit gladium maritus, non ut adulterum uindicaret, sed ut faceret. Mori potius debuit frater, quā sanari turpiter. Quid enim si matrem, si sororem concupisceret? Quēdā remedia grauiora ipsis periculis sunt. Omnia inter nouercam & priuignum composita sunt. Simulatū mōribus, & derisum animo turpissimo patrem.

Versus uirginis Vestalis. Controversia VIII.

THEMA. Virgo Vestalis scripsit hunc uersum:

Felices nuptæ: moriar, nisi nubere dulce est.

Rea est incesti.

CONTRA VESTALEM. Felices nuptæ, cupientis est. Moriar nisi, affirmantis est. Nubere dulce est. † Aut experta iuras, aut inexperta peieras. Neutrū sacerdotis est. Tibi magistratus suos fasces submittunt. Tibi consules prætoresq; uia cedunt. Nunquid exigua mercede uirgo es? Sacerdos raro iuret, nec unquam nisi per suam Vestam. Moriar. Nunquid perpetuus ignis extinguitus est? Moriar. Nunquid de nuptijs appellata est? Ad ultimum Vestam inuoco, ut tam infesta sit sacerdoti, quā inuisa est. Recita carmē, dū quæro quale carmē sit. Tu carmē scribas, tu uerba pedib. tuis emollias, & seueritatē tēplo debitā modulatione frāgas? Quod si utiq; laudare uis nūptias, narra Lucretiā. De illius morte scribe, antequā iurabis de tua. O te supplicio omni dignā, cui quicquā sacerdotio felicius est. Dulce est, quā expressa uox, quā ex imis uiscerib. emissa, non expertæ tantū, sed delectatæ. Incesta est etiam sine stupro, quæ cupit stuprum.

PARS ALTERA. Vnus illi uersus obijcitur, & hic quidem non totus. Non oportet, inquit, scribere

al. Aut experta
uirū, aut inex-
perta peieras

scribere carmen. Multum interest, obiurges, an punias. Incesti damnari nulla potest, nisi cuius corpus uiolatum est. Quid tu putas poetas, quæ sentiunt, scribere? Vix modeste, castigate. Non illi cultus luxuriosior: non conuersatio cum uiris † licentior. Vnum crimen uobis confiteor: ingenium habet. Quid ni inuideat Cornelie matri Gracchorum? Quid ni illi, quæ Catonem peperit? Quid ni inuiderint sacerdotes parientibus?

EXTRA CONTROVERSIAM. Varius Geminus apud Cæsarem dixit: Cæsar, qui apud te audent dicere, magnitudinem tuam ignorant: qui non audent, humanitatem.

PINCIANI IN LIBRVM VI. CONTROVERSIARVM.

Cōtrouer. 1. Alterius spe morior, alterius fide uiuo. Etiam patrimoniū meum diuisum est.] *Multis modis corrigi potest hic locus: Alterius spe morior, alterius fide ne uiuo etiam. Patrimonium meum diuisum est. Aut sic: Alterius spe morior, alterius fide. Me uiuo etiam patrimonium meum diuisum est. Aut alijs modis, quos per se ingeniosus lector commisceri potest.*

Quid enim timebam, nisi si rescisset pater, molestè ferret filium suum hominem auarum non esse, fratrem pium.] *Corrigendum puto: Quid enim timebam, ne si rescisset pater, molestè ferret filium suum hominem auarum non esse, fratrem pium esse. Nam uetusta exemplaria habent, fratrem pium esse.*

Cōtrouer. 2. Exulem tecto & cibo iuare non licet.] *Scribe, liceat: non, licet. Iubet enim lex, non indicat: sicuti ostendit quod sequitur: Imprudentis cedis damnatus quinquennio exulet. Liqueat hoc etiam ex multis que sequuntur locis.*

Accusator ciuium me fecit exulem, filius etiam meorum.] *Legendum puto, finium: non, ciuium. ut patet ex hypothesi.*

Cōtrouer. 4. Id genus ueneni fuit, quod pondere subsideret in imum. Potionem bibit iste, uxor uenenum.] *Lego ex eadem: Id genus ueneni fuit, quod pondere subsideret. In imam potionem bibit iste usque ad uenenum, uxor uenenum. Exemplaria quædam: In unum potionem bibit iste, cetera. Ut scribendum putem: In unum potionem bibit iste, reliqua.*

Cōtrouer. 6. Morietur, timeo ueneficam.] *Scribe: Morietur, teneo ueneficam: ex uetere lectione. Nam ex uerbo, Morietur, coniectat ueneficium.*

Cōtrouer. 8. Aut experta iuras, aut in experta peieras.] *Eadem: Aut experta uirum aut in experta petebas. Vtraque lectio defendi potest. Impressæ uerba sequentia fauent: Sacerdos raro iuret, nec unquam nisi per suam Vestem. Et mox aliquanto: De illius morte scribe, antequam iurabis de tua.*

Et hic quidem non totus.] *Vetus lectio, ne hic quidem totus: eodem sensu.*

LVCII ANNAEI SENECAE CONTROVERSIARVM LIBER VII.

Proœmium.

INSTATIS mihi quotidie de Albutio: non ultra uos differam, quamuis non audierim frequenter, cum per totum annum quinquies sexies ue populo diceret, ad secretas exercitationes non multi irrumperent, quos tamen gratiæ suæ pœnitebat. Alius erat cum turbæ se committebat: alius, cum paucitate contentus erat. Incipiebat enim sedens, & si quando illum prodixerat calor, exurgere audebat. Illa intempestiua in declamationibus eius philosophia sine modo tunc, & sine fine euagabatur: raro totam controuersiam implebat. Non posses dicere diuisionem esse, non posses declamationem: tanquam declamationi multum deerat, tanquam diuisioni multum supererat. Cum populo diceret, omnes uires suas aduocabat, & ideo non desinebat. Sæpe declamante illo ter buccinauit, dum cupit in omni controuersia dicere, non quicquid debet dici, sed quicquid potest. Argumentabatur molestè magis quam subtiliter. Argumenta enim argumentis † colligebat: & quasi nihil esset satis firmum, omnes probationes † probationibus alijs confirmabat. Erat & illud in argumentatione uitium, quod quæstionem non tanquam partem controuersię, sed tanquam controuersiam implebat. Omnis quæstio suam probationem habebat, suam excusationem, suos excessus, suas indignationes, epilogum quoque suum. Ita unam controuersiam proponebat, plures dicebat. Quid igitur, omnis quæstio per numeros suos implenda non est? Est quidem: sed tanquam accessio, non tanquam summa. Nullum habile membrum est, si corpori par est. Splendor orationis, quantus nescio an in ullo alio fuerit. Non thesis magna, sed phrasis. Dicebat enim citato & effuso cursu, sed præparato. Extemporalis illi facultas, ut affirmabant qui propius norant, nõ deerat, sed putabatur ipse sibi deesse. Sententiæ, quas optimè Pollio Asinius albas uocabat, simplices, apertæ, nihil occultum, nihil insperatum afferentes, sed uocales & splendidæ. Affectus efficaciter mouit, figurabat egregiè, præparabat suspiciosè. Nihil est tam † inimicum, quam manifesta præparatio. Apparet enim subesse, nescio quid mali. Ideoque moderatio est adhibenda, ut illa sit præparatio, nõ confessio. † Locum beatè implebat. Non posses de inopia sermonis Latini queri, cum illum audires: tantum orationis cultæ fluebat. Nunquā se torfit quomodo diceret †. Sufficiebat enim illi inquantū uoluerat, explicandi uis. Itaque ipse dicere solebat, cum uellet ostendere, nõ hæsitare se in electione uerborum: Cū res animum occupauere, uerba ambiunt. Inæqualitatē in illo mirari libebat, splendidissimus erat. Idē res dicebat omnium fordidissimas, acetū, & puleium, & laternas, philerotē, spongas: nihil putabat esse, quod dici in declamatione nõ posset. Erat aut illa causa: timebat, ne scholasticus ui-

al. colligabat.
al. propositio-
nibus.

al. mimicum.
al. Loca.

al. hic addun-
tur tria uerba,
sed quid dice-
ret.

A lasticus uideretur. Dum alterum uitium euitabat, incidebat in alterum: nec uidebat, nimium orationis splendorem, his admixtis sordibus, non tibi defendi, sed inquinari: & hoc æquè omnium est, *al. deferri.* ut uitia sua excusare malint, quàm effugere. **ALBVTIVS** enim non quomodo non esset scholasticus quærebat, sed quomodo tibi uideretur. Nihil detrahebat ex superuacuo strepitu. Hæc sordida uerba ad patrociniū aliorum afferebat: Hoc illi accidit inconstantia iudicij. Quem proximè dicentem tibi commodè audierat, imitari uolebat. Memini omnibus illum rebus omisis apud Fabianum philosophum tanto iuniorem quàm ipse erat, cum tibi condiscipulis sedere. Memini eū admiratione tibi Hermagoræ stupentē, ad imitationē eius ardescere: nulla fiducia ingenij sui, & ideo assidua mutatio. Itaque dū genera dicēdi trāsfert, & modò exilis esse uult, nudisque rebus hære, modò horridus & ualens potius quàm cultus, modò breuis & concinnus, modò nimis se attollit, modò nimis deprimat, ingenio suo illudit, & longè deterius senex dixit quàm iuuenis dixerat. Nihil enim ætas ei proderat ad profectū, cū semper studiū eius esset nouum. Idiotismus est inter oratorias uirtutes, res quæ rarò procedit. Magno enim tēperamento opus est, & occasione quadam. Hac uirtute uariè usus est. Sæpe illi bene celsit, sæpe decedit: nec tamen mirū est, si difficulter apprehenditur uitio tā uicina uirtus. Hoc nemo præstitit unquā Gallione nostro decentius. Iam adolescentulus cū declamaret aptè & conuenienter & decēter, hoc genere utebatur. Quod eo magis mirabar, quia tenera ætas refugit omne, non tantum quod sordidū, sed & quod sordidò simile est. Rarò Albutio respondebat fortuna, semper opinio: quamuis pœnituisse, audere libebat. Tristis, sollicitus declamator, & qui de dictione sua timeret, etiam cum dixisset. Usque eò nullum tempus securū erat: hæc illū sollicitudo fugauit e foro, & tantū unius figuræ crudelis euentus. Nā in quodā iudicio centumuirali, cū diceretur iurisiurandi conditio aliquando facta ab aduersario, induxit eiusmodi figurā, tibi qua illi omnia crimina irrogaret. Placet, inquit, tibi rem iurariando transigi: iura, sed ego iusiurandum dabo. Iura per patris cineres, qui inconditi sunt. Iura per patris memoriā. & executus est locū: quo perfectò surrexit. **LV. ARVNTIVS** ex diuerso ait: Accipimus cōditionem: iurauit. Clamabat Albutius: Non deruli conditionem, schema dixi. Aruntius instabat, Centumuii rebus iam ultimis tibi separabant. Albutius clamabat: Ista ratione schemata de rerū natura tolluntur. Aruntius aiebat: Tollantur, poterimus sine illis uiuere. Summa rei hæc fuit: Centumuii dixerunt, dare ipsos secundū aduersariū Albutij, si iuraret ille. Iurauit. Albutius non tulit hanc contumeliā, sed iratus calumniā sibi imposuit: nunquam enim amplius in foro dixit, homo summæ probitatis, qui nec facere iniuriā, nec pati sciret. Et solebat dicere: Quid habeo quare in foro dicā, quū plures me domi audiant, quàm quenquam in foro? Cū **B** uolo, dico: quamdiu uolo. & quamuis non fateretur, hoc delectabatur illum in declamationibus, quod schemata sine periculo dicebantur: nec tamen in scholis effugere contumelias poterat Cæstij, mordacissimi hominis. Cum in quadā controuersia dixisset Albutius: Quare calix si cecidit, frangitur: spongia si cecidit, non frangitur? aiebat Cæstius: Ite ad illum cras, declamabit uobis, quare turdi uolent, cucurbitæ non uolent. Cum dixisset Albutius in illo, qui fratrem parricidij damnatū in exarmata naue dimisit, Imposuit fratrem in culeum ligneum: Cæstius eādem dicturus, sic exposuit controuersiam: Quidam fratrem domi à patre damnatū, nouerca accusante, cū accepisset ad supplicium, imposuit in culeū tibi ligneum, ingens risus omnium secutus est. Sed nec ipsi bene celsit declamatio. Pauca enim res tibi bonas dixit. sed cum à scholasticis nō laudaretur: Nemo, inquit, imponit hos in culeum ligneum, ut perueniat nescio quò terrarū, ubi calices franguntur, spongiæ non franguntur. Video quid uelitis, sententias potius audire quàm iocos: fiat. Audite sententias in hac ipsa controuersia dictas. *al. lignum, ut perueniret nescio quò terrarum. Ingens. al. bene.*

Ab archipirata filio dimissus. Controuersia I.

THEMA. Mortua quidā uxore, ex qua duos filios habebat, duxit aliam. Alterū ex adolescentibus domi parricidij damnatū tradidit fratri puniendū: ille exarmato nauigio imposuit. Delatus adolescens ad piratas, archipirata factus est. Postea pater peregrè profectus, captus est ab eo: & remissus in patriam abdicat illum.

CONTRA PATREM. ALBVTII SYLII. De fratre nec iudicare audeo, nec loqui. Vno nomine gratias ago, & gratulor, quod patrē seruare potuit. Mori iussus, tanta tempestate confusus, neque æstimare quicquā, neque dispicere potui. Plura timui crimina pater, fortuna torquente, quàm quæ uideris ipse nosse. Nec satis memini, solutū mihi fratrem tradideris, an alligatum: nescio quantū ad meū stuporē attinet, etiā fugere potuit: nec satis meminērā, tale in ministeriū an pœnam esse noluisse, uindictam an parricidium. In sui fratrem culeo iubes: non possum pater. Non ignoscis, an non credis? ego contendo nec te quidem posse. Si quis tibi dixisset tyrannus: Veni, tuis manibus filiū in suæ: in hoc opere potes oculis tuis, potes manibus. uti? potes audire inclusi filij gemitū? Si potes: timeo ne innocentem damnaueris. Si non potes: quid frater in fratrem posset? patrē testē dedit. Quid accusas, quod impunitatē fratri dederim? in quo facto consiliū meū uictum sit, à me frater ut uiueret, nō impetrauit: ut fugeret, non impetrauit. Nihil aliud impetrauit, quàm ut aliter, quàm in culeo moreretur. Causam malā habeo, ut inter fratres. Vbi spes? in gubernaculo nulla est, in remigio non est. Hæc est in comite: nemo repertus est naufragij comes. in uelo? in arte? omnia penè instrumēta circūcisa sunt. Adminiculū in spe nullū est. patri sum excusandus? at fratri. de filio tuo hoc respōdeo, quādiu in patrio solo morari licet, tuus est, pietus in mare: quæ quid post exiliū & naufragiū uel facit uel patitur, ab omni fœdere uitæ communis abstractus pœnarum

Seneca:

Q

narum

narum eius pars non est, nequitiae opus est: sed alijs quærentibus, te ipsum testem dabo, non esse A
piratam. Ego illi terræ, ego lucis conspectum, ego etiam mortis humanæ facultatem abstuli. For-
tuna ipsa, quæ emisit, eius est: nihil tamen illi præter mare relinquitur. Moriendum est mihi, pa-
ter iussit: neque ego te deprecor, ne moriar: nec tibi licet non facere quod iussus es. Inter patrem i-
ratum & fratrem moriturum, arbitrium pietati tuæ necessarium suscipe. Sanguinem meum pa-
tri refer, culeum mihi remittere uolo mori, sed pura manu tua: hoc tuæ pietatis munus ad inferos
perferam, licuisse mihi per fratrem aliter quam parricidæ mori. A SINII POLLIONIS. Ae-
quas mihi præbete aures, dabo uobis etiam damnatum absoluendum. Viuit, inquit, frater, non cre-
do: seruauit, inquit, me, fecisti ut crederem. Hæc est summa rerum gestarum. In ea domo, in qua
facile parricidiū creditum est, ego fratrem occidere non potui, frater patrem. Quid mihi cū ista
tabula? semel mori uolo. Q. HATTBRII. Emicabant densis undiq; nubibus fulmina, & terribi-
li fragore horridæ tempestates absconderant diem, imbres undiq; & omnia procellis sæuientia.
Expectat, inquit, parricidam mare, intumuerat subitis tempestatibus mare, iustis quoq; nauigijs
horrendum. Fateor fateor, dixi: fratrem tibi, si innocens est, fortuna cōmendo, fragmentū infelix, e-
tiam nauigaturis omen: quod si quis gubernator uidisset, uitam suam abstulisset naufragijs, è lit-
tore emittitur. MARCELLI BERNINI. Habes, inquam, frater, si innocens es, nauigium: si
nocens, culeum. non feci parricidium. & quā facillimè erramus homines, factum putauit: deli-
berabam, an parentarem patri. Fratrem, inquit. TVRRINVS. In domo parricidium facies inue-
nire, etiam locum à naufragis nauigium. ARGENTARII. Quod iusseras, factum est: periit fra-
ter. Viuit, inquit, & me dimisit: bono argumento probatur uiuere. Vtrasq; ad cælum manus su-
stulit. Si nihil unquam impiè cogitavi, patrem meum etiam damnatus diligo. Dij immortales re-
rum iudices adeste: si aliter sentiret, infelicia sibi imprecatus est maria: sic nauē suā rexit. BLAN-
DI. Latebat in littore nauigium, quod etiam integrum infelicitate uexerat. Credam parricidam,
si tibi proficiscenti nauigium suum reddidit. Subito mihi ferrum non sentienti cum animo pari-
ter excidit, torpent manus, & nescio qua perturbatione tenebræ stupentibus offunduntur ocu-
lis. Intellexit quā difficile esset, parricidium facere, etiam quod imperaret pater. Ita mihi, quæ
sola miseros in domo nostra respicis, fortuna succurras: ita mihi cōtingat aut honestè dicere, aut
moriri: ita ex domo nostra ego sim ultimus reus, ut ille iurabat, meliorem se nouercam habuisse q̃
fratrem. CORNELII HISPANI. Fateor, uolui occidere: sed tūc intellexi, quā difficile esset
parricidium. Ego, inquit, occidere patrem nolui: ne nunc quidem possum. Pater noster nauiga-
uit sereno die, tranquillo mari, auspicio itinere, integra naui. Quid hoc est? nauigauit da-
mnatus felicius, quā qui damnauerat. Vade, inquit, patrem te habere mihi non licuit: habebo B
patronum, reuertere. Magnum pietatis argumentum, filio charus pater, etiam post supplicium.
Vtrum uobis uidetur innocentiam apud piratas didicisse, an ne apud piratas quidem perdidis-
set? ARCELLII FVSCII patris. Potuit patrem occidere: & quem testē timebat abdicatus à pa-
tre? Quò me conferam? in mare? nō possum: iratos habeo piratas. Cū traditus est mihi frater, im-
peratumq; ut sumerem suppliciū, si qua est fides, tentari me putauit, an possem parricidium face-
re. PORTII LATRONIS. Perieras pater, nisi in parricidam incidisses. TRIARI. In naufra-
gio nauigabat: parū est quòd nō occidit patrē, imò etiā integra naue dimisit patrē, resolutis com-
pagibus, infelix omē nauigationis. Insue me culeo: certè sentiā maria, nō ea uidebo. Scissa quoq;
uela fecerant sinus, & armatas classes naufraga præcefferat ratis: scires nauigare qui seruaturus
esset patrē, etiā pirata dicitur: interim falso crimine malè audit. CAESTIIPII. Erat nauigium,
imò fuerat: sed adhuc crudelis & pertinax nouerca, post omnia deuicta nihilominus sequitur: maria
iam quiescunt, prædones iam misereantur, irati iam parcunt. Ibamus præter sepulchrum matris,
ille mortem timens, ego scelus: expecta, uide an fortuna nobis obijciat scelus. Iacebat nauigium
peruetus, & attritum salo, uix unius capax animæ. Veni ad uos, uictoriam pulchrā petiturus, ut
probem me parricidam. Nō occidisti, inquit, fratrem nouerca, audiui iucundissimā uocē: fateor
me parricidam, occidi fratrem: tutus sum pater, si hoc probetur: imposui in exarmatam nauem:
non est occidere? Nouercæ quidē nunquam satis priuignus occiditur. Multas rerū natura mor-
tis uias aperuit, & multis itineribus fata decurrūt: & hæc est cōditio miserrima humani generis,
quòd nascimur uno modo, multis morimur: laqueus, gladius, præceps locus, uenenum, naufra-
gium, mille aliæ mortes insidiantur huic miserrimæ animæ: & hoc occidere uocatur, sed diutius.
Si quis nunc stat in turba, & hoc dicit: huic quisquam parcat qui fratrem suū occidit, & occidisse
se probat? Componis in domo par, ut alter scelere sit parricida, alter ministerio. Impositus est in
nauem frater: qualem nauem? scitis, nihil esse periculosius, quā etiam instructa nauigia, parua
materia seiungit fato. Quid si uerò non rudentibus committitur illa anima, non uelis, nō guber-
naculo defenditur: exarmata naui, & utroq; patens latere. Imponitur miser in naufragium: na-
uigio per se pessum ituro, pondus insuitur. Ecce nauem diuinitas armat, subito uisa sunt uela, su-
bito naui cœpit & regere se, & attollere. Magnū est præsidium in periculis innocentia. Sæuum
mare inuoluitur, procellæ spumante impetu latera nauigij urgent, pulsatur undiq; naui pericu-
lis: innocentia tamen tuta est. O maria iustiora iudicijs. O mitiores procellæ patre, quā effeci-
stis animam. Nec hoc tantum diuinitus gestum est, quòd peruenit tutus in portū, excipitur clas-
se prædonum. Habeat pater mentem nauigandi, capietur iudex, ut illum pœniteat sententiæ sue.
Damnare me nouerca parricidij potuit: parricidam facere nec damnando quidem potuit. Co-
gnosce

Agnosce innocentiam meam in mari, quam domi noluisti. Cōplexu, osculis profecutus est: sic patrem parricida dimisit. **VNI GALLIONIS.** Multa non agnosco: frater domi damnatus est, ego in publico: illi obiectum est quod parricidium fecerat, mihi quod non fecerim: ille negabat, mihi nouo patrocinio utendum est, fratrem occidi: in ea domo, in qua parricida damnatur, hæc innocentia est. Video quos inuitos audire hoc genus defensionis: malo itaque me uobis innocentem probari quam patri. Fratrem non occidi, non potui fratrem occidere. Idem timuimus, idem doluimus, idem fleuimus: eundem patrem habuimus, eandem matrem, eandem nouercam: mitioris natura pectoris sum, mollioris animi. Non idem omnibus mortalibus natura tribuit ingenium: animus meus durior est, illius clementior: apud piratas quoque inuenitur, qui non possit occidere: putas me dicturum, ne alius occideret? Si mater nostra uiueret, puto illi tradidisset. Quod proximum fuit, mihi tradidit. Vtrum uobis uidetur per manus patris punire filium uoluisse, an ablegare priuignum? pudet me patrocini mei. Timeo ne cum cōperō narrare quid fecerim, dicatis: Certē negabis te posse hominē occidere. **MVSAB.** Traditus est frater puniendus mihi potissimum: quo istud proposito pater feceris, apud plerosque disputationem habet. Ego, si quid mitius illo tempore uoluit fieri, non intellexi. Imposui multum recusantem, & insui culeo postulantē. Obijcis mihi molliorem animum: alius mitior est plus quam debet, alius seuerior est quam necesse est: medijs alius affectibus inter utrumque positus, totus in sua potestate est. Quidā & accusare & damnare possunt, & occidere: quidam tam mites sunt, ut non possint in caput ne testimonium quidem dicere. Non possum hominem occidere: hoc uitium & apud piratas inuenitur. Alij uiuere sine reipublicæ administratione non possunt: alijs in priuato latere, & extra omnem inuidiam secessisse præcipua tranquillitas est: alijs non potest persuaderi, ut matrimonio obligentur: alijs, ut careant. Sunt qui castra timeant, sunt qui cicatricibus suis gaudeant. In tanta morū uarietate, uidete quantum sit quod excusē: non ambitioni, non inertie ueniam peto: misericors sum, non possum occidere hominem. Gratulare pater nature meæ. Nunquam eiusmodi filius parricidium faciet. Hoc uitium à te traxisse uideor. An non putas misericordem, qui quem damnauit, fratri puniendum dedit? Centurio Luculli Mithridatem non potuit occidere, dextera simul ac mēte languit: proh bone Iupiter, Mithridatem quam non dubium parricidam. **POMPEII SYLONIS.** Gaude pater, neuter filius tuus parricidium fecit: dimisi in portum naufragum. Vis pater scire, accusator nocentior sit, an reus? Conijce in alteram nauem nouercam: illa faciat uotum, precetur, si neminem innocentem accusauit, si priuignum immerentem non oppressit: in eos piratas incidat, qui nesciant captos dimittere.

B **PARS ALTERA. MVSAB.** Parricida meus in mari regnat. **SEPVLLII BASSI.** Negatu parricidam fuisse, quem scis esse piratam. **CASSABINI.** Facinus indignum, parricida damnatus post pœnam potuit dicere patri suo: Morere.

DIVISIO. LATRO in has quæstiones diuisit: An licuit illi quod iubebat pater, facere. Non licet, inquit, fratre necare, ille damnatus erat: non enim iudicio publico ceciderat. ignosce, si diligentior sum, cum uideam hominē tam facile damari. Timeo ne quis me parricidij postulet. facile est, si dicenda sit domi causa, etiam nocens absolutionem sperare potero: in foro quid responsum dicabo? Occidi fratrem parricidam: me quoque uocant, quod non affui reo: si licuit, an debuerit. Nocens est iste, sed mihi frater est: nature iura sacra sunt. Quid de me iudicaturus est, si fecero? puto difficulter postea in me parricidum credes. Etiam si debuit parere patri, an ignoscendum sit illi, si non potuit. Fatebor, inquit, quod fortē offensurum est aures: patri parere uolui, fratrem occidere non potui. Obortæ sunt subito tenebræ: dirigit animus, sublapsus est intercepto spiritu corpus, non possum fratrem occidere. Pone hoc loco piratam, non poterat. Quidam occidere hominem tantum non possunt. Quorundam aduersus hostes deficit manus. Fratris quoque beneficiū non est tam magnum pater, quam magnum putas. Non ille te noluit occidere, sed non potuit. Nouissimas illas partes fecit, quamuis non occiderit: si tamen potuit damnatum, an abdicari debeat. Dicet enim pater: Si non poteras, negasses: & misisses ad me, non posse te. Hoc loco Latro dixit rem ualde laudatam: Dixisses, inquit, te non posse. Ita me nesciebas, putasti me occidere? Quid ergo sic loquebaris? iam unum parricidij condemnasses: deinde an puniuerit fratrem. Hæc descriptio supplicij, quod dixit grauius etiam culeo fuisse: & adiecit, hoc die illum pœnas dare inter barbaros inclusum, per quos necesse est illis patre populari capere, sed ne per illos quidem necesse est parricidium facere. Hæc diuisione usi sunt, quibus placuit & illius causam defendere: inter quos & Geminus Varius fuit, qui aiebat adolescentem optimam causam habere, si non occidit fratrem etiam nocentem: meliorem tamen, si non occidit innocentem. Partitam autem materiam fecit erga has quæstiones Geminus, & quibus idem placuit: An abdicari non debuit, etiam si nocentem fratrem non occidit: hic dicit, Non licuit, non debui, non potui. An innocentem non occiderit. Bellam rem Geminus hoc loco dixit, cum cœpisset per omnes numeros fratrem tanquam reum defendere. Dicet, inquit, aliquis: Tam sero defendis. Non potui citius. Hodie primum res in forum delata est. Nouissimè, an etiam nocentem satis punierit.

COLOR. De colore inter maximos & oratores & declamatores disputatum est, utrum ne aliquid deberet dici in nouercam, an non? **PASPRENAS & ALBVTVS,** & præter oratores magna horum rhetorum manus in hanc partem transiuerant, & qui in nouercam inueherentur fuerunt: & illi qui non quidē palam dicerent, sed per suspiciones & figuras: quam rem non probat **PAS-**

S I E N V S, & aiebat, minus uerecundū esse, aut tolerabile, infamare nouercam quā accusare. Quidā principia rātū habuerūt in sua potestate, deinde ablati sunt impetu. Excusatus est aut, in malum colorem incidere, quā transire. **L A T R O** illum introduxit colorem rectū in narratione, quo per totam actionem usus est: Non potuit occidere. Et cum descripsisset ingenti spiritu titubantem, & interrogatione fratris occidendi concidentem, dixit: Nouerca aliud quāre in priuignū tuū crimen, hic parricidium non potest facere. **C A B S T I V S** colore alio usus est. Transibamus, inquit, secundum matris sepulchrū, inuocare cōpit manes eius, motus sum. Et puerili sensu colorem transcurrit: Quid facerē, inquit: occidere pater iubebat, mater uetabat. & eū colorem dixit: Hęc mecum cogitauī, non est imperatum ut manu occiderem, non ut laqueo, non ut mari: eligere supplicij genus liberum est. **F V S C V S A R B L L I V S** hoc colore usus: Tentari me à patre putaui: Vno, inquit, supplicio alterum filium puniri, alterum experiri uult. **A L B V T I V S** in argumentis plura posuit, & omnes ferē colores cōtrectauit. In narratione hoc colore usus est, & dixit: Hoc unū mihi pręsta beneficiū, sine me tanquā parricidam mori. **A R G E N T A R I V S**: Nō tanquam frater essem: sed huius consilij inuentor, dixi: Cōgitauī quid facerem. Tandem inueni, quomodo parricidium uindicare sine parricidio. **P A S S I E N V S** hoc colore usus est: Non potaui patrem utiq; uelle occidi filium. Videbatur mihi omnia misericordię adiumenta pręparasse, quōd domi cognouerat, quōd inter suos. Fratri, inquā, tradidit. age si parcere nolisset, cui tradidisset. **P O L L I O A S I N I V S** dixit in nouercam. itaq; illo colore usus est: Cogitauī mecū quid liceret, quid oporteret: si tantum, inquā, nefas cōmissum est, nullę meę partes sunt ad expiandum scelus. Triumuiris opus est, comitio, carnifice. Tanti sceleris, nō magis priuatum potest esse supplicij, quā iudiciū. **M A R C E L L V S** dixit ita: Si iste parricidiū fecit, ideo & ego faciā. & illam quam suprà sententiam retuli: Habes, inquā, frater. **V A R I V S G E M I N V S** & ipse dixit: Nolui occidere. Egregiē, inquā, nouerca inter priuignos diuisit odium, aliter aliū aggressa est: alteri parricidiū obijcit, alteri mandat. & hęc illū figura defendit in narratione: Interrogauī fratrem, Apud quē prętorē causam dixisti? apud nullū, inquit. Quis accusator fuit? nemo. Quis testis? imō qui testes? Vni enim etiam de minore scelere non creditur. Nemo, inquit. Quis de te pronunciauit? nemo. Quid pater inquit? Ego si reus fuisset, ad te non misisset. **S E P V L L I V S B A S S V S** hoc colore usus est: Non habui parricidę instrumenta, non culeum, non serpentes: parricidam tamen in maria proieci. **V I P S A N V S** duro colore usus est: Hoc, inquit, supplicium tanquā grauius elegi. Quid iste, inquā, insuetur, & statim omnē sensum supplicij effugiet: imō sollicitus pendeat, & quod ne insuti quidē parricidę patiūtur, ipse pōnā suā spectet: nihil speret, timeat omnia, peius debet quā ceteri parricidę mori, à patre damnatus est. Et hoc colore per totam declarationē usus est, ut diceret, hoc se tanquā grauius elegisse. Displicebat color hic prudētibus. Quā enim spē habuit absolutionis, si nec parit, nec pepercit? **H A T E R I V S** hoc colore usus est: Diu mecum disputaui, parricida est, quē non testis probauit: non iudex coarguit: quid ergo? innocēs, quē cōdemnat pater? Inueni quē pōnā simillimā reo, merfam, non tamen ex toto perditā ratē: quę uel punire fratrem possit, uel absolvere. **T R I A R I V S** & ipse quasi sententiā de fratre ferre nolisset, egit, & dixit: Tandē ad cōlū manibus leuatis: Quicquid est, inquā, quod terris imperat, quod regnat profundo, quicquid est quod ex sublimi res spectat humanas, inuoco, damnatus alto cōmittitur: Dij iudicate post patrē. Hęc sententia dicebatur ex Gręco translata, sed Gręca corruptior est. A parte patris, quod ab archipirata dimissus est sic. **C A E S T I V S**: Pōnam, inquit, putauit mihi hęc esse morte grauiorē & sic posuit in narratione: Rogabam ut occideret, nō impetraui. **V A R I V S G E M I N V S** ait: In hoc me dimisit, nō quia uolebat saluū esse, sed patrociniū suū: ut quia nō nunc occiderat, uideretur nec antē uoluisse. **L A T R O** dixit: Quis porrō uno me miserior est, qui uitam parricidę debeo. **D I O C L E S C A R Y S T I V S** elegantem sensum in proœmio posuit pro adolescente, cū diceret causas se abdicationis nō inuenire, luxurię se occasionem non habuisse, parricidiū sibi non obijci, & contra reos se minimē laborare: Fortasse, inquit, quęritur, quōd captum non redemerit. adiecit. Et cum tractaret in ultima parte, debere patrem nosse uitia liberorum, & ferre utique in unico, adiecit.

A R T H E M O N in descriptione tempestatis laudatus est, & bellē accessit ad eam.

Et cum de ipso nauigio diceret, pulchrē cōpit.

Et ultimū descriptionis suę sententiā proposuit.

Et ad partem narrationis eleganter transit.

G L Y C O N dixit.

Soleo dicere uobis, Cęstiū Latinorū uerborū inopia hominē Gręcum laborasse, sensibus abundasse. Item quoties aliquid describere ausus est, toties substituit: utiq; cum se ad imitationē magni alicuius ingenij direxerat, sicut in hac controuersia fecit. Nā in narratione, cū fratrem traditū sibi describeret, placuit sibi in hac explicatione una & infelici: Nox erat concubia, & omnia Iu dices canentia sideribus muta erant. **M O N T A N V S I V L I V S**, qui comis fuit, quique egregius poeta, aiebat illum imitari uoluisse Virgilij descriptionem:

Nox erat, & terras animalia fessa per omnes,
Alituum pecudumq; genus sopor altus habebat.

At Virgilij imitationem bene celsisse, qui illos optimos uersus Varronis expressisset in melius:

Defle-

Desierant latrare canes, urbesq; filebant:

Omnia noctis erant, placida composita quiete.

Solebat Ouidius de his uersib. dicere, potuisse fieri longè meliores, si secundi uersus ultima pars abscinderetur, & sic desineret:

Omnia noctis erant. —

Varro quem uoluit sensum, optimè explicuit. Ouidius in illius uersu suum sensum inuenit: aliud enim intercisus uersus significaturus est, aliud totus significat.

Popilius Ciceronis interfectior. Controuersia II.

ACTIO. De moribus sit actio. THEMA. Popilium parricidij reum Cicero defendit: absolutus est, proscriptum Ciceronem ab Antonio missus occidit Popilius, & caput eius ad Antonium retulit, accusatur de moribus.

CONTRA POPILIUM. BASSI SEPVLLII. Si accusasset Cicero Popilium, uiueret. Occidit Ciceronē Popilius. Puto iam creditis occisum ab isto patrem, ut uno ictu pereat: tantū dabo pro Cicerone, si liceat pacisci. GABII SABINI. Quod unū potuimus, effecimus, ut ueniret tempus, quo Popilius Ciceronem desideraret. Popili potes, inquit, Ciceronē occidere, potes uel patrē. PORTII LATRONIS. Prorsus occisurus Ciceronē, debebat incipere à patrē. Antonius, inquit, iussit. Nō pudet te Popili? Imperator te tuus credidit posse parricidiū facere. Abscidit caput, amputauit manum: effecit ut minimum in illo esset crimen, quod Ciceronem occidit. Facinus indignum: felicissimè licet cedat actio, id solū efficiemus, ut qui occidit Ciceronem, tantū erubescat. Proh dii boni, occisum Ciceronem, & caput eius humerotenus recisum. ALBV. TII SYLII. Cæde ceruices tanti uiri, & humerotenus recisum amputa caput. Inunc, & nega te parricidam. Hoc unum tantū feliciter fecisti, quod antè occidis patrē quàm Ciceronem. Facilius Cicero pro parricida iudices mouit, quàm pro se cliētem. Ad uos hoc patroni exemplū pertinet. Nullos magis odit Popilius, quàm quibus plurimum debet. Vbiq; estis iudices, qui in istum reū federatis, ecquid pœnitet absoluisse? ARGENTARIVS. Impius est, ingratus est: audio dicere, parricida. Sensit qui defenderat. Respice forum, hīc sub Cicerone sedisti: respice rostra, hīc supra Ciceronē stetisti. Quantum eloquentia tua Cicero potuit? Popilius de morib. iustus est, abscidit ceruices loquentis: hæc est absoluti clientis post lōgum tempus salutatio. Parce iam quæso Popili. Nihil tibi nisi occidendum Ciceronem mandauit. Duo fecit parricidia: quorū alterum audistis, alterum uidistis. CAESTII PII. Si dixero, Infamis adoleſcētia turpis est, infamis pueritia turpis est: respondebit, iam ista Cicero defendit. Non pudet Popili, accusator tuus uiuit: quid tam cōmune, quàm spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? Parricida sic etiam tu perisses. FVLVII SPARSI. Non credidisset Popilium fecisse Antonius, nisi in mentē illi uenisset, illū & parricidium fecisse. Facinus indignū: à me defenditur Cicero, cū Popilium Cicero defenderit. MENTONIS. Non magis quisquam alius occidere Ciceronem potuit præter Popilium, quàm nemo Popilium præter Ciceronem defendere: parricidam quem uiuus negarit Cicero, occisus ostendit. Fortunam Ciceronis: Antonius illum proſcripsit, qui accusatus est: Popilius occidit, qui defensus est. Si damnatus esses, carnifex te culeo totum inſuisset. Video quid respondeat. Non credet Antonius occisum Ciceronē à Popilio, nisi ei signum attulerit. TRIARII. Præſta Ciceroni quod propinqui Catilinæ, quod amici Verri præstiterunt. Proſcriptum tranſit. Ne à mortuo quidem manus abſtinet, lacerat occisum. Popili, hoc parricidium tertium tuum est. POMPEII SYLONIS. Nūquid magis exonerare te poſſis, præſta Ciceroni quod Antonius. CORNELII HISPANI. Dic Antonio: Ego istud scelus facere poſſum, & patrem occidi. Securi erant amici Ciceronis, poſtquam ad illum Popilius miſſus est. RELII FVS CI patris. Potuiſti Ciceronem occidere. At quàm bene perſuaſerat nobis Cicero, parricidium te facere non poſſe. Occidiſti tu Ciceronem loquentem. Nūquid, inquit, & aliquis ex tuiſ uenerat index, an nemo Ciceroni timendus est, qui cum Popilio uenit? Q. HATERII. Qui modò Italiæ humeris relatus est, nunc ſic à Popilio refertur, propoſito in roſtris capite Ciceronis: eū unius metu omnia tenerentur, gemitus tamen Popilij liber fuit. IULII BASI. Proſcriptus, inquit, erat Cicero, pater certè tuus proſcriptus non fuit. BLANDI. Dij manes, Popilij ſenis patris, & inultæ Cicero te perſequuntur umbræ: ut quē negaſti, parricidam ſentias. CAPTIONIS. Deduxi ad uos reum omniū, quos terra ſuſtinet, nocētiffimum, ingratum, impiū percuſſorem, bis parricidam: nec tamen timeo, patroni uiderint: ne à Popilio quidē niſi poſt beneficiū occiditur. Nec damnationē tamen iſtius deſpero. Non enim à Cicerone nunc defenditur: timeo ne cauſæ nō ſatiſfaciā. Maior cauſa eſt, occiſum à Popilio Ciceronē queri, quàm fuit aliquādo probare non occiſum patrē. Ciceronē quiſquā potuit occidere, qui audiuit. Minturnenſis palus exulē Mariū non hauſit. Cimber etiā in carcere uidit imperantē: prætor iter à conſpectu exulis flexit. Qui in crepidinē uiderat Mariū, in ſella figurauit. Non poſſumus de Popilio queri: eodē loco patronū habuit, quo patrem. Pompeius terrarū marisq; domitor, Hortenſij ſe clientē libenter conſeſſus eſt. Hortenſius bona Pompeij, non Pompeium defenderat. Romulus, horum mœniū cōditor, & ſacratus cælo parens, nō tantā urbē fecit, quantā Cicero ſeruauit. Metellus in Veſtæ æde extinxit incendiū: Cicero Romæ. Glorietur Hānibale Scipio, Pyrrho Fabritius, Antiocho alter Scipio, Perſe Paulus, Sparthaco Crāſſus, Sertorio & Mithridate Popilius: nemo hoſtiſ

Seneca:

Q. Catil.

Catilina propius accessit. Fert appensum cōto caput, & defluēte sanguine hūc ipsum inquinat locū, in quo Popilio dixerat. **BVTBONIS**. Quātē fuit eloquētiae probauit ab eo nō occisum patre, à quo occidi poterat etiā Cicero. **MARILLII**. Si inimicus essem patronis, optarem ut reus absolueretur. Turpe iudiciū, in ea ciuitate Ciceronē non defendi, in qua defendi etiā potuit Popilius. Popiliū pauci ex historicis tradiderunt interfectorē Ciceronis: sed hi quoq; non parricidij reū à Cicerone defensum, sed in priuato iudicio. Declamatoribus placuit, parricidā reū fuisse. Sic autem eum accusant, tanquā defendi nō posset: cū adeo posset absolui, ut ne accusari quidē potuerit. **LATRONI** non placebat illum sic accusari, quomodo quidā accusauerūt: Obijci tibi quod occidisti hominem, quod ciuem, quod senatorē, quod cōsularē, quod Ciceronē, quod patronū tuū. Hac enim ratione non aggrauari indignationē, sed fatigari. statim illō ueniendū est, ad quod properat auditor. Nā in reliquis adeo bonā causam habet Popilius, ut detracto eo quod patronū occidit, nihil negocij habiturus sis, & patrociniū eius est ciuili belli necessitas. Itaq; nolo per illos reum gradus ducere, quos potest tutius euadere. Licuit enim in bello & ciuē & senatorē & cōsularē occidere: nec in hoc crimen est, quod Ciceronē, sed quod patronū. Naturalis est aut, ut quod in nullo patrono fieri oportuit, indignius sit factum in Ciceronem patronum. **LATRO** accusauit illū de moribus: primū quod sic uixisset, ut causam parricidij diceret: deinde, quod patronū suū occidisset. Et fecit has quæstiones, An posset eo nomine accusari, quo abolutus est. Si quis, inquit, hodie uolet me parricidij postulare, non poterit. Quomodo crimē quod obijci non potest, puniri potest? An in bello ciuili acta obijci nō possint. Honestē dixit, cum hunc locum tractaret **VARIVS GEMINVS**. Si illa, inquit, tēpora in crimen uocas, dicis non de hominis, sed Reipub. moribus. Si potest, quod ciuili bello actum est, obijci, an hæc obijci debeant. Hanc quæstionem in illa diuisit: An etiam si necesse ei fuit facere, non sit tamen ignoscendum. Ad quædam enim nulla debet necessitas compellere.

DIVISIO. Hoc loco Latro dixit summis clamoribus: Ita tu Popili, si Antonius iussisset, patre tuū occideres? Deinde, An nō fuerit ei necesse: Potuisti excusare te, potuisti præmittere aliquē ad Ciceronem, ut sciret & fugeret. Necesse certē non fuit, manū caputq; præcidere mortuo.

COLOR. Colorem pro Popilio **LATRO** simplicē habuit, necessitate coactū fecisse. & hoc loco illam sententiā dixit: Miraris, si eo tēpore necesse fuit Popilio occidere, quo Ciceroni mori? **ALBVTVS** dixit, in pœnam Ciceronis electū amicissimum Ciceronis, quasi exprobraturus per hoc illi suam fortunam esset: Molestius, inquit, feret, se à Popilio occidi, quā occidi. **MARCELLVS BERNINVS** eundem colorem aliter induxit: Cogitabat, inquit, Antonius secū: Quod Ciceroni excogitabo supplicium? Occidi iussero? olim iam aduersus hunc metum emuniuit animum. Scit mortem nec immaturam esse consulari, nec miseram sapienti: fiat aliquid noui quod nō expectat, quod non timet: non indignabitur ceruicem hosti porrigere, indignabitur clienti. Popilium aliquis uocet, ut sciat quantū illi defensi in Republica profuerint. **SYLOPOMPEIVS** hoc colore usus est: Offendebatur, inquit, proscriptione, & quædam liberius loquebatur: non miror. Ciceronis cliens est: tanto magis occide Ciceronem tuum. Et dixit, non suæ infirmitatis sententiā: Vterq; inquit, sed diuerso genere punitus est. Ciceronis proscriptio fuit, occidi: mea, occidere. **MARILLIVS** præceptor noster sic narrauit: Iussit, inquit, imperator, iussit uictor, iussit qui proscripsit: ego illi negare quicquā possem, cui nihil negare poterat Respublica? **BLANDVS** hoc inquit loco: Volo me excusare: dixi, Cicero me defendit: respōdit, Scio, me accusauit. I ergo, ut sciat plus sibi Antonij accusationē nocuisse, q̃ Popilij defensionē profuisse. **BVTBO** hoc colore: Vocetur, inquit, ille Ciceronianus, ille cliēs, amicus. Excogitauit quomodo Cicero sua periret manu. **CAESTIVS** hoc colore: Durissima, inquit, mihi militia in Antonij castris fuit, ob hoc ipsum, quod Ciceronis erā cliēs, difficillimē mihi expeditiones dabantur. Tunc quoq; uocatus sum quasi ad pœnā: L, inquit, occide Ciceronē: Nec credā, inquit, nisi attuleris caput. magisq; admiratus est potentiā suā, quod Ciceronem Popilio nō licebat non occidere. **FVSCVS ARELLIVS** hoc colore usus est: Antonij se partes secutum, ut si quid posset, Ciceroni p̃desset: facta proscriptione ad genua se Antonij p̃cidisse, deprecātū se p̃ Cicerone: offensum Antoniū, eo magis dixisse: Occide, quē mori nō uis. Hic color displicebat Palsieno, quia ad testē ducit. nā si hoc fecit Popilius, nō tantū quod defendat nō habet, sed habet quod gloriatur. **HISPOROMANVS** uehemēti colore usus est, & duro. Patronum enim Popilio dedit, & dixit aliter se causam acturū Popilij, aliter Antonij: pro Popilio dicturū, Occidere nolui, coactus sum: pro Antonio dicturū, Occidi Ciceronē oportuit. & dixit locū, aliter nō potuisse pacari Remp. quā si ille turbator ocij ē Repub. sublatuſ esset. Solus ex declamatoribus in Ciceronē inuectus est: Quid ille, inquit, cū Antoniū hostē iudicaret, & oēs Antonij milites, nō intelligebat se & Popiliū p̃scripsisset? Hic color prima facie asperior est, sed ab illo egregiē tractatus est. **VARIVS** quidē minus dixit: Cū imperasset mihi Antonius, passus sum, ne aliquis P. Clodij mitteretur, qui contumelijs afficeret antequā occideret, & uiuū laniaret. **ARGENTARIVS** dixit: Vocatus ueni, post p̃scriptionē Antonius terribilior erat factus, etiā suis. Iussus sum Ciceronē occidere: quid facerē? Nō parēre uno modo poterā, si me occidisset: hoc nec Cicero paterat. A parte accusatoris illo loco, quō Popilius uenit, nemo nō aliqd noui uoluit dicere. **LATRO** ait: Præcluserat fores, nemo ad proscrip̃tū recipiebatur. Popilius ut uenit, admissus est. **CAESTIVS** dixit: Ut renunciātū est Ciceroni, ait: Popilio semper uaco. **VISPANVS CORNELIVS** fecit etiā quæretē Ciceronē: Popili,

A Popili, tam sero? **ALBVTVS** dixit: Quid est Popili? eequid tutò lateo? nunquid mutandus est locus inepte ab idibus? **PAVLVS** quidē induxit Ciceronē, tū maximē Popilij orationē legentem. Et **MVRRHEDIVS** non est passus hanc controuersiam transire, sine alicua stuporis sui nota. Descripsit enim ferentem manum & caput Ciceronis Popilium, & Popilij manum dedit Popilio: Quanto aliter reus Ciceronis tenebas manum eius?

Ter abdicatus uenenum terens. Controuersia III.

THEMA. Ter abdicatus, ter absolutus deprehensus est à patre, in secreta domus parte medicamentū terēs. interrogatus, quid esset? dixit, uenenum: & uelle se mori. & effudit. accusatur parricidij.

PRO FILIO. CAESTII PII. Dic quid cōmisi? certē nec secreta te fallunt. dimittam te: intelligetis qui parauerim. dic quid antē cōmiserim: nisi fortē contentus es reo cōmittere parricidū, parricide nihil. **ARGENTARII.** Volo mori, quia reus fui. quid ergo, reus uiuet? uiuet, quia fordidatus alsidebit pater. Reuertar ad uenenum, quando iniqua fortuna nullo me periculo defungi semel passa est. **ALBVTVI SYLII.** Quare ergo non moreris? Nō iuuat me mori, si quem alium iuuat. Vt interuenit, in alias cogitationes abij. Ergo quisquā tam infelix fuit, ergo quisquā me magis odit, quā ego miser memet cōpi? **VARII GEMINI.** Ter, inquit, abdicatus es. Videris mihi pater obijcere, quod tam diu uiuam, quod pro me loquor. Nolite mirari: tam iracundum est innocentibus mori, quā miseris defendi. **CORNELII HISPANI.** Scio quosdam periclitanteis illa iactare, Nunc primū causam dico. hic ergo dicere non possem, Iterū reus fui: nec dubito, qui uobis in odium uenerim, cum ipse me oderim. **PORTII LATRONIS.** Ter causam dixi, accessi ad hęc supplicia mea, uenenum teneo: hoc si tibi satis non est, uiuam.

ALTERA PARS. ALBVTVI SYLII. Testor deos immortales, hoc me tribus iam causis abdicacionibus, ne in domo mea uenenum deprehenderem. Parricidij reus uiuit, qui abdicatus mori uoluit. In quā angusto domus meæ fortuna posita est: aut patri pereundum est, aut filio. Quid habes, quare me mori uelis? Viuunt orbi, uiuunt naufragi, uiuunt etiam quibus contigerunt liberi. Ter abdicatus cū se mori uelle dicat, uitam rogat. Teneo parricidū, quod apparet etiam in suam mortē paratissimū. **CORNELII HISPANI.** Nolite mirari, si debitas uires dolori meo nō exhibuero: tribus iudicijs experti estis, patres accusare non posse. **VIBII RVFFI.** Cū tantum est quod fateris, quantū est quod negas? Tu uenenū quæstisti, tu uenenū emisti, tu uenenum intulisti in eam domū, in qua habebas inimicū patrē: rectē uitam odisses suam, cui parricidū obiecisses. Vis scire quid peccaueris? indica quis tibi uendiderit. dicetur illi: Tu illi uenenū uendebas, tu ter abdicato uendebas: sine dubio sciebas cui daturus erat: ita hoc ego iudicio filij mortē moror. Si me cū isto includitis, moriar: ut uobis hęc faciā inuidiā, quā iste mihi facere uoluit. **VARII GEMINI.** Quæritis, filius meus uenenū cui parauerit? uiuit. **POMPEII SYLONIS.** Mihi, inquit, paraui, & hoc est patri parare. Absolutus mori uult, reus uiuit. **MVSAB.** Habuit malū medicamentū Mithridates. Quis enim alius debebat habere, quā parricidā? habuit, inquam, Demosthenes uenenum, & uixit. idē ego tibi pater, quod Demostheni Philippus. **PORTII LATRONIS.** Cum abdicarem, si quid obieceram, aiebat, Nunquid deprehēdisti? non tamen habebitis quod multū de eo dubitetis, quod negat parricidium: quod confitetur, uenenum est. Mori, inquit, uolo uiuo patre: & hoc parricidū est. Miser æquē timui ne biberet uenenū, quā ne daret. **ARCELLII FVSCIPATRI.** Mihi, inquit, paraui uenenū, ne quis dubitet an aliū possim occidere. **IVNII OTHONIS** patris. Reus est parricidij, qui mauult mori, quā patrē uidere. quomodo uultis, magis probē uobis illū mori noluisse? nō uult mori. Mori, inquit, uolūi. quare? quia ter uicisti. Si mihi credis, parricidū facere uoluit. Qualis est reus, cuius hoc unum patrocinium est, indignum se uita fuisse? Dico tam inuisum illi patrem fuisse, ut occidere uoluerit.

DIVISIO. Non puto uos exigere diuisionē, cū coniecturalis sit cōtrouersia, habet tamē dissimilem cæteris coniecturā, & duplicē: non quomodo solet inter duos reos, cum alterū coarguimus: aut inter duo crimina, cū alterū probamus, ut id alterius fiat probatio: tanquam cum dicimus adulteram fuisse, ut credatur etiā propter hoc uenefica. In uno homine coniectura duplex est. Quærimus enim, utrum uenenum in suam mortem, an in patris parauerit.

COLORE. Si hic color displicet pro adolefcēte, quo dixit Latio ut nihil mutaret, sed diceret: Mori uolūi tādio abdicacionis & infelicitatis alsiduz, cum in hoc tātū sordes ponerē, ut cum maiore tormento positas resumerem, & absoluto mihi uni, non finis esset periculi, sed initium: incipit præter coniecturam, & illa prima uulgaris in eiusmodi controuersijs & pertrita quæstio incurrere, an uenenum habere in mortem suam liceat. **ALBVTVS** illo colore pro adolefcēte dixit, non fuisse uenenum: Cum putarem, inquit, odio esse patri meo, uolūi experiri affectum eius, quomodo mentionem mortis meæ ferret. Itaque palām, & ita ut interueniret pater, tenui. **FVSCVS ARCELLIVS** eodē colore usus est, sed aliter: Non dixit, Experiri patrem uolūi, sed ut miserabilem me patri facerem. **MVRRHEDIVS** pro cætero stupore suo dixit, medicamentū se parasse ad somnū: quia alsiduz sollicitudines, uigiliarū sibi facerent consuetudinē. **VIVS** colore est, & Publina sententia dixit: Abdicationes, inquit, suas ueneno diluit. Et iterum: Mortē, inquit, meam effudi. Memini nos, cum loqueretur de hoc genere sententiarum, quo iam infecta erant adolefcētorum omnium ingenia, queri de Publio, quasi iā ille hęc insaniam introduxisset. **CASSIVS SEVERVS**, summus Publij amator, aiebat, nō illius hoc uitiū esse, sed illorum, qui illum ex parte, qua transire deberent, imitarentur: quæ apud eum melius erant dicta, quā

Publij Mimi. apud quenquam comicum tragicumq; aut Romanum, aut Græcum: ut illi uersum, quo aiebat **A** unum uersum inueniri non posse meliorem:

Tam deest auaro quod habet, quàm quod non habet.

& illud de eadem re dictum:

Defunt luxurie multa, auaricie omnia.

& illos uersus, qui huic quoq; ter abdicatione possent conuenire:

O uita misero longa, felici breuis.

Et plurimos deinceps uersus referebat Publij disertissimos. Deinde autorem uitij, quod ex captione unius uerbi plura significantis nascitur, aiebat Pomponium Attellanarum scriptorẽ suise: à quo primùm ad Laberium transisset hoc studium imitandi, deinde ad Ciceronẽ, qui illud ad uirtutum studia transtulisset. nam ut transeam innumerabilia, quæ Cicero in orationibus, aut in sermone dixit, & nota ut non referam à Laberio dicta, cū Mimi eius, quicquid modò tolerabile habent, tale habeant, id quod Cicero in Laberium. Diuus Iulius ludis suis Mimum produxit, deinde equestri illum ordini redditũ iussit ire sessum in equestria: omnes ita se coarctauerunt, ut uenientem nõ recipere. Cicero malè audierat, tanquam nec Pompeio certus amicus, nec Cæsari, sed utriusq; adulator, multosq; tũc in senatũ legerat Cæsar, & ut replet exhaustum bello ciuili ordinẽ, & ut his qui bene de partibus meruerant, gratiam referret, Cicero in utramq; rẽ iocatus: misit enim ad Laberium transuntem: Recepissẽ te, nisi angustè sederẽ. Laberius ad Ciceronẽ remisit: Atqui solebas duabus sellis sedere. Vterq; elegantissimè: sed neuter in hoc genere seruauit modũ. Ab his huius studij diffusa est in plures imitatio. Sed ut ad cõtrouersia redeã. **CASSIVS BVERVS** aiebat, placere sibi illũ colorem: Mori uolũ. Et quasdã dixit inter disputandum sententias: Terriò, inquit, cum abdicare, aiebam: Nihil tanti est, infelicẽ hanc animam, quam toties exagitat pater & infestat, semel recipiat. Sed illud rursus dicebat: Mibi serua istum animum: facies quod uoles absolutus. Quare ergo nũc non moreris, dicet aliquis? Primũ nõ semper idẽ miseris libet: nonnunquã iuuat cum fortuna sua concurrere, illam fatigare. Deinde uerum uis, quare non moriar interim? quia puto te uelle. **OTHONIUS** ineptam sententiam uidebatur dixisse: Non multum interest mea. aut enim me, aut filium meum uoluit occidere.

Mater caca filium retinens. Controuersia IIII.

LBX. Liberi parentes alant, aut uinciantur. **THEMA.** Quidam cum haberet uxorem, & ex ea filium, peregrè profectus, & à piratis captus, scripsit de redemptione epistolas uxori & filio. Vxor flendo oculos amisit. filium euntem ad redemptionem patris alimenta poscit: non remanentem, alligari uult.

PRO MATRE. CAESTII PII. Non est quòd mulieris affectum lege æstimetis, quẽ mi nato: omnia fecit, ne filius alligetur: nauigaturus reliquit uxori filium: nec adhuc ceca erat. **ALBVTII SYLII.** Deducite filium, itaq; tene, complectere: audeo dicere, hoc par ne piratæ quidẽ diuiderent: si uellet filium alligare, pateretur ire quò properat. Ergo i adolescens, matri tuæ nec decem mensium quidẽ alimenta reddes? si pascere non uis matrẽ, expecta saltẽ ut efferas. **TRIARI.** Legẽ attulit, qua cathenas minetur: causa est, quia timet. **MARCELLI BERNINI.** Si perleueras, me quoq; ad piratas trahe: impetrabo ab illis alimenta, & uirũ meũ. **FVLVI SPARSI.** Mater si non pascitur, moritura est. Pater etiã si non redimitur, pascitur tamẽ. **VLII BASSI.** Patri tuo superflunt & oculi & alimenta.

ALTERA PARS. CAESTII PII. Matrem meam imitari uolo: amare me docuit, unis uinculis duos alligauit. Si matris exemplo pius esse nolũero, etiam oculos patri debeo. **ARRELI FVSCI** patris. Desertorem tuum apud patrem inuenies. **VARI GEMINI.** Qualis fortuna est, cui uincto mater cathenas denuncias? eundem est uictori ad piratas. Omnia licet patri præstem, meliorem tamen habuit uxorem: quàm multi me putant, quia nolo ad patrem redimendum ire, nunc cum matre colludere. **FVLVI SPARSI.** Matri nihil timeo, si eam apud uos relinquo. Patri quid timeo, si eum apud piratas relinquo? **BVTEONIS.** Oculos certè erus mihi, ne plus marito præstiterit uxor.

DIVISIO. LATRO hanc cõtrouersia, quasi esset tota officij, declamauit. Nullas quæstiones iuris inseruit, sed comparauit inter se incommoda patris & matris: & tanquam quæreret, dixit: Vtrum ad redimendum potius captum patrem filius ire deberet, an ad alendum cæcam matrem subsistere? Et sic eam diuisit, ut diceret: Hoc quod pater desiderat, utile est patri. Nouissimò tractauit, ne patri quidẽ utile: utiq; si sciat matrem in hac esse fortuna, non passurum. In epilogis uehemens fuit. **APOLLONIVS GRÆCVS** & **BVTEO** fatuam quæstionem mouerunt. Primam, An lex quæ de alendis parentibus lata est, ad patris tantum nomen pertineat. Illi sunt omnia priuilegia data: & ipsam pœnam non alentium, signum esse nõ muliebris potestatis. Res est ineptior quàm ut coarguenda sit: itaq; transeo. Illud unum quod dicebat **POLLIO ASENSIVS** referam: Nunquam tentari debere in causa uerecunda improbã quæstionẽ. **HISPOROMANVS** illam mouit quæstionem, An lex de alendis parentibus nõ pertineret ad matres: Ut uiuis parentibus filius, inquit, familiæ nulli poterit seruire nisi patri, omni alia seruitute liber est. Puta enim te alimenta petere ab eo, quem pater mittat peregrè, quem nauigare iubeat. Primæ partes sunt patris, secundæ matris. **ALBVTIVS** nõ iuris fecit illã quæstionẽ, sed æquitatis: ita tamen, ut iuri adiungeret, & matris prius esse, quàm patris officiũ. **SYLO POMPEIVS** illam fecit.

A fecit quæstionem: An quoties duobus cõmunis esset potestas, eius tota fieret qui præsens esset. Puta, inquit, te seruum esse cõmunem: huic domino seruias, qui præsens est. puta fundũ esse cõmunem: is fructus percipiet, qui præsens est. Illam quæstionẽ huic duram subiecit, An nunc pater nullũ ius in filiũ habeat. Quomodo, inquit, ciuis iura habeat, qui liberi hominis non habet? patrem habet ille nullam in potestatem, habet matrem in totius legis possessionem. Est iam non commune illi ius in te, sed proprium. **VARIVS GEMINVS** sic diuisit: An non semper filius cogi posset, ut matrẽ alat. Deinde, An nunc cogendus non sit. Non semper, inquit, filius cogitur. Transeo illos qui non possunt, ægrotos & inutiles. Aliquis ad propellendũ hostẽ proficiscitur, in cuius unius militia posita est salus publica. Hunc retinebit mater, puta legatũ, de lumina Repub. puta fœderis. Huic mater uincula iniiciet, Per partes cõparando utrũq; officium: Ille, inquit, peregrẽ est, tu domi: ille captus, tu libera: ille inter piratas, tu inter ciues: ille alligatus, tu soluta es: at tu cæca es, ille hoc infelicio quod uidet. Quid enim uidet? catenas suas, & cædes, & uulnera, & cruces eorum qui non redimuntur: at periculosum est nihil, nisi domi manere & flere. **LATRO** dixit, pro matre submissẽ & leniter agendum. Non enim uindictam, inquit, sed misericordiã querit: & cum eo adolescente consistit, in quo ita exigit pietatẽ, ut impediatur. Aiebat itaq; uerbis horridioribus abstinendum, quoties talis materia incidisset, ipsam orationẽ ad habitam eius, quem mouere uolumus ad affectus, molliendam. In epilogo nos quoq; uocem de industria intringere, & uultum deijcere, & dare operam, ne dissimilis sit orationi orator: compositionem quoque illis minorem conuenire. **CALVVS**, qui diu cum Cicerone iniquissimam litem de principatu eloquentiæ habuit, usq; eò uiolentus accusator, & concitatus fuit, ut in media actione eius surgeret **Vatinius** reus, & exclamaret: Rogo uos iudices, num si iste disertus est, ideo me damnari oportet? Idem postea cum uideret, à clientibus **Catonis** rei sui **Polliõnem** **Afinium** circumuentũ in sorte, imponi se supra cippũ iussit. Erat enim paruulus statura, propter quod etiã **Casullus** in hendecasyllabis uocat illum † **Salluputium** disertum: & iurauit si quam iniuriam **Cato** **Polliõni** **Afinio** accusatori suo fecisset, se in eum iuraturum calumniam: nec unquam postea **Pollio** à **Catonẽ** aduocatisq; eius aut re, aut uerbo uiolatus est. Solebat † postea excedere subfellia sua, & impetu latus usq; in aduersariorum partes transcurrere. Et carmina quoq; eius, quamuis ioca sint, plena sunt ingentis animi. Dicit de **Pompeio**: Digito uno caput scalpit, quo credas sibi hunc uelle uirum. Compositio quoq; eius in actionibus ad exemplum **Demosthenis** riget: nihil in illa placidum, nihil lene est, omnia excitata & fluctuantia. Hic tamen in epilogo quem pro **Messio**, tunc tertio causam dicente habuit, nõ tantũ leniter componit, sed cum dicit: Credite mihi, non est turpe misereri: & omnia in illo epilogo ferẽ non tantũ emollitæ compositionis sunt, sed infraetæ. In hac controuersia **Publianam** sententiam dedit. **FERTVS** quidam rhetor, staturæ pusillæ, in quam **Euctemon** homo uenustissimi ingenij **Græcẽ** dixit: Antequam te uiderem, nescio rhetoran † fortis esses. Fuit autem **CABSTII** sententia: Captus est, inquit, pater: si te capti mouent, & hæc capta est. & quasi non intellexissemus, ait: Nescitis dici captos luminibus. & illud dixit: Mittes tamen epistolã infructuosam, odisse illam debes, hæc est quæ matrem tuam excecauit. & illam falsissimam, in quam multi incidunt: Propter hoc ipsum, inquit, magis flebilis est, quod non potest flere. Et iterum inquit: Lachrymæ matri defunt, causæ supersunt: tanquam cæci flere non soleant. Memini **CRISPVM** quendã antiquum rhetorem, in illa cõtrouersia uiri fortis, qui tertium filium retinet, cũ alter filius in tyrannicidio perdidisset oculos, alter in acie manus: Exurgite nunc uiua cadauera, rogate pro fratre. Sed quid ego meos derideo? alter quod roget, non uidet: alter quod roget, non habet. Multis cõpositio bellẽ sonantis sententiæ nomẽ imposuit. Itaq; memini **LATRONEM PORTIVM**, ut exprobraret hanc audiendi scholasticis negligentia, maximẽ quia **Triarius** compositione uerborum bellẽ cadentiũ multos scholasticos delectabat, omnes decipiebat, in quadam controuersia cũ magna quasi fluere & concitata, sic locũ conclusisse: Inter sepulchra monumenta sunt. Et cum scholastici magno clamore laudaret, inuectus est in eos ut debuit: & hoc effecit, ut in reliquum etiam quæ bene dicta erant, tardius laudarent, dum insidias uererentur. **GLYCON** dixit:

uersa dixit:

ROMANVS tamen**HYBREAS** in hac controuersia in quibusdam corruptum uidebatur.*Quinquennis testis in procuratorem. Controuersia V.*

THEMA. Mortua quidam uxore, ex qua filium habebat, duxit aliam: sustulit ex ea filium. Habebat procuratorem in domo speciosum. Cum frequenter essent iurgia noueræ & priuigni, iussit eum emigrare. Ille trans parietem habitationem conduxit. Rumor erat de adulterio procuratoris & matris familiæ. Quodam tempore paterfamiliæ in cubiculo occisus inuẽtus est, uxor uulnerata, cõmunis paries perfoßus: puer iubetur percussorem cognoscere. Ille procuratorẽ digito denotauit: accusat filium procuratorem cædis, ille filium parricidij. **ARBELLI FVSCIP.** Ut audiui clamorem, si qua est fides, deprehensos à patre adulteros putauit. Quis ferret te uoluntariam testẽ in forũ ueniẽtem, etiam si uenires dictura pro filio? miserrime puer, quãuis periclitor, plus tamen pro te timeo, nimium fraternis insistis uestigijs: itaq; iam tibi cũ matre non cõuenit. Quamdiu mater uixit, pater me fuit procuratore contentus: nec facilẽ fit parricidium. Vis scire quantum natura possit: etiã infans pro patre loquitur: **TRIARI.** Viuo patre adultera, moriẽtẽ conscia;

forte, Salapustum: quod salus & paruus esset, à sale & pusio.
al. praeterea.

forte, orator.

conscia, mortuo testis, aliquis uno teste contentus est: dabo populū. obijcit priuigno parricidiū, filio mendaciū: intrat procurator quā solebat. Dic puer, quis patrē tuum occiderit? dic audacter: eundem nominas, quem populus. nox placet sceleri, prorsus adulteri tempus. habui patrem tam bonum, ut cum uxore habere uellet, tamen me nouercā habere noluerit. Quō mihi lumē? ea tantum admissuro nefas optanda nox est. Quid, inquit, antē peccaui? dissimile est: memento enim de homicida quāri: potest tyrocinium esse homicidium, parricidium non potest. Lumen attulisti ut discerneres, erat illic quem leuiter uulnerare deberes. Videmus adaetum in praeordia gladii: sic ego nouercam uulnerassem? frater, quāro an uideris procuratorem proxima nocte: nihil de prioribus quāro. **VIBII GALLI**. Ego taceam de adulterio, quod persequitur & populus: ego taceam de parricidio, quod persequitur puer? Testor uos Iudices, saluum patrē reliqui, O' magnā in contrariū seculi nostri peruersitatē: inuentus est qui patrē posset occidere, & nouercam non posset. Etiam si quis occidere patrem non potest, nouercā potest. **SEPVLLII BAS. S I**. Dum perfodio parietem, aliquis sentiet. Cuius uis leuissimum somnū: pueri, an senis, an mediz ætatis? Pueri? frater sentiet. senis? pater. mediz ætatis? nouerca. Quærerē quā sordida domo natus esset, si ullam habuisset: nunc inquisitionem nostram humilitate effugit. Non miror si nescis, quā difficile sit patrē occidere, cum incertū habeas patrem. **ALBV TII SYLLII**. Quāro à te mulier, an filio tuo credendū putes? Liceat mihi nutrire puerū, ne cum matre illi, ne cum tutore queat cōuenire. Tres in cubiculo sunt: patrē occidis, puerū contēnis, adulterā nō tīmes: singuli se seruī libertiq; offerebant: puer stabat antē oēs: pccussor latebat post adulterā. Quid antē peccaui? cuius uxorem corrupe? quod si fecissem, hominē occidere, sed patrē nō possem. hominem occidere, bonos habeo testes: timet hunc in aliena potestate. Aspice corpus patris, quā grauis plaga, quā altē adaetum est gladius. sic ego nouercā percussissem? **CABSTII PIIA**. Adulterum te esse non unum testem dabo, non corruptū: dabo multos, dabo etiā pueros. Patrē tam grauitur percussi, quā debui nouercā. Nouercā ne sic quidē, quemadmodū patrē. **IVLII BAS S I**. Tibi fuerit necessariū lumen, ne eam occideres, propter quā occidebas: mihi superuacuum erat, ne instrumēto parricidij detegerē parricidiū. Si rerū natura pateretur, obliuiscendū mihi erat patris, dum occiderē. Minore licentia, quā non uidemus, agimus: & quāuis nō minor sit atrocitas facinoris, formido minor est. Si patrē occidi, totus mihi lectus purgandus est, tibi parcam: parricidiū nō habeo; non possum gloriari ultione patris, frater illā meus occupauit. **BLANDI**. Quā difficile est filio, patrē uulnerare: & quā facile priuigno, nouercā occidere. **VARIIGEMINI**. Patrem, inquit, occidisti. Testor uos Iudices, nihil leuiter hæ manus faciunt. utrum non habui potestatem? atqui uulnerata est: ui nolui te occidere, non habui potestatem. atqui uulnerata es: leuiter uulnerata es, quā diligenter seruata es. Tu testimoniū dic, & ostende uulnus: percussor ille quā timuit, ne occideret. **PORTII LATRONIS**. Quare lumē affero? fortius parricidium faciam, si non uidero patrem. Occidere aliquis patrem, antequam nouercā, potest: nouercam ne post patrē quidem potest? **TRIARI**. Aliquis parricidio puras manus seruat, & inde incipit quō peruenire difficile est?

DIVISIO. Has controuersias, quæ & accusationem habent, non eodem ordine omnes declamauerunt. quidam fuerunt, qui antē defenderent quā accusarent: ex quibus **LATRO** fuit. **FVSCVS ARELLIVS**: Debet, inquit, reus in epilogo desinere. optimē autē epilogum contexit defensionī: & homines magis defendenti quā accusanti fauent. Ultima sit pars, quæ iudicem fauentem possit admittere. Quidam permiscuerunt accusationē ac defensionē, ut per comparisonem duorum reorum irent, & crimē simul repulissent, statim transferrent: ex quibus fuit **CABSTIVS**. Hoc non semper expedit, utiq; qui imbecilliorē partē habent: non est utile, cominus cōgredi: facilius latent, quæ non comparantur. In hac controuersia duo uel tres rei: nouerca enim procuratori cōiungitur. Itaq; à filij parte utiq; aiebat prius accusandum: quia unū debebat orimen defendere, duo obijcere, & adulterij & cædis: si qua sunt ex utraq; parte difficilia, nō colorem, sed argumentationē desiderant. itaq; ne modum excedam, præteribo. Circa uulnus nouercæ quidam bellas res dixerunt, quidam ineptas: imō multi ineptas. Prius illa quæ bellē dicta sunt, referā. **FVSCVS**. Vt destrieta leui uulnere, est cutis, nō credas factū manu priuigni, credas amatoris. **PASSIENVS** ait: Sed leuiter te uulnerauit dextera illa, cui nec paries obstitit, nec pater. **VARIUS GEMINVS** dixit: Da ferrū testi meo, fortius feriet. **CABSTIVS** dixit, cum descripisset quā leue uulnus esset: Nocueras, inquit, mihi, si amicæ tuæ nocere potuisses. **NI GER BRVTIDIVS** quotidiano uerbo satis significāter usus est: Rivalē, inquit, occidit, amicā faucianit. **HISPO ROMANVS** eiusdē generis rē dixit: Ostēde nouerca, ostēde id quod amator tuus uellcauit. **BASSVS SEPVLLIVS** dixit: Maritū occidit, adulterā strinxit. Ex illis q res ineptas dixerāt, primus ibi ante oēs **MVSA** ridetur: qui cū uulnus nouercæ descripisset, adiecit: At hercules pater meus tanquā paries perfoffus est. **MVRRHEDIVS** patrocinium putat esse, quod causæ suæ sanguinē misit. **NEPOS LICINIVS** ait: Nō est istud uulnus; sed ludentis adulteri morsus. **SENIANVS** ex illa stultorū nota sententiā protulit: Nō uulnerauit, inquit, nouercam, sed uiri sui sanguine aspersit, cum illic uulnera tantum ponantur. **VINITIVS**, exactissimi uir ingenij, qui nec dicere res ineptas, nec ferre poterat, solebat hanc sententiā Seniani deridere, & similē illi referre in oratione dictā Montani Votieni. **SENIANVS** in hac eadē controuersia dixerat: Nihil puero est teste certius, utique quinquenni. Nam & ad eos peruenit annos,

Agnos, ut intelligat: & nondum ad eos, quibus fingat. Et hæc diffinitio, inquit, ridicula est, nihil esse puero teste certius, utiq; quinquenni: putà nec si quadrimus puer testis est, nec si sex annorum. Illud uenustissime adijciebat: Putes, inquit, aliquid agi: omnia in hac sententia circumspici hominis sunt, finitio, exceptio. Nihil est autem inamabilius, quàm diligens stultitia. **MON-TANI VÓTIENI** sententiam huic aiebat esse simile, & deridebat hanc in oratione: Et expectum est animal, canis utiq; cathenarius paratus. erat autem non æquus ipsi Montano. accusauerat illum apud Cæsarem à colonia Narbonensi rogatus. at Montanus adeò toto animo scholasticus erat, ut eodè die quo accusatus est à Vinitio, decertauerit, in Vinitij actionem sententias suas refererebat. Eleganter illud dixit **SVRDINVS**: Rogo nunquid putas illum alteram partem declamasse? Grauis scholasticus morbus inuasit, exempla cum dixerunt, uolentes illa ad aliquod controuersie thema redigere. Hoc ut aliquando faciendum est cum res patitur, ita ineptissimū est luctari cum materia, & longè arcessere, sic quomodo fecit in hac controuersia: qui cum diceret pro filio locū, de indulgentia liberorum in parentes, uenit ad filium Cræsi, & ait: Mutus in periculo patris naturalia uocis impedimenta rupit, qui plus quàm quinquennio tacuerat. quia quinquennis puer ponitur, putauit ubicunq; nominatum esset quinquennium, sententiam fieri, quia Latroni bene cesserat: qui cum diluisset uulnus exiguum, dixit: Aspiciate istam uix apparentē cicatricem: rogo uos, non putetis puerulum fecisse, & ne puerulum quidem quinquennem. **GALLVS VIBIVS** improbam dixit sententiā, cum eadem describeret: Occidit, inquit, maritum, nouercam læsit, puero pepercit, etiam hunc putabat suū. Valde enim puero Cæstius aiebat parcendum. Itaq; dixit, cum laudaret eius testimonium: Procuratori natus es. **HERMAGORAS** hunc sensum decentius posuit. **BLANDI** sententia laudabatur, cum descripsisset à puero demonstratum procuratorem, digito multa significante. **EUCTEMON** dixit:

MVRRHEDIVS Mimico genere fatuam sententiam dixit, cum dixisset nouercam disputare contra filij sui testimonium: Facit, inquit, quod solet pro amatore, sanguini suo non pepercit. **NICOCRATES LACON** aridus, sed & uetus declamator dixit:

HERMAGORAS cum miserabilem dixisset pueri cōditionem esse, qui infestus nouercæ & procuratori redderetur, dixit iam procuratorem clamare. *et alie.*

Demens qui seruo filiam iunxit. Controuersia VI.

THEMA. Tyrannus permisit seruis, ut dominis interemptis dominabus suis nubant. Profugerunt principes ciuitatis. Inter eos, qui filium & filiam habebat, profectus est peregrè. cum oēs **B** serui dominas suas uitiaissent, seruus eius uirginem seruauit: occiso tyranno reuersi sunt principes: in crucem seruos sustulerunt. Ille manumisit, & filiam collocauit, accusatur dementiæ.

CONTRA PATREM. ARGENTARI. Habermus solatium, si has nuptias fecisset tyrannus, non pater: habere hunc illi honorem, fac dotalem, sine dominam custodiat. Sanum putatis esse, qui mauult tyrannum imitari quàm seruum? pater noster honestis parentibus natus. quē enim aliter conditionem matris nostræ habere potuisset, si tantum ingenuus fuisset? **CABSTIIPII.** Soror, opto tibi perpetuam sterilitatem. cum dicerem, Manumittamus seruū: aiebat, Expectemus sororias nuptias. Ergo tibi soror ut honestos habeas liberos, adulterādum est. Fecit se similem tyranno, filiam raptis, libertum cruciarijs. Plus seruo dominus permisit, quàm tyrannus. Qui facit has nuptias, infans est, aut tyrannus. Quis hoc potest credere, optādum filię fuisse, ne finiretur tyrannis, ne rediret pater? Si interrogauero patrē, quod grauissimū in tyrannide fuerit scelus? si sanus est, respondebit: Quod dominæ seruis collocatæ sunt. **FVLVII SPARSI.** Eligitur maritus, quē sanus pater dotalem dedisset: gener tuus ipsis nuptijs crucē meruit. Egregiū generum, cui nihil est gloriosius, quàm quod inter cruciarios non est. Grauißima quoq; ipsi seruo facta est iniuria: dominam suā non licuit illi seruare uirginem. **BLANDI.** Fecit etiam seruo iniuriam, cum detraxit abstinentiæ gloriā: nuptijs suis manumissus est. O' matrimonium omnī adulterio turpius. **IVLII BASSI.** Liberata Repub. quod me tristem uidistis, nolite mirari: nobis etiamnū uiuit tyrannus. Virginitatem quā sub tyrāno seruauerat, perdidit sub patre. Dic furcifer, cui sororē meam uirginē seruasti? dic si placet, mihi. Nō uitiauit, inquit, cū liceret illi. Ita ne dignus est nuptijs, quia indignus est cruce? ex cella suæ dominæ migrabit in cubiculū, uel domina ex cubiculo suo migrabit in cellam. **CORNELII HISPANI.** Melioris conditionis sunt uirtutis quàm uirgo: illis mutare nuptias cōtigit. Quare tyrannicida præmium accepisti? etiamnū aliqua ex edicto tyranni nupta est: qui edictum tyranni fugerat, redit cum edicto. Dementia hoc patris factū est, ne tyrannū accusare posset. Quod ille, inquit, filiā meā uirginem alteri seruauit, nunc maritus est: qui sub tyranno quoq; nihil aliud potuit quàm raptor esse: is qui dotalis destinatus erat, custos relictus est. propositū est edictū, quod ne ferremus, fugimus: nihil per totum publicæ seruitutis spaciū indignius uisum est, nihil dijs hominibusq; minus ferendum. itaq; tyrannus post hoc occisus est, desponsa est puella: omnia ex edicto tyranni facta sunt. **ALBVTTII SYLII.** Egregius gener, cuius hæc una gloria est, quod cōparatus cruciarijs frugalior est: melius seruus custodiuit dominā, q̃ pater filiā suā collocauit: quemadmodū iratus tyrannus, alienos inimici tibi nepotes precantur: cum sanus pater fuit, ne has uideret nuptias, fugit. Parū putatis magnū argumentū dementiæ, quod egit tyrannum in mortem, patres in exilium, seruos in crucem? quomodo qui sic fugis, sic collocas? Honestius exules q̃ focer. Si uoles inuenire generi tui propinquos;

pinquos, ad crucem eundū est. **ARBLII FVSCI** patris. Ex seruo gener, & ex domina uxor, **A** ex domino socer est factus: quis has nuptias non tyrāni putet? patrem tyrāni criminibus accuso, tyrannum patris. quid de tyranno loquor? patris similis est. Quid, de patre non querat? tyranno similis est. Miserrima soror sub tyranno patrē desiderabas: id in filia tua coegisti, quod tyrannus tantum permiserat. Nunc nobis pater, si sanus es, exulandum est. quid enim miserius accidere potest, quā is status in libertate, quem ceteri uix ferunt in seruitute? fugimus, ne seruiremus: felicitatem nostram in calamitatē conuertit: aliquando enim fugit. Satiū cum ceteris contumeliā ferre, quā liberatis omnibus solos in tyrānidem reijci. Seruo libertatē dedit, filiae seruitutē: seruo filiā dedit, innocentiā abstulit. Nescio quid sibi uelit, quod serui meritū laudat. Tyrānum enim laudare debebat. Seruus non stultus, tergum, & caput suū delicijs præsensibus prætulit: si dixisset, timuisset tātū, laudabo, & hanc illi etiam nūc optabo mentem. Ceterę honestos inuenerūt seruos: hęc talem habet, quales illę in tyrannide habuerunt. Soror mea ancillulę pellex est: sed ut domina nuberet, conseruula de cellula exacta est. Nullum in tyranno maius scelus fuit, quā quod tibi libuit imitari. O' te soror miseram, quod ista non sub tyranno passa es: iā enim pati desisses. Hoc tu putas præmium esse, quia dominam non uiolauit? uiolet, quantum uolet. Ille uerō, ut dicis, iniuriam tibi fecit: quia affinitatem tuam moratus est. Si non cessasset, iam fortasse ex illo nepotes haberemus: habebimus generum, si possumus, patri similem: sin minus, nō erubescendum, cui cognatus sit aliquis, cui sacra aliqua & penetralia, in quę deducatur uxor, quem adiungamus ad domum, non quę extensum doceamus. **PORTII LATRONIS**. Qui omnia tulamus, hos fugimus. Vocat seruū: & quia crucem non meruerat, mereri iubet. Itāne furcifer tu potuisti dominā completi? putasti autē te per tyrānum uicturū, aut semper futurū patrem? felicissimi uidebuntur, quibus contigerit raptus tyrannus. Ita sine dubio beneficium dedit, qui constituit dominā à stupro, se à cruce. Cū infelici face ad dotalem suum noua nupta deduceretur, si qua fides est, exhorui, quasi repositum esset edictū: cogitabam, quem sorori uirum eligerem: simpliciter fatebor, fastidiebam iā eas conditiones, quę ante profectiōem fuerant: aiebam, illo tempore & alię uirgines erant. Non uitiauit, inquit, sub tyrannide. O' nos felices, si ne nunc quidem. **TRIARIUS**. Age, hoc non est præmium, unum spectare omnium cruce? Certum habeo, si habuisset tyrannus filiam, non scripsisset edictum. Indicit festum diem, aperiri iubet maiorum imagines, cum maximę tegendę sunt. **VARIi GEMINI**. Eadem hora & libertum fecit, & generum: hoc fecit quod tyrannus non cogit, nisi cum irascitur: seruus ne tunc quidē facit cum cogitur. Generum habes, qualem? ut illi laudationem suam reddam, nempe frugi seruū, seruis tuis paritura fratres. Quantum ad expositionem rerum pertinet, sunt quidem acerba tyranni **B** dis mala, tamen tristiora exponā, quę post tyrannidem gesta sunt: nō dubitabā quin esset tyrannidę nuptura: si sub tyranno uitata esset, haberemus, Hoc non tibi uni accidit. nondum tyrannum occisum puto, etiamnum tyrannicas nuptias uideo. **MARYLLII**. Nunc sciam, an meritō libertatem acceperis, si liber non merueris crucē. hoc quod obijcio, qui in pluribus fecit, occisus est. **L. VINITII**. Nunc in domo nostra matrimonium est: cuius me puderet, etiam si raptus esset. Quā miseros putatis Iudices esse eos, quibus quidem duo quę miserrima fuerunt, optanda sunt, tyrānus & raptor. Vna generi tui commēdatio est, quod se aliquando ista puella putauit indignum. **VALLII SYRIACI**. In eadem conditione Iudices sumus, ut consolari debeamus sororem, quod aut rapta non sit, aut nupserit: & tamē quid ille meruit, quādiu per dominū licuit, innocētissimus seruus? **SEPVLLII BASSI**. Nuptias clausa domo fecimus, in cōtubernium deducta serui domina est: ita iste dexterā sororis meę, nisi dū manumittitur, nō contigit. **POLLIONIS ASINII**. Inter nuptias fescenninos in crucē generi nostri iocabantur. Miserrimum egisse me diem memini, quod seruire cœpit R. P. Miserrimum diem egisse memini, quo in exiliū fugimus. Inter hos dies sororis nuptias numero. Miserrima soror, fortasse uernularum tuorū nouerca ea. Pater, uolo ducere uxorem: dic quam mihi ex ancillis despondeas. Contrā **ALBVTTII SYLLII**. Seruauit dominam, si quis tyranno indicasset, solus in cruce pependisset.

DIVISIO. **LATRO** in has quæstiones diuisit: An etiam si non debuit filiam sic collocare, damnari tamen ob hoc non possit dementiæ. Licet, inquit, mihi filiam meam cui uelim collocare, isto modo & repudium remiserō genero. Accusor, Malē collocasti filiam: & multi alij. Quid tibi uidentur hi, qui abdicant filias suas? auari, sed mala causa est: nec ob hoc damnabor. Tu patrē debes dementem accusare, non sanum regere. Ego istud an sine ratione fecerim, uidebimus: satis est, si sana mente feci. Deinde, An sic filiā collocare debuerit. Hoc in hęc diuisit, An etiā si meruit seruus, nō tamen sic illi referēda fuerit gratia. Deinde, An bene meruerit. De facto serui primum disputauit. Deinde, animo factū quali. Non dominā constuprauit. Auge beneficia: nec dominum occidit, nec adultero dominā uenundedit. Non est beneficiū, scelere abstinere. Et tyrannus permisit dominam rapere, nō coēgit. De hoc beneficio non est quod laudes seruū: alioquin iniuriam fecit, si non subducta est iniurię, sed reseruata: tunc tamen solatium fuisset, cū multis pati. Deniq; quod alię in tyrannide passę sunt, hęc in libertate: ceterę absentibus suis, hęc præsens tibus. In alijs stuprum uocabatur, in hac matrimonium: in alijs finis expectabatur iniurię, in hac nullus. Deniq; illarum stupratores suffixi sunt, huius manumissus. Deinde de animo serui.

COLOR LATRO colorem à parte filij, quare non uitiaisset seruus, hunc fecit: timuisse illū supplicium, scisse futurum, ut liberata Republi. omnes, pœnas, qui cōtaminassent dominas suas, darent:

A darent: & aduentare iam tempus ultimum tyrannidis uidebatur, cū ad summam esset perducta rabiem: quæ nunquam nisi ex desperatione fit. Itaq; cum uideret, inquit, suffigi cruci seruos, clamabat: Hoc ego futurū sciebam. In ultima oratione **LATRO** dixit: Serui quoq; nomine tecum queri possum: quem qui frugi fuerat, nequam fecisti. **ALBVTVS** hoc colore usus est: Immatūra etiamnum puella, nec adhuc iniuriæ idonea, & ideo illam nō adduximus, quia ætatis beneficio tyrannidem sentire non poterat. **CABSTIVS** dixit: Ego planē non sum detractus seruo suam laudem, habui bonam mentem: sperauit posse fieri, ut si uirginem seruasset, nuptijs dominæ manumitteretur. **VARIVS GEMINVS** ait: Fortassis amicam habebat, hac delectatus abstinuit: nam quidam uirginum concubitu refugiant. fortasse sciuit illam non esse passuram, & illud quod nequam quoq; seruus interdum frugi facit, malam fortunam timuit. & hanc sententiam quæ ualde circumlata est, adiecit: An etiam furcifer auderet cum domina concumbere, nisi illi pater permisisset. & illud dixit: Ad hoc pater ab exilio redibas? Exilium ergo quid fugimus? **BVTBO** uoluit uideri reuera mente lapsum patrem, & in narratione hoc dixit: Quam mœstus uenit domum ab edicto tyranni, quantum in sinu filię fleuit: puto illo tempore mœtem esse concussam. **VARIVS GEMINVS** dixit de abstinentiā: Sic contaminare dominam suam, & trahere in cellam nō est ausus, nisi fortē hoc modo mauis narrem, iam tunc sperare sororis nuptias cœperat. A parte patris magis defensione opus esse dicebat **Latro**, quàm colore. **Varius Geminus** factum ipsum defendit, magnos uiros fecisse, ut libertinas uxores ducerent. **M. Cato**, inquit, coloni sui filiam duxit uxorem. Sed ingenuam. Respondeam: Sed **Cato**. plus interest inter te & **Catonem**, quàm inter libertū & colonum. Quàm multa bona habebit? Subiectus, & obsequens maritus. Non petulantiam timebit, non uerborum contumeliam, non pellicem, non repudium. Filiam meam semper domi habeo: quam eo magis desidero, quòd habeo. Deinde fide factum liberti laudauit. **Albutius** & **Phaneus** dixit, neminem natum liberum esse, neminem seruum: hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam. Deniq; inquit, scis & nos nuper seruos fuisse. Re tulit **Seruium regem**. **SYLO POMPEIVS** hoc colore usus dixit: Exhaustum tyrannidis iniurijs patrimoniū, non habuisse se dotem quam daret. **ARGENTARIVS** uoluit uideri puella uolente se fecisse: Visa est, inquit, indulgere illi: certē debuit. **CAIVS SABINVS** hoc colore usus est, ut in quantum posset dignitatem suam destrueret, & humilitatem confiteretur: Et ideo, inquit, facilius potuit. Non uitiaui, quia nemo in domum nostram oculos dirigebat: & fueram, inquit, facere cui collocarem: quærendus mihi erat gener aliquis libertinus. quid ergo? alieno potius liberto? hunc iam noui, scio cuius affectus in nos sit: si moriar, scio me meam filiam apud hunc tutorem relicturum. Et hanc sententiā adiecit, quæ ualde excepta est: Eum non contempsi generum, qui tyrannum contempserat. **ACTIVS POSTHVMVS** hoc colore usus est: Nihil est, inquit, inuidia periculosius: hanc sapientes uiri ueluti pestiferam uitandam esse præcipiunt, hanc ita uincens inuidiam eram. Hic nunc nobis obijcit fortunam liberorū nostrorum: oderant filiam meam fœminæ, me patres quasi publici mali segregem exprobratores: quo uno modo honestē potui, feci filiam meam cæteris similem: fortuna mea publicæ partis detracta omnis inuidia est: filiam nō habeo honestiorem quàm uos, seruū frugaliorem habui quàm uos. **HISPO ROMANVS** dixerat: Maritum autem ego istum uocem, raptorem serotinum. uerbū hoc quasi t amputandi, quod non erat usurpatum, quibusdam displicebat. eiusdem uerbi explicatione, ut *forte, occupantis.* extra reprehensionem esset, usus est, cum diceret, nondum esse consummatam aduersus seruos publicam uindictā: Etiamnū in domo nostra residuus raptor est. **SATVRNINVS FVRIVS**, qui uolens uel condemnauit, maius nomē in foro quàm in declamationibus habuit: solebat tamen tam honestē declamare, ut scires illum huic materiæ nō minus idoneum esse, sed minus familiarem. Is in hac controuersia cum **L. Lamiæ filio** declamaret, dixit sententiā.

Ex tabellis emptionis multi sententiā trahere tentauerunt. **ALBVTVS** dixit: Profer mihi tabellas. quid hoc est? generum focer mancipio accepit. **TRIARIVS** dixit: Fugitiuum erronem non esse: si tam malum autorem habemus, gener noster fugitiuus est. **BLANDVS** dixit: Relegamus autoritatis tabellas, furtis noxaq; solutus: hæc generi nostri laudatio est? **GALLIO** dixit: Furtis noxaq; solutus est. **SPARSVS** dixit: Ostende tabellas. quid nobis cū isto genere prior dominus promisit, fugitiuum non esse? Gratulor uobis posteri, patrē fugitiuum nō habebitis. **VARIVS GEMINVS** dixit: Erronem nō esse: adijcio, fugitiuū non esse: adijcio, furtis noxaq; solutū. Tum nūquid de generi tui nobilitate detraxi? **POLLIO** aiebat ridere se, quòd declamatores decreuissent hunc utiq; emptitium esse: Mirari uos puto, quòd in hac controuersia omnes declamatores mentis suæ fuerint. Non fuerunt. **NEPOS MANVLIVS** cum hortaretur libertū ad repudiū sororis, dixit: Refer nobis gratiā, & tu sororē meā manumitte. **NEPOS LICINIVS** illi nō celsit. dixit enim: Sub illa subsellia transite serui, trāsitate liberi, empta cognatio. & tum illū sensum elegantē, & ab omnibus iactatum, Sed corruptit: soror opto tibi sterilitatē. adiecit: Nec est quòd mireris me timere partū tuū: habeo sic nasci tyrannos.

Cauete proditionem. Controuersia VII.

ACTIO. Proditiōis sit actio. **THEMA.** Pater & filius imperium petierunt. Prælatum est patri filius. Bellum commisit cum hoste: captus est. missi sunt decem legati ad redimendum imperatorem. euntibus illis occurrit pater cum auro: dixit filiū suum crucifixum esse, & se aurum ad

Seneca.

R

redem-

redemptionem tulisse. illi perueniunt ad crucifixū imperatorem. quibus ille dixit: **Cauete prodicionem.** Accusatur pater prodicionis. **A**

CONTRA PATREM. ALBTII SYLI. Quid desideratis ultra? imperator supplicium tulit, proditor precium. tristiores istum uidimus cū filius imperator renūciatus est, quā cum captus. Redde rationem, quemadmodum redieris tutus, senex, solus, tuin auro: cum etiam imperatores capiantur. Imperator adolescens renunciatus est omnibus latris, prāter patrem. **CAESTII PII.** Plus accepit auri, quā quod posset abscondi. nolite mirari, & imperatorem, & filium uendiderat. Cauete prodicionē: iam comitijs cauimus. Abstulissent tibi aurum hostes, nisi dedissent. Cum de redemptione ageretur, omnes in curia fuerunt, prāter competitorem. Indicium fuit, morientis breue, filij uerecundū. **BLANDI.** Quomodo te dimiserūt? si nihil aliud, & ducem genuisti, & tu esse uoluisti. Si non d' creueramus, cōsiliū nostrum expectari debuit: si decreueramus, officiū. **ARELLII FVSCI P.** Vnde tam graues paterni sinus? nunquid ossa filij reportant? expectat uidelicet iudicia uestra reus: tanquam nesciat, quid de illo sentiat. Nō tu semel apud hostem fuisti, sed nos semel legatos misimus. Imperator non audet nominare te, tanquam patrem. **IVNII GALLIONIS.** Fuit adolescens optimus, uerecundissimus: qui patri suo celsisset, si salua pietate potuisset. Iterum uobis inter patrem & filium iudicandū est. Candidatus processit contra patrem: si silentium eius intelligere scissetis, & tunc uobis uerecundē indicauit. Habebas apud hostes auctoritatem: apparebat te Reip. irasci. Legati nostri aurum ferebant: pater auferebat. Dixeras illos serō uenturos: non ne peruenerunt? serō imperatorem nostrum conuenerunt. Imperator istū accusat, nos subscribimus: hoc fuit imperatoris nostri testamentum. Obijce, inquit, aliqua antea tē uitae crimina, nō possum. Verecundum competitorem habuisti: multum tacebat. quod possum tibi maius crimen obijcere? filius tibi tuus credi Rempub. noluit. Non est quōd dicas, Quem nisi ad hostes, tanquam ipse ire non posses: cur tam citō reuerteris? Diutius nos contra filium rogasti, quā pro filio hostem. Num immobilis stetisti? num illi quasi & ipse affixus hæsisti? quid tam citō recedis? etiam nū uiuit, etiam nū loquitur. recessurus interroga, si quid uelit mandare: uoce prodicionem coarguit, silentio proditorem. Intelligo quanto periculo istum offendam: quemadmodū enim iste accusationem uindicauit cruce. Omnibus argumētis premitur: dabo qui uiderint, dabo qui audierint: dabo aurum, dabo testem: & ne quid de dignitate dubitari possit, imperatorem. De hoc utrum uolet, dicat: inimicus est, hunc indicauit. Aurum tantum habuerat, ut appareret etiā non quārentibus: tantum suspectus erat, ut quemuis potius quā uos admoneret. Prodicionem caute. Optimus adolescens, optimus imperator, qui Reipub. curam agere ne in cruce quidem desijt. Dignum te non putauit **B** filius, cui diceret: Caue prodicionem. **VARIi GEMINI.** Nolite omnia expectare ab accusatore, & occupato & uerecundo: reum intelligite. crimina audistis: quāritis antea tē uitae crimina? non habet: nihil unquā tibi filius obijcere uoluit. Tam citō lassatē preces tuā sunt, quid faciet miser? Nec imperator potest tacere prodicionem, nec filius loqui proditorem? **PORTII LATRONIS.** Quid abitis? itaq; iam peruenit usq; ad crucem. Vereor ne tam serō caueamus, quā imperator noster: qui non antē intellexit prodicionem, quā proditus est: nec unquam prāesentis periculū fuit. Respub. sine imperatore est, proditor sine custode. Quid est, quare tibi hostes pepercerunt, cum imperatoris nostri pater esses? Aurum habes, & legatus non es. Si tibi dicam, expecta dū legati mittuntur: filius tibi publicē remittetur. dices: Paternus affectus non sustinet moram, rapit me desiderium filij: etiam si redimere uiuum non potero, mortuum redimam. Nunquam tam durus hostis fuit, ut paternis lachrymis non flecteretur. Ut ignoscā tibi, quōd tam citō isti: obijciam, quōd tam citō redisti: dic quid dixerit tibi? an nihil cū patre loqui uoluit? Cauete prodicionem: hoc dixit: Videte ne quis nocte inscijs custodibus exeat, ne quis Republica ignorāte ad hostem perueniat, ne quis ex hostiū castris grauis auro reuertatur. Nihil deest indicio. Si quid de prodicione quāritis, imperator uobis dicet: si quid de proditore, legati.

PARS ALTERA. ARELLII FVSCI P. Quantum est precium quo uendo, ut filij pater spectem in cruce, filius patrem de cruce: tanti & imperatorem & parricidium uendidi. Gratulabuntur omnes repulso magis quā designato nimis ambiciosē. Nunc pœnitet, & filium & patriam uendidi: tam exiguum auri accepit, ut unus senex portare posset.

DIVISIO. In hac controuersia, etiam si cōiecturalis esset, habet quasi certum trituūq; iter: fuit tamē aliqua inter declamanteis dissensio. **LATRO** semper contrahebat, & quicquid poterat tutō relinquere, prāteribat. Itaq; & quāstionum numeros minuebat, & locos nunquā attrahebat: illos quoq; quos occupauerat, non diu dicebat, sed ualenter. Hoc erat itaq; prāceptum eius, quādam declamatorem tanquam prātorem facere debere, minuendae litis causa. quod in hac controuersia fecit: non enim curauit dicere, nullam esse factam prodicionem, sed se proditorem non esse: Et suspectus, inquit, iudici est, qui plus quā se defendit: & nolo, inquit, cum filij uoce pugnare, ut imperatorem & filium mentitum dicam: prāsertim cū odium aduersus filium obijciatur patri. **ALBTIIVS** in duas parteis declamationē diuisit, primū negauit illam esse prodicionem: deinde ut esset, ad se non pertinere.

COLOR. Colorem contra patrem **SYLO POMPEIUS** hūc introduxit, odio illū Reipub. à qua repulsus erat, fecisse, & odio ipsius filij quē oderat: & quia competiuerit, & quia uicerit. **VARIIVS GEMINVS** dicit statim petijse patrem hoc proposito imperium, ut proderet hominem

A hominem avarum & lucro inhiantem: & quia noti mores eius erāt, victum ab eo competitore, à quo uinci fas, non erat, nisi hominem turpissimum. Ante comitia, inquit, paratus erat & pecuniam accipere, & filium prodere: post comitia paratus erat pecuniā dare, ut filium proderet. Vt captus est dux: Aiebamus, inquit, non potest hoc sine prodicione fieri: excusauimus nos imperatori, diximus perseuerasse ad redemptionē, quamuis deterruisset pater. Hoc loco ille respondit: Cauete prodicionem. **BLANDVS** dixit, ægrè ferentem pudorem repulsæ, uoluisse occidi filium, ut in eius locū substitueretur ipse. **HISPO ROMANVS**. Vltionem, inquit, suam hosti uendidit: tam facile, inquit, exijt, nocte peruenit ad hostes, redijt: ut scires illum non tunc primum fecisse. **ARGENTARIVS** dixit: Perfer ad senatum mandata filij tui: necesse est tibi multa dixerit: legatis quoq; aliqua mandauit: fortasse proditoris nomē patri dixit. Indica nobis. Nihil, inquit, dixit mihi. Sublata omnis quæstio est. Quæritis, quem dixerit? uidete, cui nihil dixerit. Pro patre de comitijs hic color **LATRONIS** fuit: Ne quis filiū meū uinceret, timui: itaq; professus sum, ut auctoritate mea deterrerem futuros competitores: deinde ipse filio meo cessi. **ALBTIVS** hoc colore usus est: Aiebat, inquit, talem imperatorem fieri debere, qualis Scipio fuisset: talem senem, qualis Maximus fuit: senem nihil temerè facturum. utriusq; populo copiam feci. **CÆSTIVS** hoc colore usus est: Noueram uitia filij mei: sciebam esse acrem adolefcētem, fortem, sed inconsideratum, temerarium. Itaq; petij Imperium Reipub. causa filij mei, quem idoneum ad tantum sustinendum onus non putabam. **FVSCVS ARELLIVS** dixit, in hoc se competisse, ut hostium animi frangerentur, cū audissent posse Rempubli. uel in una domo duos eligere. **HISPO ROMANVS** simpliciter putauit agendum. Inepti, inquit, hi colores sunt, componantur competitores. hoc itaq; egit colore, ut quereretur, de exitu comitiōrū adolefcēntulos omnes conspirasse, quasi de ætatis comparatione ageretur: facile itaq; victum senem non ambientem. De me, inquit, queri non potestis: clamaui, Non est uobis utilis huius ætatis imperator. Mansit itaq; illi & post comitia eadem cōtumacia: nihil referebat ad patrem, nihil communicabat: itaq; captus est. & cum descripsisset quā imperitè disposuisset aciem, quemadmodum in exploratis locorum insidijs oppressa eius temeritas esset, adiecit: Hoc erat quod uobis clama-bam, Ducem senem eligite. **OTHO IVNIVS** pater: Præfagijs quibusdam, & insomnijs hanc fortunam prænunciantibus agitur, re comperisse dixit. erat autē ex somniatoribus totus: ubi-cūq; illum defecerat color, somnium narrabat. De eo quod inscio senatu egressus est, **LATRO** sic colorauit, amētem & attonitū protinus procurrisse. **ALBTIVS** hoc colore usus est: Semper de dūce citò constitui, longum erat expectare: ad summam festinaui, nec occurri. **VARIVS GEMINVS** dixit: Maluisse solum ire. hostes enim auctoritate legatorum nō moteri, ad lachrymas patrum sæpe flekti. **SYLO POMPEIVS** ait: Putaui utilius esse, priuata illum pecunia redimi. minoris enim posse æstimari, quā si tanquam imperator redimeretur. **ARGENTARIVS** ait: Nihil tam iniquum erat, quā legatos ad redemptionem mitti. nunquam enim reddidissent, quē sic desiderari publicè iudicassent. Itaq; præcurri rogaturus, & hoc dicturus: Exercitus contemnit illum, Respub. relinquit. **BLANDVS** ait: Cogitanti mihi quid facerem, contentus nē essem paternis lachrymis, an comitatu publico preces meas adiuuarem: tandem uenit in mentem, Priamum regē ad redemptionē filij sine legatis isse, & cum auro. **SEPVLLIVS BASSVS** ait, non expectasse se curiam, quia putauerit futuros qui redimendū negarent, quod factum apud Romanos sæpius erat: itaq; antè se uoluisse redimere, quā posset aliquid de non redimendo cōstitui. **CÆSTIVS** dixit: Non quæsiui secretos tramites, & occultum iter: proditor scilicet eādem uia ueni, qua legati. De uoce filij, colorem **ALBTIVS** hunc fecit: Pudebat illum, inquit, quod captus erat, quærebat aliquod fortunæ suæ patrociniū: uoluit uideri non culpa sua, sed prodicione hoc sibi accidisse: itaq; nomen adijcere nō potuit. **FVSCVS ARELLIVS** dixit, alienatum iam supplicij animum & errantem has uoces effudisse sine argumentis, sine reo. **VARIVS GEMINVS** omnia complexus est: Potest, inquit, propter hoc, potest propter illud: ego uobis idem suadeo, Cauete prodicionem. hoc si cauere uultis, imperatores senes facite. Illud & in hac controuersia & in omni uitandum aiebat **CÆSTIVS**, quoties aliqua uox poneretur, ne ad illam quasi ad sententiam decurramus. sicut in hac apud Cæstium quidam auditor hoc modo cœpit: Vt uerbis ducis uestri scilicet, Iudices, incipiam, Cauete prodicionem. sic finiuit declamationem, ut diceret, In quibus uitam finit imperator, Cauete prodicionem. Hoc sententiæ genus **CÆSTIVS** hoc uocabat, & dicenti discipulo statim exclamabat

ut in illa suaforia, in qua deliberat Alexander, an oceanum nātiget: cum exaudita uox esset, Quousq; inuictè? ab ipsa uoce quidam cœpit declamare, & in hac desijt. Ait illi Cæstius desinenti:

Et alter, cū descriptis Alexandri uictorijs, gentibus perdomitis, nouissimè poneret: Quousq; inuictè? exclamauit Cæstius: Tu autem quousq;? **OTHO** pater hoc colore usus est pro patre. dixit enim molestū fuisse imperatori, quod illū suffixum legati intuebantur. itaq; ut ab hoc illos spectaculo urgeret, & exoneraret uerecundiā suam, id dixisse, quod audito festinarent. Itaq; dixisse illum, non, Caueant prodicionē: sed, Cauete: quasi ipsis legatis esset periculū, ne proderentur.

Mutanda optio raptore conuicta. Controuersia VIII.

LXX. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. **THEMA.** Qui dicebatur raptor, negauit se rapuisse. iudicio uictus uult ducere. illa optionem petit.

Seneca.

R 2 CON:

*d. supplicij fa-
ciem, carnifi-
cem, securim:
si cui, &c.*

CONTRA RAPTAM. ALVTII SYLLI. Præterquam quòd in omni discrimine pe-
riculosa libertas est, meruit puella ut taceremus: misericors in nos etiam antequam rogaremus,
fuit. inhumana libertas est, si uincimus aduersus iudices. Non oportet tibi amplius quàm semel
optare, omnis nimia potentia saluberrimè breuitate constringeretur: qui potest condènnare, pos-
sit semel: qui potest occidere, possit semel: aut si qua iteratio recipi potest, in pœnitentiâ mortis
recipienda est. Proponite uobis iam † supplicij causam, faciam carnificem: si cui tamè hoc semel
liceret, meum est exorata sum, conde gladiû: irata sum, repete optionem, & non semel: mori satius
est: occide iam nò uitiatorem, sed uirum. **PORTII LATRONIS.** Periculosius est negare rap-
tum, quàm commississe. in hanc perturbationem adolescens perductus erat, ut ignoraret, quid
fecisset: non refugiebat tamen puellæ nuptias. fauebat tantùm sibi, ut innocens duceret. itaq; ni-
hil aliud petit quàm libertatem, ut honestius duceret. Ita apud uos iudices, tutius est peccare
quàm erubescere. Dignior pœna erat, si id peccasset, quod meminisse posset. Exurge adolescens,
& sine ullo respectu pudoris ad pedes te puellæ demitte: accedite & uos amici propinqui, & tu
mater & pater: quid te puella hæc, & quid te horum lachrymæ mouent? Non eo, inquit, ad illum
magistratû, nò dissimulo: metuo te puella, si nusquâ rogari uis, nisi ubi occidere potes. Grauius
punior nunc, cum me peccasse pudet, quàm cum peccauis. Quæ post iniuriam ignoscit, perdit mi-
sericordiam. **CABSTII PII.** Venit ad uos uestro beneficio, retenturus puellæ beneficiû: opta-
uit nuptias: neq; adhuc sciebat, quàm uerecûdum maritum esset habitura. Vitiatorem dimisit,
uirum occides: aiebat iudex: Quid habes, quod tam pertinaciter neges? nuptias optat. minus
est ergo quod uitiauit, quàm quod negauit. **Q. HATTERII.** Non sum, inquit, optatura mortem,
sed uolo mihi licere & mortem optare: quâ potestas ista delectat, crudelis est. **BLANDI.** Ergo
nos iniuriam periculosius negauimus, quàm fecimus. **IVNII GALLIONIS.** Quadâ nocte,
quid dicam? iam negare non audeo: non diligenter causa mea acta est, dum nihil timetis: facilius
me puellæ credidistis. Confitendum est uitium nostrû: nos nuptijs fecimus moram. Siue adhuc
esset uitata, siue nò esset, uisa est indigna matrimonio, quæ hominem posset occidere. Tibi con-
sulebam, ne dicereris uitiatori nupta: si per te licuisset, honestiorem maritum habuisses: tu nega-
sti. O hominem impudentem: ita tu iam ante magistratus tribunal, in conspectu populi, in me-
dio foro clamitasti: Ego uirginem rapui: neminem habere tam obsequentem maritum potes: hic
iam nihil negauit. **VARII GEMINI.** Exponam uobis rerum ordinem, sic tanquam ab eo di-
dicerim, qui quid fecerit, nescit. **VIBII GALLI.** Vbi estis qui dicebatis: Nihil interest tua,
Confitere, confitere: quia honestius putasti raptori nubere. Sit, inquit, mihi hæres, si quis intra
decem menses natus fuerit: nunquam negat. Surge adolescens: dic, Rapui, uitiaui: incipe scire **B**
quod nescis: miraris si tibi non credit? multum est de quo timet.

PARS ALTERA. P. ASPRENATIS. Nescio utro iudicio aduersarius fuerit impro-
bior: priore id egit, ne quam omnino pœnâ stupri penderet: hoc id agit, ut ipse optet, ex duobus
alia lege constitutis supplicijs, utrum uelit pendere. Fatetur enim, impunè se habere maluisse,
quàm ducere uxorem: uxorem ducere malle, quàm mori. antea legem uitiationis euertere co-
natus est, nunc trāsferre uult: aduocatos rogat, iudices rogat, omnes potius quàm uitiatam. Vti-
nam non hoc illum liberaret metu, quòd iudices mouit clementia sui: nobis clamabat se inno-
centem, etiam si quid peccasset, mori nò recusare. Aderat raptori populus: nec quisquam magis
suspectâ faciebat uitiatæ causam, quàm lenitas optionis. Si tibi iam de stupro tuo liquet, est quæ-
dam proxima innocentiz uerecundia, præbere se legibus: tu uerò meruisti quidem mortem, illa
inficiationem: ignorasti an peccasses, innocens esse uoluisti, causam haberes: reuertere ad partes
puella, quandoquidem toties iam rogas, quæ rogari ipsa debueras.

DIVISIO. LATRO tres fecit quæstiones, an illa interrogatio iusta fuerit. Nò fuit, inquit,
iusta: non enim constabat te raptorem esse. Nihil refert, inquit, an negauerit: erat enim raptor,
etiam ita si negabat, & iusta fuit optio. An si iniusta optio fuit, reuocari possit. Optio, inquit, se-
mel puellæ datur: immutabilis est, semel emissa est. Iudex quam tulit de reo tabellam, reuocare
non potest: quæsitior non mutauit pronunciationem suam. Nihil tam ciuile, tam utile est, quàm
breuem potestatem esse, quæ magna est: si uolet & alteram suam optionem reuocare, & deinde
tertiam, nunquam constabit quid futurum sit: cum illa quod optauerit, possit sequenti semper
optione rescindere. Tertiam fecit quæstionem, An si possit aliquando reuocari optio, nunc de-
beat. Hæc defensio adolescentis, qui negauit se uitiasse. **FVS CVS** & ordinem mutauit, quæstio-
nem & numerum auxit. fecit enim primam quæstionem, An rapta non possit amplius optare
quàm semel. Potest, inquit, lex enim non adiecit, quoties optet, sed ex quibus. Aut hoc, inquit,
aut illud nò adiecit: neq; amplius, quàm semel. Contrà ait: Lex iubet te alterutrû optare. Tu ho-
die si mortem optaris, facies quod nunquam factû est: utrunq; optaueris. Etiam si non licet, in-
quit, amplius quàm semel, & mortem optabis & nuptias. Ego nondû optaui: optio est enim, quæ
legitimè sit: illa non est facta legitimè. si prætor defuisset, nunquid optionem uocaret? Si rapta
defuisset, raptor non fuit. Non est illa optio, sermo est. An proximo iudicio confirmata sit optio,
rapta ait: Agebatur apud iudices, utrum deberet rapte esse optio: non iudicatum est raptam esse
debere: rapta sit. Non, inquit puella: quæsitum est enim, an ego in raptorem ius haberem: iudi-
catum est habere me: uti debeo. Non possum antè legem habere, quàm raptorem. Nouissimam
quæstionem fecit æquitatis, An rapte debeat esse optio. **PASSIENVS** hanc ultimam partem
sic diui-

A sic diuidebat: An si adolescens malo aduersus puellam animo inficiatus est raptum, ut nuptias ef-
fugeret, dignus sit qui iterum fortunâ subeat optionis recusata. deinde, an malo animo fecerit.
VARIVS GEMINVS: Vltimæ quæstioni uel parti, inquit, quid debeat fieri, quæritur. Duo
hæc adiciebat, quæ per se quæri putabat: An si puella pro certo adolescens mortē optatura est,
nō debeat illi pmitteri optio, tã crudeliter usurq̃ sua potestate. deinde, An mortē optatura sit. Quid
est, inquit, quare uelis optare, nisi quod nuptias nō uis? Hoc non tantum patimur, sed rogamus.

COLOR. Color pro adolescente introductus est à Latrone talis, ut diceret, se ebrium fuisse,
& ignorare quid fecerit: hoc die magis credere de facto suo, quàm scire: recusasse autem non, ne
duceret uxorem, sed ut sua uoluntate duceret: & iudices non audisse sollicitos, facile fuisse quasi
de nuptijs ageretur. **VARIVS GEMINVS** raptam confessus est, & dixit, nihil tam cōtrarium
esse adolescenti, quàm etiamnum negare: ne non tantum raptam, sed etiam iudicem offendat.
CABSTIVS nec Latronem secutus est dicentem, nescisse se, hodieq̃ nescire: nec Varium Ge-
minum confitentem, se non rapuisse, apertius negauit. Vtrum, inquit, inuenire nō poterat iudi-
ces. Tertiam sententiam secutus est. Si rapuit, indignum est puellam inuitam raptam esse: si non
rapuit, non ne indignum est fieri illum maritum? **SYLO POMPEIVS** dixit, adolescentem
uerecundum naturâ, & rustici pudoris, non sustinuisse confessionem. Non placebat Latroni co-
lor. Minus, inquit, ignosceret illi, si scit se rapuisse, & sciens mētitus est. Contradicebat Sylo, pos-
se ulli fidem fieri, aliquem nescire an rapuerit? **HISPANVS CORNELIVS**. Non subducere
illi, inquit, maritū uolūi, sed honestiorem dare. Digna est, inquit, tam misericors puella, quæ non
uideatur nupsisse raptori. **HISPO ROMANVS** ait, illos sodales qui ipsum impulerant, cir-
cumsteterisse & dixisse: Non est hæc quam rapuisti. alia mitti timuit, ne illi qui eam rapuerat, face-
ret iniuriam. **ARGENTARIVS** dixit: Vellem mortem optasses, nō esset hic raptor iudicatus.
Non causa tua illum premit, sed optio. Dum unusquisq̃ iudex dicit, quid habet quod tantopere
recuset, putet de capite agi: & ipse ait, se non uelle ducere uxorem, sed titulum recusare. Nempe
uictus ducet uxorem. Non est sollicitudine de eo iudicandum, cui damnato gratulandū. **SYLO** hoc
colore usus est: Confusum adolescentem subito, & tanto tumultu parum sibi constitisse: & ne-
gasse, quia perturbatus erat: perseuerasse, quia negauerat.

LVCII ANNAEI SENECAE CONTROVERSIARVM LIBER VII

Proœmium λέπαι.

Orba post laqueum sacrilega. Controversia I.

LEX. Magistratus de confesso sumat supplicium. **THEMA**. Amisso quædam uiro cum duo-
bus liberis, laqueo se suspendit. Incidit ei laqueum tertius filius. Cum sacrilegio facto, quæ-
reretur sacrilegus, illa dixit magistratui se fecisse sacrilegium. Vult magistratus tanquam
de confessa sumere supplicium. Filius contradicit.

CONTRA MAGISTRATVM. Faciam iudices in foro quod; domi feci, matrem mori
† prohibens. Quomodo, inquam, fecisti? quo loco quæ sustuleras, cōdidisti? Hærebat, nec quic-
quam sacrilegij nisi pœnam nouerat. Amissis duobus filijs, sacrilega sibi uidebatur, quod uiue-
bat. Non † obfuturus ueni, sed seruaturus. Alij pro reis rogant: ego rogabo ream. Nullum accu-
sator nisi in subfellijs meis habet testem. Non est confessio, † ubi eam accusator eruit: negat rea,
tortor expresit. Fertur quædam uiso contra spem filio expirasse. Si ad mortem agit matres ma-
gnum gaudium, quid magnus dolor? Mater, habes nō mediocri solatium. Vides aliquid & deos
perdere. Magis deos miseri, quàm beati colunt. Nō fecit sacrilegium mulier, non fecit anus, non
fecit † orbata, non fecit quæ custoditur, non fecit quæ cōfiteretur. † Iratis, inquis, dijs sacrilegium
potuit committere. Frangitur calamitosis animus, & ipsa se infelicitas damnat: & hoc conditio
humana uel pessimum habet, quod fortuna quos miseros fecit, & superstitiosos facit. Diligētius
dij coluntur irati. Quis ergo fecit? Vnde scire possum, qui matrē custodio? Ago causam legū, ne
carnificē, quē sacrilegis minatur, calamitosis adhibeant. Deos ita coluit, ut quæ tam pro multis
timeret. Confessio conscientiae uox est. Confessio coacti, & quæ fecit agnoscentis, est uerbum.

PARS ALTERA. Omnium uox erat, sacrilegium latere non poterit. Quisquis est, nō ipse
bonum exitum faciet, non quisquam suorum. Et si nemo fuerit accusator, ipse narrabit. Conci-
tata processit, uelut dijs ipsis persequentibus. Feci, inquit. Supplicium de ea uel nunc exigamus
homines, de qua olim dii exigere cœperunt. Violatorum numinum maiestate compulsa est, ut
mori etiam uellet & deberet, & non posset. Incisus est ei laqueus. Tu putabas sacrilegam secretò
mori posse. Omnia fecit, ut taceret: quæ ne confiteretur, etiam mori uoluit. Si crimen quæritis,
sacrilegium factum est. Si sacrilegium fatetur, facti causam quæritis: si priusquam amitteret libe-
ros, auara: si postquam amiserat, irata.

Phidias amissis manibus. Controversia II.

LEX. Sacrilego præcidantur manus. **THEMA**. Elij ab Atheniensibus Phidiam acceperunt,
ut is Iouem Olympium faceret: pacto interposito, ut aut Phidiam, aut centum talenta redderēt.
Ioue perfecto Elij Phidiam aurum rapuisse dixerunt, & manus tanquam sacrilego præciderunt:
truncatum Atheniensibus reddunt. Petunt Athenienses centum talenta. Contradicitur.

CONTRA ELIO S. Iam Phidiam commodare non possumus. Tunc demum illa maiestas

Seneca.

R 3 exprimi

al. prohibeo.

forte, affutur.

al. nisi cum ac-
cusator eruit.

al. orba.

al. uel iratis,
inquit, Dijs.

Sacrilegium.

exprimi potest, cum animus opera prospexit. Manus duxit antè sibi, quàm opeti. Iodem fecit. **A** Sacrilegi uos estis, qui præcidistis consecratas manus. Primum sanguinè sui artificis uidit Deus. Testor Iouem, iam proprium Phidiæ deum. Ars alios in miseria sustinet, te fecit miserum. Paciscendum Phidiam manus fecerant. Sine eo Phidiam nos recepturos speratis, sine quo uos accepturi non fuistis? Commodauimus qui posset facere deos, recepimus qui ne adorare quidè possit. Nò pudet uos Iouem debere sacrilego? Superest homo, sed artifex periit. Pœnam nobis Phidiæ, non Phidiam redditis. Manus quæ deos solebant facere, nunc nec homines quidem rogare possunt. Talem fecit Iouem, ut hoc eius opus Elij ultimum esse uellèt. Manus commodauimus: manus reposcimus. Elius testis est, Elius accusator, Elius iudex: Athenienses tantum reus. Inuoco deos, & illos quos fecit Phidias, & illos quos facere potuit. Recepimus Phidiam. Confiteor, si possumus commodare.

PARS ALTERA. Habuimus aurum olim sacrû. Habuimus ebur. Sacræ materiæ artificem quæsiuimus. Disposueramus quidem, ut alijs quoq; templis simulachra Phidias faceret. Sed nò tam necesse erat ornare deos, quàm uindicare.

Infamis in nurum. Controuersia III.

THEMA. Duorum iuuenum pater uni uxorem dedit: quo peregrè profecto, infamari cœpit focer in nurum. Maritus reuersus abduxit ancillam uxoris, & torfit. Illa in tormentis periit. Maritus incertus quid quæsierit, laqueo se suspendit. Imperat alteri filio pater, ut eandem ducat. Nolentem abdicat.

CONTRA PATREM. Duc, inquit, fratris uxorem. Sic hoc fieri potest. Adulterium frater inuenit. Hæc est mihi causa abdicationis, quæ fratri mortis fuit. Duc, inquit, fratris uxorem. Tentari me, si qua est fides, credidi. Mulier si nubere lugenti potes, facis ut omnia de te credatur. Cogor eam ducere, quæ mihi causa abdicationis est, populo rumoris, uiro mortis. Legi iam uxore: quæ, si peregrinatio inciderit, mecum peregrinari uelit: quæ, si uiro aliquid acciderit, alteri nubere nolit. Qui audiunt me abdicari, putant fratrem aliquid suspicatum de me.

PARS ALTERA. Obiecisti mihi ultimum nefas, & quòd qui tantum est suspicatus, noluit uiuere. Impulsu tuo frater torfit ancillam: & quia nihil reperit, falsas suspensiones morte piavit.

Homicida in se. Controuersia IIII.

LEX. Homicida in se, insepultus abijciatur. **THEMA.** Quidam se occidit. Petitur ut insepultus abijciatur. Contradicitur.

PRO HOMICIDA SEPELIENDO. Afferre sibi coactus est manus assiduis malis. **B** Summam infelicitatum suarum in hoc remouit, quòd existimabat licere misero mori. Infelicissime adolescens, cum te & sepultura prohiberi uideo, desino mirari quòd periisti. Tales inimicos habes, ut etiam mortuum persequatur. Facilius miserum quàm sceleratum fortuna uincit. Sumpisti hoc ferrum Cato, † & quàm inuidiosum, quòd Catonem occideris. † Non perdideras sepulturam, nisi in morte reperisses. Quid est miserius in uita, quàm uelle mori? Quid in morte, quàm sepeliri non posse? Quis miretur eum mori uoluisse, quæ fugientem quoq; fortuna persequitur? Omnibus natura sepulturam dedit. Naufragos idè fluctus qui expulit, sepelit. Suffixorum corpora crucibus in sepulturam suam defluunt. Eos qui uiui uruntur, pœna funerat. Irascere interfectori, sed miserere interfecti. Homicida, inquit, est qui se occidit. Huic irasceris? Pro quo irasceris? Non aliud Scæuolæ Mutio cognomen dedit, quàm quòd à Porfenna libertatem, manus suæ uestione defendit, nec aliud quàm uilitas sui. Non aliud † Codrus cæteris imperatoribus † dedit exemplum, quàm quòd positis imperatorijs insignibus, ad mortem cucurrit. Nec ullo maior fuit dux, quàm quòd se ducem non esse mentitus est. Non postulo, ut gloriosum, sed ut tutum sit mori. Non magis crudeles sunt, qui uolentes uiuere occidunt, quàm qui mori uolentes non sinunt. Curtius derijciendo se in præcipitem lacum, fatum sepulturæ miscuit. Celebretur Cato, huic miserrimo, quòd aliquid non ignauè de spiritu suo statuit, tantum impunè sit. Etiam uulnera infelicitis scrutantur in crimen. Aestimare an uiuere licuerit, cui ne mori quidem licuit.

PARS ALTERA. Facinus indignum, si inueniantur manus quæ sepeliant eum, quem occiderunt suæ. Sumpsit gladium. Video ardentes oculos. In quem, nescio: scelus cogitat. Nescio cuius criminis sibi conscius cõfugit ad mortem. Cuius inter scelera etiam hoc est, quòd damnari non potest. Contra hos inuentum est, ut aliquid post mortem timerent, qui nec mortem timent. Nihil non ausurus fuit, qui se potuit occidere.

Nolens ad patrem redire. Controuersia V.

THEMA. Abdicauit quidam filium. Ille tacuit. Fortiter fecit. Petit pro præmio ad patrem reditum. Pater contradicit. Pater postea fortiter fecit. Petit ad se filij reditum. Filius contradicit.

CONTRA FILIUM. Ego fortior sum: post tuam pugnam pugnaui, post meam uicimus. Reuertere, dignam domum te feci. Isti oculi mei sunt. Istæ manus meæ sunt. Ista cõtumacia mea est. Si mereor præmium, patri date: si non mereor, isti suum reddite. Ego, inquit, eadem lege præmium non accepi. Hoc est unde abdicatus es. Cum putas nihil inter te & patrè interesse, post similia opera, si tantum commilito esses, me patrè adoptare debueras. Admoneo te iuuenis. Hoc præmium qui recusauerat, petit. Timeo, inquit, ne me iterum abdicēs. Commisurum me putas, ut iterum rogem? Bello grauiore pugnaui, quo necesse fuit etiam senibus militare, quo sortes esse

al. & quidem inuid.
al. Curti perdidit.

al. Codrum illum.
al. edidit.

A esse non potuerunt, etiam qui priore bello fuerāt. Ille annos suos exercuit. Ego uici meos. † Tu *al. Tu fregisti.* fecisti bellum. Ego sustuli. Quanta exhortatio iuuenem fui senex fortis. Vtriq; nostrū premiiū reddite. Militaui senex: militaui exanguis: militaui qui iam uicarium dederam. Vterq; nostrū cum rogatur, fastidit: cū relinquitur, rogat. Quid nos suspicari cogis, quod nō uis in paternā domum uenire sine tuo premio? Turpe erat uirum fortem, nisi à patre coacto, non recipi.

PARS ALTERA. Quid me captiuum exlibero cupis? Quid ignominiae subijcis uirum forte? Quid efficis, † ut possim abdicari? Meus, inquit, es filius. Quid opus est premio, si tuus sum? *al. ut possit.*

Pater naufragus diuitis socer. Controuersia VI.

LEX. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. Diues pauperem de nuptijs filiae interpellauit tertio. Ter pauper negauit. Profectus cum filia, naufragio expulsus est in diuitis fundum. Appellauit illum diues de nuptijs filiae. Pauper tacuit, & fleuit. Diues nuptias fecit. Redierunt in urbem. Vult pauper educere puellam ad magistratus. Diues contradicit.

CONTRA DIVITEM. Adducatur ad magistratus puella: quid times? Certè uxor tua est. Queri nec de morte poteris, si hanc puella maluerit. Nemo unquam raptor serius periit. Vt litus agnoui, naufragus in altum nataui. Quid times, si exorasti? Accessit ad me primum: Filiā tuā ducere uolo, inquit. Non fleui: tunc enim licuit negare. Nuptias filiae, tanquam naufragium meū fleui. Naufragus plus de littore queror. Inter naufragium quidē & nuptias, nec unā quidem nox interfuit. Differat nuptias, dum flere socer desinat. Putat me iam filiam commisisse sibi, cum hic necdum se committat uxori. Lachrymis inter uerba manantibus uenio: talis & in nuptijs filiae fui. Si rapta es, cur optionem recusas? Si uxor es, cur times? Loquor ubi primum licet: procul à conspectu reliqueram patriam, nondum tñ possessionē diuitis præterieram. Subito fluctibus inhorruit mare, ac discordes in perniciem nostram flauere uenti. Demissa est nox cælo, & tantum fulminibus dies redditur: † inter terram & cælum dubij pependimus. Adhuc tamen bene Iudices nauigauimus. Naufragium maius restat in littore. Erat in summis montium iugis, ardua diuitis specula. Illic iste naufragiorum reliquias computabat, illic uestigial infelix, & quantum sibi iratum redderet mare. Interrogor de nuptijs filiae, cum adhuc pulsaret aures meas fluctus. Feci quod debui, & captus & naufragus. Inimico stuprum lachrymis negaui. Delicatus diues, qui etiā inter naufragia amare potest, matrimonij celeritatem remoti angulo ruris abscondit. Ibi fecit nuptias, quod nemo nisi naufragus uenit: lachryma est indicium inoptatae rei. Lachrymae pignora sunt nolentium, & repugnantis animi uultus index. Nemo unquā quod cupit, deflet. Lachrymae coacti doloris inter præcordia, & intolerabilis silentij eruptio. Sicut ille qui super cinerē deflet patrimoniū, odit incendiū: sic qui naufragium deflet, maria detestatur. Fletus humanarum necessitatum uerecūda execratio est. Tuae nunc sunt partes puella. Discedo. Et quod prius feci, taceo. Si nupta es, habes quod optes: si uitata, quod imperes.

PARS ALTERA. † Naufragium duo sacratissima inter homines exceperunt, hospitium & *forte, Naufragum.* affinitas. Alterum præstitit: alterum & rogauit. Oblatas cōciliante fortuna nuptias, quod erat amantis, sæpius rogauit: quod festinantis, non distuli. Quid hic raptoris est, nisi quod indotatam duxit? Errat socer, qui putat mihi chariorem futuram puellam, si me potuerit occidere. Quid enim mihi superest: preces meae quas toties adhibui, an istius lachrymae quas moui? Nihil mihi inimicus obijcere potest præter matrimoniū. Magnus est amor, qui ex misericordia uenit. Fundebamus lachrymas ex poenitentia dissidij prioris. Nec plura aut me proloqui, aut istū respondere passae sunt mentes gaudijs occupatae. Nulla integritas tantum sibi, etiam explorata, confidit, ut causam uelit dicere. Si interrogaueris filiam, partem legis † amputaturus es: si non interrogaueris, legem. Si genero uitam daturus esset, etiam innocentiam reliquisset. Queritis, † quid dum fleret, faceret? Non negauit, & solebat negare. Si nollet mortem, optaturus est? Non enim potest eas partes legis desiderare, † quas non habet. *al. imputaturus.*
al. quid flere fecerit?
al. quas habet.

LVCII ANNAEI SENECAE CONTROUERSIARVM LIBER IX.

Proœmium.

IAM uidebar promissum meum implēse. Circumspiciebam tamen, nunquid me præteriret. Vltro Votieni Montani mentionem inutilistis: & uelim uos subinde aliqua nomina mihi offerre, quibus aduocetur memoria: quæ quando senilis marcet per se, admonita, & aliquando laeasita, facili se colliget. **MONTANVS VOTIENVS** adeo nunquam ostentationis declamauit causa, ut ne exercitatus quidem declamauerit. Rationem querenti mihi ait: Vtrā uis? honestam, an ueram? Si honestam, ne malè assuescā. Qui declamationem parat, scripsit non ut uincat, sed ut placeat. Omnia itaq; lenocinia ita cōquirunt: argumentationes quia molestæ sunt, & nimū habent floris, relinquit: sententijs explicationibusq; audienteis delinire cōtentus est. Cupit enim se approbare, nō causam. Sequitur aut hoc usq; in forum declamatores uitū, ut necessaria deserant, dum speciosa sectantur. Accedit etiam illud, quod aduersarios quamuis fatuos fingant: respondeant illis & quæ uolunt, & cum uolunt. Præterea nihil est quod errorem aliquo damno castiget: stulticia eorū gratuita est. Vix itaq; in foro futurus periculosus stupor discuti potest: qui creuit, dum tutus est. Quid, quod laudationibus crebris sustinentur, & memoria illorū

R 4 assueuit

assuevit certis intervallis quiescere? Cum uentum est in forum, & desijt illos ad omnem gustum plausus excipere, aut deficiunt, aut labant. Adjice nunc, quòd ab alijs nullius interuentu excutitur. Nemo rider, nemo ex industria obloquitur: familiares sunt omnium uultus. In foro, ut nihil aliud, ipsum illos forum turbat: hoc quod uulgò narratur an uerum sit, tu melius potes scire. De clamatoris uirtutis **LATRONEM PORTIVM** unicum exemplum, cum pro reo in Hispania rustico Portio propinquo suo diceret, usq; eò esse còfusus, ut à solœcismo inciperet: nec antè potuisse confirmari, ac parietes desiderantem, quàm impetrauit ut iudicium ex foro in basilicam transferretur. Vsq; eò ingenia in scholasticis exercitationibus delicata enutrientur, ut clamorem, silentium, risum, cœlum deniq; pati nesciant. Non est autem utilis exercitatio, nisi quæ operi simillima est illi quod exerceat: itaq; durior solet esse uero certamine. Gladiatores grauioribus armis discunt quàm pugnant: diutius illos magister armatos quàm aduersarius sustinet. Luctantes binos simul ac ternos fatigant, ut facilius singulis resistent. Cursores quòd intra exiguum spatiũ de uelocitate eorum iudicetur, id sæpe in exercitatione decurrunt, quod semel decursuri sunt in certamine. Multiplicatur ex industria labor quo condiscimus, ut leuetur. Quod cernimus in scholasticis declamationibus, contrà uenit: omnino molliora & solutiora sunt, in foro partem accipiunt, in schola eligunt: illic iudici blandiuntur, hìc inseruiunt: illic inter fremitum consonantis turbæ intendendus animus est, uox ad aures iudicis perferenda est, hìc ex uultu dicentis pendent omnium uultus. Itaque uelut ex umbroso & obscuro prodeuntes loco, claræ lucis fulgor obcæcat: sic istos à scholis in forum transeuntes, omnia tanquam noua & inusitata perturbant: nec antè in oratorem corroborantur, quàm multis perdomiti contumelijs, puerilem animum scholasticis delicijs languidum uero labore durarunt. **LEPIDVS**, uir egregius, & qui declamatorio non studio.

Cimon ingratus Callia. Controuersia I.

De hac historia uide Plutarchum, & Aemilium Probum.

LEX. Adulterum cū adultera qui deprehenderit, dum utrunq; corpus interficiat, sine fraude sit. **ACTIO.** Ingrati sit actio. **THEMA.** Miltiades peculatus damnatus, in carcere alligatus decessit. Cimon filius eius ut eum sepeliret, uicarium se pro corpore patris dedit. Callias sordidè diues natus, redemit eum à Repub. & pecuniam soluit. filiam ei suam ipse collocauit. quam ille deprehensam in adulterio, deprecante patre occidit. Ingrati reus est.

PRO CIMONE. ALBVTII SYLLI. Non me mouet periculum meũ: semper nos in malis nostris non fortunam, sed causam spectauimus. Non dubito, quin Callias redempturus Miltiadem, si iam habuisset filiam nubilem. **MVSAB.** Aliud alius pati non potest: mihi adulterium carcer est. **ARELLII FVSCI** patris. Nihil, inquit, filia plus possum dare quàm Cimonè uirũ, quando mihi contingerent ex eo nepotes: ferrum ex lege mihi traditum, ad uindictam pudicitie, projiciam? Perdidisti pecuniam Callias, si tales soluisti manus: damnatus peculatus nihil aliud hæredi suo relinquit, quàm se patrem. **CÆSTII PII.** Non potest generosus animus còtumeliam pati. Merito tu ex Cimone nepotes habere concupisti. Quid magis in me probasti, quàm carcere m? non sum innocentior quàm pater: nec liceor, qua liceor quidem. Hoc unũ interest inter parentis & filij fortunam, quòd illius calamitatum exitus fuit carcer, meorum initiũ. Exponam uobis, quàm in neminem meorum ingratus sim. Vnius Miltiadis census inuentus est Cimon filius: nec hic quidem quicquam habuit, quod dare pro patre præter seipsum posset. In Cynegridi domo sperare nuptias poteram, in Callimachi: nec uerebar, ne Cynegyrus pluris suas æstimaret manus. Redemptus Cimon redemptoris infelicitas est. **VOTIBNI MONTANI.** Faciat, dicat, non accepi beneficium, alter reddidit: certus reddam, cum tam honestè desideraris quàm dedisti. Ego adulteros dimittam? quid aliud facerem, si alligatas haberem manus? egit me attonitum dolor. Non me hercule sic exorasset Miltiades pater. Nihil Calliæ debeo, nisi libertum. Est uir egregius Callias, est misericors. Sed utinam tantũ aduersus bonos malorum iniuria esset. Si nunc manus Cimonis alligantur, quantum fuit beneficium quòd tunc solutæ sunt? Non iste iniquiore animo filiam amisit, quàm ego uxorem: sed æquiore animo impudicam pati uoluit. Vis diuitias tuas abscondere, cum in eos inciderint qui mendicitate censentur? Nihil habet domus nostra melius quod ostendat, quàm paupertatem. Da pecuniam Miltiadi, qua damnationem luat, nocens erit: da Cimoni qua patrem redimat, pius non erit. **VIBII GALI.** Nullibi mihi felicior uideor, quàm quòd Miltiadis precium fui: alligatus iacebat Persicæ potentis uindex, libertatis publicæ assertor, iacebat crimen ingratis ciuitatis. Adulteram dimittam patri, adulteram cui non tam glorior, quòd filius sim Miltiadis, quàm quòd uicarius. Quid tu pœnam putas pro Miltiade alligari? si adulterum solum dimitterem, exulandum est. Quid faciam? occidam? plus quàm præstitisti exigis, pro carcere exilium. Non occidam? plus quàm præstitisti exigis. Vnum beneficium dedisti, duo petis. Vterque magnum beneficium dedisti. Tantundem datis recepisti: Cimon, quòd Miltiadem redemit: tu, quòd Cimonem. Videbatur mihi omnis maiorum meorum circa me turba fremere dicentium: Vbi sunt illæ manus quæ soluere Miltiadem? Non mihi occurrat indulgentia uxoris, non Callias focer, non ullius aut rei, aut beneficij memoria: feci quod soleo, nihil aliud aspexi quàm patrem. **MENTONIS.** Cogita adulteros esse pro quibus rogas, cogita qualium misereri soleas. Turpe est, ab eodem mitti & adulteros & Cimonem. Ego sum, qui referre gratiam ne mortuis

A mortuis quidem desino. Ita mihi ueros habere liberos contingat, quod quantum sit, Miltiades expertus est. **PORTII LATRONIS**. Ego adulteros dimittam: ardet cupiditate uindictæ animus. Has manus continere non possit Miltiades, quas alligare potuit. Si in hoc solutus sum, redde me carceri. Ille Græciæ seruator, & Persarum uindex, Orientisq; domitor, cui modò tam insignem triumphum fortuna de hoste detulerat, damnatus est peculatus: ob hoc uidelicet ipsum, ut innocentia eius, quæ alioquin latere potuerat, ipsa damnatione ostenderetur, damnatus est innocens. Quis in ciuitate misericors est: nunc occasio misericordiæ uenit. Miltiades redimendus est. Redemi corpus tuum Miltiade, ne funeri quidem interfuturus, in quod me ipsum impederem. Misereor accusatoris meum, non quia perdidit filiam, sed quia habuit. Dignus erat Callias habere tales quales redemit. quòd si me in hanc stuprorum patientiam redemisti, matrimonio carcerem præfero. Honestius patri alligor, quàm adultero soluor. Vt audiui esse qui pecuniam numeraret, miratus sum fuisse in ciuitate nostra quenquam, qui Cimonem redimere quàm Miltiadem maluisset. Egone patrem quidem meum, nisi innocens fuisset, redemissem? **BLANDI**. Obijciat licet uincula, nunquam tamen efficiet, ut nò magis carcere gloriari quàm matrimonio. Diuersi sunt hominum affectus. Tu fortasse Callia uincula ferre non potes: ego adulteram uxorem. Effugient ergo adulteri, tãquam alligatas Cimonis manus? **ARGENTARI**. Redemptum me protinus appellare cœpit de filiæ nuptijs. Statim, inquam, Callias experitur an gratus sim: habes Calliam sine Cimone: pro uno rogat, duos eripit? **FVLVII SPARSI**. Dic nunc, te carcere exemi: dum ego respondeam, ego me carceri tradidi: nunquã effici poterit, ut melius actum putem quòd à Callia redemptus sum, quàm quòd pro Miltiade alligatus. Filia tua abstulit tibi generum Cimonem. Ductus est pater meus in carcerem, etiamnum captiuis suis plenum. **IVNII GALLIONIS**. Beneficiũ, inquit, tibi dedi, quòd filiam tibi collocaui: nunc uerò Miltiade grauiorem fortunam carcere sustines. Callias tecum cõmunicare dignatus est. Ego me redemptum putabam, filiæ istius emptus sum. Steterunt ante oculos meos maiorum imagines, emissusq; sede sua Miltiades, maiestate imperatoria refulsit: & iterum meas inuocauit manus. **IVNII BASI**. Calliæ filiam uxorem duxi. Hanc tibi pater iniuriam feci, dum ingratus esse nolo. Placeas tibi licet, & istas iactas diuitias: tantidẽ tamen redemi patrem, quanti à te redemptus sum.

DIVISIO. **LATRO** in has quæstiones diuisit: An quisquis gratiam non retulit, cum possit, ingrati teneatur. Multa, inquit, interueniunt, propter quæ non debeam facere, etiam si possum. Si non tenetur, quisquis non retulit gratiam cum posset, an hic teneatur. Hoc in hæc diuisit, An possit ob id damnari, quòd lege fecit: deinde, an facere debuerit. Nouissimè, an si affectu & indignatione ablatus, non fuit in sua potestate, ignoscendum illi sit. Hoc non tanquam quæstionem, sed ut illi mos erat, pro tractatione aut loco. **MONTANVS VOTIENVS** quæstionem hanc adiecit, an gratiam retulerit Cimon Calliæ. Tuli, inquit, filiam tuam uxorem: filia tua Miltiadis nurus facta est: non putas beneficium, habere communes cum Miltiade nepotes? **GALLIO** illam quæstionem duram mouit, sed diligenter executus est, quæ solet esse ingrati in controuersijs prima, an beneficium acceperit. Non erat, inquit, mihi pœna in carcere esse, mea uoluntate illo peruenerat: ita putas libentius in cubiculo iacuisse? Nullus tum erat locus Athenis honestior, quàm qui Miltiadem habuerat. Deinde & illam subiunxit quæstionẽ, An teneatur is qui beneficium acceperit, quod non petiuit. Non rogauit, inquit, te, dedisti istud iactationi tuæ, putasti ad gloriam tuam pertinere: ita tu non accepisses beneficium, si tibi soluere Miltiadem contigisset. **SYLOPOMPEIVS** à parte Calliæ duo beneficia dixit dedisse, quòd redemisset, & quòd egenti filiam collocasset: hoc quod secundum posuit, nemo alius pro beneficio imputauit. In quoad eò non est dubium, an beneficium non dederit, ut dubium sit, an recepit. **NIGER BRVTIDIVS** illas præterea quæstiones fecit, An si sua causa fecit hoc Callias, ut redimeret Cimonem, an sit beneficium. Beneficium enim est, inquit, quod totum eius causa præstatur, in quẽ confertur. Vbi aliquis ex eo aut sperat quid, aut præparat, non est beneficium, sed consilium. & diu executus est, & argumentis & exemplis. Deinde, an sua causa fecerit Callias, Voluisti, inquit, opinionem sordium illustri facto effugere, petisti ex hoc æternam memoriam. Nò magis poterat ignotum esse, à quo Cimo solutus esset, quàm pro quo alligatus. Voluisti habere generum nobilem, pinum. **HISPOROMANVS** duram quæstionem fecit: An retulerit gratiam hoc ipso quòd occidit. Liberaui, inquit, te dedecore summo, inuito tibi beneficium dedi, nò est quòd mireris. Nã & me tum non rogantem redemisti. Hoc loco commemorauit illos patres, qui filias uitiatas occiderunt, qui incluserunt.

COLOR. Color & **GALLIONI** & **LATRONI** & **MONTANO** placuit, ut nihil in Calliam diceretur contumeliosè, & redemptorem, & socerum, & infelicem. **CABSTIVS** multa in auarũ & in foeneratorem, & mensulariũ & lenonem dixit, dũ uult illud probare, reddidisse se beneficium, quòd talem socerum habere sustinuisset. **LATRO** dixit: Filiam tuam dimittã, quid adultero faciam? pro una rogas, duos eripis. Hanc **HYBREAS** aliter dixit sententiam.

Hęc tota diuersa sententia est à priore, etiam si ex eadem est petita materia. Illa non est similis, sed eadem, quã dixit prior **ADDEVS** rhetor, ex Asianis non proiecti nominis: deinde **ARELLIVS FVSCVS**

sic putauit **ARELLIVS Fuscus**: Non dices me Callia ingratum: unde redemeris, cogita: merui. Deinde Fuscum cũ hæc à discipulis sententia elobijceretur,

obijceretur, non inficiari, transtulisse se eam in Latium, & aiebat non commédationis se id aut A furti, sed exercitationis causa facere. Dò, inquit, operam, ut cum optimis sententijs certem: nec illas corrumpere conor, sed uincere. Tum deinde ferulit quandam Thucydidis sententiam.

deinde Sallustianam, Res secundæ miræ sunt uitij obtentui: cum sit præcipua in Thucydide uirtus breuitatis: hac eum Sallustius uicit, & in suis illum castris cæcidit. Nam in sententia Græca tam breui habes, quæ saluo sensu detrahas, deme uel

uel

deme

constabit sensus, etiam si non æquè comptus, æquè tamen integer. At ex Sallustij sententia nihil demi sine detrimentis sensus potest. T: autem Linius tam iniquus Sallustio fuit, ut hanc ipsam sententiam & tanquam translatam, & tanquam corruptam dum trāsferetur, obijceret Sallustio. Nec hoc amore Thucydidis facit, ut illum præferat: laudat, quæ non timet: & facilius putat posse à se Sallustium uinci, si antè à Thucydide uincatur. C A B S T I V S colorem hūc pro Callia habuit: obijcit ultrò Cimoni, quod passus est uxorem suam adulteram fieri, quod non custodisset, quod expectasset dum superueniret pater, ut spectator calamitatis suæ fieret. Iam, inquit, etiam si dimiseris, ingratus es: ego non expectaueram dum rogarer. H I S P O R O M A N V S hunc colorem secutus est, & dixit adolescentem tumidum, & nobilitatis suæ cogitatione insolentē, inuisa habuisse beneficia sua, inolestē ferentem socerum suum dici Calliam. Item omnem operā dedisse, ut mores puellæ in uitia non tantum labi pateretur, sed ipse impelleret, ut haberet iustā dimittendi causam: nec eam occasionem intermisisset, sed expectasse etiā dum superueniret pater: hoc se cogitasse, Expectat me, uult mecū pares rationes facere. fecisset, si nō ostēdisset patri adulteram filiam. G O R G O N I V S in hac controuersia fædo genere cacozeliæ usus dixit: Istud publicum adulterium est, sub Miltiadis trophæis concumbere. D O R I O N cum descripsisset gloriæ sibi fuisse carcerem, nunquam non se illam fortunam ostentasse dixit.

Flaminius inter cœnam reum puniens. Controuersia II.

A C T I O. Maiestatis læsæ sit actio. T H E M A. Flaminius prætor inter cœnā à meretrice rogatus, quæ aiebat se nūquā decollari hominē uidisse, unū ex dānatis occidit. Actusatur maiestatis.

C O N T R A F L A M I N I V M. M E N T O N I S. Iam etiam perituri dormiebant, peragitur totus ordo supplicij, ne quid se meretrix negaret uidisse. O miserum, si quis meretricē offendit. O miseram matrem familiæ, si cuius scæminæ meretrix inuidet: nihil petenti prætor negaturus est. M V S A B. Hic est Flaminius, qui exiturus in prouinciā, uxorem à porta dimisit. A R G E N T A R I I. Obijcio luxuriā, obijcio lenociniū, obijcio histrionicā, iocos mimicos: in cōuiuio nihil aliud quàm occidit: qui in carcere uixerunt, in cōuiuio perierunt. B L A N D I. Feriatur in foro, oēs uideant, meretrix audiat. Reliquiæ prætoris unco trahebantur. Maiestati læsam dixissem, si exuanti tibi lictor à conspectu meretricē non summovisset. V I B I I R V F F I. Paratus erat accusator cum cōmentarijs, aiebat, Quid si meretrix desiderārit? In hoc te cū uxore non misimus, ut salua prouincia sit: optemus meretrici bonā mentē. Dedimus tibi legatū, dedimus quæstorē, ut tu cū meretrice cœnares: meretrix uxoris loco accubuit, imò prætoris. P. A S P R E N A T I S. Vni fortasse osculo donauit homicidiū, etiam carnifices cœnaturi manus abluūt. P O R T I I L A T R O N I S. Ne à sobrio quidē lictorē percussus est. Non inquirō in totum annum, una nocte cōtentus sum. Bibe lictor, ut fortis serias. Ecquid intelligitis, quō damnatus sit, qui sic occisus est? quid scio, an in cuius gratiam occisus est, in eiusdē etiā damnatus sit? quantum tibi perdidit, tantū tu meretrici dedisti. Si negaret, quos testes haberem? quis enim in illo conuiuio fuit, cui tecū sit credendum? facilius est, ut qui meretrici dederit homicidium, neget, quàm ut qui hoc quoque dedit, quicquam inde minuerit. Nunquam istud mulierum oculis ostendi solet, aut ista iam sæpe uidisset. I V L I I B A S I. Inter temulentas reliquias sumptuosissimæ cœnæ, & fastidiosos sub ebrietate cibos, modò excisum caput humanum fertur. Inter purgamenta & iactus cœnantium, & sparsam in cōuiuio scobē, humanus sanguis eueritur. Gratulor sorti tuæ prouincia, quod desiderante tale spectaculum meretrice, plenum carcerem damnatis habuisti. Seruū si uerberare uoluisses, extra conuiuium abduxisses. R O M A N I H I S P O N I S. Quis ferret te, si in triclinio tuo iudicium coegisses? Scelus est, in conuiuio damnari hominem: quid occidere, ad arbitrium meretricis? de reo pronunciaisti: nisi fortē facilius in honorem eius decollas, quàm iudicas. F V L V I I S P A R S I. Contactam sanguine humano mensam loquor, strictas in triclinio secures. Quis credat ista aut concupisse meretricem, aut fecisse prætorem? Cadauer, secures, sanguinem loquor. Quis inter hæc de conuiuio cogitat? Hominem, inquit, occidi: nunquam uidi, alio quàm Flaminio prætore: omnia alia uidisti. S Y L O N I S P O M P E I I. Virum nobilissimum, & tantis honoribus functum turpiter meretrix clementem fecisset, crudelem fecit. Nunquam uidi: adijce si uis, nec alio prætore uidere potes. A L B V T I I S Y L I. Si quis autem est iudices, qui desideret, ut prætoris referam crudelitatem, quot præter hunc iugulauerit, quot innoxios damnauerit, quot carcere incluserit: huic ego me satisfacturum polliceor uno conuiuio, cum sua prætura reum euoluam. Instituuntur ab isto in prouincia epulæ, & magnifico apparatu extruitur conuiuium, distinguuntur argenteis poculis aurea: quid multa? è carcere in conuiuium prætoris, cui stupenti misero meretrix arridet, Interim uirgæ promuntur, & uictima crudelitatis ante mensam ac deos trucidatur. Me miserum, imperij Romani terrore

A ni terrore lufisti. O' qui crudelitate fuperafti omnes tyrannos, foli tibi inter epulas uoluptati fuit morientium gemitus: hic ultimus apparatus cœnæ fuit. In eodem triclinio uideo prætorē, amatorem, fçorta, cædes: meretrix prætori, prætor prouinciæ imperat. In conuiuio conftituitur catenatus: qui cum languenteis prætoris iſtius aſpexit oculos, exiſtimans ipſum prætoris beneficio dimitti, gratias iſti agere, & utriſq; manib; menſam tenēs: Dij, inquit, immortales tibi parem gratiam referant. Quicunq; in eodem triclinio accubabat, alius ubertim demiffo capite flebat: alius auertebat' ab illa crudelitate oculos: alius ridebat, quo grator eſſet meretrici. Hic iſte inter uarios conuiuiarum uultus ſubmoueri iubet miſerū, ſtare ad præbendas ceruices in iocū. Interim diſtinguitur mora poculis: nec ſobrij quidē carnificis manu, ciuis Romanus occiſus eſt. Non peto, quo minus ſecuri percuſiatur. Illud rogo, legi potius quàm ſçorto cadat. Memēto terrorem imperio quæri, non oblectamenta mulierculis. Quid ego nunc referam ludices, ludorum genera, ſaltationes, & illud de decoris certamen, prætor ne ſe mollius moueret, an meretrix? **CAPITONIS.** Exurgite nunc Bruti, Horatij, Decij, & cætera decora imperij. Veſtri faſces, ueſtræ ſecures, in quantum, pro h bone Iupiter, de decus reciderūt. Iſtis obſcœnæ puellæ iocatur: Quid ſi per deos immortales nullo ſolenni die, populo inſpectante, in foro conuiuium habuiſſes? non minuiſſes maieltatem imperij noſtri? atqui quid intereſt, conuiuium in forum, an forum in conuiuium attrahas? Deinde deſcripſit, qualiter in foro decolletur. Aſcendit prætor tribunā, inſpectante prouincia: noxiæ poſt terga ligantur manus: ſtat intento ac triſti omnium uultu: ſit à præcone ſilentium: adhibentur deinde legitima uerba: canitur ex altera parte claſſicū. Nunquid uobis uideo deſcribere conuiuiales iocos? Heu quàm diſſimilis exitus initij a deſt. Accuſauit te: quiſ? Po. Ro. Iudicarunt te: quiſ? te prætor dānati pronūciauit, occidit meretrix. **BYTBONIS.** Viſte cū amica cœnaret iucundius, homo occiſus eſt. Nunquid Iudices unquā pro roſtris uidiſtis prætorem cum meretrice cœnantem? **VOTIENI MONTANI.** Qui ſic conuiuatur, quomodo irafciſtur? Damnatuſ iurant nihil ſe gratiæ, nihil precib; dare. Poſtulo, ut in hanc legē iures. Maieltas Po. Ro. per oēs nationes, per omnes diſſuſa prouincias, in ſinu meretricio iacet. Ea imperat prætori noſtro, quæ proſtitit: cuius oſculo nemo ſe abſtinuit, niſi qui pepercit ſuo. Conuiuas tuos ipſa narra: fuere credo tribuni, fuere præfecti, fuere equites Romani: cū ijs ergo prætor. **CASSI SEVERI.** Ne de ſeruo quidē aut captiuo omni loco aut omni genere, aut p quos libebit, aut cū quibus libebit, ſupplicij ſumi fas eſt, adhibeturq; ad ea magiſtratus ob cuſtodia, non læticiam. **TRIARI.** Quo crimine damnatus eſt? cædis: non tamen in conuiuio occiderat. Animaduerte diligenter, meretrix ne iterum homicidium roget.

B **DIVISIO. MONTANVS VOTIENVS** has putabat quæſtiones eſſe: An quod quis in magiſtratu peccauit, proles uindicari poſſit, maieltatis læſe reus. Vnum enim quod tueri ſe factō non poteſt, ad ius confugit, & dicit ſe hac lege non teneri. Num quicquid peccauit in magiſtratu aliquis, maieltatem lædit? Puta aliquem, dum magiſtratus eſt, patrem ſuū occidere, ueneno uxorem ſuā necare puta: non hac lege cauſam dicet, ſed illis parricidij & ueneficij. Viſ ſcire, nō à quō fiat, ad rem pertinere, ſed quid fiat? priuatus poteſt accuſari maieltatis læſæ, ſi quid fecerit quo populi Romani maieltatem læderet. Puta, amicā habet proconſul: ideo maieltatis damnabitur: quod amplius dico, puta matronā corrupit, dum proconſul eſt: adulterij cauſam dicet, non maieltatis. Singula, inquit, æſtima quæ obijcis. Si tantū amicam habuiſſet, nunquid accuſares? quod animaduertiſſet in aliquem nullo rogante, nunquid accuſari poſſit? Si non omne non reſtē factum hac lege uindicari poteſt, an id quod ſub autoritate publica geritur? Nam cum adulterium committit, tanquam ciuis peccat, item cum ueneficium: cū animaduertit, autoritate publica utitur. In eo autem quod ſub prætextu publicæ maieltatis, actione uindicandum eſt. Dic enim mihi, ſi cum animaduerrere debeat, nec legitimo cultu ac more ſolēni uſus interdū, tribunal conſcenderit conuiuiali ueſte: ſi cum claſſicum canere debeat, ſymphoniam canere iuſſerit; non lædet maieltatem? atqui quod fecit, foedius eſt, & cōparauit. Deinde ſi poteſt uindicari maieltatis lege id quod proconſul, maieltatis publicæ & iuri & apparatus eſt, peccauit, an hoc poſſit? non poteſt, inquit: nihil enim detractum eſt populi Romani magnitudini. Is lædit populi Romani maieltatem, qui aliquid publico nomine facit: tanquam ſi legatus falſa mandata aſſert, nō aliter quàm populus Romanus dederit. Imperator foedus percuſit, uidetur populum Romanum percuſiſſe, & continetur in ito foedere: nunc nec uiribus quicquam populi Romani detractum eſt, nec opinioni eius imputatur, ſi quid fecit, non populus Romanus. At ex te cæteros æſtimant. Non ne & ante hunc alij fuerunt, ex quibus æſtimari poſſit? & poſt hūc erunt. At ſingulorū uiria nemo urbibus aſcribit. Attamen factum ipſum turpe eſt: ſed multa alia: nec ideo illis populi Romani maieltas læditur. Nemo penē ſine uitio eſt: ille iracundus eſt, ille libidinoſus eſt: non tamen ſi cum aliquo imitatum eſt malis, eo ſtatim maieltas læditur: deinde ad facti ipſius æſtimationem uenit, & dixit hæc obijci, quod meretricem habuit, quod aliquē occidit, quod noctū, quod in conuiuio, quod rogante meretrice. **SYLO POMPEIUS** has adiecit quæſtiones: An ſi quod ei facere licuit, fecit, non poſſit maieltatis accuſari? Poteſt, inquit. hæc enim lex; quid oporteat, quærit: aliæ, quid liceat. Licet ire in lupanar. Si præcedentibus faſcibus prætor deducetur in lupanar, maieltatem lædet: atqui quod licet fecerit. Licet qua quis uelit ueſte uti. Si prætor ius in ueſte ſeruili uel muliebri dixerit, uiolauerit maieltatem. Deinde illam faciē quæſtionem, An ei hoc facere licuerit? Non licuit, inquit, illo loco, aut illo tempore, aut ex illa

cauſa

causa occidere. Quædam quæ licent, tempore & loco mutato non licent.

COLOR. De colore, inquit, quæritur, quo uti debeat is, qui pro Flaminio dicit. Quædam cõtrouersiz sunt, in quibus factum defendi non potest, excusari potest: ex quibus est & hæc. Non possumus efficere ut propter hoc non sit reprehendendus: non speramus ut Flaminium iudex probet, sed ut dimittat: sed sic agere debemus, tanquam pro facto non emendato, nõ scelerato tamẽ. Item negabat se pro Flaminio narraturum **MONTANVS**, sed his quæ obijciuntur responsurum. Aiebat autem illam sententiam **Ruffi Vibij**, colorem actionis esse bonum, Senetionis esse, bonum se habere animum pro reo, in quo libido omnis intra meretricem esset, crudelitas intra carcerem. Ipse **Montanus** illum locum pulcherrimẽ tractauit, quàm multa populus Romanus in suis imperatoribus tulerit: In **Gurgite** luxuriam, in **Manlio** impotentiam, cui nõ nocuit & filium & uictorem occidere: in **Sylla** crudelitatem, in **L. Lucullo** auariciam. In prætorẽ, inquit, cū illi constiterit abstinentia, diligentiam excutiatis, quomodo una nocte cœnauerit: **Vtrũ** tamen, inquit, iniqui est quod obijciunt, quod damnatus perierit meretrice postulante, prætori perire damnato. Colorem **FVS CVS ARELLIVS** hunc introduxit, ebrium fuisse, nescisse quid fecerit. **SYLO POMPEIVS** hoc colore usus est: Non putauit ad rem pertinere, ubi aut quando periret qui perire deberet. **TRIARIVS** ineptum introduxit colorem: Sermo erat, inquit, in cõuiuio, contemni nimiam prætoris lenitatẽ: alios fuisse prætores, qui quotidie animaduenterent: huius anno nullum fuisse occisum. Dixit aliquis ex conuiuis: Tu ergo nunquam iratus? dixit & mulier: Ergo nunquam iratus, quod clementia sua contemptui esset. Curabo, inquit, sciant non deesse mihi sceleratum, quẽ uidere lucem ultra non oportet, occisus est, quia damnatus sub prætorio fuerat. Quo tempore? Est enim nullum tempus, quo nocens perire nõ debeat? **GALLVS VIBIVS** dixit: Meretrix orauit, timebam mehercules, ne exorasset ut occideretur, aut indēnatus uiueret. Ex altera parte multa bene dicta sunt, multa corrupte: in descriptione supplicij utiq; illi qui uoluerunt omnia legitima supplicij uerba in sententias trahere, in uitia inciderunt: tanquam dixit **TRIARIVS**, Summoue, audis liCTOR, summoue à prætorẽ meretricẽ. hoc loco non malẽ adiecit, uerbera: sed uide ne uirgæ tuæ pocula nostra disturbent. **SYLO POMPEIVS** dixit: Despolia, meretrix agnoscis hoc uerbum? certẽ prouincia agnoscit. **Sylo Põpeius**, homo qui iudicio censebatur, & ipse ad hanc descriptionem accessit, nimium tamen mali fecit: ait, Animaduerte meretrix, age lege: quicquã enim lege hĩc agitur? **HISPANVS** dixit: Age lege, tibi dicitur Flaminio: uiue sine meretrice, cœna sine carnifice. **ARGENTARIVS** in quæ solebat schemata, attractionem uiolentissimam fregit, Age lege: scis, inquit, quid dicat. Interdiu age, in foro age, stupet liCTOR: id est, quod dicit meretrix tua nunquã se uidisse. **MONTANVS VO. TIENVS** dixit: Percussurus liCTOR ad prætorẽ respexit, prætor ad meretricẽ. **VIBIVS GALLVS** dixit: LiCTORi quia bene percusserat, propinatum est. Illud quod tanquam Latronis circumfertur, non esse Latronis, pro testimonio dico, & Latronem à sententia ineptẽ tumultuosa uindi co. ipse enim audiui **Florum** quendam auditorem Latronis dicentem, Non apud Latronem: neque enim illi mos erat quemcunq; audire declamantem. declamabat autem ipse tantum: & aiebat se non esse magistrum, sed exemplum: nec **Julio**, nec alij contigisse suo, quàm apud Græcos **Nicetæ**, apud Romanos Latroni, ut à discipulis non audiri desiderarent, sed contenti essent audire. Initiõ cõtumeliæ causa à deridentibus, discipuli Latronis auditores uocabatur: deinde in usu uerbum esse cœpit, & promiscuẽ poni pro discipulo auditor: hoc erat non patientiam suam, sed eloquẽtiam uendere. Vt ad **Florum** reuertar, ille dixit in Flaminio: Refulsit inter priuata pocula publicæ securis acies, inter temulentas ebriorum reliquias humanum euertitur caput. Nũquam **Latro** sic cõposuisset, ut quia publicam securim dicturus eras, diceret, priuata pocula: neq; in tam mollem compositionem eius sententia euauisset, neque tam incredibiles unquam figuras compingebat, ut in ipso triclinio inter lectos & iocos & mensas percussum describeret. Ille cum in hac controuersia descripisset atrocitatem supplicij, adiecit: Quid exhorruistis Iudices, meretricis lusus loquor. Et ille dixit minus notam sententiam, sed minus bonam: In sociũ nostrum prætor populi Romani animaduertit, cũ priuata uoce, tumultuario tribunali, ebrius fortasse, nec calciatus quidem, nisi si ut omnia expectaret meretrix, diligenter exegit. **R V F F V S VIBIVS** erat, qui antiquo genere diceret: bellẽ cefsit illi sententia sordidioris notæ: Prætor ad occidendum hominem soleas poposcit. Alteram eiusdem generis, sed nõ eiusdem successus sententiam, cum deplorasset conditionem uiolatam maiestatis, consuetudinem maiorum descripisset, qua semper uoluissent ad supplicium aduocari, sententiam dixit: At nunc à prætorẽ lege actum est ad lucernam. **POLLIO** tamen **ASINIVS** aiebat hanc se sententiam recipere. **VIBIVS** de oratoribus, qui uerba antiqua & sordida consecretatur, & orationis obscuritatem seueritatem putat, aiebat **Miltiadem** rhetorem eleganter dixisse * tamen in ijs etiam si minus est insaniz, minus spei est. Illi qui tument, abundantia laborant: plus habent furoris, & plus etiam corporis. Semper autem ad sanitatem procliuius est, quod potest detractiõne curari: illi succurri non potest, qui simul & insanit & deficit. Sed ne hoc genus protegere uidear, in Flaminio tumidissimẽ dixisset **MVRREHDIVS**: Prætorẽ nostrum in illa ferali cœna saginatum meretricis sinu excitabit occisuri. Et illud tetracolo: Seruiebat forum cubiculo, prætor meretrici, carcer conuiuio, dies nocti. Nouissima pars sine sensu dicta est, ut impleretur circuitus: quẽ enim sensum habet, Seruiebat dies nocti. Hanc ideo sententiam retulit, quia & in tricolis, & in omnibus

A omnibus huius generis sententijs curamus ut numerus constet, non curamus ut sensus. Omnia autem genera corruptarum quoque sententiarum de industria pono: quia facilius quid imitandum, & quid uitandum sit, docemur exemplo: & certè illud genus cacozelix est, quod amaritudine uerborum quasi aggrauatur. Iam res petit, ut in hac controuersia referamus id quod **LICINI-VS NEPOS** dixit: Reus damnatus est legi, perijt fornic. & illud quod **SENIANVS** dixit: habet sui generis infaniam, cum diceret, nocte non debere sumi supplicium, post longam descriptionem, cum nunc demum uictimæ quidem occiduntur. Et ad hanc controuersiam Græci apposuerunt manum, dixit in hac **NICETES**

EVCTEMON dixit

GLV-

CIPPVS CAPPADOX cum cœnam luxuriosam descripsisset, indignam maiestate prætoris, adiecit

hoc idem elegantius dixit **ADDEVS**, cum descripsisset cœ-

nam nocturnam

NICETES dixit:

ARTHEMON eodem loco aliam dixit sententiam:

SIC GLYCON dixit:

Expositum repetens è duobus. Controuersia III.

LEX. Per uim metumque gesta, ne sint rata. **ALIA.** Pacta, cōuentaque legibus, facta sint. **ALIA.** Expositū qui agnouerit, solutis alimentis recipiat. **THEMA.** Quidā duos expositos sustulit, educauit. quæretī patri naturali pollicitus est se indicaturū ubi essent, si sibi alterum ex illis dedisset, pactum interpositum est. reddit illi suos filios, repetit unum.

PRO PATRE. ARELLII FVSCI P. Aequum est, ut cum alienis diuidamus liberos, quos nō diuidimus cū matribus? si alterū nō abstuleris, utrūque habebis. quid faciā? utrūque genui, utrūque desiderauī, pro utroque pactus sum. **ALBVTTII SYLII.** Vnā nati sunt, unā expositi, unā educati, redditī potissimum distrahuntur: distraxit illos fortuna aliquādo à parētibus, nunquā ab ipsis. Misere mini iudices, grauis inuidia est. **IVLII GALLIONIS.** Duos exposui: qui alterū eligere non poteram, periclitor ne qui cum duobus liberis in iudiciū ueni, sine ullo reuertar. Nam quem perdam, eligere non possum: causa pacti mei fuit, ut haberem filios: consummatio, ut perderem: pro filijs tibi debeo, non filios. Pete quantum uis pro disciplinis, imputa quantum uis pro alimentis: licet plus petas dum minus reddam. Maiores nostri uiderunt, quā effusa esset indulgentia pro suis timentium, quā parata quicquid posceretur dare. Itaque pro patre lex, non cū educatore pacta est. Non potui obligari de eis, qui in mea potestate non erant: si uis, ex æquo diuidamus: at habeatur utriusque ratio: habeam ego tam diu duos, quam diu tu habuisti. Nolite

B timere pueri, non diducam uos: aut utrumque habebo, aut neutrum. in auctione fratres quamuis hostilis hasta non diuidit. Plus quiddam est geminos esse quā fratres: perdit uterque gratiam suam, nisi cum altero est. **FVLVII SPARSI.** Ignoscere mihi aduersarius debet, meos retinenti, cū ipse alienos concupiscat: repetit quod adhuc habuit, retineo quod modò ignoui. Agnitio diuidet, quos iunxit etiam expositio. **CORNELII HISPANI.** Dic uter obsequentior sit, uter indulgentior? uterque, inquis. Miraris, si iam meos diuidere non possum? omnia pro filio paciscor, præter filium. **VOTIENI MONTANI.** Ego uerò ne patrociniū quidem habeo. Si tam facile filios remitto, libenter exposui. Reddere istud est liberos, an eripere? Vtroque modo perdendi erant: uel pacti essent, uel negati: pactus sum flens tremensque, tanquam cum exponerem. **CAESTII PII.** Ne diuiderem filios, unā exposui: iste quoque duos sustulit, qui tantum uno contentus est: iterum cogor exponere.

ALTERA PARS. IVNII GALLIONIS contrā. Expediæ partes uestre sunt: utrūque ex hoc iudicio potestis patrem dimittere. **MENTONIS.** Ilte assueuit carere liberis: etiā si unū accipiam, necesse est torquear, duobus assueui. Quid unquā commisi? & habes domi quos de me interroges, nihil unquam sine illis feci: nisi indicium uim uocas, quæ te patrē facit sine hærede herere, qui paulo antè habui filios duos tales, ut ex illis unus quilibet satis sit. **POMPEII SYLONIS.** Videte quā modeste agā: ego sustuli, ego educaui, ego reddidi: iste eligat. **VIBII RVFFI.** Salui sunt, inquit, liberi tui: post hanc uim meam iste me osculatus est. **PASSIENI.** Cedō mihi tabulas testamenti, plures in testamento habeo quā in pacto: hoc testamentum delere nō cogito. si meos filios hæredes facere non possum, tuos faciam: preces meas ad filios trāsferam. hoc enim nomen licebit, puto, mihi usurpare, dum litigo. **ARELLII FVSCI** patris. Fertis hoc optimi iuuenes? ego uos expositos sustuli, ego educaui, ego ægrotantibus assedi: senem me fecistis, & relinquitis? **ARGENTARIVS.** In ista ui duos filios perdidi.

DIVISIO. LATRO sic diuisit: In re uis aut necessitas sit. Nulla, inquit, uis est: arma lex & uincula, & ultimum periculū cōplectitur: quorū nihil fuit in tua persona. Illic, ait, uis est & necessitas, ubi uelim nolim succumbendum est mihi, cum esset necesse: non enim poterā habere alterum filium, nisi alterum promississem. Respondetur: Primū non est uis, ubi aliquid expediendæ rei causa patiendū est, sed ratio: tanquā, Quia non possum domū habere, nisi hic emero, nulla alia uenalis est. hanc occasione uidet uēditor, & premit. nō tamen hanc emptionē rescindes: alioquin in infinitū calūnia excedet. Dicit alius: Necesse mihi erat, tibi necesse carere. primū etiā non poterās, deinde & alia uia poterās inuenire, sperare aliū indicē. An aliter inuenire non poterās? ergo tibi plus præstiti. An si est in re uis & necessitas, ita tamē rescindatur quæ per uim & necessitatē gesta sunt, si uis & necessitas à paciscente adhibita est. Nihil, inquit, mea, an tu cogaris, si

Seneca.

S

NON

non à me cogeris. Meam culpā oportet esse, ut mea pœna sit. Non, inquit. neq; enim lex adhibēti A uim irascitur, sed passio succurrit: & iniquū illi uidetur, id ratū esse, quod aliquis non quia uoluit, pactus est, sed quia coactus est: nihil aut̄ refert, quā per quē illic necesse fuit. iniquū enim quod rescinditur facit fortuna eius, qui passus est, non persona facientis. Deinde an ab hoc uis admota sit. Tu, inquit, mihi uim aduocasti, qui non aliter indicabas, quā si pactus essem. Nō est, inquit, aduocare uim, aliquid cum certa cōditione promittere. si qua uis est, à te tibi adhibita est, quod & spōte & ad exonerandū se uenisset, ut tantum patri redderet, quantum educatori superfuisset.

COLOR. Pro educatore GALLIO hunc colorē secutus est, se misericordia mortū. Cum uiderē, inquit, morbidum sine hærede esse, dixit modō ipse qui auidus est: Possumus duo patres esse. & dixit illam amabilem sententiam: Da itaq; nunc pœnas misericors. MONTANVS VOTIENVS sic cœpit: Si quis me uidit, iudices, modō duorū liberorum patrē, nunc solitudine periclitantē, certum habeo, dicit crudelē indicem. Et summissē cum aduersario egit: rogauit, ut altero contentus esset. Et illam sumpsit contradictionem: Nescio, inquit, utrum. & dixit: Mihi crede, qui illos optimē noui: utrū uis elige. ideo sic pactus sum, quia nihil intererat. HISPO ROMANVS erat malū natura, qui asperiorē dicēdi uiam sequeretur. Itaq; hoc colore egit, ut inueheretur tanquā in malū patrem, & diceret, crudeliter exponētē, perfidē recuperantē. In hoc, inquit, repetit, non quia habere uult, sed quia eripere: irascitur mihi quod duos educaui, quod indicaui. Et cum descripsisset sœuitiā exponentis, adiecit: Etiamnum mihi uidetur eiusdem animi, eiusdem duritiæ: quia nihil putat se debere ei, qui liberos suos educauit. Durus est pater, crudelis est: nolite credere ex illa feritate tam subitam mutationem. Sinite me in uno filio experiri. Dixerat in hac controuersia illam quæstionem, qua dicebat se nequaquam uim adhibuisse: Quid? ergo quis adhibuit uim? tu tibi: non est quod dicas alium. Quis sibi ipsi uim adhibet? solet fieri, ecce ego ipse mihi nocui. & illud dixit: Placet mihi in irritum reuocari quæ gesta sunt, dono quod indicauerim. ARGENTARIVS dixit ex altera parte, misericordem se nunc esse, quā cū ignoraret suos. & cum tormenta patrij animi descripsisset, ait: Etiam nunc pacisci uolo. quid do, ut liberos meos recipiam? quid do, ne agnouerim? Indignabatur CAESTIVS, detorqueri ab illo toties, & mutari sententias suas: Quid putatis? aiebat. Argentarium esse, certissimum ius est. Solebat & Græcè dicere,

*forte rectius,
Argentarij.*

Fuerat enim Argentarius Cæstij auditor, & erat imitator. Aiebat inuicem: Quid putatis esse Cæstium, nisi † Cæstij cinerem. & sic solebat iurare: Per manes præceptoris mei Cæstij: cū Cæstius uiueret. Omnibus autem insistebat uestigijs Cæstij: æquē extempore dicebat, æquē contumeliosē, multa interponebat: illud tamen optima fide præstitit, cum uterq; Græcus esset, ut nunquam Græcè declamaret: illos semper admiraretur, qui non fuerunt B contenti unius linguæ eloquentia, cum Latine declamauerant, toga posita, sumpto pallio, quasi persona mutata redibant, & Græcè declamabant: ex quibus fuit SABINVS CLODIVS, in quem uno die & Græcè & Latine declamātem multa urbanè dicta sunt. Dixit Aterius, quibuscūque querentibus, pusillas mercedes eum accepisse, cum duas res doceret, nunquam magnas mercedes accepisse eos, qui Ermeneumata docerent. MEBCEBNAS dixit: CASSIVS SEVERVS uenustissimam rem ex omnibus, qui ab auditione eius cum rediret, interrogatus quomodo dixisset, respondit: Malè uicit. GLYCON dixit:

GALLIO autem elegantissimè dixit à parte patris, cum in ultima parte testamenti figuram tractaret: Quando ego mortuus ero, tunc mihi hæres sit: uis interrogem, uter? TRIARIVS dixit, à parte educatoris: Ergo ego tollere potui, educare potui, tacere non potui.

A filio in arce pulsatus. Controuersia IIII.

LEX. Qui patrem pulsauerit, manus ei præcidantur. THEMA. Tyrannus patrem in arcem cum duobus filiis accersit. imperauit adolescentibus, ut patrem caderent. Alter ex his præcipitauit se, alter cæcidit. Postea in amicitiam tyranni acceptus, occiso tyranno, præmium accepit. Petuntur manus eius: defendit pater.

PRO FILIO. CAESTII PII. Felicior essem, si plures reos defenderē. TRIARI. Hæc uulnera quæ in ore uidetis meo, postea feci quā dimissus sum. IVNII GALLIONIS. Gratiās ago filio, quod me non reliquit solum tyranno, quod manus illius sunt: ego iussi, itaq; crimini meo assum. Amicus, inquit, tyranni fuit: age, hoc tantū filius meus in arce simulauit? Procumbo ad genua uestra iudices, ille contumax, qui cum uapularem, nō rogauit. MVSÆE. Occisus est tyrannus: à quo putatis, nisi ab eo qui patrē pulsare nō poterat? præcidetis tyrannicidæ manus? quid hoc est? integer tyrannus iacet. præciduntur tyrannicidæ manus. patri præcidite, ne uindictam filium, propter quem ne à tyranno quidem impune uapulauit. postquam occupauit arcem, secuti sunt illum homicidæ, secuti uenefici, secuti quisquis pulsare patrē poterat: necesse fuit patrem cadere, tam hercules quā necesse fuit spoliare templa, uirgines rapere. Aiebam: Fili fortius feri, tyrannus spectat. Si talis erat filius meus, qualē describitis, nescio cui magis expedierit tyrannum uiuere. O' quantum istis debemus manibus, per quas tam nihil necesse est. Occidit tyrannum: sic huius iratæ manus feriunt. Cū occideret tyrannū, sic aiebat: Pater te interficit, pater ferit: sic feriunt qui uolunt. Tecum fili inconsideratæ pietatis queror. Validius patrem cæcidisti quā iussit tyrannus iratus: iacētī ipsas cadaueris manus in me ingessisti. FVLVII SPARSI. Tales fuerunt, ex quibus posset alter cōtemnere tyrannū, alter occidere. IULII BASSI. Compensas filij manus in os meū impegit, cadentē cōsolatus sum. PORTII LATRONIS. Cæde, inquit,

A inquit, patrem, dum ego negligens sum: occupauit se ex arce filius. hoc non est patri parcere, sed sibi. Dura fili: ad tyrannum tibi per patrem eundum est. Tenent ecce cruentū tyranni caput, nūc illas præcidite. **BLANDI**. Vt uidi tyrannicidam ex arce descendētem, nihil prius quam manus osculatus sum. **POMPEII SYLONIS**. Vtrum ex filiis meis probatis? alter se occidit, alter tyrannum. nemo ius habet in istas manus, meæ sunt istæ. Etiam cum tyranno seruirent, mihi paruerunt: ita mihi superstiti filio mori liceat, ut ego illum qui mori maluit, parricidam uocauit. **ARCELLII FVS CI PATRIS**. Rogo uos per securitatem publicā, per modō restitutę libertatis læticiam, per coniuges liberosq; uestros: nemo tam suppliciter audiuit me rogantem, cum uapularem. Quam languidæ cædentis erant manus, non putares illas tyrannicidium posse facere: istæ mihi salutare porrexerunt cibos, istæ potiones: nunquam tamen indulgentiores sensi manus, quam cum me cæderent. **VOTIENI MONTANI**. Pereant, inquit, potius quam sint, qui tam fortiter loquantur. Vix inuentus est, qui tyrannum occideret. Fili fortius, inquit, feri, ne nos coludere tyrannus intelligat. suspensas leuiter admouebat manus filius, simulabat ictus, pater gemitus. Si qua est fides, iratus filium extuli, quod me non cæderat. Necessitas magnum humanæ imbecillitatis patrocinium est. Hæc excusat Saguntinos, quamuis non cæderint patres, sed occiderint: hæc excusat Romanos, quos ad seruilem delectum Cannēsis ruina compulsi, quę quicquid coegit, defendit. Ille quoq; mihi pepercisset, si unicus fuisset: ille me fratri relinquebat, hic tyranno. Etiamnum, inquit, in facie tua uulnera apparent? Fili, nocet tibi quod tam citō occidisti tyrannum. **MENTONIS**. Queritis, Quis hæc fecit uulnera? ille cuius cecidit me in funere manus. Ita mihi libero & uiuere contingat & mori, ita oculos meos filij manus operiant, ut ego inter liberos meos fortior steti.

Ex altera parte. **ARCELLII FVS CI P**. Tamdiu cæcidit patrem, donec placeret tyranno satellites. quid tu? Tu tyrannicidium facere non potes, nisi in parricidio exercueris manus? Pater, inquit, adest: malo. non enim tantum patrem, etiam patronū cæcidisti. **IVLII BASSI**. Quoniam eō scelērum peruentum est, ut parricidæ pater adsit, non istius aduocationi adsum: defendit enim quamuis nocentem. Ecquid agnoscitis indulgentiam illius? Frater qui maluit perire quam patrem cedere, infelix causam suam cum fratre iungebat. exclamat iste: Nihil illi mandauit, ego tibi & pro illo satisfaciam: ut ualidius, inquit, cæderet. Pro Repub. inquit, feci. Vis tu pudorē habere, nec imputare Reip. idem quod tyranno? Pater, inquit, mihi adest. At mehercules frater non adesset. Habuisti, inquit, quod tyranno iactates. Frater maluit inori, quisquis cædendus erat: quamuis quisquis iste tradebatur. Tyrannum, inquit, occidi. at patrem quantulum minus quam occidisti? **POMPEII SYLONIS**. Gaudeo in subscellijs istius esse patrem. quomodo enim aliter effi cere potuissim, ut uulnera eius uideretis? Non multum refert mea ubi sit: ab hac parte crimen obijcitur, ab illa ostenditur. Grauior testis esse solet, qui a reo surgit. Talis prorsus pater, quē nemo alius posset cedere, nisi amicus esse posset tyranni. Frater perijt, ne parricidium aut faceret, aut uideret. In illa præcipitia non minus, inquam, fratrem fugit quam tyrannum. **CORNELII HISPANI**. Descendebat cruentus pater, uexato laceratōq; corpore uix agnoscendus: putares duos fuisse qui cæcidissent. fecit quod debebat, qui patrem cæderat, amicum occidit. **CABSTII PII**. Ego, inquit, cæsus sum, pœnā remitto. Mirarer, nisi pro tam bono patre fuisset qui mori uellet. Dignus est quem inuitum uindicetis, quia apud uos tantum crudeles patres uindicanter. Pater, inquit, iussit. ergo frater tuus impius fuit, qui patri non paruit. Si quādo lentē parebant satellites, aiebat tyrannus: Non spectatis quemadmodum patrem cæderit. Qui patrem cæderit, manus eius præcidantur. hanc legem moriens laudauit tyrannus. Nouissimē inter filium & patrem tyrannus intercessit, an non quisquis patrem cæderit, puniatur. In lege, inquit, nihil excipitur: sed multa quamuis non excipiantur, intelliguntur. Et scriptum legis angustū est, interpretatio diffusa est: quædam uerō tam manifesta sunt, ut nullam cautionē desiderent. Quid legis interest, excipere, ne fraudi sit ei qui per insaniam patrem pulsauit: cum illi nō supplicio, sed remedio opus sit. Quid opus est cauere lege, ne puniatur infans si pulsauerit patrem? quid opus est cauere, ne puniatur, si quis aut patrem sopitum, aut subita corporis grauitate collapsum excitaui: cum illa non iniuria, sed medicina fuerit? Nondum de propria, sed de communi causa loquor. Si officiosē quis cæcidit patrem, non pulsauit, puniri debet?

DIVISIO. Hanc quæstionem in partes plures diuisit, An tutus sit qui tyranno iubente fecit. Cogitate quam multa tyrannus exegerit. Pro publica innocentia est, non licere hoc quoq; tyrannis, ut nos faciant nocentes. Tyranno iubente fecit: miserior fuit ipso uapulante. Ille non dicitur sacrilegus, qui deorum immortalium dona manibus suis tulit ad tyrannum, aut qui funestas tyranni imagines inter effigies deorū immortalium consecrauit. An tutus sit, qui patre iubente fecit, non cæcidit, sed paruit. & illud dixit in narrationibus: Stabat contumaci frater uultu, intellexit non posse cogi a tyranno. An tutus sit, qui pro patria facit: An hic pro patria fecerit. Itē, An illo tūc tempore cogitationem tyrannicidij habuerit, & hoc animo cæderit, ut aditum faceret sibi ad amicitiam tyranni. **MONTANVS** & illam quæstionem ultimam fecit: An etiam si quid peccatū est, tanto merito redemptū sit? **GALLIO** illam quæstionem primā fecit: An ultio cæsi patris, nullius sit nisi patris. Inuitū, inquit, me nemo uindicaret, si a quolibet alieno cæsus essem, & nollē agere iniuriarū, nemo nomine meo ageret. atqui nihil interest: pœna maior est eius qui cæcidit, ius idē eius qui cæsus est. Cōtrā ait omnibus actionē dari: nō enim priuatā esse iniuriā, sed

Seneca.

S 2 publicam:

publicam: itaq; nec taxatione defungi damnatū, aut iniuriarū pœna, sed manus pēdere: ad oēs **A** partes pertinere hoc exemplū, ad oēs filios, & ad ipsam Rempub. tales esse qui fiant tyranni, certe qui tyrannorū amici. Et ultimas has fecit quæstiones: An si pio animo fecit, nō teneatur: An bono animo fecerit. Et in illa quæstione Latronis, An tutus est qui patre uolente fecerit: Nunc, inquit, fingis in filij patrociniū, sed tūc noluit. Et adiecit: Ne dixeris idē uolūisse patrē quod tyrannum. Quæritis, utri parūerit: Tyrannus illū amauit, tanquā sibi parūisset. Pater, inquit, uoluit: ita tu non tyranno tantū, sed patri parricidio dignus es. Cū descripsisset impiū in fratrem, impium in patrem, adiecit: Tyrannum quoq; tunc cum amare deberes, occidisti.

COLOR. MONTANVS partem accusatoris declamauit, & hoc colore usus est: Indulgentissimum fuisse in filios patrem, nimiam pietatem eius fuisse notam tyranno. Itaq; illū qui quæret pudicis dolorem ex impudicitia, contumacibus ex seruitute, pijsimo patri tormentum quæsisse ex filiorum impietate: & dixit illum animosē loquentem, qui iussus est prior patrem cædere. Quid si non cædero, inquit, quid facturus es? torquebis? occides? plus est quod imperas, quān quod miraris. Certamen erat in uno homine, utrū plus posset natura, an tyrannus. Cæde, inquit: non cædo, uerba: non ferio. Hæc fratre audiente. Et illud dixit, cū promitteret amicitia tyrannus: Magis præmium extimuit tyrannici imperij, quā imperiū. Et cum descripsisset cicatrices patris: Et forma est adhuc faciei, dixit, ab utroq; cælum pulsus. **MONTANVS** tamen aiebat, nihil posse melius dici: Ex hac parte tyrannus iubet, ex altera lex uetat. morieris, si cæderis: more re, ne cædas. **CÆSTIVS** dixit: Tyrannus imperat ut patrem cædas. non est nouum: noluit tacere. Laudaturū me putas? ego uerō non laudo: alterius ista gloria est, tu fratrem imitatus es. **ARGENTARIVS** dixit: Tu patrem cæcidisti, cum & legem nosses, & fratrem. **MONTANVS** dixit: Parricida esse uolūisti, uiolasti patris corpus, fratris beneficium. Ab altera, hoc colore oēs declamauerunt, tanquam patre iubente fecisset. **TRIARIVS** dixit: In filij mei manus incurri. **BASSVS IVLIVS**: Ego me filij mei manu cæcidi. **HATERIVS** dixit: Ago gratias tyranno, quod alterum filium meum custodiri iussit, ne mori posset. **CÆSTIVS** ait in narratione: Tyrannus iubet cædere, exposita tormenta sunt, quid faciat? moriatur, inquis? hoc dicis, ne cædat patrē: occidat. **FVS CVS ARELLIVS** dixit: Complecti uolo istas manus, optimē de me etiā ante tyrannicidium meritas. **GALLIO** dixit: Viderit quantum sibi se putet debere Respub. ego plus me quā illam debere sibi iudico: difficilius est quod me iubente fecisti. **MONTANVS VOTIENVS** dixit in narratione: Si perseueras fili, fratrem sequar. Videris utrū patrem cædere malis, an occidere. Hanc controuersiam & ab Iulio & à Sabino bene declamari memini, cum describeret tyrannum occisum, & cū ingenti gloria ex arce deductum. O te parricidam: nisi post tyrannicidium quoq; intelligas, quanto melius frater tuus beneficio perierit, quā tu occideris. **B** Illud non probaui, quod multa in re seuera tentauit falsē dicere. Erat autē urbanissimus homo, ut uobis sæpe narraui, ut quicquid illi in eloquentia deerat, urbanitate pensaret. Meminimus cū illum Syriacus Vallius, homo disertus, accusaret, & uideret Latinū Calumniam testem circa coronam iudicij obuersari, & toties occurrere eunti Syriaco, & quærere, quid haberet spei: deinde post iudicium, cū Syriacus gratias illi ageret, quod tantam curam sui egisset: At mehercules, inquit, timebam, ne uno rhetore plus haberemus. & testis productus cū interrogatus esset, an accepisset à patre sestertia? dixit quod accepisset: an haberet, negauit. Deinde interrogatus, an Calumniā haberet? Ipse, inquit, negligentiam meam nosti: an habeam, nescio: accepisse me scio. & in Domitiū nobilissimum uirū in consulatu, cū thermas prospicientis uiam sacram ædificasset, cæpisset deinde rhetores circumire, & declamare: Ego, inquit, sciebam hoc te facturū, & matri tuæ quærenti de tua desidia dixeram.

Duas eius urbanas res præterire nō possum. Secutus erat in prouinciam Cretam Occium Flamā proconsulem. Græci cæperunt in theatro postulare, ut Sabinus maximum magistratū gereret. Mos autem est, barbam capillumq; magistratui Cretensium summittere. Surrexit Sabinus, & silentiū fecit. deinde ait: Hūc magistratum ego Romæ bis gessi. bis causam dixerat. Græci non bene intellexerunt: sed bene interpretati à Cæsare petebant, ut honorem Sabinus & tertio gereret. Postea deinde offendit illos tota comitū cohors: oppressi sunt in templo ab omni multitudine, quæ postulabat, ut Romam Sabinus cum Turdo proficisceretur. Erat inter infames maximē & inuisos homines Turdus. Cum Turdus promitteret iturum se, ut inde posset exire, Sabinus silentio facto, ait: Ego ad Cæsarem non sum iturus cū mattea. Postea hoc Sabino cum causam diceret, obiectum est. Multa illum disertē dixisse memini. Cum introductus esset ex carcere in senatū, postulaturus ut diariam acciperet, tunc dixit de fame questus: Nihil onerosum à uobis peto, sed ut me aut mori uelitis, aut uiuere. atq; illud dixit: Nolite, inquit, superbē audire hominem calamitosum. Sæpe qui misereri potuit, misericordiam rogat. Et cū dixisset Senianus, locupletes in carcere esse: Homo, inquit, adhuc indemnat, ut possim uiuere, parricidas panem rogo. Cum mouisset homines & flebili oratione & diserta, redijt tamen ad sales: rogauit ut in Latumias transferretur: Ne, inquit, quenquam uestrū decipiat nomen ipsum Latumiaz, minimē lauta res est. Hoc retuli, ut & ipsum hominem ex aliqua parte nossetis: & illud sciretis, quā difficile est, naturam suam effugere. Quomodo posset ab illo obrineri, ne in declamationibus iocaretur, qui iocatur in miserijs ac periculis suis: in quibus iocari eū nō debuisse, quis nescit? potuisse, quis credit? **MVRREBDIVS** non degenerauit in hac controuersia, nam colorem stultissimum induxit. Voluit, inquit, & hic fratris sequi exemplum:

A plom: dum retineo, dum luctor, uisus est patrem cecidisse. Vnum ex his quos audiui declamantes, scio MENTONEM usum non patrono patre, sed aduocato: ipsum tyrannicidam induxit dicentem, & colore usus est: Non iustum se à patre, quia aiebat incredibile omnibus uideri, patrē coram tyranno cēdi se iussisse: sed in ijs esse tyrannicidæ consilium, ut per hoc ad amicitia perueniret, per amicitiam ad tyrannicidium. Hæc eius sententia laudata est, cum describeret se patri manus afferentem: Nihil in toto tyrannicidio difficilius feci. Illud dixit: iam tum factū esset tyrannicidium, si me frater non reliquisset. Et illud dixit: Vos ego tunc respexi templa, leges, Respublicam si me tantum spectassem, facile tyrannum effugissem, illa, quæ frater effugerat.

Prinignus ab auo raptus nouerca. Controuersia V.

ACTIO. De uisitatio. **THEMA.** Quidam duos filios sub nouerca amisit: dubia crudelitatis & ueneni signa insecuta sunt. Tertium filium maternus auus rapuit, qui ad uisendos ægros nō fuerat admissus, quærenti per præconem, dixit apud se esse, accusatur de ui.

CONTRA AVVM. IVNII GALLIONIS. Violentus & impotens senex hominem liberum è sinu meo rapuit: quod seruare tibi difficile est, auo dona. Quoties miserum me puer audies? nouerca, quis est? fugitiue, reductus es. Habui filiam, quam mihi iste unus filius supersit, fecundam. Quam indulgenter puerperia diuisit, natus est filius: dixit, Filius hic meus est, natus est alter: dixit, Hic matris est, natus est tertius: dixit, Hic aui est. Cum quæreret filium, erant qui suaderent & dicerent: Tace, meruit excludi. **CAESTII PII.** Quam causam rapiendi habebam impotens senex: nunquid fratres eius occideram? Ignoscite mihi, si tantum filie meæ mandata narro: hanc solam ex incens morientem uidi, habui filiam: de omnibus meis, habui dicendum.

ALTERA PARS. adrop. Habitu uagabatur lugubri, sordidaq; prætexta: omnes illius miserabantur, quosdam etiam dicentis audiui: Quid? iste puer matrem non habet? patrem non habet? auum nō habet? **ARELLII FVSCI** patris. Tres filios filie meæ debes, unū mihi: sine apud me nutriatur. Quid times, ne admittare cum ueneris? exposuisse hætenus iuuat. Iam nunc fortuna, aut nouerca narranda est. ut uidit me, hæsit complexibus meis, puerum osculabar miser, interrogabam de fratribus, dum interrogo, dum fleo; perueneram domum. Rogo ne hoc causam meam peiorem fecerit, quod ille quē rapui, unicus erat. **VOTIENI MONTANI.** Mittis præconem, adijce illi omnia insignia: hic puer matrem perdidit, fratres amisit, nouercam habet. At huiusmo tibi, non indicabit quisquis fuerit, erras, & uehementer erras: filios quos perdidisti, nō quæris: quæris, quem non perdidisti. Vera tandem iustior querela est: pater ab auo unū repetit, quos duos à patre. **VIBII RVFFI.** Raptor ille & impotens, dum moriuntur nepotes mei, ad ianuā

B steri: plus habeo, quod auo, quam quod reo timēdū sit. **FVLVII SPARSI.** Vnus perit, alter perit: toties fortunā accusas, nunquā nouercā. Facinus indignū: puer ad supplicium indicari à patre quæritur. Ad ægotantē nepotē ueni, nō sum admissus: hæc uis uera fuit. **ARGENTARI.** Pater quos conscios habuit, nescio: domi non fui: amissa filia uolūi aliquē adoptare ex nepotibus: sed aiebam, Quid necesse est? quoties uidere uolam, in domū ueniam: quoties uolam, in domum abducam: agamus tanquam affines. Tres habes filios, diuidamus: & uide quā non improbam diuisionem desiderem, ex tribus unum posco. Utinam omnes quos perdidit, quæreret. **BLANDI.** Cum tradere uellem puerum, nescio quis exclamauit: Puer, nunc peristi, nihil uobis subtraham? quid nō præconi omnia indicaui. **MENTONIS.** Rapui, nepotem habeo: redderem, si pater quæreret.

DIVISIO. MONTANVS VOTIENVS in has quæstiones diuisit, An in re uis sit. Nulla, inquit, uis est, quæ arma, quæ pugnam, quæ uulnera non habet. Volo mihi describi comitatum istius tumultus: Quæ turba est? unus puer, & unus senex. Rapuisti, inquit, filiū meum, imō nepotem suū sustulisti, imō uenientem nō potuit excludere. An si pro illo fuit, fieri uim quæ facta dicitur, non teneatur qui fecit? Vis iniuriōsa damnatur: solet enim esse & salutaris. Cum latrones aliquid obiderent, si perfodissem uillam armata manu, coniugem, liberos eius rapuissem, accusari possem. Quod uiuit puer, beneficiū meum est. Et medici alligant, & corporibus nostris, ut medeantur, uim afferunt. An pro illo fuerit rapi. Hoc loco accusatio nouercæ, & insectatio patris tā patienter suos perdentis. **GALLIO** & illā quæstionem fecit, & prius sumendā quæstionem putauit ex persona, quā ex re: An cū auo nepotis nomine agi possit? Nō magis, inquit, quā pro patre filij nomine, non magis quā cū matre. Habet sua iura natura: & hoc inter aui patremq; interest, quod auo suos seruare licet, patri etiam occidere. Non potes, inquit, sic mecum agere tanquam cū alieno, ut dicas: Quid tibi cū illo, qui est intestati filius? tuus hæres futurus sit, quem dementem alligaturus es: quædam iura non lege, sed natura nobis attributa. Si nepotem suū auus peccantem aliquid, & inter lasciuos iocos petulantius lasciuientem feriret, nū iniuriarū quisquā cum illo ageret? Et ultimam illam **GALLIO** fecit, cum tractasset illa: Licet mihi ut proximi facere, deinde huic profuit. An auo ignoscendum sit cum pronepote, affectu latus, fecerit. Hoc loco tractauit, quā indignum esset damnari illum ob hoc. **LATRO** duas ultimas quæstiones aliter posuit, & plus complexus est. Etiam si uim fecit, an tamen damnari non possit, si bono animo fecerit? ait enim, & de animo fieri controuersiam auo, & dicere patrem: Non ut nepotem seruaret, fecit, sed ut infamaret uxorem meam, tanquam ueneticam, me tanquam ueneticæ emancipatum, cui malè liberi sui committerentur.

COLOR. Colore ergo hoc Latro eodem usus est pro patre, ut diceret, ne uis quidē uxore

Seneca.

S 3 bene

bene sibi cū socero cōuenisse, suas uerò professas inimicitias illū gessisse secū, languente uerò p^{er} nero illū uenisse, cū cōuicio, cū uociferatione nefaria, & dicentē & auspicatē: autores habere amicos se, ne admitteret hominem, non ad officium nepotum, sed ad inuidiam & contumeliam generi uenientem, qui ad sanos nepotes nunquam dignatus esset accedere: medicos uerò suasisse ne ueniret, & puerum confunderet, & impleret suspicionibus. SYLONIS POMPEII color fuit, ut Latroni uidebatur, qui controuersias repugnaret. dixit enim, uenisse auum ad imbecillum puerum, ad ægros non semper proximos admitti: utiq; ad eos qui grauiter ægrotant, saepe & patrem non admissum. Sic auo quoque intempestiuē uenienti dictum, Nunc non potes: statim cū conuicio abiisse, in altero idē fecisse. LATRO aiebat hunc colorem optimum esse, si recitasset, se recipi non posse: quia ponatur, Non est admissus: sub hoc themate intelligere nos, non hoc illi dictum, Nunc non potes: sed ex toto, Non potes. GALLIO utrunque miscuit, & hoc colore, qui uideri nō potest alioquin thema euertere, parcius usus est. Dictum est, inquit, illi: Quiescit puer, paulum commorare, medici uetuerunt quenquam admitti: scitis solere dicere illos, Nec si pater uenerit: protinus iste clamare cōpit, Testor me non admitti: & tantum non tabellis signatis denunciare, Auum distuleram, accusatorem exclusi. Iterum, inquit, uenit cum conuicio. Iam unum occidistis, alterum occidistis. Nihil est miserius, quā ubi alicui ex miseria sua inuidia queritur. Non est admissus, cum diceret se nepotem suum, non uidere uelle, sed inspicere. Sic egit: Veni nō ut istum accusarem, sed ut me defenderem. GALLIO hoc colore usus est: Non admisi auum, quia dictum erat mihi, hoc illum animo uenire, ut raperet. Ex altera parte colorem hunc CÆSTIVS introduxit: Timuisse se de puero: Frustra, inquit, duos occiderat nouerca, & ait: Vellem ad uos nocentior uenirem reus, uellem tres raperem. ARGENTARIVS hoc colore usus, rogatum à puero auum. Negabat, inquit, posse se uiuere, si in illa relinqueretur domo. HISPANVS hoc colore usus est, affectu esse ablatum. Sustuli, inquit nepotem meum: Nō potui, inquit, satiari osculis, non potui ab illo tam citō distrahi: nolite mirari, post longum tempus illum uideram. ALBVTVS hoc colore usus est, ut diceret: Noluisset illum in tam infasta domo educari, ex qua duo iam fratres elati essent: ei qui postea decessit, inter causas moriendi casum fratris fuisse. Et seruauit hunc colorem, ne quid in nouercam, ne quid in patrem diceret: aiebat, iustissimū futurum auum, si tantum se defendere uoluisset. Quid ergo? quare rapuisti? amabam: huic maxime ab initio animum meum addixeram. In domo uestra nihil præter ipsam domum timui. Si apud me duo decessissent, ex domo mea illum transtulissem. MARCELLVM MARTIVM aiebat sic narrasse: Puer me securus est, non criminor uobis illum: quicquid est potius quā illius periculo fiat, ego rapui. Vbi est, inquit. Viuit, saluus est: ueniet, cum uoles aspicere. Redde, inquit, patri suo, ego asper. age, monstrabo si uis, quis ante me tibi filios abstulerit. VARIVS GEMINVS eundem sensum dixit: Quæ est ista autoritas præpostera, querere duos? à tertio incipis. MONTANVS VOTIENS, homo rarissimi, etiam si non emendatissimi ingenij, uitium suum quod in orationibus non euitabat, in scholasticis quoq; euitare non potuit: sed in orationibus, quia laxior est materia, minus earundem rerum annotatur iteratio. In scholasticis eadē sunt quæ dicuntur: quia pauca sunt, notantur. Memini illum pro Galla, non nisi apud ceterum uiros tyrocinium ponere. Ex uncia hæres erat patris sui Galla: obijciebatur illi ueneficium: dixit rem difertissimam, & omnibus seculis duraturam, qua nescio an quicquam melius in eo genere causarum dictum: Vnciam nec filiæ deberi, nec ueneficæ. Non fuit contentus, adiecit: In paternis tabulis filiæ locus, aut suus debetur, aut nullus. etiamnum adiecit: Relinquis nocenti nimium, innocenti parum. Ne sic quidem satiare se potuit, adiecit: Non potest filia tam angustē paternis tabulis adhærere, quas aut totas possidere debet, aut totas perdere. & plura multa, quæ memoria nō repeto. Ex eis quædam in oratione contulit, & alia plura quā dixerat, adiecit. nihil non ex eis bellum est, si solum sit: nihil non rursus ex eis alteri obstat. Idem in hac declamatione fecisse eum memini. Erras pater, inquit, & uehementer erras: quos perdidisti, nō queris: quæ queris, nō perdidisti. Deinde: Puer iste inuentus perit. Deinde: Quisquis puero fauet, ne inueniatur optet. Deinde: Puer nisi auū sequitur, fratres secuturus est. Desine querere: quem si inuenieris, sic perdes, ut inuenire non possis. Et deinde: Rapuit istū auus, ne raperet nouerca. Et deinde: Vnū tantum pater ex liberis suis querit, q̄ saluus est. GLYCON hūc sensum semel dixit, sed genere corrupto.

Habet hoc MONTANVS uitium, sententias suas repetendo corrumpit: dum non est contentus, unam rem semel bene dicere, efficit, ne bene dixerit. & propter hoc & alia, quibus orator potest poetæ similis uideri, solebat Scaurus Montanum inter oratores Ouidium uocare. Nam & Ouidius nescit, quod bene cecit, relinquere. Non multa referam, quæ Montaniana Scaurus notabat. Vno hoc contentus ero. Cum Polyxene esset abducta, ut ad tumulam Achillis immolaretur, Hecuba dixit:

—Cinis ipse sepulchri

In genus hoc pugnat. —

poterat hoc contentus esse, adiecit:

—tumulo quoq; sensimus hostem.

Nec hoc contentus, adiecit:

Aecide fecunda fui. —

aiebat autē Scaurus re ueram: Non minus magnam uirtutē esse, scire desinere, quā scire dicere.

Filix

Filia conscia in ueneno priuigni. Controversia VI.

LEX. Venefica torqueatur, donec confcios dicat. **THEMA.** Quidam mortua uxore, ex qua filium habebat, duxit uxorem: & ex ea filiam sustulit. decessit adolescens: accusauit maritus nouercam ueneficij. damnata cum torqueretur, dixit sibi consciam filiam esse. petitur ad supplicij puella: pater defendit.

PRO FILIA. CAESTIIPII. Non est quod putetis has lachrymas filiae esse, aut me patrē. Nō prodesset tibi puella ne hoc quidē, quod te frater amauit, nisi mater odisset: hoc me odisti nouerca, quod scisti consciam me, eligi poenae. Dixit, antē actam eius uitam excutiamus. **FVLVII SPARSI.** Nefaria mulier, filiae quoq; nouerca, ne mori quidē potuit, nisi & occideret. Inter gladiatores uictoris quoq; conditio pelsima est, cum moriente pugnantis. Nullum magis aduersarius timeas, quā qui uiuere non potest, occidere potest. **VIBII GALII.** Concitatissima in mortem rabies est: desperatione ultima in furorem animus impellitur. Quēdam ferē tela omnia commordent, & ad mortis autorem per uulnera sua ruunt. Abscissa missione gladiator quem armatus fugerat, nudus insequitur. Præcipitati non quod impulit tantum trahunt, sed quod occurrit: & naturali quodam deploratæ mentis affectu morientibus gratissimū est cōmori. **VOTIENI MONTANI.** Dum filium uindico, ubi grauissimē mihi nocere possit, ostendit. Veneficiū simile est mendacio. Si incredibile esse in sorore parricidiū creditis, non timeo, ne quis hoc in sorore credat, quod ego uix probaui in nouerca. Natam mihi filiā quasi futuræ pacis obsidem sustuli: aiebam dum matris meminit, Obliuiscetur nouercæ: at illa dum nouercæ meminit, matris oblita est. Filia, inquit, mihi conscia est. post hanc uocem remissa putares tormenta: similis facta torquenti est. soror fratri uenenum dedit, quamdiu luctati sumus, ut crederetur nouerca priuigno dedisse. Nouerca quod uolueras, consecuta es, damnaſſe iam poenitet. **ARGENTARII.** Facio rem Iudices, non nouam: liberos meos à nouerca uindico. Peto ne, quia filium uindicaui, filiam perdam: nisi succurritis, nouerca uicit, ego uictus sum. Duxi, nescio peiorem uxorem an nouercam: hoc mihi charior est, quod tam inuisa matri fuit. **CORNELII HISPANI.** Si cōscia esset, neminē expectarē. scitis quemadmodū ueneficā oderim: instabā tormentis: aiebā, Morere peius quā odisti. Nō satis mihi ardere ignes uidebantur, non satis insidere uerba. dixi: Si quid adijcere tormentis tuis possum, puto iubebo filiam afferri. Vocet huc aliquis matrē: quid expauiſti puella? quid ad sinus meos refugisti? quid extimuiſti tanquā nouercā? **MARYLLI.** Ne inter supplicia quidē desijt occidere: & hanc quisquam putet non potuisse uenenu sine conscia dare puella: quæ occidisse fratrem dicitur, quid antē peccauit? Nouerca quoq; non antē occidit priuignū quā filiam: & bonæ spei est. quæritis argumentū? matri suæ non placet. **ARCELLII FVSCI.** Etiam cineribus tuis infecta est nouerca: quod unum potest, persequitur sororem tuā. Quid adhuc potest nosse, nisi fratrem? Proſit illi apud uos, quod illā pater laudat: & proſit, quod talis mater accusat. **MENTONIS.** Non misereris huius, inferior est quā frater: ille habuit sine dubio nouercam torqueri. Consecuta es mulier quod uoluisti. solus omnium magis sensi, cum nouercam perdiidi. **PORITII LATRONIS.** Habui filiū tā bonū, ut illū amare posset etiā nouerca: nisi in eā incidisset quæ posset etiā filiā odisse. Huc mea scelera reciderūt, ut parricidiū puellare sit: ita si magnitudinē rei nō intelligit, nō est idonea parricidio. Sed ueneficæ, inquit, filia est. Si parentes inspiciūtur, cur non potius patri uideatur similis cui placet, quā matri cui displicet? Deniq; nō recuso, quo minus in illa uel matris exigatur imitatio. illa cum huius ætatis erat, nec nouerca erat, nec uenefica. **ALBTII SYLII.** Duxi uxorem, nullis adhuc inquinatā fabulis. nec miror, innocentē tunc fuisse: adhuc puella erat. **BLANDI.** Vt scelerata sit, nempe matri suæ similis est: antē ueneficium oportet faciat, quā parricidium. Filia, inquit, conscia est. Dij te perdant: etiam cū torqueris, occidisti. Seruus tortus Catonē consciū furti dixit. Quid agitis? utrum plus creditis tormētis, an Catoni? **BYTBONIS.** Si cōscius à te puella quæretur, nominato patrē. Quod nouerca tā serō, puella tā citō. Filia, inquit, cōscia est. Malē pereas: at ego te putabā unius nouercæ. **TRIARII.** Filia, inquit, tua cōscia est. Videbatur sibi post hāc uocē uicisse. Amisſum fratrem fleuit in funere, totius populi habitū lachrymis suis expressit: itaq; illā nouerca peius perire uoluit q̄ priuignū. Filia, inquit, cōscia est. Hoc ultimū fuit nouercæ ueneficiū. **Q. HATERII.** Succurrite quæſo, ne cū torta sit quæ filiū meū occiderat, filiā etiā dū torquetur, occiderit. Liberos semper efſero, unius mulieris aut mēdacio, aut ueneno. Non flet quantū reę satis est: quemadmodū illi exorquebo lachrymas? afferte mihi imaginē fratris: uideo subito desiderio fletus concitatos. nun, quid talem uultum cum mater torqueretur, habuit?

PARS ALTERA. TRIARII. Si odissemus te; pateremur cū eiusmodi filia uiuere? Quarunt dā ferarū catuli cū rabie nascuntur: uenena statim à radicibus pestifera sunt. Quāntū illi ad scelera ætas adijciat, quod illā nouerca peperit. Quid illa, quæ fratrem in moram patri sequenti sparsit? Habemus exemplum, quod & sorori conueniat, & uirgini.

DIVISIO. CAESTIUS in duas partes cōiecturā diuisit. Et primū quæſiuit, An cōscia illi opus fuerit: deinde, Si opus fuit, an hanc habuerit. Nō seruauit autē modū. Nā & illū locū diu tractauit, nō posse sororē in mortē fratris impelli. Et iterū tam puellā uoluit uideri, ut nulli esset idonea ministerio. Itaq; elegantissimē deridebat **MONTANVS VOTIENVS** in hac controversia ineptias rhetorum, quod sic declamarent, tanquam hæc quæ nominata est, infans esset: nec intelligerent si tales essent, ne futuram quidē ream. Itaq; hoc debemus, inquit, proponere nobis

puellam eius ætatis, in qua torta, credibile scelus illud quidem, sed intolerabile esse aiebat. Induxerat Cæstius matrem dicentem filię: Da fratri uenenum. TRIARIVS inulto rem magis ineptam, quia non inuenit illam, sed concupiscit: nam excessus sententiam traxit. Induxerat nouercam dicentem: Da fratri uenenum. Fecit illam respondentem: Mater & mihi da, quid enim est tã absurdum, quã matrem sic locutam cum puella? Da fratri uenenum. Non ferebant nec illã Triarij sententiam, quã aliter HATERIVS uisus est, cum ad epilogum peruenisset. hoc loco debebat reus flere, non flet puella. inueniat quemadmodum flet aliquis, hoc est imaginem fratris. Illa enim si tam puella est, ut dicat, Mater, quid est uenenum? non potest tantę pietatis esse, ut eam imago fratris in lachrymas concitet. Tantus autem error est in omnibus studijs, maximè in eloquentia, cuius regula incerta est, ut uicia quidam sua & intelligant, & ament. CABSTIVS pueriliter se dixisse intelligebat: Mater, quid est uenenum? Deridebat enim Murrhedium, qui hanc sententiam imitatus est in epilogo, cum alloqui cœpisset puellam, & diceret: Compone te in periclitantium habitum, profunde lachrymas, manus ad genua demitte, rea es. fecerat respondentem puellam: Pater, quid est rea? Et aiebat Cæstius: Quod si ad deridendum me dixit, homo uenustus fuit. Et ego nunc scio, me ineptam sententiam dicere. Multa autem dico, non quia mihi placent, sed quia audientibus placitura sunt. Et illud RVFFI VIBII tolerabilius aiebat esse, sed & ipsum aliqua obiurgatione dignum. dixerat in epilogo: Nutrix reã tolle. Illud in Haterio, qui & promisit oratorem, & præstitit, negabat se perferre quod dixerat: Hęc rea non mittenda in exilium, sed ferenda est. Cum sciret, inquit, in exilium exportandos locari solere. quid enim intelligi uult hac sententia, nisi ex toto puellam ambulare non posse usq; in exilium? Verũ est, sed nec mater eius potuisset. SYLO à parte patris comparisonem fecit inter se matris & filię, totam hac figura declamauit: Non sum, inquit, uobis dicturus, qualis debeat esse uenefica: operã perdã, si cœpero describere, debere esse ætate prouectam, usu exercitatom, inuisam uiro, quę possit etiã filiam occidere. Superuacuum est uti pluribus uerbis. in hac ipsa causa habemus ueneficę exemplar: comparemus inter se duas reas. nec est quod queratis aliquẽ, qui cognitionem uestram per omnes comparisonis parteis ducat. Ego uobis dicã, quomodo illam accusauerim. Ego illi obieci ante actam uitã: uos illi potestis obijcere. Et sic omnia circumijr, & comparando defendit illã quæstiunculam, quę in prima parte tractata erat à quibusdam. Nõ illi utiq; fuisse opus & conscia, sic transcurrit: Aiebat, inquit, tota actione rea hęc, Quam consciam habueram. ego negabã illi opus fuisse: aiebam, In eadem domo eras, uenenum notum erat, nouerca occasio facilis coniuuenti, non eras suspecta, nemo te timebat propter sororem. Ex altera parte hoc usus est colore: Nouercam uideo uenenum dedisse, ut filia sua sola hæres esset: eandem illi & consciam fuisse ueneficij, & causam. Omnes declamatores aiebat uoluisse aliquid noui dicere, eo loco quo nominabat nouerca filiam consciam, dixit, inquit HYBREAS.

Hanc sententiam FVSCVS ARELLIVS cum esset ex Asia, non casu dixit, sed transtulit ad uerbum quidẽ: Quid ergo, inquit, mentita est de filia sua, imò de mea? Modestius hanc sententiã uertit HATERIVS: Quid ergo, mentita est, quę nihil lamentabatur de accusatoris sui filia? CABSTIVS dixit: Nominauit priuigni sui sororem. ALBVTVS dixit: Quid habuit quod dubitaret, an parceret filię eius à quo occidebatur, sorori eius quem occiderat? TRIARIVS dixit: Quid ergo mater mentita est: tolle matris nomen, post damnationem nouerca est. BLANDVS dixit: Nominabo istã quę patri affuit, istam quę mortuo fratrẽ ac matre nõ fleuit. SYLO POMPEIVS dixit: Filia, inquit, mihi conscia est: post hoc eundem uultum eius notauit, quẽ uideram moriente priuigno. MONTANVS VOTIENVS Martellũ Martium amicũ suum cuius frequenter mentionẽ in scriptis suis facit, tanquam hominis disertum, aiebat hanc dixisse sententiam: Inuenit quomodo damnata accusaret, moriens occideret, torta torqueret. non est hoc indicium, sed alterum nouercę ueneficium. Latro dixerat, cum descripsisset tormenta: Instabam super caput non accusator, sed tortor: ipse ignes subijciebam, ipse ad intendendum eculeum manus admouebam. Ego non bibam sanguinem istius, non eruam oculos? filium mihi eripuit: nisi citius illam oppressissem, & filiam abtulisset. TRIATIVS dixit: Cum accusarem, obieci ueneficiũ. In ultima parte inter preces meas excitaui puellam ad ultionem fratris sui. Hęc res maximè iudices mouit, hęc maximè nouercã offendit. ALBVTVS dixit: Postquã nominauit filiam, ad me respexit: uidelicet ut sciret, an satis torbisset. NICETVS egregiè dixit in eodem loco.

MONTANVS cum diceret illum locum, quamuis sceleratos parentes, uelle tamen innocentes liberos esse suos, dixit: Potest ista filiam ueneficam fingere, si potest facere: difficilius est filios inquinare, quã perdere. & illud: Fauete seculo Iudices, cum ingentia scelera ferat, ne etiam immatura tulerit: fauete, nullum scelus commissum sit, nisi quod solet: fauete, ut potius nõ desierit nouerca parricidiũ facere, quã soror cœperit: damnare illum potui, effugere nõ potui. Serò fecisti nouerca. Si hoc antè dixisses, potuisti præuaricationem pacisci: rectè cum damnareris, animosa eras, rectè nihil potes facere: si qua fides, accusator insidias reę timui, nusquam à sinu meo dimisi puellam, ipse omnes pręgustauit cibos. O incauta futuri mortalitas. Postquam ad tortorem perduxĩ nouercã, timere de filia desij.

COLOR. Omnes illo colore usi sunt, nominatam à nouerca filiam in dolorem patris. GAL-

LIO

A LIO plura dixit: Fortasse, inquit, hanc nominauit, ut ueros conscios cœlaret: fortasse, ut quia acerrimè instabat accusator, hoc metu territus finem tormentis imponeret: fortasse in dolore tormentorum stupefacta nesciuit quid loqueretur. Nouissimè dixit, fortasse in hoc, ut quæ pœnas ueneficij dabat, accusationis exigeret. Illum sensum adiecit: Ex meis hoc affectibus æstimo, cum tum ira, tum odio furerem, circumspiciebam omnes ultionis uias, oblitus innocentiz, si proprios habuisset liberos nouerca, occidissem. In hanc ipsam quoties impetum facere uoluisssem, propter hoc à me tuta erat, quod à matre non erat.

LVCII ANNAEI SENECAE CONTROVER-
SIARVM LIBER X.

Proœmium.

QUOD ultra mihi molesti sitis, non est. Interrogate, si qua uultis. Sinite me ab istis iuuenilibus studijs ad senectutem meam reuerti. Fateor uobis, iam res est tædio. Primò libenter assilui, uelut optimam uitæ meæ partem mihi reducturus: deinde iam pudet, tanquam diu non seriam rem agam. Scholastica studia leuiter tractata delectant. cōtrectata, & propius ad-
mota, fastidio sunt. Sinite ergo me semel, exhaurite memoriā meā, † & dimittite uel adaētū iure-
iurādo, quod ferimè dixisse memini me quæ sciui, quæq; audiui, quæq; ad hanc rē pertinere iudi-
ui. Pertinere aut ad rem nō puto, quomodo Lucius Magius gener T. Liuij declamauerit, quāuis
aliquo tempore suum populum habuit, cum illum homines non in ipsius honorem laudaret, sed
in soceri ferrent: quomodo L. Asprenas aut Quintilianus senex declamauerit: transeo istos, quo-
rum fama cum ipsis extincta est. De Scauro si me interrogatis, cum illum mecum audieritis, ini-
qui estis. Non noui quenquam, cuius ingenio P. R. pertinacius ignouerit. Dicebat negligēter in
ipsis subellijs, sepe † dum amicitur, dicebat: † deinde litiganti similior quā agentī, cupiebat e-
uocare aliquam uocem aduersariorum, & in altercatione uires suas nouerat: nihil erat illo uenū-
stius, nihil paratius: genus dicendi antiquum, uerborum quoque non uulgarium grauitas, ipse
cultus habitusque corporis, mirè ad auctoritatem oratoriam aptatus. Sed ex ijs omnibus scire
posses, non quantum oratorem præstaret Scaurus, sed quantum defereret. Pleræque actiones
maie, in omnibus tamen aliquod magni neglectique ingenij uestigium extabat: raro aliqua a-
ctio bona, sed quam fortunæ imputares. Sed illum longa, imò perpetua desidia eò perduxerat, ut
nihil curare uellet, † nihil posset. Orationes septem ædidi, quæ deinde senatusconsulto combu-
stæ sunt. Bene cum illis ignis egerat. Sed extant libelli, qui cum fama eius † pugnant, multoque
solutiores ipsis actionibus. Illas enim cum destituerit † cura, labor adiuuabat: ij calor minus
habent, negligentiz non minus. Declamantem audiuius, nouissimè quidem lepidè ita, ut
quod difficillimum erat, sibi displiceret. De Labieno interrogatis. Declamauit non quidem po-
pulo, sed egregiè. Non admittebat populum: & quia nondum hæc consuetudo erat inducta, &
quia putabat turpe ac friuolæ iactationis, affectare censorium supercilium: cum alius animo es-
set magnus orator, qui per multa impedimenta eluctatus ad famam ingenij, confitentibus ma-
gis hominibus peruenerat, quā uolētibus. Summa quidem egestas erat, summa infamia, sum-
mum odium. Magna autem debet esse eloquentia, quæ inuitis placeat: cum ingenia fauor ho-
minum ostendat, fauor alat, quantam uim, esse oportet, quæ inter obstantia erumpat? Nemo e-
rat, quin cum homini omnia obiecerat, ingenio multum tribuerit. Color orationis antiquæ,
uigor nouæ. Cultus inter nostrum ac prius seculum medius, ut illum posset utraque pars sibi
uendicare. Libertas tanta, ut libertatis nomen excederet, ut quia passim ordines honoresque la-
niabat, Rabienus uocaretur: animus per uitia ingens, & ad similitudinem sui ingenij uiolentus,
& qui Pompeianos spiritus nondum in tanta pace posuisset. In hunc primū excogitata est no-
ua pœna. Effectum est enim per inimicos, ut omnes eius libri incenderentur. Res noua & infue-
ta, supplicia de studijs sumi. Bono hercule publico, ista in pœnas ingeniosa crudelitas post Ci-
ceronem inuenta est. Quid enim futurum fuit, si triumuiros libros, si ingenium Ciceronis proscri-
berent? Sunt dii immortales lenti quidem, sed certi uindictæ generis humani, & magna exem-
pla caput inuenientium regefferunt: ut iustissima patiendi uice, quod quisque alieno excogita-
uit supplicio, sepe excipiat suo. Quæ uos dementissimi homines tanta uæcordia agit? parum
uidelicet in pœnas notæ crudelitatis est? Conquiritis in uosmetipsos noua, quibus pereatis: & si
quid ab omni patientia rerum natura subduxit, sicut ingenium memoriāq; nominis, inuenitis
quemadmodum perducatis ad eandem rem corporis mala. Facem studijs subdere, & in monu-
menta disciplinarum animaduertere, quanta & quā non contenta certa materia sæuitia est?
Dij melius, quod eo seculo ista ingeniorum supplicia cœperunt, quo & ingenia desierunt. Eius
qui hæc in scripta Labieni sententiam dixerat, postea uiuentis adhuc scripta combusta sunt: iam
non malo exemplo, quia suo. Non tulit hanc Labienus contumeliam, nec superstes esse ingenio
suo uoluit, sed in monumenta se maiorum suorum ferri iussit, atq; ita includi: ueritus scilicet, ne
ignis qui nomini suo subiectus erat, corpori negaretur: non finiuit tantum seipse, sed etiam sepe-
liuit. Memini aliquando cum recitaret historiam, magnam partem illorum librorum conuoluif-
se, & dixisse: Hæc quæ transeo, post mortem meam legentur. Quanta illis libertas fuit, quam etiā
Labienus extimuit? Calsij Seueri, hominis Labieno iunctissimi, bellè dicta res ferebatur. Illo tē-
pore

al. admittite.

al. domi dicebat.

al. demum.

al. nisi.

al. lucent.

al. calor.

pore quo libri Labienī ex S. C. urebantur: Nunc me, inquit, uiuum uri oportet, qui illos edidici. Monstrabo uobis bellum libellum, quem à Gallione nostro petatis. Recitauit rescriptum Labienī pro Batillo Mecenate, in quo suspicietis adolescentis animum, illos dentes ad mordendum prouocantis. Puto iam nihil, quod interrogetis, restat. Musa rhetor, quem interdum soletis audire, licet Mela meus contrahat frontem, multum habuit ingenij, minus cordis. Omnia usq; ad ultimum tumorem perducta, ut non extra sanitatem, sed extra naturā essent. Quis enim ferret hominem de siphonibus dicentem, Cælo repluerunt: de sparsionibus, Odoratos hymbres: & in cultum uiridium, Cælatas syluas: & in pictura, Nemora surgentia. Aut illud quod de subitis mortibus meminereum dicentem: Cum uos me illō perduxissetis: Quicquid auium uolitat, quicquid piscium natat, quicquid ferarum discurret, nostris sepelitur uentribus. Quære nunc, cur subito moriamur. Mortibus uiuimus. Non ergo & si iam manumissus erat, debuit de corio eius nobis satisfieri. Non sum ex iudicibus seuerissimis, qui omnia ad exactam regulam redigam. Multa donanda ingenijs puto: sed donanda uitia, non portenta sunt. Si qua tamen tolerabiliter dicta sunt, non subtrahantur, non plura uideantur: uos subiiciatis. Oscus non incōmodè dixit, sed sibi nocuit: cum nihil sine schemate dicere cupit, oratio eius non figurata erat, sed praua. Itaq; non inurbanè Pacatus rhetor, cum illi Malsiliæ mane occurrisset, schemate illum salutauit. Poterā, † inquit, dicere: Aue Osce. Ipse ab eloquentia multum aberat, natus ad contumelias omnium ingenijs inurendas. Nulli non impressit aliquid, quod effugere non posset. Ille Palsieno, prima eius syllaba in Græcum mutata, † obscenum nomen imposuit, declamatori subtili & arido. ille Sparso dixit, scholam communem cum rhetore quodam habenti: Tu potēs controuersiam intelligere, qui non intelligis te laterem lauare. Sparus autem dicebat ualenter, sed durè. Ad imitationē Latronis se addixerat: non tamen unquam similis illi erat, nisi cum eadem diceret. Utebatur suis uerbis, Latronis sententijs. Cum Baslo certamen illi fuit, quem uos quoq; audistis, homine diferto: cui demptam uelim quam confestabatur amaritudinem & simulationem actionis oratoris. Nihil indecentius, quàm ubi scholasticus quod non nouit, imitatur. Amabam itaq; Capitonem, cuius declamatio est de Popilio hæc quæ meo Latroni subiicitur. Bona fide Scholasticus erat, in his declamationibus quæ illi bene cesserunt, nulli non post primum Tetræon præferendus. Primum Tetræon quorum faciam, queritis: Latronis, Fusci, Alburij, Gallionis. Hi quoties conflixissent, penes Latronem gloria fuisset, penes Gallionem palma: reliquos, ut uobis uideatur, componite. Ego uobis omnium feci potestatem. hos minus nobiles sinite in partē abire, Paternum, Moderatum, Fabium, & si quis est nec clari nominis, nec ignoti. Dum in his ad satietatem uestram me præstiterim, permittite me mihi & aliquos ex sinu proferre: quibus quo minus ad famam peruenerint, non ingenium defuit, sed locus. Bene declamauit Caius Sylo: cui Cæsar Augustus, cum frequenter causas agentem in † Trachinensi colonia uidisset, plenum testimonium reddidit, dixit enim: Nunquam audiui patrem familiās disertiorē. Erat qui patrem familiās præferret, oratorem subduceret. Partē enim eloquentiæ putabat, eloquentiam abscondere. Solebat declamare studiose Turrinus Clodius, cuius filius fraterno uobis amore coniunctus est, adolescens summæ eloquentiæ futurus, nisi mallet exercere quantū habet, quàm consequi quantū sequi posset. Sed Turrinus Clodius multum de uiribus remiserat, dum Apollodorum sequitur, & summam legem dicendi eū putat. Tantum tamen illi superfuit uirium, quantū ualeret, etiā si ars abesset. Sententias dicebat excitatas, † insidiosè aliquid petentes. Nunquam non de colore Latroni controuersia fecit. Latro nunquā solebat disputare in conuiuio, aut aliquando declamare extempore solebat. Dicebat quosdam esse colores, prima facie duos, asperos: eos non posse, nisi actione probari. Negabat nisi ætata quoq; illis placere posse, nisi totum nossent: se & suas uires nosse, & illarum fiducia alijs metuenda & prærupta † audere. Multa se non persuadere iudici, sed auferre. Turrinus contrā nihil probare, nisi tutum: non quia imbecillus erat, sed quia circumspexit: causas nemo exposuit diligentius, nemo respondit paratius: & pecuniā itaq; & dignitatem, quam primum in prouincia Hispania habuit, eloquentiæ debuit. Natus quidē erat patre splendissimo, auo D. Iulij hospite: sed ciuili bello attenuatæ domus nobilis uires excitauit, & ita ad summā perduxit dignitatem, ut si quid illi defuit, scias loco defuisse. Inde filius quoq; eius, idē meus (nunquā enim illū à uobis distinxi) habet in dicendo paternā diligentiam, quæ uires ex industria retulit. Hoc & in ipso genere uite sequitur ad summa euasurus iuuenis, nisi modicis contentus esset. Ideo dignus est, cuius tā modestis cupiditatib. fortuna præstet fidē. Horū nomina non me à nimio fauore, sed à certo posuisse iudicio scietis, cum sententias eorum retulero, aut pares notissimorum autorum sententijs, aut præferendas.

PINCIANI IN PROOEMIUM LIB. X. CONTROVERS.

Deinde iam pudet, tanquam diu non seriam rem agam.] *Scribe per maiorem: Deinde iam pudet me, quamdiu non seriam rem agam. ex uetere lectione.*

Et in altercatione uires suas nouerat.] *Sextus Controuersiarum, & in altercationem peruenire. Vires suas nouerat.*

Poteram quidem dicere: Aue Osce. Ipse ab eloquentia multum aberat.] *Corrigendum: Poteram quidem dicere, Aue. Oscus ipse ab eloquentia multum aberat. ex eadem.*

Nulli non post primum tetracolum præferendus, Primum tetracolum quorum faciam, quæritur

fortè, Phylleum appellauit quasi esset, foliis mentulatus. Cæli. Rhodig. lib. 11. cap. 13. Hadrianus uerò Iunius Animaduersorū libr. 1. 14. Palschenum intelligendū contēdit: quod uelut Patricum, & muliebria patientem designare illū uoluerit.

al. Terracineni.

al. insidiosus.

al. adire.

A quæritis.] *Scribendum utrobique, tetradeum: non, tetracolū. ex omni uetere lectione, & sexto Controuersiarum. Latini quaternionem uertent.*

Latronis, Fufci, Cæstij, Albutij, Gallionis.] *Verbum Cæstij, superuacaneum est: ex eadem. Alioquin non tetradeum esset, sed pentadeum.*

Dum in his ad satietatem uestram me præstiterim.] *Eadem non, Dum in his, habet: sed, Quamuis. Legendum reor, Quum uobis. & in sexto Controuersiarum, Cum bonis, legitur: non, Dum in his.*

Causas agentem in Trachinenſi colonia.] *Sextus Controuersiarum, Terraconenſi, legit: nō, Trachinenſi. Scribo, Terracinenſi: ex eadem. Terracinam autem Volschorum lingua Anxur, Latij oppidum esse, Plinius tertio, Strabo quinto, & ceteri gregatim docent.*

Aut aliquo quo declamare poterat tempore.] *In eodem, aut aliquando declamare poterat extempore. Vetus lectio, aut aliquam quod declamare poterat tempore. Scribendum puto: aut alio quam quo declamare poterat tempore.*

Lugens pauperis filius diuitem sequens. Controuersia I.

ACTIO. Iniuriarū sit actio. **THEMA.** Quidā cū haberet filiū, & diuitē inimicū, occisus, in spoliatus inuentus est. Adoleſcens sordidatus diuitē sequebatur. Diues eduxit eū in ius, & postulauit, si quid suspicaretur, accusaret se. Pauper ait: Accusabo, cū potero. & nihilominus sordidatus diuitem sequebatur. Cum peteret honores diues, repulsus est. Accusat iniuriarum pauperem.

PRO PAUPERE. VIBII GALLI. Gratias ago diuiti, quod quos odit, reos iam facere contentus est: interdum publico nobis interdicitur, quærite quid nocte fiat. Non ambulabis, inquit, eadem uia qua ego: nō calcabis uestigia mea, nō offeres delicatis oculis sordidatam uestem, non flebis inuito me, nō tacebis. perieramus, si magis iratus esset. **ALBVTII SYLII.** Quod sordidatus fui, luctus est: quod fleui, pietas est: quod nō accusaui, timor est: quod repulsus est, uestitū est. Non taceam: quid adhuc uiuo? quod tacui. Nostis populi loquacis suspiciones. Quare iste honores illo uiuo nunquā petijt? ego uerō omnes quæſo, omnes ut me in inquisitionem paternæ mortis adiuent: & ad tua genua diues uenissem, nisi timerē, ne inuidiam tibi fieri diceret: & iam pridem hoc animo sequor, occasionem loquendi capto: nec in hercules possum dicere, inhumanitate tua fieri quod non audeo: quod uitium me meum sequitur. Taceo: utinam hoc uitium meū habuisset & pater. dum liberē loquitur, multos offendit: neque te puto solum in ciuitate habuit inimicum. Ut iste ait, causam meam populo probaui. **IVLII BASSI.** Quādo autē istis diuitibus nō sordidati sumus? Accusa, inquit, pauper diuitem, egens candidatum. Ego accusem? ambulare mihi meo arbitrio non licet. In ius uocauit. Reum, inquit, me perage, perora. Quis hunc locupletem auderet accusare? Cur, inquit, me sequeris? quasi aliud iter pauperes, aliud diuites habeāt. **CABSTII PII.** Non essem reus, si accusassem: barba demissa, sordidatus cum criminibus meis ad uos ueni. Omnia licet fiant, nō desinam inquirere percussorem: & fortasse iam inueni. Cum subito pater meus in media ciuitate: Quid me intueris? quid obscuras? quid dicā? subductus est. **ARRELLII FVSCI** patris. Incedere magno comitatu, splendido cultu, non est fortunæ meæ: ista diuites possunt: satis est, si uiuimus. Cum spoliatum cadauer nō sit, quis fuerit percussor, nescio. quis fuit, quasi diues spolia contempsit. Quare, inquit, me sequeris per publicum? facinus indignum commissum est: diues & pauper eadem uestigia incessimus. **OSCI.** Accusa, inquit, ubi est qui primò coeperat? Vellem pater meus quoque, à te nō discessisset, uiueret. Quare, inquit, me reū facis, qui accusatorē me non times? Mortuo patre, timeo ne quis iniuriā sibi fieri putet. si dixerō, Occisus est pater meus: à quo? si permittis, nescio. **IVNII GALLIONIS.** Quid iste accusanti fecisset, qui persequitur tacentem? cur nō agis? quia uis tecum agi. Nunquid nunc tibi iniuriam facio sordidatus? quod reo licet, lugenti non licet? Quid potui patri meo minus præstare? in honorem eius uestem mutaui. **FVLVII SPARSI.** Sordidatus es, inquit, fles. hoc dicis: Pauperis occisi filius pauper es. Pater meus in media ciuitate saluis legibus occisus est. quis hoc sine lachrymis narrare possit? non deponam has sordes, nisi inuenero cui induam. Quis occidit patrem meum? nescio. Nihil amplius testari possum, quā hanc uocem meam: Adhuc nescio. Delibero interim, ut induam uestem quam patri meo reliquerit percussor. Cur me sequeris? Magistratus seruos post terga sua non sum mouent. **ARGENTARII.** Non uis patrem meū fleam? laceſcere nos ultrò non solebat. **CLODII TVRRINI** patris. Quare, inquit, sordes sumpſisti? quid igitur? Ne lugebo quidem quem uindicare non possum? Nulli iniuriam facio nisi patri, quem adhuc tacitus fleo. **PORII LATRONIS.** Cuius necessarius, ita crudeliter interempti patris dolor est. Nihil fortius est, quā quod gemit. Accusa, inquit, me. Vnde tam securus es? inuenisse uideris, quis alius occiderit. Non erat præda quam grassator sequeretur, sed erat firmissimum ignoti monumentum, contomax aduersus fastidium diuitiarum innocentia. Hæc ab inimico petita sunt spolia. Nescio quomodo miserum esse interdum in miseria iuuat, & plerumque omnis dolor per lachrymas effluit. Nimium funere meo exultat. Non solebat uiuo illò prouocare nos ut reus fieret. Si quis omnium mortalium miseriarum inter necessarias super occisum patrem lachrymas, increditam adhuc inertiam miratus est, in hac indignitate præsentis periculi omnem suam ponat admirationem. Si pauper accusandi diuitis animos non sumpſit, miramini? quia tacet, reus est. Per has lachrymas, per hunc squalorem, per hæc necessaria omnibus periclitantibus instrumenta, non inuidiosum uestre misericordiæ præmium

petimus, ut absoluto sic esse tanquam reo liceat. Potens iste & graciosus, & quod ne ipse quidem A negat, diues fuit, & qui nihil unquam sibi putaret timendum, etiam reo. Crescere deinde indies odiū alterius impotētia, alterius libertate. Diues nihil aliud quā nos pauperes existimare, nos nihil aliud quā innocentes, inter quotidianas acies semper inuisti: quis de nostra interim morte cogitauerit, nescio: quod dissimulari non potest, scio quis optauerit. Venit iste cum turba clientium & parasitorum, & aduersus paupertatem totam regiam suam effundit. Cur me non accusas? non postulas? uix temperabat quin diceret: Quid ego in te accusatorem non audeam, qui occidendum eum curauit, qui tantum mecum litigauerat? Ciuitates plerumque finitimae inter repentinam discordiam bello tument. Inter ciuilia bella tantum in ultionem satis est, quantum quisque ad maledicendum occupauit. M. Cicero qua uiolentia in absentiam Metelli strepit? M. Cato Pulchro obijciente furtorum crimina, audiuit. Quae maior indignitas esse potuit illius seculi, quā aut Pulcher accusator, aut reus Cato? In Cn. Pompeium terra marique uictorem fuit qui carmen componeret, uno, ut ait, digito caput scalpentem. Fuit aliquis qui licentia carminis tres auratos currus contemneret. M. Bruti sacratissimā eloquentiā lacerat, cum quidam eius ciuili sanguine non inquinatas solum manus, sed infectas ait: atque ille tamen cum tres consulatus, ac tres triumphos scinderet, adeo non timuit, ne esset reus, ut etiam disertus esse curauerit. Solus hic est in uestra ciuitate innocenter Catone, nobilior Metello, fortior Pompeio.

DIVISIO. LATRO sic diuisit, An in re iniuria sit? Nulla, inquit, iniuria est. Sordidatus sum, inquam: multi faciunt: omnia iniuriarum genera comprehensa sunt. Pulsare non licet, conuiciū facere contra bonos mores nō licet. Hoc loco SCAVRVS dixit: Noua formula iniuriarum componitur, quod nihil contra bonos mores fuit, etiam si in re iniuria est. An si non malo animo fecit, tutus sit? An malo animo faciat? Hoc LATRO in duas quaestiones diuisit, An si credidit, ob hoc ipsum patrem suum occisum, & propter hoc secutus est, ignoscendum illi sit. Deinde, An credidit. GALLIO illam primam fecit quaestionem: An quod liceat cuiquam facere, si faciat, iniuria non teneatur. Licet, inquit, flere, licet ambulare quā uelis, sumere nihil, inquit, ut & alienum iniuriarū facere. Sordidatus es, non queror: sed si fordes tuae inuidiam mihi concitant, queror.

COLOR. De colore quaesitū est. Quidā apertē inuecti sunt in diuitem: quidam ex toto nihil dixerunt: quidam secuti sunt mediam uiam: cum praeter haec nihil sit. LATRO solebat uideri inuenisse quartum genus, ut hoc modo in diuitem diceret: Tu quidem non fecisti, sed tamē ego habui causas propter quas possem decipi, & de te aliquid frustra suspicari, quia inimicus eras, quia inspoliatus pauper inuentus est. Hoc est autem medium illud genus, nec dimittendi diuites, nec accusandi. Nam & dimittere non debet, quem distulit: & acculare propter hoc ipsum non debet, B quia distulit. ALBTIVS nihil dixit in diuitem. Hoc colore declamauit: Committit iniuriarū, inquit, si qui non postulauit, accusat. Quare, inquit, sequeris me? ut aliquando mei miserearis, ut delinas afflicta domum persequi, ut scias me in hoc habitu accusare non posse, ut concupiscas gloriā uindictae mortis. Tu solus potes, si uoles, inuenire quis occiderit, tu accusare. At me quidam propter hoc suspectū habent. Potes discutere istam suspicionē, quare quis fecerit. Ut scias, inquit, te inuidiam mihi facere, cum dixissem, Accusa me: non negasti te accusaturum, sed respondisti, Accusabo cum potero. Ignosce mihi, non magis adhuc quenquam accusare possum quā absoluerē. Quæro quis fecerit? Hæc leuia argumenta sunt, hæc uana sunt quæ alios tangūt: quod inimicus est, quod ille inspoliatus inuentus est, non est quare accusem, est quare suspicer. RVFFVS VIBIVS hoc colore posuit: Sordidatus sum, lugeo: sequor te, ut tutior sim: timeo, nescio quem illum qui patrem meum occidit. Scio me, quamdiu tecum sum, perire non posse. Dum hūc colorē sequitur MVRRHEDIVS, ineptissimē dixit: Quare te sequor? pater meus quia solus inambulabat, occisus est. OSCIO color non placuit Gallioni: Sequor, inquit, ut inueniam quis fecerit. hoc mecum cogito: Quisquis est ille qui fecit, uolet hoc inimico imputare, ad diuitem ueniet. Multo, inquit, hoc iniuriosius est, si inquirendi causa facit, si non tantum in conuicium, sed periculum diuitis sequitur. GALLIO subtiliter agendum putauit, & ad positionem controuersiae colorem actionis dirigendum, ut diceret: Suspicio à te patrem meum occisum. quis enim illum alius oderat magis? quis impotens alius est? uestem enim illius sine dubio nescio quis percussor non concupiscebat. Dicit aliquis: Quid ergo? si inimicus est, protinus interfectus est? nō, ideo non accuso. HISPOROMANVS palam accusauit, & dixit: Non causam sibi esse. sed iure etiam hanc sententiam in proœmio, magno cum assensu hominum dixit: Eum accusatorem habeo, qui se reum non esse miratur. BASSVS IVLIVS in hac controuersia dixit: Quare me sequeris per publicum? facinus indignum Iudices factum est, pauper & diues eandem terram calcamus. Consectari autem solebat res sordidas, & inueniebat qui illas unice suspiceret. Memini illum declamantem declarasse controuersiam de lenone, qui decem iuuenibus denunciauit, ut in lupanar accederent, & foueam igne repletam terra superiecta obruit, in quā adolecētibus lapsis & consumptis accusatur Reipub. l. x. Apud illum declamantem ALBTIVS fastidiosus auditor, eos quibus inuidere poterat, admirabatur. Hanc Bassi sententiam non mehercules referrem, si canem ad ostium alligasses. Idem Latronis illas sententias aiebat tumidas magis esse quā fortes. Summa hominum admiratione circumferebatur: Lugent argumenta patres, & ossa liberorum coniecturam diuidunt. & illam: Producta sacerdote statuam. & illam: Super cineres liberorum nostrorum † lupanar de quātum est. Ipse utique laudabat: hæc autem docuerat. Nam in hac ipsa

forte, lupanar.

A ipsa controuersia ne Bassus quidem uidebatur aliquid dixisse, sordidius dixit ipse: Itane peribunt decem iuuenes propter dipodios tuos? BVCTEMON à filij parte, cum patrem suum narra-
set solum sine comite oppressum & occisum, dixit:

HERMAGORAS dixit:

Illud in narratione.

ARTHEMON dixit:

Vir fortis non cedens forti patri. Controuersia II.

LEX. Vir fortis, quod præmium uolet, optet. Plures iudicio contendant. **T**HEMA. Pater & filius fortiter fecerunt. Petit pater à filio, ut sibi cederet. ille non uult. iudicio contendit. uicit patrem, accepit præmio statuas patris. pater ipsum abdicat. **I**VNII GALLIONIS. † Dubito *al. Quæ optem* quid de euentu huiusce iudicij optem, cum crimen meum sit, uicisse. Videtis, quemadmodum in *huius iudicij* hoc quoque iudicio opera sua iactat: & miratur quisquam, si hoc patre natus, gloriæ cupidior est. *uictum, nescio,* Faciles habetis patres: viros fortes iungite. Dissidemus, quia nimium similes sumus. cum exire *cum.* mus in aciem, aiebat: Si adolescens essem, nemo pugnaret fortius. Maiorum quoque suorum uirtutes referebat, sed omnibus se præferebat. Cum ad ætatem tuam peruenero, non contendam cum aliquo: quamuis si exemplum tuum sequi uoluero, etiam cum filio contendam. Quia patrie iudicium habeo, patris perdidit. Dicam abdicanti, Non luxuriabor, non amabo: hanc emendationem criminum meorum non possum promittere. Ego uero pugnabo & fortiter, & fortissimè. Vidi patrem iam senem lorica induentem: multum est pugnare cum exemplo. Iudicium uocatur, quo pater & filius spolia contulimus. Ecce amitto: ego tibi cedere possum, seni non possum. Quod contendi, legis: quod uici, iudicium: quod pugnaui, patris est. uolui cedere: concurrerunt iuuenes, ætatis causa agebatur. Vici non filius patrem, sed iuuenis senem. Ego uici, sed omnes patri gratulati sunt. parui adolescens, magnis exemplis deceptus sum, dum cogito mecum Horatium Hetruscas acies corpore suo submouentem, & Mutium in Hostilia arma ruentem: & dū te Deci cogito, qui & ipse noluit patri cedere: transibo in subellia tua, complectar inuitum: licet repugnes, fortior sum. **F**VLVII SPARSI. Necessè fuit mihi fortiter militare: pugnandum habebam non Imperatori tantum, sed patri. Si tu uicisses, diceretur: Patri cecidit, abdicationem enim tenuit. Solebas enim optare semper, ut contingeret tibi habere filium meliorem. Iudiciū uocas duplicem domus nostræ triumphum **C**LODII TVRRINI. Tu Mutio diceres, Non est quod ostendas istam manum: tu Scipioni post deletam Carthaginem, Tace. Loquax est uirtus: nec ostendit se tantum, sed ingerit. Aiunt, Ecce nunc quidam pater cecidit filio, & in hoc abdiqat, **B** ut uerū uideatur fuisse certamē. Opta pater, ut & à nepote uincaris. Postea, inquit, fortiter pugnare poteris. unde scio? uulneribus me senē feci. Quis te felicior? tu oēs uicisti, te filius: quanto honestius, modò pater & filius inter se contendunt, honestiorem facturum uictum uter uicisset. Dubito quid faciam? taceam? sed silentium uidetur confessio. Narrē uirtutes meas? sed illud quoque nouum accidit mihi, quod uni mihi abdicato meas narrare non concessit. Processi in aciem coram patre: Fortiter, inquit, pugna. Turpe est adolescenti, uinci à sene. Auidus sum gloriæ: hoc si uictū est, paternū est. fortis sum: nunquid improbas pater? At iā abdicabis, si uiro fortissimo sum fortior. dicā tñ audacter, Fortissimus sum: nec timeo in ea ciuitate hoc crimē, in qua fortes etiā senes nouimus. **I**VLII BASSI. Ad te quoque ignominie meæ pars redundat. Pudeat te pater, si à filio abdicando uictus es. **A**RELLII FVSCI. Ignosce, iuuenis erraui: ambitiosus non ero, cum senex fuero. **G**AVII SYLONIS. Vtrum putas uicisse: ego præmium tantum habeo, tu & præmium, & uirum fortem. Permittente lege fecit: imò in eadem re & habet legem, & timet. Contrā ait: Si quid fecit quod non licet, lex uindicabit: si quid quod licet, non oportet. Pater non queritur de scelere filij, sed de officio. Deinde utatur quisque sua lege: tibi illud licuit, & mihi hoc licet. abdicare liberos liceat: est aliqua lex, quæ filio patrem præferat? Si potest abdicari, etiam propter id quod lege permittente fecit: an abdicari etiam propter hoc non possit, quod præmium accepit. Non potest, inquit, in ea re priuatim puniri, in qua publicè honoratur. Eidem rei non potest præmium dari, & nota denunciari. Cætera iura puto paterno imperio subiecta esse: hoc maius ius est cæteris, quod uictoria summa uirtute queritur. Non potes propter hanc legem filium abdicare, propter quam à filio uictus es. Si potest abdicare, an debeat: hoc diuisit, An etiam si non debeat cum patre contendere, ignoscendum tamen sit, si adolescens gloriæ cupiditate lapsus est. Deinde, an contendere debuerit. Tum, inquit, & honestum certamen erat, & tutum. Quid enim est gloriosius, quàm aut uirum fortem uincere, aut uinci à filio? si nō debuisset cōtendere, non uicisset. Et potuit fieri, ut si hic tibi cecidisset, alius quis ad certamen procederet, qui nunc non processit: quia sciebat nihil sibi profuturum si te uicisset, cū deberet à filio tuo uinci: nulla laus tibi fuisset. apparuisset enim illam uictoriam non uiri fortis fuisse, sed patris. Silentio uirtutes nostræ transissent: nunc illustratus es, dum conferuntur. **T**VRRIVS hoc loco bellè dixit: Plures tibi inuidere cœperunt, postquā uictus es. Itaque noui generis res accidit, filius uicērat. Omnes aiebant: O' felicem patrem. Nouissimam fecit quæstionem, An etiam si quid iudicio peccauit, præmio emendauerit. Hoc loco dixit **G**ALLIO illam sententiā, quæ ualde excepta est: Cum diu deprecatus esset, ait, si nihil profecero, quid me facturum putas? ad templatum, aut ad deos supplicem? ad tuas statuas confugiam.

DIVISIO. SYLO POMPEIUS tentauit & in hac controuersia illam quæstionem, quā in

Seneca.

T

omnibus

omnibus uirorum fortium abdicationib. putabat esse tenendam, An uir fortis abdicari possit? **A**iebat in nulla magis controuersia illam posse tractari. Non potes, inquit, eū abdicare, qui te potest uincere. Miraris, si patri ac legi subducitur, qua & comparatur & præfertur?

COLOR. Colorem pro adolescente **GALLIO** illum dixit: **Mæ**, inquit iuuenis, ætatis causa agi uidebatur, cum dubitaret ex ordine suo quem dicentem: Nihil agis, ego tibi cedo, illi non cedo. **CABSTIVS** hoc colore usus est, putasse se ipsi patri honestius hoc esse, certè domui, laudes utriusq; in foro inspicere. **MONTANVS VOTIENVS** ait: Cognoui non quid imperares, sed quid præcepisses: dixeras semper, cum me hortareris ad gloriam, ut nulli cederem. Inuidiosa omnibus in illo iudicio fortuna tua uidebatur, cum quæreretur, utrū pugnasses felicius, an genuisses? Non est quod putes me uisum illis fortiorem: decepti sunt pater, iudicauerunt nō quod erat, sed quod te malle crediderunt. **ARGENTARIVS** ait: Occasionē beneficij quæstu nō concupiui accipere: præmium habet, alter accipit. **FVSCVS ARELLIVS** pater ait: Si nauigare imperasses, per hybernos fluctus egissem ratem: si peregrinari, nihil fuisset iubente te durū. hanc rem imperabas difficilē forti uiro, uinci. **BLANDVS** hoc colore narrauit: Pater mihi obiecit, quod illi una re non cesserim? Ego multiplicabo crimina mea. Nunquā illi, quoties rectē faciendum fuit, celsi: semper uolui uideri frugalior, uideri uolui laboriosior. nā cum ad uires uentum erat, etiā ipse cedebat: non ego illum uincebam, sed ætas. **TVRRINVS** hoc colore usus est: Volui, inquit, cedere: sed erāt qui dicerent, nō licere. Hoc enim modo legē saluberrimā tolli. Disputaturi contra præmiū patris uidebantur, & dicturi scilicet: Non licet inter se cedere fortib. non ipsorum tantum causa agitur, sed publica. Omnium interest scire, quis sit fortissimus. His uocibus hominum missus sum ad id certamen, in quo ad istum utraq; pertineret uictoria. Quid putatis me dicturum? fortiorem me uisum? falsum est, cum hoc quoq;, quod ego fortis eram, istius esset. Quid ergo? quare uicerim, quæritis? Visum est ad ruborem totius iuuentutis pertinere, neminē pugnasse fortius, quā senem. Et cū dixisset, se præmia contulisse: dixit, Vici te pater: sed nempe uici tibi. **ALBVTVS** hoc colore narrauit: Noluit, inquit, uideri per collusionem patri titulum fortissimi uiri cōtigisse. Non celsi ante iudicium: ut in iudicio cederem, effeci. Nihil aliud quā laudaui patrem, uirtutes eius retuli: uisus sum propter hoc ipsum præmio dignus. **SYLOGAVIVS** ait: Solebas mihi pater inter dignorum uirorum exempla narrare quædam etiam domestica. aiebas autem: Patrem fortem uirū habuisti, uide ut tu sis fortior: processi tecum in aciem, nec illinc inulti redimus, omnis gloria in una domo erat. Iubebat Resp. fortes uiros recognoscere. O quantā ego cupiditatem gloriæ in patre meo uidi, quā iuuenilem contentionē: me inuitabat imperio, iubebat exemplo. Ventum est in iudiciū omnium quos ego noui, res inuidiosissi- **B**ma, quærebat de patre meo: utrum fortior esset, an felicior. **OSCVS** hoc colore narrauit. Accederent, & dicerent: Roga patrem tuum, cedat tibi: non est utile reipub. hostium excitare animos. Excitantur, si scierint, si neminē in hac ciuitate esse fortiorem quā senem: illi me coegerunt, quasi tunc quoq; aliquid præstiturus essem reipub. uenire in iudicium: in quo quid habet? ego sum iudicatus iunior. **DENTO** dixit: Timeo ne ob hoc ipsum patri uilior fiam, ego sciam an usquam gloriosus sit. **TRIARIVS** hoc colore usus est: In iudicio uolui tibi cedere, ut nō imperare uidereris, sed uicisse: & celsi. defunctoriē causam meam egissem: notum sit illum cedere, quia parum est illi, non putabat. **NICETES** in hac controuersia dixit:

SCAVRVS hunc sensum aliter dixit: O si auus meus interesset iudicio, quā libenter spectaret & discordiam nostram. Clamasset mihi: Non est quod cedas, ipse mihi nunquā celsit. **LABIENVS** partē patris declamauit, & dixit quod etiā desertorib. licet: Nolo habitare cū aduersario meo, nō capit idē contuberniū fortē uirū & uictum: Statuam, inquit, tibi posui: imō ne possem unquam me uictum obliuisci, ignominiam meam in æs incidisti.

Demens qui mori coegit filiam. Controuersia III.

ACTIO. Dementiæ sit actio. **THEMA.** Bello ciuili quædam uirum secuta est, cū in diuersa parte haberet patrem. uictis partib. suis, & occiso marito, uenit ad patrem, non recepta in domū, dixit: Quemadmodum tibi uis satisfaciam? Ille respondit: Morere. suspēdit se ante ianuam eius. Accusatur pater à filio dementiæ.

CONTRA PATREM. PORTII LATRONIS. Sic sibi satisfieri ne uictor quidē uoluit: excusauit uictos, qui restituit. Quoniā reposcis uitā, quā dedisti accipere: nullū fuit in proscriptione mulierculę caput. **OSCI.** Inquinasti filię sanguine penates. quanquā quid ego dico penates, tanquā in domo perierit? Allatū ad se **Cæsar Pōpeij** caput, fleuit: hoc illi propter filiam præstitit.

ARELLII FVSCI. Quemadmodum tibi uis faciā satis? hoc ipso satisfecisse debuerat, filiā habuit priam, & in maritum & in patrem. Alterum usque in mortem secuta est, alteri etiā per mortem satisfecit, quā periculose eum offendo, qui simul irasci cœpit, nescit ignoscere. **CLODII TVRRINI** patris. Morere. Quid aliud meruerat, si satisfacere nollet? Nisi occupasses soror, fortasse pater tibi satisfecisset. Hoc certum habeo, unusquisque uestrū suadebat puellæ: Ad irarum patrem uenis, in quas potes te compone blanditiis: roga, deprecare: si nihil proficies, habes quemadmodum cogas: morituram te denuncia. hoc quod ignouisti uictor, ad uiros pertinet: illi tibi gratias agunt. nam fœminas, ne si irasceris quidem, proscripsisses. Quare secuta es uirum? Adeo tibi uetera exempla exciderunt bonarum coniugum, quibus filiam tuam solebas sanus

A sanus hortari? Aliqua spiritum uiri redemit suo, aliqua se supra ardentis rogi misit. impendisset se puella uiro, nisi seruasset patri. FVLVII SPARSI. Filia ante limen paternum in cruore suo uolatur: quid exhorruistis? paterna satisfactio est. Nostis domus nostræ legem: aut dicendum mihi, aut moriendum est. Qualis est ista satisfactio, qua filia exoratum patrem sibi non sentit? ALBVTII SYLI. Vtræ meliores partes essent, soli uidebatur iudicare dii posse. Si uis satisfacere mihi, morere. Quod ad me attinet, irascere malo. Si parricidium est, fuisse in diuersis partibus, nunquam defendisset apud Cæsarem Ligarium Cicero. Marce Tulli, quàm leue iudicasti crimen de quo cõfessus es. Dona filiam, si misericors es, deprecâti: si hostis, edicto: si pater, naturæ: si iudex, causæ: si iratus es, fratri. BVTBONIS. Ante ipsum limen domus decessit, ne dubitari possit, utrum marito perisset, an patri. ubi studuisti? ubi audisti? nego te istuc in bello didicisse. MARYLLII. Menerat, inquit, mori: etiâ num accusas? certè iâ tibi satisfactum est. O nouum monstrum: irato uictore uiuendum est, exorato patre moriendum est. PASSIENI. Vtinâ interuenissem, nō satisfacisses sola patri: furiosum te dicerem, si pro genero non rogasses. Secutus est gener diuersas partes, uxor suas. LABIENI. Hoc obsequio consequatur, deniq; ut intra domum moriatur. M. Cato, quo uiro nihil speciosius ciuilis tempestas abstulit. potuit beneficio Cæsaris uiuere, sicut Tullius, si uoluisset. Optima ciuilis belli defensio, obliuio est. MVSÆ. Alato ad se capite Cn. Pompeij, Cæsar auertisse oculos dicitur: quod tu ne in morte filiæ quidem fecisti. CORNELII HISPANI. Peruagata est illa crudelis belli fortuna omnē ordinē, & uq; ad ultimę plebis supplicia descendit: nihil in ciuitate nostra immune uictoris irę præter fœminas fuit. Hanc laudē miseræ urbi seruire licuit. At tu pater noster, ut uictor insanis. MENTONIS. Semel repulsa iterum redit, iterum repulsa tertio rogat: non fatigatur, scit exorari etiam hosteis. O te crudelem, nisi iam tibi & progenero satisfactum est. Nō ignoro, in quanto periculo sim. Nescit placari iratus, & hoc etiâ si filiæ excanduit. TRIARI. An non exorares uictorē pro alio patrem? Morere: illi quoq; quibus animaduertere in damnatos necesse est, non dicunt, Morere: sed, Age lege: crudelitatem imperij uerbo mitiore subducunt.

PARS ALTERA. TVRRINVS CLODIVS bellē dixit: Nolite mirari si duriorib; utar: non sum processurus ultra uerba: minabor, deinde ignoscam: fecit & uictor.

DIVISIO. LATRO usus est in hac controuersia, illa calcata quæstione: An possit agi cum patre ob ullam aliam rem, quàm ob dementia. Impotens sum, immitis, non tamē demens. Mores tuos patri debes approbare, nō patris exigere. Dic desipis, nihil intelligis. Ego sanitatis meę si potuero argumenta colligam, dicam in senatu non stultē sententiam. Quid tibi uideor fecisse dementer? Partes malē egi: damnare non potes patrem propter uerba, imō propter uerbum. Si damnari dementiae aliquis pater etiam non demens ob aliquod improbandum factum potest, an hic possit. Hoc in duo diuisit. An etiam si hoc animo dixit, ut filiam mori uellet, damnandus tamen non sit. Hęc accusatio filiæ contrarias parteis à patre sequentis, cū illam ipsa natura publicis excepisset malis. Animaduertit Manlius in filium, & uictorem: animaduertit Brutus in liberos non factos hosteis, sed futuros. Vide an sub ijs exemplis fortius loqui liceat. Deinde, An non eo animo dixerit, ut eam mori uellet. Dixit, inquit, iratus, cum uellet castigare, non occidere. GALLIO & illam quæstionem fecit, An non ob id puella perierit, quod pater illi tam durē responderit. Perijt, inquit, propter desiderium uiri, alioquin unius uerbi amaritudinē morte pēfasset: Imō mulier præceps, temeraria, insano flagrans amore & attonito, quæ uirum patre relicto secuta fuerat, res uiri consecuta est. SYLO POMPEIUS huic quæstioni præponebat illam, ex qua in hanc transitus sit, An etiâ si propter hoc uerbum patris perijt, damnari tamē patet non debeat: nec enim euentus imputare debet cuiusq; rei, sed consiliū. Si post hoc uerbū puella uixisset, nunquid patrem dementiae damnare posses? atqui hoc uerbo si quid factum est, nō à patre, sed à puella factum est. Non oportet autem illius temeritatem dementia uideri patris. Post hanc quæstionem faciebat illam, An ob hoc perierit.

COLOR. Color à parte accusatoris simplex est: ait patrem durum fuisse, crudelem, bono publico eum fuisse periturum. Dixit, durē, inquit, eo uultu, ea affirmatione, ut uideretur non iube- re tantum, sed occidere. Hoc loco dixit TVRRINVS CLODIVS: Hoc post bellū, imō post edictum: & adiecit, Nunc intelligit Rēspub. imperator quantum tibi debeat, cui sine sanguine satisfactum est. Omnes enim dixerunt, patre nolente illam uixisse. GALLIO dixit: Nondum mihi uidebatur scire quid meruisset. Volui illam intelligere crimen suū. CÆSTIUS hoc loco: Cōtumaciter, inquit, rogauit, sic quomodo perijt: non uultu demisso, non summissis oribus, nondū tanquam uicta. Primum quare ad me non fratrem suum misit, an etiamnum fratri irascitur? ARGENTARIUS. Nos duces exorauimus, quorū liberi in diuersis partib; fuerant: diximus, Ignosce nobis seueris esse, si licuerit esse securis. Quid peccaui, quod filiam ex hostium castris uenientē non primo uerbo recepi? TVRRINVS CLODIVS ait: Volui fratri sororis dare beneficiū, eo durius loquar, ut ille me pro sorore sua deprecetur. Primum quare me solū rogat, cū debeat duobus satisfacere? SYLO GAVIVS dixit: Volui, inquam, morā torquere: sine, inquam, iterū ac tertio roget. Nec mitissimus quidem uictor statim ignouit. LABIENVS ait: Nō sum statim exoratus: & si uixisset, non essem fractus primis uocibus eius: ne tertio quidē rogatus, aut quarto. At uictor citō exoratus est. Noli mirari: facilius est ignoscere bello, quàm parricidio. HISPANVS de morte eius hoc dixit: iterum illā nobis uir abduxit. ALBVTIVS. Tutō me ait, puta-

ui loqui fortius: non dubitavi enim, quin frater illi dicturus esset: Non est quod timeas, exorabitur: si difficilior erit, illud ego rogabo. & si rogasses adolescens, fecissem, non magis tibi ego quam sorori tuæ maritus. MONTANVS VOTIENVS dixit: Nō est quod putes illam cecidisse ira patris: cui uixerat, periit: illa se cui addixit, impendit. Et eundem sensum in argumentis cum dixit, nō propter patrem illam perisse: Quid ergo, inquis? propter quem? Scis illam uirū habuisse, pro quo mori posset.

Debilisans expositos. Controuersia IIII.

ACTIO. Reipublice læse sit actio. THEMA. Quidam expositos debilitabat, & debilitatos mendicare cogebat, ac mercedem exigebat ab eis. Reipub. læsæ accusatur.

CONTRA DEBILITANTEM EXPOSITOS. PORTII LATRONIS. Estimare, quale sit scelus istius, in quo læsi patres liberos suos aut ut agnoscant, aut recipiant, etiā confestas iniurias tacent. Vestigialis istius crudelitas fuit, eo magis quod omnes præter istum misericordes sumus. Mendicantes, nisi tot mendicos fecisses. Effecit scelestus iste, ut nouo more nihil esset miserius expositis, quam tolli: parentibus, quam agnoscere. CASSII SEVERI. Huic cum ci innitentes baculis uagantur, huic trunca brachia circumteruntur, huic cōuulsi pedum articuli sunt, & torti tali: huic elisa crura, illius inuiolatis pedib. cruribus quæ scēmina cōtudit: aliter in quemq; sequens ossifragus iste, alterius brachia amputat, alterius eneruat: alium distorquet, aliū delumbat: alterius diminutas scapulas in deformē tuber extūdit, & risum in crudelitate captat. Produc agedum familiam semiuiuam, tremulam, debilem, cæcā, mancam, famelicā: ostende nobis captiuos tuos. Volo mehercules nosse illum specum tuū, illam humanarum calamitatū officinam, illud infantium spoliarium: sua cuiq; calamitas tanquam ars assignatur. Huic rectē membra sunt, etsi nemo obstat naturæ, proceritas mutabitur. Ita frangatur, ut humo se alleuare non possit, sed pedum crurumq; resolutis uertebis reptet: huic extirpentur radicitus: huic speciosa facies est, potest formosus mendicus esse, reliqua mēbra inualida sint, ut fortunæ iniquitas in beneficicia sua sæuiens magis hominum animos peruellat. Sine satellitibus tyrannus, calamitates humanas dispensat. VIBII GALLI. Intuemini debilia infeliciū mēbra, nescio qua tabe consumpta: illi præcisas manus, illi erutos oculos, illi contractos pedes. Quid exhorrescitis? sic iste miseretur, tot membra franguntur, ut unum uentrem impleant: & o nouum monstrum, integer alitur, debiles alunt. ALBVTII SYLI. Perissent, inquit: ita non sic infelicius supersunt, qui perituri fuerant: Perissent, inquit: interroga patres, utrum maluerint. Eruantur, inquit, oculi illius, huius præcidantur manus. Quid si aliquis ex istis futurus sit tyrannicida? quid si sacerdos? Nec puto incredibile loquor, ex hac fortuna origo Romanę gentis apparuit. Egregius educator plus acceptum crudelitati, quam expensum misericordiæ refert. TRIARII. Perissent, inquit, puto. Experieris nos non esse crudeles, tamen nemo non nostrum, cum istis stipem porrigeret, mortem precatus est. Surge tu debilis: conatur, & corruit: Surge tu mute: sed quid excitaris? rogare non potes. Surge tu cæce: sed ad quorum eas genua, nescis. O te inter omnes debiles ante hoc iudicium felicissimum, quod iustum dominum non uidebas: in hoc iudicio infeliciissimū, quod istum reum non uides. Expositos aluerunt etiam feræ, satis futuræ mites si præterissent. CORNELII HISPANI. Ergo si illis temporibus iste carnifex apparuisset, conditorem suum Roma non haberet. Timeo ne hoc profit reo, quod nemo ex his quenquam uideri uult suum. IULII BASII. Intuemini utranque partem, & ei succurrite, quæ miserabilior est, liceat uidere mercenarios suos: hic cæcus est, hic debilis, hic mutus: his tu mori non permittis? Vis in te iudices more tuo misericordes sint, tuo exemplo. ARGENTARII. Quorum cum ubique audiantur preces, in sua causa tantum cessant. Adjiciamus aliquid ad quæstum: deinde huic oculos, illi manus. ARELLII FVSCI patris. Præcidatur, inquit, lingua: genus est rogandi, rogare non posse. Misere mini horum omnium Iudices: & misereri etiam singulorum soletis. CAESTII PII. Ut hanc causam susciperem, ne ab eis quidem rogatus sum, pro quibus ago. quid enim miseri rogare sciunt, nisi stipem? quid infelix iste peccauit aliud, quam quod natus est? CLODII TVRRINI patris. Age si quis agnouerit suum, petes alimenta tanquam alueris? non est quod timeas, nemo agnoscet. O infelix, si quis alimenta suo dat: o miserum, si negat. Ita nos istis uindictam negaturos putas, quibus ne id quidem negamus, quod tibi daturi sint? Et quod est indignissimum, crudelis non sit, misericordia publica alit. Venite miseri, & hodie primum uobis rogate. MENTONIS. Errant miseri circa parentum suorum domos: & fortasse aliquis à patre alimenta non impetrat. Nulli plus reddunt integra mancipia. Cur tu tam exiguum refers? † uia este quas poterat, ut non rogares, ut non acciperes: spiritum tamen relinquerem tibi, nisi crudelior futurus essem in relinquendo. Tibi captura quotidiana non respōdet, apparet nondum hominib. satis miserum uideri. GAVII SYLONIS. Tu, inquit, in illa uicinia mendicabis, tu ad limen accedes: & crudelis miseris parentum domos demonstrat. hic non facile stipē impetrat, etiamnum aliquid illi detrahatur. IVNII GALLIONIS. Serua oculos, ut uideat quem roget: serua manus, ut habeat quibus stipem accipiat. Occurrunt nuptis omnia dira, sacris publicis tristia auspicia: feriat maximē ac solēnib. & hilaritati dicatis diebus semianimes isti greges oberant: à te fortasse aliquis acceptā stipē portat ad deos. FVLVII SPARSI. Scio, Iudices, uarijs quenq; causis ad accusandū solere cōpelli: quosdā ambitio gloriæ, quā ex damnato petierunt, prouocauit:

forte, quia esse
quog; pot.

A prouocauit: alios odia & similitates protraxerunt. Non dubito fuisse quosdam qui præmiũ pererent: ego omnibus cæteros impellentib. causis uaco. Quæ enim gloria est in tam sordido reo? quæ similitas, ijs ut noceas quos contrà exisse pudeat? aut quod præmiũ, cum stimulant ijs qui se alere non possunt? Non is est qui rogare nesciat, etiã docere solet. Quos affectus uestros optare debeam, nescio: si misericordiæ propiores fueritis, crimina rei uobis ostendam, si ocium fuerit. At reũ hunc publicè pascimus. Exigitur à te talio, nõ habes totidẽ membra, quot debes. Lupa oblita feritatis, placidior uelut foetibus suis præbuisse ubera fertur. Sic lupa uenit ad infantes. expectemus hominẽ. Gratulor tibi Roma, quod in cõditores tuos homo non inciderit. Ergo cũ de publica misericordia cogitares, tam crudelis esse potuisti. Proxima, inquit, die hic plurimum retulit, faciendus est huic similis alter: hic satis retulit, fiat & alius miser ad hoc exemplum. Ite nunc, inquit, & alimenta mihi querite. Tu, inquit, qui oculos non habes, per oculos rogato. Tu, inquit, qui manus perdidisti, per manus rogato: tu per illa membra quæ trahis debilia: per ea quisquæ quæ non habet, ambiat. O' miseros, qui sic rogant: miseries, qui sic rogantur. Ecce, nescio quis. Meus, inquit, filius si uiueret, huic fortassis similis esset. Num, inquit, ego meum transeo. Alius inquit: Potuit meus in eundem incidere dominum: quid si incidit? omnes omnibus conferunt, dum unusquisquæ timet ne suo neget.

PARS ALTERA. ARCELLII FVSCI. Debilitasti, inquit: plus illis patres nocuerant.

DIVISIO. LATRO sic diuisit, An læsa sit Respub. Primũ quod Reipub. crimen constare oportet, in hunc reum queri. An læsa sit Respub. non solet argumentis probari. Manifesta statim Reip. damna sunt, si muri diruti sunt, si clasis incensa est, si exercitus amissus, si uectigalia diminuta. hoc damnum quod tu obijcis, non uidebat. Dic mihi, quando Remp. læsa sit? cũ unum expostum debilitauit? atqui etiam qui occidit unũ, non tñ Reip. læsa tenetur reus, sed cædis: etiam qui duos, etiam qui plures. Dic mihi, quis numerus efficiat, ut læsa uideatur Resp. duo debilitantur, nondum Resp. iuuenes qui suadere infantes perdidit, & infelices. Potuerunt, inquit, duces fieri: potuerunt etiam sacrilegi esse & homicidæ, potuerunt & perire. Attamen crudelem rem facit & lanista, nec damnatur Reip. læsa: & leno qui cogit inuitas pati stuprum, nec lædit Rempu. Ego nunc nõ laudari reum desidero, sed absolui: noceat hoc illi, cũ honores petit. Potest aliquis & non esse homo honestus, & esse innocens reus. Deinde an læsa sit Resp. an ab hoc læsa sit: Nõ à me, inquit, sed à parentib. qui proiecerũt. Hic crudelis & multum illis abtulerit, uitã reddidit. Contrà, ait, illi singulos exponunt, tu oēs debilitas: illi spẽ, tu instrumenta uiuendi detrahis. Deinde, An teneatur Reipub. læsa, si fecit quod ei facere licet. Non potuit, inquit, ulla res lege damari, quæ legi innicitur. Si domum meã diruam, nunquid dices me Remp. lædere? Et poteras describere, quàm inhumanum sit, illos parietes maiorum in nostram usquæ perductos memoriã, in hostilem modũ deijci. In agris meis arbuta succidere uelim. Deinde, An hoc licuerit illi facere. licuit, inquit. Expositi, inquit, in nullo numero sunt, serui sunt: hoc legum latori uisum est. denique si non licet, habent legẽ talionis, agere singuli iniuriarum possunt. Reip. quidẽ læsẽ nõ potest agi eorũ nomine qui extra Remp. sunt. Non potest pro omnibus agi, pro quibus singulis nõ potest. Scio quosdã putare quæstionẽ esse, An possit à priuato homine lædi Resp. **S P A R S V M** certẽ ita declamare memini. Quod si quisquã recipit, & illã recipiet: An à muliere possit, an à senẽ, an à paupere possit: quorum nihil unquam queritur. Sed dici tñ solet, quõ tũ illa quæstio tractatur, An Resp. læsa sit, toties reus in argumẽta non læsẽ Reip. dicit: ne potuit quidẽ lædi à priuato, à paupere, ab egro, ab infante. **G A L L I O** fecit illam quæstionem, An in expositis lædi possit Respu. Non potest, inquit. An lædi possit in aliqua sui parte: hæc nulla Reip. pars est. non in censu illos inuenies, non in testamentis. Sed hæc quoquæ in illam incurrit, An Respub. læsa sit. dicitur enim: Ne lædi quidem potuit in eis quos non habebat.

C O L O R. Pro illo qui debilitat expositos, pauci admodum dixerũt. Dixit **G A L L I O**, & hoc colore usus est: Egentem hominem, & qui ne se quidem alere, nedum alios posset, sustulisse eos, qui iam relictĩ sine spe uix spiritũ traherent: quibus nõ iniuria fieret, si aliquid detraheretur, sed beneficium daretur, si uita seruaretur. Faciant inuidi alicui oculos deesse, alicui manus: dicant illum per hunc uiuere. Gallio illud quoquæ in argumentis tentauit: Adeo, inquit, hæc res non nocuit Reip. ut possit uideri etiam profuisse. Pauciores erunt, qui exponant filios. **T V R R I N V S** **C L O D I V S** hoc colore usus est: Multos patres exponere, solitos inutiles partus. Nascuntur, inquit, quidam statim aliqua parte corporis mulctati, infirmi, & in nullam spem idonei: quos parentes sui proijciunt magis, quàm exponũt: aliqui etiã uernulas, aut omine infaulto æditos, aut corpore inualidos abijciunt. Ex his aliquos hic sustulit, & eas partes quæ cuiquæ possent miserabiliores esse, miseratus abstulit: stipem rogant, & unius misericordia uiuunt, omniũ aluntur. At res foeda est, mēdicos habere, à mendicis ali, inter debiles uersari. Age nõ pudet uos ex hoc producere cõtubernio reũ, à quo dicatis læsam Remp. & sic descendit ad argumẽta, ut diceret: Quõ hic potuit lædere? **S Y L O P O M P E I V S** illo colore usus est: Misericordẽ hunc fuisse, uoluisse uitã dare, sed nõ potuisse alere: itaq; eò cõpulsus, ut unusquisquæ aliquã partem corporis pro toto dependeret. **L A B I E N V S** tam disertẽ declamauit partẽ eius, qui debilitabat expositos, quàm nemo alteram partem, cũ illam omnes disertissimi uiri, uel ad experimenta suarũ uirium dixerint. Illum autem locum uehemētissimẽ dixit, uacare homines huic cogitationi, ut curẽt quid homo mendicus inter mendicos faciat. Principes, inquit, uiri contra naturam diuitias suas exercent,

castrorum greges habent, exoletos suos ut ad longiorem patientiam impudicitie idonei sint, A amputant. Et quia ipsos pudet uiros esse, id agunt, ut quam paucissimi sint. His nemo succurrit delicatis & formosis debilibus. Curatis quis ex solitudine infantes auferat, perituros nisi auferatur: non curatis, quod isti beati solitudines suas ingenuorum ergastulis excolunt: non curatis, quod iuuenum miserorum simplicitatem circūueniunt, & speciosissimum quenq; maximè idoneum castris in ludum coniiciunt. In mentem uobis uenit misereri horum, quod membra nō habeant? quid illorum, quod frustra habent? Hoc genere seculi uitio, egregia figura, inquinatum & infame in reum, maiorum criminum impunitate defendit. Celebris hæc apud Græcos controuersia est. Multa ab illis pulchrè dicta sunt, à quibus non abstinerunt nostri manus: multa corruptè, quibus non cesserunt. NICETES dixit, hunc dixit sensum P. ASPRENAS, eodem modo, uno uerbo magis proprio usus: Hos alit, qui alimenta poscit, quibus crudelis est qui negat. Circa hunc sensum est & ille à QUINTILIANO dictus: Nescio utrum ne uos miserabiles dicant, quod alimēta accipitis, an quod huic datis. Accipitis enim, quia debiles estis. Ei datis per quem debiles estis. ADBVS rhetor.

Hunc sensum quidam Latini dixerunt: sed sic, ut putem illos non mutuatos hanc sententiā, sed irritatos. BLANDVS dixit: Porrigit aliqua mendico rogata stipem: utiq; si peperit, si exposuit. O te quam misera cogitatio porrigētis est: hic fortasse meus est. OSCVS dixit: Qui iā porrexit pluribus stipem, suo negat. ARELLIVS FVSCVS dixit: Alit rogata filium mater misera, si scit suum esse: misera, si nescit. ARTHEMON dixit:

Hanc sententiā LATRO PORTIVS uirilius dixit, qui non potest furto suspectus esse. Græcos enim & cōtemnebat & ignorabat, cum descripsisset debiles artus omnium, & alios incurstantes, alios repentes, adiecit: Proh dii boni, ab his aliquis alitur integer. DAMAS SCOMBRENVS dixit:

Hunc sensum CABSTIVS transtulit. Effecisti, inquit, ut maius periculum esset educari, quam exponi. FVSCVS ARELLIVS aliter dixit: Illa adhuc in miseræ fortis infantia timebantur, feræ serpentes q;, & inimicus teneris artubus rigor, & inopia: inter expositorum pericula nō numerabamus educatorem. GLYCON corruptam dixit sententiā:

Sed nostri quoq; bene insaniunt. MYRRHEDIVS dixit: Producitur miserorum longus ordo, maior pars se sine se trahit. Et LICINIVS NEPOS: Vt soluendo sis in pœnas, quoties tibi renascendum est? Illud SPARSVS dixit, quod non corruptum tantum, sed contrarium dicebat esse Montanus: Solus plura habes membra, quam tot hominibus reliquisti. Ita enim hic potest uideri læsisse rem publicam, si multi sunt debilitati. Apparet autem non multos esse, si plura B habet membra quam debilitatis reliquit. Et illud æquè ab illo aiebat corruptè dictum: Prodiderunt plures membra. Græcas sententiās in hoc refero, ut possitis estimare, primū quam facilis Græcæ eloquentiæ in Latinum transitus sit, & quam omne quod bene potest dici, commune omnibus gentibus sit: deinde ut ingenia ingenijs conferatis, & cogitetis Latinam linguam facultatis non minus habere, licentiæ minus. LABIENI sententiā separaui, quia locuti de illa homines erant. Sed ubi quotidianum diurnū & mendicantium quæstus recognoscit, tu hodie minus attulisti: cedò lora, gaudeo me non omnes emancasse. Quid fles? quid rogas? plus retulisses, si sic rogasses. Dixerat & illam sententiā: Date miseris, quod unum percipere gaudium possunt. Aliquis ex illis damnatum istum uideat, aliquis audiat.

GLYCON dixit:

Vnicus summus amator Ouidij, hunc aiebat sensum disertissimè apud Nasonem Ouidium esse positum, quem ad fingendas similes sententiās aiebat esse memoria tenendum. occiso Achille hoc epiphonema apponit:

*Quod Priamus gaudere senex post Hectora posset,
Hoc fuit. —*

CASSIVS SEVERVS dixerat: Ostende nobis captiuos. IVLIVS BASSVS dixerat: Ostende nobis ineredarios tuos. LABIENVS commodius uidebatur dixisse: Ostende nobis alumnos tuos. P. ASPRENATES dixit: Cum induxisset stipem porrigētē mendico, O felicem patrem: & hoc qui dicit, fortasse pater est.

Parrhasij Prometheus. Controuersia V.

ACTIO. Læfæ religionis sit actio. THEMA. Parrhasius pictor Atheniensis, cum Philippus captiuos Olynthios uenderet, emit unum ex his senem, perduxit Athenas, torfit, & ad exemplar eius pinxit Promethea. Olynthius in tormentis perit. ille tabulam in templo Mineræ posuit. accusatur religionis læfæ.

CONTRA PARRHASIVM. GAVII SYLONIS. Infelix senex uidit iacentis diuulsæ patriæ ruinas: abstractus à coniuge super exultæ Olynthi cinerem stetit. iam ad figurandū Promethea satis tristis est: quo proh Iupiter (quem enim melius inuocē aduersus Parrhasium, quam quem imitatus est?) Olynthum tantum picturæ tuæ excipio. Num quis ut naufragium pingeret, meris? cæditur. parum est, inuritur. etiamnum parum est, laniatur. hoc, inquit, in irato Philippo satis est, sed nondum in irato Ioue. IULIUS BASSI. Producitur puer. Superuacuum est, inquit: nondum quantum satis Prometheo, potest cernere. Vltima Olynthij deprecatio est: Atheniēsis redde

A redde me Philippo. Non est istud donū, sacrilegium est. Seruus, inquit, meus fuit. Putes Philippum loqui. Aedem Mineræ tanquā castra Macedonū fugiunt. **CLODII TVRRINI.** Parum, inquit, tristis est, nisi quia Atheniensem dominū sortitus est. Dabo tibi Parrhasi, maiora tormenta: ducillum ad iacentem Olynthum, duc illō ubi liberos, ubi domū perdidit: scis certe quā tristem illum emeris Olynthijs urbem aperuimus, templa præclusimus: ergo minimē Olynthius tortus esset, si omnes illos Macedones emisissent. Torquetur: hoc nec sub Philippo factū est. moritur: hoc nec sub Ioue. **ARGENTARII.** Hoc hospitio Olynthius Athenis exceptus est. tantum ergo Olynthius possit, Parrhasius quid non? & oculos nostros torquet, ibi ponit tabulam, ubi fortasse nos tabulam fœderis posuimus. Hoc Promethea facere est, non pingere. Aiebat tortoribus: Sic intendite, sic cædite, sic istum quē fecit, cum maximē uultū seruate, sic sibi ipsi exemplar. **CÆSTII PII.** Emi, inquit: imō si Atheniensis es, redemisti. si nescis Parrhasi, in isto templo pro Olynthijs dona soluuntur. Crudelis ille Græciæ carnifex, istū tamē nihil amplius quā uendit: producit nobilis senex, longa miseriarum tabe confectus, reductis introrsus oculis tam tristis, quasi iam tortus esset. Ut ad moueri sibi catheras uidit: Superuacua, inquit, sunt: si ad alium dominum peruenissem, Athenas fugerem. Istud tibi in nullo Olynthio permitto, nisi Lathenem emeris. **TRIARI.** Corrupti duo maxima Promethei munera, ignem & hominem. Quemcunq; præco stentem uiderat, sciebat te emptorem: miserabantur omnes. Te fortasse & Philippus reduci iussisset, si Atheniensem uidisset emptorem: quod ego fabulosum esse non dubito. Sed utrū uult Parrhasius eligat: parum piē, aut infami auctione imitatus est. Clamabat iste: Nondum satis tristis es: nondū satis, inquam, adiecisti ad priorem uultum, talis in auctione Philippus. **MVSÆ.** Narraturus sum Olynthij senis ignes, uerba, tormenta: aliquis me nūc queri de Philippo putat. Dij deūq; te perdant, misericordem Philippum fecisti. Si isti creditis, iratum Iouem imitatus est: si nobis, iratum Philippum uicit. Pinge Philippum crudelem, oculo effosso, iaculo perfractum, per tot damna à dijs immortalibus tortum. **CORNELII HISPANI.** Ultima membrorum meorum tabes tormentis immoritur. Parrhasi, quid agis? non seruas propositum: hoc supra Promethea est: tantum patiendum est, pingente Parrhasio, quantū irato Ioue. **ARELLI FVSCI** patris. Pinge Promethea, sed homines facientem, sed igneis diuidentem: pinge, sed inter munera potius quā inter tormēta. Inter altaria, Olynthij senis crucem posuit. Miserrime senex, fortē ex seruis tuis aliquis felicius seruit: utiq; felicior est, quisquis Macedonē seruit. **FVLVII SPARSI.** Si ad currendum profectus es, quero: quod utinam Philippe his auctiōnem cum exceptione fecisses, ne quis Atheniensis emeret. Non uidit Phidias Iouem: fecit tamen uelut tonantē. Nec stetit ante oculos eius Minerua: dignus tamē illa arte animus & concepit deos, & exhibuit. Quid facturi sumus, si bellum uolueris pingere? diuersas uirorum statuas acies, & in mutua uulnera armabimus manus, uicti sequētur, uictores cruenti reuertentur? Ne! Parrhasij manus ludat temerē coloribus, internicioni humanæ timendum est. Si necesse est aliquem torqueri, eme nocentem seruum, ut eodem tempore ex eo exemplum sumas & supplicium. Statuitur ex altera parte Parrhasius cum coloribus, ex altera tortor cum ignibus, flagellis, eculeis. Ista aut uidentem, aut expectantem Parrhasi parum tristem putas? Dicebat miser: Non prodidi patriam. Athenienses, si nihil merui, succurrite: si merui, reddite Philippo. Inter ista Parrhasius dubium est studiosius pingat, an ille scēiat, torqueat, uerberet. Sic iste carnifex colores temperat. Quid ais? parum tristis uidetur, quē Philippus uendit, emit Parrhasius? Etiamnum torque, etiamnum: bene habet, sic tene. Iste uultus esse debuit lacerati, hic morientis. **PORTI LATRONIS.** Si uidetur tibi, istis muneribus arā misericordiæ orna. Nemo ergo ex Olynthijs miserrime seruit, quā qui Atheniensem dominū sortitus est. Miser ubicunq; Philippū non uiderat, pacem putabat. Alliga, inquit, aiebat. Solutus apud Philippū fuit. **ALBVTII SYLLI.** Expecta dū Euthycrates aut Lathenes capiatur. Pythia somnia Parrhasi me tortor effecit. Philippus quoq; uēdidisse cōtentus est. Producit senex nobilis, flēs, respiciēs patriā: placuit isti uultus, habuit aliquid Promethei simile, etiā antequā torqueat, diligēter agit causam, ut Philippus Olynthio nō est: ego pecuniā perdididi, redi ad auctorē. Propter hominē Prometheus distortus, ppter Promethea homines ne torseris. Philippus sic rogabatur, Liceat Olynthijs uiuere. Parrhasius aliter rogatur, Olynthijs mori liceat. Tristē uolo facere. Nemo faciet, si Philippus nō fecit.

DIVISIO. Hanc controuersiam magna pars declamatorum sic dixit, ut non controuersiam diuideret, sed accusationem: quomodo solent ordinare actionē suam in foro, qui primo loco accusant. In scholastica, quia non duobus dicitur locis, semper non dicendum tantum, sed respondendum est. obijciunt quod hominē torserit, quod Olynthiū, quod deorum supplicia imitatus sit, quod tabulam in templo Mineræ posuerit. Si Parrhasius responsurus nō est, satis bene diuidunt. Nihil est autē turpius, quā aut eam controuersiam declamare, in qua nihil ab altera parte responderi poterit: aut nō retellere, si responderi potest. **GALLIO** ferē similē diuisionē in Parrhasio habuit, ei quā habuerat in illa controuersia, cuius mentio est in hoc ipso libro: debilitabat expositos, detractis quibusdā. Diuisit autē sic: An læsa sit religio. quid perdidit, inquit: nihil. Nō dum de iure controuersiam facio. Perdidit unum senem Olynthus: fac Atheniensem. non ages mecum reipublicæ læsæ, si Atheniensem senatorem occidero, sed cædis: ita uerō Atheniensium corrumpitur opinio, misericordia semper censi sumus. Nunquam unius factō publica fama corrumpitur. Solidior est opinio Atheniensium, quā ut labefactari ullo modo possit. Læsa est,

T 4 inquit,

inquit, Respublica. Si quis Olynthi depositum negauerit, uidebitur, ut existimo, non rempub. **A** sed hominem læsisse. Olynthijs hoc tribuisti, ut eodem loco essent, quo Athenienses. Læsisisti, inquit, rempublicam. lædunt rempub. qui aliquid illi auferunt, nō qui adiungunt: qui diruunt templa, non qui ornant. Peccauerunt ergo & sacerdotes, qui tabulam receperunt: quare tamen non reciperent? Deorum adulteria picta sunt, posita sunt picturæ Herculis liberos occidentis. Deinde, An ob id accusari possit læsæ Reip. quod ei facere licuit. Ea lege persequere, quia nō licuit. dicis mihi, Hoc facere non oportet: huic rei æstimatio immensa est, itaq; nulla uindicta est. Et id tantum punitur, quod non licet. Satis abundeq; est, si opifex rerum imperitus ad legem innocēs est, An hoc ei facere licuerit. Hoc in illa diuiditur, An Olynthius fuerit apud Atheniensem, etiam antequam fieret decretum. Seruus, inquit, est meus, quem ego emi belli iure. Vobis Athenienses expedit: alioquin imperium uestrum in antiquos fines redigitur, quicquid est bello partum. Et est contrā. At ille seruus alij emptori esse potest, Atheniensi non. Quid enim si Atheniensem à Philippo emisisset? Atqui sciebas Olynthios nobis cōiunctos esse fœdere. Vt scias, inquit, seruos fuisse, decretum postea factū est Atheniensium, quo iuberentur & liberi & ciues esse. Quare hoc illis ius, si iam habebant, dabatur? Deinde, an decreto hoc non contineatur, liberi ut fiant, sed ut esse liberi iudicentur. Hoc censuimus Olynthios ciues nostros esse, ita & ille ciuis noster fuit. Non, inquit: nam decretum in futurum factū est, non in præteritum. Vis hoc scire? Nō quisquis Olynthium seruum habuit, accusabitur, quod ciuem in sua seruitute tenuerit. Si quid tunc inter necessaria seruilium officiorū ministeria percussit aut cæcidit, iniuriarū accusabitur. Atqui quantum ad ius attinet, nihil interest, occiderit, an cæciderit. Nā aut nec cædere licuit, aut occidere.

COLOR. A parte Parrhasij fecit hūc colorem, emptum esse à Parrhasio senem, inutilem, expiraturum. Si uerum uultis, inquit, non occidit illū, sed deficientis, & alioquin expiraturi morte usus est. Torisit, inquit, tamen: si lucri causa, obijce, nempe crudelitatis precium Athenæ habent. In argumētis dixit, quantum semper artibus licuisset: medicos, ut uim ignoratam morbi cognoscerent, uiscera rescidisse: hodie cadauerum artus rescindi, ut neruorum articulorumq; positio cognosci possit. **ALBVTIVS** hoc colore: Calamitosum fuisse, orbum palām mortem optantem: nec aliter illum Philippus uendidisset, nisi putasset illi pœnam esse uiuere. **SYLOPOMPEIVS** putabat commodius esse, si hoc animo esset Parrhasius ad auctionem, ut aliquē in hunc usum emeret, poterit enim uideri, elegisse uilissimū & maximē inutilem. **FVSCO ARBELLIO** placebat, emptum quidem illum in alios usus: sed cum deficeret, & mori uellet, in id quod unum ex cadauere artifex poterat impēsū. **GALLIO** ad neutrum se alligauit, nec dixit quo animo emisisset. **GALLIONIS** color intolerabilis est. dixit enim, senem ex noxijs Olynthijs emisisse. **B** Quod si licet illi fingere, non uideo quare non eādē opera dicat, & consciū prodicionis Læstheni fuisse, & se pœnæ causa torisise. **HISPO ROMANVS** ignorantiam illam excusauit. Pictor, inquam, intra officinam suam clausus, qui hæc tantum uulgaria iura nouerit, in seruum nihil non domino licere, pictori nihil non pingere, mancipium suum operi suo impendit. Non omnia, inquit, narras: Olynthius fuit ille qui periit. Quid autem ad rem pertinet, cuius nationis seruus fuerit? Audes, inquit, seruū dicere Olynthium, etiam post bellum, & ante decretū? alioquin quod uos illi dedistis beneficium, nisi quod iam illos nec torquere liceret, nec occidere? Græci nefas putauerunt, pro Parrhasio dicere, omnes illum accusauerunt, in eosdem sensus incurrerunt. **GLYCON** dixit.

TRIARIVS hoc ex aliqua parte cum furriperet, inflexit. Hos aiebat **SEVERVS CASSIVS**, qui hoc facerent, similes sibi uideri furibus, alienis poculis anfas mutantibus. Multi sunt, qui detractō uerbo, aut mutato, aut adiecto, putant se alienas sententias lucrifecisse. **TRIARIVS** autē sic uertit, Corruptisse duo maximē Promethei munera, ignem & hominem: sed egregiē illam furriperunt, **EVOTEMON** qui dixit, sanius quā **GLYCON** **DAMVS** corruptissimē.

hic est **CRATON**, uenustissimus homo, & pro homo & professus. **ASINIVS** qui bellū cum omnibus Atticis gerebat, cum donaret illi Cæsar talentum, in quo xxiiij. sestertia sunt Atheniensium more

hic Cæsar quod illum nunquam nisi mense Decembri audiret, dixit & commendaretur à Cæfare, **PASSIENVS**. Nec curaret interroganti, quare nō complecteretur tanti uiri gratiam

Sæpe solebat apud Cæsarem cum imagine cōfigere hominem acidæ linguæ, & qui nimis liber erat: puto quia diu non fuerat ex captiuo cocus, ex coco lecticarius, ex lecticario usq; ad amicitiam Cæsar: felix usq; eō utranq; fortunam contempsit, & in qua erat, & in qua fuerat, ut cum illi multis de causis iratus Cæsar interdixisset domo, combureret historias rerum ab illo gestarum: quasi & ipsi ingenio suo interdiceret, disertus homo & dicax, à quo multa improbē, sed uenustē dicta. Ne modum excedam, excurro, & ad Parrhasium reuertor. **NICETES** dixit

HISPO ROMANVS dixit: Ignes, ferrum, tormenta pictori isti à Philippo officina est. **SPARSI** sententia in descriptione picturæ habet aliquid corrupti: & ubicunq; sanguine opus est, humano utitur: dixit enim quod fieri nō potest. Illum locū omnes tentauerunt: Quid si uolueris bellum pingere? quid si incendiū? Quid si parricidium? A Græcis **DORON** furiosē dixit:

Sed nihil est quod minus fieri possit, quā quod à **METRODORO** dictum est:

TRIARIVS dixit: Nondum dignū irato Ioue genuisti. **HATERIVS** dixit sanius: Nondum uultus ad fabulam cōuenit. & illud: Parrhasi, ut omnia fiant ad exemplū, uiuat qui tortus est. Si uultis audire, supra quod non possit procedere infania. **LICINIVS**

NEPOS

A NEPOS ait: Si vultis dignè punire Parrhasium, ipse se pingat. Non minus stultè **AEMILIANVS** quidam Græcus rhetor: Quod genus studiorū amabilissimum est. **HEXARIDA** fatuus dixit: **OTHO PATER** cum pro Parrhasio diceret, hoc colore derisus est: Quia conciderant, inquit, per proditores Olynthij, uolūi pingere iratum proditori suo louem. **GARGIVS** multo stultius, quare Promethei Parrhasius supplicium pinxisset? Ego, inquit, ardente Olyntho non edissem ignium autorem? **LATRONIS** illa celebris sententia est, quam **SPARSVS** quoque subtrahitis quibuldā uerbis dixit in descriptione mortuorum: Parrhasi, emorior, sic tene. hanc sententiam aiunt & **DIOCLEM CARISTIVM** dixisse non eodem modo **HISPO** rideon honestè. **ROMANVS** fecit: multo enim uehementius insanit, quā nostri fanatici. Voluit uideri uoltorios ad tabulā Parrhasij aduolare, fabula elegantī, ad turpem sententiam perductus traditur **ZBVSIN** ut puto pinxisset puerum, uuam tenentem: & cum tanta esset similitudo uuæ, ut etiam admirationem faceret operi, quendam ex præceptoribus dixisse, aues malè existimare de tabula: non fuisse enim aduolaturas, nisi similis esset. **ZBVSIN** aiūt obleuisse uuam, & seruasse illud, quod melius erat in tabula, nō quod similis. **SYPRIDIO** æquè familiariter in templum uoltorios subire putauit, quā passerēs aut columbas. Dixit enim: Sed nolo Romanos in ulla re uinci. Restituet aciē **MVRREDIVS**, qui dixit: Pinge Triptoleum, qui iunctis draconibus sulcauit auras. Inter illos, qui de Prometheo corruptè aliquid dixerant, & **APATVRIVS** locum sibi iudicat. dixit enim: O'

Fur accusator proditoris. Controuersia VI.

ACTIO. Iniuriarum sit actio. **LEX.** Fur concione prohibeatur. **THEMA.** Quidam cum diuitem ꝑ accusasset proditoris, noctu parietem domus eius perfodit, & scrinium in quo missæ *al. postulasset.* erant ab hostibus literæ, sustulit. Damnatus est diues. Concionari cum uellet accusator, à magistratu prohibitus est. Agit iniuriarum.

PRO FVRE. PORTII LATRONIS. Id solum ꝑ sustulit, quod fur reliquisset: nihil tam *al. sustuli.* fur timuit, quā ne dominus res suas nō agnosceret. Fac mihi inuidiam, prodidi furtum meum. ego magistratui isti gratias: cum ad illum furtum meum detulissem, furem summoueri nō iussit. Ruentem ciuitatis statum unius parietis ruina reposui. **OSCI.** Sollicitus erat, ne quod perdidderat, quæreretur. Indicium profiteor, multos furti conscios habeo: at illud tutō illi ostendi, hoc furtum non solus habeo. Furtum est, quod timet dominus agnoscere: potui non esse pauper, habui quod magno uenderem. Teneo ecce epistolas, in quibus manifesta proditoris uerba argumenta sunt, in quibus hostium cōsilia. Te interrogo: si furtum est, repono. **MVSAB.** Furtū uocas, quod **B** qui perdidderat, negabat suum? furtum fecisset ex hostibus. **CLODII TVRRINI.** Furtum uocas, quod qui perdidderat, suppliciū tulit: qui surripuerat, præmiū? Vtri permisissetis loqui, si eodē tēpore fur uenisset & dominus? Potui rem publicā magno uēdere uel proditori. **ARBLII FVSCI** patris. Mille nauīū domini Græci furto Troiā cepistis. Si bene furto euertūtur urbes, quanto melius seruantur? Si non indicauero cuius sit, nemo cognoscet. **VIBII RVFFI.** Cuius ego si potuissem, non parietem tantū, sed pectus ipsum perfodissem. Nondum totum consummaui officium: non est tam angusta res publica, ut ab uno opprimi possit. **CAESTII PII.** Nolite à me omnia exigere quæ scio, multa sunt: quædam & in concione dicenda. Hoc furtū liberos nostros docete. Rogo uos ludices, per furtum meum, quoties furtum meū protuli, tacet dominus, ego fur. Ecce altera iniuria. Non tu, inquit, perfodisti domū. Tace, ego noui ista melius. Narrare soleo, non negare quæ scio. In forum ueni, narraui nocturnam expeditionem meam. Cōueniant omnes, tanquam ad concionem. Cur me submoues ante actionem, cum nec proditores inauditi pereant? O' furtum in concione narrandum, proditoris uigilantissimum pectus, & in exitia nostra semper sollicitū, publicā fata sopierant. Ita etiā ministros eius alligauerat somnus, ut mihi liceret eligere quod tollerem. Diruere mihi uidebar hostium muros. Furtum uocas, quo nihil melius tuo anno factum est. Nemo fur Rempub. cogitat. Nihil non licet pro Repub. facere.

PARS ALTERA PRO MAGISTRATV. Quale id spectaculum fuit? composuerat inter se fortuna Reipub. furem, & proditorem: ut uidit inutile, furtum suū prodidit, ut nobis uenderet, quod nulli poterat. Tam callidus fur, ut etiam proditori posset imponere. Cōsiliū uideri uult felicitatem furti sui. Lex quæ nocturnum furem occidi iubet, quoquo modo iubet, non de damnato tantū, sed de fure loquitur. Odit hoc uitium, nec immeritō: non multum abest à proditore. Sustulit quod non elegit, sed quod illi fatum publicæ felicitatis obiecit. Vno tempore & proditorem nobis ostendit, & furem, qui diuitem compilare mallet, quā damnare. Effregit domum manu suspensa. Eluxit illum tunc non primū fecisse. Sustulit, non quod uoluit, sed quod potuit. Bono exemplo damnatus proditor, malo inuentus.

Libri X. Controuersiarum, finis.

LVCII ANNAEI SENECAE DECLAMATIONVM LIBER PRIMVS.

Declamatio prima, de patruo abdicante nepotem, quem prius adoptauerat.

LEX. Liberi parentes alant, aut uinciantur. **THEMA.** Duo fratres dissidebant.

filius erat. Patruus in egestatem incidit. Patre uetante, adolescens illum aluit, ob hoc abdicatus tacuit. Adoptatus à patruo est. Patruus accepta hæreditate, locuples factus est. Egere cœpit pater. Vetante patruo aluit illum adolescens. Abdicatur. Contradicitur.

Prima pars pro nepote.

al. iactatur.
al. abdicatus
fui.
al. fortiora.
Eò iam perductus erat, ut omnem spem ultimorum alimentorum in ea sola domo poneret, in qua habebat abdicatum & inimicum. Ipse, inquit, ali me uetuit. Imitationem alienæ culpæ, innocentiam uocas. Omnis instabilis & incerta felicitas est. Quis crederet iacentem super crepidine Marium, aut fuisse consulem, aut futurum? Quid non timendum felicibus putas? Quid desperandum infelicibus? Ne circum plura instabilis fortunæ exempla te mittam, uide quis alimenta rogetur, & quis roget. Non sum hospes grauis. Vnum senem aduoco. Hoc tibi uitio placui pater. Perierat totus orbis, nisi iram finiret misericordia. † iactatus inter duos patres, utriusq; filius, semper tamen felicius † abdicatus. Illud tamē pater deos testor, diuitem te relinquo. Circumibo tecum pater limina aliena. Omnibus ostendam, & me qui alimenta dedi, & te qui negasti. Abdicari non possum ob id quod feci, lege cogente. Quid si flere me uetes, cum uideo hominem calamitosum? Non sunt affectus nostri in nostra potestate. Quædam iura non scripta, sed scriptis omnibus † certiora sunt.

Pars altera pro patruo contra nepotem.

Crescere proposuit ex mea inuidia homo, qui se melius iactare potest, quàm defendere. Iustus meus metus est: ne hæredem ingratum scribam, inimicum relinquam. Etiam si tu non odisti eum, qui fecit mihi iniuriam: tamen ego odi illum, qui fecit tibi. Desinit esse filius, qui non tantum à patre abdicatus, sed ab alio adoptatus est. Audite quàm ualde eguerim. Fratrem rogaui. Quis es tu, qui de facto patrum feras sententiam? Ad te arbitrum odia nostra non mittimus. Iudices habemus deos.

Extra controuersiam.

al. controuersiam.
Alfius Flavius prætextatus apud Cæstium controuersias declamabat. Semper autem commendabat † eloquentiam eius, aliqua res extra † eloquentiam. In puero declamante lenocinium erat ingenij ætas.

RODOLPHI AGRICOLAE IN PRIMAM SENECAE
declamationem, commentariolum.

AD LECTOREM.

Inter omnes Seneca lucubrationes, nullum opus extare integrum & inuiolatum magis **B**referebat publice studiorum utilitatis, quàm hos declamationum libros, quos eruditus aliquis contraxit in compendium, delectis qua uel intelligebat, uel minus erant deprauata, ac distinctis partibus, tum ex adiectis, qua extra controuersiam dicebantur à censoribus. Quod ipsum si paulo copiosius ac dexterius præstitisset, operâ sumpsisset haudquaquã aspernandam. Certè quisquis hoc aggressus est, eo consilio fecisse uidetur, ut opus aliqui diffusum ac uarium, deinde corruptissimum, postremò multis Gracis sententijs interlitum, in scholis prælegi posset. Quod honoris omnibus penè huius uiri monumentis præstitere quondã Christiani. Quin in hac epitomen extant iusti commentarij, morem scholasticum præferentes. Nec mihi in hoc laboradum arbitror, ut doceam, hos libros nihil aliud esse quàm epitomen: quum aliquoties præfatio sit propemodum libro prolixior, nec præstetur in libris quod pollicentur exordia. Id magis etiam perspicuum fit, ex aliquot controuersijs, quas habemus superstitas, in quibus deprehenduntur qua hic compendarius decerpit: quanquam interdum sibi permisit quasdam uoces de suo uel addere, uel immutare. Opus ipsum Seneca diuiserat in controuersias & suasorias. Sic enim aliquando loquitur in controuersijs: De quo plura dicemus, quum ad suasorias uenerimus. Nunc uidemus inuersum ordinem. Priore loco posuerunt paucas suasorias, sed primam à καὶ ὅτι, reliquas item truncas ac mutilas, adeoq; deprauatas, ut alicubi uix ipse Seneca, si reuiscat, diuinaturus sit, quid scripserit: posteriore controuersias aliquanto plures, sed imperfectas aequè ac mendosas, Gracis aut prorsus omiſſis, aut tam ineptè notatis, ut à nullo deprehendi lectio germana possit. In his tamen multa restituimus ex hac epitoma: nō pauca diuinauimus, plura reliquimus. Huius igitur operis si quod exemplar integrum & emendatum inueniatur, nescio quid amplius desiderari posset sapiētis eloquentia candidatis. Hic enim uelut in speculo licet intueri, quomodo doctissimi uiri, defensionis colorem inuenerint: quomodo causa summam in propositiones diuiserint: deinde singulas in alias subiectas partiiri soleant: quibus argumentis unamquamq; confirment: tum quas sententias adhibuerint, qua schemata: quos affectus mouerint: quàm uariè idem thema à diuersis ingenijs tractari potuerit: & in his qua perperam inuenta, aut ineptis schematibus siue uerbis explicata, qua stulta & causa officientia, qua cōsuta secumq; pugnantia, qua

A *qua inordiuvore & extra causam dicta. Haec sensura hominum in omni doctrina genere praecllentium, incredibile dictu, quantum utilitatis attulissent, non solum ad bene dicendū, verum etiam ad iudicandum, siue in forensibus causis, siue in concionibus popularibus militariibusue, siue in confessoribus, siue in omni uita functione: quae maxima ex parte, lingua prudentis officio temperatur. Atque utinam felix aliquis casus hos Senecae libros nobis integros restituat. Ex his tamen qualibuscumque fragmentis, non parum emolumenti capient, qui sagaci praediti ingenio non grauabuntur huc animum intendere.*

Quia autem libri isti Declamationum inscribuntur, optimū fuerit in initio dicere paulo apertius, quid sit Declamatio. Igitur temporibus eis, quo primum res Atheniensium, deinde populi Romani magna & potentes fuere, fuit & in Graecia & Roma eloquentia in summo precio & ueneratione. itaque pueri protinus in scholis instituebantur ad bene dicendum: ut quum adoleuissent, possent in iudicijs & consilijs publicis & priuatis proferre facundiam suam. Ergo quum apud Grammaticos ea percepissent, quae praexercitamenta uocabantur, quae apud Graecos Hermogenes, apud nos Priscianus scripta reliquit: tum ad rhetoris scholam adducebantur, proponebanturque eis themata, qualia his libris descripta sunt: quorum alia ficta erant, alia ex historijs aut Poëtis sumebantur, qualia hodie apud Graecos Sophistas plerumque extant: ad quae themata in scholis pueri exercebant se stylo, scribendo in utraque partem pro modo ingenij & eruditionis suae, quisque quam optime poterat. Deinde qui profectum processerant, & commodius iam poterant scribere, hi ea ipsa quae scripserant, ediscebant, & tum dicebant: nonnulli, qui summus iam profectus erat, statim proposito themate, sine scriptura dicebant. Hoc ergo erat declamare, in scholis exercitationis causa dicere. Itaque Declamatio non aliud est, quam oratio scholastica, ad similitudinem forensis orationis dicta.

Liberi parentes alant.] Hoc est thema huius primae declamationis. Vocabantur autem themata in scholis declamationum, ea quae breuiter continebant controuersiam quae declamabatur: quae poetae Comici & Tragicorum argumenta uocant operum suorum. Sunt autem themata aut ficta, aut facta. Ficta sunt, quae autor quisque aut declamator sua uoluntate composuit: quale est hoc, & fere omnia istius uoluminis. Facta sunt, quae ab historicis, aut ab oratoribus, aut a poetis sumuntur: ut est apud Quintilianum thema declamationis, quae Cymon redemptus inscribitur. Ab oratoribus: ut Polycrates, qui accusationem Socratis scripsit: & Caestius Pius, qui orationi Ciceronis pro Milone, & alijs nonnullis rescripsit. A Poëtis sumuntur: ut Aristides sophista, qui facit, sumpto ab Homero themate, Vlysses suadere Achilli, ut redeat in gratiam cum Agamemnone, & pro Graecis pugnet: cui Libanius sophista, is qui praceptor Iuliani Apostatae fuit, respondit. Sciendum praeterea est, fuisse omnibus declamationibus nomina sua, quae fere in scitis librorum aut corrupta, aut deprauata sunt. Itaque haec uocatur, Patruus abdicans adoptatum. Ponit in hoc themate legem primò, unde propè tota haec controuersia nascitur. quae lex est: Liberi, id est filij, parentes alant aut uinciantur, id est, alligentur uel mittantur in carcerem. quod hinc uerò sequitur, factum est, unde haec controuersia oritur.

Duo fratres disidebant, hoc est, inimici erant inter se. Alteri, fratri scilicet, filius erat. Patruus, id est, frater cui non erat filius, in egestatem incidit, id est, inops aut pauper factus est. Patre, huius fratre qui filium habebat, uetante, id est prohibente, ne faceret adolescens, scilicet filius, illum, hoc est patruum, aluit. Ob hoc scilicet factum, abdicatus scilicet filius, id est domo à patre expulsus, tacuit, id est non contradixit. Adoptatus, scilicet hic abdicatus, id est in filium rursus assumptus à patruo est, scilicet suo quem aluit. Patruus accepta hereditate, scilicet per mortem alicuius propinquorum aut amicorum, locuples, id est diues factus est. Egere, id est inops esse, coepit, id est incepit, pater scilicet abdicat. Vetante patruo, scilicet qui adoptauerat, aluit illum, hoc est patrem. Filius abdicatur, scilicet ob hoc, filius contradicit, id est in iudicio patruo abdicante respondet.

Pendet autem tota haec controuersia ex lege quae dicta est, ut liberi parentes alant. cuius legis scriptum hoc est: Verbum pro se filius assumit, quibus iubetur patre alere. Contra patruus non uerbis legis, sed menti & sententiae eius insistit, mouetque duplicem controuersiam. Primam definitionis, An nomine parentis sit censendus qui abdicauit filium eum, qui ab alio iam adoptatus sit. quum enim iam omnia iura patris per abdicationem recusauerit, & expulerit filium domo, & hereditate accipienda excluderit, & patriam in eo potestatem, quam apud Romanos pater in filium uita & necis habebat, deposuerit, quae omnia per adoptionem pater etiam adoptiuus acceperit: uidetur lex eum uoluisse nomine patris contineri. Deinde ut contineatur nomine patris, alia tamen nascitur conuersio, Vtrum lex indiscretè se ad omnes patres ac filios extendat. Quid enim si pater sit exul? quid si hostis patriae? quid etiam si filius sit puer? quid si debilis? quid si militare pro patria cogatur? quid si iubeatur in exilium ire? uidebitur certe lex eum noluisse astringere, quae iubet ut filij parentes alant. Eo potest aliquid interuenire quod filium excuset, ut non cogatur alere parentem. Videndum igitur, an tantundem rationis habeat filius, qui sit abdicatus à patre, & ab alio adoptatus. Hoc itaque genus controuersiae uocant Statum legitimum ex scripto & sententia.

Liberi parentes.] Quandoque dicuntur, qui serui non sunt. quandoque filij uocantur liberi: non tamè omnes, nec omnium, sed eorum qui ipsi serui non sunt. neque enim qui seruus est, rectè filios suos, si praesertim & mater ancilla sit, liberos uocauerit. Vult autem Gell. liberos pro filijs tantum plurali numero dici. Quintilianus tamen in Ceco in limine, dicit: Liberi & parentis is est affectus.

Fratres.

Fratres.] Fratrem dici uolunt, quasi fr̄e alterum.

Alteri.] Inter alterum & secundum quid inter sit, quæ situm est. Secundus semper alterum significat: est enim secundus semper alter à primo. sed alter non utiq; secundus est: nam & primus alter à secundo est. itaq; dicimus, primus & secundus: sed unus & alter ut secundus non differentiam solum, sed & ordinem significet. alter uerò solum differentiam. Præterea quum dixit in Bucolicis Virgilius:

Alter ab undecimo iam tum me cœperat annus:

intelligit duodecimum annum. quòd si dicatur secundus ab undecimo, intelligitur tertiusdecimus: primus enim ab undecimo, est duodecimus.

Egestatem.] Egestas & paupertas hoc differunt, quòd egere significat carere eo quo sit opus: pauper dictus est, quasi paulum parans, hoc est qui parum habet. potest autem hic esse, ut nihil ei quod necessarium sit, desit. Itaq; Seneca in 7. Epist. dixit: Quanta nobis uerborum paupertas, imò egestas sit.

Adolescens.] Festus Pomp. nescio qua cauillatione per u uult scribi, ut adulescens dicatur: & Græcam eius originem facit. quum certum sit ex significatione, ab adolescere dici: & idcirco per o scribendum esse.

Abdicatus.] Abdicare dicebatur filium pater, quem quia malè obediret, aut turpius uiuere, expellebat domo. Est autem aliud quàm exheredare: quia exhereditatio non nisi post patris mortem locum habebat, quum apertis tabulis testamenti filius exheres scriptus inueniebatur.

Tacuit.] Inter tacere & silere interest, quod inter speciem & genus. quisquis enim filet, tacet: non quisquis tacet, filet. tacere enim est non loqui: silere, etiam ab omni sono aut murmure aut strepitu parcere. unde & uenti silere, & Virgilius noctem silentem dixit.

Adoptatus.] Adoptare, est alienum aliquem in ius & nomen filij sibi assumere. quod in Italia hodie etiam usitatum est: apud nos minus notum habetur.

Hæreditate.] Hæres ab hærendo dictus uidetur: quoniam in eo domus & familia defuncti hæreat, hoc est innixa sit.

Locuples.] Dicitur est à plenis locis, quòd propter copiam rerum omnes angulos domus suæ plenos habeat.

Cœpit.] Non est præteritum à capio, sed deficiens uerbum, sicut odi, meminì: cuius etiam infinitiuum, Cœonem dixisse cœpere, Gellius est autor.

Eò iam perductus erat.] Hæc sunt, ut ita dicatur, fragmenta decerpta ex his quæ pro parte filij in hac controuersia dicta fuerunt: nec est ullus ordo, aut continuus textus sententiarum: sed solum quicquid & undecunq; placuit, decerptum est ab eo, qui hos libros Declamationū, ut præ diximus, cōminuit ad hunc modū, & confregit. Hoc ergo quod dicit, Eò iam perductis, & c. potest uideri pars narrationis fuisse. Dicit autē istud ideo, ut ostendat iniquitatē patrui: cuius tanta egestas fuit, ut solum speraret alimenta ex domo fratris sui, qui illi inimicus erat, quū abd. casset etiam filiū, qui alere patrum consueuerat: tamē filius sit se passus abdicari, & adoptari à patruo paupere, ut posset illū alere: nūc tamē patruus immemor tanti beneficij, abdicet eum qui in tanta necessitate illū aluit: quod iniqui hominis, & digni inuidia uidetur esse. Habent autē omnia uerba quandā uim & efficaciam. Eò, enim inquit, iā perductus, hoc est quasi à necessitate cōpulsus, ut nō solum sp̄e, sed etiam sp̄em alimentorū, quodq; maius sit, ulimorum etiā, hoc est quæ solum à morte tueantur famē, in domo, & ea sola poneret, in qua habebat abdicatum, à quo scilicet nihil posset sperare, & inimicū à quo nihil sperare deberet: quam ergo fuit dura cōditio istius?

Ipse, inquit, ali, & c.] Contradictio est patrui, quam sumit filius ut dissoluat. dicit enim patruus: Quia pater tuus prohibuit ne tu me aleres, iure ne & eum alas, iudex prohibere.

Imitationem alienæ, & c.] Dissoluit contradictionem, dicens, non posse eum uideri idcirco iure facere, si imitetur alienam culpam: hoc est, faciat quod alius facere non debuerit. Efficax sine dubio & acris responsio, & breuiter cum magna significantia collecta.

Omnis instabilis, & c.] Locus cōmunis fuit dictus ad coercendā superbiam patrui, ex felicitate sua cōceptā.

Crepidine.] Crepido fragmentum rupis est, à crepando dictum. solent enim in excavatis aut fractis rupibus circa itinera mendici sedere.

Marium.] Hic fuit C. Marius, qui sexies Cōsul, de Iugurtha prius, dein de de Teutonibus in Italia uictis triumphauit. postea dissensione ciuili fugiens ab urbe, & post uarios casus in Africam ueniens, Carthagini iacēs in crepidine mendicauit. rursus collectis seruis, & omni genere noxiorum aut cuiusuis alterius conditionis hominum, rediit Romam: & uictor inimicorum, crudelissimè uictoriam exercens, morbo uitam finiuit.

Ne circum plura, & c.] Concludit hūc locum præsentis rerum exemplo, quo nullum potuit efficacius. Quis enim is qui poscebat alimenta, diues fuisset, & posceret alimenta ab eo quem à se abdicatum pauper adoptauerat, satis uidetur nulli fortunæ credendum esse.

Non sum hospes grauis.] Vult dicere: Non multos accipio hospitio, aut inuito: quia aduoco ut eum senem, id est patrem: & placui tibi hoc uitio, id est hac uel benignitate, uel liberalitate. quod iam per ironiam uocat uitium: quia id sibi à patruo obijciatur. estq; argumētum à pari ductum. quia enim gratum fuit tibi, ut te in egestate tua aluerim, quum inimici tui filius: debes nunc id ipsum in patre meo æquo animo pati.

Perierat totus.] Locus communis fuit ad comprimendam iram patrui: ex quo hæc sententia sumpta est.

lactatus inter duos.] Commiseratio filij est.

Illud tamen pater deos, & c.] Conclusio fuit huius loci, ad inuidiam patrui dicta. quum enim pauperem aluerit, & quo melius id facere posset, passus sit abdicari se ut ab eo adoptaretur, nunc à diuite expellatur.

Deos testor.] Testari, quandoq; significat testes inuocare: ut Virg. in secundo Aeneidos:

Vos

Vos æterni ignes & non uiolabile uestrum.

Testor numen ait. —

Quandoq; testamentum condere unde & intestatus dicitur, qui testamentum non cōdidit. Intestabilis uero in aliā sententiam dicitur, quem testari, id est, testem ciere uel inuocare nemo possit, propter improbitatem uitæ.

Circumibo tecum pater.] Hoc de patre non adoptiuo, sed uero dicit.

Limina.] id est, domos uel ostia. per synecdochē pars pro toto posita. estq; limē, quod ad ingressum ostiorū pro foribus ex lapide uel alia materia eleuatiū quā reliquum solum ponitur.

Qui alimenta dedi.] scilicet ut sciant homines, quā crudeliter à patruo, cui data sunt, expulsus sum, & te qui negasti: ut nunc demum intelligatur, iuste te fuisse tam diu fratri iratum.

Abdicari, &c.] Hoc pertinet ad id quod prædiximus, Descriptio legis: quia lex iubet parentes ali: ergo quī id fecerit, non potest abdicari.

Quid si flere me, &c.] Hoc pertinet ad alteram controuersiam, qua mouetur questio filio. An nomine parentis is qui abdicauit, contineatur. Vult ergo dicere: Vt non contineatur eo nomine, tamen sit ei adhuc erga eum affectus parentis, cui non possit imperare: & affectus ut non contineatur in scripto legis, contineatur intra ius nature, in loco parentis, quod omni scripto potentius est.

Calamitosum.] à calamitate dictū est. Volunt aut calamitatem dici à calamis, quod sit tempestas quæ calamis incidat: ut est grando, aut turbines, aut reliqua id genus mala, quæ segetem euertunt aut destruunt.

Potestate.] Potestas & potentia differunt. Potentia ad facultatem magnarum rerum pertinet, ut est regnū, principatus, ducatus: Potestas ad uires nostras. Inde dicimus, Fac mihi potestatem dicendi: & filios dicimus in patria potestate esse, non potentia. Sic Hieronymus in præfatione ueteris Testamenti: Cera mollis, & ad figendum facilis, etiam si plastæ manus cessent, potestate tamen totum est, &c. Ideo traductores textuum Aristotelis omnes corruptè dixerunt potentiam & actum: quum debuissent dicere, potestatem & consummationem, id est, perfectionem uel complexionem.

Crescere proposuit.] Hæc est pars abdicantis patruī. Quod ita dicit, Crescere proposuit, &c. uidetur ad exordium pertinuisse, quo uoluerit patruus molliri inuidiam, quam illi filius adoptiuus ex specie crudelitatis parare uoluit. ut sit sententia: Quoniam filius beneficus fuerit in patrum, posse illum multa sibi impropere atque iactare, hoc est, grandia loqui potius, quā se defendere: hoc est, dicere quæ ad ius causæ pertinent.

Proposuit.] Proponere propriè significat, quemadmodum mercatores solent, aliquid pro foribus aut fenestris ad uendendum exponere. unde in Lege Panes propositionis dicuntur. Quandoq; proponere significat aliquid præmittere, unde conclusio inferatur. sic propositiones dicuntur apud dialecticos, id quod hodie uulgò premissas uocamus. Nam id quod uerum aut falsum significat, quod Petrus Hispanus & reliqui propositionem uocat, & Boetius enunciationem interpretatus est, Cicero melius pronunciatum uocauit: estq; simile, si omne id propositio nem uocemus: quale est, si omne nomen substantiuum subiectum dicamus. Quemadmodum ex omni pronunciato, propositio fieri potest, si in syllogismo ponatur: sic ex omni nomine substantiuo potest fieri subiectum: non tamen dicitur substantiuum, nisi ex relatione ad prædictum: hoc est, quum in pronunciato ponitur. Præterea proponere dicitur, quemadmodum hic pro eo quod est in animo instituere. Sic Iuuenalis:

Si te propositi nondum pudet. —

Ex mea inuidia.] Inuidia tam dicitur eius, ut ait Cicero, qui inuidet, quā cui inuidetur. Vergilius in quarto Aeneidos passiue dixit:

Quæ tandem Ausonia Teucros considerare terræ

Inuidia est. —

Actiue dixit Horatius in i. Epistola:

Inuidia uel amore uigil torquere. —

Iustus meus metus, &c.] Argumentationis pars est, pertinet ad causam. Vult enim dicere: Iure abdicō hunc, quod si non faciam, metuendum est mihi, ne ingratus, hoc est, hunc filium adoptiuum, non obsequentem mihi, scribam heredem, & relinquam inimicum scilicet heredem, hoc est, fratrem meum, ad quem munere filij sit hereditas peruentura.

Inimicum.] Inimicus & hostis differunt. Inimicus significat omnem quem odimus, qui amicus est: Hostis hodie significat eum, cum quo bellum publicè geritur. Veteres autem hostem peregrinum uocabant.

Etiā si tu non odisti eum qui fecit, &c.] Mollis color uel figura est, qua pater uidetur abdicare filiū: non in odium illius, sed in odium fratris, qui prius hunc ipsum abdicauerat.

Definit esse filius, &c.] Argumentationis collectio uel conclusio uidetur fuisse, contra eam partem filij, quā diximus esse positam in definitione nominis patris uel parentis. ostendit enim, patrem naturalem non posse amplius ab hoc uocari patrem eum, à quo sit abdicatus: hoc est, per quem amiserit ius filij, ne possit esse hæres illius: præsertim quum sit iam ab alio adoptatus, hoc est, alium acceperit patrem. Nec enim credibile est legem uoluisse, ut filius duobus parentibus alendis astrictus esset.

Audite quā ualde, &c.] Inuidia est contra fratrem inimicum: & habet duplicem emphasim, id est, significationem uel indicationem inuidiæ. per se enim miserabilis persona est, tam egena, ut inimicum rogare cogatur. deinde inuidiosum est, fratrem pro tam miserabili rogandum esse.

Quis es tu, &c.] Patruus hoc dicit ex grauitate personæ suæ, quia iam per adoptionem pater erat. Videtur autem inter omnia humanæ necessitudinis iunctura, nomen patris esse sanctissimum. Ergo dicit: Qui es tu, scilicet in dex, qui audebis contradicere abdicationi meæ, & inter patrem ac filium sententiam tuam interponere. Nō enim

Seneca.

V

mittit

mittimus, scilicet nos patres, ad te arbitrum, id est, ad tuam cognitionem, odia nostra, scilicet in filios. Iudices habebimus deos: quoniam illi soli sunt ueneratione supra patris nomen, & soli possunt discernere, quid rectè aut seculus inter patrem & filium geratur.

Extra controuersiam.] Id faciebat Seneca non solum in procemijs librorum, sed ubicunque uisum est: ut si quid dictum factum ue esset, quod aliqua parte prodesse ad eloquentiam posset, id infereret: quale est quod hic commemorat. Dicit enim, Iunium Alfiu[m] Flauium pretextatum solitum declamare. semper erat autè aliquid extra declamationem, propter quod eius eloquentia placeret. præcipuum autem lenocinium, hoc est illecebram uel pretextum quo puer declamans placeret, erat etiam: quoniam in tenera ætate plus admirationis & beneuolentiæ mereretur facundia, quæ supra annos esset.

Prætextatus.] Prætextati dicebantur nobiles pueri. Romæ enim interior uestis quæ utebantur, tunica dicebatur, eam ignobiles illaboratam & incultam habebant: nobiles uerò prætextam, id est, certo texture genere pictam & ornatam. unde prætexta dicta est, & prætextati, qui ea utebantur, necdum togam uirilem assumpserant. Ante togam sub pædagogis erant, quorum custodia & imperio coercerantur. Post sumptam togam ex ephebis dicebantur excedere, & desinebant sub imperio custodum esse.

Cōmendabat.] Commendare aliquando significat, aliquid curæ alicuius mandare. Virg. in secundo Aeneid.

Seq[ue] suosq[ue] tibi commendat Troia nepotes.

Aliquando gratiam aut beneuolentiam parare. Sic Mart.

—Errat Qui commendandum se putat esse suis.

hoc pacto hic accipitur.

Lenocinium.] Leno, lena facit scemimimo genere: sicut leo leena, Laco Lacæna. Dicitur autè leno, qui quæstum ex prostitutis mulieribus facit, & cōciliator est aut nuncius alienæ impudicitie. Vnde lenocinari dicitur, & lenocinium commendatio uel conciliatio propriè impudicæ consuetudinis. usus tamen obituit, ut per translationem pro qualibet incundiore gratia aut fauore accipitur.

Declamatio II. de uirgine prostituta.

Respondet lib. 1. contro. 2. al. & remissa. Sacerdos casta è castis, pura è puris sit. T H E M A. Quædã uirgo à piratis capta uenijt. Empta à lenone, & prostituta est. Venientes ad se exorabat stipem. Militem qui ad se uenerat, cum exorare non posset, eum luctantem & uim inferre uolentem occidit. Accusata, abioluta, † & reuersa ad suos est. Petijt sacerdotium. Contradicitur.

Prima pars contra uirginem petentem sacerdotium.

al. Quid mihi cū sacerdote. Sacerdos nostra adhuc in lupanari uiueret, nisi hominem occidisset. † Quid mihi sacerdotem, cuius precaria est castitas? Id enim deerat, ut templa eas recipiant, quas aut carcer, aut lupanare iecit. Indignam te sacerdotio dicerem, si transisses per lupanar. Fortuna, inquit, pati coegit: & mi fereri debent omnes mei. At nos miserâdas non facimus sacerdotes. Nec est apud nos maximus honos ultimorum malorum solatium. Ita domi custodita est, ut rapi posset. Ita † chara fuit suis, ut rapta non redimeretur. Ita raptæ pepercere piratæ, ut lenoni uenderent. Sic emit leno, ut prostitueret. Sic uenientes deprecata est, ut ferro opus esset. Mouet me respectus omniū uirginum, si in ciuitate nulla inueniri poterit, nec meretrice castior, nec homicida purior. Nulla est satis pudica, de qua quæritur. Omnes, inquit, exorau. Si quis dubitat an meretrix esset, audite quàm blâda sit. † Ponamus tres sacerdotium petere. Vnam quæ rapta sit: alteram quæ prostituerit: tertiam quæ hominem occiderit. Omnibus negabo.

Pars altera pro uirgine petente sacerdotium.

Voluerūt Dij esse miraculo, in captiua libertatē, in prostituta pudicitia, in homicida innocentia. Narrēt sanè omnes tanquā ad prostitutā uenisse, dū tanquā à sacerdote discesserint: quàm pudica sit, miles ostendit: quàm innocēs, iudex: quàm felix, relictus. Inter tot pericula dij illęsam nõ seruassent, nisi eam sibi seruaturi fuissent. Totus populus ad seruandam pudicitiam cōtulit, quicquid ad uiolandam attulerat. Dicat pudicitiam suam Dijs quibus debet.

Extra controuersiam.

al. quàm cum uerecundia de trimento dicere. Longè recedendum est ab omni obscœnitate uerborum & sensuum. Quædam fatius est, uel cū causæ detrimento tacere, † quàm inuerecundè dicere.

RODOLPHI AGRICOLAE IN SECVNDAM SENECAE declamationem commentariolum.

Sacerdos casta, &c.] Hæc declamatio controuersiam habet positā in genere causæ legitimo scripti & sententia. Quum enim lex dicat, Sacerdotem castis castam, & puris purā esse debere: quum is pro se sumit, qui prostitutam à sacerdotio repellit, uidetur ista neq[ue] casta esse, quia prostituta fuit, neq[ue] pura esse, quia homicida. Contra qui defendit, dicit, non idcirco quia prostituta sit, non esse castam, quod quidem in genere coniecturali positū est: neq[ue] ut occiderit hominem, uideri homicidam debere, uocari tamen, sed ita solū, si contra ius occidisset, quod ad statum definitiuum pertinet. Dicit ergo: Sacerdos casta castis sit. Sacerdos communis generis est, dictus à sacris docendis. Sacerdos ergo, id est, scemima quæ sacris præest, sit casta castis: scilicet eis religionibus, quas castè colimus, porrect (Multi enim erāt, quib[us] nihil erat necesse: cuiusmodi erāt Venerea & Bacchanalia:) & pura puris religionibus,

A *bus, quas non licebat fieri per eum qui non esset purus, id est, homicidio aut alio insigni scelere cōtaminatus. Quædam uirgo à piratis, id est, prædonibus marinis capta uenijt, id est, uendita est, emptà à lenone, & prostituta ei, id est, libidini hominum pro mercede exposita. uenientes ad se, scilicet libidinis causa, exorabat stipem, id est, impetrabat ut in elemosynam ei gratis precium darent. militem qui ad se uenerat, cum exorare non posset, scilicet quin ut cœperat, expleret libidinem, cum lusciantem, scilicet secum, & uim inferre uolentē occidit. accusata, scilicet ob cœdem huius, absoluta scilicet à iudicibus, reuerfa ad suos est, scilicet in patriam. petijt sacerdotiū, scilicet quia nemo libens in matrimonium ducere uoluisset. Contradicitur.*

Piratis.] Pirata Græcum est, dictus à πῆρας, id est, exerior: quia multa pericula maris & certaminum expetitur.

Castà.] Castus à carento dictus uidetur: quod caret, id est, abstinet à Venere. Vnde incestus, id est non castus dicitur. quanquam alij id nomen à cestos, quod Græcum est, cingulumq; Veneris significat, deriuent: sed id longius petiitum est, & ad significationem parum conuenit. Accipitur autem castitas apud ueteres non modò pro pudicitia, sed pro omni abstinentia scelerum.

Venijt.] Veneo à uenum & eo, dicitur.

Exorabat.] Differunt orare & exorare. Orare, est rogare: Exorare, impetrare quod rogatur. Sic Terentiū in *Adelphis*: Orator ad uos datus sum, finite ut exorem.

Stipem.] Stips apud ueteres significat, quod hodie Græco uerbo elemosynam dicimus, id est, miserationem. Vnde & stipatores dicuntur, & stipendium.

Militem.] Miles quid significet, hodie fere plurimorum errore ignotum est. Vulgus militem uocat eum, qui apud ueteres ius habebat aureorum annulorum, quæ erant insignia equestris ordinis: hiq; equites uocabantur. Vnde Horatius dicit in *Arte*:

Romani tollent equites peditesq; cachinnum.

Ergo quibus hodie ius est aureorum ornamentorum, equites, aut equestris ordinis uiri dici debent. Miles uerò omnis ille, qui in bello armatus operā dat: quod hodie indocti stipendiarios uel satellites, uel quiduis aliud uocant. Vnde & militare, in bello operam præbere: & militia, exercitium rei bellicæ apud omnes literatos uocatur.

Accusata.] Accuso, ab ad & causor causaris dicitur: mutata per synæresim, id est, coniunctionem a & u in u, ut claudio cludo.

Sacerdos uestra, &c.] Hoc ad inuidiam dicitur: quasi dicat, non esse dignam honore sacerdotij, quæ ex uina turpitudine, scilicet meretricatu, per aliam turpitudinem, scilicet homicidium, liberata est.

Lupanari.] Lupanar dicitur prostibulum, id est, locus in quo prostituta, id est, meretrices habitabant. **Lupam** enim ueteres meretricem uocabant.

Quid mihi, &c.] Est quasi obiectio contra aduersarium. quasi dicat, sacerdotem tam castam esse debere, ut non solum non uiolata, sed etiam tentata uel appellata sit de impudicitia. quod necesse erat huic contingere, quæ erat casta solum per preces suas, quia adeuntes exorabat ne sibi uim inferrent.

Precaria.] Precariū dicitur, quod precib. impetratur. Sic Seneca paulo antè: Quæ paret mihi olim precariò.

Id enim deerat, &c.] Hoc acriter & inuidiosè dicitur. Id enim deerat, inquit: scilicet ad contumeliam. uel per ironiam dicitur, quasi non deerat: sed tale est quod omnino fieri non debeat.

Vt templà eas recipiant.] Cum magna cura uerba pensauit, opponens templo lupanar aut carcerem: & recipiant contra eiecit. quasi quibus in lupanari aut carcere locus non dabatur, illas indignissimum sit in templà recipere. Templà à templando, id est, conspiciendo dicta sunt: quia ueteres antequam templà conderent, templabantur, id est, uidebant quale se augurium præberet, ut templum id feliciter fieret: uel quia contempla, id est, eminentia & conspicua erant.

Quas aut carcer.] Carcer, quasi coarcer dictus est: significat autem singulari numero locum, quo homines uincti afferuantur: plurali uerò carceres dicuntur hi loci, quo equi aut currus pro præmio cursuri continentur. Sic Lucanus in primo *Pharsaliæ*:

Vt quum carceribus sese effudère quadrigæ.

Indignam te sacerdotio, &c.] Argumentum à maiori. Si indigna est, quæ transit per lupanar: quanto indignior, quæ uixit in lupanari.

Fortuna, inquit, &c.] Contradictio est dicentis pro prostituta. quia enim non suo uitio prostituta fuit, sed eius qui eam cepit, putat id non posse sibi pro crimine obijci, quod sibi non sua improbitate, sed fortune uolentia contigit.

Misereri.] Misereor dicimus cū genitiuo solam: ut, Misereor tui. Miseret impersonale, accusatiuo & genitiuo iungitur: ut, Miseret me tui. Misero, accusatiuo iungitur: ut Virgilius in quarto *Aeneidos*:

Num lachrymas uictus dedit, aut miseratus amantem est.

At nos miserandas.] Dissoluit contradictionem. Nos, inquit, nō facimus sacerdotes, quia miserandæ sunt: neque felicitatem sacerdotalis nominis damus infelicibus.

Honos.] Vetusito more honos, lepos, labos, arbos, habent s pro r in fine.

Ultimorum.] id est, maximorum: quia post ultimum nihil est, sicut supra maximum nihil.

Ita domi custodita, &c.] Egrègia argumentatio, qua docet indignitatem persone, quæ omni ratione semper contempta fuit, estq; genus inductionis. ut hæc uelut forma argumentandi: illis & illis & illis contempta fuit: ergo omnibus est contemnenda. Contemnenda est: ergo indigna sacerdotio est.

Seneca.

V 2 Mouet

Mouet me, &c.] Pars argumentationis est, ducentis ad inconveniens. quasi dicat: In sacerdotiū sumi debet castissima & purissima: ergo si hæc tanquā castissima & purissima assumitur, nulla videtur uirgo esse purior hominida, aut castior prostituta. quod prorsus absolum est dicere. quare nequaquam in sacerdotium assumenda est.

Nulla est satis pudica, &c.] scilicet ut in sacerdotem assumatur. quum enim sacerdos debeat esse antistita quedam & magistra pudicitie, dignum est ut sit certa & indubitata pudicitie.

Omnes, inquit, &c.] Contradictio est pro parte prostitute. quasi dicat: Nō hoc quod prostituta fui, in crimē impudicitie mihi uertendum est, quia exorauī omnes, hoc est, effecti precibus ut ab omnibus pudica manerem.

Si quis dubitat, &c.] Conuertit hanc contradictionem aduersarius in eam ipsam pro qua posita est, sumpto ex coniunctis argumento. ut: Omnes exorauī: ergo blanda est. blāda est: ergo est meretrix. Est sanē genus hoc argumentandi acerrimū, quando datur aliquid ex his quæ aduersarius pro se posuit, conuertere & retorquere in eum, & suo illum gladio iugulare: ita tamen, si uehemens & firmum argumentū possit duci: alioquin friuolum uidetur & hominis uerba cauillantis. & hoc quod hic positum est, non satis dignum argumentum uidetur ingenio & fama Portij Latronis, cuius hæc est declamatio.

An meretrix esset.] Meretrix dicta est à merendo: quia impudicitia corporis meretur, id est quæstū facit.

Ponamus tres, &c.] Hoc est acre argumentum & pugna, habetq; imaginem inductionis. ut: negabo illi crimen, & illi & illi: ergo magis simul omnibus negabo. Hic autem & cum criminibus personas diuisit. poterit alioquin argumentū commodē in una persona explicari, ut dixisset: Ponamus hanc quæ sacerdotium petit, rapta tantum fuisse: ponamus eam tantum prostituisse: ponamus hominem occidisse. ex quauis harum causarum sacerdotium ei negarem: quanto magis ex omnibus negabo.

Prostitit.] Prostare, neutrale uerbū est: significatq; in loco publico expositam impudicitia stare. Prostituerē, actiuum est: & significat aliquam ad prostandum exponere. Leno ergo prostituit, meretrix prostat.

Omnibus negabo.] Deest conclusio: scilicet quum omnibus, id est, tribus illis prædictis negem: quāto magis uni, quæ sola fecit id quod omnes illæ fecissent.

Negabo.] Negare, quandoq; significat contrarium eius quod est affirmare. Virgilius in Bucolicis:

— Sed reddere posse negabat.

Quandoq; significat petentem repellere: ut hic. Sic & Martialis:

Si nil Cinna petis, nil tibi Cinna nego.

Voluerunt Di esse, &c.] Hæc est pars prostitute, in qua præcipuē sumit colorem ex iudicio diuino, tanquam maximē debeat deorum ministerio consecrari, quam Di sibi ex tam multis calamitatibus saluam esse uoluerunt. qui color per totam orationem seruandus ei fuit, qui hanc partem dicebat, adiuncto fauore personæ, qui naturaliter ex tam multis aduersis illi parabatur. Videtur ergo hic locus in principio positus, ex præmio acceptus esse. maximē enim ad personæ commendationē pertinet. quid enim est, quod maiore commendationem pararet personæ, quam tantum fauorem deorum, ut inter tot aduersa seruarent illæsam, ut liberaretur cum captiua esset, maneret pudica, quanquam prostituta esset, & faceret salua innocentia homicidium?

Dei.] Dei uel di promiscuē dicitur: usitatus apud communes di est. Id autem uno i scribendū est, quemadmodū ratio postulat: nō duobus, quemadmodū uulgus scribit. Cuius rei ratio nobis paulo latius aperienda est. Sciendum est ergo, uetustissimos solitos esse i longū per e & i diphthongum scribere. erāt itaq; diphthongi Latine quatuor, æ, œ, ei, & au: nam eu, nisi in interiectionibus, heu & heus, in nullis dictionibus Latinis inueniuntur. Scribebāt ergo pro dico deico, & scribo screibo, & pro mariti mareitei: quod hodie quoq; in quibusdā uetustissimis inscriptionibus licet intueri in Italia, quæ præcis temporibus factæ sunt. Postea hæc diphthongus consuetudine abolita est, positūq; est i pro e et i. Ergo id accidit, seruatiūq; est in his nō solum, in quib. dictionib. nihil mutabatur, sed etiā est, quibus e ad declinandi rationē pertinebat. dictū est itaq; isdem pro eisdem, & idem pro eidem, & hi pro hei, & di pro dei. Quod autem non possit di per duo i scribi, manifestum est ex hoc: quoniā di una syllaba est. due uocales autem unam syllabam facere non possunt: nisi uel fiat diphthongus ex cis, uel altera transeat in uim consonantis. Ex duobus autem i nulla diphthongus Latina constat: transire autem in uim consonantis, præcedente muta, nō potest. Ergo scribendum est di, & similes dictiones, uno i, & non duobus.

Pudicitiam.] Pudicitia, & pudor, & prudentia differunt. Pudicitia enim in corporis integritate cōsistit: Prudentia, in animi uerecundia: Pudor, & pro pudicitia & pro prudentia accipitur.

Innocentiam.] Innocentia non significat id quod hodie hoc nomine intelligimus, id est secordia uel torpor animi, sed quasi omnes uirtutes hoc nomen complectitur. qui enim innocens, hoc est, nō nocēs est, is uidetur prorsus bonus esse.

Narrent sanē.] Purgatio est eius quod obijcitur prostitutā fuisse. quid enim refert, prostitutā & in turpi loco fuisse eā, si tamē omnes qui ad eam uenerunt, discesserunt tanquā à sacerdote: id est, tam castē quā uenerunt.

Quā pudica sit, &c.] Cōstat quasi una collectione omnia quæ contradici possent. Quū enim iubeat lex castam esse debere & purā sacerdotem, ista in milite castitatem suam ostendit, in iudicio puram se esse probauit, deinde ista etiā Deis ita uideri felicitas redditus sui declarauit: non enim Deos tantum illi felicitatis daturos fuisse, nisi eam ministerio suo, id est, sacerdotio uoluissent seruare.

Totus populus, &c.] Argumentum sumptum ex iudicio populi. quum enim ad uiolandam eam populus uenisset, & non tacte tamen dederit stipem, uidetur iudicasse populus eam non solum pudicam esse, sed etiā ut esset, facere suis opibus uoluisse.

Dicat pudicitia suam Dijs, &c.] Hoc est efficax & honeste frontis (ut ita dicā) argumentum. quum enim uideatur

A uideatur solo munere Deorum consecuta esse ut casta permaneret, iustissime consecrat pudicitiam suam Dijs, per quos seruauit. Dicare, proprie est aliquid alicui uelut in suam potestatem assignare. Sic Virgilius:

Coniugio iungam stabili, propriamq; dicabo.

Extra controuersiam. Longè, &c.] Hoc uult dicere: quum enim hi, qui contra prostitutam dicebant, sit merent occasione ad exprobandum ei foeditatem lupanaris, & quæ necesse fuerit ibi eam audire, quanquam salua pudicitia, & cum qualibus uersari, & quæ pati, liberior multa, & inuerecundius dicebant: à quo monet Seneca omnino abstinendum esse. licet enim nonnulla si dicantur, prodesse causæ possint, tamen si sint turpia dictu, taceunda potius, quam inuerecundi hominis famam subeundam. Hoc etiam postquam Seneca dixit, notandū uidetur, parū probabilem uideri totum colorem partis illius, quæ contra prostitutam est, & magis conuenire eā orationē afferro illi & libero ingenio Latronis, quam uero oratoris iudicio. tota enim oratione in prostitutā inuehitur, & suspiciones impudicitiae, & aliorum in eam criminum spargit. quod primum minimè fauorabile est, ut calamitates cuiquam obijciantur: præsertim ei, quæ inter omnia aduersa tamē innoxia permanferit. deinde & extra uel potius contra thema hæc ipsa dicuntur: datur enim in themate, pudicā eam quā prostituta esset mansisse: in cuius honorem etiam ab homicidio absolutam esse constat. quare necesse est, omnium fauorem hac in parte pro ea stare, neque æquis accipere auribus, hac parte infamari eam, unde ei præcipue admiratio accedit.

Detrimento.] Detrimento à detero dicitur: quia detrit aliquid rebus nostris, hoc est, damnum uel iacturam affert.

Declamatio III. de incesta saxo deiecta.

Incesta de saxo deijciatur. THEMA. Incesti damnata antequam deijceretur, Vestam inuocauit: deiecta uixit. Repetitur ad poenam. Contradicitur.

Respondet
1. contro. 3

Prima pars contra incestam.

Id enim deerat, ut modestior in saxo esset, quam in sacrario fuerat. Dubitari nō potest, quin tādū deijcienda sit, donec efficiatur, propter quod deiecta est. Patrociniū suū putat † pereundi infelicitatem. Quid tibi importuna mulier imprecer? nisi ut ne bis quidem deiecta pereas. † Expōnā cū quo stuprum, uel quando cōmisit. Quia probaui, istam damnastis. Non putas legem cauise ut perires, quæ cauit quemadmodū perires? Malè de Dijs existimas, si sacerdoti suæ tam serò succurrunt. Ita Dij maluerunt damnatam absoluerē, quam sacerdotem?

al. perennem.
al. Et ponā
hā emph.
habet contr.
ctio, Et.

Pars altera pro incesta.

Damnata deiecta est, absoluta descendit. Putares puellam non deijci, sed demitti. Lex sacerdotē non ad saxum usq; † deferret, nisi sententiam Deorum expectaret. Erat altitudo montis, etiam

al. differret.

B securè despicientibus horrenda.

RODOLPHI AGRICOLAE IN TERTIAM SENECÆ declamationem commentariolum.

Incesta saxo deiecta.] Lex est, ut incesta, hoc est sacerdos Vestæ in stupro deprehensa deijciatur, id est, præceps mittatur de saxo, id est, rupe aliqua. Quædam quæ esset damnata incesti, antequā deijceretur, deam Vestā inuocauit, hoc est, orauit ut ita sibi auxilio esset, quemadmodum sciret esse se pudicā. quā deiecta esset, salua permansit. repetitur rursus ut deijciatur, quia lex uidetur uoluisse ut moreretur. deijci debere ergo: quamdiu mortua nō sit, legis uoluntati non esse satisfactum. Contradicit, quia deiectā defendit. quum enim dicat lex, damnatā deijci debere, hæc q; damnata deiecta sit, uidetur iussis legis nihil reliquū esse in ista. Est itaq; genus legitimū, ex scripto et sententia legis nascens: cuius sententiam quidem tuetur accusator, scriptum uerò defensor.

Vestam.] Vesta dea erat ignis, in cuius templo perpetuus ignis ardebat: erantq; custodiæ eius cōsecratæ uirgines Vestales, quæ pudicitia suā deæ consecrabant, & quib. capitale erat in stupro deprehendi. Post sexagesimum annum si qua uoluisset, licebat ei nubere: erantq; propemodum similes sanctimonialibus nostri temporis.

Incesti.] Incestum ab in, id est non, & castus dictum est: proprieq; uocatur impudicitia in personam aliquā, uel affectum sacris incurrens: ut est uel in consecratam Deo, uel in coniunctam cognatione tam arcta, ut per leges uxor esse non possit.

Id enim deerat, &c.] Hæc est pars accusatoris, repōsentis ad poenam eam quæ deiecta fuerat: primūq; hoc inuidiam trahit, quod ausa sit in saxo Vestam inuocare. quasi dicat: Non esse mirandum, si tam immodesta fuit, ut auderet in saxo inuocare Vestam, quum sit ausa in eius sacrario, licet impudica esset, uersari.

In sacrario.] Sacrarium dicitur in templis locus, in quo sacra reponuntur: quod uulgò sacristiam uocant.

Dubitari non potest, &c.] Hoc acriter dicitur. Non enim lex frustra deijci uoluit damnatam, nec ob aliud quam ut moreretur. nam si noluisse mori damnatam, non utiq; de tam sublimi deijci iussisset. ergo quamdiu factum non est quod fuit causa statuendæ legis, non est obeditum legi.

Quin tamdiu.] Quin, id est, qui non. Quando autem ponitur in medio constructionis, iungitq; duos sensus, accipitur pro ut non: sicut qui & quo, pro ut accipimus. Sic Virg. in 4. Aeneid.

Quo regnum Italiæ Libycas aduerteret oras.

Quando iungitur imperatiuo, ut quin agē, legendū est disiunctim: ut dicamus quin, id est, qui non, hoc est, quare non, scilicet agas: deinde age subiiciendū est. Quā iungitur indicatiuo, simpliciter & coniunctim legitur. Quin paras: id est, qui non, quare non paras.

Patrociniū suū, &c.] Vult dicere: Hæc putat se defensuram esse per hoc, quod sit ad pereundum infelix, id est, quod semel deiecta non perierit, sed necesse sit eam bis deijci. Patrociniū à patrono dictum est.

Seneca:

V 3 Patros

Patronus dicitur, qui seruum libertate donatum manumisit. quemadmodum enim ad seruum dominus, sic ad libertum patronus dicitur. Inde qui aliquem capitis reum in iudicio defenderat, apud ueteres dictum est etiam patronus, quoniam is reo quasi usum uitæ reddidisset, sicut seruo dominus manumisso. Et inde patrociniū, id est, defensio dicitur.

Tantum scripsit Rodolphus Agricola in has Senecæ declamationes.

Declamatio IIII. de forti sine manibus.

Respondet li. 1. Contro. 4. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrunq; corpus interficiat, sine fraude sit. liceat adulterium & marito, & filio uindicare. **THEMA.** Vir fortis in bello manus perdidit: Deprehendit adulterum cum uxore, de qua filium adolescentem habebat. Imperauit filio, ut occideret. Non occidit. Adulter effugit. Abdicat filium. Contradicit.

Prima pars pro forti contra filium.

al. Conceptus est iste, à quo. Solus ego ex omnib. maritis nec adulterum dimisi, nec occidi. Quis non putet, aut me sine filio fuisse, aut filium sine manibus? † Deceptus est iste, quo sciemus? Cum adulteros deprehendero. Tunc primum sensi me manus in bello perdidisse meas, domi etiā filij manus perdidit. Tam frustra ad filiū, quā ad gladiū cucurri. In bellū nō peruenit, & antē patriæ quā patri negauit manus. Vsq; eō pugnaui pro nobis, ut pro se non posset. Adolescens quos dimisisti, sequere. Nō potui, inquit, matrem occidere. Quo sis excusator, adijce & patrem.

Pars altera contra fortem hominem pro suo filio.

Alterum putaui parricidium, matrem coram patre occidere. Non semper scelera nostri sunt iuris. Et truces quoq; animos misericors natura debilitat. In tam inopinati flagitij spectaculo, toto corpore stupui. Pater, tibi manus defuerūt: mihi omnia, priusquam in me reuerterer, exierāt. Maius erat scelus quod imperabas, quā quod deprehēderas. Si quid exegeris ultra vires meas, dicā, Ignosce: non possum. Ignoscit pater filio, nauigationē recusanti, si nō ferat mare. Ignoscit nō sequenti castra, si non potest, quamuis ipse pater militaris sit. Ipsam legem recita. Liceat marito, liceat & filio. Quare tam multos nominat, nisi quia aliquos putat esse, qui non possint? Exierunt adulteri inter patrem debilem & filium stupentem.

Declamatio V. de eo qui duas rapuit.

Lib. 1. Contro. uer. 5. Rapta, raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias † petat. Vna nocte quidam rapuit duas. Altera mortem optat raptoris, altera nuptias.

al. optet.

Prima pars contra raptorem.

al. aliam. Stupro accusatur, stupro defenditur. Cum altera rapta litigat, alteram aduocat. Vindicate patres. Fortior publicæ disciplinæ seueritas surgat. Iam binæ rapiuntur. Coit populus, uelut publico metu territus, uix credens duos fuisse raptores. Alterā iniuriæ rapuit, alteram patrociniū. Perieras iam raptor, ni bis perire meruisses. Si te antē rapuisset, & nuptias optasset, deinde † hāc uitiaffet antequam nuberes, negares illum iubente rapta, debere mori. Nihil amplius raptori præstare potes, quā ne lege tua pereat. Contra alienam legem nullū ius habes. Tu raptori præstas, ut illum ipsa non occidas. Non potes præstare, ne quis occidat.

Pars altera pro raptore.

Inter pares sententias mitior uincat. Refer Virginiam, dic Lucretiam. Plures tamen Sabinæ sunt. Contumeliosum mihi erit, te dignam uideri, in cuius honorem homo occidatur: me dignā non uideri, in cuius honorem homo seruetur.

Declamatio VI. de filio quodam ducente filiam archipirata.

Lib. 1. Contro. uer. 6. Captus à piratis scripsit de redemptione. Nō redimebatur. Archipiratæ filia eū iurare coegit, ut duceret se uxore, si dimissus esset. Iurauit. Ea relicto patre secuta est adolescentē. Duxit illā. Orba incidit. Pater imperat, ut archipiratæ filiam dimittat, & orbam ducat. Nolentem abdicat.

Prima pars contra filium.

al. Narra obsecro, socerib. neficia. Bonæ spei uxor, bonæ spei nurus, quæ uel amare captiuum potest, uel odisse patrem. In carcere, inquit, ac tenebris iacebam. † Narret, inquit, socero beneficia puella: nō misericordia mota est, sed libidine.

Pars altera pro filio.

Illo me loco nō deseruit, in quē uenire & pater timuit. Vidisses membra uinculis pressa, macie retractos introrsus oculos. Attritas catenis & inutiles manus: talem quis amare, nisi misericors posset? In tot consulatib. Marius nihil habet clarius, quā se autorem. Pompeium, si hæreditarię extulissent imagines, nemo Magnū dixisset. Seruum regem Roma tulit. Quid tibi uidentur illi, qui rapti ab aratro paupertate sua beatam fecerunt rempublicam? Non possumus unā felices esse: quod solemus, unā infelices erimus.

Declamatio VII. de tyrannicida à piratis dimisso.

Lib. 1. Contro. uer. 7. Liberi parentes alant, aut uiuantur. Quidam alterum fratrem tyrannum, alterum in adulterio deprehensum, deprecante patre ne faceret, interfecit. A piratis captus scripsit patri de redemptione. Pater piratis epistolam misit, si præcidissent ei manus, duplam pecuniam se daturum. Piratæ illum dimiserunt. Pater in egestatem incidit, petit alimenta. Negantem uult in uincula ducere.

Prima

A

Prima pars pro filio tyrannicida.

Si præcideritis. Si irascaris, scribe potius: Si occideritis tyrannicidam. † Exitum tyranni rogo, *al. Exitum.*
 non timeo. manus quas piratæ soluerunt, iudices alligent. Pro adultero filio rogas. Querite nunc,
 unde tyranni fiant. Duplam dabo. Apparet, pro unico filio rogat: duplam dabo, alteram pro filio,
 alteram pro tyrannicida. Si manus præcideritis. Hoc nec adultero fecimus, nec tyranno. Etiam-
 num manus meas petis? Nega tuam esse epistolam, & habes argumentum. † Dic: Ego rogare etiã *al. Dic ergo,*
 pro adultero soleo. Remiserunt me Reipublicæ cum manibus, patri cum epistola. Hoc nostro se- *ego etiã pro*
 culo ad fabulas deerat, ut narraretur aliquis à piratis dimissus, alligatus à patre. Eius crudelitatis *adultero sol-*
 emptor, cuius nec pirata uenditor. Duplam dabo. Quid necesse est? potui uilius solui. Ut præci- *uo.*
 datis ei manus. Obstupere prædones, & inquirunt: Indica patri, nõ omnia piratas uedere. Qua-
 lem optem patrem, nescio. Diues debilitat, egens alligat. Neutrum manibus meis expedit. Vbi
 est patrimonium tuum, uel quo tyrannos instruis, uel quo adulteros facis?

Pars altera contra filium tyrannicidam.

Suscepi tria prodigia, inter me & se furentia. Vnum, qui posset patrem opprimere: alium, qui
 fratrem uiolare: alium, qui patrem. Lex hæc scripta est pro malis patribus. Nam boni etiam sine
 lege aluntur. Sciebam piratas non facturos, nisi pecuniam acceperant: & si sperassent, utiq; præ-
 cidissent. Non ira illa patris, sed caliditas fuit. Vnde redimerem, nõ habebam. Rogare in tam aua-
 ra ciuitate neminem poteram, in qua nec filij quidem patres alunt. Vfus consilio sum, sciens pira-
 tas non crudeles, sed auaros. Feci ut desperarent, quod posses redimi. An prudenter cogitauerim,
 nescio. Interim feliciter cogitauit. † Exclusa mens est, ex quo uidi unum in arce filium, alterum in *al. Excussa.*
 adulterio, tertium in parricidio.

Extra controuersiam.

Relictus solus orbus senex, qui color approbandus est impetu. Magna enim ui opus est, ut ali-
 quis accusans, se miserabilem faciat. † Persium memini hominem inter scholasticos insanum, in- *al. Sparsum.*
 ter insanos scholasticum.

Declamatio VIII. quæ est de forti abdicato.

Qui ter fortiter fecerit, militia uacet. Ter pater fortem in acie, quartò uolentem exire retinet. *Li. 1. Cõtro. 2.*
 Nolentem abdicat.

Prima pars pro abdicante.

Quod patriæ superest, patri uindico. O me, filio pugnante, lassum. Iam pro te nescio quid etiã
 lex timet. Miraris, si quod legi satis est, patri nimis est. Causa mihi abdicandi est, ne sine filio uiuã.
 B Abdicatio mea in potestate abdicati est. Optimus finis uirtutis est, antequam deficias, desinere.
 Lex quoq; ter uiro forti aut diffidit, aut consulit.

Pars altera pro forti abdicato.

Certe abdicatis pugnare licet. Pudet me, ter uicti militant. Senator post sexagesimum quintũ
 annum in curiam uenire non cogitur, nec uetatur. Quicquid honoris nomine datur, in utranque
 partem licet. Alioquin desinit præmium esse, cui necessitas imponitur. Ocium imperas animo
 non ocio. Tumultus exortus est. In me omnium ciuium diriguntur oculi: & adhuc, uerum di-
 cendum est, nihil mihi patria debet. Nunquã pugnaui, nisi coactus. Adhuc militia mea legis mu-
 nus est. Athenienses abdicato uicerunt duce. Quantum uerò interest: Ille abdicationem uirtutis
 deleuit, ego merui.

*Libri I. Declamationum finis.*LVCII ANNAEI SENECAE LIBER SECVN-
DVS DECLAMATIONVM.*Declamatio I. Libri II. Adoptandus post tres abdicatos.*

D iues tres filios abdicauit. Petijt à paupere unicum in adoptionem. Pauper dare uult. Nolen. *Li. 2. Cõtro. 1.*
 tem ire, abdicat. Contradicitur.

Prima pars pro filio pauperis.

Nunquam futurũ putauit, ut aut pater meus liberos odisset, aut diues concupisceret. Dubitauit
 diu, an ille amicũ tentaret, an hic filiũ. Ita nerò nos sumus pauperes, qui habemus quod diuites
 rogent? Si immeritò abdicauit, odi patrẽ, tot eijcientem innocentes: si meritò, odi domum tot fa-
 cientem nocentes. Amo æquẽ paupertatẽ ac patrẽ: utriq; assueui. Non tibi permultis fulta liberis
 domus est: quanquã nec sic debuisti dare. Tutior aduersus fortunã est, chi aliquid post damnum
 superest. Abdico, inquit, apparet, tantũ ut uincas. Vna inter nos disputatio est. Hic me dignum
 putat beato patre: ego meo. Diuitem mihi uis dare: ego te uolo. O meritò abdicandum, si talem
 patrem relinquo. Quem me uideri uelim, nescio. Innocentem, si abdicor: nocentem, si adoptor. *Vide scholia.*
 Non ut in cæteris abdicationibus, in mea potestate est non abdicari. Perditurus sum patrem, si
 abdicor: perditurus sum, si non abdicor. Quid interest, utrum eijciat, an transferat? Et si parendũ
 in omnibus patri, in eo non parendum, quo efficitur, ne pater sit. Graue est, carere unico: graui-
 us eo, quem alius concupiscit. Non delectant dominos ignoti seruorum greges. Nec sonantia æ-
 gastula † laxi ruris. Patrem gratis amo. Necesse est ut timeam domum liberis infelicem. Non po- *al. lati.*
 test inueniri aptius tempus reconciliationis. Diues filios querit.

Pars altera contra filium pauperis.

Magnum & hoc inter cetera paupertatis incommoda est, quod abdicationem filius non timet. Senatorium ad gradum census ascendere facit. Census Romanum equitem à plebe discernit. Census in castris ordinem promouet. Censu in foro iudex legitur. Nunc facilius est paupertatem laudare, quam ferre. Si emendati, inquit, fuerint liberi mei, habebo hanc cum illis: si perseuerauerint, habebo pro illis.

Extra controuersiam.

al. Aridi. † Horridi declamatores fidelius tuentur colores quos proposuerunt. Nulla sententiæ dulcedo subrepat, nullum schema sollicitat. Sic quæ malam habent faciem, sæpe pudicæ sunt: non animus illis deest, sed corruptor. Gallus † Nibius tam magnæ fuit olim eloquentiæ, quam postea insanæ. Cui hoc accidisse uni scio, ut ad insaniam non casu † caderet, sed iudicio peruenire. Nam dum insanos imitatur, dum lenocinium ingenij furorem putat, quod simulabat, ad uerum redegit. Otho Iunius pater ædidi quatuor libros colorum, quos bellè Gallio noster Antiphontis libros uocat: tatum in illis somniorum est. Syriacus contra Maximum Stertiniū, à quo premebatur, cum comes eius fuisset, dixit: Per annos † quindecim in officio tuo fui, dic quid peccauerim? Sed hæc est consuetudo uestra: iniuriam uocatis finem seruitutis.

Declamatio II. de iureiurando uiri & uxoris.

lib. 2. Cōtro. 3. Vir & uxor iurauerunt, ut si quid alteri accidisset, alter moreretur. Vir peregrè profectus est. misit nuncium uxori, qui diceret se decessisse. Vxor se præcipitauit. Recreata, iubetur à patre uirum relinquere. Non uult. Abdicatur.

Prima pars pro filia uxore.

amore, in ueteri lectione non est. *al. una nomina bitur.* Dij immortales, qua debetis prudentia humanum genus regitis: effecistis ut illud non periculum amantis esset, sed experimentum. Hos diuidere uult socer, quos nec mors quidē diuidet. Moriari, inquit: habeo & causam & exemplum. Quædam se maritorum † amore rogis ardēribus misuerunt. Quædam animabus suis redemerunt maritorum suorum salutem sollicitudine breui. Inter has puellas † uiua numeratur. Alsidiuē contentiones erant. Sine te uiuere non possum. Imò ego sine te: qui certantium exitus esse solet. Iurauimus. Hic animus sine dubio iurantium fuit, ut uiui non didicerentur: cum illud quoque cauerent, ne morte diuiderentur.

Pars altera contra filiam uxorem.

Non possum, inquit, relinquere uirum. Quicquam non potest, quæ mori potest? Penè dum falsæ mortis nuncium misit, ueræ recepit. Potes sine uiro pati. Peregrinationem eius tulisti. Iureiurando iam liberata es casu proximo.

Extra controuersiam.

Ouidius Naso apud Arellium Fuscum magistratum suum, hanc cōtrouersiam declamauit. Nā Latronis admirator erat. Latro in præfatione quadā dixit: Non uides, ut immota fax torpescat, & ignes exagitata restituant. Mollit uiros ocium, ferrum situ rubiginem ducit. Naso dixit:

Vidi ego iactatas mota face crescere flammæ:

Et rursus, nullo concutiente, mori.

Hic autem dixit: Quicquid laboris est, in hoc est, ut uxorem à uiro, & uirum ab uxore diligi concedas. Neceffe est deinde, ut iurare permittas, si amare permiseris. Eiusdem: Pauca nostri pater crimina. Et litigauimus & cecidimus. Et quod fortasse nō putas, peierauimus. Rogatus aliquando ab amicis suis, ut tolleret tres uersus: petiuit inuicem, ut tres exciperet, in quos nihil illis liceret. Conscriperant illi quos tolli uellent, secretò: hic, quos tutos esse uellet. In utrisque codicillis ijdē uersus erant: ex quibus primum fuisse narrabat Albinouanus Peto, qui inter arbitros fuit.

Semibouemque uirum, seminirumque bouem.

Secundum:

Gelidum Boream, gelidumque Notum.

Vide scholia Pinciani. Vide etiam contro. Ex quo apparet, summi ingenij uiro non iudicium defuisse ad compescendū licentiā carminum suorum, sed animum. Aiebat interim, decentiorem esse faciem, in qua aliquis natus esset.

4. libri secūdi.

Declamatio III. de nepote ex meretrice suscepto.

Cōtro. 5. lib. 2. Abdicauit quidam filium. Abdicatus se contulit ad meretricem, & ex ea sustulit filium. Aeger ad patrem misit. Cum uenisset, commendauit ei filium, & decessit. Pater post mortem illius in adoptionem recepit nepotem. Accusatur ab altero filio dementiæ.

Prima pars pro patre.

Dementia in me noui generis arguitur: sanus eram, si non agnoscerem meos. Expectabam, ut aliquis pro abdicatione rogaret. Nemo audebat propinquorum, fratre cessante. Deficientis spiritus sustinebatur in aduentum meum. Intrauit: iam cadentes oculos ad nomen meum erexit. Fugientem animam retinuit. In sinu meo & filium, & animam deposuit. Nunciatum est mihi, in ultimis esse filium. Nec hoc à fratre.

Pars altera contra patrem.

Pater istius incertus est. Bene cum isto ageretur, si & mater. Incidit in meretricem, inter cetera mala

A mala & fecundam. Mulier, nescio aduersus patrem iniuriosior sis, quod abstulisti illi hæredem, an quod dedisti. Adoptauit enim filium eius, propter quam eiecerat suum.

Declamatio IIII. de raptore patrem non exorante.

Raptor nisi intra tricesimum diem & suum & raptæ patrem exorauerit, pereat. Raptæ patrem exorauit, suum non exorat. Reum facit dementiæ. Cōtro. 4. li. 2.

Pars prima contra raptorem.

Quid contremiscis senectus? Quid lingua trepidas? Quid t obtorpuistis oculi? Nondum tricesimus dies est. Neotristiore quidem uultu expugnatam filiæ pudicitiam tulit. Nimis citò exoratus est. Nec omnia uitia eius ab adolescentia repetam, uirginem rapuit, patrem accusat. t Hoc intra triginta dies. Putas me accusatori permissurum, quod filio negauit? Miraris dubitare patrē? Lex ipsa inter mortem & nuptias dubia est. Semper enim sibi omnia licere credidit: nihil me unquam rogauit. Ignouit enim, inquit. t Aliquis ante me rogatus est. Demens sum. Vides: nimirum turpiter uiuo. Legem ignoro, dies tuos non numero. Demens, inquis, es. Potest aliquis ignoscere, sic roganti? Deliberabo cum amicis, deliberabo cum propinquis. me miserum, quam penē t permisi. O me miserum, qui tantum triginta diebus irasci possum. Quid mirum, si citius illum exorasti? Facilius est donare iniuriam, quam crimen. Procede in medium senex, cuius miserordia crudelis sum. Iam, inquit, angustum tempus est. Et tibi uacat accusare. Sic aliquis exorat? Sic deprecatur? Apparet te nunc primū rogare. Quid enim tanquam demens egi? Non sum exoratus. Nondum transiit tempus. Etiamnum exorari possum. Quam iniquum est, nondum esse me nocentem, & iam esse reum.

Pars altera pro raptore.

Me miserum, pater: iræ tuæ detractum est nihil, tempori autem multum. Infelicior sum, quam si neutrum exorassem. Si seruaturus es filium, iam tempus fuit: si occisurus, iam tempus est. Prior rogatus est, t quem magis timebam.

Declamatio V. de torta à tyranno pro marito.

Torta à tyranno uxor, nunquid de uiri tyrannicidio sciret, perseuerauit negare. Postea maritus eius tyrannum occidit. Intra quinquennium non parientem, sterilitatis nomine dimisit. Agit illa ingrati. Li. 2. Cōtro. 6.

Prima pars pro uxore.

B Has nuptias tyrannicidium diduxit, quas non diduxit tyrannus. Trahebantur matronæ. Rapiebantur uirgines. Nullæ tunc uidebantur feliciores, quam quæ t filios non habebant. Suspiciatus est tyrannus de tyrannicidio hunc cogitare, siue isti aliquid excidit, siue non bene tegit uultus magna consilia: tamen de uxoris garrulitate queri non potest, cum sciat quemadmodum taceat. Imposita in eculeum, sæpius ad absentem uirum respexit, quam ad præsentem tyrannum. Explicatur totus aduersus infelicem fœminam tyrannicæ crudelitatis apparatus: & illa instrumenta, uirorum quoq; animos ipso uisu fragrantia, ad excutiendum muliebris pectoris t sententiam proponuntur. Verberibus corpus abruptitur. Nescio Respublica, an tibi liberos ista mulier datura sit: tyrannicidam dedit. Miraris, si transit quinquennium inter uxorem tortam, & uerum obturatum? Scissum corpus flagellis, igne adustum, tormentis conuulsum. Ignoscetis puto mulieri, si dixerō, Fassa est. Quid tyrannicidio gloriaris? Facilius est tyrannum occidere, quam sustinere uerbera, laminas, eculeos. Quicquid antiqua sæuitia inuenerat, quicquid adiecerat noua. Quid amplius dicam? Et tyrannus torquebatur, cum de tyrannicidio quæreret. Num premit censum onerosa sumptibus? Et (ut seculi mos est) in deterius luxu fluente muliebris ambitio certamine mutuo, usq; in publica damna priuatim insanit. Nunquid gemmas, & ex alieno littore petitos lapillos? Expecta, potest parere. Non respondet ad certam fœcunditas diem. Sui iuris reum natura est. Vtrum ne magis t mirandum esse, tuum tyrannicidium, an huius silentium?

Pars altera contra uxorem.

Ego torta sum, meritò obijceres, nisi te t uindicassem: uiri, & si scisti de tyrannicidio, nec indicasti: non est beneficium, scelus non facere. Deniq; neq; scisti. Non enim tibi indicaui. Nec tam magnum consilium, uirilibus quoq; graue animis, commisi muliebri garrulitati: quæ id solum potest tacere quod nescit. Quo tempore uxor torta est, nihil adhuc de tyrannicidio cogitabam: postea cogitaui. Et hæc ipsa mihi cogitandi causa fuit, uxoris ultio. Si quod audierat, tacuit, non beneficium est, sed fides.

Extra controuersiam.

Lucius Vinicius, quo nemo ciuis Romanus in agendis causis præsentius habuit ingenium. Quicquid longa cogitatio t illi præstatura erat, prima intentio animi dabat. Extemporè causas agebat: sed non desiderabat hanc commendationem, ut extemporè agere uideretur. De hoc eleganter dixit diuus Augustus: Vinicius ingenium in numerato habet. fortè, alij.

Declamatio VI. de patre & filio luxuriosis.

Quidam luxuriante filio luxuriari cœpit. Accusatur à filio dementiæ. Contradicit.

Li. 2. Cōtro. 7.

Prima pars pro patre contra filium.

Accusator meus intra se contrarios habet affectus. Cupit reum damnari, crimē absolui. Sed tu senex,

senex, inquit, hoc dicis: luxuria tua serius cœpit, citius desinet. Quidā summū bonū dixerūt uolūptatem. Nihil est mihi opus præcipientibus. Habeo exemplū. Ostendi tibi luxuriā, quam in te non uidebas. Ebrietatem patri obijcit ebrius.

Pars altera pro filio contra patrem.

Adolescens luxuriosus peccat. Senex luxuriosus insanit. Nemo uitia quæ odit, imitatur. Quis imperator ob hoc de prælio fugit, ut bene pugnaret exercitus? Non coërcet uitia, qui prouocat. Meam luxuriā patri imputabo. Non sub seuera fui disciplina, non sub bene institutæ domus lege, quæ posset adolescentis formare mores, & à uitijis ætatis abducere. Quodammodo ad luxuriā à patre præmissus sum. Madent cani unguēto, & comestator senex nulli nimis luxuriosus, sed parum sanus uidetur.

Declamatio VII. de peregrino negociatore & formosa.

lib. 2. Cōtro. 3.

Quidam cū haberet formosam uxore, peregrè profectus est. In uiciniam mulieris peregrinus mercator migravit: ter illā appellauit de stupro, adiectis precijs. Negauit illa. Decepsit negotiator. Testamento omniū bonorū suorū reliquit formosam hæredem: & adiecit elogium, Quia pudicam comperi. Adijt hæreditatē. At redijt maritus. Accusat adulterij uxorem ex suspitione.

Prima pars contra formosam.

al. fideliter.

Sequētia, ad finē usque huius declamatiōis, proxime editioni hoc loco deerant.

Seram querelam detuli. Non accuso adulteram, nisi diuitem factam: post tantos impudicitie quæstus tacere iam non possum: confitendum hoc habeo, hac me causa abfuisse. Tempus est de uxore & marito credi. Ferat matrona oculos iacentes in terram: & aduersus officiosum salutatorum, inhumana potius quā inuerecunda sit: longè antè suam impudiciā neget ore, quā uerbo. Nemo fortiter negantem iterum rogauit. Omnium bonorum hæres sola esto, quia corrupti non potuisti, quia tam tū feliciter pudicitiam custodisti. Tace paulisper nomen autoris. Nunquid non testamento uiri creditur? Adeo ne iam omnis pudicitia seculi nostri abijt, ut aduersus querimoniam uiri, alieno teste defendatur uxor? tū Muliebrium uitiorum fundamētum auaricia est. Quæ potest non timere opinionem adulterij, potest non timere adulterium. Ex omni rupe conchylium trahitur, quo uestis cruentetur. Infelices ancillarum greges laborant, ut adultera tenui ueste perspicua sit: & nihil in corpore uxoris suæ plus maritus, quā quilibet alienus peregrinusq; agnouerit. Futura æstimabo indicia. Interim qui rogat, comperit pudicā. Omnes te impudicam loquuntur: pudicam tantū & unus, & peregrinus, cui plus laudator quā accusator nocet. Vxorem meam nusquam audiui pudicam, nisi in adulteri elogio. Deijce in terram oculos: & aures tuas externorum uocibus claude. Sibi quisq; pro te neget. Pudicam ille dixit, ego impudicam. Puto plus creditis ciui, quā peregrino: marito, quā adultero. Ipsum elogium corruptoris animo scripsit: Quia pudicam, inquit, comperi, quod nulli præter me contigit.

Pars altera pro uxore formosa.

Formosa est: hoc natura peccauit. Sine uiro fuit: hoc maritus peccauit. Appellata est: hoc alius peccauit. Negauit: hoc pudicē. Hæres relicta est: hoc feliciter. Hæreditatem adijt: hoc consulto fecit.

PINCIANI IN LIBRVM II. DECLAMATIONVM.

Declamat. 1.

Quem me uideri uelim, nescio. Innocentem, si abdicor: nocentem, si adoptor.] *Locus est corruptissimus: in scriptis tamen codicibus fidelius: Virum tamen uelim, nescio. Innocentem? sed abdicor. Nocentem? sed adoptor.*

Grauius eo quem alius concupiscit.] *In eisdem, grauius eo quem alius filius concupiscit. Lego, filium: non, filius.*

Gallus Nibius.] *Quidam codices C. Rubius. Alij, C. Nibius. Alij, Gallus Viuius. quibus suffragatur tertius Controuersiarum liber.*

Per annos quindecim in officio tuo fui.] *In tertio Controuersiarū: Per annos duodecim in officio fui. Quos nec mors quidem diuisit.] Correctiora exemplaria: Quos nec mors quidem diuidet.*

Declamat. 2.

Inter has puellas uiua numeratur.] *Eadem: Inter has puella una nominabitur. etsi sunt exemplaria, in quibus non, una: sed, uiua habetur. A' quibus stat tertium Controuersiarum uolumen.*

Et Naso dixit.] *Coniunctio, &, superfluit. & paulo antè, torpeat, legendum: non, torpescat. Vtrumque ex eadem.*

Secundum, Gelidum Boream, gelidumq; Notum.] *Corrigendum reor: Secundum: Et gelidum Boream, e gelidumq; Notum. est enim Ouidianus uersus secundi Elegiarum, ex elegia cuius lemma est: Ad amicam nauigantem. etsi in codicibus impressis & in uetustissimo exemplari, quod nos domesticum posidemus, aliter legitur: Et gelidum Boream præcitemq; Notum. Corrigendum idem uitium in tertio Controuersiarum.*

Declamat. 4.

Hoc intra triginta dies.] *Hei intra triginta dies: in tertio Controuersiarum.*

Putas me accusatori promissurum, quod filio negauit?] *Scribe: Putas me accusatori permissurum, quod pater filio negauit? partim ex tertio Controuersiarum, partim ex uetere lectione.*

Ignouit enim, inquit. Aliquis ante me rogatus est.] *Correctius eadem: Ignorat, inquit, ita? Alius ante me rogatus est.*

Declamat. 5.

Ignoscetis puto mulieri, si dixerit, Fessa est.] *Vetus lectio: Ignoscetis puto mulieri, si dixerit, Fessa est. In tertio*

A *tertio Controuersiarum: Ignoscetis puto mulieri, si dixero, Falsa est. Legendum puto, Fassa est.*

Non premit censum onerosa sumptibus.] In tertio Controuers. Num premit censum onerosa sumptibus? ut sit interrogatio. quod placet: quia sequitur altera mox interrogatio: Nunquid gemmas, & ex alio litore petit lapillos?

LVCII ANNAEI SENECAE DECLAMATIO.
NVM LIBER III.

Declamatio I. de eo qui fratrem parricidij damnatum in naui exarmata imposuit.

DVOBVS filijs quidam superduxit nouercam. Alterum domi parricidij damnatum tradidit fratri puniendum: ille eum exarmato nauigio imposuit. Delatus adolescens ad piratas, archipirata factus est. Peregrinantē patrem cepit, & remisit. Reuersus pater, abdicat filiū.

Hæc respōdet illi quæ est in 7. Controuersiarum prima.

Prima pars pro filio contra patrem.

Tanta tempestate confusus, dispicere nihil potui: nec satis memineram, si tale ministeriū mihi pater an nouerca mandasset: ministerium, an pœnam esse uoluisset: uindictā parricidij, an parricidium. In sui fratrem culeo iubes. Non possum. Non ignoscis, an non credis? Ego contendo ne te quidem posse. Nemo repertus est naufragij comes. Omnia instrumenta circumcisa sunt. Admiculum spei nullum: patri excusandus sum, an fratri? Hoc, inquit, impietatis tuę munus ad inferos deferam, licuisse mihi per fratrem aliter quā parricidæ mori. Viuit, inquit, frater. Nō credo. Seruauit, inquit, me. Fecisti ut crederem, in domo, in qua tam facile parricidium creditum est. † Ego, inquit, fratrem occidere non potui, frater patrem. Emicabant densis undiq; nubibus fulmina: tempestates horridæ absconderant diem: intumuerat mare, iustis quoq; nauigijs horrendum. Habes, inquam, frater, si innocens es, nauigium: si nocens, culeum. Non † potui facere parricidium. Quā facilē erramus omnes, & factum putauī. Frater, inquit, tu † prius in domo parricidium facies. Iacebat in littore nauigium, quod etiam integrum infelicitate uexerat. Credo parricidam, si tibi proficiscenti nauigium suum reddidit. Subitō mihi cum animo pariter excidit ferū: & nescio qua perturbatione tenebræ stupentibus offunduntur oculis. Intellexi quā difficile esset parricidium facere, etiam quod imperasset pater. Ita mihi, quæ solā miseros in domo nostra respicit, fortuna succurrat. Profectus est pater tranquillo mari, auspiciato itinere, integra nauī. Quid est hoc? Felicius nauiganit damnatus, quā qui damnauerat? Vtrum uidetur uobis innocentiam apud piratas didicisse, an ne apud piratas quidem perdidisse? Perieras pater, nisi in parricidam incidisses. Scissa quidem uela fecerant sinus, & instructas classes nauifraga præcesserat nauis. Scires nauigare, qui seruaturus esset patrem. Erat nauigium, imō fuerat: ô crudelis & pertinax nouerca, nihilominus sœuis. Iam maria quiescunt, prædones misereantur, irati parcunt. Veni ad uos, ut probem me parricidam. Multas rerum natura mortis uias aperuit, & multis itinerebus fata decurrunt. O' maria iustiora iudicijs. O' mitiores procellæ patre. † Non putatis misericordem, qui quem damnauit, fratri puniendum dedit? Centurio Lucilli Mithridatem non potuit occidere. Mithridatem Dii boni, quā non dubium parricidam. Gaude pater, neuter ex filijs tuis parricidium fecit. Narra pater, quomodo te dimiserit, sic dimissus. nocens est iste, sed mihi frater est. Naturæ iura sacra sunt, etiam apud piratas. Dixisses, inquit, te non posse, ita tu nesciebas? Non licuit, non potui, non debui.

al. Ego fratrem.

al. put. ui.

al. primus.

forte, Num.

Pars altera contra filium.

Nega hunc parricidam fuisse, quem uerē scis esse piratā. Dimisit me in patrociniū suū, ut quia nō occiderat, uideretur nec antē uoluisse. Quis porro me uno miserior? Vitā parricidę debeo.

Extra controuersiam.

Magna rhetorum bonorum manus in hanc partem transijt, ut aliquid dici debuerit in nouercam. Fuerunt & illi, qui non quidem palām dicerent, sed per suspensionem & figuras. quod Palsienus non probabat, asserens minus tolerabile & uerecundum, infamare nouercam, quā accusare. Quidam principia in sua potestate tantū habuerunt. Pōst ablatis sunt impetu. Excusatiū autem est, in malum colorem incidere, quā transire. Vipsanius duro colore usus est. Hic se tanquā grauius elegisse dixit supplicij genus, qui color prudentibus displicuit. Quā enim habebat absolutionis spem, si nec paruī, nec pepercit?

Declamatio II. de Popilio qui Cicronem interfecit.

De moribus sit actio. Popiliū parricidij reūm Cicero defendit. Absolutus est. Proscriptū Cicronem ab Antonio missus occidit: caput ad Antonium retulit. Accusatur de moribus.

Hæc respōdet illi quæ est in 7. Controu. 2.

Prima pars contra Popiliū pro accusatore.

Occidit Cicronem Popilius. Iam ne creditis ab isto occisum patrem? Occisurus Cicronem debuit incipere à patre. Antonius, inquit, iussit. Non te pudet Popili. Imperator tuus te credidit posse parricidium facere. Abscidit caput, amputauit manum. Minus in illo crimen est, quod Cicronem occidit. Proh iam dii boni, occisum Cicronē malos mores uoco: hoc unū felicitatem, quod antē occidisti patrem, quā Cicronem. Facilius Cicero pro parricida iudicē mouit, quā pro se clientem. Ad uos hoc patroni spectat exemplū. Nullos magis odit Popilius, quā quibus plurimum

rimum

rimum debet. Abscidit ceruices. Parce iam Popili. Nihil tibi, nisi occidendum mandauit Antonius. Pudeat te Popili. Accusator tuus uiuit. Non credidisset facturum Antonius Popiliū, nisi parricidium fecisse meminisset. Dij manes Popilij senis occisi, & inultæ patris umbræ, te Cicero persequuntur: ut quem negasti, sentias parricidam. Non hausit Minturnensis palus exulem Marium. Cimper etiam in capto uidit imperatorem. Cn. Pompeius terrarum marisque domitor, libenter se Hortensij clientem professus est. Et Hortensius bona Pompeij, non Pompeium defenderat. Ita tu Popili, si Antonius iussisset, & patrem occidisses.

Pars altera pro defensione Popilij.

Si illa tempora in crimen uocas, dicis non de hominis, sed de reipublicæ moribus. Miraris, si eo tempore necesse fuit Popilium occidere, quo Ciceronem mori? Ciceronis proscriptio fuit occidi: mea, occidere. Iussit imperator, iussit uictor. Ego illi negare quicquam possem, cui nihil negare poterat Respublica?

Extra controuersiam.

Popilium pauci ex historicis tradiderunt interfectorem Ciceronis: & hi quoque non parricidij reum, & à Cicerone defensum, sed in priuato iudicio.

Declamatio III. de ter abdicatione uenenum terente.

Hæc respōdet li. 7. Controu. 3. Ter abdicatus, ter absolutus, comprehensus est in secreta domus parte à patre, medicamentum terens. Interrogatus à patre quid esset: Venenum, inquit: & se uelle mori: & effudit. Accusatur parricidij.

Prima pars pro filio, ne abdicetur.

Dic quid commiserim: certè nec secreta te fallūt. Ut interuenit pater, in has cogitationes abij: Quisquam ne tā infelix fuit, quisquam ne me magis odit quàm ego? Misereri mei cœpi. Ter causam dixi. Accessi ad hæc supplicia mea: Venenum bibam. Sed non hoc tibi satis est. Venenum habuit Mithridates, habuit Demosthenes.

Pars altera pro patre contra filium.

Cum se uelle mori dicat, tamen uitam rogat. Teneo parricidam, & in mortem suam paratum. Quantum est quod negas, cum tantum sit quod fateris. Venenum quæstisti, uenenum emisti, uenenum intulisti in eam domum, in qua habebas inimicum patrem. Indica, quis uendiderit: dicetur illi: Tu uēdebas cuiquam uenenum, cuius sciebas abdicationem? Cui daturus erat, quæritis? Cui uenenum parauit, non bibit. Quod negat, parricidium est: quod confitetur, ueneficium. Mihi, inquit, parauit. Non bibit: ne quis dubitet, an alium possit occidere. Tam inuisum tibi fuisse patrem dico, ut occidere uolueris: tam inuisum ipse confiteris, ut mori uolueris.

Extra controuersiam.

Coniectura duplex à persona: una, an parauerit sibi, an patri. Laberium Mimum diuus Iulius ludis suis produxit. Deinde equestri ordini reddidit. quem cum iussisset ire sessum, omnes equites ita se coarctauerunt, ut uenientem non reciperent. Multos tum in senatum legerat Cæsar, & ut expleret exhaustum ciuili bello ordinem, & ut his qui de partibus bene meruerant, gratiam refferet. Cicero in utrunque iocatus, mandauit Laberio transeunti: Recepissim te, nisi angustè sederem. Laberius ad Ciceronem remisit: Atqui soles duabus sellis sedere. Quod Cicero malè audiebat, tanquam nec Pompeio certus amicus, nec Cæsari, sed utriusque adulator.

Declamatio IIII. de matre caca filium retinente.

Hæc respōdet lib. 7. Controuersia 4. Liberi parentes alant, aut uinciantur. Quidam habens uxorem & filium peregrè profectus, in piratas incidit. scripsit utrique de redemptione. Vxor flendo cæca facta est. Filium euntem ad redemptionem, alimenta poscit. Non remanentem, alligare uult.

Prima pars pro matre contra filium.

Nauigaturus uxori filium reliquit, necdum cæca erat. Non est quod mulieris affectum lege æstimetis: quia minatur, omnia facit, ne filius alligetur. Quoties est communis potestas duobus, eius sit tota, qui præsens est.

Pars altera pro filio contra matrem.

Vnum uinculum duos alligat. Vincita mater catenas denūciat uinctori. Ad piratas euadendum est. Filius familiæ nulli seruire possum, nisi patri. Petis alimenta ab eo, quem pater peregrè mittit. Primæ partes sunt patris, secundæ matris. Ille peregrè est: tu domi. Ille captiuus: tu libera. Ille inter piratas: tu inter ciues. Ille alligatus: tu soluta. At tu cæca es. Infelicior ille, qui uidit catenas suas, & cædes, & uulnera, & cruces eorum qui nō redimuntur. At periculosum est, inquit. Quam multi pro patribus nihil periculosum putauerunt. Non, inquit, uindictam, sed misericordiā quærit. Ita quisquam exigit pietatem, ut impediatur?

Extra controuersiam.

Caluus, qui diu cum Cicerone iniquissimam litem de eloquentiæ principatu habuit, usque eod concitatus actor fuit, ut in media oratione eius exclamaret Vatinius reus: Rogo uos Iudices, nō si iste disertus est, ego damnandus sum?

Declamatio V. de procuratore & priuigno.

Hæc respōdet ei quæ est lib. 7. Controu. 5. al. filium. Quidam mortua uxore, ex qua priuignum habebat, duxit aliam. Sustulit ex ea filium. Habebat procuratorem speciosissimum. Cum sæpe iurgarent nouerca & priuignus, iussit eum à se migrare.

A grare. Ille trans parietem habitationē conduxit. Rumor erat de adulterio † procuratoris & uxoris. Quodam tempore in cubiculo suo pater occisus est inuētus, uxor uulnerata, communis paries perfossus. Placuit propinquis queri à filio quinquenni qui unā dormierat, quem percussorem agnosceret. Ille procuratorem digito monstrauit. Et filius procuratorem accusat cædis: ille eum parricidij.

al. matris & procuratoris.

Prima pars contra procuratorem.

Vt audiui clamorem, si qua fides est, deprehensos adulteros credidi. Dabo puerum: nemo est uno teste contentus. Dabo populū: obijcite priuigno parricidiū, filio mendaciū. Dic puer, quis occiderit patrē: dic audacter. Eundē nominas, quē populus. Nox placet sceleri, adulterij tēpus.

Pars altera pro procuratore.

O' magna in contrarium peruersitas seculi. Inuentus est qui patrem possit occidere, non possit nouercam. Ostende tu istud non uulnus, sed argumentum. Ostende uulnus. Percussor quam timuit ne occideret, tam leuiter uulnerauit, † non illa dextera, cui nec paries obstabat, nec pater.

al. negatio desideratur: & pro obstabat, substitit legitur: sorte, obstitit.

Extra controuersiam.

Nihil est puero teste certius. Nam ad annos eos peruenit, ut intelligat: & non ad eos, quibus fingat. Vinicius, uir exactissimi ingenij, nec dicere ineptias, nec ferre poterat.

Declamatio VI. De eo qui seruo filiam matrimonio coniunxit.

Tyrannus permisit seruis dominas suas rapere. Profugerunt principes ciuitatis, & simul qui habebat filium & filiam. cum omnes serui dominas uitiaissent, seruus eius uirginē seruauit. Occiso tyranno, reuersi sunt principes. In cruces seruos sustulerunt. Ille manumisso filiam collocauit. Reus est à filio dementiæ.

Hæc respondet lib. 7. controuers. 6.

Pars prima pro filio contra patrem.

Haberemus solatium, si has nuptias fecisset tyrannus, non pater. Sanum putatis esse, qui imitari maluit tyrannum, quàm seruum? Similem se fecit tyranno, filiam raptis, libertum cruciarijs: plus permisit seruo dominus, quàm tyrannus. Quisquis has nuptias fecit, uel tyrannus, uel infans est. Egregius gener, cui nihil est gloriosius, quàm quod inter cruciarios nō est. Virginitatem sub patre perdidit, quam sub tyranno seruauit. Ita ne dignus nuptijs filiz, qui indignus est cruce? Melior est cōditio uitiatarum, quàm uirginis. Illis contingit † mutare nuptias. Propitius pater ita collocauit filiam suam, ut tyrannus iratus alienas: cū sanus esset pater, ne uideret has nuptias, fugit. Miserrima soror, sub tyranno patrem desiderabas, sub patre tyrannum desideras. † Num est illi præmium, spectare omnium cruces? Dominam nō stuprauit. Auge beneficia. Nec dominum occidit, nec uenenum dedit. Non est beneficium, scelere abstinere. Aliæ quod in tyrannide passæ sunt, hæc in libertate. Cæteræ absentibus suis, hæc præsentibus. In alijs uocatur stuprum, in hac matrimonium. Timuit ille supplicium. Sciuit rempublicam liberandam. Datturos esse pœnas, qui contaminassent, & aduentare tempus tyrannidi ultimum uidit. Cōuenite seruuli, conuenite libertini, † empta cognatio.

forte, uiliari nuptus.

al. Non, cum interrogatio ne.

Pars altera pro patre contra filium.

Si quis tyranno indicasset, solus in cruce pependisset, licet cui uolo filiam collocare. Marcus Cato coloni sui filiam duxit uxorem. Filia non mariti petulantiam, non uerborum cōtumeliam timet, non pellicem, non repudium. Neminem natura fecit liberum, neminem seruum. Imposuit fortuna nomina hæc singulis. Nuper & nos serui fuimus. Seruus rex fuit.

inempta, reus.

Declamatio VII. Quæ est de imperatore crucifixo.

Pater & filius imperium petebant. Prælati sunt filius. Commisso prælio captus est. Missi sunt quadraginta legati ad imperatorem redimendum. Occurrit euntibus pater, dixit sero attulisse aurum ad redemptionem, filium crucifixum esse. Illi peruenerunt. quibus imperator ex cruce dixit: Cauete proditorem. Reus sit pater proditiōis.

Hæc respondet 7. lib. 7.

Prima pars pro imperatore contra patrem.

Imperator supplicium tulit, proditor precium. Tristiores istum uidimus, cum filius imperator pronūciatus est, quàm cum captus. Quemadmodum redisti tutus senex solus cū auro, cum etiam imperatores capiantur? Plus accepit auri, quàm quod posset abscondi. Nolite mirari, & imperatorem & filium uendiderat. Cauete proditorem. Iam Comitij cauimus. Abstulissent tibi aurum hostes, si non dedissent. Cauete proditorem. Indiciū fuit filij morientis breue & uerecundum. Cur dimissus es? Si nihil aliud, & ducem genuisti, & dux esse uoluisti. Candidatus processit contra patrem. Iam tunc nobis uerecundē indicauit filius, cum rempublicam tibi credere noluit. Legati nostri aurum ferebant, pater afferebat. Num immobilis diriguisti? Num & illic quasi & ipse affixus hæsisti? Quid tam citò † redis? Adhuc & uiuit, & loquitur. Voce proditiōnem indicauit, silentio proditorem. Expecta dum mittantur legati. Optimus imperator curare rempublicam, nec in cruce quidem desijt, ubi dixit: Cauete proditiōnem. Nec imperator potuit tacere proditiōnem, nec filius loqui proditorem. Expecta, dum mittantur legati. Dicis: Affectus non sustinet moram. Ergo si redimere non potes uiuum, redime mortuum saltem. Nunquā tam durus hostis fuit, ut paternis lachrymis non flecteretur. Cauete proditiōnem: id est, Cauete, ne quis inscijs custodibus exeat de ciuitate, ne quis ignorante Republica ad hostes perueniat, ne quis ex hostilibus castris grauis auro reuertatur. Indicio nihil deest. De proditiōne nobis indi-

al. recedis?

quem adit? cat imperator: de proditore, legati. Sublata est quæstio. Quæritis † quid dixerat. Videte cum ni- A
hil dixerit.

Pars altera pro patre contra filium.

In Comitij filio meo celsi, decretum non expectaui. Sed amens & attonitus protinus cucur-
ri. Ad summam festinaui, nec occurri. Sciebam hostes, paternis lachrymis sæpe flecti.

Extra controuersiam.

Latro non curauit dicere nullam esse factam proditionem, sed se proditorem non esse. Suspe-
ctus est, inquit, iudici, qui plus quam se defendit. Cæstius posita suatoria, in qua deliberat Alexā-
der, an Oceanū nauiget, cū exaudita uox esset, Quousq; inuictæ? describenti discipulo latè Ale-
xandri uictorias, gentesq; perdomitas, & addēti, Quousq; post ista? exclamauit, Et tu quousq;?

Declamatio VIII. De mutatione optionis raptore conuictio.

Lib. 7. cōtr. 8. Rapta raptoris mortem, aut indotatas nuptias optet. Rapta producta nuptias optauit. Iuue-
nis raptorem se negauit. Conuictus est. Illa optionem petijt. Raptor contradicit.

Prima pars contra raptam.

Optare tibi non amplius quam semel licuit. Proponite supplicij faciem. Hoc semel licere ni-
mum est. In hanc perturbationem perductus sum, ut ignorarem quid fecissem. Grauius punior,
cum me peccasse pudet, quam cum peccaui. Optauit nuptias. Nec adhuc sciebat, quam uerecun-
dum maritū esset habitura. Raptorem dimisisti. Virum occides? Minus est quod uitiauit, quam
quod negauit. Ergo nos iniuriam periculosius negauimus, quam fecimus. Quadam nocte, quid
dicam? Non negare iam pudet. Nox, uinū, error: quid irasceris puella? Iam non negat. Iudex dat
tabellam. Reuocare sententiam quam tulit, non potest. Quæstor non mutat pronunciationem.
Nihil tam ciuile, tam utile, quam breuem potestatem esse, quæ magna est. Si mortem optaueris,
hodie facies quod nunquam factum est, ut utrunq; optaueris.

Pars altera pro rapta contra raptorem.

Id egit priori iudicio, ne quam omnino pœnam stupri penderet. Hic id egit, ut ipse optet. Vti-
nam non liberaret illum metu, quod mouit iudices clemētia sui. Est quædam proxima innocen-
tiæ uerecundia, præbere se legibus. Lex nō adijcit quoties optet, sed ex quibus. Aut hoc, inquit,
aut illud. nec adijcit, Non amplius quam semel.

LVCII ANNAEI SENECAE DECLAMATIO
NVM LIBER QVARTVS.

Declamatio I. De Cimone à Callia redempto.

Hæc respondet
lib. 9. contr. 1.

Vide scholia.

A Dulterum cum adultera qui deprehēderit, dum utrunq; corpus interficiat, sine fraude sit. B
Ingrati sit actio. Miltiades peculatus damnatus, in carcere alligatus, decessit. Cimon filius
eius, ut eum sepeliret, uicarium se pro patris corpore dedit. Callias diues sordidè natus,
redemit eum à Republica, & pecuniam soluit: eiq; filiam collocauit. Ille deprehensam in adulte-
rio, deprecante patre, occidit uxorem. Ingrati reus est.

Prima pars pro Cimone.

Vide scholia,
& expende.

al. totum.
al. aut præpa-
rat.
De Virginio
qui filiam in-
teremit, Liu.
lib. 3.

Adulterium mihi carcer est. Ferrum mihi à lege traditum, ad uindictam pudicitiae projiciam.
Perdidisti pecuniam Callia, si soluisti tales manus. Non potest generosus animus contumeliam
pati. Hoc interest inter fortunam patris & filij: illius calamitatum exitus fuit carcer, mearū ini-
tium. Vnius Miltiadis census inuentus est, Cimon filius redemptus. Cimon redemptoris infeli-
citas est. Reddam beneficium, cum tam honestum desideraueris, quam dedisti. Ego adulteros
dimittam? Quid aliud facerem, si adhuc alligatas manus haberem? Quid tu pœnam putas pro
Miltiade alligari? Magnum uterq; beneficium dum damus, recipimus: ego, quod Miltiadem re-
demi: tu, quod Cimonem. Turpissimum duxi ab eodem dimitti, & adulteros & Cimonem. Ego
sum qui referre gratiam, ne mortuis quidē desino. Ita mihi ueros habere liberos cōtingat, quod
quantum sit, Miltiades expertus est. Dignum erit Callias talem genuisse, qualem redemit. Dic
nunc, Exemi te ego carcere: cui respondeam, Ego me carceri tradidi. Nunquam fiet, ut melius
actum puteim, quod à Callia redemptus sum, quam quod pro Miltiade alligatus. Ego me à te re-
demptum putabam. Emisti me filiae tuæ, Calliae filiam duxi. Hanc tibi pater, dum ingratus esse
nolo, iniuriam feci. Nō possum ob id damnari, quod lege factum est. Beneficium est, quod † tan-
tūm eius causa præstatur, in quem confertur. Vbi aliud ex eo quis sperat, † aut impetrat, non be-
neficium, sed consilium est. Summo te dedecore liberaui inuitus. Redemisti me, & tu nō rogan-
tem. Habes Virginios, & quicunq; uitiatas filias uel clauferunt, uel occiderunt.

Pars altera pro Callia.

Duo beneficia dedi: & redemi, & egenti filiam collocaui. Obijcio tibi, quod uxorem passus es
adulteram fieri, quod nō custodisti, quod moratus es, dum superueniret pater, spectator suæ ca-
lamitatis. Ego non expectaueram, donec rogares. Molestè ferebas socerum dici Calliam. More
puellæ non tantūm passus es in uitia labi, sed ipse impulisti: nactus occasionem non obmisisti.

Extra controuersiam.

Hic color & Gallioni, & Latroni, & Montano placuit, ut nihil in Calliam diceretur contume-
liosè, in redemptorem, in socerum infelicem. Multas † quæstiones rhetorici & poetæ Romani à
Græcis dictas † non furripiunt, sed & prouocauerunt. Thucydidis sententia est: Res secundæ
miræ

A mirè sunt uirij obtentui. Sic cum sit præcipua in Thucydide uirtus breuitas, hac eum Sallustius uicit, & suis cum castris ꝑ cecidit. Nam in sententia Græca (quæ saluo sensu detrahas) deme, constabit, etiam si non æquè, tamen integra. At ex Sallustij sententia, nil demi sine detrimento sentius potest. Titus autem Liuius tam iniquus Sallustio fuit, ut hanc ipsam sententiam uituperaret, & tanquam translata, & corruptam dum transferretur, obijceret Sallustio: nec amore Thucydidis facit, ut illum præferat, sed laudat, quem non timet: & facilius putat à se posse Sallustium uinci, si antè à Thucydide uincatur.

al. occidit.
Vide scholia.

*Declamatio II. De Flaminio ꝑ pratore, qui occidit damnatum
ad rogatum meretricis.*

Maiestatis læsæ sit actio. Flaminius prætor Romanus in cœna à meretrice rogatus, quæ aiebat nunquam se uidisse hominem decollari, unum ex damnatis occidit. Accusatur læsæ maiestatis.

al. proconsole.
Vide scholia.
Hec respondet
lib. 9. Contr. 2.

Prima pars contra Flaminium.

Obijcio luxuriam histrionicam, iocos mimicos: in cōuiuio nihil aliud ꝑ quàm occiditis. Vni fortasse osculo donauit homicidium. Cœnaturi carnifices manus abluunt. Nō inquire in totum annum: una nocte contentus sum. Facilius est, ut qui multa meretrici dedit, homicidium neget, quàm ut qui homicidium dedit, quicquam negaret. Seruum si uerberari uoluisses, extra cōuiuium abduxisses. Cōtactam sanguine humano mensam, strictas in triclinio secures, quis credat ista concepisse meretricē, uel fecisse populi Romani prætorem? Virgæ promuntur, & ante mensam deosq; ꝑ crudelitatis uictima trucidatur. Me miserum, terrore Romani imperij lusisti. Legi potius, quàm scorto cadat. Exurgite Bruti, Oratij, Decij, & cætera imperij decora. Vestris fascibus, securibus uestris iam puellæ iocantur obscenæ. In eo quod sub prætextu publicæ maiestatis agitur, quicquid peccatur, magistratus actione uindicandum est. Percussurus ad prætorem licitor respicit: Prætor ad meretricem.

al. nisi occidis.

Pars altera pro Flaminio.

B Si legatus mandata affert falsa, sic audiuntur, tanquam illa populus Romanus dederit. Imperator scodus percussit, uidetur populus percussisse Romanus; & scedere continetur. Nunc nec quicquam uiribus populi detractum est, nec opinioni. At ex te æstimant cæteros. Et ante hunc alij fuerunt, ex quibus æstimari possunt. Nemo ascribit urbibus uitia singulorū. Obijciunt, quod damnatus perierit meretrici, & postulant prætorem perire damnato. Libido omnis intra meretricem est, crudelitas intra carcerem. Multa populus Romanus in suis imperatoribus tulit. In Manlio impotentiam, à quo & filius & uictor occisus est. In Sylla crudelitatem. In Lucullo luxuriam. In multis auariciam. Nō putauit ad rem pertinere, ubi aut quando periret, qui perire deberet. Occisus est. Quis? damnatus. Vbi? in prætorio. Quo tempore? Est enim tempus, quo nō xius perire non debeat.

al. (crudelitas)
ut affectū no-
tet: uelut cum
hocem illam,
Malum, intero-
ponimus.

Extra controuerfiam.

Quædam controuerfiæ sunt, in quibus factum defendi potest, excusari non potest. Non speramus ut Flaminium iudex probet, sed ut dimittat. Itaq; sic agere debemus, tanquam pro facto non emendato, sed potius non scelerato. ꝑ Titus Liuius de oratoribus, qui uerba antiqua sordida conſectantur, & oratoris obscuritatem, ꝑ securitatem putant: tamen in his etiam, si minus est insanix, minus ꝑ spei est: illi qui tument, & abundantia laborant, plus habent furoris, sed plus & corporis. Semper ad sanitatem procliuius est, qui potest detractiōe curari: illi succurri non potest, qui simul & insanit, & deficit. ꝑ Mindius dixit tetracolo: Seruiebat forum cubiculo, prætor meretrici, carcer cōuiuio, dies nocti. Nouissima pars sine sensu dicta est, ut expleretur circuitus. Quem enim sensum habet, seruiebat dies nocti? Hanc ideo sententiam retuli, quia & in tricolis, & in omnibus huius generis sententijs; curamus ut numerus constet, non curamus ut sensus. Omnium autem corruptarum sententiarum exempla de industria pono: quia facilius & quid imitandum, & quid uitandum sit, docemur exemplo.

Rufus Vibius
in 9. Contro-
uerfiarum le-
gitur.
al. seueritatem.
al. speciei.
al. Mirridius.
Correctius for-
tè, Murrhe-
dius: ut in 4.
Controuer.

Declamatio III. De patre repetente duos expositos.

Per uim metumq; gesta, nō sint rata. Pacta cōuentaq; legibus, rata sint. Expositos qui cognouerit, solutis alimentis recipiat. Quidam duos expositos sustulit & educauit. quærenti patri naturali, pollicitus est se indicaturum ubi essent, si sibi alterum ex illis dedisset. Pactum interpositum est. reddit illi duos: repetit unum.

Hec respondet
lib. 9. Contr. 3.

Prima pars pro patre repetente duos expositos.

Cum alienis diuidimus liberos, quos non diuidimus cum matribus? Vtrunq; genui: utrunq; desiderauit: pro utroq; pactus sum. Vnà nati, unà expositi, unà educati, redditi distrahuntur. Distrahit illos fortuna aliquando à parentibus, nunquam ab ipsis. Duos exposui, quia alterum eligere non poteram. In auctionem fratres productos hostilis hasta non diuidit. Plus quidem est geminos esse, quàm fratres. Perdit uterq; gratiam suam, nisi cum altero est. Ignoscam retinenti meos, cum ipse non concupiscam alienos. Agnitio diuidet, quos iunxit etiam expositio. Omnia pro filio pacifcor, præter filium. Pactus sum flens, tremens, tanquam cum exponerem. Mibi tunc uis & necessitas erat. Non enim poteram inuenire filios, nisi alterum promississem.

Vide scholia.

Pars altera pro petente alterum expositorum.

Vtrunq; potestis ex hoc iudicio patrem dimittere, liberis hic carere consuevit. Ego & cum

Seneca.

X 2 unum

unum accepero, necesse est torquear. Duobus assueui. Vim uocas, quæ te patrem fecit? Ego sustuli. Ego educaui. Ego reddidi. Ille electurus est. In ista ui duos filios perdi. Lex, arma, & uincula, & ultimum periculum completitur.

Extra controuersiam.

In Sabinum Clodium, una die & Græcè & Latinè declamâtem, multa urbanè dicta sunt. Dixit Q. Hatterius quibusdam querentibus, quod pusillas mercedes acciperet, cum duas res doceret: Nunquam mercedes magnas accipere eos qui t̄ breuia pneumata docent. t̄ Mecenas dixit. Calsius Sæuerus ab auditione eius rediēs, interrogatus quomodo dixisset, respōdit, Malè uicit.

al. hermeneumata.

al. Nermas.

Hæc respondet lib. 9. Cōtr. 4.

Declamatio IIII. De patre cæso à filio.

Qui patrem pulsauerit, manus ei præcidantur. Tyrannus patrem cum duobus filiis in arcem accersijt. Imperauit adolescentibus, ut patrem cæderent. Ex his alter præcipitauit se, alter cæcidit patrem. Post in amicitiam tyranni receptus est. Occiso tyranno præmium accepit. Atreus sic cæsi patris. Petuntur eius manus. pater defendit.

Prima pars patris filium defendentis.

Feliciores essem, si plures reos defenderem. Præcidetis tyrannicidæ manus. Quid est hoc? integer tyrannus iacet. Tam necesse fuit patrem cædere, quàm templa spoliare, uirgines rapere. O quantum debemus istis manibus, per quas iam nihil necesse est. Tales fuerunt, ut ex his posset tyrannum alter contemnere, alter occidere. Præcipitasti te fili. Hoc nō est patri parcere, sed tibi. Dura fili, in tyrannum tibi per patrem eundem est: utrum ex filiis meis probatis? Alter se occidit, alter tyrannum. Suspensas leuiter admovebat manus. Filius simulabat iētus, pater gemitus. Necessitas magnū humanæ imbecillitatis patrocinium. Hæc excusat Saguntinos, quamuis non cæciderint patres, sed occiderint. Sed nec iste t̄ occidisset. Ille me fratri reliquerat, hic tyranno. In lege, inquit, nihil excipitur. Sed licet multa non excipiantur, intelliguntur. Et scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa est. Quid? interest lege excipere, ne fraudi sit ei qui per infamiam patrem pulsauerit: cum illi non supplicio, sed remedio opus sit, ne puniatur infans, si pulsauerit patrem. Hic qui cogente tyranno fecit, ipso fuit inferior uasulante. Non est impudica, quæ accersita est à tyranno. Non est sacrilegus sacerdos, qui Deorum immortalium dona suis manibus pertulit ad tyrannum. Patre iubente fecit, nec cæcidit ipse, sed paruit. Vltio cæsi patris, nullius est, nisi patris. Si à quolibet alieno cæsus essem, & iniuriarum agere nollem, nemo nomine meo ageret. Nunc nihil interest. Pœna maior est eius qui cæcidit: ius idem eius qui cæsus est.

al. cæcidisset.

Pars altera contra filium qui patrem cæciderat.

Tamdiu cæcidit patrem, donec placeret tyranno. Satelles, inquit, pro Repub. feci. Idem imputas & Reipub. & tyranno. Habuisti quod iactares tyranno. Frater maluit mori. Perijt, ne parricidium faceret, aut uideret. Cæsus inquit: Pœnam remitto. Mirarer, nisi pro tam bono patre fuisset, qui mori uellet. Pater, inquit, uoluit, sed frater noluit. Ita tu non tantum tyranno, sed etiam patri dignus uisus es parricidio. Cæcidisti patrem, cum & legem nosse, & fratrem.

Extra controuersiam.

Ab Oppio proconsule, cum quo in Cretam Sabinus ierat, in theatro Græci postulare cœperant, ut Sabinus maximum magistratum gereret. Mos autem est, barbam & capillos magistratui Cretensium submittere. Surrexit Sabinus, & silentio manu facto: Hūc magistratum, inquit, ego Romæ bis gessi. Bis enim reus causam dixerat. Græci non intellexerunt, sed bene interpretati petebant, ut illum honorem Sabinus tertio gereret. Idem etiā cum reus rogaret, ut in lautumias transferretur: Ne nunc, inquit, quenquam uestrum decipiat nomen, lautumia: illa minimè lautes res est. Iocabatur in miserijs ac periculis suis, in quibus iocari eum non debuisse, quis nescit? potuisse, quis credit?

Vide scholia. sed ne facile eis assentire.

Declamatio V. De nepote rapto ab auo.

De ui sit actio. Quidam duos filios sub nouerca amisit, dubijs signis crudelitatis & ueneni. Tertium filium auus maternus rapuit, qui ad uisendos nepotes ægros non fuerat admissus. Querenti patri, per præconem dixit, apud se esse. Accusatur de ui.

Prima pars pro auo, qui rapuit nepotem.

Habui filiam, quamuis unus filius supersit, secundam: apud me nutriatur, sine. Quid times? ne non admittare, cum ueneris? Non quæris filios, quos perdidisti: quem nō perdidisti, quæris. Pater à me unum repetit, ego duos à patre. Plus habeo quod auo, quàm quod reo timendum sit. Veni ad ægotantes nepotes. Admissus non sum: hæc uerè uis fuit, nulla uis est, quæ arma, pugnam, uulnera non habet. Describe istius comitatus, tumultus. Vnus puer, & unus senex est. Rapuisti, inquit, filium meum: imò nepotem. Sustulisti: imò uenientem nō potui excludere, si quis obsessam latronibus armata manu coniugem, liberosq; rapuisset. Quod uiuit puer, beneficium erit meum. Et medici alligant, & corporibus nostris ui medentur. Nō potest agere mecum, tantum cum alieno. Habet sua iura natura. Et hoc inter patrem & auum interest, quod auo seruare suos licet, patri & occidere. Quæ est ista tam sera pietas? tam præpostera? Quærere tuos à tertio incipis. Quisquis puero fauit, ne inueniretur optauit.

Vide scholia.

Pars altera pro patre contra auum.

Non ut nepotem seruaret, fecit, sed ut infamaret uxorem ueneficij, me ueneficæ mancipauit. Cum

^A Cum socero mihi, Iudices, ne uiua quidem uxore, per omnia conueniebat: mortua uerò, inimicum professus est. Languente puero cū uociferatione & cōiicio, auspicans, † Quid accidit? uenit, qui ad sanos nepotes nunquā antea uenisset. Non admisi: & tūc enim uidi uenire rapturum. *al. Quicquid.*

Extra controuersiam.

Habet & hoc Montanus uitium. Sententias suas repetendo corrumpit. Dum non est contentus unam rem semel bene dicere, efficit, ne bene dixerit. Propter hoc solebat Montanum Scaurus inter oratores Ouidium uocare. Nam & Ouidius nescit, quod bene celsit, relinquere. Cum Polyxena esset adducta tumulo Achillis immolanda, Hecuba dixit:

— Cinis ipse sepulti

In genus hoc pugnat. —

Poterat esse contentus. Adiecit:

— Tumulo quoq; senferat hostem.

Neq; hoc contentus, adiecit:

Aeacidae fecunda fui. —

Aiebat Scaurus, non minus magnam uirtutem esse, scire desinere, quā scire dicere.

Declamatio VI. De matre uenefica filiam accusante.

Venefica torqueatur, donec conscios indicet. Quidam mortua uxore, ex qua habebat filium, Hec respondet duxit aliam, & ex ea filiam sustulit. Veneficij damnata, dum torqueretur, dixit cōsiliam puellam. lib. 9. Cōtr. 6. Petitur ad supplicium puella. Pater defendit eam.

Prima pars pro filia, ne sit rea ueneficij.

Non prodesset tibi puella, quod amauit te † pater, nisi mater odisset. Nefanda mulier, etiā filiae *al. frater.* nouerca. Ne mori quidem potuit, nisi & occideret. In gladiatoribus quoq; conditio dura uictoris est, cum moriente pugnantis. Nullum magis aduersarium timeas, quā qui uiuere non potest, occidere potest. Concitatissima est rabies in desperatione. Sorte ultima in furorem animus impellitur. Quædam feræ ipsa tela † inuadunt, & in mortis autorem per uulnera ruunt. Gladiator quem armatus fugerat, nudus insequitur: & præcipitati non quod impulit tantum trahunt, sed quod occurrit. Quodā naturali deploratę mentis affectu, morientibus gratissimum est commori. O' mendaciū simile beneficio: dum nouercæ meminit, matris oblita est. Peto ne quia filiū uindicauī, filiam perdam: quod nisi succurritis, nouerca uincit. Ego uictus sum. Ne inter supplicia quidem definit occidere. Prosit apud uos puellæ, quod pater eam laudat: prosit, quod mater *al. commordet* accusat. Conscia, inquit, est filia. Ego torqueri cœpi, nouerca torquere. Habui filium talem, ut illum amare posset nouerca, nisi in eam incidisset, quæ odisse etiam filiam posset. Seruus furti tortus, Catonem consciū dixit. Vtrum plus tormentis creditis, an Catoni? Quod nouerca tam serò, puella tam citò. In hoc ueneficij pœnas dabat, ut accusatoris exigeret.

Pars altera contra filiam, quæ sit rea ueneficij.

Quarundam ferarū catuli cū rabie nascuntur. Venena à radicibus statim pestifera sunt. Quid illa quæ fratrem in moram sequētis patris sparsit? habemus exemplū quod & sorori cōueniat, & uirgini. Nouerca in hoc priuigno dedit uenenū, ut filia sola hæres esset. Ideo adhibuit & conscia.

PINCIANI IN LIBRVM IIII DECLAMATIONVM.

Callias sordidè diues natus.] Scribo, mutato dictionum ordine: Callias diues sordidè natus. ex uetere *Decl. 1.* lectione. Illud notandum, Plutarchum & Acmilium Probum dissentire à Seneca in hac Cimonis historia, prodentes Elpinicem Cimonis sororem, filiam Miltiadis, iussisse Callie, quod Cimonem ex uinculis liberasset, soluto pro eo are alieno, quod Miltiades pater contraxerat. Nota est historia.

Tu quod Cimonem.] Post hæc uerba sequi debet ex codicis antiqui annotatione: Sed recepinus ego à carcere liberatus à te, tu ab adultera filia per me.

Thucydidis sententia est.] Post hæc uerba succedunt in exemplaribus scripta Græca uerba: sed tam deprauatè scripta, ut nulla ratione legi queant.

Nam in sententia Græca, quæ saluo sensu detrahas deme.] Scribe: Nā in sententia Græca breui (quæ saluo sensu detrahas) deme. ex eisdem. Post hoc autem uerbum, deme, sequuntur Græca dictiones, æquè ac superiores uitiosè scriptæ, ut nullus sensus erui omnino possit.

Constabit etiam si non æquè, tamen integra.] In antiquo quodam exemplari: Cōstabit sensus. reliqua desiderantur.

Flaminius prætor Romanus in cœna à meretrice rogatus.] Proconsul, non prætor fuit Flaminius hic. Exemplar quoq; antiquum Pr. habet, non prætor. Nota historia ex Valerio Maximo, Liuiο, Cicerone, et reliquis. Quartus item liber Controuersiarum, proconsul agnoscit: non, prætor. Sed hoc in medium relinquitur. Vetus item omnis lectio inter cœnandum, agnoscit: non, in cœna. Eandem mendam inferius quoq; leges.

Facta conuentaq; legibus, rata sint.] Scribe: Pacta, conuenta legibus facta, rata sint. ex eisdem.

Expositos qui cognouerint, solutis alimentis recipiant.] Castigo: Expositos qui agnouerint, solutis alimentis recipiant. ex eisdem. etsi sint nonnulli codices, in quibus legatur, nouerit: non, agnouerit. Sed, agnouerit, legendum esse, indicant uerba sequentia: Agnitio diuidet, quos iunxit etiam expositio. Item in quarto Controuersiarum non aliter habetur. *Decl. 3.*

Seneca.

X 3

Cum

- Cum alienis diuidimus liberos, quos non diuidimus cum matribus.] *Quedam exempla A*
ria: Cum alienis diuidimus liberos? Graue est, quos non diuidimus cum matribus.
 Dixit Catherius quibusdam querentibus.] Scribendum, Q. Aterius: non, Catherius. ex eadem, &
 quarto Controuersiarum. De hoc Aterio multa superius in præfatione quarti libri.
 Meccenas dixit.] Vetus lectio: Nemas dixit. Sequuntur statim in scriptis codicibus Græca uerba uitiatis
 finē exarata. Et paulo post sequitur denuo sententia Græca, pari perturbatione characterū, post uerba illa, *Matē nēcē.*
 Decl. 4. Ab Appio proconsule, cum quo in Cretam Sabinus uenerat.] Oppio, nō Appio: & ierat, non
 uenerat, legunt nonnulli codices. & in quarto Controuersiarum, secutus erat in prouinciam Cretam ocium flammam.
 ut illic quoque legendum fortē sit, Oppium: non, ocium.
 Sed interpretati petebant, ut illum honorem Sabinus terriō gereret.] Vetus lectio, sed bene
 precati Cæsarem petebant, ut illum honorem, cetera. Legendum puto, Cæsari: non, Cæsarem.
 Vt in latomias transferretur.] Lautumia autem scribendum esse, non Latomia, docet tum iocus hic Fa-
 bini, tum uetus omnis lectio.
 Decl. 5. Si quis obfessam latronibus armata manu coniugem liberosque rapuisset. Quod uiuit
 puer, beneficium erit meum.] Corrige: Si cuius obfessam latronibus armata manu coniugem liberosque ra-
 puisset, beneficium erit meum. ex eadem. *cisi* puto mutilatum esse locum. quod liquebit conferenti cum eo quin-
 tum Controuersiarum.
 Quisquis puero fauit, ne inueniretur optauit.] Quintus Controuersiarum: Quisquis puero fauet,
 ne inueniatur optet. Illustriore sic sensu.
 Sed ut infamaret uxorem ueneficij, me ueneficæ mancipauit. Cum socero mihi, ludices,
 ne uiua quidem uxore per omnia conueniebat.] Emendo: Sed ut infamaret uxorem ueneficij, me ue-
 neficæ mancipatum. Quid mihi cum socero, ludices, cum quo ne uiua quidem uxore priore conuenit. ex quinto
 Controuersiarum, & uetere lectione.
 Decl. 6. Quod amauit te pater.] Eadem, frater, agnoscit: non, pater: & item quintus Controuersiarum. & paulo
 post, commordent, habet omnis antiqua lectio: non, inuadunt: ad stipulante etiam quinto Controuersiarum.

LVCII ANNAEI SENECAE DECLAMATIO
 NVM LIBER V.

Declamatio I. De filio pauperis occisi, & diuite inimico.

- Lib. 10. con-
 trou. 1. I Niuiarum sit actio. Quidam cum haberet filium, & diuitem inimicū, occisus in spoliatus in-
 uentus est. Adolescens sordidatus, sequi diuitem cœpit. Diues eduxit eum in ius, & postula-
 uit, ut si quid suspicaretur, argueret. Adolescens ait: Accusabo, cum potero. Diues petens ho-
 nores, repulsus est. Accusat iniuriarum pauperis filium. Contradicit.

Prima pars pro filio pauperis.

- Hec respon-
 det 30. Gratias diuiti, quod quos odit, iam reos facere contentus est. Non ambulabis, inquit, eadem
 uia, non calcabis uestigia mea, non auferes delicatis oculis sordidam uestem, nō flebis, me inui-
 to, non tacebis. Perieramus, si hic magistratus esset. Quod sordidatus fui, & lugentis est: quod fle-
 ui, pietatis: quod non accusaui, timoris: quod repulsus est, uestrum est. Honores patre meo uiuo
 nunquam petiui. Vitium me meū sequitur. Taceo. Vtinam hoc uitium habuisset & pater. Quan-
 do uobis non sordidati sumus? Accusa, inquit, pauper diuitē. Ambulare mihi arbitrio meo non
 licet. Accusa, inquit, reum perage, perora. Quis accusare sic & locupletem potest? Cur, inquit, me
 sequeris? Aliud ergo pauperes iter, aliud diuites habēt. Quisquis percussor fuit, quasi diues spo-
 lia cōtempnit, mortuo patre meo: metuo, ne quis se lædi putet, si dixerō occisum. Sordidatus, in-
 quit, fles. Quid aliud facere possum, occisi pauperis filius? Quid accusanti fecisset, qui persequi-
 tur tacentem? Quare, inquit, sequeris me? Vt aliquando miserearis mei, ut desinas afflictam do-
 mum persequi. Eum accusatorē habeo, qui se non esse reum miratur. Cur, inquit, non agis? Quis
 adeo non metuis, ut cogas. Sordidatus sum. Quod reo licet, lugenti nō licet? An ne lugebo qui-
 dem, quē uindicare non possum? Non erat in illo præda, quam grassator appeteret. Erat summa
 uirtus, contumax aduersus diuitiarum fastidium innocentia. Hæc ab inimico petita sunt spolia.
 Quis eadē machinatus est? Scire non possum: quod dissimulari non potest, scio, quis optauerit:
 & tu diues inimicus es, & ille spoliatus inuentus est. Non est cur accusem, sed est cur suspicer.

Pars altera pro diuite inimico.

- Vt scias te inuidiam mihi facere, cum dixissem, Accusa me: non negasti, sed respondiisti, Accu-
 sabo cum potero.

Declamatio II. De patre uicto à filio uictore.

- Lib. 10. con-
 trou. 2. Viro forti præmium. Si plures erunt, iudicio contendant. Pater & filius fortiter fecerunt. Pa-
 ter petit à filio, ut sibi cederet. ille noluit. Iudicio contenderunt. Vicit patrem. petit præmio sta-
 tuas patri. Abdicatur. Contradicit.

Prima pars pro filio uictore.

- Quem optem nescio iudicij huius euentum, cum crimen meum sit uicisse. Patriæ iudiciū ha-
 beo, patris perdidit: patrem in acie uidi, pugnaui cum exemplo. Iudicium uocatur, quo pater &
 filius spolia contulimus. Vici, nō filius patrem, sed iuuenis senem. Ego uici: sed omnes gratulati
 sunt patri. Cogitauī Horatium Hetruscas acies corpore suo submouentem. Cogitauī Decium,
 qui

qui nec ipsi patri celsit. Pugnavi non tantum imperatori, sed etiam patri. Avidus sum gloriæ. Hoc si vitium est, paternum est. Pudeat pater, si te uicit filius abdicandus. Ego præmium habeo: tu & præmium, & uirum fortem. Virtutes nostræ silentio præterissent, illustratæ sunt, dum conferuntur. Iudicauerunt non quod erat, sed quod te male credebant. Honor ad utrumque peruenit. Alter præmium habet, alter et percipit.

al. percipit.

Pars altera pro patre uicto.

Nolo habitare cum aduersario meo. Non capit idem contubernium, uictum & uirum fortem. Statuam, inquit, tibi posui. imò ne possem unquam me uictum obliuisci, ignominiam meam in æs incidisti.

Declamatio III. de filia, quæ se suspendit, ut patri satisfaceret.

Dementiæ sit actio. Bello ciuili uirum quædam secuta est, cum in diuersa parte haberet patrem, & fratrem. Victis partibus suis, & occiso marito, uenit ad patrem. à quo recepta, ait patri: Quæ admodum uis tibi satisfaciam? Ille respondit: Morere. Suspendit se ante ianuam eius. Accusatur pater à filio dementiæ.

Lib. 10. cõt. 3.

Prima pars prolium patrem accusans.

Sic tibi satisfieri uelle nec debuisti. Nam sic sibi satisfieri, nec uictor quidem uoluit. Nullum fuit in proscriptione mulieris caput. Inquinasti filia sanguine penates. quanquam quid loquor penates, tanquam in domo perierit? Allatum ad se Pompeij caput Cæsar fleuit: nec hoc ille propter filiam. Quæ admodum uis satisfaciam tibi? Hoc ipso satisfecisse puella debuerat: adeo & in maritum, & in patrem pia: ut alterum usque ad mortem secuta sit, & alteri morte satisfecerit. Periculose offendo patrem, qui nescit ignoscere. Morere: quid aliud meruerat, si satisfacere noluisse? Defendisti Ligarium Cicero. Quam leue iudicasti crimen, de quo confessus es? Ante ipsum domus limen extincta est: ne dubitari posset, marito perisset, an patri. Meruerat, inquit. Accusas etiamnum? Et certè iam tibi satisfactum est. Secutus est gener diuersas partes, uxor suas. Optima ciuilis belli defensio, obliuio est. Morere, inquit. Etiam quibus animaduertere in damnatos necesse est, non dicunt, Occide: non, Morere: sed, Age lege. Crudelitatem imperij, uerbo mitiore subducunt.

al. præstitit.

Pars altera patrem defendens.

Mores tuos patri debes approbare, non patris et regere. Multa potes iam dementiæ signa colligere: non potes patrem propter uerba damnare. Animaduertit Manlius in filium, & uictorem quidem. Animaduertit Brutus in liberos, non factos hostes, sed futuros. Vide an sub istis exemplis patri forti liceat tantum loqui. Contumaciter rogauit, quemadmodum & periit. Nihil agnouit filia, nihil uictæ. Non misit ad patrem fratrem. An etiamnum irascitur fratri? Cur me solus rogat? cum duobus satisfacere debeat. Victor, inquit, citò exoratus est. Facilius est ignoscere bello, quam parricidio. Etiam morte, et patri quæsiuit inuidiam. Perisse propter patrem dicitur mulier, quæ uirum habuit, propter quem mori posset.

al. exigere.

al. patri.

Declamatio IIII. de eo qui debilitabat expositos, & eos pariter educabat.

Reipublicæ sit actio. Quidam expositos educabat, & debilitatos mendicare cogebat, ut sibi mercedem referrent. Accusatur læsæ Reipublicæ.

Lib. 10. controuers. 4.

Prima pars contra debilitantem expositos.

Factum est, ne liberos patres aut agnoscant, aut recipiant. Vætigalis ista crudelitas, eo magis, quod præ ceteris omnes præter istum misericordes sumus. Effectum est, ut nihil esset miserius expositis, quam tolli: parentibus, quam agnoscere. Alterius comminutas scapulas in deformem tuber extundit. Producat familiam tuam. Volo nosse illam humanarum calamitatum officinam. Sua cuique calamitas tanquam ars assignatur. Intuemini illi erutos oculos, illi effractus pedes. Quid horrescitis? Sic iste miseretur. Nouum monstrum: integer alitur, debiles alunt. Perissent, inquit, ita non infelicius et supersunt? Perissent, inquit: interroga et pueros, utrum maluerint. Quanti ex his uiri fortes, quanti tyrannicidæ, quanti futuri sacerdotes? Num incredibilia loquor? Ex hac fortuna origo Romanæ gentis apparuit. Plus acceptum crudelitati, quam expensum misericordiæ refert. Expositos aluerunt etiam feræ, satis futuræ mites, si præterissent: quorum cum ubique audiantur preces, in sua tantum causa cessant. Abscissa est illis lingua: & est rogandi genus, rogare non posse. Miseremini omnium Iudices, quorum singulorum misereri soletis. Istis nos uindictam negaturos putas? Quibus ne id quidem negauimus, quod tibi daturi erant. Res indignissima: cum tam crudelis sit, et misericordiam publicauit. Exurgite miseri, & hodie uobis et præmium rogate. Tibi, inquit, quotidiana captura non constat. Apparet te nondum satis miserum uideri. Occurrunt nuptijs dira omina. Fatibus publicis auspicia feralia. Et diebus in hilaritatem dicatis, isti seminantes greges oberrant. Alunt istum, qui se alere non possunt. Non est qui rogare nesciat. Solent etiam dicere: Non habes tot membra, quot debes. Ergo tu cum de publica misericordia cogitares, tam crudelis esse potuisti? Miseros qui sic rogant: miserieiores, qui sic rogantur. Omnes omnibus stipem conferunt, dum quisque timet, ne filio neget. Effecisti ut maius esset malum educari, quam exponi. Timebantur feræ atque serpentes, & inimicus teneris artubus rigor, inopia quoque.

al. sic sunt.
al. patres.

al. misericordia publica uiuit.
al. primum.

Inter expositorum pericula non numerabamus educatorem.

Pars altera pro debilitante expositos.

Debilitasti, inquit. Plus illis patres nocuerunt. Quid uideretur lanista? qui iuvenes cogit ad gladium: & tamen non accusatur læsæ Reipub. Quid leno? qui stuprum pati cogit inuitas: nec Rempub. læsit. Ego reum non laudari desidero, sed absolui. Noceat hoc illi, cum petet honores. Potest enim aliquis & non esse homo honestus, & esse innocens reus. Vt illis multum ablatum sit, uita reddita est. Reipub. læsæ non potest agi eorum nomine, qui extra Rempub. sunt. Egenus homo, & qui ne me alere quidem, nedum alios possum, sustuli relictos: quibus non iniuria fieret, si aliquid detraheretur, sed beneficio cederet, si uita seruaretur. Faciant inuidiam, dicant illos per me miserè uiuere, dum fateantur per me uiuere. Vnius misericordia uiuunt, omnium aluntur. Mirum est, uacare homines huic cogitationi, ut curent quid homo mendicus inter mendicos agat. Ciuitatis istius principes diuitias suas exercent contra naturam: excisorum greges habent: exoletos suos ut ad longiorem patientiam impudicitiae idonei sint, amputant: & quia ipsos pudet uiros esse, id agunt, ut quā pauci uiri sint. His nemo succurrit, delicatis & formosis debilibus. Curatis quis ex solitudine infantes auferat, perituros nisi auferantur: nō curatis, quod solitudines suas isti beati ingenuorū ergastulis excolunt, & miserrimorū iuuenum simplicitatem circumue niunt, speciosissimum quemq. æ maxime idoneum castris † illidunt, & detrudunt.

al. illidunt & detrahunt.

Declamatio V. de Parrhasio pictore, torquente Olynthium.

Respondet Religionis læsæ sit actio. Parrhasius pictor Atheniensis, cum Philippus captiuos Olynthios li. 10. Cōtro. 5. uenderet, emit unum senem. Duxit Athenas, deinde torfit. † Ad exemplum torti, Promethea pinxit. Olynthius in tormentis periit. ille in templo Mineræ tabulam posuit. Accusatum exemplū Promethea pinxit.

Prima pars contra Parrhasium.

Senex si absq. liberis super exultæ patriæ cinerem stetit ad figurandum Prometheum, satis tristis esset. Nemo ut naufragium pingeret, mer sit hominem. Ultima precatio Olynthij fuit: Redde me Philippo. Seruus, inquit, meus fuit. Putes Philippum loqui. Ideo templa Mineræ fu gimus tanquam castra Macedonum. Parum, inquit, tristis est. Vis Parrhasi tristem uidere? Duc illum ad Olynthum iacentem. Scies certè, quā tristem emeris. Olynthijs urbem aperuimus, templa præclusimus. Nemo Olynthius tortus esset, si omnes illos Macedones emissent: torquetur, hoc nec sub Philippo: moritur, hoc nec sub Ioue. Sic iste hospitalis Olynthio fuit. Hoc est Promethea facere, non pingere. Emi, inquit: imò si Atheniensis es, redemisti. In isto templo pro Olynthijs uota suscepimus. Ille carnifex Græciæ istum tamen non amplius quā uedit, † senex longa miseriarum tabe confectus, & tam tristis quā si iam tortus esset. Quæcunq. præco uiderat flentem, agnoscebat emptorē. Vereor, ne quis cū audierit Olynthij uerba, tormēta, ignes, me queri de Philippo putet. Si isti creditis, iratū Iouem imitatus est: si nobis, uicit iratū Philippum. Tam patiēdum est pingentē Parrhasiū, quā iratū Iouē. Miserrime senex, aliquis fortè ex seruis tuis felicius seruit. Si ad succurrēdū profectus es, queror, quod unū ex his emisti: si ad torquendū, queror, † quod illū statuit ex altera parte Parrhasius cū colorib. ex altera tortor cū ignibus. Dubiū est inter ista, Parrhasius studiosius pingat, an ille sequat. Producitur respiciens patriā senex. Placuit Parrhasio uultus infelix. Habuit aut aliquid Olynthius Promethei simile, & ante tormenta. Ignis, tormenta, ferrum: officina hæc pictoris, an Philippi est?

al. producitur nobilis senex.

al. statuitur ex altera parte Parrhasius.

Pars altera pro Parrhasio.

Nunquam unius malo publica fama corrumpitur. Solidior est opinio Atheniensium, quā ut labefactari tormentis capti possit. Læsi isti, inquit, Rempub. qui hanc picturam in templo posuisti. Lædunt Rempub. qui aliquid illi auferunt, non qui aliquid adijciunt. Peccauerunt ergo recipiendo tabulam, & sacerdotes. Cur autem non reciperent? deorum crimina in templis picta † sunt. Multum semper artibus licuit. Medici ut uim in ægroto morbi cognoscerent, uiscera hominum resciderunt.

al. scis.

Declamatio VI. de fure, qui fodit parietem diuitis.

li. 10. Cōtr. 6. Iniuriarum sit actio. Fur concione prohibeatur. Quidā cum diuitē accusasset prodicionis, notu parietem eius perfodit: & scrinium, in quo missæ erāt ab hostibus literæ, sustulit. Damnatus est diues. Cum concionari uellet accusator, a magistratu prohibitus est. Agit iniuriarum.

Prima pars pro fure.

Id solū † sustuli, quod fur reliquisset. Nil magis fur timuit, quā ne dominus furtum agnoscere noller. Ruentis ciuitatis statum, unius parietis ruina suspēdit. Profiteor indicium furti mei. Nunc ciuitas conscia est? Furtum est, quod timet dominus agnoscere: quod qui perdidit, suppli ciū tulit, præmiū qui surripit? Cui magis permisisses loqui, si eodē tēpore & fur uenisset, & dñs? Mille nauīū duces furto Troiā cepistis. Si bene furto eueritū urbes, quanto melius liberatū? In forū ueni, narraui nocturnā expeditionē meā. Conuenerant oēs, tanquā ad cōcionē. Cur me submoues ante † actionem: cū nec proditores inauditi pereant? O furtum in cōcione narrādū, proditoris uigilantissimū pectus, & in exitia nostra semper sollicitum, publica fata sopierant. Ita etiam ministros eius alligauerat somnus, ut mihi liceret eligere quod tollerem. Diruere mihi uidebar

al. accusationē.

A uidebar hostium muros. Furtum uocas, quo nihil melius tuo anno factū est. Nemo fur Rempub. cogitat. Nihil non licet pro Repub. facere.

Pars altera pro magistratu.

Quale istud spectaculum fuit: cōposuerat inter se fortuna Reip. furē, & proditorē. ut uidit inutile, furtū suū prodidit: ut nobis uenderet, quod nulli poterat. Tam callidus fur, ut etiam proditori posset imponere. Consilium uideri uult felicitatē furti sui. Lex quæ nocturnū furem occidi, quoquo modo iubet, non de damnato tantum, sed de fure loquitur. Odit hoc uitium, nec immerito: non multum abest à proditore. Sustulit quod non elegit, sed quod illi fatū publicæ felicitatis obiecit. Vno tēpore & proditorem nobis ostendit, & furē, qui diuitem cōpilare mallet, quā damnare. Effregit domū manu suspensa. Eluxit, illū tunc non primū fecisse. Sustulit, non quod uoluit, sed quod potuit. Bono exemplo damnatus proditor, malo inuentus.

PINCIANI IN LIB. V. ET VLTIMVM DECLAMATIONVM.

Quod sordidatus fui, lugentis est.] *Luctus, non lugentis, legendum: ex eisdem castigatus.*

Declam. 1.

Vinium me meum sequatur.] *Indicandi modo, sequitur: non, sequatur, in eisdem habetur.*

Accusa, inquit, rem perage.] *Scribe: Accusa, inquit, reum perage. ex sexto Controuersiarum.*

Mortuo patrē meo, metuo, ne quis se ladi putet, si dixerō occisum.] *Scribe per Minorem, & adiunge superioribus, mortuo patrē meo, metuo ne quis se ladi putet, si dixerō occisum.*

Quid accusanti fecisset, qui persequitur tacentem?] *Relatium, qui, habetur quidem in sexto Controuersiarum: in codice autem uetusto superfluit.*

Viro forti prēmium. Si plures erunt, iudicio contendant.] *Legendum puto: Viro forti prēmii sit: uel, Viri fortis prēmium sit. Plures fuerint, iudicio contendant. Nam antiqua pleraq; exemplaria, Viri fortis, praferunt: non, Viro forti: & fuerint: non, erunt.*

Decl. 2.

Qui nec ipsi patri celsit.] *Malim legere, ipse: quā, ipsi.*

Alter percepit.] *In quibusdam codicibus, percipit, legitur rectius: ut praesens praesenti adiungatur. et infra.*

Sic tibi satisfieri uelle nec debuisti. Nam.] *Hæc uerba in nulla uetere lectione habentur.*

Decl. 3.

Et nec hoc ille propter filiam fleuit.] *In sexto Controuersiarum, & hoc illi propter filia praestitit.*

Videas an sub istis exemplis patri fortius liceat tantum loqui.] *Vetus lectio: Vide an sub istis exemplis patri fortius liceat tantum loqui.*

Iam morte patris quæsiuit inuidiam.] *Lege ex eadem: Etiam morte, patri quæsiuit inuidiam.*

Si iste miseretur.] *Scribe: Sic iste miseretur. ex sexto Controuersiarum.*

Decl. 4.

Integer alitur, & debiles alunt.] *Tollenda coniunctio, &, ex uetere lectione.*

Ita non infelicius sic sunt.] *Eadem: Itane: Infelicius supersunt.*

Interroga pueros.] *Scribe ex eadem, interroga patres. & infra.*

Num incredibilia loquor.] *Eadem: Nec incredibilia loquor.*

Cum tam crudelis sit, misericordiam publicauit.] *Corrige, cum tam crudelis sit, misericordia publica uiuit: ex uetusto exemplari, & infra.*

Et hodie uobis prēmium rogate.] *Scribo, primum: non, prēmium. ex uetere lectione, & sexto Controuersiarum, & infra.*

Solet autem dicere.] *Eadem: Solent etiam docere.*

Ergo tu cum de publica misericordia cogitas.] *Cogitaris: non, cogitas: eadem. Lego, cogitares: ex sexto Controuersiarum.*

Potest etiam aliquis.] *Scribendum: Potest enim aliquis. ex uetere lectione.*

Et qui ne me alere quidem, nedum alios possum.] *Ordo uerborum inuersus. Lege, & qui ne me quidem alere, nedum alios possum. ex eadem.*

Vnius misericordia uiuunt, & omnium aluntur.] *Dele coniunctionem, &, ex eadem.*

Illidunt & detrudunt.] *Pleraq; omnia exemplaria, illudunt & detrahunt. In alijs, illudunt, tantum habetur: reliquis redundantibus.*

Ad exemplum torti, Prometheum pinxit.] *In nonnullis codicibus, & ad eius exemplum Promethea pinxit.*

Decl. 5.

Ideo templa Mineruæ fugimus.] *Nonnulla exemplaria, eadem Mineruæ fugimus. quibus suffragatur sextus Controuersiarum. Alia: Adeo templa Mineruæ fugimus.*

Scis certē quā tristem emeris.] *Scies, legendum: non, scis. ex uetere lectione.*

Torqueatur hic, nec sub Philippo moriatur. Hic nec sub Ioue.] *Corrige: torquetur: hoc nec sub Philippo. moritur: hoc nec sub Ioue. ex sexto Controuersiarum.*

Senex longa miseriarum tabe confectus.] *Videtur hoc loco uerbum, senex, uagum esse, & debito uerbo fraudatū. Proinde arbitror reponenda esse duo uerba, quæ in sexto Controuersiarū habentur, omissa (ut puto) negligentia librarium: legendumq; Produciur nobilis senex, longa miseriarum tabe confectus.*

Quemcunq; præco uiderat ibi flentem.] *Verbum, ibi, redundat, ex quibusdam codicibus.*

Statuit ex altera parte Parrhasius.] *Vetus lectio, statuit reū ex altera parte Parrhasius. Sextus Controuersiarum per maiorem: Statuitur ex altera parte Parrhasius.*

Dubium est inter ista, Parrhasius studiosius pingat, an scuiat.] *Corrige: Dubiū est inter ista, Parrhasius*

Parbafius studiosius pingat, an ille ſeuiat. ex ſexto Controuerſiarum.

*Ignis, tormenta, ferrum, officina. Hoc pictoris, an Philippi eſt.] Scribendū, ignis, ferrum: offi-
na hæc pictoris, an Philippi eſt: ex ſexto Controuerſiarum.*

*Deorum crimina in templo picta ſunt.] Templis, nō templo, habet uetus lectio. & exemplaria quæ-
dam, ſcis, agnoſcunt: non, ſunt.*

Decl. 6. *Noctu parietem domus eius perfodit.] In aliquot codicibus uerbum, domus, non habetur.*

Id ſolum ſuſtulit.] In ſexto Controuerſiarum: id ſolum ſuſtuli.

Proſiteor indicium furti.] De eſt uerbum, mei, ex omni antiqua lectione: ut ſit, furti mei.

Cur me ſubmoues ante actionem.] Eadem, accusationem, præfert: non, actionem.

Quale id ſpectaculum fuit.] Eadem: Quale iſtud ſpectaculum fuit.

*Conſilium uideri uult inſelicitatem furti ſui.] Lego, felicitatem: non, inſelicitatem. Felix enim fuit,
qui hoſtiles literas interceptit. Probat id etiam uerba ſequentia: Suſtulit quod non elegit, ſed quod illi ſuum pu-
blice felicitatis obiecit.*

Lex quæ nocturnum furem occidi iubet.] Verbum, iubet, in quibuſdā exemplaribus nō habetur.

LVCII ANNAEI SENECAE ORATORIS

ET RHETORIS SVASORIARVM LIBER VNVS.

Suaſoria prima.

*Hæc decima-
tio eſt antiquior*

IN ut cuiuſq; rei magnitudinem natura dederat, dedisset & modum, nihil infinitum nisi Oceanus. AVITVS. Fertiles in Oceano iacere terras, ultraq; Oceanum rursus alia littora, alium nasci orbem, nec usquam naturam rerum desinere, sed semper inde, ubi dedisse uideatur, nouam exurgere. Facile ista finguntur, quia Oceanus navigari non potest. Satis sit haecenus uicisse Alexandro, quā mundo lugere satis est. Intra has terras cœlum Hercules meruit. Stat immotum mare, & quasi deficientis suo fine naturæ pigra moles, nouæ ac terribiles figuræ, magna etiam Oceano portenta, quæ profunda ista uastitas nutrit, confusa lux alta caligine, & interceptus tenebris dies, ipsum uerò graue & defixum mare, & aut nulla aut ignota sidera. Ita est Alexander rerum natura: post omnia Oceanus: post Oceanum nihil. ARGENTARIVS. Resiste, orbis te tuus reuocat: uicimus quā licet: nihil tantum est, quod ego Alexandri periculo petam. POMPEIVS SYLO. Venit ille dies Alexander exoptatus, quo tibi operæ est adesse: iidem sunt termini & regni tui, & mundi. OSCVS. Tempus est Alexandrum cum orbe & cum sole desinere. quod noueram, uici: nunc concupisco quod nescio. Quæ tam feræ gentes fuerunt, quæ non Alexandrum posito genu adorarint? Qui tam horridi mōtes, quorum non iuga uictor miles calcauerit? Ultra Liberi patris trophea constitimus: non querimus orbem, sed amittimus. Immensum, & humanæ intentatum experientiz pelagus, totius orbis uinculum, terrarumq; custodiam, inagitata remissio, uastitas, littora modò seuiente fluctu inquieta, modò fugiente deserta, tetra caligo remittet fluctus. Nescio quid humanis natura subduxit oculis, & terram nox obruit. MVSA. Fœda beluarum magnitudo, & immobile profundum testantur Alexander, nihil ultra esse quod uincas: reuertere. ALBTIVS SYLVVS. Terræ quoque suum finem habent, & ipsius mundi aliquis occasus est, nihil infinitum est: modū magnitudini facere debes: cum fortuna non facit, magni pectoris est inter secūda moderatio. Eundem fortuna uictoriæ tuæ, quem natura finem facit. Imperium tuum claudit Oceanus. O quæ tum magnitudo tua rerum quoque naturam supergressa est. Alexander orbi magnus est. Alexandro orbis angustus est: aliquis etiam magnitudini modus est. Non procedit ultra spacia sua cœlum. Maria intra terminos suos agitantur. Quicquid ad summum peruenit, incremento non reliquit locum. Non magis quicquam ultra Alexandrum nouimus, quā ultra Oceanū. MARILLIVS. Maria sequimur, terras cui tradimus: orbem quem nō noui, quæro: quem uici, relinquo. FABIANVS. Quæ ista toto pelago infusa caligo? Nauigantē tibi uidetur admittere, quæ prospicientem quoq; excludit? Non hæc India, nec terribilis ferarum ille conuentus: immanes propone beluas, aspice quibus procellis fluctibusq; ſeuiat, quas ad littora undas agat: tantus uentorum concursus, tanta conuulsi funditus maris insania est: nulla præsens nauigantibus statio est, nihil salutare, nihil notum. rudis & imperfecta natura penitus recessit. Ista maria ne illi quidem petierunt, qui fugiebant Alexandrum. Sacrum quidem terris natura circumfudit Oceanum. Illi qui iam siderum collegerunt metas, & annuas hyemis atq; æstatis uices, ad certam legem redegerunt, quibus nulla pars ignota mundi est, de Oceano tñ dubitant: utrum ne terras uelut uinculum circumfluat, an in suum colligatus orbem, & in hos, per quos nauigatur sinus, quasi spiramenta quædam magnitudinis exæstuet, ignem post se, cuius augmentum ipse sit, habeat, an spiritum. Quid agitis comilitones? regem domitoremq; generis humani magnum Alexandrum eò demittitis, quod adhuc quid sit disputatur? Memento Alexander, matrem in orbe uicto adhuc magis quā capto relinquis.

DIVISIO. Aiebat Cæstius, hoc genus suasoriarum aliter declamandum esse, quā suadendum. Non eodē modo in libera ciuitate dicendam esse sententiam, quo apud reges: quibus etiā quæ profunt, ita tamen ut delectent, suadenda sunt. Et inter reges ipsos esse discrimen: quosdam

magis

A magis aut minus rerum usum habere. Veritatem facti Alexandrum exisse. Quosdam superbissimos, & supra mortalis animi uim elatos cernimus. Denique ut alia dimittantur argumenta, ipsa sua foris insolentiam eius coarguit, orbis illum suus non capit: itaque nihil dicendum aiebat, nisi cum summa ueneratione regis, ne accideret id quod præceptori eius Callistheni accidit, quæ occidit propter intempestiuè liberos sales. Nam cum se deum uellet uideri, & uulneratus esset, uiso sanguine philosophus mirari se dixerat, quod non esset.

Ille se ab hac urbanitate lancea uindicauit. Eleganter in C. Cæsij epistola quadam ad M. Ciceronem missa positum, multum iocabatur de stulticia Cn. Pompeij adolescentis, qui in Hispania contraxit exercitum, & ad Mundam acie uictus est. Deinde ait: Nos quidem illum derideamus, sed timeo ne illo gladio *ἀντιπονησίον*. In omnibus regibus hæc urbanitas extimescenda est. Aiebat itaque, apud Alexandrum dicendam esse sententiam, ut multa adulatione animus eius permulceretur. Seruandum tamen aliquem modum, ne nobis accideret tale aliquid, quale accidit Atheniensibus, cum publicæ eorum blanditiæ non tantum deprehensæ, sed & castigatæ sunt. Nam cum Antonius uellet se Liberum patrem dici, & hoc nomē statui subscribi, habitu quoque & comitatu Liberum imitaretur, occurrerunt uenienti ei Athenienses cum coniugibus & liberis, & *Διέπυον* salutauerunt. Bene illis cesserat, si nasus Atticus ibi substitisset. dixerunt despondere ipsos in matrimonium Mineruam Musam suam, & rogauerunt ut duceret. & Antonius ait ducturum: sed dotis nomine imperare se illis mille talenta. Tum ex Græculis quidam ait:

Huic quidem impune fuit: sed Atheniensium sponsalia mille talentis æstimata sunt. quæ cum exigerentur, complures contumeliosi libelli proponebantur, quidam etiam ipsi Antonio tradebantur: sicut ille qui subscriptus statui eius fuit, cum & eodem tempore Octauiam uxorem haberet, & Cleopatram: Hoc tu euita restituas, tibi habe. Bellissimam tamen rem Deillius dixit, quæ Messala Corvinus desertorem bellorum ciuiliū uocat, quia ab Dolobella ad Cæsium transituro salutem ei pactus est, si Dolobellam occidisset: & à Cæsio deinde transijt ad Antonium. nouissimè ab Antonio transfugit ad Cæsarem. Hic est Deillius, cuius epistolæ lasciuæ ad Cleopatram feruntur. Cum Athenienses tempus peterent ad pecuniam conferendam, nec exorarent, Deillius ait: Et tamen dicito illos tibi annum biennij, triennij diem debere. Longius me fabellarum dulcedo produxit. Itaque ad propositum reuertar. Aiebat Cæstius, magnis cum laudibus Alexandri hanc suaforiam esse dicendam: quæ sic diuisit, ut primum diceret, etiā si nauigari posset Oceanus, nauigandum non esse: satis gloriæ quæsitum: regēda esse & disponenda, quæ in trāsitu uicisset: consulendum militi, totius orbis uictorijs lasso: de matre illi cogitandum. & alias causas complures subiecit. Deinde illam quæstionem subiecit, ne nauigari quidem Oceanum posset.

B FABIANVS philosophus primam fecit quæstionem eandem, Etiā si nauigari posset Oceanus, nauigandum non esse. At rationem aliam primam fecit, modum imponendum esse rebus secundis. hic dixit sententiam: Illa demum magna est felicitas, quæ arbitrio suo consistit. Dixit deinde locum de uarietate fortunæ, & cum descripsisset nihil stabile esse, omnia fluitare, & incertis motibus modò attolli, modò deprimi, absorberi terras, & maria siccare, mōtes subsidere: deinde exempla rerum à fastigio suo deuolutarum, adiecit: Sine potius rerum naturam, quam fortunam tuam deficere. Secundam quoque quæstionē aliter tractauit. Diuisit enim illam sic, ut primum negaret ullas in Oceano, aut trans Oceanum esse terras habitabiles: deinde si essent, perueniri tamen ad illam non posse. Hic difficultatem ignoti maris, naturam non patientem nauigationis: nouissimè ut possit perueniri, tanti tamen non esse. Hic dixit incerta peti, certa deserui, descituras gentes, si Alexandrum naturæ terminos supergressum notuisset. Hic matrem memorauit, de qua dixit, quomodo illa trepidauit, etiam quod Granicum transiturus esset. **LYCONIS** celebris sententia est: Hoc omnes imitari uoluerunt. **PLVTIO** dixit: **ARTEMON** dixit: **APATVRIVS** dixit:

Sic Cæstius descripsit Fremit Oceanus, quasi indignetur, quod terras relinquas. Corruptissimam rem omnium, quæ unquam dictæ sunt, ex quo homines diserti insanire cœperunt, putabāt. **DORIONIS**. Esse in Metaphrasi dictū Homeri: Tum excæcatus Cyclops saxum in mare reiecit. Hæc quomodo ex corruptis eò perueniant, ut & magna, nec tamen sana sint, aiebat **MBCOENAS**, apud Virgilium intelligi posse. Tumidū est Virgilius quidem ait:

— *Rapit haud partem exiguum montis.* —

Ita magnitudini se dat. Sed ut non impudenter discedat à fide, est inflatum. Virgilius ait, quod de nauibus credas innare reuulsas Cycladas, quod non dicit hoc fieri, sed uideri, propitijs auri- bus uiderur: quamuis incredibile est quod excusatur, antequā dicitur. Multo corruptiorem sententiam Ministrati cuiusdam declamatoris, non abiecti suis temporibus, nactus sum in hac ipsa suaforia, cum describeret beluarum in Oceano nascentium magnitudinem. Efficit hæc sententia, ut ignoscamus ei, qui dixit ipsi Charybdi & Scyllæ maius portentum, Charybdis ipsius maris naufragium uideri, & ne in mare semel insaniret: quid ibi potest esse saluum, ubi ipsum mare perit? **DAMASETICVS** induxit matrē loquentem, cū describeret assidue priorib. periculis noua superuenisse. **BARBARVS** dixit, cū introduxisset excusantem se exercitum Macedonū, hūc sensum. **FVS CVS ARBELLIVS** dixit: Testor antè orbē tibi tuū deesse, quàm militē. **LATRO** sedens hanc dixit: Non excusauit militē, sed dixit: Dum sequor, quis mihi prōmittit hostem, quō-

stem, quis terram, quis diem, quis mare? Da ubi castra ponam, ubi signa ponam. Reliqui parent. A
tes, reliqui liberos, commeatum peto: nunquid immaturè ab Oceano? LATINI declamato-
res in Oceani descriptione non minus uiguerunt. nam aut nimis descripserunt, aut curiosè. Ne-
mo illorum potuit tanto spiritu dicere, quanto Pædo, qui nauigante Germanico dixit:

Iam pridem post terga diem solemq; relictum,
Iam pridem notis extorres sinibus orbis,
Per non concessas audaces ire tenebras,
Hesperij metas, extremaq; littora mundi.
Nunc illum pigris immania monstra sub undis:
Qui ferat Oceanum, qui senas undiq; Pistris
Aequoreosq; canes ratibus consurgere pansis.
Accumulat fragor ipse metus, iam fidere limo
Nauigia, & rapido desertam flamine classem,
Seq; feris credunt per inertia fata marinis,
Tam non felici laniandos sorte relinqui.
Atq; aliquis prora se dat sublimis ab alta,
Aera pugnaci luctatus rumpere nisu.
Vt nihil erepto ualuit dinoscere mundo,
Obstructo taleis effundit pectore uoces:
Quò ferimur? ruit ipse dies, orbemq; relictum
Vltima perpetuis claudit natura tenebris.
An ne alio positas ultra sub cardine gentes,
Atq; alium libris intactum querimus orbem?
Dij reuocant, rerumq; uetant cognoscere finem
Mortaleis oculos: aliena quid æquora remis,
Et sacras uiolamus aquas, diuumq; quietas
Turbamus sedes? —

Ex Græcis declamatoribus nulli melius hæc suasoria processit, quàm Glyconi. Sed non minus
multa magnificè dixit, quàm corruptè. Vtriusq; uobis faciam potestatem. Et uolebam uos expe-
riri, nò adijciendo iudicium meum, nec separâdo à corruptis sana. potuisset etenim fieri, ut uos
illa magis laudaretis, quæ insaniunt: & nihilominus potest fieri, quamuis distinxerim. Illa bellè B
dixit: sed fecit quod solebat, ut sententiam adiectione superuacua quoad tumidè perderet. Adie-
cit enim illud: Quosdam iudices dubios sui habet, ego non dubito contra sententiam ferre.

Suasoria II.

Trecenti Lacones contra Xerxè missi, cum Træzeni ex omni Græcia missi fugissent, delibe-
rant, an & ipsi fugiant. A R E L L I I F V S C I patris. At puto rudis lecta ætas, & animus, qui fran-
geretur metu inueto, armaq; non passuræ manus, hebetataq; senio, an uulnerib. corpora, quid
dicam potissimos Græciæ? An Lacedæmonios? an Eleos? an repetam tot acies patrum, tot ex-
cidia urbium, tot uictorum gentium spolia? Et nunc proh dolor cõcidunt, si remeabimus, tem-
pla. Pudet consilij nostri: pudet, etiam si non fugimus, deliberasse talia. At cū tot milibus Xerxes
uenit, o Lacedæmonij aduersus Barbaros, non reueremini opera uestra, non auos, non patres,
quorum nos exemplum moueat? Ab infantia surgit ingenium, pudet Lacedæmonios sic adhor-
tari: scilicet tuti sumus, licet totum classe Orientem trahat, licet metuentibus explicet inutilem
numerum. Hoc mare, quò tantum ex uasto patet, urgetur in minimum, insidiosis excipitur an-
gustijs, uixq; minimo aditus nauigio est, & huius quoq; remigium arcet inquietatione quod cir-
cumfluit mare, fallacia cursus, uada altioribus stagnis internata, aspera scopulis & cæca, quæ na-
uigantiū uota decipiunt. Pudet, inquam, Lacedæmonios & armatos querere, quemadmodum
tuti sint. Non referam Persarum spolia: certè super spolia nudus cadam. Sciet & alios nos habe-
re Træzenos, qui sic non fugiant, & sic cadant. Hunc sumite animum. Nescio an uincere possi-
mus, uinci non possumus. Hæc non utiq; perituris refero: sed si cadendum est, erratis, si metuen-
dam creditis mortem. Nulli natura in æternū spiritum dedit, statutaq; nascentib. in finem uitæ
dies est. Imbecilla enim nos materia Deus orsus est: quippe minimis succidunt corpora, indenū-
ciata sorte rapimur: sub eodem pueritia fato est, eadem iuuentus causa cadit: optamus quoque
pleriq; mortem: adeò in securam quietem recessus est. At gloriæ nullus finis est, proximiq; Deo.
Sic ages ea satagunt: fœminis quoq; frequens hinc in mortem pro gloria iter est. Quid Lycur-
gum? quid interbitos somni poculo, quos memoria sacrauit, referam? uel unum Otroyadē Me-
lcitem annumerare trecentis exemplo possum. T R I A R I I. Non pudet Laconas nec pugna qui-
dem hostium, sed fabula uinci? Magnum & alumnū uirtutis nasci Laconem, ad certam uicto-
riam omnes remansissent, ad certam mortem tantum Lacones: non est sic Sparta lapidibus cir-
cundata. Ibi muros habet, ubi muros non habet. Melius reuocabimus Træzenos, quàm seque-
mur. Sed montes perforat, maria contegit. Nunquam solido sterit superba felicitas: & ingentiū
imperatorum magna fastigia obliuione fragilitatis humanæ collapsa sunt. Scias licet ad finem
peruenisse,

A peruenisse, quæ ad inuidiam perducta sunt. Maria terrasq; rerû natura statione mutauit sua, moriamur trecenti: ut hic primùm inuenerit, quod mutare non possit. Tandem amens placitum cōsiliū erat: Cur nō potius in turba fugimus? **PORTII LATRONIS.** In hoc scilicet morati sumus, ut agmen fugientium cogeremus: furori terga uertitis. Sciamus saltem quis sit iste, quem fugimus: uicit. At uictoria dedecus elui potest. Ut omnia fortiter fiant, feliciter cadant: multum tamen nomini nostro detractū est iam Lacones, quod, an fugeremus, deliberauimus. Ut enim non moriamur, quantum ad me quidem pertinet, post hanc deliberationem nihil aliud timeo, quam ne reuertamur. Arma nobis fabulæ excutiunt: Nunc nunc pugnemus. Latuisset uirtus inter Træzenos: cæteri quidem fugerunt. Sine me quidem interrogatis quid sentiam, ego in nostrum & in Græciæ patrociniū loquar: electi sumus, non relictī. **HALI SABINI.** Turpe est cui libet uiro fugisse: Laconi etiā deliberaſſe. **MARILLII.** In hoc reſtitimus, ne in turba fugientiū lateremus. habent quædam modū se excuſent Træzeni Græciæ: munitas Thermopylas satis putauimus, cū relinqueremus illic Lacones. **CÆSTII PII.** Quam turpe fugere iudicatis Laconas, tam diu nō fugiēdo? Omnibus sua decora sunt. Athenæ eloquētia inclytæ sunt, Thebæ sacris, Sparta armis. Ideo hāc Eurotas amnis circūfluit, qui pueritiā indurat ad futuræ militiæ patientiā: ideo Taygeti montis difficilia niſu Laconibus iuga: ideo Herculem gloriāmur operibus cœlum meritū: ideo muri nostri arma sunt. O' graue maiorum uirtutis dedecus: Lacones se numerant, non æſtimāt. Videmus quanta turba sit: ut habeat certē Sparta etiam si non fortes milites, at nuncios ueros, ita non bello quidem, sed nuncio uincimur. Meritō Hercules omnia contempſit, quem Lacones audire non ſultinent. Si uincere Xerxem nō licet, uidere liceat. Volo ſcire quem fugiam. Adhuc non ſum ex ulla parte Athenienſium ſimilis, non muris, nec educatione: nihil prius illorum imitabor, quam fugam? **POMPEII SYLONIS.** Xerxes multos ſecū adducit, Thermopylæ paucos recipiunt: erimus inter hoſtes fugaciſſimi, inter fugaces tardiſſimi: nihil refert, quantas gentes in noſtrū orbē Oriens effuderit, quantumq; nationū ſecū Xerxes trahat: tot ad nos pertinet, quot locus ceperit. **CORNELII HISPANI.** Pro Sparta uenimus, pro Græcia ſtemus: uincamus hoſtes, ſocios iam uicimus: ſciat ille inſolens Barbarus, nihil eſſe difficilius, quam Laconis armati latus fodere. Ego uerō quod Træzeni diſceſſerūt, gaudeo: liberaſ nobis reliquere Thermopylas. Nil erit quod uirtuti noſtræ ſe opponat, quod inferat: nō latebit in turba Laco: quocūque Xerxes aſpexerit, Spartanū uidebit. **BLANDI.** Referā præcepta matrum, aut in his, aut cū his? Minus turpe eſt, à bello inerinem reuerti, quam armatum fugere. Referam captiuorum uerba? captus Laco: Occide, inquit, non ſeruiō: non potui capi, ſi fugere uoluiffem. Deſcribite terrores Perſicos: omnia iſta cum mitteremur, audiuiſus. Videat trecentos Xerxes, & ſciat, quanti bellū æſtimandum ſit, quanto aptus numero locus. Reuertamur, ne nuncij quidem, niſi nouiſſimi. Quis fugerit, neſcio. Vos mihi Sparta commilitones dedit.

DESCRIPTIO THERMOPYLARVM. Nūc me delectat, quod fugerunt Træzenij, anguſtas mihi Thermopylas fecerant. **CONTRA. CORNELII SPARTINII.** At ego maximum dedecus futurū Reipub. noſtrę arbitror, ſi Xerxes nihil prius in Græcia uicerit q̃ Laconas: ne teſtē quidē uirtutis noſtræ habere poſſimus: id de nobis credetur, quod hoſtes narrauerint. Habetis conſiliū meum. id eſt aut meū, quod totius Græciæ: ſi quis aliud ſuadet, nō fortes uos eſſe, ſed gaudet perditos. **CLAVDII MARCELLI.** Non uincunt nos, ſed obruent. Satiſfecimus nomini: multum rei geſſimus: ante nos rerum natura uicta eſt.

DIVISIO. Huius ſuaſoriæ feci mentionē, non quia in ea ſubtilitatis erat aliquid, quod uos excitare poſſet, ſed ut ſciretis quā nitidē Fuſcus dixiſſet, uel quā licenter ipſe ſententiā feram. Veſtri arbitrij erit, utrum explicationes eius luxurioſas putetis, an (ut poeta Pollio Aſinius aiebat) hoc non eſſe ſuadere, ſed inuidere, ne uolo nihil fuiſſe † & iuuenis te amo, tanquā has explicationes Fuſci, quas nemo noſtrū nō alius alia inclinatione uocis, uelut ſua quiſq; modulatione cantabat. At quia ſemel in mētionē incidi Fuſci, ex omnibus ſuaſorijs celebres deſcriptiunculas ſubtexam, etiā ſi nihil occurrerit, quod quiſquā alius niſi ſuaſor dixerit. Diuiſione aut hac ſuaſoria Fuſcus uſus eſt illa uulgari, ut diceret, nō eſſe honeſtū fugere, etiā ſi tutū eſſet: deinde æquē periculoſum eſſe fugere, & pugnare: nouiſſimē periculoſum eſſe fugere, pugnātibus hoſtes timendos, fugientibus & hoſtes & ſuos. Cæſtius primā partē ſic trāſegit, quali nemo dubitaret, an turpe eſſet fugere: deinde illō tranſijt, an nō eſſet neceſſe. Hæc ſunt, inquit, quæ uos confundūt, hoſtes, & ſociorū paucitas. Nō quidē hæc ſuaſoriæ. Sed in hac materia, diſertiſſima illa fertur ſententia Dorionis, cū poſuiſſet hoc dixiſſe trecentis Leonidā, quod puto etiā apud Herodotū eſſe. Sabinus Aſydius, uenuliſſimus inter rhetores ſcurra, cū hanc ſententiā Leonidę retuliſſet, ait: Ego illi ad prandiū promiſiſſem, ad cœnā renunciaſſem. Attalus Stoicus, qui ſolū uertit à Seiano circūſcriptus, magnæ uir eloquētiæ, ex philoſophis, quos noſtra ætas uidit, lōgē & ſubtiliſſimus & faciendiſſimus, cū tam magna & nobili ſententiā certauit, ut mihi dixiſſe uideatur animoſius quā prior. Occurrit mihi ſenſus in huiuſmodi materia, à Cornelio Seuero dictus, tanquā de Romanis, neſcio an parum fortiter. Ediſta in poſterum diem pugna epulanteis milites inducit, & ait:

—Stratiq; per herbam:

Hic meus eſt, dixere, dies. —

Elegantiffimē quidem affectum animorum incerta ſorte pendentium expreſſit, ſed parum Romanī animi ſeruata eſt magnitudo. Cœnant enim tanquam craſtinum deſperant. Quantus illis

Seneca,

Y

Laconibus

al. & iuuenē tamio.

Diuiſio:

Laconibus animus erat, his qui non poterant dicere: Hic dies est meus. Illud Porcellus grammaticus arguebat in hoc uersu quasi solæcismum, quod cū complures induxisset, diceret, Hic meus est dies: nō, Dies hic est noster. & in sentētia optima accusabat id quod erat optimū. muta enim, ut noster sit, peribit omnis uersus elegantia: in quo hoc est decētissimū, quod ex causa sermo trahitur. nam quasi prouerbij loco ait, Hic dies meus est. & cum ad sensum retuleris, ne Grāmaticorū quidē calumnia ab omnibus magnis ingenijs submouēda, habebit locū. Dixerūt enim nō oēs simul, tanquā in chorū manu ducente Grāmatico, sed singuli ex his: Hic meus est diēs. Sed ut reuertar ad Leonidā & trecentos, pulcherrima illa fertur Glyconis sentētia. In hac ipsa suaforia nō sanē refero memoria ullā sententiā Græci cuiusquā, nisi Damæ. De positione loci eleganter dixit Aterius, cū angustias loci facundissimē descripsisset, natus trecentis locus. Cæstius cum descripsisset honores, quos habituri essent, si pro patria cecidissent: adiecit, Per sepulchra nostra iurabitur. Nicetas longē disertius hanc phantasiā mouit, & adiecit: Nisi antiquior fuisset Xerxes quā Demosthenes Ciptoy, cui dicere hanc suā dixit sententiā, aut certē non deprehēsam, cū descripsisset opportunitatē loci, & tuta undiq; pugnantiū latera & angustias à tergo positas, sed aduersas hostibus. Potamo magnus fuit Mitylenis, qui eodē tempore uiguit, quo Lesbocles magni nominis & nomini respondentis ingenij: in quibus quāta fuerit animorū diuersitas in simili fortuna, puto uobis indicandum: multo magis, quia ad uitā pertinet, quā si ad eloquentiā pertineret. Vtriq; filius ijsdem diebus decessit. Lesbocles scholā soluit, nemo unquam ampliore animo se gessit. Potamon à funere filij cōtulit se in scholā, & declamauit. Vtriusq; tamen affectū temperandū puto: hic durius tulit fortunā quā patrem decebat, ille mollius. Verū Potamon cū suaforiā de trecentis diceret, tractabat, quā turpiter fecissent Lacones, hoc ipsum quod de liberaissent de fuga: & sic nouissimē clausit: Insanierūt in hac suaforia multi circa Otroyadē. Murrhedius qui dixit, Fugerunt Athenienses: non enim Otroyadē nostri literas didicerāt. SARCONIVS dixit: Otroyades periit ut falleret: reuixit, ut uinceret. LICINIVS NBPOS. Cū exemplo uobis etiam mortuis uincendū fuit. ANTONIVS ATTICVS inter plures sententias uidetur palmam meruisse. dixit enim: Otroyades penē à sepulchro uictor digitis uulnera gessit, ut trophea Laconū inscriberet, & Deo dignū in Spartano sacramento uirū, cuius ne literæ quidem fuēre sine sanguine. CASTIVS CRISPVS. Municipalis Gatozeos dixit post relatū exēplū, Otroyade dicebat, municipalis aliud cæteros, aliud Laconas decet: nos sine delicijs educamur, sine muris uiuimus, sine uita uincimus. SENTIO fuit, cuius nomen ad uos potuit peruenisse, ingenij confusi ac turbulenti, qui cupiebat grandia dicere, adeo ut nouissimē huius rei morbo & teneretur & rideretur. nam & seruos nolebat habere, nisi grandes, & argentea uasa, non nisi grandia. Credatis mihi uelim nō iocanti, eō peruenit insania eius, ut calceos quoq; maiores sumeret, ficus non esset nisi mariscas. Concubinam ingentis staturæ habebat, omnia grandia probabat: ei impositū est, uelut Messala ait, cognomētum, & uocari cōpit Senetio Grandio. Is in hac suaforia cū posuisset contradictionē, ait: Omnes qui missi erant à Græcia, fugerunt, sublati manibus, insistentis summis digitis (sic enim solebat, quo grandior fieret) exclamat: Gaudeo, gaudeo. mirantibus nobis quid tantū boni illi contigisset, adiecit: Totus Xerxes meus erit. Idem dixit: Iste qui classibus suis maria surripuit, qui terras circumscripsit, dilatauit profundum, nouā rerum naturę faciem importat. Ponat sanē contra cælū astra, commilitones habeo deos. SENIANVS multo potētius dixit: Terras armis possidet, cælū sagittis, maria unguis: Lacones nisi succurritis, mundus captus est. Decentissimi generis stultā sententiā referā VICTORIS STATORII, municipalis mei, cuius fabulis memoria dignissimis aliquis suaforia occasione contradictionē sumpsit. At, inquit, trecenti sumus: & ita respondet, Trecenti, sed uiri, sed armati, sed Lacones, sed ad Thermopylas. Nunquam uidi plures trecentos. LATRO in hac suaforia, cum tractasset omnia quæ materia capiebat, posse ipsos & uincere, posse certē uictos reuerti & beneficio loci, tū illā sententiā: Si nihil aliud, erimus certē belli mora. Postea memini auditorē Latronis ABRONVM SYLONEM, patrē huius Sylonis, qui Pantomimis fabulas scripsit, & ingenium grande non tantū deferūit, sed posuit, recitare carmen, in quo agnouimus sensum Latronis in his uersibus:

Ite agite Danaï magnum Pæana canentes:

Ite triumphantes belli mora concidit hora.

Tam diligentes tum auditores erant, ne dicam tam maligni, ut unius uerba surripi non possent. At nunc cuilibet orationes inuertere tutō licet pro suis. Sed ut sciatis, sensum bene dictū dici tamē posse melius, notate præ cæteris quāto decētius Virgilius dixerit hoc: qd' ualde erat celebre:

— *Belli mora concidit Hector.* Item:

Quicquid apud duræ cessatum est mœnia Troiæ,

Hectoris Aeneæq; manu uictoria Graium Hæsit. —

MESSALA aiebat, hic Virgilium debuisse desinere: quod sequitur, Et in decimū uestigia reuertit annū, explementum esse. MECOBNAS hoc etiā priori cōparabat. Sed ut ad Thermopylas reuertar. DIOCLEB CARISTIVS dixit. APATRIVS dixit. CORVO testimoniū stuporis reddendū est, qui dixit: Quid si iā Xerxes ad nos suo mari nauigat, fugiamus antequam nobis terra surripiatur. Hic est Coruus, qui cū tentaret scholā Romæ summo illi, qui Iudeos subegerat, declamauit controuersia, de eaq; apud matronas differebat, liberos nō esse tollendos, & ob hoc accusatur Reipub. læsæ. In hac controuersia, sententia eius hæc ridebatur: Inter pyxides & redolentis

A lentis animæ medicamina constitit myrata concio. Sed si uultis, historicum quoq; uobis fatuum dabo. **THVS CVS** ille, qui Scaurū Mamercū, in quo Scaurorum familia extincta est, maiestatis reum fecerat, homo quā improbi animi, tā infelicis ingenij, cū hanc suasoriā declamaret, dixit: Exspectemus si nihil aliud effecturi, scilicet ne insolens barbarus dicat: Veni, uidi, uici. cū hoc post multos annos diuus Iulius uictō Pharnace dixerit. **DVRION** dixit. **ANDREAS** aiebat, Nicocatrix Lacedæmonis insignē hanc sententiā fuisse futurā, si media inciderentur. Sed ne uos diutius infatuē, qui prædixerā me Fulci Arellij explicationes subiecturū, finem suasoriæ faciam: quòd iterum nimius cultus & fracta compositio poterit uos offendere, cum ad meam ætatem ueneritis. Nam nunc uos ipsa, quæ offensura sunt, uitia delectant.

Suasoria III.

Deliberat Agamemnon, an Iphigeniam immolet, negante Chalcante aliter nauigari potuisse. **ARELLII FVSCI**. Non in aliā cōditionem Deus fudit æquora, quā ne omnis ex uoto iret dies. nec ea fors mari tantū est, cæterū ipsa non sub eadem conditione sidera sunt. alia negatis imbris exurunt solum, & miseri cremata agricolæ legunt semina, & hæc interdum anno lex est: alijs serena clauduntur, & omne cœlū nubilo graue, subsidit solū, & creditum sibi terra nō retinet: alius incertis sideribus cursus est, & uariantur tempora, neq; soles nimis urgent, neq; ultra debitum imbres cadunt, quicquid asperatum æstu est, quicquid nimio defluxit imbre, inuicē nimio temperatur altero: siue ita natura disposuit, siue (ut ferunt) luna cursu gerit: quæ siue plena lucis suæ est, splendensq; pariter assurgit in cornua, imbres prohibet, siue occupata nubilo, sordidiorē ostendit orbē suum, non antē finit quā in lucem redit: siue ne lunæ quidē ipsa potentia est, sed flatus qui occupauēre annum, tenēt. quicquid horum est, extra iussum Dei tutum fuit adultero marē. An non potero uindicare adulteram? prior est salus pudicæ. Ne quid uirginitati huius timerē, persequer bar adulterū. Victa Troia uirginibus hostium parcendū, nihil adhuc uirgo Priami timet. **CÆSTII PII**. Vos ergo ad hanc diē immortales inuoco, sic reclusuri estis maria? Obstate potius. Ne Priami quidē liberos immolaturus es. Describe nunc tempestatem. Omnia ista patimur, nec parricidium fecimus. Quod hoc sacrū est, uirginis deæ templo uirginē occidere? libentius hanc sacerdotē habebit quā uictimā. **CORNELII HISPANI**. Infestæ, inquit, sunt tēpestates, & sæuiūt maria: neq; adhuc parricidiū feci. Ista maria si numine suo Deus regeret, adulteris clauderētur. **MARILLII**. Si nō datur nobis ad bellū iter, reuertamur ad liberos. **ARGENTARII**. Iterū in malum familiæ nostræ fatale reuoluimur, propter adulterā fratris liberi pereunt: ista mercede nollem reuerti. At Priamus bellum pro adultero filio gerat.

B **DIVISIO**. Hanc suasoriam sic diuisit **FVS CVS**, ut diceret, etiam si aliter nauigare non possent, nō esse faciendum: quia homicidium esset, quia parricidium, quia plus impenderetur, quā peteretur. Petitur impendi Iphigeniam, uindicare adulterium, cōmitti parricidiū. Deinde dixit, etiam si non immolasset, nauigaturum. Illam enim moram naturæ maris & uentorum esse, deorum uoluntatem ab hominibus non intelligi. Hæc **CÆSTIVS** diligenter diuisit. Dixit enim, deos rebus humanis non interponere arbitriū suū: si interponant, uoluntatē eorū ab homine nō intelligi: ut intelligatur, nō posse fata reuocari: si nō sint fata, sacra profutura: si sint, nō posse mutari. **SYLO POMPEIUS** etiā si quod esset diuinā di genus certū, augūri negauit credendum. quare ergo si nescit Chalcas, affirmat primū, & scire se putat? Hic cōmunem locū dixit in oēs, qui hanc affectarent scientiam: deinde irascitur sibi, inuitus militat, quærit sibi tam magno testimonio apud omnes gentes fidem in ea descriptione. Primū in hac suasoria **FVS CVS ARELLIVS** Virgilij uersus uoluit imitari. Valde autem longē petit, & penē repugnat materiæ, certē nō desideratī inseruit. Ait enim de luna, quæ siue plena lucis suæ est, splendensq; pariter assurgit in cornua, imbres prohibet: siue occupata nubilo sordidiorē ostendit orbē suum, non antē finit quā in lucem redit. At Virgilius hæc quanto simplicius & beatius dixit:

Luna reuertentes cum primū colligit ignes;

Si nigrum obscuro comprehenderit æra cornu;

Maximus agricolis pelagoq; parabitur imber.

Sin ortu in quarto (namq; is certissimus autor)

Plena, neq; obscuris per cœlum cornibus ibit.

Et rursus:

Solebat autem ex Virgilio Fuscus multa trahere, ut Mæcenati imputaret. Toties enim pro beneficio narrabat, non in aliqua se Virgiliana descriptione placuisse: sicuti in hac ipsa suasoria dixit: Cur iste inter eius ministeriū placuit? cur hoc os Deus elegit? cur hoc potissimū sortitur poetis? quod tantū non impiē aiebat se imitatum Virgiliū, Plena Deo? Solet aut Gallio noster hæc aptissimē ponere. Memini unā nos ab auditione Nicetis ad Messalā uenisse. Nicetes suo impetu ualde Græcis placuit. Quærebat à Gallione Messala, quid illi uisus esset Nicetes? Gallio ait, Plena Deo: quoties audierat aliquem ex his declamatoribus, quos scholastici callidos uocant, statim dicebat, Plena Deo. Ipse Messala nūquam aliter eum agnouit, ab hominis auditione uenientem interrogat nihil aliud quā ut diceret: Nunquid plena Deo? Itaq; hoc ipsi tā familiare erat, ut inuito quoq; excideret. Apud Cæsarem cum mentio esset de ingenio Haterij, consuetudine prolapsus, dixit: Et ille erit plena Deo. Quærenti deinde quid hoc esse uellet, uersum Virgilij retulit, & quomodo hoc semel sibi apud Messalā excidisset, & nunquam postea potuisset excidere: Tiberius ipse Theodōreus offendebar Nicetis ingenio, atq; delectatus est fabula Gallionis:

Seneca.

Y 2 hoc

hoc autem dicebat Gallio, Nasoni suo ualde placuisse: itaq; fecisse quod in multis alijs uersibus A Virgilius fecerat, non surripiendi causa, sed palam imitandi, hoc animo ut uellet agnosci: esse aut in tragœdia eius: Feror huc illuc, ut plena Deo. Iam uultis ad Fuscū reuertar, & descriptionibus eius uos fatiabo. Hæc potissimum ex his quas in similitudinis tractatione posuit, cum diceret, omnino non concessam futurorum scientiam.

Suasoria IIII.

Deliberat Alexander Magnus, an Babyloniam intret, cum denunciatam esset illi responso auguris periculum. ARELLII FVSCI. Quis est qui futurorum scientiam sibi uendicat: nouæ oportet fortis sit, qui iubente Deo canat. non eodem contentus sit utero, quo imprudentes nasci mur: quandam imaginem Dei præferat, qui iussa exhibeat Dei. sic est. Tantum enim regem, tantiq; rectorem orbis esse in metu cogit: magnus iste est, supra humanæ fortis habitum oportet sit, cui liceat terrere Alexandrum: ponat iste suos in sidera patres, & originem cælo trahat, agnoscat suū uatē Deus, non eodē claudatur uitæ fine, ætate magna, extra omnem futurorum necessitatē caput sit, quod gentibus futura præcipiat. Si uera sunt ista, quid ita, non huic studio seruit omnis ætas? Cur non ab infantia, rerū naturā deosq;, quā licet, uisimus? cum pateant nobis sidera, & in æteresse numinibus liceat, quid tā inutiles desideremus facundia? aut periculosis atteritur armis manus? an melius alio pignore quā futuri sciētia, ingenia surrexerint? Qui uerō in media se ut prædicant fatorum misere pignora, natales inquirunt, & prima omnium meliorum annorum habēt initia, quo ierint motu sidera, in quas discurrerint parteis: contra ne Deus steterit: an placidus affulserit sol: an plenā lucem, an initia surgentis acceperint: an abdiderit in noctem obscurū caput luna: Saturnus nascentem, an ad bella Mars militē, an negotiosum in quæstus Mercurius exceperit: an blanda annuerit nascenti Venus, an ex humili in sublime Iupiter tulerit. Existimant tot circa unū caput tumultuanteis deos? Futura nunciant. Plerosq; dixere uicturos, & nihil metuentes oppressit dies: alijs dedere finem propinquū, at illi superfuere. Egētes inutilis animæ, felices nascentibus annos sponponderunt: at fortuna in omnē properauit iniuriam. incertæ enim fortis uiuimus: unicuiq; ista pro ingenio finguntur, non ex scientiæ ui. Deerit aliquis toto orbe locus, qui te uictorem non uiderit? Babylone cluditur cui patuit Oceanus.

DIVISIO. In hac suasoria nihil aliud tractasse Fulcum scio, quā easdem quas suprā retuli, quæstiones, ad scientiā futuri pertinentes. Illud quod nos delectauit, præterire non possum. Declamabat FVSCVS ARELLIVS controuersiam, de illa, quæ posteaquā ter mortuos pepere- rat, somniasse se dixit, ut in luco pāreret. Valde in uos contumeliosus fuero, si totam controuersiam, quā ego intelligo me dicere, Fuscus declamaret, & apertē, aut non agnoscentis puerū, tra- B staret locum contra somnia & deorum providentiam, & malē de magnitudine deorum dixisset mereri eū, qui illos circa puerperas mitteret, summis clamoribus dixit illum Virgilij uersum:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos Sollicitat. —

Auditor Fuscū quidā, cuius pudori parco, cū hanc suasoriam de Alexandro ante Fulcum diceret, putauit æquē bellē poni uersum eundem, dixit:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos Sollicitat. —

Fuscus illi ait: Si hoc dixisses audiente Alexandro, scires apud Virgilium eundem uersum esse:

— Et altum capulotenus abdidit ensem.

Et quia soletis mihi molesti esse de Fusco, quid fuerit, quasi nemo uideretur dixisse cultius, ingeram uobis Fuscianas explicationes. Dicebat autem suasorias libentissimē, & frequentius Græcas quā Latinas. HYBRAS in hac suasoria dixit.

Suasoria V.

Deliberant Athenienses, an trophæa Persica tollant, Xerxes minante redituum se, nisi tollerentur. ARELLII FVSCI. Pudet me uictoriæ nostræ: sic fugatum creditis Xerxem, ut reuer- ti possit: tot cæsa milia, nihil ex hac acie relictum minanti, nisi quod uix sequi fugientē possit, toties mersæ classis. Quid Marathonæ? quid Salamina referat? Pudet dicere, dubitamus adhuc, an uicerimus. Xerxes ueniet? At nescio quomodo languet circa memoriā iacturæ animus, & disturbata arma nō repetit. Prior enim metus futuri regni is esset, amissa ne audeat, amissum monēt. Ut in gaudia interdum surgit animus, & spēs ex præsentī metitur, ita aduersis frangitur: ubi ignominia spem premit, ubi nullam meminit aciem, nisi quæ fugerit, errat circa damna sua, & quæ malē expertus est, uota deponit. Si uenturus esset, non minaretur. Suis ira ardet ignibus, & impa- cta soluitur. Non denūciaret, si uenturus esset: neq; armaret nos nuncio, nec instigaret uictricem Græciā, nec sollicitaret arma felicia: magis superueniret improvidis. nam & arma indenunciata monent. Quantumcunq; Oriens ualuit, primo in Græciam impetu effusum est: hoc ille numero ferox, & in deos arma tulerat. Extincta tot ante Xerxem milia, tot sub ipso iacēt: & nulli nisi qui fugerunt, supersunt. Quid dicā Salamina? quid Cynagyron referam? & te Polytes? & hoc agitur an uiceris? Hæc ego trophæa deposui, hæc in totius Græciæ cōspectu statui, ne quis timeret Xer- xem minantem. Me miserum, pugnante Xerxe trophæa posui, fugiente tollam: Nūc Athenæ uin- cimur. non tantum credetur rediisse, sed uicisse Xerxes. Non potest Xerxes, nisi per nos tro- phæa tollere. Credite mihi, difficile est attritas opes recolligere, & spes nouare fractas, & pœni- tenda acie in meliōris euētus fiduciam surrigere. CABSTII PII. Inferam, inquit, bellum: alia mihi

A mihi trophæa promittit: potest maior uenire quàm uictus est. ARGENTARI. Nō pudet uos: pluris trophæa uestra Xerxes æstimat, quàm uos.

DIVISIO. FVSCVS sic diuifit: Etiamfi uenturus est Xerxes, non tollimur: non sunt trophæa tollenda. Confessio feruitutis est, iussa facere: si uenerit, uincemus. hoc nō est diu colligendum. de eo dico, uincemus, quē uicimus. Sed nec ueniet quidē. si uenturus esset, nō denunciarēt. Fractus est & uiribus & animo. CABS TIVS & illud dicit, quod in prima parte tractauit, nō licere Atheniensibus trophæa tollere: cōmune in illis ius totius Græciæ esse. cōmunem uictoriam, cōmune bellum fuisse. deinde ne fas quidem esse: nunquā factū, ut quisquam consecratis uirtutis suæ operibus manus adferret. ista trophæa non sunt Atheniensium: deorū sunt, illorū bellū fuit, illos Xerxes uinculis, illos sagittis persequēbatur. hæc omnia ad impiam & superbā Xerxis militiā pertinet. Et quid? ergo bellum habebimus? habebimus: etsi Xerxem remouebis, aliis hostis inuenietur. Nunquā magnā imperia ociosa. Omnium bellorum prosperē ab Atheniensibus gestorū. Deinde non erit bellum. Xerxes enim non ueniet: † multo timidiores esse qui superbissimi fuerint. Nouissimē ut ueniat, cum quibus ueniet? reliquias uictoriæ nostræ colliget: illos adducet, quos priore bello quāsi inutiles reliquias nouit, si qui ex fuga consecuti sunt. Nullum habet militem, nisi aut fastiditum aut uictum. ARGENTARIVS his duobus contentus fuit: aut nō uenturum Xerxem, aut non esse metuendum. Si uenerit, his solis institit: & illud dixit quod excerptum est: Tollite, inquit, trophæa. Si uicisti, quid erubescis? si uictus es, quid imperas? Locū mouit non utiliter: iudicare quidē se, neq; Xerxem, neq; iam quemquā Persarum ausurum in Græciam effundere se: ideo magis ipsis trophæa tuenda. Si quis unquā illinc uenturus hostis esset, ut cōspectu trophæorū animi militū accenderētur, hostiū frangerētur. BLANDVS dixit: Repleat ipse prius hiatus, & maria in antiquā faciem reducat: apparere uoluit posteris quēadmodum uenerit, appareat etiā quemadmodū redierit. TRIARIVS: Omni dimissa diuisione, tantum exultauit, quod audierit Xerxem uenire ad se, ipsis nouā uictoriā, nouā trophæa. SYLOPOMPEIVS uenusto genere sententiæ usus est: Nisi tollitis, inquit, trophæa, ego ueniā. hoc ait Xerxes: Nisi hæc trophæa tollitis, illa ponetis. Alterā partē solus Gallio declamauit, & hortatus est ad tollenda trophæa. dixit gloriæ nihil detrahi: mansuram enim memoriam uictoriæ, quē perpetua esset: ipsa trophæa & tempestatibus & ætate consumi: bellum suscipiendum fuisse pro libertate, pro coniugibus, pro liberis: pro re superuacua, & nihil nocitura si fieret, non esse suscipiendum. Hic dixit, utiq; uenturum Xerxem, & descripsit aduersus ipsos deos timentē: deinde habere illū magnas uires: neq; omnes illum copias in Græciam produxisse, nec omnes perdidisse in Græcia: timendam esse fortunæ uarietatem, exhaustas esse Græciæ uires: nec posse iam pati alterum bellū: illi esse immensam multitudinem hominum. Hoc loco disertissimam sententiam dixit, quæ uel in oratione uel in historiā ponitur: Diutius illi perire possunt, quàm nos uincere.

Suasoria VI. De morte Ciceronis clarissima.

B Deliberat Cicero, an Antonium deprecetur. Q. ATBRIVS. Sciant posteri, potuisse Antonio seruire Rempublicam, non potuisse Ciceronē Laudandus erit tibi Antonius: in hac causa etiam Ciceronem uerba deficient. Crede mihi, si diligenter te custodieris, faciet tamen Antonius quod Cicero tacere non possit. Si intelligis Cicero, non dicit, Roga ut uiuas: sed, Roga ut seruias. quemadmodum autem hunc senatum intrare poteris exhaustum crudeliter? repletum turpiter? Intrare autē tu senatū uoles, in quo non Cn. Pompeium uisurus es, non M. Catonē, nō Lucullos, non Hortensium, non Lentulum atq; Marcellū: non tuos, inquā, Coss. Hirciū & Pansam? Cicero quid in alieno seculo tibi? tam nostra peracta sunt. M. Cato solus maximū uiuendi moriendiq; exemplū, mori maluit quàm rogare: nec erat Antonium rogaturus, & illas usq; ad ultimum diem puras à ciuili sanguine manus, in se infectas, acerrimē armauit. Scipio cū gladium poni iussus foret, dicitur abdidisse se. quærentibus qui in nauē transierant militibus imperatorem: Imperator, inquit, bene se habet. Victus uocem uictoriæ misit. Vetat, inquit, Milo rogari iudices. V. CL. nūc & Antonium rogat. PORTII LATRONIS. Ergo loquitur imperator Cicero, & non timeat Antonius: loquitur, inquam, Antonius, ut Cicero timeat? Ciuilis sanguinis Syllana sitis in ciuitatē redit, & ad triumphalē hastam pro uectigalibus ciuium Romanorum mortes locantur. In iusta bella albo Pharsalica ac Mundensis Mutinensisq; ruina uincitur, consularia capita auro rependuntur. Tuis uerbis Cicero utendum est: O tempora, o mores. uidebis ardentes crudelitate simul ac superbia oculos: uidebis illum nō hominis, sed belli ciuilis uultum: uidebis illas fauces, per quas Cn. Pompeij bona transierunt, illa latera, illam totius corporis gladiatoriam firmitatē: uidebis illū pro tribunali loco, quem magister equitū cū raptaretur, præerat, uomitu scædauerat. Supplex accidens genibus deprecaberis, & ore, cui se debet salus publica, humili, in adulationē uerba submittes? Pudeat Verrem, quod quia proscriptus fortius perit. CYRIMARILLI E-SERNINI. Occurrat tibi Cato tuus, cuius à te laudata mors est. Quicquam ergo tanti putas, ut uitā Antonio debeas? CABS TIIPII. Si ad desiderium populi respicias Cicero, quandocunq; perieris, parum uixisti: si ad res gestas, satis uixisti: si ad iniurias fortunæ & præsentē Reipublicæ statum, nimium diu uixisti: si ad memoriam operum tuorum, semper uicturus es. POMPEII SYLONIS. Scias licet, tibi non expedire uiuere, si Antonius permittit ut uiuas. Tacebis ergo proscriptē Antonio? & Rempublicam laniantē? & ne gemitus quidē tuus liber erit? Malo populus Romanus mortuū Ciceronē quàm uiuum desideret. TRIARI. Quæ charybdis est tam uorax?

Seneca.

Y 3 Charybdis

forte, An nō scius.

Charybdin dixit: quæ si fuit, animal unum fuit, uix mediufidius Oceanus tot res tamq: diuerfas uno tempore abforbere potuiffet. Huic tu ſcruienti putas Ciceronem poſſe ſubduci? **ARCELLI FVSCI**. Ab armis ad arma diſcurritur: foris uiſtores dum trucidamur, dū in ſanguine inſteſtinus hoſtis incubat, quis non hoc populi Romani ſtatu, Ciceronē ut uiuat, cogi putat? Rogabis Cicerō turpiter Antoniū, fruſtra? Nō te ignobilis tumultus abſconderet: idē uirtutis tuę qui ſinis eſt immortalium, humanorū operum cuſtos memoria, quæ manſuri uita perpetua eſt, in omnia te ſecula ſacratum dabit. Nihil aliud intērcidet, quā corpus fragilitatis caducæ, morbis obnoxium, caſibus expoſitum, proſcriptionibus obiectum. Animus uerō diuina origine hauſtus, cui nec ſenectus ulla, nec mors, oneroſi corporis uinculis exolutus, ad ſedes ſuas & cognata ſidera recurrer. Et tamen ſi ad ætatem, annorumq:, nunquam obſeruatū uiris fortibus, numerum reſpicimus, ſexaginta ſupergreſſus es: nec potes uideri non nimis uixiſſe, qui moreris Reipublicæ ſuperſtes. Vidimus furentia toto orbe ciuilia arma, & poſt Italicas Pharfalicasq: acies Romanum ſanguinē hauſit Aegyptus: quid indignamur in Ciceronē Antonio licere, quod in Pompeium Alexandri. no licuit? An non occiduntur, qui ad indignos confugiunt? **CORNELII HISPANI**. Proſcriptus eſt ille qui tuam ſententiā ſecutus eſt: tota tabula tuæ morti ꝑ ꝑꝛæcluditur: alter fratrē ꝑꝛoſcribi, alter auunculum patitur: quid habes ſpei? Vt Cicero periret, tot parricidia facta ſunt. Repete age tot patrocinia, tot clientelas, & maximum beneficiorum tuorum teipſum: iā intelliges Ciceronem in mortem cogi poſſe, in preces nō poſſe. **ARGENTARI**. Explicatur triumuiralis regni delicata conuiuia, & ꝑꝑina tributo gentium inſtruitur: ipſe uino & ſomno marcidus deſicienteſ oculos ad capita ꝑꝛoſcriptorum leuat. Iam ad iſta non ſatis eſt dicere hominē nequam.

DIVISIO. Latro ſic hanc diuiſit omnem ſuaſoriam: Etiam ſi impetrareſ uitam ab Antonio, non putes tanti rogare, deinde impetrare non potes. In priore illa parte poſuit: Turpe eſſet cui libet Romano, ne dum Ciceroni, uitam rogare. Hoc loco omnium qui ultrō mortem ꝑꝑetiffent, exempla poſuit: deinde inutilis illi ſua uita futura ꝑꝛoponitur, morte grauior, detracta libertate. Hic omnem acerbitatē ſeruitutis futuræ deſcripſit: deinde non futurum fidei impetratæ beneficium. Hic cum dixiſſet, Aliquid erit quod Antonium ꝑꝛoffendat aut factum tuum, aut dictum, aut ſilentium, aut uultus: adiecit ſententiā, Haud eū ꝑꝛacaturus es. **ALBVTIVS** aliter diuiſit. ꝑꝛimam partem fecit, moriendum eſſe Ciceroni, etiā ſi nemo ꝑꝛoſcriberet, cum hæc inſectatio temporum fuerit. deinde moriendum eſt: ille enim ſe ſua ſponte conficeret, quia moriendum eſſet, etiam ſi mori noluiſſet: graues odiorum cauſas eſſe: maximam cauſam ꝑꝛoſcriptionis ipſum eſſe Ciceronem. Et ſolus ex declamatoribus tentauit dicere, non unū illi eſſe Antonium inſectū. Hoc loco dixit illam ſententiā: Si cui ex triumuiris non es inuiſus, grauis es. Et illa ſententiā ualde excepta eſt: Rogo Cicero, ora unū, ut tribus ſeruias. **CÆSTIVS** ſic diuiſit: Mori tibi utile eſt, honeſtum eſt, neceſſe eſt ut liber & illibata dignitatis conſumes uitam. Hic illā ſententiā dixit audacē: Vt numereris cū Catone, qui ſeruire nec Antonio quidē nōdum domino potuit. **MARCELLVS** hunc ſenſum de Catone melius: Vſq: eo ne omnia cum fortuna populi Romani conuerſa ſunt, ut aliquis deliberet, utrū ſatius ſit uiuere cū Antonio, an mori cum Catone? Sed ad diuiſionem Cæſtij reuertamur. dixit utile eſſe, ne etiam cruciatus corporis pateretur: non ſimplici illum modo periturum, ſi in Antonij manus incidiſſet. & in hac parte cū deſcripſiſſet cōtumelias inſultantium Ciceroni, & uerba & tormenta, dixit illam multū laudatam ſententiā: Tu mehercules Cicero cū ueneris ad Antonium, mortē rogabis. **VARIVS GEMINVS** ſic diuiſit: Hortarer te, ſi non alterutrum utiq: faciendum eſſet, aut moriendum, aut rogandum, ut morereris ꝑꝛoꝑius, quā rogares. & omnia complexus eſt, quæ a cæteris dicta erant, ſed addidit & tertium: adhortatus eſt illū ad fugam, illic eſſe M. Brutū, illic C. Caſſium, illic Sex. Pompeium. Et adiecit illā ſententiā, quā Caſſius Seuerus unicē mirabatur: Quid deſicimus? & Reſpub. ſuos triumuiros habet. Deinde etiam quas ꝑꝛetere poſſit regiones, ꝑꝛecurrit: Siciliam dixit uindictā eſſe ab illo, Ciliciā a ꝑꝛoconſule egregiē adminiſtratā, familiares ſtudijs eius & Achaiā & Aſiā, Deiotari regnum obligatū beneficijs, Aegyptum & habere beneficij memoriā, & agere ꝑꝛofidiæ ꝑꝛœnitentia, ſed illū maximē in Aſiam & Macedoniam hortatus eſt in Caſſij & in Bruti caſtra. Itē Caſſius Seuerus aiebat alios declamaſſe, Variū Geminū uiuū conſilium dediſſe.

Alteram partem pauci declamauerunt: nemo auſus eſt Ciceronem ad deprecandū Antoniū hortari, bene de Ciceronis animo iudicauerunt. Geminus Varius declamauit alteram quoq: partem, & ait: Spero me Ciceroni meo ꝑꝛſuaſurum ut uelit uiuere, quod grandia loquitur, & dicit: Mors nec imatura conſulari, nec miſera ſapienti, nō mouet me idiotam, ꝑꝛerit. Ego beſtiae mores hominis noui: faciet, rogabit. nā quod ad ſeruitutē ꝑꝛtinet, non ꝛeufabit: iam collū tritū habet, & Pompeius illum, & Cæſar ſubiecerunt. Veteranū mancipium uidetis. & quā ꝑꝛura alia dixit ſcurrilia, ut illi mos erat. Diuiſit ſic, ut diceret, non turpiter rogaturū, non fruſtra rogaturum. in ꝑꝛiori parte poſuit, non eſſe turpe, ciuem uiſtorē rogari a uiſto: hic quā multi rogaffent C. Cæſarem, hic & Ligarium. deinde ne iniquum eſſe quidem, Ciceronem ſatiſfacere, qui ꝑꝛior illum ꝑꝛoſcripſiſſet, qui & iudicaſſet ab eo ſemper naſci ſatiſfactionem, ac dato rogari. Deinde non ꝑꝛoꝑita illum, ſed ꝑꝛo Reipublica rogaturum: ſatis illū uixiſſe ſibi, Reipublicæ ꝑꝛarum. In ſequenti ꝑꝛarte dixit, exorari ſolere inimicos, ipſum exoratum a Vatinio. C. quoq: Verri affuiſſe, facilius exorari Antonium poſſe, qui cum tertius eſſet, ne quis tribus hanc tam ſpeciōſam clementiæ occaſionem ꝑꝛæteriret: fortasſe irarſci Antonium, qui ne tanti quidem ꝑꝛutaſſet illum quem rogaret.

Fuga

A Fuga quàm periculosa esset, cum descripsisset, adiecit: Quocunq; pertenuisset, seruiendum illi esse: ferendam aut Calsij uolentiam, aut Bruti superbiam, aut Pompeij stulticiam. Quando in hac suaforiam incidimus, non alienū puto, indicare quomodo quisq; se ex historicis aduersus memoriam Ciceronis gesserit. Nam quod Cicero nec tam timidus fuerit ut rogaret Antoniū, nec tam stultus ut exorari posse speraret, nemo dubitat, excepto Asinio Pollione, qui infelissimus famæ Ciceronis permansit, & is etiam occasionem scholasticis † occatione dedit. Solent enim schola-

al. alterius suaforia. foris, hac positione. quod probant statim sequentia uerba.

Alia suaforia pro Cicerone.

Deliberat Cicero, an promittente salutem Antonio, orationes suas comburat. Hæc ineptè facta cuilibet uideri potest. Pollio uult illam ueram uideri: ita enim dixit in illa oratione, quam pro Lamia dedit. **ASINII POLLIONIS**. Itaq; nunquam perficeret, nec mora fuit, quin euitaret, suas esse quas cupidissimè effuderat orationes in Antoniū, multiplicesq; numero & accuratius scriptas illis contrarias ædere, ac ueluti ipse palàm pro concione recitare, pollicebatur: cæteraq; his alia sordidiora multo: ut tibi facile liqueret, hoc totum adeò falsum esse, ut ne ipse quidè Pollio in historijs suis ponere ausus sit. Huic certè actioni eius pro Lamia qui interfuerunt, negant eum hæc dixisse (nec enim mentiri sub trium uirorum conscientia, sustinebat) sed composuisse. Nolo autem uos iuuenes mei contristari, quod à declamatoribus ad historicos transeo: satis faciam uobis, & fortasse efficiam, ut his sententijs lectis solidis, & uerum habentibus, recedatis equiores. Hoc si tamen recta uia consequi non potero, decipere uos cogar, ueluti salutarem pueris daturus potionem absinthiati poculi. Huius adeò conctationis consilium habuisse Ciceronem nō dicit, ut neget tempus habuisse. Ita enim ait **LIVIVS**: M. Cicero sub aduentum triumuirorum cesserat urbe, certum habens id quod erat, non magis Antonio eripi se quàm Cæsari Calsium & Brutum posse: primò in Tusculanum fugit, inde transuersis itineribus in Formianū, ut ab Caietanauium conscensurus proficiscatur. Vnde aliquoties in alrum prouectum cū modò uenti aduersi retulissent, modò ipse iactationem nauis cæco uolente fluctu pati non posset, tædium tandem eū & fugæ & uitæ cepit, regressusq; ad superiorem uillā, quæ paulo plus mille passibus à mari abest: Moriar, inquit, in patria sepe seruata. Satis constat, seruos fortiter fideliterq; paratos fuisse ad dimicandum, ipsum deponi lecticam, & quietos pati, quod fors iniqua cogeret, iussisse. Prominenti ex lectica, præbentiq; immotam ceruicem, caput præcisum est: nec satis stolidæ crudelitati militū fuit, manus quoq; scripsisse in Antoniū exprobrâtes præciderūt. Ita relatū caput ad Antoniū, iussuq; eius inter duas manus in rostris positum, ubi ille consul, ubi sæpe cōsularis, ubi eo

B ipso anno aduersus Antonium, quanta nulla unquā humana uox, cū admiratione eloquentiæ auditus fuerat: uix attollentes lachrymis oculos homines intueri trucidata membra eius poterant. Bassus Aufidius, & ipse nihil de animo Ciceronis dubitauit, quin fortiter se mori non præbuerit tātū, sed obtulerit. **AVFIDII BASSI**. Cicero paulū remoto uelo postquā armatos uidit: Ego uerò consisto, ait: accede ueterane, & si hoc saltem potes rectè facere, incide ceruicem. Trementi deinde, dubitantiq; Quid si ad me, inquit, primū uenissetis? Cremutius Cordus & ipse ait, Ciceronem cum cogitasset, utrum ne Brutum, an Calsiū, an Sextū Pompeiū peteret, omnia illi displicuisse, præter mortem, **CREMVTII CORDI**. Quibus uisis lætus Antonius, cum peractam proscriptionem suam dixisset, esset quippe non satius modò cēdendis ciuibus, sed defectus quoq; pro rostris exponit. Itē, qua sæpius ille ingenij circūfusus turba processerat, quæ paulo antè coluerat pijs concionibus, quibus multorum capita seruauerat, tum per artus suos latus aliter ac solitus erat, à ciuibus suis conspectus est, † prætendenti capiti oriq; eius impensa sanie, breui antè princeps senatus Romaniq; nominis titulus, tū preciū interfectoris sui. Præcipuè tamen soluit pectora omnium in lachrymas gemitusq; uisa ad caput eius deligata manus dextera, diuinæ eloquentiæ ministra: cæterorumq; cædes priuatos luctus excitauerunt, illa una communem. **BRVTIDII NIGRI**. Elapsus interim altera parte uillæ Cic. lectica per agros ferebatur. sed ut uidit appropinquare notum sibi militē, Popiliū nomine, memor defensum à se, lætiore uultu aspexit. at ille, uictoribus id ipsum imputaturus, occupat facinus: caputq; decisum, nihil in ultimo sine uitæ facientis, quod alterutram in partem posset: notari, Antonio portat, oblitus se paulo antè defensum ab illo. Et hic uoluit positi in rostris capitis miserabilē faciem describere, sed magnitudine rei obrutus est. Itē **BRVTIDII NIGRI**. Vt uerò, iussu Antonij inter duas manus positū in rostris caput conspectū est, quo toties auditum erat loco, sedato gemitu & fletu maximi uiri inferiæ, nec ut solet ita depositi in rostris corporis concio audiuit, sed ipsa narrauit. Nul la nō pars fori aliquo iactationis inclytæ signata uestigio erat. Nemo non aliquod eius in se meritum fatebatur: hoc certè publicū beneficium palàm erat, illam miserrimi temporis seruitutem ac aleam delatam in Antonium. Quoties magni alicuius mors ab historicis narrata est, toties ferè totius consummatio uitæ, & quasi funebri laudatio redditur. hoc semel atq; iterū à Thucydide factum, idem in paucissimis personis usurpatū à Sallustio, Liuius benignius omnib. magnis uiris præstitit. Sequentes historici multo id effusus fecerunt. Ciceroni hoc, ut Græco uerbo uitar, *ἐντάφιος* Liuius reddit. **TITILIVI**: Vixit tres & sexaginta annos, ut si uis abfuisset, ne immatura quidè mors uideri possit: ingeniū & operib. & præmijs operarum felix: ipse fortunæ diu prosperæ, & in longo tenore felicitatis, magnis interim ictus uulneribus, exilio, ruina partium, pro quibus steterat, filiæ morte, exitu tam tristi atq; acerbo, omnium aduersorum nihil ut uiro

fortè, pendenti.

dignum erat, tulit, præter mortem. quæ uerè estimâti minus indigna uideri potuit, quod à uictore inimico crudelius passus erat, quam quod eiusdem fortunæ cōposito fecisset. Si quis tamè uirtutibus uitia pensarit, uir magnus, acer, memorabilis fuit, & in cuius laudes sequendas Cicerone laudatore opus fuerit. Vt est noster candidissimus omnium magnorum ingeniorum æstimator T. Liuius, plenissimum testimonium Ciceroni reddidit. Cordi Crēmūtij non est operæ, deferre etiam redditam Ciceroni laudationem. Nihil enim ipso Cicerone indignum est: ac ne hoc quidem, quod penè maximum est, tolerabile est. CREMVTII CORDI. Priuatas enim similitates deponendas interdum putabat, publicas nunquam. Vides credendam eius non solùm magnitudinem uirtutum, sed multitudinem quoq; conspiciendam. AVFIDII BASSI. Sic M. Cicero decessit, uir natus ad Reipub. salutem: quæ diu defensa & administrata, in senectute demum è manibus eius elabatur, non ipsius uitio læsa, quòd nihil in salute eius aliud illi, quàm si caruisset Antonio, placuit. Vixit sexaginta & tres annos, ita ut semper aut peteret alterum, aut inuicem peteretur: nullamq; rem rarius, quàm diem illū quod nullius interesset ipsum mori, uidit. Pollio quoque Asinius, qui Verrem Ciceronis reū fortissimè morientem tradidit, Ciceronis mortem solus ex omnibus malignè narrat, testimoniū tamè quauis inuitus plenum ei reddit. ASINII POLLIONIS. Huius ergo uiri tot tantisq; operibus mansuris, in omne æuum prædicare, cuius ingenio atq; industriæ superbè natura pariter atq; fortuna obsecuta est. Ei quidem facies decora ad senectutē, prosperaq; permansit ualerudo, tum pax diutina, cuius instructus erat artibus, cōtiguit. namq; à prisca seueritate iudicis exacti, maximorum noxiorum multitudo prouenit, quos obitrictus patrociniū incolumes plerosq; habebat. Iam felicissima consulatus ei fors petendi & gerendi munera magna deūm consilio, industriaq;: utinam moderatius secundas res, & fortius aduersas ferre potuisset. namq; utræq; cum uenerant ei, mutari eas non posse rebatur. Inde sunt inuidiæ tempestates coortæ graues in eum, certiorq; inimicis aggrediendi fiducia: maiore enim similitates appetebat animo quàm gerebat. Sed quando mortalium nulli uirtus perfecta contigit, qua maior pars uitæ atq; ingenij stetit, ea iudicandum de homine est. Atq; ego ne miserandi quidem exitus eum fuisse iudicarem, nisi ipse tam miseram mortē putasset. Affirmare uobis possum, nihil esse in historijs eius hoc, quē retuli, loco disertius: ut mihi tunc nō laudasse Ciceronē, sed certasse cum Cicerone uideatur. Nec hoc deterrendi causa dico, ne historias eius legere concupiscatis: concupiscite, & pœnas Ciceroni dabit. Nemò tamè ex tot disertissimis uiris melius Ciceronis mortem deplorauit, quàm Cornelius Seuerus.

CORNELII SEVERI.

Oraq; magnanimū spirantia penè uirorum
In rostris iacere suis: sed enim abstulit omnis,
Tanquam sola foret rapti Ciceronis imago.
Tunc redeunt animis ingentia consulis acta,
Iurateq; manus, deprensaq; fœdera noxæ,
Patriumq; nefas: est nunc & pœna Cetege,
Deiectusq; redit uotis Catilina nefandis.
Quid fauor aut cœtus, pleni quid honoribus anni
Profuerunt, sacris & uita quid artibus acta?
Abstulit una dies æui decus, istaq; luctu
Conticuit Latæ tristis facundia linguae,
Vnica sollicitis quondam tutela salusq;
Egregium semper patriæ caput, ille senatus
Vindex, ille fori, legum ritusq;, togeq;
Publica uox eius eternū obmutuit armis.
Informes uultus, sparsamq; cruore nefando
Canicem, sacrasq; manus, operumq; ministras
Tantum, pedibus ciuis proiecta superbis
Proculcauit ouans: nec lubrica fœta, deosq;
Respexit: nullo luet hoc Antonius æuo.
Hec nec in Hamatio mitis uictoria Perse,
Nec te dire Syphax, non fecit in hoste Philippo.
Inq; triumphato ludibria cuncta lugurtha
Abfuerant, nostræq; cadens ferus Hannibal ira,
Membra tamen stygias tulit inuiolata sub umbras.

Non laudabo municipē nostrū bono uersu, ex quo hic multo melior Cornelij Seueri processit:
Conticuit Latæ tristis facundia linguae.

Sextilius Bna fuit ingeniosus magis quàm eruditus, inæqualis poeta, & penè quibusdā locis talis, quales esse Cicero Cordubenses poetæ ait, pingue quiddam sonantes atq; peregrinū. Is hanc ipsam proscriptionem recitaturus in domo Messalæ Coruini, Pollionem Alinium aduocauerat. & in principio hunc uersum non sine assensu recitauit:

Deflecte

Deflendus Cicero est, Latineq; silentia lingua.

A Pollio Asinius non ex quo animo tulit, & ait: Messala, tu quid tibi liberum sit in domo tua, uideris: ego istud auditurus non sum, cui mutus uideor. atq; ita consurrexit, ne interfuisset recitationi eorum: quod Cornelium scio, cui non æquè displicuisse hunc uersum quàm Pollioni apparet, quod meliorem quidem, sed non dissimilem illi & ipse composuit. Si hic defiero, scio futurum, ut uos desinatis eo loco legere, quo ego à scholasticis recessi. Ergo ut librum uelitis usq; ad umbilicum reuoluere, adijciam suaseriam proximæ similem.

Alia suaseria ad Ciceronem pertinens.

B Deliberat Cicero, an scripta sua comburat, promittente Antonio incolumitatem, si fecisset. **Q. A T B R I V S.** Non ferēs Antonium: intolerabilis malo ingenio felicitas est: nihilq; cupientes magis accendit, quàm propriæ turpitudinis conscientia. Difficile est. Non ferēs, inquam, & iterum iritare inimicum in mortē tuam cupies. Quod ad me quidem pertinet, multum à Cicerone absum: tamen non tædet me uitæ meæ, sed pudet: ne propter hoc quidem pertinet multum à Cicerone. Ingenium tuum amas, quod illud Antonius plus odit quàm te. Remittere ait se tibi ut uiuas: commentus, quemadmodum eripiat etiam quo uixeras. Crudelior est pactio Antonij, quàm proscriptio. Ingenium erat, in quod nihil iuris haberent triumuiralia arma. Commentus est Antonius, quemadmodum quod non poterat cum Cicerone proscribere, tolleret per Ciceronem. Hortaret te Cicero, ut uitam magni æstimares, si libertas suam in ciuitate haberet locum, si suam in libertate eloquentia, si non ciuili ense ceruicibus luderetur. Nunc ut scias nihil melius esse quàm mori, uitam tibi Antonius promittit: pendet nefariæ proscriptionis tabula: tot prætorij, tot cōsulares, tot equestris ordinis uiri perire: penè nemo relinquitur, nisi qui seruire possit. Nescio an hoc tempore uiuere possis Cicero: nemo est cum quo uelis. Merito hercules illo tempore uixisti, quo Cæsar ultrò te rogauit, ut uiueres sine ulla pactione: quo tempore non quidem stabat Respublica, sed in boni principis sinum ceciderat. **C A B S T I I P I I.** Nunquid opinio me fecellit? intellexit Antonius, saluis eloquentiæ monumentis, non posse Ciceronem mori. ad pactionem uocaris: qua pactione melior in te pars tui petitur. Accommoda mihi paulisper eloquentiam, Ciceronem periturum rogo. Si te audissent Cæsar & Pompeius, neque inissent turpem societatem, neq; diremissent: si uti unquam consilio tuo uoluissent, neq; Pompeius Cæsarem, neq; Cæsar Pompeium deseruisset. Quid consulatū salutarem urbi, quid exilium cōsulatu honestius, quid prouocatam inter initia adolescentiæ libertatem tyrocinij tuis Syllanam potentiam, quid Antonium auulsum, Catilinam Reipublicæ redditum? Ignosce Cicero, & diu ista narrauero. *forte, dū uel, si diu.* For sitan hac die nouissimo audientur. Si occideretur Cicero, iacebit inter Pompeium patrem filiūq; & Afranium Petreiumq;. **Q. Catulum, M. Antonium** illum indignum hoc successore generis. Si seruator, uiuet inter Ventidios & Canicios & Saxas. Ita dubium est, an satius sit cum illis iacere, an cum his uiuere? Pro uno homine iactura publica pacisceris. Scio omne precium iniquū esse, quod ille constituit: nemo tanti emit Ciceronis uitam, quanti uendit Antonius. Si hanc tibi pactionem ferret, Viues, sed eruentur oculi tibi: uiues, sed debilitabuntur pedes: etiam si in alia damna corporis præstāris patientiam, excepisses tamen linguam. Vbi est sacra illa uox tua? Mori enim naturæ finis est, non pœna: hoc tibi uni non liquet? At uideris Antonio persuasisse. Assere te potius libertati, & unum crimen inimico adijce. Fac Antonium moriendo nocentior. **P. A. S P R E N A T I S.** Ut Antonius Ciceroni parcat, Cicero ipse in eloquentiam suam animaduertet. Quid autem tibi sub hac pactione promittitur? Ut Cn. Pompeius & M. Cato, & ille antiquus restitueretur Reipublicæ senatus, dignissimus apud quem Cicero loqueretur. Multos ea re uicturos animi sui contemptus oppressit: multos perituros parati ad pereundum animi ipsa admiratio eripuit: & causa illis uiuendi fuit, fortiter mori. Permite populo Romano contra Antonium, licet scripta combusseris. Antonius paucos annos tibi promittit: at si non combusseris, populus Romanus omnes. **P O M P E I I S Y L O N I S.** Quale est ut perdamus eloquentiam Ciceronis, fidem sequamur Antonij? misericordiam tu istam uocas, supplicium summū ingenio Ciceronis? Credamus Antonio Cicero, si bene illi pecunias crediderunt fœneratores, si bene pacem Brutus & Cassius: hominem & uitio naturæ, & licentia temporum insanientem, inter scēnicos amores ciuili sanguine luxuriantem: hominem, qui creditoribus suis oppignorauit Rempublicam, cuius gulæ duorum principum bona, Cæsaris & Pompeij, non potuerunt satisfacere. Tuis utar Cicero uerbis: Chara est cuiquam salus, quam aut dare, aut eripere potest Antonius. Non est tanti seruare Ciceronem, ut seruatum Antonio debeam. **T R I A R I I.** Compulsus aliquando populus Romanus in eam necessitatem est, ut nihil haberet præter Iouem obsessum & Camillum exulem: nullum tamen fuit Camilli opus maius, quàm quod indignum putauit, uiros salutem pactioni debere. O grauem uitam, etiā si sine precio daretur. Antonius hostis à Republica iudicatus, nunc hostem Rempublicam iudicat. Lepidus, ne quis putet illum malè Antonio collegam placuisse, alienę semper dementiæ accessio, utriusq; collegæ māncipiū, noster dominus. **A R G E N T A R I I.** Nihil Antonio credendū est. mentior: quid enim iste non potest, qui occidere Ciceronem potest? qui seruare, nisi crudelius, quàm occidebat, non potest? Ignoscentē tibi illum putas, qui ingenio tuo irascitur? ab hoc tu speras uitam, cui nondum uerba tua exciderunt? Ut corpus quod fragile & caducum est, seruetur, pereat ingenium quod æternum est: ego

forte, dū uel, si diu.

forte, Canini / os : ut Cicero Philip. 11. uel Craſſicios : ut Philip. 13.

ego mirabar, si non supplicio crudelior esset Antonij uenia. P. Scipionem à maioribus suis defiscientem generosa mors in numerum Scipionum reposuit. Mortem tibi remittit, ut id pereat, quod solum in te immortale est. Qualis est pactio? Aufertur Ciceroni ingenium sine uita, promittuntur obliuione nominis tui pauci seruitutis anni. Non ille te uiuere uult, sed facere ingenij tui superstitem. Viue, ut Cicero audiat Lepidum, Cicero audiat Antonium, nemo Cicero nem? Patieris perire, ut quod in te optimum habes, ante te efferas. Sine durare post te ingenium tuum, perpetuam Antonij proscriptionem. **ARCELLII FVSCI.** Quoad humanum genus incolum manserit, quamdiu usus literis, honor summæ eloquentiæ precium erit, quamdiu rerum naturæ aut fortuna steterit, aut memoria durauerit, admirabile posteris uigebit ingenium, & uno proscriptus seculo proscribes Antonium omnibus. Crede mihi, uilissima pars tui est, quæ tibi uel eripi, uel donari potest. Ille uerus est Cicero, quem proscribi Antonius non putat, nisi à Cicerone posse. Non ille tibi remittit proscriptionem, sed tolli desiderat suam. Si fidem deceperit Antonius, morieris: si præstiterit, seruias. Quod ad me attinet, fallere malo. Per te M. Tulli quatuor & sexaginta annos pulchrè actos, per salutarem Reipub. consulatum, per æternam si pateris ingenij tui memoriam, per Rempubl. quæ ne quid te putes charum illi, relinquere antè cœperit, oro, & obtestor, ne moriaris, confessus quòd nolueris mori.

forte, degenerare.

HVIIVS suaforiæ alteram partem neminem scio declamasse: omnes pro libris Ciceronis solliciti fuerunt, nemo pro ipso: cum adeò illa pars nō sit mala, ut Cicero, si hæc conditio ei lata fuisset, deliberaturus non fuerit. Itaq; hanc suasoriam nemo declamauit efficacius quàm **Sylo Pompeius**. non enim ad illa speciosa se contulit, ad quæ **Cæstius**: qui dixit, hoc grauius esse supplicium quàm mortem, & ideo hoc Antonium eligere, breuem esse uitam homini, multo magis seni, ita memoriæ consulendum, quæ magnis uiris æternitatem promitteret, non qualibet mercede uitæ redimendam: & has conditiones intolerabiles esse, omnia potius subeunda, quàm monumenta ingenij sui ipsum exurere. Iniuriam illum facturum populo Romano, cuius linguam in ciuē extulisset, ut insolentis Græciæ studia tanto antecederet & eloquentia, quāto fortuna: iniuriam facturum generi humano, pœnitentiam illum acturum tam † degener spiritus empti, cum in seruitute senescendum fuisset, in hoc unum eloquentia utendum, ut laudaret Antonium. Malle cū illi ait, dare uitam, eripi ingenium. **SYLO POMPEIVS** sic egit, ut diceret: Antonium non pacisci, sed eludere: non esse illam conditionem, sed contumeliam. combustis enim libris, nihilominus occisurum. non esse tam stultum Antonium, ut putaret ad rem pertinere, libros à Cicerone cōburi, cuius scripta per totum orbem celebrarentur, & hoc petere eum quod posset ipse facere: nisi forte non esset in scripta Ciceronis is, qui esset in Ciceronem. Quare nihil aliud eum agere, quàm ut ille Cicero multa fortiter de mortis cōtemptu locutus, ad turpes cōditiones perductus occideretur. Antoniū illi non uitam cū conditione promittere, sed mortē sub infamia querere. Item quod turpiter postea passurus esset, nunc illum fortiter debere pati. Et hæc suasoria insignita est. Dixit enim sententiā cacozeleæ genere humillimo & sordidissimo, quod detractu aut adiectione syllabæ facit sensum. Proh facinus indignū: peribit ergo quod Cicero scripsit, manebit quod Antonius proscripsit. Apud **Cæstium** prætorem declamabat hanc suasoriam **Surdinus**, ingeniosus adolescens, à quo Græcæ fabulæ eleganter in Latinum sermonem conuersæ sunt. Solebat dulces sententias dicere, frequentius tamen prædulces & infractas. In hac suasoria cū iussurandum bellis sensibus prioribus complexus esset, adiecit: Ita te legam. **CABSTIVS**, homo naufutissimus, dissimulauit exaudisse se, ut adolescentem ornatū quasi imprudēs obiurgaret: Quid dixisti? quid ita te fruar? Erat autem **Cæstius** nullius quidem ingenij, Ciceroni etiam infestus: quod illi non impunè cefsit, nam cum M. Tull. filius Ciceronis Asiam obtineret, homo qui nihil ex paterno ingenio habuit præter urbanitatem, cœnabat apud eum **Cæstius**. M. Tullio & natura memoriam dempserat, & ebrietas: si quid ex ea superat, subducebat: subinde interrogabat, Quis ille uocaretur qui in imo recumberet: & cum sæpe subiectum nomen **Cæstij** excidisset, nouissimè seruus ut aliqua nota memoriam eius faceret certiore, interroganti domino, quis ille esset qui in imo recumberet, ait: Hic est **Cæstius**, qui patrem tuum negabat literas scisse. afferri protinus flagra iussit, & Ciceroni, ut oportuit, de corio **Cæstij** satisfecit. Erat autem etiam ibi pietas. Non exigeret **Scordalus Hybriæ** disertissimi uiri filio malè apud se causam agentis.

& cum in quadam postulatione **Hybrias** partibus stultorum locum ad litteram omnibus agnoscētibus diceret: Age, inquit, non putas me scripta didicisse patris mei: Quousq; tandem abutere **Catilina** patientia nostra? **GARGONIVS** amabilissimus in hac suasoria dixit duas res, quibus stultiore ne ipse quidem unquam dixerat. unam in principio. nam cū cœpisset scholasticorum frequentissimo iam more à iureiurādo, & dixisset multa: Ita quamprimum tantum timeat, quantum potest, ita ut totus uiuat Cicero, aut totus moriatur, ut ego quæ hodie pro Ciceronis ingenio dixerō, nulla pactione delebo. Alteram rem dixit, cum exempla re-

ferret eorum qui fortiter perierant: Iuba & **Petreius**, mutuis uulneribus concurrerunt, & mortes cœnerunt.

Suasoriarum finis.

LV.

LVCII ANNAEI SENECAE IN MOR

TEM CLAVDII CAESARIS, LVDVS.

VID actū sit in cælo ante diē tertiū eidūs Octobris, Asinio Marcello, Acilio Auiola Coss. anno nouo, initio seculi felicissimi, uolo memorię tradere. Nihil offensę uel gratiæ dabitur. Hęc ita tēra si quis quęsierit unde sciā: primū, si nolūero, nō respōdebo. Quis coacturus est? Ego scio me liberū factum, ex quo suum diem obiit ille, qui uerū prouerbiū fecerat, Aut regem, aut fatuum nasci oportere. Si libuerit respondere, dicā quod mihi in buccam uenerit. Quis unquā ab historico † iure autores exegit? Tamē si necesse fuerit auctorē producere, quęrite ab eo, qui Drusillā euntē in cælū uidit. Idem Claudium uidisse se dicit iter facientē, non falsibus æquis. Velit, nolit, necesse est illi omnia uidere, quę in cælo agantur. Appiæ uia curator est: qua scis & diuū Augustū, & Tiberiū Cæsarem ad deos isse. Hunc si interrogaues, soli narrabit: corā pluribus nunquam uerbū faciet. Nam posteaquam in senatu iurauit se Drusillā uidisse cælum ascendentē, & illi pro tam bono nūcio nemo credidit, quōd uiderit, uerbis cōceptis affirmauit, se nō indicaturū etiā si in medio foro hominē uidisset occisum. Ab hoc ego quęcunq; audiui, certa claraq; afferō, ita illum saluum & felicem habeam.

*Iam Phœbus breuiore uia contraxerat ortum
Lucis, & obscuri crescebant tempora somni.
Iamq; suum uictrix augebat Cynthia regnum:
Et deformis hyems gratos carpebat honores
Diuitis autumnus, uisq; senescere Baccho
Carpebat raras serus uindemitor unan.*

Puto magis intelligi si dixero, mensis erat October, dies quintus eiusdē Octobris. Horā nō possum tibi certā dicere: facilius inter philosophos, quā inter horologia cōueniet. Tamen inter sextam & septimā erat. Nimis rusticē acquiescūt oneri poetę, non contenti ortus & occasus describere, ut etiam medium diem inquietent. Tu sic transibis horam tam bonam?

*Iam medium † cursu Phœbus diuiserat orbem;
Et propior nocti sessus quatiebat habenas,
Obliquē flexam deducens tramite lucem.*

al. curru.

B Claudius animā agere cœpit, nec inuenire exitū poterat. Tū Mercurius, qui semper ingenio eius delectatus esset, unā de trib. Parcīs eduxit, & ait: Quid fœmina crudelissima hominē miserū torqueri pateris? nunquā meritū, ut tādū cruciaretur. Annus sexagesimus & quartus est, ex quo cū anima luctatur. Quid † huic, respōdit, inuides? Pātere Mathematicos aliqñ uerū dicere, qui illū postquā princeps factus est, omnib. annis, omnib. mētib. efferūt. Et tamē nō est mirū si † errāt, & horā eius nemo nouit. Nemo enim illū unquam natū putauit. Tum ille: Fac quod faciendū est.

al. huic inuides? Et respon-
dit: Pātere.

Dede neci, melior uacua sine regnet in aula.

al. errant. Ho-
ram.

Sed Clotho: Ego mehercle, inquit, pusillū tēporis adijcere illi uolebā, dū hos pauculos qui sup- sunt, ciuitatē donaret. Cōstituerat enim oēs Gręcos, Gallos, Hispanos, Britānos, Sauromatas, & si qui ultra glacialē Boreā incolūt Barbari, togatos uidere. Sed quoniā placet aliquos peregrinos in semē relinqui, & tu ita iubes fieri, fiat. Aperit † tū capsulā, & treis fufos pfert. Vnus erat Augustini, alter Badę, tertius Claudij. Hos, inquit, treis uno anno exiguis interuallis tēporum diuisos mori iubebo: nec illū incommitatū dimittā. Nō oportet enim eū, qui modō se tot milia hominū sequētia uidebat, tot pręcedētia, tot circūfusa, subito solū destitui. Cōtētus erit his interim cōuictio- ribus

al. tunc.

*Hęc ait: & turpi conuoluens stamina fuso,
Abrupit stolidę regalia tempora uite.
At Lachesis redimita comas, ornata capillos,
Pieria crimen lauro frontemq; coronans,
Candida de niueo † subtegmīne uellera sumit,
Felici moderata manu: quę ducta colorem
Assumpsere nouum: mirantur pensa sorores.
Mutatur uilis precioso lana metallo.
Aurea formoso descendunt secula filo.
Nec modus est illis, felicia uellera ducunt,
Et gaudent implere manus, sunt dulcia pensa.
Sponte sua festinat opus, nulloq; labore,
Mollia contorto descendunt stamina fuso.
Vincunt Tithoni, uincunt & Nestoris annos.
Phœbus adest, cantuq; iuuat, gaudetq; futuris:
Et letus nunc plectra mouet, nunc pensa ministrat.
Detinet † intentas cantu, fallitq; laborem.
Dumq; nimis ciuharam, fraterna q; carmina laudant,
Plus solito neuere manus: humana q; fata,
Laudatum transcendit opus: Ne demite Parce,*

al. subtegmīnā
uellere.

al. intentus.

Phœbus

Phœbus ait: uincat mortalis tempora uitæ,
 Ille mihi similis uultu, similisq; decore,
 Nec cantu, nec uoce minor: felicia lassis
 Secula præstabit, legumq; silentia rumpet.
 Qualis discutiens fugientia lucifer astra:
 Aut qualis surgit redeuntibus heesperus astris:
 Qualis cum primum tenebris aurora solutis
 Induxit rubicunda diem, sol aspicit orbem.
 Lucidus, & primos à carcere concitat axes:
 Talis Cæsar adest, talem iam Roma Neronem
 Afficiet, flagrat nitidus fulgore remisso
 Vultus, & affuso cernix formosa capillo.

al. χείρην. Et ille.

al. ante.
 al. sint.
 al. impresse-
 runt.

Hæc Apollo. At Lachesis, quæ & ipsa homini formosissimo faueret, fecit illud plena manu, & Neroni multos annos de suo donat. Claudium autem iubent omnes † χείρην, ἀφαιρούσας ἡνίκ᾽ ἀπέμνησεν. Et ille quidem animam ebullit, & eo desijt uiuere uideri. Expirauit autem dum comædos audit, ut scias me non sine causa eos timere. Vltima uox eius hæc inter homines audita est, cum maiorem sonitū emisisset illa parte, qua facilius loquebatur: Væ me, puto, concacauit me. Quid † autem fecerit, nescio: omnia certè concacauit. nec post boletum opiparè medicamentis cōditum, plus cibi sumpsit. Quæ postea in terris † sunt acta, superuacuum est referre. Scitis enim optimè: nec periculum est, ne excidant, quæ memoriæ publicum gaudium † impressit. Nemo felicitatis suæ obliuiscitur. In cœlo quæ acta sint, audite: fides penes autorem erit. Nunciatur Ioui, uenisse quendam bonæ staturæ, bene canum, nescio quid illum minari: assidue enim caput mouere, pedem dextrum trahere. quæsisse se, cuius nationis esset? respondisse illum nescio quid perturbato sono, & uoce confusa, non intelligere se linguam eius: nec Græcum esse, nec Romanum, nec ullius gentis notæ. Tum Iupiter Herculem, quia totum orbem terrarum pererrauerat, & nosse uidebatur omnes nationes, iubet ire & explorare, quorum hominum esset. Tum Hercules, primo aspectu sanè perturbatus est, ut qui etiam non omnia monstra timuerit: ut uidit noui generis faciem, insolitum incessum, uocem nullius terrestris animalis, sed (qualis esse marinis beluis solet) raucam & implicatam, putauit sibi tertiumdecimum laborem uenisse. Diligentius autem intuenti, uisus est quasi homo. Accessit itaque, & quod facillimum fuit, Græculo ait: τίς πάλιν ἔς αὐτὸν, πῶς τοι πῆλιν, ἢ δὲ τοῦτον; Vbi hæc Claudius, gaudet esse illic philologos homines, sperat futurum aliquem historijs suis locum. Itaq; & ipse Homericō uersu Cæsarē se esse significans, ait:

Odyss. 9.

ἰλίδῳ μὲν φέρων αὐτὸν ἀκόντι πύλασθαι.

Erat autem sequens uersus uerior, æquè Homericus:

ἔνθα δ' ἔγνων πάλιν ἰσχυρόν, ὅλιστα δ' αὐτῆς.

al. fabulam.

Et imposuerat Herculi minimo discrimine † fabulam, nisi fuisset illic Febris: quæ fano suo relicto, sola cum illo uenerat: cæteros omnes deos Romæ reliquerat. Ille, inquit, mera mendacia narrat. Ego tibi dico, quæ cum † ipso tot annos uixi, Lugduni natus est. Marci municipem † audis: quod tibi narro, ad sextumdecimum lapidem à Vienna natus est, Gallus germanus. Itaq; quod Gallum facere oportebat, Romam cepit. Hunc ego † reddo tibi Lugduni natum, ubi L. Licinius multos annos regnauit. Tu autē qui plura loca calcasti, quàm † ullus mulio perpetuarius, Lugdunenses scire debes, & multa † milia inter Xanthum & Rhodanum interesse. Excandescit hoc loco Claudius, & quanto potest murmure irascitur. Quid diceret, nemo intelligebat. Ille autem Febrim duci iubebat, illo gestu solutæ manus, & ad hoc unum satis firmæ, † quo decollare homines solebat. Iusserat illi collum præcidi. Putares omnes illius esse liberos, adeo illum nemo curabat. Tum Hercules: Audi me, inquit, tu, & desine fatuari: uenisti huc, ubi mures ferū rodunt. Citius mihi uerū, ne tibi alogias excutiam. Et quo terribilior esset, tragicus fit, & ait:

al. qua genitū
 dicas.

al. accidat.

Exprome properè, sede † qua genitus cluas,
 Hoc ne peremptus stipite, ad terram † occidas.
 Hæc claua reges sepe mactauit feros.
 Quid nunc profatu uocis incerto sonas?
 Quæ patria, quæ gens mobile eduxit caput,
 Ediffere. equidem regna tergemini petens
 Longinqua regis, unde ab Hesperio mari
 Inachiam ad urbem nobile aduexi pecus,
 Vidi duobus imminens fluiijs iugum,
 Quod Phœbus ortu semper obuerso uidet:
 Vbi Rhodanus ingens amne prærapido fluit,
 Ararq; dubitans quò suos cursus agat,
 Tacitus quietis alluit ripas uadis.
 Est ne illa tellus spiritus altrix tui?

Hæc

- A** Hæc satis animosè, & fortiter. Nihilominus mentis suæ non est, & timet *μὴ πλεῖον*. Claudius ut uidit uirum ualentem, oblitus nugarum, intellexit neminem parem sibi Romæ fuisse, illic non habere se idem gratiæ: Gallum in suo sterquilinio plurimum posse. Itaq; quantum intelligi potuit, hæc uisus est dicere: Ego te fortissime deorum Hercules, speraui mihi affuturum apud alios: & si quis à me t notorem petisset, te fui nominaturus, qui me optimè nosti. Nam si memoria repetis, *forte, auto-*
ego eram qui tibi ante templum tuum ius dicebam totis diebus mense Iulio & Augusto. Tu scis *rem.*
quantum illic miseriarum contulerim, quum causidicos audirem, & diem & noctem: in quos si incidisses, ualde fortis licet tibi uidearis, maluisses cloacas Augiæ purgare: multo plus ego ster-
coris exhausti. Sed quoniam uolo, non mirum, quòd impetum in Curiam fecisti: nihil tibi t clausi *al. clusi.*
est. Modò dic nobis, qualem deum istum fieri uelis: *ἐπικύρει* & *δίδε* non potest esse: *ἔτι αὐτὸς πρᾶγμα*
ἔχα, ἔτι ἄλλοις πρᾶγμα. Stoicus? quomodo potest rotundus esse (ut ait Varro) sine capite, sine præ-
putio? Est aliquid in eo Stoici dei: iam uideo, nec cor, nec caput habet. Si mehercules à Saturno
petisset hoc beneficium, cuius mensem toto anno celebrauit Saturnalia, eius princeps non tulisset. Illum deum à Ioue, qui quantum quidem in illo fuit, damnatum t incesti L. Syllanum, gene- *al. incesto.*
rum suum occidit: Oropenq; sororem suam, festiuissimam omnium puellarū, quam omnes Venerem uocarēt, maluit Iunonem uocare. Quare, inquit, t quæro enim sororem suam stultè t stu- *al. queso.*
dere, Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum? Quia Romæ, t inquit, mures molas lingunt: *al. stude.*
hic nobis curua corrigit. Quid in cubiculo suo faciat, nescio: etiam cœli scrutatur plagas, deus fieri uult. Parum est quòd templum in Britânia habet, quod nunc barbari colunt, & ut deum orant, *al. inquis.*
t *Ἀλφειοῦ φιλάτε χην.* Tandem Ioui uenit in mentem, priuatis intra curiam morantibus sententiam *forte, μὴ,*
dicere, nec disputare. Ego, inquit, P. C. interrogare uobis permiseram, uos inera mapalia fecistis. *φιλᾶτε.*
Volo ut seruetis disciplinam curiæ. Hic qualiscunq; est, quid de t nobis existimauit? Illo dimisso, *al. uobis.*
primus interrogatur sententiam t Ianus pater: is designatus erat in Cal. Iulias postmeridianus *al. lacus.*
Cos, homo, quantumuis uaser, qui semper uidet *ἀμα πρὸς ἄνθρωπον καὶ ὁπίσσω.* Is multa disertè, quod in foro
iuuat, dixit, quæ notarius persequi non potuit: & ideo non refero, ne alijs uerbis ponam, quæ ab
illo dicta sunt. Multa dixit de magnitudine deorum, nō debere hunc uulgo dari honorem. Olim,
inquit, magna res erat, deum fieri: iam fama minimum fecit, etiam pessimum quemq; illum affe-
ctare. Itaq; ne uidear in personam, nō in rem sententiam dicere: Censeo ne quis post hunc diem,
deus fiat ex his qui *ἀρῆς καὶ καρπὸς* *Ἀσίου*: aut ex his, quos alit *ῥιζὸς* & *ἀφύρα*. Qui contra hoc S. C. deus
factus, dictus, pictus ue erit, eum dedi laruis, & proximo munere inter nouos autoratos, ferulis
uapulare placet. Proximus interrogatur sententiam Diespiter t Nicepotæ filius, & ipse designa- *al. Vicepo-*
tus Cos. numulariolus. t Hic quæstu se sustinebat, uendere ciuitatulas solebat. Ad huncce bellè *ta.*
accessit Hercules, & auriculā t ei tetigit. Itaq; in hæc uerba censet: Cum diuus Claudius diuum
Augustum sanguine contingat, nec minus diuam Augustam auiam suam, t quam ipse deam esse
iussit, longeq; omnes mortales sapientia antecellat, sitq; è Rep. esse aliquem, qui cum Romulo *al. Hoc.*
al. eius.
al. quam
ipsam.
al. sit.

— Possit seruentia rapa Vorare: —

Censeo, ut D. Claudius ex hac die deus t fiat, ita uti ante eum quis optimo iure factus sit. Eamq; rem ad *μεταμορφώσεως* Ouidij adijciendam. Variæ erant sententiæ, & uidebatur Claudius sententia uincere. Hercules enim, qui uideret ferrum suum in igne esse, modò huc, modò illuc cursabat, & aiebat: Noli mihi inuidere, mea res t agitur: deinde si quid uolueris, inuicem faciam: Manus manum lauat. Tum diuus Augustus surrexit sententiæ suæ loco dicendæ, & summa facundia disse-
ruit. P. C. uos testes habeo, ex quo deus factus sum, nullum uerbum me fecisse, semper meum ne-
gocium ago. Sed non possum amplius dissimulare, & dolorem quem grauiorem pudor facit, con-
tinere. In hoc terra mariq; pacem peperit: ideo ciuilia bella compescui: ideo legibus urbem fun-
daui, operibus ornaui. t Et quid dicam, P. C. nō inuenio: omnia infra indignationem uerba sunt. *al. Ut quid.*
Confugiendum est itaq; à me ad Messalæ Coruini disertissimi uiri illam sententiam: t Præcidit *al. Predicet.*
ius imperij hic P. C. qui uobis nō posse uidetur muscam excitare: tam facile homines occidebat, quàm canes excidit. Sed quid ego de tot t acribus uiris dicam? Non uacat t deplorare publicas
clades, intuētī domestica mala. Itaq; illa omittam, hæc referam. Nam *ἀργὸς* ægrè senescit *ἰ νόσος*. *al. actibus in-*
ris.
al. deflere.
al. Iulias.
al. an in tua
certè mala
uenit, si.
purγολυγίης iste, quem uidetis, per tot annos sub meo nomine latens, hanc mihi gratiam retulit,
ut duas t amitas suas, proneptes meas occideret, alteram fame, alteram ferro: unum abnepotem
L. Syllanum. Videris Iupiter, t an in causa mala, certè in tua, si hic inter nos futurus est. Dic mihi
diue Claudi, quare quenquam ex his, quos quasq; occidisti, antequam de causa cognosceres, an-
tequam audires, damnasti? hoc fieri solet in cœlo? non fit. Ecce Iupiter, qui tot annos regnat, uni
Vulcano crus fregit, quem

ῥίφι πῶδες τεταγῶν ἀπὸ βυλῆς δισπείσιντο:

& iratus fuit uxori, & suspendit illam: nunquid occidit? Tu Messalinam, cuius æquè auunculus maior eram quàm tuus, occidisti. Nescio, inquis? Dij tibi malefaciant: adeò istud turpius est, t quòd nescis, quàm quòd occidisti. Iste C. Cæsarem non desijt mortuum t prosequi. Occiderat ille socerum: hic generum. Caius Cæsar Crassi filium uetuit Magnum uocari: hic nomen illi reddidit, caput tulit. Occidit in una domo Crassum Magnum, Scriboniam, t Balsioniam, t Affario-
nem, nobiles tamen: Crassum uerò tam fatuum, ut etiam regnare posset. Cogitate P. C. quale por-
tentum in numerum deorum se recipi cupiat. Principes pietate & iusticia dij sunt. Scilicet hic
pius & iustus, quoniam Dryudarum perfidæ gentis Gallicæ immanem religionem, à qua ciues *al. quòd ne-*
scisti.
al. persequi.
al. Tristio-
niam.
al. Tristio-
nias.
al. Asirionē.

Seneca.

Z

submo-

A currunt. Quos cum uidisset Claudius, exclamat: *πάντα φίλοι πάρεσθε*. Quomodo uos huc uenistis? Tum Peto Pompeius: Quid dicis homo crudelissime? Quæris quomodo? Quis enim nos alius huc misit quàm tu, omnium amicorum interfector? In ius eamus: ego tibi hîc sellas ostendam. Ducit illum ad tribunal Æaci. is lege Cornelia, quæ de sicarijs lata est, quærebat: postulat, nomen eius † recipit, ædit subscriptionem. Occisos Senatores XXX, Equites Rom. CCCXV, atque plures. Cæteros CCXXI, *ἑσθ' ἀφ' αὐθις τὴν ἑσπέρην*. Exterritus Claudius oculos undecunque circumfert, uestigat aliquem patronum qui se defenderet. Aduocatum non inuenit. Tandem procedit P. Petronius, uetus conuictor eius, homo Claudiana lingua disertus, & postulat aduocationem. Non datur. Accusat Peto Pompeius magnis clamoribus. Incipit † Patronus uelle respondere. Æacus, homo iustissimus, † uetat. Altera tantum parte audita condemnat, & ait: *ὕμνησ' ἄνθρωποι, τὰν ὀπίσθ' ἀίνου τ' ἰδὴν ἄνθρωποι*. Ingens silentium factum est. Stupebant omnes, nouitate rei attoniti: negabant hoc unquam factum. Claudio iniquum magis uidebatur, quàm nouum. De genere pœnæ diu disputatum est, quid illum pati oporteret. Erant qui dicerent, si minus dii latura fecissent, Tantalum siti periturum, nisi illi succurreretur: non unquam Sisyphum onere releuari: aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandam. Non placuit † ulli ex ueteranis missionem dari, ne uel Claudius unquam simile speraret. Placuit nouam pœnam excogitari debere, instituentum illi laborem irritum, & alicuius cupiditatis, † species sine fine & effectu. Tum Æacus iubet illum alea ludere pertuso fritillo. Et iam cœperat fugientes semper tesseræ quærere, & nihil proficere.

al. recipiebat.

al. Petronius.

al. uetat illū loqui. Altera.

al. ullis.

al. spes sine fine effectus.

Nam quoties missurus erat resonante fritillo,
Vtraq; subducto fugiebat tessera fundo.
Cumq; relictos auderet mittere talos,
Lusuro similis semper, semperq; petenti,
Decepere fidem: refugit, digitosq; per ipsos
Fallax assiduo dilabitur alea furto.
Sic cum iam summi tanguntur culmina montis,
Irrita Sisyphio uoluuntur pondera collo.

Apparuit subito C. Cæsar, & petere illum in seruitutem cœpit: pròducit testes, qui illum uiderāt ab illo flagris, ferulis, colaphis uapulanti. Adiudicatur C. Cæsari: illum Æacus donat. Is Menandro liberto suo tradidit, ut à † cognitionibus abesset.

al. cogitationibus.

B

BEATI RHENANI SELESTADIENSIS, IN LVDVM

L. Annæi Senecæ de morte Claudij Cæsaris,

Scholia.

Quid actum sit.] Claudius Cæsar, Drusi Germanici filius, qui Caio proximè successit, talem egit principem, ut nescias stultior ne fuerit, an crudelior. Hunc Annæus Seneca hoc libello, quem ludum de morte Claudij Cæsaris inscripsit, mirè taxat, & suis (quod aiunt) coloribus graphicè depingit. In causa autem nonnihil fuisse crediderim, quor sic Claudium insectaretur, quòd sub eo exulauit. Cuius rei ipse meminit in lib. De breuitate uitæ ad Paulinum, his uerbis de Cæsare blandiusculè loquens: Nec enim sic me deiecit, ut nollet erigere: imò ne deiecit quidem, sed impulsus à fortuna, & cadentem sustinuit, & in præceptis euntem, leniter diuinæ manus usus moderatione deposuit. Hactenus Seneca. Ceterum cum Agrippina Claudio nupsisset, ne malis tantum facinoribus innotesceret, ueniam exilij pro Annæo Seneca simul præturam impetrat, letum in publicum rata ob claritudinem stultiorum eius, utq; Domitij pueritla tali magistro adolesceret, & consilijs eiusdem ad spem dominationis uteretur: quia Seneca fidus in Agrippinam memoria beneficij, & insensus Claudio, dolore iniuriæ credebatur. Hæc Tacitus.

In cœlo.] Ridiculè cœpit, pollicens se traditurum, quæ in cœlo ante diem tertium Eidus Octobris acta sunt: quasi illic sint Calendæ. Sic Homerus subinde describit, quid interea dii fecerint in cœlo. locus est ex imitatione: nam ita exordimur Annales.

Ante diem tertium.] Excessit enim Claudius tertium ante eidus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Auiola Coss. lxxiij. ætatis, imperij xiiij. anno. Ac ueneno quidem occisum conuenit: ubi autem, & per quem dato, discrepat. Autor Tranquillus et Tacitus. Eidus autem per ei diphthongum Græcam scriptum est: qua utebantur antiqui in his, quæ i extensum habent. id quod in uetustis inscriptionibus etiamnum uisitur.

Felicitissimi.] Ob Claudium sublatum.

Ego scio me liberum factum.] Innuit tyrannidem Claudij, uel optimis optima, cum loqui tum agere prohibentis.

Aut regem, aut fatuum.] Hic stulticiam Claudij notat: neque id falsò. Nam mater Antonia portentum cum hominis discitabat, nec absolutum à natura, sed tantum inchoatum: ac si quem socordia argueret, stultiores aiebat filio suo Claudio. Auiæ Augusta pro despectissimo semper habuit: non affari, nisi rarissimè: non monere, nisi acerbo & breui scripto, aut per internuncios solita. Soror Liuilla quum audisset quandoque imperaturum, tam iniquam, tam indignam sortem populi Romani palam & clarè detestata est: ut scribit Tranquillus. Hoc autem prouerbio, Aut regem, aut fatuum nasci oportet, antiqui regum uerecordiam taxabant. Nam quem

Seneca.

Z 2 admodum

admodum in fatuis, risu, quaecunque fecerint, excipimus: sic regum quoque facta nemo non probat. Proinde ue- **A**
 risimum est, facultatibus licentiâq; & adsentationibus ali principum uitia: quod de Antonio Velleius Paternus
 scriptum reliquit. Ceterum nisi stulti fuissent olim reges; non essent tot libri illorum fatuitatibus referti, hoc est,
 factis, non tam stultis sepe numero quam sceleratis, ac impijs cadibus & bellis: quibus in hoc mundo nihil stul-
 tius. Qui huius prouerbij explicatiorem interpretationem legere cupit, Erasmi Roterodami, quem equidem ut
 præceptorem & ueneror & suspicio, Chiliades adeat. Illic enim præter eruditionem, quæ huic nusquam deest, etiâ
 ad uitam rectius instituendam, saluberrimam inueniet cohortationem.

Quis unquam ab historico.] Salsissimè taxat uanitatem historicorum, qui scribunt quicquid uolunt,
 nullo fideiussore.

Autorem producere.] Autor est, non solum is, cuius suasu & autoritate fit aliquid, uerum is, unde rumor
 est ortus. Produci autem testes dicuntur.

Quærite ab eo, qui Drusillam.] Caius Cæsar (ut refert Suetonius) Drusillam sororem uitiasse uirgi-
 nem creditus est: quam mox Lucio Cæcio Longino consulari collocatam abduxit, & in modum iuste uxoris pro-
 palam habuit. Eadem defuncta iustitium indixit, in quo risisse, lauuisse, cœnasse, cum parentibus, aut coniuge, libe-
 ris uel capitale fuit: cuius amorem quanti faceret, uel hac re docuit, quod post mortem eius repente noctuq; ab ur-
 be profugiens, transcurfa Campania, Syracusas petijt. Rursusq; inde properè redijt, barba capilloq; promisso. Nec
 unquam postea, quantiscunq; de rebus, ne pro concione quidem populi, aut apud milites, nisi per nomen Drusillæ
 deierauit. Seneca quoq; noster in libro De breuitate uitæ, Suetonio astipulatur, affirmans Caium post mortē Dru-
 sillæ, furiosa inconstantia modò barbam capillumq; submittentem, modò Italiæ ac Siciliæ oras errabundum per-
 metientem, nunquam satis certum fuisse, utrum lugeri uellet, an coli sororem. Eodem enim tempore, quo templâ
 illi constituebat & puluina, eos qui parum mœsti fuerant, crudelissima afficiebat animaduersione. Hanc igitur
 Drusillam, quidam cum esset uix Appiæ curator, in qua sepeliebantur Romani, ut gratificaretur Caio, cœ-
 lum aduentem se uidisse in senatu iureiurando affirmauit. quod cum illi nemo crederet, sed rideretur po-
 tius, sanctè promisit, se nihil amplius, ne si hominem quidem in medio foro occisum uidisset, deinceps
 indicaturum.

Non falsibus æquis.] Particula est carminis Vergiliani in Aeneide. Respexit autem ad id, quod Tran-
 quillus de eo refert, his uerbis: Ceterum ingredientem destituebant poplites minus firmi.

Velit, nolit.] Εἰπαυανός dixit.

Appiæ uix.] Hæc sic nominata fuit ab Appio, qui eam muniuit: ut autor est Liuius in nono primæ Decadis.
 Estq; præcipua uiarum, ducens Brundisium, in qua erant conditoria sepulchraq; Romanorum.

Dium Augustum.] De quo sic inquit Suetonius: Nec defuit uir prætorius, qui se effigiem cremati euntē **B**
 in cælum uidisse iuraret.

Soli narrabit.] Notat morem eorum, qui huiusmodi portenta spargunt in uulgus. Primum unicuique nar-
 rant, uelut arcanum, quod filieri uelint: deinde fama serpit, alio alijs per manus tradente.

Conceptis uerbis.] Conceptis uerbis propriè iuramus, cum (ut Latine dicam & eleganter) alio
 præeunte, ac iusiurandum dictante, aliquid expressis ad certam formulam uerbis, promittimus. Plautus in Bac-
 chidibus: Ego iusiurandum conceptis uerbis dedi, daturum id me hodie mulieri ante uesperam: nunc pater ne
 peierem cura.

Etiâ si in medio foro.] Taxat obiter urbem Romanam: in qua tanta erat impunitas malis, ut homi-
 nes sepe numero in medio foro occiderentur. Id quod passim fiebat Romæ sub Alexandro, frequentissimo foro
 in meridie.

Iam Phœbus.] Chronographia est. Et tacitè notat poetas quosdam, qui huiusmodi descriptionibus explent
 uolumina. Quos taxauit & Horatius in arte poetica:

— Cum lucus & ara Dianæ,
 Et properantis aquæ per amœnos ambitus agros,
 Aut flumen Rhenum, aut pluuius describitur arcus.

Augebat Cynthia regnum.] al. lignum legitur: tu lege, lychnum. eleganter uocat lychnum lunæ, quod
 alieno lumine egeat, nempe solis.

Gratos carpebat honores.] id est, sætus. Sic Horatius, ruyis honores uocat, quicquid frugum terra
 producit.

Puto magis intelligi.] Poetas notat, nimis anxie tempus describentes, & id multis carminibus: cum inte-
 rim quatuor quum maximum uerbis, & quidem expressius dici posset.

Fácilius inter philosophos.] Festiuè dictum in horologiorum discrepantiâ. Simulq; philosophorum
 perpetuum illud disidium latenter taxat. Nam cui non notum est, quàm inter se philosophi omnes εν διαμίστῳ
 (quod aiunt) dissideant? Plato siquidem (ut in hanc digressiunculam expatiemur) unum Deum unigenitum ex
 seipso natum censuit: Anaximander cœlestia sidera, Deos esse: Thales animam mundi, Deum putat: Aristoteles for-
 mam separatam, sphaera quidem uniuersi innitentem: Democritus mentem ignitam, mundi animam: Epicurus spe-
 cie humana Deos esse: Pythagoras, monada: Stoici Deum ignem esse, necnon spiritum, qui mundum uniuersum pe-
 netret. Deniq; Euemerus Tegeates, & Theodorus Cyrenensis, nullos esse deos. Quid cum de principijs rerum di-
 sputant, non ne diuersissima sentire uidentur? Anaximenes Milesius aerem esse rerum principium, astruxit: Tha-
 les aquam:

A les aquam: Anaxagoras Clazomenius particulas similes: Heraclitus ignem: Archelaus Atheniensis aeris infiniti varietatem ac densitatem: Empedocles amicitiam & litem: Pythagoras numeros, & horum commentiones: Plato Deum, materiam, & ideam: Zeno Deum & materiam, & quatuor elementa: Aristoteles entelechiam, & materiam, & priuationem, elementa quatuor, & quantum quoddam corpus. An uero de mundo inter illos conuenire putas? Nullibi magis dissident. Nam Plato Deum ad sui exemplum ait, mundum effinxisse: Aristoteles sempiternum esse uult: Epicurus planè interituum: Xenophanes sempiternum, corruptionis expertem: Pythagoras & Stoici genitum à Deo, sed ex sua quidem natura, nequaquam interitus immunem. Plato quoque animantem esse mundum asseuerat, seq; ex tabescentibus alere: Democritus, Aristoteles, & Epicurus id constanter negant. Adde, quòd Thales unum mundum esse censuit: Democritus & Epicurus innumerabiles: ac horum discipulus Metrodorus, absurdum esse dixit, in agris unam nasci spicam, unumq; in infinito mundum, innumeros autem esse, quòd innumera-biles eorum sint cause: Seleucus infinitum mundum: Empedocles mundum quidem unum, sed uniuersi tantum exiguam esse particulam. Quid de anima, non ne pugnantia statuisse uidentur? Pythagoras animam definiit, numerum seipsum cientem: Aristoteles entelechiam primam corporis: Dicearchus quatuor elementorum harmoniam: Thales naturam irrequietam, sese mouentem: Asclepiades medicus, sensuum coexercitationem: Plato substantiam intellectu præditam: Stoici spiritum seruidum: Anaxagoras aeri similem: Democritus ignitum quiddam: Epicurus elementalem temperaturam. Neque uero scius de animæ principatu, qua uidelicet in parte sit, longè lateq; dissident. Herophilus enim in uentriculo cerebri sedem animæ ponit: Plato & Democritus in toto capite: Erasistratus circa membranam cerebri, quam Epicranidem uocat: Strato in superciliorum interstitio: Parmenides & Epicurus in toto pectore: Diogenes in arteriaco cordis uentriculo: Stoici in toto corde uel spirita, quia circa cor uersatur: nonnulli in ceruice cordis: quidam in præcordijs: Empedocles in sanguinis concretionem. Ad hæc, nõne de sole & luna inter se ridiculè propemodum euariant? Anaxagoras, Democritus & Metrodorus, solem esse aiunt globum ferri candentem, uel saxum ignitum: Philolaus solem uitri modo pelluentem, ab igne cœlesti plenitudinem accipere: Xenophanes nubem flagrantem. Lunam uero Heraclitus terram dixit nebula ob uolutam: Stoici temperamentum ex igne aereq; Pythagoras ignitum lunæ corpus: Xenophanes esse nubem constipatam: Democritus conglobationem ignitam. Sic de magnitudine horum discordes sunt. Anaxagoras enim solem putat Peloponneso maiorem: Heraclitus latitudine pedali: Anaximander terræ æqualem, circulum uero quo uehitur, septies & uicies terra maiorem. Lunam similiter terra maiorem Stoici censent: Parmenides soli æqualem esse contendit. Sed quid hæc uerbosius persequimur: cum bona pars librorum utriusque lingue, id genus opinionibus sit referta, & quidam luculenti scriptores de his ex professo tractarint? Satis superq; sit, è tanta copia nos uno atq; item altero argumento breuiter indicasse, quam nihil inter ueteres philosophos uspiam conueniat. In quorum locum superioribus seculis, Scotus, Thomas, Aegidius Romanus, alij (si dijs placet) successerunt: inter quos non minus quam antiquos illos discrepat, ut uel hac re priscos Academicos, Stoicos, Peripateticosq; maxime referre uideatur. Proinde neuiquam absurdum erit, si iocum Senecæ uerterimus, ut dicamus, Facilius inter horologia cōuenire, quam inter philosophos.

Nimis rusticè.] Exactam poetarum curam, etiam in minimo temporis articulo describendo ridet.

Animam agere.] Agere animam, est niti ad mortem. Tacitè uero ridet Claudium, qui crebrò uentris crepitum solebat edere. Nam anima pro uento quoq; ponitur. Agebat igitur animam: uerum ea non potuit erumpere, quod aliquoties accidit, conanti uentris exprimere flatum.

Qui semper ingenio.] Propter cognitiones causarum, quibus expilabat populum. Est enim Mercurius *ἑρμῆς*.

De tribus Parcis.] Parcis, non est in ueteri codice, sed lacuna uacua. fortassis Græcè scriptum fuit *μοῖραι*.

Nunquam meritum.] Locus est ex ambiguo: nam utrunque potest intelligi, indignum longo cruciatu, & dignum presentaneo, subitoq; exitio.

Cum anima luctatur.] Rursum allusit ad crepitum.

Pātere mathematicos.] Fortè, patiar. nam sunt uerba Parce. Verba sunt Clothus. Notat Genethliacos, qui mendacissimi, mendaciorum præsidem Mercurium colunt: quem ne offendant, rarius uera dicunt. De Mathematicis non minus scitè quàm uerè Tacitus in decimo septimo: Genus hominum, inquit, potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in ciuitate nostra & uetabitur semper, & retinebitur. Eodem autore de Mathematicis Italia pelendis sub Claudio factum senatusconsultum atrox & irritum.

Omnibus annis.] In quibusdam codicibus hæc duo uerba non leguntur.

Efferunt.] Efferimus mortuos, quod Græcis dicitur *ἐκφύγειν*.

Horam eius nemo nouit.] Si expectas ut Mathematicus tibi quicquam prædicat, opus est ut illi genitura tuam edisseras: quod ab Augusto factum refert Tranquillus, cū in Apolloniæ secessu, Theogenis Mathematici peragulam comite Agrippa conscendisset.

Natum putauit.] Indicat Claudij obscuritatem, quem nemo senserit nascentem. Tullius se quosdam reges natos nescisse dixit, pro eo quod est prorsus ignorare.

Dede neci.] Carmen Virgilij ex quarto Georgicō, de apibus.

Dum hos pauculos.] Multis enim iam ius ciuitatis donauerat.

Ciuitate donaret.] Donare ciuitate, est ius ciuitatis tradere, & planè facere ciuem. Hoc etiam Romanā ciuitatem dare Suetonius dixit, sic de Galba imperatore scribens: Ciuitatem Romanam raro dedit.

Seneca

Z 3

Coni

Constituerat enim.] Indicat indulgentiam Claudij, qua etiam exteros, minimeq; merentes honoribus afficiebat. Nam, ut scribit Tacitus, A. Vitellio, L. Vipsano consulibus, cum de supplendo senatu ageretur, primo- resq; Galliae, quae Comata appellatur, foedera et ciuitatem Romanam pridem assequeuti, ius adipiscendorum in urbe honorum expeterent, et id senatui non placeret: Claudius contra differuit, maiores suos origine Sabina simul in ciuitatem Romanam, et in familias patritiorum adscitos: hortari ut paribus consilijs Rempublicam capessat, transferendo Romam, quod usquam egregium esset. Orationem itaque principis sequuto patrum consulto, primi Edui senatorum in urbe ius adepti sunt. Praeterea (ceu refert Tranquillus) ornamenta consularia etiam procuratoribus ducenarijs indulgit. Senatoriam dignitatem recusantibus, equestrem quoque ademit. Latum clauum (quamuis initio affirmasset, non lecturum se senatorem, nisi ciuis Romani abnepotem) etiam libertini filio tradidit. Triumphalia ornamenta Syllano filiae suae sponso nondum puberi dedit. Aulum insuper Plautium, qui suam uirtutem certis experimentis in expeditione Britannica probarat, imperatoriae maiestatis oblitus, ouantem sequutus est, et Capitolium conscendenti, laeuum latus texit.

In semen relinqui.] Belle dictum, à segetibus aut leguminibus sumpta metaphora.

Sauromatas.] Nouem haec uerba non sunt in ueteri lectione: aliquis doctus, ad explendam fortassis lacunam, adiecit.

Qui modò se tot.] Videtur alludere ad triumphum Claudij, quo ob receptam Britanniam apparatu maximo triumphauit: ad cuius spectaculum, ut testatur Suetonius, commeare in urbem, non solum praesidibus prouinciarum permisit, uerum etiam exulibus quibusdam.

His interim conuictoribus.] Augurino et Bada,

Abrupit.] Mortem Claudij significat.

Regalia tempora.] Rursum alludit ad prouerbium: Aut regem, aut fatuum nasci oportet. Regis enim nomē apud Romanos, ut tyrannicum et barbarum inuisum habebatur.

At Lachesis.] Poeticè natiuitatem Neronis describit. Sed o uanum augurem. Putabas optime Seneca, morte Claudij libertatem obuuisse Romanis. At quando Romae sauior unquam tyrannis fuit, quam sub Nerone: de quo tu tamen adeò praeclara, sed planè falso Apolline uaticinaris. Id quod tandem ipse expertus es, dum ad necem te cōpulit.

Descendunt secula.] Aliter, distendunt: pro, deducunt: ut Parcas intelligas.

Vincunt Tithoni.] Tithoni et Nestoris longaeuitas uel uulgo nota est.

Intentas cantu.] Pro cantui: passim id apud poetas obuium.

Mihi similis.] Apollinem enim ut citharædum pingunt. Talis in theatro saepe uisus est Nero: qui etiam statuas suas citharædico cultu posuit.

Nec cantu.] Neronem in primis musicae studiosum fuisse, neque quicquam eorum omisisse, quae generis eius artifices et phonasci, uel conseruandae uocis causa, uel augendae faciebant, testis est Tranquillus. Apollinem enim equiparare cantu, Solem aurigando uideri uolebat.

Mollia contorto distendunt.] Castigauimus, descendunt: exemplar antiquum sequuti. Tamen si, distendunt, quoq; posuit legi, si quis ad Parcas referat.

Felicia lapsis.] Reposuimus, lassus: ex ueteri scriptura. Intelligit autem lassos incommodis et calamitatibus temporum Claudianorum.

Legum que silentia rumpet.] Eleganter oppressas leges, silentia legum uocat. iuxta illud: Silent leges inter arma.

A carcere.] Sumpta est à certaminibus equorum metaphora: in quibus repagulum illud, unde fit initium cursus, carcer dicitur, quemadmodum meta ubi sistitur. Hinc à carcere, siue à carceribus, pro eo quod est, ab initio, prouerbiali figura iactatum. Carcerem in hac significantia Graeci *καρδία* appellant.

Affuso.] Quidam legunt, effuso: sed affuso, non displicet, pro circumfuso. nam ceruici capillus affunditur.

Plena manu.] Hoc est, largiter et copiose. Prouerbum est, quo utitur Cicero ad Atticum libro secundo: At hercle alter familiaris tuus Horatius quam plena manu, quam ornate nostras laudes in astra sustulit.

Desijt uiuere uideri.] Sic scriptum est in exemplari ueteri. Significat autem eum fuisse non hominem, sed somnium hominis. Nam sequitur paulo post, Visus est quasi homo.

Comoedus audit.] Qui per simulationem fuerant inducti, uelut desiderantem oblectaturi. Autor Suetonius.

Illa parte.] Foeditatem assidue pedentis innuit. id uel ex hoc intelligas, quod edictum meditatus est, quo ueniam daret in conuiuio flatum, crepitumq; uentris emittendi.

Post boletum.] Quem Agrippina medicatum, uenenoq; infectum, auarissimo ciborum talium obtulerat. Hinc boletos Nero, quasi deorum cibum, Graeco prouerbio collaudare solebat. Quanquam haec nouem uerba in codice Vuisenburgenfi non sunt.

Scitis enim optime.] Vetus: Scitis enim certissime, nec periculum est ne excidant, quae memoriae publicum gaudium imprefferunt. Vbi legendum, aut, impreffit: aut, publica gaudia.

Nemo felicitatis suae.] Epiphonema est.

Bonae staturae.] Autoritas enim dignitasq; formae non defuit, uel stanti, uel sedenti, ac praecipue quiescenti. nam et prolixo, nec exili corpore erat: ut refert Tranquillus.

Bene canum.] Fuit enim speciei canicieq; pulchra.

Caput

A Caput mouere.] Habuit enim Claudius caput cum semper, tum in quantulocunque actu, uel maxime tremulum.

Pedem dextrum.] Nam ingredientem destituebant poplites minus firmi: quod supra retulimus.

Tertiumdecimum laborem.] Duodecim labores Herculis à nullo poeta non sunt celebrati. De his & Vergilij titulo carmen extat.

Graculo.] Nam non mediocri cura Claudius Græca studia sequutus est. Ac sepe in senatu legatis perpetua oratione respondit. Multum uero pro tribunali etiam heroicis locutus est uersibus: ut scribit Suetonius.

Ait.] Τίς, πόθεν εἰς αὐτῶν, πόθι τοὶ πόλλες, ἦδ' ἐταῖροι; hoc est:

Quinam es, unde uenis, tibi quæ patria atq; parentes?

Hoc carmen ex primo Odysseæ, in hunc locum substituiimus. Verba sunt Telemachi, Mineruam alloquentis, quæ illi Mentæ Taphiorum regis specie tum apparuerat.

Philologos.] Erant philologi, qui multiplici uariâq; scientia censebantur: qualis fuit primum Eratosthenes, qui primus hoc cognomen sibi uendicauit. Deinde Atcius Romæ tempore Sallustij: quemadmodum refert Tranquillus de claris Grammaticis. Hic de Græcis dicit, tanquam loquacibus, aut uerborum phaleras sectantibus.

Historijs suis.] Scripsit enim & Græcas historias, Thyrenicôn xx. Carchedonicôn octo.

Homerico uersu.] Σκηπτῆχ' βασιλεὺς, ὅτε Ζεὺς κῆδ' ἔδωκεν. id est:

Sceptra ferens rex sum, rerum à Ioue tradita cura est.

Carmen hoc ex primo Iliad. Homeri, coniecturam sequuti, restituiimus.

Erat autem sequens.] Αλλ' ὅγε φέρτερός ἐστι, ἐπὶ πλείονος ἐν ἀνδράσι.

Quod multis præsit, uult hic præstantior esse.

Ex eodem Homeri lib. Carmen autem hoc à superiori tertium est. Ridet stulticiam eorum, qui quod reges sint, ac multis imperent, sese meliores putant. Nisi quis hos duos ex Odysseæ secundo uersiculos malit:

Σκηπτῆχ' βασιλεὺς, ὃ γρηγορὶ αἰσιμαῖδ' ἴδωρ. id est:

Sceptra gerens rex sum, non mente decentia noscens.

Αλλ' αὐτὰ χαλεπότε' ἐν, ἢ αἰσολαΐῃσι. id est:

Immitis fuerit, semper simul impia tractet.

Et imposuerat Herculi minimò discrimine fibulâ.] Imposuerat Herculi fibulam: hoc est, cōpescuerat Herculem de patria sciscitantem. Metaphora est duriuscula, à constrictione membri uirilis sumpta, qua arretio prohibetur. Id fibula obuinciente fiebat. Erat autem ciuharædis & comædis huius fibulæ usus familiarissimus, uocis nimirum gratia, ad cohibendam uenere, raucedinis & offuscationis matrem. Eam rem multis epigrammatibus festiuissimus poeta Martialis docet, cuius & hoc est:

Menophili penem tam grandis fibula uestit,

Vt sit Comædis omnibus una satis.

Hunc ego credideram (nam sepe lauamur in uno)

Sollicitum uoci parcere Flacce suæ.

Dum ludit media populo spectante palestra,

Delapsa est misero fibula, uerpus erat.

Hinc sumptæ sunt illæ Septimij Tertulliani locutiones, Carni fibulam imponere, in libro de Monogamia: cuius contrarium, Laxare fibulam delictis. inde corona militis, decenter & uerecundè exprimentis, quod autor obscœni carminis impudentius dixit:

Neue imponite fibulam Priapo.

Ceu docuimus in Annotationibus nostris in Tertullianum, locis modò citatis. Quoniam uero uolumen manuscriptum apertè, fabros continebat, non fibulam: putauì legendum aliquando ἀβέρ, propter mollitiem Claudij: ut esset, Imposuerat Herculi, hoc est deceperat Herculem, similior Græco quàm Romano.

Febris.] Plinius indicat, Romæ febri delubrum in palatio publico fuisse. Porro subsignificat insaniam Claudij, qua per omnem uitam laborauerat.

Cæteros omnes.] Tacitè notat impietatem & ἀβήτητα Cæsaris, quam nemo Deorum comitatus sit, præter Febrim, & hanc infestam.

Lugduni.] Claudius natus est Iulio Antonio, Fabio Africano Coss. calēd. Augusti, Lugduni, eo ipso die, quo primum ara ibi Augusto dedicata est. autor Tranquillus.

Marci municipem.] Pro Marci, legendum credo Munatij. L. enim Munatius Plancus, Lugdunum coloniam deduxit, & Rauricam, quæ supra Basileam uno milliario Germanico sita est, ex qua Basilea deriuata est, urbs amœnissima, necnon optimis iuxta ciuibz ornata. Ei Munatio nuperrime huiusmodi memoria posita est hic in foro, non procul à Curia, me autore.

L. MVNATIO PLANCO, CIVI ROMANO, VIRO CONSVLARI ET
PRAETORIO, ORATORI QVE AC .M CICEBRONIS DISCIPVLO, QUI
POST DEVICTOS RHETOS ABDE SATVRNI DE MANVBIIIS EX-
TRVCTA, NON MODO LVGDVNVM, SED ET RAVRICAM CO-

Z 4 LONIAM

LONIAM DEDVXIT, QVAB AVGVSTA FVIT APPELLATA, AB O A CTAVIO AVGVSTO TVM RERVVM POTIENTE, S. P. Q. BASILIENSIS, TAMETSI ALEMANORVM TRANSDVCTI COLONI, SVBACTIS RAVRACIS, ROMANIS QVE DEPVLIS, AMORE TAMEN VIRTUTIS, QVAB ETIAM IN HOSTE VENERATIONEM MERETVR, VETVSTISSIMO TRACTVS HVIVS ILLVSTRATORI, CVLPA TEMPORVM PRORSVS ABOLITAM MEMORIAM DE POSTLIMINIO RENOVAVNT. ANNO M. D. XXVIII.

Municipes sunt, qui in civitatem Romanam recepti, muneribus capeffendis apti fiunt. Iocatur itaq; in Claudium, perinde ac si Munatio honores consulares debeat, non parenti Druso. Si Marci legas, Ancum Martium intelligas, quartum Romanorum regem. Meminit et T. Livius Marci Corneli, quem scribit in x. tertia Decadis, prorogato imperio Galliam provinciam obtinuisse.

Vienna.] Vrbs est Gallie.

Germanus.] uerus. Quod enim nativum est germanum etiam dicere solemus. Sic Plauto germana illuvies dicta. Germanum etiam appellamus quod cognatum est. Sic invidiam et detractionem, germana vitia dicimus. Est et Germanus, ex Germania aliquis: unde hic amphibologia, quam iocantes affectare solent.

Itaq; quod Gallum.] Quomodo Galli urbem Romanam ceperint, narrat Livius in quinto prime Dec. Romam cepit.] Iocus est in amphibologia. Capit hostis, qui populatur: et capit, qui suscipit.

L. Lucinius.] L. Florus meminit L. Licinii Luculli.

Qui plura.] Ridet Herculem, per innumeras regiones diuagatum.

Mulio perpetuarius.] De Quartariis mulionibus meminit Fest. hic *μυλων* Seneca perpetuarii dixisse uidetur, aut qui in solidum, aut semper sit uictor: aut (quod magis arridet) qui perpetua, nec interrupta uictatione suos uictores aliquo perducatur. Ad uehicula mulis usi sunt antiqui, non equis: unde muliones uehicularij, quiq; mulis quæstum faciebant.

Milia.] Milia.

Xanthum.] Fluvius est Troie, qui et Scamander dicitur. Taxat Claudium, qui cum in Gallia natus esset, Græcus uideri gestiebat, ut quem patriæ suæ puderet.

Rhodanum.] Rhodanus fluvius est Gallie notissimus, qui ex alpibus non longè quidem à Rheni Danubijq; fontibus oritur, ac Lugdunum latus, Ararium ibi suscipiens, mox Isaram Druentiamq; tribus ostijs in mare Tyrrhenum influit. Huius Strabo meminit et Cæsar.

Duci.] Ducuntur hi propriè, quos carnifices ad supplicia rapiunt. Suetonius in Caligula: Status tantummodo intra porticum mediam, à caluo ad caluum duci imperavit.

Solutæ manus.] Inuit Claudium signo solutæ manus, ut homines capite truncarentur, iubere solitum. Bellè igitur dicit, solutam etiam manum Claudij, in hoc satis adhuc fuisse firmam, ut hominem capite priuaret.

Putares omnes illius esse liberos.] Notat hic Claudium, ut qui nimium in liberos suos indulgens esset. Vnde fiebat, ut ab his, quos non modò præmijs ingentibus, sed et quæsturis prætorijsq; ornamentis ornari patiebatur, quibusq; multa per phas et nephas acquirere rapereq; permittebat, contemneretur, despiceretur, illuderetur.

Vbi mures ferrum rodunt.] Hoc ad excitandum risum dictum. significare autem uult magnam rerum mutationem, lociq; diuersitatem. Quasi diceret: Si mures hic ferrum rodunt, quales nos esse putas? Theophrastus autor est (ut refert Plinius lib. 3. cap. 57.) mures in Gyaro insula, cum incolæ fugassent, ferrum rosisse. Hic autè ridiculè de cælo dictum, quasi et illic oporteat esse mures, sed præstantiores.

Citius mihi uerum.] Subaudi, dicito, aut huiusmodi aliud, sed non scribitur, ut irati sermonem referat.

Alogias.] Stulticias. *αλογια* Græci eam animæ partem dicunt, quæ rationis experta est.

Tragicus.] Et hoc, ut alia multa, ad risum iocose dixit. Nota est Tragicorum amarulentia, tumiditasq;.

Exprome.] Carmen est Iambicum, quod constat in locis paribus semper ex Iambo aut tribreui: in imparibus indiscriminatim ex Iambo, Spondeo, Dactylo, Anapesto, tribreui.

Exprome properè, sede qua genitum dicas.] Exemplar uetus habet, Exprime properè sed qua genitus cluas. Hoc carmen nescio quis mutauit in editione Romana, quemadmodum et nos legere coacti sumus: sed prorsus infelicitè. Nam quid opus erat, pro elegantissimo et ueteri uerbo cluas, supponere, dicas? Ego carmen sic restituendum arbitror: Expromere properes, qua gente natus cluas.

Hoc stipite.] Clauam obiectat.

Mobile caput.] Suprà retulimus, Claudium fuisse capite admodum tremulo.

Tergemini petens.] Notum est, quo pacto Hercules Geryoni tricipiti boues eripuerit, et secum in Græciam duxerit. Qui fabulæ originem nosse uolet, Palephatum euoluat. Arrianum quoq; legat de gestis Alexandri Magni, lib. secundo, qui Hecatei Abderitæ sententiam de Hercule et Geryone refert.

Hesperio mari.] Hispanico.

In Achiam ad urbem.] hoc est, Argos Peloponnesi caput. Inachia (autore Stephano) Peloponnesum significat, non tantum Argos, ab Inacho fluuiio. Vnde gètile Inachius. Verba Stephani hæc sunt: *Ἰνὰχια, ὃ πελοπόννησος ἐστὶν ἡ μέντοι τὸ Ἀργὸν ἀπὸ Ἰνὰχης τὸ ποταμὸν τὸ ἰδρινὸν Ἰνὰχης*.

Nobile

A Nobile pecus.] Boues Geryonis.

Vidi.] Rediens ex Hispania.

Iugum.] Cacumen montis.

Ararq̃.] Araris fluuius, qui per concisionem Arar dicitur, oritur non longè à monte Vosgo (qui Germaniā à Gallia hodie separat) in collimitio Burgundiæ, Lotharingiæq̃, ac decurrens per Eduorum, Sequanorumq̃; fines, Lugduni Rhodanum influit. Nunc Sonam uocant.

Gallum in suo sterquilinio.] Simili prouerbio nostrates uulgo distant: Canem in suo sterquilinio, siue in suarū ædium uestibulo ferociorē esse. Non deest autem in Galli uocabulo latens morbus. Nam in Gallia, Lugduni uidelicet, natus est Claudius: ceu supra quoq; retulimus.

Fortissime deorum.] Bellè tribuit eam Herculi fortitudinem inter deos, quam inter homines habuit.

Mihi affuturum.] opitulaturum.

Et si quis à me notorem petisset.] Non admodum mihi placet notoris uocabulum. Quando uerò tantopere Claudius lingua Græca delectabatur, quid si putemus hic non, à me notorē, sed, amyntorem, à Seneca fuisse scriptum? Significat autem ἀμύντωρ Græcis defensorem et uindicem. nisi libeat autorem legere pro patrao. Paulò post sequitur, contulerim: quod fortassis esse debebat, exantlārim.

Maluisses cloacas Augiæ purgare.] Sic enim hunc locum ex codice manuscripto restituiimus. Hic Augiæ tantum funi collegerat in stabulis suis, ut Ἀυγία βεβραγία Græcis in prouerbum abierit, quoties hominem significare uolunt, aut rem supra modum immundam. Augiæ meminit Philostratus libro VIII.

Sed non miror, quod impetū in curiam fecisti: quoniam uolo.] Hic locus sic legitur in libro uetusto: Sed quoniam uolo, non mirum, quod in curiam impetum fecisti, nihil tibi clusi est. quemadmodum et nos reposuimus. Ceterum aut mendosus est locus, aut (quod potius credo) Græca hic defunt, et diuersas sententias librarius confudit. Fuit autem in hunc fortassis sensum aliquid scriptum: Sed bono animo sis, quoniam uolo tibi patronus esse. Et sunt uerba Herculis, Claudio respondentis. Interim irrumpit Hercules in Curiam, quam Seneca fingit in cælo: neq; enim ciuitatem didicerat inter homines, omnia cum impetu facere solitus. Itaq; Semidei illi, qui intra Curiam erant, de Claudio recipiendo consulantes, irrumpentem illum, et clausa omnia suis uiribus perfringere solitum sic alloquuntur: Non mirum, inquit, quod impetum in Curiam fecisti, quasi dicant: Hoc tibi nouum non est. Nihil tibi clusi est. Modò dic nobis qualem Deum. Et quæ sequuntur.

Ἐπικύρα θεός non potest esse.] Hæc uerba, Ἐπικύρα θεός, præsidio tenuium uestigiorum eruta reposuimus: nisi mauis, Ἐπικύρα θεός. Restituimus et ea quæ mox sequuntur: ὅτι αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, ὅτι ἄλλοις παρέχεται. hoc est: Neq; ipse negocium habet, neq; alijs exhibet. Quam sententiam, uelut aduersantem diuinæ providentiæ, hæcenus expolit optimus quisq; sed in primis Christiani scriptores. Ceterum eleganter in Epicuri Deum iocantur Semidei isti, quando regnant, irascuntur, pugnant dij, si quid poetis creditur. Epicurus autem hebetem et ignauum Deum inducit. Sed et in Stoicorum Deum iocatur, tanquam monstruosum: nam negat Deum Stoici membra habere, puta caput, pedes, uentrem, et quæ sub uentre sunt. At dij uulgares et poetici de loco in locum migrant, comessantur, amant. Proinde Stoicus Deus, inquit, quomodo potest rotundus esse, sine capite et præputio? Quasi dicat: Imperfectum quiddam est Stoicus Deus, et monstri simile. Concedunt tamen, Claudium posse Stoicum Deum fieri, quod corde et capite careat: hoc est, prudentia et mente, propter stulticiam.

Stoicus.] Subaudi, Deus fiat Claudius?

Sine capite, sine præputio.] Nam negant Stoici, inesse Deo humanæ formæ lineamenta. Iocatur itaque non tam in imperfectum Stoicorum Deum, quam in Claudium ipsum, ueluti carentem capite, eo quod stultus esset, et carentem præputio, uel ob morbum, uel quod iam ob etatem ad uenerem importunus et inutilis foret.

Rotundus.] perfectus. Horatius:

— Graijs dedit ore rotundo

Musa loqui. —

Figura enim orbicularis, quam et cælum possidet, perfectissima est.

Nec cor, nec caput.] Quia Stoici Deum faciunt incorporeum, et mentem duntaxat, cui nulla sint membra. Id torquet in stulticiam et amentiam Claudij. Apud Græcos obscærus sermo, ἀνέπαλός dicitur: et cordatos uocamus prudentes.

Hercules.] Iurantis est: et sunt uerba alicuius diuorum. Ridiculum autem, iurare Deum per Herculem.

Si mehercules à Saturno petisset.] Cum hoc loco, et his quæ sequuntur, diutissime luctatus sum, nec succurrebat exemplar manu scriptum. Opinor autem legendum: Iustissime hercle à Saturno petisset hoc beneficium. Et quæ sequuntur. Suntq; uerba semidei cuiuspiam in illa Curia, quam in cælo Seneca fingit. Nam hoc animaduertere debet lector, semideos illos nunc nullo ordine obseruato loqui. Vnde postea Iupiter illos obiurgat. Ego P. C. inquit, interrogare uobis permiseram, uos mera mapalia fecistis. Quasi diceret: In dicendis sentijs non seruatis ciuilem consuetudinem, sed rusticano more, quicquid in buccam uenit, promiscuè blatteratis.

Hoc beneficium.] ἀποδωσιν uidelicet, hoc est, deificationem.

Cuius menssem.] Saturnalia Romæ celebrari mense Decembri solebant, ita ut intra quinque, aut quàm plurimum

plurimum septem dies finirentur. Claudius autem, qui nunquam temerè (quemadmodum testatur Tranquillus) A triclinio abseſſit, niſi diſtentus ac madens, toto anno uiſus fuit Saturnalia celebrare. De Saturnaliſibus Claudij Ceſaris, ad Lucilium his uerbis ſcribit Seneca noſter, quæ mirè faciunt ad hunc locum: December eſt menſis, inquit, quo maximè ciuitas deſudat, ius luxuriæ publicè datum eſt, ingenti apparatu ſonant omnia: tanquam quicquam inter Saturnalia non interſit, & dies rerum agendarum. Adeò nihil intereſt, ut non uideatur mihi erraſſe, qui dixit, olim menſem Decembrem fuiſſe, nunc annum.

Eius princeps non tuliffet.] In his prodigioſe corruptis locis nihil prorſus erat præſidij à codice manuſcripto. Deprehendi tandem legendum, non, eius princeps: ſed, Caius princeps. Sequitur mox, illum deum à Ioue. Liber uetus habet, illum Ioue: ſic ut inter illum & Ioue, ſit lacuna media. Porro perſuaſiſſimum mihi eſt, diſtiones iſtas, deum à Ioue, nihil ad ſenſum facere. Doctus quiſpiam ſic tumultuariè locum caſtigauit, deum & à præpoſitionem apponens, haud re diligentius perpènſa. Ego legendum reor, illum ἀποθεῖσθαι, hoc eſt, in deorum numerum reſerrinam dubio procul ignota uox Græca librario occaſionem dedit, ut omitteret. Sequitur, damnauit inceſti. Lego, damnatum inceſti. Sequitur, Oropenq; ſororem ſuam. In manuſcripto codice eſt, oro per quod ſororem ſuam. Coniſcio ſcribendum, eo quòd ſororem ſuam. Sequitur, quam quoniam omnes, ſcribo, quum omnes Venerem: diſpuncto relatiuo, quam. Sequitur adhuc: Quam, inquit, quero tantum ſororem ſuam ſtultè ſtudere. Sic & in exemplari ſcripto legitur propemodum, ita uidelicet: Quare, inquit, ſororem ſuam ſtultè ſtude. Locus eſt non ſolùm mendoſus, ſed & obſcurus. Diuinatione planè hic opus eſt. Fortaſſis legendam: Quare inuidit Romæ hiftorias ſuam. Auſcultare Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum. Vt huius ſemidei ſententia taceat, quòd Græcas hiftorias ſuas Claudius Alexandriæ curarit recitandas ſingulis annis, & quidem opus utrunq; totum, per uices ſeorſim in duobus Muſæis, inſtitutis ſtipendijs, ueluti contempta Roma. Quam rem his uerbis narrat Suetonius: Denique, inquit, & Græcas ſcripſit hiftorias, Tyrrhenicòn XX. Carchedonicòn VIII. Quorum cauſa ueteri Alexandriæ Muſæo additum ex ipſius nomine, inſtitutumq; ut quotannis in altero Tyrrhenicòn libri, in altero Carchedonicòn diebus ſtatutis uelut in auditorio recitarentur toti à ſingulis per uices. Haſtenus ille. Vides libros illos hiftoriarum, autore Tranquillo, totos fuiſſe lectos ſingulis annis. Id ergo eſt quod dicit Seneca, Alexandriæ totum. Fortaſſis alterum tantum uolumen ſingulis annis apud Athenas recitabatur, non utrumque: ut ſit quod ait, Athenis dimidium. Porro ualidum argumentum, ſi dijs placet, aduerſus Claudiū, quòd Græcis plus fauere uiſus ſit, quàm Romanis. Iam à nobis caſtigatæ ſententiæ ſic poterunt legi, & diſtingui: luſtiſſimè hercle à Saturno petiſſet hoc beneficium, cuius menſem toto anno celebrauit Saturnalia. Caius princeps non tuliffet illum ἀποθεῖσθαι, qui (quantum quidem in illo fuit) damnatum inceſto Syllanum generum ſuum occidit, eo quòd ſororem ſuam feſtiuiſſimam omnium puellarum, quum omnes Venerem uocarent, maluit Iunonem uocare. B Quare inuidit Rom. hiftorias ſuas? Auſcultare Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum. Quia Romæ, inquit, mures molas lingunt. Hic nobis curua corrigit. Quid in cubiculo ſuo faciat, neſcio: & iam cæli ſcrutatur plagas. Deus fieri uult. Parum eſt quòd templam in Britannia, & quæ ſequuntur. Porro eius ſententiæ quæ incipit, Caius princeps non tuliffet, hic eſt ſenſus: Caius Caligula Ceſar nunquam permiſſiſſet Claudium recipi in numerum deorum, uel ob hoc quòd generum ſuum L. Syllanum inceſti ſtatim damnauit, accuſante Vitellio, ſed Agrippina ſubornante, quòd illicito ſororis ſuæ Iuniæ Caluinæ amore teneretur: quum eidem crimini Caius Ceſar longè magis fuerit obnoxius, ob omnes ſorores ſuas adamas, non unam tantum. Nam (ut Suetonius ſcribit) Caius Caligula cum omnibus ſororibus ſuis ſtupri conſuetudinem fecit, plenoq; conuiuiſſimo ſingulas infra ſe uiciſſim collocabat, uxore ſuprà cubante. Solent autem fures furibus, inceſti inceſtis fauere. Blandimur enim hoc modo uitijs noſtris. Porro non occidit Claudius generum ſuum Syllanum, ſed ipſo conniiente per ediſtum Vitellij ordine ſenatorio motus eſt, & eiurare magiſtratum coaſtus: quum fortè eo anno prætor eſſet, & pridie ſenatus lectus foret, luſtrumq; conditum. Præterea affinitatem Ceſar diremit. Quibus rebus offeſſus ornatiffimus iuuenis, & aliàs clarus inſigni triumphalium & gladiatorij muneris magnificentia, quo die Claudius inceſtas illas nuptias cum Agrippina celebrauit, ipſe ſibi mortem conſciuit: ſiue eoſq; ſpem uitæ produxerat, ſeu delecto die ad augendam muldiam, ut ait Tacitus. Atq; hoc eſt quod hic Seneca uult his uerbis: Quantum quidem in illo fuit, damnatum inceſti Syllanum generum ſuum occidit, nimirum ob præſtitam mortis occaſionem. Iam ſatis apertum puto, quid ſibi uelint illa uerba, eo quòd ſororem ſuam feſtiuiſſimam omnium puellarum, quum omnes Venerem uocarent, maluit Iunonem uocare. Significat enim, per Venerem, non admodum caſtam ſceminam Iuniam Caluinam, quam & Tacitus decoram, ſed procacem appellat, à fratre Syllano, uxoris penè loco habitam: id quod per Iunonem, Ioui nexu coniugali copulatam, eleganter innuit. Porro diſterium Claudij, Romæ mures molas lingunt, quo frequenter uti ſolitus uidetur, perſtringit Romanos, tanquam delicatos & faſtidioſos, qui non quibulibet ſcriptis recitandis intereſſe poſſint, precibus iam & precio corrogandi.

L. Syllanum.] Hic Claudij gener à Vitellio, cum ad id inſtigaret Agrippina Auguſta, de inceſtu ſororis ſuæ Iuniæ Caluinæ accuſatus, quæ antè Vitellij nurus fuerat, ordine ſenatorio motus eſt, nec longè poſt, mortem ſibi conſciuit. De hoc multa apud Cornelium Tacitum in duodecimo. Fii huius quoq; paulo poſt mentio.

Mures molas lingunt.] Cauſatur molliciem Romanorum, ut qui proni ſint ad libidinem, ſed non niſi pulcherrimas ſollicitent. Mures enim urbani farinam abſumunt, & delicatiſſimis ad ſatietatem uſq; ueſcuntur: cum ruſtreſ interrim, fruticulos depaſcantur. Quin adeò molles ſunt, ut nec caſeum arroſant, ſed lingant molliſſimam farinam. Apparet hoc dictum fuiſſe familiare Claudio, de muribus ferrum arroſentibus.

Hic nobis curua corrigit.] Subeſt, ut opinamur, ſenſus obſcœnus: uelut ſi diceretur: Claudius adeò circa

A circa uenerem est intemperans, ut ad libidinem suo nos exemplo incitet. Etenim, ut Claudianus uersificum cecinit:

Mobile mutatur semper cum principe uulgus.

Corrigere, est emendare: est et rectum facere, atque arrigere.

Hic nobis curua corrigit.] Si quis hoc simpliciter accipiendum putat, erit *εἰσφορά* in censoriam Claudij seueritatem. Si referendum ad proximè præcedens dictærum, quid si legas: Hic nos scurra Cæsar regit. ut sit alicuius Mimi clausula.

In cubiculo.] Alludit ad hoc, quod refert Suetonius: Mortem uidelicet eius celatam fuisse, donec omnia circa successorem ordinarentur. Iacuit itaque corpus mortui Claudij dies aliquot in cubiculo. Et hæc uerba et superiora, et quæ proximè sequuntur, intellige Romæ fuisse in senatu dicta, cum deliberarent, esset ne in numerum deorum referendus Claudius: id quod etiam ex sequentibus magis patecet. Fingit autem Curiam in cælo, qualis erat Senatorum Romæ.

Templum in Britannia habet.] De hoc sic Tacitus, ubi de Camuloduno loquitur: Ad hæc templum diuo Claudio constitutum, quasi ara æternæ dominationis aspiciebatur.

Tandem Ioui uenit in mentem, priuatis.] Fortassis legendum, primæis intra Curiam moranteis sententiam dicere, nec disputare. Vt intelligas, uoluisse Iouem senatores primæ autoritatis sententiam dicere, ommissa ista pedariorum senatorum disputatione.

Vos mera mapalia.] Promiscuè sententiam ferentes, non seruato ordine alius alium turbantes. Mapalia sunt tuguria rusticorum. Estque uocabulum Punicum. Allusit autem ad prouerbiū, *Rus ciuitas*. Confine est Epicharmicum illud, *ἄγρον τὴν πόλιν ποίεις*: id est, *E ciuitate rus facis*.

Qualiscunque est.] Quam contemptim hoc de Cæsare dicit Iupiter.

Dimisso.] Secedere iusso.

Ianus pater.] Per Ianum hic aliquem senatorem intelligit. Sed et Acron in Satyram Horatij, cuius initium, Sic raro scribis, testatur Iano tres in foro fuisse statuas: ad unam conueniebant creditores et foeneratores: ad alteram, qui foenus redderent: ad tertiam, qui locarent foenus. Indicat igitur hic, fuisse maximum questum Claudij.

Homo quantum uia sua fert.] Ostendimus alias, quo sensu sit accipiendum id, quantum uia sua fert. Quia tamen præcedit, homo, quid si legas, quantumuis uasfer, et qui semper uidet, *ἅμα πῶτος καὶ ὀπίσσω*, hoc est, simul ante et post. Quæ Græca uerba restituiimus ex uestigijs, quæ erant in codice manuscripto. Clausula est, qua Homerus sæpe utitur. ut *Iliad. α.* et rursum *Iliad. γ.*

οἷς δ' ὁ γόσῳ μετέπρεν ἅμα πῶτος καὶ ὀπίσσω.

Et *Iliados ε.*

B

— *ὁ γὰρ οἱ ὄρε πῶτος καὶ ὀπίσσω.*

de Polydamante loquitur.

Semper uidet.] Vel quod bisfrons, uel quod tres haberet statuas. Et addidit ridiculè, quantum uia fert: quasi uidere, sit uideri.

Quod in foro iuuat.] Notat ambitionem fori, quod à patrono iam non ueritas, sed eloquentia exigeretur: et iudex non tantum doceri cuperet, sed etiam delectari. Quemadmodum indicat et Quintilianus.

Quod in foro iuuat.] Non dubito quum hic legendum sit, uiuat: non, iuuat. Notat autem quempiam, qui consul factus erat ex numero Nummulariorum, assidue in foro uersantium. Nam qui inter homines uersantur, plus eloquentiæ plerumque habent.

Ne alijs uerbis.] Ridicula religio in re conficta, sed festiuiter simulata.

De magnitudine.] Subnotat locos communes, in quibus ostentandi ingenij causa, nimium solent immorari Rhetores.

Iam fama minimum fecit.] Duo notat, passim collectos sordidos in ordinem senatorium, et pessimos etiam imperatores, in deorum numerum relatos, magis iam ex more, quam ex merito.

Iam fama minimum fecit.] Exemplar manuscriptum, nimium, habet: non, minimum. Fortassis legendum, minum fecit. Vt sit sensus: Adeo uulgaris res esse coepit, etiam immeritos inter deos consecrare, ut scenicis ludis argumentum subinde præbeat. Nam quid est aliud hic Senecæ ludus de apotheosi Claudij, quam mimus quidam? Significat autem minus modò histrionem actorem, modò cæmen ipsum siue fabulam. Sic Laberius minum quemdam, ut autor est Gellius, Cophinum inscripsit: alium, Alexandriam: alium, Fullonem. Huiusmodi mimus fuit Laureolus, quem Catulus Mimographus ædidi, in quo iudex agebatur in crucem. Laureoli mimi Iuuenalis et Martialis meminerunt, et Tranquillus in Caio Caligula, his quidem uerbis: Et quum in Laureolo Mimo, in quo actor proripiens se ruina sanguinem uomuit, ut plures secundarum certatim experimentum artis darent, cruore scena abundauit. Quem locum sic opinor legi debere: in quo actor prorepens è ruina, sanguinem uomuit, plures secundarum: et quæ sequuntur. Iam arbitror liquere, quid sibi Septimius Tertullianus, omnis antiquitatis peritissimus, uelit, quum in libro quo aduersum Valentinianos pugnat, sic scribit, de Enthymesi illa Valentinianorum loquens: Ita depulsa, inquit, quo minus pergeret, nec habens superuolare crucem, id est Horon, quia nullum Catuli Laureolum fuerit exercitata, ut destituta, ut passioni illa, in trica multiplici atque perplexa, omni genere eius coepit adflegi. Vult enim dicere, Enthymesin non fuisse exercitatum in scena, in agenda fabula illa quam Catulus Mimographus Laureolum inscripsit, in qua iudex in crucem agebatur. Alioqui si illam scenicorum histrionum in representanda in crucem acti præsidis fabula dexteritatem habuisset, fortassis crucem superuolasset, id est, Horon.

Etiā

Etiam pessimum quemque illum affectare.] Hæc clausula non est in codice Vuissemburgensi.

Illum.] Honorem.

In personam, non.] Nam cum in genere dicit, in rem pronunciat, non proprie in Claudium.

S. C.] Senatusconsultum.

Ex his, qui ἀγρὸν λατρεῖν ἔδωκεν.] id est, agrorum fructu uestuntur. Restituimus hunc locum, manuscripti libri uestigijs adiuti. Est autem apud Homerum Iliados 3.

εἰδὲ τις ἐστὶ βροτῶν οἱ ἀγρὸν λατρεῖν ἔδωκεν.

Aut ex his, quos alit ἰσίδωρος ἀγρὰ.] hoc est, frumentiferum rus. Et hunc locum eruius. Est autem hæc clausula apud Homerum frequenter obuia: ut Odyssea α.

καὶ γὰρ Ἰσχυρίῳ φέρεται ἰσίδωρος ἀγρὰ.

Est uero ἰσίδωρος terra epithetum.

Dictus, pictus ue.] Est nonnihil festiuitatis in imitatione: nam his modis loquuntur iureconsulti, et qui senatusconsulta conscribunt.

Dedi laruis.] Terriculamentis inferorum. Larue sunt noxie inferorum umbræ. Et dedimus noxie animal quod lesit. Fecit iniuriam laruis, qui mortuus pro Deo uoluerit haberi, cum nihil sit, nisi umbra.

Eum dedi laruis. Sed proximo munere inter nouos autoratos.] Reposuimus ex manuscripto codice pro dedo, dedi: et pro noxios, nouos. Porro sententia adhuc est imperfecta, nisi pro sed, legamus, et proximo. Sic autem restitui debet: Qui contra hoc S. C. Deus factus, dictus, pictus ue erit, cum dedi laruis, et proximo munere inter nouos autoratos, ferulis uapulare placet. Nam ad hoc uerbum, placet, in fine, etiam superiora referri debent. Ex hoc loco ueterem spectaculorum morem animaduertere licet, quo ferulis uerberabantur, qui nuper se lanistis addixissent. nam hos uocat autoratos, ubi rudes adhuc primum in harenam prodissent. Solent autem in nulla non arte ludicro aliquo tentari rudes. Sic mos tentandi nouos scholasticos Athenis obseruatus narratur in uita Magni Basilij, de Basilio et Gregorio Nazianzeno.

Diespiter.] Iouis cognomentum est: quem sic uocant, quasi diei patrem.

Cos. numulariolus. Hic quæstu se sustinebat, uendere ciuitatulas solebat. Ad hoc uelle accessit Hercules.] Hunc locum ausim iurare corruptissimum esse. Nam istæ dictiones, Ad hoc uelle, planè portenta quædam sunt mendarum. Diu hiæ laboraui, nec quicquam uenit in mentem quod prorsus probem. Inter cetera uisum est legi posse, Cos. numulariolus. Hic quæstu se sustinebat, uendere ciuitatulis solebat olei culleos. Accessit Hercules, et c. Tum uidendum, an pro numulariolo, legendum sit, culleariolus. Sed hæc coniectura esto.

Et auriculam ei tetigit.] Auris memoriæ dicata. Vnde qui attestantur, aut admonent, auriculam uellere dicuntur.

Diuum Augustum sanguine.] Fuit enim nepos Augusti. Nam patrem Claudij Cesaris Drusum, cum Liua Augusto grauida nupsisset, intra mensem tertium peperit. Autor Tranquillus.

Quam ipse deam esse iussit.] Auiæ enim Liuiæ (ut refert Suetonius) diuinos honores, et Circensi pompa currum elephantorum decernendum curauit.

E. Repub.] ex usu Reipub. Romanæ.

Qui cum Romulo possit feruentia reparare.] Exemplar manuscriptum habet: Qui è Romulo possit feruentia rapta notare. Ego castigauit, uorare. Ceterum uidendum, an pro Romulo, scribendum sit rhombulo: ut hic sit sensus: Expedire esse aliquem, qui feruentia rapa uoret è rhombulo: hoc est, uase eius figuræ cuius est rhombus. Fieri potest, ut huiusmodi uase peculiariter usus sit Claudius. Boletorum, et similibus ciborum, quibus et rapa annumerari possunt, auidum illum fuisse, Suetonius tradit.

Et uidebatur Claudius sententiam uincere.] Vetusior codex habet, sententia. Coniicio scriptum à Seneca fuisse, Et uidebatur Claudium una uincere, subaudi sententia. Pars Claudio fauentium uno tantum calculo uincebat partem diuersam. Attende, Claudium paucis fuisse probatum.

Eamque rem.] Innuit, ἀποδείξω Claudij planè esse fabulam, ac proinde dignam, quæ fictis Ouidij transformationibus insulciatur. Describit enim Ouidius μεταμορφώσας fabulosas: ut Aegles puella in populum arborem, Hecubæ in canem.

Ferrum suum in igne.] Hoc est, rem suam agi. rogatus enim erat, ut Claudio patrocina-retur. Sumpta est metaphora à fabro ferrario. Suballudit autem ad hoc, quod Hercules etiam ex homine Deus factus esset: id quod tanta nunc ambitione Claudius assequi nitebatur. Ac profectò Hercules Claudium, Deum Romæ effecit: hoc est, precibus et instinctu Agrippinæ, hoc modo dati ueneni suspicionem euitare uolentis, senatus quasi ui impulsus, Claudio diuinos honores decreuit.

Noli mihi inuidere.] Expresit Seneca morem, etiamnum magis communem quam utilem.

Manus manum lauat.] Prouerbum est de opera mutuum præstanda. Græcè sic effertur, χεῖρ χεῖρα νίηται.

Tum diuus Augustus.] Quoniam superiora ad senatum Romanum retulimus, hic sub Augusti persona Neronem Cesarem intelligere poteris. Nam Nero Claudium diuinis honoribus destituit, omnibus rerum uerbis: contumelijs mortuum insectatus, ac modò stulticie, modò sciticie arguens: ut refert Tranquillus.

P. C.] Patres conscripti.

Ex quo Deus factus sum.] Ridet Augusti diuinitatem. Nam huic nino quoque diuini honores cōtulerunt. Mortui non loquuntur.

Meum

A Meum negotium ago.] Salse significat, iam priuatum nec curare, quid agatur usquam.
In hoc.] A: hoc. Et pronuntiandum cum exclamatione.
Operibus.] Vi foro cum æde Martis ultoris, templo Apollinis in palatio, æde tonantis Iouis in Capitolio.
Infra indignationem.] Quasi dicat: Etiam si multa nunc allegem, adhuc non uidebor indignatus, sed iuste conqueri.

Præcidit.] Verba sunt ex aliqua oratione Messalæ. Subest autem iocus ex ambiguitate. Nam præcido significat amputo, et aliud obsecro, quam ut libeat exponere.

Quam canis frustum abscidit.] Emendauit, Quam canis excidit: exemplar manuscriptum secutus. Videtur autem Claudius canibus ex ætate delectatus fuisse. Porro quando manuscriptum exemplar mirè corruptum est, sufficari libet hinc scriptum fuisse, exta edit, pro excidit: ut sit ad Græcum prouerbiū allusio, *κύων πρὸς τὸν σπλῆννα*: id est, Canis iuxta intestina.

De tot actibus iuris.] In cognoscendo enim ac decernendo mira uarietate animi fuit: ut inquit Tranquillus. Sed quid ego de tot actibus iuris dicam.] Fortassis legendum, de tot prestantibus uiris: aut, de doctantibus uiris.

Nam τὸς ὀργῆς ἄγρῃ σενεσцит ἡ νόσος.] Hunc locum maximo labore restitui, quod Græca Latinis literis essent scripta, et Latina non minus deprauata forent quam Græca, hoc modo: Nam et si Phormea Græcè nescit, ego sciò. Sensus est, iræ morbus ægrè senescit. Reddit rationem Augustus, cur domestica mala potius commemorare uelit, quam publica. Alludit ad prouerbiū: Ira omnium tardissimè senescit: quod Græci dicunt: *ὁ θυμὸς ἐχάρτον γρηγόρῃ*: id est, Ira postremum senescit.

Πυρροπολινίους iste, quem uidetis.] Et hoc uerbum ex qualibuscunq; uestigijs reposui. Thraconicum nomen est, ab expugnatis arcibus et oppidis deductum: quo gloriosum militem Plautus uocauit. Notatur autem hic Claudius, qui potentiam suam in miseros, et qui resistere non possent, ostendere uoluerit.

Duas amitas.] Nam Iulias, alteram Drusi, alteram Germanici filiam crimine incerto, nec defensione ulla data occidit. Hic Drusus autem et Germanicus Tiberij Caesaris fuerunt filij.

Videris Iupiter, an in tua certè mala.] Codex uetustior habet: Videris Iup. an in causa, certè in tua. Scriptum opinor à Seneca: Videris Iupiter non mea mala, certè in tua, si hic inter nos futurus est.

Quos, quasq;.] Imitatio festiuitatem habet, simul et emphasim. Sic enim loquuntur in iudicialibus causis. Et intelligimus illum nec foeminis pepercisse.

B Ecce Iupiter.] Alludit ad id, quod est apud Homerum, in fine primi Iliados. Iupiter aliquando cum Iunone, quod inter coniuges nō ita rarum est, rixatus, cum uerbera huic infligere cœpisset, Vulcanus qui fortè tum aderat, accurrens Iunoni subsidium ferre uolebat. At Iupiter iratus, hunc pedibus arreptum, è cœlo rotauit. qui cum totum diem decidendo consumpsisset, tandem in Lemnon insulam (mane enim deiectus fuerat) sub uesperam lapsus, ibi statim ab indigenis subleuatus est. Quod apud Homerum his carminibus ipse testatur, dum Iunonem monet, ne marito aduersetur: sin illius in se furorē concitet, Vulcanum nequaquā iuppētiā laturum, utpote qui Iouis irantē olim senserit:

ἴδου γὰρ με καὶ ἄλλοι ἀλεξίμενοι μεμῶντα,
ρίψῃ ποδὸς τεταγῶν ἀπὸ βουλῆς θεασισίοιο.
παῖν δ' ἡμεῖς φόβον, αἶμα δ' ἡελίῳ καταδύοντες
καταπίομεν ἐν Λήμνῳ, ὅλγῳ δὲ τι θυμὸς ἐχάρτον,
ὅθεν μὲ σίγῃσι τῶν ἀνδρῶν ἐμίσαντο πεισόντες.

Quos uersus sic nos, ut sententiam redderemus, extempore Latinos fecimus:

Me siquidem læsæ nuper tibi adesse uolentem,
Arreptum pede de magno deiecit Olympo.
Atq; diem totum delapsus ab æthere tandem
in Lemnon cecidi, exanimi uix pectore spirans.
Hic ubi me pia gens delapsam attollere curat.

Huius fabulæ sic meminit Phurnutus, simulq; rationem reddit: *ῥιφθὲν δὲ ὑπὸ τοῦ Διὸς ἐπὶ τῇ γῇ λήγεται, διὰ τὸ ὅδ' πρῶτος ἰσως ἀρχομὸς ἔχουσαι πυρ, ἐν Λεμνονόβῳ καί μιν τὰς περιτυχῆν, μηδὲ ποῦ ἐπινοίῃ τοῖς πυρὶ ἐπιπείοντι ἀναμύνειν*. id est: Vulcanus à Ioue proiectus in terrā, è cœlo dicitur: quod hi forsā, apud quos primum in usu fuit ignis, ex iactu fulminis hunc nacti fuerint, quum instrumenta, quibus ignem excuterent, nullo adhuc ingenio reperissent.

Vni Vulcano crus fregit, quem ῥίψῃ ποδὸς τεταγῶν ἀπὸ βουλῆς θεασισίοιο: & iratus fuit uxori.] Sic nos hunc locum restitui, præsidio manuscripti codicis. Nam uerba quæ in priorē editione legebantur, Et in Lemnon cœlo deturbauit, non extinxit: doctus aliquis adiecerat, ut lacunam Græci carminis expleret. Versus est apud Homerum Iliad. α. quem sic reddere possis:

Arreptum pede de magno deiecit Olympo.

Iratus fuit uxori.] Cum Hercules olim ex iussu Iunonis nauigationem instituisset, hæc ut suum odium nesciam nō ostenderet, illi, exorato Borea, uentos aduersos immisit. Iupiter ob id indignatus, Iunonem ex alto suspendit, geminam incudem pedibus appendens. Sic enim Iliados XV. loquitur, hoc illi in memoriam reducens:

ἢ δ' ἐμὲ μὲν ὅτε τ' ἐκρέμω ὑψόθεν, ἐν δὲ ποδοῖσιν
ἔκμονας ἡκαδύω. —

Quorum uersuum hic sensus est:

Seneca.

Α 4

Ex alto

Ex alione tenes quod cum suspensa fuisti,
Nos pedibus geminam incudem demissimus? —

Cuius fabulae, quemadmodum et superioris, causam assignat Phurnutus, *περὶ τῆς παραδεδομένης μύθου, his uerbis: εἰσὶν ὁ ποιητὴς μύθον παλαιὸν παραφύρατον, καθ' ὃν ὁ γένος ἐμυθόετο λεγριμακρούαι τῷ ἄρην χεν σοῖς ἀλλόεσι, ὅς χεν σοφάνεις πῖ χεν τὰ ἄρρα καὶ ἐν τῷ ποταμῷ αὐτὸς δύνει ἀνιόντες ἐκρηπνοῦσαι, τῷ γὰρ ἀποτότῃ, καὶ τῷ θάλατταν ὑφ' ὃν τέρεται καὶ τῷ ὅς μὴ δὲ σφύρα ἀπασσὰ δύναι δυνάμει.* Ex antiqua fabula uidetur, inquit, poeta hoc asserere, quia Iouem fabulabantur, Iunonem aureis catenis suffēdisse, nepe quod auri fulgorem, stellae possideant. Ac ad pedes eius appendisse duas incudes, mare uidelicet et terrā: a quibus deorsum tenditur aer, sic ut ab horum neutro diuelli possit. Huius etiā fabulae meminit enarrator τῆς Στρηλίου τῆς Νασζιανζενί.

Messalinam.] Hec fuit uxor Claudij: quam mori compulit, ut est apud Tacitū. Fuit igitur imitator Ioue.

Nescio, inquis.] Alludit ad hoc quod Tacitus refert. Messalina enim iam mortē expectanti, Claudius ubi nimo incaluerat, nunciari iubet, ad dicendam causam postero die adesset. quod Narcissus accusator intelligens, ne, si euaderet, in se perniciēs uerteretur, denunciat ceterionib. et tribuno, qui tum aderant, exequi eadem, ita imperatorē iubere: illi eam interfecerunt. Nescire autē uisus est. Nā occisa Messalina (inquit Suetonius) paulo post quam in triclinio decubuit, cur domina nō ueniret, requisivit. Tante fuit et obliuionis et inconsiderantie.

C. Cæsarem.] Caium Caligulam putat. is fuit Claudi ex fratre nepos: qui incredibili seuitia aduersus omne genus hominum grassatus est. Quem rerum natura (uelut alio loco scribit Seneca) non nisi in exitium, opprobriumque humani generis edidit.

Occiderat ille focerū.] Syllanum enim focerum Caius ad necem, secandūque nouacula fauces cōpulit, tam satus in eo, quod ingressum se turbatus mare non esset secutus, ac spe occupandi urbem si quid sibi per tempestatem accideret, remansisset: quū Syllanus impatientiā nausae uisisset, et nauigandi molestiam. Autor Trāquillus.

Hic generum.] L. Syllanum, de quo ante et paulo post.

Craisi filiū uetuit.] Cn. Pompeio stirpis antiquae, Magni cognomen Caius ademit: ut meminit etiā Sucto.

Hic nomen.] Fecit enim generum suum: nam Antoniam filiam maiorem, illi uxorem dedit.

Caput tulit.] Ambiguum est. Potest enim intelligi, caput tulit, hoc est, exeruit caput, et ad honores eleuauit: et caput tulit, hoc est, amputauit.

Tam fatuū, ut etiam regnare posset.] Alludit ad uulgi dīcterium, quo regum stulticiam passim notabant. In quā et ab Erasmo declamatum est in prouerbio, Aut regem, aut fatuum nasci oportet. quod in huius ludi exordio statim usurpauit Seneca.

Cogitate P. C.] Hec uerba, et quae sequuntur, usque ad eam sententiam quae incipit, Hunc nunc deum facere uultis? non erant in codice Vuissemburgensi.

Scilicet.] Ironiae cū inficiatione accommodata est particula. Quemadmodum et illud apud Poetam:

Scilicet hic superis labor est. —

Dryudarum.] Dryudarum religionē (inquit Suetonius) apud Gallos dire immanitatis, et tantum ciuibus sub Augusto interdictam penitus aboleuit. De Dryudibus Gallorum sacerdotibus, multa meminit Cæsar in sexto.

Immanem religionem.] Nam pro uictimis homines mactabant: ut refert Cæsar.

Ut Romae nuptiarum.] Sensus est: Claudius hanc ob causam Dryudarum religionem deleuit, ut fratris sui filiam Agrippinam ducere posset: quod non licebat antē. Nam Claudius senatum ingressus, decretum postulauit, quo iuste inter patruos, fratrumque filiae, nuptiae etiam in posterum statuerentur. Extat apud Tacitum, in banc rem Vitellij oratio coram senatu habita.

XXX. Senatoribus.] De hoc sic Suetonius: Die ipso Claudij et Agrippinae nuptiarum, in quinq. et xxx. Senatores, trecentosque amplius equites Rom. tanta facilitate animaduersum, ut de nece consularis uiri renunciantē centurione, factum esse quod imperasset, negaret Claudius quicquam se imperasse, nihilominus rem cōprobaret, affirmantibus libertis, officio milites functos, quod ad ultionem imperatoris ultrō procurrissent.

Tria uerba.] Quod Balbus esset: et tamen iudicis est, tria uerba dicere, quae diebus nefastis non licebat. Est autem iucunda προσηγορία, in dicat et ducat.

Summa rei.] Imperij.

Ex tabella recitauit.] Alludit ad cōsuetudinem antiquā, qua in senatu censentes, de scripto sententiā proferrebant: et recitare uerbum hoc significat.

Appium Syllanum.] Quem cum Messalina et Narcissus conspirassent perdere, diuisis partibus, alter ante lucem similis attonito, patroni cubiculum irrupit, affirmans somniasse se uim ei ab Appio illatam: altera in admiratione firmata, sibi quoque eandem speciem aliquot iam noctibus obuersari retulit. Nec multo post ex composito irrumperet Appius nunciatus, cui pridie ad id temporis, ut adesset, praeceptum erat, quasi planē representaretur somni fides, arcepsi statim ac mori iussus est. Hec Suetonius.

Craffum frugi.] Huius meminit quodam loco Tranquillus.

Tam similem sibi, quā ouo ouum.] Prouerbiū est, quo utimur, propinquam similitudinem indicantes. Vide Chiliades Erasmi Roterodami.

Nec illi rerum iudicandarum uacationem.] Quemadmodum ipse uiuens pro conditione cuiusque ciuis uacationem legis Papie constituerat: hoc est, ut ea lege non tenerentur.

Pedibus in hanc sententiā.] Non pauci sunt qui opinantur, pedarios senatores appellatos, qui sententiam

A. *tiam non uerbis dicerent, sed in alienam sententiam pedibus irent: inquit Gellius lib. 3. Vnde dictum est, in sententiam ire, et pedibus ire in sententiam.*

Cyllenius.] Mercurius, à Cyllene monte Arcadiæ sic dictus.

Vnde negant.] Versus est Catulli, de passere mortuo Lesbia: illuc unde negant redire quenquam.

Viam sacram.] Via est Romæ sic dicta. In hac apparet illum fuisse sepulchrum.

Vt scires deum efferrî.] locus est à stulticia. Nam hoc ipsum pagnat cum ratione Dei, efferrî mortuum.

Omnisq; generis sonatorum.] In exemplari manuscripto legitur senatorum, pro sonatorum. Ego cæcigavi, eneatorum. Sunt aut Aeneatores, tubicines: quod tubæ ex ære fiant.

Vt etiam Claudius.] Tam stupidus et somnolentus, deniq; mortuus.

P. Rambulabat tanquam liber.] Vetus codex habet, ambulat. Malim, iubilat.

Pauci caufidici plorabant.] Merito lugebant caufidici ob mortuum Claudium, quippe qui in senectute usque esset. Scribit enim Tranquillus, se à natu maioribus audisse, caufidicos adeo patientia Claudij abuti solitos, ut descendentes è tribunali non solum uoce reuocarent, sed et lacinia togæ retenta, interdum pede apprensos retinebant.

Sed planè ex animo.] Obiter taxat publicum morem, quo lugebant etiam conducti. iuuenalis:

Ploratur lachrymis amissa pecunia ueris.

Tanquam qui tum maximè reuiuiscerent.] Hic erat in uolumine Vniffenburgensi lacunula quædã. Verbum reuiuiscerent, integrè erat perscriptum.

Dicebam uobis, non semper.] hoc est: Prædicebam uobis, Non semper adeo fauentem Caesarem habebitis, cuius abutimini patientia. Saturnaliorum licentia nota est: in quibus serui quoq; libertate gaudere, et domini uicissim seruis ministrabant. Sub Claudio plus poterant aduocati quam iuriconsulti. Sapit prouerbium finit le illi, *ὅρασε νῆαρος, ἐν τῷ αὐτοῦ ἱερῷ*: id est, Foras Cares, non amplius Antistheria.

Ingenti enim *ἐπιτάσσει χορεύων* Nænia catabatur Anapaestis.] Hec uerba nos utique eruiimus è uersigijis, quæ erant in exemplari manuscripto. Per *ἐπιτάσσει*, uocis contentionem intellige. Cuius contrarium est *ἀνίσσει*.

Fundite.] Anapaestica sunt, familiaria tragœdijs, licet recipiant Dactylos et Spondeos. Postremo tamen loco non admittunt nisi Spondeum aut Anapaestum.

Cordatus homo.] volumen manuscriptum habet, cordatus iano. Proinde censeo scribendum, cordatus Sinonem: nam præcedentis dictionis ultimum elementum est: ut ad Sinonem Virgilianum sit allusio.

B. Rebelles Parthos.] De Parthis sub Claudio Mithridatem regem expetentibus, ac de eorum dissensione, lege Tacitum in xij.

Qui.] id est, quo: scilicet neruo.

Vulnere paruo.] Sagitta.

Pictaq; terga.] Propter scutum pictum.

Britannos.] Nam, ut inquit Suetonius, à Gessoriacis (nunc Caesariæ uocant) in Britanniam transfudit, ac Cn. Sentij et Auli Plautij ductu, sine ullo prelio aut sanguine, intra paucissimos dies parte insule in deditionem recepta, sexto quàm profectus erat mense, Romanis redijt, triumphauitq; maximo apparatu.

Brigantas.] Populi sunt Britanniæ: de quorum discordijs meminit Cornelius Tacitus in duodecimo. nunc eã regionem Valli habitant. Ponit etiam Brigantium oppidum Ptolemæus in descriptione Rhetie.

Et ipsum noua.] Hoc dixit propter Orcadas insulas; quas Claudius imperio Romano primus adiecit: ut testatur Eusebius.

Non alius citius.] Locus est ex ambiguo. Nam citò cognoscit, qui statim intelligit, et absoluit. Et citò cognoscit, qui pronunciat non auditis partibus, ita ut Claudius solebat.

Toto anno.] Ius enim laboriosissime dixit, etiam suis suorumq; diebus solennibus nonnunquam, festis quoq; antiquis et religiosis. Autor Tranquillus.

Qui dat.] Iudex inferorum Minos, qui quondam Cretæ præfuit. Hunc post mortem ob iusticiam suam poete apud inferos ius dicere sinxerunt. At Cretenses, ut quos ciuilitate et morib. erudijt, ad ionem tanquã præceptorum rem itasse memorant, in Ida mōte speluncam ostēdentes: atq; illi in nonū annū consueſſe, nec non didicisse, quæ ad Rempublicam instituendā utilia forent. Id quod Max. Tyrius his uerbis innuit: *τί οἱ οἱ Κρηταὶ: ἃ σοὶ ὁ Διόνυσος ὑπὸ βασιλείᾳ τοῦ μινῶ κεκρυμμένος καλῶς ἀγαθόν τις ἔαίρει, διδάσκαλον αὐτῷ ἐκτεθεικότα τὴν Δία. εἶναι μὲν αὐτῷ οἱ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ Διὸς, φοιτῶντα δὲ τὸν μινῶ δι' οὐρανὸν ἔτας συγγενέοντο, καὶ διὰ μανθάνειν παρ' αὐτῷ τὰ πολιτικά, ἔπειτα Κρητῶν λόγοι.* Meminit huius Homerus Odysseæ undecimo.

O' caufidici uenale genus.] De rhetorib. dictum, *ὅποτι βίσι τὴν χεῖρα τοῖς λόγμοις ὡς τὴν φωνὴν τοῖς πᾶσι*, qui munerib. linguā uendunt. Sic Velleius Paterculus, uetustissimus scriptor, quem nos nuperrimè in Murbacensi bibliotheca reperimus, aliquando studioſis impertituri, Plancum proditorum, qui ab Antonio ad Caesarem transfugerat, in omnia et in omnibus uenalem perquam eleganter appellat.

Concuſſo fritillo.] Nam (autore Suetonio) Claudius alea studioſissime luſit, de cuius arte librum emisit. Solitus etiam erat in gestatorio ludere, ita effedo alueoq; adaptatis, ne luſus confunderetur.

Talhybius.] Est Talhybius præco apud Homerum in primo Iliad. quem Agamemnon ad tentoria Achilæ misit:

ἄλλ' ὄγε τὰλθύβιον τι, ὡς οὐρυβέτην προείπει.

id est:

Seneca.

A 4 2

Ast hic

At hic Talthybium affatus fuit Eurybatenq.
iussit filiam suam Polyxenam sepelire.

Est et nuncij nomen apud Euripidem, qui Hecubum A

Narcissus.] Ab epistolis Claudij, ante omnes dilectus.

Dominus domini.] Scribit enim Cornelius Tacitus, Claudium libertos, quos rei familiari praeferat, sin-
big, ac legibus adaequasse. De immodicis Narcissi diuitijs, et Claudij in eum indulgentia, sic scribit Satyricon:

Nec Cræsi fortuna unquam, nec Persica regna

Sufficient animo, nec diuitie Narcissi,

Indulsi Caesar cui Claudius omnia. —

Dominus domini.] Non est in codice Vindoburgensi.

Virga.] Caduceo.

Facile descenditur.] Alludit ad poetam:

— Facilis descensus aequi.

Velut ait Horatius.] Est apud Horatium in Oda, qua arborem alloquitur, cuius casu penè perierat, u-
bi inquit:

Demittit utrasq. bellua centiceps

Aures, et intortis capillis

Eumenidum recreantur angues.

Nec quem uelis.] Superstitiosa siquidem antiquitas nigri seu deformis occursum, infelicis omnis loco po-
nebat. Et tempus nocturnum aliqui per se subinsidiatum habetur. Hinc illud apud satyrographum:

Et cui per mediam nolis occurrere noctem.

Ab historicis memoriae proditum est, quo pacto quidam imperator, quod in uia Maurum histriorem habuisset
obuium, mortem sibi sit ominatus.

Claudius Caesar uenit.] Vetus: Et magna nocte, Claudius, inquit, ueniet. Cum plausu, &c. Nam duæ istæ di-
stiones, Ecce extemplo, illic non habentur.

Procedunt cantantes.] Ex notulis imperfectis literarum Græcarum, quæ erant in libro ueteri, nihil po-
tuit certi colligere. Fortè, ἀγνῶσθαι ueniam χρεῖν legendum. Sed hæc coniectura esto.

Hic erat Cos.] Mira hic diuersitas exemplaris, quæ plerumque solet accidere in proprijs nominibus. Pri-
mum erat lacunula: deinde pro Iunio prætor, unus prætorum: pro Tralliano, Trallius: pro Coriotesto, Cottate-
stus: postremo pro Fusidio, Fabius.

Trogus.] Saufelli Trogi Memini Tacitus.

Quos Narcissus duci iusserat.] Hi iussu Narcissi fuerant occisi.

B

Medius erat in hac cantantium turba noster Pantomimus.] Sic et in codice manuscripto legitur.
Nos tamen pro noster, substituiimus Nestor. Nam indubiè locus hic de M. Nestore est intelligendus: cuius semel atq;
iterum in uita Caij Caligulae meminit Suetonius, adamatam ab illo tradens.

Pantomimus.] Mimus imitatore significat: Pantomimus eum, qui oēs personas effingit, representatq;.

Quem Claudius decoris causa.] Nescio an sit legendum, Caius: ut intelligas, Nestorem amicum ex
obeso graciliorem factum.

Conuolauit primum omnium.] Vetus liber habet, Conuolauit omnium liberti. Fortassis scri-
bendum, Conuolauit obuiam liberti.

Myron, Ampeus Ampyronas.] Hic rursus nominum diuersitas et alius ordo. Pro Ampyrona, Arro-
par est in codice manuscripto: et pro Pherona, Pheronatus. Alius habet hoc modo: Polybius, Myron, Arperas,
Amphæus, Pheronasseus, quos, &c.

Posides.] Libertorum præcipuè suscepit Posidem Spadonem, quem etiam Británico triumpho inter milita-
res uiros hasta pura donauit: ut refert Suetonius.

Felix.] Hunc cohortibus et alis prouinciæq; Iudææ preposuit, trium reginarum maritum. Autor Trāquili-
lus et Tacitus. Apud Felicem Paulus apostolus à Iudæis accusatus, se excusauit: ut scribit Lucas in Actis Apostoli-
cis, et meminit Eusebius.

Cum Pallante fratre.] Hic fuit à rationib; Claudij, quem et Narcissum, de quo paulo antè: decreto quoq;
senatus non modo præmijs ingentibus, sed et quæstorijs prætorijsq; ornamentis ornari libenter passus est. Tan-
tum præterea acquirere et rapere, ut querente eo quondā de fisci exiguitate, nō absurdè sit dictū, abundantum
si à duobus libertis in consortium reciperetur: ut prodit Suetonius. De his et Plinius meminit, sic scribens: Mul-
tos postea cognouimus seruitute liberatos, opulentiores, pariterq; tres Claudij principatu, Pallantem, Callistum,
et Narcissum. Cornel. Tacitus, ubi de Pallante loquitur: Fixum est, inquit, ere publico senatusconsultū, quo liber-
tinus sextertij ter millies possessor antiquæ parsimonie laudib; cumlabatur. Hinc cecinit Iuuenalis:

Ego possidebo plus Pallante et Licinis.

De monumento Pallantis, ad Montanum Plinius iunior meminit.

Harpocras.] Huic lætica per urbem uehendi, spectaculaq; publicè edendi ius tribuit.

Polybius.] Hic à studijs Claudij, sepe inter duos consules ambulabat.

Quos omnes Claudius.] Volumen antiquum habet: Quos Claudius oēs necubi imperatus esset, præmi-
ferat. Quem locum doctus aliquis castigare uolens, Seneca mentem nō est affectus, quem opinor sic scripsisse:
Quos Claudius omnes, uelut ibi imperaturus esset, præmiserat.

Exclā

A Exclamat.] E' uestigijs hîc Græcarum dictionum, quæ libellus manuscriptus continet, nihil eruere potuit nisi si quis scriptum fuisse putet, *παῦτος φίλος ὄν*: id est, omneis amicos uideo.

In ius eamus.] In codice Vuisfenburgensi tantum est, eamus: & loco duarum dictionum præcedentium, erat dimissa lacuna. Nec est, fellas: sed, stellas. Nomine sellarum intelligantur subsellia iudiciaria. *σέλλαι* Græci uocant columnarum sepulchralem, in qua ponitur inscriptio.

Lege Cornelia.] Lege Cornelia de sicarijs tenetur, inquit Marciānus iurēcōsultus, libro Pandectarū quæ dragēsimo octauo, qui hominem occiderit, cuius uel dolo malo incendium factum erit, quiue hominis occidendi, furtiue faciendi causa cum telo ambulauerit. Pœna huius legis est, in insulam deportatio, & omnium bonorum amemptio. Sed solent hodie capite puniri, nisi honestiore loco positi fuerint, quàm ut legis pœnam sustineant: ut habetur eodem titulo. Mirè uerò hic expressit morem pristinum iudiciorum.

Equites Romanos.] Hūc locū sic arbitror legi debere: Equites Romanos CCXXI. Ceteros *ἴσα ὑδαμῶν τε νότις τε*: id est, innumeros, quorum uidelicet numerum nō minus difficile sit inire, quàm aut arenæ aut pulueris. Est illud *ἴσα*.

ἴσα εἶμαι πῶσα δὲ ἴσα ὑδαμῶν τε νότις τε.

Exterritus Claudius oculos undecumq; circumfert, uestigat aliquem patronum, qui se defenderet.] Hæc uerba non sunt in codice Vuisfenburgensi.

Claudiana lingua.] Siue quod Gallus esset, siue quod balbus, siue quod semper ageret Claudij negocia. loci est ex amphibologia.

Homo iustissimus.] Iustum enim par pari referre. Sic ille tractauerat eos. Alioqui iniustissimum est, reū non sinere loqui.

Nouitate rei.] Quod uidelicet una tantum accusationis parte audita, statim iudicasset.

Quàm nouum.] Sepe enim inauditos reos damnauerat.

Si minus dilatura fecissent.] Hic locus deprauatissimus multum mihi negocij exhibuit. Liber manuscriptus habet, si uni diu laturam fecissent. Cōjicio legendum, Semidij laruā faceretur, id est, abijceret: subaudi, Claudius. Nam sic & Liuius hoc uerbo, facesso, utitur.

Tantalum siti.] Tantalus stagno apud inferos labrotenus immersus, & pomis circum os ex arbore propè dentibus, siti tamen & fame torquetur. nam si bibere uelit, refugit aqua: si pomum arripere tentet, arbor sursum resilit. Ouidius:

Quærit aquas in aquis, & poma fugacia captat

Tantalus. —

B Sisyphum onere.] Sisyphi saxum illud ingens apud inferos, ubi in mōtem protrusum fuerit, statim delabitur, iterum inani conatu sursum ferendum. De huius & Tantali pœnis lege Homerum xi. Odyssæ; circa finem: ubi Ulyxes refert, quæ apud inferos uiderit.

Non unquam Sisyphum.] Hæc clausula non erat in codice Vuisfenburgensi.

Ixionis miseri rotam sufflaminandā.] Ixion apud inferos rota alligatus, æsiuè circumfertur. Meminit huius Lucianus in dialogis deorum.

Aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandam.] Quid si legas, sublaminandam: à lamina deducto uerbo.

Ex ueteranis missionem.] Utitur metaphora militari. Militibus enim datur missio, cum citra ignominiam exauktorantur.

Non placuit ullis ex ueteranis.] Vetus libellus non habet hæc duo uocabula, ex ueteranis: sed horum loco lacunam.

Pœnā excogitari debere instituendū.] In manuscripto uolumine legitur, cōstitui debere, excogitadū.

Et alicuius cupiditatis, spes sine fine effectus.] Propemodum certus sum, sic scripsisse Senecam: Et alicuius cupiditatis specimen sine effectu.

Alea ludere.] Quis uiuens adeo studiosè ludit.

C. Cæsar.] Nam Caligula Cæsar, Claudij ex fratre nepos, hunc (ut scribit Suetonius) nō nisi ad ludibrium seruauit, quid mirum igitur, si à Caio in seruitutem poscatur?

Ab illo flagris.] De his, qui iussu Caligulæ uapularūt, in hunc modū scribit Seneca noster, lib. 3. de ira: Modò C. Cæsar, Sextū Papinium, cui pater erat consularis, Bethenum Bassum, quæstorē suum procuratorem sui filiū, aliosq; & equites Romanos & Senatores, uno die flagellis cecidit.

Cognitionibus.] Cognitiones sunt causarū: ut cū dicimus, Senatus Romani cognitionē certæ legi nō fuisse obnoxiam. Ac proculdubio Caium hic notat, ut qui cognoscendi prouinciam sæpè libertis suis committeret, quo magis à curis liber altiori ocio frueretur.

C. S. C. IN SENECÆ ΑΠΟΚΟΛΟΥΤΩΣΙΝ, SIVE LVDVM
in mortem Claudij Cæsaris Castigationes.

H Vnc in Claudij Cæsaris mortem ludum, Senecam ΑΠΟΚΟΛΟΥΤΩΣΙΝ inscripsisse, ante annos aliquot, nos Ioanni Heruagio patri, qui cum nobis summa fuit familiaritas, etiam ostēso Dionis loco, indicauimus. Qui, si ut uelle uidebatur, tūc Senecā edidisset, cū sua uera inscriptione hic ludus prodijisset. Idē post etiam uaria & insigni eruditione uir Hadrianus Iunius ipse uidit: quod & in suis Animaduersorum libris, & hic quoque, ut uidebis, annotauit. Idē pro-

Seneca.

A 2 3

permodum

pemodum accidit & in uaria quorūdam uerborum huius libelli lectiōe, atq; in castigationibus ceteris. Nam quum & nos manuscriptū exemplar haberemus, quod ad uerbū, ferē ut uideo, cū eo quo se usum ait Iunius, respondet, factū est, ut eadē in plerisq; errata uterq; nostrū animaduuerterit, & annotārit. Quoniam igitur ita cecidit, & nos aliorū laborib; & industriæ candidē fauere consueuimus, libenter in huius laudis partem, tum Hadrianum ipsum, tum Chaucum admitterimus. Itaq; pauca ego annotabo, quæ aut ipse non attigit, aut in quibus paulo aliter sentio: deinde eius quoq; annotationibus eruditis sanē locum suum dabimus.

Edidit.] Noster manuscriptus codex habet idus, sine diphthongo: quod usitatus est. illud uerō ex uetustis monumentorum sacis sumptum: in quibus quasi Græca uox esset, Græca diphthongo scribebatur. qua de re Macrobius Saturnal. lib. 2. cap. 15.

Anno nouo.] Beatus in ueteri ait se legisse, anno nouo. sed rectius est, nouo. sequitur enim: initio seculi felicissimi. Annum enim nouum uocat, ipse interpretatur initium seculi felicissimi: quasi mortuo Claudio aureum seculum auspicaretur: nimirum sublato eo, qui urbi & orbi omnem infelicitatē inuexerat. Vergilius, suo seculo tale quidpiam uerius significans, cecinit Egloga 4.

Magnus ab integro seclorum nascitur ordo.

Hæc ita uera.] Elegantius est quod uetus codex habet: Hæc ita uerō.

Quis unquam ab Historico iuratores.] Rhenanus & Iunius, iurato res, disiunctis uerbis legendum existimant: ego uerō, iure autores legendum contendo. id quod uerba statim sequentia probant: tamen, inquit, si necesse fuerit autorem producere, &c. Et ibidem pro, exegit, uetus scriptura habet, exigit.

Pro tam bono nuncio.] In ueteri utrunque est, &, tam bono nuncio, primum: deinde in margine, pro tam bono nuncio.

Quod uiderit.] Manuscriptus codex habet, quid uiderit: ut ad sequentia adiungatur. habet etiam in margine, qui, quod si recipiatur, cum præcedentibus conuenit, si ita legamus: & illi tam bono nuncio nemo credidit, qui uiderit, aut clarius, uerborum duorum loco mutato, nuncio qui uiderit, nemo credidit. sed, quid uiderit, magis arripet.

Crescebant tempora somni.] Nō displicet quod in uetusto se legisse ait Beatus, Cornua somni. Nam & Somno cornu tribuunt poetæ. Silius lib. 10.

Per tenebras portat medicata papauera cornu.

Et Statius lib. 6. Theb.

—Et cornu fugiebat somnus inani.

Seneca uerō ualde poeticè dixit cornua, pro cornu: &, crescebant cornua somni, pro longioribus noctibus. cum uerō aliquis cornua interpretans, tempora in margine scripisset, putarunt aliqui correctionem esse: eamq; uocē in uersum adducere.

Visoq; senescere Baccho.] Vetus habet, iussoq;: quod non displicet. Significat enim extremum uindemie tempus, quo iam, in dolijs condito uino, sinunt illud senescere, quod in annos seruant. Ideo ait, raras uinas iam decerpere secum uindemiatores: quem ipse uindemiatorem poetica syncope uocat.

Puto magis intelligi.] In manuscripto semper hoc uerbum in tertia syllaba habet, e: ut hic intellegi legatur. quæ scribendi ratio Politiano uehementer probata fuit, Epist. lib. 5. Epist. 2.

Tamen inter sextam & septimam erat.] Meus codex habet in margine, tum: & sic legit: In horologia conueniet: tum inter sextam & septimam. in fine uerbum, erat, non additur. Legō: tum tamen inter sextam & septimam erat.

Tu sic transibis horam tam bonam:] tam bonam, non est in ueteri codice.

Felici moderata manu.] Legitur etiam, moderanda.

Felicia uellera ducunt.] Vetus habet, Felicia secula dicunt.

Hæc Apollo. At Lachesis.] Vetus, Et Lachesis.

Fecit illud plena manu.] Fecit illa, &c.

Claudium autem iubent omnes.] In meo codice sic lego: Claudium autem iubet, omnes: ut Lachesis inbere intelligamus.

Χαίρει.] In meo codice manuscripto trimeter est iambicus ex Euripidis Cresphonte: qui etiam legitur cū alijs apud Plutarchum, in libello de audiendis cum fructu poetis extremo. Itaq; eum uersum nos hic restituimus.

Nec post boletum.] Hæc sequentia sex uerba in manuscripto non sunt: fortē à descriptore per incuriam prætermissa.

Sed (qualis esse marinis beluis solet) raucam & implicatam.] In manuscripti codicis margine, adscripta hæc postrema uerba sic erāt: mutam & implicitam. Nam est etiam mutis quibusdam uox quædam, qua sonant, Mu, unde à sono facta uerba, mutire, & mutus.

Ἰδὲν μὲ.] Hunc & sequentem Græcum uersum ex manuscripto codice reposuimus: de quibus uide paulo post Iunium.

Hunc ego reddo.] Hadrianus legit, recipio: meus codex manuscriptus habet, reddo. fortē legi posset, dedo: quasi Febris Dea Claudium dedat & tradat Herculi tractandum: ut in sequentibus apparet. Et hinc est, quod Claudius excanduit in Febrim, ita ut eam decollari iuberet.

Mulio perpetuarius.] Vocare uidetur Mulionem perpetuariū, qui non in paucos uel annos uel menses, sed in omnem uitam suam ab aliquo mulum mulāne conduxerit, uecturam facturū. Huiusmodi quidem uehicularij

A nebularij nulla non loca questus causa adennt, uehentes & reuehentes quæ iussi sunt. Alio qui inuiscensulit perpetuarij dicuntur, qui fundum à principe uel republica conductum, certa pensione ad uitam suam habent. Arcadij & Honorij perpetuarij interpretantur Emphyteuticarium libro 1. C. de offic. comitis rerum priuat. sacri palatij. l. Ad Palatinorum curam.

Hocne peremptus stipite ad terram accidas.] Duplex est ultimi uerbi lectio. Nam in margine est, occidas. quo modo usus est Plautus in Rudente: Et alia signa de cælo ad terram occidant. id est, cadant.

Et timet *μῆρς πλῆγῃ*.] Et si difficile in manuscripto Græcæ literæ legantur, propter scriptoris imperitiā tamen nihil aliud positis elicere, quàm quod reposuimus, *μῆρς πλῆγῃ*, id est, stulti plagam, aut colaphum.

Gallum in suo sterquilinio plurimum posse.] Plurimum, non est in ueteri codice.

Et si quis à me notorem petisset.] Quando hic & Rhenanus & Iunius suas coniecturas afferunt, dicam & ipse meam. Affirmare equidem ausim à Seneca, autorem, scriptum esse: nō, notorem, aut, noto rem: in quibus nullus est sensus. Quod si autorem legamus, aperta erunt omnia. Est enim autor præter cætera, testis, laudator, adscriptor, uindex: quæ omnia huic loco optimè quadrant. Exempla inuenire non erit difficile, ei qui uolet, apud Ciceronem & alios.

Qui me optimè nosti.] Legitur etiam, qui me cognosti optimè.

ἔτι αὐτός.] Hanc Epicuri de Deo sententiam legas apud Diogenem Laertium, quæ sic habet: τὸ μακρότερον καὶ ἀφθαρτότερον ἔτι αὐτὸ πρῶτα ἔχει, ἔτι ἄλλω παρέχει. Hæc uerba Cicero libro primo de Natura Deorum sic autem conuertit, aut est imitatus: Quod æternum beatumque sit, id nec habere ipsum negocij quicquam, nec exhibere aliter. Aufonius quoque metro iambico in hunc modum expressit:

Quod est beatum, morte & æternum carens,

Nec sibi negocium parit, nec alteri.

Quare, inquit, quæro tantum.] Alia scriptura sic habet: Quare, inquit, quæso enim sororem, &c.

Et ut deum orant.] In meo codice Græca sic omnino habent, literis maiusculis: *ἀλλοὶ φιλοῦσι χαιρ.* quæ uerba quid sibi uelint, neminem scire arbitror. in margine autem sic, *μῆρς φιλάει.*

Quid de nobis existimauit.] Vobis, etiam legitur.

Ianus pater.] In margine adscriptum est, Iacchus: utrumque rectè. nam idem est Ianus, Iacchus, & Apollo: ut apud Macrobiū in Saturnalibus uidebis.

Is multa disertè, quod in foro iuuat, dixit.] Viuat, etiā legitur: sed nescio cur, iuuat, non recipiatur aut retineatur potius, hoc sensu: Is multa disertè dixit: quod, scilicet disertè dicere, in foro iuuat. quæ loquendi formula in bonis autoribus insolens nō est. In foro aut, si usquā, disertè tū dicere iuuabat: regnabatque in foro eloquētia.

B Eum dedi Iaruis.] Legitur etiam, dedo, in manu scripto.

Diespiter Nicepotæ filius.] In margine nostri codicis, Vicepotæ, est.

Diūam Augustam.] Diūam, non est in ueteri codice.

Quam ipse Deam esse iussit.] Quam ipsam Deam esse dixit, etiam legitur.

Qui cum Romulo possit.] Videtur illud, — Possit feruentia rapa, Vorare, — ex poeta quopiam sumptum: idcirco ut hemistichium scribendum esse censeo. De Romulo autē rapa esitante, habes Martialis distichum, lib. 13.

Hæc tibi brumali gaudētia frigore rapa

Quæ damus, in cælo Romulus esse solet.

Viderit igitur B. Rhenanus, quid sibi uelit cum suo Rhombulo. nam certè nihil ad Rhombum, ut dicitur.

Quam canis excidit.] Sunt exemplaria manuscripta quæ habent, quam canis frustum excidit: sunt etiā, quæ frustum non habent. Si ut in impressis exemplaribus est, canis, accusandi causa plurali legerimus, significat aut eum tam facile homines occidere consueisse, quàm canes excicare. id enim excidere intelligo. aut excidere, præ occidere posuit. Quid si uerbum excidit, tanquam subpositiuum abijciamus? atque in hunc legamus modum: tam facile homines occidebat, quàm canis. ita sensus erit clarius. Nec tamen Alciati coniecturam rejicio, qui legendum putat: quam canis exta edit.

Nam si Phormea Græcè nesciat, ego scio.] Pro Phormea, uetus codex habet, Formica. Nisi *ὀρμη* uel *ὀρμῆα* legas, qui funiculus est è setis equinis, quo utuntur piscatores. nisi fortè *ὀρμυμα* mālīs, quod idem est quod *ὀρμῆα*, id est impetus, conatus, cogitatio, appetitus. Quid autem sibi uelit, nescio. Locus certe hic totus corruptissimus est: nec facile ei mederi, nisi integri codicis ope, potest. Nam & post illa uerba, Ego scio, hæc sequuntur Græca maiusculis literis, sed quibusdam ineptis: EN TIC ON TO NYKHN ΔΙHC, ubi pro K Græco, C Latinum uides, aut, quod magis puto, pro *οἶγμα*. nam ea forma utebantur ueteres: ut etiam ex anatomicis Galeni deprehendi potest. Aliquid tamen est quod Hadrianus affert.

Vt duas amitas suas.] Manuscriptum habet, ut duas Iulias amitas suas. quæ lectio confirmatur Dionis auctoritate, qui scribit lib. 58. arte Messalinæ duas Iulias intersectas esse. ut iam nihil dubitemus in Suetonij Claudio, Iuliasque, pro Liuiasque, legere, in hunc modum: Iuliasque alteram Drusi, alterā Germanici filiam, crimine incerto nec defensione ulla data, occidit.

Hoc fieri solet in cælo & non fit.] In manuscripto sic legas: Hoc fieri solet in cælo non sic. Fortè legendum: Hoc fieri solet, inquit, ut Claudij sint uerba respondētis. ut paulo post: Nescio, inquit: mox subijciat Messalas In cælo non sic: uel, non fit. Atque ita in cælo non fieri, exemplis confirmat.

Iste C. Cæsarem non desijt mortuum prosequi.] Vetus codex, persequi, pro sequi & imitari.

Ad summam tria uerba, &c.] Hæc uerba usque, Hunc deum, non sunt in ueteri codice.

À a 4 Cori

Confocerum suum Appium Syllanum.] In manuscripto est, Socerum: sed in Suetonio, confocerum. **A**
 Nec illi rerum iudicandarum uacationem dari.] Vocationem, in libri ueteris margine scriptum. For-
 ite, aduocationem legendum. Nam id fere conatur autor ostendere, lege Talionis Claudium indicta causa damnatum.
 Omnisque generis aeneatorum.] Aliqui legunt, Sonatorum. uerum cum Aeneatorum uoce usus sit Am-
 mianus, Sonatorum nemo, quod sciam: ea erit retinenda. Sunt enim Aeneatores, tubicines, qui aeneis turbis utuntur.
 Fingite luctus.] Hic monometer in quibusdam ueteribus codicibus non legitur.
 Tibi iam cedit.] Cedit, uetus exemplar habet, praesentis temporis.
 Omnia procliuia.] Procliuia, etiam legitur: sed procliuus quoque Latini dixere.
 Pusillum subperturbatur.] Superturbatur, est in ueteri codice.
 Mneſter Pantomimus, quae Claudius decoris causa minorem fecerat.] Manuscriptum exem-
 plar et minorem et monitorem habet.

Rumor percrepuit.] Vetus habet, percrebuit: non, percrebuit.

Claudius, exclamat.] Post haec uerba in manuscripto Graeca illa leguntur: πάντα φίλων πλήρη. quae
 Latine sonant: Omnia amicorum plena.

Tum Pedit Pompeius.] Vetus addit, et Luctus.

Ego tibi hic fellas ostendam.] Notus est loquendi modus, Sellas, pro iudicibus qui in sellis sedent. Sunt
 enim (ut in fabulis) apud inferos iudices quatuor: Aeacus, Minos, Rhadamanthus, et Triptolemus: ut est apud
 Ciceronem Tuscul. lib. primo. quae ille ex Socratis Apologia apud Platonem sumpsit. Quam igitur sella nomen opti-
 me quadret, nihil erit quod uel stellae, uel sitellae accersamus: etiamsi codex manuscriptus in margine habeat, stellae.

Senatores xxx.] Suetonius habet quinq; et triginta Senatores, trecentosque amplius equites Rom.

Condemnat, & ait: Εἰς πᾶσι.] Hunc exametrum ex manuscripto codice restituiimus. Graecus Ethicorum
 Nicomach. interpres hunc uersum Hesiodi esse scribit: sed ex quo opere, non monet. In ijs siquidem quae extant,
 non inueni. sed alia scripsit Hesiodus, ut apud Suidam et alios ueteres uidere licet. Aristoteles certe Nicomachio-
 rum lib. 5. cap. 5. hunc ipsum uersum habet: quo uersu ius talionis esse dicitur, si quod quisque facit, idem patitur
 et ipse. Nam Claudius indicta causa homines condemnabat: non mirum igitur, si Aeacus cum altera tantum parte
 audita condemnat, et ueterem Talionis legem citat. De Claudio supra dictum est in Nenia: Deflete uirum, Quo
 non alius, Potuit citius Discere causas, Vna tantum Parte audita, Sepe et neutra.

Si minus dii latura fecissent.] Nihil adhuc lectum excogitatumue est ab ullo, quod huic loco, sine du-
 bio exulceratissimo et luxatissimo, ullam sanitatem attulerit. Nam quid est queso, si uni, aut (ut Alciatus) si ullam
 dilaturam fecissent? Primum enim, Dilatura, ita insolens est uerbum, ut ne in fecibus quidem grammaticorum in-
 ueniatur. Deinde quis unquam dixit: facere uni dilaturam? quid hoc ad sequentia? Videntur autem aliquot uerba **B**
 deesse, aliquot immutata, corrupta, et mutilata. Quod si mihi quoque coniecturis agere permittitur, dum meliora
 liceat inuenire, nihil ab re uidetur si legamus: Nisi unius diei iacturam fecissent, Tantalum, et c. ut intelligamus
 unius diei in Tantali poena, iacturam esse faciendam, ut eo die recreetur, alioqui periturus. Idem faciendum Sisy-
 pho et Ixioni: nimirum Claudio eorum laboribus et poenae subiecto. Quod si aliquanto longius libeat a scriptu-
 ra recedere, atque aliqua uerba supplere, legere in hunc modum: Erant qui dicerent, non alienum uideri si unius,
 dii iacturam fecissent. Tantalum, et c. ut intelligas, prestare unius Claudij iacturam facere, quam trium, nimirum
 Tantali, Sisyphi et Ixionis: quos perire necesse sit, nisi illis succurratur: succurri autem posse, si unus Claudius ui-
 ces illorum obeat. Haec probantur illis sequentibus uerbis: Non placuit ulli ex ueteranis missionem dari, et c. Se-
 quatur quid quisque uelit, donec meliora, ut dixi, detur inuenire.

Non unquam Sisyphum onere releuari.] Siue haec uerba sint in ueteri codice, siue non sint, certum
 est esse imperfecta, ut hic leguntur. Aut enim pro releuari, legendum est, releuandum, aut releuari oportere: ut cum
 sequentibus consentiat, cum ait, rotam sufflammandam, hoc est, subleuandam et sustinendam.

Alicuius cupiditatis spes.] Lego, alicuius cupiditatis species sine fine et effectu.

Vt a cogitationibus abesset.] Sine dubio, a cognitionibus, legendum, ut est in manuscripto: et pro ab-
 esset, forte rectius, adesset: aut, esset, simpliciter. Quid si omnino sic legas, ut ei a cognitionibus esset, uel adesset: ut
 Suetonius scribit Palantem Claudio a rationibus fuisse, quanquam, abesse, non displicet, eo sensu qui a Beato Rbe-
 nano uiro doctissimo probatur.

CLARISSIMO ERUDITISSIMOQUE IOANNI

CHAVCO, CONSULI ULTRAIECTINO, SINGV-

lari literarum ornamento, Hadrianus Iunius Medi-

cus S. D.

EN reddit ad te Seneca libellus, mi Chauce, quem ueluti liberali manu asseras: et redit
 quidem, sed non sine fauore: quod ingenui esse animi putem, cui multum debeas, eidem
 etiam plurimum uelle debere. Neque uero debuit ad alium proficisci, quam ad eum cui παλι-
 γενειας sua occasionem acceptam referre debebat. per te namque a blatis, multo que ma-
 gis a uentribus Βιβλιοτάφους iudicatus primò, nunc, ut illi Platonici specus incola, lu-
 cem aliquanto limpidius suspiciet, feretque, multis emblematis insertis ornatio, multis nouis
 sublati extritior. Sed audi euentus narrationem. Postquam oblatum mihi abs te libellum
 istum Seneca in manus acceperam, incepti gestire, beneque sperare, quod ex eo restitui lacunas
 aliquos

A aliquot & impleri, mendasq; tolli posse uiderem. Sed quā initio satis ex animi sententia successisset, cum progressu paulatim crescere cepit labor, dum mihi cū descriptoris Gracē haud dubie imperiti manu (quæ in imitandis Gracis characteribus mira literarum portenta inuexerat) certamen acre suscipitur, uti ipse oculatus es testis: usque adeo ut non semel C. Marcy illud in mentem uenerit mihi, qui sectis alterius cruris uaricibus, ad alterum transire paratum chirurgum tempestiuo dicto compescens, indignam tanto cruciatu esse curationē admonuit. Itaq; propè desperabundus librum de manu deponere statueram, nisi honestissimum animorum incitamentum illud, Pulchra quæ difficilia, me renocasset, & laborem sedulo urgendum persuasisset. Quapropter cum belua illa centicipite congressus, plerasq; difficultates omnes, insuperabili quadam contentione superauit: nonnullas indicauit, è quibus non planè explicare me potui, quòd non unius sit hominis, cuncta sanare. Alioqui atrocissima Seneca inflata sunt uulnera, in exigua molis commētariolo, ut nesciam an ulli auctori grauiora, pro ratione corporis, idq; ab ijs, qui ex professo sanandis locis male affectis, restituendis luxatis, opem pollicentur: usque adeo multa inscitè immutata deprehēdas, multa suppositia falsò pro germanis intrusa. Enimuerò qui castigandis ueterum scriptis manus admovent, tum ueritatis eruenda ergò, tum ut luce obscuris reddita lectores adiuuent, posteritatiq; cōsulant, illi in operam quidem longè utilissimam, sed eandem multo laboriosissimam incumbunt, præclarè, in uniuersum de literis (utcumq; malignè respondeant plerumq; hominum studia) merentur. Quæ in parte multos magna cum laude uersatos uidimus, qui immortalia ad posterorū indefessi laboris & honestissimarum uigiliarum monumēta transmiserunt: quorum tu, mi Chauce, industria diligentiaq; sedula quadam naturæ contentione amulus, ac singulari erga uetera exemplaria affectu & reuerentia ductus, bibliothecas omnes incredibili studio, apicula in morem, peruolitas, cuncta rimaris, codices iam obsoletos, & blattarū tinearumq; nidus deputatos excutis: ut mirum uideri queat, unde tibi in tantis reipub. Traiectina, cui consul præes, fluctibus, in tantis domesticarum rerum curis, ocium suppetat ad corrigendos, restituendos, describendos ueterum libros: quas difficultates omnes superas omnigena anti-

B quitatis cognitione, inexhausta memoria, exprompta ingenij fecundi agilitate, & laborum inuicta pertinacia. Cui tua singulari industrie attestantur Controversiarum libri, in titulorum classes accuratè digesti: attestabuntur & propediem Ausonius, Prudentius, Cicero, Victorinus, aliq; infinitis locis restituti, & quasi ab inferis rediuiui. Eiusdem ardoris scintilla, par eiusce gloria desiderium, amulatione quadam gloriosa, in me quoq; excitarunt, ut ingenuè fatear, honestissimumq; certamen suscipere compulerunt: non tam propagandi nominis aut extendendæ famæ studio (quāquam illa cupiditate ducamur omnes, quibus non inest, ut ille ait, cornea fibra) quàm ut in cōmune iuandis mortalibus sat agerem. Maeste ergo hoc animo, clarissime Chauce, & insigni Herculeæ quænovias exemplo, studia literarum adiuuato: cuncta tua studia, curam, industriam, operam, cogitationē, ad id unum (id quod facis) conferas. Proinde libellum ad te reducem, annotationibus nostris, ceu comitatu quopiam instructum, hilari fronte excipito, & solita comitate atq; candore complectitor. Vale, & lunium tuum ama. Harlema ante diem quintum Calend. Iulias, Anno 1557.

IN SENECAE LVDVM DE MORTE CLAVDII

Annotationes Hadriani Iunij Hornani, Medici.

Ludum de morte Claudij Cæsaris, à Seneca iocose, sed non absq; felleo sale, eruditis leporibus condito, conscriptum, ostendi olim in meis Animaduersionum libris, diuerso planeq; alio fuisse titulo ab autore inuulgatum, quàm nunc inscriptus legatur. Nec de sententia nunc quidquam muto, præsertim quum disertis illud uerbis proditū sit à Dione Cocceio, haudquaquam dilutæ autoritatis scriptore, qui historiariū duodecesagesimo libro, scribit à Seneca exisse opusculum, titulo ἀποκολοκύνθισον, quo Claudij Cæs. ad superos excessum consignarit. Eius hæc sunt uerba: Σωθῆναι μὲν γὰρ καὶ ὁ Σενέκας σύγγραμμα, ἀποκολοκύνθισον αὐτοῦ, ὡπὲρ τινα ἀπαθανάτισιν ἐνομάσας. Quod Latine sonat, propter Græcæ linguæ rudes: Composuit & Seneca libellū, cui nomen est Apocolocynthosis, uelut Apotheosis quædā & in immortalū cœtū adoptio. Addita fuit & eodē in loco ratio nominis, eiusmodi fermè: quòd, quū cōstet Claudium medicati boleti esu fuisse consumptū, fraude quæ uxoris, sed ingenio Locustæ nobilis ueneficæ, hinc titulū libello dedit autor, à præcipui usus purgæ medicamine, Colocynthide: cuius propè nulla inter deiectoria medicamēta cōpositio, est expers apud ueteres medicos, usque adeo, ut hodie quoq; in hac tā clara literarū & sciētiarū omniū luce, ph dolor pmiscuē quouis in morbo, cuilibet ætati & sexui, à circūforaneis medicastis impunè ppinetur, nō sine p̄senti multorū exitio. Itaq; tāti ego scriptoris autoritate fretus,

fretus, seruandum duxi, & quasi postliminij iure asserendū, libri titulum, haud ociosē aut temere ab autore usurpatum, quod equidē existimo: neq; sanē id absq; certo temperamento inter auctoris delectum, & inueteratam recepti usus necessitatem. Quod si quis uulgatam lectionē mordicus tuendam esse existimārit, non laboro: per me licet, is etiam ut cum ratione insaniat: praeiudicatae opinioni derogatum nihil uolo, modō liberum rectius opinaturis iudicium & integrum permittatur. Porro ubi iam codices impressos cū manuscripto exemplari (quod Ioannes Chaucus noster, uir à Gratijs & Musis factus, & adiuuandis melioribus literis natus, nobis communicauit) contulisset, tot loca conspurcata & peruersa offendi, ut periclitari apud me cœperit (absit inuidia dicto) Beati Rhenani auctoritas, uiri alioqui longē doctissimi, sed in corrigendo nimium fortē praeproperi & audacis: dum aut de sua cōiectura infarcit uersus *ἀποδοριῶν*, nihilq; ad rem facientes: aut pro suo arbitratu immutat, quæ rectius legebantur antea: ne quid addam grauius. Certē, mea quidem sententia, consultius foret interdum, uigilijs & ualetudini, meliorumq; horarum compendio cōsulerent nonnulli, quā ita famam aucuparentur. Sed hæc missa facientes, locorum aliquot reſtitutorum & interpolatorum rationem subijciamus.

DVAB ILLAB LITERAB, S. A. SANCTI AMANDI CODICEM uetustum innuunt, quo uſi in caſtigando ſumus.

Nihil offensa uel gratia.] S. A. nec gratia.

Quis unquam ab historico iuratores exegit.] S. A. iurato res.

Idem Claudium uidisse.] S. A. Item Claudium.

Nam posteaquam in Senatu iurauit.] S. A. Nam ex quo. &c.

Ab hoc ego quaecunq; audiui, certa, claraq; afferro.] S. A. Certē clara afferro.

Augebat Cynthia regnum.] *Damnat hanc lectionem Rhenanus: sed falso. ratio enim contendit, ita esse legendum omnino, quomodo scribit & codex noster. indicat namq; noctes, transacto dudum autumnali equinoctio, creuisse, longioresq; factas: quibus adauctis, etiam luna, penes quam noctis imperium fit, suum regnum crescere, nil mirum est. Quid uerò hic attinuit, Lychnum, substituere: quum non de ipso lunæ incremento loquatur, sed de autumno, cuius catastasin poetico more circumſcribit: qui relicta à tergo estate, noctes paulatim adaugēt: quæ accessio efficit ut diutius splendeat luna, solis praesentia lunare iubar abolente. Neq; uerò noctu animam agere cœpit Claudius, sed mox à meridie: quod paulo post tribus uersibus periphrastice dicit: & Tacitus medio die (quo tempore uidelicet Claudius animam agebat) Neronem ad cohortes exisse ait.*

Tertium Idus Octobris.] Quod haecenus falso lectum fuit, Dies quintus eiusdem Octobris, nostrum exemplar manifestē exaratum habet, Dies III Idus Octobris. quam scripturam confirmat et initialis uersus huiusce libelli, et suffragatur ceterorum historicorum cōſensus. etenim Suetonius excessisse illum tertio Idus Octobris scribit: & Dion expirasse ait τῇ τριτηνῇ ἡμέρᾳ τῶν ὀκτωβρίων, id est, decimotertio die Octobris: hoc est, iuxta Romanæ dictionis filum, tertio Idus Octobris. nam quod dubitationis periculum creare nonnullis posset, illud Seneca, Ante diem tertium Idus Octobris, non ita accipiendū est, ut die uno aut altero mors Claudij tertium Idus praecesserit: imò purē pateq; idem est dicere, Ante diem tertium Calend. uel Idus, & tertio Cal. uel Idus: quod ex Ciceronis epistolis notissimum est. alioqui quod sepe in antiquis libris legas, AD III. KL. non ad tertium Cal. denotat: sed, ante diem tertium Cal. qua de re aliās per occasionem.

Acquiescunt oneri poeta.] S. A. acquiescunt omnes poetae.

Torqueri pateris: nunquam meritum, ut tam diu cruciaretur.] Codex S. Amandi & Vuisenburgenſis, quo se usum fuisse profitetur Beatus, in lectione ista consentiunt, Nec unquam tam diu cruciatus esset. quæ scriptura quū sit utrobique cōſtans, haud temerē immutanda meo iudicio uidetur. tamen non eā inficias, locū esse haud immunē à uitio: quem, sequendo scripturae uestigia, ita concinnārim: Nec unquā tandē cruciatus cesset?

Postquam princeps factus est.] S. A. ex quo princeps.

Omnibus annis, omnibus mensibus efferunt.] Non inueniſtē codex noster scribit, omnibus mensis, eleganti paromasia: ut ludens insinuet, Claudium temulentum, & crapulae quotidiane addictissimum, sepe numero fallere Genethliacorum praedictiones, non in annos modō, sed in singulas etiam praestiones mensaq; exitum illius opperientium.

Ego mehercle, inquit, pusillū tēporis adijcere.] S. A. Ego mehercules, inq̃t, pusillū tēporis adicere.

Hispanos, Britannos, Sauromatas, & si qui ultra glaciale Boream incolunt Barbari, rogatos uidere.] Codex S. Amandi concisus legit: Hispanos, Britannos togatos uidere. quo pacto etiā Vuisenburgenſe exemplar scribit. itaq; ut spuria inducenda, atq; extra familiam eijcienda cetera cenſeo. uidetur enim à sciolo quopiam affuta.

Candida de niueo subtegmīne.] Codex noster laudata scriptura sic legit: Candida de niueo subtemina uellere sumit. Subtemen, quasi substamen, absq; g scribi debere uidetur. nec enim cum tegmine quidquam illi commune: sed quod inter tensa staminis fila, subtendatur subtexaturq;.

Claudium iubent omnes χαίρειν.] Manuscriptus codex manifestis notis praefert uersum Euripidis ex Cressphonte fabula:

χαίρειν, σὺ θεμύρτας ἐκπύμαρ δόμων. hoc est:

Efferre leto proſequentes omine.

Locus autem Tragici, unde hic uersus desumptus est, citatur à Strabone & Stobaeo:

ixc 6a

A

ἔχελυ μὲν ἡμᾶς σύλλογον ποιημένους
τὸν φόντα θρῆναι, εἰς ὃς ἔρχεσθαι κακὰ·
τὸν δ' αὖ θανάτῳ, ὡς πόνηρ πεπαισμένον
χαίροντας ἐνφρονῶντας ἐκπέμπερ δόμων.

quos hunc in modum conuertit Cicero in Tusculanarum primo:

Nam nos decebat cœtus celebrantes, domum
Lugere, ubi esset aliquis in lucem editus,
Humanæ uite uaria repñtantes mala:
At qui labores morte finisset graues,
Omnes amicos laude & lætitia exequi.

Nam in impressis codicibus uocem, Hunc, superuacuam, & de margine in contextum raptam, trimetri lex respuit.

Ne excidant memoria.] Vnißsenburgensi codici consentit manuscriptum exemplar in hac lectione: ne excidant, quæ memoriæ publicum gaudium impesserunt. ut intelligat occasiones & causas publici gaudij, quæ rediuiam in animis ingentis læticiæ materiam semper sint alitura. nisi placet potius mutato numero scribi, impesserat. quæ lectio per se, quoq; clara fuerit.

Respondisse illum, nescio quid.] S. A. Respondisse nescio quid.

Diligentius autem intuenti.] S. A. Diligentius intuenti.

Vbi hæc Claudius, gaudet.] In S. A. codice non sunt illa duo uerba, Vbi hæc.

ἰλιόθεν με φέρει.] Extat hic uersus Odysseæ nono, unde apud Alcinoium Phæacum regem narrationis suæ telam orditur Vlyßes: quem ita conuertit:

Appulsum ad Ciconas me uentus ab Ilio adegit.

Cur uero Claudius ab Ilio adesse se dicat, & Seneca hoc uersu significare uoluisse Claudiam se esse Cæsarem testetur, eo spectat, quod non modo Iulius Cæsar, totaq; Iulia gens, sed & Claudius, & in genere Romanus populus, ad Iulium Aeneæ Troiani filium, stirpis suæ originem referebat. Hinc est quod apud Suetonium Tranquillum Claudius legitur remississe tributa in perpetuum Iliensibus, quasi Romanæ gentis autoribus. Ibidem meminit ueteris epistolæ Græcæ, Senatus populiq; Romani nomine ad Seleucum Syriæ regem scriptæ, qua illi regi societatem amicitiamq; pollicebantur, si Ilienses cōsanguineos suos ab omni onere immunes præstitisset. Quin et apud Corn. Tacitum Annaliū lib. XII. Nero Cæsar suscepta Iliensium causa, Romanum Troia demissum, & Iulæ stirpis autorem Aeneam fuisse differit. T. Liuius quoq; libro XXXVII. Cornelium Scipionem Cos. Troiana in urbe liberaliter exceptum memorat, Iliensibus in omni rerum uerborumq; honore ab se oriundos Romanos præferentibus, et Romanis lætis origine sua.

B

ἐνθα δ' ἰγὼρ πόλιν ἐπράθον.] Hic uersus præcedentem ordine sequitur apud Homerum: unde Seneca ait, Erat autem sequens uersus uerior, æquæ Homericus. ita ut à lætæ culpæ crimine eximi nequeat Rhenanus, alienos plane ab huius loci sensu uersus inferens. Sonat autem Latine ita:

Hic urbem euerit, & consumpsi corpora ferro.

Innuat autem Seneca, uersum istum, qui proximè sequitur alterum, ueriores illo esse, quod illum aliud detorserit Claudius, ad insinuandam generis sui fabulosam originem: quum Vlyßes inde auspicietur errorum suorum narrationem, quando post Troianæ urbis excidium, in Ciconas gentem Thracicam appulisse, eorumq; oppidum Ismaron diripuisse, cæsis oppidanis ait. Cur autem ueriores illo dixerit, ad eius crudelitatem referendum est: qua constat ex Tranquillo, stato nuptiarum die trigintaquinque senatores, trecentosq; equites Romanos ab eo interemptos fuisse. cuius cœuitæ mentionem non tacuit hic libellus: quasi ex confesso & urbis uastitatem & ciuium occidionem designaturus fuerit Claudius, si hunc uersum priori, ut ordine illi contiguus adheret, subicere studisset.

Et imposuerat Herculi minimo discrimine fabulam.] Codex noster legit, minime fabro, loco triū illorum uerborum, minimo discrimine fabulæ: nostriq; codicis lectioni astipulatur exemplar manuscriptum Beati Rhenani. quanquam quid isti animi fuerit, reponendam censi uocem, Allobrox, pro fabro, diuinari non possum: & est alioqui satis commoda sententia, Et imposuerat Herculi minime fabro: intelligendo fabrum architectum, & idolos fabricare doctum. multo uero minus ambigua sententia fuerit & lectio, si paululum deflectamus & quasi recudamus uocem, fabro, in, uastro: hunc in modum legendo: Et imposuerat Herculi minime uastro, ea ratione, quæ Herculeam simplicitatem dixit in libris de Ponto Ouidius. Herculis namq; simplicitas facilitasq; & οὐδὲν quædam in omnibus eius operibus sese prodit manifestissime. Porro uox addita in impressis libris, discrimine: imposuit Andreæ Alciato in libris Parergon, ut fabulam in fibulam mutaret, hanc lectionem inculcando: Imposuerat Herculi minimo discrimine fibulam. quasi senserit autor de fibula, notissimo penis astrigmento, quo ad inhibendum Veneris usum iniecto usi fuit antiquitas: ἀντήρα Græci uocant. de qua Cor. Celsus lib. septimo. unde refibulandi uocabulum apud Epigrammatarium: quod Iuuenalis soluere fibulam dixit. Sed aliena est ab hoc loco ista dictio.

Sola cum illo uenerat.] Venustior lectio est nostri codicis, sola tum illò uenerat: per aduerbium locale: ut Febris comitis indiuiduæ comitatum, & cum Claudio ad cœlitum curiam accessum significet.

Hunc ego reddo tibi.] Est & ista scriptura uerior manuscripti codicis, Hunc ego tibi recipio: ut gentitura Claudij apud Lugdunum nati fidem confirmet.

Audi me, inquit, tu, & define.] S. A. Audi me, inquit, tu define fatuari.

Sede qua genitū dicas.] Infelicitèr hunc uersum interpolare conatur Rhenanus, hoc pacto: Expromere properes qua gēte natis cluas: nō seruata trimetri lege, quæ religiose in nostro codice obseruata est: Exprome properè, sede qua genius cluas. Cluere enim, antiqui usus uerbū, pro dici & perhiberi ponitur: ut in Enniano illo: Per gentes

gentes esse cluebat omnium miserimus. & apud Plautum in Trinummio Stasimus seruus: Nimum difficile est re- A
periri amicum, ita ut nomen cluet.

Tacitus quietis alluit ripas undis.] Versus senarij ratio postulat ut legatur, uadis: ut & manuscri-
ptus liber habet.

Mentis suæ non est, & timet.] Suspensa sententia est, & hiatus istum implet codex manuscriptus, duas
bus immixtis uocibus, ita legens, & timet *μὲν πλὴν*. ut innuat, Herculem, postquam Tragico cothurno animo-
se quædam fuisset prolocutus in Claudij barbariem (apud Lugdunum, ad confluentes præcipitis Rhodani & se-
gnis Araris, nati) nihilominus extimuisse stolidi hominis manus, ne ab illo uapulando iniuriâ acciperet, eo quod
stulti faciles esse soleant colaphis infligendis uerberibusq;. Stoliditas autem insignis Claudij hoc in libello passim
traducitur: quam impune etiam illi obiectam persepe memorat Suetonius Tranquillus. Posit et *τίμωρον πλὴν*
legi, ut uindictis manus iniuriam in depalmando pati Herculem exhorruisse significet.

Si quis à me notorem petisset.] Descensus forte fueram in opinionē Rhenani, legentis, si quis *ἀμύν-
τορα* petisset: nisi consensus omnium codicum reclamaret, suaderetq; diuissim potius legi hunc in modum: & si qui
à me noto rem petisset, nam quæ sequuntur uerba, qui me optime nosti, *ἐπεὶ γὰρ τίνος* exponere uidentur uocabu-
lum, noto, ut sit noto: hoc est, qui me optime nosti.

Sed quoniam uolo.] Locus procul dubio mutilus, non modò deprauatus: ut uerisimile sit, multa isthic
desiderari, siquidem ab hoc uersu nouæ pagellæ initium est in manuscriptis: suspicioq; tenet, bonam dialogismi
partem abesse. Quid si pro, quoniam uolo, legatur, quò *ἐμβολῆ*. certè has uoces ipse literarum ductus common-
strat his qui Græcè norunt. Notatur enim passim in hoc libello Claudij philellenismus, quo Græcè loqui in quoti-
diano etiam sermone affectabat. Videntur autem quæ sequuntur, per dialogismum disceptari à dijs indigetibus,
mirantibus insolentem Herculis in cœlestium curiam irruptionem, ut sciscitentur, sed quò *ἐμβολῆ*: quasi dixe-
rint: Quò irrumpis, impressionemq; facis? isti namq; lectioni fauet, quod subiicitur: Non mirum, quod in curiam
impetum fecisti: nihil tibi clusi est.

Si mehercules à Saturno.] Totus iste locus ita prodigiosè est deprauatus, ut Pæonia manu sit opus sa-
nandis eius uulneribus. uidetur autem deesse tale quid, repulsam non tulisset, si mehercules à Saturno petisset hoc
beneficium: uidelicet, ut in deos referretur. subdit deinde causam mutui beneficij: Cuius mensem toto anno celebra-
uit, Saturnaliaq; eius: ita namq; lego. Cur uerò dicat, Claudium Saturni mensem toto anno celebrasse, & Saturna-
lia referendum est partim ad intempestiuas eius comessationes & perpotationes, partim ad studium immodicum,
nimiamq; indulgentiam in liberos. Cōstat autem, Saturni tutelæ dicatum fuisse olim Decembrem mensem, in quo
per dies aliquot Saturnalia celebrabantur magna procacitate, luxusq; omnis apparatu: quo tempore serui non B
modò ingenuorum calceos sumebant, ut Porphyrius scribit: aut herilem habitum mutabant, quod Dion tradit: sed
in heros quoq; licenter multa agebant. Iam cum Saturnalibus Claudianos mores conferamus. Primum omniū sci-
mus ex Tranquilli lectione, Claudium conuiuia agitasse & ampla & assidua, nec temerè unquam triclinio exces-
sisse, nisi disientium ac madidum, ita ut hac ratione Saturnalia diuina illi perennauerit. Deinde notissimum est,
quantum indulserit libertis suis: quibus non prætoriam solum ornamenta, sed & leuicæ ius cum imperatoribus con-
sulibusq; commune, permisit: medium quoq; inter consules locum in ijsdem passus, & impunitas opum immensa-
rum uoragines, usq; eò, ut scomma in illum exierit, abundaturum si libertis consors foret. quò spectat & morsus,
quo Narcissum libertum, dominum domini huius libelli auctor nominat. Quod autem Rhenanus existimat legen-
dum esse, Caius princeps non tulisset illum, &c. mea quidem opinione multum fallitur. primum namq; repugnat
codicis uetusti fides, qui post uocem, eius, manifestum comma habet. deinde qui potuit de Caio Caligula istud uel
dici uel intelligi, ut is passurus non fuerit Claudium ab Ioue Deum fieri: quum Caius cæterorum Imper. more per
apotheosin cœlestium augere numerum nedum non muerit, ut etiam mortuum nouo contumeliæ ignominieq;
exemplo prosequendum senatus censuerit, nomenq; obliterari uoluerit, & expungi è catalogo eorum Imperato-
rum, quos & in sacramentis & in publicis uotis suscipiendis religiosè nominabant, ut testatur Dion. Fortè non
malè sic legas: Si mehercules à Saturno petisset hoc beneficium, cuius mensem toto anno celebrauit. Saturnalitijs
princeps non tulisset? per interrogationis modum, & cum ironiæ nota: ut quæ sequuntur uerba, deorum quispiani
subijciat cum stomacho: illum Deum ab Ioue fieri, qui scilicet tantis flagitijs coopertus fuerit?

Oropenq; sororem.] S. A. Oro per quod.

Et ut deum orant.] Græcæ uoces, quæ in manuscripto exemplari hoc in loco leguntur, certò & incubita-
tate asserere eas esse, quas hic positurus sum, non est animus: ne fraudem lectoribus faciam, quippe quum de ijs pa-
rum liquida mihi constet ratio: usque adeò confusa est ab imperito scriba Græcarum literarum textura, ut nescias
quam scripturam sis magis probaturus, *μὲν* ne *κακὰ χεῖρ*, an *μὲν ἀποχὴν*, uel *ἀπολύειν*. interdum enim una
plus litera superest, interdum una aut altera deficit: ut diuinare necesse sit subinde, Delioq; natatore opus habeat
qui cuncta uelit *βυροδομίαν*. breuiore eademq; certiore methode ad artificiosas (quas Galenus nominare so-
let) coniecturas uia nobis patuisset, si descriptor easdem ubiq; characterum formas ac typos religione quadam
obseruasset, obseruatas retinuisset, nec ab ijs latum unguem discedendum sibi proposuisset. nunc quum typis illis
temerè prorsusq; inscitè abutatur, definire nihil hic ausim, nullius iudicio præiudicatum uolens, sed relicturus uni-
cuiq; liberum arbitriū, sequendi quod sibi probabilius uideatur, donec felicioris quis nactus genium, aut meliore
usus codice certius diuinet, aut statuatur. Si itaq; *μὲν* *κακὰ χεῖρ* legamus, notari rursus atq; perstringi Claudia-
nam stulticiam intelligemus: ut significet, barbaros orare, fatuos rerū potiri. in quam sententiam bis in hoc libello
scripsit, Aut regem, aut fatuum nasci oportere: & iterum, tam fatuum ut etiā regnare posset. Sin per *ο μὲν ἀπο-
χὴν*.

A *χρῶς*, uel *ἀποχρῶς* scribamus: significabit orari ab illis, necis frustrationem dilationemq;. Quod uerò sequitur in codice excusso, Tandem Ioui uenit in mentem: noster habet, in tantum Ioui, &c. quæ dictio familiarior est Senecæ, quàm ut propterea mutandam censuerim.

Vos mera mapalia fecistis.] In ueteri manuscripto legitur, uos me rapamalia fecistis. Legendum puto, secutus literarum tractum: Vos me rapataulem fecistis. ut suorum iussorum contemptum indicet: quasi qui nihilo pluris fecerint Iouem, quàm homuncionem stipulam instantem. Est enim *ραπαταύλης*, siue *ραπαύλης*, is qui stipulam calamus 'ue inspirat. Quid enim commune habet cælum cum mapalibus? & de se loquitur isthic Iupiter, suiq; despectum indignabundus ostendit.

Quantum uia sua fert.] Sequor hic lectionem And. Alciati, longè doctissimi, in Parergon lib. 6. ca. 5. & scribo, quantum uis uasfer.

Quod in foro iuuat.] Legendum est omnino, uiuat, quam scripturam seruat clarè manuscriptus codex.

Ne alijs uerbis ponam, quàm quæ ab illo.] Codex uetus purius legit: Ne alijs uerbis ponam, quæ ab illo dicta sunt. hoc est, diuersis uerbis.

Iam fama minimum fecisti etiam.] In manuscripto codice ita legitur: Iam fama nimum fecisti. Itaque ne uidear, &c. Vt inducenda uideantur illa uerba, ceu *ὑποβολιμαία*, etiam pessimum quemque illum affectare: à nasutiore quopiam adiecta.

Deus factus, dictus, pictus ue erit.] Fortè rectius, factus, fictus, pictus ue erit.

Hic quæstu se sustinebat.] Codicis manuscripti hæc est lectio: Hoc quæstu se sustinebat, uendere ciuitatulas solebat adhuc uelle. Quid si legas, & adhuc uelle apparebat: aut simile quid. ut isthic interpungatur oratio. deinde sequatur altera periodus: Accessit Hercules, & auriculam illi tetigit.

Quam canis excidit.] Alciatus in Parergis lib. 6. cap. 5. legit hoc modo: quàm canis exta edit. cui lectioni libens etiam accedo.

De tot actibus iuris.] Sequor manuscripti codicis fidem, qui legit: de tot acribus uiris. quæ sententia uideatur etiam Rhenano placuisse: nisi quòd pro acribus, legit, præstantibus: repugnante uocis ductu.

Nam *τῶν ὀφείλων* agere senescit *ἡ νόσος*. *Ἐν ὑποπολίμῳ* iste.] Beatus hoc loco gloriatur, se istū locū magno labore restituisse: quū uideatur eū potius peruertisse, si fas est dicere, ea obtrudens quæ à manuscripti codicis fide sunt alienissima. Equidē sic interpolandū locū censo, obseruato anxie characterum ductu: Nam etiā si *φάρμακον* nescit, ego scio, *ἐν τῷ ὄφειλόν τῷ ἡκανῶν*. Iste quæ uidetis, &c. uerba Græca satis euidenter cū hac distinctione legere est in manuscripto nostro codice. Est autē illud, *ἡκανῶν ἡκανῶν*, Archilochi poetæ carminis initium, quod ad citharā caneatur: testante etiā Pindaro in Olympijs, hoc modo: *χαίρει ἡκανῶν τῆνδε αἶψα ἡκανῶν*.

B Ecce Iupiter, qui tot annos regnat, uni Vulcano.] Hunc quoq; locum Beatus parum rectè restituit, qui uocem, regnatū, quæ in manuscripto codice legitur, diuulsit, & interiecto cōmate dispescuit, ex um, faciēs uni. Vera enim lectio est huiusmodi: Ecce Iupiter, quōi tot annos regnatum, Vulcano crus fregit. Nemo ignorat, quōi, pro cui, uetustatem sapere, & in plerisq; manuscriptis exemplaribus passim legi solere.

Cogitate P.C. quale.] Consentit noster codex hic cum Vuissemburgensi, quo Beatus usum se testatur. nam neq; in illō leguntur uerba ista omnia, ad eum usq; locum: Hunc nunc deum facere uultis?

Videte corpus eius, dijs iratis natū. Ad summā.] Vetus codex sic scribit: Videte corpus eius, dijs iratis natū ad summa. Tria uerba citò dicat. Hūc deū quis colet? &c. Quod si genuina autoris sunt illa, & seruata me ducat, fortè nō errabit, qui leget: & in neruū me ducat. quod argutè peruidit Ioannes Chaucus, incredibili memoria & iudicio uir, honestissimo restituendæ antiquitatis studio mirifice accensus. Est autem Neruus, compedis genus aut uinculi, quo ceruix & pedes uinciuntur.

Eumq; quamprimum exportari cœlo.] Codicis manuscripti integrior est lectio, quæ in hunc habet modū: Eumq; quamprimum exportari, & cœlo intra dies triginta excedere, olympo intra diē tertium. Nimirū innuit, præfinitum fuisse Claudio emigrandi spaciū, omni quidem cœlo (plures enim sunt cœlestium orbium ambitus) intra tricesimum diem, concesso illi tridui spacio comineandi per singulos orbes: at olympo, qui editior est & purior cœli locus, intra tertium diem. Quid enim attinuit hic terræ mentionem inculcare: quum in cœlo drama istud agatur, non autem in terra?

Omnisq; generis æneatorum.] S.A. Sonatorum.

Agatho, & pauci cauidici.] Quid si legas, Matho, & pauci, &c. de quo Iuuenalis Sat. 1.

Cauidici noua quum ueniat lectica Mathonis.

Ingenti enim *ἐπιτάσει χορινῶς*.] Legendū est, *μεγαληγορία*, ex manuscripti codicis lectione: in quo *μεγαληγορία* scriptū est perperam. ait namq; ingenti magnificentia neniā cantatā fuisse anapestis. Porro sciendum est, metrum quo nenia ista perscripta est, esse Anapesticum, Threnicum uocitatum à luctus argumento (sic enim scribendum est in Centimetro Marij Seruij, non Itimium) quod constat monometro acatalectico, recipitq; præter anapestum, & spondeum & dactylum. Itaq; sic scribendum:

Fundite fletus,

Edite planctus,

Resonet tristi

Clamore forum:

Cecidit pulchrè

Cordatus homo, &c.

Ceruleos scuta Brigantas.] Deicere Iouem Lapidem ausim, ab autore scriptum fuisse, Ceruleos cute Brigantas. Solebant namq; olim omnes Britanni (inter quos recensentur à Tacito & Stephano etiam Brigantes) glasto se inficere, quod ceruleum efficit colorem, ut horribiliore essent in pugna aspectu: uti scribit Cæsar Com ment. lib. 5. & subscribit Plinius lib. 2. cap. 1. Quin & Herodianus lib. tertio de Britannis loquens: *τὰ σμάτα*,

Seneca.

Bb

inquit,

*inquit, sive etiam γερμαῖς. hoc est, corpora picturis notant. Tacitus quoque Silurum (id nomen eius insule populo) coloratos fuisse uultus memorat. Alioqui, ne quem remoretur illa sollicitudo, lex metri aptius constat, si legas cute, quam si, scuta. neque uerò scuta cerulea pinxisse, sed cutim corpusq; omne tinxisse eo colore, quam ista-
tis reddidit, leguntur.*

Et uiam rectam.] Codex manuscriptus legit, rectam. quæ scriptura mihi probatur magis: quod uis tege-
bantur uelis olim.

Compendiaria uia Narcissus.] S.A. Compendiaria Narcissus.

Ille aut patrono plura, &c.] Hæc uerba, ad illa usq; sententiã, Dicto citius Narcissus euolat, in manuscripto nostro non extant. nec ueri dissimile est, supposititia esse: & plena est sententia, etiam si absint.

Bellua centiceps.] Magnus est & hic consensus & nostri & Vuisfenburgenfis codicum, ita legendū : bella centiceps, pusillum subperturbatur (albam canem in delicijs habere assueuerat) ut illum uidit canem nigrū, uilofum. Sanē, nō quem uelis tibi in tenebris occurrere. Et magna uoce: Claudius, inquit, ueniet. Sed noster in uno rectius, scribens, non quem uelis: ubi ille, nunquam uelis.

Et magna inquit uoce: Claudius Cæsar uenit.] S. A. Et magna uoce: Claudius, inquit, ueniet.

Procedunt cantantes.] Noster codex hoc loco expressas habet voces istas, ἡφ' ἡμεῶν, συγχαίρομεν: hoc est, captum tenemus, pariterq; exultemus leti omnes. Videtur autem istud initū fuisse Epinicii carminis, quod Leti inter Letos cantabant, in laudationem alicuius compositum: ut in Nerone indicat Suetonius.

Hic erat consul designatus Iunius Prætorius.] Hic locus monstrosè deprauatus est: quem priusquã sanare aggrediar, adscribam manuscripti codicis corruptam lectionem, sed quæ medele locum aperiat. in eo itaq; sic scriptum inuenio: Hic erat Consilius Cõsul designatus, unus prætorius Sextus Trallus M. Heluius, Trogus, Cotta, Teftus Valens, Fabius eques Romanus, quos Narcissus duci iusserat. Hactenus ille. nunc meam cõiecturam subiiciam, deinde immutationis consiliũ detegam. Sic itaq; scribo: Hic erat C. Silius Consul designatus, Vnus prætorius Sex. Traulus Montanus, Saufellus Trogus, Cotta, Vectius Valens, Fabius eques Ro. &c. Nũc ad remediorum rationem. Quod pro Consilio reposuerim C. Silius, nihil temerè feci, ratus uocem illam non esse ociosam: innixusq; auctoritate Corn. Taciti augustæ historiæ scriptoris, qui ita lib. 11. scribit: Igitur incipiente C. Sillio Consule designato, cuius de potentia & exitio in tempore memorabo. Hunc enim C. Sillium iuuentutis Romane pulcherrimũ maximis opibus adauctũ adulterum suum legerat Messalina, & consulem designatum fieri obtinuerat. Idem rursus loquens de nuptiarum solennibus inter Messalinam & C. Sillium celebratis, uerborumq; huius admirans: Nedum consulem, inquit, designatum cum uxore principis. Neq; de Traulo obscura ratio est, cuius ibidem mentio fit apud Tacitum: Ne Trauli quidem Montani equitis Romani defensio recepta est. & alioqui in manuscripto non temerè adscriptam fuisse, M. notam arbitror. De Saufello & Vectio Valente, eodem in libro ita legas: Vectium Valentẽ confessum, & Pompeium, Urbicũ, ac Saufellum Trogum ex conscijs tradi ad supplicium iubet. Facilis uerò fuit adulteratio Vectij in Teftum. De Fabio nihil ausim affirmare, in æquo ponens, siue legas Fabius, siue Fusidius. ita enim malim, quàm Fusidius.

Nestor pantomimus.] Legendum est indubitatò, Mnester. nam apud Tacitum sciolus quissimus, improbe in alieno libro ingeniosus, ratus initialem literam Marci prænomen designare, compagè nominis dissecuit, è Mnestere faciens M. Nestorem. quod ipsum non dissimulauit aut reticuit ab se factum Beatus, apud Tacitum lib. 11. ubi uetusti lib. castigatissimè sic legunt, Solus Mnester contationem attulit. quum interim ille admoneat legi debere, M. Nestor: ut & antea illic, Causa necis, quod domum suam Mnesteris & Poppæe cõgressibus præbuisset. Quin uerò ita legendum sit, scrupulum omnem eximit Dionis historia, apud quem lib. 58. sic lego: ἀνδρῶντας ἀν' αὐτῷ ἡ μεσσηλίνα τὸ μνηστῆρ & τὸ ὄρχηστὸ ποιοῦσας. id est: Ex ære Claudiano statuas Mnesteri saltatori fecit Messalina. & iterum: τὸ δὲ καὶ τὸ μνηστῆρ & φειδέμενοι, ὅσον γὰρ ἐκεῖν διὰ τὸ ἁλῶν, ποσὶν τῶν δῶμῳ διὰ τῶν τέχνων ἤρσανον, ὅτω γὰρ πυλῶνός σοφιστὴς ἐν τῇ ὄρχησει λῶν. id est: Partim etiam Mnesteri parcentes. tam enim gratiosum populo Mnesterem ars faciebat, quàm Messalinam forma. usque adeò peritus ille saltator erat. & ποσὶα: τὸν μνηστῆρα ἐθανάτωσι. hoc est: Mnesterem morte multauit. Eadem legas & in Xiphilino, qui Dionis historias in epitomen contraxit. Meminit eiusdem nominis & Ioannes Zonaras, Græcus historicus, ὀρχηστῶν μνηστῆρα nominatim recensens, saltatorem & minum Mnesterem. Porro Taciti illum locum, Solus Mnester contationem attulit, dilaniata ueste clamitans afficeret uerberū notas, reminisceretur uocis, qua se obnoxium iussit Messalina dedisset: explanat Dion lib. prædicto in hæc uerba scribens: Vehementi Mnesteris amore flagrabat Messalina. quum cum nec ingentibus promissis, nec minis ad sui commercium expugnare ualeret, cum marito colloca, effecit, ut ille uxoris imperio obsequentem esse iussit, uelut aliorum eius opera usuræ. Quibus uerbis adductus Mnester, quoties Messalina imperârat, cum illa stupri consuetudinem habebat, ceu id ipsum à Principe facere iussus.

Rumor percrepuit.] Rectius in ueteri codice, percrebruit.

Conuolarunt primū omnium.] Totū hunc locū uenustius rectiusq; legit uetus liber, nisi fallor, hoc modo: Cōuolarunt primū omnīū liberti, Polybius, Myron, Harpocras, Amphæus, Pheronattus: quos Claudius oēs, necubi imparatus esset, præmiserat. Quem locum interpolare aggressus est Beatus: sed quā dextrè, nescio, quā lectionis istius mens sit cuius obuia. Fortè doctulus quispiam congeriem illam libertorum numerosam ex Tranquillo adiecerat, cum mortuis uiuis adhuc superstites confundens.

Saturnius Luscus.] Vetus codex habet, Saturninus Lusius. Tacitus Annalium lib. 12. Lusium quendam nominat. At Ruffus Pompeij F. de quo hic, is est Curtius Ruffus, quem consulare imperium in Africa obtinuisse scribit

A bit Tacitus. Lupum uerò, cuius etiam hic fit mentio, non alium esse putàrim, quàm quem Iunium Lupum senato-rem uocat lib. 12. Tacitus.

Quos cum uidisset Claudius, exclamat.] In uetusto codice hæ uoces leguntur, πάντα φίλων πλήρη, hoc est: Cuncta amicorum plena. Videtur autem allusum esse ad Heracliti dogma, quod istiusmodi erat: πάντα θεῶν πλήρη, id est: Deorum omnia plena. quod natum ē tali occasione memorat Michael Ephesius, quod cum se- denti semel in furno, nunciatum esset peregrinos adesse hospites, qui ipsum conuentum expeterent, iussit eos intro- ire, dicens, non abesse etiam illinc deos.

Ego tibi hic stellas ostendam.] Codex manuscriptus legit, stellas. fortè scribendū, stelae. στήλαι sunt cippi pileæ ue opere structili, quibus inscripta uisebātur fœdera, aut etiā proscriptorū nomina. Isocrates in Panegyri. οὐ στήλαι λιθίναι ἀναγράφονται ἐν τοῖς λοιποῖς τῶν ἰσθμίων ἀναθεῖναι, id est: In saxeis stelis descriptas fœderis leges publicis in tēplis cōsecrare. Latina uoce usus est & Plinius lib. 6. cap. 28. Scriptæ sunt stelæ lapideæ literis inco- gnitis. Neq; malè scripseris, stellas. Sunt enim Stellæ, quas ἀστροεῖς & ἡαδιστοὶ nomināt Græci, in quas calculi uel cōdemnantes uel absolūtes mittebantur, ut Aristophanis scholiastes in Vespas docet. quæ binæ erant: necis u- na, misericordiæ nomine insignita altera. Meminit stellarum & Cicero pro L. Cornelio Balbo.

Postulat nomen eius, recipit, ædit.] Verior mihi uidetur esse manuscripti codicis lectio: postulat nō- men eius recipiat, cedit subscriptionem.

Condemnat, & ait.] In manuscripto codice uersus Græcus legitur in hac lacuna, cuius characterum uesti- gia sequenti mihi parū respōdere uidetur carminis lex: subiiciā tamē, ut si cui lectū sit initiū, cetera reponat. unde sit desumptus, ingenuè fateor me nescire: uidetur tamē alicunde ē Tragedia petitus esse. Δίκην τ' ἀίψα ὄρε, καὶ ἀεὶ πῦρ ὀδυῖναι νόμῳ, uel νόμῳ. Videtur autem innuere Aeacus, iusticiæ oculum nihil posse fallere, nihil latere. Fuit, quum reponendum hunc Menandri senarium censerem, Δίκην αὖ ἡς, Δικαίῳ χέρον νόμῳ.

Si minus dii latura fecissent.] Codex uetus scribit, si uni dii laturam fecissent: lectione consentiente cum illa Vuissemburgensis exemplaris, quo Beatum usum antea indicauimus. itaq; in ea codicum concordia nolim præ- cipitantiùs immutare quidquam, sed molliter potius reponere luxatam particulā. Proinde legendū autumo: Si uni dilaturam fecissent. quod erratum descriptoris uitio irrepfit: qui dictantis uerba excipiens, uocem, dilaturam, in duas dispescuit. Suffragatur nostræ sententiæ Andr. Alcinius Parergon lib. 6. cap. 5. nisi quòd pro, uni, legat, uillā. Nam laturarum præstigijs simile est, quod hoc loco substitui uult Beatus.

B Sufflaminandam.] Ridiculè, ne dicam ineptè reponi idem uoluit, sublaminandā: quū sufflumen rotæ de- currenti propriissimum impedimentū & retinaculū addi soleat: cuiusmodi impedimentum deberetur Ixionis ro- te in leuando perpetui laboris tædio. Sufflamē enim omne id uocatur, quod declini in loco currum remoratur, re- stricta rota, ne in præceps defratur. de quo Iuuenalis satyra 8.

Ipse rotam stringit multo sufflamine consul.

Vnde & sufflumen litis, idem metaphoricè dixit, pro dilatione & remora litis, in longum tempus extractæ. Huc facit D. Augusti dictum, quod in Controuersijs repetit Seneca: Haterius noster sufflaminandus est. ita enim legi de- bet locus. quo significare uoluit, coercedam fuisse & renocādā Haterij in dicendo concitiorē, planeq; immodi- cam uerborum affluentiam.

Vlli ex ueteranis.] Vetus codex habet, illi ex ueteris. fortè, Non placuit illi ex ueteri S. C. hoc est, Senatuf- consulto uel instituto: aut simile quid.

Excogitari debere.] Codici nostro consensus est cum Vuissemburgensi. uterq; enim legit, Constitui debere, excogitandum illic, & c. transpositis uocibus.

Adiudicatur C. Cæsari: illum Aeacus donat.] Vetus scribit: Adiudicatur, C. Cæsar illum Asaco do- nat. & meo quidem iudicio, sincerius.

Vt à cogitationib. abesset.] Malè: scribendū enim ē manuscripti codicis fide, ut à cognitionibus esset.

H A B E S, candide Lector, annotatiunculas nostras in Senecæ libellum, quantum quidem in ista temporis angustia scribere licuit. Porro gratulandum est bonis studijs, quòd quemadmodum cetera Senecæ opera castigata, nunc in lucem prodeunt, sic & hoc opusculum aliquanto factum emenda- tius, & magis quàm antè scholijs illustratum, unā cum illis in publicum exit. Quæ res absque labo- re confecta non est. Bene uale.

ERASMV S.

Quod sequitur opusculum sine controuersia non est Seneca, licet admixta sint permulta ex eius libris decerpta, studio hominis Christiani. Nā in ipso statim initio occurrit: Scire de- bes, quia sunt. ac mox, Ex rebus trāsitorijs. rursum cap. de continentia, A corpore ad spiritū. mox in eodē. Scito quia profuit, & scito quia prodesse uoluit. Hæc nimirū Christianismum o- lent. Nec tamē eiusdē hominis uidetur consarcinatio. Nā appendix de moderatione singula- rum uirtutum, ineptior est superiore parte. Caput de prudentiā moderāda, deq; temperātia, tam erāt in exemplaribus uariā, ut palam esset id studio factum. Comperi totum opus mirè deprauatum, sed codice descripto ferè omnia restitui.

CAELIVS SECVNDVS CVRIO LECTORI.

Vidit Erasmus, hoc opusculum de quatuor uirtutibus, Seneca non esse: sed cuius esset, non

Seneca:

Bb 2 uidit:

uidet. Nos aut, tanto scilicet posteriores, & Pictauis ex uetusti codicis fide, & Basilea iterū editum Martini Episcopi titulo uidimus. Quamobrē & eorū fidē, & Gesneri in sua bibliotheca testimonium secuti, in hac noua Seneca aditione auctoris sui nomen preferre (ne cui deinceps ea res frādi esset) nolimus. Quod de hoc libello dicimus, idē de sequēti, de moribus inscripto, intelligi debet. Nam uterq; liber eiusdem auctoris saluam redolet.

MARTINI EPISCOPI FORMVLA HO-

NESTAE VITAE SIVE DE QVATVOR VIRTVTIBVS CARDINALIBVS

Liber unus.

VATVOR uirtutū species multorū sapientiū sententijs diffinitæ sunt, quib. animus humanus componi ad honestatem uitæ possit. Harum prima, est prudentia: secūda, magnanimitas: tertia, continentia: quarta, iusticia. Singulæ tibi in officijs quæ subsunt, annexæ sunt, ac bene moratum uirum efficiunt.

De prudentia.

Quisquis prudentiā sequi desideras, tūc per rationem rectē uiues, si omnia prius existimes & perpēses, & dignitatē rebus nō ex opinione multorū, sed ex earū natura cōstituas. Nam scire debes, quia sunt quæ uideantur esse bona, & non sunt: & sunt quæ uideantur non bona esse, & sunt. Quæcūq; aut ex rebus trāsitorijs possides, non mireris, nec magnum existimes quod caducum est: nec apud te quæ habes, tanquam aliena seruabis, sed pro te tanquā tua dispenles & utaris. Si prudentiā amplecteris, ubiq; idē eris: & prout rerum ac temporum uarietas exigit, ita te accommodes temporibus: nec te in aliquib. mutes, sed potius aptes: sicut manus quæ eadē est, & cū in palmā extēditur, & cū in pugnū alstringitur. Prudentis propriū est, examinare cōsilia, & nō citō facili credulitate ad falsa prolabi. De dubijs nō diffinias, sed suspensam teneas sententiā. Nihil inexpertū affirmes, quia nō omne uerisimile statim uerū est: sicut & sæpius quod primū incredibile uidetur, nō cōtinuō falsum est. Crebrō siquidē faciē mendacij ueritas retinet. Crebrō mendaciū specie ueritatis occulitur. Nā sicut aliquādo tristē frontē amicus & blandā adulator ostendit: sic uerisimilitudine coloratur ueritas, & ut fallat uel surrepat, coloratur. Si prudens esse cupis, in futurū prospectū intende: & quæ possunt contingere, animo tuo cuncta propone. Nihil tibi subitū sit, sed totū antē cōspicies. Nā qui prudēs est, nō dicit, Nō putauī quidē hoc fieri: quia nō dubitat, sed expectat: nec suspicatur, sed cauet. Cuiuscunq; facti causam require: cum initia inueneris, exitus cogitabis. Scito te in quibuscūq; debere perseuerare, quia cōepisti: quædā uerō nec incipere, in quibus perseuerare si nōxiū. Prudens fallere non uult, falli non potest. Boni est uiri, etiam in morte neminē fallere. Opiniones tuæ iudicia sint. Cogitationes uagas & inutiles, & uelut somnio similes, non recipies: quibus si animus tuus se oblectauerit, cum omnia disposueris, tristis remanebis: sed cogitatio tua stabilis & certa sit: siue deliberet, siue quærat, siue contempletur, non recedat à uerō. Sermo quoque tuus non sit inanis, sed aut suadeat, aut moneat, aut consoletur, aut præcipiat. Lauda parcē, uitupera parcius. Nam similiter reprehensibilis est nimia laudatio, ut immoderata uituperatio. Illa siquidem adulatione, ista malignitate suspecta est. Testimoniū ueritati, non amicitia reddes. Cum consideratione promitte: plenius quæ promiseris præsta. Si prudēs est animus tuus, tribus tēporib. dispensetur. Præsentia ordina, futura præuide, præterita recordare. Nā qui nil de præterito cogitat, perdit uitā: qui nil de futuro præmeditatur, in omnia incautus incidit. Proponas in animo tuo futura mala & bona: ut illa sustinere possis, & ista moderari. Nō semper in actu sis, sed interdū animo tuo requiē dato: & requies ipsa plena sit sapientiæ studijs, & cogitationibus bonis. Nam prudens nunquam ocio marcet. Habet autem aliquando remissum animum, nunquam solutū. Accelerat tarda, perplexa expedit, dura mollit, exæquat ardua. Scit enim quid qua uia aggredi debeat: & citō singula, & distinctē cūcta uidet. Consiliū peritorū, ex apertis obscura æstimat, ex paruulis magna, ex proximis remota, ex partib. tota. Nō te moueat dicētis autoritas, nec quis, sed quid dicat, intendito. Nec quā multus, sed qualibus placeas, cogita. Id quære, qd inuenire possis. Id discē, quod potes scire. Id opta, quod optari corā bonis potest. Nec altiori te rei imponas, in qua tibi stanti tremendū, ascendenti cadendum sit. Consilia tibi salutifera aduoca. Cū tibi alludit uitæ prosperitas, tūc te uelut in lubrico retinebis, ac sistes: nec tibi dabis impetus liberos, sed circumspecies quō eundum sit, uel quousq;.

De magnanimitate.

Magnanimitas uerō, quæ & fortitudo dicitur, si in sit animo tuo, cum magna fiducia uiues liber, intrepidus, alacer. Magnanimi hominis bonum est, non uacillare, cōstare sibi, & finem uitę intrepidus expectare. Nil aliud magnum in rebus humanis, nisi animus magna despiciēs. Si magnanimus fueris, nunquam iudicabis tibi contumeliam fieri. De inimico dices, Non nocuit mihi, sed animum nocendi habuit: & cum illum in potestate tua uideris, uindictā putabis, uindicare potuisse. Scito enim, honestū & magnū genus uindictę esse, ignoscere. Neminē susurro appetas, neminem suffodias: palām aggredere. non geres conflictum, nisi indixeris: nā fraudes & doli imbecillum decent. Eris magnanimus, si pericula nec appetas, ut temerarius: nec formides, ut timi-

A timidus. nam nil timidum facit animum, nisi reprehensibilis uitæ conscientia. Mensura ergo magnanimitatis est, nec timidum esse hominem, nec audacem.

De continentia.

Continentiam uerò si diligis, circuncide superflua, & in arctum desideria tua constringe. Cōsidera tecum, quantum natura poscat, & non quantum cupiditas expetat. Si continens fueris, eò usq; peruenies, ut teipso contentus sis. Nam qui sibipso satis est, cum diuitijs natus est. Impone concupiscentiæ tuæ frænum & modum: omniaq; blandimenta, quæ occultam uoluptatem trahunt, reijce. Ede citra cruditatem, bibe citra ebrietatem. Obserua ne in conuiuio, aut in qualibet uitæ communitate, quos nō imitaberis, damnare uidearis: nec præsentibus delicijs inhærebis, nec desiderabis absentes. Viçtus tibi ex facili sit: nec ad uoluptatē, sed ad cibū accede. Palatū tuū fames excitet, nō sapores. Desideria tua paruo redime: quia hoc tantū cūrare debes, ut desināt: atq; quasi ad exēplar cōpositus diuinū, à corpore ad spiritū, quantū potes te festina reducere. Si cōtinentiæ studeas, habita non amœnē, sed salubriter: nec dominum esse uelis notum à domo, sed domū à domino. Non tibi ascribas quod non eris, nec quod es: nec maius quàm es uideri uelis. Hoc maius obserua, ne paupertas tibi immunda sit, nec parsimonia sordida, nec simplicitas neglecta, nec lenitas languida: & si tibi res exiguæ sunt, non tamen sint angustæ. Nec tua desleas, nec aliena mireris. Si continentiam diligis, turpia fugito antequam accidāt: nec quenquam aliū uereberis plus quàm te. Omnia tolerabilia præter turpitudinem crede. A^l uerbis quoq; turpibus abstinet: quia eorū licentia imprudentiā nutrit. Sermones utiles magis quàm facetos & amabiles ama, rectos potius quàm obsecundantes. Miscebis interdū serijs iocos, sed temperatos, & si ne detrimento dignitatis ac uerecundię. Nam reprehensibilis risus est, si immodicus, si pueriliter effusus, si muliebriter fractus. Odibilem quoq; hominem facit risus, aut superbus, aut clarus, aut malignus & furtiuus, aut alienis malis euocatus. Si ergo ipsos iocos exis, hoc quoq; cū dignitate sapiētiae gere, ut te nec grauent tanquam asperū, nec contēnant tanquam uilem. Non erit tibi scurrilitas, sed grata urbanitas. Sales tui sint sine dente, ioci sine uilitate, risus sine cachinno, uox sine clamore, incessus sine tumultu: quies tibi non desidia erit, & cum ab alijs luditur, tu sancti aliquid honestiq; tractabis. Si cōtinens es, adulationes euita: sitq; tibi tam triste laudari à turpibus, quàm si lauderis ob turpia. Lætior esto, quoties displices malis: & malorū de te existimationes malas, ueram tui laudationem ascribe. Difficilimum continentiae opus est, assentationes adulatione repellere, quarum sermones animum uoluptate resoluunt. Nullius per assentationē amicitiam merearis: nec ad tuam promerendam per hanc aditum pandas. Non eris audax, nec arrogans: submittes tē, non proijcies, grauitate seruata. Admoneberis libenter, & reprehenderis patienter. Si meritō obiurgabit aliquis, scito quia profuit: si immeritō, scito quia prodesse uoluit. Non acerba, sed blanda timebis uerba. Esto uitiorū fugax ipse: aliorum uerò neque curiosus scrutator, neque acerbus reprehensor, sed sine exprobratione correptor, ita ut admonitionē hilaritate præuenias: & errori facili ueniam dato. Nec extollas quenquam, neque deiicias. Dicentium esto tacitus auditor, audientium promptus receptor. Requirenti facili responde, contemnenti facili cede: nec in iurgia execrationesque discedas. Si continens es, animi tui motus corporisq; obserua, ne indecori sint. Nec illos ideo contemnas quia latent: nam nil differt, si nemo uideat, cum tu ipse illos uideas. Mobilis esto, non leuis: constans, non pertinax. Alicuius rei scientiam habere te, nec ignotum sit, nec molestum. Omnes tibi pares facies: sed inferiores superbiendo non contemnes. Superiores rectē uiuendo non metuas. In reddenda officiositate, neque negligens, neque exactor appareas. Cunctis esto benignus, nemini blandus: paucis familiaris, omnibus æquus. Seuerior esto in iudicio quàm in sermone, uita quàm ^{al. cultu} uultu: cultor

B clementiæ: detestator sæuitiæ: bonæ famæ neque tuæ seminator, neque alienæ inuidus. Rumoribus, criminibus, suspicionibus minimè credulus uel malignus, sed potius his qui per speciem simplicitatis ad nocendum aliquibus subrepunt, oppositissimus. Ad iram tardus, ad misericordiam pronus: in aduersis firmus, in prosperis cautus & humilis: occultator uirtutum, sicut alij uitiorum. Vanæ gloriæ contemptor: & bonorum, quibus præditus es, non acerbus exactor. Nullius imprudentiam despicias. Rari sermonis ipse, sed loquentium patiens. Seuerus, non sæuus, sed hilarem non aspernans. Sapientiæ cupidus & docilis: quæ nosti, sine arrogantia postulanti imparties: quæ nescis, sine occultatione ignorantiae tibi postula impartiri. Non conturbabit sapiens mores publicos, nec populum in se uitæ nouitate conuerteret. Iusticiæ post hæc uirtus est.

De Iusticia.

Quid est iusticia, nisi naturę tacita cōuentio, in adiutoriū multorū inuenta? Iusticia nō nostra constitutio, sed diuina lex est, & uinculū societatis humanæ. In hac nō est quòd æstimemus quid expediat: expedit tibi, quicquid illa dictauerit. Quisquis ergo hanc sectari desideras, Deum time prius & ama, ut ameris à Deo. Amabilis eris Deo, si in hoc illū imitaberis, ut uelis omnibus prodesse, & nulli nocere. Et tunc te iustum uirum appellabunt omnes, sequentur, uenerabuntur, & diligunt. Iustus enim ut sis, non solū non nocēbis, sed etiam nocentes prohibebis: nam nil nocere, non est iusticia, sed abstinentia alieni est. Ab his ergo incipe, ut nō auferas, ut ad maiora perueharis, & alijs ablata restituas. Raptores quoq; ipsos ne alijs timendi sint, castiga & cohibe. Ex

Seneca.

B b 3 nulla

al. confirme. nulla uocis ambiguitate controuersia neſtes, ſed animi qualitatē ſpeculare. Nihil tibi interſit an
 † firmes, an iures. De fide & religione ſcias agi, ubicūq; de ueritate tractatur. nam ſi iureiurando
 Deus inuocetur, & non inuocanti teſtis eſt, tamen non tranſies ueritatem, ne iuſticiæ tranſeas le-
 gem. Quod ſi aliquando coarcteris uti mendacio, utere non ad falſi, ſed ad ueri cuſtodiam: & ſi
 contigerit fidelitatem mendacio redimi, non mentieris, ſed potius excuſaberis: quia ubi hone-
 ſta cauſa eſt, iuſtus ſecreta non prodit. tacenda enim tacet, loquenda loquitur: atque illi aperra
 & ſecura tranquillitas, ut dum alij uincantur à malis, uincantur ab illo mala. Hæc ergo ſi ſtudere
 curaueris, lætus & intrepidus curſus tui finem expectabis: proſpicias hæc triſtia huius mundi hi-
 laris, tumultuoſa quietus, extrema ſecurus.

De meſura & moderatione prudentia.

His ergo institutionibus obſeruatis, quatuor uirtutum ſpecies perfectū te facient uirū, ſi men-
 ſuram rectitudinis earum æquo uiuendi fine ſeruaueris. Nam ſi prudentia terminos ſuos exce-
 dat, callida & pauſa commiſeris, inueſtigator latentium, & ſcrutator qualiumcunq; noxarū o-
 ſtenderis: notaberis timidus, ſpecioſus, attentus: ſemper aliquid quærens, ſemper aliquid timēs,
 ſemper aliquid dubitans: & ſubtiliſſimas ſuſpiciones ſuas ad animi tui apprehenſionem impin-
 gas: monſtraberis digito aſtutia plenus, uerſipellis, & ſimplicitatis inimicus, contemplatorque
 culparum, & poſtreinò uno nomine uocaberis à cunctis, malus homo. In has ergo maculas pru-
 dentia immeſurata perducet: quicūq; in illa mediocri lance perſiſtit, nec obſcūrum in ſe aliquid
 habeat, nec uerſutum.

De moderanda fortitudine.

Magnanimitas autem ſi ſe extra modum ſuum extollat, faciet uirū minacē, inflatum, turbidū,
 inquietū, & in quaſcunq; extollentias dictorum, actorumq; neglecta honeſtate feſtinū, qui mo-
 mentis omnibus ſupercilia ſubrigens & beſtiarius etiam quieta excitat, alium ferit, alium fugat.
 Sed quamuis audax ſit impugnator, tamen multa extra ſe ualentia ferre non poterit. Sed aut mi-
 ſerum appetit finem, aut ærumnoſam ſui memoriam derelinquit. Meſura ergo magnanimitatis
 eſt, nec timidum eſſe hominem, nec audacem.

De modo temperantia.

Continentia deinde his terminis te altringat: caue ne parcus ſis, ne ſuſpicioſe & timidè manū
 contrahas. Ne in minimis quoq; ſpeculū ponas. Nam talis & tam circumciſa uilis putabitur in-
 tegrus. Hac ergo mediocritatis linea continentiam obſeruabis, ut nec uoluptati deditus, prodi-
 gus & luxurioſus appareas: nec auara tenacitate ſordidus, aut obſcurus exiſtas.

Qualiter ſit moderanda iuſticia.

*al. turpiter le-
 ni.*

Iuſticia poſtreinò eo mediocritatis tibi itinere regenda eſt, ut nec ductu † iugiter leui immo-
 ram ſemper animi rationem negligentia ſubſequatur. Dum neq; de magnis neq; de minimis er-
 rantium uitijſ corrigendi curam geris, ſed neq; licentiam peccandi, aut alludētibus tibi blandē,
 aut illudentibus proteruē permittis, neq; ruruſ nimia rigiditate & aſperitate, nil ueniz aut be-
 nignitati reſeruans, humanæ ſocietati durus appareas. Ita ergo iuſticiæ regula tenenda eſt, ut re-
 uerentia diſciplinæ eius, neq; nimia, negligentiz communitate deſpecta uileſcat, neq; ſeueriori
 atrocitate diuturna, gratiam humanæ amabilitatis amittat.

Concluſio præmiſſorum.

Si quis ergo uitam ſuam ad utilitatem non tantū pariat, ſed multorum inculpabiliter com-
 ponere deſiderat, hanc prædictarū uirtutū formulam pro qualitatibus temporū, locorum, perſo-
 narum atq; cauſarum ſequatur: eo mediocritatis inſiſtens, quo per abrupta altrinſecus præcipi-
 tia, aut ruentem corporis deuitet inſaniam, aut efficientem puniat ignauiam.

Libri de quatuor uirtutibus finis.

ERASMV S.

*Gnomologia & hac eſt, non ex Seneca tantū. Inſunt Mimi, & Pythagoræ quedam, po-
 ſtreinò ſit mentio diaboli. Videntur quadam decerpta ex Prouerbijſ Salomonis.*

MARTINI EPISCOPI DE MORI-

BVS LIBER VNVS.

MNE peccatū actio eſt. Actio aut omnis uolūtaria eſt, tam honeſta quā turpis: er-
 go uolūtarium eſt omne peccatū. Tolle excuſationē, nemo peccat inuitus. Educatio
 & diſciplina mores faciunt: & id unusquiſq; ſapit, quod didicit. Itaq; bona cōſuetudo
 excutere debet, quod mala inſtruxit. Nihil intereſt quo animo facias, qđ feciſſe uitio-
 ſum eſt: quia facta cernūtur, animus uerò non uidetur. Nulla autem laus eſt, non facere qđ face-
 re non poſſis. Quid homini eſt inimiciſſimū? homo. Libenter feras, quod neceſſe eſt: dolor pati-
 entia uincitur. Expecta quo nunquā pœniteas. Nō q̃ multis placeas, ſed qualibus, ſtude. In hoc
 tantū incūbe, ut libentius audias, q̃ loquaris. Multos uitā differētes, mors iuncta præuenit. Itaq;
 omnis dies uelut ultimus iudicetur. Triſticiā ſi potes, ne admiferis: ſin minus, ne oſtēderis. Ami-
 cos ſecretò admone, palām aut lauda. Verba rebus, nō perſonis eſtimāda ſunt. Oratorē te puta, ſi
 tibi ante oēs, quod oportet, perſuaſeris. Vt licentioſa mancipia animi, imperio coerce, linguam,
 uen-

A uentrē, & libidinē. Quod tacitū esse uelis, nemini dixeris. Si tibi nō imperasti, quomodo ab alio silentium speras? Ridiculū est, aliquē odio nocentis, innocentia perdere. Monstro similis est auaricia senilis. Quid enim stultius est, quod dici solet, q̄ uia deficiēte uaticū augere? Omnes infantes terra nudos excipit. Nō pudet te fortius nasci quā uiuere? Quid dulcius, quā habere amicum, cū quo audeas ut tecū omnia loqui? Magnarū uiriū est, negligere ledētē. Quid sis, interest: nō, quid habeas. Nondū es felix, si te turba nō deriserit. Si uis beatus esse, cogita hoc primū contemnere, & cōtemni. Priusquā promittas, deliberes: & cū promiseris, facias. Id agas, ne quis merito te oderit: & si nullos inimicos tibi facies iniuria, multos facit inuidia. Solitudinem quērat, qui uult cū innocentib. uiuere. Optimus ergo animus, & pulcherrimus cultor Dei est. Abstinebis ab alieno matrimonio. Præstabis parentib. pietatē, cognatis indulgentiā, omnibus æquitatē. Deuitabis crudelitātē, & ministrā crudelitatis iram. Nō aliter uiuas in solitudine, aliter in foro. Nihil petas, quod negaturus fuisti: nihil negabis, quod petiturus fuisti. Pacē cū hominib. habebis, cum uitij bellū. Hoc habet omnis affectus, ut in quod ipse insanit, in id putet etiā cæteros furere. Maximū in eo uitij est, qui nō meliorib. uult placere, sed pluribus. Vis omnib. esse notus: prius effice ut neminem noueris. Bonū est nō laudari, & esse laudabilem. Stultū est, timere quod uitare nō potes. Malē opinētur de te homines, sed mali. Malis displicere, est laudari. Malē de te loquuntur homines, bene autē loqui nesciūt: nō quod merearis, sed quod solēt ipsi. Homines de te mala loquuntur. Si merito: nō quod loquūtur molestū est, sed quod nō mentiuntur. Si immerito: innocentia mea nūc maximē gaudeo. Apparet enim illos uera obiecturos, si possent. Nō es in patria tua. Patria tua est, ubicunq; bene es: illud enim per quod bene est, non est in loco, sed in homine. Nihil magnū, nisi magno animo despicias. Quæ sunt maximæ diuitiæ: nō desiderare diuitias. Quis plurimū habet? is qui minimū cupit. Quid est dare beneficiū? Deū imitari. Honestius est, cū iudicaueris, amare: q̄ cū amaueris, iudicare. Dissensio ab alio incipiat, à te autē recōciliatio. Succurre paupertati amicorum, imò occurre. Amicos secundæ res parāt, aduersæ certissimē probant. Piora sunt tecta odia, quā aperta. Itaq; te minus loquax inimicus offendit, quā tacitus. Miratio est, quæ nō uult prædicari, quod gaudet intelligi. Ignosci amat, qui quod odit ostendit. Eleemosyna nō tam accipientib. quā dantibus prodest. Et spes præmij, solatium sit laboris. Quæ est maxima egestas? auaricia. Pecuniæ imperare oportet, non seruire. Nullum consciū peccatorū tuorū magis timueris, quā te metipsum. Alium potes effugere, te autem nunquā. Quis est pauper? qui sibi uidetur. Qui à multis timetur, multos timet. Infelicē erige, submitte felicitatē. Vera felicitas, innocentia est. Nequitia ipsa sui pœna est. Mala conscientia sæpe tuta est, secūra nunquā.

B Libidinis initia continebit, qui exitū cogitabit. Beneficij accepti nunquā oportet obliuisci: dati protinus. Inhonestā uictoria est, suos uincere. Satis est pœnarū, potuisse puniri. Inimicitias tardē suscipe, amicitias exerce moderatē. Simultates depone. Imago animi sermo est. Qualis uir, talis oratio. Magna res est uocis & silentij temperamentū. Qui æquo animo malis immiscetur, malus est. Neminē laudaueris, neminē citō accusāris: semper puta te cū dijs testimonium dicere. **Virtū** est, omnia credere: uitium, nihil credere. Utendum est diuitijs, non abutendum. Nullū putaueris locū sine teste. Excusationem quærere, uitij. Fortior est qui cupiditatē uincit, quā qui hostem subijcit. Est difficillimū, seipsum uincere. Iniquē irascitur, qui suis irascitur. Amare sic incipe, tanquam non liceat desinere. Magnarum rerum etiā si successus non fuerit, honestus est ipse conatus. Nobilitas animi, est generositas sensus: nobilitas corporis, generosus animus. Honestior est, quē senectus ad ocium retulit, quā quem in ocio inuenit, & tūc incipiat laborare. Turpe spectaculū præbet animus æger. Nunquā sit tristis facies tibi incōmodo alterius. Homo sum: quomodo deuitabo secundarum rerum inuidiam? Si felicitatē iactaueris, cum multis diues eris. Quomodo optime potentiam tuebor? impotentia occasionis. Locū tenet innocentia proximi cōfessio. Vbi cōfessio, ibi remissio. Iræ seueritas in uitio est. Boni iudicis est dispensare, nō tantū quid damnamdum sit, sed quatenus. Proximus iusticia modus seueritas. Quietissimā uitam agerent homines in terris, si hæc duo uerba à natura omnium rerum tollerent, meū & tuū. Qui paupertatē timeret, timēdus est. Vires tuas amici magis sentiāt beneficijs quā iniurijs. Pecunia nō latiat auariciam, sed iritat. Homo semper indigens pecunia, scit cum eius moribus conuenire. Mihi crede, non potes diues esse, & felix. Auribus frequentius quā lingua utere. Quicquid dicturus es, antequā alijs dixeris, dicito tibi. Nihil interest inter iratum & insanū, nisi unus dies. Alter non semper irascitur, alter semper insanit. Facillimē bonis fruēris, si ea uitaueris quæ uituperaueris. Cū alienos timueris, te ipsum uerere: nā sæpe sine alijs esse potes, sine te nunquā. Si bene te instruxeris, pudeat deteriora facere. Quod persuaseris, erit diuturnū: quod coegeris, erit in occasione. Alteri semper ignoscito, tibi ipsi nunquā. Tantū ad uirtutē adijcies, quantū ex uoluptate abstraxeris. Stultū est somno delectari, & quasi mortem moliri. Bonis nocet, qui malis parcat. Multi cū alijs maledicūt, sibi ipsi cōuiciū faciūt. Nihil turpius, quā qui obijcit alteri, sibi obijciendū. Ut licentiosa micipia animi, imperio rege, linguā, libidinē, uentrē: cupiditatemq; comprime: si nō potes, paululum remitte. Sæpe ea quæ sanari ratione nō poterant, sanata sunt tempore. Qui propter pecuniæ amorem & libidinum moritur, ostēdit se nunquā sui causa uixisse. Turpia ne dixeris: paulatim enim pudor per uerba discutitur. Sic habita, ut potius laudetur dominus quā dominus. Cōsuetudinaria res est innocentia: nō damnatio, sed causa hominē turpē facit. Merito dānari, pœna est: damnatio immerita, damnantis est calamitas. Si aliquid cogitaueris, citō apparebit

conuersantibus. Videri uis ab omnibus: nunquam bonæ honestatis simulatio longa est. Quod de alienis tractas, ex tuis iudices. Multi sunt obligandi, pauci offendendi: nam memoria beneficiorum facilis est, iniuriarum tenax. Obiurgationi semper aliquid blandè admisce: facilius enim penetrant uerba quæ molli uadunt uia, quàm aspera. Nemo enim se mutat, qui mutari se desperet. Quotiens scribens aliquid dicturus es, scito morum tuorum te hominibus chirographū dare. Qui in seruos irascitur, & crudelis est, satis ostendit potestatem aduersus alienos sibi defuisse. Qui nescit tacere, nescit loqui. Facilius est pauperi contemptum effugere, quàm diuiti inuidiam. Bonus fruitur bona conscientia. Malis hominibus tutissimum est, citò fugere. Nulla pusilla domus, quæ multos amicos capit. Scire uti paupertate, maxima felicitas. Acuit intentio, frangit animum remissio. Nunquam scelus scelere uincendum est. Bonus uir est, qui eo perduxit affectu animum, ut non tantum peccare non uelit, sed etiam non possit. Regnantibus peius multo periculum, quàm his qui iudicantur: hi enim singulos timent, illi uniuersos. Nunquid fortis sortem se gloriabitur, quem corporis ægritudo efficit infirmum? Nunquid diues in opibus suis gloriabitur, cuius spem fur uel tyrannus abruptit? Nunquid nobilitas gloriabitur affecta, nonnunquā indignis & miserabilibus seruientis? Diabolus aliquando se gloriabatur interfectorem tuæ misericordiae, nūc intergemiscit socios tuæ beatitudinis. Fugienda sunt omnibus modis, & abscindenda igni ac ferro, totoq; artificio separanda, languor à corpore, imperitia ab animo, luxuria à mente, à ciuitate seditio, à domo discordia, à cunctis rebus intemperantia. Dixit quidam, amicorum omnia esse communia, & amicum seipsum esse alterum: duorum temporum maximè habendam curam, & eorum quæ acturi sumus, & eorum quæ gelsimus: post Deum ueritatem colendā, quæ sola homines Dijs proximos facit.

Libri de moribus finis.

DIVI HIERONYMI DE SENECA
TESTIMONIUM.

LVcius Annæus Seneca Cordubensis, Photini Stoici discipulus, patruus Lucani poetæ, continentissimæ uitæ fuit. Quem non ponerem in catalogo sanctorum, nisi me illæ epistolæ prouocarent, quæ leguntur à plurimis Pauli ad Senecam, & Senecæ ad Paulū. In quibus cum esset Neronis magister, & illis temporibus potentissimus, optare se dicit eius esse loci apud suos, cuius sit Paulus apud Christianos. Hic ante biennium quàm Petrus & Paulus martyrio coronarentur, à Nerone interfectus est.

LECTORI ERASMVVS ROTTER. S.

His epistolis non uideo quid fingi possit frigidius aut ineptius: & tamen quisquis fuit autor, hoc egit, ut nobis persuaderet, Senecam fuisse Christianum. Diuus Hieronymus non ignarus fuci, abusus est simpliciū credulitate, ut Senecæ libros, lectu cum primis dignos commendaret Christianis: qui tamen maiore cū fructu legantur, si legantur ut hominis pagani, quemadmodum initio præfati sumus. Cum autem hæc scribantur clanculum inter ipsos, quàm nihil est in Paulinis epistolis illo Pauli spiritu dignum, quàm uix usquam audias nomen Christi: quum ille non soleat aliud crepare quàm Iesum Christum. Deinde illum fortissimum Euangelij propugnatorem, quàm facit in his epistolis formidolosum. Obiurgat Senecam quòd Neroni indicaret epistolæ ipsius: quas in hoc scripserat, ut in omnibus Ecclesijs legeretur. atq; adeò seipsum redarguit Apostolus, quòd epistolis suis nomen suum soleat subscribere. & huc scilicet allegatur illud, omnibus esse placendum, & domino, nempe Cesari gerendum morem. Paulus cuiquam placeret, dissimulato Euangelio: quum multo antè Romanis misisset liberam ac prolixam epistolam? Aut hoc docuit Paulus, celandum Christianismum, ut placeat impio domino? Deinde Seneca nunciat Paulo, quòd Cesar immanibus supplicijs seuiret in Christianos: quasi hoc Romæ cuiquam esset ignotum. Ad hæc si quid metuebant, tutius poterant ore colloqui quàm epistolis. Nec Paulus amore euangelij grauatius fuisset, uel in Salustianos hortos uenire, si Seneca metuebat uenire Romam. Quanta copia, quanto affectu Paulus scribit uni Philemoni de re uulgari: & Seneca, tam celebri uiro scribit tam ieiunè, tam frigide de amplectendo Christo, hoc est, de re omnium maxima? Quando uerò sic loqueretur Paulus, Et si fors prospere annuerit. Non ausus est nominare Deum, quem Seneca paganus toties nominat in scriptis suis? Illud insignitæ cuiusdam stulticie est, quòd Seneca mittit Paulo librum de copia uerborum, quo posthac melius scribat Romanè. Atqui si Paulus nesciebat Latine, poterat Græcè scribere, quum Græcè nosset Seneca. Qui conuenit autem, ut cum Seneca doceat, philosophi dictionem sententijs grauem potius, quàm uerbis ornatam esse debere, nunc in Paulo requirat Romani sermonis copiam? Illud omnium impudentissimum, quòd cum faciat Senecam in Apostolo desiderantem copiam & cultum sermonis, tamen in his epistolis nihilo cultius scribit Seneca quàm Paulus: sed par est utriusq; balbuties, & sensuum frigus atq; ineptia. Saltem aliqua ex parte Senecæ phrasim emulari debuerat, aliquid ex Paulinis epistolis effingere, de uehementia & sublimitate dictionis. Scurrilis impudentia est, sic facere loquentem Senecā: blasphemica est, sic facere loquentem Paulum. Nō dubito, quin uel mulio uel agaso Senecæ minus ineptè fuerit scripturus. Paulo uerò quid est minus ieiunum aut somnulosum? Et tamen in hæc epistolas extant uerboſi cōmentarij. Quid his iudicijs cecius? Hæc non admonerem, nisi talibus imposturis nimium & in alijs tribuant interdum Christiani. Iam uideamus quæ sit illa mirabilis sententia, quæ commouit Hieronymū, ut Senecam inſereret catalogo sanctorū,

in quo

A in quo tamen commemorantur et Iudaei, et heretici ab Ecclesiae consortio digressi. In epistola quae praecedit penultimam, ita scribis: Nam qui tuus est apud tuos locus, uelim ut sit apud meos meus. Hæc Hieronymus tribuit Senecæ modestiæ. atqui Paulus apud Christianos erat summo in precio, utpote Apostolus, qui plus omnibus laborauit. An Seneca optat talis esse apud suos: hoc est, ethnicos? uerum hoc qui finxit, fortassis huc alludit, quod Tacitus refert, illum inuidia, multorumque criminationibus iam grauatum, egisse cum Nerone, ut opes ac dignitatem liceret ipsi resignare qui dederat. Sed quid refert, magnus ne sit an humilis, modo sit apud idololatrias? optare potius debuit, ut sibi liceret uel inter humiles Pauli discipulos numerari. Talis uox poterat illum commendare Christianis affectibus. Postremo si uerum est quod hæc fingunt epistolæ, quis unquam Christianus sibi fuit supplicij minister? Quis in uxore sua probauit, ut citra necessitatem sibi mortem conscisceret? Sed in balneum calidum illatus, quum iam deficeret, sparsit aquam sanguine mixtam, et Socraticum quiddam referens, dixit: Hoc libo Ioui liberatori. per Iouem, ut aiunt, liberatorem, uerum Deum intelligens. Adeo ne moriens quidem ausus est nominare Christum. Sed ego nimis multa de re nihili.

EPISTOLAE SENECAE ET PAULI

SENECA PAULO SALVTEM.

REDO tibi Paulæ nuntiātum esse, quod heri cum Lucilio nostro de apocryphis & alijs rebus sermonem habuimus. Erant enim quidam disciplinarum tuarum comites nobiscum. Nam in hortos Salustianos secesseramus: quo in loco occasione nostri alio rendentes, hi de quibus dixi, uisis nobis adiuncti sunt. Certè tui præsentiam optauimus. Et hoc scias uolo, libello tuo lecto, id est, cum legissemus de plurimis aliquas epistolas, quas ad aliquam ciuitatem, seu caput prouinciæ direxisti, mira exhortatione uitam et moralem continentem, usque refecti sumus. Quos sensus non puto ex te dictos, sed per te: certè aliquādo ex te & per te. Tanta enim maiestas earum est rerum, tantaque generositate clarèt, ut uix suffecturas putem ætates hominum, quibus institui perficique possint. Bene te ualere frater cupio.

al. mortalem.

Seneca Paulus salutem.

B Literas tuas hilaris heri accepi: ad quas rescribere statim potui, si præsentiam iuuenis, quem ad te missurus eram, habuissem. Scis enim quando, & per quem, & quo tempore, & cui quid dari committique debeat. Rogo ergo ne putes te neglectum, dum personæ qualitatem respicio: sed quod literis meis uos bene acceptos alicubi scribis, felicem me arbitror tanti uiri iudicio. Neque enim hoc diceret censor, sophista, magister tanti principis, etiam omnium, nisi quia uerè dicis. Opto te diu bene ualere.

Seneca Paulo salutem.

Quædam uolumina ordinaui, & diuisionibus suis statum eis dedi. Ea quoque legere Cæsari sum destinatus: & si modò fors prosperè annuerit, ut nouas aures afferat, eris forsitan & tu præsens. Sin alias, reddam tibi diem, ut inuicem hoc opus inspiciamus, & possim non ei prius edere hanc scripturam, nisi prius tecum conferam: si modò impunè hoc fieri potuisset, ut scires & te non præteriri. Vale Paule charissime.

Seneca Paulus salutem.

Quotiescunque literas tuas audio, præsentiam tuam cogito: nec aliud existimo, quam omni tempore te nobiscum esse. Cum primum itaque uenire cõperis, inuicem nos de proximo uidebimus. Bene te ualere opto.

Seneca Paulo salutem.

Nimium tuo angimur secessu: quid est, uel quæ res te remotum faciunt? Si indignatio domini, quod à ritu & secta ueteri recesseris, & aliorum conuersus sis, erit postulandi locus: ut ratione factum, non leuitate hoc existimetur. Vale.

Seneca & Lucilio Paulus salutem.

De his quæ mihi scripsistis, non licet harundine & atramento eloqui: quarum altera res notat & designat aliquid, altera euidenter ostendit: præcipue cum sciam inter uos esse, id est, apud uos, & in uobis, qui me intelligant. honor habendus est omnibus, tanto magis, quanto indignandi occasione captat. quibus si patientiam demus, omnimodo eos quaqua parte uincemus: si modò hi sunt, qui pœnitentiam sui gerant. Bene ualete.

Annaeus Seneca Paulo & Theophilo salutem.

Profitetur bene me acceptum in lectione literarum tuarum, quas Galatis, Corinthiis, & Achæis misisti. Et ita inuicem uiuamus, ut etiã cum honore diuino eas exhibeamus. Spiritus enim sanctus in te excelsior & sublimior, & super te excelsos & sublimiores satis uenerabiles sensus exprimit. Vellè itaque cū res eximias proferas, ut maiestati earum cultus sermonis non desit. Et ne quid tibi frater surripiat, aut cõscientiæ meæ debeat, confiteor Augustum sensibus tuis permotum, cui lecto uirtutis in te exordio ista uox fuit: Mirari eum sic posse loqui, ut qui non legitime imbutus sit, taliter sentiat. Cui ego respondi, solere deos ore innocentium effari, aut eorum qui præuaricari doctrina quidem sua possunt: & dato ei exemplo Vaticanus, hominis rusticuli, cui cū duo uiri apparuissent in agro Reatino, qui postea Castor & Pollux sunt nominati, satis instructus uidetur. Vale.

Paulus

Paulus Seneca salutem.

A

Licet non ignorem, Cæsarem nostrum rerum admirandarum, si quando deficiet, amatorē esse: permittes tamen te non lædi, sed admoneri. Puto enim te grauius fecisse, quod ei in noticiā perferre nolūisti, quod ritui & disciplinæ eius sit contrarium. Cum & ille enim gentium deos colat, quid tibi uisum sit, ut hoc eum scire uelles, non uideo: nisi nimio amore meo facere te hoc existimo. Rogo te de futuro, ne id agas. Cauendum est enim, ne dum me diligis, offensam domini facias. Cuius quidem offensa nec oberit, si perseuerauerit: neque si non sit, proderit. Si est regina, non indignabitur: si mulier est, offendetur. Bene uale.

Seneca Paulo salutem.

Scio te non tam tui causa commotum literis, quas ad te de ædificatione epistolarum tuarum Cæsari feci, quam natura rerum: quæ ita mentes hominum ab omnibus artibus & moribus rectis reuocat, ut non hodie admirer. Quippe ut is, qui multis documentis hoc iam notissimum habeam. Igitur nouē agamus: si quid facile in præteritum iam factum est, ueniam irrogabis. Nisi tibi librū de uerborum copia. Vale Paule charissime.

Paulus Seneca salutem.

Quoties tibi scribo, & nomen meum tibi subscribo, grauem & sectæ meæ incongruentem rem facio. Debeo enim, ut sæpe professus sum, cū omnibus omnia esse: & idem obseruare in tuā personā, quod lex Romana honori senatus concessit, perlecta epistola, ultimum locum eligere, ne cum aporia & dedecore cupiam efficere, quod mei arbitrij fuerit. Vale deuotissime magister. Data V. Cal. Iulij, Nerone IIII. & Messala Consulibus.

Seneca Paulo salutem.

Aue mi Paule charissime. Putas me haud contristari, & non luctuosum esse, quod de innocentia uestra subinde sumuntur supplicia. Dehinc quod tam duos, tamque obnoxios uos reatu omnis populus iudicet, putans à uobis effici, quicquid in urbe contrarium sit. Sed feramus æquo animo, & utamur foro, quod fors cōcessit, donec inuicta felicitas finem malis imponat. Tulit & priorum ætas Macedonem Philippi filium, & post Darium, Dionysium: nostra quoque Caium Cæsarem. Quibus quicquid libuit, licuit. Incendium urbs Romana manifestē sæpe unde patitur, constat. Sed si effari humilitas humana potuisset, quid causæ sit, & impunē in his tenebris loqui liceret, iam omnes omnia uiderent. Christiani & Iudæi quasi machinatores incendij, supplicio affici solent. Grassator iste quisquis est, cui uoluptas carnificina est, & mendacium uelamentum, tempori suo destinatus est, & optimus quisque unū pro multis donatum est caput. Ita & hic deuotus pro omnibus igni cremabitur. Centum trigintaduæ domus, Insulæ quatuor, sex diebus arserē: septimus pausam dedit. Bene te ualere frater opto. Data V. Calend. April. Apronio & Capitone Coss.

Seneca Paulo salutem.

Aue mi Paule charissime. Nisi mihi nominiq; meo uir tantus & ad id delectus omnibus modis, non dico fueris iunctus, sed necessariō mixtus, actum erit de Seneca tuo. Cum sis igitur uertex, & altissimorum omnium montium cacumen, noli latere: ita sim tibi proximus, ut alter similis tui deputer. haud itaque te indignum prima facie epistolarum nominandum censeas: ne tā tentare me, quam ludere uidearis. Quippe cum scias, ciuem esse te Romanum. Nam qui tuus est apud tuos locus, uelim ut apud meos sit meus. Vale mi Paule charissime. Data X. Cal. April. Apronio & Capitone Coss.

Seneca Paulo salutem.

Aue mi Paule charissime. Allegoricē & ænigmaticē multa à te usquequaque opera conduntur: & ideo rerum tanta uis & numeri tibi tribut, non ornamento uerborum, sed cultu quodam decoranda est: nec uereare quod sæpius te dixisse retineo, multos qui talia affectent, sensus corrumpere, rerum uirtutes euiscerare. Cæterum mihi concedas uelim, Latinitati morem gerere, honestis uocibus speciem adhibere: ut generosi muneris concessio, dignē à te possit expediri. Bene uale. Data II. Non. Iul. Catone & Sabino Coss.

Paulus Seneca salutem.

Perpendenti tibi ea sunt reuelata, quæ paucis diuinitus concessit. Certus igitur ego in agro iam fertili semen fortissimum sero: non quidem materiam quæ corrumpi uidetur, sed uerbum stabile Dei, deriuamentum crescentis, & manentis in æternum, quod prudentia tua affecuta est, indeficiens fore debet, Ethnicorum Israelitarumque obseruationes censere uitandas. Nouum te autorem feceris, Christi Iesu præconijs ostendendo rhetoricis irreprehensibilem sapiam: quam propemodum adeptus regi temporali, eiusque domesticis atque fidis amicis insinuabis: quibus aspera & incapabilis erit persuasio, cum plerique eorum minimē flectantur insinuationibus tuis, quibus uitale commodum sermo Dei instillatus, nouum hominem sine corruptela, perpetuam animam parit ad Deum isthinc properantem. Vale Seneca charissime nobis. Data Calend. August. Catone & Sabino Coss.

ORATIO

A ORATIO ANNAEI SENECAE, QVA NERONI STV-
duit persuadere, ut sibiliceret omnem fortunam resignare.

Ex Tacito.

Quartusdecimus annus est Cæsar, ex quo spei tuæ admotus sum: octauus, ut imperiū ob-
tines. Medio temporis tantum honorum atq; opū in me cumulasti, ut nihil felicitati meę
desit, nisi moderatio eius. Vtar magnis exemplis, nec meæ fortunæ, sed tuæ. Ataus tuus
Augustus, M. Agrippæ Mitilenēse secretum, C. Mecænati urbe in ipsa, uelut peregrinum ocium
permisit: quorum alter bellorum socius, alter Romę pluribus laboribus iactatus, ainpla quidem,
sed pro ingentibus meritis præmia acceperant. Ego quid aliud munificentiz adhibere potui q̃
studia, ut sic dixerim, in umbra educata, à quibus claritudo uenit? quod iuuentæ tuæ rudimen-
tis affuisse uideor, grandē huius rei precium. At tu gratiam immensam, innumeram pecuniā de-
disti, adeo ut plerunq; intra me ipse uoluam: Ego ne equestri & prouinciali loco ortus, proceri-
bus ciuitatis annumeror? Inter nobiles & longa decora præferentes, nouitas mea enituit? Vbi
est animus ille modicis contentus? Tales hortos instruit, & per hæc suburbana incedit, & tantis
agrorum spacijs, tam lato fœnore exuberat? Vna defensio occurrit, quod muneribus tuis obniti
non debui. Sed uterq; mensuram impleuimus: & tu quantum Princeps tribuere amico posset, &
ego quantum amicus à Principe accipere. Cætera inuidiam augent: quæ quidem ut omnia mor-
talia, infra tui magnitudinem iacent, sed mihi incumbunt. Mihi subueniendum est: quomodo in
militia aut uia, fessus administrandum orarem: ita in hoc itinere uitæ, senex, & leuissimis quoq; cu-
ris impar, cum opes meas ultrà sustinere non possim, præsidium peto. Iube eas per procuratores
tuos administrari, in tuam fortunam recipi: nec me in paupertatem ipse detrudam, sed traditis
quorum fulgore perstringor, quod temporis hortorum aut uillarum curæ seponitur, in animum
reuocabo. Superest tibi robur, & tot per annos nixum fastigij regimen: possumus seniores amici
quiete respondere: hoc quoq; in tuā gloriā cedit, eos ad summa uexisse, qui & modica tolerarūt.

B Ad quæ Nero sic fermē respondit. Et quod orationi tuæ statim occurram, id primū tui mu-
neris habeo, qui me non tantum præuisa, sed subita expedire docuisti. Auus meus Augustus A-
grippæ & Mecænati usurpare ocium post labores concessit: sed in ea ipsa ætate, cuius autoritas
tueretur, quicquid illud & qualecunq; tribuisset: attamen neutrum datis à se præmijs exiit. Bel-
lis & periculis inuenerant. In his enim iuuentus Augusti uersata est. Nec mihi tela & manus tuæ
defuissent in armis agenti. Sed quod præsens conditio poscebat, ratione, cōsilio, præceptis, pue-
ritiam, dein iuuentam meam fouisti. Et tua quidem erga me munera dum uita suppetet, æterna
erunt. Quæ à me habes, horti, & fœnus, & uillæ, casibus obnoxia sunt. Ac licet multa uideantur,
pleriq; haudquaquam artibus tuis pares, plura tenuerunt. Pudet referre libertinos, qui ditiores
spectantur. Vnde etiam rubori mihi est, quod præcipuus charitate, nondum omnes fortuna an-
tecellis: uerū & tibi ualida ætas, rebusq; & fructui rerum sufficiens: & nos prima imperij spa-
cia ingredimur: nisi forte aut te Vitellio ter Consuli, aut me Claudio præponis. Sed quantū Vo-
lulio longa parsimonia quæsiuit, tantum in te mea liberalitas explere non potest. Quin si qua in
parte lubricum adolescentiæ nostræ declinat, reuocas, inornatumq; robur subsidio impēsius re-
gis? Non tua moderatio, si reddideris pecuniam: nec quies, si reliqueris principem: sed mea aua-
ricia, meæ crudelitatis metus, in ore omnium uersabitur. Quod si maximē continentia tua laude-
tur, non tamen sapienti uiro decorū fuerit, unde amico infamiā parit, inde gloriam sibi recipere.
His adiicit complexum & oscula, facetus natura, & consuetudine exercitus uelare odium fallā-
cibus blanditijs.

AD LECTOREM.

Studiosus aliquis cæperat ex Publij Laberijq; Mimis insignes aliquot colligere sententi-
as: nam hi duo Mimographi magnam in hoc genere laudem olim tulerant, praecebat
tamen Publius. Sed incertum, an hic collector destiterit in litera N. an aliquis opus contami-
nauit. Nam ab hac nullum ferè carmen est. Etiam in ceteris admixta sunt sententiæ, oratio-
ne soluta, ex Seneca libris plerq; decerpta. Versus aut senarij sunt iambici, aut trochaici te-
trametri catalectici, paucissimi iambici tetrametri: quorum aliquot nomine Publij & Labe-
rij referuntur ab Aulo Gellio & Macrobio, nonnulli reperiuntur & apud Senecā, omnes
prodigiosè deprauati, quos maxima ex parte restituiimus. Opusculum hoc Cantabrigia repe-
rimus in membranis accuratè descriptum, literis initialibus, colore & auro pictis: sed deprauatissimè.
Adiecti erant commentarij, Deum immortalem, quàm absurdi. Neq; cælum,
quod aiunt, neq; terram attingebant. Singulis commentariolis subiectū erat distichon hexa-
metrum, eandem sententiam alijs scilicet uerbis explicans: ad ostentationem opinor copiæ.

Tales nania tum uiris etiam prælegebantur, talibus ineptijs disruciabantur in-
genia puerorum. Et sunt hodieq; qui indignantur, linguarum peritiam
& bonas literas reuocatas in ludos literarios.

SENTEŒ

SENTENTIAE IVXTA LITERA

R V M O R D I N E M.

LIENVM est omne, quicquid optando euenit.

Ab alio expectes, alteri quod feceris.

Vet. tuta.

Animus uereri qui scit, scit t̄ tutò ingredi.

Auxilia humilia, firma consensus facit.

Amor animi arbitrio sumitur, non ponitur.

Aut amat, aut odit mulier: nihil est tertium.

Ad tristem partem strenua est suspicio.

Ames parentem, si æquus est: si aliter, feras.

Aspicere oportet quod possis deperdere.

Vet. nisi.

Amici uitia t̄ si feras, facis tua.

Aliena homini ingenuo, acerba est seruitus.

Absentem lædit, cum ebrio qui litigat.

Amans iratus multa mentitur sibi.

Auarus ipse miseræ causa est suæ.

Amās quid cupiat, scit: qd sapiat, non uidet.

Amans quod suspicatur, uigilans somniat.

Ad calamitatem quilibet rumor ualet.

Amor extorqueri non potest, elabi potest.

Ab amante lachrymis redimas iracundiam.

Apertè mala cum est mulier, tum demū est bona.

Auarum facilè capias, ubi non sis idem.

Amare & sapere uix Deo conceditur.

Auarus nisi cum moritur, nil rectè facit.

Astutè crines dum cælantur, ætas indicatur.

Astuta canos, dum cælantur, ætas indicat.

Hanc lectionem puriorem integrioremq; præferunt & uestigia scripturæ manuscripti codicis, & ipsum dictionis sententiæq; filum, nisi placeat ad legem trimetri reuocari uersum, hoc modo:

Astu canos, dum cælant, ætas indicat.

Fortè sic: Astutè dum cælat, se ætas indicat.

Auarus damno potius quàm sapiens dolet.

Auaro quid mali optes, ni ut uiuat diu.

Animo dolenti nihil oportet credere.

Alienum nobis, nostrum plus alijs placet.

Amare iuueni fructus est, crimen senii.

Anus cum ludit, morti delicias facit.

Amoris uulnus idem qui sanat, facit.

Ad pœnitendum properat, citò qui iudicat.

Amicos res optimæ parant, aduersæ pbant.

Fortè sic legendum, ut constet senarius:

Amicum optimæ res parant, tristes probant. Troch. est.

Aleator quanto in arte est melior, tanto est nequior. Trochaicus est catalecticus.

Amor ociosæ cura est sollicitudinis.

Arcum intentio frangit, animum remissio.

In manuscrip-

pto codice

non legitur

ista quinq.

A, superest.

[Aberrare à fortuna tua non potes, obli-

det te. t̄ A' quocunq; descenderis, magno appa-
tu sequitur.

Acerrima uirtus est, quam ultima necessitas excutit.

Agat princeps curam, non tantum salutis,
sed honestæ cicatricis.

t̄ A' duabus causis præstare princeps solet, A' *superest*
si aut se uendicat, aut alium.

Bis est gratum quod opus est, ultrò si offeras.

Bonarum rerum consuetudo pessima est.

Beneficia t̄ dare qui nescit, iniuste petit.

Vetus addit, nimia.

Bonū est fugienda aspicere in alieno malo.

Beneficium accipere, libertatem est uendere.

Bona nemini hora est, ut non alicui sit mala.

Bis enim mori est, alterius arbitrio mori.

Beneficia plura recipit, qui scit reddere.

Bis peccas, cum t̄ peccanti obsequium com-

Vet. peccato.

modas. Bonus animus læsus grauius multo irascitur.

Bona mors est homini, uitæ quæ extinguit mala.

Beneficium dando accepit, qui digno dedit.

Blanditia, non imperio, fit dulcis Venus.

Bonus animus nunquam erranti obsequiū commodat.

t̄ Beneficia se dedisse qui, dicit petit.

Vet. beneficiū dedisse.

Beneuolus animus maxima est cognatio.

Beneficia saepe dare, docere est reddere.

Beneuoli coniunctio animi, maxima est cognatio.

Hic uersus additur in ueteri exemplari, quod bibliotheca S. Amandi nobis communicauit.

Bonitatis uerba imitari, maior malicia est.

Bona opinio homini tutior pecunia est.

Bonum tamen si supprimitur, non extinguitur.

Bis uincit, qui se uincit in uictoria.

Benignus etiam dandi causam excogitat.

Bis interimitur, qui suis armis perit.

Bene dormit, qui non sentit quàm malè dormiat.

Bonorum crimen officiosus est miser.

Bona fama in tenebris proprium splendorem obtinet.

Bene cogitata si excidunt, non occidunt.

Bene perdit nummos, iudici cū dat nocens.

Bonis nocet, quisquis pepercerit malis.

[Bonus iudex est, qui nouit dispēsare quod dandum est, & quatenus.

Codex S. A. non habet ista 5.

Bono iusticiæ proxima est seueritas.

Beneficiū est eo carere, quod inuictus possideas.

Beneficium est, semper reddere bonitatis uerba.

Bonum est reddere bona uerba, etiam inimicis.]

Bona quæ ueniunt, nisi sustineantur, cadunt ut opprimant.

Bona, imperante animo, fiet pecunia.

uersus est.

Bonum apud uirū, citò moritur iracundia.

Breuis

*Vet. Breue
amans ipsa
est.*

† Breuis mens ipsa est memoria iracundiæ.
Bona turpitudine est, quæ periculum uindicat.
Bona comparat præsidia misericordia.

*Vet. feri-
mus, non*

Consuetudine uitia tibi ferimus, nisi reprehendimus.

Crudelitas in re aduersa est obiurgatio.

Cauendi nulla est dimittenda occasio.

Cui sæpe dederis, ubi neget, rapere imperas.

Cuius potest accidere, quod cuiquæ potest.

Citatur hic Publij trimeter lib. de Tranquillitate uitæ.

Crudelem medicum intemperans æger facit.

*Vet. ciues,
oderunt.*

Cuius mortem expectat tibi ciues, uitam oderunt.

Vet. tutò.

Cum inimico nemo in gratiam tibi citò redit.

Citius uenit periculum, cum contemnitur.

Castà ad uirum matrona parendo imperat.

Citò ignominia fit superbi gloria

Consilio melius uincas quàm iracundia.

Cuius dolori remedium est patientia.

Cotidie damnatur, qui semper timet.

Cum uitia profunt, peccat qui rectè facit.

Cōtumeliā nec facere fortis potest, nec ingenuus pati. *non est carmen.*

Conscientia amici nullius inuenit linguæ preces.

Vet. grauius

Contēni est tibi leuius, quàm stulticia percuti.

Cotidie est deterior, posterior dies.

Comes facundus in uia pro uehiculo est.

Citò improborum læta ad perniciem cadunt.

Crimen relinquit uitæ, qui mortem appetit.

Non sunt uersus, excepto ultimo.

*Ista. 5. non
leguntur in
manuscripto
codice.*

[Clemētia in quamcūq; domum uenerit, felicem eam tranquillamq; præstabit.

Clementia est temperantia animi, in potestate ulciscendi.

Clementia est lenitas superioris aduersus inferiorem.

Consuetudo peccandi, multitudinem facit peccantium.

Continētia animi maxima est cognatio.]

*Reliqui sex
nō sunt uer-
sus, excepto
proximo.*

Discipulus est prioris posterior dies.
Damnare est obiurgare, cum auxilio est opus.

Diu apparandum est bellum, ut uincas celerius.

Dixeris maledicta cuncta, cum ingratum hominem dixeris. *Trochaicus.*

*Vet. malè,
sed.*

De inimico non loquaris tibi malū, si cogites.

Deliberare utilia, mora est tutissima.

Dolor decrescit, ubi quò crescat non habet.

Dediscere flere scēminam, est mendacium.

Discordia fit charior concordia.

Deliberandum est diu, quod statuendum est semel.

Difficilem habere oportet aurē ad crimina.

Dum est uita grata, mortis conditio optima est.

Dari bonum quod potuit, auferri potest.

Damnum appellandum est, cum mala fama lucrum.

Seneca.

Ducis in consilio posita est uirtus militum.

Diues quod donat, timeas: citò raptum uenit.

Dimissum quod nescitur, non amittitur.

[Difficilius est moderari, ubi dolori debetur ultio, quàm ubi exemplo.]

Desunt luxuriæ multa, auariciæ omnia.

Hic citatur Controuersia 19.

Etiam innocentes cogit mentiri dolor.

Etiam peccato rectè præstatur fides.

Etiam celeritas in desiderio mora est.

Ex uitio alterius, sapiens emendat suum.

Et deest & superat miseris cogitatio.

Etiam obliuisci quod tibi sis, interdū expedit.

Ex hominum quæstu, facta fortuna est dea.

Effugere cupiditatem, regnum est uincere.

Exuli ubi nusquā domus est, sine sepulchro est tanquam mortuus. *Tetrameter est.*

Etiam qui faciunt, tibi odio habent iniuriā.

Eripere telum, non dare, irato decet.

Exilium patitur, qui se patriæ denegat.

Versus ita uidetur inuersus:

Se denegare patriæ, exilium est pati.

Etiam capillus unus habet umbram suam.

Eheu quàm miserum est, fieri metuendo senem.

Etiam hosti est æquus, qui habet in consilio fidem.

Excelsis multo facilius casus nocet.

[Errat, si quis existimat tutum diu esse regē. *non est uersus.*

Ex læua animaduersione nulli regi gloria est. *Non sunt uersus.*

Euadere possunt pusilla mala, & uerba dare: ingentibus obuiam itur.

Excusationem quærere, uitium est: omnia ad Deum relinque.

Eleemosyna non tam accipientibus, quàm dantibus prodest.

Ex spe præmij solatium fit laboris.]

Idem qui perdit, quo se tibi seruat in reliquum?

Fortuna cum blanditur, captatum uenit.

Fortunam citius tibi reperies, quàm retineas.

Formosa facies, muta commendatio est.

Frustra rogitur, qui misereri non potest.

Fortuna unde aliquid fregit, tibi casus est.

Fraus est accipere, quod nō possis reddere.

Fortuna nimium quem fouet, stultum facit.

Fatetur facinus is, qui tibi iudicium fugit.

Felix improbitas, optimorum est calamitas.

Feras, tibi non culpes, quod mutari nō potest.

Futura pugnant, ut se superari sinant.

Furor fit, læsa sæpius patientia.

Ficta citò ad naturam reciderint suam.

Ordo inuersus est: Citò ad naturā ficta reciderint suā.

Fidem qui perdit, perdere ultrà nihil potest.

Facilitas animi ad partem stulticiæ rapit.

Fides ut anima unde abiit, eò nunquā redit.

Fidem nemo unquam perdit, nisi qui non habet.

Ce Fortuna

*In manuscrip-
to codice
non legi-
tur: nec est
carmen.*

Vet. scia.

Vet. odere.

*Exemplar S.
Ama di non
habet hæc
sex prouer-
bia.*

*Vet. seruet,
relictum est.*

*Vet. repe-
rias.*

Vet. quassū.

Vet. iudicē.

Vet. ne.

- Fortuna obesse nulli contenta est semel.
Fulmen est, ubi cum potestate habitat iracundia. *Trochaicus.*
- Vet. repetas.* Frustra cum ad senectutem uentum est, † repetas adolescentiam. *Trochaicus.*
- Vet. odium est.* Falsum maledictum, maleuolum † mendacium est.
Foemina naturam regere, desperare est omnium.
Fer difficilia, facilia ut leuius feras.
Fortuna nulli plus, quam consilium ualet.
Fortuna uitrea est, tum cum splendet, frangitur.
Feras quod lædit: ut quod prodest, perferas.
† Fortuna quam nemo inuidet, gratū facit.
[Facilius priuatis ignoscitur, pertinaciter se iudicantibus. *non est uersus.*
Frequens uindicta, paucorum odium reprimat, omnium irritat.] *non est carmen, nisi uelis esse trochaicum: Vindicta frequens paucorum odium reprimat, omnium excitat.*
- Al. Facit gratum fortuna, quem nemo uidet. In codice S. Amand. non leguntur hæc duo.*
- Vet. facti.* Graue præiudicium est, quod iudicium non habet.
Grauissima est probi hominis iracundia.
Grauis animi poena est, quem † post factum poenitet.
Grauis animus dubiam non habet sententiam.
Graue est malum omne, quod sub aspectu latet.
Grauius nocet, quodcunque inexpertum accidit.
Grauior inimicus, qui latet sub pectore.
Grauissimum est imperium consuetudinis.
Graue crimen etiam cum dictum est, leuiter nocet.
[Gradus à magnis ad maiora fit.]
- Hoc in nostro codice deest. Vet. difficilis gloriæ custodia est.*
- Vet. facit.* Heu quàm † difficile est gloriæ custodia.
Homo extra corpus est suum, cum irascitur.
Heu quàm est timendus, qui mori tutum putat.
Homo qui in homine calamitoso est miser, cors, meminit sui. *Trochaicus est.*
Honesti turpitudine est, p bona causa mori.
Habet in aduersis auxilia, qui in secundis commodat. *Trochaicus est.*
- Tetrameter erit, si legas, dominarier.* Heu quàm miserum est, discere seruire, ubi sis doctus dominari.
Heu quàm miserum est, ab illo lædi, de quo non possis queri.
Hominem experiri multa paupertas iubet.
Heu dolor quàm miser est, qui in tormento uocem non habet. *Trochaicus.*
Heu quàm multa poenitenda incurrunt, uiuendo diu.
Habet suum uenenum, blanda oratio.
Homo toties moritur, quoties amittit suos.
Homo semper in sese aliud fert, in alterum aliud cogitat. *Iambicus tetrameter*
Honestus rumor alterum patrimonium est.
- Homo † nescit, si dolore fortunam inuenit. *Vet. æ sit sine dolore.*
Honestè seruit, qui succumbit tempori.
Homo uitæ commodatus, non donatus est.
Hæredis fletus sub persona risus est.
Hæredem ferre utilius est, quam querere.
Habent locum maledicti crebræ nuptiæ.
[Hæc clemētia principem decet, ut quocunque uenerit, mansuetiora omnia faciat.
Haud minus turpia sunt principi multa supplicia, quam medico multa funera.
Honestius est, cū iudicaueris amare, quam cum amaueris iudicare.]
Inferior horret, quicquid peccat superior.
Inimicum ulcisci, uitam accipere est alterā.
Id agas, tuo te merito ne quis oderit.
Inuitum cum retineas, exire incitas.
Ingenuitatem † lædis, cū indignū † rogas. *Vet. ledas, rogas.*
In nullum auarus bonus est, in se pessimus.
Inopi beneficium bis dat, qui dat celeriter.
Inopia parua desunt, auariciæ omnia.
Instructa inopia est, in diuitijs cupiditas.
Inuitat culpam, qui peccatum præterit.
Iucundū est nihil, nisi quod reficit uarietas.
Ingenuitas non recipit contumeliam.
Impunè in eum pecces, qui peccat rarior.
Ingratus unus miseris omnibus nocet.
In miseri uitia nulla contumelia est.
Ita amicum habeas, posse ut fieri inimicum putes. *Vetus addit, facile.*
Inuidiam ferre, aut fortis aut felix potest.
In amore semper mendax iracundia est.
Inuidia tacitè, sed minutè irascitur.
Iratum breuiter uites, † inimicum diu. *Vet. inimici.*
Iniuriarum remedium est obliuio.
Iracundiam qui uincit, hostem superat maximum. *Trochaicus.*
locum tacentem crimen † faciat acrius. *Vet. facit.*
In malis sperare bonum, nisi innocens, nemo solet. *Trochaicus.*
In uindicando criminosa est celeritas.
[Inhonesti res est, suos uincere: satis est, potuisse punire. *Hi quatuor non sunt nec fas: nec in cod. S. Am. leguntur.*
Imago animi sermo est: qualis est uir, talis oratio.
In felicitate se erigere, est felicitatem submittere.
In felice felicitas est innocentia, nequitia ipsa poena sui est.]
Inimicum quamuis humilem, docti est metuere.
In calamitoso, risus etiam iniuria est.
Iudex damnatur, cum nocens absolvitur.
Ignoscere humanum, † ubi patet cui ignoscitur. *Vet. nescit.*
In rebus dubijs, plurima est audacia.
Illo nocens se damnat, quo peccat die.
Ita crede amico, ne sit inimico locus.
Iratu etiam facinus consilium putat.
Inuidia loquitur, non quod est, sed quod subest.
Iritare est calamitatem, cū te felicem uocas. *[lus*

Non est uer-
sus: nec que
sequuntur,
sunt in manu
scripto con-
dice.

[Ius omnem supra iniuriam positum scias.
Trochaici duo sunt.
Imbecillos oculos esse, quia ad alienam lip-
pitudinem suffunduntur.]
L Oco ignominia est, apud indignum di-
gnitas.

Laus noua nisi oritur, etiā uetus amittitur.
Laso doloris remedium, inimici dolor.
Leuis est fortuna: citò reposcit quod dedit.
Lex uniuersi est, quæ iubet nasci & mori.
Lucrum sine damno alterius, fieri nō potest.
Lasciua & laus nunquam habent concor-
diam.

Legem nocens ueretur, fortunam innocens.
Libido indicium est, quo leuitas sapit.
Libido etiam cunctos sub uultu domat.

Vetus exēpl.
nō habet.

[Lassa crudelitas, non est uocanda clemen-
tia.] non est uersus.

M Alignum fieri, maximè ingrati docent.
Multis minatur, qui uni facit iniuriam.
Mora omnis odio est, sed facit sapientiam.
Mala causa est, quæ requirit misericordiam.
Mori est felicitas, antequam mortem inuocet.
Miserum est tacere cogi, quod cupias loqui.
Miserrima est fortuna, quæ inimico caret.
Malus est uocandus, qui sua est causa bonus.

Nō sunt uer-
sus: nec in
cod. S. Am.
leguntur.

[Monstro similis est auaricia unica.
Malis displicere, laudari est.]
Malus bonū ubi se simulat, tūc est pessimus.
Metus dum uenit, rarū habet somnus locū.
Mori necesse est, sed non quoties uolueris.
Malè geritur, quicquid geritur fortunæ fide.

Vet. nil.

Mortuo qui mittit munus, t̄ nihil dat illi,
sibi adimit.

Versus est Se-
narius, si uo-
cē Mortuo,
finē alterius
precedentis
esse intelli-
gamus.
Vet. ad alie-
num.

Minus est quā seruus dominus, qui ser-
uōs timet.

Magis hæres fidus nascitur quā scribitur.
Malo in consilio formina uincunt uiros.

Mala est uoluptas, t̄ alienis assuescere.
Magno cum periculo custoditur, quod mul-

tis placet. Trochaicus.

Mala est medicina, ubi aliquid naturæ perit.
Malæ naturæ nunquam doctore indigent.

Miseriam nescire propriam, sine periculo est
uiuere. Trochaicus.

Malè uiuunt, qui se semper uicturos putant.

Vet. facias.

Maledictum interpretando t̄ facies acius.
Malè secum agit æger, medicum qui hære-

dem facit.

Minus decipitur, cui negatur celeriter.
Mutat se bonitas, cum irites iniuria.

Mulier cum sola cogitat, malè cogitat.
Malefacere qui uult, nusquam non causam

inuenit.

Maleuolus semper sua natura uescitur.
Multos timere debet, quem multi timent.

Mala imperādō, summū imperiū amittitur.
Mulier quæ multis nubit, multis nō placet.

Reliqua non sunt carmina.

In cod. S. A-
man. nō ex-
tant ista 8.

[Miseria est ægritudo animi, ob alienarum
speciem miseriarum.]

Seneca.

Misericordia non causam, sed fortunam
spectat.

Magnam fortunam magnus animus decet.
Magni animi est proprium, esse tranquillū,

iniurias atq; offendentes semper despiciere.
Muliebre est, furere in ira.

Misericordia est uicina miseria: habet enim
aliquid, trahitq; ex ea.

Malo ueris offendere, quā placere adu-
lando.

Morbum esse scias, non hilaritatem, semper
arridere arridentibus, & ad omnium asti-

mationem ipsum quoq; os diducere.]

Nihil agere, semper infelici est optimum.
Nil peccent oculi, si oculis animus im-

peret.

Nihil propriū ducas, quod mutari t̄ possit. Vet. potest.

Non citò perit ruina, qui ruinam timet.
Nullus est tantus quæstus, quā eo quod

habes carere. Pars est Trochaici tetrametri.

Nescias quid optes, aut quid fugias, ita lu-
dit dies. Trochaicus.

Nunquam periculum sine periculo uincitur.
Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

Nihil prodest didicisse, si cesses benefacere.
Nulla est tam bona fortuna, de qua nihil

possis queri.

Nusquam melius morimur homines, quā
ubi libenter uiuimus. Tetrameter lamb.

Negandi causa nunquam auaro deficit.
Nondū felix es, t̄ si nondū te turba deridet. Vet. et si.

Nam si nullos inimicos tibi t̄ parit iniuria, Vet. facias.

multos tamen inuidia.

Non aspicias quā plenas quisq; manus
Deo, sed quā puras admoueat.

Non enim aliter nisi optimus animus, pul-
cherrimus Dei cultus est.

Non aliter uiuas in solitudine, aliter in foro.
Nihil petas, quod negaturus es.

Nihil negabis, quod periturus es

Nihil magnum t̄ est in rebus humanis, nisi Vet. eris.

animus magna despiciens.

Nihil interest quo animo facias, quod fecis
se uitiosum est.

Nihil prodest didicisse, benefacere si cesses.

Additur in uetusto codice S. Amant.

Nam facta cernuntur, animus non uidetur.
Nō quā multis placeas, sed t̄ quibus stude. Vet. qualibus.

Nequitia ipsa poena sui est.

Nam mala conscientia sæpe tuta est, securam
nunquam.

Neminem citò accusaueris.

Neminem citò laudaueris.

Nullum putaueris esse locum sine teste.

Nulla pusilla domus, quæ multos recipit
amicos.

Nunquam scelus scelere uindicandum est.

Nimium altercando ueritas amittitur.

Versus est, ceteri nequaquam.

[Non multum supra eum eminet quis, cui
se irascendo exæquat.

Cc 2

Nobilis

Ista 7. non
leguntur in
antiquo ma-
nuscripto.

Nobilis p̄fessio sapientia est: quæ distributa
suscipit incrementum, avarum dedignata
possessionem: citò nisi publicetur, elabitur.
Non alia facies est quieti moderatq̃ impe-
rii, quàm serenæ cœli & nitentis.
Nullum ex omnibus clemētia magis, quàm
regem aut prælaturum decet.
Nemo potest personā diu ferre fictam: ficta
citò in naturam suam recidunt.
Nunquam liquidum sincerumq̃ ex turbu-
do uenit.
Nullum morosius est animal, maioriq̃ arte
tractandum quàm homo: & nulli magis
parcendum quàm hominī.]

OMne peccatum est actio.

*Vet. addit,
autem.*

Omnis † actio est uoluntaria, tam hone-
sta quàm turpis.

Omne ergo peccatum uoluntarium est

Omitte excusationē, nemo peccat inuitus.

Omne uitium habet patrocinium suum.

Odia multorum sub uultu, multorum sub
osculo latent.

Omnia tum panduntur, cum non dico si ce-
cideris, sed si turbaueris.

*Vet. ut in
quod ipse
insanit, ce-
teros furere
putet.*

Omnis affectus habet, † ut in eo, in quo ipse
insanit, in idem putet ceteros furere.

*Vet. opinen-
tur.*

Omnes uitam differētes, mors incerta præ-
uenit.

Omnis dies uelut ultimus ordinandus est.

† Opinantur de te homines malè, sed mali:
displicere enim malis, laudabile est.

Oratorem te puta, si tibi p̄p̄s, quod oportet,
persuaseris.

*Vetus, blan-
ditie ali-
quid.*

Odium oportet peccandi, non metū facias.
Obiurgationi semper aliquid † blandi ad-
misce.

Optimum est, semper ignoscere, tanquam si
ipse pecces quotidie.

Optimum est, maiorum uestigia sequi, si re-
ctè præcesserint.

Omnis doctor in uitæ ratione peccans, tur-
pior est, ob hoc quòd in officio, cuius ma-
gister esse uult, labitur.

*Hoc in ue-
teri codice
deest.*

[Omni rei moderatio est adhibēda, quæ sa-
nabilia ingenia distinguere à deploratis
sciat.]

O uita misero longa, felici breuis.

Hic Senarius Publij nomine citatur, Controuersia 19.

Peccandi duo sunt genera: aliud ex propo-
sito, aliud ex negligentia. †

*Vetus addit,
uel fragili-
tate.
Hi non sunt
uersus.*

Pleriq̃ metu peccare cessant, non innocen-
tia: profectò tales timidi, non innocentes
sunt dicendi.

Vetus, ut.

Prius quàm promittas, delibera: † & cum
promiseris, facias.

Prius si negaueris, fecisse postea, fallere est.

Vet. Præter.

† Propter causam multa amico dabis: mul-
ta etiam causæ contra amicū.

Pro eo religiosior eris, quo melior.

Præstabis parentibus pietatem, cognatis di-
lectionem.

Præstabis amicis fidē, omnibus æquitatem.
Pacem cum † hominibus habebis, bellum
cum uitijs.

*Vet. omni-
bus.*

Pecuniæ imperare oportet, non seruire.

Pecunia si tui scias, ancilla est: si † nescias, do-
mina est.

Vet. nefas.

Pecunia non satiat avarum, sed iritat.

Putandus est rectè fortior qui cupiditates
quàm qui hostes subijcit.

Patria est, ubicunq̃ bene uixeris.

Peiora sunt tecta odia quàm aperta.

Propterea loquax inimicus minus quàm
taciturnus offendit.

Proximum ad innocentiam tenet locum ue-
recunda peccati confessio.

Pleriq̃ cum stultis malè dicunt, ipsi sibi con-
uiciū faciunt.

Perdenda sunt multa, ut semel ponas bene.
Citatur hic uersus à Seneca lib. 1. de Beneficijs.

*Trochæus
Senarius re-
liqui nō sunt
uersus.*

Perturpe est enim quod obijcitur, in obij-
ciente cognosci.

*Vetus, exi-
gentem.*

Pulcherrimū est, omnia præstare nihil † exi-
genti.

Principium discordiæ est, aliquid ex com-
muni † proprium facere.

Vet. summ.

Pleriq̃ famam, pauci cōscientiam uerentur.

Potest non esse honestū quod nō est liberū.

[Parcendum est improbandis ciuibus, non
aliter quàm membris languentibus.

*Hæc fex pro
uer. non le-
guntur in co-
dice manu-
scripto.*

Principium sœuitiæ bellum est.

Pestifera uis, ualere ad nocendum.

Propè est ut libenter damnet, qui citò.

Propè est ut non æquè damnet, qui nimis.

Peccandi uerecundiam facit ipsa clementia
regentis.]

Hic nulli uersus.

Quidam quosdam occidunt inimicos, nō
quia habeant, sed quia meruerunt.

Quàm † inimicū est nocuisse, uel quia ode-
ris lædere.

*Vet. iniqui-
tis lædere.*

Quanto iniquius est, odisse quia læseris.

Quàm magnarum uirium est, negligere læ-
dentem.

Qui enim uindicat, sentit.

† Quis sis, interest: non, quis habearis.

*Vet. ita:
Quid sis, in-
terest: non,
quid habearis.*

Quamuis agas id, ut ne quis merito tuo te
oderit, erunt tamen semper qui oderint.

Quàm magnum est non laudari, & esse lau-
dabilem.

Qui succurrere perituro potest, cum nō suc-
currit, occidit.

Quid est hominī inimicissimū alter homo.

Qui propter pecuniæ uel libidinis amorem
moritur, ostēdit se nūquā sui causa uixisse.

Quæ sunt maximæ diuitiæ: non desiderare
diuitias.

Quis plurimū habet: is qui minimū cupit.

Quid est dare beneficium: imitari Deum.

Quis est pauper: qui sibi uidetur diues.

Quidam inimici graues sunt, amici leues.

*Vet. non le-
bet hæc duo
uerba.*

Quietissimè uiuerēt homines [in terris,] si
duo uerba.

Vet. addit, quàm. duo uerba tolleretur: scilicet meū & tuū.
 Qui paupertatem timet, † timendus est.
 Quod tacitum esse uis, nemini dixeris.
 Quia non poteris ab alio silentium exigere,
 si tibi ipse non præstas.

Vet. non uoluntatem de- esse. Qui æquo animo malis miscetur, malus est.
 Qui seruis crudelis est, ostēdit in alios † uoluntatem non deesse, sed potestatem.

Manuscriptum exemplar ita, re- etius: Quid dulci- quàm habere, cum quo omnia audeas. In cod. S. Am. nō legas ista. Qui ob hoc iniuriam facit, quia potest, citò desinet, quia fecit.
 Quid dulcius, quàm habere amicum, cum quo omnia audeas: cui sic credes, ut tibi: cui sic loquaris, quasi tecum.

Quàm multi tales amicos habere uoluerūt, & ipsi tales esse non possunt.

Quo se fortuna, & fauor inducit hominem.

Quicquid æquo plus futurum est, in partē humaniorem inclina, uel præpondera.

Quid eo infelicius, cui iam malum esse necesse est?

Quid potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse docuit?

Quotidie damnatur, qui semper timet.

Quotidie est deterior posterior dies.

Quàm miserum est ab illo ladi, de quo non possis queri.

Quid refert quantum habeas: multo illud plus est, quod non habes. *Hunc trochæum citat Gellius.*

Nec hic uersus sunt.

Repelli se homines facilius, quàm decipi ferunt.

Respue crudelitatem, & matrem crudelitatis iram.

Reuera memoria beneficiorum fragilis est, iniuriarum tenax.

Ridiculum est, odio nocentis, perdere innocentiam. *Trochæus.*

Res uera est, qui à multis timetur, multos timet.

Regibus est perus multo quàm seruiētibz, reuera: quia isti singulos, illi uniuersos timeant.

Vet. praesta- re. Res ipsa ut ipsa re possimus efficiet, si † polliceri properamus honesta.

Rem maximam promittit sapientia, ut te reducat tibi.

Recta ingenia debilitat uerecundia, praua confirmat audacia.

Res optima est, non sceleratos extirpare, sed scelera.

Rectè parentem & inferiorem laudas, quia pertinet ad gloriam tuam.

Res magnæ clementiæ est, indulgendo corrigere peccata magis quàm uindicando.

Rege incolumi mēs omnibus una est: Amis- so rupere fidem. *Ha ha he, Maronis carmē est.*

Regibz certior est, ex māsuetudine securitas.

Non sunt uersus.

Sunt quorū corpus innoxium est, & in mille facinorum furias mens ociosa discurrit.

Seneca.

Si in clientelam felicitis hominis potentisq; peruenieris, aut ueritas, aut amicitia perdenda est.

Si uis beatus esse, cogita hoc primū, contemnere & contemni.

Si multis placuerit uita tua, tibi placere non poterit.

Solitudinem quærit, qui uult cum innocentibus uiuere.

Stultum est timere, quod † uitari nō potest. *Vet. mutari.*

Semper dissensio ab alio incipiat, à te reconciliatio.

Succurre paupertati amicorum, imò potius occurre.

Secretè amicos admone, lauda palàm.

Si bene te institueris, pudeat fieri deteriorē.

Si quis irascitur pœnas ab alio expetit, à se exigit.

Seuerissimè enim nos aduersum peccantes gerimus, & ipsi eadem committimus.

Seueritas assidua amittit auctoritatem.

Sicut formosa pictura est, cuius nulla pars errat: sic formosus homo, in quo nulla peccati macula est. [proinde hoc domi, hoc foris, hoc omni genere uitæ teneamus, ut nobis inexorabiles simus: exorabiles illis, qui non nisi sibi dare ueniam nesciunt.]

Si inuitus pares, seruus es: si uolēs, minister.

Scias eum multis uirtutibus abundare, quī alienas amat.

Si non inuideas, maior eris: nam qui inuidet, minor est.

Scis quid inuidia est? dolor animi est ex alienis commodis.

Scito etenim illud, quia nulli inuidetur, nisi prædito bonitate.

Sunt multi qui plurimū uerbis, non re contemnunt, sed ipsa quæ spernunt, clam furantur.

[Seueritatem abditam, clementiam in pro- *Manuscriptus liber ista s. non habet.*

Sapiens nihil facit, quod non debet: & nihil prætermittit, quod debet.

Seruis imperare moderatè, laus est.

Si uis amari, ama.

Sapiens et si contentus est se, tamē amicum uult habere: sed hoc ob nihil aliud, nisi ut exerceat amicitiam, ne tam magna uirtus taceat: nō ad hoc, ut dicit Epicurus, ut habeat qui sibi assideat, succurrat: sed ut habeat cui assideat, quando libet.]

Non sunt uersus.

Timidus cautum se uocat, sordidus parci.

Tutissima res est, nihil timere, præter Deū.

Tene semper uocis & silentij tēperamentū.

Tamen & in hoc incumbere, ut libentius audias quàm loquaris.

Tacere qui nescit, nescit loqui.

Tristitiam, si potes, ne admiseris.

Turpe præbet spectaculum, animus æger.

Cc 3 Turpia

Vet. decul-
tur.

Turpia ne dixeris: paulatim enim pudor
[rerum] per uerba † discutitur.
Transibit sermo in affectum, si honesta lo-
quamur.
Tolerabilior est qui mori iubet, quàm qui
malè uiuere.
Tolerabilior pœna, non posse uiuere, quàm
nescire.
Talem diligentiam exhibe in amicitijs com-
parandis, ne incipias amare quem dein-
ceps possis odisse.
Tu primum exhibe te bonum, & sic quæras
alterum tui similem.
Turpius nihil est, quàm cum eo bellum ge-
rere, cum quo familiariter uixeris.

Manuscri-
pto cod. hac
3. nō insunt.

[Tam omnibus ignoscere, quàm nulli, cru-
delitas est.
Tamdin à periculo aberit populus, quam-
diu sciet ferre frânos.
Tyrannus à rege distat factis, non nomine.]
Tam deest auaro quod habet, quàm quod
nō habet. *Laudatur hic uersus Cōtrouersia 19.*
Nullum est carmen.

Vix quisquā in bonū, nisi ex malo transit.
Vis omnibus esse notus: prius effice ut
neminem noueris.
Vis habere magnum honorem: dabo tibi
magnum imperium, impera tibi.
Vide si adhuc malus es, similibus parce.
Verum si esse desisti, quare alijs locū cōmen-
dationis abscidas.

Vet. adsen-
tatio.

Vitium prius fuit † obseruatio, nūc mos est.
Verum non dicimus, † nec audimus.

Vet. non.

Vtilis † educatio & disciplina, mores facit.

Vet. educatio.

Vnde & bona consuetudo excutere debet,
Vet. quod. † quæ mala inculsit.

Viriliter feras quæ necesse est: dolor enim
patientia uincitur.

Verba rebus, non personis accipienda sunt.
Vires tuas amici beneficijs, inimici iniurijs
† sentiant.

Vet. finiant.

Vita omnis brevis est: ideo immortalitas est
mors honesta.

Vir est bonus, qui intantum perduxit ani-
mum suum, ut non modò nolit peccare,
sed etiam non possit.

Ut aliquid auri extrahamus, † terrā peruer-
timus: ut summum bonum occupemus,
scrutari pectus piget.

Vet. terrâ.

Virtutem cuius progressum uideris, † non
exitum eius finemq; desperes.

Vet. ne.

Ulcerâ animi magis q̃ corporis sanâda sunt.
[Volunt homines ita præceptum esse, ut ui-
uant: non ita uiuere, ut præceptum est.

Hec 9. non
leguntur in

Vitendum est diuitijs, & non abutendum: ut
nec à superioribus cōtemnaris, nec ab in-
ferioribus timearis.

Vet. exem-
plari.

Vbi usitata remedia non procedunt, tenta
contraria.

Vbi discrimen inter bonos malosq; subla-
tū est, cōfusio sequitur, & uitiorū eruptio.

Venia est pœnæ debitæ remissio.

Ut fulmina paucorū periculo cadūt, omnium
metu: sic animaduersiones magnarū po-
testatum terrent latius quàm nocent.

Vtinam ea lex homini esset, ut cum telo suo
frangeretur: nec sapius liceret nocere,
quàm semel.

Zelum de Deo tantum habeas, nō contra
homines.

Zeleri autem hominibus uitiosum est.]
Christiane sententia, ne 2. non haberet locum.

P R O V E R B I O R U M S E N E C A E F I N I S.

RERVM ET VERBORVM IN OMNIBVS

HIS SENECAE OPERIBVS PRAECIPVE MEMORABILIVM

Index locupletissimus: in quo primus numerus paginam, secundus uerò lineam denotat.

abdicatio	372.a	etatis luxus	154.a	472.a	478.a	478.b
abdicandus quia fratrem abdicatū adoptauit	427.b	Aegeum mare	161.b	481.a		
absentia amicorum	108.b	Aegialus	153.a.b	Albutij in declamando mos.		
Academicus omnia incerta dixit.	156.b	egritudo	232.b	456.b		
Academici	90.b. 159.a	Aegyptus	388.b. 389.a	Alexander	107.a. 114.a	
Achaia	166.a. 382.b	Aegyptus regio fertilis	389.a	Alexander magnus gloriae deditur.	5.a	
Achillas	241.b	Aegyptijs elemēta quot & quae sunt	363.a	Alexander magnus Hercules & Liberii amulus.	ibid.	
actio	173.a	Aemilianus	561.a	Alexander Macedo geometriam didicit	166.b	
actionis & pronuntiationis discrimen	404.b	Aeneas in patrem beneficium & pietas	25.a	Alexandri magni gratitudo.	5.a	
actor quis	448.a	equalitas perfecta uirtus est.	92.a	Alexandri magni uituperium.	ia bide m a	
Actius Posthumus	469.b	equalitas prima equitatis pars.	91.a	Alexandri iactatio & gloria.	38.b	
Adamas	485.a	equanimitas	103.a	Alexandri crimen quod	388.a	
Addeus	477.b. 481.a	aer quo propior terris, hoc crassior est	374.b	Alexandri uox stultissima	10.b	
adiutor in hac uita quis eligendus	106.a	aer semper agitur	376.b	Alexandri Macedonis impium factum	147.b.	
admonitio	173.a	aeris causa	362.a	Alexandri magnanimitas	246.b	
admonitio tedium facit	9.b	aeris & uenti discrimen	377.b	Alexandriae nulla cadunt niues.	372.b	
admonitionis methodus	318.b	Aeschylus	372.b	Alexandrina marmora	152.b	
adolescenti quid sit faciendum.	115.b	Aeschines pauper seipsum dedit Socrati	3.b	Alexandrinae naues	136.b	
adolescentem à sene uinci turpius est.	489.b	Aeschines rhetor	424.b	Alfius	430.b	
adolescentiam sequitur senectus.	91.a	Aesopi nobilis patina est	179.a	Alfius Flauus	412.a	
adipositas	144.b	etas inter externa est	170.a	alpes	372.b	
adoptio	427.b	etas prima	165.a	Alpheus	584.b	
adoptio Scipionum & Aemiliorum familias miscuit.	ibid.	etatum uarietas	347.b	ambitio	109.a.	
adoptio fortunae remedium est.	ibid.a	eternitas ex contrarijs constat.	197.b	ambitio gratitudinem destruit.	13.a	
adoptandus post tres abdicatos.	426.a	Aethiopes quare dicti Macrobij.	256.b	ambulatio quid sit, non conuenit inter Cleanthem & Chrysippum.	206.b	
Adrianum mare	161.b	Aethiopiam feruentissimam esse unde colligitur	372.b	amantis experimentum	403.a	
aduersa semper expectanda	75.b	Aetna	140.a	amenitas	105.a	
aduersitas dulcis	120.a	Aetna Siciliae mons	104.b	amenitas effocinat animos.	ibid.	
aduersitati gaudendum	477.a	affectus qui sunt	133.a	amicitia non est nisi inter solos sapientes	60.a	
adulatio	99.b	affectus nostri in potestate nostra non sunt	502.a	amicitia consortium rerum omnium facit	102.a	
adulatio similis symphonie.	221.b	Agamemnon	120.b	amicitia semper prodest	94.a	
adulatores perinde ac Syrenes fugiendi	222.a	agilitas quid	214.a	amicitia summa quae	9.b	
adultera uenefica	455.a	Agrippa	53.a	amicitiae temporariae	71.a	
adulterum interficiens sine fraude sit	416.b. 417.a	Agrippa gener Attici	83.a	amicitiae & amoris & animi constantis discrimen	94.a	
adulterium in matre & filia uindicare licet	417.a	Agritia	440.a	amicus quis	53.b	
aedificia qualia in primo saeculo extiterunt	162.b	Agrotas Masiliensis.	ibid.	amicus qui est amat, e contra non.	94.a	
aedificiorum ac suppellectilis huius		Albutius Syllus	410.b. 411.b. 414.b. 416.a. 417.b. 418.a. 419.b. 423.a. b. 429.a. 435.a. 438.a. 457.a. b. 460.a. 461.a. 463.a. 464.b. 467.b. 468.b. 469.a. b. 470.a. 471.a.	amicus ubi querendus	53.b	

INDEX.

<i>amico quur nihil datur</i>	58.a	<i>apes imitande nobis</i>	148.a	<i>Aristippi apophthegma</i>	63.a
<i>amicorum omnia esse communia.</i>		<i>apum subtilitas</i>	219.b	<i>Ariston Chius</i>	161.a
102.a. quomodo intelligendū.		<i>Appion</i>	159.a	<i>Ariston Stoicus</i>	170.b
60.a		<i>Appius</i>	208.a	<i>Aristonis de seipso dictum</i>	94.b
<i>amicorum presentia</i>	108.b	<i>Apollonius Græcus</i>	464.b	<i>Ariston pater Xenophontis</i>	24.a
<i>amor aliquando nocet</i>	94.a	<i>Apollonius Myndius</i>	392.a	<i>Ariston lepidus philosophus</i>	90.a
<i>amor uite seruitus est</i>	88.a	<i>ἀπορία</i>	202.a	<i>arithmetica</i>	157.a
<i>amor turpium nisi turpi ratione cō</i>		<i>aqua</i>	351.a	<i>Armenia</i>	174.b
<i>ciliari non potest</i>	90.b	<i>aqua ualentissimum elementum est.</i>		<i>Arnutius</i>	208.a.b
<i>amphibologia quatenus utenda.</i>	363.a	<i>aqua tempestiue data remedij locū</i>		<i>areæ</i>	341.a
147.a		<i>obinet</i>	7.b	<i>ars tradit incerta</i>	219.b
<i>Anacharsis inuenit rotam figuli.</i>		<i>aquæ</i>	361.a	<i>ars casu nō uenit ad effectum</i>	90.a
164.b		<i>aquarum qualitates uariæ</i>	361.a	<i>ars est fieri bonum</i>	165.b
<i>Anacreon</i>	159.a	<i>aquarum cause</i>	362.a	<i>artes</i>	543.b
<i>analogia</i>	216.b	<i>aquarum diuisio</i>	363.b	<i>artes à philosophia inuenta</i>	162.b
<i>ἀναλογία duplex</i>	161.b	<i>aquarum uaria genera</i>	357.a	<i>artes liberales quæ sunt</i>	158.a
<i>Anaxagoras</i>	372.b	<i>aquis unde sit sapor uarius</i>	364.b	<i>artis & artificij discrimen</i>	14.a
<i>Anaximandri definitio fulminis.</i>	352.a	<i>aquilo imbres in Africam reijcit.</i>	380.a	<i>artium liberalium bona</i>	337.a
		<i>araneæ textura</i>	219.b	<i>artifices scenici imitantur uerecun-</i>	
<i>Anaximenes.</i>	ibid. 385.a	<i>Araxes</i>	386.b	<i>diam</i>	72.b
<i>Andreas rhetor</i>	423.b	<i>Archelaus rex uocauit ad se Socra-</i>		<i>artificij & artis discrimen</i>	14.a
<i>anima res est pusilla</i>	390.a	<i>tem</i>	39.a	<i>Arthemion 421.a. 423.b. 430.</i>	
<i>animal est fortitudo</i>	205.b	<i>Archelai erga amicum pauperē be-</i>		<i>a. 460.b. 481.a</i>	
<i>animal non est pars alterius.</i>	206.a	<i>neficiū</i>	9.a	<i>Artemedorus</i>	394.a
<i>animalia quæ habentur generosissi-</i>		<i>Archipirate filia</i>	419.b	<i>articulorum crepitus</i>	252.a
<i>ma</i>	245.a	<i>Ardeas</i>	166.b	<i>Asclepiodotus</i>	353.a
<i>animalium diuisio</i>	27.b	<i>Arellius Fuscus</i>	410.a. 411.a.	<i>Asclepiodotus Posidonij auditor.</i>	
<i>animalib. nullis nisi ex fastidio pax</i>	161.a		413.a. 414.b. 415.b.	<i>Asellius</i>	96.b
<i>anni tempora quatuor quæ sunt.</i>	87.a		417.b. 418.a. 419.a. 420.	<i>Asia</i>	166.a. 382.b
<i>animus aliquando à studijs laxadus.</i>	83.b		b. 421.b. 422.b. 423.b.	<i>Asinius Gallus</i>	108.a
<i>animus iustitiæ habitum induit.</i>	206.a		425.a. 427.b. 428.b.	<i>Astrapoplecta</i>	346.b
<i>animus 96.a. 97.b. 335.a</i>			430.a. 430.b. 432.a.b.	<i>Astrologie studium utile</i>	391.b
<i>quem nobilem facit</i>	99.a		434.b. 435.a. 436.b.	<i>Astrologie ignoratiā quā pericū-</i>	
<i>animi motus sanissimi qui</i>	242.a		439.a. 440.a. 458.b.	<i>losa</i>	383.a
<i>quo Animo beneficium debetur.</i>	1.b		460.a. 461.b. 462.b. 463.	<i>Asylus</i>	111.a
			b. 464.b. 465.b. 466.b.	<i>Atalanta insula</i>	387.b
<i>animum frenare difficillimum</i>	39.b		468.a. 470.a.b. 471.a.b.	<i>Athenienses abdicatione uicerunt dua-</i>	
<i>aninus quomodo rex dicitur & ty-</i>			472.b. 476.a. 477.b.	<i>ce</i>	424.a
<i>rannus</i>	208.b		480.a. 481.b. 483.a.	<i>athlete</i>	244.b
<i>Anneus Serenus</i>	116.a	<i>Arethusa</i>	384.b	<i>Attalus</i>	129.a. 394.b
<i>Antigoni in patrem beneficium &</i>		<i>Argentarius</i>	410.b. 413.a.	<i>Attali de malitia dictum</i>	143.a
<i>pietas</i>	25.a		414.b. 416.a. 417.a.	<i>Attali de fortuna dictum</i>	123.a
<i>Antigoni mitis animus</i>	257.a		418.a. 428.b. 430.b.	<i>Attellanarum scriptor quis</i>	464.a
<i>Antigoni turpissima cauillatio.</i>	10.b		433.b. 435.a. 437.a.b.	<i>Attici nomē Cicero illustrauit</i>	83.a
			440.a. 460.a. 461.a.	<i>Attilius Regulus</i>	335.a
<i>Antipater</i>	156.a		463.a. 467.b. 469.a.	<i>auaritia</i>	124.a
<i>Antipontis libri</i>	429.b		471.a. 473.a. 477.a.	<i>auaritia multis rebus uincitur</i>	60.b
<i>Antipodes</i>	23.a		478.a. 480.a.	<i>auaritia nulla sine poena</i>	210.b
<i>Antonius uult se Liberum patrē di-</i>		<i>Aristidis dictum in quendam in fa-</i>		<i>auaritia uitium antiquum</i>	379.a
<i>ci</i>	527.a	<i>ciem eius insipientem</i>	335.b.	<i>auaritie officia</i>	252.b
<i>Antonij ingratitude & homicidiū.</i>	42.a			<i>auaritie mala</i>	210.b. 439.a
		<i>Aristoteles</i>	111.b	<i>auaritie & pecunie differentia.</i>	
<i>Apaturius</i>	501.a	<i>Aristoteles pecunijs corruptus.</i>		<i>160.b</i>	
<i>Apenninus mons</i>	92.a			<i>auaritia defunt omnia, luxurie mul-</i>	
<i>Apenninus mōs sole multo inferior.</i>	374.b			<i>ta</i>	464.a
				<i>auaritiā comitatur luxuria.</i>	
				<i>179.b</i>	
				<i>auarus nullo satiatur lucro</i>	173.a
				<i>auari</i>	379.a
				<i>auari omnes cæci</i>	103.b
				<i>auaro</i>	

IN SENECAE OPERA

auaro tam deest quod habet quam quod non habet	464.a	beneficium quis reddit	1.a	22.a.b	beneficiorum conditio eadem	9.b
auctio quid	407.b	beneficium quo animo debetur	1.b	beneficiorum simplex est ratio.	1.b	
audacia	180.a	beneficium non negligenter dandū.	ibid.	de Beneficijs conferendis precepta.	2.a	
audentes fortuna iuuat	172.a	beneficium duplex	61.b	beneficiorum memoria nō debet se- nescere	2.a	
qui acquiri: discrimen	485.b	beneficium & iudicium connexa.	5.b.	beneficijs uinci, turpissimum est.	38.a	
audius quis	313.b	beneficium est uinculum commune.	ibid.	in Beneficijs dandis delectus est ha- bendus	4.b	
auditas gratitudini inimicissima.	13.a.	beneficium à quibus fit accipiendū.	11.a	bene mori quid sit	115.a	
Augustus Caesar	147.a.380.a	beneficium & iniuria cōtraria sunt.	21.b	Berosus	368.a	
Augustus Caesar patientiæ exemplū	261.a	beneficium non nisi à uolente datur.	43.a	Bet fluius	401.b	
Augustus Caesar ob impuditiæ uin- dictam reprehensus	53.a	beneficium an eripi possit	46.b	bibliothecarum luxus	290.a	
Augusti ad Cinnam oratio	265.b.	beneficium uinci potest, auferri nō potest	47.a	Biontis elegans dictum	289.b	
Augusti in Cinnam clementia.	266.a.b	beneficium nesciens accipit, à nesci- ente non accipitur	48.a	Biontis dictum de statu hominis.	293.a	
Augusto Cesari insidiatus est Cinna	265.b	beneficium due res efficiunt	33.b	Bionis diuersa sententia	59.a	
aures claudende firmissimo spissa- mento	92.a	beneficium unde dignoscitur.	47.b	Blandus	411.b. 413.a.	
aurium dolor	133.a	beneficium quod sit ingratum.	7.b		417.b. 421.b. 422.b.	
auribus parcendum	9.b	beneficium dans, taceat: accipiens, narret	9.a		426.b. 429.a. 430.b.	
aurem uellere	39.b	beneficium quid sit	40.a		433.a. 439.a.b. 458.a.	
aurum multis rebus inferius.	59.b	beneficium aliud alio non maius.	60.b		461.b. 466.a. 467.b.	
auster in Italiam nubes impetit.	380.a	beneficium uariè confertur	19.b		469.b. 470.a. 471.a.b.	
autores qui sunt legendi & quomo- do	66.b	beneficium non alia quā uirtutis causa dandum	27.b		472.a. 477.a. 478.b.	
αὐτοράδ	39.b	beneficium qui inuitus prodest, non dat	48.a		483.a	
B abe uita stolidi	77.b	beneficium an sit occidendo.	472.a	Bachus rex	306.b	
Baiana regio à quibus extracta.	105.a.b	beneficij inter duos lex quæ.	9.a	bona tria quæ	119.a.b	
Baie	104.b	beneficij actio quæ sit	14.b	bona contra naturam quæ	121.b	
balnea blattaria	153.a	beneficij definitio	19.a	bonitas pertinax uincit malos: ibi- dem b		
balnearum luxus	152.b	beneficij fines qui	37.b	bonitatis pars magna est uelle fieri		
balnearum luxus taxatur	108.b	beneficij & consilij discrimen.	477.b	bonum	94.a	
Baros scurra	423.a	beneficij, officij, & ministerij, disse- rentia	21.a	bonum omne optabile sit.	122.b	
Basilus rhetor	415.a	beneficia diuina nostram egrediun- tur dignitatem	1.b	bonum est cui admiscetur uirtus.	92.a	
Bassus Aufidius uir optimus dam- nati relucet, quatiuitur	90.b.	beneficia in uulgus non effundenda.	ibid.	bonum omne diuinum est	119.b	
	91.a	beneficia non sunt exasperanda.	8.b	bonum solum est quod honestum.	130.b	
Batillus in tragedia excellens.	442.b	beneficia negligenda	142.b	bonum nunquam inordinatum est aut turbidum	223.b	
Beatus quis	100.a	beneficio gratia debetur	47.a	bonus quis dicitur	134.b	
Beli interpretatio	368.a	beneficia in Beneficio quæ potissimum uitā- da	19.a	bonus quis est	94.a	
bellum quo iure suscipiendum sit.	533.a	beneficia amabilia meretricio com- parantur animo	5.a	breviarium	95.b	
bello, nocte portas aperire non li- ceat	453.a	beneficia seruorum in dominos.	21.a	Buris urbs mari obruta	388.a	
beneficium dare quid sit	40.b	beneficiorum exempla	21.b. &	Burrus Neronis prefectus.	240.b	
beneficium est tribuentis uoluntas, non id quod tribuitur	3.a			Busiris	272.a	
beneficium coactum non est benefi- cium	11.b			Buti turpis mors	220.b	
beneficium nemo sibi dat	40.a			C		
beneficium foenerandi animo non dā- dum	1.b			Cæcus de publico mille denarios accipiat	291.a	
				cædis imprudentis damnatus quin- quennio exulet	448.a	
				C. Caesar	147.a	
				Caesar dedit uitam Pompeio Pæno.	9.b	
				C. Caesar		

INDEX

<i>C. Caesaris in Deum blasphemia</i>	240. b	<i>Cato in balneo percussus</i>	248. b	<i>civilis philosophia</i>	160. b
<i>C. Caesaris corporis habitus</i>	300. b	<i>Catonis constantia</i>	195. b	<i>cladem publicam optare nefas est</i>	383. a
<i>Cesaris atrox factum</i>	12. a	<i>Catonis uerba seipsum occidentis</i>	85. b	<i>Clauisius Sabinus homo fluxa memoria</i>	89. b
<i>C. Caesaris crudele facinus</i>	256. a	<i>Catonis sententia de Cesare et Pompeio</i>	195. b	<i>Clauisius Seneca condiscipulus</i>	119. a
<i>Cestius Pius</i>	410. a. 411. a. b. inde. 414. b. 416. a. inde. 423. a. b. 428. b. inde. 438. b. inde. 458. b. 460. a. inde. 471. b. inde. 481. b. inde.	<i>Catonis labores.</i>	ibid.	<i>Claudius quare dictus caudex</i>	306. a
<i>Cestius homo mordacissimus</i>	457. b	<i>Caucasus.</i>	372. b	<i>Cleanthes</i>	93. b. 98. b. 117. a. 170. b
<i>celum in quot circulos diuiditur</i>	380. a	<i>causa</i>	117. b	<i>Cleanthes expressit Zenonem</i>	69. a
<i>cacozelia</i>	478. a	<i>causa rerum tres.</i>	ibid. a	<i>Cleanthis uersus</i>	197. b
<i>cacozelia uerbis amaris granatur</i>	481. a	<i>cautela Fufci</i>	478. a	<i>Clemens quis</i>	269. b
<i>Caninus Iulius</i>	292. b	<i>Catullus</i>	465. a	<i>Cleon et superstitio</i>	336. b
<i>C. Sabinus</i>	459. b	<i>Caystrus</i>	373. a	<i>Cleone iudicia</i>	374. b
<i>calamitas</i>	202. b	<i>Cecinna</i>	357. b	<i>κλίμαξ</i>	149. a
<i>calidum et frigidum semper in contraria abeunt</i>	302. a	<i>Censorij dictum de his qui in municipijs honores ambiunt</i>	443. a	<i>Codrus ad mortem cucurrit</i>	474. b
<i>Callie laus</i>	476. b	<i>Centauri</i>	112. a	<i>cognitio rerum quantumuis superuacuum utilis est</i>	46. b
<i>Callimachus</i>	372. b	<i>Cerberus</i>	86. b	<i>Colonia Agrippinensis unde sic dicta</i>	405. a
<i>Callisthenes</i>	388. a	<i>χαλαρόφθαλμος</i>	374. a	<i>Colonia Narbonensis</i>	467. b
<i>Callistratus exulare maluit quam in seditiosa urbe uiuere</i>	54. a	<i>χαρίτις Iouis et Eurynomes filie</i>	2. b	<i>Colonia quid</i>	405. a
<i>Caluus orator</i>	405. b. 465. a	<i>χαρίτις tres sorores, quid significat</i>	2. a	<i>cometa quid sit Seneca</i>	396. a
<i>Cambyfes</i>	152. b	<i>Charimander</i>	392. b	<i>cometa quare non stat</i>	395. b
<i>Cambyfis ebrius atrox facinus</i>	255. a	<i>Charonda</i>	162. b	<i>cometa ac trabis discrimen</i>	392. b
<i>Candauius deserta</i>	92. a	<i>Charybdis</i>	99. b	<i>comete</i>	391. b
<i>Canopus</i>	104. b	<i>chasmata</i>	346. a	<i>comete unde fiunt</i>	392. b
<i>cantare et psallere quomodo differunt</i>	404. b	<i>Chelidonium</i>	154. b	<i>comete radios solis effugiunt</i>	395. b
<i>Capito</i>	461. b	<i>Chimera</i>	205. b	<i>comete circa Septentrionem plerumque apparent.</i>	ibid.
<i>Capra genus ignis</i>	340. b	<i>chiragra</i>	138. b	<i>cometes uarij sunt.</i>	ibid. a
<i>cardiaci uita bibere et sudare</i>	77. a	<i>chirographum abdicatione fratri datum</i>	453. b	<i>comete quandiu manent</i>	394. a
<i>carnifices solent manus lauare</i>	478. b	<i>chiria</i>	93. b	<i>comete quid portendunt</i>	397. b
<i>casus</i>	126. b	<i>chiria incerti autoris</i>	69. b	<i>cometarum duo genera</i>	392. b
<i>casus rari</i>	192. b	<i>chrisis</i>	146. b	<i>cometarum et turbinum discrimen</i>	393. a
<i>C. Cassius</i>	535. b	<i>Chryssippi distinctio de sapiente et stulto</i>	71. b	<i>comparatio in uno non fit</i>	40. b
<i>Cassius Senerus</i>	463. b. 464. a	<i>ciborum copia subtilitas animi impeditur</i>	77. a	<i>competitori liceat in competitione dicere</i>	453. a
<i>Catiline scelus</i>	42. a	<i>cibi opportunitas aegris est salutaria</i>	7. b	<i>concordia</i>	173. b
<i>Cato</i>	105. b	<i>Cicero</i>	103. a. 111. b	<i>concordia brutorum</i>	427. a
<i>Cato homo rigidus</i>	73. a	<i>Cicero a cliente suo occisus</i>	293. a	<i>confessio quid</i>	473. b
<i>Cato quo repulsus est die a praetura, pila lussit</i>	127. a	<i>Cicero adulator</i>	464. a	<i>Conon</i>	392. a
<i>Cato seipsum occidens laudatur</i>	85. b	<i>Cicero decus Romanorum</i>	399. b	<i>conscientia</i>	98. b
<i>Cato sibi et mortem et exilium induxit.</i>	ibid.	<i>Cicero in oratione metrica non ualuit</i>	442. b	<i>consilium</i>	126. b
<i>Cato exemplum fortitudinis</i>	195. b	<i>Cicero occisus</i>	461. a	<i>consilium sanum aduersus uoluptates</i>	203. b
<i>Cato ex decreto suo perijt.</i>	ibid.	<i>Cicero reip. conseruator.</i>	ibid. b	<i>consolatio</i>	186. a
<i>Cato qua nocte periturus esset legit</i>	127. a	<i>Ciceronis iocus ad Laberium</i>	464. a	<i>consolatio pauperum, exulum, afflictorum, etc.</i>	333. b
<i>Cato uirtutum uina imago</i>	293. a	<i>Cimbri</i>	237. b	<i>conspectus</i>	94. a
		<i>Cimon ingratus Callie</i>	476. a	<i>constantia</i>	119. b
		<i>Cimon Miltiadem patrem liberauit.</i>	ibi. b	<i>constantia ubi sit</i>	123. a
		<i>Circenses</i>	146. b	<i>constitutio quid</i>	218. b
		<i>Circensibus odiosa est pompa</i>	401. b	<i>consuetudo antiqua</i>	53. b
		<i>Circio templum fecit.</i>	ibid.	<i>contemptus</i>	196. a
		<i>Circius uentus salubris</i>	380. a	<i>contemptus mortis</i>	127. a
				<i>contem-</i>	

IN SENECAE OPERA

contemptus honoris.	ibid.	est detrahendum	83.a	Demochares quare dictus Parrhe-	
contentio	253.b	Curi Dentati dictum	288.b	siastes	257.b
controuersie que sunt	403.b	Curio	208.a	Democritus	140.b. 243.b
controuersiarum diuisio	411.a	Cyneæ mors	407.a	Democritus antiquorum omnium sub-	
conuersatio	94.a	Cyneæ mirabilis memoria.	401.a	tilissimus	392.a
conuersatio bonorum	173.a	Cynici	90.b	Democritus diuitias proiecit.	229.a
conuictus bonorum utilis ac necessa-	69.a	cyparissie	346.b	Democritus inuenit fornicem.	
rius		Cyprus	166.a. 389.a	164.b	
Corinthij urbem suam Alexandro		Cyrenaicorum de partibus philoso-		Democritus pecunias neglexit.	
Macedoni ultro dederunt	5.a	phie iudicium	161.a	281.b	
Corinthij bis suam urbem dederunt.		Cyrus Gyndem transiecit	257.a	Democriti dictum de populo	69.b
ibid.		D		Democriti regula de corpore soli-	
Coriolanus sero pius	42.a	Dædalus	163.a	do	374.b
Cornelius Hispanus	410.b.	Damos Cambrus	440.b	Demosthenes uenenum bibit & ui-	
412.a.b. 416.a. 417.a.		damnum scienter dans reddat qua-		xit	463.b
421.b. 423.b. 427.b.		druplum, insciens simplum.		descriptio pugnantis uiri fortis.	
432.b. 436.b. 458.a.		452.a		188.a	
461.b		damni illati actio	444.b	de speculis opiniones duæ	343.a
corpus	335.a	contra Damna bonorum fortuitorum		Deus quid	340.a
corpus concutit gestatio	77.b	remedia	98.a	Deus bonorum amantissimus.	
corpus labore modico alitur. ibi-		damnare in conuicio quenquam sce-		226.a	
dem a		lus est	478.b	Deus causa prima	28.b
corpus materare contra naturam est.		damnatus parricidij alligat fratrem		Deus hospes in humano corpore.	
68.b		452.a		92.b	
corporis diuisio	112.a	Darius	174.b	Deus unde dictus Liber pater. ibid.	
corporis dolor	138.a	Darij benignitas in Obazum nobi-		& Hercules. ibid. & Mercu-	
corporis ualetudo præcipue curan-		lem senem	255.b. 256.a	rius.	ibid.
da	77.a	Danubius	339.b. 367.a	Deus nihil habet	92.b
Corfica	332.a	debere, ubi dicitur	39.b	Deus non uictimarum, sed animi præ-	
Coruncanus	208.a	debere quot modis dicimur.		stantiam respicit	3.a
Corycus mons	362.b	260.a		Deus nudus est	92.b
Cossus	147.a	debilitas	108.a	Deus nulli causa mali	180.b
Cræsus	101.a. 215.b.	Decius	123.a	Deus paternum gerit aduersus bo-	
291.b		decretum	180.b	nos animum	226.a
Cræsi mors	426.b	declamatio quid	503.a	Deus quibus consulit	227.b
Crassus	208.a	delinquentis prius agenda causa quam		Deus quicquid uult efficit	340.a
Crassi diuitis exitus	426.b	damnanda	64.a	Deus quare optimum quenque aut	
Crates Stilponis auditor	72.a	delitie	108.a	mala ualitudine, aut luctu, aut	
Cratis ad iuuenem secretò ambulan-		Delos	389.a	incommodis afficit	227.b
tem dictum.	ibid.	delphinorum cum crocodilis pugna		Deus quomodo colendus	354.b
Cretici	159.a	& uictoria	272.b	Deus quare fecit mandum	117.a
Crispus	465.b	Demades auarum damnabat.		Deus solus sapiens uniuersa facilli-	
Crispi Passieni dictum egregium.		54.a		me gubernat	58.a
5.b		Damarati Lacedæmonij dictum.		Deus uehit omnia	92.b
Crispi Passieni de adulatione dictum.		467.a		Dei munus est quod uiuimus, Philo-	
370.b		dementie actio	455.b	sophie quod bene uiuimus.	
crocodili uicti	372.b	Demetrius	57.b. 115.a.b	162.a	
crudelitate nihil negociosius.		123.a		inter Dei naturam & nostram di-	
244.b		Demetrius Syriæ rex	394.b	scrimen	340.a
crudelitas summa	479.a	Demetrius unde dictus πολιορκητής		Deo nihil clausum est	146.b
κρυσταλλῶ	366.a	71.b		Deo non ex auro neque ex argento	
crystallus unde fit.	ibid.	Demetrii de imperitorum uoce di-		imago similis exprimi potest.	
crux serui uenenum agro domino		ctum	167.b	92.b	
negantis	445.b	Demetrii Cynici egregium dictum.		Deo non imputanda aduersa	381.a
cultus Dei quis sit præcipuus.		57.a		Deo non nisi optima placent.	
180.b		Demetrio moriente effulsit cometes		339.b	
Cume	108.a	maior sole	394.b	Deo omnes sunt iniqui	169.b
cupiditas teneris infusa altius sedit.		Demochares Philippum Macedo-		Deum nemo nouit	92.b
210.a		nem seipsum suspendere iussit.		inter Deum & bonos uiros amici-	
cupiditati nihil est satis	334.b	257.b		titia	225.b
cupiditatib. semper & in omni re				aij bē	

INDEX.

diſ beneficiorum autores	64.a	diuitiarum modus quis ſit	67.a	Epicuri diſtum ad ſocium	69.b
diſ eam rationem in bonis ſequun- tur, quam in diſcipulis præcepto res	228.a	230.b		Epicuri elegans diſtum	184.b
decorum omnia ſunt	59.a	docimus	434.a	Epicuri epiſtola ad Idomeneum.	84.a
deos nemo ſanus timet	31.a	δύναμις	178.a	Epicurei iurgium in mortem concu- piſcentes	86.b
dialectica ars ueternoſa	145.a	dolor	132.b. 233.a	Epicuri uox	87.a. 89.a.
dialis cœna	221.b	dolor corporis	138.a	90.b	
Didymus Grāmaticus quatuor mil- lia librorum ſcripſit	159.b	domestica omnia uilia	18.a	Epicureorum dogma	27.a
dies & nox aeris infimi uices ſunt.	192.a	domus cum tyranno incenſa.	444.b	epigramma Ciceronis in lib. de rep.	201.a
dies tempus eſt. uigintiquatuor ho- rarum	73.b	donum cuiq; proprium eſſe & pe- culiare	442.b	epiphonema	498.b
dies unus par omni eſt.	ibid.	dorion	425.a	epistomium	153.a
dignitas facilius creſcit quàm incipit	189.b	Doſſenni monumentum	160.b	epule cruditate afferunt	86.a
dies noctem premit	87.a	Drufus Ceſar pronepos Attici.	83.a	eques Romanus	92.b
Diodorus Epicureus ſibi gulã præ- ſcidit	278.b	Drufus Libon	125.a	Erixon ob nimiam in filium aſperu- tatem à populo in foro cõſoſſus.	421.a
Diocles Caryſtius	412.b. 416. b. 419.b. 425.a. 440.b. 460.b	E		Ermenemata	482.b
Diogenes	101.a. 163.a	Ebrietas	147.a	error	171.b
Diogenes Apolloniates	373.a	ebrietas neruorum efficit torpo- rem	86.a	error extremum non habet	231.a
Diogenes Cynicus	90.a	ebrietatis definitio	147.b	error immenſus eſt.	ibid.
Diogenes diuitiarum contemptor.	38.b	ebrietatis fructus.	ibid.	error publicus factus recti locum te- net	221.b
Diogenis Apolloniatis diuiſio toni- truum	352.a	ebrius dupliciter dicitur.	ibid.	Eteſiæ	378.a.b
Diogenis patientia	260.b	ebrij & ebriofi diſcrimen.	ibid.	Eteſiæ deſcendenti Nilo reſiſtunt.	373.a
diſcordia ciuiliſ	243.a	ebrij geſtus quis	ibid.	Eteſiæ non patiuntur pluere in Hi- ſpania	380.b
diſcordia hominibus indigna.	427.a	ἐβριχία	378.b	Eteſijs flantibus Nilus maior effluit.	373.a
diſcordia maximæ res dilabuntur.	173.b	Echerius	97.a	Eteſijs flantib. pluit in India & Aea- thiopia	380.b
diſcrimen philoſophiæ & ſapien- tiæ	160.a. item auaritiæ & pecuniæ.	educatio quid deſiderat	245.a	etymologia	181.b
diues quis ſit	68.a. 230.b	ἐδᾶ	112.a	Euclemon	467.a
diues nemo naſcitur	231.b	eijci quid ſit	107.b	Euclemon rhetor	412.b
diuitis maximum uitium quod ſit.	428.a	elementa quatuor	245.b	Euclemon homo uenustiſſimus.	465.b
diuitis uultus	141.a	Eleuſina	398.a	Eudoxus	392.a
diuiſio quatenus utilis	160.a	elephantes porcina uox terret.	244.a	Euripides	372.b
diuiſio rerum	111.b	elephantorum manſuetudo.	248.b	Euripides ob pecuniæ encomiũ ex- oſus	210.b
diuinorum una natura eſt	119.b	eloquentia res magna & uaria.	442.b	Euripidis de diuitijs carmina. ibi.	2.b
diuitiæ faciunt audaciam	155.b	eloquentiæ regula incerta	488.a	Eurynomes cur ſic diſta	2.b
diuitiæ faciunt inſolentiam.	ibid.	Empedocles	365.a	Eutymenes Maſilienſis	373.a
diuitiæ obſtant ad philoſophiam.	78.b	ἐμπεδοκλής	377.b	ex craſſino non pendendum	66.b
diuitiæ in pauperes erogandæ.	476.b	Ennius	111.b	excusatio turpiſ. nō putauit	248.a
diuitiæ magnæ	230.b	ἐννίου	388.a	exempla utilia et neceſſaria	399.b
diuitiæ quomodo conſequentur.	115.b	Euphrates	339.b	exemplis illuſtrib. eſt inſtruenda ui- ta	147.a
diuitiæ ſunt cauſa malorum.	155.b	epicheremata	401.b	exemplar	117.b
diuitiæ ſemper caducæ	46.b	Epigenes	392.a	exercitus partitur in cēturias	160.b
diuitiæ ſiunt ex auaritiâ	155.a	Ephorus	395.a	exercitatio pali	79.b
diuitiarum mala	231.b	Epicureus uoluptatem ſolã laudat.	156.b	exiguum opportunè datũ plus pro- deſt, quàm multæ diuitiæ	142.b
		Epicurei duas partes philoſophiæ putauerunt	161.a	exilium	233.a
		Epicurus	105.b. 120.a.	exilium quid	331.b
		168.b		exilium quæ ſequentur.	ibid.
		Epicurus Deum facit inermem.	31.a	exilij uariæ cauſæ	332.b
		Epicurus fortis, licet manuleatus eſt	93.a	exprobratio odium efficit	9.b
		Epicurus duo bona ſtatuit	121.b	exul pater fundo prohibitus	453.b
		Epicurus pecuniæ profudit.	281.b	exulem	

IN SENECAE OPERA

exulem tecto et cibo iuuare non li-
ceat. *ibid.*
F
Fabianus 97.4.106.4
Fabianus Papyrius rhetor 427.
4.430.b. 432.4. 433.4. 434.b.
435.4. 437.4. 439.b
Fabianus philosophus 428.b.
438.b
Fabianus maximus 435.b
Fabiani de fato iudicium 366.b.
367.4
Fabianum pudor mire decuit 33.b
Fabius cunctando restituit re 237.b
Fabij dictum 145.4
**Fabij Verrucosi de hominis duri be-
neficio sententia** 8.b
Fabricius 226.b
Fabricius casar diuitias contempsit
186.4
**Fabricius aurum à Pyrrho accipe-
re noluit** 451.b
Fabricius cur infelix 226.b
Fabricius Pyrrhi aurum reppulit
217.4
Fabricius Samnitiis 426.b
**Fabriciorum imagines Metellis pa-
tuerunt** 427.b
fabula de obsceno hoste 346.b
fabula de Pythagorico 62.b
fabula de exploratoribus auri
379.4
facere gratiam, pro remittere 7.b
foeminis nihil mutabilis 233.b
fames paruo constat 78.b. 231.4
fames famem finit 203.b
fames toleranda est philosophis.
78.b
familiaritas domini cū seruus 101.4
fastidium magno constat 78.b.
231.b
fatum 78.4. 354.b
fatum fulmine mutari non potest
354.b
fatum quid sit 28.b. 354.b
**fatum quotidie obiurgamus imme-
rito** 169. b
fatum semper mobile 382.b
fatum unum est 354.b
fati pars fulmen. *ibid.*
fato opus est ut diu uiuamus 169.b
**fauor popularis malis artib. quæri-
tur** 90.b
felicitas 131.b
felicitas est res inquieta 94.b. 231.b
Fenestella 201.4
feræ quare cōgantur ad pugnam
192.b
ferarum natura 487.4
fertilitas 97.b

fides languida est nutrienda 64.4
fides 158.4. 173.b
fides res quietissima 63.b
Fidi Cornelij pusillanimitas 300.4
fiducia 173.b
filius ad patrem redire nolens
474.b
filius census patris 476.b
fili nonnulli præstant parentibus
23.4
filiū ex ancilla tollere liceat 454.4
fiscus 155.4
flatus antelucani unde 377.b
**Flammius inter coenam rerū puni-
ens** 478.4
Flauius 440.4
fluctus quid 377.4
forma 117.4
forma unde dijudicanda 93.4
fortis quodlibet optet 493.4
fortis non est qui laborē fugit 84.4
fortis uiri pugnantis descriptio
188.4
fortiter ter faciens militia uacet
423.b
fortitudo quid 14.b. 206.b
fortitudo ubi sit 123.4
fortitudinis corpus quod 205.b
fortitudinis exemplum in Metello
85.b. et in Mutio. *ibid.*
fortuita mala sunt 154.b
fortuna 96.b. 102.b. 226.b
fortuna aduersa 331.b
fortuna mala 75.b
**fortuna nil boni maliūe nobis tri-
buit** 185.4
fortuna non credenda 331.b
fortuna prospera. *ibid.*
fortuna uirtute uincitur 128.4
fortuna nil dat mancipio 129.4
**fortuna quod tuum fecit, tuum non
est** 70.b
fortune lex quæ 410.4
fortune quomodo resistendū 186.4
fortune uires graues 411.b
frater unde dictus 504.4
**frater maior patrimoniū diuidat,
minor eligat** 454.4
**frigidum et calidum semper in con-
traria abeunt** 302.4
**frontis infirmitas liberales multos
facit** 7.b
frugalitas paupertas uoluntaria est
78.b
frugalitatē exigit philosophia 68.b
fulgor unde sit 346.4
fulgoris uarietas. *ibid.*
fulmen quid 351.b
fulminis et fulgurationis discrimē.
ibidem.

fulminum tria genera 355.4
fulgura postulatoria 356.b
fulgura monitoria. *ibid.*
**fulgura pestifera. *ibid.* fallacia. *ibi-
dem.* Dentanea. *ibid.* perempta-
lia. *ibid.* Atterranea. *ibid.* obru-
ta. *ibid.* Regalia. *ibid.* hospita-
lia. *ibid.* auxiliaria. *ibid.***
fulguratio 351.4
**fulguratio quid secundum Anaxi-
mandrum** 352.4
Fuluius Sparfus 412.b. 415.b.
417.4. 437.b. 464.b. 467.b.
478.b. 481.b. 482.b. 485.4.b
fulminatio 351.4
fumus quid prænunciat 192.b
Furnij ad Casarem dictum 12.b
furor Aiacem occidit 250.4
furientium certa indicia quæ 234.b
fur concione prohibetur 501.4
Fuscus Arellius 410.4
Fusci Arellij laus 425.4
G
Gallio frater Senecæ 401.b
Gallio Senecæ dominus 193.b
gaudere ante omnia discendum est
84.b
gaudium 113.b
gaudium uerū res est seuera 84.b
gaudium unde nascitur 114.b
gener diuitis inimici 451.b
generosus quis 99.4
gentilium mos in consulendo deo
405.4
generis humani assiduus discursus
332.b
geometria 18.4. 156.b
geometres 157.4.b
genus 11.4
genera monitionum 173.4
Germania 95.4
Germani audaces et bellicosi 257.b
Germani iracundi. *ibid.*
Germaniæ gens auda belli 384.4
Germani sordidum factum 126.4
Gigantes 112.4
**gladiator in arena consilium capit;
prouerb.** 83.b
gladius bonus quis 134.b
gladius inter duos, fortioris est
450.4
gloria 140.b
**gloriadum de carcere magis quàm
de matrimonio** 477.4
Gorgonius Buteonis auditor
423.4
γνώμη 8.4. 64.4
γνώμη σωτηρία 321.4
Gracchus 208.4
Græcia insolens 399.b
D d **Græcia**

I N D E X

<i>Grecia stellis & numeros & nomi- na fecit</i>	396.b	<i>Homerus</i>	112. a. 156.b	<i>humani casus uarij</i>	67.b
<i>Græcinus Iulius uir egregius</i>	12.a	<i>homicida insepultus</i>	474.a	<i>humanitas</i>	158.b
<i>Græcorum uitium</i>	306.a	<i>homicida in se insepultus abijcia- tur.</i>	ibid.	<i>humanitas uetat superbum esse.</i>	ibid.
<i>Grammatici latini sermonis custo- des</i>	181.b	<i>homicidium uni osculo meretricis datum</i>	478.b	<i>Hybreæ</i>	415.a. 438.b
<i>Grandæus Asianus</i>	415.a	<i>homo</i>	112.b	<i>Hydra</i>	205.b
<i>grando quid</i>	373.b	<i>homo mundum & elegans animal.</i>	168.a	<i>hyperboles uarie species</i>	62.b
<i>grando cur hyeme non cadit.</i>	374.a	<i>homo quid</i>	97.b	<i>hypocrisis uitanda est</i>	68.a
<i>grando nihil aliud est quàm suspen- sa glacies</i>	373.b	<i>homo qualis sit</i>	168.a	<i>hypocritæ excutiendi</i>	84.a
<i>grando quare rotunda.</i>	ibid.	<i>homo res est contempta</i>	339.b		
<i>gratiam referre quis potest</i>	12.b	<i>hominis bonum quod solum sit.</i>	134.a	<i>I. Actandi mos</i>	123.b
<i>gratiam referentibus quid agendū.</i>	143.b	<i>hominis conditio & natura quæ sit.</i>	4.a	<i>idea quid</i>	112.a
<i>grati duo genera</i>	31.b	<i>hominis officium</i>	192.b	<i>ignis causa</i>	362.a
<i>gratitudinis multa commoda.</i>	31.a	<i>hominis quæ pars instruenda est.</i>	131.b	<i>ignis natura</i>	352.b
<i>græues sunt potentium inimicitie.</i>	189.a	<i>hominis prima pars quæ sit</i>	175.a	<i>ignis quedam animalia generat.</i>	377.b
<i>Gryllus pater Platonis</i>	24.a	<i>hominis seruum arbitrium</i>	333.a	<i>ignium uarie facies sunt</i>	340.b
<i>Gyarus</i>	332.a	<i>hominis summum bonum quod.</i>	121.b	<i>ignobiles nati quomodo in nobiles excreuerunt</i>	420.a
<i>Gyndes</i>	257.a	<i>homini ab homine quotidianum pe- riculum</i>	192.b	<i>ignoscere bonestum & magnū uin- diciæ genus est</i>	568.b
		<i>homini quid libet.</i>	ibid.	<i>imago res mortua est</i>	148.b
		<i>hominem quæ res ualidum faciunt.</i>	31.a	<i>imagines</i>	96.a
				<i>imperator in bello summam potesta- tem habeat</i>	453.a
				<i>imperia rerum, malum est</i>	92.a
				<i>imperiti uox cui comparatur.</i>	167.a
				<i>imprecatio necet</i>	173.b
				<i>impotentia</i>	175.a
				<i>improbitalis signa</i>	106.a
				<i>impudicitie argumenta.</i>	ibid.
				<i>impudicus concione prohibeatur.</i>	452.b
				<i>in accipiendis officijs quid faciendū est</i>	11.a
				<i>incendium prænunciat famus.</i>	192.b
				<i>incestus qui damnari possunt.</i>	456.a
				<i>incesta de saxa desiciatur</i>	415.b.
					509.a
				<i>indiscreti filius & prinignus.</i>	449.a
				<i>in eligendis amicis ratio est haben- da</i>	67.a
				<i>inexpectata plus aggrauat</i>	165.b
				<i>infamis in nuntium</i>	474.a
				<i>inferi nulli, nec post mortē tenebræ.</i>	324.b
				<i>inferorum supplicia</i>	86.b
				<i>infortunium non ostentandum.</i>	478.a
				<i>ingenium nullum in pluribus rebus eminuit</i>	386.b
				<i>ingratitude homines dissociat.</i>	30.b
				<i>ingratitude plurimæ causæ</i>	1.a
				<i>ingratitude duo præcipuè effi- ciunt</i>	17.b
				<i>ingratitude nihil nocentius</i>	1.a
				<i>ingratus</i>	

IN SENECAE OPERA

ingratus quis	17.b.313.b	Ister	339.b	mine	116.a
ingratus, ut sterilis terra, beneficijs est colendus	64.b	Isthmus.	ibid.	laterunculis ludere	197.a
ingrati actio	472.a	Iugurtha	291.b	Latro Portius	412.b
ingrati definitio	31.a.b	Iulius Caesar in Hispanico bello stiti confectus aquam in galea bibit	44.b	Latro condiscipulus Senecæ	401.a
ingrato nullus metus	30.b	Iulius Græcius uir egregius	90.a	Latronis asiduitas in studijs	400.a
ingrati qui sunt	17.b	Iulij Caesaris lenitas erga hostes	246.b	Latronis exercitia	401.a
inimicus et hostis quomodo differunt	505.b	Iulij Caesaris in ueteranum militem liberalitas	44.b	Latronis in pingendo celeritas mira	400.b
iniquus quis	313.b	Iunius Bassus	415.b.417.a.435.a. 437.a.461.b.464.b.467.b. 484.a	Latronis in historijs absolutissima scientia.	ibid.
iniuria	166.b	Iunius Gallio	410.a.411.a.414.a. 418.b.430.b.432.a.433.a.b. 437.a. inde. 459.a.470.a. 472.a	Latronis laus.	ibid.a
iniuria quid	296.b	Iupiter	130.a.b	Latronis subtilitas	401.a
iniurie debetur ultio	47.a	Iupiter unde dictus stator	28.b	laudis et laudationis differentia	191.b
iniurie remedium quod sit	172.a	iura quedam non scripta omnibus scriptis sunt certiora	411.a	lautus quidam in sella positus sedere se nesciebat	306.a
iniurie propositum	296.b	iusticia	142.a	lectio	99.b
iniuriarum actio	501.a	iusticia pars animi	206.a	lectio certa prodest. ibid. uaria de- lectat.	ibid
inopie remedium quod sit	203.b	iusticie corpus quod	225.b	lectiones necessarie	148.b
insania	238.a	ius humanum	21.a	leges deterrent a scelere	173.a
insaniam quid designat	106.a	iuriconsultorum ineptie quæ	47.a.b	leno quis	58.b
insolentia quid sit	155.b.156.a	iuriconsultorum responsum ualet, etiam si ratio non redditur	172.a	Cn. Lentulus homo ditissimus	12.b.
insolentia unde	155.b	iuriconsultorum responsum ualet, etiam si ratio non redditur	172.a	idem et auarissimus.	ibid.
insula mobilis	365.b	iusturandum mariti et uxoris	430.a	Leonidas	145.a
intermissio uoluptatum	138.a	iuuenis deprehensus	429.b	Lepidus	476.a
inuidia	98.a.149.a	Ixion in inferno rota uoluitur	86.b	Lepidus Nerōis præceptor	434.b
inuidia malum uehemens et importunum	13.a	Ixionis uita stolidi	77.b	letitie iusta causa	12.a
inuidi et grati discrimen	18.a. et 20.b	L		lex æterna	125.b
Ionium mare	161.b	Laberianus uersus	244.a	lex de admittendis sacerdotibus	414.a
Iphicrates reus	454.b	Laberij iocus ad Ciceronem	464.a	lex legi non miscetur	47.b
ira	234.b	Labienus	446.b	lex nature quos nobis statuit termi nos	230.b
ira quid sit	235.a	labor, bonum non est	92.a	liber quis	360.b
ira breuis insania	234.b	labor nutrit generosos animos. ibi- dem.		liber nemo natus	469.a
ira immodica gignit insaniam	80.a	labor optimos citat	228.b	liber non est qui corpori seruit	169.a
ira quo pacto uitanda	252.b	laboris contemptio, bonum est. ibidem.		liber unde dictus	294.a
ire definitio	242.a	labore modico alitur corpus	77.a	liberi parētes alant aut uiuantur	421.a
ire definitio Aristotelica	235.b	Lacedæmonij corio pro pecunijs argenteis usi sunt	41.b	librorum multitudo animum distra- bit	66.b
ire proprium contumacia est	237.a	Lacedæmoniorum edictum	38.a	libros nullos præstat esse quàm sal- sos	400.a
ire remedia	245.a	lachrymæ	187.a	Liberalis Gallus natione	165.b
ire uituperium	252.b	Lacone	145.a	libertas	95.b.141.a.301.a
ire utilitates	243.b	lactea uia	394.b	libertas quæ sit	133.b
irā Aristoteles calcar appellat uir- tutis	251.b	Ladon flumen	388.b	libertatis finitio	301.a
iracundiam duo concitant	248.a	Lælius	116.b.195.a.390.b	libido membra deprauat	86.a
irascentium signa	234.b	Lælius uir comis	73.a	libido omnis in meretrice, crudeli- tas in carcere	519.a
iratus quid dicere debet	257.b	lamentationes	115.b	libidinariosum uota quæ	54.b
iris maior sole	344.b	laqueus incisus	451.a	Licinius Crassus	215.b
iris qui sit discolor	342.a	lassitudo morendi turpissimū in ho-		Licinius nepos	466.b.469.b
iris qui sit tantum dimidia	344.b			Liua Augusti Caesaris uxor	318.b
iris post autumnale æquinoctium interdum qualibet hora existit	345.a			Liue moderatio in lugendo uiro	319.a
iris semper opponitur soli	344.a			literæ	96.a
iridis due causæ	343.a			Litternum	105.a
iridis materia	342.a				
iridis ortus in diuersis orbis parti- bus diuersa portendit	344.a				
iridem multicolorem quid efficit	342.b				

INDEX.

Linus Drusus	53.b.303.b	malis displicere, laudari est	232.b	Melas	365.b
Linus scripsit dialogos et philoso-		aduersus Mala fortuita, remedia		Menenius Agrippa	335.a
phicos libros	188.b		75.a	meminisse, quid est 93.b. quomodo	
locorum mutatio, aegri animi est ia-		malicia	143.a	à scire differt.	ibid.
statio	66.b	Mamercus Scaurus homo turpis.		memoria in Seneca admiranda	
locuples unde dictus	504.a		34.a		399.b
loquendi tarditas ingētia sepe cor-		Manes Diogenes seruus	289.b	memoria meritorum subinde refri-	
rupit beneficia	8.a	Manilij in patrem beneficium et		canda	12.b
Lucius	438.b.457.a	pietas	25.a	memoria nocet styli uelocitas	
L. Cinna Cesari Augusto est insti-		mansuetudo ferarum	151.b		400.b
diatus	265.b	Marcellinus	90.a	memoria, omnium animi partium	
L. Sylla	256.a	Marcelli felicissima in exilio uita		delicatissima	399.a
L. Sylla in lugendo filio moderatio			333.b	memoria iniuriæ quàm meritorum	
	322.a	Marcus Anci regis Ro. pater	201.a	tenacior	1.b
L. Sylla facinus	42.a	M. Aelius pretor	8.b	mendicos habere, aut à mendicis a-	
L. Vinitius	468.b	M. Agrippa	173.b	li, turpis. est	497.b
Lucretia	418.b.455.b	M. Antonius	148.a.315.b	mēs bona sine Deo nō est ulli	130.b
Lucretius	178.a	M. Antonij dictum egregium	46.b	mentis bonæ fundamentum quod	
lucrum ex alieno incommodo nemi		M. Antonij magnanimitas	315.b	fit	84.b
ni nasci debet	54.b	M. Brutus	180.b	mētis composite argumentū quod	
luctus	115.b	M. Cato	116.b.123.a	fit	66.b
Lugdunensis colonia exusta	165.b	M. Cato bellum ciuile sua senten-		merita maxima quæ causæ nonnun-	
lugendi tempus apud maiores		tia reprimit	76.b	quam uelent	18.a
	116.a	M. Cato coloni sui filiam uxorem		metallorum omnium materia	369.a
lusorium nomen	93.b	duxit	469.a	Metellus in Veste æde extinxit in-	
lusus pueris profunt	245.b	M. Cicero	303.a	cendium	461.b
luxuria	109.a.124.a.175.a.178.b	mare mortuū uita secura est	123.a	Metellus Veste sacerdos	447.b
luxuria ingenio mortifera	399.b	Mariana clades	101.a	Metrodorus Chius	387.a
luxuriæ desunt multa, auaritiæ o-		Marius	174.b.256.a	Metrodori egregium dictū	185.b
mnia	464.a	Marius uir ambitiosus	174.b	Metronactes	169.b
sine Luxuria dies festus agendus		Marius ignobilis nobilem se fecit		metuere salutaria, furor	31.a
	79.a		420.a	metus	196.a
luxoriosus à sodalibus excæcatus		Marius sexto consulatit mendicus		metus lymphatici perniciosi	75.a
	444.a		410.a	metus mortis	138.a
Lycurgus	162.b	C. Marius	174.b	metus nullus ingrato	30.b
Lysimachi nefarium facinus	256.a	C. Marij ingratitudo	42.a	miles	105.a
		marmora Alexandrina	152.b	miles malus quis sit	197.b
		massa	144.b	militis cuiusdam erga Philip. Mace-	
M		materia	117.a	donem ingratitudo	35.a.b
Macedonia	166.a.382.b	mater cæca filium retinens	464.a	miletus	332.b
Meander	194.b	Maryllius	411.b.412.b.414.b.	militia	424.b
magistratus de confesso sumat sup-			416.a.b.422.a.430.b.431.a.	Miltiades	476.a
plicium	473.b		433.a.435.a.462.a.b.468.b	Mirmillonis de etatis iactura que-	
magistratus peccans, an maiestati		Marcellus	437.a.460.a.462.a.	stus	227.b
ledat	479.b		464.b	Mindrydes	246.b
magistrum maxime delectat profe-		maria et cælum extra spatia sua		misericordia	410.a
ctus discipuli	93.b	non duci	463.b	misericordia uenali nihil turpius	
magna imperia nunquam otiosa		Mathematica	158.a		450.a
	533.a	Marilli schola	401.b	misericordia miseriæ uicina	272.b
Manilius Nepos	469.b	Mecænas	53.a.169.b	Mithridates	174.b.291.b.463.b
magnanimitas	96.a	medicina	155.a	moderatio	99.b
magnitudo	98.b	medicina quando prodest	161.b	molestia	98.a
maiestatis læsæ actio	478.a	medicina origo	178.b	moneri uelle ac posse secunda uir-	
maiestatem ledere quid sit.	ibid.	medicum medico egere infamia est		tus est	44.b
male tractationis actio	451.b		54.a	montes quo altiores, eo calidiores	
maleficij inscripti actio.	ibid.a	medicorum de breuitate uitæ exclā-		non sunt	375.a
malignitatem etiam plenissima be-		matio	302.a	Montanus Votienus	467.a.475.b
neficia uellicare	13.a	medium	121.a	more quantum in beneficijs adijci-	
malum nullum magnū, quod extre-		Megalenpolis	388.b	tur, tantum gratiæ demi	8.a
mum est	67.b	Megarici	159.a	moralis philosophia	161.a
malum nullum sine effugio	382.a				moralis
malo benefaciendum est	61.b				

IN SENECAE OPERA

moralis philosophia triplex est. ibi.		uota sepe nihil interesse	10. a	necessitas qua in re sita est	115. a
morbis	107. a	munificentia Dei maxima	27. a	necessitas Saguntina.	ibid.
morbis animi.	ibid.	munus Dei est, quod uiuimus: phi-		necessitas tollit arbitrium	11. b
morbis insanabilis senectus	200. b	lophilie, quod bene uiuimus		necessitates effugere nemo potest	
morbis uomicus	435. b	162. a		94. b	
morbi definitio	133. b	Murrhedius rhetor	415. a. 418. a	nemo sine crimine	247. b.
mores	218. a	musæ	459. a	479. b	
mores à quibus sumendi	235. a	musica	156. b	nepos ex meretrice susceptus	
mori bene quid sit	125. a	musicae arti duo insunt bona	154. b	434. b	
morimur peiores quam nascimur	84. b	musculus	377. b	Neptuno unde adscripta aquas mo-	
morimur quotidie	86. b	mutatio	218. a	uendi potentia	388. a
mors	931. a. 232. a	Mutius exultus	185. a	nequitia penitus ex animo eraden-	
mors æqua omnibus	321. a	Mutius ignib. manū imposuit	85. b	da	195. a
mors nec bonū nec malū est	324. b	Mutius Porcennā occidere uoluit.		Neronis laus	384. b
mors dolorum omnium solutio et		ibid.		Neronis uox optima	271. b
finis.	ibid.	Mutius trunca manu duos reges		Nestor	137. b
mors necessaria res est	383. a	uicit	122. a	Nicetes	18. a. 419. b. 423. b
mors naturæ finis, non pœna	537. b	Mylas	366. a	Nicopolis	389. a
mors necessitatem habet æquam et		Myoparon	413. b	Niger Brutidius	430. a. 466. b.
inuictam	91. a	N		535. b	
mors nos aut consumit aut exuit	86. b	Nausiphanes	159. a	nihil est extra totum	276. a
mors nullū habet incommodum	95. a	nascimur uno modo, morimur		nihil nimis	169. b
mors nullius mali materia, multo-		multis	458. b	Nilus	194. b
rum finis est	57. b	Narcissus et Messala hostes	371. a	Nilus circa Memphim liber	372. a
mors per omnes it	170. b	natrices	248. b	Nilus dulcis	373. b
mors quælibet indifferens	382. a	Naso	431. a	Nilus media æstate augetur	371. b
mors qualiter boni uiri meritum		natura aquam et panem desiderat		Nilus per septena ostia in mare flu-	
excuiat	87. b. 88. a	231. a		it	372. b
mortis contemptus	127. a	natura idem quod Deus	28. b	Nili antiquitas	365. a
mortis contemptus exemplū in Ru-		natura hominem antè cogitauit		Nili descriptio	371. b
tilio 85. b. et in Socrate. ibid. et		quàm fecit	31. a	Nili mira natura.	ibid.
in Catone. ibid. et in Scipione		natura optima tutrix	92. b	Nili primum incrementū ubi	372. a
86. a		naturæ de hominib. querela	84. b	Nili qualitas	366. a
mortis horror	84. b	naturæ defectus nō accusandus	87. b	Nili uenæ quæ	372. a
mortis metus	138. a	naturæ diuinæ et humane discri-		Niobes	115. b
mortem concupiscere ridiculum est	86. b	men	340. a	niuis initium ubi	373. b
mortem condiscere, egregia res est	88. a	naturæ humane uarietas	19. b	Niualis dies	374. a
mortem uenientē nemo hilaris exci-		naturæ lex quos nobis imponit ter-		nix quid	373. b
pit, nisi qui diu ad illam se com-		minos	68. a	nix quomodo fit	375. a
posuit	91. b	naturæ modicum sufficit	334. b	nix quæ non rotunda.	ibid. b
mortem optare turpissimum est	213. a	naturæ nihil difficile est	366. b	nix cur hyeme cadit	374. a
motus omnis salubris	77. a	naturæ parum est satis	334. b	nocens semper et ubiq; puniendus	
mulier est, errat	248. a	naturæ sapiens se accommodat		480. a	
multum interest inter beneficij ma-		79. a		nolle in causa est, cum non posse, se	
teriam et beneficium	3. a	naturæ scientia nihil preciosius		pe pretenditur	211. b
mundus	112. b. 333. a	383. b		πονομένη	88. a
mundus omnium parens	22. b	ad Naturam uiuens, nunquam pau-		Nonacris	365. a
mundus renouandus	327. b	per	78. a	nouitas	165. b
mundus sapienti resp. est	123. a	naturalis philosophia duplex	161. b	nox premit diem	87. a
mundi officium	29. b	naui bona quæ	134. b	Nucerinorum colonia	381. b
mundi origo	368. a	naui exemplum quomodo à pisci-		nulli natura in æternum dabit spi-	
munditia	168. a	bus tractum est	164. a	ritum, nam statuta dies uitæ est	
munerarij quomodo populum deti-		Naulius carcer	323. b	528. b	
nent	446. b	Neapolis	102. b. 382. a	numerus numero non semper æ-	
inter Munera amicorum et hostiū		necessitas quid sit	448. b	quandus est	61. a
		necessitas ubi sit	481. b	nuptiarum encomium	455. b
		necessitas magnum humanæ imbec-		nusquam est qui ubiq; est	66. b
		cillitatis patrociniū	483. a		
		necessitas nulla est, in necessitate ui-		O	
		uere	73. b	Obliuio remedium iniuriarum	
				est	172. a
				Dd 3	obscæ-

I N D E X.

obscenitas detestanda	415.b	Pacuij in coena cantus	73.b	Paulus	463.a
obsonatores	101.a	Panetiij dictum de amore sapientis		pauper quis	67.a. 230.b
occupationes consilio relinquēde,		211.a		pauper letus, diues est	67.a
non precipitanter fugiendae		Pancratiaſte fratres	451.b	pauper non est cui modicum ſuffi-	
83.b		panis lapidoſus, beneficium ab ho-		cit	66.a.b
ocioſus quis	306.a	mine duro aſſere datum	8.b	pauper nunquam, qui quo ad natu-	
ocium pingue cui eſt inter deſides		panis compoſitionis origo	163.b	ram uiuit	78.a
populos, uir fortis non eſt		panem & aquam natura deſiderat		pauperis eſt numerare pecus	93.a
296.a		87.a. 231.a		pauperis uultus	141.a
in Ocium ſeceſſus	80.a	pantomimi	240.b	pauperes ſecuriores diuitibus	335.a
Octauia Auguſti Caſaris ſoror		Paphus	166.a	paupertas	210.a. b. 233.a
318.b		Paphos	389.a	paupertas quid	156.a
oculorum dolor	138.a	parabolae neceſſariae	121.a	paupertas cōtenta eſt deſiderijs in-	
oculorum error	295.b	παράδοξα	447.a	ſtantibus ſatiſfacere	231.a
odium	196.a	parelion quid	345.b	paupertas eſt parui poſſeſſio. ibid.	
Oenopides Chius	373.a	parentes non amare impietas, non		paupertas expedit ad philoſophiā	
Oeſtrus	111.a	agnoscere inſania eſt	17.b	& uitae tranquillitatem	78.b
officia ſere ſentiunt	2.a	parentum cura in educandis liberis		paupertas facienda familiaris	79.b
officia praeceptis diſponuntur		226.a		paupertas lege naturae compoſita	
172.b		parentibus priuilegia quaedam da-		magnae diuitiae ſunt	68.a
οἰνοποιον	161.a	ta	19.b	paupertas leta honeſta res eſt	67.
Olynthius pater reus concurſus		παρῳλῶ	345.a	a. 230.b	
445.a		Parianus Artemidorus	343.a	paupertas leta & gratioſa	335.b
oneri cedere turpe eſt	84.a	Parmenides	159.a	paupertas ſecura eſt & expedita	
Onestiſcritus	58.a	παροιμία	151.a	231.a	
opes ſpernendae	196.a	parricida æquis ſententijs abſolu-		inter Paupertatis anguſtias nō de-	
opinio plus adiicit quā natura im-		tus	443.b	eſſe liberalitatis materiam	3.b
perauit	320.a	parſimonia quid ſit	14.b	paupertatis beneficia	82.b
ad Opinionem uiuens, nunquam di-		Parthenopes	106.b	paupertatis bonum ignotū	424.b
ues	78.a	Parthia	95.a	paupertatis leta cōmendatio	67.a
oportere regem, aut ſeruum naſci		Parthos reges ſine munere nemo ſa-		paupertati aſſueſciendum	231.a
469.a		lutare poteſt	79.a	ex Paupertatibus multis quid ſit	
optantes nocent	173.b	Paſſienus	459.b. 460.a. 466.b.	156.a	
oraculum quid	399.b	472.b		παυρολῶ	167.b
oracula unde ſic dicta	405.a	Paſſienus homo ſubtiliſſimus	370.b	pax	130.a
oratio ordinaria	95.b	Paſſieni de adulatore dictum. ibid.		peccati notitia ſalutis initium	89.a
orationis lenocinium	163.b	paſtor Aietius	416.b	pecunia magna ad quem confluit	
Oratius Cocles	217.a	Paſtor eques Romanus	248.b	non eſſe beatum	100.a
orator quis	399.b	pater à filio ſeruatus	444.a	ut Pecuniae credite, ſic beneficio	
orbis in tres partes diuiſus	295.b	pater e ſepulchro à luxurioſo ra-		reddendo diem non dici	19.b
ornamenta pantomimica	90.b	ptus	447.a	pecuniae & auariciae diſcrimen	
offa	388.b	pater & filius luxurioſi	439.a	160.b	
otium	144.a	pater naufragus diuitis ſocer	475.a	Pedo Albinouanus	431.b
otium ſine literis mors. ibid.		pater praeferendus omnibus	476.b	Pedonis Albinouani fabula	221.a
Otho Iunius	410.a. 416.b. 429.	pater raptam continens	444.b	Penelope	157.a
a. b. 430.a. 439.a. 463.b. 464.		pater reus non redimendus	477.a	Peneus	389.b
a. 471.a. b		patre exule filia raptā	448.a	peregrinatio	194.b
Otho Iunius colorum quatuor li-		patientiae exemplum in Rutilio		peregrinus negotiator	440.b
bros edidit	429.a	85.b. & in Porſenna. ibid.		peregrinis nulli ſunt amici	66.b
Ouidius	445.a	Patra	388.b	periculorum futurorum praemedi-	
Ouidius Arelij Fuſci auditor	431.a	patria eſt ubi mundus eſt	89.a	tatio	85.a. b
Ouidius controuerſias ethicās de-		patria eſt ubicunq; bene eſt	233.a	Peripateticus bonorum tria gene-	
clamare ſolebat. ibid. b		patria quur diligitur	120.b	ra ſtatuit	156.b
Ouidius Latronis ſentētiās in ſuos		patrimonium frater maior diuidat,		Peripatetici	41.a. 90.b
uerſus tranſtulit. ibid. a		minor eligit	454.a	Peripatetici modicos habendos eſ-	
ouium grex terrae motu exanima-		patrimonium pater diuidat cum fi-		ſe affectus docent	210.b
tus	382.a	lio tricenario	443.b	Peripatetici quatuor ſtatuērūt par-	
οἷα	111.b	patronus operas remiſſas repetens		tes philoſophiae	161.a
		450.a		περιγασίς	350.a
P		patrum abdicans	409.b	permities ſubita ex homine	192.b
Pacati rhetoris ſacietiae	490.a			Perſe	

IN SENECAE OPERA

<i>Perse fortes et industrij sunt</i>	93.a	<i>philosophia opus unum est</i>	162.a	<i>seruator</i>	293.b
<i>perseuerandum est in bonis</i>	9.b	<i>philosophia studiosi</i>	129.b	<i>Pollionis Asinij stylus sacrosus</i>	188.b
<i>persona cui damus, aestimada</i>	10.a	<i>philosophia studiū primum curan-</i>		<i>Pompeiana regio</i>	389.a
<i>perturbatum quid</i>	223.b	<i>dum, deinde corporis ualutudo</i>	77.a	<i>Pompeius digito uno caput scalpit</i>	465.a
<i>peruersitas humana</i>	104.a	<i>philosophia tres partes sunt</i>	160.b	<i>Pompeius humilis natus magnum</i>	
<i>per uim metumue gesta, irrita sun-</i>	450.a	<i>ad Philosophiam tendenti quomo-</i>		<i>se fecit</i>	420.a
<i>pestis</i>	382.a	<i>do paupertas expediat</i>	78.b	<i>Pompeius Pœnus à Cesare seru-</i>	
<i>phœnix</i>	98.a		79.a	<i>tus sinistrum pedem exosculatus</i>	9.b
<i>Phœnicopterorum lingua</i>	203.a	<i>à Philosophia artes inuentæ</i>	162.b	<i>Pompeius terræ marisq; domitor</i>	461.b
<i>Phaneus</i>	469.a	<i>philosophorum æqua libertas esse</i>		<i>Pompeius Sylo</i>	410.b. 411.b.
<i>Phasis</i>	373.a	<i>debet</i>	373.b	<i>413.a. 415.a. 416.a. inde. 428.a.</i>	
<i>Phidias</i>	71.a. 151.b	<i>philosophorum inquilini qui</i>	199.a	<i>429.a. 431.a. 432.a. 434.a.</i>	
<i>Phidias truncatus manibus</i>	473.b	<i>philosophari ualere est</i>	77.a	<i>439.a. 440.a. 459.a. 461.b.</i>	
<i>Phile insule descriptio</i>	371.b	<i>Photinus Stoicus præceptor Sene-</i>		<i>462.b. 463.b. 464.b. 469.a.</i>	
<i>Philippus Macedo</i>	174.b	<i>cæ</i>	401.b	<i>470.b. 473.a</i>	
<i>Philippi Macedonis in militem for-</i>		<i>phrenesis</i>	238.a	<i>Pompeius uir mollis et uerecun-</i>	
<i>tem liberalitas 35.a. in eundē Re-</i>		<i>phlois</i>	133.b. 166.a	<i>mus</i>	72.b
<i>gis seuera animaduersio. ibi.a.b</i>		<i>φωινωρ notitia quàm utilis</i>	383.b	<i>Pompeij</i>	389.a
<i>Philistæ</i>	105.a	<i>piger sibiipst obstat</i>	172.a	<i>Pompeij elatus et ambitiosus ani-</i>	
<i>philosophus</i>	96.b	<i>pigritia</i>	132.b	<i>mus</i>	322.b
<i>philosophi</i>	159.a	<i>Pindarus</i>	389.a	<i>Pompeios celebris Campaniæ urbs</i>	
<i>philosophi credula natio</i>	389.a	<i>piratæ</i>	413.b	<i>Popilius Ciceronis intersector</i>	461.a
<i>philosophi cur deridendi</i>	347.a	<i>Piso</i>	147.a	<i>Popilij ingratitude in Ciceronem.</i>	
<i>philosophia</i>	98.b. 102.a. 107.a.	<i>Cn. Pisonis factum atrox et crude-</i>		<i>ibide n b</i>	
<i>160.b</i>		<i>le</i>	239.b	<i>popinæ</i>	105.a
<i>philosophia alacritatem præstat</i>	90.b	<i>Pististratus tyrannus</i>	254.a.b	<i>populus describitur in tribus</i>	160.b
<i>philosophia beneficiaria res non</i>		<i>Pitaules</i>	134.a	<i>Portius Latro</i>	409.b. 411.a.b.
<i>est</i>	162.a	<i>Pithiæ</i>	346.a	<i>412.b. 414.a. 415.b. 417.a.b.</i>	
<i>philosophia diuiditur in sciētia et</i>		<i>Planci dictum de non blandiendo</i>		<i>418.b. inde. 423.b. inde. 427.b.</i>	
<i>habitu animi</i>	173.b	<i>370.a.b</i>		<i>428.a.b. 430.a. inde. 433.a.</i>	
<i>philosophia docet facere, non dice-</i>		<i>Plato</i>	50.a. 101.a. 112.a.b.	<i>inde. 458.b. 460.a. 461.a.</i>	
<i>re</i>	82.a	<i>173.a</i>		<i>462.a. inde. 468.a.b. 469.a.</i>	
<i>philosophia bonum consilium est</i>	95.b	<i>Plato et Aristoteles discipuli So-</i>		<i>470.b. inde. 476.a</i>	
<i>philosophia est lex uitæ</i>	173.a	<i>cratis</i>	69.a	<i>Posidonius</i>	139.b
<i>philosophia modestè tranquilleq;</i>		<i>Plato natali suo obiit</i>	113.a	<i>potentia nocitura qualiter uitan-</i>	
<i>tractanda</i>	76.b	<i>Plato pecunias expetebat</i>	281.b	<i>da</i>	761.b
<i>philosophia non in uerbis sed in re</i>		<i>Plato quinq; rerum causas statuit</i>		<i>potio ex parte mortifera</i>	454.b
<i>bus consistit</i>	78.a	<i>117.b</i>		<i>poteles misericordiam uincens in-</i>	
<i>philosophia quid docet</i>	130.a	<i>Platonis dictum de conditione hu-</i>		<i>uidiosa non est</i>	418.b
<i>philosophia quid præstat</i>	210.b	<i>mana</i>	98.b. 99.a	<i>præcepta</i>	177.b
<i>philosophia quid promittit</i>	68.b.	<i>Platonis anni</i>	113.a	<i>præcepta Catoniana</i>	172.a
<i>102.b</i>		<i>Plotius primus Rhetor Latinus</i>		<i>præcepta in officium adhortantur</i>	173.a
<i>philosophia salutaris est</i>	104.a	<i>625.b</i>		<i>præcepta quatenus ualent</i>	170.b
<i>philosophia sine uirtute nulla</i>	160.b	<i>pluuiæ indicium</i>	343.b	<i>præcepta quomodo et quādo dan-</i>	
<i>philosophia studium uirtutis, per</i>		<i>pluuiæ nulla causa aque</i>	362.b	<i>da</i>	180.a
<i>ipsam uirtutem.</i>	ibid.	<i>pluuiæ quatenus terram madefacit</i>	361.b	<i>præceptis alitur ingenium</i>	172.b
<i>philosophia unde dicta.</i>	ibid.	<i>poculum absinthiacum</i>	536.a	<i>præcepti et descriptionis discri-</i>	
<i>philosophiæ definitio.</i>	ibid.	<i>podagra</i>	107.a. 138.a	<i>men</i>	182.a
<i>philosophiæ et sapientiæ discrim-</i>		<i>poëta</i>	112.a	<i>præceptiua pars philosophiæ ex</i>	
<i>men</i>	160.a	<i>poëtarum furor</i>	307.b	<i>quibus constat</i>	173.b
<i>philosophiæ laus</i>	76.b	<i>pogoniæ</i>	346.b	<i>præceptores qui sunt adhibendi</i>	
<i>philosophiæ libertatem studentib;</i>		<i>Pollio Asinius</i>	433.a. 434.a	<i>pueris</i>	246.a
<i>bus præbet</i>	70.a	<i>437.b. 458.a. 460.a. 464.b.</i>			
<i>philosophiæ munus</i>	162.a	<i>468.b</i>			
<i>philosophiæ nomen inuidiosum est</i>	68.a	<i>Pollio Asinius horarum diligēs ob-</i>			

INDEX.

præceptorum & philosophia de- cretorum discrimen	172.b	Publiani sententia	463.b	raptore conuicto optio est mutan- da	471.b
presentia	94.a	pudicitia argumentum deformati- tis	20.b	raptus in ueste muliebri	452.b
presentia amicorum	108.b	pudicitia sub quo floret	269.a	ratio	95.b.119.b.
prætoris mali effigies	479.a	pueri apud Platonem educati de pa- tre plorante dictum	246.a	ratio amanda est	131.b
Præxæsses	255.a	pueri quo pacto educandi.	ibid.	ratio quid sit	107.b
precibus emptum carissimum est	7.b	pulcherrima quæque multis et ad- uentitijs dotibus comitata	32.a	ratio gubernare debet uniuersa	29.a
princeps mitis, diuus Augustus	265.b	pulchritudo animi	119.a	ratio omnis honesti comes.	ibi- dem.
princeps quas leges sequi debet	269.b	pulchritudine animi corpus orna- ri.	ibid.	ratio sequitur naturam	121.b
princeps quibus de causis punire so- let.	ibid.a	Puluilli pontificis luctus modera- tio	322.a	ratio summum in homine bonum	223.b
principi quid curandum	268.a	Punitius	418.a	ratione, nō uoluptate luctus sanan- dus	187.a.b
principes multa debet etiam fame dare.	ibid.	pusillanimitas	316.a	rationalis philosophia	161.a
principia semper à perfecto longè sunt	383.b	putei quare hyeme calent	385.b	rationalis philosophia duplex est.	ibid.b
priuatis facilius ignoscitur, pertina- citer se iudicantibus	265.a	Pylades in comædia excellit	442.b	recte facti, fecisse, merces est	143.a
pruignus medicus	448.b	Pyreneus	339.b	reddere quid sit	61.b
Procrustes	272.a	Pyrrhonij	159.a	referre quid sit	142.a
prodesse quid sit	202.a	Pyrrhus	244.b	referre gratiam solus sapiens scit.	ibid.b
proditionis actio	469.b	Pythagoras	173.a.	regula	75.a
proditio cauenda.	ibid.	200.a		Regulus suspensus	185.b
proficientium in philosophia tres classes sunt	133.a	Pythagorica schola	398.b	Reguli arca	122.b
pronunciatio	96.b	Python	145.b	Reipub. damna	497.a
pronunciationis & actionis discrimen	404.b			Reipub. lese actio	496.a
prosperitas	227.a.b	Q		relaxatio animi utilis	173.a
Protagoras	159.a	Q Vadrantaria res quid sit	168.a	religio primum militie uinculum	179.b
prouerbum	320.b	questio quæ sit	419.b	religionis lese actio	464.b
prouerbum de seruis	100.b	questio subtilis	163.a	remedium iniuriarum quod sit	172.a
prouerbum domi uersura sit	39.b	querela mortis immature quomo- do sit stultis	125.a	representare pro exhibere	8.a
prouerbum Græcum	165.b.	qui coetum aut concursum fecerit, capitale sit	445.a	Respub. due cogitande	282.b
	166.a	qui nim in iudicio fecerit, capite puniatur	454.b	res una diuerso respectu duorum di- ci potest	59.a
prouerbiū, Gladiator in arena con- siliū capit	83.b	quies tollit quod labor contraxit	221.b	rerum imperitia, malum est	92.a
prouerbum uetus	254.a	quies uel ocium iners	144.a	rerum scientia, bonum est.	ibi- dem.
prouidentia	131.a	quiete nihil ociosus	244.b	reus quis	448.a
prouidentia diuina	33.b.	Q. Haterius	421.a.	rex	208.b
77. b		461.b		Rhenus	339.b.367.a.
prudencia ubi sit	123.a	Q. Fuscus	423.a	372.b	
psallere & cantare quomodo disse- runt	404.b	Q. Pius	421.b	Rhinocolura	256.b
Ppsychrolutes	146.b	quod non opus est, asse carum est	172.a	Rhodanus	367.a.372.b.
Ptolomeus rex Africæ	291.b	R		373.a	
publica sanis hominibus priuatis potiora	264.b	R Abirius poeta	46.b	Rhodij uox effæminatissima	125.a
P. Asprenas	410.a. 413.b. 418.a.	rapta raptoris aut mortem aut indotatas nuptias optare iube- tur	418.a	rixa fugienda	301.a
423.b. 424.b. 434.a. 439.a.		raptor duarum.	ibid.	Rogo, in beneficijs uerbum mole- stum & onerosum	7.b
459.b. 472.b		raptor nisi suum & rapte patrem intra triginta dies exorauerit, pereat	431.b	Roma	166.b
P. Clodius	295.b	raptor patrem suum non exorans.	ibidem.	Romani imperatoris uox	59.a
Publius Mimus	463.b	raptori lex duas constituit pœnas	419.a	Romanorum erga bene meritos ini- quitæ & ingratitude	42.b
P. Sparsus	461.b			Romulus	
P. Vinitius	422.b. 466.a. 467.a.				
97.a					

IN SENECAE OPERA

Romulus	461.b	sapiēti nihil donari potest, obiectio	Senianum	466.b
Romulus quomodo perijt	201.a	et solutio	Seneca Epicureus	102.a
rubor in facie non semper signū ue-		sapiēti nec paupertas nec dolor no-	Seneca emulus Epicuri	82. b
recundiae	72.b	cet	Seneca amicus Lucani poeta	402.a
rumor	98.b	in Sapientem non timor cadit, sed	Seneca iuuenis de motu terrarū uo-	
Rutilia ingens in filiū amor	336.b	horror	lumen edidit	383.b
Rutilius	226.b	sapientem sapiēti prodesse, aliquot	Seneca in exilium à Claudio Cesare	
Rutilij exilium	122. b	argumentis ostenditur	pulsus	401.b
Rutilij dictum animosum	54.a	202.a.b	Seneca ob carpēdi libidinem ab ea-	
S		sapientem temperare, non imitare	ruditis notatur	6.a
Sabina	418.b	posse animi affectus	Seneca Neronis magister	401.b
sacerdos integer sit	447.b	sapientes plurimi diuinorū munerū	Seneca quo pacto fratrum suorum	
sacerdos qualis esse debet	412.b	iniqui aestimatores	mortem tulit	315. b
sacerdos e castis casta, e puris pura		Sappho	Seneca quur de beneficijs scripsit.	
fit.	ibid.	Satellius Quadratus stultorum di-	5. b	
sacerdos prostituta.	ibid.	uitum derisor	Seneca stupenda memoria	399.a
sacrilega post laqueū orba	473.b	fatius est cuiuslibet cum quolibet esse	Seneca Tragicus Senecae philosophi	
sacrilegium ubi et in quib. fit	59.a	quā secum	filius	402.a
sacrilego praecidantur manus.		Saturninus Furius	Seneca uigil	146.b
473.b		Saturni stella	Seneca affines	402.a
Saguntina necessitas	483.a	Scauola unde dictus Mutius.	Seneca de Gratijs iudicium	2.b
Salaputius	465.a	474.b	Seneca frugalitas	154.a
Salustius	115.a	Scauola uisione suae manus libera-	Seneca iudicium de fato et prouide-	
Salustij orationes in honorem hi-		uit Porcennam.	dentia diuina	78.a
storiae non leguntur	443.a	Scaurus	Seneca in Deum religio et pietas.	
salutare est non conuersari cū disci-		Scaurus de Aristone cōquestus est.	13.a.b	
milibus	92.b	90.a	Seneca patria quae	401.b
sanitatē maximē impedit remedio-		scelera licet citra exitiū subsederūt,	Seneca praenomen et cognomen.	
rum crebra mutatio	66.b	puniuntur	28.b	
Santones	405.a	schema uulnerans et titubans.	Seneca uita	401.b. et mors:
sapientia	160.b	412.b	ibid.	
sapiētia quid sit	82.a. 90.a. 160.b	scholasticum nō decet imitari quod	senator	424.a
sapientia bonum est cōmune	151.a	non nouit	senectus insanabilis morbus est.	
sapientia et sapere quomodo diffe-		scientia rerum, bonum est	200.b	
runt	212.b	Scipio	senectus lasse etatis non fractae no-	
sapientia in peregrinatione colligi-		Scipio Aemilianus	men est	87.b
tur	194.b	Scipio Gracchi inimicus et postea	senectutem sequitur mors	91.a
sapientia opes representat	79.a	socer	senex elementarius	94.b
sapiētia rerū terminos nouit	171.b	Scipio in uoluntarium exilium se-	senis indecorum	439.b
sapientiae definitio	160.b	cessit	seni quid sit faciendum	115.a
sapientiae et philosophiae discrimē		Scipio Litterni exulabat	sene uiuere incipiente nihil turpius	
160.a		Scipio socer Cn. Pompeij ferro sei-	est	75.b
ad Sapientiam usq; uiuere, ampli-		psum transuerberauit	senes difficiles et queruli	245.b
um uitae spaciū	170.a	Scipionis in patrem beneficium et	Senecio Cornelius	189.b
sapiens quis sit	114.a	pietas	sensus quō perducendi	260.a
sapiens de uita exit, non eijcitur.		Scipionis sepulchrum	sententia semel lata nequit mutari.	
107.b		Scipionum et Aemiliorū familias	434.a	
sapiens omnis constans	34.b	adoptio miscuit	sepeliri non posse in morte misferri-	
sapiens quomodo semper animam		Scipionum patientia	um est	474.b
ad mortem paratum habere de-		scire quid est	sepultura	232.b
beat	115.a	scire et meminisse quomodo diffe-	sepultura quibus inuenta.	ibid.
sapiens seipso contentus ad beatē ui-		runt.	sepulturam natura dedit omnibus.	
uendum	70.b. 71.a. b	Scribonia	474.b	
sapiens solus nulla re sollicitus scit		Scylla	Sepulius Bassus	459.b. 460.a.
sibi uiuere	108.a. b	Scythia uulpiū tergis uestitur.	461.a. 466.a. b. 468.b.	
sapientis animus qualis esse debeat.		163.a	471.b	
167.b		Scytharum gens iracundissima.	sepulchri uictor armis	448.b
sapientis esse omnia quomodo intel-		244.b	sepulchri uiolati actio.	ibid.
ligendum	58.a	securior est qui caret diuitijs	sera parsimonia in fundo est	66.b
sapienti aliquid dari potest, licet o-		Seianus	Serapion philosophus	96.b
mnia sapientis sint	60.a	semina omnium rerum cause	Seriphus	332.a
			D. d. 5	serua

INDEX.

<i>seruatus contra seruatores ne quā habeat actionem</i>	444.4	<i>Socrates carceris & mortis terrorem contempsit</i>	85.b	<i>Stelle multæ uolantes tempestatibus argumentum</i>	341.4
<i>seruus</i>	101.b	<i>Socrates dura multa perpeffus.</i>	195.4	<i>Stelle nunquam decidunt</i>	340.b
<i>seruus quis</i>	21.b	<i>Socrates iratus seruum punire noluit</i>	238.b	<i>Stelle solis fulgore obumbrantur.</i>	341.4
<i>seruus an domino beneficium dare possit</i>	20.b.21.a.b.inde.	<i>Socrates magister Platonis.</i>	39.b	<i>Stilpon</i>	71.b
<i>seruus de omni causa non puniendus</i>	543.4	<i>Socrates quare Archelaū adire noluit.</i>	ibid.a	<i>Stilponis apophthegma</i>	296.b
<i>seruus nemo natus</i>	469.4	<i>Socrates totam philosophiam ad mores reuocauit</i>	127.4	<i>Stoica paradoxa</i>	153.b
<i>seruus non est totus homo</i>	21.4	<i>Socratis dictum ad quendam querentem de peregrinationibus.</i>	88.b	<i>Stoica sententia</i>	84.4
<i>seruitus grauissima quæ</i>	361.4	<i>Socratis & Aeschini dialogismus.</i>	3.b	<i>Stoicus uirtutem solam probat.</i>	156.b
<i>seruitutem in totum hominem non descendere</i>	21.b	<i>Socratis facete dictum</i>	63.4	<i>Stoici</i>	90.b.112.4
<i>Seruium regem Roma tulit.</i>	420.4	<i>Socratis festiuus iocus</i>	254.4	<i>Stoicis una est causa</i>	117.4
<i>Sestius</i>	249.b	<i>Socratis mira patientia</i>	195.b	<i>Straton</i>	385.b
<i>Sextius</i>	114.b.116.b	<i>Socratis natura & ingenium.</i>	39.4.	<i>strenuus & uir fortis non est qui laborem fugit</i>	84.4
<i>Sextius honores delatos reppulit.</i>	186.4	<i>Socrati inuicissimus animus.</i>	89.4	<i>studere post cœnam insaluberrimum</i>	400.b
<i>Sextius quotidie uitæ transactæ rationem à seipso exegit</i>	260.b	<i>Socratem magnum fecit cicuta.</i>	75.b	<i>studia liberalia cur sic dicta.</i>	156.b
<i>Sextij dictum de loue</i>	130.4	<i>sollicitudo</i>	132.b	<i>studijs liberalibus quamdiu immorandum.</i>	ibid.
<i>Sextij in se quotidie examinando laudatissimus mos</i>	260.b	<i>solitudo uitanda est</i>	72.4	<i>studijs liberalibus quare filios erudimus</i>	157.b
<i>Sidon</i>	388.b	<i>sol</i>	168.4	<i>à Studijs aliquando animus laxandus</i>	83.b
<i>silentium sæpe ingentia corrupisse beneficia</i>	8.4	<i>sol quandoque uenti causa</i>	377.b	<i>stultus quis</i>	313.b
<i>simile de cœli serenitate & hominis corpore</i>	122.4	<i>sol, toto orbe maior</i>	342.b	<i>stulti uita quare ingrata</i>	77.b
<i>simile de gloria & umbra.</i>	140.b	<i>solatium aduersus pericula</i>	410.4	<i>stulticia</i>	95.b
<i>simile de clepsidra & mortis hora</i>	86.b	<i>solitudo uitanda</i>	72.4	<i>stulticia quid sit</i>	105.b
<i>simile de egro & animo</i>	39.b.	<i>Solon</i>	162.b	<i>stulticia morbus est animi.</i>	61.b
<i>simile de morbofo stomacho & animo ceco</i>	41.4	<i>somnus</i>	107.4	<i>stulticia diligenti nihil inamabilius</i>	467.4
<i>simile de orbo, pila ac homine.</i>	39.b	<i>sophisma puerile</i>	102.4. & 103.4	<i>stulticia semper incipit uiuere.</i>	75.b
<i>simile de excelsa monte, & philosopho</i>	204.4	<i>sophismata</i>	203.b	<i>stylus</i>	148.4
<i>simile de flamma & animo.</i>	96.4	<i>Sophocles</i>	372.b	<i>styli Ciceroniani et Pollionis Asini discrimen</i>	188.b
<i>simile de naue sentinā trahente, & corpore senili</i>	90.b	<i>sors sua cuique ferenda</i>	13.4	<i>styli uelocitas nocet memoriæ.</i>	400.b
<i>simile de solis radijs & animo.</i>	97.b	<i>sortis humanæ æstimatori iniquo quid cogitandum.</i>	ibid.b	<i>styx</i>	365.4
<i>simile de pile lusu</i>	10.b	<i>Spanius Lucifuga</i>	221.4	<i>subtilitas</i>	112.4.401.4
<i>Silius Bassus</i>	419.b.422.4	<i>species</i>	111.b	<i>subtilitas dissimulata utilis est.</i>	401.4
<i>societas & ratio hominem ualidissimum efficiunt</i>	31.4	<i>speculum aliud alio nunquam simile</i>	343.4.b	<i>subtilitas ubi teritur</i>	197.4
<i>societas res est iucundissima.</i>	69.4	<i>speculi aspectus quibusdam iræ re medium est</i>	249.b	<i>sudorem timere uiri non est.</i>	92.4
<i>Socion philosophus</i>	200.4	<i>specula</i>	346.b	<i>sufes quid</i>	288.4
<i>Socionis doctrina quomodo à Pythagoræ differebat</i>	ibid.	<i>specula quorsum inuenta</i>	347.b	<i>summum bonum supra se gradum non habet</i>	127.b
<i>Socrates</i>	98.b.116.b	<i>specula nostra etate abusa. ibidem.</i>	ibid.	<i>superbia amabilia facit odiosa.</i>	10.4
<i>Socrates ab uxore Xanthippe a qua immunda perffusus</i>	300.b	<i>speculorum uariæ formæ</i>	346.b	<i>superbia in beneficijs maxime uitanda est</i>	9.b
<i>Socrates Athenis damnatus.</i>	284.4	<i>specus quare hyeme calent</i>	385.b	<i>superbia quidquid dat, corrumpit.</i>	ibid.
		<i>spes</i>	196.4	<i>supercilio nonnunquam beneficia in odium adduci</i>	8.4
		<i>spes quid</i>	451.4	<i>supplicium noctu non exequendum</i>	
		<i>spem metus sequitur</i>	68.b		
		<i>Speusippus</i>	150.4		
		<i>inter Splendorem & lucem discrimen</i>	83.4		
		<i>Statilia</i>	137.b		

IN SENECAE OPERA

dum	481.a	rem	465.b	Troglodyte	372.b
Surdinus	467.a	testimonium falsum dicens uincia-		Tubero	195.a
suspirium	107.b	tur apud eum in quem dixit.		Tubero paupertate gaudebat.	
Syderis proprium	396.a	452.a		186.a	
Syllane uolentie signum	72.b	Thales	363.a	Tullius Cymber	147.a
Syllus Sparfus	416.a. &	Thales Milefius	383.b	Tullius Marcellinus	137.a
469.b		Thales reprehensus	363.a	tumoris causa	480.b
Syria	166.a	Thasius lapis	228.b	turba fugienda	69.b.a
Syrtes	92.b	Tbea	388.b	turbo quid	379.a
Syrtica ges speluncis pro domibus		Therasia	387.b	turbo igneus.	ibid.
utitur	163.a	thema quid	503.a	turbo cur fit	378.b
Sisyphus apud inferos tradit sa-		thema duplex.	ibid.	turbo unde fit	393.a
xum	86.b	Theodori ad tyrannum ei mimian-		turbo ubi concipitur	392.b
T		tem dictum	292.b	turbinis facies rotunda.	393.b
T Anusij annales	170.a	Theophrastus	362.b	turbinis uelocitas & breuitas uni-	
tardè uelle, nolentis est	8.a	Theophrastus discipulus Aristote-		ca	393.b
tardiloquium	97.a	lis	385.b	turbinum & cometarum disci-	
Tarius	290.a	Theophrasti præceptum	67.a	men.	ibid.a
Tarpeia	416.a	Theophrastus reprehensus	362.b	turbinum mos	174.b
Tauromontanum litus	140.a	thesis	400.a	turpe cum cui admiscetur malitia.	
temeritas	99.b	thesis quid	405.b	92.a	
temperantia	158.a	Theria	387.b	Turrinus	458.a
temperantia bonam efficit ualetu-		Thermopylarum angusta	52.b	Tyberis	146.b
dinem	76.b	Theffalie mortiferae aquae.		Tyberius	147.a
temperantie opus difficillimum.		365.b		Tyberius Cesar	8.b.44.b
569.a		Theutones	237.b	Tyberius progener Attici	83.a
tempestas nulla magna perdurat.		Theutonici	174.b	tyrannicida à piratis dimissus.	
392.b		Thia	387.b	421.a	
teipsum nosce	18.b	Thraces	442.b	tyrannicida & adulter tyranni.	
templum unde dicitur	507.b	Thracie iuga	372.b	449.b	
tempus	103.a	Thucydides	389.a	tyrannicide premium detur. in	
tempus mutat mores	480.a	Thucydidis in dicendo breuitas.		bidem.	
tempus quot partibus constat.		478.a		tyrannus fræ similis	11.b
223.a		Tigris	194.b.366.a	tyrannus post abolitionem candi-	
tempus semper tenendum est.		Timagines historiographus.		datus	453.a
66.a		257.b		tyrannus quomodo à rege differt.	
tempus quoties non adijcitur, præ-		timenda tria sunt	76.a	267.a	
sens intelligitur	444.b	timere salutaria furor est	31.a	tyrannis seuitia cordi est.	ibid.
tempori parce	159.a	timere nihil stultius	185.b	Tyros	389.a
temporis per negligentiam iactura		tonitru quid secundum Anaximan-		Tyros infamis ruinis	382.b
turpissima	66.a	drum	352.a	V	
temporis præcipua ratio habenda		tonitru quur aliud alio magis cre-		VAcant omnes qui uolunt.	
est	77.a	pit	351.a	196.b	
Teulyrite	371.b	tonitruorum definitio	357.a	uacare animo quomodo oporteat.	
ter fortis	423.b	τοκινὸς	161.b	78.b	
terra	351.a	tormentum ultimum finem fuisse		Vacie uilla	108.a
terra absque spiritu non est.		cum affert	8.a	Vagellius	383.a
386.a		Titus Linius	100.b	ualetudinarium, pro loco ubi egro	
terremotus Deo non imputandus.		tranquillitas	99.a	ti decumbunt	239.a
383.a		trecenti ab imperatore nō recepti.		ualetudo	139.a
terremotus causa	383.b	453.a		Vallus Syriacus	410.b.
terremotus cause due iuxta Posi-		trepidatio	132.b	412.a. 430.a. 440.b.	
donium	387.b	Triarius	411.b. 415.a.	468.b	
terremotum plerunq; sequitur pe-		416.b. 419.b. 420.b.		à Vanis retrahendum	78.b
ris	389.a	422.a. 427.b. 434.a.		Varius	96.b
terribilis nunquam securus.		437.a. 458.b. 460.b.		Varius Geminus	460.a.
196.a		464.b. 465.b. 466.b.		inde. 466.b. 468.a.	
Tesselle	390.a	468.a. 469.b		inde. 472.a. 473.a.	
testis nullus certior puero quin-		tristitia iracundie comes	242.b	Varro doctissimus Romanorum.	
quenni	466.b	tristitiam non loci, sed animi mu-		333.a	
testis quinquennis in procurato-		tatione tolli	89.a	Varro uir diligens	379.b
				Varus	

INDEX

Varus eques Rom.	220.b	a. 417.a. 426.b. 428.b.	uirtus uoluptatum ministra Epicu-		
Vatinius	295.b	439.a. 466.a. 467.a.	reis	27.a	
Vatinij rei uerba ad iudices.	465.a	472.a	uirtutis ubique modus est	10.b	
Vedius Pollio homo iracundus.		Vibius Ruffus	415.b. 418.a.	uirtutis cum uoluptate collatio.	
261.a		419.b. 422.a. 425.a.	275.a.b	uirtutem nec lucro inuitari, nec ab-	
Vedij Pollionis iracundia in seruum		427.b. 432.b. 434.a.		sterreri damno	27.a
indignissima	ibid.	440.a. 463.a		uirtutes an sint animalia	205.a
uenditio quid sit	40.a	uicissitudo quotidie in orbe est.		uirtutes omnes naturæ assentiuntur	121.b
ueneficæ descriptio	488.a	332.b		uirtutes secundum naturam quæ sunt.	ibid.
ueneficium mendacio simile.		uictis bis arma ponenda sunt.		uis ubi sit	481.b
487.a		455.a		uis non est ubi aliquid sit patientium.	ibid.
ueneficij actio	454.b	uigilantis est occasiorem obseruare properantem	83.b	uita beata ex quibus constat.	
uenenum datum filio furenti.		Virgilius	88.b. 106.b. 111.	177.b	
445.a		a. b. 124.b. 148.a. 153.b.		uita beata sine sapientia esse nequit	77.b
uenena	389.b	167.b		uita cum exceptione mortis data.	
uenter benemoratus magna libertatis pars est	221.a.b	Virgilius tantum in carmine uiguit, in soluta oratione aridus.		91.a	
uenter præcepta non audit	83.b	442.b		uita dum differtur, transcurrit.	
uentus quid	376.b	Virgilius duobus memoriam æternam promisit & præstitit.		66.b	
uentus unde fit	378.b	83.a		uita longa est si plena sit	169.b
uenti & aeris discrimen	377.b	Virgilij locus	182.a	uita multis malis obnoxia.	
uenti indicium	346.a	uim in iudicio faciens capite plectatur	454.b	390.a	
uenti quot sunt	379.b. & 380.a	uineas ne excantassito	374.b	uita in tria diuiditur tempora.	
uentorum nomina	379.b	uinolentiam sequitur crudelitas.	148.a	305.a	
uentorum usus	381.a	uinum	94.b. 147.b	uita misero longa, felici breuis.	
uentorum utilitas	380.b	uinum quid commendat	134.a	464.a	
uerborum asperitate nonnunquam beneficia in odium adduci.	8.a	uinum pueris nocuum	245.b	uita, si moriendi uirtus abest, seruus est	137.b
uerecundia bonum in adolescente signum	72.b	uipera	248.b	uita, minus puncto est	103.a
uerecundia inuincibilis qualitas.	ibidem.	Vipsanus	460.a	uite humanæ cōsuetudo, lege omni ualentior	43.b
uerecundia signa quæ.	ibid.	uir bonus an ingrato sit beneficium daturus	32.b. 33.a	uite humanæ cursus percurrendus.	92.b
ueritas	96.b	uir bonus rarus	98.a	uite pars magna, maxima, tota quomodo elabatur	66.a
ueritas finem habet, error nullum.	231.a	uir fortis ubi apparet	232.b	de Vite spe nihil superesse ei, quem senectus ducit ad mortem.	90.b
ueritas obscura est	57.b	uir fortis quis	296.a	uite tria genera	283.b
ueritas sine ratione ducit	173.a	uiri officium	29.a	uite uitium maximum quod sit.	190.a
ueritas ualida	53.b	inter Viros bonos & Deum amicitia	225.b	uitanda tria sunt	76.a
ueritatis una uis & facies est.	191.b	Virginia	418.b	uitium suum quisq; quia amat defendit	286.b
ueritatis simplex oratio est.	103.b	uirtus	104.a. 123.a	uita nobiscum non nascuntur.	174.a
ueritati aliquid extremum	231.a	uirtus quid sit	128.b. 205.a	uita nunquam bona fide mansuescunt	149.b
ueritatem in alto latere inuolutam.	57.b	uirtus amatorem respuit sordidum.	32.b	uita quando uirtutibus succumbant	38.a
uero nihil uerius	354.b	uirtus cui contingit	165.b	uitiorum exempla fugienda.	195.a
uersuram facere	80.b	uirtus dupliciter diuiditur	173.a	uitiata melioris conditiones quam uirgines	467.b
Vesta	415.b	uirtus est prima hominis pars.	167.b	uitis propria uirtus fertilitas.	134.a
Vestæ exitus	416.a	167.b		uitarius	210.a
Vestalis uirginis uersus	455.b	uirtus natura gloriosa	24.b	uiuere	
Vestaliū uirginum mos	282.a	uirtus non est maior, quò longior.	129.b		
uestitus luxus	221.b	uirtus multo acrior est ad occupanda pericula quam crudelitas ad irroganda	85.b		
uestium luxur taxatur	334.b	uirtus sine aduersario marcet.	225.b		
ueteres cum excusatione audiendi	383.b	uirtus recta ratio	121.a		
Vibius Furius	411.a	uirtus siue uirtute nulla	160.b		
Vibius Gallus	410.b. 416.	uirtus ubi exhibeatur	232.b		

IN SENECAE OPERA INDEX.

uiuere militare est 184.4
 uiuendum quomodo 146.4
 uiuendum semper honestè 83.b
 uiuunt malè qui semper uiuere in-
 cipiunt 85.4
 uiua uox 93.b
 ultio quid 252.b
 ultio quid efficit 269.b
 Vlysses 92.4.120.b
 unguentarij à Lacedæmonijs qua-
 re expulsi 375.b
 uoluminum multiplicium lectio ui-
 tanda 66.b
 uoluntas libera 21.b
 uoluntas in beneficijs præcipuè spe-
 standà 48.b
 uoluntas non sentit poenam.
 477.b
 uoluntas tribuentis in beneficio iu-
 cundissima 7.b
 uoluptas 104.4.105.4
 uoluptas & homine & uiro digna

quæ 57.b.58.4
 uoluptas quibus uerbis obstanda.
 203.b
 uoluptatis cum uirtute collatio.
 275.4.b
 uoluptates respuende 195.b
 uoluptatum intermissio 138.4
 inter Vota hostium & amicorum
 munera sæpe nihil interesse.
 10.4
 uox imperiti cui comparatur.
 167.4
 uox uiua plus quàm oratio prodest
 69.4
 uoces æquiuocæ quæ 14.b
 utilitas 96.4
 uultus est, cadauer expectat, pro-
 uerbium 180.b
 uxor beata malum insolens est.
 420.4
 uxor mala & nouerca idem sunt.
 487.b

X
 Anthippe Socratis uxor 300.b
 Xenocrates 150.4
 Xerxes 52.b
 Xerxis ob cruentum factum iustis-
 simus exitus 409.b
 Xerxis in Demaratum liberali-
 tas 53.4
 Z
 Zaleucus 162.b
 Zenon 93.4.b.116.b.146.
 b.195.4.239.4.282.b
 Zenon Eleates 159.4
 Zenon Stoicorum princeps & au-
 tor 335.4
 Zenonis collectio de morte.
 144.4
 Zenonis de ebrio collectio 146.b.
 147.4
 Zenonis facetum dictum 292.b
 Zenonis sententia de comets.
 395.b

INDICIS IN SENECAE OPERA F I N I S.

BASILEAE,

**EX OFFICINA HERVAGIANA, PER EVSEBIUM
Episcopium, Anno Salutis humanæ M.D.LXXIII.
Mense Septembri.**

